

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

Treschow-Wold

**DANSK
BIOGRAFISK
LEKSIKON**

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

GRUNDLAGT 1887 AF C. F. BRICKA
OG VIDEREFØRT 1933-44
AF POVL ENGELSTOFT
UNDER MEDVIRKEN AF SVEND DAHL

TREDJE UDGAVE
REDAKTØR SV. CEDERGREEN BECH
UDGIVET MED STØTTE AF CARLSBERGFONDET

FEMTENDE BIND
Treschow – Wold

GYLDENDAL

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

er sat med Times på Digiset
og trykt i offset hos J. H. Schultz
Bogtrykkeri A/S, København
Papiret er træfrit tonet trykpapir
fra Lessebo Bruk.

© Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A/S
København 1984.

Printed in Denmark, 1984.

ISBN 87-00-05551-4 (komplet indb.)

ISBN 87-00-05552-2 (komplet VB)

ISBN 87-01-77511-1 (bind 15 indb.)

ISBN 87-01-77513-8 (bind 15 VB)

DANSK BIOGRAFISK LEKSIKON

REDAKTIONSKOMITÉ

Professor, dr.phil. Povl Bagge
Rigsbibliotekar Palle Birkelund
Professor, dr.phil.h.c. Mogens Brøndsted
Folketingsbibliotekar, dr.phil. Kristian Hvidt
Overarkivar, cand.mag. Finn H. Lauridsen
Professor, dr.phil. E. Rancke-Madsen
Professor, dr.med. & phil. Egill Snorrason

REDAKTION

Sv. Cedergreen Bech, redaktør
Allan Brusendorff, forlagsredaktør
Marianne von Sydow, redaktør
Uffe Andreasen, redaktør
Grethe Neergaard Jacobsen, redaktionssekretær
Marie Hvidt, manuskriptgennemgang
Anne-Mari Steimle, manuskriptgennemgang og ikonografi
Hanne Borup, bibliografi
Ann-Mari Wichmann, sekretær

EKSTERNE MEDARBEJDERE

Bibliograf Ludvig Bramsen, genealogiske data
Ekspeditionssekretær Finn H. Blædel (†), genealogiske data
Seminariektor Paul Nørreslet, udtale
Museumsdirektør, dr.phil Povl Eller, ikonografi
Arkivar Nils G. Bartholdy, slægtsartikler
Arkivar Thelma Jexlev, slægtsartikler
Landsarkivar Hans H. Worsøe, slægtsartikler

Optagelse: Leksikonets geografiske område er Danmark, således at også udlændinge der har ydet en væsentlig indsats for dansk samfundsliv og kultur har fundet optagelse. Ligeledes er optaget danske hvis indsats er øvet i udlandet. Nordmænd og islændinge i fællestiden, hhv. 1537–1814 og indtil 1918 er optaget for så vidt indsatsen har været øvet i Danmark eller været af betydning for fælleskulturen. De skånske landskaber regnes for en del af Danmark indtil 1658, Slesvig og Holsten ligeledes, henholdsvis 800–1864 og 1460–1864. For perioden 1864–1920 er fra disse landsdele optaget personer fra begge sproggrupper med tilknytning til nationalitetskampen, herunder bl.a. også et antal tyske embedsmænd. For Sydslesvigs vedkommende medtages efter 1920 personer som har været virksomme for dansk sprog og kultur. Fra de tidligere oversøiske koloniområder er fremstående personer i dansk tjeneste medtaget. For Færøerne og Grønland gælder at kriteriet nu er en indsats inden for det pågældende kulturområde.

Om nyoptagelse skal bemærkes at redaktionen i et vist omfang har taget hensyn til personlige ønsker om at undlade optagelse. I enkelte tilfælde hvor det har drejet sig om personer hvis virke udover deres fagområde har gjort dem til alment kendte, offentlige personer har redaktionen ikke imødekommet sådanne ønsker, men ladet hensynet til brugernes rimelige interesse veje tungest. For alle optagne personer er der søgt overholdt en tiårs periode inden for hvilken den pågældende skal have gjort sig gældende inden optagelse. En sådan regel har ikke kunnet overholdes uden undtagelser.

Følgende kategorier er optaget uden undtagelse: Danske konger og dronninger samt andre medlemmer af kongehuset som har været konge/dronning i andre lande. Endvidere enhver person siden 1848 der har beklædt en regeringspost, kort eller længe. Som konsekvens heraf er alle departementschefer der var medlemmer af det såkaldte departementschefstyre under anden verdenskrig også optaget, ligesom alle islændinge der var medlemmer af en dansk regering som ministre for Island.

Hvad angår biografiernes opstilling, arten og mængden af oplysninger følges i alt væsentligt principperne fra Dansk biografisk Leksikon, 2. udgave. På enkelte punkter er der dog foretaget

ændringer fra denne. Det gælder således anførelsen af titulatur og oplysning om udtale hvor navnes bogstavering kan give berettiget tvivl om den gængse/rette, danske (fordanskede) udtale. (Om lydskrift, se ndf.). Endvidere er i det genealogiske hoved i hvert enkelt tilfælde anført forældres navn og årstal uanset om en af disse eller den biograferedes bror/søster selv er optaget. For at lette oversigten over hvilke medlemmer af en familie (forældre, børn) der findes optaget er som sidste punkt i dette afsnit anført de pågældende slægtninge.

Alfabetisering: Der alfabetiseres overalt efter bogstav, uanset udtale. I tvivlstilfælde er der henvisning, aa og å betragtes som ét bogstav uanset udtale og findes sidst i alfabetet, ligeledes betragtes hhv. v/w/, y/ü, æ/ä, ø/ö som ét bogstav. Ved ensbenævnte er rækkefølgen kronologisk – dog står ensbenævnte danske konger kronologisk for sig, hvorefter personer ensbenævnte med disse følger. Tilnavne indgår ikke i alfabetiseringen.

Biografierne er opstillet efter personens kaldenavn (**halvfed** sats), efter første led i sammensætninger, uanset bindestreg. Undtagelser herfra er gjort når sidsteleddet betragtes som slægtsnavnet, fx Oluf Nielsen Rosenkrantz, A. Drachmann Bentzon. Hovedprincippet har været at anbringe artiklen hvor de fleste formodes at ville søge. Hvor der kan herske tvivl er der henvisning. I enkelte tilfælde er pseudonym/kunstnernavn anført med henvisning til døbenavn.

Titulatur: Der er ikke gjort forsøg på at udtømme den biograferedes karriere her. Der anføres én, højst tre væsentlige betegnelser, tilstrækkeligt til hurtig identifikation. Der anvendes fortrinvis fagbetegnelse/profession eller stilling, og flertydige eller uklare betegnelser som direktør, sekretær, professor o.l. er forsøgt undgået, ligesom akademiske grader kun findes i selve artiklen.

Genealogiske data er samlet i et afsnit for sig foran i artiklen. De er for størstedelens vedkommende samlet af redaktionen og i alle tilfælde redaktionens ansvar. Henvisning til kirkebogen gælder kun registreringer, idet selve handlingen, dåb/vielse godt kan have fundet sted hjemme. I øvrigt er disse data angivet i samme principielle omfang som i 2. udgave. For nyoptagelsernes vedkommende har redaktionen dog i enkelte tilfælde måttet afstå fra at udfylde skemaet, fordi

oplysningerne i offentlige registre ikke har været tilgængelige og de biograferede enten ikke selv har ønsket at medvirke eller har modsat sig at de pågældende data anføres.

Henvisninger er overalt angivet med henvisningsprik ". I hovedet er denne anvendt uden undtagelse, i artiklen er henvisning udeladt ved 1) personer allerede nævnt i hovedet, 2) konge, dronning, da kategorien som omtalt er optaget i sin helhed. Det samme gælder derfor regeringsmedlemmer, hvor denne funktion fremgår af sammenhængen. 3) Enkelte tilfælde hvor henvisning skønnes overflødig eller betydningsløs.

Enkelte henvisninger fra den alfabetiske rækkefølge vil være til personer der biograferes ganske kort i en anden persons artikel. Navnet vil også her fremstå med halvfed sats. Fremgangsmåden er især anvendt hvor personartikler er udeladt fra forrige udgave, men hvor den pågældendes personlige data, karriere og evt. værk med rimelighed kan anføres i en bevaret artikel om en slægtning.

Litterære arbejder: Mens der i litteraturvejledningen under artiklen oplyses om samlede eller udvalgte værker samt værker af selvbiografisk karakter, (se nedenfor: bibliografi) vil den biograferedes værker blive nævnt i selve artiklen i det omfang forfatteren har fundet det fornødent. Der tilstræbes altså ikke fuldstændigt værkregister.

Ordensdekorationer: Danske ordner, med årstal for tildeling, anføres, og som sidste punkt i litteraturfortegnelsen oplyses om der findes en levnedberetning, afleveret til ordenskapitlet. Tidligere end 1884 findes sådanne ikke da arkivet gik til grunde ved Christiansborgs brand. Det må bemærkes at de eksisterende levnedbeskrivelser er af vekslende længde og historisk værdi, samt at de kun er tilgængelige til forskningsformål efter tilladelse af den kgl. ordenshistoriograf, ligesom de senest afleverede vil være belagt med hemmeligholdelsesklausul.

Ikonografi: Som sidste punkt i artiklen er anført fortegnelse over billedlige fremstillinger og mindesmærker, så vidt muligt med angivelse af kunstner, tilblivelsesår og hvor de findes. For personer i nyere tid anføres fotografi i offentlige samlinger. Foto uden stedsangivelse betyder foto i Det kgl. biblioteks kort- og billedafdeling.

Bibliografi: Der er normalt ikke henvist til almindelige oversigtsværker og håndbøger af leksikalsk art, stater o.l. Blandt sådanne kan på grund af deres udførlige bibliografiske apparat særlig nævnes H. Ehrencron-Müller: Forfatterlexikon omfattende Danmark, Norge og Island indtil 1814, 1924–39, Th. H. Erslew: Almindeligt forfatterlexikon for kongeriget Danmark fra 1814 indtil udgangen af året 1853, 1843–68 (fort.

optryk med personregister 1962–65) – begge omfattende forfattere af al slags litteratur – samt Dansk skønlitterært forfatterleksikon 1900–1950, red. Svend Dahl og Povl Engelstoft, 1959–64. En oversigt over eksisterende stater m.v. findes i øvrigt i Albert Fabritius og Harald Hatt: Håndbog i slægtsforskning, 3. udg., 1963 109–26, og Hans H. Worsøe: Fortegnelse over alm. biografi og stater, 1948–72 i Pers.hist.t. 16.r.I, 1973 69–91; tillæg i 16.r.II, 1974 190.

Mere fuldstændige oplysninger om biografisk litteratur, biografiske samlinger såvel som individuel biografi, søges i Bibliotheca Danica, Systematisk fortegnelse over den danske litteratur fra 1482 til 1830 III, 1896 (fort. optryk 1962) 933–1590 – Supplerer i V, 1963. Supplement 1831–40 til Bibliotheca Danica, 1948 715–40. B. Erichsen og Alfr. Krarup: Dansk hist. bibliografi. Systematisk fortegnelse over bidrag til Danmarks historie til udgangen af 1912 (i tilslutning til Bibliotheca Danica) III, 1917, (fort. opt. 1929). Henry Bruun: Dansk hist. bibliografi 1913–42 IV–V, 1970–73. Samme: Dansk hist. bibliografi 1943–47, 1956 318–484. Bente Pedersen: Dansk historisk årsbibliografi 1967/68/69, 1972–74. For årene 1948–66 og 1970– som endnu ikke er dækket af Dansk hist. bibliografi er slægtslitteraturen samlet i Hans H. Worsøe: Fortegnelse over slægtslitteratur 1948–72 i Pers.hist.t. 16.r.II, 1974 I–74; tillæg 185–89, samt Fortegnelse over dsk. slægtslitt. 1973–79, ved Dorte Gissel, i Pers. hist.t. 102, 1982, I. Derudover henvises til Dansk bogfortegnelse og Dansk tidsskrift index for de pågældende år. Sidstnævnte begynder med 1915, og til årgangene 1915–49 findes et samlet register over biograferede personer i Sven Houmøller: Biografiske tidsskriftartikler, 1971. Avisartikler findes registreret i Biografiske avisartikler 1940–55, 1974.

Endelig suppleres Dansk bogfortegnelse og Dansk tidsskrift index af den årligt udgivne Dania polyglotta, hvori bl.a. anføres litteratur om danskere trykt på andre sprog.

For ikonografien henvises til A. Strunk: Portraiter af det danske kongehuus, 1882. Afløst af N. L. Faaborg: Danske grafiske portrætter. Kongehuset, 1980. F. Krohn: Saml. til en beskrivende fortegnelse over danske kobberstik, raderinger, illustrationer m.m. udg. Pietro Krohn, 1889. E. F. S. Lund: Danske malede portrætter I–X, 1895–1912. P. B. C. Westergaard: Danske portrætter I–II, 1930–33.

For litteraturhenviisningerne under de enkelte artikler er der ikke tilstræbt fuldstændighed men væsentlighed. Der vil almindeligvis være tale om et udvalg af supplerende litteratur om den biograferede person, ikke nødvendigvis hvad der har dannet grundlag for artiklen. Sideangivelse

er så vidt muligt anført med hovedsted selv om personregister findes. Bind angives overalt med romertal.

Titlerne er anført med let gennemskuelige forkortelser og i en systematik der skulle gøre det muligt at se hvilken art litteratur der er tale om. Den saglige opdeling – inden for hvilken titlerne gruppevis anføres i kronologisk orden – ved større og mere komplicerede opstillinger adskilt ved rubrik og ny linje, ellers ved tankestreg, er følgende:

1. Bibliografi: værkfortegnelse (værker af den biograferede) og/eller fortegn. over litteratur om den pågældende, total eller partiel.
2. Udg.: oplysninger om samlede eller udvalgte værker. Standardudgaverne.
3. Kilder: trykte dagbøger, selvbiografier, interviews, breve til og fra, evt. aktstykker vedr. personen.
4. Lit.: bøger og artikler om den biograferede i flg. orden: genealogisk lit., almindelig biografisk lit.
5. AV.: audiovisuelt materiale, film, lydbånd.
6. Papirer: privatarkiver, manuskripter, optegnelser, breve, med oplysning om opbevaringssted.

Sidst: evt. levnedsoberetning i ordenskapitlet. Der er henvist til arkiver og biblioteker uden angivelse af arkivgruppe eller samling. For medlemmer af kongehuset kan generelt henvises til kongehusets arkiv, Rigsarkivet.

Slægtsartikler: Slægtsartiklerne fra 2. udgave er i alt væsentligt bevaret, revideret og ajourført, samt suppleret med nye. Opstillingen er ændret til en grafisk form for at lette oversigten. Udvalget af navne er først og fremmest bestemt ud fra ønsket om at vise relevant slægtsammenhæng mellem optagne personer. I den alfabetiske rækkefølge vil de indgå foran første personartikel på slægtsnavnet, eller øverst på følgende side.

Signatur: * efter forfatternavnet angiver at artiklen i sin substans er overført fra 2. udgave efter ubetydelige redaktionelle ændringer. Data er så vidt muligt efterprøvet. Forfatternavn med et andet i parentes efter angiver at førstnævnte har foretaget en revision/ajourføring af den tidligere forfatters artikel. I enkelte tilfælde vil forekomme en dobbeltsignatur med / imellem navnene. I så fald er der tale om to forfattere til samme artikel. Hvor forfatternavnet er anført uden parentes eller stjerne er artiklen nyskrevet eller af den tidligere forfatter gennemset og godkendt til denne udgave.

Forkortelser: Der er i artiklerne kun anvendt få og helt gængse forkortelser, ligesom forkortelser i bogtitler er gennemskuelige. I det genealogiske skema og andetsteds er anvendt følgende forkortelser og tegn:

- Andr. – Andreas kirke
Ass. – Assistens kirkegård
b.v. – borgerlig viet
begr. – begravet
bibl. – bibliotek
Bl.R. – blå ridder (ridder af elefanten)
Chr. – Christians kirke
Cit – Citadelskirken
Class. – Classenske boligers kirke
d. – datter
DM. – Dannebrogsmændenes hæderstegn (ophørt 1952)
F: – forældre
F.M.1. – fortjenstmedaljen i guld
F.M.2. – fortjenstmedaljen i sølv
Frbg. – Frederiksberg
Fr.borg – Frederiksberg
Fred.ty. – Frederiks tyske kirke
Frels. – Frelsers kirke
Fr. ref. – Fransk reformert kirke
Fødsst. – Fødselsstiftelsen
Garn. – Garnisons kirke eller kirkegård
Helligg. – Helliggejt (Helligånds) kirke
Helligk. – Hellig kors kirke
hrd. – herred
Hv. R. – hvid ridder (indtil 1808 betegnelse for storkors af Dannebrog)
Jac. – Jacobs kirke
Johs. – Johannes kirke
k. – kirke
K. – kommandør af Dannebrogordenen
kat. – katolsk
kbg. – kirkebog
Kbh. – København
kgd. – kirkegård
Matth. – Matthæus kirke
Mos. – mosaik trossamfund
n.å. – næste år
Naz. – Nazaret kirke
Nic. – Nicolai kirke
r. – række
R. – ridder af Dannebrogordenen
R.E. – rider af elefantordenen
s. – søn
s.d. – samme dag
s.å. – samme år
sg. – sogn
S.K. – storkors af Dannebrogordenen
S.Kmd. – storkommandør af Dannebrogordenen
sst. – samme sted
t. – tidsskrift
tid. – tidende
Trin. – Trinitatis kirke
Tysk ref. – Tysk reformert kirke
u.v. – uden vielse

- * – født
- † – død
- ~ – gift/gift med
- 1° – første gang
- 2° – anden gang
- – henvisning
- – herefter ikonografi

Udtale

Hjælpetegn

' angiver at trykket ligger på den følgende stavelse: Dahlerup ['dalərúp], Ballin [bá'lí'n].

: efter vokal angiver at den er lang: Haagensen [há:qənsən].

* angiver at den foregående lyd har stød: Ledet ['le'ðət], Høm [høm'].

Vokaler og diftonger

- a-lydene [a] som i Hansen ['han'sən], Banke ['bʌŋkə], Karstensen ['kɑrstənsən]
- [a:] som i Schade ['sja:ðə]
- [a'] som i Maegaard ['ma'gá'r]
- [ai] som i Heinesen ['hainəsən]
- [ai'] som i Meinertsen ['mai'nərtsən]
- e-lydene [e] som i Linnemann ['lənəman'] (1. stavelse)
- [e:] som i Hedebo [he:ðəbəl] (1. st.)
- [e'] som i Hee ['he']
- [ə] som i Jensen ['jənsən] (sidste st.)
- i-lydene [i] som i Lillelund ['liləlån']
- [i:] som i Stinus ['sti:nus]
- [i'] som i Friis ['fri's]
- [ai] som i Heinesen ['hainəsən]
- [ai'] som i Meinertsen ['ai'nərtsən]
- o-lydene [o] som i Lorentzen [lo'rən'tsən]
- [o:] som i Lohse ['lo:sə]
- [o'] som i Frohn ['fro'n]
- u-lydene [u] som i Justesen ['justəsən]
- [u:] som i Thune ['tu:nə]
- [u'] som i Juul ['ju'l]
- [au] som i Lauritzen ['lauritsən]
- [au'] som i Grau ['grau']
- y-lydene [y] som i Lüttichau ['lytikau]
- [y:] som i Dynesen ['dy:nəsən]
- [y'] som i Stürup ['sty'rúp]

æ-lydene [æ] som i Bentzen ['bæntsən], Albertin [albər'tæŋ]

[æ:] som i Dræby ['dræ:by'], Aubert [á'bæ:r]

[ä] som i Hernøe ['härnø']

[æu] som i Levring ['læuren]

ø-lydene [ø] som i Tønnesen ['tønəsən], de Bang [dø'baŋ']

[ø:] som i Gjødese [gø:ðəsən]

[ø'] som i Løgstrup ['lø'qstrúp]

[ö] som i Høm [høm'], Hørlyck ['hørløk]

[ö:] som i van Deurs [fan 'dö:rs]

å-lydene [å] som i Bomholt ['bámhølt], Lund ['lån'], Borup ['bo'rúp], Bording ['bården]

[å:] som i Skaaninge [skå:neŋə], Mogenssen [má:qənsən]

[å'] som i Aagaard [á'gár],

[ɔ] som i Tommerup ['tómərúp], Bomholt ['bámhølt'] (2. st.), Bournonville [burnɔ'vil] (2. st.), von Bruckhofen [fɔn brukho:fən] (det 1. ord)

[ɔu] som i Hovgaard ['hougá'r]

[ɔu'] som i Schousen [skɔu'sən]

[ɔi] som i Højlund [høilån']

[ɔi'] som i Ellehøj [æləhøi']

Konsonanter

Retstavningens dobbeltkonsonanter lydskrives med kun ét tegn, fx i Sillesen ['siləsən]

Hvor en udtale med b eller p – d eller t – g eller k er lige korrekte, anvendes [p], [t] og [k], fx i Heerup [he'rúp], Winther ['ven'tər] og Bach ['bak].

r lydskrives som [r], også når lyden er vokalgagtig, fx i Anders ['anərs].

Der lydskrives [sj] i navne som Schumacher ['sjumakər] og Déroches [dérɔʃ]

„Blødt d“ lydskrives [ð] som i Wedersøe ['ve:ðərsø']

„Blødt g“ lydskrives [q] som i Lagermann ['la'qərman']

Den lyd, der hyppigst svarer til retstavningens ng eller n i nk, lydskrives [ŋ] som i Bang [baŋ']

Den lyd, der svarer til islandsk þ og hyppigt svarer til engelsk th, lydskrives [p].

FEMTENDE BIND

Treschow – Wold

Treschow

Tavle I

Niels Hansen -1593 købmand i Næstved	
Rasmus Nielsen Træskomager -1633 købmand	
Giort Rasmussen (Treschow) ca. 1623-65 rådmænd i Stege	
Herman Treschow 1665-1723 generaltoldforvalter	
Gerhard *T. 1703-65 præst	Herman T. 1705-74 præst
Herman *T. 1739-97 præst	Michael *T. 1741-1816 amtmand adlet 1812
F. *T. til Brahesborg og Laurvig 1786-1869 politiker	

Tavle II

Just Hermansen Treschow købmand i Moss, Norge	
Peter T. 1718-73 købmand i Drammen	
Niels *T. 1751-1833 filosof, statsråd	Peter T. 1760-1827 herrnhuterpræst

Adelig slægt (tv. I). En borgerlig slægt T. (tv. II) føres tilbage til købmand Just Hermansen T. i Moss, Norge der ifølge traditionen skal være en uægteskabelig søn af generaltoldforvalter Herman T. (1665-1723). Forbindelsen er imidlertid ikke påvist og slægten nævnes ikke i den nyeste litteratur om den adelige slægt.

(1) Danm.s adels årbog LXV, 1948 II 65-97.

Nils G. Bartholdy/Hans H. Worsøe

Treschow [träsöv], Cecil Carthon Christoffer Valdemar Nyholm, * 1902, direktør for Løvens kemiske Fabrik. * 8.7.1902 i Kbh. (Trin.). F: journalist Hans Bülow T. (1872-1917) og Ellen Sofie Karoline Nyholm (1872-1961). ~ 12.4. 1930 i Randers med Erna Nellemann, * 16.6. 1905 sst., d. af snedkermester Jens Hansen N. (* 1874) og Karen Kirstine Gjelsing (* 1874). T. blev student fra Gl. Hellerup gymnasium 1920 og forstkandidat 1926. 1926-44 var han ansat ved landbohøjskolens plantefysiologiske laboratorium hvorfra han 1944 blev dr.agro. på afhandlingen *Nutrition of the cultivated mushroom*. S.å. blev han ansat på Løvens kemiske Fabrik. Foruden T.s indsats som administrator bør hans initiativer vedrørende penicillin fremstilling i industriel målestok fremhæves da de resulterede i at fabrikken blev en førende producent af penicillinholdige lægemidler. T. blev underdirektør for Løvens kemiske Fabrik 1947, direktør 1949 og administrerende direktør 1954(-69). T. er medlem af fabrikkens bestyrelse og kommitteret

fabrikkens ledelse. Han har tillige været formand for Foreningen af danske medicinfabrikker (Mefa) 1954-65. - R. 1958. □Foto.

Kurt Bærentsen

Treschow [träsköv], Willum Frederik, 1786-1869, jurist, politiker. * 15.9.1786 i Kbh. (Garn.), † 2.4.1869 sst. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: højesteretsassessor, konferensråd Michael *T. (1741-1816) og Christina E. Wasserfall (1753-1823). ~ 2.7.1812 i Kbh. (Frue) med Jensine Palæmona Aagaard, * 27.7.1786 på Skt. Jørgensbjerg, † 21.10.1826 på Gl. Vartov (Frue) (~ 1° 1804 med månedsløjtnant Jens Jacob Rosenkilde, 1770-1811), d. af sognepræst Jens Palæmon Jensen Aa. (1756-86) og Dorothea Elisabeth Friis (1759-1812, ~ 2° 1796 med kollektor, forvalter på Bistrup, senere kammerråd Johan Carl Albrecht, ca. 1766-1842, ~ 2° med Christiane Marie Hansen, ca. 1783-1864).

T. dimitteredes fra Roskilde katedralskole 1803 efter tidligere at have gået på Metropolitanskolen. Han studerede jura, modtog stærkt indtryk af A. S. *Ørstedes manuduktion og blev cand.jur. 1806. En planlagt udenlandsrejse måtte opgives, men T. delte i de kommende år sin tid mellem Roskilde, hvor han på forskellig vis bistod sin far, og Kbh. hvor han fortsatte sine studier i bredere retning og stiftede bekendtskab med folk som Georg Sverdrup og N. F. S. *Grundtvig. T. forberedte sig på en karriere som sagfører, blev 1808 prøveprokurator ved den kgl. landsoversamt hof- og stadsret og fik n.å. bevilling som overretsprokurator. Som sagfører gjorde han sig hurtigt bemærket, og 1811 udnævntes han til højesteretsadvokat i en alder af 25 år hvad der dog ikke var noget særsyn i datiden. T. fik snart en fremtrædende plads i den lille kreds af højesteretsadvokater, og han fik hurtigt et betydeligt klientel, ikke mindst i forretningsverdenen hvor han førte en række sager for Asiatick Kompagni, om vestindiske forhold m.v. T.s uomtvistelige dygtighed i forbindelse med indsigt i forretningsforhold betød at han ikke mindst blev engageret i betydende boopgørelser. Han forsvarede 1820-21 J. J. *Dampe og 1825-26 ungdomsvennen Grundtvig i injuriansagen. I begge tilfælde viste han sig som den dygtige defensor der udnyttede samtlige muligheder i sagen. Forholdet til Grundtvig synes i øvrigt efterhånden at være blevet køligere. 1828 udnævntes T. til generalfiskal, og som offentlig anklager kom han i de kommende år til at føre en række store sager for regeringen, herunder 1835 sagen mod C. N. *David og 1842 og igen 1845 mod Orla *Lehmann. Da regeringen mod hans råd ville ap-

pellere afgørelsen i den sidste sag mod Lehmann, søgte og fik han 1846 sin afsked som generalfiskal. Overhovedet stod T. som sin tids ledende praktiserende jurist, og han havde stor del i ordningen af den såkaldte 12-millionsag der vedrørte et mellemværende mellem staten og Nationalbanken.

T. var allerede sidst i 1820'erne særdeles velhavende, og 1828 erhvervede han det betydelige fynske gods Brahesborg for 228 000 rdl. T. viste sig også som godsejer som den dygtige forretningsmand der moderniserede gårdens drift, øgede indfæstningerne eller frasolgte fæstegårdene. T. indsatte senere sin søn, Wilhelm Treschow som bestyrer af godset, men kom der selv hyppigt og tog levende del i dets styrelse. 1846–47 omlagdes hovedgårdsdriften ved oprettelsen af en avlsgård, Vilhelmsborg, jorder blev frasolgt, og 1854 overdrog han den i udmærket stand værende ejendom til sønnen. 1835 havde T. engageret sig i et endnu mere omfattende godskøb, Fritzøe jernværk med tilhørende udstrakte ejendomme der tilhørte det tidligere grevskab Laurvigen i det sydlige Norge. T. var tidligere kommet ind i de meget indviklede forretningsmæssige forhold omkring ejendommen, og han overtog besiddelsen for et beløb svarende til 480 000 rdl. Ejendommen og jernværket var blevet misrøgtet af de tidligere besiddere, og T. brugte betydelige midler og stor energi på at bringe jernværket på fode og sikre dets produkter afsætning i Norge og Danmark. En søn, Michael Treschow, indsattes som bestyrer, og i takt med den almindelige økonomiske vækst bedredes mulighederne for værket efterhånden. T. blev, ikke overraskende, inddraget i det begyndende politiske liv. 1832 fik han sæde i de oplyste mænds forsamling, og han mødte i Roskilde stænderforsamling i de første tre perioder som kongevalgt medlem, hvorefter han dels af private, dels af politiske årsager frabad sig genvalg. T. var en ivrig deltager i forsamlingernes virksomhed, med størst styrke og gennemslagskraft i de egentlige juridiske spørgsmål, men også i drøftelserne omkring landboforholdene hvor han gav udtryk for udprægede godsejersynspunkter. Gennemgående kan man betegne hans synspunkter som moderat konservative. Han var ikke uden kritik, fx af finansstyrelsen, og han anbefalede en vis forsigtighed i trykkefrihedsspørgsmål. Han fandt stænderinstitutionen fornuftig og gavnlig, krævede blot en grundlæggende respekt for styreformens og overholdelse af de undersåttelige former. En reminiscens af venskabets med Grundtvig var formentlig udtrykt i hans støtte til kravet om sognebåndsløsning 1838.

I den skærpede modsætning mellem regering og opposition i 1840'erne befandt T. sig tydeligvis ikke vel. Trods nære forbindelser med national-liberale kredse som han delte almene og kulturelle synspunkter med var han frastødt af den begyndende nationale strømning, af kravene om forfatning og ikke mindst af den begyndende bondebevægelse. Sagerne mod Orla Lehmann bragte ham i oppositionens søgelys, og det var T. belejligt at han kunne finde påskud til at fratræde som generalfiskal. Efterhånden nedtrappede han også sin virksomhed i skranken og førte 1847 sin sidste sag for højesteret. T. fulgte den politiske udvikling nøje, men med stigende og stadig misbilligelse. 1848 mødte han på ny i Roskilde stænderforsamling og s.å. som kongevalgt medlem af den grundlovgivende rigsforsamling. Her fik han ikke større betydning da han af regeringen sendtes til London og Berlin i diplomatiske øjemed. I London ordnede han for den danske stat et stort statslån med huset Hambro til finansiering af krigen. T. spillede i de diplomatiske forhandlinger omkring krigen 1848–49 en vis rolle, og han sikrede ved sin tilstedeværelse i statsrådet 13.7.1849 Berlin-aftalernes accept i Danmark. 1849 indvalgte T. i landstinget hvor han gjorde sig stærkt gældende, særlig i udvalgsarbejdet. Finanspolitik og landbospørgsmål var som tidligere hans hovedinteresser, og han markerede sig som en af de ledende på konservativt hold i de første års parlamentariske liv. T. var ikke fremtrædende i forhandlingerne i salen, men han lagde sin indsats i de personlige kontakter og som omtalt i udvalgene. Han støttede ministeriet Bluhme og faldt ved valget til landstinget 1853, men blev på ny kongevalgt medlem af rigsrådet 1854–63 hvor han helt trak sig ud af det politiske liv. T. kunne beklage sig over den politiske udvikling og det arbejde den parlamentariske gerning krævede, men det forhindrede ham ikke i at yde en betragtelig indflydelse til dels i kulisserne som rådgiver, mægler mellem modstående synspunkter og personer og som tidligere den smidige og i formen imødekommende varetager af de grundlæggende konservative interesser. – T. kom i kraft af sin store arbejdsevne, autoritet som jurist og dygtighed som forretningsmand til at beklæde en lang række tillidshverv. Han var i mange år medlem af Nationalbankens repræsentantskab, blev 1853 kurator for Vemmetofte hvis økonomi han fremmede, livsvarig direktør i den Hjelmsstjerne-Rosencroneske stiftelse, havde sæde i administrationskommissioner og en række humanitære stiftelser og oprettede selv i Kbh. tre friboliger for trængende kvinder og 1859 det T.ske fideikommiss hvoraf der afholdtes en række legater til videnskabelige og

kunstneriske formål. I sin bolig i Kbh., det T.ske palæ (hjørnet af Frederiksholms Kanal og Ny Kongensgade) førtes en omfattende selskabelighed, og både her og på Brahesborg anlagdes betydende samlinger af kunst. T. hørte til kredsen om Johanne Luise *Heiberg, men undgik ikke at krænke denne ved lejlighedsvis ikke at rette sig efter hende i et og alt.

T. var i besiddelse af overordentlige evner. Han var en af de første store praktiserende advokater i moderne forstand med utalte kontakter og forbindelser i ind- og udland. Han havde forretningsmandens evner i henseende til på én gang at vove og overveje, og som politiker var han i besiddelse af stor forhandlingsevne, klogskab i sine bedømmelser af forhold og personer og her også viljestyrke og myndighed hvor han fandt det belejligt at vise disse egenskaber. Over for sin tids afgørende strømninger i idémæssig henseende var han tilsyneladende forbeholden. Han var vel den af det gamle systems mænd der mest oprigtigt og loyalt gik ind i vilkårene efter 1848–49, men det var snarere ud fra en praktisk-nøgtern bestræbelse for at sikre og bevare hvad der kunne opnås. Han havde forretningsmandens nøgterne og pragmatiske indstilling når blot grundlæggende konservative elementer som ejendom og autoritet kunne opretholdes. – Ekstraordinær assessor i højesteret 1848. – Justitsråd 1824. Etatsråd 1829. Konferensråd 1846. Gehejmekonferensråd 1854. – R. 1838. DM. 1840. K. 1848. S.K. 1850. □Buste af H. V. Bissen, 1842 (glyptoteket; Fr.borg), i marmor 1843 og 1864, gentaget med ændringer 1858 (St.mus.), i bronze s.å. (parkerne ved Vemmetofte og Brahesborg). Mal. af W. Marstrand, 1846 (Brahesborg), litograferet af A. Kaufmann, 1848. Afbildet på J. V. Gertners mal., 1848, af salvingen 1840 (Rosenborg). Mal. af E. Jerichau Baumann, 1854, efter dette litografi bl.a. 1869 og træsnit af H. P. Hansen, 1869. Mal. af F. Storch, 1855 (Fyns kunstmus.). Afbildet på tegn. af Constan-tin Hansen, 1860 (folketinget) og på mal., 1860–64, af samme af den grundlovgivende rigssamling 1848 (Fr.borg). Relief af V. Bissen, 1874 (udstillingsfonden, Charlottenbg.). – Mindesmærke af C. J. Rosenfalk på grav.

Selvbiografi i III. tid. II.4.1869. Danske politiske breve, udg. Povl Bagge m.fl. I–IV, 1945–58. – N. Neergaard: Under junigrundloven I, 1892 (reprodukt. 1973). Marcus Rubin: Fr. VIs tid, 1895 (reprodukt. 1970). E. Nystrom: Den grevelige Hielmstjerne-Rosencroneske stiftelse, 1925. Harald Jørgensen: Trykkefrihedsspørgsmålet i Danm., 1944 (reprodukt. 1978). Samme: C. N. David, 1950. Kj. Winding: T. Advokat, godsejer, politiker, Oslo 1951. Højesteret 1661–1961 I–II, 1961. – Papirer i Rigsark.

Claus Bjørn

Treschow [tråskov], Frederik Conrad Bugge, 1822–93, udgiver af postadressebog. * 31.12.1822 i Kbh. (Slotsk.), † 22.8.1893 sst., begr. sst. (Holmens). F: fuldmægtig ved chatolkassen, kammerassessor, senere told- og konsumtionskasserer i Holbæk, justitsråd Andreas T. (1794–1846) og Anna Maria Wendel(l) (1797–1864). ~ 6.4.1858 i Sorø med Nielssine Andrea Augusta Axelsen, * 29.3.1833 i Tersløse, † 13.3.1910 i Kbh., d. af fuldmægtig, senere kasserer ved Sorø akademi, kammerråd Nicolai Bouthé A. (1805–73) og Caroline Augusta Randrup (1810–93). T. var først landmand, blev 1854 kopist på Holmens kontor, 1861 fuldmægtig og 1869 kontorchef ved orlogsværftet og overkrigskommissær; 1891 avancerede han til chef for orlogsværftets regnskabsvæsen, en stilling som ellers både før og senere har været besat med en søofficer. Igen-nem sin svoger, justitsråd Erichsen der redigere-de hof- og statskalenderen kom han ind på stati-stiske arbejder. Den til statskalenderen 1854 ud-arbejdede stedfortegnelse førte ham til 1869 at ud-give *Postadressebog for Kongeriget Danmark*, et nyttigt og omhyggeligt udarbejdet værk der med offentlig understøttelse udkom i forøgede udgaver 1877, 1883 og 1890 foruden adskillige tillæg. – Overkrigskommissær 1869. – R. 1877.

Tidsskr. for søvæsen ny r. XXIX, 1894 30f.

H. Hjorth-Nielsen*

Treschow [tråskov], **Gerhard**, 1703–65, præst. * 5.7.1703 i Lesje i Gudbrandsdalen, † 20.11.1765 i Kbh., begr. sst. (Trin. k.). F: jernværksejer, se-nere generaltoldforvalter i Trondhjem Herman T. (1665–1723) og Mette Margrethe Krenchel (1665–1727, ~ 1° med postmester i Trondhjem Lorentz Caspersen Wildhagen, † 1688). ~ 1° 7.10.1734 med Maren Dorscheus, * 5.6.1703 i Kbh. (Frue), † 4.12.1735 i Birkerød, d. af stifts-provst i Kbh. Johannes D. (1661–1706) og Doro-thea Anchersen (1675–1740). ~ 2° 27.5.1740 i Kbh. (Trin.) med Marie Berg, * ca. 1723, † 2.5.1799 i Kirke Værløse, d. af vinhandler i Kbh. Hans Hansen B. († 1736) og Johanne Nielsdatter († 1729).

I 11-årsalderen kom T. til Kbh. og blev 1720 pri-vat dimitteret til universitetet. Efter at have væ-ret optaget i professor Johannes Trellunds hus fik han 1723 plads på Borchs kollegium. Her ud-gav han en række disputater over de spor af kri-stendommens lære som kan findes hos nogle he-denske filosoffer (I–V, 1724–27), et arbejde der viser evne til at behandle stof og vidner om en ikke helt ringe belæstthed. Desuden udsendte han 1726 under pseudonymet Michel Hansen, Brændeviins-Brænder og Øltapper i Callund-

Treschow, Gerhard

borg et modskrift mod Holbergs *Metamorphosis* (udg. i Holbergs *Mindre Poetiske Skrifter* ved F. L. Liebenberg, 1866), et temmelig ubetydeligt rimeri som Ludvig *Holberg dog følte sig meget fornærmet over, men trods opfordringer afslog af besvare. Efter 1730 at have taget attestats blev T. n.å. sognepræst i Birkerød. I sin mere end 30-årige præstetid her optrådte han som en nidkær og myndig sogneherre der ikke veg tilbage for nu og da at understrege sin autoritet ved hjælp af korporlig revselse. Han var anset som en betydelig prædikant hvad der forklarer at han 1765 blev forflyttet som sognepræst til Trinitatis kirke i Kbh., men han kom kun til at virke et halvt år i denne stilling. – T. henregnedes til sin tids talentfulde poeter. Eftertiden har dog ikke kunnet tilkende ham noget større digternavn. Foruden en del ærevers o.l. kan fra hans pen især nævnes nogle ikke uvittige parodier (deriblandt *En Ode til Bispen*, 1752) på F. *Klopstocks oder, hvis høje stil åbenbart har budt hans satirisk anlagte natur imod. Også på andre felter har T. optrådt litterært. Da således Jørgen *Riis i sin *Spectator* havde angrebet præstestanden rykkede T. frem til forsvar for denne i et par modskrifter. Navnlig hans *Et kierligt og velmeent Brev til den Danske Sandemand*, 1745 er et velskrevet indlæg i tidens apologetiske debat, roligt og værdigt i tonen, konservativt i helhedsopfattelsen. T.s betydeligste indsats er dog hans *Danske Jubel-Lære-re*, 1753 (faksimileudg. 1980), det første arbejde af denne art i Danmark. En ikke ringe del af materialet synes tilvejebragt af biskop Peder *Hersleb, men T. har bearbejdet det til udgivelse. Den lange fortale såvel som de enkelte biografier vidner om solide kundskaber, og bogen er endnu et nyttigt hjælpemiddel ved studiet af ældre gejstlig personalhistorie (samlinger til en fortsættelse heraf i Gl.kgl.saml., fol., 1094). □Mal. af J. Hörner, 1753, efter dette stik af J. Haas, 1754.

Pers. hist. t. 4.r.V, 1902 155 og 8.r.VI, 1927 116. – Chr. Giessing: Nye saml. af jubellærere I, 1779 (reproudg. 1978) fortalen især XVI–XXII. P. F. Suhm: Saml. skr. VII, 1791 56 253. Ludv. Daae: Trondhjems stifts geistlige hist., Trondhjem 1863 158 235f. Samme i Hist. t. III, Kria. 1875 82–84. P. M. Stolpe: Dagspressen i Danm. IV, 1882 (fot. opr. 1977) 218–21. Th. Møller i Kirkehist. saml. 4.r.II, 1891–93 332–38; 6.r.II, 1936–38 129 410 411. Francis Bull: Fra Holberg til Nordal Brun, Kria. 1916 83–87. Bj. Kornerup: Biskop Hans Poulsen Resen I, 1928 5. – Papirer i Kgl. bibl.

Bjørn Kornerup*

Treschow [tråskov], **Herman**, 1739–97, præst. *11.12.1739 i Våge, Gudbrandsdalen, Norge, †2.5.1797 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.) F:

sognepræst, sidst i Søllerød Herman T. (1705–74) og Anna Schielderup Arentz (ca. 1709–57, ~1° 1720 med residerende kapellan ved Frue kirke i Trondhjem, mag. Peter Lund, 1664–1735, ~1° med Anna Jacobsdatter Hørsleb, 1662–1719, ~1° 1684 med sognepræst til Ytterøen Frederik Hansen Meyer, †1691). ~10.8.1774 i Søllerød med Sophie Elisabeth Wleugel, *18.12.1744, †17.12.1798 i Kbh. (Garn.), d. af kommandant på Munkholm, oberstløjtnant, senere oberst Peter Johan W. (1693–1752) og Agnete Schumacher (†1746). – Bror til Michael *T.

Som privat dimitteret blev T. student 1755. 1758–63 var han alumne på Borchs kollegium, og 1764 tog han teologisk attestats. I sin studietid udgav T. tre disputatser om bibelteksternes integritet (1759–63) der er karakteristiske vidnesbyrd både om hans interessesfære, hans konservative helhedsstandpunkt og hans evne til at udtrykke sig i et klart og rent latin. 1768 drog han ud på en længere udenlandsrejse til Tyskland, Frankrig og England med vigtige ophold især i Göttingen og Wien. Et hovedformål for hans rejse havde været tekstkritiske studier vedrørende Bibelen, og da han 1772 var kommet hjem udgav han som frugt heraf en større bog *Tentamen descriptionis codicum veterum aliquot Græcorum Novi Foederis manuscriptorum*, 1773. Dette skrift der blev mødt med megen anerkendelse både i ind- og udland er dog ikke en egentlig tekstkritisk afhandling, men et forarbejde til en sådan idet det blot bringer en samling hidtil ukendte læsemåder på grundlag af håndskrifter i det kejserlige bibliotek i Wien. Det fortjener at mindes om Danmarks første bidrag til det internationale arbejde på et vigtigt forskningsfelt.

Ved J. E. *Gunnerus' indflydelse blev T. 1773 professor i teologi ved universitetet, men allerede næste år udnævntes han til sognepræst ved Garnisonskirken i Kbh., en stilling han beklædte til sin død. Han gjorde sig i denne fortjent af skolevæsenet, fik oprettet en skole for soldaterbørn i forbindelse med en arbejdsanstalt for fattige gamle, men vandt sig især navn som en af hovedstadens mere fremragende prædikanter. Som prøver på hans forkyndelse foreligger udgivet *Prædikener*, 1773, *Betragtninger over Jesu Lidelser Historie*, 1787, *Prædikener over Hoimesse-Texterne* I–III, s.å. og *Prædikener over adskillige af de forordnede Hoimesse-Texter* I–III, 1796. Trods en udtalt forkærlighed for temata af moralsk karakter godtgør disse samlinger klart nok T.s afgjort supranaturalistiske standpunkt og viser at han i sin argumentation har fulgt tidens konservative tendens til at forlige åbenbaring og fornuft. I formel henseende bærer de et tørt, stærkt forstandsbetonet og ret skematisk præg,

men udmærker sig ved et klart og godt sprog. J. P. *Mynster der i sin ungdom ofte havde hørt T. fandt ham stiv og kold som prædikant og hans konfirmationsundervisning der blot var lagt an på opøvelse i færdighed i at give korrekte svar præget af „megen gravitet“. T. der også er forfatter af en levnedsbeskrivelse af admiral Fr. *Danneskiold-Samsøe (1796) var i øvrigt bekendt som en fortrinlig samler. Han ejede således en stor malerisamling som hørte til Kbh.s sevärdigheder, og desuden et godt bibliotek (solgt 1797). Det skyldtes også T.s formidling – grunden på personligt venskab med den berømte filolog J. J. Reiske – at dennes værdifulde samling af græske og orientalske håndskrifter efter hans død 1774 kom til Danmark. – Medlem af Videnskaberens selskab 1780. □Tegn. af Paul Ipsen (Fr.borg).

Pers. hist. t. 2.r.VI, 1891 176–80 (brevveksl. m. J. O. Schack-Rathlou). Danske mag. 7.r.VI, 1954–57 373–93 (rejseoptegn.). – A. C. Hwiid: Udtoget af en dagbog I, 1787 324f 401. Kbh.s univ.-journal, udg. Jacob Baden V, 1797 95. Nyt mag. for religionslærere, udg. L. N. Fallesen I, 1, 1798 396. P. F. Suhm: Saml. skr. XIV, s.å. 322. E. C. Werlauff: Hist. efterretn. om det store kgl. bibl., 2. udg. 1844 272f 275. J. P. Mynster: Medd. om mit levnet, 1854 (2. opl. 1884) 34f. Kirkehist. saml. 4.r.II, 1891–93 737. Luxdorps dagbøger, udg. E. Nystrøm II, 1915–30.

Björn Kornerup*

Treschow [träskov], **Michael**, 1741–1816, højesteretsassessor, amtmand. * 5.3.1741 i Våge, Gudbrandsdalen, † 5.6.1816 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: sognepræst, siden i Søllerød Herman T. (1705–74) og Anna Schielderup Arentz (ca. 1709–57, ~ 1° 1720 med residerende kapellan ved Frue k. i Trondhjem, mag. Peter Lund, 1664–1735, ~ 1° med Anna Jacobsdatter Hersleb, 1662–1719 (~ 1° 1684 med sognepræst til Ytterøen Frederik Hansen Meyer, † 1691)). ~ 8.4.1778 i Kbh. (Garn.) med Christina Elisabeth Wasserfall, * 23.7.1753 i Kbh. (Ty. ref.), † 31.3.1823 sst. (Ty. ref.) (~ 1° 1773 med kancelliråd, deputeret Peter Henningsen, ca. 1737–75), d. af fabrikant Peter W. (1719–82, ~ 2° 1756 med Catharina Wilhelmina Heerstädt, † 1760, ~ 3° 1762 med Cathrine Elisabeth Colsmann, 1732–87, ~ 1° 1755 med vinhandler Daniel Walcker, ca. 1714–59) og Christine Cathrine Chombardt († 1755). – Far til F. *T. Bror til Herman *T.

T. blev privat dimitteret 1755, studerede først teologi, men tog 1764 juridisk embedseksamen. Han ansattes derefter 1766 som sekretær i kancelliet og deltog i flere vigtige kommissionsarbejder. 1771 rykkede han ind som assessor i højesteret og virkede i denne stilling i henved 30 år.

Han hørte til rettens mere selvstændige personligheder og anlagde ofte originale synspunkter. Sammen med fem andre assessorer tog han 1794 varmt til orde for borgernes ret til at prøve øvrighedens afgørelser ved domstolene. 1799 forlod han retten og modtog udnævnelse til amtmand i Roskilde, men på grund af dårligt helbred forlod han allerede 1808 denne stilling. „Han var en dygtig og selvstændig Jurist, som flyttedes fra sin rette Hylde, da han blev Amtmand“, udtaler J. K. *Høst i sine erindringer. Ved siden af de ovennævnte embeder beklædte T. 1776–78 stillingen som medlem af teaterdirektionen, og 1784 fik han sæde i den kommission der skulle undersøge teatrets forhold. 1811 blev han medlem af kommissionen angående sundhedspolitiet forberedning. 1781 optoges T. i Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie og sprog; han var dets forstander fra 1798 og leverede flere bidrag til Nye danske Magazin. – Adlet 1812. – Justitsråd 1774. Etatsråd 1779. Konferensråd 1784. – R. 1811. K. 1812. □Mal. efter 1812.

Jens Kragh Høst: Erindr., 1835 37. Luxdorps dagbøger, udg. E. Nystrøm I, 1915–30. Troels G. Jørgensen: Danm.-Nos. højesteret 1790–1814, 1930. Kj. Winding: Treschow. Advokat, godsejer, politiker, Oslo 1951. Højesteret 1661–1961 I-II, 1961.

Harald Jørgensen

Treschow [träskov], **Niels**, 1751–1833, filosof, politiker. * 5.9.1751 i Drammen, † 22.9.1833 på Mellem-Tøyen ved Kristiana, begr. i Kristiana. F: købmand Peter T. (1718–73) og Anne Judithe Nielsdatter Hegdal (ca. 1725–97). ~ 1° 3.9.1780 i Trondhjem med Gunild Kirstine Thurmann, * ca. 1753, † 28.10.1781 i Helsingør, d. af kontrollør ved Molde toldsted Jonas Eriksen T. († 1767) og Knerche Schiwe (1720-senest 67). ~ 2° 17.9.1784 i Helsingør med Christiane Frederikke Oldeland, * ca. 1745/46, † 13.2.1830 i Kbh. (Helligg.), d. af snedkermester, kar. premierløjtnant Johan Frederik Petersen Ziegler O. (1677–1762, ~ 1° med Cecilie Frandsdatter, ~ 2° med Armgard Sophie Kullerup) og Eva Marie Lagergren (1729–69). Ægteskabet opløst 1802. ~ 3° 3.9.1802 i Kristiana med Catharine Devøge, døbt 15.4.1771 i Kristiana, † 7.6.1838 på Mellem-Tøyen, d. af sorenskriver i Aker, Asker og Bærum ved Kristiana Sivert D. (1728–74) og Karen Sophie Riis (1745–1826).

T. voksede op i et herrnhutisk miljø i Drammen, men kom allerede som 15-årig til Kbh. som student (privat dimitteret). Studierne afsluttedes 1774 med magisterkonferens. S.å. blev han rektor ved katedralskolen i Trondhjem hvorfra han 1780 flyttede til Helsingør latinskele som

rektor, og giftede sig, men hustruen døde et år senere i barselseng. 1789–1803 var han rektor for Kristiania katedralskole. Denne stilling, hans medlemskab i frimurerlogen (logemester 1790) samt hans pædagogiske og filosofiske forfatterskab gav ham en fremtrædende plads i byens intellektuelle og sociale liv. 1790 blev han dr. teol. Hans andet ægteskab havde udviklet sig ulykkeligt mens det tredje blev harmonisk og varede til hans død. 1803 blev han uventet kaldet til professor i filosofi ved Kbh.s universitet. Hertil havde han kvalificeret sig ved omfattende filosofiske studier fra de unge år og et forfatterskab der navnlig omfattede kritiske arbejder over Kants filosofi (*Forsøg om Guds Tilværelse af theoretiske Grunde, i Anledning af den Kantiske Philosophie, 1794, Forelæsninger over den Kantiske Philosophie, 1798*, tysk oversættelse I–II, 1798–99). T. deler Kants skepsis over for det ontologiske gudsbevis, men hævder imod Kant at årsagsbegrebet kan anvendes ud over erfaringen, og at verden må have Gud som yderste årsag. Kants „praktiske“ gudsbevis er derimod ikke holdbart. T. afviser i hovedsagen Kants transcendentale bevis for aprioriske syntetiske sandheder og beklender sig til en uklar kombination af Lockes empirisme og Leibnizsk rationalisme.

Kaldelsen til Kbh. skyldtes at myndighederne her ønskede en bedre modvægt mod den romantiske filosofi som Henrik Steffens med sine forelæsninger fra nov. 1802 på Elers' collegium havde vakt så stor begejstring for, end den Wolfianisme som den afgående professor Børge Riisbrigh docerede. T. gik til opgaven med stor energi mens Steffens fortrak til Halle. T. forelæste op til 16 timer ugentlig over så at sige alle filosofiens discipliner og blev en anset lærer og universitetsmand (rektor 1807–08). Han udgav en række lærebøger, deriblandt den første i psykologi på dansk (*Om den menneskelige Natur i Almindelighed, især dens aandelige Sider*, 1812) og en i logik (*Almindelig Logik*, 1813). 1811 kom dels en ny udgave af hans filosofiske propædeutik under titlen *Om Philosophiens Natur og Dele* (1. udg. med titlen *Indledning til den hele Philosophie*, 1805), dels *Elementer til Historien i Philosophie* I–II. I dette sidste værk anlægger T. et udviklingssynspunkt såvel på den levende verden som på menneskeslægten historie der ligesom de enkelte nationer falder i barndom, drengalder, ungdom, manddom og alderdom. Hertil slutter sig en afhandling *Om Menneskeslægten Udartning*, offentliggjort i bind 5 (1810) af Videnskabernes Selskabs skrifter; T. var blevet medlem af dette selskab 1798 (og var 1808–16 formand for dets filosofiske klasse). I samme bind kom også *Gives der noget Begreb eller nogen*

Idee om enslige Ting? Besvaret med Hensyn til Menneskeværd og Menneskevel, en selvstændig og interessant afhandling der er optrykt i udtog i Harald Høffdings Udvalgte Stykker af dansk filosofisk Litteratur (1910) og komplet i A.H. Winsnes' udgave af Treschows Philosophiske Forsøg og andre Skrifter (1966). T. går her ind for at ethvert menneske, „ligesaavel som Arten selv“ har „en vis Grundform eller væsentlig Character, der under alle Livets Omstændigheder bliver den samme“, og ser heri en forudsætning for at det kan have selvstændig værdi. Almenbegreberne er kun „Hjælpeidler til Oversyn, ei til nøiagtig Kundskab om Tingene i sig selv, thi i den virkelige Verden findes kun Individuer“. T.s moral- og samfundsfilosofi fik sin første systematiske udformning i *Moral for Folk og Stat* I–II, 1810–11 hvortil slutter sig *Hvorvidt ere de almindelige Rets- og Morallove . . . anvendelige paa offentlige Personer, samt hele Nationer og Staters indbyrdes Forhold, der endnu leve i den saa kaldte naturlige Tilstand i Henseende til hverandre?* (Vidensk. Selsk.s Skr. bd. 6, 1818).

Fra 1811 blev T. involveret i forberedelserne til oprettelsen af et universitet i Norge, og 1813 flyttede han sammen med tre andre norske professorer ved Kbh.s univ. til Kristiania (Oslo) for at danne grundstammen i det nye Fredriks universitet. Snart blev han også inddraget i de politiske begivenheder omkring Norges løsrivelse fra Danmark og unionen med Sverige. Den betydelige anseelse han nød led noget afbræk derved at han mentes at have været for eftergivende som leder af den komité der på stortingets vegne forhandlede med de svenske kommissarier. 1814 blev han statsråd og chef for kirke- og undervisningsdepartementet, en post han ikke befandt sig vel i. Han fortsatte sit forfatterskab med et trebindsværk om *Lovgivnings-Principier*, 1820–23, og holdt enkelte forelæsninger, således 1823–24 over moralfilosofi, udg. 1824 som *Den filosofiske Sædelæres første Grunde*. – Efter sin afgang som statsråd 1825 skrev han *Christendommens Aand eller den evangeliske Lære, frimodig og upartisk beskrevet*, 1828, der ved sin yderst liberale kristendomsopfattelse førte ham ud i en polemik med mere ortodokse præster. Endelig anvendte han sit otium til udarbejdelse af en samlet fremstilling af sine filosofiske synspunkter *Om Gud, Idee- og Sandseverdenen samt de førstes Aabenbarelse i den sidste* I–III, 1831–32, som han forsynede med en selvbiografi som forord og i en undertitel kaldte „et filosofisk Testament“. Allerede i 1805 havde han i *Philosophiske Forsøg* skitseret sin filosofi, men nu var der tale om en detaljeret omfattende fremstilling

af hvad han kalder et „Identitets-system“. Heri ligger at T. er monist. Som Spinoza opfatter han det endelige og det legemlige som to sider af det samme og som nyplatonikerne betragter han det endelige og sanselige som udstråling af det evige og guddommelige. Alle endelige ting stræber derfor mod fuldkommenhed; menneskets fuldkommenhedstrang giver det dets moralske bestemmelse: at udvikle sit individuelle væsen ved fornuftig selvvirksomhed. Mens det er tvivlsomt hvor stor værdi dette spekulative system kan tillægges er T.s udviklingsfilosofi, såvel på de biologiske som på det historiske område, af betydelig interesse ligesom han med fremhævelse af det individuelle er i overensstemmelse med en hovedtendens i 1800-tallets danske filosofi. – Etatsråd 1811. – R. 1809. □Tegn. af G.L. Lahde, 1798 (Fr.borg). Lille relief (sst.). Stik af A. Flint. Medalje af J. Conradsen, 1813. Pastel (Fr.borg). Pastel af C. Horneman (Kbh.s univ.), efter denne stik af F. Fleischmann samt litografi af bl.a. H. A. Sommerfeldt og af J. C. Walter ca. 1840 samt træsnit. Min. (Fritzøhus, Norge). Pastel af J. Munch (frimurerlogen, Oslo). Litografi efter tegn. af J. P. Funch.

Kilder. Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. 1790 12f og i forf.s Om Gud, idé- og sanserverdenen I, 1831 III-L.

Lit. Chr. Molbech: Det kgl. da. vidensk. selsk.s hist., 1843 338–44 527. A. S. Ørsted: Af mit livs og min tids hist. I, 1851 27 127 262; III, 1855 322f. J. P. Mynster: Medd. om mit levnet, 1854 (2. opl. 1884) 187. Breve fra J. P. Mynster, udg. C. L. N. Mynster, 1860 32f. M. J. Monrad i Ill. nyhedsbl. X, Kria. 1861 157f 161f 165f. Carsten Hauch: Minder fra min barndom ..., 1867 208 223 226. Fr. Schmidt: Dagbøger, udg. N. Hancke, 1868 (ny udg. I–II, ved Ole Jacobsen og J. Brandt-Nielsen, 1966–69). E. C. Werlauff i Hist. t. 4.r.IV, 1873–74 266 322f 392. Wald. Dons i Nyt norsk t. IV, Kria. 1878 355–96 458–91. F. P. J. Dahl i Pers. hist.t. 5.r.I, 1904 185 194–96 198 201 204 og VI, 1909 100f 103 105f 111 113–17 124 128 136 140 201 217. Jonas Lie. Oplevelser, fortalt af Erik Lie, Kria. 1908 44 48 173. Harald Høffding: Danske filosoffer, 1909 37–39 78 85f 89–96 99 105 120. Conradine B. Dunker: Gamle dage, ny udg. Kria. 1909. Det kgl. Fredriks univ. 1811–1911 I–II, Kria 1911. Anathon Aall: Filosofien i Norden, Kria 1919. Arne Løchen i Edda XII, Kria. 1919–20 5f 11 21–28 30f. A. H. Winsnes: N. T., Oslo 1927. Kay Schmidt-Phiseldeck: N. T.s historiefilosofi, 1933. J. Himmelstrup: Sibbern, 1934. Sv. Erik Stybe i Danish yearbook of philosophy XIII, 1976 29–47. Samme i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj X, 1980. H. O. Christophersen: N. T., Oslo 1977.

Papier i Kgl. bibl. og univ.bibl., Oslo.

Mogens Blegvad

Trier

Den jødiske slægt T. stammer fra den tyske by Trier, hvorfra brødrene Levin Salomon T. og Ruben Seligman Salomon T. indvandrede til Danmark. Levin Salomon T., der var indvandret ca. 1753, anlagde i Kbh. en sæbefabrik og lyse-

støberi, som efter at han var flyttet til Fredericia, i 1765 blev overtaget af broderen der blev stamfar til den danske slægt.

Ernst T. var 2° ~ Julie Vilhelmine Marstrand, d. af dampmøller Troels M. Herman T. var ~2° Emma Adler, d. af bankier D. B. A.

V. Trier: Stamtv. over familien Trier, 1887. Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 1073–86. Mendel Levin Nathanson og hustru Ester f. Herfort og deres efterkommere 1780–1980, ny udg. ved Steffen Borup, 1981.

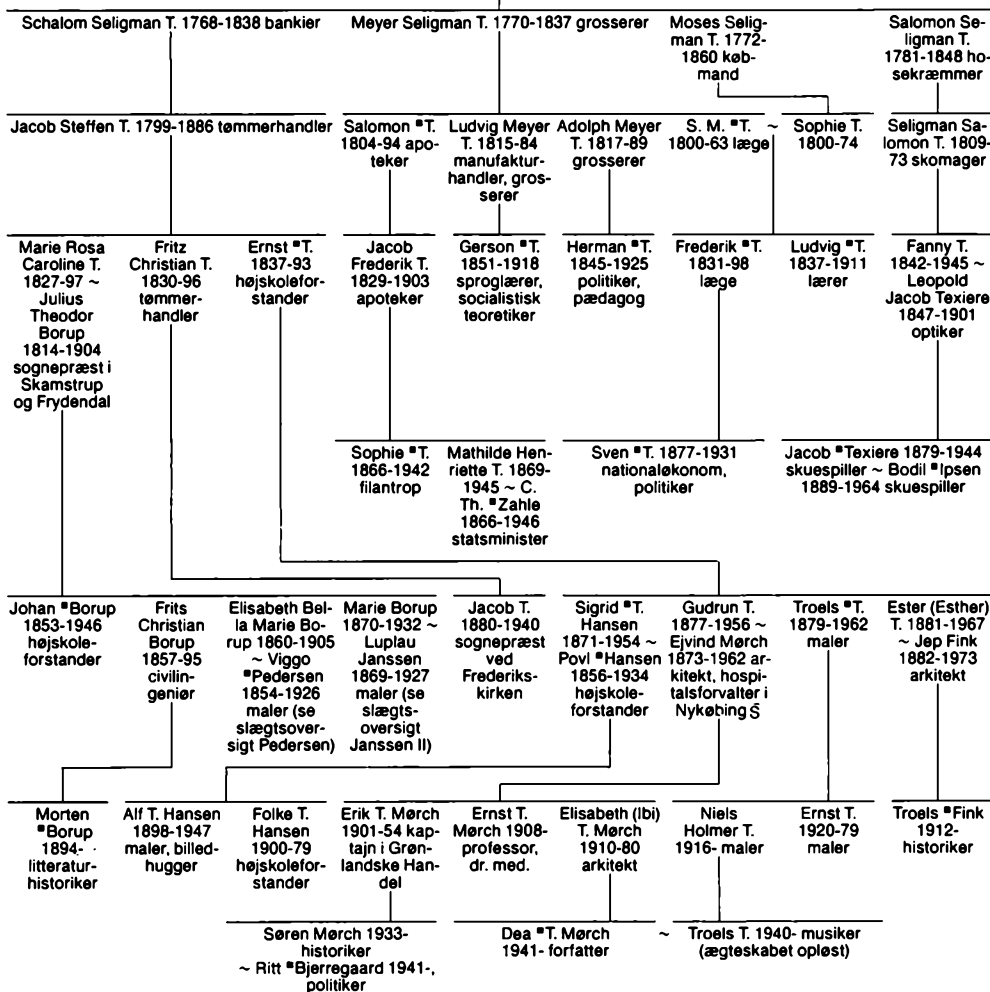
Hans H. Worsøe

Trier, Ernst Johannes (før dåben: Ernst Salomon), 1837–93, højskoleforstander. * 23.1.1837 i Kbh. (Mos.), døbt 8.8.1839 i Gentofte, † 29.12.1893 i Vallekilde, begr. sst. F: grosserer, trælasthandler Jacob Steffen (før dåben 1846: Salomon) T. (1799–1886) og Bella Johanne Marie Nathanson (1801–78). ~1° 24.4.1867 i Dalum med Marie Abel, * 2.9.1845 i Eltang, † 23.6.1873 i Vallekilde, d. af sognepræst, sidst i Dalum og Sanderum, provst Leonhard A. (1793–1868) og Ida Elisabeth Dorothea Ostenfeld (1801–75). ~2° 5.4.1876 i Kbh. (Vartov) med Julie Vilhelmine Marstrand, * 5.5.1850 i Kbh. (Hellig.), † 6.12.1881 i Vallekilde, d. af dampmøller Troels M. (1815–89) og Caroline Emilie Carlsen (1812–59). – Far til Troels T. og Sigrid T. Hansen.

T. tilhørte både gennem fædre- og mødreslægten det københavnske jødiske aristokrati, moderen var datter af M. L. Nathanson, redaktør af Berlingske Tidende og kunstmæcen. I hjemmet kom digteren Henrik Hertz, en slægtning af moderen, og malerne Vilh. Marstrand og Ernst Meyer. 1855 blev T. student fra Metropolitan-skolen og under teologiske studier sluttede han i en grundtvigsk præget kreds „Lille Theologikum“ venskab med de senere kendte højskolemænd Ludvig Schrøder, Jens Nørregaard og C. Bågo. På en fodtur i Sydslesvig 1860 fulgtes T. og de to sidstnævnte nogle dage med den unge Georg Brandes der har skildret de unge grundtvigianere. T. opsøgte P. C. Kierkegaard i Pedersborg ved Sorø der førte ham ind i Grundtvigs kirkelige syn. Han sluttede sig til Vartov-kredsen, kom jævnlgt i den gamle digterpræsts hjem og bevarede en nærmere forbindelse med N. F. S. Grundtvig end nogen anden i sin generation. Efter teologisk embedseksamen 1863 blev T. lærer på Blågård seminarium, men meldte sig ved krigens udbrud 1864 som frivillig. Han blev ansat som feltdegn hos feltprovst Erik Høyer Møller og fik gennem nært samliv med de menige soldater varige indtryk af dansk almue. Under indkvartering i Dalum besøgte han Christen

Trier, Ernst

Ruben Seligman Salomon Trier ca. 1736-94 købmand og lysestøber i Kbh.

*Kold på hans højskole i Hjallese og mødte i præstegården sin „fæstemø“, provst Abels datter. Nederlaget på Dybbøl og oktoberfreden hensatte T. i en dyb depression som han overvandt ved en beslutning om at følge Grundtvigs krav om at arbejde for folkeoplysning. I en samtale pegede Grundtvig på Holbæk amt som et sted der havde brug for en højskole. T. fulgte opfordringen og begyndte dristigt at knytte forbindelser i Odsherred og omegn for at finde elever til en skole i Kolds ånd og efter hans mønster. Støttet af pastor V. J. *Hoff, Vallekilde, i begyndelsen tillige af Vilh. *Beck, Ubby, begyndte han sin højskole på en gård i Vallekilde hvis størstue

netop kunne rumme de 30 første elever. Hos sin far og hos venner lånte T. penge til at købe jord i Vallekilde, og 1866 rejstes en smuk skolebygning som i de følgende år udvidedes med nye fløje; 1877 oprettedes en håndværkerskole, senere en sømandsskole. Ved højskolen byggedes en valgmenighedskirke og 1884 indviedes et stort „Øvelseshus“ efter tegning af Martin *Nyrop. Her indførtes den Lingske gymnastik fra Sverige, efterhånden også for unge piger. Mens de fleste af hans jævnaldrende højskolemænd havde en vis tilknytning til landbokredse, begyndte københavneren T. helt forfra med en religiøs tillid der gav hans skolevirke sit eget præg. „Jeg ville

ikke bytte med en sognepræsts magelige stilling . . . og som sættes ind i et gammelt og forlængst fortrådt spor. Jeg ville ikke bytte med rektoren for latinskolen med de store sale og de færdige schemaer for undervisningen . . . jeg har netop lyst til denne evindelige kamp og strid". Han lærte sig at omgås den sjællandske befolkning og tog kampen op mod både familiær og politisk modstand. Sin forlovede ville han gerne have på Kolds højskole men svigerfaderen afviste enhver berøring med „den koldske commerce på Hjallese mark". Indre mission og J. A. "Hansens politiske bondevener i Nordvestsjælland bekæmpede den nye skole og fordrev to af lærerne. Men på foredragsrejser fra Vendsyssel til Bornholm vandt T. venner over det meste af landet og Vallekilde højskole voksede år for år. T. forenede rig kunstnerisk kultur med grundtvigsk folkelighed i et bevæget temperament. Hans foredrag – om nordiske myter, fædrelandshistorie og de jødiske profeter – var præget af dramatisk fortælleevne. „Han var genial, hans fantasi var dyb og storladet, som alt hos ham var stort skåret, og hans følelse var dyb og oprindelig" (Viggo "Pedersen). □ Afbildet på C. Dirckinck-Holmfelds litografi Lille Theologicum, 1860. Træsnit 1884. T. som taler i foredragssalen tegnet af J. Skovgaard, 1888 (Fr.borg), tegn. af Viggo Pedersen, 1897, tegn. af Luplau Janssen og mal. af Troels Trier (Vallekilde højskole). Litografi af I. W. Tegner, 1891, efter foto. Buste af J. Skovgaard på mindestøtte 1898 (ved Vallekilde højskole). Benyttet som model af J. Skovgaard 1890–91 til Øglemanden i Pennina spotter Hannah (Viborg domk.), af Viggo Pedersen til Isak (Grundtvigs højskole; Fr.borg), af Niels Skovgaard til apostelen Peter (altertavle i Immanuelskirken, Kbh.) og af Troels Trier til faderen i Den hjemvendte søn. Foto.

Kilder. E. T.: 25 års skolevirksomhed i Vallekilde I, 1890 (3. udg. 1907); II, 1894 (2. udg. 1904). E. T. og Marie Abel. En brevsaml., udg. Povl Hansen, 1915 (særligt af Fra Vallekilde folkehøjskole: forts. sst. 1916, 1928 og 1931). Fra Vallekilde folkehøjskole XL, 1933 101-19 (dagbogsoptegn.). A. D. Jørgensen: Breve, udg. Harald Jørgensen, 1939.

Lit. Josef Fischer: Simon Lazarus og hans efterkommere, 1911. M. L. Nathanson og hustru . . . og deres efterkommere 1780–1980, ny udg. ved Steffen Borup, 1981. Ludv. Schröder: E. T., 1894 (delvis særligt fra Højskolebl. XIX, s.å.). [Fritz Trier] i Fra Vallekilde folkehøjskole II, 1895 3–32. Viggo Pedersen i E. T.: Efterl. papirer, ved Povl Hansen, 1895 (2. udg. 1905) 7–26. Ingeborg Olrik: E. T., 1914. Povl Hansen: Højskoleforstander E. T. I–III, 1928–33. Kr. Thomsen i Bavnens XXXIV, 1937 83–90. Fr. Norgaard i Den danske folkehøjskole gennem 100 år II, 1940 44–48. Danm.s folkehøjskole 1844–1944, red. J. Th. Arnfred m.fl., 1944 82f. Roar Skovmand: Folkehøjskolen i Danm. 1841–92, 1944. Johan Borup: Brogede blade, 1945 96–105. Georg Brandes: Dagbogsblade fra en rejse i Slesvig 1860, udg.

Henning Fenger, 1957. Vallekilde folkehøjskole 1865–1965, red. Jørgen Jessen, 1965. Niels Nielsen: En højskolevinter, udg. Roar Skovmand, 1968. Mette Thomsen: Kunsten og folkehøjskolen, 1982 41–79.

Papirer i Rigsark. (jfr. Højskoleforstander E. T. og hustruets ark., 1963 = Rigsark. Foreløbige arkivreg. Privatark.).

Morten Bredsdorff

Trier, Frederik Jacob, 1831–98, læge. * 14.6.1831 i Kbh. (Mos.), † 17.5.1898 sst., begr. sst. (Mos. Vestre). F: læge S. M. *T. (1800–63) og Sophie Trier (1800–74). ~ 5.5.1861 i Kbh. (Mos.) med Sophie Ballin, * 30.12.1840 i Kbh. (Mos.), † 26.5.1907 sst., d. af dr.med., senere professor Samuel Jacob B. (1802–66) og Dorothea Trier (1806–94). – Bror til Ludvig *T.

T. blev student 1849 fra Metropolitanskolen og 1855 medicinsk kandidat. Forinden havde han 1853 fungeret som koleralæge i Kbh. Efter kandidat tjenesten var han 1860–62 reservemedicus ved Frederiks hospital. Såvel her som på studierejser i udlandet, 1856 i Wien og 1860 i Würzburg, kastede han sig særlig over den kliniske medicin. 1860 erhvervede han doktorgraden med en lødig og grundig afhandling *Undersøgelser angaaende den typhoide Febers Udbredning og Oprindelse i Kjøbenhavn i Aarene 1842–58 samt Beskrivelse af Epidemien i 1858*. I den følgende tid fremkom der i tidsskrifterne flere større og mindre kliniske publikationer fra hans hånd, bl.a. en vigtig monografi over ulcus duodeni. Under krigen 1864 var han overlæge ved et lazaret i Kbh. og i begyndelsen af 70erne ved koppelazaret sst. og havde her lejlighed til praktisk at dyrke sine særstudier samtidig med at han blev en bestandig mere benyttet og skattet praktiserende læge. 1861–74 var han redaktør af Ugeskrift for Læger, det første år sammen med S. Engelsted, senere som eneredaktør. Han viste her en overordentlig journalistisk evne og dygtighed i behandlingen af såvel lægevidenskabelige som organisatoriske standspørgsmål, for hvilke tidsskriftet mere og mere blev det særlige organ i tilslutning til Den almindelige danske lægeforenings virksomhedsområder. Hans usædvanlige parlamentariske evne gjorde det naturligt, at han knyttedes nær til foreningen som dirigent ved dens møder, som medlem af bestyrelsen 1860–74, 1869–74 som dens formand. Som varm skandinav knyttedes han også tidligt til det videnskabelige samvirke der udfoldedes i de nordiske lande. Han var dansk medredaktør af Nordiskt medicinskt arkiv fra dets stiftelse 1869 og i en lang årrække medlem af de skandinaviske naturforsker-møders bestyrelse. 1874 udnævntes han til overlæge ved den ene af de medicinske afdelinger på kommunehospitalet. Også

Trier, Frederik

i denne fræmskudte kliniske stilling vandt han megen påskønnelse både i sin læge- og lærergering ved sin utrættelige nidkærhed, grundighed og samvittighedsfuldhed, i høj grad afholdt af sine lægeassistenter og sygeplejersker. Om hans uomtvistede autoritet som videnskabelig kliniker vidnede det, at han ved den internationale lægekongres i Kbh. 1884 valgtes til præsident for den medicinske sektion. I sin overlægestilling fik han også lejlighed til at anvende sine organisatoriske evner til bedste for hospitalets indre forhold, navnlig til en vigtig omorganisering af hele sygeplejen. Efter atten års funktion trak han sig overanstrengt af hospitalsvirksomheden tilbage fra sin afdeling 1892, men vedblev i øvrigt i stor udstrækning at virke som læge, altid lige varmt interesseret i sin gerning og sin videnskab, fremdeles som tidligere ivrigt optaget af lægevidenskabelige opgaver, således som formand i farmakopékommisionen og formand i repræsentantskabet for tuberkulosesanatorierne. Men i begyndelsen af 1898 rantes han af en ondartet sygdom som afbrød hele hans frugtbringende virke og hurtigt voldte hans død. – Tit. professor 1881. – En søn **Sven** (Svend) T., * 8.6.1877, † 27.11.1931, blev student 1895 og tog eksamen i økonomi og statistik 1902. Efter at have virket i arbejderforsikringsrådet 1899–1919 blev han kontorchef, 1925 direktør i arbejds- og fabriksstilsynet. Som sådan deltog han i de internationale arbejderkongresser i Washington 1919 og 1923 og 1924 i Genève. 1920–26 og fra 1928 var han medlem af folketinget for socialdemokratiet. – R. 1885. DM. 1892. □Tegn. af Anna E. Munch. Buster af R. Bøgebjerg, 1898 og af L. Brandstrup, 1899 (Domus medica, Kbh.; Rigshospitalet). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1860 93f. – Bibl. for læger 7.r.IX, 1898 371–73. Jul. Petersen i Ugeskr. for læger 5.r.V, s.å. 481–85. Samme i Ill. tid. 29.5. s.å. H. Hirschsprung i Hospitalstid. 4.r.VI, s.å. 556–60. Daniel Jacobson: Jeg husker-, 1923 127–31. Vict. Lange i Pers. hist. t. 10.r.I, 1934 189. – Breve i Kgl. bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Axel Borgbjærg*

Trier, Gerson Georg, 1851–1918, sproglærer, socialistisk teoretiker. * 23.4.1851 i Kbh. (Mos.), † 22.12.1918 sst., urne på Bispebjerg kgd. F: manufakturhandler, senere grosserer Ludvig Meyer T. (1815–84) og Cecilie Melchior (1819–90). ~ 20.11.1891 i Kbh. (b.v.) med senere musiklærer Christiane Hansine Theodora Hansen, kld. Walter, * 23.3.1870 i Tårnby, † 3.6.1950 i Vordingborg, plejed. af toldkontrollør, justitsråd Johan Adam Walter (1816–98) og Caroline Frederikke Knauff (1808–1903).

T. blev student 1869 fra det von Westenske institut og mag.art. i fransk 1876. En tid underviste han i sprog, men søgte derefter ind i praktisk erhvervsvirksomhed hvor han fik en foreløbig uddannelse på Krügers tapetfabrik samtidig med at han studerede kemi. 1879 rejste han til Frankrig hvor han i Paris fortsatte kemistudierne og fik ansættelse på en danskejet sukkerfabrik i Coullumiers. 1881 blev T. prokurist i et dansk handelshus i Paris og overtog 1883 ledelsen af dettes afdeling i London. Han forlod dette firma og var i en årrække agent for de Döckerske fittelte. I efteråret 1888 vendte han tilbage til Kbh. hvor han resten af livet ernærede sig som sproglærer. 1898 oprettede han sammen med andre lærere kursuset „Lykeion“ som han var bestyrer for indtil det 1910 blev sluttet sammen med De forenede kursus. Derefter ledede han til sin død Det T.ske kursus for faglærereinder.

T.s betydeligste virke faldt dels som revolutionær socialist og dels som initiativtager til og aktiv medvirkende ved folke- og arbejderuddannelse. I London indledte han venskabelig og politisk forbindelse med en række af den internationale socialismes ledende skikkelser, bl.a. Fr. Engels og Ed. Bernstein. Gennem disse kontakter og skoling i socialistiske værker udviklede T. en revolutionær marxistisk opfattelse der prægede hans indsats resten af livet. Han oversatte Engels' *Familjens, Privatejendommens og Statens Oprindelse* (trykt i Socialistisk Bibliotek VII, 1888). Ved sin hjemkomst indmeldte han sig i socialdemokratiet og blev straks en flittig foredragsholder og debattør. Han tilsluttede sig en begyndende opposition mod partiets reformistiske politik, navnlig mod valgalliancen med venstre der medførte en svækkelse af partiets klassestandpunkt. T. tilførte oppositionen et marxistisk teoretisk grundlag. I april 1889 startede han sammen med den ligeledes fra udlandet hjemvendte Nikolaj Petersen *Arbejderen. Socialistisk Ugeblad* der udkom indtil 1893. I løbet af sommeren og efteråret 1889 skærpedes striden i partiet, bl.a. foranlediget af spørgsmålet om deltagelse i den internationale socialistkongres i Paris, hvor 2. Internationale blev grundlagt. I en kort periode var T. som upeleant medlem af partiets hovedbestyrelse, men i nov. s.å. blev han sammen med seks andre medlemmer af Arbejderens redaktionskomité ekskluderet af socialdemokratiet. Begrundelsen var brud på partiets enhed ved bladudgivelsen og ved dannelsen i okt. s.å. af Literær socialistisk forening. I januar 1890 dannede de ekskluderede det revolutionære socialistiske arbejderparti der trods en vis tilslutning fra radikale socialister og fagforeningsmedlemmer ikke fik større politisk betydning. Partiet

opløstes efter nogle år. Under hele dette forløb korresponderede T. med Engels i London.

På socialdemokratiets kongres 1901 ophævedes eksklusionen og T. indvalgte i partiets hovedbestyrelse. Her øvede han en stor indsats og fik gennem sin teoretisk marxistiske indsigt betydelig indflydelse på partiets venstrefløj. Han var en hyppigt anvendt foredragsholder i partiforeninger og diskussionsklubber og skrev et meget stort antal artikler i tidsskriftet *Socialisten*. Han var sammen med Gustav *Bang hovedforfatter til de principielle dele af det partiprogram der diskuteredes på kongresserne 1906 og 1908, og som vedtoges endeligt 1913. T. var fortsat en skarp kritiker af partiets politiske linje, dets alliance med det radikale venstre og viljen til kompromis om grundloven af 1915, ligesom han bebrejdede fagbevægelsens dens moderat. Da Lenin i forbindelse med den internationale socialistkongres i 1910 var i København, knyttede T. forbindelse med ham og de korresponderede jævnligt i de følgende år. Om dette bidrog til at radikaliserer T. er uvist, men under første verdenskrig afviste han borgfredspolitikken, og da et flertal på „natkongressen“ 1916 tiltrådte forslaget om Th. Staunings indtræden i den radikale regering meldte T. sig ud af partiet, et skridt der indbragte ham en uforbeholden kompliment fra Lenin. T. var i sine sidste år svækket af sygdom og tog ikke del i dannelsen af nogen af de revolutionære organisationer der blev grundlagt i disse år.

Allerede 1892 engagerede T. sig med Den ny arbejderskole i arbejderuddannelse. Inspireret af det engelske „University Extension“ projekt tog han 1898 sammen med universitetslærere og fagforeningsrepræsentanter initiativ til stiftelse af Folkeuniversitetsforeningen i Kbh. og han var til sin død foreningens næstformand. 10 år senere blev han en drivende kraft i oprettelsen af Den socialdemokratiske arbejderskole (1910). Her underviste han i den historiske materialisme og socialismens historie. Han var en kundskabsrig og inciterende lærer og nød trods sine oppositionelle standpunkter stor respekt blandt arbejderne og i partiledelsen i kraft af sit flittige, personligt beskedne og hjælpsomme virke. Teoretisk var han præget af samtidens noget ortodokse marxisme der dog også blev isprængt antiautoritære og anarkistisk farvede træk. □Mal. af B. Wegmann ca. 1881. Silhouet (Fr.borg). Foto.

Årbog for arbejderbevægelsens hist. III, 1973 109–41 (brevveksl. med Engels). – *Socialdemokraten* 13.11. 1889 og 23.12.1918. C. E. Jensen og F. J. Borgbjerg: *Socialdemokratiets årh.* II, 1904 474–82. *Socialisten* okt., nov. og dec. 1916. Hans Palbo sst. jan. 1919. *Politiken* 23.12.1918. Årsberetn. for folkeuniv. foren. i Kbh. 1918–19 4f. Carl Heinrich Petersen i *Aktuelt* 21.12.1968. Samme i *Demokraten* 23.12. s.å. Samme: Danske revo-

lutionære, 1970 (3.udg. 1974) 57–94. Carl Thomsen: *Lenins visit to Denmark, 1970. Den materialistiske historiefølelse i Danm. før 1945*, udg. Uffe Østergaard I, 1973 = *Til arbejderbevægelsens hist.* II 62–64. – *Papirer i Arbejderbevægelsens bibl. og ark.*

Niels Finn Christiansen

Trier, Herman Martin, 1845–1925, politiker, pædagog. * 10.5.1845 i Kbh. (Mos.), † 1.9.1925 sst., urne på Mos. Vestre kgd. F: grosserer Adolph Meyer T. (1817–89) og Sophie Bing (1817–90). ~ 1° 26.7.1875 i Kbh. (b.v.) med Anna Henriette Johanne Holm, * 27.1.1855 i Kbh. (Hellig.), † 28.7.1888 sst. (Trin.), d. af guldsmedemester Johan Georg Christian H. (1809–82) og Mettine Kirstine Marie Holm (1818–97). ~ 2° 27.5.1903 i Kbh. (Mos.) med Emma Adler, * 14.8.1855 i Kbh. (Mos.), † 27.10.1912 sst., d. af bankier D. B. *A. (1826–78) og Jenny Raphael (1830–1902).

Trods gode forhold i barndomshjemmet følte T. sig ikke tilfreds og lykkelig under sin opvækst. Tidligt grublede han over tilværelsens mening og sin egen bestemmelse, led af mindreværdsfølelser og henfaldt til selvreflekteret som en for tidlig læsning af Søren *Kierkegaard yderligere udviklede. Også da han 1862 var blevet student fra v. Westens institut var han længe et bytte for samme usikkerhed. Han studerede et par år jura, men ved en pludselig indskydelse besluttede han at blive lærer og at studere pædagogik. Hans plan var at tage magisterkonferens i dette fag; det viste sig at det ikke kunne lade sig gøre da det filosofiske fakultet ikke anerkendte pædagogikken som et med de andre discipliner ligestillet fag, men kun som en gren af filosofien. T. opgav da at tage embedseksamen og vedblev hele sit liv igennem, samtidig med at han opnåede de højeste tillidsposter i landet, at være „cand.phil. H.T.“ – Til hvor store og betydelige hverv T. end kaldtes han aldrig sin interesse for pædagogikken. I omtrent en menneskealder virkede han som lærer ved skoler og kursus. Han sad i sløjdforeningens bestyrelse og skrev talrige afhandlinger om pædagogiske emner og pædagogikkens betydelige mænd, Fr. Fröbel, J. A. Comenius, J. H. Pestalozzi m.fl., og samlede dem siden i tre bind *Pædagogiske Tids- og Stridsspørgsmaal*, 1892–93 der efterfulgtes af en række studier *Af Dagen og Vejen*, 1902. Hans største fortjeneste på dette område er det måske at han i 24 år (1879–1903) holdt tidsskriftet *Vor Ungdom* gående, stadig med underskud som han selv dækkede. I diskussionerne om skolespørgsmål fik det en meget stor og fra alle sider anerkendt betydning.

Det var egentlig også pædagogikken der for T. blev en bro over til det politiske liv hvor han allerede under forfatningskampen blev en af den kbh.ske oppositions betydeligste kræfter. Han havde 1882 været med til at stifte studentersamfundet og var dets formand 1884–89. Han satte et ganske overordentligt arbejde ind for denne oppositionelle studenterforening, var formand for samfundets udvalg til udgivelse af småskrifter og indtil 1907 for dets aftenundervisning for arbejdere, til hvilken han selv som den første havde fremsat ideen. Ikke nogen gerning havde i højere grad end denne hans interesse, han underviste selv et ikke ringe antal timer, og næppe havde samfundet fået sit årlige kontingent af russer før T. selv aflagde besøg hos mange af dem for at hverve dem som lærere. Denne virksomhed bidrog mere end nogen anden til at gøre T. kendt og afholdt af de københavnske arbejdere. Men der var også andre sider ved hans personlighed der bidrog til at vinde dem: hans rolige og harmoniske fremtræden, hans kraftige skikkelse, hans smukke hoved med det bølgende sorte skæg, hans mægtige røst der rullede som en torden ud over forsamlingen, hans brede og klare fremstilling. Han efterlod uvilkårligt et stærkt indtryk af redelighed og tilforlidelighed. Ingen af socialdemokraternes egne talere herhjemme, heller ikke nogen af deres største førere, har i højere grad behersket en arbejderforsamling end T. gjorde det i 80ernes midte, og dog hørte han aldrig, hvor højt bølgerne end slog, til de voldsomt udæskende, men bevarede altid sin uadledelige klassiske taleform og retsindighed i sin værdsættelse også af modstandere. Væsentlig ved arbejderstemmer sættes T. ved junivalget 1884 ind i folketinget som repræsentant for Kbh.s I. kreds, den som højres Chr. "Rimestad i 20 år ubestridt havde siddet inde med. Ganske vist faldt han igen ved tilbageslagsvalget 1887, men kom atter ind 1890 og holdt sig nu, ofte under bevægede valgkampe, lige indtil han ved majvalget 1909 der væsentlig stod om forsvarslovene blev besejret af højres kandidat Jul. "Wulff. Han hørte desuden sammen med bl.a. Jacob "Marstrand og Jens "Jensen, til det første hold på seks som den kbh.ske opposition ved valget 1893 fik sat ind i den hidtil udelukkende konservative borgerrepræsentation (udtrådte 1917) hvor han ligesom på rigsdagen talte med stor indsigt om skolespørgsmål. Efter valget 1898 da oppositionen blev flertal i borgerrådet blev T. dets formand (indtil 1907). 1901–05 var han også formand i folketinget og indtog således i fire år samtidig to af de mest repræsentative poster i landet. Han egnede sig vel dertil. Ikke blot prydede han i det ydre formandspladsen, men den

naturlige værdighed og myndighed hvormed han altid ledede forhandlingerne, med omtanke og fuldstændig upartiskhed gjorde ham til den fødte formand. Ingen skulle nu i ham have genkendt den grublende yngling der stod så usikkert over for livet. Han viste sig på formandssædet i besiddelse af en stringent logisk klarhed og en overordentlig snarrådighed til at tage sin beslutning i en vanskelig situation. Hans afgørelser som formand vakte aldrig indsigelse eller protest fra nogen side. Men med denne sans for det formelle forbandt han også i høj grad forståelsen af en sags realitet. Han var ikke, som mange troede, en upraktisk idealist der stod det virkelige liv fjernt – en tro der fandt en vis bekræftelse deri at han i sit private liv havde nogen hang til det asketiske – han blev fx totalafholdsmand på et tidspunkt hvor dette i de kredse hvor han hørte hjemme var noget ganske usædvanligt (var 1889 medstifter af Afholdssamfundet og dets formand til 1902). Hans livsvaner var i det hele yderst beskedne; han hørte også til de naturer der gemmer sig bort; han havde sikkert venner, men mere på den måde at de kom til ham for at hente råd end således at han nogen sinde betroede sig til andre. Ikke mindst fordi han tidligt blev enkemand ved sin første og højt elskede hustrus død var der over ham noget ensomt og fjernt. Men i de anliggender han havde med at gøre overraskede han ofte ved udfoldelse af en praktisk sans og snildhed der løste vanskelighederne og førte til målet. Sammen med arbejds giverforeningens formand Niels "Andersen og formanden for De samvirkende fagforbund Jens Jensen var han 1899 medlem af det udvalg der fik afværget den truende storlockout og skabte de fremtidige samarbejdsregler på arbejdsmarkedet, det såkaldte septemberforlig.

Efter sit valg til rigsdagen sluttede T. sig ikke til nogen af de bestående og indbyrdes krigende venstregrupper. Han var en slags venstre-løsgænger, dog nærmest radikal, med hældning over til Viggo "Hørup, men havde fra studenterårene tilknytning også til andre retninger inden for venstre; med Niels "Neergaard fx var han fra gamle studenterdage i god kontakt. De lange taler der var hans styrke på folkemøder yndede han ikke i tinget hvor han talte kort og sagligt, om yderst forskellige ting: mod Kbh.s befæstning, mod det politiske tryk der øvedes over for arbejderne på orlogsværftet, for forskolelærerindens uddannelse, om seminarierne, om sygekasser, om fæstevirksomhed, om patentlov og forfatterret. Han indbragte som den første, allerede 1893, et forslag om kommunal valgret for kvinder. Han interesserede sig for lovsproget og fik nedsat et desværre temmelig nytteløst udvalg til

den sproglige affattelse af nye love. Hans store og vidtspredte arbejde på mange forskellige områder skabte et samlet billede af ham som en humanitetens repræsentant der i alle forhold stræbte efter at øve retfærdighed og navnlig løfte de brede lag frem og op mod bedre åndelige og materielle kår. – Fra T.s sidste år i folketinget vil huskes hans deltagelse i kampen mod P. A. Alberti (1907–08); hans korte og kraftige indlæg var åbenbart ministeren meget ubehagelige skønt han søgte at tage dem med sædvanlig overlegenhed. I efteråret 1909 blev T. efter ved folketingsvalget at have mistet sin gamle kreds kongevalgt medlem af landstinget og sad der (senere som tingvalgt) i over femten år. Også der nød han stor anseelse fra alle partiers side, omend hans politiske holdning nu i nogen grad havde ændret sig. Under den første verdenskrig og det tunge tryk den øvede på alle områder opgav T. sin hidtidige løsgængerstilling og blev mere og mere det radikale partis ordfører i landstinget og en dygtig forsvarer af den radikale regerings hårdt angrebne foranstaltninger.

I den sidste tid var T. synlig ældet. Hans eneste søns – forfatteren Sigurd T.s (1876–1920) – død gik ham nær til hjerte. Han mistede også sin anden hustru efter ni års lykkeligt samliv. Hans kraftige skikkelse var ikke mere så rank som før; det gliinsende sorte fuldskæg såvel som håret og de buskede øjenbryn var nu helt hvide, og det kneb med synet. Men utrættelig færdedes han i rigsdagens korridorer og værelser, stadig ivrig for forbedringer og fuld af nye ideer til tanke-sprog hvormed han smykkede væggene og indgangene over dørene. På samme måde havde han i sin tid ved indflytningen til det nye rådhus i sin egenskab af borgerrepræsentationens formand på mangfoldige måder ydet bidrag til overflytningen og nyindretningen. Han havde altid megen sans for historien og forbindelseslinjerne bagud gennem århundrederne, udgav 1876–83 *Kulturhistoriske Personligheder* I–XI og 1900 den slægtshistoriske bog *Gaarden Nr. 8 Amagertorv*. – Efter sin 80 års fødselsdag, på hvilken han havde frabedt sig al hyldest, sygnede han langsomt hen og døde nogle måneder efter. – F.M.I. 1899. □ Træsnit 1884 og efter samme forlæg af H. P. Hansen, 1885. Pastel af E. Henningsen, 1886. Træsnit 1889 efter foto. Teg. af Carl Price, 1889 og af Tycho Jessen, 1894. Mal. af D. Matthiesen, 1895 (Dansk sløjdlærerskole). Træsnit 1895. Træsnit af A. Bork, 1899, efter foto. Afbildet på Marie Luplaus mal. Fra kvindevalgsretskampens første dage (folketinget). Mal. af B. Wegmann, 1903 (Dansk sløjdlærerskole). Teg. af Poul Liebmann, 1907 (Nærumgård børnehjem). Buste af L. Brandstrup,

1908 (Fr.borg). Mal. af B. Wegmann, 1980 (folketinget). Afbildet på E. Henningsens tegn. af Bogstaveligheden ca. 1910 (Fr.borg), på tegn. af Alfred Schmidt 1916 og 1917 (sst.), på H. Vedels mal., 1917, af grundlovsforhandlingerne 1915 (folketinget), hertil skitse (Fr.borg), og på tegn. af H. Jensenius, 1919 (sst.). Relief af Carl Mortensen ca. 1922 (folketinget). Afbildet på O. Matthiesens mal., 1923, af rigsdagen 1915 (sst.). Mal. af Jul. Paulsen, hertil skitse (Fr.borg). Karikatur af Eigil Petersen (bl.a. Kgl. bibl.). Buste af Johs. Bjerg, 1936 (H. T.s plads, Kbh.). Foto.

H. T.: *Gården* nr. 8 Amagertorv, 1900. Tiden VI, 1915 62f (selvbiogr.). – N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: *Den danske regering og rigsdag, 1901–03* 442–49. Ill. tid. 29.9.1901. Johs. Lehmann sst. 9.5.1915. Erik Henriksen: *Mændene fra forfatningskampen II*, 1914 255–75. *Vor ungdom*, 1925 413–19. Kn. Bokkenheuser i *Jødisk familiebl.* I, 1929 nr. 9. Jacob Marstrand: H. T., 1936. – Papirer i Rigsark.

Vald. Koppel*

Trier, Julius Ludvig, 1837–1911, lærer. *10.7. 1837 i Kbh. (Mos.), †11.6.1911 sst., urne på Bispbjerg kgd. F: læge S. M. *T. (1800–63) og Sophie Trier (1800–74). Ugift. – Bror til Frederik *T.

T. voksede op i et velstillet lægehjem i Kbh. og var hele sit liv økonomisk uafhængig således at han kunne følge sin ideelt bestemte trang til at undervise og opdrage børn og unge. Han blev student 1857, privat dimitteret, og cand.phil. n.å., men tog ingen embedseksamen. Studiernes formål var for ham ikke eksamen, men lærdom og undervisning. 1859 begyndte han at undervise ved Det forenede velgørenheds selskabs skole (Frederik Barfods skole) der skaffede drenge fra ubemidlede hjem gratis undervisning. Som lærere virkede yngre studerende der tilbød deres tjeneste uden vederlag. Denne gerning greb fuldstændig T. Han blev gennem 50 år en af skolens få faste lærerkrafter. Fra hans tidligere elever findes mange vidnesbyrd om denne særprægede, frisindede og kundskabsrige personlighed der betragtede sin lærergerning som et kald. Han blev lidt af en myte. Som lærer var han streng i sine krav til nøjagtighed og omhu fra elevernes side og noget tilbøjelig til at overvurdere deres modenhed. Men han havde en sjælden evne til at fængsle deres interesse og komme i et personligt og levende forhold til dem. Hertil bidrog også hans interesse for deres fritid. Den gav sig udslag bl.a. i skovture til Charlottenlund, besøg på Thorvaldsens museum og sammenkomster i T.s hjem. Hans særlige undervisningsfag var dansk og engelsk. Begge steder lagde han vægten på elevernes læsning af digtverkerne – i dansk inddrog han også svensk sprog og litteratur. Sine

Trier, Ludvig

gamle elever bevarede han ofte forbindelsen med bl.a. ved at læse litteratur med dem søndag formiddag. Han havde udprægede evner for at undervise voksne elever, og han forberedte til studentereksamen det ene hold efter det andet af ubemidlede unge der først i voksen alder havde bestemt sig for at studere. Også denne undervisning der foregik i hans hjem var fuldstændig gratis. 1874 begyndte han at læse med Nielsine "Nielsen der blev Danmarks første kvindelige student og senere læge, og siden forberedte han adskillige hold af kvinder til artium.

T. hørte til det moderne gennembruds mænd og kom i Studentersamfundet. Hans personlige grebthed af Georg "Brandes' forkyndelse prægede hans undervisning. I Henrik "Pontoppidans „Lykke-Per“ møder man et glimt af ham i Aaron Israels skikkelse, og Jeppe "Aakjær der en kort tid havde læst hos ham, dog uden større udbytte eller sympati for manden, har taget ham til forbillede for en idealistisk, brandesbegeistret lærer i „Bondens Søn“. To legater vidner om T.s varme interesse for kvindefrigørelsen: Ludvig T.s legat for studerende kvinder og Ludvig T.s mindelegat til fremme af kvinders økonomiske selvstændighed. Efter T.s bestemmelse skal der ved bortgivelsen intet hensyn tages til religiøs, politisk eller social anskuelse; blandt ellers ligestillede skal af studerende kvinder sådanne, der uddanner sig til lærergerning (i videste betydning), foretrækkes. □Bronzemedalje med portræt af Sophus Lindahl, 1911. Mal. (Fr. Barfods skole, Kbh.). Afbildet med elever på mal. af Jensen Egebjerg. Foto.

L. T. 1859–1909, 1909. Politiken 13.6.–14.6.1911. Sarah Orth i Kvinden og samf. XXXII, 1916 217f. Henrik Bertelsen i Tilskueren XI, 1923 II 11–15 106f. Jeppe Aakjær: Før det dages, 1929 110–26. F. Henriksen: Mennesker og oplevelser, ny udg. 1932 39–45. Hugo Gaarn: „Velgørenheden“. Fr. Barfods skole 1834–1934, 1934 38–40. Eva Hemmer Hansen: Blåstrømper, rødstrømper, uldstrømper, 1970 221. – Papirer i Kgl. bibl.

Vagn Skovgaard-Petersen

Trier, Seligmann Meyer, 1800–63, læge. *7.6.1800 i Kbh. (Mos.), †20.12.1863 sst. (Mos.), begr. sst. (Mos. kgd., Møllegade). F: grosserer Meyer Seligmann T. (1770–1837) og Esther Lazarus (1780–1857). ~31.10.1827 i Kbh. (Mos.) med Sophie Trier, *3.10.1800 i Kbh. (Mos.), †1.1.1874 sst. (Mos.), d. af købmand Moses Seligmann T. (1772–1860) og Fromme Abrahamson (1782–1850). – Far til Frederik "T. og Ludvig "T. Bror til Salomon "T.

T. blev student 1818 fra Borgerdydskolen i Kbh. og 1823 medicinsk kandidat. Allerede som student fik han tilladelse til at praktisere som læge under formelt tilsyn af sin lærer og velynder,

professor J. D. "Herholdt der var medlem af sundhedskollegiet. Tillige blev han en meget søgt manuduktør, ikke alene i de lægevidenskabelige fag, men også i latin og græsk. Efter embedseksamen blev han læge ved Det mosaiske trossamfunds fattigvæsen og kandidat ved Frederiks hospital samt hjælpelæge ved koppeanstalten. 1825 disputerede han for den medicinske licentiatgrad med en afhandling om icterus. 1826 blev han reservelæge ved Frederiks hospital og 1827 dr.med. på afhandlingen *De ictero particula posterior*, en fortsættelse af afhandlingen for licentiatgraden. Han erhvervede sig hurtigt en betydelig privat praksis ved sin sympatiske, tillidvækkende lægepersonlighed og sin anerkendte dygtighed. Hospitalsstillingen fik imidlertid stor betydning ikke blot for hans egen vidne kliniske uddannelse, men for hele den unge lægestand og den danske lægevidenskab. Herholdt der stadig nærede levende interesse for de lægevidenskabelige bevægelser i udlandet, havde tidligt gjort sin videbegærlige discipel opmærksom på den store franske læge R. T. H. Laennecs for den patologiske anatomi og klinikken banebrydende arbejder og ligeledes på den af ham angivne brystundersøgelse (auskultation) med et dertil konstrueret akustisk instrument (stetoskopet) – skønt Herholdt selv ikke forstod betydningen heraf. T.s nye overlæge Ole Bang kendte fra sit ophold i Paris kort før af selvsyn alt dette mærkelige som foregik der, men forstod dog heller ikke ret at tilegne sig det. Som ren autodidakt arbejdede T. sig således med sædvanlig energi ind i spørgsmålet og offentliggjorde 1830 med en anerkendende fortale af Ole Bang sin *Anviisning til at kjende Lunge- og Hjertesygdomme ved Percussion og middelbar Auscultation* (svensk oversættelse ved J. Elliot, 1831). Det beskedent udstyrede lille skrift har ingen selvstændig videnskabelig betydning; det var kun en oversættelse på dansk af de franske forskeres resultater, men det fik en overordentlig stor praktisk betydning ved længe at være den eneste danske lærebog i stetoskopi. Samtidig erhvervede T. sig en anden litterær fortjeneste som medudgiver af de instruktive Samlinger til Kundskab om Cholera nr. 1–27, 1831–32.

Allerede 1836 blev T. udnævnt til medlem af sundhedskollegiet hvor hans virken også blev meget betydningsfuld. En stor del af de af kollegiets betænkingskomité afgivne omfattende og indgående erklæringer er forfattede af ham i hans lange medlemstid. Hans hu stod dog til en overordnet klinisk stilling, og han søgte det 1838 ledige overmedikat på Almindelig hospital, men blev forbigået til fordel for den da uretfærdigt kritiserede Mads Christensen. 1842 nåede han

imidlertid målet, idet han ved Ole Bangs afgang fra Frederiks hospital fik den ansete post som overmedicus her og med stor og almindelig anerkendelse derefter beklædte stillingen i atten år. Skønt han aldrig rejste udenlands, blev han stærkt påvirket af den nye wienske skole, fortsættelsen af den franske skole, og lignede de wienske kliniske berømtheder både i den minutiøs-stringente sygeundersøgelse og i overlegen skepsis med hensyn til behandlingen. Men forud for de fleste af dem besad han den ægte læges fine og gennemførlige humanitet, og derfor blev han i overordentlig grad skattet og elsket, ikke blot i sit store private klientel, men også på sin hospitalsafdeling såvel af patienter som funktionærer. Han blev også i stor udstrækning benyttet i konsultation af sine kaldsfæller, og mange syge fra Sverige søgte hans kyndige bistand.

Så optaget T. var kunne han ikke afse megen tid til litterær virksomhed i sin videnskab, og han var overhovedet ikke litterært anlagt. I hele sin overlægeperiode har han kun offentliggjort nogle mindre meddelelser i tidsskrifter, særlig i Hospitals-Meddelelser, hvoraf han som overlæge var medudgiver (1848–53). Men klart, koncist og velovervejet er alt hvad der foreligger fra hans hånd. 1850 blev T. medlem af børnehospitalets direktion, og ved sin afgang fra overlægestillingen 1860 blev han medlem af hospitalets direktion. 1863 blev han medlem af den til udarbejdelse af en ny farmakopé nedsatte kommission og dens formand. Trods nogen svagelighed i sine sidste leveår var han dog arbejdsdygtig indtil han pludselig døde under en lægekonsultation med en kollega. – Tit. professor 1847. Etatsråd 1857. – R. 1849. DM. 1860. □Tegn. af W. Marstrand, 1842, litograferet af E. Fortling s.å. Mal. af D. Monies, 1857. Litografi af P. Gemzøe, 1857, efter foto. Litografi 1860 efter foto. Træsnit af W. Obermann, 1863, efter tegn. af H. Olrik. Porcelænsbuste. Afbildet på E. Henningsens mal., 1896, Naturforsker mødet 1847 (Fr.borg; Kbh.s univ.). Foto.

Selvbiografi i Univ.progr. juni, 1827 9f. – III. tid. 27. 12. 1863. Bibl. for læger 5.r.VIII, 1864 217–26. Hospitalstid. VII, s.å. If. J. W. S. Johnsson: Kbh.ske medicinske selskaber, 1922 189. E. Snorrason i Kultur minder ny r. VI, 1969 37–68.

Axel Borgbjærg*

Trier, Salomon Meyer, 1804–94, apoteker. * 29. 3. 1804 i Kbh. (Mos.), † 7.3.1894 sst., begr. sst. (Mos. kgd., Møllegade). F: grosserer Meyer Seligmann T. (1770–1837) og Esther Lazarus (1780–1857). ~ 29.8.1827 i Kbh. (Mos.) med Sophie Ballin, * 26.5.1798 i Kbh. (Mos.), † 22. 6. 1865 sst. (Mos.), d. af købmand Jacob Levin B.

(1762–1803) og Susanne Melchior (1777–1807, ~ 2° 1806 med marskandiser og lysestøber i Helsingør, senere købmand i Kbh. og Altona Joel Levin Nathanson, 1774–1866, ~ 2° med Judithe Ruben). – Bror til S. M. *T.

T. fik sin første undervisning i Bangs institut og fortsatte i Borgerdydskolen i Kbh. til 1819. Derefter var han discipel ved Hjørtteapoteket i Kbh. til 1824 og forblev her indtil han 1825 tog farmaceutisk kandidateksamen. 1827 fik han bevilling til at oprette et apotek i Nysted; dette solgte han igen 1830 og købte s.å. Lyngby apotek. 1840 fik han tilladelse til at anlægge et filialapotek i Hørsholm. Apoteket i Lyngby ombyggede han 1846, men solgte dem begge 1856 hvorefter hans virksomhed som apoteker ophørte. Han var dog stadig stærkt interesseret i sit fag; allerede 1844 var han begyndt på udgivelsen af det første danske farmaceutiske tidsskrift *Archiv for Pharmacie*, fra 1847 kaldet *Archiv for Pharmacie og teknisk Chemie*, hvoraf han var redaktør indtil det 1894 overtoges af Danmarks apotekerforening som han havde været den væsentlige stifter af og første formand for 1844–72. Tillige blev han 1849 eksaminator ved farmaceutisk medhjælpereksamen og medvirkede fra 1863 ved udarbejdelsen af *Pharmacopoea Danica*, 1868. T. har skrevet artikler om apotekervæsenets historie, og han tog allerede i 1860 initiativ til fremstilling af en fælles nordisk farmakopé. – T. var æresmedlem af flere udenlandske farmaceutiske selskaber, og til minde om ham oprettede apotekerforeningen 1870 et legat bærende hans navn; et andet legat stiftedes af hans arvinger efter hans død. Han var en meget kundskabsrig og foretagssom mand af hvis betydelige bogsamling en del var testamenteret til Farmaceutisk læreanstalt. – Assessor pharmaciæ 1856. – R. 1869. DM. 1893. □Foto.

E. Dam og Aage Schæffer: De danske apotekers hist. II, 1928 524–26; V, 1966 441. Aage Schæffer i Danm.s apotekerforen. 1844–1944, 1944. Samme: Danske farmacihist. arbejder efter 1800, 2. udg. 1982 = Theriaca XXI 18.

Poul Hauberg*

Trier, Dagmar Sophie Mathilde, 1866–1942, filantrop. * 25.10.1866 i Lyngby, † 10.8.1942 i Kbh., urne på Mos. Vestre kgd. F: apoteker Jacob Frederik T. (1829–1903, ~ 1° 1857 med Mathilde Goldschmidt, 1838–61) og Mariane Koppel (1840–1922). Ugift.

T. gennemgik Døtreskolen af 1791 og fik undervisning i klaverspil allerede fra sit 7. år; som voksen blev hun elev af Aug. *Winding fra ca. 1885, senere af Victor *Bendix. I en årrække gav hun undervisning i musik. Da foreningen Fæng-

Trier, Sophie

selshjælpen blev oprettet 1902, meldte T. sig straks som frivillig medarbejder, blev 1906 medlem af bestyrelsen og forretningsudvalget og varetog disse hverv indtil 1940. Hun deltog ikke blot i det almindelige bestyrelsesarbejde, men også i foreningens daglige virksomhed som kasserer og leder af Fængselshjælpen kontorassistance. Hun vandt gennem sit arbejde stor indsigt i det mangeartede hjælpearbejde som foreningen iværksatte for betinget dømte eller prøvelsladte personer, og hun viste stor personlig interesse og hjælpsomhed. Tillige interesserede hun sig for det personale der var knyttet til Fængselshjælpen arbejde, og var med til at sikre dem efterløn. T. blev medlem af det af justitsministeriet 1924 nedsatte forsorgsudvalg og senere (1933–36) af det i henhold til ikrafttrædelseslov til borgerlig straffelov af 1930 nedsatte fængsels- og tilsynsnavn, bl.a. vedr. visse spørgsmål om løsladelse af fanger. T. var endvidere retsrepræsentant for Kbh.s værgeråd fra 1923 og 1933–36 medlem af Kbh.s børneværn (kredsværge) og retsrepræsentant for dette; i denne egenskab havde hun særlig anledning til at tage sig af børn og unge som skulle afhøres af politiet eller domstolene, og på grundlag af sine erfaringer fra dette arbejde tog hun til orde for indførelsen af børnedomstole, bl.a. for at undgå at børn der skal afhøres om sædelighedsforbrydelser skulle gentage deres beretninger flere gange, og for i det hele at forenkle behandlingen af unge lovovertrædere. □Tegn. af Otto Christensen, 1940. Foto.

Årsberetn. fra Fængselshjælpen 1939–40, 1940 3f. Politiken 11.8.1942.

Oluf J. Skjerbæk*

Trier, Sven, se Trier, Frederik.

Trier, Troels, 1879–1962, maler. * 30.4.1879 i Vallekilde, † 21.9.1962 sst., begr. sst. (Valgmenighedens kgd.). F: højskoleforstander Ernst *T. (1837–93) og Julie V. Marstrand (1850–81). ~ 2.5.1908 i Vejen med Karen Dal Pedersen, * 27.8.1884 i Vejen, † 2.6.1959 sst., d. af tømrermester, senere gårdejer Niels P. (1855–1940) og Caroline Margrethe Rasmussen (1861–1932). – Halvbror til Sigrid *T. Hansen.

At T. var født på Vallekilde højskole satte sit præg på hans liv og løbebane. I hans hjem kom mange kunstnere, og særlig Joakim *Skovgaard fik betydning for ham. På mødrene side var han beslægtet med W. *Marstrand. Ved faderens død spredtes familien imidlertid og T. kom i malerlære, blev svend 1897 og rejste så til Kbh. Efter studentereksamen læste han teologi indtil 1903

og kom dernæst på Kunstnerens studieskole. Han debuterede 1904 på Kunstnerens efterårsudstilling men blev fra 1905 en trofast understiller på Charlottenborg. 1907 modtog han Neuhausens præmie og rejste 1908 til Paris. S.å. fik han tuberkulose, flyttede tilbage til Vallekilde og genoptog først 1913 maleriet. Heller ikke senere studierejser synes at have røkket den forankring i dansk tradition hans maleri repræsenterer, og på samme måde forblev han livet igennem upåvirket af nye kunstneriske strømninger. – T. er bedst kendt for sit naturalistiske landskabs- og dyremaleri især fra Odsherreds natur, og hans værker findes næsten kun i privateje. Dog har han løst adskillige bundne opgaver: fresker med mytologiske motiver på Vallekilde 1922, Skovshoved skole 1933 (begge gaver fra Ny Carlsbergfondet) og Ollerup gymnastikhøjskole, altertavler i Lyngø kirke, Sorø Amt, ca. 1923, Slagelse hospitalskirke 1933 og Lødderup kirke på Mors 1945, alle med motivet den fortabte søn, i Øster Assels 1924 og Vester Assels 1950, Mors. T. har desuden arbejdet med dekoration og skulptur, således genforeningsstenen på Esterhøj i Odsherred. – Mindeudstilling 1962 i Århus Kunstgalleri, samt 1963 på Vallekilde højskole arrangeret af sønnerne Holmer og Ernst, ligeledes malere. □Foto.

Interviews i Holbæk amts venstrebl. 28.4.1959 og Næstved tid. 3.3.1961. – [Ernst] G[oldschmidt] i Politiken 23.9.1915. Niels Gyde i Fyns tid. 20.9.1931. Møns dagbl. 13.9.1963. – Papirer i Rigsark.

Elisabeth Fabritius

Trier Hansen, Sigrid, 1871–1954, højskolemor. * 6.1.1871 i Vallekilde, † 8.3.1954 på Bispebjerg hosp., Kbh., urne på Vallekilde valgmenigheds kgd. F: højskoleforstander Ernst *Trier (1837–93) og Marie Abel (1845–73). ~ 2.4.1890 i Vallekilde (valgmenighedsk.) med højskolelærer, senere -forstander Povl *Hansen, * 20.10.1856 i Sødinge, Ringe sg., † 21.8.1934 i Vallekilde, s. af gårdejer Hans Poulsen (1824–1907) og Mette Kirstine Elisabeth Hansen (1825–85). – Halvsøster til Troels *Trier.

I de næsten tredive år fra 1894 til 1923 hvor T. og Povl Hansen var forstanderpar på Vallekilde højskole gik T. helt op i livet på denne skole. Hun havde arvet faderens evne til varmhjertet at komme unge mennesker nær og vinde deres tillid. Hun måtte give afkald på sin ungdoms drøm om at blive skuespiller og samlede tid gengæld kræfterne om skolevirket og om opdragelsen af sin egen store børneflokk. Kræfterne styrkedes af en urokkelig kristentro. Den kunne give sig drastiske, temperamentsfulde udslag. Men ikke uden grund vovede hun at kalde sig Vorherres

tjenestepige. I årene efter Povl Hansens død tog hun aldeles uselvsk et arbejde op i helt andre befolkningslag end dem hvorfra højskolen havde fået sine elever. Det gjaldt især KFUM- og K-kredse samt soldaterne i hovedstaden hvortil hun var flyttet. Da hun som 72-årig under jødeforfølgelserne 1943 måtte flygte til Sverige blev hun vel modtaget i svenske folkehøjskolekredse. „Hun klagede ikke over sin skæbne. Man havde snarest det indtryk at hun voksede ud over sig selv, at hendes storhedstid indtraf som aldrende flygtning i et fremmed land“ (Gillis Hammar). I Sverige blev hun kaldt „Mor Danmark“. Både her og efter sin hjemkomst til Danmark 1945 blev hun en efterspurgt foredragsholder på skolerne, i forsamlingshusene og også i radioen. Honoraret skænkede hun gerne bort til trængende mennesker, kendte eller ukendte. Hendes livfulde foredrag om selve flugten til Sverige fik tilhørerne til at le og græde på samme tid. Med sin smittende fortælleglæde fortsatte hun disse foredrag til en ugestid før sin død. □Mal. af Carl Breier ca. 1940, af Viggo Kragh Jensen, 1943 (Vallekilde højskole) og af Holmer Trier ca. 1950. Foto.

Interview i Berl. aften 27.12.1940. – Holbæk amts venstrebl. 9.3.1954. Lars Bækhøj i Højskolebl., s.å. 127–30. Uffe Grosen m.fl. i Fra Vallekilde folkehøjskole LXI, s.å. 9–22. – Papirer i Rigsark.

→
Roar Skovmand

Trier Mørch, Dea, * 1941, forfatter. * 9.12.1941 i Kbh. (Rigshosp.). F: arkitekt Elisabeth (Ibi) T. M. (1910–80). ~ 1.4.1977 i Kbh. med musiker Troels T., * 17.1.1940 i Kbh., s. af maler Holmer T. og Aase T. Ægteskabet opløst 1979. T. M. er født i den anden besættelsesvinter som datter af en ugift mor der på det tidspunkt gik på kunstakademiets arkitektskole. Hun og en et år yngre bror voksede op i moderens lejlighed i Nyhavn under økonomisk meget beskedne kår, men i et menneskeligt rigt miljø præget af både grundtvigsk og jødisk familiefølelse og tradition. Meget af barndommen blev tilbragt hos bedsteforældrene (jfr. *Kastaniealleen*) og den store familie på egnen omkring Vallekilde højskole. Efter realeksamen blev T. M. som 16-årig optaget på kunstakademiets malerskole og allerede tre år før sin afgang i 1964 debuterede hun på Kunsternes efterårsudstilling. Hendes lærer var Egill Jacobsen, og T. M.s tidlige billeder og bogomslag var i overensstemmelse med tidens mode „abstrakte“. I det lange løb passede det hende ikke. Hendes engagement i tidens samfundsmæssige og politiske udvikling og hendes solidaritet med arbejderklassen samt befrielsesbevægelser i den tredje verden fik hende til at søge

supplerende uddannelse i Polen, Jugoslavien, Tjekkosllovakiet og Sovjetunionen. Som et første resultat af studieårene 1965–68 afholdt T. M. en stor udstilling i et kbh.sk galleri og udsendte den „følsomme rejsebog“ *Sorgmunter socialisme*. 1968, efterfulgt af bogen *Polen*, 1970. 1969 var hun med til at starte kunstnerkollektivet *Rødemor* med det formål at skabe en politisk og proletarisk kunst. Kollektivet har skabt grafik og plakater, har udsendt grammofonplader og optrådt med politiske sange og rockcirkus. T. M. har 1972–82 været medlem af Danmarks kommunistiske parti. Ud over sine egne bøger har hun illustreret Det kommunistiske manifest og bøger af bl.a. Ivan Malinowski, Troels Trier, Hanne Reintoft, Georg Trakl, Pablo Neruda og Vladimir Majakowski. Hun har udstillet grafik herhjemme og i udlandet. Efter at have født tre børn gav de stærke oplevelser i forbindelse med svangerskab og fødsel hende inspiration til at skrive romanen *Vinterbørn*, 1976 – en kollektivroman om kvinder på Rigshospitalets fødegang; den fik en enestående udbredelse og er blevet oversat til foreløbig 14 sprog. I 1979 blev den filmatiseret af Astrid Henning-Jensen.

1977 udgav T. M. den lange novelle *En trekant* og undervisningshæftet *Ind i verden*, en illustreret beretning om en normal fødsels forløb. I romanen *Kastaniealleen*, 1978 skildres tre børns liv og udvikling under længere ophold hos deres morforældre i en midtsjællandsk landsby i 1940'erne. Romanen *Den indre by*, 1980 fortæller om en politisk aktiv ung barnefamilie, om deres glæder og konflikter – og deres venner – gennem en kort periode i sommeren 1979. Endelig tegnes i romanen *Aftensjernen*, 1982 et billede af en kbh.sk familie på tre generationer i en alvorlig krise omkring et månedlangt kræftsyegeleje og den afsluttende død i hjemmet. □Foto.

Erik Vagn Jensen

Trock, Peter Hermann Gottlieb, 1854–1920, mejerierjer. * 25.6.1854 på Kragerupgård, Ørslev sg. ved Slagelse, † 5.12.1920 i Svendborg, begr. i Ørslev. F: forpagter Peter Hermann Gottlieb T. (1819–83) og Margrethe Caroline Stub (1828–90). ~ 22.4.1881 i Kbh. (Holmens) med Elina Ida Maria Voss Sünckenberg, * 3.5.1850 på Lille Frydendal, † 16.7.1937 i Svendborg, d. af forpagter, senere mægler i Kbh. Eduard S. (1814–94) og Constance Dagmar Ottilia Voss (1826–1910). – Far til Paula T.

T. tog præliminæreksamen 1870 og lærte derefter landbrug og mejeri hos faderen der var kendt som en dygtig mejerimand. Han studerede på landbohøjskolen en kort tid, blev derefter for-

Trock, P.

valter i Jylland og senere på Kragerupgård hvor han 1881 forpagtede faderens mejeri. I dansk mejeribrugs udvikling var han foregangsmand for arbejdet for at indføre produktionen af finere udenlandske ostesorter. På Kragerupgårds mejeri begyndte han fremstillingen af dansk schweizerost. Med megen energi gennemførte han sine forsøg trods mange vanskeligheder og betydelige omkostninger, og det lykkedes ham at fremstille en fin kvalitet af emmentalerost som let fandt afsætning. Han udviklede også produktionen af hollandske ostesorter, navnlig efter oprettelsen af Snertinge mejeri 1895 hvor han fremstillede eidammer og gouda, og han oparbejdede tillige en betydelig produktion af myseost. 1896 købte han Løvegård, og 1907 foretog han en betydelig udvidelse af virksomheden ved anlæg af et emmentalermejeri i Svendborg. Da hans helbred få år efter svækkedes afhændede han efterhånden sine virksomheder, og ved salget af mejeriet i Svendborg 1916 trak han sig ud af forretningslivet. T. var en pioner i dansk osteproduktion på et tidspunkt da hovedinteressen var vendt mod smørret, og han var en af de ledende skikkelser i den privatejede sektor inden for branchen. □ Foto.

Camillo Bruun: Gennem 100 år, 1879 og O. M. Giering: Stamtv. over efterkommerne af Bernh. Hagen og Ane Margrethe Cöllner, 1884 6f (slægten). G. Ellbrecht i Mælkeritid. XXXIII, 1920 74lf. Aftenposten 7.12. s.å.

Aksel Milthers*

Trock, Paula, 1889–1979, væver. * 10.2.1889, † 18.11.1979, bisat i Askov k. F: mejerierjer P.H.G. *T. (1854–1920) og Elina Sünckenberg (1850–1937). Ugift.

Efter at være blevet uddannet hos Jenny la Cour på Askov og at have deltaget i Dansk husflids-selskabs kurser suppleret med ophold på Sätergläntan i Dalarne og i Tavastehus i Finland oprettede T. sammen med værveren Henny Baumann væveskolen Askovhus ved Vejen 1928 og væverværkstedet Troba ved Sønderborg 1930 og ledede begge værksteder til 1943. Derefter oprettede hun Spindegården ved Askov højskole, som hun bestyrede 1945–69 da hun fyldte 80 år. T. anvendte fortrinsvis danske materialer, var særlig interesseret i dansk fåreavl og uldens rette forarbejdning, men smagsmæssigt blev hun med årene internationalt orienteret og foretrak som i Sverige lyse farver. Fra hendes væveskoler og vævestuer udgik fortrinsvis brugsstoffer, damaskvævning, kostumestoffer samt flostæpper hvortil den hollandskfødte maler Frances van Hall ofte gav udkast. T. leverede arbejder bl.a. til kongeskibet, Storebæltsfærgen Sjælland og tæpper til Wivex. Hun leverede gardiner til FN-byg-

ningen i New York og fik talrige institutionsopgaver. Bedst kendt er hendes lette gardinstoffer, *Uldspind*, men også de såkaldte effektgarner anvendte hun gerne. For sit betydningsfulde arbejde modtog T. megen anerkendelse og støtte fra de fleste store fonde, ligesom hun deltog med sine tekstiler i talrige udstillinger i ind- og udland og fik sine arbejder repræsenteret i de nordiske kunstindustrimuseer. Flere nationale og udenlandske priser blev hende til del, bl.a. Grand prix på verdensudstillingerne 1935 og 1937 og guldmedalje på triennialen i Milano 1954, 1957 og 1960. – R. 1959. □ Foto.

Sigrid Flamand Christensen i Nyt t. for kunstindustri, 1933 119f. Karen Lund sst., 1937 12f. Modern Danish textiles, udg. Bent Salicath og Arne Karlsen, 1959. Dansk kunsthåndværk, 1962 92. Ann-Mari Kornerup sst., 1964–65 52–54.

Erik Lassen

Troels-Lund, Troels Frederik, 1840–1921, historiker. * 5.9.1840 i Kbh. (Frue), † 12.2.1921 sst., urne på Frbg. kgd. F: assistent, senere kontorchef i Nationalbanken, justitsråd Henrik Ferdinand Lund (1803–75, ~ 1° 1828 med Petrea Severine Kierkegaard, 1801–34) og Anna Cathrine Lund (1800–59). Navneforandring fra Lund 21.3.1903. ~ 15.4.1868 i Kbh. (Garn.) med Johanna Sigismunda Elisabeth Tillisch, * 2.9.1843 i Kbh. (Garn.), † 16.10.1917 sst., d. af premierløjtnant, senere general Johan Sigismund Møsting T. (1810–87) og Anna Marie Cathrine Lund (1809–92).

T. var ætling af en selvfølede jysk bondeslægt, der omkring 1800 bosatte sig i Kbh. Den tyngedes af en slægtsforbandede i kraft af forgængernes uldygdighed mod Gud, men æggedes også af en fælles forjættelse om en stor fremtid, svarende til den strålende fortid, hvor stamfaderen, som det hed, blev slået til ridder for tapper kamp mod tyskerne. T. fandt siden, at troen på folkets fortsatte enhed og på hans ret til at tolke dets erindring næredes af troen på denne slægt som en vigtig del af folkeånden. Denne opfattede han senromantisk som „en blanding af far og mor og alt det bedste, du har set . . . og tænkt“, og placerede den imellem slægtnes jordbund og Gud. – Som barn fik han tre store forbilleder, alle præget af slægtsarven. Den initiativrige mor, der bandt ham hårdt og varigt til sig ved sin humørfyldte, venlige, men noget autoritære opdragelse; „onkel Wilhelm“ (P. W. *Lund), som lignede T.s blide, drømmende, naturlige far, men modsat denne fulgte det dragende kald mod naturstudiet og derfor i Brasiliens klippehuler blev både faderens og T.s store ideal. Endelig den børnekære, spendereglade „onkel Søren“

(*Kierkegaard), der siden drog T. ved sin stærke fordring til den enkelte.

T. blev som familiens yngste kælebarn både i det velbjærgede hjem på Gammeltorv der dyrkede J. P. *Mynster og B. S. *Ingemann og på v. Westens institut. Han forstod trods dovenskab i skolen både at behage de voksne og at følge sin egen lyst. Han blev holdt ude fra de ældre søskendes og forældrenes problemer og savnede hyppigt sin mors kærlighed. Til gengæld tumlede han sig oftest alene hele sommerhalvåret i den dejlige natur omkring Gl. Bakkehus. I Søndermarken fik han sit hemmelige rige i en hule, blev ét med alt og levede, som han siden fandt, mytisk, som folket i dets sagntid. Efter en lang både beskyttet og meget fri barndom begyndte T. 1855 af egen drift pludselig intense studier og følte sig snart kaldet til ensom digter i romantisk platonisk ånd: „Den jordiske kærlighed er kun et skin, hvorved vi titte i himmelen ind“ (1856). Student 1858 valgte han, snarest efter moderens ønske, at studere teologi. Han foretrak dog græsk filosofi og dansk senromantisk digtning, mens han i den Nutzhornske bande (se F.v. *N.) dyrkede venskab med bl.a. Julius *Lange og Georg *Brandes. Efter en tid indså han det epigonagtige i sin egen digtning hvor han i tidens ånd lod sine kongelige helte fra middelalderen modsat de bagstræbende adelige arbejde for den nationale og skandinaviske samling som han lod betyde meget mere for kongerne end personlige sorger. Derefter blev han indfanget af filosofien, og året efter sin teologiske embedseksamen 1866 udgav han under pseudonym det eksistentielle essay *Paa Vanding*. Det viste dele af den krise, ofte i en ophedet atmosfære, der udløstes da hans problematiske trykkeskibe, moderen, døde 1859. Den nærredes ved katastrofen 1864 og hans kære bror Peter Severins fald på Als og blev først til at leve med fra begyndelsen af 1870erne da han omsider fandt sit kald som historiker. Under krisen blev han sig væsentlig bevidst gennem Kierkegaard, men tog afstand fra onkelens religiøse stadium på grund af dets isolering af troen fra den verdslige kultur. Ikke underligt blev den i barndommen så forkælede og ansvarsfrie T. varigt stikkende i J. L. *Heiberg og det æstetiske stadium, siden manifesteret i en ubevidst hang til malerisk udpensling af ydre glimrende ting næsten for maleriets egen skyld.

Imidlertid vendte T. sig fra den livsfjendske og dogmefyldte kristendom og søgte tilknytning til de gamle grækere, der som harmoni mellem det sanselige og åndelige var optaget af jeg'et og nydelsen. Herfra vandrede T. til det etiske stadium og dyrkede folket og begejstringen. 1864 fik ham til at nærme sig et realistisk stade, ifølge hvilket

naturen, folket og menneskets sjæl skulle undersøges videnskabeligt. Vandringsen endte dog religiøst, men anti-Kierkegaardsk, ved at udtrykke gudsforholdet som panteistisk kærlighed til naturen og medmennesket. At Gud var kærlighed forstod man ikke ved at se opad, men indad og leve i harmoni med sin daimon. Det var, hvad T. selv forsøgte og lod Sokrates gøre i sine intense Platonstudier sammen med venen Harald *Høffding. De endte i et opgør med Kierkegaards opfattelse af Sokrates som ironikeren i disputatsen *Om Sokrates' Lære og Personlighed*, 1871, men viste samtidig at T. selv var havnet i en uforløst spænding mellem Platon og Kierkegaard, mellem skønhed og sandhed, kunst og videnskab, idé og virkelighed, tro og viden. Denne spænding bidrog til at knuse de intense helhedsbestræbelser i hans senere forfatterskab, og til at gøre hans historiesyn alt for afhængigt af hans personlige forhold. Modsat venen Georg Brandes kunne eller turde han ikke vælge mellem modernælkens dualistiske senromantik og den frembrydende monistiske naturalisme, som han derfor fik et tvetydigt forhold til. Over for Brandes indrømmede han da også, at hans „mening ikke (var) fuldt og klart udviklet på mange afgørende punkter“, og det pinte ham at historismens udviklingslære blev til darwinisme, og at kampen mod kirkelæren hos den „frie tankes“ forkæmpere udartede til ateisme. Disse viste tilmed despekt for kongemagten og borgerskabet og mødte ikke som børn af huset, men under fremmede faner, idet de sugede næring af den progressive socialt bevidste franske naturalisme fra 1830erne. Over for onkel Wilhelm priste han sig (26.10.1872) da også lykkelig over at Danmark ikke havde en særlig stor fabriksarbejderbefolkning, og at husmændene var spredt over hele landet så Danmark forhåbentlig lettere kom over de socialistiske storme der truede den civiliserede verden.

Den manglende sammenhæng i livsanskuelsen truede T. mentalt, men han holdt sig oppe ved en skånselsløs borgerlig arbejdsdisciplin, præget af faderens eksempel. Den passede dog uden tvivl den halvkusine han ægtede 1868. Hun lignede moderen og bidrog ved sin mistænksomhed over for mennesker til at trække den ellers åbne og villet naive T. bort fra den også for ham selv efterhånden problematiske nære kontakt med omverdenen. Problemerne med livsanskuelsen gjorde det naturligt at T. forlod filosofien hvor der heller ingen stillinger var, og at han fandt sin forjættende fremtidsgering som historiker da han 1870(-75) fik stipendium ved gehejmearkivet og blev sat til at registrere adelsbreve fra renæssancen. En tid opnåede han nem-

lig en art forløsning ved at flygte til den konkrete fortid, til den solfyldte ensomhed på arkivet og til en videnskab næsten for videnskabens skyld, demonstreret med stor kildekritisk skarp-sindighed i afhandlinger om detailproblemer i *Historisk Tidsskrift* (1872–74). Men helhedstrangen stod ham fortsat i hovedet. Derfor planlagde han et stort værk om Danmarks sidste politiske storhedstid under Frederik II og Christian IVs første år, angiveligt for at trøste og modne det af 1864 og Tysklands sejr over Frankrig 1870 nedslåede danske folk. Hans fortsatte forankring i barndommen og dermed i den solbeskinnede embedsmandsklasse hindrede ham imidlertid både i at komme nær nok den illusionsfrie og strengt empiriske verdensanskuelse, der var brug for oven på nationalliberalismens fallit, og i at værdsætte behovet især for folkets politiske og sociale frigørelse. Det meste af 1870'erne koncentrerede han sig da også tysk-idealistisk inspireret om de isolerede politiske begivenhedsforløb og modspillet mellem de gådefulde enere (*Historiske Skitser*, 1876, *Mogens Heinesøn*, 1877). Dis-ses personlige udvikling bidrog han dog ikke rigtigt til at afdække, idet han ud fra en præ-romantisk psykologi stort set nøjedes med at vise, hvorledes de i kraft af almenmenneskelige faste egenskaber som brutalitet, kløgt og overilethed dels sejrede, dels led nederlag. Disse personer tillagde han samtidig afgørende betydning for historiens gang, således i afhandlingen om Peder Oxe der gjorde Danmark til stormagt, og hvis betænkelige karaktertræk af den grund blegne-de.

Det var ikke blot kaldstanken der fik T. til at forberede sit store værk om *Danmarks og Norges Historie i Slutningen af det 16de Aarhundrede* (= *Dagligt Liv i Norden*), hvis første bind udkom 1879. Han var også præget af darwinismens „survival of the fittest“ og af lysten til at blive professor. Denne intention markeredes ved fore-læsninger og oppositioner ved disputatser, mens han og familien hutlede sig igennem ved infor-mationer, foredrag og stipendier, til de blev no-genlunde økonomisk uafhængige ved arven fra faderen og siden 1880 fra onkel Wilhelm. Fra da af kunne T. derfor ved største sparsomhed nøjes med de beskedne forfatterhonorarer og sin stil-ling ved officersskolen hvor han var en afholdt lærer fra 1874 til 1900.

Han ville imidlertid til tops på egne betingelser, ud fra sit af organismetænkningen prægede his-toriesyn. Dette knyttede han til det moderne gennembruds burckhardske syn på renessancen som den „vårfriske strømning“. Denne frem-bragte som nutidens gennembrud en autoritets-fornægtende fri menneskeånd, der „halvt tilbe-

dende, halvt som en satyr styrter sig ned for den unge natur“ i modsætning til det af den ortodok-se kirke og af lavene regelindsnørede middelal-dermenneske. Det viste sig dog snart svært for T. at begå sig blandt sin egen samtidts lavsfagfæller, hvad enten på Kr. Erslev- eller Johs. Steenstrup-fløjen. I pagt med det sejrige liberalistiske sys-tems konkurrenceånd og stigende krav om (na-tur)videnskabelig ekspertise i 1870'erne og -80'erne skrev de for hinanden mere end for fol-ket og accepterede efterhånden mere kunsten i historien som stilistisk udsmykning end som eks-istentielt indhold. T. derimod, der ikke så meget anså liberalismen men hovedsagelig kun naturen som frigører, ville genskabe den prækapitalistis-ke romantiks forening af videnskab og kunst. Målet var en folkelig syntese med det af ånden frigjorte og derfor objektive forskerjægs indlevel-se (eller Verstehung) som langt vigtigere metode. Det førte til stadig hårdere konfrontationer med kollegerne. Disse anerkendte nok T.s farverig-dom og anskuelige livlighed, men hældede selv mere og mere mod den lille afhandling. Især venstrefløjen nærrede mistillid til Verstehung og ophøjede den (natur)videnskabelige kildekritik som hovedmetode, ja næsten som mål for forsk-ningen fordi den udelukkede det dæmoniserede jeg. Det var dog ikke blot derfor T. blev så mis-kendt, at han endog ved professorbedømmelsen 1883 ene af ansøgerne kritiseredes for mangel på videnskabelighed. Hans stigende isolation fra den ydre verden i 1870'erne gjorde det for ham som for romantikerne til en større og større overvindelse at respektere det historisk givne. Næsten som barnet overgav han sig derfor til sin sprudlende fantasi. Han indlevede sig stærkt og ukritisk i sit materiale og drog alt for vidtgående konklusioner på spinkelt grundlag, som endnu i de første bind af hovedværket *Dagligt Liv i Nor-den*, I–XIV, 1879–1901 (Med titlen *Danmarks og Norges Historie i Slutningen af det 16de Aarh.*). Kritikken heraf sårede den sensible T. dybt, men æggede ham til større forsigtighed og inddragel-se af stadig mere litteratur og arkivmateriale (bl.a. fra N. Jacobsens samlinger), så de senere bind langt overgik de første. Samtidig fik den ham imidlertid til at trække sig endnu mere til-bage. Tiden „i ensomheden i de udstødte, for-bandede fårs store gølge ørken“ begyndte for al-vor. Den fik ham til at gøre hjemmet til sin hel-lighed med hustruen som den uundværlige mu-se. Det intimsfæredyrkende liv smittede snart af på både emnevalg og holdning i hans store værk. Den oprindelige plan om at give et helhedsbille-de, inclusive den sociale og politiske sfære, som han i starten opfattede som ligeværdig med dag-liglivet, fortonede sig, svarende til at han i

1880'erne gjorde en dyd af nødvendigheden og lod „al egennyttig lyst til ære, magt og fordel aftvættes“. Følgerigtigt ændrede han allerede i bind II hovedtitlen til *Dagligt Liv* og proklamerede dette liv som det ikke blot „mindst påagtede“, men også „betydningsfuldeste“ i folkenes historie. Derfor fortabte han sig bind efter bind i minutøse impressionistiske udmalinger af boligernes indretning og udvikling, af folks klæde- dragt, af slægternes syn på naturen og især på livets hovedbegivenheder: fødsel, dåb, ægteskab og død, af alt det, der for T. betingede folkenes dannelse, digtekunst og religiøsitet. Derfor blev det daglige liv „historiens understrøm“, det ydre, politiske liv blot „skumsprøjt“. T. fornægtede således en stor del af sin forskning fra 70'erne og udviklede sig til det tilfredsstillende borgerskabs overpartier stående og derfor tilsyneladende upolitiske historiker. Som dette stræbte han mod et fredeligt og harmonisk verdensbillede, der tilslørede virkeligheden og klasse modsætningerne ved i ideelle emner at forsone de små selv i de fattigste hjem med livet. Det skete ved at gyde „fremskridtets lys over alt“ hvad der omgav dem i huset, over ruder, lamper og bohaver. Som T. selv skulle også masserne lære sig at satse småborgerligt på hyggen i hjemmet. Det dybt konservative politiske mål med *Dagligt Liv* blev da at danne „modvægt mod massernes trængen på og utålmodighed over ikke at være blandt de forreste“ (1891). Det havde de desto mindre grund til, som „jævn velstand“ havde „fritaget befolkningens mængde for . . . at stirre trælbundet, ufravendt på arbejdet“, som da også i værket gled helt i baggrunden. Selv forsvarede T. sit mål med nødvendigheden af at styrke folkets enhed og kraft af hensyn til „den vigtigste af alle nationale opgaver: hævdelsen af (dets) . . . selvstændighed“. Livet i ørkenen bidrog også til i T. at indpode en noget overspændt romantisk undergangsfornemmelse på Danmarks vegne. Og i en række artikler i *Vort Forsvar* samt i flere vidt udbredte pjecer fra 1880'erne revsede han både højres „oldenborrer“ og venstres visnepolitikere for at sætte folkets fremtid på spil ved at prioritere det parlamentariske spørgsmål over selve livssagen, forsvaret, idet han i øvrigt dygtigt argumenterede for nødvendigheden af Kbh.s befæstning.

Fra begyndelsen af -90'erne kunne T. indlede sin vandring ud af ørkenen. Visnepolitikken ophørte; nyromantikken med dens krav om indlevende kunstnerisk syntese og fremhævelse af de almenmenneskelige værdier på de hidtil dominerende sociales bekostning vandt sejr over senpositivismens kildekritiske analysefiksering og foragt for ikke mindst det ubevidste kollektive sjæ-

leliv. De radikale historikere nærmede sig den nationalliberale kulturarv, som de hidtil havde bekæmpet. Resultatet blev at kritikken fra kollegerne efterhånden blev langt mere positiv end negativ. J. A. Fridericia roste som den første *Dagligt Livs* originalitet. Han ankede dog over den idylliserende tendens og ansørede T. til ikke at blive hængende i folkets „ubevidste liv“, som denne selv kaldte dagliglivet, men også skildre tidsalderens tanker. T. pirredes også af den idealistisk-konservative tyske historiker D. Schäfer. Denne bekæmpede kulturhistorien, fordi den svækkede folkets etos og statens handlekraft, og han så bl.a. derfor T.s værk som et „monstrum“. I stedet burde statshistorien fastholdes som det egentlige felt for historikerne.

T. hørte til de store fugle der kræver medvind for at lette. Længe tavs over for kritik svarede han nu bistert igen i stridsskriftet *Om Kulturhistorie*, 1894. Han påpegede den ringe etik i storstaternes historie med deres evindelige magt- og krigsfanatisme, kulturhistorien derimod som den lysstribe, der viste menneskehedens materielle og åndelige fremskridt. Men i øvrigt tog han ved lære. Den tidligere idyllisering af hjemmelivet, svarede til T.s eget forhold til hans „Sigis“, veg for et mere karsk syn, uden tvivl inspireret af hustruens nok selvbebrejdende, men også søgende livsholdning, der nu fik lov at komme til orde. Allerede i *Ægteskab og Sædelighed*, bind XII af *Dagligt Liv*, bebrejdede T. Luther at han ikke fulgte renæssancens frihedsfordring, idet han bl.a. indsnævrede kønslivets naturlighed og ret til ægteskabet, i stedet for som T. romantisk at forbinde tanken om harmoni mellem erotisk drift og forståelse af kærlighedens væsen som forudsætning for dets indgåelse. I øvrigt fortsatte T., som siden i den store afhandling *Mand og Kvinde, Renæssance-Brydninger hos de latinske Folk*, offentliggjort i *Historiske Fortællinger* IV, 1912, opgøret med Kierkegaard, her mod teorien om at ulykken lå hos kvinden, i familielivet og slægtsforplantningen, mens han samtidig i kåd tone nærmest overgav sig til Rabelais' humor og samfundsideal: klostret, hvis mænd og kvinder levede sammen uden løfte om kyndhed, fattigdom eller lydighed, handlende frit efter det bedste i sig.

1898 udkom så hans mest åndfulde og yndede værk *Livsbelysning* (bind XIII i *Dagligt Liv*). Ganske vist ønskede eller evnede han med sin platonisk farvede dualisme ikke at knytte trådene mellem dagliglivet og renæssancemenneskenes syn på forholdet mellem jord og himmel, ondt og godt, liv og død, men til gengæld fulgte han dette syn fra tidernes morgen til sin samtid. Han argumenterede for hvorledes livet uset

stand i renæssancen som i hedenskabet, men modsat middelalderen opfattedes som i vækst mod lyset. Mørket og lyset var grundkræfterne i T.s livssyn, accentueret af hans samvær med den mørke hustru. Hendes forankring i kristendommen dadlede han indirekte med sin af Ernest Renan inspirerede kritik af den lutherske kirkes hårde dogmatik og treenighedslære. I sin urokkelige og noget letfærdige tro på fremskridtets og lysets sejr fandt agnostikeren T., at mennesket i dag stadig var på vej mod den Gud, som ganske vist med det newtonske uendelige univers' sejr ikke længere let lod sig søge hinsides døden. „Hvad mennesket mener at vide om Gud, er . . . (kun) en afspejling af det selv“, hvorfor det er afhængigt af de ydre naturforhold. I en tid, der ikke blot var præget af pinagtigt stigende sociale og internationale spændinger, men også af rokket kirketro og udbredt angst for et rent verdsligt livssyn, kunne T. trøste læserne. Når Gud var uendelig som verdensrummet, måtte han også være til stede i enkeltmennesket, og deltog i dets organismeopfattede vækst fra plante (barn) til menneske (voksen) og måske, til Gud. I den identitetsrystede kultur fik han mange begejstrede tilhængere med sin forkyndelse af, at alle uanset stand og tro havde mulighed for at bevæge sig mod godheden og Gud i kraft af viljestyrken, håbet og næstekærligheden.

Imidlertid voksede den forsoning med den ydre verden og den officielle videnskab, der bl.a. manifesterede sig ved hvervet som kgl. ordenshistoriograf 1897, ved optagelsen i Videnskabernes selskab 1901 og efter succesen med Livsbelysning ved det store salg især af Dagligt Liv, der omsider gjorde T. velbeslået som faderen. Anerkendelsen gav ham atter mod til at beskæftige sig med fortidens politik og personhistorie, således i *Christian den Fjerdes Skib paa Skanderborg Sø I-II*, 1893, en veloplagt skildring med sans for de politiske forviklinger under formynderstyret, desuden i *Peder Oxen*, 1906, en mere romanagtig og flimrende, tillige politisk og psykologisk lidet overbevisende konstruktion, der dog modsat ungdomsbilledet søgte at påvise en personlig udvikling. Hovedpersonen evnede romantisk at forædle sig undervejs og endte ovenikøbet uhistorisk som fortaler for den for T. så vigtige nordiske enighed. Denne søgte han med et kandidatberøgt afsnit at agitere for i den lyriske pamflet *De tre nordiske Brødrefolk*, 1906, der for undrende, med alderen mere nøgterne ungdomsbekendte demonstrerede, at T. stod på samme optimistisk skandinavistiske stade som før 1864. Samtidig støttede han under den stadig mere truende storpolitiske konjunktur forsvarssagen som

formand for centralkomiteen for frivillige korps og i bestyrelsen for de sjællandske forsvarsforeninger.

T.s forsoning med omverdenen blev dog aldrig dybtgående. Derfor havde han modsat lavets folk fundamentalt behov for at skabe sit eget personlige univers på basis af egne private værdier og blev følgelig som mange af tidens litterære forfattere under nyidealismens periode, tilhænger af den værdirelativisme og subjektivismen, som ikke mindst Erslev og Steenstrup vedblev at bekæmpe i deres berettigede forsøg på at fastholde historien som en dog relativt objektiv videnskab. Med sin fortsatte følelse af at være uretfærdigt behandlet vedblev T. også at have blik for de i deres samtid forkætrede typer; således i sit delvise selvportræt af Tyge Brahe i *Sundhedsbegreber i Norden i det 16. Aarhundrede*, 1900, hvor han i øvrigt skildrede renæssancens forsøg på at trænge ind i naturens hemmeligheder; ligeledes i *Nye Tanker i det 16. Aarhundrede*, 1909 hvor han med sit begrænsede kendskab til forholdene uden for Norden trak ret vilkårlige linjer i europæisk kultur. Og det lykkedes ham hverken i de nævnte skrifter eller i *Dagligt Liv* at knytte trådene mellem og dermed skabe det helhedsbillede af det „ubevidste“ dagligliv og det „bevidste“ politiske og åndelige liv, som han endnu 1890 havde annonceret. Den beskyttede opvækst og de mange år som en fra verden isoleret og opøjet romantiker havde sat sig for dybt. Modsat Brandes hørte han, som han selv skrev 1890, ikke „hjemme i nutidens bevægede liv“, men befandt sig kun „vel mellem fortids begivenheder og fremtids fostre“. Uden personlig kontakt med folket der var nøglebegreb i hans historiesyn lærte han aldrig at indse betydningen af de sociale brydninger som han havde været nødt til at skildre, hvis et sammenhængende livsnært helhedssyn skulle opstå. Med forsvarssagen rimeligt ordnet kunne han da i tiden op til første verdenskrig desto lettere forblive i rollen som fritsvævende intellektuel. Med det hvidskæggede hoved og den noble lidt bøjedde skikkelse så man ham forsigtigt skride frem på ensomme vandringer i Dyrehaven, mens han fortrak ud i en aristokratisk individualisme og en dyrkelse af fortiden, naturen og sit eget sjæleliv.

Netop den svigtende sociale dimension i forbindelse med bymennesket T.s fortsatte isolation og angst for folkets fremtid gjorde da også det meste af hans forfatterskab til en lang flugt bagud mod ubevidsthedens og barndommens land. Denne vandring fuldbyrdede han med sin „længsel efter . . . at synke hen . . . i mig selv“ det sidste tiår af sit liv, således i arbejdet mellem 1910 og 1917 på det psykologisk fine og selvaf-

slørende erindringsportræt *Et Liv. Barndom og Ungdom*, udg. 1924. Heri så han sit livs paradys på barndommens solbelyste slette i Søndermarkens skov der som det eneste sted ikke efterlod noget „eftersug af savn og længsel“. T. erkendte at han livet igennem ikke var blevet synderlig andet end „det yngste barn“. Og han formodede ikke uden grund at den „livsbelysning“ han så som barn fra det trygge stuegulv, ikke blot lå bag, men også stod over den Livsbelysning han gav som voksen, både i „ærlig klarhed, følelsens styrke, udtrykkets inderlighed“. I sit had til vokserverdenens „titler, smiger, bidskhed, ondskab og tobak“ fandt han det langt bedre om enhver kunne „nøjes med sin rangle og violrod“. Selv om han derfor gerne som „onkel Søren“ ville føle sig ét med den jævne mand, blev det modsat Kierkegaard ikke med denne som ansvarlig voksen, men som uansvarligt barn under Vorherres og forældrenes varetægt. Den elskede moderlige hustrus død 1917 blev derfor et slag for ham og fik også det liv i familien som hun i meget havde båret til at blegne. Desto mere uudholdeligt blev det for ham at tænke sig at han ikke igen skulle samles med hende og sine kære „i et større stjerne-tændt hjem“ hvad han allerede håbede i *Et Liv* . . . Og det viste sig uudholdeligt at fortsætte erindringernes direkte selvafløsning, nu hvor han var nået til sit første studenterår og dermed til den krise han aldrig som voksen fik levet igennem og derfor umuligt kunne skrive så ærligt om som om barndommen. Det ville have bragt ham det surrogatagtige ved livet som voksen for smerteligt nær og måske vakt tvivl om den salighed efter døden der nu mest af alt optog den snart 80-årige mand.

Derfor gik han i stedet i kast med den indirekte, skånsomme selvportrættering der tilmed åbnede muligheden for en skjult forherligelse af ham selv og hustruen. I det inciterende, omend meget subjektive og ufuldendte storværk *Bakkehus og Solbjerg I–III*, 1920–22 der afsluttede hans store betydningsfulde forfatterskab kom hovedpersonen, den mod manden trofaste, men alligevel i alle vennerne engagerede Kamma *Rahbek nær idealbilledet af hans egen kone, mens Fr. Paludan-Müllers jaloux hustru, der til gengæld ofrede alt for manden, lignede realbilledet af hende. I værket skildrede T. de litterære kredses syn på natur, liv og død i 1800-tallet. Han betragtede sit af Rousseau og Oehlenschläger prægede natursyns først frigørende indflydelse på Bakkehuskredsen, for hvem det skabte et alternativ til enevælden og den kristelige dogmatiks værdinormer, siden dets undergravende indflydelse. Dets opfattelse af døden som en evig søvn nedknugede, for T. at se, mennesket hvad enten det som

Adam Homo – og T. i virkeligheden – ikke evnede at leve op til sine idealer, eller det som Paludan-Müller – og T. i hans egen selvforståelse – stort set var i stand til det ved hjælp af hustruen, en fast vilje og et rent sind. Lutret „i selvfordybelse og selvfornægtelse“ kunne han da kaste sig „med følelsens hele umiddelbare varme“ ind i folkets favn som forudsætning for den vej til Gud, der kunne opleves i glimt på jorden i menneskets evne til at føle kærlighed. Ikke uden grund følte T. sig dog særlig tiltrukket af den Ingemann hvis hele livssyn som T.s eget farvedes af længslen efter den for lidt kærlige mor (og hustru). Han kunne mere end nogen bruges til at agitere for det umiddelbare, barnet i mennesket, som det væsentligste i tilværelsen, i stand til at forsone alle sociale modsætninger: „Sol ser ind i slot og vrå“. Derved blev Ingemanns religion tilmed for T. mere frisindet og almen end selv Grundtvigs glade kristendom, bl.a. fordi denne krævede kendskab til den kærlighed mellem mand og kvinde som T. næppe uden grund veg tilbage for at skildre i sit eget liv.

I dette fik T. til gengæld forløst slægtens kaldstanken idet han som stamfaderen var med til at redde sit folk fra tyskheden og tilmed blev den på godt og ondt hidtil mest indflydelsesrige historiker i befolkningen; på godt ved som den første at fremhæve dagligdagens liv og ved at betone det frigørende i enkeltmenneskets forståelse af sin naturbundethed som forudsætning for dets evne til at leve på egne mere end systemets præmisser; på ondt ved at lægge låg over folkets sociale kamp og ved den alt for høje prioritering af den ansvarsfri barnealder, af livet i intimsfæren og efter døden på bekostning af den ganske vist personligt særlig omkostningsfyldte, men vigtige udadvendte manddomsgerning. – Tit. professor 1888. – R. 1886. DM. 1894. K.² 1902. K.¹ 1905. S.K. 1911. F.M.I. 1920. □Tegn. af P. S. Krøyer, 1899 (Hirschsprung). Tegn. af Aug. Jerndorff, 1904. Buste af R. Bøgebjerg, 1907. Træsnit af H. C. Olsen, 1908, efter foto. Mal. af Knud Larsen, 1910 (Fr.borg). Tegn. 1914. Mal. af Hans Henningsen (Fr.borg). Litografi efter fotografi. Foto.

Kilder. Poul Vedel (o: T.-L.): På vandring, 1867. Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1871 142f. T.-L. i Mit hjem II, 1912 40–43. T.-L.: Bakkehus og Solbjerg I, 1920 (2. udg. 1971) 1–14. T.-L. i Gads da. mag. XV, 1921 220–24. T.-L.: Et liv. Barndom og ungdom, udg. Kn. Fabricius, 1924. Georg og Edv. Brandes: Brevveksl. med nord. forfattere, udg. Morten Borup I, 1939 369–91.

Lit. C. F. Bricka i Hist. t. 4.r.VI, 1877–78 tillæg 139–68 (anm. af T.-L.: Mogens Heineson). Povl Engelstoft sst. 8.r.I, 1907–08 307–24 (anm. af T.-L.: Peder Oxe). Nord. t. för vetenskap, konst och industri, Sth. 1879 790–92 (anm. af T.-L.: Danm.s og Norges hist.). H. Hildebrand

Troels-Lund, Troels

sst. VIII, 1884 240–48. O. Montelius sst. 1898 427–30. [Henriette Lund:] Erindr. fra hjemmet, 1880 (ny udg. 1909). J. A. Fridericia i Politiken 12.2.1889, 27.5.1890, 10.1. og 25.5.1894. Marcus Rubin i Tilskueren XXIII, 1906 373–83 (anm. af T.-L.: De tre nord. brodrøfolk). Samme: Brevveksl., udg. Lorenz Rerup II–IV, 1963. Johs. V. Jensen: Nord. ånd, 1911 41–65. Hans Høffding i Ord och bild XXIX, Sth. 1920 625–37. Kn. Fabricius: T.-L., 1921 = Mennesker XIX–XX. Kr. Erslev og H. Høffding i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl. 1920–21, 1921 39–57. Erik Bach: Danske historiskrivere, 1942 = Vi og vor fortid VI 95–109. Ellen Jørgensen: Historiens studium i Danm. i det 19. årh., 1943 122–29. L. Bobé: Livsdagen lang, 1947 208f. Erik Kjersgaard i T.-L.: Dagligt liv 6.udg.I, 1968 7–48. Povl Eller i Hist. t. 12 V, 1971 154–62. Leo Tandrup: Ravn I–II, 1979. Samme i Kristeligt dagbl. 4.5.1983. *Papirer i Kgl. bibl.*

Leo Tandrup

Troels-Smith, Jørgen Andreas, * 1916, museumsinspektør. * 7.6.1916 i Viborg (Søndre sg.). F: premierløjtnant, senere kaptajn, dommerfuldmægtig Frederik Johannes T.-S. (1885–1940) og Ida Helga Heiberg (1886–1961). ~ 9.2.1940 i Tranebjerg, Samsø, med Rebekka Mariane Barbara Gundel, * 3.12.1912 i Jakobshavn, Grønland, d. af fanger, udstedsbestyrer Johan Ludvig Aron G. (1875–1941) og Karen Sophie Rebekka Eva Noahsen (1872–1920).

T.-S. blev student 1934 fra Herlufsholm, mag.scient. (geologi) 1944 og dr.phil. (Kbh.s univ.) 1955. Han blev afdelingsgeolog ved Danmarks geologiske undersøgelse 1944 og overinspektør ved Nationalmuseet 1956. T.-S. var 1962–77 lektor i mosegeologi ved Kbh.s univ. og optoges i Det kgl. danske videnskaberne selskab 1961. Mennesket og naturen er hovedemnerne for T.-S.s videnskabelige arbejde som rækker ud over Danmarks grænser. Han blev tidligt præget af samarbejdet med botanikeren og pollenanalytikerens, statsgeolog Johs. *Iversen; vegetationshistoriske studier blev herved et væsentligt middel til at forstå menneskets tilværelse i fortiden. Dette arbejde førte til at Nationalmuseet 1944 oprettede et moselaboratorium som 1956 blev til den naturvidenskabelige afdeling, begge under ledelse af T.-S. 1950 blev T.-S. opfordret til at udføre naturvidenskabelige undersøgelser i forbindelse med arkæologiske udgravninger i Schweiz, et arbejde der førte til disputatsen *Pollenanalytische Untersuchungen zu einigen schweizerischen Pflaubproblemen*, 1955. T.-S. har også skrevet *Geologisk Datering af Dyrholmfundet i Vidensk. Selsk. Arkæol.-Kunsthist. Skr. II*, 1942, *Ertebøllekultur – bondekultur i Årbøger for nord. Oldk.*, 1953 og *Ivy, mistletoe and elm. Climate indicators, fodder plants*, 1960 i Danm. Geol. Undersøgelse 4 r LV.

I 1979 tildeles T.-S. Emil Vogt-prisen. I Danmark har T.-S. udført omfattende arkæologisk-naturvidenskabelige undersøgelser bl.a. i den vestsjællandske Åmose, på Samsø og på Djursland. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1955 156f.

Svend Th. Andersen

Troensegård, Harris Gustav, * 1924, seminarielektor. * 12.12.1924 i Kragenæs, Birket sg., Lolland. F: maskinmester Edvard Julius Jensen (1896–1946) og Ellen Irene Ellehammer Hansen (1898–1979). ~ 19.5.1948 i Svanninge k. med lærer Bodil Othilie Andersen, * 4.6.1924 i Svanninge, d. af telefonmontør Jens A. (1899–1955) og Anna Larsen (1898–1973).

T. er student fra statsgymnasiet i Svendborg og senere lærer fra Skårup statsseminarium. Han var ansat i Slagelse 1946–47 og i Vordingborg 1948–58. Sidstnævnte år blev han lærer (senere lektor) ved Hjørring seminarium. Sin uddannelse har han suppleret ved en række studieophold og -rejser i flere europæiske lande. – 1962 blev han som repræsentant for det konservative folkeparti indvalgt i Hjørring byråd, og 1966 blev han byens borgmester. Han fungerede som sådan i to valgperioder. Ved valget 1974 opnåede han det største personlige stemmetal; men ved et valgteknisk samarbejde mellem venstre og socialdemokratiet blev han væltet fra borgmesterposten til fordel for en venstremand. Han fortsatte dog som menigt medlem til 1978. 1974 blev han i Svendborgkredsen opstillet som folketingskandidat. T. var 1962–70 formand for skolekommissionen og medlem af amtsskolerådet for Hjørring amt; 1974–78 var han formand for Konservative amts- og byrådsmedlemmer i Danmark. Han har desuden virket i Lærerruddannelsens sløjd lærerforening, Hjørringfonden, Sparekassen Nordjyllands regionalråd, Foreningen for bygnings- og landskabskultur og Folkeligt oplysningsforbund. Han er medlem af bestyrelsen for boligfonden Nordjylland, Atlantsammenslutningen samt i repræsentantskabet for Elforsyningen Nordvendsyssel. – Som byrådsmedlem og borgmester var T. en særdeles aktiv personlighed der havde en betydelig andel i det egnudviklingsarbejde der i 60erne og 70erne kom i gang i Hjørringområdet. Han har skrevet lærebøger i engelsk, samfundslære og gruppearbejds metodik og produceret flere udsendelser til fjernsyn og radio om pædagogiske emner. □Foto.

Interview i Byggeindustrien XXV, 1974 nr. 2 62–64. – Jyllandsposten 11.12. s.å.

Finn H. Lauridsen

Thomas Trojel 1702-69 sognepræst i Vissenbjerg

J. K. *T. 1736-1812 præst, forfatter	Hans Jørgen T. 1741-1809 rådmand i Odense	P. M. *T. 1743-93 for- fatter, jurist	F. W. *T. 1746-1819 økonom, kgl. gods- forvalter på Anne- bjerggård	Peder Kofod *T. 1754-84 byfoged i Fåborg, dr. jur., forfatter	Sophie Amalie T. 1758-1822 ~ Christen Mortensen Møller Holst 1750-1803 provst, sognepræst i Randers	
Thomas T. 1779-1854 provst, sognepræst i Købelev og Vindeby	Thomas T. 1774-1839 rektor i Nykøbing F. ~ Vibek T. 1789-1815	Frands Vilhelm T. 1782-1855 sognepræst i Kornum og Løgsted	Elisabeth T. 1785-1866	Vibek T. 1789- 1815 ~ Thomas T. 1774-1839 rektor i Nykøbing F.	Susanne Christine T. 1791-1880 ~ Wilhelm *Spønneck 1787-1874 rigsgreve, stift- amtmand	Ulrikke Eleonora Svane T. 1784-1838 ~ Lorents Friber 1781-1814 proprietær
Carl Jacob T. 1813-53 sogne- præst i Tødsø og Erlev	Frederik Christian Ludvig T. 1815-67 overlærer, skolebogs- forfatter	Peter Leonhard T. 1819-1914 sognepræst i Middelfart	Hans Jørgen T. 1813-78 birkedommer på Amrum, redaktør	Frands Vilhelm T. 1814-88 sognepræst i Rynkeby og Røvninge	Marie Caroline Friber 1803-73 ~ P. G. *Bang 1797-1861 konsøls- præsident	Christine Wilhelmine F. 1805-39 ~ J. O. *Hansen 1795-1854 jurist

Trojel

Slægten føres tilbage til Thomas Trøvel, nævnt som rådmand i Nyborg 1608, død som borgmester 1613. Hans søn, borger og kirkevæрге i Nyborg Frands T. (-1640), var far til bl.a. sognepræst i Himmelev Thomas T. (1636-1702) hvis søn, sognepræst til Vor Frue kirke i Kbh. Hans T. (1674-1738), var far til Thomas T. (1702-69).

Fr. Crone i Pers. hist. t. V, 1884 321f. Paul Nedergaard: 100 da. præsteslægter, 1954 86f. Sv. Larsen: Studier over det fynske rådsaristokrati i det 17. årh. II, 1965 247f.

Hans H. Worsøe

Trojel, Frantz Wilhelm, 1746-1819, godsforvalter, landøkonomisk forfatter. * 27.2.1746 i Fuglevig præstegård, Vissenbjerg sg. ved Odense, † 10.10.1819 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: sognepræst til Vissenbjerg Thomas T. (1702-69) og Elisabeth Ancher († 1793). ~ 1.3.1782 på Egebjerggård med Christine Margrethe Hansen, * 1.5.1763 på Annebjerggård ved Nykøbing Sj., † 29.4.1816 i Kbh. (Frue), d. af forvalter over de kgl. godser i Odsherred, kammerråd Jacob H. (1728-91) og Ulrikke Eleonore Schwane (1726-92, ~ 1° 1743 med forvalter over de kgl. godser i Odsherred, kammerråd Niels Christian Bang, 1699-1760, ~ 1° med Cathrine Marie Kjær, ca. 1704-43). - Bror til J. K. *T., P. M. *T. og Peder Kofod *T.

T. blev først undervist af sin far, senere af sin ældre bror som dimitterede ham til universitetet, hvor han læste teologi. Han blev alumus på Valkendorfs kollegium, men foretrak efter eksamen 1766 landbruget. Han blev forvalter på El-

lingegård i Holbæk amt. Såvel landbrugets teori som praksis interesserede ham; allerede fra hans første år som forvalter findes kyndige indlæg fra hans side om emner som hoveri, udskiftning etc. Landhusholdningsselskabet kendte ham fra 1770 som en meget flittig korrespondent, og i 1784 præmierede det ham for to skrifter om forvaltning af et jordegods og om indhegningsproblemer. I 1781 blev han tilknyttet krongodset i Odsherred med den opgave at forestå udskiftningen og andre nye „indretninger“ der, og ni år senere afløste han sin svigerfar som forvalter. Det var i de år, A. G. *Moltkes landbrugstekniske reformer på Bregentved i form af 10-11 marks „koppelbrug“ og udskiftning var retningsgivende for moderne landmænd. T. ville som sin svigerfar gerne kombinere markoplægningen med udskiftning og udflytning, men begge var de indstillet på at gå på kompromis med sidstnævnte, om blot koppelbruget blev indført. Rentekammeret ville dog ikke høre tale om noget sådant, og resultatet blev nogle mønstergyldige udskiftninger på krongodset. Men da bønderne i henved ⅓ af tilfældene var indstillet på at flytte ud på deres nye marker blev omkostningerne noget større end budgetteret. I 1780ernes begyndelse valfartede folk til Odsherred for at se på Hansens og Trojels udskiftninger. T. var altid meget lydhør over for bøndernes problemer, især dem der knyttede sig til landbrugsvirksomheden. Socialt sindelag i moderne forstand havde han derimod næppe; husmændene var for ham først og fremmest landbrugets arbejdere. Som medarbejder ved forskellige tidsskrifter leverede han en række bidrag til tidens landøkonomiske debat,

Trojel, F. W.

såsom landvæsenets forfatning 1787, Københavns forsyning med levnedsmidler 1789, de vigtigste sorter popler og pile 1800 og om aktuelle handelsbalance-problemer 1813. Fra 1817 til sin død var han medudgiver af tidsskriftet Den oeconomicke Correspondent (1817–22) hvori han kraftigt tog til orde for en modernisering af såvel landbrugsteknikken som -politikken. Som agrarpolitikkerne senere i århundredet krævede han aktiv handelspolitik i form af toldbeskyttelse og eksportstøtte. I mange år var han desuden landvæsens- og forligskommissær, og under krigen 1807–14 var han en meget aktiv chef for kystmilitsen. □ Tegning.

Den oeconomicke correspondent III, 1819 343f. Fr. Skrubbeltang: Husmand og inderste, 1940 (reproudg. 1974) 228 308. Erik Helmer Pedersen i Landbohist. studier, tilegnede Fr. Skrubbeltang, 1970 = Landbohist. skr. IV især 174–76. Margit Mogensen: Fæstebønderne i Odsherred, 1974.

Erik Helmer Pedersen

Trojel, Jacob Kofoed, 1736–1812, præst, landøkonomisk forfatter. * 12.6.1736 i Poulsker, † 10.3.1812 i Nebbelunde, begr. sst. F: sognepræst til Vissenbjerg Thomas T. (1702–69) og Elisabeth Ancher († 1793). ~ 16.1.1779 i Rødby med Regisse Sophia Stoedt, * 29.12.1747 i Sønder Nærå, † 15.5.1808 i Nebbelunde, d. af sognepræst sidst i Gudbjerg, senere provst Oluf S. (1701–73, ~ 1° 1742 med Henriette Achthon, 1708–43) og Cathrine Marie Borresen (1718–91). – Bror til F. W. *T., P. M. *T. og Peder Kofod *T. T. blev student 1751 fra Odense, baccalaureus 1752 og tog teologisk eksamen 1754. 1765 blev han personel og 1771 residerende kapellan i Vissenbjerg og 1774 sognepræst i Nebbelunde og Sæddinge på Lolland hvor han tog sin afsked 1805. Som præst skildres han som jovial og vittig, stadig plaget af økonomiske bekymringer. Allerede som ung kapellan var han stærkt interesseret i landbrug og havebrug og en dygtig botaniker. Han udgav 1766 et af de tidligste danske skrifter om kartofler *Afhandling om Kartoflers Avl og Brug* der blev trykt i flere oplag og på landhusholdningsselskabets foranstaltning oversat til islandsk og gratis uddelt i Danmark, Norge og Island. Kort efter landhusholdningsselskabets oprettelse 1769 var T. blevet korresponderende medlem, og han indsendte flere afhandlinger til selskabet, bl.a. om *Kvægsygen og Middel derfor*, om have dyrkning og om en hensigtsmæssig plov. 1769 skrev han et *Priis-Skrift om Humleavlen* som han senere udvidede og fik optaget i landvæsenkommissionens Oeconomicke Priis-Skrifter 1774. Efter hans død udgav

man et efterladt manuskript *Om Humles Anlæg og Behandling*. 1814.

J. C. Bloch: Den fyenske geistligheds hist. II, 1, 1790 352f. P. Rhode: Saml. til Lålands og Falsters hist. 2. udg. 1, 1859 584.

Aksel Milthers*

Trojel (Trojel, Trøyel), Peter Magnus, 1743–93, forfatter, jurist. * 3. el. 6.7.1743 i Fuglevig præstegård, Vissenbjerg sg., Odense amt, † 16. el. 17.12.1793 på Annebjerggård ved Nykøbing S., begr. i Højby. F: sognepræst til Vissenbjerg Thomas T. (1702–69) og Elisabeth Ancher († 1793). Ugift. – Bror til F. W. *T, J. K. *T. og Peder Kofod *T.

T. blev student 1759 fra Odense (privat dimitteret med rektors testimonium), tog n.å. baccalaureusgraden, 1762 teologisk eksamen og var 1764–65 alumnus på Borchs kollegium. Han førte derefter en noget omtumlet tilværelse, havde forskellige huslærerpladser og var ofte i økonomiske vanskeligheder. 1773 tog han juridisk eksamen og blev s.å. auditor, men ked af militærlivet og han allerede 1778 sin afsked; 1780–81 var han som sekretær hos grev J. H. Knuth på rejse i Holsten og Mecklenburg, men ellers ernærede han sig sig som juridisk manduoduktør, søgte forgæves adskillige embeder og tilbragte sine sidste år (fra 1783) hos broderen F. W. Trojel på Annebjerggård. Hans juridiske forfatterskab er ikke stort; den retshistoriske disputats *De legum Danicæ atque Norvegicæ in naufragos humanitate*. 1764 blev i udvidet skikkelse trykt på dansk (*Om de Danske og Norske Loves Omsorg for Skibbrudne*) 1767 i Kbh.s Adresse-Contoirs Juridiske, Medicinske og Oeconomicke Tidender. 1776 udgav han *Juridiske Tilskuere* hvoraf der kun udkom 37 numre. – T. var medlem af det 1775 stiftede danske litteraturselskab, nær ven af Johannes *Ewald og ordfører for den kreds der 1778 ville sikre denne en årlig digtergæde. Af Ewald er han påvirket i sin digtning, der 1773 begyndte med de anonyme *Prøver af danske Satirer i poetiske Breve*, som i øvrigt viser tilbage til klassiske forbilleder. Som satiriker er T. hvas, mere en streng revser end en spøgefuldstatter; satirerne, der er ret knappe i formen, er T.s hovedværk. I slægt hermed er hans *Ode til Dumhed* (først trykt 1778 i Almindeligt Dansk Bibliothek). Desuden har han skrevet en del digte inden for andre gener, lejlighedsvers (fx *Lev Christian, lev til sneehvid Alder*) og drikkeviser (fx *Jeg er en Mand, som har saa vidt omvandret*); fra årene i Odsherred stammer den gemytlige *Odsingernes Reise til Friderikssund* i en slags folkevisestil. Knud Lyne *Rahbek kaldte T. for „Ewalds maaskee genialeste Jævning“; for os har han en mere beskednen

plads på linje med mange andre oplysningspoeter. □ Klippet silhouet af C. Limprecht fra 1780erne (Kgl. bibl.), efter denne radering 1801 og træsnit 1886.

Udv. digte af P. M. og P. K. Trøjel I–II, 1801 (heri biografi af F. W. Trøjel og karakteristik af K. L. Rahbek). Månedsskriftet Ny Minerva, 1807 III 1–36 50–52 83–90 132–56. K. L. Rahbek: Erindr. I, 1824 91 214 255 273 386; III, 1825 66; IV, 1827 251. Chr. Molbech: Dansk poetisk antologi II, 1832 70–109. [Fr. Barfod:] Poetisk læsebog, 1835–36 575–80. A. D. Jørgensen: Johs. Ewald, 1888 60f 180f. Fr. Rønning: Rationalismens tidsalder II, 1890. Hakon Müller i Fyns stiftstid. 25.3.1941.

R. Paulli*

Trøjel (Trøjel), Peder Kofod, 1754–84, forfatter, jurist. * 5.5.1754 i Fuglevig præstegård, Vissenbjerg sg., Odense amt, † 9.11.1784 i Fåborg, begr. sst. F: sognepræst til Vissenbjerg Thomas T. (1702–69) og Elisabeth Ancher († 1793). ~ 17.11.1784 i Fåborg med Henriette Wilhelmine Schmaltz, * 1.12.1753 i Odense, † 7.3.1833 i Fåborg, d. af regimentsfeltkær Frantz Herman S. (ca. 1697–1757) og Catharina Magdalena Smidt (1712–92). – Bror til F. W. *T., J. K. *T. og P. M. *T.

T. blev student 1768 fra Odense, tog 1773 juridisk eksamen, var derefter juridisk manuduktør, huslærer på Holstenshus, blev 1775 prokurator for Kbh.s hof- og stadsret samt for alle over- og underretter i Danmark, 1777 første juridiske dekan ved kommunitetet og inspektør ved Regensen og tog 1779 den juridiske doktorgrad. At Lauritz *Nørregaard s.å. blev foretrukket som adjunkt ved det juridiske fakultet var en skuffelse T. vanskeligt kunne overvinde. 1782 blev han byfoged i Bragernes og Strømsø i Norge (det nuværende Drammen), men før bestallingen var udstedt blev embedet som byfoged i Fåborg og herredsfoged i Salling hrd. ledigt, han fik da s.å. dette i stedet for og skal i den korte tid han levede være blevet en afholdt embedsmand. Som jurist har T., foruden disputatsen *De acquisitione juris in re juxta leges Daniæ et Norvegiæ*, 1779, udgivet et par praktiske håndbøger *Alphabetisk Register efter Bulls Maade over Love, Forordninger etc.* I, 1777 (fortsat af Laurids *Fogtman) og *Commentære eller Forklaring over den Danske og Norske Lovs Første Bog* I–II, 1780–81. – Som digter har T. stået i skygge af broderen P. M. Trøjel, skønt hans talent ikke synes ringere. Ligesom denne var han medlem af det danske literaturselskab, har også skrevet en *Ode til Indfødsretten*, klubviser og anden lejlighedsdichtung. Særegen for ham er hans digteriske benyttelse af nordisk mytologi og Nordens oldtid i det hele taget, fx i drikkevisen *Var Odin ei den viseste i*

Norden?, *Sang til fjerde September 1778* (*Mild vendte Thor med As og Frei tilbage*), romancen *Skøen Sigrid og Helt Othar* og *En Veddesang. Ved Frode Fredegodes Hof*, begge med emner fra "Saxo. Sidstnævnte digt er offentliggjort i Almindeligt dansk Bibliothek (1780) hvor han også (1778) optræder under pseudonym Eivind Skaldaspilder den yngre eller blot Eivind, hvormed han undertegner *Ode. Til min Skrædder* „som een af dansk Vittigheds competenteste Dommere troede at være af Wessel“. Johan Herman "Wessel og G. A. Bürger synes at have stået fader til *Romance. For visse mod visse* der skildrer herremanden Trækholts gyselige endeligt med et djævrt og diabolisk humør som man ikke finder i broderens arbejder. □ To klippede silhouetter, den ene af C. Limprecht fra 1780erne (Kgl. bibl.), efter denne radering 1801 og træsnit 1886. Klippet silhouet (Fr.borg).

Udv. digte af P. M. og P. K. Trøjel I–II, 1801 (heri biografi af F. W. Trøjel og karakteristik af K. L. Rahbek). K. L. Rahbek i Den danske tilskuer XVI, 1, 1806 375–85. Månedsskriftet Ny Minerva, 1807 III 20–25 30f 36–56 143–51. [Fr. Barfod:] Poetisk læsebog, 1835–36 571–75. Fr. Rønning: Rationalismens tidsalder II, 1890. H. Hjorth-Nielsen: Danske prokuratorer 1660–1869, 1935 (rev. udg. 1977) 335f. Hakon Müller i Fyns stiftstid. 27.3.1941.

R. Paulli*

Trolle

I. Svensk uradel. Den sikre slægtslinje kan næppe føres længere tilbage end 1300-tallet, og i slutningen af 1400-tallet får slægten forbindelse til Danmark gennem Arvid Trolles ægteskab med Iver Axelsen *Thotts datter Beate. To af Arvid Trolles sønner blev svenske rigsråder, mens den tredje, Jakob *T. ved mødrenavn og ægteskab blev fast knyttet til Danmark og stamfar til den danske linje.

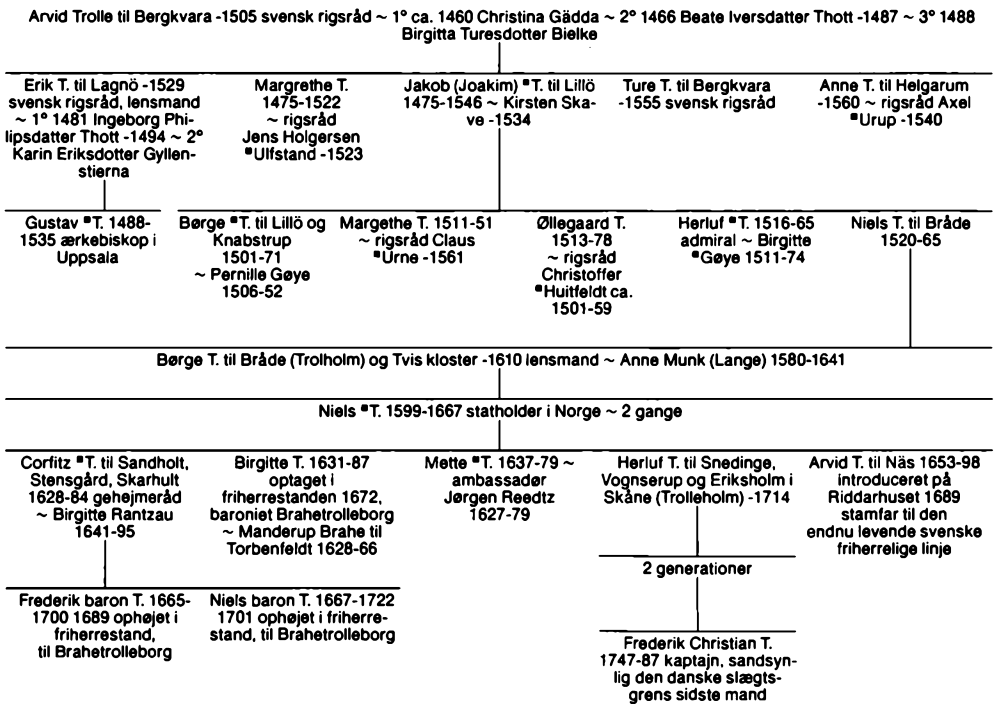
Statholder Niels Trolle havde udover de nævnte børn døtrene Anne T. „den lærde“ (–1723) ~ Erik Bille til Kærsgård (1635–75), Lene T. (1643–62) ~ Enevold *Parsberg (–1680) og Helle T. (1657–1722) ~ 2° med general Palle *Krag (1657–1723).

II. En borgerlig slægt føres tilbage til Rasmus Nielsen Trolld (ca. 1692–1757), gårdmand i Holmdrup, Skårup sg. Dennes sønnesøn, mølle-ejer Niels Nielsen T. (1744–1809), var far til justitsråd Lars T.

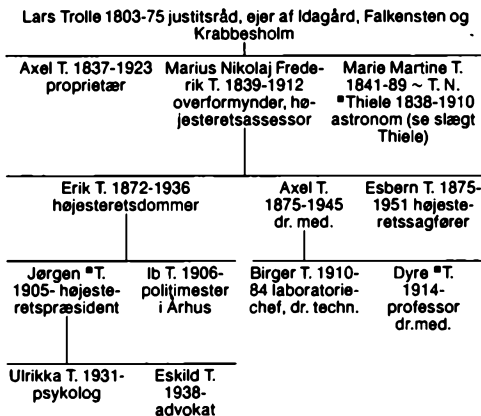
III. En anden borgerlig slægt synes at stamme fra Skåne og føres tilbage til værtshusholder i Kbh., musketer Børge Christopher T. (ca. 1709–74) der var farfar til toldassistent Carl Ludvig August T. Trods fornarnesammenfald med adelslægten T. ses der ikke at være forbindelse med denne.

Trolle

Table I

Table II

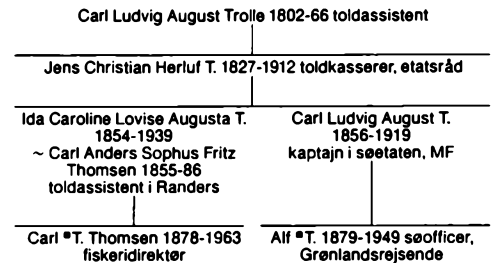

(I) Danm.s adels årbog VIII, 1891 411-30. P. Sjögren: Släkten Trolles historia intill år 1505, Upps. 1944. (II) R. Volf: Stamtbl. over Anders Colding's slægt fra Skrave, 2. udg. 1917 85-90. Slægtstavlesaml., 1931. (II) Th. Hauch-Fausbøll: Trolle, 1938

Thelma Jexlev/Hans H. Worsøe

Trolle, Alf Erik Martin Jens Carl, 1879-1949, søofficer, Grønlandsrejsende. * 4.10.1879 i Kbh. (Holmens), † 12.12.1949 i Roskilde, begr. Rørvig kgd. F: sekondløjtnant, senere kaptajn i flåden

Table III

Carl Ludvig August T. (1856-1919, ~ 2° 1904 med Karen Margrethe Nørretranders, 1881-1960) og Alma Caroline Martin (1847-1907). ~ 4.1.1910 i Kristiania med Bergliot (Bebben) Holm, * 21.3.1885 i Kristiania, † 19.2.1943 i Kbh., d. af sanatorielæge Ingebret Christian H. (1847-1920) og Josephine Amalie Jakobsen (1851-1904).

T. blev sekondløjtnant i flåden 1899, premierløjtnant 1903 og kaptajn 1914. Han deltog i krydserkorvetten Valkyriens togt til Østasien under prins Valdemars kommando 1899-1900 og i samme skibs togt til Middelhavet 1913-14. Under sikringsstyrkens formering i 1914 var T. torpedobådschef. 1916 tog han på grund af svækket

hælbred sin afsked fra flåden og ernærede sig derefter som forretningsmand og opholdt sig som sådan en årrække i Frankrig. – T. deltog i den af *Mylius Erichsen ledede Danmark-ekspedition til Nordøstgrønland 1906–08 som hydrograf og fører af ekspeditions-skibet. Efter Mylius Erichsens død 1907 overtog han ledelsen af ekspeditionen. Efter Mylius Erichsens bestemmelse var alle deltagere i ekspeditionen lige, og det krævede en stor indsats fra T.s side at få de mange forskelligartede deltagere til at samarbejde og derved få bragt ekspeditionen til en heldig afslutning på trods af flere ulykkelige hændelser. Resultatet af sine undersøgelser offentliggjorde han i Meddelelser om Grønland XLI. 1932 foretog T. atter en rejse til Østgrønland med fangstkompaniet Nanoks motorskib Gefion, og 1934 købte han i Landskrona en motoryacht Albertina som han gav navnet Thor, og med hvilken han s.å. foretog en hydrografisk undersøgelsesrejse til Norge, Spitsbergen og Island. Derefter stillede han skibet til rådighed for dansk videnskab og sendte det 1935 til Island og Sydøstgrønland på havundersøgelser. N.å. stilledes skibet til rådighed for Geodætisk institut til lignende undersøgelser. På 25-års dagen for Danmark-ekspeditionens hjemkomst oprettede han 1933 *Kaptajn Alf Trolles og Hustrus Legat til Minde om Danmark-Ekspeditionen 1906–08*. Legatets midler benyttes dels til støtte for videnskabelige undersøgelser på og dels til udgivelse af publikationer om Østgrønland. T.s videnskabelige indsats anerkendtes bl.a. ved at han blev medlem af det geografiske selskab i Wien og af det tilsvarende i Rom. Endvidere var han æresmedlem af det geografiske selskab i Antwerpen og modtog Royal Scottish geographical societys medalje. 1935 oprettede han et legat til minde om sin far der kan anvendes af Sø-lieutenant-selskabet. T. ejede Trollesminde ved Rørvig. – R. 1931. DM. 1936. F.M.2. 1929. □Foto.

Under Dannebrog, 1912 11–14 (erindr.). – Achton Friis: Danmark-ekspeditionen, 1909. Paul Ipsen i Tidsskr. for søvæsen CXXI, 1950 33f.

Hans Chr. Bjerg (H. Ostermann)

Trolle, Børge, 1501–71, rigsråd. * 14.7.1501, † 27.- 28.7.1571 på Jungshoved, begr. i Herlufsholm k. F: Jakob *T. til Lillø (1475–1546) og Kirsten Skave († 1534). ~ 1539 med Pernille Gøye, * 1506, † 5.3.1552 (~ 1° med Anders Ebbesen Galt, † 1529), d. af Mogens *G. († 1544) og Mette Bydelsbak († 1513). – Bror til Herluf *T.

T. hørte til den kreds af adelige som efter reformationen gik aktivt ind i statsstyrelsen, hans særlige virkefelt blev finansadministrationen; det var således ham der sammen med Peder *Oxe

1553 fik til opgave at opbevare den netop bevilgede landeskat for Østdanmark og Norge. Også i udenrigstjenesten var han virksom: Han deltog i forbundsforhandlingerne med Sverige 1540, ledsagede hertug Frederik til Norge 1548, s.å. var han med i brudetoget til Sachsen, og han deltog i grænseforhandlingerne med Sverige 1554. T.s betroede stilling fremgår tillige af at han en tid var hofmester for hertug Hans den Yngre, og at det var ham man betroede den vanskelige og sikkert utaknemmelige opgave at være hofmester for hertug Magnus på dennes udlandsrejse 1557–58. T., der var blevet optaget i rigsrådet 1540, kom til at arbejde nært sammen med Peder Oxe og et, som det synes, nært venskabsforhold ændredes ikke efter Oxes fald 1557. Men faldet fik naturligt den virkning at T. i de efterfølgende år fik en mere fremskudt position. Han blev ridder ved Frederik IIs kroning 1559. S.å. var han – da Sveriges holdning virkede foruroligende – en kort tid stationeret i Kbh. ved statholderen Mogens Gyldenstiernes side, og under syvårskrigen hørte han til de hjemmeladte rådets kreds. Da Birgitte *Gøye 1567 ønskede at afgive Herlufsholm skole valgte rigsrådet ham til skolens første forstander. T. der ligesom broderen var barnløs betænkte i sit testamente både denne skole og skolerne i Roskilde og Vå med gaver. Fra Niels *Hemmingsens ligprædiken ved vi at han, mens han levede, havde været meget godgørende og understøttet fattige studenter og nødlidende og syge i købstæderne, og at han havde været sine bønder en human og retfærdig herre. Niels Hemmingsen karakteriserede ham som en gudfrygtig, alvorlig mand, enkel af levevis, besindig og siddende inde med stor boglig viden. □Relief på faderens ligsten, før 1559 (Norra Åsum k., Skåne) og på ligsten af Oluf N. Krog (Herlufsholm k.), efter sidstnævnte stik af Magnus Petersen.

Niels Hemmingsen: Ligprædiken over B. T., 1571. P. Colding: Studier i Danm.s politiske hist., 1939. Astrid Friis i Hist. t. 10.r.VI, 1942–44 1–140 (udg. særskilt m. titlen: Rigsrådet og statsfinanserne i Chr. IIIs regeringstid, 1970). Frede P. Jensen stt. 1979 311–37. Fl. Tolstrup: Det ældste Herlufsholm, 1965.

Ejvind Slottved (Astrid Friis)

Trolle, Corfitz, 1628–84, gehejmeråd. * 17.3.1628 på Vallø, † 21.3.1684 i Kbh. F: senere rigsvicemirals Niels *T. (1599–1667) og Mette Rud (1606–32). ~ 12.9.1660 i Kbh. med Birgitte Rantzau, * 9.6.1641 på Bollerup, † 1.2.1695 på Brahetrolleborg, d. af Frederik *R. til Asdal (1590–1645) og Ide Skeel (ca. 1610–84). – Halvbror til Mette *T.

Trolle, Corfitz

T. uddannedes som ung på Sorø akademi (1641–48) hvor han 1647 holdt en (senere trykt) sørgetale over den udvalgte prins Christian. Derpå foretog han en udenlandsrejse, var 1648–49 i Strasbourg og immatrikuleredes ved universitetet i Orléans 1651, tog derefter til Spanien og Italien, 1652 var han i Rom, og 1653 immatrikuleredes han i Padova. Efter sin hjemkomst blev han 1656 kammerjunker hos Frederik III som han stod nær, og som under svenskekrigene brugte ham som mellemmand mellem sig og de skåninger der forsøgte oprør, og T. var vistnok hovedmanden for den mislykkede Malmøsamensværgelse. Han var flere gange i Skåne og bortførte i dec. 1658 sin smukke troløvede fra Bunkeflod præstegård. Senere førte han på kongens vegne forhandlinger med deltagerne i forsøget på at generobre Kronborg. 1658 var han blevet lensmand på Bøvling og havde 1660–64 inspektion over de kongelige højhedsrettigheder i Thy og vragretten på næsten hele Jyllands vestkyst. 1664–70 var han amtmand over Skanderborg og Åkær amter, men opholdt sig mest i Kbh. 1669 blev han gehejmeråd, assessor i statskollegiet og medlem af højesteret. 1670 afgav han betænkning om møntvæsenet og var med til at omlægge hærens budget. Med hensyn til rostjenesten indtog han 1672 et snævert godsejerstandpunkt, og 1671 afgav han en med historiske motiver begrundet betænkning mod udvidelse af religionsfriheden. Langt større rolle spillede han dog som en slags hemmelig politichef, og skønt han stod *Griffenfeld nær var han dog med til at udspejle denne og blev en af hans dommere. Christian V viste ham sin påskønnelse ved at gøre ham til hvid ridder allerede 1671 og ved at yde ham betydelige pengesummer. Desuagtet var hans pengesager i en sørgelig forfatning; han sad en tid arresteret for gæld 1684 og døde ganske forarmet. Fra 1675 til sin død var han skoleherre på Herlufsholm, men var ganske udelig hertil, og skolens gods kom i forfald. 1649–61 ejede han Skarhult (Frosta hrd.) og fra 1667 Sandholt (Sallinge hrd.) som han dog måtte pantsætte.

Danske saml. 2.r.1, 1871–72 225f; III, 1873–74 34; VI, 1877–79 373 378. – Chr. Molbech i Hist. t. 2.r.IV, 1852 33 75. H. B. Melchior: Hist. efterretn. om Herlufsholms stiftelse, 2. udg. 1865. S. Birket Smith: Leonora Christina grevinde Ulfeldts hist. I, 1879. A. D. Jørgensen: Peter Schumacher Griffenfeld II, 1894 367f 523f. Kn. Fabricius: Skånes overgang fra Danm. til Sverige I, 1906 (reproudg. 1972). K. C. Rockstroh i Fra Fr.borg amt, 1907 68. Carl Christiansen: Bidrag til da. statshusholdn.s hist. I, 1908. Fl. Tolstrup: Det ældste Herlufsholm, 1965.

Hans H. Fussing*

Trolle, Dyre, * 1914, læge. * 27.2.1914 i Kbh. (Frederiks). F: læge, dr. med. Axel T. (1875–1945) og Vita Ingerslev (1880–1967). ~ 1° 7.6.1940 med overlæge, dr. med. Elli Margrethe Dahlen Andersen, * 5.11.1915 i Glumsø, d. af dyrlæge Anders A. (1884–1944) og Louise Hanson (1887–1976). Ægteskabet opløst 1951. ~ 2° 15.10.1951 i Helsingør (b.v.) med korrespondent Grethe Nielsen, * 15.10.1916 i Kbh. (~ 1° 1936 med civilingeniør Christian Frederik Albert Andrew Hanson, 1899–1964; ægteskabet opløst 1951), d. af murermester Jens Christian N. (* 1889) og Ingrid Mouritzen (1896–1960).

T. blev student fra H. Adlers skole 1932 og fik lægevidenskabelig embedseksamen fra Kbh.s univ. 1939. Efter turnus og kandidatjeneste ved kbh.ske kirurgiske afdelinger hvor arbejder om anatomiske emner (access. knogler, fostermålinger) og om behandling af postoperativt chok tidligt gav indtryk af hans intentioner kom T. fra 1950 ind i det gynækologiske og obstetriske speciale. 1948 havde han forsvaret sin disputats: *Accessory bones of the human foot. A radiological, histo-embryological, comparative-anatomical, and genetic study*, men derefter helligede han sig studier inden for kvindesygdoms- og fødselsvidenskaben – meget ofte iblandt grundige historiske oversigter. 1951–53 var T. ansat ved fødeafdeling B, Rigshospitalet, 1954 blev han underaccoucheur og l. reservelæge ved samme hospitals fødeafdeling A og gynækologisk afdeling I med henholdsvis Ebbe Brandstrup (* 1898) og Erik Rydberg (1891–1978) som inspirerende ledere. 1950 fik T. speciallægeanerkendelse i gynækologi, få år senere i obstetrik, og 1956 udnævntes han til afdelingslæge samt lektor i begge fag ved Kbh.s univ. for 1958 at blive assisterende overlæge hos professor Rydberg. 1962 blev T. professor i fødselsvidenskab, kvindesygdomme og nyfødte børns sygdomme samt overaccoucheur ved fødeafd. A, gynækologisk afdeling I, Rigshospitalet. Allerede før T.s udnævnelse var det påtænkt at dele lærestolen i to, men først 1973 realiseredes det ved oprettelsen af et professorat i gynækologi. I alle disse år ydede T. en imponerende indsats inden for såvel gynækologi som obstetrik; arbejder om hormonomsætningen hos kvinder såvel under som uden for svangerskab, skamlåbækraft, fødselskrampe fremkom samtidig med at T. også så mulighederne for at få opbygget nye selvstændige fag vedrørende børns sygdomme, og vedrørende de ufødte børn der havde arveligt betingede kromosomanomalier. Med arbejder om mødre- og børnedødelighed og om nyfødtes gulsotproblemer fik T. banet vej for den i 1964 oprettede afdeling for for tidligt fødte med Bent Friis-Hansen (* 1920) som over-

læge, og 1973 oprettedes et professorat ved føde- og gynækologisk afdeling Y hvor John Philip (* 1930) varetog kromosomforskningen og de dertil knyttede profylaktiske store problemer mens T. fortsatte som overaccoucheur ved fødeafd. YA. Alligevel har T. haft rigeligt at varetage, rolig og behændig som kirurg har han været en omhyggelig lærer for elever og studenter for hvem han publicerede den instruktive højtskattede *Ars parienti*. 1962–73 var T. formand for Rigshospitalets dataudvalg, fra 1964 medlem af skolerådet for hospitalets sygeplejeskole og 1968 af hospitalets byggeudvalg. 1968–69 var han dekan ved det lægevidenskabelige fakultet ved Kbh.s univ.

T. har i sine videnskabelige studier altid tillige lagt vægt på den kulturelle og historiske baggrund for sit speciale. Ved sin professortiltræden publicerede T. for NOVOs fond *Fødselsstiftelsen i København*, 1962, og han har udgivet grundige studier over dansk dødelighed gennem to hundrede år (1964), om forståelse for fostrets hjertelyde gennem tiderne (1975) og om kejsersnittets historie (1982). Ved sin 60-års fødselsdag modtog T. et festskrift (*Acta obstet. et gyn. Scand. suppl. XXIX*) fra elever og kolleger. 1962 blev T. medredaktør af *Acta obstetricia et gynecologica Scandinavica*, 1979 medlem af The international Editorial Board of *Excerpta Medica*. T. er æresmedlem af en række udenlandske videnskabelige selskaber, Finlands gynekologforening 1970, The American Gynecological Society 1976 og The American Association of Obstetricians and Gynecologists 1980. Han fik 1969 Edward og Helia Goldschmidts fonds hæderspris, 1971 generalkonsul Ernst Carlsens fonds hæderspris og 1972 Christenson-Ceson familiefonds hæderspris. – R. 1967. R¹. 1976. □Tegn. af Otto Christensen. Buste af P. Linnemann-Schmidt, 1983 (Rigshosp.). Foto.

Vagn Sele i In honour of D. T., 1974 = *Acta obstetricia et gynecologica Scandinavica*. Suppl. XXIX 3–7 (heri bibliografi). Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj VII, 1979. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Ægill Snorrason

Trolle, Gustav, 1488–1535, svensk ærkebiskop. Døbt 25.9.1488, † efter 11.6.1535 på Gottorp, begr. i Slesvig domk. F: rigsråd Erik T. (ca. 1460–1529, ~2° 1512 med Karin Eriksdotter Gyllenstierna, † mellem 1556 og 62) og Ingeborg Philipsdatter (Thott) († 1495, ~1° ca. 1474 med rigsråd Gustav Karlsson (Gumshuvud), † 1486). Ugift.

Samtidig med faderens forsøg på at opnå valg til rigsforsender efter Svante Nilssons død 1512 påtænkte det at indsætte den unge T. som bi-

skop i Linköping i Hemming Gads sted skønt T. først i maj 1511 – og velsagtens i denne anledning – indledte et universitetsstudium i Köln. I stedet valgtes dog Hans Brask, men T. blev domprovst efter denne. Snart afløstes disse planer imidlertid af det større mål: at vinde indpas ved selve ærkesædet. I det øjemed må T. selv have indfundet sig i Rom hvor han omtales som nylig ankommet 20.6.1513. Et pavebrev af 6.9. tillod ham trods sin ungdom at indtræde i ledige embeder i Uppsala domkapitel, og i sommeren 1514 søgte Erik Trolle ved henvendelse til Sten Sture at skaffe sønnen ærkegednedømmet som rigsforsenderen havde præsentationsret til. Allerede 12.10. sluttede Erik Trolle på Arnö en overenskomst hvorefter Jakob Ulvsson resignerede til den 26-årige T.s fordel der her kaldes „mester“ (magister). Ved pavebrev af 25.5.1515 fulgte den endelige udnævnelse til ærkebiskop uden at Sten Sture synes at have rejst indvendinger, og 1.6. indviedes T. i Rom. At han her rustede sig til kamp mod rigsforsenderen ses af en række pavebreve der skulle sikre hans overtagelse af Jakob Ulvssons forlening. Bl.a. opnåede han ret til at anføre en væbnet styrke på 400 mand samt til at lyse interdikt og indkalde verdenslig hjælp – formodentlig en hentydning til Christian II. Sten Sture gav imidlertid svar på tiltale. Straks ved efterretningen om udnævnelsen 22.7. inddrog han Jakob Ulvssons len, en reaktion T. åbenbart havde frygtet. Hermed var signalet givet til den ødelæggende strid mellem rigsforsender og ærkebiskop der skulle forfølge T. til hans død.

20.8.1515 var han i Lübeck, og umiddelbart efter hjemkomsten i begyndelsen af sept. indledte han sammen med domkapitlet en aktion for at generhverve den for ærkesædet vitale forlening der bl.a. omfattede Uppsala by, og som udgjorde det nødvendige underlag for ærkesædets militære bastion Ståket. Ved flere rigsmøder 1516 hvorfra T. udeblev beskyldte Sten Sture ham for at have anstiftet en sammensværgelse og opretholdt landsforræderiske forbindelser med Christian II – anklager hvis berettigelse er omstridt, men som tjente som begrundelse da rigsforsenderen i okt. indledte en belejring af Ståket og samtidig lod Erik Trolle fængsle i Stockholm. Om ikke før måtte T. nu sætte sin lid til Christian II. Efter dennes nederlag foran Stockholm 1517 blev hans stilling imidlertid uholdbar, og i slutningen af november måtte han mod frit lejde give møde i Stockholm hvor Sten Sture gennemtvang vedtagelsen af hans afsættelse og Ståkets nedbrydning i et formeligt forbund af rigets stænder. Inden nytår fuldbrydtes T.s ydmygelse. Han måtte kapitulere på Ståket – i et pavebrev 1519 hed-

der det at borgens ene side truedes af ild – og frasige sig ærkesædet. Som rigsforsstanderens fange førtes han til Västerås mens Stäket og ærkebisppegården i Uppsala plyndredes. I 1520 angav han sine og ærkesædets tab til den uhyrlige sum af en million lødige mark sølv og hævdede desuden at han såredes dødeligt „som endnu for øjen er“. Ifølge historieskriveren Olaus Petri førtes han fra Västerås i en slags forvaring til faderens gård Ekholm. Her var det formodentlig at han så sit snit til at sende en skotsk gejstlig ved ærkesædet, John Duncan, til Rom med en klage til paven der udvirkede bandbullen mod Sten Sture af 1.9.1519. Da den sejrriige danske hær under Otte *Krumpen i feb. 1520 stod i Uppland dukkede T. uformidlet op og tilbød sin tjeneste. I en svulstig skrivelse af 9.3. takkede han Christian II for befrielsen og opfordrede ham til at komme til Sverige, men synes ellers at have holdt sig i baggrunden. Omtvistet er hans rolle under det stockholmske blodbad 8.–9.11. som i det ydre begrundedes med Sture-partiets overgreb mod ham og ærkesædet, men hvis gennemførelse antagelig skyldes Christian II. Vist er det at blodbadet kompromitterede T. for al eftertid – jf. Skibykrønikens karakteristik af ham: „denne urolige og ustadige mand med det vilde sind der åndede død og fordærvelse mod alle hvem han ville det ilde“.

Efter blodbadet indtrådte han sammen med Didrik *Slagheck og Jens *Andersen Beldenak i regeringsrådet der styrede Sverige i Christian IIs fravær. Efterhånden som oprøret bredte sig blev situationen dog yderst vanskelig. Forgæves udstedte T. 12.6.1521 en proklamation hvori han kundgjorde sin egen indsættelse som rigsforsstander og i stærkt agitatoriske vendinger manede til ro. Snart måtte han forlade Sverige som han aldrig genså. I sept. kom han til Danmark hvor han fik anvist Dronningholm ved Arresø til underhold. Hele hans formue i Sverige var utvivlsomt gået tabt, og sit mødrene gods på Sjælland måtte han sælge til moderens halvbroder Anders *Bille. I rigsrådets klageposter mod Christian II 1523 anføres at kongen tilskyndet af Sigbrit ville dræbe ham i København og senere viste ham ud af landet uden at tage hensyn til „hans gode tro hjerte“ – måske et forsøg på at legitimere T.s senere frafald. Tilsyneladende var det i forståelse med Christian II at han ved nytårstid 1523 på Kalundborg tog afsked med kongen for at begive sig til Rom hvor han ville føre sin sag. På vejen passerede han imidlertid hertugdømmerne netop da hertug Frederik (I) rustede sig til opgøret med brorsønnen hvilket åbenbart fik ham til at ændre planer. Midt i februar tog han ophold i Hamburg hvorfra han ansøgte hertugen og Lü-

beck om lejde. Hermed havde T. faktisk brudt med Christian II. Rejsen til Rom blev opgivet. Gennem sin prokurator ansøgte han paven om at blive løst fra sin ed til Christian II og fulgte i stedet de nye magthavere tilbage til Danmark hvor han tog ophold på Dronningholm sammen med faderen. 1524 kronede han Frederik I idet ærkebispem af Lund ikke var indviet. De forventninger han knyttede til magtskiftet blev dog skuffet. Efter Gustav Vasas kongevalg på rigsdagen i Strängnäs 1523 hvor T. idømtes evig landsforvisning var udsigterne til hans tilbagevenden mørkere end nogen sinde. Ved flere henvendelser, således på Malmø mødet 1524, virkede den danske regering for en mindelig ordning der dog kunne have skaffet T. nogen erstatning for hans tab, men forgæves. Da Frederik I snart efter viste sig luthersk sindet brød han atter overtværs og forlod Danmark.

18.4.1526 kom han til Antwerpen hvorfra han straks satte sig i forbindelse med Christian II idet han foregav at han bragte hemmelige ærinde med fra Danmark. I maj var han i Mechelen og fik herefter ophold ved eksilhoffet i Lier. Dog gerådede han snart i en hård strid med Hans *Mikkelsen der betegner ham som forstyrret i hovedet. I marts 1527 overvejede han tilsyneladende at slå sig på sørøveri sammen med Skipper *Clement. I august 1528 opholdt han sig i Rotterdam hvor han fik tilstået 16 gylden om måneden i underhold. Han var da beskæftiget med at hverve tropper og rådede ivrigt Christian II til at angribe Danmark til søs. Da planerne om Norges-togtet konkretiseredes attesterede han villigt over for Christian II hans og sønnens arvelige besiddelse af Sverige ligesom han havde gjort det i Danmark (22.11.1522, 22.2.1530). Inden togtet var det hans agt at bringe de svenske rigsregistrarer i sikkerhed som han havde hos sig i Antwerpen i marts 1530 og vel har ført med sig fra Sverige. Både fra Nederlandene og 25.11. 1531 fra Sternberg i Mecklenburg sendte han breve til danske gejstlige der bedyrede oprigtigheden i Christian IIs tilbagevenden til katolicismen, og også over for sine slægtninge agiterede han for kongens sag. Med et kreditiv af 29.5. sendtes han til Norge for at forberede Christian IIs ankomst og nåede forklædt i slutningen af juli „over sunde og fjorde“ til Trondheim. 29.11. aflagde ærkebiskop Olav Engelbrechtsen hylningssed til ham på Christian IIs vegne, og herefter er begge ærkebisper formodentlig rejst over Dovre ned til Oslo hvor de indtraf hos kongen i julen. T. fulgte nu Christian II på vinterfelttoget i Viken. Under fejden i sommeren 1532 blev han taget til fange og indsat på Akershus. En af begrundelserne for at bryde lejdet til Christian II

der senere fremførtes var i øvrigt at han gennem T. skulle have søgt at bestikke Knud *Gyldenstjerne. Da Christian II førtes til København var T. med om bord på flåden. Han sad dernæst fangen i tårnet på Københavns slot indtil 24.4.1533 – efter Frederik Is død – da Anders Bille fik ham fri. Under herredagen måtte han opsigte den troskabsed han havde aflagt til Christian II og love ikke at „arge“ på Sverige eller Danmark.

En kort tid forholdt T. sig i ro inden han med sin vante ildhu kastede sig ud i en sidste kamp. Da oprøret brød løs i Malmø i maj 1534 var han på pletten og åbenbart i forståelse med Jørgen *Kock. Ved ankomsten til Øresund 21.6. forefandt grev *Christoffer denne, T. og Ambrosius *Bogbinder som anførere for oprørsstyrkerne. T. indsattes som biskop af Roskilde, men da Joachim *Rønnow kort efter sluttede sig til greven måtte han 1.8. finde sig i at overtage Fyns stift i stedet hvor han i den følgende tid virkede som grevens statholder. Således nåede T. at komme i virkelig besiddelse af et stift, ganske vist under yderst vanskelige forhold, ikke mindst efter at Johan *Rantzau 17.3. var gået i land på øen. Som en af anførerne blev han taget til fange i slaget ved Øksnebjerg 11.6.1535 og ført til Gottorp hvor han døde af sine sår. □Malet fantasiportræt fra 1700-tallet (Gavnø).

Kilder. Chr. IIs ark., udg. N. J. Ekdahl I–IV, Sth. 1835–42. Handl. rörande Skandinaviens hist. XXIV, Sth. 1840. Aktstykker til Nordens hist. i grevefejdens tid, udg. C. Paludan-Müller I, 1852 126 433; II, 1853 15 22. Breve og aktstykker til oplys. af Chr. IIs og Fr. Is hist., udg. C. F. Allen, 1854. J. Fr. Sick: Nogle bidrag til Chr. IIs hist. under landflygtigheden, 1860. Hist. t. 4.r. III, 1872–73 501 (brev). Monumenta hist. Danica, udg. H. F. Rørdam I, 1873. Bidrag till Skandinaviens hist., udg. C. G. Styffe V, Sth. 1884. Lektor Povl Helgesens hist. optegnelsesbog, sædvanlig kaldet Skibykrøniken, overs. A. Heise, 1890–91 (reproudg. 1967, også i Paulus Helie: Skrifter VI, 1937). Hanserescece 3.r. VIII–IX, München 1910–13; 4.r. I, 1941. Acta pontificum Danica, udg. Alfr. Krarup og Johs. Lindbæk VI, 1915. Arvid Siggessons brevæxl., ved Lars Sjödin, Sth. 1937 = Gamla papper ang. Mora socken II. Handlingar till Nordens hist., udg. samme, Sth. 1967–69 = Hist. handl. XXXIX 46f 155 172 357 391 416f 501 508f 618 785f. XXXXI, 1979 399–401 577 598f.

Lit. Arild Huitfeldt: Kong Fr. Is hist., 1597 (faks. udg. 1977) 234–50. C. Paludan-Müller: Grevens fejde I, 1853 (reproudg. 1971) 221f 425–29. C. F. Allen: De tre nord. rigers hist. II–IV, 1865–70 (især IV, 2 304–14). A. Heise: Kr. II i Norge, 1877 10f 145f. Bille-ættens hist. I, ved W. Møllerup, 1893. Laur. Weibull i Scandia I, Sth. 1928 73–83. Rud. Bergström: Studier till den stora krisen i Nordens hist., Upps. 1943. Gunnar Olsson: Stat och kyrka i Sverige vid medeltidens slut, Göteborg 1947. Greta Wiesse: Sten Sture d.y. og G. T., Lund 1949 (jfr. samme i Hist. t. 2.r. XV, Sth. 1952 438–44). Gunnar T. Westin: Riksföreståndaren och makten, Lund 1957 = Skr. utg. av Vetenskaps societeten i Lund LII. Samme: Maktkampen i senmedeltidens Sverige, Sth. 1971. N. Skyum-Nielsen: Blodbadet i Sth., 1964. C. Weibull i

Scandia XXXI, Sth. 1965 1–54. N. Skyum-Nielsen sst. XXXIV, 1969 284–352. Uppsala-overenskomsten 1520, ved Lizzie Wie Andersen m.fl., 1975. Herman Schück: Rikets brev og register, Sth. 1976 = Skr. utg. av Svenska riksark. IV 549f. Curt Weibull i Historieläroarnas fören.s. årsskr. 1978–79 35–48.

Mikael Venge

Trolle, Herluf, 1516–65, rigsråd, admiral, skolestifter. * 14.1.1516, † 25.6.1565 i Kbh., begr. i Herlufsholm k. F: Jakob *T. (1475–1546) og Kirsten Skave († 1534). ~ 16.11.1544 med Birgitte *Gøye, * ca. 1511, † 26.7.1574 i Næstved, d. af rigshofmester Mogens *G. († 1544) og Mette Bydelsbak († 1513). – Bror til Børge *T.

T. var nummer tolv i en børneflokk på femten og har formentlig fået sin første undervisning i hjemmet på borgen Lillø i Skåne. Ifølge den tidligste efterretning om ham gik han endnu 1535, nitten år gammel, i Vor Frue skole i Kbh., og det kan skyldes hans skolegang, evt. også hans nylig afdøde fætters, ærkebiskop Gustav *Trolles for-tjenester af Christian IIs sag at han ikke som de andre adelige i Kbh. i jan. 1536 blev fængslet af grev *Christoffers folk. Årsagen kan dog også være at han allerede forinden var rejst på studieophold i udlandet. Wittenbergs matrikel nævner ham for 1536–37, og der studerede han bl.a. politik, historie og filosofi og hørte Philipp Melanchton som han også senere i livet bevarede forbindelsen med. I Wittenberg lærte han Peder *Palladius og Niels *Hemmingsen at kende og blev grebet for livet af den fremstormende reformbevægelse. 1537 vendte han hjem og studerede en tid ved Kbh.s nylig genåbnede universitet, før han knyttedes til hoffet som hofsind og som sådan gjorde tjeneste og lærte militærvæsen. Formentlig i denne stilling har den statelige, blonde unge mand truffet sin senere hustru, den lidt ældre Birgitte Gøye der tjente i dronningens jomfrukammer. 1534 fik han sin første forlening, Gladsax i Skåne; men allerede sept. n.å., kort før sit bryllup med den nylig afdøde rigshofmesters datter, gjorde han herfra det store spring til det vigtige Arvon len. Med sin hustru fik han en betydelig arv: pantelenet Ring kloster ved Skanderborg (pantesum: 4000 daler, siden flere gange forhøjet), hovedgården Hillerødsholm og halvparten af den nu forsvundne Græsede hovedgård (ved Frederikssund) samt Gøyerens fædre-negård Krenkerup på Lolland; hans egen arvepart indskrænkede sig til ca. 30 bøndergårde som hans bror Børge synes at have udlagt som vederlag for hans andel i Lillø. Ved mageskifte med svogeren Albert Gøye skilte T. sig 1552 af med Krenkerup, men blev til gengæld enejer af Græsede. Trods Birgittes langt større formue kan der ikke være tvivl om at deres giftermål var

Trolle, Herluf

et inklinationsparti; ellers ville den inderlige enkelighed, der både efter brevenes og ligprædikenens vidnesbyrd har præget deres samliv vel ikke være tænkelig. En iøjnefaldende fællesnævner er deres samstemmende og dybtfølte religiositet der for begge rækker videre i ord og handling end til blot at passe ind i tidens stil. Når T. uden på universitetets dom 1540 mellem Birgitte og hendes tidligere forlovede Jesper Daa har skrevet: „På den tid, der denne dom gik, var det utænkt af hende og mig, at vi af Guds forsyn skulle komme sammens“, er de sidste ord næppe at opfatte som en konventionel talemåde.

Som privat godsejer og kgl. lensmand skulle T. derimod snart komme ud for fortrædeligheder. 1550 måtte han som en række andre lensmænd – efter nogen tøven – indvillige i at få sine vilkår på Krogen ændret fra afgift til genant (fast løn), en meget alvorlig forringelse af hans indtægter. At det var Birgittes nevø Eskil *Oxe der som rentemester gennemførte denne for kronen fordelagtige lensform gjorde ikke sagen bedre, så meget mere som Oxerne og andre der stod kongen og kansler Johan *Friis nær ganske åbenbart blev behandlet med større hensyn. Omtrent ved samme tid var T. kommet i strid med sin nabo Andreas v. *Barby, lederen af tyske cancelli, om skellet mellem Hillerødsholm og v. Barbys ejendom Favrholt. Da T. utilfreds med en af opmænd truffen afgørelse fortsatte striden, solgte v. Barby i ærgrelse derover sin gård til rentemesterens bror, den allerede meget indflydelsesrige unge rigsråd Peder *Oxe der i dec. 1554 fik det af opmændene satte skel stadfæstet ved en dom af det kgl. retterting – som det synes takket være et vidnesbyrd af Johan Friis. To år senere måtte T.s uvilje mod den pågående uenig slægtning få yderligere næring da Peder Oxe 7.2.1556 ved en ny rettertingsdom tvang Mogens Gøyes arvinger til at opfylde bestemmelserne i et ufuldbyrdet forlig af 1542 der forpligtede den gamle rigshofmester til mod udbetaling af den pantesum han havde indestående i Oxernes skånske gård Tordsjö straks at udlevere den del af godset han havde i sin besiddelse, og uviljen måtte stige da det endnu få uger efter blev bekendt at det var lykkedes Peder Oxe at få sin barnløse morbror Eskil Gøye til at tilskøde sig sin ejendom Gunderslevholm til skade for den øvrige slægt. T. og den mægtige rigsråd Mogens *Gyldenstjerne kom derved til at stå som samlingsmærke for en konservativ højadelig kreds især bestående af T.s og hans hustrus slægt og deri indgiftede, der følte sig politisk forurettede ved Oxernes af kronens interesser bestemte lenspolitik og for fleres vedkommende også privat forulempede af Peder Oxes hensynsløse godsgriskhed. 1.5.1554 var T.

fratrådt Krogen len, en begivenhed der måske ikke er uden forbindelse med Peder Oxes stigende indflydelse, men fra 1557 ser vi ham i den politiske forgrund. Umiddelbart før herredagen i Kbh. april-maj d.å. viser udfaldet af en mageskiftesag mellem Peder Oxe og kronen, hvori T. og hans venner repræsenterede kronen, at det lykkedes den nævnte kreds at rokke Christian IIIs tillid til Peder Oxe. På selve herredagen blev T. optaget i rigsrådet og fortrængte samtidig Peder Oxes svoger Hans Barnekow som lensmand på Roskildegård og stiftslenesmand over Sjælland, mens to af Peder Oxes andre svogre, Jørgen *Brahe (1515–65) og Otte *Rud (1520–65), mistede henholdsvis Vordingborg og Gotland, det sidstnævnte til fordel for T.s svoger Christoffer *Huitfeldt. Trods alt fik lensreformpartiet kongen overtalt til at udsende en ny lensordning der værnede de lavere stænder mod lensmændenes overgreb og forringede lensmændenes indkomster; men det forhindrede ikke de konservative i at nå deres mål: rentemesteren fik sin afsked sidst i juni, hvorimod Peder Oxe holdt stillingen til febr. n.å. Betegnende nok blev T. beskikket til anklager, da lensreformatoren Peder Oxe i juni 1558 sigtet for regnskabsuorden og misbrug af sine len stævnedes for kongen og rigsrådet i Nyborg, og efter Peder Oxes flugt overdrog kongen også ham den videre forfølgelse af sagen.

I de følgende fire år hører T. til dem der stærkest har præget landets politik. Han har således medansvar for en reaktion inden for lenspolitikken der viste sig i en mindre nedgang i kronens indtægter til bedste for lensmændene. Ved Frederik IIIs kroning 1559 afslag han ikke – vel for ikke at sære kongen – som adskillige andre ridderværdigheden, men skrev sig aldrig ridder, vistnok fordi han opfattede ridderslaget som en katolsk ceremoni. Nov. s.å. blev han øverste admiral, o: flådens chef og tilsynsmand, i sidste egenskab dog sideordnet statholderen i Kbh. Mogens Gyldenstjerne; som løn for dette ansvarsfulde hverv fik han en af Peder Oxes beslaglagte gårde, Tølløse, som fri forlening. Skønt T.s admiralstid var præget af flådebygning og jævnlig udrustninger af større og mindre eskadrer – det meste af sommeren 1560 var han selv i søen med størstedelen af flåden – forsømte han ingenlunde sine omfattende lensmandsforretninger. Efter det berømte mageskifte med kronen 1560, hvorved kongen overlod ham Skovkloster (Herlufsholm) mod afståelse af Hillerødsholm (Fr.borg) og Græsede, fik han også det nyoprettede Fr.borg len under sig. På Hillerødsholm havde T. haft sin bolig siden han fratrådte Krogen len 1554; her havde han antagelig i årene efter 1554 ladet den hoved-

bygning opføre som nu blev kgl. residens, og her fik han som lensmand tilsyn med nye byggearbejder, den almindelige godsdrift og den kgl. dyrehave. Alligevel fik han også tid til med nidkærlighed at hellige sig sin stilling som stiftslensmand der gav ham overopsyn med Sjællands kirker og skoler. Det tør antages at han med kraft har støttet den 1561 påtænkte, men ikke gennemførte ændring af kirkeordinansen der navnlig tilsigtede en reform af den højere skoles undervisning i Strasbourgpædagogen Joh. Sturms ånd, der siden kom til at præge Herlufsholm, og en forbedring af lærernes økonomiske forhold som han også viste privat interesse ved gaver til skolerne i Helsingør, Roskilde og Næstved. Betegnende nok stod han foruden til Peder Palladius også i nært forhold til universitetets førstemand Niels Hemmingsen der menes at have været skolereformplanernes primus motor.

Ved Mogens Gyldenstiernes tilbagetræden ca. 1.5.1561 blev T. forflyttet fra Roskildegård til Kbh.s slot, dog uden at arve forængerens stattholdertitel. Med Kbh.s len forbandt han stadig Fr.borg og desuden Krogen og Abrahamstrup (Jægerspris) len og fortsatte desuden som admiral. Det betød at han foruden de almindelige lensmandsforretninger fik hele hærens og flådens administration, sundtolden, mønten o.m.a. under sig og vistnok også i ret stor udstrækning måtte befatte sig med udenrigspolitik. Når T. steg til en så betydelig position skyldes det vel dels hans gode forbindelser, dels kongens stigende forkærlighed for militært prægede rådgivere i årene før syvårskrigen. Som Frederik II havde han visioner om Danmarks ledende rolle i Norden, og om ikke før håbede han i hvert fald under krigen på en fornyelse af den nordiske union. Denne holdning kunne ligefrem forlede T. til ubesindighed: under flådeudrustningen 1560 skød han på to svenske skibe der havde dansk lejde fordi de var løbet ham i vinden og var lidt længe om at sætte for ham. Under en handelsstrid med Hamburg rådede han (nov. 1561) – af frygt for at modparten skulle slå først – kongen til at angribe byen. I flådens anliggender var han en mand af bestemte meninger som han i ærbødig form, også forstod at hævde over for kongen, omend hans momentvise egenrådighed i et par tilfælde indbragte ham en „næse“. Kun kort bevarede T. sin store magtstilling; allerede 1.5.1562 ønskede han at fratræde sine store len og sin stilling som admiral, uden tvivl fordi han ikke kunne billige den kraftige genoptagelse af Oxernes lenspolitik som kongen slog ind på for at skaffe midler til den oprækkende krig med Sverige. Kun tøvende meddelte kongen ham hans afsked, men ingenlunde i unåde, T. beholdt Tølløse af-

giftsfrit, og allerede i juni betroede kongen ham en vigtig diplomatisk sendelse til Livland. I juni n.å. medvirkede T. ved afslutningen af forbundstraktaten mellem Danmark og Lübeck.

Umiddelbart forinden var T. med krigen i sigte blevet udnævnt til den beskedne administrative stilling som proviantmester på Sjælland, og senere på året fulgte han som sådan den øverstkommanderende for de fremmede tropper grev "Günther v. Schwarzburg på toget mod Älvsborg. I marts 1564 blev han atter øverste admiral. I dagene 30.–31.maj leverede han en overlegen svensk flåde det første slag ved Öland hvor det svenske admiralskib Makalös, Nordens største krigsskib sprang i luften med både svenskere og de entrende danskere og lübeckere om bord, og den svenske admiral Jacob Bage selv faldt i dansk fangenskab, mens resterne af den svenske flåde søgte hjem til Stockholm. Trods vrangvilje hos de lybske allierede, sygdom hos besætningen og mangelfulde tilførsler holdt T. søen til 30.10.; han var endda i stand til 14.8. at byde en ny svensk flåde en rigtignok uafgørende kamp, atter ved Öland. Den følgende vinter tilbragte T. dels på Herlufsholm, dels i Kbh. hvor han overvågede skibsbygningen og flådens udrustning. 1.6.1565 stod han atter til søs og strøg ikke sine sejl før han 4.6. mødte Klas Horn med en overlegen svensk flåde ved Femern. I kampiver og uden at afvente den samlede dansk-lybske styrkes ankomst styrede han med få og uens skibe lige ind i den fjendtlige flåde, hvor han forgæves søgte at entre det svenske admiralskib, men da femten-seksten fjendtlige skibe lagde sig omkring ham måtte han slå sig igennem med magt hvorved han tilføjede fjenden tab, men også selv led stor skade på skibene og mistede mange folk; personlig blev han ufarligt såret i venstre arm og lår af et skud hagl. Den lybske admiral rådede ham næste dag til at lade sig sætte i land i Lübeck for der at få den nødvendige pleje, mens de beskadigede skibe kunne blive repareret i Travemünde; men T. insisterede på at man skulle forfølge fjenden der måske ellers ville gå til Sundet. Således blev det; først da svenskerne havde passeret Stralsund satte den danske flåde kurs mod Øresund. T.s fædrelandssind kostede ham livet. Da hans sår blev taget under behandling efter hans landsætning i Kbh. var det for sent. Nogle dage efter kom Niels Hemmingsen til ham i hans gård på Amagerortv – den samme som fordem Sigbrit havde beboet – for at tale med ham om hans salighedssag og fandt her større trøst hos T. end han selv kunne give. Kun voldte det T. sorg at han ikke skulle nå at se „vor“ – hans og hustruens – skole i gang. Ved fundats af 23.5.1565 havde det barnløse ægtepar

Trolle, Herluf

bestemt at Herlufsholm skulle være en skole for „adelige og andre ærlige mænds børn“; i sin glæde derover underskrev T. sig i nogle af sine sidste breve – også i et til hustruen – som „forstander for adelens fri skole Herlufsholm“. T. var næppe nogen betydelig statsmand, heller ikke nogen militær begavelse af højere rang. Han havde ikke overblik nok til at lægge vel gennemtænkte planer, men var stor i sin troskab mod de ham pålagte opgaver. Som admiral forenede han naturlig myndighed med evne til at gøre sig afholdt af sine undergivne. Hans humanitet strakte sig helt til fanger der var i hans varetægt, og efter tidens målestok også til rigets fjender. Kun nødig synes han at være skredet til hærgningen af Öland i sept. 1564. Kunne han end måske være lidt snæver i hævdelsen af sin stands og sine egne private rettigheder, så har i hvert fald få så storsindet som han vedkendt sig og efterlevet sine adelige forpligtelser. Kort før han drog ud på sit sidste togt, var det, at Niels Hemmingsen – under hensyn til at han nu i to år havde udsat sig for så megen fare – rådede ham til denne gang at blive hjemme og at T. gav ham det berømte svar: „Mister jeg mit liv, jeg får vel liv igen. Vide I, hvorfor vi hedde herremænd, hvi vi bære guldkæder og have jordegods og vilde være ypermere og højere agtet end andre? Derfor have vi denne ære for andre, at når vor konning og herre, land og rige haver det behov, da skulle vi rigens fjender afværge, beskytte og beskærme med magt og al formue vor fædrene rige, at vore undersætter må bo og være udi fred og rolighed“. Hans arbejdsvenne må have været stor, og han favnede vidt. Som godsejer synes han at have været yderst driftig. Sammen med broderen Børge og nogle andre herremænd drev han i 1550'erne en vidt forgrenet søhandel med egne skibe, der ikke alene besejlede Øster- og Nordsøen men også Atlanterhavet og Middelhavet og ikke blot hjemførte varer til eget brug, men undertiden tillige til videre forhandling. 1562 var han endvidere med til at starte et bjergværk i Skåne. T.s og Birgitte Gøyes hjem var stærkt præget af ægtefællernes religiøsitet og åndelige interesser der for T.s vedkommende – som almindeligt i hans generation – særlig synes at have omfattet teologi og historie, men i øvrigt gjaldt enhver form for videnskabelighed og lærdom. Melanchton dedicerede ham 1559 sin fortolkning af Kolossenserbrevet og Niels Hemmingsen 1562 sin kommentar til Romerbrevet. T. lod samle og afskrive gamle historiske dokumenter, et arbejde der siden kom hans søstersøn, Arild Huitfeldt til nytte. Han var desuden poetisk begavet og skrev flere salmer, bl.a. en oversættelse af den oldkirkelige biskop Ambrosius af

Milanos lovsang Te Deum. Mest afgørende var hans interesse for skolevæsen og ungdommens uddannelse der ved siden af de omtalte storslåede donationer gav sig udslag i den mest rundhændede gavmildhed mod unge mennesker der studerede ved Kbh.s og fremmede universiteter; i ligprædikenen vidner Niels Hemmingsen at „vi have både professores udi dette kgl. universitet udi Kbh., bispes udi disse riger og sognepræster og andre nyttelige tjenerne, som ere opdragne og fremkomne af den hjælp, som sal. hr. Herluf haver demnem hjulpet med“.

□Mal. 1551 har været antaget for kopi efter Jacob Binck eller Walther maler (Herlufsholm), efter dette stik af J. Houbraken, 1741, kopier malet i 1700-tallet (Gavnø; Ledreborg; Herlufsholm) og af Kai Lange, 1915 (Fr.borg). Mal. på altertavlefløj 1560 (Nat.mus.), kopi af Magnus Petersen, 1887 (Herlufsholm). Mal. formentlig fra 1600-tallet (Herlufsholm), efter dette stik af Magnus Petersen, 1863, to litografier og træsnit af H. P. Hansen, 1891, malet kopi med udeladelse af kommandostav (Herlufsholm), efter denne litografi 1843, 1847, 1850, 1856 m.fl., stik af A. Hansen 1849, 1852, af A. Weger 1865, træsnit 1850, 1854 efter tegn. af A. Kittendorff, 1865, af C. L. Sandberg 1871, 1877, 1882 m.fl. Liggende statue tilskrevet Cornelis Floris på kenotaf ca. 1570 (Herlufsholm k.), efter denne litografi og træsnit. Knælende statue af samme på epitafium (sst.). Fremstillet på historiemal. af N. Abildgaard ca. 1785 (Chr.borg), af A. A. Müller, 1832 og af Otto Bache, 1881 (Fr.borg; Søofficersforen.). Buste af O. Evens, 1886 (Fr.borg). Fremstillet på mal. af S. Danneskiold-Samsøe 1932–33 (Hillerød politistation). – Mindeplade af C. Floris, 1568 (Skt. Olai k., Helsingør). Mindestøtte af Helge Finsen, 1941, ved Lillø.

Bibliografi. Kj. Hasselbalch-Larsen: *Bibliographia Herloviana*, 1934.

Kilder. Breve til og fra H. T. og Birgitte Gjøe, udg. G. L. Wad 1–11, 1893. Breve til og fra Mogens Gyldenstjerne og Anne Sparre, udg. E. Marquard I–III, 1929–41. Kirkehist. saml. III, 1857–59 465. Danm.-No.s traktater 1523–1750, udg. L. Laursen II, 1912.

Lit. Chr. Machabæus Alpinas: *Oratio funebris* . . . H. T. . . , 1566. Niels Hemmingsen: *Ligprædikenen over H. T.*, [1572]. Tycho de Hofman: *Hist. efterretn. om velfortjente da. adelsmænd I*, 1777 173–79. T. A. Becker: *H. T. og Birgitte Gøje I–II*, 1865. H. F. Rørdam: *Kbh.s univ.s hist. I–II*, 1868–72. Axel Larsen [Liljefalk]: *Dansk-norske heltehist. 1536–1648*, 1893 35–60. Same: *H. T. og Birgitte Gjøe*, 1910. Henry Petersen: *Minder om H. T. og Birgitte Gjøe*, væsentlig i Herlufsholm kirke, udg. V. Møllerup, 1897. H. D. Lind: *Fra kong Fr. II's tid*, 1902 8–22 47–92. Chr. Axel Jensen i *Fra arkiv og museum III*, 1905–08 156–65. Troels-Lund: *Peder Oxe*, 1906 (optr. i *forf.s Hist. fortæll. IV*, 1911; anm. af Povl Engelstoft i *Hist. t. 8.r.1*, 1907–08 307–24). P. Lauritsen: *H. T.*, 1908 = *Danske mænd. Skrifter for ungdommen IV*. Marius Kristensen i *Danske studier*, 1923

37. Poul Colding: Studier i Danm.s politiske hist., 1939. Hist. t. 10.r.VI, 1942–44 fl.st. C. O. Bøggild-Andersen sst. 11.r.V, 1956–59 37 73. Frede P. Jensen sst. 13.r.VI, 1979 især 314–18 334. Bj. Kornerup i Danske mag. 7.r.VI, 1954–57 71 76 224. E. Briand de Crèvecoeur: H. T., 1959. Erling Ladewig Petersen i Pers. hist. t. 14.r.IV, 1962 184–89. Fl. Tolstrup: Det ældste Herlufsholm, 1965. Harald Ilse i Fund og forskn. XVII, 1970 67. Frede P. Jensen: Danm.s konflikt med Sverige 1563–70, 1982.

Papirer i Rigsark.

H. A. Hens (Poul Colding)

Trolle, Jakob (Joakim), 1475–1546, til Lillö og Knabstrup, ridder. * 21.5.1475 på Ed, Småland, † okt.-dec. 1546, begr. i Åsum k. F: svensk rigsråd Arvid T. († 1505, ~ 1° ca. 1460 med Christina Gädde, ~ 3° 1488 med Birgitte Turessdatter Bjelke) og Beate Iversdatter Thott († 1487, ~ 1° med Truid Pedersen Galen). ~ 1498 på Eskilstrup med Kirsten Skave, † 18.9.1534 på Knabstrup, d. af Herluf S. († tidligst 1505) og Øllegaard Henningsdatter Walkendorff. – Far til Børge * T. og Herluf * T.

Skønt svenskfødt følte T. sig i kraft af ægteskab og de to gårde han havde arvet efter sin mor fra sin første ungdom fast knyttet til Danmark. I det bevarede brevstof forekommer han tidligst 1499 og da som herre til Knabstrup; til Herløv (Lillö) nævnes han derimod først 1509. 1501 agiterede han virksomt for kong Hans blandt bønderne i Småland som også senere villigt lyttede til ham. 1503–04 deltog han aktivt i krigen mod svenskerne; 1505–07 førte han kommandoen på den vigtige grænsefæstning Kalmar. Først derefter synes han som en slags retrætepost at have fået Gårds hrd. i forlening; det lå bekvemt ved hans gård Lillö og dertil føjedes senere købstaden Vä. I begyndelsen af Christian II's regering blev han ridder. 1517 var han en af de tre hovedanførere for det store flådetogt mod Stockholm, men formåede ikke at undsætte sin nevø Gustav Trolle eller hidføre andre varige resultater. 1523 sluttede han sig til Frederik I og nævnes som den første adelsmand uden for rådet både i håndfæstningen s.å. og i forbundet mod lutheranismen n.å. Under den skånske bondeopstand 1525 afbrændtes Lillö; til gengæld fik T. 1527 sit fædrene gods som længe havde været beslaglagt tilbagegivet. Under grevfejden sluttede han sig til Christian III og modtog 1535 sammen med Knud * Bille på kongens vegne skåningernes hyldest; n.å. nævnes han som den første af den skånske adels repræsentanter på reformationsherredagen. Efter den tid synes hans rolle i hovedsagen udspillet; rigsråd blev han aldrig. □ Relief på ligsten (Norra Åsum k., Skåne).

Det kgl. rettertings domme og rigens forfølgninger, udg. Troels Dahlerup I–II, 1959–69. – Henry Petersen:

Minder om Herluf Trolle og Birgitte Gjøe, udg. V. Mollerup, 1897 21f. Gottfrid Carlsson: Hemming Gadh, Upps. 1915 123f 137f 146 173 281. – Sophie Belows slægtbog (Rigsark).

Henry Bruun*

Trolle, Jørgen, * 1905, jurist. * 8.3.1905 i Kbh. (Johs.). F: assistent i justitsministeriet, senere højesteretsdommer Erik T. (1872–1936) og Valborg Louise Hindenburg (1875–1917). ~ 26.9.1930 på Frbg. (b.v.) med Eva Ingeborg Christiansen, * 30.1.1907 i Kbh., d. af repræsentant Georges C. (1879–1954) og Sofie Gad (1882–1929).

T. blev student 1923 (Metropolitanskolen) og efter juridisk embedseksamen 1928 i 1929 ansat som sekretær i justitsministeriet, 1938 blev han fuldmægtig og 1940 ekspeditionssekretær. I nogle år virkede han samtidig som sagførerfuldmægtig på hrs. C. B. Henriques' kontor. 1940 udnævntes T. til statsadvokat i Kbh., 1950 til dommer i østre landsret og 1954 til højesteretsdommer. 1971–75 var T. rettens præsident.

T. hører som jurist til de få der har formået at forene et praktisk juridisk virke med udfoldelsen af et juridisk forfatterskab på meget højt niveau i form af originale og levende bidrag til løsningen af juridiske problemer. Som statsadvokat i Kbh. i besættelsesårene stod T. over for en række vigtige og vanskelige opgaver, bl.a. når det gjaldt administrationen af en væsentlig del af den kriselovgivning som besættelsestiden gav anledning til. Særlig den politiløse tid, perioden efter tyskernes opløsning af politiet 19.9.1944 og frem til befrielsen stillede store krav til statsadvokatens smidighed og dygtighed. I bogen *Syv Maaneder uden Politi*, 1945, har T. givet en meget læseværdig fremstilling af retshåndhævelsen i denne periode på grundlag af sine erfaringer som statsadvokat. På baggrund af T.s indsats som statsadvokat måtte det fremstå som en forbigåelse, at han i modsætning til de øvrige statsadvokater ikke blev beskikket til at virke som anklager i sagerne mod landssvigerne i henhold til straffelovstillægget af 1.6.1945. Årsagen hertil var formentlig, at justitsminister N. Busch-Jensen ønskede to statsadvokater med tilknytning til modstandsbevægelsen beskikket i Kbh. i de særlige sager. Til gengæld kom T. til som ordinær statsadvokat at behandle en række andre af efterkrigstidens store sager. Bogen *Procedure i Straffesager*, 1951, er et resultat af T.s erfaringer som anklager. 1945–46 var T. beskikket til at bistå den franske anklager under Nürnbergprocessen. En række tidsskriftbidrag fra denne periode viser ham tillige som en kritiker af den måde hvorpå retsopgøret blev grebet an.

Trolle, Jørgen

Samtidig med sin 25-årige virksomhed som dommer 1950–75 har T. i et rigt juridisk forfatterkab ydet bidrag til retsvidenskaben. En væsentlig del af forfatterkabet består af mindre afhandlinger om en række forskellige juridiske emner, og efter hans indtræden i højesteret af talrige kommentarer til rettens domme der blev trykt i juridiske fagtidsskrifter. 1959 tildeltes T. den juridiske æresdoktorgrad, en sjælden hæder for den litterære del af hans virksomhed. T.s. kendteste værk er bogen *Risiko og skyld*, 1960 (2. udg. 1969), hvori han giver en levende og indsigtfuld fremstilling af reglerne om erstatningsansvar således som de især kan udledes af domstolens praksis. Det er T.s. tese at overvejelser over, hvem der bør bære risikoen for en skade, spiller en vigtig rolle ved domstolens stillingtagen i erstatningssager. I det lovforberedende arbejde har T. taget virksom del, således ved forberedelsen af ny arvelovgivning, i lovudvalget for Grønland, udvalget om statens og kommuners erstatningsretlige ansvar, ægteskabslovudvalget, forsikringsudvalget og senest ved forbedringen af registerloven. T.s. engagement i disse legislative arbejder har sat sig en række spor i videnskabelige afhandlinger og i fagtidsskrifter, særlig inden for ægteskabs- og arveretten og forsikrings- og erstatningsretten. T. har tillige både nationalt og på internationalt plan været engageret i praktiske og teoretiske drøftelser af voldtiftsinstituttet. Efter sin afgang som dommer udsendte T. 1977 erindringsværket *Ret og vrang* hvori han skildrer sine opvækstforhold og sin gerning som jurist. Værket vidner tillige om T.s. store interesse og sans for andre dele af tilværelsen end dem der knytter sig til det fagligt juridiske. Interessen for naturen og særlig ornitologien indtager her en vigtig plads. – R. 1947. R¹. 1952. K. 1960. K¹. 1970. S.K. 1972. □Tegn. af Otto Christensen, 1954 (Fr.borg). Tre tegn. af Jørgen Aabye, 1955 (Kgl. bibl.), mal. af samme s.å. Tegn. af Otto Christensen, 1959 (Fr. borg) og af Ivan Opffer, 1971 (sst.). Foto.

Jens Søndergaard: Højesteretspræsident dr. jur. J. T. En bibliografi, 1975. – Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1960 151f. J. T.: Ret og vrang, 1977 (erindr.). – Højesteret 1661–1961 II, 1961. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Diilev Tamm

Trolle, Mette, 1637–tidligst 79, adelsdame, forfatter. * 14.8.1637, levede 1679 i Spanien. F: statholder i Norge, rigsråd Niels *T. (1599–1667) og Helle Rosenkrantz (1618–85). ~ 4.6.1654 i Odense med Jørgen Reedtz til Vedø, * senest 1627, † tidligst 1679, s. af Frederik *R. (1586–1659) og

Birgitte Brahe (1591–1627). – Halvsøster til Corfitz *T.

T. blev ganske ung gift med en mand som stod under hende i evner, og som hun altid omtalte nedsættende. Hun var en belæst og begavet dame der skrev hollandske og franske vers, charmerende, men lidenskabelig og uligevægtig. U. Fr. *Gyldenløve kaldte hende „la spirituelle diablesse“. Gennem sin halvbror Corfitz Trolle kom hun sidst i 1660'erne i forbindelse med Peder *Griffenfeld og blev hans elskerinde. Hendes – velbegrundede – skynsyge gjorde forholdet stormfuldt, og da han 1670 ville gifte sig skaffede han sig af med hende ved til hendes store harme at få hendes mand gjort til gesandt i Spanien; dog korresponderede hun længe med Griffenfeld. I Spanien gik hun over til den katolske tro hvad der medførte et brud med manden. Efter hans hjemkaldelse 1679 blev hun i Spanien og skal være blevet hertuginde af Avera og have fået en pension af dronningen. Ikke mindre end syv af hendes femten børn gik i kloster eller blev katolske domherrer i Nederlandene. Om hendes sidste år vides intet.

A. Tuxen i Museum, 1892 II 123. A. D. Jørgensen: Peter Schumacher Griffenfeld I, 1893 245 480; II, 1894 194 502. Kn. Fabricius: Griffenfeld, 1910 178.

Hans H. Fussing*

Trolle, Niels, 1599–1667, rigsråd, statholder i Norge. * 20.12.1599 på Lundenæs, † 20.9.1667 i Kbh., begr. i Roskilde domk. F: Borge T. til Bråde († 1610) og Anne Munk (Lange) (1580–1641). ~ 1° 23.7.1626 i Odense med Mette Rud, * 10.10.1606 på Mariager kloster, † 25.2.1632 på Skarhult, d. af Corfitz *R. (1573–1630) og Birgitte Rosensparre (1586–1647). ~ 2° 16.10.1636 med Helle Rosenkrantz, * 27.4.1618 på Halmstad slot, † 22.11.1685, begr. i Näs k., d. af lensmand Holger *R. (1586–1647) og Lene Gyldenstjerne (1588–1639). – Far til Corfitz *T. og Mette *T.

T. kom som 12-årig på Herlufsholm som han forlod 1613. De følgende år opholdt han sig i Leipzig. Efter hjemkomsten 1615 var han først i huset hos kansler Chr. *Friis til Borreby og derefter hos Jesper *Brochmand. Siden studerede han i Giessen (imm.1617) og efter et besøg i hjemlandet fortsattes udenlandsrejsen, 1618 var han i Wittenberg og Heidelberg, 1619 i Strasbourg, året efter i Genève og Bourges, hvorefter han tog til Italien (Rom og Padova 1621). Via Frankrig (Paris 1622) og England vendte han hjem 1623. 1623–25 var han hofjunker og var med Christian IV i Tyskland under kejserkrigen. 1628 blev han ritmester for det sjællandske kompagni, 1634 lensmand i Kbh. og 1641 på Roskil-

degård. 1638 var han deputeret for den sjællandske adel på stændermødet i Odense og s.å. valgtes han sammen med Christen "Skeel (1603–59) til landkommissær for Sjælland. 1639 fik han sæde i admiralitetsretten. 1644 blev han generalproviantkommissær for Sjælland, og sammen med Christen Skeel organiserede han Sjællands forsvar. 1645 blev han rigsråd og udnævntes samtidig til rigsviceadmiral. Han søgte uden held at undslå sig for denne stilling som han heller ingen forudsætninger havde for. Juni 1645 fik han kommando over den eskadre der skulle undsætte Bornholm. Han måtte dog intet harsardere, og uden at have udrettet noget vendte eskadren hjem en måned senere. Han deltog i ratifikationen af Brömsebrofreden. Nov.s.å. fik han sammen med rigsadmiral Ove "Giedde ordre til at sende et skib til Bornholm og arrestere lensmanden, Holger Rosenkrantz, for pligtforømmelse i forbindelse med overgivelsen af Hammershus til svenskerne. For T. var dette en delikat sag da Rosenkrantz var hans svigerfar, og da han på herredagen i maj 1646 som rigsråd var med til at frifinde svigerfaderen pådrog han sig majestætens vrede da denne mente at han satte familiære hensyn over sin ed til kongen. 1647 blev han medlem af den rigsrådskommission der skulle overveje den finansielle stilling. Aug.1648 ledsagede han Frederik III til hyldingen i Christiania, og ved kroningen i Kbh. 23.11.s.å. var han en af de fire rigsråder der bar tronehimmelen over kongen.

T. tilhørte sammen med svogrene Otte "Krag og Christen Skeel rigsrådets konservative fløj. Han stod stejlt på den gamle forfatning, og standsfordomme blokerede hans forståelse for nødvendige politiske og administrative reformer. På den anden side var han stærkt patriotisk og følte adelskabet som en forpligtelse og vendte sig derfor stærkt mod tendenser hos standsfæller til at ville uddrage sig de byrder forsvarsberedskabet krævede. Personligt ydede han kronen store forstrækninger i varer og penge. Hans retlinede personlighed placerer ham naturligt blandt Corfitz "Ulfeldts modstandere. Hans store arbejdskraft og klare forstand udnyttedes i et stort antal kommissioner og udvalg. Alene i 1650 blev han medlem af fire særlig vigtige kommissioner: 1) angående udlæg af krongods til statens kreditorer, 2) undersøgelsen af afregningen med de store statsleverandører siden 1643 (Corfitz Ulfeldts embedsperiode), 3) angående hærreduktionen og endelig 4) en kommission til undersøgelse af søetatens forhold. Formentlig som følge af det overvældende kommissionsarbejde tog han 1651 sin afsked som viceadmiral. 1652 var han en af de kommitterede rigsråder der forhandlede med

den nederlandske gesandt Nanning Kayser om en offensiv- og defensivalliance i henhold til traktaten af 1649 i anledning af den hollandsk-engelske krig. 1653 blev han sammen med Christen Skeel generalkommissær for Sjælland og skulle organisere Sjællands forsvar i henhold til den nye forsvarsordning. Ved rigsrådets indstilling af kandidater til den norske statholderpost efter Hannibal "Sehesteds fald fik han et meget stort antal stemmer. Stillingen besattes dog med Gregers "Krabbe men efter dennes død 1656 overtog T. posten. Her kom han på en uriaspost under krigen 1657–60 da der var mangel på alt, og i breve til rigshofmesteren beklagede han sig over forholdene, især pengeforlegheden da han ikke havde andet end sine egne midler og sin egen kredit der ikke strakte til. Chefen for den norske milits Jørgen "Bielke angreb hans uvirksomhed, men årsagen hertil lå i de nævnte forhold samt hos den upålidelige generalproviantkommissær Jørgen "Løvenklau som han måtte afsætte.

Under det store stændermøde 1660 stod han sammen med Otte Krag som talsmand for rigsrådets konservative fløj. Han var en bestemt modstander af forfatningsændringer, men bøje de af under indtryk af truslen om magtanvendelse, og det blev ham der meddelte understænderne at rigsrådet og adelen tiltrådte arveriget, men han fastholdt at adelens privilegier skulle oprettholdes i fuld udstrækning. T. var formentlig blandt ophavsmændene til et forslag om at repræsentanter for understænderne sammen med rigsrådet skulle forhandle om en ny forfatning. T.s hensigt var utvivlsomt at blokere en uindskrænket enevælde, men det nedsatte forfatningsudvalg kørte fast, og resultatet blev at forfatningsspørgsmålet blev overladt til kongens afgørelse. – Efter enevældens indførelse behandlede han meget køligt af hoffet. Hans tidligere uven Løvenklau anklagede ham for pligtforømmelse under krigen og fik tilsyneladende nogen støtte fra kongen. En højesteretsdom 1661 gav ham ganske vist fuld oprejsning, men samtidig fratog kongen ham den norske statholderpost. Karakteristisk nok beklagede T. sig over at være dømt af en domstol der ikke udelukkende bestod af hans ligemænd. Hermed var han skubbet ud af regeringskredsen og hans politiske rolle i realiteten udspillet selv om han blev medlem af en kommission angående Sorø akademi og 1662 som særlig sagkyndig skulle forhandle med kammerkollegiet om norske skatteforhold. Han blev ikke medlem af nogen af de nye kollegier med undtagelse af højesteret hvor alle gamle rigsråder fik sæde. Hoffets kølighed gav sig også udslag i tilsidesættelser i etikettespørgsmål, et

Trolle, Niels

område hvor den gamle aristokrat var yderst følsom. – T. blev med tiden en af landets største godsejere. 1625 takseredes han for 552 tdr. hartkorn, 1638 for 2294 tdr. og 1652 for 3795 tdr. der var fordelt over hele riget omend med tyngdepunktet i Sjælland og Skåne. På Sjælland havde han bl.a. Trolholm, det nuværende Holsteinborg hvis stadig eksisterende hovedbygning han opførte, Ryegård og det 1653 erhvervede Snedinge. På Fyn havde han Krumstrup, i Skåne Skarhult og i Jylland Pallisbjerg. Han havde desuden en gård på Østergade i Kbh. Da denne brændte 1666 erhvervede han en ny på Kgs. Nytorv. Han omkom ved en kørselsulykke 1667 og begravedes i et af ham selv 1644 indrettet kapel i Roskilde domkirkes nordre tårn. □Afbildet på maleriet Rud'ernes dans ca. 1632 (Fr.borg), raderet af Magnus Pedersen. Afbildet på dobbeltportr. med hustruen fra 1640'erne (Trollenæs), efter dette kopier af T. (Ljungby og Trolleholm, Skåne). Efter dobbeltportrættet mal. med ændrede dragter 1651 (Fr.borg; Ryegård), efter dette kopi af T. (Gavnø) og af J. J. Bruun, 1741 (Fr.borg). Mal. 1646 (Rosenborg, dep. i Odense bys mus.). Stik af A. Haelwegh ca. 1656–58 efter forlæg af A. Wuchters, efter dette stik af samme efter 1667, samt mal. (Fyns stiftsmus.). Afbildet på mal. af admiralskibe (Gavnø).

Kilder. Danske saml. 2.r.II, 1872–73 64 76 77 78. Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia IV–VI, 1882–86 (reproudg. 1969–70). Hist. saml. og studier, udg. H. F. Rørdam I, 1891 564–66 (brev). Danske mag. 5.r.V, 1902–04 9 281. Kancelliets brevbøger 1621–45, 1922–68. Aktstykker og oplys. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Fr. IIIs tid, udg. C. Rise Hansen I–II, 1959–75.

Lit. Oluf Rosenkrantz: Statua triumphalis memorizæ N. T., 1669. S. Birket Smith: Leonora Christina grevinde Ulfeldts hist. II, 1881 150f. H. D. Lind: Kong Kr. IV og hans mænd på Bremerholm, 1889 (reproudg. 1974). Generalløjtnant Jørgen Bjelkes selvbiogr., udg. J. A. Fridericia, 1890. H. J. Huitfeldt-Kaas i Hist. t. 3.r.V, Kria. 1899 399 o.fl.st. Carl Christiansen: Bidrag til da. stats-husholdn.s hist. I, 1908. C. O. Bøggild-Andersen: Stats-omvælt. i 1660, 1936 (2.opl. 1971). Samme: Hannibal Sehested I–II, 1946–70. Højesteret 1661–1961 I–II, 1961.

Steffen Heiberg

Trolle Thomsen, Carl Anthon Herluf, 1878–1963, fiskeridirektør. * 10.8.1878 i Fredericia, † 18.7.1963 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: toldassistent Carl Anders Sophus Fritz Thomsen (1855–86) og Ida Caroline Lovise August Trolle (1854–1939). ~ 17.11.1908 med Odine Valborg Christiansen, * 22.8.1879 i Svendborg, † 18.9.1940 på Frbg., d. af møller Peter C. (1838–1923) og Hansine Larsen (1841–1915).

T. tog skibsførereksamen, deltog i saltvandsfiskeri og ansattes 1905 som assistent i fiskerikon-

trollen. 1917 blev han fiskerikontrollør og var 1935–47 direktør for fiskeridirektoratet i landbrugsministeriet. Da der ved dannelsen af ministeriet Hans Hedtoft nov. 1947 oprettedes et særskilt fiskeriministerium overførtes fiskeridirektoratet dertil, og T. fortsatte som dets chef indtil han eftersommeren 1948 pensioneredes. Fra 29.8.1943 da regeringen Scavenius ophørte at regere og indtil 5.5.1945 deltog han i departementschefernes forhandlinger. Med det indgående kendskab T. havde til fiskeriet var han selvskreven til en række vigtige formandspladser. 1935–48 var han formand for fiskerirådet og ålegårdsnævnet, 1936–48 formand for kommissionen for Danmarks fiskeri- og havundersøgelser, 1938–48 formand for fiskerflådens fornyelsesnævn og 1947–50 formand for Kongeriget Danmarks fiskeribank. Desuden var han medlem af bestyrelsen for Danmarks Akvarium 1938–48 og af bestyrelsen for krigsforsikringen for danske skibes fiskeriafdeling 1940–52. Udgået fra praktisk uddannelse og arbejde i fiskerierhvervet virkede han gennem mere end 40 år i statens tjeneste og vandt både her og blandt fiskeriets udøvere anseelse og respekt for sin indsats. 1942 blev han æresmedlem af Vestjysk fiskeriforening og samme hæder tildelte Dansk fiskeriforening ham 1948. – R. 1929. DM. 1939. K.² 1948. □Tegn. 1948. Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Tromp, Cornelis Martenz, 1629–91, admiral. * 9.9.1629 i Rotterdam, † 29.5.1691 i Amsterdam, begr. i Delft. F: hollandsk admiral-løjtnant Marten Harpertz T. (1597–1653) og Dina de Haes (1599–1633). ~ 25.1.1667 i Amsterdam med Margaretha van Raephorst, døbt 8.7.1625 i Amsterdam, † 14.8.1690 (~ 1° 1664 med rådmant, kaptajn for bygarden, dr. Jean van Hellemont, 1615–65), d. af dr. Matthijs Willemzon v.R. (1599–1638) og Aafge Witsen (1596–1637).

T. indtrådte som ung i den hollandske marine hvor han 1650 som kaptajn førte en fregat i krigen mod barbareskerne. I krigen mod England 1652–54 kæmpede han både i Nordsøen og Middelhavet. 1653 blev han schoutbynacht (svarende til kontreadmiral) og deltog i slaget ved Scheveningen aug. s.å. hvor hans far faldt. Efter fredsslutningen 1654 tjente han under admiral M. de Ruijter i Middelhavet og 1656 under admiral Opdam ved Wassenar i Østersøen. Da denne hjemkaldtes forblev T. i Østersøen med en eskadre til ud på efteråret og besøgte ved denne lejlighed den danske konge på Kronborg og i Kbh. 1662–63 var han atter i Middelhavet,

og 1665 blev han viceadmiral i Nordsøflåden under admiral Opdam og, efter at denne var faldet, under de Ruijter. Han viste sig som en særdeles dygtig officer der dog på grund af sin stædighed og sit vanskelige sind blev afskediget 1666. Ved udbruddet af den tredje engelsk-hollandske krig, hvor Frankrig var i alliance med England, blev T. 1672 genantaget, udmærkede sig i slaget ved Texel og blev forfremmet til admiral-løjtnant. I febr. 1674 sluttede England og Holland fred i Westminster mens krigen med Frankrig fortsattes og flere lande inddrog i denne, således også Danmark og Sverige i den skånske krig da Danmark var allieret med Holland og Sverige med Frankrig. Den danske flåde var den svenske underlegen, og Christian V mente derfor at sikre sig det bedste samarbejde med hollænderne ved at give overkommandoen over den dansk-hollandske flåde til en anerkendt hollandsk admiral. Forhandlinger om at overtage en sådan stilling indlededes af *Griffenfeld med T. ved nytår 1676, men afbrødes ved Griffenfelds fald i marts s.å. De genoptoges dog snart, og 3.5. kom T. til Kbh. hvor han udnævntes til general-admiral med anciennitet efter rigsadmiral Henrik *Bielke med 8000 rdl. i gage og 500 rdl. månedlig i kahytspenge.

For Niels *Juel var dette en bitter skuffelse, og forholdet mellem disse to højst forskellige personligheder blev aldrig godt. Midt i maj kom den hollandske hjælpeflåde, og T. hejste sit flag som højstbefalende og slog den svenske flåde 1.6. ved Öland. I rapporten om slaget giver T. ganske med urette hollænderne al æren for sejren i anledning af hvilken han udnævntes til greve af Sølvitsborg. Den følgende vinter sendtes T. af kongen til Holland for at hverve mandskab til den danske flåde. Forhandlingerne gik imidlertid på grund af T.s upopularitet i sit hjemland meget langsomt, og først samme dag som Niels Juel havde sejret i Køge bugt kom T. med den hollandske flåde til Sundet hvor han atter overtog kommandoen. Hans optræden blev nu mere og mere anmassende og besværlig. Allerede 7.9. indsendte han til kongen en skrivelse hvori han i ni punkter formulerede sine krav og betingelser for at gå ud med flåden. Disse betingelser, deriblandt fordeling af prisepengene, fjernelse af Jens *Juel fra flåden m.m., afvistes dog af kongen der efterhånden som Niels Juels ry var steget følte sig mere sikker over for T. April n.å. sendte T. atter kongen en skrivelse hvori han stillede nye fordringer hvoraf flere var ganske uantagelige for kongen der også afslog dem, idet han dog benyttede lejligheden til at anerkende T.s dygtighed. Denne forlangte derfor i maj s.å. sin afsked som kongen sikkert med glæde gav

ham. Næste efterår og vinter tilbragte T. hos kurfyrsten af Brandenburg og rejste derefter tilbage til Holland hvor han først 1691 blev genantaget som general-admiral-løjtnant og flådechef. Inden flåden kom ud afgik han ved døden. T. var en dygtig søofficer, men vanskelig, hovmodig og hensynsløs. – BI.R. 1676. □Mal. af Jac. Delff, 1655 (forhen Wilstach mus., Philadelphia), af Karel van Mander, 1657 (Skokloster), af J. Mijtens, 1668 (Rijksmus., Amsterdam), af C. Netscher, 1676, af P. Lely (Paushanger; Gelling m.fl.), stukket af A. Blotling, 1676 og af Merian. Mal. af J. de Bane stukket af J. Sandrart og af H. Bary, af F. Bol stukket af L. Visscher, af S.v. Hoogstraten, af J. Lievens, af D. Maes (Althorp), af G. Metz (Louvre), efter dette kopi af E. P. G. Pellerin (Versailles) og stik af P.-F. Bertonnier, af K. de Moor, af P. Nason, af D.v.d. Plaes (Mus. Boymans, Rotterdam; Rijksmus., Amsterdam), efter dette stik af J. Munnikhuyzen og litografi af A. Maurin, af J. Weenix, af J. Verkolje, af A. Willaerts (Rijksmus.), af G. Soust (?) og af ubekendt (søfartsskolen i Amsterdam). Stik af M. Mozyn efter G.v.d. Eekhout og efter dette af C. Goutsbloem, af J. Houbraken efter tegn. af A. Schoumann samt af P. Aubry, C. Bogerts, A. Browne, C.v. Dalen, J. Gole, C. Hagens, R. de Hooghe, Pierson, Johannes de Ram, H. Rockesz, R. Vinkeles og J. Vivien. Litografi af F. Waanders. Tegn. af R. Nanteuil. T. slås til ridder af Chr. V, stukket af J. Luyken. Afbildet på allegorisk stik af samme og s.m. Ruyter på allegorisk stik af C. Decker.

Danske mag. 2.r.IV, 1823 104–45 (T.s indberetn.). Dannebrog II, 1881–82 475–78 (T.s rapport om slaget ved Öland). – La vie de C. T., Haag 1694. Archiv for søvæsenet III, 1829 1–42. H. D. Lind i Tidsskr. for søvæsen LXXXIX, 1918 466–89 513–21. J. C. de Jonge: Geschichte van het nederlandsche Zeewesen 3. opl. I–V, Zwolle 1869. Chr. Bruun: Niels Juel og hollænderne, 1871 (også i Danske saml. 2.r.I, 1871–2 1–120). Olav Bergersen: Fra Henrik Bielke til Iver Huitfeldt II, Trondheim 1954. Jorgen H. Barfod: Niels Juel, 1977.

Th. Topsøe-Jensen*

Truelsen, Jens Morten Peter Martius, 1853–1928, bogtrykker, *3.9.1853 i Pillemark på Samsø, †10.3.1928 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: kontorist på birkekontoret, husmand Morten T. (1797–1865, ~1° 1843 med Karen Mathea Hansen, 1808–51) og Indiane Emilie Milling (1824–70). ~1° 21.4.1886 i Kbh. (Trin.) med Maria Eleonora Strom, *10.1.1844 i Kbh. (Trin.), †13.6.1913 i Ordrup, d. af tobaksfabrikant Rasmus Nielsen S. (1811–82) og Petrine Severine Dorthea Milling (1820–77). ~2° 23.3.1921 på Frbg. (Solbjerg) med Karen Jensine Johanne Rasmussen, *31.10.1891 i Kastelev, Sværdborg sg., Præstø

Truelsen, Martius

amt, † 8.5.1979 i Kbh., d. af oppasser på Oringe, senere husejer Jens Peter R. og Kirsten Marie Christensen (* 1871).

T. stod i lære i et bogtrykkeri i Store Heddinge og opholdt sig efter at være blevet svend flere år i udlandet, navnlig i Tyskland hvor han arbejdede i forskellige store trykkerier, og hvor han modtog en faglig påvirkning som prægede hele hans senere virksomhed. Efter at være vendt hjem og nogle år have haft arbejde i Kbh. som typograf etablerede han sig 1883 i denne by som selvstændig bogtrykker. Han begyndte yderst småt i et værelse i sin onkels hjem hvor han havde ophold, men ved hans flid og dygtighed udvikledes virksomheden efterhånden stærkt indtil den kulminerede da han 1915 flyttede ind i en stor, moderne trykkeribygning som han selv havde ladet opføre. Foruden trykkeri drev han også gennem længere tid forlagsvirksomhed og papirhandel. Uvist af hvilken grund solgte han 1918 forretning og ejendom til bladudgiveren Carl *Aller der sluttede virksomheden sammen med det af ham tidligere erhvervede Bianco Lunos bogtrykkeri. Allerede n.å. startede T. imidlertid et nyt bogtrykkeri som ligeledes var stort anlagt, men de dårlige konjunkturer som nu fulgte tvang ham 1926 til at opgive virksomheden. Som bogtrykker hørte T. til fagets foregangsmænd, hans materiel var fortræffeligt, og havde et arbejde fanget hans interesse skyede han ingen anstrengelse eller udgift for at gøre det så fuldkomment som muligt: gentagne gange fik han da også ærefulde udmærkelser på internationale udstillinger. Han havde især specialiseret sig i farvetryk, navnlig trefarvetryk hvorom han 1895 udgav en lille afhandling. I sit fags organisationsliv tog han livligt del. Af blivende værdi er hans *Statistisk Oversigt over Typografien i Danmark i Aaret 1881*, en pjece på 25 sider. I en årrække var han formand for bogtrykkerfagets voldgiftsret og medlem af forretningsudvalget for Kbh.s bogtrykkerforening, hvis formand han var 1916–17.

Boktrykkeri-kalender, udg. W. Zachrisson IX–X, Göteborg 1902–03 82 84 87 (heri selvbiogr. oplysn.). Andr. Døllers: Dan.m.s boghandlere 1906–18, 1919 373f. W. Andreasen i *De grafiske fag XXIII*, 1928 595f. L. Chr. Nielsen i *Nord. boktryckarekonst XXIX*, Sth. s.å. 159f.

Lauritz Nielsen*

Truelsen, Svend Aage Poulsgaard, * 1915, jurist. * 23.3.1915 i Randers (Skt. Mortens). F: inspektør Kristen Pedersen Poulsgaard T. (1884–1957) og Agnes Kristine Larsen (1884–1966). ~ 6.4. 1939 i Kbh. (Jesusk.) med Maud Harriet Christensen. * 3.9.1916 i Gentofte, † 21.12.1977 i Kbh. (Christ.), d. af fabrikant, generalkonsul William

Christopher C. (1865–1936) og Harriet Helene Emilie Biltzing (1895–1973).

Efter at have taget realeksamen 1930 og højere handelseksamen 1932 aftjente T. sin værnepligt i livgarden hvor han efter en exceptionelt høj eksamen på kornetskolen avancerede til løjtnant af reserven for derpå at komme til stabskursus i generalstaben. Under en genindkaldelse knyttede han nær kontakt til general Ebbe *Gørtz hvad der siden fik stor betydning for hans virke under besættelsen. 1936 blev T. ansat som sekretær i Landbrugsrådet hvor han fik et tæt samarbejde med generalsekretær A. *Høgsbro Holm, blev medlem af en række vigtige udvalg og bl.a. blev økonomichef for den store landbrugsudstilling på Bellaahøj 1938. Arbejdet her skaffede ham en bred kontaktflade til dansk erhvervsliv, til ledere af landboforeninger, til politiske kredse m.m., og positionen i Landbrugsrådet blev under den tyske besættelse den base der af T. lod sig anvende til den genopbygning af den danske efterretningstjeneste der blev hans vigtigste livsopgave. Da krigen brød ud blev T. indkaldt til generalstabens efterretningstjeneste hvor han fik en efterretningsmæssig uddannelse for dec. 1939 at blive hjemsendt efter en aftale mellem Landbrugsrådet og forsvarsministeriet om at han fortsat skulle være til disposition for efterretningstjenesten hvem han som daglig leder af landbrugsministeriets kødforsyningsudvalg kunne forsyne med vigtige oplysninger. Det var fra april 1940 planlagt at T. i tilfælde af opløsning af hær og efterretningssektion skulle træde til og overtage, eventuelt genopbygge sektionens efterretningsarbejde til Storbritannien og USA. Dette højt betroede hverv tilfaldt ham få dage efter 29.8.1943. Med stor energi byggede T. på få uger organisationen op på ny, udvidede kildenettet og effektiviserede både indsamling af materiale og bearbejdelse af dette, bl.a. ved oprettelse af lokale hovedkvarterer i Jylland. I Kbh. var organisationens hovedsæde fra begyndelsen Landbrugsrådets kontorer hvor T. dels – med ledelsens indforståelse – kunne trække på rådets mange kontakter landet over, dels kunne placere officerer – frivilne efter den kortvarige internering i sept. 1943 – som officielt ansatte i Landbrugsrådet, men reelt som T.s medarbejdere i efterretningsarbejdet. Under det hastige genopbygningsarbejde måtte T. ofte udsætte sig for stor personlig fare og fik i en kritisk fase, fremkaldt heraf, afgørende støtte fra general Gørtz der bifaldt og støttede T.s arbejde. Senere måtte T. oprette et egentlig illegalt hovedkvarter i en særlig indrettet lejlighed.

Under hele arbejdet virkede T. i nær kontakt med sektionens kontor i Stockholm som modta-

ger af materialet, men fik fra foråret 1944 direkte telegrafisk forbindelse med egen kode til London, og arbejdet knyttedes under T.s ledelse tættere til det øvrige modstandsarbejde hvor T. havde kontakt til både frihedsråd og den britiske faldskærmsorganisation SOE. Det var T.s opfattelse at tjenesten var en væsentlig del af det samlede modstandsarbejde, og at en hurtig og effektiv tjeneste var en forudsætning for dette. Han lagde derfor stor vægt på hurtig kommunikation og grundig bearbejdning af stoffet. I maj 1944 måtte T. der tog store risici ved fremskaffelse af vitalt materiale forlade Danmark. Han blev kaldt til London med vidtgående fuldmagter fra general Gørtz og admiral A. H. Vedel til at forhandle med de britiske myndigheder. I London blev han knyttet til SOEs hovedkvarter som leder af den danske sektion's efterretningstjeneste. Denne blev derved direkte indbygget i SOEs aktivitet. Fra sommeren 1944 blev han sammen med Flemming Juncker optaget i sektionens stab. I denne stilling arbejdede han for en systematisering af efterretningsarbejdet og sikrede en hurtig overgivelse af alt relevant stof i bearbejdet form til en lang række danske og britiske tjenestesteder. Særlig vægt lagde han på udarbejdelsen af regelmæssige og minutiøse dislokeringssrapporter, fulgt op af ugentlige og daglige tillægsrapporter, så vestmagterne løbende blev holdt i jour med udviklingen i Danmark, og under T.s ledelse udviklede den danske efterretningstjeneste sig til den mest effektive i Vesteuropa. T. gennemførte sit arbejde i nøje kontakt, telegrafisk og postalt, med de hjemlige hovedkvarterer, og han deltog i planlægningen af RAFs bombardementer på Gestapo-hovedkvartererne i Århus (universitetet), Kbh. (Shellhuset) og Odense (husmandsskolen). Ved optagelsen i SOEs stab fik T. og Juncker mulighed for at øve en vigtig politisk indflydelse. De havde adgang til at gøre deres synspunkter gældende med vægt i både danske, britiske og amerikanske kredse, og de havde indsigt i al kommunikation mellem hjemlandet og vestmagterne. I denne position følte de sig som modstandsbevægelsens repræsentanter og forfægtede dennes opfattelser. Det var under hele arbejdet T.s mening at efterretningsarbejdet var den danske hærs vigtigste bidrag til den allierede krigsførelse, at dette skulle gennemføres helt med dansk personel og for danske midler, og at det skulle ske i snævrere forståelse med den civile modstandsbevægelse. Han følte sig både som hærens og modstandsbevægelsens mand og modarbejdede ethvert tilløb til uoverensstemmelser mellem de to parter. Hvor der opstod divergenser mellem parterne var T. at finde på modstandsbevægelsens side.

Han ønskede den størst mulige deltagelse af hærens personel i modstandskampen, både for modstandsbevægelsens men også for hærens egen skyld. Under opholdet i England gennemgik T. træning på faldskærmskolen i Ringway og udnævntes til major i det britiske regiment The Buffs. Efter hjemkomsten til Danmark blev han 1946 major af reserven i livgarden. – Efter befrielsen genindtrådte T. i sin stilling i Landbrugsrådet, men tilskyndet af professor Stephan Hurwitz, med hvem han allerede i 1942 havde samarbejdet i udarbejdelsen af et juridisk værk, indledte han juridiske studier og tog på rekordtid eksamen 1951 hvorefter han indledte en omfattende advokatvirksomhed samtidig med at han en lang årrække virkede som universitetsmanuduktør. For Frihedsfondens kollegieråd for 4. maj kollegierne blev han en uvurderlig medarbejder. T. blev en af modstandsbevægelsens store skikkelser. I kraft af sin skarpe intelligens og sin ranke nationale holdning bidrog han væsentligt til at bringe den danske efterretningstjeneste op i første rang blandt europæiske tjenester af tilsvarende art. – R. 1980. □Tegn. af Otto Christensen, 1965. Mal. af George J. D. Bruce, 1981 (Fr.borg). Foto.

Jørgen Hæstrup: Hemmelig alliance I–II, 1959.

Jørgen Hæstrup

Truslew, Niels, 1762–1827, kontorist, kobberstikker. Døbt 21.2.1762 i Vrensted, †26.3.1827 på Herlufsholm. F: Jens Christensen T. (ca. 1729–82) og Else Marie Nielsdatter (ca. 1740–97). ~9.11.1797 i Lyngby med Anna Elisabeth Ibsen, *ca.1777, †12.12.1810, d. af skomager Peder I. og Berthe Cathrine.

T. voksede op i Løkken hvor faderen var skudehandler. Der vides intet om hans uddannelsesmæssige baggrund, men han genfindes i 1780erne i København som kontorist i handelshuset Ryberg. T. var ansat her både under den gamle konferensråd Niels Ryberg og den unge Johan Christian Ryberg. Efter handelshusets fallit og afvikling i begyndelsen af 1820erne flyttede han til Herlufsholm hvor han fik kost og logi hos skolens spisemester Demant, tidligere tjener hos Ryberg. Efter tre til fire års ophold her døde T. 1827, i kirkebogen anført som forhen kobberstikker. – 1794 forsøgte T. at få støtte af Fonden ad usus publicos til uddannelse på akademiet. Han skrev at professor Cornelius Høyer havde bifaldet nogle miniaturer han havde malet, men ansøgningen blev afvist. T. vedblev dog som amatør at dyrke sine kunstneriske interesser. I 1808 udstilledes en akvarel og 1813 en miniature på akademiets salon, men T.s hovedindsats lå

Truslew, Niels

som kobberstikker i årene omkring Kbh.s bombardement hvorfra et par stik af denne begivenhed stammer. T.s hyppigst valgte motiver var imidlertid maritime. Allerede i 1805 kom *En Samling af Skibe i næsten alle muelige Stillinger i Søen* fordelt på seks hæfter med seks blade i hvert, senere de ikke mindre kendte store akvautinter af berømte søtræfninger under kanonbådskrigen.

Hos Ryberg må T. være kommet i kontakt med den unge C. W. Eckersberg der i 1803 var kommet til hovedstaden og i 1804 malede Niels Ryberg. Et samarbejde med Eckersberg godtgøres bl.a. af begges navne under en *Udsigt over Bellet, fra Nyborg-Fæstning*. Man har ofte ment at Eckersberg var den der leverede forlæggene til de fleste af T.s maritime arbejder, men han var kun én blandt flere, og forholdet mellem den ældre kontorist og den helt unge Eckersberg kan meget vel have været mere jævnbyrdigt. Til samlingen af skibe fra 1805 kendes fra Eckersbergs hånd kun ét forlæg der herefter yderligere blev bearbejdet og ændret af T. Denne står med sine klare friske arbejder som en af forudsætningerne for det maritime maleri som Eckersberg først udviklede langt senere. T. stod ikke i forreste række som kunstner, men som kobberstikker må han siges at have været en af sin generations bedste. □ Tegn. af C. W. Eckersberg (Kgl. bibl.). Mal. af samme ca. 1807.

N. T.: Skibe i søen 1805, udg. Dorthe Falcon Møller m.fl., 1979 = Handels- og søfartsmuseet på Kronborg. Søhist. skr. VIII.

Dorthe Falcon Møller

Tryde

Slægten føres tilbage til student fra Haderslev, senere sognepræst i Tryde og Spydstrup i Skåne Jacobus Georgii (Jacob Jørgensen) (-ca. 1674) der var far til Holger Jacobsen T.

Stamtvl. over familien Tryde, 2. rev. udg. ved Frederik Vilhelm Tryde, 1933. Samlinger til Trydeslægten hist. I-II, ved E. C. og F. V. Tryde, 1912-37. Paul Nedergaard: 100 da. præsteslægter, 1954.

Hans H. Worsøe

Tryde, Just Adam Christian, 1834-1904, læge, hygiejniker. * 16.3.1834 i Kbh. (Hellig.), † 6.12.1904 sst., begr. sst. (Ass.). F: urtekræmmer Caspar Christian T. (1800-59) og Emma Cecilie Marie Stinck (1813-81). ~ 29.7.1863 i Humble med Thora Maria Augusta Drejer, * 15.7.1840 i Tryggelev, † 12.7.1927 i Kbh., d. af sognepræst, sidst i Humble, Hans Jacob D. (1803-79) og Petrosine Christophine Abigail Arild (1809-44). T. blev student 1852 fra Metropolitanskolen og fungerede som ganske ung 1853 som kolerælæge,

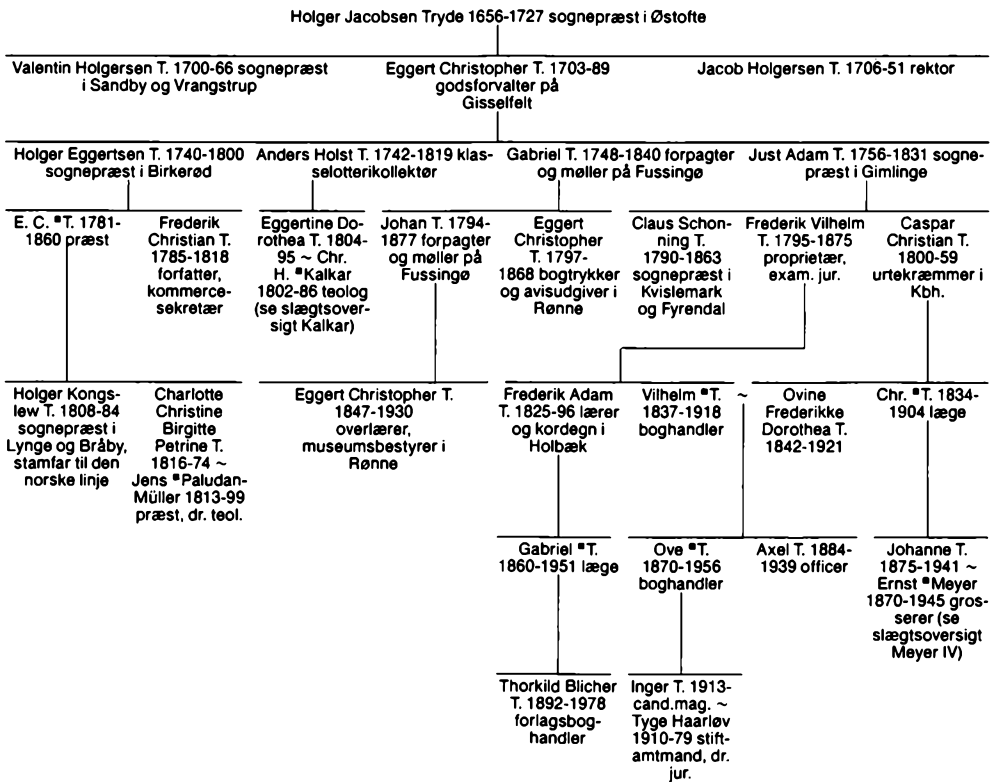
tog medicinsk embedseksamen 1858, var 1860-64 ansat ved sindssygeanstalten ved Slesvig og blev 1861 dr.med. på en afhandling *Om Elektricitets Anvendelse i Nerve- og Muskellidelser*. 1863 søgte han forgæves (sammen med V. Steenberg) overlægeposten ved Skt. Hans hospital og var 1864-66 reservemedicus ved Frederiks hospital i Kbh. 1865 oprettede han en klinik for elektrisk behandling af nervesygdomme og praktiserede som nervelæge, samtidig med at han var læge ved den Kellerske abnormanstalt 1866-77. 1866-67 var det overdraget T. midlertidigt at holde forelæsninger ved universitetet over retsmedicin, og 1867 deltog han i den konkurrence om et nyoprettet universitetslektorat i retsmedicin og hygiejne ved hvilken C. G. Gædeken sejrede. T. tog sig meget nær at han anden gang var blevet skuffet. 1870 undersøgte T. for regeringen cellefængselsstraffens indflydelse på forbryderes mentalitet og var 1869-77 distrikts- og kommunelæge, 1877-86 politilæge i Kbh. Under denne virksomhed fik han interesse for hygiejniske spørgsmål og udgav forskellige hygiejniske arbejder om drikkevand o.a. 1886 udnævntes han til stadslæge i Kbh. og 1890 til medlem af sundhedskollegiet. T. huskes bedst fra sin hygiejniske virksomhed som Kbh.s stadslæge 1886-97 hvor han indlagde sig fortjeneste ved at ordne kredslægevæsenet og plejebørnstilsynet i hovedstaden. 1897 trak han sig tilbage på grund af svagelighed. 1901 viste han at han ikke havde glemt sin ungdoms interesser ved at udgive en afhandling om *Sindssygdom og Strafskyld for Dansk Domstol*. - R. 1879. DM. 1892. □ Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1862 43. - F. Tobiesen i Ugeskr. for læger, 1904 1229f. Hospitalstid. XLVII, s.å. 1223f.

L. S. Fridericia*

Tryde, Eggert Christopher, 1781-1860, præst. * 8.12.1781 i Fensmark, † 23.11.1860 i Kbh. (Slotsk.), begr. i Glumsø. F: sognepræst, senere i Birkerød Holger Eggertsen T. (1740-1800) og Maria Margrethe Clausen (1754-1829). ~ 13.8.1807 på Frbg. med Christine Dorothea Kongslew, * 23.2.1780 i Sorø, † 18.7.1839 i Kbh., d. af professor Laurits Laurberg K. (1737-83) og Margrethe Helene Paludan (1738-93).

T. blev student fra Borgerdydskolen i Kbh. 1799 og cand.teol. 1804. Som student havde han med begejstring hørt H. Steffens' forelæsninger og var livet igennem optaget af filosofiske spørgsmål som han bl.a. drøftede i breve med venner som F. C. Sibbern og J. Paludan-Müller. Efter nogle år som lærer blev T. 1807 sognepræst i Fensmark-Rislev, 1812 i Glumsø-Bavelse; 1829 flyttede han til Raklev og s.å. til Herlufmagle-

Tybjerg hvor han også var provst for Tybjerg (og fra 1830 for Hammer) herred. T. var en anset, nidkær og duelig administrator, og – ifølge J. P. *Mynster – som prædikant langt over det almindelige. Da H. G. *Clausen 1838 tog afsked fik Mynster sat igennem at T. blev stiftsprovst i Kbh., og i kraft af denne stilling blev han 1839 meddirektør for bibelselskabet og medlem af kommissionen til at gennemgå Mynsters forslag til ritual og alterbog; 1840 blev han medlem af Kbh.s skoledirektion og 1841 meddirektør og lærer ved pastoralseminariet, 1854 tillige kgl. konfessionarius – indtil han 1857 tog afsked som stiftsprovst. – Som teolog var T. af Mynsters type, dog mere spekulativt anlagt end Mynster; og han stillede sig langt venligere til Grundtvig og fulgte som en af de få præster gennem årene hans ensomme kamp for kirkelig kristendom med sympatisk forståelse. I det hele var T. en irenisk natur som helst arbejdede på at forlige stridende retninger og bygge bro over personlige modsætninger; det præger også hans forfatter-skab og deltagelse i kirkelige og politiske for-handlinger. Altid var han rede til at ytre sig om aktuelle og brændende spørgsmål, men hans

ordrige og upræcise stil virkede trættende og hans medieren formåede ikke at forene de stridende parter. Mynster havde håbet i T. at få en forkæmper for statskirken, lige så ubøjelig som han selv var, men det blev en skuffelse, for T. var på mange måder påvirket af „Tidsaandens Indskydelser“ og støttede langt fra altid Mynster. Han gik således ind for sognebåndsløsning og deltog i det kbh.ske konvents salmebogsarbejde, og under det store baptistløb 1842ff protesterede han mod tvangsdøb af baptistbørn og nægtede selv at medvirke. Efter 1849 interesserede han sig for en synodal kirkeforfatning og blev 1853 medlem af A. S. *Ørstedes kirkekommission; 1856 foreslog han sammen med 11 andre at oprette et repræsentativt kirkeråd.

Af T.s litterære arbejder bør nævnes *Ti Prædikener over nogle af vor christelige Troes Hovedlærdomme* I-II, 1846-47, *Tre Prædikener med Hensyn til Bevægelsen i Tiden*, 1848 og *Theologiske Studier* (Theol. Tidsskr. I-II, 1837-38). Dog øvede han hverken som kirkelig administrator eller som forfatter sin største indflydelse, og i hense-ende til form eller stemmebegavelse hørte han ikke til de meget fremtrædende prædikanter,

Tryde, E. C.

men formåede ved en lodig forkyndelse at samle en stor skare, også mange studerende, om sin prædikestol. Desuden var han ven med og sjælesørger for en stor del af Kbh.s dannede borgerskab, fx også det Heibergske hus. Den livlige og varmhjertede mand drog de mest forskellige naturer til sig, og især forstod han at vinde ungdommen og være unge mennesker en faderlig ven. – Rang med biskopper 1854. Dr.teol.h.c. ved Kbh.s univ. 1857. – R. 1836. DM. 1840. K. 1857. □Mal. af J. V. Gertner, 1841 (Fr.borg), efter dette litografi af E. Fortling s.å., retoucheret ekspl. med Gertners signatur s.å. (Fr.borg). Silhouet af N. Chr. Fausing (Kgl. bibl.), og andre (Fr.borg). Litografi af E. Fortling, 1845, efter tegn. af F. Helsted. Afbildet på Gertners tegn., 1846, af salvingen 1840 (Rosenborg). Tegn. af J. F. Vermehren, 1850, efter denne litografi 1851 og 1852. Tegn. af Constantin Hansen (Kgl.bibl.). Mal. af W. Marstrand, 1858 (Vor Frue k., Kbh.), efter dette træsnit 1860. Foto.

Bj. Kornerup: Vor Frue kirkes og menigheds hist., 1929–30 348–52 414. J. P. Mynster: Visitatsdagbøger, udg. samme I, 1937 208f. H. L. Martensen i Kirkehist. saml. 6.r.II, 1936–38 200. Hal Koch i Den danske kirkes hist. VI, 1954. – Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark.

P. G. Lindhardt

Tryde, Ludvig Christian Gabriel, 1860–1951, læge. * 20.9.1860 i Holbæk, † 10.9.1951 i Kbh. (Sions), begr. sst. (Ass.). F: lærer, kammerråd Frederik Adam T. (1825–96) og Dorothea Petersen (1826–1908). ~ 2.9.1890 i Tølløse med Thora Christiane Blicher, * 16.9.1859 i Middelfart, † 4.2.1927 i Kbh. (~ 1° 1883 med Hother Clausen Gad, 1857–86), d. af bataljonskirurg, senere distriktslæge Jens Peter B. (1814–89) og l. hustru Juliane Johanne Marie Henriette Mantzius (1822–69).

T. blev student 1879 fra Herlufsholm og tog medicinsk embedseksamen 1886. Efter at have været læge i Ivgit 1886–87, kandidat ved Frederiks hospital 1887–89 og læge på et udvandrerskib 1889 nedsatte han sig 1890 i Tølløse og 1893 i Helsingør hvor han fik en stor virksomhed på tre forskellige områder. For det første fik han i løbet af få år en stor privatpraksis, men ved siden heraf udnævntes han 1898 til overlæge ved Øresundshospitalet i Helsingør. Sin kyndighed i kirurgi havde han vist ved 1892 at vinde universitetets guldmedalje for en afhandling om *Drænagens Anvendelse i Kirurgien*. I tyve år sad T. i overlægestillingen og var 1908–18 bestyrelsesmedlem i foreningen af sygehuslæger i provinsen. Men han skulle blive mest kendt på et tredje felt. Året efter at være blevet sygehusoverlæge udnævntes han tillige til stadsfysicus i Helsingør

(1899) og karantænelæge. Dermed kom han ind i embedslægevæsenet, var bestyrelsesmedlem i distriktslægeforeningen 1907–15 og blev 1910 distriktslægeforeningens repræsentant i den medicinalkommission der i årene 1908–21 udarbejdede forslag som reformerede hele vort forældede medicinalvæsen. 1918 blev stillingen som formand i sundhedsstyrelsen – altså sundhedsvæsenets ledende stilling – ledig efter etatsråd E. M. Hoffs afgang. Det var på dette tidspunkt en vanskelig post at besætte da sundhedsstyrelsen ikke var kommet til at indtage den indflydelsesrige stilling over for centraladministrationen som lægestanden havde håbet ved dens oprettelse 1909. T.s ansete navn, hans rolige forhandlingsevne og hans noble karakter bevirkede at han betragtedes som den rette mand, og tilskyndet af sine venner inden for lægestanden opgav han sin omfattende og mangesidige virksomhed i Helsingør og modtog udnævnelse til formand for sundhedsstyrelsen 1918. Valget var lykkeligt for T.s personlighed hævede agtelsen for sundhedsstyrelsen, og hans store elskværdighed gjorde alle forhandlinger lette. Efter genforeningen med de sønderjyske amter fik T. opgaver under nyorganisationen af deres medicinalvæsen, bl.a. oprettelsen af statshospitalet i Sønderborg og krigsinvalideskolen sst. Han var formand i udvalget vedrørende denne sidstes oprettelse (1920) og senere medlem af og formand for dens direktion. Stillingen som sundhedsstyrelsens formand førte en række andre hverv med sig. T. blev medlem af kommissionen for embedslægeeksamen 1918, censor ved embedslægeeksamen 1924–33, medlem af kommissionen angående oprettelsen af anstalter for kronisk syge 1919 og af tilsynsrådet for statens sindssygehospitaler 1921–28 m.m. Desuden var han medlem af cancerkomiteen (1913–28), den antropologiske komité (1922–29) og bestyrelsen af forskellige private helbredelsesinstitutioner. Han foretog rejser til Færøerne og Grønland for at inspicere disse landsdeles medicinalvæsen og opfyldte alle sin vigtige stillings pligter med stor omhyggelighed, men savnede dog altid sin tidligere virksomhed som kirurg og læge. 1928 trak han sig tilbage på grund af sygdom. Under sit otium udgav han 1939 *Rechtsmedicinske Erklæringer afgivet af Københavns Universitets medicinske Fakultet 1630–62*, oversat fra latin med fortrinlige kommentarer. – R. 1917. DM. 1925. K.² 1925. □Mal. af Mogens Gad, 1918 (Fr.borg amts sygehus, Helsingør). Foto.

Berl. aften 19.9.1940 (optr. i Samtaler med da. læger, ved Ernst Schwencke, 1941 145–49). – Levnedsbetragning i ordenskapitlet.

L. S. Fridericia*

Tryde, Ove Vilhelm, 1870–1956, boghandler. * 29.11.1870 i Kbh. (Holmens), † 8.4.1956 i Hellerup, begr. sst. F: boghandler Vilhelm T. (1837–1918) og Ovine F. D. Tryde (1842–1921). ~ 8.7.1903 i Hellerup med Emma Adelaide Augusta Rich, * 23.11.1879 på Frbg., † 27.5.1945 i Hellerup, d. af fabrikant Thorvald Peter R. (1844–1920) og Emma Adelaide Augusta Gjede (1848–79).

1888 blev T. student fra Borgerdydskolen på Christianshavn, 1894 tog han teologisk embeds-eksamen, men benyttede den aldrig. 1894–97 arbejdede han ved boghandel i Berlin, Paris og London og befæstede derved sine udmærkede sprogkundskaber. 1897 blev han prokurist i faderens, Vilh. T.s boghandel, 1901 medejer, fra 1913 til firmaets ophør 1938 enejer. Han videreførte forretningen i det gamle spor og gav billedhandelen et kraftigt opsving omkring århundredskiftet ved at kaste sig over kulfotografiet, i de år den store mode på reproduktionsområdet. Noget egentligt forlag skabte han ikke, men alligevel var det inden for bogbranchens forlæggersektion han blev et internationalt kendt navn. Boghandlerforeningen, den senere forlæggerforening, som han blev medlem af 1900, valgte ham fra 1909 som delegeret i Congrès international des éditeurs, i hvis genopbygning efter første verdenskrig han havde en væsentlig og fra alle sider anerkendt andel. 1929–31 var han den genskabte sammenslutnings formand, 1936 blev han æresmedlem.

En tilsvarende indsats for det internationale forlagssamarbejde ydede han efter afslutningen af anden verdenskrig. Han var repræsentativ af skikkelse og væsen, en skoletaler, også på fremmede sprog. Udstillinger i ind- og udland nød godt af hans faglige og kunstneriske viden, og inden og uden for sit fag sad han i adskillige, ikke mindst filantropiske selskabers bestyrelser, således var han 1941–56 formand for De danske boghandleres hjælpekasse. 1935–37 var han næstformand i boghandlerforeningen der 1937 udnævnte ham til æresmedlem. Til danske og udenlandske tidsskrifter skrev T. et stort antal artikler af boghandelsfaglig art, bl.a. Congrès international's historie 1913–31, og til nærværende værks 2. udgave bidrog ham med en lang række boghandler- og forlæggerbiografier, 1947 udgivet som selvstændig bog tilføjet billeder. – R. 1921. DM. 1937. □Foto.

Interview i Politiken 11.12.1937. – A. Dolleris: Danm.s boghandlere, 1906 345f. Samme: Danm.s boghandlere, 1919 375–77. Arthur G. Hassø: Den danske boghandlerforens s hist., 1937. Emil H. Frimodt i Det danske bogmarked 21.4.1956. Emil Rønnow sst. 4.7. og 15.8.1959. A[nders] Q[uiding] i Svensk bokhandel V,

Sth. 1956 354. Aleks. Frøland: Dansk boghandels hist., 1974. – Levnedssberetning i ordenskapitlet.

Aleks. Frøland

Tryde, Vilhelm Adolph Conrad, 1837–1918, boghandler. * 30.10.1837 på Nøjsomhed ved Lundtofte (Lyngby), † 9.4.1918 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: proprietær, exam.jur. Frederik Vilhelm T. (1795–1875) og Frantzone Emilie Huulevad (1799–1875). ~ 4.5.1869 i Kbh. (Frue) med Ovine Frederikke Dorothea Tryde, * 2.2.1842 i Kbh. (Hellig.), † 11.9.1921 sst., d. af urtekræmmer Caspar Christian T. (1800–59) og Emma Cecilie Marie Stinck (1813–81). – Far til Ove T.

T. lærte boghandel 1852–57 i Helsingør og var 1857–62 medhjælper hos H. J. "Bing & Søn", af nogle betraget som Danmarks første stormagasin med bøger blandt dets mange artikler. Nyttår 1863 efterfulgte han den tidligt afdøde boghandler O. P. Riis (1836–62) i byen Slesvig der i årene mellem de to slesvigske krige ikke var noget behageligt opholdssted for danskindede. Temperamentsfuld som T. var ugdig han ikke sammenstød med byens anden boghandler, den tidligere sagfører og udpræget antidanske Carl "Heiberg, og allerede i begyndelsen af 1864 måtte han som følge af krigen forlade Slesvig. I nogle måneder gjorde han frivillig tjeneste ved korpsintendanturen, og nedsatte sig derpå i november s.å. som boghandler på Østergade i Kbh. Med udholdenhed og dygtighed oparbejdede han sin forretning der fik billeder og kunstblade som speciale, først med fotografier som det dominerende indslag og efterhånden omfattende reproduktioner af alle slags. Sns Kbh. endnu var den selvfølgelige indfaldsport for udenlandske firmaer mod Norden sikrede T. sig hovedforhandlingen for et stort antal internationale kunstforlag; på eget forlag udgav han danske kunstblade. Handelen tog et så betydeligt omfang, at han i 1890'erne kunne lade en repræsentant besøge sine mange forbindelser i de nordiske lande. Forretningen på Østergade, der takket være de stærkt skiftende billedudstillinger blev et af alle københavnerne kendt træk i bybilledet, tiltrak et stort og udsøgt publikum og blev et mondænt lærested for bogfagets unge. Af den gamle boghandlerforening, der hovedsagelig varetog forlæggerinteresser, var T. fra 1866 et virksomt medlem skønt hans eget bogforlag var lille. Da han 1903–10 i en fremrykket alder var dens formand kom hans konservatisme stærkt frem, og han mødte modstand fra flere sider. Ved sin afgang blev han hyldet for sin faste ledelse og traditionen tro udnævnt til foreningens æresmedlem. Også som principal var han af den gamle skole. 1913 afstod han forretningen til

Tryde, Vilhelm

sønnen Ove Tryde der havde været medejer siden 1901. – R. 1907. □Tegn. af Knud Søbørg, 1898. Foto.

Ill. tid. 20.11.1904 og 21.4.1918. A. Dolleris: Dan.s boghandlere, 1906 343–45. Nord. boghandlertid. 24.10.1907. Dansk boghandlertid. 11.4.1918. Halfdan Jespersen sst. 17.3.1927. Samme i Det danske bogmarked 9.8.1952. Emil Rønnow sst. 13.6., 4.7., 18.7. og 15.8.1959. Berl. tid. 10.4.1918. Arthur G. Hassø: Den danske boghandlerforen.s hist., 1937. Finn H. Lauridsen i Erhvervshist. årbog 1959, 1960 67–104. Emil Rønnow sst. 105–23 (optr. fra Det danske bogmarked, 1959). Michael H. Jensen: Løst og fast fra min barndom og fra et langt liv i boghandelens verden, 1960. Aleks. Frøland: Dansk boghandels hist., 1974. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Aleks. Frøland

Trægaard (Thrægaard, Tregaard), **Hans**, † 1641, guldsmed, købmand, * vistnok i Kbh., begr. 11.3.1641 sst. (Nic. k.). F: vistnok kgl. skibskaptajn Jacob T. († tidligst 1597, ~ 2° med N.N. Fuiren) og N.N. ~ 1° med Maren Johansdatter, begr. 18.11.1636 i Kbh. (Nic. k.). ~ 2° 17.2.1639 i Kbh. (Trin.) med Maren Fuiren, † tidligst 1645.

T. var oprindelig guldsmed, blev 10.5.1609 optaget i guldsmedelavet i Kbh. og optræder med arbejder i rentemesterregnskaberne 1609–34; af hans arbejder findes på Rosenborg en sølvlygte som han udførte for Christian IV. Sammenhæng med hans håndværk har vel også det tilgodehavende på ikke mindre end 1 900 rdl. han 1629 havde hos kongen for et diaman Smykke med to armbånd. Tidligt har T. dog slået sig på handel i stor stil. 1620 og 1621 omtales han og en række fremtrædende kbh.ske storkøbmænd, som borgmester Mikkel *Vibe, rådmand Thomas Lorck, Verner Kloumand, Henrik Berner, Peter *Payngk og Hans Holst, som „de islandske partcipanter“ der da fik kgl. privilegium på en reberbane nær vandkunsten og én uden for Østerport, og i øvrigt ses som aktive i Islands-handelen. 1627 var han blandt de ansete borgere der skulle udtale sig om en reform af vagttjenesten og en af de fire kbh.ske befuldmægtigede der skulle udtale sig om rigets skatteevne. Da der 1635 var opstået trætte mellem Islandske Kompagnis partcipanter og forvaltere over kompagniets administration og regnskaber var T. en af de borgere der af kongen blev udpeget til at revidere regnskaberne og dømme mellem parterne. Han havde da allerede et par gange tidligere af kongen fået ordre til at revidere kompagniregnskaber, nemlig i 1632 og 1633 da han sammen med to professorer ved universitetet og syv andre kbh.ske borgere fik ordre til at revidere Ostindisk Kompagnis regnskab. 1638 fremgår det at han har været kompagniets forvalter (bewindhebbet), og han har været engageret i to andre

kompagniforetagender, et Grønlandsk Kompagni hvor han sammen med bl.a. Steffen *Rode 1636 fik tilladelse til besejling af Grønland, og et Østersk Kompagni hvor han s.å. sammen med Hans Hofmand og Nikkel Helmer *Kock og konsorter fik privilegium på handel på Polen, Rusland og „andre østerlandske steder“. I forbindelse med sidstnævnte fik han af zar Michael Feodorowitsch tilladelse til at oprette magasiner og udføre hør og hamp fra Pskov og Novgorod. Endelig fik han i 1637 med sine partcipanter privilegium på i syv år at fare og handle på Kina, Japan, Siam og omliggende pladser, på lige fod med Ostindisk Kompagni. Om resultaterne af kompagnivirksomheden vidner et tilgodehavende 1637 hos Christian IV på 5 490 daler for hamp, kabelgarn og bly, og formatet antydes af et kgl. brev 1639 hvorved T. og hans medkonsorter i Østerske Kompagni fik overladt al byg og rug af indkomsterne fra en række jyske, fynske og skånske len. I hvert fald i årene 1631 og 1637 nævnes T. som kirkeværge for Nikolaj kirke hvor han 1629 opførte et benhus.

Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen I–VI, 1872–84. Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia III–V, 1878–85 (reproudg. 1969). Pers. hist. t. I, 1880 194 198 215. Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Kr. IVs tid, udg. Kr. Erslev II, 1887–88. – O. Nielsen i Pers. hist. t. V, 1884 25f. Samme: Kbh.s hist. IV, 1885. H. D. Lind: Kong Kr. IV og hans mænd på Bremerholm, 1889 (reproudg. 1974) 154. Erik Amburger: Die Familie Marselis, Giessen 1957 75. Johan Jørgensen: Rentemester Henrik Müller, 1966.

Ole Degn

Trøstrup, Jens Andersen, 1830–1915, lærer. * 28.9.1830 i Birkmose, Timring sg., † 5.2.1915 i Herning, begr. i Timring. F: gårdejer Anders T. Jensen (1794–1878) og Mette Pedersdatter (1805–71). ~ 26.11.1862 i Lønborg med Margrethe Bertelsdatter (Bjerregaard), * 14.10.1818 i Vedersø, † 7.3.1891 i Torsted, d. af gårdejer Bertel Andersen (ca. 1780–1840) og Johanne Olesdatter (ca. 1782–1866).

T.s slægt var vestjyske bønder, men han havde fra lille af særinteresser. Landbruget optog ham mindst, og da han ikke var fysisk stærk blev han ikke bonde som sine brødre, men lærer. Tidligt blev han biskolelærer, og efter store økonomiske vanskeligheder lykkedes det ham, efter at han havde været soldat i Kiel 1854–55, at komme på Jelling seminarium 1859, og der tog han eksamen 1862. Han fik kun en lille eksamen og måtte nøjes med et af landets fattigste degnekald, Torsted, nord for Ringkøbing. Der sad han i 30 år 1862–92. Naturen i Torstedegnen var vild; men T. arbejdede ihærdigt for at få de nøgne sander

og golde heder tilplantede. Han anlagde en både stor og ejendommelig have ved degneboligen og plantede en del træer og buske som man ikke så ved bøndergårdene dengang. Træerne groede, og naturen blev efterhånden forvandlet. Han havde dog mange andre interesser: han arbejdede for folkeoplysningen gennem møder, foredrag, aften-skole, husflidsskole osv. og selv dygtiggjorde han sig ved at tage feriekursus og ved at rejse både i indlandet og i Norge og Sverige. T. var fra dreng af samler, og i hans degnetid blev denne interesse fremelsket, så hans skole efterhånden kom til at minde om de gamle raritets- og naturaliekabinetter. Det lå også i tiden at man hist og her arbejdede for oprettelsen af provinsmuseer og så modnedes den tanke hos T. at Midt- og Vestjylland burde have sit museum. Han kom til det resultat at Herning der endnu kun var en landsby, var den bedst beliggende plads for et sådant museum og han fik sat igennem at der 1892 blev valgt en styrelse for det påtænkte museum. S.å. havde han taget sin afsked, og nu blev han primus motor i museumsarbejdet. 1906 blev den vestjyske bondegård, hvori der var indrettet en bindestue åbnet for besøg, og 1910 indviedes en større hovedbygning, og museet kunne glæde sig ved stort besøg. Sammen med tre andre udgav han 1914 bogen *Gamle Minder fra Hammerum Herred*, men derudover efterlod han sig ikke skriftlige arbejder. T. var en stejl natur, og kunne derfor som regel føre sine ideer igennem. – F.M.2. 1908. □ Buste af Thod Edelmann, 1910 (Herning mus.). Mal. af Knud Larsen, 1912 (sst.). Foto. – Mindetavle af J. Møller-Jensen (sst.).

Selvbiografi i *Lærerne og samf.*, red. Carl Poulsen og W. Th. Benthin IV, 1914 435–38. – Herning folkebl. (Vestjylland) 5.2.1915. Aug. F. Schmidt sst. 16.10.1939. Vejle amts folkebl. 6.2., 8.2. og 18.2.1915. Poul Bjerger i Højskolebl. XL, s.å. 209–12. P. Storgaard Pedersen og P. Severinsen i Hardsyssels årbog IX, s.å. 166–69. H. P. Hansen: Trøstrup fra Torsted, 1930. Samme: Herning museum 1892–1942, 1942. Samme i Ringkøbing amts dagbl. 7.7.1941. Chr. P. Hansen sst. 26.9.1955. E. Tang Kristensen m.fl.: *Gamle kildevæld*, 1981 38.

H. P. Hansen*

Tscherning

Slægten har navn efter floden Tschirne i Schlesien. Stamfaderen til den danske linje, professor i Rostock Andreas T., der var født i Bunzlau i Schlesien (nu Boleslawiec i Polen), var fætter til kobberstikkeren David T. (1610–73) og general-auditor Paul T.

Th. Hauch-Fausbøll: *Slægthåndbogen*, 1900 1086–94. Birgit Bremer: *Slægten Tscherning i Danmark*, 1970.

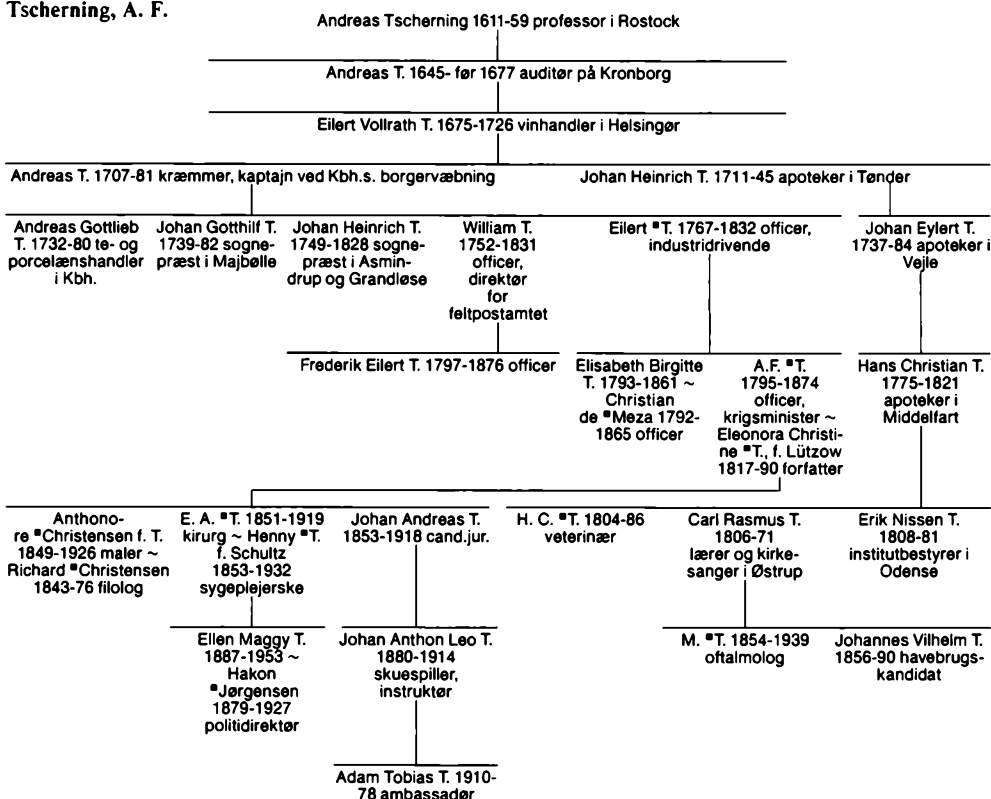
Hans H. Worsøe

Tscherning, Ant(h)on Frederik, 1795–1874, krigsminister, officer, politiker. * 12.12.1795 i Frederiksværk, † 29.6.1874 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: kar. kaptajn, senere oberst, inspektør ved krudtmøllen og kanonstøberiet Frederiksværk Eilert T. (1767–1832) og Marie Lützwow (1767–1830). ~ 27.8.1845 i Kirke Saby med Eleonora(e) Christine Lützwow (ved dåben Hansen) (Eleonora(e) Christine T.), * 4.7.1817 i Helsingør, † 3.7.1890 i Kbh. (Garn.), d. (uden for ægteskab) af kar. major, senere generalmajor Adam Tobias L. (1775–1844) og Bodil (Bolette) Rasmussen (1790–1865), adopt. 16.9.1837. – Far til E. A. T.

T. var fra barndommen bestemt for den militære løbebane. Ni år gammel blev han indskrevet som volontør ved artilleriet og begyndte efter konfirmationen sin militære uddannelse. 1810 blev han kadet og 1813 sekondløjtnant og sendtes til praktisk tjeneste ved hæren i Holsten, men kom ikke i kamp for freden i Kiel sluttedes jan. 1814. Efter Napoleonskrigenes afslutning var T. 1816–18 med det danske korps der deltog i besættelsen af Nordfrankrig. Han var stationeret i Flandern, men søgte og fik forflyttelse til Paris hvor han ivrigt studerede artilleri, i øvrigt også i Metz, og omgikkes unge fra andre lande. Han gjorde også bekendtskab med den landsforviste P. A. Heiberg med hvem han bevarede forbindelsen til hans død. 1821–28 stod T. uden for nummer for at bistå faderen på Frederiksværk, men afslog Frederik VIs tilbud om at overtage ledelsen af værket. Både dette tilbud og T.s udsendelse 1828 s.m. den senere krigsminister C. F. Hansen og den senere ingeniørgeneral Otto Schlegel som observatør ved det franske ekspeditionskorps til den græske frihedskrig viste at han var blandt dem der regnedes med for fremtiden. Ved udsendelsen udnævntes han til premierløjtnant og blev ved sin hjemkomst 1829 lærer ved artillerikadetskolen. Han deltog i udarbejdelsen af planerne for den militære højskole og blev ved dens oprettelse 1830 l. skoleofficer og lærer i praktiske fag. 1832 udnævntes han til kaptajn. Selv om han var særdeles afholdt af sine elever og respekteret af kolleger kom han i modsætningsforhold til en del af dem ved sin kritik af militære standsfordomme og efter juli-revolutionen i Frankrig 1830 rettede han offentligt kritik mod samfundsforholdene under enevælden.

T.s samfundskritiske holdning var ikke af ny dato. I sin barndom havde han færdedes blandt arbejdere på Frederiksværk og til en vis grad deltaget i arbejdet. Hans lege- og skolekammerater var børn af arbejdere og jævne borgere. Således fik han i sin opvækst et kendskab til almuen som

Tscherning, A. F.

mange af hans officerskolleger savnede, og en tillid til de muligheder der kunne udvikles hos almuen når den blev løst fra de bånd som underkuelse og ufrihed lagde på den. Hertil bidrog også den opdragelse hans forældre gav ham og især samværet med hans højt begavede far. Af breve, bl.a. til hans hustru, fremgår at T. følte sig i stor taknemmelighedsgæld til faderen hvis livsholdning var præget af oplysningstiden. Samme holdning genfindes hos T., og hans bekendtskab med P. A. Heiberg i Paris og den liberale kreds omkring ham styrkede den yderligere. T. var langt mere barn af oplysningstiden end af romantikken. Deri bundede også for en væsentlig del den kritiske holdning han indtog til den nationalliberale bevægelse efter 1848. Slaget på reden 1801 synes ikke at have betydet noget særligt for T. Det gjorde derimod 1807. Han så faderens bestræbelser for at få forsyninger frem til København før de landsatte engelske tropper lukkede tilførselsvejene til byen. Han hjalp faderen med ordonnanstjeneste og så fra højene ved Frederiksværk skæret fra det brændende København. Det gjorde et stærkt indtryk på ham og udfaldet af de følgende syv års krig med freden i Kiel 1814 følte han som en dyb forsmædelse. Et lyspunkt så han i udviklingen i Norge der ved

adskillelsen fra Danmark tilkæmpede sig en fri forfatning i union med Sverige, og en tid var han stærkt skandinavisk indstillet. Navnlig efter opholdet i Paris følte han hvor stille- og tilbagestående forholdene i Danmark var, og op gennem 1820erne fæstnede hos ham grundtrækkene i det der blev hans politiske indsats. Hans synspunkter bestemtes mere af misforholdenes realiteter end af doktriner og ideologi. Derved adskilte han sig fra den et par tiår yngre generation af liberale førere der vakte til dåd af julirevolutionen.

T. havde sit grundlag i oplysningstidens reformer. Hans kritik af enevælden gjaldt først og fremmest dens undladelser og forsømmelser. Bondereformerne skulle være videreført med hoveri- og fæsteafløsning så frie bønder kunne dyrke deres egen jord. Det ville, hævdede han, have skabt et friere og stærkere folk og dermed en stærkere stat der kunne hævde sig og forsvare sig. En anden af enevældens forsømmelser var opretholdelsen af en stående hær. Den var kun lidet værd, mente T. I stedet ville han have en folkevæbning hvis udformning han skildrede i seks småskrifter *Nogle Bemærkninger om det danske Væbningssystem og dets Mangler I-VI*, 1831-44, hans første offentlige fremtræden med

kritik af forholdene under enevælden. Folkevæbningen skulle hvile på almindelig værnepligt. Enhver våbenfør mand skulle føle pligt og kald til at forsvare staten. Værnepligten skulle være en opdragelsessag i en treleddet offentlig skole. Almueskolen skulle lære eleverne regning, skrivning, læsning, fornøden lovkundskab og hjemstavnens historie og forhold. Drengene skulle desuden lære at bruge et gevær, bære op-pakning, lave simpel mad og gå i takt. Det var uddannelsen for de menige. Underofficererne skulle desuden lære geometrisk tegning, bogholderi, statistik, geografi, historie og fysik, officererne yderligere tysk, fransk, matematik og samfundslære. Men der var sammenhæng i denne treleddede uddannelse idet den der ville være officer først skulle have tjent som menig og underofficer. Tre hovedskoler skulle give de menige i 20 års alderen uddannelse til linjetropper hvorefter de hjemsendtes med fuld udrustning. Underofficerer og kaptajner skulle føre tilsyn med dem, indkalde dem til kortvarige årlige øvelser og lønnes med husmands- og gårdmandsbrug så de blev bosiddende i landbefolkningen. En kerne af fagsoldater og specialtropper fandt T. dog nødvendig. De skulle melde sig frivilligt og lønnes så de kunne leve rimeligt. I øvrigt ønskede T. lønningerne til befalingsmænd generelt forhøjet. Disse planer for en folkevæbning er et af de klareste udtryk for T.s krav om pligtfølelse over for staten og hans krav om ubetinget lighed i rettigheder og pligter, hans absolutte afvisning af forrettigheder og standshovmod. Det er sagt om ham at han satte ligheden højere end friheden. Det er for summarisk en konklusion. Rigtigere er det at se hans lighedskrav som et væsentligt led i frihedskravet. Forrettigheder for nogle betyder mindre frihed for andre. Deraf fulgte hans kamp mod godsejeres rettigheder over husmænd og bønder og hans afsluttende, forbitrede, men tabte kamp for at bevare den lige og almindelige valgret til 1866-grundlovens landsting. T.s skrifter om folkevæbning behagede ikke Frederik VI og hans mænd, og bedre blev det ikke af at T. nu også begyndte at skrive oppositionelle artikler i Kjøbenhavnsposten. Ud fra frygt for Danmarks stilling mellem et voksende Preussen og det større Sverige efter unionen med Norge skrev han 1833 en artikel om forening af de nordiske riger. Det indbragte ham en kongelig „erindring“ om at han ikke ved hvad han skrev „maatte tabe sin Stilling som Officer af Syne“. Da han kort efter skrev en oppositionel artikel blev han afskediget fra sin lærergering og sendt til udlandet for at studere artilleriforhold. Det var reelt en landsforvisning. Før hans afrejse hylkede hans mange venner ham ved flere fester,

navnkundigst ved en fest på Skydebanen hvor hans elever overrakte ham en æressabel. Hans forvisning varede fem år og bragte ham vidt omkring i Europa. Han studerede artilleriforhold som ordren lød, men satte sig med sin store energi, sin hurtige opfattelsesevne og sit umættelige videbegær ind i politiske og økonomiske forhold hvor han kom frem. I dagbøger og talrige breve hjem har han noteret sine iagttagelser og berettet om sine oplevelser. Den smukke og livlige T. vandt venner overalt, og som stor beundrer af kvinden deltog han meget i selskabslivet, især i Frankrig. T. undlod ikke under sit udlandsophold at sende oppositionelle artikler hjem til Kjøbenhavnsposten. Bl.a. kritiserede han trykkefrihedsanordningen og de rådgivende provincialstænder i hvilke han så efteraben af Preussen og intet af den norske Eidsvoll-forfatning som han begejstredes for som ung. Det pådrog ham en trussel om afsked hvis han ikke efterlevede den kongelige „erindring“. Hjemvendt 1838 søgte han afsked med pension hvad der nægtedes ham. Han trådte så uden for nummer og virkede et par år som ingeniør i Frankrig. Nyttår 1841 var han atter hjemme og blev chef for et kbh.sk batteri, men benyttede sig så af de gunstige vilkår der var givet officerer som ikke ønskede at tjene under den nye militærordning af 1842, og søgte afsked.

Forinden ansøgningen afgjordes idømtes T. otte dages vagtarrest fordi han på Fædrelandets redaktion havde læst, men ikke standset en artikel der anbefalede at et par dygtige underofficerer årligt forfremmedes til officerer uden at have gennemgået den militære højskoles uddannelse. Otte dage efter vagtarrestens udståelse fulgte hans afsked med pension. De følgende år var T. virksom som rådgivende ingeniør og arkitekt ved vej anlæg, broarbejder og opførelse af erhvervsbygninger for private. Frigjort for embedsforpligtelser kunne han med større kraft gå ind i det politiske arbejde. Hans artikler fremkom nu i Fædrelandet, og han trådte i nært samarbejde med Orla Lehmann og D. G. Monrad. T.s fortrolighed med det jævne folks forhold og hans praktiske sans der sagde ham at bønderne havde mere påtrængende problemer end indførelse af en fri forfatning gav den hidtil akademisk prægede liberale bevægelse et social-økonomisk program. Allerede 1842 havde han over for Lehmann foreslået dannelse af et selskab til undersøgelse af bondestandens forhold. Den lidenskabelige landbodebat i Roskilde stænder 1844 vidnede om det røre der var i gang blandt bønderne og som regeringen søgte standset ved forbud mod at bønder deltog i forsamlinger uden for deres sogn. Efter aftale med Balth.

*Christensen skrev T. så sept. 1845 en artikel i Fædrelandet hvori han hævdede at når den enevældige statsmagt ikke havde magtet at bryde godsejernes privilegier over bønderne og fremme lighed for loven så måtte folket, demokratiet, fuldføre arbejdet. Artiklen fulgtes 7.12.1845 af en opfordring, underskrevet af T., Lehmann, Balth. Christensen og J. H. *Drewsen, til at danne en forening der skulle virke for bondestandens lige ret med andre samfundsgrupper. Det resulterede 5.5.1846 i dannelsen af Bondevennernes selskab hvis formand T. var til 1848. Ved siden af J. A. *Hansen blev han den betydeligste af bondevennepartiets ledere. Allerede ved valget til den grundlovgivende rigsforsamling okt. 1848 skilte partiet sig klart ud fra de nationalliberale i protest mod de kongevalgte medlemmer af rigsforsamlingen og lagde dermed spiren til de senere venstrepartier. I det nationale spørgsmål vendte T. sig afgjort mod Slesvigholstenismen og var aktiv i arbejdet for at støtte forkæmperen for det danske sprogs rettigheder i Slesvig P. *Hiort Lorenzen under hans økonomiske vanskeligheder. De nationalliberales Ejderpolitik stod han imidlertid tvivlende over for. Han så de problemer der rejste sig af Slesvigs nære forbindelse med Holsten gennem århundreder og dets stilling som særligt fyrstedømme med løsere tilknytning til Danmark. Over for det truende slesvigholstenske oprør erklærede han på det første Casinomøde 11.3.1848: „Konsekvensen af Magtesløshed er Anarki. Det er derimod Lovlighed at tvinge den uberettigede og genstridige til at gøre sin Pligt. Jeg kræver ikke Krig mod Slesvig, men mod Oprør i Landet, og den Slesviger der nægter Kongen af Danmark Huldskab og Troskab erklærer jeg Krig . . .” På det andet Casinomøde 20.3. gik han i en alvorlig og ildnende tale ind for henvendelsen til Frederik VII med proklamation af Ejderpolitikken, og 22.3. indtrådte han i martsministeriet som krigsminister. Han havde været tilbageholdende da han bragtes i forslag og ville kun acceptere ministerposten hvis hans forslag mht. krigsstyrelsen fulgtes af kongen så længe denne ikke fandt anledning til at afskedige ham. Frederik VII gik med til dette afkald på overbestyrelsen af krigsvæsenet hvorved T. fik fastslået at der også på dette af enevælden hidtil hævdede suveræne kongelige område skete et systemskifte. Da der ikke i hæroreningen var noget samlende organ for ledelsen trådte T. ind som overbestyrelse og kastede sig med kolossal energi ind i arbejdet for at reorganisere krigsministeriet, fra grunden opbygge forskellige hjælpeorganer for hæren og få en kompklar armé sendt mod de slesvigholstenske oprørstropper. Hans kollega fra udsendelsen til

den græske frihedskrig C. F. Hansen blev departementschef, kaptajn Johs. *Harbou, der som T. selv var kommet i unåde pga. artikler i Fædrelandet, blev hans adjutant, hærens næstyoungste oberst, Hans *Hedemann, blev chef for armékorpsset, og en af hærens yngste kaptajner, Frederik *Læssøe, blev stabschef ved korpsset. Det var T.s udtalte hensigt at sidstnævnte skulle være korpssets virkelige leder.

Militærhistorikere har været enige i valget af Læssøe hvis militære talent var eminent. O. *Vaupell billigere også forbigåelsen af ældre oberster og generaler, mens K. C. *Rockstroh finder forbigåelsen unødvendig og dadler T.s og Læssøes fortrolige brevveksling bag Hedemanns ryg. Officerskorpsset var i det hele ret skeptisk, en del af det endog fjendtligt indstillet over for T. der til gengæld havde en enestående folkelig tilslutning, specielt i landbefolkningen. Allerede 27.3. forelagde han i statsrådet forslag om at udvide værnepligten der hidtil kun havde hvilet på bønderne til alle mandlige borgere hvad der realiseredes ved „septemberloven“ 1848. Det vakte en voldsom harme mod ham i borgerkredse, ikke mindst i Kbh. Hans opfordring til at danne frikorps til støtte for hæren er blevet opfattet som begyndelsen til en folkevæbning, men med urette. T.s folkevæbning kunne ikke improviseres da den forudsattes at begynde i almueskolen og slutte med de meniges militære skoleophold i 20 års alderen. Den almindelige værnepligt er det eneste led i T.s plan for en folkevæbning som gennemførtes. Dog fik han i Kbh.s borgervæbning indført det demokratiske element at befalingsmænd skulle vælges af hele personellet. – Knap tre uger efter martsministeriets dannelse stod et armékorps på ca. 12 000 mand klar til at gå mod oprørsstyrkerne. Hertil føjedes i sommerens løb 11 reserve- og forstærkningsafdelinger der dog pga. mangel på egnede befalingsmænd ikke ville være feltklare før 1849. 9.4.1848 slog armékorpsset oprørsstyrkerne ved Bov og rykkede frem til Slesvig, men her besejredes det 23.4. af prøjserne der var rykket oprørerne til undsætning. Armékorpsset gik tilbage til Als, og sommeren igennem fortes forhandlinger om våbenstilstand. Martsministeriets statsrådsprotokol vidner om T.s energi, ikke blot på det militære område, men også på områder hvor han kunne fremme sine demokratiske synspunkter, eksempelvis i modstand mod kongevalgte medlemmer af rigsforsamlingen og i iver for at få reformer igennem for bønder og husmænd. Men den vidner også om en vis usikkerhed over for en del problemer på hans fagministeriums felt som han ikke kendte tilstrækkeligt til. Hans styrke lå først og fremmest på områder som han gennem sit

virksomme liv havde praktisk erfaring fra, og det område var stort. Hans livlige og hurtige intellekt fik ham også til at fremsætte tanker og ideer som ikke var gennemtænkte. Det gælder hans idé om at løse monarkiets problemer i schweizisk stil ved at skabe en fœderation af monarkiets forskellige dele, den tanke som han senere betegnede som „samstaten“, og som hans kolleger omgående afviste. Hans forhold til kongen som efter sejren ved Bov impulsivt udnævnte ham til oberst blev efterhånden dårligt. „Jeg glemmer let Formen over Virkeligheden og er derfor ikke så velskikket til min Post“ erkendte han og dermed sin mangel på takt. Det hårde arbejdspress havde hen på sommeren svækket ham fysisk og psykisk, men den mangel på fortrosthing hos ham som Erik *Møller læser ud af statsrådsprotokollen havde nok en yderligere og dybere årsag. Hans plan havde været ved en hurtig aktion at knuse det slesvigholstenske oprør. Slaget ved Bov var den vellykkede indledning, men Preussens indgriben med efterfølgende støtte fra Østrig og tyske småstater kuldcastede planen, og realistisk erkendte han at mod en sådan overmagt havde Danmark ingen chancer. 14.6. da statsrådet forhandlede direktiverne for udenrigsministeren ved forhandlingerne om våbenstilstand udtalte han: „Da vi ei vare istand til længe at føre Krig, var det rigtigt at instruere de Mænd, der skulle negociere Freden, derhen at de tog hvad de kunne få, men fremfor Alt skaffede Fred“. Den linje fastholdt han, og blev der tale om at fravige den erklærede han at måtte udtræde af regeringen. Da de nationalliberale ministre hen på eftersommeren ville acceptere en deling af Slesvig fulgte han dem hvorefter hele regeringen demissionerede 15.11.

Efter sin afgang udnævntes T. til kongevalgt medlem af den grundlovgivende rigsforsamling og valgtes 4.12.1849 til folketinget i Holbæk amts Svinningekreds som han repræsenterede til 1866, bortset fra tiden februar-maj 1853 da han ved februarvalget forgæves forsøgte at slå den nationalliberale professor C. Kayser i Lyngbykredsen. Ved alle valg kåredes T. uden modkandidat. Han evnede at komme i et nært tillidsforhold til sine vælgere. De følte at han besad en ægte lyst og trang til at omgås dem og at se tingene ud fra deres standpunkt. En brevveksling mellem T. og hans stiller i Kundby Jens *Gregersen vidner om dette. T. valgtes straks ind i finansudvalget og var dets formand 1859–64. Han arbejdede her for at bringe alle offentlige midler under statens kontrol og for en streng sparsommelighed. Han fandt at det private initiativ klarede de samfundsmæssige opgaver langt bedre end staten og vendte sig især mod stats-

støtte til alle arter af kulturelle aktiviteter. Bag dette lå også hans gamle had til enhver form for standshovmod, og det fandt han især hos akademikere og embedsmænd. Hans voldsomhed her var nok med til at skabe den frygt for menigmandstyrannei som senere prægede de nationalliberale. T. var dog ikke doktrinær liberalist. Han hævdede at staten måtte stå over ejendomsretten og ville dermed åbne vej for tvangsafløsning af fæstevæsenet, ligesom han ville bruge statsmagten til at frigøre husmændene fra de bånd gods-ejervældet lagde på dem. Det sidste nåedes delvis allerede 1848, men grundlovmæssig beskyttelse af ejendomsretten kunne han ikke hindre. Realistisk bidrog han derfor til Monrads fæstereform 1861 skønt den ikke fuldt ud løste fæsteproblemet. I landbospørgsmål var han på linje med J. A. Hansen, men da han og flertallet af bondevennerne i 1850erne nærmede sig de nationalliberale i Ejderpolitik og skandinavisme kom det til et brud mellem dem.

En lille fløj af bondevennerne fulgte T., det T.s venstre der videreførtes af bjørnbakkerne (Lars *Bjørnbak). Bevidst og nøgternt hensyn til reelle magtforhold bestemte her T.s politik. Han frygtede efter Londonaftalerne 1851–52 stormagternes reaktion på en gennemførelse af Ejderpolitikken og så i 1850ernes skandinavisme kun illusioner. Han gik med til forsøget på at bevare helstaten efter januar-kundgørelsen 1852 og blev også medlem af det kongevalgte rigsråd 1854. Bag denne tilnærmelse til højres helstatspolitik lå dog også hans bestræbelser for, ved indskrænkning af junigrundloven til kun at gælde kongeriget, at bevare mest muligt af dens goder, først og fremmest den almindelige valget. I forsvarssagen advarede han som i 1848 mod at overvurdere landets kræfter og var mod en befæstet Dannevirkelinje og mod befæstning af Kbh. Als burde være den afgørende flankestilling. Til statsbegrebet knyttede han forsvar mod ydre og indre fjender som han tidligere havde formuleret det i sine planer om en folkevæbning. – 1863 stemte T. imod C. C. *Halls novemberforfatning som han anså for hasarderet og krænkende for Slesvigs selvstændighed. Efter 1864-krigen og tabet af Slesvig-Holsten anså han helstatsforfatningen af 1855 for bortfaldet og ville have junigrundloven sat i kraft umiddelbart. I de følgende halvandet år kæmpede han ihærdigt for at undgå standsprivilegier i valgrebsbestemmelserne for landstinget, men måtte se den almindelige valget afskaffet til dette ting. Sammen med N. F. S. *Grundtvig søgte han foretræde for Christian IX for at få ham til at nægte sin underskrift på den reviderede 1866-grundlov, men de afvistes.

Tscherning, A. F.

T. var en flittig parlamentariker, tog hyppigt ordet og gav sit bidrag til belysning af mangfoldige sager. Hans store erfaring og praktiske viden på mange områder var hans styrke, men også hans svaghed fordi den kunne få ham til at overvurdere sin egen indsigt. Hans enestående veltalenhed og hurtige intellekt kunne føre ham ud i udtalelser der ikke var gennemræsonnerede, og han yndede at tilspidse sine meninger i et paradoks. Det, bl.a., hindrede at han blev fører for et stort parti. Deri delte han skæbne med Monrad. Som han ragede T. op blandt tidens mange betydende parlamentarikere. Ikke mindst T.s tanker kom til at præge de venstregrupperinger der voksede frem det næste halvt hundrede år. – R. 1841. □ Mal. ca. 1805. Silhouet ca. 1808. Tegn. 1841 og af J. Th. Lundbye, 1843 (Fr.borg). Afbildet på S. Schacks mal., 1843, af salvingen 1840 (St.mus.) og på den tegnede nogle dertil (Kgl.bibl.). P. C. Skovgaard skal 1843 have ladet en karikatur af T. trykke. Tegn. af P. C. Skovgaard, 1848 (Fr.borg), litografi af bl.a. P. Gemzøe 1848, stik af A. Hansen s.å. og træsnit 1861 og 1904. Fremstillet på satirisk litografi 1848. Mal. af C. A. Jensen, 1851 (Fr.borg). Fremstillet på Constantin Hansens satiriske litografi Den europæiske nødvendighed. Karikatur af P. C. Skovgaard, 1853. Træsnit kaldet Det indvendige af T.s hoved. Buste af J. A. Jerichau, 1860 (St.mus.; folketinget; 1881 i Svinninge). Afbildet på tegn. af Const. Hansen, 1860 (folketinget), udkast til sammes mal. 1860–64 af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (Fr.borg), hertil skitse (folketinget), forarbejde forestillende T., 1861–62, efter dette kopi af Elise Konstantin-Hansen (folketinget). Litografi 1862 efter foto, efter dette træsnit 1862, efter tegn. af O. Bache, samt 1867 og 1876. Litografi af E. Fortling, 1862. Træsnit 1871, efter dette træsnit af W. Obermann, 1872, m.fl., bl.a. i officersgruppe af H. P. Hansen, 1888, stik af A. Weger 1876 og stengravering 1874. Tegn. af Godfred Christensen, 1872. Buste af Nic. Schmidt (Ribe mus.). Silhouet i træsnit på skillingsvise. Karikaturtegn. af P. A. Plum. Tegn. af C. Weidemann (Kgl.bibl.). Relief på gravstenen, afstøbning heraf (Fr.borg). Relief af H. Conradsen på mindsten, 1883 (Himmelbjerget; ekspl. i Ribe mus.). Maske af A. Bundgaard (Chr.borg). Foto. – Mindetavle 1912 i Frederiksværk.

Kilder. Af A. F. T.s efterl. papirer I–III, 1876–78. Danske mag. 7.r.IV, 1943–48 46–70. Danske politiske breve, udg. Povl Bagge m.fl. I–IV, 1945–58. Statsrådets forhandl., udg. Harald Jørgensen I–III, 1954–58. Sønderjyske årbøger, 1963 72–81 (breve).

Lit. Otto Vaupell: Kampen for Sønderjylland 1848–50 I, 1863 22 40f o.fl.st. Hist. t. 3.r.VI, 1867–69 fl.st. A. Tuxen sst. 9.r.IV, 1925–26 1–52. H. J. H. Glædemærk sst.

10.r.V, 1939–41 607–24. Stig Rode sst. 13.r.V, 1978 97–112. Den dansk-tyske krig 1848–50, udg. Generalstaben I, 1867–71 48 639 1012 1251 o.fl.st.; II, 1873–78 16 158 o.fl.st. Johs. Harbou: Nogle erindr. og betragtninger, 1870. J. A. Hansen: A. F. T., 1876. Carl Bernhard i Museum, 1890 72. C. Nyrop sst. 1892 II 190. J. E. A. Hansen sst. 1893 II 7. Carl Krestensen sst. 297. Ad. Fibiger sst. 1894 I 140–45 163. Gotth. Müller sst. II 262. N. Neergaard: Under junigrundloven I–II, 1892–1916 (reprougd. 1973). Politiken 12.12. og 13.12.1895. N. P. Jensen: Den første slesv. krig 1848–50, 1898. W. G. O. Bauditz: Livserindr., 1903 112 132f 166f. Af Eleonore Christine Tschernings efterl. papirer, 1908 (fot. opr. 1967) = Memoirer og breve VIII. E. Henriksen: Mændene fra 48, 1911. J. T. Ræder: Krigserindr. 1848–50, 1911. Gerh. Brammer: Den danske hærs intendanttjeneste 1848–1918, 1919. A. F. Krieger: Dagbøger I–VI, 1920–25; VIII, 1943. Jens Peter Jensen i Fra Holbæk amt, 1927 5–83 og 1928 18–51 (heri brevveksl. med Jens Gregersen). Alb. Olsen: Studier over den da. finanslov, 1930. Hans Jensen: De danske stænderforsaml. hist. I–II, 1931–34. Danske mag. 7.r.I, 1934–36 144 306. Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen I–II, 1936–38. Tormod Jørgensen: A. F. T., 1938. [K. C.] Rockstroh i Militært t. LXX, 1941 335–39 og LXXI, 1942 68–72. Samme i Hist. medd. om Kbh. 3.r.V, 1942–43 299–326. Erik Møller: Helstatens fald I–II, 1958 (reprougd. 1974). De danske ministerier 1848–1901, ved Sv. Thorsen, 1967. Just Rahbek: Dansk militærpolitik 1839–48, 1973.

Papirer i Rigsark.

Helge Larsen

Tscherning, Anthonore, se Christensen, Richard, 1843–76.

Tscherning, Eilert Adam, 1851–1919, kirurg. * 5.5.1851 i Kbh. (Trin.), + 4.5.1919 sst., urne på Garn. kgd. F: oberst A. F. *T. (1795–1874) og Eleonora(e) C. Lützwow (Eleonora(e) Christine *T. (1817–90). ~ 1° 7.8.1886 i Raklev med Henriette (Henny) Schultz (Henny *T.), * 5.3.1853 i Kbh. (Trin.), + 6.8.1932 sst., d. af fuldmægtig, senere postinspektør, justitsråd Theodor S. (1822–83) og Anna Margrethe Ipsen (1833–1903). Ægteskabet opløst 1909. ~ 2° 16.7.1909 i Kbh. (Jac.) med Anna Elisabeth (Lisbeth) Bache, * 7.12.1869 i Kbh. (Johs.), + 6.1.1937 i Ordrup (~ 1° 1896 med vinhandler Christian Sidenius, 1868–1920, ~ 2° 1906 med Anna Elisabeth Petrea Faber, 1878–1922), d. af skibsfører, senere klokker ved Helligåndskirken i Kbh. Oluf Christian Waldeemar B. (1834–96) og Louise Charlotte Sidenius, adopt. Jürgensen (1843–1903).

T. blev student 1868 fra Borgerdydskolen i Kbh. og tog lægeeksamen 1875; efter at have været amanuensis i landpraksis, kandidat ved Almindelig hospital og Fødselsstiftelsen var han dec. 1877–aug. 1878 læge ved den røde halvmånes lazaret i Erzerum under den russisk-tyrkiske krig, derpå 1878–80 kandidat ved Kommunehospitalet hvortil hele hans senere liv knyttedes, og hvor han skrev sin disputats *Bidrag til Bedømmelse af den saakaldte Localtuberkuloses Betydning for*

Tumor albus, et særdeles godt, på kliniske og eksperimentelle studier baseret arbejde som forsvarede for doktorgraden 1881. Efter en Tysklandsrejse var T. 1881–83 O. Blochs efterfølger som prosektor ved Kommunehospitalet og 1884–87 reservekirurg ved Kommunehospitalets afd. I, først hos V. Holmer og efter dennes død hos C. L. Studsgaard. 1885 konkurrerede T. forgæves med Bloch og O. Wanscher til docenturet ved universitetet i klinisk kirurgi (*Om Svulsterne i Extremiteternes Knogler og deres chirurgiske Behandling*). Praksis i Kbh. drev T. fra 1880 og kirurgisk privatklinik 1892–99 sammen med Th. Roving og Leopold Meyer. Efter A. Iversens død blev han 1893 overkirurg ved Kommunehospitalets afd. V og overtog efter Studsgaards død 1899 afd. I hvor han virkede til sin død. 1889–97 var han censor ved lægeeksamen og 1890–1908 medredaktør af *Bibliothek for Læger*.

T.s. afstamning og intellektuelt kultiverede barndomshjem særprægede både hans fremtoning og hans iltre, kamplystne, oppositionelle natur samt hans retlinede, usnobbete karakter. Som kirurg var T. meget initiativrig og i besiddelse af en usædvanlig energi, og han sled dag og nat for patienterne, praktisk og beslutsom i alle de akutte kirurgiske situationer afdelingens belægning var rig på, men han var uden sans for specialiseringens betydning. Som administrator var han udmærket og meget spartansk, men overvurderende sin egen arbejdskraft var han medvirkende til oprettelsen af de alt for store kirurgiske afdelinger på det 1913 byggede Bispebjerg hospital.

I talrige afhandlinger i skandinaviske tidsskrifter har T. fremlagt sine synspunkter og praktiske erfaringer på de forskelligste kirurgiske områder, bl.a. om appendicitis, hjerne- og neurokirurgi. Videnskabelige ambitioner havde T. ikke, men fik dog ved sit energiske initiativ betydning for udviklingen af det videnskabelige liv i Norden, idet han 1892 sammen med Kr. Jervell stiftede Nordisk kirurgisk forening hvis formand han var 1910–12 efter flere års virksomhed som generalsekretær, og 1908 sammen med Th. Roving Dansk kirurgisk selskab hvis formand han var 1908–10. I de videnskabelige selskabers debatter deltog T. ivrigt, meget oppositionslysten og ofte indtagende forfriskende om end jævnlig noget paradoksale særstandpunkter. Han deltog tidligt i forsikringslægevirksomhed; medlem af Arbejderforsikringsrådet blev han 1898 og var dets meget aktive næstformand fra 1910. Foruden flere andre kollegiale tillidshverv bestred T. formandskabet i Medicinsk selskab 1896–98 og skrev 1897 jubilæumsskriftet *Det medicinske Selskab i København 1872–97*. 1913 udgav han sam-

men med K. M. Nielsen *Københavns Kommunehospital 1863–1913*. Under første verdenskrig organiserede og ledede T. 1915 La mission sanitaire danoise i Le Tréport; senere installeredes ambulancen i Paris. – Tit. professor 1900. – R. 1898. DM. 1911. □Tegn. af P. C. Skovgaard, 1854. Silhouet af C. J. Salomonsen, 1891. Tegn. af Alfred Schmidt, 1908 (Fr.borg) og 1910. Mal. af P. Friis-Nybo, 1910. Træsnit af L. B. Hansen, 1911. Mal. af Margrethe Sverin Poulsen, 1913. Buste af Elna Borch, 1917 (Kbh.s kommunehosp.). Tegn. af Alfred Schmidt, 1918 (Fr.borg). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1881 119. E. A. T. i Gads da. mag., 1908–09 140–44 og i Mit hjem I, 1911 72–75. – Bibl. for læger 6.r.XI, 1881 628–30. O. Bloch i Hospitalstid. 2.r.VIII, s.å. 694–99. Ugeskr. for læger 4.r.IV, s.å. 109f. Carl Wessel sst. LXXXI, 1919 799–802; XCI, 1939 1323. A. Helsted i Hospitalstid. LXII, 1919 635–38. Politiken 5.5. s.å. P. N. Hansen i Berl. tid. s.d. Danske lægememoirer, udg. Anker Agebo III, 1940. E. Dahl-Iversen: Vor kirurgiske arv, 1960 = Festskr. udg. af Kbh.s univ. maj 1960 241–53. Nord. kirurgisk forening 80 år, udg. Nils Liedberg, Lund 1973 83–86 91–111. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Otto C. Aagaard*

Tscherning, Eilert Peter, 1767–1832, officer. * 2.2.1767 i Kbh. (Trin.), † 26.7.1832 sst. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: kræmmer, kaptajn ved Kbh.s borgervæbning Andreas T. (1707–81, ~ 1° 1729 med Gunild Maria Widerøe, 1714–57) og Karen Marie Mørch (1733–85). ~ 26.12.1792 i Kbh. (Garn.) med Marie Lütow, * 3.10.1767 i Roskilde, † 6.2.1830 i Frederiksværk, d. af premierløjtnant, senere viceadmiral Anton Frederik L. (1744–1817, ~ 2° 1807 med Birgitte Marie Lottrup, ca. 1767–1851, ~ 1° 1787 med sognepræst i Nykøbing og Rørvig, senere i Lyngby Frederik Christian v. Haven, 1752–1802) og Elisabeth Birgitte Wigandt (1747–1806). – Far til A. F. T.

T. blev student 1783 fra Kbh., tog n.å. filosofikum og studerede teologi og jura, men fik 1785 ansættelse som volontør i generalkommissariatet. 1788 meldte han sig som frivillig ved et nationalt artillerikompani i Norge, blev s.å. sekondløjtnant og deltog med udmærkelse ved det ridende artilleri i det kortvarige felttog, udnævntes til sekondløjtnant i selve artillerikorpset og aflagde fortrinlig officerseksamen, hvorpå han en kort tid vendte tilbage til Norge hvor han i Fredrikstad holdt forelæsninger i matematik for officererne ved et infanteriregiment. 1791 blev han ansat ved artilleriet i Kbh. og blev kar., 1794 virkelig premierløjtnant, men afskedigedes sidstnævnte år efter ansøgning, med kaptajns karakter og tilladelse til at bære artilleriofficers uniform, og blev inspektør ved kanonstøberiet og

Tscherning, Eilert

de andre etableringer i Frederiksværk under disses administrator, deputeret i generalkommissariatet Hassler. Han havde dog da et par år været ansat ved værket. 1801 ledede han oprettelsen af et frivilligt korps til fods og til hest af stedets arbejdere m.fl. og blev „overbefalingsmand“ for fodfolket, 1805 „øverste befalingsmand“ over hele korpset med majors, senere oberstløjtnants karakter. Under englændernes angreb på Sjælland 1807 havde korpset lejlighed til at vise sig uegnet til krigsforetagender og blev opløst, men forinden havde T. fået sendt et par transporter med krudt til Kbh. Senere under krigen ledede han med iver og dygtighed en efterretningstjeneste navnlig i Sverige, og 1811 sendte kongen ham til Norge for at indhente efterretninger om stemningen der. Han blev chef for kystbevogtningen i egnen om Frederiksværk og udarbejdede vel gennemtænkte planer for angreb på Sverige. Mens kongen mod slutningen af 1813 stod med en hær bag Lillebælt gav han kommandoen over Als til T. der oprettede et lille korps af frivillige og landstorn som han førte over til Sundeved til observation af de fremtrængende svenske tropper. Efter krigen vendte han tilbage til sin civile virksomhed, og ved hærreduktionen 1816 afskedigedes han fra hæren med pension og karakter som oberst.

Denne reduktion og den almindelige forarmelse medførte en stærk nedgang i værkets virksomhed; svækkelse hos T. på sjæl og legeme efter de anstrengende forretninger i kongelig tjeneste, uønskede forandringer ved krudtværket, mange ærgrelser, stadige irritationer i samarbejdet og nedadtil som T. for en stor del selv fremkaldte førte sidst i 1822 næsten til hans „åndelige og legemlige opløsning“, som han udtrykker sig. Han søgte og fik orlov til udlandet; sønnen trådte til med råd og dåd, og med de gunstigere økonomiske forhold i landet bedredes også forholdene på værket. 1830 søgte og fik T. afsked og var herefter til sin død vicekommandant på Rosenborg, sysselsat også med litterære småarbejder og bl.a. flittig medarbejder ved Københavnsposten. – Af sine samtidige fremhævedes T. som et mønster på en „ædel patriark“. Han besad meget betydelige evner, havde interesse for og grundig indsigt i alle forhold der vedrørte værket, også administrationen af det dertil hørende betydelige jordegods, var levende interesseret i alle samfundsforhold og altid rede til i skrift og tale at fremsætte kyndige og skarpe domme derom. I politisk henseende var han tilhænger af en konstitutionel-monarkisk forfatning og lagde ikke skjul på sine meninger der i høj grad kom til at præge sønnen. Af ydre var han en imponerende, usædvanlig smuk mand. –

R. 1813. DM. 1815. □Silhouet ca. 1808. Maleri.

Medd. fra krigsark., udg. Generalstaben I–III, 1883–88; V, 1892; VIII, 1900. – J. T. Ræder: Danm.s krigs- og politiske hist. 1, 1845 136–41 o.fl. st. Af A. F. Tschernings efterl. papirer I, 1876 4–13. Kr. Petersen i Hist. t. 9.r.III, 1923–25 345–84. Tormod Jørgensen: A. F. Tscherning, 1938. – Papirer i Rigsark.

Rockstroh*

Tscherning, Eleonora(e) Christine (Nore), 1817–90, forfatter. * 4.7.1817 i Helsingør, † 3.7.1890 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: kar. major, senere generalmajor Adam Tobias Lützow (1775–1844) og Bodil (Bolette) Rasmussen (1790–1865). ~ 27.8.1845 i Kirke Såby med officer, senere krigsminister A. F. *T., * 12.12.1795 i Frederiksværk, † 29.6.1874 i Kbh. (Garn.), s. af kar. kaptajn, senere oberst, inspektør ved krudtmøllen og kanonstøberiet Frederiksværk Eilert *T. (1767–1832) og Marie Lützow (1767–1830). – Mor til E. A. *T.

T. blev født uden for ægteskab som barn af en kaptajn i hæren og hans husholderske. Hun voksede op i hjemmet, men da faderen ikke legitimerede forholdet og i sin stilling ikke kunne tillade sig at have børn uden for ægteskab blev hun indskrevet i kirkebogen med navnet Hansen efter moderens morbror, skovfoged Hans Christensen, der påtog sig faderskabet. Skønt forholdet formentlig har været en offentlig hemmelighed måtte hun, med sine senere tilkommende to søskende, i sin barndom krybe i skjul når der kom gæster i hjemmet. At illegitimiteten sårede og nærrede hendes selvfølelse herom vidner de breve og dagbogsblade der i beskåret tilstand blev udgivet efter hendes død. Efter at faderen var avanceret til oberst og familien flyttet til Kbh. giftede han sig 1837, på Frederik VI's tilskyndelse, med sin samlever – der dog beholdt sin tilbagetrukne plads i køkkenet – og T. nød til fulde sin nyvundne rang som officersdatter.

N.å. stiftede hun nærmere bekendtskab med og forelskede sig i sin fætter, den 22 år ældre A. F. Tscherning. Med en for tiden usædvanlig åbenhjertighed skildrer hun sin syv år lange kamp for at overvinde hans modstand mod ægteskabet der dels grundedes på det hensyn han mente at skyldte hende i henseende til den store aldersforskel, og dels på hans ulyst til at slippe sin ungkarletilværelse. Vanskelighederne blev ikke mindre af at A. F. Tscherning i disse år omfattedes med fjendskab af det officerskorps hendes far var medlem af. At hun sejrede viser både hendes usædvanlige viljestyrke og hendes klogskab. T. var med sit stærke temperament kunstnerisk begavet, malede og tegnede, fik endog billeder an-

taget på Charlottenborg 1842–48. Derimod faldt hendes forsøg på at udforme sine erindringer i fiktiv form uheldigt ud, hun formåede ikke her at bevare den tone af ægthed og oplevelse der præger hende som brev- og dagbogsskriver. Følelsesmæssigt engageret i sin samtids begivenheder, hvori hendes mand en tid var en af de store aktører, en skarp iagttagere af de politiske personligheder, og ubarmhjertig i sin dom over dem hun mente spillede dobbeltspil, placerer T. sig som en af vore betydeligste kvindelige memoireforfattere. Efter sin mands død medvirkede hun til udgivelsen af hans efterladte papirer.

Af E. C. T.s efterl. papirer, 1908 (fot. opr. 1967) = Memoirer og breve VIII.

Sv. Cedergreen Bech

Tscherning, Hans Christian, 1804–86, veterinær. * 29.4.1804 i Middelfart, † 19.1.1886 i Kbh. (Matth.), begr. sst. (Ass.). F: apoteker Hans Christian T. (1775–1821) og Marie Sophie Viborg (ca. 1782–1859, ~ 2° 1826 med forpagter på Tybrind, senere proprietær Lauritz Ludvig Schmidt, ca. 1792–1859). ~ 5.5.1860 på Frbg. med Constance Ludolphine Schubart, * 6.7.1823 på Sellebjerg, † 30.12.1893 på Frbg., d. af ritmester, toldforvalter i Kerteminde Carl Rudolph Jacob S. til Sellebjerg (1775–1847) og Regitze Sophie Sehested (1799–1867).

En omfattende videnskabelig uddannelse, med farmaceutisk eksamen 1822 og kirurgisk eksamen 1829 i forbindelse med nært slægtskab med veterinærskolens forstander professor Carl *Viborg bevirkede at T. 1830 knyttedes som 3. lærer til denne højskole. Indtil 1837 underviste han i fysik, kemi, botanik og farmaci samt bestyrede højskolens apotek. 1836 supplerede han sin uddannelse med dyrlægeeksamen og foretog en studierejse til europæiske veterinærskoler og stutier. Efter hjemkomsten overtog han undervisningen i farmakologi og farmaci og fra 1840 tillige beslaglære. Titlen regimentskirurg blev tildelt ham 1839, og ved Carl Viborgs død 1844 udnævntes han til lektor og 2. lærer, 1851 blev han titulær professor. Foruden ovennævnte fag forelæste T. nu tillige statsveterinærvidenskab (retslære) (dog ikke 1846–52) og varetog de dertil knyttede veterinærpolitiforretninger. Da veterinær- og landbohøjskolen oprettedes 1858 afskedigedes T. som lektor men udnævntes samtidig til veterinærfysicus for Danmark og 1863 tillige for Slesvig, dog uden fast løn. Han beklædte tillige stillingen som docent i statsveterinærvidenskab indtil 1869. Som veterinærfysicus fungerede han til 1880. T. var en flittig mand der nærrede megen interesse for sin lærergerning,

men hans undervisning skal have været vidtløftig og kedelig. I sine optegnelser klager han over mangel på anerkendelse; det synes som om han ikke stod i noget godt forhold til sine medlærere, og Jonas *Collin (1776–1861) og senere C. E. *Fenger var tilbøjelige til at skyde G. *With og T., der repræsenterede traditionen fra Viborgernes tid, til side for H. C. B. *Bendz, S. H. *Bagge og F. V. A. *Prosch.

Planen om at knytte veterinærskolen sammen med en undervisningsanstalt for landbrugere bekæmpede T., idet han ikke uden grund frygtede for at den ville blive til skade for den egentlige veterinærundervisning. Han følte sig i det hele mere som veterinær end de mænd der på den tid havde den væsentlige indflydelse hvad der er ganske naturligt da de savnede egentlig veterinær uddannelse. Det var også T. imod at man 1851 oprettede det veterinære sundhedsråd og derved fratog skolen ledelsen af landets veterinære anliggender, og det krænkede ham at han ikke blev medlem, uagtet han uden tvivl havde mere indsigt i bekæmpelsen af epidemier og i organisationen af veterinærvæsenet end de der fik sæde i rådet (With undtagen). 1858 indvalgte T. endelig i rådet, var medlem til 1880 og sad i to perioder som formand (1862–67, 1871–80). I sommeren 1865 foretog han en større rejse til flere europæiske lande (beskrivelse findes i dagbøger for 1865). Som veterinærfysicus indlagde T. sig stor fortjeneste ved bekæmpelse af flere alvorlige smitsoter, særlig snive, oksens ondartede lungesygge og fåreskab. Særlig fortjenstfuld var hans kamp mod den ondartede lungesygge på Tyrstinggård og mod den såkaldte „svæld“ som han påviste ikke var andet end en mildere grad af fåreskab; til sygdommens bekæmpelse udarbejdede han en *Vejledning til Faareskabs Behandling*. Rationelt bekæmpede han også fåreskab på Island hvor man var kommet ind på den urimelige foranstaltning at nedslå de angrebne får. T. rejste derop i sommeren 1859 som overordentlig regeringskommissær og satte igennem at fårene blev behandlet med bade hvorved det lykkedes i løbet af få år at nedkæmpe sygdommen så myndighederne 1864 kunne melde at fåreskab var så godt som udryddet på øen. Om disse og andre smitsoter har T. skrevet i Tidskrift for Veterinairer (VIII, 1860; IX, 1861) og i sine dagbøger. T.s trykte arbejder er ikke omfattende; som et vidnesbyrd om hans interesse for veterinærvæsenet kan anføres hans skrift *Efterretning om den kongelige danske Veterinairskole*, 1851 og det 1841 udgivne lille skrift *Nogle Bemærkninger over Veterinairskolers Organisation; med særskilt Hensyn til den danske Veterinairskole*. Af en *Haandbog i Veterinairpharmacologien*

Tscherning, H. C.

fik han kun I. del trykt (1843). Blandt mindre tidsskriftartikler over veterinæremner kan nævnes *Beretning om Forsøg foretagne med Indpodning af Snive* (i Tidsskrift for Veterinairer VI, 1858 og VII, 1859) og *Anatomisk-physiologiske Bemærkninger over Hestens Taa. Et Bidrag til Hestens Beslaglære*, 1843. – Regimentskirurg 1839. Etatsråd 1869. – R. 1860. DM. 1879. □Mal. af A. Schiøtt, 1861 (Fr.borg), efter dette litografi samt træsnit af H. P. Hansen. Buste af A. V. Saabye, 1883 (det veterinære sundhedsråd).

G. W. Schrader og E. Hering: Biogr.-lit. Lexicon der Thierärzte ..., Stuttgart 1863 (fot. optr. 1967) 433. Tidsskr. for veterinærer 2.r.XVI, 1886 92f. B. Bang i Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908, 1908 57f. Samme i Medlemsbl. for den da. dyrlægeforen. VI, 1923 65–68. Marius Nielsen i Månedsskr. for dyrlæger XLVIII, 1936–37 405–08 423–27. – Dagbøger 1837–38 og 1851–72 i Danm.s veterinær- og jordbrugsbibl.

Hj. Friis*

Tscherning, Henriette (Henny), 1853–1932, sygeplejerske. * 5.3.1853 i Kbh. (Trin.), † 6.8.1932 sst., urne på Hornbæk kgd. F: fuldmægtig, senere postinspektør, justitsråd Theodor Schultz (1822–83) og Anna Margrethe Ipsen (1833–1903). ~ 7.8.1886 i Raklev med reservekirurg, senere professor E. A. *T., * 5.5.1851 i Kbh. (Trin.), † 4.5.1919 sst., s. af oberst A. F. *T. (1795–1874) og Eleonora(e) C. Lützwow (Eleonara(e) Christine *T., 1817–90). Ægteskabet opløst 1909.

T.s ungdom faldt i en periode hvor trangen til selvstændig virksomhed hos unge kvinder gjorde sig stærkt gældende. Sygeplejen stod dengang meget lavt og var i hænderne på de fuldstændig uddannede stuekoner, men rytterne om Florence Nightingales arbejde i England for en forbedret sygepleje, samtidig med at der også herhjemme rejste sig røster for det samme blev anledningen til at T. besluttede sig til at tage denne gerning op. På Kbh.s kommunehospital var der gjort et forsøg på at få dannede unge piger ind til en kortvarig uddannelse, og her begyndte T. sin uddannelse 1878. Hun mødte stærk modstand i familiens og venners kreds og ikke mindre inden for hospitalet hvor både patienter, læger og personale så med mistro på at unge piger ville træde i stuekonernes sted. Efter ni måneders forløb blev T. ansat som stuekone på kirurgisk afdeling hvor den spinkle, kønne, unge pige ikke blev særlig vel modtaget af afdelingens overlæge. Dette ændredes imidlertid hurtigt da det viste sig at hun på enhver vis klarede opgaverne. Kort tid efter blev hun plejemor, og her lagde hun de første planer til en alsidig og systematisk uddannelse af sygeplejeelever. Under en ombygning på kommunehospitalet 1883 fik hun

lejlighed til et studieophold på The Nightingale School på St. Thomas Hospital i London hvor hun satte sig ind i undervisningsforholdene. Det blev da hendes mål at gennemføre en treårig både praktisk og teoretisk uddannelse med turnus på de forskellige afdelinger, men hendes planer måtte foreløbig stilles i bero da hun 1886 giftede sig. Hendes interesse for sygeplejestanden svækkedes ikke, og da hun 1899 blev anmodet om at overtage formandshvervet for den nystiftede forening Dansk sygeplejeråd og modtog dette, kom hun på den plads hvor hun har ydet sin store indsats som forkæmper for den moderne sygepleje.

Dansk sygeplejeråds første synlige resultat under T.s førerskab var udgivelsen af Tidsskrift for Sygepleje hvis første nummer udkom 1901, men uddannelsen af sygeplejersker var den vigtigste opgave. For denne sag kæmpede hun med klog taktik og utrættelig iver trods den store modstand fra både lægernes og sygehusenes side. Hun måtte gå lægvis frem indtil det endelig lykkedes hende at få en treårig uddannelse med turnus på de forskellige afdelinger gennemført og stillet som betingelse for medlemskab i Dansk sygeplejeråd. Herefter fulgte kravet om teoretisk undervisning samt om supplerende uddannelse i de forskellige specialer hvorved det lykkedes at give alle sygeplejersker en ensartet uddannelse og samle dem alle inden for Dansk sygeplejeråd, et forhold som i udlandet har vakt den største beundring. Staten anerkendte de af rådet stillede krav ved at give dette økonomisk støtte, men statens autorisation som var T.s mål oplevede hun ikke. Den opnåedes først 1934, men helt på det grundlag hun havde bygget op. – Det var T.s mål at det skulle være en sygeplejerske der havde ansvaret for såvel uddannelsen som for sygeplejen på hospitalerne. Derfor betragtede T. det selv som en epokegørende begivenhed inden for dansk sygepleje da det efter mange forhandlinger lykkedes at få oprettet en forstanderindestilling på Bispebjerg hospital 1913. T.s arbejde gjaldt i lige så fuldt mål den enkelte sygeplejerske som standen som helhed, hun var utrættelig i sine forhandlinger for at skabe tålelige og betryggende kår for sygeplejerskerne, og Dansk sygeplejeråds arbejde gennem årene er fuldt ud hendes. Her skal nævnes sygeplejebureauerne, syv i Danmark og et i Paris, men også de gamle og syge tænkte hun på. Allerede 1901 oprettedes en statsanerkendt sygekasse, 1904 rekreationshjemmet i Vedbæk, 1912 alderdomskassen, 1919 et pensionsfond, og yderligere skyldtes hende afholdelsen af de årligt gentagne kursus til dygtiggørelse af sygeplejerskerne, udgivelsen af Lærebog og Haandbog i Sygepleje I–III, 1926–27 (2.

udg. 1927) og endelig overtagelse af Testrup højskole til forskole for sygeplejeelever 1927. 1912 valgtes T. til President of the International Council of Nurses, Honorary President 1921, og på hendes initiativ oprettedes sygeplejerskernes samarbejde i Norden. 1930 nedlagde hun grundstenen til sygeplejerskernes hus for hvilket hun havde udkastet de første planer 1920. Den anvendte sten var fra muren om kommunehospitalet hvilket hun omfattede med den største pietet. T. nedlagde sit formandshverv 1927. Hun var en klog og myndig fører som forstod at vente hvis en sag ikke lykkedes straks. Hun forstod som få at fordele arbejdet til sine medhjælpere og medansvarlige og gav dem ros og dadel efter fortjeneste, og ikke mindst forstod hun at vælge sine medarbejdere og sin efterfølger så hendes arbejde kunne fortsættes til gavn for hendes stand. – F.M.I. 1918. □ Mal. af N. V. Dorph, 1923 (Dansk sygeplejeråd). Foto.

Tidsskr. for sygepleje XVIII, 1918 18–24; XXIV, 1924 285–99 463–66. M. Koch og C. Lütken sst. XXXII, 1924 360–67. Cornelia Petersen: Den danske sygeplejes hist., 1928 7 135–38. Margaret Breay og E. G. Fenwick: History of the international council of nurses, Genève 1931. Ludv. Kraft i Berl. aften 6.8.1932. Olga Lackström: Sjuksköterskors samarbete i Norden, Sth. 1947. Daisy C. Bridges: A history of the international council of nurses, Philad. 1967. Ingrid Wyller: Sygepleiens verdenshist., Oslo 1969. Inger Gøtzsche: Sygeplejens udvikl. og kulturhist. baggrund, 1978 = Lærebog for sygeplejeelever.

Cornelia Petersen*

Tscherning, Marius Hans Erik, 1854–1939, oftalmolog. * 11.12.1854 i Østrup ved Odense, † 1.9.1939 i Kbh., urne på Ass. kgd. F: lærer Carl Rasmus T. (1806–71) og Johanne Marie Klug (1829–74). ~ 10.9.1884 i Lyngby med Arnak Frederikke Vilhelmine Myhre, * 26.7.1863 i Kbh. (Frels.), † 18.6.1935 sst., d. af boghandler Carl Ludvig M. (1814–90) og Vilhelmine Frederikke Lindemann (1824–1911).

T. blev 1872 student fra Odense og tog 1878 lægeeksamen hvorefter han fungerede som reserve-læge i hæren og som kandidat ved de civile hospitaler. Han kastede sig over studiet af oftalmologi og erhvervede sig 1882 doktorgraden for en afhandling om *Studier over Myopiens Ætiologi*. Sine studier fortsatte han derefter i Berlin, Göttingen, Köln og Paris; i den sidstnævnte by tog han blivende ophold og opnåede allerede 1884 stillingen som directeur adjoint ved Sorbonnes oftalmologiske laboratorium hvis direktør L. E. Javal havde fattet megen interesse for den unge danske videnskabsmand ved læsningen af dennes doktorafhandling i tysk oversættelse. Samtidig blev han chef de clinique ved en større parisisk øjenklinik. 1887 tog han fransk medicinsk

eksamen, begyndte at praktisere som øjenlæge i Paris og blev 1888 ansat som øjenlæge ved l'Institution nationale des sourd-muets. 1901 blev han direktør for Sorbonnes oftalmologiske laboratorium, og han forblev i denne stilling indtil 1925, fra 1914 dog kun formelt. 1891 fik han Prix Barbier (Académie des sciences) og 1893 Prix Meynot (Académie de médecine). Da stillingen som professor i oftalmologi ved Kbh.s univ. blev ledig efter Jannik *Bjerrum 1910 udnævntes T. til hans efterfølger og til overlæge ved Rigshospitalet, fra hvilke stillinger han tog sin afsked 1924. Under opholdet i Paris viste T. stor hjælpsomhed og gæstfrihed over for landsmænd som studerede der. Flere danske øjenlæger har udarbejdet deres doktordisputats i T.s laboratorium.

Særlig berømt i den oftalmologiske verden blev T. ved den af ham på meget solid basis opstillede originale teori om øjets akkomodation hvorved den store tyske forsker H. L. F. v. Helmholtz' lære om dette hovedpunkt kuldkaستed. Foruden sine banebrydende tidsskriftafhandlinger publicerede han som omfattende lærebog en *Optique physiologique*, 1898 der senere også er oversat på andre sprog. Ligeledes udgav han en med instruktive noter forsynet fransk oversættelse af Thomas Youngs geniale fysisk-optiske arbejder (1894, udg. på Carlsbergfondets bekostning) hvorved han reddede disse fra forglemmelse. Også som lærer i sit fag vandt han et bestandig større navn og dannede en selvstændig skole. Hans hovedinteresse var den fysiologiske optik, og det er da også på dette område han øvede sin store gerning. Hans interesse for den kliniske øjenlægegerning var mere begrænset, men han har gjort flere opfindelser til bedste for denne; nævnes kan således hans beregninger af brilleglasformer og T.s fotometriske glas til bestemmelse af natteblindhed. – R. 1892. DM. 1923. K.² 1936. □ Buste af Mme Molard, 1888. Mal. af Halfdan Strøm, 1894. Karikatur af Alfred Schmidt, 1910 samt afbildet på tegn. af samme (Fr.borg). Mal. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1882 52. Bibl. for læger CXXXII, 1940 137–84 (erindr.). Acta ophthalmologica XXIV, 1946 323–36 (breve). – K. K. K. Lundsgaard i Ill. tid. 14.6.1903. Gordon Norrie: Den danske oftalmologis hist. indtil år 1900, 1925 186–90. Ejler Holm i Acta ophthalmologica XV11, 1939 359–66 (heri bibliografi). Henning Rønne i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. s.å. 140–45. Chr. Lottrup-Andersen i Bibl. for læger, 1951 136f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Holger Ehlers*

Tscherning, Paul, 1627–66, generalauditør, assessor i krigskollegiet. * 25.1.1627 i Bunzlau (Schle-

Tscherning, Paul

sien), † 17.9.1666, begr. i Kbh. (Petri k.). F: råds-herre Andreas T. (1572–1641) og Marie Opitz († ca. 1652). Gift.

T. blev student 1641 fra Leipzig, var en tid huslærer og derpå knyttet til domkantoriet ved domkirken i Hamburg. En overgang var han i svensk tjeneste. 1655 kom han til Danmark. 11.4.1657 blev han generalauditor i Skåne med en årsløn på 20 speciedaler hvilket 3.6. s.å. forhøjedes til 600 dr. om året. Under den første Karl Gustav-krig var han dog mest i Jylland og på Fyn. Han var i København under belejringen og blev hurtigt nært knyttet til hoffet. Sammen med Christoffer "Gabel, Theodor "Lente, Peter "Bülche m. fl. hørte han til det såkaldte „unge råd“, den kreds af overvejende tyskfødte rådgivere Frederik III benyttede sig af i bestræbelserne på at svække rigsrådet. Hans rolle under det afgørende stændermøde 1660 er ikke kendt, men måske var det ham der efter Gabels ordre indsatte ordet „absolut“ i den trykte relation om arveregeringens overdragelse. Nov. 1660 blev han medlem af det nyoprettede krigskollegium og deltog i udarbejdelsen af kollegiets instruks. I de følgende år var han et af kollegiets mest aktive medlemmer. Som Hans "Schack og Otto "Pogwisch var han imod en hærreduktion. Hans holdning var til dels dikteret af indrepolitiske hensyn idet han mente at den absolutte statsform kun kunne opretholdes med fysisk magt. Han var meget adelsjæntlig og regnes for forfatteren til det 1663 i Amsterdam udgivne skrift „De ordine subditorum in regno Daniæ et inprimis de nobilitate epistola“ der hævdede at enevælden måtte bygge på borgerlig lighed i modsætning til det gamle privilegiesamfund. De stærke angreb på adelen besvaredes af Oluf "Rosenkrantz i dennes s.å. udgivne skrift „Nobilitatis responsum“ der vakte stor harme hos regeringen. T. har desuden forfattet en lille tysk pjeces om den svenske erobring af Mitau og et hyldedigt til kongefamilien 1665. T. havde en udviklet sans for musik og digtning og Anders "Bording, der stod ham nær, har skrevet et digt til ham. 1666 sendtes han af regeringen til Gottorp i en mission af ubekendt indhold og til Kurland, men døde undervejs.

Saml. til Danm.s hist. under kong Fr. IIIs regering, udg. P. W. Becker II, 1857. – Chr. Bruun: Gunde Rosenkrantz, 1885 104–07. J. Paludan: Fremmed indflydelse på den da. nationalit. i det 17. og 18. årh., 1887 173. A. D. Jørgensen: Peter Schumacher Griffenfeld I, 1893 102 459. G. L. Grove i Pers. hist. t. 4. r. IV, 1901 218. C. O. Bøggild-Andersen: Statsomvælt. i 1660, 1936 (2. opl. 1971). Samme: Hannibal Sehested I-II, 1946–70. Aage Fasmer Blomberg: Fyns vilkår under svenskekrigene, 1973. O. Kyhl: Den landmilitære centraladministration I, 1975 15–17 27f.

Steffen Heiberg

Tue, se Tuve.

Tuite [tvajt], **Nicholas**, 1705–72, plantageejer, købmand. *1705 på Montserrat, Vestindien, † 15.11.1772 i London, begr. sst. (St. Pancras kgd.). ~ Anne, † 30.1.1777.

T. var af irsk familie fra Tuitestown i grevskabet Westmeath. Familiens godser skal være blevet konfiskeret pga. oprør mod kronen. På Montserrat drev han plantagedrift og handlede på St. Croix med levnedsmidler og slaver, men som katolik havde han ikke ret til fri religionsudøvelse. 1749 besøgte han St. Croix og blev så godt modtaget af guvernøren at han mod løfte om at måtte tage en kapuciner munk med til øen besluttede sig til at løse dansk borgerskab. 1754 besøgte han Kbh. og fik af kongen tilstået fri religionsudøvelse for katolikkerne i dansk Vestindien, desuden blev det tilladt at have en katolsk kirke på St. Croix. Samtidig med statens overtagelse af De dansk-vestindiske øer 1755 udstrakte man Danske lovs gyldighed hertil. 1756 kom der i London en engelsk oversættelse af loven. I forordet hertil takkes T. for at have støttet denne udgivelse. I et af Det kgl. biblioteks eksemplarer af den engelske udgave (Heilmstjerne saml.) findes indlagt nogle „observations“ af Engelbrecht "Hesselberg om oversættelsen. Heri hævdes det at oversættelsens udeladelse af en række afsnit om religionen kan skyldes T.s konfessionelle tilhørsforhold.

I dansk kolonihistorie huskes T. først og fremmest som hovedmanden bag koloniseringen af St. Croix. Han overtalte således mange af sine landsmænd og trosfæller til at slå sig ned på øen og finansierede deres køb af plantager. „I alt skal han have ført et tusind hvide og sorte med sig til øen“ (J. O. "Bro-Jørgensen). 1766 ejede han selv flere plantager på St. Croix og var partsejer af andre.

T. hører ligesom Christopher "Mac Evoy til de mange dansk-vestindiske finansmatadorer om hvem dansk historisk forskning kun har fremdraget meget lidt. Det er hyppigt blevet hævdet at familien Schimmelman var den største slaveejer i dansk Vestindien. Men historikerne Jørgen Bach Christensen har påpeget at såvel familien Mac Evoy som familien Tuite ejede flere slaver (Kolonisamfundet på St. Croix i sidste halvdel af det 18. årh., spec.afhandling fra Århus univ., 1978). Imidlertid var T. en god ven af den engelske absenteer planter John Baker, hvis instruktive dagbog blev udgivet 1931. Dagbogen indeholder bl.a. en skildring af en rejse som T. foretog sammen med Baker til Danmark, Holland og Tyskland. I Kbh. blev T. modtaget af kongen og flere af de ledende ministre, bl.a. J. H. E. Bernstorff,

J. L. Holstein til Ledreborg og A. G. Moltke. Han blev her hyldet som grundlægger af kolonien på St. Croix. Fra St. Croix drog T. til London hvor han slog sig ned som købmand. T.s bevarede breve viser at han under opholdet her opretholdt en fortrolig kontakt med ledende danske ministre. Ved sin død efterlod han sig en meget betydelig formue. En datter Eleanor (1732–1809) blev gift med Thomas Selby (1711–87). Deres søn, baron Charles *Selby slog sig ned som købmand i Kbh. T.s eneste søn Robert († 1813) overtog plantagerne på St. Croix og søgte og opnåede 1776 dansk indfødsret. I sagen anføres det at Robert Tuite ejede tolv plantager på St. Croix. I midten af 1780erne fik Robert Tuite og andre dansk-vestindiske plantageejere bevilget et større dansk statslån, således at gælden til de hollandske handelshuse kunne blive saneret. Robert Tuite skyldte ca. ½ mio. rdl. i Holland.

The Danish laws, or the code of Chr. V., transl. ..., London 1756. John Baker: Diary, udg. Philip C. Yorke, London 1931 62f 138–44 o.fl.st. H. Berner Schilden Holsten og Alb. Fabritius: Baron Charles Joseph Selbys descendens, 1935. Wald. Westergaard i The journal of negro history XXIII, Lancaster 1938 216–28. J. O. Bro-Jørgensen i Vore gamle tropekolonier, 2. udg. I, 1966. Jens Vibæk sst. II, 1966. Hans Chr. Johansen: Dansk økonomisk politik i årene efter 1784 I, 1968. Richard B. Sheridan: Sugar and slavery, Baltimore 1974 445. Ove Hornby: Kolonierne i Vestindien, 1980 106. – Breve i Kgl. bibl. og Rigsark. – Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis III, 1913 (om Robert Tuite).

Stv. E. Green-Pedersen

Tulinius, Thorarinn Erlunder, 1860–1932, reder, købmand. * 28.7.1860 i Eskifjörður, Island, † 10.11.1932 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: købmand, konsul Carl Daniel Gottlieb T. (1835–1905) og Guðrún Thorarinsin (1835–1904). ~ 7.7.1890 i Århus med Helga Frich, * 13.10.1871 i Århus, † 2.3.1935 i Kbh., d. af fabrikant Søren F. (1827–1901) og Elisabeth Helene Jacobine Bernhoff Friederichsen (1846–1919). T. kom som dreng til Danmark og gik i Roskilde skole. Han søgte derefter handelsuddannelse, dels hos P. F. Lagoni i Fåborg og siden forskellige steder i udlandet og i Island. 1887 kom han atter til Kbh. og blev en overgang korrespondent i smøreksporfirmaet G. Noack, men allerede 1889 etablerede han sig selvstændigt som købmand med handel på Island og knyttede hertil senere skibsrederi. I medfør af stor flid og energi oparbejdede han i løbet af et kortere åremål en betydelig forretning på Island, og senere etablerede han dampskibslinje på Island under navnet *A/S Thore* som især fik betydning derigennem at Island nu også regelmæssigt blev besejlet i vinterhalvåret, og at nye anløbspladser blev ind-

draget under sejladsen, forhold som Det forenede Dampskibsselskab, der i øvrigt besejlede Island, hidtil ikke havde ment at måtte tage hensyn til. 1912 stiftede T. dels på basis af sine egne islandske faktorier, dels på basis af Tryggvi Gunnarssons Granaselskabs faktorier *A/S De forenede Islandsforretninger* med en aktiekapital på ½ mio. kr. som successivt udvidedes til den 1921 udgjorde tre mio. kr., og samtidig overtoges yderligere ny handelssteder. S.å. faldt imidlertid vareværdierne kolossalt, og også de følgende år var så dårlige for selskabet at det 1925 måtte rekonstrueres ved hvilken lejlighed aktiekapitalen nedskredes til 750 000 kr. samtidig med at der tegnedes en præferenceaktiekapital på 1½ mio. kr. Trods rekonstruktionen bragte den følgende tid imidlertid så mange vanskeligheder for selskabet at det 1927 helt måtte indstille sin virksomhed, og 1929 afsluttedes likvidationen med et underskud på ca. syv mio. kr. Alt for store udvidelser der vanskeliggjorde overblik og kontrol var medvirkende til dette sørgelige resultat, men ved bedømmelsen af T.s livsgerning må det ikke overses at han navnlig i sine yngre år ved sin stærke virketrang på forskellig måde har ydet sit bidrag til det islandske erhvervslivs udvikling og især har medvirket til en bedre skibsforbindelse mellem Danmark og Island. – R. 1905. DM. 1911. □Foto.

Berl. aften 11.11.1932. Børsen 12.11.s.å. Islandsk årbog VII, 1934 133f (Dethlef Thomsens erindr.). Matth. Thordarson: Dansk-isl. samhandel 1787–1942, 1942. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Jens Vestberg*

Tullin, Christian Braunman(n), 1728–65, forfatter. * 6.9.1728 i Kristiania, † 21.1.1765 sst., begr. sst. (i familien Leuchs gravkapel ved Vor Frelzers k.). f: købmand Gulbrand Hansen T. († 1742) og Ragnhild Hansdatter Dehli (~ 2° 1745 med overvisitor i toldvæsenet i Kristiania Claus Therkelsen Koefoed, 1690–1765). ~ 27.3.1760 i Kristiania med Mette Kruckow, døbt 22.8.1725 i Bøstrup på Langeland, † 18.11.1790 i Kristiania, d. af sognepræst Peder Jørgensen K. og 2. hustru Magdalene Feddersen.

T. var søn af stræbsomme forældre. Faderen, en bondesøn fra Tullien i Ringeby, havde været tjener hos retsformanden (lagmannen) i Kristiansand, Christian Braunman(n) – efter hvem han opkaldte sønnen – og slog sig op med handelsvirksomhed i Kristiania. Efter hans død giftede enken sig med Claus Koefoed som var litterært interesseret og tilskyndede drengen til at gå studievejen. Han blev dimitteret fra byens katedralskole 17 år gammel og drog til København for at

Tullin, Christian Braunman(n)

læse teologi. Tre år efter, 1748, tog han embeds-eksamen, holdt dimisprædiken i Trinitatis og rejste tilbage til Norge. Imidlertid kunne han ikke søge præstekald førend han var fyldt 25; og da han havde svagt bryst vendte han sig mod andre sysler. Han studerede sprog, filosofi og især jura, og eftersom stedfaderen behøvede bistand til driften af en fabriksvirksomhed han havde erhvervet (fremstilling af søm og spiger, senere også stivelse og pudder) indtrådte T. som arbejdsleder og efterhånden medejer. Derved blev han sporet ind på praktisk administration og kom til at omgås stadens handelsaristokrati. Samtidig opdyrkede han sit talent som lejlighedsdigter, først ved kirkelige anledninger, siden også til familiefester i det velstående borgerskab; tillige oprådte han – ligesom Ambrosius *Stub på de fynske herregårde – som maître de plaisir ved selskabeligheden med improvisationer og musikalsk underholdning. Højdepunktet blandt hans fødselsdags-, bryllups- og sørgesoemer er det kunstfærdige *En Maji-Dag*. 1758, efter traditionen inspireret af en vandring op på Voksenåsen: digteren lægger det fordævelige bymiljø bag sig for at opleve det frie skønne landskab hvor fuglesangen leder hans tanker til Skaberen og hans almagt. Mindelser fra samtidig europæisk naturpoesi (Alexander Pope og James Thomson, A. v. Haller og B. H. Brockes) er her smeltet sammen til et selvstændigt kunstværk. Anledningen var trælastmatadoren Morten Leuchs bryllup med en søster til hans kompagnon James Collett. En anden søster var gift med den indflydelsesrige danskfødte magistratspræsident og fabrikant Nicolai Feddersen som året efter medvirkede til at T. belønnedes med posten som toldinspektør; og det følgende år kom han selv ind i familien ved at ægte Feddersens søsterdatter Mette Kruckow. Derefter aspirerede han til embedet som vicerådmand, og trods modstand fra vicestatholderen blev han indstillet af Danske celli 1760, bl.a. som anerkendelse for at han „i begge rigerne har gjort sig bekendt og elsket for sine dejlige danske poesier“.

Måske har det da spillet ind for T.s videre befordring på rangstigen at han både 1760 og 1763 vandt litterære priser udsat af det københavnske Selskab til de skønne og nyttige videnskabers forfremmelse. 1763 blev han af kongen udnævnt til virkelig rådmand i Kristiania. Da han året derpå tog til hovedstaden for at forhandle med centraladministrationen om toldforpagtningen blev han fejret som dobbeltrigets ypperste digter og indvalgt i ovennævnte selskab. Efter hjemkomsten fik han udnævnelse til direktør i toldsocietetet. Men den lille spinkle mand havde for skrøbeligt helbred til sine mange hverv; han var

lunsesyg og overanstrengt og beredt på en tidlig død. Den indtraf allerede i begyndelsen af 1765 inden han var fyldt 37 år. Han blev bisat under æresbevisninger i sin ven Morten Leuchs familiegravsted.

T.s tidstypiske digtning er på én gang præget af rationalisme og følsomhed. Hans lejlighedsvers er som Stubs arier fint udformede og undertiden iklædt rokokoenes hyrdekostume. En særstilling indtager det holbergske skæmte digt *Et Indlæg til Fornuftens Ret fra Qvindekjønnen* (i anledning af et bryllup 1758 i den Leuch'ske slægt) hvor han frimodigt lader kvindекønnet protestere mod at være „de Herrer Mænds Kujoner“. Digtet vakte opmærksomhed og blev tre gange optrykt i København. Tilsvarende havde han i trykte bryllupstaler taget til orde for kvindernes rettigheder i ægteskab og samfund. Som poetiske hovedværker fremstår foruden Majdagen de to prisdigte i alexandrinere over opgivne temaer. *Om Søfartens Oprindelse og Virkninger* (udkommet 1761) er bemærkelsesværdigt ved i sit store midterparti at skildre de europæiske søfareres guldtrøst og brutale imperialism, et fald fra naturtilstanden indtil Gud selv overtager roret og med sit forsyn styrer kursen så søfartens velsignelser kan udvides for tvillingriget og dets konger. *Om Skabningens Ypperlighed i Henseende til de skabte Tings Orden og Sammenhæng* (udkommet 1764) er et filosofisk læredigt der forherliger det natlige univers som „Verdens Uhr“, beskriver den mangfoldige synlige natur og menneskets plads i den store skaberkæde; ligesom forbilledet, Youngs „Night Thoughts“, munder det ud i en hyldest til guddommen. Yderligere indblik i T.s idéverden giver de efterladte betragtninger *Afbrudte Tanker over adskillige Materier*. De blev efter hans død optaget i en samlet udgave der ved denne lejlighed for første gang blev foranstaltet af en dansk-norsk forfatters skrifter (I-III 1770–73). □Mal. (Fr.borg), efter dette kopi i mal. samt på vase fra Den kgl. Porcelainsfabrik ca. 1783–85 (Fr.borg), stik af J. M. Preisler, 1773, litografi 1833, af G. C. C. W. Prahl m.fl. og træsnit af A. C. Lunde, 1859, m.fl. Min., if. traditionen selvportr., lidt mindre gentagelse (Fr.borg), kopi af H. V. Westergaard (Oslo bymus.), i denne type stik af G. L. Lahde, 1799 og litografi 1836. Stik af W. Walker.

Samtl. skr., ny udg. ved Harald Noreng I-III, Oslo 1972–76. – F. J. Billeskov Jansen: Poetik II, 1945 (4. udg. 1965) 75–94. Harald Noreng: C. B. T., Oslo 1951. Thomas Bredsdorff: Digternes natur, 1975 136–53. Ivan Z. Sorensen i Tekst/historie, red. Finn Hauberg Mortensen, 1980 97–107.

Mogens Brøndsted

Ture, se Thure.

Turèll [tu'råll], **Dan**, * 1946, forfatter. * 19.3.1946 i Kbh. F: elektriker H. O. T. († 1976) og Inge Nielsen. ~ 19.3.1982 med skuespiller Inge Margrete Svendsen, * 13.11.1947 i Hjørring.

T. er vokset op i et arbejdsmiljø i et af Kbh.s yderdistrikter og er specielt knyttet til Vangede hvorom hans mest succesrige bog *Vangede billeder* handler. 1964 tog han realeksamen fra Munkegårdsskolen og flyttede hjemmefra. Levede derefter af forskellige småjobs samtidig med at han blev politisk aktiv i SF og Kampagnen mod atomvåben. Året efter fik han sit første digt trykt i det svenske tidsskrift *Ord och bild* og 1966 debuterede han med digtsamlingen *Vibrationer*. De sidste år i 1960'erne involverede han sig med liv og sjæl i den del af ungdomsoprøret der stod for anarki, østlig mystik, drugs og beatmusik. Den store bevidsthedsudvidelse han her oplevede er baggrunden for det kommende, meget omfattende forfatterskab der indledtes 1969. Blandt de første titler skal nævnes *Områder af skiftende tæthed og tomhed*, 1970, *Bevægelser, formålsløst cirkulende*, 1971 samt *Manuskripter om hvad som helst*, 1971 der kan opfattes som en trilogi. Som titlerne angiver udtrykker alt i disse bøger desillusion og meningsløshed og bagved lurer en desperation der kun kan overvindes ved sanserubenselse af forskellig art. Ikke blot budskabet men også sproget nedskrives her til nul-værdi: „Første fase: fuld af tomme ord/anden fase: tom for ord“. I disse år udvidedes T.s kunstneriske erfaringsområde betydeligt, ikke blot inden for litteraturen (herunder underholdnings- og spændingslitteratur) men også inden for medier som rock-, beat- og jazzmusik, filmen og tegneseriegenren. Til trods for en ikke-boglig baggrund er T. blevet en af vore mest belæste forfattere og er som type udpræget intellektuel. Til de kunstneriske interesser kom en dyb fascination af buddhismen. Et af de første resultater heraf er *Karma Cowboy*, 1974 og året efter fik han sit folkelige gennembrud med det fortællende digt *Vangede billeder* hvor udviklingen fra det komplicerede, desillusionerede til det enkle, livskraftende daglig-sprog er fuldbyrdet. T. blev nu en mediefigur og forstod fuldt ud at spille rollen. Hans særprægede ydre (sortlakerede negle, kronraget hoved, ørenringe) vakte opsigt og hans offentlige optræden blev mere gøgleragtige shows end traditionelle digtoplæsninger. Samme år, 1975, dannede han „Band'et Sølvstjerne“ og begyndte som columnist ved Politiken hvor hans stofområder har spændt fra rockmusik til københavnerskildringer og reportager fra ungdomskulturen i udlandet. Digtsamlingerne *Dri-*

ve-in digte, 1976, *Storby-blues*, 1977 og *3-D digte*, s.å. er påvirkede af den amerikanske beatforfatter Allen Ginsberg. Et af de andre amerikanske forbilleder, Raymond Chandler, spores i de tre kriminalromaner *Mord i mørket*, 1981, *Mord i Rodby*, s.å. og *Mord på Malta*, 1982.

T. har et sted selv nævnt at hvad som helst kan sætte et digt i gang i ham, og at han kan „transmittere uafbrudt“ når han først er i gang. Men bag den tilsyneladende mekaniske ordstrøm finder man et sprog der i sin logik fører ud i absurditeter men samtidig er intellektuelt behersket. Hans digte er som oftest variationer over et tema, ikke ulig strukturen i jazzmusik. Hvad han forlanger er at poesien „swinger“. Kravet om „budskaber“ er ham en vederstyggelighed. Som forfatter, mediefigur og litterær showman har han haft flere efterlignere der har gået de veje han har udlagt. □Foto.

René Højris: D. T., samtale og introduktion, 1977. Peter Poulsen i Danske digtere i det 20. årh. 3. udg. V, 1982 413–19.

Uffe Andreassen

Turesen, Frederik, se Thuresen, Frederik.

Turson (-søn, -sen), **Jon**(as), † 1577, kannik, historisk samler. * i Skåne, † jan./febr. 1577 i Lund, begr. sst. (domk.). ~1° med Mathilde Sonniksdatter, * i Flensborg, † 1567. ~2° med Ingeborg Lorenzdatter Outzen, † 1594 (~2° med sekretær i tyske kancelli Jacob Hoyer, 1540–1602), d. af Lorenz (el. Laurids) O. og Marina Bennich.

T. forekommer første gang 1535, da han blev imatrikuleret i Leipzig hvor han bl.a. tog sig af Eske "Billes sønner. Under udlandsopholdet fik han 1536 et kanonikat i Lund, og ved sin hjemkomst blev han 1540 rektor sst. 1544 deltog han sammen med repræsentanter for kapitlet i en religionsdisputation i Kbh. og kom her, if. en senere kilde, til at gøre en komisk figur. Vistnok n.å. blev han magister i Kbh. Engang efter 1552 og før 1557 opgav han rektorembetet og tilbragte derpå resten af sit liv i Lund, som kannik og optaget af litterære sysler. 1562 blev han valgt til provst for det store præstegilde sst. – T. var på flere felter en produktiv forfatter og oversætter. Hans tilknytning til skolen gav sig efter fratrædelsen udslag i et latinsk leksikon ordnet efter realrubriker, *Vocabularius rerum* fra 1561, som Niels "Hemmingsen i sin fortale varmt anbefalede. Hans teologiske skrifter er helt i tidens lutherske ånd, og af dem kan særlig nævnes hans bog med *En Christelig vnderuissning oc lærdom . . . naar mand vil gaa til Alterens Sacrament* fra 1570, som H. P. "Resen siden besørgede genudgi-

vet. En tilsvarende luthersk ortodoksi præger også hans oversættelse af Urbanus Rhegius' *En Christelig Samtale imellem en Jøde oc en Kristen*, 1561 hvis supplement med bønner han 1564 og i udvidet skikkelse lod trykke som *En Christelig Bønebog* (ny udg. 1572; genoptr. m. illustrationer 1584). En oversættelse af Hieronymus Weller fik han i sit dødsår udgivet under titlen *En Aandelig Recept, Præservativa oc Lægedom, hvorledis it christet Menniske skal skicke sig imod Døden, Oc besynderlige naar Pestilentze regerer*.

T.s nok så betydningsfulde arbejde som historiker havde 1554 resulteret i en fordanskning af Johan Carions *Chronica* hvor han i fortalen betoner sin tidstypiske opfattelse af historien som „en rett spegel, exempel oc effterdøme til Christelig tuct oc dygdelighed“. Selvstændige arbejder lykkedes det ham ikke at få trykt, men af en dansk krønike fra kong Dan til Valdemar Sejr er et brudstykke bevaret, og også en kortfattet dansk kirkehistorie kendes (tr. i Kirkehist. saml. II, 1853–56 299–318). Begge arbejder bygger stærkt på Saxo, men indeholder dog tillige ikke ellers kendte træk. En skildring af begivenheder under syvårskrigen (udg. i H. F. Rørdam: *Monumenta hist. Dan. II*, 1875 233–445) er en bearbejdelse af rigsråd Axel Gyldenstiernes optegnelser. Nogle af T.s historiske samlinger overgik senere til A. S. Vedel.

C. J. Brandt i Kirkehist. saml. II, 1853–56 276–325 (heri T.s danske kirkekrønike); 2.r.II, 1860–62 517; IV, 1867–68 75f (brev). H. F. Rørdam: *Historieskrivn. og historieskrivere i Danm. og Norge I*, 1867 102–11. Samme: *Klavs Christoffersens Lyskanders levned*, 1868 248f 315. *Monumenta hist. Danicæ*, udg. samme II, 1875 201–03; 2.r.II, 1887 83 91 228 232 407 415–17 584. Johan Corylander: *Berättelse om Lunds domkyrka*, Lund 1884 148f. Krister Gierow: *Den evangeliska bönelitteraturen i Danm. 1526–75*, Lund 1948 374–82. Lunds stifts herdaminne 2.r.IV, udg. Gunnar Carlquist, Lund 1952 473–77. Jørgen Larsen i J. T.: *Vocabularium reurum*, 1975 5–18.

H. A. Hens

Tuscher, Carl Marcus, 1705–51, arkitekt, maler, kobberstikker. Døbt 1.6.1705 i Nürnberg (St. Sebaldus), † 6.1.1751 i Kbh. (Frels.), begr. sst. (Frels. nye kgd.). F: Ursula Negelin; possemagemagersvend Ferdinand T. gav ham sit navn og betragtes som hans far. ~ 15.5.1747 i Kbh. (Frels.) med Sophie Frederikke du Wahl, * ca. 1728, † 6.12.1798 i Århus (~ 2° 1756 med sognepræst Christopher Frederik v. Heye, † 1780), d. af hofmaler Johan Salomon *W. (1689–1765) og Marie Sophie Davidsen (ca. 1689–1760).

T. blev opdraget hos sin mor indtil femårsalderen, hvorefter han anbragtes på vajsenshuset. Dettes kurator baron C. B. v. Geuder blev gjort opmærksom på barnets usædvanlige tegneevner

og fik ham på sin regning optaget som elev hos maleren, direktør for Nürnbergakademiet Johann Daniel Preisler hvor han tilbragte ti år og påvirkedes i den Kupezkyske retning. 1728 rejste T. med offentlig støtte til Rom for at studere. Gennem Preislers ældste søn, Johann Justin kom han i forbindelse med den ansete kunstsamler og arkæolog baron Philipp von Stosch, for hvem han arbejdede i en årrække, først og fremmest med aftegninger af gemmer og medaljer til et planlagt katalog (1760 udgivet af J. J. Winckelmann). Samtidig havde han lejlighed til at fordybe sig i Stoschs omfattende kunstsamling der også rummede et imponerende udvalg af arkitekturtegninger og grafik. Anbefalet af Stosch fik T. kontakt med kardinal Polignac og udførte for ham bl.a. en gouache 1729 af et pragtfuldt fyrværkeri på Piazza del Popolo i anledning af dauphinens fødsel (Wien, Nationalbibliothek). Af pave Clemens XII fik han desuden til opgave at udkaste et facadeprojekt til San Lorenzo in Panisperna (1730). Romeropholdet fik en afgørende betydning for T., ikke mindst samværet med arkæologer og kunstnere som tegneren Pierleone Ghezzi og billedhuggeren Edmé Bouchardon. 1731 valgte han dog at følge Stosch der af politiske grunde var flygtet til Firenze. Her uddybede han sine studier, ikke mindst af etruskisk kunst og opnåede gennem forskellige arbejder for hoffet yderligere at konsolidere sin position (facadeudkast til San Lorenzo (1739) og Santa Croce, tegning til æresport ved storhertug Franz IIIs indtog (1739)). 1732 blev T. medlem af akademiet i Firenze og ca. 1737 af Accademia Etrusca i Cortona hvor han opholdt sig i årene 1735–38 (projekt til Palazzo Mancini (Ferretti) 1735). Under sine rejser var T. også i Livorno hvor han til den engelske konsul George Jackson tegnede et villaprojekt (1736), præget af sine etruskiske studier – et værk, der i sin bevidst antikitterisende form foregriber nyklassicismen.

I Livorno gjorde T. bekendtskab med den danske søløjtnant F. L. Norden som for kgl. regning berejste Italien for at undersøge bådtyper; Norden interesserede sig stærkt for arkæologi og kom derfor snart i forbindelse med de kredse T. tilhørte. 1737 blev Norden af Christian VI sendt på opdagelsesrejse til Egypten. S.å. oplevede T. i Napoli det store Vesuvudbrud som han tegnede og stak (1737–38) til Marcello Venuti, hvis tidlige udgravninger af Herculaneum han overværede. 1741 brød T. op fra Italien; han ville grundlægge en kunstscole eller et akademi og anså England for særlig egnet hertil. Rejsen gik over Frankrig og Holland. Men forhandlingerne i London gik ikke så let som ventet. Derimod traf han her atter Norden der med kongens støtte var

ved at tilrettelægge offentliggørelsen af sin rejsebeskrivelse. På sin ekspedition havde Norden tegnet løse skitser; nu skulle de danne grundlag for færdige illustrationer. T. overtog dette arbejde og raderede straks to af bladene til det engelske prøvehæfte fra 1741, Norden selv det ene. De konfererede meget om bogens illustrering, så da Norden n.å. var døende, bad han om, at T., der var helt inde i hans hensigter og den eneste som var i stand til at fuldføre arbejdet, måtte få udgivelsen overdraget. Den døendes bøn blev af hans ven grev U. A. Danneskiold-Samsøe bragt til søværnets leder generaladmiral Frederik *Danneskiold-Samsøe. Takket være denne forbindelse blev T. kaldt til Danmark. Kronprinsens forestående giftermål med Louise af England havde da i London bragt danske forhold frem i første række for en tid. T. tog imod tilbudet og rejste til Kbh. med to andre kunstnere, elfebensdrejeren L. *Spengler og ædelstenskæren L. Natter der ville prøve lykken i det meget omtalte land. Ankomsten skete i okt. 1743. Han blev modtaget af kongen, indlogeredes med de andre på Christiansborg og tegnede straks udkastet til familiebilledet som nu er på Rosenborg. For admiralitetet udførte han en stor æresport i anledning af kronprinsens indtog i dec. s.å. (stik af J. N. Schrøder).

T. ansattes fra 1.10. at regne for at stikke illustrationerne til Nordens rejse og skulle oppebære 800 rdl. årlig samt ti rdl. pr. plade. 1745 kaldtes han til hofskildrer og n.å. tilskrev kongen Videnskaberens selskab om at fremkomme med forslag til fortsættelse af arbejdet med illustrationerne. Få måneder efter fik Fr. Danneskiold-Samsøe ordre til at aflevere de Nordenske manuskripter til selskabet og gøre rede for det hidtil udførte arbejde for værkets udgivelse; T. synes på dette tidspunkt, formentlig også bistået af andre, at have stukket 80 af pladerne. 1748 blev han udnævnt til professor ved akademiet, og n.å. modtog han 400 rdl. for et mægtigt allegorisk billede af Christian VI til hest med våbendrager mellem Danmark og Norge (brændt 1794 på Christiansborg). Et par små gentagelser derefter, men med Frederik Vs portræt i stedet for faderens, findes på Rosenborg og Fr.borg, formentlig udførte af T.s kollega som professor, maleren J. F. *Gerhard. Hans stilling ved Frederik Vs hof var dog næppe så stærk som ved faderens; A. G. *Moltke synes at have protegeret C. G. *Pilo på T.s bekostning, og Pilo skal have machineret bravt. Dog udgik der 1750 en kgl. ordre om at T. skulle levere tegningen til de medaljer som udførtes efter Videnskaberens selskabs indstilling. En særlig rolle spillede T. ved tilblivelsen af Amalienborg plads. Efter opfordring fra kongen

udførte han 1749 en plan af pladsen, formet som en ottekant, samt en opstalt til et af palæerne, vist med pavilloner (begge tegninger blev stukket posthumt af I. A. Schweikart, men kun stikket af planen kendes (tidl. Martin Dues saml.)). Hertil kommer et overslag til et palæ fra 17.1.1750. Det manglende kendskab til Nicolai *Eigtveds tidligste forslag til pladsen gør det vanskeligt præcist at vurdere T.s indsats som ophavsmænd til pladsens form og palæets pavilloner eller blot kommentator til allerede eksisterende udkast af Eigtved. I centrum af pladsen projekterede T. et pompøst fontæneanlæg med kongens rytterstatue, hævet på et klippeparti, med associationer både til Gianlorenzo Berninis springvand på Piazza Navona og til hans og Charles Lebruns projekter til Ludvig XIVs ryttermonument. I sit udkast til mindesmærket på Amagertorv over den store bybrand 1728 kombinerede T. i øvrigt fontænen med en obelisk. Festdekorationen på Gammeltorv i anledning af det oldenborgske kongehus' 300 års jubilæum 1748 skyldes formentlig også ham. På akademiet findes en samling tegninger (Abecedario) af hans arkitektoniske værker indtil 1743; han anvender her ofte en af ham opfundet søjleordning „norico“, opkaldt efter hans hjemby Nürnberg. Som tegner og bogillustrator er hans indsats her i landet nærmest knyttet til Nordens værk som han nåede at få gennemillustreret på grundlag af forfatterens udkast og forsynet med vignetter; kun enkelte var ikke færdige ved hans død. Desuden tegnede han nogle af de vignetter der fremkom i et par bøger af Tycho de *Hofman (Om Tiende, 1750; de Peder Lassonske fundationer, 1753), i E.-S.-F. Reverdils Danmarks Beskrivelse (1758) og J. Essendrops Lier Præstegield (1761). For sin ven L. Spengler gav han bl.a. udkastet til den store ravelysekrone på Rosenborg (W. A. Müllers stik 1762). Selv raderede han Henrik *Hielmstiernes ex-libris og sit eget våben. Endelig udførte han en række malerier foruden de ovenfor omtalte, hvoraf Statens museum for kunst ejer ét (*Sappho og Amor*, 1748).

Til riddersalen på Ledreborg fik T. bestilling på en række portrætter af J. L. *Holstens familie, men nåede før sin død kun at fuldføre fire, vigtigst det statelige helfigursportræt af *Fr. Wilh. Holstein*. De øvrige færdiggjordes af svigerfaderen J. S. *Wahl. Til slotskapellet udførte T. 1745 loftsmaleriet af Kristi himmelfart (tegning i kobberstiksaml.). I museet i Ystad hænger *Mercur og Bacchusbarnet*, 1732, tegninger af ham findes på kunstakademiet, i kobberstiksamlingen, i Berlins kobberstiksamlng, i Germanisches Museum i Nürnberg og i Ashmolean Museum i Oxford. T. var en usædvanlig alsidig begavelse, vir-

Tuscher, Marcus

tuos både som maler, grafiker, arkitekt og billedhugger. Hertil føjede sig en omfattende arkæologisk viden, et stort sprogtalet og musikallitet. Han var en ypperlig tegner og grafiker samt en betydelig kolorist, præget af den italienske og sydtyske senbarok. Med sin brede, internationale skoling kom han selvsgagt til at indtage en central plads i det hjemlige kunstliv, omend nok mere som inspirator og formidler end som egentlig nyskabende. □ Tegnet selvportr. 1731 (Ashmolean Mus., Oxford). Selvportr. relief skåret i sten 1733. Selvportr. på indtogsbillede fra Firenze 1739. Tegnet selvportr. (kobberstiksaml.). Posthum medalje af M. G. Arbien, efter denne stik af Meno Haas, og medalje af Marcus Meyrs. Stik med buste og afbildning af Meyrs' medalje, efter busten stik af C. Mayer og af S. Leitner.

J. C. Spengler i Danske mag. 2.r.IV, 1823 145–52. Franz Friedrich Leitschuh: Die Familie Preisler und M. T., Lpz. 1886 = Beiträge zur Kunstgesch. N. F. III. Martin Due: Hofmaler og hofbygmester C. M. T., 1916. Chr. Elling i Kunstmuseets årsskr. XX–XXI, 1933–34 234–36 240 245–247 249 252–59. J. Sthyr sst. XXIII, 1936 123–26. Samme: Dansk grafik 1500–1800, 1943 (foto. opr. 1970). Chr. Elling: Rokokoens portrætmaleri i Danm., 1935 = Kunst i Danm. ny r. XI. Danm.s kirker. Kbh.s amt II, 1944–48 819–22. Chr. Elling: Paraden I, 1958 125–46. Asger Lomholt: Det kgl. da. vidensk. selsk. 1742–1942, III, 1960. Kn. Voss: Arkitekten Nic. Eigtved, 1971. Chr. Elling i Amalienborg, red. Viggo Sten Møller, 1973 35f 38f. Emma Salling sst. 58f 63 65 74. Fabia Borroni Salvadori i Miscellanea di studi in memoria di Anna Saitta Revignas, Firenze 1978 85–118. – Papirer i Kgl. bibl.

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

Tutein

Slægten, der synes at stamme fra Holland, føres med sikkerhed tilbage til borger i Mannheim Pierre T. (1665–1778), hvis sønnesøn Peter **T.** (1726–99) som den første af slægten indvandrede til Danmark hvor han 1756 etablerede sig som selvstændig købmand i Kbh.

Sofus Elvius og H. R. Hiort-Lorenzen: Danske patrikske slægter, 1891 337–45. H. F. Kiær: Anesammenfald indenfor slægten Tutein, i Pers. hist. t. 13.r. IV, 1956 172–75. Lise Julie Tutein: En slægtsbog om familien Tutein i Danm., 1975.

Hans H. Worsøe

Tutein [ty'tæn], Frederik Christian **Ferdinand**, 1830–1912, politiker, godsejer. * 17.11.1830 på Marienborg, Møn, † 25.9.1912 i Randers, urne på Bispebjerg kgd. F: godsejer P. A. **T.** (1797–1885) og Anna Eckardt (1810–87). ~ 24.3.1862 i Hørmested med Jensine Christine Ørtoft, * 24.5.1840 i Dronninglund, † 30.3.1908 i Randers (~ 1° 1858 med gravør Oluf Elifsen Vedfald, ~ 1° med Mette Kirstine Larsdatter (Dam-

gaard), 1806–58), d. af urmager i Dronninglund, senere i Sæby Jørgen Christensen Ø. (1800-tidligst 60, ~ 2° 1855 med Marie Caroline Petersen, * 1829) og Elisabeth Jensdatter (1814–50).

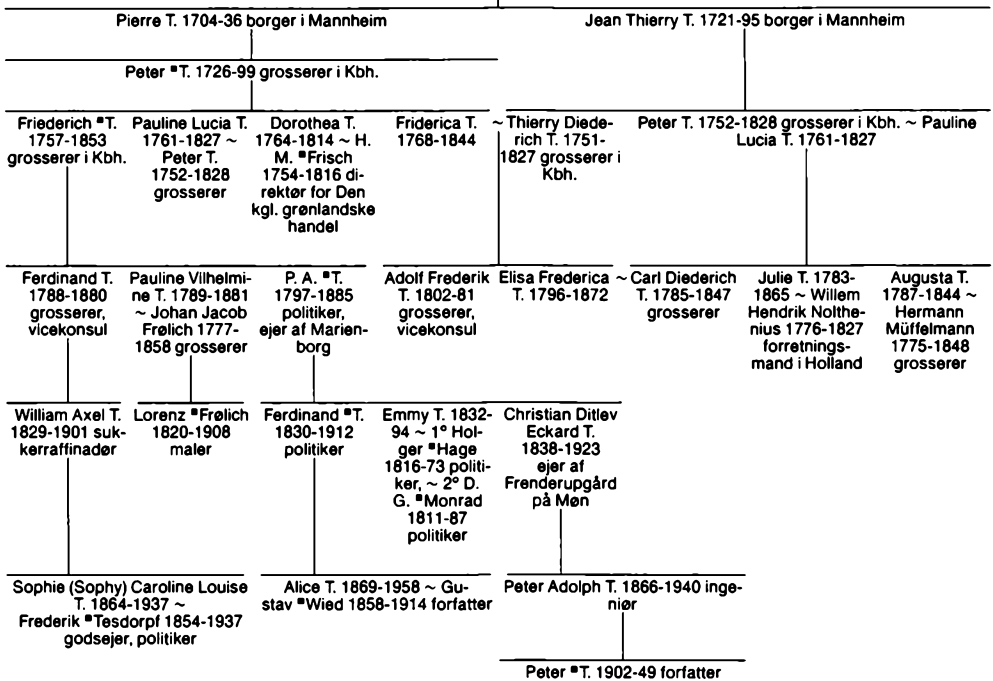
T. gik til søs som 16-årig, deltog i krigen 1848 som frivillig herregårdsskytte, blev student 1849, privat dimitteret, læste jura nogle år, var ansat på et handelskontor, drev 1861–65 en fiskeeksportforretning i Skagen og købte 1865 Høgholt hovedgård i Hørmested, Vendsyssel. Han byggede hovedbygningen om, anlagde et stort bibliotek og var en driftig landmand der 1887–94 var formand for Hjørring amts landboforening og sad i bestyrelsen for de forenede jyske landboforeninger 1890–93 og for landhusholdningsselskabet 1889–95. Politisk tilhørte han de nationalliberale og var medlem af rigsrådets folketing 1864–66. Ved juni-valget 1866 indvalgte han i folketinget i Frederikshavnkredsen, stemte for den reviderede grundlov, men faldt ved oktober-valget s.å. Modsat flertallet af nationalliberale sluttede han sig efter 1870 til venstre og stod C. **Berg** nær. Han tog ledende del i den til tider voldsomme venstreagitation i Vendsyssel og repræsenterede 1887–93 Nørre Sundby-kredsen i folketinget. Allerede 1888 var han blandt de forhandlingsvillige „limfjordspolitikere“ og gik over til Frede **Bojsen**, men måtte pga. sygdom opgive rigsdagsarbejdet og nedlagde sit mandat 1893. Han søgte 1898 forgæves valg i Nørre Sundby og nærmede sig i sine sidste år socialdemokratiet. Økonomiske vanskeligheder tvang ham 1899 til at sælge Høgholt. Fra 1903 var han klasselotterikollektor i Randers. Han var et godt, men uroligt hoved hvis ekscentricitet hans svigersøn Gustav **Wied** har benyttet i personskildringer hist og her i sine bøger. – T. var 1866 medstifter af dansk forening for lystsejlad, senere kgl. dansk yachtklub, og dens formand de første tre år. □ Afbildet på mal. af fem børn fra Marienborg af A. Schiøtt ca. 1840, brændt men bevaret i to kopier, den ene måske af Schiøtt selv. Litografi af I. W. Tegner, 1890, efter foto. Tegn. af Knud Gamborg, 1890, og udateret (begge Fr.borg). Foto.

N. P. Madsen-Mygdal: Politiske oplevelser, 1912 103–08. Vendsyssel tid. 26.9.1912. Socialdemokraten for Randers og omegn s.d. Politiken 27.9. s.å. Thomas Larsen: En gennembrudstid II, 1922. Aug. F. Schmidt i Ålborg stiftstid. 7.8.1955. Danske slotte og herregårde, 2. udg. red. Aage Roussel X, 1966 224f.

Povl Engelstoft*

Tutein [ty'tæn], Johann **Friederich**, 1757–1853, grosserer. * 9.9.1757 i Kbh. (Petri), † 6.3.1853 sst. (Petri), begr. i Petri k.s. kapel, senere flyttet til Hvedstrup k. F: grosserer Peter **T.** (1726–99) og

Pierre Tutein 1665-1778 borger i Mannheim

Pauline M. Rath (1725–99). ~ 10.12.1785 i Kbh. (Petri) med Regina Sophia Wraatz, * 7.10.1766 i Kbh. (Petri), † 9.3.1847 sst. (Petri), d. af fuld-mægtig, senere hofleverandør Martin Ludwig W. (1732–1806) og Henriette Wilhelmina Becker (1743–92). – Far til P. A. *T.

T. uddannedes til at overtage faderens forretning, og efter dennes død overtog han ledelsen af handelshuset og af de industrielle foretagender under firmanavnet Fr. T. & Co. Han uddannedes inden for kattunfabrikationen ved studierejse til England og Schweiz, lånte år 1800 40 000 rdl. til fabrikkens udvidelse, men opgav denne virksomhed 1806 i protest mod den førte erhvervs politik, særlig toldloven af 1797. T. videreførte i øvrigt husets aktiviteter inden for handelen med kolonialvarer og han var inter-sent i sukerraffinaderiet St. Croix. T. førte sin forretning frelst gennem krigsårene 1807–14 hvor han lejlighedsvis spillede en vis politisk rolle ved lån til staten, leverancer til det offentlige og ved efter Kbh.s bombardement 1807, hvor T. selv led store tab, at arbejde ivrigt for afslutning af våbenstilstand. T.s position inden for det københavnske storborgerskab var grundmuret. 1808 udnævntes han til preussisk generalkonsul, hvilket hverv han nedlagde 19.4.1848 som en na-

tionale protesthandling, og han var 1832–42 for-mand for Grosserersocietetet. – Det T.ske hjem, om vinteren i den statelige gård Vimmelskaftet 47, om sommeren på Rosendal på Østerbro (er-hvervet 1802) eller på hovedgården Edelgave (købt 1809) spillede en betydelig rolle i tidens selskabelige liv. Her dyrkedes bl.a. musik, og komponisten C. E. F. *Weyse færdedes her. T.s patricier-holdning – han gik selv under tilnavnet „den lille Marquis“ – afspejlede ikke mindst i den hårdhændede indgriben i kærlighedsforholdet mellem Weyse og datteren Julie. Som type og som erhvervsdrivende står T. som karakteri-stisk udtryk for forholdene i den københavnske storhandelsverden omkr. år 1800. – Etatsråd 1840. □ Mal. af P. Cramer, 1768. Pastel af C. Horneman, 1813 (Grosserersocietetet). Afbildet på tegn. af familien, if. traditionen udført af L. Frølich, 1835, efter denne litografi. Mal. af A. A. Müller udst. 1843. Tegn. af L. Frølich udat. og 1845, efter sidstnævnte litografi af I. W. Tegner og af P. Gemzøe. Buste af J. A. Jerichau, bemalet af L. Frølich (Fr.borg). Flere mal. af ukendte kunstnere.

Marcus Rubin: 1807–14, 1892 (reproudg. 1970) 90 197 452. Samme: Fr. VIs tid, 1895 (reproudg. 1970) 110. Lorenz Frølich. Egne optegn. og breve, udg. F. Hendrik-sen, 1920–21 6–11. Axel Linvald: Kronprins Frederik

Tutein, Friederich

og hans regering, 1923 (reproddg. 1978) 350 358. [W. Kornerup]: En københavners medd. om sit hjem og sin by, 1924 (fot. opr. 1973) = Memoirer og breve XLII 70f. Johs. Werner: Chr. Wilh. Duntzfelt, 1927. P. P. Sveistrup og Rich. Willerslev: Den danske sukkerhandels og sukkerproduktions hist., 1945 134. Lise Julie Tutein: En slægtsbog om familien Tutein i Danm., 1975 16–32.

Claus Bjørn

Tutein [ty'tæŋ], Peter Adolph, 1797–1885, landmand, politiker. * 10.12.1797 i Kbh. (Ty. ref.), † 16.7.1885 på Marienborg, begr. i Damsholte. F: grosserer, fabrikant Friederich *T. (1757–1853) og Regina S. Wraatz (1766–1847). ~ 3.5. 1828 på Witmold i Holsten med Anna Eckardt, * 24.5.1810 på St. Croix, † 31.3.1887 på Marienborg, d. af købmand, senere toldintendant, postmester, etatsråd Christian Ditlev E. (1774–1843) og Adriane Louise Benner († senest 1843). – Far til Ferdinand *T.

T. blev student 1851, privat dimitteret og cand. jur. 1818, men den store grosserers søn valgte at blive landmand. For sin uddannelses skyld søgte T. til den nordtyske landbrugsteoretiker Albr. Thaer der havde en menighed inden for det store landbrug i Danmark som i andre lande. T. købte 1821 godset Marienborg på Møn for 228 000 rdl. og blev som godsejer en dygtig og ivrig fremskridtsmand der uden hensyn til landlige traditioner ville rationalisere bedriften og havde en forretningsmands sans for hvad der kunne betale sig. 1874 købte han den tørlagte Kostervig for 130 000 rdl. Han lod 1853–55 opføre en ny, italiensk inspireret hovedbygning. På den jord han selv direkte rådede over var det let nok for ham at gennemføre sine ideer, men når han ville udbrede fremskridtet til bøndergodset stødte han på fæstevæsenet i den bestående skikkelse som en hindring herfor. 1831 indsendte han til Frederik VI et forslag til visse ændringer i retsforholdet mellem godsejere og fæstere med en meget mørk skildring af fæstegodsets daværende tilstand. Forslaget vandt bifald og affødte et udkast der blev forelagt de første stænderforsamlinger 1835–36.

T. var selv medlem af Roskilde stænder fra 1834 til 1848 (uden dog at møde 1842) som repræsentant for sædegårdsejerne. Under samlingen 1835–36 kæmpede han med glødende iver for antagelsen af det omtalte lovudkast hvorefter godsejeren skulle have mere ret over for den for sømmelige fæster, ganske særlig ved at få udpantningsret med hensyn til den afgift han betingede sig som erstatning ved hovediets ophævelse. Udkastet der havde skarpe modstandere som J. C. *Drewsen og T. *Algreen-Ussing blev i det væ-

sentlige billiget af begge stænderforsamlinger og førte til en forordning af 9.3.1838 hvorved der bl.a. gennem den nævnte erstatningsret skulle være sikret den fremskridtsvenlige godsejer bedre vilkår, men som dog ikke fuldt ud kunne tilfredsstille en mand som T. Han ville helst om det var muligt se selve fæstevæsenet som institution afskaffet og gjorde sig 1837 (i en anmeldelse i Maanedsskrift for Litteratur XVII, af A. F. Bergsøes bog om C. D. F. Reventlow) til talsmand for den tanke at hele landboforfatningen i overensstemmelse med tidens ledende økonomiske ideer burde reformeres i retning af fuld frihed i jordbesiddelsen og derfor også fri rådighed for godsejerne over deres fæstegods. T. havde personlig svært ved den nøje overholdelse af de mange regulerende bestemmelser, og han hørte til de godsejere der i den anledning i 1840'erne skulle blive hårdest angrebne i Almuevennen. Senere skaffede han sig af med en stor del af sit fæstegods ved bortsalg.

T. var modstander af den begyndende bondebevægelse, men uden for landbospørgsmålenes område havde han nær føling med den almindelige liberale bevægelse i stænderforsamlingernes tid. Han stillede i den første stændersamling et af forslagene om indskrænkning af statens udgifter, et forslag stærkt præget af agrarisk tankegang, men vedblev dog ikke at være en så hårdnakket angriber af regeringen på dette punkt som Algreen-Ussing. Derimod gik han videre end denne i spørgsmålet om fri forfatning, og under den bevægede stænderdebat 1840 om skattebevillingsretten udtalte han dristigt at der ikke fandtes den fornødne tillid til kronprinsen (Frederik VII) som vendende bærer af enevoldsmagten. 1842 skrev han i Dansk Ugeskrift 2.r. I om det hensigtsmæssige ved en konstitutionel ordning med fyldig repræsentation i et særligt overhus for lens- og stamhusbesiddere, kongemagten, gejstlige og verdslige embedskorporationer. T.s liberalisme var stede forbundet med en nøje varetagelse af jordbesiddernes interesser. T. var folketingsmand for Horsens 1854–56, rigsrådsmedlem 1856–57. – Hofjærgermester 1847. – R. 1840. K.² 1871. K.¹ 1884. □ Afbildet s.m. moderen på mal. af Jens Juel ca. 1800, hertil forarbejde i pastel. Mal. af A. A. Müller. Biskuitbuste 1869. Relief på mindsten 1871 (ved Marienborg). Mal. af Carl Meyer Ross, 1877. Buste på gravstenen. Foto.

A. S. Ørsted: Af mit livs og min tids hist. I–IV, 1851–57. N. Neergaard: Under junigrundloven I–II, 1892–1916 (reproddg. 1973). A. F. Krieger: Dagbøger I, 1920. Lorenz Frølich. Egne optegn. og breve, udg. F. Hendriksen, 1920–21. Morten Pontoppidan i Gads da. mag. XVIII, 1924 434–41. Hans Jensen: De danske stænder-

forsaml.s hist. I-II, 1931-34. Lise Julie Tutein: En slægtsbog om familien Tutein i Danm., 1975 46-50.

Claus Bjørn (Hans Jensen)

Tutein [ty'tæŋ], **Peter**, 1726-99, grosserer, * 11. 10.1726 i Mannheim, † 7.12.1799 i Kbh. (Petri), begr. sst. (Ass.), senere flyttet til Hvedstrup k. F: Pierre T. og Elisabeth Henri. ~ 12.5.1756 i Kbh. (Petri) med Pauline Marie Rath, * 24.12.1725 i Stolzenau, † 28.12.1799 i Kbh. (Petri) (~ 1° med strømpevæver Jacob Ernst Bruckner, † 1755), antagelig d. af amtsfoged Bernhard R. og Dorothea Stäckelmann. - Far til Friederich *T.

T. kom i handelslære i byen Landau, men rejste 1748 til Kbh. hvor han fik ansættelse ved handelen og bl.a. forestod Peter De Windtz' forretning efter dennes død. 1756 etablerede han sig som selvstændig købmand og han gjorde sig snart gældende som en periodens førende storhandelsmænd. Hans forretning omfattede især kolonialvarer, og huset var en af rigets største importører af kaffe. T. drev en stor sukkerhandel, og han havde omfattende forretninger med Asiatisk Kompagni. T. var som andre storhandlende tillige reder hvis skibe gik til kolonierne, enkelte i trekantsfarten Danmark-Guinea-Vestindien. T. var ligeledes engageret i en række industrielle foretagender. Ved sit ægteskab overtog han en tidligere oprettet strømpefabrik, men mere betydning fik hans samarbejde med Reinhard *Iselin der havde anlagt en kattunfabrik ved Klampenborg. Denne flyttedes 1766 til Østerbro hvor den forenedes med en af F. *Holmsted tidligere anlagt virksomhed. 1779 fik T. privilegium til at oprette en silkebåndsfabrik på ejendommen Blågård som han havde erhvervet til samme formål, men den kom ikke i gang og Blågård afhændedes n.å. til staten. 1783 fik T. i lighed med en lang række øvrige storhandlende statstilskud for at afbøde virkningerne af de vanskelige forhold for den hjemlige handel og industri som freden i Versailles medførte. 1788 indgav T. s.m. fornævnte Reinhard Iselin en betænkning vedr. den førte merkantilistiske erhvervspolitik der mandede ud i en stærk kritik af denne. T.s position som en af Kbh.s ledende storhandelsmænd var hurtigt blevet restitueret, og ud fra T.s egen vurdering af sin situation i forbindelse med indkomstskatten af 1789 og indsamlingen til Christiansborgs genopbygning 1794 kan man placere huset T. blandt hovedstadens førende i rækken efter Niels *Ryberg og Frédéric de *Coninck. T. blev 1769 medlem af Grosserersocietetet. Fra 1783 ejede han landstedet Sneglebakken i Lyngby. □Mal. af P. Cramer, 1768. Mal. af C. A. Lorenzen, 1786 (tidligere Petri k., Kbh.), efter dette kopi. Mal. af Jens Juel, 1788 (Fr.borg), efter det-

te tre kopier, den ene af John Frisch, 1860. Relief af J. J. Schmid. - Gravmæle raderet af G. L. Lahde efter tegn. af N. Abildgaard.

C. Nyrop: J. F. Classen, 1887 XXXVI. Aage Friis: Bernstorfferne og Danm. II, 1919 247-49. J. O. Bro-Jørgensen i Industriens hist. i Danm., udg. Axel Nielsen II, 1943 (repro. 1975) 187f. P. P. Sveistrup og Rich. Willerslev: Den danske sukkerhandels og sukkerproduktions hist., 1945 119f. Aage Rasch: Niels Ryberg, 1964 150 159 363f. Lise Julie Tutein: En slægtsbog om familien Tutein i Danm., 1975 4-13.

Claus Bjørn

Tutein [ty'tæŋ], **Peter**, 1902-49, forfatter. * 2.4.1902 i Varde, † 9.11.1949 i Borsholm, Tikøb sg., begr. i Kbh. (Bispebjerg). F: ingeniør Peter Adolf T. (1866-1940) og Ada Charlotte Alette Luise komtesse von Luckner (1875-1945). ~ 1° 1.7.1930 i Kbh. (b.v.) med Gertrud Birgitte Vedel, * 25.2.1910 i Kbh. (Helligånds), † 6.2.1978 i Kbh. (~ 2° 1933 med landsretsagfører Henry Fischer Hansen, 1901-82; ægteskabet opløst; ~ 3° Guy H. W. Boys), d. af portrætmaler Herman *V. (1875-1948) og pianist Karen Wellmann (1875-1951). Ægteskabet opløst 1933. ~ 2° 5.5.1933 i Bidstrup (b.v.) med Else Marie (Bitti) Berg, * 1.4.1906 på Frbg. (Markus), † 20.3.1979 i Søllerød, d. af stabslæge Hans Vilhelm B. (1840-1937) og Ingeborg Lange (1873-1958). Ægteskabet opløst 1944. ~ 3° 12.5.1944 i Esbønderup (b.v.) med Inger Marie Elisabeth Jørgensen, * 25.6.1914 i Hylleholt, d. af møller Otto J. og Anna Johanne Petersen. Ægteskabet opløst. ~ 4° med Elisabeth Marie Permin, * 27.9.1917 i Nr. Herlev, † 30.5.1983 i Kbh. (Islev), d. af inspektør på Borsholmgård i Tikøb Aage Chr. Hoffmann P. (1890-1965) og Agnes Emilie Hansen (1895-1967). Ægteskabet opløst.

T. tog realeksamen fra Birkerød kostskole 1918 og blev derefter landvæseneselev på Spanager og fangstmand og jæger i Grønland 1921-24 og 1925-26. Han var på hval- og sælfangst i Hvidehavet 1925 og 1935, opholdt sig i Sydamerika 1929, i USA og Canada 1929 og 1935 og levede derefter som forfatter i Borsholm. T. debuterede med en artikel om sælfangst i Aalborg Amtstidende 1925, og den betydeligste del af hans forfatterskab bygger da også på rejser og oplevelser uden for Danmark. Det skildrer det dramatiske men også isolerede liv i den arktiske verden, fangststationernes ensomhed, jægerens barske tilværelse i ødemarkens kulde og mørke. Størst succes fik T. med sin første roman *Fangstmænd*, 1928 der oversattes til flere sprog, men af højere kvalitet er de to bind, *Larsen*, 1929 og *Larsen vender hjem*, 1931. I *S/S Bolivia*, 1930 skildrer T. sin sydamerikanske rejse, i *Ude ved Havet*, 1945 beskriver han livet i Norrland mens *Taage i Fjorden*, 1946 er en historisk roman fra Grøn-

Tutein, Peter

land. T. skrev også om andre emner, men mens hans arktiske bøger lever i kraft af en elementær men djærv karaktertegnning, dramatisk handlingsgang og levende naturskildringer må romaner som *Madeleine*, 1944 og *Madeleine i Paris*, 1945 henregnes til den lettere underholdningslitteratur. Værdifuld er derimod erindringsbogen *Grøn ungdom hele livet*, 1950. Mellem 1932 og 1946 udsendte statsradiofonien en lang række utrykte hørespil af T.; desuden var han bidragsyder til flere dagblade og tidsskrifter, bl.a. Kulturkampen og han var ligeledes virksom som oversætter af amerikansk litteratur. – T. modtog Emma Bærentzens legat 1936 og Forfatterforbundets legat 1945. □Tegn. af John Eckhard Tutein 1913 og 1920 (begge Kgl. bibl.). Mal. af Jul. Paulsen, 1926 og af Preben Wilmann, 1929. Tegn. af Otto Christensen 1929 og 1938, af Hans Bendix udst. 1930 og akvarel af Carl Jensen udst. 1931. Afbildet på dobbeltportræt af H. Vedel. Foto.

P. T.: *Grøn ungdom hele livet*, 1950 (ny udg. 1969). Interview i *Socialdemokraten* 9.4.1944. – H[ans] B[rix] i *Nationaltid.* 22.10.1929. Chr. R[imestad] i *Politiken* 8.11.1930. Peter Freuchen sst. 1.12.1931. J[ohs.] L[jindskov] H[ansen] sst. 17.11.1949. Tom Kristensen sst. 4.10.1950. Karl Bjarnhof i *Socialdemokraten* 16.6.1940. Pr[eben] Wilmann] sst. 17.11.1949. J[ohs.] L[jindskov] H[ansen] i *Forfatteren*, 1949 nr. 3. [Henrik] Rech[endorff] i *Berl. tid.* 17.11.1949. – Papirer i Kgl. bibl.

Sven H. Rossel

Tuve, †1230, biskop i Ribe. †26.2.1230, begr. i Ribe domk.

T. var ærkedegn i Ribe da han 1214 blev valgt til biskop. Det var første gang kapitlet havde hævdet sin valget; hidtil havde kongerne altid gjort deres indflydelse gældende. S.å. oprettede han tre nye kanonikater, og da domkapitlet opgav fælleslivet og konstituerede sig som sekulært kapitel stadfæstede han denne ordning, men fastsatte med det samme at den ikke residerende kannik skulle holde en vikar og ikke have indtægt af domkapitlets fællesfond (mensa communis). Strenge bisper, ivrige for kirkelig reform, havde kæmpet for at bevare fælleslivet, men den almindelige udvikling bar hen mod de sekulære kapitler. T. var i øvrigt nidkær for præstestændens cølibat og utvivlsomt til stede på den synode pavens legat Gregorius de Crescentio holdt i Slesvig omkring 1.11.1222 hvor det blev bestemt at præstesønner ikke kunne tage arv, en bestemmelse som det stærke slægtsammenhold gjorde uigennemførlig. I vinteren 1222–23 opholdt T. sig i Estland hvor han afløste ærkebiskop Anders *Sunesen på en udsat post. Ved hans hjemkomst rantes riget af en stor ulykke da kong Valdemar II blev overfaldet på Lyø. Bi-

skop T. var med i slaget ved Børnhoved hvor han blev taget til fange. For 700 mark sølv måtte domkapitlet løskøbe ham, og endnu henvend en snes år efter tyngede gælden.

Scriptores rerum Danicarum V, 1783 541. Saml. af adkomster . . . for Ribe domkapitel og bispestol (Ribe oldemor), udg. O. Nielsen, 1869 34f 36 39 40. Kirkehist. saml. 6.r.l, 1933–35 25f 31–33 (Ribe bispekrønike). Niels Skyum-Nielsen: *Kvinde og slave*, 1971.

Ellen Jørgensen*

Tuxen

Slægtens første kendte mand er sognepræst i Store Solt i Sydslesvig Lorenz T. (–1612) der fra Flensborg blev dimitteret til Rostock universitet 1570.

Den i 1749 adlede slægt de T. nedstammer gennem flere kvindeled fra ridefoged Lorenz *T.s datter Sophie Amalie T. (1658–1730) gennem hendes andet ægteskab med justitsråd Severin *Rasmussen (ca. 1655–1727).

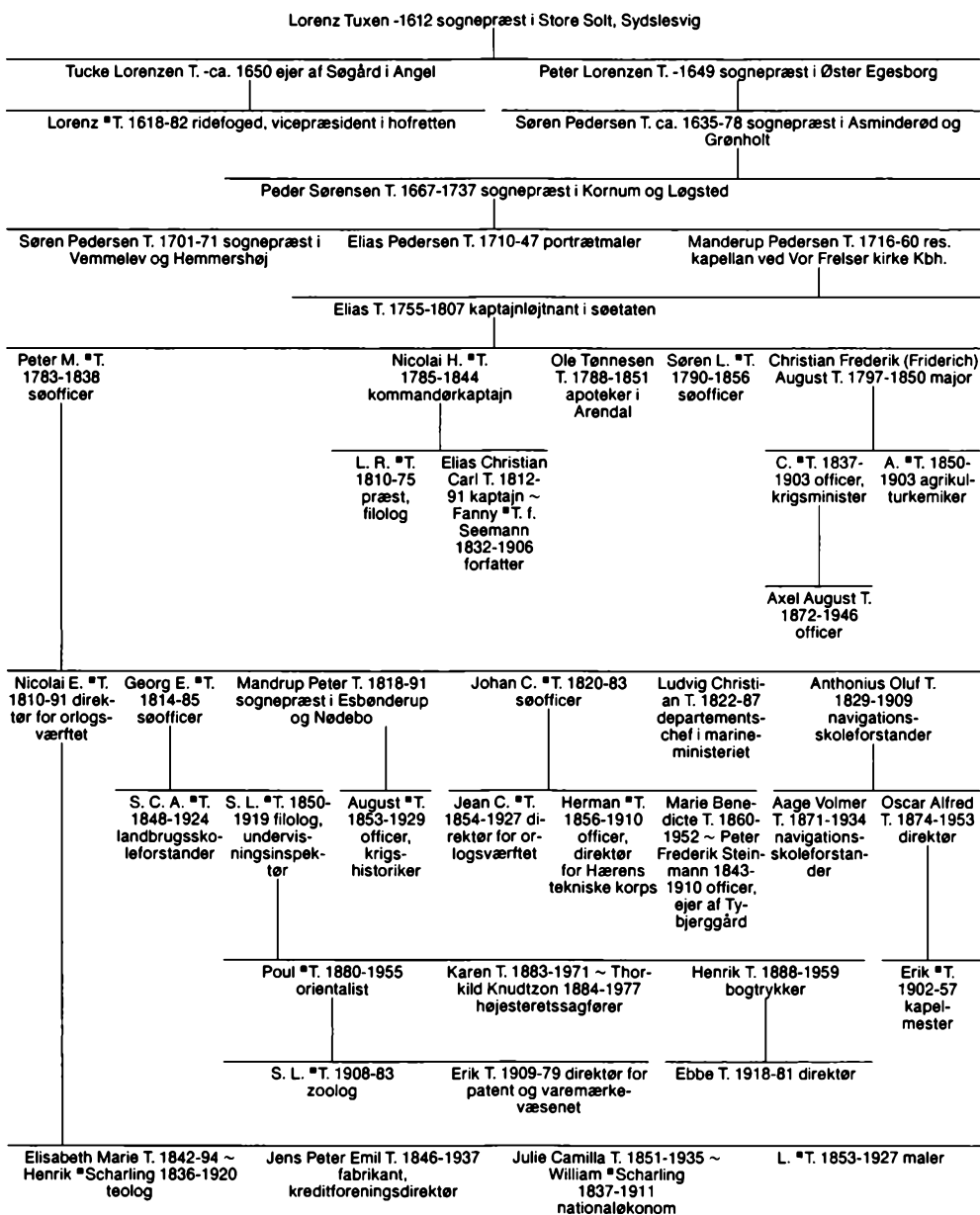
Jean C. *T. var ~ Emma Frederikke Margrethe Hansen, d. af etatsråd Alfred *H. (1829–93). Nicolai H. *T. var ~ Anna Kirstine Fogtman, d. af by- og herredsfoged Laurids *F. Poul *T. var 1° ~ Anne Margrethe Møllerup, d. af museumsdirektør W. *M.

Th. Hauch-Fausboll: *Slægthåndbogen*, 1900 1094–1109. A. P. Tuxen: *Slægten Tuxen 1550–1800*, 1928. *Danm.s adels årbog* LI, 1934 257–61.

Hans H. Worsøe

Tuxen, Christian Frederik August, 1850–1903, agrikulturnkemiker. *29.12.1850 i Kbh. (Frue), †3.11.1903 sst., begr. sst. (Ass.). F: major Christian Frederik (Friderich) August T. (1797–1850, ~1° 1834 med Friederika Elisabeth Sommer, 1803–47) og Johanne Mariane Jensen (1811–89). Ugift. – Halvbror til C. *T.

T. blev efter afsluttet skolegang i v. Westens institut uddannet ved landbruget, kom til landbohøjskolen hvor han blev landbrugskandidat 1874 og n.å. ansat som assistent ved det kemiske laboratorium under professor C. T. *Barfoed. Han udførte her en række jordbundskemiske undersøgelser som de første år især angik skovjorder. Han offentliggjorde *Nogle Analyser af Hedejord* (Tidsskrift for Skovbrug, 1876) og udførte analyserne til P. E. *Müllers berømte studier over skovjord. I hans agrikulturnkemiske arbejder kom tidens mange nye problemer vedrørende kunstgødningens anvendelse til at spille en betydelig rolle, og sine resultater meddelte han især i en lang række afhandlinger i *Tidsskrift for Landøkonomi* 1881–98 og fra 1896 i *Nyt Tidsskrift for Fysik og Kemi*. En del af hans undersøgelser vedrørende gødningslæren offentlig-

gjordes i Landwirtschaftliche Versuchsstationen. T. var med sine første arbejder udpræget kemiker, men forholdene på landbohøjskolen førte ham tillige ind på jordbundslæren. Under en vakanke havde han holdt forelæsninger herover, og ved siden af sin assistentstilling ved laboratoriet virkede han 1881-92 som docent i jordbundslære. 1892 udnævntes han til lektor i agrikultur-

kemi og jordbundslære og 1903 kort før sin død til professor. T.s virksomhed på geologiens område blev til at begynde med fra fagfolks side betragtet med nogen skepsis, og hans 1881 udgivne lærebog *Kortfattet Jordbundslære med særligt Hensyn til den danske Jordbund* blev gjort til genstand for en ikke uberettiget kritik, men han viste hurtigt at han formåede at fylde sin plads.

Tuxen, A.

Med stor energi og varm interesse for faget kastede han sig over geologien, udvidede og forbedrede lærebogen som kom i flere udgaver (4. udg. 1904 ved K. Rørdam). Ved sine livlige forelæsninger forstod han at vække de studerendes interesse for geologien, og ved rejser og indkøb skabte han en fortrinlig mineralogisk samling. En årrække arbejdede han på at samle materiale til et meget tiltrængt dansk jordbundskort som han dog ikke nåede at få publiceret. Hans oversigtskort der findes på landbohøjskolen er bl.a. anvendt i H. C. Larsen: Statens Forsøgsvirksomhed i Plantekultur (1923). T. var medstifter af Kemisk forening og nogle år medlem af Dansk geologisk forenings bestyrelse. Med sit hjertelige væsen og muntre lune var han afholdt af elever og fagfæller.

V. Hintze i Medd. fra da. geologisk foren. IX, 1903 69–71. Nationaltid. 4.11.s.å. Odin T. Christensen i III. tid. 15.11.s.å.

Aksel Milthers*

Tuxen, August Peder, 1853–1929, officer, krigshistoriker. * 4.3.1853 i Tandslet, Sønderborg, † 6.1.1929 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: sognepræst, sidst i Esbønderup og Nødebo, Mandrup Peder T. (1818–91) og Louise Antoinette Bournonville (1831–1906). ~ 6.11.1888 i Helsingør med Ingeborg Nicoline Sophie Jørgensen, * 18.5.1865 i Helsingør, † 11.10.1947 i Kbh., d. af konst. overlæge, senere stabslæge Jørgen Peter J. (1833–1912) og Frederikke Wilhelmine Emilie Holm (1842–1913).

T. blev student 1871 fra Fr.borg, blev 1874 sekondløjtnant i ingeniørerne, gennemgik 1873–76 officersskolen og blev premierløjtnant i fodfolket, blev kaptajn 1885 og var stabschef ved en brigade fra 1893 til 1899 da han blev oberstløjtnant og chef for 2. bataljon. 1906 blev han oberst og chef for 3. regiment, 1908 generalmajor og chef for 2. jyske brigade, 1910 chef for 3. division (Viborg), 1911 generalløjtnant. Han var chef for 2. generalkommando til 1917 da han overtog 1. generalkommando og var fungerende overgeneral indtil han 1918 afskedigedes efter ansøgning. Han befandt sig ikke godt i samarbejdet med det radikale ministerium. T. begyndte allerede i 1880'erne at offentliggøre krigshistoriske artikler og fra 1901 til sin død var han leder af generalstabens historiske arbejder og havde forud nogle år været medarbejder ved Meddelelser fra Krigsarkiverne. – Han var rustet med en fortræffelig hukommelse, var hurtig og skarp i opfattelse, personlig en dygtig fører, skyede ikke at tage ansvar og gennemførte sikkert og myndigt sine anordninger. Eksercermester var han ikke, mens tjenesten i marken, praktisk som teoretisk,

havde hans fulde interesse, og her virkede han med stor dygtighed i uddannelsen af de undergivne til førere. Han kunne synes noget tilknappet, men hans usædvanlige intelligens og kundskabsfylde medførte at han nærmest var ens over for alle, og inden for det beherskede ydre var der både velvilje og varme. Han var en venesæl natur, rørende trofast og hensynsfuld over for gamle kammerater. Efter en militær studierejse til Italien indførte han tiltrængte friere former ved rekrutuddannelse. Han var et meget betydeligt sprogtalet og fulgte til sine sidste år forelæsninger på universitetet, var selv en elegant taler og foredragsholder, klar og vittig. Hans hjemstavn, Als, og hans jævnaldrende der bevarerede stedse en udsøgt plads i hans hjerte.

Som krigshistoriker står T. ved siden af den ældre F. H. *Jahn og C. T. *Sorensen og havde begges bedste egenskaber. Skønt han i lange tidsrum var bundet til provinsgarnisoner, var han en yderst flittig arbejder i arkiver og biblioteker hjemme og i udlandet og har gennemgået et mægtigt kildestof som han behandlede efter moderne kildeforsknings grundsætninger. Hans hovedværk var det statelige *Bidrag til den store nordiske Krigs Historie* hvis I. bind udkom 1899, 8. bind, indtil og med 1716, 1927, da den hjernevækkelse der fældede ham tog fat. Hans rekognosceringer og beskrivelser af slagfelterne, således som de måtte have foreligget dengang, er fortrinlige, og hans fremstillinger af kampene levende og overskuelige. I sin bedømmelse af de kæmpende er han fuldstændig objektiv; for ham er begge parter mænd, soldater, der gør deres pligt. I stigende grad gik han ind på politiske og økonomiske forhold og deres sammenhæng med krigsførelsen. Hans videnskabelige produktion gav ham en anset stilling blandt historikere af fag: han blev stedse anerkendt som deres jævnbyrdige fagfælle og færdedes gerne iblandt dem. I tidens løb havde han et antal skiftende medhjælpere, men udarbejdede selv og alene sine koncepter og renskrifter. Også personalhistorien havde hans fulde interesse: en række år var han virksomt medlem af bestyrelsen i Samfundet for dansk genealogi og personalhistorie, og 1924 udsendte han det fornøjelige arbejde om P. V. *Løvenørn. Over for begyndere på det militærhistoriske område var han stedse en interesseret og effektiv hjælper. Af hans artikler i Militært Tidsskrift skal nævnes *Royal Danois* (XVII, 1888), *Den paatænkte Overgang til Skaane 1809* (XXIII, 1894) og *Slaget ved Sehested* (XXXVI, 1907), i Historisk Tidsskrift navnlig *Tscherning, Hedemann, Læssøe Marts-Juli 1848* (9.r.IV, 1925–26). Til Karolinska förbundets årsbok 1925 skrev han *Danske Gesandtskabsberetninger*

1716–17. Til „Museum“ leverede han flere artikler, og i Sønderjydske Aarbøger 1925 har han meddelt flere af sine minder om Als og alsingerne. Til C. F. Brickas Dansk biografisk Lexikon skrev han et antal artikler. Han var fra 1913 medlem af Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie og sprog, blev 1918 æresdoktor ved universitetet i Lund, 1928 medlem af Krigsvetenskapliga akademien i Stockholm. – R. 1896. DM. 1903. K.² 1909. K.¹ 1913. S.K. 1916. □ Barneportræt af E. Lehmann, 1855. Skitse af L. Tuxen ca. 1925. Foto.

Selvbiografi i Inbjudning till filos. doktorspromotion vid Lunds univ., 1918 LIII. Interview i B.T. 22.10.1924. A. P. T. i Sønderjydske årbøger, 1925 78–107 196–224. – Arnold Lobedanz: Rekrutuddannelse, 1901. Studenterne fra 1871, 1912 13. [K. C. Rockstroh m.fl.:] Bidrag til 15. bataillons hist., 1928 250–61. Berl. tid. 7.1.1929. Politiken s.d. J. V. C. Gørtz og K. C. Rockstroh i Militært t. LVIII, 1929 17–20. H. Hjorth-Nielsen i Pers. hist. t. 9.r.II, s.å. 79f. Axel Linvald i Hist. t. 9.r. VI, s.å. 294f. P. Munch: Erindr. III, 1961. Ole A. Hedegaard: Generallojtnant A. P. T., 1982. – Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark. (forsvarets ark.). Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Rockstroh*

Tuxen, Christian Frederik Frands Elias, 1837–1903, officer, krigsminister. * 14.2.1837 i Kbh. (Garn.), † 23.2.1903 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: premierlojtnant, senere kar. major Christian Frederik (Friderich) August T. (1797–1850, ~ 2° 1849 med Johanne Mariane Jensen, 1811–89) og Friederika Elisabeth Sommer (1803–47). ~ 16.12.1863 i Ringsted med Johanne Clementine Marie Lassen, * 3.8.1842 i Ringsted, † 24.10.1911 på Frbg., d. af købmand Jens Holger Ferdinand L. (1809–77) og Elise Birgithe Sophie Ultima Henriksen (1819–82). – Halvbror til A. *T.

T. var landkadet 1853–55, blev 1855 sekondlojtnant i infanteriet (anc. 1854), gennemgik Den militære højskole 1857–59 og 1861–63 (generalstabsafdelingen), deltog som brigadeadjutant og kar. premierlojtnant i krigen 1864 og var derefter et par år til praktisk tjeneste. 1867–73 var han ved generalstaben, til 1879 atter til praktisk tjeneste – fra 1875 som kaptajn – herefter til 1886 i generalstaben, men fra 1882 til tjeneste i krigsministeriet umiddelbart under J. *Bahnsøn, blev 1886 oberstlojtnant og bataljonschef, 1889 chef for generalstabens taktiske afdeling, 1895 oberst, 1897 stabschef ved I. generalkommando, men indtrådte maj s.å. i det Hørringske kabinet som krigsminister og gik uden for nummer. Som minister skulle han søge Kbh.s befæstning afsluttet for særligt bevilgede midler i overensstemmelse med det politiske forlig 1894. Disse midler flød meget sparsomt, og efter at der i sommeren 1898 på forventet efterbevilling havde været anvendt

omtrent ½ mio. kr. til forstærkning af søbefæstningen, forøgedes modstanden i folketinget over for militære bevillinger, hvorfor T. aug. 1899 trak sig ud af ministeriet. Han udnævntes s.å. til regimentschef, blev n.å. generalmajor og brigadefører i Kbh. i hvilken stilling han døde efter længere tids svagelighed. – T. var medlem af kommissionen 1880 om befæstede punkter i Jylland, af den store befæstningskommission af 1883 og foretog flere gange tjenesterejser i udlandet. 1879–87 var han lærer i krigskunst ved officersskolen og udarbejdede i den anledning en del lærebøger, bl.a. *Strategiens Grundsætninger og de forenede Vaabenarters Taktik*, 1881 og *Krigskunstens Udvikling*, 1883. Mens han var chef for taktisk afdeling udarbejdedes under hans personlige ledelse og stærke deltagelse trebindsværket *Den dansk-tydske Krig 1864 (1890–92)* der vel bragte mange oplysninger om faktiske forhold, men i øvrigt kun er refererende og ikke helt tilfredsstillende. T. var en kundskabsrig, meget flittig mand hvis stilistiske evner jævnlig benyttedes af Bahnsøn til i dagspressen og andetsteds at belyse aktuelle militære spørgsmål. Han kunne være en meget skarp debattør. I Krigsvidenskabeligt selskab holdt han mange foredrag, navnlig om taktiske og krigshistoriske forhold, var en flittig medarbejder ved Militært Tidsskrift og har også til Vort Forsvar skrevet en del artikler. – R. 1864. DM. 1885. K.² 1896. K.¹ 1898. F.M.I. 1893. □ Træsnit 1876. Foto.

P. Nieuwenhuis i III. tid. I.3.1903. Militært tid. XIII, s.å. 166f. Generalstaben 1808–1908, 1908. N. P. Jensen: Livserindr. II, 1916. Troels Fink: Ustabilt balance, 1961 84–86. Ole A. Hedegaard: Generallojtnant A. P. Tuxen, 1982.

Rockstroh*

Tuxen, Erik Oluf, 1902–57, kapelmester. * 4.7.1902 i Mannheim, Baden, Tyskland, † 28.8.1957 i Kbh., begr. Rødovre kgd. F: direktør, civilingeniør Oscar Alfred T. (1874–1953, ~ 2° 1934 med Margrethe Hansen, 1905–68) og Louise Hansen (1873–1960). ~ 1° 1.5.1930 i Kbh. (b.v.) med sanger Marie Louise (Marlis) Kalbfuss, * 6.10.1902 i Darmstadt, Hessen, Tyskland, d. af købmand Wilhelm Christian Theodor K. (1873–1940) og Emilie Riggenbach (1874–senest 1945). Ægteskabet opløst 1936. ~ 2° 15.9.1936 i Tikøb (b.v.) med Ettie Michaelsen, * 5.4.1913 i Kbh. (~ 2° med revisor Erik Alexander Hellsten, * 1906), d. af direktør, grosserer Carl Johan M. (1885–1963) og Vera Levin (1893–1974). Ægteskabet opløst. ~ 3° 24.6.1952 i Kbh. (b.v.) med Ruth Poulsen, * 27.8.1927 i Kbh. (Tim.) (~ 1° med underdirektør Carl Asvar Ejerskov, * 1907, ~ 3° 1971 med

Tuxen, Erik

direktør Oluf Axel Vilhelm Wigén, * 1916), d. af arkitekt, kreditforeningsdirektør Ejnar Poulsen (1897–1968) og senere beskæftigelsesterapeut Inger Sjøstedt (* 1903).

Efter en studentereksamen i Odense 1920 kom T. på kunstakademiets bygningstekniske skole hvorfra han fik afgang 1923. Men han kom aldrig til at virke som arkitekt fordi musikken efterhånden betød langt mere for ham. Han kastede sig straks ud i studierne – herhjemme hos Rudolph Berg (musikteori) og N. O. *Raasted (klaver og orgel). I Mannheim fortsatte han hos Ernst Toch, og 1925 blev han repetitør ved den stedlige opera. Så drog han videre til Wien hvor han fik danskeren Victor *Schlöer som lærer i klaverspil. 1926–27 fortsatte han sine studier i Berlin. I sommeren 1927 deltog han i Lübeck-operaens gæstespil i Dyrehaven, og det bevirkede at han blev ansat ved operaen i Lübeck som repetitør og hjælpekapelmester. Under sit ophold her (1927–29) komponerede og arrangerede han musik til en lang række forestillinger som han selv fik lejlighed til at dirigere – og han lærte derigennem dirigenthåndværket i praksis. I 1929 kom han tilbage til Dyrehaven for at dirigere musikken til *Volund Smed*, og det forårsagede at han blev knyttet til Det ny teater i Kbh. hvor han ledede den første danske opførelse af Bert Brechts og Kurt Weills Dreigroschenoper som på dansk kom til at hedde *Laser og pjalter*. Det blev hans gennembrud som dirigent. Den følgende sommer fortsatte han ved friluftsteatret i Dyrehaven hvor han dirigerede J. Offenbachs *Røverne*. Derefter blev han knyttet til Det kgl. teater i Adam *Poulsens korte direktørtid hvor hans gamle lærer Victor Schlöer var musikchef. Her dirigerede T. Ernst Krenek's opera *Johnny spielt auf* som var stærkt inspireret af jazzen – samt en række balletter. 1932–33 kom han til Nørrebros teater hvor han fik lejlighed til at sammensætte sit eget orkester der kom til at bestå af fornemme musikere udvalgt efter hans yderst kræsne smag. „Erik Tuxen og hans orkester“ bestod af bl.a. Leo *Mathiesen (klaver), Peter Rasmussen (basun), Kaj Møller, Kai *Ewans, Winstrup Olesen og Otto Banner-Jansen (sax), Bertel Skjoldborg (guitar) og Erik „Spjæt“ Kragh (trommer) – i alt ti af vores allerbedste jazzmusikere på den tid. Orkestret spillede om sommeren i Tivolis „Arena“ og om vinteren i Paladshotellet's „Marmorhave“. Ind imellem turnerede man i provinsen, gæstes spillede i 1934 på Berns saloner i Stockholm og indspillede et væld af grammofonplader. De tre store filmselskaber Asa, Palladium og Nordisk Film benyttede også flittigt det fortræffelige orkester som fik en stor kunstnerisk og ikke mindst økonomisk succes.

Dette eventyr stod på 1933–36, og dets afslutning blev et stort vendepunkt i T.s liv. I begyndelsen af 1936 blev hans første ægteskab opløst fordi han havde truffet Ettie Michaelsen, datter af et meget formuende musikmæcenpar. Man udskrev en konkurrence om en stilling som kapelmester for Statsradiofoniens symfoniorkester som T. vandt i foråret 1936. Han blev fast ansat i radioen 15.9.1936 – samme dag som han blev gift med Ettie Michaelsen. Samtidig faldt hans indtægter til en fjerdedel. Men det betød dog en ny stor fremgang for T. Under den senere tids store succes følte han alligevel en vis usikkerhed og var begyndt et medicinsk studium som nu blev afbrudt af hans ansættelse ved Statsradiofonien hvor hans virke som dirigent blev af den allerstørste betydning – navnlig inden for den nyere franske musik. Men også Bela Bartók, Igor Stravinskij og ikke mindst den nutidige danske musik nød godt af hans interesse: Herman D. *Koppel, Svend S. *Schultz og Svend Erik *Tarp. En opførelse af Beethovens 9. symfoni mislykkedes dog totalt for ham – men den var med til at vise hans begrænsning og understrege hvor han havde sin virkelige styrke. Under den sidste del af besættelsen måtte han flygte til Sverige hvor han kom til at arbejde som musikleder ved Svensk Filmindustri. Han var senere utrættelig i sine bestræbelser for at skaffe store dirigenter til radioens torsdagskoncerter, og han blev selv efterhånden et stort dirigentnavn i det fremmede gennem sine turneer i Europa, USA og Sydamerika. Hans største sejr var måske opførelsen af Carl Nielsens 5. symfoni i Edinburgh 1950 med det danske radioorkester. Hans sidste år var præget af svær sygdom, men alligevel havde han store planer for fremtiden – og hans kærlighed til jazzen var usvækket til det sidste. Der findes en lang række grammofonoptagelser og bånd i radioens arkiver som stadig kan minde os om en af de store personligheder blandt vore bedste dirigenter. □Foto.

Interviews i Berl. aften 30.1.1941, Ålborg stiftstid. 4.7.1942 og Fyns stiftstid. 25.8. s.å. – N[ils] Schjørring i Berl. tid. 29.8.1957. Axel Kjerulf i Politiken s.d. H[ans-georg] L[enz] i Information s.d. De musikalske sendelser DR 1925–75 I-II, 1975–76.

Ole Walbom

Tuxen, Fanny, 1832–1906, forfatter. ~9.6.1832 i Kbh. (Slotsk.), †24.4.1906 i Hellerup, begr. i Kbh. (Holmens). F: skuespiller, senere toldinspektør i Nyborg, justitsråd Corfitz Seemann (1800–75) og Victorine Mathilde Tertia Ryge (1810–75). ~8.1.1852 i Nyborg med kaptajnlojtnant, senere lodsboholder i Helsingør Elias Christian Carl T., *9.11.1812 i Varde, †11.8.

1891 i Helsingør (~1° 1841 med Augusta Nielsen, 1814–47), s. af premierløjtnant, senere kommandørkaptajn Nicolai Henrik T. (1785–1844) og Anna Kirstine Fogtman (1788–1858).

T.s mor var ældste datter af kgl. skuespiller J. C. *Ryge. Det skyldes nærmest en tilfældighed at hun blev forfatter; da hendes svoger på opfordring af boghandler Fr. Wøldike havde oversat en børnebog fandt hun denne så slet at hun besluttede sig til at skrive en bedre, og 1867 udsendte hun under mærket Eva nogle af de små historier som hun i årenes løb havde fortalt sin eneste datter under titlen *En Moders Fortællinger*; hun blev herefter en flittig bidragyder til forskellige børneblade, bl.a. *Børnevennen* og *Illustreret Børneblad* og publicerede også flere børnebøger, *Fra Barnets Verden*, 1883, *Tre Smaa piger*, 1886, *Naar Lampen er tændt*, 1889, *Julehistorier for Børn*, 1894 og *Nye Julehistorier*, 1900. I anledning af datterens bryllup udarbejdede hun *Til Bruden fra en Sølvbrud*, 1880, n.å. fulgte *Til Moderen fra en Bedstemoder*, 1883 *Til Konfirmanden*, 1886 *Til den unge Tjenestepige* og *Husmødrenes Forhold til Tyendet* og 1888 *Den kvindelige Klædedragts Reform*. Endelig har T. skrevet en række fortællinger og skildringer som gennem adskillige år var unge pigers foretrukne lekture, *Ellinor Falsen*, 1887, *Paa Lovens Grund*, 1891, *Eva Ross*, 1895, *Paa Vildspor*, 1898, *Hvorfor?*, 1899, *Forviklinger*, 1901, *Fortællinger*, 1902, *Et Plejebarn*, 1903, *Hjemvendt*, 1904 og *Den anden Hustru*, 1905. Størstedelen af disse bøger foregår i familiens kreds, forherliger hjemmelivet og giver udtryk for det lyse livssyn som blev resultatet at det harmoniske liv T. selv levede. □Malet som barn. Foto (Fr.borg).

Anton Andersen: Danske forfatterinder i det 19. hundredår, 1896 210–13. Ill. tid. 6.5.1906. Inger Simonsen: Den danske børnebog i det 19. årh., 1942 (2. opl. 1966) 200.

Peder Hesselaar *

Tuxen, Georg Emil, 1814–85, søofficer, navigationsdirektør. * 11.12.1814 i Kbh. (Holmens), † 21.9.1885 på Frbg. (Matth.), begr. i Kbh. (Holmens). F: premierløjtnant, senere kommandørkaptajn Peter M. *T. (1783–1838) og Elisabeth M. Simonsen (1786–1867). ~ 23.9.1843 i Kbh. (Holmens) med Andrea Meyer, * 22.6.1817 i Kbh. (Garn.), † 1.9.1890 i Kbh. (Holmens), d. af major, senere oberst i artilleriet Andreas Bruun M. (1777–1836) og Sophie Christine Barth (1779–1861). – Far til S. C. A. *T. og S. L. *T. (1850–1919). Bror til Johan C. *T. og Nicolai E. *T.

T. blev kadet 1828 og sekondløjtnant med Gerners medalje og kongens æressabel 1834. 1837–

38 var han med briggen St. Thomas i Vestindien hvor han under opholdet blev benyttet til søopmåling. Ved sin hjemkomst gav han sig til at studere navigation og astronomi. 1842 blev han premierløjtnant, var s.å. med fregatten Thetis i Middelhavet og 1846–54 lærer i navigation på Søkadetakademiet, en tjeneste der dog blev afbrudt i krigsårene hvor han 1848 var med fregatten Gefion i Nordsøen, 1849 næstkommanderende i korvetten Diana til Island. 1851 blev han navigationsdirektør, n.å. kaptajn løjtnant og 1864 kar. orlogskaptajn. Da stillingen som navigationsdirektør 1869 forandredes til et særligt embede fik T. sin afsked af søetaten med kommandørs karakter. Han indlagde sig megen fortjeneste som navigationsdirektør, indførte ensartet undervisning på de forskellige navigationskoler i landet hvis antal han efter sin overtagelse af stillingen havde forøget fra to til syv. Sammen med sin bror Johan Corn. Tuxen skrev han 1856 en udmærket lærebog i navigation med tilhørende tabeller til brug ved undervisningen på Søkadetakademiet og på navigationsskolerne. Han var en dygtig, velvillig og human lærer og eksaminator. Han tog sin afsked ved udgangen af 1884 på grund af svagelighed som han havde pådraget sig ved s.å. at kæntré med en båd på vej til Fanø. – R. 1849. DM. 1876. K.² 1884. □Afbildet s.m. officererne på Thetis på tegn. af Vilh. Pedersen 1842–43 (Fr.borg) og med hustruen på mal. af Margrethe Tuxen-Meyer. Foto.

Nic. E. Tuxen: Peder Mandrup Tuxen og hans efterkommere, 1883. Tidsskr. for søvæsen ny r. XXI, 1887 18–20.

Th. Topsøe-Jensen *

Tuxen, Herman, se Tuxen, Johan C.

Tuxen, Jean Charles, 1854–1927, direktør ved orlogsværftet. * 31.10.1854 i Kbh. (Holmens), † 3.5.1927 sst., begr. sst. (Vestre). F: premierløjtnant, senere kommandør Johan C. *T. (1820–83) og Elise Rosalie Christence Bernhoft (1827–95). ~ 14.8.1886 i Kbh. (Pauls) med Emma Frederikke Margrethe Hansen, * 18.5.1862 i Kbh. (Frels.), † 24.3.1923 i Kbh., d. af grosserer, senere etatsråd Alfred Peter H. (1829–93) og Emmy Gotschalck (1827–86).

T. blev kadet 1867 og sekondløjtnant 1872. Han var med korvetten Dagmar i Rio de Janeiro og Vestindien 1872–73 og forfremmedes 1873 til premierløjtnant. N.å. sendtes han, der var i besiddelse af tekniske anlæg som mange af sin slægt, til England hvor han i tre år gennemgik et skibsbygningskursus på Royal Naval College i Greenwich og tog eksamen med udmærkelse. Ved sin hjemkomst 1877 blev han inspektionsof-

Tuxen, Jean C.

ficer ved skibsbyggeriet og 1880 underdirektør, idet han samtidig fik sin afsked fra søofficerskorpset. 1895 blev han direktør for skibsbygning og maskinvæsen og chef for maskinkorpset, en stilling som han beklædte i de følgende 25 år, indtil han 1920 trak sig tilbage. I næsten et halvt århundrede var T. knyttet til marinens skibsbygning i en tid hvor materiellet var i rivende udvikling, ligesom det skyldtes T. at orlogsværftet påbegyndte bygning af luftfartøjer. Han var velbevaget, kundskabsrig og samvittighedsfuld og i besiddelse af fremragende forhandlingsevne. Det smukkeste resultat af hans virksomhed er bygningen af vore panserskibe af Herluf Trolletypen hvor det med et beskedent displacement lykkedes ham at skabe skibe der var i besiddelse af kraftigt artilleri og torpedoarmering, god beskyttelse og sødygtighed. Under hans overledelse byggedes på orlogsværftet 51 større skibe og 29 luftfartøjer. Han var medlem af talrige kommissioner inden for marinen vedrørende materiellet, søværnsloven af 1909 og det militære flyvevæsen. Ved siden af sin omfattende virksomhed på orlogsværftet fik han lejlighed til at udnytte sine kundskaber, erfaringer og repræsentative evner på anden måde. Han var således i mange år medlem af bestyrelsen for Det forenede Dampskibsselskab og for Frederikshavns værft og flydedok. 1896–1904 var han formand for Kgl. dansk yachtklub, en tid formand for Aëronautisk selskab og 1915–25 medlem af Kbh.s havnebestyrelse. 1920 blev han formand for Kbh.s kommunale vælgerforening og 1925 medlem af Kbh.s borgerrepræsentation. Efter sin afsked fulgte T. levende med i orlogsværftets udvikling og polemiserede i pjecen *Orlogsværftets Omordning*, 1926 mod værftets omdannelse til civilt statsværft. – Kammerherre 1920. – R. 1886. DM. 1895. K.² 1900. K.¹ 1913. F.M. I. 1920. □Mal. af Knud Larsen, 1912. Foto.

[Th.] Topsøe-Jensen] i Tidsskr. for søvæsen XCVIII, 1927 329–32. Skibsbygning og maskinvæsen ved orlogsværftet gennem 250 år, 1942 131–49. – Levnedsberegning i ordenskapitlet.

Hans Chr. Bjerg (Th. Topsøe-Jensen)

Tuxen, Johan Cornelius, 1820–83, søofficer. * 12.5.1820 i Kbh. (Holmens), † 29.1.1883 sst. (Holmens), begr. sst. (Holmens). F: premierløjtnant, senere kommandørkaptajn Peter M. T. (1783–1838) og Elisabeth M. Simonsen (1786–1867). ~ 1° 17.4.1847 i Kbh. (Holmens) med Wilhelmine Augusta Tegner, * 17.7.1822 i Helsingør, † 2.5.1848 i Kbh. (Holmens), d. af købmand, løjtnant Martin Peter T. (1796–1825) og Johanne Cecilie Cathrine Christophersen (1802–

75, ~ 2° 1826 med premierløjtnant, senere kommandør Peter Wilhelm Tegner, 1798–1857). ~ 2° 2.4.1853 i Kristiania med Elise Rosalie Christence Bernhoft, * 12.3.1827 i Kristiania, † 13.8.1895 i Kbh. (Holmens), d. af bureauchef Hans Lassenius B. (1793–1851) og Hermine Andree Bentzen (1799–1874). – Far til Jean C. T. Bror til Georg E. T. og Nicolai E. T.

T. blev kadet 1834, sekondløjtnant i flåden med Gerners medalje 1840, premierløjtnant 1849, løjtnant 1858, kaptajnløjtnant 1861 og kaptajn 1868. Efter sin udnævnelse til officer var han 1840–41 i Vestindien med briggen Allart der strandede ved Puerto Rico i forbindelse med hvilket han fik en dom ved generalkrigsretten for forsømmelser. 1843–44 var han med briggen Ørnen til Sydamerika. Foruden forskellige udkommandoer havde han 1845 orlov for at føre det private dampskib Frederik VI i indenrigsfart. Han studerede matematik, navigation, naturvidenskaber og historie og var 1848–67 lærer i matematik og navigation på Søkadetakademiet, fra 1854 l. lærer i disse fag. I krigsårene var han 1849 med korvetten Diana og de følgende år med kadetskibet. Under krigen 1864 var han chef for skonnerten Diana på blokade i Nordsoen, 1871 chef for skonnerten Fylla til Island og Færøerne, og 1875 fik han efter ansøgning og på grund af svagelighed sin afsked med kommandørs karakter. – T. var i besiddelse af jernflid og ualmindelig arbejdssevne. Han var medstifter af Foreningen til søfartens fremme og blev 1849 medlem af bestyrelsen og 1858–79 dennes formand. Han var 1856–64 redaktør af Tidsskrift for Søvæsen, 1864–79 medlem af folketinget (Kbh.s 9. kreds) hvor han sluttede sig til højre, 1866–67 borgerrepræsentant i Kbh. og medlem af havnerådet 1867–83 og 1872–81 medlem af Frbg. kommunalbestyrelse. Han har samtidig udfoldet en betydelig litterær virksomhed, og flere af hans bøger har vundet stor udbredelse, særlig *Den danske og norske sømagt fra de ældste Tider indtil vore Dage*, 1875 og *Sefarten og Skibsbygningskunsten*, 1879. Sammen med broderen Georg Emil Tuxen udgav han 1856 *Lærebog i Navigationen med tilhørende Tabeller*. Hans elskværdige og humane væsen i forbindelse med hans tørre humor skaffede ham mange venner i og uden for marinen. T. var medlem af flere kommissioner og næstformand i Industriforeningen. – Sønnen Hans Lassenius Herman T., * 4.1.1856, † 3.7.1910 blev sekondløjtnant 1877 og blev som oberstløjtnant 1904 chef for tøjhusafdelingen og fra 1909 direktør for hærens tekniske korps og chef for Tøjhuset. Fra 1896 var han lærer i teknologi ved officersskolen. R. 1893.

DM. 1900. – R. 1856. DM. 1865. K². 1879.
 □Mal. af Aug. Schiøtt, 1849. Træsnit 1883 og af
 H. P. Hansen, 1886. Foto.

Vilh. Topsøe: Politiske portræstudier, 1878 168f. III.
 tid. 11.2.1883. Tidsskr. for søvæsen ny r. XIX, 1885
 15–17. A. F. Krieger: Dagbøger IV–VII, 1921–25. Johs.
 Lehmann: Foren. til søfartens fremme 1844–1944, 1944.

Th. Topsøe-Jensen*

Tuxen, Laurits (Lauritz) Regner, 1853–1927, ma-
 ler. *9.12.1853 i Kbh. (Holmens), †21.11.1927
 sst., begr. sst. (Vestre). F: kaptajnøjntant og be-
 styrelser, senere kommandør og direktør ved or-
 logsværftet Nicolai E. *T. (1810–91) og Bertha L.
 Giødvad (1815–1908). ~1° 6.3.1886 i Bruxelles
 med Charlotte Pauline Ursule de Baisieux,
 *5.12.1862 i Bruxelles, †6.8.1899 sst., d. af køb-
 mand Charles de B. (1833–1925) og Olympe van
 Calster (1838–1900). ~2° 23.6.1901 i Kbh.
 (Garn.) med Frederikke Koes Treschow,
 *11.4.1856 på Fritsø i Norge, †6.3.1946 i Kbh.,
 d. af godsejer Michael T. (1814–1901) og Frede-
 rikke Koes Brøndsted (1818–97).

Allerede i skoletiden begyndte T. at tegne skibe
 hvori han fik nogen vejledning i Borgerdydskolen
 på Christianshavn af marinemaleren Johan
 Petersen, og at male efter anvisninger som Hol-
 ger *Drachmann gav ham. Vilh. *Kyhne forbered-
 te ham for akademiet. Her kom han ind okt.
 1868, allerede før han havde taget præliminær-
 eksamen, og her opnåede han afgang dec. 1872.
 Lige fra begyndelsen havde T. tænkt sig at blive
 marinemaler. Han debuterede på en december-
 udstilling på Charlottenborg 1874 og fik på den
 følgende forårsudstilling optaget to strandbille-
 der fra Vesterhavet og en for sin tid stort og dri-
 stigt opsat komposition *En Fladbaad, bemanded
 med Fiskere, er i Færd med at passere den anden
 Revle under et Forsøg paa i haardt Vejr at naa ud
 til et strandet Skib*. Dette efter samtidens udsagn
 dygtigt gennemførte, i sit motiv virkningsfulde
 billede der blev meget kendt i en omarbejdet
 gentagelse, malet på Skagen sommeren 1876,
 solgtes til en skotte. For de indvundne midler
 rejste T. endnu foråret 1875 til London og den
 engelske kyst for at male, men han fortsatte
 snart til St. Malo i Bretagne. Efter nogle unge
 franske kunstners råd tog han i begyndelsen af
 okt. til Paris i den hensigt at søge undervisning,
 og dec. s.å. begyndte han på Léon Bonnats ateli-
 er i fællesskab med Th. *Philipsen. Hans ophold
 her varede til april 1876, men maj 1877 var han
 igen i Paris og synes (fraset et sommerophold i
 St. Malo) at være blevet her til okt. 1878, ivrigt
 optaget af studier hos Bonnat, denne gang sam-
 men med P. S. *Krøyer. Som afslutning på sin

studietid malede han efter Bonnats tilskyndelse
 en komposition *Suzanna i Badet*, der blev udstil-
 let og solgt på salonen i Paris 1878. Hjemme i
 Kbh. udførte T. et nyt billede af dette motiv. Det
 blev hans gennembrud på forårsudstillingen
 1879 hvor det for figurmaleriets vedkommende
 indledte den nye æra som studierejserne til Paris
 bragte ind i dansk kunst (forstudie i Den Hirsch-
 springske samling, gentagelse i Ny Carlsberg
 glyptotek). Vinteren 1878–79 begyndte T. at
 samle en række jævnaldrende malere (bl.a. K.
 *Zahrtmann, Frans *Schwartz, August *Jerndorff,
 Otto *Bache) til studier efter model i Søkvæsthu-
 set. Dette blev forløber for Kunstnernes stu-
 dieskoler hvor T. sammen med Krøyer overtog
 en afdeling 1883 og underviste gennem adskillige
 år. Efteråret 1879 rejste T. over Paris til Itali-
 en. Den længste tid tilbragte han i Firenze og
 Rom sammen med Krøyer.

Hermed afsluttedes T.s studieår. I kraft af sit
 smidige talent, sin uomtvistelige koloristiske be-
 gavelse og sin lærervirksomhed stod han nu i
 første række som en af tidens ledende malere.
 Selv om han snart blev overgået af Krøyer, deng-
 gang det alt overstrålende geni, og selv om
 Krøyers eksempel måske i de følgende år faldt
 samtiden nok så stærkt i øjnene var det dog T.
 der viste vejen til Bonnat, og først og fremmest
 ham der overførte den naturalistiske franske
 skoles teknik og figurstudium til dansk maleri
 ved sin aktive undervisning. Betydningen af det-
 te ligger dybere end det almindelig opfattes.
 Med den nye fremgangsmåde som T. og Krøyer
 bragte hjem blev den fra 1700-tallet gennem C.
 W. *Eckersberg nedarvede teknik skudt til side
 og maleriets hele tekniske grundlag radikalt ænd-
 ret. Eftertiden har beklaget at T. ikke i lighed
 med Th. Philipsen knyttede sig til impressionis-
 terne hvis arbejder han dog så i Paris, men dette
 rokker ikke ved hans historiske position. Et vid-
 nesbyrd om hans anseelse ved 80ernes begyndelse
 er de bestillinger han modtog. Carl *Jacobsen
 finansierede hans Italiensrejse ved at bestille ko-
 pier efter Tizian og Raffael og lod ham udføre
 portrættet af Ottilia Jacobsen (1882–83, glyptote-
 ket) der både i portrætkarakteristik og ved sin
 smukke sollysvirkning hører til hans betydeligste
 arbejder. Ligeledes blev nogle ret anselige lofts-
 malerier til Fr.borg overdraget ham, *Venus' Tri-
 umf*, ca. 1882, *Danmark, som modtager Stånder-
 nes Hyliding*, 1883, *Havet og Jorden*. Samtidig
 indtraf den begivenhed der ganske ændrede
 hans kunstneriske løbbane, nemlig kongehusets
 bestilling efteråret 1882 på at male et monumen-
 talt billede af den danske kongefamilie på Fre-
 densborg. (Christiansborg, gentagelse i de engel-
 ske kgl. saml.).

De følgende tyve år førte T. en ret omflakkende tilværelse. Af naturen har han sat pris på omskiftelse og nye indtryk – han foretog rejser til Egypten i første halvdel af 1889 og til Palæstina vinteren 1891–92 hvor han arbejdede meget. Desuden søgte han at bevare sin tilknytning til Frankrig og det marine- eller kystmaleri der oprindelig var hans udgangspunkt. Kongehusets bestilling nødvendiggjorde nu udstrakte studiebesøg ved hofferne i London, St. Petersborg og Gmunden, og da den trak nye bestillinger fra disse hoffers med sig, udsprang deraf et omfattende rejseliv der snart gjorde T. til en kosmopolitisk personlighed og fyrstemaler af et i vor kunst ret enestående format. Yderligere understregedes denne udvikling ved at man hjemme hurtigt tog de smidige diplomatiske evner han herved lagde for dagen i brug til offentlige repræsentative hverv (bl.a. medlem af den internationale jury ved verdensudstillingerne i Paris 1889 og 1900 og i Antwerpen 1894, dansk kommissær ved verdensudstillingen i Rom 1911 og ved den danske udstilling i Guildhall, London 1907, som kom i stand på hans initiativ). Foruden Fredensborgbilledet udførte T. til det engelske hof *Dronning Victoria ved sit Jubilæum 1887, omgivet af hele sin daværende Slægt i den grønne Sal paa Windsor Castle, 1887–88*, et billede af hertugen af Yorks bryllup 1893 i St. James' Palace, 1893–94, *Kejseren [Nikolaj II] og Kejserinden af Ruslands Formæling i Vinterpaladset den 26. November 1894, 1894–96, Prins Carls og Prinsesse Mauds Formæling i Buckingham Slots Kapel 1896* (udst. 1898), dronning Victorias Gardenparty i Buckingham Palace ved 60 års regeringsjubilæet (1898–99), tre billeder af kong Edwards og dronning Alexandras kroning og salving i Westminster Abbey 1902 (1902–04) og kong Georgs kroning 1911 – til det russiske hof *Kejser Nicolaus II's Kroning i Uzpenski Kathedralen i Moskva den 28. Maj 1896* (udst. 1899) og en anden version af kejserbrylluppet 1894 (1894–96). Dette var altsammen store, figurrige kompositioner der stillede meget komplicerede krav både om overlegen teknik og diplomati til deres ophavsmand. Af større kunstnerisk vægt blev dog mange af de skitser og studier som gik forud, og hvor T. ofte lynsnart måtte gribe en stemning eller en portrætlighed. I sådanne studier kunne hans koloristiske evne med den pragtlyst som var den stærkeste drivkraft i den også udfolde sig frit og uhæmmet. Afslutningen på denne del af T.s virksomhed danner en række helfigurportrætter til Fr.borg riddersal af Christian IX's og Frederik VIII's dronninger (1903 og 1912), Edward VII (1909) og kong Georg af Grækenland og dronning Olga (begge 1914), den

populære apoteose *De fire Slægtled* (udst. 1902, gave til Christiansborg fra toldetaten) samt de privat malede billeder af *Kong Georgs Indtog i Saloniki, 1916* og *Christian X til Hest* (1919, solgt i USA). Store figurrige kompositioner i lighed med de fyrstelige begivenheder, men mere i tråd med det samtidige maleri (Krøyer, Jul. Paulsen) malede T. med *Kongefamiliens Besøg paa Ny Carlsberg, 1893* (Carlsberg museet), aftenselskabet i T.s atelier på Strandvejen, 1915 og det mærkelige drastisk karakteriserende *Man rejser sig fra Bordet af etatsråd Jacob Morescos middagselskab, 1906*.

Med den selverkendelse der udgør et sympatisk og fremtrædende træk i hans personlighed var T. selv klar over den fare som det officielle maleri rummede for hans kunstneriske udvikling. Han søgte at modvirke den ved opgaver af anden art, bl.a. mytologiske kompositioner, men disse billeder vandt aldrig fodfæste i det almindelige ømøkke, formentlig fordi de i for høj grad er et tidspræget, naturalistisk modelmaleri og savner skabende fantasi. Samme skæbne led den store historiske komposition *Arkonas Indtagelse af Valdemar den Store og Absalon 1169, 1894* (Fr.borg) som dog indtager en fremtrædende plads i naturalismens historiemaleri.

Efter århundredskiftet spredte T., der 1901 havde erhvervet eget hus på Skagen, sig over mange felter. Det blev nok i nogen grad overset at han i farven førte sin udvikling videre til en stærkt koloreret impressionisme der hævder sig ved siden af hans bedste ungdomsarbejder. Han bevarede sin vitalitet til det sidste, foretog lange rejser til Grækenland, Egypten og Balkan nov. 1913–14, til USA 1918, 1923–24 og 1925 og 1921 fulgte han efter indbydelse kongen på dennes færd til Island og Grønland.

Måske til dels som følge af sin oppositionelle skolevirksomhed i 80erne modtog T. relativt sent akademiets anerkendelse gennem Eckersbergs medalje 1893. Han havde imidlertid sæde i akademirådet 1897–1926, var dets dirigent 1917–23, professor i malerkunst 1909–16 og akademiets vicedirektør 1920–23. Endvidere medvirkede han ved stiftelsen af Malende kunstneres sammenslutning og var dens formand 1910–13, 1916–19 og 1922–25. Foruden på Charlottenborg-udstillingen som han tilhørte til sin død udstillede T. lejlighedsvis på salonen i Paris og deltog i den nordiske udstilling i Kbh. 1888, rådhusudstillingen 1901, kunststævnet i Forum 1929, verdensudstillingerne i Paris 1889 og 1900, jubilæumsudstillingen i Berlin 1891, de danske udstillinger i Guildhall, London 1907, Brooklynmuseum 1927, Jeu de Paume i Paris 1928 og Oslo 1931. En stor mindeudstilling blev afholdt

på Charlottenborg jan. 1929. Ligesom Krøyer har han fra tid til anden givet sig af med skulptur. Der findes omkring femten arbejder fra hans hånd, dels buste (V. Irminger 1885, P. S. Krøyer 1907, i Krøyers hus på Skagen, Michael Ancher), dels statuetter, således udkast til et Holger Drachmann-monument og til en dobbeltstatue af Krøyer og Ancher. Dobbeltstatuen udførte han tillige i naturlig størrelse (opstillet foran Skagens museum). Arbejder af ham findes i Kunstmuseet, den Hirschsprungske samling, Glyptoteket, på Fr.borg, i Kronborgmuseet, Skagens museum, museerne i Ålborg, Århus, Randers og Odense, Guildhall i London og museet i Budapest. Alterbilleder i Visborg kirke (Christus på korset) og Solbjerg kirke på Frbg. (Hagar og Ismael). – Tit. professor 1892. – R. 1897. DM. 1900. □ Mal. af Marie Luplau, 1875. Tegnet selvportr. 1876, malede 1876, 1878 og 1882. Afbildet på P. S. Krøyers tegn. af modelskolen, 1882 (Krøyers hus, Skagen). Selvportr. 1883. Træsnit af H. P. Hansen, 1884. Selvportr. 1885. Buste af Jean Gautherin, 1885 (glyptoteket). Afbildet på P. S. Krøyers mal. Musik i atelieret, 1886 (Nasjonalgalleriet, Oslo), gentagelse 1887 (Hirschsprung). Afbildet på Rasmus Christiansens tegn. af Krøyers skole, 1886 (Fr.borg). Afbildet på Krøyers mal. af selskab på Carlsberg, 1888 (Carlsberg mus.) og sammes af komiteen for den franske udstilling s.å. (sst.), til sidstnævnte skitse (Hirschsprung). Mal. af P. Fischer, 1893 (Carlsberg mus.). Afbildet på mal. Fem kunstnere af Jul. Paulsen, 1902, hertil skitse. Afbildet på mal. af akademirådsmøde af Viggo Johansen, 1904 (St. mus.). Afbildet på Krøyers mal. Skt. Hans blus, 1906, hertil forarbejde af T. og hustru 1905. Selvportr. 1906. Afbildet på M. Anchers mal. Kunstdommere, 1906 (Fr.borg), hertil forarbejde dateret 1907. Tegn. af Carl Jensen, 1906 og af R. Christiansen s.å. Malet s.m. hustruen af Jul. Paulsen, 1907 (Skagens mus.), hertil skitse. Træsnit af H. C. Olsen, 1908, efter foto. Afbildet på E. Henningsens tegn. Bogstaveligheden ca. 1910 (Fr.borg). Selvportr. 1910, 1911 (Skagens mus.), 1919 og 1920 (udstillingsfonden, Charlottenborg). Selvportr. på mal. Skt. Hansblus 1920–23, hertil forarbejde i pastel, 1920 (Skagens mus.). Buste af Jens Lund, 1921. Tegn. af H. Jensenius, 1922 (Fr.borg). Tegn. af M. Ancher, 1922 (Skagens mus.). Buste af Max Meden, 1924. Selvportræt-buste. To tegn., den ene selvportr. (Kgl. bibl.). Tegn. af Alfred Schmidt (Fr.borg). Foto.

Udg. L. T. 63 gengivelser m. indledn. af V. Jastrau, 1929.

Kilder. L. T. En malers arbejde gennem tredsindstyve år, fortalt af ham selv, udg. Vald. Neiiendam, 1928. L.

T. i Hver 8. dag 7.4.1907, Politiken 12.12.1926, 16.1. og 12.6.1927. Interview sst. 5.6.1927.

Lit. Sig. Müller: Nyere da. malerkunst, 1884. Karl Madsen i Politiken 18.5.1886. Vilh. Wanscher sst. 22.11.1927 og 5.1.1929. V. Jastrau i Samleren IV, 1927 81–85. Rasmus Christiansen sst. V, 1928 5–9 39–44. Arist Pander sst. VI, 1929 1–4. Th. Oppermann i Berl. tid. 22.11.1927. Viggo Johansen sst. 23.11. s.å. Th. Oppermann i Berl. aften 14.1.1929. Dagens nyheder 22.11.1927. Nationaltid. s.d. Anna Ancher i København 23.11. s.å. Karl Madsen: Skagens malere og Skagens museum, 1929 188–93. Sig. Schultz i Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen II, 1938. Oliver Millar: The queen's pictures, N.Y. 1977.

Papirer i Kgl. bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Sigurd Schultz*

Tuxen, Laurits Regner, 1810–75, præst, filolog. * 18.9.1810 i Varde, † 4.5.1875 i Valby, begr. på Frbg. (Solbjerg). F: premierløjtnant, senere kommandørkaptajn Nicolai Henrik T. (1785–1844) og Anna Kirstine Fogtman (1788–1858). ~ 5.8. 1845 i Flensborg med Augusta Charlotte Gerhardine Andrea Høst, * 23.11.1813 i Flensborg, † 2.10.1882 i Kbh. (Frbg.), d. af læge, dr.med. Marcus Gerhard H. (1782–1846) og Anna Catharine (Titi) Lund (1779–1839).

T. blev 1821 sat i Metropolitanskolen i Kbh., blev student 1830 derfra og teologisk kandidat 1837. Som student og kandidat var han dels huslærer forskellige steder, dels hjælpeprædikant i Flensborg hvor han 1840 prædikede til valg ved den danske kirke. Kort efter blev han lærer ved Frederiks tyske kirkeskole på Christianshavn og 1842 ved Nicolai kirkeskole i Kbh. 1845 udnævntes han til kateket og førstelærer ved Borgerskolen i Stubbekøbing, 1850 blev han sognepræst i Tumbø og Stukstrup sogne i Angel, og 1860 valgtes han til det 5. gejstlige valgdistrikts suppleant ved Slesvigs stænderforsamling. 1864 blev han afsat af de preussisk-østrigske civilkommissærer og opholdt sig derefter i Kbh. til han 1866 udnævntes til præst i Borup ved Randers hvorfra han tog sin afsked 1869. – T. udfoldede en ret omfattende, men spredt og uensartet forfatter- og udgivervirksomhed. Hans litterære produktion var i høj grad foranlediget og præget af de livsvilkår hvorunder han virkede og af forhold af rent personlig og privat natur. Hans tidligste skrifter er bearbejdelser efter tysk. Indholdet er pastoralteologisk og pædagogisk: *Repertorium for bibelske Texter og Ideer til Leilighedsprædikener og Taler*, 1840, *Schema til Dyrenes Naturhistorie*, 1846, *Dansk Læsebog for Begyndere*, 1848 der udkom i en mængde oplag lige til 1866; i dette år udgav han tillige *Dansk Læsebog for Borger- og Almueskolernes øverste Klasser*. 1844 udgav han *Italiensk Sprog lære* sammen med Ernesto Dalgas. Som præst i den sydlige del af det 1851 oprettede blandede sprogdistrikt i

Tuxen, L. R.

Mellemslesvig skrev T. den lille bog *Det plattyske Folkesprog i Angel*, 1857. Den indeholder en indledning om sprogskiftet, en kortfattet grammatik og en række gode sprogsprover, men kan ikke måle sig med Eiler Hagerups lidt ældre bog om det danske sprog i Angel. Allerede mottoet („Røsten er Jakobs Røst, men Hænderne ere Esaus Hænder“) røber at forfatterens hovedhensigt ikke var at give en sprogvidenskabelig beskrivelse af dialekten, men at levere et indlæg i den mellemslesvigske sprogkamp. Medens man fra slesvigholstens side (med rette) påstod at sønderjysk ikke var dansk, men et lidet agtværdigt blandingsprog, søgte T. at godtgøre en række lige så uholdbare påstande om det plattyske folkesprog i Angel: det er „dødt og dræbende og intet mindre end velklingende, thi den levende gjørende Aand mangler“; det er et blandingsprog sammensat af tre bestanddele, nemlig elementer fra det danske folkesprog, fra „ægte“ plattysk (mod syd og på goderne) og fra højtysk (i kirkerne og skolerne), „et ganske nyt Sprog, hvis Grundlag er Dansk, og som paa Grund af den ringe Tilsætning af Tydsk er aldeles uberettiget til at hedde Tydsk“. Disse påstande der hviler på en romantisk opfattelse af sprogskiftet som en unaturlig foreteelse hvorved en befolkning bliver forræder mod sig selv søges underbygget ved en opregning af danske og højtyske låneord. Efter sin afsættelse udgav T. *H. A. Brorsons egne Psalmer*, 1865, et lidet nøjagtigt, men prægtigt udstyret optryk af de gamle sanghæfter. Hans sidste skrift var *Molbohistorier*, med Illustrationer af Marinemaler Blache, 1866; bogen indeholder molbohistorier fra alle lande, 2. udg., illustreret af Bernhard Olsen (1875), blot de nordiske.

Anders Bjerrum i *Fra Rask til Wimmer*, 1937 101f.

Anders Bjerrum

Tuxen, Lorenz, 1618–82, ridefoged, vicepræsident i hofretten. * 31.8.1618 på Søgård, Husby sg. i Angel, † senest 11.3.1682 i Asminderød, begr. i Kbh. (Petri). F: Tucke Lorenzen T. († ca. 1650) og Marine (ca. 1576–1661, ~1° med Nis Madsen). ~1° ca. 1655 med Christine Jostens, * i Flensborg, begr. 15.3.1678 i Kbh. (Petri k.) (~1° med kammertjener Claus Krøger, 1620–54). ~2° 1680 (bevilling 12.3.) med Maria Mommensen.

T. var først ved landbruget og kom 1643–45 i dansk krigstjeneste, vistnok som ingeniørofficer, og havde fra den tid en samling bøger og kort angående militære forhold. Han havde indsigt i bogholderi, administration og jura og skrev godt på både tysk og dansk. En tid var han i tjeneste

hos hofmarskal Adam v. *Pentz. Formentlig gennem denne kom han i forbindelse med dronning Sophie Amalie der 1651 gjorde ham til ridefoged på Hørsholm. Siden fik han tillige tilsynet med dronningens forleninger Hven og Ibstrup samt hendes private gods Ebbekøb og Dronningholm. Han bestyrede hendes gods dygtigt og havde et udmærket forhold til bønderne. Under den første Karl Gustav krig kunne han stille med alle sine 350 bønder bevæbnet i Kbh. Mest kendt er han dog for sin indsats under den følgende krig, hvor han fra Hørsholm ledede den nordsjællandske snaphanebevægelse som han for en stor del selv finansierede. Foruden overfald på mindre svenske enheder og ammunitionsdepoter organiserede han en kurértjeneste og fik sendt mange vigtige oplysninger til Kbh. Bl.a. gav han meddelelse om den forestående storm tre dage inden den fandt sted. Ved Nivå forsøgte han, dog uden held, at fange Karl Gustav, men T. slap selv godt fra affæren. Maj 1659 lykkedes det ham at få udarbejdet en detaljeret plan over den svenske lejr ved Brønshøj. Efter at stormen på Kbh. var afslået planlagde de nordsjællandske snaphaner under ledelse af T., Hans *Rostgaard, Oluf *Steenwinkel og flere andre at overrumple Kronborg. Planen blev imidlertid røbet for svenskerne og en række af deltagerne blev fanget. T. forsøgte at flygte, men måtte overgive sig. Svenskerne var imidlertid ikke klar over hans betydning, og han blev sluppet løs igen og kom til Kbh. hvor han gjorde krigstjeneste. Det mislykkede overfald på Kronborg havde således berøvet den nordsjællandske snaphanebevægelse sine ledere, og den synes i krigens sidste tid at være gået i opløsning.

Under krigen var T.s rige hjem blevet plyndret, og han havde udlagt ca. 5000 rdl. for kongen, og for dette og for sine tjenester i det hele fik han 1661 bevilget en årspension på 700 rdl., men det kneb for ham at få pengene, til gengæld fik han det ulønnede æreshverv som vicepræsident i hofretten. Sin stilling som ridefoged beholdt han til 1664 da han blev hofkammerer og – indtil 1671 – inspektør på Gissfeldt gods. Han boede nu i Kbh. hvor han 1668 købte en gård i Snaregade, og herfra drev han dels nogle småejendomme han havde i Nordsjælland, dels deltog han i handelen med en jagt og nogle skibsparter og blev igen en velstående mand. □ Nævnt på mindstøtte af J. Wiedewelt, 1783 (ved Jægerspris).

Danske mag. 5.r.v, 1902–04 257–76. – A. P. Tuxen: Slægten Tuxen 1550–1800, 1928. C. Christensen: Hørsholms hist., 1879 (fot. opr. 1976) 362–69. K. C. Rockstroh i *Fra Fr.borg amt*, 1907 66–91. A. P. Tuxen sst. 1–

43. Finn Asgaard og Gunnar Olsen: En kamp for livet, 1958 = Vi og vor fortid XVII 202-04.

Steffen Heiberg (Hans H. Fussing)

Tuxen, Louis de, 1748–1828, admiralitetskommissær. * 30.10.1748 i Kbh. (Nic.), † 21.1.1828 i Helsingør, begr. sst. F: notarius, senere generalauditor, generalkrigskommissær, kæmmerer ved Øresunds toldkammer Christian Friis Møller, adlet 1749 under navnet de T. (1713–92) og Christiane Elisabeth Jørgensen (Høring) (1723–96). ~1° 8.12.1776 med Charlotte Elisabeth Klingfelt, * 5.1.1755 i Stockholm, † 17.8.1819 i Helsingør (~1° 1770 med købmand i Stockholm Daniel Müller; ægteskabet opløst), d. af stabskaptajn, senere oberst Claes Göran K. (1718–1811) og Benedikta Catharina Ulfspærre af Broxvik (1720–91). ~2° 13.5.1824 i Helsingør med Gustava Maria (Märta) Klingfelt, * 11.5.1756 i Stockholm, † 20.11.1833 i Kbh. (Holmens) (~1° med kaptajn Hans Georg Boije af Gennäs, 1725–91, ~1° med Barbara Maria Lillieström, 1737–71), søster til I. hustru.

T. blev kadet 1763, sekondløjtnant i søetaten 1769 og fik s.å. tilladelse til at gå i russisk tjeneste. Den danske kommandørkaptajn C. C. Basballe der ligeledes var i russisk tjeneste hvor han var kontreadmiral og chef for en eskadre, skriver 1775 at han har givet T. kommandoen over en fregat, og at T. stadig „har vist god konduite og habilité i sit métier“. N.å. vendte T. tilbage til Danmark hvor han udnævntes til inspektør ved Øresunds toldkammer og samtidig fik sin afsked fra søetaten med kaptajns karakter. T., der var en ualmindelig velbegavet og repræsentativ mand, var meget virksom i sin stilling. Han indsendte således i nov. 1807 forslag til organisation af Helsingørs færgelav til militære operationer. Hans forbindelse med ansete svenske familier gjorde ham vel egnet til udførelse af forskellige missioner i Sverige, til dels af politisk art. Han sendtes således dertil 1801 for at købe kanoner, kugler og ankere, 1808 til Helsingborg for at søge underretning om linjeskibet Prins Christian Frederiks besætning, særlig om hvem af denne der endnu var i live, og 1810 ligeledes til Helsingborg for at skaffe oplysning om de nærmere omstændigheder ved prins Christian Augusts død samt foretog andre rejser 1810, 1811 og 1812 for at sondere stemningen i regering og folk. – 1789 tillagdes der ham titel af admiralitetskommissær. Generalkrigskommissær 1807 med generalmajors rang. □Stik af A. Flint.

Danm.s adels årbog LI, 1934 259. A. P. Tuxen i Pers. hist. t. 8.r.IV, 1925 36 42f 45. Erik Amburger sst. 10.r.III, 1936 183 187–89 201f.

Th. Topsøe-Jensen*

Tuxen, Nicolai Elias, 1810–91, teknisk direktør ved orlogsværftet. * 21.11.1810 i Fladstrand, † 10.12.1891 på Frbg., begr. i Kbh. (Holmens). F: premierløjtnant, senere kommandørkaptajn Peter M. T. (1783–1838) og Elisabeth M. Simonsen (1786–1867). ~ 14.7.1838 i Kbh. (Holmens) med Bertha Laura Giødvad, * 18.11.1815 i Ålborg, † 25.2.1908 på Frbg., d. af kaptajn løjtnant, senere kaptajn Jens Berlin G. (1782–1816) og Judithe Kiellerup (1788–1850). – Far til L. T. Bror til Georg E. T. og Johan C. T.

T. blev kadet 1822, sekondløjtnant med Gerners medalje 1829, premierløjtnant 1839, kaptajn løjtnant 1847 og kaptajn 1854. Efter et togt til Vestindien med briggen St. Jan 1831–32 ansattes han som lærer i matematik på Søkadetakademiet i hvilken stilling han virkede til 1846. 1836 blev han auskultant (observatør) og 1841 medlem af konstruktionskommissionen, 1838 inspektionsofficer ved dokken. 1843–45 var han i England, Nordamerika, Frankrig og Holland for at studere maskinvæsen og hydraulik og den da fremkomne skibsskrue. Ved sin hjemkomst blev han l. lærer i matematik på Søkadetakademiet og n.å. bestyrer af hydraulik- og mekanikfaget ved søetaten i forbindelse med tjenesten i dokken og 1848 leder af søetatens maskin-, vand- og husbygningsvæsen hvilket sidste væsen dog 1878 udskiltes som en særlig gren. 1864 blev orlogsværftets skibsbyggeri også underlagt ham som direktør for skibsbygning og maskinvæsen; fra denne stilling tog han sin afsked 1883.

Det var i en vanskelig overgangstid at T. kom til at stå som leder af de tekniske virksomheder ved søetaten. Ikke alene var materiellet i stærk udvikling, men tillige var det en for vort militærvæsen og særlig for søværnet i politisk henseende vanskelig tid. De større skibe der byggedes i denne periode bærer i høj grad præg heraf, først to monitorer: Lindormen 1869 og Gorm 1870, derefter et kassematskib: Odin 1871, et kombineret tårn- og kassematskib: Helgoland 1878 og endelig et tårnskib Tordenskiold 1880, alle vidt forskellige. Samtidig udvikledes maskinvæsenet meget, særlig ved overgangen fra lavtryks- til høj- og lavtryksmaskiner. Orlogsværftet måtte ved Gammelholms nedlægnning omordnes og adskillige nye værksteder bygges, alt under T.s ledelse. Det skyldtes ligeledes T. at den nye tørdok på Nyholm blev bygget 1858.

At T. med sine store evner og kundskaber har haft sæde i mange kommissioner inden for søværnet er en selvfølge. Han var således medlem af defensionskommissionen 1846, af kommissionen af 1857 for at udarbejde plan for flådens størrelse og bestanddele samt s.å. af kommissionen om Gammelholms fraflytning. 1866 blev

Tuxen, Nicolai E.

han medlem af kommissionen angående land- og søforsvaret hvor han på grund af den manglende forståelse for marinens opgaver måtte optræde meget forsigtigt, hvorfor søetatens officerer ikke altid følte sig fuldt tilfredse med hans standpunkt der i øvrigt var præget af klogskab og mådehold. – T. tog livligt del i det politiske liv. 1848 blev han valgt i Nyboder til medlem af den grundlovgivende rigsdag, var derefter i en årrække medlem af folketinget (1852–54 for Kb.h.s 9. kreds, 1855–58 for Frederiksværk), fra 1856 af rigsrådet og fra 1873 og til sin død kongevalgt medlem af landstinget. T. tilhørte partipolitisk højre. Også hverv og tillidsposter uden for hans fag blev ham betroet, således var han i en årrække medlem af direktionen for Det kgl. octroierede almindelige Brandassurance-Compagni. Han har udgivet flere litterære arbejder, derunder til slægtsbøger med biografiske oplysninger om familien Tuxen 1883 og 1888. – T. var en højtbevaget, flittig og samvittighedsfuld mand. – R. 1846. DM. 1851. K. 1858. F.M.I. 1879. □ Afbildet på Constantin Hansens mal. 1860–64 af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (Fr.borg), forarbejde 1861 (folketinget), forarbejde 1861–62 forestillende T. af samme, kopi efter dette af Nic. Tuxen (folketinget). Mal. af L. Tuxen, 1876. To træsnit 1883, det ene efter foto.

N. Jacobsen i Tidsskr. for søvæsen ny r. III, 1868 295–346; ny r. XXVII, 1892 2–7. H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882 494f. III. tid. 8.4.1883 og 20.12.1891. Skibbygning og maskinvæsen ved orlogsværftet gennem 250 år, 1942 98–113. Hans Chr. Bjerg og John Erichsen: Danske orlogsskibe 1690–1860 I, 1980 75–77. – Papirer i Rigsark.

Th. Topsøe-Jensen*

Tuxen, Nicolai H., se Tuxen, Peter M.

Tuxen, Peter Mandrup, 1783–1838, søofficer. * 11.8.1783 i Kbh. (Holmens), † 23.1.1838 sst. (Holmens), begr. sst. (Holmens). F: premierløjtnant, senere kaptajn løjtnant Elias T. (1755–1807) og Birgitte Regine Thielo (1754–1828). ~ 6.2.1810 i Øster Risør med Elisabeth Marie Simonsen, * 7.9.1786 i Øster Risør, † 28.6.1867 i Kbh. (Holmens), d. af købmand Niels Henrik Saxil S. (ca. 1747–1820, ~ 2° 1789 med Mariken Elisabeth Barth, 1769–91, ~ 3° 1792 med Christine Kraft, ca. 1758–1836) og Magdalene Andrea Kraft (ca. 1751–88). – Far til Georg E. *T., Johan C. *T. og Nicolai E. *T. Bror til Søren L. *T.

T. blev kadet 1795, sekondløjtnant med Gerners medalje 1799, premierløjtnant 1807, kaptajn løjtnant 1815, kaptajn 1821 og kommandørkaptajn

1834. Under slaget på reden 2. april 1801 gjorde han tjeneste som adjutant hos Holmens økvipagemester, kommandør O. A. *Kierulff og studerede derefter matematik og tekniske fag. 1805 blev han auskultant i konstruktions- og artillerikommissionen og var 1806–07 på studierejse til Sverige og Holland hvorfra han hjemkaldtes ved fredsbruddet. Han samlede nu i Holland 300 norske matroser og førte disse til Kiel. 1808 var han ved kanonbådsflotillen i Storebælt og deltog i erobringen af briggen Tigress ved Agersø og gik derefter med sin division kanonbåde til Fladstrand hvor han i de følgende år var meget virksom og havde adskillige heldige kampe med fjenden hvilket bl.a. gav ham ca. 50 000 rdl. i prispenge. 1811 fratrådte han denne tjeneste og blev inspektionsofficer ved dokken, n.å. lærer i matematik ved søkadetakademiet og 1815 medlem af konstruktionskommissionen. 1819–21 var han på en ny studierejse til Frankrig og England og blev ved sin hjemkomst udnævnt til bestyrer af mekanik- og hydraulikfaget ved søetaten i forbindelse med sin tjeneste ved dokken og n.å. tøjmaster hvor han gjorde udmærket fyldest hvorfor han gentagne gange modtog kgl. påskønnelse og gratialer for duellighed og iver. 1829 blev han medlem af administrationen for Frederiksværk og 1831 medlem af defensionskommissionen. 1834 fik han afsked som tøjmaster for udelukkende at kunne virke i mekanik- og hydraulikfaget. I efteråret 1836 sendtes han til Helsingør for at lede bjærgningen af briggen Møen der i storm var strandet på havnemolen. Denne meget vanskelige bjærgning blev foretaget ved vintertid, og T. blev under arbejdet overanstrengt og syg hvilket bidrog til hans tidlige død. T. var en højtbevaget, dygtig og tiltalende søofficer, elsket og beundret af sine underordnede, påskønnet af sine overordnede, ikke mindst af kongen, og af sine medborgere. Den danske søetat mistede i ham en af sine bedste mænd. 1818–19 var T. formand for Søe-lieutenantselskabet. – Broderen **Nicolai Henrik T.**, * 29.8.1785, † 17.12.1844, blev kadet 1796 og afgik ved reduktionen 1841 som kommandørkaptajn. Under krigen mod England deltog han i erobringen af briggen Tigress ved Agersø 2.8.1808 og n.å. 2.9. af en anden ved Ska-gen. 1810 blev han såret i kamp. 1819 blev han bestyrer af orlogsværftets reberbane og virkede efter sin afsked som besigtigelsesmand ved det kgl. octroierede søassurancekompagni. R. 1810. – R. 1809. DM. 1826. K. 1836. □ Mal. af F. C. Grøger ca. 1813, efter dette litografi af E. Bærentzen, 1840.

J. P. With: Danske og norske søheltes bedrifter, 1819 91f. Archiv for søvæsenet X, 1838 311–22 og tillæg 29f.

Nic. E. Tuxen: P. M. T. og hans efterkommere 1783–1883, 1883.

Th. Topsøe-Jensen*

Tuxen, Poul, 1880–1955, orientalist. * 8.12.1880 på Frbg., † 29.5.1955 i Kbh., begr. sst. (Holmens). F: cand.philol., lærer, senere undervisningsinspektør, professor S. L. *T. (1850–1919) og Johanne M. Jørgensen (1853–1927). ~ 1° 16.10.1907 i Kbh. (Slotsk.) med Anne Margrethe Møllerup, * 22.9.1882 i Kbh. (Johs.), † 21.3.1928 sst., d. af dr.phil., senere museumsdirektør W. *M. (1846–1917) og Caroline S. E. Rothe (1853–1938). ~ 2° 23.4.1930 i Kbh. (b.v.) med Edel Ebbala Larsen, * 23.7.1895 i Kbh. (Fødsst.), d. af fuldmægtig Peter Kristian L. (1865–1937) og Laura Henriette Buck Rasmussen (1862–1919). – Far til S. L. *T. (1908–83).

T. voksede op i et hjem der var præget af gammel kultur såvel som af åbenhed for nye tanker. Gennem omgangskredsen kom han tidligt i nær kontakt med fremtrædende personligheder inden for kunst og videnskab, men blandt disse var det i dreng- og ungdomsårene hans egen far, kantianer af livsholdning, der fik størst betydning for ham, først som den myndige og forstående vejleder, siden som en ven han havde fortrolighed til. Som elev i Borgerdydskolen på Østerbro som faderen var rektor (bestyrer) for havde T. mange interesser; blandt skolefagene var han optaget af zoologi, latin og især tysk; kun beskæftigelsen med Goethe, Kant og Schopenhauer svarede til hans optagethed af violinspillet som han havde fået undervisning i fra tidlige barneår; græsk kedede ham som skolefag, og med faderens billigelse gik han i gang med at lære sanskrit på egen hånd ved hjælp af en begynderbog. I 1899 blev han student efter den gammelsproglige linje. Som universitetsstudium valgte han tysk; ganske vist var hans egne interesser her den klassiske litteratur og filosofien, mens professoren, Herman *Møller, lagde vægt på de ældre sprogtrin og sammenlignende sprogvidenskab (som T. livet igennem forholdt sig kølig over for); men Herman Møller var imødekommende over for den selvstændige og elskværdige student og lod ham som speciale vælge Richard Wagners dramatekster så at han kunne forene de musikalske og de litterære interesser; specialeafhandlingen blev i noget ændret skikkelse trykt i 1904 med titlen *Richard Wagner som Dramatiker*. T. gennemførte hurtigt konferensstudiet og blev magister i 1903. Samtidig med fagstudiet havde han fortsat beskæftiget sig med sanskrit som han læste privat hos Dines *Andersen, og under et ophold i Leipzig 1901–02 læste han Rigveda hos den kendte indolog Ernst

Windisch foruden at studere tysk sprog og litteratur. Det var dog mindst lige så meget musikken der var bestemmende for hans studieophold i Leipzig; hos den ungarske virtuos Alexander Sebald uddannedes han videre i violinspil, og musikteori studerede han hos Hugo Riemann som arrangerede sammenspil for de musikstuderende og gjorde dem bekendt med værker som dengang var lidet kendt. Leipzigåret gav den unge T. uudslettelige indtryk af det bedste i tysk kultur.

Gennem en længere årrække var T. ansat ved Det kongelige bibliotek hvor han bl.a. tog sig af H. C. Andersen-samlingen. Han helligede sig mere og mere indologiske studier og fik i 1905 universitetets guldmedalje for afhandlingen om kvindens stilling i det gamle indiske samfund (trykt en smule ændret som *Kvinden i det gamle Indien* i Kbh.s univ.s festskrift nov. 1944). At han i sin tidlige ungdom havde overvundet vanskelighederne ved at tilegne sig sanskrit kom ham til gode da han gav sig i lag med den svært tilgængelige videnskabelige sanskritlitteratur; en af de første europæere der gjorde sig fortrolig med denne var Hermann Jacobi, professor i Bonn, til hvis kreds af disciple T. sluttede sig, omend det kun var for kortere ophold ad gangen; i fortalen til sin disputats *Yoga. En Oversigt over den systematiske Yogafilosofi paa Grundlag af Kilderne* (antaget til forsvar 1910, trykt og forsvaret 1911) retter T. en tak til Jacobi og fremhæver dennes „in rebus Indicis usvigelige Instinkt“, et træk der ved flere lejligheder er blevet anført som karakteristisk for T. selv. I *Yoga*-bogen som i senere værker lægger T. vægt på at se de gamle indiske værker i lys af kommentarlitteraturen, om der end monne ligge adskillige århundreder mellem de oprindelige tekster og de senere behandlinger. Skønt skrevet på dansk blev T.s arbejde om et af den brahmanske filosofis ortodokse systemer internationalt anerkendt som den grundlæggende fremstilling af emnet i europæisk indologi; han gik aldrig med til at lade bogen oversætte til et verdenssprog, måske fordi han til at begynde med tænkte på at foretage visse ændringer og siden kom ind på at beskæftige sig med andre emner. For nylig har Chr. Lindtner besørget et genoptryk (1982) med nogle bl.a. biografiske tilføjelser.

I årene 1912–19 forelæste T. ved universitetet som privatdocent. I tilslutning til forelæsningerne (eller omvendt) publicerede han bl.a. *An Indian primer of philosophy, or The Tarkabhāṣā of Keçavamiçra*, 1914 (Vidensk. Selsk. Skr.), en oversættelse med noter af et såkaldt kompendium, dvs. en lærebog der samtidig fungerer som en sammenfatning af accepterede synspunkter,

Tuxen, Poul

her Nyāya-skolens logik og erkendelsesteori og den naturfilosofiske Vaiśeṣika-skoles atomteori og kategorilære. Til *Vor Tid* I, 1914–15 skrev han lidt mere populært *Hvad lærer den „ortodokse“ indiske Filosofi om Atomer?* og *Indisk Romandigtning*. En egentlig videnskabelig afhandling er igen *Forestillingen om Sjælen i Rigveda med nogle Bemærkninger om Sjøleforestillingens Udformning i de ældste Upaniṣader*. 1919 (Vidensk. Selsk. Hist.-philol. Medd.) hvori han afviser den antagelse at mennesket i *Rigveda* tænkes udstyret med en særskilt sjæl. I årene som bibliotekar fandt T. også tid til at skrive en række oversættelser af Indiens religiøse tekster. Til Sven Fengers „Religionshistoriske Tekster“ bidrog han med vedisk stof, og i det af ham selv redigerede store værk *Verdensreligionernes Hovedværker* udsendte han 1920 *Dhammapada. Buddhistiske Tankesprog* og *Bhagavadgita. Herrens Ord* og 1921-22 *De ældste Upaniṣader*. Disse oversættelser har bevaret deres værdi og indgik uden nævneværdige forandringer i den nye udgave I–XII, 1952–54 (sammen med Aage *Marcus), dog med tilføjelse af nogle taler af Buddha til *Dhammapada*. I serien *Æventyr* fra mange Lande udsendte han 1924 *Æventyr fra det gamle Indien* med oversættelse af fortællinger på pali.

I januar 1928 udnævntes T. til professor i indisk-østerlandsk filologi. Samme år fuldendte han sin store bog *Buddha. Hans Lære, dens Overlevering og dens Liv i Nutiden*. Bogens forudsætning er forfatterens fortrolighed med det brahmanske Indiens sanskrittradition – det alment indiske på baggrund af hvilket buddhismens særpræg træder frem, men den har fået sit personlige stempel af de indtryk han fik af levende buddhisme da han sammen med sin hustru foretog en rejse via Ceylon til Siam hvor han tilbragte vinteren 1921-22 i næsten dagligt samvær med lærde buddhistmunke med hvem han havde kendskabet til pali lælles. Med Kaj *Barrs ord får vi i *Buddhabogen* „en grundig og initieret gennemgang af alle de forestillinger, der gør Buddhismen til det, den er, forestillingen om alle tings forgængelighed, analysen af jeget i lutter evigt skiftende momentane elementer, erkendelsen, de fire hellige grundfakta, gerningernes betydning og loven om de gensidigt betingede forhold, det hele levendegjort ved citater af de hellige tekster, af de gamle kommentarer og ved den belæring, Tuxen selv har høstet ved diskussioner med de lærdeste munke i klostrene“. En forkortet svensk udgave *Buddha och hans lära* udkom i 1930. Indtryk fra opholdet i Siam er også bestemmende for *Einige Bemærkninger über die Konstruktion der Pālitexte*. T.s bidrag til Ja-

cobi-festskriftet i 1926; munkenes rytmiske recitationer fik ham til at forstå teksternes for os trættende gentagelser analogt med en musikalsk komposition. Et resultat af sit fortsatte arbejde med buddhismens tankegange offentliggjorde T. i 1936 med universitetsfestskriftet *Indledende Bemærkninger til Buddhistisk Relativisme*, en analyse af den af Nāgārjuna (2. årh. e. Kr.) formulerede lære om altings tomhed, den yderste konsekvens af Buddhas kendte 12-leddede „årsagskæde“ hvis led som gensidigt betingede frakendes enhver egentlig eksistens. Her som også i en forelæsning han holdt i Madras under sin rejse til Indien 1936-37 *In what sense can we call the teachings of Nāgārjuna negativism?* (Journ. of Oriental Research XI, 1937) udtrykkes den mening at læren om „det tomme“ eller „relativiteten“ ikke skal opfattes som noget rent negativt, men tjener til at bane vejen for den sande erkendelse som ikke kan udtrykkes positivt. Blandt mange små og større arbejder skal her endnu nævnes hans velskrevne *De indiske Lande* der udkom 1931 som bind III af Jordens Erobring (redigeret af Aage *Krarup Nielsen) og hans bidrag til *Illustreret Religionshistorie* (1948, redigeret af Johs. *Pedersen), sammen med Sten Konows bidrag oversat til engelsk som *The Religions of India*, 1949. Til de seneste år hører et lille arbejde om Vedānta-filosofien *The Parable of the Climbing Juggler* (skrevet sammen med Else Pauly som bidrag til *Studia Orientalia Joanni Pedersen dicata*, 1953); efter hans død kom i *Acta Orientalia* XXII, 1957 *Yāska's Nirukta as an Authority on Vedic Divinities*, oversættelse af en meddelelse i Videnskaberens selskab.

Undervisningen ved universitetet som han varetog til han i 1950 var fyldt 70 var for T. en glæde og en adspredelse snarere end en belastning, og for tilhørerne var det en fornøjelse at deltage i den uhojtidelige gennemgang af tekster han var dybt fortrolig med. I 1944 udarbejdede han regler for magisterkonferens i indisk filologi som dog ingen tog i hans tid. Han var medlem af konsistorium 1935–40. En alvorlig øjenlidelse gjorde sig først mærkbar som et handicap i undervisningen i de sidste år, men betød en alt for tidlig afbrydelse af arbejdet med de filosofiske sanskrittekster. T. var medlem af Det kgl. danske videnskaberens selskab fra 1928, og i årene 1933–52 var han medlem af Carlsbergfondets direktion, 1938–52 af Ny Carlsberg glyptotekets bestyrelse; hans verdensklogskab, hans praktiske sans, hans evne til at forbinde iver for en sag med nøgtern vurdering gav hans virke her som i andre hverv han påtog sig en betydning som vurderedes højt.

T. evnede at arbejde intenst, og den disciplin han pålagde sig tillod ham at forbinde det mest krævende videnskabelige arbejde med personlig livsudfoldelse. I mange år dyrkede han stadig sit violinspil, som medlem af kammermusikensembler eller i hjemmet; hans første hustru var en udmærket pianist, og som medspiller havde de violoncellisten Paulus *Bache med hvem T. knyttede et livslangt venskab under sit studieophold i Leipzig. Musikken var for T. meget mere end en interesse; de varme og dybe følelser som hans besindige væsen og venlige ironi kun lod ane fandt deres udløsning i musikoplevelsen. Han lod gerne sin ånd vandre ad upanishadernes tankebaner, men det var i Beethovens niende symfoni og Wagners Tristan og Isolde han følte sig hævet til den højeste oplevelse af noget guddommeligt et menneske kan nå. – T. var medlem af bestyrelsen for Selskabet af 1916 til gensidigt kendskab af tysk og dansk kultur 1916–26, 1948–51 var han formand for Dansk-indisk forening (derefter æresformand); han var æresmedlem af The Siam Society, Bangkok, og medlem af Vetenskaps-societeten i Lund, Nathan Söderblomsällskapet i Uppsala, Det norske videnskabs akademi, Deutsche Morgenländische Gesellschaft og Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz; han var bidragyder til *Bibliographie bouddhique*. □ Barneportræt af Jacobine Jørgensen, 1886. Buste af V. Gustafson, 1929. Foto.

Kbh.s univ. årbog 1904–07, 1911 192f og 1927–28, 1929 19f. Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1911 75f. – Hans Hendriksen sst. nov. 1955 132–40. Kaj Barr i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1955–56, 1956 67–98 (heri bibliografi). Samme i Vetenskaps-societeten i Lund årsbok 1956 137–47. Klaus C. F. Feddersen i Zeitschr. der deutschen morgenländischen Gesellschaft. CX, 1, Wiesbaden 1960 1–7. – Papirer i Kgl. bibl.

Else Pauly (Verner Seemann)

Tuxen, Sophus Christian Andreas, 1848–1924, landbrugsskoleforstander. * 14.5.1848 i Kbh. (Holmens), † 18.1.1924 i Vester Sottrup, begr. i Kbh. (Vestre). F: premierløjtnant, senere kommandør Georg E. *T. (1814–85) og Andrea Meyer (1817–90). ~ 3.5.1877 i Kbh. (Garn.) med Termanna (Manna) Magdalene Meyer, * 11.7.1848 i Odense, † 26.3.1917 i Kbh., d. af kaptajn, senere oberst Christian Wilhelm M. (1808–87) og Dorothea Kirstine Øllgaard (1815–88). – Bror til S. L. *T. (1850–1919).

Skønt opvokset i et akademisk præget kbh.sk embedsmandshjem fik T. som dreng lyst til landbruget. 1865 tog han præliminæreksamen og fik de næste to år praktisk landbrugsuddannelse på læresteder hvor især det vellejede husdyrhold

fangede hans interesse. Han kom derefter til landbohøjskolen hvor han blev nær ven med de senere Tunelærere A. *Svendsen og Chr. *Christensen og tog landbrugseksamen 1869. Nogle år vendte han tilbage til praksis som forvalter i Jylland, men samtidig sendte han artikler til Ugeskrift for Landmænd og begyndte tillige at undervise. 1871 blev han antaget af Tyrsting-Vrads herreders landboforening til at holde skole for unge landmænd fra egnen der i modsætning til den almindelige ordning på højskoler og landbrugsskoler skulle kunne bo hjemme. Den første vinter holdt han skole i Brødstrup, den næste i Them, men derefter blev han kaldt til Ugeskrift for Landmænd hvor han efter E. *Møller-Holts fratreden var J. V. T. *Hertels medredaktør 1874–79. Det blev dog landbrugsundervisningen der blev T.s egentlige livsgerning. Da Adolph *Lacoppidan trak sig tilbage fra Den classenske agerbrugsskole på Næsgård blev T. hans efterfølger som overlærer 1879, og han virkede her til han 1889 blev forstander for den nyoprettede Malling landbrugsskole.

T. var pædagog med liv og sjæl, og med en brændende idealisme arbejdede han for de unge landmænds dygtiggørelse. Mere end nogen anden af landbrugsskolens mænd var han optaget af spørgsmålene om skoleformer og undervisningsmetoder som han indgående behandlede i et skrift *Unge Landmænds Uddannelse*, 1888 hvor han af hensyn til stoffets tilegnelse fremhævede betydningen af kursus i to vintre. På Malling forsøgte han at indføre denne skoleform, men den fik ikke fornøden tilslutning og måtte opgives. Husdyrbrug og regnskabsføring var hans særlige fag, og han udgav en lærebog *Husdyrbruget i kortfattet Fremstilling*, 1884 (I, 4. udg. 1914; II, 3. udg. 1906) og *Landmandens Regnskabsbog I–IV* og tekstbog, 1899 (nye udg. indtil 1912). Kun få har som T. gjort en indsats for regnskabssagen i dansk landbrug, og han satte som mål at landmændene skulle opøves til selv at føre deres regnskab i stedet for at overlade arbejdet til konsulenterne, men det lykkedes ikke T. så lidt som sagens senere forkæmpere at føre udviklingen i denne retning. 1902 afstod han skolen og helligede sig sin virksomhed med vandrede korte kursus for bosiddende landmænd som han var begyndt med i Levring 1898. Med bopæl i Kbh. ledede han 1902–07 denne undervisning der kom til at omfatte både Jylland og øerne, men han blev derefter kaldt tilbage til Næsgård hvor han efter A. *la Cour var forstander 1907–16. Efter sin afsked opholdt han sig nogle år hos en søn i Hollandsk Ostindien, og efter hjemkomsten 1922 bosatte han sig i Gråsten for at kunne medvirke i oplysningsarbejdet

Tuxen, S. C. A.

blandt sønderjyske landmænd. Trods sin alder gik han på ny ivrigt i gang med kursus og foredragsvirksomhed, indtil han døde ramt af et hjerteslag efter deltagelse i en forhandling i Vester Sottrup forsamlingshus. Mens T. var knyttet til Malling landbrugsskole var han en årrække formand for Foreningen af jydsk landboforeningers foredragsudvalg, og 1897 udarbejdede han foreningens jubilæumsskrift. Foruden de nævnte skrifter og talrige artikler i fagbladene udarbejdede han som afløser af J. B. Krarup bind V og VI (1904–12) af det store værk *Beskrivelse af Landbrugets Udvikling i Danmark fra 1835 indtil Nutiden* og hævdede dette værks niveau for de sidste binds vedkommende. Han udgav endvidere *Maribo Amts Landbrug gennem 100 Aar, 1909* og *Landbrugs-Bogføringens Fremme paa Skolen og i Livet, 1916*, hvori han gav en udførlig redegørelse for regnskabssagens udvikling og en ny bearbejdelse af sit regnskabssystem med overgang til anvendelse af det dobbelte bogholderi.

Blandt landbrugsskolens folk havde T. sit eget præg. Han var ikke selv udgået fra folkehøjskolen eller landbrugsskolen, og han holdt stærkere end almindeligt på autoriteten, både som forstander og som lærer. Han virkede med ildhu og grundighed, men også med en ubøjelighed der kunne vanskeliggøre et samarbejde og undertiden skaffede ham modgang. T. var trods sin optagethed af landbrugsoplysning en langt fra folkelig mand, og hans skolevirksomhed fik bl.a. af denne grund mindre gennemslagskraft end det var at forvente ud fra hans påviselige evner og relevante program. Et lille skrift *Udenfor Templet, 1918*, hvori han skildrer sin udvikling bort fra en dogmatisk kristendom, vidner tillige om hans følelse for de brede befolkningslag. – R. 1897. □Mal. af N. V. Steensgaard, 1920 (Næsgård). Foto.

A. la Cour: Den Classenske agerbrugsskole på Næsgård 1799–1849–1899, 1899 107f. Fyns stifts landbrugstid. X, 1916 463. Johs. Dalum-Petersen sst. XVIII, 1924 33f. F. Hjort i Næsgårdsbogen, 1917 241–45. S. C. A. Tuxen sst. 246–56. F. Hjort sst. 1924 27f 44–46. Ugeskr. for landmænd, 1918 265f. A. P. Damsgaard-Sørensen i Vort Landbrug XXXVII, s.å. 231–34. [L. O. Pedersen] sst. XLIII, 1924 57f. H. Hertel i Tidsskr. for landøkonomi, s.å. 91–94. J. K. H[augaard] i Jysk landbrug VI, s.å. 61–63. Harald Jørgensen og Fr. Skrubbeltrang: Det Classenske fideicommiss, 1942 564–88 622. N. Dyrbye: Den danske landbrugsskole 100 år, 1969 76–78. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Claus Bjørn (Aksel Milthers)

Tuxen, Søren Ludvig, 1850–1919, filolog, undervisningsinspektør. * 29.5.1850 i Kbh. (Holmens), † 9.5.1919 sst., begr. sst. (Holmens). F: premierløjtnant, senere kommandør Georg E. *T.

(1814–85) og Andrea Meyer (1817–90). ~ 22. 12.1879 i Kbh. (Holmens) med Johanne Margrethe Jørgensen, * 2.8.1853 i Kbh. (Helligg.), † 2.1.1927 sst., d. af silke- og klædehandler Frederik Christian Platou J. (1812–82) og Jacobine Frandsen (1822–58). – Far til Poul *T. Bror til S. C. A. *T.

T. blev student 1868 fra Borgerdydskolen i Kbh. og studerede derefter klassisk filologi, men gav sig tillige af med litteratur- og kulturhistorie og æstetik. Han tog filologisk-historisk embedseksamen 1876 og blev dr.phil. 1896. Allerede 1869 begyndte han at undervise ved kbh.ske skoler, fra 1875 ved Borgerdydskolen i Kbh. 1879–84 var han medarbejder ved Bibliotheca Danica. 1880–88 var han leder af N. Zahles kvindelige artiumskursus, 1888–94 af det Femmerske lærerindeseminarium. 1891 blev han ved siden af J. L. *Heiberg bestyrer for Borgerdydskolen i Kbh. hvis enebestyrer han var fra 1896 til 1906 da han blev undervisningsinspektør for de højere almen-skoler, en stilling han beklædte indtil 1918. Formand for kommissionen til afhøvelse af studentereksamen var han 1910–18, for Pædagogisk selskab 1890–1900.

T.s interesser var dels klassisk filologiske, dels pædagogiske. En afhandling af ham fra 1872, *Skæbneiroen hos Homer*, blev først trykt 1900 i festskrift til J. L. Ussing. I Nordisk Tidsskrift for Filologi ny r. X, 1890–92 offentliggjorde han *Allegorien i den græske Religion*. I doktordisputatsen *Kejser Tiberius*, 1896 søgte han på grundlag af kildekritiske studier at trænge ind til forståelse af kejserens så ofte miskendte personlighed. I afhandlingen *Karaktertegn i den græske Tragedie*, 1900 som blev prisbelønnet af Videnskaberne selskab påviste han at de græske tragediedigtere indskrænkede sig til at fremstille karaktertyper og ikke evnede at skildre individuelle karakterer. Et lille skrift *Den moderne Homerkritik*, 1901 hvori han hævdede de homeriske digtes enhed gav anledning til en heftig debat med professor J. L. Heiberg. Efter hans død udkom *Græsk Kultur paa Homers Tid*, 1921. – Inden for pædagogikkens område udfoldede T. en betydelig virksomhed. I et lille skrift, *Om Maal og Midler for den høiere Dannelse*, 1884 tog han ordet for en ophævelse af den ved skoleordningen af 1871 indførte tvedeling af den højere skole og anbefalede en stærk udvidelse af undervisningen i græsk på latinens bekostning. Som undervisningsinspektør ovede han en stor indflydelse på den måde hvorpå skoleordningen af 1903 blev ført ud i livet og virkede til gennemførelsen af moderne undervisningsformer. – Tit. professor 1906. – R. 1895. DM. 1918. □Mal. af Alvilda

Roed ca. 1893. Buste af J. Gudmundsen-Holmgreen, 1905. Mal. af L. Tuxen, 1918. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1896 151-54. – Henrik Bertelsen i Berl. aften 9.5.1919. Henrik Madsen i Den højere almenskole XIX, s.å. 12f. Hans Kyrre: Det pædagogiske selsk. gennem 100 år, 1920. – Papirer i Kgl. bibl. Levnedsberegning i ordenskapitlet.

Hans Ræder*

Tuxen, Søren Ludvig Poul, 1908–83, zoolog. * 8.8.1908 i Kbh. (Christiansborg slotsk.), † 15.6.1983 i Hørsholm, begr. sst. F: bibliotekar, senere professor ved Kbh.s univ. Poul *T. (1880–1955) og Anne Margrethe Møllerup (1882–1928). ~ 7.9.1946 i Langholt (Horsens k.) med husholdningslærer Jytte Ahlmann-Lorentzen, * 2.7.1921 på Langholt, Vendsyssel, d. af godsejer, cand.jur. Niels A.–L. (1878–1951) og Kirsten Liljefalk (1885–1970).

Efter studentereksamen 1926 (Øster Borgerdyd) og magisterkonferens 1933 blev T. s.å. ansat ved den entomologiske afdeling på Zoologisk museum. Efter Kai L. Henriksens tidlige død 1940 prægede han afdelingen i fire årtier, selv om udnævnelsen til afdelingsleder først skete 1958. 1968 var han et år konstitueret som direktør for museet. – T.s livslange kærlighed til Islands natur og kultur går tilbage til studie- og indsamlingsrejserne dertil i 1930'erne. Tilsvarende rejser foretog han 1956 til USA og Mexico og 1970 til Amazonas. Gennem en omfattende korrespondance og medlemskab fra 1951 af den permanente komité for de internationale entomologkongresser (præsident 1964–72) kom han i berøring med talrige kolleger i udlandet. Hans internationale position medførte tilknytning til entomologiske selskaber som æresmedlem o.l., gæsteforelæsningsrejser i Europa, USA og Kina og 1966–67 et ophold som visiting professor i insektevolution ved Berkeley i Californien. T.s virksomhed har befæstet den entomologiske afdelings anseelse i udlandet, ikke mindst da det 1950 lykkedes ham at opnå en aftale med Kiel-museet om at dets insekttyper fra J. C. Fabricius' samling blev deponeret i Kbh.; han var også initiativtager til og rådgiver for konservator Ella Zimsens store fortegnelse over Fabricius-typer (1964).

T.s store og alsidige videnskabelige produktion indledtes allerede før konferensen. Islandsrejserne medførte at han 1937 blev den nædkære redaktør af *The Zoology of Iceland* der nu med sine godt 80 bøger og hæfter er næsten afsluttet. Hertil har han bidraget om diverse insektgrupper (især tovinger) og skrevet disputatsen om de islandske varme kilders naturforhold og dyre- og

planteliv (1944); især dens ikke-zoologiske afsnit blev ved forsvaret hårdt kritiseret. T.s foretrukne insektgruppe har været de små vingeløse Protura; ca. 50 arbejder omhandler proturerne og de andre primitive apterygoters systematik, nedstamning og zoogeografi på grundlag af egne indsamlinger og materiale modtaget fra hele verden, således *Phylogenetical trends in the Protura*, 1963, monografien *The Protura*, 1964, og den sydlige halvkugles proturer, specielt Brasiliens, set i relation til kontinentaldriften (1977, 1978). For at bringe orden i virvaret af navne og betegnelser tog han initiativet til og redigerede bogen *Taxonomist's glossary of genitalia in insects*, 1956 (ny udg. 1970). Mindre arbejder behandler bl.a. primitive spindlere og de generende augustmider. Et led i T.s bestræbelser for at fremme samarbejdet med amatør-entomologerne var udarbejdelsen af bestemmelsesnøgler til danske tovingede og årevingede insekter (1943, 1946). Flere populærvidenskabelige artikler beskæftiger sig med begrebet mimikry (beskyttelseslighed), andre affødetes af hans udpræget musikalske genmæt og handler om insekters lyd frembringelse og -opfattelse; de samledes i bogen *Insekt-stemmer*, 1964 (tyisk udg. 1967). Om ekspeditionen til Brasilien skrev han *Et sted ved Amazonas*, 1972, smukt illustreret med 1700-tals akvareller. – Personalthistorie har fra de tidligste år haft T.s interesse; det afspejles i en lang række nekrologer og artikler i Dansk biografisk Leksikon (2. og 3. udg.) over entomologer, forfattet med indlevelse og humor, samt større artikler om bl.a. J. C. Fabricius og J. C. Schiødt. I Danmarks Natur gav han en oversigt over dansk zoologi-historie, og til *History of Entomology* skrev han om insekt-systematik 1700–1815. I *Entomologisk Forenings historie 1868–1968* har han fortalt om udviklingen inden for en forening hvor han selv ydede en væsentlig indsats: som sekretær fra 1930, redaktør af tidsskriftet fra 1934 og formand 1960–72, hvorefter han udnævntes til æresmedlem. □ Mal. af Henrik Bloch, 1980. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1944 131f. – W. Tischler i *Zeitschr. für zoologische Systematik und Evolutionsforsch.* XVI, Hamb. 1978 89f. Kbh.s univ. 1479–1979 XIII, 1979. W. Herre sst. XXI, 1983 161f. N. P. Kristensen i *Vidensk.medd. fra da. naturhist.foren.* CXLIV, 1983 159–72 (heri bibliografi). N. Haarløv i *Entomol.medd.* L, 1983 105–09.

Torben Wolff

Tuxen, Søren Ludvig, 1790–1856, søofficer. * 4.9.1790 i Kbh. (Holmens), † 12.7.1856 sst. (Holmens), begr. sst. (Holmens). F: premierløjtnant, senere kaptajn løjtnant Elias T. (1755–1807) og Birgitte Regine Thielo (1754–1828).

Tuxen, Søren L.

~2.10.1817 i Kbh. (Helligg.) med Maren Kirstine Nielsen, *25.7.1795 i Kbh. (Fødsst.), †11.2.1863 sst. (Holmens). – Bror til Peter M. *T. T. blev kadet 1802. Ved fredsbruddet 1807 blev han i Norge udkommanderet med linjeskibet Prins Christian Frederik, men afgik fra dette ved årets udgang for at fortsætte uddannelsen på akademiet. N.å. blev han månedsløjtnant, sekondløjtnant 1809, premierløjtnant 1815, kaptajn 1828, kaptajn 1836, kommandør-kaptajn 1842 og kommandør 1848. 1808 var T. chef for en morterchalup i Sundet i kommandør J. C. *Kriegers (1756–1824) flotille og deltog 9.6. i angrebet på den engelske konvoj hvor briggen Turbulent og 12 koffardiskibe blev erobret. Han blev derefter næstkommanderende i Turbulent, 1809–13 var han til tjeneste i de franske linjeskibe på Schelden, først i Dantzich, s.å. chef for en brander l'Impitoyable, 1810 chef for en kanonbrig, 1811–12 atter i Dantzich og 1812-13 næstkommanderende i Albanois hvis besætning han i foråret 1813 førte tilbage til Kiel. Efter sin ankomst til Kbh. blev han lærer på søkadetakademiet til 1824. 1823 blev han inspektionsofficer ved søartilleriet under sin bror Peter M. Tuxen, 1825 medlem af konstruktions- og regleringskommissionen og 1831–53 ekvipagemester på Nyholm. Han udgav 1833 en lærebog i styrmandskunst og var n.å. udkommanderet med linjeskibet Dronning Marie. 1846 ledede han undersøgelsen og derefter fjernelsen af alle vrage fra 1801 og 1807 der endnu til stor gene for fiskeriet fandtes i Sundet. 1853 blev han divisionschef. T. var en dygtig, energisk og vamtfølede mand, men med et heftigt sind som han tit havde møje med at bekæmpe. Efter i krigsårene at have haft stor og ansvarsfuld virksomhed fandt han forholdene for små. Hans liv blev derfor en række skuffelser og formentlige forbigåelser hvortil kom økonomiske bekymringer der dog mindskes da han blev ekvipagemester. 1853 stillede han sig forgæves som kandidat til folketinget i Kbh.s 8. kreds hvilket indbragte ham liden glæde og ny skuffelse. I frimurerordenen, hvori han allerede var optaget under sit ophold på Schelden, indtog han en høj stilling. – R. 1834. DM. 1840. K. 1852. □Mal. af E. Bærentzen, 1838 (Fr.borg), efter dette litografi af Bærentzen selv, 1837, og med ændring af ordnerne 1842. Mal. af J. V. Gertner, 1846 (den da. frimurerorden), efter dette litografi med udeladelse af frimurerregne af I. W. Tegner, 1847, og med bibeholdelse litografi 1875.

Tidsskr. for søvæsen, 1857 229–49. Edg. Collin: Fremragende da. frimurere II, 1875 109–22.

Th. Topsøe-Jensen*

Tvede

Den her omtalte slægt har navn fra gården T. i Vejlbj sg., Holbo hrd. Slægten føres tilbage til gårdmand i Trelde Hans Jørgen(sen) Gregersen hvis søn Jørgen Hansen giftede sig ind på gården. Han var far til brændevinsbrænder i Kbh. Hans Jørgensen T. (1756–1811).

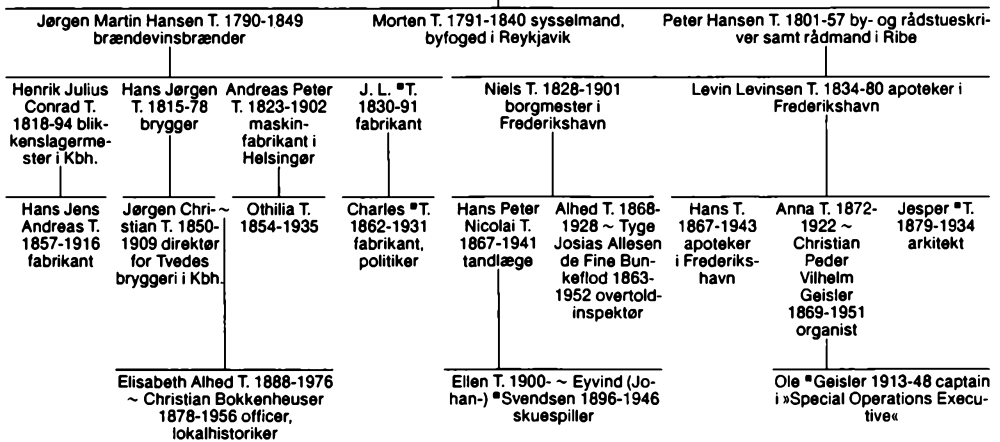
Viggo Piper: Slægten Tvedes stamtvl., 1929.

Hans H. Worsoe

Tvede, Charles Martin Fritz, 1862–1931, fabrikant, politiker. *21.2.1862 i Helsingør, †14.10.1931 sst., begr. sst. F: fabrikant J. L. *T. (1830–91) og Emilie C. H. S. Bjerg (Bierg) (1833–1928). ~6.5.1893 på Frbg. med Johanne Elisabeth Gradman, *4.5.1868 i Kbh. (Trin.), †26.4.1945 i Helsingør, d. af toldassistent, senere toldinspektør Sophus G. (1832–1900) og Marie Louise Lundwall (1832–1907).

T. var udlært som murersvend, men gik over til faderens fag og uddannedes fra 1879 på landbohøjskolens kemiske laboratorium og på bryggerier i Danmark og gær- og spritfabrikker i Tyskland. 1882 knyttedes han til faderens virksomhed som inspektør, fra 1889 da virksomheden omdannedes til aktieselskab, som direktør. I kraft af sin arbejdssevne og sin faglige indsigt fik han en række tillidshverv i sin branche. 1898 blev han formand for foreningen af danske spiritusfabrikker, 1907 medlem af arbejdsgiverforeningens hovedbestyrelse og var 1918–23 formand for gær- og spritsammenslutningens fællesråd. Endvidere var han en årrække formand for bestyrelsen for de danske spritfabrikker. Politisk sluttede han sig til højre og sad i Helsingør byråd 1892–1909. Fra 1908 til sin død var han medlem af landstinget. Hans solide, saglige arbejde førte ham frem i første række med betydningsfulde ordførerskaber vedr. skattepolitiske og sociale spørgsmål. Politisk og personligt stod han E. *Piper nær og var som han indstillet på borgerligt samarbejde. Efter Pipers død valgtes han efteråret 1928 til formand for det konservative folkepartis landsorganisation og rigsdagsgruppe. 1929 ledede han partiets forsvarsforhandlinger med regeringen Th. Madsen-Mygdal der endte med brud på samarbejdet mellem venstre og konservative, udskrivning af valg og dannelse af den socialdemokratisk-radikale regering Stauning-Munch. T. tog konsekvenserne heraf og tog under verdenskrisen del i de forhandlinger der sluttede med kriseforlig mellem konservative og regeringen oktober 1931. Hans pludselige død indtraf før forliget var endeligt beseglet. – R. 1905. DM. 1916. K². 1924. □Afbildet på O.

Hans Jørgensen Tvede 1756-1811 brændevinsbrænder i Kbh.

Matthiesens mal., 1923, af rigsdagen 1915 (folketinget). Tegn. og mal. af samme (begge sst.). Mal. af H. Slott-Møller, 1933 (det konservative folkeparti). Relief af Rikard Magnussen, 1933 (det da. studentarhus, Paris). Foto.

Dagens nyheder 15.10.1931. Berl. tid. s.d. Alfr. Bindlev: Konservatismens hist. i Danm. II, 1938. Jørgen Hatting i Det konservative folkeparti hist. I, 1966. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Helge Larsen (P. Stavstrup)

Tvede, Christen Gotfred, 1863–1947, arkitekt. * 7.10.1863 i Kbh. (Helligg.), † 30.12.1947 sst., begr. sst. (Vestre). F: arkitekt Frederik Vilhelm (ved døben Friderich Wilhelm) T. (1826–91) og Maren (Manne) Ostermann (1836–1916). ~ 31. 8.1895 i Asminderød med Bodil Marie Dorph-Petersen, * 24.12.1873 i Kbh. (Holmens), † 3.3.1964 sst., d. af skuespiller, senere direktør J. F. S. *D.-P. (1845–1927) og Rose C. Sødring (1850–1927).

T. gjorde svendestykke som murer 1883. Han uddannedes i øvrigt på Det tekniske selskabs skole og kunstakademiets arkitekturskole, hvorfra han tog afgangseksamen 1896. 1891 vandt han den Neuhausenske præmie. – Som næsten hele sin samtid, om end på en forholdsvis selvstændig måde, har T. udformet de fleste af sine tidlige bygninger på et ret frit historisk grundlag. Med særlig begejstring sluttede han sig til barok-bevægelsen der kom frem ved midten af 90'erne. Også nogen engelsk indflydelse har gjort sig gældende. Under nyklassicismens periode, omkring 1915–25, fulgte han denne retnings strengere formsprog. T.s arkitektur udmærker sig i almindelighed ikke ved følsomhed og for-

dybelse i detaljen på samme måde som hos Martin *Nyrop og Hans J. *Holm. Men i sine bedste arbejder har han som få inden for sin generation forstået at skabe en repræsentativ holdning, undertiden med en storskåren helhedsvirkning. Det håndværksmæssige er mønstergyldigt. Som eksempler på bygninger med et almindeligt og forskelligt historisk præg kan nævnes: det trefløjede alderdomshjem, nu sygehus, ved Guldbergsgade i De gamle by (1897–1901, årsmedalje 1. gang, sidefløjene senere forlænget); ØKs kontorbygning i frihavnen, *Hovedvej 14*, 1898; *Berners stiftelse*, Ribegade 10, 1904; ØKs hovedbygning, *Holbergsgade 2*, 1907 (udvidet af Harald Gad og genopført 1946–49 af Holger Jacobsen efter bombesprængning 1944); *Villa Moltke*, Helsingørs nordre strandvej 24, 1910; *Godthåbskirken* på Nylandsvej og det tilstødende *General Classens asyl*, nr. 51, 1910-11; biblioteksbygning på Herlufsholm, i stil med klosterets bygninger, 1913-14. Barok prægede er følgende: det Plessenske palæ, *Kristianiagade 12*, 1902-04; *Kronprinsessegade 4*, 1913; *Det danske Gaskompagni*, Gl. Kongevej 120, 1907; Alex. Foss' villa ved Høvilgdgård, 1908; Finsen-instituttets klinik for medicinske sygdomme i Rosenvænet (individ 1908, årsmedalje 2. gang); hovedbygningerne på Næsgård agerbrugsskole, 1907-08; *Sørup*, 1909 (søndre fløj ikke af T.), *Løndal*, 1911-14 (den indre udstyrelse kun delvis af T.) og *Barritskov*, 1914-16. Fra nyklassicismens periode stammer: Handels- og kontoristforeningen, *Nørregade 9*, 1916-17 (ombygning af Studentersamfundet); *Ordrupgård*, 1916-19; villaen *Øster Allé 33*, 1918; Finsen-instituttets toetagesbygning mod Strandboulevarden, 1919-21; „Salamandra“'s ejendom *Hammerensgade 4*, 1921. Desuden

Tvede, Gotfred

må nævnes *Kbh.s Papir- og Kartonfabrik* ved Borgmestervangen og Hothers Plads, 1931–34. Sammen med Fritz Koch har T. opført *Nørrevold 30* og *Højbroplads 10*, begge barokt prægede, og s.m. Olaf Schmidth et helt lille kvarter af toetages, engelskprægede tofamiliehuse (opr. firfam.) på Frbg. – Jyllandsvej, Folkets allé og tilstødende veje – tegnet for Frbg. gasværksarbejderes byggeforening 1900. Han har også udfoldet en betydelig virksomhed som restaurator. Af tillidshverv og æresbevisninger kan nævnes, at T. var medlem af akademiet fra 1928, gentagne gange modtog kommunale præmier og 1940, ved Haandværkerforeningens jubilæum, Lassenius Kramps medalje. – R. 1911. DM. 1919. K.² 1935. □Buste af L. Brandstrup, 1923 (Akademisk arkitektforening). Foto.

Arkitekten V, 1898-99 121f (ØK); VII, 1900-01 375 377. Arkitekten VI, 1903-04 1-3 (Nørre Voldgade 30); VII, 1904-05 381-85 (Plessenske palæ); X, 1907-08 401-05 (Finsen-inst.) 425-31 (kg. oktr. brandassurance komp.); XIII, 1910-11 317-22 (Godthåbskirken); XX, 1917-18 1-5 13-15 (Visborggård) 433-37 441-43 (HK); XXIII, 1921 205-12 (Ordrupgård); XXIV, 1922 265-69 (Barritskov); XXV, 1923 71; XXXV U, 1933 192. Alf Cock-Clausen sst. U 1948 12; XXXVIII M, 1936 197-205 (Kbh.s papir- og kartonfabrik). Politiken 7.10.1923 og 7.10.1943. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Knud Millech*

Tvede, Jens Levin, 1830–91, fabrikant. * 7.4.1830 i Kbh. (Frue), + 11.3.1891 i Helsingør, begr. sst. F: brændevinsbrænder Jørgen Martin Hansen T. (1790–1849) og Cathrine Elene Dorthea Drewes (1791–1854). ~ 14.5.1859 i Helsingør med Emilie Christiane Henriette Sophie Bjerg (Bierg), * 25.7.1833 i Helsingør, + 1.3.1928 sst., d. af hospitalsforstander, senere kancelliråd Fritz Andreas B. (1795–1870) og Sophie Gedde (1807–80). – Far til Charles T.

T.s far havde i Kbh. et brænderi som han 1842 flyttede til Helsingør, og da han døde syv år efter måtte sønnen overtage det hvorved han afbrød sine studier på Polyteknisk læreanstalt. Først drev han det lille helsingørske brænderi for moderens regning, men 1854 overtog han det selv, og da det brændte 1864 opførte han på ny erhvervet grund et moderne indrettet dampbrænderi som han oparbejdede til en betydelig forretning og senere udvidede med et hvidtølsbryggeri (1877) og en gærfabrik (1887). I årene efter sundtoldens afløsning udfoldede T. et ikke ringe initiativ for at skabe ny virksomhed i Helsingør. Han medvirkede således 1873 ved dannelsen af Hellebæk klædefabrik hvis formand han blev, samt ved Helsingør jernskibs- og maskinbyggeri 1881 og Helsingør telefonselskab 1883. I byens råd havde han sæde fra 1857 til sin

død og var i det hele meget politisk interesseret, startede således 1885 en konservativ forening i Helsingør, blev dens formand og indvalgte 1886 i landstinget ved et suppleringsvalg i Roskilde. Han var kaptajn i Helsingørs borgervæbning. Da de mange officielle hverv efterhånden tog en del af hans tid omdannede han 1889 sin virksomhed til et aktieselskab, Helsingør Spritfabrik med sønnen Charles Tvede som direktør. T. var ved sin død formand for Foreningen af spiritusfabrikanter i Danmark der kort efter omdannedes til Foreningen af danske spiritusfabrikanter, og som på etatsråd C. A. Olesens initiativ samlede brænderierne i et nærmere samarbejde. – R. 1884. □Karikaturtegn. af K. Gamburg, 1890 (Fr.borg). Træsnit af H. P. Hansen, 1891. Foto.

Kapitajn J. L. Tvede 1830–1891, [1891]. Dansk handeldstid. 20.1.1900. M. Galschiøt: Helsingør omkr. midten af forrige årh., 1921 (2. udg. 1960) 202f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

P. Koch Jensen*

Tvede, Jesper (ved dåben Jens Peter), 1879–1934, arkitekt. * 17.3.1879 i Frederikshavn, + 22.10.1934 i Jægersborg, urne på Bispebjerg. F: apoteker Levin Levensen T. (1834–80) og Elise Sophie Hyrup (1839–1908). ~ 23.5.1906 i Nødebo med maler Alice Mary Bruhn, * 23.8.1883 i Kbh. (Johs.), + 16.2.1970 i Hillerød, d. af løjtnant, senere forvalter ved kunstakademiet, kar. kaptajn Jørgen Daniel B. (1843–1914) og Anna Sophie Knutsen (1853–1919).

T. fik sin uddannelse på Teknisk selskabs skole i Kbh. og på kunstakademiets arkitekturskole hvorfra han 1908 tog afgangseksamen. Samtidig med og efter studierne på akademiet havde han konduktørarbejde for H. Storck og H. Wenck. Han hørte til den gruppe af unge arkitekter der navnlig holdt til på professor Wencks tegnestue, og som dannede kernen i Den frie arkitektforening (1909–19). Ligesom flere af disse kom han tidligt ind på det klassicistiske, dette til dels – som ret almindeligt – iblandet barokke elementer. Større arbejder inden for nyklassicismens retning er: Teknisk selskabs skole på Østerbro, *Øresundsgade 15*, 1917 der som arkitekturbetraget dog næppe har mere end tidshistorisk betydning; sparekassen i Frederikshavn, 1926 (ekspeditionslokalet senere forandret); Købmandsskolens kvindeafdeling, *Jul. Thomsens Plads 6–8*, 1925–27 (udvidet til gården af T. 1930), fornem, om end noget udvendigt fin, som det ofte var tilfældet i denne stilperiode, og på enkelte punkter ikke helt vellykket (men T. havde først tegnet en sagligt virkende skolebygning). Hans sidste store arbejde var Frbg. tekniske skole, *Falstersvej 3–5*, 1928–30, sammen med John Thorson, en monu-

mental, moderne enkel bygning. En særlig evne havde T. til at give mindre huse et idyllisk og sundt, hjemligt præg, således: dommerboligen i Sterrede ved Holsteinborg, 1910; haveboligforeningen *Grøndalsvænge* ved Hillerødgade, 1915–28, sammen med Poul *Holsoe; villaer i Kbh.s omegn som *Dyrehavevej 42*, 1920, *Lundeskovsvej 18 og 20*, 1921–22, *Lundehusvej 6*, 1928 (præmieret), egen villa, *Solbakkevej 68*, 1933. Han har desuden restaureret *Den sjællandske Bondestands Sparekasse*, V. Voldgade 107, og indrettet flere apoteker, fx *Enghaveplads 25*, 1924. – Fra 1911 var T. overlærer ved dagskolen for bygningshåndværkere på Teknisk selskabs skole i Kbh. Hans indsats her, såvel ved undervisningen selv som ved undervisningsplanen af 1912 for de større tekniske skoler der bl.a. førte P. V. *Jensen-Klints tanker om bygmesterskolen ud i livet, og ved den senere revision af samme, betød noget af et vendepunkt. T. blev medlem af akademiets plenarforsamling 1917, medlem af akademiet 1920 og sad i akademirådet i perioden 1920–22. □Tegn. fra akademitiden af ark. Holger Jacobsen og af B. Kalb, elev på tekn. skole. Foto.

Arkitekten XIV, 1911–12 265–67 (dommergård, Rude); XVI, 1913–14 477f; XXIII, 1921 309–12 (Dyrehavevej 26); XXVIII, 1926 167f (købmandsskolens kvindeafd.); XXXI U, 1929 145f; S. C. Larsen m.fl. sst. XXXVI U, 1934 189f; XXXII M, 1930 63–68 (Frbg. tekn. skole); XXXV M, 1933 210f (eget hus). Skonvirke VIII, 1922 9 12. F. C. Boldsen: Studiebyens huse, 1924 56f. [Bjærner] R[asmussen] i Tekn. skoletid. XLI, 1934 101. Bygmesteren XXVII, s.å. 259. Politiken 23.10. s.å. Haveboligforen. Grøndalsvænge 1911–36, 1936.

Knud Millech*

Tvedegaard, Jacob Jensen, 1872–1967, landmand, organisationsleder. * 25.6.1872 på Tvedegaarden i Slimminge, Gørslev sg., † 30.1.1967 på Langemosegård, Ringsted, begr. Ringsted kgd. F: gårdfæster, senere forpagter Frederik Jensen (1829–1913) og Kirsten Hansen (1832–77). Navneforandring 25.11.1896. ~ 23.6.1899 i Gørslev med Helene Frederiksen, * 27.5.1874 i Slimminge, † 30.1.1949 sst., d. af gårdejer Hans F. (1845–1924) og Ane Schnack (1838–94). Allerede som 15-årig kom T. i lære på Nygård mejeri ved Gram og var derefter mejerist på flere mejerier på Sjælland, indtil han 1891 måtte overtage driften af fødegården (som han 1896 forpagtede). 1892–93 var han på Dalum landbrugsskole og derefter den følgende vinter på Brøderup højskole. Udover at lede flere gymnastik- og skyttehold på sin hjemegn påtog han sig en omfattende foredragsvirksomhed. Ved energisk indsats lykkedes det ham at få Tvedegaarden økonomisk på fode, og 1919 udvidede han bedriften

gennem forpagten af Egelund i Slimminge. Tre år senere blev han selvejer gennem købet af Langemosegård ved Ringsted som blev hans faste station, også efter at han 1933 bortforpagtede den til sin søn. Fra sine første år som selvstændig landmand havde han deltaget aktivt i det landøkonomiske foreningsarbejde. Først på det lokale plan hvor han bl.a. fik oprettet en indkøbsforening for foderstoffer og en brugsforening. 1918–28 var han medlem af bestyrelsen for Ringsted andelssvineslagteri. Desuden var han 1919–28 bestyrelsesmedlem i Øernes andelsselskab for indkøb af foderstoffer. I årene 1918–28 var han flere gange kandidat for venstre ved folketingsvalgene, men en kort periode som stedfortræder (1928–29) for afdøde H. V. Maegaard overbeviste ham om at partipolitisk arbejde ikke rigtig lå for ham. Paradoksalt nok var det planteavlen som stod den mejeriuddannede T. nærmest. 1918–28 var han således medlem af De sjællandske landboforeningers planteavlsudvalg, og 1920–26 var han medlem af bestyrelsen for Danske landboforeningers frøforsyning. Efter syv år som næstformand for De sjællandske landboforeninger blev han 1927 formand. Posten førte til 21 års medlemskab af landbrugsrådet (fra 1933 som præsidie medlem), og af De danske landboforeningers 2-mands formandskab hvor han på skift fik to dominerende jyder som kolleger, først den agrarisk sindede P. P. *Pinstrup, derefter den taktisk duelige H. *Hauch. Internt kunne der under 1930ernes krise gøre sig stærke modsætninger gældende mellem oboernes og jydernes synspunkter, såsom de veterinære vanskeligheder i forbindelse med mund- og klovsyggepidemierne 1930–32 og de landbrugspolitiske fordelingsproblemer omkring eksportationering. Den pågående agitation fra Landbrugernes sammenslutning mod de „gamle“ organisationer og partier skabte vanskeligheder for T. eftersom flere af de lokale landboforeninger i Syd- og Sydostsjælland også førte et oprørsk sprog. Med mellemrum fremsatte han udtalelser som H. Hauch ikke billigede. Alligevel var T. yderst loyal og indstillet på et enigt samarbejde på et fælles værdigrundlag. Som heltidsbeskæftiget organisationsleder påtog T. sig i 1930erne en række utaknemmelige tillidsposter, som medlem af de fire vigtige udvalg under landbrugsministeriet: baconudvalget 1934–50, fedtkeksportudvalget 1934–50, svineguleringsudvalget 1933–40 samt kvægeksport- og kødreguleringsudvalget 1933–50 (her som formand). Selv om disse udvalgs historie endnu ikke er skrevet tager man næppe fejl ved at tildele T. rollen som den udlignende part mellem producent- og forbrugerinteresser. De store fælles-

Tvedegaard, Jacob

skuer på Bellahøj var rigtig en institution efter hans smag for her kunne byboere og landmænd få talt ud om tingene. Som ældre tog han afstand fra de tendenser til erhvervspolitisk ensporedhed som karakteriserede efterkrigstidens landbrugsledere. Han folte med stigende styrke at de store idealer fra 1880ernes og 90ernes dage ikke helt havde overvintret i de efterfølgende slægtled. – R. 1922. DM. 1930. K.³ 1947. □Tegn. af Otto Christensen 1943 og udateret (Fr.borg). Mal. af Johs. Glob, 1948 (sst.). Foto.

Interview i Sjællands stifts landbrugstid. XIII, 1932 151–53. – Niels Jørgensen i Dansk landbrug LXI, 1942 353f. Landet 18.6.s.å. Andelsbl. XLIII, s.å. 893. Landsbladet, 1967 nr. 5 8.0. Tvede: Landbrugsministeriets baconudv. 1932–50, [1975] 22f. Erik Helmer Pedersen: Landbrugsrådet som erhvervspolitisk toporgan, 1979. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Erik Helmer Pedersen (Aksel Milthers)

Tvermoes

Slægterne T. og Fønnesbech har samme ud-spring, nemlig Christen Andersen (1663–1748), fæster af Fønnesbechgård i Ikast sg. under Her-ningsholm. Af hans sønner beholdt Anders Chri-

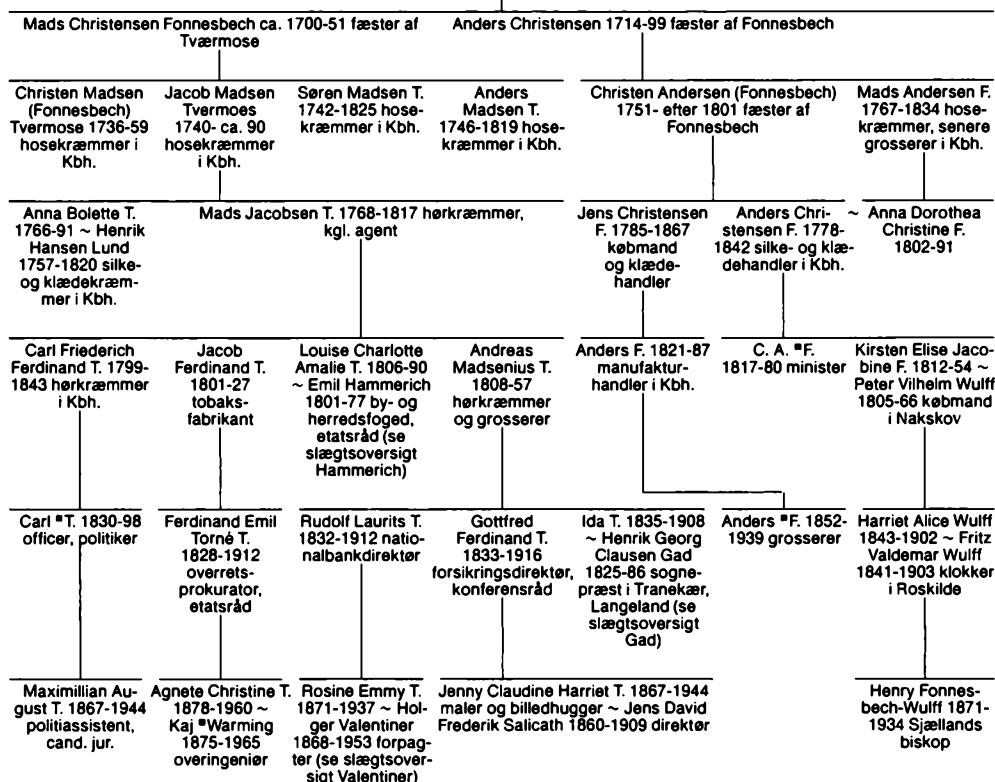
stensen fædrenergården og blev stamfar til slægten Fønnesbech, mens Mads Christensen (F.) (ca. 1700–51) fæstede gården Tvermose i Sunds sg. og blev stamfar til slægten T.

Alexander Halberg: Nogle oplysn. om familierne Halberg, Busch, Gad, Clausen og Tvermoes, 1949. Descenderne efter Mads Jacobsen Tvermoes... og hustru Anna Catharina Mohr, 2. udg. ved Sven Tvermoes, 1958.

Hans H. Worsøe

Tvermoes, Carl Madsenius Wilhelm, 1830–98, officer, politiker. * 23.6.1830 i Kbh. (Frue), † 3.4.1898 sst., begr. på Frbg. F: hørkræmmer Carl Friderich Ferdinand T. (1799–1843) og Juliane Wilhelmine Grundtvig (1803–84). ~ 27. 4.1861 i Kbh. (Fr. ref.) med Anna Petra Henriette v. Munthe af Morgenstjerne, * 18.5.1832 i Kbh. (Fødsst.), † 26.5.1926 sst., d. af legationssekretær, kammerjunker, senere chargé d'affaires, gehejmelegationsråd, kammerherre Jacob Wilhelm v. M. af M. (1788–1859) og Cornelia Catharina Margarethe de Man (1799–1889).

Christen Andersen 1663-1748 fæster af Fønnesbechgård i Ikast sg.

T. blev kadet 1843, 1848 sekondløjtnant i fodfolket (anciennitet 1847), deltog i træarskrigen og udmærkede sig særlig ved Isted, blev 1849 kar., n.å. virkelig premierløjtnant; gennemgik Den militære højskole 1851–55 og ansattes ved generalstabten. Han forrettede herefter en meget lang årrække tjeneste i forskellige stabe, ledede 1858–61 de militære rekognosceringer i Holsten, var 1864 først souschef ved 3., derefter stabschef ved 2. division, blev 1858 kaptajn II, 1863 kaptajn I og chef for krigsføringsdepotet 1867–70. 1870 blev han oberst og chef for taktisk afdeling, 1879 kom han til praktisk tjeneste som bataljonschef, blev regimentschef 1880, generalmajor og brigadechef 1885, generalinspektør for fodfolket 1887, generalløjtnant og chef for I. generalkommando 1891 og afskedigedes efter ansøgning og langvarig sygdom 1894. Han var genstand for sine jævnaldrendes beundring og virkede under alle forhold med en urokkelig ro, han havde betydelige åndelige evner og stor kundskabsrigdom. Som chef for taktisk afdeling ledede han med stor dygtighed, venligt og ligetil, sine underordnede militære udvikling. Han gav stødet til ordning af krigsarkivets materiale for en officiel fremstilling af træarskrigen og nåede selv at udarbejde de første bind af dette grundige og objektive værk. Han var formand for eller medlem af vigtige kommissioner, bl.a. 1888 om indførelse af et magasingevær.

Da den fattsatte revision af forsvarslovene forestod blev T. 1872 valgt til folketingsmand (højre) for Kbh.s 3. kreds som han beholdt til han 1892 trak sig tilbage fra politik. Som formand for partiets valgkomité for Kbh. efter rigsdagsopløsningen 1873 viste han betydelige organisatoriske evner. Til at begynde med talte han kun sjældent i tinget; først efterhånden tog han i stigende grad ordet, navnlig når militære sager behandledes, men også på andre områder, altid grundigt forberedt; han udtrykte sig med lethed, smagfuldt, behersket og, ikke sjældent, med vid. Han ydede et meget betydeligt og almindelig påskønnet arbejde i talrige vigtige udvalg, både om militære og andre forhold (jernbanesager, lønningslove, post- og telegrafvæsen m.m.), og ved sin grundighed og sine mangesidige kundskaber, sin klare forstand, elskværdighed og ligefremhed øvede han betydelig indflydelse. Han var under alle forhold en pålidelig støtte for sit parti, men hævdede gentagne gange i militære sager et fra de krigsministerielle forslag afvigende standpunkt og var navnlig modstander af at koncentrere alt om Kbh.s befæstning og forsvar på bekostning af det øvrige land. Han blev gentagne gange nævnt som vordende krigsminister. Under pseudonymet *Spectatores* udarbejdede T. 1865 et

skrift *Tilbagetoget fra Dannevirke*, en skarp polemik mod major W. *Kauffmanns pjece og angreb på overkommandoen, men efter henstilling fra flere sider undlod han at offentliggøre dette skrift. – R. 1850. DM. 1864. K.² 1877. K.¹ 1879. S.K. 1892. □ Afbildet på det satiriske litografi Danmarks kort. To karikaturløst. af K. Gamborg, 1890 (Fr.borg). Træsnit signeret H. 1898. Mal. af Gabriel Jensen efter fotografi. Foto.

Vilh. Topsøe: Politiske portræstudier, 1878 171. H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882 319f. Den dansk-tyske krig 1864, udg. Generalstabten I–III, 1890–92. Militær tid. VII, 1897 389f og VIII, 1898 169. Berl. tid. 3.4.1898. Nationaltid. 5.4. s.å. Fridtjof Bon i III. tid. 17.4. s.å. Vald. Stilling: Danske livregiment til fods. I. bataillon, 1913. N. P. Jensen: Livserindr. II, 1916. A. F. Krieger: Dagbøger V–VIII, 1923–43. Sofus Høgsbro. Brevveksl. og dagbøger, udg. Hans Lund II, 1925. [K. C. Rockstroh m.fl.]: Bidrag til 15. bataillons hist., 1928 318f.

Rockstroh*

Tvilling, Søren Hansen, ca. 1600–33, forfatter, musiker. * ca. 1600 i Helsingør, † 24.12.1633 sst. F: Hans Mogensen T. (+ 1646). ~ Lisbet som overlevede ham.

T.s slægt synes at have haft nær tilknytning til Helsingør; både faderen og en farbror forekommer jævnlige i byens offentlige protokoller. Selv kom T. 1618 til Kbh. hvor han fandt optagelse i Christian IVs kapel som sanger. Han nåede hurtigt op på en for en dansk sanger stor løn og må følgelig have gjort god fyldest, men blev alligevel 1627 ramt af den almindelige reduktion af sangerkorpset. Han fik tilladelse til at søge præsteembede i stedet, opnåede dog ingen stilling, men blev 1631 genansat ved hoffet omtrent samtidig med at han havde fået et degnekald ved Kronborg som han fik lov at besøge ved stedfortræder. 1634 omtales han i Marie kirkes regnskaber som „fornige klokker“, og det ses at der under hans sygdom er udbetalt ham understøttelse. – T. kendes fra en række småskrifter som digter på modersmålet. Af de åndelige og moraliserende digte: *Et Pligtanker*, 1626, *Naade oc icke Ræt*, 1627, *En Enfoldig Forandring*, 1628, *Det himmelske Veck op*, 1630 og *Bedrøffuede Enckers ny Aarsgaffue*, s.å. ser man hans evne til at forme et mindre vers og til i djærve vendinger, ofte i dialogform, at ridse et billede op. Ud fra et konservativt livssyn dadler han de nye modestrømninger som i trediveårskrigen dage nåede os fra Tyskland og Frankrig. Særlig kommer hans indstilling frem i den verdslige satire *Quid tua? det er: Hvad kommer det dig ved?*, 1631 der på en lystig måde, men med en underbund af alvor kritiserer den nye tids umoraliteter og fremhæver de tider hvor den fromme og ærlige Hr. Simplex regerede, før Mester Rænkenist holdt

Tvilling, Søren Hansen

sit indtog i alle huse. Quid tua? ... er en af de tidligste danske verdslige satirer; den udmærker sig endnu ikke ved digterisk elegance, men behandler sit emne i fyndige lignelser og er rig på ordsprogsagtige vendinger der holdt sig levende gennem lange tider. Diget tager, som T. også betoner i sit forord, ikke sigte på bestemte personer, men er „skreven alle ... uskyldige til Tjeneste og Tidsfordriv og den som kender sig skyldig til en snar og sand Omvendelse“; alligevel opstod der formodning om at T.s død skyldtes en afbankning som en formentlig portrætteret gav ham. Dette må, efter at visen nu kendes i tryk 1631, kunne afvises.

Kancelliets brevøger 1627–29, 1929 651; 1630–32, 1932 399. – K. L. Rahbek i *Minerva*, 1794 III 348–51. R. Nyerup og K. L. Rahbek: *Den danske digtekunsts hist.* III, 1805 1–8. S. Birket Smith i *Danske saml.* 2.r.II, 1872–73 242f. J. Paludan: *Fremmed indflydelse på den da. nationallit.* i det 17. og 18. årh., 1887 138 355. Angul Hammerich: *Musiken ved Chr. IVs hof*, 1892 85–88. V. Hostrup Schultz: *Helsingørs embeds- og bestillingsmænd*, 1906 113. Solveig Tunold i *Nord.* t. för bok- och biblioteksväsen XXIII, Upps. 1936 135–65. F. J. Bille-skov Jansen: *Danms digtekunst I*, 1944 (2. udg. 1964) 152f. – *Papirer i Kgl. bibl.* (jfr. Nanna Schiødt m.fl.: *Hagens saml. i Det kgl. bibl.*, 1981).

Nils Schiørring

Tworek, Wandy (Wladyslaw), * 1913, violinist. * 25.6.1913 i Kbh. F: kommunalarbejder Johan T. (1886–1948) og Ludwika Sobolewska (1886–1958). ~ 1° 2.5.1941 med Else Sørensen, * 3.10. 1913 i Assens, † 1965, d. af maskinpasser Aksel Edward William S. († 1960) og Nathalie Augusta Dorthea Löwe, f. Pedersen († 1958). ~ 2° 6.2.1971 i Kbh. (Jesu Hjerter k.) med sygeplejerske Lone Katrine Randrup Moses, * 5.9.1940 i Svendborg (Skt. Nikolai), d. af vinhandler Poul Georg M. (1911–52) og Erna Augusta Frandsen (* 1913).

T. er født i Skt. Pedersstræde i Kbh. Hans far var polak og hans mor fra Ukraine. Hans forældre talte polsk indbyrdes, og T. kunne indtil han var tre år kun udtrykke sig på polsk, og på sin første violin. Hans far havde aldrig lært at spille violin, men han var den fødte spillemand og havde kun den ene ambition at hans børn skulle lære at spille ordentligt. T.s første lærer var Edgar Preuss. Familien sparede på alt så der kunne blive råd til den dyre musikundervisning. T. debuterede som syvårig i Odd-Fellow palæets lille sal, og den frygtede kritiker Hedevig Quiding skrev at „her var noget at gøre for en mæcen“. Der kom aldrig en mæcen, men han fik forærende en Stradivarius som han ikke brød sig om og gemte væk. Derimod købte han en violin hos en marskandiser i Oehlenschlägersgade for 30 kr., og med den violin har T. indspillet de fleste af

sine grammofonplader. 15 år gammel fik han sit første engagement som violinist på „Sct. Thomas“ på Frederiksberg hvor man spillede dinér-musik om eftermiddagen. Her lagde Fini „Henriques mærke til ham og indbød den unge musiker til spille sammen med sig. To år senere fik T. sit eget orkester og debuterede 1930 som kapelmester på Brochmanns hotel i Odense. Senere spillede de i Scalasalen i National-Scala og også i Holberghaven med et udvidet orkester. Så gik vejen videre til „Arena“ i Tivoli og „Lodberg“ – og endte foreløbig i „Zigeunerhallen“ (1932–45). Her kom T. til at arbejde sammen med bl.a. Johs. Wahl, Holger Fællessanger og Børge Rosenbaum (Victor „Børge“) – og her fik han sin gøglerruddannelse. En dag i 1944 tilbød kapelmester i Akademisk musikforening Wladimir Gurewitsch T. at spille Max Bruchs violin-koncert som T. indstuderede på nogle få dage og hentede sig en vaskeægte fiasko på. Dog skrev Politikens Axel „Kjerulf ... men bag disse alvorlige mangler sporede man et umiskendeligt talent, som ved fornuftig pleje måske kan føre til et smukt resultat“. Resultatet blev at T. fik Max Schlüter som lærer, og hentede sin Stradivarius frem. Den sommer spillede han Brahms' violin-koncert med Thomas „Jensen som dirigent i Tivoli. Det blev en meget stor succes, og det blev vendepunktet i T.s karriere.

T. har spillet alle de store violinkoncerter og med alle de store orkestre. Herhjemme med Det kgl. kapel og Danmarks radios symfoniorkestre. Han har gæstet de fleste lande i Europa, USA, Canada og Japan. Han har til fremme af musikforståelsen været på musik- og foredragsturneer i hele Skandinavien og har ledet den første grønlandske orkesterekspedition i 1968. T. har siden optrådt som seriøs musiker – men lige så gerne som gøgler med den lette, men måske sværeste kunst som har været med til at lokke mere af den klassiske musik i det store folkelige publikum end så mange andre har evnet. T. har indspillet talløse grammofonplader i ind- og udland, og han har udgivet et violinkursus med 10 skriftlige lektioner og tilhørende demonstrationer på 12 LPer. Herigennem har han nu over 2000 elever. Men teatret har også haft bud efter T. Han har spillet titelrollen i *Spillemand på en tagryg* på Det ny Scala i Kbh. 1967, Århus teater i 1970, Ålborg teater i 1974 og Odense teater i 1978. Han har været revyskuespiller, bl.a. i Femmøller på Mols i 1979. Desuden har han deltaget i koncertarrangementer på Kbh.s kommuneskoler for børn i programmet „Tonernes relationer til farver i den abstrakte kunst“. (Han har en overgang selv været en glimrende maler.) T. fik Peder Møller-prisen 1945, Politikens hæderspris 1950,

H. C. Lumbye-prisen 1957, Dansk Musikerforbunds hæderspris 1980 og blev æresborger i Horsens 1982. Ellers er han æresmedlem af Kbh.s musiker- og orkesterforening, Berl. Tidendes musikforening, Dansk solistforbund og hæderskunstner af Danmarks ældreklubber 1968. □Tegn. af H. Lollegaard, 1962 (Kgl. bibl.), af Viggo Thomsen og af Otto Christensen (Fr.-borg). Foto.

W. T.: Mit liv, 1979. Interviews i Berl. tid. 4.9.1944, Politiken 8.10. s.å., B.T. 24.1.1945, Berl. aften 16.2. s.å. og Fyns stiftstid. 17.5.1980.

Ole Walborg

Tybjerg, Erland, 1863–1925, jurist. * 27.7.1863 i Kbh. (Garn.), † 3.7.1925 sst. (Jac.), urne på Tibirke kgd. F: arkitekt Hans Christian T. (1815–79, ~2° 1868 med Caroline Elise Oltmann, 1837–1900) og Juliane Marie Poulsen (1835–67). ~ 18.5.1893 på Frbg. med Clara Sophie Sarauw, * 3.5.1864 på Petersværft, Kalvehave sg., † 14.1.1941 i Kbh., d. af skovrider, forstråd Conrad August Nicolaus S. (1816–86, ~1° 1851 med Julia Olivia Camilla Bach, 1822–54, ~2° 1858 med Frederikke Graae, 1835–59) og Betzy Wilhelmine Hansen (1834–1909).

T. blev student 1881 fra Borgerdydskolen på Christianshavn og juridisk kandidat 1886. Som ung kandidat virkede han som sagførerfuldmægtig, manu duktor og rigsdagsstenograf, og 1889 erhvervede han universitetets guldmedalje for en afhandling om presseforbrydelser. Afhandlingen skaffede ham det Hurtigkarlske rejsestipendium på hvilket han 1890–92 foretog en studierejse til England og Østrig. Ved sin hjemkomst blev han sekretær ved proceskommissionen (indtil 1899) samtidig med at han var assistent i justitsministeriet. 1897 blev han fuldmægtig sst., og 1898 udnævntes han til assessor i Kbh.s kriminal- og politiret. 1904 erhvervede han den juridiske doktorgrad. 1910 blev han assessor i landsover- samt hof- og stadsretten og 1915 i højesteret. Fra den faste voldgiftsrets oprettelse 1910 var han rettens næstformand, fra 1920 dens formand. Fra 1918 var han formand for akkordretten.

T. nød almindelig anseelse som en af sit slægtleds mest fremragende dommere og opfyldte også i sjælden grad forudsætningerne for at beklæde et dommerembede. En skarp juridisk begavelse og betydelig menneskekundskab var hos ham forenet med en udpræget social indstilling over for de retlige problemer. Under sit studieophold i Wien var han blevet påvirket af Anton Mengers tanker og i Tilskueren (VIII, 1891) gav han en udførlig redegørelse for indholdet af denes Das bürgerliche Recht und die besitzlosen Volksklassen bl.a. med henblik på retstilstanden

her i landet. Også hans sidste arbejde (Tilskueren XLI, 1924), en fremstilling af reglerne om tvungen voldgift i arbejdsstridigheder i Australien, bar præg af hans sociale forståelse.

T.s juridiske forfatterskab er ikke særlig omfattende. Førstepladsen indtages af disputatsen *Om Bevisbyrden* der hovedsagelig er bygget på danske og tyske retsafgørelser, og som derigennem karakteriserer sin forfatter. Det var de konkrete enkeltafgørelser som havde T.s interesse. Historiske og mere teoretiske undersøgelser lå ham fjernere, og han stillede sig skarpt afvisende over for ældre forsøg på at forklare bevisbyrdereglerne ud fra rent logiske synspunkter ligesom han efter hele sin metodiske indstilling så med en vis skepsis på de såkaldte almindelige retsgrundsatninger. For den senere bevisbyrdelære har T.s arbejde haft banebrydende betydning. Meget påskønnede var også hans noter til retsafgørelserne i Ugeskrift for Retsvæsen af hvis redaktion han var medlem fra 1906 til sin død. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1904 117f. – Politiken 4.7.1925. C. B. Henriques i Ugeskr. for retsvæsen, 1925 B 189–91. Eyvind Olrik i Nord. t. for strafferet XIII, s.å. 339–42. Fr. Dahl i Tidsskr. for retsvidenskab XXXIX, Oslo 1926 256–61. Højesteret 1661–1961 I–II, 1961.

Stig luul*

Tybjerg Hansen, Anders Emil, * 1915, læge. * 5.3.1915 i Kbh. (Vanløse). F: porcelænsmaler Johannes Hansen (1883–1976) og Agnes Josepha Jacobsen (1885–1975). ~ 1.10.1942 i Randers (Skt. Morten) med Inger Nord, * 13.9.1922 i Kbh., d. af manufakturhandler Gustav Valdemar N. (1894–1979) og Jenny Margrethe Laurine Svejnbæk Jensen (* 1899).

T.H. blev student 1933 fra Frbg. gymnasium og fik 1941 lægevidenskabelig embedseksamen ved Kbh.s univ. med udmærkelse og havde da 1937–39 nået at være demonstrator anatomiae ved universitetets med.-anat. institut. Efter turnus- og kandidat tjeneste ved hospitaler i provinsen og i Kbh. blev T.H. 1944–56 ansat ved med. afdeling B på Rigshospitalet hvor E. *Warburg hurtigt vidste at sætte T.H.s betydelige elektroforerkerbegavelse i gang. 1947 foretoges i afdeling B de første hjertekateterisationer i Skandinavien hvortil T.H. havde udviklet en teknisk meget effektiv trykmålingsteknik som senere kunne finde anvendelse også ved lever- og nyrekateterisationer. 1945 havde han studeret i Stockholm, 1946 i London – og var 1949 i Schweiz. 1949 disputerede han for den medicinske doktorgrad ved Kbh.s universitet om *Pressure Measurement in the Human Organism* hvor han ud fra selvkonstrueret elektrisk kondensa-

Tybjerg Hansen, Anders

tormanometer teknik dokumenterede sin elektrotekniske formåen og store klinisk-fysiologiske indsigt. 1950–51 uddybede T.H. sine studier som Rockefeller-fellow ved Duke University, Johns Hopkins hospital (Baltimore) og Bellevue hospital (N.Y.) i USA – efter i 1950 for WHO at have været medlem af et thoraxkirurgisk instruktionshold til Tyrkiet og Israel. De følgende år publicerede han en række arbejder om klinisk-fysiologiske emner, om medikoteknik og om medicinsk behandling, og 1956 udnævntes han til chef for medicinsk afdeling Bs cardiologiske laboratorium hvorunder tillige lagdes det af medicinsk afdeling A udviklede respirations-fysiologiske laboratorium. Tre år senere blev han lektor i klinisk medicin ved Kbh.s univ. og efter Warburgs afgang 1962 udnævnt til professor i intern medicin samme sted. 1959–61 var T.H. Sophie Fricke-fellow ved biofysisk laboratorium, Rockefeller Univ., USA hvor han udviklede apparatur til hurtig bestemmelse af blodets colloidosmotiske tryk, og 1963 var han gæsteprofessor ved Univ. of Perth, Western Australia. Den af E. Warburg skabte udbygning af hjertelidelsernes diagnostik ved klappfejl, hjertedefekter og af vurderinger og indstillinger til kirurgisk behandling er blevet yderligere fremmet ved T.H.s initiativer og indsats, og han har samtidig nået at tilrettelægge en særdeles grundig undervisning af studenterne og af kolleger verden over ved udstrekt kursus- og symposieundervisning – bistået af overlægerne ved afd. B. Henning Olesen og Johan Georg. For praktiserende læger har T.H. skrevet om hjerte-karsygdomme i Medicinske specialer i lægepraksis, 1956 og for studenterne om karsygdomme i de stadig udvidede udgaver af Medicinsk Kompendium. Han har i de senere år endvidere ydet et meget stort arbejde for at popularisere forebyggelsen af hjerte- og kredsløbssygdomme gennem Foreningen til hjertesygdommenes bekæmpelse, han blev viceformand i foreningen 1963 og dens effektive formand siden 1967. Han har gennem denne institutions fond skabt mulighed for kraftigt økonomisk at fremme en række videnskabelige arbejder af betydning for hjertesygdommenes vurdering og behandling.

I 1970erne indrettedes i afdeling B ydermere et sengeafsnit til stofskifteundersøgelser ved langvarigt sengeleje, og afdelingen har endvidere gjort en teknisk-operativt fremstående indsats inden for hjertepacemaker-behandlingen og for befolkningsundersøgelser med henblik på kost og på træning ved hjerte- og kredsløbslidelser. Med evne for at overkomme det utrolige – kendt er han for sine daglige løbeture og sin tobaksafsky – har T.H. haft en række tillidshverv. 1969–

72 censor i medicinsk elektronik ved Danmarks tekniske højskole, 1957–61 næstformand i bestyrelsen for Dansk selskab for klinisk kemi og klinisk fysiologi (var blevet specialist i klinisk kemi og laboratorieteknik 1948, intern medicin 1953, kredsløbssygdomme 1964, cardiologi 1966 og klinisk fysiologi 1967), 1958–68 medlem af bestyrelsen for Danske interne medicineres organisation, 1959 af WHO Expert Advisory Panel on Cardiovascular Diseases, 1963–68 af bestyrelsen for Dansk selskab for intern medicin, 1963–68 af Nordisk samarbejdskommission for arktisk forskning og 1964–68 formand for Dansk cardiologisk selskab. 1964–67 tilfornordnet sundhedsstyrelsens specialistanvæn for intern medicin og sagkyndig rådgiver for sundhedsstyrelsen i intern medicin 1967–74. 1965–68 formand for Medicinsk selskabs forskningskomité og 1966–72 formand for medikoteknik-udvalget under Akademiet for de tekniske videnskaber. 1967–75 i The Board of directors of International Cardiovascular Foundation. 1968 medlem af Kbh.s universitetets EDB-udvalg, 1972 af levnedsmiddelrådet samt 1972–76 Rigshospitalets medlem af RECKUs repræsentantskab. 1977 var T.H. WHO-konsulent til rådighed for sundhedsvæsenet i Sri Lanka og igen 1978–79. T.H. modtog 1964 Gert Espersens hæderspris, 1975 Rasmus Faber Westergaards legat. – R. 1967. R¹. 1977. □Tegn. af H. Lollsgaard (Kgl. bibl.). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1950 266. – Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj VII, 1979.

Engill Snorrason

Tybo, Anders Kjeldsen, ca. 1578–1629–, præst, forfatter. * formodentlig ca. 1578, rimeligvis i Rær ved Thisted, † efter 1629 og før 1639. F: vistnok sognepræst Kjeld Nielsen eller Andersen (Chetillus Nicolai) († ca. 1597). ~ Anne Jørgensdatter, † før 1634.

T. gik i Viborg skole, blev student formodentlig 1596 og n.å. optaget ved Kommunitetet. Han skal have været hører ved Bergens katedralskole 1600 og blev n.å. sognepræst til Hinderå (nu Nedstrand) og Sjernarøy i Rysfylke hvor han ifølge kapitelsbogen fungerede endnu 1629. 1625–27 udgav han et par tidstypiske, lærde og ikke særlig bemærkelsesværdige prædikensamlinger, men når han endnu mindes er det som forfatter til skuespillet *Absolon* (tr. 1618; genudg. 1972 ved Bent Søndergaard) med udførlig fortale og tilegnet kansleren Christen *Friis. T.s skolegang i Viborg faldt i de år, da Hieronymus Justesen *Ranch virkede der, og dennes skolekomedier, navnlig Kong Salomons Hylding, er tydeligt nok forbillede for *Absolon*; foruden ligefremme

lån kan anføres, at Davids replikker i Absolon ligesom i Kong Salomons Hylding indeholder skjulte citater af de gammeltestamentlige salmer, og i brugen af indflettede ordsprog er T. også påvirket af Ranch. Personlistens bibelske hovedrollehavende er suppleret med figurer som Morio, Absalons hofnar, Caspar Knapsack, hans lakaj, og Fygomby, en Fama-figur der erstatter den traditionelle budbringer eller herold. Absolon fortsætter 1500-tallets skolekomedie; man har formodet at den er blevet til allerede mens forfatteren var hører i Bergen, men metrisk tilhører stykket snarere det nye århundrede, idet det har stavelsetælling gennemført næsten overalt, hvad der dog falder digteren så tvungent, at han stadig må apostrofere endestavelser. Det fremherskende metrum er ottestavelses-linjer med mandlig udgang, men i øvrigt kan han ret opfindsomt variere sine vers. Hans bag i bogen trykte, men ikke til stykket hørende vise *Absolons Oprør oc oprørs straff* (18 firelinjede strofer med krydsrim samt omkvæd) befinder sig stil-mæssigt inden for folkevædens efterklang. – Ligesom Hans Thomisson *Steges Cleopatra tilhører Absolon en uddøende genre, samtidig med at stykket peger fremad mod senrenæssancens poesi.

R. Nyerup og K. L. Rahbek: Den danske digtekunsts hist. II, 1801 154–59 178–87. S. Birket Smith: Studier på den ældre da. lit.s, særlig skuespillets område II, 1896 86. D. Thrap: Christiansands stifts prester i det 17. årh., Kria. 1899 = Vidensk. selsk.s forhandl. 1899, IV 107f. Karl Mortensen: Studier over ældre da. versbygn. I, 1901 187–90. Johs. Pedersen i Danske studier, 1930 34–36. Anne E. Jensen sst. 1976 112f. Danske viser, udg. H. Grüner Nielsen VI, 1930-31 (fot. opr. 1978-79) 89–91. Torben Krogh: Ældre da. teater, 1940 68 136 151 199 240f. Nils Schiørring: Det 16. og 17. årh.s verdslige da. visesang I, 1950 64 324.

R. Paulli*

Tychonius, Christen Lassen (Lasson), 1680–1740, præst, forfatter. * 17.8.1680 i Sal ved Holstebro, † 24.12.1740 i Viborg, begr. sst. F: sognepræst Lars Thygesen († 1700) og Karen Christensdatter Nørkjær (ca. 1653–1708). ~ 1° 1.8.1702 med Cecilie Birgitte Breth, * 15.6.1682 i Skive, † 1.5.1731 i Viborg, d. af sognepræst, provst Laurids Olsen B. (1638–1702) og Else Pedersdatter (ca. 1637–1700). ~ 2° 4.4.1732 i Viborg med Bolette Sophie Amalie Holmer. * ca. 1705, begr. 3.9.1774 i Horsens (~ 2° 1752 med stiftsprovst i Viborg Jacob Lauridsen Hasse, 1694–1765, ~ 1° med Marie Lessow, 1699–1752), d. af regimentskriver, senere borgmester i Randers, krigsråd Rasmus H. T. var et glimrende lærehoved, næsten vidunderbarn, blev student 1695, dimitteret af faderen, tog n.å. baccalaureusgraden og 1697, kun sytten år gammel, teologisk eksamen. Efter at have haft

forskellige pladser som huslærer og uordineret medhjælper blev han 1701 – onde tunger påstod ved et mindre fint trick – residerende kapellan i Skive og Resen; han arvede n.å. svigerfaderens sognekald sst., tog magistergraden 1706 og kreedes til provst i Hindborg hrd. 1709. Den første tid i Skive var han afholdt af befolkningen, men det gode forhold er øjensynlig ændret i årenes løb; trættekær og stivsindet som han var kom han jævnlig i konflikt med sine omgivelser og rendte sig adskillige staver i livet; desuden havde han en skarp tunge og sagde mange ondskabsfuldheder både til og om folk, også fra prædikestolen. Da han i sin spot heller ikke gik af vejen for det blasfemiske, var der også dem der beskyldte ham for at være ateist. Hans ærgerrighed var Viborg bispestol, men både 1713, 1720 og 1725 blev andre valgt dertil; sidstnævnte år fik han tilbud om Christianshavns sognekald, men betakkede sig. 1727 nærmede han sig sit mål for så vidt som han blev stiftsprovst i Viborg, men længere nåede han heller ikke; 1735 blev han atter forbigået da Andreas *Wøldike blev hans biskop. Med denne stod han på en meget dårlig fod, og til forgængeren Johannes *Trellund var forholdet heller ikke det bedste; af de fem Viborgbisper han fungerede under synes han at have stået den berygtede Bartholomæus *Deichman nærmest, ligesom han var nøje knyttet til dennes bundsforvant Christian (å) *Møinichen; bevarede breve fra T. til Møinichen røber en mærkelig blanding af ærbødig smiger og familiær forsorenhed. Med Søren *Lintrup havde han fælles interesser som stor bogsamler. Han havde et godt bibliotek, var berømt for sin lærdom og erklærede ugenert: „Jeg kiender de fleste Skrifter siden Apostlernes Tider“. At han virkelig havde læst sine bøger ses af den *Conspectus librorum quorundam eximiorum* han efterlod sig, og som indeholder en interessant ræsonnerende gennemgang af en lang række teologiske værker (trykt i Tychoniana II, 1772). Af hans øvrige lærde arbejder kan nævnes den grundige, efter kgl. befaling udarbejdede *Den hellige Augsburgiske Bekiendelses Historie*, 1730–32.

I Viborg blev T. modeprædikant i stor stil, men hans krakilske sind fornægtede sig heller ikke her, og når tilstrømningen til hans prædikestol var så overvældende skyldtes det måske ikke blot hans ubestridelige veltalenhed, men også den pirring tilhørerne kunne have af hans jævnlige udfald og stiklerier som enhver kunne give rigtig adresse selv om der ikke var nævnt navne. To af hans prædikener foreligger trykt, begge fra 1735, nemlig ligtalene over Trellund (udkommet 1738) og over Anders Kierulff (udkommet n.å.); af disse to folianter er navnlig den første

Tychonius, Christen Lassen

der bærer titlen (stærkt forkortet) *Registrering over et Guds Barns hellige Ønsker og Vurdering over en Guds Mands herlige Gaver*. et rent monstrem, en af de mest omfangsrige ligprædiken der er trykt herhjemme, en fortale på 95 sider, selve parentationen 320 sider foruden 112 sider tillæg; talen varede halvfjerde time, og T. var mere død end levende da han var færdig. I besynderlig modsætning til denne forherligelse af bispemanden står det at T. ofte fra prædikestolen havde snert denne som han anså for en hykler, en betegnelse han i flæng anvendte på alle der tilhørte eller blot havde berøring med pietismen. T.s „galante, alomodske“ retorik i dens rigeste udfoldelse ses tydeligst i *Tolv Elims Kilder aabnede til Husvælelse for Christian Ludvig von Plessen ved hans Frues dødelige Afgang*, ikke nogen egentlig ligprædiken, men tolv trøstetaler tilsendt den sørgende enkemand en gang om måneden sørgeåret igennem (1729–30), repræsenterende den engelske, også kaldet den allegoriske, prædikemåde i dens mest udtannede form, fuld af aktualiteter, allusioner til dagliglivet, vrimlende med citater hentet både fra Biblen og fra profan litteratur, pyntet med franske gloser og vendinger (hans yndlingsudtryk er *enfin*). Man har næsten indtryk af at det morer ham at bruge så massive midler som muligt for at holde opmærksomheden fangen, og at han med forkærlighed bevæger sig i forestillingskredse der ellers ikke synes egnet til opbyggelig brug. Forarges man ikke over blandingen af gudelighed og narrestreger kan man beundre den drevenhed hvormed han behersker denne homiletiske barokstil og forstår at udnytte alt til sit formål. En anden prøve på hans kuriøse blanding af spøgefuldhed og sjælesorg er *En Barsel-Remse til Frue Amtsforvalter Lunds i hendes Barselseng*, 1727, et trøsteskrift sendt til en mor der har mistet sin nyfødte, og formet som referat af en drøm. Forfatteren selv skal have betegnet det som „en af de klogeste Galskaber og alvorligste Badinerier“, og man må virkelig indrømme at det er fantastisk gjort.

Af indledningen til denne barselremse ses at T. har kendt og gouteret Ludvig *Holbergs Barselstuen, derimod har det forbitret ham at pedanten i Jacob von Tyboe var kaldet Tychonius (Tyge Tygesen), muligvis efter T.s 1710 afdøde bror med hvem Holberg har boet på Borchs kollegium aug.-sept. 1709. T. har imidlertid følt sig fornærmet på egne vegne og givet sin følelse luft dels i et (tabt) fejdebrev, dels mundtligt over for Holberg da de mødtes i Kbh. Holbergs svar var skæmtediget. Den Jydske Feyde der fremkom i pirattryk u.å., men som Holberg selv først lod trykke efter T.s død, og hvori han også spottende

hentyder til at T. (1725–29) arbejdede for oprettelsen af et universitet i Viborg blandt hvis teologer stiftsprovsten skulle have en fremskudt plads. Resultatet af fejden blev for så vidt en sejr for T. som Holberg i komedieudgaven 1731 ændrede navnet til Stygotius. – Foruden ved denne episode har T. dog også fundet plads i litteraturhistorien som poet. Hans digteriske efterladenskaber er udpræget brugspoesi som han selv ville have udgivet under titlen *Versemagerens Thresor* og Skab med 4 Romme til Søndags-Klæder, Hæders- eller Hof-Klæder, Sørg-Klæder, og Bryllups-Klæder, foruden noget Rips-Raps af allehaande i en Skuffe. Søndagsklæderne er den gudelige digtning hvori han viser påvirkning fra Ths. *Kingo hvem han også jævnlig citerer i *Elims Kilder*, og han skriver ligesom denne til profane toner (morgensalme på melodi Phyllis sad udi en Skøite). Der er ganske jævne, trohjertige ting imellem som *Eenrums Andagt*, men også kunstfærdige stykker i barokstil, bygget op af kor, recitativer og arier med ekkovirkninger o.l. Den verdslige lejlighedsdigtning som udgør de følgende tre grupper er også meget afvekslende, i forskellige versemål, snart med lærde noter (*En Christens Ridder-Orden*), snart iblandt fransk og latin (*Syv Bouqvetter samlede af Parnassi Mark-Blomster*, 1726), snart med jysk lokalkolorit og dialektpræg. Blandt bryllupsdigtene må særlig fremhæves det store *Cupidon à la Chasse* som strejfer rokokoen, men ellers er barokken den stil han med forkærlighed bevæger sig i, og hvis virkemidler han behersker virtuost, dog ikke med den glans som C. F. *Wadskjær. Sidste afdeling kan også på en måde kaldes lejlighedsdigtning idet en stor del deraf er bindebreve: et enkelt sådant (til Peder Laursen) er i tofodet trokæisk metrum og falder meget kvikt, et andet (*Til hans Datter for Børnene*) er i folkevisemåne med omkvæd. Til denne afdeling hører også det morsomme fastelavnsvers *Emdrop Kattes Testamente*. 1729.

Trods visse gengangere må man anerkende variationsevnen hos versemageren T., og skønt hans versifikation kan være noget skødesløs hører han absolut til de habile poeter, „en af Tidens skrappeste Rimere“, som han er benævnt af Jeppe *Aakjær der som lokalhistoriker „ikke skal blive træt af at prise ham“ for alle de kulturhistoriske træk, der ligger gemt i hans vers, for hans dialektfarvede sprog og for hans jyske gemt med den udprægede sans for det reale.

Udg. Tychoniana, ved Wille Høyberg i Kbh.ske saml. af rare trykte og utrykte piecer II, 1756. Tychoniana I-II, ved Chr. Giessing, 1770–72 (heri T.s biografi og fortegn. over trykte og utrykte skr.). Saml. af vers og indfald, udg. C. G. Biering, 1776. Danske skæmteviser,

udg. H. Grüner Nielsen I, 1927–28 292–94 374. Rimbrev, udg. Niels P. Bjerregaard, 1932.

Kilder. Kirkehist. saml. 4.r.II, 1891–93 746–49 og Museum, 1892 I 159–84 (breve).

Lit. R. Nyerup og K. L. Rahbek: Den danske digtekunsts hist. IV, 1808 205–12. J. P. Thjørring i Saml. til jydsk hist. og top. IV, 1872–73 især 316–37. Vilh. Bang sst. 2.r.I, 1886–88 422–27. H. Degenkolv: Bidrag til en skildr. af C. L. T., 1878. Vilh. Bang i Hist. ark. ny r. XVI, 1886 192–203 239–54 335–64. J. Paludan: Fransk-engelsk indflydelse på Danm.s litteraturhist. i Holbergs tidsalder, 1913. Jeppe Aakjær: Langs Karupåens bred, 1929 96. Oluf Friis: Jylland i da. lit., 1929 117 120 122–30 165. H. Ehrencron-Müller: Forfatterlex. X, 1933 132–36 (den jyske fejde). Hans Brixi i Dagens nyheder 27.6.1933. Samme: Ludv. Holbergs komedier, 1942 108–20. Præsten i Ørbæk Rasmus Pedersen Winthers beretn. om sin slægt og sit liv, udg. Axel Kofod, 1934 53f. Emil Frederiksen: Barokken i da. digtn., 1935 158–61.

Papirer i Kgl. bibl.

R. Paulli*

Tychsen, Anna Regina, 1853–96, solodanser. * 1.9.1853 i Bremen, † 21.11.1896 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: billedhugger Philip Jean Josef Scholl (1805–61) og skuespiller Theodora Jocunda Dalhoff (1826–92). ~ 11.10.1876 i Kbh. (Garn.) med ingeniørkaptajn, senere oberst V. E. *T., * 4.12.1847 i Odense, † 18.12.1914 i Kbh., s. af købmand, manufakturhandler Valentin T. (1803–75) og Elisabeth Amalie Brodersen (1813–63).

Kun fem år gammel optrådte T. på Odense teater hvor moderen da var ansat. Rosa Price opdagede hendes anlæg for dans, og 1861 kom hun på balletskolen ved Det kgl. teater og fik Georg *Brodersen til lærer. Om sommeren underviste August *Bournonville hende sammen med Betty Schnell (*Hennings) i Fredensborg, og da hun var fjorten år dansede de side om side i *Pas de trois cousines*, og på sin femtenårs fødselsdag havde T. sin egentlige debut i en *Seguedilla*. De to unge piger med de tyskklingende navne supplerede hinanden, navnlig da de var søkadetterne i *Fjærnt fra Danmark*, 1868; Betty Schnell havde charme og ynde, T. kraft og udholdenhed. Tidligt lagde Bournonville hende på sinde at hendes fremtid betingedes af om hun var „dobbelt saa godt som de andre, da hun aldeles ikke var køn“. Disse ord blev mottoet for hendes teaterliv. Ved flid, vilje og energi blev hun en af mesterens „fuldblodsdanserinder“, en fuldendt kunstner hvis uddannelse sluttede på operaens balletskole i Paris. Hun var uden tvivl den største virtuos, ikke mindst som tåspidsdanser, vor ballet har ejet siden Lucile *Grahns dage, men energien forlenede hendes kunst med en vis stål-sat kølighed der kun førte tilskuerne til det punkt hvor man beundrede den tekniske overlegenhed. Hendes sjælelige udtryk indskrænkede

til et klogt, fast blik. Dette indså Bournonville da han skrev at hun vel „var istand til at optræde med Bravour paa hvilkensomhelst af Udlandets største Scener“, men at „der hører Mere til end en fuldendt Virtuositet“. Det var hendes svaghed som mimiker og manglen på lyrisk charme han her indirekte pegede på. Fra 1872 til sin afgang var T. teatrets første solodanserinde og udførte store opgaver som Sylfiden og Ragnhild i *Brudefærden*, men hun udmærkede sig mest i sådanne partier som de to danserinder Eliza og Victorie i *Konservatoriet* og Celeste i *Toreadoren* fordi de hovedsagelig stiller dansetekniske krav. 1887 optrådte hun som gæst på operaen i Stockholm. Under stormende hyldest tog hun 3.6.1889 afsked i det sidstnævnte parti og som søkadetten Edvard; til minde om „Schnell og Scholl“-perioden udførte Betty Hennings den aften atter kadetten Poul. □ Mal. af H. C. Jensen (Det kgl. teater). Buste formentlig af Thod Edelman (Teatermus.). Træsnit i gruppebillede 1882. Træsnit i rolle af bl.a. C. Pauli og 1889. Foto.

Aug. Bournonville: Mit teaterliv III,1, 1877 (ny udg. I–II, 1979) 45 50. Rob. Neiiendam: Det kgl. teaters hist. I, 1921; V, 1930. Den kgl. da. ballet, red. Sv. Kragh-Jacobsen og T. Krogh, 1952. – Barndomserindr. (manus. i Teatermuseet).

Robert Neiiendam*

Tychsen (ved dåben Tüchsen), Nicolai, 1751–1804, apoteker. * 14.6.1751 i Tønder, † 8.8.1804 i Kbh. (Nic.), begr. sst. (Ass.). F: købmand Lorenz T. (1699–1763) og Catharina Petrejus (1709–65). ~ 30.5.1788 i Kbh. (Trin.) med Sørine Hendrina Hallensen (Hallens), døbt 12.8.1763 i Kbh. (Holmens), † 15.12.1836 sst. (Helligg.), d. af kontrollør, urtekræmmer, kirkeværge Johan H. (ca. 1714–86, ~ 1° 1746 med Mette Maria Beckmann, ca. 1714–57) og Cathrine Maria Sørensen (ca. 1737–1812).

T. mistede forældrene inden sin konfirmation hvorfor han endnu mens moderen levede blev opdraget på vajsenshuset i Tønder. Han var fra 1766 discipel på Frederiks hospitals apotek i Kbh. hos J. D. *Cappel der i høj grad vakte hans interesse for kemien; han forblev på apoteket til han tog sin kandidateksamen 1781. Efter en kort rejse til Holsten holdt han 1781–83 collegium medicum, den første vinter på tysk, senere på dansk. Med kgl. understøttelse udgav han 1784 *Chemisk Haandbog* i tre bind der 1794 udkom i forøget udgave. 1784 havde han ansøgt om fast årlig løn til at fortsætte sine kemiske forelæsnings hvilket han dog ikke opnåede, ligeledes søgte han forgæves at blive forpagter af Vajsenshus apoteket i Kbh. 1785–88 var han lektor i kemi

Tychsen, Nicolai

ved det nystiftede kirurgiske akademi, og 1787 udgav han *Kurzes chemisches Handbuch*: 1788 købte han apoteket i Kongsberg i Norge hvor han samtidig var lektor i kemi og praktisk farmaci. Apoteket gik imidlertid tilbage, og han ansøgte derfor 1799 om at måtte oprette et nyt apotek i Kbh. Dette blev bevilget, og 1800 solgte han apoteket i Kongsberg og oprettede Hjorteapoteket i Kbh. som han ejede til sin død. 1804 påbegyndte han udgivelsen af *Theoretisk og praktisk Anvisning til Apotheckerkunsten* i to dele der først blev færdigtrykt efter hans død; desuden skrev han mange kemiske afhandlinger i inden- og udenlandske skrifter. T. var på den tid en af de dygtigste kemikere herhjemme og regnes for en af 1700-tallets store danske farmaceuter. Han blev medlem af flere lærde selskaber, såsom Det norske videnskabernes selskab 1792, Det danske videnskabernes selskab 1796, landhusholdnings-selskabet 1802 og Skandinavisk literatur-selskab 1797; desuden var han efor for det Cappelske pensionslegat.

Selvbiografi i N. T.: *Theoretisk og praktisk anvsn. til apothekerkunsten I*, 1804 XIII–XXIV og i *Det kgl. no. vidensk. selsk.s skr. I*, 1817 235–44. – Jørgen W. Flood: *Norges apotekere i 300 år*, Kria. 1889 (ny udg. med titlen *Norges apotekere 1588–1908*, 1908) 81–83. E. Dam og Aage Schæffer: *De danske apotekers hist.* II, 1928 452–56. V. Gauno Jensen i *Archiv for pharmaci og chemi LXXI*, 1964 899.

Poul Hauberg*

Tychsen, Valentin Emil, 1847–1914, officer. * 4.12.1847 i Odense, † 18.12.1914 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: købmand og manufakturhandler Valentin T. (1803–75) og Elisabeth Amalie Brodersen (1813–63). ~ 1° 11.10.1876 i Kbh. (Garn.) med danser, senere solodanser Anna Regina Scholl (Anna *T.), * 1.9.1853 i Bremen, † 21. 11.1896 i Kbh., d. af billedhugger Philip Jean Josef S. (1805–61) og skuespiller Theodora Jocunda Dalhoff (1826–92). ~ 2° 9.4.1898 i Kbh. (Garn.) med koncertsanger Emmy Coralie Menzell, * 21.4.1866 i Kbh. (Garn.), † 20.10.1927 sst., d. af gymnastiklærer, senere hovedkasserer Frederik Carl Christian M. (1828–1908) og balletdanser Anna Elise Ludovica Claudine Walbom (1837–1908).

T. gennemgik den militære højskole 1866–68, officersskolen 1868–70, blev 1868 sekondløjtnant, 1870 premierløjtnant i ingeniørkorpset (anc. 1867) og kaptajn allerede 1875. Indtil 1880 forrettede han mest troppetjeneste, var derefter indtil 1892 stabschef ved korpset, 1892–94 chef for et bygningsdistrikt, blev 1894 oberstløjtnant og var til 1898 chef for 3. ingeniørdirektion (Jylland-Fyn), blev 1898 næstkommanderende ved ingeniørregimentet, 1900 chef for 2. ingeniørdi-

rektion og var næstkommanderende ved fæstningsingeniørkommandoen indtil han afskedigedes 1912. 1906 var han blevet oberst. – Som lærer i krigsbygning ved officersskolens ældste klasse 1887–95 udarbejdede han flere lærebøger i faget af hvilke kan nævnes *Krigsbygningskunsten og Fæstningskrigens Udvikling*, 1893, og har skrevet enkelte andre bøger. 1903–12 var han formand i korpsets hovedkassekommission og 1909–12 medlem af militære telegraf- og telefonkommission. Ved den nordiske udstilling i Kbh. 1888 var han krigsministeriets delegerede og forestod ordningen af hærens udstilling. Indtil sin død var han tilsynshavende ved danske militære gravsteder i Tyskland og Østrig og foretog mange rejser i den anledning. Til korpsets 200-årsjubelæum 1884 udarbejdede T. det betydelige skrift *Fortifikations-Etaterne og Ingeniørkorpset 1684–1884* efterfulgt af *Fortifikations-Etaterne og Ingeniørkorpset 1684–1893*, 1893, med meget gode personalia for ingeniørofficererne i den danske (dansk-norske) vær. Til *Militært Tidsskrift* og *Vort Forsvar* har T. ydet flere militær-tekniske bidrag, og han var medarbejder ved C. F. Bricckas *Dansk biografisk Lexikon*. – Fra 1873 medvirkede han ved Lammefjordens udtørring, var medstifter af Den tekniske forening og dens sekretær 1877–94 og fra 1896 medlem af bestyrelsen for Store nordiske Telegraf-selskab. Ved folketingsvalget 1906 var han hjøres kandidat i Kbh.s 3. kreds. – T. havde en klar, intelligent opfattelse, besad en sjælden evne til at gennemarbejde en sag i alle dens detaljer og arbejdede samtidig meget hurtigt og effektivt. – R. 1884. DM. 1892. K.² 1907. K.¹ 1912. F.M.I.1888. □ Foto.

Nationaltid. aften 18.12.1914. III. tid. 10.1.1915. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Rockstroh*

Tyge (Toke), biskop i Børglum. † 19.5. senest 1177.

T. er fremhævet hos Saxo for sin fortid i Erik Lams tjeneste og for sin ekspertise i cancellivæsen. Han må identificeres med en *regis notarius* (kongens notar) af samme navn der er blandt vidnerne i Erik Lams brev til fordel for biskop *Herman af Slesvig udstedt 1145 antagelig omkr. 1.9. Som biskop omtales han tidligst 1148, og han var død da efterfølgeren *Omer indviedes af ærkebiskop *Absalon i fasten 1178. Dødsdagen kendes i en overlevering inden for præmonstratenserordenen hvortil det kloster horte der fungerede som domkapitel i Børglum. En *prepositus* (provst) for kapitlet nævnes tidligst 1178, så det er muligvis T. der har forestået domkapitlets

indretning. I øvrigt er hans stiftsforvaltning ikke velkendt, men det vides at han har stiftet *Ø kloster* i Limfjorden af sin sande og rette arv, til ophold for fattige nonner af benediktinerordenen.

De ældste da. arkivregistraturer III, 1865 126. Les premiers statuts de l'ordre de prémontré, Louvain 1913 = *Analectes de l'ordre de prémontré IX*. Saxonis Gesta Danorum, udg. J. Olrik og H. Ræder I, 1931 510. N. Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971.

Kai Hørby

Tyge (Tuke), † 1272, biskop i Århus. † 23.11. 1272.

T. er måske den mest fremtrædende blandt de teologer og jurister der stod på kongemagtens side i den store kirkestrid med Jakob "Erlandsen". Han fører titel af magister og har således formentlig studeret i Paris (om jura eller teologi vides ikke). Biskop af Århus blev han 1261 ved en pavelig afgørelse imod ærkebispens kandidat, abbed *Arnfast af Ryd kloster, og T. (med kongemagtens støtte) var selv virksom ved pavehofet da afgørelsen gik igennem. I kirkekampen er der mange giftigheder fra modpartens side om hvad T.s prokuratorer formåede at opnå ved kurien, og der er måske reel sandhed deri. Urban IVs pontifikat (1261–64) markerer begyndelsen til en kongevenlig pavepolitik i sagen, og T. er afgjort blandt dem der har æren for at de kongelige indlæg kunne markere sig med en juridisk-teknisk kvalitet af international standard. Sit bispedømme tog han i besiddelse i efteråret 1262, og han medførte fra Rom en afskrift han havde ladet tage af kirkens navnehelgen Skt. Klemens' vita samt forskellige relikvier. Hans biskoppelige forvaltning er særlig bekendt gennem Æm klostres kronike; klosteret der stod på ærkebispens side i kirkestriden nægtede ham det gæsteri Århusbisperne fra gammel tid havde ret til af klosteret i kraft af at en række af dets ejendomme oprindeligt havde tilhørt Århus bispestol. Niels "Skyum-Nielsens moderne undersøgelse af spørgsmålet har vist at det var dette, tre ugers, donationsgæsteri T. krævede i fasten 1263 (med tilsidesættelse af forgængernes kompromisser med klosteret), og at han begyndte på en moderat og behersket måde, selv om den biskoppelige politik over for klosteret senere udartede til uhyrligheder. Klosteret på sin side forsøgte at give det udseende af at T.s krav angik visitats med tilhørende gæsteri (hvortil bispnen havde en langt mere begrænset ret, om nogen). Der faldt dom i sagen 1267 ved den pavelige legat kardinal Guido, til klosterets overvejende fordel, men den synes ikke at have fået den tilsigtede virkning. Det var sikkert lykkedes T. at lægge Æm kloster ind under den biskoppelige magt igen.

T. fik betydelige opgaver uden for sit stift. Da Roskildebispens Peder *Bang gik i landflygtighed sammen med sin herre ærkebispens i løbet af 1263, fik kongemagten januar 1264 pavelig bemyndigelse udvirket til at T. overtog sakramentforvaltningen i Roskilde stift (de øvrige biskoppelige forretninger havde allerede Roskilde kapitel lagt ind under sig), og det blev således fx T. der kom til at fungere på Roskildebispens vegne i oprettelsen af Roskilde Agnete kloster og indvielsen af prinsesse *Agnes til nonne af dominikanerordenen. En anden vigtig beføjelse var at T. skulle forestå, for Danmarks vedkommende, den korstogsprædiken og indsamling af korstogsbidrag (1% af alle gejstlige indtægter) som paven satte i værk for fem år i sommeren 1263. Dette indebar en række ganske særlige juridiktionelle og administrative beføjelser, som indenrigs må have været af stor betydning i kirkestriden. Korstogsindsatsen var i pavestolens politiske interesse og er måske en del af motyvelsen for at pavemagten stillede sig velvilligt over for det kongelige standpunkt i kirkestriden. Det er T. der af sit eget gods har stiftet kantorembedet i Århus domkapitel.

Scriptores minores, udg. M. Cl. Gertz II, 1918–22 (reprogr. 1970) 206–64. – C. Paludan-Müller: Studier til Danm.s hist. i det 13. årh. IV, 1872. Gustav v. Buchwald: Die Gründungsgesch. von Æm, Kiel 1877 (også i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst.-laueb. Gesch. VIII, Kiel 1878 1–121). A. D. Jørgensen i *Årbøger for nord. oldkyndighed*, 1879 111–53 (optr. i forf.s Hist. afhandl. II, 1899 129–69). Niels Knud Andersen i *Dansk teologisk t. II*, 1939 129–46. C. A. Christensen i *Corpus codicum Danicorum medii aevi II*, 1960 (indledn.). N. Skyum-Nielsen: Kirkekampen i Danm. 1241–90, 1963. Sv. E. Green-Pedersen i *Århus stifts årbøger LVII*, 1964 173–246. Brian Patrick McGuire: *Conflict and continuity at Æm abbey, 1976* = *Opuscula Graecolatina VIII*. Museum Tusulanum. Suppl.

Kai Hørby

Tyge (kaldet T. Klerk), † før 1345, biskop i Børglum.

T. var dominikaner og er blevet biskop efter 1328 da forgængerens Niels nedlagde embedet. Han har hørt til Christoffer II's fjender i Jylland; efter kongens tilbagekomst til Danmark 1330 fængsledes T. straks, og Christoffer fremsatte på Viborg landsting 22.9.1330 en appel mod biskop T., formentlig for at forhindre at riget i henhold til Vejlekonstitutionen lagdes under interdiokt på grund af T.s fængsling (og den formodning, som det hed i konstitutionen, at kongen stod bag hvad der i dette tilfælde sikkert har været hævet over enhver tvivl). Anklagerne fordeler sig mellem værnet af bispembedet (hvilket formentlig har været diskutabelt) og usurpation af de kongelige rettigheder i det nordligste Nørrejylland

Tyge

(hvad der givetvis har været det egentlige mellemværende). T. må have stået på grev *Gerhards parti; i forliget mellem denne og kong Christoffer 10.1.1332 hvor det hedder at alle fanger skal gives fri nævnes udtrykkelig to: junker *Otto (som var i grevens fangenskab) og bispem Børglum (som var i kongens). Interdikt lysten der straks over hele riget; paven autoriserede tidvis at det hævdes i enkelte stifter, men til afslutning kom det først efter 1337 da T. gennemførte en opgørelse med sin herre grev Gerhard og bemyndigedes af paven til at aflyse interdiktet hvis han var tilfreds med den erstatning han havde fået. Hans efterfølger på bispestolen optræder 1345 så T. er død før dette år.

Peter Riemann: Børglum klostets hist., 1941. Jan Kanstrup i Hist. t. 12.r.VI, 1973 114-16.

Kai Hørby

Tygesen, se Thygesen.

Tygstrup [tyqstråp], Niels, * 1926, læge. * 27.5. 1926 i Vejle. F: læge Svend Linde T. (1892-1970) og Thora Kathrine Tork (1895-1980). ~ 27.5. 1950 i Århus med læge, senere overlæge Inge Sort, * 11.1.1925 i Århus, d. af direktør Einar Jensen S. (1898-1963) og Ellen Margrethe Frantzen (* 1903).

T. blev student fra Vejle 1944 og fik lægevidenskabelig embedseksamen fra Kbh.s universitet 1952. Efter turnus- og kandidat tjeneste ved kbh.ske hospitaler blev T. 1957-61 fast klinisk assistent og senere 2. reservelæge hos E. Warburg, afdeling B, Rigshospitalet hvor han lagde grunden til den stringente forskning der har kendetegnet hans senere virke inden for leversygdomsdiagnostik og -behandling. Efter 1962-65 at have været 1. reservelæge hos Mogens Bjørneboe på Bispebjerg hospital (afdeling B) udnævntes T. 1965 til assisterende overlæge hos K. Brøchner-Mortensen på Rigshospitalet (afdeling A); det følgende år disputerede han på Kbh.s universitet på et grundigt arbejde: *Leverfunktionsbestemmelse med intravenøs galaktosebelastning*. - 1969 udnævntes T. til overlæge ved afdeling A, Rigshospitalet og til professor i intern medicin. T.s og hans talrige elevs forskning har særlig været rettet mod de fysiologiske og biokemiske aspekter ved leverfunktionen, specielt ved forskellige former for levercirrhose; med stor dygtighed har T. iværksat en række randomiserede terapeutiske undersøgelser ved behandlingen af leversygdomme i nært samarbejde med en international gruppe af forskere (IASL) der arbejder med at finde frem til kvantitative mål for diagnostik og terapi af leverlidelser. Ved

leverbiopsi og levervenekateterisation, ved metaboliske og immunologiske studier har T. og den af ham inspirerede gruppe her i Danmark kunnet påvise bl.a. den gunstige effekt af binyrebarkhormoner ved levercirrhose; basalforskningsmæssigt har T. arbejdet med eksperimentelle studier vedrørende betydningen af udskiftningstransfusioner, svineleverperfusion og levertransplantation. Som den fremstående organisator har T. haft talrige tillidshverv. Han var sekretær i Selskabet for teoretisk og anvendt terapi 1961-66, formand 1971, formand for Dansk selskab for intern medicin 1971-74, medlem af Statens lægevidenskabelige forskningsråd 1972-79, formand 1977-79, af Planlægningsrådet 1977-79, sekretær i International Association for The Study of the Liver (IASL) 1966-70, præsident 1974-78, er Liaison Officer to International Organisations fra 1978, 1981 medlem af Videnskaberne selskab. T. fik 1966 Alfred Benzon-prisen, 1976 NOVO-prisen. 1981 hædredes han med afholdelse af Barany og af Meilakty forelæsninger.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1966 167f.

Egill Snorrason

Tymme (Thietmar), † 1044, biskop i Hildesheim. † 14.11.1044 i Hildesheim, begr. i domkirken sst. Da Knud den Stores datter *Gunhild 1036 ægtede den senere kejser Henrik III fulgte en dansk præst ved navn T. med hende til det tyske hof. Han fandt snart optagelse i kejser Konrad IIs hofkapel hvor han antog navnet Thietmar og fulgte med kejserhoffet til Italien. Efter Gunhilds død gjorde kejseren ham 1138 til biskop i Hildesheim. Trods manglende uddannelse og lærdom gjorde han god fyldest som biskop og han bidrog til at øge forbindelsen mellem Danmark og Hildesheim, en forbindelse der var af stor betydning for dansk kirkeliv. Han blev begravet i domkirkens søndre sideskib. Ved åbningen af graven fandt man en kalk og disk af sølv.

Hans Olrik i Hist. t. 6.r. III, 1891-92 692-710. Ad. Bertram: Geschichte des Bisthums Hildesheim I, Hildesheim 1899 99f.

Hal Koch*

Tyre, † ca. 935, dronning. ~ *Gorm, -936-. - Mor til *Harald Blåtand.

De ældste sikre oplysninger om T. er de to runesten mellem højene i Jelling. På den lille står der: „Gorm konge gjorde dette dødeminde efter sin kone Thorwi, Danmarks pryð“ (E. Moltke), den store er rejst af sønnen Harald over begge forældre. Ordene „tanmarkar but“ har været

genstand for hede debatter i tidens løb, dels på grund af placeringen, dels betydningen. Hans "Brix foreslog i 1927 at appositionen hørte til Gorm i den syntaktiske form der kaldes omramning og kendes fra enkelte andre runestene. Men da man i de andre tilfælde ikke er i tvivl om sammenhængen og kun er det her fordi sprogsformen tillader begge muligheder bør man nok holde fast ved den traditionelle opfattelse: Tyre Danebod. Med hensyn til overstøttelsen af „but“ stammer „pryd“ fra Sven "Aggesen der kalder hende „Decus Daniæ“ medens andre har sat „bod“ i forbindelse med verbet bøde og ment at det T. har bødet er Danmarks sydgrænse. Eller sagt med andre ord at T. har opført Danevirke. Denne teori er fremsat allerede i 1100-tallet af Sven Aggesen og "Saxo på et tidspunkt hvor bygningen af teglstensmuren gjorde det aktuelt at tænke på tidligere voldbyggere. Arkæologiske iagttagelser støtter ikke T. som initiativtager: Danevirke er første gang opført i 737, udvidet i 900- og 1000-tallet og endelig færdiggjort af Valdemar den Store, men hidtil er der ikke fundet bygningsrester fra T.s tid, første halvdel af 900-årene. Hvad „tanmarkar but“ henviser til er således ukendt.

Skønt der altså kun er historisk dokumentation om T. på de to Jellingsten er der allerede fra middelalderen en rig litteratur om T. både i Danmark og Island. Foruden Danevirke-byggeriet – der ikke omtales i de norrøne tekster – fortællles om T.s ophav og bryllup. Islændingene mente at hun var datter af Klakharald der i Heimskringla er konge i Jylland, i Den store Olav Tryggvasons saga jarl i Holsten; dette er rimeligvis en forveksling med den i de frankiske rigsannaler danske konge der i 826 blev døbt i Ingelsheim. Hos Saxo gøres hun til datter af den engelske konge Æthelreth; her synes en historie fra den engelske krønikeforfatter Henry of Huntingdon at have sneget sig ind (L. Weibull). Ingen af fortællingerne er altså troværdige. Også historier om drømmevarsler synes hentet fra andre kilder; Sven Aggesens novelle om T.s afvisning af den tyske kejser har ligheder med anekdoter i den klassiske litteratur (Niels Møller), Saxos fortælling om T. er fordelt på 9. og 10. bog, og hun fremtræder helt forskellig i de to afdelinger (Nanna Damsholt). Hun skal her have krævet hele Danmark som morgengave hvorved hun ifølge datidens love sikrede at det gik i arv til hendes søn: på den måde blev hun den første der sikrede arvekongedømmet i Danmark, en af Saxos yndlingsideer (B. Strand). Endelig er historien om Gorms død ved budskabet om hans ældste søns fald sandsynligvis hentet fra andre kilder, fx Paulus Diaconus' Longobarderhistorie

som Saxo i anden sammenhæng henviser til (P. E. Müller). At Gorm skulle være død før T. står i klar modsætning til den lille Jellingsten. T.s gravlæggelse er ukendt. Hun kan have været stedt til hvile i Nordhøjen og siden fjernet derfra, men hun synes ikke, som muligvis Gorm er blevet det, overført til den kammergrav der for et par år siden blev fundet under den ældste kirke i Jelling, for alle de der fundne knogler og tænder har tilhørt én person, en mand på ca. 50 år. Om T. er identisk med den dronning T. som Ravninge Tue satte sten over både i Læborg og Bække kan ikke afgøres (K. M. Nielsen). □ To brændtlersstatuetter af H. V. Bissen, 1838 (glyptoteket), statue af samme 1852–53 (sst.), afstøbning (Carlsberg mus.), i marmor ved H. P. Pedersen-Dan (Chr.borg). Fremstillet med Gorm på mal. af J. Exner, 1849 (St.mus.). T. bygger Danevirke fremstillet på tegn. af L. Frølich, 1855, litograferet s.å., kopieret som mal. af H. Bollerup i stort format af Troels Trier (Vestbirk højskole). Samme emne i tegn. af Th. Wegener og i mal. af Chr. Dalsgaard (Jelling seminarium). T. og Gorm fremstillet på mal. af Aug. Thomsen bl.a. udst. 1860. Statuette af F. E. Ring, 1882 (Fyns stiftsmus.), statue af samme, 1883 (folketinget).

Saxonis Grammatici Historia Danica, udg. P. E. Müller I, 1839. Hans Brix m.fl.: Gorm konge og Thyra hans kone, 1927. Laur. Weibull i Scandia I, Sth. 1928 187–202. Kr. Erlev i Hist. t. 9. r. VI, 1929 1–53. Aksel E. Christensen: Vikingetidens Danm., 1969 (ny udg. 1977). Erik Moltke: Runerne i Danm., 1976. K. M. Nielsen: Jelling-studier, 1977. Nanna Damsholt i Kvindestudier II, 1978 117–45. Knud J. Krogh i Nyt fra nationalmuseet, 1980 nr. 7 20–24. Birgit Strand: Kvinnor och män i Gesta Danorum, Göteborg 1980 = Kvinnohist. ark. XVIII.

Inge Skovgaard-Petersen

Tøndebinder, Claus Mortensen, ca. 1499–1575, reformatorisk prædikant, provst. * ca. 1499 i Malmø, † 13.12.1575 sst., begr. i Petri k. sst. F: Morten Wernichsen, ubemidlet borger i Malmø († før dec. 1524) og Birgitte Johansdatter († 1556, ~2° med Oluf Bødker, † 1539). ~1° med Elisabeth Hansdatter, † 1559. ~2° med Bengta Willemssdatter, † 1564. ~3° med Elisabet Frandsdatter (~2° med bonde Wejer).

Tilnavnet T. (latinsk: vascularius, men også vietorbødker) antages tillagt T. efter stedfaderens erhverv; selv brugte han det aldrig, og samtiden kun undtagelsesvis, vel spottende. T. nævnes første gang dec. 1524 da han på Malmø rådhus gik i borgen for sine søskendes arv efter faderen; han var da præst, men hvad embede han havde vides ikke. Sin kirkelige uddannelse og visle har han sikkert fået i Lund. Under et senere stu-

dieophilod ved Kbh.s universitet hvor reformkatholicisme og lutherske tanker gjorde sig stærkt gældende fremførte han 1526 i prædikener i Frue kirke så skarpe angreb på kirken at biskop Lave Urne forbød ham at prædike i Roskilde stift. Fra katolsk side siges at borgmester Jørgen Kock så kaldte ham tilbage til Malmø. Han tillod ham at prædike i et øde kapel på „rådhusvangen“ uden for byen. Sin første prædiken holdt han 29.5.1527 med „glødende veltalenhed“, men han „dryppede foreløbig kun lidt af kætteriets gift i sin tale“. Efter et par prædikener blev Hellig Kors kapel uden for Vesterport overladt ham under påskud af at hans mange tilhørere nedtrådte græsset på rådhusvangen. Men da „hele byen“ nu strømmede til for at høre ham forbød den udvalgte ærkebiskop Aage Sparre ham at prædike. Dette må være sket inden herredagen i Odense juni-juli 1527 da Frederik I ved „mandater“ tillod luthersk prædiken. – T. rejste så til Haderslev for at befæste sig i evangelisk lære ved den lutherske præsteskole der. Med ham fulgte helligåndsmunken Hans Olufsen Spandemager. Efter et års tid vendte de tilbage med værnebreve, og efter en henvendelse til kongen, sikkert fra magistraten, overlodes kirken Skt. Simon og Juda dem til „daglige prædikener“. Fra katolsk side tales om T.s ringe lærdom, men hans fremragende veltalenhed fremdrages, og inden udgangen af 1528 havde han bragt lutherdommen til væsentlig sejr i Malmø. Uagtet sit colibatsløfte havde han giftet sig. Han indførte brugen af danske salmer (vel hans egne oversættelser af de tyske han havde lært at kende i Haderslev); dåb, vielse og jordefærd foretoges efter luthersk ritus, og i alt fald for nov. 1528 holdtes dansk messe med nadver „sub utraque“ (dvs. i begge skikkelser). Byens klostre fik omslaget at mærke, og 10.10. tillod Frederik I magistraten, efter dens ansøgning, at bruge Gråbrødreklostret til hospital og Helligåndsklostret til rådhus – dog skulle alle præster og brødre nødte først forlade dem. Nu kom Sparre, ledsaget af rigsråder og lærde mænd, til Malmø for at overbevise befolkningen om prædikanternes kætteri og stævnede dem for sig; men da de ikke godkendte den kirkelige jurisdiktion, udeblev de. Efter tre dages forgæves venten udstedte ærkebispens 21.11. et virkningsløst advarselsbrev mod dem; det er en vigtig historisk kilde da det i det enkelte opregner deres „kætterier“. 1528 havde den svenske præst Oluf Ulricksøn flyttet sit „prenteri“, som havde været i Linköpingbispens tjeneste, til Malmø, og T. kunne da lade to vigtige gudstjenestebøger trykke hos ham: en salmebog og en messebog (den første er tabt, men et udvidet optryk fra Rostock

1529 foreligger).

Indkaldelsen 1529 af de tidligere karmeliterlektorer Fr. Wormordsen og Peder Laurentsen, samt Oluf Chrysostomus (som oprettede et luthersk gymnasium og en latinskole) skaffede lutherdommen mænd med en lærdomsfylde som T. manglede; men han var vedvarende førende som prædikant. Skt. Simon og Juda var forlængst blevet for lille for hans menighed, og hovedkirken Skt. Petri menes åbnet for hans „aftensang“. 29.9.1529 fratrådte den hidtidige sognepræst efter overenskomst med magistraten sin stilling, og T. blev nu byens sognepræst. Han opstillede en „skive“ (et stort bord) i kirkens kor til nadverhandlingen, og 29.11. ledede han en „udrensning“ af billeder og altre i kirken. Dagen efter fuldførte P. Laurentsen det historisk betydningsfulde skrift (Malmøbogen, først udg. 1868) der redegjorde for alle de kirkelige nyordninger og virksomheder i byen. Endnu havde dog katholicismen tilhold i de stadig bestående klostre, og T. ivrede for at gøre munkenes fortsatte ophold ulideligt. 13.12., efter et opløb, meddelte magistraten kongen at munkene i Helligåndsklostret var „afsat“; gråbrødrene gav først op i maj 1530 efter mange chikanerier. – T. hørte til de prædikanter som indstævnedes til herredagen i Kbh. juni-aug. 1530 og har sikkert med kraft deltaget i den store prædikenkampagne over de der affattede 43 lutherske „artikler“. Hvor stor andel han har i de følgende års betydelige litterære produktion i Malmø er uvist; dog skyldes vel udgivelsen af en kirkelig „håndbog“ fra 1537 og en udvidet salmebog fra 1534 ham. Da herredagen i Kbh. 1533 havde gengivet biskopperne deres tidligere jurisdiktionsret „huggede“ den nye, udvalgte ærkebiskop Torben Bille „freden af prædikanterne“ i stiftet på landstinget; men T., der i øvrigt 1532 havde fået nyt kgl. værnebrev til sikring mod prælaters rettergang, sad trygt i det oprørske Malmø som sluttede sig til grev Christoffer under grevefejden. – Efter Christian IIIs og reformationens sejr 1536 blev T., måske af hensyn til sin stilling under grevefejden, måske på grund af sin manglende uddannelse og kendte voldsomhed, ikke medlem af kirkekommissionen der udarbejdede „kirkeordinansen“ af 1537; men han beskikkedes til provst i Oxie hrd., og Fr. Wormordsen, Lunds nye, evangeliske biskop, lod ham besøge en ny udgave af „håndbogen“; denne udgave fra 1539 er en virkelig „alterbog“ med teksterne til stiftets delvis særprægede messehold og kirkelige skikke; den indeholder også melodierne til tekster og salmer. – T.s økonomiske vanskeligheder bragte ham i de følgende år på kant med Malmø magistrat der vel 1538 hjalp ham til afbetaling af hans

gæld og 1539 og 1540 skaffede ham forbedrede lønningvilkår, men langtfra gik ind på alle hans krav. 1541 fratrådte han derfor sit embede, måske i vrede, måske ikke frivilligt, og hans efterfølger blev også provst i Oxie hrd. T. vedblev dog at bo i Malmø, og herfra fungerede han som sogneprest i de nærliggende Husie og Vester Skreflinge sogne hvis „sognherre“ var den katolsksindede kantor i Lund Peder Hansen *Seber.

Som ældre oplevede T. gentagne hårde slag: 1559 døde hans første hustru af pest og 1564 ligeså hans anden hustru og to døtre af første ægteskab. Ved sin hensynsløse driven på skilsmisse i et par ægteskabssager røbede T. kendelige mangler som sjælesørger; i det ene tilfælde, der gjaldt hans søster som var løbet bort fra sin anden mand, syntes endda arveforhold særlig at have bestemt hans indgriben, og en herredagsdom 1557 misbilligede klart hans optræden. 1560 deltog han som deputeret i valget af en ny biskop i Lunds stift. Et opgør af hans fattige bo skete først 1580 efter hans enkes nye giftermål.

Danske mag. III, 1747 236–39; 4.r.VI, 1886 336–48. H. Knudsen i *Annaler for nord. oldkyndighed*, 1847 138–69. Kirkehist. saml. I, 1849–52 340–50. C. Sonnenstein Wendt sst. 2.r.II, 1860–62 128–235. P. Severinsen sst. 5.r.II, 1903–05 1–55. Malmøbogen, udg. H. F. Rordam, 1868 (indledn.). Laur. Weibull i *Skånska saml.* 1894–95 IV, 2, Lund 1897 22–24. Samme i *Hist. t. för Skåneland II*, Lund 1904–08 99–101. Harald Kent: *Brændpunkter i reformationstidens gudstjenesteordning*, 1937. Gösta Johannesson: *Den skånska kyrkan och reformationen*, Lund 1947 = *Skånsk senmedeltid og renessans I. Lunds stifts herdaminne*, udg. Gunnar Carlquist II, Lund 1948 10–16. Niels Knud Andersen: *Confessio Hafniensis*, 1954. Malmø rådstueprotokol 1507–48, udg. E. Kroman m.fl., 1965. P. G. Lindhardt i *Den danske kirkes hist.* III, 1965. A. Malling: *Dansk salmehist.* VII, 1972 77–82.

J. Oskar Andersen*

Tönnies, Johann Georg Heinrich Ludwig, 1825–1903, fotograf. *10.5.1825 i Grünenplan, Braunschweig. †11.12.1903 i Ålborg. F: glassliber og spejlfabrikant Georg Ludwig T. og Wilhelmine. ~4.8.1853 i Hamburg med Emma Müller. *1830 i Grünenplan, †1911 i Ålborg. Dansk statsborgerskab 30.7.1870.

Fra Grünenplan midt mellem Göttingen og Hannover rejste T. 1846 som glasmaler og -sliber til en glasfabrik i Iserlohn og indvandrede 1847 til det 1834 anlagte glasværk Conradsminde i Nørlund skov. Da ejerne anlagde et nyt glasværk i Ålborg, flyttede T. 1.5.1855 til dette. I byen traf han den berlinske daguerreotypist og fotograf C. Fritsche der via Göteborg, Frederikshavn og Hjørring kom til Ålborg på samme tid og etablerede et atelier i Skolegade 345, 1856

flyttet til Store Vestergade 48, det senere nr. 18. T. blev interesseret i fotografien og allerede 9.2.1856 købte han Fritsches atelier med udstyr for 2000 rdl. Fotografering havde T. lært af Fritsche og uddannede sig siden hos Wilhelm Schröder i Kbh. Fra begyndelsen optog T. daguerreotypier, men fra 1857 gik han over til fotografier på våde plader. 1879 lærte han i Berlin at fremstille tørre emulsionsplader efter J. B. Obernetters metode og startede i Ålborg en fabrikation af disse, fortsat indtil 1907. Allerede 1859 var atelieret flyttet til Algade 489, det senere nr. 7 og 1865 flyttede han til Nytorv 478, fra ca. 1875 kaldet nr. 3. 1880 købte han ejendommen Nytorv 8 hvor han lod en etage med atelier bygge på hovedfløjen og indrettede sin tørpladefabrikation i sidefløjen. Atelieret kunne rumme grupper op til 50 personer, og ægtefolk eller andre par der ønskede pendantbilleder kunne optages samtidigt i hver ende af lokalet. Uden for dette optog T. bl.a. to store prospekter af Ålborg samt en lang række gadebilleder hvortil han brugte stereoskopapparat eller almindeligt kamera af størrelse op til 50 × 60 cm plader. Sidstnævnte format anvendtes bl.a. til optagelser for DSB 1874–79 af Limfjordsbroen. Kvaliteten af T.s produktion førte i foråret 1974 til en udstilling i Kunstmuseumet i Kbh. med teksthæfte af Jørgen Schou-Christensen. Udstillingen der samme år vist i Ålborg, var blevet set af den amerikanske fotograf og Jacob A. Riis-ekspert Alexander Alland der sommeren 1975 i Ålborg udvalgte, istandgjorde og tog ca. 100 ypperlige forstørrede aftryk af T.s negativer. Resultatet blev det følgende år vist på en udstilling i Ålborg og senere i Kbh., ligesom Alland udgav en bog med 58 af T.s personbilleder og udførlig indledning på engelsk og dansk.

T. er ikke nogen dansk August Sander, men hans gode, uforstillede portrætoptagelser har trods de traditionelle positioner en variation der lader personernes særpræg træde frem, nu og da med et glimt af humor. Ikke mindst hans børnebilleder, deriblandt af den seksårige violinist Peder *Møller, har megen charme. Sin erfaring som glasmaler brugte T. ved sine medaljonfotos der bestod af to over hinanden lagte ovale, konvekse glas, begge med et svagt fremkaldt billede, det forreste især koloreret i ansigtet, det bageste med kolorering af hår og klæder. T.s ca. 134 000 negativer og de tilhørende registre ab 1864 befinder sig siden 1974 i Lokalhistorisk arkiv for Ålborg kommune. Antallet er fordoblet siden T.s død, idet atelieret videreførtes først af sønnen Emil Tönnies (*1.5.1860, †24.3.1923), derpå af dennes børn Werner Tönnies (*20.7.1890, †10.2.1951) og Lili Tönnies (*16.5.1888,

Tönnies, H.

† 12.3.1983) indtil 100 års jubilæet var fejret 1956. □Foto.

Carl E. Aagaard i Dansk fotografisk t. XXVI, 1904 31f. Kn. Thomsen sst. LXXVIII, 1956 10-12. Kn. Dynesen i Fra Himmerland og Kjær herred, 1963 79-96. Samme i Ålborgbogen, 1967 19-29. Hos fotograf Tönnies. Udstill.kat. ved Jørgen Schou-Christensen, Kunstindustrimuseet 1974. H. T. Cartes-de-visites, udg. Alex. Alland, N.Y. 1978 (m. eng. og da. tekst). Henning Bender i The frozen image, ved Martin Friedman m.fl., Minneapolis 1982 92-97.

Bjørn Ochsner

Tørsleff

Slægten føres med sikkerhed tilbage til Vincents Pedersen (ca. 1661-1713), degn i V. Tørslev, senere Ølsted, hvis søn, ejer af Estruplund Hans Vincentsen T. (1701-65) var far til Laurits Christian T.

Torkil Baumgarten: Familien Tørsleff, 1913. Th. Hauch-Fausbøll i Berl. aften 29.6.1936.

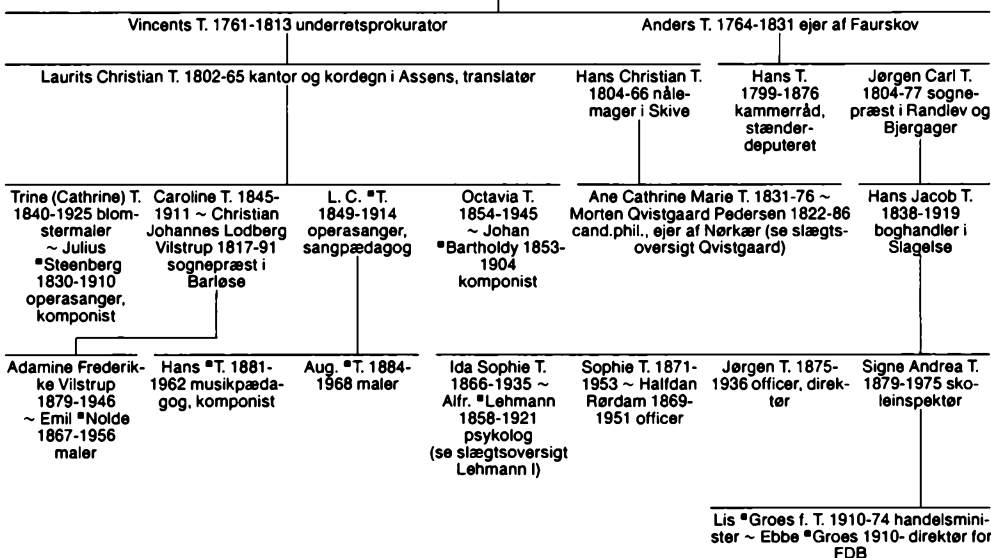
Hans H. Worsøe

Tørsleff, August Valdemar, 1884-1968, maler. * 8.10.1884 i Flensborg, † 23.7.1968 i Kandestederne, Råbjerg sg., Hjørring amt, urne i Kbh. (Ass.). F: chokoladefabrikant, senere sanglærer L. C. *T. (1849-1914) og Sophie A. Elley (1854-91). ~ 1° 11.12.1909 i Kbh. (b.v.) med maler på Den kgl. porcelainsfabrik Esther Ophelia Amalie von Müllen, * 4.9.1884 på Frbg., † 14.1.1978, d. af fabrikkdirektør, cand. polit. Kjartan Ludvig v. M. (1848-1919) og Eva Ernestine Ophelia Godske-Nielsen (1858-1936). Ægteskabet opløst

1943. ~ 2° (u.v.) med luthsanger Gerda Bloch, f. Jakobsen, * 14.3.1902 i Vejle (~ 1° med prokurist, senere direktør Harald Bloch, 1894-1934), d. af læge, senere kredslæge i Esbjerg Marius Jakobsen (1872-1950) og Else Lund Offersten (1870-1932).

I sin barndom boede T. i Leipzig fra 1889 til ca. 1900. Derefter gik han på Teknisk skole i Kbh. under H. *Grønvold, søgte akademiet forårssemesteret 1901 og L. *Tuxens afdeling af Kunstneres studieskole 1903-04 og var P. S. *Krøyers private elev på Skagen 1905. Han studerede tillige sang og musik hos faderen og overvejede en karriere som sanger, men valgte malerkunsten. Videre supplerede han sin uddannelse ved to studieophold i Paris på Académie Ranson under E. Vuillard og Paul Sérusier 1908-09, og han foretog adskillige rejser til Frankrig, Tyskland, Italien (1919), England og Norge. T. debuterede som syttenårig med en separatudstilling hos Winkel & Magnussen 1901. To år senere fik han optaget et *Intérieur med en læsende ung Pige* på Charlottenborg forårsudstilling. Her udstillede han til stadighed siden 1908. Desuden havde han egne udstillinger hos Winkel & Magnussen 1906, 1909 og 1925, i Den frie udstilling 1919 og Århus 1923. Han var først og fremmest figurmaler, specielt portrætmaler, selv om han i tidens løb malede en del landskaber. En overgang dyrkede han med iver barneportrættet og havde megen fremgang dermed, tegnede også portrætter af unge kvinder i pastel. I de senere år vendte han

Laurits Christian Tørsleff 1732-83 ejer af Estruplund

sig særlig mod mandsportrættet som han beherskede med megen erfaring og fyldig indsigt i, hvad der kræves af et godt portræt kompositionelt, koloristisk og i henseende til karakteristik. Blandt hans modeller findes *Martin Andersen Nexø* (Fr.borg), *Georg Brandes*, *Joakim Skovgaard*, justitsminister *E. Thune Jacobsen*, *Poul Reumert privat og som Volpone* og professor *Vilh. Andersen* (begge i Studenterforeningen), handelsminister *C. N. Hauge*, nationalbankdirektør *C. V. Bramsnæs* (begge i Nationalbanken). T. foretrak varme farver og en nedstemt ulmende glød i sin kolorit. I sin kamp for at vinde ro og holdning over portrættet søgte han i stigende grad støtte hos ældre tiders portrætkunst, mest måske 1700-tallets franske malere. Han vandt efterhånden en sikker position som officiel portrættør, således *prins Axel*, 1951 (ØK), *A. P. Møller*, 1952 (Fr.borg), *Hans Brix*, 1955 (sst.) og *Aksel Møller*, 1960 (folketinget). Af og til kom der tillige en større figurkomposition fra hans hånd (*Dreng paa Klipperne*, *Høstmænd sætter Rug*, *Fastelavnsdreng i Udkanten af en Landsby*). Hans hovedværk er her *Statsrådet under grundlovsvedtagelsen den 5. juni 1953* (folketinget). – Billeder i museerne i Århus og Skagen samt i museet i Omsk (*Badende Dreng*, malet på Ska-gen 1909). – R.' 1956. □ Malede selvportr., tegnet 1940. Buste af H. Isenstein, 1938. Tegn. af Otto Christensen, 1956 (Fr.borg). Buste af Svend Jespersen udst. 1961. Radering af Torben Galle Jensen, 1961, Tegn. af Otto Christensen, 1967 (Fr.borg). Foto.

A. T. Malerier og tegn. m. indledn. af Sig. Schultz, 1945. – Erindr. i Politiken 22.2.1927 og 28.1.1928. Interviews sst. magasinet 20.3.1932 og 3.10.1964 samt Ålborg stiftstid. 6.10. s.å. – Torkil Baumgarten: Familien Tørsleff, 1913. Th. Hauch-Fausbøll i Berl. aften 29.6.1936 (om slægten). Josef Petersen i Samleren XVI, 1939 185–88. [Pierre] Lübecker i Politiken 24.7.1968. [Jan] Z[ibrandsen] i Berl. tid. 8.10. s.å..

Sigurd Schultz*

Tørsleff, Hans, se **Tørsleff, L. C.**

Tørsleff, Laurits Christian, 1849–1914, operasanger, sangpædagog. * 15.5.1849 i Assens, † 22.9.1914 i München, begr. sst. F: kantor, kordegn, translator Laurits Christian T. (1802–65) og Severine Hansine Petrine Steenberg (1814–1906). ~ 4.6.1876 i Flensborg med Sophie Augusta Elley, * 11.1.1854 i Flensborg, † 2.4.1891 i Leipzig, d. af gasværkskasserer Hans Peter E. (1813–90) og Cathrine Cordsen (1820–1903). – Far til Aug. T.

T.s livsvej syntes oprindeligt at ligge såre langt fra kunstens verden idet han fra første færd var bestemt for det praktiske liv og en tid virkede

som chokoladefabrikant i Flensborg. Hans store kærlighed var imidlertid musikken, og da han var i besiddelse af en smukt klingende tenorstemme blev sangerbanen hans naturlige kald. Fra Flensborg gik rygtet om hans evner til Kbh., hvor Johanne Luise *Heiberg og N. W. *Gade fattede interesse for ham og satte sig i spidsen for en indsamling der indbragte 9000 kr. som skulle anvendes til et studieophold i Italien. Det skete i en tenorfattig tid hvilket tydeligt fremgår deraf at Det kgl. teater udredede en tredjedel af den nævnte sum. Hjemkommen debuterede T. 19.3.1885 som Max i *Jægerbruden* der ved denne lejlighed opførtes for 150. gang. Debuten blev dog ikke den forventede sejr; dertil skortede det i for høj grad på dramatisk fremstillingsevne ligesom stemmen savnede format ihvorvel man anerkendte den lyriske timbre og sangerens udprægede musikalitet. S.å. i okt. udførte T. Rada-mes' endnu mere krævende helletenorparti i *Aïda* da dette værk blev fremført første gang på den danske operascene under Joh. *Svendens taktstok. Denne opgave viste i endnu højere grad at T.s musikalske evne ikke lå inden for den stort anlagte musikdramatik, men langt snarere inden for den lyriske romance hvor hans kunstneriske kultur fuldt ud kom til sin ret. Skuffet over de bristede forhåbninger tog han i april 1886 som Antonio i *De to Dage* afsked med teatret. Fra Danmark drog T. til Tyskland hvor han nedsatte sig i Leipzig som en meget søgt sangpædagog der inspireret af den tyske sangpædagog Miller-Brunows sangmetode udformede sin egen. Blandt hans elever var Ejner *Forchhammer, Emil *Holm, Margrethe *Lendrop og Emilie *Ulrich. Sine sidste år tilbragte han i München. – T.s søn, Hans Christian T., * 12.1.1881, † 22.12.1962, uddannedes oprindeligt som sanger, men kom til at gøre sin betydeligste indsats som musikpædagog og som komponist til en række romancer, bl.a. til tekster af J. P. Jacobsen, Helge Rode, Emil Bønnelycke og Poul la Cour der viser et fint lyrisk sind og en navnlig i harmonisk henseende ret særpræget følelsmåde. – □ Mal. af Aug. Tørsleff, 1956. Foto.

Torkil Baumgarten: Familien Tørsleff, 1913. Rob. Niendam: Det kgl. teaters hist. IV, 1927.

Torben Krogh*

Tøxen, Jørgen Karstens Blok, 1776–1848, litterat. * 9.2.1776 i Rødding, Sønderjylland, † 4.2.1848 på Frbg., begr. sst. F: sognepræst, sidst i Nustrup, Niels T. (1734–1803; ~ 2° Ane Margrethe Lang, ca. 1720–98; ~ 3° 1798 med Anne Jørgensdatter Lund, 1773–1860, ~ 2° 1804 med ka-

Tøxen, J. K. Blok

pellan, senere sognepræst i Sneum Hans Sidelmann, 1774–1807) og Ane Christine Sidelmann (1738–84). ~1° 18.6.1805 i Kbh. (Garn.) med Birgitte Cathrine Rye, *4.6.1788 Bergen, †20.2.1862 i Kbh. (Frue) (~2° med skibskaptajn Thomas Rohde, 1783–1855, ~1° 1802 med Anne Dorothea Calløe), d. af major Andreas Peter R. (1741–89) og Charlotte Amalie Knap (1758–1829). Ægteskabet opløst 1814. ~2° 6.8.1814 i Kbh. (Hellig.) med Severine Christine Hjorth, *23.2.1784 sst. (Fødsst.), †9.11.1862 sst. (Trin.) (~1° med sekondløjtnant i søtøsten Johan Grove Beyer, 1785–tidligst 1808), d. af parykmager Frederich Ferdinand H. (1759–1827) og Anne Dorothea Frost (1757–1842). Separeret 1825. Ægteskabet opløst 1842. ~3° 28.12.1842 i Kbh. (Frue) med Jacobine Kaarsberg, *16.4.1792 sst. (Frue), †7.1.1848 på Frbg. (~1° 1812 med handelsmand, senere musikk lærer Peter Frederik Kaarsberg, ca. 1791–1840, ~2° 1826 med Karen Jeppesen, 1808–65), d. af porcelænsmandler Jacob Peder K. (ca. 1742–1819) og Frederikke Christine Thiel (ca. 1767–1819).

T. har haft visse medfødte evner navnlig for praktisk sprogtiltagelse; han var en foretagsom, selvbevidst og urolig karakter uden dybere originalitet. Som syttenårig trådte han ind i det slesvigske jægerkorps, men forlod det halvandet år efter og dimitteredes 1795 af sin far til universitetet i Kiel. 1798 rejste han til Kbh. hvor han fik borgerret ved universitetet. Efter i kortere perioder at have været huslærer i Jylland og adjunkt ved Kbh.s katedralskole (Metropolitanskolen), 1803–09 haft et opdragelsesinstitut i Kbh. og derefter været landmand og 1811–12 overlærer ved Holmestrand's borgerskole gav han sig resten af sine dage kun af med fri litterær virksomhed. Han udgav lærebøger i levende sprog, skrev om *Den menneskelige Magnetisme*, 1817 og om Napoleons karakter, 1824 og gav i småskrifter og bladartikler sit besyv med om højst forskelligt offentlige spørgsmål. 1820 falder den episode der giver ham hans smule ret til at nævnes i Danmarks historie idet han fra først af havde en hovedpart i den sammenslutning til indførelse af fri forfatning som dr. J. J. "Dampe ledede. Han havde fået en vis popularitet som påtaler af misbrug og som frihedssanger, og den udspionering regeringen gjorde sammenslutningen til genstand for gjaldt i høj grad ham. Han fik sig dog i tide draget over i et kronvidnes rolle, og da siden hen hans armod blev afhjulpel ved kgl. og anden understøttelse regnedes han af mange for underkøbt. 1827 udgav han *Hamborgposten* i Altona med kgl. privilegium, et dødfødt foretagende. Han fortsatte dog sin oppositionelle virken og var senere selv ivrig til at nægte „at Aaret

1820 jordede min Frimodighed“. Hans kritiseren var dog enten ret abstrakt eller havde ret beskedent sigte, og hans hyldestkvad gjaldt nu ikke blot Frederik VI, men J. S. v. *Møsting, F. J. *Kaas og F. C. *Bülow. Sin anseelse hos menigmand bevarede han længe uanset det knudrede og opstyltede sprog i hans prosa og vers; hans rigelige brug af grovheder kom ham vel også her til gode. Men under det nye liberale røre blev han af dets skribenter nærmest behandlet som komisk filister; M. A. *Goldschmidts tidsskrift *Corsaren* havde travlt med ham, og C. *Hostrup har spøgt med hans navn i *En Spurv* i *Tranedans*. I *Mindeblade*, 1840 har han samlet en del af sine digte og mindre artikler. 1844 søgte han abonnenter på en større bog, *Hustavle* for alle Mennesker især for Danske eller evig Krig mod Fordomme, men den udkom aldrig. □Litografi af N. C. Kierkegaard efter tegn. af I. F. Møller ca. 1830.

Flyveposten, 1848 nr. 34. Fuldmægtig Petersen (o: J. Davidsen): Gamle minder fra Frbg. og Vesterbro, 1866 90–97. J. C. Johansen i Hist. t. 6.r.V, 1894–95 555–680. A. P. Liunge i Pers. hist. t. 4.r.I, 1898 243f 247 250 256–58 260. Andr. Sidelmann sst. 10.r.VI, 1939 76f (om slægten). Oskar Schlichtkrull: Studier over Hostrups Genboerne, 1912 104–07. Poul Jensen: Presse, penge og politik, 1971.

Paul Læssøe Müller*

Taaning [tå:nen], Hans Tage Vedel, * 1897, journalist. * 3.1.1897 i Kongens Tisted. F: sognepræst, senere seminarieforsøger Peter T. (1857–1943) og Christine Thorvaldine (Dina) Berg (1859–1956). ~9.6.1924 i Vejle (Vor Frelser) med lærer Karen Petrea Jensen, * 17.1.1901 i Blåhøj, Vejle amt, d. af hotelejer Hans Thomas J. (1865–1941) og Maria Wium Jeppesen (1865–1934). – Bror til Åge Vedel *Tåning.

T. hvis far var præst og seminarieforsøger har i sin journalistik fulgt det fædrene spor for så vidt som den bærer stærkt præg af gammel præstegårdskulturs ansvarsfølelse over for traditionen såvel som en folkeoplysende vilje. Oprindeligt skulle T. have været arkitekt og kom derfor – efter privatskoleundervisning – i tømrerlære. Men læsning af forfattere der samtidig var storreportere som R. Kipling og Jack London drog ham mod skrivende virksomhed. Han blev flittig avislæser og Christian *Houmarks nekrolog 1912 over den af T. meget beundrede Herman *Bang påvirkede ham så stærkt at han besluttede at blive journalist. Efter forældrenes ønske tog han dog først lærereksamen – fra faderens seminarium, det grundtvigske Ranum – efter at have gået i forberedelsesklasse på Krabbesholm højskole. 1919 begyndte han sin journalistiske karriere på Østsjælland Folkeblad og førte i de følgende år

en omflakkende tilværelse idet han bl.a. var ansat på Vestjyllands Folkeblad i Varde, Venstres Folkeblad i Ringsted og Silkeborg Venstreblad, afbrudt af udlandsophold, herunder som korrespondent til norske aviser fra fredskonferencen i San Remo 1920. Det var overvejende radikale blade han i denne periode var tilknyttet, men 1929 kom han til den konservative presse, hvor han holdningsmæssigt hører hjemme, da han ansattes som redaktionssekretær på det nyoprettede Jydske Tidende i Kolding. Det var startet af Berlingske Tidende, og året efter kom T. til Berlingskes eget bladhus i Kbh. hvor han siden har udfoldet sig på de fleste journalistiske felter. Han var 1930–32 Jydske Tidendes Christiansborg-medarbejder samtidig med tilknytningen til de berlingske aviser der dog fra 1932 „overtog“ ham helt.

Indtil 1943 var T. rigsdagsmedarbejder for morgen- og aftenavisen, skrev foruden reportagen meget læste causerier fra Christiansborg under mærket „Splinten“, fik et nært forhold til politikere som J. *Christmas Møller og Hans *Hedtoft og sad 1941–43 i bestyrelsen for rigsdagens presseloge. Da Christian *Torpe 1943 fratrådte som redaktør for ugebladet Landet – også en af de berlingske publikationer, navnlig rettet mod landbolæsere – og afløstes af Martin Pedersen blev T. dennes medredaktør. Med tyskernes totale magtovertagelse 29.8.1943 bortfaldt enhver forudsætning for rigsdagsjournalistik, men T. beholdt dog også efter ansættelsen ved Landet føling med den politiske verden og var igen 1948–52 i presselogens bestyrelse. I øvrigt redigerede han i de sidste besættelsesår den illegale Danske Tidende hvad der 1945 kostede ham seks ugers ophold i den tyske afdeling af Vestre fængsel. I en periode efter befrielsen s.å. var han korrespondent fra England til de berlingske aviser. Fra 1950, da Martin Pedersen døde, og til 1958, da bladet gik ind fordi landboforeningerne startede eget ugeblad, var han Landets ansvarshavende redaktør. Han lagde vægt på at oplyse om den udvikling uden for Danmarks grænser som dansk landbrug i stigende grad blev afhængig af, men plejede især med personlig omhu det litterære stof. Han knyttede således forfattere som Martin A. *Hansen, Anne Sophie *Seidelin og Ole *Sarvig til bladet. T.s litterære og politiske interesser kom også til udtryk på tidsskriftområdet. Da den berlingske concern 1951 gik ind i en rekonstruktion af Gads danske magasin, fra 1953 omdøbt til Det danske magasin, indtrådte han i redaktionen (magasinet lukkede 1957), og 1951–59 var han ansvarshavende redaktør af At-lantsamenslutningens publikation Demokratiske breve. Efter redaktørperioden ved Landet

vendte T. tilbage til Berlingske Tidende som litteraturanmelder, lederskribent og kommentator. Som kritiker har han navnlig beskæftiget sig med den nyere tyske og amerikanske litteratur og bestræber sig i øvrigt for at sætte enkeltværket ind i en større sammenhæng. Han er kulturformidler mere end æstetiker. T.s konservatisme er farvet af hans grundtvigske oprindelse og en konstitutionel nysgerrighed over for tilværelsens mangfoldighed, men afbalanceres af en overordentlig bevidst, traditionsbestemt pligtfølelse „over for den vestlige kultur, som vi har fået i arv, og som vi må kæmpe for at bevare“ (deraf hans engagement i NATO-politikken). Kernen i denne kulturtradition, og efter hans opfattelse dermed i „den konservative idé“, finder han i de åndelige friheder. Politisk ser han disse friheder truet af socialistiske og kommunistiske strømninger som han derfor i sin journalistik – fortsat uden ophør op i hans høje alderdom – løbende har advaret imod. – En satirisk åre fik han afløb for under et medarbejderskab ved Svikmøllen 1950–51. Helt for sig i hans produktion står *Øl. Træk af Øllets Historie og af Historien om Øllet*, 1942. Han har også præsteret nogle oversættelser, bl.a. af Monroe Leaf's børnebøger. – R. 1949. □ Portrætteg. af Otto Christensen. Foto.

Interviews i B.T. 3.1.1947, Berl. aften 2.1.1957, Berl. tid. 2.1.1977 og sst. 30.3.1980. – Hans Lund i Landet 3.1.1957. [Jens] K[jistrup] i Berl. tid. 3.1.1972.

Verner Jespersen

Tåning [ˈtøːnɪŋ], **Åge Vedel** (ved dåben Taaning, Aage), 1890–1958, zoolog. * 27.7.1890 i Kbh. (Holmens), † 26.9.1958 på Skt. Lukas stiftelsen, begr. Ordrup kgd. F: sognepræst i Tisted, Binde-rup og Durup, senere seminarieførstander i Ranum Peter Taaning (1857–1943) og Christine Thorvaldine (Dina) Berg (1859–1956). ~ 1° 17.5.1926 i Kbh. (Cit.) med Aaga Mariane Margrethe (Lone) Schultze, * 14.12.1893 i Herning, † 23.11.1980 i Grindsted, d. af sergent William Valdemar S. (1864–97) og Petrine Jensen (1869–1942). Ægteskabet opløst. ~ 2° 10.12.1937 i Charlottenlund med Anna Margrethe Wohlgefahrt, * 11.1.1903 i Kbh. (Brorsons), † 5.12.1982 i Ordrup, d. af revisor Carl Andreas W. (1851–1920) og Anna Frederikka Møller (1866–1959). – Bror til Tage *Taaning.

Efter skolegang i Horsens og lærereksamen 1911 (Ranum) blev T. privat dimitteret student 1913 og magister i zoologi 1920. Interessen for fugle vakte i den tidlige ungdom, udbyggedes i studietiden og forblev resten af livet nok det der dybest set fængslede ham mest. Men det var kontakten med havforskeren Johs. *Schmidt der blev afgørende for T.s livsbane. Allerede 1916

Tåning, Åge Vedel

ansattes han hos Schmidt på Carlsberg og fra 1918 ved Kommissionen for Danmarks fiskeri- og havundersøgelser hvor han efter Schmidts død blev leder 1935 af Nordso/Nordatlantundersøgelserne. Ved omlægningen 1951 blev han den første direktør for den nydannede institution Danmarks fiskeri- og havundersøgelser. Også Det internationale havundersøgelseråd nød i mange år godt af hans administrative evner: leder af komiteen for NV-Atlanten fra 1933, vicepræsident 1952–57 og præsident ved sin død. – Sin vigtigste videnskabelige skoling fik T. dels under deltagelse i Schmidts tre store ekspeditioner, til Vestindien og Panamabugten 1920–22 og sidste halvdel af Danas jordomsejling 1928–30, dels i en lang årrække på Danas sommertogter til Nordatlanten. Efter Schmidts død forestod T. den tidrøvende administration i forbindelse med bearbejdelsen af de rige Dana-samlinger samt redaktionen af Dana-Reports. Med årene medførte svagelighed og en til det pertentlige grænsende grundighed i det administrative arbejde at tiden til videnskab blev knap. Men allerede i studieårene havde han indledt en produktion på meget højt niveau. Først gjaldt det systematisk-biologiske bearbejdelser af større, pelagiske fiskegrupper fra Thor-ekspeditionen: *Mediterranean Scopelidae*, 1918 og *Mediterranean Sternoptychidae*, 1926 (med P. Jespersen) samt havtaskens larveudvikling (1913), efterfulgt af dybhavslaksefisken *Bathylagus*' postlarvale stadier og nye arter af scopelider fra Nordatlanten og Dana (1931–32) samt ålefisk (1938). Men efterhånden måtte de ichthyologiske interesser vige for de fiskeribiologiske, indledt 1929 med disputatsen *Plaice investigations in Icelandic wa-*

ters. I flere afhandlinger beskæftiger T. sig med de islandske og grønlandske torskebestande, torskens vandringer og ørestens anvendelse til aldersbestemmelse, i andre med postlarvale stadier og voksne bestande af sild i Nordatlanten. I et pionerarbejde om helleflynderen beskriver han æg, larver og de første bundstadier (1936), og rødfiskens udbredelse kortlagdes (1949). Inspireret af Schmidts racestudier eksperimenterede han i 40erne med kårenes indflydelse på numeriske racekarakterer og publicerede en sammenfatning 1952. T.s aldrig rustede kærlighed til ornitologien centreredes især om reservatet Tipperne og rovfugle. Sammen med O. Fabricius fik han fra 1928 gennemført de regelmæssige studier på Tipperne og skrev selv kyndigt om bl.a. ynglefuglenes træk, Ringkøbing fjords fugle og relationen mellem andebestand og mågekolonier. Efter E. Lehn Schølers død forestod han 1931 teksten til rovfuglebindet i det store fugleværk og skrev om rovfugle til Vort Lands Dyreliv. Som medlem af naturfredningsrådets reservatudvalg, den internationale komité for beskyttelse af fugle og statens landvindingsudvalg arbejdede han for fuglefredninger, agiterede mod den truende olieforurening og førte en hård kamp imod de urimelige inddæmnings- og udtørningsprojekter. – R. 1943. DM. 1951. K. 1957. F.M. 2. m. spænde 1930. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1930 175f. – R. Spärck i Vidensk. medd. fra da. naturhist. foren. CXX, 1958 V–XIV (heri bibliografi). A. Fridriksson i Journal du conseil permanent intern. pour l'exploration de la mer XXIV, 1959 211–14. Dansk ornithologisk foren.s t. LIII, s.å. 50–52 (heri bibliografi). – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Torben Wolff

U

Ubbe, –1104–, se **Sven Estridsen**.

Ubbe, † 1133, jarl.

Kong Niels' datter uden for ægteskab **Ingrid** var gift med jarlen U.; mulig er han den **Ubbe**, Esberns søn, der sammen med sønnen **Esbern** nævnes i et af kong Niels' breve. U. deltog tillige med sin søn **Hagen** i sammensværgelsen mod **Knud Lavard**. **Knuds** hævner, **Erik Emune**, tog ham 1133 til fange på **Lolland** hvor U. var blevet jarl, og lod ham hænge.

Diplomatarium Arna-Magnæanum I, 1786 243. Vitae sanctorum Danorum, udg. M. Cl. Gertz, 1908–12 195. Saxonis Gesta Danorum, udg. J. Olrik og H. Ræder I, 1931.

C. A. Christensen

Udsen [ʊtsøn], **Bertel**, * 1918, arkitekt. * 23.11.1918 på **Frbg.** (Solbjerg). F: civilingeniør, senere underdirektør **Niels Jørgen Elioth U.** (1885–1966) og sygeplejerske **Johanne Amalie Myhre** (1887–1955). ~ 7.11.1942 i **Vedbæk** med væver **Gunvor Lassen**, * 21.3.1921 i **Vedbæk**, d. af grosserer **Kaj L.** (1891–1972) og **Emy Larsson** (1893–1975).

Efter studentereksamen 1937 (Holte gymnasium) gik U. på kunstakademiets arkitektskole hvorfra han tog afgang 1943. Efter at have arbejdet på forskellige tegnestuer oprettede han selvstændig praksis 1956 som især kom til at omfatte opførelsen af enfamiliehuse. På dette tidspunkt gik udviklingen bort fra det individuelle enfamiliehus, idet standardiserede typehuse fremstillet af firmaer i totalentreprise vandt frem for i løbet af 1960'erne helt at dominere markedet. Det lykkedes imidlertid U. i kraft af den arkitektoniske kvalitet og omhyggelige projektering som prægede hans huse at oparbejde en betydelig virksomhed. I årenes løb har han tegnet og forestået opførelsen af mere end 350 enfamiliehuse, alle forskellige og alle tilpasset bygherrens behov. Som leder af Danske arkitekters landsforbunds typehusgruppe har U. søgt at modarbejde den åndløse typehusproduktion. Hans egne huse er de bedste eksempler på at det arkitekttegnede enfamiliehus har kvaliteter som typehuse i reglen ikke besidder. U.s huse der som oftest er opført af gule teglsten med rig anvendelse af træ er præget af en følsom tilpasning til terrænet og en omhyg-

gelig detaljering. Han har især arbejdet med udviklingen af den åbne plan som – ofte i forbindelse med forskudte niveauer – skaber oplevelsesrige rum. Af U.s større samlede bebyggelser kan nævnes rækkehusbebyggelsen i **Øverød** (1964) som er smukt tilpasset det faldende terræn. U. modtog **Eckersberg** medaljen 1962 og træprisen 1972. □Foto.

Arkitektur, 1962 182–89; 1964 159–64; 1968 101–08; 1971 107–12; 1974 108–11; 1976 138–47. Kn. Friis i Arkitekten, 1972 440f.

Esbjørn Hiort

Udsen [ʊtsøn], **Bodil Birgitte**, * 1925, skuespiller. * 12.1.1925 i **Kbh.** (Grøndal). F: klaverstemmer **Carl Frederik U.** (1879–1941) og lægesekretær **Agnes Hinrichsen**, f. **Nielsen** (* 1896). ~ 1° med **Kaj Bruun**. ~ 2° med forlagssekretær **Ole Holger Krøyer**, * 29.5.1921 i **Nakskov**, † 2.7.1958 i **Kbh.** (Chr.borg slotssg.). ~ 3° 23.10.1978 i **Ålborg** (b.v.) med købmand **Jens Lemos Therkildsen**, * 23.10.1907 i **Ålborg** (~ 1° med **Betty Benson**), s. af murermester **Johan Lemos T.** (1867–1941) og **Nielssine Nielsen** (1880–1974).

U.s karriere var længe om at komme i gang. Hun blev 1944 student fra **Rysensteen** gymnasium og blev s.å. optaget på **Det kgl. teaters** elevskole, men måtte forlade skolen efter et år. Hun fik kontakt med **Studenterscenen** og viste afgjort talent, bl.a. som **Sigbrit** i **Kjeld Bjerkes Kongelig nåde** (1950). Men det var revyen der gradvis gjorde det professionelle teater opmærksom på hendes muligheder. Hun fik små opgaver hos **Stig "Lommer på ABC-teatret"**, optrådte også på varieté på **Dyrehavsbakken**. Men i et par revyer i **Helsingør** midt i 50'erne demonstrerede hun sin drastiske komik og sin evne til at foredrage en vise (*Fløjetønden Victoria*). Hun var med i **Tivoli** revyen og i **Cirkus** revyen, spillede også et par „rigtige“ roller i **TV-teatret** og på turné. På **Ålborg** teater var hun en glimrende **Meg** i *Gidslet* (1962), og s.å. brød hun afgørende igennem som **Winnie** i **Samuel Becketts Glade dage** på **Fiolteatret**. Hun spillede rollen med tydeligt eftertryk på komikken og galgenhumoren, men også med en usentimental, nøgtern omhed der pegede hen imod helt andre muligheder end dem hendes talent indtil da var blevet identificeret med. Bekræftelsen på U.s nye kunstneriske status kom

Udsen, Bodil

da hun efter et par komiske roller på Det ny teater (i *Victor* og i *Tartuffe*) kom til at spille Martha i Edward Albees *Hvem er bange for Virginia Woolf?* med Bendt *Rothe som ægtemanden George og iscenesat af Erling *Schroeder der i det hele taget har været hendes foretrukne instruktør gennem næsten 20 år. Figuren havde en hensynsløshed i karakteristikken og en beherskelse af de ydre og indre virkemidler som hun ikke helt bevarede, da hun senere spillede rollen igen (på Gladsaxe teater 1977 med Preben Neergaard), men som i virkeligheden blev forudsætningen for at tragedien fra nu af kom til at ligge hende lige så nær som komedien. Ganske vist er U. forblevet en meget stor kvindelig komiker, i sine bedste roller på højde med Bodil Ipsen – det viste hun bl.a. i *Svend, Knud og Valdemar* i Riddersalen og som Madam Rust i *Sparekassen* på Ålborg teater og senere på Allé scenen. Hun har også bevaret en varm folkelig linje til det store publikum, som hun ellers skridt for skridt har distanceret sig fra – hendes mest folkeelskede figur er nok værtshusholdersken Emma i Rottehullet i TV-serien *Huset på Christianshavn*. Og nogle af hendes bedste figurer hører hjemme i grænselandet mellem tragedie og komedie – fx den forlindable kvindelige hovedfigur i *Storher-tugindens afsked* som hun 1972 spillede på Ålborg teater s.m. Olaf *Ussing og senere på året gentog på Det kgl. teater. Noget lignende gælder titelrollen i det italienske skuespil *Filumena*, den bedste af de få roller hun spillede i de to sæsoner 1979–81 hun var knyttet til Det kgl. teater. Den tragiske side af sit talent udviklede og uddybede hun i årene omkring 1970 i en række roller på Allé scenen – fx i *Bryllupsgæsten*, *Alle mine mennesker*, *Balladen om den sørgelige café* og *Stormvarsel*. På Det ny teater spillede hun *Medea*, men gjorde måske et endnu stærkere indtryk som *Mutter Courage* på Det danske teater. Og alt dette gik ligesom op i en højere enhed da hun 1981 på Ålborg teater spillede den store dramatiske monolog *Gertrude Stein* som hun senere gentog på Allé scenen og året efter på turné. Gertrude Stein er nok U.s originaleste sceniske figur – format, fantasi, en drastisk humor, der ophæver alle grænser mellem komisk og tragisk, og som bliver et vidnesbyrd om både livskraft og lidelse. Mennesket som et på én gang beundringsværdigt og naragtigt væsen. I det hele taget er U.s karriere en af de mærkeligste i nyere dansk teater. Og hendes talent kan i sin forening af fint og folkeligt, lyst og mørkt egentlig ikke sammenlignes med nogen andens. – R. 1975. □ Karikatur af Arne Ungermand. Foto.

B. U. i Adel og borger, præster og bønder, red. Margrethe Spies, 1978 257–83. Interviews i Berl. tid. 18.4.1976 og Politiken 18.9.1977, 6.12.1981 og 24.4.1983.

Jens Kistrup

Udsen [utsøn], Martin Jørgensen, 1890–1967, ingeniør. * 10.10.1890 i Skødstrup sg., † 1.10.1967 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: mølleeejer Jørgen Jensen U. (1852–1923) og Rasmine Christine Severine Mortensen (1862–1913). ~ 15.3.1921 i Kbh. (Davids) med Stella Eleonora Nielsen, * 6.9.1891 i Kbh. (Johs.), † 24.3.1955 sst., d. af bagermester Carl Christian N. (1856–1954) og Anna Christine Hansen (1862–1933).

U. voksede op i et ikke velstående landbohjem hvor faderen ved siden af landbruget drev møllerivirksomhed, og som tiårig kom han ud at tjene som vogterdreng, men da han et par år senere ytrede ønske om at læse videre kom han i realskolen i Århus hvorfra han 1907 tog præliminæreksamen. N.å. tog han i Kbh. den polytekniske adgangseksamen og blev 1913 cand.polyt. som bygningsingeniør. Umiddelbart efter eksamen kom han til Kbh.s vandforsyning hvortil han efter en kortvarig soldatertjeneste vendte tilbage. 1919 blev han afdelingsingeniør og fik som sit særlige område ledelse og projektering af vandindvindingsanlæggene. I denne stilling nedlagde han et stort og betydningsfuldt arbejde i at bestemme Kbh.s vandindvindingsmuligheder i størstedelen af Nord- og Østsjælland og at planlægge udviklingen på dette område på lang sigt. En del af sit arbejde har han gjort rede for i *Hydrologische Untersuchungen die anlässlich geplanter Wassergewinnungsanlagen für die Wasserversorgung Kopenhagens längs der östlichen Seite von Roskilde Förde bei Marbjerg und Brokilde (St. Valby) unternommen wurden* (Ingeniørvidenskabelige Skrifter XXXVI, 1934). Ved Poul *Sørensens afgang marts 1943 blev U. direktør for Kbh.s vandforsyning som han ledede i de sidste vanskelige krigsår. Under folkestrejken sommeren 1944 afværgede han at besættelsesmagten kom i besiddelse af planer over vandforsyningens installationer og senere lod han af frygt for forgiftningsforsøg gennem drikkevandet anbringe akvarier med ørreder til supplering af det sædvanlige filtersystem. U., der 1927 af indenrigsministeriet udpegedes som sagkyndig i henhold til lov af 31.3.1926 om vandforsyningsanlæg, blev 1938 medlem af et af samme ministerium nedsat udvalg til udarbejdelse af forslag til kontrol med den sanitære bonitet af drikkevand fra offentlige vandværker. Fra 1948 var han konsulent for indenrigsministeriet i forhold vedrørende vandforsyningen. Han afgik 1960.

1921–24 var U. medlem af bestyrelsen for Kbh.s kommunale ingeniørforbund og medlem af Kbh.s kommunalforenings hovedbestyrelse og forretningsudvalg. 1936–42 og 1943–46 var han medlem af Dansk ingeniørforenings hovedbestyrelse. 1937 blev han formand for det af denne forening nedsatte udvalg for tilvejebringelse af normer for undersøgelse og rensning af spildevand og n.å. for udvalget vedrørende normalvedtægt og landsregulativ for offentlige vandværker. U. var fra 1945 censor i teknisk hygiejne ved Danmark tekniske højskole. Fra 1941 medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber. – R. 1942. R.¹ 1954. K. 1960. □Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Sv. Cedergreen Bech (Povl Vinding)

Udsen [utsøn], Søren Nielsen, 1842–1927, filantrop. * 10.10.1842 i Sangstrup, Voldby sg. ved Grenå, † 5.8.1927 i Kbh., begr. på Frbg. (Solbjerg). F: gårdejer Niels Sørensen U. (1813–51, ~2° 1846 med Maren Nielsdatter, 1829–50, ~3° 1851 med Mariane Christensdatter, 1830–71, ~2° 1852 med gårdejer Jens Jensen Kruse, 1827–99, ~2° 1872 med Eva Steffensdatter, 1838–1916) og Ane Kirstine Pedersdatter (1822–45). ~13.9.1870 i Grenå med Johanne Marie Buhl, * 22.1.1844 i Karlby ved Grenå, † 12.9.1930 i Kbh., d. af sognepræst Lars Peder B. (1796–1876) og Caroline Frederikke Feldmann (1802–85).

Efter forældrenes tidlige død kom U. ud at tjene, og han fortæller i sine erindringer at han manglede en vejleder og opdrager i barndommen og ungdommen, hvilket medvirkede til at hans udvikling blev noget usædvanlig. 14 år gammel kom han i købmandslære i Århus, senere blev han kontorist, men han higede efter at komme til at studere, særlig historie. Hjulpet bl.a. af forfatteren Fr. Sneedorff *Birch kom han til Kbh. 1861, hvor bl.a. professor N. M. *Petersen tog sig af ham. Under store afsavn læste U. til artium, blev student 1866, var derefter et par år huslærer i Gjerrild og oprettede 1868 en højskole i Ålsrode ved Grenå, som skulle ledes på etisk grundlag uden tilslutning til noget politisk eller kirkeligt parti. 1870 grundlagde han en skole i Vejle til forberedelse af unge mennesker til studentereksamen, men måtte opgive den efter halvandet års forløb og rejste så til Kbh. hvor han nogle år var administrator ved Morgenbladet og 1877–86 medindehaver af bogbinderfirmaet D. L. Cléments Eftf. og derefter en kort tid deltager i et speditionsfirma. U. var allerede tidligt, bl.a. gennem et par brødre til hans hustru, blevet påvirket af Søren *Kierkegaard og stærkt præget heraf i

sit livssyn. Omkring 1885 sluttede han sig til metodisterne og var lærer ved deres præsteskole fra 1888 til 1895, da skolen måtte standse på grund af pengevanskeligheder. Efter i halvtredje år at have været deltager i en fiskeforretning blev U. 1899 sammen med sin hustru leder af det i Dalum ved Odense oprettede redningshjem for alkoholist Stormly, særlig efter tilskyndelse af pastor A. *Bast. U. havde været afholdsmand siden 1886 da han var med til at stifte Valby afholdsforening, og medbragte til sin forstandergerning stor menneskekundskab, erhvervet gennem hans meget vekslende kår, og en dyb kristelig idealisme. Arbejdet på Stormly der prægedes stærkt af U.s personlighed fortsattes til 1919 da hjemmet blev nedlagt på grund af det dalende alkoholforbrug. □Mindesten på Solbjerg kgd.

Erindr. i Afholdsdagbl. Reform 10.10.1908. S. U.: Personlige oplevelser, 1912. Interview i Odense avis 9.10.1918. – Johs. Jørgensen: Mit livs legende IV, 1918 (ny udg. I–II, 1949) 45. Fyns stiftstid. 9.10.1918. Stormly 1918–19, 1919. Fyrtårnet 14.7. og 18.8.1927.

Oluf J. Skjerbæk*

Ugerup, se **Urup**.

Uglebjerg, Preben, 1931–68, skuespiller. * 16.1.1931 i Glostrup, † 31.5.1968 ved bilulykke ud for Isterød, begr. Hornbæk kgd. F: driftsleder Aage U. (1904–84) og Karen Marie Corlin (* 1902). ~1° 23.9.1956 i Valby (Jesusk.) med Kate Helene Mundt, * 9.1.1930 i Særslev (~2° 1978 med redaktør Hans Mogensen, * 1930), d. af snedker Aleks Richardt M. (* 1900) og Hedvig Elisabeth Rasmussen (* 1902). ~2° (u.v.) med skuespiller Puk Schaufuss, * 15.9.1943 i Kbh. (~2° 1973 med Steen Bjarke Christensen, * 1950), d. af balletmester, solodanser Frank S. (* 1921) og Mona *Vangsaas (1920–83).

U. havde optrådt flere gange bl.a. i Ping klubben da han 1946 som 15-årig fik sin egentlige teaterdebut i titelrollen i det amerikanske skuespil *Drengen Fritz* på Alléscenen (1946). Med en for sin alder imponerende scenevanthed dækkede han perfekt rollen som den nazityske dreng der får ophold hos en familie i USA. Om hans talent var der allerede på dette tidspunkt ingen tvivl. Efter at have haft forskellige jobs gennemgik han 1949–51 Det kgl. teaters elevskole og var derpå knyttet til teatret de følgende to sæsoner, men uden at få opgaver af større betydning. Som revyskuespiller fik han sit gennembrud i Cirkus revyen 1953 – med viserne *Den gamle* og *Det halve af det hele, det bedste af det rigtige*. Og den samme sikkerhed – en sikkerhed på grænsen til det virtuose – demonstrerede han i de roller han umiddelbart efter kom til at spille på Folketea-

Uglebjerg, Preben

tret (*Escapade*), i Riddersalen (Harlekin-figuren i Finn Methlings *Ukendte menneske*) og fremfor alt i Det ny Scalas musical- og operette-repertoire fx som Mercur i *Orfeus i underverdenen*, i *Cal Me Madam* og i *Can Can*. Han beherskede musical-genren med en efter danske forhold usædvanlig sikkerhed og med en kølig, glansfuld, lidt pågående charme, der tillige med noget drenget-aldersløst i hans fysiognomi førte ham direkte over i entertainer-faget. Han var med i John Crankos moderne revy *Cranks* på Mercur teatret (1957) og kulminerede som musical-skuespiller som den halvt frække, halvt uskyldige opkomling Finch i *Hvordan man får succes i forretning uden at røre en finger* (Det ny Scala 1964). Derimod savnede han stil som Freddy i *My Fair Lady* og havde yderligere som skuespiller i den lette genre det problem, at den meget store ydre sikkerhed og næsten alt for demonstrative kunnen ikke opvejedes af nogen indre sikkerhed. Også som entertainer blev hans karriere mere af en kamp end det på overfladen så ud. U. kæmpede for at udvide sit område og for at forfine sine virkemidler, men også for at opnå den lethed og naturlighed som han ikke kom gratis til. Som konferencier i Tivoli varieteen – det var her han sang den danske version af Noel Cowards *Let's do it* og visen om *Gyngerne og karrusellerne* – udviklede U. sine egenskaber på dette felt. Kulminationen blev hans optræden på Rådhuspladsen ved Københavns jubilæum 1967, hvor han ene mand måtte underholde en tusindtallig menneskemængde, da fyrværkeriet svigtede. Men også hans one man shows i TV må ses som led i en udvikling. Han forsøgte sig desuden som instruktør i Radioteatret, hvor hans glanspræstation som skuespiller i øvrigt blev „helten“ i Tadeusz Rosewicz' absurde skuespil *Kartoteket* (1964). Men jævnsides med alt dette søgte han gradvis at vinde nyt land som skuespiller. Hans evne som lystspilskuespiller og gøgler var indlysende – fx som Truffaldino i Goldonis *En tjener og to herrer*, en rolle han først spillede i fjernsynet 1958 og senere på Odense og Ålborg teater 1967–68. Men en ny fase i hans karriere som karakterskuespiller indledtes, da han på Ålborg teater 1963 var en farlig, glat, kynisk *Don Juan* i Molières komedie. Da han gentog præstationen på Folketeatret 1964, gled lyset over på Ove "Sprogøe som tjeneren Sganarel. Og han førte denne linje videre bl.a. som Macheath i *Laser og pjalter* (Århus teater), som Khlestakov i N. Gogols *Revisoren* (Ålborg teater og Gladsaxe teater) og i titelrollen i Carl Sternheims *Snobben* (Ålborg teater). Man kan sige, det var „natsiden“ af sit væsen som skuespiller, han i disse roller kaldte frem og spillede på – skarpere

i satiren, ondere, ubarmhjertigere og uhyggeligere i karakteristikken, end han indtil da havde tilladt sig selv at være. Andre roller – titelrollen i *Jean de France* og konferencieren i *Cabaret* – var planlagt, da han pludselig omkom ved en bilulykke på motorvejen nord for Kbh. få timer efter at han havde optrådt i Tivoli varieteen. U. spændte vidt og nåede ud til et stort publikum. Men med god grund så han også i populariteten et handicap, han måtte overvinde. Det var midt i denne kun lige akkurat påbegyndte proces, døde den ramte ham. En lille samling *Efterladte digte og strøtanker* udkom året efter hans død. □Foto.

P. U. – som vi kendte ham, red. Grimur Gunnarsson, [1968].

Jens Kistrup

Ugotsen, Peder, † senest ved fastetid 1260, biskop i Århus.

U. valgtes 1249 til Århusbisp efter Peder Elavsen der var død 1246 og efter en treårig vakance hvorom Øm klostets krønike meddeler at den skyldtes strid i Århuskirken om hvem af kannikerne der var den største. Klosterkrøniken er formentlig særlig velunderrettet på dette punkt, idet U. blev klosterets første modstander på Århus bispestol; endnu forgængeren Peder Elavsen havde hørt til Øm klostets velgørere og fået sit sidste hvilested i klosterets nye kirke foran højalteret, men efterfølgeren stillede straks krav om tilbagegivelse af en af forgængerens donationer og om et efter klosterets mening alt for tyngende fastgæsteri. At U. som ærkegeden i Århus skulle have deltaget i det første Lyon-koncilium 1245 er en tradition der udgår fra Hans "Svaning i 1500-tallet og den synes at hvile på en misforståelse (Niels Skyum-Nielsen 1963). Derimod forekommer det velbegrundet at regne med at U. som Århusbisp har hørt til kongemagtens støtter i striden med Jakob "Erlandsen og været en udtalt modstander af Vejlekonstitutionen 1256. Øm klostets krønike noterer at U. med rette rantes af Jakob Erlandsens bandlysning fordi han efter Christoffer Is død var med til at krone Erik Klipping juledag 1259.

Scriptores minores, udg. M. Cl. Gertz II, 1918–22 (reproddg. 1970) 198–209. – N. Skyum-Nielsen: Kirkekampen i Danm. 1241–90, 1963. Sv. E. Green-Pedersen i Århus stifts årbøger LVII, 1964 173–246. Brian Patrick McGuire: Conflict and continuity at Øm abbey, 1976 = *Opuscula Graecolatina VIII*. Museum Tusulanum. Suppl.

Kai Hørby

Uhlendorff, Georg Friederich Gustav, 1875–1962, solodanser, balletmester. * 21.12.1875 i Kbh. (Petri), † 14.4.1962 i Rørvig, begr. sst. F:

buntmager Julius Christian Friedrich Carl U. (ca. 1830–87) og Caroline Wilhelmine Charlotte Ludewig (ca. 1840–78). ~ 4.1.1900 i Lyngby med skuespiller Ellen Jensine Berg, kaldet Jørgensen, * 18.5.1879 i Kbh. (Fødsst.), † 10.4.1954 i Rørvig, plejed. af cand.polyt., fabrikbestyrer, senere fabriksinspektør Carl Theophilus J. (1841–1935) og Johanne Emilie Jacobsen (1850–1900).

Skæbnen placerede U. ugunstigt i den danske ballets historie. Han efterfulgte en stor kunstner, Hans *Beck med hvem han ikke ugdik sammenligning, og hans ledergerning faldt i en tid hvor man krævede nyheder modsat det gamle gedigne repertoire hvis repræsentant han var. 1883 blev han elev i balletskolen og fik Daniel Krum, siden Hans Beck til lærer, og efter at have udført mindre partier ansattes han 1894; sin egentlige debut fik han sammen med Ellen *Price 28.1.1895 i *La Ventana*. Med sin lyse, ranke mandighed og sin tekniske dygtighed udførte han i ungdomstiden balletens ynglinge (fx løjtnanten i *Fjernt fra Danmark*, skorstensfejeren i *Hyrindend* og *Skorstensfejeren*, Harlekin og prinsen i *Den lille Havfrue*); senere blev han som solodanser, hvortil han udnævntes 1908, Hans Becks arvtager i partier som kong Valdemar, junker Ove i *Et Folkesagn*, Helge i *Valkyrien*, James i *Sylfiden*, Alonzo i *Toreadoren*, Halvor i *Brudefærd*, Franz i *Coppelia*, Pierrot i *Harlekins Millioner*. Han muliggjorde derved disse værkers bevarelse på repertoire, men nåede ikke mesteren i frisk kraftudfoldelse og var som mimer svag. 1915 overtog han Becks lederstilling, og 1920 udnævntes han til balletmester. U. var trænet i August *Bournonvilles skole som blev hans styrke, når kravet var at bevare traditionerne, men hans lederperiode var en overgangstid hvor bl.a. Mikhail Fokins moderne kunst fangede sindene; U. stillede sig ikke afvisende over for nye strømninger, men forsvarede dem ikke åndfuldt hvad hans balletter *Farvespil*, en fantasi i dans og farver, og *Lackshmi* (i forening med Emil Mobeck) var beviset på. Ud over Bournonvilles skole kom han ikke. U.s ledelse blev udsat for megen utålmodig kritik, og efterhånden trættes han, og 18.5.1928 optrådte han sidste gang som fregatchefen i *Fjernt fra Danmark*; s.å. tog han sin afsked. – R. 1922. DM. 1936. □Foto.

Chr. Houmark i Teatret V, 1905–06 49–54. Ove Jørgensen i Tilskueren XXV, 1908 457f. Den kgl. da. ballet, red. Sv. Kragh-Jacobsen og T. Krogh, 1952. Sv. Kragh-Jacobsen i Berl. tid. 15.4.1962.

Robert Neiiendam *

Uhrskov, Anders Kristensen, 1881–1971, bibliotekar, forfatter. * 30.12.1881 i Tørring ved Horsens, † 29.12.1971 i Hillerød, begr. Ullerød kgd.

F: husmand Kristen U. (1843–1919) og Kirsten Nielsen (1853–1934). ~ 18.5.1909 i Odense med Signe Jakobsen Østergaard, * 14.9.1883 på Brøndekildegård, † 30.5.1957 i Hillerød, d. af forpagter, senere møller og bager i Dalum, Jens Jakobsen (1849–1923) og Margrethe Nielsen (1854–1919).

Slægtsnavnet stammer fra Uhrskovgård i Tørring sg. hvor faderen var født. Faderen var blind fra barndommen og havde været elev på Det kgl. blindeinstitut hvorfra han hørte N.F.S. *Grundtvig i Vartov, var siden i to perioder elev hos Christen *Kold. Moderen havde været elev på Askov højskole. Begge forældrene var hele deres liv igennem stærkt præget af det grundtvigske menighedsliv og de frie skoletanker. Som følge af disse blev sønnen først undervist hjemme, gik derpå et par vintre i skole hos lærer N. Kr. Laursen der drev en privatskole på Åle vestermærk og som fik en dybtgående indflydelse på store dele af sognets befolkning. I 12–14 årsalderen var U. elev på Flemming efterskole og arbejdede efter konfirmationen ved landbruget på forældrenes husmandssted der blev drevet som mønsterbrug, men lysten til landbruget var ikke stor. Han var elev på Gedved seminarium 1899–1902 og tog lærereksamen 1902; han blev påvirket især af J. *Byskovs undervisning i dansk, regning og matematik samt i det hele af hans særprægede personlighed. U. var lærer ved Sønder friskole i Odense 1902–04, havde midlertidig plads som lærer ved Fr.borg højskole og den nyoprettede Hillerød håndværkerdagsskole 1904, var derefter fast lærer ved Fr.borg højskole 1907–34 hvor han ydede en dygtig og livfuld undervisning. Han var medlem af bestyrelsen for Fr.borg amts historiske samfund siden 1914 (skriftudvalget) og var bestyrelsesmedlem i Foreningen for højskoler og landbrugsskoler 1919–27. 1922 var han stifter af og siden formand for Nordsjællandsk museumsforening; han var leder af Nordsjællandsk folkemuseum hvor det gamle husmandssted på Jægerbakken i Hillerød blev indviet 1925 og den nye udstillingsbygning 1940. Sammen med Fred. *Nørgaard var han udgiver af *Folkets Fører* og deri skrev han *Christopher Bruun* (1916). 1906–21 var han lærer ved Hillerød handelsskole og 1910–21 dens forstander. Han holdt i sin tid adskillige foredrag, navnlig i Nordsjælland, og har skrevet et meget stort antal kulturhistoriske artikler i de nordsjællandske blade, især i Frederiksborg Amts Avis og Nordsjællands Venstreblad. Fra 1933 var han bibliotekar og fra 1943 overbibliotekar ved Hillerød folkebibliotek, hvis udlån blev stærkt øget i hans tid. Han tilhørte den generation der sammen med sit hovedvirke gerne påtog sig kulturel-

le opgaver. Endnu i hans tid måtte publikum ekspederes fra „lukkede hylder“, et af de sidste eksempler herpå. U. foreslog 1943 en ny bygning. Men først efter hans afgang 1951 fik man lokalemæssig udvidelse til „åbne hylder“, og en ny bygning 1964.

U. begyndte sin litterære virksomhed som skolebogsforfatter, udgav 1908 *Regnebog for Voksne I-II* (8. udg. 1940) der i højere grad end hidtil indførte en række af dagliglivets forhold i opgaverne, 1913 *Fysik for Folkehøjskoler og Efterskoler* (4. udg. 1932), 1918 *Brevbog for Landmænd* (3. udg. 1931). Han udgav også skønlitterære bøger som *Hedevig og hendes Datter*, 1932, *Karl Lillekone og andre Kanutter*, 1916 og *I Kamp for Hjemmet. Fortælling*, 1930 samt en del lokalhistoriske skrifter som *Hillerød Haandværker Dagskole i fem og tyve Aar*, 1929, en bog om *Kristian Kongstad*, 1930 o.fl. Størst betydning fik U. ved sin indsamling og udgivelse af folkeminder. 1917 bad fh. folketingsmand Lars Larsen ham om at være sig behjælpelig med at ordne og udgive hans nedskrevne og trykte minder om det nordsjællandske bondeliv i gamle dage der var fremkommet som mindre stykker i Fr.borg amts historiske samfundes årbøger og i Fr.borgbladene. På grundlag heraf gives der i U.s første folkelivsbog *Nordsjællandsk Landsbyliv*, 1918 en indgående skildring af gammelt bondeliv i Vejby og Tibirke sogne: bygninger og indbo, mad og klæder, redskaber og gilder, lægekunst og overtro osv. Med den bog var U. indfanget af folkeminderne for livstid. Han tog ud og talte med folk og optegnede deres meddelelser. Desuden fik han de nordsjællandske blade til at opfordre folk til at indsende stof. Han fik afholdt en stor konkurrence i en række sjællandske skoler om de bedste skriftlige beretninger om sagn i folkemunde. Elever på Fr.borg højskole og en del andre høj- og efterskoler rundt omkring i landet blev sat i arbejde med optegnelse af sagn. Frugten af alt dette blev den flittige udgivelse af en lang række folkemindebøger: *Nordsjællandsk Folkeliv I-V*, omfattende *To Nordsjællænderes Erindringer. Folkesagn, Sagn og Tro. Højtid og Dagligt Liv* (1921–24); endvidere *Liv og Levned I–III*, indeholdende *To gamle fortællere, Bonde og Borger* og *Skæbner* (1927–29). Også andre landsdele end Nordsjælland inddrog efterhånden under U.s virkefelt, og han holdt sig ikke altid til almuelivet i egentlig forstand: *Fynske Sagn*, 1929, *Friskolefolk I–II*, 1931, *Sjællandske Sagn*, 1932, *Kulsvierbogen*, 1933, *Dansk Folkevid I–III*, 1935–42, *Fra Stavnsbaand til vore Dage I–III*, omfattende *Fra Landbrugets Verden, Handel, Haandværk, Fiskeri og Fra Land og By*, 1938–40, *Fynbo, Jyde og Sjællandsfar*, 1941.

Det var en flittig og vidtspændende virksomhed U. udfoldede ved udgivelser på så at sige alle folkemindernes og folkelivets områder, og i hans nordsjællandske folkemuseum findes den håndgribelige illustration til de skriftlige meddelelser. Det kulturhistoriske forfatterskab fortsatte med *Frederiksborg Amt i Litteraturen. En Bibliografi*, 1946, *Kulturbilleder fra Hillerød og Omegn 1801–1848*, 1955, *Nye Kulturbilleder fra Hillerød og Omegn 1849–1914*, 1956, *Landsmænd. Tre Livsbilleder*, 1957, *En Bog om Byskov. Menneske – Skolemand – Tænker*, 1960 samt værket *Det danske sind I–IX*, 1964–69 med titlerne: *Landsbyfolk*, 1964, *Købstadfolk*, 1965, *Jydsk Sind*, s.å., *Gribskov fortæller*, 1966, *Kulsvierbogen*, 1967 (1. udg. 1933), *Hesten – Menneskets Medhjælp*, 1967, *Dansk Folkevid I–II*, 1968, *Fra Landsby og Købstad*, 1969. Desuden har han redigeret *Hillerødbogen*, 1948, årbogen *Kultur og Folkeminder*, 1949ff og *Mindesmærker i Nordsjælland*, 1962 samt en lang række festskrifter. Om sin egen slægt har han skrevet *Uhrskovgaard og Slægten Uhrskov*, 1944, *Han var min Fader*, 1948 (også trykt m. blindeskrift og opt. på bånd), og 1963 udsendte han *Et liv i arbejde. Nogle erindringer*. – R. 1951. □Mal. af V. Secher, 1928. Foto.

A. U.: *Et liv i arbejde*, 1963 (erindr., heri bibliografi, forts. i sammes *Fra landsby og købstad*, 1969 157–59). Interviews i Nordsjællands socialdemokrat 2.7.1940, Aftenbl. 8.9. s.å., Kristeligt dagbl. 30.12.1941 og Politiken 12.4. s.å. (magasinet). – A. U.: *Uhrskovgaard og slægten Uhrskov*, 1944. Fr.borg højskole 1895–1920, ved Holger Begtrup, 1920 49–51. Aug. F. Schmidt i Horsens folkebl. 28.12.1931. Den danske folkehøjskole, red. Ernst J. Borup og Fr. Norgaard II, 1940 272f. Thyra Jensen i Hojskolebl. LXV, 1940 534f. Nils Gustafsson i Fra Fr.borg amt, 1972 67f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Henrik Ussing*

Ulbricht, Ingrid, 1870–1937, forfatter. * 22.4.1870 på Lilla Böslid, Eldsberga sg. ved Halmstad, † 21.3.1937 i Hellerup, begr. i Kbh. (Vestre). F: proprietær, senere indremissionær Carl Johann Ravens (1843–1926) og Kristiana Emilia Ludviga Bülow (1846–1926). ~ 24.9.1900 i Hosterwitz med professor, overlærer ved det kgl. gymnasium i Dresden, dr.phil. Gustav Emilius Edmund U., * 19.3.1849 i Rochlitz, Sachsen, † 19.2.1907 i Dresden, s. af boghandler Christian Gustav August U. (1828–85) og Amalie Emilie Ernestine Lange (1825–52).

U. fik undervisning i hjemmet til 17-årsalderen. Efter et par år at have været lærer hos præsterne Carl og Otto Moe blev hun 1892 forstander for et diakonissehus og sindssygeanstalt i Kropp. Ved sit giftermål flyttede hun til Dresden. Efter mandens død drog hun 1913 til Kbh.; 1915 valg-

tes hun til formand for KFUKs hovedforening i Kbh. Hun udfoldede her en betydelig energi og blev skattet i vide kredse, var en af de ledende i arbejdet for at rejse foreningens hus i Store Kannikestræde (indviet 1919). Tillige deltog hun i forskelligt foreningsarbejde og stiftede bl.a. 1919 KFUK-spejderne i Danmark. Under pseudonymet Ingelid Edmund udgav U. et par småfortællinger på tysk; under eget navn udsendte hun på dansk en række mindre skrifter, fortællende og opbyggelige. □Mal. af E. Hofman-Bang, 1929 (KFUK, Kbh.). Foto.

Selvbiografi i KFUKs julebog, 1934 32–35. – Kamma Herrmann i Dansk kirkeliv, 1937 118–21. Berl. tid. 22.3.1937. Nationaltid. s.d. Kristeligt dagbl. s.d.

Hans Koch*

Uldahl, Peter Christian, 1778–1820, pianofortefabrikant. * 1.3.1778 i Assens, † 1.3.1820 i Kbh. (Holmens). F: tjenestepige Birthe Jørgensdatter. ~ 28.11.1811 i Kbh. (Holmens) med Anna Dorothea Hammond, d. af kancelliråd og postmester Bastian H. (1732–1809) og Anna Dorothea Reiersen (1745–1826).

U. kom som snedkersvend til Kbh. 1801 men rejste samme år for at slippe for militærtjeneste. Han tog til St. Petersborg hvor han arbejdede hos en musikalsk instrumentmager og drog herfra videre over Prag til Wien hvor han var ansat 3½ år hos pianofortefabrikant J. Wachtl. Herefter bestyrede han sst. den Brodmanske pianofortefabrik i 1½ år. Han fik tilbud om at overtage denne, foruden opfordringer om at nedsætte sig i London eller Riga, men i stedet rejste han tilbage til Kbh. hvor han ankom juni 1809. Han gik straks i gang med en pianofortefabrikation og opnåede allerede i januar 1810 tilsagn om et 5000 rdl. stort lån af Fonden ad usus publicos til oprettelse af en pianofortefabrik, landets første inden for denne industri. I november 1810 havde han allerede 11 svende og en medhjælper i arbejde, tal der 1815 var øget til 22 svende og tre drenge. U. byggede fortrinsvis opretstående klaverer – de såkaldte pyramider og giraffer – men også andre typer kunne han levere. 1812 viste han således fem forskellige på en udstilling arrangeret af Selskabet for indenlandsk kunstflid. U. omtalte selv sine opretstående instrumenter i selskabets Efterretninger I, 1812. Den position som U. kom til at indtage som landets førende pianofortefabrikant kunne ikke opretholdes. 1820 havde han kun to svende og en dreng ansat. Så sent som 1817 indrettede U. et ekstra pianoforteudsalg, men herefter skete en hastig tilbagegang. De nedadgående konjunkturer var utvivlsomt stærkt medvirkende, og der var kommet mange konkurrenter til. Desuden var det

taffelformede klaver blevet den mest populære type, og U. havde koncentreret sig om de opretstående. Om disse sagde kritiske roster at de var dyrere end konkurrenternes og for svage i tonen i forhold til deres størrelse. Men trods de sidste års modgang var der fremstillet i alt knap 600 instrumenter i løbet af de 11 år fabrikken eksisterede. □Mal. (Musikhistorisk mus.).

Efterretn. fra selsk. for indenlandsk kunstflid I, 1812 157–60 217f. C. Nyrop: Bidrag til den da. industris hist., 1873 320–28. Dorthe Falcon Møller: Danske instrumentbyggere 1770–1850, 1983.

Dorthe Falcon Møller

Uldall

Slægten har navn fra landsbyen Uldal i Skrydstrup sg. hvor Hans Pedersen U. fødtes 1705 som søn af Peder Hansen (–1730).

Peter *U. var ~ Anthonette Hansen, d. af fabrikant Stephen *H.

F. Uldall: Stamtv. over familien Uldall, 1892. Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 1115–21. Slægtstavlesaml., 1932 103f.

Hans H. Worsøe

Uldall, Frederik Adolph, 1806–73, læge. * 1.10. 1806 på Espe ved Korsør, † 4.3.1873 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: major, generalkrigskommissær Hans Frederik U. til Espe og Løgismose (1775–1836) og Anna Maria Dorothea Købke (1774–1838). ~ 27.9.1835 i Kbh. (Hellig.) med Elisabeth Johanne Sophie Sick, * 30.12.1809 i Kbh. (Frue), † 21.3.1900 på Frbg., d. af legationsråd Christian Frederik S. (1779–1813) og Charlotte Claudine Christiane Cederfeld de Simonsen (1786–1857). – Far til Fr. *U.

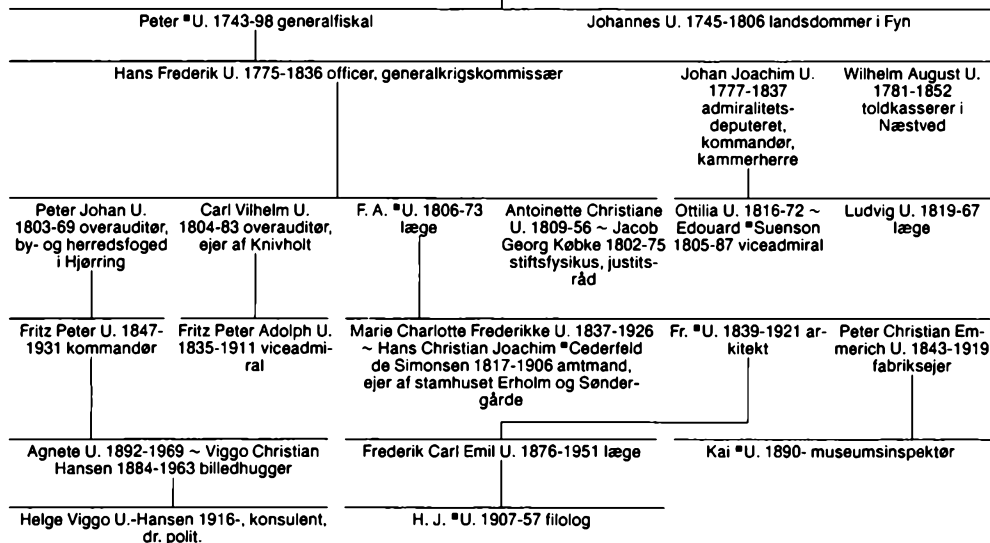
U. blev student 1825 fra Borgerdydskolen i Kbh. og tog medicinsk embedseksamen 1830. Modtog licentiat- og doktorgraden i medicin 1833 (for afhandlinger om jodens virkninger og anvendelse og om vanskeligt tandbrud), var 1836–43 stadsfysicus i Fredericia hvor han fik oprettet byens sygehus, og 1843–71 landfysicus i Sjællands nordre fysikat (Holbæk). U. er kendt fra sine håndbøger over civil og militær medicinallovgivning og apotekerlovgivning (1835, 1836, 1840). Blivende betydning har hans lovsamling i tre bind om *Den civile Medicinallovgivning i Kongeriget Danmark* der udkom 1863–73 indeholdende love, reskripter, cirkulærer, reglementer osv. fra 1672 til 1872 incl. – Etatsråd 1868. – R. 1853. DM. 1872. □Mal. af Emma Uldall 1832 og 1833 (Erholm). Litografi af P. Gemzøe, 1872. Foto.

Ugeskr. for læger 3.r.XV, 1873 191. Bibl. for læger 6.r.III, s.å. 299f.

L. S. Fridericia*

Hans Pedersen Uldall 1705-82 borgmester og byfoged i Assens

Uldall, Johannes Frederik (Fritz) Christian, 1839–1921, arkitekt, arkitekturhistoriker. * 11.2. 1839 i Fredericia, † 21.2.1921 i Randers, begr. sst. F: stadsfysikus, dr.med., senere etatsråd F. A. ^{U.} (1806–73) og Elisabeth J. S. Sick (1809–1900). ~ 1° 6.6.1866 i Butterup med Henriette Sophie Torst, * 30.10.1844 på Løvenborg, † 10. 3.1874 i Randers, d. af godsforvalter, justitsråd Frederik Christian T. (1797–1869) og Johanne Margrethe Neergaard (1811–55). ~ 2° 1.6.1875 i Mejlbj med Inger Kirstine Mohnsen, * 23.3. 1850 på Kalstrup, Øster Lisbjerg hrd., † 19. 10.1940 i Kbh., d. af proprietær Mogens Christensen M. (1816–90) og Else Jensdatter Grosen (1825–99).

Efter at have taget præliminæreksamen 1855 i Sorø studerede U. en kort tid ved Polyteknisk læreanstalt, men kom derfra 1857 over til kunstakademiet som han gennemgik til 1863, dog uden at tage afgang som arkitekt. Samtidig var han i tømrerlære (svend 1859) og tegnede hos J. D. ^{U.} Herholdt og Christian ^{U.} Hansen. Som sekondløjtnant ved II. regiment deltog han med stor bravour i krigen 1864 – bl.a. i træfningen ved Vejle – og bosatte sig n.å. i Randers hvor han levede til sin død. – Allerede som ganske ung var U. stærkt interesseret i vore gamle kirker, og som arkitekt var hans navn særlig knyttet til kirkebyggeriet. Væsentlig i romansk stil har han opført ikke få nye landsbykirker i Jylland, men langt betydeligere er antallet af de gamle kirker han enten har restaureret eller som fx Ut ved

Horsens helt har ombygget. Foruden en større istandsættelse af Skt. Mortens kirke i Randers 1869-70 drejer det sig om en 30–40 væsentlig østjyske landsbykirker, reelle men oftest ret hårdhændede arbejder efter det dengang enerådende princip at bygningen skulle føres tilbage til sin oprindelige, romanske skikkelse. Desuden har han opført talrige profanbygninger i Randers.

Jævnside med sin gerning som udøvende arkitekt udfoldede U. gennem årene en ikke ringe forfattervirksomhed, dels af lokalhistorisk art, således en række afhandlinger om Randers, dels og navnlig af arkitekturhistorisk og arkæologisk karakter. Til det af kirkeministeriet udgivne folioværk Sallinglands Kirker I–II, 1884–93, udførte han opmålingerne og beskrivelserne til I. bind Rødding Herred 1884 og myreflittig som han var undersøgte og beskrev han i årenes løb mere eller mindre udførligt samtlige jyske landsbykirker, et materiale der efter hans død overgik til Nationalmuseet, med hvilket han stadig stod i livlig forbindelse. Sin udstrakte viden udnyttede han i et par store afhandlinger i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed 1894 og 1896 om de jyske granitkirkers vinduer og alder som han ligesom Jacob ^{U.} Helms, men i modsætning til forskere som J. B. ^{U.} Löffler og V. Koch anslår til en ret sen tid. Begge er de overvældende rige på stof, men de iagttagelser og slutninger hvorigennem han når sine resultater, virker langt fra altid overbevisende. Hans hovedværk er dog *Danmarks mid-*

delalderlige Kirkeklokker, 1906 (fot.optr. 1982), der bygger på årelange, omhyggelige undersøgelser af materialet i hele det middelalderlige Danmark der grupperes efter støbere. Mens det til tider kan glippe med tolkningen af de ofte sjusket støbte indskrifter er selve læsningen af dem gennemgående fortrinlig. Dygtig tekniker som han var udgav han 1877 en i sin tid meget benyttet *Overlagsbog for Bygmestre, Bygningshaandværkere og Bygherrer* (8. udg. 1912) og sammen med A. Ammentorp *Lommebog for Haandværkere I-IV*, 1894-97. Endelig udgav han 1892 en stamtavle over sin slægt. - R. 1898. □Mal. af P. Hougaard, 1919. Foto.

Soransk t. III, 1896-99 15f. Axel Liljefalk og O. Lütken: Vor sidste kamp for Sønderjylland, 1904 57 197. [H. G.]O[Iirik] i Soranerbl. III, 1919 94f. - Papirer i Kgl. bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

M. Mackeprang*

Uldall, Hans Jørgen, 1907-57, filolog. * 25.5.1907 i Silkeborg, † 29.10.1957 i Ibadan, Nigeria, begr. i Ibadan. F: læge Frederik Carl Emil U. (1876-1951) og Ellen Marie Christine Schourup (1875-1923). ~1° 2.5.1929 i Greta Green, Skotland, med Inge Ploug Ottesen, * 11.2.1909 i Holsteinborg pr. Rude, † 29.10.1937 i Vejle, d. af godsforvalter Thomas Palme O. (1873-1939) og Anna Ploug (1876-1949). ~2° 4.7.1939 i London med Elizabeth Theodora Anderson, * 30.11.1913 i Kearney, Nebraska, USA, d. af Alfred Theodore A. (1865-1957) og Alma Matilda Wickstrom (1873-1965).

U. blev student 1924 fra Herlufsholm og studerede derefter engelsk ved Kbh.s univ. og, 1927-28, fonetik hos Daniel Jones i London. U. havde et usædvanligt praktisk sprogtalet og lærte hurtigt at tale engelsk som en indfødt. 1929 vikarierede han for en professor i Capetown; 1930 underviste han i fonetik i London; 1931-32 foretog han feltarbejde i Californien for the Committee for the Investigation of American Indian Languages. U. koncentrerede sig især om en sydlig dialekt af maidu-sproget (nu kaldt nisenansk). Han lærte sig at tale maidu flydende, påbegyndte udarbejdelsen af en grammatik og en ordbog og optegnede og oversatte omfattende tekster af stor sproglig og antropologisk interesse. Han havde selv megen glæde af dette arbejde men bortset fra notiser på få sider publicerede han først i 1954 en artikel om maidu fonetik; og teksterne og ordlisten blev først udgivet 1966 af William Shipley under titlen *Nisenaan texts and dictionary* (Univ. of California Publications XLVI). Ind imellem feltarbejdet studerede U. antropologi hos Franz Boas ved Columbia Uni-

versity og tog en MA-grad 1944 (men han fik aldrig indleveret sin MA-afhandling).

Kort efter tog han tilbage til Danmark, hvor han blev medarbejder ved den store dansk-engelske ordbog, og hvor han i Lingvistkredsen mødte Louis *Hjelmlev, et møde der blev afgørende for retningen af hans videre forskning. Sammen udarbejdede de først en teori for funktionel lydbeskrivelse (fremlagt i foredrag ved de internationale fonetikkongresser 1935 og 1938), derefter en almen teori for sprogbeskrivelse, den såkaldte glossematik, som skulle gøre sprogvidenskaben til en eksakt videnskab med en streng procedure og et sæt af definitioner der bygger på afhængighedsrelationer. 1939 nærmede teorien sig en endelig form, men krigen betød en lang afbrydelse af samarbejdet. U. var 1939 blevet ansat som lektor ved British Council, og 1939-48 førte dette arbejde ham til Athen, Cairo, Baghdad, Alexandria og Buenos Aires. 1948-50 var han professor i Tucumán i Argentina, og efter en kortvarig ansættelse ved Edinburgh universitet kom han 1951-52 til Kbh., hvor han fuldførte *An outline of glossematics I* som dog først blev trykt 1957. Den giver en, meget velskrevet, indledning til glossematikken og en redegørelse for det glossematiske formelsprog. U.s version af teorien adskiller sig på flere punkter fra det oprindelige grundlag fra 1939, som Hjelmlev fastholdt. 1954 blev U. ansat ved universitetet i Ibadan, Nigeria, hvor han foruden at undervise i engelsk og fonetik planlagde og organiserede en omfattende beskrivelse af vestafrikanske sprog. Men allerede 1957 døde han af et hjerteslag. - U. måtte ofte arbejde under vanskelige ydre forhold, men han nåede i sit korte, urolige liv at udrette meget. Hans videnskabelige arbejder, som foruden hovedværkerne om glossematik og maidu omfatter artikler om dansk fonetik, engelske verbaltider og forskellige indianersprog, er præget af stor skarpsindighed og både lyst og evne til at tænke i nye baner; og som lærer og kollega var han beundret og afholdt overalt i verden for sin klarhed, sit lune, sin afslappede, ligefremme venlighed og sin charmerende, varme menneskelighed.

Daniel Jones i *Le maitre phonétique CVIII*, Hertford 1957 30f. Fl. Tolstrup i *Herloviaeren XXXVI*, 1958 14. Paul Diderichsen sst. 14-22. A. J. M[ontague] i *English language teaching*, London s.å. 39-41. M. Mahood i *Ibadan, Ibadan s.å. 4f.* W. Shipley i H. J. U.: *Nisenaan texts . . .*, Berkeley 1966 = Univ. of California publ. in linguistics XLVI 1-9 (heri bibliografi). Eli Fischer-Jørgensen i Louis Hjelmlev og H. J. U.: *An outline of glossematics 2*. udg. 1, 1967 = *Travaux du cercle linguistique de Copenhague X, I 1-XXII* (heri bibliografi).

Eli Fischer-Jørgensen

Uldall, Kai

Uldall, Kai (ved dåben Kay) Christian, * 1890, museumsinspektør. * 14.9.1890 i Kbh. (Matth.). F: fabrikker Peter Christian Emmerich U. (1843–1919) og Alba Eugenie Ragnhild Nathalie Lange (1854–1914). ~ 1° 18.12.1920 i Søborg ved Kbh. med Ellen Regitze Krøger, * 2.2.1895 i Todbjerg, d. af forpagter Poul Caspar Theodor K. (1861–1927) og Antonia Hansine Hofmann (* 1865). Ægteskabet opløst. ~ 2° 15.12.1950 (u.v.) med Lise Schottländer, * 23.2.1902 i Kbh., d. af grosserer Carl Jacob S. (+ 1925) og Anna Mannheimer (+ 1945).

U. blev student 1912 (privat dimitt.), cand.phil. s.å. Samtidig med at studere historie – dog uden afsluttende eksamen – begyndte han at arbejde i Nationalmuseets 2. afdeling, fra 1916 som honorarløntet medhjælp og fra 1920 som inspektør. 1922 blev han ansat ved museets 3. afdeling (Dansk folkemuseum) og var fra 1941 afdelingsleder (overinspektør) ved Frilandsmuseet (–1960). 1943–53 var U. leder af statens arkiv for historiske film og stemmer, 1948–58 undervisningsministeriets tilsynsførende med danske kulturhistoriske provinsmuseer og 1941–74 landbrugsministeriets tilsynsførende for Dansk landbrugsmuseum. Som museumsmand var U. fra begyndelsen navnlig interesseret i middelalderens voldsteder og ruiner og ledede således en tid lang undersøgelsen og istandsættelsen af Vordingborg slotsruin, men gled efterhånden mere og mere over til senere tiders kulturhistorie med fastholden ved den lange tradition som det kommer til udtryk i en række årbogsartikler om kirkelige genstande og årets og livets festsikke. U. har været initiativtager på en række områder, således tidligt ved optagelse af kulturhistoriske film som han har gjort rede for i Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1928, til nye principper for genopførelse af bygninger i frilandsmuseer, beskrevet i UNESCO-tidsskriftet Museum X, 1957, samt i udformningen af de gamle bygnings omgivelser som han har gennemført i Frilandsmuseet ved Sorgenfri med understregning af de enkelte bygningers miljø. U. slog så tidligt som 1931 til lyd for bygningsmuseet Den fynske landsby ved Odense og medvirkede senere ved dets oprettelse. 1957 var han leder af ICOMs internationale konference vedrørende frilandsmuseer og har afholdt seminar på universiteterne i Reading 1955 og i Edinburgh 1958 om arbejdet i folke- og frilandsmuseer.

Ud over en række artikler i amtshistoriske og andre årbøger af kulturhistorisk og topografisk indhold har U.s forfatterskab hovedsagelig været koncentreret om keramik og folkekunst. Meget nyt materiale om den danske fajenceproduktion findes i bøgerne *Gammel dansk fajence*,

1961 (3. rev. og forøgede udg. ved Anne-Mari Steimle, 1982), *Fajencer fra fabriken i St. Kongensgade*. s.m. J. Ahlefeldt-Laurvig, 1970 og i talrige mindre arbejder. Hans omfattende kendskab til danske museers samlinger ligger til grund for hans arbejder om folkekunst der fra en kortfattet første oversigt 1945 har givet sig udslag i *Dansk folkekunst*, 1963 og *Gammel dansk folkekunst*, 1966 (samlet og rev. udg. med titlen *Billeder af dansk folkekunst*, 1971). – U. har beklædt en række tillidshverv som medlem af bestyrelsen for Dansk kulturhistorisk museumsforening 1929–46, for Dansk landbrugsmuseum 1940–70, for Danske museers fællesråd 1946–60, Lyngby-Tårnbæk hist.-top. selskab, foreningen Danmarks folkeminder, hvor han var formand 1960–66, The British Agricultural History Society, Selskabet for dansk kulturhistorie, Dansk folkeminderåd, Selskabet for udgivelse af danske mindesmærker og Commission internationale des arts et traditions populaires. Æresmedlem af Kgl. Gustav Adolfs akademien, Samfundet för Nordiska museets främjande og Norsk folkemuseum. Dr.h.c. ved universitetet i Lund 1973. – R. 1948. R.¹ 1957. □ Mal. af fru Pasternak. Teg. af Otto Christensen, 1960 (Frilandsmus., Lyngby). Buste af Gunnar Hammerich, 1964 (sst.). Foto.

Folkeliv og kulturlevn. Studier tilegnet K.U., red. Bj. Stoklund, 1960 329–36 (bibliografi og fortegn. over film).

Holger Rasmussen

Uldall, Peter, 1743–98, generalfiskal. * 29.6.1743 i Assens, † 11.11.1798 i Kbh. (Nic.), begr. sst. (Ass.). F: borgmester og byfoged i Assens samt herredsfoged i Båge og Vends herreder Hans Pedersen Uldall (1705–82) og Kirstine Hansdatter Hougaard (1711–96). ~ 23.9.1772 (kop. Nic. 9.9.) med Anthonette Hansen, * 2.10.1739 i Kbh. (Holmens), † 4.6.1804 sst. (Nic.), d. af auditor, senere overkrigskommisær Stephen "H. til Frydendal" (1701–70) og Dorothea S. Rafn (1710–73).

U. blev student (priv. dim.) 1755, tog teologisk attestats 1759, men fortsatte med at studere jura hvor han bestod eksamen 1763. U. boede et par år på Elers kollegium under ringe økonomiske kår, men 1765 blev han fuldmægtig hos højesteretsadvokat J. J. "Ancheren". U. gjorde sig snart bemærket som en dygtig praktisk jurist, og 1769 aflagde han prøve ved højesteret. U. kom til at spille en rolle i et af de mest dramatiske afsnit i dansk historie da han i 1772 efter regeringsforandringen af de nye magthavere blev beskikket som forsvarer, først for dronning Caroline Mathilde, senere for den faldne J. F. "Struensee". Det må i dag stå fuldstændig klart at der var tale om

skinprocesser hvor politiske hensyn på forhånd havde bestemt udfaldet og hvor selve rettergangen og parternes bevægelsesmuligheder under denne var begrænset, bl.a. af hensyn til Chr. VII's person og i dronningens tilfælde af hensynet til Storbritannien. U. accepterede disse vilkår hvor hans indlæg som forsvarer skulle godkendes af domstolen, dvs. de nye politiske magthavere. Caroline Mathildes sag var også uden det politiske element håbløs da der forelå tilståelse fra begge parter, men U. må siges at have ført forsvaret så dygtigt som det var muligt når kongens person ikke kunne inddrages. Han søgte at svække de belastende vidneudsagn fra tjenereskabet, understregede ægtheden i hendes følelser over for Struensee og udviste i sin stilling som den der måtte tilkendegive hende de nye magthaveres beslutninger vedr. skilsmisken, fratagelsen af børnene og hendes elskers skæbne, tilsyneladende både takt og medfølelse. Forsvaret for den fængslede kabinetssekretær tog bl.a. sit udgangspunkt i det forhold at kongen selv havde udnævnt denne. Han undlod ganske at føre noget forsvar omkring forholdet til dronningen, og omkring sin klients hele politiske virksomhed konkluderede han, at „hans slette handlinger overbalancerede de gode“. Disse sager blev et gennembrud for U. som advokat. Ikke overraskende kunne han fremover glæde sig over styrets bevågenhed, men han fik også som sagfører rigeligt at bestille. U. gjorde sig stærkt gældende i den store bedragerisag i Asiatisk Kompagni 1783, hvor han repræsenterede de utilfredse aktionærer, og hvor han kom i et modsætningsforhold til de tidligere velydere, bl.a. O. *Høegh-Guldberg. 1783 udnævntes han til generalfiskal, 1788 til viceborgmester i Kbh., mens han n.å. afgik som generalfiskal. U. var næppe på linje med magthaverne efter 1784, og et af de tungestvejende indlæg mod C. *Colbiørnsen i den såkaldte „propriærtærfejde“ 1790–91 under pseudonymet D.N. Reiersen tillægges normalt U. 1791 deltog han i drøftelserne omkring en forbedret forretningsgang i højesteret. U. var dels blevet velhavende gennem sit ægteskab, og dels indbragte hans sagførervirksomhed ham betydelige indtægter. 1796 kunne han derfor erhverve godserne Høvdingsgård og Lillien-dal for 216 000 rdl. Det var hans hensigt at oprette et baroni af godserne, men han døde inden planen blev iværksat. U. opbyggede tillige en stor bogsamling på godt 5000 bd. og en værdifuld håndskriftsamling til belysning af dansk historie. Håndskrifterne købtes efter hans død af Det kgl. bibliotek hvor de fortsat danner en afsluttet samling på 536 nr. mens bøgerne solgtes ved auktion 1803.

□ Mal. af Jens Juel, 1784, flere gentagelser (bl.a. to på Fr.borg). Mal. af C. A. Lorentzen. Tegn. af P. Ipsen. Afbildet på N. F. Habbes mal. af højesteretsadvokater. 1846 (Fr.borg) og s.m. Caroline Mathilde på mal. af V. Neiendam udst. 1939.

Efterl. optegn. af generalfiskal P. U., 1914 (fot. optr. 1969) = Memoirer og breve XXI. Inkvisitionskommissionen af 20. jan. 1772, udg. Holger Hansen I, 1927. – Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 IV, 1–2, 1902. Luxdorps dagbøger, udg. E. Nystrom I–II, 1915–30. Troels G. Jørgensen: Danm.-No.s højesteret 1790–1814, 1930. Højesteret 1661–1961 II, 1961. Harald Langberg: Dødens teater, 1971. Sv. Cedergreen Bech: Struensee og hans tid, 1972.

Claus Bjørn

Ulf, † 1026, jarl. † 1026 i Roskilde. F: Thorgil Sprakaleg (if. islandske kilder). ~ *Estrid, –1020–, d. af *Sven Tveskæg († 1014) og Sigrd Storraade (ca. 1000). – Far til *Asbjørn og *Sven Estridsen.

U. tilhørte den kreds af vikingehøvdinge der deltog i Knud den Stores erobring af England og hvis fortsatte loyalitet Knud søgte at sikre ved sin gods- og ægteskabspolitik. U. fik Knuds søster Estrid til ægte. Han var bror til vikingehøvdingen Eilaf der sammen med *Thorkil den Høje og jarl Heming deltog i et angreb på England 1009, og hans søster Gyda blev gift med angelsakseren Godwin. En række af disse jarler fik større og mindre jarledømmer i England og optræder som vidner i flere af Knuds breve. På grundlag heraf kan det fastslås at U. opholdt sig i England indtil 1020–22 uden at spille nogen fremtrædende rolle, men på et tidspunkt efter 1023 har han afløst den betydeligste af disse jarler, Thorkil den Høje, som regent i Danmark og som formynder for Hardeknud. Da Knud 1026 stod over for en koalition af den norske og den svenske konge, sluttede U. og Eilaf, der sidst optræder i et ægte engelsk diplom 1024, sig if. både engelske og nordiske kilder til fjenden, og kort efter lod Knud U. dræbe i Roskilde. – Sønnen Bjørn var jarl under Edvard Bekenderen. Han dræbtes 1049 i Dartmouth af sin fætter Sven Godwinsen og blev begravet i Winchester.

Two of the Saxon chronicles parallel, udg. Charles Plummer I–II, Oxf. 1892–99. Diplomatarium Danicum I, 1975. Florence af Worcesters kronike, udg. Erl. Albrechtsen, 1982. – Erik Arup i Scandia IV, Sth. 1931 66–70 (optr. i forf.s Udval. afhandl. og anm. II, 1977). F. M. Stenton: Anglo-Saxon England, Oxf. 1943 (3. udg. 1971) = The Oxford history of England II 402–04. C. A. Christensen i Hist. t. 14.r.1, 1980 29–39.

Niels Lund

Ulf, kaldet Riber-Ulf, † 1157, *Sven Grathes rådgiver.

I et af kong Svens breve nævnes blandt vidnerne Ulf Ripensis; hans borg har formentlig ligget på den høj Ulfsborg på Ribe bymark som flere århundreder derefter nævnes, måske har han tillige været høvedsmand i Ribe. I Svens kampe mod Knud Magnussen deltog U. med stor tap- perhed, således da Knud for anden gang blev overvundet ved Viborg (1151). Da Sven måtte forlade landet, og U. ikke ville bøje sig for sejr- herrerne, sendtes han som fange til Knuds sted- far kong Sverker i Sverige. Han vendte dog til- bage og var bannerfører i Svens hær i slaget på Grathe hede, blev taget til fange og dræbt skønt *Esbarn Snare ville have skånet ham. Nogle fol- keviser har bevaret mindet om den djærve og voldsomme Riber-Ulf og knyttet forskellige be- drifter til hans navn.

Dänische Bibliothek III, 1739 132. Saxonis Gesta Dan- orum, udg. J. Olrik og H. Ræder I, 1931. Knytlinge sa- ga, ved Hans Bekker-Nielsen og Ole Widding, 1977. – Danm.s gamle folkeviser, udg. Sv. Grundtvig III, 1862 (fot. optr. 1966) 14–19. J. Kinch: Ribe bys hist. I, 1869. N. Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971.

C. A. Christensen

Ulf, Hans Jakobsen, † 1541, kannik. Antagelig * i Malmø, † 23.5.1541 i Lund. F: borger og han- delsmand i Malmø Jakob U.

U. fik sikkert sin første gejstlige uddannelse i Lund. Febr. 1498 blev han baccalaur ved univer- sitetet i Greifswald. Hvor han siden tog magi- stergraden er ukendt, men sommeren 1502 var han præst og „degn i Malmø“, og en kontrakt fra 1503 kalder ham desuden også „mester“. Jan. 1510 omtales han som indehaver af „et Vor Fru- es alter“, et vikariat ved Skt. Petri kirke som han beholdt til 1529 da kirkeforholdene omordnede ved reformationens sejr i Malmø. Først febr. 1521 er han bevidnet som kannik i Lund og som provst for det store præstegilde dér samt præst ved Skt. Petri kloster. Gildet forskaffede han en del jordegods i Nevishøj sogn, syd for Lund, til dels ved mageskifte, men flere medlemmer, bl.a. U. selv, måtte i den anledning yde gildet penge- lån, og 1532 fik han fem sølvskåle i pant for de 30 rhinske gylden han havde forstrakt gildet med. Fra 1526 var han forlenet med Stävie sogn nordvest for Lund. Som ivrig modstander af lu- therdommen omtales han i Malmøberetningen om herredagen 1530, derimod siges ikke at han var til stede ved den. Antagelig har han (måske skriftligt) imødegået de lutherske angreb på mes- sen, og i den danske bearbejdelse af Nicolaus Manuels satire Dialogen om den syge Messe (trykt 1533) spottes han derfor som „doktor“ U. der ved sin diagnose fastslår at messens „kanon har fået fuldt et sår“, og råder af al kraft at råbe

„koncilium“ for at give den livskraft igen. 1532 tiltrådte U. en henvendelse til paven om at stad- fæste Torben *Bille som Aage *Sparres efterføl- ger i ærkesædet; men skrivelsen afsendtes dog ikke. Han har sikkert været en god katolik til sin død og været at finde blandt de kanniker som voldte den evangeliske biskop Fr. *Vormordsen og læsemesteren Peder *Laurensen mange kva- ler.

Danske mag. 3.r.III, 1851 216 222. Kirkehist. saml. 2.r.II, 1860–62 133 159 182 183 200; 4.r.VI, 1899–1901 372 723. De ældste da. arkivreg. IV, 1885. Monumenta hist. Danicæ, udg. H. F. Rørdam 2.r.II, 1887 229 385f 392. [Peder Laurensen:] Malmø-beretn., udg. H. F. Rørdam, 1889. Nicolaus Manuels satire om den syge messe, udg. S. Birket Smith, 1893. Danm.s gilde- og lavsskråer, udg. C. Nyrop I, 1899–1900. Repertorium diplomaticum 2.r.V–VI, 1933–34. Diplomatarium dioe- cesis Lundensis, udg. Laur. Weibull VI, Lund 1939.

J. Oskar Andersen*

Ulfeldt

Fynsk uradelig slægt hvis ældst kendte medlem- mer levede i 1100-tallet. Uddød i mandslinjen 1769.

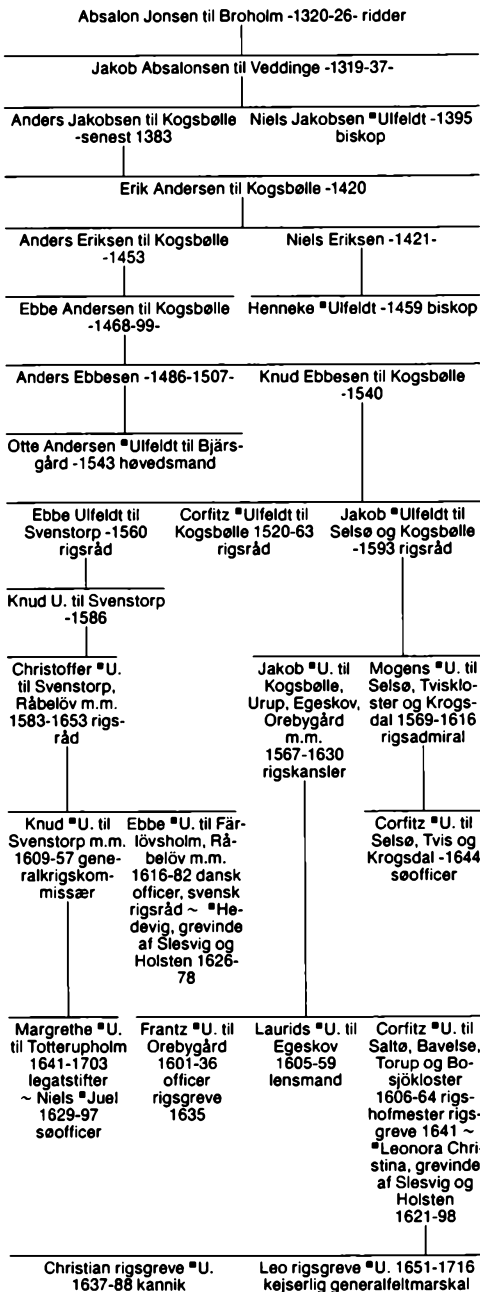
Christoffer *U.s døtre Beate og Edel var hhv. ~ major, stiftamtmand Henrik *Lindenov og rigs- admiral Henrik *Bielke. Jakob *U. (1567–1630) var ~ Birgitte Brockenhuus, d. af lensmand Laurids *B. Deres døtre Elsebet, Karen og Marie Margrethe var hhv. ~ officeren Jesper *Friis, lensmand Oluf *Brockenhuus og lensmand Axel *Arenfeldt. Mogens *U. var ~ Anne Munk, d. af lensmand Christen *M. Laurids *U. var 2° ~ Else Parsberg, d. af rigsråd Oluf *P.

Danm.s adels årbog XL, 1923 II 499–541.

Nils G. Bartholdy

Ulfeldt, Christian, rigsgreve, 1637–88, kannik. * 5.12.1637 i Kbh., † 29.7.1688 i Rom, begr. sst. (kirken San Lorenzo in Damaso). F: rigshofmester Corfitz *U. (1606–64) og *Leonora Christina (1621–98). Ugift. – Bror til Leo *U.

U. var sine forældres førstefødte, fik navn efter morfaderen Christian IV og forlenedes allerede 1640 med Skt. Hans og Munkeliv kloster i Nor- ge. 1651 fulgte han forældrene på flugten til Hol- land, mistede kort efter sine len, synes fra efterrå- ret s.å. at have opholdt sig i Stralsund, vinteren 1651–52 sammen med forældrene, til hvem han i sommeren 1654 sluttede sig i Stockholm. Han rejste derpå i længere tid udenlands, bl.a. til England, Schweiz (immatrikuleret i Genève 1656) og Frankrig, men stødte i efteråret 1657 til faderen ved Frederiksodde. Febr. 1658 ledede han overflytningen af Jørgen *Seefelds bibliotek der af den svenske konge var skænket Corfitz Ulfeldt, fra Ringsted til Bavelse. En tid var han

tolsk præst. S.å. var han i England hvor han modte velvilje ved Karl II's hof, besøgte i begyndelsen af 1662 forældrene på Ellensborg (Holckenhavn) men drog kort efter til Paris, siden til Holland. 6.11.1662 dræbte han på åben gade i Brügge under forældrenes ophold her, men sikkert på egen tilskyndelse, deres brutale fangevogter fra Hammershus, generalmajor Adolph *Fuchs. Hjulpet af fornemme venner i byen flygtede han og var i dec. i Liège. 1663 træffes han ved dronning Kristinas hof i Rom hvor både hun og kardinal Francesco Barberini tog sig venligt af ham. Da faderen på sin flugt var kommet til Basel stødte han med sine brødre Corfitz og Leo til ham der, hvor U. 1664 var immatrikuleret ved univ. De bortsendes af den gamle far for at undgå opdagelse, men efter hans død febr. 1664 ilede de fra deres skjulesteder, U. fra Lausanne til Neuenburg, hvorfra de fjernede hans lig. Han ses senere at have virket for at få familiens gamle ven dr. Otto *Sperling frigivet fra Blå-tårn og har uden tvivl også gjort hvad han evnede for at hjælpe sin fange mor, selv om broderen Corfitz betegnede ham som „just ikke presant af naturel“. Senest 1669 var han i Rom hos dronning Kristina og fik d.å. ved hendes bistand et kanonikat ved domkapitlet i Eichstädt i Bayern. Han var også kannik ved kirken San Lorenzo in Damaso. Ifølge en overlevering skal han på et ikke nærmere bestemt tidspunkt have tilføjet sig selv seks knivstik; efter kirkebogernes ud-sagn døde han efter lang tids svaghed. □Man har antaget at et barnebillede malet ca. 1640 (Fr.borg) kunne forestille U.

Journal for politik . . . , udg. O. Wolff, 1816 II 90-96 (U.s missive ang. mordet på Fuchs). Hist. t. V, 1844 387. Danske saml. VI, 1870-71 222 223 225 227 232f 241. – Inscriptionum singularium . . . fasciculus, quas in itinere in Italiam facto reperit, udg. J. C. Nemeitz, Lpz. 1726 162f. H[ans] P[laus:] Forsøg til navnkundige da. mænds livs og levnets beskr. 2. stk. II, 1747 317-20. [Johan Arckenholtz:] Mémoires concernant Christine, reine de Suède II, Amsterdam, Lpz. 1751 64f; III, 1759 230 463 469. W. H. Grauert: Christina, Königin von Schweden II. Bonn 1842 357. N. M. Petersen i Danske mag. 3.r.I, 1842 280 281 286 287; II, 1845 72; 4.r.VI, 1886 349 350. S. Birket Smith: Leonora Christina grevinde Ulfeldts hist. I-II, 1879-81. Otto Sperling: Selvbiogr., overs. samme, 1885 (reprodg. 1974). L. Bobé i Hist. t. 8.r.I, 1907-08 288-90. Finn Friis sst. 12.r.I, 1963-66 438-62. L. Bobé i Pers. hist. t. 11.r.I, 1940 36f 46f. Leonora Christina grevinde Ulfeldts franske levnedsskildr., udg. C. O. Bøggild-Andersen, 1958.

C. O. Bøggild-Andersen*

hans forældre i Malmo, men så tabes hans spor foreløbig. Det ses dog at han er blevet kammerjunker hos dronning Kristina under hendes besøg i Norden 1661, og at han – som siden flere af hans søskende – må være gået over til katolicismen: der tænkes endog på at gøre ham til ka-

Ulfeldt, Christoffer, 1583–1653, rigsråd. *25.4.1583, †18.9.1653, begr. i Helsingborg. F: Knud U. (+1586) og Beate Huitfeldt (1554–1626). ~1605 med Maren Urup, †tidligst 1651, d. af

Ulfeldt, Christoffer

Ove U. († 1622) og Kirsten Kaas († tidligst 1639). – Far til Ebbe *U. og Knud *U.

Om U.s barndom og ungdom vides ikke meget. Dog studerede han i Herborn 1598, Basel 1599 og i Orléans 1602. 1609 blev han fænrisk ved den skånske rostjeneste og deltog i Kalmarmkrigen 1611–13. 1612–18 var han forlenet med Helne kirke, 1618–19 med Froste herred, 1619–25 med Gotland, 1625–27 med Laholm, 1627–29 med Tranekær og 1629–49 med Helsingborg len. 1625 blev han rigsråd. S.å. blev det overdraget ham og de øvrige skånske rigsråder med titel af krigskommissærer at oppebære og administrere alle danske og norske toldindtægter med undtagelse af øksne- og trælasttold til brug for de skånske grænsefæstninger. Ordningen var det første forsøg på at skabe en særlig militær bygningsadministration men sikrede samtidig rigsrådet kontrollen med en vital del af militærforvaltningen. U. blev herigennem centralt placeret i konflikterne mellem Christian IV og rigsrådet om den mest hensigtsmæssige forsvarspolitik. Som krigskommissær arbejdede han nært sammen med rigsrådskollegaen Tage *Thott. Det er karakteristisk at de to herrer frem til 1640ernes begyndelse skrev en række af de vigtigste rigsrådsbetænkninger om militære og økonomiske spørgsmål. I modsætning til Thott der var rigsrådsoppositionens centrale skikkelse synes U. i hvert fald i begyndelsen at have indtaget en formlidende holdning omend han i nogle tilfælde, bl.a. i anledning af kongens forslag 1631 om at rigsråderne i fremtiden skulle votere hver for sig og ikke som hidtil kollektivt, kunne argumentere ganske skarpt. Hans forhold til Christian IV var dog i almindelighed godt og det var vel et udtryk herfor at hans søn Ebbe blev gift med kongens datter Hedvig.

Under kejserkrigen var U. en periode hos kongen i Tyskland (1627), og i den korte tid han sad som lensmand på Tranekær organiserede han som generalkrigskommissær Fyns forsvar. Hans forsvarspolitiske synspunkter var i øvrigt traditionelle. Han var skeptisk over for nytten af hvervede tropper, kritiserede voldsomt de hvervede rytteres optræden i Jylland 1627 og mente at Danmarks forsvar primært måtte baseres på flåden og fæstningerne. 1625, 1631, 1637 og 1641 sad han i retterting i Norge. Vinteren 1645–46 var han kommissær på grænsen og med til at fastlægge grænsen mellem Skåne og det afståede Halland. U. var en godsejer af store dimensioner. Hans gods var i hovedsagen koncentreret i trekanten Helsingborg-Kristianstad-Landskrona. 1634 takseredes han til ca. 2496 tdr. hartkorn, men 1647 til ca. 4368, hvoraf dog de 1872 udtrykkeligt angives at tilhøre hans hustru og

børn. Blandt de gårde han ejede i tidens løb var Svenstorp som han skrev sig til, Råbelöv, Hanaskog, Billesholm, Urup og Ovesholm (som han fik med hustruen), Vankiva, Mölleröd, Odersberga og Artitslöv. Under Torstenssonkrigen 1643–54 forstrakte han Christian IV med mere end 16 000 daler i proviant og penge, for hvilket beløb han fik udlagt krongods 1649/50. Hans position som altdominerende lokal matador understreges af at i årene efter Torstenssonkrigen, hvor han selv endnu sad som lensmand på Helsingborg, havde hans sønner Knud og Ebbe henholdsvis Landskrona og Bornholm i forlening. Kun Thotterne havde i Skåne en position der kunne sammenlignes med Ulfeldternes.

Sidst i fyrreerne svækkedes familiens magtstilling, især som følge af angrebene på Ebbe Ulfeldts administration af Bornholm der endte med at denne 1651 drog til Sverige i eksil. Familiens svækkede stilling fremgår også af at trods et kongeligt løfte blev U. ved sin afgang fra Helsingborg ikke afløst af sønnen Bjørn med derimod af rigsadmiral Ove *Giedde, hvilket foranledigede en vred skrivelse fra U. til rigsrådet for at få dette til at intervenere, dog forgæves. Som et plaster på såret fik U. dog fra 1.5.1650 en årlig pension på 3000 daler af rentekammeret. I sine sidste år deltog U. som følge af sygdom, men vist også på grund af fornærmelse ikke i rigsrådets arbejde. – R. 1633. □Mal., hoftestykke, 1649 (Ovesholm), samme type i brystbillede (Fr.borg).

Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermodernes hist. i Kr. IVs tid, udg. Kr. Erslev I–III, 1883–90. Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermodernes hist. i Fr. II's tid, udg. C. Rise Hansen I–II, 1959–75. Kancelliets brevøger 1609–45, 1916–68.

Srefjen Heiberg

Ulfeldt, Corfitz, ca.1520–63, rigsråd. * ca.1520, † 12.3.1563 på Frederiksborg, begr. i Frue k. i Kbh. F: Knud Ebbesen U. til Kogsbølle († 1540) og Anne Hardenberg († 1565). Ugift. – Bror til Jakob *U. († 1593).

U. der var tredjeældste søn blev fra barn bestemt for den gejstlige stand. Af biskop Joachim *Rønnow – med hvem han var fjernt beslægtet, og som hans far var nært knyttet til som biskopelig lensmand på Gjorslev – fik han 1534, skønt endnu kun en dreng, et kannikedømme ved Roskilde domkirke – en udnævnelse der fremkaldte en skarp kommentar fra Poul Helgesen (Paulus *Helie) i Skibykrøniken. – Efter reformationens gennemførelse 1536 gav Christian III U. nyt brev på kannikedømmet, og han har antagelig ret hurtigt fået ansættelse i danske cancelli. U.s personlige egenskaber – han prises af sin samtid for sin elskværdighed, omgængelighed, retsin-

dighed og mildhed – og hans dygtighed vandt ham her en så anset position at han allerede 1546 avancerede til øverstesekretær. Året før var han blevet regnskabsprovst for Thyholm (hvormed Hvidbjerggård fulgte). 1550 forlenedes han yderligere med Sørupgård på Falster, afgav den atter 1552, men fik i stedet det ved Eske *Billes død s.å. ledigtblevne Vor Frue kloster i Roskilde. Han var 1548 med på brudetoget til Sachsen og ledsagede 1554 dronning Dorothea og hertug Frederik (II) til Wismar. Han synes således at have været velanskrevet hos den kongelige familie. Christian III i hvis nærhed han næsten altid befandt sig satte stor pris på ham, og han hørte til de få betroede rådgivere der var til stede ved kongens dødsleje.

Med Frederik IIs tronbestigelse blev U.s position yderligere befæstet idet han blev optaget i rigsrådet (inden 20.3.1559); et opsigtsvækkende avancement for en kancellisekretær. Endnu s.å. købte han Selsø af den netop afdøde Andreas v. *Barbys nevø. Det var med kongens billigelse han erhvervede denne ejendom der havde været en kongelig gave til v.Barby. Han fik videre det ligeledes ledigtblevne Skt. Laurentii kapitel i Roskilde domkirke, dog mod at afstå sit kannikedomme sst. Ved kongelig gave kom han dernæst 1561 i besiddelse af gråbrødreklostret i Roskilde – kirken undtaget – og forlenedes 1562 med Hundslund kloster, dog mod overtagelse af en deri stående betydelig pantesium (3500 daler og 3000 rinske gld.). Hans nære slægtskab med Hardenbergerne forklarer sikkert for en del den yndest han nød hos Frederik II. – Til hans foresatte gennem mange år, kansler Johan *Friis, var U.s forhold også udmærket. Hans stilling som førstesekretær i danske kancelli i 1550erne gjorde ham til dennes selvskrevne medarbejder i det betydelige reformarbejde som fandt sted i disse år. Også efter sin udnævnelse til rigsråd deltog han fortsat i kancelliarbejdet – selv om Hans *Skovgaard vel har overtaget en del af det daglige rutinearbejde – og han forblev ligesom kansler Johan Friis ugift. Det er næppe sandsynligt at denne har udset ham til sin efterfølger. Således blev det i hvert fald ikke. U. der 1562 havde været blandt de danske råder der førte forhandlingerne med de svenske råder i Kbh. sendtes i begyndelsen af 1563 tillige med Jakob *Brockenhuus til Sverige for at forsøge endnu en forhandling med den svenske konge der dog under de foreliggende omstændigheder måtte blive resultatløs. Umiddelbart efter hjemkomsten fra sendefærd blev U. mens han opholdt sig hos Frederik II på Frederiksberg pludselig syg og døde. Hans begravelse i Frue kirke i Kbh. fandt sted under udfoldelse af stort ceremoniel, og Frede-

rik II viste ham den sidste ære ved selv at følge hans bære. □ En forsvunden lignest fra Hans Malers værksted 1564–65 (Vor Frue k., Kbh.) er gengivet i tegn. i Resens atlas, i stik sst. samt 1746 og træsnit 1887. Stik bl.a. 1790 formentlig efter lignestens portræt, samt radering efter dette stik.

Dan.m.s adels årbog XIV. 1897 192; XL, 1923 516 519f. H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. II, 1869–72 400–03. Frede P. Jensen: Bidrag til Fr. IIs og Erik XIVs hist., 1978.

Astrid Friis*

Ulfeldt, Corfitz, † 1644, søofficer. † mellem 13. og 15.10.1644 om bord i orlogsskibet Tre Løver, begr. i Tapdrup k. ved Viborg. F: rigsadmiral Mogens *U. (1569–1616) og Anne Munk († efter 1648). ~ Else Thott til Skovsgård, † senest 1652 (~ 1° 1603 med Hans *Lindenov, † ca.1621), d. af Anders T. († 1595) og Lisbet Folmersdatter Rosenkrantz († 1613).

1614 blev U. og hans bror Christian og Johannes *Rhodius immatrikuleret ved univ. i Herborn, 1614–17 studerede de i Marburg og 1618 i Basel. 1624 fik han og hans to brødre pålæg af kongen om igen at rejse til udlandet for deres uddannelses skyld og måtte af den grund sælge fædrengården Selsø og 1631 hovedgården Bonderup. 1633 fik U. bestalling som skibskaptajn og synes nu at være kommet på rette hylde, og n.å. var han admiral på Elben. Af hans øvrige udkommandoer må fremhæves at han 1637–38 konvojerede hvalfangerskibe til Spitsbergen hvor navnet Ulfeldts Bay i mange år bevarede mindet om ham. 1640 førte han med en eskadre et gesandtskab til England og led på denne rejse meget af storm og anden modgang. I slaget på Kolberger Heide 1.6.1644 var han viceadmiral i Pros *Munds eskadre med sit flag i orlogsskibet Tre kroner; herfra flyttedes han til Stormarn som schoutbynacht, ligeledes under Pros Mund. Denne eskadre blev efter en heltemodig kamp med en overlegen svensk flåde under C. G. Wrangel 13.10.s.å. ødelagt ved Femern. U.s skib Tre Løver blev entret og U. blev herunder dødeligt såret.

Chr. Bruun: Slaget på Kolberger Heide, 1879 35 45f. H. D. Lind: Kong Kr. IV og hans mænd på Bremerholm, 1889 (reprodg. 1974) 280f. Olav Bergersen: Fra Henrik Bielke til Iver Huitfeldt I, Trondheim 1953.

Th. Topsøe-Jensen*

Ulfeldt, Corfitz, 1606–64, rigshofmester. * 10. 7.1606 på Hagenskov, † 26(?)2.1664 i en båd på Rhinen mellem Basel og Neuenburg, begr. uvist hvor. F: rigskansler Jakob *U. (1567–1630) og Birgitte Brockenhuus (1580–1656). ~ 9.10.1636

på Kbh.s slot med *Leonora Christina, * 8.7.1621 på Fr.borg, † 16.3.1698 på Maribo kloster, d. af *Christian IV (1577–1648) og Kirsten *Munk (1598–1658). – Far til Christian *U. og Leo *U. Bror til Frantz *U. og Laurids *U.

U. var det syvende af sine forældres sytten børn. Om hans barndom og tidlige ungdom vides kun lidt. Han gik i Herlufsholm skole til 1617 og sendtes herefter trods sin meget unge alder ud på en dannelsesrejse til udlandet der varede henimod tolv år. 1618 var han immatrikuleret ved univ. i Genève, s.å. i Orléans. 1621 var han i Bremen og London. Sept. 1625 omtales han som pæge hos grev Anton Günther i Oldenburg og 1628–29 var han sammen med broderen Flemming immatrikuleret i Padova. Militær uddannelse modtog han også; 1642 var han nemlig som følge af sin militære erfaring på tale som rigsmarsk. Størstedelen af sit udenlandsophold tilbragte U. vistnok i Frankrig. Opholdet her synes på afgørende måde at have formet hans karakter og dannet hans ansuelser. Karakteristisk for ham var en bevidst understreget kynisme og skepsis. „Tout le monde est une farce et se gouverner par opinions“ skrev han som 19-årig i sit eksemplar af Plutarchs biografier og det er karakteristisk, at François Rabelais var blandt hans foretrukne forfattere. Han beherskede fransk, spansk og italiensk og havde i højere grad end sædvanligt for unge danske adelige tilegnet sig fransk og italiensk renaissancekultur. Den franske gesandt i Kbh. Claude de Mesmes d’Avaux udtalte 1634 efter en samtale med Ulfeldt at han ikke engang i Italien „hvor der ellers er så mange kloge hoveder“ havde truffet nogen der overgik ham. På den anden side er der næppe tvivl om at han ved sin elegante men udfordrende fremtræden og sine kyniske meninger krænkede standsfæller der i højere grad end han var forankret i den danske adels kulturelle traditioner og gammellutherske idealer. Hans blasert-hed og skepticisme var dog mest overflade. Under denne lå en utrolig forfængelighed og brændende ambitioner som han ingen midler skyede for at tilfredsstille. Han manglede dog til en vis grad evnen til at afveje mål og midler og som en del virkelig velbegavede mennesker var han tilbøjelig til at undervurdere andre. „Il n’a pas le jugement proportionné à son esprit“ var 1649 den franske udenrigsminister Briennes vurdering.

Efter hjemkomsten blev U. dec. 1629 hofjunker og april 1630 kammerjunker hos Christian IV. S.å. trolovedes han med kongens niårige datter Leonora Christina. Når den reelt ubemidlede U. kunne gøre et så glimrende parti kan det hænge sammen med det indtryk den unge verdensmand

gjorde på kongen, men sandsynligheden taler dog for at partiet længe inden var aftalt mellem Christian IV og U.s far der nød kongens særlige tillid og som denne regnede blandt sine støtter inden for rigsrådet. Muligvis har kongen også betalt den sidste del af U.s udenlandsophold. S.å. (1630) døde U.s far og selv om denne ejede et relativt betydeligt jordegods betød gælden og den store søskendeflok, at der kun blev meget lidt til hver. U.s arv beløb sig da også kun til andele i Egeskov og Urup. – Da der på grund af hans tilkommende unge alder umuligt kunne blive tale om bryllup foreløbig forleledes U. 1632 med Bohus len som han 1634 ombyttede med Møn (Stegeborg og Elmelundegård). 1635 foretog han en rejse til Paris for at blive kureret for en lidelse i det ene ben, der, dog ubevisligt, er blevet diagnosticeret som syfilitisk. Helbredt blev han aldrig og han måtte hele livet bruge stok. 1636 stod hans bryllup med Leonora Christina. For eftertiden står hans og hustruens sammenhold gennem alle tilskikkelser som det smukkeste træk i begge liv. Den indbyrdes hengivenhed blev i en vis forstand begges skæbne, idet hendes stolthed uden tvivl stimulerede hans i forvejen voldsomme ærgerrighed, mens hun på sin side altid var ubetinget solidarisk med hans handlinger og fulgte ham også i de tilfælde hvor hun selv fandt andre dispositioner klogere. Hans økonomiske forhold var endnu ved bryllupstidspunktet problematiske og den dyre indretning af parrets gård på det nuv. Gråbrødertorv betød vistnok at han måtte sætte sig i gæld. Hans karriere rettede dog hurtigt op på dette forhold. April 1637 udnævntes han til statholder på Københavns slot og fik Møn kvit og frit. 1640 forleledes hans spæde søn Christian med Skt. Hans og Munkeliv klostre i Norge og 1641 fik U. desuden Hørsholm på afgift. Endelig udnævntes han april 1643 til rigshofmester, statens højeste embede.

Der er næppe tvivl om, at Christian IVs hensigt med at bortgifte sine døtre med Kirsten Munk til danske adelige og placere disse på høje politiske og administrative poster var at skaffe sig loyale støtter i konflikterne med rigsrådet og adelen. U.s karriere var i flere henseender en kopi af Frants *Rantzaus (1604–32) ti år tidligere. Hans kompetence som statholder var dog beskåret i forhold til den, Rantzaus havde haft, og først fra 1639 overlod kongen ham det overopsyn med finansforvaltningen hans forgængere på posten havde haft. I denne fase af sin karriere var U. yderst loyal over for sin kongelige svigerfar hvis politiske linje han støttede over for rigsrådets flertal. Dette gjaldt især udenrigs- og forsvarspolitikken men også kongens udfordrende sund-

toldpolitik. U. fik overdraget vigtige diplomatiske sendelser, således 1640 og 1642 til England hvor han skulle forsøge en mægling mellem Charles I der var kongens søsterson og parlamentet. 1641 sendtes han til kejser Ferdinand III i Regensburg for at sondere mulighederne for en dansk fredsmægling i tredivårskrigen der sikrede de danske positioner i Nordtyskland og begrænsede Sveriges magttilvækst mest muligt. Ved denne lejlighed udnævnte kejseren ham til tysk rigsgreve. Det materielle grundlag for denne titel var de böhmiske godser Gratlitz og Herschmannitz der havde tilhørt hans afdøde bror Frantz Ulfeldt.

Som statholder og senere som rigshofmester havde U. Holmens og flådens forvaltning direkte under sig. Meget hurtigt gik der rygter om uregelmæssigheder i hans administration og kongen selv synes at have haft sine tvivl om U.s hæderlighed: 1640 beskyldte han i et brev til kansleren Christen Thomesen "Sehested både U. og hans senere svoger Hannibal "Sehested for hver „at have lagt en tonde guld (100 000 daler) i blød“. Sikkert er det at U. begunstigede en snæver kreds af storleverandører af varer til Holmen og hofholdningen, især folk som Rasmus "Jensen Hellekande, Jacob "Madsen, Henrik "Müller og A. B. "Berns, og det er sandsynligt at returkommissioner indgik i forretningerne. Varerne ansattes gerne til overpris, men til gengæld formåede U. at skaffe kronen en udstrakt kredit hvad der især fik betydning under krigen 1643–45. Det var bl.a. på dette noget tvivlsomme grundlag at han i disse år skabte sin enorme formue der på et senere tidspunkt beløb sig til væsentlig mere end én mio. daler, et beløb hvis størrelse bedst illustreres ved at det oversteg statens årlige indkomst inklusive sundtolden. Denne enorme formue investeredes især i jordegods, værdigenstande og pengeudlån, bl.a. til danske adelige og borgerlige, og der opvoksende et helt økonomisk klientel omkring U., der endog inkluderede rigsråder. Blandt de godser U. erhvervede var Bavelse og Saltø på Sjælland og Torup i Skåne, hvortil kom en del gods i Norge samt de nævnte böhmiske godser.

Efter udbruddet af krigen dec. 1643 kølnedes hans forhold til kongen. Hertil var der flere grunde. Det spillede sikkert en rolle at han nu følte sig „varm i trojen“ og selv over for kongen lagde mindre bånd på sin selvfølelse end tidligere. Under indtryk af følgerne af den hidtidige udenrigske kurs nærmede han sig rigsrådsoppositionen og fremstod fra høsten 1644 som talsmand for en tilnærmelse til Nederlandene. Endelig irriterede U.s stadig mere åbenlyse støtte til Kirsten Munk den gamle konge. Nov. 1644 kriti-

serede Christian IV åbent U.s embedsførelse, gjorde ham ansvarlig for flådens mangelfulde udrustning og anklagede ham desuden for at tage imod returkommissioner fra særlig begunstigede leverandører. Kongen kunne dog intet bevise og søgte forlig med U. der, efter en overgang fornærmet at have trukket sig tilbage fra hoffet, snart overtog sine embedsforretninger igen. Kongens fortsatte mistillid gav sig dog udslag i visse indskrænkninger i U.s kompetence og der iværksattes desuden en regnskabsrevision der dog hurtigt løb ud i sandet. Til gengæld fremstod U. nu som rigsrådets ubestridte leder og støttet af rådets flertal arbejdede han for en fredsslutning. Ved fredsforhandlingerne i Brömsebro og de sideløbende forhandlinger med hollænderne i Kristianopol var U. dansk hovedforhandler. Christian IV var dog så bitter over Brömsebrofreden og Kristianopeltraktaten at han først underskrev dem efter åbent at have kritiseret hvad U. havde opnået. Det pinlige optrin fik til følge at U., der virkelig havde gjort en fortræffelig diplomatisk indsats, krænknet forlangte sin afsked hvad kongen dog ikke bevilgede. U. holdt sig borte fra sit embede og hoffet til marts 1646 hvor kongen beordrede ham i funktion.

Han satsede nu på at stive sin vaklende position af ved hjælp af diplomatiske succeser. Han var nået til den overbevisning at Danmarks eneste værn mod Sverige bestod i en nærmere tilknytning til Frankrig og Nederlandene. I samtaler med nederlænderne og de franske mæglere under fredsforhandlingerne 1645 havde han bestræbt sig på at udnytte disses nervøsitet over den svenske magttilvækst til Danmarks fordel og nov. 1645 blev der afsluttet en almindelig venskabstraktat med Frankrig. Trods kongens modstand lykkedes det ham sommeren 1646 at få overdraget en ambassade til Holland og Frankrig. I Holland skulle han forhandle om uafklarede told- og handelsforhold; derimod tillod hans instrukser ham ikke at indgå i egentlige alliancedrøftelser. Nov. 1646 fik han afsluttet en traktat om den nederlandske Norgeshandel og om en erstatning for den 1645 ikke betalte sundtold. Traktaten var yderst favorabel for hollænderne hvad der må opfattes som et bevidst træk fra U.s side som led i den ønskede tilnærmelse. Derimod afviste Christian IV harmfuldt U.s hjemsendte forslag om at afløse sundtolden for nederlandske varer med en fast årlig afgift. U.s ophold i Paris førte til gengæld ikke til andet, end at der vistes ham og Leonora Christina en smigrende opmærksomhed.

Ved hjemkomsten juli 1647 erfarede U. at Christian IV på ingen måde påskønnede hans indsats. Tværtimod rasede kongen over forbrugt af

tid og penge, og de konkrete resultater U. havde opnået var ud fra en snæver betragtning også små. Når kongen ikke ville indse perspektivet i en tilnærmelse til nederlænderne skyldtes dette sikkert gamle fordomme, men dynastiske interesser spillede også ind da Christian IV prioriterede kejserens støtte til en eventuel restitution af hertug Frederik (III) i Bremen meget højt. Hertil kom så kongens forbitrelse over U.s støtte til Kirsten Munk og rivninger over finanspolitikken hvor U. efter kongens opfattelse ikke administrerede den juni 1646 besluttede lensreform loyalt. På sin side var U. fortørnet over den kompetence kongen havde indrømmet Hannibal Sehested som norsk statholder, da han heri så en indskrænkning af sin egen myndighed. Endnu en gang reagerede U. med at led sig borte fra hoffet, men konflikten var nu så tilspidset at Christian IV tog ham på ordet og afskedigede ham da han okt. 1647 meddelte kongen at han ikke under nogen omstændigheder kunne varetage sit embede uden kongens tillid. Rigsrådet og især kansleren Christen Thomesen Sehested arbejdede imidlertid for et forlig og 18.11. gav Christian IV U. en generalkvittering for hans embedsførelse som rigshofmester der sikrede ham mod undersøgelser af hans administration. Samtidig lovede kongen at udfri Kirsten Munk af arresten på Boller og beskar samtidig Sehesteds kompetence i Norge. Desuden fik U. Hørsholm len kvit og frit for sin og Leonora Christinas levetid som påskønnelse af sin „troskab og villige tjeneste“. Når Christian IV trods sin vrede mod U. og kendskab til hans angribelige administration udsøndede sig med rigshofmesteren må det ses i sammenhæng med det fuldstændige nederlag den gamle led over for rigsrådet og adelen, da han blev tvunget til at opgive 1646-lensreformen, for at bevare håbet om at få valgt hertug Frederik til tronfølger efter den udvalgte prins *Christians død juni 1647. På sin side havde U. spillet højt spil og selv om han på ny var i funktion var hans stilling ikke mere den samme som i sommeren 1645 da han med en vis ret havde kunnet føle sig som stats herre. Forliget var i høj grad et resultat af rigsrådets mægling. Men i efteråret 1647 var det reelt ikke mere U. der repræsenterede rigsrådet over for kongen, men derimod rigsrådet der havde antaget hans sag. U. var i virkeligheden blevet en brik i spillet mellem kongen og rådet.

28.2.1648 døde Christian IV. Straks efter jog U. med stor brutalitet kongens elskerinde Vibeke *Kruse ud af Rosenborg skønt hun var syg og sengeliggende. Allerede dagen inden havde U. og svogrene udtaget stævning mod tre teologer med Sjællands biskop Jesper *Brochmand i spid-

sen fordi de havde støttet kongens forbud mod at Kirsten Munks børn besøgte deres mor. Af rigsrådet forlangte de suspension af de tre teologer, og truede i modsat fald med selvtaget. Desuden anmodede svogerkredsen om rigsrådets anerkendelse af Kirsten Munks børns ægte fødsel. Disse henvendelser afvistes bestemt af rigsrådet der dog anerkendte Kirsten Munks børns ægte fødsel, men med den vigtige tilføjelse at anerkendelsen ikke måtte være hertug Frederik og hans arvinger til nogen skade. Svogrenes påstrængen i denne sag har næppe styrket U.s position inden for rigsrådet, og forhandlingerne om Frederik III's håndfæstning synes fra rigsrådets side at have været domineret af Christen Thomesen Sehested og rigsmarsken Anders *Bille selv om U. uden tvivl hørte til dem der arbejdede for en indskrænkning af kongens myndighed. Når U. der hverken har beseglet eller underskrevet håndfæstningen er blevet udpeget som ophavsmanden er det et led i enevældens mytologi, men sikkert også en afspejling af at U. og hans hustru ved deres provokerende optræden vakte det nye kongepars vrede og skinsyge og derigennem kom til at fremstå som kongemagtens hovedanstøtten. U. har tilsyneladende selv over for omverdenen koketteret med en indflydelse der ikke bekræftes af aktmaterialet. – U.s position var efter tronskiftet ikke fri for at være prekær. Han hørte på dette tidspunkt næppe til den inderkreds i rådet der tilrettelagde dets politiske strategi, og flere af råderne var hans afgjorte fjender. Det samme gjaldt den nye konge selv om åbent brud blev afværget, sikkert som følge af Hannibal Sehesteds mægling.

Med Christian IVs død var den vigtigste hindring væk for den tilnærmelse til Nederlandene, U. og flertallet af råderne ønskede og febr. 1649 drog han ledsaget af sin hustru ud på en ekstraordinær ambassade til Nederlandene. For U. selv har ligesom i 1647 ønsket om at styrke sin egen position ved diplomatiske triumfer efter al sandsynlighed spillet ind. Denne gang opnåede han virkelige resultater. Der blev afsluttet en defensivalliance og en overenskomst om sundtoldens afløsning, den såkaldte redemptionstraktat. Alliancen med Nederlandene er U.s mesterværk. Traktaterne indebar uden tvivl en politisk og økonomisk afhængighed af Nederlandene der indskrænkede Danmarks udenrigspolitiske handlenfrihed, men den blev grundlaget for den nederlandske hjælp til Danmark 1658 der afgørende bidrog til at redde landets selvstændighed. Efter hjemkomsten dec. 1649 svækkedes U.s position hurtigt. Kongen underskrev ganske vist traktaterne, men uforsigtige udtalelser om den danske stats aristokratiske karakter var kommet

til kongens kendskab og U. blev mødt med kolidhed ved hoffet. Før sin afrejse havde U. fået indsat en af sine klienter, Joachim *Gersdorff, som københavnsk statholder. Gersdorff overtog i U.s fravær de vigtigste af dennes administrative beføjelser. Kongen udnyttede imidlertid U.s bortrejse til at beskære hans kompetence bl.a. ved at udskille det norske toldvæsen fra hans embedsforretninger. Kongen støttedes af Gersdorff der ikke gerne igen ville vige pladsen for U. ved dennes hjemkomst og især af den nye borgerligt fødte rentemester Peder *Vibe som U. havde krænket med sit standshovmod. U. reagerede på de nye indskrænkninger af hans myndighed ved endnu en gang under foregivende af sygdom at holde sig borte fra hoffet og sit embede. Det var samme taktik han havde brugt tidligere, men i modsætning til 1647 havde hans rådskolleger ingen speciel interesse i at støtte ham; tværtimod var han en belastning for rådet og irritationen over hans fremfærd bidrog til at isolere ham blandt kollegerne. Det varslede derfor ilde da Christoffer *Gabel 16.7.1650 fik ordre til at afhente dokumenter vedrørende kronens afregning med de store leverandører hos U.

Dec. 1650 startede det store drama med *Dina Vinhofvers anklage mod U. for at have planlagt at myrde Frederik III med gift. Beskyldningerne forelagdes kongen der, uden at underrette U. herom, iværksatte en undersøgelse. Sagen kompliceredes imidlertid da Dina over for U.s skriftefader Simon *Hennings kom med modgående beskyldninger om et mordkomplot mod U. Disse beskyldninger kom til U.s kendskab og han, der blev alvorligt opskræmt, anmodede om at blive taget under kongens beskyrmelse, men først nu fik han kendskab til beskyldningerne mod ham selv. Under de påfølgende processer blev U. rensset for alle beskyldninger og resultatet blev Dinas dødsdom og efterfølgende henrettelse (11.7.1651). Sideløbende med Dinasagen var undersøgelserne af Uifeldts administration fortsat og allerede 13.7. iværksattes et nyt angreb idet Frederik III i en egenhændig skrivelse til rigsrådet forlangte rådernes betænkning angående U.s embedsforelse og hans transaktioner med de store leverandører. U. vovede ikke at afvente undersøgelsen, men flygtede natten mellem 14. og 15.7. ud af Kbh. sammen med sin hustru og deres ældste søn og datter. Nord for Helsingør gik de om bord i en af U. lejet galliot der bragte dem til Holland.

Sept. s.å. dukkede parret op i Stockholm hvor dronning Kristina i henhold til Stettinraktaten 1570 tog U. under sin beskyttelse. Vinteren 1651-52 tilbragte han i Stralsund i Svensk Pommern og her udarbejdede han *Høyrengende Ae-*

ris Forsuar der ud over at være en apologi for hans handlinger var et forsøg på at gendrive den officielle fremstilling af Dinasagen. Men da bogen tillige indeholdt angreb på politiske og administrative topfolk samt på kongen selv for at have krænket loven og endog at have overtrådt håndfæstningen følte den danske regering sig tvunget til videregående skridt imod ham. Han afskedigedes 1652 officielt som rigshofmester, og på herredagen juni 1653 blev hans gods og rørlige formue konfiskeret. Derimod blev undersøgelserne af hans administration stillet i bero, formentlig af hensyn til leverandørerne hvis kredit man ikke mente at kunne undvære.

Fra juni 1652 opholdt U. sig ved dronning Kristinas hof. Følere til Kbh. om forlig afvistes. Tanken om revanche beherskede ham nu helt og han gjorde alt for at hidse den svenske regering op mod Danmark. Over for omverdenen begrundede han sin adfærd med den frie adelsmands ret til at opsiges sin herre troskab når hans ære var krænket. Det var et lån fra ham der finansierede dronning Kristinas afrejse fra Sverige 1654 og den nye konge Karl X Gustav lånte han omtrent 155 000 daler inklusive en lille hovedstol i Kirsten Munks navn. I pant fik han Barth amt og slot i Svensk Pommern hvor han opholdt sig fra 1655. Juli 1657 trådte han direkte i Karl Gustavs tjeneste og ledsagede ham på felttoget i Danmark. Han udnævntes til geheimeråd og fik løfte om fuld restitution i Danmark og genindsættelse i sit tidligere embede. Fra Holsten udsendte han et opråb til repræsentanter for den jyske adel om frafald fra Frederik III hvis mål det var at reducere adelen for „lige ved skattebønder“. Hans betydning for den svenske konges beslutning om at gå over Storebælts is er ikke klar, men U. var i de kritiske dage kongens nærmeste fortrolige. 7.2. medvirkede han ved Nakskovs overgivelse. Som påskønnelse af sin indsats fik han 10.2. overladt hele Langeland som pant for 300 000 daler for sig og sine efterkommere indtil summen var indfriet. Ved forhandlingerne i Tåstrup og Roskilde var han en af de svenske hovedforhandlere og personligt opnåede han ved freden tilbagegivelse af alt sit gods i Danmark og Norge, af sønnens len og Leonora Christinas grevindetitel, løfte om erstatning for den lidt skade samt tilladelse til at tage ophold i Danmark. Som erstatning for det ved freden tilbageleverede Langeland fik han 10.3. i stedet Herrevads kloster i Skåne og Sølvesborg len i Blekinge, det sidste som grevskab motiveret med de „hulde, trogne och mærkelige tjänster“ han ved den sidst afsluttede fredstraktat havde ydet kongen og Sverige. Han købte desuden Bosjö kloster og nogle gårde i Malmø. Omtrent

Ulfeldt, Corfitz

samtidig erhvervede hans hustru ved skiftet efter Kirsten Munk Ellensborg (Holckenhavn) på Fyn og Lellinge ved Køge.

U. fik plads i den kommission der skulle organisere Skånes tilknytning til Sverige, men hans overdrevne selvfølelse bragte ham nu i strid med Karl Gustav. Han følte sig tilsidesat ved ikke at blive Skånes generalguvernør og kritiserede indskrænkningen af de skånske adelsprivilegier. Han ville „hellere leve under tyrken end under den servitut, at ingen forskel skulle gøres mellem ham og en bonde på landet“. Juni 1658 udtrådte han af kommissionen og Karl Gustav fik nu en udtalt mistillid til ham, der ikke blev mindre efter det nye krigsudbrud som U. beklagede på grund af de trusler det indebar mod hans nylig erhvervede gevinster. Maj 1659 arresteredes han i Malmø og der nedsattes en kommissionsdomstol for at undersøge anklager mod ham for forræderiske forbindelser med den danske regering og for at have røbet stormen på Kbh. Da han var ramt af et slagtilfælde kunne han ikke forsvare sig personligt og i stedet førte Leonora Christina hans sag. Han blev fundet skyldig i højforræderi, men nogen straf effektueredes ikke. Juli 1660 lovede den svenske formynderregering ham frigivelse og amnesti mod løfte om ikke at modarbejde Sveriges interesser. Inden han fik denne meddelelse var han, opskræmt af et rygte om at han og Leonora Christina skulle føres til Finland, forklædt flygtet til Kbh. hvor Leonora Christina der havde tilrådet flugt til Lübeck, snart indfandt sig. Trods U.s rettigheder ifølge Roskildefreden sikrede Frederik III sig øjeblikkelig hans person og lod begge ægtefæller føre til Hammershus hvor de under opsyn af generalmajor Adolph *Fuchs holdtes i et brutalt fangenskab. Efter et flugtforsøg marts 1661 der mislykkedes pga. U.s sygdom og som medførte skærpede vilkår i fangenskabet, afæskedes de i dec. 1661 en underkastelseserklæring hvor de måtte give afkald på Saltø, Bavelse, Lellinge og en del andet gods i Danmark og Norge, alle rettigheder i henhold til Roskilde-traktaten samt en gældsfor skrivning på 60 000 daler. Desuden måtte de love kun at bo på Ellensborg eller hvor kongen anviste dem ophold, aldrig besøge Sjælland og ikke forlade riget uden kgl. tilladelse. Han førtes til Kbh. hvor han 21.12. på knæ måtte aflægge troskabstid til Frederik III og hans hus.

Svækket som han var på legeme og sjæl mistede U. nu helt sansen for proportioner. Mens han var i Kbh. tilstillede han Frederik III diverse fantastiske politiske og militære projekter. Opholdet på Fyn gav ham muligvis overdrevne forestillinger om adelens utilfredshed med det nye styre og han tumlede med forskellige planer om

revanche. Da han ikke længere ansås for farlig fik han tilladelse til en baderejse og rejste juni 1663 til Amsterdam. Herfra meddelte han kurfyrst Friedrich Wilhelm af Brandenburg at han havde sager af meget stor vigtighed at meddele ham. I Brügge opsøgte han i dec. af en udsending fra kurfyrsten der ville vide hvad U. sigtede til. U. redegjorde for utilfredsheden i Danmark med det nye regime og tilbød at skaffe kurfyrsten den danske krone. Hvordan det skulle ske og på hvilke vilkår ville han oplyse senere. U.s udtalelser var næppe udtryk for andet end en syg mands fantasier, men den danske regering der i forvejen var opskræmt over hans søn Christians drab på Adolph Fuchs i Brügge, tog det meget alvorligt da kurfyrsten meddelte Frederik III sagen foråret 1663. Kongen anmodede nu den spanske regering i Bruxelles om at pågribe og udlevere U. og anklagede ham for højesteret for majestætsforbrydelse. 24.7. faldt dommen. U. og hans efterkommere mistede deres adelskab og alt deres gods skulle konfiskeres. Hans gård i Kbh. skulle jævnes med jorden og en skamstøtte rejses på tomten med angivelse af årsagen. Selv skulle han, hvis han blev pågrebet, henrettes, have hovedet sat på en stage og kroppen parteret. Mislykkedes dette skulle henrettelsen udføres på en billedstøtte. 13.11. fandt da henrettelsen i offentlig sted på slotspladsen. Men det lykkedes ikke at fange U. Efter at have tilbudt Frederik III sin tjeneste flygtede han efterlyst i næsten alle europæiske stater aug. 1663 fra Brügge og kom ved årsskiftet til Basel hvor han og fire af hans børn holdt sig skjult under falsk navn, først i byen selv, siden i den nærliggende lille by Riehen. Værst for ham var meddelelsen om Leonora Christinas tilfangetagelse. „Jeg tror dette vil få mit hjerte til at briste, thi uden hende ønsker jeg ikke at leve“ skrev han til Otto *Sperling. Et falsk rygte om at danske agenter var på sporet af ham fik ham til at sende sine børn bort og ved natetid flygte op ad Rhinen i en åben båd hvor han døde uden at være blevet genkendt. Liget begravedes i et kloster i Neuenburg under falsk navn, men fjernedes senere af hans børn: hvortil vides ikke.

U. havde fra naturens side brillante anlæg og mange talenter, men domineredes af en overdreven forfængelighed og ærgerrighed der ofte forledte ham til at sætte alt på ét bræt. Mangelen på mådehold træder klart frem i hans finansstyrelse. At han var korrupt og berigede sig på statens bekostning var hverken unormalt eller påfaldende i 1600-tallet, men hans griskhed var selv med datidens øjne abnorm. Mangelen på mådehold og tendensen til at sætte alt på ét bræt blev stadig mere udpræget efterhånden som han blev

ældre, for i de sidste år hvor sygdom og mentale forstyrrelser havde tilintetgjort de sidste rester af hans proportionssans at gå over i det selvdestruktive. Fra midten af 1640erne gav U. stadig oftere udtryk for adelsrepublikken som sit politiske ideal og hans reaktion mod den svenske politik i Skåne efter Roskildefreden hvor han med ét slag odelagde sin nyvundne position kan ses som en konsekvens af dette ideal. Hans stadig mere udprægede tilslutning til dette ideal skal dog sikkert også ses på baggrund af at han heri fandt begrundelsen og forsvaret for handlinger der i udgangspunktet var dikteret af hans forfængelighed og overdrevne selvfølelse.

□ Fremstillet som barn på mal. af familien 1625 (Fr.borg), efter dette stik. Mal. af Engel Rooswijck, 1638 (Fr.borg), efter dette malet portræthoved (sst.) samt tegn. af Heinrich Hansen (kunstakad.). Mal. formentlig af K. v. Mander (Söderö), efter dette kopi (Börninge kloster) og kopi af G. Vermehren (Fr.borg). I samme type med ændret krave bl.a. mal. (Fr.borg), to min. (sst.), kopi af J. Böhling, 1723 (sst.) samt træsnit af H. P. Hansen 1885 og 1891. Medaljeudkast 1652 (Fr.borg). Mal. af Sébastian Bourdou, 1653 (sst.), efter dette to kopier (sst.). Malet med åben krave (Fr.borg), efter dette radering af Magnus Petersen, 1863, litografi af E. Fortling 1865, 1867 og 1871 og træsnit 1872. Type med glat krave i senere fremstillinger bl.a. min. (Fr.borg), stik af J. Haas, 1755, af A. Hansen 1848, 1854, litografi 1850 og 1852, træsnit 1850, efter tegn. af A. Kitzendorff 1855, træsnit 1867 samt litografi efter Rasmus Christiansen. Efter Haas' stik mal. af Hans Hansen (Fr.borg). Samme portrættype i J. Folkemas stik, 1746, af U. med Leonora Christina på skødet, også i mal. (Fr.borg), stik af J. Haas, 1754, litografi og engelsk stik. Andre min. (bl.a. Rosenborg) og min. med udkradset ansigt (Fr.borg). Primitivt træsnit. Fremstillet på historiemal. af F. B. Westphal 1844, af Danqvart Dreyer, på et par tegn. formentlig af Chr. Rosenberg (Fr.borg), på tegn. af W. Marstrand og på mal. af Kr. Zahrtmann 1880 og 1899. – Skamstøtte (nu Nat.mus.), efter denne bl.a. træsnit. – P. Eller: Kgl. portrætmalere i Danmark 1630–82, 1971.

Kilder. Aktstykker og breve. Danske mag. 2.r.II, 1806 72–78 295–310; 4.r.IV, 1878 257–73; VI, 1886 349–53; 5.r.II, 1889–92 69–83 362–87; III, 1893–97 71–78 378–85; IV, 1898–1901 157–89; 8.r.I, 1957–61 81–113; III, 1967–70 269–300. Journal for politik . . . , udg. O. Wolff, 1816 I 71–78 121–37 193–214 227–35; II, s.å. 42–47; III, s.å. 136–40. Hist. saml. til oplysn. i vor nord. hist. I, 1819 31–36 (optr. i Danske mag. 2.r.IV, 1823 72–78). Nord. t. for hist. . . . II, 1828 432–38. Hist. t. V, 1844 269–406. Saml. til Danm.s hist. under kong Fr. II's regering, udg. P. W. Becker I–II, 1847–57. Saml. til Skånes hist., udg. M. Weibull I, Lund 1869 72–74. Dan-

ske saml. VI, 1870–71 221–43. Saml. utg. för de skånska landskapens hist. och arkeol. fören., udg. samme VI, Lund 1877 26–70. Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve IV–VII, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia, 1882–91 (reprudg. 1969–70); VIII, udg. Johanne Skovgaard, 1947 (reprudg. 1970). Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Kr. IV's tid, udg. Kr. Erslev II–III, 1887–90. Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Fr. II's tid, udg. C. Rise Hansen I–II, 1959–75. Kronens skoder II, udg. F. J. West, 1908. Danm.–No.s traktater 1523–1750, udg. L. Laursen IV–V, 1917–20. Hist. medd. om Kbh. 2.r.I, 1923–24 133–37. Kancelliets brevbøger 1630–45, 1932–68. Prins Chr. (V)s breve, udg. E. Marquard og J. O. Bro-Jørgensen II, 1956.

Beretninger. Kort og sandferdig beretn. om den merkelige sag . . . med Dina Vinhofvers og Jørgen Walter, 1651. [Corfitz Ulfeldt:] Høytrendende aeris forsuar, Hamb. 1652. [Jac. Henr. Paulli:] Machinationes Cornificii Ulfeldii, u.å. Otto Sperlings selvbiografi, overs. S. Birket Smith, 1885 (reprudg. 1974). Leonora Christina Ulfeldt: Jammers minde og andre selvbiogr. skildr., udg. Johs. Brøndum-Nielsen og C. O. Bøggild-Andersen, 1949 (2. udg. 1960). Leonora Christina grevinde Ulfeldts franske levedo. Leonora Christina grevinde Ulfeldts franske levedo. skildr., faks. udg. ved C. O. Bøggild-Andersen, 1958.

Litteratur. Karakteristik. Chr. Molbech i Hist. t. III, 1842 313–476 og 2.r.IV, 1852 1–98 369–441. S. Birket Smith: Leonora Christina grevinde Ulfeldts hist. I–II, 1879–81.

Enkeltte sider. J.-J.-E. Proost i Messenger des sciences historiques de Belgique, Gent 1880 355–79. J. A. Fridericia: Danm.s ydre politiske hist. II, 1881 (reprudg. 1972). Samme: Adelsvældens sidste dage, 1894 (reprudg. 1969). H. D. Lind i Hist. t. 6.r.V, 1894–95 367–410. Sune Dalgård sst. II.r.IV, 1953–56 313–49. Finn Friis sst. 12.r.I, 1963–66 438–62. Johs. Helweg i Tilskue- ren, 1913 II 1020–37. Yngve Lorents: Efter Brömsebrofreden, Upps. 1916. Åke Lindqvist: Politiska förbindelser mellan Sverige och Danm. 1648–55, Lund 1944. C. O. Bøggild-Andersen: Hannibal Sehested I–II, 1946–70. C. Weibull i Scandia XIX, Sth. 1948–49 1–35. Hans Villius sst. XXII, 1953–54 1–21. C. Weibull sst. 164–94. Johan Jørgensen: Det kbh.ske patriciat og staten, 1957. Sv. Aakjær i Jyske saml. ny r. IV, 1957–58 233–48. C. O. Bøggild-Andersen sst. V, 1959–61 24–39. Sv. Aakjær sst. 40–44. Carl Gustaf Weibull: Freden i Roskilde, Sth. 1958. Kenneth Nyström i Ale. Hist. t. för Skåneland VIII, Lund 1968 nr. 3 31–43. Jens Engberg: Dansk finanshist. i 1640erne, 1972. Aage Fasmer Blomberg: Fyns vilkår under svenskekrigene, 1973.

Papirer i Kgl.bibl. og Rigsark.

Steffen Heiberg

Ulfeldt, Ebbe, 1616–82, dansk generalmajor, svensk rigsråd. * 23.12.1616 på Råbelöv, + 30.1.1682 i Stockholm, begr. i Kristianstad (Trefaldighetsk.). F: Christoffer *U. til Svenstorp (1583–1653) og Maren Urup († tidligst 1651). ~ 6.11.1642 på Kbh.s slot med *Hedevig, * 15.7.1626 på Haderslevhus, + 5.10.1678 i Kristianstad, d. af *Christian IV (1577–1648) og Kirsten *Munk (1598–1658). – Bror til Knud *U.

U. kom i Herlufsholm skole og 1629 til Sorø akademi; 1632 rejste han med broderen Bjørn til Holland (imm. i Leiden 1632), Frankrig og England, kom en kort tid hjem men tjente derpå i den kejserlige hær først som kornet, siden som

Ulfeldt, Ebbe

ritmester, gik så i spansk tjeneste hvor han blev major i rytteriet; var derefter i Italien, bl.a. ved pavehoffet, i Firenze og hos hertugen af Savoyen. 1641 var han imm. i Siena men blev s.å. hjemkaldt og forlovet med Christian IVs datter Hedevig. Allerede forlovelsestiden løb ikke af uden strid, men 1642 fejredes dog deres bryllup på Kbh.s slot; s.å. var han blevet lensmand i Kristianstad. Som sådan blev han ved krigens udbrud 1643 øverstbefalende generalmajor i Skåne. Et planlagt angreb i Västergötland måtte dog opgives, men U. var en udmærket organisator af modstanden (snaphanerne) mod svenskerne i Skåne. Sommeren 1644 forlod han Skåne for at blive lensmand på Ösel. Efter øens afståelse blev han 1645 lensmand på Bornholm. Desuden fik han fra 1644 anvist en årlig pension på 2400 daler. Efter Christian IVs død blev hans position prekær. Som kongens svigersøn var han genstand for mistro og misundelse blandt den øvrige adel, hvilket Frederik III udnyttede i sin kamp mod svogrene. Allerede 1649 gjorde kongen skridt til at undersøge klager over ham som lensmand, i marts 1650 opsagdes efter rigsrådets ønske hans pension skønt Frederik III havde stadfæstet den ved sin tronbestigelse, i august sendtes en kommission til Bornholm for at undersøge hans forvaltning. Hvad der kom frem herved viste at han og hans fogeder på mange måder havde gjort sig skyldige i bondeplageri af svær art, ligesom han stod i store restancer med afgifter og skatter. Efter en forhandling mellem kongen og rigsrådet blev også hans len opsagt, og han fik trods rådets anbefaling intet andet. Umiddelbart efter fulgte Hannibal *Sehesteds og Corfitz *Ulfeldts (1606–64) og dermed hele svogerpartiets fald 1651. Også U. besluttede nu, misfornøjet og trykket af sine kreditorer hvori-mellem var maleren Karel van *Mander, at forlade Danmark. Efter på gammel adelsmanér at have opsagt Frederik III sin tjeneste tog han i jan. 1652 til Stockholm og tilbød dronning Kristina sin tjeneste. Han blev i april udnævnt til generalmajor ved kavaleriet, og Kristina afviste Frederik IIIs opfordringer til at sørge for at han der var rømt fra Danmark uden at have aflagt regnskab for sit mistede len, måtte blive stillet for hans domstol. Han deltog nu i hofflivet sammen med sin hustru der også var kommet til Sverige, men hans ødselhed voldte ham atter det største besvær; 1653 rejste han en tid til Ösel for at skaffe penge. Han var dog ikke uden forbindelse med Danmark og korresponderede bl.a. med rigsmarsk Anders *Bille og efter Kristinas tronfrasigelse 1654 søgte han endog at komme tilbage til Danmark, idet han tilbød Frederik III sin tjeneste mod at erholde sine tidligere vilkår til-

bage, et tilbud der naturligvis blev afslået. Han havde også alt andet end aflagt sin gamle brutalitet, og særlig kom denne nu til at gå ud over hans hustru. Forholdet havde vist aldrig været godt imellem dem, nu blev det til fuldstændig krig. Mens han, i alt fald efter hendes sigende, svirede sine og hendes penge op, tyranniserede han hende tillige på enhver måde og skal endda have truet hende med prygl. Enden blev at hun i okt. 1665 flygtede fra ham til Tåsinge. 1656 var der tale om at han skulle gå til den svenske hær i Livland, men det blev ikke til noget.

Under Sveriges påfølgende første krig mod Danmark ville han nok være i svensk tjeneste for at få penge, men nægtede dog at tjene mod sit fædreland. Alligevel fik han på ny generalmajors charge 1658, og Karl Gustav tog sig af hans sag ved forhandlingerne om Roskildefreden; ved en biartikel til denne af 27.2.1658 tilstodes der ham også amnesti og ret til at få sine pengefordringer på den danske krone udbetalt, hvis han kunne godtgøre dem; efter foretagne undersøgelser desangående nægtede dog den danske regering at betale ham noget. Han var til stede ved Kirsten Munks ligbegængelse i Odense 23.7.1658 og må have været i Kbh. ved den nye krigs udbrud i aug. For kort derpå blev han arresteret her, sad fangen i den belejrede stad til årets udgang og førtes så til Nakskov; ved denne bys erobring af svenskerne i juli 1659 blev han imidlertid befriet. Ved freden i Kbh. gentoges også bestemmelserne om ham fra Roskildefredens biartikel, hvilket gav anledning til at han i den følgende tid stadig gjorde sine pengekrav gældende over for den danske krone, men uden resultat. Han havde nu definitivt brudt med Danmark og taget svensk tjeneste; også med sin svoger Corfitz Ulfeldt kom han på spændt fod, idet denne mistænkte ham for at have angivet ham som deltager i Malmösammensværgelsen. I dec. 1661 blev han generallojtnant, 1664 introduceredes han som skånsk godsejer i det svenske ridderhus og blev tillige rigsråd, 1666 blev han hofretsråd i Göta hovret, der var højeste instans for de skånske provinser, 1675 blev han rigsjægermester og 1679 lagmand i Östergötland. For den sidste udnævnelse havde han deltaget i den skånske krig. 1676 var han sendt med en bondehær for at fordrive de danske fra Kristianopol; dette mislykkedes dog hvorpå han efter slaget ved Lund i dec. stødte til Karl XI. 1677 forfulgte han snaphanerne og var en tid medlem af en domstol til at dømme dem. Han ejede de skånske gårde Ovesholm, Haneskog, Ferslevsholm, Aritslöv og Råbelöv, og hans hustru arvede efter sin mor Tåsinge og en del strøgods, i alt 1890 tdr. htk. □Mal. fra 1690erne (Ovesholm). Mal. af A.

Wuchters muligvis forestillende U. (sst.). Stik af G. C. Eimmart efter forlæg af D. v. Klöcker Ehrenstrahl. Et stik af J. Haas efter tegn. af A. Thornborg med U.s navn er udført efter et mal. af K. v. Mander forestillende broderen Flemming U. Et mal. signeret P. Ramstorp 1639 forestiller formentlig broderen Knud U.

Kilder. Danske saml. III, 1867–68 209; 2.r.II, 1872–73 301 302 305–13 (breve). Prins Chr. (V)s breve, udg. E. Marquard og J. O. Bro-Jørgensen II, 1956. Kancelliets brevøger 1642–45, 1957–68. Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermodernes hist. i Fr. IIIs tid, udg. C. Rise Hansen I–II, 1959–75.

Lit. Johs. Winslow: Ligprædiken over E. U., Dorpat [1689]. C.P. Rothe: Brave da. mænds og qvinders berømmelige eftermæle II, 1754 103–17. S. Birket Smith: Leonora Christina grevinde Ulfeldts hist. I–II, 1879–81. J. A. Fridericia: Adelsvældens sidste dage, 1894 (reproudg. 1969) 125f. Kn. Fabricius: Skånes overgang fra Danm. til Sverige I, 1906: III, 1952 (reproudg. 1972). Åke Lindqvist: Politiska förbindelser mellan Sverige och Danm. 1648–55, Lund 1944. *Papirer i Rigsark.*

Steffen Heiberg (Hans H. Fussing)

Ulfeldt, Frantz, rigsgreve, 1601–36, officer. * 30. 10.1601 på Ulfeldtsholm (Holckenhavn), † 14.7.1636 i Hersfeld i Hessen, begr. i Kværndrup k. F: rigskansler Jakob *U. (1567–1630) og Birgitte Brockenhuus (1580–1656). Ugift. – Bror til Corfitz *U. (1606–64) og Laurids *U.

I sin ungdom rejste og studerede U. mange år i europæiske lande. 1618 var han immatrikuleret ved universiteterne i Genève og Orléans, 1620–21 var han i Paris og London, og 1624 var han immatrikuleret i Padova. 1625 blev han ritmester i Christian IVs hær i Tyskland ved hertug Bernhard af Sachsen-Weimars regiment, blev n.å. oberstvagtmester (major), deltog i slaget ved Lutter am Baremberg, senere i markgreven af Baden-Durlachs landgang i Holsten og under Henrik *Holck i Stralsund. Efter fredsslutningen 1629 fulgte han Holck i kejserlig tjeneste som oberstløjtnant i Holcks fodregiment, som han herefter førte i en række kampe mod svenskerne, bl.a. ved Lützen; siden købte han et kyradsregiment og udnævntes til oberst. Han var hos Holck ved dennes dødsleje og overtog og forseglede hans efterladenskaber på stedet. I nær tilslutning til A. von Wallenstein under dennes konspiration mod kejseren blev han 1634 generalfeltmarskal. Mens Wallenstein med sine regimenter marcherede mod Eger for at søge tilslutning til svenskerne stod U. med sit regiment ved Donau, mellem Passau og Linz og fik ordre til at støde til Wallenstein i Eger eller, hvis dette var ugørligt, at rejse egens befolkning og naboregimenterne til oprør mod kejseren. Han var imidlertid under så skarp observation af de kejseretro

regimenter at han ikke kunne røre sig, og få dage efter, 26.2., blev Wallenstein myrdet i Eger af sine egne officerer. I brev til Christian IV 11.3. fralagde U. sig deltagelse i Wallensteins planer og stemplede denne og sine tidligere fæller som rebeller og menedere. Han var blandt dem der „hverken modtog den kejserlige nåde eller angrede sin synd“ og blev medinddraget i processen mod Wallensteins tilhængere, men må have forstået at klare sig, for n.å. ophøjedes han i rigsgrevestand. Hans godser i Bøhmen erhvervedes af hans bror Corfitz.

Briefve og Akten zur Gesch. Wallensteins, udg. H. Hallwich I–IV, Wien 1912 = Fontes rerum austriacarum LXIII–LXVI. Documenta Bohemica Bellum tricennale illustrantia V–VI, Wien 1977–79. – J. C. W. Hirsch i Museum, 1894 1214–41.

Rockstroh*

Ulfeldt, Henneke, † 1459, biskop i Odense. F: antagelig ridder Niels Eriksen (nævnt 1421).

U. havde studeret i udlandet. Han nævnes 1432 som magister og kannik i Roskilde. 1440 blev han valgt til biskop i Odense. På Lollands lands ting kundgjorde han 1446 sammen med øens jorddrotter „fore landzens bestandilse skyld“ nogle vedtægter „Lollands Vilkaar“ der giver indblik i tidens socialøkonomiske forhold. Han var i kraft af sit embede medlem af rigsrådet, men hans indflydelse spores sjældent sidenhen. – 1449 klagede han til ærkebispens over at en ridder havde lagt hånd på ham trods hans hvide hår, og 1458 henvendte han sig til pave Pius II om at lattes for embedets byrder. Det tyngede så meget mere som forholdet til kongen ikke synes at have været godt. Christian I støttede bispens begæring; han anmodede om at han måtte få en koadjutor der senere kunne blive hans efterfølger, og nævnte sin kansler Mogens *Krafse som en duelig mand. Pius II imødekom det ytrede ønske, men inden årets udgang – inden 25.11. som det ses af Christian Is brev til hertug Lodovico Gonzaga – døde U., og koadjutoren blev biskop af Odense i begyndelsen af 1460 efter at have „besejret“ konkurrenten Peder Axelsen *Thott.

Diplomatarium diocesis Lundensis III, Lund 1900 391–94 407. Repertorium diplomaticum III, 1906. Acta pontificum Danica III, udg. Alfr. Krarup og Johs. Lindbæk, 1908. – Johs. Lindbæk: Pavernes forhold til Danm., 1907. Odense bys hist. I, 1982.

Ellen Jørgensen*

Ulfeldt, Jakob, † 1593, til Selsø og Kogsbølle, rigsråd. † 8.(el.I.)10.1593 på Ulfeldtsholm, begr. i Vindinge k., 1616 overført til Kværndrup k. F: Knud Ebbesen U. († 1540) og Anne Hardenberg

Ulffeldt, Jakob

(† 1565). ~ 1562 med Anne Flemming til Bavelse, * 1544, † 11.11.1570, d. af Jakob F. († 1544) og Maren Mogensdatter Juel († 1592, ~ 2° med Christoffer U. til Jershave, † 1571). – Far til Jakob U. (1567–1630) og Mogens U. Bror til Corfitz U. (ca. 1520–63).

U. studerede 1551 i Louvain, 1554 i Wittenberg. 1556–62 tjente han som hofsinde. 1563 fik han efter sin afdøde bror Corfitz pantebrev på Hundslund kloster som han beholdt til 1568. I syvårskrigen deltog han 1564–66 dels som søofficer, dels som krigskommissær ved landhæren. I efteråret 1566 optoges han i rigsrådet, men blev n.å. sat ud deraf af kongen, måske som følge af en pengestrid. Dec. 1570 blev han taget til nåde og fik sin plads i rådet igen. 1571–79 var han forlenet med Dalum kloster, indtil 1574 tillige med Skt. Knuds kloster i Odense; som råd deltog han navnlig gentagne gange i forhandlingerne med hertug Hans den ældre. Efter flere mindre hverv af diplomatisk art fik han 1578 betroet ledelsen af et stort gesandtskab til den russiske zar Ivan IV. Hensigten var at få fornyet det efter Stettinfreden af flere grunde afkølede venskabsforhold til Rusland, og instruksen gik i sine hovedpunkter ud på afslutningen af en „evig fred“, fastsættelsen af den norsk-russiske grænse og sikring af Danmarks besiddelse af Ösel m.m. Rigt udstyret og med et følge på over 100 personer forlod U. i maj Kbh. og nåede ad søvejen Pernau; derfra fortsattes rejsen til lands under store strabadser og megen hensynsløshed fra russernes side over Novgorod til Moskva, hvortil han ankom i aug. Han blev her først venligt modtaget, men fandt ingen som helst forståelse for Danmarks ønsker; tværtimod stillede zaren ham straks alternativet mellem en femtenårig stilstand eller øjeblikkelig krig. U., der utvivlsomt og med god grund frygtede at blive holdt tilbage som gidsel, valgte da under stærkt pres det første, men måtte desuagtet under traktatens redaktion endnu finde sig i flere pinlige episoder; de russiske råder beskyldte de danske gesandter for løgn, og deres formand gik så vidt som at spytte på dem; enkelt-heder i teksten ændredes egenmægtigt fra russisk side, og endnu efter dokumentets besegling måtte gesandterne gå med til at rette i det. Hjemrejsen blev endnu besværligere og langvarigere end udrejsen, bl.a. fordi det på grund af den sene årstid denne gang ikke var muligt at sejle. Først efter nytår 1579 nåede U. og hans følge Kolding hvor Frederik II opholdt sig.

Denne synes ikke straks at have sat sig grundigt ind i sagen, og der er flere vidnesbyrd om at U. i de nærmest følgende måneder ingenlunde var i unåde. Men da der hen på foråret indfandt sig russiske sendebud for at søge kongens ratifikati-

on, blev han fuldt klar over indholdet og dermed tillige meget forbitret over gesandternes eftergivenhed. Ved henvendelser til sine mægtige venner Niels *Kaas og Henrik *Rantzau forsøgte U. at besværg stormen, men uden held. Han indstævnedes for rådet som domstol og anklagedes her af Arild *Huitfeldt på kongens vegne for overtrædelse af sin instruks. Til sit forsvar anførte han bl.a. at denne ved det uventede russiske alternativ var sat ud af spillet, og at det i øvrigt stod kongen frit for at frigøre sig for den ugunstige traktat ved at undlade ratifikation – en udvej Frederik II virkelig brugte; på nogle punkter søgte han også at vælte skylden over på gesandtskabets sekretær. Intet af alt dette hjalp ham; dommen der fulgte anklagen gik ud på at han skulle stå kongen til rette og fik til følge at han udstødtes af rigsrådet og mistede sine len. Derefter frafaldt Frederik II efter rådets og slægtens forbøn udtrykkelig videre tiltale og lovede endog at være ham en nådig herre; men nogen benådning herudover blev der denne gang ikke tale om.

U. måtte nu nødtvungent trække sig tilbage til privatlivet. Han sad dog ikke uvirksom hen, men udfyldte sin tid med styrelsen af sine godser, med byggevirksomhed og lærde studier. Allerede i 1570erne havde han på Selsø rejst en ny hovedbygning i den dengang helt nye renæssancestil; i første halvdel af 80erne foretog han en nøje tilsvarende ombygning af Kogsbølle, hvis navn han ændrede til Ulffeldtsholm (nu Holckenhavn); også Bavelse genopførte han. Hans åndelige interesser var de blandt datidens adel almindelige, teologi og historie. 1573, 1591 og 1593 udgav han oversættelser af tyske opbyggelseskrifter, henholdsvis af Martin Luther, David Chytræus og Hermann Hamelmann. 1585 udarbejdede han en kortfattet latinsk skildring af Danmarks historie fra 1333 til 1559; den er dog så godt som udelukkende en oversættelse af en dansk krønike, antagelig af Herman *Veigere, og har for eftertiden mest interesse ved sin fortale, hvori U. i et pynteligt latin giver udtryk for sin kærlighed til videnskaben og blandt dens samtidige dyrkere fremhæver Tyge *Brahe, Henrik Rantzau og Niels Kaas. Selvstændigere værd har hans skildring af Ruslandsfærden der først udkom efter hans død; han går her let hen over de egentlige forhandlinger, men skildrer derimod udførligt og livfuldt såvel rejsens besværligheder som russernes moralske barbari og religiøse vankundighed; betegnende er slutningsordene, hvori han priser Gud „som frelste os fra den grumme Pharaonis, det kristelige navns afsagte fjendes, moskovitens hånd og førte os uskadte hjem til vort fædreland“.

U. mente sig uretfærdigt behandlet og glemte det aldrig. Efter Frederik II's død antog han at tiden var inde til at søge oprejsning. Aug. 1588 indkaldtes han med hele Sjællands og Lolland-Falsters adel til et møde med regeringsråderne i Roskilde domkirke; det gjaldt rostjenestetaksationen. Ved denne lejlighed tog han uopfordret ordet og besværede sig i en lang og ophidset tale over den utak som var blevet hans løn; angående Ruslandsfærden henviste han til en skriftlig fremstilling som han havde medført og truede med at offentliggøre. Regeringsråderne tog den uventede scene med megen fatning; de modtog skriftet og lovede senere svar. En gunstig anledning hertil frembød sig, da U. få uger efter skulle møde på Ringsted landsting som part i en sag, hvori Arild Huitfeldt skulle fungere som dommer. Ham overdroges det da af regeringsrådet at tildele U. en reprimande og formane ham til, hvis han virkelig holdt fast ved at udgive sin fremstilling, da at lade sin instruks og traktaten medfølge som bilag; i øvrigt forbeholdt man sig at svare med et modskrift. Efter denne drøje tiltale skrev U. et brev til regeringsråderne hvori han trak i land og søgte at bortforklare sin optræden; modtagerne afviste forsøget og erklærede, at de nu måtte forelægge hans skrivelser for rigsrådet i dets helhed. Dette synes dog ikke sket; sagen døde hen, men U. måtte finde sig i at tilbringe sine sidste leveår i samme stilhed og ubemærkethed som før. □Mal. (Fr.borg). Relief på ligsten før 1593 (Kværndrup k.). Fremstillet på stik af audiens hos zaren af J. Folkema.

Kancelliets brevbøger 1566–92, 1896–1908. Danm.-No.s traktater 1523–1750, udg. L. Laursen II, 1912 især 389–402. J. U.s jordebog på Ulfeldsholm, Selsø og Bavelse 1588, udg. Sv. Gissel, 1964. J. U.s rejse i Rusland 1578, udg. Kn. Rasmussen, 1978. Samme i Reiseberichte als Quellen europ. Kulturgesch., Wolfenbüttel, 1982 = Wolfenbütteler Forschungen XXI. – H. F. Rørdam: Historieskrivn. og historieskriverne i Danm. og Norge siden reformationen I, 1867 35f 126. Troels-Lund i Hist. t. 4.r.IV, 1873–74 217–42 (optr. i forf.s Hist. fortæll. I, 1910 127–55). H. D. Lind: Fra kong Fr. II's tid, 1902 277. M. Mackeprang og Will. Norvin: Holckenhavn, 1911 = Fyns hist. herregårde III 1–7 48–56. Frede P. Jensen: Danm.s konflikt med Sverige 1563–70, 1982.

Henry Bruun*

Ulfeldt, Jakob, 1567–1630, rigskansler, diplomat. *25.6.1567 på Bavelse, †25.6.1630 i Nyborg, begr. i Kværndrup k. F: rigsråd Jakob *U. (+1593) og Anne Jakobsdatter Flemming (1544–70). ~10.6.1599 i Nyborg med Birgitte Brockenhuus, *9.8.1580, †24.12.1656 på Urup, d. af lensmand Laurids *B. til Egeskov og Bramstrup (1552–1604) og Karen Skram (1544–1625). – Far til Corfitz *U. (1606–64), Frantz *U. og Laurids *U. Bror til Mogens *U.

Efter moderens tidlige død blev U. til syvårsalderen opdraget af sin mormor, siden undervist flittigt hjemme. 14 år gammel drog den højtbegavede dreng udenlands. Han nøjedes ikke med de sædvanlige fem-seks år eller med de traditionelle ophold i Tyskland, Frankrig og Norditalien. Ude 13–14 år studerede han 1583 i Jena, muligvis i Genève 1584, 1587 i Basel og Padova, n.å. i Siena. 1589–90 var han atter i Padova, n.å. i Basel. Senere tog han til Sicilien og Malta hvor han deltog i krigstogt mod tyrkerne, og rejste fra Venedig helt til Grækenland, Konstantinopel, Rhodos, Cypern og endda til Syrien, Jerusalem og Egypten. Hjem kom han 1591 over Sevilla og Madrid (1590), Frankrig og Nederlandene. Året efter drog han til Schweiz – 1592 var han immatrikuleret i Genève – og Frankrig, men kaldtes hjem pga. faderens skrøbelighed og blev trolovet 1595. Atter drog udlængslen ham dog, og en ny rejse gik til Italien, Spanien, Portugal, Italien, Polen og Tyskland. Undervejs blev han meget bevandret i mange sprog. Omfattende bogindkøb rundt om og flittig læsning øgede hans horisont, så han udviklede sig til en af sin tids store lærde og foretagsomme humanister, elskende videnskaberne og især historien, ikke blot den gamle græske og romerske som han på rejserne studerede ved selvsyn, men også danernes, ikke mindst den nyere tids. 1597 slog han sig omsider til ro hjemme, blev hofjunker, giftede sig og forlenedes 1602 med Hindsgavl, 1605 i stedet med Hagenskov. For den urolige Christian IV blev den harmoniske, stilfærdige U. efterhånden „en kær og behagelig ven“ der da også var med kongen til hyldingen i Hamburg 1603, på den engelske rejse 1606 og til herredagen i Stavanger 1607. S.å. blev U. medlem af rigsrådet, 1609 udepeget til rigens kansler og 1610 forlenet med Nyborg hvor han sad til sin død. Under Kalmarkrigen var han først krigskommissær ved vesthæren, men stodte siden til Christian IV i Kalmar.

U. sikrede sig hurtigt en lederstilling i diplomatiet og udviklede sig til den tids betydeligste af Christian IV's politikere. Allerede 1607 drog han ud på den første af en lang række syd- og sydvestvendte gesandtskaber, til Nederlandene for at mægle fred mellem disse og Madrid. 1613–14 var han i Spanien for at skabe en dansk-spansk korrespondens som modvægt mod den svensk-nederlandsk-hanseatiske tilnærmelse der vendte sig mod Christian IV's østersøherredomme. Og 1614–15 forhandlede han i Hildesheim og Celle i de braunschweigske stridigheder. Til den aktivistiske nordtyske politik, Christian IV indledte 1616 som kompensation for de svenske erobringer i Østbalticum, indtog U. en meget mere imødekommende holdning end rådsflertallet. Han

forhandlede hyppigt med det over den nye politik stadig mere fjendtlige Gottorp og med Slesvig-Holstens landtage og var med til at afslutte den udvidede union med hertugdømmerne 1623. Ved det betydningsfulde gesandtskab til Nederlandene 1621 lykkedes det ham ved taktisk kloge forhandlinger at skabe den korrespondens og alliance af 14.5. der banede vej for Christian IVs erhvervelse af koadjutoratet i Bremen ærkestift. Dette var nøglen til det herredømme over Elben og Weser og over den nedresachsiske kreds der atter var forudsætning for opstilling og forsyning af en slagkraftig unionshær. Den mere protestantisk end luthersk sindede U. arbejdede nemlig 1621–25 modsat rådsflertallet ivrigt for skabelsen af en stor evangelisk alliance med Christian IV som hoved, rettet mod de katolskes „store magt, fare og mægtige forsæt“. Og han var deprimeret over de længe sorte udsigter til en sådan på grund af Englands pro-spanske politik. Denne var utvivlsomt med til at gøre ham nervøs for Spaniens krigsmagt og til som kongen at gå ind for en mindre imødekommende politik over for de trængte Nederlande end rådsflertallet. Hertil kom at han gerne så den handel med Spanien udviklet som der tilmed var chance for i vid udstrækning at få på danske hænder efter den spansk-nederlandsk krigs genoptagelse 1621.

I Sverigespolitikken var U. mindre fremtrædende, men deltog dog ved grænsemøderne i Ulvsbäck 1619 og Knäred 1624. Han var den råds-kommissær der i Knäred fremfor nogen hindrede en for den protestantiske sag ubejljlilig krig mellem det også næsten urustede Danmark og det oprustede og de seneste år stærkt aggressive Sverige. Samtidig var han på mødet med til at hindre en total diplomatisk ydmygelse af Danmark ved at stå fast i sundpassagestriden. Dette var vigtigt for hældelsen af Danmarks fortsatte dominium maris i Østersøen hvor Sverige var i fremtrængen. Modsat de fleste rådskolleger havde U. som kongen blik for nødvendigheden af at prioritere den skærpede nordiske magtkamp højt. Det bidrog til at han gik ind for den krig for Pfalz' restituering der ville isolere Sverige, hvis forbindelse med Nederlandene han betragtede med jalousi. U. ville derfor modsat rådsflertallet ikke være med til at magtkampen med Sverige blev tilsidesat for rådets indre magtkamp mod Christian IV. Med sin store viden og horisont hørte han til de få rigsråder som var fulgt med i tiden og som forstod, at udviklingen gik mod en stærkere kongemagt. Derfor burde rådet fire, hvor det var nødvendigt, for at bevare mest mulig indflydelse og ikke stift fastholde en forældet rådsideologi, baseret dels på en hægen om

den Stettintraktat med status quo i Norden som mål som svenskerne ikke respekterede, dels på freden næsten for enhver pris, når den blot tilgodeså adelens egne øjeblikkelige økonomiske interesser. Selv syntes U. da også mindre interesseret i den snævre varetagelse af disse end de fleste af sine rådskolleger. Kun jævnt velstillet taksereades han 1625 til 1899 tdr. hartkorn. Han ejede bl.a. Urup (Vor hrd.), desuden Orebygård (Musse hrd.) og Bjørnemose (Sunds hrd.) som han begge købte 1618. Sin fars gård, mønstergodset Ulfeldtsholm i Vindinge hrd. (nu Holckenhavn), solgte han 1616 til Ellen *Marsvin, men købte til gengæld s.å. Egeskov (Sunds hrd.).

Da U. trods divergenserne med rådsflertallet trods alt kun nødig fraveg dettes udenrigspolitiske fredsprogram, forblev hans position i rådsstuen meget central. Sammen med Christen *Holck skrev han da også fra sin indtræden til 1626, da helbredet tvang ham mere i baggrunden, langt de fleste rådsbetænkninger, alle hurtigt, klart og nuanceret formulerede. I flere hårde konfrontationer med kongen optrådte han som rådets talsmand, således i sommeren 1624 hvor det nægtede at gå ind i krigen mod kejseren, men dog samtidig stillede sin støtte til denne krig i eventuel udsigt. I det væsentlige fungerede han som mægler mellem konge og råd, således i februar 1625 da han var med til at skaffe kongen en krigsbevilling trods rådets afvisning af kejserkrigen. Og i den alvorlige konstitutionelle krise efter A. von Wallensteins erobring af Jylland 1627 manede han alvorligt de over nederlaget ophidsede rådskolleger til at moderere sig af hensyn til det nødvendige samarbejde med kongemagten. U.s politik og dygtighed påskønnedes da også stærkt af Christian IV, i hvis inderkreds han derfor ofte befandt sig i afgørende situationer. 1625 syntes han således at være kongens hovedrådgiver i de vigtige evangeliske unionsforhandlinger, og i Haag s.å. afsluttede han den alliance med England og Nederlandene som han i mange år havde været fortalere for. Trods sit stærkt svækkede helbred deltog han som kommissær aktivt i de fredsforhandlinger i Lübeck 1629 som endte med opgivelsen af den danske indflydelsessfære i Nordtyskland. Dermed gav de smerteligt for Christian IV som utvivlsomt for U. Sverige fri bane til den omringning af Danmark som de så mange år havde arbejdet på at hindre. Det var derfor næppe noget tilfælde, at kongen udså netop U.s søn Corfitz til det „svigersønneparti“ der skulle udhule rådsflertallets ret passive udenrigspolitik og gøre det muligt at fortsætte magtkampen mod Sverige. U.s enke døde i fattigdom efter at have oplevet både Corfitz' karriere og landflygtighed. □Stik af H.

Hondius, 1608. Afbildet med sin familie på mal. formentlig 1625 (Fr.borg), efter dette flere stik, bl.a. af J. Haas, og tegn. af Chr. Hetsch (Fr.borg). Mal. (sst.). Tvivlsom min. (sst.).

Udg. Westphalens Monumenta inedita III, Lpz. 1739–45 485–502 (U.s Compendium hist. regum Daniæ 1333–1559).

Kilder. Aktstykker og oplys. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Kr. IVs tid, udg. Kr. Erslev I–III, 1883–90. Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia I–II, 1887–91 (re-proud. 1969). Kronens skoder I, udg. L. Laursen, 1892. Kancelliets brevbøger 1593–1641, 1910–50. Danm.-No.s traktater, udg. L. Laursen III–IV, 1916–17. Jacob Fabricius d.y.s optegn., udg. A. Andersen, 1964 18 230. Svensk agent ved Sundet, udg. Leo Tandrup, 1971.

Lit. Niels Slange: Den stormægtigste konges Chr. den fjerdes hist., udg. Hans Gram, 1749. Jul. Otto Opel: Der niedersächsisch-dänische Krieg I–III, Halle, Magdeburg 1872–94. J. A. Fridericia: Danm.s ydre politiske hist. I, 1876 (re-proud. 1972) 77f. Ellen Jørgensen i Danske mag. 6.r.III, 1918–23 175–82. O. Walde: Storhæstidens litterära krigsbyten II, Upps. 1920. Holland Danmark, red. Kn. Fabricius m.fl. I, 1945. Leo Tandrup: Mod triumf el. tragedie I–II, 1979. Rigsråd, adel og administration, red. Knud J. V. Jespersen, 1980.

Papirer. Levnedbeskr. af U. (manus. i Kgl. bibl., ny kgl. saml. 2149 4°).

Leo Tandrup

Ulfeldt, Knud, 1609–57, generalkrigskommissær.

* 1609, † 28.7.1657 i træfningen ved Sibbarp, begr. i Igelösa k. F: rigsråd Christoffer *U. (1583–1653) og Maren Urup († tidligst 1651). ~ 1° 24.3.1639 i Malmø med Vibeke Podebusk, * 2.5.1608 på Krapperup, Luggude hrd., Skåne, † 1.3.1645 i Kbh., begr. i Nic. k. (~ 1° 1627 med Otte Lindenov til Borreby, Torna hrd., Skåne, 1603–32), d. af Claus P. til Kørup (1562–1616) og Sophie Nielsdatter Ulfstand († 1625). ~ 2° 1646 med Edel Rosenkrantz, * ca. 1612, † 15.9.1684 på Totterupholm (nu Rosendal, Fakse hrd.), d. af Jakob R. til Arreskov (1567–1616) og Pernille Henriksdatter Gyldenstjerne (1576–1622). – Bror til Ebbe *U.

U. var 1620–27 i Sorø skole, 1627 var han i London. 1628 var han immatrikuleret ved universitetet i Orléans. Muligvis var han en tid i nederlandsk krigstjeneste. 1630 blev han hofjunker og 1635–38 var han monsterkommissær ved tropperne i Holsten. 1639 blev han løjtnant i den skånske rostjeneste. 6.6.s.å. blev han generalkrigszahlkommissær ved de hvervede tropper i Holsten, den såkaldte unionshær. Som løn fik han Tønsberg len i Norge og en årlig besolding på 1680 dlr. Stillingen indebar at han skulle forestå unionshærens økonomiske forvaltning. Da hæren finansieredes af de ekstraordinære landeskatter som rigsrådet siden 1637 havde dispositionsretten over, betød dette at han lige så meget

var rigsrådets embedsmand som kongens. Til Christian IV var hans forhold dog altid godt og 1642 var han kandidat til det ledige rigsmarskembede som dog besattes med Anders *Bille. I kraft af sit embede var han marskens nærmeste medarbejder og under Torstenssonkrigen 1643–45 forestod han sammen med Anders Bille den overordnede militære administration. Både ved organisationen af Jyllands og Fyns forsvar i foråret 1644 og under det skånske felttog om efteråret ydede han en storartet indsats. I Skåne hvervede han et kompagni soldater som han efter krigen overlod den norske statholder Hannibal *Sehested. 1646 blev han skånsk krigskommissær hvilket indebar at han fik administrationen af grænsefæstningerne under sig. Samtidig blev han centralt placeret i de indenrigspolitiske konflikter. Landkommissærerne, der var politisk valgte repræsentanter for adelen og som bestyrede de provinsielle landekister hvoraf udgifterne til de udskrevne bondesoldater afholdtes, arbejdede for at få dispositionsretten til landeskatterne og dermed fuld kontrol over den militære administration. U.s person og embede stod imidlertid i vejen for disse ambitioner. En ny bestalling for U. 24.1.1647 begrænsede hans kompetence. Ganske vist skulle han fortsat forvalte landeskatterne, men et sindrigt system skulle sikre at pengene blev givet ud i den provins hvor de var oppebåret. Heri lå en indrømmelse til landkommissærerne og provinsadelen og et skridt mod en uheldig decentralisering af militæradministrationen. Til gengæld søgte kongen og rigsrådet at stive hans position af ved formelt at gøre ham til marskens næstkommanderende. Trods støtten fra kongen og rigsrådet fortsatte landkommissærernes stormløb mod ham og 22.5.1647 fik de kgl. bevilling til at oppebære skatterne og den ret til at anvise U. skattepengene som hidtil havde været rigsrådets. Dette førte naturligvis til kompetencestridigheder mellem landkommissærerne og U. der bekæmpede den tilsigtede decentralisering. Nov. 1647 kapitulerede kongen og rigsrådet over for landkommissærerne der nu fik dispositionsretten til skatterne og fik gennemtvunget en ophævelse af U.s embede. U. kom dog fortsat til at yde en indsats for det danske forsvar men nu på andre felter. Allerede 1646 havde han fratrukket sine norske forleneringer og i stedet fået Landskrona len afgiftsfrit. Under hans ledelse omdannedes Landskrona til en fuldt moderne fæstning med dobbelt befæstningslinje. Som lensmand eksercerede han de udskrevne bondesoldater hvilket bragte ham i konflikt med flere skånske adelige der saboterede udskrivningen. Ved krigsudbruddet 1657 hvervede han for egne midler 200 knægte til at

Ulfeldt, Knud

forstærke garnisonen i Landskrona og sammen med Axel *Urup organiserede han Skånes forsvær. Han oprettede en skånsk landstorm og i træfningen ved Engelholm kom han Urup til undsætning med et par tusind mand bl.a. „alle Gjønge herreds beboere til hest og med riflede bøsser“ og bidrog til at drive svenskerne tilbage til Halland. Da svenskerne under G.O. Stenbock i sept. på ny rykkede over grænsen, udrustede han efter ordre et korps for at foretage en diversion ind på svensk område. Han tvang fjenden tilbage men faldt selv i den sejrige træfning ved Sibbarp.

U. som 1653 og 1657 fik et betydeligt antal stemmer ved adelens indstillinger til skånske rigsrådsposter var ikke alene en fremragende militær, men tillige en fint dannet mand som efterlod en værdifuld bogsamling. Han var en dygtig godsadministrator og holdt skindet på næsen i en tid hvor mange adelige gik økonomisk ned, og han forstrakte både under krigen 1643–45 og senere kronen med betydelige beløb. 1652 takseredes hans gods til 2117 tdr. hartkorn. Han ejede en tid Skedal i Halland (solgt 1641), Ellinggård (Horns hrd., Vendsyssel, solgt 1652), Kajholm (Vennebjerg hrd.) og Odsgård (Middelsom hrd.). 1646 overtog han fædrenegården Svenstorp (Torna hrd., Skåne). For sine stedsonner af l. ægteskab administrerede han Borreby (Torna hrd.) og Østergård (Harre hrd.). Med sin anden hustru fik han Totterupholm (nu Rosendal, Fakse hrd.) og Froslevgård (Stevns hrd.). 1653 købte han Alslevgård i Fakse hrd. – R.E. 1648.

□Mal. fra 1630erne (Rosenholm). Mal. signeret P. Ramstorp, 1639, forestiller formentlig U. (Gripsholm), men er tidligere kaldt Ebbe Ulfeldt.

Saml. til det norske folks sprog og hist. II–III V, Kria. 1834–38. Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermodernes hist. i Kr. IVs tid, udg. Kr. Erslev II–III, 1887–90. Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermodernes hist. i Fr. IIIs tid, udg. C. Rise Hansen I–II, 1959–75. Kronens skoder I–II, 1892–1908. Kancelliets brevøger 1637–45, 1944–68. Prins Chr. (V)s breve, udg. E. Marquard og J. O. Bro-Jørgensen I–II, 1952–56. – K. C. Rockstroh i Hist. t. 8.r.l. 1907–08 405–77. Jens Engberg: Dansk finanshist. i 1640erne, 1972.

Steffen Heiberg

Ulfeldt, Laurids, 1605–59, landkommissær, lensmand. * 24.1.1605 på Hindsgavl, † 9.7.1659 i Odense, begr. i Kværndrup k. F: rigsråd Jakob *U. (1567–1630) og Birgitte Brockenhuus (1580–1656). ~ 1° 9.10.1631 i Kbh. med Sophie Rantzau, * 13.12.1616 på Kbh.s slot, † 16.5.1635, begr. i Odense (Skt. Hans k.), d. af generalkrigskommissær Cai R. til Rantzausholm (1591–1627) og Anne Henriksdatter Lykke (1595–1641). ~ 2°

9.5.1640 med Else Parsberg, * 9.5.1624 på Stjernholm, † 15.(5.?)9.1684 på Husumgård, begr. i Kværndrup k., d. af rigsråd Oluf *P. til Jernit (1590–1661) og Karen Kruse (1600–61). – Bror til Corfitz *U. (1606–64) og Frantz *U.

U. studerede sammen med andre af sine brødre ved udenlandske universiteter. Kun 13 år gammel var han 1618 immatrikuleret i Genève og Orléans. 1620 var han i Paris, 1621 i London. Fra 1621 studerede han i Leiden, 1625 i Padova, 1626 i Siena; 1628 var han i London, vistnok på kongens vegne. 1640 var han i Mantova. 1632 var han løjtnant ved Anders *Billes kompagni. 1638 valgtes han sammen med Falk *Gøye til fynsk landkommissær og administrerede sammen med denne de fynske stænderkontributioner og under krigen 1643–45 oppebar hans skatter. Han var aktiv i landkommissærernes bestræbelser på at tiltage sig kompetence inden for finans- og militærforvaltningen på rigsrådets bekostning og deltog i stormløbet mod Knud *Ulfeldt 1647. Ved adelens valg af kandidater til rigsrådet 1648 fik han syvende flest stemmer og rigsrådet indstillede ham som nr. fem uden at han dog blev valgt. Ved kroningen 1648 bar han tronehimlen. S.å. fik han Stiernholm len som han beholdt til 1657. Broderen Corfitz Ulfeldts fald 1651 synes ikke at have fået konsekvenser for ham, selv om han på dennes vegne deltog i en henvendelse til kongen. 1656 modtog han besøg af kongen og dronningen på Harritslevgård. Under krigen 1657–58 gjorde han tjeneste som oberstvagtmester ved det sjællandske kavaleri og 1658 var han en af de fire kommissærer der skulle organisere evakueringen af de svenske tropper. Krigen ruinerede hans gods og efterlod hans enke og eneste datter i trange kår. Desuden måtte enken finde sig i en undersøgelse af hans administration som landkommissær, men kronen frafaldt sit oprindelige erstatningskrav da intet kunne afgøres på grundlag af de uordentlige regnskaber. Fra sin far arvede U. andele i Egeskov og udkøbte efterhånden sine brødre Corfitz og Ebbe. Fra sin første hustru fik han Harritslevgård. U. værdsattes højt af sine venner, hvori blandt Hannibal *Schedest. Han ejede en betydelig malerisamling, og en stor bogsamling der købtes af Frederik III. Sammen med Joachim *Gersdorffs og P. L. *Scavenius' samlinger udgjorde den grundstammen i Det kgl. bibliotek. □Mal. i hel figur af Karel van Mander (Fr.borg). Mal., samme type i brystbillede, af samme (sst.). Et mal. af Engel Rooswijck (sst.), som har været kaldt U., forestiller broderen Corfitz.

Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia V–VI, 1883–86 (reproudg. 1969–70). Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stæn-

dermodernes hist. i Kr. IVs tid, udg. Kr. Erslev II–III, 1887–90. Prins Chr. (V)s breve, udg. E. Marquard I, 1952. – E. C. Werlauff: Hist. efterretn. om det store kgl. bibl., 2. udg. 1844. E. Gigas: Grev Bernardino de Rebolledo, 1883. Danske mag. 6.r.11, 1914–16 44 50. Ellen Jørgensen sst. III, 1918–23 175–82. Hans H. Fussing i Nord. t. for bok- og biblioteksvæsen XXXI, Upps. 1944 168–70. Laur. Nielsen: Danske privatbibl. gennem tiderne I, 1946 127–32. Sv. Larsen: Studier over det fynske rådsaristokrati i det 17. årh. I–II, 1965. Povl Eller: Kgl. portrætmalere i Danm., 1971. H. D. Schepele: Museum Wormianum, 1971 165f. Jens Engberg: Dansk finanshist. i 1640erne, 1972.

Steffen Heiberg

Ulfeldt, Leo, rigsgreve, 1651–1716, kejserlig østrigsk generalfeltmarskal. * 22.3.1651 i Kbh., † 11.4.1716 i Wien, begr. sst. (St. Stefans k.). F: rigshofmester Corfitz *U. (1606–64) og *Leonora Christina (1621–98). ~ 28.6.1697 i Wien med grevinde Anna Maria Zinzendorf, * 25.4.1674 i Oldenburg, † 30.(31.)7.1736 i Bruxelles, d. af grev Rudolph S. (1636–77) og Eva Susanna Zinzendorf. – Bror til Christian *U.

De to første leveår var U. på Boller hos mormoderen Kirsten *Munk der 1653 sendte ham til forældrene i Stockholm. 1665 blev han immatrikuleret i Basel, gik 1669 over til katolicismen, fik 1673 af dronning Kristina af Sverige bestalling som kammerjunker og fik n.å. et kanonikat i Olmütz. Ca. 1680 trådte han i kejserlig tjeneste som løjtnant i et rytterregiment, blev 1682 kompagnichef, 1692 oberstløjtnant, var 1700 generalmajor og regimentschef, deltog 1702 i slaget ved Luzzara, 1703 ved Bormio, fulgte s.å. med kejser Carl til Spanien, blev 1704 feltmarskalløjtnant, 1706 generalfeltmarskal og guvernør i Barcelona, som han i kejserens nærværelse forsvarede med bravur, og blev generalkaptajn over hele Katalonien. 1708 måtte Barcelona overgive sig, og U. vendte tilbage til Østrig. 1714 var han „Hauptmann der Hartschiere“ (drabantgarden). – Med den danske regerings tilladelse besøgte han to gange, 1691 og 1693, sin mor på Maribo kloster, den første gang inkognito, og efter hendes død tog han sin ældste søster med fra Maribo. – Som enke var hans hustru overhofmesterinde hos den regerende ærkehertuginde Elisabeth i de østrigske nederlande (Belgien). – Kejserlig kammerherre 1704. Gehejmeråd.

Tycho de Hofman: Hist. efterretn. om velfortjente da. adelsmænd II, 1778 339. S. Birket Smith: Leonora Christina (Ulfeldt) på Maribo kloster, 1872. Feldzüge des Prinzen Eugen v. Savoyen I–IX, Wien 1876–83; regsterbind, 1892. – Papirer i Rigsark.

Rockstroh*

Ulfeldt, Margrethe, 1641–1703, legatstifter. * 17.6.1641 på Østergård, Harre hrd., † 1.5.1703 i Kbh., bisat i Holmens k.s. kapel. F: Knud *U. til

Svenstrup (1609–57) og Vibeke Podebusk (1608–45). ~ 23.6.1661 i Kbh. med generaladmiral løjtnant Niels *Juel, * 8.5.1629 i Kristiania, † 8.4.1697 i Kbh., s. af rigsråd Erik *J. (1591–1657) og Sophie Sehested (1594–1658).

U. boede i sin barndom og ungdom på Landskrona slot hvor hendes far var lensmand, indtil hun 1660 blev trolovet og 1661 gift med Niels Juel. Ægteparret boede i deres lange og lykkelige ægteskab, i hvilket der fødtes fire børn, først i Holmens admirals tjenestebolig i Store Kongensgade, på Valdemar slot og i vinterresidensen de lod opføre 1683–86 på Kongens Nytorv (Thotts palæ). Niels Juel havde i sin levetid anvendt renterne af 4 000 rdl. til velgørende formål, og denne kapital forøgede U. i sin enkestand til 8 000 rdl. Man ved intet om de forhandlinger hun i forvejen førte med fru Berte *Skeel, men 1698 købte de to damer i forening for 9 000 rdl. Sortebrødrøgård ved Roskilde med tilhørende gods på 231 tdr. htk. og oprettede her n.å. med kgl. stadfæstelse det første adelige jomfrukloster i Danmark til standsmæssig forsørgelse af ugifte adelsdøtre, hvilket med den gamle danske adels forringede vilkår og den nye tyske adels omfang i mange tilfælde udgjorde et betydeligt problem. Den stadig eksisterende stiftelse optager døtre af danske adelsmænd og af mænd i de tre øverste rangklasser. U. tog ivrigt del i klosterets indretning og administration og skænkede til det et maleri af slaget i Køge bugt, en sølvkande og en forgyldt kalk og disk. Hun fik det smukkeste eftermæle, idet det hedder om hende: „Hun var munter, overmåde tjenstvillig, tænkte fint og udtrykte sig behageligen. Hun kunne blive hastig vred i hussager og tog sig kun lidet i agt for dem, som gjorde sig umage for at udstudere hendes svagheder, men hendes vrede var straks forbi. Hun var godhjertet, gavmild og følsom mod ulykkelige“. □ Afbildet s.m. sin mor (?) på mal., måske udført af Wolfgang Heimbach, 1666 (Egeskov). Mal. 1758 af H. Borch formentlig efter forsvunden original af Le Coffre ca. 1695 (sst.). Samme type i brystbillede (Roskilde adelige jomfrukloster).

Progr. fun. univ. Hafn. over M. U., 1703. L. Bobé: Roskilde adelige jomfrukloster, 1899. Ingeborg Buhl: Portrætsaml. i Roskilde adelige jomfrukloster, 1961.

Hans H. Fussing*

Ulfeldt, Mogens, 1569–1616, rigsadmiral. * 22.4.1569 på Selsø, † 15.6.1616 i Kbh., begr. i Helligk. sst. F: rigsråd Jakob *U. († 1593) og Anne Jakobsdatter Flemming (1544–70). ~ 7.8.1597 i Roskilde med Anne Munk, der levede endnu efteråret 1648, d. af Christen *M. (ca. 1520–79) og

Ulfeldt, Mogens

Dorthe Gyldenstjerne (+ 1583). – Far til Corfitz *U. (+ 1644). Bror til Jakob *U. (1567–1630).

U. studerede 1582–86 i Wittenberg, Jena (1583) og Leipzig. Efter et kort ophold hjemme rejste han til Østrig, Ungarn og Italien. Her blev han 1587 immatrikuleret i Padova, året efter i Siena. Derpå tog han til Malta og deltog tappert i Johanniter-ordenens kampe mod tyrkerne. Hjemme igen blev han hofjunker 1590–94. Vellidt af den unge Christian IV fik han på Nordhavsfarten 1599 hvervet som vicekaptajn på dennes skib. Året efter opnåede han i forlening Kronborg der 1604 ombyttedes med Kristianopol og Sølvitsborg. Han helligede sig tidligt søvæsenet og blev 1602 admiral for en flådeafdeling til Narva, 1606 underadmiral på kongens engelske rejse. 1609–10 var han en dygtig chef for flådetogter til Østersøen hvor han fik den mod det danske dominium maris Baltici provokerende svenske flådepolitik og blokade af Riga til at bryde sammen. Marts 1610 udnævntes han til rigsråd og rigsadmiral for „sin troskab og vindskibelighed“. Og s.å. erhvervede han i stedet for det tidligere len Villands herred uden afgift.

U. yndede musikken, „når de store kartover går af“, og hørte ikke usandsynligt til de råder der februar 1611 skabte flertal i rigsrådet for en godkendelse af Christian IVs krigsbeslutning mod Sverige. Han fik sæde i det regeringsråd der blev dannet i kongens fravær, men snart efter stod han ud med flåden og opererede ved Kalmar og Gotland. Det lykkedes ham at spærre den svenske hovedflåde inde i Kalmarsund 20.7.1611, men næste nat undslap den i frisk medvind, og i sept. vendte U. tilbage til Kbh. Næste år var han heldigere. Trods hård sygdom blandt mandskabet fik hans orlogsfåde overvægten i Østersøen, og U. erobrede i juni Öland sammen med Gert *Rantzau. Om efteråret ledede han under Christian IVs kommando det store flådetogt mod Stockholm hvor det dog ikke lykkedes at tvinge den svenske flåde til kamp. Endnu 1612 ombyttede han Villands herred med det givtige Tranekær len som han besad, til en heftig sygdom pludselig rev ham bort. Da havde U. forretet „sit vigtige embede, så han vandt kongens nåde og var blevet kær for alle velsindede“ (univ. progr.). Til gengæld lå han sine senere år i splid med sin hustru. En „bedrift“ hun havde begået fik ham til med kongens samtykke at spærre hende inde på det 1593 arvede hovedsæde Selsø (Horns hrd.), foruden hvilket U. erhvervede Tvis kloster (Hammerum hrd.) og Krogsdal (Ulfborg hrd.) i Vestjylland samt en gård i Lovstræde i Kbh. Først 1628 fik hun helt sin bevægelsesfrihed igen. □ Et stik af Seb. Lehlins benævnt M. U. forestiller ikke U., men den 1646 døde M. Ul-

feldt.

Danske mag. I, 1745 114–18 (U.s tog i Østersøen). Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermodernes hist. i Kr. IVs tid, udg. Kr. Erslev I, 1883–85. Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia I, 1887–89 (reproudg. 1969) 330f. Kanceliets brevogbreve 1593–1632, 1910–32. – Progr. fun. univ. Hafn. over M. U., 1616. F. H. Jahn: Grundtræk til Chr. den fjerdes krigshist. I, 1820. Axel Larsen [Liljefalk]: Kalmarkrigen, 1889. H. D. Lind: Kong Kr. den fjerde og hans mænd på Bremerholm, 1889 (reproudg. 1974) 39–43. Bodeckers Chronik Livländischer und Rigaischer Ereignisse, udg. J. G. L. Napierky, Riga 1890. Sveriges krig 1611–32, udg. Generalstaben, bilagsbd. I, Sth. 1937. Sven Ulric Palme: Sverige och Danm. 1596–1611, Upps. 1942. Rigsråd, adel og administration, red. Knud J. V. Jespersen, 1980.

Leo Tandrup (Henry Bruun)

Ulfeldt, Niels Jakobsen, † 1395, biskop i Roskilde. † 18.1.1395, begr. i domkirken. F: Jakob Absalonsen til Veddinge (nævnt 1319 og 1337) og Kirstine.

U. tilhørte en især på Sjælland og Fyn udbredt slægt, men var vist født i Skåne. 1356 nævnes han som Valdemar Atterdags „clericus“ (sekretær), men 1364 kalder kongen ham i en supplik til paven sin „consiliarius“ (råd) og fremhæver det arbejde han har udført i rigets tjeneste med store udgifter til følge. U. nåede hurtigt frem blandt kirkens mænd. 1356 blev han kannik i Roskilde, 1360 domprovst i Lund, 1368 biskop i Roskilde, valgt af kapitlet, hvilket pavestolen kasserede for derefter at overlade U. embedet. Umiddelbart efter Valdemar Atterdags død skænkede dronning Margrete Roskilde bispestol borgen Nebbe. Samtidig pantsatte hun Sømme og Ramsø herreder samt kongens tre fjerdedele af Roskilde by, og gav Kbh. tilbage til bispnen. Som en af rigets bisper var U. til stede på stormandsmøderne og tog del i afgørelsen af vigtige statssager. Hans styrelse af Roskilde stift og især af bispestolens gods træder klart frem i håndskriftet Roskildebispens Jordebog som han lod skrive i 1370erne. Hans betydelige privatformue kom i høj grad kirkelige institutioner til gode. Sit arvegods i Villands hrd. skænkede han til Lund domkirkes bygningsfond, og til sin egen domkirke skænkede han rige gaver, således 3000 nobler til en evig daglig sungen messe med procession. Andre gaver muligjorde bygningen af Skt. Laurentii kapel hvor hans grav blev smykket med en fornem figurplade i messing. Kapellet er nedrevet og pladen forsvundet. Vor Frue kirke i Kbh. blev også betænkt med gaver, derimod er det mere tvivlsomt om hans gavmildhed også strakte sig til Skt. Peders kloster i Næstved. Indførelsen i mindebogen tyder på en forveksling med den

samtidigt levende Niels Jakobsen Lunge. □Afbildet på messingplade på graven, solgt som gammelt metal 1806. Efter denne tegn. af Elisabeth Frijs i 1730erne (Fr.borg) og af S. Abildgaard, 1765 (Nat.mus.), efter denne kemotypi af Magnus Petersen, 1854 og litografi af R. Hartnack.

Lunde domkapitels gavebøger, udg. C. Weeke, 1884–89 (fot. opr. 1973). Liber daticus Roskildensis, udg. Alfr. Otto, 1933 93f. Danske middelalderlige regnskaber 3.r.l, 1956 (Roskildekirkeens jordebøger og regnskaber). – L. Moltesen: De avignonske pavers forhold til Danm., 1896. J. O. Arhning: Roskilde domkapitels hist. I, 1937. Danm.s kirker. Kbh.s amt III–IV, 1951. Michael Linton: Drottning Margareta. Göteborg 1971 = Studia hist. Gothoburgensis XII.

Thelma Jexlev

Ulfeldt, Otte Andersen, † 1543, til Bjærsgård, N. Åsbo hrd., Skåne, hovedsmand. † sept. eller okt. 1543 i Lübeck. F: Anders Ebbesen U. til Oregård († tidligst 1507, ~ 2° med Ellen Tinhuus) og Helvig Smalsted († 1498). Ugift (?).

U. har rimeligvis en længere årrække tjent Søren *Norby på Gotland og i Finland. Han var 1524 dennes „fodermarsk“ (næstkommanderende) på Visborg og blev da svenskerne angreb øen sendt til Frederik I med tilbud om at overdrage denne landet, mod at Norby beholdt lenet hvilket også skete. N.å. var U. kommandant på Visborg, måtte udholde en hård belejring af lübeckerne og overgav først borgen da der var sluttet forlig med Søren Norby. Han må have deltaget i det søslag i aug. 1526 hvori Søren Norby blev overvundet. Man træffer ham nemlig senere i Rusland hvor han holdtes tilbage tillige med sin herre indtil denne 1528 ved kejserlig hjælp udfriedes. Fra Vilna (Vilnius) sendte Søren Norby sin „kjødelige ven og hovedsmand“ i forvejen til Christian II. Hans gods i Danmark og i hertugdømmerne var imidlertid blevet inddraget under kronen, men det lykkedes hans bror Hartvig at udvirke et lejde for ham på tre måneder for at han kunne søge udsoning med kong Frederik. Dette lykkedes også hvorpå Christian II i Lier 7.11.1529 udstedte et smigrende afskedspatent for ham. I kong Frederiks tjeneste var U. dec. 1531 rigsrådets sendebud til kongen angående toget mod Christian II der nu var landet i Norge, og han har ligeledes som hovedsmand deltaget i dette tog og medbeseglet overenskomsten og lejdebrevet af 7.7. i Oslo hvorved kong Christian bevægedes til at begive sig til Danmark; men da grevefejden udbrød sluttede U., ligesom så mange andre, sig til sin gamle herres parti. Efter at Christian IIIs tropper 1535 havde besat Fyn blev hans andel i hans og hans broders fynske pantegodser og slesvigske ejendomme atter

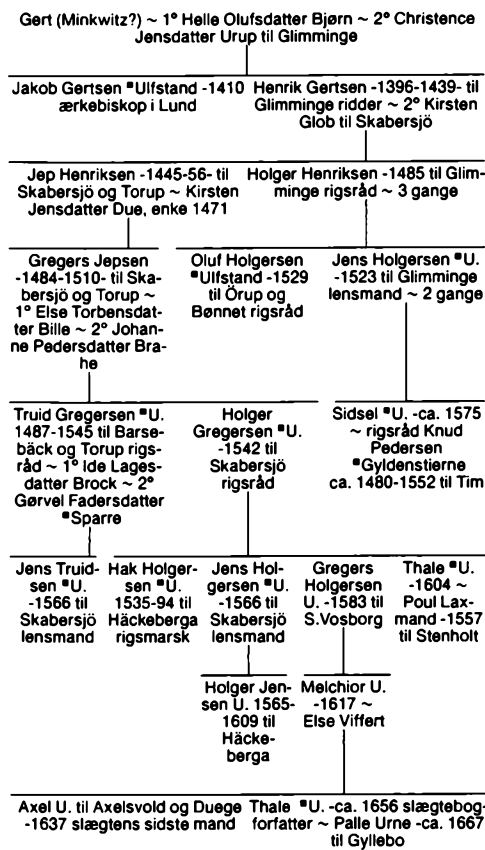
beslaglagt fordi han havde ført avindskjold mod riget. Selv var han i grev Christoffers tjeneste på Kbh.s slot, som det synes som grevens fodermarsk. Efter Kbh.s overgivelse fulgte han greven til Tyskland; her synes han i pfalzgrev Frederiks tjeneste at have bekæmpet Christian II's fjender.

Povl Bagge

Ulfhild, se Ulfhild.

Ulfstand

Adel, måske af tysk oprindelse, fortrinsvis udbredt i Skåne. De ældste dokumenterede led er ærkebiskop Jakob Gertsen *Ulfstand og hans bror ridder Henrik Gertsen. Blandt dennes efterslægt findes en lang række rigsråder i betydningsfulde embeder gennem hele 1500-tallet samt adskillige lærde damer. Mandslinjen uddøde 1637 med Axel U. til Axelvold og Duege.

En søster til ærkebisp Jakob Gertsen U. var ~ rigsråd Peder Nielsen *Gyldenstjerne til Ågård. Af Jens Holgersen *U. til Glimminges

Ulfstand

mange børn var datteren Lisbet ~ rigsråd Claus *Bille (–1558). Af Truid Gregersen *U.s døtre var Sidsel U. ~ rigsråd Bjørn Andersen *Bjørn til Stenalt (1532–83) og Ide U. til Trudsholm ~ Falk Gøye til Skærso (–1552).

Danm.s adels årbog XIII, 1896 428–39 (med senere tilføjelser). Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, 1968. Curt Wallin: Jens Holgersen Ulfstand, Ullstorp 1979.

Thelma Jexlev

Ulfstand, Hak Holgersen, 1535–94, til Hækkeberga, rigsmarsk. * 7.10.1535 på Hækkeberga, † 10.11.1594 i Kbh., begr i Genarp k. F: Holger Gregersen *U. († 1542) og Helle Hak († senest 1550). ~ 1° 12.10.1572 med Pernille Gøye, * 1550 på Krenkerup, † 29.8.1589 på Kalundborg slot, d. af Albrecht G. († 1558) og Anne Ottesdatter Rosenkrantz. ~ 2° 22.11.1590 på Hækkeberga med Anne Parsberg, * 1549, † 5.8.1592 på Hækkeberga (~ 1° 1574 med Hans *Skovgaard, ca. 1526–80), d. af Verner *P. (1511–67) og Anne Holck († 1591). – Bror til Jens Holgersen *U. († 1566) og Thale *U. († 1604).

U. gik fra 1542 nogle år i skole i Herrisvad kloster, men fik derefter en militær uddannelse. Først satte moderen ham i huset hos Eske *Bille hvor han oplærtes i „rytteri“. Ca. 1548 antoges han efter Christian IIIs anbefaling som page hos kurfyrst Moritz af Sachsen som han fulgte på flere krigstog, og som gjorde ham væragtig. 1554–62 tjente han som hofsinde hos Frederik II før og efter dennes tronbestigelse og deltog 1559 i toget mod Ditmarsken. 1562 fik han Isolte len og Ås kloster i Halland i pant, 1565–66 havde han Gisselfeld, 1566–67 Lundegård. Samtidig lagde syvårskrigen stærkt beslag på ham. I begyndelsen af den var han knyttet til kongens person og kaldes endnu i foråret 1564 hofsinde; under kampene foran Halmstad 1563 fik han et grimt sår i underansigtet hvad han havde men af lige til sin død. N.å. var han dog så vidt helbredt at han kunne overtage kommandoen over den skånske adelsfane, og som ritmester for den gjorde han det meste af krigen med. Det var ingen stor afdeling, men han førte den med bravour, bl.a. i slaget ved Axtorna; særlig udmærkede han sig på Daniel *Rantzaus tog til Östergötland 1567–68 da han ved en enkelt lejlighed – i Holaveden – synes at have reddet hæren fra fuldstændig overrumpling. En noget roligere tilværelse fik han i krigens sidste år da han 1569 som lensmand overtog kommandoen på det nylig generobrede Varberg slot. Samtidig med Varberg fik han det lille Lyngby len i Bara hrd. frit for livstid; derimod afstod han Ås kloster 1571, Isolte 1575. Af hovedlen havde han Varberg til

1572, Odensegård 1572–75, Lykå 1575–78, Ålholm 1577–78, Kalundborg 1588–91 og til sidst Malmøhus fra 1591 til sin død. Af Vesterstad i Fers hrd. erhvervede han 1577 halvdelen ved mageskifte (mod Skaftelev på Sjælland) og fik 1587 resten i livsvarig forlening. Fra 1592 havde han Skt. Peders kloster i Lund på afgift.

1570erne igennem virkede U. næsten udelukkende som lensmand og synes at have gjort det godt – bortset fra hyppige og ret store restancer; en enkelt eftergavps ham for hans „tro tjeneste i den sidste fejde“. At han 1581 sammen med tolv andre adelsmænd fik sæde i rigsrådet medførte heller ikke nogen større forandring så længe Frederik II var i live. 1583 skulle han have været marskal på en udenlandsrejse som kongen havde planlagt, men atter opgav. N.å. sendtes han i forening med Peder *Munk til Ösel i et vanskeligt hverv som de udførte til kongens fulde tilfredshed. I øvrigt var han i 80erne beskæftiget med byggearbejder på Ålholm hvis svære firkantede tårne han har rejst, og hvor han 1585 modtog kongens og kanslerens besøg. Under formynderregeringen trådte U. stærkere i forgrunden. På prinsesse *Elisabeths brudetog til Braunschweig 1590 ledsagede han som hofmester enkedronning Sophie; og skønt det allerede på rejsen kom til uenighed mellem dem valgte rigsrådet ham straks efter hjemkomsten til Christoffer *Valkenborfs afløser som regeringsråd og til Christian IVs hofmester. Valget skete mod enkedronningens ønske, og meningen med det synes ligefrem at have været at modvirke hendes indflydelse på sønnen; hendes opfattelse af U. prægedes derfor også af både mistro og ringeagt. Nogen større indflydelse på den unge konges udvikling tør man i øvrigt næppe tilskrive ham, bl.a. fordi han temmelig ofte forsøgte hvervet for sine andre offentlige eller private forretninger. Allerede på herredagen i sommeren 1593 opgav han både dette embede og sit sæde i regeringsrådet og udnævntes i stedet til rigsmarsk. Også i denne egenskab virkede han kun kort tid og så vidt man kan se uden at sætte sig dybere spor.

Enkedronning Sophie frakender i sine breve til faderen U. alle forudsætninger for at lede en fyrstes opdragelse. Men hun er intet uvildigt vidne, og selv om hans ensidigt militære opdragelse og ungdomsårenes feltliv ikke kan have levnet ham megen lejlighed til boglig syssel vidner dog andre træk om en ikke helt ringe dannelse. Bl.a. skal han på Hækkeberga ikke blot have skabt et smukt haveanlæg i renæssancestil, men også anlagt en værdifuld skulptursamling; sikkert er det i hvert fald at både tårnene på Ålholm og hans sognekirke i Genarp, opført 1590, den dag i dag taler til ære såvel for hans arkitektoniske sans

som for hans evne til at følge med sin tids smag. Den tapre kavaleriofficer synes tillige at have været en alsidigt udrustet mand hvem man med held kunne betro højst forskellige opgaver – men uden tilstrækkelig ærgerrighed og energi til at blive ledende statsmand. □Mal. fra 1700-tallet efter ubekendt forlæg (Gavnø). Portræt (Häckeberga). Fremstillingen på stik fra Fr. IIs ligfærd har ikke portrætligthed.

Kancelliets brevøger 1561–96, 1893–1910. – Peder Jensen Winstруп: Ligprædiken over H. H. U., 1595. Troels-Lund: Hist. fortæll. III, 1911 5. bog 73 76f 96 107 119–28 137 161 164; 6. bog 92. Grethe Ilsoe i Rigsråd, adel og administration, red. Knud J. V. Jespersen, 1980. Frede P. Jensen: Danm.s konflikt med Sverige 1563–70, 1982.

Henry Bruun*

Ulfstand, Holger Gregersen til Skabersjö og Häckeberga, † 1542, rigsråd. † 16.12.1542 i Kbh., begr. i Lunds domk. F: Gregers Jepsen til Torup og Skabersjö (nævnt 1487 og 1510, ~ 2° med Johanne Brahe) og Else Bille. ~ 1° 29.9.1520 (?) med Anne Podebusk, † senest 14.9.1521 på Varberg, d. af rigsråd Predbjørn *P. (ca.1460–1541) og Vibeke Rosenkrantz († 1506). ~ 2° 1522 med Helle Hak, † senest jan.1550, d. af rigsråd Niels *H. til Häckeberga († 1508) og Tale Brostrup († tidligst 1503). – Far til Hak Holgersen *U., Jens Holgersen *U. († 1566) og Thale *U. († 1604). – Bror til Truid Gregersen *U.

U. siges at være yngre end sin bror Truid der skal være født 1487; men aldersordenen mellem disse to brødre er vistnok tvivlsom. I hvert fald må han være født 1480–90. Han nævnes allerede 1513 som besidder af Torup der dog senere gik over til broderen mens Skabersjö tilfaldt U. 1516 omtales han som kgl. hofsinde og 1518–19 foretog han i forening med Johan *Oxe til Nielstrup en pilgrimsrejse over Tyskland og Venezia til det hellige land. U. synes også lige til sin død, eller i hvert fald til 1536, at have holdt fast ved den katolske tro. Efter hjemkomsten forlemedes han, der allerede da var ridder 1520, med Varberg som han beholdt til 1522, og med Laholm som han beholdt til sin død. Da der til hvert af disse slotte lå fire herreder indtog U. således en betydelig stilling i denne del af landet. Ved sit andet ægteskab kom han i besiddelse af Häckeberga, ligesom han fik del i slægtens adgang til de store bøder hans svigerfars drabsmand Anders *Bille (1477–1555) først i året 1534 fik afbetalt. Efter Christian IIs flugt hyldede U. ligesom den øvrige skånske adel Frederik I, blev optaget i rigsrådet og var en af hovedførerne under Malmøs belejring 1523. N.å. blev han med Aage Brahe sendt til Sverige for at bevæge Gustav Vasa til et

rigsmøde med udjævnelse af de mange tvistpunkter mellem rigerne. Da dette møde endelig i aug. 1524 kom i stand i Malmø var U. en af de rigsråder der fra dansk side stillede sig gidsler til sikkerhed for kong Gustav. Efter Landskronas overgivelse var U. en af de rigsråder der blev sendt til Gotland med Søren *Norby for at bevæge besætningen på Visborg til at overgive borgen til Frederik I. Også i de følgende år blev han anvendt som udsending til kong Gustav og deltog i de store rigsmøder i Ny Lödöse (1528) og Varberg (1530).

Som lensmand på Laholm var U. også blevet forlenet med Halmstad by og herred. Da reformationen kom til Halmstad tog han og hustruen sig så godt de kunne af de betrængte gråbrødre, men kunne ikke hindre at disse i maj 1531 blev udjaget. „Dette lutheri spreder sig ganske såre her i riget; Gud råde det vel, hvad ende det vil tage“, skriver han og hans bror Truid i disse dage til deres fætter Eske *Bille († 1552). S.å. var U. en af de råder der blev beskikkede til at sørge for lov og ret i Skåne bispedømme, og denne stilling indtog han også efter Frederik Is død og da grevefejden udbrød. Under denne måtte han ligesom den øvrige skånske adel i begyndelsen slutte sig til grev *Christoffer og var en af hovedførerne for den skånske adel; men da svenskerne nærmede sig for at bekæmpe lübeckerne og grev Christoffer gik han med den øvrige adel over til dem og deltog i slaget ved Helsingborg (jan. 1535) og senere i belejringen af Landskrona og Malmø. Efter Malmøs overgivelse deltog han i maj-juni 1536 atter tillige med Axel Urup i en sendelse til kong Gustav i Stockholm. S.å. blev han en af de råder til hvem landets styrelse overdroges som kgl. statholdere og hovedsmænd, og brugtes i de følgende år gentagne gange til forhandlinger med Sverige, deltog bl.a. i mødet i Brömsebro 1541 der førte til den endelige fred mellem rigerne. □Mal. (Häckeberga, Skåne).

Kirkehist. saml. 5.r.I, 1901–03 484–92 (U.s og Johan Oxes pilgrimsrejse). Hardsyssels årbog V, 1911 158–60 (brev).

Povl Bagge

Ulfstand, Jakob Gertsen, † 1410, ærkebiskop. † 18.4.1410 i Lund, begr. i domkirken sst. F: Gert Minkwitz (?) og Helle Olufsdatter Bjørn.

U. havde i sit segl det våben som slægten U. førte, og bjørnelabben der var slægten Bjørns mærke. Mens der er uvished med hensyn til hans forældre er det sikkert at U. var bror til ridder Henrik Gertsen. 1385 blev han immatrikuleret i det juridiske fakultet i Prag. På det tidspunkt var han kannik i Roskilde, 1387 nævnes han som dronning Margretes sekretær, 1391 som ærke-

Ulfstand, Jakob Gertsen

degn i Lund; 1392 blev han ærkebiskop. Dronning Margrete har næppe været uden indflydelse på hans karriere. I kraft af sit embede virkede han i rigets styrelse, og sammen med ærkebispens af Uppsala kronede han 1397 i Kalmar Erik af Pommern til de tre nordiske rigers konge. I ærkebispegården i Lund fejredes 26.10.1406 kong Eriks bryllup med Philippa, derefter kronede ærkebiskoppen den unge dronning i domkirken og til kirkefesten knyttedes talrige ridderudnævnelser. En kejserlig delegation var også til stede for at fuldbyrde Eriks søster *Catharinas trolovelse med kejserens søn Johann af Pfalz. Disse festligheder var højdepunktet i U.s virke som ærkebiskop. Fra hans sidste år vides kun at han deltog i forhandlingerne i Kalmar med den tyske orden som mod betaling afgav styret af Gotland. – U. stiftede et alter for Skt. Knud, konge og martyr, i Lunds domkirke. Hans omfattende testamente af 17.4.1410 er endnu bevaret.

Matrikler over nord. studerende ved fremmede universiteter, udg. Ludv. Daae, Kria. 1885 6. Henry Petersen: Danske gejstlige sigiller, 1886 23. Testamenter fra Danm.s middelalder indtil 1450, udg. Kr. Erslev, 1901. Acta pontificum Danica II, udg. Alfr. Krarup og Johs. Lindbæk, 1907. – J. O. Arhning: Roskilde domkapitels hist. I, 1937. G. Carlsson i Lunds domkyrks hist., udg. Ernst Newman I, Sth. 1946 492–95.

Thelma Jexlev (Ellen Jørgensen)

Ulfstand, Jens Holgersen, –1484–1523, lensmand. † 6.2.1523 på Højby, begr. i Vallby k. F: rigsråd Holger Henriksen U. til Glimminge († 1485, ~1° med Sidsel Pedersdatter Flemming, ~2° med Ellen Saxtrup Axelsdatter) og Birgitte Jensdatter Rosensparre. ~1° med Holmgerd Brahe, † 19.11.1495 på Visborg, d. af rigsråd Axel B. († 1487) og Maren Tygesdatter Lunge († tidligst 1520). ~2° 29.7.1498 på Visborg med Margrethe Trolle, * 21.5.1475 på Ed, † 1522 på Glimminge, d. af svensk rigsråd Arvid T. († 1505, ~1° med Christine Johansdotter Gädda, ~3° 1488 med Birgitte Turesdotter Bielke) og Beate Iversdatter Thott († 1487, ~1° med Truid Pedersen Galen). – Far til Sidsel *U. Halvbror til Oluf Holgersen *U.

U. havde 1486 Lindholm i forlening, 1487–1509 Gotland, fra 1510 Villands hrd. (i pant 1520) og formodentlig fra omtrent samme tid Sølvitsborg (til 1519). På Gotland kom han i konflikt med befolkningen der klagede over hans mange nye pålæg, og fire rigsråder blev, vistnok 1492, sendt derover for at stifte fred. Senest 1498 blev han rigsråd. Under kong Hans' Sverigestog 1497 var han befalingsmand til søs, og efter 1501 hærgede han jævnligt de svenske skibe og udsatte med sine skibe det belejrede Kalmar. 1511 blev han anfører for den nu stærkt forøgede danske flåde

med Engelen som admiralskib. Efter at han i forsommeren s.å. havde foretaget et hærgningstog mod den nordtyske kyst og Øland mødte han 9.8. den lybske flåde under Bornholm i et søslag som endte uden afgørelse. Lübeckerne bemægtigede sig kort efter en hollandsk handelsflåde og vendte derefter tilbage til Trave. U., der havde fået forstærkning af fire hollandske orlogsskibe, forfulgte dem, men måtte efter en kamp, i hvilken Engelen blev hårdt medtaget, standse forfølgelsen. U. arvede efter sin far Glimminge (Järrestad hrd.) og købte 1509–15 Ljungbygård (Villads hrd.). På Glimminge lod han ved Adam van *Düren bygge det endnu bevarede stenhus, et af de mærkeligste monumenter fra dansk senmiddelalder. □ Relief af Adam van Düren (Glimmingehus). Relief på ligsten (Vallby k., Skåne), efter denne træsnit samt litografi af M. Körner, 1850. Fremstillet på mal. af P. Raadsig, 1845 (St.mus.).

Lyder van Fredens kämnärsräkenskaper för Malmö, udg. Leif Ljungberg, Malmö 1960. – C. G. Brunius i Hist. t. V, 1844 565–610. C. F. Allen: De tre nord. rigers hist. I, 1864. Gunnar Olsson i Scandia XX, Sth. 1950 38–87. Chr. Axel Jensen: Danske adelige gravsten I–II, 1951. Henry Bruun: Poul Laxmand og Birger Gunneren, 1959 (reproudg. 1975). G. Ilsoe i Middelalderstudier tilegnede Aksel E. Christensen, 1966. Slott och herresäten i Sverige, red. Sven T. Kjellberg, Skåne III, Malmö 1966. Ingvar Andersson: Skånes hist. II, Sth. 1974. Curt Wallin: J. H. U., Ullstorp 1979.

Povl Bagge

Ulfstand, Jens Holgersen, til Skabersjö, † 1566, lensmand. † sept. 1566 på Bohus. F: Holger Gregersen *U. († 1542) og Helle Hak († senest 1550). ~ Lisbeth Gyldenstjerne, † sept. 1566 på Bohus, d. af rigsråd Knud Pedersen *G. (1480–1552) og Sidsel *Ulfstand († ca. 1575). – Bror til Hak Holgersen *U. og Thale *U. († 1604).

U. mistede allerede som barn sin far fra hvem han sammen med søstrene Thale og Else (~ med rigsråd Tage *Thott) arvede Skabersjö ved Malmö. 1554 blev han hofsinde og hørte 1554–58 til den med ham vistnok jævnaldrende tronfølger Frederiks hofstat på Malmøhus. Efter Frederik II's tronbestigelse blev han 1561 skænk og forlenedes med Vor Frue kloster i Oslo som han beholdt til 1564 skønt han allerede 1562 havde måttet opgive sin hofstilling for at afløse sin svoger Tage Thott som lensmand på den vigtige grænsefæstning Bohus. At man på dette kritiske tidspunkt da krigen mod Sverige stod for døren valgte en så ung mand – U. var da næppe 30 år – kan nok overraske; men han viste sig tiliden værdig. Forholdene på Bohus var vanskelige. Lenets bønder var ikke til at stole på, og der var kun lidt mandskab og skyts på slottet. Kun

få måneder efter krigens udbrud 1563 lejrede en svensk hær sig omkring Bohus, men vinteren tvang den snart til at fortrække. Efter en kort pause stod allerede 1.2.1564 en ny hær for slottet; belejringen, der var lidet effektiv, blev dog snart hævet; men svenskerne blev truende liggende i nærheden. I maj bad U. kongen om forstærkning da sygdom hærgede besætningen med stor dødelighed; han fik også nogen undsætning, men ikke tilstrækkeligt til på virkningsfuld måde at kunne efterkomme regeringens ordre om sammen med lensmanden på Akershus Christen *Munk at gøre indfald i Sverige.

Sidst på sommeren var svenskerne atter herrer i egnen omkring Bohus. I febr. 1565 begyndte de en tredje belejring af slottet med bedre materiel end før hvormed de straks iværksatte en heftig beskydning flere dage igennem med den virkning at de fik skudt hul på muren og beskadiget tårnene; men to påfølgende stormangreb faldt så uheldigt ud at svenskerne en tid synes at have hævet belejringen. Kong Erik XIV blev så vred derover at han straks afskedigede anføreren. Også denne gang kom svenskerne igen; i april stod de med en imponerende styrke uden for slottets mure (ni faner ryttere og fjorten fænniker knægte, vistnok i alt ca. 9000 mand). Da de heller ikke nu kunne opnå nogen fordel blev også deres nye øverstkommanderende fjernet af den opbragte konge. Belejringen varede dog til langt hen på sommeren. Bagefter var der stor mangel på folk, ammunition og proviant på Bohus; men trods sine gentagne henvendelser til regeringen fik U. kun utilstrækkelige tilførsler (af folk kun øvede danske knægte). Endnu midt i jan. 1566 skrev han at de danske knægte var næsten nøgne, og klæde var ikke til at få for penge, han måtte befrygte at knægtene snart løb deres vej da deres sold var alt for ringe. Selv om forholdene var bedre blandt de højere lønnede tyske knægte skulle U. kun synes dårligt rustet til at tage imod den femte belejring som nu forestod. Den svenske hær, der talte færre ryttere end sidst, men til gengæld var bedre forsynet med skyts, åbnede ilden 23.3. med 90 skud hvorefter den forgæves opfordrede U. til overgivelse. Derefter fortsatte skydningen dag og nat i tre døgn. Muren blev gennemhullet så besætningen intetsteds vidste sig sikker, og det lykkedes at bryde hul i Røde tårn (Fars hat). Efter tre forgæves stormløb fik svenskerne ved et fjerde tårnet i deres magt (26.3.); alt syntes nu tabt; thi derfra kunne fjenden bestryge hele borggården; men fra kælderen, hvortil der åbenbart ikke var adgang fra de øvre rum, sprængte U.s folk hele tårnet i luften med en anselig svensk styrke. Næste morgen stormede svenskerne igen, nu med stormstiger;

de kom også op på muren; men da de skød stigerne ned i borggården, lykkedes det besætningen, som ifølge Peder Hansen *Resens kronike var svundet ind til 150 mand, at trække dem bort så svenskerne måtte springe ned på murens udvendige side. Herefter tabte de foreløbig lysten til at binde an med U. og hans mænd. Da U. endelig fik forstærkning hjemmefra, opgav svenskerne belejringen (før 12.5.). Efter en undersøgelse af slottets tilstand udtalte en af undsætningsstyrkens førere i en beretning til kongen sin forundring over at det i det hele taget havde været muligt at holde det. I et brev af 8.5. takkede kongen i de varmeste ord U. for hans mandige færd. Over hele riget forordnedes der takkedigtjenester i anledning af Bohus' befrielse. 15.6. gav kongen U. sit gamle len Vor Frue kloster i Oslo tilbage kvit og frit, og 28.s.m. udstedte han et skøde for ham på byen Törring (i nærheden i Skabersjö) som han havde haft i pant siden 1564. Allerede i sept. 1566 blev først hans hustru og få dage derefter U. selv bortrevet af en epidemi der hærgede Bohus; men kongen følte sig æreforpligtet til personlig at drage omsorg for deres eneste barns, en spæd søns, opdragelse og uddannelse.

Monumenta hist. Danicæ, udg. H. F. Rordam 2.r.I, 1884 748–54. Kancelliets brevbøger 1561–70, 1893–96. – Emil Madsen i Vort forsvar, 1888 nr. 202–05. Poul Colting: Studier i Danm.s politiske hist., 1939.

Poul Colding*

Ulfstand, Jens Truidsen, † 1566, lensmand. † 29.7.1566 under Gotland, begr. i Vor Frue k. i Visby. F: rigsråd Truid Gregersen *U. (1487–1545) og Ide Brock († ca. 1531). ~ 13.2.1564 med Lisbeth Bille, * 25.3.1540 på Bohus, † 1613, d. af rigsråd Claus *B. (1490–1558) og Lisbet Ulfstand († 1540).

U. og hans ældre bror Gregers var 1534 blandt de adelige skolebørn som borgerne i Malmø holdt fangne i ni uger der i byen. 1548 deltog han som hofsinde i prinsesse *Annas brudtog til Sachsen. Som hofsinde nævnes han endnu 1550; n.å. var han kongens fodermarsk og steg 1552 til hofmarskal. Som løn for sin høftjeneste oppebar han indtægterne af Dragsmark kloster i Bohus len (1549–52) og derpå Saltø ved Næstved (fra 1552, livsbrev 1557). 1559 deltog han som ritmester og anfører for hoffanen i Ditmarskerkrigen og blev hårdt såret i kampen ved Heide. Ved Frederik IIs kroning s.å. var han en af de adelsmænd der frabad sig ridderslaget. I slutningen af 1560 måtte han som hofmarskal vige for kongens yndling Friederich v. *Dohna, men bevarede også i de nærmest følgende år sin tilknytning til konge og hof. 1562 var han medlem af et ge-

Ulfstand, Jens Truidsen

sandskab til Rusland der i det væsentlige opnåede zarens anerkendelse af de danske aspirationer i Livland. Ved syvårskrigen udbrud (1563) blev han mønsterkommissær i Skåne. I marts n.å. betroede man ham den vigtige post som lensmand på Kbh.s slot, rigtignok underordnet statholderen Mogens *Gyldenstjerne. Herfra blev U., der ellers ikke ville have gjort tjeneste til søs, 1566 udkommanderet som underadmiral i flåden. Han var straks uheldig i starten idet hans skib løb på grund ved Stevns hvad der opholdt flåden. 29.7. fandt han døden i bølgerne da det meste af flåden gik under i storm under Gotland. – U. skrev sig til Vemmetofte hvoraf han dog kun ejede en søsterlod efter morfaderen Lauge *Brock, mens hans fætter Lauge Brock havde en broderlod. Som godsejer var U. udviklet i talrige retsstridigheder. Med Brockerne trættes han og hans brødre om Gl. Estrups skove. Af mere uinteressert art var antagelig den række processer han som formynder for jomfruene Birgitte og Ermegaard Bille førte med rigsråd Hans *Barnekow og navnlig senere med dennes enke, Mette Oxø, om afgrænsningen af deres og jomfruernes rettigheder på Egede af hvilken gård Barnekow havde købt halvdelen af jomfruernes brødre.

Udv. af gamle da. domme, udg. J. L. A. Kolderup-Rosenvinge II, 1844 288f; III, 1845 104f. Monumenta hist. Danica, udg. H. F. Rørdam II, 1875 353–58. Kancelliets brevøger 1551–70, 1885–96. – Bille-ættens hist. I, ved W. Møllerup, 1893 731. Poul Colding: Studier i Danm.s politiske hist., 1939. – Utrykte domme i herredagsdombog nr. 6 fol. 195 385f; nr. 8 fol. 55 65ff 72 (Rigsark.).

Poul Colding*

Ulfstand, Oluf Holgersen, † 1529, rigsråd. † 23.5.1529, begr. i Horbelev k. F: rigsråd Holger Henriksen U. til Glimminge († 1485, ~2° med Ellen Saxtrup Axelsdatter, ~3° med Birgitte Jensdatter Rosensparre) og Sidsel Pedersdatter Flemming. ~ senest 1488 med Anne Johansdatter Fikkese, † før 30.10.1528, d. af Johan F. († tidligst 1501) og Margrethe Andersdatter Grubendal († tidligst 1505). – Halvbror til Jens Holgersen *U. († 1523).

Allerede 1483 nævnes U. som lensmand på Nykøbing som han beholdt indtil 1517. Her måtte han ofte være vært for kongens gæster, fremmede hertuger og sendebude som var på vej sydfra til hovedstaden. Desuden havde han forskellige mindre len på Lolland og Falster, således bl.a. birkerne Nybølle og Urne (i hvert fald fra 1503), Karleby og Grimmelstrup ligesom han også en tid havde Nakskov i værge. 1510 overtog han det nye slot Engelsborg som han beholdt til 1514. Politisk spillede han ingen større rolle, han blev

ridder omkring 1515 og kom først ind i rigsrådet 1523 da han var en gammel mand. Men i kraft af sine forleneringer og sin udstrakte virksomhed som godsadministrator (han ejede selv gården Bønnet) havde han en betydelig position på Lolland og Falster. Han var en hensynsløs og stridbar herre der førte mange processer; hårdt tordnede han sammen med øernes gejstlige øvrighed, biskop Jens *Andersen Beldenak i Odense. 1511 anklagede denne U. for kongen og rigsrådet, og 1514 lyste han ham i band fordi han havde givet sine svende ordre til at myrde en af biskoppens mænd. Men 9.7.s.å. fik U. af paven absolution for forskellige drab, udført i kongens tjeneste, samt plenarafflad en gang i livet og i dødsøjeblikket. Senere havde han den triumf at kunne føre biskoppen som fange til Engelsborg. □ Relief på ligsten 1572 (Horbelev k.).

Kong Fr. Is da. registranter, udg. Kr. Erslev og W. Møllerup, 1879. Acta pontificum Danica VI, udg. Alfr. Krarup og Johs. Lindbæk, 1915 81f. – C. Paludan-Müller: Jens Andersen Beldenak, 1836 (2. opl. 1837) 21–25. Holger Hjelholt: Falsters hist. I, 1934 25f 38–42 44.

Johan Hvidtfeldt*

Ulfstand, Sidsel, † ca. 1575, godsejer. † ca. 1575. F: rigsråd Jens Holgersen *U. til Glimminge († 1523) og Margrethe Trolle (1475–1522). ~ rigsråd Knud Pedersen *Gyldenstjerne til Tim, * ca. 1480, † 20.6.1552 på Kalundborg, s. af Peder Nielsen (G.) til Tim († 1492) og Regitze Bille. – Mor til Axel *Gyldenstjerne og Peder *Gyldenstjerne.

20.6.1552 blev U. enke med syv børn der dog alle var ude over den første barndom. Man skulle tro at hun nu havde nok at gøre med at passe sine børns opdragelse og driften af sine store gårde: Ljungby i Skåne, Tim i Nørrejylland og senere også Bønnet på Falster som hun arvede fra sine barnløse brødre Arvid († 1539) og Gert († 1560). Alligevel beholdt hun et af sin mands len, Villands hrd. (i det nordøstlige Skåne) som hun fik livsbrev på 1554. Derudover fik hun endda tid til at færdes ved hove. 1559 var hun blandt de fruer der fik brev om at „drage“ den store og den lille sal på Kbh.s slot, og fra 1565 har vi fra Frederik II's kammerjunker Eggert Ulfeldt nogle breve der viser at hun syede den kgl. ungarls skjorter og førte tilsyn med hans mere intime garderobe. – Materiale i hendes og mandens velbevarede arkiv giver indtryk af U. som en dygtig godsejer med megen økonomisk sans. Under syvårskrigen erhvervede hun ved lån til kronen i Ramsø og Tune herreder noget pantedogs som kongen dog atter indløste 1574. Efterhånden som sønnerne blev voksne måtte hun udlægge dem en del af sine besiddelser. Hun bo-

ede mest på Ljungby, men opholdt sig også jævnlig på Bønnet hvor hun opnåede kaldsret til sognekirken i Horbelev (1565). Hun holdt med strenghed sine præster til et sømmeligt levned; en af dem, Hr. Jakob – formodentlig præsten i Ljungby – der heller ikke synes at have været nogen forfulgt uskyldighed, måtte ty til lensmanden for gennem ham at bede U. om godt vejr. Stærkest vidner det dog om hendes kraftige personlighed at hun holdt ud i det udsatte grænseherred under krigen da hun år efter år skulle skaffe tilførsler frem til hæren, udskrive bønder til krigstjeneste, inddrive skatter, sørge for reparationer af veje, broer og fæstningsværker osv. midt i en udpint og opsætsig befolkning. □Relief på ægtefællens ligsten (Kalundborg k.).

Monumenta hist. Danicæ, udg. H. F. Rørdam II, 1875 204 206f. Kancelliets brevbøger 1551–75, 1885–98. Danske adelige brevkister, udg. A. Thiset, 1897 47–83 (breve). – Danm.s adels årbog XLIII, 1926 II 17. Thissets saml. i Rigsark. (under Knud Pedersen Gyldenstjerne).

Poul Colding*

Ulfstand, Thale, † 1604, godsejer. † 1604 på Bosjö kloster, begr. 29.10.1604 i Genarp k. F: Holger Gregersen *U. († 1542) og Helle Hak († senest 1550). ~ 1552 med Poul Laxmand til Stenholt, † ca. 1.3.1557 på Stenholt, s. af Peder L. til Voldby († før 20.10.1532) og Beate Pors († tidligst 1547). – Søster til Hak Holgersen *U. og Jens Holgersen *U. († 1566).

Da den unge U. blev enke var samtiden i den grad overbevist om at hun ville finde en ny forsørger for sig og sine tre små børn at den ungdommelige kong Frederik II – vel under de forhandlinger der førte til at hun ombyttede sine børns fædrenegård med Bosjö kloster med en del af det derunder hørende gods (1560) – indgik et væddemål med hende på 1000 daler om at hun inden seks år var gift igen. Kongen tabte; thi U. forblev i enkestand hele sit liv. Hun hørte heller ikke til den slags kvinder der behøvede en forsørger. Hendes ønske om at hævde sine børns ret til deres oldefar kong Hans' rigshofmester Poul *Laxmands beslaglagte gods førte hende ud i en række processer der ikke bragte hende megen vinding, men derimod måtte forudsætte en ikke ringe energi og kamplyst. Betegnende nok trættes hun også (1562) med Steen *Rosensparre der var forlenet med den del af Bosjö klostrets gods som kronen endnu besad. Hendes stridslyst er uden tvivl blevet stimuleret af en god portion pengekræver; 1568 stævnedes hun for det kgl. retterting fordi hun havde sat antallet af sine skattefri ugedagstjenere for højt, og henimod århundredskiftet undså hun sig ikke for i

årevis at forholde fattige peblinge i Ringsted en dem tilkommende rente. På hendes ældre dage blev det hende også beskåret at opnå stor rigdom. 1574 skænkede fru Gørvel Gyldenstjerne, en kusine til hendes mand, hendes børn Høgestedgård (Högesta) i Skåne. Da alle børnene døde før hun, arvede hun siden selv både denne ejendom og Bosjö kloster, og efter sin barnløse bror Haks død (1594) fik hun sin mødrenegård Hikkebjerg (Häckeberga) som hun siden overlod til en nevø for selv at komme i besiddelse af sin fædrenegård Skabersø (Skabersjö). Indtægterne af godserne supplerede U. med udbyttet af nogle mindre skånske len (under syvårskrigen, sammen med en søster – Rørum, i pant 1567 –, 1585–1604 Helnekirke kloster, 1595 og vist kun et par år fremefter Hesselbjerg). Til gengæld krævedes hendes nærværelse jævnlig ved hove, dels som gæst – således blev hun endnu 1603 forskrevet til dronningens barsel – dels som „dragefrue“. Den unge Christian IV hædrede hende 1601 ved et besøg på Skabersjö. □Mal. (forhen Bosjö kloster). Afbildet på epitafiemal. (sst.). Mal. (Gavnø).

Udv. af gamle da. domme, udg. J. L. A. Kolderup-Rosenvinge II, 1844 272–80; III, 1845 153–56. Kancelliets brevbøger 1556–1608, 1887–1915. – A. Thiset i Pers. hist. t. II, 1881 65–68.

Poul Colding*

Ulfstand, Thale, † ca. 1656, slægtbogforfatter. † tidligst 1656. F: Melchior U. († 1617) og Else Viffert († tidligst 1628). ~ 18.1.1627 på Gyllebo med Palle Urne til Gyllebo, † tidligst 1667, s. af Johan U. (1543–1620) og Thale Pallesdatter van Mehlen († ca. 1635).

U. fortæller selv i sin slægtbog at hendes mand med hendes eget samtykke, men mod hendes mors vilje, bortførte hende på vejen fra Billesholm til moderens gård Axelvold og bragte hende til sin brors gård Belteberga til han få dage efter selv gjorde sit bryllup. Trohjertigt tilføjer hun at han siden levede kristeligt og ærligt med hende: „ingen kan give ham bedre vidnesbyrd end jeg, som han lever frommeligt og vel med“. Også andetsteds har hun udtalt sin hengivenhed for ham. Ægteparret synes at have ført et meget tilbagetrukket liv. At U. alligevel har vundet et vist ry skyldes hendes genealogiske arbejder, hvoraf det vigtigste – men ingenlunde eneste – er den efter hende benævnte slægtbog som nu opbevares i Det kgl. bibliotek (Thott 1077 fol.). Den er oprindelig kun en afskrift af Sophia *Brahes men forsynet med talrige tilføjelser, mest vedrørende den skånske adel.

Danm.s adels årbog XIII, 1896 434; XXI, 1904 472. Will. Christensen i Pers. hist. t. 7.r.IV, 1920 7 12 22,

Ulfstand, Thale

9.r.II, 1929 15–18 34f og IV, 1931 8 26 29; 10.r.IV, 1937 146–50 (brev).

Henry Bruun*

Ulfstand, Truid Gregersen, 1487–1545, til Torup, rigsråd. * 1487, † 16.11.1545 på Torup, begr. i Lunds domk. F: Gregers Jepsen til Torup og Skabersjö (nævnt 1487 og 1510, ~2° med Johanne Brahe) og Else Bille. ~1° ca. 1520 med Ide Brock, † ca. 1531 (før 1.4.1532), d. af Lauge *B. († 1503) og Kirsten Pedersdatter Høeg († 1542). ~2° i begyndelsen af 1534, antagelig i Stockholm, med Gørvel Fadersdatter *Sparre, * ca. 1509 (måske først 1517) på Hjulsta, Södermanland, † 20.4.1605 på Börringe kloster, d. af Fader Nilsson (S.) († tidligst 1520) og Bodil Knutsdatter (Tre Rosor). – Far til Jens Truidsen *U. Bror til Holger Gregersen *U.

T., der ligesom broderen først 1526 antog slægtsnavnet U., nævnes 1506–07 i familiedokumenter; 1510 var han „måsinde“ hos kong Hans, 1515 skrives han til Torup. 1522 overtog han efter broderen Holger Varberg len som han – med nedennævnte afbrydelser under grevefejden – beholdt til sin død; 1525–36 sad han som lensmand formelt underordnet ærkebisen af Lund. Ved tronskiftet 1523 optoges han i rigsrådet; ved kroningen n.å. blev han ridder. Som rigsråd deltog han 1528 og 1530 i vigtige grænsemøder med svenske råder; det første fandt sted i Lödöse, det sidste på selve Varberg slot. Under Christian II's forsøg på at genvinde magten 1531–32 lå dette begivenhedernes brændpunkt nær; U. ventede endog en tid hovedangrebet her og fremmede derfor med energi arbejdet på såvel byens som slottets befæstning. Faren drev dog over idet kun spredte strejfskarer vovede sig i land i Halland; men lige til krigsbegivenhedernes afslutning vedblev Varberg at være et vigtigt samlingssted for forstærkninger ligesom U.s indberetninger for de ledende i Kbh. var en hovedkilde til efterretning om krigens gang.

Efter at have deltaget i den herredag i Kbh. aug. 1532 der traf beslutning om Christian II's livsværdige fængsling sendtes U. i forening med sin fætter og nabolensmand Claus *Bille samt Oslobispen Hans Ræff med udstrakte fuldmægter til Norge for at genoprette ordenen og forny forbundet med Danmark. Begge dele lykkedes dem. De opholdt sig først et par måneder i det søndenfjeldske hvor de holdt retterting og modtog stormændenes fornyede underkastelse under Frederik I. Sidst i okt. rejste de til Trondhjem hvor de fik afsluttet et forlig med ærkebisp Olav Engelbrektsen der måtte betale en større bøde; 7.11. fornyede han i forening med de øvrige norske rigsråder forbundet af 1540 og opsagde Chri-

stian II huldskab og troskab. Til gengæld fik ærkebisen ikke blot sine len tilbage, men opnåede også at de kgl. kommissærer i en henvendelse til ærkestiftets almue formanede denne til at svare kirken de sædvanlige ydelser og modstå ethvert forsøg på at indføre et „nyt regimente“ i luthersk ånd. Ved årets slutning vendte kommissærerne tilbage til Danmark.

Brydningsårene 1533–36 blev en meget bevæget tid for U. Allerede 1531 havde han udtalt sin frygt for det tiltagende „lutheri“; på herredagen i Kbh. 1533 faldt det ham naturligt at følge bispernes og Billeslægts parti, rådets gammelkantske majoritet der tog ansvaret for kongevalgets udsættelse; bl.a. deltog han i dommen over Hans *Tausen. På herredagen i Odense nov. s.å. blev han med Niels *Lunge og Axel *Juul udset til at forhandle med Gustav Vasa, og 2.2.1534 lykkedes det U. som dette gesandtskabs leder at tilvejebringe et regelret forsvarsforbund med Sverige. Den følgende tids uro medførte dog at denne traktat – en forløber for Brömsebrotraktaten af 1541 – aldrig blev ratificeret fra dansk side. Da Jørgen *Kock sidst i maj rejste opstanden i Malmø befandt U. sig tilfældigt i denne by hvor hans ældste sønner gik i skole hos Fr. *Vormorsen; han blev da med en række andre adelsmænd taget til fange og løslodes først omkring 10.8. mod at hyldte grev *Christoffer. Alvorlige personlige tab gik han dog ikke fri for. Gustav Vasa gjorde nu fælles sag med hertug Christian (III); han inddrog fru Gørvels svenske gods og sendte en hær til Halland hvor Varberg fra 10.11. blev genstand for en belejring der varede i ni uger og efter U.s egen angivelse skal have kostet ham 20 000 mark. Samtidig holdtes dog stadig forhandlinger i gang, og kort efter nytår 1535 tilvejebragte Claus Bille en stilstand hvorefter U. beholdt slottet mod foreløbig at forholde sig neutral. Ganske kort tid efter gik han dog ligesom den øvrige skånske adel over på hertug Christians side. Da landsknægtføreren Marcus Meyer var taget til fange i slaget ved Helsingborg fik U. overdraget at holde ham i forvaring på Varberg, men behandlede ham så mildt at den lybske eventyrer fik lejlighed til at organisere en sammensværgelse mod slotsherren. 11. el. 12.3. satte han sig ved et dristigt kup i besiddelse af fæstningen; U. selv reddede sig ved en hastig flugt, men hans hustru og børn blev Marcus Meyers fanger. På egen hånd og for egen regning måtte U. nu samle sig en lille styrke og indlede en langvarig belejring af sit eget slot. At tilbageerobre det lykkedes han ikke før sidst i maj 1536 da Christian III havde sendt ham artilleri så de svære mure kunne sønderskydes. Blodig hævn fulgte; foruden Marcus Meyer der havde

brudt sit æresord som fange, slotspræsten der havde spillet en rolle ved forræderiet, og Varbergs borgmester måtte yderligere sytten personer bøde med livet.

12.8.1536 måtte U. i forening med en række andre verdslige råder anerkende bispernes afsættelse og udelukkelse af rådet. Hans tidligere katolske sindelag kom ham i øvrigt ikke til skade hos den nye konge; tværtimod var erindringen om hans fortjenester i Norge 1532 så levende at han i foråret 1537 atter udsendes i en lignende kgl. kommission hertil hvor han i mellemtiden var blevet godsejer i stor stil. Han ledsagedes denne gang af Christoffer *Huitfeldt, og de to mænds opgave var at genoprette ordenen og gennemføre reformationen. U.s rejse gik først til Trondhjem hvor nye lensmænd indsattes, og derfra over Dovre til Hamar hvor den genstridige biskop Mogens måtte overgive sin befæstede bispegård og som fange følge med til Danmark. Fra den herredag i Odense juni 1539 som vedtog kirkeordinansen sendtes U. igen til Norge, denne gang sammen med sin gamle fælle Claus Bille; de skulle gennemføre den nye kirkelov i de norske stifter og holde retterting på kongens vegne. De skilte sig fra disse hver med sædvanlig dygtighed, men hovedresultatet af deres sendelse var dog et lovarbejde, recessen af 1539 som først afløstes af Christian Vs norske lov, og som med rette benævnes efter de to kommissærer selv om den byggede videre på ældre lovgivning og de norske lagmænd havde del i æren. Endnu i sine sidste leveår deltog U. aktivt i rigsrådets arbejde: 1543 var han medlem af en kommission der sendtes til Bornholm for at høre og afhjælpe befolkningens klager.

Selvstændig statsmandsgerning under vanskelige vilkår gjorde U. såvel under sine Norgesophold 1532, 1537 og 1539 som ved afslutningen af det svensk-danske forbund febr. 1534. Ikke blot koldsindig forhandlingsevne og et eget fast greb om tingene præger hans optræden ved disse lejligheder; man synes dertil at kunne føje en personlig vilje til at fremme et fredeligt samarbejde mellem de nordiske riger, en stræben der i kraft af både geografiske og historiske forudsætninger måtte ligge befalingsmanden på Varberg særlig nær; måske tør han betegnes som en af adelskandinavismens sidste forkæmpere. En anden gennemgående linje i hans politik bestemmes af hans trofasthed mod sin mødrene slægt, Billeætten, og især af venskabet med fætrene Claus og Eske *Bille. – Men i øvrigt må det snarest undre hvor ofte U. har været i stand til at skifte parti uden nogen sinde at komme helt dårligt fra det. Den simpleste og sikkert også den rette forklaring på hans udprægede opportunisme turde væ-

re hans stærkt fremtrædende omsorg for sin private formues fremgang. Den var ikke forgæves. Fædrengården Torup gav ham et godt udgangspunkt, men ikke så lidt videre nåede han ved sine to økonomisk meget formålstjenlige ægteskaber; hans første hustru bragte ham Barsebäck i Skåne samt (ved skiftet efter Lauge Brock) en søsterlod i Vemmetofte og Estrup, mens fru Gørvel var arving til vidtstrakte godser i Norge, bl.a. Giske, og U.s magtstilling i Norge 1537–39 gjorde det muligt for ham sejrrikt at hævde hendes adkomst til dem mod alle medbejlere. Intet under at han ved sin død betegnes som en hovedrig mand. □Mal., bl.a. fantasiportr. fra 1700-tallet (Gavnø).

Diplomatarium Norvegicum I–XVI, Kria. 1849–1903. Handlingar rörande Sveriges hist. ser. I I–IV VI IX–XI XIII–XVII, Sth. 1861–96. – P. v. Möller: Bidrag til Hallands hist. I, Lund 1874 183–203. Ludv. Daae i Hist. t. 3.r.III, Kria. 1895 228–41. Harald Iløse i Hist. t. 12.r.VI, 1973 37. Erl. Ladewig Petersen sst. 450.

Henry Bruun*

Ullidtz, Hans Christian, 1878–1950, søofficer, flyver. * 13.12.1878 i Søkbæk, Ullis sg., † 30.12.1950 i Silkeborg, begr. sst. Navneforandring 1905. F: gårdejer Søren Christian Hansen og Ane Marie Poulsen. ~ 16.12.1905 i Holmens k. med Erna Lange, * 30.8.1885, † 1.7.1976 i Gentofte, d. af dr.med. Gustav Vilhelm Victor L. (1847–1936) og Agnes Levy (1858–1924). Ægteskabet opløst.

U. blev sekondløjtnant i flåden 1901, premierløjtnant 1904, kaptajn 1915. Han studerede som en af de første officerer herhjemme flyvning med henblik på dens militære anvendelse. 1906–10 samarbejdede han således med J. C. *Ellehammer og deltog i dennes forsøg. 1907 holdt han foredrag i Søe-lieutenant-selskabet om styrbare luftskibe og deres militære betydning. I de følgende år holdt han foredrag og skrev artikler om flyvningens militære betydning. U. var 1909 med til at stifte Det danske aeronautiske selskab hvis første næstformand han blev. Han gennemgik søværnets officersskole for videreuddannelse inden for teknik og skibsbygning. U. var initiativ til den indsamling blandt private der førte til at søværnet fik foræret sin første flyvemaskine marts 1912. 1910–11 var han til uddannelse i Frankrig ved det franske luftskipperkorps og blev herefter uddannet af Robert *Svendsen i dennes Henri Farman-maskine og opnåede som den første danske militærperson internationalt flyvecertifikat marts 1912. 1910–16 underviste han på kadetskolen i skibsbygning og holdt samtidig forelæsninger over aeronautik på Polyteknisk læreanstalt. I forkortet form findes disse fo-

Ullidt, Hans Christian

relæsnings som artikler i Tidsskrift for Søværnen 1911. 14.12.1911 beordredes U. til tilsynsførende med uddannelsen af befalingsmænd af flåden til aeroplanførere. Denne dato regnes for starten på den militære flyvning i Danmark. Han var derefter et par år leder af marinens flyvevæsen, men fortsatte sideløbende med sit arbejde med flyvning med sin sømilitære karriere. 1916–18 var han chef for inspektionsskibet Absalon der var stationsskib ved Esbjerg, 1918–20 næstkommanderende ved konstabelskolen og samtidig lærer ved kadetskolen i artilleri 1918–19, 1921 næstkommanderende i panserskibet Peder Skram i skoledeling og endvidere også under vinterudrustningen 1921–22. 1923 fik han sin afsked med ventepenge som følge af forsvarsloven af 1922. U. var derefter i nogle år direktør for Dansk Luftfarts A/S og senere for Omlandenes Handelselskab. Efter sin afgang trak U. sig tilbage fra offentlig fremtræden ligesom han heller ikke synes at have beskæftiget sig aktivt med flyvning. U.s klare blik for flyvningens militære betydning og hans energiske bestræbelser for at vinde ledende personer for denne idé fik afgørende betydning for, at dansk militærflyvning kom hurtigt med i den almindelige internationale udvikling inden for dette område. U. må betegnes som velbegavet, initiativrig og elskværdig. Han var dansk delegeret ved den internationale luftretskonference i Paris 1910 og i Kbh. 1918. – R. 1913. □Foto.

H. C. U. i Under Dannebrog, 1915 46–58. – København 17.3.1909. A. Grandjean i Dansk flyvnings hist., 1936 173–75. Paul Ipsen i Tidsskr. for søværnen CXXII, 1951 86f. – Levnedsskildring i ordenskapitlet.

Hans Chr. Bjerg

Ulmer [yl'mæ:r], Jørgen (**Georges**) ['sjås], * 1919, entertainer. * 16.2.1919 i Kbh. F: billedhugger Georg Nicolai Albert U. (1886–1920) og Laura Dina Emilie Hingstrøm (* 1893). ~1° med Betty. ~2° med Martine Rouix.

U. gik i den katolske skole hos jesuiterne i Stenosgade i Kbh. Allerede som dreng interesserede han sig for sang og teater og deltog ivrigt i skolens kirkesang og spillede små barneroller på Dagmar-teatret. Da han var svagelig rejste moderen 1931 med ham til Mallorca. Her begyndte han at bokse. Da den spanske borgerkrig brød ud rejste de via Marseille til det dengang republikanske Barcelona hvor han blev professionel bokser. Kort før borgerkrigens afslutning flygtede de til Perpignan hvor han traf Maurice Chevalier der opmuntrede ham til at blive sangskriver. Han forsøgte at ernære sig som tegner – men uden held. Så kom han på turné med nogle spanske flygtninge til de sydfranske byer hvor

han begyndte som sanger. En veninde skaffede ham engagement på en cabaret i Nice, og her begyndte hans solistkarriere. Han optrådte som saxofonist, guitarist og refrainsanger med et overvejende amerikansk repertoire. Kort efter kom U. til Paris hvor han under besættelsen fik stor succes ved imitationer af amerikanske skuespillere. Men fra Paris' kommandant fik han en henstilling om at lave tyske imitationer i stedet. Først efter krigen og besættelsen begyndte han at få sin franske stil. Og han fik sin store chance fordi de fleste franske sangere havde sunget i den tysk-kontrollerede franske radio og derfor kom i karantæne. Allerede 1946 skrev han sin kendteste sang – en musettevals *Pigalle* som snart blev internationalt kendt. S.å. havde han sin første danske optræden ved en koncert i Størekassen. Selv regner han 1948 for sit „store“ år. Da tog han til USA hvor han optrådte i New York, Washington, Dallas og Hollywood. Senere kom han til Las Vegas, og til Mexico hvor den tidligere bokser allerede ved sin første optræden blev provokeret til i selvforsvar at slå en mand. Det vakte stor opsigt, men aviserne skrev at der nu var kommet et rigtigt mandfolk fra Europa. Takket være et fint sprog og et enestående imitationstalent har han kunnet lave sine virtuose parodier og med frækhed og charme har den alsidigt begavede U. formået at gøre en usædvanlig karriere som en af Frankrigs bedste entertainere siden anden verdenskrig. Selv om han det meste af sit liv har været bosat i Frankrig har han bevaret sin danske nationalitet. Han har optrådt i Danmark i flere omgange: 1952 hos Stig *Lommer i Tivolis glassal, 1971 i Palmehaven, 1974 på Kystens Perle og 1981 i dansk TV. Han har skabt sin reklame for Danmark med flere af sine sange, fx *Les rues de Copenhague* og *Dans le parc du Danemark* (om Tivoli). Blandt hans kendteste sange er *C'est loin tout ça, J'ai bu, Un Monsieur attendait, Il jouait de la contrebasse, Samedi soir og Hotel des artistes* (en hyldet til Maurice Chevalier) foruden *Quand l'amour a décidé* og *Vous avez changez*. 1974 kom U. ud for en skudepisode på Korsika og slap heldigt fra det. Efter to hjerteoperationer 1979 opgav han at optræde. – R. 1979. □Malet som barn af Vilh. Wills, i pastel af E. Saltoft. Buste og statuette af G. Eickhoff hhv. 1932 og 1933 (Esbjerg kunstmus.). Karikatur bl.a. 1947. Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

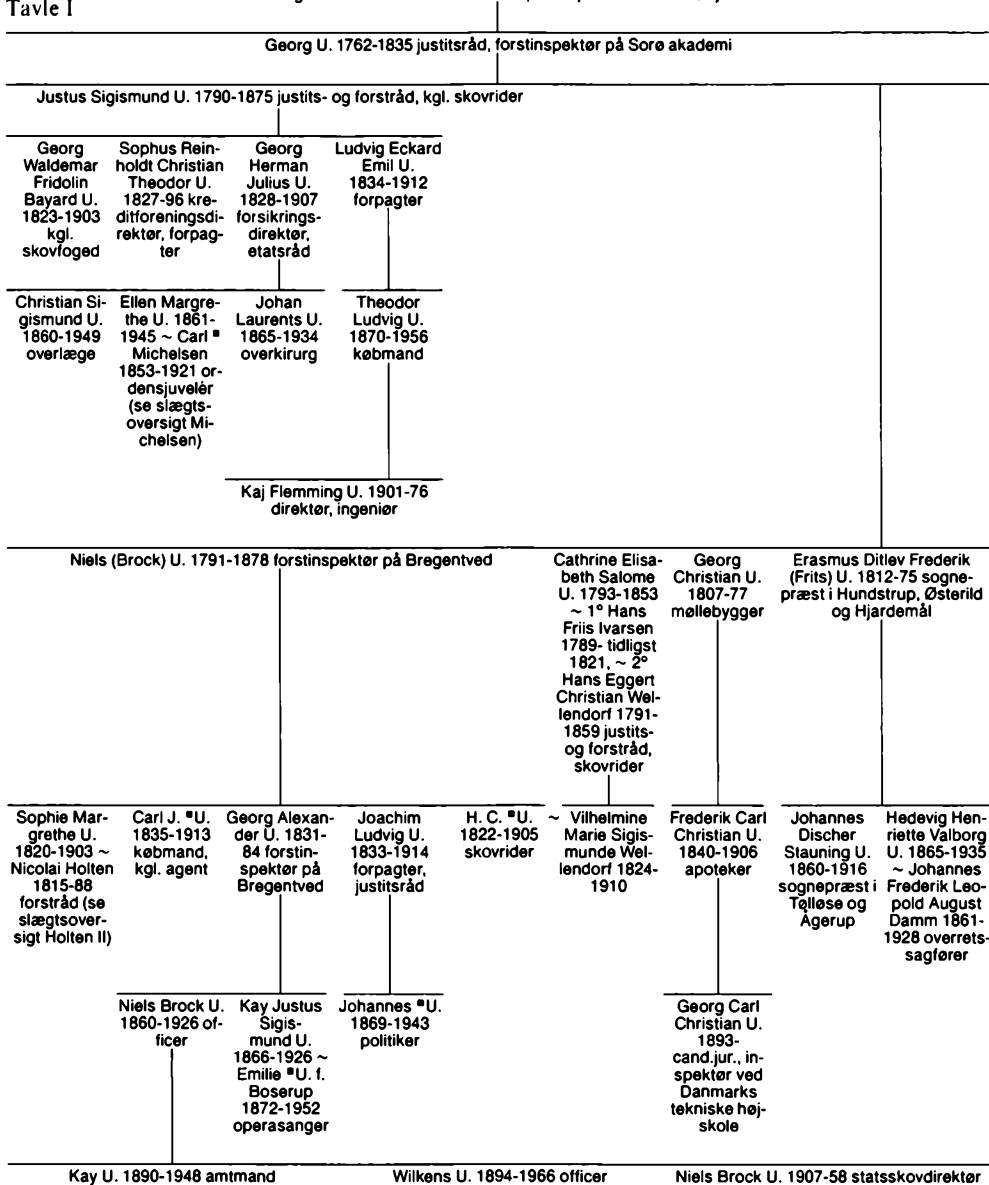
Ole Walbom

Ulrich (Ulrik)

Der skal her nævnes to slægter der fører navnet U.

Tavle I

Justus Sigismund Ulrich 1722-91 første på Wispenstein i Alfeld, Tyskland

I. En slægt der kan følges tilbage til Klein-Steinwedel i begyndelsen af 1600-tallet.

II. En slægt hvis første kendte mand er skriver ved Giethuset i Kbh. Johan Christopher U. (–ca. 1727).

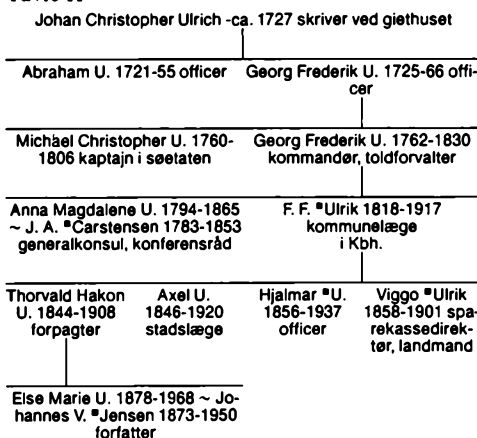
(I) G. Sparre-Ulrich: Stamtbl. over efterkommere efter Georg Christian Ulrich, 1925. Mendel Levin Nathan-

son og hustru Ester f. Herfort og deres efterkommere 1780–1980, ny udg. ved Steffen Borup, 1981 101. Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 1125–40. (II) Sst. 1121–25. Stamtbl. over efterkommere af Georg Frederik Ulrich og Anna Magdalene Herbst, 1928.

Hans H. Worsøe

Ulrich, Carl J.

Tavle II

Ulrich, Carl Julius, 1835–1913, købmand. * 14.5.1835 på Rødehus ved Tureby, † 10.11.1913 på Frbg., begr. i Haslev. F: skovrider, senere forstinspektør under Bregentved Niels Broch U. (1791–1878) og Dorothea Margrethe Wörpel (1794–1877). ~ 15.5.1860 i Dalby, Fakse hrd. med Emilie Ahlers, * 6.10.1832 i Køge, † 24.10.1917 på Frbg., d. af smedemester Johann Heinrich A. (ca. 1800–57) og Boel Kirstine Nielsen (1794–1879). – Bror til H. C. *U. Efter at have fået almindelig handelsuddannelse i Køge og Kbh. etablerede U. sig 1859 som købmand i Køge og blev tillige bl.a. medlem af byrådet og formand for ligningskommissionen. 1870 flyttede han til Haslev og fandt her langt mere virkeplads for sin foretagsomhed. I løbet af kortere tid oparbejdede han en så betydelig købmandsvirksomhed at han blev en af Midtsjællands mest fremstående skikkelser inden for erhvervslivet. Haslevs vækst som handelsplads i slutningen af århundredet skyldtes utvivlsomt i høj grad U.s initiativ og virkeevne. Ved siden af sin egen forretning med korn, foderstoffer, trælast mv. tog U. således initiativet til oprettelse af Haslev mejeri og flere andre mejerier samt Haslev bank, for hvilken sidste han en årrække stod i spidsen. 1898 omdannedes hans anselige forretning til et aktieselskab under navnet Carl J. Ulrich & Søn A/S, som siden da i en lang årrække har indtaget en anset og fremskudt stilling inden for det midtsjællandske erhvervsliv. – Kgl. agent 1885. – R. 1896. □Foto.

Børsen 12.11.1913. Politiken s.d. [S. Spanning:] A/S Carl J. Ulrich & søn, Haslev, 1898–1948, 1948. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Jens Vestberg*

Ulrich, Einer, 1896–1969, tennisspiller. * 6.5.1896 i Kbh. (Holmens), † 28.2.1969 i Gentofte, urne på Frbg. (Mariebjerg). F: assistent, senere ekspeditionssekretær Aage Louis Francis U. (1872–1951) og Ellen Margrethe Wiegell (1874–1966). ~ 1° med Karen Rigmor Larsen, * 29.9.1898 i Kbh. (Garn.), † 2.5.1970 sst. (~ 2° 1934 med øjenlæge Holger Madsen Hoff, 1881–1968), d. af forretningsfører, senere kok Sophus Emanuel L. (1869–1903) og Marie Margrethe Mathilde Pedersen. ~ 2° med Ulla Meyer, * 21.2.1902 i Kbh. (Mos.), † 30.10.1957 i Gentofte, d. af ingeniør Otto M. (1874–1949) og Alice Hertz (1880–1943). Ægteskabet opløst. ~ 3° 13.6.1963 i Gentofte (b.v.) med Rigmor Alvilda Landgreen Petersen, * 29.3.1914 på Frbg. (Lukas), d. af bogholder Eduard P. og Alvilda Pauline Elfrida Landgreen.

U. blev student 1915 fra Schneekloths skole og efter en uddannelse og beskæftigelse i reklamebranchen etablerede han 1941 *Einer Ulrichs Reklamebureau* der nogle år senere blev til Ulrich og Parrilds Reklamebureau inden firmaet solgtes til det amerikanske J. Walter Thompson, hvor U. virkede som meddirektør i den danske afdeling til sin død. – Han begyndte sin idrættskarriere som fodboldspiller, først i AB, senere i KB; han blev 1. holdspiller, hvilket også skete da han skiftede til cricket i AB. Glæden ved fodboldspillet bevarede han efter sin aktive periode idet han var en ofte benyttet international fodbold-dommer med tilknytning til Kbh.s boldspilunion gennem mere end 25 år. Mere kendt af offentligheden blev han som en af de bedste spillere i dansk tennis fra 1920erne til 1940erne. Skønt han begyndte i en moden alder i AB 1918 opnåede han efter sit gennembrud 1921 at vinde 28 Danmarksmesterskaber for Hellerup Idrættsklub (fem DM-singler 1930–35, 16 doubler 1923–47 og syv mixed doubler 1924–31). Samlet spillede han 182 landskampe og deltog på Davis Cup-holdet 74 gange. Kendetegnende for ham var en fair sportslig optræden med en spillemæssig styrke der mere beroede på sejrsvilje, energi og stædighed end på genialt og talentfuldt spil.

I den hjemlige idrætshistorie indtager U. også på anden vis en fremtrædende plads, idet betegnelsen „Mr. Tennis“ i lige så høj grad dækker over hans samvittighedsfulde og dynamiske lederindsats for dansk tennis. 1928–43 sad han i bestyrelsen for HIK, som formand fra 1938. Samtidig kom han i ledelsen af Dansk lawn-tennis forbund hvor han fungerede som sekretær i 35 år, inden han 1964 overtog formandsposten. Med utrolig flid og ærgerrighed redigerede han forbundsbladet Tennis, ligesom han i en periode virkede som kaptajn for landsholdet. Internatio-

nalt var U. kendt og respekteret for sin store sagkundskab, hvilket bl.a. resulterede i overdommerhverv ved Davis Cup-kampe, benyttelse som neutral opmand i større internationale stridigheder og en ledelsespost i det internationale tennisforbund ITF. Særlig ærefuld var optagelsen i den engelske All England Club der kun sjældent optager udlændinge. – Navnet Ulrich er blevet et begreb i dansk idræt. Sønnerne Torben og Jørgen har således også hørt til de bedste tennisspillere i Norden med mange internationale mesterskaber gennem 1950erne og 1960erne. På U.s 70-års fødselsdag indstiftedes Einer Ulrichs fond hvis formål er at støtte unge danske tennistalenter med bl.a. træningsophold i udlandet. □Foto.

Poul Prip i Berl.tid. 1.3.1969. Politiken s.d.

Arne Vangdrup

Ulrich, Emilie, 1872–1952, operasanger. * 26. 11.1872 i Freerslev, Sorø amt, † 31.1.1952 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: læge Otto Christian Haaber Boserup (1841–1923) og Anna Thomine Faaborg (1848–1930). ~ 21.7.1899 i Freerslev med løjtnant af infanteriet, senere oberstløjtnant Kay Justus Sigismund U., * 21.12.1866 på Juellinge, Hellested sg., † 18.7.1926 i Kbh., s. af forstinspektør under Bregentved Georg Alexander U. (1831–84) og Doris Kemp (1836–1909).

U. stammer fra en slægt med udprægede musikalske traditioner. Hendes morfar var Christian Faaborg der i en årrække spillede en fremtrædende rolle inden for Det kgl. teaters operapersonale som helletenor. Da U. som fjortenårig kom til Kbh. begyndte hun sine studier hos den skattede sangpædagog Sophie Keller (se Rung, Henrik) og fortsatte dem senere hos H. Goetze i Leipzig. 1894 debuterede hun på Det kgl. teater som Margrethe i *Mefistofeles* hvorefter hun blev knyttet fast til operascenen som hun kom til at tilhøre i den glansfulde periode da Joh. Svendsen virkede som kapelmester, omgivet af medspillende som Vilh. Herold, Helge Nissen, Albert Høeberg, Margrethe Lendrop, Johanne Krarup-Hansen og Ida Møller. Det der bar hendes kunstnergerning var først og fremmest et lyrisk sind, en fin sans for det kvindelige temperaments sarte følelsesafskygninger. Dette gav sig også til kende i hendes lyse lyriske sopranstemmes timbre. Rustet med denne kunstneriske overbevisende evne skabte hun en lang række figurer, blandt hvilke særlig må nævnes grevinden i *Figaros Bryllup*, Zerlina i *Don Juan*, Pamina i *Tryllefløjten*, Rosina i *Barberen i Sevilla*, Julie i *Romeo og Julie*, Lotte i *Werher*, Santuzza i *Cavalleria rusticana*, Nedda i *Bajadser*, Martha i *Dalen*, marskalinden i *Rosenkavaleren* og Mimi i

Bohème, en skikkelse der kom til at betyde uhyre meget for det danske publikums indstilling over for Puccinis kunst. U.s sans for det romantiske følelsesbetonede kom ikke mindst til at præge hendes fremstilling af de Wagnerske skikkelser, blandt hvilke særlig må fremhæves Senta i *Den flyvende Hollænder*, Eva i *Mestersangerne* og Elsa i *Lohengrin*. Også inden for dansk operakunst har U. ydet en betydningsfuld indsats; blandt hendes danske roller står i første række Gulnare i *Aladdin* og Aase i *Drot og Marsk*, en skikkelse der gav et fortættet udtryk for finstemt dansk romancesang. Også uden for teatret, fra hvilket hun trak sig tilbage 1917, gjorde U. en værdifuld indsats, dels som romancesanger, dels som fortolker af klassisk musik i Cæciliaforeningen. – Kammersanger 1906. – Ingenio et arti 1917. □Mal. af Gabriel Jensen, 1920 og af W. Meinhard, 1924, tegn. af samme, 1925 (Teatermus.). Silhouet klippet af Kirsten Wiwel, 1927 (Kgl.bibl.). Foto.

Interview i Berl. aften 21.11.1942. – Max Müller i Musik I, 1917 79f. G. Skjerne i Ill. tid. 27.5.1917. Politiken 20.12.1925. N. Schjorring i Berl. tid. 1.2.1952.

Torben Krogh*

Ulrich, Hans Christian, 1822–1905, skovrider. * 1.1.1822 i Ganneskovhus, Bregentved, † 23.4.1905 på Holmegård ved Holte, begr. Søllerød kgd. F: skovrider Niels Broch U. (1791–1878) og Dorothea Margrethe Wörpel (1794–1877). ~ 11.10.1853 i Egebjerg med Vilhelmine Marie Sigismunde Wellendorf, * 29.6.1824 på Udsigten ved Viemose, † 9.2.1910 på Holmegård, d. af forstkandidat, senere skovrider Hans Eggert Christian W. (1791–1859) og Cathrine Elisabeth Salome Ulrich (1793–1853). – Bror til Carl J. *U.

U. blev forstkandidat 1846, deltog som herregårdsskytte i krigen 1848–50 og blev 1851 assistent på Odsherred skovdistrikt under sin onkel og senere svigerfar, H. E. C. Wellendorf. Her begyndte hans arbejde med selvfornyelse af bøgeskoven. 1862–99 var han skovrider på 1. Kbh.s distrikt der bl.a. omfatter Jægersborg hegn, Geelskov og Rude skov hvis mange smukke bøgebevoksninger endnu i vore dage minder om hans virke. For bøgedyrkningen har U.s arbejde været banebrydende, og mere end nogen anden har han i praksis anvendt P. E. Müllers forskning vedrørende muld og mor. I Kbh.s skovdistrikt var hvert år mål for ekskursioner for de forststuderende ved landbohøjskolen, og U.s bøgedyrkning blev herved eksempel til efterfølgelse mange steder i landet på et tidspunkt da prisen på bøgebrænde tilmed var høj og bøgedriften blev anset som absolut lønrende. Når vi i vore dage kan glæde os over udstrakte bøgebe-

Ulrich, H. C.

voksninger, anlagt 1860–1915, skyldes det i høj grad den inspiration datidens forstfolk fik ved U.s eksempel. Også på andre områder har U. påvirket sin samtid, bl.a. som medlem af forstlige kommissioner og som censor ved skovbrugseksamen. Som en af de første forstmænd her i landet lagde han vægt på afsætning af juletræer i Kbh. Af hans få skriftlige arbejder kan nævnes: *Om Jordbundsbearbejdning og Besaaning ved den naturlige Bøgeforyngelse* (Tidsskr. for Skovbrug III, 1879). – Forstråd 1867. – R. 1876. DM. 1892. F.M.I. 1899. □Foto.

[L. A.] Hauch og [A.] Oppermann i Tidsskr. for skovvæsen A XI, 1899 28–37 (også i Forsttid. XII, s.å. 66–71). C. M. Møller i Danm.s skove, udg. Dansk skovforen., 1938 128f. P. Chr. Nielsen i Dansk natur – dansk skole, 1978 48–54.

P. Chr. Nielsen (C. Syrach-Larsen)

Ulrich, Hjalmar, 1856–1937, officer. * 1.7.1856 i Tønder, † 10.7.1937 i Hellerup, begr. i Kbh. (Garn.). F: fysicus i Tønder, senere kommunelæge i Kbh. F. F. *Ulrik (1818–1917) og Henriette C. M. Schou (1817–90). ~ 18.9.1886 i Kbh. (Matth.) med Anna Cathrine Benedicte Andersen, * 2.1.1863 i Bogense, † 18.1.1922 i Kbh., d. af brygger, senere gartner Nicolaj A. († 1872) og Emma Hansen (1839–1929). – Bror til Viggo *Ulrik.

U. blev cand.polyt. (bygningsingeniør) 1878, 1880 sekondløjtnant, premierløjtnant i ingeniørkorpset n.å. og var til 1886 ved ingeniørregimentet, derefter ved 1. ingeniørdirektion. 1893 blev han kaptajn, var afvekslende kompagnichef og ved 1. og 2. ingeniørdirektion (bygningstjeneste), blev 1908 oberstløjtnant og var 1908–09 næstkommanderende ved ingeniørregimentet, til 1912 til rådighed for 2. ingeniørdirektion, blev dette år oberst og chef for denne direktion. 1914 blev han generalmajor og var til 1922 chef for ingeniørkorpset og generalinspektør for ingeniørtropperne, derefter til tjeneste i krigsministeriet til han 1923 afskedigedes efter ansøgning. – 1896–1903 havde han været sekretær i ingeniørkorpsets tekniske komité, 1898–1900 teknisk revisor, blev 1913 chef for frontingeniørkommandoen på Kbh.s nordfront, og fra 1914 forestod han som chef for arméingeniørkommandoen de store armeringsarbejder ved Kbh., til sidst anlægget af Tunestillingen. Forud havde han deltaget i anlægget af Kbh.s landbefæstning og de senere udvidelser, bygget ingeniørkasernen og ledet sobefæstningens modernisering og udvidelse. 1914–20 var han formand i overkrigsretten, fra 1894 medlem af patentkommissionen, fra 1896 af statsproveanstaltens bestyrelsesråd, fra 1907 af meterudvalget. 1886–1904 var han byg-

ningsinspektør ved grevskabet Bregentved, 1890–98 censor ved Polyteknisk læreanstalt i deskriptiv geometri, 1899–1919 censor sst. i materiallære. Han var formand i det første aktieselskab til fabrikation af sten af moleret på Mors, formand for Gribskovbanens driftselskab og for Lyngby-Nærum jernbaneselskab og flere andre foretagender, 1892–1902 bestyrelsesmedlem i Dansk ingeniørforening, 1909–12 i Krigsvidenskabeligt selskab og en årrække en højt skattet formand for Grænseforeningen. – Gemt under en sjældent uselvisk beskedenhed besad U. meget betydelige kundskaber, dyb indsigt og klart omdømme på tekniske og administrative områder, stor arbejdsøvet og meget initiativ. Hans fremtræden var præget af værdighed, ro, ligevægt og naturlig venlighed. – R. 1901. DM. 1911. K.² 1916. K.¹ 1920. □Foto.

L. P. Ramm i Militært t. LXVI, 1937 357–59. Fl. Topsoe i Tidsskr. for ingeniørofficerer VIII, s.å. 65f. H. I. Hannover i Ingeniøren XLVI, s.å. VI 154f. – Levnedsbetragning i ordenskapitlet.

Rockstroh*

Ulrich, Johannes Sigismund Simmelhag, 1869–1943, politiker. * 9.5.1869 på Rødehus, Tureby sg., Præstø amt, † 16.1.1943 i Gentofte, urne på Solbjerg kgd. F: forpagter, senere justitsråd Joachim Ludvig U. (1833–1914) og Marie Vilhelmine Simmelhag (1839–1918). ~ 1° 15.10.1893 i Kbh. (Johs.) med Laura Johanne Wilian, * 15.10.1871 i Kbh. (Johs.), † 20.7.1935 sst., d. af brænderibestyrelser, senere fabrikant Eduard Carl Friderich W. (1846–1916, ~ 2° 1885 med Augusta Camilla Alvide Bjørn, 1849–1913) og Laura Camilla Bagger (1844–74). ~ 2° 16.10.1936 på Frbg. (b.v.) med Katy (Ketty) Edith Christiansen, * 14.2.1883 i Ålborg, † 27.2.1965 i Kbh., d. af tilskærer, senere grosserer Christian Elisius Marius C. (1851–1928) og Julie Charlotte Christensen (1858–1937).

Efter præliminæreksamen 1885 fra Roskilde katedralskole var U. halvandet år elev på landbohøjskolen og 1890–91 løjtnant i kystartilleriet. 1893 overtog han Åstrup ved Roskilde i forpagtning og drev den til 1924. Aktiv af temperament og vindende af væsen gjorde han sig hurtigt gældende i egnens liv. Han var medstifter af og formand for Tølløse-Merløse Bank, medlem af Såby-Kisserup sogneråd 1908–12 og af Roskilde amtsråd 1907–16. Ved folketingsvalget 1909 stillede han sig som forsvarsvenlig samlingskandidat for højre og det moderate venstre i Frederikssundskredsen mod Sigurd *Berg, men opnåede ikke valg. 1918 valgtes han i folketinget af de konservative i Præstø amt. Han gled ud ved juli-valget 1920, kom atter ind ved septembervalget

s.å. og repræsenterede amtet til valget 1939 da det konservative mandat i amtet gik over til forpagter P. Falk-Jensen. – U. var i folketinget en kyndig fortaler for det større landbrug, men savnede ikke forståelse for andre brugsstørrelser. Fra 1929 var han medlem af statens jordlovsudvalg og ingenlunde modstander af udstykning til mindre brug, men ønskede at den foregik efter principperne fra før 1919-lovens jordrentebrug. U. var tilhænger af samarbejdet med venstre og kritiserede 1927 sit partis forhandlinger med socialdemokratiet om en toldlovgivning. Hvad han kaldte partiets bypolitik var ham imod. Han undlod at stemme for det kriseforlig de konservative under J. *Christmas Møllers ledelse 1931 indgik med regeringen Stauning-Munch, væsentligst fordi forliget var indgået uden om venstre. U.s interesse for forsvarssagen koncentreredes i væsentlig grad om soldaterforeningerne. Sammenslutning af forsvarsbrøderselskaber gennemførte han 1905 og var dens formand 1908–27. Fra 1918 var han formand for kystartilleri-foreningen, fra 1920 formand for veteranernes venners komité, fra 1927 formand for forsvarsbrøderselskabet i Kbh. og fra 1930 formand for de danske våbenbrøders kontrolkomité. – Den ædle hesteavl's interesser plejede han 1924–42 som formand for det danske travselskab og fra 1929 som formand for landsorganisationen for let hesteavl. – R. 1909. DM. 1927. K². 1936. □Bronzerelief af Windfeld Schmidt ca. 1926. Foto.

G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 71–74. Alfr. Bindslev: Konservatismens hist. II, 1938 356. Berl. tid. 17.1.1943. H. Bølling i Nationaltid. s.d. Jørgen Hatting i Det konservative folkepartis hist. I, 1966. Jens Winther sst. II, 1966. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Helge Larsen (P. Stavnstrup)

Ulrichsen, Hans Frederik, 1888–1941, udvandringschef, politiker. * 25.1.1888 i Kbh. (Johs.), † 22.6.1941 sst., begr. sst. (Ass.). F: kommunelærer, senere viceskoleinspektør Elieser Christian U. (1858–1936) og Hulda Winde (1858–1938). ~ 12.12.1916 i Konstantinopel med Euphrosina (Phrosso) Guatelli, * 8.7.1889 i Konstantinopel, † 1.6.1969 i Kbh., d. af sekretær og dragoman i det tyrkiske udenrigsministerium Wladimir Guatelli Bey (1852–1911) og Aurelie Regina Barbéron (1868–1929).

U. blev student 1906 fra Lyceum og cand.jur. 1912. Han var derefter 1912–14 medarbejder ved Vort Land, 1914–16 sekretær ved det danske gensandtsskab i Konstantinopel og 1917–19 redaktionssekretær ved Nationaltidende. 1919 fik han beskikkelse som overretssagfører. Det var

interessen for forsvarssagen der oprindeligt førte ham ind i politik. Han tog ledende del i den konservative ungdomsbewægelse, stillede sig som partiets kandidat i Nakskovkredsen ved valgene 1920 og var ledende senior i Studenterforeningen 1922–23, valgt af den konservative fraktion. 1924 valgtes han til folketinget i Hjørring amt, faldt 1929, men valgtes på ny 1932. 1939 gik han ud af tinget. Han tilhørte den fløj af partiet der hyldede en mere tidssvarende „folkelig“ konservatisme og fulgte i sine første rigsdagsår grev Bent *Holstein, senere John *Christmas Møller. Hans personlige interesser anviste ham trafik- og turistvæsen som sagligt arbejdsfelt. På disse områder sad han inde med en overordentlig omfattende indsigt. Han var medstifter af og medlem af bestyrelsen for Dansk trafikforening fra 1920 samt i en årrække medlem af Turistforeningens bestyrelse, 1929–35 dennes konsulent og han skrev en brochure om hovedstaden til brug i turistarbejdet (da., tysk og fransk udgave). Han har om disse emner skrevet brochurer og talrige artikler i blade og tidsskrifter. Han blev medlem af jernbanerådet 1935 og af trafikkommissionen 1937. 1928 var han generalkommissær for turistudstillingen. 1939 nævntes han til chef for statens udvandringskontor. I det interparlamentariske arbejde tog han ligeledes livligt del. 1927 var han dansk delegeret ved den interparlamentariske handelskongres i Rio de Janeiro, og 1938 valgtes han til formand for den interparlamentariske unions kommission vedrørende intellektuelt samarbejde. Hans ophold i Tyrkiet og hans nære kendskab til de overgreb den tyrkiske regering øvede mod imperiets etniske mindretal førte ham efter første verdenskrig til De danske armenivenner, hvis sekretær han var i en årrække indtil han 1927 fulgte Åge Meyer *Benedictsen som formand. Også i sit partis organisationsarbejde var han virksom. 1917–38 var han formand for Den konservative klub. 1940 fik han som suppleant på listen sæde i Kbh.s borgerrepræsentation. – Blandt hans skrifter kan nævnes *De nye Lande*, 1929, og *Tyrkiet under Verdenskrigen*, 1931. – R. 1932. □Tegn. af H. Bendix udst. 1928. Mal. af D. Hvidt ca. 1938. Foto. – Monument på gravnen rejst af Den konservative klub.

G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 203–06. Alfr. Bindslev: Konservatismens hist. II, 1938 478. Politiken 23.6.1941. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

P. Stavnstrup*

Ulricksøn, Oluf, † ca. 1560, bogtrykker. ~ 1° med Cizza, † 1556, d. af Oluf Hansen i Eneby. ~ 2° med Anne Klemitsdatter, † 1564.

Ulricksøn, Oluf

U. var født i Sverige og havde inden han blev bogtrykker været præst i Söderköping. I denne by oprettede biskop Hans Brask 1523 et bogtrykkeri som U. blev sat til at bestyre, men det blev nedlagt allerede 1526. Han flyttede derefter sin presse til Malmø hvor han virkede i en længere årrække. Hans første – nu forsvundne – arbejde her var den ældste salmebog som blev udgivet af Claus Mortensen *Tøndebinder* 1528. Af hans Malmø-tryk er kun bevaret forholdsvis få der næsten alle har tilknytning til den fra byen udgåede reformationspropaganda. Blandt de vigtigste kan nævnes Peder *Laurensens* berømte *Malmøbog* fra 1530 der indeholder en udførlig fremstilling af den reformatorske ordning i Malmø, og den ligeledes 1530 udgivne, af Laurensens forfattede beretning om forhandlingerne på herredagen i Kbh. s.å.; begge disse bøger er værdifulde kildekrifter til den danske reformations historie. 1537 trykte han Luthers katekismus i oversættelse af Fr. *Vormorsden*, den ældste udgave af katekismen der er bevaret. Hans presse stod dog ikke udelukkende i kirkens tjeneste, den blev således benyttet af Henrik *Smith* der på den tid virkede som læge i Malmø, og hvis *Ny Urtegaard*, som U. trykte 1546, er det omfangsrigeste af dennes bevarede arbejder. Hvor længe han virkede i Malmø vides ikke; den sidste bog som kendes fra hans derværende trykkeri er en dansk oversættelse af *Æsops* fabler der udkom 1556.

Chr. Bruun: Den danske lit. fra bogtrykkerkunstens indførelse i Danm. til 1550 I-II, 1870-75 (også i Årsberetn. og medd. fra det store kgl. bibl. I-II). Laur. Nielsen: Dansk bibliografi. 1482-1550, 1919; 1551-1600, 1931-33. Isak Collijn: Sveriges bibliografi intill år 1600 I, Upps. 1934-38 279-96. Erik Gamby i Nordisk boktryckarekonst XLI, Sth. 1940 218-22. P. Johnson sst. 393-95; sst. XLII, 1941 57-59. C. G. Hellström i Nordisk t. för bok- och biblioteksväsen XXXII, Upps. 1945 111-20. Sv. Ljung sst. XXXV, 1948 83-91 (også i forf.s Söderköpings hist. I, Söderköping 1949).

Lauritz Nielsen *

Ulrik, 1578-1624, hertug. * 30.12.1578 på Koldinghus, † 27.3.1624 på Rühn ved Bützow, bisat i Bützow stadskirke, 1642 ført til Roskilde domk. F: kong *Frederik II* (1534-88) og *Sophie* af Mecklenburg (1557-1631). ~ Katharina Hahn (~ 2° med kaptajn i kejserlig tjeneste Nicolaus Hermann v. Nidrum), d. af Otto H. til Hinrichshagen (1563-96) og Brigitta Trotha († tidligst 1623, ~ 2° 1598 med Henneke Lützwitz til Eickhof). – Bror til *Anna* (1574-1619), *Augusta*, *Christian IV*, *Elisabeth* (1573-1626), *Hans* (1583-1602) og *Hedeving* (1581-1641).

U. var som ganske lille nogle år hos sine morforældre i Mecklenburg, men blev fra 1583 opdra-

get sammen med sin bror *Christian (IV)*, og fra 1584 var den tidligere rektor i Roskilde *Poul Pedersen* hans lærer. N.å. sendtes han til Sorø, og både her og rundt på de kongelige slotte hvor han ellers blev opdraget sørgedes der for at han kun omgikkes dertil udvalgte adelsbørn, og i det hele taget var hans mor omhyggelig for hans opdragelse. Allerede 1590 sendtes han til hoffet i Braunschweig og til universitetet i Helmstedt, 1593 var han ved Rostocks og 1595 ved Leipzigs universitet og valgtes begge steder til rector magnificus. Efter at have været hjemme til broderens kroning 1596 fulgte han denne på rejse i Tyskland og tog 1598 til Frankrig for at sætte sig ind både i civile og militære sager og derpå videre til England og Skotland. Efter sin hjemkomst blev han 1599 hofjunker og fulgte kongen bl.a. på Nordkaperen, under hvilken han i Bergen indledte et kærlighedsforhold til lensmanden *Jacob Trolles* berygtede hustru *Mette Høg*. 1602 fulgte han sin søster *Hedeving* til hendes bryllup i Dresden, og derefter har han – uvist når – været i kejserlig tjeneste og kæmpet mod tyrkerne.

Allerede *Frederik II* synes at have været betænkt på at få U. forsuret uden at skulle give ham del i hertugdømmerne idet der 1587 var tale om at U. skulle rejse til Strasbourg for at få et kanonikat, men først U.s sygdom, senere kongens død bragte planen til at strande. 1602 blev han titulærbiskop af Slesvig og fik det i øvrigt omstridte Svavsted amt som len på femten år, men det tilfredsstillende hverken ham ellers hans mor der ved flere lejligheder var rundhåndet over for ham og nu støttede ham over for kongen der da også 1610 overlod ham lenet på livstid og 60 000 rdl.; forholdet til kongen, der havde været ret spændt, bedredes således at kongen brugte U. til at skaffe sig oplysninger om politiske forhold i Tyskland og besøgte ham 1614. Allerede tidligere var U. blevet økonomisk sikret. Hans morfar havde 1591 fået ham gjort til koadjutor i *Schweerin* stift hvor han 1603 blev biskop og her og på sine mecklenburgske godser *Rühn* og *Zeibühl* opholdt han sig for det meste, selv om han 1612 var på flåden under *Kalmarkrigen* og 1616 overværede *Frederik III* af *Gottorps* forlening med *Slesvig*. Han skal have interesseret sig for *Christoffer Dybvad*, men om hans karakter og meninger vides ikke noget. Hans enke hævdede at han havde skænket hende godset *Zeibühl* – købt 1621 – og en sum penge, men den danske regering nægtede at anerkende dette. □Mal. (brændt 1859), kopi af *Andreas Kielsen*, 1654 (Malmø rådhus), tegn. af *J. V. Gertner*, 1857 (Fr.borg) og mal. af *F. C. Lund*, 1858 (sst.). Mal. (Fr.borg), efter dette kopi (Husum slot).

Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia I, 1887-89 (fot. optr. 1969) 20-28 30-33 74f. Fr. IIs enke, dronning Sophies kopi-bøger, udg. Sv. Thomsen, 1937. Svensk agent ved Sundet, udg. Leo Tandrup, 1971. - Jesper Brochmand: Oratio fun. honori et memoriæ . . . D. Uldarici, 1624. Chr. Molbech i Hist. t. 2.r.III, 1850 251f. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 2.r.IV, 1867-68 729f. Hist. saml. og studier, udg. samme II, 1896 II. - G. C. F. Lisch: Gesch. und Urkunden des Geschlechts Hahn III, Schwerin 1855 278-80. Samme i Jahrbücher des Vereins für mecklenb. Gesch. XXIII, Schwerin 1858 33-40 (om Katharina Hahn).

Hans H. Fussing*

Ulrik, 1611-33, hertug. * 2.2.1611 på Fr.borg, † 12.8.1633 i Schweidnitz, 1642 bisat i Roskilde domk. F: kong *Christian IV (1577-1648) og *Anna Cathrine (1575-1612). Ugift. - Bror til *Christian (1603-47) og *Frederik III.

U. mistede sin mor året efter sin fødsel og blev opdraget sammen med sine brødre for hvem fru Beate Huitfeldt var hofmesterinde. Fra 1617 blev den tidligere konrektor i Roskilde mag. Niels Frandsen hans lærer, og U. var et velbegavet, tidligt udviklet barn der havde både lyst og evne til at lære. Tidligt søgte kongen at få ham forsørgt med gejstlige stillinger i Tyskland og købte ham 1622 et kannikedømme i Bremen, og s.å. efterfulgte han sin bror Frederik som koadjutor i Schwerin stift, mens kongen forgæves søgte at skaffe ham stiftet Kamin 1623. Da Schwerin stift 1624 blev ledigt ved hans farbror *Ulriks død kunne han som mindreårig ikke straks tiltræde stiftet skønt han i aug. blev hyldet af sine nye undersætter, men det bestyredes af et statholderskab af domherrer ligesom en vikar fungerede for ham som kansler for Rostocks universitet mens han selv fortsatte sin skolegang i Sorø. 1627 forlenedes han med Svavsted amt og drog s.å. over Nederlandene til Frankrig for sin uddannelses skyld. På grund af de ulykkelige følger af Danmarks deltagelse i trediveårskrigen der havde gjort stærkt indtryk på U. hjemkaldte kongen ham efter rigsrådets henstilling, og han kom tilbage i april 1628. Hans stift var plyndret og gået tabt for ham, og han trådte da i kristjenneste hos Gustav II Adolf der satte pris på ham, og af hvem han lærte meget. U. har i en kort, latinsk beretning til kongen redegjort for sin deltagelse i krigsbegivenhederne 1628.

1629 havde U. forskellige militære hverv i Danmark og sørgede bl.a. for atfaktningen af nogle lejetropper, men rejste i juni til Nederlandene hvor han i Frederik Henrik af Oraniens tjeneste deltog i belejringen af Hertogenbosch. Efter et kort besøg i Danmark skulle U. have været på en ny studierejse, men kom i stedet til at deltage i kongens angreb på Hamburg 1630. Kongen for-

søgte på dette tidspunkt at skaffe U. hans tabte stift tilbage ved en tiltærmelse til kejseren og Wallenstein, og U. rejste derfor dels til kurfyrstedagen i Regensburg, dels på besøg hos Wallenstein der modtog ham venligt, og hvem han maledede, men Wallenstein var netop da sat ud af spillet, og U. opnåede intet, men synes fra da af at have næret meget uvenlige følelser over for kejserhoffet. Efter besøg ved forskellige tyske hoffere rejste U. i efteråret 1630 over Nederlandene til England, hvor han besøgte sin fætter Charles I og fik løfte om en årlig pension som han dog senere havde vanskeligt ved at få udbetalt. Over Holland, hvor han en kort tid opholdt sig i Leiden, vendte U. tilbage til Danmark. Kongen havde da stadig planer om at søge at skaffe sine sønner de tabte tyske besiddelser tilbage, og der var tale om igen at sende U. til Tyskland, men samtidig arbejdede man fra svensk side på at få ham til at træde i svensk tjeneste med en soldaterstyrke, hvad kongen dog ikke ville indlade sig på, og U. selv måtte forholde sig passiv. I sin tvungne uvirksomhed tog han fat på et helt andet område idet han 1631 udsendte et lille latinsk skrift *Vittiorum strigilis* hvori han, formentlig på grundlag af hvad han havde set under krigen i Tyskland, gennemhegler tidens laster, især drukenskaben.

En ny dansk henvendelse til kejseren om de tabte stifter førte kun til at kejseren overlod U. de private godser Zeibühl og Gallentien, og da Sveriges allierede hertugen af Mecklenburg besatte Schwerin forsøgte man at generhverve det ved en ny henvendelse til Sverige idet man foreslog et ægteskab mellem U. og Gustav Adolfs datter Christina hvad der dog både nu og da det senere igen blev foreslået fra dansk side ganske afvist af Sverige. Skønt både kejseren og Sverige gerne ville vinde Danmark for sig kunne U. dog intet reelt opnå med hensyn til Schwerin og efter en rejse til de protestantiske fyrster i Nordtyskland trådte han i febr. 1633 i sachsisk tjeneste. Han fik et meget dårligt indtryk af det overdådige liv ved det sachsiske hof, og efter at have ladet hverve et kompagni kyraadsører i Danmark trådte han i aktiv kristjenneste. Han blev kursachsisk oberst, men betegnedes senere som general over rytteriet og oberst for et fodregiment. Mens U. i sommeren 1632 deltog i kampene i Schlesien under Hans Georg v. Arnims ledelse modtog han klager fra sine „undersætter“ i Schwerin over svenskernes hærgninger, men han formåede intet at udrette for dem. I Jesuiterkollegiet i Neisse tog U. som krigsbytte Tyge *Brahes himmelglobe og sendte den til Kbh. hvor den dog gik tabt ved branden 1728. Mens U. med dygtighed kæmpe- de i Schlesien forsøgte den danske regering vist-

Ulrik

nok uden U.s vidende en ny henvendelse til Sverige om et ægteskab mellem ham og Christina men mødte bestemt afslag hos Axel Oxenstierna, mens U. selv med mere held indledte forhandlinger med svenskerne om Schwerin, men døde inden deres afslutning.

Da Wallenstein i maj 1633 igen var blevet øverstkommanderende for de kejserlige tropper forsøgte han at opnå resultater ved forhandlinger og havde bl.a. et møde med U. hvorunder de talte om Christian IVs bestræbelser for at optræde som mægler. Under de følgende kampe udmærkede U. sig især som rytterfører og slog en større kroatisk afdeling. Imidlertid begyndte nye forhandlinger, og U. var utilfreds med at sachsenne hverken ville slutte fred eller føre en effektiv krig. Da han 11.8.1633 var på et besøg i det kejserlige hovedkvarter blev han dødeligt såret af en kejserlig soldat og døde dagen efter. – U. var ikke blot en modig og dygtig officer, men havde en videre åndelig horisont. Han tegnede og malede, skrev både latinske vers og det ovennævnte moralske skrift. I Schlesien omgikkes han digteren Martin Opitz der dedicerede ham sit Trostgedicht in Widerwertigkeit des Krieges. Ved sine alsidige interesser og sin afholdenhed er han forud for flertallet af trediveårskrigens officerer. □Mal. af P. Isaacs kaldes U. som barn (Nivågård), ligeledes to mal. af drenge (Gavnø; Fr.borg). Afbildet s.m. broderen Frederik på stik af A. Matham, 1615, og på mal. (Gavnø), efter sidstnævnte kopi (Schloss Bad Homburg). Mal. formentlig af B. Strobel (brændt på Fr.borg 1859), efter dette kopi af K. v. Mander (Gavnø), detailkopi af W. Heimbach (Rosenborg) og lille mal. af F. C. Lund, 1858 (Fr.borg). Efter Gavnø-kopien kopi af A. Dorph, 1901 (Fr.borg). Medalje af Daniel Kellerthaler formentlig 1633. Et lille mal. af D. Bailly, 1627, er blevet kaldt U. (Fr.borg). – Povl Eller: Kgl. portrætmalere i Danmark 1630–82, 1971.

Danske mag. 3.r.II, 1845 277–84. Svensk agent ved Sundet, udg. Leo Tandrup, 1971. Documenta Bohemica Bellum tricennale illustrantia V, Wien 1977. – Mart. Opitius: Laudatio funebris principis Ulderici, Frankf. 1633. A. Cronholm: Sveriges hist. under Gustaf II Adolphs regering V, 2, Sth. 1871 34; VI, 1, 1872 2–5. J. A. Fridericia: Danms. ydre politiske hist. I, 1876 (fot. opr. 1972) 68 137 146 149 190f 196 211 213. Hist. saml. og studier, udg. H. F. Rørdam II, 1896 1–141 (heri breve).

Hans H. Fussing*

Ulrik (ved dåben Ulrich), Ferdinand Frederik, 1818–1917, læge, hygiejniker. * 16.4.1818 i Kbh. (Holmens), † 20.2.1917 sst., urne på Vestre kgd. F: kaptajn i søværnet, senere toldforvalter i Frederikstad, generalkrigskommissær Georg Frede-

rik Ulrich (1762–1830, ~1° 1787 med Gertrud Kaas, 1766–1814) og Henriette Marie Mourier (1788–1882). ~ 21.10.1843 i Skelby ved Næstved med Henriette Christiane Marie Schou, * 4.9.1817 i Kbh. (Helligg.), † 28.8.1890 sst. (Holmens), d. af proprietær Henrik Stampe S. (1792-tidligst 1824) og Christiane Dorothea Mundine Lund (ca. 1799–1821). – Far til Hjalmar *Ulrich og Viggo *U.

U. blev student 1853, privat dimitteret, og efter at have taget medicinsk embedseksamen 1840 var han kandidat på Almindelig hospital 1840–42. For at blive helbredt for en begyndende tuberkulose med blodspytning og for følgerne af en voldsom tyfus søgte han praktisk virksomhed på landet og nedsatte sig 1842 som læge i Hobro hvor han genvandt sit helbred – så godt, at han levede i 99 år. Under sin virksomhed her vakte han 1847 opmærksomhed ved at offentliggøre et vel gennemtænkt forslag til en reform af Danmarks sundhedsvæsen, et forslag der fik megen betydning i det følgende halve århundredes diskussion om dette spørgsmål. 1854 udnævntes U. til fysicus i Tønder og blev 1861 medlem af det slesvigske sanitetskollegium. Han var her en forkæmper for den danske sag, til hvis støtte han 1856 stiftede *Vestslesvigske Tidende* i Møgeltonder. Under krigen 1864 udvistest han af de tyske kommissærer og afskedigedes s.å., hvorefter han bosatte sig i Kbh. og blev først konstitueret og 1866 fast ansat distriktslæge, 1872 kommunelæge i den gamle bydel, afgik 1890. U. blev en ivrig medarbejder i den hygiejniske reformbevægelse som var rejst af Emil *Hornemann, og forstod at en forbedring af de dårligst stillede befolkningsgruppers levevilkår var en afgørende betingelse for at hæve sundhedstilstanden i byen. En prisopgave, udsat af finansministeriet, om nyten af syge- og alderdomsforsørgelseskasser som han besvarede og vandt prisen for 1867 (offentliggjort under titlen: *Arbejderforeningen til gjensidig Hjælp*) førte ham ind på studiet af Robert Owens forsøg på at oprette kooperative forbrugsforeninger og byggeforeninger, og han holdt et foredrag herom i Arbejderforeningen af 1860. Resultatet heraf var en henvendelse til U. fra arbejderne i Burmeister & Wains skibsbygningsvirksomhed om at hjælpe dem med at danne en byggeforening. Dette førte 1865 til dannelsen af Arbejdernes Byggeforening der har sat sit præg på flere kvarterer i hovedstaden bl.a. ved søerne, nu „Kartoffelrækkerne“. U. administrerede byggeforeningen til 1887, men ville officielt kun være dens næstformand. 1866 indvalgte U. i bestyrelsen for Lægeforeningens boliger der var oprettet efter koleraåret 1853 på initiativ af

Emil Hornemann, og 1888 afløste han denne som formand for institutionen. Her fik U. indrettet en brusebadstue, opført et asyl og allerede 1868 oprettet en forbrugsforening. U. havde allerede i sin tid i Tønder fået kontakt med H. C. "Sonne og han virkede i brugsforeningernes pionertid parallelt med denne for sagen. 1867–73 havde U. sæde i Kbh.s borgerrepræsentation og 1868–87 i byens sundhedskommission. Begge steder arbejdede han særlig på forbedring af boligerne og fik indført indskrænkning af kælderbeboelser m.m. Mest kendt er U.s arbejde for sløjfningen af Peder Madsens gang. Han skildrede 1870 i Hornemanns tidsskrift Hygiejniske Meddelelser de rystende sanitære tilstande i denne gydes huse og den store sygelighed blandt dens beboere, og da han 1870 midlertidigt fungerede som stadslæge, fik han spørgsmålet om gadens nedrivning rejst gennem sundhedskommissionens formand, politidirektør V. "Crone, hvilket førte til dannelsen af et konsortium der ombyggede gaden til den nuværende Ny Østergade. – U. virkede på mange andre områder, var medstifter af Selskabet for sundhedsplejen i Danmark (1879) og af Samfundet for ædrulighedens fremme (1885) og sad i bestyrelsen for Lægernes enke- og børneforsørgelseskasse (1880). – U. var i udtalt grad „socialhygiejniker“ inden denne betegnelse var opfundet, og hans virksomhed som distrikts- og kommunelæge i byens fattigkvarterer gav ham indsigt i sociale problemer. Hans skarpe praktiske forstand viste ham hvor de spørgsmål lå som burde løses, og hans indtil stædighed faste vilje bevirkede at han opnåede en række resultater af sin hygiejniske virksomhed. U. var en af pionererne inden for dansk Kooperation ud fra sociale og filantropiske synspunkter. – R. 1859. DM. 1877. K.² 1902. □Buste af J. Møllgaard. Mal. af Hans Deuvs ca. 1915. Relief af L. Brandstrup på mindsten af Emil Jørgensen, 1916 (Kildevældsgade, Kbh.). Foto.

Søren Hansen i Månedsskr. for sundhedspleje, 1908 101–09. Poul Hertz sst. 1917 41–45. Povl Heiberg i Ugeskr. for læger LXXIX, s.å. 325–27. Hans Lund i Sønderjysk månedsskr., 1967 305–13.

L. S. Fridericia*

Ulrik, Viggo, 1858–1901, landmand. * 14.3.1858 i Tønder, † 27.6.1901 på Sophiendal, Terslev sg. ved Haslev, begr. i Kbh. (Vestre). F: fysicus i Tønder, senere kommunelæge i Kbh. F. F. *U. (1818–1917) og Henriette C. M. Schou (1817–90). ~ 8.5.1886 i Vordingborg med Johanne Dorothea Lund, * 8.11.1862 på Gåsebjergergård ved Vordingborg, † 3.2.1918 på Frbg., d. af gårdejer, sparekassebogholder, forstkasserer og godsfor-

valter ved Petersgård, senere justitsråd Jacob L. (1823–1901) og Anna Marie Dorothea (Thea) Andersen (1833–1919). – Bror til Hjalmar "Ulrich. Efter at have taget præliminæreksamen uddannedes U. til landmand, kom på landbohøjskolen og blev landbrugskandidat 1877. N.å. blev han forvalter på Marienlyst ved Vordingborg og et par år senere forvalter på Bregentved. Fra 1886 til sin død var han forpagter af Sophiendal under Bregentved gods. Fra fædrenehjemmet havde han arvet en levende samfundsinteresse, og han kom hurtigt til at indtage en førende stilling i egnens landøkonomiske foreningsliv. 1887 stiftede han *Bregentved-Gissfeld og omegns landboforening* og var foreningens formand til sin død. Han blev direktør for grevskabet Bregentved og omegns sparekasse, medlem af bestyrelsen for Haslev andels-svineslagteri og næstformand i herregårdsmejeriet Trifolium som han var en af initiativtagerne til og hvor han i en år-række var den ledende kraft. I De samvirkende sjællandske landboforeninger tog han virksomt del i udvalgsarbejdet vedrørende planteavl og konkurrencer mellem hele markbrug. Han havde udprægede anlæg for at gøre sig gældende ved de store landbomøder. U. var en repræsentativ skikkelse og hans meninger fik vægt ved hans gode faglige indsigt. Gennem arbejdet med præmiering af veldyrkede huslodder havde han fået øje for de store muligheder der for dansk landbrug lå i et forøget fjerkræhold. Han anlagde selv et stort hønseri og blev kendt som foregangsmand på dette felt. Ved foredrag ved de sjællandske delegeretmøder 1898 og 1899 slog han til lyd for sagen, indvalgte kort efter i bestyrelsen for Dansk Andels Æg-export, blev selskabets repræsentant i andelsudvalget og, i modsætning til mange andre af de større landbrugere, en varm talsmand for andelssagen. I diskussionen om toldbeskyttelse som landbrugskrisen havde fremkaldt greb han ind som overbeviset tilhænger af frihandel. Sit standpunkt forfægtede han med dygtighed på talrige møder omkring i landet og som medlem af landhusholdningsselskabets toldkommission af 1894 imod kommissionens flertal. Ved sin død var han en af de mest ansete blandt de yngre mænd inden for landbrugets ledelse. □Foto.

Ugeskr. for landmænd 8.r.V, 1901 281f. Vort landbrug XX, s.å. 401f. Andelsbl. II, s.å. 417f. Mælkeritid. XIV, s.å. 419f. Tidsskr. for fjerkræavl XXIII, s.å. 236f. W. A. Kock: Dansk andels ægekports virksomhed i 25 år, 1920 21.

Aksel Milthers*

Ulrikke Eleonora, 1656–93, dronning af Sverige. * 11.9.1656 på Kbh.s slot, † 26.7.1693 på Karl-

Ulrikke Eleonora

berg slot, begr. i Riddarholmskyrkan, Stockholm. F: kong *Frederik III (1609–70) og *Sophie Amalie (1628–85). ~ 6.5.1680 på Skottarp i Halland med kong Karl XI af Sverige, * 24.11.1655 på Stockholms slot, † 5.4.1697 sst., s. af kong Karl X Gustav af Sverige (1622–60) og dronning *Hedevig Eleonore (1636–1715). – Søster til *Anna Sophie (1647–1717), *Christian V, *Frederikke Amalie, *Jørgen og *Vilhelmine Ernestine.

Under sin mors strenge opsyn fik prinsessen en omhyggelig opdragelse. Hun tilegnede sig særdeles gode sprogkundskaber og erhvervede sig betydelig færdighed i tegning og maling. Allerede tidligt synes der at have været planer oppe om et ægteskab mellem hende og den unge svenske konge Karl XI, men først 1675 blev der for alvor tale derom. Det var første gang Sverige om at gøre at afholde Danmark fra at slutte sig til dets fjender, og som middel dertil skulle ægteskabet tjene. Tanken blev grebet med stor begærlighed af prinsessens mor, hvem et ægteskab mellem hendes datter og en konge smigrede i høj grad. Kong Christian V selv synes at have stillet sig mere køligt, men *Griffenfeld, der gerne ville imødekomme enkedronningen og også ønskede at undgå et brud med Sverige, støttede planen. 7.6. anholdt den svenske gesandt officielt om prinsessens hånd. Kongen gav ikke noget bestemt svar, men henviste gesanden til prinsessen selv og hendes mor. Hos disse blev frieriet straks modtaget, og 13.6. meddelte kongen de fremmede gesandter troløvelsen. For de politiske forholdes udvikling fik den dog ikke nogen betydning. 1 sept. s.å. fulgte fredsbruddet, og om ægteskab kunne der nu selvfølgelig ikke være tale. Forlovelsen blev dog ikke brudt, og både prinsessen og Karl XI afviste bestemt alle planer om indgåelse af andre forbindelser. Der var således planer om ægteskab mellem U. E. og prins Vilhelm (III) af Oranien og senere endog om et ægteskab med kejser Leopold I men prinsessen afviste begge forslagene, skønt moderen interesserede sig stærkt for det sidste. Det fulgte derfor så godt som af sig selv, at ægteskabstraktaten undertegnede samtidig med freden mellem de to riger i Lund 26.9.1679.

Ægteskabet havde været en vigtig faktor i den alliancepolitik mellem de to stater som særlig den svenske statsmand Johan Gyllenstierna havde gjort sig til talsmand for. Denne politik mistede sin vigtigste støtte ved Gyllenstiernas død s.å., og i politisk henseende fik ægteskabet ingen følger. På sin ægtfælles politik øvede U. E. ingen som helst indflydelse; derimod var det personlige samliv mellem dem særdeles godt, og alle fortællinger om Karl XI's misfornøjelse med

hende da han første gang så hende på bryllupsdagen, og om et mindre godt forhold mellem dem i deres ægteskab, savner enhver grund. Karl XI lærte hurtigt at sætte pris på sin gemalindes gode egenskaber. Mindre godt var forholdet undertiden mellem U. E. og kongens mor, den myndige og indflydelsesrige enkedronning, men takket være U. E.'s kloge og eftergivende optræden kom det dog ikke til større rivninger mellem dem. Hendes helbred var i de senere leveår meget vaklende; flere af børnenes sygdom og død nedbrød yderligere hendes kraft. □ Afbildet på medalje af Jeremias Hercules, 1666. Min. som ung (Windsor). Stik 1677. Mal. 1677 (Gripsholm). Mal., kopi efter A. Wuchters? (Gavnø). Mal. 1679 har været tilskrevet Wuchters (Gripsholm), efter dette min. (Windsor). Mal., har været tilskrevet J. Ovens (Gripsholm; Fr.borg), i samme type min. af P. Prieur, 1680 (Fr.borg). Stik efter to medaljer af A. Karlsten, 1680. Stik til hest af J. Azelt. Mal. af D. Klöcker Ehrenstrahl, 1681 (Rosengborg). Efter beslægtet forlæg af samme stik af G. Edelinck, af P. Schenck, træsnit af E. Dunker, 1891, og træsnit efter tegn. af C. Bloch. To mal. af Ehrenstrahl, 1683 (Gripsholm), efter det ene gentagelse (Fr.borg). Stik af J. Gole bl.a. efter D.v.d. Plaes, 1685. Stik af E. Brenners efter medalje af Karlsten, 1687. Kopi af D. Kock, 1729, efter mal. af Ehrenstrahl, 1687, efter samme litografier af bl.a. J. S. Salms-son. Mal af Ehrenstrahl, 1689 (Gripsholm) og 1692 (sst.). Mal. (Middachten). Afbildet på mal. af familien af Ehrenstrahl, 1692 (Eutin; Gripsholm), 1695 (Gripsholm) og udateret (sst.). Mal. af samme (sst.; Fr.borg). Stik af P. Aubry, 1693. Min. af J. Barbette, 1694 (Rosengborg). Mal. af L. Weyandt, 1699 (Gottorp). Mal. af J. d'Agar (Gripsholm). Min. af P. Signac (Nationalmus., Helsinki). Mal. (Vidensk. selskab i Trondheim). Buste (Drottningholm). Stik af bl.a. Ph. Kilian, W. Kilian, H. Padtbrugge, Brühl, J. C. G. Fritzsck, J. Montalegre & M. Rentz og træsnit af Emil Behrens, 1880. Fremstillet på C. W. Eckersbergs mal., 1828, af arvehyldingen 1660 (Chr.borg), og på Heinrich Hansens mal., 1880, af samme begivenhed (Fr.borg).

Sth.s mag. för 1780 II 590–96 (relation om fest på Sth.s slot 1692). Handlingar rörande Sverges hist., udg. Anders Fryxell III, Sth. 1839 401–12. Oscar Malmström: Anteckn. rörande drottning U. E. d.ä. och Karl XI's hof, Sth. 1898. Kyrkohist. årsskr. XIV, Upps. 1913. Medd. och aktstycken 6–13 (brev). Danm.-No.s traktater 1523–1750, udg. L. Laursen VI–IX, 1923–33.

C. O. Bøggild-Andersen*

Ulsøe, Johannes Nicolaj, 1694–1732, skuespiller, by- og herredsfoged. Døbt 28.6.1694 i Ålborg,

† 18.5.1732 i Grenå, begr. sst. F: regimentskriver, krigsråd Marcus U. (ca. 1665–1748) og Anna Cathrine Balke. ~ antagelig 1731 el. 32 (trolovet 21.12.1731 i Grenå) med Mette Giessing, døbt 20.3.1698 i Ingstrup, begr. 20.10.1760 i Viborg (~1° med ridefoged, senere skoleholder og bedemand i Grenå Christen Hansen Bedsted, † 1731), d. af sognepræst i Ingstrup, Hjermitzlev og Alstrup Christopher Sørensen G. (1661–99) og Else Jacobsdatter (1664–1737, ~1° 1688 med sognepræst i Mov Jens Clausen Høg (Heug), 1653–89, ~3° 1710 med sognepræst i Klim, Torup og Yust mag. Christen v. Ginchell Mathiesen Wittrup, 1675–1721). – Morbror til Marcus Ulsøe*Hortulan.

I modsætning til de fleste af aktørerne ved det første danske teater i Lille Grønnegade (Ny Adelgade) var U. ikke forud kommet på kant med sit studium, men havde jan. 1720 taget teologisk embedseksamen efter at han 1712 var blevet student fra Herlufsholm. Han havde også absolvert homileticum og stod altså fuldt rustet til at få præstekald da han drevet af indre lyst i sept. 1722 var blandt de akademikere der meldte sig til tjeneste ved M. de *Montaignis og Ludvig *Holbergs scene hvor han blev i gode og onde dage til forestillingerne måtte ophøre 1728. Her var han den første fremstiller af *Den politiske Kandestøber*, Apicius i *Den Vægelsindede*, Corfitz i *Barselstuen*, Jeronimus i *Jean de France*, *Julestuen*, *Maskerade*, Mester Gert og Henrik i *Den ellefte Juni*, med andre ord en række nationale skikkelser som skulle blive klassiske. Rollerne siger os at han var komisk karakterskuespiller på et bredt område, men om hans spil er der ikke levnet noget vidnesbyrd fra samtiden, heller ikke af Holberg. Men at han trods den lille scenes vanskeligheder elskede sin kunst ser vi af et brev fra teatrets ophørstid hvori han skriver at han hellere vil „gøre Majestæten en liden Divertissement iblandt end derimod at faae anden Brød“. Da pionerarbejdet for vor sceniske kultur var sluttet slog U. ind på den juridiske embedsbane og kom 1728 trods megen gæld i tjeneste hos Kbh.s politimester, og efter Frederik IVs løfte til faderen blev han to år senere byfoged i Grenå samt herredsfoged i Nørre hrd. Herman v. Bremens fremstiller præsiderede første gang i bytinget i aug. 1730. Gennem en i Det kgl. bibliotek opbevaret instruks for byens skoleholder ved vi at U. interesserede sig for undervisningens ordning i sin jurisdiktion, men døden afbrød tidligt hans embedsgerning, og da han kun blev 38 år har han – ligesom sine tidligere kolleger – næppe efterladt noget skriftligt om den indsats der gennem Holbergs komedier bragte hans navn til eftertiden.

Danske mag. 6.r.III, 1918–23 206f 220f (brev). – E. C. Werlauff: Hist. antegn. til Ludv. Holbergs lystspil I, 1838 227. Th. Overskou: Den danske skueplads I, 1854. E. Nystrøm: Den danske komedies oprindelse, 1918.

Robert Neiiendam*

Ulvhild, ca. 1130, dronning.

U. var datter af nordmanden Hakon Finsson og, som det synes – men efterretningerne om hendes ægteskaber er ikke helt sikre – først gift i Sverige med kong Inge, Halstens søn. Hun blev senere, efter Margrete Fredkullas død, gift med kong Niels som hun imidlertid forlod og ægtede den svenske konge Sverker I med hvem hun havde sønnen Carl som senere blev konge. Sammen med Sverker grundede hun det første cistercienserkloster i Alvastra (1143) og et andet kloster af samme orden der senere flyttedes til Varnhem.

N. Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971.

C. A. Christensen

Ungermann Jørgensen, Arne, 1902–81, tegner. * 11.12.1902 i Odense, † 25.2.1981 i Humlebæk, begr. sst. F: kriminalassistent, senere politikommissær Jørgen Christian Jørgensen (1872–1942) og Mathilde Theodora Ungermann (1874–1956). ~1° 8.6.1929 i Søllerød med kunstmaler Inger Johanne Frederikke Johannsen, * 1.3.1909 i Næstved, d. af købmand Frederik (Fritz) Anton Mathias J. (1862–1931) og Ingeborg Jørgensen (1876–1950). Ægteskabet opløst. ~2° 14.5.1948 i Kbh. (b.v.) med Anne Lise Pernille Høxbro Kirkeby, * 12.1.1907 i Kristiania, † 8.4.1976 i Roskilde (~1° 1928 med civilingeniør, redaktør Jørgen Reimer Rode, 1901–81), d. af redaktør Anker *K. (1884–1957) og Betty U. Meyer (1882–1935).

U. tog realeksamen fra Mulernes legatskole i Odense og gik efter endt skolegang i litograflære hos Hagen & Sørensen og samtidig uddannede han sig på Teknisk skole. Efter overstået læretid 1922 var U. i nogle år beskæftiget som tegner i Odense, bl.a. var han leverandør til en lokal, men kortvarig „Blæksprutte“ hvor man bemærkede hans tegninger og som følge deraf blev han knyttet til det lille middagsblad Odense Avis. Kort tid efter ansattes han som tegner på Fyns Tidende og havde samtidig arbejde som reklametegner hvad der 1924 førte ham til dagbladet Politiken hvor han først var ansat på bladets reklameafdeling, men fra 1930 blev han knyttet til avisen og navnlig var han en ofte benyttet illustratør til søndagstillægget Magasinet. Uhyre produktiv og flittig var U. en næsten daglig leverandør til Politiken hvor han leverede tegninger til kronikken, anmeldelser og Dagens Tegning. Men det var navnlig i Magasinet at hans uddan-

nelse som litograf kom ham til gode. Som få kendte han rotationspressens muligheder for med enkle virkemidler at udnytte den moderne trykteknik og man lagde straks mærke til hans tegninger fra storbyen der kom til udtryk i store, klare og stærke farveflader. For at videreuddanne sig og for at få kendskab til den grafiske kunst ude i Europa rejste han så tidligt som 1922 til Paris, en by han atter besøgte 1935 og 1937, og senere rejste han jævnligt både til Tyskland, Frankrig og Østrig. Fra 1930 og til sin død 1981 var U. knyttet til Politiken og lige til det sidste var han en flittig medarbejder, men måske er det navnlig gennem Magasinet af hvilket han fra 1946 stod som medredaktør at U. blev kendt af den store offentlighed. Med *Hanne Hansen* løste U. en særdeles krævende opgave i en tegneserie at skildre dagligdagens Danmark set med en husassistents øjne. Hanne blev elsket og hendes omskiftelige tilværelse blev fulgt af Magasinets læsere i en årrække. Endvidere har han været medarbejder ved Viggo F. Møllers Vild Hvede, ved Kulturkampen og Aandehullet såvel som ved Blæksprutten og Svikmøllen. Få har som han med fantasi og barsk humor demaskeret de buldrende diktatorer og nådesløst udleveret dem til det overbærende smil fordi hans kunst i førkrigsårene blev båret af en næsten ætsende ironi. Han er satiriker, og hans ironi er ofte milevidt fra den elskværdige humorist. Hans indfald båret af en frodig fantasi virker altid overraskende fordi han får os til at se hvad der ligger skjult bag hans tegninger. Det er næppe tilfældigt at den ironiske K. K. Steincke netop valgte U. til at illustrere sine ætsende *Svovlstikker* der udkom 1941.

Som bogillustrator har U. løst store – næsten monumentale – opgaver. Boccaccios *Decameron*, 1939, var en af dem hvor U. i vittige og groteske illustrationer akkompagnerede de erotiske scener og i ganske enkle streger fik han pustet liv i renessancens Firenze, hvor kvinderne med de mandelformede øjne nok ser mere uskyldige og tækkelige ud end de er. Året efter fulgte Voltaires *Candide* hvor U.s barokke satire og vid får frit løb uden at det går ud over tekstens ånd. Hans fantasi og evne til at fabulere gjorde ham også selvskreven til at illustrere *Münchhausens Eventyr og Rejser*, 1941 hvor hans groteske humor er helt på bølgelængde med den legendariske løgnhals. Også danske klassikere har U. med jævne mellemrum illustreret. I 1936 illustrerede han Johan Herman Wessels Digte, udgivet af Forening for boghaandværk ligesom han har illustreret et udvalg af Holbergs komedier og H. C. Andersens eventyr og 1968–69 Gustav Wiedes *Livsens Ondskab og Knagsted* og han har endvi-

dere leveret illustrationer til et enkelt bind af den store nye udgave af Tusind og een nat. U. har endvidere tegnet et utal af bogomslag ligesom han som plakatkunstner jævnligt har været benyttet. Navnlig har færdselspropagandaen ofte gjort brug af hans agitatoriske kunst. *Brug øjnene og fodgængerovergangen* for blot at nævne en af dem hvor han med letfattelig symbolik har gjort de mest abstrakte begreber forståelige. Men også børnehjælpsdagen, udstillinger, film og reklame har benyttet U. som plakatkunstner. Som illustratør af børnebøger fik U. hurtigt succes. I mangfoldige tilfælde skrev han selv tekster til sine illustrationer som *Mit Skib er ladet med*, 1934, *Pusti*, 1956 og *Da solen blev forkolet*, 1960. Med Jens Sigsgaard fik U. et lykkeligt samarbejde. Bøger som *Palle alene i Verden*, 1942 og *Børnerim som Okker Gokker Gummiklokker*, 1943 og *Abel Spendabel*, 1945 opnåede uhyre popularitet og betragtes i dag som klassikere, til dels takket være U.s humørfyldte tegninger. Også Harald H. Lund har i *Onkel Færdselssignal*, 1933 og *Toget*, 1936 nydt godt af U.s livfulde illustrationer.

Enkelte større dekorative arbejder er blevet betruet U. 1937 udsmykkede han forhallen til Det danske hus i Paris og 1941 udsmykkede han børnegården i Utterslev. Endvidere har han udført teaterdekorationer både til Det kgl. teater og til Stig Lommers revyer. Livfuldt og ikke uden selvironi har han fortalt om sit eget arbejde i bøgerne *Efter øjemål*, 1952 og *Efter hukommelsen*, 1972 og sidst i erindringsbogen *Man må se det for sig*, 1977. Fra 1932 var U. medlem af Grønningen og i årenes løb har han udstillet såvel på Nasjonalgalleriet i Oslo, Odense rådhus som på biblioteker og kunstforeninger både her og i udlandet. 1979 modtog U. Eckersberg-medaljen. Litografier af U. findes i kobberstiksamlingen. □Tegn. af Ellis Ullamn udst. 1933. To tegnede selvportr. (Kgl. bibl.), det ene 1940. Tegn. af B. Biilmann Petersen og af Mogens Zieler. Tegn. af Carl Jensen, 1952 og af Birger Lundqvist udst. 1971. Foto.

A. U.: Man må se det for sig, 1977. Interview i De grafiske fag LXXI, 1975 94–97. – Merete Bodelsen i Bogvænningen, 1934–37 13–15. Kn. Pontoppidan sst. 1938–40, 1940 271–77. Hakon Stephensen sst. 1974 nr. 2 33–46. Sv. Rindholt i Samleren, 1940 174–76. Mogens Knudsen m.fl.: Satire og humor i da. tegnekunst, [1946] 250–64. Poul Genefke Thye: Aspekter af A. U.s tegnekunst, 1971. Hans Bendix og Poul Genefke Thye: A. U. i anledn. af udstill. Odense, 1977. Vibeke Stybe i Børn og bøger XXX, 1977 393–98 (heri bibliografi). Torben Gregersen sst. XXXIV, 1981 159–66. Ole Storm i Politiken 26.2.1981.

Godfred Hartmann

Ungermann, Ella Christoffersen (ved dåben Christoffersen, Ella Ungermann), 1891–1921, skuespiller. * 17.2.1891 i Slagelse, † 23.9.1921 i Kbh., begr. i Søllerød. F: bagermester Ferdinand Valdemar Christoffersen (1859–1937) og Marie Christine Ungermann (1868–1941). ~ 5.10.1918 på Frbg. (Solbjerg) med maler Albert "Naur", * 13.10.1889 i Kbh. (Helligg.), † 2.2.1973 i Gentofte, s. af garderobeforpagter Albert Thorvald Schleppegrell N. (1851–1913) og Auguste Vilhelmine Maria Büll (1854–1916).

U. havde taget realeksamen 1907 og været ansat på et kontor inden hun uden dramatisk uddannelse 28.4.1909 debuterede på en halvprivat „fri scene“ i koncertpalæet som hustruen i *Hønsogaarden*. Derefter spillede hun i to år et repertoire, bl.a. Schillers *Maria Stuart*, på Odense teater, men da hendes teknik var mangelfuld optoges hun 1911 på Det kgl. teaters elevskole. Hun deltog dog aldrig i undervisningen, men modtog et tilbud fra direktør Ivar *Schmidt til Det ny teater hvor hun debuterede som Dina Dorf i *Samfundets Støtter*, instrueret af Herman *Bang som spæde hende en stor kunstnerisk fremtid, og hvor hun i de følgende år brød igennem ved sin stærke hengivelse i nogle problematiske kvindenaturer som skøgen i *En Vesterbrodreng* og Mary i *Lovens Arm*. Med flid og viljestyrke besjærede hun sine taletekniske mangler og stod som en intens scenisk begavelse til hvem der stilledes store forventninger da hun 1914 blev knyttet til Det kgl. teater. Her sejrede hun allerede ved sin første optræden som *Hadda Padda* i Guðmundur Kambans skuespil af samme navn. Hendes ansigt var ikke regelmæssigt smukt som hendes skikkelse, men levende i udtrykket, og hendes stemme havde skønne, lyse toner der svarede til hendes blonde hår og blå, talende øjne. Hendes evne var sensibel, skælvende, en blanding af smil og tårer. Lyrisk lykkefølelse og bristefærdig omhed havde ingen på dansk scene siden Anna *Larsen givet et smukkere poetisk udtryk (Lysalf i *Vølund Smed*, titelrollen i *Betty*, Mona i *Fædreland*, fru Percy i *Henrik IV.*). Men der kunne opstå et misforhold i hendes spil mellem formen og det sjælelige indhold – undertiden var dette så eksalteret at det sprængte den. Hendes kunst var uligevægtig som hendes sind, og da hun savnede frimodighed og knugedes af sygdom blev hun et offer for tvivl, angst og utålmodighed. 18.9.1921 optrådte hun sidste gang som Leonora i *Det lykkelige Skibbrud*, og nogle dage senere søgte hun døden. „Da Smertens Kalk blev Dig for fuld, Du søgte Ly i sorten Muld“ skrev Johs. V. *Jensen. Hendes tidlige bortgang – hun blev kun 30 år – betød tabet af et fantasifuldt, uroligt higende talent, der havde gi-

vet rige løfter. Også som fortolker af J. P. *Jacobsen og Leonora Christinas *Jammersminde* havde hun nået det betydelige. □ Mal. af H. Vedel, 1906 (Fr.borg). Tegn. af J. Nørretranders, 1912 (Teatermus.). Statue af H. Wederkinch, 1917, replik 1935 (Det kgl. teater). Mal. af Albert Naur, 1918, akvarel af samme 1919, mal. af samme 1920, tegn. af samme 1920 og 1921 (Teatermus.), tegn. af samme 1921 (kobberstiksaml.). Tegn. af Gerda Ploug Sarp (Teatermus.). Foto.

Karl Schmidt: Odense teater 1896–1914, 1914. Jul. Magnussen i Teatret XIV, 1915 42–44. Aug. Goll sst. XXI, 1921 2f. Poul Reumert: Masker og mennesker, 1940 (3. udg. 1963).

Robert Neiiendam*

Ungern, Claus von, ca. 1540–77, statholder på Ösel. † 7. el. 8.10.1577 i Danzig, begr. i Marienkirche sst. F: Jürgen v.U. til Käsel og Kaunispä på Ösel og Christina v. Berg. ~ 1568 el. 1569 med Lene Viffert, † 24.4.1579 på Dalby kloster, begr. i Lund domk. (~ 1° med Basse Christoffersen, † før 1560, ~ 2° med Jakob Ssted, † 1564). Om U.s tidlige ungdom vides hidtil intet. Han træffes i Danmark i syvårskrigen sidste periode og har antagelig gjort tjeneste i en af Frederik II's rytterenheder. Ved sit ægteskab med Lene Viffert blev han de facto dansk lensmand, en position han i okt. 1572 efter faderens død kunne udbygge ved overtagelsen af familiens hovedsiddelse Käsel. Efter hertug "Magnus" overgang til russisk tjeneste blev U. i foråret 1573 af Frederik II udnævnt til statholder på Ösel med hovedsæde på Arensburg. I nært samarbejde med sekretæren Friedrich *Gross søgte han i sin treårige statholdertid at hjælpe den krigshærgede danske besiddelse på fode og etablere et nyt administrativt apparat, en aktivitet der ikke udfoldedes uden sammenstød med dele af adelen på Ösel. Udadtill var det til hans død U.s stadige bestræbelse at udvide det danske indflydelsesområde i Baltikum. Han søgte at overtale Reval (Tallinn) til at give sig under den danske konge og fik for en tid genetableret den danske position i Wieck ved at afkøbe hovedslottene fra utilfredse hovedsmænd i svensk sold. I feb. 1576 gik slottene dog tabt til russerne og U. formåede ikke at genvinde området. I sensommeren 1576 trådte U. tilbage som statholder, men han havde ikke mistet kongens tillid. Under Danzigs (Gdańsk) væbnede konflikt med Polen 1577 blev han med kongens anbefaling i maj gjort til leder af en adelsfane i byen og vandt sig hurtigt et navn ved en række kække operationer mod den polske belejringshær. Det var tydeligt nok U.s politik at søge byens militære aktiviteter oprappet og styrke de elementer i borgerskabet der gik

Ungern, Claus von

ind for Danzigs tilslutning til Danmark. For at stoppe denne politisering måtte Danzigs råd til sidst anmode Frederik II om at tilbagekalde U. Men U. var allerede da dødsmerket, og efter syv ugers sygdom døde han. Et hårdnakket rygte ville hævde at polakkerne havde forgivet ham.

Rud. von Ungern-Sternberg: Klaus von Ungern, Breslau 1876 (særtryk af samme: Nachrichten über das freiherrliche Geschlecht Ungern-Sternberg II, Reval 1872). Danm.s adels årbog XVIII, 1901 458. Nic. von Essen: Genealogisches Handbuch der Oeselschen Ritterschaft, Arensburg 1935 = Genealogisches Handbuch der baltischen Ritterschaft. Paul Simson: Gesch. der Stadt Danzig II, Danzig 1916–18 297–309.

Frede P. Jensen

Unmack Larsen, Svend, 1893–1965, jurist, minister. * 23.9.1893 i Århus, † 23.3.1965 sst., begr. sst. F: inspektør ved Århus fattigvæsen, exam. jur. Leopold Marius Larsen (1855–1926) og Thyra Christiane Wilhelmine Unmack (1867–1937). ~ 27.11.1919 i Nebbelunde, Maribo amt med Ingeborg Carla Held Andersen, * 8.7.1894 i Århus, † 15.1.1961 sst., d. af postekspedient, senere postmester i Rødby Jørgen Marius A. (1863–1923) og Alma Kathinka Jacobine Held (1865–1961).

U.L.s far var fattiginspektør i Århus, nærmest svarende til vore dages socialdirektør. Et centralt område var byens fattiggård hvor han også boede. Her voksede U.L. op og modtog stærke indtryk af tidens nød og af de fattiges liv; dette prægede ham livet igennem og gav ham et dybtgående socialt engagement. Faderen var alvorlig med perioder af indesluttethed eller tungsind, mens moderen var åben og munter med musiske interesser. I Århus katedralskole udbyggedes U.L.s egne musiske talenter i samvær med bl.a. de lidt ældre Marinus *Børup, Hans Hartvig *Seedorff og Emanuel *Sejr, yderligere støttet af læreren Olaf *Hansen. U.L. blev aldrig selv – bortset fra privat violinspil – aktiv på disse områder, men skrev og talte med et fængende og billedrigt sprog. – Efter studentereksamen 1912 studerede U.L. jura, blev cand.jur. 1918 og derefter byfogedfuldmægtig i Randers, men vendte allerede året efter tilbage til fødebyen som dommerfuldmægtig. Ved siden af sin embedsgering deltog han i det offentlige liv; han var lærer på de kurser socialdemokratiet arrangerede for partiets yngre talenter, blandt hans beundrende elever var Hans *Hedtoft og H. C. *Hansen. Den historiske materialisme var et af emnerne, men man studerede også belgieren Hendrik de Mans skrifter, dog uden at følge hans farvel til marxismen. U.L. vedblev ganske vist at understrege at socialisme også var spørgsmålet om en etisk holdning. Samtidig var han medlem af husleje-

nævn, værgeråd, arbejdsanvisningens bestyrelse, men først og fremmest var det dog gennem hvervet som formand for byens biblioteksvæsen han gjorde sig bemærket. I åben strid med borgmesteren Jakob *Jensen pressede han på for at få gennemført et moderne biblioteksvæsen – i forhold til byens størrelse stod Århus uendelig langt tilbage. Det lykkedes U.L. at få realiseret planerne da han i en periode 1933–37 var medlem af byrådet. Når han ikke fortsatte som byrådsmedlem, var det bl.a. fordi han ikke følte sig tilpas mellem de stærke personbrydninger, der kendetegnede den socialdemokratiske gruppe i disse år.

1939 søgte U.L. politimesterembedet i Lemvig og fik det. Hans virke der blev dog kun kort. I september blev han ved K. K. Steinckes afgang dennes efterfølger som justitsminister. Det var ikke Staunings opfindelse, men derimod Alsing *Andersens og Hedtofts. Ministertiden blev kort – 15. sept. 1939–8. juli 1940. Indtil 9. april 1940 manifesterede den nye minister sig ikke stærkt – udadtil. Det havde netop også været Staunings hensigt og pålæg at der nu skulle være ro om justitsministeriet. Indadtil havde U.L. store vanskeligheder i striden mellem rigspolitichefen E. Thune *Jacobsen og politidirektøren Ivan *Stamm. Der var grundlæggende personuoverensstemmelser, men de manifesterede sig navnlig i sikkerhedssager, og blev tilspidset omkring to personer Louis v. *Kohl og Rudolf Christianen („Hestetøyven“) – den sidste opererede i den politiske underverden med nære kontakter til næsten alle sider. U.L. standsede politiets samarbejde med dem og forberedte op til 9. april en omorganisation af sikkerhedspolitiet, bl.a. blev dets chef E. Strøbch uden eget ønske forfremmet til dommer i Kolding. Helt andre problemer trådte frem efter 9. april. U.L. var ikke med i den snævre ministerkreds der traf beslutningerne op til besættelsen. Han havde imidlertid sin egen operationsplan i denne situation. Umiddelbart efter alarmen 8. januar havde professor Aage *Friis, efter dennes mundtlige beretning, i sin egenskab af formand for Den danske komité for landflygtige åndsarbejdere truffet aftale med U.L. om at denne skulle drage omsorg for at en række emigranter om muligt skulle hjælpes ud af Danmark ved en tysk besættelse. U.L. efterkom aftalen og cyklede 8. april selv rundt i København med de nødvendige papirer, der gav en række emigranter mulighed for at undslippe til Sverige.

Situationen efter 9. april placerede justitsministeren centralt inden for regeringen. Ikke mindst skyldtes dette frygten for nazistisk magtovertagelse. U.L. fik sæde i regeringens snævre uden-

rigspolitiske udvalg, og han begyndte hurtigt at udvide politikorpset. Der opstod ret snart, efter U.L.s udsagn, en misstemning mellem Stauning og U.L. der sammen med studenterkammeraten Christmas Møller inden for regeringen vendte sig mod eftergivenhed over for tyskerne. Da regeringen i maj-juni beständig modtog efterretninger om nazistiske kupplaner viste U.L. i sin ledelse af politiet betydelig fasthed over for alt der kunne berede nazisterne vejen. Denne fasthed blev også markeret i en samtale med den tyske politileder Paul Kanstein hvor han anklagede tyskerne for at støtte de danske nazister. Kanstein benægtede, men U.L. refererede straks efter samtalen i den socialdemokratiske partigruppe, og derefter var den snart ude over hele landet. Mange i regeringen var foruroliget af U.L.s skarpe pågaaenhed. Set i historisk perspektiv var den dog effektiv og har uden tvivl gjort indtryk i den tyske ledelse i Danmark. Ved regeringsomdannelsen 8. juli var U.L. bevaret på den første liste. Dette var også i overensstemmelse med at partirepræsentanterne tidligere havde tilkendegivet at man ønskede han skulle fortsætte. Ved den endelige omdannelse hvor socialdemokraternes andel gik ned fra 5 til 4 ministre gled U.L. ud, hvilket vel var naturligt når de øvrige socialdemokrater var centnertunge partifolk som Stauning, Buhl, Bording og Kjærboel.

Efter at være trådt tilbage udnævntes U.L. efter nogle måneder til civildommer i Århus med virkning fra 1. januar 1941. Virketiden i det nye embede blev kort; i 1943 indvalgte han i byrådet og i sommeren 1945 valgtes han efter E. Stecher Christensen til borgmester. Borgmestertiden i Århus blev uden tvivl U.L.s lykkeligste arbejdsår. Han gik ind til arbejdet med en dyb følelse af, at han ville gøre en særlig indsats for fødebyen, og han mødtes af en stadig stærkere opslutning fra alle dele af befolkningen. Han begyndte med selv ud fra sine administrative erfaringer og teoretiske baggrund at reformere administrationen dels formelt, dels reelt ved at stimulere arbejdsindsatsen og tilvejebringe et mere åbent forhold til borgerne. Slutstenen på dette arbejde var indførelsen af magistratsordningen i 1950 der af U.L. foruden af praktiske grunde var ideologisk betinget ud fra ønsket om de folkevalgte som administrative ledere. Som borgmester havde U.L. økonomien som ressortområde. Det var måske ikke der interessen lå mest udpræget efter hans gemyt, men erkendende dens altafgørende betydning hvis hans andre interesser skulle fremmes koncentrerede han en stor del af sin overordentlige arbejdskraft om at klare økonomien i en stram genopbygningsperiode; her havde han et snævert samarbejde med byens

energiske og forudseende økonomidirektør Erik Tjørnehøj. Nært knyttet til byens økonomi er den store havn. Med sin emotionelle fryd over alt hvad der også uden for landets grænser kunne bringe byens navn frem gik U.L. ind i store anlægsarbejder på havnen.

I høj grad samlede U.L. sin indsats om byens kulturliv. Han forstod, at til en universitetsby hørte en bred vifte af kulturinstitutioner, og han ville samtidig, at de skulle have en appel til de brede lag i byen. Selv var han den der bestemte, når der skulle vælges repræsentanter til bestyrelser, og han trådte ind i styrelser for universitetet, Erhvervsarkivet, Den gamle By, Århus Teater, Naturhistorisk Museum, Århus Museum, Musik-konservatoriet, Århus byorkester, Den jyske opera m.m. I alle disse bestyrelser sad han ikke blot og vogtede på økonomien, som kommunale repræsentanter ofte gør, han bidrog tillige til de saglige spørgsmåls afgørelse. På U.L.s 60-årsdag hædrede kulturinstitutionerne ham med det gedigne, historiske festskrift Seksten Århusrids; det havde opbakning fra 2200 Århusborgere, en ellers ukendt hyldest til en kommunalpolitiker.

U.L., der oprindeligt ville have været forstmand, men bøjede sig for sin fars ønske, var dybt engageret i naturfredning og fik store skovområder sikret for Århus. I en årrække sad han også i Danmarks Naturfredningsforenings hovedbestyrelse. Sammenhængende med naturfredningssagen og hans historiske interesser var også hans ivrige deltagelse i det arkæologiske arbejde. Sammen med P. V. Glob var han bagmanden for virkeliggørelsen af de store Bahrain ekspeditioner i 1950'erne. I det landspolitiske arbejde tog U.L. ikke del efter 1940. Han havde megen sympati for den dansk-nationale bevægelse i Sydslesvig efter 1945 og gav et par gange udtryk for dette, men lange samtaler med ungdomsvennen Hartvig Frisch fik ham fra at give offentligt udtryk for sin holdning. I partiets arbejde uden for Århus medvirkede han ved 1947-52 at være landsformand for De unges Idræt (DUI). – U.L. var en smuk og repræsentativ skikkelse og en blændende taler. Undertiden kunne det dog knibe for ham at holde balancen både i stemmeføring og ordvalg. Det gjaldt også på andre områder at stemningssvingningerne kunne tage magten fra ham. Hans ophidselse og vrede kunne få direkte udløsning over for medarbejdere og meningsfæller, men kort efter kunne det skifte til kåthed eller dyb indesluttethed. Efter flere hospitalsophold måtte han erkende at nu slog arbejdskraften ikke til, og 1958 trak han sig tilbage. Sine sidste år levede han stille i byen, men fulgte den stadig med interesse og talte jævnligt med folk fra de institutioner han havde været

Unmack Larsen, Svend

med til at bygge op. □ Mal. af Aage Fredslund Andersen (Århus rådhus). Foto.

Berett. til folketinget afgivet af de ... nedsatte kommissioner i henhold til grundlovens § 45 [den parlamentariske kommission] I–XIV, 1945–58. Erindr. i Barn i Århus, red. Åge Bredsted m.fl. II, 1957 159–66. Interview i Århus stiftstid. 22.9.1963. – Sst. 24.3.1965. Demokraten s.d. Em. Sejr i Borgere i byens råd, red. Ole Degn og Vagn Dybdahl, 1968 13–16. De danske ministerier 1929–53, ved Tage Kaarsted, 1977.

Vagn Dybdahl

Unsgaard, Iver Johan, 1798–1872, minister, stiftamtmand. * 4.9.1798 i Kbh. (Frue), † 16.9.1872 i Thisted, begr. i Kbh. (Ass.). F: landinspektør, kammerråd Iver U. af norsk slægt (1756–1818) og Bertha Lange (1764–1847). ~ 1° 25.11.1826 i Kbh. (Vartov) med Mariane Elisabeth Dresing, døbt 29.12.1790 i Kbh. (Vartov), † 5.3.1849 sst. (Frue), d. af præst ved Vartov Nicolai D. (1743–1807) og Maria Elisabeth Rubach (1768–1840). ~ 2° 11.9.1850 i Kbh. (Frue) med Vilhelmine Alvida Herbst, * 30.4.1816 i Kbh. (Garn), † 8.7.1851 i Odense, d. af direktør for den militære klædefabrik, generalkrigskommissær Michael Johan Christian H. (1775–1830) og Michelle Elisabeth Christiane Charlotte Stibolt (1788–1861).

U. blev student fra Metropolitanskolen 1817 og cand.jur. 1820. Som student var han ansat som volontør i rentekammerets sjællandske kontor, blev kopist 1822, avancerede til fuldmægtig i kammerkancelliet 1826, til sekretær sst. 1831, til kommitteret i rentekammeret 1835 og udnævntes 1840 til deputeret sst. og chef for første sektion der behandlede alle sager der skulle forelægges kongen. U. medvirkede ved udarbejdelsen af adskillige vigtige forordninger vedr. stempelpapir, jagt, matrikel, kasse- og regnskabsvæsen, amtstueoppebørsler, vejvæsen, fribefordring, vands afledning m.m. og sad i kommissioner om jernbanevæsen og matrikulering. Som medlem af finanskonferencen af 1836 udtalte han sig for en centralisering af den stærkt opsplittede finansadministration. Både herved og ved udarbejdelse af de ovennævnte forordninger havde han vist forståelse for bondebevægelsens og liberalismens ønsker som de bl.a. var kommet til orde i stænderforsamlingerne, og da han samtidig var en erfaren og anset embedsmand, personlig jævn og ligetil, havde han forudsætningerne for at formidle overgangen fra enevælde til konstitutionelt styre. Han var i martsdagene 1848 blandt dem som F. Tillisch og A. W. Moltke tænkte sig som ministre og fik 1849 tilbud om indenrigsministerposten, men afslog den. Sept. 1848–juni 1856 var U. stiftamtmand i Odense og 1849–54 indvalgt i landstinget i 6. kreds (Odense og

Svendborg amt). Han stod politisk de nationalliberale nær, men delte ikke deres skandinaviske synspunkter.

Som præsident i landhusholdningsselskabet 1840–48 og i den store landbokommission af 1849 havde U. en central placering i landbo-spørgsmål og var vellidt af bondevennerne der 1853 ville vælge ham til formand i landstinget hvad han dog modsatte sig. Da ministeriet A. S. Ørsted 1854 lagde pres på liberale embedsmænd og afskedigede nogle nedlagde U. sit landstingsmandat, men repræsenterede påny 6. kreds 1855–59. Han var personlig ven af Frederik VII der flere gange søgte at få ham ind i regeringen. 1854 afslog han at deltage i P. G. Bangs regering, men lod sig bevæge til juni 1856 at overtage indenrigsministeriet som Bang afgav pga. uenighed med sine ministre om fæsteafløsningssagen. Det lykkedes heller ikke U. at løse dette spørgsmål. Han gik af sammen med det øvrige ministerium okt. 1856 hvorefter han i regeringen C. G. Andræ overtog ministeriet for monarkiets fælles indre anliggender, et omsvøbseparlament der afskaffedes juli 1858 da fællesforfatningen suspenderedes for Holsten og Lauenburg. U. var derefter indenrigsminister, nu i regeringen C. C. Hall, til maj 1859. Desuden var han minister for Holsten og Lauenburg fra maj 1857 til regeringens afgang dec. 1859. På denne post pådrog hans danskhed ham holstenernes kritik mens han i Danmark udsattes for angreb for eftergivenhed over for tyskerne. Reelt var forholdet vel det at hans imødekommende væsen under den tilspidsede kamp mellem dansk og tysk virkede som svaghet hvor beslutsom handling måske havde givet bedre resultat. Efter det kortvarige ministerium C. E. Rotwitt søgte konge og nationalliberale at få U. til at danne regering, men han afslog det og vendte 1860 tilbage til Odense som stiftamtmand. Juni-okt. 1866 var han påny valgt til landstinget som tilhænger af 1866-grundloven, men stillede sig ikke til valg under den nye grundlov. 1869 tog han sin afsked og bosatte sig i Thisted hvor hans søn var amtmand. Til fordel for ham oprettede han det U.ske fideikommiss. U. var en skarpsindig og human embedsmand, afholdt overalt for sin jævnhed og munterhed. Et halvt hundrede år virkede han i statens tjeneste. Derudover var han medstifter af Bikuben 1857 og af Odense amts skytteforening 1866. – Justitsråd 1835. Etatsråd 1836. Konferensråd 1847. Kammerherre 1854. Gehejmekonferensråd 1859. – R. 1840. DM. 1841. K. 1848. S.K. 1859. □ Buste af Adelgunde Vogt, 1842. Afbildet på J. V. Gertners mal. af salvingen 1840 (Rosenborg). Tegn. af Gertner. Litografi af H. Gemzøe, 1847, efter tegn. af L. A.

Smith. Flere litografier efter et foto. Træsnit af C. L. Sandberg, 1872, og efter dette af H. P. Hansen, 1888. Foto.

Chr. Larsen i Ill.tid. 3.11.1872. N. Neergaard: Under jungirndloven I-II, 1892-1916 (reproudg. 1973). Gehejmerådinde Andraes politiske dagbøger, udg. Poul Andrae I-III, 1914-20. A. F. Krieger: Dagbøger I-II, 1920-21. Den danske centraladministration, red. Aage Sachs, 1921. Alb. Olsen: Studier over den da. finanslov 1856-64, 1930. - Papirer i Rigsark.

Helge Larsen (Povl Engelstoft)

Urne

Uradel af sønderjysk oprindelse. Slægtsnavnet der forekommer allerede i 1100-tallet på en runesten (gravsten) over Kjeld Urne er som mange sønderjyske et stednavn, navnet på en forsvunden landsby ved det gamle tingsted Urnehoved. Slægtrækken frem til 1300-tallet er ikke ganske sikker. I senmiddelalder og renæssance var slægten især bosat på Fyn, men blev samtidig gennem mange medlemmers embeder udbredt til hele riget. Som noget usædvanligt for danske middelalderslægter fortsatte mandslinjen som civile embedsmænd og officerer lige til 1900-tal-

let; dens sidste mand, fuldmægtig i finansministeriet Axel Urne døde 1903. Stamtavlen er af praktiske grunde delt op i to linjer.

I. Christoffer *U.s (-1566) datter Margrete U. var ~ Niels *Bild til Ravnholt (1553-1622).

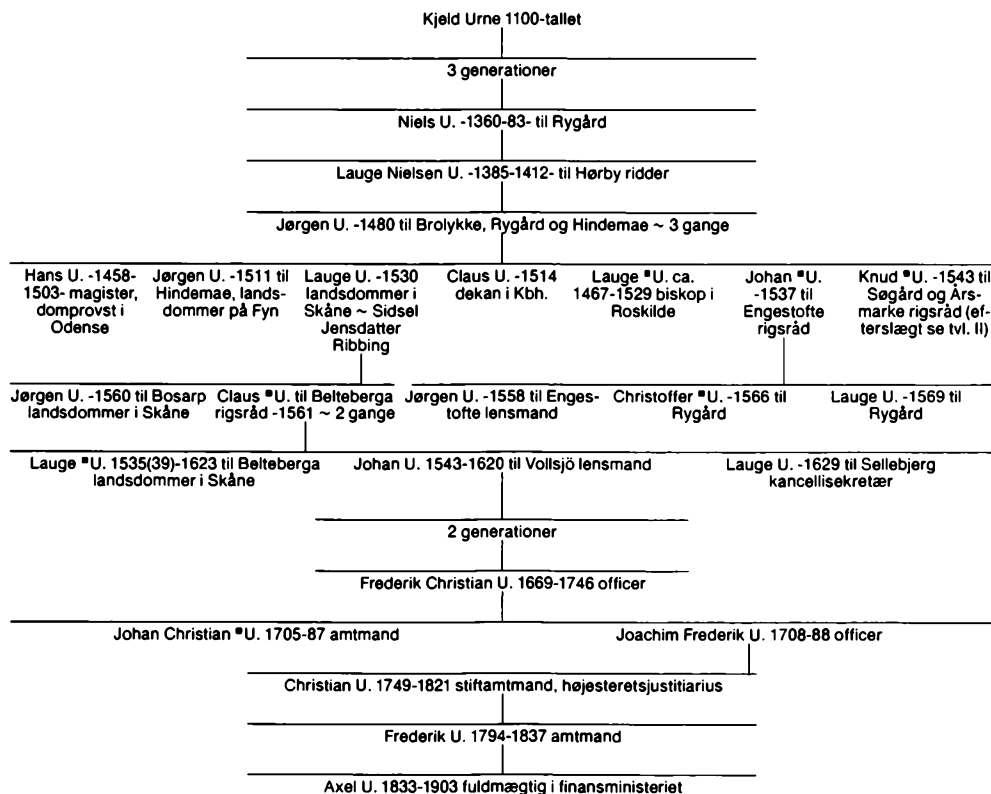
II. Jørgen *U.s datter Sophie var hemmeligt ~ statholder i Norge Ulrik Frederik *Gyldenløve; ægteskabet erklæret ugyldigt. Frederik *U.s datter Kirstine var ~ vicestatholder i Norge Ove *Juul. Sivert *U.s datter Merete var ~ amtmand Christoffer *Sehested.

Dan.m.s adels årbog XXI, 1904 463-95 (med senere tilføjelser). Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, 1968.

Thelma Jexlev

Urne, Axel, † 1577, til Søgård, lensmand, rigsråd. † 6.3.1577 på Søgård, begr. i Nørre Søby k. F: Knud *U. († 1543) og Inger Valkendorf († 1555). ~ 1° med Anne Rosensparre, † 1552, d. af Jens (Niels) Torbensen R. († 1530) og Birgitte Steensdatter Bille († 1553). ~ 2° 11.11.1562 i Odense

Tavle I

Urne, Axel

med Birte Rud, * 9.6.1538, † aug. 1573 på Søgård, d. af Knud *R. († 1554) og Dorthe Bolle († 1547). Som nevø af biskop Lauge *Urne har U. rimeligvis oprindeligt været bestemt for den gejstlige stand. Derpå tyder i hvert fald den kendsgerning at han fik en lærd opdragelse; 1529 blev han immatrikuleret ved Kbh.s univ., 1533 studerede han i Paris. Ret tidligt må han have sluttet sig til det lutherske parti, og kort efter sin hjemkomst antoges han som sekretær i Christian III's kancelli under Johan *Friis, en stilling hvori han forblev usædvanlig længe; han havde den sikkert allerede 1535 da han havde at gøre med udbetalingerne til fellejren foran Kbh., og endnu 1549 kaldes han „vor sekretær“; i denne egenskab ledsagede han 1538–39 Wladislav *Wobitzer på et gesandtskab til Gustav Vasa. Som løn fik han forskellige mindre forleneringer, deriblandt Rønnebæksholm (til 1547) samt kanonikater i Lund (til 1550) og Roskilde (til 1571). Ved køb af kronen erhvervede han 1542 Rårup (nu Katrinebjerg) vest for Kbh., i kraft af arv overtog han n.å. Søgård (nu Søbysøgård) efter faderen, 1552 Årsmarke (Knuthenborg) efter broderen Hans Urne. 1547–60 var han lensmand på Lyse kloster i Norge. I begyndelsen af syvårskrigen udnævntes han af Frederik II – måske i erindring om hans tjeneste under sidste krig – til „pendingemester“ med den vanskelige og til tider ligefrem farefulde opgave at forestå udbetalingerne til lejetropførerne. Som vederlag for kaution for krigsudgifter fik han 1565 Tønsberg len i pant. 1567 blev han rigsråd og samtidig rigskansler, desuden forlenedes han med Odense provsti. 1570 udstødte Frederik II ham imidlertid af rig-

rådet på grund af graverende uorden i hans regnskabsførelse, og han mistede alle embeder og len. Sine sidste år levede han i stilhed på Søgård. □ Medalje med årstallet 1568, stik efter denne.

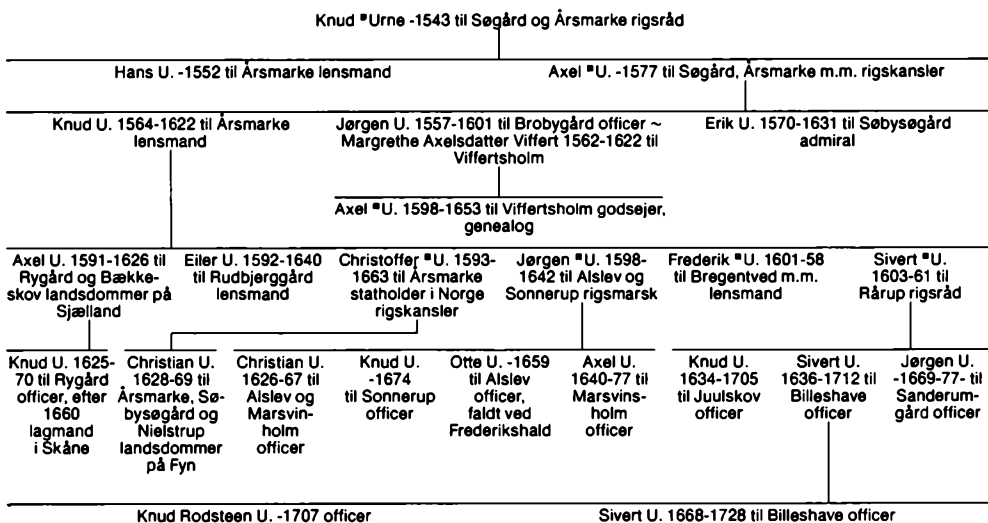
Danske kancelliregistranter 1535–50, udg. Kr. Erslev og W. Møllerup, 1881–82. Kancelliets brevøger 1551–79, 1885–1900. Breve til og fra Kristoffer Gøje og Birgitte Bolle, udg. Gustav Bang, 1898–99. – Frede P. Jensen: Danm.s konflikt med Sverige 1563–70, 1982.

Henry Bruun*

Urne, Axel, 1598–1653, godsejer, genealog. * 5.2.1598 på Viffertsholm, begr. 4.2.1653 fra Mariager k., senere ført til Svenstrup k. F: Jørgen U. til Brobygård (1567–1601) og Margrete Viffert (1562–1622). ~ 21.7.1622 i Ålborg med Anne Rodsteen, * 23.7.1593 på Lengsholm, † før 22.7.1654, d. af Markor R. († 1598) og Agathe van Mehlen.

U. var 1612 i Sorø skole og blev derefter en tid opdraget hos den lærde Holger *Rosenkrantz. 1619–21 var han kancellisekretær, men trak sig efter sit ægteskab tilbage fra offentlig virksomhed, bortset fra at han måtte påtage sig nogle værgemål og var kommissionsdommer i nogle skiftesager. Fra sine forældre havde han arvet Viffertsholm (Hellum hrd.), men denne mageskiftede han 1633 for Kellerup og Kvotrup (Onsild hrd.); Skavange (Dronninglund hrd.), som han havde fået med sin hustru, solgte han 1634. Han gerådede i økonomiske vanskeligheder og synes at have været lidt af en procesmager. Mest kendt er han for sine matematiske og genealogiske studier. Samtiden roste ham som matemati-

Table II

ker, men hans eneste bevarede arbejde fra dette område er en omhyggeligt udarbejdet fortegnelse fra 1634 over mål, vægt, landgildetakst etc. i Danmarks og Norges forskellige len der også oplyser om bespisningstakster på Bremerholm og på adelsgårdene. Hans eneste bevarede genealogiske værk er en anetavle for Viffert Seefeld, og den viser en for tiden betydelig selvstændighed og grundighed idet opstillingen er støttet på og oplyst ved uddrag af nu tabte dokumenter. Heri findes også en selvstændig beretning om Vincens *Lunges død.

Pers. hist. t. 6.r.IV, 1913 211–31 (U.s stamtv. over Viffert Seefeld). – Aage Brask: Kjellerup, 1943 125–41. – Thott – 694 – fol.

Hans H. Fussing*

Urne, Christoffer, †1566, til Rygård på Fyn. †1566 i Sverige, begr. i Langå k. F: rigsråd Johan *U. (†1537) og Anne Marquardsdatter Rønnow (†mellem 1563 og 1572). ~1546(?) med Kirsten Lykke til Nørlund (~1° 1534 med Ludvig Munk til Palsgård, †1537), † efter 17.8.1570, begr. i Langå k., d. af rigsråd Peder *L. (†1535) og Kirsten Høg (Banner) (†1542).

U. var 1546 hofsinde. Han giftede sig vist endnu s.å. og tog bolig på Rygård. N.å. købte han af sin svoger Anders *Bille dennes hustru Anne Lykkes part af hendes fædrengård Nørlund. U. kom hurtigt i strid med sine fynske naboer. 1548 lå han i fejde med sin frænde Jørgen Urne til Hindemæe, og det synes at kongen tog U.s parti; men n.å. vendte bladet sig. I vrede over at han havde fået afslag på et andragende om patronatsret til Langå kirke beskyldte han „i øllag“ på Gudme herredsting kansler Johan *Friis til Hesselager, med hvem hans hustru også siden (1554) lå i godsstrid, for at have forgivet hans morbror biskop Joachim *Rønnow i fængslet og truede med at ild og lue i den anledning skulle gå over Danmark. Følgen deraf blev at det kgl. retterting 6.11.1549 dømte ham „til en løgner og usanddru mand“, og at han blev hensat som fange først i ti år på Visborg på Gotland og siden – efter Christian IIIs død (1559) – på Kalundborg slot. Syndelig angergiven var han ikke. 1560 var han så nærgående at bede kongen om en skriftlig rede-gørelse for hvad han egentlig havde gjort siden man nu holdt ham fangen på tolvte år. 1562 slap han endelig ud på sin mors og flere andres for-bøn, dog kun mod et strengt forpligtelsesbrev hvori han lovede fremtidig at „skikke sig som en horsom og tro undersåt“; som sikkerhed for bre-vets opfyldelse måtte tyve af hans slægt og ven-ner stille kongen en kaution på 10 000 joachims-dalere. Men de lange fængselsår havde ikke tæmmet U.; ikke længe efter sin løsladelse over-

fusede han på Viborg landsting landsdommer Axel *Juul der i sin tid havde fængslet ham, med grove ord og udfordrede ham til slagsmål. 1564 dømte rigsrådet derfor forloverne til at betale de 10 000 joachimsdalere; men U. selv sonede sin ubesindighed ved at ofre sit liv for fædrelandet. Han blev 1565 taget til fange i slaget ved Axtorna, måtte 29.1. n.å. gå med i det forsmædelige indtog i Stockholm og er antagelig død kort efter i et svensk fængsel.

Danske kancelliregistranter 1535–50, udg. Kr. Erslev og W. Møllerup, 1881–82. Kancelliets brevøger 1551–70, 1885–96. – Billelæstens hist. I, ved W. Møllerup, 1893 746. Poul Colding: Studier i Danm.s politiske hist., 1939 144f 234. Aage Fasmer Blomberg i Fynske årbøger IX, 1965–67 112–25. – Thisets saml. i Rigssark.

Poul Colding*

Urne, Christoffer, 1593–1663, statholder i Norge, rigskansler. *27.10.1593 på Halsted kloster, †27.9.1663 på Nielstrup, begr. i Nykøbing F. F: lensmand Knud Axelsen U. til Årsmarke (1564–1622) og Margrethe Eilersdatter Grubbe til Alslev (1568–1654). ~18.7.1624 i Kbh. med Sophie Lindenov, *15.11.1608 på Gavno, †4.9.1652 i Kbh., begr. i Nic. k., d. af rigsråd Hans Johansen L. til Gavno (1573–1642) og Lisbeth Sophie Rantzau (1587–1652). – Bror til Frederik *U., Jørgen *U. og Sivert *U.

U. blev gennem otte år opdraget hos landsdommer Lauge *Beck. 1605 kom han i Sorø skole og hans „grande tour“ 1609–15 gik til Tyskland (1609 var han immatrikuleret ved univ. i Heidelberg), Schweiz (1611 imm. i Basel, 1613 i Genève) og Frankrig. Efter hjemkomsten blev han 1615 sekretær i danske kancelli og allerede 1617 rentemester. Som løn fik han 1617 et prælatur i Roskilde, 1619 et i Viborg der 1622 ombyttedes med yderligere et i Roskilde (til 1629), 1623 et prælatur i Lund og 1624 et kanonikat stt. (til 1627). Desuden var han 1622–29 forlenet med det lille Svendstrup len. Han var således særdeles godt aflagt hvilket uden tvivl kompenserede for hans beskedne fædrearv. 1625 takseredes han således til blot en enkelt rostjeneresthest. 1627–29 var han forlenet med Ålholm og Nykøbing len. 1627 blev han desuden krigskommissær på Lolland-Falster, og 1628 var han en overgang kommandant på Fehmern. 1629 blev han rigsråd og samme år statholder i Norge hvor han afløste sin forgænger som rentemester, Jens *Juel. U. havde således gjort en særdeles hurtig karriere der uden tvivl skyldtes dygtighed men sikkert også specielt gode relationer mellem slægten Urne og Christian IV. Af U.s syv brødre blev seks hovedlensmænd, tre rigsråder og to rigsebedsmænd (den syvende bror afstod fra embedsba-

Urne, Christoffer

nen). U.s norske administration er ikke nærmere undersøgt, men formentlig har han fortsat den centralisering Jens Juel havde påbegyndt, og som var forudsætningen for efterfølgeren Hannibal Sehesteds reformer. 1642 fratrådte han og blev lensmand på Tranekær, og under krigen 1644–45 var han krigskommissær for Fyn og Langeland og havde overopsynet med områdets forsvar. Han var mellem de danske delegerede ved fredsforhandlingerne i Brömsebro 1645. 1645 ombyttede han Tranekær med Dragsholm len. 1643 havde han fungeret som vikar for rigskansler Just Høg under dennes sendelse til fredskongressen i Osnabrück, og 1646 efterfulgte han Høg i denne stilling der s.å. sammen med det norske statholderembede ophøjedes til rigsembede. 1646 ledsagede han Christian IV til den norske herredag i Kristiania. 1647 var han medlem af en ad hoc nedsat finanskommission. S.å. forlenedes han med Odense provsti.

U. var mere monarkistisk indstillet end flertallet i rigsrådet og var en afgjort modstander af landkommissærerne. Under stændermødet foråret 1648 indtog han en moderat holdning og var modstander af for skræppe begrænsninger af kongemagten. Om hans personlige forhold til Frederik III vides ikke meget, men 1658 blev han regnet til den kreds af råder der mistroede Frederik III. S.å. ombyttede han Dragsholm med Lyse kloster i Norge og 1659 dette med Hardanger len og Halsnø kloster. På stændermødet 1660 overbragte han 17.10. kongen adels privilegiekrav, og 18.10. bar han kronen ved hyldingen. Han trådte straks efter tilbage som rigskansler og gjorde sig ikke senere gældende. Han blev anset for en lærd mand og ejede en af tidens største danske bogsamlinger. Efter faderen arvede han Årsmarke (Knuthenborg, Musse hrd.) og fik med sin hustru Søbysøgård (Bjerge hrd.). Desuden købte han Nielstrup (Musse hrd.) og Fårevejle (Langlands nørre hrd.). 1647 takseredes hans gods til 585 tdr. hartkorn, forbløfende lidt i betragtning af at han 1629–43 som norsk statholder havde haft Akershus len, det for lensmanden mest givtige af alle danske og norske len, og som både hans forgænger og efterfølger blev styrende rige på. Muligvis har han foretaget andre investeringer end jordegods, men herom vides intet. I 1650'erne var hans økonomiske forhold meget slette. □Stik af A. Haelwegh efter forlæg af A. Wuchters ca. 1655–58, efter forlægget mal. (Aust-Agder mus.), efter stikket stik af Haelwegh ca. 1664. Afbildet på mal., 1828, af C. W. Eckersberg af arvehyldingen 1660 (Chr.borg) og på mal. af Heinrich Hansen, 1880, af samme begivenhed (Fr.borg).

Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Kr. IVs tid, udg. Kr. Erslev II-III, 1887–90. Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Fr. IIIs tid, udg. C. Rise Hansen I-II, 1959–75. Kronens skøder I, udg. L. Laursen, 1892. Kancelliets brevbøger 1616–45, 1919–68. Aktstykker til de norske stændermøders hist. 1548–1661, udg. O. A. Johnsen I, Oslo 1929. – C. F. Bricka og S. M. Gjellerup: Den danske adel i det 16. og 17. årh. I, 1874–75 23–47. O. A. Johnsen: Hannibal Sehesteds statholderskab, Kria. 1909. Kria.s hist. II, ved Edv. Bull, Oslo 1927. C. O. Bøggild-Andersen: Statsomvælt. i 1660, 1936 (2. opl. 1971). Samme: Hannibal Sehested I–II, 1946–70. Højesteret 1661–1961 I–II, 1961. Øystein Rian: Jens Juels statholderskab 1618–29, Oslo 1976. Leon Jespersen i Rigsråd, adel og administration, red. Knud J. V. Jespersen, 1980.

Steffen Heiberg

Urne, Claus, † tidl. 1562, rigsråd. † tidl. 1562, begr. i Ottarp k. F: landsdommer Lauge U. († 1530) og Sidsel Ribbing. ~ 1° med Margrethe Trolle, * 22.9.1511 på Härlöv, † 1551 på Belteberga, d. af Jakob *T. (1475–1546) og Kirsten Skave († 1534). ~ 2° 28.2.1556 på Kbh.s slot med Anne Grubbe, d. af Sivert G. († 1559) og Mette Ulfeldt († 1562). – Far til Lauge *U. (1539–1623). U., der var næstældste søn, blev af forældrene bestemt for den gejstlige stand. Da biskop Lauge *Urne var hans farbror var hans udsigter til at gøre karriere som gejstlig også de bedste. Han studerede i Wittenberg 1520, tog magistergraden og blev 1524 domprovst i Lund. Det skyldes utvivlsomt hans farbrors indflydelse når han 1529 indsattes som Kbh.s universitets rektor. Biskoppen har vel ment at hans nevø i hvert fald ville holde den rene katolske lære i hævd, men Wittenbergopholdet er næppe gået spurlost hen over U. Oluf *Chrysostomus fandt i hvert fald en beskytter i ham, og det var på U.s opfordring at denne i maj 1529 – umiddelbart efter Lauge Urnes død – holdt en klagetale over det kirkelige forfald. U., der vel dårligt længere har kunnet finde sig til rette med dansk katolicisme, tilbragte vistnok de følgende år med fortsatte studier i udlandet, var således ved nytårstid 1533 i Paris. Efter reformationens indførelse i Danmark 1536 trådte U. helt over i den verdslige stand. Han fik 1537 nyt brev på sit provsti i Lund og tillige på et vikarie i Roskilde. Han har antagelig i de følgende år haft ophold i Skåne. Han deltog således 1537 i forhandlinger med de svenske i Halmstad og 1547 i et grænsemøde i Varberg. Han var 1548 blandt hertug Frederiks ledsagere på rejsen til Norge og blev 1549 samtidig med at han efterfulgte sin bror Jørgen Urne som landsdommer i Skåne udnævnt til medlem af rigsrådet. U., der fra 1546 havde haft det lille Epsholt len i Skåne, lønnedes som landsdommer med Barkager len (i pant) som broderen hidtil havde haft. Da han

1555 fratrådte landsdommerembedet måtte han dog atter afgive det. U. deltog 1554 i grænsemødet i Elfsborg og var blandt de råder der 1558 sendtes til Livland og Rusland for at mægle og varetage danske interesser. 1560 måtte han – trods vægning – på ny tiltræde en rejse til de fjerne Østersøegne idet han tillige med Lave "Brahe fik ordre til at ledsage hertug "Magnus til Ösel og sørge for øens underlæggelse under Danmark. Sygdom tvang ham dog til at vende om før ankomsten til Ösel. Hans stilling synes derefter at have været stærkt svækket. Han mistede således 1561 sit len Esholt og fik 1562 en skarp reprimande fordi han ikke havde aflagt regnskab over udgifterne på Ruslandsreisen. Sept. 1562 omtales hans provsti i Lund som ledigt, og man hører ikke mere til ham. – U.s ungdomsstudier havde gjort ham til en lærd mand. Det gav sig bl.a. udslag i, at han ved sin ejendom Belteberga anlagde en botanisk have med lægeurter. Han søgte hertil bistand hos Henrik "Smith der dedicerede ham den første af sine berømte lægebøger.

Danske kancelliregistranter 1535–50, udg. Kr. Erslev og W. Møllerup, 1881–82. Kancelliets brevbøger 1551–65, 1885–95. Det kgl. rettertings domme og rigens forfølgninger, udg. Troels Dahlerup I–II, 1959–69. – Danm.s adels årbog VIII, 1891 416; XII, 1895 159 164; XXI, 1904 470. H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. I, 1868–69; III, 1873–77. Breve til og fra Mogens Gyldenstjerne og Anne Sparre, udg. E. Marquard I, 1929. Jens Engberg i Historie ny r. VII, 1966–67 333–80. Kn. Rasmussen: Die livländische Krise 1554–61, 1973 = Kbh.s univ. Slavisk inst. Studier I.

Astrid Friis*

Urne, Frederik, 1601–58, lensmand. * 1.11.1601 på Halsted kloster, † 12.4.1658 i Kbh., begr. i Haslev k. F: lensmand Knud Axelsen U. til Årsmarke (1564–1622) og Margrethe Eilersdatter Grubbe til Alslev (1568–1654). ~ Karen Arenfeldt, * 10.11.1598 på Rugård, † 9.6.1673 på Arenfeldtsborg, d. af Hans A. († 1611) og Anne Marsvin (1569–1610). – Bror til Christoffer "U. (1593–1663), Jørgen "U. og Sivert "U.

U. har sandsynligvis fået sin uddannelse på udenlandsrejser. 1621 finder vi ham stambogsindført i Strasbourg og Genève. 1622 var han immatrikuleret i Bourges. 1622–24 var han kancellisekretær og derefter hofjunker, og som sådan rejste han med kongen til Tyskland 1625 og ledsagede Kirsten "Munk på hendes besøg hos kongen. 1626 sendtes han i en resultatløs mission til Frankrig og Nederlandene for at opnå støtte under krigen. Ved sin hjemkomst blev han 1627 lensmand på Kronborg og Fr.borg og fik Hørsholm i forpagtning, et meget vanskeligt hverv fordi han tillige skulle føre tilsyn med op-

krævningen af sundtolden og tage sig af hofholdningen. Han viste sig som en retsindig og dygtig lensmand der havde kongens tillid også i dennes private sager, således over for Kirsten Munk. 1641 forflyttedes han til Silkeborg len, 1642 til Trondhjem, 1656 til Roskildegård og endelig 1657 til Halsted kloster. Sin part i fædrengården Alslev (Fakse hrd.) solgte han 1624 til broderen Jørgen; 1656 købte han Kragerup (Løve hrd.), og 1630 havde han erhvervet Bregentved (Ringsted hrd.) hvis tilliggende han udvidede stærkt, og hvor han foretog en del byggearbejder og bl.a. indrettede et kapel. I hans i uddrag bevarede kopibog findes en del egenhændige breve fra Christian IV.

Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka, J. A. Fridericia og Johanne Skovgaard I–VIII, 1878–1947 (fot. optr. 1969–70). Kancelliets brevbøger 1621–45, 1922–68. – Chr. H. Brasch: Gamle ejere af Bregentved, 1873 223–32.

Hans H. Fussing*

Urne, Johan, † 1537, rigsråd. † før 25.4.1537, begr. i Langå k., Fyn. F: rigsråd, landsdommer Jørgen U. til Brolykke, Hindemae, Rygård m.m. († 1480, ~ 1° med Sidsel Knob (Rigstrup), ~ 2° med Margrete Eriksdatter Bille) og Kirsten Krumstrup († 1518). ~ 1° før 1506 med Mette Johansdatter Oxen, † tidligst 1521, d. af Johan "O. til Tordsjö († ca. 1490) og Inger Bille († 1507). ~ 2° før 23.8.1525 med Anne Marquardsdatter Rønnow, † mellem 1563 og 1572, d. af Marquard "R. († 1506) og Mette Hardenberg († tidligst 1549). – Far til Christoffer "U. († 1566). Bror til Knud "U. og Lauge "U. (ca. 1467–1529).

U. nævnes 1503 i sin bror Hans U.s testamente og skrev sig senest 1505 til fædrengården Rygård på Fyn. Under Christian II blev han slået til ridder, men først efter kongens fald 1523 opnåede han en fremtrædende stilling. Han blev optaget i rigsrådet og indsattes som lensmand på Kalundborg, dernæst i 1525 på Københavns slot, rigets hovedfæstning og orlogsflådens hjemsted. Forfremmelsen skyldtes utvivlsomt at biskop Lauge Urne var hans bror. Også til broderens efterfølger på Roskilde bispestol, Joachim "Rønnow, var han nært knyttet ved sit ægteskab med dennes søster, og U. må afgjort henregnes til det katolske parti inden for rådet. 1531 var han blandt de syv rigsråder der udvirkede genoprettelsen af den katolske gudstjeneste i Vor Frue kirke, og som i universitetets matrikel betegnede som „indblæste af Guds ånd“. Tilsvarende omtales han positivt af Paulus "Helie i Ski-bykroniken. – Under grevefejden opførte imidlertid U.s medgang. Efter grev "Christoffers landgang i Nordsjælland, overgivelsen af Kø-

Urne, Johan

benhavn 16.7.1534 og de øvrige sjællandske råders overgang til grevens parti blev hans stilling overordentlig vanskelig. Det er forståeligt at han efter natten til den 19.7. at have skudt „mægtigt“ ind i byen valgte allerede 24.7. at overgive slottet og hylde grev Christoffer. Paulus Helies energiske forsvar for hans handlemåde der begrundes med besætningens forræderi viser alligevel at der har været delte meninger om U.s standhaftighed. Samtidig – og det har måske bidraget til at han så hurtigt faldt til føje – havde den fynske almue plyndret Rygård. Dertil begav U. sig nu, vel for at redde stumperne. Da „adelsjagten“ satte ind i januar 1535 blev han sammen med andre fynske herremænd ført som fange til Malmø og herfra i januar 1536 overført til Mecklenburg. U. var blandt de mecklenburgske fanger som Christian III holdt i forvaring i hertugdømmerne efter grevefejden. Da han døde kort efter at han i november 1536 var blevet frigivet kan det ikke afgøres om han ville have fået sine offentlige hverv tilbage. Men det anes, også af sønnen Christoffer Urnes skæbne, at der har bestået et modsætningsforhold til kansleren Johan *Friis. Privatøkonomisk var U. særdeles aktiv og blev efterhånden en hovedrig mand. Systematisk sørgede han for ved mageskifter og køb at udvide og afrunde Rygårds tilliggende. 1529 købte han af en gammel kusine der var enke Engestofte på Lolland. Desuden fik han talrige indbringende smålen, bl.a. Borreby (af Roskildebispen), 1524 Skælskør og 1533 Rugård. En senere tradition vil vide at greven 1534 overdrog ham Gudme herred i forlening som Johan Friis tidligere havde haft. Karmeliterklostret i Skælskør modtog han – åbenbart uden skrupler – til ejendom 1532. I stor udstrækning spekulerede han i københavnske ejendomme som han havde rig lejlighed til i sin tid som lensmand. Også her erhvervede han karmeliterklostret (Hvidekloster). At domme efter antallet af retssager der fulgte i kølvandet på U.s godstransaktioner har hans metoder ikke altid været fine. Til gengæld led han store tab under grevefejden. Foruden Rygård plyndredes Engestofte, og selv nogle kostbarheder der var deponeret på Vallø blev røvet. Påfaldende stort anlagt er det nye, stærkt befæstede Rygård som han opførte, uden at de nærmere omstændigheder kendes. Ifølge C. A. Jensens „dristige gæfning“ var Morten *Bussert U.s bygmester. □Relief på ligsten 1537 (Langå k.).

Kilder. Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen I, 1872: IV, 1879: VI, 1884. Monumenta hist. Danicæ, udg. H. F. Rørdam I, 1873 628 630f (Henrik Smiths da. årbog). Lektor Povl Helgesens hist. optegnelsesbog (Skibykrøniken), overs. A. Heise, 1890–91 (fot. opr. 1967; også i Paulus Helie: Skrifter VI, 1937). Repertorium diplomaticum regni Danici mediævalis 2.r.VI–VII, 1934–35.

Det kgl. rettertings domme og rigens forfølgninger, udg. Troels Dahlerup II, 1969 559–61.
Lit. A. Heise i Hist. t. 4.r.III, 1872–73 222–517 fl.st. C. Paludan-Müller: Grevens fejde I, 1853 (fot. opr. 1971) 176 210–13 219f 376; II, 1854 (fot. opr. 1971) 280 371f. Samme i Annaler for nord. oldkyndighed, 1853 83–120. Chr. Axel Jensen: Danske adelige gravsten I, 1951 106f 180.

Mikael Venge

Urne, Johan Christian, 1705–87, amtmand. * 5.3.1705, † 12.4.1787 i Rønne, begr. sst. F: kaptajn ved det østsjællandske nationale infanteriregiment Frederik Christian U. (1669–1746) og Petronelle v. Bassen († 1731). Ugift.

U. begyndte sin løbebane som page og blev siden hofjunker hos prinsesse *Sophie Hedevig. 1730 gik han over i administrationen idet han udnævntes til sekretær i tyske kancelli. Hans ønske var at blive amtmand, men først 1740 udnævntes han til denne post på Bornholm. Det var på et ret kritisk tidspunkt U. overtog sit embede. På øen herskede misvækst, og misfornøjede bønder trængte med vold ind i hans bolig i Rønne. Det lykkedes ham dog gennem rentekammeret at udvirke lettelser for de hårdest ramte, og omsider fortog uroen sig. Med stor nidkærhed tog han sig af en amtmands forskellige opgaver, og han viste stor interesse for befolkningens forhold ved at indsamle oplysninger om tilstande og personer. Disse meddelelser opbevares nu i Det kgl. bibliotek og blev første gang udnyttet af L. de *Thurah til hans Bornholmsbeskrivelse ligesom de steds er en hovedkilde til kundskaben om øens ældre historie. 1742 skete der et vist indgreb i hans myndighed idet der udnævntes en bestandig regeringskommission for Bornholm hvor U. fik sæde efter kommandanten. 1778 afskedigedes U. fra stillingen som amtmand, men med den fulde gage i pension. 1778–79 virkede han som præsident i den bestandige kommission på Bornholm. – Etatsråd 1753. Konferensråd 1778. □Mal. signeret C. F. K. 1755 (Rønne mus.).

Danm.s adels årbog XXI, 1904 472; XXIII, 1906 509. J. A. Jørgensen: Bornholms hist. II, 1901 (fot. opr. 1980). Bornholmske saml. XXXV, 1957 51–64 (U.s Bornholmsbeskr., ved Aage Rohmann); Poul Erik Strøm sst. 2.r.VIII, 1975 139–56. – Papirer i Kgl. bibl.

Harald Jørgensen

Urne, Jørgen, 1598–1642, rigsmarsk. * 17.10.1598 på Halsted kloster, † 19.2.1642 på Næs, begr. i Blenstrup k. F: lensmand Knud Axelsen U. til Årsmarke (1564–1622) og Margrethe Eilersdatter Grubbe til Alslev (1568–1654). ~ 16.2.1624 på Kronborg med Margrete Marsvin, * 16.3.1606 på Marsvinsholm, † 22.3.1650 sst., d. af Otte M. (1573–1647) til Marsvinsholm og Mette Brahe

(1579–1641). – Bror til Christoffer *U. (1593–1663), Frederik *U. og Sivert *U. U. gik i Herlufsholm skole ca. 1606–08 og var de to følgende år edelknaibe hos dronning Anne Cathrine. Derefter blev han kammerdreng hos Christian IV som han ledsagede under Kalmar-krigen og på kongens rejser til Braunschweig og England. 1617 erklærede kongen ham væragtig, og han rejste derpå til Holland og Frankrig hvor han studerede sprog og krigsvæsen. 1618 blev han hofjunker, men fik s.å. orlov for at deltage i krigen i Böhmen hvor han tjente under greven af Hollach og som kornet under greven af Thurn og deltog i slaget ved det hvide bjerg. Efter hjemkomsten 1620 tjente han ved hoffet og blev løjtnant ved hoffanen. 1623 fik han den vigtige post som lensmand på Kronborg hvorved han blev nærmeste danske myndighed for de udenlandske residenter ved sundtolden. Udnævnelser var en understregning af den tillid og forventning kongen nærede til ham og samtidig et af mange vidnesbyrd om de særlige gode relationer mellem Christian IV og Urneslægten. 1624 holdt kongen hans bryllup på Kronborg og samtidig blev han ritmester ved den sjællandske fane. Han var blandt den sjællandske adels delegerede på stændermødet i Odense 1627. S.å. forflyttedes han til Kristianstad len og 1629 ledsagede han kongen til mødet med Gustaf Adolf i Ulvsbäck. 1632 ønskede kongen ham som rigsmarsk, hvad rigsrådet accepterede selv om der var tale om en tilsidesættelse af rigsrådets og adelens hævdvundne indstillingsret til marskembedet, et prerogativ der var knyttet til marskens særlige rolle som talsmand for adelen i privilegiespørgsmål. Den usædvanlige procedure må naturligvis ses på baggrund af konflikterne omkring U.s forgænger som marsk, Jørgen *Skeel, men alt tyder på at U. forstod at repræsentere adelens interesser uden at ødelægge sit gode forhold til kongen. Samtidig optoges han i rigsrådet og fik det traditionelle marskens Vestervig kloster. 1634 forelagde han adelen kongens forslag om en afløsning af vornedskabet og ledede de følgende forhandlinger hvorunder adelen afviste kongens forslag. Udenrigspolitisk var han som de fleste af sine rådkolleger tilhænger af en forsigtig kurs over for Sverige og en tilnærmelse til Nederlandene. 1632 takserede han den jyske adels rostjeneste, og s.å. forhandlede han i Schwabstedt om tvistighederne mellem kongen og hertugen af Gottorp. 1633 deltog han i det gesandtskab til Sachsen der på prins Christians vegne anmodede om prinsesse Magdalene Sibylles hånd. 1637 deltog U. i forhandlingerne i Flensborg om en udvidelse af unionen med Gottorp. 1640 søgte han forgæves at neddyse den

ophidsede konge i forholdet til Kirsten *Munk. Oprettelsen af generalrigszahlkommissariatet 1637 og landkommissariatene 1638 indebar en betydelig udvidelse af rigsmarskens kompetence, og han var nu blevet den reelle leder af den samlede militære administration. Hvorvidt han havde andel i disse forandringer, der synes at have indebåret en begrænsning af kongens kompetence i militære og finansielle anliggender, vides ikke. Hvis rigsrådet har tilsigtet noget sådant er initiativet dog snarest udgået fra kredsen omkring Tage *Thott (1580–1658). – Uden at høre til de meget rige godsejere ejede U. et betydeligt jordegods. 1638 takseredes han til 1548 tdr. hartkorn. 1624 blev han enejer af Alslev (Fakse hrd.), 1633 købte han Sonnerup (Voldborg hrd.) og 1637 Næs (Hellum hrd.). Hans hustru havde desuden Knudseje (Dronninglund hrd.). Under kejserkrigen forstrakte han kongen pekuniært mod pant i krongods. Som andre adelige måtte han 1630 indskyde kapital i Det ostindiske kompagni. – R. 1633. □Mal. (Gavnø). Kopi fra 1700-tallet efter mal. fra 1642 (sst.). Afbildet med sin familie på mal. 1643 (Fr.borg, dep. på Lindenberg).

Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermodernes hist. i Kr. IVs tid, udg. Kr. Erslev II, 1887–88. Kancelliets brevøger 1621–43, 1922–57. Svensk agent ved Sundet, udg. Leo Tandrup, 1971. – Mart. Matthiæ o: Morten Madsen: Ligrådskirken over J. U., 1649. J. A. Fridericia i Hist. t. 4.r.III, 1872–73 578–609 (optr. i forf.s Studier over adelsvældens hist., 1979). Hans H. Fussing: Herremand og fæstebonde, 1942 (reproudg. 1973) 258. Leon Jespersen i Rigsråd, adel og administration, red. Knud J. V. Jespersen, 1980.

Steffen Heiberg

Urne, Knud, † 1543, til Søgård (nu Søbysøgård), rigsråd. † 14.2.1543, begr. i Nørre Søby k. F: Jørgen U. til Brolykke, Hindsholm († 1480, ~1° med Sidsel Knob el. Rigstrup, ~2° med Margrete Eriksdatter Bille) og Kirsten Krumstrup († 1518). ~før 1503 med Inger Valkendorf, † 23.2.1555 i Svendborg, d. af Axel V. († 1483, ~1° med Margrete Ulfeldt) og Anne Andersdatter Passow († tidligst 1528, ~2° med Jørgen *Marsvin, † 1524). – Far til Axel *U. († 1577). Bror til Johan *U. og Lauge *U. (ca. 1467–1529). U. nævnes allerede 1494; men i det offentlige liv synes han praktisk talt ikke at have deltaget før under Frederik I ved hvis tronbestigelse han optoges i rigsrådet. Heller ikke her gjorde han sig dog stærkt gældende; som bror til en biskop og svoger til en ærkebisp har han muligvis støttet den katolske majoritet. Ca. 1530 synes han at være udrådt, og der er en svag mulighed for at årsagen hertil har været en vis sympati for Chri-

Urne, Knud

stian II. Den var i hvert fald ikke stærk nok til at hindre ham i at deltage i den fynske adels hyl- ding af Christian III i Hjallese 1534 eller til at sikre ham en undtagelsesbehandling under gre- vefejden; Årsmarke (nu Knuthenborg) som han havde købt 1527 plyndredes af borgerne i Mari- bo, og selv blev U. 1535 taget til fange af grev *Christoffers underanfører Bastian v. Jessen. Ved denne lejlighed gik dog ærkebisp Gustaf *Trolle i forbøn for ham, netop under henvisning til hans sindelag. Efter kirkeforandringen førte han en meget tilbagetrukken tilværelse. Større forleneringer fik han aldrig. □Relief på ligsten 1543 (Nørre Søby k.).

Det kgl. rettertings domme og rigens forfølgninger, udg. Troels Dahlerup I-II, 1959-69. - H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 4.r.IV, 1895-97 413f.

Henry Bruun*

Urne, Lauge (Lave, Lage), ca. 1467-1529, biskop. * ca. 1467, † 29.4.1529 på bispegården Bistrup, begr. i Roskilde domk. F: Jørgen U. til Brolyk- ke, Hindsholm († 1480, ~ 1° med Sidsel Knob el. Rigstrup, ~ 2° med Margrete Eriksdatter Bil- le) og Kirsten Krumstrup († 1518). - Bror til Jo- han *U. († 1537) og Knud *U.

Sin første uddannelse modtog U. sikkert i Oden- se idet han juni 1490 indskreves som „L. U. de Ottonia“ ved universitetet i Greifswald hvor han febr. 1491 blev baccalaur. Allerede i okt. s.å. blev han magister i Rostock. Da han i jan. 1494 opholdt sig i Rom „for studiers skyld“ bevilgede paven ham et sognekald i Børglum stift og gav ham beskikkelse som offentlig notar. Senest marts 1496 var U. hjemme og i virksomhed som notar, og året efter var „Mester L. U.“ kannik i Roskilde og generalofficial hos biskop Niels *Skave. 1499 var U. som bispens kansler nærvæ- rende i Stralsund i anledning af kirkesager på Rügen. I maj 1503 deltog U. i fredsforhandlinger i Lübeck på kongens vegne og vist i følge med biskop Jens *Andersen (Beldenak). S.å. indsatte hans halvbror, provsten i Odense, Hans Urne ham som testamenteksekutor og efterlod ham en værdifuld bogsamling. I dec. 1503 var U. atter i Rom for at få pavelig tilladelse til at modtage de højere kirkelige vielser. Få dage senere befalede Julius II biskoppen i Roskilde m.fl. at overdrage U. ærkegednedømmet i Roskilde. U. fik imidler- tid ikke dette embede men blev kantor og næv- nes i aug. 1504 som „dr. decretorum“ og „cantor principalis“. Sit ry som ekspert i kirkeretten godtgjorde U. bl.a. ved en berømmelig tale om kirkernes immunitet som han holdt 1507 ved universitetet i nærværelse af skotske gesandter. Rimeligvis vidner dette om hans forbindelse til hofkredse. Allerede 1505 havde således dron-

ning Christine brugt ham til reform af gråbrød- reklostret i Næstved. I dec. 1510, da kong Hans sendte ham til kejser Maximilian for at formå denne til at skride ind mod Lübeck, var han op- taget i rigsrådet. U. fulgte med kejseren til Bur- gunds grænser, men endnu ved udgangen af marts 1511 havde han ikke fået svar på krav om ophør af Lübecks handel med Sverige, og positiv- e resultater opnåede han overhovedet ikke. På hjemvejen blev han i stiftet Mainz udplyndret af en tysk adelsmand som endog tvang ham til at aflægge ed på ikke at søge overfaldet straffet. Alligevel inddroges såvel kejser som pave i sa- gen, og den sidste løste U. fra den aftvungne ed, men sagens udfald kendes ikke. Antagelig efter denne sendelse blev U. den senere Christian II's kansler og medvirkede april 1512 ved afslutnin- gen af en overenskomst med Sverige og fred med Lübeck. 20.5. s.å. kom belønningen da Juli- us II udnævnte ham til biskop i Roskilde efter den resignerende Johan Jepsen *Ravensberg. I jan. 1513 indviede biskop Iver *Munk ham i Ri- be i kongens og dronningens nærværelse, men først 4.2. besejlede han sin forpligtelse over for kapitlet.

Omtrent samtidig med indvielsen overdrog pa- ven U. som sin særlige nuntius at præsidere ved det forestående fredsmøde i Kbh. i juli 1513 mel- lem Danmark og Sverige og pålagde ham at vir- ke for korstog mod tyrkerne. På grund af kong Hans' uventede død blev fredsmødet kombineret med det rigsrådsmøde der fastsatte Christian II's håndfæstning der gav rådet en betinget oprørsret hvis kongen brød sine forpligtelser. Denne klau- sul skyldtes vist de jyske biskopper som havde ønsket at få den senere Frederik I til konge, især vel på grund af Christian II's tidligere overgreb over for biskop Karl af Hamar. Denne sag over- drog paven til U. at undersøge sammen med ær- kebiskop Erik *Valkendorf. Kongen blev fri- kendt i bispens død, og 12.8.1513 absolverede U. ham derefter fra de kirkestraffe han var hjemfal- den til ved bispens fængsling. - I egenskab af kansler bød U. aug. 1515 dronning Elisabeth velkommen til Danmark i en latinsk tale og medvirkede 1516-17 ved kurien til at hindre at Sten Sture blev godkendt som Sveriges konge og at Arcimbald som nuntius fik mandat til at kro- ne ham. Antagelig bidrog faren for omslag i Rom til at U. tilrådede Christian II at godkende Arcimbalds afladshandel 1517, ligesom han fra- rådede kongen at fængsle nuntien da denne på hjemrejsen igen kom til Danmark efter at han i Sverige havde optrådt som kongens fjende. 1519 overdrog paven U. (sammen med ærkebiskop Birger) at sætte Sten Sture i band og gjorde sam- tidig U. til voldgiftsmand i kongens sag mod

Jens Andersen Beldenak. U. medvirkede til den hårde dom over denne april 1520. – Christian IIs henrettelser efter Sveriges erobring, endog af to biskopper, hans nye danske love, indkaldelsen af wittenbergerne og hans voldsfærd mod Lunds stift var hårde prøvelser for U., og han hævdede siden at han gentagne gange formanede kongen til bod; men trods alt brød han først med kongen efter at det jyske oprør havde ført til Frederik Is hyldning i Viborg.

Som biskop havde U. 1517 udstedt en række reformerende statutter (væsentlig med ærkebiskopperne Jens Brostrups og Birgers som forbillede). Arcimbold stadfæstede dem ved en stedfortræder, og de blev trykt i Kbh. De lægger stor vægt på gudstjenesternes værdige udførelse og på omhyggelig sjælesorg og kræver opbyggelige prædikener „i den evangeliske lære og Guds bud“. Inden præstevielse skal vedkommende have nødvendig videnskabelig uddannelse, kanonisk alder og sikret underhold; præsternes livsførelse skal være dadelig og konkubinat ophøre, tiggermunkenes konkurrence med sognepresterne bekæmpes. – En indskrift på universitetets nye bygning fra 1512 bevidnede institutionens dybe respekt for sin nye kansler og patron. Da karmeliterne 1519 oprettede deres kollegium hjalp U. ordenen til et mageskifte. 1522 da universitetet havde mistet Paulus *Helie som lærer efter den dristige skt. hantsdags prædiken stiftede U. i dec. en kannikestilling ved Kbh.s kapitel der reserveredes en graderet teolog som skulle forelæse på universitetet. Hans forståelse af bibelstudiets betydning fremgår bl.a. af at han fandt sig i at nevøen Claus Urne studerede i Wittenberg.

U. viste sin domkirkes bygning stor interesse; 1518 blev den helt dækket med kobbertag, og han lod den udsmykke med kalkmalerier, således de store billeder af pave Lucius, kirkens patron, og af Holger Danske; det sidste for fædrelandets historie. I Sorø havde han en ligesindet ven i abbed Henrik *Tornekrannds, tilsammen bestod de det store krucifiks under triumfbuen. I Ringsted lod han en versificeret indskrift minde om brodermordet da han 1520 gav Erik Plovpenning en ny grav. Den ham nærtstående lundekannik Christiern *Pedersen opfordrede han ivrigt til at besørge en udgave af Saxo hvorfor fortalen til udgaven 1514 særlig berømmer U. for hans fortjenester. – 1523, da Christian II vendte tilbage fra Jylland uden at have kunnet standse oprøret, havde U. i Kbh. gentagne forhandlinger med ham, men hans „gode råd“ om at vise bodfærdighed og ændre regeringsmåden (vel især skulle sig af med Sigbrit *Willoms) var forgæves. Dagen efter modtog han et „svigefuldt“ brev fra Sigbrit hvorfor han af frygt for sit

liv rejste til sit faste slot Dragsholm hvor han forgæves håbede på en sammenkomst med kongen alene. Efter nye truende efterretninger forlod han Sjælland sammen med abbed Henrik fra Sorø og prior Eskil fra Antvorskov og tog først ophold på Isgård ved Molshoved der tilhørte Århus bispestol. Herfra forsikrede han kongen (28.3.) at han ikke ville forhandle med hans fjender såfremt han ville vise sig velsindet mod ham og hans stift. Kort efter (vel 2.4.) mødte han Frederik I i Århus og lovede hyldning, og efter at have modtaget et hånligt brev hvori Christian II kaldte ham forræder sendte han 10.4. fra Horsens kongen sit opsigelsesbrev. Under opholdet i Jylland blev bispegårdene Bistrup og Svenstrup plyndret af Christian IIs folk.

I hyldingen af Frederik I i Viborg (26.3.) og affattelsen af den foreløbige håndfæstning har U. således ikke deltaget; men i den endelige håndfæstning (af 3.8.) er U.s navn det første, og hans stemme høres tydeligt gennem rigsrådets proklamation ved kroningen i aug. 1524 hvori rigets urokkelige troskab mod paven og romerkirken fastslås. – U. var Frederik I en offervillig støtte indtil denne ændrede sin kirkepolitik. Som rigsrådets første mand havde U. 1523 beseglet kontrakten om Kbh.s og Malmø overgivelse, fungerede 1523–24 som statholder i Sjælland i kongens fravær, billigede 1524 den tunge, ekstraordinære beskatning af gejstligheden samt den store landehjælp. Allerede 1525 viste sig imidlertid tydelige tegn på brud i den kirkelige enhedsfront. På herredagen i Kbh. afværgede U. sammen med Ove *Bille den udenråds adels „onde forsæt“ mod kirken. Men febr. 1526 hævdede kongen på landdagen i Kiel sit tolerancestandpunkt over for lutherske prædikanter, og i aug. gav han og sytten rigsråder Aage *Sparre en foreløbig stadfæstelse på ærkesædet, skønt paven 1525 havde udnævnt Jørgen *Skodborg, men dom om hvem der rettelig var valgt tilkom kongen og rigsråd. Ingen af bisperne tiltrådte dette reelle brud med kanonisk ret og paven. U. tilskrev 4.3.1527 Aage Sparre at han ikke længere kunne anerkende ham som ærkebiskop, et standpunkt han fastholdt til sin død. Til den nu nødvendige åndelige bekæmpelse af lutherdommen manglede U. ligesom sine kolleger de rette evner. Ved universitetet søgte Paulus Helie at dæmme op mod en luthersk bevægelse, men i juli 1527 måtte U. som kansler gribe ind med forbud mod at andre end baccalaurer og præster hørte teologiske forelæsnings, og en Malmøpræst, Claus Mortensen *Tøndebinder, forbød han adgang til stiftets prædikestole. Det synes at det virkelige lykkedes U. ved sin myndighed at holde bevægelsen nede så længe han levede. I april 1529

Urne, Lauge

gjorde imidlertid en strubebetændelse i løbet af få dage ende på hans liv. U. betænkte i sit testamente en mængde gejstlige og verdslige med gaver, men betegnende nok af bisperne kun Ove Bille og Iver Munk foruden ærkebiskoppen (: Jørgen Skodborg). Med U. mistede romerkirken i Danmark sin betydeligste støtte; med rette siger Skibykrøniken, der bebrejder ham adelsoltthed og favorisering af slægtninge ved lensbesættelser, at han i begavelse, lærdom og myndighed langt overgik de andre bisper.

Kilder. Danske mag. I, 1745 291 295 298; 3.r.III, 1851 212–50 (L. U.s testamente); 4.r.II, 1873 329–33. Kirkehist. saml. 2.r.III, 1864–66 262–91 (L. U.s synodalstatutter); V, 1869–71 492f; VI, 1872–73 148–50. Monumenta hist. Danicæ, udg. H. F. Rordam I, 1873: 2.r.II, 1887 fl.st. Kong Fr. Is da. registranter, udg. Kr. Erslev og W. Møllerup, 1879. Dronning Christines hofholdningsregnskaber, udg. Will. Christensen, 1904. Missiver fra Chr. Is og Hans' tid, udg. samme I–II, 1912–14. Acta pontificum Danica V–VII, udg. Alfr. Krarup og Johs. Lindbæk, 1913–43.

Lit. Michael Treschow i Danske mag. 2.r.III, 1810 197–234. P. E. Müller: Vita Lagonis Urne I–II, 1831–33. A. Heise i Kirkehist. saml. 2.r.V, 1869–71 278 297f. L. Daae sst. 4.r.II, 1891–93 721–25 (heri nogle latinske vers af U.). Johs. Lindbæk: Pavernes forhold til Danm., 1907. Troels Dahlerup: Studier i senmiddelalderlig da. kirkeorganisation, 1963 = Kirkehist. studier 2.r.XV. Samme: Det danske sysselprovsti i middelalderen, 1968. P. G. Lindhardt: Nederlagets mænd, 1968.

Thelma Jexlev (J. Oskar Andersen)

Urne, Lauge (Lave), 1539 (el. 35)–1623, til Belteberga, landsdommer. * 1539 (el. 35), † 8.10.1623, bisat i Lunds domk., begr. i Lövestad k. F: rigsråd Claus "U. († tidl. 1562) og Margrethe Trolle (1511–51). ~ Edel Bing (~ 1° med Jørgen Eriksen Mormand, † ca. 1565), d. af Joakim B. og Bodil Poulsdatter Kyrning.

U.s ungdom formede sig ret afvigende fra hans standsfællers. Allerede 1556 havde han fået et kanonikat i Lund; men i øvrigt søgte han ikke ind i statstjenesten, hverken som hofjunker, kancellisekretær eller lensmand. 1560 studerede han i Wittenberg, men oftest opholdt han sig på sit gods, optaget af åndelige interesser der også gav sig produktivt udslag i digtning og komposition; nogle motetter som han havde skrevet indovedes endnu længe efter hans død ved skolen i Lund. Han havde forbindelser i lærde kredse, således med Jørgen "Dybvad der 1578 dedicerede en bog til ham, og med Bertel Knudsen "Aquilonius. Også for faderens smukke haveanlæg interesse-rede han sig. Først i en fremrykket alder trådte han ind i det offentlige liv idet han 1589 tog imod udnævnelsen til landsdommer i Skåne, et embede der i 1500-tallet var næsten arveligt i hans familie. Han synes at have varetaget det til almindelig tilfredshed, og fratrådte først i sin ho-

je alderdom 1617. Som lön havde han Elleholm len 1590–1613, provstiet i Lund 1613–17. Kort før sin død overdrog han Belteberga til en nevo mod at denne tillige overtog hans gæld.

Kancelliets brevbøger 1576–1626, 1900–25. – Sven Ulric Palme: Sverige och Danm. 1596–1611, Upps. 1942.

Henry Bruun *

Urne, Sivert, 1603–61, rigsråd, * 14.4.1603 på Halsted kloster, † 16.2.1661 i Vindekilde. F: lensmand Knud Axelsen U. til Årsmarke (1564–1622) og Margrethe Eilersdatter Grubbe til Alslev (1568–1654). ~ 1° senest 1629 med Helvig Lindenow, begr. 8.5.1646 i Køge, d. af Hans L. til Gavne (1573–1642) og Lisbeth Sophie Rantzau (1587–1652). ~ 2° med Catharine Sehested, * 17.2.1625, † 18.12.1670 (~ 2° 1661 med Hans "Ahlefeldt, 1624–94), d. af Cai S. til Petersdorf (1601–44) og Anna Godskesdatter Ahlefeldt (1592–1645). – Bror til Christoffer "U. (1593–1663), Frederik "U. og Jørgen "U.

U. stod hele sit liv hoffet nær. 1624–28 var han hofjunker hos kongen og kammerjunker hos prins Christian og blev 1628 kongens overskænk, og 1647 og 1649 fungerede han som marskal ved nogle hoffester, og især gennem sin anden hustru der var dronning Sophie Amalies yndlingshofdame kom han i nært forhold til Frederik III. 1628 blev han prins Christians lensmand på Malmøhus og havde derefter følgende forleninger: 1632–41 Roskildegård, 1641–50 Tryggvælde, 1650–55 Bratsberg og Gimse kloster i Norge, 1655–58 Odensegård og fra 1658 til sin død Dragsholm, selv om han under krigen for en tid måtte opgave dette len. Da de fleste af hans store len lå på Sjælland var det naturligt at han var knyttet til denne landsdels rostjeneste idet han 1632 var løjtnant og 1633–34 ritmester, og da han efter 1643–44 at have været med "Valdemar Christian i Rusland kom tilbage til Danmark gjorde han under Torstenssonkrigen tjeneste som oberstløjtnant og blev endelig 1650 oberst i rostjenesten. 1645 sendtes han med Flemming Ulfeldt til Bornholm for at overtage øen fra svenskerne og holde forher i anledning af øens overgivelse ligesom han s.å. var en af de tre sjællandske landkommissærer, og 1658 skulle han føre tilsyn med den svenske hær i Odensegårds len. Aug. 1660 optoges han på den fynske adels indstilling (af 1658) i rigsrådet og kom til at spille nogen rolle under stændermødet 1660 hvor han indtog en moderat holdning og var mere imødekommende over for kongen end flere af sine standsfæller, vistnok fordi han anså modstand mod arveregeringen for håbløs, men måske har også hans nære forbindelse med hoffet

spillet ind. Som belønning blev han elefantridder 1660 og fik det politisk betydningsløse embede som rigsstaldmester der ophævedes ved hans død. – Han ejede Rårup (Cathrinebjerg, Smørum hrd.) og en part i Sanderumgård (Åsum hrd.) som han 1661 mageskiftede for Hindemæe (Vindinge hrd.), og med sin første hustru fik han Juulskov (Vindinge hrd.). – R. 1648. Bl.R. 1660.

Kancelliets brevboget 1627–45, 1929–68. – M. K. Zahrtmann: Borrhingholmerens hist. I, 1934 252f. C. O. Bøggild-Andersen: Statsomvælt. i 1660, 1936 (2. opl. 1971). Samme: Hannibal Sehested I–II, 1946–70.

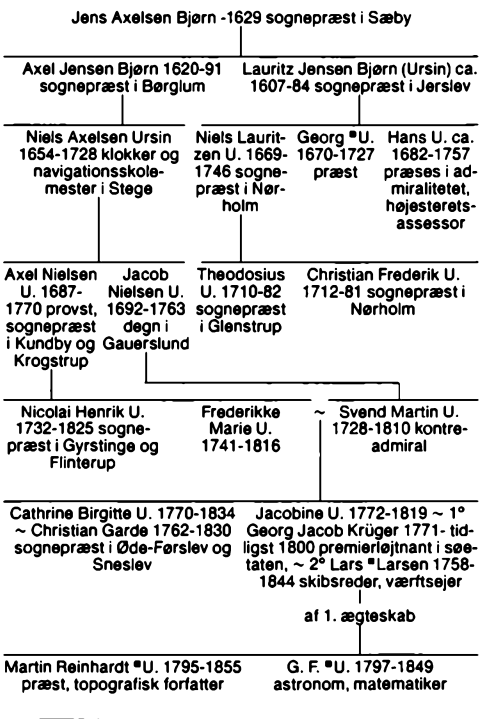
Hans H. Fussing*

Ursin

Slægten, hvis navn er en latinisering af „Bjørn“, slægt tilbage til sognepræst i Sæby Jens Axelsen Bjørn, hvorimod den påståede forbindelse til den italienske adelsslægt Orsini ikke kan påvises.

Chr. Giessing: Nye samling af jubel-lærere II, 2, 1783 (fot. opr. 1979) 306. Slægtstavlesaml., 1931 176f. Carl Klitgaard: Optegn. om vendsysselske præstefamilier for ca. år 1700, 1945.

Hans H. Worsøe

Ursin, Georg Frederik (Friderich) (Krüger), 1797–1849, matematiker, astronom. * 22.6.1797 i Kbh. (Holmens), † 4.12.1849 sst. (Garn.), begr.

sst. (Garn.). F: premierløjtnant i søtaten Georg Jacob Krüger (1771–tidligst 1800) og Jacobine Ursin (1772–1819, ~ 2° 1807 med skibsrøder og værftsejer Lars *Larsen, 1758–1844). Ved opløsningen af forældrenes ægteskab 25.5.1798 forbeholdtes det U. om han ville føre faderens eller moderens navn. ~ 21.3.1823 i Kbh. (Garn.) med Helene Elisabeth de Thurah, * 4.7.1797 i Kbh. (Garn.), † 18.7.1876 sst. (Holmens), d. af sekundløjtnant, senere oberstløjtnant Herman de T. (1768–1832, ~ 2° 1832 med Bolette Catharina Møller, 1793–1839) og Margrethe Kirstine Kruse (1760–1822). – Bror til Martin Reinhardt *U.

Efter at U. 1814 havde taget landmålereksamen blev han n.å. student fra Metropolitanskolen. 1816 fik han universitetets guldmedalje for en afhandling om de regulære polyedre og tog 2. eksamen s.å. Derpå rejste han for egen regning sammen med H. C. *Schumacher på gradmåling og kom derved i berøring med K. F. Gauss, under hvem han 1818 studerede astronomi i Göttingen. N.å. konstitueredes han som observator ved Kbh.s universitetsobservatorium på Rundetårn, fast ansat 1824–29. Efter en magisterkonferens havde han 1820 taget doktorgraden på en astronomisk afhandling *De eclipsi solari 7. Septembris 1820 observata*. Han underviste en tid i Borgerdydskolen i Kbh. 1827 blev han professor i matematik ved kunstakademiet (1844 inspektør og 1849 slotsforvalter). S.å. fremkom han med et forslag til oprettelse af en polyteknisk læreanstalt som ikke blev helt fulgt. 1829–32 virkede han som docent i maskinlære ved den nyoprettede læreanstalt hvilket dog oversteg hans kræfter. 1829–31 holdt han i flere semestre som vikar astronomisk forelæsninger. 1829 blev han medlem af Videnskabernes selskab. Han udgav en del elementære lærebøger i matematik, en logaritmetabel, enkelte nautiske afhandlinger, *Populært Foredrag over Astronomien*, 1838, og en historisk beretning om observatoriet på Rundetårn (1826). Han havde for sin tid ret alsidige kundskaber, men hans væsentligste betydning lå i hans virksomhed som lærer og foredragsholder. Derved spredte han kendskab til matematik og naturvidenskab, særlig i kunstner- og håndværkerkredse, og var på en vis måde en forløber for folkeuniversitetets lærere. Han udfoldede en frodig udgivervirksomhed: 1827–30 *Magazin for Kunstnere og Haandværkere* I–V, 1830–34 samles 2. række I–V, 1837–42 *Nyt Magazin for Kunstnere og Haandværkere* I–VI og 1835–36 *Dansk Almeenlæsning*. – R. 1848. □ Mal. af C. W. Eckersberg, 1836, litograferet af C. Simonsen efter 1849. Fremstillet på raderingen Dumhedens magt, 1844. Mal. af M. Rørbye, 1846.

Ursin, G. F.

Chr. Jürgensen i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl., 1850 67–71. Selmers nekrologiske saml. II, 1852 461–65.

Poul Heegaard*

Ursin, Georg (Jørgen), 1670–1727, præst. * 19. 12.1670 i Jerslev, † 12.8.1727 i Kbh., begr. sst. (Nic. k.). F: sognepræst Lauritz Jensen Bjørn (U.) (ca. 1607–84, ~1° med Else Holm, † tidligst 1654, ~1° med sognepræst i Jerslev Thomas Mumme, † 1625, ~2° med sognepræst sst. Søren Galskjøt, † ca.1644) og Anna Pedersdatter Hemmet (~2° med sognepræst i Flade og Gærum, provst, mag. Jens Olufsen Wang (1660–1731, ~2° med Anna Marie Stampe, ~3° med Karen de Hemmer)). ~23.1.1704 i Kbh. (Helligg.) med Anna Sophie Eisenberg, * 30.12.1682 i Kbh., † 20.9.1727 i Nakskov, d. af byfoged i Kbh. Frederik E. († 1712) og Anna Dideriksdatter († 1724).

U. blev student 1689 fra Ålborg. Allerede i sine studenterår viste han sig som en mærk værdig polyhistorisk begavelse. Skønt teologi var hans hovedfag kastede han sig med stor iver over en mængde andre discipliner. Især udmærkede han sig ved sine sprogkundskaber. Ikke blot de gamle, men også en række af de nyere sprog mestrede han i den grad at han engang kunne skrive et digt til gehejmeråd Matthias *Moth i ikke mindre end tolv eller – efter andre – atten tungemål. 1694–98 havde U. plads på Borchs kollegium og virkede tillige som dekan ved kommunitetet samt medhjælper ved universitetsbiblioteket. Fra disse ungdomsår foreligger der fra hans hånd nogle disputatser der taler højt om hans studieflid og lærdom. I *Anatomia monstrorum logicorum*. 1692 belyser han sofismernes natur, og i en række disputatser *De scholis et academiis Hebraeorum* I–XIII, 1693–98 (nye udg. 1697 og 1702 under titel *Antiquitates Hebraicæ scholastico-academicæ*) lægger han en omfattende kundskabsfyldte for dagen og bringer mange værdifulde oplysninger, om end presset sammen i et kunstigt skema. Ved en af disse disputatser 1696 blev der både opponeret og responderet på hebraisk. 1698 blev U. konrektor ved Vor Frue skole i Kbh., tog s.å. magistergraden og blev 1702 præst ved den danske kirke i London. Han nød megen anseelse som prædikant og var kirken en god støtte under økonomisk vanskelige forhold. Prins Jørgen tilbød ham for en høj løn at blive konfessionarius hos sig, men han modtog ikke tilbudet. Derimod holdt han 1708 ligtale over prinsen. Da den londonske kulrog angreb hans bryst søgte han tilbage til Danmark og blev 1713 sognepræst i Nakskov og Branderslev. Her fortsatte han flittigt sine studier og udarbejdede en

række skrifter hvoraf en del først blev udgivet af hans søn Frederik Ursin († 1755 på rejsen til St. Croix hvor han skulle være byfoged). Blandt disse kan nævnes *Kortforfattede Samling af de Apostoliske Fædre*, 1744 og *Kortforfattede Beskrivelse over St. Jacobs Apostels . . . Liv og Levnet*, s.å., begge gode og klare oversigter over de pågældende emner; desuden parafraserende oversættelser af *Jobs Bog*, 1726, Jakobs brev, 1740, Højsangen, 1740 og alle de poetiske skrifter i Det gamle testamente I–II, 1741. De sidstnævnte arbejder er at anse som brudstykker af en stort anlagt oversættelse af hele Bibelen med parafraser og korte kommentarer hvorpå han i mange år arbejdede med stor flid. Han håbede gentagne gange at få den udgivet, men planen forhalede af de teologiske professorer, og på en rejse til Kbh. for at forhandle herom døde han. Mærkelig er den tale han holdt i Nakskov kirke 24.4.1715 just under slaget på Kolberger Heide (trykt 1742). Trods en vis tørhed bærer den et stærkt personligt præg, og vi ser at den lærde mand tillige har haft evne til at udtrykke sig letfatteligt, med myndighed og kraft. – U. var i sin ungdom medlem af „det pavelige Collegium eller lystige Consistorium“ der for spøgs skyld efterlignede den romersk-katolske kirkes stil og embedsbetegnelser, og som har givet anledning til en af Holbergs epistler (Ep. 139). □Mal. af en engelsk kunstner 1705.

Kbh.ske nye tidender om lærde og curieuse sager, 1752 412–15. Uddrag af biskop Jens Bircherods hist.-biogr. dagbøger for årene 1658–1708, udg. Chr. Molbech, 1846 321 (jfr. Pers.hist.t. 9.r.IV, 1931 142). H. F. Rørdam i Kirkehists. saml. 3.r.VI, 1887–89 226f. C. Klitgaard i Pers.hist.t. 6.r.V, 1914 202. Harald Faber: Danske og norske i London, 1915 74–82. Th. A. Müller: Den unge Ludv. Holberg, 1943. Ludv. Holberg: Epistler, udg. F. J. Billeskov Jansen II, 1945. – Thott 1921, 4° 77–123 (U.s levned, manus. i Kgl.bibl.).

Bjørn Kornerup*

Ursin, Martin Reinhardt (Krüger), 1795–1855, præst, topografisk forfatter. * 5.8.1795 i Kbh. (Holmens), † 23.8.1855 sst., begr. i Viborg. F: premierløjtnant i søetaten Georg Jacob Krüger (1771–tidligst 1800) og Jacobine Ursin (1772–1819, ~2° 1807 med skibsreder og værfstsejer Lars *Larsen, 1758–1844). ~4.11.1834 i Viborg med Hansine Kirstine Ingstrup, * 18.4.1811 i Viborg, † 28.8.1880 i Kbh. (Trin.), d. af amtsforvalter Frantz I. (1783–1827) og Anna Marie Stilling (1782–1860). – Bror til G. F. *U.

U. blev student 1813 fra Metropolitanskolen, cand.teol. 1818 og udnævntes 1827 til residerende kapellan ved Viborg domkirke og Asmild-Tapdrup sogne samt præst ved Viborg tughus, 1833 til sognepræst ved Viborg Sortebrødre kir-

ke, 1843 ved domkirken og Asmild-Tapdrup sogne samt stiftsprovst i Viborg stift og provst for Viborg købstad med annekser. 1849 udgav han *Stiftsstadens Viborg. En topographisk, historisk og statistisk Beskrivelse*; den hører til de lodigste ældre købstadshistorier, er bygget på grundige undersøgelser og rummer i sammentrængt form en betydelig stofmængde. Den livfulde og virksomme mand tog ivrigt del i byens liv, var direktør for Viborg og omegns sparekasse 1830–55, tog sig varmt af Viborg stiftsbibliotek og var en årrække sjælen i Viborgs dramatiske selskab. Også som prædikant var han meget anerkendt og vandt 1830 præmie af det evangelisk-christelige prædike-legat. □ Foto.

Viborg byes og omegns sparekasse 1828–1928, red. Ad. Lomholt, 1928 især 83–85. Viborg købstads hist., red. Sv. Aakjær I–II, 1940.

Svend Aakjær*

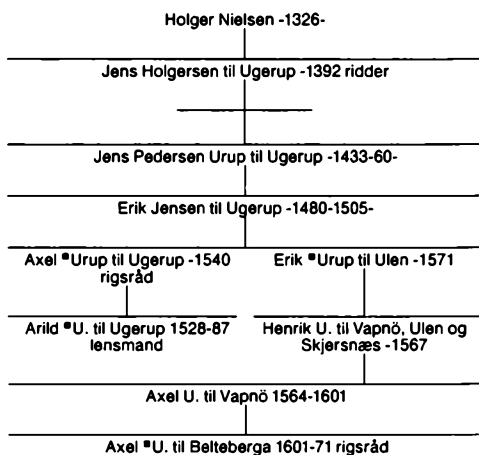
Urup

Skånsk uradel, uddød i mandslinjen 1671.

Arild *U. var 1° ~ Gisel Podebusk, d. af rigsråd Claus *P. Søsteren Margrethe U. var 1° ~ rigsråd Erik *Bølle.

Danm.s adels årbog XLIX, 1932 II 171–81.

Nils G. Bartholdy

Urup, Arild, 1528–87, til Ugerup, lensmand.

* 19.2.1528 på Sölvesborg slot, † 5.2.1587 på Helsingborg slot, bisat i Helsingborg k., begr. i Köping k. F: rigsråd Axel *U. († 1540) og Anne Trolle († 1560). ~ 1° 8.8.1557 på Ugerup med Gisel Podebusk, † 16.12.s.å. på Slangstrup kloster, d. af Claus *P. († 1540) og Anne Krognos (1497–1572/73). ~ 2° ca.1571 (før 9.10.1572) med Thale Thott, * ca.1550, † jan.1611 (~ 2°

med Gert *Rantzau, 1558–1627), d. af Tage Ottesen T. († 1562) og Else Holgersdatter Ulfstand († 1573).

Efter skolegang i Herrevad kloster og et kortere ophold i Tyskland kom U. til hoffet, først som „dreng“ hos Christian III, derefter som hofsinde (1549–62). I denne egenskab deltog han i bevogtningen af Christian II på Kalundborg slot og ledsagede 1555 enkedronning Dorothea og prins Frederik (II) til et fyrstebryllup i Wismar. 1554 overtog han Åsum len i Skåne som moderen havde som pant. 1555–59 havde han Slangstrup kloster i forlening. 1561 repræsenterede han Frederik II ved Erik XIVs kroning og modtog ved denne lejlighed ridderlaget af den svenske konge; han synes dog aldrig at have gjort brug af sin nye titel, sandsynligvis som følge af det påfølgende fjendskab mellem Danmark og Sverige. S.å. fik han Elleholm i Bleking, 1568 tillige Åhus i Skåne i pant; 1572 fik han livsbrev på alle sine tre pantelen. Under syvårskrigen gjorde han først tjeneste til lands, i kampene ved Älvsborg og Halmstad 1563. N.å. blev han udkommanderet til flåden og deltog som chef for orlogsskibet David i det store søslag ved Öland 30.–31.maj; senere udmærkede han sig i tre mindre træfninger. Men en stormfuld augustnat lod han sig tillyde med et par andre skibschefer af et falsk signal lokke midt ind i den svenske flåde; efter tapper modstand måtte han overgive sig og fortes som fange til Stockholm hvor han måtte forblive til han i slutningen af 1568 udveksledes med en svensk adelsmand. Kort efter krigens afslutning giftede han sig med Thale Thott. Om dette ægteskabs forhistorie beretter dels en folkevise, dels en slægtetog; fælles for begge kilder er det træk at brudens modstand måtte overvindes ved bistand fra hendes egen slægt. Ifølge folkevisen var en medbejler under U.s fangenskab nær ved at vinde fæstemøns hånd, men hindredes i sidste øjeblik ved et kongeligt magtsprog; efter slægtetoget måtte brudgommen bortføre den genstridige brud fra Eriksholm til Knutstorp hvor brylluppet stod: „de forligedes vel, så længe de levede sammen“, tilføjes det.

I det offentlige liv tog U. i tiden efter Stettinfreden ikke nogen fremtrædende del. 1571 sendtes han i et diplomatisk ærinde til Rostock. 1578–79 deltog han efter ordre i Jakob *Ulfeldts bekendte gesandtskab til Rusland, hvis uheldige udfald medførte at U. ligesom de andre gesandter dømtes til at stå kongen til rette; dommen fik dog for hans vedkommende ingen større praktiske følger medmindre man deri vil se årsagen til at han blev forbigået ved den store rigsrådsudnævnelse 1581. 1580 fik han i hvert fald på ny et hovedlen, nemlig Helsingborg som han beholdt til sin død.

Urup, Arild

U. roses i ligprædikenen som en from mand, retsindig og ligefrem i sin færd over for de skånske bønder han havde under sig; til hans karakteristik anføres bl.a. følgende ytring: „Fordi vi er herremænd, skal vi derfor foragte fattigfolk? Vi er jo alle kommet af een malm, af een Fader, og når vi ere døde, så er vi alle lige rige“.

Niels Mikkelsen: Ligprædiken over A. U., 1606. W. Møllerup i Hist.t. 5.r.11, 1880–81 568–634. H. D. Lind: Fra kong Fr. den andens tid, 1902 280. Breve til og fra Mogens Gyldenstjerne og Anne Sparre, udg. E. Marquard 11, 1936 215 319 466. Jacob Ulfeldt: Rejse i Rusland, 1978.

Henry Bruun*

Urup, Axel, † 1540, rigsråd. † 7.8.1540 på Ugerup, begr. i Köpinge k. F: Erik Jensen til Ugerup (nævnt 1480 og 1505) og Margrethe Brahe. ~23.11.1523 på Ugerup med Anne Trolle, † 1560 på Bårup, d. af Arvid T. til Bergkvara († 1505) og Birgitta Turesdotter Bielke († 1515). – Far til Arild *U. Bror til Erik *U.

U. skrev sig til sin fædrene gård Ugerup i Skåne som han efter 1526 tog navn efter. Han omtales tidligst jan. 1521. Han nævnes da som ærkebispens fodermarsk på Lundegård, var allerede ridder og følgelig en anset mand. 1522 var han ærkebiskoppelig lensmand på Næsbyholm, i hvilken stilling han lagde sig ud med Christian II. N.å. afværgede han og Claus *Bille som befuldmægtigede for det skånske rigsråd ved afslutning af en våbenstilstand med Gustav Vasas befalingsmand Berend van Mehlen faren for en svensk erobring af Skåne. Han deltog 1525 i kampene mod Søren *Norby og blev n.å. efterfølger som lensmand på Sølvitsborg som han 1531 fik i pant og beholdt til sin død. 1526 fik han livsbrev på Åsum len af ærkebiskop Jørgen *Skodborg som belønning for at han havde taget dennes parti mod hans modkandidat Aage *Sparre. 1530 søgte hans hustrus nære slægtning ærkebiskop Gustaf *Trolle at vinde ham for Christian II's sag; men da U. endnu s.å. blev optaget i rigsrådet kan Frederik I næppe have næret nogen mistanke til ham. Familieforbindelsen med den svenske ærkebiskop er dog måske nok forklaringen på at U. 1534 var blandt dem som den skånske adel udpegede til at forhandle med grev Christoffer; men skønt han ved denne lejlighed måtte sværge greven troskab, blev han n.å. en af den skånske adels anførere i rejsningen mod denne; sammen med svenske hjælpetropper undsatte han Tyge *Krabbe på Helsingborg og deltog derefter i Malmøs belejring. U. havde allerede på herredagen 1533 sluttet sig til Mogens Gøyes lutherske fløj af rigsrådet og undgik vel derfor den kgl. unåde som ramte ad-

skillige rigsråder der måske lige så nødtvungen havde måttet bøje sig for grev Christoffer. 1536 sendtes U. sammen med Holger *Ulfstand til Gustav Vasa for at forsone denne med Danmarks fred med Lübeck uden dog at nå dette mål. 1539 fik han Elleholm i pant og 1540 tillige Lykå len. Hans enke beholdt Åsum len til 1554, Elleholm til 1557. – 1539 sejrede U. ved det kgl. retterting i en proces om arven efter svigerfaderen over svogeren Jacob *Trolle, hvis børn – hvoriblandt den berømte Herluf *Trolle – ti år senere uden held genoptog striden med hans enke; 1551 stadfæstede rettertingen dommen af 1539.

Kong Fr. Is da. registranter, udg. Kr. Erslev og W. Møllerup, 1879. Danske kancelliregistranter 1535–50, udg. samme, 1881–82. Det kgl. rettertings domme og rigens forfølgninger, udg. Troels Dahlerup 1–11, 1959–69. – Bille-ættens hist. I, ved W. Møllerup, 1888–93. – Thisets saml. i Rigsark.

Poul Colding*

Urup, Axel, til Belteberga, 1601–71, officer, militæringenior, rigsråd. * 13.9.1601, † 15.3.1671 i Kbh., begr. sst. (Frue k.). F: Axel U. til Vapnö (1564–1601) og Helle Marsvin (1566–1637, ~2° 1603 med Jakob Beck til Beldringe, † 1622, ~3° 1627 med Mathias v.d. Recke, † 1638). ~10. 5.1635 med hofmesterinde hos senere dronning Sophie Amalie Sidsel Grubbe, * 23.2.1612 på Klågerup, † 19.3.1691 i Kbh., begr. sst. (Frue), d. af Knud G. til Røjle (1575–1632) og Sidsel Sparre († 1613).

U. undervistes først hjemme og sendtes 1622 ud på den for unge adelige obligatoriske studierejse. Han var først i Nederlandene og Flandern, hvor han 17.11.1622 immatrikuleredes i Leiden og endnu s.å. kom han til det ærkehertugelige hof i Bruxelles. I Leiden var hans studiefag „politik“, men han benyttede den aktuelle krigstilstand mellem hollænderne og spanierne til at erhverve sig indsigt i militære forhold og især fortifikationsvæsen. Han overværede kampene om Bergen op Zoom og Skuncker og var øjenvidne til blokaden af Sluis i Flandern. Fra Bruxelles drog han til England og herfra til Frankrig hvor han blev et par år og bl.a. besøgte franske fæstningsbyer. 1624 kom han til Italien hvor han immatrikuleredes i Siena 7.11. og 11.3.1625 i Padova. I øvrigt besøgte han Rom, Napoli, Milano, Venezia og Paris. 1626 var han hjemme igen, og 25.6.s.å. blev han fænik i Enevold Kruses regiment og deltog i slaget ved Lutter am Barenberg hvor han blev taget til fange men siden udvekslet. 31.3.1627 fik han bestalling som ingeniør med kaptajns rang. Om hans virksomhed i kejserkrigens sidste år vides dog ikke noget. Efter fredsslutningen 1629 aftakkes han og gik i ne-

derlandsk krigstjeneste og blev oberstløjtnant under den danske oberst Holger Parsberg. Han kaldtes dog hurtigt hjem, og 27.12.1629 fik han en ny ingeniørbestilling, nu med rang som oberstløjtnant. Ifølge denne skulle han have opsynet med de skånske fæstninger og desuden med de fæstninger der var planlagt i Jylland. De jyske fæstningsplaner var en direkte følge af kejserkrigen der havde vist hvor åben Jylland lå for fjendtlige indfald. En rigsrådskommission havde foreslået anlægget af en fæstningsby ved Koldingjord den såkaldte „Jyllandsby“, og U. udarbejdede forskellige planer, men inden Torstenssonkrigen nåede man ikke længere end til at anlægge nogle mindre skanser ved Snoghøj. Derimod ledede U. 1631–38 opførelsen af fæstningen Christianspris ved Kielerfjord der er et af hans hovedværker og demonstrerer hans fortrolighed med den mest moderne nederlandske fortifikationskunst. Samtidig blev han Christianspris' guvernør og fik derved en central placering i Jyllands forsvar. 1635 fik han bestilling som rigsgeneral og fik sit virkeområde udvidet til hele riget selv om de jyske fæstningsplaner fortsat var det centrale i hans virksomhed. Han var desuden beskæftiget med forskellige anlæg i de kgl. dele af hertugdømmerne bl.a. Rendsborg. 1638 hvervede han et regiment tyske knægte til unionshæren. Ved starten af Torstenssonkrigen måtte han imidlertid overgive Christianspris til svenskerne da fæstningen var ganske utilstrækkeligt bemanded, og blev taget til fange. Efter krigen genindtrådte han i sit embede som guvernør på Christianspris og som oberst over jyske regiment til fods. Formentlig er det U. der har udarbejdet den fæstningsplan der indgik i det store projekt for en reorganisation af det danske forsvar rigsmarsk Anders Bille fremlagde for kongen og rigsrådet 1646, den første samlede befæstningsplan for hele riget. Han blev samtidig medlem af en fæstningskommission der foruden ham selv omfattede rigsmarsken, nogle rigsråder fra hver provins samt to af hans ingeniørofficerer. Fra 1647 til 1656 ledede han som generalinspektør anlægget af Københavns nye befæstning med Kastellet og Ny København, et arbejde der efter enevældens indførelse fuldførtes af Henrik Rüse, men som i det væsentlige er U.s værk og som placerer ham som en af Danmarks betydeligste byplanlæggere og fæstningsbyggere nogensinde. Det hører med i billedet at også anlægget af Frederiksdode i 1650'erne er udført efter planer der formentlig er udarbejdet af U. 1648 fratrådte U. som guvernør på Christianspris, der samtidig nedlagdes som fæstning, og fik i stedet Christianopol len i Blekinge. 1651 blev han lensmand på København hvad der var na-

turligt på baggrund af hans arbejde med Ny København. Samtidig blev han oberst over det såkaldte „gamle“ sjællandske regiment til fods. Under krigen mellem England og Nederlandene 1652–54 var han militær kommandant på Sjælland. 1652–53 var han desuden formand for den nedsatte kommission angående Skånes forsvar og ledede befæstningsarbejderne i Helsingborg, Landskrona og Malmø. 1653 var han desuden medlem af en kommission angående Sjællands forsvar. I forbindelse med adelens ekstraordinære kontributioner til rigets forsvar 1653 lovede han i krigstilfælde at hverve et regiment på 600 mand foruden at han leverede korn til magasinerne i de skånske fæstninger. 1655 blev han optaget i rigsrådet og fik Møn som forlening i stedet for København. 1657 ombyttede han dette med Malmøhus.

22.1.1657 blev U. oberst over et skånsk rytterregiment og blev samtidig i rigsmarskens fravær „generalissimus“ over samtlige tropper i Skåne. Desuden var han formand i en kommission angående Skånes forsvar der 2.2.s.å. afgav en yderst pessimistisk indstilling og frarådede et fredsbrud på baggrund af rigets ringe finansielle og militære styrke. Den dystre betænkning kunne dog ikke hindre krigsudbruddet, og U. fik som generalissimus kommandoen i Skåne med Ulrik Christian Gyldenløve som næstkommanderende, mens rigsmarsk Anders Bille selv overtog kommandoen over det korps der var opstillet ved sydgrænsen. Den skånske felthær klarede sig fortræffeligt under U.s forsigtige ledelse, og Skåne og Blekinge var da krigen sluttede de eneste danske landskaber der ikke var besat af Sverige. U.s forsigtige, nærmest nølende krigsførelse bragte ham i modsætning til den iltre Gyldenløve, og det var ham uden tvivl en lettelse da Gyldenløve blev forflyttet til Fyn. Jan. 1658 blev U. medlem af det nyoprettede krigskollegium der dog domineredes af Hans Schack.

Efter Roskildefreden nægtede U. som skånsk adelsmand at aflægge ed til Karl Gustaf. Under Københavns belejring var han medlem af den kommission der under Schacks ledelse tilrettede byens forsvar. Samarbejdet inden for ledelsen var ikke det bedste, og U. kom i modsætning til Gyldenløve hvis udfald mod fjenden han fandt farlige og unødvendige. Gyldenløve udfordrede ham endog til duel hvad der dog hindredes ved rigsrådets mellemkomst. Også fra borgerskabets side kritiseredes U. idet man helt uretfærdigt gjorde ham ansvarlig for mangler ved fæstningsværkerne og endog anklagede ham for forræderi. U. måtte ligefrem søge kongens beskyttelse, og denne erklærede de fremsatte beskyldninger for aldeles usande og truede med til-

Urup, Axel

borlig straf hvis bagtalsen fortsatte. I 1660 blev U. en af de danske delegerede ved fredsforhandlingerne. På stændermødet i Kbh. 1660 spillede han en meget tilbagetrukket rolle. Han indordnede sig det nye styre som han på baggrund af sin stands og slægts traditioner næppe kan have sympatiseret med. Han bevarede dog en vis tilknytning til regeringen idet han blev medlem af det nye krigskollegium og af højesteret. 1659–62 havde han Dalum kloster i forlening. Efterhånden gled han mere i baggrunden, formentlig også på grund af sin tiltagende svagelighed. 1669 blev han dog gehejmeråd og samtidig assessor i statskollegiet. Desuden var han medlem af de kommissioner der 1664–66 synede Henrik Rüses fæstningsarbejder. Hans af Christian V anordnede begravelse fik et næsten fyrsteligt præg, og som sidste mand af sin slægt fik han sit våben med i graven. Hans enke opstillede et pragtepitafium i Frue kirke der ødelagdes ved bombardementet i 1807.

U. hørte ikke til rigets store godsejere. 1647 takseredes han til to rostjenesteheste. Han afhændede sine andele i fædrengården Vapnö i Halland. Med sin hustru fik han Belteberga i Skåne og senere erhvervede han Viderör sst. Efter Skånes afståelse solgte han sine goder. □Stik af A. Haelwegh efter forlæg af A. Wuchters ca. 1655–58. Stik af samme, 1672, efter forlæg af H. Dittmars. Formentlig efter dette mal. i hel figur, efter dette stik af C. Fritzs, 1753, og min. fra Thornborgs værksted (Fr.borg). En min. fra 1642 og et mal. (begge Fr.borg) har været kaldt U. Fremstillet på C. W. Eckersbergs mal., 1828, af arvehyldingen 1660 (Chr.borg), på Heinrich Hansens mal. af samme emne, 1880 (Fr.borg) og på F. C. Lunds mal. 1887 af stormen på Kbh. 1659 (sst.).

Kilder. Dokumenter og aktstykker til Kbh.s befæstn.s hist., udg. G. F. Lassen, 1855 59–69 154–62 168f o.fl.st. Danske saml. VI, 1870–71 238 341 355; 2.r.I–III, 1871–74; VI, 1877–79. Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen I–VI, 1872–84. Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia I–VI, 1878–91 (fot. opr. 1969–70). Danske mag. 4.r.V, 1884 34–40 (breve); 5.r.I, 1887–89 279 281 290; III, 1893–97 291–93; VI, 1905–09 170 177. Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Kr. IVs tid, udg. Kr. Erslev III, 1889–90. Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Fr. IIIs tid, udg. C. Rise Hansen I–II, 1959–75. Kancelliets brevbøger 1627–45, 1929–68.

Lit. [Will. Worm:] Progr. fun. univ. Hafn. over A. U., 1670. H. Leth: Ligprædiken over A. U., 1672. C. Bruun: København I–II, 1887–90. J. A. Fridericia: Adelsvældens sidste dage, 1894 (reprodd. 1969). Fr. Meidell i Museum, 1894 II 83 og 1895 I 224. K. C. Rockström i Hist.t. 7.r.VI, 1905–06 376 385 391 398 411 416 og 8.r.I, 1907–08 449f 453 455 457 462f. Samme: Udvikl. af den nationale hær i Danm. I, 1909. Minderesk. i anledn. af 250-årsdagen for stormen på Kbh., udg. L. F. la Cour, 1909 63–66 o.fl.st. Vilh. Lorenzen i Hist. medd. om

Kbh. 2.r.IV, 1929–30 145–240 fl.st. Samme: A. U., 1953. Højesteret 1661–1961 I–II, 1961. *Papirer* i Rigsark.

Steffen Heiberg

Urup, Erik, † 1571, til Ulen (Uggelen). † 12. 2. 1571 på Ulen, begr. i Sem k. F: Erik Jensen til Ugerup (–1480–1505–) og Margrethe Brahe. ~ Anne Nielsdatter Gyldenløve, † 25.3.1557, d. af norsk rigshofmester Niels Henriksen G. til Østråt († 1523) og Inger Ottesdatter (Rømer) (ca. 1475–1555). – Bror til Axel *U. († 1540).

U. kom tidligt til Norge hvor han vistnok 1523–24 giftede sig ind i den mægtige norske Gyldenløveslægt og nøje sluttede sig til sin svigermor, den berømte fru Inger, og svogrene Vincens *Lunge og Niels *Lykke. Trods sin ungdom blev han marts 1524 forlenet med Vardøhus og Finnmarken hvortil s.å. føjedes Tønsberg len, ja han blev endog medlem af det norske rigsråd og deltog som sådan i mødet i Bergen hvor det norske rigsråd under ledelse af Vincens Lunge 5.8.s.å. opsagde Christian II huldskab og troskab og valgte Frederik I til konge; men han stilledes snart i skygge af svogrene der i alle henseender var hans overmænd. Da Christian II 1531 landede i Norge gik han ham straks til hånde. I de følgende år stod han dog atter ligesom svogrene i den modsatte lejr og var som disse genstand for ærkebiskop Olafs efterstræbelser, men undgik alligevel den også ham tiltænkte voldsomme død. 1528 havde han fået Tønsberg med Semgård i pant, og 1532 fik han yderligere Skt. Olafs kloster i Tønsberg på livstid, men forinden havde han mistet Vardøhus og Finnmarken. 1535 var han skibshøvedsmand på Peder *Skrams flåde, og n.å. førte han en tid sammen med Morten Krabbe befalingen på Akershus; men med den norske selvstændigheds undergang 1536 var hans politiske rolle udspillet. 1545 kaldtes han og tre andre adelsmænd hovedsmænd for kongens bjergværk i Norge, men 1547 led U. den tort at kongen gav Bent Andersen *Bille tilladelse til at indløse Tønsberg len fra ham. Det forbedrede naturligvis ikke hans stilling at han i sin forbitrelse herover anlagde sag mod Bent Bille, og end mindre at han to gange under den vidtløftige proces' forløb mødte bevæbnet på rådstuen i Tønsberg. U. levede mest i Norge; 1539 finder vi ham dog i hans hjemegn Skåne, idet han på et møde i Lund sammen med andre fremtrædende adelige skulle træffe forberedelser til værn af landsdelen mod fjendtligt indfald. Han skrev sig til Ulen, den til Olafsklostret hørende hovedgård, som om det var hans private ejendom.

Breve til og fra Mogens Gyldenstjerne og Anne Sparre, udg. E. Marquard I, 1929 35 49. – Thisets saml. i Rigsark.

Poul Colding*

v. **Uslar, Rafael José Perfecto Antonio**, 1853–1931, landråd. * 18.4.1853 i Mexico by (kat.), † 31.5.1931 i Detmold (evang.), begr. sst. F: købmand, senere riddergodsbesidder Justus Ludwig Carl Adolph v.U. (1814–75) og Vincenta Ferrer Evarista Rafaela Louisa de Jimeno y Planer (1811–81). ~ 1° 3.8.1876 i Berlin med Auguste Antonie Blanca v. Voigts-Rhetz, * 7.1.1852 i Berlin, † 24.5.1877 på Rethmar, d. af artillerigeneral Julius Werner Philipp v. V.-R. (1822–1904) og Elvire Wolff (1827–1906). ~ 2° 10.6.1883 i Berlin med Dorette Pauline Adolphine Klementine Mathilde v. Voigts-Rhetz, * 2.8.1858 i Berlin, † 5.3.1933 i Detmold, søster til I. hustru.

Faderen, der i en årrække var generalkonsul i Mexico, tilhørte en udbredt hannoveransk adelslægt, moderen var mexikaner af spansk afstamning. Da v.U. var fem år flyttede familien til Tyskland hvor drengen fik sin skolegang og siden drev frie studier samt blev uddannet som landmand. Som ældste søn overtog han driften af faderens gods i Hannover ved dennes død 1875. Ti år senere solgte han godset og købte gården Buskmose i Rinckenæs sogn, dengang på 187 ha. Her opførte han en standsmæssig villa i gotisk stil. Efter den nye kredsordnings ikrafttræden 1889 blev v.U. den første amtsforstander for „Rinkenæs Amtsbezirk“ – næsten alle godsejere i Åbenrå kreds blev amtsforstandere – og spillede sammen med de øvrige større jordbesiddere en ledende rolle i kredsagen. Han vakte også overliggende instansers opmærksomhed. Fra 1892 fungerede han flere gange som stedfortræder for landråden når denne var bortrejst i længere tid, og 1895 udnævntes han til det ansvarsfulde embede som landråd for Åbenrå kreds efter enstemmig indstilling fra kredsagen. Udnævnelsen af en ikke-preussisk lægmand til et embede af denne art var usædvanlig selv om et paralleltilfælde fandtes i Sønderborg kreds. Den farverige v.U. mødtes også fra den danske befolknings side med en vis velvilje. Det ændrede sig dog. Hans optræden over for den dansk-sindede befolkning havde ganske vist hidtil været korrekt, og han fortsatte sin forgængers uvillige holdning over for Den tyske forening hvis hektiske aktiviteter ikke interesserede den konservative storbondegruppe, v.U. støttede sig til i kredsagen. Men i øvrigt viste han sig som ivrig tilhænger af forlysningspolitikken, og i Köller-tiden (1897–1901) var han overpræsidentens håndgangne mand. Han var ophavsmand til en

række af tidens udvisninger og overgreb og forsøgte endnu efter M. v. *Köllers afgang at hindre bygningen af frimenighedskirken i Åbenrå (1902–03). Hans særlige nidkærhed og vel også hans manglende juridiske skoling fik ham lejlighedsvis til at overskride grænserne for sine beføjelser. Preussiske ankeinstanser erklærede flere gange hans forordninger for ugyldige, fx da han 1910 rodede sig ind i en langvarig strid med den socialdemokratisk dominerede lokale sygekasse i Åbenrå. Samtidig havde han en strid med kejserens svoger, hertug Ernst Günther (1863–1921) af Schleswig-Holstein. Hans afgang 1913 skyldtes dog svækket helbred på grund af rejser i tropene. 1906–08 opholdt han sig i tysk Sydvestafrika – det nuværende Namibia – hvor han på det tyske udenrigsministeriums foranledning „viste vand“ med en ønskekvist, 1897 var han i samme anledning i Cameroun, 1912 på Korfu hvor kejseren havde en villa. Også i Nordslesvig brugte v.U. denne særlige, ganske vist også omstridte evne, der bragte ham i berøring med mange mennesker. 1905 måtte han sælge Buskmose. Under første verdenskrig forvaltede han midlertidigt landrådsembedet i Westfalen og i Mark Brandenburg, efter krigen levede han i Detmold.

Gothaisches genealogisches Taschenbuch der adeligen Häuser B XXXIII, 1941 511; XXXIV, 1942 550. Håndbog i det nordslesv. spørgsmåls hist., red. Fr. v. Jessen, 1901 615f. H. P. Hanssen: Et tilbageblik IV, 1934 119–23. Kai D. Sievers: Die Köllerpolitik und ihr Echo in der deutschen Presse, Neumünster 1964 = Quellen und Forsch. zur Gesch. Schlesw.-Holst.s XLVII især 40–43. G. Japsen: De nordslesv. sparekassers hist., 1970. Samme: Den fejlslagne germanisering, 1983. Åbenrå bys hist., red. Johan Hvidfeldt og P. Kr. Iversen III, 1974 især 48–50. – Jørgen Witte i Festskr. til Hans H. Worsøe, 1982 13–30 (Landsark., Åbenrå).

Lorenz Rerup

Ussing

Der findes flere slægter med navnet U., men mest udbredt synes den slægt at være der nedstammer fra Niels Jensen (1652–1726) der ejede Ussinggård i Korning sg.

Johannes *U. var 1° ~ Sigrud Marie Margrethe Rondahl, d. af tegneren E. *R.

Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 1140–54. Agnethe og Jørgen Ussing: Slægten Ussing. Niels Jensens aner og efterkommere, 1962.

Hans H. Worsøe

Ussing, Carl Theodor, 1857–1934, jurist, nationaløkonom. * 22.4.1857 i Flensborg, † 22.6.1934 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: appellationsretsråd, senere nationalbankdirektør W. *U. (1818–87) og Adelaide C. R. A. Schrum (1826–84). ~ 28.12.1888 i Kristiania med Alfhild Mal-

Ussing, Carl

Niels Jensen 1652-1726 ejer af Ussinggård i Korning sg.

Clemens Nielsen Ussing 1687-1748 sognepræst i Løsning og Korning   Jens Laurids Nielsen U. 1705-69 sognepræst i Grøjs og Sindbjerg   Bagge Nielsen U. 1714-74 sognepræst i Lille Lyngby og Ølsted

Peder Clemensen U. 1716-84 provst, sognepræst i Thorstrup og Horne   Niels U. 1741-1823 hospitalspræst i Ribe   Henrich *U. 1743-1820 provst

Rasmus U. 1778-1861 sognepræst i Uldum og Langskov   Theodosius U. 1780-1845 overretsprokurator, hospitalsforstander i Ribe   Peder U. 1785-1872 snedker i Ribe   Johannes Hjort U. 1787-1866 kontorchef i Kbh.s magistrat, etatsråd   Anna U. 1789-1885 ~ Peter Christian Adler 1796-1851 forfatter, adjunkt (se slægtsoversigt Adler II)   Niels U. 1790-1861 adjunkt i Ribe

Harald U. 1823-81 sognepræst i Skamby   Stephan Peter Johannes Hjort U. 1828-55 billedhugger   Jens U. 1810-88 fotograf i Ribe   W. *U. 1818-87 jurist, politiker   J. L. *U. 1820-1905 filolog, arkæolog   Carl U. 1823-49 fuldmægtig i Kbh.s magistrat   August Frederik Christian U. 1825-97 sognepræst i Skælskør, provst   Laurits Karl Kristian U. 1845-1917 sognepræst i Ørbæk

Valdemar U. 1859-1925 maskinmester   William Ludvig Valdemar U. 1844-1925 urmager i Randers   Carl *U. 1857-1934 jurist, nationaløkonom   Carl Johannes U. 1854-96, dr. jur., dommer i Egypten   Henry *U. 1855-1943 præst, dr.teol.   N. V. *U. 1864-1911 mineralog, geolog   Børge Thorlacius-U. 1878-1955 præst og realskolebestyrer i Fjerritslev   Viggo *Thorlacius-U. 1891-1978 kunsthistoriker

Ingeborg U. 1889-1963 ~ William *Scharff 1866-1959 maler   Hjalmar Oscar U. 1874-1966 urmager i Randers, naturvidenskabelig forfatter   Alf U. 1892-1977 direktør i Store Nordiske   Edele Elisa U. 1885-1949 landsdommer   Johannes *U. 1883-1929 flyver, officer   Henry *U. 1886-1954 jurist   Aase Thorlacius-U. 1909-71 ~ Johs. *Iversen 1904-71 statsgeolog, botaniker

Vagn U. 1920- direktør, civilingeniør   Niels U. 1927- kommitteret i EF

Tage *Algreen-U. 1797-1872 politiker, jurist

Peter Staggemeyer U. 1800-38 distriktslæge i Sæby

Johanne Charlotte Algreen-U. 1829-81 ~ Peter Christian Stisgård 1820-93 apoteker   Otto Algreen-U. 1835-85 kontorchef i justitsministeriet   Fred. *Algreen-U. 1838-69 forfatter   Anna Algreen-U. 1841-77 ~ I. P. *Junggreen 1827-86, tobaksfabrikant, politiker

Conrad Vilhelm U. 1835-1914 læge, professor

Ebba Algreen-U. 1880-1956 ~ Hans Fischer-Møller 1874-1944 civilingeniør

Aage Peter U. 1864-1931 telefoningeniør   Frederik Emil U. 1875-1954 civilingeniør   Regnar Albert U. 1876-1919 sæbefabrikant

Olaf *U. 1907- skuespiller

ling, * 1.7.1862 på Bygdø, † 28.3.1954 på Frbg., d. af forlagsboghandler og bogtrykker Peter Tidemann M. (1807-78) og Betzy Vilhelmine Andrea Marie Cappelen (1827-1903). Som dreng oplevede U. i Flensborg krigen 1864 og indkvartering i sit hjem af såvel danske som preussiske og østrigske soldater. Efter krigen flyttede forældrene til Kbh., og U. blev 1875 stu-

dent fra Metropolitanskolen. Han blev cand.jur. 1880 og dr.juris 1884 på den stadig læseværdige afhandling: *Anders Sandøe Ørsted som Retsslærd*. Efter et par år som assistent i justitsministeriet, afbrudt af en rejse til Italien og Frankrig, blev han 1887 auditor i hæren. 1891 blev han assessor (dommer) i Kbh.s kriminal- og politiret, 1905 dommer i landsover- samt hof- og stadsretten i

Kbh. Fra 1910 var han denne rets præident (justitiarius). 1914 blev han valgt til juridisk direktør i nationalbanken hvorfra han tog sin afsked 1924.

U. skrev gennem årene en lang række artikler og afhandlinger i faglige og andre tidsskrifter. Han holdt også mange foredrag som blev trykt. 1888 skrev han i Tidsskrift for Retsvidenskab *Om Retsvidenskabens Metode*, sst. 1890 *Løsøreoverdragelse* og 1893 *Endnu lidt om Løsøreoverdragelse*. Disse afhandlinger er genoptrykt 1935 i *Carl Ussing i Skrift og Tale* (udg. af Oluf H. Krabbe). Foruden afhandlingen om A.S. Ørsted indeholder dette værk i øvrigt navnlig foredrag og artikler der har tilknytning til U.s arbejde som dommer og udvalgsformand samt uddrag af hans livserindringer. Han skriver klart og djærvt om ret og moral ud fra den opfattelse at det demokratiske samfund må gøres til det bedst mulige retssamfund overvåget af uafhængige dommere, fx i artiklen *Upartiskhed hos Dommeren* (først trykt i Tilskueren, 1895). Efter Albertikatastrofen holdt han foredrag om *Offentlig Moral* i Juridisk forening. Foredraget blev udsendt som pjeces.så. Efter påskekrisen 1920 skrev han i Berlingske Tidende om *Ret eller Magt*. Efter hans opfattelse var det ministeriet Zahle der handlede grundlovsstridigt ved ikke at ville fungere til det nye ministerium var tilvejebragt. U.s kendskab til og humane vurdering af de anklagede han mødte i kriminalretten gav ham den overbevisning at datidens bekæmpelse af kriminaliteten i høj grad trængte til at reformeres. Han tog derfor ivrigt del i Kriminalistforeningens arbejde og var medlem af bestyrelsen fra foreningens stiftelse 1899 til 1923. Han arbejdede ikke blot for ændringen af straffeloven, men også for forebyggende foranstaltninger. Lov af 6.5.1921 om pantelånevirkksomhed og handel med brugte genstande var efter en årrække et resultat af disse bestræbelser. Sammen med andre medlemmer af Kriminalistforeningen var U. medstifter af Fængselshjælpen og var også her medlem af bestyrelsen. U.s erfaringer om miljøets betydning for kriminaliteten gjorde at han blev medlem af den første ærduelighedskommission af 1903. I forbindelse med dette arbejde holdt han foredrag: *Om Betydningen af Beværternæringens Ordning for Kriminaliteten* (første gang trykt i Forhandlingerne paa Dansk Kriminalistforenings 7. Aarsmøde 1909). Da der efter at beværterloven af 10.5.1912 havde virket et par år blev nedsat 2. ærduelighedskommission 1914 blev U. formand og fik skabt det afgørende grundlag for beværterloven af 29.3.1924. Fra 1925–33 var han formand for overbevillingsnævnet i beværtersager.

Ud over sine offentlige opgaver påtog U. sig fra 1905 at være formand for Samfundet, som antager sig vanføre og lemlæstede. I samarbejde med fabrikant Chr. Hasselbalch fik han gennemført en økonomisk sanering af arbejdet for de vanføre og fik det forbedret sundhedsmæssigt og pædagogisk. Allerede fra 1906 var aktiviteterne på dette område, der hidtil havde været udført af to foreninger, samlet i én organisation: Samfundet og hjemmet for vanføre hvor U. var formand til 1924. – Allerede som assessor i kriminal- og civilretten, der havde med arbejdsretter at gøre, var U. blevet næstformand i den permanente voldgiftsret der var oprettet ved septemberforliget af 1899. 1908 nedsatte arbejdere og arbejdsgivere et fællesudvalg, augustudvalget, der skulle finde midler til begrænsning af konflikter på arbejdsmarkedet. Begge parter samt regeringen anmodede i 1909 U. om at tiltræde udvalget som formand for at sætte gang i arbejdet. I løbet af meget kort tid fik U. her skabt et grundlag for gennemførelse af lovene af 2.4.1910 om oprettelse af en fast voldgiftsret og udnævnelse af en forligsmand i arbejdsstridigheder. Det betød en gennemførelse af den principielle deling af uoverensstemmelser på arbejdsmarkedet i retskonflikter – navnlig brud på bestående overenskomster, der blev behandlet af voldgiftsretten – og interessekonflikter hvor det drejede sig om forhandling om nye overenskomster, og hvor forligsmanden kunne forsøge at modvirke de lovlige arbejdskampe. Danmark blev herefter et førende land på arbejdsrettens område. U. blev den første formand for den faste voldgiftsret og kom således også til at præge den praktiske anvendelse af lovgivningen. Han stillede sit mandat til rådighed da han i 1914 blev nationalbankdirektør, men blev genvalgt. 1920 fratrådte han da de særlige forhold efter krigen gav nationalbanken en sådan berøring med produktionslivet at U. mente at der kunne tænkes situationer hvor han som retsformand ikke var tilstrækkelig uvildig. U. har skrevet mange artikler om arbejdsret, *Retmæssige og retsstridige arbejdsstandsninger* (Tillæg til Ugeskrift for Retsvæsen, 1928) er udg. som særtryk.

Da U. i 1910 var blevet justitiarius gik han straks i gang med en reform der kunne modvirke retsagerens langsommelighed. Ændringen i retsplejen blev sikret ved lov af 22.12.1910 om forskellige forandringer i reglerne om de kollegiale retter. I løbet af kort tid lykkedes det at få sagerens behandling effektivt og forsvarligt fremskyndet. De betydningsfulde opgaver som U. havde ved siden af embedet som retspræsident betød at han ofte havde en meget lang arbejdsdag. Da der i 1914 blev en mulighed for at han kunne blive ju-

Ussing, Carl

ridisk direktør i nationalbanken søgte han valg til denne stilling i forventning om en aflastning af sin arbejdsbyrde. Verdenskrigen kom imidlertid til at betyde at hans ti arbejdsår i banken efter hans eget udsagn blev de mest urolige og pinefulde i hans liv. Han fik i banken hurtigt et nært samarbejde med den økonomiske direktør Marcus *Rubin, og det blev i de første krigsår denne og U. der blev afgørende for bankens stillingtagen til de ekstraordinære foranstaltninger på det pengepolitiske område. Den banktekniske direktør I. P. Winther var ikke meget aktiv. Da Rubin senere ofte var syg blev det navnlig U. der blev bankens ordfører over for offentligheden. Han måtte møde den kritik som banken i disse år var udsat for. Ledende i denne kritik var professor Axel *Nielsen hvis nationaløkonomiske speciale var penge- og bankpolitik. Det blev i de første krigsår hævdet at nationalbanken i forhandling om dækningsreglerne, guldspæringspolitikken og forholdet til centralbankerne i Norge og Sverige viste manglende forståelse for forskellen mellem bankens opgaver og virkemidler under guldfod og den „fri“ valuta som var indført ved guldindløselighedens suspension. Dette kom også efter kritikens synspunkter til at præge bankens kreditpolitik i begyndelsen af 20erne hvor nationalbanken ved støtte til de kriseramte banker bl.a. Landmandsbanken og diskontoned sættelsen i 1921 var medvirkende til at skabe en særlig dansk inflationsperiode. U. afviste kritikken og gav bl.a. udtryk for sine synspunkter i en pjece *Økonomisk ABC for enhver*, 1920, og i indlæg på den af nationalbanken indkaldte valutakonference 1923. Han fremhævede meget stærkt at privat og offentlig sparsomhed var af afgørende betydning for at modvirke kronens faldende værdi, og at nationalbanken ikke kunne begrænse sig til ved en meget stram pengepolitik at tage hensyn til prisudviklingen, men som samfundsinstitution måtte tage politiske hensyn og navnlig lægge vægt på at man måtte tilstræbe at opretholde og efter krigen udvikle samfundets produktion. Efter sin afgang som direktør har U. udførligt redegjort for bankens politik i *Nationalbanken 1914–24*, 1927 og i *Universitetet og Nationalbanken*, 1931 imodgået den kritik som Axel Nielsen fastholdt i sin lærebog, *Bankpolitik II*, 1930. I en lang årække har mange og især nationaløkonomer i hovedtræk tilsluttet sig den af Axel Nielsen fremførte kritik. Efter anden verdenskrig er vurderingen af U.s indsats som nationalbankdirektør dog blevet væsentlig ændret. Man har ikke underkendt hans forståelse af den økonomiske sammenhæng, givet ham ret i at diskontopolitikens betydning måtte være begrænset, og at ban-

ken i sin handlemåde måtte lægge vægt på påvirkningen af produktionsvilkårene, samt at det var forståeligt at der under verdenskrigen hvor Danmarks største samhandelsparter var fjende måtte tages politiske hensyn.

U. var en usædvanlig begavet og virksom jurist der kritiserede magtmisbrug, arbejdede for bedre retsforhold og havde stor forståelse for samfundets tabere. Hans indsats for opbygning af en arbejdsret var enestående. Hans virke i nationalbanken blev stærkt kritiseret af samtiden, mens nutidens vurdering som helhed er positiv, og det er blevet fremhævet at der også bag hans nationalbankpolitik lå en hensyntagen til arbejdsvilkårene for landets almindelige mennesker. □Mal. af Hans Henningsen, 1935 (den faste voldgiftsrets mødesal på Kbh.s rådhus). Tegn. af Alfred Schmidt, 1920 (Fr.borg). Mal. af datteren Eva Ussing. Foto.

Selvbiografi i *Festskr.* udg. af Kbh.s univ. nov.1885 166. C. U. i *Mit hjem II*, 1912 44f. C. U. i skrift og tale, udg. Oluf H. Krabbe, 1935 523–97 (erindr.). – Axel Nielsen: *Bankpolitik II*, 1930 479f 491f 504f 509f. Carl Thalbitzer m.fl. i *Berl. aften* 23.6.1934. Einar Cohn m.fl. i *Berl.tid.* 24.6.s.å. Politiken s.d. Børsen s.d. P. Nyboe Andersen: *Lånerenten*, 1947 155f 180f. Erling Olsen i *Dansk pengepolitik*, red. E. Hoffmeyer II, 1968 15f 52f 78f 91f 105f 112f. – Papirer i Rigsark.

Niels Banke

Ussing, Fred. Algreen-, se **Algreen-Ussing, Fred.**

Ussing, Hans Henriksen, * 1911, zoofysiolog, biokemiker. * 30.12.1911 i Sorø. F: adjunkt, senere lektor, dr.phil. Henrik *U. (1877–1946) og lærer Jutta Hansen (1874–1950). ~ 2.3.1940 i Kbh. med Annemarie Fuchs, * 28.3.1908 i Sønderborg, d. af malermester Gottlieb F. (1878–1913) og Christina Andrea Andersen (1884–1964).

U. blev 1929 student fra Sorø hvor han var vokset op i Molbechs Hus, den ene af de smukke, gamle rokokopavilloner der flankerer Sorø akademi. 1934 blev han cand.mag. i naturhistorie og geografi fra Kbh.s universitet. Allerede før det tidspunkt havde U. deltaget i videnskabeligt arbejde idet han som marinbiolog og hydrograf i sommeren 1933 var med på træærskspeditionen til Østgrønland. Indsamlet materiale derfra dannede baggrund for hans disputats i 1938 om nogle planktondyrs biologi (*The biology of some important plankton animals in the fjords of East Greenland*). Den centrale skikkelse inden for eksperimentel zoofysiologi i København var på dette tidspunkt August *Krogh der under et besøg i USA i begyndelsen af 30erne havde truffet atomfysikeren Harold C. Urey der netop havde isoleret det tunge vand. Krogh havde straks indset dets nytte i fysiologiske eksperimenter og fik

overdraget Ureys første prøve af tungt vand til måling af membraner og cellers vandpermeabilitet. Fra 1935 blev U. knyttet til disse undersøgelser på Zoofysiologisk laboratorium, og et af de første arbejder sammen med Krogh blev en mikrometode til præcisionsmåling af tungt vand som er en forudsætning for de videre undersøgelser. I denne periode blev U.s interesse vendt mod proteinstofskiftet, og han udarbejdede en metode til kvantitativ bestemmelse af fornyelsehastigheden for proteiner ved at følge udvekslingshastigheden for deuterium (en del af tungt vand). De proteinkemiske metoder lærte han samtidig på Carlsberg laboratoriet hos K. Linderstrøm-Lang. Da fysikerne fik bedre metoder til fremstilling af radioaktive isotoper blev U. efter krigen opfordret til at forestå en anvendelse af disse til iontransportstudier. Dette projekt blev igangsat af A. Krogh der i sin Croonian lecture (1946) havde udviklet ideerne om aktiv og passiv transport af ioner gennem levende cellemembraner. Bag projektet stod endvidere N. Bohr og G. von Hevesy hvoraf sidstnævnte var pioner herhjemme i fremstilling af radioaktive isotoper og i anvendelsen af tunge og radioaktive isotoper i biologien. Da der i forvejen eksisterede en righoldig litteratur om frøers osmoregulation og „bioelektriske“ strømme koncentrerede U. og medarbejdere deres undersøgelser til den frøhud der snart viste sig at kunne tjene som model for de iontransport processer der i alle levende celler foregår gennem cellemembranen. Man skelner mellem aktiv transport som kræver energi for at foregå, og passiv transport der foregår ved hjælp af simple fysiske kræfter, ved diffusion. U. og medarbejdere viste at frøhuden fra den væske der bader hudens yderside aktivt transporterer natriumioner til indersiden, mens andre ioner passerer huden passivt. Det elektriske fænomen, dengang kendt under betegnelsen „bioelektricitet“, og som ytrer sig ved en elektrisk spændingsforskel over huden, blev også vist alene at skyldes den aktive transport af natriumionerne.

U.s arbejder er baseret på apparatopstillinger og problemanalyser der på samme tid er sindrige og simple. Således opstilledes den såkaldte „flux-ratio“-ligning der tillader skelnen mellem aktiv og passiv transport, og begrebet og mekanismen „Exchange diffusion“ der udtrykker levende organismers evne til via et transportmolekule i membranen at ombytte to ioner uden forbrug af fri energi fra cellens stofskifte. Ligeledes opnåedes af U. allerede i 1951 ved anvendelse af den såkaldte „kortslutningsteknik“ i forsøg med frøhud et entydigt eksperimentelt bevis for tilstedeværelsen af en stationær aktiv transport af

natrium – den såkaldte „natrium pumpe“ som drives af energi der stammer fra cellernes stofskifte. Disse grundlæggende resultater af frøhudstudier gav U. et internationalt navn i studiet af cellernes transportprocesser, og laboratoriet en tilstrømning af udenlandske gæster. Ved Kbh.s univ. blev der 1951 til U. oprettet et ekstraordinært professorat i zoofysiologi med særligt henblik på den biologiske anvendelse af isotoper, og laboratoriet blev indrettet i en nybygning på Jul. Mariesvej 38. – Undervisningen i biokemi for studerende til magisterkonferens var siden 1943 ved en foreløbig ordning blevet varetaget af U. Uden egentlig at skifte forskningsområde flyttede U. i 1958 med sin gruppe og resten af H. Kalckars gruppe, efter dennes flytning til USA i 1957, til den nye laboratoriebygning i Botanisk have hvor U. 1959 fik et ordinært professorat i biokemi. I løbet af få år blev der i afdelingen for biologisk kemi opbygget en gruppe der havde både et stærkt fysiologisk og biokemisk indslag. Pladsforholdene blev efterhånden trange, og en del af den biokemisk orienterede gruppe blev udskilt som Institut for biologisk kemi B med Agnete Munch-Petersen som professor og flyttede til nyindrettede lokaler for undervisning og enzymforskning i en af de bygninger i Sølvgade-komplekset der var blevet ledige ved Danmarks tekniske højskoles udflytning til Lyngby. U.s institut for biologisk kemi A fik igen nærmere tilknytning til zoofysiologien idet det fra 1970 er flyttet ind i det nybyggede August Krogh-institut sammen med zoofysiologerne.

U.s arbejder har været banebrydende for forståelsen af transport af opløste stoffer over epithelcellens membraner og opståen af elektriske fænomener i levende organismer. Disse resultater er delvis publiceret i samarbejde med en række danske og udenlandske forfattere, og U. har gennem årene fremlagt disse resultater i et stort antal udenlandske lærde selskaber og ved internationale kongresser. U. har gennem årene været i hovedredaktionen for en række monografier over membrantransport, senest Membrane transport in biology I-IV, Berlin 1978-79, og er også derved blevet internationalt kendt. Den udenlandske anerkendelse bekræftes af en række æresmedlemskaber, således 1959 af American Physiological Society, 1963 af Physiological Society (England), 1967 af American Academy of Arts and Sciences, 1980 af European Society for Skin Biology, og ligeledes 1980 Foreign Associate of National Academy of Science (USA). Ligeledes er U. tildelt æresdoktorgrad ved en række universiteter, således 1965 ved Kiels universitet, 1970 ved Cambridge universitetet og 1981 ved Københavns universitet. Ved Cambridge var det

Ussing, Hans H.

en æresgrad inden for naturvidenskaberne, ved de øvrige universiteter inden for det medicinske fakultet hvilket viser den tværgående betydning U.s arbejder er blevet tillagt. – U.s arbejdsindsats er også blevet værdsat i vort eget område, således 1950 Ekstrabladets videnskabelige ærespris, 1964 den norske Anders Jahre-pris og Jens Rosenkjær-prisen, 1971 Alfred Benzon-prisen og 1980 Ole Romer-medaljen. Dertil kan føjes at U. 1955 blev medlem af Det kgl. danske videnskabernes selskab og fungerede 1969–75 som formand for selskabets matematisk-naturvidenskabelige klasse. U. gjorde ligeledes 1968–77 en indsats i Statens naturvidenskabelige forskningsråd og blev 1966 formand for bestyrelsen for Novos fond. – R. 1959. R.¹ 1966. K. 1981. □Tre tegn. af Otto Christensen (Fr.borg). Foto.

Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Robert Djurtoft

Ussing, Henrich, 1743–1820, præst. * 11.1.1743 i Lille Lyngby, † 18.10.1820 i Hillerød, begr. sst. F: sognepræst Bagge Nielsen U. (1714–74) og Maria Susanna Böttcher (1716–72). ~1° 15.1.1778 i Asminderød med Margaretha Staggemeyer, * 25.11.1748 i Skælskør, † 26.7.1781 i Ringsted (~1° 1774 med kgl. Holzförster Johan Ernst Steinhausen, ca. 1729–77), d. af major i kavalieriet Peter S. († 1751) og Louisa Christina Wilhelmina Ludolvina Agnes v. Ackenschöck (1722–tidligst 61). ~2° 15.3.1791 i Karlebo med Anna Algreen, * 14.5.1766 i Kalundborg, † 20.2.1815 i Hillerød, d. af købmand Tage A. (ca. 1736–78) og Anna Kirstine Bagge (ca. 1740–91). – Far til Tage *Algreen-Ussing.

U. blev student 1760 fra Fr.borg og tog teologisk attestats 1763. Efter i ti år at have været en slags personel kapellan hos sin far blev han 1776 residerende kapellan i Fredensborg, Asminderød og Grønholt, og dermed begyndte en løbebane der i flere henseender blev af enestående karakter i den danske kirke. Allerede i sit første embede blev U. suspenderet for at rense sig for de rygter om delagtighed i tyveri, giftmord o.l. der sattes i omløb om ham. Han frikendtes dog og blev 1779 residerende kapellan i Ringsted og Benløse, men også her gav hans person anledning til en række stridigheder. De medførte bl.a. at han 1781 på én gang måtte føre ti sager for højesteret hvoraf han dog vandt nogle. 1783 fradømtes han sit embede, men rehabiliteredes n.å. af højesteret. 1790 forflyttedes han som sognepræst til sin fars gamle embede, Lille Lyngby og Ølsted, og 1797 valgtes han til provst i Strø hrd. I sine nye embeder oplevede han talrige genvordigheder: tre gange

brændte hans præstegård, og 1806 fik han herredets pengekode stjålet fra sig. Hertil kom at han bestandig var indviklet i stridigheder og processer med medlemmer af sin menighed, nabopræster og andre embedsmænd. På grund af æresfornærmelser mod byfoged Aarøe i Hillerød blev han 1808 af højesteret dømt til at være mindremand. Dette medførte at han s.å. afskedigedes ved kgl. resolution som uværdig til at beklæde et præsteembede. Sine sidste år levede han i Hillerød. 1810 fik han æresoprejsning, men var til sin død optaget af at føre nye processer hvoraf han i sit hele liv havde været indviklet i mere end 100.

At en mand med en sådan løbebane i så mange år kunne forblive i sine embeder, ja nyde en høj grad af agtelse hos mænd som biskopperne N. E. *Balle og Fr. *Münter, kan synes mærkeligt, men skyldes hans sjældne dygtighed og virkekraft som embedsmand og hans betydelige forfatterskab. Dette begyndte han 1772 ved et apologetisk skrift *Billige Tanker om Helvedes Evighed og Arvesynden*, og livet igennem viste han sig som en udpræget supranaturalist, som det fremgår af et omfattende arbejde fra hans allersidste år *Kristendoms-Læren i Samtaler med Kirsimantere over den evangeliske Lærebog*, 1818, hvori han i det væsentlige fastholder det overleverede dogmesystem. Trods sit konservative helhedsstandpunkt var han dog moderat reformvenlig i praktisk kirkelig spørgsmål som det bl.a. ses af *Oplysende Anmærkninger til bedre at forstaae ... den nyeste Psalme-Bog*, 1782, af hvis mange reformforslag en del blev gennemført ved den evangelisk-kristelige salmebog (1798), og af hans *Bemærkninger over Biskop Boisens Plan til Forbedring i den offentlige Gudstieneste*, 1807. U.s hovedværk er *Kirkeforfatningen i de kongelige danske Stater I–IV*, 1786–89, en delvis ræsonnerende og kritiserende behandling af alle kirkespørgsmål der har sin styrke i klar fremstilling og betydelig historisk og juridisk kundskabsfyldte. Endnu i vore dage må det betegnes som et værk der atter og atter fortjener at rådspørges. Som en art forstudie hertil havde han allerede 1776 offentliggjort en grundig monografi *Naadens-Aaret i Danmark, dets Jura og Rettigheder*. Endelig kan nævnes forskellige indlæg i hans retssager, deriblandt *Efterskrift ved Provst Ussings Appel til Kongen og Folket*, 1808 og især *Den danske kristeligglade Tremarksmand*, 1818. – U. er for så vidt en tragisk skikkelse. Om hans lysende begavelse, arbejdskraft og omfattende viden kan der kun være én mening, men karaktermæssigt hviler der et blakket skær over hans personlighed. Uden tvivl må hans utrolige stridslyst og rethaveri forstås som udslag af en rent sy-

gelig sjælsudvikling. Mærkelig er dog den urokkelige sindslige vægt, hvormed han til enhver tid bar alle genvordigheder, i bevidstheden om at være „en Sandheds og Retfærdts Martyr“. □Tegn. af P. Ipsen, 1783. Min.

T. Algreen-Ussing i Nyeste skilderi af Kbh., 1820 1407f. L. Koch i Kirkehist. saml. 3.r.V., 1884–86 60–63; 4.r.II, 1891–93 376f 390 628–30; H. F. Rordam sst. IV, 1895–97 243f. L. Koch sst. 5.r.III, 1905–07 402f. H. U. sst. V, 1909–11 103–05 (om faderen). Henning Jensen i Fra Fr.borg amt 1921, 1922 41–71. J. Oskar Andersen: Festskr. i anledn. af det da. missionsseks.s hundredeårs-jubilæum I, 1921 60 62. Alex. Rasmussen: Fr. Münster I, 1925 150f. Luxdorps dagbøger, udg. E. Nyström II, 1925–30. – Selvbogr. i Ny kgl. saml., fol., 1869.

Bjørn Kornerup*

Ussing, Henrik Andersen, 1877–1946, folkeminde- og sprogforsker. * 23.6.1877 på Markusbanke, Erritsø sg., Vejle amt, † 2.5.1946 i Sorø, begr. sst. F: karetmager Rasmus Andersen U. (1843–1933) og Sørine Adolfine Vindeløv (1853–1909). ~ 2.8.1910 i Silkeborg med Jutta Hansen, * 4.3.1874 i Silkeborg, † 12.2.1950 i Sorø, d. af malermester Christian Peter H. (1834–96) og Johanne Birgitte Petersen (1834–1910). – Far til Hans H. *U.

U. gik i folkeskolen i Erritsø, overflyttedes 1887 til Fredericia latinskole og blev student 1895, magister i nordisk filologi 1901, var derefter kursuslærer i Oksbøl 1901, huslærer på Rugård på Fyn 1902 og 1902–05 lærer på Vejen realskole. 1905 knyttedes han til Sorø skole og opdragelsesanstalt som adjunkt og blev 1921 lektor; hans fag var dansk, historie og engelsk. 1934–41 var han tillige bibliotekar sst. Ved siden af sin skolegerning har U. udfoldet en omfattende videnskabelig og folkeoplysende produktion især vedrørende dansk almuekultur. Han fik gennem mundtlig overlevering i barndomshjemmet et levende indtryk af det gammeldags danske bondefamfund. I studentertiden var han først interesseret i islandsk sprog og levevis og oversatte Indriði Einarssons skuespil *Sværd og Krumstav*, 1901, men under påvirkning af Finnur Jónsson, Valtýr Guðmundsson og Axel Olrik droges hans interesse mod gammelnordisk kulturliv. Hans doktordisputats *Om det indbyrdes Forhold mellem Heltekvadene i ældre Edda*, 1910 (en videreførelse af en prisopgavebesvarelse 1908) er et forsøg på at vise hvor forskelligt og smidigt sagnformen bøjer sig efter de forskellige digteres smag og ejendommelighed. Senere behandlede han *Sagnene om Thyre Danebod*, 1928, *Harald Blaatand og Danevirke* (i Festskrift til Finnur Jónsson, s.å.) og *Vor Gude- og Sagnverden* (i Alverdens Viden I, 1939) og udgav den populære samling *Folkets Danmark i Tro og Sagn*, 1941.

Inden for den danske litteratur dyrkede U. særlig St. St. *Blicher som den forfatter der bedst fører ind i folkeligt sprog, skik og tankegang. Han skrev i Danske Studier 1904, 1912 og 1927 forskellige afhandlinger om sproget hos Blicher og var medudgiver af de fire første bind af Blichers samlede skrifter (1920). Under sit ophold i Vejen stiftede U. i Askov bekendtskab med Marius *Kristensen som førte ham ind i praktisk arbejde med indsamling af stednavne og folkemål. U. skrev i Danske Studier, 1905 om stednavnene i Erritsø sogn, den første fuldstændige optegnelse fra folkemunde af stednavnene i et dansk sogn. U. var medlem af stednavneudvalget fra dets stiftelse 1910 til sin død, skrev om *Bebyggelse og Stednavnene paa thorp* (Danske Studier, 1917) og om *Danske Stednavnes Retskrivning* (sst. 1923). Praktisk betydning fik U.s og J. J. Ravns afhandling *Stednavne i Holmans og Elbo Herreder* (Namn och bygd IV, 1916) på grund af den benyttede optegningsmetode. U. blev medlem af redaktionsudvalget af stednavneudvalgets skrifter, og i samarbejde med Marius Kristensen foretog han indsamling af folkemål bl.a. på Als (se Danske Studier, 1909), Ærø, Tåsinge, Sydlyn og Østjylland.

Det rigtige felt for sin arbejdskraft fandt U. 1915–17 da han sammen med sin far udarbejdede *Minder fra Erritsø*, for denne bog blev for ham udgangspunktet for en hel række nyttige, meget udførlige almuvelivsskildringer fra vidt forskellige egne af landet som han udsendte i de følgende år. U. besad evnen til at finde gode meddelere og optegnere og at gøre dem til villige medarbejdere efter en bestemt plan. Disse folkelivsskildringer (der for en stor del er udkommet i den skriftrække der publiceres af foreningen Danmarks Folkeminder, hvis formand U. var 1918–35), er Fortællinger om gammelt sjællandsk Bondeliv (Ingvor Ingvorsen), 1918, Ved Halleby Aa (Karoline Graves), 1921 og 1942, Fra Hedeboegnen (Marie Christophersen), 1923, Det gamle Als (heri om en bondevisebog fra ca. 1710), 1926, Det gamle Harboøre (Karen Thuborg), 1928, Mellem sydfynske Sunde (Thorvald Hansen), 1934, Lollands Landsbyliv i det 19. Aarhundrede, 1937, Klittens Folk (P. Pedersen, Bjerregaard), 1940. U.s egentlige interesse var at studere den nordiske folkekultur under dens udvikling fra oldtid til nutid. Han stillede sig skeptisk over for de forskere der søgte at forklare oprindelsen til det nordiske åndsliv i oldtiden ud fra fremmed og overklassepræget indflydelse, og han opfattede almuetilværelsen som en sluttet livsverden hvor alt håndgribeligt og det åndelige svarer nøje til hinanden: „ligerægtstanken“ opstilledes af ham som den ledende logik. Disse

Ussing, Henrik

anskuelser har U. særlig formuleret i et foredrag ved det 3. nordiske folkeminddeforsker møde, *Folketroens og Folkemeningens Psykologi* (Danske Studier, 1924), og de er den røde tråd i hans oversigt *Aarets og Livets Højtider*. 1925. Det folkepsykologiske behandles også i *Et gammelt dansk Landshysamfund (Als)* (Sønderjydske Aarbøger, 1927), *En østjydske Befolkning* (Dansk Udsyn X, 1930) og *Om Ordsprog og Mundheld* (Festskrift til Evald Tang Kristenen, 1917). – Under begrebet kulturhistorie falder flere af U.s afhandlinger i de første fire bind af Danmark i Fest og Glæde, 1935.

U. var medstifter af Sorø amts historiske samfund og af samme amts historiske museum. For den lokalhistoriske årbog skrev han om *Sakse og Midsjælland* (XXVIII, 1940) samt om *Sorøeg- nens Kulturfysiognomi* (XV, 1927) og i Haandbog i Hjemstavnsforskning (1939) om folkeminder. Alle U.s arbejder er præget af hans stilistiske formsans og evne til at udtrykke sig populært. Et udtryk for hans veneration over for fødeegnen er hans roman *Ingvor Holt. En Slægtsroman*, 1932. I anledning af 150-året for stavnsbåndsløsningen skrev han 1938 et prisbelønnet skuespil, *Paa Trolleborg*, opført mange gange i somrene 1938–39. Som radikal venstremænd deltog han i politisk oplysnings- og organisationsarbejde og blev 1924 opstillet som partiets kandidat i Sorø-kredsen. Gennem mange år var han en ivrig forkæmper for Nordens enhed, også politisk, og holdt foredrag derom ved nordisk stævne på Møns højskole 1916; han var tillige interesseret i den sønderjyske sag. □Mal. af Siegfried Neuhaus, 1932 (Sorø akad.). Mal. af datteren Hanne Ussing. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1910 60f. – J. J. Ravn: Stamtavler, 1908 (om slægten). Studenterne fra 1895, 1921 49f. Aug. F. Schmidt i Fredericia dagbl. 20.7.1939. Poul Helms i Gymnasieskolen XXIX, 1946 457f. H. Raaschou-Nielsen i Sorøerbl. XXXI, s.å. 37f. Aug. F. Schmidt i Årbog for hist. samf. for Sorø amt, 1961 48–60. L. Balslev sst. 61–65. – Papirer i Dansk folkemindesaml.

H. Grüner-Nielsen*

Ussing, Henry Braem, 1855–1943, præst. * 2.7. 1855 i Kbh. (Frue), † 30.10.1943 på Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: filolog J. L. *U. (1820–1905) og Thecla M. de Güntelberg (1823–1903). ~ 24.10.1882 i Kbh. (Frue) med Anne Marie Cathrine Helene Blom, * 19.3.1851 i Haderslev, † 9.6.1923 i Kbh., d. af købmand, senere amtssekretær Ludvig Christian B. (1814–68) og Catharina Maria Erichsen (1817–70). – Far til Henry *U. og Johannes *U. Bror til N. V. *U.

Tidligt påvirket af U. gennem sin mor af Søren *Kierkegaard; 1873 blev han student (Metropoli-

tanskolen) og 1877 cand.teol. Afvekslende med manuduktion studerede han derpå teologi i Tyskland, praktisk kirkeliv i England og katolicisme i Italien – flere gange optrådte han siden som en habil apologet mod romerkirkens propaganda. 1882 blev U. sognepræst i Vejlbjby (Århus) og 1883 lic.teol. på *Den christelige Vished. Apologetiske Undersøgelser*. Med sin tids religionspsykologi – især som den ytrede sig i vækkelsesforkyndelsen – gik U. ud fra at den religiøse erfaring var adækvat med det erfarede – som hans læremestre (Peder *Madsen og erlangerteologerne) havde doceret; men der var også hos ham en tendens til at inddrage mystikken og gøre den guddommelige „berøring af sjælen“ til vishedens inderste kriterium. Han var aldrig i tvivl om at den personlige religiøse erfaring og det i beken- delse skrifter og bibel objektivt givne dækkede hinanden, og en „liberal teologi“ der med den religiøse oplevelses primat frit ville „vurdere“ (dvs. kritisere) bibel og kirkelære var ham en vider værdighed.

Allerede i Vejlbjby vakte U. opsigt ved et skarpt angreb på kultusminister J. Scavenius' privatliv, foranlediget af at ministeren, just som en skandale var i optræk deltog i en kirkelig procession ved en kirkevielse i Århus. U. opsøgte J. B. S. *Estrup for at få Scavenius fjernet – han havde krænket kirkens „ære“ – og holdt stadig bisperne til ilden i denne sag. – Efter at det økumeniske Bethesda-møde 1886 havde behandlet bl.a. kirkeforholdene i Kbh. (de alt for store sogne) fandt U. sammen med en kreds af ligesindede (H. O. *Lange, Harald *Westergaard, J. *Friis-Hansen, P. D. Koch), en hjernetrust af Kierkegaard-disciple som holdt indbyrdes kontakt gennem en vandrebog hvori efterhånden et menighedskirkeligt program – unægtelig ved ombojning af Kierkegaards begreb „den enkelte“ – tog form. Blandt disse „Kirkens Venner“ var U. den mest fremtrædende og den selvskrevne kirkepolitiske strateg. Som både byens og landets Indre mission ville han bygge på frivillighed – stat og kommune agtede jo heller ikke at gøre noget for kirkebygging og sognedeling – men også udvikle en slagkraftig organisation: centrum var et menighedssamfund i hvert sogn; optagelse beroede på en personlig trosbekendelse og villighed til at underkaste sig „samfundstugten“, og fra denne kerne udgik en kreds af troende og aktive kristne til et evangeliserende og diakonalt arbejde som sigtede på at vække de enkelte ved at forkynde „idealet“ (Kristi efterfølgelse) med kierkegaardsk skarphed, men så – u-kierkegaardsk! – organisere de vakte i grupper der i kraft af offervillig tjeneste skulle tjene sig op til som „kirkens subjekt“ at råde

over alle indre kirkelige anliggender og have vidtgående medbestemmelsesret mht. ydre anliggender, foreløbig i samarbejde med kirke styre og statsmagt, men reelt med en frikirkelig tendens. Da brygger J. C. Jacobsen 1891 fik U. kaldet til sognepræst i Hvidovre og ved den nye, af ham selv byggede, Jesuskirke i Valby kunne U., støttet til landmissionen og i opgør med bymissionens konservatisme, helt udfolde sit program; det resulterede i dannelsen af Det kbh.ske kirkefond (1896), som overtog ideologien og i øvrigt gik ind for sognedeling og kirkebyggeri så der kun blev ca. 5000 indbyggere for hver præst. Det lykkedes på få årtier at rejse ca. 50 kirker, men i følelsen af at stat og kirke snart ville blive skilt fastholdt U. – og dermed fondet – bestemt ejendomsretten og den fulde forvaltningsret til disse kirker. Fondet blev således en slags „kirke i kirken“, i strid med den nu demokratiske lovgivning, og det førte til svære brydninger, først med venstre regeringerne omkr. 1907, siden til åbenlyst fjendskab med de socialistisk-radikale regeringer i 1920'erne og 1930'erne. Vel var de nye kirker mere demokratisk ordnet og mindre socialt diskriminerende end de gamle kirker, men fra at være den „hårde kerne“ blev menigheds-samfundene til en hård skal om et lukket miljø: de forpagtede stort set kirkelivet i hovedstaden og bidrog derved til sekulariseringen, også fordi der næsten kun ansattes præster af ensidig missionsk type.

Selvsagt var U. en hvas modstander af J. C. Christensens kirkelove (menighedsråd etc.). Han blev medlem af det kirkepolitiske udvalg 1904–07 (og atter af udvalgene 1921 og 1928–40) og viste sig stedse som en dreven kirkepolitiker der mest samarbejdede med missionsfolkene og centrumslinjen, men talentfuldt evnede at forhandle til alle sider og finde kompromisser. U. står i høj grad bag det forslag om en synodalforfatning som udvalgets flertal vedtog 1906 (og bag den valgfrie konfirmationsordning af 1909), men da rigsdagen ikke tog forslaget alvorligt og en ny menighedsrådslov (efter 1909) vakte uro gik U. for alvor ind i kirkepolitik. I grunden anså han de radikale regeringer (1909, 1913ff) for antikristens forløbere („ødelæggelsens vederstyggelighed på hellig grund“). Under et sådant styre og med en bekendelsesløs rigsdag ville en statsstyret folkekirke let blive vantrøens arnested, og den voksende sekularisering gjorde statsstøtten til en forargelse. U. foreslog derfor at ophæve folkekirken, samle alle kirkemidler i et „religionsfond“ og heraf uddele til alle kirkesamfund proportionalt med medlemstallet (dvs. at den „frie“ folkekirke fik 98 pct.). Yderligere skærpedes hans holdning da regeringen, støttet

af venstregrundtvigianere, ville give den liberale teologi – i N. P. Arboe Rasmussens skikkelse – hjemstedsret i folkekirken og altså gøre denne til en „tålsom“, dvs. bekendelsesløs religionsanstalt. Af Grundtvig begreb U. aldrig den mindste tøddel og grundtvigsk kirkepolitik var ham modbydelig. Da J. Appel under første fase af striden om Arboe Rasmussen stillede sagen i bero (1911) satte U. al kraft ind på at skabe en mægtig kamporganisation – Kirkeligt landsforbund hvis selvskevne formand han var – omfattende begge missionsbevægelserne, de centrumskirkelige og mange højregrundtvigianere, og en landsomspændende agitation sattes i gang. 1909 ville Indre mission have U. til Sjællands biskop; det glippede selvsagt – dog blev han s.å. provst for Kbh.s vestre provsti. Jo mere Arboe Rasmussen-sagen i alle kirkelige som politiske lejre ophidsede gemytterne des mere voksede U.s angreb på regeringen, kulminerende da den 1915 udnævnte en brandesianer (Eduard Larsen) til seminarierektor, og i apokalyptiske vendinger skildrede han den antikristelige sammensmeltning af politisk demokratisme og teologisk liberalisme. Just da blev det kbh.ske stiftsprovsti ledigt ved Jakob Paullis død. U. søgte det i håb om nu også at kunne realisere sine kirkelige idealer i „den indre by“; regeringen ville ikke acceptere ham, men da radikal kirkepolitik just da fordrede at bispefronten blev brudt ved at den radikale grundtvigianer Chr. Ludwigs blev biskop i Ålborg måtte den – for at besværgе den storm denne udnævnelse ville fremkalde – gøre U. til stiftsprovst i Kbh. Som sådan fortsatte han sin linje, drev således landet over sammen med F. J. Borgbjerg agitation for stats og kirkes adskillelse (under valgkampen 1918), men svigtedes nu af sine forbundsfæller: Kirkeligt centrum fortrød alliancen med Indre mission og missionsfolkene ville ikke opgive folkekirken som missionsmark. 1929 overtog U. også formelt ledelsen af kirkefondet – den mindre frikirkeligt indstillede biskop H. Ostenfeld trak sig tilbage – og 1933 var han med til at ændre landsforbundet til Kirkeligt forbund som skulle videreføre kursen under den truende opløsning af forbindelsen mellem kirke og folkeskole.

Gennem alle årene var U.s kirker søndag efter søndag sprængfyldte, og trods prædikenernes længde kunne han altid fastholde tilhørerne ved en forkyndelse der var teologisk belærende, apologetisk diskuterende, polemisk angribende og navnlig inderligt appellerende. I det hele nød han en overordentlig respekt – hans lille, asketiske, men energiudstrålende skikkelse er glimrende karikeret som pastor Stensballe i Henrik Pontoppidans De dodes Rige – og det skyldtes både

Ussing, Henry

hans forbeholdsløse væren til rådighed for sognets folk og hans vide engagement i næsten alt andet kirkeligt arbejde end det grundtvigske: søndagsskoler, børnegudstjeneste, Nyborg-moderne, Dansk bibelskole (mod „bibelkritikken“). Trods et strengt konfessionelt stade var han økumen, tog tidligt del i Evangelisk alliance, samarbejdede med frikirkerne (og blev især fra grundtvigsk side angrebet fordi han lod baptister prædike i domkirken); fra den spiritualistiske Keswick-bevægelse hentede han megen inspiration, og på sine ældre dage gik han varmt ind for Oxford-grupperne. Endnu langt oppe i firserne var U. i fuld aktivitet og nød megen anseelse som taler og debattør ligesom hans bøger fik stor udbredelse. Nævnes bør navnlig den store missionshistorie (*Illustreret Missionshistorie. Evangeliets Sejrsang*, 1902, 3. udg. 1924) og prædikensamlingerne *Troens gode Strid*, 1904, *Grib det evige Liv I–III*, 1932–34, *Langfredag*, 1941 og dertil kom en række aktuelle og opbyggelige skrifter. 1939–40 udgav U. sine erindringer, en værdifuld kilde til hans tids kirkehistorie. – R. 1898. DM. 1920. K². 1922. K¹. 1932. □ Buste af L. Brandstrup, 1915 (Jesuskirken, Kbh.) og udst. 1929. Mal. af L. Tuxen, 1915 (Kbh.s domk.), skitse hertil. Mal. af Johanne Krebs, 1915. Tegn. af Alfred Schmidt, 1916 (Fr.borg). Mal. af Hans Henningsen udst. 1935 (Fr.borg). Tegn. af Otto Christensen (sst.). Mal. af Luplau Janssen. Foto.

Selvbiografi i Festsks. udg. af Kbh.s univ. nov. 1883 102f. H. U.: Min livsgerning, som jeg har forstået den I–II, 1939–40 (anm. af Bj. Kornerup i Pers. hist. t. 11. r. 1, 1940 70–72). – Chr. Gad: Et storværk, 1933 (2. opl. 1938). P. Holt: Nød dem –, 1940. Bodil Neergaard: Minder fra Fuglsang, 1944 134–55 (heri breve). P. G. Lindhardt: Morten Pontoppidan II, 1953. Samme i Jyske saml. ny r. IV, 1957–58 106f. Samme i Den danske kirkes hist. VII–VIII, 1958–66. Samme i Kbh.s stiftsår-bog, 1979 59–78. „Kirkens venner“s korrespondance, udg. P. Helweg-Larsen, 1955 = Teol. studier XV. Ove Rodes dagbøger 1914–18, udg. Tage Kaarsted, 1972 114. – Papirer i Rigsark. Levnedsbetretning i ordenska-pitlet.

P. G. Lindhardt

Ussing, Henry Blom, 1886–1954, jurist. * 5.5.1886 i Vejlbj ved Århus, † 9.9.1954 i Gentofte, begr. Ordrup kgd. F: stiftsprovst Henry *U. (1855–1943) og Anne M. C. H. Blom (1851–1923). ~ 16.7.1919 i Tibirke med Christiane Johanne Nyebølle, * 4.11.1889 i Kbh. (Frue), † 20.1.1975 i Ordrup, d. af fabrikant Johan Gerhard Frederik N. (1855–97) og Marie Louise Herforth (1861–1934). – Bror til Johannes *U.

U. blev student 1904 (Metropolitanskolen), og 1910 blev han juridisk kandidat. 1911–13 var U. i udlandet på Hurtigkarls rejsestipendium og 1914 blev han dr.jur. Efter nogle år som docent

ved Kbh.s universitet efterfulgte han 1918(–54) Jul. *Lassen som professor i obligationsret. U. anses som en af de mest fremtrædende danske jurister. Som juridisk forfatter har han haft væsentlig betydning for udviklingen af faget obligationsret, og flere generationer af jurister har lært at betragte U.s værker som en autoritet når det gælder beskrivelsen af gældende ret. Hans første større videnskabelige arbejde der var frugten af hans studierejse, med længere ophold i München, Paris og Oxford, var disputatsen *Skyld og Skade*, 1914. Her tog han stilling til et vigtigt erstatningsretligt spørgsmål, behovet for regler om ansvar uden skyld, og han pegede på områder hvor samfundsudviklingen havde aktualiseret et objektivt ansvar. U.s tanker i bogen var i et ikke ubetydeligt omfang inspireret af fransk retspraksis og fandt kun begrænset gengang i dansk praksis. Som teoretisk forfatter var U.s navn imidlertid straks slået fast med denne bog der er blevet karakteriseret som „den bedste bog, der er blevet belønnet med den juridiske doktorgrad ved Københavns universitet“. I forbindelse med professorudnævnelser udsendte U. bogen *Bristede Forudsætninger. Bidrag til Læren om formueretlige Tilsgns* hvor han udviklede en forudsætningsteori på objektivt grundlag, og 1928 udkom hans monografi om *Kaution*.

U.s hovedværker, der gav obligationsretten et nyt grundlag til aføsning af Lassens lærebøger, fremkom alle i 1930'erne. Det drejer sig om *Aftaler paa Formuerettens Omraade*, 1931, *Dansk Obligationsret. Almindelig Del*, 1935–37, *Erstatningsret*, 1937 og *Enkelte Kontrakter*, 1940. Disse hovedværker falder alle inden for obligationsretten. Med en mindre afhandling om *Rettsstridighed. Strejfllys over nordisk retslære*, 1949 kom han tillige ind på problemer der berørte den almindelige retslære. Metodisk var det karakteristisk for U. at han afstod fra at indordne de retlige løsninger under konstruktive synspunkter, ledende principper eller almene grundsætninger, en fremgangsmåde der kunne betegne dele af Lassens forfatterskab. U. fremhævede betydningen af analysen af det konkrete retstilfælde og betydningen af samfundsmæssige eller sociale hensyn for retsreglernes udformning. Det var ved logisk argumentation under hensyntagen til praktiske virkninger, retsfølelsen og ved inddragelse af erfaringer fra fremmed ret at afgørelsen burde træffes således at man fandt frem til den regel der, som U. udtrykte det, „bedst tjener Livets Tarv“. Denne realistisk analytiske behandling af enkelttilfælde var tyngdepunkter i hans metode. U.s stil er ikke sjældent ordknap og vanskeligt tilgængelig, men samtidig indtrængende, præcis og velovervejet i en grad der ofte

giver indtryk af at ordene er vejet på en guld-vægt, egenskaber der har givet U.s værker høj anseelse i hele Norden.

Også i det lovforberedende arbejde inden for obligationsretten har U. gjort en indsats. Særlig kan fremhæves hans andel i arbejdet med udarbejdelsen af den fællesnordiske gældsbrovlov af 1938. U. var tillige medlem af Nationalbankens repræsentantskab, af Det københavnske kirkefonds repræsentantskab samt af bestyrelsen for erhvervsdrivende selskaber. U. var æresdoktor ved universiteterne i Oslo og Lund. □Mal. af P. Rostrup Bøyesen, 1946 (Fr.borg). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1914 146. – Birger Ekeberg m.fl. i Ugeskr. for retsvæsen, 1946 106–50 (heri bibliografi). Adam Jacobi sst. 1954 233–40 (heri forts. bibliografi). Alf Ross i Juristen XXVIII, 1946 147–49. E. Munch-Petersen sst. 1951 133–36. Carl Rasting sst. 1954 351–53. Knud Illum i Festskr. til prof. dr.jur. H. U., 1951 1–8. Bernt Højle i Tidsskr. for retsvæsen LXVII, 1954 353–57.

Ditlev Tamm

Ussing, Johan Louis, 1820–1905, filolog, arkæolog. * 10.4.1820 i Kbh. (Trin.), † 28.10.1905 sst., begr. sst. (Vestre). F: kontorchef, senere etatsråd i Kbh.s magistrat Johannes Hjort U. (1787–1866) og Esperance Tolerance Balle (1789–1839). ~ 10.7.1852 i Kbh. (Frue) med Thecla Minona de Güntelberg, * 20.9.1823 i Kbh. (Fødsst.), † 3.8.1903 i Rungsted, d. af kammerassessor, konsumtionsskriver Christian Carl Herman Frederik de G. (1791–1842) og Louise Kirstine Kretschmer (1800–28). – Far til Henry *U. (1855–1943) og N. V. *U. Bror til W. *U.

U. blev student 1836 fra Metropolitanskolen og gav sig derefter til at studere filologi ved universitetet; hans lærere her var P. O. *Brøndsted, F. C. *Petersen og J. N. *Madvig. Filologisk eksamen tog han 1842. Efter Madvigs tilskyndelse kastede han sig særlig over arkæologien og lod sig af N. L. *Høyen vejlede i kunsthistorie. 1844 erhvervede han magistergraden ved afhandlingen *De nominibus vasorum Græcorum* hvori han bestemte betydningen af de forskellige benævnelser for de græske vaser. Derefter begav han sig på en toårig udenlandsrejse som førte ham til Italien, Grækenland og Tyrkiet. Et halvt år opholdt han sig i Rom hvor han omgikkes danske kunstnere og tyske arkæologer og ivrigt studerede arkæologi. Efter en længere udflygt til Napoli og Sicilien vendte han tilbage til Rom, og ved nytårstid 1846 rejste han til Grækenland. Han opholdt sig et par måneder i Athen og berejste desuden flere dele af landet. Over Konstantinopel rejste han derefter til Thessalien, et på den tid lidet kendt område som han gennemrejste på kryds og tværs idet han opsøgte oldtidsminde-

mærker og afskrev indskrifter. Han pådrog sig herved en alvorlig tyfus og var endnu svag da han i efteråret 1846 vendte hjem. Han har skildret denne rejse i *Reisebilleder fra Syden*, 1847 (omarb. på tysk 1857), og en frugt af den var tillige hans *Inscriptiones Græcæ ineditæ*, 1847 og afhandlingen *De Parthenone eiusque partibus*, 1849 hvori han bestemte beliggenheden af Parthenons enkelte rum på en måde som senere har vundet almindelig anerkendelse. Efter sin hjemkomst blev U. udnævnt til lektor i græsk og latinsk filologi og arkæologi (1847). For at udvide sine arkæologiske kundskaber ønskede han at besøge museerne i Paris og London, og trods krigens rejste han i foråret 1848 til Paris hvor han tillige af regeringen havde fået det hverv at påvirke den franske presse til gunst for Danmark. Han oplevede her barrikadekampene under oprøret i juni, men fik ikke megen lejlighed til studier; mere held i denne henseende havde han i London. Han udnævntes 1849 til ekstraordinær og 1850 til ordinær professor og virkede som sådan til udgangen af 1895. Som universitetslærer kom U. gennem en lang årrække til at virke sammen med sin beundrede lærer Madvig. Han manglede dennes metodiske klarhed og videnskabelige stringens, men havde til gengæld en evne til at fremlægge resultaterne af sine studier i en smagfuld og tiltalende form, og arkæologien var han alene om at repræsentere ved universitetet.

U.s videnskabelige virksomhed var meget omfattende og strækker sig både over filologiens og arkæologiens område. Udgaven af Livius' romerske historie (I–IV) som han besørgede sammen med Madvig 1861–66 var væsentlig baseret på Madvigs studier; alene udgav han Theofrasts *Characteres* med kommentar (1868). Hans hovedværk var den store kommenterede udgave af Plautus' komedier I–V, 1875–87 i hvilken han brød med den på den tid i Tyskland herskende metode i Plautus-forskningen uden dog selv at have arbejdet sig frem til et klart og konsekvent standpunkt til dens indviklede problemer. Talrige afhandlinger af ham findes spredt i Videnskabernes selskabs skrifter og oversigter, i universitetsprogrammer og festskrifter og i tidsskrifter. Nævnes kan *Om de Keiser Trajan tillagte Breve til Plinius* = Vidensk. selsk. Hist.-philos. Afd. 5.r.III, 1869 hvor han søger at bevise disse breves uægtighed, *Prøve paa en Fremstilling af Grækernes og Romernes huuslige og private Liv*, 1863, *Underviisningen hos Grækerne og Romerne*, 1865, *Om Grækernes og Romernes Huse*, 1876, *Græsk og romersk Metrik*, 1893 hvor han slutter sig til tidligere af Madvig hævdede synsmåder, *Den græske Søjlebygnings Udvikling*, 1894, *Betragt-*

Ussing, J. L.

ninger over Vitruvii de architectura, 1896 (engelsk udg. 1898) hvor han søger at bevise at et skrift der tillægges Vitruvius (på Augustus' tid) i virkeligheden er flere århundreder yngre. *Pergamos*, 1897 (tysk udg. 1899). Foruden de tidligere omtalte rejser fik U. gentagne gange lejlighed til at foretage rejser til Syden og Orienten og offentliggjorde herfra livlige og anskuelige rejsebeskrivelser, således *Fra en Rejse*, 1873, *Fra Hellas og Lilleasien*, 1883, *Nedre-Ægypten*, 1889. Under et helt andet område henhører hans levnedsskrielse af Høyen (1872) og udgivelsen af dennes skrifter (I-III, 1871-76). Endelig foretog han sammen med slotspræst, senere biskop A.S. *Poulsen en revision af oversættelsen af Det nye testamente som udkom 1895.

U. opnåede efterhånden en betydelig anseelse og indflydelse. 1851 blev han medlem af Videnskabernes selskab for hvis historisk-filosofiske klasse han var formand 1878-1905. 1887-1902 var han medlem af Carlsbergfondets direktion. Universitetets rektor var han 1875-76 og 1885-86, efor for Elers' kollegium 1874-93, regensprovst 1876-96. På sin 80 års-dag 1900 hædredes han med et festskrift af elever. - Medlem af rigsdagens folketing var han 1864-66 (Kbh.s 2. kreds). - Da U. i en alder af 75 år havde taget sin afsked fra universitetet begyndte han under friere former at holde arkæologiske forelæsninger for et større publikum og var nu i stand til at tage de emner op som havde særlig interesse for ham. Han fortsatte også sin videnskabelige virksomhed til kort før sin død. I sine sidste leveår førte han på Videnskabernes selskabs vegne tilsyn med de af Carlsbergfondet bekostede danske udgravninger på Rhodos som han omfattede med den mest levende interesse. - R. 1858. DM. 1877. K.² 1885. K.¹ 1890. □Tegn. af N. Habbe, 1858 (skandinav. foren. i Rom). Mal. af L. Thornam. Buste af Th. Stein, 1891 (marmor 1892 Fr.borg og 1901 glyptoteket). Afbildet på P. S. Krøyers mal. af Videnskabernes selskab, 1897 (Vidensk. selskab), hertil skitse af U. 1896 (St.mus.) og på E. Henningsens mal. af overrækkelse af akademiske forgerbreve, 1897 (Kbh.s. univ.). Dødsmaske (Fr.borg). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1844 Sof. J. L. U.: Af mit levned, 1906. - J. L. Heiberg i Oversigt over vidensk. selsks. forhandl., 1905 [71-75]. C. H. Scharling i Nord. univ. t. V, s.å. 192-99. E. Trojel i Nord. t. for filologi 3.r. XIV, 1905-06 92-96. A. B. Drachmann: Udv. afhandl., 1911 232-55. Kn. Fabricius: Regensen, 1923-25. Kbh.s univ. 1479-1979, red. Sv. Ellehøj XI, 1979. - Papirer i Kgl. bibl.

Hans Ræder*

Ussing, Johannes Blom, 1883-1929, officer. *2.12.1883 på gården Aldersro, Århus køb-

stadssg., † 13.3.1929 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: teologen Henry *U. (1855-1943) og Anne M. C. H. Blom (1851-1923). ~1° 20.12.1907 i Kbh. (Jesusk.) med Sigrid Marie Margrethe Rondahl, *20.12.1886 i Kbh. (Matth.), † 8.3.1962 i Kbh. (~2° 1921 med underdirektør Erik Hundertmark, 1895-1976), d. af tegner Emmery *R. (1858-1914) og Marie C. Weber (1864-1955). Ægteskabet opløst 1911. ~2° 15.1.1915 med Eleanor Ingeborg Caroline Bruun, *5.10.1895 i Kbh. (~2° 1920 med premierløjtnant, kammerjunker Frode Rasmussen Kirkebjerg, 1888-1974), d. af grosserer L. E. *Bruun (1852-1923) og Ingeborg Bauditz (1864-1943). ~3° 5.4.1923 i Århus med Gudrun Christensen, *5.4.1901 i Århus, † 11.3.1976 i Hellerup (~2° 1934 med forfatter, dr.phil. Harald Ludvig Johannes Lehmann, 1896-1980, ~1° 1926 med redaktør Else Eli Brion Heise, 1892-1962), d. af sagfører Niels Christian C. (1852-1930) og Anna Guldborg (1875-1948). - Bror til Henry *U. (1886-1954).

U. blev student 1901 fra Metropolitanskolen, tog adgangseksamen til Polyteknisk læreanstalt 1902 og studerede derefter polyteknik dels i Kbh., dels i Zürich, men forlod dette studium da han 1906 blev rekrut i artilleriet. 1908 blev han efter at have gennemgået officersskolens næstældste klasse premierløjtnant i samme våben og gennemgik våbenteknisk kursus på officersskolen 1909-11. Han avancerede til kaptajn 1919, tog sin afsked med ventepenge 1924 og købte derefter Bødskovgård ved Funder, levede sine sidste år i Kbh. - U. var en usædvanlig kraftig personlighed, en meget velbegavet officer, selvstændig indtil stædighed, myndig og med stor virkelyst, af temperament noget urolig. En meget betydelig indsats har han gjort inden for flyvningens område. Dette felt passede med det vovemod og initiativ der krævedes i flyvningens barndom netop til hans temperament. Han blev som første danske officer af krigsministeriet udsat til flyver i hæren og uddannedes dertil 1911. 1912 fik han internationalt flyvercertifikat. Han var leder af Hærens flyverskole 1912-16 og konstruerede her maskinerne *D.K.I.* og *D.K. II.* den sidste lidt lettere end den første og begge af Farman-typen. 1916 gik han uden for nummer for at overtage ledelsen af A/S Nielsen og Winthers Flyvemaskinfabrik. Fabrikken opnåede stor anerkendelse og havde i en tid ikke blot den danske hær, men også flere fremmede regeringer til kunde. U. var medkonstruktør af Nielsen- og Wintherjageren, en for sin tid god maskine med god fart og ret stor stigeevne. Han var også stærkt inde på fremstillingen af transportmaskiner - dengang noget nyt - og havde i det hele taget store planer, da fabrikken på grund af konjunkturerne

efter første verdenskrig måtte lukke. Han var nogle år medlem af Dansk aeronautisk selskabs bestyrelse og tog del i arbejdet omkring de skandinaviske flyvekonferencer. U. var fra ung meget sportsinteressert og tog præmier i talrige sportskonkurrencer. Således deltog han i femkamp i de olympiske lege i Stockholm 1912. □Foto.

Studenterne fra 1901, 1926 218f. Politiken 14.3.1929. Nationaltid. 15.3. s.å. C. Førslev i Dansk flyvnings hist., 1936 112.

Otto Olsen*

Ussing, Niels Viggo, 1864–1911, mineralog, geolog. * 14.6.1864 i Kbh. (Holmens), † 23.7.1911 sst., begr. sst. (Vestre). F: professor J. L. *U. (1820–1905) og Thecla Minona de Güntelberg (1823–1903). ~ 8.10.1890 i Kbh. (Frue) med senere klasselotterikollektrice Marie Elisabeth Guldbransen, * 21.5.1864 på Frbg., † 7.2.1934 sst., d. af kasserer i Statsanstalten for livsforsikring, senere etatsråd Vilhelm Alfred G. (1833–1914) og Amalie Elisabeth Krüger (1842–76). – Bror til Henry *U. (1855–1943). Efter at være blevet student 1881 fra Metropolitanskolen studerede U. kemi ved Polyteknisk læreanstalt, men dyrkede ved siden heraf sin interesse for mineralogi og geologi, og efter sin embedseksamen 1886 deltog han s.å. som mineralog i C. H. *Rydgers opmålingsekspedition til Upernavik-distriktet i Grønland. N.å. blev han assistent på Mineralogisk museum hos professor F. *Johnstrup og fik desuden lejlighed til at udanne sig som mineralog ved studieophold hos professorerne P. Groth i München, W. C. Brøgger i Stockholm og H. Rosenbusch i Heidelberg. 1889 blev han tillige ansat ved den nyoprettede Danmarks geologiske undersøgelse og deltog indtil 1892 i kortlægningen af det nordlige Fyn. N.å. blev han udnævnt til docent i mineralogi og geologi ved universitetet. Hans mineralogiske arbejde omfattede de grønlandske mineraler fra Fiskernæs samt undersøgelser over enkelt mikroklin, og 1893 erhvervede han doktorgraden på afhandlingen *Alkalifeldspaterne i de sydgrønlandske Nefelinsyeniter og beslægtede Bjærgarter* – første del af et dygtigt arbejde over nefelinsyeniterne ved Kangerdluarsuk der blev trykt i Medd. om Grønland (XIV, 1898). Ved Johnstrups død blev U. 1895 kaldet til professor, mens K. *Rørdam konstitueredes som leder af Danmarks geologiske undersøgelse. Det var dog sikkert U.s ønske at Danmarks geologiske undersøgelse fortsat skulle høre under universitetet, og han foreslog derfor fakultetet at anbefale ministeriet at ledelsen af den midlertidigt overdroges til en kommission på tre medlemmer,

hvilket forslag fakultetet tog til følge og indstillede U. som et af de tre medlemmer. Ministeriet foretrak dog at tage samtlige tre medlemmer uden for geologernes kreds, og dermed var adskillelsen af Danmarks geologiske undersøgelse fra universitetet fuldført. U. deltog dog i dens arbejde fra 1897, hovedsagelig beskæftiget med moseundersøgelser, indtil 1901 da kommissionen blev fornyet, og U. heller ikke fik sæde i den.

Som professor i mineralogi og direktør for det nye mineralogiske museum på Østervold fik U. til opgave at fuldføre indflytningen og organiseringen af samlingerne samt at udarbejde lærebøger til undervisningen. Hans klare og omhyggelige fremstilling og logiske tankegang gjorde disse bøger meget anvendte, ikke mindst hans populære *Danmarks Geologi i almenfatteligt Omrids*, 1899 (Danmarks Geologiske Undersøgelse, 3.r.II) der ligesom dens fem år senere forøgede 2. udgave fastslog hans evner til en fængslende fremstilling af geologiske emner. Hans bog *Vulkaner og Jordskælv*, 1904 (Videnskabeligt Folkebibliotek) betegnes ligeledes som et mønster på en populær bog. I hans geologi meddeles de fleste af hans resultater af undersøgelserne over Danmarks geologi der strækker sig fra Bornholms granitter til nutidens aflejringer. Nævnes må også hans mere koncentrerede oversigt over Danmarks geologi fra 1910 (Steinmann und Wilckens: Handbuch der regionalen Geologie I, 2. Abt., Dänemark). Hans afhandlinger over Danmarks geologi er ret få og små, men hævder sig ved deres klare fremstilling og de enkle, overbevisende argumenter. Fremhæves må især hans afhandling *Om Jyllands Hedesletter og Teorierne for deres Dannelse*, 1903 (Overs. Vid. Selsk. Forh. II) hvori han mesterligt godtgør at hedesletterne er flodsletter, dannet af smeltevandfloderne fra en isrand der – som allerede antydet af Johnstrup – strakte sig fra Bovbjerg østpå til Viborg og derfra sydpå midt igennem Jylland og nu ofte kaldes den U.ske israndlinje. U. mente at denne „baltiske stilstandslinje“ var en stilstand i isens almindelige tilbagesmeltning over landet, men det blev snart godtgjort at den følger grænsen for isens største udbredelse i den sidste istid (sst. XI). Afhandlingen polemiserer mod den af den svenske professor G. de Geer fremsatte anskuelse, at hovedopholdslinjen gennem Jylland løb ud i Kattegat ved Grenå, og selv om U. har ret i sin fremstilling blev det dog snart efter påvist, at isranden på et noget senere tidspunkt løb ud i Kattegat ved Grenå, nemlig under det østjyske stadium (sst. IX). Mens afhandlingen i hovedsagen redegør for alhedens (Karup hedeslettens) dannelseshistorie, fortsætter U.

Ussing, N. V.

i afhandlingen *Om Floddale og Randmoræner i Jylland*, 1907 (Overs. Vid. Selsk. Forh. IV) med at udrede forløbet af isens afsmeltning i Midtjylland, et arbejde det først i den nyeste tid har været muligt at supplere.

Også til kendskabet til de ældre jordlag bidrog U.s arbejde betydeligt, men han kom dog ikke selv til at publicere ret mange afhandlinger derom. Han påbegyndte således opmålingerne og undersøgelserne af de vulkanske askelag i Limfjordsegnens moler (sst.), og på hans initiativ gennemførtes den 861 m dybe, videnskabelige boring i Grøndalsengen vest for Kbh. i årene 1894–1907 hvor man forgæves søgte at bore igennem skrivekridtet. Hans mineralogiske arbejder hvilede dog ingenlunde i disse år, og 1900 og 1908 foretog han rejser til Ivigtut og Julianehåb for selv at studere nefelinsyenitene i Julianehåb-distriktet, og resultaterne samledes i et stort værk der først blev udgivet efter hans død i Medd. om Grønland XXXVIII, 1912. – U. var medstifter af Dansk geologisk forening 1893, blev 1903 medlem af Videnskabernes selskab og 1905 medlem af Kgl. fysiografiska sällskapet i Lund og i sit sidste leveår medlem af konsistorium. – R. 1907. □Mal. af J. C. Schlichtkrull (Mineralog. mus.). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1894 75–77. – J. P. J. Ravn sst. nov. 1911 62–64. O. B. Bøggild i Zentralblatt für Mineralogie, Geologie und Paläontologie, Stuttg. s.å. 529f. Samme i Medd. fra da. geologisk foren. IV, 1912–15 1–18 (heri bibliografi). K. A. Grönwall i Geologiska fören.s i Sth. förhandl. XXXIII, 1911 475–78. Victor Madsen: Louis le Maire, 1915 = Danm.s geologiske undersøgelse 4.r.I.1. Axel Garboe: Geologiens hist. i Danm. II, 1961 369f. 404–09. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

S. A. Andersen*

Ussing, Olaf Conrad, * 1907, skuespiller. * 28.4. 1907 på Frbg. F: fabrikant Regnar Albert U. (1876–1919) og pianist Bertha Kirstine Nielsen (1878–1925). ~ 13.3.1948 med skuespiller Olga Giza Kemeny, * 27.3.1904 i Subotica (tidl. Serbien), d. af skuespiller, sceneinstruktør i Budapest Ludwиг Max K. og Marie Kerpel.

U. gennemgik Svend Methlings elevskole på Komædiehuset 1928–30 og debuterede på dette teater som Søren Torp i *Genboerne* 1929. På Gerda Christophersens turné, Århus teater 1932–34 og Odense teater 1935–36 samt 1938–39 kom han hurtigt til at spille roller der lå langt over hans alder. Og som gammelmandsfremstillinger med hovedvægt på det groteske og karikaturprægede gjorde han sig også gældende i sine første år i Kbh. – bl.a. i *Fransk uden tårer* i Riddersalen og i *Lille rislende kilde* på Nygade teatret. Sit egent-

lige gennembrud fik han imidlertid da han med sit eget ansigt spillede hovedrollen i det engelske kriminaldrama *Der kommer en dag* på Nygade teatret 1942. Intensitet, nerve, en replik midt mellem det skarpe og det stiltfærdige, det desperate og det smertefulde – alt dette forblev karakteristisk for U. som skuespiller skønt han i reglen foretrak at skjule sig bag en mere eller mindre karikeret maskering og stemmeføring. I Ridder-salen overtog han rollen som barvænten Nick i *Livet er jo dejligt* og spillede senere Polonius og Osrick i *Hamlet*. I sidste halvdel af 1940'erne optrådte han fortrinsvis på Folketeatret bl.a. som den sadistiske nevø Jonathan i *Arsenik og gamle kniplinger*. Men det blev årene under Peer *Gregaard på Det ny teater 1950–66 – med enkelte afstikkere til andre teatre i Kbh. og provinsen – der gjorde U. til en af sin tids store skuespillere, selv om hans statur ofte henviste ham til roller i andet plan. Dertil kom at han maksimalt udnyttede de muligheder radio og TV gav ham for at spille roller han ikke kunne spille på teatret. Højdepunktet i hans virksomhed som TV-skuespiller blev abemennesket i Kafkas *Beretning for et akademi*, 1965, rørende og skræmmende, komisk og tragisk på samme tid. Hans repertoire på Det ny teater omfattede så at sige alt. Det rakte fra den vittige komedie – advokaten i Marcel Aymés *Retten på vrangen* – til det alvorlige drama – forhørsdommeren, viceguvernør Danforth i Arthur Millers *Heksejagt*, sagførereren i samme forfatters *Udsigt på broen*. Den sidste rolle gav sammen med den gamle lagerarbejder i denne forestillings andet skuespil *Et minde om to mandage* et godt begreb om den store spændvidde i U.s talent. Også klassiske roller spillede han på Det ny teater – fx Orgon i *Tarfuffe*.

Da Peer Gregaard 1966 blev chef for Det kgl. teater tog han U. med sig, og dermed begyndte en ny frugtbar fase i hans lange skuespillerliv. Han spillede også på andre scener – med Bodil *Udsen i *Storhertuginde afsked* på Ålborg teater, 1972, en dobbelttriumf af de sjældne, og med Mime *Fønss i *Generalinden* på Amager scenen, 1981. Men ellers placerede U. sig så at sige fra starten som en af de skuespillere der i skiftende rollefag bar nationalscenens repertoire – med en mangesidighed der ikke blev mindre med årene. Faderen i Sartres *Fangerne i Altona*, Montaigu i Ernst Bruun Olsens *Den poetiske raptus* og den gamle mand i det italienske skuespil *De hårde drenge* (sammen med Helge *Kjærulff-Schmidt) hører til det fineste han overhovedet har vist på scenen. Og samtidig fik hans ederspændte komik og krakilske temperament en fylde og en bredde de ikke havde haft før. Komikeren tabte

ikke mennesket af syne, hvad han var tilbøjelig til i de unge år da han endnu ikke havde sine rollers alder – typiske eksempler på den U.ske komik blev hushovmesteren i *Den herskende klasse*, den pengeløse godsejer i *Kirsebærhaven* og den gamle far, hattemageren i *Lørdag, søndag, mandag*. En vittig figur i det lille format var desuden lægen i Jean Anouilh's *Navlen* som han 1983 spillede som gæst på Det ny teater. I forbløffende ringe grad har alderen hæmmet U.s aktivitet, vitalitet og kunstneriske fantasi. Det vidner yderligere en lang række roller i TV og radio om – fx var han Nureddin i Kaspar Rostrups store dramatiske TV-føljeton over Oeh-lenschlägers *Aladdin*. Han har oven i købet fået tid til også at spille en rolle uden for scenen – nemlig som madkunstner. Derom vidner bogen *Lad os gå i køkkenet og slappe af*, 1970. Og i erindringsbogen *Jeg vidste uden at vide*, 1974, har han med nervøs selvironi og følsom, til tider overfølsom sarkasme fortalt om sit liv på scenen og udenfor. – R. 1970. □ Tegnet i rolle af Fritz Bruzelius (Teatermus.). Mal. af Arne Meyer udst. 1953 og af Mette Valentin udst. 1977. Tegn. af H. Bendix, 1980. Foto.

O. U.: Jeg vidste uden at vide, 1974 (erindr.). Interviews i *Weekendavisen* 25.10.1974, Berl. tid. 28.12.1975 og sst. 6.11.1977. – Sv. Erichsen i *Aktuelt* 28.4.1977. Sv. Kragh-Jacobsen i Berl. tid. 24.2.1979. Ebbe Mørk i *Politiken* 26.5. s.å.

Jens Kistrup

Ussing, Tage Algreen-, se **Algreen-Ussing, Tage**.

Ussing, Werner Jaspar Andreas, 1818–87, jurist, politiker, nationalbankdirektør. * 4.3.1818 i Kbh. (Frue), † 2.12.1887 sst. (Matth.), begr. på Frbg. F: kontorchef, senere etatsråd i Kbh.s magistrat Johannes Hjort U. (1787–1866) og Esperance Tolerance Balle (1789–1839). ~ 7.10.1854 i Kbh. (Frue) med Adelaide Constance Rosaura Amalie Schrum, * 30.5.1826 på Cathrinelund, Malt sg., † 12.6.1884 på Frbg., d. af herredsfoged i Malt og Gørding herreder, krigsassessor, senere byfoged i Ringkøbing og herredsfoged i Ulfborg og Hind herreder Johan Frederik S. (1784–1830, ~ 1° 1813 med Lovise Charlotte Byberg, 1785–1819) og Agnete Birgitte Friis (1797–1872). – Far til Carl *U. Bror til J. L. *U.

U. blev student fra Metropolitanskolen 1834, cand.jur. 1838 og var volontør i danske kancelli fra 1841, kancellist 1846. Han fortsatte sine juridiske studier, suppleret med statsvidenskab, og foretog en rejse med støtte af det Reiersenske fond for at studere fremmede erhvervsforhold. 1847 blev han assessor i Viborg landsoverret. Hans stærke nationale følelse drev ham til at ta-

ge slesvigske juridisk eksamen 1853. Han indtrådte året efter i appellationsretten i Flensborg, afskedigedes af tyskerne 1864 og udnævntes efter afståelsen af Slesvig til højesteretsassessor, men fratrådte da han 1873 blev nationalbankdirektør. Han vedblev dog at være ekstraordinær assessor, var fra 1871 formand for de faste censorer ved juridisk eksamen og hædredes med juridisk æresdoktorgrad ved universitetets jubilæum 1879. Han var en anset jurist, men udfoldede ikke nogen stor forfattervirksomhed. Ud over nogle afhandlinger skrev han *De danske Landboforhold, med fortrinligt Hensyn til den danske Bondes i Lovene grundede Forfatning*, 1847, prisbelønnet af landhusholdningsselskabet. – U. begyndte sin politiske virksomhed da han 1848 valgtes til den grundlovgivende rigsforsamling for Lovelkredsen som han repræsenterede i folketinget 1849–53. Efter grundlovsrevisionen 1866 udnævntes han til kongevalgt landstingsmand og sad i tinget til sin død. Ved sit valg til folketinget 1849 sluttede han sig til de nationalliberale, men stod i det slesvigske spørgsmål helstatstanken nærmere end sine partifæller. I landstinget nærmede han sig højre, men tog med sin kritiske og selvstændige natur ofte særstandpunkter. Han anså loven om husmandskreditforeninger for alt for socialistisk og protesterede 1882, 1886 og 1887 mod Kbh.s befæstning og advarede i det hele mod for store forsvarsudgifter. I sine senere år fjernede han sig mere og mere fra J. B. S. *Estrup og den Matzenske opfattelse af provisoriernes berettigelse og nødvendighed og stod ikke stærkt i højre. Han var dårligt udrustet som taler, men hans tanker var klare og logiske og hans anseelse som retlinet og samvittighedsfuld personlighed stor. Han var medlem af kommissionerne om processpørgsmål 1868–77 og om møntordningen 1872 (overgangen til kroner og øre). – R. 1862. DM. 1877. K.² 1881. K.¹ 1886. □ Afbildet på træsnit af rigsretten 1877. Mal. af H. Olrik. Tegn. af Thyra Ussing (Kgl. bibl.). Træsnit 1887. Foto.

Selvbiografi i *Levnedsbeskr.* af de ved Kbh.s univ.s 400-årsfest promoverede doktorer, 1879 60f. – H. Wulff: *Den danske rigsdag*, 1882 495–97. III. tid. 11.12.1887. Carl Ussing i *Mit hjem* II, 1912 44f. Axel Rubow: *Nationalbankens hist.* I–II, 1918–20. A. F. Krieger: *Dagbøger IV–VIII*, 1921–43. Højesteret 1661–1961 II, 1961. – *Papirer i Rigsark*.

Povl Engelstoft*

Ussing, Viggo Thorlacius-, se **Thorlacius-Ussing, Viggo**.

Utenhof, Wolfgang v.

Utenhof, Wolfgang v., ca. 1495–1542, kansler. * ca. 1495 i Gera, Sachsen, † efter 12.1., før 11.2.1542 i Werchau, Sachsen. Gift.

U. tilhørte en sachsisk adelsslægt. Efter at have taget magistergraden i romerret ved Wittenbergs universitet trådte han 1518 i hertug Frederiks (I) tjeneste som tugtemester for hertug Christian (III) og fra 1520 som råd. 1521 var han ansat ved det brandenburgske hof, 1521–22 ved rigskammerretten i Nürnberg. Som rigsregimentets udsending optrådte han i aug. 1522 i Norden for at mægle i striden mellem Lübeck og Christian II, en situation han kort har strejft i sine fængslende erindringer om omvæltningen 1523. Ved årsskiftet trådte han atter i hertug Frederiks tjeneste, nu som kansler og vel netop med henblik på kampen mod Christian II. U. blev herved den første i rækken af „tyske“ kanslere der havde hertugdømmerne og udenrigspolitikken som særligt domæne. I uafsladelig virksomhed, først ved processen mod Frederik I for rigskammerretten fra juli 1523 og siden ved talrige underhandlinger lige til sin død varetog han det gottorpske dynastis interesser. I regeringskredsen advarede han mod de „bondestolte“ lübeckere og ivrede for ved embedsbesættelser og giftermål at skabe et blandet tysk-dansk parti som modvægt mod de holstenske og danske „storhansere“ (højadelen). Hans indflydelse stod dog langt tilbage for Johan og Melchior *Rantzau, ikke mindst efter Frederik Is død. Misfornøjelse med sin beskedne rolle er vel baggrunden for U.s stærkt kritiske ytringer om Christian III der i hans breve omtales som et hjælpeløst barn og for hans planer om at hente hertug Albrecht af Preussen til Danmark som „stærk mand“. Til U.s reducerede indflydelse bidrog hans dårlige helbred. Han led af en sygdom, „stensmerter“, der tvang ham til at foretage hyppige kurrejser til sin sachsiske hjemstavn. Det materielle udbytte af hans mangeårige tjeneste var heller ikke imponerende. Som kansler lønnedes han med 100 gylden årligt hvortil ganske vist kom meget betydelige sportler og gaver. I 1523 blev han forlenet med Gamtofte provsti på Fyn som dansk embedslen som han 1526 ombyttede med det mere indbringende Hindsgavl med Middelfart og marsvinefangsten. Da Hindsgavl 1534 under Grevens fejde kom på andre hænder fik han i stedet provsteresidens i Haderslev. Privat erhvervede han Vamdrupgård nær den slesvigske grænse som han forvandlede til et betydeligt gods. I 1536 fik han af Christian III fire gårde der havde tilhørt Ribe bispestol, yderligere nogle af kronens egne gårde samt fiskeriet i Bønstrup sø. Kort efter opnåede han birkeret, og der anvistes ham egetømmer i de kongelige skove, øjen-

synlig til byggeri på Vamdrupgård. Desuden havde han ejendomme i Flensborg og Husum. Han blev dog snart ked af forholdene i Danmark. Allerede 1537 truede han med at tage sin afsked. Skønt han stadig førte titlen fungerede han ikke længere som kansler, men anvendtes blot ved underhandlinger i udlandet. I 1539 afhændede han Vamdrupgård og tog ophold i Haderslev. I 1540 forlod han Danmark og trådte i sachsisk tjeneste. Han beholdt dog Hindsgavl, og endnu på rigsdagen i Regensburg 1541 repræsenterede han Christian III, men i begyndelsen af 1542 bukkede han under for sin sygdom.

Danske mag. 3.r.III, 1851 1–26. Danm.-No.s traktater 1523–1750, udg. L. Laursen I, 1907. Handlingar till Nordens hist., udg. L. Sjödin, Sth. 1967–69 = Hist. handl. XXXIX. – A. Heise i Hist. t. 4.r.VI, 1877–78 163–311. Astrid Friis i Scandia VI, Sth. 1933 235 269–72. Mikael Venge: Chr. IIs fald, 1972. Samme: Når vinden følger sig . . ., 1977.

Mikael Venge

Uttenreitter, Poul, 1886–1956, kunsthistorisk forfatter. * 15.12.1886 i Kbh. (Holmens), † 25.12.1956 sst., urne i fællesgrav, Bispebjerg kgd. F: assistent, senere kontorchef i Statsanstalten for livsforsikring Johan Ludvig Henry U. (1853–1925) og Vilhelmine Louise Jacobine Elgstrøm (1862–1938). ~ 1° 6.6.1917 i Kerteminde med senere forfatter og oversætter Bodil Adele Vilhelmine Bech, * 13.3.1880 på Lundegård, Nr. Broby sg., Svendborg amt, † 3.9.1942 i Gudhjem (~ 1° 1910 med civilingeniør Holger Lauritz Varde, 1887–1967 (navneforandring fra Petersen 1902), ~ 2° 1918 med Ellen Margrethe Lange, * 1892), d. af forpagter på Lundegård, senere ejer af Fovsletgård, Ødis sg., Hans B. (1861–1922) og Juliane Filippa Camilla Jensen (1863–1923). Ægteskabet opløst 1921. ~ 2° 21.8.1923 i Kbh. (b.v.) med koncertsanger Agnes Louise Meiner Feilberg, * 8.12.1892 i Korsør, † 1.4.1974 i Kbh., d. af postekspedient, senere postmester i Holsted Peter Meiner F. (1861–1926) og Louise Mathilde Frederikke Hammer (1864–1939). Ægteskabet opløst 1935. ~ 3° 14.12.1935 i Kbh. (b.v.) med Karen Johanne Helene Olsen, * 29.9.1891 i Kbh. (Frue), † 15.4.1979 sst. (~ 1° 1920 med tegner Henrik Emil Melchior, 1881–1927), d. af kusk, senere vognmand Hans Christian Olsen (1851–1928) og Josephine Vilhelmine Schock (1854–1943).

U. blev student 1906 fra Frbg. latin- og realskole, cand.jur. 1913, s.å. by- og herredsfuldmechtig i Thisted og forflyttedes 1916 til Kerteminde hvor han blev politifuldmæchtig 1919. 1921 ansattes han som fung. sekretær i l. revisionsdepartement, overgik 1924 til invalideforsikringsretten,

blev sekretær ved invalideforsikringsrådet 1927 og 1933 atter ved invalideforsikringsretten hvor han n.å. udnævntes til fuldmægtig. – U. dyrkede tidligt kunstinteresser og foretog rejser til Tyskland, Holland, Belgien og Frankrig. Senere var han bl.a. i Island 1929 (med støtte af Dansk-islandsk forbundsfond) og 1935 (med understøttelse af S. A. "Eibeschutz" legat). Ved siden af sin embedsgerning udfoldede han en omfattende udgiver- og skribentvirksomhed. Han deltog i redaktionen af kunstbladet *Klingen* 1917–19, oversatte flere af August Strindbergs bøger og udgav H. A. "Brorsons salmer 1918 (sammen med Otto "Gelsted), en antologi (*Livet og Døden*) af salmer og religiøse digte 1924, H. C. Andersens *Tegninger* 1925, en Sophus "Claussen-bibliografi (sammen med Stig "Veibel) 1927 og Harald "Giersing *Om Kunst*, 1934. Ligeledes har han bistået Det Berlingske Bogtrykkeri ved tilrettelæggelsen af flere nytårspublikationer. Hovedsagen er dog samtidens kunst som han har behandlet i artikler til tidsskrifter (Tilskueren, korrespondent til det svenske *Konstrevy* fra 1936) og i selvstændige publikationer. Han har 1925–40 skrevet en række mindre kunstnermonografier, dels til serien *Vor Tids Kunst* (Olaf "Rude, Sigurd "Swane, Vilhelm "Lundstrøm, Adam "Fischer, Christine "Swane, John "Christensen, Povl "Schrøder, Albert "Gottschalk), dels uden for denne (Kai "Nielsen, Guðmundur Thorsteinsson, Jón "Stefánsson, Alfred "Simonsen, Niels "Bjerrre), levede 1937 kapitlet *Fra Philipens til Willumsen* til det af Erik "Zahle redigerede oversigtsværk *Danmarks Malerkunst* og fik 1935 hos Kunstforeningen udgivet den vægtige bog om Fritz "Syberg der er hans største og bedste arbejde.

Til trods for at U.s. forfattervirksomhed bevægede sig inden for de tre fynboers kredse og hans egen nærmeste samtid var han som kunstkribent mere historiker end æstetiker. Hans styrke var den biografiske skildring, kunstnerens levedestegning og personlighedens karakteristik, baseret på grundig undersøgelse og omhyggelig tilrettelæggelse af materialet. Den omfattende viden han besad om nutidskunst gjorde ham til en særdeles kyndig hjælper ved en række udstillinger, således *Moderne dansk malerkunst* 1925, udstillingerne af islandsk kunst 1927 og Albert Gottschalks arbejder 1930. For Kunstforeningen ordnede han bl.a. Fritz Sybergs udstilling 1928, Niels Bjerres 1932 og udstillingen af Fynboernes akvareller 1942. 1948 modtog han Ny Carlsbergfondets legat til Italien og s.å. Rob. Hirschsprungs mindelegat. □ Mal. af S. Swane, 1902, tegn. af samme, s.å. (kobberstiksaml.) og mal. af samme, 1908 (St.mus.). Buste 1908 og flere tegn. af E. Utzon-Frank. Tegn. af H. Giersing 1909–

11, akvarel af samme. Mal. af Gustaf Wolmar udst. 1912 (St. mus.) og af E. Weie, 1914 (Sorø kunstmus.). Mal. af Olaf Rude, 1946. Foto.

Studerne MCMVI, 1931 82f. Ernst Mentze i Berl. tid. 14. og 26.12.1956. Politiken 27.12. s.å. – Papirer i Kgl. bibl.

Sigurd Schultz*

Utzon, Jørn Oberg, * 1918, arkitekt. * 9.4.1918 i Kbh. F: skibssingeniør Aage Oberg U. (1885–1970) og Estrid Hauna Waleska Olsen (1894–1951). ~ 4.12.1942 i Stockholm med Lis Fenger, * 8.4.1919 i Kbh., d. af overlæge, dr.med. Mogens "F. (1889–1956) og Anne M. M. Schmiegelow (* 1891).

Efter studentereksamen 1937 (Ålborg katedral-skole) kom U. på kunstakademiets arkitekteskole hvorfra han tog afgang 1942. Han arbejdede derefter på forskellige tegnestuer, bl.a. i en periode hos den finske arkitekt Alvar Aalto som fik stor indflydelse på hans arkitekturopfattelse. 1945 modtog han akademiets mindre guldmedalje for et projekt til en bygning for Det kgl. da. musik-konservatorium, et smukt forslag i Aaltos ånd som dog ikke varslede at U. med tiden skulle komme til at yde det helt sublime. Dette år og det følgende deltog U. s.m. sin studiekammerat Tobias "Faber i flere store arkitektkonkurrencer uden dog at opnå mere end en 3. præmie (et idrætsanlæg i Næstved). 1949 rejste U. på et stipendium til USA hvor han bl.a. fik kontakt med de to store pionerer inden for den moderne arkitektur Frank Lloyd Wright og Mies van der Rohe hvilket skulle blive af stor betydning for hans videre udvikling. 1953 deltog han i konkurrencen om den nye Langeliniepavillon med et fantasifuldt projekt til et glastårn med paddehatteformede etageadskillelser (3. præmie). Han havde her frigjort sig for den mere traditionelle arkitekturopfattelse, og 1957 vandt han overraskende den store internationale konkurrence om et operahus i Sydney med et visionært projekt til en bygning med tage af mægtige betonskaller der som udspilede sejl åbnede sig mod Sydneys havn. En sådan bygning var ikke tidligere set, og mange tvivlede på at den overhovedet kunne lade sig opføre. Man tvivlede også på at regeringen i New South Wales ville gå i gang med et så ambitiøst projekt, men det ville den. U. allierede sig med den danskfødte britiske ingeniør Ove N. "Arup hvis velrenommerede firma Ove Arup & Partners påtog sig at stå for ingeniørarbejderne. Efter et par års projektering måtte Arup imidlertid konstatere at de store betonskaller ikke lod sig beregne statisk. U. løste dette problem ved at ændre konstruktionen så skallerne overalt kom til at danne udsnit af en kugleflade hvorved de

kunne udføres som en ribbekonstruktion af præfabrikerede elementer. Selv om dette prækære tekniske problem dermed var løst på næsten genial vis opstod der snart en række andre vanskeligheder, denne gang af ledelsesmæssig og økonomisk art. Byggeriet var oprindeligt skønsmæssigt beregnet til at skulle koste omkring 50 mio. kr., men 1965 skønnede man at de totale omkostninger ville nå op på omkring 480 mio. kr. Byggeriet var blevet besluttet af en labour-regering under stærk kritik og modstand fra den liberale opposition, og da denne kom til magten i maj 1965 overtog ministeren for offentlige arbejder, David Hughes, personlig al kontrol med byggeriet og satte dermed den valgte byggekomité ud af spillet. Dette udviklede sig til en konflikt mellem politikerne og den kompromisløse arkitekt, og i marts 1966 valgte U. at fratræde som arkitekt for byggeriet. Det vakte bestyrtelse verden over hvor man betragtede det næsten fuldførte operahus som et af vort århundredes betydeligste arkitekturværker.

Selv om U. således ikke kom til at fuldføre operahuset står det dog som hans værk, og det gjorde ham verdensberømt. Som følge heraf fik han overdraget flere store opgaver i udlandet bl.a. *Mellibanken* i Teheran (1963) og *parlamentsbygningen* i Kuwait der er under opførelse og som tegner til at blive et arkitektonisk mesterværk af samme rang som operabygningen i Sydney. En række projekter kom imidlertid ikke til udførelse, det gælder således et projekt til en by *Elviria* ved den spanske Middelhavskyst (1960), et teater i Zürich (1. præmie ved en konkurrence 1964), et teater i Wolfsburg (1966) og *Jeddah stadion* i Saudi-Arabien (1969). – Inden U. 1963 flyttede til Sydney for at lede opførelsen af operahuset, havde han herhjemme gennemført nogle bemærkelsesværdige byggerier. Hans eget hus i Hellebæk (1952) var et af de første enfamiliehuse med en åben plan og det kom til at danne skole. *Kingohusene* (også kaldet romerhusene) ved Helsingør (1956) var et af første vellykkede eksempler på en tæt-lav bebyggelse. Den omfattede 60 gårdhuse opført traditionelt af gule teglsten. Derefter fulgte *Terrassehusene* i Fredensborg (1962), en bebyggelse for hjemvendte udenlandsdanskere hvor de enkelte huse kæder sig sammen smukt tilpasset det kuperede landskab. Først 1977 kom U. påny til at opføre en bygning herhjemme, *Bagsværd kirke*, der i det ydre er næsten anonym, men hvis indre er karakteristisk for U.s formsprog. Især viser kirkerummet hans evne til gennem en usædvanlig tagkonstruktion at skabe et smukt belyst rum.

Mens U. således kun har opført få bygninger i Danmark har han gennem årene udarbejdet en

lang række interessante projekter der ligesom hans mange udenlandske projekter har lidt den skæbne ikke at blive realiserede. 1952 vandt han både 1. og 2. præmie i konkurrencen om LO-højskolen ved Helsingør, men af brandtekniske årsager kom det foreslåede højhus ikke til udførelse, og 3. præmien blev opført. Året efter vandt han konkurrencen om en byplan for et område på Frederiksberg, men projektet som omfattede en række højhuse langs søerne blev opgivet. Samme skæbne led et helt originalt projekt til et kunstmuseum i Silkeborg (1964). Af hensyn til det smukke gamle haveanlæg i hvilket museet skulle placeres havde han foreslået det nedgravet i jorden så kun ovenlysene ragede op over terrænet. Forslaget blev senere omarbejdet til et mere traditionelt men arkitektonisk interessant forslag, men heller ikke dette kom til udførelse. Et smukt projekt til en svømmehal på Søpavillonnens grund ved søerne som Københavns kommune havde bestilt, og som U. udarbejdede s.m. sønnen arkitekt Jan Utzon (1979) er indtil videre stillet i bero. I flere af sine projekter – bl.a. i det nævnte omarbejdede Silkeborg-projekt og et projekt til et bycenter i Farum (1966) samt en række af de udenlandske projekter – har U. arbejdet med begrebet „additiv arkitektur“, dvs. bygningsanlæg bestående af større eller mindre arkitektoniske enheder som kan sammenbygges således at bygningskomplekset kan udvides eller omdannes efterhånden som udviklingen kræver det. I udstrakt grad har U. også i forbindelse hermed eksperimenteret med præfabrikerede bygningsdele. Et byggesystem *Espansiva* til typehuse af træ, som gav mulighed for individuelle planløsninger ved sammensætning af en række præfabrikerede rumdele, blev markedsført (1969), men slog ikke an. Samme system brugte han til et planlagt skolebyggeri i Herning (1970). Der blev udført en prototype, men kommunen opgav projektet. At prototypen er multianvendelig fremgår af at den nu gør glimrende fyldest som kontorbygning for et shippingfirma. Princippet med at opbygge variable løsninger af standardiserede enkeltdele har U. også anvendt i møbler, bl.a. i en møbelserie med aluminiumsstel som skulle være anvendt til operahuset i Sydney.

Selv om mange af U.s projekter således ikke er blevet realiserede har de dog haft betydning derved at de har vist nye veje og inspireret hans samtidige til utraditionel tænkning. U. er blevet karakteriseret af både danske og udenlandske fagfæller som en af sin generations betydeligste arkitekter. Han modtog Eckersberg medaljen 1957, C. F. Hansen medaljen 1967 og prins Eugens medaljen fra svensk side 1973. Bund Deut-

scher Architecten's æresplakette modtog han 1965, Royal Institute of British Architects guldmedalje 1978, Danske arkitekters landsforbunds arkitekturpris 1981 og Alvar Aalto-medaljen 1982. 1970 blev han æresmedlem af American Institute of Architects. Desuden har han modtaget møbelprisen 1970 og Läkeroelprisen 1979. Fra 1980 har han modtaget en livsvarig årlig ydelse fra statens kunsthøjdepåse. □Foto.

Interviews i Berl. tid. 26.8.1976 og Politiken 21.6.1978. – Arkitekten U, 1954 59 (Langeliniepavillonen). Arkitekten, 1959 101–07 (LO-højskolen, Helsingør) 159–66 (byplan, Frbg.); 1964 381–85 (teater, Zürich); 1966 310–13 (teater, Wolfsburg); 1977 10f (Bagsværd kirke). Arkitektur I, 1957 47–52 (operahuset, Sydney); III, 1959 201–07 (Kingshusene, Helsingør); VIII, 1964 1–5 (museum, Silkeborg) 97–105 141–52 (terracehusene, Fredensborg); XIV, 1970 12–17 (skole, Herning) 18–23 (Farum bycenter) 24–39 (Jeddah stadion) 40–48 (møbler). Pat Westcott: The Sydney opera house, Sydney 1965. Elias Duek-Cohen: U. and the Sydney opera house, Sydney 1967. Michael Baume: The Sydney opera house affair, Melbourne 1967. John Yeomans: The other Taj Mahal. What happened to the Sydney opera house, London 1968. Vincent Smith: The Sydney opera house, London, Sydney 1974. Tobias Faber i Berl. tid. 8.4.1978. Martin Hartung sst. 22.11.1981.

Esbjørn Hiort

Utzon-Frank, Aksel Einar, 1888–1955, billedhugger. * 30.3.1888 i Kbh. (Frbg.), † 15.7.1955 i Asserbo, Melby sg., begr. i Kbh. (Vestre). F: exam. jur., kasserer, tidligere sagfører Jens Christian Frank (1841–99) og Ane Cathrine Utzon (1845–1922). Navneforandring 26.2.1943. ~ 4.12.1908 på Frbg. med Gerda Harriet Margrete Christensen, * 10.10.1886 i Kbh. (Stef.), † 16.3.1962 sst., d. af murermester Hans C. (1852–1917) og Ane Kirstine Larsen (1856–1932).

U.-F. uddannede sig oprindeligt som maler, var i lære, gik på Teknisk skole hos H.*Grønvold og søgte 1907–08 Kunstnernes studieskole. 1906 blev han imidlertid optaget på kunsthøjdepåset under billedhuggeren C. *Aarsleff, men gik her kun ét semester. Nok så betydningsfuldt var at han her traf den fem år ældre Kai *Nielsen og sammen med ham lejede et atelier på Frbg. Deres nære venskab varede kun få år men fik grundlæggende betydning; det var især den moderne franske skulptur som i disse år blev købt til glyptoteket der optog dem. Hans første arbejder står således i gæld til C. Meunier. Han var også med i kredsen omkring Aksel *Jørgensen og Carl *Jensen, bidrog til udgivelsen af det satiriske tidsskrift Gnisten 1907–08 og udstillede 1909 på De Trettens udstilling. Allerede inden da havde han udstillet på både Kunstnernes efterårsudstilling og Charlottenborg og modtog nu flere stipendier som muliggjorde studierejser til udlandet. Først til Paris 1908, og 1912–13 den skel-

sættende rejse til München, hvor han mødte den græsk-arkaiske kunst som gjorde et stærkt indtryk på ham, ligesom renaissanceens skulptur i Firenze. Videre til Rom, Napoli og Paestum, for så at tilbringe vinteren i Paris.

U.-F. slog sit navn fast med en række kvindestatuier, bl.a. *Afrodite*, 1914 (i bronze på Statens museum), *Afrodites hoved* (Nationalmuseum, Stockholm; Nasjonalgalleriet, Oslo m.fl.) og *Atalante*, 1919 (rådhushaven, Århus). Den netop opståede interesse for nyklassicisme blandt danske arkitekter i denne periode har været nævnt som forudsætning for disse arbejder, men tjener kun delvis som karakteristik. Med deres langstrakte former og komplicerede, ja ufri stillingsmotiver synes de snarere at have hentet inspirationen i 1500-tallets fransk-italienske manierisme. Disse træk, som er fælles med samtidens franske dekorationsstil art-déco, kommer tydeligere frem i det lille format. De statuetter han udførte i disse år lever fuldt op til samtidens smag og hans egne krav om en rendyrket æstetik. Den tilstræbte forenkling var ikke, som man kunne forvente kubismen, der endnu ikke var slået igennem i dansk skulptur. Med U.-F.s hidtidige produktion følte man alligevel at det var den moderne kunst der holdt sit indtog på akademiet, da han 1918, kun 30 år gammel, overtog Aarsleffs professorat, hvad der kom til at danne optakten til de bevægede år i kunsthøjdepåsets historie omkring 1920 hvor det endelige opgør med 1800-tallets akademiske normer fandt sted. – Det viste sig hurtigt at U.-F. havde glimrende pædagogiske evner. Det kendetegner hans elever at de selv følte de havde udbytte af undervisningen, og sammenligner man dem er det karakteristisk, at det er deres individuelle talent og særpræg der er hjulpet frem. Hans visioner om akademiets organisation som med tiden i vid udstrækning blev indfriet, førte først til et samarbejde med lederen af dekorationskolen Joakim *Skovgaard som han havde kendt fra barn. Hans tilidshverv på akademiet blev talrige; 1918 blev han medlem af akademirådet og han var 1925–28 akademiets direktør.

Med den position U.-F. således havde vundet, blev hans arbejder regelmæssigt vist på officielle udstillinger af dansk kunst i udlandet. Hans egen produktion synes nu at gå i retning af monumenter. 1919 foreslog han en statue af *Christiane II* til opstilling på Amagertorv, og 1924 en af *Frederik II* til Kronborg. Som forslag til Kbh.s vartegn, Kbh.s havn, udformede han en *Pegasus' fødsel*. 1924 blev Dantesøjlen, kronet af Beatricefiguren, afsløret i Kbh. Da var også sarkofagerne i marmor for Frederik VIII og dronning Louise opstillet i Roskilde domkirke. – I kolos-

Utzon-Frank, Einar

salstatuen *Slangedræberen*, 1924 (bronze, Kbh.s politigård) udtrykker U.-F. sig stadig i en klassiserende manierisme. I denne figur synes han stilistisk at foregribe den patos som bliver kendetegnende for billedhuggerkunsten i 30'ernes europæiske diktaturer, men snart får hans arbejder mere præg af den nationale tradition. Således *Dødens engel*, 1929 (granit) over hovedindgangen til Søndermarks krematorium. Sammenhængen mellem arkitektur og skulpturel dekoration var han sig stærkt bevidst og løste flere opgaver af denne art, *Menneskets aldre*, 1926–28 i festsalen på Borups højskole. Til udsmykningen af „Stærekassen“ som blev en storstilet manifestation af alle kunstarter bidrog U.-F. med seks facaderelieffer 1930–31. – Hans sidste større arbejder var alle meget krævende. Rekonstruktionen af A. C. Lamoureuxs rytterstatue af Christian V på Kongens Nytorv, 1940–41; omtrent samtidig monumentet over Bertel Thorvaldsen som han livet igennem havde følt sig i gæld til, udført i bronze til gården ved Charlottenborgs udstillingsbygning (nu flyttet). Og endelig Christian X til hest (bronze, Skt. Annæ plads i Kbh., afsløret 26.9.1954. – U.-F. har i tidens løb udført ikke så få portrætbuster, adskillige af sin egen familie. Også hans fremragende tegninger skal nævnes, da denne disciplin blevet taget op af hans elever. – En af hans skitser til et monument for H. C. Andersen er efter hans død realiseret af hans elev Henry Luckow-Nielsen. Ud over de allere- de nævnte arbejder er U.-F. repræsenteret i føl-

gende offentlige samlinger: Kunstindustrimuseet, museerne i Odense og på Koldinghus, Bergens museum, Albertinum i Dresden, Stedelijk Museum i Amsterdam, museerne i Brighton og Rio de Janeiro. – R. 1924. DM. 1935. K². 1947. □Selvportr., tegn., i Gnisten, 1908. Tegn. af Carl Jensen 1909 og senere (Fr.borg). To tegn. af Ivan Opffer, 1931 (sst). Buste af Sigurjón Olafsson, 1940. Selvportr. i litografi 1943. Tegn. af Otto Christensen, 1943 (Fr.borg). Buste af Therese Lucheschitz Jensen og af H. W. Larsen. Mal. af Edv. Weie. To tegn. af Eigil Petersen (Kgl. bibl.). Foto.

U.-F. Et udv. af skulpturer m. indled. tekst af Sig. Schultz, 1932 = Vor tids kunst X. Mange slags ting. Et udv. af billeder fra E. U.-F.s saml., udg. Sv. Rindholt, 1942. Billedhuggeren E. U.-F. i tekst og billeder, udg. Kai Friis Møller, 1945. – Interview i Berl. aften 20.3.1943. – Jens Pedersen i Socialdemokraten 9.4.1916. Poul Henningsen i Vor tid II, 1918 140–49. Chr. Engelstoft i Skonvirke V, 1919 97–107. Vilh. Wanscher i Politiken 11.3.1925 og 17.4.1940; sst. 24.10.1939, 29.10., 20.11., 23.–24.11., 26.11. og 13.12. s.å. (polemik mellem U.-F. og andre om heststatuen på Kgs. Nytorv). Pierre Lübecker sst. 16.7.1955. Sig. Schultz: Nyere da. billedhuggerkunst, 1929 = Kunst i Danm. 13f 46–53. Samme i Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen II, 1938. Jørgen Gudmundsen-Holmgreen i Samleren XII, 1935 89–108. Georg Nygaard: Fra en kunstners værksted. E. U.-F.s tegninger, 1940. Katalog for udstill. U.-F. og hans elever, Charlottenborg 1943. Haavard Rostrup i Danm.s billedhuggerkunst, red. V. Thorlacius-Ussing, 1950 438–40. Aksel Rode i Det kgl. akad. for de skønne kunster 1904–54, red. Aage Marcus, 1954. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Elisabeth Fabritius

V-W

Wad, Christian, 1852–1926, skoleleder. * 29.3.1852 i Seden ved Odense, † 22.6.1926 i Hellerup, begr. på Bogø. F: sognepræst, sidst i Korsør, Matthias W. (1816–97) og Marie Elisabeth Fistaine (1824–75). ~ 16.7.1884 i Skyum med Anna Elisabeth Friis, * 31.3.1863 i Hunslev ved Kerteminde, † 14.8.1938 i Gentofte, d. af personel kappellan, senere sognepræst Kristian Johan Frederik F. (1833–1910) og Juliane Marie Landkilde (1832–1911). – Bror til Emman. *W. og G. L. *W. W. blev student 1870 fra Herlufsholm og teologisk kandidat 1876. Derefter var han tre år lærer ved Birkerød kostskole, senere ved skoler i Slagelse og Kbh. og studerede pædagogisk litteratur. Efter flere udenlandsrejser – han var i Rom 1879–80, huslærer på Madeira 1882–84 og studerede kostskoler i England 1885 – var han lærer ved realskolen i Hobro til 1887. I dette år tog han skoleembedseksamen i fransk og engelsk og oprettede derefter en kostskole på Bogø. Politikeren C. *Berg der i forvejen drev en navigations-skole på øen støttede initiativet, og skolen var indtil 1899 et interentskabs mellem familierne Berg og W. Fra 1899 var W. ene-ejer og drev skolen sammen med sin hustru til 1920. Foruden børneskole og realklasser var der fra 1911 til skolen knyttet et studentereksamenskursus. Fra en beskedent start med ni kostelever var skolen vokset til 65 hvortil kom elever fra oplandet. Skolebygningerne blev udformet efter engelsk mønster. Det var en pionerindsats at oprette og for egen regning drive en kostskole i et landdistrikt. Inspirationen kom bl.a. fra vennen, skolebestyrer Johan Mantzius i Birkerød. Når forsøget lykkedes, skyldtes det både at W. og hans hustru var dygtige pædagoger og administratorer, og at de var enige i opfattelsen af hvad der skulle være en kostskoles særpræg: „i afklaret og mønstergyldig Form at gennemføre Hjemmets Opgave uden som dette at være bundet af mange andre Hensyn end Børnenes Tarv“. Skolen der fortsat eksisterer i privateje hed i en årrække efter 1920 Wads kostskole, nu Bogø kostskole. – R. 1921. □Foto. – Mindsten ved skolen 1927.

Den danske realskole XXVIII, 1926 233. Kr. O[lsen] i Bogøsamf. Årsskr., s.å. 8f. Gunnar Wad i Strengte kår – gyldne år, red. M. Spies, 1979 158–77. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Vagn Skovgaard-Petersen

Wad, Emmanuel, 1862–1940, pianist. * 10.3.1862 i Korsør, † 6.9.1940 i Baltimore, USA, begr. sst. F: sognepræst, sidst i Korsør, Matthias W. (1816–97) og Marie Elisabeth Fistaine (1824–75). ~ 17.7.1894 i Kbh. (Frue) med Karen Gether, * 1.6.1873 i Kbh. (Holmens), † 16.10.1934 sst. (~ 2^e 1909 med trafikkontrollør Axel Alexander Afzelius, * 1879), d. af klasselotterikollektor Arent Sophus Martin G. (1838–1905) og Jutta Athalia Jæhnigen (1846–1917). Ægteskabet opløst 1898. – Bror til Chr. *W. og G. L. *W.

W. fik fra sit sjette år undervisning i hjemmet og senere af organist B. T. Dahl i fødebyen. Senere, da han kom til at gå på Mantzius' skole i Birkerød, fik han Joseph *Glæser til lærer og efter at være blevet student 1881, privat dimitteret, besluttede han helt at hellige sig musikken. Han blev elev af Victor *Bendix, besøgte 1883–85 Kbh.s musikkonservatorium hvor Aug. *Winding blev hans lærer, og rejste derefter til Wien for hos den berømte Th. Leschetizky at erhverve den sidste uddannelse. W. debuterede i Dresden og vendte siden tilbage til Kbh. hvor han i nogle år levede som en anset koncertpianist og søgt pædagog. 1892 lod han sig overtale af sin landsmand, komponisten Asger *Hamerik der i 20 år havde ledet det højt ansete Peabody-institut i Baltimore, til at overtage stillingen som konservatoriets klaverlærer. I Baltimore blev W. da resten af sit liv og faldt både kunstnerisk og personligt særdeles vel til under de udmærkede arbejdsvilkår der åbnede sig for ham i denne rigmandsstad. Han forlod efter nogle års forløb sin stilling ved Peabody-instituttet, men fik derefter lejlighed til at udvide sin store private elevkreds. Både som pædagog og som udøvende kunstner blev han en udmærket udsending for sit fædreland, og hans kompositioner, hvoriblandt værker for klaver og violin og en opera, som opførtes i Baltimore, vandt bifald. For Danmark skrev han til tekst af lægen og digteren C. M. Norman-Hansen en opera *Tagwagwa* over indianske motiver. Den blev antaget af Det kgl. teater, men aldrig opført. – R. 1932. □Foto.

Gustav Hetsch: Det kgl. da. musikkonservatorium 1867–1917, 1917 146f. [Loulou Lassen] i Politiken 29.9.1940.

Nils Schiørring

Wad, G. L.

Wad, Gustav Ludvig, 1854–1929, arkivar, personalhistoriker. * 28.8.1854 i Seden, † 28.9.1929 i Odense, begr. i Korsør. F: sognepræst, sidst i Korsør, Matthias W. (1816–97) og Marie Elisabeth Fistaine (1824–75). ~ 29.6.1883 i Korsør med Edle Sophie Hedevig d'Origny, * 5.6.1856 i Tønning, † 3.11.1915 i Odense, d. af toldinspektør i Tønning, senere toldforvalter i Korsør, kaptajn Frederik Julius d'O. (1816–88, ~ 1° 1845 med Bertha Louise Adler, 1816–48) og Edle Sophie Johanne Rasmine Cederfeld de Simonsen (1821–1907). – Bror til Chr. *W. og Emmanuel *W.

W. voksede op i et fint kultiveret præstehjem, blev student fra Herlufsholm 1872. Ikke mindst for udviklingen af hans historiske sans var forholdet på Herlufsholm af betydning, og han følte sig altid nøje knyttet til dette sted. I Kbh. valgte W. statsvidenskab som embedsstudium og blev cand.polit. 1877. 1873–83 havde han plads på Elers' kollegium hvor han bl.a. sluttede venskab med den senere rigsarkeivar V. A. *Secher. Også til kollegiet følte W. sig bestandig i taknemmelighedsgæld. Han har givet bidrag til dets historie, og ved sit testamente efterlod han det et legat på ca. 17 000 kr. 1878 blev W. assistent i postinspektoratet for østifterne, 1879 i overbestyrelsen for post- og telegrafvæsenet, 1881 sekretær og 1889 fuldmægtig hos overpostmesteren. Allerede fra ganske ung viste han imidlertid levende interesse for historie, især personalhistorie. I sin studentertid udgav han sammen med Alb. Leth *Meddelelser om Dmitterede fra Herlufsholm 1565–1875*, 1875, II indtil 1886, 1882–87, og 1878 kom hans første større selvstændige skrift *Meddelelser om Rektorerne paa Herlufsholm 1565–1878*. Tidligt blev W. knyttet til Samfundet for dansk-norsk genealogi og personalhistorie og udgav for dette Personalhistorisk Tidsskrift IV – 2. r. IV (1883–89). Jævnside hermed var han 1886–93 redaktør af hof- og statskalenderen og udsendte i denne periode – foruden en række andre afhandlinger – skriftet *Om Eggert Christoffer Knuth og Søster Lerche*, 1881 med den fortrinlige indledning om de gamle adelsarkivers skæbne samt *Mindeskrift i Anledning af Halvandetthundredaars-Dagen for Oprettelsen af Det adelige Stift Vallø*, 1888.

Da Provinsarkivet (Landsarkivet) for Fyn blev oprettet, blev W. 1893 udsat til at være den første provinsarkivar (fra 1907 landsarkivar) ved dette, og her kom hans manddomsgerning til at ligge i over 30 år, indtil han 1924 faldt for aldersgrænsen. I denne stilling gjorde han en betydelig indsats. For det fynske landområde fik han til opgave at føre arkivloven af 1889 ud i livet, og gennem mange års arbejde lykkedes det ham både

af arkivafleveringernes rå masse at skabe en organisk helhed og selv at vinde et omfattende kendskab til indholdet, således at han kunne være administrationen og de mange enkelte der søgte hans altid redbonne hjælp en kyndig og sikker vejleder ved arkivalske undersøgelser. I Landsarkivet for Fyn rummer „Wads sedler“ omfattende samlinger vedrørende Fyns personalhistorie og topografi hentet fra et stort og spredt kildemateriale. Særlige fortjenester indlagde W. sig endvidere derved at han gennem sine forbindelser med den fynske adel forstod at få mangfoldige ikke-afleveringspligtige arkivalier af betydelig historisk værdi overført til landsarkivet som gaver eller deposita. Litterært kom W.s gerning som arkivmand i en længere årrække ikke til at sætte frugt. Vel udkom s.å. han blev provinsarkivar den monumentale, af C. F. *Bricka påbegyndte udgave af *Breve til og fra Herluf Trolle og Birgitte Gjoe I–II*, 1893, men i denne periode gav W.s produktion sig i øvrigt fortrinnsvis udtryk i artikler til første udgave af Dansk Biografisk Lexikon. Først mod slutningen af sit liv udgav W. sit hovedværk *Fra Fyns Fortid I–IV*, 1916–24.

Foruden publiceringen af brevvekslingen mellem Werlauff og Vedel Simonsen fremlægges der heri en del af resultaterne af en menneskealders undersøgelser i Fyns historie og topografi. Posthumt udkom desuden en samling breve fra Christian Rantzau til Hans Gram (*Danske Magazin* 6.r. V, 1930). Som historiker var W. først og fremmest personalhistoriker. For hans virksomhed som arkivmand og historiker var pietet over for fortidens traditioner og værdier et bærende motiv. Denne ejendommelighed prægede også hans personlighed som på en mærkelig måde holdt fast ved svundne tiders sprog og sædvaner. – Medlem af Danske selskab 1908. Æresmedlem af Samfundet for dansk genealogi og personalhistorie 1929. – R. 1908. DM. 1918. □Foto.

Bj. Kornerup i Pers. hist. t. 9.r.II, 1929 193–99 (heri bibliografi) 271; III, 1930 77. Carl Lindberg Nielsen i Anne Rising: *Landsark. for Fyn og hjælpemidlerne til dets benyttelse*, 1970 VIII–X. – Papirer i Landsark. for Fyn, Odense. Levnedberetning i ordenskapitlet.

H. Kargaard Thomsen (*Bjørn Kornerup*)

Wad, Gregers, 1755–1832, mineralog. * 18.6.1755 i Viborg, † 25.3.1832 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: handskemager Søren Christensen W. (ca. 1718–99) og Anne Marie Graversdatter (ca. 1722–98). ~ 1.8.1802 i Kongesberg med Nicoline Christiane Brünlich, * 6.3.1779 i Kbh. (Frue), † 3.5.1864 i Roskilde, d. af professor Morten

Thrane *B. (1737–1827) og Wibecke Schou (1746–1820).

W. dimitteredes 1773 fra sin fødebys latinskole og begyndte at studere teologi ved universitetet, men allerede efter anden eksamen forlod han dette, vistnok af økonomiske grunde, og tog plads som huslærer idet han samtidig studerede filologi. Efter nogle års forløb kom han som lærer for et par unge mennesker i huset hos professor B. *Riisbrigh hvor han fik adgang til dennes bibliotek; hans lyst til naturhistorien vakte herigennem, og hans senere svigerfar M. T. Brünnich tog sig varmt af hans videre uddannelse heri. 1791–92 foretog han en rejse med sin ældste elev, den senere kammerjunker Fr. Hoppe, til Norge og Sverige, derefter 1792–95 over Göttingen og Wien gennem Schweiz til Rom, hvor han opholdt sig over et år. På disse rejser høstede han et rigt naturhistorisk udbytte, og efter sin hjemkomst 1795 blev han ansat som ekstraordinær professor i mineralogi og zoologi, som ikke havde været doceret siden Brünnich 1789 blev forflyttet til Norge. 1803 udnævntes han til ordinær professor i samme fag. Hans hovedinteresse var knyttet til mineralogien og geologien, hvor han følte sig stærkt tiltrukket af tyskeren A. G. Werner til hvem han støttede sig i sine forelæsnings, og som han indførte i litteraturen gennem *Tabulae synopticae terminorum systematis oryctognostici Werneriani, latine, dan. et german. editae*, 1798. Fra hans hånd foreligger desuden flere mindre mineralogiske afhandlinger og nogle zoologiske oversættelser, særlig af Cuvier; men hans hovedbetydning ligger i hans virksomhed som museumsmand. Som universitetsprofessor fik han ledelsen af Natur theatret der omfattede såvel den mineralogiske som den zoologiske samling der ikke havde haft nogen egentlig ledelse siden Brünnichs forflyttelse. Det modtog under W. store gaver fra grev J. G. *Moltke med hvem han stadig var i nær forbindelse. Han førte også tilsyn med de til Det kgl. museum for naturvidenskaberne 1802 erhvervede store samlinger der opbevarede på Rosenborg. Da naturhistorieselskabets samlinger 1805 overgik til museet fik han endvidere overopsynet med disse, men de forblev vedvarende i de gamle lokaler på Østergade. W. havde således samtlige mineralogiske og zoologiske samlinger underlagt sig, og hans betydelige virksomhed herved har for efterverdenen sat sig spor i et stort og omhyggeligt katalogiseringsarbejde af de mineralogiske samlinger. 1810 overgik de zoologiske samlinger til den første professor zoologiæ J. Rathke, der ligeledes overtog undervisningen i zoologi. Ved omordningen 1829 af det kgl. museums forhold blev W. meddirektør. W. blev 1800 medlem af

Videnskabernes selskab, senere tillige af flere udenlandske; 1821–22 var han universitetets rektor. Hans kærlighed til hans ungdomsvidenskab filologien sporedes i hans almindeligt beundrede latinske taler. – Virkelig etatsråd 1814. – R. 1815. □Mal. af Hans Hansen (Fr.borg, depon. i Mineralog. mus.).

Breve fra og til G. W. 1790–1812, udg. Ad. Clément, 1928. – [Jens] M[øller] i Dansk lit.-tid., 1832 298–303. C. A. Gosch: Udsigt over Danm.s zoologiske lit. II, I, 1873 581f. Samme: J. C. Schiødt I, 1898. Kai L. Henriksen: Oversigt over da. entomologis hist., 1921–37 = Entomologiske medd. XV 148–50. Rom og Danm., red. L. Bobé I, 1935. Axel Garboe: Geologiens hist. i Danm. I, 1959 156f 172–77 191. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979.

S. A. Andersen*

Wad, Povl Peter Jensen, 1887–1944, havearkitekt. * 1.10.1887 i Hjerm, Ringkøbing amt, † 8.3.1944 i Odense, begr. sst. F: husmand Jens Christian W. (1851–1922) og Johanne Marie Jensen (1860–1942). ~ 3.8.1917 med Anna Carola Olsson, * 3.9.1882 i Kalmar, † 18.8.1966 i Odense, d. af slagter Carl Oluf O. († 1895) og Carolina Albertina Petersson (1853–1938).

W. var måske sin periodes fornemste havearkitekt i Danmark hvor han især satte sit præg på hundredvis af villahaver og landbohaver som af mange årsager ofte har en begrænset levetid. W.s opfattelse af haven som kunstart og menneskeligt miljø har dog overlevet i mange anlæg og smittet af på nye generationers haveanlæg. Han blev betragtet som en slags orakel af de over 3000 haveejere og havebrugere som han i sit virke kom i berøring med. Medvirkende var sikkert hans indtagende lune og charmerende væsen, kombineret med en vis vestjysk støjhed som var en garanti for hans altid velovervejede og modne beslutninger. W. fik sin gartneruddannelse hos handelsgartner Steffensen i Holstebro, i Brostrøms planteskole i Viborg, på Vilvorde og i Sivers planteskole i Horst i Holsten. Derefter arbejdede han i flere danske planteskoler og på havearkitekt J. P. Andersens tegnestue. Efter eksamen på landbohøjskolen som havebrugskandidat (hortonom) 1915 nedsatte han sig som havearkitekt i Odense 1916 hvor han virkede indtil sin død 1944. For at forbedre sine økonomiske forhold i efterkrigstiden måtte han ved siden af sit tegnestuearbejde drive et handelsgartneri indtil 1926. På dette tidspunkt blev han ansat som havebrugskonsulent for Østifternes have-selskabs amsafdelinger i Odense og Svendborg, og netop ved konsulentvirksomheden fik han kontakt med en mængde amatørhavebrugere som nød godt af hans dyrkningsmæssige og ikke mindst æstetiske og anlægsmæssige rådgivning. „Hans

Wad, P.

haver er så talrige, at de præger Fyen, og de er så overbevisende, at opfattelsen af begrebet have dér er ændret mere i god retning end noget andet sted" (C. Th. Sørensen i bladet *Havekunst*, 1935). Arbejdspresset i haveforeningen blev snart så stort at konsulentvirksomheden fra 1934 måtte deles, og W. beholdt da Odense amt.

W. har desuden sat sig præg på en række større haveanlæg, bl.a. haverne ved Juelsskov, Hjortholm, Bramstrup og Gl. Estrup. *Fredens kirkegård* i Skt. Hans landsogn ved Odense er ligeledes hans værk, og endelig har han beskæftiget sig med offentlige anlæg i Holstebro, Nyborg, Odense og Fåborg. Haven ved folkemuseet i Fåborg er en af hans perler. Haven ved gigtsanatoriet i Middelfart er i hovedtrækkene bevaret efter W.s plan, oprindelig projekteret som en stor villahave. *H. C. Andersenhaven* i Odense, som han projekterede i samarbejde med C. Th. Sørensen, 1939, må betragtes som hans mest kendte arbejde. Alle hans haveanlæg har en klar og præcis form, „Det er ligesom om hans havestil har udviklet sig fra at bestå af to selvstændige led, en formel og en romantisk, til en arkitektonisk landskabelig havestil" (Eivind Wad-Sørensen i *Landskap*). Selv lagde han vægt på at detaljerne ikke dominerede over helheden, men lagde dog med sit eminente plantekendskab betydelig vægt på de mindste detaljer, blomsterfarver, blomsterduft og planteform, hvis valg måtte afgøres efter tidens eller hellere den nærmeste fremtids mode (W. i *Nord. ill. Havebruksleksikon*). W. var arrangør af mange haveudstillinger, underviste unge gartnere i tegning på Teknisk skole og holdt en række radioforedrag. Hans litterære virksomhed var ret beskedet. Sammen med C. Th. Sørensen skrev han *Om Indretning af Haver*, 1930, et afsnit om prydhaven i *Landbohaven*, 1944 (udg. s.m. P. Bruun-Møller og H. C. Olsen), artikler i fagblade og dagblade og især nogle fint formulerede artikler i *Nord. ill. Havebruksleksikon*.

C. Th. Sørensen i *Havekunst* XVI, 1935 97–107: XXV, 1944 I. C. Th. Sørensen og P. Raahauge-Askegaard i *Gartnertid.* LX, 1944 135f. Eivind Wad-Sørensen i *Landskap* LXIII, 1982 11–20.

Åge Nicolaisen

Vad, Poul, * 1927, forfatter. * 27.4.1927 i Silkeborg. F: lærer, senere viceskoleinspektør Christen V. (1891–1974) og Larsine Villadsen (1891–1972). ~ 27.11.1964 i Kbh. (b.v.) med journalist Karen Møller Jensen, * 16.4.1937 på Frbg., d. af ejendomsmægler Carl Vilhelm Møller J. (1906–73) og Ellen Kristine Lucie Quedens (* 1907). Spændingsforholdet mellem provinsby og storby dukker op flere gange i V.s romaner, tydeligst

måske i *Dagen før livet begynder*, 1970 hvor det bl.a. drejer sig om det unge liv i Silkeborg på hyblerne hvor både protester og forventninger formuleres. Man kunne under læsningen af hans værk sammenstykke hans ungdomsbiografi i fiktiv form, både i de tidlige år og i den mere etablerede tid, bl.a. livet som ansat på Statens museum for kunst – fortalt i et satirisk afsnit i romanen *Taber og vinder*, 1967 – et job som hans magisterkonferens i kunsthistorie fra Kbh.s univ. 1958 (efter studentereksamen 1946) kvalificerede ham til i det virkelige liv. Han var museumsinspektør 1958–60.

V. hører dog ikke til den selvudleverende bekendertype i litteraturen, og den direkte selvbiografiske skildring han har givet, er leveret til antologien *Spurvens vilje* (1980) som et indlæg i den økologiske debat. Det er en koldsindig beretning om veje til naturoplevelse med udgangspunkt i lærerhjemmet i Silkeborg, skolehave, ture i skovene, på Gudenåen, udelivet som militærnægter i Oksbøl-lejren og Gribskov, rejser til udlandet m.m. V.s forfatterskab er dels faglig kunstkritik, dels romandigtning, indtil de to sider på sin vis løber sammen i den satiriske radiatoroman *Galskabens karneval*, 1981 der gør op med det snobistiske, commercialiserede kunstliv i nutiden. En baggrund for den kritik ser man i hans kunsthistoriske bøger som omfatter skildringer af Vilhelm Thomsen (1957), Ejler Bille (1961), Erik Thommesen (1964), Albert Mertz (1964) og Henry Heerup (1971) samt en større skeptisk oversigt over den danske mur- og rumkunst, *Billedet, væggen og rummet*, 1968. Endvidere var han 1961–64 redaktør af tidsskriftet *Signum* og 1965–81 konsulent for kunstmuseet i Holstebro og stod bl.a. for indkøbet af den berømte lille pigeskulptur af A. Giacometti til pryde for gadebilledet. V. er en mand man har brug for, sikker, praktisk, intens, en stor arbejder, 1981–83 var han således formand for Statens kunsts fonds litterære tremandsudvalg og for fondens bestyrelse. Han er ikke det mindste nøjsom. Det var ellers det signalement han efter sin lyriske debut med *Den fremmede dag*, 1956, gav i sin første roman, *De nøjsomme*. Det er en karakteristisk af 50ernes pæne unge. De er ret hæmmede og holder på borgerskabets gode smag, men bogen, der er samtidig med Klaus Rifbjergs *Den kroniske uskyld*, handler egentlig om alt det undertrykte, alt det der mangler. Den lille nihilisme skjules ganske pænt, men viser sig i ulidelige og ufortolkede spændinger. Tænker man på denne tidlige roman i sammenhæng med den store udladning fra efteråret 1978, eventyrromanen *Kattens anatomi*, så ser man forfatterskabets indre konsekvens. Nu er der åbnet for den fortrængte ver-

dens uhyrlige fantastik. Bogen er en sindrig kæde af myter og groteske eventyr, en labyrint af historier om menneskers drømme og vildskab, en skelettering af anstændigheden og normaliteten. Et beundringsværdigt udbrud af fabulerende evne til at sætte impulser, aggressioner, ømhed, jalousi, erotik om til fortælling. De først nævnte, mellemliggende romaner er forskellige synsvinkler på den ufortolkelige, sammensatte tilværelse. Nogle af de nøjsomme personer går igen i nye miljøer. Først i den filosofiske ekspeditionsroman *Rubruk*, 1972, sættes de store temaer åbenlyst ind. En gennemgående bestræbelse i forfatterskabet er en vilje til at se, til at tænke forfra og finde frem til de redskaber og fantasiformer som gør det muligt. Her arbejder hans sans for billedkunst og ord sammen, uden at det dog ophæver en vis tørhed i hele hans fortælle-måde. Den har ikke desto mindre udviklet sig gennem karakteristiske stadier fra en modernistisk inspiration i Taber og vinder, gennem hverdagsrealisme og dokumentarisme frem til grotesk realisme og samtidssatire. Provinser og storbyer står stadig i spænd. – V. modtog Det danske akademis pris 1979. □Foto.

Torben Brostrøm i En bog om inspirationen. Det danske akad. 1974–81, 1981 229–42. Samme i Danske digtere i det 20. årh. 3.udg.IV, 1982 132–42. Elin Vestergård og Vibeke Wulff i Kritik, 1981 nr. 55 108–32.

Torben Brostrøm

Wadskjær [ˈvaskəːr], Christian Frederik (Friderich), 1713–79, forfatter. * 1713 på Ørslev kloster ved Skive, † 5.11.1779 i Kbh. (Frue), begr. i Frue k. F: godsfuldmægtig, siden forpagter Søren Mogensen (1676–1728) og Elisabeth Lyngø (ca. 1676–1739). ~ 1° 29.10.1755 i Stege med Christiane Annette (Arnette?) Friedenreich, * 1733, antagelig i Sennels i Thisted amt, † 27.3.1774 i Kbh. (Frue), d. af sognepræst, sidst i Stege, provst Johannes F. (1699–1759) og Maren Goiske (1700–80). ~ 2° 1778 (kop. Nic. 29.1.) med Frederikke (Friderica) Hæseker, * ca. 1746 i Kbh., † 14.5.1815 sst. (Petri), d. af rådmand, senere viceborgmester og etatsråd Johan Jacob H. (1714–86) og Anna Christine Kreyer (1715–70).

Navnet er taget efter Vadskærgård i Tørring sogn ved Lemvig som farfaderen (og måske en tid også faderen) havde haft i forpagtning. Trods hjemmets små kår blev W. i seks år holdt i Sæby latinskole hvorfra han 1730 dimitteredes til universitetet. Penge til rejsen og deposits skaffede han sig ved et versificeret bønnskrift til Carl v. Plessen, herren til Dronninggård, og det første studieår som han på normal vis afsluttede med anden eksamen kom han vistnok kun igennem ved en slægtnings hjælp. 1730 prædikede den

unge rus i flere kirker på Lemvig-egnen, men synes i øvrigt aldrig at have lagt sig alvorligt efter teologi; det var gamle og moderne sprog, herunder islandsk, og fremfor alt antikviteter som han med sin store flid og uhyrlige hukommelse satte ind på. Om hans fars godsherre, Gadebusch-helten grev Chr. *Levetzow, efter hvem han var opkaldt, har støttet ham ud over at protegere ham ind på Regensen vides ikke bestemt; i hvert fald måtte han give informationer for at klare sig. Det ry han efterhånden erhvervede sig ved sin sprogfærdighed og diffuse detailviden henlede Erik *Pontoppidan den yngres opmærksomhed på ham; uden at være eller agere pietist bistod han 1735–40 denne indflydelsesrige mand ved udarbejdelsen af historiske skrifter og muligvis også ved redaktionen af hans salmebog, formentlig boende i hans hjem. Fra ca. 1738 tog desuden Joachim *Wielandts enke ham i sin tjeneste som redaktør af Lærde Tidender. Da han 1740 mistede disse faste sysler havde han allerede i et par år været nådigt bemærket ved hove, dels for sit sørgedigt 1737 over kongens svigermor (*Det bekrigede Fredens-Borg . . .*), dels for nogle *Ringe Tanker, da det nye kgl. Residence-Slot til Kiøbenhavn d. 18. Junii 1738 med største Solennité paatog sin herlige Bygnings-Krands*; Christian VI skal have været sig ved at lade et sådant poetisk geni „verrusten“ i et afsides herredsfogedembede, men sørgede foreløbig ikke på anden måde for den velanbefalede studiosus hvis kvikke rimede ansøgninger med deres fortsættelse af den Bordingske tradition for den poetiske supplikgenre har fået en sikker plads i vor anekdotiske litteraturhistorie. Efter alt at dømmes må de have været skrevet af en mand der virkelig led nød.

Fra 1741 og seks år fremefter var et årshonorar på 100 rdl. for litterær assistance til Mønt- og medaljekabinetet W.s eneste faste indtægt; for resten måtte han slå sig igennem ved oversættelser og navnlig ved lejlighedsdigtning. Det var i disse år at hans logis blev et „Digterofficin“, og den strøm af bryllups- og begravelsespoesier som udgik derfra, for adskillige numres vedkommende under kundens navn, er grundlaget for hans egenartede stilling i dansk litteratur. Selv udtaler han sig ofte åbent og humørfyldt om sin produktions industrielle karakter, men ville dog sagtens have foretrukket at kunne vi sin tid til store og „lærde“ digte i smag med det som han i ro havde kunnet samle til under sin tjeneste hos Pontoppidan og udsendte 1741: *Poëtisk Skue-Plads aabnet paa det saa kongelige som kostelige Christinensborgs Slots-Plads, forestillende i trende Scenes de kgl. danske Residence-Slotte, saa mange af Historien og Antiquitæten har været at*

opspro, med udførlige historiske Anmærkninger samt et lidet historisk Tillæg; dette digts lange prosafortale „om den Poëtiske Professions Vilkor i Aldmindelighed og Hoved-Aarsagerne der til“ viser trods mangel på principielle helhedssynspunkter en sans for poesiens suverænitet der er mere end et blot ekko af samtidens gængse poetikker. Herfra at slutte til hans „nedværdigende“ døgnvers som en forklaring på at han i sit eget selskab oftest var „tristis og morosus“ går dog næppe an eftersom det ikke synes at han har følt sig fornedret af sin næringsvej som poet. Opretholdelsen af selvrespekten er nok blevet lettet ved den omstændighed at også hans lejlighedsdigtning muliggjorde udfoldelse af lærdom, både i tekst og fodnoter, og at mænd som Jacob *Langebek, Hans *Gram og den unge F. C. *Eilschov viste ham agtelse, om end måske let ironisk betonet. En skuffelse var det at hovedstadens notariat gik ham forbi 1745, og to år senere søgte han forgæves at blive tolder i Hadsund. Men snart efter (juli 1747) udnævntes han til professor i historie ved det nyoprettede Sorø akademi, uagtet Ludvig *Holberg og Gram havde anbefalet J. E. *Schlegel, og skønt også J. S. *Sneedorff var blandt ansøgerne. Glæden over befordringen spores i det mest veloplagede af hans højofficielle hyldestdigte, *Poëtiske Reflexioner fra den berømte Philosophiske Gang paa Sorø . . . da Friderich den Femte og Fyrstinde Louise helligholdte Deres Salvings-Fest . . . sept. 1747*. W. kom nu ud af sin gæld, men blev efter fire års forløb afskediget, ikke uden egen skyld: han havde begået alvorlige formfejl og var i forvejen lidet anset som lærer. Efter et fjerdingårs brødløshed udnævntes han (dec. 1751) til professor poëses ved Kb.h.s universitet, protegeret af universitetspatronen grev J. L. *Holstein hvis slægt og person han havde hyllet 1747 i digtet *Det afgudiske Leire og christelige Lethreborg korteligen confronterede . . . 1755* tog han magistergraden og blev 1765 også professor eloquentiæ samt assessor i konsistorium. Med hans universitetsstilling var forbundet hvervet som litterær censor. Som akademisk lærer betød han næppe noget som skald; men hans tre latinske universitetsdisputatser (1767–74) om lærde fyrster, navnlig i Norden, strømmer over af snurrig og tilfældig viden om dansk lærdomshistorie. Denne linje i hans virksomhed der afsluttedes 1777 med universitetsprogrammet *Coniungit Amor Fridericos* var begyndt allerede 1735 med en klagetale over kommunalprovsten Chr. Nolds forflyttelse til et præstekald og repræsenteredes i Sorø-tiden med *Hilaria Sorana*, 1751, en tale ved Oldenborgernes 300 års-jubilæum. W. har æren af at have skrevet den første danske boghistorie *Det kgl.*

priv. nørre-jyllandske Bogtrykkeries første Prøve . . ., 1738. Den er sammen med W.s supplement i *Lærde Tidender* 1740 udgivet 1982 med fyldige kommentarer af Per Hofman Hansen. – Af en stor børneflokk i et sent indgået ægteskab mistede han næsten halvdelen. Som menneske skal han have været taktløs og konfus, men hjertensgod og hjælpsom; hans død blev muligvis fremskynnet af sorg over nogle frække tyverier som en student af hans omgangskreds havde forøvet i hans bibliotek og sølvskab.

Mens W.s latinske prosarbejder i dag kun har kuriositetsinteresse, lever visse af hans latinske vers endnu i kraft af deres virtuose fasthed og smidighed, således hans soranske velkomsthilsen 1750 til Frederik V (*Gaude, plaude, docta Sora*). – Hans historiske lærde digtning på modersmålet, altså værker som det store poem om slottene og det mindre om Lejre-Ledreborg samt *Forandrings Skue-Plads paa Amalienborgs Lue-Plads . . .* (især om det nye Moltkeske palæ), virker afskrækkende ved de mange antikvariske og litterære hentydninger i teksten og det deraf nødvendiggjorte noteapparat der svulmer op til en uordnet udstilling af forfatterens enorme læsning; men arbejder man sig gennem pedanteriet viser navnlig Poëtisk Skue-Plads . . . sig at indeholde en virkelig frisk kerne af veloplagt rejsejournalistik. Oluf *Friis' udfordrende påstand at W.s kaotiske historiske digte danner et mellemtrin mellem 1500-tallets folkelig-nationale retning og 1800-tallets historiske romantik, rummer i hvert fald et frugtbart synspunkt. – For den egentlige lejlighedsdigtningens vedkommende har den almindelige litterære bevidsthed haft nemmere ved at omstille sig fra N. M. *Petersens og J. *Paludans lidet indfølelse vrangvilje (hvis forudsætning er historisk urimelige forestillinger om en poet af 1740ernes generation) til en positiv vurdering som Hans *Brix er gået i spidsen for. Ikke blot er W.s fordringsløse og brave personlighed som den tegner sig gennem hans poetiske døgnværk tiltrækkende, bl.a. ved et ham fuldt bevidst provinsielt særsind der placerer ham som pioner i den litterære „jyske bevægelse“, og ved en trohjertig gammeldags frohed der stundom kan ytre sig mærkelig intimt midt i hans højroastede retorik; men en fordomsfri og opladt læser må også beundre hans flydende og faste versifikation der kan bestemmes som en mellemproportional mellem Anders *Bordings lettere og Thomas *Kingos mere tungskridende, hans massive, verbalt svulmende barokstil som hen mod 1700-årenes midte virker som et monumentalt, i sig selv urokkeligt hvilende fortidslevn, den opfindsomhed hvormed han i hvert enkelt tilfælde af de omhandlede personers nav-

ne eller profession konstruerer et ledemotiv, hans udtømmelige frodighed i kåde ordspil, hans behændige brug af anekdotisk fyldekalk fra hans forvirrede lærdoms raritetskabinet, hans muntre selvironi over for kompositionens disproportionale uhyrligheder, hans bastante koketteri i den stadige drilskhed mod kønnet, det naivt uskyldige i hans platheder og den imponerende anakronisme i hans syntese af Holbergsk påvirket moralsatire og Åbenrå-poetens kunster. Der er utvivlsomt momenter af stor og forsælig komik i hans uigennemtrængelige alvorsmaske midt under hæmningsløse overdrivelser af udtryk for hyldet, sorg og glæde, en selvfølgelig administration af halsbrækkende paronomasier (lydleg) og næsten genial anvendelse (fx i Sorø-refleksionerne) af den lige så mulighedsrige som vanskelige figur antiklimaks. I den underfundighed hvormed han således overvinder grelle modsigelser i sin indre og ydre situation, røber der sig både et anseligt – i sin art enestående – litterært talent og et på sin vis overlegent menneske.

C. F. W.: Udvalgte danske vers, udg. Hans Brix og Anker Jensen, 1915 (heri bibliografi 154–61). – T. L. Wadskjær i O. Wolffs journal, 1816 III 193–208 og IV 34–46. P. M. Stolpe: Dagspressen i Danm. IV, 1882 (fot. optr. 1977) 137–39. J. Davidsen: Københavnertiv, 1889 263–81. Oluf Friis: Jylland i da. litteratur indtil Blicher, 1929 130–36. Erl. Nielsen i Orbis litterarum V, 1947 54–75. Samme: H. C. Andersen og andre danskere, 2. udg. Oslo 1974 35–58. Ejnar Thomsen: Barokken i da. digtn., 1971.

Ejnar Thomsen*

Wadum, Jens, 1746–1804, rentekammerdeputeret. * 31.1.1746 på Nørgård, Grinderslev sg., † 18.4.1804 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (ved Holmens k.). F: gårdejer Claus Jensen W. (1711–47) og Mette Hansdatter Winde (1719–57). ~ 15.3.1784 i Kbh. (Trin.) med Johanne Christine Koch, * 22.7.1750 i Kbh. (Garn.), † 20.3.1837 i Romdrup, d. af Ip Andersen K. og Anne Marie Johannsdatter.

W. blev student 1763 fra Ålborg og ansattes 1772 som kopist i generallandvæsenkommissionens danske kontor. Herfra flyttedes han 1773 over i landvæsenkontoret hvor man 1775 udnævnte ham til fungerende chef for kontoret (fast ansættelse fra 1777). I femten år arbejdede han i dette kontor, i en periode da de skelsættende love til fordel for bondestanden blev til. W. var en varm beundrer af brødrene Reventlow, og han arbejdede med stor iver og dygtighed med de praktiske spørgsmål der blev ham betroet. 1790 forlod han landvæsenkontoret, idet han udnævntes til kommitteret i rentekammeret, og i denne stilling døde han. Også på den nye post gjorde han udmærket fyldest. W. havde et åbent blik for tidens

krav, og med megen iver deltog han i den offentlige diskussion om de mange offentlige spørgsmål der blev sat under debat i slutningen af 1700-tallet. W. var den egentlige stifter af *Det danske literaturselskab af 1775* og en af forgrundsfigurerne inden for Drejers klub hvor „W.s vindueskrog“ var berømt. Man sagde ofte at „der fra det vindue udbredte sig mere lys over borgersamfundet end fra mangelen højlyrt oplysningsanstalt“. W.s skribentvirksomhed var uden større betydning, men gennem Drejers klub udøvede han en afgørende indflydelse på meningsdannelsen i Kbh., navnlig med hensyn til landbospørgsmålet. – Justitsråd 1800. □ Klippet silhouet af C. Limprecht (Kgl. bibl.).

K. L. Rahbek: Erindr. III, 1825 124f. Edv. Holm: Kampen om landboreformerne, 1888 (reproudg. 1974) 160f. Kn. Bokkenheuser: Drejers klub, 1903 117–20 o.fl.st.

Harald Jørgensen

Wagner, Olga Rosalie Aloisa, 1873–1963, billedhugger. * 24.5.1873 i Kbh. (Holmens), † 11.1.1963 i Lyngby, begr. sst. F: grosserer Carl Henrik Laurits Liisberg Packness (1843–82) og Marie Amalie Martin (1849–1909, ~ 2° 1884 med manufakturhandler Peter Christian Frederik Andersen, 1845–1916). ~ 11.7.1899 i Kbh. (b.v.) med billedhugger Siegfried *W., * 13.4.1874 i Hamburg, † 1.8.1952 i Lyngby, s. af vand- og gasmester Joseph Meyer W. (1844–1919) og Julie Philipsen (1848–1917); adopteret 1892 af grosserer Julius Jacob Heine (1841–1910) og Frederikke Wagner (1847–1907).

W. var oprindelig uddannet som maler 1893–98 på Kunstakademiets kvindeskole under Viggo *Johansen. Da hun blev gift besluttede hun sig i stedet for billedhuggerkunsten hvor det viste sig at hun også havde glimrende evner. Gennem vejledning fra ægtefællen blev hun en duelig håndværker som beherskede mange materialer, og det blev indledningen til et livslangt samarbejde mellem de to kunstnere. 1901 udstillede hun en buste af ham; sammen udførte de *Stær som haler regnorm op af jorden*, 1904 og den store *Frejr på Galtén*, 1914–24 (kalksten, Statens museum). Som naturligt er var W. stilistisk påvirket af sin mand, men udfolder ikke desto mindre en personlig udtryksform, fx i sine glimrende portrætbuster som forekommer mindre manierede end ægtefællens, fx *Tegneren Valdemar Andersen*, 1915 eller i statuen *Barnefigur*, 1911 (marmor 1918–21, Statens museum). 1936 udførte hun i udkast et ambitiøst monument over naturforskeren P. W. Lund. Også kunstindustri kom hun til at arbejde med på både Bing & Grøndahl og Den kongelige Porcelainsfabrik.

Wagner, Olga

1932 hædredes hun med Tagea Brandts legat.
□ Buste af Siegfried Wagner, 1900. Foto.

Interviews i Nationaltid. 18.10.1925 og 24.5.1943. – Sophus Michaëlis i Kunst VI, 1904. Achton Friis i Skønvirke II, 1916 81–88. Villaen II, s.å. 1–3. Kineton Parkes: Sculpture of to-day II, N.Y., London 1921. Berl. aften 21.5.1923.

Elisabeth Fabritius

Wagner, Siegfried, 1874–1952, billedhugger. * 13. 4.1874 i Hamburg, † 1.8.1952 i Lyngby, begr. sst. (Sorgenfri kgd.). F: vand- og gasmester Joseph Meyer W. (1844–1919) og Julie Philipsen (1848–1917); adopteret 1892 af grosserer Julius Jacob Heine (1841–1910) og Frederikke Wagner (1847–1907). ~ 11.7.1899 i Kbh. (b.v.) med Olga Rosalie Aloisa Packness (Olga *Wagner), * 24.5. 1873 i Kbh. (Holmens), † 11.1.1963 i Lyngby, d. af grosserer Carl Henrik Laurits Liisberg Packness (1843–82) og Marie Amalie Martin (1849–1909, ~ 2° 1884 med manufakturhandler Peter Christian Frederik Andersen, 1845–1916).

W.s uddannelse begyndte traditionelt med Teknisk skole og kunstakademiets billedhuggerskole hvor han gik 1889–96. Derefter arbejdede han en tid for Vilhelm *Bissen. Helt afgørende for hans videre løbebane blev imidlertid hans ansættelse 1898 på Bing & Grøndahl som medhjælp for J. F. *Willumsen som allerede da var blevet kunstnerisk leder på fabrikken, en disposition som gav lykkelige resultater for dansk kunstindustri i det hele taget, foruden en Grand prix på verdensudstillingen i Paris 1900. Inden for det kunstindustrielle område fortsatte W. snart efter hos Mogens *Ballin i et andet kunstnerisk frodigt miljø. 1900–02 deltog han nemlig i opbygningen og ledelsen af dennes tinsmedje som producerede mindre brugsgenstande i en særpræget artistisk skønvirkestil hvortil W. bidrog med adskillige arbejder. Eksempler findes på Kunstindustrimuseet. Derefter blev han kunstnerisk leder af Tvermoes & Abrahamsons lysekronefabrik. – Det var dog Willumsen der var blevet bestemmende for W.s udvikling, både åndeligt og kunstnerisk, og den skulptur han skabte resten af sit liv står i gæld til ham. Dette blev første gang åbenbart med kolossalbusten af hustruen, udstillet 1900. I begyndelsen af århundredet udførte han en del gravmonumenter, mange til Mosaik kirkegård. Med udkastet til *Livets brønd*, udstillet 1904, i en rendyrket symbolistisk-ekspressionistisk udtryksform viser han evne og ambition om at arbejde i den store stil, men bestillinger af denne størrelsesorden udeblev. I sin videre produktion fastholdt W. dog sin karakteristiske pågående og monumentale ekspressionisme hvorimod emnerne efterhånden

bliver mere ligetil, fx hans dyreskulpturer som ofte indeholder et dramatisk element, *Stær som haler regnorm op af jorden* (1904 s.m. Olga Wagner, Kunstindustrimuseet). Mange af dem vidner tillige om hans interesse for nærorientalsk oldtidskunst som han studerede på talrige rejser til Middelhavslandene sammen med hustruen, med hvem han levede i et også fagligt fællesskab. W. udførte også portrætbuster, hvoraf kunstmuseet ejer to: *Niels Skovgaard*, 1923 (bronze) og *Johannes V. Jensen*, 1933 (bronze). Fra hans seneste år stammer busten af *Henri Nathansen* opstillet 1950 i foyeren på Det kgl. teater. W. fortsatte i øvrigt livet igennem med at eksperimentere inden for det dekorative.

Skønvirkestilen og ekspressionismen havde kun en kort popularitet herhjemme og var resten af W.s levetid stærkt forkætrede. I betragtning af den stædighed hvormed W. altid forfægtede sin ungdoms idealer kan det derfor ikke undre, at han følte sig isoleret i kunstlivet og også blev betragtet som en kontroversiel skikkelse, en skæbne som igen har parallel til Willumsen. Ikke desto mindre var han i alt fald til og med 20erne repræsenteret på officielle danske udstillinger her og i udlandet og har da også løst opgaver på bestilling fra det offentlige og Ny Carlsbergfondet, hvoriblandt kan nævnes en del relieffer til offentlige bygninger, en så kendt skulptur som *Lurb læserne*, 1914 (Rådhuspladsen, Kbh.), og monumentet over danske jøder omkommet i Theresienstadt som blev afsløret på Mosaik vestre kirkegård 1946. Selv levede W. som flygtning i Sverige i de sidste besættelsesår. □ Tegn. af Birgitte Levysohn ca. 1880. Mal. af Chr. Schacke Andersen, 1893, og af Olga Packness, 1897. Buste af Olga Wagner, 1901, og i kalksten, 1932. Foto.

Interview i Nationaltid. 18.10.1925. – Sophus Michaëlis i Kunst III, 1901. Oscar Matthiesen sst. VI, 1904 hft. 9–10. Johs. Jørgensen i Die Kunst, München 1902 244–50. Vilh. Wanschler i Dansk t., 1904 4–15. Ost und West VIII, Berlin 1908 hft. 5 og X, 1910 hft. 4. Villaen II, 1916 1–3. Achton Friis i Skønvirke, 1916 81–88. Nic. Lützhøft sst. VIII, 1922 45. Kineton Parkes: Sculpture of to-day II, N.Y. 1921 295. Berl. tid. 13.4.1924. Politiken s.d. Peter Schindler: Mogens Francesco Ballin, 1936 203. Karen Lund i Nyt t. for kunstindustri XIX, 1946 21f. S[ig.] S[chultz] i Nationaltid. 12.4.1949. Samme i Katalog for Den frie udstill., 1953.

Elisabeth Fabritius

Wagner, Svend Olaf, 1895–1971, officer. * 5.6. 1895 i Kbh. (Jesusk.), † 8.1.1971 i Hellerup, begr. Hellerup kgd. F: garversvend Carl Heinrich W. (1865–1952) og Johanne Kirstine Jensen (1876–1956). ~ 2.7.1922 i Brønshøj k. med Ingeborg Caroline Andersen, * 10.5.1903 i Dråby sg., d. af skovarbejder Anders Nielsen A. (1876–1958) og

Hilda Karoline Svendsen (Svendsdotter) (1875–1962).

W. var uddannet snedker og fortsatte sin soldatertjeneste som korporal, blev 1919 sergent men forlod 1920 aktiv militærtjeneste og overførtes til reserven. Han stod dog fortsat i nr. 1920–36, først i 2. ingeniørbataljon, derefter henholdsvis i 2. og 1. pionerbataljon. Efter at været gået ud af hæren var W. 1920–31 ingeniørassistent ved Strandvejsgasværket og derefter arbejdsmand ved Gentofte kommunes vejvæsen 1931–41. W. var tidligt politisk interesseret og blev i slutningen af 1930'erne leder af det kommunistiske partis afdeling i Hellerup og Gentofte. 22.6.1941 blev han sammen med andre kommunistiske ledere efter tysk krav interneret af det danske politi og sad derefter først i Vestre fængsel, siden i Hørsrød-lejren hvorfra det 29.8.1943 lykkedes ham at flygte. Han levede derefter illegalt. Da han havde en videregående militær uddannelse blev han af sit parti anmodet om at gå ind i et militært modstandsarbejde og organisere dette. Under dækningsnavnet General Johansen gik W. i sept.-okt. 1943 meget dygtigt og særdeles aktivt ind i et sådant arbejde. Selv om resultaterne i virkeligheden var begrænsede var aktiviteten så stor at dette arbejde, set udefra, følte betænkeligt og gav næring til rygter om at der lå særlige langsigtede politiske intentioner bag den militært betonede aktivitet som især W. var en af hovedmændene i. Rygterne ophørte dog da der i november-december s.å. indledtes et nærmere samarbejde mellem kommunisterne, organisationen Frit Danmark og Dansk samling. Disse bestræbelser indgik derefter i samarbejdet mellem frihedsrådet og de militære værn om dannelsen af en illegal modstandshær. W. blev her centralt placeret dels som sit partis repræsentant, dels gennem sine personlige kvaliteter. Han blev således medlem af frihedsrådets M(ilitær)-udvalg der blev dannet i januar 1944 og som skulle varetage den egentlige opbygning af modstandshæren, herunder skaffe instruktører og våben. Gennem mange illegale rejser rundt om i landet blev General Johansen en populær skikkelse der havde god og sikker føling med hvad der rørte sig ude blandt modstandsgrupperne. Frihedsrådet dannede i juni 1944 en militær stab, det såkaldte K(ommando)-udvalg der erstattede M-udvalget. W. blev attachéret dette udvalg især med henblik på forbindelsen til modstandsgrupperne øst for Storebælt. Endvidere blev W. medlem af det særlige sabotageudvalg der bl.a. skulle søge at koordinere industrisabotagen. Han undgik ved et tilfældigt arrestation, da modstandsbevægelsens københavnsledelse blev taget 28.2.1945. W. var ved flere lejligheder kritisk indstil-

let over for dybden i værnernes ledelses engagement i den aktive modstandskamp, ligesom han mente at kunne konstatere at mange af de fremskaffede våben ikke nåede de egentlige modstandsgrupper. I midten af april 1945 var han med til at etablere våbenmodtagelsesudvalget der skulle søge nøje at kontrollere den illegale våbenfordeling. Umiddelbart efter befrielsen blev W. skønt civil knyttet til generalkommandoen bl.a. med henblik på kontakten mellem værnene og modstandsgrupperne. Han gennemgik 1946 skolen for modstandsfolk der indplaceredes i de militære værn og udnævntes til oberstløjtnant af forstærkningen, den højeste grad der blev tildelt ved disse indplaceringer. 1946–48 var han kommandør for 5. ingeniørkompagni. 1951 trådte W. for anden gang ud af militæret og tog civilt arbejde. Han overførtes til reserven og stod fortsat i nr. ved ingeniørregimentet, hvorfra han endeligt afskedigedes 1960.

W. var et organisatorisk talent og var populær også blandt dem der stod ham politisk fjern. Han blev på en måde personificeringen af modstandsbevægelsens håb – og skuffelser – efter krigen. Han var typisk et af de talenter som besættelsen fremkaldte og som synes bestemt til at formidle en ny holdning i befolkningen til efterkrigstiden. Det tværpolitiske samarbejde der havde været 1943–45 gik han ud fra fortsatte også efter 5. maj 1945, men blev skuffet. W. var den første formand for Hjemmeværnsforeningernes landsforbund – modstandsbevægelsens idémæssige fortsættelse efter krigen. Endvidere var han 1946–50 kommunistisk medlem af Gentofte kommunalbestyrelse. Officersgerningen 1946–51 blev utvivlsomt en skuffelse for W. og det var vel årsagen til at han forlod denne i tiden. De holdningsmæssige, organisatoriske og vel også politiske ændringer han havde håbet ville komme som et resultat af modstandskampen udeblev. □Foto.

Børge Brandt og Kaj Christiansen: Sabotage, 1945. Jubilæumsværket Det danske hjemmeværn, red. Kn. Damgaard, 1959 42–44. Jørgen Hæstrup: Hemmelig alliance I–II, 1959. Frode Jakobsen: I Danm.s frihedsråd I–II, 1975. Sv. Schjødt-Eriksen: En udsat post, 1976. Palle Roslyng-Jensen: Værnenes politik – politikernes værn, 1980. – Papirer i Rigsark.

Hans Chr. Bjerg

Vagning, Esther Nielsen, * 1905, pianist. * 28.6.1905 i Strib, Vejlyb sg., Odense amt. F: tømrermester Ebbe Nielsen (1860–1953) og Mette Nielsen (1862–1942). ~ 20.2.1950 i Charlottenlund (Mess.) med direktør for Sparekassen for Nyborg og omegn Christian Torp-Pedersen, * 12.3.1891 i Viborg, † 21.11.1964 (~ 1° 1919 med Olga

Vagning, Esther

Elisabeth Wintlev-Jensen, 1898–1948), s. af skri-
velærer ved Viborg latinskole, senere politibe-
tjent Jens Christian T.-P. (1862–1933) og Kirsten
Hove (1860–1926).

V.s indledende klaverstudier fandt sted hos Ma-
ry Tauber i Nr. Åby inden hun 17 år gammel
drog til Kbh. hvor hun blev elev af Agnes *Adler,
en notabel kammermusiker der gav den unge V.
en livslang interesse for netop denne form for
musikudøvelse. Musikteori studerede V. hos
Hortense *Panum, og siden finpudsede hun klav-
erspillet i Paris hos den temperamentsfulde
spanier Santiago Riera og i Berlin hos den mere
klassisk orienterede Edwin Fischer. 1928 frem-
trådte V. første gang offentligt ved en såkaldt
Ung Aften i Tivolis koncertsal hvor hun med kun
20 minutters forudgående orkesterprøve udførte
solostemmen i Beethovens 3. klaverkoncert. Det
følgende år holdt hun sin første soloaften i Odd
fellow palæets mindre sal med bl.a. Beethoven,
Frédéric Chopin og Claude Debussy på pro-
grammet. At hun derefter blev meget hyppigt an-
vendt i vore koncertsale fremgår af det faktum,
at hun ved sit 25-års jubilæum kunne opregne
ikke mindre end 1289 koncertfremtrædender,
hvoraf 49 i udlandet (Sverige, Norge, Island,
England, Frankrig, Belgien, Holland og
Schweiz).

I karrierens første del fremtrådte V. jævnligt
med orkester, bl.a. ved mindeværdige torsdags-
koncerter 1948 og 1949 under Fritz *Busch der i
øvrigt ved radioen flittigt anvendte hende som
repetitør – et hverv hvor hendes legendariske ev-
ner for blaspil var uundværlige. Koncertmæs-
sigt talte dog hverken disse spredte orkesterop-
trædender eller soloaftenerne for alvor: kam-
mermusikken blev først og sidst V.s virkefelt, i
jævnbyrdigt sammenspil med landets fornemste
strygere og blæsere. På strygernes side dannede
hun i 30erne duo med violinisten Chr. Esbensen
der kom fra samme egn på Fyn, fra midten af
40erne med den populære Wandy *Tworek med
hvem hun også indspillede plader og havde et
korterevarende triosamarbejde med cellisten (og
dirigenten) Johan *Hye-Knudsen. Siden blev vi-
olinisten Leo *Hansen, også han en fynbo, hen-
des duopartner, og violinisten Henry *Holst sam-
men med cellisten Erling Bløndal *Bengtsson
hendes triopartnere. Det var sammen med disse
tre hun 1969 fejrede sit 40-års jubilæum, og med
de to sidstnævnte hun 1978 markerede 50-året
for den første optræden i Tivolis koncertsal. For
blæsernes vedkommende har samarbejdet kon-
centreret sig om *Kammerkvintetten* (fem blæsere
fra Det kgl. kapel) hvis mangeårige og højt skat-
tede klaverpartner hun var ved ensemblets lør-
dagsmatineer i Odd fellow palæet og ved kon-

certer landet over.

Ved Kammermusikforeningens 90-års dag 1958
blev V. hædret for sit kammermusikalske virke
ved udnævnelsen til æresmedlem; hun fik der-
med adgang til foreningens koncerter („møder“
kaldet) hvor ellers kun herrer kan komme. Det
var en selvfølge at V. også medvirkede ved 100-
års jubilæet. Hun modtog 1962 som den første
pianisten Anna Schyttes legat og 1970 – noget
sent, kunne man synes – Tagea Brandts rejsle-
gat. Livet igennem, lige fra skoletiden, har V. vi-
deregivet sin sunde musikalitet og rodfæstede
teknik til en hærskare af elever, fra 1960 som læ-
rer og 1961–75 som docent ved Det kgl. da. mu-
sikkonservatorium hvor bl.a. Elisabeth Westen-
holz har været hendes elev. V.s klaverspil findes
dokumenteret i såvel inden- som udenlandske
radiooptagelser, men plademæssigt findes fra
stereo-tidsalderen beklageligvis kun et par opta-
gelser sammen med fløjtenisten Eyvind Raftn
som hun havde musiceret sammen med siden
hans debut 1955. V. optrådte sidste gang offent-
ligt 1979. – R. 1966. R¹. 1974. □Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Knud Ketting

Vahl (Wahl)

Der findes flere slægter der uafhængigt af hinan-
den bærer navnet V. stavet på forskellig vis.
Den her omtalte slægt føres tilbage til skipper,
senere købmand i Bergen Heinrich Rasmussen
(1720–94) der blev opkaldt efter sin mormors
bror og dermed fik hendes slægtsnavn.

J. Vahl: Slægtbog over afkommet af Christjern Niel-
sen hft. 9, 1892 18ff.

Hans H. Worsøe

Henrich Rasmussen 1720-94 skipper, senere købmand i Bergen

Martin *Vahl 1749-1804 botaniker		
Hen(drik) V. 1789- 1837 regimentskirurg	Jens *V. 1796-1854 botaniker	Johan *V. 1799-1875 officer
Martin V. 1827-87 læge, forstander på Jægerspris stiftelse	Jens *V. 1828-98 præst, personal- historiker	J. *V. 1831-1901 bibliotekar
M. *V. 1869-1946 geograf	Helga Ingeborg V. 1880-1961 ~ H. M. *Hansen 1886-1956 fysiker, rektor	

Wahl, Georg Wilhelm, 1706–78, medaljør, mønt-
mester. * 1706 i Tyskland, † 21.5.1778 i Kbh. (Pe-
tri), begr. sst. (Petri). ~28.8.1739 i Kbh. (Petri)
med Mette Dorothea Gercken, * ca. 1721,
† 7.10.1797.

W. var 1726–30 ansat som stempelskærer i Hamburg. Kort efter Christian VIs tronbestigelse blev han indkaldt af møntmester Christian Wineke til Kbh., men hans første arbejder vandt ikke bifald. På kongens bekostning blev han sendt til den berømte medaljør J. C. Hedlinger i Stockholm „for at perfectionere sig i Konsten“. Her opholdt han sig 1733–34. Efter sin hjemkomst fik han i alt ca. 20 medaljer at udføre, idet han 1737 efterfulgte Peter Berg som hofmedaljør. Hans portrætter af Christian VI og Sophie Magdalene er nøje kopieret efter Hedlingers portrætmedaljer, men hans arbejder stod i øvrigt langt tilbage for M. G. Arbiens. Nævnes kan hans medaljer over kronprins Frederiks rejse 1732 (udført 1734), kongeparrets Norgesrejse 1733 (udført 1735), reformationsfesten 1736, Vallø stift 1738, Dokken 1739, Christiansborg 1740, kronprinsens bryllup 1743, Hirschholm 1744, Frederik Vs salving 1747 og kongehusets jubilæum 1749. Den sidste medalje var til grev C. F. Reventlows og hustrus guldbryllup 1760. W. havde lige fra 1731 jævnlig skåret møntstempler for møntmester Wineke, 1749 blev han stempelskærer ved den nyoprettede kgl. mønt hvor han 1751 tillige blev adjungeret møntmesterembedet. April 1761 blev han møntmester ved Den kgl. mønt, men allerede juni s.å. forflyttedes han til Kurantbankens mønt. Da denne ophørte 1764 pensioneredes han.

J. Wilcke: Kurantmønten 1726–88, 1927. G. Galster: Danske og norske medailler og jetons, 1936 224–41. Asger Lomholt: Det kgl.da.vidensk.selsk. 1742–1942 III, 1960 15–69; V, 1973 194f 213.

Georg Galster

Vahl, Johannes, 1831–1901, bibliotekar. * 1.1. 1831 i Ålborg, † 22.3.1901 på Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: regimentskirurg Hen(d)rik V. (1789–1837) og Vilhelmine Bøggild (1796–1868). ~ 7.11.1868 på Frbg. med Marie Kirstine Bentzen, * 1.9.1834 i Bagsværd, † 21.3.1910 på Frbg., d. af husmand Bent Hansen (1780–1862) og Mette Christensdatter (1796–1879). – Bror til Jens *V. (1828–98).

V. blev student 1849 fra Ålborg og cand.med. 1857, men havde ingen lyst til lægegerning, og da han 1858 fik en opfordring til at træde i Det kgl. biblioteks tjeneste fulgte han den gerne. Han blev lønnet volontær under lederen af bibliotekets danske afdeling F. Fabricius, og da denne afgik 1861 overtog han som assistent (fra 1863 2. underbibliotekar, fra 1885 1. underbibliotekar og fra maj 1900 til sin død konstitueret overbibliotekar) hans post, hvorunder hørte modtagelse og ordning af den danske pligtaflevering fra bogtrykkerierne; indtil 1887 udførte han dette

arbejde uden nogen art af medhjælp. Også på anden måde viste han sin overordentlige arbejdskraft og store nidkærhed. Da Chr. Bruun 1863 sammen med V. havde planlagt og iværksat arbejdet på det hidtil stærkt savnede katalog over den danske afdeling, blev dette meget omfattende foretagende fuldført før udløbet af den fastsatte frist på 12 år; da Bruun 1875 udgav et skrift om kataloget tilegnede han V. det. Lige til sin død vedblev V. personligt at indføre alle nye bøger i de håndskrevne bindkataloger og erhvervede således et enestående kendskab til alle sider af den danske litteratur; i forbindelse hermed udarbejdede han de tre bind af Dansk Bogfortegnelse som omfatter årene 1859–92, og han var en hjælpsom vejleder for de mange der søgte hans bistand i bibliografiske spørgsmål. Han havde ingen andre interesser end den danske afdelings trivsel, men til gengæld følte han sig her suveræn og fik en væsentlig andel i afdelingens udvikling til en selvstændig enhed inden for biblioteket. V. udførte, som udtryk af H. O. Lange, et arbejde der sikrer ham et uforglemmeligt minde i biblioteket, og hans enestående arbejdskraft, hans elskværdighed og sjældne pligtfølelse gjorde ham til en af de bedste mænd der nogen sinde har arbejdet for institutionen. – R. 1888. DM. 1893. □Foto.

Chr. Bruun: Det danske katalog i det store kgl. bibl., 1875. Samme: Erindr. fra det gamle kgl. bibl., 1906 11. H. Ehrencron-Müller i Bogvennen 1900, 1901 39–42. C. Nyrop sst. 1904–06, 1906 29–31. Verner Dahlerup i Ill. tid. 6.1.1901. H. O. Lange i Årsberetn. om det kgl. bibl.s virksomhed 1901–02, 1902 1. Jul. Clausen: Mennesker på min vej, 1941 40–43 98. – Papirer i Kgl. bibl. Levnedssberetning i ordenskapitlet.

Palle Birkelund (Svend Dahl)

Vahl, Jens Laurentius Moestue, 1796–1854, botaniker. * 4.12.1796 i Kbh. (Nic.), † 12.11.1854 sst. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: botaniker Martin *V. (1749–1804) og Annichen D. E. Dedekam (1769–1830). Ugift.

Efter faderens død 1804 lykkedes det moderen trods trange kår at give sine sønner en god uddannelse, og V. tog farmaceutisk eksamen 1819. Han studerede derefter botanik og kemi og foretog 1822–26 en farmaceutisk studierejse med længere ophold i Göttingen og Paris og en botanisk rejse til Østalperne, Karst og Illyrien hvorfra han hjembragte store samlinger. 1828–30 deltog han som naturforsker i W. A. Graahs ekspedition til Sydøstgrønland, et da udforsket område, og V.s samlinger derfra vakte så stor tilfredshed at det blev overdraget ham med kgl. understøttelse at fortsætte sine undersøgelser i Vestgrønland samt foretage meteorologiske observationer for Videnskabernes selskab. Han

Vahl, Jens

kom først hjem 1836 efter at have besøgt alle de danske kolonier og været længere inde i landet end nogen naturforsker før ham. Den botaniske professor J. W. Hornemann, der i Graahs rejseværk havde givet en liste over V.s østgrønlandske planter, overlod ham selv at bearbejde sine meget store samlinger fra Vestgrønland, men arbejdet dermed blev afbrudt ved hans deltagelse 1838–39 i P. Gaimards franske ekspedition til Nordkap og Spitsbergen; hans plantesamling fra denne ørgruppe er den ældste kendte, og V.s foreløbige artistliste blev trykt i Bot. Notiser, 1840. 1840 blev V. medhjælper og 1842 assistent og bibliotekar ved Botanisk museum, hvilke stillinger han fratrådte 1850. – V. var en flittig samler og pertentlig museumsmand der efterlod sig en række manuskripter om arktiske planter som han sammen med sit herbarium testamenterede til Botanisk museum, men ud over nogle beskrivelser af nye grønlandske arter i Flora Danica 1840 fik han kun meget lidt trykt. Hans vigtigste manuskript er det til hans *Flora groenlandica* der i udstrakt grad blev benyttet af Johan Lange til hans *Conspectus Florae Groenlandicae I–II* (1880–87), hvilket hovedværk i det væsentlige er baseret på V.s samlinger. V. blev dr.phil. ved universitetet i Rostock 1842. To planteslægter, *Mostuea* Didr. og *Vahlodea* Fr., er opkaldt efter ham.

Erindringer af Henrik Krøyers liv, 1870 236f. Carl Christensen: Den danske botaniks hist. I, 1924–26 244f. II, s.å. 197f (bibliografi).

Carl Christensen*

Vahl, Jens, 1828–98, præst, missions- og personalhistoriker. * 24.11.1828 i Ålborg, † 1.4.1898 i Nørre Alslev, begr. sst. F: regimentskirurg Hendrik V. (1789–1837) og Vilhelmine Bøggild (1796–1868). ~ 9.11.1864 i Rårup med Emilie Magdalene Christine Worm, * 10.6.1836 på Nørre Aldumgård, † 26.5.1912 på Frbg., d. af proprietær, senere til Kalsbøl m.m., exam.jur. Christian Jacob W. (1805–95) og Andriette Justine Vilhelmine Hastrup (1810–87). – Far til M. *V. Bror til J. *V.

V. blev student (Sorø akademi) 1848 og cand.theol. 1854. Efter en tid som huslærer blev han 1856 hjælpepræst i Farum, 1858 i Jetsmark, 1864 res. kapellan ved Vor Frue kirke i Århus og sognepræst i Åby, 1869 sognepræst i Øster Snede og provst for Nørvang-Tørrild herrede. 1877 blev han sognepræst i Karrebæk, 1884 i Nr. Alslev.

V. var en overordentlig flittig og arbejdsom præst; han var en nær ven, og stærkt afhængig, af Vilh. Beck og sluttede sig kirkeligt og teologisk helt til Indre mission. Allerede i sine første præsteår kom han i nær kontakt med vækkelsen

og begyndte at arbejde for indre og ydre mission, var således med til at stifte traktatselskabet til gudelige småskrifers udbredelse, ligesom han genudgav Jesper Brochmands huspostil (1862) og selv forfattede en *Husandagtsbog*, 1875. V. var medlem af Stefansforeningens bestyrelse, diakonissestiftelsen, Indre mission, og han virkede for søndagsskolesagen, for KFUM, for sømands- og valdensermision og for Santal-missionen. Han støttede varmt de kirkelige enhedsstræbelser, især i Evangelisk alliance hvor han blev næstformand for den danske afdeling 1885; han stod også bag indbydelserne til de 1884 begyndte tværkirkelige Bethesdamøder og var en af ophavsmændene til den udløber heraf (Menighedskonventet) som stiftedes 1891. 1860–98 udgav han *Almindelig Kirketidende* der bragte efterretninger om kirkelige forhold udenlands og især om Ydre mission.

Sine bedste kræfter gav V. hedningemissionen; hans interesse derfor blev vakt da han som student tilfældigt havde købt nogle missionsblade på en auktion. 1859 udgav han en afhandling (*Er det Guds Villie, at Christendommen i vore Dage skal udbredes blandt Hedningerne, og hvorledes kan dette ske paa den bedste Maade?*). Den blev af det teologiske fakultet kasseret som disputats, men med forbehold anbefalet som nyttig for en „almindelig Læsekreds“. Senere fulgte skrifter om *Lapperne og den lapske Mission*, 1866, *Alaska, Folket og Missionen*, 1872, og en kortfattet *Lærebog i den evangeliske Missionshistorie*, 1897. Hovedværket var *Missions-Atlas med tilhørende Forklaring I–IV*, 1883–86, som tilsigtede en statusopgørelse over missionen overalt på jorden. I fortsættelse heraf kom nogle statistiske oversigter (*Missions to the heathen*, 1892–98). Som missionshistoriker var V. noget af en pioner og overalt, også i udenlandske tidsskrifter og på kongresser, anerkendtes hans „beundringsværdige flid og store sagkundskab“, men der rettedes også en kraftig kritik mod hans trykte arbejder som manglede nøjagtighed og var uklare i brugen af missionsstatistiske kategorier. På mange møder hjemme og ude talte V. missionens sag, og i *Nordisk Missions tidsskrift* (hvis første udgiver han var) skrev han mange værdifulde afhandlinger. 1870 kom han ind i bestyrelsen for Det danske missionselskab og 1889 blev han – som Becks mand, nu hvor Indre mission lagde op til at erobre selskabet – efter adskillige intriger formand. Det demokratiske system af „kredse“ som skulle øge Indre missions indflydelse udvikledes i hans tid, og efter Becks ønske gik V. kraftigt ind for en ny mission i Kina; men han egnede sig kun i ringe grad som leder, kom i konflikt med en stor del af bestyrelsen, især med

sekretæren Th. Løgstrup som han på alle måder søgte at skubbe til side; konflikterne endte med at V. meget mod sin vilje måtte gå af (1897); dermed bragtes selskabet ud i den krise som året efter endte med Indre missions totale „magtovertagelse“.

V. havde også store genealogiske interesser og udgav en udførlig, dog ufuldendt *Slægtebog over Afkommet af Christjern Nielsen, Borgmester i Varde, 1879–97*. Han var en ivrig bogsamler og havde ved sin død et missionsbibliotek på ca. 12.000 bind. Efter at han forgæves havde søgt at få Det danske missionselskab til at købe det, blev det overtaget af staten og der bevilgedes et annuum til dets vedligeholdelse; det anbragtes i Statsbiblioteket i Århus, og 1942 kom et trykt, meget omfattende katalog over denne for missionsstudiet nyttige samling, bekostet bl.a. af de skandinaviske missionsråd. □ Mal. af H. L. Galster, 1854, og af A. Fritz, 1869. Mal. af Arvid Aae, 1902 (Statsbibl., Århus). Foto.

R. Grundemann i *Allgemeine Missions-Zeitschr.* X, Gütersloh 1883 383f. G. Kürze sst. XXV, 1898 316–20. Vilh. Beck og L. Blauenfeldt i *Den indre missions tid*. XLV, 1898 257–66. Johanne Blauenfeldt: *Provst J. V.*, [1906]. Louis Blauenfeldt: *Provst J. V.*, 1918. Axel Beck: Vilh. og Nina Beck II, 1922 314–19. Niels Bundgaard: *Det danske missionselsk.s hist. I*, 1935 især 158–87. Samme i *I evangeliets tjeneste V*, 1947 77–109. L. Bergmann i *Kristeligt dagbl.* 20.5.1942. Ejler Haugsted: *Kat. over V.s missionsbibl.*, 1942 V–XVI. Holger Larsen i *Nord. t. for bok- og biblioteksvæsen* XXIX, Upps. s.å. 96–98 (anm. af foregående). Harald Nielsen i *Nord. missions t.* LXXXIX, 1978 75–85 (jfr. sst. 95–104). – Papirer i Rigsark. og Statsbibl., Århus.

P. G. Lindhardt

Vahl, Johan, se **Vahl, Martin**.

Wahl (du Wahl), **Johan Salomon**, 1689–1765, maler. * 1689 i Chemnitz i Sachsen, † 5.12.1765 i Kbh. (Fred. ty.), begr. sst. (Fred. ty. k.). ~ Marie Sophie Davidsen, * ca. 1689, begr. 17.5.1760 i Kbh. (Fred. ty. k.s kapel).

W.s bysbarn var den ansete portrætmaler David Hoyer i Leipzig; hos ham kom han i lære 1705. Hoyer var hofmaler ved såvel det sachsiske som det brandenburske hof, og han har også 1709 malet kong Frederik IV (Christiansborg; Fr. borg), formentlig under kongens ophold i Dresden; da var W. endnu elev hos Hoyer. Betydning for hans kunstneriske udvikling fik det, at den böhmske maler Johannes Kupezscky kort efter skulle male Peter den Store under dennes ophold i Karlsbad og, overvældet med arbejde, kaldte Hoyer til hjælp; gennem en tid var denne Kupezsckys hjælper i atelieret, og antagelig har den næsten udlærte W. gjort kampagnen med; i hvert fald er hans arbejder stærkt prægede af

Kupezsckys manér. Et portræt af *Kupezscky* (Gavnø) skyldes også W. Han blev udlært omkring 1711. Derpå rejste han i nogle år rundt i Tyskland, og der er ting der tyder på at han har været knyttet til Kupezscky da denne arbejdede i Wien – 1742 solgte han kongen et billede af Karl VI's aftentaffel med portrætter af kejsersfamilien og ministre. Senere rejste han rundt i Nordtyskland (Hamburg, Bützow, Neustadt) hvor han var en del beskæftiget (hertug Christian Ludvig af Schwerin og gemalinde, 1719 på Gripsholm). En samtidig beretning vil vide at W. 1719 ved pinsetid kom til Kbh. på anbefaling af Hendrik *Krock, hvis billede han da skulle have malet i Hamburg (portræt, 1717 på Fr.borg; kopi sst.; gentagelse 1721). Men om traditionen er rigtig får stå hen; intet andet arbejde kendes her af ham fra denne tid, og han synes heller ikke arkivalisk at kunne stedfæstes her i landet før 1727 hvor han udnævnes til hofmaler. 1722–24 udførte W. ganske vist en række portrætter for kronprinsen, men disse kan i princippet være malet i Hamburg, hvorfra regningerne 1723–24 er afsendt. Forbindelsen til Danmark kan også være etableret gennem kronprinsessen, Sophie Magdalene, som han havde lejlighed til at male i Sachsen før brylluppet. Fra 1724 er desuden maleriet af *hertug Christian August af Augustenborg* (Fr.borg).

Efter at have etableret sig i Danmark 1727 fik W. inden for de næste 30 år talrige opgaver for kongehuset. For Frederik IV's hof udførte han en række portrætter af kongen og dronningen (heriblandt af *Frederik IV* ca. 1727, (Rosenborg), 1728, (Gottorp), *Anna Sophie* (Fr.borg), *prins Frederik Christian 1727*, (Holsteinborg); desuden det festlige billede af *hofnarren Otto Kyhl* (1727, St.mus.). Af *Christian VI* er det ældste daterede billede fra hans hånd på Holsteinborg fra 1729; s.å. malede han sit første billede af *Frederik V*; 1737 leverede han alene syv helfigursbilleder af ham (et hænger på Rosenholm), og han endte med 1756 at få betaling for et brystbillede af Christian VII. Endvidere malede han dronningen og prinsesserne. Når man desuden erfarer at han fx 1728 leverede atten forskellige kongelige portrætter, endnu 1755 malede eller måske først da solgte og fik betaling for et portræt af *Anna Sophie Reventlow* og endog fik afhændet billeder af *Christian V* som han aldrig havde set, at han efter arkiverne har leveret til hoffet langt over hundrede malerier, vil man forstå hvor højt anskrevet den lille ivrige mand har været. Efter et konservativt tungt, noget dystert, barokt skema gengav han de høje herskabers kontrafej på en så ulastelig og imponant måde, at det må have frydet dem at stirre i et sligt spejl af ulastelighed,

Wahl, Johan Salomon

ophøjethed og vælde. 1737 ombyttede han hofmalerstillingen med en endnu bedre hofstilling; han blev kunstkammer- eller, som man sagde, kunstforvalter med en løn på 600 rdl. Kongen skrev da til J. S. *Schulin, at udnævnelsen skete for at spare 400 rdl. som W. hidtil unyttigt havde nydt (som hofmaler). I sit tidligere embede havde han haft pligt til at sørge for restaureringen af billederne på slottene; nu fortsatte han dette arbejde mod særlig betaling, men 1749 betaltes det med et årligt honorar på 100 rdl. Ved siden af sin gerning for hoffet havde han meget at gøre for de fornemme kredse. De portrætterede er skildret med pondus og værdighed i pagt med deres høje stand, Louis XIV-tidens monumentalitet, understreget af tysk saglighed. Af sådanne portrætter kan nævnes *grev Ferdinand Anton Laurwigen*, 1738 (Fr.borg; 1741 Gisselfeld), *Iver Rosenkrantz*, 1737 (universitetet) og *Christian Ditlev Reventlow* (Brahetrolleborg). Til riddersalen på Ledreborg udførte han 1745–46 tre helfigursportrætter af medlemmer fra den Holsteinske familie samt fuldførte en række af svigersønnen Marcus *Tuschers billeder efter dennes død 1751. Kun undtagelsesvis forekommer der borgerlige portrætter fra hans hånd, og da har de adskillig mere karakterfuldhed end repræsentationsbillederne. På Fr.borg findes således malerier af *Chr. Drakenberg*, 1736, af den lærde *Hans Gram* og hans kontubernal lægen *Jens Bing*, 1743, på kunstmuseet portrætter af *Gerhard Morell* og af ham selv, 1755.

W. forfærdigede til kunstkammeret forskellige kongelige voksbuster som iklædtes kongelige dragter og udstilledes i glasskabe. Et eksemplar er bevaret, den rædsomme, men sikkert historisk korrekte fremstilling af *Christian VI* (Fr.borg). Også som landskabsmaler har W. virket, men intet arbejde kendes. Som kunstkammerforvalter, hvor han efterfulgte sin ven Bendix Grodttschilling (III), bragte han orden i de betydelige samlinger og fik skrevet en mægtig katalog over museet, et værk af stor museumshistorisk interesse. Han var ikke særlig energisk som indkøber, hvorfor han på sine senere år da sansen for højklasse malerier voksede her i landet fik *Gerhard *Morell* adjungeret (1759). Men han formåede dog at få hoffet til at erhverve fra sig en del ting, kobberstik, småmalerier, billeder han selv havde udført til samlingens komplettering, og blandt de større billeder *Karel van *Manders* store lærred af fundet af prins Svends lig (efter Tassos digtning) som han synes selv at have ejet og 1753 solgte for 150 rdl. Selv fik han 250 rdl. for et helfigurs originalmaleri, 100 rdl. for en gentagelse, 70 rdl. for et original-knæstykke, 50 rdl. for gentagelse og for brystbilleder 50–35 rdl.

Han blev ret velstående, havde en stor samling af malerier, bøger og tegninger og levede i sit eget hus nær slottet i Ny Børsgade.

Sin formelle dygtighed og store produktivitet til trods var W. i sin portræstil udpræget konservativ og eklektisk. Hans pompøse repræsentationsbilleder beherskes af konventionelle kompositionsskemaer, og personskildringen når sjældent ud over det køligt formelle. Med sin mørkstemte palet afspejler W. formentlig indflydelsen fra Kupezsky uden dog på nogen måde at besidde dennes evne til en nuanceret, psykologisk indtrængende karakteristik af modellen. Når W.s position i datidens kunstliv alligevel var urokkelig i en hel generation skyldtes det kongehusets traditionsbundne portrætidéal, præget – navnlig under Christian VI – af sympati for den tunge, sydtyske senbarok. Da rokokomaleriet med C. G. *Pilo holdt sit indtog svandt grundlaget for hans kunst. Af sin svigersøn Marcus Tuscher modtog han muligvis påvirkning; hans palet kunne få en lysere og klarere tone. Men hans tid var ude, og han efterlod ingen skole eller elever. Han havde intet at gøre med akademiet i Kbh.; men i sine velmagtsdage havde han som mandtalslisterne viser et par elever i sit hus. Arbejder af ham foruden i danske museer (Fr.borg, Rosenborg, St.mus.) også i den Sinebrychoffske samling i Helsingfors (*Sophie Magdalene*), Nasjonalgalleriet, Oslo og på Gripsholm. I kobberstiksamlingen i Kbh. bl.a. en tegning fra 1706. – 1744 blev han medlem af akademiet i Firenze. □Malet selvportr. 1755 (St.mus.).

J. M. Thiele: Kunst-akad. og heststatuen på Amalienborg, 1860. Martin Due: C. M. Tuscher, 1916. Chr. Elling: Rokokoens portrætmaleri i Danm., 1935 = Kunst i Danm. ny r. XI. Hanskonrad Röthel i Zeitschr. für hamb. Gesch. XXXVII, Hamb. 1938 121–25. Irmgard Schleppe i Nordelbingen XXVIII–XXIX, Heide in Holstein 1960 120f. Povl Eller: Hvad blev der af portræterne på Hirschholm slot, 1972.

Birgitte Bøggild Johannsen (O. Andrup)

Vahl, Martin, 1869–1946, geograf. * 15.4.1869 i Århus, † 11.7.1946 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: res.kapellan, senere sognepræst, provst Jens *V. (1828–98) og Emilie M. C. Worm (1836–1912). ~ 27.10.1900 i Hørby, Holbæk amt, med Anna Ovita Treschow, * 10.12.1870 i Farum, † 18.6.1950 i Kristiansand, Norge, d. af lærer, senere overlærer Ove Guldberg T. (1825–76) og Thora Christine Hansen (1840–1921).

W. blev student 1887 fra Herlufsholm, tog teologisk embedseksamen 1895 og begyndte derefter at studere naturhistorie og geografi, blev cand. mag. 1900, foretog to studierejser til Madeira og blev 1904 dr.phil. på en afhandling om Madeiras vegetation. Senere har han foretaget videnskabe-

lige undersøgelsesrejser til de fleste europæiske lande og Nordafrika. 1900–21 var han lærer ved N. Zahles skole og seminarium, 1921–39 professor i geografi ved universitetet, 1921–40 medlem af kommissionen for videnskabelige undersøgelser af Grønland og af redaktionskomiteen for Meddelelser om Grønland, 1922–40 2. vicepræsident i Det kgl. danske geografiske selskab, 1922–41 censor ved lærereksamen. Æresmedlem af Royal geographical Society og flere andre geografiske selskaber.

V. har især givet sig af med plantegeografiske og klimatologiske studier, og hans arbejder der bringer mange nye synspunkter udmærker sig ved at give en mere eksakt på statistiske data grundet behandling af stoffet end der sædvanlig var blevet de pågældende videnskabsgrene til del. Særlig må mærkes afhandlingen om Madeiras vegetation der giver et på tabellariske sammenstillinger grundet billede af planteverdenens afhængighed af de forskellige ydre forhold. I afhandlingen *Zones et biochores géographiques*, 1911 – et af den moderne plantegeografis betydeligste værker – har han opstillet formler der angiver forholdet mellem et steds sommer- og vintertemperatur på den ene side og vegetationens karakter på den anden. I forskellige afhandlinger om skandinaviske og mellemeuropæiske vegetationer har han givet billeder af plantesamfundene på meget forskelligartede lokaliteter. I et arbejde om de vigtigste kortprojektioner har han givet en udmærket gennemført matematisk udledning af disse. I 1930'erne beskæftigede han sig især med danske bebyggelsesgeografiske studier. Sammen med Gudmund *Hatt skrev han det store fire-bindsværk *Jorden og Menneskelivet*, 1922–27, den hidtil største videnskabelige håndbog i regionalgeografi i Norden, et værk der danner grundlaget for talrige senere arbejder, også hvad navneskrivningen angår, idet de to forfattere i videst mulig udstrækning benyttede de navne som de enkelte lande selv anvendte. Yderligere kan nævnes at V. har været medarbejder ved Eug. *Warmings *Oecology of Plants*, 1909 og hovedredaktør af samleværket *Greenland I–III*, 1928–29. Sammen med C. C. *Christensen og P. A. Andersen udgav han lærebøger i geografi for mellemskole, gymnasium og seminarium. Ved sin ansættelse som censor i lærereksamen i geografi fik V. stor betydning for undervisningen ved seminarierne idet han sørgede for at navnestoffet blev stærkt reduceret, mens derimod fordringerne til forståelsen af faget blev betydeligt skærpet og der især blev lagt vægt på forståelsen af samspillet mellem de geografiske faktorer. – R. 1926. DM. 1937. □Foto.

Carl Christensen: Den danske botaniske lit. 1880–1911, 1913 231f. Samme: Den danske botaniske lit. 1912–39, 1940 105f (bibliografi). – Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1904 118f. Interview i Politiken 14.2.1939. – Niels Nielsen i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1946 144–51. [Samme] i Geografisk t. XLVIII, s.å. 1–7 (heri bibliografi). Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Einar Storgaard*

Vahl, Martin (ved dåben Henrichsen, Martin Vahl), 1749–1804, botaniker. * 7. el. 10.10.1749 i Bergen, † 24.12.1804 i Kbh. (Nic.), begr. sst. (Ass.). F: skipper, senere købmand Henrich Rasmussen (1720–94, ~2° 1773 med Petriche Marie Bossing, 1732–76, ~1° 1753 med materialist og laborant Jacob Henrich Smith, ca. 1716–72) og Christine Elisabeth Friis (1726–65). ~1788 (bevilling 17.9.) med Annichen Dorothea Elisabeth Dedekam, * 8.1.1769 i Arendal, † 4.12.1830 i Kbh. (Frue), d. af koffardikaptein Anders Jonassen D. (1730–70) og Johanna Maria Heusner (1735–1802). – Far til Jens *V. (1796–1854).

V. blev student fra Bergen 1766 og drog s.å. til Kbh. for at studere medicin hvoraf botanik dengang udgjorde en væsentlig del. Han blev noget skuffet over universitetets undervisning, men fulgte med interesse Johan *Zoëgas forelæsninger og omvisninger i den kongelige botaniske have ved Amalienborg. Efter et enkelt år i Kbh. og to år hjemme i Norge kom V. 1769 til Uppsala for at studere hos tidens største botaniker Carl v. Linné hos hvem han opholdt sig i næsten fem år til han 1774 atter kom til Kbh. Amalienborgshaven var nu skænket til universitetet og i samarbejde med den botaniske gartner J. W. Käsemacher bragte han orden i den og deltog i flytningen af planterne da haven sammen med den gamle botaniske have i Krystalgade 1778 flyttedes til Nyhavn ved Charlottenborg. 1779 udnævntes V. til lektor ved haven men n.å. døde Käsemacher og med hans efterfølger Niels *Bache kunne V. ikke samarbejde hvilket gav anledning til en heftig offentlig polemik der fortes helt op på regeringsplan. For at forhindre en afgørelse gav man V. stipendium til to års udenlandsrejse. 1783–85 besøgte han Holland, Frankrig, Spanien, Tunis, Italien, Schweiz og England. Specielt i de botanisk ukendte egne i Spanien og Tunis samlede han hidtil ukendte plantearter, og så godt som overalt blev han vel modtaget af tidens botanikere, fik adgang til deres samlinger og litteratur og fik mange dubletter af nylig beskrevne og endnu ikke beskrevne planter. Ikke mindst vigtigt var at han lagde grunden til en senere omfattende brevveksling og byttevirksomhed. Under rejsen var han blevet udgiver af den

store Flora Danica og i årene 1786–88 foretog han indsamlingsrejser til Norge for at skaffe materiale til dette værk. Ved universitetet stod det stadig sløjt til med botanikken, og den kongeligt finansierede botaniske virksomhed var stoppet ved J. F. *Struensees fald. Derfor slog en kreds af interesserede sig 1789 sammen om at stifte et naturhistorieselskab som bl.a. skulle omfatte undervisning, og V. ansattes som dets lærer i zoologi og botanik.

1799 oprettedes et professorat i botanik, og V. syntes selvskreven til embedet. Alligevel ansattes den langt ringere men intrigante Erik *Viborg efter at have udspremt det rygte at V. ikke var interesseret. Først da Viborg 1801 var blevet udnævnt til forstander for Veterinærskolen blev V. professor i botanik ved Kbh.s univ. og fik således kun godt tre års virke på denne post. V.s zoologiske og botaniske skrifter er alle systematisk beskrivende hvilket var naturligt i en tid da så mange nye arter hjembragtes fra fjerne egne. Allerede inden den store rejse havde han haft lejlighed til at studere Peter *Forsskåls planter fra den arabiske rejse. Carsten *Niebuhr som ikke var botaniker havde i Flora Aegyptiaco-Arabica udgivet Forsskåls efterladte manuskripter, men han var selv klar over at værket var ufuldstændigt. I forordet til folioværket *Symbolae Botanicæ* I–III, 1790–94 giver V. en redegørelse for sit arbejde med Forsskåls planter; han har fundet arter som ikke er medtaget i floraen, af andre har han givet nye beskrivelser, og til mange rettelser og tilføjelser. I værket er også medtaget mange af ham selv fundne nye arter og mange nye som er sendt til ham fra de danske kolonier og indsamlingsrejser. *Symbolae Botanicæ* bekostedes af ham selv ved hjælp af et lån fra fonden *Ad usus publicos*, til det tilsvarende værk *Eclogae Americanae* I–III, 1797–1807 fik han økonomisk støtte af Joh. *Bülow og det tilsluttede *Icones plantarum Americanarum* 1798–99 bekostedes af J. Ryan. Andre af V.s beskrivelser udkom i Flora Danica og i naturhistorieselskabets skrifter. V.s hovedværk skulle have været en systematisk gennemgang af alle højere planter efter Linnés principper og han havde samlet et meget stort materiale hertil, men nåede kun at få udgivet de to første bind af *Enumeratio Plantarum* 1804–05, af domme efter manuskriptets omfang ca. 1/3 af det planlagte værk. V.s skrifter og planter spiller stadig en stor rolle i den botaniske forskning, og Botanisk museum modtager forespørgsler og låneanmodninger fra hele verden i en jævn strøm. – V.s forelæsninger skal have været tørre og formalistiske, men hans samtaler med studenterne før og efter og endnu mere hans ekskursioner i naturen omtales af samtiden

som særdeles inspirerende. En planteslægt har fået navnet Vahlia. – Tit. professor 1786. – Sønnen Johan V., * 18.3.1799, † 7.6.1875, blev artillerikadet 1812 og afgik 1865 som generalmajor. Han deltog som major i Fredericias forsvar 1849, blev 1856 chef for 2. artilleriregiment i Rendsborg og 1863 artillerikommandør i Dannevirkestillingen. Han udarbejdede 1834 et eksercerreglement for artilleriet. R. 1845. DM. 1849. K. 1862. – □Stik af G.-L. Chrétien efter tegn. af Fournier, efter dette flere stik, bl.a. af Ambroise Tardieu, litografi af bl.a. N.-E. Maurin og af R. Hartnack, 1877, malet på kop ca. 1800 (Fr.borg). Medalje af P. L. Gianelli og af M. Frumerie, 1804. – Gravmæle af C. F. Stanley, fra Bærum værk.

C. C. A. Gosch: Udsigt over Danm.s zoologiske lit. III, 1878 232f (bibliografi). – Aagaat Daae i Pers. hist. t. 6.r.III, 1912 261–67 (om slægten). J. W. Hornemann i Vidensk. selsk.s naturvidensk. og mat. afhandl. I, 1824 1–22. Carl Christensen i Naturens verden VII, 1923 316–29 337–51. Samme: Den danske botaniks hist. I, 1924–26 156–75; II, s.å. 85–89 (bibliografi). Samme i Prominent Danish scientists, udg. Vald. Meisen, 1932 85–88. A. Fox Maule i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979 184–90. – Papirer i Botanisk centralbibl. og Botanisk museum.

Anne Fox Maule

Wahl, Mogens Erik, * 1918, kabinetssekretær, rigsombudsmand på Færøerne. * 20.10.1918 i Kbh. (Davids). F: sekretær, cand.jur., senere kgl. kommissarius, kammerherre Harald Einar W. (1880–1960) og Sophie Leschly (1884–1935). ~ 28.2.1948 i Kbh. (Cit.) med Varvara Myschetzky, * 17.12.1920 i Kbh., d. af attaché ved den russiske legation, senere prokurist, fyrst Daniel M. (1891–1981) og Vera Gotovzoff (1894–1964). W. blev cand.jur. 1943 og derpå ansat i indenrigsministeriet. 1954–61 var han tillige sekretær for De samvirkende sognerådsforeninger og 1959–61 redaktør af Sognerådstidende. 1961–72 var han rigsombudsmand på Færøerne. Som sådan var han formand for bestyrelserne for sygehusene i Tórshavn, Klaksvik i og Suderø, for skoledirektionen og for kirkeinspektionen samt andre institutioner. Hans virke på Færøerne var præget af en betydelig energi og indsigt. Idet han med takt varetog rigsfællesskabets interesser viste han stedse forståelse for færingernes nationale særpræg og vandt derfor respekt også på Færøerne. Da dronning Margrethe ved tronskiftet ønskede at udnævne sin egen kabinetssekretær (og ordenssekretær), faldt valget på W. Med sit musiske, levende og elskværdige væsen og sin demokratiske indstilling har W. bidraget til mellemigt at tilpasse monarkiet til vor tids opfattelse, idet han stedse har haft blik for kontinuitetens

betydning. Siden 1973 har han været medlem af bankrådet for Den danske Bank og af bestyrelsen for Ny Carlsberg glyptoteket og siden 1983 direktør for De danske kongers kronologiske samling på Rosenborg og formand for bestyrelsen for Det Nat.-hist. museum på Frederiksborg. – Kammerherre 1972. – R. 1962. R.¹ 1969. K. 1973. K.¹1978. S.K. 1983. □ Foto.

Tagte Kaarsted

Wain, William, 1819–82, ingeniør, maskinfabrikant. *31.3.1819 i Bolton ved Manchester, †1.5.1882 i Kbh. (Jac.), begr. sst. (Holmens k.). F: ingeniør Thomas W. († 1828) og Priscilla El-lerbeck (1790–1847). ~1° med Agnes Drake, *27.6.1816 i Norwich, †6.6.1862 i Kbh. (Holmens), d. af kirkevinduemaler Thomas Samuel D. ~2° 9.6.1863 i Store Heddinge med Laura Christiane Margrethe Visby, *7.9.1830 i Kbh. (Frels.), †4.12.1910 sst., d. af præst ved Kbh.s civile arresthus m.m., senere sognepræst i Store Heddinge C. H. *V. (1801–71) og Nanna H. M. Smith (1810–92).

Da W.s far døde tidligt tog en ældre bror sig af hans uddannelse og fik ham sat i lære på en maskinfabrik i Bolton. For at komplettere sin uddannelse fuldendte han læretiden i en anden fabrik i den nærliggende by Wigan. Herfra kom han til en stor maskinfabrik i Norwich hvor han 1839, altså kun 20 år gammel, fik ansættelse som mester. Efter to års arbejde her fik han en lignende stilling ved en fabrik i London hvor hans ungdom vakte nogen fortrydelse hos det ældre personale. Den fabrik han var ansat ved måtte imidlertid standse fordi den havde indladt sig på alt for vovelige foretagender, og W. stod nu uden arbejde. Dette blev anledningen til at han kom til Danmark idet premierløjtnant i flåden N. E. *Tuxen som 1843–45 var på tjenesterejse i England, USA, Frankrig og Holland for at ud-danne sig i maskinbygning, 1844 engagerede ham som maskinmester i det danske postvæsen. W. gjorde tjeneste under postvæsenet til 1849 og sejlede i dette tidsrum bl.a. med Geiser. Da dette skib der oprindeligt var bygget som orlogsfartøj 1848 igen udrustedes som sådant kom W. til tjene-sten som maskinmester i marinen som han allerede på det tidspunkt havde bistået ved indretning af nye værksteder, særlig på maskinværkstedet på orlogsværftet. 1849 fik han fast ansættelse som overmaskinmester i marinen. W. viste sig hurtigt at være en for orlogsværftet overmåde nyttig mand. Træskibenes tid var ved at være forbi, og W. har fortjenesten af, som det er sagt, utrætteligt og uegennyttigt at have ledet dampkraften ind i orlogsværftets arbejdende liv. 1856

blev W. maskininspektør, 1858 fik han dansk indfødsret, og 1862 blev han underdirektør ved orlogsværftet med kaptajnløjtnants rang.

Gennem sit arbejde var W. kommet i forbindelse med Baumgarten & Burmeisters maskinfabrik, idet denne havde leveret maskinanlægget til flere af de på orlogsværftet byggede skibe, fx til skruedorvetten Dagmar, der så vidt vides er det første skrueskib i Europa, forsynet med et maskinanlæg efter høj- og lavtryksprincippet, det såkaldte Wolffske system. Ledende ved dette arbejde var W. som 1860 i England havde udtaget patent såvel på et sindrigt og kulbesparende skibsdampanlæg efter dette princip, som på anvendelse af overhedet damp. Forretningsforbindelsen havde ført til et venskab med den to år yngre C. C. *Burmeister, og da H. H. *Baumgarten fra nytår 1861–62 trak sig tilbage og Burmeister stod som eneindehaver af firmaet blev W. kompagnon. 11.5.1865 anmeldtes firmaet *Burmeister & Wain* idet W. havde fået ministeriets tilladelse til at indtræde, med bibeholdelse af sin stilling som underdirektør på orlogsværftet. I løbet af få år fik imidlertid den i sømilitære kredse ulmende uvilje mod den udefra kommende civile mand herved kraftig næring idet det hævdedes at W. i kraft af sin stilling på orlogsværftet skulle føre kontrol med leverancerne fra B & W til marinen. Spørgsmålet kom frem på rigsdagen under finanslovdebatten i rigsdags-samlingen 1867–68 i anledning af en mellem marinen og B & W sluttet kontrakt om leverancen af maskinanlægget til et nyt panserskib. Resultatet blev at W. 1868 fik sin afsked fra marinen. Det viste sig imidlertid snart at orlogsværftet ikke kunne undvære ham, og han ansattes derfor fra 1870 som teknisk konsulent for dette med en særlig dertil bevilget gage. Som partner i B & W var W. med sin tekniske indsigt og iderigdom en meget kraftig støtte for Burmeister. 1854 havde han taget engelsk patent på en skibsskrue og 1860 på en flydedok. Efter dette sidste patent byggede han en flydedok til orlogsværftet. Ved ombygningen af Knippelsbro 1867–69 hvortil planer og overslag var udarbejdet af W. vakte hans geniale metode – anvendelse af en særlig dykkerklokke til pillernes opmuring – med rette opsigt. Der byggedes i disse år både skibsmaskiner, landmaskiner og lokomotiver til statsbanerne. Det var derfor en efter datidens forhold betydelig virksomhed der på initiativ af C. F. *Tietgen fra nytår 1872 overgik til et aktieselskab med C. C. Burmeister og W. som direktører. Virksomheden fik herved kapital til de nødvendige udvidelser således at man kunne bygge skibsværft på Refshaleøen og modernisere maskinfabrikken på Christianshavn og sætte den i

Wain, W.

stand til at producere de nødvendige maskinanlæg til skibsværftet. I de følgende år byggedes en række betydelige landdampmaskinanlæg lige som der leveredes store anlæg til St. Croix' fællessukkerkogerier, anlagt af G. A. *Hagemann. Fra 1881 optoges fabrikationen af mælkecentrifuger, baseret på den danske opfinder L. C. *Nielsens sindrige konstruktion, og i en årrække var denne fabrikation meget lønnende. Både for virksomheden og for dansk foretagsomhed var W.s død et betydeligt tab. – Etatsråd 1871. – DM. 1848. R. 1858. F.M.1.1874. K.² 1879. □Kamé af H. Conradsen, 1868. Litografi af I. W. Tegner, 1870, efter dette træsnit 1871 og 1879. Træsnit af C. L. Sandberg, 1874, efter dette litografi 1875 og træsnit 1882. Buste af Th. Stein, 1882 (Fr.borg). Mal. af H. Chr. Jensen. Foto.

Flyveposten 27.1.1859. C. Nyrop: Bidrag til den da. industris hist., 1873 42–62. Ill. tid. 26.4.1874. Berl. tid. 1.5.1882. Nutiden 7.5.s.å. Tidsskr. for søvæsen ny r. XVIII, 1884 46–48. [Andr. Bruun:] A/S B. & W.s maskin- og skibsbyggeri, 1906. A. F. Krieger: Dagbøger IV–V, 1921–23. A/S B. & W.s maskin- og skibsbyggeri 1872–1922, 1922. Skibsbygn. og maskinvæsen ved orlogsværftet gennem 250 år, 1942. Johs. Lehmann: B. & W. gennem hundrede år, 1943 77–98.

*Povl Vinding**

Val, † ca. 1060, biskop.

R., der var friser af fødsel, var kannik i Bremen da ærkebiskop Bezelin Alebrand af Hamburg indviede ham til biskop i Ribe 1043. Ligesom sin forgænger *Odinkar var V. imidlertid biskop over hele Nørrejylland og tog sæde i Jyllands hovedstad Viborg. I alt fald nævnes han som Viborgbispe på kirkemødet i Mainz 1049 hvor han var til stede i følge med ærkebiskop Adalbert. V.s død svækkede det hamburgske ærkesædes indflydelse på den danske kirke. Sven Estridsen fik nu det norske stift firedelt og bisper indsat der mere rettede sig efter ham end efter Adalbert.

*Hal Koch**

Valbert, † ca. 1196, abbed i Esum.

V., der var abbed i Esum fra ca. 1170 skaffede sit kloster store gaver af sjællandsk og hallandsk gods fra ærkebisperne *Eskil og *Absalon, fra kongerne og fra mange andre, og dertil vandt han gode pavelige privilegier. Med sin berømte nabo, abbed *Vilhelm i Æbelholt, stod han sig vel. I sine breve priser Vilhelm deres venskab, forelægger V. hvad der optager ham, fx budskabet om dronning Ingeborgs sorgelige skæbne (1194) og viser ham megen ærefrygt. På sin side kom V. Æbelholt til hjælp da det var i økonomisk nød. V. deltog i kirkemødet i Lund 1180 og var tre år senere vidne ved Århusbispen *Svens

testamente. I det danske klostervæsens bedste tid indtager han i det hele en fremragende plads.

A. C. A. Kierulf: Esum klostets hist., 1838.

*Hal Koch**

Walbom, Johanne Emilie Margrethe, 1858–1932, balletdanser, balletarrangør. * 27.10.1858 i Kbh. (Frue), † 23.10.1932 sst., begr. sst. (Garn.). F: possementmagermester, senere garderobeforvalter ved Det kgl. teater Frederik (Fritz) Ludvig Egense (1829–1901) og Anna Thora Maria Stendrup (1829–1907). ~ 24.10.1881 i Kbh. (Slotsk.) med danser og operasanger ved Det kgl. teater Arnold Alfred Constantin W., * 3.2.1851 i Kbh. (Trin.), † 6.8.1898 sst., s. af skomagermester Johannes Hansen W. (1809–60) og Henriette Elisabeth Feder (1811–89).

W. var et „teaterbarn“. Faderen, hans søster operasangeren Emilie Liebe og hendes mand var knyttet til nationalscenen. Allerede 1864 kom W. ind på balletskolen, og 19.10.1873 blev kadetten Poul i *Fjernt fra Danmark* hendes første større parti. Hun manglede lyrik og skønhedens nådegave, men kunne sit fag i traditionel forstand, var flittig og trofast i opfyldelsen af sine pligter og blev ved sin bastante fremtræden på de ældre dage fremstilleren af kvindelige karakterroller som den napolitanske moder Veronica i *Napoli*, den trivelige flamlænderinde i *Kermessen i Brügg*, heksene i *Sylfiden* og *Den lille Havfrue*, husbestyrerinden i *Konservatoriet*. Efter at have tilhørt teatret i 61 år optrådte hun sidste gang 26.5.1925 som ammen i *Et Folkesagn*. – En særlig plads i vor ballets historie fik W. som arrangør og bearbejder. Hun indførte med held Petipas *Harlekins Millioner*, 1906 og gav den nye danse; Mikhail Fokins „Kleopatra“ og „Markisen drømmer“ blev til *En Nat i Ægypten* og *Rokoko*. Men sit heldigste greb gjorde hun, da hun af Fokins *Carnaval* skabte *Drømmebilleder*, 1915, med anvendelse af H. C. *Lumbyes populære kompositioner; denne ballet gjorde stor lykke og har bevaret sin plads på repertoiret. Også i *Askepot*, *Paris' Dom*, *Sylvia*, *Svundne Tider*, *Scaramouche* m.fl. skyldtes dansene hende. August *Bournonville var hendes ideal, men hun forstod at repertoiret måtte fornyes ligesom udtryksformerne. Fra 1915 var hun balletinstruktør og som sådan en dygtig vejleder for de unge. □Mal. af Erik Stæhr Nielsen, 1919. Klippet silhouet af Kirsten Wiwel, 1924 (Kgl. bibl.). Foto.

Den kgl. da. ballet, red. Sv. Kragh-Jacobsen og T. Krogh, 1952. Erik Aschengreen: Balletbogen, 1982 109–11.

*Robert Neiiendam**

Walbum, Ludvig Emil, 1879–1943, serolog. * 24.8.1879 i Nakskov, † 2.9.1943 i Gentofte, begr. Ordrup kgd. F: malermester Edvard Adolph W. (1851–1918) og Anna Cathrine Jensen (1854–1912). ~ 14.7.1907 i Herlufsholm med Christiane Caroline Louise Nielsen, * 11.9.1883 på Herlufsholm, † 5.7.1944 i Kbh., d. af indsidder, senere agent Ole N. (1849–1914) og Christiane Caroline Louise Christiansen (1853–1931).

W. blev discipel på Fakse Apotek 1895, cand. pharm. 1901. 1903 blev han assistent ved Statens seruminstitut og afdelingsforstander sst. 1910. Han har været med i arbejdet på denne institution, der har udviklet sig stærkt, omtrent fra første begyndelse. I mange år måtte han vel betegnes som direktør Thorvald *Madsens nærmeste medarbejder, i hvert fald på det kemiske og farmaceutiske område. 1922 blev han dr.phil. på en afhandling om de bakterielle toksinens dannelse, og han har skrevet et meget stort antal afhandlinger i danske og udenlandske tidsskrifter og håndbøger om forskellige bakteriologiske og serologiske emner. W. har beskæftiget sig meget med desinfektionsundersøgelser, og har været med til at konstruere en særlig autoklave til medicinsk brug. Endvidere har han fortsat sine undersøgelser over toksinernes, specielt difteritoksinernes, kemi og dannelse. I de sidste årtier beskæftigede han sig meget med spørgsmålet om metalsaltene indflydelse på bakterier. Han mente at kunne vise at nogle metalsalte, særlig manganforbindelser, i ganske små doser var i stand til at dræbe bakterier såvel in vivo som in vitro. Til belysning af dette spørgsmål udførte han et meget stort eksperimentelt arbejde. Forventningen herom er imidlertid ikke gået i opfyldelse, bl.a. fordi der senere er kommet endnu bedre midler frem som kemoterapeutica og antibiotica. – W. var censor ved farmaceutisk medhjælpereksamen og var medstifter af Danmarks farmaceutiske selskab. – R. 1927. DM. 1943. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1922 140–43. Interview i Berl. aften 29.5.1943. – Farmaceutisk tid. LIII, 1943 822f. H. Baggesgaard Rasmussen i Archiv for pharmaci og kemi L, s.å. 484–86. J. Ørskov i Acta pathologica et microbiologica XXI, 1944 lf. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Tage Kemp*

Valdemar den Stores efterslægt

Med *Valdemar den Stores sejr 1157 var enekongedømmet sikret og et nyt kapitel i kongeslægtens historie begyndte. Frem til *Valdemar Atterdag fulgte en ren agnatisk linje med søn efter far eller bror efter bror. Gennem et enkelt kvindeled *Margrete I blev *Oluf konge, mens de følgende

kongers tilknytning til kongeslægten gik gennem hhv. to og tre kvindeled.

Christian af Oldenburgs tilknytning var endnu fjernere idet han i femte generation stammede fra en af *Erik Klippings døtre. *Christian I blev stamfar til det Oldenburgske kongehus hvis mandslinje regerede i mere end 400 år.

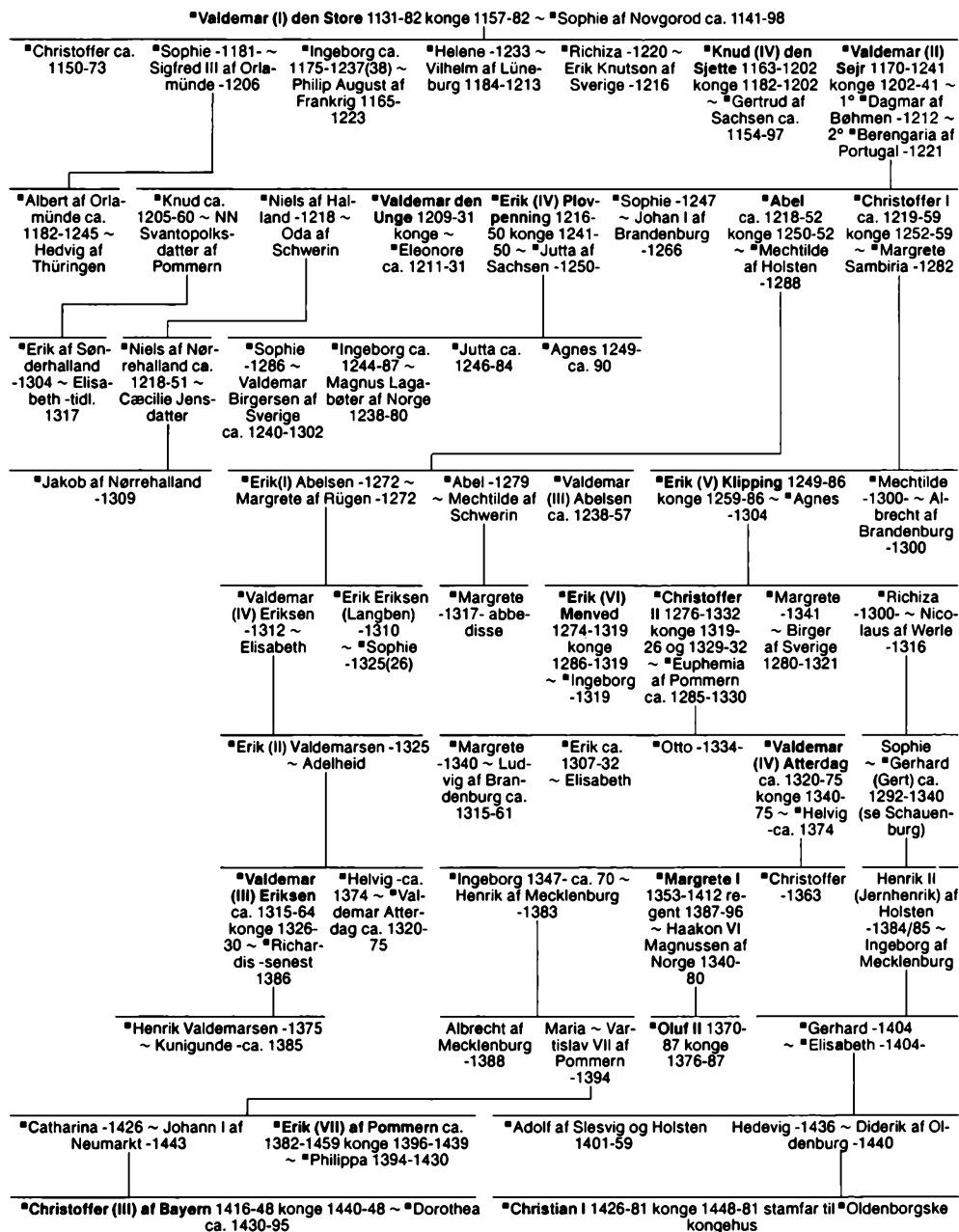
Thelma Jexlev

Valdemar (I) den Store, 1131–82, konge. * 14.1.1131, † 2.5.1182 i Vordingborg, begr. i Ringsted Skt. Bendts k. F: *Knud Lavard († 1131) og Ingeborg (–1130–). ~ 1157 med *Sophie, * ca. 1141, † 5.5.1198 (~ 2° med Ludvig III, landgreve i Thüringen), d. af fyrst Volodar af Novgorod († ca. 1141) og *Richiza (* ca. 1104/08). – Far til *Ingeborg (ca. 1175–1237), *Knud den Sjette, *Richiza († 1220) og *Valdemar Sej. Bror til *Kirsten.

V. opfostredes hos faderens ven den sjællandske høvding *Asser Rig og knyttedes nært til dennes to sønner *Esbern Snare og *Absalon. Den kreds af sjællandske stormænd som nu kaldes Hvideslægten – Skjalm (Hvide)s efterslægt – stod i borgerkrigens første tid klart på Sven Grathe parti og støttede dermed Erik Ejegods linje af kongeslægten (den hvortil også V. hørte) imod kong Niels' linje der repræsenteredes af modkongen Knud Magnussen (søn af *Magnus (Nielsen), Knud Lavards drabsmand). 1146 var kong Sven og V. sammen om at foretage skrinlæggelsen af Knud Lavards ben, mod ærkebispe *Eskils protest, men i fortsættelse af de skridt til helgenkåring af Knud Lavard som allerede Erik Emune havde taget. Det kan nu ikke længere afgøres om det var V.s dygtighed eller Hvideslægtens interessepolitik (eller begge dele) der medførte at Sven Grathe tabte sin position som fornemste repræsentant for denne linje af kongeslægten. Da han 1152 havde taget sit kongerige i len af den tyske kejser og forpligtet sig til at forsørge både Knud og V. med dele af riget – V. var formentlig allerede gjort til hertug af Slesvig (faderens gamle embede) – tog V. det opsigtsvækkende skridt at knytte sig slægtsmæssigt til Knud, idet han trolovedes med dennes halv søster. Sven måtte snart drage til Tyskland for at søge støtte og 1154 tog Knud og V. kongenavn samtidig. Da Sven med tysk støtte vendte tilbage 1157 mæglede stormændene et forlig hvorefter riget skulle tredeles, Knud have Sjælland, Sven Skåne og V. Jylland; men det kom snart til den afgørende konfrontation, til V.s fordel. Ved et forligsmøde og påfølgende gilde i Roskilde 9.8.1157 lod Sven sine mænd angribe sine to medkonger; Knud dræbtes og V. flygtede, lettere

Valdemar den Stores efterslægt

såret, og 23.10.1157 mødtes de to tilbageblevne konger på Grathe hede syd for Viborg hvor V. sejrede og Sven dræbtes under flugten. Kilderne til disse begivenheder stammer alle fra tiden efter V.s opnåelse af enekongedømmet og ingen af dem tillader indblik i, hvilke midler han anvendte til fremme af sine formål. Hvideslægtens ubetingede støtte synes han imidlertid til stadighed at have haft.

V.s første betydningsfulde handling efter opnåelsen af enekongedømmet (*monarchia*) var at skaffe Absalon Roskilde bispestol da den blev vakant 1158. *Saxos berømte fremstilling af denne begivenhed lader ingen tvivl mulig om kongens afgørende indflydelse på dette bispeskitte, selv om Saxo påstår at V. ikke har lagt utilbørligt pres på dem der fra gammel tid sad med retten til at vælge biskoppen. Formentlig skal skildringen forstås som et (blandt flere) forsøg hos Saxo på at få skildringen af tidens kirkelige praksis i Danmark til at stemme med moderne internationale begreber om ret og uret i kirkens forhold til verdslig autoritet. Forsøget på at fremstille dansk kirkepolitik i dette lys har givetvis været billiget af Absalon og svarer måske også til hvorledes V. selv ønskede sin kirkelige politik forstået. Det gjaldt om at forene den danske konges (vidtgående) myndighed over kirkens liv med de verserende, såkaldte gregorianske ideer om kirkens frihed (*libertas ecclesiae*). Det lykkedes for V. i de tidlige regeringsår at føre en forsigtig politik i den strid mellem kejseren og pavemagten der opstod ved Hadrian IVs død 1159 hvor kardinal Roland succederede som Alexander III, men mødtes af en kejserlig modpave, Victor IV. Kong V. havde intet andet at gøre end at anerkende den kejserlige pave (kirke moderne i Pavia og Lodi 1160 og 1161) og han tog 1162 ligesom i sin tid Sven Grathe sit rige i forlening af den tyske kejser, men snart efter lykkedes det ham alligevel at nærme sig til Alexander IIIs parti. Efter Victor IVs død 1164 var der intet der kunne hindre V. i at søge forståelse med de kirkelige reformbevægelser i Europa skønt den hjemlige virkelighed på kirkens område under V.s autoritet adskilte sig væsentligt fra hvad disse reformbevægelser ønskede at gøre gældende i kristenheten som helhed.

Der er ingen tvivl om Absalons store indflydelse på den nyordning riget kom til at undergå i V.s regeringstid efter europæisk, især fransk, model i hofholdning og administration (især kirkebyggeriet og kancellipraksis er gode eksempler herpå), og ingen dansk var på dette tidspunkt bedre rustet dertil end Absalon. I denne henseende forelå hele tiden elementer til konflikt med ærkebiskop Eskil der da også i to perioder gik i land-

flygtighed og dermed fralagde sig ansvaret for det liv under kongens overherredømme som den danske kirke førte. I den udstrækning fx kongens hærtogter mod de hedenske vender opfattedes internationalt som missionsforetagender, kunne kongen undvære den udtrykelige accept til alle kirkepolitikens elementer fra de hjemlige kirkefyrsters side, og det har sikkert været V.s politik på denne måde at lægge spørgsmålet om kirkens frihed under en kristen fyrstes ledelse op på et højere plan end det der angik lægmænds indflydelse på besættelsen af de kirkelige embeder og på varetagelsen af de kirkelige forvaltningsopgaver.

V.s kongedømme mødtes i de første år af en kraftig indenlandsk opposition, selv om alle de officielle fremstillinger skjuler situationens alvor. Både Erik Lams søn *Magnus (Eriksen) og Henrik Skadelårs søn *Buris gjorde oprør mod V.; det samme gjorde ærkebiskop Eskils to dattersønner *Carl og *Knut der dels tilhørte Trundslægten (Thrugotslægten), dels nedstammede fra Knud den Hellige. V. har med al sin magt slået disse opstande ned hurtigst muligt.

Overleveringen fra V.s nære eftertid (den lange tekst på gravpladen i Ringsted, sammenfaldende med Sven *Aggesens Danmarkshistorie) fremhæver tre bedrifter, nemlig at han som den første undertvang og omvendte rygboerne, at han forstærkede Danevirke med en teglstensmur og at han opførte borgen på Sprogø. Denne sidstnævnte kan have haft en særlig betydning i forsvaret mod vendernes angreb og omtalen kan opfattes som en henvisning til det rigsomfattende borgbyggeri V. satte i gang (Tårnborg, Vordingborg, Nyborg, Søborg, Helsingborg o.fl.). Vendertogene i 1160erne kulminerede med Arkonas indtagelse vistnok 15.6.1169. De var kristne missions- og erobringstogter efter vest- og centraleuropæisk forbillede, og de foregik til en vis grad i forståelse med sachserhertugen Henrik Løve. De skabte for Danmark en politisk magtsfære i østersøområdet der afstak betydningsfulde retningslinjer for senere danske regenters udenrigspolitik. I teglstensmuren på Danevirke ser vi et udtryk for V.s sikring af riget mod den tyske kejsermagt og mod Henrik Løve. At V. var blevet kejserens vasal fik aldrig dybtgående indflydelse på hans politik.

Sin søn Knud den Sjette havde V. tidligt ladet sine krigere hylde og det var et af kongens vigtigste mål at gøre kongemagten af Guds nåde arvelig i hans slægt, et formål der ganske vist aldrig fuldt opnåedes. En stor fremgang for den kongelige dynastipolitik var imidlertid den dobbelte kirkefest i Ringsted 25.6.1170 hvor Knud Lavard helgenkåredes og Knud den Sjette kronedes og

Valdemar (I) den Store

salvedes til konge. Begivenheden markerer tillige afslutningen på den åbne strid mellem V. og ærkebiskop Eskil der endog 1177 accepterede at Absalon efterfulgte ham i ærkebispedømmet selv om valget af Eskils brorsøn Asser var fuldt forberedt. V. opbyggede en effektiv administration der bl.a. hvilede på borgene og kongsgårdene rundt om i riget, og han reformerede ledingsvæsenet. Befolkningens skatteevne synes (at dømme efter sparsomme oplysninger) at have været betydelig og det er rimeligt at forestille sig V.s regeringstid som en økonomisk opgangstid hvor folketallet steg og udenrigshandelen udvikledes. – V. havde forud for sit ægteskab med Sophie sønnen **Christoffer**, 1150–73, hvis mor var den frille ved navn **Tove**, om hvem der intet vides ud over frilleforholdet, men om hvem der senere digtedes i folkeviserne; 1500-tallets og 1600-tallets tradition knyttede fejlagtigt Tove til Valdemar Atterdag. – En datter **Helene**, † 1233, blev 1202 gift med Henrik Løves søn Vilhelm (den Tykke) og blev hertuginde af Lüneburg. Hendes søn Otto støttede Valdemar Sejr og blev fanget sammen med denne 1227. – En anden datter **Sophie**, –1181–, blev 1181 gift i Slesvig med grev Sigfred III af Orlamünde i Thüringen og blev i dette ægteskab mor til *Albert af Orlamünde og Nordalbingien. – □ Kalkmal. ca. 1200 (Slaglille k.) og fra beg. af 1300-tallet (Ringsted Skt. Bendts k.). Relief formentlig forestillende V. (Slesvig domk.). Fantasiportr. i stik o.l. fra 1600-tallet. Fremstillet på tegn. af J. L. Lund, 1831, rejsen til Frederik Barbarossa (kobberstiksaml.), på mal. af P. Raadsig udst. 1840 (St.mus.), på mal. af Emil Andersen, 1843, på mal. af L. Jessen udst. 1863, V. på Viborg ting, på mal. af Robert Bojesen, V. og Tove, udst. 1874, på mal. af F. L. Storch, V. og Saxo, på tegn. af O. Bache, blodbadet i Roskilde, samt på træsnit formentlig efter Th. Wegener. Statue af Th. Stein, 1887 (folketinget, hidrørende fra Fr.borg). Afbildet af mal. af L. Tuxen, 1894 (Fr.borg), på mal. af A. Slott-Møller, 1894, V. og Tove, og på mal. af samme udst. 1928: Et enkelt hjem bar så tit et land. Afbildet på mal. af E. Hofman Bang, 1918. Statue af Johannes Bjerg, 1937 (Ringsted). – Tegn. af forsvunden gravsten i Ringsted (Fr.borg).

Hal Koch: Danm.s kirke i den begyndende højmiddelalder I–II, 1936. Aksel E. Christensen: Kongemagt og aristokrati, 1945 (fot. optr. 1976). Samme i Danm.s hist. I, 1977 328–55. John Danstrup i Festskr. til Erik Arup, 1946 67–87. Jørgen Qvistgaard Hansen i Middelalderstudier, tilegnede Aksel E. Christensen, 1966 57–76. Samme i Hist. t. 12.r.III, 1968–69 369–430. Anne K. G. Kristensen st. 431–52. Samme: Danm.s ældste annalistik, 1969. N. Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971. Jarl Gallén i Hist. t. för Finland, 1976 273–88.

Kai Hørby

Valdemar (II) Sejr, 1170–1241, konge. * ca. 24. 6.1170, † 28.3.1241 i Vordingborg, begr. i Ringsted Skt. Bendts k. F: kong *Valdemar den Store (1131–82) og *Sophie (ca. 1141–98). ~ 1° 1205 med *Dagmar, † 24.5.1212 i Ribe, d. af Ottokar I af Böhmen († 1230) og Adela af Meissen († 1211). ~ 2° maj 1214 med *Berengaria, † 27.3. 1221, d. af Sancho I af Portugal (1154–1211) og Dulce († ca. 1198). – Med Dagmar far til *Valdemar den Unge. Med Berengaria far til *Erik Plovpenning, *Abel († 1252), *Christoffer I og *Sophie († 1247). Desuden far til *Knud (ca. 1205–60) og *Niels († 1218). Bror til *Ingeborg (ca. 1175–1237), *Knud den Sjette og *Richiza († 1220).

V.s imponerende erobring af Nordalbingien (grevskaberne Holsten og Ratzeburg, byerne Lübeck og Hamburg) var i det væsentlige tilendebragt da han blev konge. Den er resultat af en politik han havde ført som hertug af Slesvig, måske siden tiltrædelsen 1187, men særlig efter kejser Henrik VI's død 1197 hvor det lykkedes ham at udnytte heldige konjunkturer i tidens forviklede tyske konge- og kejserpolitik til fuldstændig at berøve grev Adolf af Holsten hans magtområde. Efter kroningen i Lund juledag 1202 drog han straks tilbage til Nordtyskland for at tilendebringe ordningen af sine erobringer og det er karakteristisk at han til sine titler som konge af Danmark og hertug af Jylland føjer betegnelsen herre over Nordalbingien (*dominus Nordalbingie*), en titel han først opgav at fore da han 1214 havde fået en kejserlig accept af sit overherredømme over landene nord for Elben og Elde (og dermed for alvor kunne opfatte det erobrede som en del af sit eget magtområde, også da kejsermagten til sin tid søgte at trække sin godkendelse tilbage).

V. efterfulgte sin barnløse bror Knud VI på tronen uden på forhånd at være designeret eller hyldet. Dette sammen med den betydelige udvidelse af det danske kongeriges magtsfære, som gennemførtes i hans regeringstid, tillod ham efter kroningen i Lund 1202 (ved den tidligere kongelige kansler, den da nytillrædte ærkebiskop Anders *Sunesen, og velsagtens i forståelse med denne) at gennemføre en selvstændig videre udvikling af den danske kongemagts selvforståelse der blev af største betydning for de næste ca. 200 års regeringsudøvelse. V. understregede, endnu stærkere end sin far, hvorledes kongemagten stod som øverste myndighed i hans kristent opbyggede stat. Dette fandt et (måske outreret) udtryk i den procedure der fulgtes da V.s ældste søn af samme navn gjordes til medkonge i faderens levetid og dermed udpededes til hans efterfølger. 1215 svor „rigets bedste mænd“ ham tro-

skabsed ved et møde på Samsø og samme år hylledes han af folket på Viborg landsting. 1216 toges Valdemar den Unge under særlig pavelig beskyttelse og 1218 kronedes han af kongen selv (der satte diademmet på hans hoved) midt i en strålende fyrstelig forsamling i Slesvig med femten biskopper og seks hertuger og grever til stede. Valdemar den Unge var eneste søn i det ægteskab V. indgik 1205 med den böhmske prinsesse Dagmar der imidlertid døde allerede 1212. V.s andet ægteskab, med Berengaria af Portugal, den flanderske greves søster, blev indgået 1214 og dette forhold er sikkert baggrunden for at spørgsmålet om succession efter V. straks søgtes løst på en endegyldig måde. 1231 døde imidlertid denne medkonge og tronfølger (ved et vådeskud under jagt på Refsnæs), og det blev Berengarias sønner Erik, Abel og Christoffer der i alders rækkefølge succederede. Til kongehusets nøje afstemte familiepolitik hører det at Valdemar den Unge 1229 (otte år efter Berengarias død) var blevet gift med Eleonora af Portugal, der var Berengarias brordatter, og at V.s tre efterfølgere til sin tid knyttedes i ægteskabsforbindelse til henholdsvis Sachsen, Holsten og Pommern. To sønner uden for ægteskab, Niels og Knud, gjorde V. til henholdsvis greve af Halland og hertug først af Reval siden af Blekinge. Den førstes ægtefælle var prinsesse af Schwerin, den andens er ukendt hvad angår hendes herkomst. V. gjorde straks ved sin tronbestigelse sin søstersøn Albrecht af Orlamünde til greve over Holsten og Ratzeburg, mens han placerede sig selv i den tyske konges rettigheder over de vigtigste bispedømmer og ikke mindst over for den rigs-umiddelbare by Lübeck. Det gjaldt for ham fortsat at udnytte de tyske fyrsters brydninger omkring konge- og kejserværdigheden, uden at tabe pavestolens gode vilje. Da pave Innocens III 1212 gjorde Henrik VI's søn Frederik II til tyskromersk kejser mod welferen Otto af Braunschweig var V. blandt dem der straks støttede Frederik II. V. fik til gengæld 1214 dennes afståelse af de kejserlige højhedsrettigheder over landene nord for Elben og Elde (en ret hverken V. selv eller hans nærmeste efterfølgere nogen sinde gav fra sig) og 1215 gjorde kejser Otto angreb på Danmark (støttet af flere tyske fyrster og bl.a. ærkebiskop Valdemar af Bremen, den danske kongefættling), men V. vandt over dem. I de første tyve år af sin regeringstid var V. til stadighed med hæren i Nordtyskland med det formål at sikre sit magtområde uden at være nødt til at udvide det. 1205 havde han gjort et fremstød mod Pommern og 1210 ved et nyt togt underlagt sig Pommerellen, med pavelig støtte som forberede

delse til at bruge V. i et stort missionsfremstød i den østlige del af Østersøegnene. Dette kulminerede 1219 i erobringen af Estland hvorved V. blev hertug af Estland, og en del af de erobrede områder lagdes ind under sværdridderne (den kristne ridderorden der 1237 gik op i den tyske orden Mariaridderne). V. besøgte nu forskellige former for overhøjede områder der gik fra Holsten i vest til Estland i øst, en hel bræmme af landskaber og fyrstendømmer der udgjorde et bolværk mod tysk ekspansion mod Danmark. Men 1223 gik det galt. Natten til 7.5.1223 fangedes V. og hans søn Valdemar den Unge under en jagt på Lyø af grev Henrik af Schwerin, under påskud af et mellemværende om ejendomsdispositionerne i forbindelse med prinsesse Oda af Schwerins ægteskab med grev Niels, men i virkeligheden en aktion der havde støtte i en koalition af tyske fyrster som havde kejser Frederik II's tilslutning. De mecklenburgske og pommerske vasaller faldt fra V. og Nordalbingien gik tabt, selv om Albrecht af Orlamünde tapert forsvarede besiddelsen på V.s vegne. 25.12.1225 kom V. fri af fangenskab mod en stor løsesum (if. traktaten skulle det være i alt 45 000 mark sølv, og den tilvejebragtes under store danske ofre, den nylig afdøde dronnings guldsmykker undtagen kronen indgik deri). 19.4.1226 løslødes Valdemar den Unge.

V.s umiddelbare reaktion var et stort forsøg på i et enkelt fremstød at vinde alt det tabte tilbage, eller det meste deraf. Det mislykkedes med hans nederlag i slaget ved Bornhoved i juli 1227 og kongen opgav ethvert videre forsøg. Han koncentrerede sig i den sidste del af sin regeringstid om magtens konsolidering indadtil. Alt var heller ikke tabt; først og fremmest var det lykkedes V. at modsætte sig det stadig tilbagevendende krav om at tage riget i len af kejseren. Og pavens sympati for Danmark var ikke sat over styr. – Den stærke kraft bag kongens indenrigspolitik var det harmoniske samarbejde med kirkens ledere, blandt dem den lærde ærkebiskop Anders Sunesen indtil dennes død 1228. Anders Sunesens parafase på latin af Skånske lov er et udtryk for det højt kvalificerede juridisk-videnskabelige arbejde der med kongens billigelse foregik for at indpasse det nedarvede danske retssystem i tidens civiliserede europæiske juridiske normer. Den af kongen selv i hans sidste leveår højtideligt udstedte Jyske lov er et vidnesbyrd om samme aktivitet, nedskriften i tidssvarende form og under hensyn til samtidens livsvilkår af retsregler der enten var eller opfattedes som nedarvede fra ældre generationers danske retslov på tinge. Intet under at den senere middelalder hen-

Valdemar (II) Sejr

viser til ældre danske retstilstande med betegnelsen „Kong Valdemars Love“ uden at gøre det helt klart om der foruden Valdemar II tillige tænkes på Valdemar I. V. synes tillige at have gennemført omfattende administrative reformer dels af finansvæsenet, dels af rigets forsvar. Forholdet mellem lokalforvaltningen og centralstyret synes at være blevet lagt i faste rammer (bryderne på kongsgårdene, fogederne på de kongelige borge over for marsk, drost, eventuelt gælder, kansler og kammermester), selv om mange enkeltheder i forvaltningens opbygning og i skattesystemets indretning er gådefulde. Især ledingsystemet synes at være blevet reorganiseret således som det bl.a. fremgår af den såkaldte Kong Valdemars jordebog. Denne er et middelalderligt blandingshåndskrift (nu i det danske rigsarkiv) som er udarbejdet i Sorø kloster omkring 1300 men indeholdende afskrifter af autentiske optegnelser fra den kongelige finansforvaltning under V.s regeringstid. Dens såkaldte hovedstykke stammer fra 1231. Sammenholdt med Jyske lovs ledingsbestemmelser giver jordebogen et interessant indblik i ledingsvæsenets indretning i perioden, men som helhed vidner jordebogen om den kvalitet den danske centraladministration havde nået i V.s regeringstid. En kvalitet der svarer til tidens europæiske standard og til Valdemarernes ideologi om det teokratiske kongedømme der kulminerede under V. for at gå en krisetid i møde under hans efterfølgere.

□Relief på kathedralskulptur (nu i det danske rigsarkiv) som er udarbejdet i Sorø kloster omkring 1300 men indeholdende afskrifter af autentiske optegnelser fra den kongelige finansforvaltning under V.s regeringstid. Dens såkaldte hovedstykke stammer fra 1231. Sammenholdt med Jyske lovs ledingsbestemmelser giver jordebogen et interessant indblik i ledingsvæsenets indretning i perioden, men som helhed vidner jordebogen om den kvalitet den danske centraladministration havde nået i V.s regeringstid. En kvalitet der svarer til tidens europæiske standard og til Valdemarernes ideologi om det teokratiske kongedømme der kulminerede under V. for at gå en krisetid i møde under hans efterfølgere.

□Relief på kathedralskulptur (nu i det danske rigsarkiv) som er udarbejdet i Sorø kloster omkring 1300 men indeholdende afskrifter af autentiske optegnelser fra den kongelige finansforvaltning under V.s regeringstid. Dens såkaldte hovedstykke stammer fra 1231. Sammenholdt med Jyske lovs ledingsbestemmelser giver jordebogen et interessant indblik i ledingsvæsenets indretning i perioden, men som helhed vidner jordebogen om den kvalitet den danske centraladministration havde nået i V.s regeringstid. En kvalitet der svarer til tidens europæiske standard og til Valdemarernes ideologi om det teokratiske kongedømme der kulminerede under V. for at gå en krisetid i møde under hans efterfølgere.

□Relief på kathedralskulptur (nu i det danske rigsarkiv) som er udarbejdet i Sorø kloster omkring 1300 men indeholdende afskrifter af autentiske optegnelser fra den kongelige finansforvaltning under V.s regeringstid. Dens såkaldte hovedstykke stammer fra 1231. Sammenholdt med Jyske lovs ledingsbestemmelser giver jordebogen et interessant indblik i ledingsvæsenets indretning i perioden, men som helhed vidner jordebogen om den kvalitet den danske centraladministration havde nået i V.s regeringstid. En kvalitet der svarer til tidens europæiske standard og til Valdemarernes ideologi om det teokratiske kongedømme der kulminerede under V. for at gå en krisetid i møde under hans efterfølgere.

Wegener og af G.v. Rosen, 1879 (Fr.borg, dep. i Ribe amtsråd). Statue af Th. Stein (folketinget, hidrørende fra Fr.borg). Illustrationer af Rasmus Christiansen på en ramme. Flere scener af V.s liv på mal. af Agnes Slott-Møller udst. 1927, 1932 og 1934 (bl.a. Nyborg slot). – Tegn. af nu ikke synlig gravsten (Fr.borg).

Erik Kroman: Kong Valdemars jordebog, 1936. N. G. Heine i Østersøproblemer omkr. 1200, 1941 = Humanistiske studier II 9–85. Aksel E. Christensen: Kongemagt og aristokrati, 1945 (fot. opr. 1976). Samme i Dan.m.s hist. I, 1977 373–99. Hal Koch i Den danske kirkes hist. I, 1950. Anne K. G. Kristensen: Dan.m.s ældste annalistik, 1969. N. Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971. Thomas Riis: Les institutions politiques centrales du Danemark 1100–1332, 1977 = Odense univ. studies in history and social sciences XLVI.

Kai Hørby

Valdemar den Unge, 1209–31, konge. * 1209, † 28.11.1231 på Refsnæs, begr. i Ringsted Skt. Bendts k. F: kong "Valdemar Sejr (1170–1241) og "Dagmar († 1212). ~ 23.6.1229 i Ribe med "Eleonore, * ca. 1211, † 28.8.1231, d. af kong Alphons II af Portugal (1185–1223) og Urraca af Castilien.

V. toges som barn til faderens medkonge og efterfølger ved en enestående ceremoniel procedure der utvivlsomt udtrykker faderens idealer om det teokratiske kongedømme i dansk udformning. 1215 modtog V. på Samsø troskabsed af „rigets bedste mænd“ og samme år hyldedes han af folket på Viborg landsting. 1216 tog paven ham i sin særlige beskyttelse og 24.6.1218 på et storslået fyrstemøde i Slesvig kronede faderen ham (satte selv diademmet på hans hoved) i overværelse af femten biskopper og seks hertuger og grever. V. fangedes sammen med sin far natten til 7.5.1223 under jagt på Lyø af grev Henrik af Schwerin; efter forhandlinger kom han fri 19.4.1226, nogen tid efter faderen. V.s ægteskab 1229 med Eleonora af Portugal, Berengarias niece, skal sikkert forklares med at man efter Berengarias død 1221 ønskede at bevare forbindelsen til den pågældende fyrstekreds der bl.a. omfattede de flandrske grever. Alle planer med V.s succession kuldkaستes 28.11.1231 da han dræbtes ved et vådeskud under jagt på Refsnæs, og det blev i stedet hans halvbrødre, Berengarias sønner, der efterfulgte faderen på tronen.

□Kalkmal. fra beg. af 1300-tallet. Fantasiportr. i stik o.l. fra 1600-tallet. Fremstillet på mal. af fangenskab af A. A. Müller, udst. 1835, tegn. derefter af Müller selv 1835 (Fr.borg). Samme emne i litografi af E. Lehmann og i træsnit. V.s død fremstillet i mal. af C. E. Andersen, 1943 (Fr.borg), litograferet af A. Kittendorff. Fremstillet på mal. af jagten på Lyø, udst. 1927, og V.s

død, udst. 1930, af Agnes Slott-Møller. – Tegn. af gravstenen (Fr.borg).

N. Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971. Aksel E. Christensen i Danm.s hist. I, 1977 378–80.

Kai Hørby

Valdemar (III) Eriksen, ca. 1315–64, hertug (Valdemar V) af Sønderjylland og konge af Danmark. F: hertug *Erik Valdemarsen († 1325) og Adelheid. ~*Richardis, † senest 1386, d. af grev Guncelin af Schwerin og Tecklenburg († 1327) og hustru. – Far til *Henrik († 1375). Bror til *Helvig.

V. arvede hertugdømmet Sønderjylland ved sin fars død 1325 og tiltrådte dermed et territorium der havde udviklet sig temmelig selvstændigt i forhold til kongeriget og Holsten. Formynderskabet over den tiårige dreng tiltog grev *Gerhard III af Holsten sig, og denne fik derved en dominerende indflydelse på V.s senere skæbne. Som et led i oprøret mod Christoffer II blev V. den 7.6.1326 på Viborg landsting gjort til konge af Danmark. Til gengæld måtte han afstå Sønderjylland til sin formynder der modtog forlening herpå 15.8. samtidig med at han forblev dansk rigsforsøger. Formelt blev V. 1330 igen sønderjysk hertug efter Christoffer II's genindsættelse som konge, men grev Gerhard var hans formynder indtil 1336 og synes også fortsat at have været bestemmende i deres indbyrdes forhold. En traktat af 11.2.1340 overlod Gerhards pant i Nørrejylland til V. som til gengæld måtte afstå sit hertugdømme til greven. V. blev også efter grevens død med traktaten af 23.6.1340 virkelig panteherre i Nørrejylland, og først da Valdemar Atterdag i løbet af 1340erne indløste det fra ham fik han midler til at genvinde sit hertugdømme fra grev Gerhards sønner. Den sydlige halvdel (Gottorp len) blev han dog aldrig i stand til at indløse, sikkert bl.a. fordi han for sin søster Helvig måtte udrede en stor medgift til kongen.

V.s forhold til de holstenske grever var i 1340erne ikke godt – en tid var han ligefrem deres fange på Nyborg slot – og politisk lagde han sig op ad den danske konge, men i 1350erne, da Valdemar Atterdag havde vundet i styrke, var V. at finde blandt kongens modstandere. V. deltog i udsoningen med kongen 1360 i Kalundborg sammen med sin søn hertug Henrik. Traktaten („Landefreden“) antastede ikke hertugmagtens beføjelser i Sønderjylland, men virkeligheden var en anden. V.s regeringsperiode blev på grund af hans politiske og økonomiske svaghed en gennembrudsperiode for tyskhedens fremtrængen i hertugdømmet: 1326 afstod han landet mellem Slien og Ejderen, det pantsatte Gottorp

len blev ikke indløst, og krongods og indkomster afhændedes i en jævn strøm til den indvandrende holstenske adel.

Horst Windmann: Schlesw. als Territorium, Neumünster 1954 = Quellen und Forsch. zur Gesch. Schlesw.-Holst.s XXX. Harald Voigt i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. LXXXII, Neumünster 1958 51–138. Esben Albrechtsen i Hist. t. 13.r.1, 1974 81–152. H. V. Gregersen: Plattysk i Sønderjylland, 1974.

Esben Albrechtsen

Valdemar (IV) Atterdag, ca. 1320–75, konge. * ca. 1320, † 24.10.1375 på Gurre slot, begr. i Vordingborg, 1377 overført til Sorø klosterk. F: kong *Christoffer II (1276–1332) og *Euphemia (ca. 1285–1330). ~ kort før 4.6.1340 på Sønderborg slot med *Helvig, † ca. 1374 i Esrum kloster, d. af hertug *Erik Valdemarsen af Sønderjylland († 1325) og Adelheid. – Far til *Christoffer († 1363), *Ingeborg (1347–ca. 70) og *Margrete I. Bror til *Erik (ca. 1307–32), *Otto og *Margrete († 1340).

V. blev konge af Danmark, med faktisk rådighed over en fjerdedel af Nørrejylland, i medfør af en række aftaler i sommeren 1340 med de udenlandske fyrstemagter der nu bestemte over Danmarks skæbne, først og fremmest de holstenske grever som havde hele det danske rige i pant. V. havde 9.5. og 10.6.1338 privilegeret byerne Anklam og Greifswald gunstigt med hensyn til deres handel på Skånemarkedet og i Danmark som en del af sine forberedelser til at overtage en regeringsmagt her; i Greifswald-privilegiet hedder det udtrykkelig, at dette skal tages op til fornyelse i alle sine bestemmelser og betingelser når V. har fået riget i fredelig besiddelse. Omkring junker V. befandt sig på dette tidspunkt en række landflygtige danske stormænd med Århusbispens *Sven i spidsen, men den egentlige støtte bag hans forehavende udgjordes af det tyske fyrstehus, i hvilket V.s søster Margrete var indgiftet, huset Wittelsbach der i disse år rådede både over kejsermagten og markgrevs-kabet Brandenburg. Kejseren (Ludvig af Bayern) havde 5.3.1335 befuldmægtiget sin søn markgrev Ludvig af Brandenburg til på kejserens vegne at mægle i hvad der i brevet skånsomt omtales som de konflikter og stridigheder der var opstået mellem junker V. og grev Gerhard af Holsten (ca. 1292–1340), dvs. situationen omkring det pantsatte Danmark efter det oprørsforsøg (ligeledes med støtte af Wittelsbacherne) der netop var mislykkedes for V.s ældre bror Otto.

I februar 1340 havde greverne af Holsten arbejdet med en plan om endnu en gang at indsætte hertug Valdemar af Sønderjylland som en art dansk marionetkonge. Der blev aftalt et pante-

Valdemar (IV) Atterdag

bytte hvorefter hertugen skulle overtage pantet Nørrejylland mod til gengæld at sætte sit hertugdømme i pant til grev Gerhard. Traktaten indrømmer imidlertid hertugen betænkningstid, og den må han have benyttet sig af, for planerne kom ikke til udførelse, og efter Niels 'Ebbesens drab på grev Gerhard i Randers 1.4.1340 var situationen en anden. Der forhandlede senere i april måned på slottet Spandau i Brandenburg om at junker V. skulle indløse Danmark fra holstenerne, Jylland og Fyn fra den rendsburgske linje, Østdanmark fra den plönske, og for at knytte V. nærmere til holstenerne skulle han ægte de rendsburgske grevers Henriks og Claus' søster Elisabeth. I medgift med hende skulle han have Ålborghus med landskaberne nord for Limfjorden, og det var et bemærkelsesværdigt forhandlingsresultat, men heller ikke dette blev den endelige ordning, måske fordi holstenerne frygtede en alliance mellem junker V. og hans (ganske vist fjerne) slægtning hertug Valdemar af Sønderjylland. Det forekom dem næppe at være en tilstrækkelig garanti, at V. ifølge Spandautraktaten udtrykkelig lovede ikke efter sin anerkendelse som dansk konge at forbinde sig med hertug Valdemar.

Der udtænkte derfor en kombination af de to sæt planer. De endelige aftaler blev indgået i Lübeck i maj-juni 1340 og gik ud på at hertug Valdemar skulle overtage pantet Nørrejylland således at det nu var ham og ikke de rendsburgske grever V. skulle indløse denne landsdel fra. Til gengæld skulle Sønderjylland stå i pant til de holstenske grever. Og junker V.s ægteskabsaftale måtte ændres til at han i stedet for at ægte de rendsburgske grevers søster nu skulle giftes med hertug Valdemars søster. Medgiften med prinsesse Helvig og alle øvrige betingelser var de samme som allerede var aftalt for ægteskabet med den holstenske Elisabeth. V. blev konge af Danmark og kom i ubestridt besiddelse af fjerdedelen af Nørrejylland (Ålborghus med Vendsyssel, Himmer og Thy sysler samt Hanherrederne) og – hvad der sikkert har været særlig afgørende for V. og for Wittelsbacherne bag ham – han fik ifølge traktaterne ubestridelig ret til at indløse det pantsatte Danmark fra holstenerne i nærmere fastsatte terminer. Vilkårene var vanskelige, for de danske slotte var givet videre af de holstenske grever i underpant til en række holstenske adelsmænd, og traktaterne indrømmede dem en væsentlig indflydelse på begivenhedernes gang; de skulle, hvis en af de fyrstelige parter ikke overholdt sine forpligtelser i henhold til de truete aftaler, som sanktion herimod holde slottene til modpartens hånd. En ting var altså at komme til en forståelse med panternes øverste

herrer, de holstenske grever, dette var opnået med Lübeck-traktaterne maj-juni 1340, noget andet var at komme til rette med panternes faktiske besiddere, de holstenske pantelensmænd. Disse havde væsentlig indflydelse på hvorledes indløsningen af det enkelte slot kunne foregå, bl.a. givetvis selv normalt store økonomiske midler bundne i de pågældende len. Det er dette forhold der forklarer at indløsningerne måtte foregå i et stærkt skiftende forløb, som en blanding af krigsførelse og økonomisk indsats, og at aftalerne med de holstenske grever, panteherrerne, i virkeligheden ikke havde bragt V. længere end til begyndelsen af et langt og slidsomt politisk og militært forløb.

V. koncentrerede sig først om de sjællandske slotte som han førte krig om fra 1341 til 1343, tilsyneladende med hovedkvarter i Roskilde og åbenbart med en ikke ubetydelig støtte af bispnen her. Roskildekirken blev for V.s og hans datter Margretes kongemagt en trofast støtte og en nyttig partner i mange, bl.a. godspolitiske transaktioner. August 1343 erhvervede V. Kbh., og krigen på Sjælland stilnede af. Med kong Magnus Eriksson af Sverige (der havde været blandt V.s modstandere på Sjælland) indgik V. samtidig en aftale der godkendte Magnus' besiddelse af Skåne – dette landskab havde 1332 med grev Johan den Mildes billigelse givet sig ind under kong Magnus – men V.s foreløbige godkendelse af tingenes tilstand her var udformet således at den ikke svækkede hans indløsningsret til også denne del af det danske rige. 1344 opnåede V. Kalundborg og Søborg, 1346 Korsør (Tårnbor) og Vordingborg, hvormed hans sjællandske magtstilling var sikret.

At V.s kongemagt overhovedet kom i stand kan opfattes som en investering i hans person fra huset Wittelsbachs side hvad der bl.a. fandt udtryk i at hans tre øverste embedsmænd i de første regeringsår alle var mænd der var udlånt ham fra Brandenburg, kansleren Gebhard von Bortfeld, marsken Friedrich von Lochen og drosten Hasse von Wedele. Huset Wittelsbach havde siden markgrev Ludvigs ægteskab med Christoffer IIs datter Margrethe et ikke indfriet krav på Danmark; medgiften med Margrethe var aldrig blevet betalt. Junker Otto havde da han forsøgte at vinde kongemagt i Danmark med Wittelsbacherne støtte, 6.10.1333 måttet udstede et forpligtelsesbrev hvorved han overlod sin svoger markgreven hertugdømmet Estland til gengæld for den aldrig betalte medgift, og V.s kongemagt var fra begyndelsen behæftet med den samme forpligtelse til at bringe dette mellemværende i orden. Straks i Spandau 19.3.1340 havde junker V. måttet udstede det selv samme brev til sine tyske

slægtninge hvad der har udgjort en meget væsentlig forudsætning for deres hjælp til ham på hans vej til tronen. At frigøre sig for denne i længden stærkt belastende brandenburgske indflydelse blev den vigtigste opgave for V. da han 1346 havde gjort sine første store erhvervelser på Sjælland. Det lykkedes ham i løbet af en kortere årrække, og et af midlerne var salget af hertugdømmet Estland til den tyske orden, hvorved V. endda synes at have vendt situationen delvis til sin egen fordel.

Nu blev der nemlig, da V. 1346 skred til at ordne Estlands afståelse, i stedet tale om et salg til den tyske orden, hvorved ganske vist Brandenburg fik sit tilgodehavende dækket, men der tillige blev plads til en ganske væsentlig godtgørelse til V. selv. Til yderligere forskønnelse af arrangementet kombineredes det med at broderen junker Otto samtidig indtrådte i ordenen så at det over for paven og almenheden kunne hævdes fx at der tillige var tale om en donation i denne forbindelse, nemlig af hvad Estland måtte være værd ud over salgssummen; endelig tilhørte Estland åbenbart junker Otto med arvelig ret. Salget af dette hertugdømme – hvori dansk herredømme ikke længer havde kunnet gøres effektivt gjældende – markerer begyndelsen til V.s frigørelse fra afhængigheden af Brandenburg hvis stilling i tysk politik i øvrigt samtidig svækkedes stærkt efter Ludvig af Bayerns død 1347. V. deltog ganske vist i de krigshandlinger hvori Brandenburg da udvikledes, til støtte for Brandenburg, men ikke mindre til egen fordel. Da krigen o. 1350 var forbi, stod V. i en meget gunstig position; han nærmede sig en forståelse med den nye kejser Karl IV og udviklede et godt forhold til pavestolen i Avignon (som også kejseren samarbejdede med), og han skaffede sig i hertug Albrecht af Mecklenburg – der var en af Wittelsbachernes og hans egne ældre modstandere, men som han nu udsonede sig med – en forbundsfølle til fremtidige indsatser i både tysk og nordisk politik, en ny forbindelse der fik vidtrækkende betydning for det følgende halve århundredes skandinaviske historie.

Det var mecklenburgeren V. konspirerede med om at ryste eller vælte kong Magnus Erikssons besiddelse af Skåne. Der forelå planer om at erobre Helsingborg allerede 1350 og samtidig søgtes forholdet befæstet ved at V.s datter Margrete (født 1345) trolovedes med Albrechts søn Henrik. Da denne Margrete imidlertid døde straks samme år, blev Henrik siden gift med Ingeborg (født 1347), og det var åbenbart i hele kong V.s egen tid denne ægteskabsforbindelse hvorfra han ventede at få sin efterfølger på den danske trone, mens der i hans tid ikke syntes at knytte

sig større dynastiske forventninger til ægteskabet mellem den yngre datter Margrete (født 1353) og kong Håkon af Norge, det ægteskab der senere ved en række uforudselige begivenheder skulle blive Kalmarunionens dynastiske forudsætning. – V.s regeringstid falder sammen med den sidste halvdel af Avignon-pavedømmets tid, og med dette pavedømme under udpræget fransk dominans kom V. til at stå sig godt. Især opnåede han med pavelig godkendelse en væsentlig øget kongelig indflydelse over den danske kirke, ikke kun ved embedsbesættelser, men også i den daglige kirkelige forvaltning på dens forskellige niveauer. Allerede 1347 foretog V. en monumental pilgrimsrejse til det hellige land, og under Europarejsen 1363–64 aflagde V. også besøg i Avignon. 3.3.1364 modtoges han af pave Urban V der tildelte ham den gyldne rose. Til V.s politik over for pavestolen svarer en nær tilknytning til den franske konge under hundredårskrigen hvor han eksempelvis ved midten af 1350erne for betaling påtog sig at gøre invasion i England med 100 000 mand, et projekt der imidlertid aldrig realiseredes.

Regeringsførelsen indenrigs da først V. havde fået fast fodfæste var håndfast og foretagsom. Karakteristisk er bemærkningen i Yngre sjællandske Krønike 1356 hvor kongen under sit fravær pålægger biskop Henrik og tolv abbeder og herremænd at drage omsorg for landets ve og vel, „især skulle de tage sig af de møller, han lige havde bygget, og deres vandledning. Han ville nemlig ikke, at åerne skulle løbe unyttigt ud i havet uden først at have tjent samfundet (derfor havde han bygget dem)“. Det har givetvis været en finansiel nødvendighed for V. ikke blot at nyttiggøre sig krongodset så godt det lod sig gøre, men også ved rettertingets hjælp at sikre sig tilbageførsel af kongelig ejendom der i den foregående periode med større eller mindre ret var gledet ud af kronens besiddelse. Møntvæsen og skattevæsen rekonstrueredes, og den kongelige forvaltning omkring på slottene gjordes effektiv; det blev ved flere lejligheder nødvendigt for V. at nedkæmpe oprør blandt stormænd og bønder, især i Jylland. Som 1349–50 havde været et mærkeår i V.s regering – da havde han redegjort på Sjællands landsting for det hidtidige forløb af indløsningerne og de anvendte midler, og han havde frigjort sig for den brandenburgske dominans – således blev også 1360 et epokeskabende år. V. var nu nået så langt i sin reorganisation af den danske kongemagt at han kunne gennemføre en erobring af Skåne ved et felttog i sommeren 1360, og kort forinden, ved pinsetid samme år, havde han holdt den store rigsforsamling i Kalundborg der vedtog *Landefreden af 1360*.

Valdemar (IV) Atterdag

Dette dokument der udstedtes på selve Helligåndens festdag er en herskerkontrakt efter europæisk forbillede, indeholdende en række løfter som kongen og den fyrstelige familie har givet hele rigets fællesskab, modsvaret af en række løfter som folket har givet fyrstemagten. Landefreden er at betragte som kong V.s håndfæstning, rigets forfatning på det tidspunkt da kun Skåne og halvdelen af Fyn manglede for kongen. Fra dette tidspunkt foreligger det ikke længere som en umiddelbar risiko at V.s stormænd når de ville sætte sig op imod ham blot gik i hans fyrstelige udenlandske fjenders tjeneste. Den indenrigske fejdetilstand var overstået.

Erobringen af Gotland 1361, den følgende sommers blodige bedrift, udløste en krig med hansestæderne 1362–64, afsluttet med en våbenstilstand der nærmest var til fordel for V., men påfulgt 1367–70 af den anden hansekrig der blev skæbnesvanger. Under begge krige opholdt V. sig længe i udlandet for at skaffe sig hjælp mod fjenderne, og det lykkedes ham på forunderlig måde at opretholde en koordination mellem hvad han selv foretog sig og hvad hans stedfortrædere hjemme greb til. Særlig bemærkelsesværdigt er samspillet mellem V. og drosten Henning "Podebusk under anden hansekrig og især under forhandlingerne om dennes afslutning, den skæbnesvangre Stralsundfred 1370 som udgjorde et klart nederlag for V., men hvor der alligevel med held reddedes væsentlige dele af positionen så at sejren i længden blev en tvivlsom fordel for hanseaterne. Disse havde ved freden sikret sig at deres krigsomkostninger skulle dækkes ved at de fik de fire skånske slotte (Skanør, Falsterbo, Malmø og Helsingborg) i pant for femten år med to tredjedele af samtlige deres indtægter. Men V. fik det ordnet sådan at den tyske del af Skånes (og Skåneområdet) administration, for det var jo den drejede sig om, blev bestyret på tyskernes vegne i de første år af den samme Henning Podebusk der forvaltede den danske del; hanseaterne fandt sig deri indtil 1378, men da var der åbenbart ikke meget at gøre; ved regnskabsopgørelserne da og senere kunne det konstateres at nettofortjenesten ikke var blevet imponerende.

I årene efter Stralsundfreden samlede V. sig om et forsøg på at vinde praktisk herredømme i så meget som muligt af Sønderjylland hvor hertugmagten under Valdemar og "Henrik var blevet stadig mere afhængig af de holstenske grever og deres lensmænd og faktisk ikke udøvede nogen egentlig eller omfattende regeringsvirksomhed. V. gjorde med held en indløsningsret til pantsatte hertugelige besiddelser gældende og var ved sin død i færd med at vinde væsentlige dele af

Sønderjylland tilbage til den danske krone, en virksomhed som Margrete overtog efter ham, men under ændrede vilkår, idet Abelslægts mandslinje var uddød med hertug Henriks død kort før V., og holstenerne (ud over deres pante rettigheder) nu også arvede hertugdømmet.

Det har været hævdet at V.s forhold til dronning Helvig var ulykkeligt, men der vides intet andet om det end at dronningen i sine sidste år tog fast ophold i Esrum kloster, hvilket ikke efter tidens skik behøver at tyde på noget sådant. Om V.s eget væsen er vi dårligt underrettet, når bortses fra at han vides at have mestret det praktisk-politiske livs vilkår med alt hvad det indebar af listighed, brutalitet og iskold beregning (Ålholmtraktaten 1366 er endda rettet mod hans egen svigersøn), ganske vist altsammen til fremme af rigets og folkets vel. Den hellige Birgittas åbenbaringer der (ud over hvad de ellers repræsenterer) udgør noget af tidens mest effektive politiske propaganda, opererer med den tanke at V. hemmeligt havde forenet sig med kong Magnus af Sverige til gensidig fremme af deres egen fyrstemagt og med tilsidesættelse af rigernes (dvs. adelstandens) retmæssige indflydelse, og disse forestillinger er ikke uden virkninger i den historieskrivning hvormed unionsriggerne i senmiddelalderen tidvis bekrigede hinanden, men som endnu i væsentlige af sine aspekter savner en nøjere undersøgelse.

V.s gunstige folkelige eftermæle hviler naturligvis først og fremmest på hans befrielse af riget fra det holstenske herredømme der, især i 1800-tallets nationalromantiske periode, følte som en uværdighed (hvad det antagelig ikke havde været i 1300-tallet). Når hertil lægges hans notoriske snarrådighed og slagfærdighed i politiske forhandlinger og i krig, er hans plads sikret blandt de folkekære konger som Christian II og Christian IV. Erik "Arup har kaldt ham verdensmand og *condottiere*, men Kr. "Erslev har utvivlsomt set rigtere ved at fremhæve hvorledes hans kongedømme, hverken krigerisk eller religiøst, „overhovedet ikke theoretisk“, først og fremmest opfylder et praktisk savn i samfundet ved at påtage sig at opretholde retssikkerheden og landefreden – og hvorledes V. herved minder om andre „Nytidens Bebudere“ blandt Europas fyrster, Filip den Smukke af Frankrig og kejser Karl IV. Betydningen af tilnavnet Atterdag er ukendt, men kan med en vis sandsynlighed stamme fra en nedertysk ed eller talemåde (Ter Dages). □ Kalkmal. fra ca. 1400 (Skt. Peders k., Næstved), efter dette kopi af J. Kornerup, 1888 (Fr.borg) og af Agnete Varming, 1940 (sst.). Stik o.l. fra 1600-tallet. Mal. af Peiter Hartmann, 1607 (Malmø rådhus). Fremstillet på mal. af F.

Westphal udst. 1838, af Peter Raadsig udst. 1838 og 1839 og af N. P. Holbech udst. 1839. Fremstillet på træsnit forestillende brandskatningen af Visby efter mal. af C. G. Hellquist, 1882. Statue af Th. Stein (Fr.borg). Fremstillet i Gurre på mal. af H. Nik. Hansen, 1916, og med Erling Kalv på tegn. og mal. af samme s.å. Fremstillet på mal. af Anna E. Munch udst. 1949, V. og hanseaterne.

V. A. Udv. af kilder, overs. Ellen Jørgensen, 1911. – Dietrich Schäfer: Die Hansestädte und König Waldemar von Dänemark, Jena 1879 (faks. udg. 1970). C. E. F. Reinhardt: V. A. og hans kongegerning, 1880 (anm. af Kr. Erslev i Hist. t. 5.r.III, 1881–82 285–307). Kr. Erslev: Danm.s hist. under dronning Margrethe, 1882 (fot. optr. 1971). L. J. Moltesen: De avignonske pavers forhold til Danm., 1896. A. D. Jørgensen: Hist. afhandl. II, 1899 212–40. Harald Berg i Scandia III, Sth. 1930 106–16. Tage E. Christiansen sst. XL, 1974 5–33. Bengt Thordeman m.fl.: Armour from the battle of Wisby I–II, Sth. 1939–40 = Kungl. vitterhets-, hist.- och antikvitets akad. Archaeological monographs XXVII. Aksel E. Christensen: Kongemagt og aristokrati, 1945 (fot. optr. 1976.). Werner Carstens i Zeitschr. der Gesellschaft für schlesw.-holst. Gesch. LXXIV–LXXV, Neumünster 1951 1–58. Lennart Sjöstedt: Krisen inom det svensk-skånska väldet, Lund 1954. Gottfrid Carlsson i Archivistica et mediaevistica Ernesto Nygren oblata, Sth. 1956 = Saml. og studier utg. av Svenskt arkivsamf. I 86–102. C. A. Christensen i Hist. t. 11.r.V, 1956–59 381–428 og 12.r.IV, 1969–70 98–101. Chr. Tørtzen: Gotland 1361, 1961. Sv. Tägil: V. A. och Europa, Lund 1962 = Bibliotheca hist. Lundensis IX. Niels Knud Andersen i Den danske kirkes hist. II, 1962. Orla Vestergaard i Middelalderstudier tilegnede Aksel E. Christensen, 1966 185–218. Kai Hørby sst. 245–72. Erik Ulsig: Danske adelsgodser i middelalderen, 1968. Ahasver v. Brandt i Hansische Geschichtsblätter LXXXVIII, Münster, Köln 1970 123–47. Leif Szomlajski i Historie ny r. IX, 1970–72 193–231. Samme: Yngre sjællandske kronike, 1973 (anm. af Kai Hørby i Hist. t. 13.r.II, 1975 133–40). Esben Albrechtsen i Fynske minder, tilegnet Erling Albrechtsen, 1974 189–207. Samme: Herredømmet over Sønderjylland, 1981. Kai Hørby i Danm.s hist. II, 1980 15–53.

Kai Hørby

Valdemar (Knudsen), 1158–1236, biskop af Slesvig, udvalgt ærkebiskop af Bremen. * 1158, † 18.7.1236 i Citeaux, begr. i klosterkirken sst. F: kong *Knud Magnussen († 1157) og en ukendt kvinde der vistnok var en andens hustru. – Halvbror til *Niels († 1180).

V. blev fra 1191 den alvorligste trussel for kongemagtens bevarelse inden for Valdemar den Stores egen slægt, de direkte efterkommere. Han var født efter drabet på faderen, opkaldtes efter kong Valdemar og opdroges ved dennes hof hvilket altsammen er let forklarligt med at han var dronning Sofies nevø. Han bestemtes for en gejstlig løbebane, studerede i Paris og fik efter biskop Frederik af Slesvigs død 1179 dennes embede (dog i den første tid, indtil opnåelsen af den kanoniske alder, tredive år, kun som udvalgt

biskop, *electus*, hvad der ikke forhindrede ham i at virke i bispestolens forvaltning). Her grundlagde han cistercienserklosteret *Guldholm* (det senere Ryd kloster) og var virksom for indførelsen af tienden. Han fik tillige betydelige beføjelser i styrelsen af hertugdømmet Slesvig og bevalrede dem da Knud den Sjette efterfulgte faderen som konge 1182 og hertugdømmet nu tiltænkte Valdemar den Stores yngre søn Valdemar (Sejr). 1187 overtog denne selv hertugdømmet, og de to kongefrænder sikrede 1189 ved et fælles hærtogt erhvervelsen af Ditmarsken fra ærkesædet i Bremen. 1191 kom de to Valdemarer imidlertid i strid, og det blev klart at V. ikke på nogen måde var til sinds at afstå fra at stræbe efter verdslig fyrstemagt. 1192 gjorde han et mislykket forsøg på at erobre Danmark; han støttedes af grev Adolf af Holsten og af kongerne Knud Eriksen af Sverige og Sverre af Norge; men han led nederlag til hertug Valdemar der lod ham fængsle på Søborg hvor han sad fangen i fjorten år.

I den internationale politik var der i disse år god forståelse mellem den danske kongemagt og paven, som gerne så Danmark blandt kejsermagtens modstandere; og det har således formentlig ikke været vanskeligt at udsætte den retssag der af principielle grunde måtte føres når en fyrste på denne måde fængslede en biskop. Først 1206 kom V. fri af fængslet og processen kom i gang; kuriens standpunkter indeholder mange indrømmelser til de kongelige udsendinges argumentation, men ville blot ikke give kongemagten medhold i kravet om at V. skulle afsættes fra sit biskoppelige embede. 1207 blev ærkesædet Bremen ledigt og V. søgte nu at virkelig gøre den antagelse af ham som var gennemført 1191–92, men ikke da havde ført til reel overtagelse af ærkesædet, og paven var måske egentlig indforstået i hans ophøjelse til ærkebiskop af Bremen. Afgørende modstand fra pavens side mødte V. imidlertid over for kravet om at måtte forene det kirkelige embede med hertugdømmet Slesvig – han har måske stræbt efter status som fyrstebiskop med territorialmagt efter tysk mønster – men V. klarede sig i ti år som ærkebiskop af Bremen uden pavens godkendelse, men med den støtte han kunne opnå blandt pavestolens modstandere i Tyskland; 1217 blev han dog forjaget fra Bremen. Han optoges som broder i det sachsiske cistercienserkloster Loccum og gjorde bod over for paven der overgav ham, med forbud mod at udøve præstelig gerning, til abbederne af Citeaux og Morimond for at de skulle træffe bestemmelse i hvilket kloster han skulle anbringes. De sendte ham til Loccum, og her opholdt han sig 1224 da han ved meddelelsen om Valdemar Sejrs tilfangetagelse rømte af klosteret

Valdemar

og gjorde et sidste forsøg på at vinde den danske krone. Sine fire sidste år tilbragte han i Cîteaux. □Fantasiportr. på træsnit fra 1600-tallet. Fremstillet på mal. af P. J. Larsen: dronning Dagmar besøger den fangne V., udst. 1843.

A. Crone: V. K., 1848 = Skoleprogr. fra Odense katedralskole. Rud. Usinger: Deutsch-dänische Gesch. 1189–1227, Berlin 1863 63–67 133–42 151–55 167–74. Georg Dehio i Hist. Zeitschr. XXX, München 1873 222–38. Samme: Gesch. des Erzbistums Hamburg-Bremen II, Berlin 1877 109–40. Chr. Godt i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst.-lauenb. Gesch. XXI, Kiel 1891 139–86. Hans Olrik i Årbøger for nord. oldkyndighed, 1892 342–84. Samme i Kirkeh. saml. 4.r.III, 1893–95 13–19 305–24. Samme: Konge og præstestand II, 1895 107–12 124–29. Samme: Absalon II, 1909 82–91. Hal Koch i Den danske kirkes hist. I, 1950 215–21. Günter Glaeske: Die Erzbischöfe von Hamburg-Bremen als Reichsfürsten, Hildesheim 1962 = Quellen und Darstellungen zur Gesch. Niedersachsens LX. Anne K. G. Kristensen i Hist. t. 12.r.III, 1968–69 431–52. Samme: Danm.s ældste annalistik, 1969. N. Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971. Aksel E. Christensen i Danm.s hist. I, 1977 361–63.

Kai Hørby

Valdemar (III) Abelsen, ca. 1238–57, hertug af Sønderjylland. * tidligst 1238, † 1257. F: kong *Abel (ca. 1218–52) og *Mechtilde († 1288). Ugift. – Bror til *Erik († 1272) og *Abel († 1279).

V. sendtes som ung til Paris for at uddannes. På hjemrejsen blev han 1250 fanget af ærkebispem af Köln og var endnu ikke frigivet ved faderens død. Skønt V. var den afdøde konges ældste søn valgtes således med tilsidesættelse af sædvanlig praksis Christoffer til konge. V. blev 1253 frikøbt fra fangenskab af sine morbrødre, de holstenske grever, og rejste med deres støtte straks krav på hertugdømmet Sønderjylland som sin arv. Kong Christoffers modtræk var 1254 at sætte sig i besiddelse af hertugdømmet, men et efterfølgende forlig med de holstenske grever indebar at V. samme år forlenedes med Sønderjylland. Den danske konge bevarede dog fortsat betydelige højhedsrettigheder i Sønderjylland. V. døde tre år senere højest 19 år gammel og vil i hertugdømmets historie især huskes for ved sin løskøbelse at have givet anledning til at Abelslægten 1260 måtte pantsætte landet mellem Slien og Ejderen til de holstenske grever.

Diplomatarium Danicum 2.r.I, 1938 nr. 133 151 316. – Horst Windmann: Schlesw. als Territorium, Neumünster 1954 = Quellen und Forsch. zur Gesch. Schlesw.-Holst.s XXX 111f. Kai Hørby: Status regni Dacie, 1977 21f 27f. Erich Hoffmann: Spätmittelalter und Reformationszeit, Neumünster 1981 = Gesch. Schlesw.-Holst.s IV,2.

Esbén Albrechtsen

Valdemar (IV) Eriksen, † 1312, hertug af Sønderjylland. † 1312, begr. i Slesvig domk. F: hertug

*Erik Abelsen († 1272) og Margrete af Rügen († 1272). ~ 1° 1287 i Mölln med Elisabeth, d. af hertug Johan I af Sachsen-Lauenburg († 1285). ~ 2° 1306 med Anastasia (~ 2° 1313 med grev Gerhard IV af Holsten), d. af grev Nicolaus af Schwerin-Wittenburg. – Far til *Erik († 1325).

Ved faderens død 1272 kom V. under kongens værgemål, og Sønderjylland sættes under kongelig forvaltning. Kongedømmets kapitulation over for stormandsoppositionen kom dog V. til gode, og på hoffet i Vordingborg 1283 forlenedes han med Sønderjylland, men på vilkår han ikke var tilfreds med. Han rejste krav på landet Als og på det kongelige gods i hertugdømmet, krav som dog afvistes af et vortelnavn hvis dom bekræftedes på hoffet i Nyborg 1285. Samme år fængslede kongen V. som holdtes som fange på Søborg, men 1286 løslodes hertugen ved et forlig der i modsætning til Nyborgdommen gav ham indtægterne af mønten og ledingsafløsningen i hertugdømmet. Efter drabet på Erik Klipping indgik V. i formynderregeringen med titel af rigsforsøger (1287). Et forsøg fra drosten Peder Nielsens side på at udelukke ham mislykkedes, men V. havde i de følgende år forbindelse med de for drabet på Erik Klipping dømte fredløse. 1295 kom det til et åbent brud med kongen som dog endegyldigt bilagdes i Vordingborg 1297. V. måtte nøjes med de hertugelige rettigheder som de var fastlagt 1285–86 og opgav nu sin opposition mod Christofferlinjen. I de følgende år fremtræder han som støtte for Erik Menveds udenrigspolitik.

Horst Windmann: Schlesw. als Territorium, Neumünster 1954 = Quellen und Forsch. zur Gesch. Schlesw.-Holst.s XXX. Kai Hørby: Status regni Dacie, 1977. Erich Hoffmann: Spätmittelalter und Reformationszeit, Neumünster 1981 = Gesch. Schlesw.-Holst.s IV,2.

Esbén Albrechtsen

Valdemar, 1858–1939, prins. * 27.10.1858 på Bernstorff (Slotsk.), † 14.1.1939 i Kbh., begr. i Roskilde domk. F: senere kong *Christian IX (1818–1906) og *Louise af Hessen-Kassel (1817–98). ~ 20.10.1885 i Paris med *Marie af Orléans, * 13.1.1865 i Ham ved Richmond, † 4.12.1909 i Kbh., d. af hertug Robert Philippe Louis Eugène af Chartres (1840–1910) og prinsesse Françoise Marie Amélie af Orléans (1844–1925). – Far til *Axel, *Margrethe (* 1895) og *Aage (1887–1940). Bror til *Alexandra, *Dagmar (1847–1928), *Frederik VIII, *Georg I og *Thyra.

V. fik sin uddannelse i marinen, var allerede 1873 på togt med fregatten Sjælland, ledsagede 1874 sin far til Island på fregatten Jylland, blev 1875 elev på søofficersskolen og 1877 kadet, 1879 sekondløjtnant, 1880 premierløjtnant, 1889

kaptajn, 1898 kommandør, 1905 kontreadmiral, udrådte 1911 af aktiv tjeneste og blev 1918 admiral. Han havde en række udkommandoer og var 1907–11 chef for den flydende defension på Kbh.s red. Sit betydningsfuldeste tog foretog han 1899–1900 som chef på Valkyrien til Østasien, dets mål var at vise Danmarks flag og skaffe landet handelsmæssige fordele hvilket også lykkedes. 1911–12 gjorde V. en rejse til Østasien med et af Østasiatisk Kompagnis skibe. Han levede i øvrigt et lykkeligt og stilfærdigt familieliv i Det gule palæ og på Bernstorff; hjemmet var stærkt præget af hans begavede hustru. V. blev 1886 efter Alexander af Bulgariens abdikation af sobranjen valgt til dennes efterfølger men Christian IX afslog på sønnens vegne at modtage valget. Ved Landmandsbankens krak 1923 blev V. omtrent ruineret og han mistede derved muligheden for at sørge økonomisk for sine børn. – Sønnen Erik Christian Frederik Alexander. * 8.11.1890, † 11.9.1950, uddannedes ved landbruget og ejede 1917–23 Kokkedal i Vendsyssel; han var derefter farmer i Canada hvor han giftede sig. 1928 vendte han tilbage til Danmark og 1931 købte han Bjergbygård ved Mørkøv. R.E. 1908. DM. 1908. – Også sønnen Viggo Christian Adolph Georg, * 25.12.1893, † 4.1.1970, der tjente ved garderhusregimentet 1917–38 giftede sig i Amerika, men boede i øvrigt hele sit liv i Danmark. R.E. 1911. DM. s.å. – R.E. 1863. DM. s.å. S. Kmd. 1900. □ Mal. af E. Jerichau Baumann, 1860 (Det kgl. løsørefideikommiss). Træsnit efter foto fra 1863. To tegn. af A. Schiøtt, 1863 (Fr.borg) til mal. af samme udst. 1866. Træsnit af bl.a. H. P. Hansen 1864 og 1867. Litografi 1867. Afbildet på træsnit efter mal. af J. Exner, 1869. Mal. af E. Jerichau Baumann (Sanderumgård). Træsnit 1871, af H. P. Hansen, 1874, på gruppe ved V.s konfirmation s.å. Mal. af Hans Canon, 1877 (Rosenborg). Afbildet på tegn. fra Thyraes bryllup af K. Gamborg, 1878 (Fr.borg). Træsnit 1881 og 1882. Afbildet på træsnit af H. P. Hansen 1885, 1888 og af V.s bryllup efter tegn. af E. Tilly. Afbildet på skitse 1883 (Fr.borg) og mal. 1883–86 (Chr.borg) af kongefamilien af L. Tuxen. Afbildet på træsnit af A. Bork efter K. Gamborg, 1886. Afbildet på flere træsnit og litografier af begivenheder o.l. ved hoffet i 1870erne og 1880erne. Buste af F. C. Stramboe. Afbildet på H. Brasens mal., 1892, fra kongejagt (Fr.borg), på L. Tuxens mal. 1893 af kongefamiliens besøg på Ny Carlsberg (Carlsberg mus.) og ved juletræ på tegn. af F. Henningsen, 1893. Træsnit af H. P. Hansen 1893 og 1895. Afbildet på Tuxens mal. af Nikolaj IIs bryllup 1894 og af dronning Victorias jubilæum 1897. Afbildet på tegn. af Frederik (IX)s dåb 1899 af K. Gamborg

(Fr.borg). Malet skitse 1900 (sst.) og mal. 1901 af Otto Bache (Store Nordiske). Afbildet på mal. fra børnehjælpsdag af E. Henningsen, 1904, efter dette farvelitografi. Afbildet på P. Fischers mal. af stortingsdeputationen hos Chr. IX, 1905 (Varde mus. 1905, slottet i Oslo 1906, Fr.borg 1907). Tegn. af Nanna Levisohn, 1910 (Kgl. bibl.). Afbildet på tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1915 (Fr.borg). Mal. af P. Mønsted, 1931. Foto.

Kongernes onkel. Prins Valdemars erindr., ved H. R. Madol, 1938. Die grosse Politik der europäischen Kabinette 1871–1914 V, Berlin 1922 88. Documents diplomatiques français, udg. Comm. de publ. des documents relatifs aux origines de la guerre de 1914 I.sér.VI, Paris 1934 295 349. – Arthur M. Hyde: A diplomatic history of Bulgaria 1870–86, Urbana 1928 = Univ. of Illinois studies in the social sciences XVI, 3 97 116. Nationaltid. 27.10.1938 og 15.1.1939. Bo Bramsen: Huset Glücksborg især II, 1975 210–47.

Povl Engelstoft*

Valdemar Christian, greve til Slesvig og Holsten, 1622–56. * 26.6.1622 på Fr.borg, † 26.2.1656 i Lublin. F: kong *Christian IV (1577–1648) og Kirsten *Munk (1598–1658). Ugift. – Bror til *Anna Cathrine (1618–33), *Sophie Elisabeth, *Leonora Christina, *Elisabeth Augusta, *Christiane, *Hedevig (1626–78) og *Dorothea Elisabeth.

Sammen med sine søskende blev V. opdraget hos mormoderen Ellen *Marsvin. 1627–29 opholdt han sig hos Christian IVs niece prinsesse Sophie af Braunschweig, der var gift med statholderen i Friesland Ernst Casimir af Nassau. 1629 kom han tilbage til Danmark. Han førte titlen greve af Slesvig og Holsten og 1630 blev han tysk rigsgreve. 1631–36 var han på Sorø akademi. 1637 drog han med sin svoger Hannibal *Sehested ud på sin „grand tour“ der gik over Holland og de spanske Nederlande til Italien hvorfra han efterår 1639 via Frankrig og England returnerede til Danmark. For at forsørge ham købte kongen 1632 Ristrup og Lyngballegård (Sabro hrd.) til ham, men disse gårde mageskiftede han 1646 tilbage til kronen for Saltø (Ø. Flakkebjerg hrd.), som han s.å. solgte til svogeren Corfitz *Ulfeldt. 1633 fik han et kanonikat i Roskilde, og 1639–42 var han forlenet med Dalum kloster. Senest 1635 påbegyndte hans far opførelsen af Valdemarsslot på Tåsinge til ham, og 1641 fik han birkeret over alt sit gods på Tåsinge. I øvrigt boede han aldrig på Valdemarsslot. 1640 var han i Sverige, og s.å. kom han til de kejserlige hære i Tyskland. Jan. 1641 var han hjemme igen hvor han fik en alvorlig irttesættelse af kongen for sin grove optræden mod Vibeke *Kruse og hendes børn.

S.å. indledtes der på russisk initiativ forhandlinger om et ægteskab mellem V. og zar Mihails datter Irena, og juni 1641 sendtes V. ledsaget af Gregers *Krabbe til Rusland. Sommeren 1642 vendte han tilbage til Danmark hvorfra han rejste til Holland og 1643 til Paris. Maj 1643 blev han lensmand på Øsel. I mellemtiden var forhandlingerne om det russiske giftermål og et nærmere dansk-russisk samarbejde fortsat, og i efteråret 1643 sendtes V. påny til Rusland med et stort gesandtskab der medbragte rige gaver. Han fik en god modtagelse, men stemningen slog hurtigt om uden at det konkret vides hvorfor. Et af stridspunkterne var det russiske krav om at V. skulle antage den ortodokse tro. V. selv var irriteret over at han efter russisk skik ikke måtte få sin tilkommende at se. Den egentlige årsag skal nok søges i de ændrede politiske forhold efter Torstenssons indfald i Danmark. V. forlangte at rejse hjem, men dette blev afslået, og han var i det følgende år reelt russernes fange. Et mislykket flugtforsøg i maj 1644 gjorde ikke sagen bedre hvortil kom at V. og hans følge optrådte udfordrende og kom i flere blodige slagsmål. Særlig grelt trådte hans karakter frem da han fremkaldte en duel med dødelig udgang mellem to adelsmænd i sit følge, hvad han først betragtede som en god spøg mens han senere søgte at fralægge sig ansvaret. Juli 1645 døde zar Mihail, og i aug. fik V. lov at rejse hjem. På hjemvejen opholdt han sig i længere tid i Polen og Preussen og kom først til Kbh. maj 1646. Efteråret 1646 kom han påny i kejserlig tjeneste som generalmajor ved grev Holtzapfels hær i Westfalen. I øvrigt var han i stadig pengeforlegenhed, og august 1647 lovede kongen ham en årspension på 10 000 dr.

Efter Christian IVs død kom V. hjem 5.3.1648. Han optrådte meget udfordrende over for halvbroderen Frederik III, måske fordi han naivt forestillede sig at kunne blive konge med sine mægtige svogres hjælp. Svogrenes bestræbelser var i første omgang koncentreret om at få hævn over de tre teologer der i 1646 havde støttet Christian IV i at hans og Kirsten Munks døtre ikke måtte besøge deres mor, og om at få anerkendt at Christian IVs og Kirsten Munks børn var ægtefødte. Det første hundredes af de øvrige rigsråder, derimod anerkendtes det sidste, dog med den vigtige tilføjelse at dette ikke på nogen måde måtte komme Frederik III og hans arvinger til skade. Herved havde rigsrådet afskåret et eventuelt forsøg på at lancere V. som tronkandidat og udelukket enhver tale om kompensation. Under mellemregeringen erhvervede V. fra Ulfeldt en anvisning på sin årspension på 10 000 dr. hos A. B. *Berns i Hamburg, som Frederik III

prompte annullerede da han i maj var blevet konge, og samtidig fratog han V. titlen af greve af Slesvig og Holsten. Dette var et voldsomt slag dels for V.s økonomi, men ikke mindst for hans overdrevne forfængelighed, og hans bestræbelser i de følgende år gik ud på at skaffe sig penge og titel igen. Han slog sig ned i Köln og søgte at mobilisere kejseren, i hvis tjeneste han fortsat stod, for sine krav. En kejserlig henvendelse til Frederik III såvel som V.s egne anmodninger forblev dog resultatløse. 1650 gik der rygter om at han hvervede tropper for den landflygtige prins af Wales. Hans udsigter i Danmark forværredes yderligere ved Ulfeldts fald 1651. Ulfeldt drog i første omgang til Holland hvor han traf sammen med V. der lånte penge af ham. Sommeren 1651 trådte V. i tjeneste hos hertug Carl III af Lothringen, og der var planer om et ægteskab mellem V. og Mille de Beauvais, en søster til hertugens morganatiske hustru hertuginde af Cantecroix. Der kom dog ikke noget ud af disse planer, men hertugen sendte 1652 en gesandt til København der bl.a. skulle fremføre V.s krav. I Danmark var man nervøs for lothringisk deltagelse i de angrebsplaner rygtet tillagde Ulfeldt og hans kreds, men kongen afviste støttet af rigsrådet alle V.s krav.

Efter dette afslag drog V. til Sverige hvor han forgæves tilbød dronning Christina sin tjeneste. 1654 søgte han gennem dronning Sophie Amalies brødre udsoning med Frederik III og skiftede nu helt om idet han dels underkastede sig for kongen og dels skød skylden for sin tidligere optræden over på moderen som han i flere år havde haft et dårligt forhold til, især fordi hun ikke ville skifte med ham. Han forsøgte nu pengeafpresning over for moderen og søsteren Leonora Christina, bl.a. ved at true med at overlade kongen breve af kompromitterende indhold. Kongen var villig til et forlig med V., men dette strandede på at V. ikke ville opgive sin grevetitel. V. var da nødt til for at få penge at forlige sig med sin mor, og 1655 gav hun ham 3 000 dr. Ikke desto mindre lod han sig forlyde med, at Christian IV havde ret i sine beskyldninger mod Kirsten Munk for utroskab og mordforsøg. S.å. trådte han i svensk tjeneste, vistnok på moderens tilskyndelse, men faldt året efter i Polen. V. var ikke blot forfængelig og letsindig, men udygtig, grov i optræden og til tider ganske samvittighedsløs (J. A. Fridericia). □ Afbildet som lille barn med mor og søskende på mal. af J. v. Doordt, 1623 (Wedellsborg), kopi af E. Henningsen, 1901 (Fr.borg). Mal. af R. Thim, 1634 (Valdemarsslot). Mal. af J. Sustumans (Palazzo Pitti, Firenze), efter dette gentagelse (?) (Fr.borg) og mange kopier, bl.a. 1891 (Fr.borg), af miss

Currie m.fl., også som min. Mal. af G. Hont-horst, 1642 (Fr.borg). Afbildet med Leonora Christina, formentlig sammenstykket, af K. v. Mander ca. 1649 (Wedellsborg), gentaget alene (Rosenborg). Mal. af samme, 1650 (Fr.borg), efter dette kopi (Wedellsborg), stik af Haelwegh, tegn. af J. V. Gertner og mal. af Heinrich Hansen, 1858. Stik af G. Bouittats. Min. fra Thornborgs værksted (Fr.borg).

Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Fr. IIIs tid, udg. C. Rise Hansen I-II, 1959-75. - Hist. t. 2.r.III, 1850 307-10. J. A. Fridericia sst. 6.r.I, 1887-88 682-86. C. Nyrop sst. III, 1891-92 237-338 734-39. S. Birket Smith i Danske saml. 2.r.II, 1872-73 303f. Samme: Leonora Christina grevinde Ulfeldts hist. I-II, 1879-81. Emil Gigas: Grev Bernardino de Rebolledo, 1883. Sv. Aakjær i Nationaltid. 17.4. 1930. M. Mackeprang i Soranerbl. XXVI, 1941 24-27 34f 50f. C. O. Bøggild-Andersen: Hannibal Sehested I, 1946. Erik Amburger: Die Familie Marselis, Giessen 1957.

Steffen Heiberg

Waldkirch, Henrik, † 1629, bogtrykker, boghandler. ~ 1° 22.II.1590 med Kirstine Clausdatter, begr. 9.II.1599 i Helligg. k. i Kbh., d. af boghandler Claus Foerd (1511-84) og Kirstine († 1589). ~ 2° 4.5.1600 med Gesa Pedersdatter, † tidligst 1639.

W. tilhørte en udbredt tysk bogtrykkerslægt der stammede fra Schaffhausen; hans farbror var en kendt bogtrykker i Basel, Conrad Waldkirch. Han synes at være kommet til Danmark på foranledning af boghandleren Hans Aalborg sammen med hvem han 1586 indgik til konsistorium med tilbud om at oprette et trykkeri såfremt dette kunne få arbejde ved universitetet. Hans plan om at blive bogtrykker strandede i første omgang, og han ernærede sig i en årrække udelukkende som boghandler. Allerede 1586 fik han og Hans Aalborg privilegium på at udgive en ny dansk bibel, *Frederik II's Bibel* som udkom 1589 trykt af den københavnske bogtrykker Mads Vingaard; senere drev W., der også optrådte i større stil som forlægger, selvstændig forretning med såvel danske som udenlandske bøger og havde som flere andre boghandlere fast ud salg i Frue kirke i Kbh. 1598 åbnede han sit eget trykkeri i hovedstaden og blev n.å. universitetsbogtrykker, en stilling han 1623 måtte afstå til sin stadige konkurrent, bogtrykkeren Salomon Sartor. Efter datidens forhold udfoldede W. en betydelig virksomhed; han har på egen bekostning bl.a. trykt flere af bindene af den originale kvartudgave af Arild Huitfeldts Danmarkshistorie, desuden udgaver i folio af Niels Hemmingsens postil (1600) og A. S. Vedels Saxoversættelse (1610). Til de kendteste af hans tryk hører C. C. Lyschanders *De danske Kongers*

Slectebog fra 1622. Hans materiel var stort og mangeartet. Han er den første bogtrykker her i landet der har anvendt hebraiske typer; tidligere havde man når sådanne skulle bruges ladet sig nøje med at udskære satsen i træ. I kunstnerisk henseende lider hans arbejder i udpræget grad af de svagheder som er typiske for barokkens bogtryk, navnlig overdreven anvendelse af forskellige skriftarter og ornamentik. Efter hans død førtes forretningen videre gennem mange år af hans arvinger.

Pers. hist. t. 7.r.II, 1917 298. - H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. III, 1873-77 666-68. Laur. Nielsen: Boghist. studier, 1923. Samme: Dansk bibliografi 1551-1600, 1931-33. R. Paulli i Nord. t. för bok- och biblioteksväsen L, Upps. 1963 101f.

Lauritz Nielsen*

de Vale (Val, Waal), Claus Jacobsen, † senest 1613, herold. † senest 1613, begr. i Nic. k. ~ N.N., † tidligst 1613.

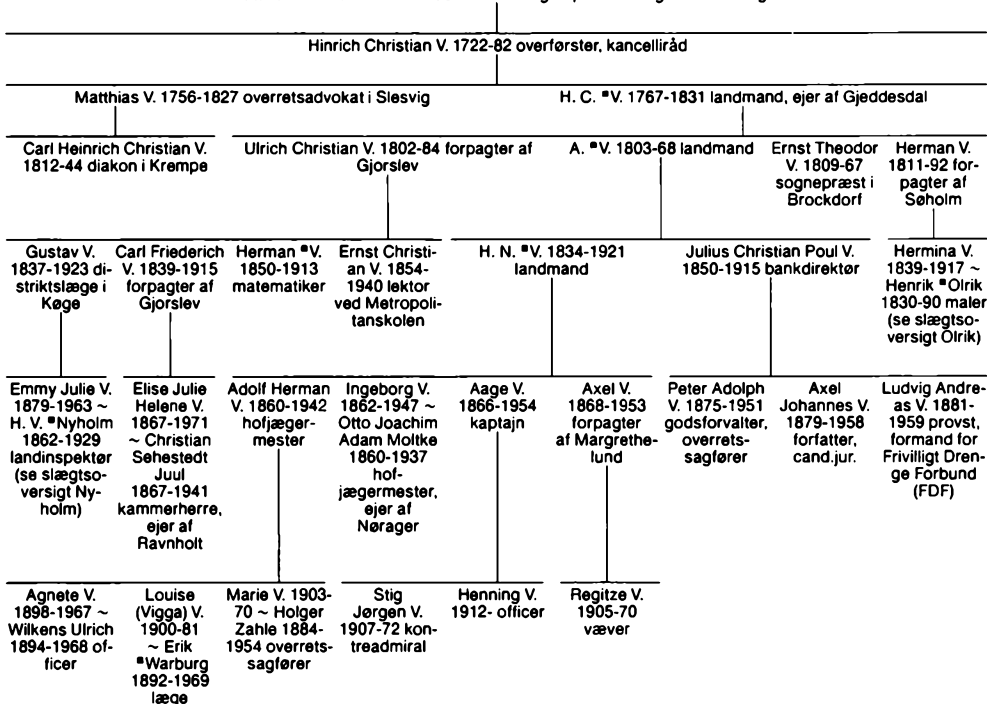
V. var oprindelig handlende og leverede 1594-96 hatte- og silketøj til hoffet og 1607 syv med dyr bemalede faner til tøjhuset. 1610 var han herold ved prins Christians hyldning i Norge, og ved Kalmarkrigens udbrud sendtes han med instruktion fra hofmarskallen Ditlev Rantzau til Sverige med fejdebrev til Karl IX. I et vidtløftigt digt (trykt i Danske Magazin I, 1745) har han beskrevet sin besværlige rejse hvor han forgæves søgte at overbringe brevene til kongen personlig. Han måtte nøjes med 7.5. at overgive dem til Henrik Horn og blev under mange påskud holdt tilbage og sendt fra sted til sted, undertiden udsat for dårlig behandling. Han holdt stærkt på sit og sit embedes værdighed, omtaler livligt de svenske drabanters drukkenskab og præsternes venlige gæstfrihed. Han mødte ganske vist Karl IX, men kom ikke til at tale med ham skønt han derefter blev bedre behandlet. Han er i øvrigt stærkt optaget af sin egen flothed med betaling og drikkepenge, og endelig 12.10. kom han tilbage til den danske grænse hvor svenskerne forsøgte at få danske bønder til at skyde ham og hans trompeter. Digtet der giver en ganske malende beskrivelse af alle hans genvordigheder er offentliggjort af Jacob Langebek der næppe med rette tænker sig muligheden af, at han har fået C. C. Lyschander til at sætte hans beskrivelse på vers. Trods sit fremmedklingende navn er han sikkert dansk, som sådan føler han sig i alt fald. Han havde et gravsted i Nicolai kirke i Kbh. og en søn blev kgl. skipper.

Hist. t. II, Kria. 1872 111f. Pers. hist. t. I, 1880 213. - Kirkehist. saml. 3.r.I, 1874-77 798f. Emil Madsen i Fra arkiv og museum III, 1905-08 523 543.

Hans H. Fussing*

Valentiner

Matthias Valentiner 1680-1753 købmand og deputeret borger i Flensborg

Valentiner

Slægten har sin oprindelse i Flensborg hvor den føres tilbage til rådmand Hans Holst, nævnt 1514, hvis sønnesøn rådmand Valentin Paulsen har givet anledning til slægtens navn. Valentin Paulsen (-1593) var tipoldefar til rådmand Matthias Valentiner.

Utrykt stamtv. (1778) af O. H. Møller i Flensborg byark. (mikrofilm på Rigsark.). Louise Valentiner: Stamtv. over familien V., 1888. Th. Hauch-Fausbøll: Slægtåndbogen, 1900 1157-65. C. Erich Leverkus: Nordelbische Pastorenfamilien und ihre Nachkommen. Lebensbilder aus der Valentinerschen Ahnentafel, Hamburg 1973.

Hans H. Worsøe

Valentiner [falenti'nær], Adolph, 1803-68, landmand. * 4.7.1803 på Futterkamp i Holsten, † 23.5.1868 på Gjeddesdal, begr. i Greve. F: forpagter, senere godsejer H. C. *V. (1767-1831) og Adelheid M. E. Gähler (1776-1844). ~ 3.6.1831 i Kbh. (Hellig.) med Cathrine Elisabeth Jacobsen, * 21.6.1811 i Kbh. (Hellig.), † 13.2.1894 på Frbg., d. af silke- og klædekræmmer Nicolai J. (1768-1841) og Cathrine Elisabeth Hvidt (1776-1851). - Far til H. N. *V.

V. voksede op i Holsten og gik på latinskolen i Kiel og på gymnasiet i Lübeck til han 1832 kom til faderens nyerhvervede ejendom Gjeddesdal

ved Tåstrup for at lære landbrug. Få år efter blev de store studeopkøb til gården betroet ham, og han var derfor meget på rejse i Jylland og besøgte også Holland, Frankrig og kanaløerne for at virke for afsætning af kødet. 1831 overtog han Gjeddesdal i forpagtning, og overtog gården efter faderens død. Den var i god drift, men alligevel var hans økonomiske vilkår trykkede på grund af forpligtelser over for medarbejderne. Han viste sig dog snart som en dygtig økonom som uden at ofre meget på gårdens ydre forstod at fremme de driftsforanstaltninger der kunne give udbytte. I faderens spor fortsatte han både den intensive drift med stor besætning og den omhyggelige regnskabsmæssige belysning af økonomien. Med stor åbenhed offentliggjorde han sine regnskabsresultater (Tidsskrift for Landoekonomie 3.r.VI, 1858) som bevis på den større intensitets gennemførlighed, men de store resultater nåede han dog først i 1850'erne da priserne forbedredes samtidig med at han gennemførte en række tekniske forbedringer. Efter at han 1848 som den første her i landet havde udført en dræning med brændte lerrør blev gården fuldstændig drænet 1853. Han var tillige ligesom E. *Teesdorff blandt foregangsmændene ved anvendelsen af kunstgødning og ved den stærke fodring af malkekøerne, men sit største ry nåede

Gjeddesdal dog for sit veldrevne mejeri. V. fremstillede fine mejeriprodukter, og et stort antal dygtige mejersker blev uddannet hos ham. Som en af de første indførte V. vandmejerisystemet efter amerikansk forbillede.

I det offentlige arbejde for landbrugets fremme var V. en af de førende mænd, livlig, intelligent og kundskabsrig. Bl.a. tog han tidligt del i landhusholdningsselskabets virksomhed, blev 1835 medlem af dets anden agerdyrkningskommission og 1858 af dets almindelige kommission. For Kbh.s amts landboforening var han formand fra dens oprettelse 1841, og nogle gange var han medlem af landmandsforsamlingernes forberedende udvalg. Ved landbohøjskolen var han censor ved landbrugseksamen. Ikke sjældent holdt han selv foredrag, særlig over landbrugsøkonomiske og mejeritekniske emner, flere af dem foreligger trykt, og i Tidsskrift for Landøkonomi og Ugeskrift for Landmænd var han en flittig skribent. I sine senere år udgav han flere selvstændige småskrifter, således en vejledning *Landbruget med særligt Hensyn til Forpagteren*, 1859 (2. opl. 1864), og i to skrifter *Peter kommer paa Landet*, 1860 og *Hvorledes Hans fandt Guld herhjemme*, 1861 behandler han ungdommens forhold til landbruget i livlig, moraliserende fortælling. 1857 udgav han *Lommebog for landmænd* som den første af sin slags med vejledende oplysninger. V. står sammen med E. Tesdorpf som ledende i arbejdet for en omlægning og modernisering af dansk landbrug. V. var en god husbond og virksom for egnens befolkning, bl.a. som formand for sogneforstanderskabet. Som holstener var V. tysk opdraget og orienteret, men han tilpassede sig uden problemer danske forhold. – Etatsråd 1860. – R. 1854. □ Litografi efter tegn. af H. Olrik, 1856. Litografi af I. W. Tegner, 1868, efter dette træsnit. Mal. af H. Olrik, 1869, efter fotografi. Foto.

B. S. Jørgensen i Tidsskr. for landøkonomi 4.r.II, 1868 345–56 (optr. i Ugeskr. for landmænd 3.r.VI, s.å. 203–08).

Aksel Milthers*

Valentiner [ˈfaləntiˈnær], Heinrich Christian, 1767–1831, landmand. * 20.11.1767 på Svensby i Angel, † 19.9.1831 på Gjeddesdal, begr. i Greve. F: overforster, kancelliråd Hinrich Christian V. (1722–82) og Anna Katarina Henningsen (1738–69). ~ 1° 1792 med Margarethe Catarine Lafrenz, * 1775, † 4.11.1797. ~ 2° 30.8.1799 med Adelheid Margrethe Ernestine Gähler, * 8.11.1776 i Elsfløth, † 2.5.1844 i Lübeck. – Far til A. *V.

V. studerede 1786–90 ved universitetet i Kiel, men blev landmand, og 1791 overtog han en for-

sømt gård Futterkamp i det østlige Holsten i forpagtning. Med dygtighed og udholdenhed bragte han landbruget i fortrinlig drift. V. drev en udstrakt studehandel og købte især jyske stude som han opfedede på gårdens forbedrede græsmarker. Han havde tillige stort udbytte af rapsdyrkning således at han med en ikke ringe formue kunne fratræde forpagtningen 1819 og flytte til Lübeck. V. købte 1821 Bredeshave ved Præstø for 44 000 rdl. og 1822 hovedgården Gjeddesdal ved Tåstrup til en pris af 92 000 rdl., og hertil flyttede han n.å. med sin familie. Som sjællandsk landmand bidrog han til indførelsen af mere intensive driftsmetoder i dansk landbrug, og navnlig blev han foregangsmand ved græsmerkernes forbedring. Han forstod at udnytte lavkonjunkturerne ved opkøb af billigt korn til fedning af en stor besætning på Gjeddesdal på 400 stude og opnåede derved at få de udpinte jorder i stærk gødningskraft. I flere år slagtedes studene hjemme, og kødet blev saltet og eksporteret til Frankrig og Holland. 1828 gik han over til malkekvæghold, og 1831 indrettede han et fuldstændigt mejeri på gården men døde s.å. efter at have overdraget ejendommen i forpagtning til sønnen A. Valentiner. V. førte udførligt regnskab og optegnelser over sit landbrug der snart blev kendt som et mønsterbrug, og som er beskrevet af G. O. B. Begtrup i Nye landøkonomiske Tidender (VII, 1830) og af A. Valentiner i Tidsskrift for Landøkonomie (VI, 1838). Flere sønner førte hans dygtige landmandsgerning videre. I Nye Landøkonomiske Tidender (VII, 1830) har han skrevet om mergel og om studehandelen og dens historie. V. hørte til den første generation af holstenske landmænd der etablerede sig i Danmark og i flere henseender kom til at stå som ledere i den landøkonomiske udvikling. □ Maleri. Litografi.

B. S. Jørgensen i Tidsskr. for landøkonomi 4.r.II, 1868 345–48.

Aksel Milthers*

Valentiner [ˈfaləntiˈnær], Heinrich Nicolai, 1834–1921, landmand. * 3.3.1834 på Gjeddesdal, Greve sg., † 16.2.1921 på Frbg., begr. i Greve. F: godsejer, senere etatsråd A. *V. (1803–68) og Cathrine E. Jacobsen (1811–94). ~ 15.5.1857 i Kbh. (Fr. ref.) med Julie Elisabeth Augusta Larpent, * 19.6.1831 i Kbh. (Fr. ref.), † 29.11.1899 på Gjeddesdal, d. af urmagermester Auguste Henri L. (1801-tidligst 34) og Caroline Mathilde Seeler (ca. 1797–1834).

V. opholdt sig fra 1847 i M. *Hammerichs hjem, blev student 1851 fra Borgerdydskolen på Christianshavn og cand.phil. n.å., men valgte derefter

Valentiner, H. N.

ter at følge slægtstraditionen og blive landmand. 1857 blev han ejer af Sallerupgård ved Vordingborg, og 1868 overtog han efter faderens død tillige Gjeddesdal hvis rang som en af landets mønstergårde han opretholdt. Som sine forgængere var han i sine yngre år en foregangsmand i det praktiske landbrug og navnlig på mejeriets område. Han øvede tillige en ikke ringe indflydelse gennem sit samarbejde med flere af landbrugs- og mejerividenskabens forstemænd, især Th. R. Segelcke og N. J. Fjord. Adskillige undersøgelser blev udført på Gjeddesdal, og mange unge fik deres uddannelse der. – Allerede i den første tid på Sallerupgård blev V., der både havde et anset navn og personlig dygtighed, draget ind i offentlig virksomhed, både i sogne- og amtsråd og i Præstø amts landboforening. Han var medlem af landhusholdningsselskabets bestyrelsesråd 1872–1911 og en højt respekteret formand for Kbh.s amts landboforening 1879–92. 1890–1908 var V. formand for De samvirkende landboforeninger i Sjællands stift og var samtidig medlem af De samvirkende danske landboforeningers forretningsudvalg. Hans optræden var afdæmpet og præget af hans fordomsfri personlighed og omfattende dannelse. V. var snarede den ansete landmand hvis faglige indsigt gav hans meninger vægt, end han var organisationslederen der skulle fremme et erhvervs og en gruppes interesser. Sin alderdom tilbragte han i hovedstaden efter at han 1905 havde overdraget Gjeddesdal til sin ældste søn. V. var bl.a. forfatter til de årlige mejeriberetninger for Sjælland 1875–77 i Tidsskrift for Landøkonomi og medoversætter af en vejledning i mejeribrug af A. F. Pouriau (1876). – Etatsråd 1879. – R. 1883. DM. 1892. K.² 1899. K.¹ 1904. □Træsnit af H. P. Hansen, 1892. Mal. af Otto Bache, 1904, til dette tegnet og malet skitse (Fr.borg). Buste af N. Hansen Jacobsen udst. 1907 (Ankerhus, Sorø). Foto.

Ugeskr. for landmænd 7.r.V, 1892 325–27; 1904 123–25; 1921 99f. Landmandsblade XXXVII, 1904 149f. A. Svendsen i Vort landbrug XXIII, s.å. 143–45. H. Hertel i Ill. tid. 13.3.1904. Samme i Tidsskr. for landøkonomi, 1921 97–100. Ole Olsen i Jubilæumsbogen, udg. De samvirkende landboforen. i Sjællands stift, red. Andreas Bruun, 1905 14–16. Fyns stifts landbrugstid. XV, 1921 77f.

Aksel Milthers*

Valentiner [falənti'nər], **Herman**, 1850–1913, matematiker. * 8.5.1850 på Gjorslev, † 17.9.1913 på Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: forpagter Ulrich Christian V. (1802–84, ~1° 1829 med Elise Fiehn, 1807–41, ~3° 1873 med Anette Magdalene Fogh, 1823–1904) og Charlotte Julia Nestore Crone (1821–71). ~28.12.1879 i Ålum med Mar-

grethe Henriette Nannestad, * 17.8.1858 på Fusingø, † 16.6.1934 i Kbh., d. af godsforvalter, senere etatsråd Carl Christian N. (1830–1916) og Anna Marie Augusta Fasting (1832–1912).

V. blev student fra Roskilde katedralskole 1867. Han tog magisterkonferens i matematik og naturfag 1873 og fik doktorgraden 1881. Han opnåede ikke nogen akademisk stilling trods sine udprægede forskningsevner og alsidige kundskaber, men måtte i mange år ernære sig som lærer, først ved Hærens officersskole, senere også ved Polyteknisk læreanstalts adgangs kursus. 1900 blev V. matematisk direktør for forsikrings selskabet Dan, en stilling han beholdt til kort før sin død. V. var en af H. G. Zeuthens bedste elever. Disputatsen der gav vigtige bidrag til rumkurvernes teori, blev i udvidet form offentliggjort på tysk i „Acta mathematica“, og i mange år holdt V. jævnlig foredrag i Matematisk forening over kurveteoretiske emner. Nævnes må også et større arbejde over transformationsgrupper. Sin alsidighed viste han som medarbejder ved „Jahrbuch über die Fortschritte der Mathematik“ og ved udgivelsen af fysikeren L. V. „Lorenz“ værker (I–II, 1898–1904). Han indvalgte i Videnskabernes selskab 1888. □Afbildet på P. S. Krøyers mal. af møde i Videnskabernes selskab, 1897 (Vidensk. selskab). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1882 45–47.

V. Th. Jørgensen (Poul Heegaard)

Valeur

Slægtens stamfar, silke- og lærredskræmmer Herman W. (Wallør) formenes at være født i Kristiania i Norge. Dennes søn, etatsråd Johannes *V. blev i samtiden uofficielt nævnt som far til Johannes *Ewald (1743–81).

Poul Bredo Grandjean: Medd. om lærredskræmmer Herman Walor og etatsråd Johannes Valeur, 1915. Ove og Peter Valeur: Slægten Valeur, 1949. Poul Nedergaard: 100 da. præsteslægter, 1954 89f.

Hans H. Worsøe

Valeur [va'lø:r], **Johannes**, 1701–71, borgmester. * 23.2.1701 i Kbh. (Frels.), † 20.9.1771 på Nebbegård, Hørsholm, begr. i Kbh. (Frels. k.). F: silke- og lærredskræmmer Herman Walør (Wallør) (1662–1726, ~1° 1692 med Barbara Haagensdatter, 1659–97, ~3° senest 1719 med Margrethe Christiansdatter Ottesen) og Maria Johansdatter Meller († 1705). ~20.3.1726 med Charlotte Sophie Bülicke, * 2.9.1696, † 9.12.1758 i Kbh. (~1° 1713 med handelsmand Christian Kellermann, † 1723).

V. gik i Metropolitanskolen, dimitteredes 1720 og tog teologisk embedseksamen 1722. Derefter

Walgensten, Thomas Rasmussen

Herman Walør (Wallør) 1662-1726 silke- og lærredskræmmer i Kbh.

Johannes *Valeur 1701-71 borgmester		Christian V. 1721-79 sognepræst i Ibsker og Svanøke	
Johannes Møller V. 1726-1808 justitsråd, ejer af Langholt		Herman V. 1731-91 postmester i Bergen, kancelliråd	
Johannes V. 1766-1829 amtsforvalter i Århus, justitsråd		Mariane V. 1739-1820 ~ Christian Hansen 1728-1810 formand for grossererseksocietet	
Christian V. 1770-1836 sognepræst i Karby og Voldby		Johan Christian V. 1772-1849 sognepræst i Voer og Estruplund, cand. jur.	Ib Christian V. 1777-1863 sognepræst i Ørum og Ginnerup, konsistorialråd
Christian Verner V. 1801-50 bryggeriejer i Ålborg		Werner Theodor V. 1819-96 prokurator	Hansine Kirstine V. 1820-1904 ~ Frederik Edvard Fausbøll 1814-77 landmand
Johannes Møller V. 1798-1875 sognepræst i Viten, Haldum og Hadsten	Henrik Stampe V. 1832-80 bryggeriejer i Ålborg, ejer af Nr. Vosborg	Carl V. 1846-1929 birkedommer	
Johannes Møller V. 1852-1913 sognepræst i Langå (Fyn)	Erik V. 1877-1958 kommitteret i udenrigsministeriet	Ove Janus V. 1888-1962 filialdirektør i Nationalbanken	Povl Høyer-Møller V. 1895-1968 kreditforeningsdirektør
Johs. *Kjærbøl 1885-1973 minister		Werner V.-Jensen 1886-1957 kaptajn	
Holger Stampe V. 1909- direktør for A/S Einar Willumsen		Torben V. 1920- arkitekt	
		Jens Werner V.-Jensen 1921- civilingeniør, direktør i USA	

virkede han som huslærer på Samsø, men da morfaderen, magistratspræsident Johs. Møller, var død arvede han så mange penge at han kunne foretage en større udenlandsrejse der bl.a. førte ham til Frankrig. Efter sin hjemkomst udnævntes han 1727 til assessor i hofretten, og 1729 blev han vicerådmand i Kbh., 1739 rådmand. 1741 fik han ordre til at møde i højesteret, men han deltog som regel kun i voteringen på selve åbningsdagen. V.s hovedindsats blev ydet inden for Kbh.s bystyre hvor store og vigtige opgaver ventede på ham. Således øvede han en betydelig indsats i genopbygningsarbejdet efter branden 1728. Viceborgmester i Kbh. blev han 1750, og da J. F. *Struensee 1771 opløste byens magistrat fik også V. sin afsked hvilket han tog sig meget nær. 1757-62 var V. medlem af teaterdirektionen og forestod den kunstneriske side af styrelsen hvilket bl.a. havde til følge at han oversatte forskellige franske skuespil. V. var en meget velhavende mand og hovedparticipant i Det ostindisk-guineiske kompagni. Om sommeren boede han på Nebbegård i Nordsjælland. Et samtidigt rygte vil vide at han var far til Johs. *Ewald. – Kancelliråd 1727. Virkelig justitsråd 1739. Etatsråd 1749. Virkelig etatsråd 1767. □Mal. (bl.a. Kbh.s rådhus).

L. Bobé i Tilskueren XVIII, 1901 235-38. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. samme V, 1902 245f. Johs. Ewald: Levnet og meninger, udg. samme, 1911 243-46. Poul Bredo Grandjean: Medd. om lærredskræmmer Herman Walør ... og etatsråd J. V.,

1915. Aage Dahl i Pers. hist. t. 9.r.V, 1932 239. Højesteret 1661-1961 II, 1961, 1961 358. Harald Jørgensen: Thi kendes for ret, 1980 31 33 35f 134 138f.

Harald Jørgensen

Walgensten, Thomas Rasmussen, ca. 1627-81, fysiker, landsdommer. * ca. 1627 på Gotland, begr. 11.10.1681 i Kbh. (Holmens k.). ~1° med Magdalene Jakobsdatter (~1° med lensmand i Halle Ting Hans Jönson). ~2° 4.10.1673 med Birgitte Mandixens, begr. 7.9.1686 i Kbh. (Holmens).

W. tog sit navn efter landsbyen Vallstena på Gotland hvor han var født. Faderen var blevet henrettet for drab og W. kom, formentlig gennem sin forbindelse med landsdommer Mogens Høeg, hvis bror Jens havde været lensmand på Gotland, i Viborg latinske skole hvorfra han dimitteredes 1744. Ved universitetet i Kbh. studerede han naturvidenskab og 1651 fik han privilegium på at udgive almanakker. Af bevarede eksemplarer får man indtryk af en nøgtern videnskabelig holdning til tilværelsen, han erstatter de sædvanlige afsnit om spådomme, jærtegn og opbyggelighed med praktiske oplysninger til landmanden om pløjning, gødskning og merling. 1652 var han i London sammen med Willum *Worm, 1757-58 var han immatrikuleret i Leiden hvor han hørte forelæsninger af Nicolaus Goldmann om arkitektur. 1660 var han i Paris, samtidig med Niels *Stensen, og som denne omgikkes han M. Thévenots kreds af naturforskere og ernærede sig som videnskabelig kunsthåndværker med

Walgensten, Thomas Rasmussen

at stikke stålforlæg til medaljer og slibe glas til linser. Her fremstillede han det første brugbare lysbilledapparat, en „laterna magica“ som han foreviste i Lyon og senere for Frederik III. 1669 var han atter i Leiden og derpå i Italien hvor han gjorde kunstindkøb for kongen.

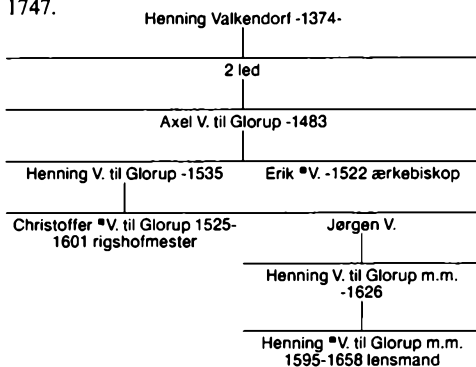
Efter hjemkomsten dec. 1670 blev W. inspektør ved modelkammeret og fik samtidig bestalling som stadsbygmester. 1670–72 omsatte han sine kundskaber fra undervisningen hos Goldmann ved opførelsen af det kgl. bibliotek hvor han fik stærk indflydelse på indretningen af biblioteks-salen hvortil han bl.a. tegnede søjlernes kapitæler, marmorgulvets mønster og stukloftet over galleriet. Under den skånske krig hvor Gotland en tid var på danske hænder var han 1676 vice-gouvernør og landsdommer på øen. Bevarede akter viser ham som en moderat embedsmand med sympati for landbefolkningen. Han ejede gården Lilla Hästnäs. Kongen afkøbte enken hans bibliotek og øvrige samlinger.

Holger Jacobæus: Museum regium, 1696 II 67. E. C. Werlauff: Erindr. om guldhornstyveriet, 1858 (fot. opr. 1970) 5. Visby stifts herdaminne, udg. O. W. Lemke, Örebro 1868 351. Chr. Bruun: Det store kgl. bibl.s stiftelse, 1873 32. P. M. Stolpe: Dagspressen i Danm. II, 1879 (fot. opr. 1977) 209. Pers. hist. t. II, 1881 201 207. O. Nielsen sst. 3.r.IV, 1895 198–200. E. A. Thomle sst. V, 1896 48f; 6.r.V, 1914 126; 7.r.I, 1916 66; 8.r.II, 1923 214. A. D. Jørgensen: Peter Schumacher Griffenfeld I, 1893 328f. Helge Holst i Fysisk t. III, 1904–05 56–60. Fr. Schiøtt i Architekten X, 1907–08 272f. David Gadd i Gotländskt ark. XXXI, Visby 1959 49–56. Kn. Bøgh i Fund og forskn. XX, 1973 7–44.

Sv. Cedergreen Bech

Valkendorf (Walkendorff)

Tysk uradel. Den danske mandslinje uddøde 1747.

Erik *V.s søster Inger var ~ rigsråd Knud *Urne. Henning *V. var 1° ~ Karen Brahe, d. af rigsråd Axel *B. (1550–1616) og 2° ~ Anne Barnekow, d. af Christian *B.

Danm.s adels årbog XLV, 1928 II 129–42.

Nils G. Bartholdy

Valkendorf, Christoffer, 1525–1601, rigshofmester. * aug. 1525 på Glorup, † 17.1.1601 i Kbh., begr. sst. (Frue k.). F: rigsråd Henning V. til Glorup († 1535, ~ 1° med Anne Johansdatter Oxe, † senest 1525) og Sidsel (Cecilie) Jørgensdatter Friis († 1562). Ugift.

V. fik næppe nogen videregående uddannelse i udlandet, men da han troligt blev opdraget solidt bogligt hjemme hos moderen på Glorup var han rustet til statstjenesten. Han nævnes 1553 som kgl. sekretær og fik som løn 1554 provstiet i Bergen som len på livstid. Dygtige administrative evner turde ligge bag hans udnævnelse til den vanskelige lensmandsstilling i Bergen og Vardøhus len 1556. V. henledte her sin regeringsopmærksomhed på den fare der truede kongemagtens økonomiske interesser i Sundet efter englændernes åbning af Ruslandshandelen nord om Norge. I Bergen terroriserede de selvrådige hanseater på Tyskebryggen den norske borgerstand og fiskerbefolkning med monopoler, vold, utugt og retsovergreb. V. greb straks smidigt, vedholdende og effektivt ind herimod og fik sandsynligvis snart regeringsstøtte til sin hansefjendtlige politik. Slottet blev sat i forsvarsberedskab og byen i belejringstilstand da de tyske håndværkere ikke reagerede på en ordre om enten at sværge undersætsede eller fortrække. Med åndsnervelse og mod fratog han tyskerne den ulovligt erhvervede Skt. Halvards kirke og fik deres præster til at anerkende kirkeordinansen og lyde Bergens superintendent. Mogens *Gyldenstjerne støttede ham, og V. sikrede sig en regeringsordre til udvisning af de håndværkere der nægtede at sværge eden. I sit krav om at de, inden de rejste, ydmygende en for en skulle takke for god behandling, viste V. første gang den hang til at gå over gevind der siden skulle belaste den karriereglade højadelsmands vej mod toppen.

Skarpe protester fra hansestæderne nødte den nye konge, Frederik II, til at udnævne en ny lensmand i Bergen og kalde V. hjem til kroningen 1559. Kongen lod hans embedsførelse undersøge, bl.a. på herredagen i Odense 1560. Her blev hansestædernes privilegier drøftet, og sikret af hensyn til behovet for Lübecks støtte i det oprækkende opgør med Sverige synes Frederik II ikke helt at have dækket over V.s embedsførelse der ellers havde bragt nogenlunde ro og orden i Bergen. V.s ophidselse herover bidrog sandsynligvis til at han s.å. i en markskelstrid mellem hans bønder i Lamdrup og kronens i Gislev (begge Gudme hrd.) stødte så alvorligt sammen med den lige så sensible Frederik II at han mistede sit kannedømme i Roskilde og selv fortrak til Sachsen. På kurfyrst Augusts anmodning blev han dog taget til nåde igen, og

1561 fik han på enkedronning Dorotheas anbefaling det vigtige hverv at følge hertug 'Magnus' til Øsel, nærmest som formynder. Med Magnus' selvrådige og letsindige politik, der tilmed i reglen støttedes af hans mor, enkedronningen, var det en yderst utaknemmelig opgave, så meget mere som den reelle magt lå hos Øsels statholder Dietrich v. Behr, og de storpolitiske forhold udviklede sig faretruende. Som bisp af Øsel blandede Magnus sig i Sveriges, Polens og Ruslands kamp om den opløste tyske ordens landområder mellem Riga bugt og Den finske bugt. Frederik IIs holdning var vaklende, men som varetager af kronens interesser søgte V. at redde Magnus ud af vanskelighederne ved en række forhandlinger dels med storfyrsten i Moskva aug.-sept. 1561, dels med den svenske statholder i Reval i beg. af 1563, senere med myndighederne i Wieck i Livland.

Frederik IIs frygt for at svenskerne skulle tilrane sig for stor magt i området og erobre hele Livland og Øsel for ad den vej at forberede magtbalancen over for Danmark var med til at udløse syvårskrigen. Under den kom V. fra okt. 1563 til at beklæde selve det kgl. statholderembede i Livland sammen med H. v. Lüdinghausen, kaldet Wulff. V. repræsenterede Frederik II ved Polens overlevering af Pernau og forhandlede med Wulff, den tidligere tyske ordens foged på Sonnenburg om overtagelsen af ordenens sidste besiddelser på Øsel, bl.a. Sonnenburg. Overenskomsten af 8.1.1564 blev dog ikke ratificeret af kongen. Det lykkedes trods modstand, klager og fjendskab fra Magnus og enkedronningen V. at skabe ordnede forhold i Øsel Stift, men militært blev kronens stilling her stadig vanskeligere på grund af de slette forsyningsforhold. Pernau gik tabt, og 1566 hærgede svenskerne Øsel med mord og brand, mens V. sendte alarmerende nødråb om hjælp til Kbh. Ude af stand hertil opgav Frederik II Livlandengagementet og dermed striden med Magnus der nu fik Øsel og Wieck m.m. i arvelig forlening hvorfor V. kaldtes hjem 1567.

Større held havde han da han året efter som medlem af en regeringskommission løste hverv i Norge, ligesom sommeren 1569 da han med fast hånd ordnede embedsforretninger som lensmand på Island. Samme efterår fik han som opgave at drage til hertug Magnus og zar Ivan IV, bl.a. for at få denne til at begynde krig mod Sverige. Denne vigtige mission blev dog opgivet på grund af ændrede internationale konjunkturer. Maj 1570 løstes han fra lensmandsskabet over Island og blev aug. 1571 i stedet sat på en ny krævende opgave. Han blev lensmand på Got-

land hvor forholdene var kaotiske. Som på sine tidligere poster fik V. dog fjernet megen gammel slendrian og skabt konsekvens og større soberhed i administrationen. Den fattige almue blev hjulpet, skattebyrden mere retfærdigt fordelt og opsætsige præster kuert, ofte med barske midler. På to år var roen genoprettet, og V. fik i stedet 1573-74 Roskildegård i len hvorefter han afgiftsfrit kom til at sidde i Salling hrd. på Fyn til 1580. Nyttår 1574 ophørte det omflakkende liv i rigerne grænseegne, da han fik en tilsyneladende beskeden stilling i den centrale administration som rentemester. Det lykkedes V. ved sin enorme arbejdskraft, grundighed og evne til at skære igennem at gøre sig næsten uundværlig for kongen og sikre sig en magtfuld position i statsstyrelsens midtpunkt. Han fremmede arbejdstempoet hos renteskriverne og lensmændene, fik forøget personalet i rentekammeret og udarbejdet hjælpemidler til ekspeditionen. Revisionen blev skærpet, og en planmæssig afbetaling af den store statsgæld gennemført. Egentlig nyskabende var V. dog ikke. Han synes således ikke at have haft blik for at give rentekammeret eget ekspeditions-kontor, skønt en sådan finansiel selvstændighed af kancelliet allerede var gennemført rundt om i Europa. Til gengæld lykkedes det da Frederik II 1575 ikke udnævnte nogen ny rigshofmester efter Peder 'Oxes' død V. at skaffe sig en række af dennes hverv; han udnævntes flere gange til statholder i Kbh. og han blev Bremerholms og flådens øverste leder. Det var næppe tilfældigt at den over for V. altid forbeholdne Frederik II først ophøjede denne til rigsråd 1576, dvs. som sidste mand i den række af nyudnævnelser som kongen for at få et mere samarbejdsvilligt rigsråd bevidst foretog af højt meriterede veteraner fra syvårskrigen for deres indsats ved eller bag fronten. Ej heller udnævnte den myndige konge ham nogen sinde trods hans loyalitet og store administrative evner til rigshofmester, nok bl.a. fordi V. ved den tid udviklede sig i magtkær og selvrådig retning så kongen lejlighedsvis måtte irettesætte ham for hensynsløshed. Sin nøglestilling i kancelliet udnyttede V. da også i høj grad som godspolitiker. Han opnåede aldrig at blive enejer af det store glorupske godskompleks idet broderen Erik til hans død havde del i det. Men senest 1589 og snarest meget før kom han dog i enebesiddelse af sædegården Glorup. Dennes store vækst faldt netop i V.s 15-årige rentemesterperiode hvor han gennemførte en række omfattende mageskifter, bl.a. med kronen hvorved bøndergodset blev samlet i de nærmeste landsbyer. Hertil kom at han opkøbte en række selvejergårde og skaffede sig forleneringer i godsets na-

Valkendorf, Christoffer

bolag. 1574–77 opførte han en ny gravkirke i Svindinge, og førte, rethaverisk som han kunne være, en række processer og ejendomstrætter. I århundredets slutning byggede V. det nye Glorup, en moderne firefløjet bygning med lige lange længer og fire tårne. Len skiftede han hyppigt. 1580 afgav han Salling hrd. mod at blive delvis afgiftsfri i det 1578 erhvervede norske len Ryfylke, Jæderen og Dalerne (Stavanger len) som han besad helt afgiftsfrit fra 1587 til sin død. 1580–87 var han desuden forlenet med kronens bønder i Ellerup (Gudme hrd.) mens han 1575–83 besad gods fra Vor Frue kirke i Roskilde som afgiftsfrit len og 1583–87 sad på Jungshoved, ligeledes uden afgift.

Som magtfuld rentemester og dermed hovedbindeled mellem det omrejsende hof og regeringen i Kbh. blev V. meget bundet til ophold i hovedstaden. Her ejede han da også en række ejendomme, bl.a. Ved Stranden hvor han selv boede. Flere gange udnævnt til statholder i Kbh. under kongens fravær fik han nær tilknytning til Kbh.s bystyre og borgere som han vistnok fik et godt forhold til. Om skatternes fordeling og magistratens embedsindtægter m.v. stiftede han således mellem borgere og magistrat et forlig der udførtes i „Frederik II.s stadsret“ 6.1.1581. Han lod også byens privilegier og adkomstbreve optegne i et stateligt, sølvbeslået læderbind, „Valkendorf-bogen“, og fik udarbejdet en jordebog over stadens, kirkernes, Frue skoles, Helligåndshospitalets og de fattiges ejendomme. I det hele taget virkede V. utrætteligt for hovedstaden. 1581 påbegyndte han befæstningen fra Nørreport til Østerport og færdigbyggede vejerhuset ved Gammelstrand. 1582 begrænsede han luksusudfoldelsen ved barsel og bryllupper og i kompagni- og lavhuse. S.å. indledte han bygningen af „det skønne murede hus“ på Amager-torv (nu nedrevet), og af Helliggeist og Nicolaj kirketårne. 1583 indledte han opsætningen af stenkaier i havnen, opførte en muret hvælving i Vesterport til vandafløbet til voldgraven, ombyggede bispegården og opførte et slagtehus uden for Vesterport. 1584 byggede han hvælvingen i volden ved Mønten til afløb for vandet, opførte seksten sjæleboder dér og fik kobbertækket Frue kirke. Som en stedse villig foregangsmand ved almenyttige, forskønnende og sundhedsfremmende foretagender var V. tilmed ikke bange for at lukke sin egen pung op. Siden Absalon havde vist ingen gjort så meget for Kbh.

Også skole og videnskab optog V. stærkt. 1582 skænkede han Vor Frue kirke i Kbh. to gårde i Skindergade. Han viste omhu for Odense og Nyborg latinskole og sattes sammen med Niels

*Kaas til at styre Sorø skole da den oprettedes 1586. Stor omsorg viste han de fattige og flittige studenter da han 1588 i sin egen ejendom Hvide kloster i Skt. Pederstræde oprettede V.s kollegium, der fik fundats 16.7.1595. Også kirkelige forhold gav han talrige gange sin interesse. Optaget i en kreds af lærde og dannede folk som Niels Kaas og Arild *Huitfeldt blev også V. berømmet for sin mæcenvirksomhed, således af Niels *Hemmingsen og A. S. *Vedel. Denne kaldte ham 1574 en „vir genere, virtute et eruditione“, men V. var trods sin bogsamling dog nok mere velvillig over for videnskaben end lærd, desuden mere dydig og principfast end sprudlende og åndfuld. Efter Frederik II.s død 1588 blev V. medlem af formynderstyrelsen, men opgav året efter, uvist hvorfor, sin magtfulde stilling som rentemester der herefter sank til normal betydning. Måske det hang sammen med at han i årenes løb havde skaffet sig for stærke fjender. Hans administration af Holmen, flåden og arkeliet bragte ham i hvert fald i modsætning til rigsdmiral Peder *Munk der 1590 benyttede lejligheden til at anklage V. for forsømmelighed i anledning af dronning Annas genvordigheder på rejsen til Skotland hvor storm og lægger nødte admiralen til at søge havn i Norge. V. blev dog frikendt på herredagen i Kolding s.å., mens tretten mennesker blev brændt for at have spoleret rejsen ved hekseri. Til gengæld rejstes der på samme herredag en anden sag der blev brugt som anledning til at fjerne V. fra magtens centrum. Uden tvivl fortrydelig over at den færøske fribytter Mogens *Heinesen i sin tid havde misbrugt den tillid som den retsbevidste V. havde vist ham ved at skaffe ham eneret til handelen på Færøerne lod han Heinesen, der ofte var undsluppet lovens arm, dømme fra livet for en ny forseelse ved Kbh.s rådstueret 16.1.1589. Hængerrig og vel af frygt for at Heinesen atter skulle gå fri, forivrede V. sig igen og lod ham halshugge to dage senere uden at give ham lejlighed til at anke sagen for herredagen. Det fik både enken og hans kompagnon og medreder Hans *Lindenov († ca. 1621) til Ørslev kloster til at anklage V. Sagen endte ydmygende for denne med et forlig 6.8.1590 der erklærede dommen over Heinesen død og magtesløs, gav enken lov til at optage og jorde liget hvor hun ville, og pålagde V. at betale hende, børnene og Lindenov en betydelig erstatning.

Når V. herefter blev tvunget ud af formynderregeringen, var hovedbaggrunden dog snarest hans lyst til at hævde sin magt på kollegernes bekostning i forening med hans vistnok for imødekommende stilling til enkedronning Sophie og til hendes ønsker om deltagelse i statsstyrelsen.

Til gengæld for den politiske degradering gav formynderstyrelsen ham troligt økonomiske fordele og kompensation for hans virkestrang ved samtidig med ophøret af rentemesterposten 1589 at overdrage ham administrationen af et af hovedlenene, Vordingborg, som 1592 erstattedes med et andet hovedlen, Helsingborg. Herfra flyttede han 1595 til et tredje stort len, Odensegård hvor han sad til 1597 da han atter fik Jungshoved som han beholdt til sin død. Trods desavouering gjorde formynderstyret ofte brug af hans store erfaring og dygtighed. 1594 deltog han således i en undersøgelseskommissions rejse til Gotland og Bornholm. Og 1592 vikarierede han i rigskanslerembedet, 1595 for en af regeringsråderne. Året efter fik han fuld oprejsning for den lidte tort da et nok længe næret ønske blev opfyldt. Uden tvivl vel bekendt med V.s mangeårige, ufortrødne virke for og sympati med en stærk og effektiv kongemagt, hævdede den over for formynderstyret og rigsrådet skeptiske Christian IV ham til rigets højeste post, rigshofmesterembedet der havde været ledigt siden 1575. Som sådan førte han sammen med kansler Christian "Friis regeringen under kongens Tysklandsrejse 1597 og varetog i øvrigt trods sin høje alder effektivt en række af de hverv han tidligere havde bestridt som rentemester.

I begyndelsen af 1601 overraskede døden ham og gjorde ende på et omskifteligt, dramatisk og dådrigt liv i statens og godset Glorups tjeneste. Af det sidste roste V. sig i egen mening ikke, men glædede sig dog over „at jeg har regeret mine tjenere i fred, med sagtomdighed og kærlighed, Gud ske lov! Giv kejseren, hvad kejserens er“. Dette gjorde den hjemmegroede, mere arbejdssomme end vidtskuende V., der ikke mindst derfor nåede til tops i systemet. Han glemte dog som sine højadelsfæller ikke egne standsinteresser. Både i statstjenesten og som godssejer kunne han således hårdhændet og egensindigt gøre sin myndighed gældende, men udviklede sig dog med årene til en mere medgørlig og en meget godgørende mand. Ifølge samtidige optegnelser lettede V. også gerne fæstebøndernes byrder efter en uheldig høst. Og han fik efter sin død det smukke skudsmål „at han havde stillet mangt et fattigt menneskes hunger“ og „været enkerens trøst, de forældreløses far“. □Mal. (Glorup), efter dette stik af J. Magnus Petersen, 1869, efter dette træsnit 1884 og 1887. Samme type i mal. i ramme fra 1587 (Fyns stiftsmus.) og mal. af N. P. Dahlin, 1768 (Svindinge k.). Efter sidstnævnte kopi af Knud Larsen, 1899 (Fr.borg) og kopi (V.s kollegium). Mal. muligvis forestillende V. Stik af C. Fritsch, 1753, angiveligt efter original

på V.s kollegium, efter sticket træsnit 1862. Reliëf på ligsten fra Hans malers værksted ca. 1570, efter dette tegn. af S. Abildgaard (Nat.mus.). Reliëf af alabast (Nordiska mus., Sth.). Fremstillingen på stik af Fr. IIs ligfærd har ikke portrætkarakter. Fremstillet på mal. af F. C. Lund, Chr. IV ved Niels Kaas' dødsleje, udst. 1860, og muligvis på andre mal. af samme scene. – Et alabastepitafium opsat før 1601 ødelagdes 1728 (da Frue k., Kbh.). Epitafium (da Bergens domk.) brændt 1702.

Kilder. Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermodernes hist. i Kr. IVs tid, udg. Kr. Erslev I, 1883–85. Kancelliets brevbøger 1551–1615, 1885–1916. Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Friericia I, 1887–89 (fot. optr. 1969) 9f. Kronens skøder I, udg. L. Laursen, 1892. Danm.s.No.s traktater 1523–1750, udg. samme II–III, 1912–16.
Lit. C. P. Rothe: Den kgl. da. rigs-råd ... C. V. til Glorup, 1754. G. Strøm i Saml. til Fyens hist. og top. I, 1861 95–113. C. Th. Engelstoft sst. VI, 1873 170–84. C. E. Secher i Folkekalender for Danm. XVIII, 1869 24–43. H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. III, 1873–77 689–701. Troels-Lund: Mogens Heinesøn, 1877. Samme: Chr. IVs skib på Skanderborg sø I–II, 1893, H. Jørgen Helms: Valkendorfs kollegiums hist., 1917. Vilh. Lorenzen: Studier i da. herregårds arkitektur, 1921. Arthur G. Hassø: Rigshofmester K. V. til Glorup, 1933 (anm. af Kn. Fabricius i Hist. t. 10.r.III, 1934–36 295–97). Poul Colding: Studier i Danm.s politiske hist., 1939 120f. Johan Schreiner: Hanseatene og Norge i det 16. årh., Oslo 1941. Sven Ulric Palme: Sverige och Danm. 1596–1611, Upps. 1942. Jens Engberg i Historie ny r.VII, 1966–67 333–80. Einar Østvedt: Mogens Heinesøn, Skien 1969. Mikael Venge: C. V. Indbydelsesskr. til 450 års festen for C. V.s fødsel, 1975. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj IV, 1980. Rigsråd, adel og administration, red. Knud J. V. Jespersen, 1980. Frede P. Jensen: Danm.s konflikt med Sverige 1563–70, 1982. Sv. E. Green-Pedersen i Profiler i nord. senmiddelalder og renaissance. Festskr. til Poul Enemark, 1983 277–97.
Papirer i Rigssark.

Leo Tandrup

Valkendorf, Erik, † 1522, ærkebiskop. † 28.11. 1522 i Rom. F: Aksel V. til Glorup († 1483, ~ 2° med Anne Passow, † tidligst 1528, ~ 2° med rigskansler Jørgen *Marsvin, † 1524) og Margrethe Ulfeldt.

V. blev 1491–92 baccalaureus ved Greifswalds universitet og senere magister. Fra 1494 tjente han i kancelliet og blev 1499 den senere Christian IIs kansler. V. erhvervede flere indbringende gejstlige embeder, således provstiet i Roskilde der var knyttet til elefantordenen. 1506 fulgte han prinsen til Norge hvor han spillede en afgørende rolle i den kraftige hævvelse af kongemagten og fra 1507 fremtræder som rigsråd. Ifølge Hans *Svaning skal V. have henledt Christian IIs opmærksomhed på *Dyveke – måske en dramatisering af det senere fjendskab mellem V. og Sigbrit (*Villoms). Da ærkebiskoppen af Trondheim i maj 1510 døde, indledtes fra Akershus en

Valkendorf, Erik

aktion for at gøre V. til hans efterfølger. Mens kapitlet valgte Jens Krabbe drog V. til Rom hvor han med kongelig understøttelse udnævntes 16.8. På hjemvejen afhændede han sit fædrengods til broderen Henning V. Modstræbende måtte kapitlet falde til føje, og 1511 kunne V. tiltræde ærkestiftet.

Utvivlsomt var V. opfyldt af sit nye embedes betydning. På herredagen i København 1513 mødte han med et følge af 140 personer. 1515 ledede han delegationen der hentede dronning Elisabeth i Bruxelles. Det var udførelsen af dette hverv, hævdede han senere, der skaffede ham Sigbrits had. I sit stift optrådte han myndigt og energisk. V. uddelte adelskab, slog mønt og søgte efter svensk mønster at oprette et kobberværk. De tabte lydbispedømmer Orkney og Grønland arbejdede han på at generhverve. I opdagelsernes ånd forfattede han instrukser for en ekspedition til Grønland med angivelse af sejlruten. Selv nåede han på visitats 1512 helt til Vardø. V. har siden beskrevet færdten i et fængslende skrift der indeholder værdifulde etnografiske og geografiske iagttagelser iblandet sagnagtige træk såsom fantastiske søhuyrer og skærsilden mellem Finnmarkens fjelde. Han sørgede for trykningen af et norsk breviarium og missale 1519 og støttede yderligere Christiern *Pedersens Saxo-udgave. Hans særlige omsorg gjaldt domkirkens bygning. Bl.a. istandsatte han den skønne oktagon der forsynedes med V.s våben. Politisk støttede han loyalt Christian IIs unionspolitik skønt den tyngede svært på stiftets økonomi, men hans hævde af kirkens rettigheder bragte ham efterhånden i strid med andre af kongens håndgængende mænd i Norge, Jørgen *Hansen og Hans *Mule. Forgæves skød V. sig 1520 i rette for det danske og norske råd. Midt i maj 1521 forlod han Norge og sejlede til Amsterdam hvor han tog ophold hos ærkesædets bankier Popius Occo. Da Christian II kom efter på sin nederlandske rejse nåede Amsterdam flygtede V. til Utrecht hvorfra han atter appellerede til rigsrådet. I vinteren 1521–22 rejste han videre til Rom og rettede herfra nye, bitre anklager mod Christian II og hans rådgivere. I eksilet skrev han sin Finnmarks-beskrivelse, decideret til – formodentlig – den nye pave Hadrian VI over for hvem V. ville tale sin sag da han pludselig døde under en epidemi.

E. V.: Finnmarkens beskr., udg. K. H. Karlsson og G. Storm, Kria. 1901 (særtryk af Årbog for det no. geografiske selsk. XII, 1900–01 1–23 177f. – Danske mag. II, 1746 25–32 (breve). Diplomatarium Norvegicum I, Kria. 1849; IV, 1858. Monumenta hist. Danicæ, udg. H. F. Rørdam I, 1873 616. Lektor Povl Helgesens hist. optælnelsesbog ... Skibykrøniken, overs. A. Heise, 1890–91 (fot. opr. 1967) 80f 100 (også i Paulus Helies skr. VI,

1937). Acta pontificum Danica V, udg. Alfr. Krarup og Johs. Lindbæk, 1913. Arild Huitfeldt: Huitfeldt manus., udg. Grethe Ilsoe, 1976 144–47. – Arild Huitfeldt: Danm.s riges krøniker. Chr. IIs hist., 1596 (faks. udg. 1976) 192–96. C. F. Allen: De tre nord. rigers hist. I, 1864 447f 473–75; II, 1865 25 159 211–17 282–87; III, 2, 1867 92–95 117–26. Edv. Bull: Jemtland og Norge, Oslo 1927 (2. opl. 1970) 147f 181. Hans Holst i Mønt, udg. Sv. Aakjær, 1936 = Nord. kultur XXIX. Hjalmar Grape: Studier i Olai Magni författarskap, Upps. 1942. Lars Hamre: Erkebiskop E. V., Oslo 1943. Grethe Authén Blom: St. Olavs by, Trondheim 1956 = Trondheim bys hist. I 466–71. Gerh. Fischer: Domkirken i Trondheim I–II, Oslo 1965 = Nidaros erkebispestol og bispesete II. Troels-Lund: Dagligt liv i Norden 6. udg. II, 1968 343. Else Kai Sass: Studier i Chr. IIs ikonografi, 1970 = Festskr. udg. af Kbh.s univ. marts 1970 28f. B. S. Utne i Bergens hist. foren.s skr. LXXII–LXXIII, Bergen 1973 71. Mikael Venge i Hist. t. 14.r.II, 1981–82 27–33.

Mikael Venge

Valkendorf, Henning, 1595–1658, lensmand. * 24. 2.1595 på Glorup, † 7.1.1658 sst., begr. i Skt. Knuds k. i Odense. F: Henning V. til Glorup (ca. 1560–1626) og Anne Brockenhuus (1575–1658). ~1° 23.8.1618 i Odense med Karen Brahe, * 23.4.1598 på Helsingborg, † 16.8.1631 i Odense, d. af Axel *B. (1550–1616) og Kirsten Hardenberg († 1639). ~2° 30.9.1633 på Vittskövle med Anne Barnekow, * 9.9.1606 på Vittskövle, † 15.3.1648, d. af Christian *B. (1556–1612) og Margrethe Brahe († 1617). ~3° ca. 1648 med Margrete Blome, * 6.2.1616 på Mönchneversdorf, † 19.8.1679 på Bjørnemoose, d. af Didrik B. (1584–1617(?)) og Anna Ahlefeldt (1592–1645, ~2° 1622 med landråd og amtmand i Reinbek Cai Sehested, 1601–44).

V. uddannedes i udlandet og studerede 1610 i Leipzig og 1613 i Leiden. Han gik ikke ind i kancellitjenesten, men slog sig straks efter sit bryllup 1618 ned som godsejer på Bramstrup (Åsum hrd.) som han dog solgte. Senere arvede han Glorup (Gudme hrd.) og købte 1637 Klingstrup (Sunds hrd.), 1638 Bjørnemoose (Sunds hrd.) og uvist når Hässleholm i Skåne. 1638 takseredes han til 699 tdr. hartkorn. Desuden ejede han en stor gård i Odense. Han kom hurtigt ind i den lokale administration. 1624 blev han fænrisk, 1627 løjtnant og 1633 ritmester ved den fynske rostjeneste, og under kejserkrigen var han en af de tre generalkrigskommissærer på Fyn. Samtidig med at han 1628–55 var lensmand på Odensegård var han en årrække kommissær ved Fyns skatteopkrævning, 1629 proviantkommissær for øen. 1638 var han en af adelens deputerede på stændermødet i Odense og n.å. generalkrigszahlkommissær i hertugdømmerne, og 1643 blev han igen en af kommissærerne ved Fyns forsvar. Han var velset ved hoffet, blev ridder ved kroningen 1648 og var 1649 marskal for de

braunschweig-lüneburgske gesandter. 1655 blev han lensmand på Bratsberg og Gimsø kloster og 1657 tillige på Lundenæs. 1656 var han blandt de indstillede til en ledig fynsk rigsrådsplads. Han var sine fynske standsfællers tillidsmand over for kronen og måtte påtage sig et betydeligt antal værgemål. Han var en redelig, dygtig og betroet mand og viste sit gode sindelag ved at oprette et hospital i Skårup ved Klingstrup. Ved Skt. Knuds kirke i Odense opførte han 1632 et kapel hvor han og hans hustru ligger begravet. □Mal. 1615, formentlig forestillende V. (Fr. borg).

Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Kr. IVs tid, udg. Kr. Erslev II–III, 1887–90. Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Fr. IIIs tid, udg. C. Rise Hansen I–II, 1959–75. Kancelliets brevbøger 1624–45, 1925–68. – J. Lauritsen: St. Knuds kirke, 1875 16. J. Schurmann i Saml. til Fyens hist. og top. IX, 1884 30–56. Fra Fyens fortid, udg. G. L. Wad I, 1916 4–12; IV, 1924 181 335 354 361. Sv. Larsen: Studier over det fynske rådsaristokrati i det 17. årh. I–II, 1965.

Hans H. Fussing*

Walleen, Sophie (Soffy) Christine Elisabeth, 1861–1940, skuespiller. * 15.5.1861 i Spjellerup, † 23.1.1940 i Kbh., urne på Garn. kgd. F: litteraturhistoriker C. *Rosenberg (1829–85) og Ane L. Plum (1833–74). ~ 1° 7.6.1884 i Kbh. (Holmens) med skuespiller, senere direktør ved Det kgl. teater Karl *Mantzius, * 20.2.1860 i Kbh. (Frue), † 17.5.1921 på Frbg., s. af kgl. skuespiller Kristian *M. (1819–79) og Anna P. Jørgensen (1841–1911). Ægteskabet opløst. ~ 2° 1902 med sekondløjtnant, forfatter, translator, finsk friherre Carl Alphonse W.-Bornemann, * 6.4.1863 i Gränna, † 28.11.1941 i Kbh., s. af ritmester, friherre Theodor Walleen (1827–1902) og Anna Ulrika Louise Bornemann (1834–1916). Navneforandring fra Walleen 1930.

W.s oldeforældre var skuespillerparret Stephan og Eline *Heger, og det urolige Hegerske blod prægede hende. Hun havde ikke fået dramatisk undervisning, men spillede en del dilettantkomedie inden hun 9.11.1882 debuterede på Det kgl. teater som Antoinette i *Gnisten*. Hun lignede ikke de sædvanlige ingenuer af den blonde type, men var sydlandsk-mørk med gnistrende øjne, liv og lune i replikken og situationsfølelse i sit sceniske væsen. 1885–94 tilhørte hun privatscenerne, især Dagmar-teatret, hvis højstemte repertoire betød mindre for hendes udvikling end samtidsdramatikken. Især viste gennembrudsrollen, syptigen jomfru Ludvigsen i Emma Gads *Et Sølvbryllup* (26.12.1890) hendes fine karakteriseringsevne og blev indledningen til en række små mesterværker som fortsattes da hun 1894

var vendt tilbage til nationalscenen hvor de blev forbilledet for senere fremstillinger. Elskelig og ejendommelig var hendes tante Hertha i *Skærmydsler*; den forkuede præstekone fru Jensen i *Den gamle Præst* gav hende lejlighed til et stumt spil af uforglemmelig tragisk virkning og hører ligesom hendes udslidte madam Jensen i *Kvinder* til det fineste udvalg af nationalscenens naturtro skikkelser, skabt med en indadvendt fantasi som hendes samtids skuespillere ikke rådede over. Grotesk og uhyggelig, både barnlig og frygtindgydende, virkede hendes kone for sot og syge i *Ole Lukøje*, 1905, en figur som var kongenial med H. C. *Andersens fantasi. En lignende uhyggestemning fremkaldte hendes Gunild i *Barselstuen*, kællingen der på komisk vis afsiger dommen over Corfitz som hanrej.

W. var en af nationalscenens store kunstnere i evnen til uden al understregning at fortælle et hverdagsmenneskes livshistorie. Men ligesom oldefaderen hagede hun mod opgaver i den store stil som hverken hendes tidligt indtrufne husmoderydre eller temperamentets art passede til, og da teatrets skiftende ledere, hvoriblandt hendes tidligere ægtemand, ikke opfyldte hendes ønsker tog hun allerede 21.5.1911 sin afsked med et rigt prøvekort på sin evne: madam Jensen i *Kvinder*, Gedske Klokkers i *Barselstuen* og tante Hertha i *Skærmydsler*. Sigrid *Neiiendam blev hendes arvtager. Siden fik W. på Århus teater sin kunstneriske ærgerrighed delvis tilfredsstillet i opgaver som fru Sang i *Over Evne* og (på en turné) kammerherreinde Alving i *Gengangere*. Sidste gang hun optrådte i Kbh. stod hun (1934) på Det ny teater som generalinden i *Den lille Butik*, en rolle der viste hendes begrænsning da hun ikke evnede at illudere som damen fra samfundets højere lag. □Tegn. af Christian Krohg, 1893 (Teatermus.). Mal. af G. Achen, 1895 (sst.). Tegnet i rolle af E. Krause. Foto.

Alb. Gnudtzmann i Teatret VII, 1907–08 30–32. Rob. Neiiendam: Det kgl. teaters hist. IV, 1927. Einar Christiansen: Nogle træk af mit liv, 1930 217. P. A. Rosenberg: Erindr. I, 1934 80 106f.

Robert Neiiendam*

Wallensbech, Henrik Madsen, ca. 1630–62, præst, forfatter, filantrop. * ca. 1630 i Wallensbæk, † 19.12.1662 i Paris. F: sognepræst i Valensbæk Mads Rasmussen (ca. 1600–ca. 1659, ~ 1° 1627 med Anna Svendsdatter) og Anna Føert. ~ 23.5.1657 med Catharina Spend, d. af sognepræst i Sæby, siden ved Holmens k. i Kbh. Niels Christensen S. (1594–1664) og Anna Lauridsdatter († 1689, ~ 1° med sognepræst i Sæby Jens Axelsen Bjørn (Ursin), † 1629).

Wallensbech, Henrik Madsen

Faderen havde 1623–26 været skibspræst på Perlen, en af de første danske ostindienfarere, og har i en efterladt dagbog anskueligt skildret sine rejseoplevelser (Danske Mag. I, 1745). Forfatteråren gik i arv til sønnen som efter 1650 at være blevet student fra Roskilde allerede 1652 udgav en samling latinske epigrammer. 1654 blev W. kapellan i Ude og Oppe Sundby og lod 1655 nogle lignprædikener trykke. Nogle teologiske arbejder af ham, på hvilke titlerne kendes, ses ikke at være udgivne. 1657 blev han 2. kapellan ved Holmens kirke og præst ved bådsmændenes sygehus ved Gammelønt, opført under Christian IV. I en efterladt dagbog har han skildret hvor forfærdelige han fandt tilstandene her både hvad lokaler, tilsyn og forplejning angik. Gennem Poul v. "Klingenberg fik han admiralitetet interesseret i sagen, fremsatte forslag til forbedringer, bemyndigedes til at sætte en indsamling i gang hvortil flere af byens rigmænd, bl.a. rigshofmester Joachim "Gersdorff og biskop Hans "Svane ydede betydelige bidrag, og opnåede jan. 1658 at kongen skænkede en større grundmuret bygning på Nyholm, det såkaldte sejlhus, til et nyt hospital eller „kvæsthus“ for Holmen. For dette blev der god brug under Kbh.s belejring. W. var utrættelig for at skaffe patienterne gode hygiejniske kår, og det skyldes vistnok hans fremhævelse af den ferske koster betydning at Frederik III 1661 skænkede sygehuset en grund til kálhave. Han fik også sat igennem at der udarbejdedes en fundats for det og beskikkedes en ny direktion. Da kvæsthuskapellet indviedes, udsendte han skriftet *Delineata strenæ regiæ ptochotrophæi Holmensis Topographia eller den ny kongelige Ny-Aars-Gaffvis billige Beskrivelse. anvent paa det Holmiske K. M. Siug-oc Quæst-Husis w-forbigengelige Brug oc beleilige Sted*. 1660, fuld af glæde over hvad der var nået. Det samme hjertevarme samfundssind præger hans s.å. udgivne *Diarium polemicum metricum Latino-Danicum obsidionis Hauniensis eller en daglig Tegnebog indehollandis Kiøbenhaffns Beleirings Idretter*, hvori han på latinske og danske vers med vedføjet forklaring naivt, men med inderlig medleven og ofte stor kvikhed skildrer belejringens begivenheder. 1662 fulgte han på svigerfaderens foranledning som legationspræst rigsskatmester Hannibal "Sehesteds diplomatiske sendefærd til Holland, London og Paris i hvilken sidste by han døde kort før årets udgang. Hans interessante rejsedagbog er bevaret (Add. 47, 4°, Kgl. bibliotek).

Mag. for rejsejagttagelser, udg. R. Nyerup II, 1820 487–92 (W.s rejsedagbog 1662). Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen III, 1877 499. – A. Birch i Danske mag. 2. r. II, 1806 339–44. J. C. W. Wendt: Bidrag til fattig-

væsenets hist. I, 1829 85–88. O. Nielsen: Kbh.s hist. og beskr. III, 1, 1881 355–60. H. D. Lind: Kong Fr. III's sømagt, 1896 133 189f. Alfr. Th. Jørgensen i Berl. tid. 31.12.1910. G. Norrie i Militærlæggen XXVI, 1918 1–5. L. Bobé: Bremerholms kirke og Holmens menighed, 1920 153f 229.

C. O. Bøggild-Andersen*

Valentin [falənti'n], **Jacob**, 1804–72, provst, politiker. * 13.8.1804 i Skælskør, † 10.2.1872 i Spentrup, begr. sst. F: købmand Johan Otto V. (1796–1839) og Ane Marie Nielsen (1774–1837). ~ 19.9.1831 i Skælskør med Frederikke Louise Harder, * 9.2.1805 i Skælskør, † 13.3.1884 i Kbh., d. af farver Poul H. (1755–1820) og Regina Bey-er (1774–1855).

V. blev student fra Roskilde katedralskole 1821, cand. teol. 1826, præst i Tvede og Linde syd for Mariager 1831 og St. St. "Blichers efterfølger i Spentrup og Gassum 1847 hvor han virkede til sin død. 1836–67 var han provst i Nørhald, Gjerlev og Onsilid herreder. V. var en ivrig og dygtig landmand. Han præsiderede ved den 3. danske landmandsforsamling i Århus 1847, sad i landhusholdningsselskabets agerbrugskommission 1847–51 og repræsenterede selskabet ved den tyske landmandsforsamling i Breslau 1845 og ved verdensudstillingen i Paris 1855. Han var medlem af landmandsforsamlingens udvalg vedr. uddannelse af landmænd hvis betænkning førte til oprettelse af landbohøjskolen. 1842–56 sad V. i Randers amtsråd og var formand for husmandshoveriafløsningen i amtet 1850–62 og for gårdmandshoveriafløsningen i 9. landstingskreds 1852–62. Han søgte forgæves valg til den grundlovgivende rigsforsamling 1848 og til folketinget 1849 og repræsenterede Randerskredsen i folketinget 1852–54 og 1855–57 da han nedlagde sit mandat. Som politiker var han udpræget nationalliberal og stemte mod arvefølgeordningen 1852 og mod toldgrænsens flytning fra Ejderen til Elben 1853. Han var tilhænger af fæsteafløsning, men var inden for sit embedsomsråde konservativ, modsatte sig sognebåndsløsning og ville bevare præsternes „fødte“ medlemskab af sognerådene og udtalte sig meget nedsettende om „seminaristdannelsen“. Også efter at have forladt rigsdagen tog han med stor medfødt veltalendehed del i politiske møder og valg. – R. 1858. DM. 1868.

Randers dagbl. 12.2. og 19.2.1872.

Helge Larsen (Povl Engelstoft)

Wallich, Nathanael (Nathaniel) Wulff, 1785–1854, botaniker. * 28.1.1785 i Kbh., † 25.4.1854 i London, begr. sst. F: købmand Wulff Lazarus W. (1756–1843) og Hanne Jacobson

(1757–1839). ~1° 30.5.1812 i Frederiksnagor med Juliane Marie Hals, *5.2. el. 19.9.1797, †1.8.1812 i Frederiksnagor, d. af skipper, planter i Bengalen Christopher H. (ca. 1772–1800) og Caroline Franciska Bie (1774–1844, ~2° 1800 med rådsmedlem i Frederiksnagor Otto Lauritz Bie, 1764–1823). ~2° 1823 med Sophie Colling, d. af engelsk oberst C. – Bror til Arnold *Wallick.

W. begyndte meget tidligt at gå på veterinærskolen hvor P. C. *Abildgaard blev opmærksom på hans gode evner og medvirkede til at han efter privat undervisning blev student 1801. Han studerede medicin og kirurgi og tog 20 år gammel kirurgisk eksamen 1806, men botanik interesserede ham mere, og han havde fulgt M. *Vahls og J. W. *Hornemanns forelæsninger. Det var denne interesse der fik ham til at søge pladsen som kirurg ved den danske koloni i Frederiksnagor ved Calcutta hvortil han blev udnævnt 1806. Efter ansøgning blev der tilstået ham 500 rdl. til indkøb af botanisk litteratur med forpligtelse til at sende planter og frø til den botaniske have i Kbh. og dyreskeletter til veterinærskolen. I alt fald den første del af denne forpligtelse opfyldte han i fuldeste mål ved i flere år at sende en forbavsende mængde levende og tørre planter til Hornemann med hvem han stadig stod i livlig brevveksling. Hans botaniske virksomhed bragte ham i forbindelse med bestyreren af East India Company's botaniske have i Calcutta W. Roxburgh, og han blev 1817 hans efterfølger som havens bestyrer og trådte derved ud af dansk tjeneste. I de følgende 30 år til 1846, da han tog sin afsked og bosatte sig i London, arbejdede han energisk på udforskningen af floraen i Indien og dets nabolande Nepal, Assam, Burma, Penang og Singapore, hvortil han gjorde flere rejser. Særlig fra det ukendte bjergland Nepal var hans udbytte stort; i et brev til Hornemann trykt i Tidsskr. for Naturvidenskaberne I, 1822, fortæller han om sin rejse dertil 1821. Hans talrige deskriptive arbejder om indiske planter er trykt i engelske og indiske tidsskrifter og kan ikke medregnes til den danske litteratur, men nævnes må dog hans store pragtværk *Plantæ Asiaticæ rariores* med 300 kolorerede tavler (1830–32). Af helbredshensyn opholdt W. sig 1812 på Mauritius, 1828–32 i London med en kort afstikker til Kbh. og 1842–44 i Kap. Hans forbindelse med sit fædreland blev aldrig afbrudt. Under Galathea-ekspeditionens ophold i Calcutta 1845 var han den til stor hjælp og skænkede den et nyt stort herbarium, og universitetsbiblioteket i Kbh. forærede han en mængde engelsk-indiske bøger og indiske oldskrifter (trykt katalog v. R.

Nyerup, 1821). Under sit othum i London oversatte han flere danske botaniske afhandlinger til engelsk. Som belønning for sine mange gaver blev han allerede 1821 udnævnt til æresdoktor ved Kbh.s universitet og 1826 til medlem af Videnskaberne selskab, og han var medlem af en række udenlandske akademier. Sine umådelige plantesamlinger, hvoraf der nu findes dubletter i de fleste større museer, og sin korrespondance testamenterede han til engelske museer. Tre planteslægter er efter W. kaldt Wallichia. – R. 1818. DM 1829. K. 1852. □Stik 1833 efter mal. af John Lucas. Litografi 1849 af I. H. Maguire. Mal. af E. Jerichau Baumann (Fr.borg). Mal. (Raffles mus., Singapore). Mal. (Linnean Society, London). – Monument i den botaniske have i Calcutta.

Journal of the Malaysian branch of the Royal Asiatic society LIV, Singapore 1981 1–73 (breve). – Carl Christensen: Den danske botaniks hist. I, 1924–26 251–53; II, 157–60 (bibliografi). V. Termansen i Gartnertid. LII, 1936 419–21. Lorents Bie i Pers. hist. t. 10. r. IV, 1937 126 og 11. r. II, 1941 241–43. Ib Friis og Ole Hamann i Naturens verden, 1976 393–408.

Carl Christensen*

Wallick, Aron (kaldet **Arnold**) Wulff, 1779–1845, teatermaler. *11.3.1779 i Kbh., †3.11.1845 sst. (Mos.), begr. sst. (Mos. kgd., Møllegade). F: købmand Wulff Lazarus Wallich (1756–1843) og Hanne Jacobson (1757–1839). ~ 2.12.1817 i Kbh. (Mos.) med Frederikke Wallich, *23.12.1794 i Kbh., †11.11.1872 sst. (Mos.), d. af købmand Moses Lazarus W. (1764–1838) og Juliane Kalisch (1773–1852). – Bror til N. *Wallick.

W. blev 1795 elev af akademiet og vandt 1803 den store sølvmedalje. For yderligere at uddanne sig rejste han til Rom hvorfra han hjemsendte adskillige farvelagte dekorationstegninger der vidner om betydelige evner for teatermaleriet, det felt der havde hans særlige interesse. I Rom tilhørte han kredsens omkring Bertel *Thorvaldsen og baron Herman *Schubart. 1809 drog han hjem over Paris og vakte snart opsigt med en teaterdekoration, *Et Fængsel*, der skaffede ham understøttelse til en ny udenlandsrejse. Han valgte Paris og studerede her teatermaleriet 1811–13 hos datidens betydeligste teatermaler P.-L.-C. Ciceri på Pariseroperaen. Det kgl. teater trængte på den tid i højeste grad til en dygtig dekorkunstner, og her blev W. ansat i foråret 1814. Han havde ganske særlig grundigt studeret de forskellige bygningsperioders stil, formentlig hos Paolo Landriani på La Scala i Milano. Samtiden roser ham navnlig for den varme og lette tone i hans dekorkunstnerier. Det hedder om ham at han „behandlede Luftperspectiven for-

Wallick, Arnold

træffelig og lagde, naar han ikke blev altfor hemmet af vanskelige sceniske Betingelser, en brillant Virkning i Fremstilling af prægtige Gader og pitoreske Bygninger“. En ting ankede man imidlertid over, og det var den langsomhed med hvilken han arbejdede. Lette kår havde W. nu heller ikke altid. Det ses bl.a. i hans forhold til Det kgl. teaters almægtige økonomiinspektør J. C. *Ryge hvis krav ofte kunne være højst besynderlige. Da han engang skulle udføre en kirkedekoration fastholdt Ryge trods alle saglige og kunstneriske indvendinger at den skulle males således at den kunne bruges både til Trondhjems domkirke, en neapolitansk pragtkirke, en siciliansk kirke og et provencalsk klosterkapel. I W. havde teatret fået en virkelig indsigtfuld kunstnerisk medarbejder der videreførte de gode traditioner fra Peter *Cramer og Thomas *Bruun, og i hvis lod det faldt at skabe den dekorative ramme om en række af romantikkens betydeligste værker. Da Jonas *Collin 1842 for anden gang valgtes til direktør for Det kgl. teater blev det mærkeligt nok sat igennem at W. skulle afskediges, dog med forpligt til at gøre tjeneste når det forlangtes, samtidig med at man ansatte to andre teatermalere, C. F. Christensen og Troels *Lund. W., der i øvrigt også beskæftigede sig med andre grene af malerkunsten, var som anerkendelse af sine kunstneriske fortjenester allerede 1815 blevet medlem af akademiet. □Tegn. af J. V. Gertner, 1845 (Fr.borg).

Th. Overskou: Den danske skueplads 1V–V, 1862–64. Chr. Elling: Breve om Italien, 1945 71–78.

Torben Krogh*

Valløe, Knud Engelbrecht, 1833–77, forfatter. * 5.2.1833 i Roskilde, † 17.5.1877 i Menton, begr. sst. F: prokurator Jens Jørgensen Valløe (1790–1871) og Birgitte Marie Selmer (1803–45). ~ 20.5.1864 i Kbh. (Holmens) med Johanne Marie Charlotte v. Arenstorff, * 19.1.1837 på Villestrup ved Hobro, † 14.6.1915 i Rønne, d. af proprietær Frederik Christian v. A. (1803–48) og komtesse Edel Louise Augusta Ahlefeldt-Laurvig(en) (1808–69).

V. blev student 1849 fra Roskilde, begyndte at studere jura, men ombyttede under indtryk af koleraepidemien 1853 dette studium med medicinen. Embedseksamen tog han ikke, men blev 1860 ansat som prosektor i anatomi ved universitetet efter 1858–59 at have været assistent ved landbohøjskolen i botanik. For at supplere sine beskedne indtægter underviste han i skoler i naturfagene; især botanikken havde hans interesse, og han deltog med pjecen *Logik, Botanik, Pædagogik og nogle andre lignende „Smaating“ contra*

Hr. Prof. Ed. Erslev, 1874, i striden om dennes Planteriget's Naturhistorie. Overanstrengelse i forbindelse med sorgen over en søns død svækkede hans tilsyneladende stærke konstitution; han søgte forgæves helbredelse for en tærende svindsot ved en rejse til Menton 1877, men døde efter tre måneders ophold her. V. spillede en betydelig rolle i Studenterforeningen i 1850'erne både som visedigter (under mærket a-ø), komedieforfatter (trykt er karnevalsspøgen *I Karriere*, 1863), humoristisk taler for „Grisen“ og menagerifremviser på studenterkarnevalerne. Hans særlige studentikose speciale var parodien på grundtvigianernes særheder og unoder. Forskellige prøver herpå blev trykt i Dagbladet under pseudonymet Jens Birke-Riis; mest lykke gjorde novellen *Emte-Jægerne* (Dagbladet 1861, nr. 111–13; bogudgave s.å.), hvis vid dog nu forekommer temmelig afbleget, og *Syv Udvalgte Digte af Kapellanden*. 1861, hans morsomste arbejde. Satiren går ikke dybt, og synspunktet er den gængse nationalliberale overlegenhed over for den folkelige kulturbevægelse.

V., som hørte til nationalliberalismens lette kvaleri, gjorde bevægelsen med over til højre og var i sine sidste leveår medarbejder ved vittighedsbladet *Punch*, ligesom han 1876 i en satirisk artikelserie i *Fædrelandet* under mærket Fg. angreb det forenede venstre. Hans alvorlige digte, mest lejlighedsange, er glemte, men af hans viser kendes endnu drikkevisen *Kom, Brødre, lad os tømme* –. Efter hans død udgav hans enke hans *Efterladte Digte, Fortællinger, Parodier og Skizzer*, 1879 med en biografisk indledning af C. St. A. *Bille. □Afbildet på tegn. Studenterforeningen flytter, 1863. Træsnit af H. P. Hansen, 1879. Foto.

C. St. A. Bille i K. V.: Efterl. digte ..., 1879 V–XIII (optr. i nyudg. af *Emte-jægerne*, 1886). Arthur Abrahams: *Minder fra min studentertid*, 1896 49–52 91–96. H. C. A. Lund: *Studenterforen.s hist. II*, 1898. Axel Sørensens: *Studenterkomedien*, 1903 18 20 22. Otto Zinck: *Fra mit student- og teaterliv*, 1906 83. Carl Christensen: *Den danske botaniks hist. I*, 1924–26 574f; *II*, s.å. 429f (bibliografi). Carl Dumreicher: *Studenterforen.s hist. I–II*, 1934–36.

H. Topsøe-Jensen*

Valløe, Peder Olsen, 1716–93, opdagelsesrejsende. * 1716, antagelig i Kbh., † 27.4.1793 sst., begr. sst. F: antagelig skipper og husejer i Adalgade Ole Johnsen W. ~ 9.2.1759 i Rønne med Elisabeth Bohn, * 1723 i Rønne, begr. 21.10.1786 sst. (~ 1° 1750 med skipper Valerius Hansen, 1701–58), d. af købmand og kæmner Herman Klausen B. (1682–1755) og Elsebet Rasch (1677–1756).

Efter afsluttet skolegang blev W. uddannet som bøger. Som 20-årig blev han antaget af Jacob *Severin til grønlandsskibene. Fra 1740 var han i to år bøger ved kolonien Christianshåb hvor han 1743 blev handelsassistent. Der var dog ingen muligheder for ham til at blive handelsleder. Da Jacob Severin 1748 var ved at blive træt af grønlandshandelen søgte W. om og fik tilladelse til at blive „frihandler“. Han slog sig ned ved Godthåb, men havde i længden ikke synderligt held med sig. Da Det kgl.octr.almindelige Handels-Compagnie overtog grønlandshandelen ville direktionen gerne af med W.s frihandleri. Derfor foreslog man sammen med missionskollegiet at W. foretog en ekspedition for at finde den tabte norrøne Østerbygd på Grønlands østkyst hvor den måtte befinde sig efter datidens mening. W. havde selv forslagsvis udbygget A. T. *Vidalins og Hans *Egedes idé om at søge om på østkysten syd om landet og ved hjælp af konebåde. 6.8.1751 tog W. af sted med en sådan skindbåd, bemanded med fire matroser og to grønlandske roersker. Første etape var egnet omkring Julianehåb hvor der på det tidspunkt ikke var anlagt nogen koloni hvad W. foreslog at man skulle gøre. Efter rekognoscering i egnen, hvor han så flere af de norrøne tomter, drog han 1752 sydpå og som planlagt rundt om landet og lidt op ad kysten hvor han slog telt. Af lokale grønlandere havde han fået underretning om forholdene på sydøstkysten og dens beboere. Derefter tog han videre nordpå langs østkysten hvor han passerede Lindenovs fjord under svære isvanskeligheder. Her standsede isen ham ganske, og de medfølgende ville ikke med længere fordi grønlanderne erklærede det for umuligt at forcere isen i konebåd og kajak. 8.8.1752 måtte W. derfor gøre vendrejse. Den gik gennem Prins Christians sund som den korteste vej. Efter overvintring et godt stykke oppe langs sydvestkysten nåede han 25.6.1753 Frederikshåb. Derfra rejste han hjem med det negative resultat af sin dristige færd. Østerbygden havde han ikke fundet, lidet anende at han to gange havde overvintret midt i den. Da han kom til Kbh. var der ingen der havde brug for ham, heller ikke i grønlandshandelen. Derfor flyttede han til Bornholm hvor han i Rønne blev skibsfører og senere købmand – og således ganske glemt. 1765 gjorde han opmærksom på sin eksistens ved at ansøge om embedet som by- og herredsskriver i Rønne, men forgæves. John *Erichsen omtalte 1777 W.s ekspedition, men vidste ikke hvor personen bag denne ekspedition var at finde. Da hans hustru imidlertid døde flyttede W. til København hvor han en tid var pakhusopsynsmand. En lille pension han derefter ansøgte om fik han ikke hvori-

mod landhusholdningsselskabet tildelte ham et par kontante præmier, vel for hvad han skrev. 1787 havde Poul *Egede skaffet den gamle mand plads på Vartov, og s.å. udgav O. *Fabricius uddrag af W.s dagbøger i „Samleren“ I. 1788 udarbejdede W. manuskriptet vedr. sine „Efterretninger om det gamle Grønland og den bedst mulige og mindst bekostelige Maade at indsejle det“ hvor han henviste til sin egen metode med konebåd i 1751–53. Derved fik W. betydning for W. A. *Graahs rejser 1828–30 og „Konebåds-ekspeditionen“ under G. *Holm og V. *Garde 1883–85.

Samleren I, 1787 97–103 113–20 169–74 179–92 197–208 228–37 247–56 264–72 274–87 (P. O. W.s dagbøger). P. O. W.s dagbøger fra hans rejser i Grønland, udg. L. Bobé, 1927 = Det grønlandske selsk.s skr. V. – Grønlands hist. mindesmærker III, 1845 (fot. optr. 1976) 730 741–50. Finn Gad: Grønlands hist. II–III, 1969–76. – Manus i Kgl. bibl.

Finn Gad

Walter, Caroline Fridericha, 1756–1826, skuespiller, operasanger. * 5.2.1756 i Kbh., † 17.11.1826 i Stockholm, begr. fra Hedvig Eleonora kyrkan. F: fænræk ved „Sjællands gevorbne Infanteri Regiment“ Christian Frederik Halle (* 1730) og Johanne Christine Hansdatter (senere ~ Thomas Jespersen, † 1770; som enke kaldet Lindgreen) (ca. 1730–efter 1802). ~ 1° 4.10.1774 med kammersekretær, musikinstruktør og komponist Thomas Christian *W., døbt 12.2.1749 i Kbh. (Trin.), † 18.11.1788 i Tranquebar, s. af klædekræmmer Thomas Saur og Edele Margrethe Walter. Ægteskabet opløst 24.4.1780. ~ 2° 28.5.1780 i Göteborg med violinist, senere koncertmester ved Stockholms opera Christian Friedrich Müller, * 28.12.1752 i Brandenburg, † 21.12.1827 i Stockholm. – Halvsøster til Ferdinand *Lindgreen.

W. var født uden for ægteskab, og hjemmets sociale kår var yderst dårlige. Det var storfaderen der tog hende seks år gammel til Komediehusets danseskole. Han havde selv et bijob ved teatermaskineriet og håbede åbenbart at brødføde plejedatteren ved teaterarbejde. På A. *Comos og P. *Laurents danseskole lærte hun dans, mimik og plastik. Teatermesteren I. *Als har bevidnet at hun daglig fik spark og slag, men hurtigt lærte mere end de andre. På trods af det hårde miljø, og selv om der knapt var råd til klæder var hun altid „af en lystig Naturel“. Hendes første rolle blev Laidronette i *Aesopus ved Hoffet* (17.10.1762), og hun fortsatte hurtigt i en række barnereoller. H. W. *Gerstenberg havde hende i tankerne da han som den første 1765 foreslog oprettelsen af en dansk skuespillerskole. Den blev ikke

Walter, Caroline

realiseret, men W. fik C. D. *Biehl som lærer i deklamation og E. C. Böttger (*Rose) i skuespil-kunst. Teaterdirektionen forsvarede ovenikøbet W.s kunstneriske uddannelse i en sag for Kbh.s magistrat. Her krævede hendes mor ejendomsret over datteren, men teatrets inspektør karakteriserede hjemmet med ordene „dette virkelige Helvede“. De nærmest Dickenske kår ødelagde ikke hendes sprudlende humør. Ved den egentlige debut 1.12.1769 som Pernille i *Den Stundesløse* måtte jf. Böttger fra logen advare hende mod at blive for kåd. W. blev uddannet i den oprindelige Holbergtraditions mesterlære, derfor var hendes rappe Pernille en fransk tjenestepige med en løbende tunge og et kløgtigt blik (K. L. *Rahbek). I „Den dramatiske Journal“ fortæller P. *Rosenstand-Goiske at den unge W. var snak-som og lattermild på scenen. Han angreb de barokke teatertraditioner i hendes spil, de unuancerede monologer, den alt for fine påklædning og kontakten med publikum i logerne. Derimod roste han hendes meddigtende fantasi i komedien, men efter hans mening magtede hun slet ikke den høje stil.

G. *Sarti var den første der gjorde brug af W.s sangstemme. Hun var først lyrisk sopran men blev heftigt kritiseret for sin manglende skoling. Stemmen blev for alvor udviklet i Hofteatret på den første danske syngeskole fra 1773 under Michel Angelo *Potenza. Da havde hun allerede overtaget rollefaget som den følsomme elskerinde i komedien og syngespillet. I „Kritiske Efterretninger“ blev hun for Rosenstand-Goiske ganske enkelt dansk teaters „bedste Actrice“. Han skildrede hendes kloge, vittige ansigt med de levende øjne, den smukke skikkelse og de graciøse bevægelser, men det vigtigste var den „Ild og Følelse“ hvormed hun besjælede rollerne. I Sartis *Soliman den Anden* (8.10.1770) gjorde hun som den franske Roxelane i tyrkiske bukser et uudsletteligt indtryk på datiden. P. Cramer har i en række scenetegninger (Soliman den Anden, De tvende Giærrige, Kiøbmanden i Smyrna, Bondepigen ved Hoffet) givet eftertiden et indtryk af hendes popularitet i syngespillene. Komedien *Aglæ eller Støtten* med musik af Sarti (16.2.1774) fremkaldte en gouache af C. *Høyer; den blev i 1777 stukket i kobber af T. *Kleve med et digt af Johannes *Ewald hvori han hylde hende med ordene „Thalias Caroline“. Stemmen var nu blevet den lyrisk-dramatiske sopran, og i Ewalds og Johann *Hartmanns heroiske syngespil skabte hun Nanna i *Balders Død* (30.1.1779) og Birthe i *Fiskerne* (31.1.1780). Oprindelig var den blide Lises rolle i stykket tiltænkt hende, men H. H. v. *Eickstedt gjorde sin indflydelse gældende som medlem af teatrets

overtilsynskommission. Generalen fik udvirket at den bedste rolle med de fleste arier blev givet til hans veninde den 17årige debutant Catharine Møller (*Frydendahl). Det hele var et udtryk for den regulære magtkamp mellem W. og „lille Møller“. General Eickstedt vandt ved klar magtmisbrug. Han landsforviste violinvirtuosen C. F. Müller som W. var forelsket i. Hun søgte øjeblikkelig sin afsked, og da den blev nægtet hende flygtede hun 28.4.1780 over Sundet forklædt i mandsdragt. Hun medtog hele tre måneders løn som hun havde modtaget i kvartalsforskund og nærede åbenbart ingen skruper når det gjaldt om at følge den hun elskede, og at forsvare sin kunstneriske udvikling. På den måde mistede Danmark sin betydeligste skuespillerinde i 1700-tallet.

I Stockholm fik W. sit sceniske gennembrud som Alceste i C. W. Glucks opera på Bollhuset (26.2.1781). Digteren J. H. Kellgren, Sveriges første begavede teaterkritiker, skrev: „Man kan sige at man tidligere hverken har set noget skuespil eller nogen actrice i Sverige. Hele parterret hulkede“. Nu havde hendes stemme udviklet sig til den dramatiske sopran. Den havde et betydeligt omfang end en sikker og brillant højde, men hendes force lå i hendes fuldendte musikdramatiske udtryk. Med sin omfattende uddannelse havde hun alle muligheder for at realisere Glucks operareform med vægt på det passionerede affektudtryk og den ny-klassiske harmoni på scenen. Året efter forlod W. pludselig Stockholm. Hun var blevet udsat for Gustav IIIs „krænkende strengthed“ som følge af hendes sammenstød med hans yndlinge, de adelige pæger. Ved sin flugt til Kristiania gjorde hun det umuligt at opføre J. M. Kraus' opera Aeneas i Cartago som Gustav III selv sammen med Kellgren havde skrevet til åbningen af det nye og pragtfulde operahus. W. søgte nu (6.4.1782) om tilladelse til at vende tilbage til Danmark, og da det blev hende nægtet rejste hun over Hamburg til London hvor hun optrådte som den første danske scenekunstner. Hun opnåede intet scenisk eller musikalsk gennembrud, men hun må have oplevet Londons rige musik- og teaterliv der netop i den sæson bød på Sarah Siddons sceniske triumfer på Drury Lane. Ved en storslået forbedret kontrakt af 15.1.1783 kaldte Gustav III W. tilbage til operaen i Stockholm. På hjemvejen optrådte hun med succes i Göttingen, men hun blev forment adgang til Kbh. Hendes venner fik kun i nogle timer lov til at hylde hende på skydebanen uden for voldene. I Stockholm udmærkede hun sig særlig i de ædle dronningroller i opera seria (Glucks *Ifigenia* og *Armide*) samt i syngespillene af N. Dalayrac og A. Gré-

try. Hendes berømteste rolle blev Christina Gyllenstierna i J. G. *Naumanns Gustaf Wasa* (19.1.1786) der med tekst af Gustav III og Kellgren blev den svenske operas største succes. W. blev personligt instrueret af Gustav III selv på Stockholms slot, og J. T. Sergel skabte samme år et elegant relief af hende. Samtidig tegnede han W. ved sin side på den spirituelle tegning *En ståjande middag*. Hendes humør, musikalitet og livfuldhed passede godt til den Sergel-Bellmanske kredes der også helt kunne dele hendes sorgløshed over for private økonomiske trivialiteter. 1791 fik W. lov til at vende tilbage til Kbh. fordi hun skulle føde. 3.6. overværede hun på Det kgl. teater beneficeforestillingen for E. C. Rose og blev modtaget med demonstrativ bifald som den gudbenådede og længe savnede kunstner. Hendes venner, hvoriblandt P. A. *Heiberg*, K. L. *Rahbek*, Fr. *Schwarz* og Marie Christine *Bjørn*, afholdt kort tid efter en fest på skydebanen til hendes ære, og samtidig skabte Jens *Juel* et portræt af hende (nu i Nationalmuseum i Sth.). Det er et af Juels bedste billeder og taler i dag om W.s ynde og charme, men også om hendes frejdige friskhed og beslutsomhed. Gustav III skænkede hende både en sommerbolig i Drottningholms slotshave og et hjem på Djurgården. Hun var ikke alene „premier-aktriss“ men blev også „hovsångerska“ og medlem af Det kgl. svenske musikakademi. Hendes sidste optræden fandt sted 9.11.1810 hvor hun gav sin glansrolle i „*Gustaf Wasa*“ ved festforestillingen for tronfølgeren Carl Johan Bernadotte. Hun stod som den betydeligste kvindelige repræsentant for den store gustavianske teaterperiode hvor hun musikalsk havde samarbejdet med *Naumann*, *Kraus*, *G. J. Vogler*, *F. A. Uttini* og *E. Du Puy*. Fra 1.4.1812 til 24.3.1817 virkede hun som elevinstruktør i aktion og deklamation for sangerne ved operaen og fik derved betydning for den næste generation af sangere. Men hendes betydeligste elev blev *Lars Hjortsberg*, en af de største svenske skuespillere der som ung havde boet i hendes hjem og modtaget undervisning i skuespilkunst.

W. er den første scenekunstner i Norden hvis hele livsforløb eftertiden kan danne sig et indtryk af. Hendes liv rummede tre dramatiske opbrud der hver gang gik imod datidens sociale normer. Moderen, en gehejmestatsminister og en enevældig monark var nærmest uangribelige institutioner. Det var hendes faste karakter og stejle sind der bød hende at byde dem trods, og det var hendes store sceniske og musikalske evner der gjorde det muligt. Fra at tilhøre den usle skuespillerstand der henviste de kvindelige skuespillere til prostitution endte hun med at blive hyl-

det som den gudbenådede kunstner. Hun var med sin skæbne med til at bryde nye veje for den sociale respekt for udøverne af scenekunsten. Derfor er der grund til at tro på hendes sidste bevarede brev hvori hun til *Rahbek* skrev: „Gud ved at misundelse inte findes i min Sjæl. Jeg elsker min kunst overalt i verden“. □ Tegnet i roller af P. *Cramer* 1770–80 (*Teatermus.*; *kobberstiksaml.*; *Engelholm*). Rolletegn. af W. A. *Müller* (*kobberstiksaml.*), to tegnede udkast hertil af samme, 1776 (sst.). Tegn. af *Cornelius Høyer*, 1777 (*Fr.borg*; *St.mus.*), efter denne kopi malet på glas (*Det kgl. teater*) og stik af T. *Kleve*, 1777, træsnit 1874 og efter tegn. af K. *Gamborg*, 1884. Afbildet på mal. af P. *Cramer*, 1779 (*St.mus.*; *depon. i Teatermus.*). Mal. formentlig af *Erik Pauelsen* (*Norsk folkemus.*, *Bygdøy*). Tegn. af *Høyer* før 1780 (*Teatermus.*). Tegnet i rolle af W. A. *Müller*, 1786 (sst.), rolletegn. af samme (*Fr.borg*). *Voksrelief* af J. T. *Sergel*, 1786 (*Nationalmus.*, *Sth.*), afbildet på tegn. af samme (sst.). Mal. af *Jens Juel*, 1791 (b.l.a. *Nationalmus.*, *Sth.*), gentagelse (*Det norske selskab*, *Oslo*), kopi af *Nine Zetterberg*, 1944 (*Teatermus.*) og kopi med ændret dragt af C. *Probsthain* (*Det kgl. teater*). Mal. af *Juel* fra slutn. af 1790erne. Tegnet silhouet (*Fr.borg*). Afbildet på scenebilleder af *Per Hilleström* (*Kungl. teatern*, *Sth.*). Stik efter tegn. af *Le Clerc* og stik af A. *Flint*, 1807, efter mal. af C. *Horneman*. Relief af *F. Zuschlag*. Tegn. af *F. Westin* (*Nationalmus.*, *Sth.*). Tegn. af *L. H. R. af Hjelmsäter*, ætsning af samme, 1824. Tegnet som ældre (*Fr.borg*). Fremstillet på skitse af *Poul Corona* (*Teatermus.*).

Breve fra da. skuespillere og skuespillerinder, udg. *Rob. Neiiendam* I, 1911 30–32. – K. L. *Rahbek* i *Lommebog for skuespilyndere*, 1788 252–74. P. *Rosenstand-Goiske*: *Kritiske efterretn. . . .*, udg. *Chr. Molbech*, 1839 74–80 94–97. Samme: *Den dramatiske journal*, udg. *Carl Behrens* I–II, 1915–16. H. *Weitemeyer* i *Hist. medd. om Kbh.* II, 1909 148–68 (optr. i *forf.s Kulturskildr. fra Kbh.*, 1916 101–24). *Nils Personne*: *Svenska teatern I–III*, *Sth.* 1913–15. *Fra J. L. Heibergs ungdom*, 1922 (fot. optr. 1972) = *Memoirer og breve XXXVII*. A. H. *Winsnes*: *Det norske selsk.*, *Kria*. 1924. *Luxdorps dagbøger*, udg. *E. Nystrom* II, 1925–30 198. *Torben Krogh*: *Danske teaterbilleder*, 1932. *Rob. Neiiendam* i *Dann.* i fest og glæde, red. *Jul. Clausen* og *T. Krogh* III, 1935 311–14. *Sten Høgel* i *Musik og forskn.* VI, 1980 116–21. *Klaus Neiiendam*: *C. W.*, 1983.

Klaus Neiiendam

Walter, Caroline Louise Sophie Amalie, se **Nielsen, N. P.**, 1795–1860.

Walter, Hans, 1618–77, officer. * 16.7.1618 i Slesvig, † 14.7.1677 ved Landskrona, begr. i Wismar. F: *hjulmand Hans W.* (ca. 1575–1633) og *Barbara Bolte*. ~ 23.11.1647 i Slesvig med *Doro-*

Walter, Hans

thea Hecklauer, * 10.3. el. 6. i Slesvig, † 11.2. el. 3.1669 i Tønning, d. af hertugelig inspektør over Gottorp amt Johan H. (1596–1652) og Sophie Lælia (1600–54). – Bror til Jørgen *W.

W. gik tidligt i svensk tjeneste i trediveårskrigen, blev 1639 ritmester og efter tappert forsvar af fæstningen Oppeln 1644 oberstløjtnant, deltog 1645 i Helmuth Wrangels indfald i Jylland, trådte n.å. som oberst i gottorpsk tjeneste, blev kommandant i fæstningen Tønning og var det endnu da den danske hær 1675 rykkede ind i de gottorpske landskaber. Ifølge Rendsborg-forliget skulle Tønning overgives til Christian V, men W. nægtede at efterkomme dette, og først da en af hertugens råder overbragte skriftlig ordre fra hertugen personlig samt skriftlig afsked af 4.7. fra hertugens tjeneste gav han efter. Nogle dage senere trådte han i dansk tjeneste som generalmajor til hest og med kongens løfte om et fuldt færdigt rytterregiment. Efter Wismars erobring s.å. blev W. kommandant her, fuldstændiggjorde hurtigt stadens fæstningsværker efter den hårde belejring og overtog n.å. ved general Carl v. *Arenstorffs bortrejse kommandoen over de danske tropper i Mecklenburg og hertugdømmerne og fik overdraget det nyopstillede 4. jyske nationale rytterregiment. Efter slaget ved Lund 4.12.1676 blev han kaldt til Kbh., men kom atter tilbage til Holsten hvor han n.å. om foråret besørgede de münsterske hjælpetropper overført til Skåne. Maj s.å. førte han hærens fortrav fra Kristianstad tilbage mod Malmö, deltog i juni i angrebet på denne by og førte 14.7. venstre fløjs rytteri i slaget ved Landskrona hvor han fik flere dødelige sår og udåndede.

Danske mag. 5.r.V, 1902–04 304 314 318. – Danm.s adels årbog XLV, 1928 II 150. Vilh. Marstrand i Pers. hist. t. 9.r.I, s.å. 24 (geneal.). Mich. Ludwig: Leichenpredigt über H. W., [Wismar] 1677. [H.] Ratjen i Archiv für Staats- und Kirchengesch. der Herzogthümer III, Altona 1837 102–66. N. P. Jensen: Den skånske krig, 1900.

Rockstroh*

Walter, Jørgen, ca. 1610–70, officer. * ca. 1610 i Holsten, † april (bevilling til begravelse 29.4.) 1670 i Blåtårn i Kbh., bisat i Petri k.s. kapel. F: hjulmand Hans W. (ca. 1575–1633) og Barbara Bolte. Vistnok ugift. – Bror til Hans *W.

W. var 1638 kaptajn ved Markvard *Rantzau's regiment og 1643 ved Fr. *Buchwalds. 1644 deltog han i overfaldet på Itzehoe og blev s.å. major. 1645 forsvarede han i 22 uger med stor dygtighed Rendsborg mod svenskerne trods gentagne stormforsøg, så fæstningen var på danske hænder ved fredsslutningen. Han belønnedes derfor 1645 med godset Rohlsdorff i Holsten og fik

1646 brev på en årspension på 1000 rdl. S.å. blev han adlet – 1649 naturaliseret som dansk adelsmand – og blev 1649 oberstløjtnant. I begyndelsen af 1650 stod han med sin afdeling i Glückstadt, men kom senere på året til Kbh. hvor han vistnok gennem grev Christian *Rantzau kom til hoffet hvor han trods sit rå væsen var yndet, især af dronning Sophie Amalie hvem han til almindelig forbavselse kørte rundt i Kbh., og hvem han forærede en slæde. Fra Holsten medførte han sin elskerinde *Dina Vinhofvers, og i dec. 1650 meddelte han hoffet hendes løgnehistorie om at Corfitz *Ulfeldt og *Leonora Christina havde planer om et giftmord på kongeparret. Kongen troede på ham og gjorde ham 22.2. til kgl. råd og oberst for et infanteriregiment, men da Ulfeldt ved en proces mod Dina havde renset sig for beskyldningerne vendte han sig mod W. Dina havde under sagen påstået at hele hendes fortælling var et påfund af W., men Ulfeldt frafaldt tiltale mod ham og overlod det til kongen og rigsrådet at forfølge sagen. Kongen havde allerede inden retssagen mistet tilliden til W. der i april fik ordre til at blive i Kbh., men ikke vise sig ved hoffet. Han måtte nu møde for herredagen der dog ikke fandt det bevist at han var ophavsmænd til Dinas beskyldninger idet den kun fandt det forkasteligt at W. havde fremstillet Dina som en ærbar kvinde over for kongen, og opfordrede denne til at landsforvise W. I juli 1651 blev han landsforvist og rejste til Lübeck, og om hans liv i de følgende år vides intet ud over at han 1657 forgæves søgte tilladelse til at vende tilbage. Efter at Ulfeldt var blevet dømt 1663 fik W. lov til at vende tilbage til Danmark, men han måtte ikke vise sig ved hoffet, og først 1668 kom han til Kbh. hvor han vistnok stod i forbindelse med Christoffer *Gabel, men han fik da ordre til at forlade byen. Han tog til Skåne, men vendte forklåret tilbage til Kbh. hvor han, sikkert med urette, mistænkedes for at have deltaget i et forsøg på at myrde kongefamilien med gift på Dronninggård. Han blev sat i Blåtårn hvor han fik en dårlig behandling og blev sindssyg, men hvor hans gamle fjerne Leonora Christina gav ham af sin mad. Her døde han.

Danske mag. 4.r.VI, 1886 79f. Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Fr. IIIs tid, udg. C. Rise Hansen II, 1975. – Vilh. Marstrand i Pers. hist. t. 9.r.I, 1928 23 (geneal.). Danm.s adels årbog XLV, 1928 II 149. Leonora Christina Ulfeldt i Danske saml. 2.r.I, 1871–72 163 191. S. Birket Smith: Leonora Christina grevinde Ulfeldts hist. I–II, 1879–81. J. A. Fridericia: Adelsvældens sidste dage, 1894 (reprooudg. 1969) 142–50.

Hans H. Fussing*

Walter, Thomas Christian, 1749–88, kammersekretær, komponist. Døbt 12.2.1749 i Kbh. (Trin.), † 18.11.1788 i Tranquebar, begr. sst. F: klædekræmmer Thomas Saur og Edele Margrethe Walter. ~ 4.10.1774 med Caroline Halle (Caroline *W.), * 5.2.1756 i Kbh., † 17.11.1826 i Stockholm, d. af fænrisk Christian Frederik Halle (* 1730) og Johanne Christine Hansdatter (senere ~ Thomas Jespersen, † 1770; som enke kaldet Lindgreen) (ca. 1730–efter 1802). Ægteskabet opløst 24.4.1780.

W. blev opdraget hos sin morfar, etatsråd, kommitteret i kommercekollegiet Christian Walter, efter hvem han antog sit efternavn. Han havde fortræffelige lærere, bl.a. E. *Colbiørnsen, og med hans mange gode forbindelser var det ganske naturligt at han valgte embedsvejen. 1765 blev han kar. kommercesekretær og 1771 sekretær i danske kammers 3. bureau. Hans største interesse lå dog inden for musikken som han dyrkede med iver. I det Nye musikalske selskab var han musicerende medlem, og 1772 skrev han en italiensk arie med orkester, den tidligste komposition man kender fra hans hånd. På grund af hans „fine tone, videnskabelige dannelse og grundige musikalske kundskaber“ fik Det kgl. teaters direktion øje på ham. Man søgte en instruktør der navnlig for syngestykkernes vedkommende kunne lede prøverne på en kunstnerisk fuldt ud forsvarlig måde. Hertil kom at W. havde forlovet sig med skuespilleren Caroline Halle hvis ualmindelige kunstneriske fremskridt man tilskrev hans indflydelse. 1773 blev han ansat ved skuepladsen med titel af directeur de théâtre og 600 rdl. i gage. Han skulle, hedder det, „føre den hele artistiske Forretningsgang“ og ganske særlig „veilede de vordende Sangere til det rette musikalsk-dramatiske Udtryk i Fremstillingen“. Han blev imidlertid hurtigt ked af den krævende stilling thi han afgik allerede 1774, dog med forsikring om at „han skulle blive tænkt på ved første bekvemme lejlighed“. Hans efterfølger i embedet var den fortræffelige skuespiller C. P. *Rose der rådede over langt større myndighed og scenisk erfaring.

Som dramatisk komponist debuterede W. 1773 med syngespillet *Silphen*, hvis tekst Charlotta Dorothea *Biehl havde bearbejdet efter en fransk original af G. Saint Foix; 1774 fulgte *Den prøvede Troskab*, komponeret til en originaltekst af jomfru Biehl. Intet af disse værker gjorde lykke; W. havde søgt at efterligne den stil som G. *Sarti havde anslået i sine danske syngespil, men publikum fandt hans med forsiringer overbroderede musik nærmest kedsommelig, helt uden den sødmefyldte melodi der var så karakteristisk for den berømte italienerkomponist. At man virkelig

ventede noget af W. som komponist kan ses deraf at han 1775 fik en betydelig rejseunderstøttelse i tre år for at gøre studier i udlandet. Han var endogså ligefrem „udseet til Musikforfatter; thi ogsaa i denne Videnskab var det Hs. Majsts. Hensigt at have en dansk Mand“. I Hamburg komponerede han 1775 til sin egen oversættelse efter C. S. Favart *Soliman den Anden* der blev opført nogle få gange på Det kgl. teater i 1776 men ikke kunne slå Sartis meget populære syngestykke af samme navn af marken. Ved senere opførelser benyttedes dog en blanding af de to arbejder. I Stockholm skrev han operaballetten *Adonis* der opførtes i febr. 1776, og i Bologna oversatte og komponerede han 1776 Favarts *Arsene* som ved opførelsen i Kbh. 1777 ingen lykke gjorde. Teaterdirektionen betroede også W. at skrive musik til J. *Ewalds Balders Død, men skønt han fra Paris indberettede at musikken var færdig indleverede han dog aldrig partituret hvorefter opgaven blev overdraget til koncertmester Johann *Hartmann. Efter det nederlag han havde lidt med Arsene, tabte han lysten til at fortsætte som dramatisk komponist og tog nu til Tranquebar som guvernementssekretær, 1780 blev han kancelliråd, 1782 justitsråd, og ved sin død var han finansråd og 2. medlem af guvernementet. □ Tegn. af Hartman Beeken udst. 1778.

For historie og statistik, udg. J. Collin II, 1825 212–20. Th. Overskou: Den danske skueplads III, 1860. Festskr. i anledn. af musikforens halvhundredårsdag I, ved V. C. Ravn, 1886. Charlotte Dorothea Biehl: Interiører fra kong Fr. den femtes hof, 1909. Torben Krogh: Zur Gesch. des dänischen Singspiels im 18. Jahrh., 1924. Johs. Mulvad i Dansk årbog for musikforsk. VII 1973–76, 1976 145f.

Torben Krogh*

Walterstorff, Ernst Frederik, greve, 1755–1820, generalguvernør, diplomat. * 1.4.1755 i Tønder, † 13.10.1820 i Paris, begr. sst. F: ritmester, senere major Christian W. (1725–1801) og Barbara Maria Munthe (1727–1802). ~ 31.5.1787 på St. Croix med Sara Heyliger Cortwright, † 1839, d. af planter C. på St. Croix.

I sin purreste ungdom var W. page ved hoffet, men 1777 lod han sig indskrive som student ved Kbh.s universitet, og s.å. tog han juridisk eksamen. En kort tid virkede han derefter som aukultant i generaltoldkammeret, og 1778 tog han til Vestindien for at overtage en plads som medlem af regeringsrådet. 1780–86 fungerede han tilige som landsdommer på St. Croix. 1785 avancerede W. til viceguvernør, og 1787 blev han generalguvernør over de samlede dansk-vestindiske øer. 1796 vendte han tilbage til Danmark efter at have foretaget en rejse i Nordamerika, og han blev nu direktør ved generalpostamtet og

Walterstorff, Ernst

1797 tillige medlem af postpensionskassens direktion. Som postembedsmand har W. fortjeneste af at have indført diligencebefordringen i Danmark efter nordamerikansk forbillede. Ved siden af sin gerning i postvæsenet virkede han som direktør for Det kgl. teater sammen med digteren J. *Baggesen, og i de få år han beklædte stillingen opnåede han at komme i det bedste forhold til personalet. – W. blev kar. generalmajor 1790, var 1801–09 chef for nordre sjællandske landeværnsregiment, afgik fra hæren 1809 og blev generaløjtnant à la suite 1811. 1798–1801 var han teaterdirektør og præsident i landhusholdningsselskabet.

Ved flere lejligheder blev W. anvendt i særlig diplomatisk sendelse, og de urolige forhold efter århundredskiftet bevirkede at man gjorde endnu mere brug af ham på det diplomatiske område. Således udvalgte man ham til at føre underhandlingerne med admiral Nelson om våbenstilstand, ligesom man i efteråret 1801 udsendte ham til Dansk Vestindien for at han som øverstbefalende kunne modtage øerne der var blevet erobret af englænderne. 1803 vendte han på ny hjem og overtog sine embeder inden for postadministrationen. 1807 deltog han der ikke havde nogen videregående militær uddannelse i forsvaret af Kbh. som chef for det nordre sjællandske landeværnsregiment, og han blev udpeget til at føre kapitulationsforhandlingerne. For sin optræden under krisen 1807 stilledes han n.å. for en overkrigskommission der i sin dom af nov. 1808 udtalte at W. under det udfald der var foretaget under hans ledelse ikke havde vist tilstrækkelig konduite mens man intet havde at indvende mod hans forhandlinger med englænderne. 1809 afskedigedes han fra sine embeder, men n.å. betroede man ham den vigtige post som befuldmægtiget minister i Paris (–1820). Her stilledes han atter og atter over for de vanskeligste opgaver. I begyndelsen gjaldt det om at vinde Napoleons for Danmarks sag, navnlig da faren blev truende fra marskal Bernadottes side. Siden måtte alle bestræbelser rettes imod at lette Danmarks overgang til de allieredes sag. Efter Napoleons fald var det den danske stats økonomiske krav til Frankrig som skulle befordres. Til trods for at W. modtog sagkyndig bistand til løsning af disse vanskelige problemer blev resultaterne kun ringe. W. er blevet karakteriseret som en kold og hovmodig mand af natur, men han var også en kundskabsrig og berejst mand der formåede at skaffe sig en fremtrædende stilling blandt gesandterne ved pariserhoffet. Samtidig var han en meget hjælpsom mand til hvem landsmænd ikke gik forgæves. – Optaget i dansk grevestand 1819. – Kammerjunker 1777. Kam-

merherre 1782. Prædikant af generaløjtnant 1811. – Hv.R. 1801. DM. 1812. □Stik af G. L. Chrétien. Afbildet på tegn. af parlamentærens landgang 1801 (Fr.borg) og formentlig på mal. af samme emne af C. A. Lorentzen, 1801 (sst.). Litografi af W. Heuer. Buste af A. Jacobson, 1821. To mal. – Monument af B. G. Schlick på Père Lachaise kgd. i Paris, efter dette akvarel (Fr.borg).

Medd. fra krigsark., udg. Generalstaben I, 1883: III, 1888: V–VII, 1892–96: IX, 1902. – Danm.s adels årbog XXVII, 1910 529f 532. H. J. Blom: Krigstildragelserne i Sjælland 1807, 1845 207f. Th. Overskou: Den danske skueplads IV, 1862 16 22. Museum, 1894 II 276 (Gott-hold Müllers breve); 1895 II 333f (Peter Foersoms breve). Pers. hist. t. 4.r.V, 1902 82 (C. L. Smidts optegn.). Fr. Olsen: Postvæsenet i Danm. 1711–1808, 1903. Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen I, 1936 299–314. Georg Nørregård: Efterkrigsår i da. udenrigspolitik 1815–24, 1960 19 157.

Harald Jørgensen

Walther, Anton, se Heimreich, Anton.

Walther, Jens Peter Trap, 1864–1929, skuespiller, teaterdirektør. * 23.5.1864 i Skagen, † 6.8.1929 på Frbg., begr. sst. F: tidligere overkontrollør ved Det kgl. teater og folketingsmand, toldforvalter i Skagen, senere toldinspektør i Ringkøbing Frederik (Frits) W. (1810–79) og Julie Christine Pontoppidan (1820–91). ~ 11.7.1896 i Skanderborg med skuespiller Astrid Bjørnbak, * 17.7.1876 i Gerlev, Randers amt, † 13.4.1956 i Kbh., d. af højskoleforstander, redaktør, folketingsmand Viggo B. (1853–92, ~ 2° 1885 med Ane Marie Jensen, 1865–95) og Elisabeth Winther (1852–78).

Fra Viborg katedralskole kom W. ind i toldvæsenet, men lysten til at blive skuespiller drev ham allerede 1883 frem til en debut i Silkeborg som Ambrosius ved August Rasmussens selskab. Nogle år rejste han i Danmark og Norge, men fra 1888 søgte han grundigere uddannelse på elevskolen ved Det kgl. teater hvor han også spillede nogle mindre roller, fx Endrid hin Unge i *Axel og Valborg* (1.9.1889). Efter et engagement ved Dagmartheatret drog han atter ud i provinsen, og her fik han ved Th. Cortes' selskab en betydelig virksomhed, også som instruktør; 1899 blev han selskabets direktør. I de følgende år gjorde W. en indsats til gavn for teaterlivet i provinsen, navnlig i Odense der var hans hovedby. Repertoiret bestod ikke alene af sådanne skuespil der havde stået deres prøve på scenerne i hovedstaden hvis fremragende kunstnere var hans selskabs gæster, men han dyrkede også klassiske værker, fx Schillers *Maria Stuart*. *Axel og Valborg*. *Dronning Margaretha*, *Yrsa*, *Jødin-*

den fra Toledo og af nyere skuespil *Gengangere*, *Et Dukkehjem* og *Asgaardsrejen* som hans fætter, Henrik Pontoppidan, havde skrevet. W. bragte forestillingernes antal i vejret og dermed indtægterne, han indførte faste eftermiddagsforestillinger og udvidede sit selskab til at omfatte to af hinanden uafhængige personaler. Da han 1908 havde forladt Odense teater drog han ved sit 25 års jubilæum ud på en landsturné med *Paul Lange* og *Tora Parsberg* hvor han selv spillede den mandlige hovedrolle. 1909 vendte han tilbage til Odense, og blandt de unge han nu førte frem var Ella Ungermand. 1912 sluttede han sin virksomhed i Odense, væsentligst fordi tilstrømningen til biograferne skadede besøget og tvang ham til at forringe repertoire. Senere ledede han turneer bl.a. med *Svend Dyrings Hus*, satte i scene og levede som privatmand i Kbh. Han var en dygtig og driftig direktør med en god uddannelse og større litterær smag end skuespillerevne. □ Buste af Eyvind Kornbeck, 1910 (Teatermus.). Tegn. af W. Dubas, Berlin, 1920. Foto.

Aage Juul i Teatret VI, 1906–07 41–44. Karl Schmidt: Odense teater 1896–1904, 1914. Rob. Schyberg: Billeder på væggen, 1941 64–86.

Robert Neiiendam*

Wamberg, Helge, 1888–1959, journalist, diplomat. * 14.7.1888 i Sorø, † 6.7.1959 i Hellerup, begr. i Kbh. (Vestre). F: sognepræst, sidst i Brønshøj, Magnus Nicolaj Harald W. (1843–1904) og Anna Sophie Juel Fossum (1850–1940). ~ 15.12.1916 i Vanløse med Sascha Kraitschik, * 28.8.1893 i Drissa, Rusland, d. af fabrik ejer Itschik Zelikowitz K. († 1913) og Ida Galoscker (1868–1944).

W. blev student 1907 fra Vestre Borgerdydsskole i Kbh. og begyndte at studere ved universitetet, men brød af 1909 da Henrik Cavling hentede ham til Politiken. Her skrev han gennem 11 år kvikke causerier og reportager under mærket „Helge“ eller „Den Yngste“. Af kollegerne blev han valgt til redaktør af „Pressens Magasin“, og hans interesse for det sønderjyske spørgsmål førte til at han 1918 blev medlem af Den sønderjyske fonds centralkomite. Han følte nu trang til at påtage sig mere krævende opgaver, og marts 1920 tog han springet da han søgte og fik stillingen som sekretær i udenrigsministeriets pressebureau med henblik på senere tjeneste i Frankrig. Udenrigstjenesten var på dette tidspunkt i færd med en nødvendig omorganisering og udvidelse der også skulle omfatte en nyskabelse: udsendelse af presseattachéer til de førende hovedstæder. W. fik overdraget den vigtige og krævende post i Paris hvortil han ankom i slutningen af juli 1920. Her skulle han nu opbygge en

institution der fra flere sider snarere betragtedes med skepsis eller ligegyldighed end med velvilje. Det lykkedes W. ret hurtigt at overvinde alle vanskeligheder takket være sin flid, påpasselighed og faglige dygtighed samt ikke mindst ved sit venlige og charmerende væsen der skabte ham en udmærket position i den franske hovedstad. W. blev snart kendt for sin utrættelige støtte og hjælpsomhed over for danske besøgende, især kunstnere, videnskabsmænd og journalister. Samtidig lykkedes det ham i ikke ringe grad at få den franske presse interesseret i dansk kultur. I egenskab af generalkommissær ydede han en særlig indsats ved en række internationale udstillinger hvor Danmark var repræsenteret, fx på verdensudstillingerne i Barcelona 1929, Bruxelles 1935 og i Paris 1937 foruden ved en række specialudstillinger om bl.a. H. C. Andersen. Han havde tillige en væsentlig andel i oprettelsen af det danske studentehus i Paris 1932. Hele dette store arbejde blev brat afbrudt af anden verdenskrig. Efteråret 1941 vendte han tilbage til udenrigsministeriet i København og arbejdede indtil befrielsen i pressebureauets bogcensur.

Januar 1946 kunne han rejse tilbage til Paris hvor han den første tid var stærkt engageret i det danske hjælpearbejde med den daglige bespisning af ca. 12 000 franske børn. Efterhånden som forholdene blev mere normale kunne han genoptage arbejdet med at fremme det kulturelle samvirke mellem Danmark og Frankrig og bistå ved forskellige udstillingsarrangementer. 1946 og 1949 var han medlem af den danske delegation til UNESCO og 1948 til FNs plenarforsamling. 1955 udsendte han (s.m. F. J. Billeskov Jansen og K. Spanggaard) bogen *Théâtre de Holberg*. W. blev i Frankrig til han juli 1958 faldt for aldersgrænsen. Så tog han bolig i København hvor han døde året efter. W. formulerede engang presseattachéens opgave således: „et arbejde der først og fremmest består i at sørge for at Danmark i udlandets øjne præsenterer sig og præsenteres så smukt og så korrekt som muligt“. Dette mål nåede han for sit eget vedkommende og under arbejdet herpå blev han selv noget af en institution der stadig mindes med respekt og beundring. – Æresborger i byen Braine (Aisne). Titel af gesandt 1954. – R. 1925. DM. 1932. K². 1950. □ Buste af H. Wederkinck, 1913. Tegn. af Olaf Gulbransen, 1921, af Carl Jensen, Sven Brasch, Gerda Wegener, Hans Bendix, Birger Lundqvist m.fl. Foto. – Mindeplade i det danske studentehus i Paris.

Interview i Politiken 6.7.1938. – Journalisten 1.7. s.å. Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen II, 1938. Anker [Kirkeby] i Politiken 30.7.1945. C. Njelsen] sst. 7.7.1959. Vald. Koppel: Af Politikens hist. I–II, 1946. Dansk kultur i

Wamberg, Helge

Frankrig 1920–60. En bog til minde om H. W., red. Hakon Stangerup, 1959. Karl Bjarnhof: Historien om Sassa, 1961 7f 247f. – Papirer i Rigsark.

Viggo Sjøqvist (Franz v. Jessen)

Wamberg, Niels Birger, * 1930, litteraturhistoriker. * 3.11.1930 i Kbh. (Rødovre). F: sognepræst Niels Juel W. (1873–1944, ~1° med Johanne Camilla Christiane Rindom) og Hedvig Rasmussen (1900–75). ~ 6.10.1956 på Frbg. med lektor, cand.mag. Bodil Simonsen, * 6.10.1929 i Kbh., d. af civilingeniør Willy Sofus Mourits Rusing S. (1900–82) og Laura Marie Enemark Jacobsen (* 1902).

W. blev student fra Frbg. gymnasium 1949 og mag.art. i litteraturhistorie 1959. 1960 ansattes han som programsekretær i Danmarks radio (teater- og litteraturafdelingen). 1969 blev han lektor (afdelingsleder) ved Danmarks lærerhøjskole. – Som ansat ved radioen og senere på freelance basis har W. produceret et stort antal (ca. 1500) programmer om litteratur, teater og musik. Han har leveret montager, foredrag og interviews og bidraget med anmeldelser til bl.a. Dramatisk forum og Bogkronik. Som radio-interviewer af især forfattere formår W. med sine indsigtsfulde spørgsmål at sætte skred i en samtale hvorved han når væsentlig længere i sine samtaler end de fleste sædvanligvis formår. En række af hans radiosamtaler er udgivet i bogform, bl.a. i bogen *Samtaler med danske digtere*, 1968, ligesom nogle radiomontager, bl.a. *Sandheden er fuld af løgn*, en radiomontage om Klaus Rifbjerg, 1980, er blevet udgivet. Denne efterfulgtes af bogen *Rifbjerg rundt*, 1981. Han har til TV lavet en række udsendelser om både danske og udenlandske forfattere. W. har skrevet flere forfatterbiografier, ligesom han har forestået, redigeret og kommenteret udgaver af brev- og erindringsværker, bl.a. *H. C. Andersen og Heiberg*, 1971, Johanne Luise Heibergs *Et liv genoplevet i erindringen*, 1973–74 hvor han indføjede de af A. D. Jørgensen og andre af hensyn til datidens moralopfattelse og Fru Heibergs minde sløjfede passager. Endvidere et gennemkomponeret udvalg af H. C. Andersens breve *Deres broderligt hengivne*, et brevudvalg, 1975, samt en revideret udg. af August Bournonvilles i deres oprindelige form noget uoverskuelige memoirer *Mit teaterliv*, 1981. Han har endvidere bidraget til talrige samle værker, bl.a. til *Fremmede digtere i det 20. århundrede* III, 1968, *Danske digtere i det 20. århundrede*, både 2. udg., 1965–66 og 3. udg., 1980–82, samt været en flittig kronikør til et stort antal danske dagblade.

Fleere af W.s udgivelser handler om Johannes V. Jensen, bl.a. bogen *Johannes V. Jensen*, 1961 og

Mørkets Frodighed, 1973. Han har med sin bog om C. E. Soya, *Soya*, 1966 frembragt den mest indgående analyse af dennes forfatterskab, og han har bidraget med fremragende portrætartikler til mange hyldest- og mindebøger om fremstående danske kulturpersonligheder bl.a. til bøgerne om Hans *Bendix, 1978, Aage *Marcus, 1978 og Sam *Besekow, 1981. Centralt står værket *Digterne og Gyldendal*, 1970 der er forlags- og litteraturhistorie i ét, samt bogen om Folketeatrets historie udgivet i anledning af teatrets 125-års jubilæum med titlen *Teatret i Nørregade*, 1982. – Foruden sin omfattende både ved sine emner og ved sit omfang skriftlige produktion er W. en meget efterspurgt og flittig foredragsholder. W. besidder en for sin samtid helt usædvanlig og meget stor litteratur- og kulturhistorisk viden og en sjælden og tilsyneladende uopslidelig energi. Han skriver i en karakteristisk pointeret til tider lidt ordrig stil som gør hans arbejder meget læseværdige og underholdende samtidig med at de besidder en høj oplysningsværdi. – Medlem af H. C. Andersen-samfundets bestyrelse siden 1958, formand siden 1980. Æresmedlem af Sherlock Holmes-klubben. □Tegn. af Hans Bendix. Foto.

N. B. W. i Politiken 11.3.1978. – Sv. K[ragh]-J[acobsen] i Berl. tid. 3.11.1980.

Mette Wingé

Wandal

Navnet Wandal (Wandall, Vandal) føres af flere slægter, og der synes ikke at være forbindelse mellem den her omtalte slægt og biskop Johan W. (*Wenth) (–1541). Peder *W. tilhører en slægt der føres tilbage til brødrene Anders Jacobsen W. (–1697) og Lars Jacobsen W. (–1731), begge musikere i Nyborg, hvorfor der kan være tale om opkald.

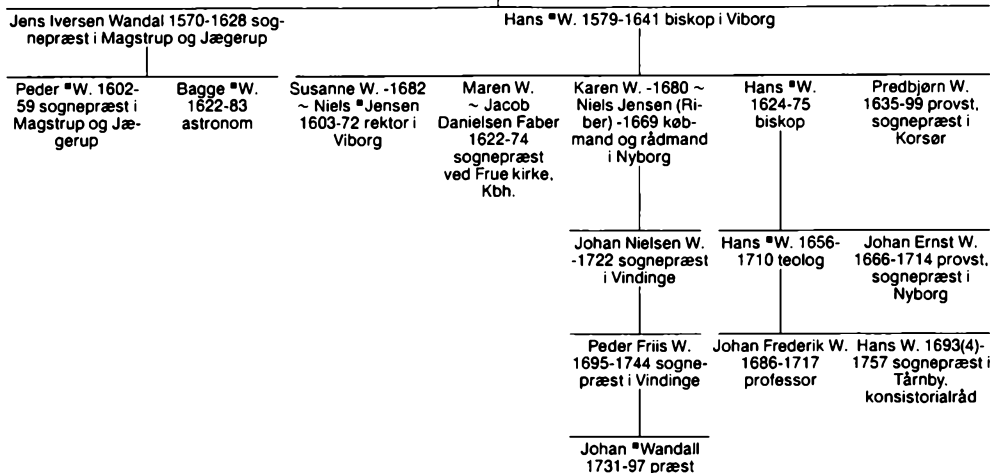
Hans *W. (1624–75) var ~ Anna Catharina Winstrup, d. af biskop Peder Pedersen *W.

Chr. Giessing: Nye samling af jubel-lærere II,1, 1781 (fot. optr. 1979) 328. Fr. Crone i Pers. hist. t. 2.r. II, 1887 59f. Aage Dahl st. 14.r. II, 1960 172–76. Gregers Hansen sst. 16.r. II, 1974 165–84.

Hans H. Worsøe

Wandal (Wandel), Bagge (Baggo), 1622–83, nautisk astronom. * 22.1.1622 i Magstrup ved Haderslev, † 1683 i Kbh. F: sognepræst, mag. Jens Iversen W. (1570–1628) og Marine Pedersdatter (1587–1659). ~1° 25.7.1649 i Kbh. (Frue) med Else Gregersdatter. ~2° ca. 1662 i Brevik med Maren Falck, † ca. 1667, d. af købmand i Risør Isak Lauritzen F. (1601–69) og Dorte Ingvordsdatter (1635–86). – Bror til Peder *W.

Iver Vandel rådmænd i Ribe

Faderen var astronomisk interesseret og havde et mindre observatorium hvor W. allerede som barn fik interesse for astronomi og navigation. Han rejste tidligt udenlands for at studere nautik og sejlede nogle år som styrmand for at få praktisk uddannelse. Da Christian IV ønskede at forbedre navigationsuddannelsen ansatte han 1648 W. som lærer ved navigationskolen på Bremerholm. Ved siden heraf var han ofte på fart til søs, fra 1653 som skibsløjtnant, fra 1655, for øvrigt også en enkelt gang tidligere, for at udarbejde søkort over de danske og norske farvande som dog aldrig blev offentliggjort. 1657 ophørte navigationskolen på grund af krigen med Sverige. En tid var W. skibsløjtnant på en galiot med mandskab han havde hyret for egen regning. Senere opholdt han sig nogle år i Norge, først 1659-60 som bestyrer af toldområdet i Nordmøre, 1661 var han i Sundmøre, senere i Bergen og Kristiania og holdt bryllup i Brevik. Efter hustruens død rejste han 1667 tilbage til Kbh. som direktør for den nyoprettede navigationsskole og fortsatte sin virksomhed der til sin død. W. forfattede forskellige nautiske og astronomiske afhandlinger og lærebøger, sølmanakker og tabeller samt oversatte en afhandling af J. Néper om logaritmer. Af hans arbejder kan nævnes *Memoriale nauticum eller kort Udkastning om Seylatz Underviisning* (1675, 1682 og 1683), afhandlinger om måneformørkelsen 3.3.1653 og om kometen 1661. Han nåede ikke at udgive noget søkort; to af ham tegnede kort findes i Søkortarkivet i Kbh. Ved sin iver for højnelsen af navigationsundervisningen banede han vej for den senere oprettelse af Søkadetakademiet 1701.

H. D. Lind: Kong Kr. den fjerde og hans mænd på Bremerholm, 1889 (reprodudg. 1974) 436-38. Samme i Hist. medd. om Kbh. V, 1915-16 402-09 412f. O. Nielsen i Pers. hist. t. 3.r.IV, 1895 194-202. E. A. Thomle sst. V, 1896 45-52. S. H. Finne-Grønn sst. 4.r.IV, 1901 162. Johs. Knudsen i Tidsskr. for søvæsen LXXXVIII, 1917 145-72 413-19. Carsten Petersen: Peder J. Wandal, 1924.

Poul Heegaard*

Wandal, Hans, 1579-1641, biskop. * 20.8.1579 i Ribe, † 16.12.1641 i Viborg, begr. sst. (Domk.). F: rådmænd Iver Vandel og Susanne Jensdatter. ~ 25.8.1616 i Odense med Margrethe Burchardsen, * ca. 1600, † 27.1.1647, d. af rådmænd i Odense Johannes B. og Cathrine Nielsdatter Bagger. - Far til Hans *W. (1624-75). Efter at have gået i Ribe skole kom W. til Herlufsholm hvorfra han blev student ca. 1596. Han studerede derpå nogle år i Kbh. hvorpå han drog til Tyskland hvor han 1601 var immatrikuleret i det strengt ortodokse Wittenberg. 1602 kom han i huset hos Holger *Rosenkrantz den lærde og blev efter et par års forløb på dennes anbefaling hovmester for tre sønner af Preben *Gyldenstjerne til Vosborg. Sammen med disse foretog han fra 1607 en syvårig udenlandsrejse til de fleste europæiske lande. Særlig længe opholdt de sig i Strasbourg (1608-10) hvor W. tog magistergraden, i Padova og Tübingen (1607). 1610 var han indskrevet ved univ. i Basel hvorefter han rejste i Frankrig, England, Spanien, og Italien hvor han besøgte Rom og Napoli og jan. 1613 var immatrikuleret i Padova. S.å. kom han igen til Tübingen i april. I maj kan han spores i Giessen, antagelig på vej hjem. Efter sin hjemkomst blev W. 1614 sognepræst ved Skt. Knuds

Wandal, Hans

kirke og måtte som sådan 1615–16 afgive betydningsfulde vidnesbyrd mod sin kryptokalvinske biskop Hans Knudsen *Vejle. 1617 udnævntes han selv til biskop i Viborg og blev 1620 af H. P. *Resen kreeret til dr. teol. Som biskop deltog han 1629 i Kbh. i mødet til forberedelse af forordningen af 27.3.s.å. om kirketugt og 1638 i rigsdagen i Odense om gejstlighedens skattepålæg; desuden var han 1635 medlem af den kommission der afholdt forhør over Kirsten *Munk. I krigsårene 1627–28 måtte han tage ophold uden for sit stift, men synes i øvrigt at have været en nidkær bispeskikkelse i ortodoks ånd. Særlig interesse viste han katekismeundervisningen i sit stift. Skønt W. uden tvivl var en kundskabsrig mand, veluddannet ved lange studieophold i udlandet, har han ikke udgivet lærde skrifter. Fra hans hånd foreligger blot seks ligprædikener over adelige – ved deres ortodokse indhold, deres ophobning af skriftsteder og tyngende lærdomsapparat mønstergyldige udtryk for tidens smag på dette område. Af Jesper *Brochmand blev han berømmet som en mand der besad et indtrængende kendskab til kirkefædrene.

E. Pontoppidan: *Annales ecclesiae Danicae III*, 1747 178f. A. C. Krog: *Saml. efterretn. om Viborg by*, 1779 (faks. udg. 1977) 104–06. L. Helveg i *Kirkehist. saml. I*, 1849–52 489 495; 2.r.IV, 1867–68 453f; 3.r.IV, 1882–84 550f 557f (breve). H. F. Rørdam sst. V, 1884–86 93–110; VI, 1887–89 28 542 (H. Rosenkrantz' breve); 5.r.II, 1903–05 403; V, 1909–11 249. *Pers. hist. t. 9.r.I*, 1928 39.

Bjørn Kornerup*

Wandal, Hans, 1624–75, professor, biskop. * 26. 1.1624 i Viborg, † 1.5.1675 i Kbh., begr. sst. (Frue k.). F: biskop Hans *W. (1579–1641) og Margrethe Burchardsen (ca. 1600–47). ~ 27.8.(4.?)1653 i Malmø med Anna Catharina Winstrup, * 25. 9.1636 i Hillerød, † 25.8.1678 i Kbh., d. af biskop Peder *W. (1605–79) og Anna M. Baden (1615–59). – Far til Hans *W. (1656–1710). W. blev opdraget hos sin mormor, en rådmandsenke i Odense. Under kejserkrigen 1627 flygtede hun til Holland og tog drengen med. Fra 1631 blev han undervist af sin far i Viborg og af sin morbror, den senere provst i Lund, mag. Ole Bagger. Som alle tidens duksedrenge brillerede han med at kunne skrive og digte på hebraisk, aramaisk, syrisk og arabisk. Han blev student 1642 og afgik så til universitetet. Her kom han i huset hos professorerne Thomas *Bang og Hans *Svane og tog attestats efter to års studier, i 1644. En kort tid opholdt han sig på Sorø akademi og drog derefter ud på den obligate udenlandsrejse. Han studerede bl.a. i Leiden (1648), var hjemme igen s.å., drog atter ud og studerede i Strasbourg

1648–51. 1651 vendte han hjem, fik overdraget teologiske forelæsninger, blev 1652 først designeret og derefter ordinær professor i hebraisk, og efter at have taget magistergraden rykkede han op som 4. teologiske professor i 1655. To år senere blev han dr.teol. og endnu to år efter rektor magnificus – en post han pga. svenskekrigen beklædte i to sammenhængende perioder fra 1659–61. Sammen med sin gamle præceptor Thomas Bang var han universitetets repræsentant på stænderrigsdagen i 1660. I 1668 efterfulgte han Hans Svane som Sjællands biskop, men fungerede efter tidens skik tillige som dekan i det teologiske fakultet. Som professor fik han 1666 tillagt indtægten af Karlslunde-Kagstrup sognekald og som biskop yderligere Hammer-Lundby.

W. var en typisk ortodoks teolog som polemiserede til højre og venstre og på det skarpeste afviste kommercekollegiets forslag om religionsfrihed i 1672. Hans sidste arbejde bestod i en disputatio theologica på ikke mindre end 146 kvartsider som dannede grundlag for den store doktorpromotion i 1675. I første del af disputatsen, som han ikke selv kom til at præsidere, afviste han jesuiten Heinrich Kircher som havde bestridt det lutherske præsteembedes gyldighed. I den anden og største del vendte han sig mod sin medicinske kollega, Thomas *Bartholin som havde argumenteret med teologiske grunde for at man ikke burde spise blodpølse eller kramsfugle. W. hævdede heroverfor at den kristne frit kunne spise hvad han ville. Hans egentlige indsats lå i at han som den første dansker gav en teologisk begrundelse for *enevælden*. Det skete i det omfangsrige værk *Juris regii* som udkom i seks bøger fra 1663–72 og blev normgivende for diskussionen herhjemme. Heri hævder han at kongerne ved salvingen får guddommelige egenskaber, ja er Guds stedfortrædere og selv guder. Særlig vigtig er 4. bog hvori han definerer majestætsrettighederne som bl.a. også indbefatter retten til at kalde præster – et kontroversielt emne i datiden – og til at pålægge gejstlige skat. Med disse synspunkter, fremført med stor lærdom og på et godt og klart latin, lykkedes det W. at tilpasse den ortodokse teologi til de nye tider. □Stik, efter dette mal. (Roskilde domk.) og stik af J. Haas, 1761. Afbildet på Heinrich Hansens mal. 1879–80 af arvehyldingen 1660 (Fr.borg).

R. Vinding: *Regia acad. Hauniensis*, 1665 397–403. [Will. Worm:] *Progr. fun. univ. Hafn. over H. W.*, 1675. [Matth. Jacobæus:] *Progr. fun. univ. Hafn. over Anna Catharina Winstrup*, 1678. D. G. Zwergius: *Det sielandske clerisie I*, 1754 290–308. L. Helveg: *Den danske kirkes hist. efter reformationen 2. udg. I*, 1857. H. F. Rørdam i *Kirkehist. saml. 2.r.IV*, 1867–68 770–73; 3.r.III, 1881–82 129. H. F. Rørdam sst. V, 1884–86 245.

Jørgen Stenbæk sst. 1972 72–74. Pers. hist. t. II, 1881 194; 2.r.I, 1886 37 (Chr. Nolds selvbiogr.); 5.r.VI, 1909 147. K. Carøe sst. 6.r.VI, 1915 150; 8.r.VI, 1927 70 241 og 9.r.I, 1928 122 (Jens Bircherods dagbøger). Danske mag. 5.r.II, 1889–92 63 (Griffenfelds breve). Kn. Fabricius: Kongeloven, 1920 (repro. 1971). Bj. Kornerup i Den danske kirkes hist. IV, 1959. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj V, 1980. J. L. Balling i Kirkehist. saml., 1980 137–148.

Jens Glebe-Møller

Wandal, Hans, 1656–1710, teolog. * 14.1.1656 i Kbh., † 10.3.1710 sst., begr. sst. (Frue k.). F: professor, senere biskop Hans *W. (1624–75) og Anna C. Winstrup (1636–78). ~ 7.11.1685 med Anna Marie Poggenberg, * ca. 1665, begr. 16.11.1736, d. af tolder i Kbh. Frederik P. († 1679) og kammerjomfru hos dronning Sophie Amalie Marie Roland († 1668).

Efter skolegang i Vor Frue skole i Kbh. blev W. student 1671. Ved universitetet valgte han det teologiske studium, men kastede sig tillige med stor iver over orientalske sprog, især arabisk. 1674 tog han teologisk attestats og rejste derpå udenlands, først til England hvor han studerede både i Oxford og Cambridge, siden til Holland hvor han navnlig opholdt sig i Leiden. Derefter drog han til Tyskland. Et halvt års tid blev han i Leipzig, men slog sig senere (1678) ned i Wittenberg. Her blev han optaget i huset hos den berømte ortodokse stridsteolog Abraham Calovius, og både til denne og andre af universitetets lærere, således Gunnestedt, sluttede han sig nøje. Under opholdet her udgav han 1678 en disputats for at værges sin fars minde mod angreb fra kalvinsk side. Just da W. s.å. ville rejse til Italien fik han budskabet om sin mors død og drog da i stedet tilbage til Danmark. Her blev han 1680 rektor i Sorø, og 1682 tog han magistergraden.

W. var ved sin slægt og øvrige forbindelser nært knyttet til de ledende akademiske kredse – især synes han at have haft en beundrende beskytter i biskop Hans *Bagger – og det var derfor at vente at man snart ville drage den begavede og veluddannede unge mand til universitetet. Dette skete også da han 1682 (fra 1683 at regne) blev kaldet til professor i orientalske sprog og extraordinarius i teologi, og allerede n.å. rykkede han op som professor ordinarius i teologi og assessor consistorii. 1687 blev han tillige dr.teol., 1688, 1697 og 1706–07 var han rector magnificus, og 1694 blev han meddirektør for børnehuset på Christianshavn. I løbet af en kortere årrække havde W. erhvervet sig en førende stilling på det teologiske område. Det var derfor ikke ubegrundet at han efter Hans Baggers død 1693 følte sig selvskrevet til at blive dennes eftermand som Sjællands biskop. Til sin store skuffelse måtte

han dog opleve at blive forbigået til fordel for Henrik *Bornemann der stod langt under ham i lærdom og teologisk skarpsindighed. Som en slags erstatning fik W. 1694 kgl. tilladelse til med sit professorat at forene et indbringende præstekald (Vig-Asmindrup), men han kunne ikke glemme den krænkelse der var overgået ham, og tog deraf anledning til at kaste sig over Bornemann som han i tidens stil anklagede for vranglære.

W. var en af de sidste store ortodokse i det teologiske fakultet og øvede utvivlsomt betydelig indflydelse – også gennem sine mange bøger. Han fortsatte ikke sin fars statsretlige forfatterskab, men ellers lå han ganske på hans linje. Han fortsatte polemikken mod Thomas *Bartholins forbud mod at spise blod, og han udgav i 1690 et skrift mod kalvinismen: *Sandsfærdig og kort Underretning om den Calviniske Lærdoms U-rigtighed*. Heri hævdede han det klassiske ortodokse standpunkt at den rene lære er vigtigere end kærlighedens gerninger. Den begyndende pietismes forestilling om jødernes snarlige omvendelse bekæmpede han skarpt, bl.a. i en posthumt udgivet forelæsningsrække over Romerbrevet (1739). Hans teologiske hovedværk var en lærebog i dogmatik, *Hypotyposis sanorum verborum* som udkom 1703 og blev genudgivet flere gange. Typisk nok savnes hans forgængeres gennemgang af de ti bud i dette værk der helt koncentrerer sig om den rette lære. □ Stik 1697 og stik i ligprædikenen 1715.

Pers. hist. t. V, 1884 42f 46; 9.r.I, 1928 137 139 250; 10.r.II, 1935 154. Kirkehist. saml. 4.r.II, 1891–93 548–54 (selvbiogr.). Danske mag. 5.r.III, 1893–97 224f 230 234 236f. – Chr. Worm: Ligprædiken over H. W., 1715. Kirkehist. saml. 2.r.VI, 1872–73 1–35; 5.r.V, 1909–11 315; 6.r.II, 1936–38 131. Rasmus Æreboes autobiogr., udg. G. L. Grove, 1889 48 66 72f. J. Oskar Andersen: Fra Trankebarmissionens begyndelsestid, 1906 7–11. H. G. Orlrik: Oversigt over forstandere og lærere ved den kgl. skole i Sorø 1586–1737, 1927–30 = Årsskr. for Sorø akad.s skole 1927–30 62f. Michael Neiiendam: Erik Pontoppidan I, 1930 208. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj V, 1980. Th. Lyby Christensen i Kirkehist. saml., 1980 115–35.

Jens Glebe-Møller

Wandal, Johan, se **Wenth, Johan**.

Wandal, Peder, 1602–59, præst. * 9.11.1602 i Magstrup, † 9.10.1659 i Haderslev, begr. i Magstrup. F: sognepræst, mag. Jens Iversen W. (1570–1628) og Marine Pedersdatter (1587–1659). ~ 1.10.1630 med Sara Nielsdatter, † 1.9.1659 i Haderslev, d. af Niels Truelsen til Hjerdrupgård. – Bror til Bagge *W.

W. gik i skole i Haderslev og kom 1620 i huset hos Holger *Rosenkrantz den lærde hvem han

Wandal, Peder

s.å. fulgte til Bremen. Derfra drog han til Helmstedt hvorpå han som „famulus“ for Gunde *Rosenkrantz og Laurids *Ulfeldt rejste med dem til Nederlandene hvor de studerede i Leiden til okt. 1623. Derpå tog de til Frankrig, og nov. 1623 blev W. atter indskrevet ved univ. i Kbh. Han opholdt sig derpå hos sin farbror, biskop Hans *Wandal i Viborg og studerede siden (1626–27) i Wittenberg med talrige udflugter til andre tyske byer. (Var immatrikuleret i Jena 1626). På grund af sygdom måtte han dog vende tilbage til Danmark, virkede nu en kort tid som skolemester i Sorø og holdt senere forelæsninger over orientalske sprog i Kbh. indtil han 1628 blev sin fars efterfølger som sognepræst i Magstrup og Jægerup. W. måtte således opgive den akademiske løbebane som han åbenbart havde forberedt sig til. I stedet for kom han i en lang årrække til i sit præstekald at føre et højt ejendommeligt studieliv. Han sad i gode kår, nød betydelig anseelse, stod i stadig brevveksling med inden- og udenlandske lærde og underviste unge mennesker i orientalske sprog. Eftertiden har dog især hæftet sig ved hans mærkværdige levevis: på en holm i præstegårdshaven lod han opføre et tårn hvori han stadig opholdt sig idet han i det underste stokværk havde indrettet sit sovekammer, i det andet sit bibliotek, rigt forsynet med sjældne bøger og østerlandske håndskrifter, i det tredje sit naturaliekabinet og i det øverste et astronomisk observatorium. I mangt og meget var W. en sørling, men hans lærde flid blev ikke gold. 1634–38 udgav han på dansk på egen bekostning en række forklaringer i vidtløftig parafraform til de fleste af de nytestamentlige skrifter, og samtidig udsendte han ikke få prædikener. Disse arbejder, der er affattet på et godt dansk, kendetegner W. som udpræget praktisk bibelteolog og tilhænger af bodsretningen inden for den lutherske ortodoksi. Ikke uden grund har man betegnet W.s forfatterskab som det fyldeste tilskud fra Nordslesvig til den danske litteratur i 1600-årene. Blandt hans øvrige arbejder kan desuden nævnes *Catalogus C C C vocabulorum Danicorum*, 1651 som viser at han delte tidens tiljæghed til at ville aflede det danske sprog fra det hebraiske, og især hans *Oeconomia Dei, Det er: Guds Aandelig Huszholdning*, 1631. Det sidstnævnte indeholder uden at nævne Holger Rosenkrantz' navn en fremstilling af dennes teologiske system. Holger Rosenkrantz blev rasende og foranledigede skriftet konfiskeret og „nedlagt i universitetets store kiste“. Sagligt set rummer W.s bog imidlertid den eneste trykte præsentation af den lærde adelsmands „doctrina secundum pietatem“.

Da svenskekrigen brød ud i 1657 blev W.s præstegård plyndret og ødelagt, og han flygtede med sin hustru til Haderslev hvor de begge døde kort efter. Sit nu forsvundne bibliotek testamenterede han til Magstrup præsteembede.

J. Oskar Andersen: Holger Rosenkrantz den lærde, 1896 især 299–303. Carsten Petersen: P. J. W., 1924 (heri selvbiografi 116–21). Urban Schrøder i Dansk teologisk t. XI, 1948 80–104. Jens Glebe-Møller: *Doctrina secundum pietatem*, 1966 113. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj V, 1980 142.

Jens Glebe-Møller (Bjørn Kornerup)

Wandall, Johan Pedersen, 1731–97, præst. * 11. 8. 1731 i Vindinge, † 13. 9. 1797 i Ålborg, begr. sst. F: sognepræst Peder Friis Wandal (1695–1744) og Benthe (Benedicta) Maria Mørch (ca. 1698–1747). ~ 24. 10. 1759 i Ålborg med Christiane Marie Heug, * 12. 9. 1739 i Ålborg, † 14. 3. 1813 sst., d. af købmand Christen H. (ca. 1686–1749) og Elisabeth Marie Holst (1707–49).

W. blev student 1751 fra Odense, kandidat 1755, ansattes 1758 som personel kapellan ved Frue kirke i Ålborg og var fra 1772 residerende kapellan ved Budolfi kirke sst. Han udgav enkelte prædikener og opbyggelige småskrifter og oversatte flere lignende arbejder fra tysk. Større betydning fik han imidlertid som ejer af Aalborg Stiftsbogtrykkeri som han sammen med tre andre Ålborgpræster købte 1765 og 1774 blev enejer af. Fra 1767 udgav og redigerede han *Nyttige og fornøylige Jydske Efterretninger* der begyndte som et ugeskrift i oktav og nærmest med tidsskriftkarakter, men fra 1775 udsendtes i større format med datidens sædvanlige avisindhold, mens tidsskriftstoffet samledes i et månedligt tillæg der udkom indtil 1790. Bladet blev senere til Aalborg Stiftstidende. For at skaffe trykkeriet arbejde var W. virksom både som forlægger i beskeden format og især som udgiver af forskellige tidsskriftforsøg, hvoraf *Patriotiske Samlinger* (1785–88) var det anseeligste, men han opgav til sidst i bitterhed, da han var „bleven overbeviist om, at Skrive- og Læse-Lysten aftager“. Lige så lidt held havde han med en *Aalborg Geistligheds Historie* som han 1787 indbød til subscriptions på. Han ønskede at udarbejde den på grundlag af Albert *Thuras manuskripter og samlinger som var i hans besiddelse, men værket udkom aldrig. En gejstlig reskriptsamling (I–II, 1782–84) kolliderede med L. *Fogtmans mere fuldstændige og bedre ordnede værk der udkom samtidig og gjorde W.s arbejde overflødig. Såvel trykkeri som avis havde dog jævnt god fremgang og overtoges 1795 af W.s søn, Peder Friis Wandall.

Dansk månedsskr., 1865 I 440f (J. H. Taubers dagbøger). H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 4.r.II, 1891–93 587f. Saml. til jydsk hist. og top. 2.r.IV, 1893–95 217f. J. P. Stenholm i Fra Himmerland og Kjær herred XII, 1923 509. Em. Sejr: Ålborg stiftsbogtrykkeri 1743–1943, 1943.

Emanuel Sejr*

Wandall, Peder Topp, 1737–94, forfatter, bogsamler. * 25.12.1737 i Nyborg, † 5.10.1794 i Kbh. (Nic.), begr. sst. (Nic. kgd.). F: stadsmusikant i Nyborg, tidligere kgl. lakaj Jacob W. (1692–1757, ~2° med Elisabeth Sophie Biner, † 1763) og Anna Charlotte Pedersdatter Topp (1710–49). Ugift.

W. blev student 1756 fra Nyborg, fik Kommunitetet og Regensen, tog 1765 baccalaureusgraden og blev 1771 amanuensis (underbibliotekar) ved kongens håndbibliotek. Navnlig i sine yngre dage udfoldede han en omfattende virksomhed som oversætter bl.a. af franske syngestykker, af tyske forfattere som Chr. F. Gellert, G. E. Lessing, C. M. Wieland o.fl., ligesom han selv forsøgte sig som digter. Hans femakts-stykke *Stedmoderen*, 1767, er et borgerligt, rørende drama om dyd og ædelhed (Leanders svigerfar hedder ligefrem Hr. Ædelmod); det er ubetydeligt, men opførtes dog tolv gange 1767–68. Desuden skrev W., der også var en meget benyttet kantatedigter, navnlig til kongelige fødselsdage, en dramatisk bagatel *Den fjerde September, et Hyrdestykke* til Juliane Maries fødselsdag 1778. W. var medlem af det selskab der udgav Det Almindelige Danske Bibliothek hvori han fik trykt enkelte af sine smådigte, ligesom han i *Minerva* 1790 offentliggjorde tre folkevise-pasticher om Fr. *Numsens bedrifter i Finland. Som forfatter til *De tre Skrædere eller Forsøg til en nedrig komisk Fortælling i Riim*. Første Bog, 1792, er han blevet kaldt en anden Wessel; men trods sit ringe omfang virker fortællingen langtrukken med sine idelige, umotiverede digressioner. W., der 1777 var medstifter af Det genealogiske og heraldiske selskab, har gjort sit navn kendt som historisk skribent gennem de velskrevne biografier i pragtværket *De paa Jægerspriis ved Mindesteene hædrede fortiente Mænds Levnets-Beskrivelser* I–II, 1, 1783–94, der desværre blev en torso; kobberpladerne til bind II tilintetgjordes ved Christiansborgs brand 1794, kun nogle få sæt prævettryk reddedes, og W. nåede inden sin død s.å. kun at udgive et hæfte af dette bind uden tavler. Værket var, ligesom selve mindesmærkerne, bekostet af arveprins Frederik, og Ove *Høegh-Guldberg, der vistnok var den egentlig drivende kraft i foretagendet, havde for første binds vedkommende gennemgået teksten og modereret den panegyrik som emnet uvilkårligt måtte indbyde til. Som

indledning havde W. forsynet bogen med en historisk-topografisk beskrivelse af Jægerspris og en beretning om oldtidshøjenes udgravning.

Et andet fortjenstfuldt arbejde fra W.s hånd er de to litteraturhistoriske afhandlinger *Efterretning om danske Skuespil* der indleder de to første bind af Gyldendals samling Nye originale Skuespil (1776–78); det er det ældste forsøg på en dramaets historie i Danmark. Afhandlingerne omfatter 1500- og 1600-tallet og indeholder udførlige handlingsreferater og tekstprøver af de skuespil W. har kendt. Særlig værdifulde er de tolv sider han aftrykker af Terents' Eunuchus i dansk oversættelse fra ca. 1600, eftersom håndskriftet han havde købt efter Terkel *Klevenfeldt, brændte 1794 sammen med W.s ypperlige danske bibliotek. Dette, som han havde solgt til Jacob *Scavenius, men betinget sig at beholde til sin død, stod i de værelser han beboede på Christiansborg, og „beskjænket som han næsten dagligen var“, fik han intet reddet af de over 13 000 bind det bestod af. C. *Pram siger at han var „saa snydefuld, at han neppe kunde lade sig selv redde for Ilden“. Kort efter døde han og fik det eftermæle at han var munter og flittig, „en god, from, tienstagtig Mand, som aldrig talede ilde om eller fornærmede nogen“. – Tit. professor 1784.

[R. Nyerup:] Mindesmærke af Scavenius' bogsaml. som P. T. W. havde samlet, 1794. P. F. Suhm: Saml. skr. XIV, 1798 257 311. K. L. Rahbek og R. Nyerup: Bidrag til en udsigt over da. digtekunst under Chr. VII I, 1828 14–27. Th. Overskou: Den danske skueplads II, 1856. C. Paludan-Müller i Hist. t. 5.r.IV, 1883–84 146. Fr. Rønning: Rationalismens tidsalder III, 1, 1896 304. Jacob Gude: En kbh.sk. embedsmands optegn., 1918 (fot. optr. 1970) = Memoirer og breve XXVII. H. Ehrencron-Müller i Nord. t. för bok- och biblioteksväsen IX, Upps. 1922 171–73.

R. Paulli*

Wandel

Slægten føres tilbage til købmand i Kbh. Christian Ulrich W. der var far til regimentskirurg Andreas Carl W.

Thelma Jexlev og Alfr. Larsen: Legatstamtavler for etatsråd Jacob Henric Schous og hustru Susanne Beckmans stiftelse, 1973 125–230.

Hans H. Worsøe

Wandel [ˈvanˀdøl], Carl Frederik, 1843–1930, søofficer. * 15.8.1843 i Kbh. (Fødsst.), † 21.4.1930 sst., begr. sst. (Vestre). F: handelsagent, senere grosserer Carl Frederik Theodor W. (1800–76) og Ane Frederikke Thorsen (1819–1906). ~ 5.10.1901 i Kbh. (Holmens) med Inger Marie Jensen, * 10.10.1867 på Damgård, Herning købstadsgg., † 10.3.1960 i Kbh., d. af gårdejer Poul

Wandel, C. F.

Andreas Carl Wandel 1766-1820 regimentskirurg		
Erlandsine Frederikke W. 1796-1855 ~ Niels Kirketerp 1785-1855 grosserer	Carl Frederik Theodor W. 1800-76 grosserer	Rasmine W. 1813-65 ~ C. A. Bluhme 1794-1866 politiker (se slægtsoversigt Bluhme)
		Eline Margrøthe W. 1817-1904 ~ Marcus Pauli Hvass 1801-64 hofjægmester (se slægtsoversigt Hvass)
C. F. *W. 1843-1930 søofficer	Oscar *W. 1845-1925 grosserer	Einar Theodor W. 1857-1934 grosserer
Carl Ellis W. 1871-1940 gesandt	Sigurd *W. 1875-1947 maler ~ Marie *W. f. Olesen 1899-1963 maler	Hølge W. 1891-1952 grosserer ~ Ger-tie *W. f. Møller 1894- formand for Håndarbejdets Fremme, politiker
Oscar W. 1903-68 vinhandler		
Carl Franke W. 1929- professor i fysik, rektor for Århus universitet		

Christian J. (1837-95) og Kirstine Thomsen (1839-1918).

W. blev kadet 1857, løjtnant med kongens æres-sabel 1863, premierløjtnant 1868, kaptajn 1880, kommandør 1892, kontreadmiral 1899 og vice-admiral 1905. 1864 gjorde han tjeneste i panserskonnerten Absalon i Østersøeskadren, og 1865-67 var han atter i aktiv kriststjeneste idet han var i fransk orlogstjeneste og deltog i ekspeditionen til Mexico i lineskibet La Magellan. 1869-70 var han med fregatten Sjælland på togt i Middelhavet hvor dette skib repræsenterede Danmark ved Suez-kanalens åbningsfest i Port Said 17.11.1869. 1870 og -73 gjorde han Islandsrejser med skonnerten Fylla. W.s opmålingsarbejder der senere skaffede ham et verdenskendt navn som hydrograf påbegyndte han 1871 i danske farvande med dampskibet Ægir, og han fortsatte dem 1874 i kanonbåden Marstrand, begge år som næstkommanderende. 1871-72 var han adjutant hos marineministeren. 1875 var han i eskadre med panserbatteriet Lindormen. 1876-78 var han chef for skrueskonnerten Diana der 1869-80 var udlånt til postvæsenet for at besørge postfarten mellem Danmark og Færøerne og Island. Som næstkommanderende på skonnerten Ingolf gæstede han atter Island 1879, en rejse der gav ham anledning til at fremsætte forslag om udforskning af Grønlands ukendte østkyst samt give en fremstilling af vort kendskab til Danmarksstrædet og de til dette grænsende kyststrækninger. Han deltog 1880 i en amerikansk dybhavsekspedition i Atlanten om bord i opmålingsdamperen Blake. 1881-86 gjorde W. tjene-

ste i marineministeriet som chef for sekretariat- og kommandokontoret, men havde samtidig adskillige udkommandoer. 1884 var han næstkommanderende i panserskibet Helgoland og 1885 i krydserkorvetten Fyen. Opmålingsarbejderne i de danske farvande genoptog han 1886-88 som chef for kanonbåden Grønsund. 1888 var han Danmarks delegerede på kabelkongressen i Paris. 1889-99 var han direktør for søkortarkivet.

1889 ledede W. som chef skonnerten Fyllas videnskabelige togt til Island og Vestgrønland med havundersøgelser i Danmarksstrædet, og de to følgende år foretog han, ligeledes som chef, inspektion og opmåling i islandske farvande med skonnerten Ingolf. 1894 var han chef for panserskibet Helgoland i eskadre. W. var chef på skonnerten Ingolf på Den danske Ingolfekspedition 1895-96. 1898-99 var han chef for krydserkorvetten Fyen på vintertogtet til Middelhavet; hans udnævnelse til kontreadmiral faldt under denne udkommando, og ved hjemkomsten tiltrådte han som chef for den flydende defension på Kbh.s red. 1901 og 1903 var han eskadrechef, 1901-08 tilforordnet forsvarskommissionen, fra 1905 chef for søofficerskorpset og som sådan chef for den flådestyrke der i efteråret 1905 førte kong Haakon og dronning Maud til Norge. 1908-11 sad han som formand for overkriksretten. 1909 blev han kommanderende admiral og generalinspektør for søværnet til han 1911 afgik fra orlogstjenesten. 1890-1902 var han formand for kommissionen til videnskabelig undersøgelse af de danske farvande, fra 1890 medlem af og fra 1895 formand for kommissionen for ledelsen af de geologiske og geografiske undersøgelser i Grønland, 1914-27 præsident for Det kongelige danske geografiske selskab og 1917-19 næstformand i Foreningen de danske Atlanterhavsover. - I tiden omkring Islands- og Grønlandsrejserne udgav W. flere hydrografiske skrifter, og efter sin afsked fra tjenesten helligede han sig litterære og historiske interesser; han udgav 1915 *Søkrigen i de dansk-norske Farvande 1807-14*, 1919 *Danmark og Barbareskerne 1746-1845*, 1923 *Nogle Livserindringer* og 1927 *Danske Handelsforsøg paa Levanten i det attende Aarhundrede*.

W.s liv blev rigt på oplevelser og erfaringer; tidligt erhvervede han sig gode sprogkundskaber, repræsentativ form og forhandlingsevner. Han var alsidigt begavet, han forenede i sjælden grad videnskabelig indsigt og forskertrang med sømandsmæssig dygtighed. Han var derfor fortrinligt udrustet til at løse de videnskabelige opgaver i arktiske farvande som han forestod, og vandt sig derved et verdenskendt navn. Som tilforordnet forsvarskommissionen (1901-08) præsterede

han et ypperligt sømilitært, sagkyndigt arbejde, som kom til at præge marinens effektivitet og organisation i de vanskelige år indtil verdenskrigen 1914–18. W. hævdede i kommissionen kraftigt sit værns interesser over for hæren, ligesom han var en notorisk modstander af den gennemførte befæstning af Kbh. W. var en sjældent retlinet og finttænkende mand, og satte derved sit præg på det søofficerskorps han i en række år var chef for. Hans historiske værker er velskrevne og af blivende værdi. – Broderen Oscar Andreas W., * 19.4.1845, † 4.1.1925, blev uddannet i firmaet G. Halkier & Co. og i det fædrene vinfirma, fra 1870 Carl W. & Søn, som han derefter videreførte. 1907–20 var han medlem af grosserer-societetets komité og handelskyndig dommer i sø- og handelsretten 1894–1916. R. 1894. DM. 1912. K². 1915. – R. 1878. DM. 1892. F.M.I. 1896. K². 1897. K¹. 1900. S.K. 1909. □ Mal. af N. V. Dorph, 1927 og af Sigurd Wandel. Tegn. af Aage Roose (Fr.borg). Foto.

C. F. W.: Nogle livserindr., 1923. – Berl. aften 14.8.1923. [Th.] [Tjopsøe]-[Jensen] i Tidsskr. for søvæsen CI, 1930 417–20. G. C. Amdrup i Det grønlandske selsk.s årsskr. 1929–30 99–102 (heri bibliografi). Henri Konow: Erindr., ved Tage Kaarsted I, 1966 301 369f. Hans Chr. Bjerg i Jyske saml. ny r. XI, 1974–76 382–91.

Paul Ipsen*

Wandel ['van'dəl], **Gertie**, * 1894, formand for Håndarbejdets Fremme, politiker. * 7.11.1894 i Kbh. (Skt. Johannes). F: grosserer Emilius Møller (1853–1927) og Magdalene Sophie Jessen (1860–1914). ~ 4.1.1919 i Kbh. (Holmens) med grosserer Helge Carl W., * 22.7.1891 i Kbh., † 24.5.1952 i Kbh., s. af grosserer, konsul Einar Theodor W. (1857–1931) og Emilie Wulff (1860–1942).

Efter studentereksamen (N. Zahles skole) 1914 og studier i kunsthistorie i Kbh. og Dresden uddannede W. sig i broderi og broderitegning, lærte at sy perfekt, udviklede en levende følelse for kunst og fik en udstrakt viden om tekstilkunstens historie. W. var fra 1928 med i oprettelsen af Selskabet til håndarbejdets fremme, medlem af bestyrelsen fra 1931, senere næstformand og formand 1943–78. Hun var tillige daglig leder og tog initiativ til selskabets mange aktiviteter, bl.a. håndarbejdsskolen, medlemsbladet, udgivelse af flere håndarbejdsbøger, udsalg i Kbh. og i flere større byer og ikke mindst gennem afholdelse af en række store udstillinger i Danmark og i udlandet. W. knyttede betydelige kunstnere og kunsthåndværkere som aktive medlemmer af selskabet og var selv en fremragende bedømmer af kunstnerisk talent og godt håndarbejde. W. sad i Landsforeningen dansk kunsthåndværks

bestyrelse til foreningens ophør og var formand for Foreningen grønlandsk kunst og husflid og medlem af hovedbestyrelsen for Dansk arbejde. Kommunalpolitiske interesser førte W. til indvalg i Gentofte kommunalbestyrelse (1943–70), hun blev rådmand og senere viceborgmester 1966–70. Medlem af bestyrelsen for Nordsjællands elektricitets- og sporvejsselskab 1959–71 og af I/S Isefjordsværket 1963–71. Hun sad som medlem af folketinget (konservative folkeparti) 1952–64. Gennem W.s arbejde som næstformand i foreningen Gentofte børnevenner (formand 1975–77), oprettedes børnehaven og daghjem, Birkegården, for psykisk handicappede børn og sammen med Håndarbejdets fremme et beskyttet værksted for psykisk handicappede unge piger, og ti år senere, 1972, et lignende værksted for drenge og unge mænd. Disse initiativer forenedes i den enestående institution, Østerled, med værksteder og kollegium, hvor faglærere underviser i vævning, syning, sølvmedearbejde, bogbinding og keramik. Ud over talrige artikler i selskabets årsskrifter var W. medredaktør og ledende kraft i *Berlingske Haandarbejdsbog* I–III, 1943–44 og har skrevet *Klassiske korssting*, 1971 og *Vor tids korssting*, 1972, der begge er oversat til hollandsk, japansk og tysk. – R. 1951. R¹. 1965. □ Buste af Knud Nellesen, 1974. Foto.

Interview i Jyllandsposten 4.5.1980.

Erik Lassen

Wandel, Marie, se **Wandel, Sigurd**.

Wandel, Oscar, se **Wandel, C. F.**

Wandel ['van'dəl], **Sigurd**, 1875–1947, maler. * 22.2.1875 på Frbg., † 3.6.1947 i Hellerup, begr. sst. F: grosserer Oscar Andreas W. (1845–1925) og Elisabeth Christiane Alvina Møller (1850–1926). ~ 1° 14.5.1902 i Kbh. (Andr.) med Gudrun Bergh, * 26.5.1882 i Kbh. (Stefans), † 10.12.1976 i Ordrup, d. af handelsfuldmægtig, senere grosserer Carl B. (1846–1918) og Helene Marie Restorff (1852–1904). Ægteskabet opløst. ~ 2° 6.5.1927 i Sønder Omme med maler Marie Olesen, * 15.2.1899 i Horsens, † 8.11.1963 i Hellerup, d. af res. kapellan i Horsens, senere biskop i Ribe Oluf Kirstein Peter Vogn O. (1860–1930) og Ane Sofie Larsen (1860–1935).

W. dimitteredes fra Teknisk skole til kunstakademiet hvor han gik i forskolen okt. 1892–jan. 1895. Derefter var han Kristian *Zahrtsmanns elev vinteren 1895–96 og efteråret 1897 og søgte atter skolen i kort tid i årene 1899 og 1904. Han deltog som tegner i Ingolf-ekspeditionen til Grønland 1895, var med Zahrtmann i Italien

Wandel, Sigurd

foråret n.å. og opholdt sig 1896–97 i Dresden hvor han gjorde studier ved akademiet og kopierede Rembrandt i galleriet. W. hører til en gruppe Zahrtmann-elever der tilegnede sig lærerens betoning af form og rumvirkning, men samtidig influeredes stærkt af galleristudier. De nærmede sig clair-obscure i deres behandling af lyset og stemte farven derefter, et standpunkt hvorfra W. dog senere arbejdede sig op til et højere lys og en klarere, køligere farveholdning. I århundredets første årti kæmpede W. sig frem med en række store „figurgrupper“, 3: interiører, mest fra hans hjem, med portrætgrupper af hans nærmeste eller hans kunstvenner, hvoraf det bedste vel er det der hænger i Den Hirschsprungske samling (1907–08), og som indbragte ham akademiets årsmedalje. Nævnes kan her også billedet af udstillingskomiteens møde (1912–13; Charlottenborg-udstillingens komité) og det anselige *Fiskere ved Vestkysten*, 1936 med en række helfigurer i legemsstørrelse. Men for øvrigt har hans virkefelt været ret omspændende og omfattet landskaber – i begyndelsen stemt efter en samlende sølvtone, senere ofte karakteriserede ved en mere dekorativ holdning – opstillinger og portrætter. Blandt de sidste er *Anker Kysters* måske det der smukkeste viser W.s bestræbelser for at forene viden om mennesker og karakterskildring med akademisk-monumental portrætholdning. Studium og gammel kultur har stedse spillet en afgørende rolle for ham. Dette har også givet sig udslag i hans stærke samlereinteresser der både omfattede kunstgenstande, især græske antikviteter, og bøger. Han har lejlighedsvis skrevet om bibliofile emner (Skønvirke VI, 1920, Kunstmuseets årsskrift 1921–23) og hans samling af kunstfærdige gamle bogbind, der solgtes ved auktion 1923, var „vistnok den betydeligste privatsamling her i landet“ af denne art. Disse interesser førte til at han 1924 overtog Skandinavisk Antikvariat i Bredgade (nu på Gl. Strand).

Ved siden af sin malervirksomhed har W. haft en lang akademisk karriere og med iver deltaget i ledelsen af kunstlivets anliggender. Han var assistent ved akademiets kvindelige malerskole 1908–19 og udnævntes okt. 1920 til professor i malerkunst under ret dramatiske omstændigheder, idet akademi-eleverne rejste demonstrationsstrejke mod akademiet. Han har haft sæde i akademirådet fra 1912, i Charlottenborg-udstillingens faste komité 1908–17 og 1935–38, samt formand 1945–46, og beklædte posten som akademiets direktør 1940–43. Endvidere var han medlem af bestyrelserne for Den danske radereforening 1909–31, Foreningen til gamle bygningsbevaring 1914–23 og Foreningen for bog-

håndværk 1922–25. – Akademiet tildelte W. årsmedaljen (Eckersbergs medalje) 1. gang 1908 for *Figurgruppe*, 2. gang 1910 for *Morgenmaaltid* og Serdin Hansens præmie for genremaleri 1911 for *Interiør*. Hans udstillingsdeltagelse har været knyttet til Charlottenborg-udstillingen, hvortil han indsendte årligt 1897–1925 og derefter med lange mellemrum, bl.a. efterår 1929 og efterår 1939, og han havde udstilling i Kunstforeningen 1910. Arbejder af ham findes i kunstmuseet, Den Hirschsprungske samling, på Fr.borg, i museerne i Maribo, Odense, Ribe, Sønderborg, Århus, Ålborg, på Skagen og i Rønne. – Hustruen Marie W. blev student 1917, gik på tegne- og kunstindustriskolen for kvinder, var på akademiet 1921–23 og udstillede fra 1924 regelmæssigt på Charlottenborg. 1929 fik hun den lille guldmedalje for *Josef af Arimatæa og Kristus*. – □ Afbildet på Poul S. Christiansens mal. af Zahrtmanns skole, 1899 (Århus kunstmus.), tegn. efter dette af samme, 1905. Selvportr. 1905. Selvportr. med familie 1907–08 (Hirschsprung) og med hustruen. Selvportr. på mal. af udstillingskomiteen 1912–13 (udstillingsfonden, Charlottenborg). Selvportr. udst. 1914. Radering af Anna Mary Hansen, 1935. Tegn. af Solveig Melchior s.å. og af Else Olesen, s.å. Selvportr. 1943–44 (udstillingsfonden, Charlottenborg). Radering af Bech, 1945. Foto.

Interview i Berl. aften 22.2.1945. – Kr. Zahrtmann. Mindebog, udg. F. Hendriksen, 1919. Jens This: Saml. a.vandl. om nord. kunst, Kria. 1920 150. Det kgl. akad. for de skønne kunster 1904–54, red. Aage Marcus, 1954.

Sigurd Schultz*

Vandman, Rasmus Jensen, 1853–1944, husmandsfører. *28.8.1853 i Ålstrup, Landet sg., Lolland, †6.2.1944 i Skørninge, begr. sst. F: arbejdsmand Jens Jakobsen V. (1819–94) og Elisabeth Mikkelsdatter (1827–1903). ~28.12.1881 i Skørninge med Karen Sofie Pedersen, *15.9.1858 i Skørninge, †22.3.1940 i Rorbæk, d. af skovarbejder Peder Jørgensen (1825–1900) og Ane Margrethe Hansen (1822–1900).

V.s forældre flyttede da han var seks år til et hus under Christianssæde hvor han selv ni år gammel begyndte at arbejde. Efter konfirmationen tjente han på mindre gårde, tog senere som voksen arbejde ved bane-, dige- og havneanlæg på Lolland og i andre dele af landet. 1878–79 var han på Emdrupborg højskole og n.å. på Hindholm. 1884 erhvervede han et hus med 1½ ha jord (senere tilkøbt yderligere 1 ha) i Skørninge som hustruen fortrinsvis drev mens han selv arbejdede som formand ved Gedserbanen og i en årrække om foråret som dræningsmester på Krenkerup. Højskoleopholdene havde medvir-

ket til at styrke hans interesse for offentlige anliggender. 1892 fik han oprettet en brugsforening i Skørtinge som han var formand for i mange år. V. indvalgte i bestyrelsen for det lokale andelsmejeri og medvirkede her 1898 til at der skulle stemmes „efter hoveder, ikke efter hoveder“. Han fik forbindelse med Fr. Oehlerich, tog del i husmandsrejser i 1890'erne og stiftede 1901 Skørtinge husmandsforening. V. fik snart en fremtrædende placering i den frembrydende husmandsbevægelse hvis ledende skikkelse på Lolland-Falster han snart blev. V. var 1898 blevet indvalgt i sognerådet, blev senere medlem af Maribo amtsråd, indvalgte 1900 i kommissionen til oprettelse af husmandsbrug og var 1910–32 til dennes formand. 1906 valgtes V. til formand for husmandsforeningernes samvirksomhed på Lolland-Falster hvilken post han beklædte til 1933, og i 1914 (–31) blev han efter Jørgen Nielsens død valgt til posten som formand for De samvirkende danske husmandsforeninger. Hertil kom så poster som bestyrelsesmedlem i FDB og i Husmændenes ulykkesforsikring og fra 1910 beklædte han stillingen som landbrugskyndig direktør i Husmandshypotekforeningen. Det var mindre blændende særegenskaber end solid dømmekraft, flid og saglig dygtighed og samlende evner der førte V. frem til lederposten og bevirkede at han kunne udfylde den i så lang en årrække. Han var ingen fremragende taler, men en solid administrator. Det var formentlig også en styrke at V. skønt han havde været medstifter af det radikale venstre ikke trådte frem som partipolitiker, men kunne samle sig om bevægelsens faglige og socialpolitiske program. Han var centralt placeret i drøftelserne omkring dannelsen af en fællesrepræsentation for dansk landbrug, men fastholdt efter bruddet under første verdenskrig husmændenes position som stående uden for Landbrugsrådet. V. hørte til den ældste generation blandt husmandsbevægelsens ledere, og han havde personlig gennemlevet udviklingen fra tiden før andelsbevægelsen. V. drev sin ejendom i Skørtinge til 1927 hvor han afhændede den til en søn, flyttede til en villa i Saksbøbing, men vendte 1943 tilbage til Skørtinge hvor han s.å. blev kommunens æresborger. □Mal. af Johs. Nielsen (De samvirk. danske husmandsforen.). Foto.

P. Jeppesen: Husmandsbevægelsens hist., 1927. Axel Pille: R. J. V., 1943. Fr. Skrubbeltrang: Den danske husmand 1–II, 1952–54. Torben Hansgaard: Landbrugsrådets tilblivelse, 1976. Erik Helmer Pedersen: Landbrugsrådet som erhvervspolitisk toporgan, 1979.

Claus Bjørn

Vang Lauridsen, Olav, se Lauridsen, Johannes.

Vanggaard, Jens Sørensen, 1875–1945, politiker. * 25.12.1875 i Hjørring (Skt.Hans), † 30.12.1945 sst. (Skt.Hans), begr. sst. (Skt.Hans). F: skolelærer, sidst i Sindal, Søren Jensen Sørensen (1844–1922) og Maren Sørensen (Holtet) (1854–1912). Navneforandring 9.10.1915. ~ 9.8.1901 i Sindal med Mathilde Mariane Nielsen, * 27.5.1880 i Sindal, † 10.11.1965 i Kbh., d. af gårdejer Jens Peter N. (1846–94, ~ 1° 1874 med Else Kirstine Mikkelsen, 1854–75) og Margrethe Pedersen (1847–1915).

Som dreng fik V. kendskab til landbrug ved arbejde på faderens skolelod og lærte senere landvæsen hos morfaderen. En tid vaklede han mellem lærergerning og landbrug, men valgte det sidste og blev landvæsenlev hos Johannes Lauridsen i Vejen. Efter kursus på Tune landbrugsskole 1894–95 var han en tid ansat ved forsøgsstationen i Askov og tjente en periode ved landbrug i Sønderjylland. 1899 blev han landbrugskandidat fra landbohøjskolen og ansattes som yngste lærer på Dalum landbrugsskole, men foretrak igen landbrug for lærergerningen og købte 1901 i sit fødesogn den store bondegård Vanggård som han ejede til 1918. Derefter var han ejer af den mindre gård Vandstedlund til sin død. V. havde fra sine helt unge år en stærk national og historisk interesse der øgedes under hans tid i Vejen og Askov og især under hans ophold i Sønderjylland og prægede hans senere virke. V. kom fra et politisk interesseret venstrehjem. Faderen var nær ven af landstingsmand N. P. Madsen-Mygdal der hyppigt kom på besøg. V. begyndte sit politiske virke 1904 som formand for Hjørringkredsens venstrevælgerforening og stillede sig 1909 til folketingsvalget som tilhænger af N. Neergaards forsvarsplan mod Chr. Jungersen der havde repræsenteret kredsen siden 1872 og 1909 tilsluttede sig de radikales forsvarssynspunkt. Jungersen blev genvalgt, men da venstre og højre 1910 indgik valgalliance mod den radikal-socialdemokratiske alliance sejrede V. og repræsenterede Hjørringkredsen til 1943.

V. tilsluttede sig venstre, men stod på adskillige områder høje, især de frikonservative, nær. Hans synspunkter var præget af historiske og topografiske betragtninger og studier med en vis ærefrygt for tidligere slægters indsats. Mere end et udpræget partistandpunkt bestemte det hans holdning, især under og efter første verdenskrig. Hans rigsfølelse bød ham at bevare og genvinde hvad der var eller havde været dansk rigsområde. Han stemte mod salget af De vestindiske øer 1916, mod Grønlandstraktaten af 1924 der gav nordmændene jagt- og fiskerirettigheder i Østgrønland, og var mod den færøske selvstændig-

Vanggaard, J. S.

hedsbevægelse. Intet særflag, men Dannebrog skulle vaje på dansk rigsområde. Grønlands erhvervsliv ønskede han udbygget, og han kunne ærgre sig over at Danmark ikke i tide havde organiseret udvandring til Island så det kunne være bevaret som dansk rigsområde. Under første verdenskrig var han tidligt med i arbejdet for at genvinde Slesvig i nært samarbejde med vennen rektor H. P. Hansen. Han var medstifter af Sønderjysk fond 1918 og dens formand den sidste tid før dens ophævelse 1937. I grænsespørgsmålet arbejdede han for Dannevirkegrænsen og deltog i With-kredsens bestræbelser for at få ministeriet C. Th. Zahle styrtet før den nye rigsgrense blev endeligt fastlagt. Disse særstandpunkter, afvigende fra partilinen, var baggrunden for at han ret sent nåede frem til indflydelsesrige poster i partiet. Efter dannelsen af ministeriet Th. Madsen-Mygdal 1926 indvalgte han i partiets bestyrelse og i udenrigspolitisk nævn. 1932 blev han 1. næstformand i folketinget og 1934 statsrevisor. Hans positive tilslutning til tanken om et stærkt dansk forsvarsberedskab førte ham til at afvise ethvert samarbejde mellem hans parti og de radikale og virke for en snæver forbindelse med de konservative. Som vendelbo gjorde V. en betydelig indsats for vestjyske fiskerihavne, især Hanstholm og Hirtshals, og for oprettelse af færgeruter til Norge. Ruten Hirtshals-Kristiansand er en frugt heraf. Derudover var han virksom for privatbaner, naturfredning, hedeselskabet, Dansk folkemindesamling, Dansk forening for nordisk sprogrøgt, Vendsyssels historiske museum og var formand for udvalget til bedømmelse af byggeplaner for Nationalmuseet. Nordisk interparlamentarisk samarbejde og nordisk samarbejde i det hele taget havde hans varme interesse og gerne havde han set et forenet Norden. V. yndede ikke vælgermøder og foretrak i Madsen-Mygdals stil at være enetaler på et møde. Så kunne han på sin klare, skematisk form bedst uddybe sine tanker. Samme stil prægede hans mange bladartikler og hans bog *Med Gertrud Rask til Grønland*, 1923 som han skrev efter som formand for en rigsdagsdelegation at have besøgt Grønland og Færøerne 1923, og hans erindringsbog *Oplevelser, Mennesker, Synspunkter*, 1945 som han fuldførte kort før sin død. Den vidner om et sind med rod i gammel bondekultur og en stædig vilje til at tjene i forfædres ånd med nationen, riget og nordisk kultur som grundpiller. – R. 1922. DM. 1929. K.² 1936. □ Tegn. af Lars Nielsen (Hirtshals auktionshal; Hirtshals kro). Afbildet på O. Matthiesens mal., 1923, af rigsdagen 1915 (folketinget). Mal. af samme s.å. (sst.). Foto.

J. S. V.: *Oplevelser, mennesker, synspunkter*, 1945. Interviews i Vendsyssel tid. 15.5.1935 og Berl. aften 19.12. s.å. – Vendsyssel tid. 21.5.1935. Vagn Bro sst. 24.12. s.å. P. Horn sst. 31.12.1945. Kolding folkebl. 23.12.1935. Politiken 31.12.1945. Berl. tid. s.d. G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 67–71. Tage Kaarsted: Påskekrise 1920, 1968. J. H. Monrad i Venstre i 100 år. 1901–39, 1970. Troels Fink: Da Sønderjylland blev delt I–III, 1978–79. – Papirer i Rigsark.

Helge Larsen

Vanggaard, Thorkil, * 1910, læge. * 1.9.1910 på Frbg. F: civilingeniør, senere videnskabelig assistent ved Polyteknisk læreanstalt Anders Larsen V. (1873–1932) og Anna Marie Petersen (1875–1955). ~ 30.12.1938 i Skovshoved k. med operasanger Grethe Præstrup, * 7.12.1912 på Frbg., d. af direktør Charles P. (1877–1958) og Mathilde Johansen (1879–1957).

V. blev student 1929 fra Metropolitanskolen og cand.med. 1938 fra Kbh.s universitet. Allerede 1941 forsvarede han sin doktordisputats, et rent eksperimentelt arbejde der beskæftigede sig med de arteriovenøse anastomosers betydning for overfladevenestromningen på ekstremiteterne og dermed for legemets almene varmeregulation. Arbejdet blev udført på professor Mogens "Fogs afdeling og var formodentlig det første arbejde i verdenslitteraturen der beskæftigede sig med denne problematik. Efter en grundig psykiatrisk uddannelse på Rigshospitalets psykiatriske klinik og neurologisk uddannelse på kommunehospitalets neurologiske afdeling fik V. specialistanerkendelse i psykiatri 1945. – Sommeren 1947 rejste V. til USA efter at være blevet accepteret som træningskandidat ved The New York Psychoanalytical Institute. Han opholdt sig her i fire år hvor han gennemgik det fulde curriculum. Hjemkommen til landet som den første danske psykoanalytisk uddannede psykiater blev han ansat som konsulent i psykodynamisk psykiatri ved Rigshospitalets psykiatriske klinik, og fra 1960–79 var han ansat samme sted som sideordnet overlæge. I begyndelsen af 1950erne var V. aktiv som lærer og supervisor i psykoanalyse og, sammen med to kolleger, svenskeren Nils Nielsen og Erik Bjerg Hansen, lykkedes det ham i 1957 at få etableret Dansk psykoanalytisk selskab der anerkendtes af The International Psychoanalytical Association som et selvstændigt nationalt selskab for hvilket han en årrække ganske naturligt var præsident.

Under sin ansættelse på Rigshospitalet udøvede V. en udstrakt pædagogisk virksomhed, dels som lektor i dynamisk psykiatri ved Kbh.s universitet, dels som lærer, først og fremmest for læger og psykologer. Han underviste dels ved de psykiatriske specialistuddannelseskurser og dels

praktisk og teoretisk medarbejderne på Rigshospitalets psykiatriske klinik i dynamisk psykiatri og psykologi. Hans undervisning udstrakte også i en lang årrække til universiteterne i Stockholm, Lund, Helsinki, Oslo og Bergen. Det er næppe for meget sagt at V.s pædagogiske virksomhed har betydet et gennembrud for psykoanalytisk og psykodynamisk tankegang i dansk og skandinavisk psykiatri. V. er fortsat ordinært medlem af Dansk psykoanalytisk selskab og The New York Psychoanalytical Society. Han har været vicepræsident for The International Psychoanalytical Association og er medlem af Dansk psykiatrisk selskab. I sin litterære videnskabelige produktion har han både i 1950erne, -60erne og -70erne bidraget med vigtige og meget læste fremlæggelser: i 1955 skrev han således om psykoterapi af skizofrene, det første danske bidrag om dette emne, ligesom han samme år introducerede begrebet skizofrene grænsetilfælde herhjemme. I 1959 skrev han om objektivitet og kausalitet i psykiatrien, ligesom han samme år meget klart definerede neurosebegrebet.

1964 skrev V., efter i længere tid at have beskæftiget sig med LSD-behandlinger, et arbejde om indikationer og kontraindikationer for en sådan behandling. I 1968 kom der et arbejde hvori han skarpt skelnede mellem neurose og psykopati. 1969 udsendte han bogen *Phallós*, en tankevækkende og personlig bog der handler om et symbol og dets historie i mandsverdenen. Bogen er oversat til engelsk, hollandsk, tysk og japansk. 14.–15.9.1975 bragte dagbladet Politiken to kronikker af V. hvori han redegjorde for sin opfattelse af forskellene mellem de to køn. Kronikkerne vakte stor opmærksomhed, ikke mindst i kvindekrede, og gav anledning til en voldsom debat i medierne, en debat V. selv ikke tog del i. Efter i et langt lægeliv fortrinsvis at have beskæftiget sig med psykiatriske grænseområder: neuroser, psykopatier, atypiske endogene depressioner, skizofreniforme grænsetilstande m.v. udsendte V. 1979 en af ham selv på engelsk skrevet afhandling: *Borderlands of Sanity*. Bogen, der har givet anledning til megen diskussion i faglige kredse rummer sammen af V.s syn på sindslidende mennesker i et dristigt forsøg på at forene kliniske observationer med teoretiske overvejelser. – Hele V.s professionelle virksomhed i skrift og i tale har været præget af hans skarpe og mejslede personlighed og kompromisløse standpunkter. Hans fremføringsevne er legendarisk og også præget af humor og varme. – R. 1970. R.¹ 1978. □ Tegn. af Otto Christensen, 1956. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. 1942 67f.

Ebbe Linnemann

Vangsaæ, Mona Elly Hou, 1920–83, balletdanser, koreograf. * 29.4.1920 i Kbh. (Blågårds), † 17.5.1983 sst. (Frihavns), begr. sst. (Garn.). F: skomager Albert Carl Hou V. (1896–1981) og Boline Vilhelmine Elise Kappen Andersen (1898–1971). ~ 1° 16.2.1942 med Børge Agelo Jahncke, * 5.10.1911 i Kbh. ~ 2° med solodanser Frank Schaufuss, * 13.12.1921 i Kbh., s. af værkfører Louis Henry Andreas S. (1895–1966) og Rigmor Marie Nielsen (1893–1968). Ægteskabet opløst. – Mor til Peter *Schaufuss.

V. kom på Det kgl. teaters balletskole 1926. Hun nåede at få Valborg *Borchsenius som lærer, men fik den afgørende uddannelse af Harald *Lander suppleret med studier i Paris og London. Hun blev medlem af kompagniet 1938 og solodanser 1942. Allerede sidst i 1930erne gjorde V. sig bemærket med sin forårspoesi i Nini *Theilades *Cirklen*, og det var som den blide, næsten elegisk sarte danser V. først placerede sig. Ynden, smilet og det stemningsfulde var hendes domæne. Hun dansede titelpartiet i Harald Lander *Våren* og viste tidligt sin trinkunden som Elise i *Konservatoriet*. Sophie i *Livjægerne på Amager* og i pas de six af *Napoli*. Hos August *Bournonville dansede hun senere både Teresina i *Napoli* og señoritaen i *La Ventana*, men det blev først og fremmest udenlandske koreografer som skulle give V. de roller der forløste hendes kunstnersind, brugte hendes lune og temperament og gjorde hende til en stor danser der forenede det lyriske med det dramatiske. Det opsigtsvækkende gennembrud skete i 1948 da Leini Massine lod hende danse gadedanserinden i *Den Skønne Donau* hvor hun skabte en figur der gni-strede af humor og skælmeri og samtidig viste sin charme og erotiske udstråling. Hos samme koreograf dansede hun den elskede i *Episode af en Kunstners Liv* hvor hun i de afsluttende satsers hekseorgie slap et flammende temperament løs.

V. fortsatte med at være danserinden de fremmede koreografer kunne bruge. Hun beherskede den ekspressionistiske stil som kvinden i Nini Theilades *Metaphor*, 1950, og som dramatisk erotisk scenepersonlighed gjorde hun et overordentlig stærkt indtryk som kokotten i George Balanchines *Søvnægtersken*, 1955. Hun var stolt og kølig glubsk som Frøken Julie i Birgit Cullbergs ballet af samme navn, uden at denne præstation blev en af hendes mest markante. Det gjorde derimod hendes Aili i samme koreografs *Månerenen*, 1957 som hun kreerede, og hvor hun gav gribende udtryk for pigesindets splittethed.

Vangsaee, Mona

Ensomhedsfølelsen, kærlighedsglæden og slutscenens tragik levede lige stærkt.

I løbet af sin karriere erhvervede V. en klassisk teknik der var både sikker og smuk. Hendes lange linjer og bløde poetiske armbevægelser gjorde hendes dans til en fryd i en række partier fra *Chopiniana* og andensatsen i *Symfoni i C* over Myrtha i *Giselle*, svaneprinsessen i enaktsversionen af *Svanesøen* til den blå fugls pas de deux og Aurora i *Auroras Bryllup* og en af solisterne i Balanchines *Serenade*. I det danske ny-klassiske repertoire var V. sval og yndefuld som Amelie i *Drømmebilleder*, lyrisk-let som adagiobruden i *Enken i Spejlet* og fru juni i *Tolv med Posten*. Partiet der fremfor alle andre er knyttet til V.s navn i dansk ballethistorie, er dog Julie i Frederick Ashtons *Romeo og Julie* som V. kreerede 1955 med Henning *Kronstam som sin Romeo. Rørende smukt og følsomt gennemlevede hun her Julies tragedie som hun tidligere havde strejft i Birger Bartholius *Romeo og Julie*-fantasi (1950). Blandt andre partier hvor V. virkede stærkt ved sin gratiøse dans eller ved sin scene-personlighed der svingede fra det sødmefyldte og blide til det mere temperamentsbestemte, var valsens genius i *La Valse* og kvinden i *Bolero*, begge af Harald Lander. – 1962 trak V. sig tilbage, men dansede senere på TV og så sent som 1968 på en turné med The National Ballet of Canada hvor hun og sønnen Peter Schaufuss dansede pas de deux'en fra *Blomsterfesten i Genzano*. Med sin daværende mand Frank Schaufuss åbnede hun i maj 1969 Det danske ballet akademi på Det ny teater hvor de i nogle år kæmpede for at skabe et balletteater der kunne være et supplement til nationalscenens. Som koreograf forsøgte V. sig enkelte gange med *Spektrum* 1958 og en Mozart-ballet *Et Nodeblad* samme år til Charlottenborg. Større succes havde hun 1971 og -73 med opsætninger af et Napoli-divertissement og *Konservatoriet* for London Festival Ballet og sidst i samme årti og i begyndelsen af 1980'erne hjalp hun Peter Schaufuss med opsætninger af både *Sylfiden* og *Napoli* i Toronto, Marseille, Stuttgart og Berlin. I december 1982 satte V. Konservatoriet op med The Royal Ballet på Covent Garden i London, ligesom hun i 1982–83 var en meget skattet lærer for afgangsklassen af piger på The Royal Ballet School, hvor hun afsluttede sin undervisning en måned inden sin død. – R. 1953. □ Buste af Asta Lilbæk, 1942. Foto (Kgl.bibl.; Teatermus.; Det kgl. teaters arkiv og bibl.).

Dictionary cat. of the dance collection, N. Y. public library, 1974 (bibliografi). – Den kgl. da. ballet, red. Sv. Kragh-Jacobsen og Torben Krogh, 1952. Sv. Kragh-Jacobsen: Balletten 1945–52, 1953. Samme: Balletaftener,

1969. – Filmoptagelser i Dance collection, N.Y. public library.

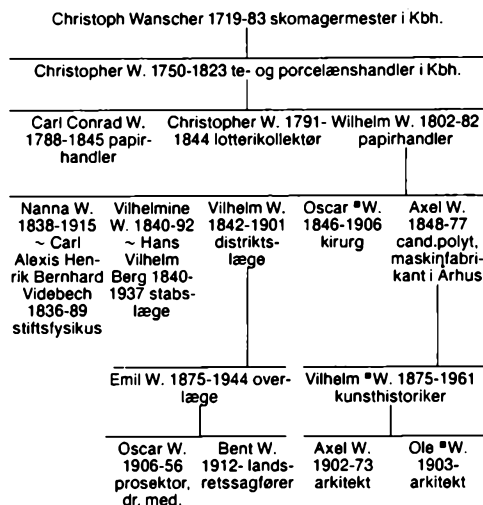
Erik Aschengreen

Wanscher

Slægten W. føres med sikkerhed tilbage til skomagermester i Kbh. Christoph W. (1719–83).

Henrik Steffens Helms: Livserindr., 1912 63f.

Hans H. Worsøe

Wanscher [van'sjær], Ole, * 1903, arkitekt. * 16. 9. 1903 på Frbg. F: kunsthistoriker Vilhelm *W. (1875–1961) og maler Laura K. Baagøe Zeuthen (1877–1974). ~ 1° 22.9.1932 i Zürich (b.v.) med Hilda Dorothea Pestalozzi, * 2.3.1906 sst., d. af konsul Wilhelm P. (* 1861) og Ellen Noline Karberg (1871–1944). Ægteskabet opløst 1954. ~ 2° 29.3.1967 i Søllerød (b.v.) med arkitekt Edith Weinreich, * 1918, d. af direktør, senere oldermand for billedskærerlauget Gustav W. (1886–1980, ~ 2° 1962 med Merry Petersson) og Hertha Jørgensen (1885–1956).

Efter at have gennemgået teknisk skole studerede W. nogle år ved kunstakademiets arkitektskole. Han tog ikke afgang men blev 1929 optaget i Akademisk arkitektforening og var 1939–49 sekretær for foreningens konkurrenceudvalg. 1924 deltog han for Nationalmuseet i opmålingen og undersøgelsen af Vitskøl kloster. Det var imidlertid møbelkunsten som havde hans store interesse, og 1925–27 var han medarbejder hos professor Kaare *Klint, hvorefter han oprettede selvstændig virksomhed med møbler som speciale. 1931–36 underviste han i møbeltegning på Kunsthåndværkerskolen og 1955–73 var han professor ved kunstakademiet. Han overtog her

ledelsen af den møbellinje som Kaare Klint havde grundlagt 1924, hvilket han var selvskreven til. I sin egen virksomhed som møbeltegner havde W. videreført Klints intense studier af især engelsk møbelkunst fra 1700-tallet hvilket kom til at præge hans produktion. Gennem et mangeårigt samarbejde med snedkermester A. J. Iversen udviklede W. en række eksklusive møbeltyper der såvel æstetisk som håndværksmæssigt betegner højdepunkter i dansk møbelkunst. De fleste af W.s møbler er en videreudvikling af især engelske brugstyper som han gennemdyrkede og forfinede, idet han med forkærlighed stræbte mod spinkle dimensioner og spændstige former. W. har også tegnet møbler til industriel fremstilling og har her især arbejdet med træets konstruktive muligheder. W. modtog guldmedalje for møbler på triennialen i Milano 1960 og snedkerlavets årspris s.å.

Som skribent har W. haft stor betydning for dansk brugskunst. I talrige artikler især i de kunstindustrielle tidsskrifter og i Arkitekten har han øvet en sober kritisk virksomhed baseret på en både skarpsindig og fordomsfri indstilling til formgivningens problemer. Om møbelkunsten har han skrevet betydelige værker. Efter årelange studier i hjemlige og udenlandske museer udgav W. 1946–55 det store subscriptionsværk *Møbelkunsten. Studier i Møbeltypernes Æstetik og Historie* (ny udg. 1966 m. titlen *Møbelkunsten* som indeholdt væsentligt nyt stof om emnet (engelsk-amerikansk udg. *The art of furniture*, 1967 og svensk udg. s.å.). Disse værker adskiller sig fra andre lignende ved ikke alene at være stilhistorie idet W. først og fremmest har interesseret sig for møblet som type og for de forudsætninger mht. brug, materialer og konstruktioner som har bestemt de enkelte typers udformning. Man mærker således at bøgerne er skrevet af en kunsthistoriker der også er praktiserende møbelarkitekt. En møbeltype som særlig har haft W.s interesse er klapstolen (stolen med krydsede ben). 1934 skrev han i Arkitektens ugehefte om klapstolen fra Guldhøjfundet og påviste dens egyptiske aner, et emne han uddybede i en større afhandling *Nordische Klapptühle aus der Bronzezeit* i *Artes VIII*, 1940. Siden har W. studeret denne stoletype indgående og påvist dens rolle som ceremonielt sæde i forskellige kulturer. Disse studier har han udmøntet i det store værk *Sella curulis, the folding stool, an ancient symbol of dignity*, 1980. Forløberne for disse lærde værker om møbelkunsten var bøgerne *Møbeltyper*, 1932, *Møbelkunstens Historie i Oversigt*, 1941 (3. udg. 1961, sv. udg. 1964) og *Engelske Møbler*, 1944 (sv. udg. 1964). Desuden har W. skrevet *A. Michelsen og dansk Sølvmedekunst* (s.m. Erik

*Lassen), 1941. – W. var medlem af akademirådet 1963–68 og af akademiet 1968. – R. 1962. R¹. 1970. □Tegn. af Hans Bendix udst. 1963. Foto.

Nyt tidsskr. for kunstindustri IV, 1931 144 153 166f 169; V, 1932 174; VI, 1933 18 30 147 168; VII, 1934 48 157–59 179; VIII, 1935 40 184f; IX, 1936 120f 146 153 162 185; XI, 1938 169; XII, 1939 63 66; XIII, 1940 137 167–71; XIV, 1941 166; XV, 1942 80. [Steen] E[iler] R[asmussen] i Arkitekten U, 1933 147f. Arkitekten M, 1935 32f. Esbjørn Hiort: Moderne da. møbler, 1956 13 104–07. Samme i Arkitektur I, 1957 98–104 (anm. af W.s Møbelkunsten). Hjemmets brugskunst, red. Erik Zahle, 1961 92f 122 298. Ulf Hård af Segerstad: Modern Scand. furniture, Sth. 1963 86f 115. Mobilia, 1966 nr. 130.

Esbjørn Hiort

Wanscher [van'sjær], **Oscar**, 1846–1906, kirurg. * 19.3.1846 i Kbh. (Trin.), † 7.3.1906 sst., begr. sst. (Vestre). F: papirhandler Wilhelm W. (1802–82) og Karen Johanne Juliane Wegener (1814–79). ~ 19.1.1881 i Kbh. (Garn.) med Johanne Margrethe Hage, * 23.7.1850 i Nakskov, † 18.12.1929 i Kbh., d. af købmand, vicekonsul Christopher Theodor Friedenreich H. (1819–72) og Nannie (Nancy) Amelie Margrethe Hammerich (1827–1902).

W. blev student 1864 fra v. Westens institut, tog 1871 lægeeksamen og studerede i to år øjenssygdomme på E. *Gruts øjenklinik; kandidat ved kommunehospitalet var han 1872–74, bl.a. ved afd. I hos V. *Holmer på hvis opfordring han begyndte at udarbejde sin disputats på basis af afdelingens store materiale af opererede croupinfælde. I det følgende år studerede W. kirurgi i England, Frankrig, Holland og Tyskland hvorpå han 1875–78 var reservekirurg hos Holmer og fuldendte disputatsen *Om Diphtheritis og Croup, særligt med Hensyn til Tracheotomien ved samme* som 1877 forsvarede for doktorgraden. 1879 blev W. korpsslæge i hæren og fungerende overlæge ved Garnisons sygehus hvor han, på engelsk initiativ, begyndte kampen for at æter burde fortrænge det langt farligere kloroform som narkosemiddel, samt konstruerede sin praktiske maske til æternarkose. Sine synspunkter fremlagde han 1882 i skriftet *Om Brugen af Æther som Indaandingsmiddel ved chirurgisk Anæsthesi* der gav anledning til megen diskussion, men først Th. *Rovsings agitatoriske kraft førte i W.s senere år til erkendelsen af rigtigheden i hans synspunkter. 1885 konkurrerede W. forgæves om docenturet i klinisk kirurgi ved universitetet efter Mathias *Saxtorph med E. A. *Tscherning og O. *Bloch (afhandlingen *Behandlingen af de congenite og infantile Foddeformiteter*). Den hårde konkurrence sled stærkt på W., i hvis originale og impulsive personlighed der var manio-depressive anlæg som nu bevirkede at han bl.a. fik

Wanscher, Oscar

stede vanskeligere ved at indordne sig i hæren hvorfor han 1890 gik uden for nummer. Da P. *Plum 1892 trak sig tilbage som overkirurg ved Frederiks hospitals afd. D udnævntes W. til hans efterfølger og docent i klinisk kirurgi, men desværre var W.s virkekraft allerede nu i hovedsagen brudt så han ikke nåede at indfri sin ungdoms store løfter. Imellem depressionerne vendte dog i perioder hans arbejdssevne tilbage, og han skrev i en sådan sit af stor medicinhistorisk viden prægede første *Afsnit af operativ Kirurgi*, 1898, omhandlende blødning, blodstansning og transfusion, en indledning til en lærebog der desværre ikke fortsattes. W. havde desuden tidligere skrevet en del kirurgisk-historiske tidskriftaflandinger af værdi. 1900 udnævntes W. til professor extraord. i kirurgisk patologi. I sine senere år var han meget interesseret i hjernekirurgi. Da depressionerne tog overhånd tænkte W. på at trække sig tilbage, men døde forinden. – R. 1898. □Tegn. af Edv. Lehmann, 1851. Mal. af Th. Wegener ca. s.å. Buste af Augusta Finne Berg, 1905, bronze 1909. Mal. af C. Mathorne, 1906. Posthumt mal. af L. Tuxen, 1906 og tegn. af Vilh. Wanscher, s.å. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1877 70. – Bibl. for læger 6.r.VIII, 1878 363–66. Rich. Paulli i Ugeskr. for læger, 1906 246–50. Militærlægen XIII, s.å. 149f. Th. Rovsing i Hospitalstid. 4.r.XIV, 1906 346f. Samme: Underlivskirurgi I, 1910 87. Gordon Norrie: Hjemme og ude, 1931. Danske lægememoirer, udg. Anker Aggebo III, 1940. E. Dahl-Iversen: Vor kirurgiske arv, 1960 = Festskr. udg. af Kbh.s univ. maj 1960 171–81. Ole Secher: Fra æterindånding til anæstesiologi, 1965. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Otto C. Aagaard*

Wanscher [van'sjør], **Vilhelm**, 1875–1961, kunsthistoriker. * 26.7.1875 i Horsens, † 27.5.1961 i Gentofte, begr. Ledøje kgd. F: maskinfabrikant Axel W. (1848–77) og Arngoth Dorothea Petronelle (Petra) Christine Laub (1848–1935). ~ 1° 17.11.1900 i Höör, Skåne med maler Laura Kirstine Baagøe Zeuthen, * 3.9.1877 på Langebækgård, Kallehave sg., Præstø amt, † 6.4.1974 i Gentofte, d. af proprietær Henrik Steffens Z., ejer af Limme i Småland, senere Höör i Skåne (1841–1929) og Emilie Margrethe Nobel (1845–1925). Ægteskabet opløst. ~ 2° 14.5.1914 i Kbh. (Frels.) med Dorothea Elisabeth (Dodo) Baumann, * 11.11.1885 i Kbh. (Trin.), † 28.8.1974 i Kbh. (~ 2° 1917 med arkitekt, maler Aage Lønborg-Jensen, 1877–1938), d. af translator i tysk Heinrich Johann Raimund B. (1839–1912) og Julie Augusta Riise (1850–1935). Ægteskabet opløst 1916. ~ 3° 17.10.1917 med billedhugger Eveline Maud Hilda van Lennep, * 11.6.1887 i Piræus, Grækenland, † 6.7.1973 i Gentofte, d. af

hollandsk gesandt Pieter Charles van L. (1856–ca. 1935) og Eveline Maud Ogilvy (ca. 1860–1925). – Far til Ole *W.

Gennem sit slægtsmiljø havde W. modtaget en betydelig kulturarv. Gottlieb *Bindesbøll var en bror til hans oldemor; Martin *Nyrop, der var gift med en kusine til hans mor, tog sig som onkel venligt af ham, og Thomas *Laub var hans mors fætter. Farfaderen, papirhandler Wilhelm W., ejede en betydelig malerisamling. Hos ham kom Constantin *Hansen, Jørgen *Roed og W. *Marstrand som venner af huset. Efter studentereksamen 1892 fra Mariboets skole kastede W. sig over filologiske og historiske studier hos J. L. *Heiberg, A. B. *Drachmann og Kristian *Erslev. Især Heiberg viste i en årrække varm interesse for sin begavede elev. W. havde imidlertid også tidligt lagt kunstneriske evner for dagen. Samtidig med universitetsstudierne tegnede han hos Martin Nyrop på rådhusets tegnestue og tog undervisning hos maleren Harald *Foss og billedhuggeren Anders *Bundgaard. W. samlede sig dog snart om det kunsthistoriske fagstudium hos Julius *Lange og tog magisterkonferens i 1898, suppleret af et semester på Berlins universitet.

W.s litterære produktion begyndte tidligt; 1896 udsendte han (= Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning XXVII) et lille skrift *Provençalerne og Antikken* og 1899 *Kildeundersøgelser til Bestemmelse af Gravkirkens ældste Skikkelse* (i Theologisk Tidsskrift), en studie over den hellige gravs kirke i Jerusalem hvis resultater han uddybede nærmere i *Architekturens Historie I*, 1927. W. indledte således – som J. L. Heibergs og Julius Langes elev – sin forskergerning med emner af verdenskunstens historie og viede fortsat denne sine bedste kræfter. Han valgte fortrinsvis at behandle de største kunstnere og at give sig i kast med de vanskeligste problemer. Men som kunstbetragter skiltes hans veje tidligt fra Julius Langes. W. havde liden smag for kunstnerisk fortolkning gennem psykologisk indføling og ringe respekt for kulturhistorisk kommentar; den strengt metodiske gennemførelse af en historisk detailundersøgelse var også kun i betinget grad hans sag. Som ren æstetiker derimod var han vel den rigeste begavelse vor kunstvidenskab har ejet. I stærk reaktion mod Langes skole har han fremhævet analysen af kunstværkets formale værdier som sit fags absolut centrale opgave. Uden tvivl har såvel Heinrich Wölfflins tidlige arbejder (Renaissance und Barock, 1888 og Die klassische Kunst, 1899) som Adolf Hildebrands *Das Problem der Form in der bildenden Kunst*, 1893 for så vidt øvet indflydelse på ham som de har vist ham vej mod centrale problemer og bidraget til at frigøre hans personlighed som for-

sker og kritikere. *Den æsthetiske Opfattelse af Kunst*, 1906 (ny udg. 1963) var et programskrift hvis betydning har været vidtrækkende; en lille forstudie hertil (Om at se paa Kunst) fremkom i Tilskueren 1903. Samme år udsendte han en kort monografi af G. Bindesbøll (i 1932 suppleret med en afhandling i Artes I).

W., der besøgte Italien på rejser i 1900, 1907, 1908, 1914, 1915 og mange gange siden, dyrkede fra sine tidligste år og til sin død den italienske kunsts historie med lidenskab. I billedkunsten har renaissanceens store mestre med Rafael og Michelangelo i spidsen særlig beskæftiget ham, i arkitekturen barokken; som fortolker af denne stils æstetiske værdier gør kun få europæiske kunsthistorikere ham rangen stridig. I *Rafaël og Michelangelo*, 1908 har W. meddelt en række fine iagttagelser over forholdet mellem disse to kunstneres værk, støttet til ofte mesterlige kompositionsanalyser, og har tillige heri fremsat nye, ikke af alle fagkyndige tiltrådte anskuelser om Andrea del Castagnos kunst; fx tillægger W. Castagno flere af Mantegnas kobberstik, og han har i det væsentlige fastholdt disse synspunkter og uddybet dem i Artes VI, 1938. De kunstteoretiske studier har han videreført i den betydelige bog *Grækernes Syn paa Kunst og den græske Kunst-Teoris Udvikling i Renaissance og Baroktiden*, 1914. Sent i sit liv vendte han endnu engang tilbage til disse studier i *Tre Stadier i den klassiske Kunsts Teori*, 1943.

I sine ungdomsår udfoldede W. en rig kritisk virksomhed som medarbejder ved en række tidskrifter, bl.a. Tilskueren, Ord och bild og Arkitekten; senere knyttedes han som kronikor og kunstanmelder til Politiken hvilket medarbejderskab fortsattes til 1940. 1909–10 udgav han sammen med Carl V. Petersen *Kunstbladet*. Han fulgte med interesse den unge kunst og knyttedes i venskab til et par af de betydeligste, den tidligt afdøde J. A. Jerichau hvis interessante kompositioner med figurer i rum sikkert var inspireret af W.s teorier, og Kai Nielsen som stod W. nær og blev påvirket af ham, og om hvem han skrev en levende bevæget bog (1926). En betydelig indflydelse øvede han som arkitekturkritiker. Med sine levende, højt særprægede og ofte paradoksale artikler i *Arkitekten* bekæmpede han historicismens seneste fase, den nationale murstensromantik omkring Nyrops rådhus, og henviste arkitekterne til en større og helere formbehandling, et mere konsekvent arbejde med rumlige og plastiske problemer og en følsom hensyntagen til situationens krav. Hans aktion, der ikke var uden forbindelse med tilsvarende tyske bestræbelser (P. Schultze-Naumburg; A. Messel) og ligesom disse tog eksempel af barokkens og klas-

sicismens byggeri, ikke mindst det jævne, fandt begejstret støtte hos en gruppe unge arkitekter (Povl Baumann, Ivar Bentsen, Aage Rafn o.fl.), der – tillige påvirkede af P. V. Jensen-Klint – dannede Den frie arkitektforening 1909. Bevægelsen løb senere ud i det nyklassicistiske gennembrud omkring 1920. I ét tilfælde kom W.s fordring om den store stil og hans præsentation af forbilleder i italiensk renaissance og barok til at slå igennem hos en samtidig arkitekt og blev til et medarbejderskab. W. fremsatte sammen med Holger Jacobsen et forslag til ombygning af Det kgl. teater (kronik af W. i Politiken 1.10.1926); men også i den virkelig af Holger Jacobsen opførte tilbygning til teatret for Statsradiofonien med indretning af Nye scene 1928–31 („Stærekassen“) er der træk som er tydeligt inspireret af W.

1915 blev W. efter forudgående konkurrence udnævnt til docent ved kunstakademiet i arkitekturens historie. Efter P. Johansens afgang fra docenturet i billedkunstens historie blev begge embeder forenet til et professorat som W. overtog 1928 og beholdt til sin afgang 1945. W. var en ildfuld og inspirerende forelæser der fængslede sine tilhørere med sin egen begejstring for den store klassiske kunst. Selv kunstner forstod han at tale til kunstnere, og det var ikke blot akademielever og ældre kunstnere, men også mange kunsthistorikere der samledes om hans talerstol i den gamle foredragssal bag kunstakademiets bibliotek hvor afstøbninger af Parthenons gavlfigurer og ægineterne dannede en passende baggrund. Samtidig strømmede kunsthistoriske værker fra hans hånd. 1919 udsendte han en stor monografi *Raffaello Santi da Urbino* (eng. udg. 1926), bygget på en kritisk, noget snæver vurdering af hans oeuvre, og 1921 *Italien og den store Stil*, en samling af handlinger, ikke blot om kunst, men også om musik og litteratur. Endelig skred W. i tyverne til udarbejdelsen af en samlet fremstilling af bygningskunstens historie, resultatet af årelange studier. *Arkitekturens Historie I–III* udkom 1927–31 (ny udg. 1965 hvor arkitekturen uden for Europa er udeladt, udg. af Axel og Ole Wanscher). Værket indtager en enestående plads i den europæiske faglitteratur; det enorme stof er tilegnet med en forbavsende intensitet, for mange væsentlige værkers vedkommende er W. gået direkte til monumentet og har søgt at gøre det aktuelt. I vidt omfang er litterære kilder blevet inddraget i undersøgelsen, og overalt har W. gjort sine iagttagelser med den originale målestok i hånden. Det mægtige værk er illustreret udelukkende med forfatterens egne karakterfulde tuschtegninger. Bogen skal betragtes som en lærd kunstners værk. En egentlig

håndbogsmæssig fremstilling giver det ikke, den nyeste litteratur er næppe tilstrækkelig udnyttet, og både i stofvalg og behandling mærkes her, som hyppigt andetsteds hos W., en vis vilkårlighed, det er ligesom om den videnskabelige kontrol stundom svigter. Men værket er rimeligvis den mest originale og mest inspirerende arkitekturhistorie der eksisterer.

Efter afslutningen af dette sit hovedværk påbegyndte W. 1932 udgivelsen af den internationale anlagte kunsthistoriske årbog *Artes I–VIII* (sidste bind 1940) i hvilken publikation langt de fleste afhandlingerne skyldtes ham selv skønt han også gerne gav plads for yngre fagfæller. Af W. selv er bl.a. *Great Art and Religion* (III, 1935), *Giotto et Maso* (V, 1937), *The Erechtheum Temple and Treasury* (VI, 1938) og *Geometric Art Analysis* (VII, 1939), emner der viser rækkevidden af W.s studier. Hertil kommer flere afhandling om dansk kunst, fra vore romanske domkirker over renaissanceen og barokken til Gottlieb Bindsbøll og Joakim Skovgaard; om J. F. Willumsen, som W. beundrede og stod personlig nær, udgav han 1937 en lille bog. – Siden 1930 udsendte W. flere store arbejder om dansk arkitektur i renaissanceen. Også her var det de store emner der tiltrak ham. I *Rosenborgs Historie 1606–1634*, 1930 gav han en smukt dokumenteret redegørelse for slottets bygningshistorie. Hele periodens monumentalarkitektur behandledes han i form af korte enkeltstudier i *Christian 4.s Bygninger*, 1937; den heri fremførte hævde af Christian IVs stærke personlige andel i sine bygningsværkers udformning har dog ikke vundet ubetinget tilslutning. Hans monumentale værk om Kronborg, 1939 rummer mange nye iagttagelser af værdi, men kan næppe heller som helhed stå for kritik, især ikke fra bygningsarkæologisk side. 1943 udgav W. *Danmarks Arkitektur* hvori han havde samlet nogle af sine tidligere trykte bidrag til dansk arkitekturhistorie, men suppleret og ført å jour. Om antikken og Michelangelo, to af de emner der havde stået W. nærmest og beskæftiget hans tanker siden ungdommen publicerede han et par af sine, også bogkunstnerisk bedømt, smukkeste værker, *Antikken*, 1935 og *Vie de Michel-Ange*, 1940; den første er udelukkende illustreret med W.s egne tegninger og akvareller efter originalerne, den sidste, der som titlen antyder giver en levnedstegning efter de autentiske kilder med skarpsindig afvejning af deres kildeværdi og en kort redegørelse for mesterens værk, indeholder tillige reproduktioner efter fotografier og stik. I 1944 udgav W. en ny monografi over giganten på dansk, *Michelagnolo*, med undertitlen *Nye Studier* der i det væsentlige indeholder det samme stof, men

med tilføjelse af dokumenter og breve på originalsproget.

I Antikken, 1935 havde W. også behandlet problemer i den egyptiske kunst. Det førte ham ind på studiet af hieroglyfferne der lagde beslag på hans forskning i en årrække. Det blev W.s anskuelse at den egyptiske kultur i vid udstrækning har været basis for den oldnordiske, en opfattelse der er blevet mødt med udtalt skepsis af den specielle sagkundskab. En frugt af disse studier er fx *Kivik, Guldhorn og Edda*, 1935. Heller ikke resultaterne af hans beskæftigelse med det etruskiske sprog, publiceret i 1950'erne, vakte bifald. W. der selv var en sprogkunstner af høj rang har i tidsskrifter (især i *Tilskueren*) offentliggjort adskillige litterærkritiske essays (bl.a. om Ariosto, Goethe, Oehlschläger, H. C. Andersen), foruden nogle filologiske studier (bl.a. over Edda, Homer, etruskerne), delvis med meget dristige tydninger. Også om musikalske emner har W., der selv var en begavet musiker, ytret sig. Han var i en årrække operakritiker ved *Tilskueren*, og han udgav bogen *Om Mozarts Don Giovanni*, 1926, en oversættelse af da Pontes libretto, indledt af et par åndfulde studier over operaens musikalske og dramatiske karakter.

Som skabende kunstner har W. været virksom på mange felter. Han har malet frie kopier af værker af kunstnere som Rafael, Michelangelo, Tizian, Tintoretto, Correggio og Zurbaran, men også selvstændige figurkompositioner og landskaber, samt en udsmykning af loft og vægge på Haraldsgave (1919). Han har deltaget i udstillingslivet med mange udstillinger både hjemme og i udlandet. Han har desuden tegnet udkast til møbler, bogbind og scenedekorationer, bl.a. til *Barberens i Sevilla*. Det kgl. teater, 1935. Efter en rejse i Holland udgav han i 1917 en bog med gengivelser af hans egne prægtige røpentejninger under titlen *Holland*, der genkalder 1600-tallets hollandske mestre. Fra alle de lande hvor W. rejste og studerede, først og fremmest i Italien, Grækenland og Egypten, har han ført dagbøger, fulde af originale iagttagelser og illustreret med hans egne tegninger og akvareller, i sig selv tydelige kunstværker (Det kgl. bibliotek) og til dels forbilleder for tilrettelæggelsen af hans publikationer. W.s originaleste kunstneriske indsats ligger netop på det bogkunstneriske område. Hver eneste af sine egne bøger typografiske opsætning har han ledet i detaljer og har givet bøgerne kraftig holdning og klassisk tone.

W.s indsats som arkitekt har, omend begrænset, ikke været uden betydning. Ved siden af at virke inspirerende og til tider retningsgivende for enkelte samtidige arkitekter har han givet ideer og skitser til de tre huse han lod bygge for sig selv,

hvoraf det interessanteste var *Østerled 24*, opført 1932 med bistand af sønnen, arkitekt Axel W. (* 1902). Sin interesse for byplanproblemer viste han ved 1942 at fremsætte forslag til sanering af Adelgade-Borgergadekvarteret (Ark. U. XLIV, 1942 18ff).

W. var en kontroversiel skikkelse i dansk kulturliv. Han havde varme beundrere, men også skarpe kritikere. Til kritikken bidrog ikke mindst at W. i årene 1940–45 undertiden fremkom med meninger der alt for let lod sig tage til indtægt for besættelsesmagtens kulturpolitik. W. blev en ensom mand i sine sidste år, men hverken hans forskertrang eller hans produktivitet aftog af den grund. Flere værker er omtalt, endnu et bør nævnes. Under et sidste langt ophold i Firenze 1947–48 hvor han endnu engang oplevede den store klassiske stil kom han ind på nogle filosofiske betragtninger over et nyt begreb „tiderummet“, formuleret af ham, og en hypotese: „Tiderummet som Naturkraft i Liv og Kunst“, som han efterlod sig i manuskript, udg. posthumt 1962. Det er dog næppe for den slags spekulative overvejelser over kunsten W. vil blive husket, men nok som den der lærte flere generationer af kunstnere og kunsthistorikere at se. – W. blev 1930 Hon. Corresponding Member of the Royal Institute of British Architects. – R. 1926. DM. 1933. □Buste af Augusta Finne Berg, 1905. Afbildet på gruppebilledet af H. Vedel, 1912 (Odense kunstmus.). Mal. af samme, 1913 (Århus kunstmus.), skitse af samme. Mal. af Niels Hansen, 1913. Afbildet på mal. Aftenselskab af Jul. Paulsen, 1917. Tegn. af Juel Madsen, 1919. Litografi af J. F. Willumsen, s.å. Tegn. af H. Jensenius bl.a. 1921 (Fr.borg) og udst. 1924. Mal. af Willumsen, 1923 (Willumsen-mus.). Silhouet klippet af Kirsten Wiwel, 1924 (Kgl.bibl.). Akvarel af H. Bendix, 1927. Linoleumssnit af K. J. Almquist 1933, 1936 og 1944, karikatur af samme. Buste af Jørgen Rode udst. 1940. Tegn. af Otto Frederiksen, 1961. Malet s.m. sin 3. hustru af H. Vedel (Fr.borg). Mal. af Hilda Wanschler og af J. A. Jerichau. Malet selvportr. Tegn. af Carl Jensen. Foto.

Povl Baumann i *Arkitekten X*, 1907–08 88–90. Mogens Clemmensen, Sv. Aage Pallis og Johs. Brøndsted sst. XXIX, 1927 223–46 (anm. af W.: *Arkitekturens hist.*). Arkitekten U, 1932 202 (Østerled). Axel G. Jørgensen sst. 1935 141f. Esbjørn Hiort sst. 1942 18–20. Sv. Aage Pallis i *Tilskueren XXXIX*, 1922 II 43–56 (anm. af W.: *Italien og den store stil*). Carl V. Petersen i *Politiken* 26.7.1925; sst. 1.10.1926. Kn. Piontoppidan) sst. 23.1.1941. Chr. Elling sst. 30.5.1961 (optr. i forf.s Mellemakter, s.å. og Motiver, 1963). Berl. aftern 30.9.1926. K[aj] F[lor] i Berl. tid. 26.7.1935. Jan Zibrandtsen sst. 29.5.1961. Emil Frederiksen sst. 5.1.1963 (anm. af W.: *Tiderummet*). Leo Estrvad i Berl. aftern 5.7. s.å. (anm. af W.: *Den æstetiske opfattelse af kunst*). Bygmesteren

XXVIII, 1935 175. F[rejli] O[lsen] i *Ekstrabl.* 24.7. s.å. S[ig.] S[chultz] i *Dagens nyheder* 26.7. s.å. E[llse] K[aj] S[lass] i *Nationaltid.* 18.1.1941. Samme i *Bogvennen*, 1938–40 223–59 (heri bibliografi). Samme i *Kbh.s univ.* 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XI, 1979 284–87. Laur. Nielsen: *Den danske bog*, 1941. *Dansk boghåndværk gennem tiderne 1482–1948*, udg. Foren. for boghåndværk, 1949. *Danske arkitekturstrømninger 1850–1950*, ved Kn. Millech og Kay Fisker, 1951 283 285 314. Carl Roos: *Livserindr.* I, 1959 269–75. Lisbet Balslev Jørgensen i *Danm.s arkitektur. Magtens bolig*, 1980 165. – *Dagbøger i Kgl. bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.*

Else Kai Sass (Chr. Elling)

Varberg, Claus Jensen, 1609–71, præst. * 1.9.1609 i Halland, † 27.2.1671 i Radsted. ~ 1° med Gunnild Jacobsdatter, * ca. 1603, † 25.5.1664 (~ 1° med sognepræst i Radsted Anders Gunderup, ca. 1603–30, ~ 2° med sognepræst sst. Poul Tistad, † 1636). ~ 2° med Christine Jørgensdatter. V. blev student 1627 fra Vor Frue skole i Kbh. og studerede siden i Rostock og Wittenberg hvor han bl.a. disputerede under Jacob Martinis præsidium. 1633 blev han mag. i Kbh. og 1635 rektor i Vordingborg. Her kom han i forbindelse med lensmanden Palle *Rosenkrantz til Krenkerup (Hardenberg), og denne kaldte ham 1636 til præst i sognekaldet ved sit herresæde Radsted. 1666 blev han tillige provst i Musse hrd. V. var åbenbart en velbegavet og kundskabsrig mand som har efterladt sig flere skrifter der vidner fordelagtigt om hans plads i datidens åndsliv. Allerede tidligt viste han sig som en skribent hvem pennen faldt let i hånden, og hans senere arbejder *Compendium theologicum*, 1644 og det tilsvarende *Den guddommelige Lærdoms korte Begrib*, 1645 giver kort og klart en oversigt over grundbegreberne i tidens teologi. V. var nær knyttet til mænd som biskopperne H. P. *Resen, H. H. *Resen og Jesper *Brochmand, og hans skrifter viser ham som typisk repræsentant for den ortodokse lutherdom. Han har også forsøgt sig som dansk digter i *Kierlighedens Kierlighed*, 1654 der giver en udvikling af kærlighedens natur og former. Langt mere vellykkede er dog hans latinske *Epigrammata I–IV*, 1642 der indeholder adskillige elegant turnerede disticha og desuden har en vis historisk betydning i kraft af dels en række hyldestdigte til fremtrædende personligheder i datiden, dels digte der beskriver lokaliteter ved Krenkerup slot og have.

P. Rhode: *Saml. til de da. øers Lålands og Falsters hist.* 2. udg. I, ved J. J. F. Friis, 1859 451. *Pers. hist.* t. III, 1882 268; 8.r.VI, 1927 226 (Jens Bircherods dagbøger). *Kirkehist. saml.* 3.r.V, 1884–86 128. *Hist. saml. og studier.* udg. H. F. Rørdam I, 1891 548 (Hans Sadolins dagbog).

Bjørn Kornerup*

Varberg, Claus Pedersen

Varberg, Claus Pedersen, se Pedersen, Claus.

Varberg, Rudolph Peter Christian, 1828–69, journalist, politiker. * 28.2.1828 i Århus, † 8.5.1869 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: boghandler Sebastian V. (ca. 1797–1875) og Louise Frederikke Heldt (* 1802). ~ 1° 15.11.1861 i Kbh. (Trin.) med Karen Emarentze Nicoline Wilhelmine Sonnesen, * 3.9.1839 på Tårnholm, † 9.7.1865 i Kbh. (Trin.), d. af godsforvalter på Tårnholm, senere gårdejer i Hjortespring Ole Christian S. (1802–86) og Lucie Emerentza Krej (1810–86). ~ 2° 17.5.1866 i Herlev med Conradine Susette Elisabeth Sonnesen, * 23.1.1849 i Hjortespring, † 14.10.1934 i Middelfart, søster til 1. hustru.

V. blev student fra Århus katedralskole 1845 og cand.jur. 1854. Han ansattes som revisionsassistent i landstinget 1855, blev landstingssekretær 1859 og justitssekretær ved sø- og handelsretten 1862. I studietiden havde han på Valkendorfs kollegium sluttet venskab med Fr. *Dreier hvis synspunkter i politik og religion han delte i meget. Allerede i studieårene drev han journalistik som medarbejder ved Corsaren 1845–47. Efter deltagelse som frivillig i krigen 1848 skrev han i Kjøbenhavnsposten, fra 1852 i Dagbladet og 1860–67 i det af vennen Erik *Bøgh redigerede Folkets Avis hvor han navnlig beskæftigede sig med politiske emner. 1855 udgav han skriftet *Hvad har Rigsdagen udrettet? Constitutionelle Bidrag, udgivne af Foreningen til at værne Grundloven* og under pseudonym *Ein Wort an die Holsteiner über den dänischen Verfassungskampf*. Under mærket H-t udsendte han 1851 et lille skrift *Striden mellem Ørsted og Mynster eller Videnskaben og den officielle Theologi* hvori han forkyndte den Feuerbachske ateisme. Det inspirerede Fr. *Paludan-Müller til digtet Luftskipperen og Atheisten hvor V. øjensynlig er model for sidstnævnte. V. repræsenterede Frederiksværk-kredsen i rigsdagens folketing juni 1864–juni 1866. Han tilhørte de nationalliberale venstre fløj og rejste i Martsforeningen under London-konferencen 1864 spørgsmålet om at drøfte Slesvigs deling som en mulig løsning, men fandt ikke tilslutning. Han stod oprindelig forsonligt til bondevennerne, men fjernede sig senere fra dem. Dog var han imod grundloven af 1866. Under forhandlingen om straffeloven 1866 leverede han klare og vægtige indlæg. V. var en solid journalist uden større originalitet, en ærlig og retlinet natur der holdt fast ved sin ungdoms ateisme til det sidste. □Tegn. af Erik Bøgh (Kgl. bibl.). Foto.

Theori og praxis I, 1869 164–70 (brev). – Folkets avis 12.5. og 14.5.1866. Erik Bøgh sst. 10.5.1869. Samme: Min første forfattertid, 1897 110 120f. Fr. Paludan-Mül-

ler: Poetiske skr. i udv., ved Carl S. Petersen III, 1909 327–42.

Helge Larsen (Povl Engelstoft)

Warburg

Navnet W. føres af flere jødiske slægter. Den her omtalte føres tilbage til rabbiner Aron Cohn i Warburg, Westphalen, hvis søn Juda Leb (Lion) W. indvandrede til Kbh. 1746, hvor han fik borgerskab 1751 og senere gik i samarbejde med svogeren Joseph Moses Wessely (se slægtsoversigt Wessely).

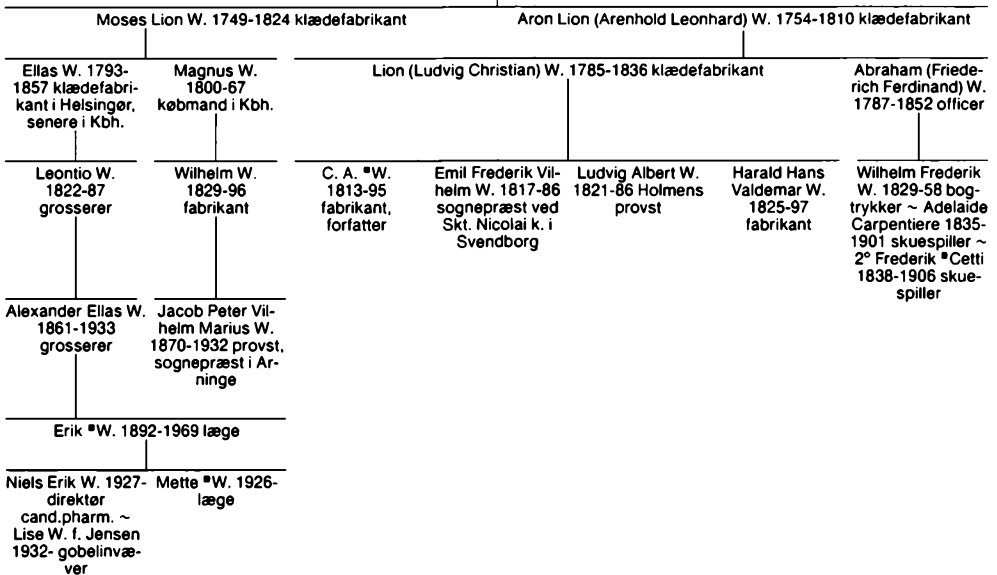
H. Trier: Strampevæverslægten Warburg, i Hist. medd. om Kbh. 1.r.v, 1915–16 435–61.

Hans H. Worsøe

Warburg, Christian Arenhold, 1813–95, fabrikant, forfatter. * 12.4.1813 i Kbh. (Garn.), † 22. 7.1895 i Ny Tårnbæk, begr. i Kbh. (Holmens). F: strømpefabrikant Ludvig Christian W. (1785–1836) og Maren Schou (1791–1838). Ugift.

W. gik i Efterslægtsselskabets skole, anbragtes efter konfirmationen i faderens velansete trikotageforretning på hjørnet af St. Kirkestræde og Højbroplads som han overtog efter moderens død og bestyrede, fra 1857 i fællesskab med broderen Harald Hans Valdemar Warburg (1825–97) indtil 1885. Både fabriksvirksomheden og butikshandelen øgedes betydeligt i hans tid. W. der personligt var meget stilfærdig og tilbageholdende, næsten sky over for offentligheden, var en dygtig forretningsmand der selv ledede butikken. Fra sin ungdom havde han benyttet sine fritimer til et grundigt studium af dansk skønlitteratur og historie; han optrådte selv som forfatter, men vågede så strengt over sin anonymitet, at hemmeligheden end ikke røbedes for hans nærmeste pårørende. Anonymt opførtes 1843 det rimede 1 akts lystspil *Romeo e Giuletta* på Det kgl. teater hvor det under stort bifald spillede i alt 24 gange (indtil 1847). Den lille komedie der satiriserer over italienermanien i Christian VIIIs Kbh., er af Henrik *Hertz' skole, men uden hans finhed. Den er lovlig farceagtig i struktur og karaktertegning, men indeholdt en taknemmelig bravourrolle for Johanne Luise *Heiberg som optrådte i mandsdragt. Successen åbnede J. L. *Heibergs „Intelligensblade“ for „Forfatteren til Lystspillet „Romeo e Giuletta““; i 1. årgang nr. 33–34 (1843) fik han trykt en vidtløftig romancescyklus, *Jomfru Kirstin*, efterklang efter Adam *Oehleenschläger og Chr. *Winther. Ud fra velment patriotisme – men ikke synderlig dybtgående indsigt i det forviklede storpolitiske spil – offentliggjorde W. efter krigen 1864 to pjecer under mærket Q. (1865) der vakte en del opsigt, *Grublerier over danske Forhold og Tilstande* og

Juda Leb (Lion) Warburg 1712-84 silke- og bomuldsfabrikant i Kbh.

Ydeligere Grublerier. Forfatteren er national og liberal, modstander både af helstatsmændene og af skandinavismen og ret kritisk indstillet over for Christian IX og det nye kongehus. – R. 1893. □Tegnet (?) s.m. seks søskende 1838.

Th. Overskou: Den danske skueplads V, 1864. Johanne Luise Heiberg: Et liv I, 1891 (S. udg. 1973) 507f. M. Johansen: Den Warburgske forretning gennem 175 år, 1921 24–32. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

H. Topsøe-Jensen*

Warburg, Erik Johan, 1892–1969, læge. *3.2. 1892 i Kbh., †30.10.1969 sst., begr. fællesgrav, Bispebjerg kgd. F: grosserer Alexander Ellas W. (1861–1933) og Agnes Ranette Levy (1867–1947). ~28.4.1925 i Greve med Louise (Vigga) Valentiner, *18.1.1900 på Sallerupgård, Kong sg., Præstø amt, †19.11.1981 i Kbh., d. af forpagter på Sallerupgård, senere ejer af Gjeddesdal, Greve sg., hofjægermester Adolf Herman V. (1860–1942; ~2° 1923 med Augusta Marie Hammerich, 1891–1976) og Thyra Wolff-Sneedorff (1875–1919).

W. blev student 1909 fra Gammelholms latin- og realskole, og efter lægevidenskabelig embedseksamen fra Kbh.s univ. 1916 blev han assistent på Finseninstituttets laboratorium 1916–18 under K. *Hasselbalch som var kendt gennem sine undersøgelser over blodets fysiske kemi. W. arbejdede her med at formulere en ny, modificeret matematisk formuleret sammenhæng mellem brintjon- og carbondioxydkoncentrationen i en biologisk væske som blodet – en bestemmelse af

blodets syre-baseligevægt der har en meget stor betydning i den daglige kliniske diagnostik og terapi. I 1922 forsvarede W. for den medicinske doktorgrad sin *Carbonic Acid Compounds and Hydrogen Ion Activities in Blood and Salt Solutions*, et arbejde der på grund af sin svært tilgængelige matematiske udformning først årtier senere vandt berettiget anerkendelse. I de følgende år gennemgik W., der følte varm interesse ikke blot for basal videnskab, men også for alt hvad der har med menneskelivet at gøre, en alsidig uddannelse i intern medicin på kbh.ske hospitaler hvor særlig tiden hos H. J. Bing, kommunehospitalet, kom til at præge hans humanistiske og kliniske virke. 1923 studerede W. hjertesygdomme i Paris, 1930 fysiologi i Heidelberg. 1930–31 blev W. chef for den medicinske poliklinik på kommunehospitalet, og 1931 sejrede W. i konkurrence med C. *Gram, Hans Heckscher, Th. Hess *Thaysen, Cai Holten, Eggert *Møller og Axel Norgaard om universitetets professorat i intern medicin. W. udnævntes s.å. til professor og chef for Rigshospitalets medicinske poliklinik. 1932–62 var han overlæge ved hospitalets medicinske afdeling B efter K. *Faber. Hans virke her skulle på grund af hans basalvidenskabelige force, hans kliniske dygtighed og hans store belæstede gøre hans afdeling til en overordentlig fremstående, internationalt anerkendt cardiologisk skole; hans evner til at inspirere andre og til at samarbejde medvirkede til stærkt at fremme ikke blot udnyttelsen af tekniske fremskridt inden for den cardiologiske diagnostik, men også

Warburg, Erik

til i nært samarbejde med E. *Husfeldt og Fr. Therkelsen på Rigshospitalet til fremme udviklingen af og mulighederne for hjertekirurgien i Danmark.

1930 havde W. publiceret sit skelsættende arbejde *Om Coronarkredsløbet og om Thrombosen af en Coronararterie, med en historisk Oversigt*, og s.å. også sine arbejder om de reumatiske klappfejl hvor han kritisk og realistisk gjorde op med en række dogmer om hjertemislyde. W.s store viden og tekniske kunnen inden for elektrokardiografi betød her meget. De følgende år tog han problemerne op omkring digitalisbehandling hvorved klare linjer blev afstukket for effektiv behandling, og i slutningen af 1930erne kom arbejderne om konstruktiv pericarditis og den kirurgiske behandling af denne lidelse samt bogen om det ikke-penetrerende brysttraume som årsag til hjertelæsioner (1938); også i dette arbejde er der vedføjet værdifulde historiske baggrundsstudier om E. Fallots og Niels *Ssens indsats (foruden biografi om Ole *Borch ved Torben Geill). Under anden verdenskrig gennemførte W. sammen med G. *Hevesy forsøg med anvendelse af isotoper i medicinen hvilket medførte oprettelse senere af et isotoplaboratorium til undersøgelse af hjertepatienters vand- og saltomsætning; men det blev særligt tekniske fremskridt inden for elektroteknik denne krig medførte, der gav W. mulighed for indførelsen af værdifulde diagnostiske hjælpemidler som fonocardiografi, hjertekaterisation og trykmålingsapparat. Derved skabtes muligheder for detaljeret diagnostik af medfødte og erhvervede hjertesygdomme, en forudsætning for dansk hjertekirurgis udvikling. Kateterisationsteknikken der 1947 indførtes på afdeling B som første sted i Skandinavien gav også anledning til konstruktion af trykmåleapparat, indført i hjertets enkelte kamre, og i samarbejde med A. *Tybjærg Hansen og F. *Buchthal konstrueredes et kondensatormanometer til analyse af svingningsforholdene ved overdæmpede systemer (1950). W. var i disse år ikke blot involveret i selvstændigt teknisk udviklingsarbejde, men han var også inspiratoren for sine medarbejdere hvem han gennem sin forudseenhed havde sikret udstrakt klinisk materiale til rådighed for bearbejdning; en række disputatser udgik fra afdelingen, og W. benyttede under sine elegante, undertiden skarpe, men aldrig sårende oppositioner altid lejligheden til at fremdrage problemer af interesse for almenheden. Hans interesser var vidtfavnende, han deltog med iver – undertiden skånselsløst – i den offentlige diskussion, publicerede medicin-historiske arbejder og forskede videre ikke blot inden for cardiologien, men også inden for en-

doktrinologien. Samtidig udspecialiseredes afdeling B så der indrettedes koronarafsnit, respirations-fysiologisk laboratorium, et afsnit til videreudvikling af funktionel hjertediagnostik med henblik på klappfejl og andre defekttilstande og fik dermed oprettet en livskraftig cardiologisk skole. Endda blev der tid til inspirerende – men ofte kun delvis forberedt – studenterundervisning og til i 1960erne sammen med Knud Henning Olesen der 1955 havde disputeret om mitralstenose på afdeling Bs store materiale, og Johan Georg at organisere internationale kurser og symposier om cardiologiske emner. 1943 publicerede W. 4. bind af Nordisk Lærebog i intern Medicin – helt helliget hjerte- og kredsløbs-sygdommene.

W. var en renessanceskikkelse, receptiv og formidlende, levende optaget af såvel sine medmenneskers timelige velfærd som af varm interesse for historie, filosofi og kunst. Han publicerede sine foredrag og taler i *Profeter og eroter*, 1949, *Småting om store og små ting*, 1952 og *På Piazza della Minerva*, 1960. Som W. proklamerede det: „Livets mening er livet“ (1956) var han stedse beredt til at hjælpe kolleger der enten var kommet i nød for videnskabeligt materiale eller i vanskeligheder kollegialt (ikke mindst ved sager efter besættelsen eller i retslægerådet), eller det var en fattig patient der også økonomisk svag søgte ham. Han fastholdt gennem årene en udstrakt privat specialistpraksis og måtte i denne opleve at en nazistisk medicinsk student i 1945 søgte at skyde ham i konsultationen; hjulpet af sin sekretær undslap han mordforsøget. Samme år foranledigede frihedsbevægelsen studentens likvidering. W. var under besættelsen 1943 interneret i Horserødlejren hvor han sammen med universitetskolleger var med til at sprede uhygestemningen ved spirituelle foredrag. Det var karakteristisk for W., at han forblev i landet under den tyske okkupation. Hans virkelyst og forhandlingsevne medførte fra 1943 medlemskab af Kbh.s univ.s konsistorium hvor han udførte et stort arbejde, bl.a. med sikringen af Panuminstituttet ved mageskifte mellem Kbh.s kommune og universitetet til udvikling af en natur- og lægevidenskabelig campus ved Rigshospitalet. 1954 var W. prorektor og blev 1956–58 rektor magnificus ved Kbh.s universitet. Denne universitetets højeste post der skulle krone hans værk forløb imidlertid på grund af personlige, delvis selvskabte problemer ikke så lykkeligt; undsagt af kolleger viste hans familiefølelse sig stærkere end hans forståelse for embedets integritet. Hans år efter rektoratet forbitredes ved hans stædige forfægten af sine synspunkter, omend han udadtil ikke lod sig mærke dermed; men han havde

efter dette svært ved rigtig at koncentrere sig om sit virke på hospitalet. Skildringen af Galileis skæbne i På Piazza della Minerva giver indtryk deraf. En plagsom tarmsygdom pinte hans sidste år, og han døde resigneret trods en palliativ operation. W. fik gennem årene talrige tillidshverv hvoraf skal nævnes medlemskab af retslægerådet 1939–63 (hvor han viste stor social retsindighed), 1945–55 af farmakopékommisionen og formand for dens specialitetsudvalg (hvorved han befriede landet for en overflod en identiske præparater). Han var formand for Dansk selskab for intern medicin 1934–37, for Foreningen for offentligt ansatte overlæger i Kbh. 1938–49 og for Dansk medicinsk selskab 1950–56 og medlem af en række udenlandske videnskabelige selskaber. Ved sin 60-års fødselsdag modtog han et stort internationalt skrevet festskrift og ved 70-årsdagen skænkede han sit store cardiologiske bibliotek til Rigshospitalet. Han fik 1959 MEFA-prisen, 1963 NOVO-prisen og 1966 Lederle-prisen. – W.s datter, **Mette W.**, * 23.1.1926 i Kbh., der har taget faderens virke og blev student 1944 fra Ingrid Jespersens skole og fik lægevidenskabelig embedseksamen fra Kbh.s univ. 1952. Hun uddannede sig som øjenlæge og blev 1963 lektor i oftalmologi ved Århus univ., forsvarede 1967 disputats om *Norries disease* – arvelig blindhed, kombineret med tunghørhed og evnesvaghed, beskrevet af danskeren Gordon *Norrie. Efter ansættelse ved Statens åndssvageforsorg 1965 og Forsorgscentret Lillemossegård, Buddinge 1971, udnævntes hun 1974 til overlæge ved børnehospitalet i Vangede. Hun modtog 1980 Tagea Brandts legat. – R. 1941. DM. 1947. K. 1952. K.¹ 1962. □ Karikatur af G. Østerberg. Tegn. af Carl Jensen udst. 1929, 1938 og 1962. Buste af H. Isenstein, 1934, tegn. af samme. Mal. af Olaf Rude, 1952. Malet med hustru af Ernst Goldschmidt udst. 1952. Relief 1961. Tegn. af H. Bendix udst. 1962. En række tegn. af Otto Christensen, bl.a. 1968 (Fr.borg). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1922 146. – Dansk selsk. for intern medicin 1916–66, red. E. Snorrason m.fl., 1965 = Bibl. for læger CLVII, 2–4. A. Tybjærg Hansen i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1970 71–80. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj VII, 1979 269–71. – Papirer i Rigsark. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Egill Snorrason

Warburg, Mette, se **Warburg, Erik**.

Vargas-Bedemar, Edouard Romeo, greve (ved dåben Grosse, Carl Friedrich August), 1768–1847, mineralog. * 5.6.1768 i Magdeburg, † 15.3.1847 i Kbh. (kat.), begr. sst. (kat. Ass.). F:

læge, senere hofråd Christoph Ernst Grosse († 1790) og Dorothea Elisabeth Amalia Schröder († efter 1790). Ugift. – Far til Alfons *Vargas de Bedemar.

Født som Carl Friedrich August Grosse lykkedes det V.-B. under studieårene 1786–91 at skifte identitet og navn, at skaffe sig en fortid som spansk grande, født i Kiel, en titel som marquis og rang som malteserridder, og at gennemføre, omend med besvær, dette falskneri livet igen. Han studerede i Göttingen, Halle og Berlin, først medicin, men søgte samtidig at skabe sig et navn som filosofisk-videnskabelig forfatter. Også her formåede han at indgive publikum og recensenter indtryk af mere end der var dækning for. Hans første værk, *Ueber das Erhabene*, 1788 er uden originalitet men alligevel en præstation med hensyn til anvendelse og formulering af lånte tanker. 1792–1809 var han i Italien hvor han 1798 grundlagde det lærde selskab *Accademia Italiana* i Siena, men af størst betydning for ham blev venskabet med den danske diplomat Herman *Schubart der 1806 fik gjort ham til medlem af Videnskabernes selskab og 1809 fik ham reddet fra fallit og fangenskab og bragt til Kbh. og ansat med kgl. understøttelse som mineralog. 1810–12 og 1813 foretog han mineralogiske ekspeditioner i Norge, hvorom han udarbejdede en rapport (udk. Frankfurt 1819). Også i Danmark charmerede han alle han kom i nærheden af samtidig med at der fortsat lå en skygge af mistænksomhed om hans person, jævnligt næret af angreb og hentydninger fra udlandet. En planlagt forlovelse med Fr. *Münters datter der forelskede sig heftigt i ham måtte opgives efter faderens modstand.

I Norge havde V.-B. sluttet sig til prins Christian Frederik (Christian VIII) og blev inspektør ved dennes naturalkabinet, og for prinsens regning foretog han 1819–20 en geognostisk undersøgelse på Færøerne og i de følgende år berejste han Europa og gjorde indsamlinger til såvel prinsens som kongens naturalkabinetter. 1835–36 var han på Madeira, Azorerne og De kanariske øer hvor han bl.a. søgte efter beviser for eksistensen af det forsvundne „Atlantis“, og afsluttede rejsen i Portugal hvor han blev til han 1839 vendte tilbage til Kbh. 1842 blev han direktør for det naturhistoriske museum. Heller ikke som mineralog ydede V.-B. nogen egentlig original indsats, men han var højt anset af sin samtid. Af hans arbejder kan nævnes *Sulle miniere della Sardegna*, 1806, fra hans korte, og mislykkede, ledelse af Sardinienens miner, *Reise nach dem hohen Norden* . . . I–II, 1819, *Resumo de observações geologicas* . . . 1837. Den charmerende og fantasifulde, men også personligt ganske uvederhæftige verdens-

Vargas-Bedemar, Edouard R.

mand blev højt estimeret i Frederik VI's og Christian VIII's fattige og provinsielle hovedstad. På grund af et sammenfald af omstændigheder blev det tidligere antaget at hans søn uden for ægteskab, Alfons Vargas de Bedemar, var avlet med Frederik VI's maitresse Frederikke "Dannemand, en myte der 1954 aflivedes af Else Kornerup. Medlem af Videnskabernes selskab 1806, af oldsagskommissionen og vicepræsident for det mineralogiske selskab i Jena. – Kammerherre 1813. – R. 1840. K. 1841. □Stik 1791 under navnet Carl Grosse. Silhouet 1792 (Chr. Hornemans stambog, kobberstiksaml.). Stik 1793, muligvis fortegnet portræt. Stik af A. Flint. Tegn. af Chr. Horneman, 1835. Mal. af H. Brünnich, 1840 (Zool. mus.).

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, ugd. L. Bobé I, 1895: V, 1902: VIII–IX, 1917–22. Dansk adel og borgerstand I, 1916 80f (brev). – [H. C.] Bering Liisberg: Kvinder i da. hist., 1916 111f. Otto Dencke i Göttinger Tageblatt 25.6.1937. V. Hintze: Møns klints geologi, 1937. A. Lomholt: Det kgl. da. vidensk. selsk. I, 1942 310–12. Pers. hist. t. 11.r.IV, 1943 fl.st. (Herman Schubarts breve). Else Kornerup sst. VI, 1945 120–30. Samme: Graf Ed. Romeo Vargas – Carl Grosse. Eine Untersuchung ihrer Identität, Kbh. 1954. Samme: E. V. B. En eventyrs saga, 1959. Axel Garboe: Geologiens hist. i Danm., især I, 1959 215–20. – Papirer i Rigsark.

Sv. Cedergreen Bech

Vargas de Bedemar, Edmond Alfons, greve, 1815–1902, i Rusland kaldt Alfons Romanovitch V., forstråd. * 10.11.1815 i Flinterup, † 20.7.1902 i Pavlovsk, St. Petersborg Government, begr. sst., 1928 ført til Kbh. (Ass.). F: greve Edouard *Vargas-Bedemar (1768–1847) og Charlotte Amalie Holm (1795–1816). ~ 22.8.1882 med Ida Augusta Leidenfrost, * 14.4.1851 i Helsingfors, † 12.3.1931 sst., d. af farmaceut Frans Moritz L. og Sophie Augusta Robst.

Efter moderens død adopterede faderen V. (legitimeret ved kgl. bevilling 15.1.1817) som fik en udmærket uddannelse på kostskole i Plön, Holsten. Senere studerede han skovbrug, dels ved den kendte forstlærestanstalt i Tharand ved Dresden, og dels i Kbh. hvor han tog forsteksamen 1840. Kort efter rejste han til Rusland hvor han 1841 blev optaget som kadet ved det daværende institut for geodæsi og skovbrug i St. Petersborg. Instituttet var militært og efter uddannelsen 1844 havde V. løjtnantsrang. Hans alsidige studier gav en god baggrund for at udføre videnskabeligt arbejde inden for faget. Han koncentrerede sig især om udarbejdelsen af forråds- og tilvækstoversigter for en række af det østlige Ruslands vigtige skovtræer. Et på tysk forfattet arbejde blev belønnet som prisskrift. Samtidig udarbejdede han adskillige afhandlinger på russisk om skovenes forråd, udbytte og planlæg-

ning. Disse arbejder som er blevet benyttet til langt ind i 1900-årene, er i en ældre stor, russisk encyklopædi kaldt den „russiske forstlitteraturs ypperste pryde“. 1847 blev V. knyttet til skovbestyrelsen af den russiske kejserfamilies udstrakte ejendomme. I tilslutning til planer om en russisk kolonisation af Transkaukasiens Sortehavsområde berejste han landet og 1867 udkom hans iagttagelser og overvejelser på tryk. 1870 udarbejdede han planer for skovrejsning i steppeområderne øst for Sortehavet hvor der fandtes store kejserlige godser, men han måtte senere erkende at der her var store vanskeligheder for trækultur. 1875 blev han medlem af det øverste råd for apanagegodserne og fik herved ledelsen af skovdriften for 6½ mio. ha skov. 1882 blev rådet ophævet og V. gik på pension og bosatte sig i nærheden af St. Petersborg hvis skovselskab gjorde ham til æresmedlem for hans indsats for udviklingen af russisk skovbrug. V. bevarede interessen for Danmark som han ofte besøgte, især efter 1882. Han bestemte at henvend 400 000 kr. af den store formue som han havde samlet skulle tilfalde dansk Røde kors. Efter den russiske revolution lykkedes det V.s gode ven C. A. Koefoed at få overført dette beløb til Helsingfors hvor også V.s enke bosatte sig. Efter hendes død kom pengene til Danmark. Det var også Koefoed der sørgede for at de jordiske rester af V. 1928 blev overført til faderens gravsted på Assistens kgd. – K.² 1874. □Malet som ung. Miniatur.

A. J. Pisarenko i Lesnoje chozjajstvo IX, Moskva 1956 85f. Else Kornerup: Ed. Vargas Bedemar, 1959.

P. Chr. Nielsen (Carl Koefoed)

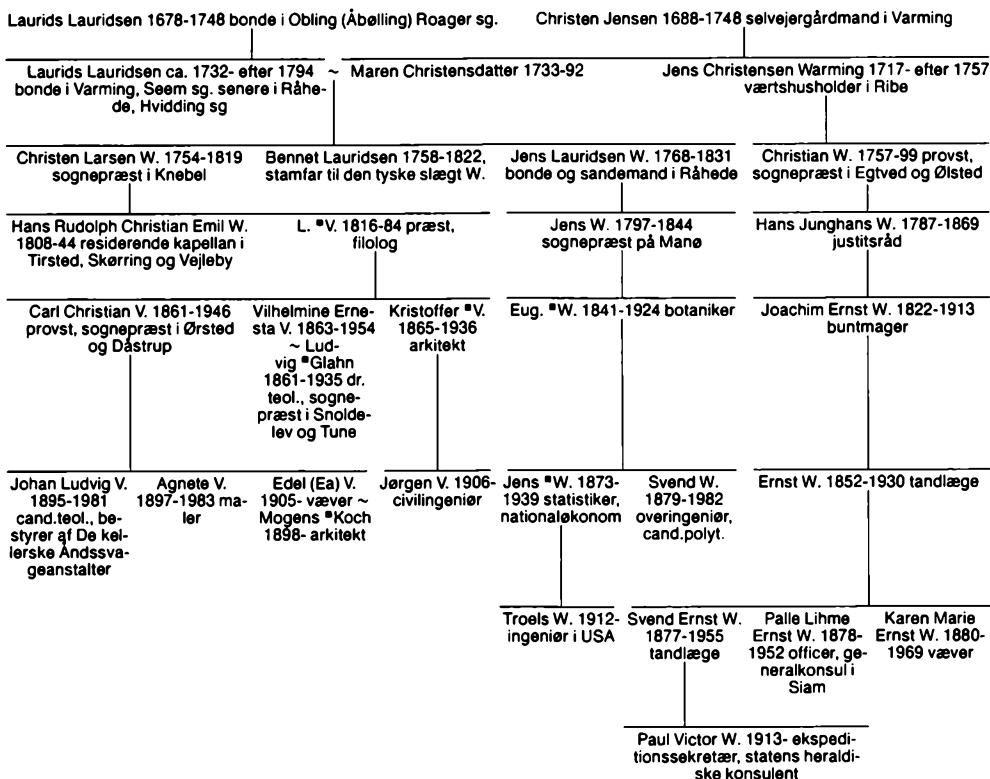
Warming (Varming)

Den ene gren af slægten W. synes oprindeligt at have haft hjemsted på Havedgård i Rejsby sg., idet Laurids Lauridsen (1678–1748) formentlig var sønnesøn af sandemand Bennet Lassen (1614–92) på Havedgård. Den anden gren føres tilbage til selvejergårdmand i Varming, Seem sg., Christen Jensen (1688–1748) hvis datter Maren var ~ Laurids Lauridsens søn.

[Max Warming:] Ahnenliste Geschwister Warming 1906–13, Hamb. 1939 (dupl., særtryk af Ahnen-Archiv). Paul Nedergaard: 100 da. præsteslægter, 1954 90f.

Hans H. Worsøe

Warming, Johannes Eugenius Bülow, 1841–1924, botaniker. * 3.11.1841 på Manø, † 2.4.1924 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: sognepræst Jens W. (1797–1844) og Anna Maria Bülow (1801–63). ~ 10.11.1871 i Kbh. (Johs.) med Johanne Mar-

grethe Jespersen, * 25.4.1850 i Århus, + 31.10.1922 i Kbh., d. af stiftsfysicus, senere justitsråd Jacob Vilhelm J. (1805–59) og Anna Marie Kirstine Bloch (1811–74). – Far til Jens *W.

Efter faderens død fik W. sin opvækst hos moderens familie ved Vejle og Kolding, og 1859 blev han student fra Ribe. Hans stærke interesse for plantelivet førte til et studium af naturhistorie hvorunder han med iver fulgte Jap. *Steenstrups og G. *Forchhammers forelæsninger i zoologi og geologi, mens botanik i højere grad blev selvstudium, fordi han ikke følte at A. S. *Ørstedes undervisning gav ham tilstrækkeligt udbytte. Derimod fulgte han interesseret Chr. *Vaupell som 1860–62 holdt privatforelæsninger over de danske skove. Udbyttet heraf har præget hans senere forskning. Mod slutningen af studiet fik W. en enestående mulighed for at lære plantevæksten i et helt fremmed område at kende. P. W. *Lund i Brasilien søgte en sekretær og hjælper iøvrigt, specielt en ung botaniker. W. fik chancen og tilbragte tre år i Lagoa Santa hvor han brugte sin fritid til studier og indsamling. Hjemme igen tog han sin magisterkonferens 1868 og studerede derefter et par måneder i München, tidens absolutte knudepunkt for

kundskab om Brasiliens planteliv hvor K. F. P. v. Martius' store samlinger opbevarede og hvorfra monumentalværket *Flora Brasiliensis* blev udgivet. På det tidspunkt var W. allerede begyndt at publicere sine egne samlinger i *Symbolæ ad floram Brasiliæ centralis cognoscendam* der 1867–93 udkom i 40 partikulæ med bestemmelser af ham selv og andre. Samtidig udgav han arbejder med analyse af forskellige planters opbygning og allerede 1871 blev han dr.phil. på afhandlingen *Er Koppen hos Vortemælken en Blomst eller en Blomsterstand?* hvor han viser at det drejer sig om en blomsterstand af stærkt reducerede han- og hunkblomster. 1872 døde Ørsted, W. syntes selvskreven til at overtage hans professorat og indstilledes dertil af fakultetet. Men en kreds af studenter og botanikere skrev til kulturminister C. C. Hall og opfordrede ham til at konstituere F. *Didrichsen i embedet; ministeren fulgte opfordringen og Didrichsen blev docent og senere professor og direktør for Botanisk have. Samtidig overdroges det til W. at holde øvelser i planteanatomi og specialforelæsninger. 1882 oprettedes Stockholms högskola (univ.) og W. modtog tilbuddet om et professorat ved denne. 1886 trak Didrichsen sig tilbage og W. blev

Warming, Eug.

professor ved Kbh.s univ.

W.s videnskabelige indsats er mangfoldig, hans hovedbedrift at have skabt grundlaget for den botaniske økologi. Hovedværket *Plantesamfund. Grundtræk af den økologiske Plantegeografi* udkom 1895, oversattes delvis revideret til tysk, polsk og russisk og nåede 1909 sin endelige, udvidede form på engelsk under titlen *Oecology of Plants. An introduction to the study of plant communities*. I *Plantesamfund* gør W. rede for de enkelte voksesteders sammensætning af jordbunden og påvirkning af vejret og lyset og analyserer derefter den naturlige bevoksning på de pågældende steder idet han gør opmærksom på de enkelte arters tilpasning til deres voksested og til hverandre. En sådan sammenfatning kræver indgående kendskab til arternes opbygning og udvikling efter spiring; tilbageblik på W.s mange forudgående arbejder vidner om hans forudsætninger. Efter disputatsen fulgte rent anatomiske arbejder om pollendannelsen 1873 hvor han påviste tetrade- og tapetdannelsen og den store afhandling *De l'ovule* (Ann. sci. nat. bot. VI, 1878), hvor han tilsvarende undersøgte frøanlægget og også der viste dannelsen af fire celler men ikke drog den slutning at dette også var en tetradedannelse. Planternes vegetative dele er behandlet bl.a. i *Forgreningsforhold hos Fanerogamerne*, 1872 og *Om Skudbygning. Overvintring og Foryngelse*, 1884 (Naturhist. Foren.s festskr.), blomsterne i *Die Blüthe der Compositen*, 1876 og flere mindre afhandlinger mest om danske planter. Direkte frem til *Plantesamfund* fører to indgående beskrivelser af helt forskellige egne som han kendte af selvsyn, *Om Grønlands Vegetation*, 1888 og *Lagoa Santa*, 1892. Hovedværkets tema fulgtes op bl.a. i *Om Planterigets Livsformer*, 1908. W. havde planlagt beskrivelse af alle danske plantesamfund men nåede af *Dansk Plantevækst* kun at få udarbejdet de tre bind *Strandvegetation*, 1906, *Klitterne*, 1907–09 og *Skovene*, 1916–19. W.s arbejdsevne strakte tillige til videre systematisk arbejde. Til Martius' Flora Brasiliensis bearbejdede han 1876 de to familier Vochysiaceae og Trigoniceae og 1881–1901 udgav han seks store arbejder om den mærkelige familie af tropiske vandplanter Podostemaceae. Til undervisningen udarbejdede W. lærebøgerne *Haandbog i den systematiske Botanik*, 1879 og *Den almindelige Botanik*, 1880. Begge udkom i adskillige udgaver, oversattes til mange sprog og anvendtes i mange år ud over Europa. I senere udgaver er enkeltområder omarbejdet af andre og Den systematiske Botanik blev til to bøger *W.s Frøplanter* og L. *Kolderup Rosenvinges Sporeplanter.

W.s undervisning var inspirerende og han fik indført tre-dages studenterekskursioner som også resulterede i beskrivelser af danske plantesamfund. Som igangsætter var W. utrættelig og som medlem af Carlsbergfondets direktion gennem 32 år skaffede han det økonomiske grundlag for forskningen. Dette kom ikke mindst det nordligste Danmark til gavn i en række skildringer af grønlandske planter af ham selv og andre, og i værkerne *Botany of the Færøes*, 1901–08 og *The Botany of Iceland* som han tog initiativ til og var redaktør af. W. var medlem af en lang række videnskabelige selskaber; blandt hans æresbevisninger var det svenske videnskabsakademis store Linnémedalje i guld som nu findes i farmaceutisk højskoles Linnésamling. – W. var en myndig mand der havde nøje indseende med virksomheden i de institutioner der stod under hans ledelse. Han var en mand med stærke sympatier og antipatier og kunne være hård i sin dom over dem han ikke kunne lide, og skarp i sine indlæg i de ikke få polemikker han tog del i. På den anden side var han en indflydelsesrig støtte for dem, hos hvem han sporede evner og fremdrift. Han tog ikke offentlig del i politik men lagde ikke skjul på, at han med sin kristne og konservative indstilling fandt en ændretning som brandesianismen og radikal politik lige utiltalende. Han var en varm patriot, og genforeningen 1920 var en af de festligste begivenheder i hans liv. Mens han i mange år havde sine nærmeste forbindelser i Tyskland, sluttede han sig i sine sidste år mere til engelske og franske fagfæller. Sit brasilianske herbarium solgte han til Botanisk museum. Tre slægter af blomsterplanter er kaldt Warmingia. – R. 1888. DM. 1890. K.² 1907. K.¹ 1911. F.M.I. 1918. □Mal. af A. Dorph, 1891. Afbildet på P. S. Krøyers mal. af møde i Videnskabernes selskab, 1897 (Vidensk. selskab). Træsnit af A. Bork, 1899. Mal. af Knud Larsen, 1915 (Carlsberg Laboratorium). Buste af J. J. Bregno, 1927 (foran bot. laboratorium, Kbh.). – Monument i Lagoa Santa 1932. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1871 139–42. – L. Kolderup-Rosenvinge i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl. 1923–24 111–26. Botanisk t. XXXIX, 1924 3–56. Carl Christensen: Den danske botaniks hist. I, 1924–26 617–65 776–806; II, s.å. 367–99 (bibliografi). Samme i Prominent Danish scientists, udg. Vald. Meisen, 1932 156–60. Anton Mikkelsen i Bavnen XXX, 1933 143–52 207–12 221–28. Sv. Dahl: Den danske plante- og dyreverdens udforskning, 1941. Danm.s natur, red. Arne Nørrevang m.fl. IV, 1969 (3. udg. 1980); X, 1971 (3. udg. 1981); XI, 1971 (3. udg. 1981). Kbh.s. univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979. – Papirer i Botanisk centralbibl. Levnedssberetning i ordenskapitlet.

Anne Fox Maule

Warming, Jens Christian Jespersen, 1873–1939, statistiker. * 9.12.1873 i Kbh. (Johs.), † 8.9.1939 i Gentofte, urne på Ass. kgd., Kbh. F: botaniker, senere professor Eug. *W. (1841–1924) og Johanne M. Jespersen (1850–1922). ~ 13.7.1904 i Lillehammer, Norge, med Marie Knudsen, * 18.5.1876 i Sødinge, Fyn, † 23.11.1965 i Dalby, Odense amt, d. af friskolelærer Knud Rasmussen (1837–1920) og Kirstine Rasmussen (1846–1922).

W. blev student 1891 fra Metropolitanskolen. 1893–94 var han elev på Askov højskole og blev juridisk kandidat 1897. S.å. rejste han til USA hvor han i næsten tre år var lærer ved den danske højskole i Nysted, Nebraska. Da han kom tilbage studerede han statsvidenskab og blev cand.polit. 1901. Han blev herefter assistent ved universitetets statistiske laboratorium og 1904 kontorchef i statistisk bureau (Danmarks statistik) hvor hans arbejde blev meget anerkendt. 1902–05 var han tillige docent i samfundsökonomi ved landbohøjskolen. 1903 deltog han i konkurrencen om en docentpost ved universitetet. Blandt konkurrencedeltagerne var også L. V. *Birck. Nordmanden E. Einarsen vandt. Han opgav imidlertid 1906 at virke i Danmark, og W. blev herefter docent i faget Danmarks statistik. Ved siden af sit videnskabelige og administrative arbejde deltog W. også i studenternes fritidsliv. Han var medstifter 1903 af studenternes afholdsforening og 1904–06 formand for Studenterskolehjemmet (den kristelige studentforening). 1911 deltog W. i konkurrencen om W. *Scharlings professorat, men det blev Axel *Nielsen der blev indstillet. Først 1919 blev der oprettet et særligt professorat til W. i statistik, og han forlod kontorchefembedet. I nær tilknytning til sit universitetsarbejde udarbejdede han *Haandbog i Danmarks Statistik* der udkom 1909–13 og særlig skulle tjene som lærebog for de statsvidenskabelige studenter. Til de juridiske studerende kom 1920 en stærkt forkortet udgave af håndbogen *Lærebog i Danmarks Statistik*. 1930 udsendte han en omarbejdet udgave af håndbogen *Danmarks Erhvervs- og Samfundsliv* (2. udg. I, 1939). Lærebogen for jurister blev også omarbejdet og kom 1934 under titlen *Danske Samfundsproblemer i statistisk Belysning*. W.s gennemgang af lærebøgerne forekom ofte studenterne tør og omstændelig, men bøgerne grundighed blev meget anerkendt. De repræsenterede et meget omfattende arbejde og stor flid, og de fandt også anvendelse uden for universitetet. Som leder af de statistiske øvelser for de statsvidenskabelige studenter var W. en meget venlig og hjælpsom lærer.

Ud over lærebøgerne havde W. en omfattende

litterær produktion. Han skrev mange artikler i dagblade samt i danske og udenlandske tidsskrifter. Hans konkurrenceafhandlinger blev udsendt som bøger: *Gode og daarlige Tider*, 1903, *Arbejdsløn og Rente*, 1911. I Danmarks Sociallovgivning I, 1918 skrev han om *Boliglovgivning*. Han udsendte også en række mindre bøger om aktuelle økonomiske spørgsmål: *Valutaspørgsmålet*, 1924, *Provinsen og Hovedstaden. Med særligt Hensyn til Industrien*, 1935 og *Industri eller Landbrug?*, 1935. Efter lektor Henrik Pedersens død 1926 underviste W. også i landbrugspolitik. Hans forelæsninger er her samlet i *Landbrugspolitik*, 1932, og året efter kom *Landbrugets Grænse-Kalkulationer*. W. havde også en almindelig interesse for den nationaløkonomiske teori og havde på flere områder en særpræget opfattelse af den sammenhæng der var mellem de økonomiske fakta som statistikken beskrev. Det kom bl.a. frem i de senere udgaver af hans statistiske lærebøger. Hverken W.s kolleger eller elever gjorde meget ud af hans teoretiske synspunkter, dog bortset fra hans fremstilling af landbrugets grænsekalkulationer. Mange år efter hans død er det imidlertid blevet fremhævet at W. bl.a. på pristeoriens område havde været noget af en pioner – ej blot inden for dansk økonomi, men også set på international baggrund. Fx foreslog W. allerede 1920 at man i stedet for direkte priskontrol forhøjede indkomstbeskatningen for at modvirke en stigende prisudvikling. På det pengeteoretiske område havde han også nye synspunkter. Han gennemførte en afklaring af forholdet mellem samfundets indkomst og den samlede opsparing og investering samt gjorde rede for indkomstforplantningen, bidrag til den almindelige teori der først blev „god latin“ efter at I. M. Keynes havde udsendt det skelsættende værk *The general Theory of Employment, Interest and Money* 1936. W.s anerkendelse som statistiker og hans dybtgående indsigt i Danmarks samfundsökonomiske forhold medførte at han fik en række opgaver uden for universitetet. Han var formand for boligkommissionerne 1916 og 1918. Han var fra 1917–20 formand for Pensions- og livrentestitutet. Han var medlem af udvalget for tilvejebringelse af dansk arbejde til landbruget 1915–19 og af husholdningsudvalget 1917–19. Fra 1931 var han medlem af det internationale statistiske institut, fra 1932 medlem af socialministeriets arbejdsudvalg.

W.s almindelige interesse for sociale spørgsmål gjorde ham aktiv i politik. Efter at han en årrække havde været medlem af socialdemokratiet var han fra 1913–20 formand for Uafhængig vælgerforening. 1917–20 var han medlem af Kbh.s borgerrepræsentation valgt på en kristelig social li-

Warming, Jens

ste. W.s særlige indsigt i boligspørgsmål førte til at han 1918–34 var bestyrelsesmedlem i Landmandsbankens byggeselskab, fra 1918 var formand for ejendomsaktieselskabet Hjem og fra 1927 var bestyrelsesmedlem i Kbh.s socialfilantropiske boligselskab. W. der fra sin ungdom havde været optaget af kirkelige og kristelige spørgsmål uden at knytte sig hverken til grundtvigianerne eller Indre mission var fra 1912 formand for Nathanaels kirkens menighedsråd og fra 1921 formand for Kristeligt studentersettlement i Saxogade. Han var medlem af Kbh.s kirkefonds repræsentantskab og af udvalget angående præstelønninger i Kbh. 1918–20. En periode var han også forstander for en søndagsskole. Han holdt mange foredrag ved kirkelige møder. Fire af disse foredrag „uddybte“ og „omformet“ udsendte han 1934 som *Sociale Breve til Menigheden*. Bogen blev meget kritiseret – også i kirkelige kredse – bl.a. for på en noget naiv måde at forklare de økonomiske love som Vor Herres visdom. W. kritiserede iøvrigt i bogen såvel fagforeninger som arbejdsgiverforeninger. Han vendte sig også mod dem der misbrugte de sociale love og understregede de velbærgede kristnes sociale ansvar. W. begrænsede sig ikke til at prædike. Han var i sit daglige liv meget flittig, læste aldrig skønlitteratur, førte et meget puritansk liv og hjalp ofte fattige mennesker. □Foto.

Ad. Jensen i Nationaløkonomisk t. LXXVII, 1939 205–10. O. H. Larsen i Tidsskr. for landøkonomi, s.å. 690–92. Aksel Milthers i Ugeskr. for landmænd LXXXIV, s.å. 584f. Even Marstrand i Højskolebl. LXIV, s.å. 600f. Hans Cl. Nybølle i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. s.å. 146–52. Ad. Jensen: Erindr., 1946 195f. Jørgen H. Gelting i Nationaløkonomisk t. CII, 1964 1–8 185f (heri bibliografi; optr. i Danske økonomer, 1976 307–16).

Niels Banke (P. Grønvold)

Varming, Kristoffer, se Varming, L.

Varming, David Ludvig Carl August, 1816–84, præst, filolog. * 4.10.1816 i Knebel på Mols, † 2.8.1884 i Kbh. (Frbg.), begr. på Frbg. (Solbjerg). F: sognepræst Christen Larsen Varming (1754–1819) og Elisabeth Margrethe Byberg (1781–1845). ~1° 13.4.1849 i Kbh. (Holmens) med Julie Svane Jermiin Seerup, * 20.12.1826 i Gerding, † 21.12.1856 i Ærøskøbing, d. af sognepræst, sidst i Borre, Henrik Christensen S. (1788–1843, ~1° 1820 med Cathrine Elisabeth Rottenburg Andrup, 1788–1821, ~1° 1815 med købmand Hans Hansen Sauerbier, ca. 1784–1818) og Villadine Kirstine Colding (1798–1854). ~2° 19.5.1858 i Marstal med Doris Magdalene

Nyrop, * 23.10.1833 i Køge, † 5.10.1894 i Ribe, d. af skolebestyrer i Køge, senere sognepræst i Udby, Tuse hrd., Christopher N. (1805–79) og Helene Ahlmann (1807–74).

V. blev student 1834 fra Århus, cand.teol. 1842, lærer ved den Bay-Kirketerpiske skole i Randers 1847, kateket og førstelærer ved Borgerskolen i Ærøskøbing 1848, sognepræst i Øster og Vester Alling ved Randers 1858, i Sal og Ejsing ved Skive 1866; 1882 tog han sin afsked og flyttede til Kbh.

V. har ydet bidrag til den dialektlitteratur der i 1850'erne og 60'erne hidførte en gennemgribende ændring i opfattelsen af de jyske dialekters stilling inden for vor sprogklasse. Hans forfatterkab fremkaldtes af Videnskabernes selskabs prisopgave fra 1854 hvori der ønskedes ikke blot „en Fremstilling af den jyske Sprogarts grammatiske og dialektologiske Beskaffenhed over hele Halvøen“, men også løsningen af et problem der hænger sammen med de i datiden fremherskende hypoteser om dialektforskellens store alder og sammenhæng med forhistoriske stammeforskelle: hvorvidt det jyske almuesprog „hvis kjendelige og betydelige Slægtskab med engelsk Talesprog og engelske Dialekter er en af dens karakteristiske og stærkest udprægede Egenskaber“ er opstået ved en sammensmeltning af „to i Fortiden afvigende Sprogarter, den ene skandinavisk-nordisk, den anden germanisk-angelsaksisk, som maaske kunne antages at have nordfra og sydfra med Folkestammerne banet sig Indgang paa den jyske Halvø“. V.s betingelser for at løse opgaven var ikke dårlige; hans belæsthed var omfattende, og han øvede nu og da skønsom kritik over for sit til dels middelmådige materiale; men hans anvendelse af Rasmus Rasks synspunkter røber – i sammenligning med K. J. Lyngbys – metodisk usikkerhed og uklarhed. Af breve til historikeren F. Schiern fremgår at han følte sig bundet af opgavens ordlyd, men alligevel vendte sig mod hypotesen om et nært slægtskab mellem jysk og angelsaksisk; dog turde han ikke, således som K. J. Lyngby gjorde det et par år senere, anse jysk for en rent nordisk sprogart, men tænker sig et jysk old-sprog som et selvstændigt mellemed mellem angelsaksisk og oldnordisk. I selve besvarelsen (fra 1856) for hvilken V. fik tilkendt en belønning, men ikke den udsatte medalje, synes hans standpunkt at have været uklart og vaklende. Men i den omarbejdede trykte udgave *Det jyske Folkesprog*, 1862, der ganske vist heller ikke er fri for modsigelser, formulerer han sit endelige standpunkt – der måske er påvirket af K. J. Lyngby, hvis sønderjyske sproglære dog ikke nævnes – således: „alle, baade norrø- og sønder-

jydske Sprogarter tilsammen vise, at de i deres Grundvæsen ere skandinaviske, og at Olddansk er den fælles Kilde, hvoraf de ere udsprungne". Bogen bygger på et omfattende materiale, rummer en del gode iagttagelser og bringer vidtløftige, men ofte uklare sammenligninger med gammel-dansk, oldnordisk, norsk, angelsaksisk, oldfrisisk, nordfrisisk, oldsaksisk og nedertysk. I mere populær form fremsatte V. sine anskuelser i *Udsigt over de jydske Dialektforhold* (Saml. til jydsk Hist. og Top. I 1866–67); også denne afhandling bringer gode iagttagelser men lider af de samme metodiske fejl som bogen om det jyske folkesprog. Mindre fremtrædende er disse fejl i nogle af hans øvrige småafhandlinger om sproglige emner, fx *Om enslydende Ord i Dansk* (Skoleprogr. for Århus 1870) og *Om Overgang af mærket j i nord. gerningsord* (Aarbg. f. nord. oldk., 1871). I Samlinger til jydsk Historie og Topografi V, 1874–75 har V. beskrevet den mærkelige gamle altertavle i Sal kirke. – Sønnen **Kristoffer Nyrop V.**, * 14.2.1865, † 21.7.1936, gennemgik kunstakademiets arkitekturskole 1885–92 og blev som sine to onkler Martin *Nyrop og Martin *Borch en viderefører af den herholdtske historisme. Hans hovedværk er sindssygehospitallet i Nykøbing S., det første i Danmark efter pavillonsystemet. Af andre værker kan nævnes landbohøjskolens serumlaboratorium på Bülowssvej og universitetsbibliotekets afd. ved Fr. Bajers Plads. Han var kgl. bygningsinspektør 1923–36, redaktør af *Architekten* 1905–11, medlem af akademiet fra 1925 og tillige til 1931 af akademirådet. R. 1917. DM. 1928. – □Foto.

C. Nyrop: Slægten Nyrop, 2. udg. 1908 96–98. Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl., 1853 270; 1856 279. C. Berg i Tidsskr. for philologi og pædagogik X, 1872–73 23f 34f. A. Bjerrum i Fra Rask til Wimmer, 1937 104f. K. J. Lyngbys jyske grammatik, udg. A. Bjerrum, 1942 32–34 118–20. Erik Varming: Erindr. om sognepræst L. V. og Sal præstegård, 1942.

Anders Bjerrum

v. **Warnstedt**, Friederich (**Fritz**) Carl, 1750–1811, kgl. rejsestaldmester, jægermester. * 13.2.1750 på Ejdet, Nordfjord, Norge, † 5.9.1811 på Løjtmark, begr. i Karby. F: kaptajn ved bergenhussiske infanteriregiment Johan Ludvig v. W. (1706–55) og Ingeborg Marie Ebio (1715–64). ~ 25.10.1776 på Runtoft med Johanna Wilhelmina Friderica Rumohr, * 11.11.1757 på Runtoft, † 22.6.1827 på Espenæs, d. af landråd Christian August R. til Runtoft, Drült og Gross Steinrade (1721–75) og komtesse Charlotte Amalie Ahlefeldt (1729–1803). – Bror til H. W. v. *W. Den faderløse v.W. blev ligesom broderen gennem deres onkel C. E. v. *Beulwitz og med støtte

fra J. H. E. *Bernstorff og A. G. *Moltke ansat i kongens tjeneste. Som den yngste anbragtes han, kun syv år gammel, som page hos Frederik V, og efter dennes død blev han første page hos Christian VII. Det var dog først på dennes udenlandsrejse 1768–69 han i særlig grad mærkede kongens yndest. Han udnævntes til kammerpage, og „siden Haag forlader jeg kongen . . . hverken dag eller nat. Min seng bliver overalt sat tæt ved hans," hedder det i et brev, og hans daglige to rdl. i tærepengte blev med tilbagevirkende kraft forhøjet til fire. Under opholdet i London søgte han selskab med de ældre rejsefæller H. P. *Sturz og J. F. *Struensee, og nød rejsen med åbne sanser, interesserede sig for kunst og litteratur, blandt sine oplevelser nævner han et besøg hos maleren Angelica Kauffmann. v.W. kom i et naturligt modsætningsforhold til kongens tidligere favorit C. *Holck der efter hjemkomsten søgte at fortrænge ham ved at få ansat F. *Hauch som kammerpage. v.W. bevarede imidlertid kongens tillid, blev kammerjunker og 8.5.1770 kammerherre og chef for kongens rejsestald. Under sommeropholdet i Holsten d.å. hørte han til den intime kreds omkring kongeparret, bidrog til den muntre og musikalske underholdning, og sammen med Struensee ledsagede han Christian VII og Caroline Mathilde til mødet med dronningens mor i Lüneburg. Februar 1771 blev v.W. til manges overraskelse fjernet fra hoffet og gjort til løjtnant af kyrassererne, sandsynligvis fordi dronningen mistænkte ham for at have en dårlig indflydelse på kongen. Unåden reddede ham imidlertid fra n.å. at blive inddraget i anklagerne mod Struensee. 1773–76 studerede han forstvidenskab i Tyskland, Schweiz og Italien og blev derefter jægermester, først i Rendsborg og Steinhorst amter, fra 1780 i 2. slesvigske distrikt. v.W. hørte ikke til de store personligheder men var en indtagende og kultiveret mand der også i sin senere embedsgering var alment agtet for kundskab og nobelhed. Han ejede fra 1796 Løjtmark og Espe. – Kammerjunker 1769. Kammerherre 1770. Gehejmeråd 1808. Gehejmekonferensråd s.å. – Hv. R. 1782.

Statsvennen, 1822 nr. 40–42 (breve fra England ved J. K. Host). Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé IV–V, 1900–02. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I–III, 1904–13. Kabinetstyrelsen i Danm. 1768–72, udg. Holger Hansen I–III, 1916–23. Inkvisitionskommissionen af 20. jan. 1772, udg. samme I–V, 1927–41. – H. W. v. Warnstedt i Pers. hist. t. 10.r.III, 1936 93–96. Sv. Cedergreen Bech: Struensee og hans tid, 1972.

Sv. Cedergreen Bech

v. **Warnstedt**, Hans (ved dåben Johan) Wilhelm, 1743–1817, officer, teaterdirektør, diplomat.

v. Warnstedt, H. W.

* 13.9.1743 i Fredericia, † 20.10.1817 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: kaptajn ved berghusiske infanteriregiment Johan Ludvig v.W. (1706–55) og Ingeborg Marie Ebio (1715–64). ~ 1° 6.10.1780 i Kbh. (Slotsk.) med Dorothea Louise v. Berger, * 31.10.1755 i Kbh. (Slotsk.), † 19.12.1788 sst. (Petri), d. af hofmedicus, senere livlæge J. C. J. v. *B. (1723–91) og Sara M. v. Ramdohr (ca. 1722–80). ~ 2° 23.9.1795 i Kiel med Johanne v. Schilden, * 1741 i Hamburg, † 28.8.1805 i Kiel, d. af godsejer Johann Erich v. S. til Haseldorf, Altenkoog og Giestensand (1701–75) og Anna Margaretha Sass. – Bror til Fritz v. *W.

Faderen, der en tid var degraderet på grund af sit ulovligt indgåede ægteskab, fik en kommando i Norge hvorfra sønnen 1755, samtidig med faderens død, kom til Kbh. og med støtte fra formående fortalere n.å. optoges på Landkadetakademiet. 1762 blev han sekondløjtnant ved kronprinsens regiment og 1766 premierløjtnant; 1769 avancerede han til kar.kaptajn og fik n.å. kompagni ved danske livregiment. Omtrent samtidig med at J. F. *Struensee begyndte at tiltage sig magt ved hoffet, og næppe uden forbindelse med broderens yndest hos kongen, blev v.W. 5.5.1770 generaladjutant hos Christian VII. Efter J. H. E. *Bernstorffs fald blev han i sept. 1770 sendt til St. Petersborg for at give meddelelse om regeringsforandringen. Herunder overskred han imidlertid sine beføjelser, bl.a. lagde han hjemvejen over Stockholm og blev modtaget ved det svenske hof, og efter hjemkomsten var han en kort tid i stuearrest. Senere gjorde han tjeneste i Helsingør, og hans forbindelse med Struensee fik ingen konsekvenser for ham. v.W.s livsindsats kom dog til at ligge uden for det militære område idet Ove *Høegh-Guldberg 1778 gjorde ham til administrerende direktør for Det kgl. teater. Der havde man på det tidspunkt brug for en mand som forened punktlighed, ordenssans og disciplin med boglig dannelse. Som sine yndlingsforfattere nævner han Johan Herman *Wessel, lady Mary Wortley Montague, Francois Rabelais, Pierre de Ronsard, Peder *Syv og Laurence Sterne. Efter hans opgivelse var det diplomaten C. V. *Dreyer og hofmarskal Engel *Schack der stemte gehejmestatsminister Ove Høegh-Guldberg gunstig for hans udnævnelse som inden for teatrets mure blev støttet af Frederik *Schwarz hvis private venskab med v. W. er skildret af Charlotta Dorothea *Biehl i novellen Don Varino eller den falske Ven, en persiflage hvori hun tog hævn fordi v. W. også personligt havde skuffet hende.

v.W.s personlighed var meget facetteret; han var både myndig og svag, tysk af opdragelse, men

dansk af følemåde, hjælpsom i pengesager – „hvor kunne jeg, som kendte nød af egen og forældres sørgelige erfaring, nægte hjælp og trøst“, skrev han – men alligevel gjorde hans økonomiske afhængighed af H.H.v. Eickstedt det umuligt for ham at hindre intrigerne med Caroline *Walter hvorved teatret mistede sin bedste skuespillerinde. Ordsmenneske helt ud i småting var v. W. dog opfarende i personligt samvær, men roligt dømmende med pennen i hånden, villig til at bringe personlige ofre skønt han snart lærte at utak ville blive hans løn. Det bizarre i hans sind drev ham til at søge lidelsen. I alt hvad han foretog sig var der ligesom dobbelt bund; samtiden taler ofte om hans „underfundighed“. På sin udsatte post var v.W. sine kolleger overlegen. Han havde ikke alene interesse for, men forstod på dramatisk litteratur og skuespil-kunst, og teatrets opgave var for ham først og fremmest national. Han indførte disciplin, bl.a. en journal hvori alle uregelmæssigheder på scenen skulle indføres, og v.W.s bemærkninger deri er meget oplysende om hans myndighed og kendskab til teatrets indre forhold. Han søgte at hæve kunstnerstaben socialt bl.a. ved gennem skoler at varetage de unge talenters uddannelse; tre skuespillere, J. D. *Preisler, Michael *Rosing og P. *Saabye, sendte han med kgl. understøttelse ud på en lang studierejse, og han indførte, karakteristisk nok, en arrest på teatret for de strafværdige, i stedet for opholdet på Blåtårn. Indtægten bragte han betydeligt i vejret, og Holbergs komedier som før hans tid blev forsømt under fremmed indflydelse gav han atter den rigelige plads på repertoire som tilkommer dem. Samtidens skribenter fx J. C. *Tode og C. *Pram opmuntrede han til at skrive for scenen; af Johs. *Ewald som kaldte ham sin „kæreste Velynder“ fremførte han *Fiskerne* (1870), af P. A. *Heiberg bl.a. *De Vonner og de Vanner og Kinafarerne* og af Thomas *Thaarup *Høst-Gildet* med musik af J. A. P. *Schulz som 1787 blev indkaldt til at lede kapellet, og til hvem v.W. knyttede et nært venskab. Hans stemningsrige musik forstod v.W. at værdsætte, men derimod satte han ikke pris på den store fremmede udstyropera som støttet af direktionens præses, overhofmarskal Chr. *Numsen, indførtes første gang med J. G. *Naumanns Orpheus og Eurydice. Det var for v.W. afgørende at sådanne værker tærede stærkt på kassen og at de lå uden for teatrets nationale opgave. Han stod her på linje med sin skarpe angriber K. L. *Rahbek hvis uvilje kun blev overgået af jomfru Biehls; hendes skuespil ville v.W. ikke fremføre fordi personerne ikke talte livets sprog: „Tiraderne er for lange, og Nuancerne i Karaktererne for faa“, skrev han. Af hans

repetoire opføres endnu *Bagtalsens Skole* og *Amors* og *Balletmesterens Luner*. Store sceniske begavelser som H. C. *Knudsen, F. *Lindgreen og J. P. *Frydendahl (en søn uden for ægteskab) hjalp han frem og Fr. Schwarz' evner kom under ham til fuld udvikling. Hans private forhold fx til danseren Vilhelm Jansen kunne medføre en overdreven beundring, men trods dette må v.W. betegnes som en af teatrets kyndigste ledere, hvis virksomhed satte varige spor.

Men hans iver og virkelyst mødte ofte vanskeligheder og modstand, først i chefernes, general v. Eickstedts og overhofmarskal Numsens faglige ukyndighed, også i censor P. *Rosenstand-Goiskes misundelse, men mest i økonomidirektør Niels Lassens uhæderlighed. Hans bedrageri mod teaterkassen ramte v.W. hårdt, både personligt da de var venner og embedsmæssigt da v.W. og hans kolleger i direktionen med udgangen af maj 1792 måtte fratræde deres stillinger. Et forsøg v.W. gjorde på at redde Lassen fra straf mislykkedes. N.å. udnævntes han til gesandt i Portugal, men på grund af sine miserable økonomiske forhold tiltrådte han først posten to år senere. På rejsen til Lissabon drev en orkan skibet mod Norges kyst hvad der gav ham anledning til at overvinde i Arendal sammen med sin ven, komponisten Schulz, med hvem v.W. havde „ens Luner, ens Pedanterier, ens Smag, ens Ønsker“. Forinden afrejsen fik han sine pengeforhold forbedret gennem et tragikomisk ægteskab med en aldrende adelig dame der beundrede ham, men hvem han skildrede som „ganske utaalelig“. Han slap for at tage hende med til Lissabon hvor han „uslede“ tiden hen i ti år, forpint af nye pengesorger, dårligt helbred og længsel efter Danmark. Diplomathvervet interesserede ham ikke, og han vandt da heller ingen påskønnelse fra A. P. *Bernstorffs side. Efter hjemkomsten 1805 vegeterede v.W. dels i Kiel, dels hos broderen på Løjtmark eller søsteren, grevinde Sophie Schulin på Frederiksdal, stadig plaget af økonomiske bekymringer, indtil han 1812 udnævntes til overceremonimester, hvad han betragtede som en „endelig Oprensning for mange ufortjente Lidelser“. Teatret besøgte han ret ofte og havde den glæde at opleve sønnen og svigerdatteren i fremtrædende roller. – Kammerherre 1778. Rang med marskaller 1784. K. 1813. S.K. 1815. □Mal. af Jens Juel (Frederiksdal). Mal.

Breve fra da. skuespillere og skuespillerinder, udg. Rob. Neiiendam I, 1911. Pers. hist. t. 7.r.VI, 1921 27–50 (breve); 6.r.III, 1912 158–89 (v.W.s teaterpapirer, ved Kn. Bokkenheuser). Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé IV–V, 1900–02. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I–III, 1904–13. Inkvisitionskommissionen af 20. jan. 1772, udg. Holger Han-

sen I–V, 1927–41. – Th. Overskou: Den danske skueplads III, 1860. Det kgl. teaters ældste regiejournal, ved Torben Krogh, 1927. W. Ørbæk: H. W. W., 1936 (anm. af Rob. Neiiendam i Pers. hist. t. 10.r.IV, 1937 159–61). Fr. Schyberg: Den store teaterrejse, 1943.

Robert Neiiendam*

Warrer, Sigurd, 1901–77, grosserer. * 7.5.1901 i Vejle, † 13.2.1977 i Århus (Vejlby), begr. Risskov kgd. F: øre-, næse- og halslæge Hans Jacob W. (1871–1919) og Josephine Caroline Andresen (1879–1926). ~ 17.1.1930 i Århus (Domk.) med Lizzie Jenny Drescher, * 22.12.1909 i Århus, d. af vicekonsul, købmand Martin Peter D. (1869–1944) og Elise Jenny Bertha Fischer (1877–1958). Efter uddannelsen inden for skibs- og kulbranchen i Danmark og England blev W. i en alder af 25 år direktør for kulfirmaet A/S H. M. Erhardis Eftf. i Århus. 1932 overtog han virksomheden der blev drevet videre som et enkeltmands firma under navnet Aarhus Kul- og Koks Import, S. Warrer. Efter firmaets omdannelse til aktieselskab 1953 var W. indtil 1959 direktør for dette og tillige indtil 1969 da det blev solgt til Mobil Oil formand for bestyrelsen. Aarhus Kul- og Koks Import kan ikke betegnes som noget stort firma, og W.s hovedgerning må siges at have ligget i bestyrelsesposter o.l. inden for andre erhvervsvirksomheder og i organisationsarbejde. Han blev 1937 medlem af Vejby-Risskov sogneråd, 1940–43 formand. 1937 blev han også medlem af Århus handelsstandsforenings bestyrelse, og det var ikke mindst arbejdet her der bragte ham videre. Han var foreningens næstformand 1943–50 og dens formand 1950–61. 1949 blev han medlem af bestyrelsen for såvel Den jyske handelsstands centralforening og provinshandelskammeret. I begge disse organisationer kom han til tops idet han 1954–56 var næstformand og 1956–61 formand for centralforeningen, og for provinshandelskammeret var han 1956–61 viceformand. W.s placering i handelsorganisationer førte ham ind i en række udvalg, kommissioner og andre foreningsbestyrelser, bl.a. var han en årrække medlem af Den danske handelsstands fællesrepræsentation. Den største arbejdsindsats lagde W. i posten som formand for Korn- og Foderstof Kompagniet (KFK), en stilling han beklædte fra 1956 til sin død. Det var ham der måtte træde frem i forreste linje under den såkaldte grovvarekrig 1975 da Superfos forsøgte at opkøbe aktiemajoriteten i Korn- og foderstofkompagniet, en aktion der, hvis den var lykkedes, ville have givet Superfos en dominerende position inden for den danske grovvarebranche. Efter en række forhandlinger lykkedes det KFK med W. i spidsen at få KFKs partner

Warrer, Sigurd

Norsk Hydro til at gå ind med støtteopkøb, således at Superfos ikke kunne få aktiemajoriteten. W. havde en vis erfaring med sådanne overtagelesforsøg idet han sad i bestyrelsen for DFDS da rederiet J. Lauritzen 1964 i kamp med den siddende bestyrelse for DFDS fik afgørende indflydelse på dette rederi. W. havde haft sæde i DFDS-bestyrelsen fra 1955 og efter kampen 1964 blev han næstformand, 1967–69 formand. – Norsk vicekonsul 1946. Konsul 1948. R. 1954. R. 1958. □Foto.

Århus stiftstid. 16.2.1977. – Levnedsbetretning i ordens-kapitlet.

Chr. R. Jansen

Wartberg, Jens Severin, 1697–1749, generalprokurør, direktør for Det kgl. teater. Døbt 10.11.1697 i Kbh. (Holmens), † 11.9.1749 sst. (Holmens), begr. sst. (Holmens k.). F: vejermester og måler ved Holmen Peter W. († 1732) og Maria Bentsen (ca. 1673–1721). Ugift. – Bror til Peter *W.

W.s far var en velstående og samfundsinteresserede mand. Han var som kirkeværge ved Holmens kirke under pesten 1711 uden hensyn til faren virksom for at hindre smitte ved at sørge for at ligene blev ordentligt begravede. Han gjorde et stort arbejde for kirkens ombygning og forskønnelse. Begge hans sønner blev jurister. W. blev student 1713, privat dimitteret, cand.teol. 1717, sekretær i danske kancelli 1723, assessor i højesteret 1734, arkivsekretær i danske kancelli 1736 og generalprokurør 1739 efter Andreas *Højer. I denne genskab kom han gentagne gange til at tage stilling i de drøftelser om bondens stilling der førtes i de for landbruget vanskelige år i 1730erne og 40erne. W. var en af de meget få embedsmænd der gik imod den almindelige tendens til at lægge stærkere bånd på bønderne. Ved siden af sit fag nærrede W. også interesse for litteratur og musik. Han var en stor beundrer af Ludvig *Holberg; hans udsøgte bibliotek rummede vist alle dennes værker; efter hans unge ven P. F. *Suhm hørte han „ligesom Luxdorph og Anchersen til de brave Mænd, der kunde „Peder Paars“ udenad“. Han, der selv spillede tværføjte, hørte til Holbergs musikvenner og kunne ved sit joviale og elskværdige væsen tillade sig et ellers ikke almindeligt frisprog over for den vanskelige mand. Det var sikkert også Holberg der stod bagved at W. blev udnævnt til den første af de fire direktører ved det nye komediehus på Kongens Nytorv, opført efter kgl. privilegium af 29.12.1747; de skulle have den kunstneriske og især den økonomiske ledelse af teatret. Holberg hvis indflydelse ved teatrets indretning

var stor ønskede ikke selv at tage fast del i dets ledelse, men ville nok gøre sin indflydelse gældende bl.a. ved valg af repertoire. I det kom Holbergs stykker også til at indtage en stor plads. Vel for at stemme kongen gunstigt for teatret lod W. på teaterdirektionens vegne hos M. G. *Arbien bestille en mindemedalje i anledning af den oldenborgske stammes 300 års jubelfest med et billede af teatret på bagsiden; på grund af W.s død blev den aldrig præget, men kun offentliggjort i stik.

Privat var W. en grandseigneur i den galante 1700-tals stil. I hans bo fandtes en ualmindelig mængde elegante klæder, møbler, porcelæn osv. Han var yndet ved hoffet og døde i sin karet da han kørte hjem fra kongens taffel. Hans død gav anledning til en versificeret – i afskrifter cirkulerende – polemik mellem venner af W. og en pietistisk „Ven af Sandheden“, der – med al agtelse for W.s menneskelighed – anfører hans død som et advarende eksempel idet han jo sikkert var kaldt for Guds domstol uden at have fået tid til anger. – Justitsråd 1740. Etatsråd 1747. □Mal. af C. G. Pilo, 1748 (Ledreborg).

P. F. Suhm: Saml. skr. VI, 1790 89. Beskr. over da. mynter og medailler i den kgl. saml., 1791 (Fr. V, tabel 27). K. L. Rahbek i Tritogenia, 1828 II 103–11 (polemikken i anledn. af W.s død, tilstillet Rahbek af „en udmærket litterator“). A. D. Jørgensen: Udsigt over de da. rigsark.s hist., 1884 105 166. Rasmus Ærboes autobiogr., udg. G. L. Grove, 1889 227 247. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 II, 1894 385 390. L. Bobé: Bremerholms kirke og Holmens menighed, 1920. Højesteret 1661–1961 især II, 1961.

Th. A. Müller*

Wartberg, Peter, 1713–54, højesteretsadvokat. * 10.10.1713 i Kbh. (Holmens), † antagelig 1754. F: vejermester og måler ved Holmen Peter W. († 1732) og Maria Bentsen (ca. 1673–1721). Ugift (?). – Bror til Jens Severin *W.

W. blev student 1731, privat dimitteret, tog 1732 baccalaurgraden, var 1732–34 alumne på Elers' kollegium, 1734–39 på Borchs kollegium og blev 1738 juridisk kandidat. 1740 konkurrerede han med hæder sammen med Peder *Kofod Ancher, Henrik *Stampe, I. A. *Cold, Niels *Horrebow og Bernhard *Møllmann om det ved Andreas *Høgers død ledigblevne juridiske professorat der tildeltes førstnævnte. Professor, dr.jur. H. P. *Anchersen fremhævede i sit votum W. og Kofod Ancher som „de tvende bedste og største jurister iblandt alle“. 1740 blev W. dr.jur. på en afhandling om veksler (*Annotationes ad legis Christianæe libr. V. cap. XIV. art. VIII. usque ad 28. inclusive, quibus præmissum est breve juris cambialis in genere compendium*) og 1744 som den ene af de to første efter prøve udnævnt til højeste-

retsadvokat. Om W.s advokatgerning hvortil han efter samtidens dom besad „en naturlig genie og disposition“ vides kun lidt. Han døde i trange kår. W. har ud over doktordisputatsen skrevet en række mindre juridiske arbejder i tidens sædvanlige manér.

Selvbiografi i Univ.progr. 27.11.1740. Danske saml. V, 1869–70 239–73 (vota 1744, ved Chr. Bruun). – F. E. Hundrup: Biogr. efterretn. om dem, der ved Kbh.s univ. have erholdt de højeste akad. værdigheder II, 1855 = Roskilde skoleprogr. 1855 114. Festskr. i anledn. af Borchs kollegiums 200-års jubilæum, 1889 168. Palle Rosenkrantz: Prokuratorerne i det 17. og 18. årh., 1927 139. H. Hjorth-Nielsen: Danske prokuratorer 1660–1869, 1935 (rev. udg. 1977) 342f. Samme i Festskr. i anledn. af 200-års dagen for indførelsen af jur. eksamen ved Kbh.s univ., red. E. Reitzel-Nielsen og C. Popp-Madsen, 1936 336f. Højesteret 1661–1961 II, 1961.

Erik Reitzel-Nielsen

Vásárhelyi [ˈvasarəːi], **Georg**, * 1915, komponist. * 4.1.1915 i Arad, Ungarn.

V. er den første musiker i sin slægt, men hans musikalitet var så indlysende at det faldt familien helt naturligt at bringe ham til Budapest hvor han på konservatoriet blev uddannet som pianist hos bl.a. Béla Bartók. Studierne blev siden suppleret hos Edwin Fischer i Berlin. V. modtog Mendelssohn-prisen 1935, og de følgende år turnerede han med violinisten Emil Telmányi som er fra samme egn. Telmányis danske tilknytning bragte duoen til Danmark 1937 hvor de danske koncertgængere for første gang kunne høre V. ved tre koncerter i Odd fellow palæets mindre sal i marts måned. Successen var så stor at der var basis for en soloaften allerede samme efterår. – Takket være den gæstfrihed V. nød hos højesteretsadvokater Guy Shaw og frue i Fredensborg groede han hurtigt fast i Danmark og blev et naturligt led i det etablerede musikliv. Han optrådte således hyppigt i besættelsesårene og fik også de dermed forbundne vanskeligheder at føle: i januar 1943 blev radioen afbrudt da han var solist i *Brahms' B-dur koncert* ved en torsdagskoncert, og senere den samme måned måtte hans soloaften (i Odd fellow palæets store sal som han nu uden besvær kunne fylde) aflyses pga. luftalarm. Da lyset atter nåede Danmark, og opgørets time var inde stod han modigt frem og forsvarede sin gamle lærer Edwin Fischer mod beskyldninger for nazi-sympatiseren.

Efter besættelsens knyttes V. til konservatoriet i Århus, og i nogle år måtte de danske koncertgængere savne hans optræden. Da han 1953 vendte tilbage til koncertpodiet hilste Kai Flor hans kunst som „præget af en endnu større fordybelse, en endnu ædelere klang og musikalsk intimitet end før“. Det samme år begyndte V. tilli-

ge at undervise ved Det kgl. da. musik-konservatorium, og undervisning har siden optaget en betragtelig del af hans tid: da han i slutningen af 1960'erne rykkede teltpælene til Japan i to år var det med henblik på undervisning, og efter 1982 at være blevet pensioneret fra det professorat ved Århus-konservatoriet som han tiltrådte 1970 rejste han atter til Japan for at undervise.

Hvor den første del af V.s „danske“ pianistkarriere er præget af soloaftener og optræden med orkester har han fra slutningen af 50'erne stadig hyppigere optrådt som kammermusiker. I en årække spillede han trioer med Endre Wolf og Erling Bløndal *Bengtsson og siden med Gunnar Tagmose og Bertel Søeborg Ohlsen. Dette sidste samarbejde findes bevaret på grammofonplade, men ellers har V. været en beklagelig sjælden gæst i grammofonstudiet. Som kernepunkter i V.s repertoire finder vi klassikere som Mozart og Beethoven og romantikerne Schubert og Schumann med Liszt og ikke mindst Bartók som et væsentligt ungarsk tilskud. Især den sidstnævnte har han været en overordentlig autoritativ tolker af, desværre fortrinsvis i soloværkerne og kun lejlighedsvis med orkester. V. modtog 1956 Ove Christensens ærespris. □Foto.

Emil Telmányi: Af en musikers billedbog, 1978.

Knud Ketting

Vasegaard Rode, Gertrud Hjorth, * 1913, keramikere. * 23.2.1913 i Rønne. F: keramikere Hans Adolph Hjorth (1878–1966) og maler Johanne Marie Tvede Bruhn (1878–1955). ~1° 1935 i Rønne (b.v.) med maler Sigurd *V., * 11.11.1909 i Kbh., † 7.7.1967 i Rønne, s. af forfatter Søren Sørensen V. (1871–1941) og Marie Sophie Petrine Pedersen (1881–1971). Ægteskabet opløst 1948. ~2° 28.9.1961 på Frbg. (b.v.) med kunsthistoriker, docent Aksel Vilhelm Rode, * 27.2.1905 på Frbg., s. af ekspeditionssekretær, cand.polit. Svend R. (1872–1966) og Petra Elisa (Dadi) Pock (1879–1961; ~2° 1926 med overretssagfører William Carl Emil Theobald Andersen, 1888–1931). Ægteskabet opløst 1973.

V. voksede op i et miljø med store keramiske traditioner. Hendes farfar Lauritz *Hjorth grundlagde L. Hjorths Terrakotta-fabrik i Rønne 1859 og hendes far Hans Hjorth, som førte fabrikken videre sammen med en bror, var en af de første keramikere herhjemme som brændte stentøj (1902). Det var derfor ikke mærkeligt at både V. og hendes ældre søster Lisbeth Munch-Petersen begge blev keramikere. V. blev uddannet i den fædrene virksomhed og 1930–32 på Kunsthåndværkerskolen i Kbh. hvorefter hun arbejdede et årstid hos Axel *Salto og Bode Willumsen. Hun

Vasegaard, Gertrud

rejste derefter tilbage til Bornholm hvor hun havde værkstedsfællesskab med Lisbeth Munch-Petersen 1933–35 og eget værksted i Gudhjem 1936–48. På foranledning af kunsthistorikeren Aksel Rode som siden 1945 havde været kunstnerisk konsulent for Bing & Grøndahl blev hun fra 1948 fast knyttet til denne virksomhed. Mellem V. og Rode udviklede der sig et frugtbart samarbejde som blev begyndelsen til en ny epoke inden for dansk stentøj. I samarbejde med fabrikkens dygtige kemikere udviklede Rode en række fornemme glasurer som V. forstod at bruge til en kunstnerisk fornyelse af stentøjet som på dette tidspunkt var domineret af matte og tunge glasurer. Disse nye glasurer var blankere, havde større lysrefleks og var mindre dækkende så man i højere grad kunne fornemme skærvens stofflighed og farve. I denne periode skabte V. en række fornemme unika i klassiske enkle former med en behersket ornamentik bestående af enten lette indridsninger i skærven, reliefagtige mønstre eller stempeldekorationer. Hendes foretrukne glasurer var den lyse grønne celadon, en klar hvidgrå, en lys blå og en ravfarvet. I et antal andre unika videreførte V. den af Carl *Petersen grundlagte tradition for blåmalede dekorationer under en klar glasur og opnåede subtile resultater hvor farve, glasur og skærv dannede en helhed.

Mens V. var hos Bing & Grøndahl satte fabrikkens hendes testel med den sekskantede tepotte og den hankeløse kop i produktion (1957). Det var en bedrift at det her lykkedes V. at bevare unika-arbejdets særpræg og stofflige skønhed i et industrielt fremstillet produkt. Det lykkedes også til en vis grad i de tre smukke spisestel i porcelæn som hun 1961–75 udførte for Den kgl. Porcelainsfabrik. Det ene stel kaldet *Capella* var udekoreret, mens *Gemina* havde en blå dekoration under glasuren og *Gemma* en stempeldekoration. 1959 forlod V. Bing & Grøndahl og oprettede sit eget værksted i Allégade på Frederiksberg, i de første år sammen med Aksel Rode og datteren Myre Vasegaard og fra 1969 alene sammen med datteren. Langsomt og naturligt skiftede hendes arbejder nu karakter. Glasurskalaen indsnævredes til ganske få glasurer, vægten blev lagt på de store enkle former og dekorationerne indskrænktes til penslemaledede geometriske figurer som fremhævede formerne. V.s stentøj nåede hermed en styrke og en følsomhed som er enestående i dansk keramik. – Et smukt udvalg af V.s keramiske arbejder fra de forskellige perioder findes på Kunstindustrimuseet. Hun er desuden repræsenteret på Statens museum for kunst og på en række andre danske og udenlandske museer. V. modtog guldmedalje på triennalen i

Milano 1957, Eckersberg medaljen 1963, C. L. Davids hæderspris 1964, Kunsthåndværkerådets årspris 1979, Thorvald Bingesbøll medaljen 1981 og Prins Eugen medaljen s.å. Fra 1971 har V. modtaget en livsvarig ydelse fra Statens kunsthåndværkeråd. □Foto.

Interview i Ålborg stiftstid. 4.10.1964. – Erik Lassen i Nyt tidsskr. for kunstindustri, 1947 38–41. Esbjørn Hiort: Moderne da. keramik, 1955 5 82–85. Merete Bodelsen i Dansk kunsthåndværk, 1959 9–13. Virtus Schade sst. 1962 28f. Merete Bodelsen i Dansk keramik, red. Bredo L. Grandjean m.fl., 1960 60–63 (sær-nr. af det svenske tidsskr. Porcelain). Katarina Dunér i Form LXI, Sth. 1965 164f.

Esbjørn Hiort

Vasegaard, Sigurd, 1909–67, maler, grafiker. *11.11.1909 i Kbh., †7.7.1967 i Rønne, begr. Østerlars kgd. F: forfatter Søren Sørensen V. (1871–1941) og Marie Sophie Petrine Pedersen (1881–1971). ~1935 i Rønne (b.v.) med keramikeren Gertrud *V., *23.2.1913 i Rønne, d. af keramikeren Hans Adolph Hjorth (1878–1966) og maler Johanne Marie Tvede Bruhn (1878–1955). Ægteskabet opløst 1948.

V. forsøgte sig efter studentereksamen 1928 som skuespiller på forsøgsscenen, men efter et ophold på Teknisk skole 1930 blev han det følgende år optaget på kunstakademiet. Her fulgte han uden nogen nær tilknytning Sigurd *Wandels undervisning, mens et venskab med Søren *Hjorth Nielsen og et ophold på Grafisk skole i forårssemesteret 1951 fik større betydning for V.s videre udvikling. Fra de tidligste, abstrakt ekspressionistiske kompositioner knyttede V. sig, efter han 1935 havde bosat sig på Bornholm som maler til den intense, naturlyriske og besjælede landskabs gengivelse der karakteriserede lidt ældre samtidige som Oluf *Høst og Niels *Lergaard. Både holdningen bagved og V.s varme interesse for det menneskelige samvær og dets muligheder kom til at gøre sig gældende i de grafiske arbejder der blev udført med stigen de fordybelse fra ca. 1950 og i alt placerer V. som en af periodens betydeligste sort-hvide kunstnere. V. havde taget et tilløb i de illustrationer han fra 1948 udførte til Politikens Magasinet, Land og Folk og Social-Demokraternes Hjemmets Søndag. Her måtte han underordne sig avisens betingelser, med større eller mindre frihed illustrere en given tekst, men V.s træsniit fandt deres form, fik tyngde og egenart af de begrænsninger kunstneren underkastede dem. V. har selv anført sin opvækst i den indre by og på Christianshavn som afgørende for sin motivkreds, og blandt hans tidligste træsniit er flere præget af en engageret politisk, social holdning og en bunden ømhed. Samtidig arbejdede V. bevidst frem mod

store opgaver som bogillustrator; det eksklusive amerikanske bibliofile selskab The Limited Editions Club overdrog V. at illustrere Saxo Grammaticus: *The history of Amleth, Prince of Denmark* med 28 træsnit, der blev trykt i Kbh. 1954. Samtidig udførte V. illustrationer til bl.a. Vilhelm Grønbech: *Vor folkeæt i oldtiden*, 1955, H. C. Andersen: *Gartneren og Herskabet*, 1956 og 1957 udsendte han sin anden og endelige version af *Vølvens Spaadom* efter at have opgivet nogle tidligere forsøg der blev påbegyndt 1940. V.s selvkritiske holdning og slidsomme vej mod resultatet betød også, at han aldrig fik afsluttet en påbegyndt række træsnit til William Heinesen (*De fortabte spillemænd*, 1959). Men 1970 udkom V.s hovedværk Saxo Grammaticus *Danmarks Riges Krønike I–III* posthumt. Her krydsede han sin store interesse for den tidligste danske historie med sin levende naturfølelse, gruen og sødmen er forenet og ledsager tekstens beretning om oprud, kampe og bosættelser der har lagt grunden til den danske nation. V. formåede på en egen knap og tillukket vis at variere lyset og skyggen i lange horisontale linjer, der går et vildt drag igennem det afdæmpede, og som bogkunstner må V. sidestilles med de betydeligste samtidige.

V. blev 1937 medlem af Høstudstillingen, han deltog 1950–54 på Den polykrome og 1958–67 på Grønningen. Han har deltaget i talrige udstillinger i ind- og udland og repræsenterede Danmark på Biennalen i Venezia sammen med Povl Christensen, Palle Nielsen og Jørgen Haugen Sørensen. Han har modtaget adskillige legater samt 1964 Eckersberg-medaljen. Som maler er han bl.a. repræsenteret på kunstmuseerne i Rønne og Vejen, og der findes et stort udvalg af hans grafik på kobberstiksamlingen. □Selvportr. i træsnit. Foto.

S. V. Træsnit, 1961 = Grafisk orientering. – Erik Fischer i *Vindrosen I*, 1954 44–51. Anne Ribbjerg i *Bogvennen*, 1971–73 185–94. Jan Garff: S. V., 1973 = Danske grafikere X.

Hans Edvard Nørregård-Nielsen

Wassard [va'sa:r], Alfred, * 1906, borgmester. * 16.8.1906 i Kbh. (Jac.). F: urtekræmmer Peter Emil Jørgensen (1878–1955) og Agnes Johanne Larsen (1878–1952). Navneforandring fra Wassard Jørgensen 1971. ~ 1° 9.2.1934 med Marie Jeanne Griffon, * 1.8.1908 i Lorient, Frankrig, † 5.9.1961 i Kbh. (Skt. Andreas), d. af apoteker Alexander G. († 1956) og Jeanne Marie Orveillon († 1956). ~ 2° 29.3.1963 i Kbh. (b.v.) med tidl. biografdirektor Ilse Käthe Pannewitz, * 8.1.1921 i Dresden, d. af håndværksmester Rudolf P. (1892–1975) og Klara P. (1900–80).

W. blev student fra Metropolitanskolen 1925, cand.jur. 1933, var ansat i arbejdsdirektoratet 1933–34 og derefter i direktoratet for sygekassevæsnet, sidst som kontorchef, til 1962 da den offentlige sygesikring afløste sygekasserne. 1962–67 var han formand for fortsættelsesygekassen Danmark. 1943–62 var han medlem af Kbh.s borgerrepræsentation, valgt af det konservative folkeparti, og 1962–78 borgmester i magistratens 4. afdeling. Juni-okt. 1947 var han medlem af folketinget for Østre storkreds, indtrædt som stedfortræder ved kommandør C. Westermanns død. W. var politisk interesseret fra tidlig ungdom og deltog sammen med Aksel Møller i ledelsen af Studenterforeningens konservative fraktion, var med i Akademisk skyttekorps og redigerede en tid bladet *Konservativ Ungdom*. Desuden var han med til at skrive og spille Studenterforeningens revyer. Som statstjenestemand var han optaget af standens løn- og arbejdsvilkår og var formand for foreningen af embedsmænd i socialministeriets institutioner 1942–46 og 1949–61 hvad der førte ham ind i ledelsen af danske statsemployerets samråd 1943–62. Ministeriernes månedsblad *Samrådet* redigerede han 1944–62. – W. sad i hovedbestyrelsen for det konservative folkeparti 1949–73 og var formand og ordfører for den konservative gruppe i borgerrepræsentationen 1951–62. Sin hovedindsats i Kbh.s bystyre øvede han som borgmester i 4. afdeling. Han var formand for bygningskommissionen og medlem af boligkommissionen, statens vejnævn og af byplannævnets Kbh.s afdeling 1962–78 og af egnsplanrådet for Kbh.s-egnen 1966–72, af det særlige bygnings- og bygningsfredningsfonden 1966–78. Hans første større sag var Kbh.s kloakvands samling i én ledning til renselægget på Lynetten der blev færdig et par år efter hans afgang. Han arbejdede for en adskillelse af kørende og gående trafik ved udvidelse af gågadenettet og søgte at få trafikken fra Lyngbyvej ført uden om byens centrum ad „Søringen“ og under Vesterbro og havnen til Amager, men det strandede på modstand i pressen og blandt beboere i de berørte kvarterer. Af den påtænkte Amagerby er Bella-centret realiseret. W. var talsmand for at bevaringsværdige gamle huse blev restaureret så den indre by ikke blev kontorer og forretninger uden beboelsesejendomme og virkede for at få plantet flere træer i gader og på pladser samt førte an i kampagner for at holde byen ren. Ved hans afgang 1978 som borgmester udsendte magistraten med W. som redaktør *Træk af byens ansigt 1938–78* med tekst af V. Mallings. Efter sin afgang har W. dyrket sin interesse for byens huse, gader og pladser i artikler i *Berlingske Tidende*

Wassard, Alfred

og Kristeligt Dagblad. 1983 har han udgivet *København's ældste Kærne*. Som bestyrelsesmedlem i L'union française og L'amicale française har han virket for dansk-fransk samarbejde. – R. 1962. R¹. 1970. K. 1978. □Tegn. af Otto Christensen, 1947. Mal. af H. C. Bärenholdt, 1973 (Kbh.s rådhus). Karikaturer. Foto.

Levnedsberetning i ordenskapitlet.

Helge Larsen

Wasserschlebe, Joachim, 1709–87, deputeret, kunstsamler. * 1.5.1709 i Salzwedel, † 13.3.1787 på Klusgård ved Flensborg, begr. i Bov. F: borgmester Nicolaus Johannes W. (1680–1750) og Anna Sybilla Rademacher. Ugift.

W. studerede oprindelig i Leipzig og Halle og kom omkring 1731 til Paris hvor han blev privatsekretær hos den danske gesandt grev Werner v. der *Schulenburg. Senere knyttede han sin skæbne til J. H. E. *Bernstorff, da denne 1744–50 virkede som dansk gesandt i Paris, og han blev efterhånden ganske uundværlig for Bernstorff. Ikke alene var han hans mellemmand under forhandlinger med forskellige franske kunstnere, men han var ligeledes hans trofaste medhjælper under arbejdet. Således udarbejdede han 1748 et udkast til et konsularreglement efter fransk mønster der blev gennemført 1749, og som gjorde det til en pligt for skipperen at anmelde sig hos konsulen. W. havde med årene erhvervet et intimt kendskab til franske forhold, og da han både havde politisk begreb og var vel underrettet kunne han på det diplomatiske område være Bernstorff til stor nytte. Ganske naturligt ønskede Bernstorff efter sin udnævnelse til udenrigsminister at hjemkalde W., og denne havde intet imod at forlade sit kære Paris når en fremtid i Bernstorffs nærhed vinkede. 1752 udnævntes W. til sekretær i tyske kancelli, og i henvendte tyve år var han Bernstorffs højre hånd i alle sager der vedrørte handel og søfart. Derimod fik han ingen større indflydelse på de egentlige diplomatiske sager som Bernstorff helst afgjorde på egen hånd. 1753 modtog W. stillingen som direktør for det almindelige vestindisk-guineiske rentesamt generaltoldkammer. Endelig blev han 1768 2. deputeret i generaltoldkammer- og kommercekollegiet. Gennem disse forskellige embeder blev W. sjælen i regeringens industripolitik, og med årene lyttede Bernstorff mere og mere til hans råd, ligesom han blev det naturlige mellemled mellem de forskellige projektmagere der søgte regeringen om understøttelse og ministrene A. G. Moltke og Bernstorff.

Ved siden af sin embedsgering indtog W. en fremtrædende plads inden for familien Bern-

storff. Han var husvennen hvis gode råd man lyttede til i afgørende øjeblikke, og han var Bernstorffs rådgiver når det drejede sig om indkøb af kunstværker og bøger. Hans intime kendskab til fransk kunsthåndværk og til franske kunstnere bevirkede at Bernstorffs hjem i Kbh. og på Bernstorff slot blev smykket med arbejder af fransk oprindelse. Endvidere var han en lidenskabelig havedyrker der ofrede betydelige beløb på indkøb af sjældne planter og frø. Da Bernstorff 1770 fjernedes fra sine embeder, oplyttede W.s embedsgering i Kbh. Han købte ejendommen Klusgård ved Flensborg der senere fik navn efter ham, og han sørgede for at der blev anlagt en smuk have omkring huset. I sin pariseretid fik W. forbindelse med førende kredse inden for kunsten, og han blev i årenes løb en meget effektiv mellemmand mellem dansk og fransk kunst. Han bistod ved køb af fransk kunst til bl.a. Christiansborg og formidlede at franske kunstnere blev indkaldt til Danmark. Det var således W. der etablerede kontakten til bl.a. J.-F.-J. *Saly og N.-H. *Jardin, og han virkede utrætteligt for at danske kunstnere, fx *Wiedewelt fik det bedst mulige udbytte af deres ophold i Paris.

W.s nære kontakter til franske kunstnere gjorde det endvidere muligt for ham at erhverve en ca. 10 000 blade stor og meget værdifuld samling af især nyere franske kobberstik; en samling der kort tid før hans død erhvervedes til Det kgl. bibl., hvorfra den omkring 1835 overførtes til den nyoprettede kgl. kobberstiksamling. På auktionen efter W. erhvervede biblioteket endvidere en del af hans bogsamling og senere indgik også hans manuskripter og optegnelser. – Kancelliråd 1747. Justitsråd 1751. Etatsråd 1769. Konferensråd 1768. □Mal. af L. Tocqué, 1745 (kunstakad.). Stik af J. M. Preisler, 1776, efter en nu ukendt buste af J.-F.-J. Saly, 1754.

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé II, 1896 231f; VI, 1903 571. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis II, 1907 544–75 (brevveksl. med J. H. E. Bernstorff). – Fr. Thaarup i Geneal. og biogr. archiv, 1840–49 444–51. Neues staatsbürgerliches Mag., udg. N. Falck IX, Slesvig 1840 304f. F. J. Meier: Efterretn. om billedhuggeren Johs. Wiedewelt, 1877 21–27 o.fl.st. Aage Friis: Bernstorfferne og Danm. 1–II, 1903–19. Mario Krohn: Frankrigs og Danm.s kunstneriske forbindelse i det 18. årh. I–II, 1922 især II 1–77. Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen I, 1936. Palle Birkelund i Fund og forskn. XVI, 1969 53–84 (delvis optr. efter Schlesw.-Holst. und der Norden. Festschr. für Olaf Klose, Neumünster 1968). Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XI, 1979 219–22. – Papirer i Kgl. bibl.

Harald Jørgensen

Vater, Jens Aage Oluf, 1872–1948, arbejdsdirektør. * 9.6.1872 i Kbh. (Garn.), † 15.9.1948 sst. (E-

lias), begr. Frbg. kgd. F: musiker, senere musikdirigent ved livgarden, krigsråd Jens Ferdinand V. (1838–1916) og Oline Sophie Dragsted (1841–1922). ~1.12.1899 i Kbh. (Matth.) med Mary Fanny Inger Halvorsen, * 11.9.1875 i Kbh. (Trin.), † 11.1.1973 sst. (Elias), d. af kreaturhandler, senere grosserer Jens Peter Halvor H. (1849–1910) og Anna Charlotte Amalie Jensen (1854–1927).

V. blev student 1890 fra Lyceum, 1896 cand.jur. og s.å. sagførerfuldmægtig i Slagelse, 1897 i Kbh. og 1899 i Nykøbing F. hvor han kort efter blev sagfører og 1902 overretssagfører. I denne by oparbejdede han en anselig forretning, men søgte dog 1920 til Kbh. hvor han konstitueredes som politiassessor for n.å. at motage kgl. udnævnelse. Da tilsynet med arbejdsløshedskasserne og arbejdsanvisningen ved loven af 22.12.1921 forenedes i ét embede, opfordrede den daværende indenrigsminister, O. Krag, der fra sin adjunktidd i Nykøbing F. kendte V.s arbejdsevne og dygtighed V. til at lade sig udnævne til arbejdsdirektør (1922). Betegnelsen ændredes 1927 til direktør for arbejdsanvisningen og arbejdsløshedsforsikringen for atter 1933 ved den da stedfindende omfattende kodifikation af den sociale lovgivning at ændres til arbejdsdirektør. 1942 tog han sin afsked.

Fra sin sagføretid var V., over hvis kraftige skikkelse der var et vist militært anstrøg, kendt som en mand der med myndighed og slagfærdighed forstod at gøre sin opfattelse gældende, men det vakte dog stor overraskelse at valget til den meget krævende stilling som arbejdsdirektør faldt på ham der ikke tidligere havde beskæftiget sig med offentlig virksomhed eller deltaget i det offentlige liv. Hans udnævnelse blev genstand for megen partipolitisk polemik, og i arbejderkredse blev han mødt med mistænksomhed og betegnet som arbejderfjendtlig. Tiden gav imidlertid V. fuldstændig oprejsning, og ved sin afgang stod han som en leder hvis sagkundskab, forhandlingsevne og retsindighed anerkendtes fra alle sider. Ved hans embedstiltrædelse var arbejdsløshedskasserne i dyb gæld, men ved et solidt og målbevidst arbejde fik V. kassernes økonomi forbedret således at de ved hans afgang besad en meget anselig formue, i stand til at honorere de krav som omfattende arbejdsløshed måtte stille til dem. Arbejdsløshedsforsikringen havde i V. en varm forkæmper, men herudover arbejdede han bestandig ivrigt for at modvirke de moralske følger af lediggang ved bl.a. at tilskynde de arbejdsløse til gennem faglig eller elementær undervisning at dygtiggøre sig på de dertil oprettede skoler og kurser.

På adskillige områder vedrørende arbejdsforhold o.l. blev V.s sagkundskab taget i brug: 1922–42 var han formand for arbejdsnævnet og 1927–42 formand i bestyrelsen for samt forretningsfører for arbejdsløshedsfonden; endvidere var han 1922–29 medlem af socialrådet, 1924–27 af arbejdskommissionen og 1938–42 af beskæftigelsesudvalget. Fra 1923 var han medlem af bestyrelsen for Kbh.s Frihavns A/S, fra 1938 tillige af bestyrelsen for Revisions- og forvaltningsinstituttet og 1921–45 formand for Siemens Electricitets A/S. V. har udgivet *Haandbog i Arbejdsløshedslovgivningen* . . . 1925, *Arbejdsløshedslovgivningen i Danmark gennem 25 Aar, 1907–32*, 1932, *Den offentlige Arbejdsanvisning i Danmark gennem Aarene 1913–38*, 1938 og har endvidere forfattet talrige artikler om arbejdsløshedsforsikring m.m. – R. 1923. DM. 1928. K.² 1934. K.¹ 1942. □ Buste af V. Gustafson, 1932. Tegn. af Otto Christensen, 1942 (Fr.borg). Buste af Per Linemann Schmidt, 1943. Foto.

Aa. V.: Et tilbageblik 1922–42, 1942. – Børsen 9.6.1932; sst. 4.4.1942 (interview). Arbejdsrådene fagl. XLVII, 1942 272f. Arbejdsgiveren, s.å. 191f. [Flemming Madsen] i Berl. aften 15.9.1948. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

A. Falk-Jensen*

Watt [vat], Robert, 1837–94, forfatter, teaterdirektør. * 28.10.1837 på Holmstrupgård ved Århus, † 11.6.1894 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: proprietær William W. (1805–43) og Caroline Müller (1803–49). ~8.6.1881 i Kbh. (Matth.) med skuespiller Augusta Dorothea Ingeborg Olsen, * 1.8.1856 i Kbh. (Trin.), † 29.1.1927 på Frbg., d. af arbejdsmand Anders O. (ca. 1821–84) og Johanne Severine Heines (ca. 1822–90). W., hvis farfar var skotte, gik i realskolen i Århus hvor han startede sit bevægede liv som handelslærling, men tyve år gammel rejste han til Australien og tilbragte der tre udviklingsrige år i vidt forskellige erhverv, fra taskenspiller til diligencekusk. Da han kom tilbage ville han være skuespiller hvortil han havde ydret, men oplevelserne ude i det fjerne nybyggerland førte ham gennem livlige og letlæste skildringer (i *Illustreret Tidende*) ind på forfatterbanen, og 1862 forelå hans første bog *Fra Australien* der n.å. fulgtes af *I Verandaen*, begge under pseudonymet Bob. Han blev nu oversætter (bl.a. af W. Thackerays *Snobberne*, 1864 og Edgar Allan Poes *Phantastiske Fortællinger*, 1868, senere af Bret Harte og Mark Twain) og „flyvende korrespondent“ for *Dagbladet*, en gang ny form for journalistik i dansk presse; han drog ud i Europa med Paris som hovedsæde og hjemsendte sine indtryk i breve og i føljetoner til bladet. Si-

den samlede han artiklerne til bøger der blev meget læst, især *Pariser-Fotografier*, 1865 (ny række 1874) og *Igjennem Europa*, 1866; senere fulgte i anledning af prinsesse Dagmars bryllup *Breve fra Rusland*, 1867 og *Fra Ægypternes Land*, 1870, hvortil Peter Hansen og Henrik Ibsen var hans medrejsende, og hvori Suezkanalens åbning var hovedtemaet. Blandede skildringer er *Kjøbenhavn-Melbourne-Paris*, 1867, mens *Mit Album*, 1869 indeholder små noveller. Hjemme startede han 1866 ugebladet *Figaro* der to år senere blev til Dagens Nyheder, med W. som redaktør til aug. 1871. Så rejste han igen ud, urolig i sindet som han var; denne gang til USA hvor han overværede Chicagos brand. *Hinsides Atlanterhavet* I–III, 1872–74 blev frugten af denne rejse. W. gik ikke i dybden i sine skildringer, men svømmede stilistisk ovenpå med sin friske pen, sit hurtige hoved og gode humør. Nu forekommer hans stil overfladisk, ikke alene skabt af øjeblikket, men også for øjeblikket; han skal have virket betydeligere som mundtlig fortæller. H. C. *Andersen, der 1867 tog ham til ledsager på sin anden rejse til verdensudstillingen i Paris priste i et digt hans trækfugletrang.

1876 forlod W. journalistikken og blev direktør for Folketeatret som han ud fra sit venskab med dets afdøde grundlægger H. W. *Lange og sit kendskab til tilsvarende scener i udlandet havde gode betingelser for at kunne lede. Året forud havde han udgivet sine bearbejdelser af dramatiske småting under titlen *Fra Scenen*. Folkeskuespillet *Gamle Ungkarle*, farcerne *Pariserliv* og *Ni-niche* og operetten *Flagermusen* karakteriserede hans heldige otteårige styre, under hvilket han fik F. L. *Høedt til at bistå ved instruktionen og ikke veg tilbage for at opføre Bjørnstjerne Bjørnsons *Leonarda*, men da en konkurrence var skabt ved Dagmar-teatrets åbning og „stuk-perioden“ stod for døren trak W. sig 1884 klogeligt bort fra ledelsen mod en afståelsessum på 80 000 kr. 1886 blev han direktør for Tivoli hvor hans fantasi og kendskab til forlystelseslivet i storbyerne frit kunne udfolde sig, og som han styrede til sin død. Mindre held havde han med sin ledelse af Casino i sæsonen 1890–91. W. var en livfuld, charmerende selskabsmand med en international air parret med dansk lune over sin person og megen evne til at omgås mennesker. Hans indsats repræsenterede et udviklingstrin i dansk journalistik. I sine forskellige stillinger var han den ledende i underholdningsbranchen, ikke Georg *Carstensen ulig, men mere forsigtig i sine dispositioner; der lød mange gode ord til hans ære ved hans død. – R. 1882. □ Træsnit 1869. Træsnit på skillingvisen Slaget i Tivoli, 1871. Litografi 1872, efter dette træsnit 1874 og

1882. Træsnit 1876, 1878 og 1882 efter foto, efter samme træsnit 1885 og 1888. Radering af Jul. Rosenbaum, 1885 og ændret 1886. Tegn. af K. Gamborg 1887 og 1888 (Fr.borg). Karikatur af P. Klæstrup. Afbildet på tegn. af nogle af Tivolis direktører af P. Fischer, 1893. Foto.

Erik Bøgh i Ill. tid. 26.9.1886. Carl Møller i Dannebrog 12.6.1894. C. A. Clemmensen: Tivoli gennem 75 år, 1918. Viggo Lindstrøm: Fra den gamle vinkælder til det kgl. teater, 1924 66–70. Carl Muusmann i Berl. aftern 14.8.1933. Aug. F. Schmidt: Brabrand og Årslev sognes hist. III, 1939 61–64; IV, 1941 20f. Rob. Neiiendam: A/S Kbh.s Hippodrom. Folketeatret 1845–1945, 1945.

Robert Neiiendam*

Vaupell [fau'pø], Christian Theodor, 1821–62, botaniker. * 14.10.1821 i Kolding, † 15.9.1862 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: oberstløjtnant Johann Wilhelm Ludwig V. (1783–1856) og Margrethe Dorothea Karberg (1788–1860). Ugift. – Bror til Otto *V.

V. blev student fra Kolding 1841 og studerede derefter teologi, hvorunder han med stor interesse fulgte H. *Martensens forelæsninger og samtidig glædede sig over J. N. *Madvigs fremstilling af forholdene i romerriget i oldtiden. Hans hovedinteresse var dog allerede i gymnasietiden botanik, og efter teologisk embedseksamen kastede han sig over dette og de tilgrænsende fag geologi og kemi samtidig med at han underviste på skoler. V.s studier afbrødes brat af krigsudbruddet 1848, da han straks meldte sig som frivillig og efter kort tids øvelser afgik til fronten. Han ankom til Slesvig 23.4., kort tid før påske-slaget begyndte. Under kampen såredes han af tre kugler, alvorligst i armen, og kom til at ligge blødende i skudlinjen i mange timer. På lazarettet måtte hans venstre arm amputeres og han pådrog sig en tuberkulose som han aldrig kom sig helt af. Foreløbig genoptog han undervisning og studier og tog på trods af den manglende arm fat på botanikkens nye, teknisk krævende område, planteanatomi. Om sommeren undersøgte V. danske tørvemoser, om vinteren suppleredes materiale herfra med planter fra Botanisk have væksthuse. V.s betydning for eftertiden bunder i at han forenede vegetationshistoriske undersøgelser med indgående studier af nutidens planter, særlig skovens træer. For samtiden virkede han som videnskabelig popularisator og formidler af praktisk viden til jordbruget.

V.s første afhandling fra 1845 handler om nogle danske skovtræers forekomst, et emne som han tog op adskillige gange, deriblandt i *Bøgens Indvandring i de danske Skove*, 1857 (fransk udg. n.å.) og sammenfattede og uddybede i hovedværket *De danske Skove* som udkom posthumt

1863. Han gør rede for træernes konkurrence, betinget af lysen og jordbunden og påpeger at træer som birken ikke giver og ikke tåler skygge, mens den skyggegivende bøg tåler at vokse op i skygge og derfor let kvæler de mere lyskrævende træer. Vor tids store vegetationshistoriker Johs. *Iversen fremhævede V.s arbejde som grundlæggende for enhver forståelse af fortidens plantevækst. I denne sammenhæng kan man undres over at V. i sine moseundersøgelser kom i modsætning til Jap. *Steenstrup som havde undersøgt moserne for ham og havde ment at fortidens træarter havde afløst hinanden. V. hævdede at mosernes træarter var samtidige; udviklingen har vist at Steenstrup havde ret. Men botanisk er V.s moseundersøgelser mere grundige end Steenstrups idet han inddrog anatomi. 1851 udgav han *De nordsjællandske Skovmoser* og 1862 *Om Gammelmosens Tilstand 1844 og 1861* (Tidsskr. for Landøkonomi). V. har også anatomisk undersøgt endnu ældre trærester, nemlig småpine fra tertiære aflejringer som skylles op på vestkysten sammen med rav og som han henførte til uddøde slægter af nåletræer. Uoverensstemmelserne med Steenstrup og den botaniske professor F. *Liebmans manglende fortrothed med planteanatomi var formodentlig medvirkende til at V. fik en rent anatomisk disputats *Om Karbundternes periferiske Væxt i de dicotyledone Planters Mellemstokke* (jordstængler) forkastet. Imidlertid udgav han 1854 arbejdet på dansk (Vidensk. Medd. fra den naturhist. Foren. i Kbh.) og tysk og fik anerkendelse fra anden side. Doktorgraden fik han efter Liebmanns død på afhandlingen *Igattager over Befrugningen hos en art af Slægten Oedogonium* (en træformet ferskvandsalge), 1859 (fransk udg. s.å.). V. holdt forelæsninger i landhusholdningsselskabet og som privatdocent ved universitetet, hvor Eug. *Warming som på mange måder skulle føre hans arbejde videre var blandt tilhørerne, men han var skuffet over at andre blev foretrukket til undervisning af de forststuderende. Til folkeoplysning har han bidraget med skolebogen *Planteriget Naturhistorie*, 1854 og senere og med mange artikler i Tidsskrift for populære Fremstillinger af Naturvidenskaben som han var medstifter af og i Tidsskrift for Landøkonomi. En planteslægt har fået navnet Vaupellia. □ Afbildet på tegn. af frivillige 1848 af A. Thiess. Litografi 1864 efter daguerreotypi, efter samme to træsnit af H. P. Hansen.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1859 35–37, C. V.: De danske skove, 1863 III–XII og i Vort forsvar 15.7.1894, 29.7. og 12.8. s.å. – C. Syrach Larsen i Naturens verden VII, 1923 164–76. Carl Christensen: Den danske botaniks hist. I, 1924–26 472–92; II, s.å.

288–92 (bibliografi). Axel Garboe: Geologiens hist. i Danm. II, 1961 256–64. P. Chr. Nielsen i Naturhist. tid. XXVI, 1962 31–36. A. Fox Maule i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979.

Anne Fox Maule

Vaupell [fau'pəl], **Otto** Frederik, 1823–99, officer, historisk forfatter. * 12.12.1823 i Kolding, † 10.4.1899 i Kbh., urne på Garn. kgd. F: oberstløjtnant Johann Wilhelm Ludwig V. (1783–1856) og Margrethe Dorothea Karberg (1788–1860). ~ 26.8.1851 i Slesvig med Ida Marie Dorothea Magdalene Jungclaussen, * 18.11.1829 i Glückstadt, † 15.9.1908 i Kbh., d. af rektor ved den lærde skole i Glückstadt, senere ved domkirken i Slesvig, professor, etatsråd Jacob Philipp Albrecht J. (1788–1860, ~ 2° 1844 med Maria Antoinette Gerdes, 1798–1885) og Dorothea Elisabeth Bay (1793–1839). – Bror til Chr. *V.

V. tog officerseksamen 1843, blev 1844 sekondløjtnant i infanteriet, 1845 sekondløjtnant på ældst gage. 1848 udmærkede han sig særdeles ved mod og konduite, vakte F. *Bülobs opmærksomhed og fik allerede i maj et stort springavancecement til premierløjtnant og blev ansat ved overkommandoen som forpostadjutant. V. blev derefter F. *Læssøes ledsager på rekognosceringer og rideture. 1849 deltog han med udmærkelse i slaget ved Kolding; ved Fredericia 6.7. fik han hesten skudt under sig og deltog til fods i stormen på Treldeskansen. I F. A. *Schleppegrells stab ved Isted viste han eventyrligt mod parret med omtanke og konduite. Skønt V. ikke var højskoleofficer indstillede Christian de *Meza ham til indtræden i generalstaben. V. fik nu 27 år gammel, ved et nyt, vældigt springavancecement, kaptajns karakter og blev af krigsminister C. F. Hansen fremhævet i rigsdagen. – I konduitelisterne mellem de to krige omtales han med velvilje, men ikke som særlig fremragende, og med springavancementerne var det fordi: 1852 blev han kaptajn II, 1859 kaptajn I. 1857 var han medtalt i en vidtløftig krigsretssag og blev tillige med et antal løjtnanter straffet og forsat til anden garnison. 1864 var han flink som kompagni- og bataljonskommandør ved et nord-slesvigsk regiment, men uden lejlighed til at vise særlige førerevner, og mandskabet blev mod krigens slutning upålideligt. Da de Meza i febr. blev kaldt til Kbh. rejste V. med og søgte gennem sine forbindelser med dagspressen at virke til gunst for overkommandoen. Ved hærloven af 1867 blev han oberst og bataljonschef, stilledes til rådighed 1880 og afskedigedes 1886.

V. havde et til sin åndelige habitus svarende imponerende, smukt og vindende ydre; han udtrykte sig mundtligt og skriftligt malende, fly-

Vaupell, Otto

dende og rammende og havde en fortræffelig hukommelse. Hans første advancementer havde skabt ham mange uvenner; hans ofte uberettigede kritiklyst, hans jævnlige udfald mod generalstabsofficererne og de „lærde våben“, hans ikke altid tilstrækkelig overvejede bedømmelse af endnu levende personer skadede ham. Alt betraget er det forståeligt, at han ikke nåede ud over stillingen som bataljonschef, hvad han dog havde ventet. – V. begyndte tidligt at skrive i dagspressen og at udsende velskrevne småskrifter om treårskrigen, og han blev en overmåde produktiv historisk forfatter. Ved sin tjeneste under stærkt vekslende forhold kom han i en for en ung officer sjældent udstrækning mænd i alle grader på nærmeste hold og samlede et udtømmeligt fond af kendskab til personer og begivenheder som han supplerede fra forskellige sider. Betydelige personligheder uden for hæren fattede interesse for hans publicistiske virksomhed, bragte ham i forbindelse med andre historisk interesserede mænd og skaffede ham Historisk forenings støtte. Opfordret af denne forening begyndte han i 1850'erne en samlet fremstilling af treårskrigen og 1863 var han så vidt med 1848 at A. F. *Krieger og A. *Regenburg „nogenlunde“ kunne rense den for historiske og politiske fejl, og 1863–67 udkom *Kampen for Sønderjylland 1848–50* I–III der i en sjældent grad blev en folkebog og et kom i nye oplag. Begivenhederne er skildret i et flydende sprog, med liv og kraft, og personlighederne med plastisk sans. Men et kildeskript er det ikke; V. var for subjektiv i opfattelse til at blive virkelig historiker. 1888–89 udkom *Kampen for Sønderjylland. Krigene 1848–50 og 1864*. 1872–76 udsendte han *Den danske Hærs Historie til Nutiden og den norske Hærs Historie indtil 1814* I–II der vel bestandig har været kritiseret, men utvivlsomt var et pionerarbejde der virkelig afhjalp et savn og stadig ingen erstatning har fået. De første og de sidste afsnit er de bedste, 1700-tallet svagest. Af hans øvrige arbejder skal nævnes *Rigskansler Grev Griffenfeld* I–II, 1880–82, *Den nordiske Syvaarskrig 1563–70*, 1891 og *Dronning Margrete*, 1897 alle uden større videnskabelig værdi.

V. var altid en glødende fædrelandsven, en fanatiker for danskhedens sag, og i 1880'ernes forsvarsbevægelse blev hans utrættelige, uegennyttige virksomhed i skrift og tale af stor betydning. Der fandtes næppe nogen der som han ved moder omkring i landet kunne anslå den rette tone for denne sag. I Vort Forsvar og Danebrog har han skrevet over 150 artikler, og han var formand i komiteen til at skaffe militære foredragsholdere. Også i skyttesagen udfoldede han en stor virksomhed. Han stillede sig gentagne gange

som kandidat til folketinget uden at blive valgt. – R. 1850. DM. 1864. K.² 1881. K.¹ 1886. □Tegn. af N. Simonsen, 1850, og afbildet på tegn. af fægtning ved Øvre Stolk af samme, s.å. (Fr.borg). Træsnit 1888. Tegn. af rytter med hovedet i fotografi reproduceret som rytterportræt. Relief af Rasmus Andersen på monument 1900 (Kolding). Foto. – Mindetavle på fødehuset.

Den dansk-tyske krig 1848–50, udg. Generalstaben I–III, 1867–87. Den dansk-tyske krig 1864, udg. samme I–III, 1890–92. J. J. Bahnson i Danebrog II, 1881–82 705–10. Fr. Hammerich: Et levnetsløb I–II, 1882. J. A. Fridericia i Hist. t. 5.r.IV, 1883–84 439–79 (anm. af V.s bog om Griffenfeld); 7.r.II, 1899–1900 130. Gordon Norrie sst. 12.r.I, 1963–66 676 687. Dybbøllstillingens forsvar 1864, udg. M. Gjørup, 1889. F. R. C. Bülow i Museum, 1896 I 194–221. Dannebrog 12.4.1899. Politiken s.d. III. tid. 23.4. s.å. Vort forsvar 30.4. s.å. Fr. Meidell sst. 16.9.1900. Otto B. Wroblewski: Erindr. om felttoget 1850, 1900. W. G. O. Bauditz: Livserindr., 1903. L. F. C. Krogh: Skyttesagen i Danm. 1861–1911, 1911 156 o.fl.st. Richard Kopp: Oberst O. F. V., Kria. 1912. A. F. Krieger: Dagbøger II–VI, 1921–25; VIII, 1943. Sofus Høgsbro. Brevveksl. og dagbøger, udg. Hans Lund II, 1925. Bidrag til 15. bataillons hist., 1928 157–60. General de Mezas krigsdagbøger 1849–51, udg. K. C. Rockstroh, 1928. Ole A. Hedegaard: Generalløjtnant A. P. Tuxen, 1982. – Papirer i Rigsark. (forsvarets ark.).

Rockstroh*

Weber, Jens Jacob, 1742–1805, arkivar. * 22.7. 1742 i Soderup, † 16.6.1805 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: sognepræst Johan Henrik W. (1707–48, ~ 1° med Karen Holm, ca. 1698–1739) og Christiane Charlotte Aagaard († 1750, ~ 2° 1749 med sognepræst i Soderup Peder Wøldike, 1721–69, ~ 2° 1764 med Marie Kirstine Danholm, ca. 1724–74). ~ 1° 2.11.1778 i Kbh. (Hellig.) med Ane Engel Rye, * ca. 1746, † 13.3.1779 i Kbh. (Trin.). ~ 2° (kop. Nic. 5.11.1781) med Anna Gierling, døbt 17.12.1749 i Kbh. (Frels.), † 22.7.1834 på Frbg., d. af smed Niels Johansen G. og Anna Kirstine Madsdatter.

Efter at W. som student fra Herlufsholm 1758 var kommet til Kbh. fik han adgang til at arbejde i Jacob *Langebeks, Henrik *Hielmstiernes og P. Fr. *Suhms biblioteker. Hans hovedstudium var vel teologi, men hans virkelige interesse åbenbart personal- og litterærhistorie. 1764–69 havde han plads på Borchs kollegium og udgav her fire disputater af teologisk indhold, alle prægede af en mærkelig klarhed i fremstillingsformen og soberhed i argumenteringen. Den betydeligste er afhandlingen om forfatteren til hebræerbrevet hvem han traditionen tro anser Paulus for at være (*De autore epistolæ ad Hebræos* I–II, 1766–67). Mest ejendommelig er dog hans disputat *De utilitate historiæ literariæ*, 1768, det første skrift i Danmark der bringer en principiel undersøgelse af lærdomshistoriens begreb. Ved

sin velynder professor J. C. *Kalls indflydelse blev W. 1765 amanuensis (famulus) ved universitetsbiblioteket, og da han yderligere havde kvalificeret sig ved sin virksomhed som sekretær i skiftekommissionen efter Langebek blev han 1776 registrator i gehejmarkivet. Da han mod forhåbning ikke blev gehejmarkivar 1792 tog han sin afsked med ventepenge og blev 1800 revisor i danske kancelli. – W., der omtales gunstigt for sin nøjagtighed og sine gode kundskaber, var en lidet fremtrædende personlighed, men har i al stilhed ydet en indsats til fremme af forskellige videnskabelige foretagender. Han udarbejdede således kataloger over Langebeks bogsamling, P. P. Nygaards, Hielmstiernes og Suhms mønt- og medaljesamlinger, men især er hans navn knyttet til den monumentale beskrivende katalog over Hielmstiernes bibliotek (I–II, 1782–85). Selv udgav han *Samlinger til den danske Historie I*, 1775, forsynet med en anbefalende foretale af Langebek. W. var stiftende medlem af Det genealogiske og heraldiske selskab 1777 og deltog i udgivelsen af dette selskabs skrifter. Siden blev han også medlem af Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie. 1786 blev han sekretær i dette og arbejdede med på den reorganisation af selskabet som var påbegyndt 1781, og som bl.a. fandt sit udtryk i en ny række af Danske Magazin. Ligeledes har han besørget udgivelsen af Magazin til den danske Adels Historie (1.–2. hefte 1783–85).

Fonden ad usus publicos I, 1897 144f 258. – P. F. Suhm: Saml. skr. XV, 1798 99. E. C. Werlauff: Det kgl. da. selsk. for fædrelandets hist., 1847. A. D. Jørgensen: Udsigt over de da. rigsark.s hist., 1884. Luxdorps dagbøger, udg. E. Nystrom II, 1925–30.

Bjørn Kornerup*

Weber, Sophus Theodorus Holst, 1886–1971, fysiker. * 12.10.1886 i Allindelille, Haraldsted sg., † 17.3.1971 i Leiden, Holland, urne på Haraldsted kgd. F: førstelærer Peter Wilhelm W. (1854–1940) og Sophie Theodora Lorentine Petersen (1859–86). ~ 1° 1916 i Oegstgest, Holland med Aegidine Mirjam van Braam, * 9.1.1895 i Blitar, Java, d. af ingeniør Willem van B. († ca. 1898), adopteret af administrator P. J. Stoffers og hustru f. Eekfont. Ægteskabet opløst 1921. ~ 2° 28.5.1937 i Haag med Erna Elise Charlotte Grønbech, * 27.6.1897 i Randers, † 6.6.1975 i Ebeltoft, d. af premierløjtnant af dragonerne, senere ritmester, sidst udskrivningschef Jens Bolivar G. (1864–1964) og Ida Emilie Anna Hertha von Freisleben (1872–1943). W. blev student 1904, cand.mag. med fysik som hovedfag 1910 og dr.phil. ved Kbh.s. univ. 1916. 1910–11 var han assistent hos professor Martin

*Knudsen, Polyteknisk læreanstalt, 1911 assistent ved læreanstalten, 1912–13 ved Naturkundig Laboratorium Rijksuniversiteit i Leiden, 1913–14 assistent ved de medico-fysiske øvelser på Kbh.s univ., 1914–17 fysiker ved Philips glødelampefabrikker i Eindhoven, Holland. Siden 1917 indtog W. ledende stillinger inden for handel og industri i Holland; han var direktør i N.V. v/h R. M. Beuth & Zonen, Leiden, blev direktør for N. V. Algemeene Handel en Crediet Maatschappij, Leiden 1928, var tillige bestyrelsesmedlem i flere hollandske industri- og handelselskaber. W. har endvidere været medlem af bestyrelsen for den tekniske skole, Mathesis Scientiarum Genesis i Holland samt for Vereeniging ter Opleiding van Instrumentmakers i Leiden.

Litterære arbejder: *Undersøgelser over Molerets fysiske Egenskaber* (Kbh.s univ.s guldmedalje 1913), *Undersøgelser over Isens Damtryk* (Vid. Selsk.s guldmedalje 1915), *Undersøgelser over Luftarternes Varmeledningsevne*, disputats, 1916, *Psychrometers Teori*, 1921. Selv efter at W. var blevet stærkt tilknyttet forretningsverdenen i Holland fortsatte han at virke som fysiker og udsendte 1932–44 flere betydningsfulde arbejder, heriblandt eksperimentelle og teoretiske undersøgelser over radiometerkræfter og det absolute manometer. Nævnes skal *Zur Theorie der thermomolekularen Druckdifferenz*, Supplement No. 71b, og *Experimentelle Untersuchungen über die thermomolekularen Druckdifferenzen, besonders bei tiefen Temperaturen*, Communication No. 223b (begge publ. i Communications from the Kamerlingh Onnes Laboratory of the University of Leiden, Vol. 20, 1931–33). I afhandlingerne *Über die Theorie des absoluten Manometers von Martin Knudsen* (Vidensk. Selsk. Mat-fys. Medd. XIV, 13) og *Untersuchungen über die Radiometerkraft* (sst. XXI, 1) har W. ved en dybtgående undersøgelse af glidestrømme videreført Martin Knudsens teori for radiometerkræfter. – 1933 blev W. dansk konsul i Leiden. Under krigen var han leder af Danmarks konsulære repræsentation for Nederlandene og fik titel af generalkonsul. 1946–63 virkede han som honorær handelsattaché ved gesandtskabet i Haag. I udenrigstjenesten var hans efternavn Holst-Weber. – R. 1941. DM. 1951. K. 1961. □Foto.

K. G. Hansen

Weber, Theobald Christian Fridrich, 1823–86, købmand, industridrivende. * 13.9.1823 i Kbh. (Petri), † 3.9.1886 på Søro ved Svendborg, begr. i Svendborg. F: tømmermester Carl Fridrich W. (1792–1844) og Marie Antoinette Lehmann

Weber, Theobald

(1797–1850). ~4.4.1854 i Kbh. (Helligg.) med Sophie Emilie Meldola, *21.11.1832 i Kbh. (Frue), †25.7.1878 i Svendborg, d. af exam.jur., fuldmægtig, senere prokurator Raphael Camillo M. (1803–67) og Rebecca Christine Sørensen (1798–1867).

W. fik sin uddannelse som købmand hos Zinn & Søn i Kbh. og stiftede 1850 sammen med sin tvillingbror Sigvart Julius August Weber handelshuset *Thbd. Weber & Co.* Dette købte Christiansdal ved Haderslev og indrettede der i forbindelse med morbroderen, hofspejlskriver Fr. Lehmann en spejl-, glas- og træslibefabrik. Da der til spejlfabrikationen krævedes soda kom det W.ske hus hurtigt til at spille en rolle i bestræbelserne for at udnytte Julius Thomsens metode for en fabrikmæssig anvendelse af den grønlandske kryolit, og efter at denne metode i større stil var prøvet på Christiansdal og havde vist sig brugelig, købte *Thbd. Weber & Co.* 1858 en grund ved Gl. Kalkbrænderivej, nord for det daværende Kbh., opførte her en fabriksbygning og opstillede det nødvendige maskineri. 16.2.1859 – Julius Thomsens fødselsdag – sattes fabrikationen i gang under navnet *Fabrikken Øresund*. Selv om fabrikken måtte siges at være godt startet og fabrikationen, efterhånden som erfaringerne blev indhøstet, blev stadig forbedret, blev foretaget trods alt en virksomhed der hurtigt kom til at give underskud, navnlig som følge af sodaprisens fald på verdensmarkedet. 1866 nægtede kreditorerne og navnlig J. P. Suhr & Søn der finansierede Kryolith-, Mine- og Handelsselskabet, *Fabrikken Øresund* mere kredit, og virksomheden blev sat under administration af C. F. Tietgen og grosserer Boyesen. Under administrationen, der varede i omtrent fire år, fortsattes fabrikationen med stadigt tab, indtil det 1869 blev bestemt at fabrikken skulle sælges ved auktion, hvilket skete 25.11.s.å. ved hvilken lejlighed G. A. Hagemann og Vilhelm Jørgensen som højstbydende overtog fabrikken for 80 200 rdl. Det nye firma antog navnet *Øresund chemiske Fabriker*. Allerede inden dette tidspunkt havde W. forladt Kbh. og købt ejendommen Gammel Hestehauge ved Svendborg hvor han derefter virkede som foregangsmand for kunstig fiskeavl, hønseri, frugtplantager og frugtvinproduktion. □Tegn. af F. C. Lund, 1881. Buste på mindesmærke ved Gammel Hestehauge ved Svendborg. Foto.

Nord og syd. Ugeskr. ny r. I,2, 1857 249–61. Ill. tid. 19.1.1862. H. Rink: Bemærkn. ang. den grønlandske commissions betækn., 1865 14. C. Nyrop: Det Suhrske hus 1749–1899, 1899. C. F. Tietgen: Erindr. og optegn., udg. O. C. Molbech, 1904. C. F. Jarl: *Fabrikken Øre-*

sund 1859–1909, 1909. Axelline Lund: *Sprede erindr.*, 1917 146f.

Jens Vestberg*

Weber Hansen, Lilian, *1911, operasanger. *27.1.1911 i Kbh. F: overmontør Georg Richard W. H. (1880–1966) og Mary W. H. (1884–1964). ~15.5.1942 i Kbh. med kgl. kapelmusikus, valdhornist Severin John Frans Ahlqvist (skrev sig Ahlquist), *28.7.1907 i Kbh., †12.9.1969 sst., s. af sølvsmed, senere elektropletarbejder Severin A. (1877–1946) og Vendla Sabine Ingeborg Dittmann (Dittmann) (1885–1944).

Efter uddannelse hos Valdemar Lincke og ved Det kgl. teaters operaskole debuterede W. på teatret i maj 1940 i en mindre rolle i Ebbe Hame-riks opera *Marie Grubbe*. Teatret på Kgs. Nytorv skulle de næste 33 år blive hendes faste kunstneriske holdepunkt. Hurtigt fik hun større partier betroet, og en afgørende sejr blev Eboli i Giuseppe Verdis *Don Carlos* som teatret nyopsatte i februar 1948 med Egisto Tango som den musikalske dynamo: „her fik hun endelig den opgave, som lod hendes overdådige stemmевæld og hele dramatiske karakter-talent komme til fuld udfoldelse“ (Kai Flor i Berlingske Tidende). Ved sæsonens slutning drog W. til Italien for en sum velfortjente legatpenge og studerede hos pædagogen Maria Labia, og det følgende år fik hun overdraget endnu et centralt italiensk parti, den stolte og skynsyge Amneris i Verdis *Aida* hvor hendes stærke sceniske udstråling bragte hende mange roser, men hvor anmelderne også formulerede de første advarsler mod at forcere højden i den dramatiske altstemme. – Klassisk slebet *bel canto* blev vel aldrig W.s force, og derfor fik hun også mindre glæde af roller som C. W. Glucks Orfeus. Til gengæld gjorde hun allerede så tidligt som 1951 den første afstikker ind i det ældre karakterfag med et overordentlig smukt gennemarbejdet portræt af ammen Filipjevna i P. I. Tjajkovskijs *Eugen Onegin*, og dette fag kom hun til at beherske suverænt frem til sin sceniske afsked ved et gæstespil på Den jyske opera 1976 hvor hendes stilfærdige *la Traviata* som husholdersken Annina i Verdis *La Traviata* var af gri-bende virkning, specielt i operaens slutscene. Blandt de store roller som W. kom til at udføre på Det kgl. teater efter udnævnelsen til kgl. kam-mersangerinde 1950 står tragisk farvede partier som hendes jordbundne Carmen eller den hævngerrige Ortrud i Richard Wagners *Lohengrin* stærkt i erindringen. Men heller ikke hendes ur-komiske, herskesyge mor i Benjamin Brittens *Al-berth Herring*, den vrantne, gamle tante Zita i Gi-acomo Puccinis *Gianni Schicchi* eller den skæb-nesvangre Lille Forglemmigej i den kongelige

operettesucces *Pinafore* glemmer man let. Og små roller, som troldkvinden i Endor fra Carl Nielsens *Saul* og *David* hvormed hun fejrede 25-års jubilæum gav hun ofte stor virkning. – W., der også har været aktiv i danske kirker og koncertsale, navnlig i karrierens første år, er hædret med bl.a. Tæge Brandts rejslegeat (1959) og Kaj Wilhelm Hansens mindelegat (1967). – R. 1956. □Foto.

Knud Ketting

Vebæk, Christen Leif Pagh, * 1913, museumsinspektør. * 2.7.1913 i Horsens (Vor Frelser). F: dyrlæge Carl Diderik V. (1877–1962) og lærer Astrid Pagh (1881–1970). ~ 4.8.1945 i Julianehåb, Grønland, med lærer Marie (Måliåraq) Athalie Qitaraq Kleist, * 20.4.1917 i Narssarmijit (Frederiksdal), d. af overkateket Josva K. (1879–1938, ~ 1° med Qitaraq Heilmann, † ca. 1900) og Bolette Chemnitz (1888–1957).

Efter at have taget nysproglig studentereksamen på Horsens statsskole læste V. historie og engelsk ved Københavns universitet og blev cand. mag. 1939. Allerede som studerende deltog han 1937 og 1939 i nordboarkæologiske ekspeditioner i Grønland og efter anden verdenskrig forestod han arkæologiske, etnografiske og topografiske undersøgelser i Grønland i årene 1945, 1946, 1948–51, 1954, 1958 og 1962, bistået af sin grønlandskfødte hustru. Sin første ansættelse ved Nationalmuseet fik V. 1935, og han blev siden museumsassistent og 1946 museumsinspektør II ved museets I. afdeling. 1957 avancerede han til museumsinspektør. Under den tyske besættelse 1940–45 var V. med til at registrere fredede fortidsminder i Jylland og bidrog herved til at redde mange gravhøje for udslettelse i forbindelse med opførelsen af tyske befæstningsanlæg. Foruden at lede nordboudgravninger i Grønland, hvorunder han udgravede verdens nordligst beliggende nonnekloster i Østerbygden, har V. foretaget en lang række arkæologiske undersøgelser i Danmark, bl.a. af bronzealderdepotfundet i Frøjk ved Holstebro 1940, en jættestue ved Brejning øst for Ringkøbing 1953, jernalderlandsbyen ved Hurup i Thy 1965–66 og det store fund af guldrakteater ved Kitnæs 1966. V. har skrevet talrige afhandlinger og artikler i Meddelelser om Grønland, Acta Archaeologica, Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, (Fra) Nationalmuseets Arbejdsmark, Skalk, Nyt fra Nationalmuseet og tidsskriftet Grønland, heri bl.a. *Vatnahverfi* i nr. 5–7, 1982, om udgravningerne i den gamle bygd Vatnahverfi syd for Julianehåb. Han har desuden skrevet flere artikler i bogen Danefæ og afhandlingen *Helleristninger* i

festskriftet Det skabende menneske til P. V. *Glob, 1981. Ved siden af sit arkæologiske virke har V. været politisk aktiv inden for partiet de uafhængige som han 1953 var medstifter af; 1954–55 var han næstformand og 1955–59 formand for partiet i Københavns amt samt medlem af hovedbestyrelsen. 1957 var han folketingskandidat i Gladsaxe-Amager og Lyngby-kredsene, men opnåede ikke valg. V. tog 1983 sin afsked pga. alder. □Foto.

Interviews i Nationaltid. 17.5.1945 og 17.1.1946 samt Politiken 30.9.1951.

Henning Dehn-Nielsen

Wechselmann, Sigurd, * 1904, amtmand, forligsmand. * 3.5.1904 i Kbh. (Mos.). F: maskintekniker, montør Adolf W. (1878–1954) og Klara Kaufmann (1875–1959). ~ 1.4.1941 i Kbh. (b.v.) med Karen Margrethe Herland, * 9.6.1909 i Hurup, Thy, d. af sagfører Valdemar H. (1877–1937) og Margrethe Nielsen (1878–1969).

W. blev student fra Skt. Jorgens gymnasium 1922 og cand.jur. 1928. Via Kbh.s byret og et år som sagførerfuldmægtig blev han 1930 ansat som sekretær i socialministeriet hvor han fulgte systemet til en kontorchefpost 1941. Under besættelsens sidste to år, 1943–45, ledede han den danske flygtningeadministration i Sverige, og hjemkommet herfra blev han departmentschef i ministeriet for særlige anliggender. 1947 blev han chef for forvaltningsnævnets sekretariat og endelig 1949 amtmand over Præstø amt til amtets nedlæggelse 1971.

W. var formand for erstatningsrådet vedrørende erstatning til besættelsetidens ofre 1945–80 og har desuden haft forskellige tillidsposter dels inden for erhvervslivet: Sparekassen Bikuben og A/S Jacob Holm og Sønner, dels i forbindelse med sin embedsvirksomhed, centralt og lokalt. 1954 blev han formand for arbejdsrådet, og det var nok her man fik øje på ham som kandidat til forligsmandsinstitutionen som han indtrådte i fire år senere. 1960 efterfulgte han Erik *Dreyer som formand, og det var i denne egenskab han blev kendt af offentligheden. W. ledede de centrale forhandlinger på arbejdsmarkedet til 1979, fra 1961 også som formand for overenskomstnævnet af 1939 der fortolker mæglingsforslag, og hvis formand samtidig i tilfælde af uenighed er opmand for nævnet. Som forligsmand var W. højt respekteret. Han var en effektiv leder af de ofte langvarige møder – rekorden skal være 36 timer – han var stædig, elskværdig, diplomatisk, utrættelig og loyal. Han diskuterede aldrig udadtil sin institutions rolle over for parterne og statsmagten. Hans tilkendegivelser var få og kor-

Wechselmann, Sigurd

te, afgivet af et ansigt i en dør, som det er sagt, og uden at spejle det drama og langvarige slid der ofte lå bag. Han opnåede den tillid som var afgørende for at resultater kunne tilvejebringes. Kun en enkelt gang brød han på en måde den upersonlige form, nemlig da han 1973 efter en udtalelse af LO-formanden Thomas "Nielsen om størrelsen på krav og tilbud udsatte en konflikt af „hensyn til de familier, der ville blive ramt af arbejdsstandsningen“. At begrundelsen netop ville medføre strejker og protester havde han næppe forudset; men der kom faktisk nogle, uden at den generelle tillid til forligsmanden dog af den årsag blev brudt. Privat har W. levet tilbage trukket. – R. 1942. DM. 1951. K. 1958. K'. 1966. S.K. 1973. □Mal. af Axel P. Jensen, 1966 (amtsrådet, Nykøbing F.). Foto.

Interview i Politiken 2.6.1974. – Verdens gang XIV, 1960 320. Arbejdsgiveren, 1965 nr. 7 9–12. Andr. Dalggaard i Weekendavisen 9.3.1973. Berl. tid. 2.5.1974, 9.2.1975 og 3.5.1979. Politiken 2.5.1979.

Finn H. Lauridsen

Weckmann, Matthias, 1621–74, orgelspiller, komponist. * 1621 i Niederdorf, Thüringen, † 24.2. 1674 i Hamburg. F: præst Jacob W. († 1631) og Maria. ~ 1° 1648 med Regina Beute, † ca. 1665. ~ 2° 1669 med Katharina Rolandes. W. blev 1630 optaget som diskantist i Dresdens hofkapel. Dettets leder, den berømte Heinrich "Schütz, blev hans lærer og faderlige ven og sørgede, efter at W.s stemme havde muteret, for hans videre uddannelse hos Jac. Prætorius i Hamburg. Det har uden tvivl været på Schütz' foranledning at W. – efter i en del af 1643 at have opholdt sig i Magdeburg – samme år blev knyttet til den udvalgte prins "Christians hof i Nykøbing F. hvor han forestod den ikke meget omfangsrige hofmusik til foråret 1647, kort før prinsens død. Om den unge musikers virke foreligger kun sparsomme efterretninger, men det ses at han både som udøvende musiker og lærer for de yngre kræfter har fyldt sin plads ved de musikelskende danske hoffer. Om W. som skabende kunstner under Danmarksopholdet ved man derimod intet; hans tidligst kendte kompositioner er først fra en senere tid. Fra Danmark drog han atter til Dresden og derfra 1655 til Hamburg hvor han som organist ved St. Jacobi kirke blev en af spidserne i det blomstrende nordtyske musikliv i midten af 1600-tallet som atter virkede ind på danske musikalske forhold.

Angul Hammerich: Musikken ved Chr. den fjerdes hof, 1892 180f 185. Gerh. Ilgner: M. W., Wolfenbüttel-Berlin 1939 = Kieler Beiträge zur Musikwissenschaft. VI især 12–15 25–29. Svend-Ove Møller i Lolland-Falsters hist. samf.s årbog XXIX, 1941 140–45. G. B. Sharp i Musical times CXV, London 1974 1039–41.

Nils Schiørring

Wedderkop (Wedderkopp), Gottfried, 1693–1741, diplomat. * 1693, † 25.1.1741. F: gottorpsk gehejmeråd Magnus *W. (1637–1721) og Margaretha E. Pincier (1661–1731). ~ 1713 med Fredrika Amalia Pincier, baronesse v. Königstein, * 1697, begr. 20.1.1757 i Stockholm (~ 2° med overkammerherre, konferensråd Johan Adolf v. Roepsdorff, 1674–1735), d. af gottorpsk gehejmeråd, senere kgl. dansk amtmand Johann Ludwig P., friherre v. *Königstein (1660–1730) og Anna C. Bartels (1669–1741). Ægteskabet opløst. W. blev 1710 kammerjunker hos Frederik IV, 1713 amtmand i Tremsbüttel, 1716 landråd i Slesvig og Holsten. Skønt han var søn af den mand som engang havde været hovedforkæmper for Gottorps uafhængighed af den danske konge, nærede Frederik IV efterhånden så stor tillid til hans sindelag at han 1724 sendte ham som envoyé til Paris for at påvirke den franske regering til gunst for Danmark i spørgsmålet om det af hertug *Carl Frederik krævede vederlag for den hertugelige del af Slesvig og i det hele over for gottorperne og deres beskytter Rusland. Da de politiske forhold fremkaldte ønsker hos den franske regering om en tilnærmelse til Danmark, fandt man dog i Kbh. ikke W. egnet til at føre forhandlingerne. Han fik sept. 1726 tilladelse til at rejse hjem og maj 1727 afsked. Det var i Kbh. man førte de underhandlinger som afsluttedes med undertegnelsen af det dansk-fransk-engelske forbund af april 1727. W. gik herefter i braunschweig-wolfenbüttelsk tjeneste som gehejmeråd og overhofmester.

Fra faderen arvede W. Moising, men tillige havde faderen 1717 overdraget ham Steinhorst gods. 1719 testamenterede han og hans bror dette til Frederik IV når deres mandslinje uddøde. Som motiv angaves taknemmelighed over for kongen for dennes velgerninger mod faderen, men det synes tillige at have spillet ind at kurfyrsten af Hannover ønskede at erhverve godset som tidligere havde hørt til det under hans herredømme stående Lauenburg. W. blev efterhånden stærkt forgældet og lånte betydelige summer både af kong Christian VI og Hannovers kurfyrste, kong Georg II af England, som ad denne vej stræbte efter at bringe godset på sine hænder. Rygter om hemmelige aftaler mellem W. og Hannover nåede til Kbh., og det hed sig desuden at Georg havde planer om at købe flere amter i det gottorpske Holsten. Under den derved opståede stærke spænding mellem de to hoffer lod den danske resident i den nedersachsiske kreds C. A. v. *Johnn nov. 1738 en afdeling dragoner besætte Steinhorst. Dec. s.å. lod Georg II sine tropper drive dem ud. Frankrig og Sverige tilbød Danmark hjælp, men både Horace Walpoles mini-

sterium og den hannoveranske ministerpræsident A. Münchhausen var imod et fredsbrud, og efter C. E. *Stolbergs mellemkomst bilagdes striden marts 1739 ved et forlig afsluttet af J. H. E. *Bernstorff i Hannover hvorved Georg II beholdt godset mod at betale Christian VI 70 000 rdl. i vederlag.

Den introducerede svenska adelns ättartavlor, udg. G. Elgenstierna VIII, Sth. 1934 702. P. v. Kobbé: Gesch. und Landesbeschreibung des Herzogthums Lauenburg III, Altona 1837 148–51. H. L. Møller: Kong Kr. VI og grev Kr. Ernst af Stolberg-Wernigerode, 1889 161–77. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 I–II, 1891–94. Aage Friis: Bernstorfferne og Danm. I, 1903 93–106.

C. O. Boggild-Andersen*

Wedderkop (Wedderkopp, skrev selv: Wedderkopff), **Magnus**, 1637–1721, gehejmeråd. * 26. 10. 1637 i Husum, † 16. 1. 1721 i Hamburg, begr. i Lübeck (domk.). F: løjtnant i Wallensteins hær, senere købmand i Husum Henning W. og Anna Tomasdatter. ~ 16. 4. 1683 med Margaretha Elisabeth Pincier, * 1661, † 19. 7. 1731, begr. i Lübeck (domk.), d. af gottorpsk hof- og kancelliråd og domherre i Lübeck, dr. jur. Ludwig P. (1624–1702) og Christine Langia Hudemann († 1702). – Far til Gottfried *W.

Faderen som skal have været af gammel adel, knyttet til Brabant og Geldern, men efter at være udrådt af krigstjenesten nedsatte sig i Husum som købmand, sendte sønnen i byens skole og derpå til gymnasiet i Lübeck hvor drengen tjente til livets ophold ved at undervise i musik. Efter universitetsstudier i Helmstedt og Jena blev W. 1661 hofmester for to brødre v. Brömbsen, sønner af en lybsk borger der havde vist ham velvilje, fulgte dem s.å. til universitetet i Heidelberg og fortsatte her sine studier og blev dr. juris. Ved kurfyrst Karl Ludwigs gunst ansattes han 1665 som docent i stats- og lensret sst., sendtes 1668 i kurfyrstens ærinde til hoffet i Gottorp hvor J. A. Kielman v. *Kielmansegg fik interesse for ham og 1669 fik ham kaldet til professor i retsvidenskab ved det unge Kieluniversitet. Han udgav her flere juridiske skrifter, men arbejdede sig samtidig ind i statstjenesten, blev syndicus ved domkapitlet i Slesvig og hofråd hos biskop *August Frederik af Lübeck for sluttelig 1676 at overgå i dennes bror hertug *Christian Albrechts tjeneste som hofråd. Han hørte i de følgende år til hertugens mest anvendte diplomater, var gottorpsk udsending på kongressen i Nijmegen 1677–79 og bidrog sit til at Christian Albrecht ved Fontainebleaufreden 1679 genindsattes i sine rettigheder. Til løn modtog han en større do-

tation af hertugen. N.å. virkede han i Kbh. sammen med Joachim *Ahlefeldt til Bukhagen for at få en ordning i stand med hensyn til de kongelige troppers rømning af de hertugelige amter og de til kongen betalte kontributioner af disse og medunderskrev i nov. en traktat herom. Inddragelsen af den gottorpske del af Slesvig 1684 medførte beslaglæggelse af hans ejendom her, det adelige gods Søgård på Pelworm, som han havde købt 1679, og inddigede landstrækninger i Tønder amt.

W. virkede i de følgende vanskelige år energisk i hertugens interesse og deltog fra 1688 med J. Ahlefeldt i de forhandlinger i Altona som afsluttedes med forliget af 20. 6. 1689 der gav hertugen hans lande tilbage. S.å. udnævntes han til drost i Tremsbüttel og Steinhorst og forhandlede sammen med J. Ahlefeldt med den svenske generalguvernør i Pommern, Nils Bielke, om at få nogle svenske tropper overladt til hertugdømmets forsvar. 1692 udnævntes han til gehejme- og kammerråd, 1693 til svensk statsråd samtidig med at han, der 1682 af kejseren var forlenet med arveadel, naturaliseredes som svensk adelsmand. Ved hertugelige gaver, men sikkert også ved at udnytte sin høje embedsstilling pekuniært, bl.a. ved salg af embeder, samlede han sig efterhånden en betydelig formue. Af godser ejede han foruden Søgård Moisling (Stift Lübeck) og Tangstedt, et af Tremsbüttel gods udskilt kancelligods som han 1692 købte af hertugen for 30 000 rdl. 1691 fik han Steinhorst amt i pant og opnåede 1697 ved at betale 30 000 rdl. at hertug Frederik IV opgav sin ret til at indløse pantet til W.s sønnesøn var død; ved en ny overenskomst forbeholdt hertugen sig kun forkøbsretten. Den unge hertug optog ham efter faderens død (1694) sammen med svogeren J. L. v. *Königstein i det snævrere gehejmeråd. 1695 udnævntes han desuden til overpostmester i de gottorpske amter med fuldmagt til at indrette et postvæsen der. Som Gottorps ledende minister var han i de følgende år sjælen i den mod den danske konge udfordrende, på Sverige støttede hertugelige politik, var gottorpsk hovedforhandler på kongressen i Pinneberg 1696–99, skal efter det danske angreb i foråret 1700 ved pengeforskuud have fremskyndet hjælpen fra Sverige og Lüneburg og undertegnede 18. 8. s.å. sammen med v. Königstein den for Gottorp fordelagtige fred i Traventhal. N.å. fik svogrene koadjutorvalget i Lübeck, ved hvis domkapitel W. var canonicus, afgjort til fordel for hertugens bror *Christian August. Da hertug *Frederik IV fulgte sin svoger Karl XII til Polen og her i juni 1702 udnævnte oberstløjtnant Tilemann Andreas v. Bergholtz til generalforpagter og guvernør over det gottorp-

Wedderkop, Magnus

ske landområde, indtrådte en for den aldrende W. vanskelig tid. Bergholzregimet indskrænkede stærkt hans og v. Königsteins indflydelse.

Efter hertugens død ved Klissow juli 1702 indsatte hans enke Hedeveg Sophie, som blev i Sverige med sin lille søn Carl Frederik, en gottorpsk formynderregering under ledelse af hertug Christian August som administrator. W. blev præsident i gehejmerådet, men trådte inden for dette snart i skarp modsætning til den nye kammerpræsident og overhofmarskal Georg Otto Heinrich v. *Görtz som blev administratorens erklærede favorit. Da v. Görtz arbejdede for ophævelse af fællesregeringen mellem gottorperne og de danske konger, støttede W. ridderskabets protest herimod. Juni 1708 fremsatte han ved en sammenkomst i Stockholm mellem hertuginde, administratoren og de fornemste embedsmænd en stærk kritik af v. Görtz' finansstyre. v. Görtz undgik imidlertid, takket være Christian Augusts gunst, en mere indgående undersøgelse. Da W.s hovedstøtte, hertuginde, dec. 1708 døde, foretrak W. at tage ophold i Hamburg hvor han ejede et palæ, og hvor han fra 1707 havde deltaget i forhandlinger med den danske konges kommissærer om de tvister hvortil fællesregeringen gav anledning. I sin fritid dyrkede han sin gamle kærlighed musikken sammen med sine venner J. S. Bach og G. F. Händel. Efter Poltavasløset, forliget med Danmark 1709 og udbruddet af den dansk-svenske krig følte v. Görtz sig stærk nok til at uskadeliggøre sin fjende. W. blev lokket til statsrådsmødet på Gottorp slot 19.12.s.å., modtoges med stor nåde af Christian August men fængsledes, da han efter tafltet begav sig til sine værelser og førtes til fæstningen Tønning. Hans svoger Königstein unddrog sig arrestation ved flugt fra Flensborg. Straks efter sekvestreredes W.s rørlige og urørlige formue, og hans papirer beslaglagdes. Da disse ikke frembød et tilstrækkeligt grundlag for anklage, opfordredes maj 1710 hertugdømmets undersætter fra prædikestolen til under lovens strengeste straf at fremføre de klager de havde over W. Ad denne vej indkom en del beskyldninger mod ham for at have taget mod skænk og gaver. Også hans forhold ved erhvervelsen af Steinhorst gjordes til genstand for påtale. Halvdelen af den nedsatte kommissionsdomstols medlemmer var imidlertid mod at dømme ham uden sædvanlig rettergang, den danske konge krævede ham stillet for landretten, og kejseren forlangte ham frigivet. v. Görtz trak nu sagen i langdrag og opnåede 1711 at Danmark opgav sin protest. Efter den danske belejring af Tønning i maj s.å. sendte v. Görtz i juni en ordre med Christian Augusts underskrift til kommandanten i Tønning Zacharias *Wolf

om i tilfælde af fæstningens overgivelse at lade W. halshugge eller hænge; ved ordrer af nov. og dec. s.å. ændredes dog dette til, at han i så fald skulle overføres til Helgoland, sandsynligvis foranlediget ved at kong Frederik IV i juli og august ved en udsendt parlamentær lod Wolf vide at han gjorde ham ansvarlig for W.s liv; også den engelske resident i Hamburg Wick, hvis søn var gift med W.s datter, virkede til fordel for ham. 7.2.1714 overgav Tønning sig, og W. blev fri efter over fire års indespærring, under hvilken han havde været uden kontakt med omverdenen. Trods alt kunne han ikke skjule sin skuffelse over Gottorps nederlag, men rejste dog til Kbh. for at takke kongen for sin befrielse. Oprejsning opnåede han først da v. Görtz efter Karl XIIs død var endt på skaffottet. 1719 udstedte hertug Carl Frederik en erklæring hvori han fritog W. for alt ansvar, forsikrede ham om sin nåde, gendindsatte ham i hans gamle embeder og tilbagesag ham hans gods og formue. Sine sidste år levede W. i Hamburg, især optaget af at bringe sine stærkt derangerede formueforhold i orden. I forholdet til Danmark virkede han nu for en overenskomst hvorved hertugen afstod sin del af Slesvig mod erstatning i Holsten, men uden at hans råd fulgtes. □Stik af C. Fritzsich, 1743, efter mal. af J. M. v. d. Hude.

Z. Wolf: Tagebuch vom 1. Jan. 1713 bis 30. Jan. 1714, 1714 (Hielmst. 2993, Kgl. bibl.). Archiv für Staats- og Kirchengesch. der Herzogthümer V, Altona 1843 539-41 (brev). Danske saml. 2. r. I, 1871-72 236f. Danm.-No.s traktater 1523-1750, udg. L. Laurson VII-VIII, 1926-30. - Den introducerede svenska adels ättartavlor, udg. G. Elgenstierna VIII, Sth. 1934 701f. [Chr. Gottl. Buder:] Supplementum verschiedener Pièces . . . zu den hist. Nachricht vom Nord. Kriege . . . Jena 1726. [P. F. Arpe:] Gesch. des Herzogl. Schlesw.-Holst.-Gottorf. Hofes, Frankf., Lpz. 1774. Henry St. John Bolingbroke: Letters and correspondence, udg. Gilbert Parke IV, London 1798 101. [N. Falck:] Sammlungen zur nähern Kunde des Vaterlandes . . . I, Altona 1819 13-180. Journal für politik . . . , udg. O. Wolff, 1824 I, 193-207. G. P. Schmidt i Schlesw.-holst.-lauenen. Provinzialberichte, Kiel, Altona 1825 1-14. A. Hojer: König Fr. des Vierten glorwürdigstes Leben I, 1829. P. v. Kobbe: Schlesw.-holst. Gesch. vom Tode des Herzogs Chr. Albrecht bis zum Tode Königs Chr. VII, Altona 1834. Karl v. Warnstedt i Jahrbücher für die Landeskunde der Herzogthümer VII, Kiel 1864 304-26. G. Hille i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst.-lauenen. Gesch. V, Kiel 1875 301-08; XII, 1882 47f o.ßst. Hans Saring sst. LXVII, 1939 191-242. C. Paludan-Müller i Hist. t. 4. r. VI, 1877-78 9-114. V. L. Nannestad sst. 5. r. IV, 1883-84 195 200 206 209. Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstabens I-VI, 1899-1920. L. Bobe: Slægten Ahlefeldts hist. III, 1903 139-44. Helge Almquist: Holstein-Gottorp, Sverige och den nord. ligan i den politiska krisen, Upps. 1918 = Skr. utg. av Kungl. human. vetenskaps-samf. i Upps. XXI, I. Fr. v. Jessen: En slesv. statsmand I-III, 1930-41. [Otto] Kähler i Deutsches Adelsblatt LV, Berlin 1937 1539-41. - M. v. W.s Leben (manus. i ark., Breitenburg).

C. O. Bøggild-Andersen*

Wedel, (Wedell) Wedel

I. Holstensk uradel hvis ældst kendte medlemmer levede i 1200-tallet.

Wilhelm greve *W. var 1° ~ Christiane Sophie grevinde Sehested, d. af Hannibal greve *S. og *Christiane, grevinde af Slesvig og Holsten. Bendt greve *W. var ~ Maria Elisabeth komtesse Knuth, d. af politikeren F. M. greve *K. Deres datter komtesse Christiane var ~ nationalbankdirektør Hans baron *Rosenkrantz. Gustav baron *W.-Wedellsborg var 1° ~ Louise Bruun Neergaard, d. af politikeren Joachim Bruun *N. Joachim baron *W.-Neergaard var ~ Henny

komtesse Moltke, d. af politikeren Christian greve *M. Erhard greve *W.-Friis var ~ Christine Sophie komtesse Friis, d. af officeren Christian greve *F. Fritz baron *W. Jarlsberg var 1° ~ Ulrica Eleonora komtesse Brockdorff, d. af gehejmeråd Christian Ulrich greve *B. Fritz baron *W. J.s søster baronesse Charlotte Amalie var ~ officeren Clemens August baron *Haxthausen.

II. Den borgerlige slægt V. (tv. IIA og IIB) stammer fra Vejle og dens navn er en latiniseret form af denne bys navn. En gren af slægten blev 1812 optaget i adelstanden.

Anders Sørensen *V. var ~ Marine Hansdatter Svaning, d. af historikeren Hans *S. Emil *V. var ~ Emilie Christiane Nyegaard, d. af politikeren Malthe Bruun *N. Herman *V.s hustru Karen Wellmann var 1° ~ kunsthistorikeren Peter *Hertz. P. *V. var 2° ~ Fanny Vendela Armida Hebbe, der var 1° ~ forfatteren Hans Egede *Schack. Sophus *V. var ~ Helene Birgitte Buntzen, d. af kammeradvokat Edouard *B.

(I) Danm.s adels årbog LXVIII, 1951 II 143-235.

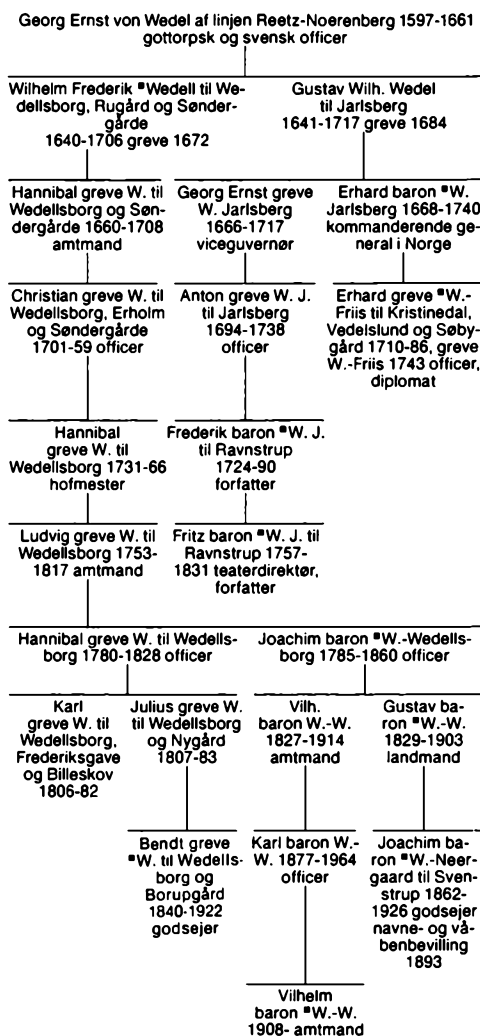
(II) J. Vahl: Slægtbog over afkommet af Christjern Nielsen, borgmester i Varde XIII, XIV og XVI, 1896. Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 1165-87. Paul Nedergaard: 100 da. præsteslægter, 1954 91-93. Peter Obling Andersen: Præsten Ægidius Laugesen Wedel og hans slægt, i Sønderjysk månedsskr. XXXVIII, 1962 90-93. [Hans F. Randbøll:] Anetvl. for Jørgen Peter Vedel, [1974].

Nils G. Bartholdy/Hans H. Worsøe

Wedel, Aage Helgesen, 1894-1981, søofficer.
* 1.9.1894 i Kbh., + 9.2.1981 på Rygård-centret i Hellerup, begr. Hørsholm kgd. F: underdirektør ved orlogsværftet Helge V. (1863-1931) og Charlotte Serene Barøm (1866-1943). ~ 18.12.1921 i Korsør med Kirsten Lützen, * 10.8.1899 i Thorshavn, + 4.12.1981 i Kbh., d. af købmand, konsularagent Jacob L. (1845-1920) og Henriette Caroline Restorff (1854-1922).

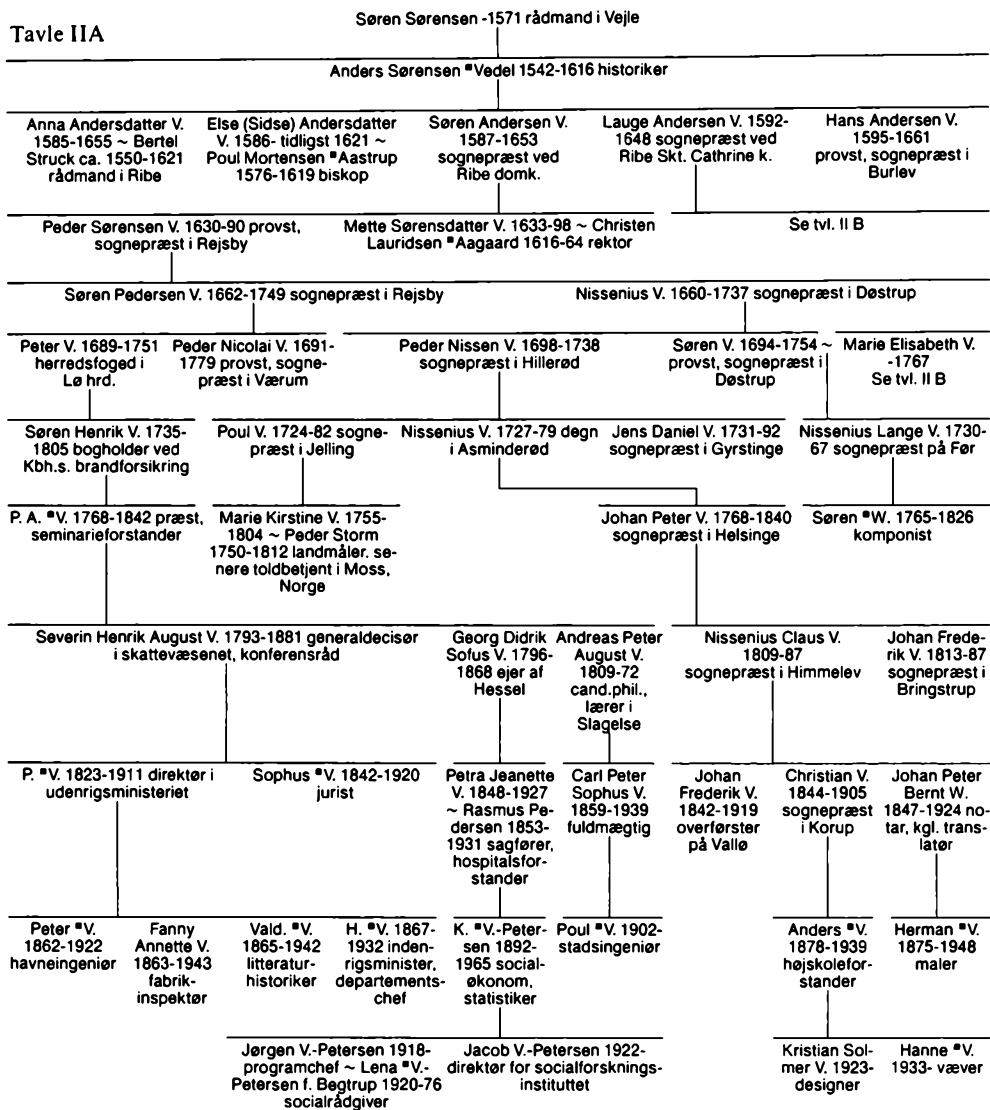
V. blev sekondløjtnant med Henrik Gerners medalje 1916, premierløjtnant 1917, søløjtnant I 1923, kaptajnløjtnant s.å., orlogskaptajn 1932, kommandørkaptajn 1939, kontreadmiral 1941 og viceadmiral s.å. - V.s maritime løbebane blev allerede indledt i 1910 hvor han var på togt med skoleskibet Georg Stage. Efter at være blevet søofficer var han under sikringsstyrken udkommanderet med krydseren Hejmdal. 1917-18 var han næstkommanderende på inspektionsskibet Beskytteren der havde station ved Færøerne. Han fik her et første indtryk af de danske områder i Nordatlanten som gennem årene kom til at stå V.s interesse særlig nær. Umiddelbart efter første verdenskrigs ophør tjenstgjorde han på krydseren Valkyrien der 1919 hjembragte sønderjyske krigsfanger fra Middelhavsområdet.

Tablle I

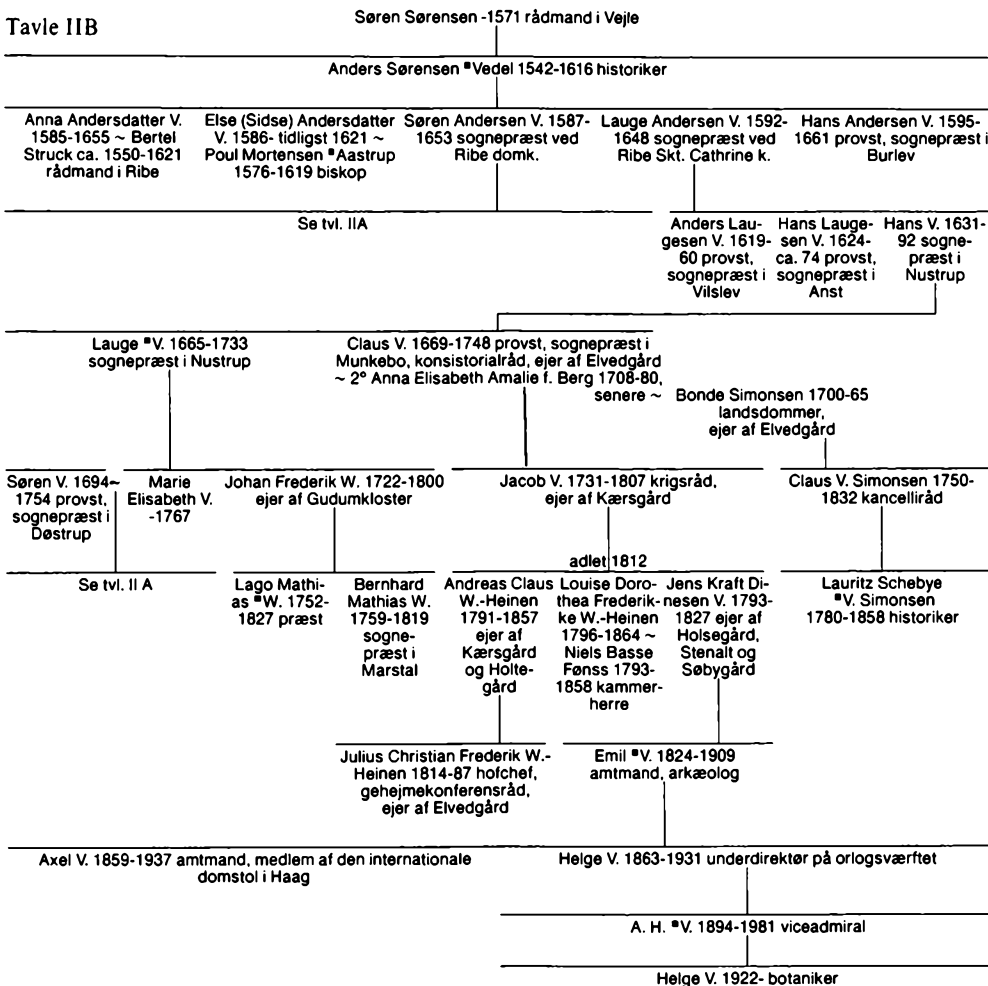
Tavle IIA

Han var derefter 1919–26 lærer i navigation på kadetskolen. I forbindelse med denne tjeneste virkede han som sømilitær lærer for kronprins Frederik og prins *Knud der begge som primær militær uddannelse havde valgt søofficersuddannelsen. Uddannelsen strakte sig over perioden 1919–22 og medførte et livslangt venskabsforhold mellem V. og den senere konge og arveprins. 1921–22 gennemgik han stabsuddannelse på Søværnets officersskole, og 1922 var han ombord i kongedelingen. 1923 var han atter på togt

med Valkyrien, denne gang til Teneriffa. 1923–24 var han udkommanderet med orlogsskibet Niels Luel til Sydamerika. I perioden 1924–34 gjorde V. derefter tjeneste i marinestaben med løbende udkommandoer om sommeren. Desuden var han 1930–32 lærer i strategi og stabstjeneste på Søværnets officersskole og lærer på Hærens officersskole 1932–34 i søkrigslære og marineorganisation. 1933 havde han særlig udkommando som chef for motorskonnerten Nordstjernen som inspektionsskib i østgrøn-

Tavle IIB

landske farvande. Samtidig virkede dette skib som ekspeditionsskib for Knud *Rasmussens 7. Thuleekspedition. 1934-38 var V. fyrinspektør og fører af fyrinspektionsskibet Argus. Denne virksomhed blev i 1935 afbrudt af en udkommando som chef for skrubarkent Godthaab der dette år var stationsskib i østgrønlandske farvande. 1936 førte han med Argus statsminister Th. Stauning til Island. 1939 blev V. souschef i marinestaben. Hans omfattende teoretiske uddannelse og langvarige, alsidige sejlerfaring gjorde ham velegnet til denne post der i forbindelse med anden verdenskrigs udbrud blev krævede. Efter begivenhederne den 9.4.1940 var der uro i søofficerskorpset og fire højtstående søofficerer henstillede til chefen for søværnskommandoen, viceadmiral H.

*Rechnitzer, at han trak sig tilbage. Rechnitzer fulgte henstillingen i maj 1940. De fire officerer havde imidlertid ved deres handling afskåret sig fra at efterfølge Rechnitzer. Det blev derfor nødvendigt at finde efterfølgeren længere nede i officerskorpset end det var kutyme. Valget faldt da på V. som derefter med et i nyere tid ret enestående springadvancement fra kommandørkaptajn, via et par måneder som kontreadmiral blev viceadmiral og chef for søværnskommandoen og direktør for marineministeriet. Efter tvangsudleveringen af seks torpedobåde til den tyske besættelsesmagt i foråret 1941 var moralen i søværnet langt nede, og det stod V. klart da han overtog ledelsen at søværnets indre troværdighed ikke kunne holde til en ny udlevering af fx ubådene. Allerede 1942 var V. derfor inde på at forberede

evt. modforholdsregler i tilfælde af at kongen eller regeringen blev afsat. Han ville enten sejle skibene til Sverige eller lade dem sænke.

Særlige forholdsordrer blev udarbejdet, og i løbet af foråret 1943 blev sprængladninger installeret i krigsskibene. Det var af afgørende betydning at en evt. aktion fra flådens side var koordineret med en tilsvarende politisk eller en følge af denne. Nervøsiteten omkring dette problem hos V. og søværnets ledelse var nok en medvirkende årsag til at den såkaldte Søridderen-affære i marts 1943 ikke blev håndteret særlig smidigt af V. Som følge af den truende politiske situation i slutningen af august 1943 fik V. af regeringen ordre om at der ikke fra søværnets side måtte ydes modstand i tilfælde af et væbnet tysk angreb. 28.8. modtog chefen for kystflåden, kommandør P. *Ipsen ordre fra V. om at det var regeringens bestemmelse at en besættelse af skibene på Holmen ikke måtte imødegås med magt. V. føjede til at skibene efter omstændighederne kunne sænkes. Den gældende forholdsordre fra 30.5.1943 nævnedes en flugt til Sverige som en mulighed. Det var derefter op til kystflådens chef at skønne hvilken af aktionerne der skulle iværksættes. En flugt til Sverige var om morgenen 29.8. ikke længere mulig, så da V. telefonerede at „ordren skulle udføres“ gav Ipsen ordre til at skibene på Holmen skulle sænkes. V.s faste holdning under disse begivenheder vakte opsigt hos de allierede hvor flådens sænkning blev opfanget som et klart signal om hvor det danske folk stod i kampen mod Tyskland. Da V. samme aften mødtes med den tyske sømilitære øverstkommanderende i Danmark udrød denne: „Wir haben beide unsere Pflicht getan“, hvad der må betragtes som en slags anerkendelse fra tysk side.

Efter 29.8.1943 blev V. ikke interneret som de øvrige officerer idet han i kraft af sin stilling som direktør for marineministeriet blev betragtet som civil embedsmand. Som sådan indgik han derefter i det såkaldte departementschefestyre frem til 5.5.1945. V. organiserede dog samtidig en søværnets illegale stab, kaldet „Elverhøj“ under ledelse af kommandørkaptajn K. *Lundsteen der varetog søværnets interesser i det illegale modstandsarbejde. I forbindelse med dette havde V. i øvrigt et udmærket samarbejde med hærens chef generallojtnant E. *Gørtz. Et sådant samarbejde mellem de to værnets øverste chefer havde man ikke oplevet tidligere. Det var ikke mindst V.s holdning der gjorde søofficerernes samarbejde med modstandsbevægelsen næsten gnidningsløst – i modsætning til hvad tilfældet var for hærofficerernes vedkommende. Modstandsbevægelsen havde oprindelig ønsket at V. skulle designeres som allieret øverstkommande-

rende i Danmark, men V. fastholdt at Gørtz skulle have denne post. Efter krigen gik V. i gang med genopbygning og reorganisering af det danske søværn. Personeluddannelsen skulle begynde næsten forfra, minerydningen i de danske farvande skulle gennemføres hurtigt muligt og en genoptagelse af flådens særlige opgaver ved Grønland og Færøerne var nødvendig. Det blev en meget travl tid for V. I 1948 ledsagede han om bord på fregatten Niels Ebbesen statsminister Hans Hedtoft til Grønland, en rejse der resulterede i nedsættelse af den store Grønlandskommission der skabte grundlaget for den moderne udvikling i Grønland. S.å. blev han formand for den danske delegation der skulle forhandle om et skandinavisk forsvarsforbund. Som den begavede strateg V. var var han naturligvis klar over de næsten uoverstigelige vanskeligheder der var forbundet med et sådant forbund, men netop i denne situation havde hjertet hos V. sine grunde som forstanden ikke kunne forstå. Intellektuelt, kulturelt og mentalt var V. stærkt nordisk påvirket og at dette forsvarsforbund ikke blev til noget var en af V.s få store skuffelser som han aldrig helt kom sig over. På den anden side må man konstaterer at efter at afgørelsen om Danmarks indtræden i NATO var truffet levede han loyalt op til det samarbejde som situationen krævede af ham. Ved gennemførelsen af den nye forsvarsordning i 1950 og oprettelsen af forsvarsministeriet blev V. nu som chef for søværnet udelukkende operativ og personelmæssig chef for dette værn. 1952 ledsagede han kongen om bord på kongeskibet Dannebrog på rejse til Grønland, og 1954 var han atter i Grønland med fyrinspektionsskibet Faros. 31.5.1958 gik V. af og blev bl.a. hædret med en stor flådeparade i Sundet.

V. gjorde sig tidligt fagligt gældende blandt sine kolleger. Han deltog i de yngre år ivrigt i diskussionerne i Søe-lieutenant-selskabet og var 1924–25 involveret aktivt i dette selskabs indsats for offentligt at argumentere mod det nedrustningsforslag der var fremme i rigsdagen og som ville reducere flåden til et søpoliti. 1926–28 var han formand for dette selskab og sad 1929–34 i bestyrelsen for Det krigsvidenskabelige Selskab. 1932–34 sad han i Den sømilitære oplysningskreds hvis formål det var offentligt at forklare forsvarsproblemet i almindelighed og søværnets problemer i særdeleshed. Samtidig skrev V. artikler og anmeldelser vedrørende sømilitære og strategiske emner. 1958 blev han æresmedlem af såvel Søe-lieutenant-selskabet som Søofficersforeningen.

V.s interesser var vidtspændende og alsidige. Fx interesserede han sig meget for unges uddannel-

se til søs. Han indvalgte 1929 i bestyrelsen for Georg Stages minde og var 1959–70 formand for denne. Interessen for Grønland og arktiske forhold var tidligt blevet vakt hos V. og deraf fulgte også interessen for geografi, botanik og havforskning. 1946–51 var V. således formand for Dansk Pearyland ekspedition og for Dansk ekspeditionsfond. 1946–54 var han vicepræsident i Det kgl. danske geografiske selskab samt medlem af Dansk nationalråd for geografi og Dansk nationalråd for oceanologi. Han var endvidere en af hovedinitiativtagerne til fregatten Galathæas jordomspændende dybhavsekspedition 1950–52, samt præsident for Arktisk instituts råd 1955–79. 1956 blev han æresdoktor ved Kbh.s universitet, 1966 æresmedlem af Det grønlandske selskab. Udforskningen af flådens historie og bevarelsen af den historiske modelsamling lå også V. stærkt på sinde. Han søgte forgæves omkring begyndelsen af 1950'erne at få etableret et marinemuseum i officiel regie. Fra 1956 søgte han derefter som formand for Orlogsmuseets komité at løse dette problem på privat basis. Han fik 1957 åbnet Orlogsmuseets udstilling i Nikolaj kirkebygning i København, der har været en forløber for det endelige orlogsmuseum.

V. var livet igennem præget af en stærk kristen tro og var en flittig kirkegænger, således var han 1956–70 også medlem af bestyrelsen for Dansk sømandskirke i fremmede havne. Han var også aktiv inden for en række humanitære hjælpeaktioner og modtog efter krigen dansk Røde kors' mindetegn for krigshjælpearbejde. – V. havde ikke et imponerende ydre, men så meget desto mere udstrålede han en stærk personlighed. Hans ligefremme og venlige væsen kunne ikke undgå at påvirke de mange mennesker som han kom i forbindelse med. Hans usnobbethed og beskedne væsen var legendarisk og imponerede mange højtstående NATO-kolleger. Han lyttede til sine medarbejdere og kunne derefter handle med stor beslutsomhed og ansvarsglæde. V. blev engang i en avisartikel karakteriseret som „en admiral med botaniserkasse“ og dette giver nok denne store person i en nøddeskal. Han var en sjælden blanding af den aktive officer, den praktiske sømand og videnskabsmanden der interesserede sig for stille og åndelige sysler. Når han viste gæster rundt i sin have og begejstret fortalte om sin glæde ved at dyrke eksotiske planter kunne man næppe genkende søværnets kraftfulde chef gennem 17 år, arkitekten til flådens sænkning og den energiske organisator af den danske flåde efter krigen. – R. 1923. F.M. 2. 1938. DM. 1941. K.² 1942. K.¹ 1946. S.K. 1949. □Tegn. af Otto Christensen, 1944. To mal. af Albert Naur, 1951 (det ene Fr.borg). Skulptur (Søofficersforenin-

gen). Foto.

Søe-lieutenant-selsk. 1784–1934, 1934. F. H. Kjølens: Da Danms flåde blev sænket, 1945. C. Westermann i Danm. under besættelsen, red. Vilh. la Cour I, 1946 403–42. C. Syrach-Larsen i Berl. aften 14.2.1959. J. Hæstrup: Hemmelig alliance I, 1959 219–21. Samme: ... til landets bedste I–II, 1966–71. Palle Roslyng-Jensen: Værnenes politik – politikernes værn, 1980. S. Thostrup i Tidsskr. for søvæsen CLII, 1981 117–27. Hans Chr. Bjerg sst. CLIV, 1983 119–32. – Papirer i Rigsark.

Hans Chr. Bjerg

Vedel, Anders Aabye, 1878–1939, højskoleforstander. * 2.8.1878 i Vejle, * 19.1.1939 i Skive, begr. sst. F. ordineret medhjælper, senere sognepræst, sidst i Korup og Uubberd Kristian V. (1844–1905) og Kristiane Dorthea Aabye (1843–88). ~ 22.5.1920 i Nordborg, Als, med Helene Frederikke Solmer, * 20.10.1895 i Felsted, Åbenrå amt, † 5.5.1978 i Skive. d. af gårdejer Rasmus Jacobsen S. (1862–1931) og Ellen Frederiksen (1863–1950). – Far til Hanne * V.

Med en enkelt undtagelse havde alle V.s forfædre i lige linje gennem tre hundrede år været præster. Selv valgte V. også teologien som studiefag da han efter opvækst i Thorstrup præstegård ved Varde og studentereksamen fra Ribe 1896 kom til hovedstaden. Her blev han snart – ligesom fætteren og vennen Herman *Vedel – optaget af Georg *Brandes. I møderne i den grundtvigsk prægede „studenterkreds“ tog han dog ivrigt del, og under påvirkning af Alfred *Povlsen som han hørte her besluttede han at gå til højskolen. Da han kom som elev på Ryslinge lagde Alfred Povlsen selv mærke til V.s vågne og energiske væsen: „Der var et uafbrudt Fortissimo over denne spinkle, behændige Krop“. Efter sin embedseksamen 1903 virkede han kort tid som lærer og manuduktør i Kbh., men blev allerede 1904 lærer ved Salling højskole og 1906–07 ved Høng højskole. Efter en kort periode som bibliotekar i det sociale sekretariat og bibliotek og med studieophold på Ruskin College i Oxford blev V. 1909–17 lærer ved den åndsbeslægtede Thomas *Bredsdorffs højskole i Roskilde. Efter første verdenskrigs udbrud skrev V. ugentlige artikler i Højskolebladet om krigens gang, og 1916–22 redigerede han bladets tillæg Tidens Strøm, med åben horisont og lodig drøftelse af tidens problemer. Det blev en forløber for Askovlærernes Dansk Udsyn fra 1921. Imidlertid var V. 1917 blevet knyttet til Jakob E. *Langes Fyns husmandsskole. Allerede som 12-årig havde han i sin fars konfirmandstue hørt Lange holde foredrag om Henry Georges tanker, og de havde siden fængslet ham. Han og Lange kom til at stå hinanden nær. I det sønderjyske

Vedel, Anders

spørgsmål var V. en svoren tilhænger af H. P. *Hanssen og hans politik. I selve genforeningsåret havde V. hentet sin hustru fra Sønderjylland. Efter Thomas Bredsdorffs død ledede V. Roskilde højskole 1922–25, men med sin hustru som varm støtte overtog han 1925 den skrantende Krabbesholm højskole og vendte dermed tilbage til sit udgangspunkt som højskolemand: Salling. Her følte han sig hjemme. Han var i sit es når han kunne samle sallingboer på den gamle herregård – som han hægede om – og sammen med dem glæde sig over Jeppe *Aakjærs hjemstavnsdigtning og det fælles jyske mål. Skolens efterårsmøder samlede altid fuldt hus. Dens elevtal blev aldrig stort, men V. vandt sine elevers hengivenhed, ikke mindst hos de mere modne der søgte skolens præparandklasse. Hans pædagogik var sokratiske og tilskyndende eleverne til selvtænkning.

V. var grundtvigianer for så vidt som han havde fordybet sig i N. F. S. *Grundtvigs skrifter og tilføjet sig hans skoletanker. Han var stærkt optaget af hvad der i tiden kunne realiseres af disse tanker, men han slog også til lyd for de nyuropæiske skoletanker på møder og kurser i hjemland og udland, især 1925–29 og igen 1937 da han var talsmand for Norden ved New Education Fellowship's verdenskongres i Australien. Her fik V. tildelt en æresdoktorgrad ved universitetet i Perth. Han ønskede at forene det bedste i de nye ideer med kernen i friskolearven. Selv indrettede han på Krabbesholm en „lilleskole“ for egne og andres børn, inspireret af de nye skoletanker. Men grundvolden var grundtvigsk. I somrene 1934–35 ledede han efter opfordring fra yngre højskolelærere en studiekreds på Krabbesholm om Grundtvig. Her pegede han på det skarpe skel Grundtvig trak mellem kirkens og skolens opgaver. – Krompromisløst forholdt V. sig da han i april 1933 – efter Hitlers magtovertagelse – sammen med ledende højskolemænd havde indkaldt til fælles nordisk møde i Odense for at tage stilling til nazismen, som han tog absolut afstand fra. Hans kolleger i højskolen kunne undertiden frygte hans ordvalg. De syntes nok han manglede en vis bredde i sit væsen, præget som det var af en klar og kølig kritisk holdning og en til tider studs adfærd. Inden for folkehøjskolen blev han uretfærdigt betragtet som lidt af en outsider. Det samlende i hans holdning var en udogmatisk kristentro parret med humanistisk ildhu i den nødvendige og aldrig nyttelese kamp for frihed og ret mellem folkeslagene. I hans senere år tiltrak præstegerningen ham.

V. var 1922–27 medlem af bestyrelsen for højskolernes og landbrugsskolernes forening. Hans

udtræden skyldtes hans indsats for at udrense utidssvarende krigeriske sange af højskolesangbogen. 1910 havde han oversat A. H. Hollmanns Die dänische Volkshochschule. I Povl *Engelstoft og Fred. *Nørgaards Verdenshistorien fra 1866 til vore Dage (1922) havde han behandlet det britiske rige, og da han – tidligt ramt af dødelig sygdom – lå på hospitalet, nåede han at få skrevet indledningsafsnittet om Grundtvigs højskoletanker til tobindsværket Den danske Folkehøjskole gennem hundrede Aar (1939). □Ungdomstegn. af H. Vedel. Foto.

Carl Koch i Højskolebl. XLVII, 1922 983f. Alfr. Povlsen sst. L, 1925 429–32. Helge Skovmand sst. LXIV, 1939 54f. Harald Balslev sst. 70–73. Even Marstrand sst. 73–75. Kn. Hansen sst. CVIII, 1983 539f. Skive folkebl. 19.1.–21.1. og 25.1.–26.1. 1939. Peter Frank i Andelsbl. XL, s.å. 120 f. Thyra Solmer Folke i Grundskyld XVI, s.å. 16f. Jakob E. Lange i Dansk ungdom XXXVII, s.å. 37f. Årsskr. for Krabbesholm højskole, s.å. 5–50. P. Tovborg Jensen sst. 1940 23–32. Helge Skovmand i Danm.s folkehøjskole 1844–1944, red. J. Th. Arnfred m.fl., 1944 225f. Roar Skovmand: Højskolen gennem 100 år, 1944 133f.

Roar Skovmand

Vedel, Anders Sørensen, 1542–1616, historiker. *9.11.1542 i Vejle, †13.2.1616 i Ribe, begr. i domk. sst. F: handelsmand, rådmænd Søren Sørensen (†1571) og Sidsel Andersdatter. ~1° 30.6.1577 i Ribe med Marine Hansdatter Svaning, *21.2.1562 i Ribe, †29.7.1578 sst., d. af historiker Hans *S. (ca. 1500–84) og Marine Sørensdatter (ca. 1539–1615). ~2° 20.8.1581 med Mette Hansdatter, *6.2.1561 i Ribe, †27.12.1633 sst., d. af biskop Hans Laugesen (1530–94) og Dorothea Hansdatter (ca. 1537–1601).

V. gik nogle år i latinskolen i Vejle som ledes af Niels Bredal. Faderen så ham gerne uddannet som købmand men lod sig overtale til 1557 at anbringe ham i den mere betydelige skole i Ribe hvor Hans *Thomesen s.å. var blevet rektor. Her kom han i huset hos en slægtning, tidligere rektor og nu sognepræst ved domkirken Jens *Grundet der støttede og vejledte ham i hans læsning bl.a. ved at låne ham udgaver af græske og latinske historikere; senere fik han kendskab til Danmarkshistorien gennem *Saxos og Albert Krantz' latinske krøniker. Da Hans Thomesen 1561 flyttede til Kbh. fulgte V. og den jævnaldrende Peder *Hegelund med for at studere ved universitetet, men kort efter opnåede han ansættelse som hovmester for Tyge *Brahe og rejste 1562 med denne til universitetet i Leipzig. Selv om tilsynet med den kun fire år yngre adelsmand ikke var uproblematisk blev forholdet til livsvarigt venskab af betydning for dem begge. Sommeren 1565 tilbragte V. i Vejle og Ribe og rejste derpå til Wittenberg hvor han året efter

tog magistergraden. Blandt professorerne stiftede han nærmere bekendtskab med teologen Christopher Pezelius og matematikeren og historikeren Caspar Peucer, Philipp Melanctons svigersøn der i disse år forelæste over verdenshistorien. Det sidste studieår arbejdede han med udgivelsen af et efterladt skrift af den nyligt afdøde Jens Grundet, *Similitudines*, og knyttede hertil en personligt farvet levnedsskildring af sin gamle mentor *Oratio de vita et obitu Johannis Petri Grundith*, trykt i Wittenberg 1567. På baggrund af nogle danske provinsmiljøer tegner han et hingvent portræt af den jævne ukomplicerede skole- og præstemand, usædvanligt i den begyndende mindetale-litteratur ved den omhyggelige belysning af personen gennem omgivelserne og oplysning som kildekrift til tidens kulturhistorie. – Da han kom hjem til Danmark søgte han forgæves skoleembede, men blev 1568 „ved gode venners forhandling“ hjulpet til en stilling som prædikant ved Kbh.s slot. Han forblev i Kbh. som slotsprædikant til 1581, fra 1573 med supplerende indtægter fra et kannikedømme i Ribe, og udfoldede i disse år en frodig virksomhed som udgiver, oversætter og forfatter. Han genudgav "Michaels danske digte om menneskets levned, *Vita hominis*, 1571 (og 1576), og oversatte en samling sentenser af græske filosoffer, *Septem sapientes Græciæ*, 1572 hvori han priste deres visdom uagtet den jo var den kristne lære underlegen. Også Francesco Petrarcas bodssalmer fordanskede han i *Siu gudelige Penitente-Psalmer*, 1577 (og 1593); hans gode ven Johannes "Pratensis havde gjort ham opmærksom på dem og tilskyndet til oversættelsen. *Via vitæ* er en oversættelse til latin af Niels "Hemmingens populære trosfremstilling „Livsens Vej“ og kom 1574. Egne arbejder var foruden en enkelt salme og nogle lejlighedsdigte den smukke ligprædiken over kansler Johan "Friis som blev trykt 1571, mens et udvalg af slotsprædikenerne i 1570'erne først blev udgivet 1592 med titlen *Den XC. Psalme . . . forfattet i ni Predickener*.

Af største betydning blev V.s adgang til den højadelige kreds af historisk interesserede rigsråder og embedsmænd. Som han selv levende har skildret det i dedikationer og fortaler blev han inviteret til deres bord og påhørte eller deltog i samtaler ført mellem disse nationalt og kulturelt bevidste samfundsspidser. Kredsen talte repræsentanter for både ældre og yngre generation, den gamle Johan Friis, Peder "Oxe, Bjørn Andersen "Bjørn, Christoffer "Valkendorf, Niels "Kaas og som den yngste Arild "Huitfeldt. Navnlig Johan Friis tog sig af den lovende magister der lyttede til „hans vise snak og tale“, gjorde notater og nedskrev brudstykker af hans erindringer. Sam-

men med efterladte arbejder af Christiern "Pedersen som kansleren overlod ham indgik optegnelserne i V.s samlinger til en Danmarkshistorie, den Danmarkshistorie han efterhånden så sig kaldet til at skrive. Først prøvede Friis ham med et manuskript han havde liggende, en rimet oversættelse af Platinas pavekrønike som han bad V. revidere. Det blev til en fri bearbejdelse af krøniken, ved en udpræget antikatolsk tendens beslægtet med reformationstidens skrifter. V. indsmuglede heri småpartier om danske forhold og udgav den 1571 som *Antichristus Romanus*. Men samtalerne drejede sig først og sidst om nationalhistorien og især Saxos store værk der nok var trykt men var vanskeligt tilgængeligt på grund af den kunstfærdige sølvalderlatin. En håndskrevet oversættelse ved Christiern Pedersen forekom ikke vellykket, og V. gik da nølende til den krævende opgave at oversætte værket fra grunden, efter Friis' død holdt til ilden af bl.a. Peder Oxe. 1575 udkom på over 500 foliosider V.s oversætterbedrift *Den Danske Krønike som Saxo Grammaticus screff halvfierde hundrede Aar forleden* (ny udg. 1610). Oversættelsen er fri, ikke Saxo fra ord til andet, og berøver sandt nok Saxos fortælling noget af dens pondus. Men V.s mere folkelige stil er værdigt stemt efter emnet, og selv om han bevidst har gjort brug af arkaisende ord og vendinger og heller ikke forsømmer andre sproglige og stilistiske virkemidler, læses hans Saxo som en uanstrengt gengivelse skrevet på et rent og frodigt dansk. Langt senere blev den en sproglig inspirationskilde for romantikkens digtere og blev 1845–51 genudgivet på initiativ af Christian "Winther (1796–1876). Jævnside med oversættelsen var gået en filologisk kritik af den overleverede tekst og historiske studier der satte sig spor i små kommentarer, henvisninger til andre kilder, oplysninger om begivenhedernes kronologi og vedføjede genealogiske oversigter. V. placerede sig hermed som selvstændig forsker og fortsatte ved snart efter at gå i lag med endnu et vanskeligt og vigtigt kildekrift, "Adam af Bremens skildring af de hamburgske ærkebiskoppers historie som han havde fået tilsendt i håndskrift fra Sorø kloster. Han identificerede den ikke navngivne forfatter og publicerede 1579 en kommenteret udgave af de første tre (af fire) bøger under titlen *Historia ecclesiastica*. Som velbefaren historiker så han mange af de problemer Adams efterretninger rejser og belyste dem kritisk og lærd ved sammenstilling med udsagn fra andre kilder. Karakteristisk for renaissancehumanisten er at han ved tekstrecensionen foretog ændringer dikteret af sin klassisk skolede stilfølelse og i øvrigt, i samråd med Niels Kaas, greb ind hvor Adam udfor-

drede rådende synspunkter af national og statspolitisk art. I forlængelse af kommentaren falder afhandlingen om rignavnet Danmarks oprindelse, *Oratio de origine appellationis regni Daniæ*, 1584 (optr. 1705), et veloplagt forsvar for rigets ælde med brod mod tyske historikere.

V. gav det siden hen udseende af at udarbejdelsen af en ny Danmarkshistorie var en opgave der blev ham pånødet. I virkeligheden forholdt det sig knap så enkelt. Fra omkring 1575 ønskede han selv at få den betroet, men var klar over at en tilfredsstillende løsning forudsatte regeringsstøtte, adgang til arkiver, hjælpere og finansiering. Sine tanker herom forelagde han foråret 1578 for Niels Kaas i en utrykt betænkning *Commentarius de scribenda historia Daniæ*, 1581 revideret og oversat til dansk med overskriften *Om den danske Krønike at beskrive*. I sidstnævnte skikkelse udgør den V.s finest gennemarbejdede skrift. Behændigt spillende på litteraturen og varmt appellerende til nationalfølelsen argumenterede han for ønskeligheden af en Danmarkshistorie og viste hvordan planen burde lægges. Der skulle foretages en nøjagtig kortlægning af landet som baggrund for en landebeskrivelse (chorographia), desuden gøres rede for folkets egenart (ethnographia) og ikke mindst tilvejebringes en fast tidsfølge med udnyttelse af udenlandske historieskrivere (chronologia). Han drøftede de mange krav en god historiker må opfylde og anførte behovet for medarbejdere, vejledning fra dem der „ved rigens lejlighed bedre end det står ham selv til at vide“ såvel som bistand fra underordnede skrivere og korrektører. Til sidst pegede han på sig selv som den der i al beskedenhed kunne udføre værket. Programmet var stort tænkt og velovervejet ud i mange enkeltheder, på flere punkter inspireret af franskmændene Jean Bodins „Methodus“ (1566). Men myndighederne så anderledes nøgternt på sagen. Både de og V. vidste at V.s svigerfar Hans Svaning længe havde arbejdet på en fremstilling af Danmarkshistorien, og uanset at forventningerne hertil var svindende blev alt hvad V. opnåede et expectancebrev juni 1578 på dekanatet i Ribe som Svaning var forlenet med, en beskeden ommuntning i forhold til det han indirekte havde ansøgt om og foreløbig ingenting. Ganske vist fulgte et halvt år efter en ordre til Svaning om at aflevere sine materialer og manuskripter som V. sikkert havde ønsket og nu (sammen med Arild Huitfeldt) fik adgang til, men dekanatet tilfaldt ham først efter dennes død 1584. Forinden var han blevet ked af at vente, tog 1581 afsked fra høftjenesten og bosatte sig med sin nye hustru i Ribe for at leve det frie liv som historiker. Han var ikke uden midler og kunne indrette sig state-

ligt i et stenhus som han kaldte Liljebjerget eller med henblik på dets tagkuppel „Lille Uranienborg“. Ligesom sin ven Tyge Brahe havde han sans for at iscenesætte sig i videnskabens tjeneste, over indgangsdøren sad et tredelt sindrigt emblem, og i biblioteket var opsat en tavle med et reglement underskrevet af ni af hans venner. Senere indrettede han i ejendommen et lille trykkeri der dog kun fungerede fra 1591 til udgangen af 1592.

V. fik ikke bestalling eller status som officiel historiograf, men måtte for at opnå sit expectancebrev binde sig til et tilsagn om straks at gå i gang med at „beskrive danske historier og konger deres bedrift“. Hans ulykke var at selv uden bevilling til medhjælp og arkivadgang faldt det ham ikke ind at fire på planen. Den præciseredes til en Danmarkskrønike skrevet på dansk i 22 dele og derudover en kirkekrønike med et afsnit om videnskabernes historie i 7. Danmarkskrøniken skulle først skildre landet, danskernes oprindelse og deres sæder og skikke (1–3), og efter hovedfremstillingen fra Dan til og med Frederik II (4–20) skulle den slutte med en redegørelse for kongeslægten genealogi samt en bred systematisk kronologi (21–22). Var han ene mand i stand til at løse de talrige problemer kildematerialet og dets huller rejste ville krøniken formodentlig få et omfang på næppe mindre end 2000 sider. I stedet for målbevidst at gå løs på dette kæmpearbejde faldt han vistnok for fristelsen til at fordybe sig i enkeltproblemer og udenværker, herunder kronologien og landebeskrivelsen. 1584 kom afhandlingen om navnet Danmark, og 1586 og 1588–90 rejste han landet rundt for at gøre topografiske iagttagelser, tage kortskitser og foretage videnskabelige kortopmålinger, det sidste i samarbejde med Brahe og hjulpet af dennes elev Elias Morsing. For at komplettere sine indholdsrige men ujævne historiske samlinger lykkedes det ham 1588 at udvirke et følgebrev med fuldmagt til at undersøge hvad der lå gemt i kapitler, klostre og andetsteds, men rejseudbyttet blev i denne henseende skuffende magert. Ind imellem blev det til kladder og udarbejdelser ved arbejdsbordet – og til dage hvor han søgte rekreation ved andet arbejde. Han syslede med en håndskreven korstogsberetning fra 1100-tallet af Robertus Monachus (fortale dat. 1584), tog mod en opfordring til at forsyne et nyt Islandskort med oplysninger til brug for kartografen Abraham Ortelius (1585) og leverede på foranledning af Niels Kaas og Henrik Rantzau beskrivelser af Ribe og Gotland med Visby til G. Braunius' og F. Hogenbergs samling af byprospekter „Theatrum urbium“ (kun Ribebeskrivelsen blev med en

halv snes års forsinkelse trykt i V, 1598). 1588 døde kongen, og V. udgav da den ligprædikenen over Frederik II han holdt i Ribe domkirke, ligefrem af indhold men ikke så påfaldende frimodig som en eftertid har opfattet den. Til udgaven føjede han en prøve på kronologien i form af en løbende tabel over begivenheder i kongens levetid. Andre publikationer udgik fra trykkeriet på Liljebjerget som han måtte fodre med manuskripter, 1591–92 blev der trykt ikke mindre end syv bøger fra hans hånd. De omfattede foruden det førnævnte udvalg af slotsprædikenerne en udgave af Jens Sinnings lille oversigt over de filosofiske fag fra 1540erne *Oratio de studiis philosophicis*, trykt 1591 som et lejlighedsskrift, endvidere et selvstændigt arbejde i den opbyggelige genre *Historien om Jesu Christi vor Frelses Pine oc Død*, 1592, og tre ligprædikener over adelige fra hans jyske omgangskreds, Klaus Glambek (1591), Predbjørn Podebusk (1591) og Ingeborg Gyldenstjerne, hustru til lensmanden på Ribarhus Albert *Friis (1592).

Hovedværket som V. længe havde forberedt var folkeviseudgaven *Et hundrede udvalgte danske Viser om allehaande mærkelige Krigsbedrifter og anden Eventyr, som sig her udi Riget ved gamle Kæmper, navnkundige Konger og ellers fornemme Personer begivet har, af Aarlds tid indtil denne nærværende Dag*, 1591. Han havde inddraget viserne i sin indsamlingsvirksomhed og konkurrerede har med adelsdamer og hofkredse der nærede interesse for den danske balladepoesi. Under en sammenkomst med dronning Sophie, da han 1586 besøgte Hven, bad dronningen ham om et udvalg i renskrift, hvad han nu efterkom med en trykudgave så at viserne også kunne læses af menigmand. Udgaven var uden sidestykke i noget andet land og hensigten blev fuldtud nået, den fandt 1600-tallet igennem udbredelse i talrige optryk og yngede nye visevarianter blandt bønder og borgere. En samling ægte-skabs- og elskovsviser han holdt i reserve blev, uvist hvorfor, liggende i manuskript til de 1657 blev delvis udgivet af Mette *Gøye. V. værdsatte som æstetiker og elsker af modersmålet denne nationalskæt og lægger ikke skjul på at han undertiden har forbedret sine forlæg ved om- og tildigtninger. Enkelte digte indsat på passende steder i bogens komposition er helt hans egne. Han fremhæver visernes poetiske kvaliteter, deres magt over sindet især når de synges på deres indtagende melodi, og han henrykkes ved at finde et forråd i dem af „herlige gamle danske glosser og ord“. Som historiker og moralist regner han til deres nytte at de for os danske genkalder fortids bedrifter og påminder om gamle dages enkle sæder og skikke. Det er også historikeren

der har ordnet det trykte udvalg af først kæmpeviser og så „historiske“ viser om henholdsvis fyrster og adelspersoner, hver med en indledning hvori indholdet om muligt placeres i en historisk-topografisk sammenhæng. Meget i viserne skyldes poetisk frihed understreger han, de er kun digtning, men nået til præsentationen af de historiske viser er det tydeligt at han gerne strækker sig meget langt for at opfatte indholdet som kildebidrag til den kommende Danmarkskronike. Holdningen til dem var når det kom til stykket ukritisk og stillede ham som historiker i modsætning til den mindre romantiske Huitfeldt. Trods gammelt venskab og gensidig udveksling af kildemateriale gennem årene affejede denne resultat hans tiltro til en af Marsk Stigviserne med et „derom findes intet udi historien, kun i en vise“ (1600). For arbejdet med kroniken måtte og må beskæftigelsen med viserne betragtes som en afsporing.

Ved flere lejligheder bebudede V. kroniken færdig. 1588 erklærede han kronologien fuldt udarbejdet og lovede resten afsluttet om et årstid. I folkevisebogen henviste han jævnlige til det nært forestående værk og vel ikke længe efter (senest 1594) skrev han en Fortale til Kroniken der fortalte hvordan værket omsider forelå efter mange genvordigheder. Om den var udtryk for en ønskedrøm eller på en eller anden måde blev afpresset ham er svært at vide. Der kom faktisk ingen Danmarkshistorie fra Ribe og 1594 greb formynderregeringen ind. Den havde ikke uden grund mistet tilliden til ham, og da man yderligere havde besluttet sig for en Danmarkshistorie på latin og ønskede den nyeste historie prioriteret fandt den en kvalificeret mand i filologen og diplomaten Niels *Krag. Hvad V. havde ønsket men ikke fået, medhjælper og arkivadgang, blev tilstået Krag der tillige fik regulær bestalling som kgl. historiograf. Og det hårdeste slag: V. skulle efter et års frist afstå sit dekanat til Krag og blev i løbet af 1595 tvunget til at overdrage ham det meste af sine samlinger og arbejder. Efter V.s død blev der 1618 afleveret endnu et stort antal håndskrifter fra hans bo, og da hele det afgivne materiale blev indlemmet i universitetsbiblioteket og brændt 1728, er de bevarede afleveringsfortegnelser en vigtig omend ufyldstgørende kilde til hans arbejde med kroniken. En anden er en mere udførlig fortegnelse V. udfærdigede til sin egen orientering, og endelig er der bevaret forbavsende mange håndskrifter som er skrevet med hans hånd eller har været i hans øje, nogle af dem levn af Christiærn Pedersens, Peder *Olsens og Svanings arbejdsmateriale, tilsammen en yderst broget række excerpter, notater og afskrifter, kladder og renskrifter. Deres tilstedevæ-

relse er et klart vidnesbyrd om at V. beholdt noget for sig selv, og at samlingen i ikke ringe omfang er blevet dubleret før afleveringerne blev sat i værk. Hovedstammen opbevaredes omkring 1690 i Ribe hvorfra størsteparten erhvervedes af kbh.ske bogsamlere som Christen *Worm og Frederik *Rostgaard, og findes nu for det meste vedkommende i Det kgl. bibliotek. Selv om der indtil videre savnes en fuldstændig oversigt over bevarede V.-håndskrifter og deres indhold har eftertiden således et ret godt kendskab til hans værksted og har ofte kunnet drage nytte af hans kopier hvor overleveringen er mangelfuld, fra afskrifter af abbed *Vilhelms breve til materiale vedrørende syvårskrigen 1563–70 meddelt ham af den franske gesandt Charles de Dançay. Enkelte kildeskrifter kendes alene i hans afskrifter eller uddrag, fx noget sagastof og den såkaldte Slesvigårbog (også benævnt „Annales Sorani ad 1268“). V.s egne notater viser forskellige arbejdsstadier, vidtløftige titelblade uden efterfølgende tekst angiver endemålet, men selv med bistand af håndskriftfortegnelserne er og bliver det et dunkelt punkt hvor langt han nåede med krøniken. *Kronologien* har foreligget, men er sammen med andet gået tabt. Bevaret er blot fortalen, nogle brudstykker om den ældre middelalderhistorie og som det største og hele stykke *Svend Tveskægs Historie* (udg. 1705). Resultatet er efter dette at dømme skuffende. At han efter planen har inddraget et apparat af udenlandske fremstillinger som han var overmåde velorienteret i afholder ham ikke fra at tage nogle få berettende kilder omtrent på ordet i forsøget på at komponere en letflydende historisk fortælling, og ganske vist falder den moralsk-opbyggelige ramme han lægger om Svend Tveskægs historie i tråd med hans opfattelse af historien som frembydende lærerige eksempler på godt og ondt, men synsvinklen er for så vidt uheldig som den bringer ham til at vakle mellem rollen som historiker og som prædikant. Blandt vanskelighederne har åbenbart været den at finde en egnet holdning der kunne bære. I fortalen fremhæver han problemet med at træffe det rette valg mellem kilderne og måske sigende følger de mindre fragmenter hovedsagelig en enkelt kilde. Selv om retfærdighed helt sikkert ikke kan ydes ham på det eksisterende grundlag er der dog grund til at tro at han var kommet til kort over for fordringerne, ikke blot regeringskredsens men også sine egne.

Da V.s svigerfar biskoppen i Ribe døde sommeren 1594 søgte han at redde sig ud af den bratte modgang ved at stille op som kandidat til bispestolen, men også her led han nederlag idet regeringen foretrak hans rival Peder Hegelund. I re-

duceret social position beholdt han det kannikedømme han havde haft siden 1573, og levede beskæftiget med administration ved domkirken og litterære sysler i studerekammeret. Samtidig sørgede han for at vedligeholde sin ypperlige bogsamling hvoraf der i dag findes ikke ubetydelige rester i svenske biblioteker. Initiativ til publikationer tog han ikke længere, en vis modløshed havde vel grebet ham efter at hans gamle velyndere havde svigtet eller efterhånden faldt fra. Deres opmuntring havde været en vigtig stimulans, men Niels Kaas var død, forbindelsen med Huitfeldt ophørte vistnok, og 1597 forlod Tyge Brahe Danmark. Da ikke Niels Krag men Huitfeldt på få år fik bragt en Danmarkshistorie i trykken var V. en kritisk læser og sammenfattede i nogle punkter sin vurdering af værket. Den var ikke venlig, men til dels rammende og konsekvent i forhold til tidligere formulerede synspunkter. Selvsagt var han ikke stemt til en forståelse af at fejl og mangler betød meget lidt over for den kendsgerning at Huitfeldt netop ved at skære gennem alle betænkeligheder havde nået målet for deres fælles bestræbelse. Foruden denne noget bitre skrivebordskommentar kan endnu et litterært arbejde henføres til hans sidste år, en løst nedskrevet ordsprogssamling på omkring 850 numre som tidligst er afsluttet 1614. Lignende optegnelser af ord og talemåder havde han gjort under forberedelsen af Saxooversættelsen for at kunne give den fynd og farve, og alderdomsarbejdet skyldes næppe heller forberedelsen af en ordsprogsudgave, men kan tages som udtryk for hans varige optagethed af det danske sprogs og stilsens muligheder.

Omend V.s skæbne set i forhold til det der skulle have været hans livs opgave var en krank følge af misforholdet mellem mål og muligheder hører hans store og alsidige produktion før vendepunktet 1594 inden for flere områder til tidens bedste og varigste frembringelser. På nærmere hold end de fleste kan V. følges gennem skrifter og arbejdspapirer, rastløst på færde som samler, åben for mangfoldige muligheder og opfyldt af ideer og forskertrang – virkelysten og dog ind imellem opgivende når arbejdet syntes for tungt så at han „maatte derfor nødes til ved andre boglige idrætters forandring undertiden at give mig til hvile“. Slog evner og kræfter ikke til over for den grandiose plan er det dog for eftertiden vanskeligt ikke at blive fængslet af visionen eller indtaget af hans bevægelige personlighed som han i øvrigt helst lod træde frem i et antræk af from eller klassicistisk simplicitas. Hans protestantiske kristentro stikker dybt i ham, men den forbindes, ikke uden anfægtelser, med gennemgribende humanistisk kultur. Han er en af den

nationale renæssancehumanismes fineste repræsentanter, sikker i dannelsen og skønsom i smag, vindende ved den bærende følelse af hvad der er dansk „af runden rod“. Denne følelse lå bag hans stræben som historiker og realiseredes fuldt ud i hans arbejde med sproget som han med en kunstners bevidsthed fik til at tone rigt, vægtigt og klart. At der endnu ikke foreligger en samlet udgave af hans danske arbejder må bero på et tilfælde af nationalhistorisk distraktion.

□ Mal. af T. Gemperlin, 1578 (Fr.borg), efter dette flere kopier, litografi 1867 og træsnit 1875. Lille kobberrelief på hustruens epitafium (Ribe domk.). Stik af Melchior Lorch (Albertina, Wien), efter dette stik af H. Wierix, stik bl.a. 1705 og af Magnus Petersen, 1868, flere træsnit, bl.a. af H. P. Hansen, 1886. I samme type mal. (Gavnø), mal. af J. Roed, 1860 (Skt. Nikolaj k., Vejle), akvarel af samme s.å. og relief af Andreas Paulsen, 1891 (Ribe domk.). Statuette af Johannes Hermansen, 1864 (St.mus.). Afbildet foran Uraniborg på mal. af Heinrich Hansen, 1882 (Fr.borg), hertil forarbejde. Fremstillet s.m. Johan Friis på relief af A. Paulsen på monument 1902 med buste af samme (anlægget i Ribe). Statuette af Povl Søndergaard, 1950, udkast til statue af samme 1953 (Vejle). Tegn. til relief (Kgl.bibl.). – Mindetavle af Laurids maler, 1607, er såvel som ligstenen forsvundet (forhen Ribe domk.). Nævnes på mindeplade 1903 (Ribe katedralskole). Mindeplade (Skolegade 4, Ribe).

Udg. Levnedsskildr. af Jens Pedersen Grundet, overs. Fr. Moth i Vejle amts årbøger, 1926 133–87. Latinsk skildr. af syvårskrigen og hist. optegn. i Monumenta hist. Danicæ, udg. H. F. Rørdam II, 1875 163–90; optegn. også i Kirkehist. saml. 5.r.I, 1901–03 547f. Saxo-overs., 1845–51 (m. glossarium); fot. opr. af 1575-udg., ved Allan Karker, 1967. Om den danske krønike at beskrive, udg. Gustav Albeck i Humanister i Jylland, 1959 117–52. Fortale til Rob. Monachus, udg. Ellen Jørgensen i Kirkehist. saml. 5.r.V, 1909–11 777–85. Kortskitser af Lund i Ragnar Blomqvist: Lund på Mogens Madsens tid, Lund 1946 47–56. Ribebeskr., overs. S. P. Skov i 3.a. Ribe amt IX, 1937 98–109. Folkevisebog, udg. Paul V. Rubow I–II, 1926–27 (jfr. udgavebibliografi af Gustav Henningsen i Danske studier, 1959 53–84); fortale og indledn. opr. i Dansk litterær kritik fra A. S. V. til Sophus Clausen, udg. Jørgen Elbek, 1964 13–24. Uddrag af lignprædiken over Kl. Glambek i Den danske adel i det 16. og 17. årh. I, udg. C. F. Bricka og S. M. Gjellerup, 1874–75 277–93; over Predbjørn Podebusk sst. II, udg. C. F. Bricka, 1913 149–73. Fortale til krøniken i A. S. V.: Kong Svend Haraldsson Tiue-skæg, udg. Johs. Laverentzen, 1705 og i Saml. til den da. hist. I, 2, udg. P. F. Suhm, 1780 144–62. Kommentar til Huitfeldts krønike, udg. Harald Ilsoe i Fund og forskn. XIV, 1967 25–38 40 58. Udv. af ordsprogssaml. i Ord-sprog i Danm., udg. Iver Kjær og Bengt Holbek, 1969 119–25 (fuldstændig udg. vil blive trykt i Danm.s gamle ordsprog III, udg. Det danske sprog- og litteraturselsk.).

Kilder. Selvbøger. oplys. i levnedsskildr. af Grundet og fortalen til krøniken. Danske saml. I, 1865–66 92–95 98.

Kirkehist. saml. 3.r.IV, 1882–84 40–50 (V. skildret af Ægidius Lauridsen); 4.r.I, 1889–91 440–43 (jfr. Danske studier, 1931 113). Svensk geografisk årsbok, Lund 1930 7–51 (rejseobservationer fra Skåne 1589). Peder Hegelunds almanakoptegn., udg. Bue Kaae I–II, 1976. *Brevveksl. Årsberetn. fra gehejmeark. V, 1871–75 tillæg 3f. Monumenta hist. Danicæ, udg. H. F. Rørdam 2.r.II, 1887 250–52. Samme: Historieskriveren Arild Hvitfeldt, 1896 tillæg 43–46. F. R. Friis: Elias Olsen Morsing, 1889 6–8 26f. Tyge Brahe: Opera omnia VII, 1924 (fot. opr. Amsterdam 1972) 3–5 54–57 77 97f 219 275f; VIII, 1925 (fot. opr. 1972) 25–27 48–50 131–33 175–81. Familieliv på „Liljebjerget“ i Ribe omkr. 1600, belyst gennem breve, ved Bue Kaae, 1983.*

Lit. C. F. Wegener: Hist. efterretn. om A. S. V., 2. udg. 1847 = A. S. V.: Den danske krønike af Saxo ... , 1845–51 3. levering. J. Kinch: Ribe bys hist. II, 1884 272–82. Gustav Storm i Arkiv for nord. filologi II, Kria. 1885 319–21 330f. O. Walde: Storhettidens litterära krigsbyten II, Upps. 1920 327–57. Laur. Nielsen: Bog-hist. studier, 1923 96–98 144 164 (jfr. Nord. t. för bok- och biblioteksväsen XI, Upps. 1924 81f). Samme: Danske privatbibl. gennem tidene, 1946 46–52. Herman Richter: Skånes karta från mitten av 1500-talet till omkr. 1700 I, Lund 1929 = Medd. från Lunds univ.s geogr. inst. Avhandl. 32–45. H. Grüner Nielsen i Danske studier, 1931 97–117. Ellen Jørgensen: Historieforsk. og historieskrivn. i Danm. indtil år 1800, 1931 (fot. opr. 1960). Oluf Friis: Den danske lit.s hist., 1937–45 (fot. opr. 1975) 413–26. Johanne Skovgaard i Nordelbingen XV, Flensb. 1939 122f. Agnes Agerschou i Acta philologica Scandinavica XV, 1942 253–325. Allan Karker: A. S. V. og den da. krønike, 1955 = Studier fra sprog- og oldtidforsk. CCXXVIII. Samme i Jyske saml. ny r. VI, 1962–65 252–57. Samme i Classica et mediaevalia. Dissertationes IX, 1973 608–14. Jacob Benediktsson: Arngrimur Jónsson and his works, 1957 39–41 (særtryk af Bibliotheca Arnarnagæna XII). Harald Ilsoe i Hist. t. 11.r.VI, 1960–62 591–93. Otto Norn i Festskr. til Astrid Friis, 1963 175–78. Per Hougaard i Heraldisk t. II, 1967 249–60. Anne K. G. Kristensen: Studien zur Adam von Bremen Überlieferung, 1975 = Skr. udg. af det hist. inst. ved Kbh.s univ. V. Bue Kaae: Biskop Peder Jensen Hegelund, 1977, Haraldur Sigurðsson: Kortasaga Íslands II, Reykjavík 1978 10–12.

V.s. saml. Monumenta inedita rerum Germanicarum, udg. E. J. Westphalen IV, Lpz. 1745 1585–95 (V.s egne fortegn.). Johs. Møller: Cimbria lit. II, 1744 908f (V.-håndskr. i privateje, jfr. Ellen Jørgensen i Nord. t. för bok- och biblioteksväsen VI, Upps. 1919 74–79). S. Birket Smith: Om Kbh.s univ.bibl. før 1728, 1882 106–11 122–26 (V.s afleveringer). C. Paludan-Müller i Hist. t. 3.r.VI, 1867–69 318–22. H. F. Rørdam: Historieskrivn. og historieskriverne i Danm. og Norge siden reformationen, 1867 106 123f 132f. Monumenta hist. Danicæ, udg. samme I, 1873 139f 198f 259f 283f 301f 497f 504; II, 1875 5f 120 224. Kr. Erslev i Kirkehist. saml. 4.r.II, 1893–95 290–94. Samme i Repertorium diplomaticum IV, 1906–12 120. Svaning-Hvitfeldt: Svanings Danm.s-krønike, udg. samme, 1928 VII X. Hist.-top. skr. om Norge, udg. Gustav Storm, Kria. 1895 14f. Vitæ sanctorum Danorum, udg. M. Cl. Gertz, 1908–12 183f 255 396 412. Annales Danici, udg. Ellen Jørgensen, 1920 II 21f 25–27 32 35f 203. Samme i Kirkehist. saml. 6.r.I, 1933–35 23–26. Håkonar saga Ívarssonar, udg. Jón Helgason og J. Benediktsson, 1952 XIVf. Harald Ilsoe i Hist. t. 12.r.I, 1963–66 424–28 432–35. Samme i Arkiv II, 1968–69 1–19 260. Erik Sønderholm i Danm.s gamle folkeviser XII, 1976 309f 321–24 399 404.

Vedel, Anders Sørensen

Papirer i Kgl. bibl., Arnsmagnæanske saml., Rigsark., Landsark. for Nørrejylland, Viborg, Ribe katedralskole og Upps. univ.bibl.

Harald Ilsoe

Vedel, Emil, 1824–1909, amtmand, arkæolog. * 30.8.1824 på Søbysøgård, † 27.5.1909 i Sorø, begr. sst. F: proprietær Jens Kraft Dinesen V. (1793–1827) og Marie Elisabeth Hillerup (1795–1861, ~2° 1828 med kammerjunker, senere kammerherre, hofjærgermester Johan Philip Rogert Fønss, 1796–1882). ~ 30.8.1854 i Hørsholm med Emilie Christiane Nyegaard, * 2.12.1833 på Stenalt, † 9.11.1924 i Sorø, d. af proprietær, justitsråd, senere etatsråd Malthe Bruun *N. (1789–1877) og Abel M. C. Paulsen (1793–1870). V. blev student 1840 fra Borgerdydskolen i Kbh. og 1846 juridisk kandidat. 1847 vandt han (samtidig med P. *Vedel) universitetets guldmedalje for en afhandling om pressefrihedens historie. Han trådte året efter sin embedseksamen som volontær ind i danske kancelli; 1848 kom han til justitsministeriet, og 1849 udnævntes han til kancellist i indenrigsministeriet hvor han 1852 forfremmedes til fuldmægtig. Forinden havde han med offentlig understøttelse foretaget en to-årig studierejse til udlandet. Efter at have underkastet sig den slesvigske-juridiske eksamen ansattes han som fuldmægtig i ministeriet for Slesvig; 1853 udnævntes han til bureauchef, 1854 blev han medlem af appellationsretten i Flensborg. 1856 konstitueredes han som departementschef for ministeriet for Slesvig; 1858 fik han fast ansættelse, afgik 1864 ved Slesvigs afståelse fra sit embede, men blev efter fredsslutningen medlem af den i henhold hertil nedsatte inkorporationskommission. 1853–54 holdt han på universitetet forelæsninger over den slesvigske privatrets alm. del (udg. 1857). 1866 udnævntes V. til amtmand over Bornholm hvorfra han 1871 forflyttedes til amtmandsembedet i Sorø som han beklædte indtil han 1902 søgte sin afsked. Hans humane og dygtige virksomhed som amtets administrator påskønnedes i lige grad af hans overordnede og af befolkningen inden for hans embedskreds.

Det er dog som arkæologisk forsker at V. har sat sine spor. Allerede som ung jurist havde han haft kontakt med J. J. A. *Worsaae og udviklede som amtmand på Bornholm sin arkæologiske interesse og fandt her den arbejdsmark hvor han skulle gennemføre sine banebrydende arkæologiske undersøgelser. Under sine vandringer på øen hvor han plejede sine interesser for geologi og Bornholms natur bemærkede han gruber og mørke pletter i grusgravene og konstaterede at de udgjorde rester af ligbrændingsbål, brandpletter som han kaldte dem, fra den dengang

næsten ukendte ældre jernalder. Sammen med sin mangeårige medarbejder Johan *Jørgensen udførte V. 1868–76 en omfattende efterforskning og udgravning af disse uanselige gravanlæg og konstaterede mere end 4000 af dem på 34 forskellige gravpladser. Efter undersøgelse af mere end 1500 grave hvoraf størstedelen på de store gravpladser Kanegård ved Ronne, Kannikegård i Bodiilsker og på Mandhøj, publicerede han sine resultater i en række større artikler i Årbøger for nordisk Oldkyndighed (1870, 1872 og 1878) og i to omfattende monografier, *Bornholms Oldtidsminder og Oldsager*, 1886 og *Efterskrift til Bornholms Oldtidsminder og Oldsager*, 1897.

Fundene udmærker sig ikke ved rigdom, men ved resultaterne af V.s metodiske analyse af de mange graves form og indhold sammenholdt med gravfelternes topografi. Derigennem afgrænsede han den ældste jernalderperiode i Danmark, den førromerske som han benævnte den, og konstaterede overbevisende den direkte kontinuitet mellem bronzealderen og jernalderen. Disse resultater åbnede nye perspektiver og fik afgørende betydning for jernalderforskningen i Norden.

Det var derfor naturligt at han 1885 efter J. J. A. Worsaaes død valgtes til vicepræsident for Det kgl. nordiske oldskriftselskab, en stilling han beklædte indtil han 1902 af helbredshensyn trak sig tilbage og som erkendtlighed for sit arkæologiske forskningsarbejde udnævntes til selskabets æresmedlem. 1905 udgav V. *Oversigt over den danske Literatur om Nordens forhistoriske Arkæologi indtil 1904*. Det store materiale V.s udgravninger bragte for dagen indgik i offentlige samlinger, hovedsagelig i Nationalmuseet. – Sekretær 1852. Kancelliråd 1853. Kammerjunker s.å. Kammerherre 1871. – R. 1859. DM. 1877. K.² 1885. K.¹ 1888. S.K. 1900. □ Afbildet på tegn. af C. Dalgas, 1847, herefter kopi af Aspelin. Tegn. af L. Frølich før 1861. Mal. af O. Bache, herefter kopi af Hansen-Svaneke (Bornholms mus.). Foto.

E. V.: Af mit livs hist., 1906. Bornholmske saml. XIV, 1922 140–50 (breve). – Sophus Müller: Vor oldtid, 1897 443f. Hans Kjær i Ill. tid. 28.8.1904; sst. 6.6.1909. Bo Gråslund i Tor XVI, Upps. 1974 3–248. Ole Klindt-Jensen: A history of Scand. archaeology, London 1975. – *Papirer* i Kgl. bibl.

Poul Kjærum (H. C. Broholm)

Vedel, Severin Henrik August, 1867–1932, indenrigsminister, departementschef, rådsformand. * 20.5.1867 i Kbh. (Frue), † 25.8.1932 på Frbg. (Markus), begr. i Kbh. (Vestre). F: departementschef i udenrigsministeriet, senere direktør for dette P. *V. (1823–1911) og Fanny V. A.

Hebbe (1833–1912). ~ 22.8.1910 på Frbg. (Marcus) med Ellen Busck-Nielsen, * 9.8.1875 i Vedbæk (Vartov), † 26.11.1967 på Avnstrup sanatorium (~ 1° 1900 med ingeniør Frederik Wexelsen Jahn, * 1876, ~ 2° 1910 med Jane Gardener), d. af ingeniørkaptajn, senere oberstløjtnant, departementschef i krigsministeriet Christian Axel Nielsen (1831–86) og Julie Gunny Marie Busck (1847–1921). Navneforandring fra Nielsen 5.10.1889. – Bror til Peter *V. og Vald. *V.

V. voksede op i et højt kultiveret embedsmændshjem der var gammeldags i sit dagligliv, men udpræget frisindet. 1884 blev han student fra Metropolitanskolen, 1889 cand.jur. og virkede som sagførerfuldmægtig og assistent i Kbh.s magistrat. 1893 ansattes han i indenrigsministeriet. 1903 udnævntes han til fuldmægtig i landbrugsministeriet, men forblev til tjeneste i indenrigsministeriet hvor han 1905 blev ekspeditionssekretær og 1906 kontorchef. Allerede som ung assistent havde V. henledt opmærksomheden på sig ved sin sikre og hurtige opfattelsesevne og fik særlig at gøre med den begyndende danske sociallovgivning og erhvervede også kendskab til arbejdsmarkedsforhold som sekretær i arbejdsrådet 1901–06. Dermed var han sporet ind på de sagsområder han i det væsentlige skulle beskæftige sig med resten af sin embedstid. Efter et år som departementschef i det 1909 oprettede ministerium for handel og søfart var han chef for indenrigsministeriets 1. departement til 1919 da han overtog ministeriets 2. departement hvorunder den sociale lovgivning sorterede. Efter påskekrisen 1920 var V. indenrigsminister i ministeriet M. P. Friis april-maj og konstitueredes 1921 som arbejdsanvisningsdirektør og 1922 en kort tid som arbejdsdirektør. 1924 blev han som en naturlig følge af sin sociale interesse og indsats departementschef i det nyoprettede socialministerium, men lod sig 1925 udnævne til formand for arbejderforsikringsrådet, en mindre krævende stilling som han beholdt til sin død. V. repræsenterede ikke den traditionelle embedsmændstype og lagde ikke vægt på formerne. Fraser og store ord var ham imod. Han var en klar og nøgtern personlighed, en skeptisk og ironisk iagttagelse af mennesker og deres færd.

Fra 1921 til sin død var V. direktør for ministeriets afdeling for internationalt socialpolitisk samarbejde og 1920–29 formand for den danske styrelse for nordisk administrativt forbund. 1919–24 var han formand for Ministerialforeningen og danske statsembedsmænds samråd og ledede i disse år med nyordning af løn- og arbejdsforhold de mange forhandlinger hvor hans styrke ikke mindst var den tillid hans elskværdige og kollegiale fremtræden skabte om hans person og

virke. I øvrigt varetog V. en række hverv inden for sit interesseområde. Fra 1919 var han formand for socialrådet, 1922–25 for indenrigsministeriets arbejdsudvalg, fra 1914 for bestyrelsen for Dronning Louises børnehospital og fra 1927 for direktionen for Finsens medicinske lysinstitut, desuden direktør for de kgl. døvstummeinstitutioner 1924–26. Fra 1910 var han medlem af bestyrelsen for Teknologisk institut og fra 1925 af bestyrelsen for vanførehjemmet. Allerede i studenterårene underviste V. på Det forenede velgørenhedsselskabs (Fr. Barfods) skole. Den levende interesse for undervisning bevarede han livet igennem og virkede påny som lærer ved skolen fra 1916 til sin død, sad i selskabets bestyrelse fra 1918 og var dens formand 1931–32. – R. 1908. DM. 1911. K.² 1914. K.¹ 1921. F.M.I. 1925. □Mal. af Povl Schrøder, 1930. Foto.

Ministeriernes månedsbl. VIII, 1924 19f. J. Bülow i Nord. administrativt t. XIII, 1932 117–20. De danske ministerier 1901–29, ved Sv. Thorsen, 1972. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

A. Falk-Jensen*

Vedel, Hanne Elisabet, * 1933, væver. * 23.1.1933 i Skive (Resen sg.). F: højskoleforstander Anders *V. (1878–1939) og Helene Frederikke Solmer (1895–1978). ~ 5.1.1955 i Kbh. med arkitekt Jens Peder Dall, * 26.1.1916 i Flensborg, s. af arkitekt Andreas D. (1882–1975) og Bertha Pietsch (1884–1952).

V. fik 1951 svendebrev fra Cis Finks vævestue og gik 1951–53 på kunsthåndværkerskolen i Helsingfors hvorefter hun 1953 blev ansat hos Paula *Trock på Spindegården i Askov. Hun fik eget værksted i 1955 og overtog 1970 efter Paula Trock ledelsen af Spindegården, som hun flyttede til Åbenrå hvor hendes værksted lå. Her har hun og hendes medarbejdere fremstillet traditionelle, brugsbestemte tæpper, møbel- og gardinstoffer fortrinsvis af hør og dansk uld og på et højt kvalitetsniveau. V. har tillige udarbejdet tekstiler til industriel produktion, fx gardiner til Rigshospitalet og til Haderslev rådhus. Hun har udført flere kirkelige tekstiler, tæpper og messehagler. I samarbejde med strikkeren Vibeke Lind og skrædderen Pia Hedegaard har V. forarbejdet særlige strikkegarner og valkede dragtstoffer. Hun har været studievejleder ved Kolding kunsthåndværkerskole 1969–70 og censor ved kunsthåndværkerskolen 1976. I 1961 modtog hun hofjuveler Poul Michelsens jubilæumslegat og i 1972 L. F. Foghts fond og Danmarks nationalbanks jubilæumsfond. V. har deltaget i flere udstillinger, senest i Tønder museum 1982, s.å. i

Wedel, Hanne

Håndarbejdets fremme i Kbh. og 1983 i den danske ambassade i Stockholm og på Gotland.

Interview i Jyske tid. 21.6.1981. – Dansk kunsthåndværk XXXV, 1962 103. Sv. Erik Møller i BID. Brugs-kunst og industriel design, 1973 okt.-nov. nr. 6f.

Erik Lassen

Wedel (ved dåben Wedel), **Herman Albert Gude**, 1875–1948, maler. * 1.3.1875 i Kbh. (Frue), † 1.12. 1948 sst., urne på Tibirke kgd. F: under-notar, senere notarius publicus, kgl. translator i tysk Johan Peter Bernth Wedel (1847–1924) og Anna Elisabeth Gude (1849–1919). ~ 21.12.1906 i Kbh. (b.v.) med pianist Karen Hertz, f. Wellmann, * 24.9.1875 i Køng, Præstø amt, † 17.4.1951 i Kbh. (~ 1° 1899 med kunsthistoriker Peter *Hertz, 1874–1939), d. af læge Carl Vilhelm W. (1842–85) og Mathilde Sophie Krebs (1845–1916, ~ 2° 1889 med teolog P. O. *Ryberg Hansen, 1860–1911).

V. tog 1893 studentereksamen inden han via Teknisk skole kom på kunstakademiet hvor han gik 1894–97. 1896–99 søgte han desuden Zahrtmanns skole. Ligesom flere af sine samtidige omkring århundredskiftet, Sigurd *Wandel, Vilhelm *Tetens og Vilhelm *Hammershøi søgte han at mestre det stemningsbetonede figurbillede. På Charlottenborg udstillede han 1900 *Billede af en ung pige* som straks blev købt til kunstmuseet der få år forinden var genåbnet i ny skikkelse i Sølgade. Dette har rimeligvis sammen med den strøm af reproduktioner som cirkulerede i disse år bidraget til den voldsomme interesse for ældre billedkunst som er så karakteristisk for V. og mange samtidige. Således er adskillige af hans tidlige billeder præget af kærlighed til højrenæssancens venezianere, fx *Tre kvinder på en balkon*, 1905, til caravagisternes halvfigursportrætter og Rembrandt. Også det at forske i clair-obscurens muligheder optog ham stærkt og er et karakteristisk træk i hele hans produktion. Foruden figurbillederne har V. malet interiører i form af situationsskildringer i slægt med Viggo *Johansens. V. var endnu ung da han blev næsten helt optaget af portræbestillinger, en genre hvor han mestrede den traditionelle, repræsentative portrætgengivelse. Her fandt han sit egentlige felt, og da en lang række bestillinger gjaldt samfundets fremstående mænd, blev V. ad denne vej kendt, ligesom hans arbejder i stort tal findes på Fr.borg. Enkelte gange gennemførte han stort anlagte gruppeportrætter, fx *Fra forhandlingerne om grundloven af 5. juni 1915* (folketinget) for hvilket han 1918 modtog Eckersbergmedaljen, og 1926–27 *Carlsbergfondets direktion* (Videnskaberens selskab). Enkelte af hans modeller har i kraft af deres personlighed

udfordret hans evner i højere grad end sædvanligt. Portrætterne af fx *Vilhelm Wanscher*, 1913 (Århus kunstmuseum), *Georg Brandes*, 1922 (Fr.borg) og *Johannes V. Jensen*, 1947, bærer præg af et større kunstnerisk engagement. □Afbildet på gruppebillede af Sig. Wandel, 1904. Selvportr. 1906. Tegn. af Rasmus Christensen, 1908. Selvportr. 1912. Selvportr. (Kbh.s bymus.). Selvportr. udst. 1936. Selvportr. 1938, 1941 (udstillingsfonden, Charlottenborg) m.fl., bl.a. med familie. Tegn. af Carl Jensen udst. 1948. Tegn. af Carl Thomsen. Foto.

Sophus Michaëlis i Kunst II–III, 1900–01: VI–VII, 1904–05. Jens Thiiis i Politiken 5.5.1908. Walter Schwartz sst. 26.2.1945. Chr. Elling sst. 3.12.1948. Vilh. Wanscher i Kunstbl., 1909–10 69f. Samme i Hovedstaden 12.2.1913. Carl V. Petersen i Tilskueren XXX, 1913 I 502f. Johs. E. Hohlenberg i Ill. tid. 2.3. s.å. C. A. S. Dalberg og P. M. Plum: Metropolitanskolen, 1916 til-læg 362. Studenterne fra 1893, 1918 123f. Sv. Leopold i Nationaltid. 7.5.1918. Jan Zibrandtens sst. 28.2.1945. Lars Rostrup Bøyesen i Berl. aften 2.12.1948. Katalog for dødsboauktion, Arne Bruun Rasmussen, 1951 nr. 24.

Elisabeth Fabritius

Wedel, Johannes, 1841–1923, smed, forfatter. * 18.8.1841 i Hyllested, Vester Flakkebjerg hrd., † 19.5.1923 i Høve, begr. sst. (Frimenighedens kgd.). F: smed Hans Berthelsen V. (1809–78) og Marie Pedersdatter (1819–1909). ~ 2.4.1869 i Hyllested med Marie Christine Andersen, * 6.10. 1843 i Hyllested, † 16.7.1925 i Høve, d. af gård-ejer, senere sognefoged Christen A. (1818–83) og Caroline Louise Vilhelmine Larsen (1821–99).

V. kom efter sin konfirmation i lære i sin fars smedje. Han havde vist særlig godt nemme i skolen, havde tidligt vist stor lyst til læsning, allerede i ni-tiårsalderen læste han "Saxo, Snorre og B. S. *Ingemann, som trettenårig Adam *Oehlen-schläger efter at han under et besøg i Kbh. sammen med sin lærer havde set Axel og Valborg på Det kgl. teater. Både byens præst og lærer, af hvilke han især stod i gæld til den sidste, tilrådede da også at han blev sat til bogen, men faderen fastholdt at han skulle lære håndværket. Som marinesoldat i Kbh. 1863–64 søgte han på sine frisdage til Vartov for at høre Grundtvig, en kort tid opholdt han sig på Christen *Kolds høj-skole i Dalum, jævnlig var han gæst hos Ernst *Trier i Vallekilde og hos Ludvig *Schroder i Askov, og Holger *Begtrup på Fr.borg højskole hørte senere til hans nære venner. En tid tænkte V. på at blive missionær men måtte opgive tan-ken herom. Han overtog 1869 en smedje i Høve (ved Dalmose) og kunne s.å. gifte sig efter en lang forlovelses tid (som skyldtes svigerfaderens modvilje mod forbindelsen). I nogle år havde „Smeden fra Høve“ en lille håndværkerskole

hvor eleverne var beskæftiget også med fysisk arbejde. Skolen fik dog ikke stor tilslutning. 1848 søgte V. uden held stillingen som forstander for Flakkebjerg opdragelsesanstalt. V. deltog ivrigt i 80ernes politiske bevægelse, var formand for grundlovsværneforeningen i Skælskørkredsen og medindbyder og taler ved det store protestmøde i Lejre 1883. Han var medvirkende ved dannelsen af Høve valgmenighed, senere frime-nighed, men var altid i denne frie kreds noget af en ikke altid frugtbar uro. I mange år syslede han med Grundtvigs salmedigtning. Resultatet af sine studier samlede han i *Efterhøst af Grundtvigs Salmesang*, 1915. Han skrev ofte i Højskolebladet og Sorø Amtstidende, desuden skrev han sine erindringer *Fra mine Minders Verden I–II*, 1910–11.

J. V.: *Fra mine minders verden I–II*, 1910–11. – Holger Begtrup i Højskolebl. XXXVI, 1911 1105–08. Hjelgelj Skovmand] sst. XLVIII, 1923 695–98. Sorø amtstid. 19.5. og 25.5.1923. Holger Begtrup: Dansk menigheds-liv i grundtvigske kredse II, 1932 43f. Vald. Stenkilde: Danske håndværkere, 1942 118–37. – Papirer i Rigsark.

Fred. Nørgaard*

Wedel, Lago Mathias, 1752–1827, præst. * 7.12. 1752 på Gudum kloster, † 13.7.1827 i Everdrup, begr. sst. F: ejer af Gudum kloster Johan Frederik W. (1722–1800) og Maren Stabye (ca. 1722–1800). ~ 9.3.1787 i Mern med Kirstine Kathrine Smith, * 31.7.1752 i Holbæk, † 14.10.1830 på Sparresholm, d. af residerende kapellan, senere sognepræst i Mern, mag. Peder S. (1707–95) og Edel Dorthea Barfoed (ca. 1714–83).

W. blev student 1774 fra Odense og tog teologisk attestats 1782. 1785 blev han personel kapellan i Mern og 1786 sognepræst i Everdrup i Sydsjælland, hvilket embede han beklædte til sin død. Som præst har han ikke altid fået det bedste skudsmål, men efter biskop N. E. Balles dom fortjente han ros for sin grundige og ordentlige prædikemåde. W. synes i udpræget grad at have repræsenteret tidens liberale, gavnelystne præstetype, for hvem arbejdet for deres menigheds jordiske vel var mindst lige så vigtig en opgave som den mere åndelige side af præstegerningen. Især var W. fra sin ungdom levende interesseret i landvæsenet og indlagde sig både i teori og praksis adskillige fortjenester af dette, hvorfor han da også belønnedes med landhusholdnings-selskabets sølvmedalje. Sin egen præstegård drev han op til et indbringende mønsterbrug, og ved sine talrige skrifter søgte han at oplyse bondebefolkningen om alle slags agrariske fremskridt. Nævnes kan således *Oeconomisk-patriotiske Afhandlinger og Forslag*, 1796 og *Samlinger om Agerdyrkning og Landvæsen I–V*, 1792–96.

Også en del skønlitterære arbejder fra hans hånd skulle tjene lignende formål. Skrifter som *Selv-ejer-Bonden*, 1806, *Smaa Familiescener*, 1817 og *Jens Johnsens Historie*, 1818 er vel uden større æstetisk værd, men i al deres fordringsløshed i høj grad karakteristiske for tiden og dens fremskridtstro. Større betydning har W. vundet som landskabsbeskrivende, topografisk forfatter. Hans *Indenlandske Rejse igennem de betydeligste og skønneste Egne af de danske Provindsers I–II*, 1803–06, *Badereise til Pyrmont*, 1817 og *Topografie over Wordingborg Amt I*, 1818, udmærker sig vel ikke ved fast komposition, streng nøjagtighed eller skøn form, men giver et anskueligt billede af Danmark (og hertugdømmerne) på et meget vigtigt overgangsstadium i dets historie og rummer en fylde af folkløstiske og kulturhistoriske iagttagelser som man forgæves vil søge andetsteds. Alt i alt føjer W. sig smukt ind i kredsen af datidens ofte miskendte præster der ved ufortrødent arbejde for materielle formål bidrog til at give det gamle danske landskab en ny og frugtbar karakter og ved kamp mod overtro og fordomme banede vejen for fremtidens selvstændigt tænkende og handlende bondestand.

L. M. W. i Glostrupbogen IV, 1965 134–38. – Fr. Barfod: Danm.s gejstlighed I, 1848 151. L. Koch: Oplysningstiden i den da. kirke 1770–1800, 1914 305f. Harald Langberg og Hans Erling Langkilde: Dansk byggesæt omkr. 1792 og 1942, 1942 73–76 o.fl.st. F. Elle Jensen i Hardsyssels årbog LVIII, 1964 236f. Esbern Jensen sst. LX, 1966 142–49.

Bjørn Kornerup*

Vedel, Lauge, 1665–1733, præst. * 1665 i Nustrup, † 1.(6.)1733 sst., begr. sst. (kirken). F: sognepræst Hans V. (1631–92) og Dorothea Øllegaard Ahlefeldt (ca. 1636–1726, ~ 1° med sognepræst i Nustrup Peter Jordt, ca. 1629–59). ~ 1° med Anna Elisabeth Friis, † 1719, d. af sognepræst i Gram Frederik Hansen F. (1628–1704, ~ 1° med Anna Hansdatter Lend, ca. 1637–65, ~ 3° 1672 med Dorothea Baggesdatter, 1649–95) og Maren Larsdatter (ca. 1642–70). ~ 2° med Birgitte Sophie Allerup, † 1719, d. af sognepræst i Lem, provst Christen A. († 1747, ~ 1° med Christiane Christensdatter, † 1697) og Birgitte Cathrine Kaas († 1715). ~ 3° 1728 med Marie Susanne Clements, † 1736 (~ 2° med sognepræst i Nustrup Thomas Wang, 1705–86).

V. blev student 1684 fra Haderslev, studerede derpå i Wittenberg, fra 1686 i Kbh. og fra 1691 i Kiel. Han gjorde flere udenlandsrejser og plejede omgang med tidens berømteste kunstnere. 1692 efterfulgte han sin gennem mange år syge far og forblev i embedet i Nustrup til sin død. En tid lang var han herredsprovst. En betydelig

Vedel, Lauge

formue satte ham i stand til at lede større praktiske foretagender. Han nævnes således som stifter af de omkring Flensborg beliggende teglværker. Desuden var han et mekanisk geni og forfærdigede kunstige glassager og metalarbejder. Kemi og botanik var hans yndlingsfag, og hans store medaljesamling var vidt bekendt. I det hele var han en fremragende, anset mand i sin tid.

P. Rhode: Saml. til Haderslev-amts beskr., 1775 404f. Aus der Gesch. des Haderslebener Johanneums, Lpz. 1921 = Quellen und Forsch. zur Gesch. Schlesw.-Holst.s VIII 39.

Bjørn Kornerup*

Vedel (døbt Wedel), Peter August Frederik Stoud, 1823–1911, direktør i udenrigsministeriet. * 10.12.1823 i Kbh. (Helligg.), † 4.2.1911 sst. (Jakobs), begr. sst. (Vestre). F: kontorchef, senere generaldecisor, konferensråd Severin Henrik August V. (1793–1881) og Nicoline Johanne Hansen (1801–71). ~1° 11.7.1854 i Kbh. (Holmens) med Annette Christiane Eleonora Mourier Petersen, * 18.8.1830 på Engelsholm, † 11.10.1857 i Kbh. (Helligg.), d. af godsejer, cand.jur., generalkrigskommissær Christian P. (1783–1841, ~1° 1808 med Christene Hansen, 1768–1810 (~1° 1877 med Niels Jermiin til Engelsholm, 1750–1807)) og Anne Marie Mourier (1787–1879, ~1° med overretssagfører Peter Østergaard, 1782–1815). ~2° 2.11.1861 i Flensborg med Fanny Vendela Armida Hebbe, * 11.4.1833 på Näsbyholm, Jönköpings län, † 17.10.1912 i Kbh. (~1° med forfatter Hans Egede "Schack, 1820–59), d. af dr.phil., godsejer Gustaf Clemens H. (1804–93) og forfatter Vendela Åstrand (1808–99). – Far til H. "V., Peter "V. og Vald. "V. Bror til Sophus "V.

V. tilhørte en gammel embedsslægt der nedstammede fra 1500-tallets berømte historiker Anders Sørensen "Vedel. Han voksede op i et konservativt embedsmandshjem og blev 1840 student fra Borgerdydskolen i Kbh. 1846 blev han cand. jur. og vandt året efter universitetets guldmedalje for besvarelse af opgaven om engelsk og fransk trykkefrihedslovgivnings historie set i forbindelse med den danske presselovgivning. Prisopgaven sikrede ham et treårigt rejsestipendium som han i efteråret 1847 benyttede til at studere tysk ret ved universitetet i Berlin. Studierne blev dog afbrudt allerede i marts 1848 på grund af urolighederne i Berlin og det slesvig-holstenske oprør. Efter hjemkomsten tænkte han først på at gå med i krigen som frivillig men opgav snart denne tanke. I stedet genoptog han i foråret 1849 den afbrudte uddannelse ved at rejse til Paris for at studere statsvidenskab. Foråret 1850 tog han tre måneder til London for at sætte sig ind i fri-

handels- og statsgældlovgivningen. Oktober 1850 var han tilbage i Kbh. hvor hans gamle lærer A. F. "Krieger i april 1851 fik ham udnævnt til lektor, fra sept. 1852 som professor, i det nyoprettede fag statsforvaltningsret. V. havde ladet sig overtale til at gå universitetsvejen skønt han ikke var nogen videnskabelig begavelse og heller ikke nogen god forelæser. Han befandt sig derfor dårligt på universitetet og begyndte at spekulere på at søge over i udenrigstjenesten der siden studieårene havde haft hans interesse. Foråret 1857, da C. C. Hall dannede den første rent nationalliberale regering, fik han tilbud om at indtræde i udenrigsministeriet men afslog i første omgang. Da hans hustru døde i okt. s.å. bestemte han sig om, idet han dog betingede sig en længere rundrejse til gesandtskaberne i Frankfurt am M., Paris og London for at lære udenrigstjenesten at kende og sætte sig lidt ind i de udenrigspolitiske problemer. Efter hjemkomsten blev han 26.7.1858 udnævnt til gehejmelegationsråd og chef for udenrigsministeriets l. departement fra 1.10.1858. Det var en politisk udnævnelse, gennemført af regeringen for at modvirke den indflydelse de ældre konservative og helstatsvenlige embedsmænd udøvede. Hans stilling kom derfor i fare da ministeriet Hall en kort tid fra december 1859 til februar 1860 måtte vige for ministeriet Rottwitt med baron C. F. Blixen-Finecke som udenrigsminister. Men da Hall vendte tilbage blev V.s stilling væsentlig styrket. Systemskiftet der var påbegyndt 1858 gennemførtes nu til bunds, idet næsten alle de konservative embedsmænd i chefstillinger enten blev pensioneret eller sendt til udlandet. Fra nu af blev udenrigsministeriet i praksis bygget op omkring V. Dermed havde han fået en stilling der i så høj grad passede ham at han aldrig senere følte sig fristet af en ministertaburet.

Indtil Londonkonferencens sammenbrud i slutningen af juni 1864 blev det V.s hovedopgave at formulere ministerierne Halls og Monrads udenrigspolitik. Det var de national-liberales hensigt at søge Ejderpolitikken gennemført ved at udskille Holsten og indlemme Slesvig. Hall indså at dette var lettere sagt end gjort og dette forstod V. også, men han var under stærk påvirkning af den mere doktrinære Krieger. V. blev efterhånden kritisk over for Halls forhandlings- og forhalingspolitik, idet han alt for optimistisk troede at Danmarks forhandlingsposition og militære muligheder var stærkere end de i virkeligheden var. Han søgte derfor gentagne gange at påvirke Hall til at tage det afgørende skridt ved at udsondre Holsten. Foråret 1861 så det ud som om tidspunktet til handling var kommet, men til V.s store skuffelse veg Hall tilbage. V. begyndte nu

at miste tilliden til Halls evner som statsmand og han genvandt den ikke under de følgende to års forgyves forhandlinger i Frankfurt am M. med repræsentanter for Det tyske forbund som Holsten var medlem af. I slutningen af marts 1863 da den internationale situation tilsyneladende tegnede sig gunstig, besluttede regeringen sig endelig til at bryde alle broer af gennem udstedelsen 30.3. af den såkaldte martskundgørelse der sprængte helstaten ved at udsondre Holsten. V. og Krieger havde i det afgørende øjeblik lagt et muligvis udslagsgivende pres på Hall. Den nye danske politik kulminerede med vedtagelsen i rigsrådet 13.11.1863 af Novemberforfatningen for Danmark og Slesvig. Samtidig begyndte den preussiske ministerpræsident Otto von Bismarcks udenrigspolitiske manøvrer der hurtigt bragte Danmark i en håbløs situation ved at isolere det fra alle magter der kunne tænkes at hjælpe det. Over for Bismarcks statsmandskunst formåede V. (og andre) ikke at stille noget op, og han begyndte først at gennemskue sin store modspiller da det var for sent. Ved ministeriet Halls afgang 31.12.1863 og dannelsen af ministeriet Monrad med G. J. Quaade som udenrigsminister svækkedes V.s stilling. Men Quaades afrejse i april til konferencen i London og D. G. Monrads dårlige forhold til Christian IX forbedrede hans position i en sådan grad, at han 10.4.1864 udnævntes til direktør for det samlede udenrigsministerium. V. var nu i realiteten en slags udenrigsminister og han øvede i månederne maj-juni 1864 stor indflydelse på den danske delegations forhandlinger i London med de tyske og neutrale magter. Da han havde svært ved at fastholde et bestemt standpunkt var virkningen nærmest af negativ art. Han svigede mellem de forskellige muligheder for en fredelig løsning for til sidst at støtte kongens plan om en personalunion mellem kongeriget og hertugdømmerne. V.s stærkt kritiske holdning over for Monrad bidrog til at vanskeliggøre dennes stilling og var formentlig medvirkende til at hindre den mulighed for en definitiv ordning der lå i vestmagternes forslag til en deling af Slesvig. Ved Monrads afgang og C. A. Bluhmes tiltrædelse 11.7.1864 synes der at være indtrådt en krise i V.s karriere. Han overvandt den dog ret hurtigt fordi forholdet til Bluhme snart blev godt og fordi man i det lille udenrigsministerium ikke kunne undvære hans kolossale arbejdskraft og indgående sagkundskab. Da lensgreve C. E. Krag-Juel-Vind-Frijs dannede ministerium 6. 11.1865 genvandt han sin tidligere position og fik et fortræffeligt samarbejde med Frijs. Efter at Frankrig ved den preussisk-østrigske fred i 1866 havde fået indsat en løfteparagraf,

art. 5, der skulle sikre beboerne i de nordlige distrikter af Slesvig ret til at stemme om deres nationale tilhørsforhold, blev det V.s opgave at udforme de danske indlæg under de langvarige forhandlinger for at få Preussen og Østrig til at opfylde deres løfte. Han udførte dette hver gennem næsten 13 år med stor dygtighed, stadig søgende at udnytte enhver mulighed der meldte sig, men efterhånden også med svindende håb om at nå frem til et positivt resultat. Under krisen i sommeren 1870 da stærke politiske kræfter med Hall som centrum søgte at få Danmark til at gå ind på Frankrigs side i den netop udbrudte fransk-tyske krig, fik V. formuleret en forbeholden dansk neutralitetserklæring i et forsøg på at få Preussen til at opfylde art. 5. Da dette mislykkedes kæmpede V. en sej kamp sammen med de andre alliancemodstandere, især kongen, grev Frijs, konseilspræsident Ludvig Holstein (1815–92) og udenrigsminister O. D. Rosenørn-Lehn, for at standse alliancevennerne. Det lykkedes, men hovedsagelig på grund af de hurtige tyske sejre der afsøredede Frankrigs militære svaghed. Fra nu af blev V. talsmand for en udenrigspolitik hvor Danmark til stadighed måtte sørge for at opretholde et tåleligt forhold til den nye tyske stormagt, men uden at inddrage sig i et intimt samarbejde der kunne kompromittere Danmarks neutralitet og selvstændighed. Dette synspunkt fik han lejlighed til at argumentere for 1879 da Tyskland og Østrig officielt meddelte den danske regering at art. 5 var sat ud af kraft. Under de to store internationale kriser 1878 og 1885, da det så ud til krig mellem Storbritannien og Rusland fik han på ny lejlighed til at fremføre sit synspunkt. I disse årtier var J. B. S. Estrup konseilspræsident (1875–94). V.s forhold til ham havde oprindelig været godt, men det forværredes 1878 da Estrup ønskede en nærmere tilslutning til Tyskland end V. anså for klogt. Forholdet blev fra nu af dårligt og V. kritiserede til stadighed Estrups politik, ikke mindst fæstningsbyggeriet omkring Kbh. som han betragtede som en fare for landet. Forholdet til Rosenørn var i det ydre godt og kunne vanskeligere være andet, da denne var en elskværdig chef der i reglen gav V. frie tøjler. Alligevel kritiserede V. i sine optegnelser skarpt sin chef hvis evner og viden han fandt mangelfulde.

Under den voksende internationale spænding i halvfemserne med den fransk-russiske tilnærmelse anså V. det for den danske regerings vigtigste opgave at holde landet uden for enhver koalition og bevare et korrekt forhold til Tyskland. I årene efter 1892 da baron T. O. Reedtz-Thott havde afløst Rosenørn som udenrigsminister og desuden blev konseilspræsident 1894–97

mindskedes V.s indflydelse. Han begyndte nu for alvor at tænke på at trække sig tilbage. Hans sidste opgave blev udarbejdelsen af instruktionen for den danske delegation til den 1. Haag-konference 1899. I.9.s.å. trak han sig tilbage efter at have tjent udenrigsministeriet i 41 år på ledende poster. Han vedblev dog nogle år at virke som uofficiel rådgiver for udenrigsministeriet og kronprins Frederik (VIII). Ved den svensk-norske unionskrisens udbrud 1905 så han det som en vigtig opgave for kongehuset og regeringen at bevare et godt forhold til Sverige for ikke at svække Nordens stilling i tilfælde af en kommende verdenskrig, og han søgte at påvirke de danske aktører i denne retning. Da han blev rådspurgt i anledning af J. C. Christensens plan om en tilnærmelse til Tyskland gennem de såkaldte Lütkenforhandlinger fik han i marts 1906 Frederik VIII til at aflyse L. C. F. Lützens rejse til Berlin. Men i juli s.å. satte J. C. Christensen sin vilje igennem på dette punkt.

V. havde med årene erhvervet en betydelig erfaring om de få udenrigspolitiske muligheder en lille stat råder over. Denne erfaring gjorde ham til skeptiker i erkendelse af at udenrigspolitik i sit inderste væsen er magtpolitik. Han havde derfor ingen tiltro men kun foragt til overs for tidens nye tanker om fredelig udvikling gennem international afrustning, permanent neutralisering af visse småstater samt skabelse af et net af voldgiftstraktater. Det kunne derfor synes en modsigelse når han 1886 anbefalede at lade den såkaldte „Butterfield-sag“, der drejede sig om erstatning for to amerikanske skibe der med magt var blevet holdt tilbage i Skt. Thomas' havn, afgøre ved en engelsk voldgiftsdommer. Men V. følte sig formentlig overbevist om Danmarks klare ret i denne sag. Han påtog sig forsvaret og vandt sagen. – Forholdet mellem V. og udenrigstjenestens folk var på enkelte undtagelser nær særdeles godt. Han var en human chef der forstod at vise overbærenhed når det var muligt. Den omstændighed at udenrigsministeriet fra 1860 blev bygget op omkring ham fik imidlertid den uheldige konsekvens at en uforholdsmæssig del af arbejdet kom til at hvile på ham, hvorved det blev vanskeligt at få uddannet en eller flere egnede efterfølgere. En af de måder han styrede tjenesten på var gennem en meget omfattende underhåndskorrespondance med gesandterne. Denne brevveksling er for en stor del bevaret og udgør en vigtig kilde til periodens udenrigspolitiske historie. Selv om ministeriet beslaglagde en væsentlig del af hans tid og kræfter fandt han dog også tid til at hellige sig familielivet med sin anden hustru og deres fire børn, der alle fik fremtrædende stillinger i samfundet. Da børne-

ne voksede til blev hjemmet i Rosenvænget samlingspunkt for mange af tidens unge radikale.

V. var meget historisk interesseret og på sine ældre dage udgav han flere historiske arbejder der især beskæftigede sig med 1700-tallets diplomatiske historie. 1869 offentliggjorde han anonymt i Danske Samlinger to mindre afhandlinger. Den ene om statsminister greve Schack Carl Rantzau-Ascheberg, den anden om folkeretseksperthen Martin Hübner. 1870 offentliggjorde han igen anonymt men nu i Historisk Tidsskr. en afhandling om *Grev v. d. Ostens Gesandtskaber*. Sammesteds fik han 1874 under eget navn optaget en artikel om *Grev Rochus Friedrich Lynar*. Til disse sluttede sig den 1871 anonymt udgivne samling *En Brevveksling mellem Grev J. H. E. Bernstorff og Hertugen af Choiseul*. Disse udgivelser kan betragtes som forarbejder til hans hovedværk *Den ældre Grev Bernstorffs Ministerium og aktsamlingen hertil, Correspondance ministérielle du comte J. H. E. Bernstorff I–II*, begge udgivet 1882 med støtte af Carlsbergfondet. Aktsamlingen er utvivlsomt den værdifuldeste del. Fremstillingen virker forældet bl.a. fordi han undlader en kritisk analyse af B.s udenrigspolitiske system. Den er dog ikke uden interesse på grund af de mange kyndige betragtninger og fordi den indirekte siger en del om V. selv. I l. udgaven af Dansk biografisk Lexikon har V. desuden skrevet en række udmærkede biografier om ældre danske diplomater samt om D. G. Monrad. Hans ufuldendte *Bidrag til Monrads Biografi* offentliggjort i Tilskueren, 1904–05, er dog værdifuldere selv om den rummer en lakune for årene 1848 til 1865. Dette skyldes formentlig at V. ikke ville ind på forhistorien til 1864 og selve krigen samt Londonkonferencen og fredsslutningen. Artiklen er derfor kun en torso men har vedblivende betydning for Monrad-forskningen. – Selv om V. som embedsmand var uden politisk ansvar så må han utvivlsomt bære et moralsk medansvar for det store nederlag 1864. Men hans indsats efter dette skæbneår er et vidnesbyrd om hans store betydning for dansk udenrigspolitik under de ændrede magtkonstellationer. – Gehejmelegationsråd 1858. Titel af excellence 1899. – R. 1858. DM. 1862. K. 1867. S.K. 1882. □Tegn. tilskrevet Carlo Dalgas. Mal. af B. Wegmann, 1873 (Fr.borg), efter dette kopi af Viggo Madsen, hovedet dog malet af B. Wegmann selv. Tegnet skitset af samme. Foto.

Kilder. Selvbibliografi i Levnedesbeskr. af de ved Kbh.s univ.s 400årsfest promoverede doktorer, 1879 62f. Danske mag. 7. r. III, 1940 1–341 (Kriegers, Monrads og V.s brevveksl., ved Aage Friis og Just Rahbek). Jyske saml. ny r. II, 1952–54 85–152 (V.s beretn. om Danm.s udenrigspolitik 1862–63, ved Viggo Sjøqvist). Det nordslesv. spørgsmål 1864–79, udg. Aage Friis 1–V1, 1921–48. Eu-

ropa, Danm. og Nordslesv., udg. Aage Friis og Povl Bagge I–IV, 1939–59 (også fransk udg. s.å.).
Lit. Festskr. udg. af Kbh.s univ. sept. 1847 36f. N. Neergaard: Under junigrundloven I–II, 1892–1916 (re-proudge, 1973). Erik Henriksen i Gads da. mag., 1910–11 361–67. Erik Arup i III. tid. 12.2.1911. Marcus Rubin i Tiiskueren, 1911 I 230–38 (optr. i forf.s. Mænd og bøger, 1920 70–84). Vald. Vedel i Mit hjem II, 1912 46–49. A. F. Krieger: Dagbøger I–VIII, 1920–43. Aage Friis: Den danske regering og Nordslesv.s genforen. med Danm. I–IV, 1921–59. Samme: Danm. ved krigsudbruddet 1870, 1923 = Festskr. udg. af Kbh.s univ. april 1923. Samme i Nord. t. för vetenskap, konst och industri ny ser. XIX, Sth. 1943 241–64. Samme i Danske hjem ved århundredskiftet I, red. Povl Bagge, 1947 44–66. Viggo Sjøqvist: P. V. I–II, 1957–62 (anm. af Povl Bagge i Hist. t. 12. r. I, 1963–66 119–32). Samme: P. V., 1965 = Gyldendals uglebøger. Erik Møller: Helstatens fald, 1958. Troels Fink: Spillet om dansk neutralitet 1905–09, 1959. Samme: Ustabil balance, 1961. Jørgen Schoubye i Hist. t. 12. r. I, 1963–66 535–607. Den danske udenrigstjeneste 1770–1970 I, 1970. Brita Hebbe: Vendela, Sth. 1974. Henning Nielsen: Dansk udenrigspolitik 1875–94, 1977.
Papirer i Rigsark.

Viggo Sjøqvist

Wedel, Peter August, 1768–1842, præst, seminarieforsøger. * 26.1.1768 i Kbh. (Frue), † 23.5.1842 i Skårup, begr. sst. F: bogholder ved Kbh.s brandforsikring Søren Henrik Vedel (1735–1805) og Maria Berthelsen. ~ 19.3.1792 i Kbh. (Frue) med Marie Sophie Vett, døbt 16.4.1769 i Kbh. (Fred. hosp.), † 13.2.1844 i Tårnemark, d. af grosserer, senere etatsråd, direktør ved det østersøisk-guineiske handelsselskab og general-decorer ved tallotteriet Jørgen Diderich V. (1732–85, ~ 1° 1762 med Maria Sophia Rohde, ca. 1713–73) og antagelig Dorthe Margrete Sachmann (1744–1809).

W. blev student (privat dimitteret) 1783, tog filologisk eksamen 1786 og teologisk attestats 1789, hvorefter han var dekan på Kommunitetet og alumne på Borchs kollegium. 1790 blev han dr. phil. på en afhandling om danskes indsats ved at udgive og tolke latinske forfattere (*Merita Danorum in latinis scriptoribus edendis atque illustrandis*), et nyttigt bibliografisk værk, men uoriginalt, hvorfor også samtiden undredes over at det kunne kvalificere til en doktorgrad. 1792 blev W. præst i Allesø-Næsbyhoved-Brøby og 1794 i Skårup, fra 1812 også sognepræst i Tved og 1807–37 amtsprovst i Svendborg amt. Et særligt ry vandt W. ved 1803 at stifte og i præstegården huse et seminarium hvis forstander han var til 1835; han havde en enorm arbejdskraft og bestred i flere år alene hele undervisningen – siden hen tog han altid flittigt del i den – og forbilledet for hans stiftelse var biskop P. O. *Boisens seminarium i Vesterborg. W. var en god økonom som kunne holde driftsudgifterne nede, og han var en habil pædagog, så seminariet vandt hurtigt anse-

else og søgtes især af bondesønner. Teologisk var W. rationalist og lå ofte i konflikt med de gudelige forsamlings folk i sognet; han var en myndig mand („paven i Skårup“) som også let gerådede i slagsmål med autoriteterne, fx med biskop F. *Plum og senere med repræsentanterne for den såkaldte „indbyrdes undervisning“ som W. ringede; han led da den tort at amtsprovst P. H. *Mønster blev sat til at inspicere Skårup seminariums tilstand på dette felt. – Rang med biskopper 1835. – R. 1809. DM. 1836. □Mal. af R. N. Nielsen, 1820. Litografi af A. Kaufmann efter mal. af A. A. Petersen.

Selvbiografi i Univ.progr. i anledn. af formælingen, 1790 20f. – Dagen 21.9.1842. Fr. Barfod: Danms gejstlighed I, 1848 148f. J. Schurmann: Hist. efterretn. om det kgl. skolelærerseminarium i Skårup i Fyn, 1853 3–31. [Joh. Klingemann og H. Tofte:] Skårup seminarium 1803–1903. 1903 1–28. Træk af Johan Nielsens liv, 1867 (4. opl. 1894) 8–10 14–20. John Hansen i Kirkehist. saml. 4. r. IV, 1895–97 359. Fr. Plum sst. VI, 1899–1901 51f. [Hans Hansen:] Portrætmalerens dagbog 1793–97, 1907 (fot. optr. 1966) = Memoirer og breve VI 229. Efterl. papirer fra den Reventlowske familieleks, udg. L. Bobé IX, 1922 221 360. Pers. hist. t. 10. r. VI, 1939 193f (Jens Paludan-Müllers breve). Knud Ottosen m.fl.: De fynske vækkelser I–II, 1964 = Vækkelsernes frembrud i Danm. III.

P. G. Lindhardt

Vedel, Andreas Peter, 1862–1922, havneingeniør. * 16.8.1862 i Kbh. (Frue), † 2.3.1922 i Århus, begr. i Kbh. (Vestre). F: departementschef i udenrigsministeriet, gehejmelegationsråd, senere direktør for udenrigsministeriet P. *V. (1823–1911) og Fanny V. A. Hebbe (1833–1912). ~ 2.4.1895 i Madison, Wisconsin, USA, med Carletta Cathrina Anderson, * 4.12.1870 i Madison sst., † 22.7.1955 i Roskilde, d. af professor Rasmus Bjørn A. (1846–1936) og Bertha Karina Olson (1848–1922). – Bror til H. *V. og Vald. *V.

V. blev student 1879 fra Metropolitanskolen, n.å. cand.phil. og 1885 cand.polyt. i ingeniørfaget. Efter eksamen opholdt han sig til 1886 i London hvor han uddannede sig på forskellig måde, bl.a. i Det Store Nordiske Telegraf-selskabs tjeneste, og stiftede bekendtskab med de første elektricitetsværker. 1886 blev han assistende ingeniør ved Kbh.s havnevæsen. 1889 fik han sammen med H. C. V. *Møller og arkitekt V. *Dahlerup en af de fem udsatte næsthøjeste præmier i skitsekurrencen til det frihavnsanlæg i Kbh. 1889 rejste han til Sydamerika hvor han arbejdede ved anlægget af en havn ved la Plata og forarbejder til havneanlæg ved Bahia Blanca. 1891 kom han tilbage til havnevæsenet. 1892 rejste han til USA hvor han først fik ansættelse på Missouri-River kommissionens kontor i St. Louis. Senere var han beskæftiget med projekte-

Vedel, Peter

ring af en by og havn ved Michigan søen, hos American Hydraulic Dredging Co. ved kloakeringsarbejder i Chicago og hos private entreprenører i Chicago. 1897 blev han havneingeniør i Århus efter Th. S. Hornemann. I denne stilling kom han til at udarbejde planerne for havnens udvidelse til omtrent dobbelt størrelse.

1899–1901 byggede han en ny bro over Århus å. V. var en udpræget videnskabelig begavelse. Det praktiske arbejde lå hans ejendommelige natur noget fjernere, og navnlig kunne samarbejde med parlamentarikere falde ham vanskeligt. V. har skrevet en række værdifulde afhandlinger. I Ingeniøren 1905 offentliggjorde han således en indgående bearbejdelse af de under stormfloden 31.12.1904 foretagne hydrometriske og meteorologiske observationer fra Danmark, Sverige og Tyskland. Endvidere har han skrevet om bølgedannelse og luftdannelse og om *De mindste Virksomheders Princip*. Et interessant arbejde er *Ø-Havns Principers Teori*, hvori han fremsætter nye synspunkter med hensyn til den af bølgeslaget fremkaldte materialevandring langs kysterne. V. har endvidere skrevet om Århus havn og om administrative spørgsmål, særlig om havneadministration, idet han ikke fandt at de lokale havneudvalg var den rette løsning. Ved C. Ph. Tellers død 1909 blev professoratet i vandbygning tilbudt V. der dog foretrak at blive i Århus. V. var fra 1907 formand for Jysk forening for naturvidenskab og fra 1917 for Dansk ingeniørenings afdeling for Århus og omegn. Fra 1921 blev han formand for Århusbugtens dampskibsselskab, i hvis bestyrelse han havde haft sæde fra 1902. V. døde ret uventet som følge af en lungebetændelse han pådrog sig ved sine undersøgelser af isforholdene på Århus bugt i febr. 1922 med henblik på forsøg på ved sprængninger at skaffe frit farvand. □Mal. af Isa Boeg, 1927, efter fotografi. Foto.

Oscar Jørgensen og J. Munch-Petersen i Ingeniøren XXXI, 1922 121–23. J. Munch-Petersen i Politiken 15.3.s.å.

*Poul Vinding**

Vedel, Poul Erling, * 1902, stadsingeniør. * 4. 10.1902 i Gentofte. F: fuldmægtig Carl Peter Sophus V. (1859–1939) og Elisabeth Augusta Olufsen (1864–1939). ~ 1.4.1931 i Hellerup (Messias k.) med kunstværer Vibeke Anna Margrethe Mouritzen, * 5.9.1901 i Søllerød, d. af bogholder i DSB Jens M. (1863–1954) og Thyra Christine Elisabeth Stangerup (1870–1927).

V. blev student 1921 fra Metropolitanskolen og 1926 cand.polyt. som bygningsingeniør. 1926–31 var han ansat i entreprenørfirmaet Højgaard &

Schultz A/S, dels i Kbh. og dels i udlandet. 1931 blev han ansat i stadsingeniørens direktorat i Kbh. hvor han indtil 1938 var beskæftiget i byggesagsafdelingen. 1938 overflyttedes han til direktoratets byplanafdeling hvor han 1946 blev afdelingsingeniør. 1952 udnævntes han til stadsingeniør i Kbh., en stilling han beklædte indtil 1972.

Samtidig med at V. tiltrådte som stadsingeniør påbegyndtes i direktoratet udarbejdelsen af en helhedsplan for kommunens fremtidige byplanmæssige udvikling. Arbejdet var baseret på materiale, samlet gennem en årrække, og et foreløbigt resultat forelå i 1954 med publikationen København, skitse til en generalplan. Heri sammenfattedes de tanker af mere principiel art man indtil da havde gjort sig angående de store linjer i planlægningen. Det var hermed første gang man så kommunens byplanmæssige problemer under ét og i sammenhæng med udviklingen og planlægningen i hele hovedstadsregionen. Generalplanskitset blev ikke fulgt op af en egentlig generalplan men har alligevel været bestemmen- de for principperne i de områdeplaner som stadsingeniørens direktorat under V.s ledelse udarbejdede i de efterfølgende år. Det drejer sig bl.a. om en dispositionsplan for Kbh.s gamle by- del med det sigte at fredeliggøre bydelen, og det drejer sig om planer for Nørrevold kvarter, det centrale Valby og et område vest for Hovedbanegården (City vest) med henblik på inden for disse områder at kunne lokalisere en forventet city-ekspansion og derved lette erhvervspres- set på den gamle bydel. Den periode hvor V. var stadsingeniør var præget af en stadigt voksende interesse fra såvel politikere som befolkning for løsningen af Kbh.s byplan-problemer – ikke mindst de problemer der knyttede sig til udbyg- ningen af det overordnede vejnet. Dette var planlagt ud fra ønsket om at kunne afvikle den i 1950erne og 60erne hastigt voksende biltrafik. En ny Langebro og dermed forbunden omlæg- ning af H. C. Andersens boulevard (1954) og etablering af den tredje forbindelse over havnen, Sjællandsbroen (1959) er dele af det såkaldte primærgadenet som i 1960erne og 70erne sup- pleredes med bl.a. Borups allé-tunnelen under Frederikssundsvej og udbygningen af en del af Lyngbyvej som motorgade. En planlagt videre- førelse af Lyngbyvej-motorgaden ind til en ny ringgade langs Søerne („Søringen“) med forbin- delse til Amager affødt indtil projektet blev op- givet i 1970erne en langvarig og ofte hidsig of- fentlig debat. Nævnes må også at stadsingeniø- rens direktorat med V. som leder forestod arbej- det med en trafikal fredeliggørelse af den gamle bydel, bl.a. gennem anlæg af et omfattende sy-

stem af fodgængerområder. Starten hertil var åbeningen af Strøget som gågade (1962).

V. har været medlem af adskillige kommissioner og udvalg, bl.a. den af boligministeriet nedsatte samfærdselskommission 1952–55, den af ministeriet for offentlige arbejder nedsatte Storebæltskommission 1952–59 samt de af samme ministerium nedsatte tunnelbaneudvalg 1961–72. Han var formand for egnsplanrådets teknikerudvalg 1967–74 og medlem af teknikerudvalget vedrørende Kbh.s havns fremtid 1962–72. Inden for Kbh.s kommune har V. været medlem af bl.a. bygningskommissionen 1952–72. Han var medlem af bestyrelsen for Dansk byplanlaboratorium 1952–70 og repræsentantskabet for Nordisk byggedag 1952–72. Desuden har V. i perioden 1966–72 været censor ved Danmarks tekniske højskole i faget vejbygning, trafikteknik og byplanlægning. Medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber fra 1962. – R. 1954. R. 1963. K. 1972. □Foto (stadsingeniørens direktorat).

Interview i Politiken 18.1.1952. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Jens Simonsen

Wedel, Sophus, 1842–1920, jurist. * 1.9.1842 i Kbh. (Frue), † 20.8.1920 på Løvdal ved Helsingør, begr. i Søllerød. F: kontorchef for Øresunds- og strømtoaldsagerne, senere generaldecisor, konferensråd Severin Henrik August V. (1793–1881) og Nicoline Johanne Hansen (1801–71). ~ 3.6.1881 i Kbh. (Frue) med Helene Birgitte Buntzen, * 5.12.1850 i Kbh. (Frue), † 9.11.1928 sst. (Andreas), d. af højeusteretsadvokat, senere kammeradvokat, etatsråd Jean Baptiste Louis Camille Edouard B. (1809–85) og Anna Sophie Laurentia (Laura) Nissen (1820–74). – Bror til P. *V.

V. blev student 1861 fra Metropolitanskolen og 1868 juridisk kandidat. 1869 blev han fuldmægtig ved Sjællands stiftamt og n.å. tillige assistent i finansministeriets sekretariat. Han avancerede 1875 til fuldmægtig i pensionskontoret, men forlod 1881 administrationen for stillingen som protokolsekretær i højeusteret. Allerede 1869 havde V., der havde stærke historiske interesser, erhvervet universitetets guldmedalje for besvarelsen af opgaven: *En Fremstilling af de Forandringer, der foregik med Statsbestyrelsen i Danmark fra 1660–99 med forudsikter Udsigt over den tidligere Tids Bestyrelsesformer*. Disse studier i forbindelse med indtryk og erfaringer som protokolsekretær gav V. de bedste forudsætninger for at besvare den af bestyrelsen for det Anders Sandøe Ørstedesks prismedaljelegat under medvirken bl.a. af justitsminister J. Nellesmann og

professor E. Holm i dec. 1883 udsatte opgave: *En Fremstilling efter trykte og utrykte Kilder af Højeusterets Indretning, dens Forhold til Kongen og Regeringskollegierne og de for dens Virksomhed gældende processuelle Regler i Tiden fra dens Oprettelse til henimod Slutningen af forrige Aarhundrede*. Besvarelsen belønnedes med prisen og udkom 1888 med nogle tilføjelser som *Den dansk-norske Højeusterets Historie under Enevælden fra 1661 til 1790*. Inden for denne begrænsning, der samler hovedinteressen om at klargøre udviklingsgangen i rettens emancipation fra kongen, men kun medtager omtale af domsvirksomhed for så vidt det kræves af bogens plan, betegner dette på grundige studier hvilende værk en værdifuld forøgelse af den retshistoriske litteratur. 1888 udnævntes V. til assessor i landsover- samt hof- og stadsretten hvor han virkede til 1918. Han syslede senere med en fortsættelse af højeusteretshistorien, og hans skrevne fremstilling af perioden 1790–1814 blev omkring 1936 afgivet til rettens bogsamling. – R. 1892. DM. 1905. □Klippet silhouet 1886 (Kgl. bibl.).

Troels G. Jørgensen i Juristen XXIII, 1941 127f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Troels G. Jørgensen*

Wedel, Søren, 1765–1826, komponist. * 19.10.1765 på Föhr, † 14.6.1826 på Augustenborg, formentlig begr. i Ketting. F: residerende kapellan ved Skt. Laurentius k. Nissenius Lauge Wedel (1730–67) og Else Marie Zoega (* 1738). Ugift.

Efter at have taget juridisk eksamen blev W. 1788 regimentskvartermester og auditør ved de norske grenaderbataljoner og n.å. forsat til 1.(sjællandske) bataljon let infanteri. W.s største livsinteresse var dog musikken som han dyrkede meget ivrigt; ikke alene skal han have været en særdeles dygtig klaverspiller, men han deltog også i udstrakt grad i tidens musikalske klubliv og blev en i samtiden meget skattet komponist. Der var to tidstypiske genrer han ganske særlig dyrkede, kantaten og syngespillet. 1792 fik han således opført en passionskantate til tekst af R. *Frankenau, ligesom Det musikalske akademi i slutningen af samme sæson bragte en „forårskantate“ til tekst af F. *Høegh-Guldberg. Hans kantatemusik må åbenbart have behaget, da man i kronprinsens klub, ligeledes 1792, gav den nævnte passionskantate hele to gange. 1795 fulgte en kantate i anledning af prinsesse Sophie Frederikkes død, i klubben Coalitionen opførtes 1802 en kantate i anledning af kongens og kronprinsens fødselsdage, og endvidere blev fredsslutningen efter Englandskrigens anledningen til en ny kantate, kaldet *La Paix*, der fremførtes i

Wedel, Søren

Harmonien. 1793 fik W. sit første syngespil *Lise og Peter* op på Det kgl. teater; angående dette arbejde opstod der en uoverensstemmelse mellem teaterchef Ferdinand Ahlefeldt og den unge tekstforfatter Høegh-Guldberg der med sit stykke ville lovprise negerhandelens afskaffelse, hvilket ikke faldt i direktionens smag. Trods en deraf følgende uheldig omarbejdelse vandt forestillingen ikke desto mindre publikums behag. Dette må nu først og fremmest tilskrives W.s iørefaldende melodier. 1794 højtideligholdtes kongens fødselsdag med opførelsen af syngespillet *Husarerne* til J. C. Tødes tekst; til stor ærgrelse for den over for W. så velvilligt indstillede Ahlefeldt blev dette arbejde modtaget med så stor kølighed, at det efter ganske få opførelser måtte henlægges. Endelig må nævnes syngespillet *Serenaden eller de sorte Næser* der til tekst af C. Pram blev givet 1795. Også dette arbejde havde skøbnetsvangre tekstlige brist, men gjorde dog nogen lykke takket være „adskillige vakre melodier“.

Som syngespilskomponist er W. en typisk repræsentant for den behagelige og melodisk letflydende, men meget sprøde og tynde stil der er så typisk for en vis side af det udebbende 1700-tals musikdramatiske kunst. Det er en stærkt udtyndet efterklang af det franske syngespil omkring P. A. Monsigny og A. E. M. Grétry, ligesom man i W.s stil også sporer tilknytning til K. D. v. Dittersdorfs mere robuste komik og visetonen i J. A. P. Schulz' nationale syngespil. Med sin elskværdige og ofte yndefulde syngespiltoen står W. som en ganske tiltalende bifigur mellem hovedskikkelserne Schulz, F. L. Ae. Kunzen og Claus Schall. 1810 tog W., der 1816 fik titel af overkrigskommissær, sin afsked og rejste til Paris, hvor han opholdt sig nogen tid.

Th. Overskou: Den danske skueplads III, 1860. V. C. Ravn i Festskr. i anledn. af musikforen.s halvhundredårsdag I, 1886. N. M. Jensen: Den danske romance, 1964. S. Reventlow: Musik på Fyn, 1983.

Torben Krogh*

Vedel, Valdemar, 1865–1942, litteraturforsker. * 9.11.1865 i Kbh. (Frue), † 16.2.1942, i Birkerød, begr. sst. F: departementschef P. V. (1823–1911) og Fanny V. A. Hebbe (1833–1912). ~1° 15.10.1892 i Kbh. (Skt. Jacob) med Simona Frioline Neukirch, * 5.1.1862 i Horsens, † 29.1.1940 i Birkerød, d. af distriktslæge Simon Peder N. (ved fødslen Sally Simon N.; døbt 1861) (1811–91) og Anine Frioline Drewsen (1833–1921). ~2° 17.4.1941 i Birkerød (b.v.) med fuldmægtig under Kbh.s magistrat Ellen Alfild Lykke, * 9.8.1883 i Kbh. (Trin.), † 4.9.1943 i Bir-

kerød, d. af kommunelæge, dr.med. Jacob Gabriel L. (1846–1918) og Mary Johanne Henriette Hertz (1856–1933). – Bror til H. V. og Peter V.

V. overvandt aldrig det traditionsbundne embedsmandshjems indflydelse. I sin eneste roman, den hensynsløst selvafslørende *Stavnsbaand*, 1888 gav den unge V. et billede af sin indeklemte opvækst i Rosenvænget på Østerbro. Faderen var verdensklog, europæisk og især romansk orienteret, som V. siden; et fordomsfrit, men også snævert rationelt og irreligiøst gemyt med autoritære træk. V. knyttede sig derfor stærkt til den oprindeligt livfulde og kærlighedshungrende mor af svensk kunstnerlægt, der som V. selv blev temmelig kuert i det regelbundne „dannede Liv bag dobbelte Vinduer – uden Spænding, uden Sorger, uden Kamp for Livet“. Hun og faderen lærte ham nok foragt for penge og reservation over for den forfaldne nationalliberale kultur, men opdrog ham også tidligt til en mørk og streng pligtopfyldenhed uden frihed. Ikke blot A. F. Krieger, men også Georg Brandes og Julius Lange hørte til de mange gæster i det hjem der gav ham afsky for selv at deltage i livet. Bitter og misundelig på det pulserende liv kastede han sig stræberagtigt over skønlitteraturen og skrev i puberteten filosofiske afhandlinger, skuespil og digte. Student 1882 fra Metropolitanskolen hvor V. Pingel var hans livsnære inspirator lod han sig alligevel sætte i faderens spor og uddannedes til jurist med eksamen 1887. Han deltog dog i arbejderundervisningen og studenter-samfundets møder. Desuden gik han til de siden livslange venner Harald Høffdings og Langes samt til Brandes' forelæsninger, stiftede venskab med bl.a. Niels Møller og Erik Henriksen og fik guldmedalje 1888 for en filosofisk afhandling om forholdet mellem ret og moral med det stedse for V. sigende motto: „Der Mensch ist nicht geboren frei zu sein“.

Livslede i forening med manglende tro på egen evne til lidenskabelig kærlighed betød at V. blev særligt angrebet af den 80er-dekadence der prægede Estrup-tidens ungdom. I sit smertefuldt afmægtige oprør mod den kulturtrætte mistrøstighed i ham selv og det filistrøse borgerskab fik V. hjælp gennem en forelskelse. Med sin latterlige livsstyrke fik V.s senere hustru liv i „den blege og ulegemlige Tænker“ med den store, sorte manke. I reaktion mod primitivt fritænkeri og nyttemoral blev V. derfor i årene omkring 1890 fører for mange i den unge generation som kritisk formidler af de nye fin-de-siecle-strømninger og især af den oplussende nyromantik. I tidsskrifter som Tilskueren, Ny Jord og Nordisk tidsskrift blev hans helte: Adam Oehlenschläger, Henrik Ibsen og flere brugt til at nedgøre

nutidens forarmede positivisme med dens analysemagteri, forsømmelse af syntesen og deterministiske opfattelse af mennesket som produkt af arv og miljø. Det gjaldt, lød det allerede 1888, for radikalismen ikke længere massen og „det sociale livs udenværker“, men de for den enkelte sindsbevægende spørgsmål om „hvordan livet skal leves“. Et ståsted søgte han selv i den tidlige romantik i sin alt andet end akademiske disputats *Studier over Guldalderen i dansk Digting*, 1890 der ikke sigtede mod karrieren. Heri gav han ud fra en sociologisk og psykologisk indfaldsvinkel konturtegninger af åndslivets store, bl.a. Oehlenschläger, N. F. S. *Grundtvig og brødrene A. S. og H. C. *Ørsted der endnu mestrede at forbinde samfundengagement med rig personlig udvikling. Ud fra Langes opfattelse af livsværdien hvorfra alt burde måles søgte han desuden en „Hjertets Blødgørelse“ og ville give sig selv og sin samtid kraft til den „Individets aandelige Frigørelse“ fra samfundet som Henrik *Steffens efter Goethe og Schiller forkyndte ud fra Kants humanitetsideal. I reaktion mod den fortsatte undergravende dekadence søgte V. bekræftelse på den romantiske opfattelse af mennesket som „en Spire, hvis Blomst er Guld-lig“, i en længere rejse til romantikkens hjemland Italien. På basis heraf gav han i rejsebrevet *Fra Italien*, 1892, og især i skildringen af *Dante*, s.å. et engageret indlæg mod sin samtids degenererede smag for amoralitet og overmenneskepositur. Det blev et værk hvori han da også nåede nærmere end nogensinde den romantiske forening af kunst og videnskab som han længe tilstræbte i reaktion mod positivismens adskillelse heraf. Han bekæmpede ikke blot den regerende primitive opfattelse af begrebet udvikling der førte alt tilbage til lyst og drift og gjorde mennesket ufrit, men også den degenererede organismeopfattelse af mennesket som en plante og historien som en vækst hvor intet kan gøres af bevidst vilje.

V.s. nødråb efter en antik, mandig og entusiastisk heroisme og samtidig efter en inderlig idealisme kunne dog hverken han eller hans tid leve op til selv om han i løbet af 1890'erne mere og mere hævdede sig til et arkimedisk punkt over de stridende politiske og åndelige strømninger. Mennesket kunne nemlig, postulerede han med Nietzsche, blive herre i eget hus ved udogmatisk at holde den livsvigtige forundringsevne åben. V. udviklede således en aristokratisk radikalisme, og opgav efterhånden, som forudset i Stavnsbaand, det udadvendte åndspolitiske engagement der gav hans daværende skrifter en sådan friskhed. Det gjaldt endnu *Svensk Roman-tik*, 1894, der da også blev en hyldest til det oprindelige, endnu uspolerede i hans egen mor.

V. ejede imidlertid ikke selv den „fribaarne Viljes prægtige Hensynsløshed“, som han i Stavnsbaand både beundrede og så ned på hos Brandes og sin egen hustru. Derfor angreb han også de moderne naturalister når de krævede frihed for „naturen“ og agiterede for fri konkurrence, kønsfrihed, bort med alle sociale forskelle, bort med rim og rytme. Derfor hævdede han at digtningen var digt, symboler, illusion, ikke virkelighed, og at den ikke burde dreje sig om samfundsmaskabende ideer, men om at give sjælelivet styrke. Et her baggrund for at han nu som i den pure ungdom trak sig tilbage til det isolerede studerekammer som han gjorde til sit trykke „kongerige“ skønt han tidligere havde indset at den tilværelse avlede „sygelig følsomhed“, selvspejling og tendens til videnskab for videnskabs skyld. Allerede 1894 havde V. mistet så meget respekt både for virkeligheden og næsten at han så det bestemmende for mennesket ikke i emnerne, men i evnerne, ikke i resultaterne af demokratiske og humane fremskridt, men i de formelle sjælelige værdiers udfoldelse og selvtilfredsstillelsen herved. Derfor var det „forholdsvis uvæsentligt“, hvem man samlede sin „erotiske tilbøjelighed“ om, bare man varigt „krystalliserede“ sig om hende. Troen på den abstrakte kærlighed blev således vigtigere end troen på den levende kvinde. Udadtill måtte V. tjene til livet ved flere hverv. 1891–98 var han assistent i kultusministeriet og 1898–1912 chef for Kbh.s kommunes biblioteker. 1895 blev han docent i almindelig litteraturhistorie ved universitetet og holdt 1893–1903 kulturhistoriske forelæsninger ved kunstakademiet; 1901–07 fungerede han som redaktør ved Tilskueren. Hertil kom at han til højt op i alderen skrev en lang række avisartikler og teateranmeldelser hvoraf kun en brøkdal er udgivet i *Firsernes Førere*, 1923. Indadtill kom den stigende dualisme mellem den nedvurderede social- og den opvurderede intimsfære til orde i hans stadig mere småborgerlige livsførelse der gjorde hjemmet til livets helligdom. Den satte også sit bevidste præg på hans videnskabelige produktion. Det gjaldt især hans livs hovedværk *Middelalderlige Kulturidealer*, der bestod af *By og Borger*, 1901, *Helteliv*, 1903, *Ridderromantiken i fransk og tysk Middelalder*, 1906 og *Bag Klostermure*, 1911. Heri demonstrerede han ikke blot sin eminente evne til mesterligt at systematisere et stort stof. Værket viste også at han ikke mere søgte sine rødder i den grænsesprængende antikdyrkende Goetheromantik, men i den normdyrkende gotiske middelalder. Den „drabelige Ridder“ som Lange kaldte ham, følte sig nu så bundet af *Konservative Værdier* (Tilskueren 1902) som han drilsk holdt foredrag

om i radikalismens højborg Studentersamfundet 1896 at han nu turnerede for menneskenaturens uforanderlighed, for arbejdsomhedens, vanens og traditionens høje værdi. V. fandt udialektisk at ikke kritikken, men tilslutningen og hengivenheden, ikke friheden, men sammenholdet og afhængigheden var menneskets grunddrift. Hovedresultatet af By og Borger blev da også, at V. i den ældre Taines spor kom til naturalistisk at demonstrere den semiddelalderlige borgers bundethed af erhvervsarbejdet og byens snævre horisont i det i øvrigt socialpsykologisk fremragende værk, der selv målt med europæisk forskning var langt forud for sin tid.

Fortsat ville V. dog ikke stå som et rodløst barn af den moderne hektiske storbyes impressionistiske ånd der ødelagde selvet. Derfor postulerede han at den individuelle selvbevidsthed og rige personlige ejendommelighed fremelskedes af bylivet. Den enkelte kunne lettest her vælge mellem forskellige interesser, arbejde sig op over standsmodsætningerne og således blive den fritsvævende intellektuelle kunstner som V. i stil med renæssancens hovedfigurer gerne selv ville stå som. Det gjaldt i øvrigt By og Borger, som om de tre andre bind, at de ikke så meget gav sjælelige analyser af virkeliggjorte kulturtyper, som de udformede livsprogrammer for borger-, helte-, ridder- og klosterlivet der skulle sætte læsernes egen tilværelse i relief. Ikke underligt lykkedes den medfølelse indlevelse langt bedst i By og Borger og Bag Klostermure for det nervøse bymenneske V. med hans fra omverdenen mere og mere afsondrede videnskabelige munkelev. Dette liv skildrede V. åbenhjertigt i den opsigtsvækkende *Nikodemus' Skriftemaal* (Tilskueren 1901), siden mere indirekte, bl.a. i de moralsk opbyggelige artikler *Menneskelighed og Maal og Midler* (sst. 1905 og -07), der alle genoptryktes i essaysamlingen *Menneskelighed*. 1920. Som Nikodemus stod midt imellem farisæerne og Jesus, placerede V. sig her, præget af et dødsfald i den nære familie, som stoiskpræget agnostiker imellem sin egen tidligere hårdnakkede endnu socialistbevistede radikale ateisme og en apolitisk kristendom. Skønt V. vedblev at stå fjært fra kirkelærens metafysiske dogmatik, optog han både kristendommens krav til mennesket om at gøre det gode, dens betoning af at alle er i fælles båd, udsat for døden, og dens freds- og evighedslængsel. Ikke blot for at dulme bylar-men uden for vinduet og lægge bånd på sin gærende iver efter at blive Brandes' efterfølger, men også for at dæmme op for sin rastløse refleksionssyge fandt V. efterhånden sit religiøse ståsted i en harmonisk, næsten ulidenskabelig „Menneskelighed“, som han mere og mere Jero-

nimus-agtigt docerede til højt op i alderdommen. Appellen havde sin berettigelse ved at påpege, at tidens kæmpebestræbelser i politik, industri og videnskab gav så ringe resultater, fordi mennesket fornægtede ubevidstheden og sin egen fortid og derfor mistede skaberkræften. Appellen fremhævede også den latterlige bagside ved tidens opagiterede ideelle meninger der dannede „en kulørt Nimbus af brandrød Radikalisme, skafotsort Militarisme eller himmelblaa Tolstoyisme uden om en meget jordisk smudsigraa Spidsborgerlighed“. Denne kom V. dog til at farves af i sin opfordring til læseren som at optræne sig i bedsteborgerlige dyder. Den kuede mor blev stærkere og stærkere i V. Stadig bar den tidligt hvidmankede tænder med det fjerne blik dog rødt slips for at forarge bedsteborgereskabet. Og med sin drille- og modsigelseslyst der fremmedes af det dialektiske historiesyn blev V. trods sin unselighed, sin tørre stemme og glansløse fremtoning en dygtig universitetslærer i kraft af sin omhyggelige forberedelse og evne til slående poetiske sammenligninger mellem fortid og nutid. Det var dog ikke fra podiet, men i hjemmet på Nøjsomhedsvej V. fik god kontakt med de studerende.

Under indtryk af det oprækkende storpolitiske opgør og den stigende modsætning til Tyskland op mod første verdenskrig appellerede den ellers lidet nationale V. en tid til folkeligt sammenhold imod Tyskland. I den periode skrev han også sit sidste danske stykke litteraturhistorie, den fine karakteristik af *Holger Drachmann*, 1909 som et menneske i splid med sig selv. Drachmann nåede sit impressionistiske mesterskab i kraft af den „indre udflyden af personligheden“ som V. bekæmpede i sig selv. Og mennesket blev, hvad V. forstod, kunstner på bekostning af det rolige liv som V. ikke mere selv vovede at sætte på spil. Bogen blev da også V.s endegyldige farvel til hans egen oprørsperiode, og følgerigtigt fik det nye billede af hans barndomshjem (i Mit Hjem II, 1912) et stærkt idylliserende præg i modsætning til den karske opfattelse i Stavnsbaand.

Mens V.s skildring af fransk skønlitteratur i Jul. Clausens III. Verdens-Litteraturhistorie, 1898, endnu blev en fornem syntese af videnskab og kunst med sin perlerække af kritiske portrætmedaljoner var allerede hans fremstilling i Verdenskulturen, 1908 af *Humanisme og Renæssance* så stoppet med detaljer at overblikket fik næsten tabt akkurat som i hans senere forfatter-skab. Karakteristisk nok betonedes han både renæssancemenneskets bundethed af miljøet og forbindelseslinjerne bagud til middelalderens normprægede laugssamfund langt mere end før. Hertil svarede at V.s egen produktion resten af

livet blev stærkt farvet af hans nye akademiske position, fra 1911 som ekstraordinær, 1918–33 som ordinær professor, dvs. af den fremtrædende nypositivisme i universitetsforskningen. Faderen i V. vandt nu afgørende indpas. Og de rent formelle problemer kom modsat tidligere til at spille en yderst vigtig rolle, således i pionerarbejdet *Den digteriske Barokstil omkring Aar 1600* (Edda II, 1919); desuden i den epokegørende metriske afhandling *Meningsrytme* (sst. XII, 1919–20); sidst i det store ufuldendte æstetisk-psykologiske alderdomsværk *Liv og Kunst I–II*, 1949, der opslugte ham helt efter 1933. På biologisk grundlag og med inspiration især fra den tidlige romantik, fra Kants og Schillers filosofi, plæderede han for kunsten som den store mentale frigører.

Som professor fortsatte V. i øvrigt det allerede i Stavnsbaand skitserede storslåede program: at følge de moderne ideers udvikling „fra spirerne“, dvs. før den franske revolution hvor Brandes i Hovedstrømningen tog ved. Han begyndte med *Barok i italiensk og spansk Aandsliv*, 1918 hvor han før nogen anden belyste sammenhængen mellem kunst og litteratur. Herfra skabte han forbindelse til sine Middelalderlige Kulturidealer med de åndshistoriske bøger *Renæssancens Frembrud og Højrenæssancen. Syd og Nord for Alperne*, 1922–23 hvor han betegnede kristendommen som kulturens himmel og tilmed lagde stor vægt på det kristne element i renæssancen. Endelig sluttede han ringen med rækken *Fransk Klassik* som bestod af *Corneille*, 1927, *Molière*, 1929 og *Racine*, 1932. Heri forsvandt det hidtidige brede litteraturhistoriske anlæg idet V. koncentrerede sig snævert om kunstnernes produktion med vægten på deres tekniske og æstetiske færdigheder ud fra de kulturhistoriske forudsætninger. Efter de mange professorårs tilbagetrunkne liv blev hustruens plæderen i Stavnsbaand for en livsnær portrætterende der sidst kunstnerisk forløstes i Drachmann-bogen, nu næsten helt tilsidesat. Tilmed tog det altid flimrende og forvirrede i hans sprogform til, accentueret ved den af positivismen nærede trang til ekspertisepræget neutral detailforskning. Da V.s eget jeg tilmed mere og mere forsvandt fra forskningsprocessen, sivede livet ud af værkerne hvoraf selv de tungeste dog vedblev at præges af hans skarpsindige ånd. Han følte sig mere og mere tyndt af sin pligtprægede borgerlige arbejdsdisciplin der ikke tillod ham at søge den nødvendige inspiration i den stadig mere barske ydre virkelighed. Den vendte han også ryggen fordi den truede med at slå den sarte efterkommer efter den unge viliede optimist fra før århundredskiftet ihjel. På sine gamle dage kom V.

derfor til at virke „næsten som ren Aand“ der gik som „Gæst til Støvet“ (Paul V. Rubow).

V. blev Julius Langes værdige arvtager i plæderingen for det rent menneskelige centrale betydning i videnskab og kunst, men udviklede sig alligevel til den store Sisyfos-figur i dansk humanistisk videnskab. Skønt foregangsmand som kultur- og litteraturhistoriker, ikke mindst i den geniale afsløring af den maske karrieren og de sociale hensyn pålagde personligheden blev han ude af stand til at bygge en tilsvarende sammenhængende, smuk og stærkt virkende bygning som forbilledet Georg Brandes i Hovedstrømningen. Bindingen til hjemmet, især den borgerliggjorte mor, og til den i hans ungdom herskende dekadente impressionisme viste sig for kraftig. Hans sociale budskab blev derfor fatalt reduceret til bare én idé: individets pligt over for sig selv i kamp med det borgerlige samfunds forhærdede moral. I sin opslugthed af privat-etiske problemer tilsidesatte han det sociale spørgsmål hvorfor han trods sin centrale rolle som antifilistros moralprædikant selv udviklede sig i mere og mere småborgerlig retning. Som yngre kæmpede han ganske vist mod den undertrykkende mentalitet hos højre- og venstrefløj i den personlige friheds navn, men inderst inde troede han aldrig på at denne frihed kunne realiseres. Derfor blev han en korsfarer uden tro, en oprører uden samfundsideal som efterhånden adskilte kunst og videnskab og fatalistisk trak sig ud af verden for som sin mor at have bag dobbelte vinduer i Birkerød. – Medlem af Videnskabernes selskab 1913. □Tegn. 1896 (Kgl. bibl.). Afbildet på karikaturtegn. af H. Jensenius, 1922 (sst.). Mal. af Povl Schrøder, 1927, af Magdalene Hammerich, 1928 og af Axel Bredsdorff, 1939. Tegn. af Gerda Ploug Sarp. Foto.

Kilder. Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1890 55f. Studenterbogen, red. C. N. Starcke, 1896 164–78 (optr. i V. V.: Firsernes forere, 1923 1–11) samt Mit hjem II, 1912 46–49. Interview i Gads da. mag. XIX, 1925 554–59. Brev fra Jul. Lange, udg. P. Købke, 1902. Niels Møller, Vald. Vedel. Brevvekst. 1885–1915, udg. K.n. Bøgh, 1959.

Lit. Alfr. Ipsen: Litterære portrætter, 1906 156–67. Axel Garde: Dansk ånd, 1908 48–52. Georg Christensen i Edda I, Kria. 1914 426f og XX, 1923 297f. Samme i Tilskueren XXXII, 1915 II 381–89. Poul Levin sst. XL, 1923 II 266–69. K. F. Plesner sst. LII, 1935 II 366–70 (optr. i forf.s Gode klerke, 1944 135–40). Vilh. Andersen: Tider og typer. Goethe II, 1916 334–39. Samme: Folk og mennesker, 1919 211–22. Samme i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1941–42 51–62 (optr. i forf.s Et tiår, 1945 100–10). Sv. Leopold: Tres talenter, 1918 177–80. Fr. Vetterlund: Ur portføljen, Sth. 1927 265–81. Festskr. til V. V., red. K. F. Plesner, 1935 (heri bibliografi 357–82). Carl Behrens: Erindr., 1937. Paul V. Rubow i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1942 52–63. Samme i Ord og bild LI, Sth. 1942 355–61. Samme: Mit bibliotek, 1943 113–33. Sv. Møller Kristensen: Dig-

Vedel, Vald.

teren og samfundet II, 1945 (2. udg. 1965). Ejnar Thomsen: Skribenter og salmister, 1957 88–95. Marcus Rubin: Brevveksl., udg. Lorenz Rerup II–IV, 1963. Hakon Stangerup: Henrik Cavling og den moderne avis, 1968. Samme i Festskr. til Jens Kruse, s.å. 319–38. F. J. Billeskov Jansen i Samtiden LXXXIII, Oslo 1974 631–44. Samme: Liv og lærdom, 1983 207–22. Leo Tandrup: Ravn I–II, 1979. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj IX, 1979.

Papirer i Kgl. bibl.

Leo Tandrup

Wedel-Friis, Erhard, lensgreve, 1710–86, officer, diplomat. * 22.7.1710, † 10.11.1786 på Frijsenborg, begr. i Hammel. F: generalmajor, senere generalløjtnant, baron Erhard *Wedel Jarlsberg (1668–1740) og rigsgrevinde Maria Juliane Freydag (1684–1727). ~ 4.10.1743 i Hammel med komtesse Christine Sophie Friis, * 22.1.1713 i Kbh. (Slotsk.), † 5.10.1787 på Frijsenborg, d. af oberst, senere generalløjtnant, gehejmekonferensråd greve Christian *F. (1691–1763) og Øllegaard Gersdorff (1687–1734).

W.-F. blev 1727 sekondløjtnant, 1733 kar. ritmester med ansættelse i drabantgarden, 1734 virkelig ritmester i Christian Friis' (1691–1763) rytterregiment. Ved ægteskabet med regimentchefens datter 1743 ophøjedes han i grevestanden under navnet Wedel-Friis da svigerfaderen ikke havde sønner. 1747 udnævntes han til oberst og chef for regimentet, 1755 blev han generalmajor og 1760 generalløjtnant. Fra 1753 fik hans karriere imidlertid et andet forløb end den militære idet han i marts udnævntes til gesandt i Stockholm. Allerede i juni 1754 blev han forflyttet til Paris hvor han dog først tiltrådte juli 1755 da forflyttelsen blev stillet i bero et halvt år. Hans udnævnelse til de to poster der spillede en vigtig rolle i J. H. E. *Bernstorffs udenrigspolitiske system er ikke umiddelbart forståelig. W.-F. synes ikke at have hørt til kredsen omkring Bernstorff. Posten i Paris, hvor Bernstorff selv havde været gesandt, var af den største betydning for Bernstorffs politik fordi han i disse år søgte at knytte Danmark-Norge til det franske alliancesystem mod Preussen og derved indirekte mod Storbritannien. Denne politik gav sig bl.a. udtryk i den dansk-franske traktat af 4.5.1758. W.-F. synes ikke at have været tilhænger af dette alliancesystem, men om åben opposition kunne der naturligvis ikke være tale. Imidlertid lagde han i sine indberetninger aldrig skjul på Frankrigs militære og økonomiske svaghed samt manglende evne og vilje til at betale de subsidier det havde lovet Danmark. Derigennem rettede han en indirekte kritik mod Bernstorffs udenrigspolitik. Fra Kbh. irettesatte Bernstorff ham et par gange, således i dec. 1756 fordi han havde overtaget den preussiske gesandts arkiv efter at denne havde forladt

Paris på grund af krigen. Kongen, dvs. Bernstorff, udtalte også sit mishag over at W.-F. indlod sig i „liaisons, welche dem hiesigen Hof zuwider sind“. Bernstorffs udsendelse af nevøen A. P. *Bernstorff jan.-marts 1762 for at forhandle med hertugen af Choiseul var i realiteten en desavouering af W.-F. der ikke stod sig godt med den franske regering. Det endte med at Bernstorff i august 1762 udpegede en efterfølger der dog først nåede frem til Paris et år senere. Efter hjemkomsten 1763 blev W.-F. overstaldmester hos Frederik V men faldt i unåde hos Christian VII 1767. Året efter fik han som trøst titel af overkammerherre hos dronning Caroline Mathilde, en udnævnelse der ikke krævede permanent høftjeneste. Han ses ikke at have været indblandet i Struensee-tidens intriger. De sidste år tilbragte han på sine jyske godser. Han døde barnløs 1786 og dermed udslyktes dette adelsnavn. W.-F. kan ikke regnes mellem de mere betydelige danske diplomater. Men ved en ny kritisk vurdering af J. H. E. Bernstorffs udenrigspolitiske system vil en nærmere analyse af W.-F.s depecher fra Stockholm og Paris formentlig vise sig at være nyttig. – Kammerherre 1744. Gehejmekonferensråd 1766. Overkammerherre 1768. – Hv. R. 1752. L'union parfaite 1753. Bl.R. 1774. □Riffelmal. som hvid ridder (Ledreborg), samme type som blå ridder tilskrevet L. Pasch (Frijsenborg). Mal. af P. Als (Fr.borg). Mal. (Nr. Vosborg).

Correspondance entre le comte J. H. E. Bernstorff et le duc de Choiseul 1758–66, udg. P. Vedel, 1871. J. H. E. Bernstorff: Correspondance ministérielle 1751–70, udg. samme I–II, 1882. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. III, 1–2, 1897–98. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I–III, 1904–13. Danske gesandter og gesandtskabspersonale indtil 1914, udg. E. Marquard, 1952. Danske slotte og herregårde, 2. udg. ved Aage Roussell XIII, 1966 232 265. – Viggo Sjøqvist: Danm.-No.s udenrigspolitik 1755–63, 1946 (manus. i Kgl. bibl.).

Viggo Sjøqvist (L. Laursen)

Wedel Jarlsberg, Erhard Frederik, baron, 1668–1740, kommanderende general i Norge. * 26. 11.1668, † 24.7.1740 på Evenburg, bisat i St. Lamberti k. i Oldenburg. F: oberst i münstersk tjeneste, senere dansk feltmarskal, kommanderende general i Norge m.m. grev Gustav Wilhelm Wedel til grevskabet Jarlsberg (1641–1717) og rigsfriherreinde Marie v. Ehrentreiter (1633–1702). ~ 21.10.1703 med rigsgrevinde Maria Juliane Freydag til Gødens, * 6.2.1684 i Wels i Østrig, † 2.10.1727 på Evenburg, d. af østrigsk rigshofråd grev Franz Heinrich F. († 1694) og komtesse Sophie Elisabeth Aldenburg (1661–1730). – Far til Erhard *Wedel-Friis.

Efter at have været i fransk krigstjeneste blev W. J. 1692 oberstløjtnant i dansk tjeneste, n.å. oberst og regimentschef, 1700 højstkommanderende i „grevskaberne“, 1703 brigadér, 1708 generalmajor og næstkommanderende ved det danske korps i kejserlig tjeneste, derefter atter højstkommanderende i grevskaberne. 1710 blev han generalløjtnant, deltog 1711–15 i krigen i Nordtyskland og kommanderede hærens 2. træning i slaget ved Gadebusch. Allerede ved forberedelserne til felttoget 1716 ønskede kongen at W. J. skulle tage overkommandoen i Norge, hvad denne meget nødig ville; han krævede i hvert fald den øverste militære og civile myndighed. Kongen ville ikke gå ind herpå, men pressede yderligere på, skønt W. J. anførte at han ikke kunne tåle det norske klima. Endelig jan. 1717 rejste W. J. til Norge med hele sin husstand som „general i Norge“. Som sin fars søn var han meget godt kendt med norske forhold, havde megen sympati for folket og udtrykte sig godt på dansk (norsk). Han kom hurtigt i godt forhold til de underordnede generaler og de civile myndigheder, traf anstalter til at styrke forsvaret og forbedre sundhedsvæsen, forplejning og beklædning. Hans bestræbelser for et godt samarbejde med søforsvaret forblev derimod resultatløse, så længe Peter Tordenskiold var chef for dette. Hans forhold til den militære ledelse i Kbh. formede sig ikke godt, navnlig fordi hans forsvarsanstalter krævede troppeforstærkninger fra Danmark og større pengesummer end man i Kbh. fandt nødvendigt.

Vigtige krigsbegivenheder forefaldt ikke, mens W. J. havde overkommandoen, men man fulgte spændt kong Karls store forberedelser til det andet anfald på Norge. W. J.s planer og forestillinger mødte vedblivende vrangtenhed, kritik og mest afslag i Kbh., hvorfor han efter en lang inspektionsrejse vinteren 1717–18 og et generalkrigsråd „faldt kongen for fode“ og bad om nådig afsked, der omgående fulgte, og han forlod Norge. På hjemvejen havde han i Holsten en kort audiens med kongen der med usædvanlig hårdhed bebrejdede ham at han havde anvendt for store pengemidler på Norges forsvar og svækket land og folk ved at holde for store styrker på benene. Han kom ikke mere til tjeneste. Da overkrigssekretær, admiral C. Gabel, der stadig havde modarbejdet W. J. s.å. arbejdede på en operationsplan for 1719, bad han W. J. udtale sig om denne, men svaret kendes ikke. – W. J. var en samvittighedsfuld administrator af statens midler, en fornemt tænkende, ridderlig, uselvsk karakter; men han var ikke altid klar og fast i tankegang og planer, og han manglede den på en vanskelig post nødvendige hårdhed, parret

med en smidighed der i Kbh. kunne have skaffet ham, land og folk den nødvendige støtte hos de herskende personligheder. – Gehejmeråd 1716. – Hv.R. 1712. □ Mal. (Jarlsberg; Kristiania militære samfund), kopi af J. Kalmeyer.

Dan.m.s adels årbog XXV, 1908 518. C. J. Anker: Biogr. data om 330 norske generalspersoner, Kria. 1885. K. C. Rockstroh: Et dansk korps' hist., 1895. Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben I–X, 1899–1934. F. C. Rode: Kriegsgesch. der Festung Glückstadt II, Glückstadt 1940.

Rockstroh*

Wedel Jarlsberg, Frederik Wilhelm, baron, 1724–90, deputeret, forfatter. * 7.3.1724, † 22.2.1790 i Kbh., begr. i Herlufmagle k. F: grev Frederik Anton W. J. (1694–1738) og Louise Raben (1696–1736). ~ 19.4.1748 i Kbh. (Slotsk.) med Charlotte Amalie Bülow, * 14.3.1719 på Ravnstrup, † 6.9.1780 sst., d. af major Friedrich B. (ca. 1676–1720) og Anna Salome Westring. – Far til Fritz *W. J.

W. J. gik i skole i Halle og læste ved universitetet i Göttingen. 1741 blev han officer hvor han avancerede til kaptajn og kompagnichef. 1753–55 var han assessor i højesteret, 1755–59 deputeret for finanserne og igen 1759–68 assessor i højesteret. 1758 udnævntes W. J. til medkurator for Vemmetofte hvor han de følgende år udviste reformiver, bl.a. ved at arbejde for fællesskabets ophævelse. Modstand fra hans medkuratorers side fik ham 1763 til at tage sin afsked, 1768 blev han amtmand over Åbenrå og Løgumkloster amter og 1772 overlanddrost i Oldenburg og Delmenhorst til 1773 hvor området blev bortmageskiftet. W. J. trådte nu ud af statstjenesten, købte 1779 godset Ravnstrup på Midtsjælland som han besad til sin død. Han kastede sig igen med iver over godsstyrelsen og roses som en human gods-ejer. W. J. havde udprægede litterære interesser, skrev 1766 et klagedigt ved Fr. V.s død, syslede med historie og religionshistorie, men det var især ved udsendelsen af *Veiledning til rigtige Begreb om de Danske Jorde-Godsers Indretning* . . . 1782, at han har sikret sig en vis placering. W. J. gav heri et forsvar for de bestående tilstande på landbrugets og landboforholdenes område. Hans historiske argumentation kan forekomme besynderlig, men det må i dag nok indrømmes at hans aktuelle beskrivelse af forholdene må tillægges større vægt end man tidligere har været tilbøjelig til. W. J.s indlæg var startskuddet til den litterære debat om landboforholdene der skulle fortsætte gennem hele 1780erne, og angrebet for sine synspunkter, bl.a. af Søren *Klestrup, forsvarede W. J. sig i flere skrifter. – Æresmedlem af Videnskabernes selskab 1778. –

Wedel Jarlsberg, Frederik

Kammerherre 1748. Gehejmeråd 1767. Gehejmekonferensråd 1774. – Hv.R. 1763. Bl.R. 1783. L'union parfaite 1763. □Malet som barn. Mal. formentlig forestillende W. J. (Norsk folkemus., Bygdøy). Mal. formentlig W. J. samt mal. med familie (forhen Palsgård). Mal. af A. Graff ca. 1770 (Fr.borg), replik (bl.a. Jarlsberg). Mal. af Jens Juel (Fr.borg), replik og kopier.

Danm.s adels årbog XXV, 1908 514. Chr. H. Brasch: Vemmetoftes hist. III, 1863 114 176–80. Edv. Holm: Kampen om landboreformerne, 1888 (reproudg. 1974) 52–58 89f. N. Rasmussen Søkilde: Landboreformerne og den da. bondestands frigørelse, 1888 59f. Hans Jensen: Dansk jordpolitik I, 1936 (reproudg. 1975) 113.

Claus Bjørn

Wedel Jarlsberg, Frederik (Fritz) Christian, baron, 1757–1831, godsejer, teaterdirektør, forfatter. * 7.2.1757 i Kbh. (Garn.), † 31.8.1831 på Luderupgård, begr. i Rislew. F: gehejmekonferensråd, baron Frederik *W. J. (1724–90) og Charlotte A. Bülow (1719–80). ~ 1° 29.6.1784 med komtesse Ulrica Eleonora Brockdorff, * 15.8.1764 i Lübeck, † 11.9.1790 på Ravnstrup, d. af gehejmeråd, grev Christian Ulrich *B. (1724–1808) og Anna G. C. Hahn (1741–86). ~ 2° 16.4.1823 med friherreinde Anna Gustava Constantia Koskull, * 1788, † 28.3.1840 i Kbh. (Holmens) (~ 1° 1805 med grosserer i Göteborg Johan Hall, 1771–1830), d. af overtoldinspektør i Göteborg, friherre Gustaf Fredrik K. (1751–1813) og Anna Charlotta Gjelstrup (1758–1815). Ægteskabet opløst 1824.

W. J. studerede jura i Göttingen og Leipzig og blev 1777 auskultant i rentekammeret. To år senere var han tjenstgørende kammerjunker ved avreprins Frederiks Hof hvor han 1781 avancerede til kammerherre, men efter en duel med en anden hofmand tog han s.å. sin afsked. Han blev nu landmand, købte en gård ved Næstved og arvede efter faderen Ravnstrup som han solgte 1804. 1782 udgav han skuespillet *Bondedyd* der 1794 efterfulgtes af *Den siældne unge Herremand* og *Det var omsonst* hvori han viste sig som en af bondestandens forkæmpere; det er liberalismen, men ikke den kunstneriske udarbejdelse som giver disse skuespil nogen interesse. For at få dem frem på scenen startede han et kgl. privilegeret teaterselskab, hvormed han navnlig spillede i Næstved, Helsingør og i Odense, hvis skuespilhus han i nogle år ejede. 1807 gav selskabet forestillinger i Kbh. hvor han 1812 uden resultat forsøgte at få et teater rejst på hjørnet af Amaliegade og Skt. Annæ Plads. Under krigsuroighederne 1801 og 1807 gik W. J. ind i landeværnet og avancerede til major og kompagnichef. Også uden for det dramatiske område var han virk-

som. I skriftet *Den geistlige Stand bør afskaffes* I–II, 1795–97 hævdede han, at Christian *Bastholms forslag til en reform af gejstligheden og kirken ikke var tilstrækkeligt, men at målet måtte være helt at afskaffe præsterne. I „Dyveke“-fejden stod han på P. A. *Heibergs side og vandt hans venskab, og da Heiberg 1799 blev sat under tiltale erklærede W. J. at hvis han blev dømt „havde vi aldrig de jure haft nogen Trykkefrihed i Danmark“. Efter landsforvisningsdommen ledsagede han Heiberg til Roskilde. W. J. hørte trods sin konservative opdragelse til fremskridtsmændene, men han var en springende natur, en deistisk fornuftsværmer, og hans skuespil hvoraf han efterlod adskillige utrykte hævdede sig ikke over den begejstrede dilettantisme og opførtes under det for hans scene karakteristiske motto: „Miskend ej Hensigten“. – Kammerherre 1781. □Fremstillet på det satiriske stik Synet af G. L. Lahde, 1796. Mal. af A. Graff, 1801 (forhen Jarlsberg) og replik heraf. Mal. tilskrevet Jens Juel, efter dette kopier.

F. W.-J.: Fragment af min biografi, 1798. Samme: Blandinger I. En følge af min biogr., s.å. Samme: Til berigtigelse . . . , 1830. – Danm.s adels årbog XXV, 1908 514f. For skuespilyndere, 1807 nr. II 167–71. Karl Schmidt: Medd. om skuespil og teaterforhold i Odense I, 1896 41–51. Michael Neiiendam: Chr. Bastholm, 1922 359f.

Robert Neiiendam*

Vedel-Petersen, Knud Otto, 1892–1965, social-økonom, statistiker. * 24.3.1892 i Horsens, † 18.7.1965 på Frbg., urne på Søndermark kgd. F: sagfører, hospitalsforstander Rasmus Petersen (1853–1931) og Petra Jeanette Vedel (1848–1927). Navneforandring 1.2.1908. ~ 15.6.1917 på Frbg. (b.v.) med Ellen Margrethe Schack-Schou, * 20.3.1887 i Slagelse, † 6.9.1972 på Frbg., d. af grosserer Niels Jensen S.-S. (1856–1937, ~ 2° 1914 med Marie Frederikke Dreyer, 1890–1937) og Johanna Catharina Due (1859–1953). Ægteskabet opløst 1942.

V.-P. blev student 1910 fra Horsens og cand. polit. 1916. S.å. blev han assistent i hovedrevisoratet for statsbanerne hvor han 1919 blev fuldmægtig. Fra 1917 gjorde han tjeneste i det statistiske departements fordelingskontor der blev ledet af Einar *Cohn, 1920 blev han sekretær i departementet. Ved nyordningen af den københavnske arbejdsanvisning 1922 blev han chef for centralarbejdsanvisningskontoret, og her fik han 1924 oprettet en særlig afdeling for erhvervsvejledning og psykoteknik. Ved valutacentralens oprettelse 1.2.1932 under ledelse af valutakommissær Oluf Bernsten, nationalbankdirektør F. *Schrøder og Einar Cohn blev V.-P. deres nærmeste medarbejder, men efter at Erik *Lindgren i

marts blev fung. kontorchef i centralen vendte V.-P. tilbage til arbejdsanvisningen. Både i forbindelse med sit administrative arbejde og om andre emner har V.-P. udfoldet en betydelig litterær virksomhed. Han har holdt mange foredrag og ofte deltaget i den offentlige debat. Han har skrevet artikler i fagskrifter og en række større og mindre bøger. 1922 kom *Losses of life caused by war* udgivet af Carnegie Endowment for International Peace. 1925 udsendte han s.m. Poul Bahnsen og Carl Værnet *Fra Skolebænk til Værksted*. 1926 *Befolkningsspørgsmaalet*. Sammen med andre skrev han 1928 en lærebog for de højere handelsskoler *Almindelig Erhvervslære* (4. udg. 1941). 1929 kom *Psykotekniske Undersøgelser ved Landstormen* (s.m. Poul Bahnsen), 1931 *Københavns Kommune i Aarene 1914–1921*, 1934 *Samsundslære for Folkeskolen*. 1936 *Mangler Landbruget Arbejdskraft?* og 1937 *Hvilken Livsstilling skal jeg vælge?* 1940 blev V.-P. lektor ved Kbh.s univ. i Danmarks statistik. Til brug ved undervisningen udsendte han 1942 *Lærebog i Danmarks Statistik* (4. udg. 1952) som var en nyttig fornyelse af Jens Warmings lærebøger i faget. Han virkede som lektor til 1954 og blev pensioneret fra arbejdsanvisningen 1961. – Ved siden af sit embede og lektorat løste V.-P. gennem årene en række andre opgaver for det offentlige. 1924–28 var han magistratens tilsynsførende med politigården, 1946–63 stedfortrædende forligsmand, hvor han bl.a. havde forhandlinger med slagterbranchen, 1950–58 medlem af arbejdsmarkedskommissionen, 1954–58 formand for det i henhold til apotekerloven nedsatte mæglingsnævn. 1960 udsendte han en satirisk roman *Redaktør Gulliver Larsens eventyrlige rejse til det land Demokratien*. Bogen var næppe morsom nok til at få en stor udbredelse. Den gav et udtryk for forfatterens holdning til den sociale og politiske udvikling. Han forbandt en alvorlig forståelse for samfundets svage grupper med en kritisk holdning til de offentlige foranstaltninger. Han var en af de første der rejste spørgsmålet om velstandssamfundets skyggesider, bl.a. dets begrænsning af den enkeltes frihed. – R. 1947. □Foto.

Svend Aa. Hansen i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1965 189–93.

Niels Banke (Jens Toftegaard)

Vedel-Petersen, Hilda Magdalena (Lena), 1920–76, socialrådgiver. * 7.3.1920 i Kbh. (Chr.), † 17. 6.1976 på Perth Royal infirmary i Skotland, urne på Gladsaxe kgd. F: dr. med. Erik Worm Begtrup (1888–1976, ~ 2° 1929 med cand. polit. Bodil *Begtrup, * 1903) og Lotty Anna Kristina

Emerentia Stina Roslund (1889–1925). ~ 4.6.1943 i Kbh. (b.v.) med programchef, cand. polit. Jørgen V.-P., * 21.4.1918 på Frbg. (Solbjerg) (~ 2° med Helen Amby, * 1937), s. af kontorchef, lektor K. V.-P. (1892–1965) og Margrethe Schack-Schou (1887–1972). Ægteskabet opløst.

Som ganske ung tog V.-P. eksamen fra Kursus for småbørnslærere og blev børnehavelærer, men hendes engagement i sociale spørgsmål var allerede da så stærkt at hun søgte ind på Den sociale skole og 1943 fik socialrådgivereksamen. S.å. blev hun ansat i Mødrehjælpen i Kbh. og arbejdede her til 1950. I slutningen af 1940erne begyndte hun på free-lance basis i radioen at producere udsendelser om sociale spørgsmål, og 1950 blev hun redaktør af radioens nyoprettede sociale brevkasse: *Hvad er min ret og hvad er min pligt*. Dette kom til at blive hendes mest betydelige indsats, for hun skabte en ny måde at formidle socialt stof på. En stor lytterskare, ikke mindst blandt de ældre, hørte hendes særprægede lidt sørgmodige stemme og langsomme diktation og hun var en god pædagog der kunne omsætte lovsprog til et forståeligt dansk. Ofte hjalp hun brevskriverne direkte, og var der tale om spørgsmål af almen interesse blev sagen belyst i brevkassen. Slet ikke sjældent påviste brevkassen misforståelser af loven hos fx kommunale myndigheder. Radiovirksomheden gjorde hende til en efterspurgt foredragsholder, hun deltog i kursusvirksomhed, bl.a. for socialrådgivere og gennem mange år virkede hun desuden som socialrådgiver på en industrivirksomhed med mange kvindelige ansatte. V.-P. har skrevet en række artikler om sociale spørgsmål og redigeret brevkasser i dag- og ugeblade. *Danmark på vrangen*, 1963 bygger på breve til den sociale brevkasse. Blandt V.-P.s mange bøger må især nævnes håndbogen for de ældre *Tag årene som de kommer*, 1966 og *Ægteskabets ABZ*, 1964 (s.m. Ole Bohr og Sv. Heinild). Desuden har Danmarks radio udgivet flere af de udsendelsesrækker hun producerede sammen med bl.a. Ellis Jacobsen, fx *Får De folkepension?*, 1968 og *Får De invalidepension?*, 1969. V.-P. har været medlem af børneværnet på Frbg. 1950–55 og af bestyrelsen for Det frie gymnasium. Anerkendelse for sin store indsats på det sociale område fik hun 1971 med PH-prisen og Omsorgsprisen. □Relief af Henry Heerup, 1961. Foto.

Viggo Duvå i Politiken 19.6.1976. Kurt Sørensen i Aktuelt s.d. Arne Skovhus i Information 24.6.s.å.

Inga Dahlsgård

Vedel Simonsen, Lauritz Schebye, 1780–1858, historiker. * 20.12.1780 på Elvedgård, Veflinge sg., † 12.7.1858 sst., begr. i Veflinge. F: kancelliråd Claus V. S. (1750–1832) og Ane Marie Schebye (1757–1827). ~ 10.7.1807 i Kbh. (Frue) med Sophia Francisca Kragh, * 30.3.1788 i Kbh. (Trin.), † 22.9.1861 sst. (Frue), d. af parykmager, senere pennfabrikant Herman K. (ca. 1761–1833) og Susanne Dorothea Nagel (ca. 1766–1846). Separeret 1814. Ægteskabet opløst 1836.

I sit velhavende hjem med en meget læsende far og en streng mor havde V. S. en ensom barndom, og allerede fra sit 10. år opdroges han i præstegårde på Fyn og i Jylland. 1798 blev han student, privat dimitteret, og tog 1799 juridisk forberedelseseksamen, men vendte sig derpå mod medicinen og fik embedseksamen 1803; dog interesserede han sig snart mest for denne videnskabs historie. N.å. vandt han universitetets guldmedalje for en medicinal-historisk afhandling og den medicinske doktorgrad hvorpå han 1805–06 studerede ved universiteterne i Göttingen og Halle. I sidstnævnte by fik omgangen med Henrich *Steffens også for ham stor betydning. Han blev en begejstret tilhænger af Fr. Schellings naturfilosofi, og den tyske romantik mødte hos ham et opladt sind da han i barneårene hjemme af tjenestefolkene var blevet fyldt med egnens sagn og overtro, og han delte sine tyske studenterkammeraters sværmeri for middelalderen. Han droges nu mere og mere mod historiske undersøgelser, og da der 1806 var udsat to prisopgaver, den ene af De skønne videnskabers selskab lydende på en lovtale over Griffenfeld, og den anden af Det danske videnskaberne selskab om østgoterne i Italien tog han fat på begge disse vidt forskellige opgaver. Til lovtalen samlede han stof 1806–09, og det for formålet alt for vidtløftige materiale købtes 1810 af kongen for det kgl. ordensarkiv, men prisen vandt han ikke; derimod fik han 1808 guldmedaljen for afhandlingen om østgoterne og desuden samme selskabs sølvmedalje for en indledende afhandling om Nordens tidligste bebyggelse og ældste beboere. 1807 var han blevet volontør ved universitetsbiblioteket hvor han nød godt af omgangen med Rasmus *Nyerup, men skønt han 1808 blev amanuensis opgav han n.å. denne stilling da han hverken havde opnået fast ansættelse eller tilstrækkelig løn. Han drog tilbage til Fyn hvor han beskæftigede sig med indsamling af både oldsager og dialektord. Uden held søgte han nu ansættelse i gehejmearkivet, men blev derimod 1810 medlem af Videnskaberne selskab og af kommissionen til oldsagers opbevaring, og af kongen fik han en toårig understøttelse på 600 rdl. til studium af selvvalgte dele

af fædrelandets historie. I jan. 1811 overdroges det ham at berejse de fynske købstæder for at indsamle og registrere dokumenter og manuskripter i arkiver og hos private idet han samtidig udnævntes til professor for at have en til opgaven passende titel. Han berejste sin fødeø fra juni 1811 til febr. 1812, men hans helbred led derunder hvorfor han bad sig fritaget. S.å. var han på et tre måneders studieophold i Tyskland og fik efter udsagn her en friere anskuelse af historien i almindelighed, men i årene 1813 og 1814 måtte han nøjes med antikvariske rejser til Jylland.

Hidtil havde V. S. ikke publiceret noget historisk arbejde, men 1813 udkom *Udsigt over Nationalhistoriens ældste og mærkeligste Perioder I–II, Borgruinerne 1.–2.* hæfte og *Fyens Vilkaar i . . . Grevens Feide*. Førstnævnte arbejde indledes med en oversigt over kilderne der navnlig indeholder en fylde af oplysninger om forsvundne og ødelagte arkiver og bogsamlinger. Efter denne redegørelse for de skrevne kilders skæbne behandler han den første beboelse og de ældste indbyggere og peger her på nye metoder. Han vil ikke som forgængerne holde sig til mytologi, arkæologi og historie, men også geognosi, etnografi og etymologi. Af etnografien kan vindes kundskab om folk på samme kulturtrin som forfædrene. Der kan man se at knive af sten ikke blot er til offerbrug, men virkelig våben og redskaber, og han hævder at oldskandinaviens kulturhistorie kan inddeles i en sten-, en kobber- og en jernalder som dog naturnødvendigt må gribe ind over hinanden. Her blev tredelingstanken først fremsat, men det må indrømmes at den i meget ringe grad kom til at betyde noget for hans arkæologiske virksomhed og for selve værket der vel vidner om megen lærdom og selvstændig tænkning, men også om megen romantisk fantasi. Dette gælder også den følgende historiske periode om vikingesædet Jomsborg mens den sidste om nordiske valfarter og kostog indeholder fremskredne betragtninger over deres kulturelle betydning. Tredje bind i samlingen udkom først 1816 med ét hæfte og omhandlende den danske adels og ridderstands historie. Han fremsatte samtidig planer om oprettelsen af et adels- og ridderstandsarkiv og opnåede at blive ansat som medhjælper hos ordenshistoriografen. Denne stilling kunne dog ikke tilfredsstillende ham, han følte sig miskendt og personlige sorger var kommet til, 1814 separationen fra konen der havde været ham utro, og 1824 det hårdeste slag da hans eneste barn, en syttenårig søn, skød sig. En tid beskæftigede han sig med studiet af frimureri, magi og mystik til dels som grundlag for tolkning af „guldamuletterne“ der 1817 var indgæet

til museet. Et skrift 1829 om nytten og nødvendigheden af historiske topografier fik med rette ingen blid modtagelse, mens en afhandling s.å. i C. "Molbechs Nordisk Tidsskrift om kæmpevisernes skildring af middelalderens riddervæsen var god kulturhistorie. Romantikeren i ham kom dog i disse år stærkt for dagen idet han udsendte små hæfter digte, oftest dediceret til medlemmer af kongehuset, nemlig 1831 *Livets Speil i Naturen, Livets Cirkel, skildret ved Inscriptionerne i Elvedgaards Have* og det selvbiografiske *Ung Harald, 1832 Clios Harpe* og 1837 *Verdens-Siælen, skildret efter de gamle Philosophers Forestilling*, alt præget af romantikkens filosofiske ideer og sværmerier for borge, ruiner, måneskin, rædsom vildhed og vandrende harpespillere, og vidnesbyrd om et følsomt sind, men det var kun undtagelsesvis lødig poesi.

I alle disse år havde Elvedgård været hans faste tilholdssted, men først ved faderens død 1832 blev godset hans ejendom, og han viste sig her straks fra sin bedste side ved at skænke penge til en ny skole og et sognebibliotek i Veflinge, ved oprettelsen af et hospital og ved human godgørelsen også på andre områder. Gården tog han sig ikke af, men des mere af haven der udvidedes og udstyredes med lysthuse i forskellige stilarter, støtter og inskriptioner i tidens og hans ånd. Hans litterære produktion var for en tid helt standset, selv om han ivrigt samlede stof, især til hjemstavns historie, med M. N. C. "Kall Rasmussen som medarbejder i Kbh., og stadig stod han i livlig brevveksling med lærde som E. C. "Werlauff og Molbech, mens hans svage helbred havde betaget ham lysten til rejser. Resultaterne af hans samlerflid kom først for dagen i årene fra 1840, da han udgav *Bidrag til Danske Slotte og Herreborges Bygnings- og Befæstnings-Historie i den catholske Tidsalder, Bidrag til Odense Byes ældre Historie* (fem hæfter, 1841–44), *Samlinger til Hagenskov Slots . . . Historie* (to hæfter, 1842–46), *Bidrag til . . . Eske Brocks Levnetsbeskrivelse* (to hæfter, 1842–43), *Bidrag til . . . Rugaards Historie* (tre hæfter, 1843–44), *Bidrag til . . . Jørgen Brahes Levnetsbeskrivelse, 1845, Familieefterretninger om de danske Ruders . . . Adelslægt* (to hæfter, s.å.) og *Samlinger til . . . Elvedgaards Historie* (fire hæfter, 1845–46). Et tillæg, *Udskiftningen og dens Følger for Bondestanden i Skovby Herred* er udgivet i Saml. til Fyens hist. og top. X, 1890. De topografiske værker er omfattende materialesamlinger, desværre hovedsagelig annalistisk ordnede, men fulde af nyt stof fra hidtil ubenyttede lokalhistoriske kilder som kirkebøger og hartkornsmatrikler og derfor stadig af værdi, og hertil kommer en mere personlig indsats, præget af hans fortrolighed med

egnens natur og folkelige traditioner.

Denne sidste frodige udgiverperiode standsede brat 1846. V. S. var på alle punkter dybt misfornøjet med tidens rørelser. 1848 siger han sit gamle Danmark farvel og mente sig nu fritaget for „det Penge-, Tids-, og Aandsfortærende Arbejde“ at udgive sine historiske samlinger hvad han 1840 havde lovet Christian VIII. Han følte sig stadig miskendt og levede sine sidste år som en lærd, men ensom og sygelig herremand, hvis opmuntring var studier, oldsager, haven og brevveksling med venner. Med rette siger Werlauff om ham, at han i sit arbejde med skarpsindighed og kombinationsevne forbandt tilbøjelighed til alt for dristige hypoteser og ikke tilstrækkeligt skelnede mellem sine kilders og hjælpemidlers forskellige værd og betydning, men det må hertil føjes at han trods sine mangler og sin splittede virkestrang både på arkæologiens og kultur- og lokalhistoriens område anviste nye midler og mål. – Dr.phil.h.c. 1836. – Etatsråd 1840. Konferensråd 1851. – R. 1826. DM. 1836. K. 1856. □Mal. af S. L. Lange, 1812 (Elvedgård). Broderet portræt (Fr.borg). Tegn. af A. W. Boesen. Træsnit 1887. – Mindesmærke ved Elvedgård.

Kilder. Breve fra og til C. C. Rafn, udg. Benedict Grøndal, 1869 98f. Fra Fyens fortid, udg. G. L. Wad I, 1916 137–391 og II, s.å. 1–391 (brevveksl. med E. C. Werlauff); III, 1920–21 252–366 (brevveksl. med andre). C. Paludan-Müller. Et udv. af hans optegn. og breve, udg. Bj. Kornerup II, 1958.

Lit. E. C. Werlauff: Om danebrog og danebrogsordenen, udg. C. F. Wegener, 1872 50–53. Samme: *Erindr. af mit liv*, 1910 (fot. opr. 1968) = *Memoirer og breve XIII*. J. E. Boesen i Kort udsigt over det philol.-hist. samf.s virksomhed XXVIII, 1881–82 19f. Hans Hildebrand i Kungl. vitterhets, hist. och antikv. akad.s månadsblad XV, Sth. 1886 132f. Anton Andersen: Historikeren V.-S., 1887. Johs. Steenstrup: *Historieskrivn. i Danm. i det 19. årh.*, 1889 82–93 235–39. Laur. Weibull i *Hist. t. för Skåneland V*, Lund 1914–23 248–66. Kn. Fabricius i *Vor fortid III*, 1919 I–II. Samme i *Fynske årbøger I*, 1939–41 II. Gustav Schovsbo i *Årbog for hist. samf. for Odense og Assens amter VII*, 2, 1920 401–03. Tilskueren XL, 1923 II 42–47 127–31 201–05 275–82 (polemik mellem Carl S. Petersen og Th. A. Müller). Ellen Jørgensen i *Hist. t. 9.r.v.*, 1926–27 355f 372f 383f 385. Samme: *Historiens studium i Danm. i det 19. årh.*, 1943. Carl S. Petersen: *Stenalder, bronzalder, jernalder*, 1938 15–19 22–25 28. Volmer Rosenkilde i V. S.: *Bøger og deres skæbne*, 1946 (ny udg. af Udsigt over nationalhist., 1813) 5–11. Hans Henrik Jacobsen: *Historikeren V. S. til Elvedgaard 1780–1858*, 1962. *Papirer i Landsark. for Fyn, Odense*.

Hans Knudsen*

Vedel Tåning, Åge, se Tåning, Åge Vedel.

Wedell, Vilhelm Carl Casper Joachim Ove Bendt, lensgreve, 1840–1922, godssejer. *6.10.1840 på Billeskov, †7.10.1922 på Wedellsborg,

Wedell, Bendt

begr. i Husby. F: baron, kammerjunker, senere lensgreve, kammerherre Julius Wilhelm Geörg Ferdinand W. (1808–83) og Christiane Buchwaldt (1814–99). ~ 14.9.1869 i Hunseby med komtesse Maria Elisabeth Knuth, * 7.3.1849 i Kbh. (Hunseby), † 18.8.1894 på Wedellsborg, d. af lensgreve F. M. *K. (1813–56) og Karen Rothe (1815–77).

W. blev student 1862 (Haderslev) og lærte derefter landbrug på Hillerødsholm. 1867–96 ejede han Borupgård ved Horsens og 1883–1920 grevskabet Wedellsborg. Allerede på Borupgård viste han sig som en dygtig praktisk landmand, og i samarbejde med sin forvalter S. P. Petersen, senere forpagter og derefter ejer af gården, oparbejdede han her fra ca. 1870 en god stambesætning af jysk malkekø. Sin praktiske landmandsgerning fortsatte han på Wedellsborg hvis drift han personligt ledede, og hvor han med dygtighed varetog administrationen af grevskabets store besiddelser omfattende bl.a. seks hovedgårde og syv avlsgårde. Som godsejer var W. human og hjælpsom over for arbejderne og villig til at give forpagtere og fæstere støtte til forbedringer. Han undgik længst muligt salg af det omfattende fæstegods på 1600 tdr. htk. Med en stærk følelse af forpligtelse til samfundsgavnlig indsats stillede han i betydeligt omfang sine gårde til rådighed for landøkonomiske forsøg. Han var medlem af Skanderborg amtsråd 1874–84, formand for Husby sogneråd og medlem af Assens amtsråd 1886–1916. W. trådte ikke frem i politik, men som medlem af landhusholdnings-selskabets præsidium 1894–1911 udrettede han med sit praktiske greb om tingene et solidt fagligt arbejde, og han virkede, især ved siden af Knud *Sehesteds kraftige personlighed, som den besindige og venligt udjævnende. W. var tillige medlem af bestyrelsen for Dansk skovforening og af Landmandsbankens bankråd. Gentagne gange repræsenterede han dansk landbrug ved landbrugsmøder i udlandet, og han var formand for den danske landbrugsafdeling ved verdensudstillingen i Paris 1900. – Hofjægermester 1884. Kammerherre 1888. – R. 1886. DM. 1898. K.² 1900. K.¹ 1905. S.K. 1908. □Mal. af H. Siegmundfeldt, 1869 (Wedellsborg). Afbildet på mal. Slutning af parforcejagt af Otto Bache, 1884, hertil tegn., efter det træsnit. Foto.

Danm.s adels Årbog XXV, 1908 494. Chambellan: Danske jordrotter, 1911 49–52. H. Hertel: Det kgl. da. landhusholdningsselsk.s hist. II, 1919. Samme i Tidsskr. for landøkonomi, 1922 493–96. Ugeskr. for landmænd LXVII, s.å. 495f. Fyns stifts landbrugstid. XVI, s.å. 437. Fyns stiftstid. 7.10. s.å. Danske slotte og herregårde, 2. udg. red. Aage Roussell IX, 1965 391f. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Aksel Milthers*

Wedell, Wilhelm Frederik, greve, 1640–1706, lensbesidder. * 24.11.1640, † 7.2.1706 på Rugård, begr. i Husby k. F: generalmajor, friherre Georg Ernst v. Wedel (ca. 1597–1661) til Reetz og Noremberg og Anne Ahlefeldt (ca. 1615–60). ~ 1° med komtesse Christiane Sophie Sehested, * 3.6.1644, † 1693, begr. 31.1.1694 i Husby k., d. af Hannibal *S. (1609–66) og *Christiane (1626–70). ~ 2° 4.12.1702 i Veflinge med Hedeveg Magdalene v. Danckwerth, * 4.5.1672, † 17.7.1735, begr. i Husby k., d. af oberstløjtnant i fynske rytterregiment Joachim v. D. († 1690, ~ 1° med Hedeveg Margrethe Fintzen) og Anne v. der Wisch († tidligst 1714).

Rigsfriherre W. kom fra Tyskland, hvor han havde været officer, til Danmark, men fik her ingen militær post, derimod blev han allerede 1663 (fra 1666 af regne) kammerherre hos Frederik III, og kort før Hannibal Sehesteds død ægtede han hans datter og eneste arving, således at han derigennem kom i besiddelse af hendes godser Iversnæs og Tybrind som efter hans optagelse i grevstanden 12.12.1672 fik navnet grevskabet Wedellsborg. For at komplettere grevskabets hartkorn købte han foruden en del bøndergods og tiender hovedgårdene Søndergårde (1681) og Rugård (ca. 1688). Den første greve af Wedellsborg havde store tanker om sin værdighed. Efter sagnet holdt han tolv trompetere til at blæse til bords, og den gamle borg blev i hans sidste år, så vidt det kunne lade sig gøre, ombygget til et barokpalæ. Med brutal energi virkede han som godssamler og -herre. Under den skånske krig forsøgte han at etablere et stavnsbånd for grevskabets bønder, og mod præster og degne, som ikke behagede ham eller efter evne kæmpede for at bevare deres embeds rettigheder, for han hårdt frem, skønt de i Thomas *Kingo havde en biskop der ellers værgede sine.

I en anden sag tillod han sig 1695 at nedsætte en gårdsret af sine folk som dømte et ægtepar til at miste deres boslod og konen desuden til kagstrykning, hvilken straf han lod eksekvere ved sin egen skarpretter. Af kongen blev denne dom erklæret for ugyldig, og han fik en tilrettevisning. To højesteretsdomme 1700 og 1702 i sager mellem greven og hans sogne- og slotspræst blev ham derimod dyre. I forholdet til sine børn havde han ej heller lykke. En datter løb bort med en informator, og han havde mange stridigheder med sin ældste søn Hannibal der endog på en meget drastisk måde søgte at forhindre hans andet ægteskab. – Hv. R. 1674. □Mal. af A. Wuchters fra 1670erne (Wedellsborg), efter dette kopi af A. Dorph, 1902 (det antoges da at forestille en anden) (Fr.borg). Mal. af A. Quandt (Wedellsborg). Malet i hel figur i ordensdragt (sst.).

Danm.s adels årbog XXV, 1908 489f. [L. S.] Vedel Simonsen: Bidrag til den fynske kongeborg Rugaards hist. III, 1844 152–55 170–72. Danske saml. 2.r.V, 1876–77 343. Danske mag. 4.r.VI, 1886 92. A. R. Idum i Årbog for hist. samf. for Odense og Assens amter III, 1923 301–08. Hans Knudsen sst. V, 1931 141–46. Pers. hist. t. 9.r.IV, 1931 157 (Jens Bircherods dagbøger). Danske slotte og herregårde, 2. udg. red. Aage Roussell IX, 1965 175 379–83.

Hans Knudsen*

Wedell-Neergaard, Joachim, baron, 1862–1926, godsejer. * 11.1.1862 i Næstved, † 4.1.1926 på Svenstrup, begr. i Borup. F: kammerherre, ritmester, baron Gustav *W.-Wedellsborg (1829–1903) og Louise E. H. Bruun (de) Neergaard (1837–64). Navneforandring 19.6.1893. ~ 21.7.1896 på Lystrup, Kongsted sg., Præstø amt, med komtesse Henny Caroline Julie Moltke, * 29.3.1873 på Lystrup, † 2.9.1954 på Egholm, Sæby sg., Kbh.s amt, d. af kammerherre, greve Christian *M. (1833–1918) og komtesse Caroline A. Danneskiold-Samsøe (1843–76). W.-N. blev student 1881, tog statsvidenskabelig eksamen 1886 og kom derefter i udenrigsministeriet med tjeneste såvel hjemme som i udlandet. 1893 overtog han Svenstrup og gik straks i gang med betydelige byggeforetagender og forbedringer inden for godsets land- og skovbrug. W.-N.s interesse for skovbrug førte ham ind i Dansk skovforenings arbejde, og han var foreningens formand 1906–16. Han øvede en betydelig indsats vedr. arbejderforhold, afsætningsforhold, majoratsgodsernes stilling ved overgangen til fri ejendom og ved oprettelsen af Dansk Skovforenings Tidsskrift 1916. Også uden for skovbruget havde han tillidsposter, var bl.a. formand for sognerådet 1898–1908, amtsrådsmedlem 1901–16, direktør for Carlsen-Langes legatstiftelse. Et varigt minde om W.-N.s kærlighed til sin ejendom og forståelse af vigtigheden af at få belyst et majoratsgods' historie er det smukt udstyrede værk: *Svenstrup. Et sjællandsk Gods' Historie*, 1921, med bidrag af W.-N. og andre forfattere. I forbindelse med arbejdet i Dansk skovforening skrev han flere artikler, bl.a. til jubilæumsbogen *Dansk Skovforening 1888–1913*. I tilslutning til lens afløsningen på Svenstrup sikrede han bevaring af adskillige smukke træer og trægrupper ved fredning. Han blev æresmedlem af Dansk skovforening 1916 og af Svenska skogsvårdsföreningen 1919. – Hofjægermester 1897. Kammerherre 1914. – R. 1896. DM. 1918. K.² 1924. □ Mal. af P. S. Krøyer, 1905. Mal. af H. Dohm (forhen Arbejdsgivernes Ulykkesforsikring). Foto.

Danm.s adels årbog XXV, 1908 499. Berl. aften 5.1.1926. Otto Andrup sst. 7.1. s.å. A. Oppermann i

Dansk skovforen.s t. XI, s.å. 1–6. Danske slotte og herregårde, 2. udg. red. Aage Roussell IV, 1964 42f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

P. Chr. Nielsen (C. Syrach Larsen)

Wedell-Wedellsborg, Gustav, se **Wedell-Wedellsborg, Joachim**.

Wedell-Wedellsborg, Joachim Godske (Georg), baron, 1785–1860, officer. * 24.1.1785 på Wedellsborg, † 17.7.1860 sst., begr. i Husby. F: amtmand greve Ludvig Frederik Wedell til grevskabet Wedellsborg (1753–1817) og Frederikke Juliane Louise Klingenberg (1755–1833). ~ 28.7.1812 på Hverringe, Viby sg., med Gregersine Olave Juel, * 19.12.1794 på Hverringe, † 30.11.1867 i Kbh., d. af kammerherre, amtmand, oberst Hans Rudolph J. til Hverringe (1773–1857) og Maren Berg (1769–1850, ~ 2° 1815 med sogneprest i Kongsberg, senere i Øiestad, Andreas Bonnevie, 1782–1833).

W.-W. fik kornetpatent 1790, blev 1797 kar., 1803 „virkelig“ sekondløjtnant i rytteriet og fik 1804 reserveret premierløjtnants karakter, men først 1806 kom han til virkelig tjeneste. 1809 fik han reserveret ritmesters anciennitet, blev 1812 virkelig premierløjtnant, n.å. sekondritmester og kommandør for fynske ridende jægerkorps, var 1814–25 ikke til tjeneste, men drev gården Sønderkov i Jylland. 1825 blev han eskadronchef, n.å. kar. major, 1827 premiermajor, 1832 kar., 1837 virkelig oberstløjtnant, fik 1841 oberst karakter, blev 1842 regimentschef, marts 1848 generalmajor og brigadekommandør. Han var en samvittighedsfuld officer der navnlig interesse-rede sig for god orden og økonomi i sin afdeling. Da krigsminister A. F. Tscherning 1848 traf anstalter til folkevæbning, var W.-W. og brigadeadjudanten (stabschefen) S. C. *Barth meget virksomme herfor indtil bevægelsen pludselig standsedes. W.-W. var den nærmeste til at føre rytteriet i norskejske armékorps ved felttogets begyndelse 1848 og underrettede Tscherning om at han, general W.-W., var villig til at tjene under oberst Hans *Hedemann hvad der blev modtaget med almindelig påskønnelse, og han indledte felttoget ved med rytteriet at rykke frem til Åbenrå. Det viste sig dog hurtigt at W.-W. var for aflægs til felttoget; ved Bov forholdt han sig ganske passiv, og hans regimenter foretog sig egentlig intet. Da Tscherning nogle dage efter kom til armékorpsset fik W.-W. vel kommandørkorset sammen med Hedemann, men Tscherning (Fr. *Læssøe) har skønnet at W.-W. var uegnet til stillingen; i maj blev han afløst af en oberst, fik den nyoprettede generalkommando over Fyn og blev ikke mere anvendt i felten. Ef-

Wedell-Wedellsborg, Joachim

ter krigen overtog han atter sin brigade. 1853 blev han formand i en kommission om nyt eksercerreglement for rytteriet; 1856 afskedigedes han efter ansøgning og fik generalløjtnants karakter. – Kammerherre 1843. – Sønnen Gustav Joachim W.-W., * 6.9.1829, † 6.7.1903, blev 1862 premierløjtnant ved dragonerne men tog sin afsked 1865 for at hellige sig landbruget som forpagter af Overdrevsgården under Svenstrup. Fra 1871 var han medlem af bestyrelsen for Sorø amts landøkonomiske selskab, 1883–87 formand. 1880–1901 var han medlem af landhus-holdningsselskabets bestyrelsesråd og 1880–89 i en vanskelig periode formand for De samvirkende landboforeninger i Sjællands stift, en opgave han løste med stor dygtighed. 1877 blev han kar. ritmester. R. 1880. DM. 1888. – R. 1828. DM. 1840. K. 1848. S.K. 1854. □Mal. af N. P. Holbech, 1850, efter dette litografi. Afbildet på A. Behrends mal., 1853, af de svenske tropper 1848 og på gruppebilledet malet af F. L. Storch s.å. (Ravnholt).

Danm.s. adels årbog XXV, 1908 496. Tidsskr. for krigsvæsen, 1860 398–400. J. H. Kloppenborg: En gammel soldats erindr., 1861 (2. udg. 1872) 147. Den dansk-tyske krig 1848–50, udg. Generalstaben I–II, 1867–78. S. C. Barth: Livserindr. I, 1900 303; II, s.å. 10 33. Samme: Soldaterliv i gamle dage, 1903 102 105–15. N. P. Jensen: Oberst Fr. Læssøe, 1912. Gerh. Brammer: Den danske hærs intendanturtjeneste 1848–1918, 1919. A. Tuxen i Hist. t. 9.r.IV, 1925–26 20 25 27 31 33 38.

Rockstroh*

Wedell-Wedellsborg, Vilhelm Ferdinand, baron, * 1908, amtmand. * 12.11.1908 i Kbh. (Garn.). F: premierløjtnant, senere oberstløjtnant, kammerherre Karl W.-W. (1877–1964) og Ettie Caroline Blom (1884–1962). ~ 26.9.1942 i Jægersborg k. med Birte Engelke Schaffalitzky de Muckadell, * 5.8.1921 på Margrethesminde, Ulbølle sg., † 17.3.1977 i Sorø, d. af godsejer, hofjægermester Johan Ludvig S. de M. (1894–1963) og Else Undset Gyth (* 1897).

W.-W. blev student fra Gl. Hellerup gymnasium 1927, cand. jur. 1933 og ansattes s.å. efter en kort tid som dommerfuldmægtig i Helsingør i socialministeriet. Han udnævntes til sekretær 1936, blev fuldmægtig 1941, var ministersekretær 1942–46, blev ekspeditionssekretær 1946, kontorchef i arbejdsministeriet 1948, i socialministeriet 1949 og var amtmand over Sorø amt fra 1955 til kommunalreformen 1970, derefter amtmand over Vestsjællands amt til 1978. W.-W. har været stærkt benyttet i kommissions- og udvalgsarbejde. Han var formand for det i henhold til ferieloven nedsatte rådgivende udvalg 1949–55 og formand for det 1956 nedsatte udvalg til udarbejdelse af en sygelønsordning. Desuden har

han været medlem af forvaltningskommissionen af 1946, alkoholkommissionen af 1947, administrationskommissionen og kommissionerne om offentlighed i forvaltningen og om tjenestemænds ansættelsesforhold. Til disse hverv kommer et meget omfattende og betydende arbejde i hans stands organisationer. Han var formand for Ministerialforeningen 1944–56, medlem af bestyrelsen for danske statsembedsmænds samråd 1944–65, dets formand 1957–65, medlem af bestyrelsen for nordisk administrativt forbunds danske afdeling 1947–66, medlem af bestyrelsen for Danmarks juristforbund 1952–64, dets formand 1956–64, og medlem af akademikernes samarbejdsudvalg 1952–64. En fortsættelse af dette organisationsarbejde er hans formandskab for statsembedsmændenes enkeboligselskab. W.-W. er tillige administrator for det grevelige Dannemandske stift med Åstrup kloster, efor for det Klingenbergsske hospital i Nykøbing M. og medlem af styrelsen for Vallø stift. Han er formand for Selskabet for bygnings- og landskabskultur, Sorø kunstmuseum, behandlingshjemmet Dalgården ved Århus og Lindersvold ved Fakse samt julemærkekomiteen. Pædagogikken tjente han som lærer ved den sociale skole 1948–55. Baggrunden for så vidtspændende aktivitet er W.-W.s evne til at planlægge sit arbejde og økonomisere med sin tid så han kan møde rolig og afslappet til de mange gøremål. – R. 1948. R.¹ 1956. K. 1964. K.¹ 1972. □Mal. af H. C. Bärenholdt, 1968 (amtsrådssalen i Sorø). Foto.

Berl. tid. 12.11.1968.

Helge Larsen

Wederkinch, Holger Peder, 1886–1959, billedhugger. * 3.3.1886 i Sønderby på Femø, † 24.12.1959 i Charlottenlund, begr. i Kbh. (Vestre). F: kgl. translator i tysk og engelsk, folketingsmand Julius W.-Madsen (1847–1920) og Caroline Margrethe Petersen (1861–1955). Navneforandring fra W.-Madsen 10.12.1912. ~ 1° 5.7.1918 i Ordrup med Elsie Peschcke Køedt, * 22.11.1882 på Frbg., † 17.4.1924 i Charlottenlund, d. af grosserer A. *P. K. (1845–1929) og Elisabeth E. Duval (1843–1925). ~ 2° 19.11.1927 i Kbh. (Holmens) med Margit Emmy Rigmor Frank Olsen, * 5.2.1907 i Malmø, † 27.2.1984 i Hellerup, d. af direktør William Frank O. (1883–1918) og Edith Margrethe Dan (1881–1936).

W. begyndte allerede som seksårs dreng at forme dyr i ler som han tog i en vejgrøft, og debuterede 19 år gammel på Charlottenborg forårsudstilling 1905 med en gruppe af to hunde i kamp om en rotte. Samme efterår kom han ind på akademiets skole hvor han blev til efteråret 1908. Et ophold

i Paris 1910–11 afsluttede hans uddannelse. Herhjemme udstillede W. på Charlottenborg, om end med lange mellemrum, og han deltog i Kunstnernes efterårsudstilling 1909–15 og den danske udstilling i Brighton 1912, ligesom han havde egne udstillinger hos Winkel & Magnussen 1917 og i Den frie udstilling 1923. Men i højere grad vendte han sig mod udlandet, især Paris og London hvor han nok vandt større påskønnelse end herhjemme. I Paris blev han associeret ved Société Nationale des Beaux-Arts 1924, fik guldmedalje for en kæmpestor isbjørnegruppe 1929 og blev sociétaire sst.; i London udstillede han på Royal Academy's udstillinger, og 1930 blev han medlem af Royal Society of Arts.

W. var først og fremmest dyreskulptør. Han gav sig helst af med vilde dyr i kamp eller leg, navnlig har han ofte modelleret lossen. Karakteristisk for ham er grupper af flere dyr, sammenslyngede i dramatiske situationer. Sådanne udførte han gerne direkte i materialet, ofte således, at motivet var fremkaldt af den forhåndenværende blok, og han bevægede sig over mange forskellige materialer. Han udsøgte sig stenarter efter disses farve og skønhed og komponerede sine motiver efter dem, men benyttede også træ og bronze. Muskelspillet i dyrene interesserede ham, han lagde vægt på gruppens silhouet-virkning og tredimensionale komposition og søgte en udpræget dekorativ holdning både i enkeltheder og i kompositionen som sluttet helhed. Betegnende eksempler er *Ørn, Los, Hare* i granit 1917, *Sult, Skandinavisk Los og Hornugler* i moseeg 1920, *Vildsvanerne* i marmor 1921, *Elskovsgruppen* (to loss) i euvillekalksten s.å. og *Brunsikampen* (tre loss) i musselkalksten 1922. *Isbjørnegruppen* som 1937 blev opstillet i bronze på Langelinie vandt 1929 guldmedalje på Salonen i Paris. Det er en kunst hvis mest fremtrædende karakter er virkningsfuld elegance og blændende teknisk dygtighed i komposition og udførelse. – Foruden de mange dyreskulpturer foreligger der fra hans hånd en række buste (konferensråd *H. N. Hansen*, 1910, *Helge Wamberg*, 1911, gehejmeetatsråd *Emil Vett*, 1914, professor *Axel Lendorf*, 1916), rytterstatuetter med portrætfigur (kronprins *Olav af Norge*, kong *Georg af Grækenland*, 1914, begge i sin tid tilhørende dronning Alexandra af England), en granitstatue af *Ella Ungermann*, 1917 (en replik med ændringer opstillet 1935 i Det kgl. teater) og en rytterstatue i overnaturlig størrelse af *Jeanne d'Arc* (udst. 1930). – W. var medlem af akademirådet 1934–40. Nationalmuseum i Stockholm ejer hans buste af maleren Gustaf Cederstöm □Foto.

Interview i Berl. aften 4.6.1929. – Th. Hauch-Fausbøll: Patriciske slægter V, 1930 147f. Nic. Lützhøft i Skonvirke VIII, 1922 169–71. Georg Brøchner i The studio LXXXVII, London 1924 319–21.

Sigurd Schultz*

Vedso, Frederik Emil, 1883–1962, maskinmester, kommunalpolitiker. * 4.10.1883 i Driftebrohus, Ølsemagle sg., Kbh.s amt, † 7.9.1962 i Kbh., begr. Brønshøj kgd. F: gårdejer, senere bistadefabrikant Jacob V. (navneforandring fra Olsen 1903) (1856–1941) og Anna Sophie Schnack (1863–1941). Navneforandring fra Olsen 10.8.1903. ~ 18.3.1910 i Kbh. (b.v.) med Eleonora (Nora) Marie Jensen, * 29.10.1880 i Sundby, Amager, † 3.6.1961 i Brønshøj, d. af støberiarbejder Jøns Jönsson (kaldet Jensen) (1837–1917) og Frederikke Jacobsen (1847–1921).

V. voksede op på en sjællandsk gård. Morfaderen der havde været på Rødding højskole var en stor fortæller, og faderen der havde været på Hindholm var en ansat landmand og et mekanisk talent som 1906 opgav landbruget for at blive bihuse- og vokstavlefabrikant i større stil. Fra landsbyskolen kom V. til Køge og tog præliminæreksamen, hvorefter han kom i lære som maskinarbejder i Kbh. og blev udlært 1904. Maskinisteksamen tog han 1905. Indtil 1910, da han blev ansat ved Kbh.s kommune, sejlede han som maskinmester eller arbejdede i land. I læretiden kom han med i den socialdemokratiske ungdomsbewægelse, deltog i livet i diskussionsklubberne og var 1916–26 formand for klubben Karl Marx. Han bidrog væsentligt til at dennes tidskrift Socialisten blev nærmere knyttet til partiet og var dets forretningsfører 1919–29. Også den kooperative bevægelse optog ham. Han var i bestyrelsen for Hovedstadens brugsforening 1932–56, for Arbejdernes fællesbageri 1938–58 og var 1935–51 medlem af Social-Demokratens kontrolkomité. Ved folketingsvalgene 1926 og 1929 var han socialdemokratiets kandidat i Otterupkredsen. I Kbh.s borgerrepræsentation, hvor han var medlem 1929–54, gjorde han sig gældende som et af forsamlingens flittigste medlemmer der var med i talrige udvalg. Skolespørgsmål og byplansager havde hans hovedinteresse. Som medlem af skoleudvalget fra 1930 og dets formand 1933–38 bidrog han til fremme af disse års store skolebyggeri og lagde herunder vægt på, at de nye skoler indrettedes, så de kunne tjene som kulturcentre for befolkningen i det pågældende distrikt. 1938 indtrådte han i den omdannede skoledirektion. Han var ordfører under borgerrepræsentationens behandling af den nye byggeplan for Kbh. og var 1938–54 formand for byplanudvalget, inden for hvilket han sammen

med kommunens teknikere gjorde et stort arbejde for planlægningen af de ydre bydistrickers fremtidige udvikling. Uden at interessere sig stærkt for politisk taktik øvede han en betydelig indflydelse i sin gruppe, og som kommunalmand var han særlig agtpågivende ved hævdelsen af den valgte repræsentations indflydelse over for embedsmændene. V. var i besiddelse af en velfunderet viden på en række områder. Særlig interesserede han sig for engelske forhold. Han skrev 1931 en lille bog *Da England blev Verdens Værksted*, var leder af arbejderrejser til England og 1932–33 som De samvirkende fagforbunds repræsentant medlem af delegationen som førte handelsforhandlinger med England. Han var lærer ved Den socialdemokratiske arbejderskole 1919–33 og skrev talrige artikler om økonomiske og erhvervsmæssige emner i den socialdemokratiske presse, i Brugsforeningsbladet og i fagbladene. Hans evner for den letfattede, bredt folkelige fremstilling blev taget i brug af bl.a. Arbejdernes oplysningsforbund, for hvilket han skrev grundbøgerne *Jordspørgsmaalet*, 1925 og (sammen med E. Dige) *Samfundskundskab*, 1930 (5. udg. 1943). Til skriftrækken Nyt socialt Bibliotek skrev han *Danmarks Industri*, 1928 og *Fra Smedie til Storbedrift*, 1940. For ungdommen skrev han *Danmark – det folkestyrede Land*, 1934 (2. udg. 1952). Disse bøger havde i en årække en udstrakt anvendelse i det folkeoplysende arbejde. □Foto.

F. V.: Hvorfra vi kom. Anetvl. for bornene af Jacob Vedso og Anna Sofie Schnack, [1954]. Kbh.s kommuneskole XXXVI, 1943 745.

Oluf Bertolt*

Weeke, Frederik Herman Christian, 1832–1905, bibliotekar. * 11.12.1832 i Odense, † 19.4.1905 i Kbh., begr. på Frbg. (Solbjerg). F: købmand, skibsreder Johan Henrik Christoph W. (1793–1883) og Maren Hansen (1812–66). ~ 4.6.1870 i Odense med Emma Christine Röhr, * 30.1.1850 i Silkeborg, † 5.1.1912 på Frbg., d. af papirmager Boetius R. (1810–85) og Kirstine Olesen († tidligst 1880).

W. blev student fra Odense 1852, cand.phil. 1853, studerede jura men tog ingen embedseksamen; 1861 fik han midlertidig ansættelse ved Det kgl. bibliotek, blev 1863 assistent og 1885 underbibliotekar. Udadtil trådte han, der var en sagtmødig og personlig beskednen mand, ikke i forgrunden; des mere kom han til at betyde indadtil som en elskværdig, samvittighedsfuld og ualmindelig kundskabsrig medarbejder der altid hjulpsom med største uegennytte stillede sin viden til andres rådighed. Sin hovedvirksomhed havde han på udenlandske afdeling, men

deltog også i den danske afdelings katalogarbejde. Takket være hans interesse for bibliotekets håndskriftsamlinger lykkedes det ham 1866 i et stort håndskrift med aktstykker til kirkens og skolens historie at fremdrage den afskrift af Peder "Palladius" visitatsbog som er værkets eneste tekstkilde. På egen hånd satte han sig ind i middelalderlig skrift og opnåede på dette hos os da ganske udyrkede felt en sådan sikkerhed, ikke blot praktisk, men også metodisk at en efterfølger og medforsker (L. Weibull) har betegnet ham som „grundlæggeren av paleografiens studium i Norden“; for Chr. Bruun bestemte han alderen af bibliotekets illuminerede håndskrifter ad palæografisk vej og havde angående det berømte Angersfragment af "Saxo den opfattelse af dettes tilblivelse, som vel en tid underkendtes fra tysk side, men nu er knæsat som den rette. 1877 var han medstifter af Selskabet til udgivelse af kilder til dansk historie. Som tilsynsførende tog han virksom del i udgaverne af Christian IVs breve og Esrum klostres brevbog, og selv udgav han for selskabet 1884–89 Lunde domkapitels gavebøger hvor den palæografiske tidsbestemmelse af de gennem århundreder gjorte indførsler foretoges med en margen på en tredjedel århundrede; et omhyggeligt noteapparat vidner om hans store kendskab til dansk middelalders personal- og kirkehistorie. Også af Peder Laales ordsprog var han en udmærket kender, men ud over et mindre bidrag til deres overleveringshistorie fik han, der i det hele var lidet produktiv, intet offentliggjort. Da universitetsjubilæets danske samfund 1879 stiftedes, blev han dets sekretær, 1896 medlem af dets bestyrelse. – R. 1893. □Foto.

H. O. L[ange] i Berl. tid. 22.4.1905. [J. A. Fridericia] i Hist. t. 7. r. VI, 1905–06 131f. L. Weibull i Necrologium Lundense, Lund 1923 XII. – Papirer i Kgl. bibl. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Carl S. Petersen*

Weel, Liva (Olivia), 1897–1952, skuespiller. * 31.12.1897 i Kbh., † 22.5.1952 sst., begr. sst. (Vestre). F: opdagelsesbetjent, senere kriminalassistent Carlo Martin Ingomar Olsen (1867–1931, ~ 2° med Harald Oline Helvine Magdalene Christensen, * 1873) og Marie Christine Dorthea Olivia Josephine Petersen (1873–1920). ~ 1° 10.12.1921 i Kbh. (Holmens) med skuespiller, senere teaterdirektør Arne W., * 15.1.1891 i Århus, † 2.10.1975 på Frbg. (~ 1° 1913 med Else Louise Mantzius, 1886–1945 (~ 1° baron Knut Vladimir Walleen, * 1912, ~ 3° 1930 med overretssagfører Henrik Emil Sachs, 1884–1949), ~ 3° 1927 med Lise Marlene Agnete Dorph, 1902–76, ~ 4° 1947 med skuespiller, teaterchef

Karen Marie *Löwert, * 1914), s. af fuldmægtig ved statsbanerne Halvor W. (1856–1914) og Nathalia Willemann (1855–1933). Ægteskabet opløst 1924. ~ 2° 28.7.1933 på Frbg. (b.v.) med snedkermester Fritz Hueg, * 31.1.1905 på Frbg., † 15.11.1971 i Kbh. (~ 2° 1937 med Lif van Hauen, 1916–56), s. af snedkermester Alfonso Jerome Arthur H. (1879–1937, ~ Emmy Viktoria Petersen, 1891–1942) og Gerda Vilhelmine Hansen. Ægteskabet opløst 1933.

Efter præliminæreksamen blev W. ansat på et kontor. Men da hendes far engang opklarede et mindre tyveri hos musikkritikeren og sangpædagogen Hedevig Quiding tilbød denne at undervise hans datter mod en ubetydelig symbolsk betaling. Hun havde en ret stor sangstemme og en umiskendelig musiklilet. Desuden var hun en habil pianist – hun havde allerede før konfirmationen fået klaverundervisning af sin faster og blev hurtigt dygtig til at spille „fra bladet“ og til at akkompagnere sig selv til populære sange fra opera og operette. Fru Quiding blev begejstret for sin elev og lod hende synge ved et teselskab i Politikens hus i foråret 1917. Hun høstede allerede her så pæne anmeldelser at hun kom til at aflægge prøve for direktør Harald Stabehl som straks engagerede hende til sin revy i Odder og senere i Nykøbing F. og omgående forandrede hendes fornavn til Liva. Hendes debut (juli 1917) blev så stor en succes at han forlængede kontrakten til også at gælde den følgende vinter hvor hun kom til at optræde i flere operetter, bl.a. som *Den glade enke*.

W.s store succes rygtedes til hovedstaden hvor fru Quiding igen arrangerede en prøve – denne gang for Scala-direktørerne Frede *Skaarup og Emil *Wulff. De syntes ikke overvældende begejstrede. „Den var vist ikke så go', hva'?" bemærkede hun med et smut i øjet til forfatteren Alfred *Kjærulf som det straks slog at denne pige var komiker og hendes far revyen. Han fik hende til også at synge et par revyviser, hvilket vendte stemningen og de engagerede W. til Scalarevyen 1918. Her forblev hun i over ti år. I begyndelsen vakte hun mest opmærksomhed med sine flotte trikotben, men snart fik hun lov til at udfolde sit barokke lune og sit komiske genis karakteriseringsvevne. Ind imellem vakte hun også furore ved seriøse opgaver. Hun kom efterhånden til at danne par med Scalas førstekraft, den store karakterskuespiller og komiker Carl *Alstrup. Blandt hendes store roller på Scala var Warra i *Natsværmeren*, Grisi i *Jomfruburet*, Aspasia i *Phi-Phi* og Adele i *Flagermusen*. Men i revyerne havde hun måske de største succeser. Endnu husker man fra den tid: *Et lille Pust fra Pustervie*, *Dardanella*, *Eskimo'r*, *Han har min Sympati*, *Ad-*

rienne, *La Garconne*, *En er for lille* og *Vil du sænke dit Øje*.

En kort årrække kom W. til Nørrebro teater inden Det kgl. teaters nye chef Adam *Poulsen indbød hende til at gæstespile som Pernille i *Den Stundesløse*, 1930. Derefter begyndte mange brogede år hvor hun spillede på de fleste kbh.ske scener, Riddersalen, Folketeatret, Dagmar-teatret, Betty Nansen teatret, Frederiksberg teater, Det ny teater osv. Hun fik tilbud om en treårig kontrakt med Det kgl. teater, men sagde nej. „Jeg vil spille revy adskillige år endnu“. Og det kom hun til. Især kom hun til at synge Poul *Henningsens viser gennem 1930erne og 40erne som ophøjede hendes viseforedrag til den fineste kunst: *Ta' og kys det hele fra mig*, *Sig de Ord, du ved*, *Nå, Jeg ku' bli' no'et så 1-2-3, I dit korte Liv*, *Man binder os paa Mund og Haand* og *Jeg gi'r mit Humør en gang Lak* – de sidste to fra Kjeld *Abells revykomedie *Dyveke* i Riddersalen 1940. Ind imellem havde hun spillet mange store roller, fx *Tordenskjolds Tos*, *Lysisstrate*, *Madame sans Gêne*, *Eliza i Pygmalion*, *Den skøre Helene*, *Diktatorinden*, *Grevinde Danner*, *Madame Sherry* og *Grevinden af Nørrebro*. Og samtidig vrimlede det med hendes revypræstationer i Cirkusrevyen, Nørrebro, Riddersalen, Apolloteatret, Bellevue-ryven, Stig-Lommer revyen og Aage *Stentofts *Leve de nordiske piger*. Ved hendes 25-års jubilæum i Dagmarrevyen 1942 skrev Frederik *Schyberg om hendes visekunst og uovertrufne diktion: „Hvert Ord spidset sylespidst til, ikke en Konsonant gaar tabt, selv naar den hviskedes, sad den som en svirpende Pil i Tilskuer-rummets Bagvæg, naar det rette Øjeblik var inde“. W. indspillede ikke så mange film, men nogle af dem blev store succeser: *Odds 777*, *De blå Dreng*, *Frk. Møllers jubilæum*, *Under byens tage*, *Ta' briller på og Smedestræde 4*.

W. elskede at hjælpe andre, men talte aldrig om sin sygdom og sit eget behov for hjælp. Hun havde en indeklemt brok der pressede på spiserøret. Derfor kunne hun kun indtage flydende føde hvis hun skulle undgå meget stærke smerter. Hendes grammofoonplader er glimrende illustrationer til næsten hele hendes karriere som den største – aldrig overgåede – danske revykunstnerinde. W. modtog Tagea Brandts legat 1941, Teatermedarbejderforeningens teaterpokal 1942. □ Karikatur signeret And. 1921. Litografi, karikatur, af Hans Bendix, 1927. To litografier i roller af Mogens Lorentzen, 1929. Tegn. af samme, 1930 (Fr.borg). Tegn. af Bendix bl.a. udst. 1931. Akvarel i rolle af samme, 1933 (Kgl.bibl.). Tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1933 (Teatermus.). Tegn. af Viggo Thomsen 1935, 1941, 1942 m.fl. (sst.). Fem rolletegn. 1945 (sst.). Tegn. af Arne

Weel, Liva

Ungermann, 1947 (Kgl.bibl.). Tegn. af B. Biilmann Petersen (Fr.borg) og af Carlo Jensen (Teatermus.). Tegnet skitset til „Fru Livas hår, skønlene Helene“ (Kgl. bibl.). Foto.

Interview i Politiken 26.12.1938. L. W. i Berl. tid. 8.9.1940, 15.9., 22.9., 29.9., 6.10., 13.10. og 20.10. s.å. – Axel Kjerulf: L. W., 1942 = Scenens kunstnere II. Poul Henningsen: Livas regeringstid, 1952. Fr. Schyberg: Danske skuespillerportrætter, 1959 95–100. – Axel Andreasen og Jens Hansen: L. W. og gramofonen. En diskografi, 1973.

Ole Walbom

Weg, Theodor Kristian, * 1895, fotograf. * 9.8. 1895 i Gesinge, Bjerreby sg. på Tåsinge. F: snedkermester Hans Eriksen (1868–1952) og Magrethe Jørgensen (1864–1947). ~ 1° 1919 med Anna Christensen. Ægteskabet opløst 1924. ~ 2° 1926 med Maria Lisevsky. Ægteskabet opløst 1938. ~ 3° 1939 med Dagmar Hansen. Ægteskabet opløst 1954. ~ 4° 26.9.1977 i Århus (b.v.) med sygeplejerske Karen Elisabeth Magelund, * 23.9.1945 i Århus, d. af sognepræst Helge M. (* 1917) og sygeplejerske Therese Elisabeth Keiding (* 1919).

W. kom 2.11.1913 i lære hos fotograf Holger Steffensen der dengang havde atelier i Svendborg, og tog efter endt uddannelse til Kbh. hvor han successivt var assistent hos Vald. Poulsen, Johs. Hauerslev, Even Neuhaus og Peter *Elfeldt. Efter nogle år som chefoperatør og teknisk leder hos Reimert *Kehlet blev han 1932 teknisk leder af det nystiftede A/S Polyfoto og fra 1943 direktør for samme indtil 1.1.1951. I et af firmaets lokaler i Frederiksberggade 11 havde han mulighed for selv at fotografere; fra disse år er der bl.a. optagelser af Grethe Holmer og Bodil Kjer. 1951 fik han eget atelier i Tordenskjoldsgade 1, hjørnet af Kgs. Nytorv. W., der i flere år havde taget ivrigt del i Dansk fotografisk forenings arbejde, ikke mindst mht. grunduddannelsen, hvor han allerede 1948 forgæves foreslog at medtage psykologi som fag, valgtes 1955–60 til foreningens landsformand. 1956 udnævntes han til kgl. svensk hoffotograf. 1958 købte han Waldemar Riis Knudsens virksomhed og flyttede til Århus hvor han 1983 stadig arbejder. W. føler udpræget sit kald som kunstnerisk. Ved portrætoptagelser lader han sig ikke nøje med det image der i første omgang bæres til skue, men giver sig god tid til at gøre den pågældende utvungen, så han selv får et væsentligt indtryk af ham eller hende og kan placere dem i nogle af deres typiske holdninger for derpå ved synsvinkel, lysætning, beskæring, fremkaldelse og kopiering at få netop det billede frem, han har set af modellen. Hans egen indstilling er varm, vital og selvironisk.

Foruden portrætter har han udført en del modelstudier og nøgenbilleder af høj kvalitet. Af W.s elever kan især nævnes Lilian Bolvinkel. W. har under eget navn samt under mærket Skipper deltaget i udstillinger i Danmark og udlandet, har været oldermand for Kbh.s fotograflav, medlem af Håndværksrådets hovedbestyrelse og præsident for Nordisk fotografforbund. Han er æresmedlem af Dansk fotografisk forening og af Århus privatorkester. – Det kgl. bibliotek har mange af hans optagelser. □Foto.

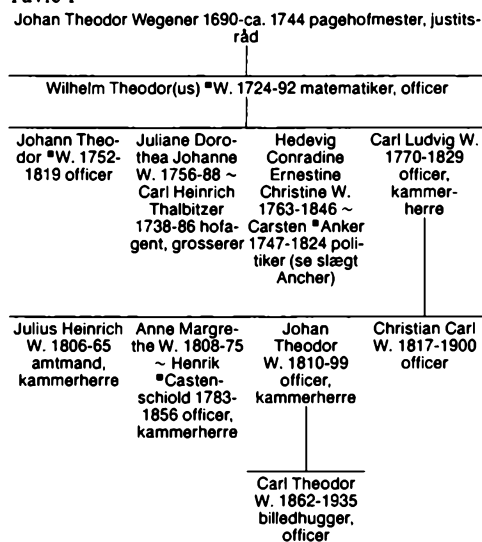
Bjørn Bendorff i Dansk fotografisk t. LXX, 1948 204f.

Bjørn Ochsner

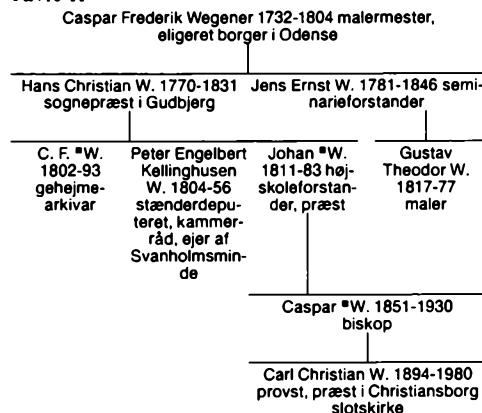
Wegener

Der skal her omtales to slægter W.

Table I

Table II

I. En slægt der skal stamme fra Nienburg an der Weser i Vesttyskland hvor Johan Theodor W.s far skal have været rådmænd.

II. En slægt hvis første kendte mand er købmand i Nr. Lyndelse Christian W. (1695–1735), far til malermester Caspar Frederik W.

(I) Pers. hist. t. 3. r. II, 1893 tvl. ad I. Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 1187–90.

(II) Paul Nedergaard: 100 da. præsteslægter, 1954 93.

Hans H. Worsøe

Wegener, Alfred Lothar, 1880–1930, geofysiker. * 1.11.1880 i Berlin, † nov. 1930 på Grønland. F: hofprædikant Richard W. og Anna Schwarz. ~ Else.

W. studerede på universiteterne i Heidelberg, Innsbruck og Berlin og udviklede tidligt interesse for arktisk klimatologi. Han deltog i Danmark-ekspeditionen til Nordøstgrønland 1906–08 som meteorolog og var igen 1912–13 med J. P. Koch i Østgrønland hvor han overvintrede på en højtliggende gletscher. Om sommeren gik de med islandske heste over indlandsisen til Upernavik hvor de efter nedstigningen blev reddet af en grønlandsk præst på tjenesterejse. 1908 blev W. lærer på fysisk institut i Marburg og udgav her 1911 *Thermodynamik der Atmosphäre* hvori han første gang fremlagde sine tanker om at kontinenterne oprindeligt havde udgjort en sammenhængende landmasse, flydende på Jordens tungere kerne, og at de siden langsomt var gledet fra hinanden og spaltet til de nuværende verdensdele. Tanken herom var først opstået ved at iagttagte hvordan kystlinjerne på begge sider af Atlanten passede ind i hinanden, og den bestyrkedes da W. kunne konstatere store ligheder i den geologiske opbygning på begge sider af havet. Også den efter Charles Darwins teori så uforklarlige lighed mellem plante- og dyrearter på de adskilte kontinenter kunne finde en forklaring gennem W.s teori. Under første verdenskrig gjorde han tjeneste som underofficer og blev to gange såret. Under en rekonvalescens skrev han 1915 sit hovedværk om kontinentalforskydningen: *Die Entstehung der Kontinente und Ozeane*. Teorien vakte straks megen modsigelse og afstedkom en heftig debat, men er efterhånden i stigende grad blevet accepteret. 1919–24 var W. ansat som lektor ved Deutsche Seewarte i Hamburg og 1924 blev han professor i meteorologi og geofysik ved universitetet i Graz. Herfra planlagde han en ekspedition til Grønlands indlandsis med to overvintringer, fordelt på tre stationer, en vest for, en øst for og en midt på indlandsisen, den såkaldte Eismitte. Sommeren 1929 rekonoscerede han kysten fra Jakobs-havn til Umanak, og valgte K'amaurujuk-

gletscheren i Umánaq distrikt til opstigning og anlæggelse af veststationen. 1930 startede selve ekspeditionen, og sommeren gik med at transportere de tunge forsyninger op på isen og videre ind til Eismitte. Da den sidste sending kun nåede 200 km ind på isen hvorfra der endnu var 200 km til Eismitte, udrustede W. en ny transport og fik også ført godset frem til stationen, så de dér placerede folk kunne overvintre. Selv forlod han Eismitte sammen med grønlænderen Rasmus Willumsen 1.11.1930 – på sin 50-års fødselsdag – for at vende tilbage til veststationen og overvintre, men undervejs døde W. og blev siden fundet begravet under sine oprejste ski. Willumsen kørte videre, men er aldrig fundet. □ Mindeplade med portrætrelief, 1961, i fjeldet ved W.s bræ i K'amaurujuk-fjorden ved Marmorilik. Foto.

A. W.: Mit Motorboot und Schlitten in Grönland, Bielefeld, Lpz. 1930. A. W.: Tagebücher, Briefe, Erinnerungen, udg. Else Wegener, Wiesbaden 1960. A. W.: Tagebuch eines Abenteurers, Wiesbaden 1961. A. W.s vertraulicher Bericht über die Grönland-Expedition 1929, Graz 1980 = Publ. aus dem Archiv der Univ. Graz X. – Ernst Sorge i Politiken 22.8.1931. Kn. Rasmussen i Geografisk t. XXXIV, s.å. 65–68. Einar Storgaard sst. XXXV, 1932 198–214. N. Kingo Jacobsen sst. LXXXI, 1981 13–16. H. Benndorf i Beiträge zur Geophysik XXXI, Lpz. 1931 337–77 (heri bibliografi). Else Wegener: A. W.s letzte Grönlandsfahrt, Lpz. 1932 (eng. udg.: Greenland Journey, 1932, da. udg.: A. W.s sidste Grönlandsfærd, 1933). Johs. Georgi: Im Eis vergraben, München 1933 (eng. udg.: Mid-ice, 1934). Samme i Continental drift, udg. Stanley Keith Runcorn, N.Y. 1962 309–24. Johs. Olsen i Grønland, 1960 209–16. Jørgen Fleischer i Atuagagdluutit 10.8.1961. Jørn Würtz sst. 21.9. s.å. Ella Hoch i Dansk geologisk foren.s årsskr. 1976 33–45. Sv. Thosttrup i Berl. tid. 30.12.1980.

Mads Lidegaard

Wegener, Caspar Frederik, 1802–93, gehejmearkivar, historiker. * 13.12.1802 i Gudbjerg, † 9.5.1893 i Kbh., begr. i Gudbjerg. F: sognepræst Hans Christian W. (1770–1831) og Matthe Kirstine Kellinghusen (1783–1846). Ugift. – Bror til Johan *W.

W. gik i skole i Nyborg og i Roskilde hvorfra han 1821 blev student. Efter faderens ønske gav han sig til at studere teologi, men da han måtte tjene til livets ophold ved privatundervisning og stadig distraheredes ved andre og kærere studier kunne han først 1828 tage attestats. Imidlertid havde han i professor Laurits Engelstoft vundet en forstående velynder, og på dennes anbefaling var han allerede 1826 blevet ansat som adjunkt ved Sorø akademis skole med kalligraf som hovedfag. I Sorø kom W. til at tilbringe 22 år idet han 1830 blev overlærer, 1831 fik overdraget hele tilsynet med disciplenes forhold uden for skoletiden, 1837 udnævntes til lektor ved akademiet

i historie, geografi og statistik og 1840 til bibliotekar (amanuensis) ved akademibiblioteket og inspector i akademistboligen („Regensen“). Som lærer holdt W. med strenghed på nøjagtig kundskabstilegnelse, men hans undervisning havde jævnlig et nationalt vækkende præg der blev af betydning for ikke få af hans disciple. Desuden lagde han i disse år grundvolden til den omfattende lærdom der i så høj grad udmærkede ham, og lidt efter lidt vandt han sig et navn i den videnskabelige verden med sit begyndende historiske forfatterskab. 1836 disputerede han efter særlig tilladelse for den filosofiske doktorgrad med afhandlingen *De aula Attalica, literarum artiumque faurice*, hvori han som resultat af et lærd og kritisk studium af de antikke kilder gav en smukt formet fremstilling af den årgslivets blomstring som skyldtes hoffet i Pergamon. Snart forlod W. dog den klassiske oldtid for udelukkende at samle sig om nordisk, specielt dansk historie. 1839 kom således i et akademi-program *Om Carl Danske, Greve af Flandern*, 1841 en lang kritisk anmeldelse (i Tidsskrift for Litteratur og Kritik VI, 1841) – af omfang som en afhandling – af Dahlmans Danmarks historie og 1846 det skrift som sikkert længst vil bevare W.s navn, *Om Anders Sørensen Vedel* (2. udg. 1847), et sjældent afrundet og modent arbejde der på grundlag af et indtrængende studium af alle bevarede litterære og arkivalske kilder tegner et livfuldt billede både af A. S. "Vedel og hans samtid i en klar, ofte skøn, fremstilling. I videre kredse blev W. bekendt ved sin *Liden Krønike om Kong Frederik og den danske Bonde* der 1843 blev udgivet af landhusholdningsselskabet „til Menigmands Nytte og Fornøielse“. Denne bog blev stærkt udbredt og fik stor betydning for udviklingen af bondebevægelsen i det følgende tiår selv om det ikke kunne nægtes at forfatteren ensidigt dvæler ved lyssidene i Frederik VI's regering, og at fremstillingsformens arkaiserende tone af mange læsere føltes ikke helt naturlig. Mere objektivt er W.s mindeskrift om Frederik VI (1840) mens han i sit *Mindeblad om Kong Christian den Ottende*, 1848 viste sin sjældne evne til bag en fint nuanceret formulering at sige adskilligt om delikate emner.

I mange henseender var opholdet i Sorø den lykkeligste periode i W.s liv. Han vandt ikke ringe påskønnelse for sin embedsgering og sit forfatterskab, og i den stille by kunne han uhindret føre det tilbagetrukne studieliv som huede ham bedst, men Sorø havde også sine skyggesider. Særlig kom dette frem efter 1843 da hele akademiets fremtid var blevet i højeste grad uvis som følge af bestemmelserne i en kgl. resolution om dets omorganisation. W. besluttede da i tide at

søge bort fra Sorø, og hans flerårige, med bitterhed førte kamp for dette belyses på mærkelig måde gennem hans brevveksling med to tidligere disciple, M. H. "Rosenørn og A. "Regenburg som han benyttede som talerør over for Christian VIII og over for sin trofaste velynder, P. C. "Stemann. 1847 lykkedes det W. at blive udnævnt til kgl. historiograf, men heri fandt han en yderligere støtte for at blive overflyttet til Kbh. som hjemstedet for de historiske kilder han nu skulle benytte i sin nye virksomhed. For at nå dette mål måtte han imidlertid søge tilknytning til den nye amtmand i Sorø, F. M. "Knuth, og i nært samarbejde med denne udarbejdede han de detaljerede planer for Sorø akademis omdannelse til det „realakademi“ som han dog for øvrigt selv næppe omfattede med større interesse og kun ugerne ville være lærer ved. Kongens død hindrede disse planers gennemførelse, og det var da en lykke for W. at han, stærkt støttet af Stemann, 1848 blev udnævnt til gehejmearkivar (og 1851 til kgl. ordenshistoriograf).

I 34 år sad W. nu som gehejmearkivets chef. Som arkivleder er han gennemgående blevet strengt bedømt (A. D. "Jørgensen, A. "Thiset). Dette skyldes for en stor del at man har været tilbøjelig til at se W.s virksomhed ud fra den moderne tids arkivopfattelse, og at man ofte ensidigt har fæstnet sig ved billedet af den aldrende W. De første år efter W.s embedstiltrædelse betød i høj grad en reformperiode for arkivet. Besad W. end ikke noget stærkt personligt initiativ så skete der dog ved samarbejde med ministre som D. G. Monrad og J. N. Madvig mange forbedringer: arkivlokalerne udvidedes og personalet forøgedes og fik bedre lønningsvilkår, adgangen til arkivalierne blev gjort lettere, og især på begyndte man en planmæssig litterær udnyttelse af arkivets skatte gennem udgivelse af de mønstergyldige *Aarsberetninger fra det kgl. Geheime-archiv I–VII*, 1852–83 der bragte mange værdifulde historiske kilder frem for dagens lys. I sin egen embedsførelse var W. overordentlig pligtro og punktlig, og med redbonhed bistod han (og hans personale) både myndigheder og private i deres undersøgelser. W.s og gehejmearkivets arbejde i denne periode kendetegnes i fremtrædende grad af stor historisk kyndighed og samvittighedsfuld nøjagtighed. Det er derfor ubilligt at se bort fra de positive sider ved W.s arkivvirksomhed om end der er grund til at anke over at han i sit forhold til personalet var lidet forstående for dets berettigede krav og udviklingsmuligheder, og navnlig over at han i alt for høj grad følte sig som vogter af et „gehejmearkiv“ hvis indhold ikke burde gøres offentligt tilgængeligt. Vist er det også at hans arkivstyre i hans senere

embedsår prægedes af stagnation ligesom han selv mere og mere blev en forbenet særling, overlevende tiden og sig selv. Hans afgang 1882 – efter det fyldte 80. år – følte derfor som et naturligt og nødvendigt led i udviklingen.

Ved sin stilling om kgl. historiograf og gehejme-arkivar kom W. – særlig i den første periode efter sin overflyttelse til Kbh. – ved flere lejligheder til at deltage i det politiske liv. Han blev 1848 medlem af den grundlovgivende rigsforsamling, men stemte ikke for grundlovens indførelse da han var modstander af den almindelige valgret og protesterede offentligt sammen med flere andre mod den. Mere betydningsfuldt var det at han i udstrakt grad blev benyttet både af regeringen og af private som historisk rådgiver i dagens brændende spørgsmål. I adskillige år havde W. interesseret sig levende for danskhedens sag i Slesvig, og som den fædrelandssindede mand han var måtte han betragte rejsningen 1848 med den største harme. Det var kun naturligt at han blev draget ind i arbejdet for ad historisk vej at forsvare Danmarks ret således som det især kom til udtryk gennem de af kbh.ske professorer udgivne Antislesvigholstenske Fragmenter hvortil han leverede en række bidrag. 1848 udgav han heri *Om den evige Forbindelse mellem Slesvig og Danmark* (hæfte 10), 1849 *Om Hertugen af Augustenborgs Forhold til det hollandske Oprør* (hæfte 11), s.å. *Om Landshøiheden over det Gamle Rendsborg paa Eiderøen* (hæfte 12) og 1851 *Actmæssige Bidrag til Danmarks Historie i det 19. Aarhundrede* (hæfte 15 og 16). Som alle W.s arbejder er også disse prægede af grundighed og betydelig historisk viden, af skarpsindighed og formens klarhed, men de må mere opfattes som indlæg i en standende strid end som objektive fremstillinger, og tonen er ofte præget af stærk lidenskabelighed. Der er da ikke blot fra tysk side ofte blevet protesteret mod objektiviteten i W.s behandling, men han måtte også opleve at A. S. *Ørsted i sine memoirer vendte sig skarpt imod dem. I øjeblikket vakte hans nationalpolitiske skrifter stor opmærksomhed, de kom i flere oplag og blev oversat til fremmede sprog.

Novemberministeriet bistod W. bl.a. med tilrettelæggelse af de historiske aktstykker som skulle benyttes ved forhandlingerne om den nye arvefølge, og i forbindelse med juristen, professor J. E. *Larsen gjorde han sig over for regeringen til talsmand for nødvendigheden af at holde fast ved kongelovens arvefølge da han anså denne for at være det stærkeste bånd mellem kongeriget og Slesvig. Da imidlertid ministeriet Bluhme ved det „kongelige Budskab“ af 10.10.1852 bekendtgjorde at man ville opgave denne følte W.

det som sin pligt at nedlægge en alvorlig indsigelse gennem en henvendelse til rigsdagen i et lille skrift *Forsvar for Danmarks Kongers og Kongehuses ... fulde Arveret efter Lex Regia*, 1852. Kun drevet af den højeste nød havde den ellers så tilbageholdende W. indladt sig på et så dristigt skridt, men han havde grund til at tro at både Frederik VII og Stemann hvem skriftet var tilegnet var hans meningsfæller. Flertallet af rigsdagens medlemmer holdt også med W., men regeringen lod ham straks tiltale ved generalfi-skalen. Han blev dog frifundet både ved kriminalretten og højesteret (1854), om end han af den sidstnævnte blev dømt til at udrede sagens omkostninger. Ministeriet Ørsted forlangte ikke desto mindre at W. skulle afskediges, men opnåede kun at Frederik VII blev tvunget til at tildele W. en offentlig mishagstilkendegivelse. Dette var dog ikke udtryk for kongens personlige stemning, og han viste W. på mere end én måde at han ikke var faldet i unåde. W.s popularitet nåede sit højdepunkt ved denne sag. Studenterne ville bringe ham en hyldest hvad dog politiet forbød, og visen „Konferensraad W. den brave“ var på alles læber. Sagen havde i øvrigt givet anledning til en vidtløftig litterær forhandling.

De følgende 40 år i W.s tilværelse var præget af fjernhed fra al deltagelse i det offentlige liv. Han fandt tilstrækkelig tilfredsstillelse i bestridelsen af sine embeder, i sit fortsatte stille studieliv og i sit arbejde med at samle bøger efter en storslået målestok. Allerede da han 1848 kom til Kbh. ejede han en bogsamling på ca. 6000 bind, og i årenes løb voksede denne til et af de aneligste privatbiblioteker der har været i Danmark. Ved ejrens død talte det ca. 40 000 bind og fyldte en egen biblioteksbygning (i Vesterbrogade nr. 60), som W. havde ladet opføre for sit honorar som en af eksekutorerne i Frederik VII's bo. Også som bogsamler tilhørte W. en ældre tid. Det var et universallibrotiek der var hans samlerideal, og næsten alle videnskaber og fag var repræsenteret her om end det selvfølgelig var historien der satte hovedpræget på hele samlingen, over hvilken der efter W.s død udkom et monumental katalog i fire svære bind, *Bibliotheca Wegeneriana* (1897). Samlingen købtes af staten for 35 000 kr. og kom med flere andre til at danne grundstammen i Statsbiblioteket i Århus.

W.s forfattervirksomhed efter 1854 udfoldede sig ikke med stor frodighed. Af naturen besad han næppe stærkere produktionstrang, og hans senere arbejder er næsten alle lejlighedsskrifter især af biografisk art, på hvilket område han når højest. Blandt sådanne kan nævnes den smukke levnedstegning af hans ungdoms velgører Laurits Engelstoft (1852) og af E. C. *Werlauff i ind-

ledningen til dennes posthume Om Danebrog og Danebrogsordenen (1872) samt mindeskriftet om Frederik VII (1866); desuden de topografisk-arkæologiske skrifter *Om Udgravningen af Asserbos og Søborgs Ruiner*, 1852 og *Historiske Efterretninger om Abrahamstrup Gaard i den ældre og nyere Tid I–II*, 1855–56. Hertil kan føjes flere arbejder der ikke kom i trykken, således de omfattende biografier af Poul Chr. Stemann og hans far (I–II, nu i Rigsarkivet) og de private optegnelser i dagsbogsform om samtidens historie han nedskrev i mange år som kgl. historioграф (ikke bevarede). Også i denne stilling følte W. sig først og fremmest som kongehusets tjener. Han havde været i gunst hos Christian VIII og vedblev at besøge kongehusets bevågenhed under Frederik VII og Christian IX, især havde han dog en høj stjerne hos Frederik VII og grevinde "Danner. Jævnlig måtte han ledsage kongen på hans arkæologiske rejser hvortil han vel også havde en adkomst i sin stilling som vicepræsident i Oldskriftselskabet (1849–64).

W. må henregnes blandt Danmarks betydeligste historikere i 1800-tallet. En rig kundskabsfyldt også på specielle punkter, en ualmindelig evne til af tusinder af spredte enkeltheder at opbygge et helhedsbillede, nøjeregnet kritik og ikke ringe skarpsindighed hører til W.s mest fremtrædende ejendommeligheder som historieforsker, mens hans klare og elegante, om end jævnlig lidt søgte, fremstillingsform vidner om hans begavelse som historieskriver. W. nærede en særlig interesse for historieskrivningens kunst, og hans egne arbejder vidner ved deres sjældne forening af grundmuret lærdom og smagfuld behandling om hans discipulforhold både til Werlauffs og L. Engelstofts skole. Som menneske var W. en personlighed af fast støbning med en klar, realistisk intelligens og en ubøjelig vilje, en klog iagttagelse af forhold og mennesker, en ypperlig taktiker der ikke tabte sine mål af sigte, men som yndede i stilhed at holde spilleets skjulte tråde i sin hånd. Fra karakterens side var W. åbenbart en noget sammensat natur. Hans egoisme, forfængelighed og hang til affektation ligger klart for dagen, men op over alt andet hæver sig hans glødende kærlighed til studierne og til fædrelandet. – Medlem af Danske selskab 1839 (forstander i samme 1851–66), af Videnskabernes selskab 1843. – Tit. professor 1848. Etatsråd 1849. Konferensråd 1852. Gehejmekonferensråd 1882. – R. 1843. K. 1850. DM. 1851. S. K. 1862. □ Litografi efter mal. af E. Vermehren, 1850, efter dette træsnit 1853 og 1869. Mal. af Constantin Hansen, 1851 (Fr.borg). Tegn. sign. Kayser (sst.). Afbildet på Constantin Hansens mal. 1860–64 af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (sst.), her-

til forarbejde forestillende W. Træsnit af W. Obermann, 1862. Mal. af Johs. Jensen, 1862 (Jægerspris). Træsnit af H. P. Hansen, 1866, og efter dette træsnit af samme 1882. Tegn. F. C. Bayer (Fr.borg).

Kilder. Selvbibliografi i Kbh.s univ.s Acta solennia ved reformationsfesten, 1836 81–83. Saml. til Fyens hist. og top. VIII, 1881 31–82. – Breve til og fra B. S. Ingemann, udg. V. Heise, 1879 235–38, Pers. hist. t. 9.r.V, 1932 108–21 (breve til C. H. Lorenzen), Danske mag. 7.r.I, 1934–36 226–319 (breve til T. A. J. Regenburg og M. H. Rosenørn, jfr. H. G. Olrik i Soranerbl. XX, 1935 62f), sst. 7.r.IV, 1943–48 102–29 og C. Paludan-Müller. Et udv. af hans optegn. og breve, udg. Bj. Kornerup II, 1958.

Lit. A. S. Ørsted: Af mit livs og min tids hist. II–III, 1852–55. Fr. Hammerich i III. tid. 17.8.1862: sst. 21.5.1893. Fr. Krarup i Nutiden VII, 1882 nr. 326–27. A. D. Jørgensen: Udsigt over de da. rigsark.s hist., 1884 123–47. Samme: Breve, udg. Harald Jørgensen, 1939. Johs. Steenstrup: Historieskrivn. i Danm. i det 19. årh., 1889 319–27. N. Neergaard: Under juni-grundloven I, 1892 (reprodd. 1973). Zakarias Nielsen: Minder I, 1905 (2. opl. 1914) 125–27. Joh. H. Gebauer: Christian August Herzog von Schlesw.-Holst., Stuttg. 1910 275–78. Nanna Videbech: Minder fra min barndom og ungdom, 1912 27f. Fra Fyens fortid, udg. G. L. Wad II, 1916 (Vedel Simonsens og Werlauffs brevveksl.). A. Thiset: For 40 år siden, 1917 (særtryk af Fra arkiv og museum 2. ser. I, 1916–25 3–21 49–62). Breve fra riksarkivar Michael Birkeland, udg. Fr. Ordning, Kria. 1920 208–10. H. G. Olrik: Oversigt over lærerstanden ved Sorø akad. 1822–1922, 1921 = Årsskr. for Sorø akad.s skoler 1920–21 16f. Statsbibl. i Århus 1902–27, 1927 18 22f. Olaf Carlsen: Soranske studier I, 1928 62–73 93–103. Sorø. Klostret, skolen, akad. II, 1928–31 især 425–36.

Papirer i Rigsark. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Bjørn Kornerup*

Wegener, Caspar Frederik Johansen, 1851–1930, biskop. * 16.12.1851 i Halsted, + 24.6.1930 i Nykøbing F., begr. sst. F: sognepræst Johan *W. (1811–83) og Frederikke M. T. Plesner (1818–85). ~ 1.6.1888 i Humble med komtesse Nathalie Nielsine Catharine Ahlefeldt-Laurvigen, * 5.6.1861 på Vestergård, Langeland, + 23.12.1913 i Nykøbing F., d. af forpagter, grev Carl Christian A.-L. (1820–88) og Laura Christiane Adolphine Marie Louise Madsen (1825–99).

W. blev student fra Haderslev læreres skole 1869 og cand.theol. 1876. Efter en tid som lærer og manduktor var han 1879–80 på studierejse i Tyskland (Erlangen), Frankrig, Schweiz og Italien. 1884 blev han hjælpepræst i Humble, 1887 sognepræst i Viby (Fyn), 1898 i Skamstrup-Fryden-dal og provst for Merløse-Tuse herreder; i denne stilling virkede han energisk for den nye folkeskolelov. 1903 blev W. medlem af det kirkelige udvalg, støttede kirkeforfatningsplanerne og opnåede som leder af et underudvalg en rimelig status for det kbh.ske kirkefund. 1907–23 var W. biskop over Lolland-Falster stift og vandt her

tilid og respekt både hos præster og lærere; stiftets ringe omfang og hans egen interesse gav ham nøje kendskab til personer og „sager“, bl.a. fordi han – efter D. G. "Monrads forbillede – ofte kom på uanmeldt visitats og derved kunne skaffe sig et adækvat indtryk af forholdene. På 70-årsdagen overrakte stiftets præster ham et bispekors af guld. I sine yngre år var W. stærkt knyttet til Th. Skat "Rørdam, men blev aldrig grundtvigianer; han hørte afgjort til centrumslinjen i kirken, måske med „hældning“ til Indre mission, men også med en klar folkekirkelig position og afvisning af alle frikirketendenser. W. var den første formand for Dansk kirke i udlandet og regnede udlandsdanske for specielle hjerteboørn. – En nøglestilling kom han til at indtage i striden om N. P. "Arboe Rasmussens liberale teologi som han allerede under dens første fase (1911) tog kritisk afstand fra. Han mente ikke at Arboe Rasmussen kunne være præst i folkekirken, og da menighedsrådsflertallet i Vålse indstillede ham til embedet og den radikale regering (for at hævde den „tålsomme“, dvs. bekendelsesløse folkekirke) ville udnævne ham, nægtede W. kollats. Bispernes derpå følgende sagsanlæg udskod udnævnelsen af Arboe Rasmussen, men da højesteret 1916 havde frikendt ham (ikke for kætteri, men for straf) ville kirkeminister Thv. Povlsen gennemtrumfe udnævnelsen, og da W. stadig nægtede at give kollats blev han truet med afsættelse eller tvangsforflytning. Professor J. C. "Jacobsen forklarede på alle liberale teologers vegne at det ville koste ministeren de frisindedes sympati, og i regeringen rådede P. Munch og Ove Rode fra at skaffe W. et martyrium som ville være billigt da han, som meget velhavende, kunne være ganske ligeglad med løn eller pension. Ministeren led nederlag i sit forsøg på at få en almen kollatslov som ophævede bispetilsynet og overdrog det til ministeriet og måtte nøjes med den højst specielle „Vålse-lov“ (1917) som – dog kun for W.s og Arboe Rasmussens embedstid – lod ministeriet overtage kollats og tilsyn med Vålse. Da Arboe Rasmussen 1920 gav op og forlod embedet ophørte sognets særstilling automatisk, men W. havde vundet ry som den biskop der med personlig risiko havde hævdet kirkens konfessionelle karakter og ikke mindst bispernes hævdvundne og aldrig siden bestridte kollatsret. – R. 1905. K.² 1911. DM. 1915. K.¹ 1923. □Malet skitse af Luplau Janssen ca. 1923 (Helligåndskirken i Flensborg). Posthumt mal. af Stefan Viggo Pedersen. Foto.

C. W. i Dansk kirkeliv, 1929 97–123 (erindr.). – Carl Wegener i Præstegårdsliv, red. Ernst Fr. Hansen III, 1951 199–216. P. G. Lindhardt: Morten Pontoppidan II, 1953. Samme i Den danske kirkes hist. VIII, 1966. S.

Klitgaard Sørensen i Lolland-Falsters stift i 150 år, red. Halfdan Høgsbro m.fl., 1955 175–83. Breve fra F. C. Krarup til Lyder Brun, udg. P. G. Lindhardt, 1960 = Kirkehist. studier 2.r.VII. P. Munch: Erindr. III, 1961. C. Th. Zahle: Dagbøger, udg. Tage Kaarsted, 1974. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

P. G. Lindhardt

Wegener, Gerda Maria Frederikke, 1885–1940, tegner, maler. * 15.3.1885 i Hammelev ved Grenå, † 20.7.1940 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: sognepræst, sidst i Hobro, Ove Emil Gottlieb (1854–1909) og Justine (Justa) Østerberg (1850–1934). ~ 1° 8.6.1904 i Kbh. med maler Einar Mogens (ved dåben Magnus) Andreas W., * 28.12.1882 i Vejle, † 12.9.1931 i Dresden, s. af købmand Mogens Wilhelm W. (1849–1927) og Ane Marie Thomsen (1849–1922); kaldte sig en tid Lili Elbe; navneforandring til Lili Ilse Elvenes 9.12.1930. Ægteskabet opløst. ~ 2° 1931 med italiensk major af flyvevåbnet, konsultatssekretær Fernando Porta, * ca. 1896. Ægteskabet opløst 1936.

W. fik undervisning af maleren Viggo Simesen i Strømmen (Randers) og dimitteredes af Charlotte Sode og Julie Meldahl til kunstakademiet som hun søgte fra efteråret 1902 til foråret 1905. Kun nitten år gammel giftede hun sig og begyndte at udstille portrætmalier – på Kunstnernes efterårsudstilling 1904–05, 1907–08, Charlottenborg forårsudstilling 1904, 1906, 1909 og den af Journalistforbundet arrangerede udstilling af arbejder afviste fra Charlottenborg 1905. To konkurrencer, „Københavnnerinden“ og „Gadens Figurer“ som Politiken foranstaltede 1908 og 1909, og hvor hun begge gange vandt førstepræmien, i den sidste en tegning af forfatteren Stellan Rye og skuespilleren Anna Larsen gjorde hende kendt. Hun havde straks sin egen manér og opfattelse, en dekadent elegance som ramte præcist i hine års dyrkelse af bohème og hovedstadsflaner og lyst til raffinement. Henrik "Cavling knyttede hende foråret 1909 til Politiken som tegner. Hendes billeder vakte almindelig opmærksomhed i hovedstadens litterære og kunstneriske miljø, og hun fik straks den popularitet der grundlægger en stjerneberømmelse. Men hendes ærgerrighed stræbte videre. For præmierne fra Politikens konkurrencer og for en tillægspræmie i Neuhausens konkurs som hendes mand vandt 1907 havde de begge foretaget deres første udenlandsrejser til Paris og Rom, og 1912 bosatte de sig i Paris. Her fandt W. sit rette miljø. Hun følte sig snart som pariser og opnåede næsten lige så hurtigt en endnu større succes. I ly af den franske modeindustri blev hun en feteret tegner og en søgt manden portrætmaler. Hun leverede tegninger til reklamebrug og illustratio-

Wegener, Gerda

ner i mængde til La vie parisienne, Vogue, L'illustration og mange andre tidsskrifter. Selv om det alt sammen var døgnliv og ikke nåede frem i række med datidens toneangivende pariserkunst fik det dog en officiel anerkendelse derved at den franske stat dekorerede hende og erhvervede to af hendes malerier til Luxembourg-museet fra de udstillinger hvori hun deltog (bl.a. Salon d'automne), og gennem de guldmedaljer man tildelte hende som fransk deltager i verdensudstillingen 1925. Hun vandt en position i Paris som næppe nogen anden dansk og fastholdt den til langt ind i 1930'erne, men derved slap hun dog ikke forbindelsen med Kbh. Fra 1921 aflagde hun og hendes mand med regelmæssige mellemrum besøg hjemme for at holde egen udstilling hos Haslund og Heyman.

W. kom ikke let til sine arbejder. Hendes karriere hvilede på energi og hårdt slid, tillige på et intimt samarbejde mellem hende og Einar Wegener. Han trådte med sit eget maleri uegennyttigt i baggrunden til fordel for hendes fremgang. Ikke blot tog han sig af de forretningsmæssige anliggender, men malede ofte baggrund og omgivelser på hendes billeder og stod model til de slanke kvindeskikkelser hun malede og tegnede. De kunstneriske egenskaber hvorpå W. straks havde sejret fæstnede sig hurtigt til en lineær stil som hun arbejdede sig dybere og dybere ned i, en art-déco hvis streg med årene blev mere og mere hårdkogt. Lige til det sidste tegnede hun farvelagte helsider til Magasinet fra tid til anden, men ud over den første succes vandt hendes kunst med dens pudrede og malede mode-skønheder, overdrevne rokokko-gratie og perverterede elegance aldrig fodfæste herhjemme, havde i alt fald kun en lille kreds af beundrere. Hendes kunst var dog underlagt psykologiske perspektiver af større rækkevidde gennem sin tilknytning til hendes mands skæbne. Ægteskabet ophævedes fordi han viste sig at være kvinde. Det er nok rigtigt at den stort set udgør en fantasiverden som W. digtede, og hvis skønhedsideal er hun formede dels over manden, dels med sig selv som model. Hun yndede at gengive sig selv, snart i billeder, der mere eller mindre tilsigtede at være portrætter, snart og oftere i digtede idealbilleder over sit eget udseende (fx *La dame à l'anémone* fra 1923 i Luxembourg-museet). Kunsthistorisk er den en udløber af den fin de siècle-kunst i 1890'erne der efter århundredskiftet skabte den illustrerede presse i udlandet og dagbladsillustrationen herhjemme. Den er både i slægt med de noget ældre tegnere Johannes Holbek og Jens Lund, men den er mere internationalt præget og har en jævnaldrende parallel i Sven Brasch.

Efter sit andet ægteskab boede W. en tid i Marokko, hvor hendes mand var ansat som konsulssekretær, og hvor hun malede både figur- og landskabsbilleder. Da dette ægteskab opløstes, vendte hun tilbage til Danmark og tilbragte sine sidste år her. Men hendes tid som kunstner var da forbi. 1924 udkom i Paris *Le livre des vikings*, en genfortælling på fransk af islandske sagaer ved Einar Wegener med tegnet udstyr af W. □ Flere selvportr., bl.a. mal. 1905. Tegn. af E. Utzon-Frank, 1908 og af Vald. Andersen, 1909. Mal. af Einar Wegener, 1924. Foto.

Interviews i Berl. aften 7.3.1924, København 8.3.s.å., B.T. 10.3.s.å.; interviews med Einar Wegener i Politiken 6.4.1927 og 28.2.1931. – Politiken 7.12.1908, 12.4.1909 og Loulou (Lassen) sst. 23.7.1940. Politikens billedbog, red. Anker Kirkeby, 1920 61f. Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen II, 1938. [Kai Flor] i Berl. tid. 22.7.1940. Henry Hellssen i Berl. aften s.d. Haagen [Falkenfleth] i Nationaltid. s.d. – [Lili Elbe:] Fra mand til kvinde, 1931.

Sigurd Schultz*

Wegener, Johan Jørgen Stiller, 1811–83, højskoleforstander, præst. * 3.8.1811 i Gudbjerg, † 20.8.1883 i Halsted, begr. sst. F: sognepræst Hans Christian W. (1770–1831) og Matthie Kirstine Kellinghusen (1783–1846). ~ 7.10.1845 i Humble med Frederikke Malvine Theone Plesner, * 18.12.1818 i Langelse, † 28.4.1885 i Kbh. (Jac.), d. af sognepræst, sidst i Humble, provst Ulrich Adolph P. (1782–1861) og Anna Christine Brandt (1790–1859). – Far til Caspar *W. Bror til C. F. *W.

W. blev student fra Nyborg lærde skole og cand. teol. 1838. 1838–39 var han lærer ved Jonstrup seminarium, 1840 huslærer hos provst Plesner i Humble. Han fulgte med levende interesse den vågnende danske bevægelse i Nordslesvig, deltog i Skamlingsbankemødet 1843. Året efter modtog han Den slesvigske forenings opfordring til at lede Rødding højskole, Nordens første, antagelig fordi han ansås som forfatter til den stærke protest mod det kgl. „Sprogpatent“ af 29.3.1844 som Den slesvigske forening vedtog og som „spillede på grænsen af det revolutionære“ (L. Skau). Med sin tale ved Rødding højskoles indvielse 7.11.1844 der indledtes med B. S. „Ingemanns prolog til Valdemar den Store og hans Mænd: „Stig op af graven, du slægt, som døde!“ anslag han en historisk-poetisk tone som længe skulle genlyde i den danske højskole. Men den barske slesvigske hverdag sled på hans følsomme sind, han kom i strid med skolens styrelse og med Dannevirkes redaktør P. C. Koch, søgte præstekald og forlod allerede i maj 1845 Rødding for at blive sognepræst i Halsted-Avne på Lolland. Ved sin afsked følte han sig „som en uheldig elsker der havde efterladt sin sjæl i

Sønderjylland", og livet igennem fulgte han sønderjydernes kamp. Politisk sluttede han sig til de nationalliberale og valgtes 1849 til folketingsmand for Naksbovæder, men faldt 1853 for J. C. *Lindberg. □Mal. af Jørgen Roed, 1877 (Halsted k.). Foto.

Breve i Årbog for da. kulturhist., 1898 142–46 148–58, P. Lauridsen: Da Sønderjylland vågnede VIII, 1922 fl.st., Breve fra og til N. F. S. Grundtvig, udg. Georg Christensen og Stener Grundtvig II, 1926 425–30, Højskolens ungdomstid i breve, udg. Roar Skovmand I–II, 1960, samt Laur. Skau: Brevveksl. med politiske venner i Sønderjylland, ved H. V. Gregersen I, 1970 241–330. – Laur. Skau: Peter Hjort Lorenzen, 1865 273. Lolland-Falsters stiftstid. 21.8. og 28.8.1883. H. Rosendal: Nogle bidrag til Rødding højskoles hist., 1894 29f 34–39. P. Lauridsen: Da Sønderjylland vågnede VII, 1922 19–28. Arne Fog Pedersen: Danm.s første højskole og dens mænd, 1944. – Papirer i Rigsark.

Morten Bredsdorff

Wegener, Johann Theodor, 1752–1819, officer. * 6.3.1752 i Trittau, † 8.3.1819 i Fredericia, begr. sst. F: sekretær, senere generalmajor Wilhelm Theodor(us) *W. (1724–92) og Christiana H. D. Walter († 1771). ~ 1788 efter I.4. med Amalia Dorothea Charlotta Bluhme, * 4.5.1765 i Helsingør, † 27.11.1827 i Kbh. (Helligg.) (~ 1° 1780 med skibskirurg, senere dr.med. i Helsingør Eiler Salholt, 1750–84), d. af kæmmerer ved Øresunds told, justitsråd Christian Albrecht B. († 1771) og Maria Elisabeth Brugmann († 1736). W. blev 1763 virkelig kadet, 1771 sekondløjtnant i infanteriet, n.å. personlig generaladjutantløjtnant hos *Carl af Hessen og fulgte denne til Norge 1772. Her arbejdede han under general W. v. *Huth ved landets opmåling, til han 1777 blev premierløjtnant i Rendsborg hvor han deltog i anlægget af den slesvig-holstenske kanal, blev 1783 kar. kaptajn, 1785 stabskaptajn i jægerne, 1788 virkelig kaptajn, 1798 major. 1794–1802 ledede han kanaliseringen af Odense å, fik 1804 overdraget at undersøge muligheden for en kanal fra Elben til Ejderen, blev s.å. bataljonskommandør, n.å. oberstløjtnant. General Johann v. *Ewald roste W. meget for dygtighed og initiativ ved udførelsen af flere militær-diplomatisk hverv. 1808 blev han oberst i infanteriet, general-kvartermester samt chef for generalkvartermesterstaben og guidekorpsset og deltog i forarbejderne til „Marchen mod Sverige“, o: overgangen til Skåne 1809. 1809 blev han generalmajor og kommandant i Fredericia, fik 1812 brigade i „den bevægelige armédivision“ på sydgrænsen, og da general Ewald i foråret 1813 blev dødelig syg, fik W. overkommandoen. Marts 1813 trak franskmændene sig ud af Hamburg, og da russerne besatte staden gik W. med kongens bemyndigelse ind i et intimt samarbejde med disse;

men da kongen i maj skiftede politik og ville være ganske neutral var W. under stærk påvirkning af diplomaten J. G. *Rist og handlede i skarp modstrid med kongens ordre ved at optræde fjendtligt mod de franske. Han mistede kommandoen og blev af kongen arbitrært idømt streng fæstningsarrest; kongen lod ham dog vide at han herefter atter kunne stole på hans velvilje, og arresten blev kun meget kortvarig hvorpå W. atter overtog kommandoen i Jylland. Det synes at han har frarådet kongen den hastige tilbagegang til Fyn ved nytår 1814, og han var meget virksom for oprettelsen af irregulære korps i Jylland mod kosakkerne. Til sin død vedblev han at være kommandant i Fredericia. – K. 1811. DM. 1815. S.K. 1817.

Medd. fra krigsark., udg. Generalstaben I–IX, 1883–1902. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé VI–VIII, 1903–17. Danske mag. 5. r. IV, 1898–1901 114 131f. – Nic. Tidemand: Optegn., udg. C. J. Anker, Kria. 1881. C. J. Anker: Biogr. data om 330 norske generalspersoner, Kria. 1885. J. T. Wegener og C. J. Anker i Pers.hist. t. 3. r. II, 1893 6–12. Alex. Thorsøe: Hertug Vilh. af Glücksborg, 1907. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 VII, 1912. F. C. Rode: Kriegsgesch. der Festung Glückstadt II, Glückstadt 1940.

Rockstroh*

Wegener, Wilhelm Theodor(us), 1724–92, officer, matematiker, hofintendant. * 8.3.1724 i Eutin, † 11.5.1792 i Kbh. (Petri), begr. sst. (Ass.). F: papehofmester hos fyrstbiskoppen af Lübeck, senere justitsråd Johann Theodor W. (1690–ca. 1744) og Johanne Juliane Braun. ~ 13.1.1751 med Christiana Henrietta Dorothea Walter, † maj 1771 i Slesvig, d. af husfoged i Eutin August Georg W. – Far til Johann Theodor *W. Efter at have studeret jura og matematik ved universitetet i Helmstedt blev W. sekretær hos den storfyrstelige holstenske amtmand i Trittau og holdt samtidig forelæsninger for officererne i Rendsborg, hvad der førte til at han med karakter som overkonduktør i fortifikationsetaten 1756 blev lærer i matematik, artilleri og fortifikation ved landkadetakademiet i Kbh. samt lærer for *Carl af Hessen. En årrække ledede han geometriske opmålinger i Kbh.s omegn, og 1761 observerede han fra sin bolig i akademiet Venusplassen. 1766 fik han bestalling som ingeniørmajor og blev som intendant stillet i spidsen for prins Carls hofholdning på Louisenlund. Kongen (o: J. F. *Struensee) blev imidlertid bekendt med den fortræffelige orden og økonomi W. havde indført hos prinsen, og beordrede ham dec. 1770 til at indfinde sig på Frbg. slot og skønt både han selv og prinsen strittede imod blev W. kort og godt udnævnt til intendant for

Wegener, Wilhelm Theodor(us)

hofholdningen og det kgl. kapel, embeder han ledede så fortræffeligt at der både sparedes betydelige pengesummer og at hoffet blev bedre betjent end hidtil. 1771 blev han medlem af overbygningsdirektionen, n.å. af teaterdirektionen, 1773 af kommission til omordning af den almindelige og den militære enkekasse. 1776 fik han indfødsret. Hofrevolutionen 1772 havde vel ikke straks medført forandring i hans stilling til det nye regime, men hans i urokkelig sindsligevægt hvilende myndige fastholden ved sine principper samt formentlig ærgerrighed og formodede deltagelse i intriger mod „det herskende parti“ skaffede ham stærke modstandere der 1773 gennemførte hans hæderlige bortfjernelse til hertugdømmerne som generaldirektør for opmålingen med generalmajors titel og rang. Her sluttede han sig atter nær til Carl af Hessen, og 1774 fremsatte de to mænd i forening et projekt om en kanal fra Frederiksstad eller Husum til Eckernførde for skibe med betydeligt dybtgående. Det blev vel afvist på grund af sin kostbarhed, men s.å. blev der nedsat en kommission hvori prins Carl og W. blev medlemmer til at drøfte et projekt om en kanal fra Glückstadt til Kiel; W. blev den drivende kraft i kommissionen hvis arbejde resulterede i anlægget af kanalen fra Kiel til Ejderen. 1785(–92) udnævntes W. til chef for Landkadetakademiet med generalmajors anciennitet. 1787 blev han medlem af kommissionen til omdannelse af Sorø akademi, 1789 deputeret i admiralitets- og kommissariatskollegiet og fik fra 1791 overopsyn med hofholdningen, med Det kgl. kapel samt mønt- og medaljesamlingen. W. besad en overordentlig arbejdsevne, en sjælden begavelse for behandling af tal samt praktiske og teoretiske anlæg for konstruktion af matematiske instrumenter. Han har skrevet en afhandling om afstandsmåler for artilleriet. – Rang med gehejmeråder 1787. – Hv.R. 1790. □Relief.

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé II, 1896; IV, 1900; VIII–IX, 1917–22. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I–III, 1904–13. Kabinetstyrelsen 1768–72, udg. Holger Hansen I–III, 1916–23. Inkvisitionskommissionen af 20.1.1772, udg. samme I–V, 1927–41. Udv. breve, betænk. og optegn. af J. O. Schack-Rathlous ark., ved Th. Thaulow og J. O. Bro-Jørgensen, 1936. – W. H. F. Abrahamson: Gesch. der königl. Artillerieschule in Kopenhagen, 1780 2lf. J. T. Wegener og C. J. Anker i Pers. hist. t. 3. r. II, 1893 2–6. V. E. Tychsen: Fortifikations-etaterne og ingeniørkorpset 1684–1893, 1893. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 IV–VI, I, 1902–07. Luxdorfs dagbøger, udg. E. Nystrom I–II, 1915–30. Officersskoler i tidsrummet 1691–1918, 1918 26.

Rockstroh*

Weggersløff, Friderich, 1702–63, søofficer. * 1702 i London, † 14.3.1763 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Holmens k.). F: dansk konsul i London, købmand Thøger Lorentzen W. († 1716) og Kirsten Olufsdatter Bang. ~ 27.10.1738 i Kbh. (Holmens) med Helene Cathrine Lous, døbt 28.5.1715 i Kbh. (Holmens), † 28.3.1771 sst. (Holmens), begr. sst. (Holmens), d. af navigationsdirektør Lorentz L. (1678–1721) og Ambrosia Brinck (1695–1773).

W. blev voluntær kadet 1716, kadet 1720, sekondløjtnant 1723, premierløjtnant 1732, kaptajn 1738 og kommandørkaptajn 1752. – 1719 var han tilkommanderet stykskibet Friderichshald og deltog i Peter Tordenskiolds angreb på Marstrand. Uddannelsen af søofficerer og kadetter foregik i de tider ofte i handelsselskabernes skibe, og W. gjorde således sin sidste kadetrejse som styrmand 1722 i et kompagniskib til Guinea og Vestindien. 1725 udkommanderes han med orlogsskibet Nordstjernen på togt til Reval (Tallinn) under schoutbynacht Mikkel "Bille. På denne rejse arresteredes han fordi han, i misforstået tjenstiver og nidkærhed, havde påtalt visse forhold ved proviantens udvejning til mandskabet, men blev løsladt efter kort tids forløb, ikke fordi man fandt ham brødefri, men fordi han ikke kunne undværes til vagtjeneren i skibet.

W. sad inde med betydelige matematiske kundskaber, og for at gøre disse frugtbringende blev det ham 1729 tilladt at foretage en studierejse til udlandet. Da Det ostindiske Kompagni 1729 opførte at udruste skibe og endog var kommet således på retur, at det frasagde sig handel og videre udvidelse skønt der var flere å tilbage af oktrojen, trådte nogle driftige købmænd sammen for at føre handelen på Ostindien og Kina fremad igen, og de erhvervede det tidligere orlogsskib Warberg der som ostindiefarer fik navnet Cronprintz Christian, hvilket de sendte på en rejse 1730–32 under kaptajn Michael Tønder til Ostindien og Kina, det første skib under dansk flag der i mange år havde besøgt sidstnævnte land; her valgte W. til overstyrmand og næstkommanderende. Ved hjemkomsten tiltrådte han straks endnu en udenlandsrejse for at studere skibsbygning og vandbygningsvæsen; han besøgte først Rusland hvor hans studieobjekter i Kronstadt og St. Petersborg især var vandbygningsarbejder, derefter togt han til England og studerede dokkerne i Chatham og Sherness; her opholdt han sig endnu 1737. Fra 1738 holdt han forelæsninger i den nye pavillon i hovedmagasinet på Gammelholm, den senere studenteforeningsbygning, for søofficerer om konstruktion, mekanik og hydrostatik. S.å. blev han medlem af

artillerikommissionen, 1739 af konstruktionskommissionen, og 1741 overtog han sin afdøde svigerfars embede som navigationsdirektør. Havnen med tilhørende sluser i Glückstadt byggede W. 1742. Han blev medlem af hele landets almindelige havnekommission 1746 og 1752 tillige af Kbh.s. S.å. gav man ham den opgave at udfinde den bedst egnede plads til anlæg af en galjehavn i Sundet, og han opmålte i den anledning mellem Kbh. og Helsingør. Nivå blev valgt, og W. var overdirektør ved anlægget der dog aldrig fuldførtes. 1756 beordredes han til at afgive overslag over et fort på yderenden af Refshalegrunden, og i forbindelse hermed blev han 1757 medlem af kommissionen til undersøgelse af Kbh.s havns sikring og befæstning. Da fæstningsværkerne på Christiansø skulle forbedres 1759, måtte han indgive overslag herover. Han opfandt en maskine til at prøvetrække skibsankre i, og til at forfærdige en sådan til Kbh.s magistrat fik han 1763 assistance fra Holmen.

G. L. Grove i Tidsskr. for søvæsen ny r. XXXV, 1900 181–211. R. Steen Steensen: Søofficersskolen gennem 250 år, 1951 101 103.

Paul Ipsen*

Weghorst, Heinrich, 1653–1722, jurist. * 23.9. 1653 i Kiel, † 2.2.1722 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Frue k.). F: rektor Heinrich W. († 1688) og Agnete Bureneus. Gift?

W. blev fra 12-årsalderen opdraget i Kbh. hos sin mosters mand, livlæge Poul *Moth, og blev her student 1670. Han studerede derefter i Kiel hvor han efter et flerårigt studieophold i udlandet blev dr. jur. 1681, og var senere (fra 1687) igen på en længere udenlandsrejse. 1692 kaldtes han til Kbh. som professor juris ved det ridderlige akademi og knyttedes n.å. tillige til universitetet, dels som ekstraordinær professor (professor regius) i retsvidenskab uden løn, dels som designeret ordinær professor i filosofi. Han var senere først professor i logik og derefter i moralfilosofi. Begge sine universitetsstillinger bevarede han til sin død. Han blev 1713 kancelliråd og assessor i hofretten. – W.s undervisning spændte foruden over de filosofiske fag over de fleste af datidens juridiske discipliner, romersk og kanonisk ret med ægteskabsret, lensret, det tyske riges statsret (jus-publicum) m.m. samt, især i hans senere år, det nye fag natur- og folkeret. Det synes med hensyn til form og metode at have været fuldt på højde med tiden, men betegnede ikke i disse retninger nogen fornyelse. Hans studier har ikke sat store spor i litteraturen, men der haves dog et ikke helt ringe antal mindre juridiske og filosofiske arbejder af ham, alle på latin, mest afhandlinger bestemt til at danne grundlag for

disputatser. At W. imidlertid ikke har manglet drift og evne til en større litterær virksomhed fremgår tydeligt af hans efterladte håndskrevne forelæsningsnoter der fylder adskillige tusinde sider og tæller flere store arbejder, der synes at have været gjort færdige til trykning, hvad han også vides at have haft planer om. Han har uden tvivl været en af de virksomste juridiske professorer i universitetets ældre periode og omtales også som en meget kyndig mand. Dansk ret spiller, som venteligt i datiden, kun en ringe rolle i hans arbejder, men ligesom den vægnende interesse for den nationale ret dog i nogen grad fik udtryk i flere af hans trykte skrifter, således var han i hvert fald ved sine oversættelser af Christian Vs danske lov til latin (1698) og til tysk (1699) virksom for at gøre dette lovarbejde kendt i udlandet. Hans oversættelser var dog på grund af hans utilstrækkelige kendskab til det danske sprog ikke fejlfri.

Alb. Thura: Idea historiae litterariae Danorum, Hamb. 1723 161–63. J. Møller: Cimbria lit. I, 1744 714. G. L. Baden: Den danske og norske lovkyndigheds hist., 1809 65f. Will. Norvin i Hist. medd. om Kbsth. 2. r. V, 1931–33 206 213. Poul Johs. Jørgensen i Anledn. af 200års dagen for indførelsen af jur. eksamen ved Kbh.s univ., udg. E. Reitzel-Nielsen og C. Popp-Madsen, 1936 især 59–61 69–83.

Poul Johs. Jørgensen*

Wegmann, Bertha, 1847–1926, maler. * 16.12. 1847 i Soglio, kanton Graubünden, Schweiz, † 22.2.1926 i Kbh., begr. på Frbg. (Solbjerg). F: overforstinspektør, senere fabrikant Eberhard Ludwig W. (1810–69) og Cathrine Mini (1821–57). Ugift.

W. var født i Schweiz men voksede op i Kbh. hvor hendes var havde slået sig ned som fabrikant. Her fik hun privat sin første tegneundervisning hos F. F. Helsted og lærte at arbejde efter naturen hos F. C. *Lund. Hendes familie var positivt stemt for kunst, og 20 år gammel rejste hun til München for at uddanne sig for alvor. Her studerede hun på W. Lindenschmit og E. Kurzbauers atelierer, og skønt hun ikke selv følte hun fik det store udbytte heraf har hun ikke desto mindre tilegnet sig den tyske maleform som på den tid var toneangivende i Nordeuropa bortset fra Danmark. For norske kvindelige malere der ligesom deres mandlige kolleger tog til Tyskland for at søge uddannelse kom hun en tid til at få betydning som vejleder. W. blev boende i München helt til 1881, men bevarede tilknytningen til Danmark hvor hun 1883 fik statsborgerskab. Således sendte hun fra 1873 malerier til Charlottenborgudstillingen som blev anerkendende bedømt trods deres tyske præg. 1880 udstillede hun første gang på Salonen i Paris og to

Wegmann, Bertha

år senere vandt hun sammesteds guldmedalje med portrættet af søsteren *fru Seekamp* som senere blev skænket til Statens museum for kunst. 1881–82 var hun bosat i Paris og de følgende år snart her, snart i Kbh. Desuden tilbragte hun et år i Firenze. Kontakten med den ny franske kunst satte sig ikke mærkbare spor hos denne allerede etablerede kunstner. Dog har enkelte af hendes malerier et vist naturalistisk tilsnit, fx *En ung moder med sit barn i en have* udstillet 1883 (Nat.mus., Sth.), et af hendes mest kendte billeder.

W. har malet genrescener, blomsterbilleder og landskaber, men det er gennem portrætkunsten at hun har ydet sit bedste. Med indlevelse og elegance har hun skildret personligheder som *Fru Petrea Hirschsprung*, 1888 (Den Hirschsprungske samling), *M. G. Melchior* (Fr.borg), *Otto Bache*, 1896 (udstillingskomiteen, Charlottenborg) og *Fru professor Liebmann*, Berlin, 1905. W. var meget søgt som portrætmaler og blev således en af de første kvindelige malere herhjemme som forstod at hævde sig på lige fod. Allerede fra omkring 1880 modtog hun talrige beviser på sin anerkendelse. 1882 blev hun medlem af akademiets plenarforsamling, en gang sjælden ære for en kvinde, 1883 modtog hun udstillingsmedaljen, 1889 vandt hun sølvmedalje på verdensudstillingen i Paris hvor hendes arbejder var med ligesom på talrige andre af tidens store udstillinger. 1887–1907 var hun medlem af bestyrelsen for Tegne- og kunstindustriskolen for kvinder. I sine senere år boede W. i Danmark og blandt hendes arbejder efter århundredskiftet kan nævnes portrættet af *Olfert Ricard* (Fr.borg) og *Dronning Alexandrine*, 1922 (kongehuset). 1911 blev afholdt en større udstilling af hendes arbejder i Den frie udstillingsbygning, og 1926 en mindeudstilling på Charlottenborg. W. er repræsenteret i museerne i Ålborg, Århus og Maribo. – F.M.I. 1892. □Tegn. udført af faderen, 1861 (Kgl. bibl.). Træsnit af H. P. Hansen, 1884. Mal. af Jeanna Bauck ca. 1887 (Landskrona mus.). Træsnit 1890 efter foto. Mal. af P. Fischer, 1893. Buste af A. W. Saabye udst. 1903 og af Max Andersen, 1912. Mal. af Ivar Rosenberg, 1916, af Bertha Dorph 1920–21 (udstillingsfonden, Charlottenborg) og af Rosenberg, 1922. Foto.

Interviews i B.T. 19.2. og 27.11.1923 samt Politiken 11.11.s.å. (Magasinet). – Sig. Müller: Nyere da. malerkunst, 1884 369–71. Samme i Berl. tid. 16.12.1917. Regitze Barner: Minder II, 1911 170–72. III. tid. 16.12.1917. N. V. Dorph og Emma Gad i Politiken 16.12.s.å.; sst. 24.2.1926. Nationaltid. 24.9.1919, 23.2.1926 og 28.2.s.å. (om broderen). Rik. Magnussen i København 23.2.1926. Neue Zürcher Zeitung 23.3.s.å. Katalog for dødsboauktion, Charlottenborg 20.11.1928. Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen II, 1938. Else Kai Sass

i Kvinden i Danm., red. Lisbet Hinds Gaul og Kate Fle-ron, 1942 713f.

Elisabeth Fabritius

Wegner, Hans Jørgensen, * 1914, møbelarkitekt. * 2.4.1914 i Tønder. F: skomagermester Peter Mathiesen W. (1882–1969) og Noline Lausen (1884–1962). ~ 9.11.1940 i Århus med Inga Helbo, * 12.1.1919 i Århus, d. af tapetserer Søren Nicolaj Jensen H. (1890–1930) og Andrea Kristine Jensine Andersen (1894–1956).

W. blev 1931 svend hos snedkermester Stahlberg i sin fødeby. Derefter kom han til Kbh. for at aftjene sin værnepligt. Mødet med Kbh.s snedkerlavs årlige møbeludstillinger i Kunstindustrimuseet udfordrede til en videre uddannelse og han tog et par år på Kunsthåndværkerskolen for at lære at tegne møbler samtidig med at han ofte med held deltog i flere konkurrencer både om møbler, sølvtøj og tapeter. Allerede 1937, mens han endnu var elev, debuterede han på møbeludstillingen med nogle kraftige armstole og et bord, udført hos snedkermester Ove Lander. Arkitekt Erik *Møller hentede W. til konduktør ved opførelsen af Nyborg folkebibliotek og han fortsatte 1940–43 som møbeltegner til Arne *Jacobsens og Erik Møllers nybygning af Århus rådhus. I Århus slog han sig ned som selvstændig arkitekt til 1946, hvorefter han igen tog til Kbh. og blev lærer ved Kunsthåndværkerskolens møbelklasse. W.s samarbejde med Johannes Hansens møbelsnedkeri begyndte 1941. Her er alle W.s håndsnekrede møbler udført som gjorde hans og Johannes Hansens navne kendt i det meste af den civiliserede verden. Gennembruddet kom efter møbeludstillingen 1949, men forinden havde W. gjort sig bemærket med nogle elegante tremmestole og indlagte skabe hvor han selv udførte billedskærer- og dekupørarbejdet. I stolens historie spiller Kina ikke hovedrollen, men for W. har nogle karakteristiske træk i kinesiske stolyper haft stor betydning. Allerede 1944 tegnede han for Johannes Hansen en armstol hvor det svungne kopstykke og rygbræt bærer tydeligt præg af kinesiske aner. Udviklingen fortsættes i nogle armstole for Fritz Hansens Eftf. hvor kopstykke og armlæn flugter i en bue og kulminerer i den berømte *Y-stol* fra 1950, tegnet til Carl Hansen & Søn i Odense. Den blev den mest solgte af W.s stole. Uden af give afkald på den oprindelige inspiration, men dog helt igennem mærket af W.s personlige formgivning er *„den runde stol“* for Johannes Hansen 1949 der blev verdenskendt da John F. Kennedy sad på den i en fjernsynsudsendelse under præsidentvalgkampen i USA 1960. En videre udvikling ses i *Kohorn-stolen* fra 1952, i kontordreje-

stolen med metalfod fra 1955 og i *Tyre-stolen* med varianter fra 1957. Samtidig gav W. selvstændige, til tider originale bidrag med andre stoletyper. Den store pindestol er fra gennembrudsåret 1949, en højrygget armstol med flettet sæde, hvor den højtsvungne rygbue forbindes med sædet med radiære pinde med flade udvidelser, hvor der er behov for støtte. W. har tegnet flere klap- og liggestole, bedst kendt er klapstolen fra 1949 med flettet sæde og ryg. Interessen for formpresset træ kom efter anden verdenskrig fra USA, og W. tegnede i nogen grad under indflydelse fra Charles Eames flere gode variationer af de såkaldte skalstole. Endelig må den udtryksfulde stol *Jakkens hvile* med jakkebøjle som kopstykke og klapsæde med skuffe-rum fra 1953 fremhæves.

Selv om W.s ry som uforlignelig stoletegner står fast, har han tegnet flere andre møbeltyper, mest fremragende en kombination af et sofa- og sybord med flettet sykurv og skuffedarium fra 1950. Bemærkelsesværdigt er hans langvarige samarbejde med en række andre i borde, bygge-reoler og skabe, andre igen i polstermøbler. Gennem møbelindustriens arbejde med W.s møbeltyper og det gennemgående høje kvalitetsniveau nåede hans møbler på grund af prisbillighed ud til en videre kreds, hvad der harmonerede med W.s sociale holdning og beskedne, fordringsløse væsen.

W.s møbler har været vist på de fleste betydelige udstillinger af dansk kunsthåndværk og kunstindustri i ind- og udland, og han har haft flere separate udstillinger. Hans bedste møbler er indkøbt af museer over hele verden. Det danske kunstindustrimuseum erhvervede sin første W.-stol 1942. W. har gennem årene modtaget mange priser og udmærkelser. 1944 blev han medlem af Akademisk arkitektforening, senere af Dansk designråd. Han modtog Frederik Lunning-prisen 1951 og anvendte pengene til en studierejse til USA og Mexico 1953. S.å. fik han Grand prix på Triennalen i Milano og møbelprisen 1980. En række hæderfulde medaljer blev ham til del. Eckersbergmedaljen 1956, Prins Eugen medaljen 1961 og C. F. Hansen medaljen 1982. Hertil kommer en lang række udenlandske belønninger og priser. □Foto.

Interviews i Morgenposten 20.5.1979 og Berl. tid. 27.5. s.å. – Johan Møller Nielsen: W., en dansk møbelkunstner, [1965]. Viggo Sten Møller: Dansk kunstindustri II, 1970 72 75 76 77. Henrik Sten Møller: Dansk design, 1975 108–11. Samme: Tema med variationer. H. J. W.s møbler, udg. Sønderjyllands kunstmuseum, Tønder, 1979. *Erik Lassen*

Wegner (egl. Weigner), **Henrich**, ca. 1701–43, skuespiller, kancellist. * ca. 1701, † 1.3.1743 i

Kbh., begr. sst. (Holmens). F. el. adoptivf: postmester i Århus Henrich Weigner († 1731) og Maria († 1744). Ugift.

1720 blev W. privat dimitteret af Thomas "Bartholin til universitetet og begyndte at studere teologi, men to år senere, da Ludvig "Holbergs første scene i Lille Grønnegade (Ny Adelgade) blev en realitet, opgav han studiet og meldte sig straks ved skuepladsen. Her kreerede han tjenerrollerne, de største og vanskeligste, hos Molière og Holberg: Henrik i *Den politiske Kandestøber*, *Den Vælgelsindede*, *Det arabiske Pulver* og *Mascarade*, endvidere Pierre i *Jean de France*. Troels i *Barselstuen* og skolemesteren i *Julestuen*. Da han stadig spillede tjenerrollen i dens forskellige forklædninger, genfortalte Th. "Overskou den tradition at Holberg opkaldte Henrik efter W., men denne opfattelse har ikke kunnet stå for en kritisk undersøgelse. Vi savner viden om hvorledes han spillede, men hans aktion må have bidraget til komedierne sceneheld. Muntert studenterlune, friskfyragtig elskværdighed og mod forfejer ikke sin virkning, og de morsomme roller gav W. ry. Han var også forfatter til nogle fødselsdagsdigte til majestæterne, deriblandt *En liden Samtale imellem v. Henric og Scapin*, tilegnet dronning Anna Sophie 1723, et indlæg for de danske komediers ligeberettigelse med de oversatte. Hvornår han forlod skuepladsen kan ikke siges med bestemthed, men efter dens ophør søgte han (febr. 1730) om faderens postmesterembede i Århus; efter at have været „Hans Kongl. Mayestæt til Divertissement paa Theatro“ havde han tænkt „at applicere sig til Geistlige Forretninger“, men han havde måttet „forandre sit Propos“ og lægge sig efter „verdslige Sager“. Det var utvivlsomt teologernes uvilje mod teatret der forandrede hans beslutning. Ved faderens død n.å. fik han embedet, men skønt han også blev Århus' viceborgmester, drog han allerede 1733 tilbage til hovedstaden hvor han, støttet af Magnon de "Montaignu velynder, Poul Vendelbo "Løvenørn, udnævntes til arkivar i krigskancelliet og 1741 avancerede til kancellist. To år senere døde han, 42 år gammel. Vi kender fortegnelsen over hans beskedne indbo, blandt hvilket der fandtes et portræt af hans velgører Poul Løvenørn, men bøger synes han ikke at have ejet, og ej heller efterlod han sig noget skriftligt om den gerning der bevarede hans navn.

F. J. Meier i Museum, 1891 II 44–58. Arthur Aumont i III. tid. 17.5.1891. Edv. Brandes: Holberg og hans scene, 1898 203–13. E. Nystrom: Den danske komedies oprindelse, 1918. A. P. Tuxen: Poul Vendelbo Løvenørn, 1924. Regnar Knudsen i Arosia XIII, 1934 39–41.

Robert Neiiendam*

Wegner, Henrich

Veibel, Stig Erik, 1898–1976, kemiker. * 19.4.1898 i Korsør, † 15.5.1976 i Gentofte, begr. Maribjerg kgd. F: overassistent i DSB, sidst stationsforstander i Roskilde Bertel Christian V. (1862–1929) og Vilhelmine Mathilde Petersen (1860–1928). ~ 1° 13.5.1921 i Vanløse med pianist Anna Johanne Marie Andreasen, * 13.5.1894 i Kbh., † 31.5.1969 i Humlebæk (~ 2° 1938 med snedkermester Jacob Dauer, 1883–1970), d. af malermester Axel A. (1863–1934) og Mette Mogensen (1864–1940). Ægteskabet opløst. ~ 2° 28.4.1934 i Kbh. (b.v.) med translator Anja Christine Schrøder, * 20.4.1898 i Kalinin, Rusland, d. af skovrider Sophus S. (1861–1930) og Emma Elvina Kristine Sørensen (1875–1950). Ægteskabet opløst. ~ 3° 20.8.1940 i Gentofte (b.v.) med forfatter, journalist Ellen Margrethe Kirk, * 20.9.1902 i Hadsund, † 21.5.1982 i Ordrup (~ 1° 1925 med civilingeniør Otto Lund (1894–1975, ~ 2° 1930 med Edith Heimann, * 1909), ~ 2° 1928 med ingeniør Erling Lykke, Oslo), d. af læge Christen Pedersen K. (1868–1938) og Anna Johanne Andersen (1871–1961); søster til Hans *Kirk.

V. blev student 1915 fra Nykøbing F., tog filosofikum 1916 og blev polyteknisk kandidat (fabrikingeniør) 1920. Samme år ansattes han som videnskabelig assistent ved Kbh.s univ.s kemiske laboratorium hvor han 1931 blev udnævnt til amanuensis. Undervisningen af et stort antal fabrikingeniørstuderende i organisk kemi blev allerede i de unge år V.s pædagogiske hovedindsats, honoreret, i 1932, med et eksternt lektorat ved Polyteknisk læreanstalt. Universitetsansættelsen sluttede med V.s udnævnelse til professor i organisk kemi ved Polyteknisk læreanstalt (Danmarks tekniske højskole) 1944(–68). Efter i de første kandidatår at have deltaget som assistent i sin højt skattede chef, professor E. *Biilmanns videnskabelige arbejder markerede V. sig som selvstændig forsker gennem disputatsen i 1929, omhandlende mekanismen ved nitring af phenoler. Et studieophold 1930–32 hos den kendte biokemiker professor Carl Neuberg i Berlin drog for en tid hans interesse mod studiet af den enzymatiske hydrolyse af glycosider, men det blev laboratorieundervisningen i analytisk organisk kemi der blev bestemmende for hans livslange forskningsindsats især på den heterocycliske kemis område. Omkring 175 afhandlinger, publiceret i den internationale fagpresse, vidner om V.s varige og alsidige forskerengagement. Længst og stærkest vil V.s navn dog formentlig være knyttet til hans pædagogisk banebrydende og internationalt anerkendte indførelse af den systematiske identifikation af ukendte, organisk-kemiske forbindelser som undervis-

ningsfag. Adskillige generationer af kemikere, herhjemme og i udlandet, skylder V. tak for den effektive indføring i den organiske kemi de modtog gennem kurser baseret på hans bog: *Vejledning i organiske Stoffers Identifikation*, 1926 (2. udg. 1937) som er udkommet i talrige oplag og oversat til engelsk, fransk, tysk, tjekkisk og russisk. Foruden kursusmanualen forfattede V. en tobinds lærebog i organisk kemi. Med professoratet fulgte et selvstændigt organisk-kemisk laboratorium på Polyteknisk læreanstalt, indrettet i lidet hensigtsmæssige taglokaler i en bygning på Sølvtorvet. Engageret og utrættelig deltog V. i mere end 300 møder i forbindelse med planlægningen af og udflytningen til de nye højskolebygninger på Lundtoftesletten, herunder V.s eget institut for organisk kemi, taget i brug 1966, kun to år før hans afgang. Lykkeligtvis blev det ham forundt, som emeritus, at arbejde i de nye og ideale omgivelser næsten til sin sidste levedag. Sin store interesse for kemiens historie bevidnede V. allerede i 1922 da han modtog universitetets guldmedalje for en kemihistorisk prisopgave. Siden fulgte *Kemiens historie i Danmark* I–III med undertitlerne *Kemiens Historie i Danmark*, 1939, *Dansk kemisk Bibliografi*, 1943 og *Danske kemikere*, 1968, et monumentalt værk af varig kildehistorisk interesse.

Gennem hele sit liv var V. engageret i internationalt kemisk arbejde. Under professor Biilmanns funktionstid som vicepræsident for IUPAC (den internationale kemiske union) 1922–34 blev V., som sekretær, inddraget i unionsarbejdet. Hans tilknytning hertil blev livsvarig, i form af en mangeårig indsats i unionens vigtige nomenklaturarbejde såvel som gennem formandskabet fra 1946 til sin død for Danske kemiske foreningers fællesråd, det danske kontaktorgan til unionen. Et stort arbejde nedlagde V. i at skrive en desværre endnu utrykt fremstilling af IUPACs historie. Hans internationale position afspejles bl.a. i hans udnævnelse til æresdoktor ved universitetet i Bordeaux, æresmedlemskab af Société chimique de France og det polske kemiske selskab, samt formandskab for Dansk-fransk naturvidenskabeligt selskab. V. blev i 1943 medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber og i 1955 af Videnskabernes selskab. Til billedet af V. hører hans livslange interesse for kunst og litteratur, bevidnet bl.a. ved hans udgivelse i 1927 (sammen med P. Uttenreitter) af en Sophus Claussen bibliografi. Gennem hele livet var V. at finde på den politiske venstrefront. Han var formand for Studentersamfundet 1932–33 og siden i en årrække fra 1953 for Dansk-tjekkosllovakisk selskab. Konsekvent holdt han imidlertid sine politiske synspunkter adskilt fra sit professionel-

le liv som kemiker. Menneskelig forståelse, venlighed og loyalitet karakteriserede personen V. Disse dyder kombineret med et stort fagligt engagement, en enorm arbejdsevne samt et betydeligt mål af idealisme gjorde V. til en afholdt og markant skikkelse i dansk kemi. Hans indsats vil spores i mange år. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1929 116f. – Anders Kjær i Dansk kemi LVII, 1976 280. Hakon Lund i Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1976–77, 1977 106–12.

Anders Kjær

Weidekamp, Egon Holde (f. Andersen), * 1921, overborgmester. * 14.3.1921 i Kbh. (Davids). Navneforandring til W. 4.3.1938. F: arbejdsmand Einar Vilhelm Andersen (* 1892) og Kirstine Anna Marie Olivia Henriksen (* 1895, ~2° 1928 med fabriksarbejder Gustaf Rudolf Weidekamp, 1894–1973). ~ 4.12.1948 (b.v.) med Ruth Margrethe Jørgensen, * 2.1.1922 i Kbh. (Skt.Stefan), d. af forvalter Kristian J. (1888–1948) og Dora Johanne Mathisen (1897–1979).

W. voksede op i en Østerbro-sidegade i hvad han selv har betegnet som et typisk kbh.sk arbejderhjem. Faderen var kusk ved Østerbro station, blev senere arbejder på kryolitfabrikken Øresund hvor flere andre af familiens medlemmer var beskæftiget. Farfaderen var ved århundredskiftet kommet til Kbh. fra Altona. Med mellem-skoleeksamen ansattes W. 1938 i Arbejdernes Livsforsikrings A/S (Alka) hvor han 1961 blev direktør, 1963 administrerende direktør. W.s politiske virke begyndte tidligt. 1946–50 var han formand for Danmarks socialdemokratiske ungdom, 1952 indvalgte han for socialdemokratiet i Kbh.s borgerrepræsentation og blev her med årene betroet stadig mere betydningsfulde ordførerskaber og formandposter i vigtige udvalg såsom byplan- og trafikudvalget. Han var uden afbrydelse medlem af borgerrepræsentationen, fra 1970 tillige forsamlingens formand indtil han 1976 valgtes til overborgmester. Han har siden 1974 været medlem af hovedstadsrådet. Fra 1977 har han været formand for socialdemokratiet i hovedstaden og samtidig været medlem af partiets hovedbestyrelse og forretningsudvalg. W. har ligeledes siden 1977 været medlem af bestyrelsen for den danske A-presse.

Som formand for borgerrepræsentationen blev det W.s opgave at lede forhandlingerne i en forsamling der var stærkt splittet og som med valget i 1974 talte tolv partier. Hans måde at lede de ofte både brydsomme og langvarige forhandlinger på kendetegnede ved en udpræget situations-

fornemmelse. W. afløste Urban *Hansen på posten som overborgmester og overtog hans hovedproblem: kommunens vanskelige økonomiske kår som skyldes at Kbh. som hovedstads-kommune har særlig store offentlige forpligtelser og økonomiske byrder. Når disse skal bæres med et faldende indbyggertal, med forholdsvis mange pensionister og unge under uddannelse går regnestykket ikke op. Derfor har W. arbejdet ihærdigt på at overbevise staten om at der bør ydes en særlig økonomisk hjælp til Kbh. Samtidig hermed har han søgt at standse tilbagegangen i indbyggertal ved at foranledige nyt boligbyggeri iværksat, væsentligst på ledigblevne industrigrunde i brokvartererne. Endvidere har han taget initiativ til en kraftig intensivering af saneringsaktiviteten, først og fremmest på Nørrebro og Vesterbro – bl.a. med det sigte gennem udskiftning af de ringeste boliger med nye familieboliger at opnå en mere alsidig befolknings-sammensætning. Denne politik der støttes af et flertal i borgerrepræsentationen er blevet kritiseret og modarbejdet af flere af mindretallene i forsamlingen. W. beskyldes fra denne side for at føre en hårdhændet og unanceret bolig- og saneringspolitik, ligesom det kritiseres at der igangsættes en storstilet ombygning og udbygning af byen, så at sige stykkevis – uden at der er tilvejebragt en helhedsplan for byens udvikling. En sådan kritik er også fremført uden for rådhuset, bl.a. af beboergrupper og fra byplanfagligt hold. Splittelsen og uenigheden i borgerrepræsentationen har afspejlet sig i udtalte samarbejdsproblemer imellem borgmestrene i magistraten. W. beskyldes af bl.a. politiske modstandere for via sin indflydelse på udformningen af den kbh.ske styrelseslov fra 1978 at have fået til-lagt overborgmesterposten en urimelig stor magt og styrke. W. fremtræder som hovedregel som den kølige strateg, men viser sig i diskussion med sine kritikere – inden for og uden for rådhuset – som en ivrig og ofte stridslysten debattør. Han er velformuleret, rap i replikken og anvender flittigt ironien som våben.

Blandt W.s mange bestyrelsesposter i foreninger, kommissioner mv. kan følgende nævnes: medlem af bestyrelsen for HKs forsikringsafdeling 1945–48, af bestyrelsen for foreningen Nordens Kbh.s-afdeling 1947–52 (formand 1975–80), af bestyrelsen for Kbh.s frihavns- og stevedoreselskab og af Kbh.s havnebestyrelse fra 1959, af Øresundsrådet fra 1964 (formand for dettes danske afdeling fra 1977), formand for civilforsvars-kommissionen for det storkøbenhavnse civile forsvarsområde fra 1976, medlem af Danmarks turistråd fra 1976 og i bestyrelsen for Elkraft fra 1978, medlem af rigsretten fra 1978, af komiteen

Weidekamp, Egon

om lokale strukturer og finanser under Europarådets kommunalkonference fra 1982. □Foto.

Interviews i Jyllandsposten 9.11.1975, Berl. tid. 10.10.1976 og Aktuelt 8.3.1981. – Berl. tid. 21.3.1976. Politiken 4.5.1980 og 13.3.1981.

Jens Simonsen

Weidenhaupt, Andreas, 1738–1805, billedhugger. * 13.8.1738 i Kbh. (Petri), † 26.4.1805 sst. (Petri), begr. sst. (Ass.). F: sværdfejer Johan Christian W. (1694–1742, ~1° med Cathrine Maria Westphal) og Cathrine Hansen (ca. 1707–67, ~2° 1745 med sværdfejer Johan Christian Herrig, † tidligst 1770). Ugift.

W. uddannedes på kunstakademiet under J. C. Petzold og J.-F.-J. Saly og tog i slutningen af 1750erne de forskellige medaljer indtil han 1760 vandt den store guldmedalje for relieffet *Moses som findes af Pharaos Daatter*. To år efter fik han rejsestipendium og drog i overensstemmelse med Sals ønsker først til Paris hvor han studerede henimod tre år, bl.a. som elev af Parisakademiet og Edmé Pajou; desuden kopierede han Augustin Bouchardon der kom til at spille en stor rolle for ham. Fra Paris hjemsendte han i sept. 1765 en siddende Vulcan der dog ikke kendes længere. I foråret 1766 ankom W. til Rom og kopierede der ivrigt antikken i små brændtlersfigurer hvoraf flere senere udstilledes på Salonen 1778. Fra hans Romophold skriver sig også et hoved i brændtler af en gammel mand, et meget dygtigt arbejde; det tilhører Statens museum for kunst. Under hjemrejsen blev W. 1768 i Firenze og Bologna medlem af de derværende akademier. Ved vort eget agreeeredes han 8.7.1769 og blev medlem 23.4.1770 på en figur *Siddende Minos*. Professor i anatomi blev han 1771 og to år efter tillige professor ved modelskolen. Professoratet i anatomi inspirerede W. til at udføre en anatomi-figur i gips (flere ekspl., et i akademiets eje, omtalt 1774). Gennem årene deltog han ivrigt i akademiets administration som kasserer og et enkelt år (1791–92) også som direktør. Af W.s arbejder er mange gået til grunde. Blandt de endnu bevarede er udsmykningen af det v. Eickstedtske kapel ved Ringe kirke et af de ældste udført efter 1775 og før 1778. Fra sidste halvdel af 1770erne (o: mellem 1774 og –81) er W.s bedste arbejde: sarkofagen for lensgrevinde Sophie Hedevig Moltke f. Raben i Moltkernes gravkapel i Kari-se. Til selve sarkofagen har C. F. Harsdorff givet tegningen, men de to allegoriske kvindefigurer har en bred tyngde der giver dem en virkelig monumental holdning.

I 1780erne udførte han nogle kendte gravmæler, tømrermester Johan Boye Junges i Petri kirkes kapel (1781), efter tegning af F. C. Wilster 1776;

monumentet over zoologen O. F. Müller i Petri kirkes urtegård (færdig senest 1787) samt historikeren P. F. Suhms i Christianskirken (færdig senest 1787). Til Kirurgisk akademi udførte W. flere relieffer og portrætter (opsat 1788). Til Frihedsstøtten udførte han i begyndelsen af 1790erne figuren *Agerdyrknigen*, samt relieffet *Trældoms Afskaffelse* (under N. Abildgaards ledelse). W. var en flittig og omhyggelig billedhugger, men han besad ikke den store originalitet eller evnen til at skabe større kompositioner. Påstanden om at han i sine senere år ikke havde meget at lave holder formentlig ikke for en nærmere prøvelse. Han udførte temmelig mange gravmæler, især til Assistens kirkegård i Kbh., men de fleste af disse er nu gået tabt. Af de bevarede kan nævnes gravmælerne over Jens Juel og Johannes Wiedewelt samt gravmælet over Ole Dalsgaard. – Rang med justitsråder 1784. □Min. muligvis forestillende W. af Cornelius Høyer ca. 1765 (St.mus.). Akvarel af samme fra 1770erne (sst.). Mal. af C. A. Lorentzen ca. 1784 (kunstakad.), efter dette kopi tilskrevet Elias Martin. Karikatur af T. Sergel, 1797 (Nationalmus., Sth.; St.mus.). Klippet silhouet (Fr.borg). – Gravmæle af N. Dajon.

[Aug. Hennings:] *Essai historique sur les arts en Danne-marc*, 1778 112–16. Victor P. Christensen i *Kunstmuse-ets årsskr.* II, 1915 132f og 1919 104–06. Abildgaard. Arkitektur og dekoration, m. tekst af Leo Swane, 1926 54f. V. Thorlacius-Ussing i *Rom og Danm.*, red. L. Bobé I, 1935 170. Sig. Schultz i *Danske i Paris*, red. Fr. v. Jessen I, 1936. Danm.s kirker. København I, 1945–58 376 407 409; IV, 1973ff 218–20. H. D. Schepelern i *Hist. medd. om Kbh.* 4.r.v., 1957–59 309. H. Valdeur Larsen sst. Årbog 1960 25 27 31f 54 76. Dyeke Helsted: *Dronning Juliane Marie og Fredensborg slot*, 1958 60 68. Torben Holck Colding: *Cornelius Høyer*, 1961. Svend L. Henriksen og Johs. Jensen i *Sydsvenska medicinhist. sällskapetets årsskr.* X, Malmö 1973 177–92.

Karin Kryger (V. Thorlacius-Ussing)

Weidensee, Eberhard, se **Widensee, Eberhard**.

Weiding, Lily (døbt Vejding, Lili), * 1924, skuespiller. * 22.10.1924 på Frbg. F: kontrabassist Poul Knud W. (* 1895) og kogerske Ane Marie Gaarsdal (1895–1984). ~1° 19.12.1945 i Kbh. (b.v.) med skuespiller Sigfred Johansen, * 31.5.1907 på Frbg. (Markus), † 18.7.1953 sst., s. af musiker, kommunelærer Lars Jakob J. (1875–1949) og Signe Christensen (1876–1946). ~2° maj 1954 med skuespiller Mogens Wieth, * 16.9.1919 i Kbh., † 10.9.1962 i London, s. af skuespiller Carlo W. (1885–1943) og Agnes Sommer (1886–1981). ~3° 22.5.1980 i New York (fra 1966 u.v.) med skuespiller, teaterleder Morten Grunwald, * 9.12.1934 i Odense (Ths. Kingo), s. af billedskærer Karl Frederik G.

(1892–1952) og Hildeborg Christiane Andersen (* 1903).

Uden at have gennemgået nogen elevskole blev W. optaget i skuespillerforbundet 1941 og debuterede som datteren i *Vor By*, 1942 på Frederiksberg teater. Hun gennemgik Det kgl. teaters elevskole 1943–45 og debuterede her som Solveig i *Peer Gynt*, 1944. 1947 forlod hun teatret pga. manglende opgaver, hvorefter hun var ansat på vekslende kbh.ske scener. 1958–66 var hun atter tilknyttet nationalscenen for dernæst at spille hovedroller i flere teatersuccesser på privatteatrene. Da Morgen Grunwald 1973 blev leder af Bristolteatret tilknyttedes hun dette hvor hun yderligere har påtaget sig enkelte instruktøropgaver.

W.s naturtalent og poesi vakte allerede ved debuten opmærksomhed. Som Hedvig i *Vildanden*, 1942 på Frederiksberg teater illuderede hun fuldkomment som den 14-årige Hedvig. Hun tog dog det fornuftige parti at gennemgå Det kgl. teaters elevskole. Fra barnlig renhed som bærende element i sine tidlige præstationer udviklede W. sig i de følgende år til også at kunne administrere moderne sammensatte kvindetyper; således tolkede hun præstedatteren Alma i *Flyvende Sommer*, 1949 på Riddersalen med en medfølelse over for figurens angstfyldte komplekser og jomfrunske bundethed. Disse frustrerede kvindetyper blev med tiden hendes speciale hvor hun forenede en vis ynde med det destruktive fx som Ersilia i *Nøgen* på Riddersalen 1956. Hun udviklede samtidig sin diktion der blev rig på nuancer og kunne skifte mellem rå kulde og blid varme. Fortryllende var hun i *Den sovende prins*, 1956 (Riddersalen) og helt frigiort som Rosalinde i *Som man behager*, 1958 (Odense teater), en rolle hun gentog s.å. på Det kgl. teater. De følgende roller forløste ikke nye sider af talentet, og selv om hun forsøgte at nyfortolke Célime i *Misantropen*, 1964, lykkedes intentionerne ikke. Da hun forlod nationalscenen havde hun bevæget sig fra romantisk pige over klassiske kvinderoller til moderne karakterroller. Hun var således årsag til moderne dansk dramatisks succes på Det ny teater hvor hun som arbejderkonen Ellinor i *Bal i den borgerlige*, 1966 gav en sandfærdig præstation i alle afskygninger, og i titelrollen i *Hvor gik Nora hen, da hun gik ud?*, 1968 henrev hun med sin varme kvindelighed og sit overlegne spil.

På Bristolteatret har hun som teatrets forstedame klogt administreret sit talent gennem såvel klassiske som moderne roller. Alice i *Play Strindberg*, 1973 blev spillet med vid og smerte. Hun var uhyggelig som den skizofrene frk. Reardon i *Frk. Reardon drikker for lidt*, 1974 og leverede en

kraftpræstation i titelrollen i *Frøken Marguerite*, 1976 med klar redegørelse for personens underliggende driftsliv. I Ibsen- og Strindbergrepertoiret har hun ligeledes leveret glimrende præstationer, fx fru Alving i *Gengangere*, 1974 og Hedda i *Hedda Gabler* hvor hun lagde vægten på intelligens, mens hun som hustruen i *Faderen*, 1976 viste den kvindelige intuitions overlegenhed over for manden. Efter Morten Grunwalds overtagelse af Betty Nansen teatret har W. også her haft betydelige roller, fx produceren i *Prometheus i saksen*, 1981 og titelrollen i *Virginia*, 1982.

Med sine begrænsninger inden for den rumlige figurtegning er W. en spændende skuespiller. I forsøget på at fjerne sig fra naturalismen og inddrage psykoanalytiske aspekter er hun i dybeste forstand en moderne skuespiller. Mens det i de ganske unge år var filmen der benyttede W. gjorde hun sig senere især gældende i radioteatret. I TV-teatret har hun leveret fremragende præstationer, fx *Nøgen*, 1964, *Et godt liv*, 1970 og som hustruen i *I Adams verden*, 1973. – W. modtog Kammerherre Fallesens legat 1945, Gösta Ekman-prisen 1950, Teaterpokalen 1956, Holger Gabrielsens æreslegat 1956, Fr. Schyberg-legatet 1961, Treschows legat 1962, Låkerol-prisen 1963, Bodil Ipsens legat 1964, Henkel-prisen 1969, Tagea Brandts rejselegat 1970, Ingrid Jespersens legat s.å., Olaf Poulsens legat 1973. – R. 1968. □Tegnet i roller af Hans Bendix udst. 1962, 1968 og 1969. Tegn. af Otto Frederiksen (Kgl. bibl.). Foto.

Interviews i Berl. tid. 13.10.1974 og Politiken 11.1.1976 og 9.9.1979. – H. Engberg: Dansk teater i halvtredserne, [1958]. Samme: Den unge vredes tid, 1970. Sv. Kragh-Jacobsen i Berl. tid. 22.11.1966. Samme: Teateraftener, 1980. Sv. Erichsen i Aktuelt 25.7.1976.

Jytte Wiingaard

Weie, Viggo Thorvald Edvard, 1879–1943, maler. * 18.11.1879 i Kbh. (Frels.), † 9.4.1943 på Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: skibsbygger Martin W. (1853–1935) og Victoria Emilie Petersen (1854–1931). ~ 19.11.1930 i Kbh. (b.v.) med maler Agnes Louise Jensen, * 7.4.1878 i Kbh. (Holmens), † 18.5.1964 sst. (Bispebjerg hosp.), d. af partikulier Alfred Marius J. (1852–80) og Louisa Emilie Antonette Forsberg (1851–1916, ~ 2° 1885 med landbrugskandidat, proprietær, senere overassistent ved Almindelig hospital Andreas Anton Hermann Forsberg, 1846–1920).

W. ville lige fra de tidligste år være maler, født kolorist som han var. De ældste billeder, små interiører og landskaber i dæmpede farver, fint afstemte i tonerne, er fra omkring 1900, men han havde mange vanskeligheder, ikke blot af økonomisk art, og kom sent frem. Han var i maler-

lære i 1890erne og gik samtidig på teknisk skole men nåede ikke optagelse på akademiet og kom først i sit 26. år på Kristian Zahrtmanns skole som han søgte 1905–07. Forinden havde han 1904 fået et interiør optaget på Charlottenborg forårsudstilling. April 1907 tog Zahrtmann ham med på sin årlige rejse til Italien (Amalfi, Rom, Civita d'Antino) hvorfra W. vendte hjem i august, i utide og i unåde, men med dybe indtryk af sydens lys og kunst og samværet med Zahrtmann. Senere gjorde han andre studierejser til Italien og Frankrig. Den første af dem, på Karl Isaksons initiativ, til Paris i febr. 1912, blev ham en skuffelse; der var koldt, han blev syg og tog hjem. Den længste, vinteren 1923–24, gik over Italien med to måneders ophold i Firenze, Assisi og Rom til Paris hvor han opholdt sig i tre måneder, optaget af at male kopier og studier efter Eugène Delacroixs „Dante og Virgil i Underverdenen“ i Louvre. En rejse til Paris i foråret 1933 blev mislykket på grund af sygdom, en til Sydfrankrig i foråret 1935 på grund af kulde, men da han kom derned igen i foråret 1939, blev opholdet langt og vellykket.

I sine tidlige arbejder er W. Zahrtmanns elev både i sin opfattelse af form og rum og i den måde hvorpå han udnytter disse faktoreres evne til at skabe miljø om motivet. Han er det i en stor stil, således som det ses både i det smukke portræt af moderen, siddende i aftenskumring med Børsgraven og Christiansborg slotsruin som baggrund (1908, kunstmuseet) og i *Udsigt over Wilders Plads paa Christianshavn*, 1906 (kunstmuseet, dep. i folketinget). Efter Italiensrejsen arbejdede han også med en stor figurkomposition, *Den unge Mand under Træet*, som blev sønder-skåret, men taget op igen og, senest som *Romantisk Fantasi* ca. 1920 (kunstmuseet). W. viser i denne periode, ligesom en anden Zahrtmann-elev Oluf Hartmann, stor samvittighedsfuldhed over for formens, detaljernes og omridsenes plastiske gennemarbejdelse og over for det stofflige arbejde med selve farvematerialet på lærredet. Men der var også en maler i ham som søgte en friere behandling af lys og flader i koloristisk øjemed, og som længtes efter en frigørelse af farven. Det ses så tidligt som i det stående helfigursportræt af søsteren fra 1907 (Fyns kunstmuseum, Odense). Ganske vist var den første Paris-rejse ham som sagt en skuffelse, men et billede som det fra Quai de la Tournele (1912) viser, at det alligevel har betydet noget for ham, koloristisk set, at komme den i forvejen beundrede franske kunst på nært hold. Sikkert er det imidlertid at Karl Isaksons eksempel og de sommerophold på den lysfyldte, maleriske Christiansø ved Bornholm, som indledtes 1911, fik afgøren-

de betydning for W. Her malede han *Landskab fra Mindet*, 1911–12 (kunstmuseet), *Damen ved Parasollen*, ca. 1917 (glyptoteket), studier af klipper, hav og okkerfarvede befæstningsmure, solglimt på havet (Århus kunstmuseum) og brændingen om Christiansø i stormvejr. Heraf og ved læsning af en græsk mytologi inspireredes han til den store komposition *Poseidon farer over Havet omgivet af Nereider og Tritoner*, påbegyndt 1915, skitse 1917 (kunstmuseet. Det store billede, udst. 1918, var mislykket og blev tilintetgjort). Som forbilleder for selve kompositionen har man peget på både Rafael, Rubens, François Boucher og Arnold Böcklin. I disse billeder viser der sig et helt andet arbejde med farvefladers og linjers rytmik, der vel betyder en opløsning af formen, men tillige er en bevidst stræben hen imod maleriets abstrakte, så at sige musikalske værdier. Det gælder også malerierne fra Sletten 1914 og den dér påbegyndte komposition *To Genier*, 1916 og 1922 (den sidste kunstmuseet). Periodens hovedværk er *Romantisk Fantasi*, ca. 1920 (kunstmuseet).

Denne udvikling får et kraftigt stød fremad i begyndelsen af 1920erne, til dels under indtryk af Isaksons mindeudstilling 1922 på kunstmuseet, synligt i museets stående model fra 1923, de to opstillinger sst. fra s.å. og i Langelinjebillederne (det største ca. 1924, Esbjerg kunstpavillon). W. fræveg ikke senere den vej han således var slået ind på. Man har ikke uden ret hævdet at den er udtryk for splittelse, men det må ikke overses at den også er resultat af en kunstnerisk idealisme af højeste art, og at W., netop gennem de egenskaber han herved udfoldede står som en af sit slægtleds fineste kolorister og artistisk følsomste malerbegavelse. Arbejdet med Langelinjekompositionen fortsattes gennem 1920erne jævnsides med Delacroixstudierne der udvikledes til mere og mere rent abstrakte farvekompositioner som W. arbejdede intenst videre med i 1930erne, men vist aldrig blev fuldt tilfreds med. Af de egentlige Delacroixkopier er en i Stockholms nationalmuseum, en anden i Oslo nasjonalgalleri; af farvekompositionerne er en i kunstmuseet og en i Nordjyllands kunstmuseum, Ålborg.

Efter en depressionsperiode midt i 1930erne ændrede W. teknik i retning af det akvarelagtige, med rene farver tyndt påsat i store flader mod det hvide lærred, som det ses i opstillinger og i landskaberne fra Glænø i somrene 1937–38 og fra Sydfrankrig 1939. Sommeren 1941 arbejdedes med en portrætkomposition (*Niels Thorup*, et ekspl. i kunstmuseet, et i Århus kunstmuseum) og med hovedværket *Faun og Nymfe* (kunstmuseet), en visionær farvekomposition med figurer lånt hos Paul Cézanne og sat ind i det tidlige

landskab fra Mindet, nu i farver af en lyskraft som hos Henri Matisse. Det blev W.s sidste ord om maleri i det medium han beherskede som ingen anden herhjemme, oliefarven. At han havde mere på hjerte fremgår af et brev af 4.1.1943 til den svenske maler Oscar Hullgren, hvor han klager over sit helbred, han har ondt ved at gå og sidder for det meste og arbejder ved skrivebordet, „men det var jo ikke Meningen. Maleriet længes jeg efter og er Angst for hvorledes det skal gaa med det; jeg siger jo hele Tiden, at jeg egentlig først skal til at begynde nu . . .“. Arbejdet ved skrivebordet gjaldt manuskriptet til *Poesi og Kultur* (posthumt udgivet 1951) som rummer megen uklarhed og kværlance, men også de klartest udtalte ord om kunst og menneskelighed og den rene poesi og idealisme. Fra tid til anden havde W. skrevet artikler hvori han skarpt kritiserede samtiden og angreb den for manglende idealitet, således i Samleren I, 1924; II, 1925; III, 1926, Ekstrabladet 25.1., 10.4. og 11.12.1929. Akademiet tildelte ham Eckersberg-medaljen 1925 for *Modelfigur*. W. udstillede på Charlottenborg forårsudstilling 1904, 1908–09 og Kunstnernes efterårsudstilling 1904–05, 1907–09, deltog i De trettens første udstilling nov. 1909 og blev 1912 medlem af Den frie udstilling. Meget tilbageholdende med sine billeder som han var, viste han sig her kun 1912 (både forår og efterår), 1915, 1917–18 og 1925. Fremdeles deltog W. i Kunstforeningens Civita d'Antino-udstilling 1908, Ung dansk kunst dec. 1910, arbejder af seks yngre malere i Kunstforeningen 1913, den skandinaviske udstilling i USA 1912–13 og Moderne dansk malerkunst 1925, og han havde egne udstillinger i Kunstforeningen marts 1915 og okt. 1923. Derudover har kunsthändler Chr. Larsen holdt en række udstillinger af W.s arbejder i hans besiddelse, især marts 1921, nov. 1930, nov. 1934 og 1938. Mindeudstilling på Statens museum for kunst 1946, retrospektiv udstilling i Kungl. akademien för de fria konsterna i Stockholm 1947, retrospektiv udstilling i Kunstforeningen i Kbh. 1962. Efterladte arbejder solgtes på Agnes Weies auktion, A. Bruun Rasmussen, sept. 1964. Arbejder af W. findes på Statens museum for kunst, Ny Carlsberg glyptoteket og Kbh.s bymuseum og på museerne i Esbjerg, Horsens, Maribo, Odense, Randers, Ribe, Rønne, Sorø, Tønder, Vejen, Vejle, Ålborg (Kr. Krestensens samling) og Århus (P. T. Nielsens samling) samt i museerne i Oslo, Stockholm, Göteborg og Malmö. □ Malet selvportræt 1905. Mal. af K. Kongsbøll, 1908 (St. mus.), karikaturregn. af samme (sst.). Selvportræt ca. 1907 (sst.). Buste af M. Hammann ca. 1908 (sst.). Selvportræt ca. 1910. Afbildet på

mal. af Johan Rohde, 1911 (Fyns kunstmus., Odense), litograferet af samme 1923. Selvportr. 1912, 1915 (St. mus.), 1917 samt i tegn. (St. mus.). Mal. af K. Isakson ca. 1920 (St. mus.) og af Johan Rohde ca. 1921. Mal. af D. M. Lade. Foto.

E. W. Et udv. af billeder m. indl. tekst af Leo Swane, 1932 = Vor tids kunst XI. E. W. Akvareller og tegn. III. kat., Kobberstiksaml., ved Ellen Poulsen, 1982 (heri bibliografi). – Exhibition of contemporary Scandinavian art, introd. Chr. Brinton, N. Y. 1912. Carl V. Petersen i Tilskueren XXXII, 1915 I 391–94 (opr. i forf.s Afhandl. og artikler om kunst, 1939 125–31). S. Danne-skjold-Samsoe i Klingen I, 1917 nov.-nr. Kr. Zahrtmann. En mindebog, udg. F. Henriksen, 1919. Leo Swane i Politiken 15.10.1923. Kn. Pontoppidan sst. 13.4.1943. Kai Grunth sst. 19.4.s.d. og 1.9.1946. [Th. Oppermann] i Berl. aften 24.10.1923; sst. 12.4.1943. Kai Flor i Berl. tid. 13.4.s.d. Ekstrabl. 12.4.s.d. Harald Leth sst. 16.9.1946. Jan Zibrandtsen i Nationaltid. 13.4.1943. Samme: Moderne da. maleri, 1948 (2. udg. 1967). Niels Thorup i Årstiderne V, 1946 57–62. Leo Swane: Ved mit vindiuespejl, 1955 17–29. Jörn Rubow i Fra Cézanne til Søndergaard, 1956 22–26. Leila Krogh: „Bornholmerskolen“. Isakson og W. på Bornholm, [1969] (særtryk af Bornholmske saml., s.d. 105–54). Poul Vad i Paletten, Göteborg 1976 nr. 4 23–25. Nordjyllands kunstmuseums informationsavis nr. 89, april 1979.

Ellen Poulsen (Sigurd Schultz)

Veigere (Vejgere), Herman, † ca. 1556, oversætter. * i Malmø, † sandsynligvis 1556 el. 1557 i Kbh. F: Pieter Veigere (o: vejermester) († 1519) og Bente († 1550). ~ 1° med Anne Diriksdatter, * i Landskrona, † 1539 i Kbh., d. af rådmand Dirik Sverkmænd. ~ 2° vistnok med Anne Willemisdatter der overlevede ham. – Bror til Henrik *Smith.

V. blev i sept. 1518 immatrikuleret ved universitetet i Rostock; om hans studier i øvrigt vides intet, ej heller hvorvidt han erhvervede nogen akademisk grad. Da han 1527 atter træffes er han borger og handelsmand i sin fødeby; 1530 omtales han som rådmænd. Ligesom broderen hørte han til Christian II's parti og blev af borgmester Jørgen *Kock, hvem han stod nær, under grevefejden skikket i diplomatisk ærinde til det burgundiske hof og greven af Pfalz; i jan. 1536 var han med på fredsmødet i Hamburg og sendte i april fra Wismar bud til Kbh. om snarlig undsætning. Efter folkepartiets nederlag s.d. forlod han Malmø og bosatte sig i Kbh. hvor han 1541 nævnes som indehaver af gæstgivergården Det lybske herberg på Amagertorv; 1556 husede han hertug *Hans' (1521–80) følge, da denne kom til staden i anledning af hertug Ulrik af Mecklenburgs giftermål med Christian III's søster Elisabeth, men 1558 opføres kongen som herbergets ejer. 1552 havde V. i Wittenberg i oversættelse fra tysk udgivet en af vore tidligste praktiske

Veigere, Herman

regnebøger, tilegnet kansler Johan *Friis, og 1555 udkom, trykt i Lübeck *En Ræffue Bog, som kaldes paa Tyske Reinicke Foss*, en fordanskning af det berømte dyreepos på grundlag af den plattyske tekst i Rostockudgaven 1539 med dens moraliserende glosser i prosa og rim af ældre tyske digtere. V.s oversættelse der efter tidens skik er let lokaliseret, er udført med frihed, ikke uden friskhed og lune; den er et hovedværk inden for Danmarks poetiske litteratur i 1500-tallet og lader sig endnu læse med fornøjelse. En oversættelse af Philipp Melanchtons Loci communes som han 1555 havde færdig og efter kongelig befaling sendte Peder *Palladius til gennemsyn, så derimod ikke lyset. Ifølge C. C. *Lyschander skal han ligesom broderen have efterladt sig en Danmarks krønike i manuskript, men den fremstilling af tiden fra Valdemar Atterdag til Christian IIIs død som Valdemar *Rørdam herved tænker på, synes af kronologiske grunde ikke at kunne tilskrives ham. Når man i nyere tid i ham har set den danske bearbejder af Nicolaus Manuels satire om den syge messe, der udkom 1533 i Malmø, og tillagt ham forfatterskabet til ørnevisen om Christian II, er begge dele blot gisninger.

En Ræffue Bog. H. W.s overs. af Reinke de Vos, udg. Niels Møller m. ordbog af Kr. Sandfeld I-II, 1915-23. - C. Paludan-Müller: Grevens fejde II, 1854 (fot. opr. 1971) 129 220 319. H. F. Rørdam: Historieskrivningen og historieskriverne i Danm. og Norge siden reformationen I, 1867 30-36. Samme: Kbh.s univ.s hist. I, 1868-69 291f. O. Nielsen: Kbh.s hist. og beskr. IV, 1885 333. Die Matrikel der Univ. Rostock, udg. Ad. Hofmeister II, Rostock 1891 72. S. Birket Smith: Studier på den ældre da. lit.s, særlig skuespillets, område II, 1896 123-27. Laur. Weibull i Skånska saml. IV, 2 1894-95, Lund 1897 13-15. Anker Jensen i Progr. for Ålborg katedralskole 1914-15, 1915 1-20. Ellen Jørgensen i Nord. t. for bok- og biblioteksvæsen VII, Upps. 1920 36f. Kj. Galster i Edda XXXVI, Oslo 1936 450-71.

Carl S. Petersen*

Weiber, se Weyher.

Weikop, Ove Vilhelm, * 1897, handelsminister. * 21.4.1897 i Kbh. (Matth.). F: grosserer Hans Ferdinand Emil W. (1870-1937) og Anna Kristine Vilhelmine Andersen (1870-1956). ~ med Emmy Nydia Helleved Hansen, * 6.10.1891 i Kbh. (Stef.), † 8.10.1981 på Skt. Lukas-stift., d. af slagtermester Hans Jakob H. og Karoline Marie Nielsen.

W. uddannedes ved handel og blev 19 år gammel prokurist i A/S Østerbro Messe 1916. Da han 1918 blev myndig tog han grossererborger-skab og drev virksomheden som indehaver til 1951. Tillige var han medindehaver af firmaet Ove Weikop & Søn 1945-51. Han erhvervede en betydelig position inden for manufakturhande-

len og var medlem af bestyrelsen for Kbh.s manufakturhandlerforening fra 1930, dens formand 1934-37. Desuden blev han næstformand i Dansk tekstil union 1931 og var dens formand 1936-37 og 1938-50. Politisk engageret i det konservative folkeparti indvalgte han 1933 i Kbh.s borgerrepræsentation og var medlem til 1941 da han valgtes til rådmand for magistratens 5. afdeling. Ved sin udnævnelse til minister 1950 afgav han rådmandspladsen, men vendte 1951 tilbage til Kbh.s rådhus som borgmester for magistratens I. afdeling og var borgmester til 1970. Dertil føjede han medlemskab af folketinget 1947-68, valgt i Østre storkreds. Ved dannelsen af ministeriet Erik Eriksen-Ole Bjørn Kraft okt. 1950 overtog W. efter stærkt ønske fra Erik Eriksen handelsministerposten skønt han gerne var forblevet på Kbh.s rådhus. W. havde som forhandlingsleder for Dansk tekstil union i valutacentralens tid, under anden verdenskrig og i efterkrigsårene været placeret i forhandlinger om varetilførsler, maksimalpriser, priskontrol, omsætningsafgifter, told m.m. og kendte således sit ministeriums resort særdeles godt og var respekteret for det arbejde han havde udført for sin organisation. Dertil kom at han var optaget af handelens liberalisering hvad der passede ind i Erik Eriksens program. Nu placeret på den anden side af bordet hvor han tidligere havde fremført handelens krav måtte han indordne sig under regeringens økonomiske politik, men hvor det var muligt frekmede han liberaliseringen. Smørrationeringen blev omgående ophævet. Det var en følge af hvad der havde ført den socialdemokratiske regering til at gå af, men kaffe- og sukkerrationeringen måtte W. opretholde af valutariske grunde. Derimod fik han importen af metervarer ophævet. Udstedelse af importbevilling blev fri mod at importører af metervarer indbetalte et bankdepositum på 125-150 pct. af bevillingens pålydende hvoraf en del frigaves efter tre måneder, resten efter 12 måneder. Lignende deponeringsordninger blev senere indført på andre områder.

W. var en dygtig administrator med orden i sine sager, en smidig forhandler der aldrig tabte sit mål af syne, men kunne affinde sig med at nå det delvis. Han var elskværdig, forekommende og lyttede gerne, men kunne til tider i sine svar virke studs hvad nogle nu og da kunne opfatte som arrogance. 17 års forudgående arbejde på Kbh.s rådhus havde imidlertid givet W. en forkærlighed for det lokalpolitiske arbejde og da en borgmesterpost blev åben for ham nedlagde han sept. 1951 ministerposten og blev borgmester for I. afdeling i Kbh.s magistrat. Medvirkende til hans afgang som minister var nok også en strid

om ophævelse af hudeordningen som han havde haft med landbrugsminister H. Hauch der samtidig fratrådte som minister. Gennem sine 19 år som chef for Kbh.s skolevæsen, kulturelle forhold og torrevæsen, år der var præget af stærk tilgang til skoler og uddannelse og økonomisk fremgang, stod W. bag modernisering og udvidelse af skoler, opførelse af nye skoler, indretning af vandrehjem, bymuseum og nyt hovedbibliotek samt nyt fisketorv og nyt grønttorv. Desuden var han formand for Kbh.s kommunebiblioteker, Sjællands symfoniorkester, det tekniske selskabs skoler, maskinistkolen, Kbh.s ungdomsskolenævn og i bestyrelsen for Ny Carlsberg glyptoteket, Teknologisk institut og Statens og hovedstadskommunernes studenterkursus. Disse og andre hver der var forbundet med borgmesterstillingen afgang han 1970 og har siden været medlem af Kbh.s havnebestyrelse og bestyrelsen for Kbh.s frihavn. – R. 1940. K.² 1951. K.¹ 1963. □Tegn. af Otto Christensen, 1960 (Fr.borg.). Foto.

Carl Kauffeldt i Det konservative folkepartis hist. IV, 1966. De danske ministerier 1929–53, ved Tage Kaarsted, 1977. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

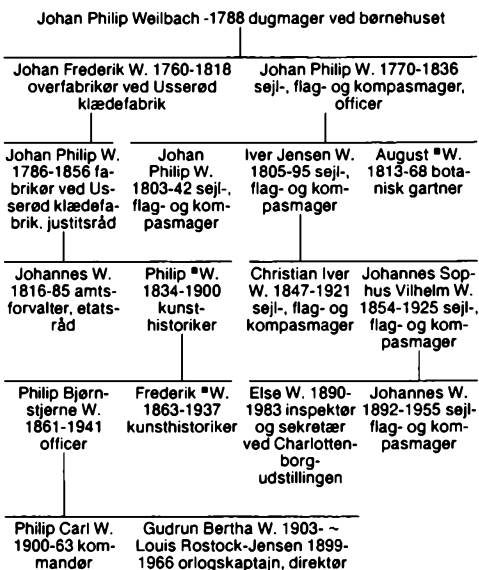
Helge Larsen

Weilbach

Slægten W. stammer fra Schwaben hvorfra Johan Philip W. ca. 1740 indvandrede til Kbh.

A. Hellemann: Genealogiske og personahist. medd., 2. udg. 1925 72–80. Slægtstavlesaml., 1932 109. Th. Hauch-Fausbøll i Berl. aften 19.8.1931.

Hans H. Worsøe

Weilbach, August, 1813–68, botanisk gartner. * 23.11.1813 i Kbh. (Frels.), † 11.5.1868 sst. (Garn.), begr. sst. (Ass.). F: sejmagermester, kaptajn, senere oberstløjtnant i det borgerlige artilleri Johan Philip W. (1770–1836) og Marie Christine Borger (1779–1855). ~ 3.11.1850 i Jyderup med Marie Caroline Mathilde Harder, * 8.5.1819 i Slagelse, † 1.8.1903 i Kbh. (Jac.), d. af bagermester Niels H. (1793–1838) og Ane Kirstine Lorentzen (1791–1864).

W. kom i urmagerlære, men måtte pga. en øjen-skade opgave dette og blev i stedet uddannet som gartner, først hos handelsgartner Ohlsen på Østerbro, derefter i Kbh.s botaniske have og i Fredensborg. Ved den nye Rosenborg gartnerlæreanstalt tog han kunstartnereksamen 1835 og fik derefter ansættelse som gartnermedhjælper i Fredensborg slotshave 1835–36 og i Botanisk have 1836–38. I de følgende fire år foretog han en stipendiarejse til England hvor han bl.a. arbejdede i det kgl. engelske haveelskabs have, hvorfra han sendte værdifulde samlinger af frø og planter til den botaniske have i Kbh. 1842 blev han hjemkaldt og udnævnt til undergartner og året efter til botanisk gartner ved den botaniske have som dengang lå ved Charlottenborg. Han var en indsigtfuld administrator som bl.a. arbejdede ivrigt for en flytning af den botaniske have til voldterrænet på Østervold, men nåede ikke at se denne flytning virkeliggjort. 1842 blev han udnævnt til medlem af bestyrelsen for Forstbotanisk have, var medlem af gartnereksamenskommissionen 1843–66, eksaminator i blumisteri fra 1849 og censor ved gartnereksamen. Han var æresmedlem af gartnerforeningen fra 1848, og han arbejdede i mange år på at oprette en gartnerisk hjælpeforening for det lykkedes for ham 1859, og han blev dennes første formand. – R. 1867. □Litografi 1867 efter fotografi.

Dansk havetid., 1868 160. Tidsskr. for havevæsen III, 1869 76 81–85 (Fr. Wendt) 203f. Danske gartnerivirk-somheder, red. Johs. Tholle I, 1934 870.

Åge Nicolaisen

Weilbach, Frederik Immanuel, 1863–1937, kunsthistoriker. * 28.8.1863 i Kbh. (Frue), † 4.12.1937 i Snekkersten, urne på Bispebjerg kgd. F: cand. phil., senere akademisekretær Philip *W. (1834–1900) og Cecilie A. Ammitzbøll (1826–83). ~ 24.5.1901 i Skrøbelev med Frederikke Elise Rasmussen, * 19.12.1871 på Skrøbelevgård, † 11.9.1937 i Snekkersten, d. af prokurator Niels R. til Skrøbelevgård (1819–90) og Anna Cathrine Jacobine Frederiksen (1833–1906).

W. blev student 1880 fra Borgerdydskolen i Kbh., cand.mag. 1887 med de klassiske sprog som speciale. Fra 1889 var han lærer ved latin-

Weilbach, Frederik

skolen i Vejle, fra 1897 timelærer og 1899 adjunkt ved statsskolen i Horsens. 1913 tog han sin afsked på grund af svagelighed. Sit lange otium udfyldte han med et overmåde flittigt arbejde som arkitekturhistorisk forsker. Han var udgæet af et slægtmiljø der farvedes af fin humanistisk kultur og var vokset op i Bissens Kbh. blandt kunstnere og skribenter, for hvem Thorvaldsens Rom endnu var et levende minde. Selv klassisk filolog af fag havde W. nok altid betragtet antikken som det store og uopnåelige forbillede for senere tiders kunst og målte denne derefter. Hans ærbødighed for de gamle og hans klassiske skoling mærkes overalt i hans forfatterskab der for størsteparten gælder 1700-tallets arkitektur i Danmark – den mærkes på godt og ondt, både i hans værdidomme og i hans sprog.

W. debuterede med en afhandling om *Diocletians Palads i Spalato*, 1917 og uddybede dette emne i *Recherches à Salone I–II*, 1928–33 (sammen med E. "Dyggve og J. "Brøndsted). Med særlig forkærlighed har han behandlet den klassicerende barok i århundredets begyndelse, Frederik IVs tid, og den rene klassicisme i dets slutning, fra C. F. "Harsdorff til C. F. "Hansen. Hvad der lå derimellem, højbarokkens og rokokkens kunst var egentlig altid, æstetisk betragtet, et lukket land for ham, han savnede som de fleste andre forskere af sit slægtled den levende kontakt med hin kunstperiodes ånd. Og hans kendskab til den europæiske udviklingshistorie måtte ifølge sagens natur være begrænset. W. var først og fremmest arkivforsker. Den rent bygningshistoriske undersøgelse af et arkitekturværks tilblivelse og den biografiske redegørelse for en bygmesters virksomhed var hans hovedopgave. På disse områder har han gjort et særdeles værdifuldt, ja i mange henseender grundlæggende arbejde. Hans undersøgelser udmærker sig gerne ved stor nøjagtighed i det faktiske og ved et ædrueligt jugement. Af hans produktion, der er meget stor, skal følgende arbejder fremhæves: *Arkitekten Lauritz Thura*, 1924, *Arkitekten C. F. Harsdorff*, 1928, *Fredensborg Slot*, s.å., *Garnisons Kirke*, 1929, *Charlottensborg*, 1933, *Frederiksberg Slot og Frederiksberg Have*, s.m. Christian "Elling og Niels Maare, 1936, endvidere *Frederik IVs Italiensrejser*, 1933. Hans lille bog om Fr.borg slot (1923) er en populær fremstilling, helt baseret på Francis "Becketts værk, og hans *Dansk Bygningskunst i det 18. Aarhundrede*, 1930 er mere en sammenfatning af hans egne studier inden for periodens offentlige byggeri, der er hans egentlige område, end en samlet, syntetisk behandling af emnet. Blandt hans mange afhandlinger (de fleste i *Arkitekten* og i *Hist. Meddelelser om Kbh.*) findes forstudier til

hans bøger og vigtige undersøgelser især over arkitekter som Joh. Cornelius "Krieger, Philip de "Lange, Hans "Næss og C. F. Hansen. □Foto.

Chr. Elling i *Arkitekten U XXXIII*, 1931 26–28 (anm. af F. W.s *Dansk bygningskunst*). Samme i *Tilskueren*, s.å. I 72–80 (anm. af samme). Samme i *Hist. medd. om Kbh.* 3.r.II, 1936–38 457–60. Else Kai Sass i *Kbh.s univ.* 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XI, 1979 326.

Christian Elling*

Weilbach, Philip, 1834–1900, kunsthistoriker. * 5.8.1834 i Usserød, † 22.11.1900 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: fabrikant ved Usserød klædefabrik, justitsråd Johan Philip W. (1786–1856) og Martha Christence Muus (1794–1866). ~ 1° 11. 12.1860 i Rom med Cecilie Adolfine Ammitzbøll, * 30.5.1826 i Randers, † 18.10.1883 i Kbh. (Jac.), d. af prokurator Hans Henrik A. (1786–1831) og Marie Sophie Ammitzbøll (1793–1853). ~ 2° 19.3.1886 på Frbg. med Emma Emilie Frederikke Dreyer, * 14.1.1851 i Helsingør, † 24.3. 1900 i Kbh., d. af købmand, konsul Carl Frederik August D. (1820–1904) og Juliane Louise Wilhelmine Becker (1825–1900). – Far til Frederik *W.

W. blev student 1852 fra Borgerdydskolen på Chr.havn, cand.phil. n.å. og studerede æstetik og kunsthistorie uden at tage nogen afsluttende eksamen; fra disse ungdomsår stammer en samling oversættelser af antikke anakreontikere (*Anakreontea*, 1855). 1860–62 var han i Rom som sekretær for den danske konsul Johan Bravo og i den skandinaviske forening. Efter sin hjemkomst udgav han *De berømte Broncedøre for Hovedindgangen til Baptistriet i Florens, udførte af Lorenzo Ghiberti*, 1862, og udfoldede en livlig publicistisk virksomhed i tilknytning til kritikeren Clemens "Petersen og hans kreds; også Bjørnstjerne Bjørnson stod han en overgang nær. En del artikler samlede han i bogen *Konst og Æsthetik*, 1870. Endvidere skrev han *Maleren Eckersbergs Levned og Værker*, 1872 og en monografi af H. V. "Bissen (1898). 1883 havde han efterfulgt Julius "Lange som kunstakademiets sekretær og bibliotekar, hvad han forblev til sin død. Som kritiker og æstetisk forfatter har W. ikke ydet det betydelige, han stod helt i skyggen af Julius Lange. Et par arkitekturhistoriske enkeltstudier (*Hvem har bygget Frederiks Hospital?* i *Medd. fra akad. Architectforen.* I, 1898–99 og *En bygning af Harsdorff i Trondhjem* sst. III, 1900–01) har dog en vis værdi ud over øjeblikket. Et virkelig fortjenstfuldt arbejde der sikrer hans navn mod forglemmelse er derimod hans *Dansk Konstnerlexikon*, 1877–78 der udkom i en stærkt forøget 2. udgave 1896–97 under titlen *Nyt dansk Kunstnerlexikon I–II*. Dette i saglig henseende overor-

dentlig solide værker er opbygget på et fyldigt materiale af ekserpenter, også af arkivalske kilder, og på talrige personlige meddelelser fra dalevende kunstnere. Som enkeltmands arbejde er det en bedrift af rang. På foranledning af W.s søn, Frederik W., udsendtes i årene 1947–52 en nyudgivelse af leksikonet under titlen Weibachs Kunstnerleksikon I–III, redigeret af Merete *Bodelsen og Povl *Engelstoft. Allerede 1917 tog Frederik Weibach de første skridt til denne nye udgave, og på hans initiativ nedsattes en komité bestående af blandt andre Frederik Weibach selv, Otto *Andrup og Peter *Hertz; senere blev Sigurd *Schultz tilknyttet. Komiteen fik en treårig (senere forlænget) støtte fra Carlsbergfondet og begyndte så det omfattende og årelange arkivalske indsamlingsarbejde, hovedsagelig fra Rigsarkivet, kunstakademiets arkiv og landsarkivet, som 1931 dannede grundlag for manuskriptet, der i de følgende år udarbejdedes med bistand af sagkyndige specialister, foruden redaktionen og komiteen selv, bl.a. Chr. Axel *Jensen og Christian *Elling. – R. 1892. □Mal. af Constantin Hansen, 1856 (Fr.borg) som forarbejde til Ægirsgildet. Afbildet på tegn. af H. Olrik efter foto, 1886 (Borchs kollegium). Afbildet på Constantin Hansens mal. 1860–64 af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (Fr.borg). Tegn. af C. A. Kølle, 1862 (skandinav. foren. i Rom). Tegn. (Fr.borg). Foto.

Th. Hauch-Fausbøll: Pers. hist. saml. I, 1900–07 415. W. Schorn: Fra gamle skuffer, 1906 138. A. F. Krieger: Dagbøger IV, 1921 310; VI, 1925 78, Else Kai Sass i Kb.h.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XI, 1979 261 277. Merete Bodelsen i Humaniora 5, 1983. – Papirer i Statens museum for kunst. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Christian Elling*

Weile, Christen Ostersen, –1650–, juridisk forfatter.

Om W.s liv vides meget lidt. Han omtaler selv at han har tjent brødrene Jørgen, Christoffer, Sivert og Frederik Urne – formodentlig som skriver. Jørgen Urne ejede hovedgården Alslevgård i Alslev sogn, Fakse herred, og det var sandsynligvis ved hans protektion at W. blev udnævnt til herredsfoged i Fakse herred, en stilling han beklædte i seks år. 1633 nævnes han som bidragyder til oprettelsen af en skole i Fakse. Senere blev han rådmand i Roskilde, og 1641 ansøgte han om og fik privilegium på trykningen og forhandlingen af et *Glossarium juridico-danicum* der udkom s.å. Oprindelig var det blevet til på grundlag af Blasius *Ekenbergers repertorium med forfatterens personlige behov for øje; men på opfordring af forskellige interesserede lod

han det trykke, og det fik en sådan udbredelse at han allerede 1650 kunne søge om privilegium til at udsende en ny forøget udgave (*Glossarium juridicum danicum-norvegicum*, 1652; 3. udg. 1665). Med dette værk, der indeholder forklaringer af de i den dagældende ret forekommende juridiske termini har W. sikret sig en respektabel plads inden for den ældre danske juridiske litteratur, og mange af de misforståelser han gør sig skyldig i delte han med sin samtid. Ved udarbejdelsen af bogen bistodes han desuden af professor Claus *Plum der ifølge fortalen skal have haft „stor Besværing den at rette og korrigere“. Op-hævelsen af den ældre lovgivning ved udstedelsen af Danske lov gjorde ikke glossaret overflødig, idet Danske lov i vidt omfang havde bevaret gamle vanskeligt forståelige retsudtryk, og endnu efter midten af 1700-tallet haves vidnesbyrd om dets anvendelse i praksis, ja, endog en forfatter som Peder *Kofod Ancher erkender med taknemmelighed sin gæld til W.s værk. □Stik 1652, titelkobber.

Peder Kofod Ancher: En dansk lov-hist. I, 1769 220–28. H. F. Rørdam i Kirkeh. saml. 4.r.1, 1889–91 709 716 720.

Stig Juul*

Weimann, Wilhelm Hartvig Otto, 1868–1942, minister. * 28.11.1868 i Odense, † 1.7.1942 på Davrup hovedgård ved Jyderup, urne på Odense kgd. F: købmand Frederik Christian Johann W. (1827–99) og Sophie Margaretha Johanne Seedorff (1838–1908). Ugift.

W. blev student 1885 fra Odense og tog juridisk embedseksamen 1892. Som student havde han en tid været i handelslære i Kiel, og efter sin embedseksamen knyttedes han til ledelsen af faderens store eksportforretning i skind, men han brød dog ret hurtigt med den rent praktiske side af købmandsgeneringen. 1897 blev han overrets-sagfører, og s.å. indtrådte han i konsultatsvæsenet, idet han blev udsendt dansk vicekonsul i Chicago. Siden var han fungerende konsul i New York, og 1901 blev han generalkonsul i Hamburg. I disse forskellige stillinger gjorde han sig fordelagtigt gældende og vandt et så godt navn inden for danske handelskredse, at han var på tale som ministeremne – eller departementschefemne – allerede ved handelsministeriets oprettelse 1908. Det blev dog ikke til noget i denne omgang, men da det første ministerium Zahle dannedes okt. 1909, indtrådte W. i dette som handelsminister og overtog nogle måneder efter yderligere trafikministerporteføljen. Som minister var W. en dygtig administrator, men nogen væsentlig indsats øvede han ikke i dette ministeriums korte levetid, selv om han gjorde et

Weimann, Wilhelm

stort arbejde for at få gennemført forslaget om Storstrømsbroen. 1910 søgte han uden held valg til Folketinget i Kb.h.s 1. kreds som radikal kandidat og afgik juli s.å. med det øvrige ministerium. 1911 blev W. bestyrer af ØKs virksomheder i Siam og 1913 direktør i selskabet stadig med bopæl i Bangkok. 1914 vendte han på grund af klimafeber hjem til Danmark hvor han indtrådte i bestyrelsen for Det Store Nordiske Telegraf-Selskab, og da han her blev opfordret til at overtage formandsposten efter kammerherre Edouard *Suenson (1842–1921) udtrådte han af ØK. På denne betydelige post virkede W. 22 år idet han trådte tilbage i juni 1938 kort før han fyldte 70 år. Han viste såvel meget repræsentative evner som smidighed og forhandlingsdygtighed under de mange vigtige konferencer med udenlandske myndigheder og regeringer hvori- mod han ved de lejligheder hvor han tog del i den offentlige polemik inden for landets grænser kunne optræde noget uovervejende. Han sad i bestyrelsen for De forenede Papirfabrikker fra 1915 og var formand 1923–37. Under første verdenskrig var han formand for jernbanerådet og for Dansk kulbureau. Efter sin fratræden som formand i Store Nordiske – hvor han i øvrigt fortsatte i bestyrelsen – købte W. Davrup hovedgård hvor han levede sine sidste år ivrigt optaget af godsets drift. □Foto.

Politiken 28.10.1909 og 20.5.1910. Vald. Koppel sst. 2.7.1942. Børsen 28.11.1918, 20.3.1937, 4.4.1937 og 2.7.1942. Den danske udenrigstjeneste 1770–1970 I, 1970. De danske ministerier 1901–29, ved Sv. Thorsen, 1972.

P. Koch Jensen*

Weinschenck, Frederik Wilhelm (Friderich Wilhelm), 1802–68, landmand. * 8.10.1802 i Kb.h. (Frue), † 8.2.1868 på Gunderupgård, begr. i Strandby. F: adjunkt ved Metropolitanskolen, senere sognepræst, sidst i Skelby og Gunderslev Georg Frederik W. (1772–1830, ~2° 1807 med Anna Margrethe Linnet, 1781–1857) og Karen Bierum (ca. 1776–1807). ~1° 17.4.1827 i Strandby med Cecilie Gleerup Kierulf, * 25.11.1809 på Gunderupgård, † 25.2.1845 sst., d. af proprietær Iver K. (1760–1826, ~2° 1811 med Anna Margrete Rommedahl, 1783–1855) og Cecilie Sørens-datter Gleerup (1770–1809). ~2° 16.5.1846 i Strandby med Inger Cecilie Kirstine Kierulf, * 26.3.1808 på Gunderupgård, † 3.9.1874 sst., søster til I. hustru.

W.s far blev 1812 sognepræst i Krummerup ved Næstved, var interesseret i landbrug og forfatter af landøkonomiske afhandlinger. W. uddannedes ved landbruget og blev forvalter hos gods-ejer Carl *Neergaard der hjalp ham frem. 1827

forpagtede han af sin svigerfar Gunderupgård i Himmerland, og 1832 købte han gården hvis tilhørende bøndergods han frasolgte 1842. Han opdyrkede og merglede udstrakte arealer af rå jord, kultiverede enge og moser, anlagde 1852 et stort dampbrænderi, hvorefter han kunne udvide besætningen og yderligere forøge gårdens produktion, og hans veldrevne landbrug gjorde ham kendt som foregangsmand. I sine yngre år drev han en meget omfattende hestehandel, og med den usædvanlige dygtighed han erhvervede som hestekender, i forbindelse med hans levede interesse for sagen, fik han en betydelig indflydelse på hesteavl særlig i Jylland i 1840'erne og -50'erne da man forsøgte at forbedre landracen ved krydsning med halvblod. W. var en ivrig krydsningstilhænger, og det skyldtes navnlig ham at regeringen 1843 valgte at indkøbe Yorkshirehingste til oprettelse af et nyt landstutteri. W. blev rådgivende for landstutteriets direktion og beskikkedes 1844 og 1845 til at medvirke ved indkøb af hingste i England. Takket være bl.a. hans sagkundskab lykkedes de første indkøb godt, men man fulgte ikke hans plan om tillige at indføre hopper således at man i fremtiden inden for landets grænser og under egen ledelse kunne fremskaffe det ønskede avlsmateriale, og han deltog ikke i den følgende tids mindre vellykkede indkøb i England. I et skrift *Bemærkninger ved Hr. Kammerherre, Landstutmester v. Bardenfleths Erklæring ...* 1848 redegjorde W. for sit syn på landets heste- og kvægavl. 1852 blev han medlem af den ved husdyrloven s.å. oprettede stuttekommision og støttede også her såvel som ved landmandsforsamlingerne og i landbrugspressen den fortsatte krydsningsavl. Endnu 1859 førte han i Ugeskrift for Landmænd (VIII) et forsvar for forædlingen ved hjælp af Yorkshirehingste, men kritikken havde da under ledelse af professor F. V. A. *Prosch faktisk fået overtaget i kampen om hesteavlens ledelse, og ved husdyrloven 1862 ophævedes landstutteriet og stuttekommisionen efter at W. havde været med til at anbefale at landhesteracen for fremtiden skulle bevares og udvikles ved sig selv. Eftertiden har været hård i sin dom over krydsningsperioden, og W. har fået sin part af kritikken (se J. Jensen i nedennævnte bog), men det anerkendes at han ved sin sagkundskab og praktiske dygtighed ragede op blandt samtidens hippologer. – 1846 deltog han som suppleant i stænderforsamlingen i Viborg, og han var medlem af Ålborg amtsråd.

Ugeskr. for landmænd 3.r.v, 1868 189–91. J. Jensen i Det danske landbrugs hist., udg. K. Hansen III, 1924–32 især 78–105.

Aksel Milthers*

Weinrich, Niels Henrich, 1755–1829, litterat. * 3.5.1755 på Holmegård i Mandal, † 2.5.1829 i Kbh. (Petri), begr. sst. (Petri kgd.). F.(?) : lagmand i Kristianssand, justitsråd Jacob W. (+ 1763) og Catharina Maria Paludan (+ 1757). ~ 22.8.1788 på Gjorslev med Anna Maria Møller, * 14.2.1759, † 12.1.1835, d. af sognepræst i Store Heddinge Thomas M. (1721–89, ~ 2° 1772 med Ellen Rasmussen) og Else Marie Hansdatter (1719–71).

Om W.s afstamning har der været rejst tvivl. Efter en udokumenteret familietradition var han søn af naturhistorikeren O. F. Müller og en fornem dame, og han arvede efter testamentet hans hus i Kbh. og hele hans indbo, ligesom Müller på forskellig vis støttede ham; han opdroges i Norge og blev 1773 student fra Seminarium Fridericianum i Bergen. I Kbh. arbejdede han med historiske studier, og under påvirkning af Jacob Langebek udgav han allerede 1776 *Historiske Efterretninger om Stevns Herred* (ny udg. 1798). N.å. knyttedes han som medarbejder til redaktionen af videnskabernes selskabs danske ordbog, hvilken post han besad til 1788, dog uden netop at indlægge sig berømmelse på dette felt. C. Molbech kalder ham doven og hans arbejde skødesløst, smagløst og ukritisk. Samtidig virkede han som oversætter af dramaer og syngespil og udgav 1787 på dansk Jean Henri Sam. Formeys *Begyndelsesgrunde til de skionne Videnskaber*. 1777–78 var han med B. Sandvig og H. J. Birch udgiver af *Nye kritiske Tilskuere*. I det hele virkede han gennem hele sit liv som bidragsyder til forskellige tidsskrifter med mindre afhandlinger af historisk og æstetisk art og skrev en del smådigte, og han var forfatter til en del af Danske Atlas VII om Sønderjylland (1781).

1786 fik W. en embedsstilling, idet han blev kopt ved og kort efter medlem af Det kgl. genealogiske og heraldiske selskab og virkede som dets ivrige sekretær fra 1800 til 1810, da det sloges sammen med Danske selskab til den nordiske histories og sprogs forbedring. 1805 kom han i hoffets tjeneste som litterær medarbejder og bibliotekar ved kronprinsens civile departements-contoir hvad der 1808 medførte hans ansættelse som kongens håndbibliotekar. Da den portræthistoriske samling på Fr.borg 1812 skulle oprettes, satte Frederik VI W. ind i kommissionen for denne sags ordning, tilsyneladende mod overhofmarskal A. W. Hauchs indstilling, men med den motivering at han i særlig grad havde givet sig af med ældre dansk kunst. Samarbejdet synes ikke at have været gnidningsløst; i hvert fald spillede W. en ret passiv rolle, selv efter at J. C. Spengler var fratrædt og hans anden kollega Abraham Kall var død; der kom først fornyet

liv i sagen efter at L. S. Vedel Simonsen 1822 var trådt til. Men W.s arbejde med ældre malerkunst, som vel var affødt af hans tilknytning til Sandvig, resulterede ikke blot i nogle afhandlinger om kunst, bl.a. om maleren Toussaint Gellton, men også i ræsonnerende kataloger over den Moltkeske malerisamling som han synes at have ledet (1818) og over de F. C. Buggeske (1824) og Bodendickske (1825) samlinger. Mest er hans navn bevaret ved to kunstnerleksika som han skrev. 1811 udgav han med kgl. understøttelse *Maler-, Billedhugger-, Kobberstik-, Bygnings- og Stempelskiærer-Kunstens Historie under Kongerne af det oldenborgske Huus* og 1829 *Dansk, Norsk og Svensk Kunstner-Lexicon*. W.s arbejder er ret ukritiske og overfladiske. Allerede samtiden kritiserer hans mangel på overblik og fast orden i sine arbejder. Han var åbenbart en dilettant der var bundet til det indsamlede arkivstof som han noget kritikløst gengav. Han skildres som forfængelig og meget selvbevidst, og ved arven efter O. F. Müller synes han at have fået midler som sikrede ham en livsførelse efter sit ønske. Hans efterladte manuskripter og samlinger blev ligesom Müllers papirer averterede til auktion efter hans død. – Virkelig kammerassessor 1805. Virkelig justitsråd 1811. Etatsråd 1826. □ Tegn. af G. L. Lahde, 1791 (Fr.borg). Mal. af Niels Hagelberg udst. 1813 (sst.), efter dette tegn. (Kgl.bibl.).

Messageur français du Nord, 1825 332f 570f. K. L. Rahbek: *Erindr.* V, 1829 326. Chr. Molbech: *Det kgl. da. vidensk. selsk.s hist.*, 1843 102. E. C. Werlauff: *Det kgl. da. selsk. for fædrelandets hist.*, 1847. Otto Andrup: *Den kgl. saml. på Rosenborg I*, 1933 32f. Jean Anker i *Pers. hist. t. II*.r.II, 1941 219 227. Asger Lomholt: *Det kgl. da. vidensk. selsk. 1742–1942 især III*, 1960.

O. Andrup*

Weis

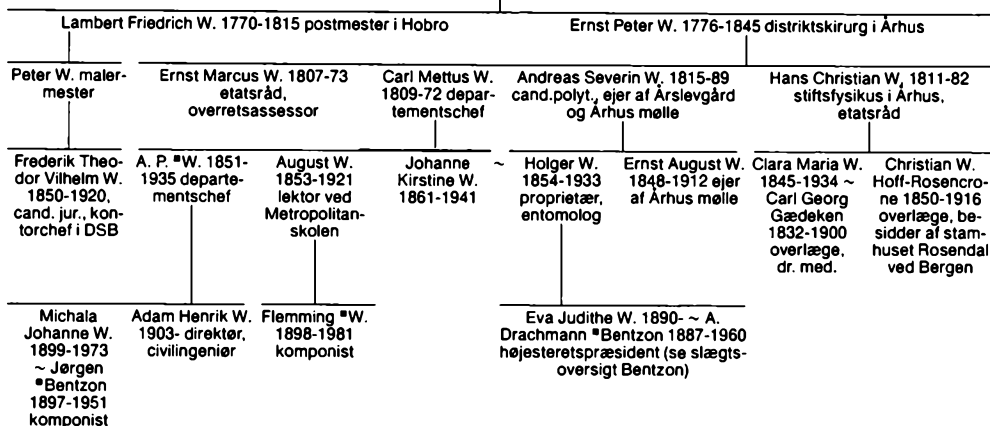
Den her omtalte slægt føres tilbage til Itzehoe i Holsten hvor gæstgiver Hans Heinrich W. var farfar til gæstgiver Jürgen W.

Th. Hauch-Fausbøll: *Slægtåndbogen*, 1900 1190–93. Jørgen Swane: *Købmand i Fredericia, justitsråd Bertel Bruun 1767–1827 og Magdalene Barbara Brøchners 1786–1831 samlede descendens*, 6. udg. [1948]. Kjeld Elkjær: *Fra Århus mølle 1864, i Årbøger udg. af hist. samf. for Århus stift XLIX*, 1956, 145–89.

Hans H. Worsøe

Weis, Andreas Peter, 1851–1935, departementschef. * 30.10.1851 i Kbh. (Frbg.), † 8.9.1935 i Gentofte, begr. sst. F: departementschef, justitsråd, senere etatsråd Carl Mettus W. (1809–72) og Angelica Marie Schönheyder (1829–75). ~ 1.6.1897 i Gentofte med Helga Marie Klein, * 25.3.1877 i Kbh. (Matth.), † 30.7.1946 i Gentof-

Jürgen Weis 1734- gæstgiver i Itzehoe

te, d. af overretssagfører Harald Ditlev K. (1843–1908) og Julie Lovisa Dahl (1851–1921).

W. blev student fra Schneekloth's skole 1871 og cand.jur. 1877. Han ansattes 1878 som assistent i kultusministeriet, var fra 1880 tillige assistent i kobberstiksamlingen til 1888 da han blev fuldmægtig. 1892 udnævntes han til kasserer og kon-torchef i folkeskolekontoret. Her var han med i alle forarbejderne til skolelovene af 1899 og vandt megen respekt for sin indsats, ikke mindst ved moderniseringen af det gamle og indviklede lønssystem for lærere, men hans forbindelse med kunsten blev stadig opretholdt og 1909 blev han konstitueret chef for Det kgl. teater med Karl *Mantzius som kunstnerisk direktør. Navnlig deres første sæson, „gyldenåret“, fik et strålende forløb. 1911 afskedigedes W. fra ministeriet og var teaterchef til 1913. Som tidligere chefer arbejdede han for dobbeltscendrift ved etablering af en talescene, men det realiseredes langt senere. 1912 var han blevet hentet tilbage til kultusministeriet med ansvar for departementsforretningerne i 3. kontor (højere skoler, højere lære-anstalter, videnskab og kunst), reelt, men ikke formelt en departementschefstilling. Også formelt blev han departementschef ved kultusministeriets deling 1916 i et kirkeministerium og et undervisningsministerium idet han overtog undervisningsministeriets departement for de under det tidligere 3. kontor hørende sager med tillæg af arkiver, museer, biblioteker og Det kgl. teater. 1921 tog han sin afsked. En kommission som han havde været formand for havde stillet forslag om en nyordning af kunstakademiets forhold, derunder oprettelse af en administrator-stilling ved akademiet. Denne stilling overtog W. og beklædte den til 1933.

W. var selv i udpræget grad kunstnerisk begavet og hans hjem gav ham de bedste muligheder for at pleje og udvikle kunstneriske interesser inden for musikens og den bildende kunsts verden. I sin embedsgjerning fik han gennem årene rig lejlighed til at arbejde for kunsten. Hans virksomhed for folkebibliotekernes udvikling og for læreanstaltnernes og de studerendes kår var betydelig, men først og fremmest gjorde hans interesse for og indsigt i kunstens forskellige retninger sig gældende. W. var levende interesseret i musik. En tid var han musikanmelder og blev 1910 kultusministeriets repræsentant i Det kgl. danske musikkonservatoriums bestyrelse, og både i og uden for hjemmet bevarede han livet igennem forbindelse med musikken. Tiden som teaterchef stod utvivlsomt for ham selv som en af de særlig interessante perioder i hans liv. Men i ganske særlig grad var han med i arbejdet for den bildende kunst og havde nær tilknytning til en række af de personer der som kunstnere eller kunstelskere prægede denne og den efterfølgende tid. Det gjaldt Julius *Lange og især Carl *Jacobsen som han arbejdede nært sammen med og rådede og bistod ved forskellige dispositioner. W. var således medlem af komiteen til ordningen af Ny Carlsberg glyptotekets bygnings- og bestyrelsesforhold, medlem, i nogle år formand, for bestyrelsen for glyptoteket og medlem af Ny Carlsbergfondets direktion. Han var medlem af kommissionen om Statens kunstmuseums bygningsforhold, formand for Den Hirschsprungske samlings bestyrelse og virksom for samlings endelige ordning som et led i statens samlinger og havde også sæde i andre kunstbestyrelser.

W.s liv viser en lykkelig forening af evner og interesser med de områder han kom til at arbejde på. Både i sin virksomhed herhjemme og på rejser fik han lejlighed til at dyrke og uddybe sine interesser. Rejserne foretoges ofte under beskedne ydre former, men på en måde der gav lejlighed til at se både natur og kunst. Han var de skønne kunstners mand, i høj grad sagkyndig, men værnedes mod ensidighed af en indgående orientering i alle kunstens tidsaldre, en vis kølighed i indstilling over for problemerne og sin administrative træning. I en årrække var han den selvskrevne førstemand i statsadministrationen i de afdelinger der omfattede kunsten. I sin administration var han i øvrigt personlig nærmest tilbageholdende, men med betydelig forståelse for særforhold der ikke lader sig indordne under en principfast gennemførelse af en normalregel. Hans tid var først og fremmest tiden omkring århundredskiftet og årene derefter. De nye problemer som udviklingen omkring og efter første verdenskrig førte frem overlod han gerne sine medarbejdere at løse. De lå også delvis uden for hans særlige interesseområde. Kunsten var og blev det, denne særprægede mand inden for dansk administration var nært forbundet med. – R. 1894. DM. 1901. K.² 1912. K.¹ 1919. F.M. 1.1927. □Afbildet s.m. moderen på mal. af Constantin Hansen, 1859 (St.mus.), hertil akvarel. Mal. af samme ca. 1872 og 1875. Afbildet på P. S. Krøyers mal. af selskab på Ny Carlsberg, 1888 (glyptoteket), hertil tegnet forarbejde (Ny Carlsbergfondet). Mal. af samme s.å. (Teatermus.) og afbildet på dobbeltportræt af samme s.å. Afbildet på Jul. Paulsens mal. af komiteen for glyptoteket, 1905 (glyptoteket). Tegn. af Rasmus Christiansen, 1909. Buste af E. Utzon-Frank, 1923 (glyptoteket) og af C. Martin-Hansen, 1926. Mal. af E. Zeuthen, 1927 (glyptoteket). Buste af K. Nellemose, 1929 og af L. Brandstrup, 1930 (glyptoteket). Tegn. af Eilif Petersen (Fr.borg). Selvportr. som mal. og radering. Foto.

Breve fra Jul. Lange, udg. P. Købke, 1902. – Hans Orlrik i III. tid. 7.2.1909. Carl Jacobsen: Ny Carlsberg glyptoteks tilblivelse, 1906. Johs. Steenstrup: Carl Jacobsens liv og gerning, 1922. [Fr. Beckett:] Ny Carlsbergfondet og dets virksomhed 1902–27, 1927. Fr. Poulsen i Tilskueren LI, 1935 II 331–35. Berl. Tid. 9.9.1935. Walter Schwartz i Politiken 25.8.1943. Samme: KWIMS, 1950. Michala Weis Bentzon i Min far, red. Poul Borchsenuis, 1948 317–28. Eigel H. Brünne i Hist. medd. om Kbh. 4.r.II, 1949–52 619–26. Rob. Neiiendam i Den danske rigsdag 1849–1949, red. Kn. Fabricius m.fl. V, 1953 661f. – Papirer i Rigsark.

Andreas Møller*

Weis, Carl Flemming, 1898–1981, organist, komponist. * 15.4.1898 på Frbg., † 30.9.1981 i Hellerup, begr. Ordrup kgd. F: lektor Anton August

W. (1853–1921) og Marie Erdmann (1874–1953). ~ 6.5.1927 i Kbh. med Ingeborg Marianne Trier, * 20.2.1902 på Frbg., † 23.11.1955 i Ordrup, d. af overretssagfører Isidor Ferdinand T. (1871–1958) og Johanne Munthea Elisabeth Grundtvig (1870–1939).

W. voksede op i en musikglad familie og begyndte allerede som dreng at komponere. Efter studentereksamen (Metropolitanskolen 1916) kom han på konservatoriet i København hvor han efter studier hos bl.a. Gustav Helsted (orgel og teori) og Christian Christiansen (klaver) bestod organisteksamen 1920 for derpå at drage til et af Europas gamle musikcentre, Leipzig, og søge videre uddannelse. Her blev han indskrevet ved Hochschule der Musik hvor komponisten Paul Graener blev hans vejleder i komposition og teori mens den internationalt kendte Karl Straube, ansat i Bachs gamle embede som kantor ved Thomaskirken, underviste ham i orgelspil. Også disse studier sluttede han med en afgangseksamen (1923). Den senromantisk-germanske påvirkning W. modtog i Leipzig kan høres i hans første „voksne“ værker, men snart blegnede disse indtryk, og det blev i højere grad træk fra den sene Carl Niensens musik som kombineredes med en varm Bach-interesse. W. forblev heller ikke påvirket af mellemkrigsårenes atomgribende neoklassicisme, og det blev inden for dens musikantiske rammer han i 1938 udformede et af sine mest spillede og berømmede værker, blæserkvintetten *Serenade uden reelle hensigter*.

Fra 1929 og næsten fyrrer år frem var W. organist ved Annakirken i København, og med iver kastede han sig også ud i den organisatoriske del af det danske musikliv hvor hans stiltfærdige ildhu gjorde ham uudværlig. Særlig værdifuld blev her hans indsats som formand for Det unge tonekunstnerselskab (DUT) 1942–56 hvor han bl.a. i 1947 kom til at stå som ankermand i arrangementet af den internationale ISCM-festival i København, samt arbejdet i Samfundet for udgivelse af dansk musik og Dansk komponistforening hvis formand han var 1967–71. Skønt W.s *Fantasia seria* blev spillet både ved ISCM-festivalen i Strasbourg 1958 og ved de Nordiske musikdage i Stockholm 1960 har hans kræsent formede musik aldrig for alvor vakt international genklang. Efter i en hel del år at have koncentreret sig om de mindre former skrev han i begyndelsen af 70'erne atter et par orkesterværker, og han forblev aktiv og anerkendt som komponist til sin død. Dagen efter hans 80-års dag uropførtes således strygekvartetten *Und wird in den Allen unruhig wandern wenn die Blätter treiben*, som hans et halvt hundrede år yngre komponistkolle-

Weis, Flemming

ga Bo Holten i sin avis anmeldelse kaldte „et forment og fint cisereret stykke musik, noget af det bedste jeg har hørt fra Weis' hånd.“ Selv fungerede W. også som musikkritiker, i perioden 1953–61 ved Dagens Nyheder og fra 1964 til sin død ved Politiken. Med stor åbenhed registrerede han her tidens strømninger. Lige så ivrigt og præcist han spidde sommerfugle i sin fritid, lige så sjældent lod hans nænsomt førte anmelderpen alt håb ude. – Blandt W.s hædersbevisninger var det Anckerske legat og Lange-Müller stipendiet 1942, Kodas belønningspris 1949 og Henri Nathansens mindelegat 1964. – R. 1951. R. 1964. Tegn. af H. Lollesgaard (Kgl. bibl.). Foto.

Interview i Dansk musik t. LII, 1977–78 207–14 (heri værkfortegn.). – Vagn Jensen i Aktuelt 13.9.1962. Bo Holten i Musical Danmark 1982 nr. 32 2–5. – Levnedssberetning i ordenskapitlet.

Knud Ketting

Weis, Frederik Anton, 1871–1933, plantefysiolog. * 28.11.1871 i Beder, Århus amt, † 12.7.1933 på Frbg., urne på Frbg. kgd. F: slagter, kreaturhandler Jørgen Peter W. (1833–90) og Jensine Severine Jensen (1840–1906). ~ 1° 25.8.1899 i Kbh. med forfatter Palline Kirstine Margrete Bagger, * 9.3.1868 på Ålstrup, Maribo amt, † 14.10.1948 i Washington D.C., USA (~ 2° ca. 1914 med ungarsk journalist og forfatter Eugen Zecaresch (Szekeres)), d. af forpagter David Birch B. (1838–1920, ~ 2° 1881 med Anna Louise Iversen, 1846–1929) og Ovidia Lützen (1841–75). Ægteskabet opløst 1911. ~ 2° 31.12.1912 i Kbh. (Chr.) med Karen Klubien, * 16.3.1880 i Kbh. (Holmens), † 15.4.1952 sst. (~ 1° 1902 med fuldmægtig, senere direktør i De private assurandører Jens Christian Juulsgaard Hvidt, 1876–1943, ~ 2° 1913 med Olga Pauline Meyer, 1880–1970), d. af jurist A. *K. (1834–93) og Illa M. Suenson (1848–1930).

W. blev student 1890 fra Århus og begyndte straks at studere naturhistorie med plantefysiologi som speciale med professor Rasmus *Pedersen som lærer. 1897 tog han som den første magisterkonferens i denne disciplin, og n.å. blev han ansat som assistent ved Carlsberglaboratoriets kemiske afdeling hvor han var til 1905, og hvor han udarbejdede sin doktordisputats *Studier over proteolytiske Enzymer i spirende Byg (Malt)*. 1903 studerede han ved Institut Pasteur i Paris og ved Sorbonnes botaniske laboratorium i Fontainebleau samt hos professor Beyerinck i Delft, og 1904 hos professor Freudenreich i Liebefeld ved Bern. 1904 blev han docent i bakteriologi, 1905 efter W. *Johannsen professor i plantefysiologi ved landbohøjskolen.

W.s ældste videnskabelige arbejder er kemisk-biologiske som hans disputats og handler om bakterier. Sammen med Johs. *Schmidt udgav han 1899–1901 den meget benyttede bog *Bakterierne I–III* og tidligt fik han interesse for jordbunds-bakterierne, hvorom han i afhandlingen *Bakterielivet i Jordbunden og dets Betydning for Landbruget* (Tidsskr. for Landbrugets Planteavl XII, 1905) gav en større offentlighed den første indgående underretning. Hans følgende videnskabelige arbejder er overvejende biokemiske undersøgelser af skov- og hedejord, og de bragte vidtrækkende resultater. Omkring 1905 begyndte han et samarbejde med P. E. *Müller der varede til dennes død 1926. Deres resultater er meddelt i tre afhandlinger med fællestitlen *Studier over Skov- og Hedejord* (Det forstlige Forsøgsvæsen I–III, 1905–13) hvori W. bl.a. påviste at der i skovjord foregår en dannelselse af salpetersyre. I en anden 1915 trykt afhandling har han sammen med C. H. *Bornebusch undersøgt bakteriefloraen i danske skove. 1920 fremsatte W. et forslag til godskning i skoven, og det blev taget op af Dansk skovforening som 1921 nedsatte et udvalg med W. som forsøgsleder der skulle planlægge en tiårig forsøgsrække, fra 1924 i samarbejde med hedeselskabet. Om forsøgenes resultater har W. givet meddelelser i otte afhandlinger i Dansk Skovforenings Tidsskrift 1921–29. Den nøjere forbindelse med hedeselskabet førte ham ind på en fortsættelse af P. E. Müllers studier over hedejorder ved anvendelse af nye undersøgelsermetoder, især kolloidkemiske. Han påviste derved, at alen indeholder betydelige mængder af kvælstof, og han fremsatte den hypotese at dette måtte kunne komme kulturplanter til nytte ved efter dybdepløjning at blande alen med de overliggende lag af blegsand og lyngskjold og derefter tilsætte kalk; ved denne metode måtte ellers hidtil uopdyrkede hedearealer for fordel kunne omdannes til agerland. Hans vigtigste publikationer om dette emne er *Fysiske og kemiske Undersøgelser over danske Hedejorder* (Vidensk. Selsk.s biol. Medd. VII, nr. 9, 1929 og X, nr. 3, 1932). Hans ideer blev prøvet i større stil af godsejer, dr. K. A. Hasselbalch som viste, at de kan praktiseres med økonomisk fordel (se Naturens Verden XVII, 1933) og er siden taget op af mange hededyrkere.

W. havde let ved at skrive, også for det store publikum, og talrige er de populære afhandlinger om forskellige emner han fik trykt. Hans største arbejde af denne art er det store værk *Livet og dets Love*, 1911 (stærkt forøget og ajourført udgave 1923) hvori han har givet den første originale, danske fremstilling af den almindelige biologi hvis vældige stof er ordnet på en for al-

menheden særdeles fortræffelig måde og vidner om W.s omfattende viden. W. var en kampnatter med betydelig kraft forfægtede sine anskuelser over for den modstand han oftere mødte, ikke blot på det videnskabelige, men også på andre områder. Fra sin tidlige ungdom var han yderliggående radikal og tog ivrigt del i Studenterfundets diskussioner. Han var medstifter og i nogle år formand for diskussionsklubben Frisindet ungdom, og i en halv snes år var han en meget virksom formand for landsforeningen Den personlige friheds værn hvor han i skrift og tale kraftigt modarbejdede afholdsforeningernes agitation for absolut alkoholforbud. Hans idealisme førte ham 1916 til at indtræde som aktiv deltager i Henry F. Fords mislykkede fredsekspedition. Under den politiske krise 1920 brød han med det radikale parti efter nogle heftige sammenstød med Ove Rode, men hans forsøg på under aprilvalget at spille en politisk rolle faldt uheldigt ud, og siden tog han ikke mere del i politik. – R. 1920. DM. 1930. □Mal. af Michael Ancher ca. 1911. Buste af V. Gustafson, 1920. Relief af Toto Hasselbalch, f. Hagemann, på mindsten 1934 (Tirsbjerg plantage). Foto.

Carl Christensen: Den danske botaniske lit. 1880–1911, 1913 175–78. Samme: Den danske botaniske lit. 1912–39, 1940 48–52 (bibliografi). – Interview i Gads da. mag. XXVI, 1932 626–38. – Carsten Olsen i Botanisk t. XLII, 1933 404–06. Aug. Mentz i Naturens verden XVII, s.å. 289–96. C. E. Flensborg i Hedeselsk.s t., s.å. 196–99. Carl Mar. Møller og A. Howard Grøn i Dansk skovforen.s t. XVIII, s.å. 437–44. – Papirer i Kgl. bibl.

Carl Christensen*

Weis-Fogh, Torkel, 1922–75, biolog. * 25.3.1922 i Århus, † 13.11.1975 i Cambridge, England, begr. Tibirke kgd. F: direktør Svend W.-F. (1889–1971) og Dagmar Foldager Larsen (1891–1980). ~ 31.8.1946 i Gentofte med fysioterapeut Hanne Heckscher, * 27.7.1921 i Kbh., † 17.4.1971 i Nyborg, d. af overlæge, dr.med. Hans H. (1883–1979) og Karen Marie Junker (1894–1962). W.-F. blev student fra Århus katedralskole 1940 og tog magisterkonferens i zoologi ved Kbh.s univ. med jordbundsøkologi som speciale og mikrobiologi som bifag 1947. Allerede 1942 gik W.-F. i gang med Kbh.s univ.s zoologiske prisopgave for 1944 om mikrofaunaens variationer kvalitativt og kvantitativt gennem et år i relation til de økologiske faktorer eller visse dominerende arters biologi. I Ebeltoft vig gennemførte han på et felt med hævet stenalderhavbund minutøse undersøgelser af mide- og collembolfaunaens fordeling i relation til de fysiske faktorer og vegetationer. Besvarelsen belønnedes med guldmedalje og publiceredes separat på engelsk i *Natura Jutlandica*, 1945.

Samtidig med dette store arbejde nåede W.-F. både at passe sit studium og foruden flittig aktiv deltagelse i faglige foreningsmøder også at tage del i modstandskampen. 1947 ansattes han som videnskabelig assistent i Aug. Kroghs private laboratorium på Søbredden i Gentofte hvor et lykkeligt samarbejde trods den store aldersforskel udvikledes, fremragende eksperimentatorer som de begge var, begge også i besiddelse af intuitive evner til fuldt ud at færdigudvikle deres forsøgsapparatur i hjernen, før det maskinelt konstrueredes. W.-F. skulle deltage i undersøgelse over insektflyvningens fysiologi ved vandregræshoppeforsøg, og sammen udarbejdede de metoder i „et orgie af hjemmelavet apparatur“, så de kunne studere de enkelte dyrs flyvning i en vindtunnel eller grupper af insekter i en karrusel. 1949 beskrev W.-F. i *Nature* et lille sanseorgan på panden af ørkengræshopper; blot en svag luftstrøm rettedes mod dette organ, der også er en stabilisator for flugtretningen i horisontalplanet, kunne insekterne stimuleres til timelang flyvning; og flyvning udløses, når deres ben berøves kontakt med underlaget. Efter Kroghs død 1949 fortsatte W.-F. deres påbegyndte undersøgelser over græshoppernes stofskifte under flyvning og kunne påvise, at stofskiftet steg 20–50 gange over hvilestofskiftet, og at det ved langtidsflyvning dækkes 85% ved fedtforbrænding – og ikke som tidligere ment ved kulhydratforbrug alene. 1952 disputerede han ved Kbh.s univ. for den filosofiske doktorgrad om *Fat combustion and metabolic rate of flying desert locusts (Schistocerca gregaria Forsskål)*, trykt i *Phil.Transact. Royal Soc. of London*. De følgende år foretog han i samarbejde med dr.techn. Martin Jensen (der 1956 blev dr.phil. på et arbejde *The aerodynamics of Locust Flight*) indgående studier af flyvningens mekanik og aerodynamik, hvilket resulterede i en række afhandlinger med fællestitlen *Biology and physics of locust flight*, hvor særlig fysikkens love indplaceredes i de fysiologiske problemer. 1953 afvikledes Kroghs laboratorium og W.-F. blev universitetsadjunkt ved det neurofysiologiske institut hvor han sammen med F. Buchthal elektrofysiologisk fordybede sig i flyvemusklerens struktur og funktion med hensyn til ilttilførsel, affaldsproduktfjernelse og hurtig funktion. 1954–58 var W.-F. i Cambridge, først som Rockefeller stipendiat, senere som Balfour Senior Research student i Department of Zoology. Han gjorde her den vigtige opdagelse at flyvevingehængslet indeholder en lille pude af strukturprotein, resilin, der har karakter af en næsten perfekt gummi; det opsamler en væsentlig del af energien ved sammentrykning under vingeopslaget for at afgive den ved nedslaget,

når strukturerne retter sig ud igen. – 1958 ansattes W.-F. som ekstraordinær professor i zoofysiologi ved Kbh.s univ. hvor han i de følgende syv år gjorde en stor forskerindsats, men også engagerede sig aktivt i undervisning af studenter og i udvalgs- og kommissionsarbejde. Det sidste medførte foruden den nye decentraliserede universitetsstruktur baseret på centralinstitutter, tillige omdannelsen af Statens almindelige videnskabsfond (fra 1952) til de fakultetsrelaterede forskningsråd.

Foråret 1965 modtog W.-F. tilbud om at blive professor og Head of Department of Zoology i Cambridge og året efter fik han orlov et år fra Kbh.s univ. Han besluttede sig 1967 til at forblive i England, selv om han fortsat følte nær tilknytning til Danmark. Overgangen lettedes ved at han fik sin medarbejder i Kbh., dr.phil. Svend Olav Andersen (der 1966 havde disputeret om Covalent crosslinks in a structural protein, resilin) til at flytte med til Cambridge hvor de sammen de følgende år redegjorde for de kemiske og biofysiske forhold der betinger resilinets elastiske effektivitet. W.-F. påviste i Cambridge-årene en ny type sammentrækkelige elementer i stilkken hos klokkeedyret vorticella og med sine medarbejdere fortsatte han undersøgelser over flyvningens aerodynamiske forhold hos kolibri-er, natsværmere og snyltehepse. – Tillidsposter søgte han at holde på et minimum. 1961–65 var han medlem af Statens naturvidenskabelige forskningsråd, 1963–65 dets formand, fra 1961 medlem af Videnskabernes selskab. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1952 192f. – C. Overgaard Nielsen i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl. 1975–76, 1976 112–19. Sv. Olav Andersen i Vidensk. medd. fra da. naturhist. foren. CXXXIX 1976, 1977 403–15. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979.

Egill Snorrason

Weise, Samuel Simon, 1699–efter 1761, musiker, komponist. Døbt 18.10.1699, † efter 1761. F: David Weis (†1711) og Marie Hansdatter. ~ senest 1728 med Anne Kirstine, † 1767.

Faderen der i sin ungdom antagelig var kommet til Kbh. fra Zürich fik 1689 borgerskab som knapmager. Om W. foreligger der ingen oplysninger før 1728 hvor han i en fortegnelse over Kbh.s indbyggere efter branden opføres som musiklærer tillige med hustru og en tjenestepige. En mulig familiemæssig tilknytning til Christian Weis, der døde 1715 som kantor ved Kastelskirken hvor W. senere blev organist kan ikke dokumenteres. I de følgende år træffes W. som musiker, lakerer, tegnelærer og musikhandler foruden som Carl Thielos efterfølger som organist

ved Kastelskirken 1744–57. Ved en datters giftermål sidstnævnte år knyttedes forbindelsen til den driftige handelsfamilie Bargum, og i skattemandtallet for Kbh. 1762 har vi den sidste underretning om W.: her opføres han sammen med hustruen som boende hos svigersønnen Herman Chr. Bargum. – W.s navn er i dag udelukkende knyttet til den samling med 12 verdslige sange til generalbasakkompagnement han udgav ved årsskiftet 1753–54 med titlen *Det Danske Syngende Nympe-Chor*. Her anvendes endnu betegnelsen „Chor“ som Søren Terkelsen og Thomas *Kingo havde anvendt den i deres samlinger i betydningen „sangsamling“, men „Nymfekoret“ erindrer tillige både i titel og udstyr om de overmåde populære tyske visesamlinger af Leipzig-juristen Sperontes (☉: Johann Sigismund Scholze) der var begyndt at udkomme 1736 under navnet *Singende Muse an der Pleisse*. W.s sanghæfte er den første trykte samling med verdslige sange til danske tekster af en navngiven komponist. Det er et sidestykke til C. Thielos samtidigt udgivne teatersange fra den danske skueplads og er et af de første forsøg herhjemme på at udbrede og højne smagen for sangen ved klaveret (eller harpen) gennem nykompositioner til populær verdslig viselyrik. W.s tekster er alle anonyme, en enkelt kan henføres til Ambrosius *Stub, men de fleste kendes tillige fra adskillige samtidige visehåndskrifter og skillingsvisetryk. I W.s kompositioner til disse letbenede tekster fornemmes et ønske om at realisere en ny, mere tekstnær og mere sangæstetisk begrundet forbindelse mellem digt og musik end det hidtil havde været sædvanen i tidens overvejende instrumentalt prægede visesang; W. indvarsler således den folkelige kunstsang der fik sit gennembrud i Danmark i slutningen af århundredet, ikke mindst med J. A. P. *Schulz' sange.

[G. L. Grove:] Kbh.s huse og indvånere efter branden 1728, 1906. Victor Krohn: Kastelskirken og dens menighed 1664–1936, 1937. Gamle da. viser, udg. Arthur Arnholtz og Nils Schiørring V, 1942. N. M. Jensen i Hvad fatter gjør ... Festskr. til Erik Dal, 1982. – Papirer i Hagens saml. i Kgl. bibl. (jfr. Nanna Schiødt m.fl.: Hagens saml. i Det kgl. bibl., 1981).

Niels Martin Jensen

Weismann, Carl, 1871–1944, skovrider, forfatter. * 11.7.1871 i Kjærhus, Skjold sg., † 25.11.1944 i Hillerød, urne på Bispebjerg kgd. F: skovrider Lorentz Peter W. (1818–87) og Anna Sophie Andreesen (1823–1914). ~ 23.10.1900 i Radsted ved Saksbøbing med Elisabeth Caroline Bornebusch, * 22.2.1872 i Radsted, † 14.5.1933 i Gentofte, d. af skovrider, forstråd Carl Heinrich B.

(1835–1900) og Thorstine Frederikke Hartmann (1843–1919).

W. tilhørte en forstmandsfamilie. Faderen var skovrider på Boller skovdistrikt og svigerfaderen på Hardenberg. Hans bror Otto var forstkandidat og 1894–1914 direktør for de kgl. græske godser. – W. tog præliminæreksamen 1887 og skovbrugseksamen 1893. De følgende to år var han assistent på Hardenberg, nu Krenkerup, for sin senere svigerfar. Herefter blev han videnskabelig assistent på landbohøjskolen, for A. *Oppermann 1895–96 og 1898–1900 og for E. *Rostrup 1896–98. Som resultat af samarbejdet mellem Rostrup og W. publiceredes *Hussvampen. Vejledning for Bygningshaandværkere og til Brug i tekniske Skoler*, 1898, og for Oppermann udførte han undersøgelser over vækst og kvalitet af dansk rødgran og assisterede med indsamling af materiale til L. A. *Hauch og Oppermanns store værk *Haandbog i Skovbrug*, 1898–1902. W. beskæftigede sig også med skovhistoriske studier og ved landmandsforsamlingen i Odense 1900 holdt han foredrag om skovbrugets udvikling i 1900-tallet. Efter indgående studier i godsarkiverne skrev han *Skove og Skovbrug paa Fyn i det nittende Aarhundrede*, 1900. W. blev herefter praktiserende forstmand. Han var skovrider på Fussingø 1900–04, og 1904–24 for de udstrakte skove under grevskabet Lindenberg og godset Mylenberg, begge tilhørende lensgreve C. G. E. Schimmelmann der var bosat i Holsten. W. havde frie hænder i sine dispositioner, og han forestod tilplantning af store arealer med nåletræ. Også jagt og naturiagttagelser indgik som vigtige dele af hans dagligliv. Efter ejerskiftet 1922 kunne W. ikke affinde sig med forholdene. Han forlod sin tjeneste 1924 og bosatte sig 1928 i Kgs. Lyngby. I sin skovridertid fik W. publiceret enkelte arbejder om stormfald og skovbrand (Tidskr. for Skovvæsen 1904, 1910 og 1914) og han foretog samtidig indsamling af stof til og redaktion af 1. og 2. udgave af håndbogen *Oversigt over danske Skovdistrikter*, 1905 (s.m. H. *Mundt) og 1911. Efter 1924 begyndte han at bearbejde sine mange iagttagelser af dyrelivet og studier vedrørende vildt og jagt og på disse områder har han ydet en meget betydningsfuld litterær indsats. Foruden artikler i *Dansk Jagttidende* og *Frem* fik han udgivet bøgerne *Fra de store Skove*, 1927, *Ræven*, 1929, *Vildtet i Jægersborg Dyrehave*, s.å. og *Vildtets og Jagtens Historie i Danmark*, 1931. De to sidstnævnte bygger i høj grad på arkivstudier og må betegnes som hovedværker inden for dansk jagthistorie. Af andre publikationer kan nævnes *Haandbog i Jagt*, 1939, hans artikel om jagten i Danmarks Kultur ved Aar 1940 V, 1942 (red. Svend *Dahl) samt mange

artikler i *Dansk Jagtleksikon*, 1944 (red. G. *Ahlefeldt-Laurvig-Bille og Vitus Gay). W.s litterære produktion må på mange måder betegnes som pionerarbejde der har kastet lys over jagten og dens historie. På Jagt- og skovbrugsmuseet i Hørsholm blev der efter hans død ophængt et portræt af W. omgivet af jagttrofær.

C. H. Bornebusch i *Dansk skovforen.s t. XXX*, 1945 1–5. *Dansk jagttid. LXI*, 1944, 282.

P. Chr. Nielsen

Weisser, Caspar, ca. 1627–86, professor, lektor. * ca. 1627 i Kbh., begr. 25.3.1686 i Kristiania. ~ Elisabeth (Lisbeth) Rhuman, * ca. 1637 i Kbh.(?), begr. 15.6.1707 sst., d. af professor Wolfgang *R. (1572–1637) og Dorte Jensdatter (1604–84).

W., hvis far hed Jacob og formentlig var tysk men i øvrigt ukendt, blev student fra Frue skole 1645 og tog n.å. baccalaur-graden. I omkring fem år var han derefter hører ved sin gamle skole, tog 1653 magistergraden og blev 1655 rektor ved skolen i Kristianstad, kaldet af biskop Peder Winstrup der muligvis var tilskyndet af W.s bror, Ystad-præsten Bonaventura. 1660 forflyttedes W. til rektoratet i Lund og fik et kanonikat sst. hvortil var knyttet præbendepastoratet Fjelle som han tillige betjente. Der var meget at vænne sig til under svensk øvrighed, og bl.a. skulle rektoren nu sende sine dimittender til universitetet i Uppsala eller til nød Greifswald, der da var svensk-styret, uanset at de allerfleste før eller siden alligevel søgte til universitetet i Kbh. W. må have klaret balancegangen tilfredsstillende, for kort efter at Lunds universitet var blevet oprettet, udnævntes han til professor ved det uden derfor at måtte opgive hverken rektorat eller præstekald. 1669–71 var han lærer i fysik og derefter professor poeseos, men besad tilsyneladende ikke nogen særlig pædagogisk bevægelse og kritiseredes også for at mangle indsigt og åre. Hans poesi, dog indholdet snarere end kvaliteten, bragte ham ligefrem i ulykke idet han, da de danske tropper under den skånske krig havde indtaget Lund, udgav et digt med latinsk og dansk tekst hvori han lidt for hastigt hilste Christian V som landsdelens rette ejermand der nu var kommet til sit igen. Efter slaget ved Lund blev W. følgelig anklaget for landsforræderi og dømt til døden (1677). Hans kones ihærdige forbønner bevægede imidlertid Karl XI til at ændre straffen til evig landsforvisning. Det uheldige digt blev brændt af bøddelen, og W. måtte underskrive en ydmygende erklæring før han i hast tog sin tilflugt til Kbh. Her levede han i trange

Weisser, Caspar

kår halvandet års tid, indtil han 1679 kaldtes til lektor i teologi ved gymnasiet i Kristiania.

Hist. saml. og studier, udg. H. F. Rørdam I, 1891 160–70. Lunds stifts herdaminne 2. serie IV, udg. G. Carlquist, Lund 1952 383 492–95.

H. A. Hens

Weitemeyer, Carl Rudolph Albert, 1850–1924, håndværker. * 21.8.1850 i Kbh. (Petri), † 3.11.1924 sst., begr. sst. (Ass.). F: kunstdrejermester, senere mekanikus og smedemester Ludvig Leonhard W. (1811–86) og Anna Katharina Zimmer (el. Schimmel) (1817–1903). ~ 23.5.1876 i Kbh. (Helligg.) med Anna Augusta Jensen, * 31.1.1851 i Kbh. (Helligg.), † 27.12.1934 sst., d. af grosserer Peter J. (1807–91) og Ane Kirstine Hansen (1810–80). – Bror til H. *W.

W. skulle efter faderens ønske ligesom sin bror have studeret; men dette modsatte han sig stærkt og kom da i smedelære hos faderen. Han rejste på professionen til Tyskland 1870–72, fik 1875 borgerskab som klejnsmedemester og trådte s.å. ind i faderens forretning som han overtog efter dennes død 1886. Da W. i udlandet bl.a. havde beskæftiget sig med fremstillingen af pengeskabe optog han såvel denne fabrikation som fabrikanen af bankbokse i forretningen; men ved siden deraf bibeholdt han klejnsmedevirksomheden og betragtede sig livet igennem som håndværker og var fra alle sider anerkendt som en solid og udmærket mester. Han spillede en betydelig rolle inden for sit fag og var fra 1914 oldermand for Kbh.s smedelav; men det var ikke alene inden for sit fag han fik betydning, også inden for arbejdsgiverorganisationen kom han til at spille en stor rolle. Ved bagermester Valdemar *Gætjes død i maj 1905 blev stillingen som direktør i arbejdsgiverforeningen ledig, men blev ikke straks besat. Først da der hen på efteråret udfoldedes visse bestræbelser for på ny at få valgt en direktør, upegede arbejdsgiverforeningens myndige formand, etatsråd Niels *Andersen, W. til stillingen og satte hans valg igennem i hovedbestyrelsen i nov. 1905. Niels Andersen havde stor tillid til W. som han havde lært at kende under den store lockout og i årene derefter, da W. var „fast“ suppleant til forretningsudvalget, af hvilket han blev ordinært medlem 1902. Da direktør S. C. *Hauberg overtog formandspidsen efter snedkermester K. *Rostrups død jan. 1911 blev W. valgt til næstformand, og dermed ophævedes indtil videre stillingen som direktør. Ikke alene under den store lockout, men også under sin senere virksomhed som direktør og næstformand udfoldede W. et stort arbejde. Han var en dygtig og sparsommelig leder af arbejdsgiverforeningens økonomi, ledede med stor myndighed

fællesmøder med arbejderorganisationerne og deltog også med stor interesse i de nordiske arbejds givermøder. Såvel herigennem som igen sin virksomhed som økonomisk leder fik han et omfattende kendskab til arbejdsgiverforeningens medlemmer og underorganisationer og til de faglige arbejdsforhold. 1918 trak W. sig af helbredsgrunde tilbage fra stillingen som næstformand. – R. 1907. □Tegn. 1911. Mal. af Knud Larsen, 1919 (arbejds giverforen.). Foto.

Harald Weitemeyer: Stamtv. over familien Weitemeyer, 1916 23. Arbejds giveren XII, 1911 50f; XVII, 1916 554f; XIX, 1918 437f; XXV, 1924 347f. Sophus Agerholm og Anders Vigen: Arbejds giverforen. gennem 25 år, 1921. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Sophus Agerholm*

Weitemeyer, Harald Sophus Leonhard, 1846–1921, topografisk forfatter. * 12.(kbg. 13.)2.1846 i Kbh. (Petri), † 30.8.1921 på Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: kunstdrejermester, senere mekanikus og smedemester Ludvig Leonhard W. (1811–86) og Anna Katharina Zimmer (el. Schimmel) (1817–1903). ~ 18.2.1882 på Frbg. med Caroline Amalie Weitemeyer, * 4.4.1856 i Kbh. (Garn.), † 22.9.1913 på Frbg., d. af smedemester Julius Eberhard W. (1817–84) og Ane Magdalene Halling (1817–1913). – Bror til Carl *W.

W. blev student 1865 fra Borgerdydskolen på Christianshavn og tog 1872 magisterkonferens i historie. Han underviste derefter ved forskellige skoler, særlig i geografi og historie, og omkring 1878 blev han knyttet til A. F. Høst & Sønns Forlag som litterær konsulent og korrektør. Han drev geografiske og historiske studier og skrev bl.a. anmeldelser af udenlandsk historisk litteratur i dagspressen, han udgav *Geografisk Haandbog*, 1886 (2. udg. I–II, 1913–14), *Le Danemark, publié avec le concours de savants danois*, 1889 (tysk udg. s.å., eng. udg. 1891), endvidere *Haandbog i Verdenshistorien*, en bearbejdede af G. Webers værk (I–II, 1890–92) og *Æmner og Kuriositeter fra Columbastiden og Columbuslitteraturen*, 1892. Også dansk topografi havde han beskæftiget sig med, havde således skrevet de danske geografiske artikler til Salmonsens konversationsleksikon og for turistforeningen udarbejdet *Danmark. Haandbog for Rejsende*, 1892 (3. udg. 1906), men sin betydeligste indsats gjorde han som udgiver af Traps Danmark. 1895 fik han det hverv at udgive dette nationale værk i 3. udgave, og da denne forelå 1906, var værket undergået en gennemgribende omarbejdelse, og stoffet var blevet meget forøget. Der kom udførlige statistiske oplysninger for hvert sogn, og beskrivelserne blev mere præcise og detaljerede; dette gælder ikke mindst kirkerne og herregårde-

ne. Hvad der særlig kendetegner udgaven er den stærke vægt der lægges på det historiske. Materialet blev tilvejebragt gennem stedlige indberetninger, navnlig fra præsterne, og gennem forskellige institutioner og faglige medarbejdere, men selve udarbejdelsen foretog W. i det væsentlige alene. Hans kendskab til landet skyldtes mere studier end selvsyn; den foreliggende litteratur udnyttede han langt grundigere end det hidtil var sket. I det hele tør det siges at 3. udgave betød et meget stort fremskridt i retning af den videnskabelige håndbog. Derefter fortsatte W. sine indsamlinger (hans håndbogseksemplarer findes nu, sammen med indberetningerne, i Stednavneudvalget), og 1919 gik han i gang med 4. udgave, dog med bistand af et større antal faglige medarbejdere end tilfældet havde været ved 3. udgaven. Da W. døde 1921, forelå kun 2. og det meste af 3. bind; det øvrige blev udgivet af Gunnar Knudsen. – I tidsrummet mellem de to Trap-udgaver syslede W. med topografiske og personalhistoriske studier, hvoraf fremgik nogle tidsskriftartikler og bogen *Kulturskildringer fra København i det 18. Aarh.*, 1916. – Tit. professor 1909. □Mal. af R. Lohse, 1915. Foto.

H. W.: Stamtv. over familien Weitemeyer, 1916 22. Trap: Danmark 4. udg. IV, 1923 forordet. Gunnar Knudsen i Den nye lit. II, 1924–25 193–200.

Gunnar Knudsen*

Vejle, Hans Knudsen, 1567–1629, biskop. * 1567 i Vejle, † 25.10.1629 i Franeker, begr. sst. F: Knud Hansen og N.N. ~ Dorthe Andersdatter, d. af professor, dr.teol. Anders Lauridsen († 1589) og Anne Pedersdatter († 1586).

V. nævnes første gang 1587 da han præsiderede ved en disputats på Kbh.s univ. 1590 fik han kgl. rejsestipendium og lod sig s.å. immatrikulere i Wittenberg hvor han 1591 tog magistergraden. Marts 1594 var han i Cambridge og London, og maj s.å. studerede han ved det reformerte univ. i Leiden og 1596 i Franeker. Efter sin hjemkomst s.å. fik han kun 29 år gammel det anselige embede som sognepræst ved Skt. Nicolai kirke i Kbh., og allerede 1606 blev han biskop over Fyns stift. Hans hele løbebane vidner om at man har stillet store forventninger til ham, og skønt han ikke har efterladt sig skrifter må han have været i besiddelse af betydelig teologisk lærdom, hvis man tør dømme efter den smigrende indbydelse han 1607 modtog til at disputere for den teologiske doktorgrad, en indbydelse som han dog mærkeligt nok ikke efterkom. Som biskop viste V. ikke ringe arbejdsiver og vågede især over at de kirkelige interesser skete fyldest, ikke mindst ved præstevalg. Han er den første biskop der vides at have påbudt føring af kirkebøger, og han tog sig

med interesse af præsteskabets videregående teologiske uddannelse. Dette skete for en stor del ved de sammenkomster der fandt sted ved hans visitatser. Uheldigvis for ham selv fremkom han ved sådanne lejligheder med adskillige udtalelser der viste en kalviniserende tendens i navneopfattelsen, kristologien og prædestinationslæren, ligesom han anbefalede præsterne skrifter af en række kalvinske teologer, mens han samtidig tog afstand fra den ortodoks-lutherske Wittenbergskele. Da V. desuden efter hjemkomsten fra sin deltagelse i påkendelsen af de Kock-Renske stridigheder 1614 var så uforsigtig at udtale at der nu var grund til at frygte en kommende „spansk inkvisition“, gav dette anledning til at der rejstes sag mod ham selv. Efter at der var indhentet fortrolige oplysninger om hans kalviniserende standpunkt gennem forhør af en del præster og skolemænd på Fyn og Lolland-Falster, stilledes han ved herredagen i Kbh. i juni 1616 for en kommissionsdomstol under kongens forsæde, bestående af nogle rigsråder og af landets biskopper. Denne dømte ham til afsættelse fra hans embede. Resten af sit liv tilbragte V. i Odense, Kbh., Malmø og især i sin fødeby. Sin teologiske opfattelse har han næppe ændret i væsentlig grad. Der foreligger dog forskellige vidnesbyrd, bl.a. et interessant brev fra 1623 fra Holger Rosenkrantz, der tyder på at V. ikke har været nogen ubetydelig mand, men uoverensstemmelse med tidens herskende retning tillod ikke en personlighed af hans støbning at udfolde sig efter sin ejendommelighed. Da V. 1627 af helbredsgrunde havde foretaget en baderejse til Aachen, drog han siden til Franeker hvor hans sønner studerede, og her døde han.

J. C. Bloch: Den fynske gejstlighedens hist. I,1, 1787 74–88. L. Holberg i Kirkehist. saml. I, 1849–52 481–509; II, 1853–56 186–88 (Jakob Clausens præstekronike); H. K. V. sst. 4.r.III, 1893–95 594f. H. F. Rørdam i Saml. til Fyens hist. og top. VII, 1878 334–78. – Thott-fol.-1146 (Kgl.bibl.).

Bjørn Kornerup*

Vejle, Jacob Madsen, 1538–1606, biskop. * 24.7. (?) 1538 i Vejle, † 24.9.1606 i Odense, begr. sst. (Skt. Knuds k.). F: borgmester Mads Nielsen († 1539) og Ellen Christensdatter († 1556, ~ 2° med borgmester i Vejle Clemens Sørensen, 1513–84, ~ 2° med Maren Hansdatter, † tidligst 1577). ~ 13.10.1566 med Karen Baggesdatter, * ca.1549, † 14.5.1615, d. af rådmænd i Ribe Bagge Jensen (ca.1511–78) og Sidsel Pedersdatter (ca.1528–79).

V. gik først i skole i Vejle, siden i Ribe under den bekendte rektor J. P. Grundet, derpå i Odense og Viborg hvorfra han blev dimitteret til univer-

Vejle, Jacob Madsen

sitetet 1555. Som student boede han i tre år i huset hos Niels *Hemmingsen, et ophold der utvivlsomt blev af livsvarig betydning for ham, senere hos den kgl. sekretær Jesper *Brochmand. 1561 drog han udenlands, studerede først medicin i Louvain 1561 og Paris og kom derpå til Wittenberg 1562 hvor han blev magister 1563. Efter sin tilbagevenden til Danmark opholdt han sig en tid lang i Kbh. hos salmedigteren Hans *Thomessen, sognepræst ved Vor Frue kirke, og fik i denne periode tilbudt en række forskellige embeder. Af disse foretrak han 1565 rektoratet i Ribe som han beklædte, indtil han 1567 blev sognepræst ved domkirken sst. 1568 fik han tillige et kanonikat i Ribe. Tyve år virkede V. som præst i denne by og vandt sig en smuk position. Han var ved slægtskab knyttet til byens patricierfamilier, han stod i venskabelig forbindelse med en række lærde mænd som samledes her, og ved sin store nidkærhed som præst, ikke mindst mens pesten rasede, gjorde han sig elsket af menigheden. Det var derfor kun højt ugerne, at denne ville give slip på ham da han 1587 blev valgt til biskop over Fyns stift, men både han og den måtte bøje sig for kongens bestemte ønske. Som biskop gjorde V. sig fortjent ved usædvanlig kraft og embedsiver. Han synes at have været en udpræget repræsentant for filippismen; han anbefalede således præsterne grundigt at studere Hemmingsens skrifter, hvorimod han afskyede konkordieformlen som han kun havde hånsord tilovers for. I hele sit kirkestyre viste V. sig som en mand der konservativt og loyalt holdt fast ved linjen i kirkeordinansen. Et levende indtryk af den nidkærhed hvormed han antog sig sit bispembede får man af den visitatsbog som han har efterladt sig. Den giver et detaljeret og anskueligt billede af forholdene i kirker, skoler og præstegårde i Fyns stift i 1600-tallet og den viser hvorledes biskoppen energisk forsøgte at fjerne de sidste levn fra katolicismens tid og arbejdede for at højne tilstanden både hos præster og menigheder. Visitatsdagbogen rummer en fylde af karakteristiske bemærkninger om præster og skolemænd, men der tilkommer den en ikke mindre betydning ved de oplysninger den giver om kirkebygninger, kirkeinventar og gudstjenesteskikke. – Et skrift af V. *Catechismus eller vor Christelig Børne-Lærdom udi Sporsmaal forfattet*, 1603, synes nu tabt.

Den tredje fynske evang. biskops, mester J. M.s visitatsbog, udg. A. Crone = Progr. for Odense katedralskole, 1853 3–20. Den fynske biskop, mester J. M.s visitatsbog, ved A. R. Idum, 1929–33. Hist. saml. og studier, udg. H. F. Rørdam III, 1898 126–43. – R. Vinding: *Regia acad. Hauniensis*, 1665 123–25. J. C. Bloch: *Den fynske gejstligheds hist.* I, I, 1787 50–73. P. N. Thorup: *Hist. efterretn.* om Ribe katedralskole I, 1846 77f. Kir-

kehist. saml. 2.r.I, 1857–59 475; VI, 1872–73 82 104f 334f; 3.r.I, 1874–77 135 (Holger Rosenkrantz' breve); V, 1884–86 481–98 584–88; 4.r.VI, 1899–1901 528–43. Saml. til Fyns hist. og top. I–X, 1861–90 fl.st. J. Kinch: *Ribe bys hist.* II, 1884 159f. M. Mackeprang i *Småskr. tilegnede Aage Friis*, 1940 83–95. Bj. Kornerup: *Ribe katedralskoles hist.* I, 1947.

Bjørn Kornerup*

Velschow, Hans Mathias, 1796–1862, historiker. * 22.11.1796 i Kbh. (Helligg.), † 8.7.1862 sst. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: brygger og snedkermester Christian V. (1772–1825) og Cathrina Marie Krollerup (1768–1845). ~ 14.1.1852 i Kbh. (Holmens) med Margrethe Elisabeth Knudsen, † 3.3.1825 i Kbh. (Trin.), † 4.10.1896 sst., d. af lysestøber Hans K. og Marie Kirstine Søderup.

V. blev student 1815 fra Metropolitanskolen; han vandt universitetets guldmedalje 1818 og tog teologisk embedseksamen 1822. Han fik 1824 Videnskaberens selskabs guldmedalje for en prisafhandling *Om Myntens udvortes Tilstand i Danmark fra Knud den Stores Tider til den oldenborgske Stammes Regering*, skrev 1825 den kritiske studie *De Regnero episcopo, qui per annos 1252–1267 dioecesi Othiniensi præfuit* (i udvidet skikkelse på dansk 1849 i *Genealogisk og biographisk Archiv*) og 1827 *De villicis (Om bryderne, en egen Classe af den danske Bondestand i Middelalderen*, 1840 i I. bind af *Historisk Tidsskrift*). Efter at have vundet magistergraden på den meget betydelige afhandling *Commentationis de institutis militaribus Danorum, regnante Valdemaro secundo*, 1831 studerede V. i to år i udlandet, og ved hjemkomsten udnævntes han 1833 til professor extraordinarius i historie og nordiske antikviteter (fra 1835 med titel Rostgardianus). Ifølge lektionskatalogen tilbød han 1837–38 vejledning ved historisk-kritiske øvelser, et tilbud der ikke senere blev gentaget; derimod indførte han i 40'erne eksaminatorier i tilslutning til sine forelæsninger. Hans forelæsning 1839 over hertugdømmet Slesvigs historie især med hensyn til statsretlige og nationale forhold var den første forelæsning der blev holdt over Sønderjyllands historie på Kbh.s universitet. Megen anelse nød hans kursus for statsvidenskabelige studerende over Europas nyere politiske historie. – Som forsker tog V. arven op efter Hans *Gram og Jacob *Langebek. Allerede i ungdomsarbejderne sporer man overblik over traditionen og kritisk indtrængen. Danmarks middelalder blev hans særlige område. I tilslutning til magisterafhandlingen udarbejdede han *Om Folkemængden i Danmark i Midten af det 13. Aarhundrede* (Univ.program sept. 1841 og i 4. bind af *Historisk Tidsskrift*, 1843) og efter Peter Eras-

mus Müllers død 1834 påtog han sig at afslutte den store Saxo-udgave. 1839 udkom 1.del, men 2. del der indeholdt fortalen og de fyldige noter kom først 1858. V. var en selvstændig gransker der på flere punkter åbnede for væsentlige diskussioner om kildekritiske problemer. Det gælder den militære organisation og samfundsforholdene i Danmark ved 1200-tallets midte og ikke mindst de mange Saxo-problemer der rejste sig under udgiverarbejdet. Han havde konstruktiv såvel som kritisk evne og mente at den velgrundede hypotese var det dybe kildestudiums fineste frugt, men de sindrige kombinationer og lange slutningsrækker førte ham til tider på afveje. Afhandlingen om Danmarks folkemængde er i så henseende typisk.

V.s andet interesseområde var Slesvigs historie. I *Maanedsskrift for Litteratur II* skrev han 1829 en anmeldelse af A. L. J. Michelsens bog om Nordfrisland i middelalderen og (XV–XVI) 1836 en større redegørelse *Danmarks, Slesvigs og Holsteens statsretlige og nationale Forhold*. Han holdt i Videnskabernes selskab 1846 et foredrag om det slesvigske ridderskabs oprindelse (*Historisk Tidsskrift 2.r. II, 1848*) og bidrog til *Antistylvigholstenske Fragmenter (IX, s.å.) med Udsigt over de Begivenheder, Forhandlinger og Overenskomster, der have bestemt Hertugdømmet Slesvigs statsretlige Forhold til Danmark og Holsteen siden 1459*. Hans omfattende kundskaber blev taget i brug da han udnævntes til medlem af den kommission der ifølge fredstraktaten af 1850 skulle bestemme grænsen mellem Slesvig og Holsten. De danske kommissærers indlæg må i det væsentlige betragtes som hans værk. – V. kom i en meget kort periode ind i det politiske liv. Febr. 1853 blev han valgt til medlem af folketinget og støttede ministeriet Bluhme i tronfølgesagen ved afstemningen 18.4. der førte til rigsdagens opløsning næste dag. Han hørte i øvrigt ikke til i de konservatives rækker. V. blev 1836 medlem af Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie og sprog, 1841 af Videnskabernes selskab; 1841–50 var han formand for Den danske historiske forening. – R. 1847. □Malet med familie på glas, i form af silhouetter, af J. C. Weitlandt, 1805 (Fr.borg).

C. Paludan-Müller. Et udv. af hans optegn. og breve, udg. Bj. Kornerup I, 1958 (brevveksl.). – E. C. Werlauff: *Erindr. af mit liv, 1910* (fot. opr. 1968) = *Memoirer og breve XIII. Fra Fyens fortid*, udg. G. L. Wad I–II, 1916. Alex. Thorsøe: *Erindr., 1929* 96. Ellen Jørgensen: *Historiens studium i Danm. i det 19. årh., 1943*. – *Papirer i Kgl. bibl. og Rigsark.*

Ellen Jørgensen*

Wenck, Heinrich (Henry) Emil Charles, 1851–1936, arkitekt. * 10.3.1851 i Århus, † 3.2.1936 i Charlottenlund, begr. i Gentofte. F: kaptajn, senere general à la suite Heinrich Theodor *W. (1810–85) og Waller J. J. L. Pacht (1816–1904). ~ 10.3.1895 i Kbh. (Frederiks) med Helga Thyra Fanny Gram, * 29.6.1869 i Kbh. (Frue), † 31.1.1923 på Frbg., d. af kollektor Jens Jensen (navneforandring til Jensen-Gram 1899, til Gram 1905) (1836–1925) og Petrea Anne Marie Olsen (1834–1921). Navneforandring 12.5.1905. – Farbror til H. L. E. *W.

W. gennemgik kunstakademiets arkitekturskole 1869–76. 1878 vandt han den lille guldmedalje. 1891 blev han arkitekt ved statsbaneanlæggene efter forud at have beskæftiget sig en del med lignende opgaver, muligvis først ind derpå ved faderens stillinger; 1894–1921 var han overarkitekt. Den væsentlige tilskyndelse til sin kunstneriske indstilling modtog W. vistnok fra England på sin studierejse 1883–85. Dette gælder sikkert hans syn på den frie anvendelse af historiske motiver, den fortrinsvise benyttelse af ægte danske materialer, bygningens afstemning efter landskab og omgivelser, sammenhængen mellem bestemmelse, konstruktion, udformning og dermed mellem det indre og det ydre, måske også i forkærligheden for en stor, festlig forhal i hans stationsbygninger, fx Skodsborg og Helsingør (jfr. W.s nekrolog over den svenske arkitekt I. G. Clason, *Arkitekten M XXXII, 1930*). Denne indstilling afveg i øvrigt ikke på noget punkt fra den almindelige herhjemme, særlig den Herholdtske retnings.

Af danske arkitekter havde navnlig H. B. *Storck og F. *Meldahl betydning for W. som ung. Også senere strømninger som palæstil, barok og til slut klassicisme havde indflydelse på hans produktion. Stærkere end den egentlig kunstneriske form, hvis motivbehandling ofte har forekommet eftertiden noget udvendig og fjern fra opgaven, virker i almindelighed hos W. hans kærlighed til hjemligt, håndværksmæssigt byggesæt. Ved deres venlige hygge, navnlig i det indre, betegner hans stationsbygninger som helhed et fremskridt. W.s største arbejde: *Kbhs. nye hovedbanegård*, 1904–11, viser tydelig indflydelse fra Martin *Nyrops rådhus, fx i behandlingen af murstenspartier i det indre. På grund af de økonomiske forhold blev hovedbanegården i sin endelige skikkelse dog kun en forkrøbet udgave af hans første udkast. W.s virksomhed i statsbanernes tjeneste var umådelig omfattende. Også for Post- og telegrafvæsenet udførte han nogle arbejder, bl.a. centralpostbygningen i Tietgensgade bag hovedbanegården (1909–12) og telegrafstationen i Nykøbing F. (1921). Af hans private

Wenck, H.

praksis kan nævnes *Villa Søbæk, Espergærde Strandvej 394*, 1902. W. var en dygtig akvarellist og udstillede ofte. 1898 modtog han Eckersberg-medaljen første gang for stationerne på den nord for Klampenborg liggende del af kystbanen, 1901 anden gang for *Kbh.s godsbanegård*. W. var medlem af akademiet fra 1905, sad i akademirådet 1905–14. 1915 blev han tillige medlem af det svenske akademi. – Tit. professor 1903. – R. 1897. DM. 1907. K.² 1911. F.M.I. 1914. □ Afbildet på Viggo Johansens mal. af akademirådsmøde, 1904 (St. mus.). Træsnit af H. C. Olsen, 1909, efter foto. Mal. af Michael Ancher, 1925 (Skagens mus.), af E. Björck og af V. Rosenstand. Foto.

H. W.: Familien Wencks slægtetog, 1928 53. Arkitekten IV, 1901–02 afd. A 88–95 (hovedbanegården); VI, 1903–04 309–13; XIV, 1911–12 369–74 385–89 (hovedbanegården); XXIII, 1921 265–75; K. T. Seest sst. U XXXVIII, 1936 33. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Knud Millech*

Wenck, Henri Lucien Erik, 1872–1933, søofficer. *7.6.1872 i Paris, †10.8.1933 på Frbg., begr. i Kbh. (Garn.). F: grosserer Johannes Theodor W. (1844–85) og Ingeborg Marie Kjær (1849–1909). ~7.8.1926 på Frbg. (Markus) med Frida Karen Cecilie Møller, *17.7.1892 i Kbh. (Trin.), †22.12.1982 sst., d. af bogbinder, fabrikejer Edvard Heinrich M. (1841–1907) og Betty Oline Kathrine Ohlsson (1861–1941). – Brorsøn af H. *W.

W. blev 1888 kadet, 1892 sekondløjtnant i flåden, 1897 premierløjtnant, 1909 kaptajn, 1918 kommandør, 1929 kontreadmiral og 1931 viceadmiral. – Han tilbragte sin barndom i Frankrig og kom til Danmark 1884. Efter at være blevet søofficer gennemgik han Hærens officersskoles ældste klasse som videreuddannelse i artilleri 1893–96 samtidig med udkommandoer bl.a. i torpedobåde. 1898 var han på Island med krydseren Hejmdal, 1899 med panserskibet Iver Hvidtfeldt i eskadre og derefter med orlogsskonerten Ingolf til Vestindien 1900–01. 1901 var W. adjutant hos eskadrechefen og samtidig chef for dennes flagskib kanonbåden Grønsund, 1902 næstkommanderende i kanonbåden Guldborgsund på fiskeriinspektion inden for Skagen, 1903 med krydseren Hejmdal og 1904 med kongeskibet Dannebrog. 1905–10 sejlede han som torpedobådsschef sideløbende med tjeneste i marineministerens stab. Denne stab var en hjerne-trust etableret af kommandør O. *Koføed-Hansen med den opgave at gennemføre studier over flådens stilling i det samlede forsvar med henblik på det arbejde der foregik i forsvarskom-

missionen af 1902. Tilknytningen til denne stab viser at søværnets ledelse allerede på dette tidspunkt var blevet klar over W.s strategiske begavelse og sømilitære evner. Som helt ung søofficer havde han taget ordet i Søe-lieutenant-selskabet og demonstreret sine meningers mod. 1897 kom den første artikel fra ham i Tidsskrift for Søværnen.

Tjenesten som torpedobådsschef inspirerede W. til en omfattende afhandling om torpedobådsangreb i Tidsskrift for Søværnen 1908. Efter den russisk-japanske krig 1904–05 havde interessen for torpedobådsvåbenet været aftagende pga. de udeblevne resultater i denne krig med dette våben. W. lagde i afhandlingen op til en rehabilitering og nyvurdering af torpedobådens anvendelsesmuligheder. 1910 indleverede W. som pris-spørgsmål til Søe-lieutenant-selskabet en afhandling om torpedobådens anvendelse i krig (publiceret i Tidsskrift for Søværnen, 1913). For denne modtog W. som den første dette selskabs guldmedalje. Afhandlingen betegnedes senere som „en slags katekismus for torpedobådsschefer og -officerer“. 1910–11 var han derefter chef for torpedobådsflotillen og var i 1911 i Glasgow for at afprøve og hjemføre torpedobåden Søridderen. 1912–14 var W. chef for flådens stabs afdeling II og fungerede som stabschef ved flådens overkommando under hele første verdenskrig. Han udførte her et meget stort og kompetent arbejde der i øvrigt medførte at han tidligere end det var normalt avancerede til kommandør i 1918. Fra denne stilling gled han over i posten som chef for flådens stab der efter 1922 betegnedes som marinestaben. Denne post havde W. helt frem til 1931. I denne periode havde han udkommandoer som chef, således fx med kystforsvarsskibet Peder Skram 1920–21, med øvelsesdelingen 1926 og med eskadren 1926–30. 1921 var han Danmarks delegerede på konferencen i Genève i Folkenes forbunds råd om Ålandsøernes neutralisering. S.å. var W. tillige udenrigsministeriets delegerede ved konferencen i Paris angående den dansk-tyske søgrænse og 1924 Danmarks delegerede på konferencen i Rom om begrænsning af sømilitære rustninger. Efter første verdenskrig stod W. som den samlende skikkelse blandt de danske søofficerer. I forbindelse med det arbejde der pågik i forsvarskommissionen af 1919 tog han initiativet til at Søe-lieutenant-selskabet manifesterede sig udadtil hvilket viste sig at få en vis politisk betydning for flåden ved gennemførelsen af den nye forsvarsordning 1922. W. understregede med held over for sine officerskolleger hvor vigtigt det var for politikerne og befolkning at få indtryk af at de sagkyndige inden for det sømilitære område var helt eni-

ge. Enhver tendens til divergerende opfattelser ville blive udnyttet af politikerne.

De politiske bestræbelser for at reducere de militære styrker kaldte ofte W. frem, og igennem 1920'erne skrev han ofte om sømilitære emner i Berlingske Tidende. Da der i 1924 af den socialdemokratiske regering blev fremsat et direkte afrustningsforslag fik han atter Søe-lieutenant-selskabet til at markere sig offentligt. På W.s forslag udarbejdedes af et søofficersudvalg pjecen Flaade eller Søpoliti der udsendtes i begyndelsen af 1925. Forsvarsminister Laust Rasmussen, der var tiltrådt 1924, modarbejdede den siddende kommanderende admiral, viceadmiral H. *Konow, og spillede bl.a. den i 1923 udnævnte direktør for marineministeriet H. *Rechnitzer ud mod denne idet der i søværnsloven af 1909 var indbygget en permanent og uløselig kompetencestrid mellem disse to poster. Dels i kraft af sin stilling som chef for marinestaben, dels som følge af sin aversion mod den socialdemokratiske forsvarspolitik eller mangel på samme blev W. uundgåeligt involveret i disse trakasserier hvad der vel i virkeligheden var ham meget imod. Hans naturlige ståsted var ved siden af den kommanderende admiral, og forholdet til Rechnitzer udviklede sig ikke i gunstig retning selv om de begge var enige i det uheldige i at sideordne direktør- og viceadmiralstillingen. Rechnitzer og W. havde meget forskellige holdninger til den taktik der skulle anvendes over for politikerne. W. førte en klar og kompromisløs kollisionskurs hvorimod Rechnitzer var indstillet på at samle de ting der kunne opnås enighed om mellem de forsvarspositive og de forsvarsnegative partier i rigsdagen og så forsøge at bygge videre ud fra dette. I 1931 var W. designeret til at efterfølge den kommanderende admiral, viceadmiral G. C. *Amdrup. Da Amdrup i efteråret d.å. fik en henvendelse fra venstrepolitikere om militærpolitiske drøftelser blev W. derfor inddraget i disse. I.12.1931 blev W. viceadmiral. Venstrepolitikerne ville i et forsøg på at bremse afrustningstankerne blandt de socialdemokratiske og radikale politikere fremlægge et forslag til et så stærkt reduceret forsvar at det militære forsvar dermed var sikret gennem en accept fra disse politikeres side. Efter de første drøftelser nægtede W. imidlertid at være med til dette eksperiment da han mente at venstres intentioner ville medføre en faktisk afskaffelse af den danske flåde. Venstre, der uofficielt havde henvendt sig til Amdrup og W., henvendte sig nu officielt til Laust Rasmussen og anmodede om at W. blev stillet til rådighed ved den tekniske udarbejdelse af venstres militærlovsforslag. Denne ejendommelige fremgangsmåde reagerede W. naturligvis skarpt imod

og nægtede at efterkomme ministerens ordre om at stille sig til rådighed. Resultatet af dette blev at ministeren i stedet beordrede Rechnitzer til at være sagkyndig for forslaget. At Rechnitzer efter omstændighederne ikke afviste denne ordre anså W. for en slags forræderi, en opfattelse der hurtigt bredte sig i det øvrige søofficerskorps. Det forslag som Rechnitzer udarbejdede efter venstres anvisninger blev bearbejdet af partiet til ukendelighed inden fremsættelsen. Alligevel blev det opfattet som Rechnitzers forslag. I forslaget var dog bibeholdt den længe ønskede sammenlægning af direktør-stillingen og viceadmiralsposten. Dette blev i den aktuelle situation udlagt på den måde at Rechnitzer herved havde skaffet sig selv en topstilling og udelukket W., men sagen var den at W. ved at gøre sig uvenner med politikerne havde afskåret sig selv fra muligheden for at få denne stilling som han havde været selvskreven til. Som følge af forsvarsordningens gennemførelse i marts 1932 blev W. derfor afskediget pr. 30.6. s.å. Han fratrådte reelt 31.3.1932 efter således kun at have været flådens chef i fire måneder. Fra 1.4. s.å. stilledes han til rådighed for forsvarsministeren og sendtes som delegeret til den internationale konference i Genève vedrørende nedrustningsspørgsmål. Søe-lieutenant-selskabet havde under den hektiske debat i de første måneder af 1932 omkring det af venstre fremsatte forslag specielt vedrørende flåden kraftigt støttet W. der bl.a. tog aviserne til hjælp for at forklare sine synspunkter. Ved sin fratræden blev W. som en manifestation af denne støtte udnævnt til æresmedlem af Søe-lieutenant-selskabet. Kort efter sin fratræden blev han syg og døde efter langvarig sygdom.

W. er formentlig en af de største personligheder flåden har haft i nyere tid. Han var en sjælden begavelse inden for såvel det strategiske som det taktiske område, ligesom hans kundskaber var meget omfattende inden for alle tilgrænsende områder. Han synes at have været i besiddelse af næsten alle menneskelige dyder. Han var et samlende midtpunkt for alle yngre søofficerer der nærmest forguede ham. Han var principfast og kompromisløs logisk. I en kommission, hvor han var yngste officer og hvor de andre medlemmer søgte at presse ham til ikke at afgive særvotum, udtalte W.: „Jeg bøjer mig ikke for snøre, men kun for argumenter“. Pligt og ansvar var for W. ufravigelige og håndfaste begreber der var forbundet uløseligt med hinanden. Ved at nægte at gå på kompromis med politikerne om landets sikkerhed, ved at ofre sig selv for sine principper og ved sin tidlige død kom W. for søofficererne i mellemkrigsårene til at indtage en næsten martyragtig position og opfattedes som et symbol på

Wenck, H. L. E.

flådens eksistenskamp. – R. 1909. DM. 1919. K.² 1922. K.¹ 1930. S.K. 1932. □Mal. af Knud Sinding (Søofficersforeningen). Foto.

Berl. aften 12.8.1933. E. M. Dahl i Under Dannebrog XX, s.å. 107. Th. Topsøe-Jensen i Tidsskr. for søvæsen CIV, s.å. 381–84. Søe-lieutenant-selsk. 1784–1934, 1934, især 194–96. Vilh. la Cour: På vej mod katastrofen I, 1945. R. Steen Steensen: Vore torpedobåde gennem 75 år, 1953. Henri Konow: Erindr., udg. Tage Kaarsted II, 1967. Kn. Larsen: Forsvar og folkeforbund, 1976. Hans Garde og Hans Chr. Bjerg: Torpedobåde gennem 100 år, 1979. – Levnedsbetretning i ordenskabetlet.

Hans Chr. Bjerg

Wenck, Heinrich Theodor, 1810–85, officer, vej- og jernbaneingeniør. * 24.10.1810 i Burg på Femern, † 21.11.1885 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: premierløjtnant, senere kaptajn og regimentskvartermester, foged i Jevnestedt og Raumort i Holsten Heinrich Christian W. (1773–1859) og Anna Magdalene Itzig (1775–1860). ~ 1° 1.8.1837 med Ursula Maria Holbech, * 20.1.1813 i Kbh. (Trin.), † 23.12.1838 i Rendsborg, d. af skibsfører Peter Nielsen H. (1772–1847) og Marie Thyssen (1772–1850). ~ 2° 3.2.1842 i Mölln med Waller (Woller) Jenny Johanne Louise Pacht, * 24.3.1816 i Mölln, † 25.4.1904 i Kbh., d. af amtsfoged i Mölln Johann Christoph Ludwig P. (1769–1860) og Anna Johanne Elisabeth v. Decken (1783–1860). – Far til H. *W. W. blev kadet 1826, efter eksamen med 1. præmie kadetkorporal (sekondløjtnant) og opvartende page, 1831 (1829) sekondløjtnant i infanteriet og gennemgik højskolen 1832–36, hvorefter han blev premierløjtnant i ingeniørkorpset. Efter et par års virksomhed ved fæstnings- og bygningstjenesten anvendtes han ved vejstjenesten, skiftevis i hertugdømmerne og kongeriget, var 1858–63 over-landevejsinspektør i Holsten, 1864–68(67) dirigerende stabsofficer for vejevæsenet i kongeriget, derefter indtil sin død overvejsinspektør. 1842 var han blevet kaptajn II, n.å. kaptajn I, fik 1852 majors karakter, blev n.å. virkelig major, fik 1859 oberstløjtnants karakter, blev 1861 oberstløjtnant og fik 1864 obersts karakter, men pensioneredes s.å. fra hæren og sattes à la suite i ingeniørkorpset. 1848 og 1849 var han ansat ved felt-ingeniørdetachementet. Mellem de to krige blev det udtalt om ham at han ikke var videre kendt med troppetjenesten, hvad der synes mærkeligt da han to krigsår havde været ved tropperne; derimod var han meget godt kendt med den øvrige ingeniørtjeneste og ansås egnet til højere stillinger. 1855–63 var han kgl. kommissær ved jernbanen i Altona-Kiel med sidebaner, fra 1864 indenrigsministeriets tekniske konsulent i jernbanesager og til sin død medlem af direktionen for de sjællandske jernbaner og

formand i bestyrelsen for Gribskovbanen. Han var formand i kommissionen af 1872 om en fast bro over Limfjorden ved Ålborg og medlem af kommissionen af 1878 om Kbh.s banegårds udvidelse. 1879 udnævntes han til general à la suite. – R. 1849. DM. 1856. K.² 1867. K.¹ 1873. □To mal. af N. P. Holbech af W. som premierløjtnant og som major. Relief på gravmæle. Foto.

H. Wenck: Familien Wencks slægtbog, 1928 18–40. V. E. Tychsen: Fortifikations-etaterne og ingeniørkorpset 1684–1893, 1893.

Rockstroh*

Vendelbo Knudsen, Knud Christian, 1877–1960, ingeniør. * 3.4.1877 på Knivholt, Flade sg., Hjørring amt, † 27.9.1960 i Cordoba, Argentina. F: forpagter Jørgen Nicolai Ernst Knudsen (1850–1937) og Elise Schwensen (1848–1932). Ugift.

V. K. gik i Teknisk skole og var i tre år i lære som maskin- og beslagsmed hos smedemester Rohde i Nykøbing S. 1898 tog han eksamen som maskiningeniør i Mittweida og arbejdede derefter i nogle år som ingeniør i forskellige lande i Europa, navnlig Tyskland, indtil han 1907 rejste til Argentina. Efter først at have haft beskæftigelse ved Central Cordoba banen kom han ind i statstjenesten og fik snart overordnede stillinger som overingeniør i minedirektionen, souschef for landbrugsministeriets mekaniske laboratorium, teknisk delegeret i Europa for den argentinske regering, indtil han under krigen fik overdraget det ærefulde, men besværlige hverv som maskindirektør ved de argentinske statsbaner. Denne stilling krævede både teknisk og administrativ dygtighed og evne til at klare de mange vanskeligheder som fremkaldtes af de halvt revolutionære strejker som da var almindelige i Argentina. 1919 opgav V. K. denne stilling og gik ind i forretningslivet, idet han sammen med en tidligere minister oprettede firmaet *Ramallo, Knudsen & Cia.* som havde repræsentation for en række store, navnlig nordamerikanske firmaer. På regeringens opfordring overtog V. K. 1925 stillingen som chef for de argentinske statsbaners indkøbsafdeling, men fratrådte 1932 af helbredshensyn. – Under sin virksomhed ved statsbanerne havde V. K. opfundet og konstrueret lokomotiver (*Sistema Argentina*) der under kørslen omsætter maskinernes spildedamp til vand, hvilket betød en stor besparelse i Argentina hvor det saltholdige vand dårligt udnyttedes i kedlerne, således at banerne med store udgifter måtte have depoter med fersk vand rundt om og have flere hundrede vogne og lokomotiver i gang udelukkende med den opgave at transportere fersk vand til depoterne. – R. 1934. □Foto.

A. Kamp*

Vendsyssel, Adolph, se Vendsyssel, K. M.

Vendsyssel, Kristian Mikkelsen (ved dåben Mikkelsen, Christian), 1855–1932, fiskeeksportør. * 29.5.1855 i Lønstrup, † 24.1.1932 i Bruxelles, urne i Kbh. (Vestre). F: husmand, fisker, senere i Løkken, Mikkel Christensen (1820–1902) og Else Kirstine Jensen (1824–87). ~ 3.11.1885 i Ålborg med Sophie Franziska Hansemann, * 29.3.1859 i Ålborg, † 8.3.1922 i Kbh., d. af guldsmed Adolph Frederik H. (1824–71) og Elisabeth Wilhelmine Schramm (1827–1909).

V. stod i købmandslære i Løkken og startede 1883 sin egen forretning i Hjørring. 1886 flyttede han til Frederikshavn og begyndte at eksportere hummere til Tyskland. Allerede på dette tidspunkt voksede forretningen stærkt, men udviklingen tog dog først rigtig fart efter at V. 1885 var flyttet til Kbh. Herfra foretog han en rejse over Atlanten og studerede de store laksefiskerier på USAs vestkyst og lakserogier i Tyskland hvis speciale blev indkøb, saltning og frysning af fersk laks. Den fattige fiskersøn blev fiskehandler af internationalt format. Hovedforretningen i Kbh., Vendsyssel Centralkompagni og Vendsyssel Packing Company fik filialer i USA og Bruxelles, og 1923 tog V. fast ophold i sidstnævnte by hvor han 1928 blev dansk konsul. Til sin død stod han i spidsen for den verdensomspændende fiskehandel som han ledede fra Bruxelles idet han dog mindst én gang om måneden aflagde besøg i Kbh.

I årenes løb beklædte V. en række tillidshverv. Mens han boede i Frederikshavn var han medlem af byrådet. Han var vicepræsident for den første nordiske fiskehandler- og havfiskerikongres i Kbh. 1912 og formand for den anden i Malmø 1914. Fra 1907 til sin død var han – med et par års afbrydelse – formand for Danmarks fiskehandels- og havfiskeriforening ved hvis 40- og 50-års jubilæer 1921 og 1931 han udgav skrifter med interessante træk fra dansk fiskehandel i årenes løb. Han sad i handelsministeriets udvalg af 1925 til undersøgelse af spørgsmålet om en udvikling af fiskeriet og dertil knyttede handels- og industriforetagender, og fra 1930 var han medlem af fiskerirådet. Foruden gennem sin forretning var V. aktivt interesseret i havfiskeriet. En række år sad han i Dansk fiskeriforenings bestyrelse, og han holdt selv kuttere på fiskeri i Nordsøen samt under Færøerne og Island. – V.s søn **Adolph Kristian Mikkelsen V.**, * 31.8.1886, † 9.3.1962, tog magisterkonferens i matematik 1908, var fra 1923 administrerende direktør for Vendsyssel Packing Company og efter faderens død formand for selskaberne i Bruxelles og Paris. Fra 1933 var han formand for Danmarks fi-

skehandels- og havfiskeriforening; han var desuden medlem af fiskerikommissionen fra 1935, af fiskerirådet fra 1938 (næstformand 1954) og af fiskeriministeriets eksportudvalg. Efter anden verdenskrig blev firmaet i Belgien agent for Carlsberg ligesom det optog forhandling af andre danske artikler inden for levnedsmiddelbranchen, ikke mindst Blue Cheese som der er et betydeligt marked for. R. 1941. R.¹ 1955. – R. 1912. DM. 1921. □Foto.

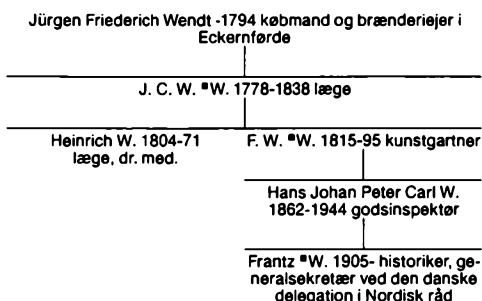
K. M. V.: Danm.s fiskehandels- og havfiskeriforen. 1881–1931, 1931 (særtryk af Fiskeribl. XXIII, s.å.). Børsen 26.1.1932 og 22.7.1953. – Levnedsbetretning i Ørnskapitlet.

Finn H. Lauridsen

Wendt

Navnet W., der af afledt af folkeslaget venderne, er temmelig udbredt i Nordtyskland og Sverige. Gehejmekonferensråd Carl *W. har ikke tilknytning til den her omtalte slægt men var søn af den i Itzehoe fødte superintendent Christian W. (1684–1774).

Hans H. Worsøe

Wendt, Carl, 1731–1815, finansrådgiver, overpræsident i Kiel. * 12.10.1731 i Sarau, Nieder Lausitz, † 6.8.1815 i Kiel, begr. sst. F: superintendent Christian W. (1684–1774) og Marie Margrethe Lichtenberg. Ugift.

W.s far havde gjort tjeneste som pagehovmester hos prins *Carl på Vemmetofte og siden beklædt stillinger som sekretær ved Missionskollegiet og inspektør ved vajsenuset, indtil han 1723 blev præst i Kassel og senere superintendent i Sarau i Nieder Lausitz. W. gik i sin hjemby skole, dimitteredes herfra 1749 til universitetet i Halle hvor han 1752 blev dr.med. 1753 blev han af C. A. *Plessen kaldet til Danmark hvor han begyndte at praktisere i Kbh. 1755 blev W., der fra sin far havde arvet pædagogiske interesser, hovmester for Christian Ludvig *Plessens sønner, først i disses hjem, fra 1757 på Sorø akademi og derefter

ter på den for tiden og miljøet obligatoriske europæiske dannelsesrejse. Den yngste af brødrene døde 1758 i Genève, men W. fortsatte med den ældste, Chr. Ludv. Scheel-Plessen, til Göttingen 1760, n.å. til Holland og 1764 tilbage til Kbh. Derefter trådte W. i Reventlow-familiens tjeneste hvad der skulle blive afgørende for hans videre liv og karriere. Han blev hovmester for de to brødre, Christian Ditlev (1748–1827) og Ludvig *Reventlow, først under deres ophold i Sorø og derefter under et længere studieophold ved universitetet i Leipzig 1766–69. Fra foråret 1769 ledsagede W. brødrene på rejse til Schweiz, Frankrig og England hvorfra de vendte tilbage til Danmark sent på året 1770, for igen 1770–71 at besøge Sverige og Norge hvor man studerede bjergværksdrift.

W. blev i disse år meget nært knyttet til brødrene Reventlow og gennem dem til deres indflydelsesrige slægt. Ikke mindst for den ældre Christian Ditlev kom W. til at stå som den der under den senere ungdom havde haft størst uddannelsesmæssig og menneskelig betydning for ham. W. rådede ham mht. fremtidig virksomhed og han nærmest friede for ham til hans senere hustru. Der vil utvivlsomt i brødrenes, og særlig Christian Ditlev Reventlows personlige udvikling og omfattende virksomhed kunne peges på talrige påvirkninger fra W. Han synes at have haft en afgørende personlighedsdannende betydning for sin elev der livet igennem omfattede ham med stor veneration og stadige udtryk for taknemmelighed. W. knyttedes tæt til Reventlowfamilien hvis rådgiver i finansielle og personlige spørgsmål han stadig var, og han fik ikke mindst betydning for de to brødres stedmor der var blevet enke 1775. Han administrerede hendes økonomi, delte bopæl med hende, særlig efter 1781 da W. havde erhvervet Hummeltofte ved Frederiksdal hvor hun også døde 1792. Man mente i samtiden at de havde indgået et hemmeligt ægteskab der pga. standsforskellen ikke blev deklareret, og i hvert fald peger familiens ud-sagn i forbindelse med hendes død på at W. som en selvfølge stod hende nærmest. W. var 1775–81 medlem af direktionen for Den almindelige plejeanstalt og 1781 udnævntes han til kommissær ved den oktrojerede bank, n.å. til sekretær i bankens overdirektion, takket være Heinrich *Schimmelmans indflydelse. W. viste snart i disse funktioner betydelige finansielle og administrative evner, og efter regeringsskiftet 1784 blev W. placeret på fremtrædende administrative poster. Juni 1784 blev han deputeret i finanskollegiet, medlem af direktionen for bankkontoret og af den overordentlige finanskasseadministration. I de kommende år indtrådte W. i en

række vigtige kommissioner, således 1787 i finanskommissionen hvor han særlig var virksom ved ordningen af speciebankerne i Kbh. og Altona, s.å. i den kommission der skulle fremkomme med forslag til ny ordning af fattigvæsenet og 1791 i den kommission der skulle beskæftige sig med spørgsmålet om ordningen (afskaffelsen) af negerhandelen. Fra 1788 refererede han finanskollegiets sager i gehejmestatsrådet, og 1799 fik han sæde i direktionen for Depositokassen. 1807 fulgte han med hoffet til Rendsburg hvor han havde tilsynet med den kgl. kasse, og 1808–10 var han medlem af den midlertidige kasseadministration i Kiel. I de følgende år var han fortrinsvis beskæftiget med de pengepolitiske affærer i hertugdømmerne, sendtes 1812 påny til Kiel for at medvirke ved dannelsen af en kreditforening mellem godsejerne i Slesvig og Holsten, deltog i forberedelsen af loven af 5.1.1813 om forandring af pengevæsenet og medvirkede ved sin optræden på stedet til at dæmpe kritikken af dette indgreb i hertugdømmerne. 1813 udnævntes W. til overpræsident i Kiel og virkede i denne stilling til sin død.

W. var Christian Ditlev Reventlows og Ernst *Schimmelmans nære medarbejder i finansielle spørgsmål gennem hele perioden efter 1784. Allerede kort efter regeringsskiftet 1784 blev der talt om den formentlige indflydelse W. skulle have på den førte politik, idet han styrede Reventlow, denne atter A. P. *Bernstorff og denne igen kronprinsen osv. Det er dog et spørgsmål, om W. trods sin kompetence som administrator især på det finansielle område netop var mere end den gennemloyale og dygtige embedsmand, den nye regeringskreds havde brug for. Hertil kom så det forhold at han af de førnævnte personlige grunde var højtskattet og respekteret af Reventlowfamilien, i hvis hjem han boede i en årrække og for hvem han stadig var den personlige rådgiver og fortrolige. W.s „ædle“ personlighed blev til stadighed fremhævet i samtidige ud-sagn fra denne kreds, men heri kunne også ligge en konstatering af egenskaber der netop placerede ham som de egentlige politiske ledere nære og værdsatte medarbejder. W. står for eftertiden som en fornem repræsentant for den nye borgerlige intelligens i 1700-tallets slutning og for denne types betydningsfulde indsats i udformningen af de nye rammer for et mere fremskredent, human og liberalt præget samfund. – Justitsråd 1777. Etatsråd 1781. Konferensråd 1789. Gehejmekonferensråd 1812. – Hv.R. 1804. □Mal. af A. Graff ca. 1770 (bl.a. Landesmus., Kassel). Tegn. af H. H. Plötz ca. 1790 (Pederstrup; Fr.borg), efter denne radering af W. Heuer. Mal. af F. C. Gröger, 1810.

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé I-X, 1895-1931. En dansk statsmands hjem omkr. år 1800, udg. Chr. B. Reventlow I-II, 1902-03. - Ad. Fr. Bergsøe: Gehejme-statsminister greve C. D. Reventlows virksomhed som kongens embedsmand og statens borger I-II, 1837. Edv. Holm: Kampen om landboreformerne, 1888 (reprint 1974). Samme: Danm.-No.s hist. 1720-1814 V-VI, 1906-09. Hans Jensen: Chr. D. Reventlows liv og gerning, 1938. Hans Chr. Johansen: Dansk økonomisk politik i årene efter 1784 I-II, 1968-80.

Claus Bjørn

Wendt, F. W., se Wendt, J. C. W.

Wendt, Frantz Wilhelm Kjerulff, * 1905, generalsekretær ved Nordisk råds danske delegation. * 24.2.1905 på Hørbygård, Hørby sg., Holbæk amt. F: avlsforvalter, senere godsinspektør Hans Johan Peter Carl W. (1862-1944) og sygeplejerske Anne Eugénie Nitetis Kjerulff (1877-1952). ~ 14.2.1930 i New York med journalist Elisabeth (Eve) May Conradt-Eberlin, * 4.9.1902 i New York, d. af direktør, boghandler Viggo Emanuel C.-E. (1868-1939) og Jennie Green (1872-1941).

W. gik i realskole i Holbæk, blev student fra Herlufsholm 1923, studerede historie og fransk med studieophold ved Sorbonne 1925-26 og blev cand.mag. fra Kbh.s univ. 1930. Efter studieophold ved Harvard University 1930-31 ansattes han som undervisningsassistent i moderne historie og samfundskundskab ved Kbh.s univ. og var lektor 1935-43. Desuden var han sekretær ved instituttet for historie og samfundsökonomi og leder af dets historiske afdeling 1936-44. W. udgav *Haandbog i Danmarks politiske Historie fra Freden i Kiel til vore Dage* (s.m. Povl Engelstoft), 1934, og kildesamlingen *Den franske Revolution*, 1935. Sidst i 1930'erne knyttedes W. til Statsradiofonien som rådgiver og medhjælper ved historiske udsendelser. Det indledtes med en feature-udsendelse i anledning af Christian Xs 25-års regeringsjubelæum. Senere fulgte udsendelser om Norden og de nordiske frændfolk. Med udgangspunkt i Ove Gieddes indsats i Indien og på Ceylon skrev W. i samarbejde med Hans Hartvig "Seedorff *De danske Veje* (= Vi og Vor Fortid VII), 1942 der oprindeligt havde dannet grundlag for radioens første studiekredse 1940-41. Den efterfulgtes af grundbogen *Borger i Danmark*, 1943, udarbejdet s.m. Hal Koch. Men den skærpede tyske censur af radioen efter 28.8.1943 satte en stopper for W.s virke dér. Som en fortsættelse af indsatsen for dansk demokrati kom *Folkets Røst i Danmarks Rigsdag* (s.m. Victor Elberling), 1945. W.s radioarbejde og forfatterskab i årene umiddelbart før og under anden verdenskrig vidnede om

hans stærke samfundsengagement der havde præget ham fra hans tidlige ungdom og havde gjort hans universitetsundervisning inciterende. Det underbyggedes gennem samarbejdet med P. Munch der var formand for instituttet for historie og samfundsökonomi, og lå bag den partipolitiske indsats W. gjorde ved valget okt. 1945 da han var opstillet som det radikale venstres kandidat i Esbjergkredsen. Han opnåede ikke valg og var allerede da langt inde i det nordiske arbejde der skulle optage den væsentligste del af hans tid de følgende årtier. 1941 var blevet indvalgt i Foreningen Nordens hovedbestyrelse hvis formand C. V. Bramsnæs mærkede sig hans engagement og organisationstalent. 1943 blev W. foreningens direktør og 1945 tillige direktør for foreningens kursusvejledning Hinds-gavl. For ham var idealet at få samlet de nordiske lande der har så mange fælles interesser og så bredt et fælles kulturgrundlag, i et nært samarbejde. W. er idealisten der aldrig blev fanatiker. Forrige århundredes studenterskandinavisme med dens store visioner der i virkelighedens verden opløstes i intet har ligget ham fjernt. Han ville et praktisk samarbejde der byggedes op stykke for stykke og i sin betydning for skandinavernes hverdag havde en folkelig baggrund. Det var målet han sigtede mod da han efter anden verdenskrig så kraftigt fik udbygget det nordiske venskabsby-system, fik etableret udvekslingsrejser mellem de nordiske lande og ledede nordiske kurser på Hindsgavl eller talte det nordiske samarbejdes sag på møder.

Et langt større arbejdsfelt fik W. da han ved oprettelsen af Nordisk råd 1952 blev generalsekretær for den danske delegation til rådet, en post han beklædte til 1975. Han var den sikre leder af sekretariatet, var i mange tilfælde rådgiver for dens medlemmer og stod ikke så sjældent som ophavsmand til forslag som medlemmer fremsatte i rådet. Der lå i samarbejdet med øvrige generalsekretariater ved rådet en vidtstrakt arbejdsmark som han flittigt og målbevidst dyrkede. Ved sin udnævnelse til generalsekretær fratrådte han som direktør i Foreningen Norden. 1959 fratrådte han direktørposten på Hindsgavl. 1954-71 var han atter medlem af Foreningen Nordens hovedbestyrelse, fra 1963 tillige af dens formandskab, og indtrådte 1971 i ledelsen af foreningerne Nordens paraplyorganisation Nordens råd. Gennem en årrække har W. tillige siddet i styrelsen for Femte maj fonden i Göteborg og for den Letterstedtske forenings danske afdeling. Trods sit omfattende arbejde for nordisk samarbejde har W. dog også dyrket samtidshistorien. I samlingsværket *Den danske Rigsdag 1849-1949* skrev han om rigsdagen i perioden

Wendt, Frantz

1915–40, 1951, og i Politikens Danmarkshistorie har han skrevet bind XIV, *Besættelse og atomtid. 1939–65*, 1966 og ajourført skildringen i senere udgaver, samt særudgaven *Danmarks historie 1939–78*, 1978. Om nordiske forhold har W. udgivet *The Nordic Council and co-operation in Scandinavia*, 1959, *Nordisk Råd 1952–78*, 1979, og *Co-operation in the Nordic countries*, 1981. Sin tilknytning til universiteterne har W. bevaret som censor ved eksamen i statskundskab ved Århus universitet og som medlem af styrelsen for Institut for historie og samfundsøkonomi 1944–60 og for Selskabet for historie og samfundsøkonomi 1960–66. Hvor W. end har lagt sin arbejdskraft har han været den veloplagte, ukuelige optimist og har delt ud af sine mange erfaringer. Med sine karakteristiske lange skridt og sin høje, ranke skikkelse har han færdedes i universitetsgange og mødesale, tilsyneladende med en anelse reservation i sit væsen, men hurtigt opdagede man hans elskværdighed, hjælpsomhed og lune. – R. 1954. R. 1970. K. 1975. □Foto.

Politikeren 23.2.1965. Berl. tid. 24.2. s.å. og 24.2.1975. John Danstrup m.fl. i Ikke bare om Norden. Festskr. til F. W., 1975 11–23.

Helge Larsen

Wendt, Johann Christian Wilhelm, 1778–1838, læge. * 16.9.1778 i Eckernförde, † 4.3.1838 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: købmand og brænderier Jürgen Friedrich W. og Margrethe Øllegaard Fiebig. ~ 1° 6.4.1803 i Kbh. (Helligg.) med Mette Mariane Knudsen, døbt 28.5.1784 i Kbh. (Nic.), † 20.10.1809 sst. (Trin.), d. af styrmænd, senere skibsfører Hendrik K. (ca. 1753–1823) og Anna Petersen (ca. 1745–tidligst 1801). ~ 2° 14.1.1810 i Kbh. (Helligg.) med Ane Margrethe Rasmussen, døbt 10.7.1791 i Søllerød, † 31.12.1844 i Kbh. (Garn.), d. af smed i Vedbæk Hans Jacob R. og Ane Margrethe Andersdatter. W. gik i sin fødeby latinskole, blev femten år gammel lærling hos regimentskirurgen ved invalidesygehuset det kgl. Christians plejehus sst. og udnævntes 1796 til eskadronskirurg i Slesvig; desuden gik han på apotekerne for at få praktisk øvelse i farmaci og kemi. 1798 tog han til Kbh. for at studere videre, var først volontør og fra 1800 kandidat ved Almindelig hospital i Amaliegade hos onklen W. N. Jacobsen der var overlæge for både de medicinske og kirurgiske syge. S.å. blev W. underkirurg ved Holmens håndværksstok. 1801 blev han student, og 1802 tog han eksamen ved Kirurgisk akademi; s.å. blev han assisterende læge ved Almindelig hospital og i det tilhørende fattigdistrikt. 1802–06 var W., der også var naturvidenskabeligt interesseret,

hjælpe lærer i naturkyndighed ved veterinærskolen; 1803 blev han bataljonskirurg, 1804 læge ved Vartov og distriktslæge under fattigvæsenet, s.å. tog han medicinsk eksamen ved universitetet. 1812–32 var han lægekyndig revisor ved overdirektionen for arméen og marinen hvis medicinalvæsen og hygiejne han reformerede og forbedrede; desuden havde han betydelig andel i udgivelsen 1813 af den første militærfarmakopé og var et meget virksomt medlem af den 1815 nedsatte kommission for oprettelsen af det hårdt tiltrængte Garnisons sygehus i Kbh.; dette åbnedes 1818.

1813 udnævntes W. til overmedicus ved Almindelig hospital der efter Jacobsens død 1808 var blevet delt i en medicinsk og kirurgisk afdeling, og her virkede han til sin pludselige død af brystkrampe som en human og fremskridtsvenlig læge, var også en af studenterne søgt lærer. 1828 blev den stærkt filantropisk interesserede W. et fortjenstfuldt medlem af kommissionen for omordningen af Kbh.s fattigvæsen der altid havde haft hans varme interesse. 1832 blev han stabskirurg ved landmilitæretaten samt medlem af direktionen for Garnisons sygehus og af sundhedskollegiet, 1833 blev han medlem af det slesvig-holstenske sundhedskollegium. Desuden var han i nogle år regenslæge. W. der var en fremragende bogsamler, var alsidigt interesseret, belæst og kundskabsrig samt en meget flittig forfatter til en mængde, overvejende mindre afhandlinger om meget forskellige emner der udkom dels i småskrifter, dels i datidens tidsskrifter, bl.a. i *Penia* og i *Bibliothek for Læger* som han 1816–23 og fra 1835 var medudgiver af; nævnes skal af hans militærlægelige afhandlinger den historiske anlage om transport af hårdt sårede med hans egne forslag til forbedringer (1808, på tysk 1816), desuden forskellige farmakologiske afhandlinger samt som virksomt medlem af den 1808 stiftede Forening for indenlandsk husflid nogle afhandlinger om fremstilling af surrogater, bl.a. for te, som datidens krigsforhold skabte behov for. Endvidere de medicinsk-historiske om ... *Den veneriske Sygdoms Begyndelse og Fremgang i Danmark* ... 1820, *Almindeligt Hospital i Kjøbenhavn, dets Indretning og Forfatning, Pengevæsen, Legater, Historie*, 1833 og *Bidrag til Børnekoppernes og Vaccinationens Historie i Danmark* ... 1836. – Tit. professor 1817. Dr. med. h.c. ved Kiels universitet 1823. Etatsråd 1836. – En søn af 2. ægteskab Frantz Wilhelm W., * 2.7.1815, † 2.8.1895, kom efter læretid som gartner på Gisselfeld til Frbg. slotshave hvor han 1836 tog eksamen som kunstgartner. 1839–43 var han gartner på Vallø, 1844–51 på Ledreborg hvorefter han drev selvstændig virksomhed fra

Skt. Jørgensbjerg ved Roskilde. Han anlagde bl.a. haverne ved Skt. Hans hospital. W. var ærmedlem af Almindelig dansk gartnerforening. R. 1895. – R. 1815. DM. 1821. □ Mal. af C. Horneman, 1824, litograferet af F. F. Helsted, 1838. Tegn. af N. J. Bredal, 1825 (Fr.borg). Litografi af L. Fehr.

J. K. Høst: Erindr., 1835 77 80 133 163f. [Albr. v.] Schönberg i Berl. tid. 20.3.1838 (også som særtryk s.å.). Fr. Thaarup i Bibl. for læger XXVIII, s.å. 255–68. J. C. Johansen i Hist. t. 6.r.v, 1894–95 555–680. Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908, 1908 48. Gordon Norrie: Kbh.s garnisons-sygehus 1818–1918, 1918. Samme: Kirurgisk akad.s hist. 1803–41, 1923. Kn. Fabricius: Regensen, 1923–25 63. R. P. Rasmussen: Alm. hospitals hist., 1939 308–13. K. F. Plesner: Danske bog-samlere i det 19. årh., 1957 44–46.

Otto C. Aagaard*

Wengel, Christian Molt, 1821–59, forfatter. * 24.4.1821 i Ringsted, † 24.9.1859 i Kbh., begr. i Ringsted. F: cand. pharm., forpagter af filialapoteket i Ringsted, senere apoteker, kancelliråd Hans Jørgen W. (1784–1874) og Anne Sophie Frederikke Aabye (1785–1877). Ugift.

W. gik på Herlufsholm 1831–36, kom derfra i Roskilde katedralskole hvorfra han dimitteredes 1840. 1848 blev han cand. jur., derpå assistent i justitsministeriets revisionskontor, revisor sst. 1855, fuldmægtig 1859. Han passede sit embede samvittighedsfuldt, men det interesserede ham egentlig ikke; sin virkelige tilværelse levede han i Studenterforeningen der blev hans andet hjem. W. var meget lidt fremtrædende af væsen, optrådte aldrig som taler, men i det stille var han en betydningsfuld faktor i foreningens liv. Han viste talenter som festarrangør, havde store gaver som imitator og spillede fortræffeligt komedie, var således den første Lars i *Gjenboerne*. Studenterforeningen er også udgangspunktet i hans af omfang yderst beskedne forfatterskab. Her debuterede han med den ypperlige vise om sjoveren der åd toldbodrotten (1847), en af de sikreste af tidens mange parodier på gadevisen, og her fik han i 50erne sine første komedier opført. Ved en studenterforestilling 1852 havde vaudevillen *Cousine Lotte* premiere; den indlemmedes n.å. i Casinos repertoire (udkom anonymt 1854 s: 53). Betydeligere end denne fikse bagatel er vaudevillen *Kjærlighed paa Taget* (Studenterforeningen 1853, Casino 1854); W., der ikke var meget produktiv, nåede endnu at få to større arbejder, lystspil med sange, fra hånden: *Plader* der ved studenterforestillingen hed *Middagsmad i Larsbjørnstræde* (Studenterforeningen 1853, Casino 1855, Folketeatret 1857) og *En Tale* (Folketeatret 1858). *Plader*, der på de to teatre i alt opnåede 132 opførelser, udkom ano-

nymt 1858; *Kjærlighed paa Taget* og *En Tale* tryktes 1860 sammen med *Fra Ni til Fire*, en fortælling med tableauer (Studenterforeningen 1853), i hans *Efterladte Skrifter I–III*; indtægten af disse havde han testamenteret foreningens byggefond. Egentlige studenterkomedier er W.s stykker ikke. De mangler både den aktuelle satire som udmærker Carl *Plougs atellaner, og den forherligelse af den akademiske stand som er karakteristisk for C. *Hostrups første lystspil. W. er sjældent vittig, aldrig skarp, men altid stilfærdigt morsom. Mens Cousine Lotte kun er en kvik spøg og *Kjærlighed paa Taget* en række løst forbundne scener med snurrige originaler nærmer W. sig i *Plader* og *En Tale* det egentlige lystspil. Hans tidlige død afbrød en forfatterbane der havde givet løfter som det kun delvis lykkedes ham at indfri. Hans elskværdighed, ærlighed og trofasthed berømmedes af studentervenner som Chr. *Richardt, Arthur *Abrahams, Vilhelm *Rode og Otto *Zinck. □ Litografi 1860 efter daguerreotypi. Afbildet på mindetavle (studenterkilden i Dyrehaven v. Kbh.). Foto.

Nord. univ. t. VI, 1860,1 109–12. Carl Møller: Fra studenterdagene, 1895 12. Arthur Abrahams: Minder fra min studentertid, 1896 42–46. H. C. A. Lund: Studenterforen.s hist. II, 1898. Axel Sørensen: Studenterkomedien, 1903 17–21. Otto Zinck: Fra mit studenter- og teaterliv, 1906 73–78. J. V. Christensen: Tider og skikkelser i Midtsjællands hist. II, 1910 211–16. Samme: Ringsted fra saga- til samtid, 1935 170–78. Alex. Schumacher i C. M. W.: Komedier og viser, 1917. Vilh. Andersen: Landsmandskab, 1938 126f.

H. Topsøe-Jensen*

Wennevold, Ole Christian, 1868–1918, mejerikonsulent. * 5.7.1868 i Båstad, Norge, † 26.11.1918 i Odense, begr. sst. F: gårdbruger Christian Olsen W. (1831–1912) og Maren Christoffersen (1831–1905). ~ 31.12.1899 i Hamar med Lina Norseng, * 23.11.1864 i Hamar, † 21.10.1952 i Odense, d. af vognfabrikant Gudbrand N. (1832–83) og Oline Mikkelsdatter (1836–1925); ~ 2° 1888 med buntmager i Hamar Anders Nilsen Jølstad, 1830–1902).

W. blev 1890 elev på Akershus amts landbrugs-skole, gennemgik derefter statens praktisk-teoretiske mælkeriskole og senere et kursus i mejerilære og bakteriologi på landbohøjskolen i Kbh. hvor han afsluttede uddannelsen 1896. I tre år var han derefter assistent ved dr. Olav Johan Soppes gæringsfysiologiske laboratorium i Kapp ved Oslo hvor han begyndte en række forsøg med fremstilling af ost af pasteuriseret mælk, og han fortsatte forsøgsvirksomheden de følgende tre år som bestyrer af en ostefabrik ved Hamar. 1902 kom han til Danmark og var indtil 1904 konsulent for Chr. D. A. *Hansens teknisk-kemi-

Wennevold, Ole

ske laboratorium, og her i landet fik han nu efterhånden en omfattende virksomhed der gav ham lejlighed til at omsætte sine forsøgsresultater og sin teoretiske viden i det praktiske arbejde. Ostningsforsøgene bragte ham i forbindelse med Dansk mejeristforening der 1905 ansatte ham som konsulent i oste- og kaseintilvirkning med bopæl i Odense hvor han tillige oprettede et laboratorium for fremstilling af yoghurt. Kort efter oprettelsen af De danske mejeriforeningers fællesorganisation blev W.s virksomhed udvidet og sikret ved, at han fra 1913 tillige blev fællesorganisationens ostekonsulent. Som forsøgsmand havde han vist at der kunne nås gode resultater med fremstilling af ost af pasteuriseret mælk, men hans metoder på dette område fik dog ikke den forventede udbredelse. Størst betydning fik han som konsulent. Med sin betydelige tekniske og bakteriologiske indsigt, sin store praktiske erfaring og sin fortrinlige evne til at lære fra sig blev han mejeribestyrrer en udmærket hjælper. Han vandt deres tillid og var vellidt for sit jævne og ligefremme væsen. Intil sygdom ramte ham 1917 virkede W. gennem rejser og besøg på mejerierne, som dommer ved osteudstillinger og ved talrige foredrag og artikler, navnlig i Mælkeritidende hvor også hans betingelser er offentliggjort. W. fik afgørende betydning for udviklingen af en dansk osteproduktion, både kvantitativt og især kvalitativt, og han var med i udformningen af de hjemlige ostetyper til forskel fra kopieringen af udenlandske oste.

Fyns stiftstid. 31.10.1914 og 27.11.1918. G. Ellbrecht i Vort landbrug XXXVII, 1918 547f. Fyns stifts landbrugstid. XII, s.å. 464. Andelsbl. XIX, s.å. 869. F. [Schak] og Hans Appel i Mælkeritid. XXXI, s.å. 807-09. A. Axelsen Drejer: De danske mejeriforeningers fællesorganisation 1912-37, 1937 68 98.

Aksel Milthers*

Wenth (Vandalus, Slavus), **Johann**, ca. 1490/95-1541, biskop. * mellem 1490 og 1495 i Gandersheim eller i Goslar, † 11.8.1541, begr. i Ribe domk. ~ (vel efter 1527) med Anna Gieren (Gyren).

W. var rimeligvis af vendisk slægt da han selv latiniserede sit navn Slavus. Bl.a. efter Ribe-ligsteden skal han være født i Goslar; men da han immatrikuleredes i Wittenberg i vintersemesteret 1515-16 kaldtes han „Johannes Wenth de Gardensheim, dioc. Hildesheim“. Han blev baccalaur i jan. 1517, oplevede reformationens begyndelse og blev ivrig tilhænger af den lutherske bevægelse. Under fortsatte studier erhvervede han sig gode kundskaber i græsk og hebraisk og blev ved sin forening af humanistiske og teologiske interesser særlig Philipp Melanchtons elev. Mu-

ligvis har han en tid virket som lærer i Goslar. I jan. 1526 tog han magistergraden i Wittenberg. Hertug Christian (den senere Christian III) kaldte ham s.å. til Haderslev for at overtage det ledige teologiske lektorat ved kollegiatkapitlet der. Hvis han virkelig allerede febr. 1526 var i Haderslev er det nok hans indflydelse som spores i den mærkelige teologiske brevvæksling, den unge hertug i marts begyndte med biskop Iver *Munk i Ribe; fra tysk side er dette hævdet, samt at den bærer W.s præg. Den fastslår skriften som enautoritet i religiøse spørgsmål og henviser til „det almindelige Præstedømmes“ ret; specielt forkastes katolsk opfattelse af faste, gode gerninger og præstecelibat. Bispnen der opfordredes til at sørge for at præsterne prædikede evangeliet, hævdede imidlertid over for hertugen at dette i hans bispetid stadig var prædiken i stiftet „efter de hellige Doktorers Udlægning“. 23.3. sendte hertugen biskoppen et udkast til en evangelisk kirkeordning som gejstligheden i hans to len (Haderslev og Tørring, hvoraf det sidste tilhørte Ribe stift) skulle antage, hvad Iver Munk skarpt afviste som ham uvedkommende. Forholdene (vel også Frederik Is forbud) nødte dog hertugen til foreløbig at opgive denne „nye“ skikkelse. Efter præsten Thomas *Knudsens beretning om indførelsen af reformationen i Nordslesvig synes det imidlertid at W. først indkaldtes samtidig med Eberhard *Widensee, og efter en anden gammel beretning måske endda senere. De hensynsløse udtalelser mod bispnen og tanken om tvangsindførelse af „den ny Skikkelse“ synes også mærkelig for en melanchtonianer, og det teologiske indhold i hertugens breve er ikke mere særpræget, end at andre lutheranere kan stå bag (fx prædikanten Søren *Winter som vel allerede 1725 virkede i Haderslev). Sikkert er at den tidligere reformator i Halberstadt og Magdeburg, Eberhard Widensee, først i slutningen af 1526 indkaldtes til Haderslev, og såvel han som W. fremstillede sig ved juletid på Gottorp slot for hertugen og hans far, Frederik I. Widensee overtog da embedet som provst i Barwith syssel (herfra havde hertugen 1525 afsat Johann *Wulf, hvorfor alt, da kirkerne nu manglede „forsvar“, „gik uordentligt til“, så meget mere som hertugen tillod bønderne at nægte biskoppen hans part af tienden). Også kirkerne i Tørring len blev underlagt den nye provst. Ved samvirke mellem ham og W., som varetog lektoratet, sejrede allerede 1527 reformationen i Haderslev hvor Widensee blev sognepræst. Katolsk gudstjeneste ophørte, klostrene lukkedes, latinskolen som var kommet i forfald, fornyedes, og en evangelisk præsteskolet oprettedes. Den fik hurtigt disciple også fra kongeriget, således allerede i sommeren

1527 Claus Mortensen *Tøndebyder og Hans Olufsen *Spandemager fra Malmø der her også lærte brugen af salmer på modersmålet. 1528 indkaldte så hertugen præsterne fra de to len til et møde i Haderslev, vel ved påsketid, og forelagde dem en række artikler om, hvorledes de fremtidig skulle forrette deres embede.

„Haderslev-artiklerne“, der er bevaret i plattysk sprog (men selvfølgelig påbød brug af dansk sprog), fremsattes af Widensee, men skyldes vel nok begge reformatorers samarbejde. Det pålagdes også præsterne at møde til undervisning i Haderslev, og senere skulle deres evangeliske forståelse prøves. Undervisningen varetog begge reformatorerne, dog særlig W.; men prøven der også omfattede forrettelse af gudstjeneste efter den nye skik i Haderslev, skete antagelig ved Widensees visitater i de enkelte sogne. Da han ikke forstod dansk, valgtes i overensstemmelse med „artiklerne“ seks herredsprovster såvel til tilsyn med præsterne som med kirkerne. Alle præster måtte tage kollats af hertugen og forpligtedes ved ed til ham til lydighed. Kun nogle få modsatte sig og blev afskediget. Således var der på grundlag af den lutherske opfattelse af fyrstemagten skabt en selvstændig kirkeenklaue, uafhængig af Slesvig og Ribe stift hvorfra området var taget.

1529 var W. (Joh. Slavus) en af protokolførerne ved det teologiske kollokvium i Flensborg hvor sværmeren Melchior Hoffmanns lære, som Widensee havde angrebet i et særligt skrift, drøftedes under Johan Bugenhagens ledelse; Hoffmann udvistes derefter. Da Widensee i foråret 1533 modtog en kaldelse til Goslar, blev W. hans efterfølger som sognepræst og superintendent. Hvorledes det forholder sig med hans ordination er ukendt. Han overtog således, foruden visitationen og to årlige konferencer med præsterne, også overhøring og ordination af nye præster; sit embede som lektor beholdt han. April 1533 holdt han latinsk ligtale over Frederik I i Slesvig domkirke. Da Christian III 1537 forlagde den kommission som skulle udarbejde en „kirkeordinans“ for Danmark og Norge, fra Odense til Haderslev, fordi han også ønskede den indført i hertugdømmerne, blev selvfølgelig W., til hvem han havde særlig tillid, et af de nye slesvigske medlemmer. At „Haderslev-artiklerne“ har øvet indflydelse på det latinske forslag, der udarbejdedes, er kendeligt (således ordningen med herredsprovster), og utvivlsomt står det også i gæld til W.s erfaring og teologiske indsigt; men når man fra tysk side anser ham for hovedforfatteren, viser det manglende kendskab til de ordninger som allerede var skabt i kongeriget, og til de bestemte krav de danske prædikanter allerede

1537 havde fremsat til en nyordning af kirken. – Christian III's tillid til W.s personlighed og evner gav sig atter udtryk ved hans udnævnelse 1537 til Ribe stifts første evangeliske biskop. 2.9. blev han med de andre danske superintendenter indviet i Frue kirke i Kbh. af Bugenhagen. Inden Bugenhagen opnåede sin kurfyrstes tilladelse til forlænget ophold i Danmark, tænkte Christian III også på at overdrage W. dennes arbejde med at tilse kirkeordinansens gennemførelse i hele Danmark.

Som biskop mødte der W. de samme vanskeligheder som hans kolleger med hensyn til at få kirkeordinansen gennemført. Man da han ikke var det danske sprog mægtig, havde han ved visitaterne særlige vanskeligheder; støtte fra herredsprovsterne blev da af særlig vigtighed for ham; men også her mødte han uvilje. Med provsten i Varde, Niels Andersen *Svansø, kom han på kant, og denne nedlagde sit embede. I øvrigt forfattede W. en *Ratio visitationis praepositorum* til vejledning for provsterne; den vidner bl.a. ved sin sakramentopfattelse om W.s melanchtonske påvirkning. Også med kapitlet havde han vanskeligheder. Af hensyn til kommende præsters uddannelse tog han sig med særlig iver af skolevæsenets fornyelse, og i Ribe varetog han personlig det teologiske lektorats opgaver. 1540 deltog han i bispemødet i Kbh. hvor nye bestemmelser om gudstjenesten og om gennemførelsen af kirkeordinansen vedtoges. Ved denne lejlighed bad han Peder *Palladius udarbejde en forklaring til Luthers lille katekismus til brug for landsbypræsterne. Palladius' *Expositio catechismi* udkom dog først efter W.s død; han mindes her med højagtelse sin embedsbror „Mag. Joannis Slavus“. For W.s enke, der betegnede kaldes „Anne Læsemesters“, og hendes fire børns opdragelse sørgede kongen. □ Fremstillet på relief 1943 af Max Andersen (på reformationsmonumentet, Bispetorvet, Kbh.). – Ligsten (Ribe domk.).

H. F. Rørdam i Kirke-kalender for Slesvig stift I, 1862 131–80; II, 1864 121–32. Kirkehist. saml. 2. r. VI, 1872–73 124–29 (V.s anvisn. til provsteembedets rette udførelse). A. D. Jørgensen sst. 4. r. I, 1889–91 577–603. Samme i Sønderjyske årbøger, 1889 218–45. J. Kinch: Ribe bys hist. II, 1884 11 23. Ernst Michelsen: Die schlesw.-holst. Kirchenordnung von 1542 I, Kiel 1909. Samme i Real-Encyclopädie für protestantische Theologie und Kirche XXIV, Lpz. 1913 639–45. Ernst Feddersen: Kirchengesch. Schlesw.-Holst.s II, Kiel 1938 = Schr. des Vereins für schlesw.-holst. Kirchengesch. XIX 40f. Wilh. Jensen i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. LXX–LXXI, Neumünster 1943 189–223.

J. Oskar Andersen*

Venusinus, Jon Jakobsen

Venusinus, Jon Jakobsen, † 1608, historiker, humanist. * på Hven, † 30.1.1608 i Sorø. F: sognepræst på Hven, senere i Landskrona, Jakob Jensen († 1600, ~2° med Margrethe; ~3° Inger Pedersdatter, ca. 1549–83) og Gertrud Iversdatter († ca. 1570). ~1° med Agathe Sascerides, † 25.7.1589, d. af professor Johannes *S. (1526–94) og Elisabeth Gelliusdatter (ca. 1531–80). ~2° med Karine Dankertsdatter, † 1610 i Kbh. (~1° 1574 med forstander for Duebrødre stiftelse i Roskilde Hans Leiel, † ca. 1587).

V. kaldte sig oprindeligt „Coronensis“ efter Landskrona, men antog senere det af Hven dannede binavn V. der mindede om Horats' tilnavn. Efter at have besøgt den kongelige skole på Frederiksborg studerede han i Kbh. og 1577 i Rostock hvor han vandt den berømte David Chytræus som velynder. Understøttet af Frederik II drog han videre i Tyskland og til Østrig, Italien og Schweiz. Længst studerede han i Wittenberg hvor han blev magister 1580. Her sluttede han venskab med Sivert *Grubbe der i sin dagbog skriver at V. blev anset for den lærdeste af alle daværende studenter i Wittenberg. 1581 rejste han hjem over Italien og Basel og blev sognepræst i Herfølge og Sædder ved Køge, snart også provst, men flyttede 1587 til Kbh. som sognepræst ved Helligåndskirken, opsat på at fortsætte sine studier. V. lader til at have været kryptokalvinsk påvirket. Således tillod han sig at udelade djævluddrivelsen i dåbsritualet. I den anledning blev han 1588 suspenderet fra sit embede, men sagen bilagdes dog i mindelighed. V. synes at have haft velyndere i regeringen, bl.a. Arild *Huitfeldt. Som forsker er han forbavsenden udogmatisk og uhyre vidtspændende. Ved siden af sine kalvinistiske sympatier vovede han at vise forståelse for katolsk fromhedsliv og jesuiterne. Filosofisk bekendte han sig til Platon og Copernicus, som historiker indledte han et kritisk rydningsarbejde. På Christian IVs befaling blev han 1600 udnævnt til professor i fysik ved universitetet med pligt til at forestå anlæggelsen af en botanisk have. 1603 rykkede han op i professoratet i retorik. Efter Niels *Krag's død 1602 blev han desuden kongelig historiograf og fik tillagt dekanatet i Ribe. Hans to disputater 1604–05 er de ældste trykte historieteoretiske skrifter i Danmark og bemærkelsesværdige ved kritikken af *Saxo. 1606 ledsagede han Christian IV på et besøg hos James I af England hvor han brillerede ved sin lærdom. 1607 blev han forstander for Sorø klosteskole. Han har endvidere forfattet en række elegante latinske lejlighedsdigte.

H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 3. r. 1, 1874–77 241–310. Vilh. Andersen: Tider og typer. Erasmus I, 1907 170–84. Bj. Kornerup: Biskop Hans Poulsen Re-

sen I, 1928. Ellen Jørgensen: Historieforskn. og historieskrivn. i Danm. indtil år 1800, 1931 (2. udg. 1960) 152–55. Kbh.s univ. 1479–1979 X, red. Sv. Ellehøj 1980.

Mikael Venge

Werlauff, Erich Christian, 1781–1871, historiker, bibliotekar. * 2.7.1781 i Kbh. (Helligg.), † 5.6.1871 sst. (Slotsk.), begr. sst. (Ass.). F: koffardikaptajn Jens W. (1746–86) og Vilhelmine Frederikke Wirth (1747–1804). ~ 18.11.1815 i Vartov k., Kbh. (Slotsk.) med Wilhelmine Heger, * 1.12.1797 i Kbh. (Frue), † 3.3.1873 sst. (Slotsk.), d. af kgl. skuespiller Stephan *H. (1769–1855) og Elin *H. (1774–1842).

Med usikkert helbred og uden synderlig omgang med andre børn end en lidt yngre søster levede W. sin barndom og første ungdom i den ved faderens tidlige død indskrænkede huskreds; moderens sparsomme indtægter tillod hende hverken at gøre selskaber eller skaffe sine børn mange adspredelser. Den bedste tidsforriv fandt drengen i læsning, særlig bøger af historisk indhold som først tilfældet, derefter voksende tilbøjelighed skaffede ham i hænde; også søgte han gerne at nærme sig ældre folk, når de talte om mennesker de havde kendt, eller mærkelige begivenheder de havde oplevet. Det var rolige, fredelige år, og ikke for intet tog W. som storkorsridder af dannebrog til valgsprog de ord af Ovid, at den har levet vel som lever i stille ubemærket-hed. Bortset fra sin embedsgerning trådte han aldrig frem i det offentlige liv, så lidt som han nogen sinde lod sig inddrage i litterær polemik; i selskabslivet ud over enkelte gode venners kreds deltog han sjældent og gjorde kun få besøg – et „Werlauffsk besøg“ var i Bakkehussproget det samme som intet. Heller ikke var han nogen større brevskriver, kun med ungdomsvennen L. S. *Vedel Simonsen førte han en vedholdende korrespondance, oplysende om mangt og meget som forefaldt i Kbh. 1810–58. Han rejste meget lidt, har aldrig været uden for de danske øer og synes ikke at have følt savnet deraf; dog fortrød han som gammel mand at han ikke, mens tid var, havde gæstet Norge, faderens fødeland, men, som han skrev til en yngre norsk ven, „jeg har aldrig været meget for Forandring i Nogen Henseende, heller ikke af Opholdssted“. Med alt dette var der intet af særlingen ved ham og intet i hans måde at være på, hvorover man trak på skulderen; han var den eneste af Kamma *Rahbeks venner der gik fri for alle angreb og end ikke fik noget tilnavn. Ej heller var han menneskesky; han var en opmærksom iagttagere af livet omkring sig, hørte ligesom i drengene gerne efter, når der fortæltes ham om tildragelser ude i den store verden, om offentlige begivenhe-

der herhjemme eller om private forhold, og havde i kraft af embedsstillinger og giftermål, som medlem af lærde selskaber og som højststående frimurer rig lejlighed dertil. Hvad han så og hørte, bevarede han i sin ualmindelig sikre hukommelse, så at han på sine gamle dage kunne meddele det frisk og klart i sine erindringer.

Privat dimitteret blev W. 1796 student og fik 1798, sytten år gammel, ved Rasmus *Nyerups forordning plads som kustos (inspektør) på Det kgl. biblioteks læsesal, til at begynde med uden løn; 1800 vandt han universitetets guldmedalje for besvarelsen af det historiske prisspørgsmål og blev s.å. – som et „exemplum sine exemplo“ – skønt ikke-islænder arnamagnæansk stipendiar, en stilling han 1810 fratrådte. 1802 tog han for at glæde sin mor juridisk embedseksamen og udnævntes 1805 til 2. sekretær ved biblioteket; 1814 avancerede han til 1. sekretær og blev ved D. G. *Moldenhawers død 1823 som bibliotekar, fra 1829 med titel af overbibliotekar stillet i spidsen for institutionen. 1861 da en ny lønningsslov stod for døren tog han sin afsked; det skete ikke helt frivilligt, og for at bøde på den ringe pension fik han lov at fortsætte som en slags ekstraordinær assistent, lønnet til sin død med et gratiale på 150 rdl. årligt af medhjælpsummen. Som biblioteksleder træder W. i skygge af sin forgænger; han var ikke i besiddelse af dennes dristighed i dispositioner, havde vanskelighed ved at fatte beslutninger af vidererækkende karakter, og var til sin medarbejder Christian *Molbechs ærgrelse så ængstelig for at komme til at overskride det bevilgede annuum at der ikke sjældent ved finansårets slutning gik penge ubrugte tilbage til statskassen. Også på andre punkter måtte han tage mod kritik fra Molbech, men hans styre var dog ingenlunde ensbetydende med stilstand. Det systematiske katalog over udenlandske afdeling som Moldenhawer havde planlagt og påbegyndt førtes sikkert og lykkeligt til ende; bibliotekslokalerne erholdt en betydelig, længe hårdt tiltrængt udvidelse; den nyere manuskriptsamling blev – lidt upraktisk ganske vist – ordnet og katalogiseret; en ny pligtafleveringslov lagde afleveringspligten fra forlæggerne over på bogtrykkerne, hvorved tilvæksten af nationallitteraturen blev mere stabil end tidligere, og håndskriftsamlingen modtog værdifulde forøgelser, ikke blot ved gaver, men også gennem auktionsskøb.

Biblioteksgerningen var ikke W.s eneste embedsvirksomhed. 1808 var han blevet dr.phil. på en afhandling om Are Frode og ansattes 1810 som adjunkt ved universitetet med det hverv at læse over nordisk historie og oldsager; 1812 blev han professor extraordinarius med samme hverv,

1828 ordinarius og s.å. medlem af konsistorium. Stillingen som professor beholdt han til udgangen af 1867, fra 1852 som senior fritaget for forelæsninger. 1836–37 var han efter tur universitetets rektor; han ville nødig, men bøjede sig da Frederik VI gav til kende, at han ikke satte pris på at nogen unddrog sig sin pligt. Som rektor faldt det i hans lod at indvie den nye universitetsbygning, ved hvilken lejlighed han holdt talen på dansk, den første danske tale ved nogen akademisk akt. Sine forelæsninger, i reglen to à tre timer om ugen, holdt han hjemme i sin stue; han læste ikke efter et forud udarbejdet manuskript, men dikterede efter ekscerptsedler som han, stående ved sin pult, ordnede på stedet; han vendte ryggen til tilhørerne der sad ved et lille bord og skrev ned. Forsmående enhver formel indledning eller tiltale, uden professorfornemhed af nogen som helst art, holdt han sig, siger en tilhører (C. F. *Wegener) „strængt til Forelæsningsgenstand, fremsatte de Opgaver der var at løse, nævnedes de Kilder og Hjælpe-midler som derved maatte bruges, og anviste til en besindig Prøvelse og praktisk Benyttelse af samme“. Det var meget lærerige forelæsninger, og de nød, om end de efter datidens vilkår aldrig havde mange tilhørere, stor anseelse; bevarede nedskrifter har været benyttet af historikere i flere generationer.

Som historiker var W. elev af Abraham *Kall og fortsatte 1700-tallets lærde tradition. Han holdt sig helst til kendsgerningerne og afskyede at drage almene slutninger; et helhedssyn på Danmarks historie eller større afsnit deraf ville fra hans side være utænkeligt. Det ville det også af en anden grund. De bevægede øjeblikke i historien, de skelsættende begivenheder, revolutioner og reformer følte han sig aldrig tiltrukket af, og til belysning af dem ville han næppe kunne have givet bidrag. De nationale spørgsmål som efter julirevolutionen i stigende grad sattes på dagsordenen også hos historikerne stod han så temmelig uden for; når han 1833 skrev til sin norske ven, den stærkt dansk-fjendtlige justitiarius J. C. Berg i Kristiania: „Erz-Patriot haver jeg aldrig været“, var det helt i overensstemmelse med sandheden. Det kendte skrift fra 1819 *Forsøg til det danske Sprogs Historie i Hertugdømmet Slesvig* er ikke noget vidnesbyrd om, at W.s hjerte engang har banket varmt for sønderjydersnes sag, men senere er blevet koldt; fremkaldt ved et udsat prisspørgsmål er det en lidenskabsløs, vel funderet redegørelse for de faktiske forhold siden oldtidens dage til året 1814, da Frederik VI udstedte sin skoleforordning for hertugdømmet. Som her er det overalt de til enhver tid bestående tilstande som fortrinsvis er genstand for

W.s forskning; til skildringen af dem medbragte han et enestående kendskab til såvel utrykte som trykte kilder og forbandt med sin overordentlige viden den største redelighed og ædruelighed i meddelelsen. Et ikke ringe antal af hans skrifter er vel blevet til på ydre foranledning, efter henvendelse fra kongernes, universitetets eller selskabets side; af den grund er de dog ikke deres forfatters psyke uvedkommende, men giver sammen med de øvrige, som han selv har taget initiativet til, et tydeligt indblik i, hvilke emner W. efter sin særlige indstilling beskæftigede sig med som historiker.

Helt fra ungdommen havde han interesse for antikvariske studier og var fra 1810 medlem af kommissionen for oldsagers opbevaring, til dens opløsning 1849. Han så den arkæologiske forskning under C. J. Thomsens og J. J. A. Worsaaes ledelse vokse frem til en videnskab, holdt oftere forelæsninger derover på universitetet og stillede sig på ingen måde vrangvillig, men lærte aldrig rigtigt at forstå at der ad den vej alene skulle kunne gives et billede af oldtidslivet; han var og forblev antikvar af den gamle skole, for hvem den litterære overlevering trods alt betød mest. Som ung gav han sig en del af med runologi, samtidig og senere med middelalderlige eller eftermiddelalderlige monumenter: *Beskrivelse over Kong Erik Menveds og Dronning Ingeborgs Gravminde i Ringsted Kirke*, 1815, *Monument over Kong Hans og Dronning Christina i St. Knuds Kirke i Odense*, 1827, *De hellige tre Kongers Kapel, stiftet af Kong Christian I. og Dronning Dorothea i Roeskilde-Domkirke*, 1849, eller han behandlede historisk-etnografiske spørgsmål: *Bidrag til den nordiske Ravhandels Historie* (Vidensk. Selsk. Phil.-hist. Aft. V, 1835), *Forsøg til at oplyse og forklare Procops Efterretninger om de Nordiske Lande* (sst. VII, 1841). Gerne fulgte han de antikvariske studiers historiske udvikling: *Udkast til den nordiske Archæologies Historie i vort Fædreland indtil Ole Worms Tid* (Det skand. Lit. Selsk.s Skr., 1807), *Ole Worms fortjenester af det nordiske Oldstudium* (Nord. Tidsskr. for Oldkyndighed, 1833), *Biographiske Efterretninger om Arne Magnussen, ved Jon Olafsen fra Grunnavik, med Indledning, Anmærkninger og Tillæg* (sst., 1836), *Hans Grams Afhandling om det i Aaret 1734 ved Møgeltønder fundne Guldhorn* (Annaler for nord. Oldkyndighed, 1853) og *Propædeutisk Veiledning til Studium af de Nordiske Oldsager, ved Jon Olafsen fra Grunnavik, oversat med Fortale og Anmærkninger* (sst.) samt *Erindringer om Guldhornstyveriet den 4. Mai 1802*, 1858 (fot. optr. 1970) med bidrag også til Det kgl. biblioteks historie. Som W. var arkæologiens blev han de lærde institutioners og

selskabers historieskriver: *Historiske Efterretninger om det store kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn*, 1825 (2. forøgede og fortsatte udgave 1844), *Udsigt over Kjøbenhavns Universitets-Bygnings Historie*, 1836 (sammen med L. Engestoft), *Det Kongelige Danske Selskab for Fædrelandets Historie og Sprog*, 1847, *Kjøbenhavns Universitet fra dets Stiftelse indtil Reformationen*, 1850. Bibliotekshistorien er et af W.s hovedværker, i sig selv et arbejde hvis lige ikke let skal findes.

Gammel var også interessen for Ludvig Holberg. Komedierne og Peder Paars havde været barndomsdagens kære og næsten eneste morskabslæsning; efterhånden blev de øvrige skrifter gennemarbejdede og navnlig epistlerne kendte W. til bunds. Som et andet hovedværk udkom 1838 1. bind af *Historiske Antegnelser til Ludvig Holbergs Lystspil*, 1858, 2., forøgede og til dels fortsatte udgave som *Historiske Antegnelser til Ludvig Holbergs atten første Lystspil* der i kommentarens form giver righoldige bidrag til den holbergiske tidsalders kulturhistorie. Andre bidrag til Holbergstudiet er *L. Holbergs Feide med A. Højer* (A. E. Boyes Holbergiana III, 1835), *Historiske og literariske Oplysninger til Niels Klim*, vedføjede N. V. Dorphs oversættelse 1841 (2. forøgede udgave 1857), *Holbergiana* (Hist. t. 2. r. VI, 1856) og *Oplysninger til Holbergs Peder Paars* (Dansk Maanedsskrift 2. r., 1862) samt *P. J. Phønixberg, Kiøbenhavnsk Bogtrykker og Leilighedspoet i Begyndelsen af det attende Aarhundrede* (Hist. t. 3. r. II, 1860). Med megen varme omfattede W. Norge, Holbergs og faderens fodeland. Sammen med Børge Thorlacius afsluttede han 1813–26 folioudgaven af Noregs Konunga Sögur og affattede person- og stedregister til hele værket; 1815 udgav han den kong Sverre tillagte tale mod bisperne og behandlede i grundige afhandlinger forskellige sider af Norges historie, bl.a. det trondhjemske ærkebiskopvalg og opstanden i Bergen under Christian I (Det skand. Lit. Selsk.s Skr. XVI, 1819), foreningen mellem Sverige og Norge under Magnus Smek (Nord. Tidsskr. for Hist. III, 1829), de norske kongers salving og kroning i middelalderen (1832) og grænsebestemmelse mellem Norge og Sverige i anden halvdel af 1200-tallet (Annaler for nord. Oldkyndighed, 1845). Hele denne virksomhed fandt i høj grad påskønnelse i Norge hvor W. vandt sig mange ældre og yngre venner. Den norske historiske skoles syn på foreningstiden med Danmark billigede han ikke ganske, ikke så meget fordi det var antidansk, som fordi det syntes ham stridende mod sandheden. Herom sagde han i breve til J. C. Berg og P. A. Munch sin mening. Men det gensidige hjerte-

lige forhold forstyrredes ikke, og mens danske historikere ellers ikke gik ram forbi, var W. skudfri i Norge, som han var det i Danmark. Endnu et emne havde W. forkærlighed for. Det var ordenshistorien som han altid gerne bragte på bane i samtaler, men hvorom han kun fik lidt udgivet. 1859 kom *Om Stiftelsen af en Ridder-Orden for Norge 1747 samt Oplysninger til Elephantordenens Historie* (Ill. Nyhedsblad) og 1872, efter hans død *Om Danebrog og Danebrogordenen. En historisk Undersøgelse*. Sine egne ordener omfattede han med en veneration der ved en enkelt lejlighed har givet sig rørende udtryk. Da guldbryllupsdagen 1865, i hans alders 85. år nærmede sig, søgte han først at afværge enhver fest, men indvilgede til sidst i at være gæst hos sin ældste søn – på betingelse af, at han skulle bære alle sine ordener som han nu ellers ingen anledning havde til at bruge. Her mødte han da med storkorsene af Danebrog og den kære Skt. Olaf, med kommandørkorsene af Nordstjernen og den hollandske egekroneorden, med ridderkorset af æreslegionen og mange flere ordener på brystet, med elefant-dekorationen (som ordenssekretær) om halsen, og blev hilst af hustru, børn og børnebørn. Fremmede havde man ikke måttet indbyde.

Sine erindringer har W. gentagne gange ført i pennen. Ældst er *Dagbog over hvad mærkelig litterarisk* (senere tilføjet: og politisk) *jeg haver hørt og set*, den er begyndt 1808, fortsat til 1865 og foreligger kun i manuskript (Ny kgl. saml. 673, 8°). Udgivet (i Memoirer og Breve XIII) er de annalistisk affattede personlige erindringer, nedskrevne 1850–63 og stærkt prægede af det melankolske livssyn der, alt som årene gik, mere og mere beherskede ham; eftertiden vil smile over den gamle mands jævnlige tale om varslers, han til sit eget uheld ikke i tide påagtede, men den vil takke ham for mangt et fortrinligt bidrag til samtidiges karakteristik. Udgivet (i Hist. Tidsskr. 4. r. IV, 1873–74; påny som bog 1954) er også de skildringer af danske, særlig kbh.ske tilstande og stemninger på begge sider af århundredskiftet som han i sin høje alder da han var næsten helt blind dikterede til en af sine sønner; de giver med mange enkeltheder et yderst levende kulturhistorisk billede og er i høj grad læseværdige. – Medlem af Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie og sprog 1806, af Videnskaberne selskab 1820, af Kungl. vitterhets historie och antikvitets akademien 1830. – Ordenssekretær 1860. – Justitsråd 1818. Rang med virkelige etatsråder 1829. Konferensråd 1836. – R. 1829. DM. 1834. K. 1841. S.K. 1855. □Pastel af W. som ung. Litografi af E. Bærentzen, 1842, gentaget 1843, i træsnit 1871. Afbildet på J. V.

Gertners tegn., 1846, af salvingen 1840 (Rosenborg). Tegn. af samme, 1848 (Fr.borg). Tegn. signeret Kayser 1852 (sst.). Tegn. af H. Olrik, 1861 (Kgl. bibl.), efter denne træsnit 1861 og litografi 1872. Relief af J. O. Middelthun, 1865 (Kgl. bibl.). Silhouetklip (Fr.borg), bl.a. flere af N. Chr. Fausing (Kgl. bibl.).

Kilder. E. C. W.: Hist. efterretn. om det store kgl. bibl., 2. udg. 1844, Erindr. af mit liv, 1910 (fot. optr. 1968) = Memoirer og breve XIII, Af min ungdoms tid, ny udg. ved Hans Degen, 1954 (optr. fra Hist. t. 4. r. IV, 1873–74 245–412), Nord. t. för bok- och biblioteksväsen XLIII, Upps. 1956 1–16 (om Det kgl. bibl.). – Breve i Hist. t. I, Kria. 1871 406–56 (brevveksl. med J. Chr. Berg og P. Botten-Hansen), Fra Fyens fortid, udg. G. L. Wad I, 1916 137–391; II, s.å. 1–391 (brevveksl. med L. S. Vedel Simonsen); III, 1920–21 387–92, Lærde brev fra og til P. A. Munch I, Kria. 1924 219–21 381–83, Boken om bøger I, Oslo 1926 175–205 (breve fra P. Botten-Hansen), Nord. t. för bok- och biblioteksväsen XV, Upps. 1928 73–102 (brevveksl. med J. H. Schröder) og XXXI, 1944 3–24 (brevveksl. med Chr. Molbech), Frbg. gennem tiderne IV, 1952 5–60 (brevveksl. med Kamma Rahbek) samt C. Paludan-Müller. Et udv. af hans optegn. og breve, udg. Bj. Kornerup I–II, 1958.

Lit. C. F. Wegener i E. C. W.: Om danebrog og danebrogordenen, 1872 V–XXVIII. Fr. Sciern: Nyere hist. studier I, 1875 74–92. Johs. Steenstrup: Historieskrivn. i Danm. i det 19. årh., 1889 122–28. Chr. Bruun: Erindr. fra det gamle kgl. bibl., 1906 19–22. Bengt Hildebrand: C. J. Thomsen och hans lärda förbindelser i Sverige I–II, Sth. 1937–38 = Kungl. vitterhets, hist.- och antikv. akad.s handl. XLIV. Carl S. Petersen: Stenalders, broncealder, jernalder, 1938. Samme: Det kgl. bibl.s håndskriftsaml., 1943 (særtryk af Bogens verden, 1942). Ellen Jørgensen: Historiens studium i Danm. i det 19. årh., 1943. Morten Borup: Chr. Molbech, 1954. Sv. Dahl i Fund og forskn. II, 1955 17–24. Palle Birkelund sst. III, 1956 16–32. Knut Nygaard: Nordmenns syn på Danm. og danskene i 1814, Oslo 1961 = Skr. utg. av Det norske videnskapsakad. i Oslo. Hist.-filos. klasse 1960: I 433–35. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj IV, 1980: X, s.å.

Papirer i Kgl. bibl., Rigsark., Landsark. for Fyn, Odense, Statsbibl., Århus og udenlandske bibl. (jfr. Laur. Nielsen: Registrant over breve fra og til danske i udenlandske bibl., 1934 231f).

Carl S. Petersen*

Werliin, Christian, 1804–66, præst. * 8.11.1804 i Kbh. (Frue), † 12.4.1866 i Ferslev, begr. i Kbh. (Ass.). F: malermester Andreas Friderich Werliin (1778–1863) og Inger Thrane (ca. 1779–1847). ~ 9.5.1834 i Kbh. (Petri) med Julia Constantia Lütthans, * 7.12.1813 i Kbh. (Petri), † 11.6.1881 sst. (Holmens) (~ 2° 1848 med forfatteren Christian *Winther, 1796–1876), d. af murermester, oberstløjtnant i borgervæbningen Johann Heinrich L. (1781–1852) og Louise Dorothea Borger (1783–1840). Ægteskabet opløst 28.12.1847.

W. blev student 1824 fra Metropolitanskolen. 1827 konstitueredes han som adjunkt ved latin-skolen i Helsingør for hvilken hans tidligere lærer Simon *Meisling var rektor. Blandt eleverne var H. C. *Andersen hvis tillid W. vandt ved sin

Werliin, Christian

fornuftige og venlige behandling af ham og Andersens opnåede nu flere gange at få udmærket godt i hebraisk der før havde været et af hans frygtede fag. W. kom hver søndag i Meislings hus, og i forståelse af Andersens mislige stilling fik han hos Jonas *Collin (1776–1861) udvirket at Andersen kom bort fra Helsingør og i fortsættelsen forberedes privat af en af W.s studiefæller, Ludv. Chr. *Müller. H. C. Andersen har i sin selvbiografi viet W. nogle taknemmelige linjer. Kort efter forlod W. selv skolen da han ikke kunne finde sig til rette med rektor og forholderne og han uhindret af andet arbejde ville fortsætte sine universitetsstudier. 1829 tog han teologisk eksamen, studerede derefter østerlandske sprog under Rasmus *Rask og foretog med offentlig understøttelse en studierejse der bl.a. førte ham til Bonn, Heidelberg og Paris. Som manuduktør i hebraisk for de teologiske studenter vandt han anseelse, giftede sig, disputerede 1838 for den teologiske licentiatgrad og ansattes 1841 som sognepræst i Hasle, Skejby og Lisbjerg ved Århus. Mens den forfaldne præstegård istandsattes for hans velhavende svigerforældres regning bosatte han sig med sin familie i Århus. Her kom det i hans ægteskab til et skæbnesvangert opgør og brud da hans hustru havde fattet kærlighed til Christian Winther, med hvem hun stod i en først åbenlys, senere hemmelig korrespondance. Alene måtte W. flytte ind i præstegården i Hasle, og ægteskabet førtes mod sin opløsning efter at hustruen var vendt tilbage til sit forældrehjem. Den ensidige skildring som Christian Winthers biograf Nicolai *Bøgh har givet af ægteskabshistorien og W.s karakter har han, efter at have modtaget oplysninger også fra W. vennligsindede slægtninge, i nogen grad senere måttet korrigere. 1850 forflyttedes W. til Ferslev og Vellerup i Horns hrd. på Sjælland. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1838 38–40 og Årbøger udg. af hist. samf. for Århus stift XLVII, 1954 112–15. – Nic. Bøgh: Chr. Winther III, 1901. Ole Lund i Fra Fr.borg amt, 1929 59–70. Kj. Galster: H. C. Andersen og hans rektor, 1933 74f. Anderseniana IV, 1936 87 88 (også i H. C. Andersen: Dagbøger I, 1971 33 34). H. C. Andersen: Mit livs eventyr I, 1951 (fot. optr. 1975) 96 406. Rasmus Bendixen i Medd. fra Århus stift XIX, 1971 54–61.

Oluf Friis*

Vermehren

Slægten, der skal stamme fra Brabant, kom til Stade i Nordtyskland i slutningen af 1500-tallet. De danske linjer af slægten nedstammer fra tre sønner af kastellan hos storherlogen af Oldenburg Johann Nikolaus V. (–1826) i Eutin. Glarmester i Ringsted Peter Friedrich Nicolaus V. (1793–1869) var en af disse sønner.

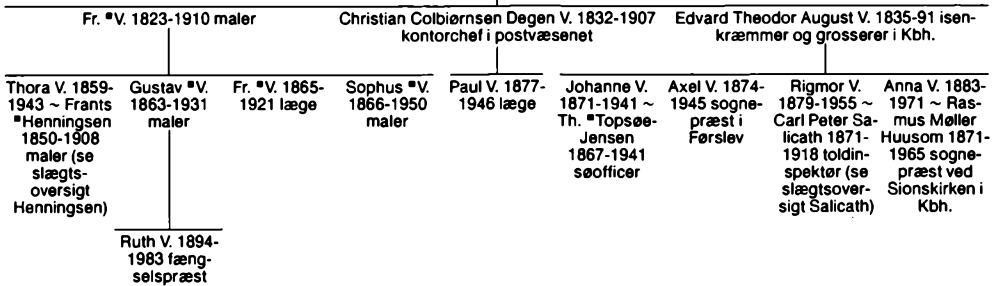
Th. Faaborg: Johan Frederik Nicolai Vermehren I, 1923 21 og II, 1924 76.

Hans H. Worsøe

Vermehren, Johan Frederik (Frits) Nicolai, 1823–1910, maler. * 12.5.1823 i Ringsted, † 10.1.1910 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: glarmester Peter Friedrich Nicolaus V. (1793–1869) og Sophie Amalie Franck (1801–46). ~ 7.7.1857 i Kbh. (Garn.) med Thomasine Ludvigne Grüner, * 21.12.1833 i Kbh. (Holmens), † 26.2.1877 sst. (Frels.), d. af universitets- og kommunitetsforvalter, prokurator, justitsråd Thomas Ludvig G. (1782–1844, ~ 1° 1807 med Anna Kirstine Wittusen, 1789–1871, ~ 2° med branddirektør på Femern, landmåler, kaptajn Jørgen Seiersted Heboe, 1789–1839) og Petrine Elisabeth Beyer (1808–63).

V. fødtes i et stabilt og beskedent håndværkerhjem. Lysten til at tegne vågnede tidligt, og han var allerede som dreng blevet hjulpet til rette dermed af naboens søn, den femten år ældre Jørgen *Roed. V. kom i Sorø akademis skole hvor Hans Harder var lærer i tegning, men Lucie og B. S. *Ingemann fik mere betydning for ham, idet de – da han 1843 var blevet student – støttede ham over for faderen i ønsket om at blive uddannet til maler. Nu kom V. til Kbh., og samtidig med at gå på akademiet fik han privat undervisning hos Roed, for hvem han 1846–47 undermalede forskellige billeder. Den Hirschsprungske samling *Parti af Baggaarden til Thott's Palæ* er det første maleri V. har udført direkte efter virkeligheden. Her viser den 22-årige kunstner sig som en føjelig elev både af akademiet hvor den tidligt ældede C. W. *Eckersberg stadig fungerede, og ganske særlig af Jørgen Roed der allerede havde malet sådanne rolige og velovervejede arkitekturbilleder med klar markering af lys og skygge. Men maleriet viser også V.s følsomme opfattelse og usvigeligt sikre gengivelse som også præger kunstmuseets vinterlandskab fra Ringstedegnen; motivet er typisk for dansk kunst, og her er det fuldkommen mestret, så værket hører til det ypperste i V.s produktion. V. deltog i krigen 1848, men var kun med i nogle få træfninger. Snart var han på ny ved sit staffeli. Tidens patriotiske stemning førte ham til at male *Reservesoldatens Afsked fra sin Familie*, 1849, og dermed opnåede han en fremskudt plads blandt de nationale genremalere. I fortællingen er menneskene hovedsagen, og de holder opmærksomheden fangen ved en ægte dæmpet adfærd. I dette værk er der på den nobleste måde vundet et nyt land for den eckersbergske lokalkolorit. Hver eneste lille ting i den landlige stue er gransket og gengivet med præci-

Peter Friedrich Nicolaus Vermehren 1793-1869 glarmester i Ringsted

sion, uden at helhedens dagklare harmoni brydes på noget punkt. I øvrigt må dette og de snart følgende hovedværker *En jydsk Faarehyrde paa Heden*, 1855 og *En Sædemand*, 1858-59 ses i nøje forbindelse med N. L. *Høyens agitation for en folkelig nordisk kunst. I sit foredrag marts 1844 „om Betingelserne for en skandinavisk Nationalkonsts Udvikling“ udtalte han det håb, at kunstnerens „Sind og Øjne skulde oplades for det betydningsfulde Naturliv selv der, hvor det aabenbarer sig saa alvorligt, ja barskt, som paa den aabne Hede eller imellem nøgne Klipper; vi haabe, at de skulde være mægtige til ud af Folkelivet at gribe de oprindelige Stammetræk . . . “. Man ved fra V. at han tilfældigt mødte den gamle hyrde og straks fik lyst til at male billedet; det er ikke malet for at takkes Høyen til hvis kreds V. tidligt hørte. De tre tidlige folkelige malerier der nu alle – som typiske repræsentanter for denne væsentlige side af V.s kunst – findes på kunstmuseet, blev til efter indgående forstudier. Der kendes skitser til hovedfigurerne på Reservesoldaten og en meget frisk studie af landskabet til fårehyrden foruden forskellige tegninger. Om det tredje fortæller kunstneren i et brev: „Jeg har trasket i Pløjejorden ved Siden af Sædemanden og har studeret Bevægelsen grundigt. Jeg tror nok, at jeg nu kan tegne ham ned, men førend jeg kan gøre det udenad, duer det ikke“. Som figurkunst er sidstnævnte værk af en størstilet karakter, men som maleri er det allerede blevet svækket på grund af V.s mangelfulde teknik der dog har været ganske anderledes fatal for mange af hans senere arbejder. Størsteparten af V.s billeder fra bondelivet er malet i Midtsjælland, et par på Silkeborgegnen og enkelte i Nordsjælland.

I foråret 1855 rejste V. ud med kunstakademiets understøttelse. Over Köln, Antwerpen og Bruxelles kom han til Paris hvor han så verdensudstillingen. Derfra rejste han over Schweiz til Italien. Den varme sommertid udnyttedes til at gøre studier i Cervara i Sabinerbjergene. I okt. flyt-

tede han ind til Rom. Næste sommer tilbragtes i Gerano. Fra de to bjergbyer malede han med særlig fornøjelse nogle karakterfulde portræstudier og desuden arkitekturbilleder med farverig staffage; statelig er Nivågårdsamlingen *En italiensk Hyrdedreng*, malet i Rom 1856 efter forarbejder fra Gerano. I Rom studerede han ivrigt i gallerierne og var særlig begejstret for Velásquez og Tizian. Han beundrede i det hele de italienske mestre, selv om han måtte erkende, at han ikke kunne lære af dem: „de ere for langt fra mig og min sjællandske Retning“. Han tilstod at han i Rom trods alt længtes efter de nederlandske malere. Undervejs hjem opholdt V. sig i Firenze og Venezia. – Efter mere end otte års forlovelse giftede V. sig, så snart han var kommet hjem; de nygifte tilbragte på Roeds tilskyndelse sommeren i Hellebæk hvor denne allerede et par år tidligere havde malet. Derefter tog han fat på det foran omtalte maleri af sædemanden og dyrkede andre motiver af midtsjællandsk bondeliv. Størstedelen af genrebillederne efter rejsen er malet inde og har en fin clair-obscur-virkning. Her bryder interessen for de sirlige hollandske interiørmalere tydeligt frem.

1862 fik V. det Ankerske legat og rejste over Holland til Paris, derfra videre til Rom; han malede et par landskaber i Genazzano. 1864 blev han medlem af akademiet, ansattes 1865 som lærer ved modelskolens forberedelsesklasse og blev ved W. *Marstrands død 1873 foretrukket til dennes professorat fremfor Constantin *Hansen og Carl *Bloch. V. fungerede til 1901. Fra omkring 1870 skrumper V.s landlige virksomhed ind, og han bliver hovedsagelig portrætmaler. Ind imellem adskillige rutinemæssige arbejder har han malet fremragende portrætter. Han havde fra ganske ung forberedt sig til dette arbejde ved de mange figurstudier til genrebillederne, ved de mange nænsomt gennemarbejdede portrættegninger (af hvilke en del blev litograferet) og ved jævnlige at gennemføre et portræt i olie. Portrætterne fortsætter de landlige interiørers

Vermehren, Fr.

diskrete clair-obscur, men hertil følger sig nu en fin karakteristik som ikke tidligere havde kunnet gøre sig gældende, selv om det menneskelige moment også havde været en væsentlig drivfjeder for genremalerierne. Som et vendepunkt kan man opfatte det statelige og koloristisk aldeles mesterlige portræt af *Fru Wanscher*, 1869. På linje med det står to værker i udstillingskomiteens samling på Charlottenborg: det farverige portræt af billedhugger *August Saabye*, 1887 og selvportrættet 1886 som er af en enestående blidhed. Vore offentlige samlingsrepræsentation af V. som portrætmaler er ellers ikke fyldestgørende. 1878 tog V. til Paris for at se verdensudstillingen og i det hele lære samtidens franske kunst nærmere at kende. Særlig interesserede han sig for Léon Bonnat der som lærer var begyndt at drage de unge til sig også fra Danmark. Gennem sin virksomhed som professor blev V. nærmere knyttet til ungdomsvennen F. Meldahl der nu var akademiets direktør. Efter at akademiet 1882 havde fået en ny fundats rejste de sammen 1883 til Berlin, Dresden og München, og V. delte sin tid mellem gallerierne og undervisningen på akademierne. Denne rejse blev hans sidste. En række af betydende kunstnere var V.s elever. Han ofrede megen tid på de unge, men stivnede snart som lærer. Da således Niels Bjerre i begyndelsen af 80'erne gik på akademiet fandt han V.s farvelære aldeles stereotyp. Når man skulle male en model, sattes på paletten én lokalfarve, tonet efter om der skulle males halvskygge, kærneskygge, slagskygge eller refleks – og til den anden side lys eller højeste lys. Andre og ældre værdsatte V.s undervisning og bevarede i taknemmelighed forbindelsen med ham. En interessant korrespondance mellem P. S. Krøyer og V. findes publiceret; heraf – som af andre ytringer – fremgår at V. på ingen måde var ensidigt national; han var glad, når hans unge elever (ligesom i sin tid Eckersberg) fortsatte uddannelsen i Paris, og han erkendte den franske kunsts overlegenhed. Over for den internationalt anlagte Krøyer finder V. det dog som dygtig pædagog påkrævet at hævde de nationale værdier, men når han skriver til Pietro Krohn, finder han det rigtigst at stimulere ham til at lære af de samtidige i Paris.

V. anvendte megen tid på sine billeder, ikke blot fordi han forberedte sig grundigt, udførte dem præcist i de mindste enkeltheder og fulgte farvens fineste nuancer med megen energi, men også fordi han stærkt selvkritisk kunne fortvivle over sine svigtende evner, så han gang på gang tørrede dele af billedet ud for at begynde forfra eller foretog rettelser ved overmaling. Det er nok i nogen grad denne fremgangsmåde der forkla-

rer, at adskillige af V.s malerier nu er stærkt krakelerede. Idet han med årene fjernede sig fra Eckersbergs klare farvesyn og lod clair-obscurt dominere, øgedes også muligheden for en til tider katastrofal eftermørkning. Med V.s afgang ophørte den eckersbergske tradition ved kunstakademiet, og da han døde 1910 – kort før Julius Exner – standsede den direkte, trofaste overlevering fra guldalderetiden. Den kunstneriske barnetro blev bevaret gennem manddommen lige til oldingeårene. Hos en kunstner af fint tilsleben form overser man lettere det bærende temperament; derfor er det ikke blevet tilstrækkeligt opfattet at V.s i alle enkeltheder velplejede malerier ret ofte har en finhed i det koloristiske der genspejler kunstnerens noble lidenskab. – To sønner fik en lobebane som kunstnere. *Gustav V.*, * 28.12.1863, † 2.9.1931, gik på kunstakademiet 1881–91 uden at tage afgang. Han udstillede på Charlottenborg 1888–1932 og stiftede 1900 Foreningen for national kunst. I en årrække ledede han en forberedelsesskole til akademiet som han 1892 havde oprettet s.m. broderen Sophus. 1893–1912 var han inspektør for kongens private malerisamling. R. 1925. – *Sophus V.*, * 28.8.1866, † 25.3.1950, tog afgang fra akademiet 1892, udstillede på Charlottenborg 1891–1915 men var i øvrigt lidet produktiv. – En tredje søn *Frederik V.*, * 6.2.1865, † 22.6.1921, blev student 1883, 1890 cand.med. og derefter assistent hos Fr. Howitz på Frbg. hospital hvor han fra 1903 var overlæge. 1895 blev han dr.med. på afhandlingen *Studier over Myxoedemet*. Han var fra 1911 medlem af bestyrelsen for Frederik VII's stiftelse på Jægerspris, og i Kbh. fra 1915. Han konstruerede et underlivsbælte til behandling af Enterotose. R. 1921. – R. 1869. DM. 1888. K.² 1892. K.¹ 1901. □ Mal. af Constantin Hansen, 1851 (Fr.borg) og 1861–62 (sst.). Buste af H. V. Bissen, 1866 (St.mus.). Træsnit 1873. Tegnet selvportr. 1875 (Hirschsprung). Tegn. af F. Henningsen, 1880. Træsnit af H. P. Hansen, 1882, gentaget 1884. Malet selvportr. 1886 (udstillingsfonden, Charlottenborg). Træsnit af A. Heimburger efter foto fra 1891. Træsnit af A. Bork, 1897, efter foto. Buste af Nielsine Petersen, 1901 (Fr.borg). Mal. af S. Vermehren udst. 1903. Mal. af H. Siegmufeldt. Foto.

Dansk kunst, udg. Foren. for national kunst, 1966 nr. 104. – Tilskueren XLII, 1925 I 348–62 (brevet til P. S. Krøyer). Kunstmuseets årsskr. XXXIII–XXXIV, 1946–47 204–15 (brevet til Helena Nyblom og J. Roed). – Chr. Axel Jensen i Fra arkiv og museum IV, 1909–11 461–64. Th. Faaborg: J. F. N. V. I–II, 1923–24. Helga Stemann: F. Meldahl og hans venner I–VI, 1926–32. F. Hendriksen: En dansk kunstnerkreds, 1928. Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen II, 1938. Marianne Zenius: Genremaleri og virkelighed, 1976.

Erik Zahle*

Vermehren, Fr., 1865–1921, se **Vermehren, Fr.**, 1823–1910.

Vermehren, Gustav, se **Vermehren, Fr.**, 1823–1910.

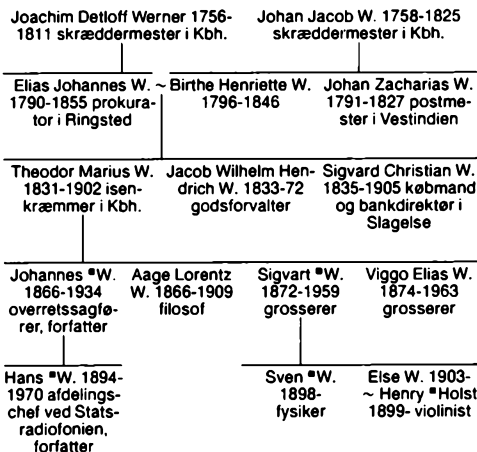
Vermehren, Sophus, se **Vermehren, Fr.**, 1823–1910.

Werner

Den her omtalte slægt stammer fra byen Demmin i Neubrandenburg (DDR) og kom til Kbh. midt i 1770'erne med brødrene Joachim Detloff (1756–1811) og Johan Jacob W. (1758–1825).

Hans Werner: T. M. Werner og hans slægt, 1931. Familien Jantzen fra Drennerupgård, 2. udg. ved Alfred Larsen, 1960.

Hans H. Worsøe

Werner, Adam Friedrich, ca. 1600–72, notarius publicus, hofpoet. * ca. 1600 i Saalfeld, Østpreussen, begr. 22.4.1672 i Kbh. (Petri k.). ~ 1659 (bevilling l.6.) med kammerfrue hos dronning Sophie Amalie Catharina Glaesser (Gläser) fra Meissen (~ l° 1650 med kgl. livbarber Marquard (Marcus) Schmied, 1617–55 el. 57), begr. 13.8.1679 i Kbh. (Petri k.).

W. var student fra Königsberg, søgte under trediveårskrigen først til det neutrale Danzig (Gdańsk), kom derfra 1642 til Kbh. og immatrikuleredes her ved universitetet 1645. I mellemtiden havde han bl.a. været huslærer hos notarius publicus i Kbh., Valentin Suhm, ved hvis død 1654 han overtog dennes embede. Et „Lobgedicht“ til Christian IV efter søslagene 1644 i Listerdyb og på Kolbergheide havde (senest 1646)

skaffet ham ansættelse som hofdigter; bestillingen fornyedes både af Frederik III og Christian V, og især på W.s gamle dage da han ikke kunne leve af notarialindtægterne holdt de 300 rdl. som han havde årlig fra kongen ham oppe økonomisk. Til brug for hoffet har han skrevet flere tekster (i alt fald 1650, 1655 og 1663) til udstyrsstykker i den yndede festsplis-genre der står på overgangen mellem opera, ballet og tableau (Ballet de cour). I en af de senere udgaver af Regum Daniæ Icones (udkommet henimod 1657) er han mester for de tyske vers der står jævnsides med J. J. *Venusinus' latinske og Søren *Terkel-sens danske. W. har udgivet tre bind med tyske og latinske digte, nemlig *Deutsche Poemata*, 1647, *Carminum libellus I*, 1657 og *Libellus II Carminum*, 1670, den første overvejende på tysk, de to sidste overvejende på latin, men med flere gengangere fra den første. *Deutsche Poemata* består af Poetische Wälder (af blandet indhold, dog mest lejlighedsdigte) og to særlige afdelinger med Hochzeitsgedichte og Trauredichte. Foruden til fyrstelige og adelige personer er hans lejlighedspoesi henvendt til folk af hans egen kreds hvortil hører mænd som Bartholinerne, Simon *Paulli, Otto *Sperling, P. H. *Resen, Vitus *Ber- ing og Karel van *Mander fra hvis hånd der i *Deutsche Poemata* findes et gemytligt hollandsk vers der priser vennens poetiske evner. Foruden lejlighedsdigtene har W. skrevet bindebreve og løsebreve samt hyrdepoesi, altsammen på tysk; hans erotiske digte er skrevet i samme enkle stil som karakteriserer Königsberg-digterkredsens førstemand Simon Dach; i øvrigt er han påvirket af Opitz-eleven, Rostock-professoren Andreas Tscherning. W.s talent var kun beskedigt; i den tyske litteraturhistorie har han først fundet plads efter at man fra dansk side har gjort opmærksom på ham (J. *Paludan, L. *Bobè), og han har ikke haft nogen indflydelse på dansk litteratur.

J. Paludan: Fremmed indflydelse på den da. nationallit. i det 17. og 18. årh., 1887. L. Bobè i Euphorion III, Lpz., Wien 1896 469–75. Samme: Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen, 1925. Torben Krogh: Hofballetten under Chr. IV og Fr. III, 1939 = Studier fra sprog- og oldtidsforsk. XLVIII nr. 180 55 58f 62–66 o.fl.st.

R. Paulli*

Werner, Hans, 1894–1970, forfatter, afdelingschef ved Danmarks radio. * 15.2.1894 i Kbh. (Garn.), † 15.12.1970 på Fr.borg amtsstyggehus, Hørsholm, urne på Tårnbæk kgd. F: overretssagfører Johannes *W. (1866–1934) og Ellen Jantzen (1870–1943). ~ l° 8.7.1919 i Kbh. (Garn.) med

Werner, Hans

Inger Vilhelmine Anna Westphal, * 28.4.1895 i Hornsyld, Nebsager sg., Vejle amt, † 25.7.1970 i Humlebæk, d. af apoteker Hartman W. (1846–98) og kunstmaler Anna Erica Marie Brummerstedt (1858–1950). Ægteskabet opløst 1949. ~ 2° 10.9.1949 i Kbh. (b.v.) med senere renseriejer Borghild Mary Pedersen, * 5.3.1916 i Kbh. (Fødsst.), d. af Marguerita Antonie Petersen (1896–1948, ~ 1941 med fabrikarbejder Henry Peter Johansen, † 1979, ~ 2° med forretningsfører Christian William Langton Krøll, 1905–82). W. blev student 1913 fra Østersøgades gymnasium og var i det følgende tiår lærer ved forskellige kbh.ske skoler. 1923 erhvervede han magisterkonferensen i almindelig og sammenlignende litteraturhistorie, 1924–26 var han inspektør ved Dansk skole- og folkescene og i samme tidsrum direktør for Casinos børneteater hvortil han skrev en række børnekomedier. 1926–27 virkede han som forretningsfører for Arbejdernes teater, 1923–24 redigerede han Teatersamfundet, 1927–31 Teatret og 1929–32 Samlerens Kunsterleksikon I–II, 1928–32 skrev han kulturhistoriske afhandlinger i Samleren og 1939 var han medstifter af Dramatisk Bibliotek. W. havde både kunstnerisk og administrativt gennemgået en god forskole til den stilling han – efter en årrække at have fungeret som litterær konsulent og programsekretær – 1937 tiltrådte som chef for statsradiofoniens dramatisk-litterære afdeling, en stilling han beholdt til 1949. Han gjorde her en værdifuld indsats navnlig gennem den hjælpsomhed hvormed han vejledte adskillige danske forfattere der forsøgte sig med den af radioen skabte nye kunstform, hørespillet. I et lille skrift *Hørespillet*, 1940, har W. givet en principiel redegørelse for denne særlige genre og understreget at et spil der ikke skrives for at blive set, men for at blive hørt, med held kan optage de episke elementer som kun virker forstyrrende og ukunstnerisk i det egentlige skuespil, og i en halv snes hørespil, hvoraf tre 1941 udsendtes i bogform, har han selv leveret prøver på den digtform til hvis poetik han således har givet de første udkast. Beslægtet med denne del af forfatterskabet er de montageagtige *Litteraturbilleder*, 1932, der bl.a. behandler så forskellige emner som havet i oldtidens og middelalderens digtning og englænderen i den ældre tyske litteratur. Side om side hermed var W. lyriker. Efter et par svagere arbejder, *Else*, 1916 og *Sangerens Bog*, 1920, udsendte han i hurtig rækkefølge tre digtsamlinger, *Godtfolk i Lilleby*, 1934, *Fabler og Profiler*, 1935, og *Fogelberg og andre Atomer*, 1936, hvori han med behærdigt håndslag og et lunt glimt i øjenkrogen afslører de små pudsigheder hos sine medmennesker. Senere kom digtene *Under mør-*

ke Skyer, 1945. Lidt for sig selv står den indtagende lille fortælling *Ægteskab. En Kvindes Brev*, 1935. Det fremherskende drag i W.s forfatterskab er satiren der takket være et mildt og overbærende syn på menneskenes dårskaber aldrig udarter til gold spot, men stadig bevarer karakteren af en ejendommelig menneskekærlig humor. 1950 udsendte W. sammen med Sverkel Biering bogen *Mikrofonen har fri. Smil fra radioens kulisser*. Desuden udgav han *Slægten Werner fra Demmin*, 1919, *T. M. Werner og hans Slægt*, 1931, og *Slægten Bruun fra Assens*, 1968. – R. 1947. □ Malet som barn af Julius Paulsen. Tegn. af Magnus Bengtsson og af Mogens Zieler. Foto.

Kn. Bokkenheuser: Og årene svandt –, 1933 208f. Jørgen Bukdahl: Mellemløstid 1920–25, 1941 114f. De musikalske udsendelser. DR 1925–75 især I, 1975.

Uffe Andreassen (Peder Hesselaa)

Werner, Ignatius Vilhelm, 1881–1968, borgmester. * 8.9.1881 i Skinnerup ved Thisted, † 26. 3.1968 i Odense, begr. sst. F: gårdejer, senere bogholder Ignatius Vilhelm Carl Louis W. (1856–1901) og Laura Marie Larsen (1858–82). ~ 11.5.1907 i Odense (Ansgar) med Marie Kirstine Madsen, * 23.8.1882 i Vigerslev sg., Fyn, † 5.11.1959 i Odense, d. af arbejdsformand Ole M. (1851–1943) og Ane Kristine Jensen (1857–1939).

W. blev uddannet som maskinarbejder ved De forenede Jernstøberier i Århus og var 1902–17 ansat ved Allerups ny Maskinfabrik i Odense der netop på dette tidspunkt var midt i sin industrialisering. Allerede 1905 havde tilflytteren W. vundet sine fællers tillid i en sådan grad, at de valgte ham til formand for Dansk smede- og maskinarbejderforbunds Odense afd., en post han beklædte til 1930 (fra 1917 lønnet heltidsstilling). Hele tiden var W. aktivt støttet af sin kone. 1931–45 var han forretningsfører for Fyns Social-Demokrat. 1917–58 var han medlem af Odense byråd, og da flertallet skiftede 1937 blev han Odenses første socialdemokratiske borgmester (–1958). Med denne centrale kommunalpolitiske placering fulgte en række andre hverv: ledelsen af institutioner som De samvirkende fagforbund i Odense, Folkets hus sst., Kreditforeningen af kommuner i Danmark, Fyns kommunale telefonselskab (formand 1937–62), Mødrehjælpen, Den danske købstadsforening, Odense byorkester, Odense teater, overbevillingsnævnet osv. W. nød som kommunalpolitiker og især som borgmester en enestående tillid ikke blot blandt sine egne partifæller, men også i oppositionen. Han var ikke de store syners mand. Af natur var han pragmatiker der målbevidst, men forsigtigt virkede for en politik til gavn for småkårsfolk,

men med et blik for helhedens – derunder erhvervslivets – tarv. Han blev hele byens borgmester. En aftale med ham behøvede ikke at nedfældes på papir. Hans hjælpsomhed var legendarisk, hans forhandlingsevne betydelig, idet han bl.a. havde en særlig sans for under diskussioner med modstående synspunkter stilfærdigt at lytte sig frem til en bæredygtig afgørelse der oftest stemte med hans egen opfattelse, og derpå gennemføre denne. Den understøttedes af hans menneskelige varme, værdighed og naturlige myndighed som også kom ham til hjælp under besættelsens ikke mindst i Odense vanskelige vilkår. Hans position var urokelig, og han holdt da også posten som borgmester til sit 77. år. Hvad Jens *Jensen var for Kbh. blev W. for Odense. – F.M.I. 1955. □Mal. af Albert Elmstedt (Odense rådhus). Foto.

Tage Vandsted: Smeden i borgmesterstolen, 1954. Jørgen Hæstrup: Krig og besættelse. Odense 1940–45, 1979 = Odense bys hist.

Tage Kaarsted

Werner, Johannes, 1866–1934, jurist, forfatter. * 15.10.1866 på Frbg., † 23.3.1934 i Kbh., begr. i Tårnbæk. F: isenkræmmer Theodor Marius W. (1831–1902) og Vilhelmine Theodora Marie Aagaard (1834–83). ~ 5.5.1893 i Kbh. (Garn.) med Ellen Jantzen, * 5.1.1870 i Kbh. (Garn.), † 27.8.1943 sst. (Cit.), d. af kaptajn, intendant, senere stabsintendant Frederik Feddersen J. (1832–1912) og Ebba Wilhelmine Adelgunde Withusen (1843–1934). – Far til Hans *W. Bror til Sigvart *W.

W. blev student 1885 fra Fredericia og juridisk kandidat 1891 og var derefter i et par år by- og herredsfuldmægtig i Elbo, Brusk og Holmans herreder. Han søgte derpå sagføreruddannelse i Kbh., først hos overretsprokurator A. L. Salomonsen og siden hos højesteretssagfører Ch. *Shaw. 1896 fik han bestalling som overretssagfører og optoges samtidig som medlem af det store Shawske sagførerfirma. I kraft af sin livfuldhed, sin elskværdighed og sine mangfoldige interesser knyttede han i en ung alder mange værdifulde forbindelser og fik bl.a. nær tilknytning til grosserer Holger *Petersen og etatsråd Jacob *Hegel. Gennem det Shawske firma kom han i nær forbindelse med Grosserersocietetets komité hvis juridiske konsulent Shaw havde været siden 1887, og gradvis optog dette arbejde ham så stærkt at han 1918 – efter Shaws død – blev dennes efterfølger som juridisk konsulent, et hverv han bestred lige til sin død. Den kontakt han herved fik med engroshandelens mangeartede problemer optog ham gennem mange år samtidig med at institutionens liv og tradition bragte

ham i dyb samhørighed med den. Som udslag heraf må således ses bogen om *Børsen*, 1915 og bøgerne om storkøbmanden *Christian Wilhelm Duntzfelt*, 1927 og om finansmanden G. A. *Gedalia, *Gedalia og hans Forfædre*, 1933. Samtidig virkede han stærkt for Børsens indre udsmykning og tog bl.a. initiativet til en indsamling af billeder der havde tilknytning til Børsen gennem tiderne. Han havde også et åbent blik for at komiteen konsoliderede sin økonomiske stilling og virkede i den forbindelse stærkt for dannelsen af komiteens dispositionsfond.

W.s interesse strakte sig imidlertid langt ud over Børsen og dens interessessfære. Fra sin tidligste ungdom havde han haft levende kunstneriske, personalhistoriske og topografiske interesser som gjorde ham til et aktivt og påskønnet medlem af både Den danske radeerforening og Samfundet for dansk genealogi og personalhistorie. Af radeerforeningens bestyrelse var han således medlem 1893–1934 og formand 1920–24. Blandt de publikationer foreningen i årenes løb har udsendt kan professor Aksel Jørgensens ill. udgave af Oehenschlägers Nordens Guder (1928) og Hans Nicolaj Hansens biografi med billeder (1931) væsentligt føres tilbage til W.s initiativ. I radeerforeningen kom W. også i nær tilknytning til Joakim *Skovgaard og ydede bl.a. en stor indsats ved rejsning af dennes dragespringvand foran rådhuset. Nævnes kan også hans arbejde som sekretær for komiteen for Anne Marie Carl *Nielsens rytterstatue af Christian IX ligesom han som sagfører for etatsråd Hegel virkede stærkt for dannelsen af Øregaard-samlingen i Hellerup. I ganske særlig grad havde gravminder hans interesse, hvilket bl.a. gav sig udslag i det smukke billedværk som 1912 udsendes under titlen *Gravminder fra Københavns og Frederiksbergs Kirkegaarde*. – Indtil 1916 havde W. sin vinterbolig i Kbh., men boede en årrække om sommeren i Tårnbæk. Her blev han formand for grundejerforeningen og kasserer for Tårnbæk kirke samt medlem af bestyrelsen for Tårnbæk havn, ligesom han 1909–13 var medlem af sognerådet for Lyngby-Tårnbæk kommune hvorunder han forgæves arbejdede for at få Tårnbæk løse- ret fra Lyngby kommune. 1916–30 ejede W. Rygård i Hellerup og gav 1925 en indgående skildring af denne ejendom i Medd. fra hist.-top. Selskab for Gjentofte kommune.

Som forretningsmand havde W. en særlig tilknytning til A/S Dansk Svovlsyre og Superphosfatfabrik, først som sagfører for selskabet fra omkring 1896 og siden som medlem af bestyrelsen 1909–34 (formand). W. fulgte med stor interesse selskabets virksomhed, og navnlig gjorde han et meget betydeligt arbejde ved gennemfø-

relsen af dets rekonstruktion 1921–22, ligesom han i årene derefter tog virksomt del i dets fremgang. 1920 blev han ved Jacob Hegels død medlem af bestyrelsen for Gyldendalske Boghandel og senere formand i samme, men blev 1928 – trods et fra mange sider anerkendt saneringsarbejde – af den Hegelske families aktiemajoritet, under dramatiske omstændigheder, stemt ud af bestyrelsen. I øvrigt var W. til sin død medlem af bestyrelsen hos A/S C. Olesen og af Pensionsforsikringsanstalten samt medlem af kontrolrådet for Arbejdsgivernes Ulykkesforsikring. – W. var i medfør af sit kvikke hoved og sine mangfoldige interesser en meget vidende mand, men han kunne samtidig lejlighedsvis være så impulsiv og stejl i sin færd at han derved forhindredes i at gøre hvad der var klogt. Derfor oplevede denne elskværdige og med hjertevarme udrustede natur gennem årene adskillige skuffelser som trods alt bundede i en vis tilbøjelighed til at indlade sig i en kamp for hvad han anså for det rigtige når han øjnede at en sådan lod sig sætte i gang. Denne nærmest studentikose islæt gav på den anden side hans åndspræg en umiddelbarhed, som virkede forfriskende. – R. 1917. DM. 1926. □ Afbildet på L. Tuxens mal. af middag hos Moresco, 1906, hertil skitse. Tegn. af Henrik Lund, 1907. Radering af Axel Hou bl.a. 1928. Afbildet på tegn. af Gerda Ploug Sarp af bestyrelserne for A/S Dansk Svovlsyre og Superphosphatfabrik og for Dansk arbejdsgiverforening. Foto.

Berl. aften 28.12.1915 (anm. af W.s Børsen). Berl. tid. 15.10.1926. Ekstrabl. 15.11.1927. Nationaltid. aften 26.7.1928. Børsen 24.3.1934. L. Bjobej i Pers. hist. t. 10.r.1, 1934 150f. Fr. Hegel: Erindr. I, 1946 159f. Hans Werner i Min far, red. Poul Borchsenius, 1948 329–35. Bernt Hjejle: Shawlaw, 1978 99–116.

Jens Vestberg*

Verner, Karl Adolf (ved dåben Werner, Carl Adolph), 1846–96, filolog. *7.3.1846 i Århus, †5.11.1896 på Frbg., urne på Bispebjerg kgd. F: strømpevæver Frederich Wilhelm Werner (1820–76) og Catharina Dorthea Hansen (1817–73). Ugift.

V.s interesse for sprogstudier går tilbage til gymnasietiden ved Århus katedralskole hvor han læste Rasmus *Rasks retskrivningslære og August Schleichers Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen (1861). Han blev student 1864 og studerede derefter et par år klassisk filologi, men læste i øvrigt sanskrit hos N. L. *Westergaard, nordisk filologi og almindelig sprogvidenskab hos K. J. *Lyngby og slaviske sprog hos C. W. *Smith. De omfattende sprogstudier førte til at familien pressede

på for at få ham til at afslutte med en eller anden eksamen, og han valgte magisterkonferens i slaviske sprog som han tog 1873, efter at han dec. 1871–okt. 1872 havde været på studieophold i St. Petersborg og Moskva. Han havde i studietiden beskæftiget sig med accentforholdene i indoeuropæisk og specielt i de slaviske sprog, og da han efter konferensen stod uden stilling og måtte tage tilbage til familien i Århus, genoptog han med mellemrum disse accentstudier. Han manglede kendskab til betoningen i kašubisk (i egne omkring Danzig (Gdånsk)) og fik stipendium til en studierejse dertil 1875–76. Men inden da havde han fået skrevet den vigtige afhandling *Eine ausnahme der ersten lautverschiebung* (trykt i Kuhns Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung XXIII, 1876, sammen med en anden, mindre afhandling *Zur ablautsfrage*). Afhandlingen om undtagelsen fra den germanske lydfor skydning, som V. forklarer som begrundet i de oprindelige indoeuropæiske accentforhold (Verners lov) fik indgribende betydning i sprogvidenskabens udvikling og vakte stor opsigt, især i Tyskland. Han fik tilbudt at søge en stilling dér som professor i sammenlignende sprogvidenskab, men afslog tilbuddet med, at han gerne ville være bibliotekar, og tog 1876 imod en ansættelse ved universitetsbiblioteket i Halle hvad der medførte bekendtskab med førende tyske sprogforskere. Videnskabsakademiet i Berlin tildelte ham 1877 den Bopske prisbelønning. Efter C. W. Smiths død 1881 lod V. sig trods betænkeligheder bevæge til at søge stillingen som docent i slaviske sprog ved Kbh.s univ.; han udnævntes 1882 med tiltrædelse fra jan. 1883, og han røgte sin undervisning med stor samvittighedsfuldhed og blev 1888 ekstraordinær professor i faget. V. var en klar og skarp sprogtænkner, men fik på grund af sin stærke selvkritik publiceret meget lidt, selv om hans mange breve viser at han har syleset med vigtige problemer inden for sine interesseområder: den sammenlignende sprogvidenskab, slavistikken og fonetikken. Mens han var i Halle nærmest aftvang man ham nogle småting, mest anmeldelser, som dog røber væsentlige resultater af hans granskninger. Om betoningsforholdene i de indoeuropæiske sprog offentliggjorde han ikke noget ud over de nævnte afhandlinger som imidlertid er nok til at sikre hans navn i sprogvidenskabens historie. I en anmeldelse af Axel Kocks Språkhistoriska undersökningar om svensk akcent (Anzeiger für deutsches Altertum, 1881) opsummerer han sit syn på forholdet mellem stødet i dansk og accenter i norsk og svensk i ordtyper der svarer til danske ord med stød, alt hvad der kom frem af et stort planlagt arbejde om stødet og de skandinaviske

ordtoner. Efter ansættelsen ved universitetet lagde undervisningsvirksomheden stærkt beslag på V.s kræfter og efterhånden skrøbelige helbred, men 1886–90 var han derudover stærkt optaget af eksperimentelle undersøgelser over sproglyds svingningskurver (nogle breve om emnet fra 1890 er trykt i *Neuphilologische Mitteilungen* 15.9.–15.10.1903). Hans samlede afhandlinger er sammen med vigtige breve udg. i *Afhandlinger og Breve* (1903), og det er i brevene, bl.a. til Vilhelm *Thomsen, C. W. Smith og ungdomsvennen Julius *Hoffory han afslører sine videnskabelige studier og planer. – V. blev 1887 æresdoktor ved universitetet i Heidelberg, 1888 medlem af Videnskabernes selskab. – R. 1892. □ Afbildet på P. S. Krøyers mal. af møde i Videnskabernes selskab, 1897 (Vidensk. selskab). Keramisk relief af Knud Nellemose, 1951 (Århus univ.). Foto.

Kilder. Tilskueren, 1899 233–40 (breve). K. A. V.: Afhandl. og breve, udg. Marius Vibæk, 1903 (heri biografi IX–XCII). Danske studier, 1907 210–13 (brev). Humanister i Jylland, red. Gustav Albeck, 1959 243–336 (breve). Breve fra og til sprogforskeren K. V. 1872–82, ved Niels Åge Nielsen, 1981.

Lit. Vilh. Thomsen i Nord. t. for filologi 3.r.v, 1896–97 187–201 (optr. i forf.s Saml. afhandl. I, 1919 183–202). V. Dahlerup i Arkiv för nord. filologi XIII, Lund 1897 270–81. Otto Jespersen i Tilskueren, s.å. 3–17. O. Hartwig i Centralblatt für Bibliothekswesen XIV, Lpz. s.å. 249–56. Holger Pedersen i Indogermanische Forsch., Beiblatt. Indogermanischer Anzeiger für Sprach- und Altertumskunde VIII, Strassb. s.å. 107–14. Erik Rooth: Das Vernersche Gesetz in Forsch. und Lehre, Lund 1974 = Skr. utg. av Kungl. human. vetenskapssamf. i Lund LXXI. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj IX, 1979. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Marie Bjerrum

Werner, Matthias, 1712–79, forfatter. * 15.4.1712 i Varberg, † 26.2.1779 i Kbh. (Trin.), begr. sst. (Trin.). F: visitør Peter. ~ 1752 med Catharine Elisabeth Reichhardt. Ægteskabet opløst 1766. W. kom 1729 fra Varberg til et gymnasium i Göteborg, hvorfra han 1732 overgik til universitetet i Lund; senere studerede han i Uppsala og Greifswald. 1740 blev han vikarierende rektor i Varberg og fik 1743 stillingen som hofmester for to baroner Ribbing som studerede i Lund. Efter 1747 at være flyttet til Stockholm udnævntes han 1749 til hofsekretær og blev 1752 ombudsmand eller inspektør ved søtolden i Stockholm. På grund af gæld han havde pådraget sig ved uheld med forretninger og mislykkede spekulationer måtte han 1758 flygte til Norge, men bosatte sig 1759 i Kbh.; hans hustru blev imidlertid i Stockholm. Han levede i Kbh. under elendige forhold som foranledigede ham til at indlade sig på allehånde tvivlsomme foretagender. Men det lykkedes ham dog at få udarbejdet en stor latinsk ordbog *Clauis linguæ latinæ* i fem bind som udkom

1766–78. Foruden latinske forklaringer på ordene gives her oversættelser både på dansk og på svensk og eksempler på ordenes anvendelse. Endvidere udgav han 1766 en lille bog *Kort Afriidsning paa Lig- og Uligheden imellem det danske og svenske Sprog* som han dedicerede prinsesse *Sophie Magdalene i anledning af hendes formægling med den svenske kronprins (Gustav III).

M. W.: Biographie eller kort och sanfärdig berättelse om min förda wandel, 1766. – C. W. Skarstedt: Göteborgs stifts herdaminne, Lund 1885 (nyt opl. 1948) 957f. Breve fra Jacob Langebek, udg. H. F. Rørdam, 1895 333f 336 343.

Hans Ræder*

Werner, Sigvart Wilhelm Theodor, 1872–1959, grosserer. * 13.6.1872 på Frbg. (Tårnbæk), † 2.9.1959 i Charlottenlund, urne på Ordrup kgd. F: isenkræmmer Theodor Marius W. (1831–1902) og Vilhelmine Theodora Marie Agaard (1834–83). ~ 18.5.1897 i Kbh. (Garn.). med Inger Marie Jantzen, * 30.9.1876 i Kbh. (Garn.), † 9.5.1947 i Charlottenlund, d. af kaptajn, overintendant, senere stabsintendant Frederik Feddersen J. (1832–1912) og Ebba Vilhelmine Adelgunde Withusen (1843–1934). – Far til Sven *W. Bror til Johannes *W.

W. voksede op i slægtens hjem på Kultorget i en stærkt åndeligt interesseret kreds der særlig var præget af faderens og dennes bror, filosofen Aage Werners ejendommelige personligheder. Han tog handelseksamen fra den Brockske handelshøjskole 1893 og løste grossererborgerskab 1898. Sammen med sin yngre bror Viggo Werner var han medindehaver af firmaet T. M. Werner hvoraf han udtrådte 1931. Ved færden i skovene i byens omegn udviklede hans natursans sig til en varm interesse særlig for skovnatur, og 1919 udgav han bogen *Dyrehaven og Jægersborg Hegn* med udmærkede fotografiske optagelser. Han kom nu i forbindelse med Danmarks naturfredningsforening, og dette førte til et samarbejde der fik stor betydning for dansk naturfredning idet de billedværker, W. i årenes løb udsendte, i vide kredse vakte kærlighed til dansk natur og forståelse af de kulturværdier den rummer. Værkerne, der havde tekster af danske forfattere og dækkede alle egne af landet, blev 1940 samlet til *Danmark I–II*. Senere – til 1954 – fulgte bøger om borge og slotte, kirker, skove m.v. Kultiveret opfattelse af naturen og en fotografisk teknik som han ved målbevidst arbejde udviklede til større og større fuldkommenhed skabte i forening W.s fotografiske kunsts resultater. Han formåede også med fin forståelse at skildre den intime samhørighed mellem dansk natur og

Werner, Sigvart

gammel bygningskunst. Foruden billedværkerne har han til Danmarks naturfredningsforenings årsskrifter samt til talrige bøger, tidsskrifter, dagblade etc. leveret mangfoldige illustrationer. Han var fra 1919 medlem af hovedbestyrelsen af Danmarks naturfredningsforening og til 1950 tilføjede af dennes forretningsudvalg, fra 1936 æresmedlem. 1943 blev han æresmedlem af Kbh.s fotografiske amatørklub. Som erhvervsmand havde W. været medstifter og bestyrelsesmedlem i Foreningen af københavnske jern- og kortevaregrossister og i Metal- og kortevaregrossisternes kreditorforening. □Foto.

Interview i Socialdemokraten 12.6.1942. – Børsen 12.6.1932 og 13.6.1942. Dansk fotografisk t. LXIV, 1942 57f.

Finn H. Lauridsen (Hakon Jørgensen)

Werner, Sven Theodor, * 1898, fysiker. * 5.9.1898 i Kbh. (Trin.). F: grosserer Sigvart *W. (1872–1959) og Inger M. Jantzen (1876–1947). ~ 7.5.1927 i Hørsholm med Inger Dorthe Utke, * 19.4.1905 i Hover ved Vejle, † 10.4.1966 i Kbh., d. af grosserer Knud Larsen U. (1871–1962) og Jutta Holm (1876–1960).

W. blev student fra Metropolitanskolen 1916, cand. polyt. (fabrikingeniør) 1921 og virkede efter eksamen som frivillig medarbejder ved det netop oprettede Institut for teoretisk fysik, var assistent sst. 1924–27. Han blev dr.phil. 1927, var docent i fysik ved Polyteknisk læreanstalt 1927–36 og 1936–38 professor sst. 1927–38 desuden lærer i fysik ved søofficersskolen og 1929–38 fysiklærer ved forberedelseskursus til adgangseksamen ved Polyteknisk læreanstalt. 1938–58 var W. professor og leder af fysisk institut ved Århus univ. og endvidere lærer ved Århus univ.s specialkursus i husholdning (1946–58) og dets journalistkursus (1946–58). 1958–65 var W. leder af rektorafdelingen ved A/S Burmeister & Wain, Kbh. Igennem årene har W. deltaget i forskelligt foreningsarbejde, således 1930–33 som formand for Fysisk forening, sekretær i Selskabet for naturlærens udbredelse 1928–38, formand for Jydsk selskab for fysik og kemi 1940–42, fysisk konsulent for Jydsk Telefon A/S 1941–58. W. var 1925 på studieophold hos professor Alfred Fowler i London og 1933–34 hos professor G. Hertz i Berlin. – W.s litterære arbejder omfatter foruden disputatsen *Studier over spektroskopiske Lyskilder* . . . 1927 en række videnskabelige tidsskriftartikler, bl.a. om røttællerens teori. Endvidere har han skrevet *Lærebog i Elektricitetslære*, 1935 til brug ved søofficersskolen samt en række populære bøger: *Om Lys og Atomer*, 1939, *Vejen til atomalderen*, 1952, *Vort nye ver-*

densbillede, 1955 og *Kerneenergi i industri og samfund*, 1959. – R. 1941. R.¹ 1957. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1927 160f. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

K. G. Hansen

Werner, Julius William, 1854–1918, ingeniør, entreprenør. * 18.3.1854 i Kbh. (Helligg.), † 10.8.1918 i Espergærde, begr. i Kbh. Vestre). Adoptivf: købmand i Thisted, kgl. agent Ignatius Wilhelm W. (1802–82) og Dorothea Nielsen (1792–1868). ~ 3.12.1898 i Vejle med Anna Kirstine Thorkilsen, * 23.8.1869 i Vejle, † 16.4.1945 på Frbg., d. af købmand, justitsråd Hans Christian T. (1835–1903) og Frederikke Cathrine Schøtt (1833–1913).

W. tog polyteknisk adgangseksamen 1872 og blev 1879 polyteknisk kandidat som maskiningeniør. Efter eksamen aftjente han sin værnepligt ved ingeniørregimentet. 1880 nedsatte han sig som entreprenør og byggede banestrækningen Hassing-Thisted. Andre jernbanearbejder, fx Troldhede-Kolding-Vejle, Grenå-Gjerrild og Ryomgård-Gjerrild, fulgte efter, og senere udførte W. en række større arbejder, fx dobbeltsporet på Fyn, Hornbæk-Gilleleje banen og en del af boulevardbanen i Kbh., en del i kompagni med daværende ingeniør, senere telefondirektør Fr. *Johannsen og entreprenør P. Madsen, men de fleste i kompagni med ingeniørerne Jacob Gluud og S. *Winkel. W.s solide og omhyggelige arbejde, hans hele retlinede, sindige og klarhjernede facon, hans forhandlingsduelighed og hans arbejdssevne gav ham i fagkredse en meget betydelig position. 1896 blev han medlem af bestyrelsen for A/S Hedehus teglværket og 1897 af bestyrelsen for Vejle-Give Jernbaneselskab. 1898 blev han formand for Entreprenørforeningen, en stilling hvori han øvede en meget betydelig indflydelse. 1899 blev han formand i voldgiftsretten mellem Entreprenørforeningen og jord- og betonarbejdernes Kbh.-afdeling og arbejdsmændenes forbund. 1901 blev han formand for bestyrelsen for A/S Allerups nye maskinfabrik og formand for pensionskassen for medlemmer af Dansk formandsforening, 1907 medlem af hovedbestyrelse og forretningsudvalg for Dansk arbejdsgiverforening. Fra 1911 var han, med en kort afbrydelse, medlem af Dansk ingeniørforenings bestyrelse. 1917 blev han medlem af bestyrelsen for A/S Russisk Handelskompagni og for A/S Cementfabrikken Dania. I ingeniørkredse vil W. særlig blive erindret som den der 1893 da han havde Vejle-Give banen i entrepris tog initiativet til oprettelsen af ingeniørforeningens voldgiftskommissioner der næsten straks blev en

meget betydningsfuld institution til bedømmelse af tekniske sager som meget vanskeligt ville kunne pådømmes af almindelige domstole. Initiativet til udarbejdelsen af almindelige betingelser for arbejder og leverancer skyldes ligeledes i første række W., og ved arbejdets praktiske udførelse var hans store erfaring og sunde praktiske sans højt værdsat. – R. 1905. DM. 1917. □ Posthumt mal. af Johs. Glob (Entreprenørforeningen). Foto.

Nationaltid. aften 12.8.1918. K. Schøller og Axel G. V. Petersen i Ingeniøren XXVII, s.å. 453 (jfr. sst. 461f). Sophus Agerholm og A. Vigen: Arbejdsgiverforen. gennem 25 år, 1921. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Povl Vinding*

Wernicke (Wernigke, Werneck, Warneck), Christian, 1661–1725, diplomat, forfatter. * 1.1.1661 i Elbing, † 5.9.1725 i Kbh., begr. sst. (Petri k.). F: stadssekretær Johannes W. og Cordula Smyth of Cuedley. Ugift.

W. blev student 1678 fra Thorn og studerede derefter i Kiel. Han gjorde her bekendtskab med statholder Ditlev Rantzau og boede nogle år i hans hus som privatsekretær eller lærer. Derefter tog han på rejser, opholdt sig tre år i Paris hvor han påvirkedes af Nicolas Boileau-Despréaux og siden flere år i London. 1696 kom han til Danmark og søgte forgæves dansk tjeneste, boede derefter flere år i Hamburg, beskæftiget med litterære sysler. Han havde fra tidlig ungdom været digter; nu udgav han 1697 sit hovedværk *Ueberschrieffte oder Epigrammata in kurtzen Satyren kurtzen Lob Reden und kurtzen Sitten Lehren bestehend* der 1704 kom i en ny forøget og omarbejdet skikkelse og ved sit angreb på den anden schlesiske skoles svulst gav anledning til en heftig litterær fejde, men dog også anerkendelse fra G. E. Lessing og J. G. v. Herder. Omsider lykkedes det 1708 W. at komme i dansk tjeneste, idet han udnævntes til legationssekretær i Paris hvor han dog synes at have fungeret som chargé d'affaires. Han beholdt posten til 1723, men savnede fornøden diplomatisk begavelse til at bestride den fyldestgørende under de vanskelige internationale forhold, og hans indberetninger viser ham mere som skønånd end som statsmand. En yderligere belastning var det at han efterhånden blev stærkt forgældet. 1723 blev han hjemkaldt, og da håbet om at blive betænkt med gesandtskabet i Spanien bristede, rejste han 1725 til Danmark hvor han kort efter døde. Han har ved sine epigrammer fået et vist navn i Tysklands litteraturhistorie; personlig var han mest af alt en eventyrer og en lykkeridder. – Kancelliråd 1708. Justitsråd 1713. Etatsråd 1718.

L. Bobé i Pers. hist. t. 4. r. V, 1902 169–88. Ferd. Eichler: Das Nachleben des Hans Sachs vom 16. bis ins 19. Jahrh., Lpz. 1904. Rud. Pechel i C. W.s Epigramme, Berlin 1909 = Palaestra LXXI 1-108. J. Paludan: Fransk-engelsk indflydelse på Danm.s litteraturhist. i Holbergs tidsalder, 1913. F. J. Schneider: Die deutsche Dichtung vom Ausgang des Barocks bis zum Beginn des Klassizismus, Stuttg. 1924 (2. opl. 1948) = Epochen der deutschen Lit. III 25f. Danske gesandter indtil 1914, udg. E. Marquard, 1952 237 248.

Povl Engelstoft*

Wernicke, Israel Gottlieb, 1755–1836, pianist, kapelmester. * 2.2.1755 i Bergen, † 3.3.1836 i Jor-drup, begr. sst. F: organist ved domkirken Johann Gottlieb W. (ca. 1718–75, ~2° 1766 med Giertud Margarethe Jespersdatter Omsen, 1721–91) og Justina Rhode († 1766). ~ senest 1790 med Charlotte Louise Breetz, * 3.1.1763 i Berlin (Garn.), † 10.6.1853 i Kolding, d. af soldat i det Bavernske regiment Johann Friedrich B. og Anna Louisa Simon.

W. blev student 1771 fra Bergen og kom til Kbh., hvor han vakte opsigt som en meget ferm klaver-spiller der bl.a. også optrådte ved hoffet. Det er typisk for W.s hele indstilling, at han ganske særlig gjorde sig bemærket ved at spille „de sværeste Sager af Sebastian Bach“. Al hans higen gik i det hele taget ud på at blive betragtet som en grundlærd musiker. Ved hoffet og på teatret var man netop i færd med at se sig om efter en passende erstatning for den alderstegne kapelmester Paolo Scalabrini, og man har åbenbart haft opmærksomheden henvendt på den unge W. der sandsynligvis med held havde akkompagneret i kapellet. 1780 fik han således kgl. understøttelse til en udenlandsrejse, til hvilken også teatret bidrog økonomisk. Turen kom dog ikke til at gå længere end til Berlin hvor han kastede sig over kontrapunktiske studier hos den berømte teoretiker og pædagog J. Ph. Kirnberger, mens den dramatiske musik egentlig ikke synes at have øvet nogen større tiltrækning på ham. Fordybet i disse studier modtog han 1781 kaldelsen til kapelmesterembedet ved teatret. Gagen var ikke flatterende, da han skulle nøjes med den tilbageblevne halvdel af Scalabrinis løn, en indtægt der dog forøgedes ved, at han også overtog en akkompagnatørplads der lige var blevet ledig i kapellet. Hans ansættelse blev imidlertid en stor skuffelse. Den nye kapelmester var på ingen måde pladsen voksen og stod ydermere ganske uforstående over for de rige fremskridt som netop på den tid viste sig inden for den dramatiske musik. Det var således typisk for ham, at han senere antog en ganske afvisende og ikke så lidt arrogant holdning over for J. A. P. 'Schulz' syngespil, ligesom han kaldte Joseph

Wernicke, Israel Gottlieb

Haydn for en nar og charlatan og W. A. Mozart „en blot Naturalist, en planløs og uren Smører“. Når hoffet og teaterledelsen fandt det belejligt at ansætte W., skyldtes det sikkert i nogen grad påvirkningen fra Johannes "Darbes der var blevet udnævnt til „Professor og Inspektør i Musikken“, og som sikkert ikke ønskede en anset kapelmester der sad inde med for stor en autoritet og derigennem kunne sætte ham i skygge. Ved hofkoncerterne der i så høj grad florerede under Christian VII gjorde W. sig bemærket som komponist til operalignende kantater som *Ramdeo Rhator*, et indisk sujet, og *Furius Camillus*, ligesom han også arrangerede forskellige kantater til italiensk musik; endvidere gav han bidrag til Schiørrings samling af selskabssange. Forholdene i kapellet vakte med rette mere og mere utilfredshed, og man begyndte at lægge forskellige vidtgående reformplaner, i hvilke den tyske komponist og gæstekapelmester J. G. Naumann var den drivende kraft. Det skulle netop blive disse reformplaner der ved kapelordningen 1786 førte til W.s afskedigelse efter seks års tjenestetid. Selve hans personlige egenskaber har sikkert også bidraget til denne udgang; den afgående kapelmester karakteriseres bl.a. på følgende måde: „Han var capricious og havde derfor faaet sin Afsked fra Kapellet“. Ved sin afgang blev han dog behandlet særdeles godt, idet han beholdt sin gage og desuden fik løfte om pensionen efter Scalabrini, der dog først døde 1803 som en 90-årig olding. W. der stadig blev anset for at være en overmåde lærd musiker, og som nogle endog ville gøre til professor i musik ved universitetet, drog kort efter afskedigelsen til Kolding. Han havde god forstand på landejendomme og købte og drev først Lærkegård på Hjørtespring hovedgårds mark og senere en anneksgård i Jordrup på Koldingegnen. Trods alt havde han dog ikke opgivet at hævde sig som musiker. Da der 1818 blev udskrevet en konkurrence om en melodi til Juliane Marie "Jessens priskronede nationalsang deltog W., selv om arbejdet forekom ham „herkulisk“. Han skrev i denne anledning flere breve hvor han bl.a. kommer med stærke og hånende udfald mod de formodede konkurrenter som Claus "Schall og Søren "Wedel.

J. H. Bärens: Noticer for musiklibhavere, 1811. V. C. Ravn i Festskr. i anledn. af musikforen.s halvhundredårsdag 1, 1886. C. Thrane: Fra hofviolonernes tid, 1908. Nils Grinde: Norsk musikkhist., Oslo 1971 (3. udg. 1981).

Torben Krogh*

Wernøe, Thorvald Benedict. 1884–1936, læge. * 15.3.1884 i Vejerslev, Viborg amt, † 20.12.1936 i Kbh., begr. i Hellerup. F: lærer Christoffer

Christensen (1845–1908) og Ahrngott Petersen (1844–1903). Navneforandring 13.6.1910. ~ 9.9.1909 i Kbh. (Kristk.) med Sigrd Dietz, * 30.11.1885 på Høstemark, Mou sg., Ålborg amt, † 22.11.1967 på Ringbo i Bagsværd, d. af forpagter af Høstemark Fritz Wegge D. (1850–1911) og Maren Christine Olsen (1848–1917).

W.s livsbane formede sig ejendommeligt og var udtryk for hans higende natur. Han blev student 1904 fra Randers og medicinsk kandidat 1910. Efter turnusuddannelsen begyndte han at praktisere i Øster Marie på Bornholm og var sygehjælpe i Neksø 1914–21. Han kastede sig derpå over studiet af nervesygdommene, var 1921–23 reservelæge på Frbg. hospitals nerveafdeling og fuldendte uddannelsen på Rigshospitalet som Viggo "Christiansens nære elev, først som I. assistent på den neurologiske poliklinik 1925–29 og derpå 1930–33 som I. reservelæge på den nyoprettede neurologiske afdeling. Siden praktiserede han som nervelæge i Kbh. 1920 havde han desuden taget embedslægeeksamen. – Det var teoretiske overvejelser i forbindelse med iagttagelser under en børnelammelseepidemi på Bornholm der ansporede W. til at slå ind på studier over nervesystemet. Med ildhu fortsatte han, samtidig med sin uddannelse, disse studier som frivillig assistent på universitetets zoofysiologiske laboratorium hvor han, som A. "Kroghs elev, fuldendte sit doktorarbejde *Viscero-cutane Reflexe*, 1925. W.s videnskabelige arbejde var stedse helligt de problemer der var anslået i disputatsen: det (til de indre organer knyttede) vegetative nervesystems refleksforhold, navnlig de fænomener der kan aflæses på legemets overflade som følge af ændringer i de vegetative centers funktion, problemer som ikke er uden slægtskab med moderne akupunkturanskuelser og deres tyding. Resultaterne der altid var originale og inciterende, om end diskutabile, nedlagdes foruden i mindre afhandlinger i *Et diagnostisk System til Erkendelse af Lidelser i det vegetative Nervesystem*, 1931 og *Smertens Diagnostik*, 1935. 1931–33 var W. formand for Neurologisk selskab, 1933–34 for selskabet for eksperimentel og anvendt terapi. □Tegn. af Otto Christensen, 1934. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1926 150f. – Berl. tid. 21.12.1936. Carl Jørgensen i Hospitals-tid. XXX, 1937 54–56.

Idb Ostenfeld

Verrier, Paul, 1860–1938, filolog. * 13.2.1860 i La Ferté-Macé, dep. Orne i Basse-Normandie, † 11.8.1938 i Paris. F: vognmager François V. ~ Ida V.

V. viste allerede som dreng glødende interesse for sprog. Efter den lokale skolegang forlod han som 16-årig sin fødeby for 1879 at tage studentereksamen i Paris (Lycée Saint-Louis). Efter forældrenes ønske begyndte han at studere matematik, men skiftede efter et par års studium til sprogstudier, bl.a. til kinesisk. 1883/84 var han lærer og studerende i Hull og i nærheden af London, 1884/85 i Heidelberg. Fra 1885 til 1909 var V. ansat som gymnasielærer forskellige steder i Frankrig, fra 1890 ved Lycée Carnot i Paris.

Gennem studier af Beowulf førtes V. – der for øvrigt yndede at understrege sin normanniske herkomst – til studiet af oldnordisk som igen vakte hans interesse for de nulevende nordiske sprog, først dansk (1891), siden norsk (både bok- og landsmål), svensk og islandsk. Da V. 1897 på sin første rejse til Danmark traf sammen med Georg Brandes fandt denne at V. talte „dansk så fuldkomment med bløde d'er og stødtoner og resten, at man sidder i en henrykt forbavselse, mens man hører på ham“. Allerede ved dette første besøg som med tiden fulgtes op af talrige rejser og foredrag i Danmark og Norden kom V. også i forbindelse med de to sønderjyske studentforeninger To Løver og 4 S. De arrangerede en rejse for ham til Sønderjylland hvis skæbne under det preussiske herredømme greb den patriotiske franskmænd. Da det året efter trak sammen til Köllerpolitikken talte V. sønderjydernes sag i dagbladet La Volonté og skrev digte på dansk for at opmuntre dem (*Fem Digte*, 1902).

V.s stærke nordiske interesser og kontakter førte til at kredse i Norge, Sverige og Danmark (her i landet bl.a. Georg Brandes, Harald Høffding, Joh. Steenstrup og Vilh. Thomsen) støttede ham med bidrag så han kunne nedsætte sit timestal ved Lycée Carnot og fra marts 1905 holde regelmæssige forelæsninger om moderne nordiske sprog og litteratur som privatdocent ved Sorbonne. I denne periode afsluttede han også sine disputatsarbejder som handlede om engelsk metrik (*Essai sur les principes de la métrique anglaise* I–III, Paris 1909–10). 1909–30 var han professor ved Sorbonne, først ekstraordinær, fra 1919 ordinær professor. Han arbejdede ivrigt for at få udvekslingsordninger af lektorer i stand med de nordiske lande. Med Norge lykkedes det 1912, med Danmark 1913, med Sverige – efter krigens afbrydelse – i 1921. Krigen forsinkede også V.s planer om et Institut d'Études Scandinaves som formelt først blev oprettet 1922 og stod under hans ledelse til 1930. Hans videnskabelige hovedværk *Le vers français* I–III udkom 1931–32 i Paris. – Foruden den betydelige indsats V. ydede for de nordisk-franske kulturforbindelser havde

han gentagne gange henledt den franske offentligheds opmærksomhed på sønderjyderne kår. Da krigen brød ud og tvang ca. 30 000 sønderjyder til at kæmpe i tysk uniform fandtes der selv sagt hurtigt sønderjyder blandt de tyske soldater der blev taget til fange i Frankrig. Allerede 11.8.1914 henstillede V. til det franske udenrigsministerium og til krigsministeriet at eventuelle sønderjyder blandt krigsfangerne blev behandlet på samme måde som krigsfanger fra Alsace-Lorraine. V. blev ved med at bestorme franske myndigheder og videregive fangelister som H. V. Clausen og N. H. Rasmussen sendte ham indtil det i januar 1915 lykkedes for ham at vinde gehør for en plan hvorefter sønderjyderne skulle samles i én lejr og arbejde for lokale bønder og håndværkere. I de følgende måneder besøgte V. fangelejrerne for at finde sønderjyder der fra maj 1915 samledes i den lille bjergby Aurillac, dep. Cantal i Auvergne. Året efter virkede V. med til oprettelsen af en tilsvarende lejr i Feltham nær London. For det utrættelige arbejde V. udførte for krigsfangerens åndelige og materielle vel blev han 1919 modtaget af Christian X der udnævnte ham til kommandør af Dannebrog. Den danske rigsdag tillagde 1920 V. en årlig ydelse på 10 000 Fr.

Under og efter krigen skrev V. pjecer om Sønderjylland (*Le Slesvig*, 1917 (da. udg. 1918), *La question du Slesvig*, 1919) og udarbejdede ved krigens slutning et memorandum om det sønderjyske spørgsmål for det franske udenrigsministerium. 1919 ansatte ministeriet V. som sagkyndig ved Commission Internationale du Slesvig der bestyrede afstemningsområderne fra januar til juni 1920. De hjemvendte krigsfanger dannede 1919 en Aurillac-forening som vedligeholdt forbindelsen med V. – K. 1930. □ Mal. af Johannes Wilhelm, 1920 (Fr.borg) og af Agnes Smidt, 1932 (Folkhjem, Åbenrå). Foto.

Hans Madsen i Dansk udsyn XV, 1935 197–207. Fr. v. Jessen i Gads da. mag. XXXII, 1938 468–73. Sprogforen.s almanak, 1939 56–59. P. V. og Norden, udg. Ida Verrier, 1946 (heri erindr. og bibliografi; forkortet udg. på fransk: P. V. et les pays Scandinaves, 1949). Bent Rasmussen i Sønderjyske årbøger, 1960 41–80. To ungdomsvener. H. P. Hanssen, H. V. Clausen, udg. Harald Jørgensen, 1962 223f. En ungdomsbrevveksl. mellem P. Munch og J. P. Jacobsen, udg. Lis Jacobsen og H. Brøndsted I–II, 1962. P. Diedrichsen i Sønderjysk månedsskr. XLIII, 1967 105–11. Troels Fink: Da Sønderjylland blev delt I–III, 1978–79. – Papirer i Rigsark.

Lorenz Rerup

Wesenberg, Albert Sadolin, 1804–76, filolog, lærer. * 19.3.1804 i Mariager, † 10.5.1876 i Kbh. (Johs.), begr. sst. (Ass.). F: landmåler og købmand, senere amtsforvalter, justitsråd Ernst Bogislaw W. (1769–1838) og Albertine Marie Kir-

stine Sadolin (1773–1833). ~ 25.9.1828 i Ålborg med Susanne Achtong, døbt 4.1.1801 i Fræer, † 5.3.1873 i Viborg, d. af arveforpagter på Tustrup Marcus A. (ca. 1760–1804) og Erike Marie Jørgensen (ca. 1763–1811).

W. blev dimitteret 1822 fra Viborg katedralskole og studerede derefter filologi ved Kbh.s univ. hvor han 1823 tog den filosofiske eksamen. Embedseksamen opnåede han ikke, da han allerede 1827 blev konstitueret som lærer ved Viborg skole. 1829 blev han udnævnt til adjunkt og 1841 konstitueret som overlærer, hvortil han 1842 trods manglende embedseksamen modtog udnævnelse. Han tog sin afsked 1874 og flyttede til Kbh. Imidlertid havde han 1840 erhvervet magistergraden ved en værdifuld afhandling *Emendationes M. Tullii Ciceronis epistolarum*, efter at han tidligere i skoleprogrammer fra Viborg (1830–43) havde behandlet tekstkritiske spørgsmål vedrørende skrifter af Cicero. W. var overhovedet en særdeles dygtig latinist og vandt stor anseelse som tekstkritiker. Det Teubnerske forlag i Leipzig overdrog ham at besørge en udgave af Ciceros breve som udkom 1872–73 (I–II); hertil sluttede sig *Emendationes alteræ*, 1873. Ved siden deraf beskæftigede han sig med Livius, særlig foranlediget ved J. N. Madvigs *Emendationes Livianæ* og hans og J. L. Ussings udgave af Livius; i tilslutning hertil offentliggjorde W. *Emendatiuncula Livianæ* i Tidsskrift for Philologi og Pædagogik IX–X, 1870–73. Efter hans død er enkelte af hans tekstkritiske bemærkninger til romerske forfattere meddelt af O. Siesbye i Kort Udsigt over det philologisk-historiske Samfunds Virksomhed 1874–76 (1877) og i Nordisk Tidsskrift for Filologi, ny r. VIII, 1887–88. Som praktisk skolemand i Viborg var W. også meget anset; 1848 var han stærkt optaget af tidens politiske ideer uden dog at føle sig kaldet til offentlig optræden. – Tit. professor 1860. – R. 1874.

Viborg skoleprogr., 1875 52f. A. Heise i Saml. til jydsk hist. og top. 3. r. V, 1906–08 409. Daniel Bruun: Slægts- og barndoms minder fra Viborg-egnen, 1925 129 153f.

Hans Ræder*

Wesenberg-Lund, Carl Jørgen, 1867–1955, zoolog. * 22.12.1867 i Kbh. (Frue), † 12.11.1955 i Hillerød, begr. sst. F: skibsfører Carl Thorvald Valdemar Lund (ca. 1833–70) og Caroline Vilhelmine Germanica (Manna) Wesenberg (1836–1929). ~ 7.7.1895 i Hillerød med Jenny Mengela Susanne Knudsen, * 11.10.1867 i Hillerød, † 10.10.1953 sst., d. af købmand Axel Konrad K. (1829–85) og Laura Adelaide Mengel (1833–1913). – Far til E. *W.-L.

Skønt født i Kbh. tilbragte W.-L. sine første år på langfart i tropiske have, hvor faderen sejlede som koffardikaptajn i engelsk tjeneste; men inden W.-L. var fyldt tre år døde faderen, og moderen måtte leve af at give sprogundervisning. 1878 flyttede hun til Hillerød og overtog den senere Mørkske pigeskole, og W.-L. kom i Frederiksborg latinskole. Han var ingen fremragende elev, al hans tid gik med at strejfe om i skovene omkring Hillerød, hvis natur fik den største indflydelse på hans fremtidige gerning. Den daværende rektor C. Berg nødte ham imidlertid til at hellige sig bogen inden studentereksamen som han fik 1887. Han blev magister i zoologi 1893, men allerede inden da havde han 1889 og 1891 publiceret to artikler om enlige gedehamse, baseret på iagttagelser i naturen; den sidste, om *Bembex*, er om én eneste dags iagttagelser. De er skrevet i en lysende klar stil der er helt forskellig fra den knudrede, men billeddannende og inciterende stil der præger hans senere arbejder og som endog har bragt ham til senesebøger i dansk. – Efter konferensen blev han ansat som assistent hos J. E. V. Boas og Valdemar Henriques ved landbohøjskolens zoologiske og fysiologiske afdelinger, og 1894 udgav han, efter opfordring af Fr. Meinert, et arbejde om Grønlands ferskvands-småkrebs, baseret på Zoologisk museums materiale. Han er her inde på både biologiske og zoogeografiske problemer, af hvilke de første, om antallet af generationer hos dafnierne, senere kom til at optage ham meget. En besvarelse af universitetets prisopgave om mosdyr, svampe og hjuldyr i ferske vande bragte ham ind på den danske ferskvandsfauna som alle hans senere arbejder kom til at dreje sig om.

1899 disputerede W.-L. på dele af guldmedaljeafhandlingen under titlen *Grundtrækkene i Rotiferernes Økologi, Morfologi og Systematik*. Hans nære tilknytning til Steenstrup-kredsen, især Eug. Warming, og hans af ham selv senere erkendte manglende fysiske og fysiologiske forståelse afstedkom nogle ikke uberettigede, men ganske uproportionerede angreb på ham af H. J. Hansen (i Danmarks Stilling og Tilstand III) og Will. Sørensen (i *Fromme Sjøle*). Disse angreb lod ham vel ikke uberørt („de skærpede min Selvkritik“), men hindrede ham ikke i at fortsætte hvor hans evner lå, nemlig i de rent biologiske undersøgelser og iagttagelser. 1895 havde han deltaget i Ingolf-ekspeditionen i Nordatlanten, og efter dennes afslutning fik han stillet de økonomiske midler – og af grev Sigismund Schulin en grund ved Furesøen – til rådighed og fik 1897 flyttet skibets dækshus ud til Furesøen som et specielt ferskvandslaboratorium. To år efter sagde han sin assistentstilling op og helligede sig re-

sten af livet forskning i naturen, fri for administrative forpligtelser. At dette var muligt skyldtes dels hans brændende iver og nøjsomhed, dels den støtte han til stadighed fik fra universitetet og Carlsbergfondet. Et fremtrædende træk i hans karakter var taknemmelighed, og i bøger og afhandlinger fremhæver han altid, hvad han skylder ikke mindst Carlsbergfondets direktion. Han udstrakte denne taknemmelighed til hele det danske samfund og lagde vægt på at kunne „betale af paa Gælden“ ved at gøre sine iagttagelser tilgængelige for menigmand i kronikker, artikler og bøger.

Furesølaboratoriet eksisterede indtil 1911 og W.-L. var ikke blind for at han færdedes på klassisk grund. I Frederiksdalskovene havde O. F. Müller arbejdet 150 år tidligere, og W.-L. følte sig beslægtet med denne vor betydeligste biolog både i arbejdsfelt: de mikroskopiske ferskvandsorganismer, og i arbejdsmåde: direkte iagttagelser i naturen eller i et sylteglas og med mindst mulig litterær ballast. Han var på ekskursioner alle ugens dage og alle årstider og noterede alle iagttagelser ned. Da han syntes hjuldyrene var for specielt et emne for et nyt ferskvandsbiologisk laboratorium, begyndte han på undersøgelser over bundaflejringer og plankton i de ferske vande. Resultatet blev det store to-bindes værk *Plankton investigations of the Danish lakes*, 1908. Heri uddybede han den allerede 1900 fremførte idé at årstidsvariationerne i planktonindividernes størrelse var afhængige af vandets skiftende vægtfylde. Tyskeren W. Ostwald mente 1902, at årsagen lå i vandets skiftende viskositet, og deraf opstod den Ostwald-Wesenberg'ske svæveteori der har afstedkommet et utal af artikler for og imod og stadig er uafklaret. Et bevis søgte W.-L. at få gennem en regelmæssig undersøgelse, han igangsatte på Island 1902–04 og publicerede sammen med C. H. Ostenfeld 1906. Planktonundersøgelserne medførte også en rejse til John Murray i Skotland og F. A. Forel i Genève og en sammenfattende studie *Grundzüge der Biologie und Geographie des Süßwasserplanktons*, 1910. Dette arbejde blev trykt i Internationale Revue der gesammten Hydrobiologie und Hydrographie som han var med til at grundlægge ved et møde i Linz 1907. Samtidig med disse studier publicerede W.-L. en lang række større og mindre artikler om biologien hos forskellige insekter, alle prægede af hans præcise iagttagelse og betragtninger over dyrenes bygning i relation til deres levevis, en betragtningssmåde hvori han fulgte J. C. Sciödt, men på evolutionistisk grundlag.

1911 blev Furesølaboratoriet opgivet og en lejlighed lejet i Hillerød, men Furesøstudierne fort-

sattes og resulterede 1917 i det alsidigt anlagte værk *Furesøstudier*. Inden da havde W.-L. imidlertid besluttet sig til at samle sine egne og andres undersøgelser i den store bog *Insektlivet i ferske Vande* som Gyldendal udgav 1915, samtidig med at forlaget opfordrede ham til at skrive en ny udgave af Vilh. "Bergsøes *Fra Mark og Skov*": den udkom 1915–16 i to bind med talrige af W.-L.s egne iagttagelser. Disse værker har været konfirmationsgaver og flidspræmier lige siden og er ved deres begejstring og fine naturbetragtninger inspirerende læsning endnu i dag. Den første kom i en tysk, meget omarbejdet udgave *Biologie der Süßwasserinsekten*, 1943 (genoptr. 1980). Samtidig blev han af Henrik "Cavling" opfordret til at skrive en række kronikker til Politiken; de samledes 1922 i *Fra Sø og Aa*, der dels giver en række biologiske skildringer, dels ender med nogle samfundsmæssige betragtninger. Uden disse, men med langt mere biologi var den nye bog med samme titel 1945. Fra det første Hillerød-laboratorium kom i øvrigt en lang række store værker. 1920–21 bogen om stikmyg *Contributions to the biology of the Danish Culicidæ* hvori han bl.a. diskuterer årsagerne til malariaens forsvinden fra Danmark; 1923 vendte han tilbage til hjuldyrene med *Contributions to the biology of the Rotifera*; 2. del kom 1930 og i mellemtiden havde han skrevet afsnittet om hjuldyr i Kükenhals Handbuch der Zoologie 1928. Også til dafnierne, hvis årstidscyklus spillede en rolle i hans Plankton investigations vendte han tilbage 1926 i *Contributions to the biology and morphology of the genus Daphnia* i hvilken han imødegår de fremførte indvendinger mod svæveteorien. Endnu en dyregruppe, ikterne, fik en omfattende behandling i *Contributions to the development of the Trematoda Digenea*, 1931–34. På dette tidspunkt var laboratoriet imidlertid flyttet til en af Carlsbergfondet 1930 købt villa i Hillerød, og det blev i dette langt bedre indrettede laboratorium at han fik muligheder for at undersøge ikternes udvikling. 1922 var W.-L. blevet professor ved universitetet med den ene forpligtelse at afholde et tre-ugers kursus for magisterstuderende. I det nye laboratorium kunne deltagerantallet udvides, der var også bedre gæstemuligheder, og W.-L. havde livet igennem næsten altid arbejdende gæster hos sig. I sine sidste år på laboratoriet samlede han alle sine og andres resultater i den to-bindes håndbog *Ferskvandsfaunaen biologisk belyst*, 1937 der omfattede alle hvirvelløse dyr undtagen insekterne (tysk udg. 1939, genoptr. 1967). Og endelig afsluttede han sin sammenfattende virksomhed ved på sin 85-års fødselsdag 1952 at udsende *De danske Søers og Dammes dyriske Plankton*, der ligesom alle

hans andre publikationer også overvejende er illustreret med egne tegninger. Foruden disse størvæsker skrev han en lang række afhandlinger om enkeltiagttagelser og redegjorde 1940 for „min Virksomhed“ i det lille skrift *Det Ferskvandsbiologiske Laboratorium gennem 40 Aar*. Med sit nære forhold til naturen var det oplagt at W.-L. måtte blive inddraget i naturfrednings-spørgsmål, ja endog sætte dem i gang. Tre ting optog ham: jægerens „barbariske Fremfærd“ imod rovfuglene, ensartetheden i den moderne skovdrift, og foreningen af de ferske vande. På det sidste område „tabte jeg uvægerligt“, men på de to andre havde han ved sine manende artikler i populære tidsskrifter og i avis-kronikker en ikke ringe indflydelse. Sammen med Erick Struckmann oprettede han naturfredningsforeningens naturvidenskabelige udvalg og var med i talrige andre udvalg, ikke mindst om jagtloven og fuglefredning, også internationalt i Bird protection-møder, problemer for hvilke der nu er meget større forståelse end da W.-L. begyndte, omend hans barske form måske ikke var uden indflydelse på den afstand der stadig er mellem jægere og naturvidenskabsmænd.

W.-L. er en af den moderne limnologis grundlæggere. Sit livssyn gjorde han ofte rede for, i *Insektlivet*, . . . , 1915, i *Fra Sø og Aa*, 1922 og især i *Naturstudium og Livsopfattelse* i *Nordisk tidsskrift for vetenskap, konst och industri*, 1937 samt i slutningen af bogen om laboratoriet fra 1940. Det er ikke så forfærdelig forskelligt fra forbilledet O. F. Müllers. Som denne mente W.-L. at naturen var Guds værk, og sine iagttagelser foretog han ved ligesom at gøre sig til ét med naturen, „under vaagen Hvile“. Han var præget af det kristne livssyn, men ikke af kirken og troede somme tider naivt at han nærmede sig Østens filosofi. Han anerkendte udviklingstanken, men blot som en forklaring på dyrenes hensigtsmæssige bygning, og fremhævede „Livsaanden“ til adskillelse mellem dyr og menneske og opfattede sig bevidst som vitalist. Mod den afkristnede skolebærelse og mod sportsdyrkelsen rasede han i bitter ironi; for ham var naturen den eneste vej til livsvisdom. Han krævede meget af sig selv og andre, og hans lune kunne være nok så barsk, men der kunne også lyse en elskelig forståelse og anerkendelse ud af hans øjne. – Medlem af Videnskaberne selskab 1918, af Akademiet for de tekniske videnskaber 1939, æresdoktor ved Uppsala universitet 1932 og æresmedlem af talrige udenlandske selskaber. Æresborger i Hillerød 1947. Guldmedalje fra nordiske biologer s.å. – R. 1924. DM. 1934. K.² 1939. □Mal. af V. Haagen-Müller, 1932 og af Johs. Glob, 1938 (Fr.borg) og 1939 (Kbh.s univ.),

tegn. 1939 af samme (Fr.borg). Medalje af H. Salomon, 1947. Foto.

Selvbiografi i *Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1899* 91–95. C. W.-L.: *Det ferskvandsbiol. laboratorium gennem 40 år*. En redegørelse for min virksomhed, 1940 (heri bibliografi). Interview i *Politiken* 21.12.1952. – Kai L. Henriksen: *Oversigt over da. entomologis hist., 1921–37* = *Entomologiske medd. XV* 283–88. J. E. V. Boas i *Politiken* 22.12.1927. Finn Salomonsen sst. 22.12.1937. Kaj Berg sst. 21.12.1942. Samme i *Archiv für Hydrobiologie XXXII*, Stuttg. 1938 1–6. Samme i *Oversigt over vidensk. selsk.s virksomhed 1955–56*, 1956 99–111. Samme i *Proceedings of the Linnean society of London CLXVIII*, 1957 57–60. Sv. Dahl: *Den danske plante- og dyreverdens udforskning*, 1941 271–83. S. L. Tuxen i *Berl. tid.* 22.12.1942. Samme i *Entomologiske medd. XXVIII*, 1957 58–68 (heri entomologisk bibliografi). Poul Helveg Jespersen i *Kristeligt dagbl.* 14.4.1944. Finn Salomonsen i *Dansk ornithologisk foren.s t. L.*, 1955 85–89. R. Spärck i *Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1956* 149–59. H. Lemche i *Vidensk. medd. fra da. naturhist. foren. CXVIII*, 1957 VII–XI (heri bibliografi 1940ff). O. Lundblad i *Entomologisk t. LXXVIII*, Sth. s.å. 185–89. Anders Uhrskov i *Kultur og folkeminder X*, 1958 31–58 (heri bibliografi). Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979. – Brev i Kbh.s univ.s ferskvandsbiol. laboratorium, Hillerød. – *Levnedsberetning i ordenskapitlet*.

S. L. Tuxen

Wesenberg-Lund, Manna Elise, 1896–1969, zoolog. *25.4.1896 på Frbg., †19.7.1969 i Kbh., begr. i Hillerød. F: assistent ved landbohøjskolen, senere professor C. "W.-L. (1867–1955) og Jenny M. S. Knudsen (1867–1953). ~9.10.1925 i Asminderød med mag.scient., senere dr.phil. Ingvald "Lieberkind, *23.6.1897 i Kbh. (Helligk.), †17.2.1972 sst., s. af musiklærer, organist Carl Frederik Thorvald L. (1871–1961) og Ingrid Emilie Anna Rathjen (1872–1938). Ægteskabet opløst 1932.

Gennem faderen og William "Sørensen undervisning på Statens lærerhøjskole vakte W.-L.s interesse for zoologien. Hun blev student 1917 (Fr.borg) og mag.scient. 1924. Allerede under studiet blev hun knyttet til Zoologisk museum og ansattes 1932 som assistent, blev amanuensis 1941 og afdelingsleder 1957. 1924–66 havde hun tillige nogle timer som gymnasielærer ved Ingrid Jespersens skole. – W.-L. har skrevet godt 60 afhandlinger om marine dyrs morfologi og systematik, først og fremmest polychæter (havybørsteorme). Men tillige blev hun en anerkendt specialister inden for gephyreer (pølseorme), tre smågrupper hvor den indre anatomi spiller en stor rolle i systematikken, samt branchiopoder (armfodder). I begyndelsen bearbejdede hun især større ekspeditionsmaterialer, fx pelagiske polychæter fra Ingolf, Godthaab og Thor, familierne Syllidae og Maldanidae fra Grønland, 1947 og 1948 samt polychæter fra Irangolfen, 1949, Vest- og Østgrønland, 1950 og 1953 og Chile, 1962;

desuden skrev hun bindet om polychæter til The Zoology of Iceland. Fra museer verden over modtog hun gephyré-samlinger til behandling (bl.a. Sverige, Tunis, Oceanien, Chile, Rødehavet, Mauritius og Sydafrika). Som sin berømte far havde hun en letløbende pen der brugtes til artikler i Naturens Verden om emner der fangede hendes interesse, bidrag til samleværker, især Vort Lands Dyreliv hvoraf hun var medredaktør, samt radioforedrag i 1940erne og -50erne. Endelig skrev hun en biologibog for gymnasiet, 1931 og realklassen, 1948 og redigerede 1950 Hirschsprungs dyreleksikon. – Hun modtog Tagea Brandts rejelegat 1961. – R. 1958. □ Mal. af Gudrun Grove ca. 1928. Foto.

Gunnar Thorson i Vidensk. medd. fra da. naturhist. foren. CXXXII, 1969 220–26 (heri bibliografi).

Torben Wolff

Wessel

I. Den mest udbredte og kendte W.-slægt stammer fra Norge men er oprindelig indvandret dertil, formentlig fra Holland med Jan W. der omtales som købmand i Trondheim omkring 1620. Dennes søn, købmand og eligeret borger i Bergen Henrik Jansen W. (–ca. 1682), var far til købmand og rådmænd i Trondheim Jan W. Flere af denne slægt er adlede, se Tordenskiold, men disse linjer er uddøde i mandstammen.

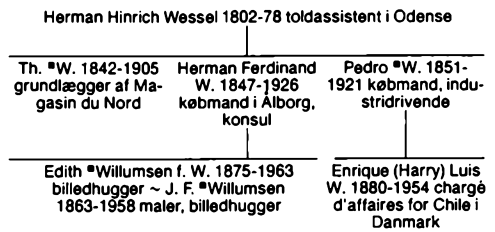
Caspar v. *W.s første hustru Edele Cathrine Kaas var ~1° med gehejmeråd Valentin v. *Eickstedt.

II. En slægt der stammer fra Bremen hvor den føres tilbage til Christoph W., formentlig født ca. 1672.

(I) G. Wessel: Stamtv. over de ældre norske familier Wessel, Kria 1898. Danm.s adels årbog XLVII, 1930 177–82 196. E. A. Thomle: Hvor mange børn havde Tordenskiolds fader?, i Pers. hist. t. 8.r.V, 1926 169–72.

Hans H. Worsøe

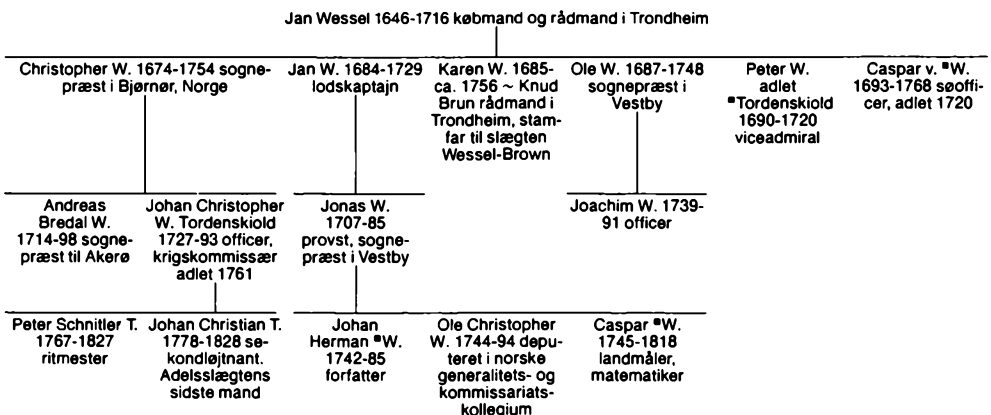
Tavle II

v. Wessel, Caspar, 1693–1768, søofficer. * 1.11. 1693 i Trondhjem, † 9.9.1768 i Nyborg, begr. i Gudme k. F: købmand og rådmænd Jan Wessel (1646–1716) og Maren Schøller (1656–1742). Adlet 1.2.1720 under navnet v. W. ~1° 1721 med Edele Cathrine Kaas, * 1679, begr. 22.5.1742 i Kbh. (Petri) (~1° 1708 med gehejmeråd Valentin v. *Eickstedt, 1669–1718), d. af overkommisarius, senere stiftamtmand i Trondhjem Hans K. til Hastrup (ca. 1640–1700) og Sophie Amalie Bielke (1650–1703). ~2° 4.8.1747 med Elisabeth Skeel til Broholm, døbt 18.4.1696 i Kbh. (Frue), † 1760 (~1° med oberstløjtnant Niels Sehested, † 1745), d. af Anders S. (1665–1702) og Sophie Amalie Holgersdatter Vind (1668–1743). – Bror til Peter Tordenskiold.

v. W. gik til søs 1704, kun 11 år gammel. Han fortsatte sin koffardifart, blev skipper, men strandede 1712 med sit skib på jyskekysten. Derefter blev han fører af fregatskibet Cronprinzens Galey, men dette solgtes til kongen, og v. W. blev da skipper på et skib ejet af F. A. *Danneskiold-Laurvig(en). Imidlertid strandede han med dette på Læsø 1715, og han søgte nu ind i orlogstjenesten hvor han straks ansattes

Tavle I

v. Wessel, Caspar

som kaptajn i månedstjenesten, altså som reserveofficer. Han deltog som sådan i søslaget ved Rügen 8.8.1715. N.å. var han i Norge og sendtes herfra til Kbh. med budskab om de svenskes indfald i landet – han benyttede denne lejlighed til at ansøge om at blive fast officer i årstjenesten. S.å. var han med orlogsskibet Elephanten i Østersøen, men tilkommanderedes senere Peter Tordenskiolds eskadre, var med ved Dynekilden, søgte forfremmelse, hvilket anbefalede af broderen, og blev hørt omgående, idet han 11 dage derefter ansattes som kaptajn i årstjenesten. Han sattes til galejflåden ved Norge, fros inde med nogle galejer 1717 i svensk kystfarvand, reddede sig ud af isen trods fjendtligt angreb, kom atter i Tordenskiolds eskadre, i orlogsskibet Laaland, deltog i det mislykkede angreb på Ny Elfsborg, var en kort tid chef for orlogsskibet Fyhn hvor chefen, kaptajn Gerhard Sivers, var faldet, kom atter om bord i Laaland, var med dette skib med ved Strömstad og beordredes nu af Tordenskiold til at være chef for fregatten Søridderen til denne krigsskueplads. 1720 afskedigedes han efter ansøgning med schoutbynachts karakter og overtog nu herregården Ravnstrup på Sjælland som hans hustru havde købt. Selv om han nok har været en habil sømand havde han ikke vist noget specielt initiativ og hans ophøjelse i adelstanden skyldes formodentlig udelukkende at han skulle indgå ægteskab med en af landets fornemste damer. Han satte hurtigt hustruens værdier til og hans tilværelse blev kummerlig. 1730 skrev han til kongen i en ansøgning om en ledig plads i søetatens generalkommissariat: „ . . . jeg trænger nu til Brød, og veed ei andet Middel . . . “. 1731 søgte han uden held viceadmirals karakter, 1738 blev han medlem af den civil-militære kommission i Benstrup-sagen. 1740 var v. W.s gæld så stor at han måtte afhænde Ravnstrup; han tog derefter bolig i Næstved. Hans ven, gehejmeråd C. A. v. *Plessen, ansatte ham nu som fuldmægtig hos kuratoren for Vemmetofte kloster, men han fandt sig heller ikke lykkelig her. v. W. søgte for-gæves adgang til forskellige embeder, men han fandt enhver vej spærret, og han vidste til sidst intet andet råd for at slippe ud af sine triste kår end nu, da han var blevet enkemand, at forsøge at gøre et rigt parti. Svogeren, general Henrik *Kaas, bragte ham i forbindelse med hans senere andens hustru, men hun stillede som betingelse for ægteskab at v. W. besad viceadmirals karakter; denne fik han 1747. Ved brylluppet bestemtes at Broholm efter v. W.s død skulle oprettes til stamhus for familien Sehested. Da v. W. anden gang blev enkemand, flyttede han til Nyborg. Han skildres som en betænksom og redelig

mand, men det kan fastslås at han ikke var nogen fremragende økonom. Han var smuk som broderen, men uden dennes styrke, initiativ og myndighed. □Mal. (Broholm; forhen Kås).

Kirkehist. saml. 3.r.II, 1877–80 619. Olav Bergersen: Viceadmiral Tordenskiold I, Trondhjem 1925. Poul Hansen i Berl. aften 13.10.1961.

Hans Chr. Bjerg (Paul Ipsen)

Wessel, Caspar, 1745–1818, geografisk landmåler, matematiker. *7. el. 8.6.1745 i Jonsrud ved Vestby, Norge, †25.3.1818 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: kapellan, senere sognepræst og provst Jonas W. (1707–85) og Helene Marie Schumacher (1715–89). ~1780 med Cathrine Elisabeth Müller, *ca. 1747, begr. 30.12.1791 i Kbh. (Trin.) (~1° 1768 med student Marturin Brinch, ca. 1740–73), d. af silkefarver Johan Jørgen M. (ca. 1721–73) og Anna Elisabeth N. N. (ca. 1726–tidligst 89, ~2° 1775 med silkefarver Carl Christian Erdmann Voigt, ca. 1740–89). Separeret 1785. – Bror til Johan Herman *W.

W. kom 1757 i latinskolen i Kristiania (Oslo), blev student 1763 og studerede derpå jura i Kbh. hvor han 1778 tog juridisk embedseksamen. Allerede 1764 var han imidlertid blevet landmåler og trådte i det danske Videnskabernes selskabs tjeneste som assistent hos broderen Ole Christopher Wessel. 1766 blev han interimslan-dmåler, 1769 virkelig landmåler og fik 1798 efter Videnskabernes selskabs anmodning kgl. bestalling med titel landmålingsinspektør. 1805 fik han efter ansøgning afsked med pension fra Videnskabernes selskab på grund af svagelighed. Han har i denne virksomhed nedlagt et stort og værdifuldt arbejde for den af Videnskabernes selskab ledede udarbejdelse af specialkort over enkelte dele af kongeriget og hertugdømmerne, både ved opmålinger i marken, som han selv deltog i, og ved kortenes fremstilling. Også den kontrollerende triangulation kom under hans ledelse. På grundlag af den har han tegnet et trigonometrisk bestemt generalkort over hele området. 1781 blev han udsat til at udføre en geografisk opmåling af storhertugdømmet Oldenburg, hvilket arbejde han med Videnskabernes selskabs samtykke udførte i fire år, og for hvilket han høstede megen anerkendelse. Endnu efter sin afsked udførte han enkelte kortarbejder, fx 1808 en kopi af det trigonometriske kort over Slesvig og Holsten som efter kongens befaling skulle afgives til det franske militære kortarkiv. 1820 fik hans arbejder den anerkendelse at hans trigonometriske bestemmelser skulle lægges til grund for en ny kortlægning af hertugdømmerne. Hans bror Johan Herman Wessel karakteriserede hans flid og arbejdstroskab i verslinjerne:

„Han tegner Landkort og læser Loven, Han er saa flittig, som jeg er doven“.

Det varigste minde har W. dog ikke sat sig ved sine kartografiske arbejder, men ved en matematisk afhandling som han skrev 52 år gammel. Dens titel er *Om Directionens analytiske Betegning, et Forsøg, anvendt fornemmelig til plane og sphæriske Polygons Opløsning*. Den blev forelagt Videnskabernes selskab i Kbh. 10.3.1797 og trykt i skrifterne (Nye saml. V, 1799). Man havde længe kendt til at regne linjestykkerne på en ret linje med fortegn. Nu udvidede W. dette til regning med orienterede begrænsede linjestykker (vektorer) i rummet. Han gav herved regningen med komplekse tal et logisk, fast grundlag og var den første der gjorde dette – før J. C. F. Gauss 1799 og J. R. Argand i hans længe upåagtede afhandling fra 1806. W. blev dog ikke som disse stående ved vektorer i planet, men udvidede sin fremstilling til regning med vektorer i rummet, og blev derved en forløber for W. R. Hamilton med hans kvaternionteori fra midten af det næste århundrede. Som afhandlingens titel angiver benyttede W. sin teori til løsning af plane og sfæriske polygoner. Det blev Gauss som fik æren for at have givet det grundlag for regning med komplekse tal som har haft så stor betydning for den moderne funktionsteori, for W.s afhandling var skrevet på et sprog som var næsten ukendt for udlandets matematikere, og i Danmark var det matematiske niveau dengang for lavt til, at man kunne forstå rækkevidden af den. Derfor glemtes hans afhandling blandt matematikere, indtil opmærksomheden blev henvendt på den ved den doktordisputats S. A. Christensen 1895 skrev om matematikken i Danmark og Norge i 1700-tallet. Sophus Lie fik afhandlingen genoptrykt i Arkiv for Matematik og Naturvidenskab, C. Juel udgav et udtog i Tidsskrift for Matematik og på hundredårsdagen for afhandlingens første fremlæggelse i Videnskabernes selskab udgav dette en fransk oversættelse med fortaler af H. Valentiner og T. N. Thiele. – R. 1815.

Chr. Molbech: Det kgl. da. vidensk. selsk.s hist., 1843. Oversigt over det kgl. da. vidensk. selsk.s forhandl., 1895 [57–59]; 1897 [26–31]. H. Valentiner og T. N. Thiele i C. W.: Essai sur la représentation analytique de la direction, 1897. S. A. Christensen: Matematikens udvikl. i Danm. og Norge i det 18. årh., 1895. Samme: C. W. og de komplekse tals teori, 1897 = Odense katedralskoles progr., 1897. Henrik Meyer i Politiken 2.1.1943. Asger Lomholt: Det kgl. da. vidensk. selsk. 1742–1942 II, 1950 16–18; IV, 1961 fl.st. Viggo Brun: Regnekunsten i det gamle Norge, Oslo 1962 92–111. Samme i Nord. matematisk t. XX, Oslo 1972 nr. 1–2 37f.

Poul Heegaard*

Wessel, Johan Herman, 1742–85, forfatter. * 6.10.1742 i Jonsrud ved Vestby, Norge, † 29.12.1785 i Kbh. (Trin.), begr. sst. (Trin. kgd.). F: kapellan, senere sognepræst og provst Jonas W. (1707–85) og Helene Marie Schumacher (1715–89). ~ 10.5.1780 i Kbh. (Helligg.) med Anna Catharina Bukier, * 23.2.1748 i Kristiania, † 4.1.1813 sst., d. af krigsbogholder, justitsråd Thomas B. (1702–65) og Karen Sophie Riis († 1765). – Bror til Caspar *W.

W. tilbragte de første 14 år af sit liv i den lille flække Vestby et par mil fra Kristiania (Oslo). Sin tidligste undervisning har han fået af huslærere, senere gik han tre år i Kristiania latinskole hvor han som den fjerde af tretten søskende måtte hjælpes igennem med legater. 1761 fik han adgangseksamen til Kbh.s univ., n.å. tog han anden eksamen. Han dyrkede intet brodstudium, men lagde sig efter engelsk og de romanske sprog. Hele hans dannelse er antik eller franskklassisk; hans litterære horisont strækker sig fra Horats til Alexander Pope og François de Voltaire. – Det var i en litterært stærkt bevæget tid W. kom til Kbh., og de herboende nordmænd gik i spidsen for smagens romanisering. Niels Krog *Bredal, Johan Nordal *Brun og Cl. *Fasting holdt kuepladsen til de klassiske idealer, andre norske digtere dominerede i de skrifter som udgaves af Selskabet til de skønne og nyttige videnskabers forfremmelse. Over for det norsk-romanske element i hovedstadens åndsliv dukkede Friedrich *Klopstock og Johannes *Ewald op med deres nye program. I dette myldrende åndelige liv finder vi W. placeret som et af de vittigste hoveder i den gruppe af unge skønånder der holdt til på kaffehuse i den indre by, hos Madam Neergaard i Badstuestræde og hos vintapper Juel i Sværtgade (se Anna Cathrine *Juel). Da W. med ét slag blev berømt konsoliderede banden sig som det navnkundige Norske selskab. Et syngestykke af Bredal, Thronfølgen i Sidon (1771) havde vakt stærk modstand blandt studenterne; man kæmpede for og imod den gode smag. Bredal, der var fast besluttet på at skaffe scenen et nyt indenlandsk repertoire, udlovede en belønning til den der kunne skrive en god tragedie på dansk. Man havde hidtil måttet nøjes med Voltaires *Zaïre* i Barthold *Loddes oversættelse som repræsentant for den tragiske genre. Bredals løfte gav anledning til Nordal Bruns *Zarine* (1772) og Fastings *Hermione* (s.å.), to digterværker som ikke formåede at genoplive den hensygnende franske tragedie. Med Voltaires *Zaïre* i frisk erindring nedskrev W. på seks uger sin parodikomedie *Kierlighed uden Strømper*. 1772, der straks blev trykt og (betegnende nok for hans gode forhold

til de norske kammerater) forhandlet fra Nordal Bruns bopæl. Det var ikke hans hensigt med dette stykke at tage parti i striden mellem danske og norske, heller ikke at angribe tragedien som digt-art. Det var overhovedet ikke hans hensigt at offentliggøre stykket, vennerne overtalte ham.

Stykket blev opført med Paolo "Scalabrinis" musik 26.3.1773 og gik straks fem aftener i træk; i den efterfølgende sæson opførtes det afvekslende med Zarine og Thronfølgen i Sidon; man klappede den ene dag af tragedien og den næste dag af komedien. Det var heller ikke ment som andet end en harmløs spøg. Eftertiden har med urette opfattet det som et angreb på den franske tragedies eller italienske operas teknik og stil; det er kun en satire over deres misbrug. W. var i litterære sager strengt ortodoks, og den forfattergruppe han tilhørte delte hans meninger om de overleverede smagsreglers absolutte gyldighed. Det er på vor egen regning vi nu om stunder finder en principiel kritik af stedets enhed i det træk at de to rivaler og heltinden synes at have samme værelse. Med den berømte begyndelse: „Du bliver aldrig gift, hvis det i Dag ej sker“ parodieres kun de uheldige forfatteres vanskeligheder ved at imødekomme fordringen om tidens enhed. Stykket glimrer især ved den sikre stil, de udmærkede alexandrinere og den overlegne streg hvormed personerne er tegnet. K. L. "Rahbek" betegnede stykket som en „Hilarotragedia“ der lader alle forbilleder „lige godt holde for, nok at der i dem findes Noget, som enten ved en liden Forandring eller ved den Person, det lægges i Munden paa, eller ved de Ideer, det forbindes med, kan blive latterligt“. – En epilog (trykt 1774) er ikke stykket helt værdigt. De forventninger man herefter stillede til W. som dramatisk forfatter blev ikke opfyldte. Hans velkomponerede lystspil *Lykken bedre end Forstanden*, 1776 består nærmest af reminiscenser efter Holberg og de franske mestre. Komedien *Anno 7603*, 1785 har ligeledes holbergske træk; man tænker snarest på Niels Klim ved dens satire over kønnenes forbytning. Begge stykker er i prosa og med en ret mal dialog.

W. ernærede sig, vistnok ret kummerligt, ved at give timer i fransk og engelsk; først ved kgl. resolution af 27.12.1779 gaves der han forsikring om „at faa aarlig to Syngestykker til at oversætte paa de dertil forfattede Musiker, og at nyde for hvert Stykke uden Forskel 100 Rdlr., samt ansættes i Teaterlønnings-Reglementet for 100 Rdlr., som et Honorarium pro persona fra dette Teateraars Begyndelse, for at rette og forbedre de Oversættelser ved Teatret, som kunne behøve det“. Som en følge heraf oversatte han syv franske syngestykker, gennemgående heldigt; især

var arierne gode. På en anden måde gjorde han sit poetiske pund indbringende ved at udgive et ugeblad på vers, *Votre Serviteur, Otiosis* (marts 1784–juli 1785). Det gjorde i begyndelsen stor lykke, men tabte efterhånden sine læsere, indholdet blev også slettere og slettere. Det rummer de fleste af hans komiske fortællinger. Rigtig nok er de bedste af ældre dato. W. tog sine emner fra mange hold; navnlig brugte han anekdoter-samlinger som Morten Hallagers *Vademecum* (1781–83); i nogle tilfælde har han brugt stof som ofte var behandlet af andre digtere (*Gaffelen, Smeden og Bageren*). Det er en sidste udløber af middelalderens fabliau; dog favoriserer han ikke i samme grad som denne digt-art den ulovlige kærlighed som motiv; han ynder især, som folkeeventyret, den rene dumhed, molbohistorien. Til forbillede tog han den franske digter La Fontaine i hvis uartige „contes“ han fandt en tilsyneladende skødesløs, men i virkeligheden meget lovbunden fortælle-måde der stemte med hans eget slentrende naturel og hans strenge forestillinger om sprog og stil. Fra La Fontaine har han navnlig sine digressioner („svinkeærinder“) der dog efterhånden blev et skjul for inspirations fattigdom. De bedste af hans fortællinger udmærker sig ved den sikre anvendelse af små kendsgerninger, en ypperlig sans for billedvirkning og en gennemført udnyttelse af den komiske pointe. De er ofte meget grovkornede, men de vinder selv de ærbareste læsere ved deres præcise og indsmigrende diktation. Moralske er de just ikke; W. var en hårdnakket tilhænger af læren om kunsten for kunstens skyld; de „moraler“ han sætter efter hver fabel er blot ironiske.

W.s versbehandling var mesterlig. Hans normalvers var alexandrinerne således som de især var forbedret hos C. B. Tullin. De kan hos W. læses næsten som de ville udtales i en prosatekst, uden omstilling af ordene eller falsk skansion. Snart er der lige så mange takter som foder, disse vers går langsomt og gravitetisk; snart er antallet af takter færre, og sådanne vers må fremsiges hastigere. Der findes vers på fem og fire takter, endog trimetre. I mange af de komiske fortællinger blandes korte vers imellem alexandrinerne; det hyppige skifte af metrum nærmer foredraget en lille smule af prosaens. Her spiller han virtuost med skiftende versmål og skiftende antal takter sådan at de to systemer snart følges ad, snart skilles. Også rimstillingen tillader allehånde luner. Mindre original er W. i de talrige epigrammer han rystede ud af ærmet; her var i forvejen gode danske traditioner. Hans impromptu'er var berømte – eftertiden har haft ondt ved at skille de ægte ud fra alle dem der tillægges ham. Han

blev for sine vittige indfalds skyld omtrent en sagnfigur. I en alvorlig stil har W. kun digtet læredigtet *Nøjsomhed* og *Ode til Sønnen* (begge fra 1775). W. skal også have syslet med en tragedie, uden tvivl i klassisk-fransk stil, thi han kendte kun den. W. havde et svagt helbred; 1776 fik han en fistelskade i kindbenet; han lå herefter til sengs i halvandet år og blev siden aldrig helt rask. Han søgte for sine slunkne financers skyld et tolderembede i Kristiania, men kom aldrig til at forlade Kbh. Hans ægteskab var vel kun et forsøg på at skaffe ham en plejerske. Traditionen påstår at det var ulykkeligt, men hans egne udtalelser går ikke i den retning. Han var meget glad over en lille dreng de fik. W.s viljekraft var ringe; han slæbte sig igennem tilværelsen. I vinstuen på hjørnet af Købmager- og Skindergade tilbragte han sine bedste timer. Noget af det sidste han skrev var et rimbrev til Jens "Baggesen (Han stiger i sin Flugt, jeg daler). Det fattedes ham ikke på anerkendelse, men den formåede ikke at bringe ham på ret køl. I efteråret 1785 blev han angrebet af „nervfeber“, sidst i dec. døde han; først den 6.1.1786 blev han begravet på Trinitatis kirkegård under Rundetårn, ganske nær ved hans kære vinstue. Hans indbo var pantsat, og han efterlod sig kun gæld. W. skal have været af middelhøjde, med en høj pande, store brune øjne og mægtige sammengroede øjenbryn. Han gik ikke med paryk, holdt hovedet foroverbøjet, gik slentrende og var oftest skødesløst påklædt. Han var en eksklusiv og fornem personlighed trods det udsvævede liv han førte. De samtidige roser hans grundige dannelses. Det er den dansk-norske litteraturs vittigste hoved; en sjælden formkunstner, en konsekvent og klar ånd, ypperlig både i den dramatiske kunst og som overgiver fortæller. Måske rugede der inderst inde et tungsind som brød ud i de mange barokke indfald. □Tegn. af Hartman Beeken udst. 1778. Tegn. af F. Wedege, 1780 (Goethe-mus., Düsseldorf), gengivet i træsnit 1856 og senere bl.a. af H. P. Hansen, 1886. Lille akvarel (Fr.borg) efter tegn. af Jens Juel, 1784. Efter samme stik af M.-J. Clemens, 1785, af G. Breitzing, W. Heuer, A. Weger m.fl., talrige litografier, bl.a. af G. L. Fehr, af See og af P. Gemzøe, og træsnit af bl.a. I. C. Nielsen efter tegn. af Carl Bloch, af C. L. Sandberg, J. F. Rosenstand, P. L. Bevers m.fl., gengivet på vase, i mal. af Hans Hansen, 1824 (Fr.borg) og har været grundlag for buste af J. O. Middelthun, 1842 (Fr.borg; måske i Teatermus.). Min. Silhouet (univ.bibl. i Oslo). Karikatur af J. Wiedewelt (Fr.borg), stukket af M. W. Schmith, formentlig forestillende W. Medalje af F. Krohn, 1835. Mal. af J. Th. Lundbye, 1842, formentlig tilintetgjort.

Mal. af Constantin Hansen, 1855 (Teatermus.). Afbildet på mal. af W. Marstrand, 1863. Buste af L. Prior, 1869 og af V. Bissen, 1874. Statue af C. Peters, 1878 (Fr.borg), siddende statue af samme, marmor 1879 (Ribe mus.; Det kgl. teater 1889), skitse 1879 (Hirschsprung; Vejle mus.). Relief af O. Evens, 1879 (ved Trinitatis k., Kbh.), efter dette tegn. af J. T. Hansen s.å. Afbildet på tegn. af V. Rosenstand, 1897 (Nordjyllands kunstmus.) og på mal. af samme udst. 1899. Afbildet på mal. af V. Neiiendam 1915, 1937 (Bakkehusmus.) og udst. 1940 og 1946. – Gravsten opsat 1863 af selskabet W.s minde. Mindetavle af Aage Rafn og O. Stæhr-Nielsen, Gråbrødretorv 3, Kbh.

Udg. Samtl. skr. I–II, ved P. J. Monrad m.fl., 1787 (3. opl. ved K. L. Rahbek, 1817). Saml. digte, udg. A. E. Boye, 1832 (4. opl. 1878). Samtl. skr. I–II, udg. P. L. Møller, 1844–50. Saml. digte, udg. I. Levin, 1862 (ny udg. 1901). Digte I–II, ved Francis Bull, Kria., Kbh. 1918. Kærlighed uden strømper. Komiske fortæll. Vers, udg. Tage Høeg, 1925. Digte, ved Paul V. Rubow, 1936. Udv. værker, ved Johs. Weltzer, 1941.
Lit. J. S. Welhaven: Ewald og de norske digtere, Kria. 1863 123–80. [Villads] C[hristensen] i Hist. medd. om Kbh. VIII, 1921–22 46–50. Carl C. Christensen sst. 2.r.II, 1925–26 396–408; IV, 1929–30 389–92 og 3.r.IV, 1940–41 404–13. A. H. Winsnes: Det norske selsk., Kria. 1924 46–104. Fr. Orluf i Danske studier, 1940 59–95. Leif Ludvig Albertsen sst. 1969 96–99. Paul V. Rubow: Reflexioner, 1942 35–50. J. H. W. og Norge, red. W. P. Sommerfeldt, Oslo 1942 = Boken om bøger V (heri bibliografi). Idar Handagard: J. H. W. som oversætter, Oslo 1942 = Småskr. for bokvenner VII. Olav Myre: J. H. W. på strøket og i bibliofilen, Oslo 1942. Samme: W. på skolen og i „Det norske selsk.“, Oslo 1943 = Småskr. for bokvenner XLIV. Daniel Haakonsen i Edda LIV, Oslo 1954 236–57. Leif Nedergaard-Hansen sst. LXVIII, 1968 253–63. Olaf Øyslebo: Stilstudier, Oslo 1969 44–63. André Bjerke: I syklons sentrum, Oslo 1970 68–81. Samme i Dansk udsyn LI, 1971 356–67. Francis Bull: Norske selsk. i Kbh., Oslo 1972. Harald Langberg: Den store satire. J. H. W. og „Kærlighed uden strømper“, 1973.

Paul V. Rubow*

Wessel, Peter (Pedro) Mathias Oehlenschläger, 1851–1921, købmand, industridrivende. * 27.9. 1851 i Svendborg, † 8.2.1921 i Figino, Schweiz, begr. i Bardogio ved Lugano. Fr: toldassistent Herman Hinrich W. (1802–78, ~ 1° 1831 med Charlotte Amalie Kachel, 1806–39) og Wilhelmine Rasmussen (1810–65). ~ 6.9.1877 i San Francisco med Frederica Mariana Masten, * 28.3.1859 i San Francisco, † 3.6.1921 i Vonersh ved Guildford, England, d. af bankdirektør Nathan Keese M. og Emilie v. Falkenberg. – Bror til Th. *W.

Efter endt skolegang rejste W. 1865 til Chile sammen med en derboende halvbror. Han fik straks ansættelse hos den danske generalkonsul Nicolas C. Schuth, som havde en større isen-

Wessel, Pedro

kramforretning i Valparaiso, hvor han hurtigt gjorde sig gældende og bl.a. stiftede bekendtskab med medindehaveren af et stort boliviansk minefirma, Dorado Hermanos der 1872 engagerede ham som bestyrer for den store sølvmine Caracoles i højlandet ud for Antofagasta. W.s formue grundlagdes bl.a. ved at han efter en brand der ødelagde store dele af Caracoles i ét stræk red de 14 timers vej til Antofagasta, hvortil der ikke var telegraflinje. Her gjorde han store opkøb af byggematerialer, levnedsmidler m.m. og sluttede kontrakter om fragt til Caracoles, så at han fik monopol på genrejsningsarbejdet. 1876 begyndte W. selvstændig forretning i Caracoles. Under „salpeterkrigen“ 1879 mellem Chile og Peru-Bolivia fik W. ansættelse som leder af Antofagastafilialen af Banco Consolidado de Chile og kom kort efter i bestyrelsen for et mineselskab samt fik interesser i en række industrielle foretagender: en papirfabrik, flere bryggerier, som han sluttede sammen og salpeterselskabet; endvidere byggede han den første jernbane over Andesbjergene mellem Bolivia og Chile. 1888 indtrådte W. som kompagnon i det ældste og største amerikanske firma i Chile, Hemenway & Co. (der senere skiftede navn til Wessel, Duval & Co.). W. var en overordentlig dygtig og initiativrig forretningsmand, hvis indsats fik stor betydning for en række chilenske foretagender. 1892 vendte han tilbage til Danmark hvor han bosatte sig i Kbh. og overtog hvervet som generalkonsul for Chile. Han hjalp finansielt sin bror og dennes kompagnon E. Vett med at opføre Magasin du Nord's store bygning. 1898–1903 boede W. i Kent i England, 1903–11 på ny i Danmark hvor han købte Stensbygård i Sydsjælland, derefter bosatte han sig i Figino i Schweiz. Ved sin virksomhed i Chile skabte W. sig en betydelig formue. 1918 oprettede han et legat for unge ubemidlede danske af begge køn med evner og anlæg for videregående uddannelse og han skænkede og testamenterede en anseelig kapital til børnehospitalet i Valparaiso, grundlagt og ledet af generalkonsul, dr. Jean H. *Thierry og hustru, ligesom han betænkte fødebyen Svendborg med bidrag bl.a. til kunstnerisk udsmykning. – Af W.s syv børn blev sønnen Enrique (Harry) Luis W. (1880–1951) uddannet som ingeniør, men gik forretningsvej i New York og Valparaiso, blev 1922 udnævnt til Chiles chargé d'affaires i Danmark, 1925 til befuldmægtiget minister og 1951 til ambassadør. En anden søn, Theodor William W. (1889–1948) ejede en periode Iselingen ved Vordingborg og blev 1936 honorær legationssekretær og chargé d'affaires a.i. ved Danmarks legation i Santiago. Døtrene Alice Cecilie (1883–1955, gift med højesteretssagfø-

rer Guy Shaw, 1877–1948) og Dagmar (1887–1973, gift med britisk oberst Frank Marshall) stiftede betydelige legater til uddannelse samt forskning og børneforsorg. □Mal. af Axel Hou, 1917. Foto.

P. W.: Recollections, Leicester 1925.

Erik Korr Johansen/Niels Alsted

Wessel, Peter, se Tordenskiold, Peter.

Wessel, Theodor Wilhelm, 1842–1905, grundlægger af Magasin du Nord. *27.2.1842 i Odense, †31.7.1905 i Ny Tårnbæk, begr. i Tårnbæk. F: toldassistent Herman Hinrich W. (1802–78, ~1° 1831 med Charlotte Amalie Kachel, 1806–39) og Wilhelmine Rasmussen (1810–65). ~24.10.1868 i Vejle med Elise Margarethe Christiane Sørensen, *29.12.1849 i Vejle, †8.5.1933 i Kbh., d. af købmand Hans Jordt S. (1815–1909, ~2° 1858 med Frederikke Mathilde Martini, 1834–1933) og Charlotte Amalie Martini (1824–55). – Bror til Pedro *W.

W. kom fjorten år gammel i lære hos L. J. Baagøe, Svendborg, der drev en betydelig hvidevare-, lørreds- og klædehandel i forbindelse med kolonialforretning, og fik 1864 ansættelse som rejsende i det store handelshus M. E. Grøn & Søn, Kbh. Her erhvervede han sig et betydeligt kendskab til udlandets handelsforhold, og på en større rejse 1867 til England og Frankrig (verdensudstillingen i Paris) modtog han så stærke indtryk og impulser at han efter sin hjemkomst fattede beslutning om at etablere sig selv. Han mødte ved et tilfælde Emil *Vett i Århus, og disse to jævnaldrende købmænd enedes hurtigt om at etablere sig i fællesskab idet de 14.4.1868 i Århus startede firmaet *Emil Vett & Co.* som navnlig handlede med hvidevarer og dermed beslægtede artikler. Da firmaets omfang ved starten var meget beskedent ledede Vett i begyndelsen forretningen alene mens W. tog plads som indkøber hos det store kbh.ske tekstilfirma I. H. *Ruben idet han dog samtidig fik ret til på sine udenlandsrejser at gøre indkøb til den forretning han selv var parthaver i. Efter få år fratrådte han imidlertid stillingen hos Ruben og samlede sig om det fælles foretagende. 1870 anlagde firmaet en filial i Ålborg, og senere fulgte andre filialer efter i andre provinsbyer, samtidig med at engrosforretningen fik sæde i Kbh. under et nyt fællesfirma *Th. Wessel & Co.* 1872 flyttedes forretningen fra Østergade til Kongens Nytorv i Hotel du Nord under benævnelsen *De forenede Hvidevare Forretninger ved Th. Wessel & Co.*, og i de følgende år undergik såvel Kbh.s- som hele provinsforretningen en mægtig udvikling der og-

så førte til flere stationsbyer. 1876 flyttede Emil Vett til Kbh. hvilket markeredes ved at firma-navnet ændredes til *Th. Wessel & Vett*, og 4.1.1879 indførtes det senere landskendte navn *Magasin du Nord* i firmaregistret. 1889 erhvervede firmaet naboejendommen til Hotel du Nord og 1890 tillige dette hvorefter det 1892–93 nedrev disse ejendomme og på grunden opførte det nuværende Magasin du Nord i fransk renæssancestil. Sideordnet med dette stortilede byggefotretagende udvidede Th. Wessel & Vett sin øvrige virksomhed på bemærkelsesværdig måde, således byggede man sidst i 80erne egne farverier i Landskronagade, senere egen møbelfabrik med tapetsererværksted. Hertil føjedes adskillige systuer og værksteder af forskellig art, dels under magasinets tag dels på arbejdspladser ude i byen. Samtidig voksede provinsfilialernes antal betydeligt. 10.11.1899 omdannedes firmaet til et aktieselskab med en aktiekapital på 7,9 mill. kr., og i selskabets bestyrelse indtrådte begge stifterne samtidig med at den daglige ledelse blev lagt i hænderne på tre direktører.

I hele denne mægtige udvikling, som gjorde *A/S Th. Wessel & Vett* til ikke blot Danmarks første, men også største stormagasin, har utvivlsomt W. først og fremmest gjort sig gældende som den dygtige indkøber der forstod at købe både godt og billigt, men han var tillige en mand der besad fremsyn og et overblik der placerede ham i første række af sin samtids købmandsgeneration. Hans elskværdige og jævne fremtræden gjorde ham tillige afholdt i alle kredse, og ikke mindst havde han forståelse af hvad et godt forhold til medarbejderne betød. W. var en særdeles godgørende mand og var bl.a. medlem af bestyrelsen for Kbh.s understøttelsesforening og af selskabet Fængselshjælpen. Han var desuden medlem af bestyrelsen for Kbh.s telefonaktieselskab og af Nationalbankens repræsentantskab 1896–1901 og 1903–05. – R. 1888. DM. 1904. □Mal. af O. Bache, 1890 (Fr.borg). Træsnit 1893. Afbildet s.m. E. Vett på mal. af P. S. Krøyer, 1893 (Magasin du Nord), et forarbejde til sammes mal. Fra Kbh.s børs, 1895 (Børsen, Kbh.). Buste af L. Brandstrup (Magasin du Nord). Foto. – Gravmæle af Søren Lemche.

Magasin du Nord 1868–1918, 1918. Pedro M. Wessel: *Recollections*, Leicester 1925. Så gik 75 år, 1943. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Finn H. Lauridsen (Jens Vestberg)

Wessely

Den jødiske slægt W. stammer fra Sydrusland hvorfra Joseph Abraham vandrede ca. 1650. Han nedsatte sig i Amsterdam hvorfra hans søn Moses (ca. 1656–1736) flyttede til Wesel ved

Rhinen som købmand. Fra denne lokalitet er familiens navn afledt da Moses W. flyttede til Glückstadt, hvor han efter kgl. tilladelse anlagde en geværfabrik.

Lazarus Wulff Wallich (ca. 1726–1822) der var ~ Esperance W. var af første ægteskab far til Wulff Lazarus Wallich (1756–1843) der havde sønnerne Arnold *Wallick og N. *Wallich.

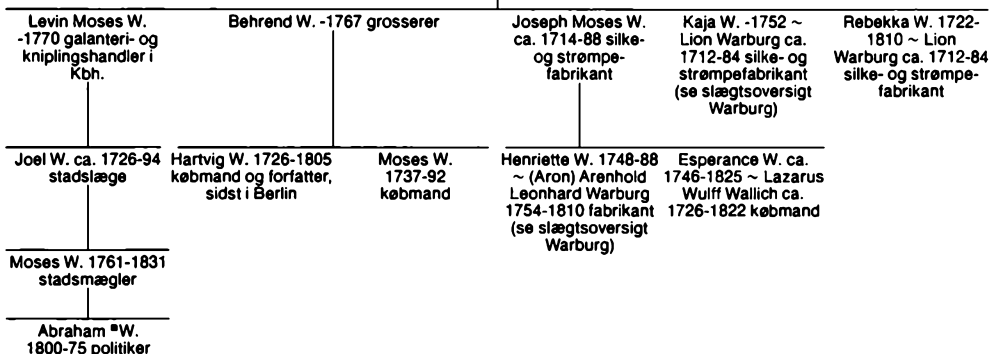
Hans H. Worsøe

Wessely, Abraham, 1800–75, politiker, dispachør. * 6.11.1800 i Kbh. (Mos.), † 5.5.1875 sst. begr. sst. (Holmens). Døbt 1831. F: stadsmægler Moses W. (1761–1831) og Ficke Wallich (1768–1844). Ugift.

W. gik i Metropolitanskolen 1810–17, blev student 1818, privat dimitteret, cand.jur. 1824 og tog dispachøreksamen 1830. Han lod sig 1831 døbe og blev dispachør i Kbh. Han erhvervede sig stor anseelse ved sin finansielle indsigt og tog ledende del i stiftelsen af Østifternes Kreditforening 1850, Kbh.s private Laanebank 1853, Biku-ben 1857 og Dansk Arbejderbank 1872. Han sluttede sig til 1830ernes liberale bevægelse, skrev i det oppositionelle Kjøbenhavnsposten og deltog 1839 i omdannelsen af Fædrelandet fra ugeblad til dagblad. Han var medudgiver til 1841 og i mange år bladets finansielle medarbejder. Han søgte forgæves valg til den grundlovgivende rigsforsamling 1848, valgtes 1849 til landstinget i 3. landstingskreds, faldt ved valget 1853, men valgtes 14 dage senere ved suppleringsvalg i den københavnske landstingskreds og repræsenterede den til junivalget 1866. Desuden sad han i rigsrådets landsting 1864–66. Han tilhørte de nationalliberale venstrefløj og tog, navnlig i de første år, livlig del i forhandlingerne om finansielle spørgsmål og øvede en vis indflydelse ved sin vågne kritik og store sagkundskab. Han var de rene princippers mand og krævede enhed og orden i statens finanser. 1856 stemte han mod finansloven for at demonstrere sin kritik af dens opstillinger. Som naturligt var blev han en af de første statsrevisorer, beklædte posten 1851–56, det sidste år som statsrevisionsens formand. Politisk var han blandt de mest radikale og gik mod delingen af vælgerne i to klasser, den almindelige valgrets klasse og de højstbeskattedes klasse, ved sogne-, købstads- og amtsrådsvalg og mod census i valgretsbestemmelserne for Kbh.s borgerrepræsentation. Endvidere gik han mod flytning af toldgrænsen til Elben 1853 og mod indskrækning af junigrundloven og gennemførelse af fællesforfatningen 1855. Her var han Ejderstatens og den almindelige valgrets konsekvente talsmand. Tidligt var

Wessely, Abraham

Moses Wessely ca. 1656-1736, købmand i Wesel, geværfabrikant i Glückstadt

han inde på sikring af mindretals repræsentation idet han 1850 – adskillige år før C. G. *Andræ fremsatte sit forslag om forholdstalsvalg – foreslog, men ikke fik gennemført at udvalgsposter i landsting og folketing skulle besættes ved forholdstalsvalg. – R. 1862. □ Litografi 1856. Foto.

Fædrelandet 7.5.1875. Dagbl. s.d. Hother Ploug; Carl Ploug I, 1905 268. Poul Andræ: Andræ og hans opfindelse forholdstalsvalgmåden, 1905 (2. udg. 1907) 149-51. Sofus Høgsbro. Brevveksl. og dagbøger, udg. Hans Lund I, 1924 30. Jul. Schovelin: Fra den danske handels renaissance II, 1924 230. Alb. Olsen: Studier over den da. finanslov, 1930. Fl. Dahl: C. G. Andræs taler I-II, 1933-34. Samme i Hist. medd. om Kbh. 3. r. II, 1936-38 474f.

Helge Larsen

West

Navnet W. bæres af adskillige danske slægter hvoraf her skal nævnes to:

I. En slægt der føres tilbage til skomagermester i Flensborg Christian W.

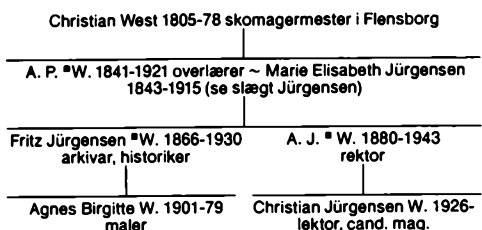
A. P. *W. var ~ Marie Elisabeth Jürgensen, d. af tegneren Fritz *J.

II. En slægt hvis første kendte mand er Peter Christensen i Gestelev, som var far til sognepræst i Meseinge Hans Pedersen W.

Stamtvl. over familien Jürgensen, 1940.

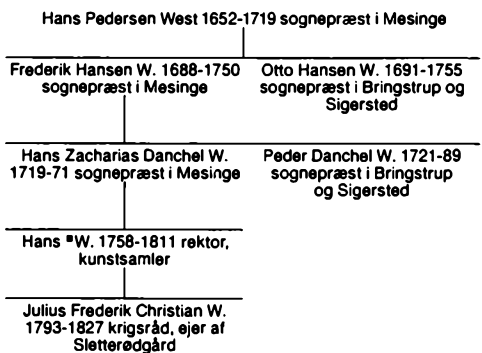
Hans H. Worsøe

Tavle I

West, A. J., se West, A. P.

Tavle II

West, Adolf Poul, 1841-1921, overlærer. * 26. 3. 1841 i Flensborg, † 23.7.1921 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: skomagermester Christian W. (1805-78) og Eline Anne Schramm (1808-69). ~ 26.3. 1865 i Kbh. (Johs.) med Marie Elisabeth Jürgensen, * 15.12.1843 i Kbh. (Helligg.), † 10.2.1915 sst., d. af tegner Fritz *J. (1818-63) og Marie E. Dichmann (1818-43).

Efter at have gennemgået realskolen i Flensborg blev W. i en alder af sytten år lærer ved Skt. Nicolai borgerskole sst. I sin fritid forberedte han sig til lærereksamen og tog denne 1861. N.å. optoges han på det Monradske kursus i Kbh., hvis leder, docent N. J. *Fjord, fattede godhed for ham og efter endt eksamen 1865 skaffede ham et gunstigt tilbud om ansættelse ved Frbg. skolevæsen. W.s hu stod imidlertid til en gerning i Sønderjylland, og han vendte tilbage til Flensborg hvor han de følgende år virkede som lærer ved Holdts og Monrads privatskoler. Deltagelse i politisk arbejde førte ham i forbindelse med folk på Haderslevvegen, og 1869 flyttede han hertil og begyndte i Vonsbæk en højskole der dog adskilte sig fra de almindelige ved et mere fagligt

præg. Krigen 1870 standsede skolen, og myndighederne hindrede en fortsættelse efter freds slutningen. W. vendte tilbage til sin fødeby som medbestyrer ved Holdts skole. Planer om oprettelse af en selvstændig skole blev standset af myndighederne. Forbindelsen med Haderslev østeramt blev dog ikke afbrudt, og 1871–72 var W. denne egne repræsentant på fællessynoden i Rendsborg hvor han var medvirkende til at få de danske repræsentanters ret til brugen af deres modersmål ved forhandlingerne anerkendt. Herfra bragtes også 1877, da Holdts skole var blevet lukket, den ordning i stand at W. fulgte H. A. *Krüger til Berlin som hans sekretær. I denne stilling øvede han nogen indflydelse på Krügers politiske kurs og har bl.a. en væsentlig andel af ansvaret for interpellationen om art. 5 i april 1877. 1879 begyndte W. udgivelsen af *Haderslev Avis*, støttet af Krüger og med økonomisk hjælp fra de gamle nationalliberale kredse i Kbh., men måtte allerede standse udgivelsen april 1880. Forgæves søgte han i den følgende tid at finde en eller anden form for virksomhed der kunne muliggøre hans fortsatte forbliven i Sønderjylland, og 1882 måtte han bekvempe sig til at søge stilling i kongeriget. Han udnævntes da til overlærer i Store Heddinge hvor han virkede i 31 år og fik en meget påskønnet stilling både som en fremragende lærer og som en dygtig administrator. – Sønnen Axel Jürgensen W., * 28.4.1880, † 23.9.1943, blev student 1898, cand.mag. i historie 1907 og 1920 rektor i Tønder, 1930–41 i Sønderborg og derefter i Sorø. Han arbejdede livet igennem med historiske studier og udgav 1938 *Et omstridt Land* om Elsass-Lothringens historie. R. 1932. DM. 1940. – Hans yngre bror Georg Urban Frederik (Fritz) Jürgensen W., * 30.1.1866, † 14.5.1930, opkaldt efter sin berømte morfar, blev student 1885, cand.polit. 1892 og n.å. ansat i Rigsarkivet hvor han 1919 blev arkivar. Af hans litterære aktivitet kan nævnes medarbejderskab ved Haandbog i det nordlesvigske Spørgsmaals Historie, 1931, Kjøbenhavns Brandforsikring 1731–1911, 1913, og Danske Herregaarde ved 1920 I–III, 1922–23, men hans hovedværk er udgivelsen af *Kronens Skøder II*, 1648–88, 1908. W. var katolik og 1916–30 formand for Ansgarius-foreningen. R. 1929. – R. 1896. □ Ungdomsprofil af N. Habbe. Tegn. af Birgitte West, 1920. Foto.

Bladet Dannevirke 100 år, 1938 276–79. A. Peitersen i Østsjællands folkebl. 25.3.1941. – Papirer i Rigsark. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Hans Lund*

West, Clara Emilie Marie, 1844–1907, håndarbejdsprædagog. * 20.9.1844 i Kbh. (Frue), † 10.

4.1907 i Kbh. (Frue), begr. sst. (Ass.). F: Garmester, kaptajn Cay Frederik W. (1827–78) og Susanne Marie Elisabeth Larsen (1818–93). Ugift. W. tog lærerindeeksamen 1876 fra Femmers seminarium og blev ansat 1877 ved Frederiksberg kommunes skolevæsen. W. foretog adskillige studierejser til Tyskland og Schweiz for at studere håndarbejdsundervisning efter den såkaldte schallenfeldske undervisningsmetode. Dette var en tysk inspireret anskuelses- og klasseundervisning specielt tilrettelagt for pædagogisk undervisning i håndarbejde der i modsætning til almindelig vejledning i håndarbejde krævede en fremadskridende undervisning. Metoden var helt i pagt med tidens pædagogiske og etiske idealer, og den lagde megen vægt på undervisningens almindeligende virkning. Imidlertid er det W.s tilrettelægning af undervisningen i de tekniske discipliner der har levet længst og præget dels fagsynet på håndarbejde, dels undervisningen i håndarbejde ikke alene i folkeskolen, men også på seminarier, højskoler, i husflidskredse og anden fritidsundervisning. Dele af W.s metode blev anvendt helt op til 1970'erne. 1882 overlod Dansk husflidsselskab W. at lede selskabets kurser for håndarbejds lærerinder til landsbyskolerne, og her praktiseredes den nye metode, hvorefter eleverne først syede læreklude, inden de gik i gang med egentlige modeller. W. holdt foredrag om kurserne ved Danmarks lærerforenings 3. almindelige skolemøde i Kbh. 1886. Tre år efter udgav W. den første lærebog på dansk i den schallenfeldske undervisningsmetode *Vejledning til methodisk Undervisning i kvindeligt Haandarbejde*. S.å. indførtes metoden i skolerne på Frbg., ligesom den nogle år efter blev obligatorisk ved skolerne i Kbh.s kommune. Lidt efter lidt blev den brugt over hele landet. Sammen med N. C. Rom blev W. 1901 udpeget til den af kultusministeriet nedsatte Komité for uddannelse af håndgerningslærerinder for folkeskolen. I uddannelsen blev der lagt vægt på at følge den linje som Dansk husflidsselskab havde lagt. W. blev også medlem af den komité der blev nedsat 1906, der skulle arbejde videre med uddannelsen af håndarbejds lærerinder. W. fungerede både som eksaminator og censor ved lærerindeeksamen på seminarierne.

N. C. Rom i Dansk husflidstid. XXVII, 1907 28. Arv og Eje, 1980 77–102.

Minna Kragelund

West, Fritz Jürgensen, se West, A. P.

West, Hans, 1758–1811, rektor, kunstsamler. * 9.2.1758 i Mesinge, Fyn, † 6.7.1811 i Kassel,

begr. sst. F: sognepræst Hans Zacharias Danchel W. (1719–71) og Maren Jacobsdatter Hatting (1722–78). ~ 13.7.1785 i Kbh. (Helligg.) med Johanne Sophie Bech, døbt 26.1.1764 i Kbh. (Holmens), † 6.8.1802 i Bagsværd, d. af rådmænd i Kbh., justitsråd Hans Christian B. (ca. 1721–81) og Anna Elisabeth Klog (ca. 1739–75).

W. blev 1776 student fra Odense og studerede derefter sprog. 1788 søgte han en stilling i dansk Vestindien og ansattes som rektor ved Det vestindiske skoleinstitut i Christiansted på St. Croix. Forinden havde han dog forgæves søgt en stilling som professor i de skønne videnskaber ved Odense gymnasium. Han afskedigedes fra rektorembetet efter ansøgning 1799 og blev i stedet notarius publicus. 1803–05 fungerede han som dansk konsul i Bruxelles. Fra W.s ophold i Vestindien stammer dels en beretning om St. Croix, trykt i tidsskriftet *Iris* 1791 og dels bogen *Bidrag til Beskrivelse over St. Croix* fra 1793. W. polemiserer heri mod Paul *Iserts fremstilling af neger-slavesystemet og understreger at friheden er noget relativt. Det er derfor ligegyldigt, om negrene „have Navn af Frie eller Slaver, naar de kun lide og behandles vel“. Den røde tråd i W.s værker der præges af opportunistiske hensyn til plantagejerne, er en fremhævelse af hvor godt disse behandler negrene. Men selv om W. mener at negrene har det bedre i Vestindien end i Afrika, indrømmer han dog at dette ikke kan retfærdiggøre slavehandelen. Imidlertid kan man heller ikke på én gang ophæve denne, da man så ville mangle arbejdskraft i dansk Vestindien. Derfor fremsatte W. en reformplan om, at negrene skulle civiliseres gennem oprettelse af et „kolonial-institut“ i dansk Vestindien. Her skulle slaverens ægteskabsforhold ordnes, således at deres forplantning blev sikret. Samtidig skulle de modtage skoleundervisning. W.s plan blev senere taget op af finansminister Ernst Schimmelmann under forhandlingerne om en eventuel udskyldelse af det dansk-vestindiske negerindførselsforbud. Foruden at udgøre en del af den danske oplysningstids debat om neger-slavesystemet giver W.s skrifter også et interessant billede af livet i dansk Vestindien i 1700-tallet, herunder, således som Inge Mejer Antonsen har fremhævet det, af boligkulturen. Også botanikken i dansk Vestindien havde W.s interesse.

Under opholdet i Bruxelles vakte hans interesse for kunst, og det lykkedes ham at erhverve og hjemføre en betydelig samling af kunstværker. Efter sin tilbagekomst til Danmark gjorde han sin malerisamling offentlig tilgængelig. 1807 udgav han et grundigt af ham selv udarbejdet „Raisonnéret Catalog“ over samlingen; heri behandlede 166 malerier, 63 håndtegninger og ot-

te skulpturer. 1809 solgte W. hele samlingen til Frederik VI for en meget betydelig sum, og den overgik senere til Statens museum for kunst. W. havde forinden overvejet at sælge hele samlingen til zar Alexander I af Rusland. Gennem W.s samling er der tilført landet en række værdifulde kunstværker, således bl.a. værker af Pieter de Hooch, Rubens og Tizian. En del af samlingen omtales i *Katalog over ældre Malerier* (udg. af Statens museum for kunst, 1946). I sine sidste leveår opholdt W. sig meget i Paris og Rom. Han færdedes flittigt blandt kunstnere, i Rom således i kredsen omkring Bertel Thorvaldsen. Kunstnerens selvportrætbuste i marmor skyldes en bestilling af W. fra 1810. Under sit udenlandsophold informerede W. prins Christian Frederik (den senere Christian VIII), der var præres for det hjemlige kunstakademi, om kunstneriske og politiske forhold. I Italien grundlagde W. på ny en mindre malerisamling som kongen erhvervede efter hans død. – Etatsråd 1809. – R. 1809. □Silhouet af C. Limprecht og J. G. Friedrich ca. 1781–82. Mal. fra 1790erne (Fr.borg). Tegn. af G.-L. Chrétien, 1802 (St.mus.), efter denne stik af samme. Mal. af C. P. Verhulst, 1804 (St.mus.).

Ræsonneret katalog over konsul W.s saml. af malerier . . . , udg. af ham selv, 1807. Kunstmuseets årsskr. XXVI, 1939 124–42 (breve). – Johan Conrad Spengler: *Katalog over det kgl. billedgalleri på Christiansborg*, 1827. J. M. Thiele: *Thorvaldsens biografi I*, 1852 154. Hjalmar Kiærskou i *Botanisk t.* XXIII, 1900 45f. C. A. Trier i *Hist. t.* 7.r.V, 1904–05 405–508. Peter Hertz i *Kunstmuseets årsskr.*, 1921–23 358–90. H. Lawaetz: *Peter v. Scholten*, 1940. Kong Chr. VII's dagbøger og optegn., udg. Axel Linvald I, 1943 91 266. *Katalog over ældre malerier*, udg. Statens museum for kunst, 1946. Niels Breitenstein i *Kulturminde ny r.* I, 1955 100–274. Jens Vibæk i *Vore gamle tropekolonier*, 2. udg. II, 1966. Inge Mejer Antonsen: *Tre vestindiske stuer*, 1967. Sv. E. Green-Pedersen i *Transactions of the historical society of Ghana XV*, Legon 1974 85–102. Chr. Degn: *Die Schimmelmanns im atlantischen Dreieckshandel*, Neumünster 1974. Ove Hornby: *Kolonierne i Vestindien*, 1980. – Papirer i Kgl. bibl. og Sorø akad.s bibl. (Johan Bülow's saml.).

Sv. E. Green-Pedersen

West, Niels Madsen, 1666–1752, officer, amtmand. * jan. 1666 på Skjoldemose, † 25.3.1752 i Rønne, begr. sst. F: forvalter og forpagter Mads Vestesen. ~ 1° ca. 1707 med Michella Ottilie Klein, døbt 30.3.1688, † 6.6.1727, d. af amtsforvalter i Ålborg Peder K. († 1702) og Cathrine Ravn. ~ 2° 16.2.1728 med Mette Margrethe Sonne, * 25.10.1700, † 16.10.1774 (~ 1° 1715 med købmand i Neksø Herman Madsen Bohn, ca. 1690–1724, ~ 2° 1725 med købmand sst. Mogens Ibsen, 1695–1727), d. af sognepræst i Neksø Hans Olsen S. (1661–1709) og Ellen Knudsdatter (1672–1718). – Far til Peter *W.

Som grenader ved garden til fods deltog W. fra 1689 ved korpset i engelsk tjeneste i Irland, blev adjutant og en tid regimentskvartermester, 1698 sekondløjtnant, 1701 premierløjtnant, 1703 kaptajn og ansattes n.å. ved det jysk-fynske landdragonregiment der med udmærkelse deltog i kampene ved Wismar 1711, ved Gadebusch 1712. 1708 blev han major, 1711 oberstløjtnant, 1714 kar.oberst, 1717 chef for regimentet og deltog med det i Norges forsvar 1717–19. 1721 blev regimentet opløst, men n.å. blev W., der var en anerkendt, dygtig officer, kommandant og amtmand på Bornholm, 1728 generalmajor. – 1738 indkom til regeringen anonym klage over W.s embedsførelse, og da man frygtede at der mulig forelå forsømmelse af øens forsvar, sendtes fra Kbh. en kommission over. Efter langvarige, meget indgående undersøgelser viste det sig, at der ikke var begået egentlige forsømmelser, men kun nogle uregelmæssigheder, og på forslag af P. V. *Løvenørn, W.s gamle ven og velynder, resolve-rede kongen at W. kunne vælge mellem formel dom af kommissionen på stedet eller at underkaste sig kongens nåde. W. valgte det sidste. I betragtning af hans høje alder og tidligere hæderfulde tjeneste hævdede sagen og skulle ikke være til skade for hans ære, gode navn og rygte; han blev dog dimitteret fra sine poster og skulle betale sagens omkostninger, 500 rdl. Senere fik han en god pension og var i øvrigt en velhavende mand. Skønt ikke født bornholmer havde han vundet øens befolkning for sig. Han var den sidste der forenede stillingen som kommandant og amtmand.

Jul. Bidstrup: Stamtv. over familien Koefoed, 1886 (fot. optr. 1976) 129. M. K. Zahrtmann i Museum, 1892 I 6. Pers. hist. t. 3.r.1, 1892 208 225 234 240 292 (H. E. v.d. Weydes selvbiogr.). Hist. saml. og studier, udg. H. F. Rørdam II, 1896 400–02 409f. Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstabens III–IV, 1906–10; IX–X, 1932–34. K. C. Rockstroh: Udvikl. af den nationale hær i Danm. III, 1926. Samme i Bornholmske saml. XVIII, 1927 66–70.

Rockstroh*

West, Peter, 1708–67, godsejer. * 1708, † 10.9. 1767 i Næstved, begr. i Skt. Peders k. sst. F: major, senere generalmajor, amtmand Niels *W. (1666–1752) og Michella O. Klein (1688–1727). ~ 1735 med Christiane Brønnsdorph, * 1695, † 1757 (~ 1° med kammerråd, renteskriver Niels Christensen, † tidligst 1733).

Ti år gammel udnævntes W. til fænrisk i jyske nationale regiment, 1724 blev han løjtnant og 1730 ritmester; 1732 forsattes han til hestgarden, men tog 1735 sin afsked da han havde købt godset Tybjerggård på Sjælland; 1743–48 ejede han tillige Nørager i Holbæk amt. W. viste snart frem-

ragende evner som landmand; han drev Tybjerggård som et mønsterbrug for sin tid, afskaffede trevangsdriften og inddelte i stedet jorderne i seks marker med et skifte på tre års kornsæd og tre års græsning og hoslæt med indførelse af den nye foderplante kløver. Opsigt i samtiden vakte den kæmpemæssige kostald til 200 køer, han byggede, forsynet med fast vandledning. Som foregangsmand på landbrugets område vandt han stor anseelse og rådspurgtes jævnligt i sager vedrørende godsadministration; således deltog han nogle år i bestyrelsen af Vemmetofte og Gissselfeld klostre. Efter 1763 at have solgt Tybjerggård tog han bolig i Næstved hvor han sammen med general H. H. v. *Eickstedt anlagde en fabriek der forarbejdede læder til dekorationsbrug (korduan).

Erich Pontoppidan: Den danske atlas III, 1767 (fot. optr. 1968) 122. Chr. H. Brasch: Vemmetoftes hist. III, 1863 95 142 181. O. F. C. Rasmussen: Optegn. om Gissselfeld, 1868 261.

Albert Thomsen*

Vestberg, Jens Christian Hans Thorvald, 1893–1958, børssekretær. * 26.9.1893 i Søllerød, † 9. 6.1958 i Kbh., begr. Søllerød kgd. F: direktør for Kongens Bryghus Carl Christian V. (1852–1920) og Marianne Kirstine Cecilie Petersen (1857–1926). ~ 14.7.1926 i Søllerød med Margot Eleonora Minna Fanny v. Kauffmann, * 12.12.1898 på Frbg., † 22.4.1982 i Hørsholm, d. af grosserer Ludvig Christian Ulrich v. K. (1859–1934) og Fanny Mathilde Kathrine Just-Nielsen (1872–1951).

V. blev student 1911 fra Østersøgades skole og statsvidenskabelig kandidat 1917. Han blev tidligt tiltrukket af litterær virksomhed og var allerede i sin studentertid redaktionssekretær ved det dengang nystartede Finanstidende (1915–17). 1918–21 var han dels nationaløkonomisk medarbejder ved Berlingske Tidende, dels redaktør af Sparekassetidende. En kortere tid var han knyttet til den overordentlige kommission af 1914 (1920–21), men ansattes 1921 som nationaløkonomisk sekretær (konsulent) ved Grosserer-societetets komité. I denne stilling repræsenterede han det embedsmandsmæssige element i komiteens virksomhed, særlig med hensyn til handels- og toldpolitik og med hensyn til havnespørgsmål – både indenlands over for regeringen og offentlige myndigheder og udenlands på konferencer og studierejser. Han var således bl.a. medlem af den af handelsministeriet 1922 nedsatte kommission til undersøgelse af importreguleringen i Schweiz, deltager i industriens og handelens Ruhrrejser 1923, i verdenskonferencen i Genève 1927, i forskellige havnestudierej-

Vestberg, Jens

ser i 1920'erne og i forskellige handelsdelegationsrejser til London i 1930'erne. Desuden repræsenterede han som ekspert eller sekretær komiteen ved adskillige vareudvekslingsforhandlinger under anden verdenskrig i Schweiz, Berlin og Stockholm, ligesom han efter krigen deltog i forhandlinger med en række lande om indgåelse af handelsaftaler. Fra 1921 var V. sekretær for Fernernrute-komiteen. Hans indsats er mere umiddelbart synlig på det litterære område. Han genoplivde 1922 publikationen *Verdensmarkedet og Danmark* der var grundlagt 1907 af Jul. Schovelin og stod for denne årlige oversigt frem til sin død, kun afbrudt af anden verdenskrig der umuliggjorde udsendelser af bogen. Også Grosserersocietetets anden vigtige årlige publikation, *Handelsberetningen*, redigerede V. fra 1921 til sin død. Endvidere har han skrevet en lang række artikler og afhandlinger i fagtidsskrifter og dagspresse, ligesom han med sit store kendskab til danske handelsfolk blev en væsentlig bidragsyder til 2. udgave af Dansk biografisk Leksikon. – R. 1931. R.¹ 1955. □Foto.

Børsen 14.2.1946 og 10.6.1958. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Chr. R. Jansen (*Jens Toftegaard*)

Westberg, Maria Charlotta, 1853–93, solodanser. * 3.2.1853 i Stockholm, † 4.12.1893 sst., begr. sst. F: litograf Peter Magnus W. og Hedvig Maria Lönquist. Ugift.

Ved Betty Schnells (fru "Hennings") overgang til skuespillet mistede balletten sit primaballerinaemne, og August Bournonville måtte søge uden for landets grænser for at finde en stedfortræder. Under et ophold i Stockholm bemærkede han den purunge W. som blev uddannet ved den kgl. operas ballet af hans tidligere elev, balletmester Sigurd Lund. Hun var villig til at forlade sin løbebane i hjemlandet, og Bournonville forberedte hende privat og forsøgsvis til debut som fandt sted 6.9.1871 som Sylfiden. Den gamle mesters valg viste sig at være rigtigt; både i det første parti og i de næste prøveopgaver, Sigyn i *Thrymskviden* og Xoloé i *Brama og Bajaderen* gjorde W. lykke og fyldte, skrev direktionen til ministeriet, „flere Gange Huset“. Da hendes forpligtelser over for den kgl. svenske scene var ophørt, ansattes hun fra juli 1872 og udnævntes 1875 til solodanser. W. var en moderne ballerinatypen, høj og slank, udpræget nordisk af type og med et sympatisk, men stillestående ansigt. Mimisk udmærkede hun sig aldrig, men hendes teknik var sikker, legemet smidigt, viljen udholdende. De lyse hovedpartier i Bournonvilles værker, Astrid i *Valdemar*, Svava i *Valkyrien*,

Hilda i *Et Folkesagn*, Kirsti i *Brudfærden i Hardanger*, Celeste i *Toreadoren* og m.fl., dansede hun i ballettens „døde“ periode, årene efter mesterens afgang og død. Kølig renhed prægede hendes kunst, men da hun savnede temperament og et erotisk element, klædte den sydlandske Teresina i *Napoli* hende ikke. 3.6.1890 tog hun afsked som Nathalia i *Fra Sibirien til Moskov* og Svava i *Valkyrien*. Sit otium tilbragte hun i Stockholm hvor hun døde kun 40 år gammel. □Træsnit efter fotografi. Foto.

Aug. Bournonville: Mit theaterliv III,1, 1877 (ny udg. 1979) 50f. Rob. Neiiendam: Det kgl. teaters hist. I–V, 1921–30. Den kgl. da. ballet, red. Sv. Kragh-Jacobsen og T. Krogh, 1952. Åke Lilliestam i Personhist. t. LXXVI, Sth. 1980 hft. 3 8–14.

Robert Neiiendam*

Vestbirk, Jens Anthon, 1894–1973, ambassadør. * 30.3.1894 i Horsens, † 4.2.1973 i Kbh. (Kastels), begr. sst. (Garn.). F: skomagermester Marius Peter Jensen (1866–1940) og Kirstine Rasmussen (1868–1911). Navneforandring 23.11.1920. ~ 24.10.1917 i Horsens med Laura Antonia (Tonny) Theodora Winterskov, * 22.8.1894 i Kbh. (Matth.), d. af Else Christine Nielsen (* 1872); adopteret af anlægsgartner Carl Petersen W. og Maren Andreasen.

V. var 1911–20 ansat i toldvæsenet samtidig med at han tog studentereksamen og derefter studerede statsvidenskab. Han blev cand.polit. 1920 og sekretær i departementet for told- og forbrugsafgifter s.å. Juni 1921 udnævntes han til sekretær i det omorganiserede og udvidede udenrigsministerium hvis hovedopgave nu blev at støtte dansk erhvervsliv på de udenlandske markeder. V. ansattes i den økonomiske afdeling hvor han 1922 udnævntes til fuldmægtig. 1925–31 var han vicekonsul i London og efter hjemkaldelsen blev han 1934 kontorchef i den økonomiske afdelings 2. kontor, det såkaldte erhvervskontor. Det blev hans opgave at lede forhandlingerne med de andre nordiske lande i forsøget på at fremme det økonomiske samarbejde. 1934–37 var han sekretær i det danske udvalg for nordisk økonomisk samarbejde, men større resultater nåedes aldrig. Ved udbruddet af den anden verdenskrig og Danmarks besættelse måtte arbejdet under stigende vanskeligheder koncentreres om at sikre landet de nødvendige tilførsler fra tysk-kontrollerede områder samt fra Sverige og Finland. V. gjorde her et stort og af ministeriet meget påskønnet arbejde. Efter befrielsen maj 1945 blev V. om efteråret udnævnt til generalkonsul og handelsrådgive i London samt til leder af Danish Supply Mission. I den sidstnævnte stilling kunne han fortsætte arbejdet med at skaffe livs-

vigtige råstoffer og varer til Danmark. Under forhandlingerne i efteråret 1947 i Paris med USA om udformningen af den økonomiske hjælp (Marshall-hjælpen) til en række europæiske lande ydede V. som Danmarks repræsentant en indsats der også blev værdsat af de andre europæiske delegationer, især den britiske.

V. var ikke blot interesseret i handelspolitik. Han ville også beskæftige sig med international politik. Derfor udnævntes han juli 1950 til gesandt med den særlige opgave at bistå ambassadør E. Reventlow i NATOs stedfortræderråd. 1954 blev V. ambassadør og Danmarks faste repræsentant ved det nordatlantiske råd i Paris. Men samtidig måtte han påtage sig hvervet som leder af Danmarks faste delegation ved OEEC i Paris samt ved det europæiske kul- og stålfællesskab i Luxembourg. Varetagelsen af disse tre vigtige stillinger blev efterhånden en lidt for hård belastning og allerede 1956 udnævntes V. til ambassadør i Stockholm. Her forblev han til han faldt for aldersgrænsen 1.4.1964. V. hørte ikke til de diplomater der var kendt af den store offentlighed hvilket bl.a. hang sammen med hans lidt kejtede væsen og tale. Men blandt dem der vidste besked var han værdsat for sin dygtighed og pålidelighed. Han var også anerkendt som en af de embedsmænd der i årene efter 1920 ydede en stor indsats for at fremme danske erhvervsinteresser i udlandet og sikre Danmarks forsyningssituation under de vanskelige krigs- og efterkrigsår. – R. 1929. DM. 1938. K. 1947. K. 1957. □Mal., formentlig malet i London 1953. Foto.

Ålborg amtstid. 25.7.1947. Den danske udenrigstjeneste II, 1970. Berl. tid. 8.2.1973.

Viggo Sjøqvist

Vestbo, Julius Emanuel Johannes Lund Jensen, 1896–1966, husmandsfører. * 17.8.1896 i Frederikshavn, † 10.5.1966 i Tarm, begr. Egvad kgd. F: kaptajn i fyrvæsenet Jens Johan Julius Jensen (1853–1908) og Jensine Severine Petrine Thomsen († 1928). ~ 5.5.1927 med Agnes Johanne Jensen, * 17.9.1909 i Bording, † 11.9.1981 i Lyne, d. af karetmager Anton J. (1879–1922) og Antoinette Klaudiane Lauritsen (1889–1943).

V.s baggrund for en karriere i landbrugets organisationsliv var usædvanlig. Opvokset i Kbh. fik han som feriedreng lyst til landbruget, afbrød en læreplads for som 16-årig at tage plads ved landbruget i Jylland. 1927 kunne han erhverve et husmandsbrug ved Tarm og kom snart ind i offentligt arbejde. Han indvalgtes i sogne- og senere amtsråd, men hans væsentligste indsats lå i husmandsbevægelsen. V. var den første formand

for den stedlige husmandsforening, blev 1935 kredsformand og 1947 formand for Ringkøbing amts husmandsforeninger. S.å. indvalgtes han i bestyrelsen for De samvirkende jyske husmandsforeninger, blev næstformand 1950 og formand 1954. 1949 blev han medlem af hovedbestyrelsen for De samvirkende danske husmandsforeninger og tog livlig del i udformningen af husmandsbevægelsens jordpolitiske og faglige kurs i efterkrigsårene. V. indtrådte 1954 i De samvirkende husmandsforeningers formandskab og havde sæde her til sin død 1966. Han markerede sig over for formændene Laurits Nielsen og fra 1957 Peter Jørgensen som talsmand for en mere aktiv, fremadskuende kurs. Han så fremtiden for det lille landbrug som familiebruget der inddrog alle tekniske hjælpemidler, og hans ofte prægnant udformede synspunkter kunne skabe diskussion i husmandskredse. V. var en dygtig og meget anvendt taler, og hertil engageret i samfundsspørgsmål ud over de rent faglige. I de vigtige forhandlinger sidst i 1950'erne og i begyndelsen af 1960'erne omkring en ordning af landbrugets afsætningsforhold og en reorganisation af Landbrugsrådet var V. tilsyneladende indstillet på at gå videre end Peter Jørgensen i samarbejdet. I kraft af sin placering i husmandsbevægelsen blev V. 1954 medlem af statens jordlovsudvalg, 1958 formand for kartofteleksportudvalget. 1954 indvalgtes han ligeledes i hedeselskabets bestyrelse. □Foto.

Fr. Skrubbeltang: Den danske husmand II, 1954. Jacob A. Buksti: Et enigt landbrug?, 1974. Jørgen Pedersen i De samvirkende jyske husmandsforen. 1902–1977, 1977 17–19.

Claus Bjørn

v. Westen

Slægten v. W. føres tilbage til Eduard v. W. til Westenshoff nær Köln, der var farfar til borgmester i Nysted Mathias v. W.

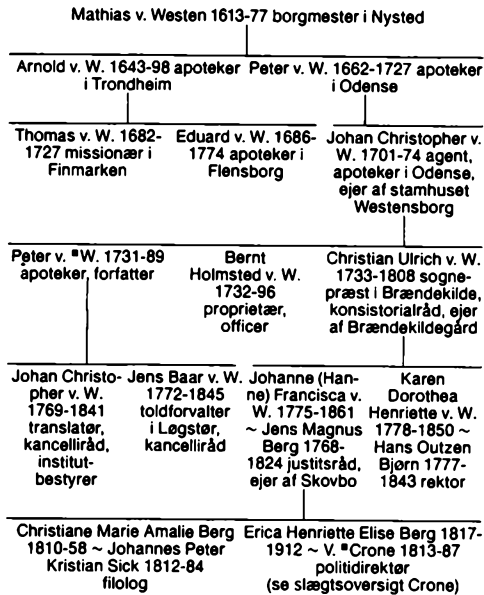
J. C. L. Lengnicks genealogier III. – Optegn. og dokumenter vedr. slægten v. W. 1662–1862 på Landsark. for Fyn, Odense.

Hans H. Worsøe

v. Westen, Peter, 1731–89, apoteker, forfatter. * 20.3.1731 i Odense, † 18.6.1789 i Fredericia, begr. i Odense (Skt. Knuds k.). F: apoteker, agent Johan Christopher v. W. (1701–74, ~ 2° 1752 med Barbara Olivarius, 1716–89, ~ 1° med kancelliråd Thomas Johansen Neergaard til Viibygd, 1704–42) og Karen Krag Holmsted († 1747). ~ 20.8.1766 i Odense med Anna Johanna Baar, * 10.1.1747 i Odense, † 26.6.1795 i Fredericia, d. af amtsforvalter i Odense, kammerråd, senere etatsråd Jens B. til Lille Hesbjerg

v. Westen, Peter

(1706–88) og Birgitte Cathrine v. Bergen (1717–88).

v. W. lærte apotekerprofessionen hos faderen og kom 1751 som student til Kbh. hvor han tog farmaceutisk eksamen. 1753 tiltrådte han en udenlandsrejse, under hvilken han arbejdede på forskellige apoteker og besøgte universitetsbyer som Leiden og Rostock. Sidstnævnte sted opholdt han sig et par år, lod trykke en del småskrifter, især af medicinsk indhold, og erhvervede den medicinske doktorgrad 1758. N.å. rejste han hjem til sin fødeby hvor han nedsatte sig som praktiserende læge. 1760 blev han professor designatus ved gymnasiet, men blev aldrig virkelig professor. 1764 opgav han sin praksis og købte faderens apotek samt gården Kragssberg ved Odense; 1770 erhvervede han tillige Sellebjerg og ejede en kort tid Løjtved. Han synes imidlertid at have manglet økonomisk sans, hans pragtlyst og store samlinger af kunst, bøger og rariteter kostede store summer, og 1773 gik han fallit. Formodentlig ved svigerfaderens hjælp erhvervede han 1779 Odense adressekontor med privilegium på udgivelse af en avis. 1783 udnævntes han til toldforvalter i Fredericia, fik også her privilegium på at oprette et adressekontor og bogtrykkeri og udgav fra 1784 Ribe stifts adressekontors efterretninger. v. W. var en dygtig og alsidig mand der efterlod sig en lang række arbejder, både trykte og utrykte, naturhistoriske, historiske og veterinære. – Hans ældste søn, translatør, kancelliråd Johan Christopher v. Westen

(1769–1841) grundlagde 1800 det v. Westenske institut i Kbh. – Justitsråd 1783. □ Maleri.

E. Dam: Odense løveapoteks hist. 1549–1903, 1903 69–87. Samme i Festskr. til Jul. Petersen, 1910 101–20. Samme og Aage Schæffer: De danske apotekers hist. I, 1925 44–48. – Papirer i Landsark. for Fyn, Odense.

Povl Engelstoft*

Westengaard, Jens Erichsen, 1633–89, borgmester. * 3.1.1633 i Tvenstrup, Odder sg., † 20. 12.1689, begr. i Odense (Skt. Knuds k.). F: Erik Christensen til Vestengård († 1652) og Mette Rasmusdatter († tidligst 1670). ~ 20.9.1674 i Odense med Maren Bang, † i Skamby, begr. 23.7.1720 i Odense (~ 2° 1691 med krigs- og landkommissær Otto Pedersen Himmelstrup, † 1709), d. af biskop Niels Hansen *B. (1614–76) og Anna Hansdatter Kølenbrun († 1688).

W., der ikke selv førte slægtsnavnet Westengaard som først hans børn antog, havde en mor der selv førte pennen, og lærte hjemme at skrive, læse og regne. Han kom efter to års skolegang i Århus danske skole 1654 i tjeneste hos Markor "Rodsteen til Lundsgård først som „opvarter“ og efter en rejse til Holland som håndskriver. I samme egenskab tjente han siden rigsråd Mogens *Høg, lensmand på Odensegård fra 1658, med hvem han oplevede Kbh.s belejring; efter hans død 1661 blev han underskriver hos hans efterfølger, amtmand Henrik *Lindenov. 1668 udnævntes han til amtsskriver og ridefoged over Skt. Hans eller Odensegårds amt og 1671 tillige for Dalum, Skt. Knuds kloster og Rugård amter. 1688 afstod han disse embeder, idet han 1677 var blevet borgmester og 1682 øverste borgmester i Odense. Han ejede Hollufgård, som svigerfaderen 1675 tilskødede ham og hans kone, og 1683 kom han ved indførsel i besiddelse af Dallund hvis hovedgårdstakst han 1688 fik formeret og tillagt alle de friheder, sæde- og hovedgårde nyder. Også i Odense havde han betydelige ejendomme, og i sin gård i Vestergade kunne han modtage fyrstelige personer. Han blev en agtet og så velsitueret mand, at også hans gamle herre på Lundsgård kunne ty til ham om lån. □ Stik af H. Schaten, efter dette ligprædikenstik 1691.

F. E. Hundrup: Stamtbl. over Oluf Bangs efterkomme, 1875 20. Th. Hauch-Fausbøll i Berl. aften 5.1.1932 (slægten). Ludv. Stoud: Ligprædiken over Jens Erichsen, 1691. C. T. Engelstoft: Odense bys hist., 2. udg. 1880 (reprodg. 1978) 286 333 339 342. Sv. Larsen: Studier over det fynske rådsaristokrati I–II, 1965. – Papirer i Landsark. for Fyn, Odense.

Hans Knudsen*

Westenholz

Slægten føres tilbage til diakon ved Kreuzkirche i Hannover Thomas W. hvis oldebarn, organist i

Embeck ved Göttingen Johann Henrich W. (1667–1731), var far til kantor og klokker i Wilster Johann Carl Friedrich W.

R. A. *W. var ~ Ulla Nathalia Grut, d. af øjenlæge Edmund Hansen *G. Regnar *W. var ~ 2° Mary Lucinde Hansen, d. af grosserer A. N. *H.

Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 1193–97. Wilhelm v. Antoniewicz: Danske patricierslægter II, 1979 187–98.

Hans H. Worsøe

Westenholz, Anders Peter, 1825–86, købmand. *16.10.1825 i Frederikshavn, †14.1.1886 på Dronninggård, begr. i Søllerød. F: byfoged i Frederikshavn, senere herredsfoged i Års og Slet herreder og birkedommer i Løgstør birk, landeværnsmajor Thomas Frederik W. (1779–1830) og Anne Marie Elisabeth Aabel (1791–1880). ~ 1856 med Helen Scott Young, *1.8.1832 i Glasgow, †23.1.1901 i Kbh., d. af læge Andrew Y. – Bror til Regnar *W.

Efter endt skolegang fik W. sin første handelsuddannelse i Ålborg, hvorefter han drog til udlandet og optog selvstændig købmandsvirksomhed i Leith under firmanavnet Stegmann, Westenholz & Co. Allerede 1848 var hans ældre bror Regnar flyttet fra Hamburg til London og havde her påbegyndt en kornimportforretning som navnlig efter den engelske korntolds bortfald 1849 hurtigt tog et meget betydeligt opsving. I begyndelsen af 50'erne flyttede W. selv til landet og dannede sammen med nævnte bror firmaet *Westenholz' Brothers* som han få år efter blev eneindehaver af, efter at broderen havde købt Mattrup ved Horsens og var flyttet til Danmark. Firmaets hovedforretning var i første række baseret på indkøb af korn og senere andre land-

brugsvare fra Danmark, og ved siden af det 1854 ligeledes i London startede danske firma Fr. & A. Delcomyn var Westenholz' Brothers det firma som tidligst forstod hvilke chancer Danmark som landbrugseksporterende land havde på det engelske marked. I løbet af 50'erne underbyggede W. sit firmas økonomiske position i en sådan grad at baron Carl Joachim *Hambro 1861 – da W. søgte den ledige post som honorær dansk generalkonsul i London – kunne udtale at af alle danske firmaer i London havde intet efter hans skøn en så god økonomisk stilling som Westenholz' Brothers. Da W. ved siden heraf havde lagt megen interesse for dagen for de spørgsmål der angik den på det tidspunkt hastigt voksende danske koloni – således først og fremmest spørgsmålet om den danske kirke og understøttelsesarbejdet inden for den danske koloni – var det utvivlsomt berettiget at han udnævntes til dansk generalkonsul, dette så meget mere som han allerede på det tidspunkt var væрге for den danske kirke og var blevet udnævnt til den danske regerings kommissær ved den forestående verdensudstilling i London 1862. I de følgende tyve år beklædte W. denne post, samtidig med at han fortsat drev sin betydelige forretning, fra 1874 med nevøen R. A. *Westenholz som kompagnon. I begyndelsen af 1882 måtte han imidlertid på grund af tiltagende svagelighed trække sig tilbage og flyttede til Danmark til sin ejendom Dronninggård ved Holte som han allerede havde erhvervet i 60'erne, og hvis drift havde haft hans varme interesse. Som dansk generalkonsul i London efterfulgtes han af Adolf *Delcomyn. – R. 1859. DM. 1863. K.² 1882. □Foto.

Johann Carl Friedrich Westenholz 1698-1741 kantor og klokker i Wilster

J. D. W. *W. 1730-94 præst, forfatter

Thomas Frederik W. 1779-1830 herredsfoged og birkedommer i Løgstør

Rolf Krake W. 1813-82 ejer af Refsnæs

Regnar *W. 1815-66 godsejer, finansminister, ejer af Mattrup

A. *W. 1825-86 købmand, ejer af Dronninggård

Thomas Frederik W. 1851-83 ejer af Mattrup

R. A. *W. 1855-1925, grosserer, ejer af Mattrup

Ingeborg W. 1856-1939 ~ Wilhelm *Dinesen 1845-95 officer, forfatter (se slægtsoversigt Dinesen)

Mary (Bess) *W. 1857-1947 frikirkelig agitator og organisator

Aage *W. 1859-1935 ingeniør

Ethel Manna Rosalie Margrethe W. 1870-1900 ~ Jens David Frederik Salicath 1860-1909 direktør (se slægtsoversigt Salicath)

Thomas Eiler W. 1891-1963 ejer af Mattrup

Erik Aage W. 1906-civilingeniør

Holger W. 1908-70 officer

Svend Torben W. 1911-79 civilingeniør, ejer af Mattrup

Anders Regner W. 1936-cand. psyk., forfatter

Thomas Erik W. 1943-pianist

Peter W. 1937-pianist

Elisabeth W. 1942-pianist og organist

Westenholz, A.

Harald Faber: Danske og norske i London, 1915. Aage Heinberg: Danske i England, Skotland og Irland, 1934 29f.

Jens Vestberg*

Westenholz, Johan Diederich Wilhelm, 1730–94, præst, landbopolitisk forfatter. * 9.4.1730 i Eimbeck, Hannover, † 18.12.1794 i Sejerslev, begr. sst. F: kantor og klokker, senere i Wilster Johann Carl Friedrich W. (1698–1741) og Eleonora Bernstien. ~ 1772 med Karen Hee, fremstillet i kirken 1.9.1733 i Borup, Støvring hrd., begr. 30.7.1800 i Nykøbing M., d. af sognepræst Thomas H. (1701–60) og Vibekke Hutfeld († 1773, ~ 1° 1725 med sognepræst i Borup og Hald mag. Hans Clausen, ca. 1676–1729, ~ 1° 1708 med Maria Bornich, ca. 1684–1724).

W. voksede op i Wilster i Holsten hvor han var kantor og klokker. Han studerede i Göttingen og blev teologisk kandidat her 1755. 1760 kom han til Nørrejylland som huslærer på Overgård, hvis ejer senere skaffede ham embede som kapellan i Gerlev nær Randers. Han ordineredes 1768, men blev 1772 afskediget i forbindelse med sit giftermål efter danske lov 2–11–13. Den anseelse han nød, ikke mindst ved sin litterære virksomhed og som Ove *Høegh-Guldbergs protegé, bevirkede at han kunne genindtræde i gejstlig tjeneste og blive sognepræst 1775 i Solbjerg og Sundby på Mors, 1776 i Sejerslev-Ejerslev-Jørsby sst. hvor han tillige blev provst. W. var en nidkær præst af rationalistisk type, levende optaget af sine sognebørns og hele landbefolkningens velfærd. 1772 havde han offentliggjort to prisskrifter der var blevet præmieret af landvæsenkollegiet om henholdsvis vandafledning og om folkemængden i bondestanden, desuden et skrift om kvægpesten. Det er det befolkningspolitiske skrift (*Priisskrift om Folkemængden i Bondestanden*, genudg. af Alexander *Rasmussen, 1919) der har bevaret hans navn til nutiden. Han hævder her gennem en dygtig og indgående social undersøgelse, at der under de givne landboforhold simpelt hen ikke er plads til nogen større befolkningsforøgelse („Hver en by er besat med et vist antal gårdmænd og et vist antal husmænd; flere tillades ikke at komme der“). Han foreslår bl.a. indførelse af selvejendom, udskiftning og en oplysning af almuen. Skriftet giver et livligt, delvis lidt drastisk kultur- og samfundsbillede. I håndskrift har W. efterladt et par skrifter, hvoraf et handler om Danmark-Norges handelsbalance.

H. L. Bisgaard: Den danske nationaløkonomi i det 18. årh., 1902. Alex. Rasmussen i Fra Randers amt XI, 1917 5–11. Hans Jensen i Hist. t. 9. r. litteraturhft., 1919–25 403f og C. Klitgaard i Saml. til jydsk hist. og

top. 4. r. IV, 1922–24 107–11 (anm. af W.s skrift om bondestanden).

Hans Jensen*

Westenholz, Mary (Bess), 1857–1947, frikirkelig agitator og organisator. * 13.8.1857 på Matrups, Tyrsting sg., Århus amt, † 8.5.1947 på Folehavegård, urne på Hørsholm kgd. F: etatsråd, gods-ejer Regnar *W. (1815–66) og Mary Lucinde Hansen (1832–1915). Ugift. – Søster til R. A. *W. og Aage *W.

Under påvirkning af sin mor blev W. som ganske ung tilhænger af unitarismen og var 1900 medstifter af Det fri kirkesamfund. Overbevist om at det enkelte menneskes og et folks frelse er afhængig af redelighed i gudsforholdet kæmpede hun for en kirkereform der kunne fremme personlig redelighed i det religiøse liv. Med aldrig svigtende energi gik hun ind i et mangeårigt kirkepolitisk agitations- og organisationsarbejde. Hun sad i ledelsen for Det fri kirkesamfund 1900–25, redigerede samfundets blad *Protestantisk Tidende* 1905–19 og var medlem af eksekutivudvalget for International Congress of Free Christians and other Religious Liberals. Hendes arbejde for unitarismen medførte at sognerådet i Hørsholm kommune hvor hun var bosiddende anså hende for udtrådt af folkekirken og pålagde hende at yde et årligt bidrag til folkeskolen efter da gældende regler for personer uden for folkekirken. W. nægtede at betale og førte sagen frem til højesteret der efter indhentet udtalelse fra landets biskopper i sin dom 25.6.1908 fastslog at der på afgørende punkter var sådan modstrid mellem unitarismens og folkekirkens lære at W. var forpligtet til at betale det krævede beløb og således var stillet uden for folkekirken. W. var som sin bror Aage W. stærkt forsvarsinteresseret. I harme dels over de langvarige forhandlinger om forsvarsordningen af 1909, dels over Albertiaffæren og behandlingen af den, skaffede hun sig 19.8.1909 adgang til folketingsalen hvor formanden just havde meddelt at ministeriet N. Neergaard var afløst af ministeriet Holstein-Ledreborg der med J. C. Christensen som forsvarsminister skulle gennemføre det opnåede forlig om forsvaret. Hun greb formandens klokke, ringede kraftigt med den og sagde idet hun pegede over mod ministerbænkene: „Inden I begynder jert Arbejde, skal I vide, at der i denne Sal sidder en Mand, som har bragt Skændsel over Danmark“. Hun fortsatte: „Her sidder I danske Mænd og sjakrer i Magtbrynde og Egennytte om Landets Ve og Vel, men det skal siges fra denne Talerstol, at Danmarks Kvinder foragter jer og brændemærker jer som en Hob fædrelandsløse Lejesvende, der forraa-

der Danmarks Ære". (Referat i Berlingske Tidende. Talen er ikke refereret i Rigsdagstidende). For sin demonstration hædredes W. med et kvindetog. Ud over artikler og debatindlæg i presse og tidsskrifter skrev W. under pseudonymet Bertil Wrads bogen *Fra mit Pulterkammer*, 1895. □Tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1937. Foto.

M. B. W. i Blixeniana, 1979 71–219 (om slægten). Hans Andersen sst. 59–70. Berl. aften 25.6.1908, Berl. tid. 20.8.1909 og Berl. aften 9.8.1937 (interview). Politiken 20.8.–23.8.1909. København 20.8.–22.8.s.å. Magdalene Lauridsen i Sorø amtstid. 21.8.s.å. Kristeligt dagbl. 23.8. og 25.8.s.å.

Helge Larsen

Westenholz, Regnar Asker, 1855–1925, godsejer. * 5.2.1855 på Matstrup, † 8.1.1925 sst., begr. i gravlunden sst. F: etatsråd, godsejer Regnar *W. (1815–66) og Mary L. Hansen (1832–1915). ~ 18.9.1888 i Lyngby med Ulla Nathalia Grut, * 14.6.1860 i Kbh. (Holmens), † 17.4.1940 i Nærum, d. af dr.med., reservekirurg, senere professor Edmund Hansen *G. (1831–1907) og Bertha C. Hoskiær (1832–1911). Navneforandring fra Hansen 12.6.1882. – Bror til Mary (B.) *W. og Aage *W.

W. fik sin uddannelse i det fædrene firma Westenholz' Brothers i London og var 1874–90 asocié deri. 1883 havde han imidlertid efter en bror overtaget godset Matstrup som han drev til 1920. Eftersom de ¾ af arealet var skovklædt, lå det lige for at gården rådede over sit eget vand-drevne savværk hvortil var knyttet et mølleri og et uldkareri. Disse forudsætninger var i sammenhæng med en kraftig påvirkning fra faderen med til at bestemme W.s hele virke. Danmarks stigende tilknytning til det engelske frihandelsområde måtte for W. betyde at Danmark helhjertet sluttede op omkring frihandelsdoktrinerne. Da 1880ernes almindelige depression i næste årti forværredes til en generel krise for landbruget måtte en ideelt tænkende liberalist som W. med største agtpågivenhed følge den intensivere debat i danske landbokredse om fordele og ulemper ved en beskyttelsestold på landbrugsvarer. Selv om han ud fra sin overbevisning måtte afvise enhver tale om en landbrugstold mente han dog som de fleste af den tids landmænd at der ad lovgivningens vej kunne og burde gøres meget mere for at fremme erhvervets interesser. Derfor gik han stærkt og aktivt med i protestbevægelsen Danmarks agrarforening som den fynske proprietær F. *Andersen-Rosendal fik rejst foråret 1893. W. var fra begyndelsen medlem af den jyske afdeling uden dog at komme helt til tops.

De toneangivende agrarer af det store hartkorn så modsat W. i toldbeskyttelsen en oplagt mulighed for at forbedre landbrugets økonomi. Da agrarforeningen under Andersen-Rosendals ledelse syntes at støtte højre-regeringens toldprotektionistiske linje sammenkaldte W. de jyske landmænd til et stort folkemøde på Matstrup 26.9.1899. Her fik han tilslutning til en udtalelse, „Matstrup-resolutionen“ hvor man i retoriske vendinger bekendte sig til frihandelen. Da den næste år blev afleveret til kongen havde mere end 20 000 landmænd sat deres navn under. Da Andersen-Rosendal „af personlige grunde“ trak sig tilbage som agrarforeningens præsident ved generalforsamlingen i Odense 20.7.1903 blev W. valgt som hans efterfølger, men måtte dog acceptere to medpræsidenter, amtsrådsmedlem G. Jacobsen, Gelsted (venstre) og grev A. G. R. Tramp, Værløsegård som havde vakt opsigt i konservative kredse gennem sin tilslutning til systemskiftet 1901 og sin kritik af dansk militarisme. Matstrup-resolutionen blev nu et centralt programpunkt for agrarforeningen og det fik i sig selv mange agrarer til at opsigte medlemskabet. Da W. heller ikke evnede at forene sin idealistiske grundholdning med et gustent formandsverlæg måtte han efter tre års forløb vige formandsrædet for M. E. *Kirketerp. Men da var agrarforeningens dage allerede talte. Ufortrødent fortsatte W. dog sin agitation og kunne her påregne lydhør opmærksomhed fra engelske kredse. Politisk set var han frikonservativ. I årene 1898–1901 var han medlem af Klovborg-Tyrstrup-Grædstrup sogneråd og 1909–10 dets formand samt 1910–16 medlem af Skanderborg amtsråd. □Mal. af Margrethe Svénn-Poulsen, 1911. Træsnit. Foto.

Agrardagbl. 27.7. og 31.8.1903 samt 20.7. og 23.7.1906. Horsens folkebl. 9.1.1925. Tidsskr. for landøkonomi, s.å. 103f. Erik Helmer Pedersen i Fynske årbøger IX, 1965 153–225.

Erik Helmer Pedersen

Westenholz, Regnar, 1815–66, finansminister, godsejer. * 10.12.1815 i Skagen, † 12.4.1866 på Matstrup, begr. i gravlunden sst. F: byfoged Thomas Frederik W. (1779–1830) og Anne Marie Elisabeth Aabel (1791–1880). ~ 1° 22.3.1850 i Ålborg (Budolfi) med Ingeborg Qwist, * 17.10.1830 på Scheelsminde, † 1.11.1851 i London, d. af proprietær Carl Magnus Christian Q. (1798–1869) og Onse Marie Pontoppidan (1810–83). ~ 2° 7.9.1853 i Gentofte med Mary Lucinde Hansen, * 25.7.1832 i Kbh. (Garn.), † 7.9.1915 på Folehave ved Hørholm, d. af grosserer A. N. *H. (1798–1873) og Emma Eliza Grut

Westenholz, Regnar

(1803–65). – Far til Mary *W., R. A. *W. og Aage *W. – Bror til A. *W.

W. lærte handel i Løgstør og Ålborg, var kommis i Altona, tog grossererborgerskab 1843 og gik 1845 i kompagni med Hendrik *Pontoppidan i Hamborg. 1848 blev han konstitueret general-konsul, men flyttede s.å. til London hvor han sammen med broderen Anders W. drev kornhandel og tjente en betydelig formue, navnlig efter ophævelsen af den engelske korntold. Han var en fremragende dygtig købmand, arbejdede ivrigt for dansk-engelsk samhandel og direkte dampskibsruite Danmark-England og var den første der opmuntrede til dansk kvægekspport til det engelske marked. Sammen med C. M. *Poulsen arbejdede han for en jysk længebane og var her den engelske ingeniør Petos mellemmand til den danske regering. W. havde fra ung næret stor interesse for landbrug og købte 1853 Mattrup hovedgård ved Horsens af F. *Schytte. Han drev den stærkt frem og vandt, også som landmand, stor anseelse i Jylland. 1862–66 sad han i Skanderborg amtsråd og var 1862 medstifter af frihandelsforeningen og 1866 af hedeselskabet. Hans politiske virke faldt i flere relativt korte perioder. I Frederikshavnkredsen var han valgt febr.-maj 1853, i Nibe-kredsen dec. 1854–sept. 1855, begge steder til folketinget, og i Bræstrupkredsen maj-nov. 1865 til rigsrådets folketing. Desuden sad han i rigsrådet 1856–57. Han tilhørte nærmest det nationalliberale venstre med hældning til bondevennerne og var finansminister i ministeriet C. E. Rottwitt dec. 1859–febr. 1860. Han foranledigede indenrigsminister C. Jessens forelæggelse af den jyske jernbanelov, men fik i øvrigt ikke lejlighed til at udrette noget i sin korte funktionsperiode. Som ivrig skandinavn var W. velset af Fædrelandet hvad der var med til at stemme Carl *Ploug gunstigt til ministeriet Rottwitt. Han var personlig ven af og finansiel rådgiver for Frederik VII og grevinde *Danner og nævntes i 1860'erne som ministeremne, men alene hans svagelige helbred der var årsag til at han nedlagde sine mandater i Nibe og Brædstrup før valgperiodens udløb hindrede ham i længere tids offentlig virksomhed. Han var en fornem og repræsentativ skikkelse, i sit ydre præget af engelsk form, af følelse en varm patriot. – Etatsråd 1852. – R. 1850. DM. 1854. □ Træsnit 1866 efter et ældre foto. Litografi 1867 efter fotografi. Foto.

Fædrelandet 13.4.1866. Dagbl. 14.4.s.å. III. tid. 6.5.s.å. N. Neergaard: Under junigrundloven I–II, 1892–1916 (reprodug.1973). A. F. Krieger: Dagbøger især II, 1921. Jul. Schovelin: Fra den da. handels renaissance I, 1924 281; II, s.å. 182–85 331–34 364f. Aage Heinberg: Danske i England, Skotland og Irland, 1934 25–28. Gunnar Hansen i Danmarksposten XXIII, 1942 nr. 12 8–10. De

danske ministerier 1848–1901, ved Sv. Thorsen, 1967. Mary Bess Westenholz i Blixeniana, 1979 71–219.

Helge Larsen (Povl Engelstoft)

Westenholz, Aage, 1859–1935, ingeniør. * 18.4. 1859 på Mattrup, † 23.12.1935 på Magleås, Høsterkøb, begr. i Hørsholm. F: etatsråd, godsejer Regnar *W. (1815–66) og Mary L. Hansen (1832–1915). ~ 22.9.1903 i Hørsholm med Ellen Margrethe Grut, * 26.4.1875 på Gammelstorp, Tun sg., Västergötland, † 13.3.1951 i Virum, d. af godsejer, løjtnant William Walter Hansen G. (1840–1902) og Valborg Heilmann (1850–1924). – Bror til Mary (B.) *W. og R. A. *W.

W. blev 1884 cand.polyt. ved Polyteknisk læreanstalt og var derefter et års tid beskæftiget ved mindre arbejder i Danmark, såsom lollandske diger og kanalen fra Furesø til Klampenborg i forbindelse med fæstningsanlægget omkring Kbh. 1886 rejste han til Siam (Thailand) hvor han opholdt sig indtil han 1910 bosatte sig i Danmark. Straks efter sin ankomst til Bangkok blev han bestyrer af et teglværk nær byen og n.å. direktør (–1895) for Bangkoks sporveje hvis første linje åbnedes i sept. 1888. Disse sporveje, en enkeltsporet linje med vigespor i hovedgaden langs Menamfloden fra kongens palads til havnekvarteret, betjentes af små åbne sporvogne trukket af ponyer. På W.s initiativ ændredes dette nu til elektrisk drift. Det dristige forsøg, med et personale uden tekniske forudsætninger lykkedes; 1894 var elektrificeringen færdig, tre år før den første elektriske sporvogn kørte i Kbh., og længe før nogen anden by øst for Suez var nået så vidt. Jævnstids hermed var gået udviklingen af Bangkoks forsyning med elektrisk lys, påbegyndt allerede 1890. Både et engelsk og et amerikansk selskab havde forloftet sig på opgaven og det var først da L. A. de *Richelieu og W. 1898 fik dannet det danske selskab *Siam Electricity Co., Ltd.* at denne virksomhed kom ind i faste former og efterhånden blev udbygget til et betydeligt omfang. W. var administrerende direktør for dette selskab 1898–1910 og var 1903–26 desuden formand for selskabets bestyrelse.

1908 overtog Siam Electricity Co. administrationen af et siamesisk sporvejselskab som var grundlagt 1905 af personer der stod hoffet nær og fortsatte hermed til der 1927 blev dannet et nyt siamesisk selskab, Siam Electric Corp., Ltd. med en kapital på 22 mio. baht (tikaler) der overtog både Siam Electricity Co.s og Siamese Tramway Co.s forretninger. I dette selskab var W. æresformand for bestyrelsen fra dets stiftelse til sin død. Selskabet, nu Thai Electric Corp., blev 1.1.1950 overtaget af staten og sporvejslinjerne nedlagt i begyndelsen af 1960'erne. W.

valgte sine medarbejdere efter kvalitetsskøn men under lige forhold foretrak han landsmænd, og adskillige danske ingeniører, maskinmestre og forretningsmænd har i årenes løb fundet godt lønnet og udviklende beskæftigelse i W.s selskaber.

W. meldte sig som frivillig i kampene mellem Frankrig og Siam 1893 og deltog aktivt i træfningen ved Paknam. Han blev bagefter udnævnt til kaptajn i den siamesiske sømineafdeling. – W. medvirkede til grundlæggelsen af flere andre danske virksomheder i Siam, fx Menam Motor Boat Co. der drev motorbådstrafik på floderne i Bangkoks omegn, og Siam Cement Co., Ltd. der blev en meget stor virksomhed og producerede størstedelen af Siams forbrug af cement; fabrikken var udelukkende forsynet med danske maskiner og beskæftigede flere danske ingeniører og andre. 1906 stiftede W. *Jendarata Rubber Co.* der dyrkede gummi på en plantage i Malaystaterne og som 1917 blev sammensluttet med nogle kokosplantageselskaber, også stiftet af W., under navnet *United Plantations Ltd.* hvori W. var formand for bestyrelsen til sin død. *United Plantations Ltd.* (1982 overtaget af den malayiske stat) havde store arealer med gummi, kokospalmer og oliepalmer. Endelig stiftede W. 1913 sammen med søsteren Ingeborg Dinesen en kaffeplantage, *Karen Coffee Co., Ltd.* nær Nairobi i Kenya i det daværende Britisk Østafrika der i mange år blev bestyret af Karen *Blixen, W.s niece og som W. langmodigt medvirkede til at finansiere gennem en årrække.

W. deltog stærkt i den danske forsvarsdebat forud for vedtagelsen af forsvarsloven 1909 og agiterede for uddannelse af frivilligt mandskab til opstilling i motoriserede og rekylgeværbæbnede støtteenheder. Selv oprettede han som et konkret eksempel på sine ideer 1908 et sådant korps på ca. 150 mand, kaldet *Korps Westenholz*. Det blev anerkendt af krigsministeriet og deltog i en række øvelser i forbindelse med sikringsstyrelsen. W. afholdt selv alle udgifter i forbindelse med korpset der blev ophævet 1919. W. udgav 1910 den meget udbredte pjece *Forsvar og Folkesjæl*, ligesom han fra 1910 sad i styrelsen for centralkomiteen for de frivillige korps. 1915–16 ledede han Frederiksberg spejderkorps, de såkaldte „forsvarsspejdere“, et forsøg på at plante forsvarstanken i spejderbevægelsen. 1918–19 var W. primus motor i dannelsen af en frivillig dansk styrke der skulle sendes til Estland og på lige fod med andre hvidgardistgrupper bekæmpe bolsjevikkerne. I den socialdemokratiske og radikale presse blev W. kritiseret for dette initiativ. – W. var en særpræget personlighed og en dybt fædrelandssindet mand hvis virksomhed i ud-

landet skabte respekt om dansk initiativ og dygtighed. – R. 1901. □Foto. – Monument på graven rejst af Danmarks frivillige korps 1936.

Walter Christmas: Et år i Siam, 1894. Samme i Gads da. mag. II, 1907–08 187–94. Vore frivillige korps, red. H. A. Hanson, 1913 8–11. Festskr. til korps Westenholtz' 10-årige beståen 1908–18, red. K. A. Wieth-Knudsen, 1918. V. J. von Holstein Rathlou: De danske frivillige korps, 1930 87–94. Berl. tid. 26.12.1935, 28.12. og 29.12. s.å. Fr. v. Jessen i Dagens nyheder 26.12. s.å. A. N. Hvidt sst. 22.2.1958. The Bangkok times 27.12.1935. Anders Westenholz: Kraftens horn, 1982 især 18–49 (heri brevveksl. med Karen Blixen). – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Hans Chr. Bjerg

Westerby, Niels Erik, 1901–81, jurist, arkæolog. *9.5.1901 på Frbg., †14.2.1981 i Ringkøbing, begr. sst. F: tandlæge Niels W. (1868–1951) og Olga Marie Frederiksen († 1917). Ugift.

W. tog studentereksamen fra Metropolitanskolen 1919, blev cand.jur. fra Kbh.s univ. 1924, s.å. sagførerfuldmægtig i Kbh. hvor han 1929 blev landsretssagfører. Beskikkelsen blev deponeret 1947 efter at W. havde taget blivende ophold i Ringkøbing. Her virkede han 1946–71 som honorarlønnet politifuldmægtig, fra 1966 med stillingsbetegnelse politiasessor. Allerede som ganske ung afslørede W. et usædvanligt talent for arkæologisk og historisk videnskab. 1919 og 1921–23 undersøgte han Ertebøllebopladsen Bloksbjerg ved Klampenborg, og såvel blok-, høvl- og kølskraberen som stiklen var W. den første der veldokumenteret kunne påvise i danske fund under henvisning til disse redskabers forekomster og benævnelser i udlandet. Herom skrev han først en afhandling i *Naturens Verden* IV, 1920 og senere bogen *Stenalderbopladsen ved Klampenborg. Nogle Bidrag til Studiet af den mesolitiske Periode*, 1927. Det var ligeledes W. der nordvest for Sorø påviste fundstedet for den senpalæolitiske Bromme-boplads i 1944. W.s manuskript herom, *Da Danmarks ældste Stenalderboplads blev fundet*, publiceredes 1946 af Therkel *Mathiassen og Johs. *Iversen i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed. Tidligere havde W., 1938, også fundet ældre stenalderbopladsen Øgårde i Store Åmose i Vestsjælland. Den myreflittige, men noget sære og ret stridbare ungarl havde ofte vanskeligt ved at begå sig blandt sine arkæologiske og historiske fagfæller. Da han fx 1957 blev hædret med Jysk arkæologisk selskabs Worsaae-medalje som anerkendelse for sine arkæologiske undersøgelser af grusgrave i Jylland blev han fornærmet over en handling fra Århus universitets side og returnerede medaljen. Blandt W.s juridiske og historiske afhandlinger bør nævnes *Rettergangsfuldmægtige og Prokura-*

Westerby, Erik

torer før 1638 (i Juristen XXI, 1939) og *Prokuratorforordningen af 1638 og Tiden nærmest derefter* (sst. XXI, 1940). Endelig udsendte han den store bog *Skarnskvinden Anna Maria og andre vestjyske Retssager fra Holbergs Tid*, 1937, og som pensionist beskæftigede han sig specielt med Hotel Ringkjøbings historie, hvorom han skrev en byhistorisk vigtig bog. Posthumt hædredes W.s navn med legatet Erik Westerby-fondet for dansk stenaldersforskning, stiftet af søsteren Hjordis Hurwood 1981. Den første uddeling tilfaldt P. V. Glob 1983. – Worsaae-medaljen 1957.

Johs. Brøndsted: Danm.s oldtid I, 1938 (2. udg. 1957). [Harald Andersen] i Skalk I, 1957 nr. 2. Ringkøbing amts dagbl. 18.2.1981.

Henning Dehn-Nielsen

Westerby, Niels Henning Erik Ulrik, * 1925, politiker, chef de division ved EF. * 1.11.1925 i Kbh. (Chr.). F: stud.jur., senere politimester Niels Preben W. (* 1900) og Agnete Palsbo (* 1904). ~ 21.7.1971 i Vestberlin med Gisela Anna Elisabeth Panneck, * 6.4.1938 i Schöneberg, d. af grosserer Friedrich P. (1899–1975) og Lydia Semmel (1905–65).

I faderens tid som politimester på Færøerne blev W. student fra lagtingets studenterkursus i Tørs-havn 1943, var på dommerkontor og i handelsvirksomhed i Tørs-havn 1943–45 og blev cand.jur. fra Kbh.s univ. 1954. Han ansattes s.å. som sekretær i boligministeriet og blev fuldmægtig 1963. Sit politiske virke indledte W. i venstres ungdom hvis landsformand han var 1955–57 hvorefter han 1958–62 var præsident for WFLRY (verdnessammenslutningen af liberal og radikal ungdom). 1961–65 var han formand for hovedstadens venstre og medlem af venstres hovedbestyrelse. Som en del andre unge liberale delte han Thorkil *Kristensens anskuelser og var mod Erik *Eriksens nære samarbejde med de konservative. Han var medstifter af liberal debat 1960, valgtes sept. 1964 til folketinget i Østre storkreds, men erklærede i venstres folketingsgruppe marts 1965 at han ville stemme for de af regeringen Jens Otto Krag forelagte afgiftsforhøjelser. Det accepterede gruppen som var mod forhøjelserne, men da W. derefter forhandlede direkte med statsminister Krag uden at meddele det til Erik Eriksen, måtte han udtræde af venstres gruppe og blive løsgænger. Samme lod fik et andet medlem af venstres gruppe, Børge *Diderichsen der ligesom W. havde været medlem af liberal debat. De to dannede 10.10.1965 partiet liberalt centrum med W. som formand. Partiet opnåede fire mandater ved 1966-valget, nu med W. valgt i Kbh.s amt, men alle fire faldt ved 1968-valget. Dermed ophørte W.s aktive del-

tagelse i dansk politik. 1971–72 var han af boligministeriet udstationeret til den danske mission ved EF i Bruxelles. Ligesom W. havde været en varm tilhænger af dansk medlemskab af NATO gik han aktivt ind for dansk medlemskab af EF. 1973 fik han ansættelse ved EF-kommissionen, først som chef de division i generaldirektoratet for industri og teknologi, fra 1977 i generaldirektoratet for udviklingslandene, fra 1979 som rådgiver for generaldirektøren og har siden 1980 været chef for EFs delegation til staten Israel. □Foto.

Helge Larsen

Westergaard

Blandt de talrige slægter, der bærer navnet W. (V.), skal her blot nævnes én som føres tilbage til gårdfæster i Elsborg, Lysgård hrd., Anders Nielsen W. (ca. 1701–77) hvis søn var gårdfæster sst. Niels Andersen W. (ca. 1737–1810), far til Niels Nielsen W.

N. L. *W. var ~ Christiane Frederikke Orpheline Octava Rye, d. af dr.med., skuespiller J. C. *R.

Josef Fischer: Slægten Salomonsen (Nyborg), 1927 121–27. Gregers Hansen: Professor Harald Westergaards anetavle, i Pers. hist. t. C, 1980 101–10. Samme: Bispen og betleren, 1982.

Hans H. Worsøe

Westergaard, Alfred Christian, 1888–1951, skoleinspektør, børnebogsforfatter. * 24.12.1888 i Kbh. (Matth.), † 23.9.1951 i Fredericia (Michaëlis), begr. sst. F: fyrbøder, senere stationsbud Jens Christian W. (1848–1938) og Kirsten Nielsen (1860–1941). ~ 4.3.1916 i Bramdrup med Anna Koed, * 19.11.1892 i Almind, d. af gårdejer Iver Koed Hansen (1845–1925) og Kirstine Thuesen (1859–1900).

W. fødtes i Kbh., men voksede op i Horsens. Efter præliminæreksamen var han en kort tid elev ved statsbanerne, men brød af og blev optaget på Gedved seminarium. Herfra tog han 1913 lærereksamen. 1915–24 virkede han som lærer i Fjaltring, nord for Nissum fjord, 1924–34 i Køge og fra 1934 som skoleinspektør i Fredericia; 1947 udnævntes han til skoledirektør. – W. debuterede 1919 med børnebogen *Erik og Misse* som efterfulgtes af henvend 70 titler. En stor del af disse har hentet deres stof og miljø fra vestkysten og af vestkyst-bøgerne står roman-serien om Klit-Per centralt. Serien omfatter *Klit-Per*, 1923, *Klit-Pers Kamp*, 1927, *Klit-Pers Sejr*, 1928 samt de to senere *Klit-Per og søn*, 1950, og *Klit-Per over Nordsøen*, 1951 der kvalitetsmæssigt ikke står mål med de tidligere. Klit-Per-bøgerne handler som mange andre af W.s drengebøger om kamp. Kamp for eksistens på den barske

Niels Nielsen Westergaard 1773-1835 tømrermester i Kbh.

Albertine Sophie Frederikke W. 1814-1910 ~ C. C. *Alberti 1814-90 politiker		N. L. *W. 1815-78 orientalist		Anders Werner W. 1823-85 intendant	
Viggo *W. 1849-1926 vandbygnings- direktør		Harald *W. 1853-1936 statistiker, nationalekonom		Vilhelm W. 1855-1914 telegrafbestyrer i Odense, justitsråd	
Harald Malcolm *W. 1888-1950 ingeniør i USA		Bodil W. 1893-1981 ~ Erik *Rydberg 1891-1978 læge		Otto W. 1896-1960 civilingeniør	
				Poul Rikard W. 1888-1925 redaktør, forfatter	
				Ingeborg W. 1870- 1953 ~ Hol- ger *Hansen 1864- 1938 landsarkivar	
				Gregers *Hansen 1900- kommunaldi- rektør i Kbh., pers- onalhistoriker	

vestkyst, om kamp mod havet og naturen og om kamp mod de destruktive kræfter i drengen. Hos W. udgør arbejdet karakterdannelsens mål og middel. Et andet hovedtema i forfatterskabet udgør første verdenskrig og de rædsler denne medførte. Krigstemaet behandles bl.a. i *Spionen*, 1925, *Regimentets Dreng*, 1926 og *To Soldaterdreng*, 1927. I alle W.s bøger sættes hæderlighed, arbejdsomhed, flid og for drengenes vedkommende også mod højt, og ved sin holdning og indstilling passer W.s forfatterskab smukt ind i den særlige „skolelærer-litteratur“ for børn der dominerede det danske børnebogsmarked i mellemkrigstiden, og hvis værdier var sammenfaldende med folkeskolens i samme periode. – W. blev en af Danmarks mest læste børnebogsforfattere. Ved hans død blev det opgjort at han havde 40 510 bind stående på folkebibliotekerne. Til sammenligning havde Morten *Korch i samme år 20 496 bind. □Foto.

Interviews i Berl. tid. 2.11.1944, Nationaltid. 11.7.1948, Jyllandsposten 24.12. s.å. og 14.8.1949. – Chr. Winther i Børn og bøger IV, 1951 37–40. Samme: Danske børnebogsforfattere, 3. udg. 1955 42–55. Mette Winge: Dansk børnelit. 1900–45, 1976.

Mette Winge

Westergaard, Anna, 1882–1964, politiker. * 8.6. 1882 i Århus, † 6.2.1964 i Charlottenlund, begr. Ordrup kgd. F: tandlæge, kar. kaptajn af artilleriet Carl Rudolf W. (1833–1901) og Cecilie Böttcher Pape (1857–1945). Ugift.

W. tog præliminærexamen 1899 og ansattes s.å. ved DSB. Efter praktisk stationsuddannelse og jernbaneeksamen blev hun assistent 1908, trafikkontrollør 1925, fuldmægtig i generaldirektoratet 1929 og overtrafikkontrollør sst. 1951. Anerkendt som dygtig embedsmand ydede hun desuden en betydelig indsats som medlem af jernbaneforeningens hovedbestyrelse 1912–28 og stats-tjenestemændenes centralorganisation II 1920–28 og især som redaktør af jernbaneforeningens blad *Vor Stand* 1922–28. Endvidere var hun medlem af kommissionen der forberedte revisio-

nen af lønningsloven 1946 og medlem af lønningsrådet. – W. var stærkt politisk og socialt interesseret og viiede især sine kræfter til kvindebevægelsen nationalt og internationalt. 1918–23 og 1938–46 var hun medlem af Dansk kvindesamfundets fællesstyrelse og ledede dets kredis i Gentofte-Charlottenlund 1929–35. Som medlem af bestyrelsen for Danske kvinders nationalråd virkede hun for oprettelsen af Danske kvinders erhvervsråd som under hendes ledelse i mange tilfælde ydede kvinder en hurtig og effektiv hjælp i erhvervsvanskeligheder. Hun sad i landsstyrelsen for Danske erhvervskvinders klubber og var redaktør af Danske Erhvervskvinder. 1941–49 var hun formand for kvindernes radio-landsudvalg. Da folkeforbundet 1935 og 1937 droftede kvindernes stilling var hun tilknyttet den danske delegation til Genève som særlig sagkyndig. Fra 1937 var hun præsident for The Open Door International, verdensorganisationen for kvindernes økonomiske frigørelse, og formand for Open Door i Danmark.

Politisk tilhørte W. det radikale venstre. 1924–33 var hun medlem af Gentofte kommunalbestyrelse og 1933–35 formand for Gentoftekredsens radikale vælgerforening. Ved C. Th. *Zahles udtræden af landstinget okt. 1939 efterfulgte hun ham som landstingsvalgt medlem af tinget og var landstingsmedlem til april 1953. – W. var en rigt udrustet personlighed, intelligent og hurtig i opfattelse og klar i bedømmelse af en sag. Hun besad en sjælden arbejdsvilje og arbejdssevne, var en god skribent og en fortræffelig taler og debattør, til tider skarp, men med følelse og humor. Foruden en mængde artikler i danske og udenlandske blade har hun skrevet om den danske kvindebevægelse i *Den gyldne Bog om danske Kvinder*, 1941, om kvinders uddannelse i *Kirsten Gloerfelt-Tarp m.fl.s Kvinden i Samfundet*, 1937, og flere afsnit i *Dansk Kvinde i Dag*, red. af Vita Aller, 1942. Nerven i hele W.s arbejde var hendes kvindesagsinstinkt. Der er næppe nogen dansk kvinde som har betydet mere for

Westergaard, Anna

kvindebevægelsen end hun. □Mal. af Kirsten Kjær. Foto.

Interview i Politiken 5.6.1942 og Socialdemokraten 1.8.1943. A.W. i Berl. aften 28.7.1950. – Politiken 7.2.1964. Berl. tid. s.d.

Aagot Lading*

Westergaard, Niels Frederik Carl (ved dåben Karl), 1885–1954, redaktør, landarbejderorganisator. * 26.12.1885 i Vindum sg., Viborg amt, † 25.5.1954 i Odense, begr. sst. (Ass.). F: husmand og gartner Peder Jensen W. (1855–1924) og Dorteia Kirstine Jensen Kirkegaard (1857–95). ~ 22.1.1909 i Århus (b.v.) med Anna Helene Juliette Thingvad, * 25.7.1885 i Århus, † 1.3.1962 i Odense, d. af skomagermester Jens T. (1859–1939) og Ane Kirstine Marie Michelsen (1857–1913).

W. kom 11 år gammel ud at tjene hos bønder og på herregårde og prøvede efterhånden livet som landarbejder, fodermester og tørvegraver på forskellige egne. 1904–05 var han elev på Køng højskole og 1905–06 på Askov. Revet med af det røre omkring „tyendesagen“ der var fremkaldt af P. Sabroe, J. Jensen o.a. i disse år, og styrket af Johan Skjoldborgs og Jeppe Aakjærs realistiske skildringer af herregårdsarbejdernes liv (Gyldholm, 1902; Vredens Børn, 1904) satte W. sig 1906 i forbindelse med gamle medtjenere rundt i landet og tilskyndede dem til at oprette tjenestekarleforeninger. Fastelavn 1907 samledes femten repræsentanter for sådanne i Odense og stiftede Tyende- og landarbejderforbundet med W. som formand, den første landsomfattende organisation af sin art. Dens væsentligste krav gik ud på tyendelovens og skudmålsbogens afskaffelse, valget for tyendet, højere løn og kortere arbejdstid og karlekamrenes forbedring; også oprettelse af en arbejderhøjskole stod på programmet. S.å. flyttede W. til Århus og redigerede her forbundets ugeblad Tyendebladet. Han udgav pjecerne *Tyendets Stilling i Samfundet*, 1907 og *Landarbejderspørgsmaalet*, 1914, fik med en deputation foretræde for tyendekommissionen af 1905 og opnåede støtte fra forskellige sider til det nye forbund. Han holdt samtidig talrige møder rundt i landet, og der stod ofte gny om hans skarpe og ildfulde agitation. Brydninger mellem upolitiske, georgistiske og socialistiske opfattelser i forbindelse med personlige modsætninger mellem de ungdommelige ledere medførte de følgende år gentagne delinger af bevægelsen. Til dette kom en stadig kritik af W.s administration med uorden, ikke kriminel, i regnskaberne. Ved kongressen 1909 blev W. ikke genvalgt som formand, men redigerede fortsat Tyendebladet som nu fik navnet Arbejderbladet; afsat som re-

daktør udgav han s.å. under medvirkning af Skjoldborg, Aakjær m.fl. et nyt blad, *Arbejdervennen*, hvorom der 1910 dannedes en ny sammenslutning Landarbejdernes fagforbund. Denne splittelse som naturligvis var til afbræk for det positive arbejde for en forbedring af standens kår varede til 1915. Da indkaldtes, væsentlig på Thorvald Staunings initiativ, en kongres i Odense hvor de skilte retninger forenedes i Landarbejderforbundet, hvis første formand blev W.s bror Sofus Westergaard, og som fra 1916 under Oscar Levensens ledelse hurtigt vandt fremgang og fasthed. Partilederens indgriben på dette tidspunkt var et led i partiets bedste arbejde på landet hvor stillingen hidtil havde været svag. W., som siden 1912 var bosat i Odense, afgav 1915 redaktørposten ved landarbejdernes forbundsblad til Marius Olsen og blev en slags fynsk leder af landarbejderforbundet, efter dets opgang i Dansk arbejdsmands forbund 1934 kredsformand i dette. Hvis han havde haft lettere ved at finde sig til rette inden for et enkelt partis rammer, ville hans begavelse som taler og skribent sikkert have bragt ham ind i mere fremskudte stillinger, men han lærte aldrig, som Aakjær udtrykte det, at pløje lige. Han var fra ungdommen meget litterært interesseret (han samlede Landarbejdernes sangbog), og indgående historiske studier danner grundlaget for en lang række personal- og kulturhistoriske skildringer han gennem årene offentliggjorde i den socialdemokratiske presse o.a.st. Aakjær har væsentlig benyttet W. som model til hovedpersonen i landarbejderromanen *Hvor der er gjærende Kræfter* (1916). □Mal. af Alex Andersen, 1940. Foto.

C. W. i Landarbejderbl. 19.12.1924 og 5.2.1932; sst. 16.5.1930. Jeppe Aakjær i Socialdemokraten 2.7.1907; sst. 17.5.1930. Jeppe Aakjær i Arbejdervennen 4.8.1909. Samme: Efterl. erindr., 1934 119f. Alfr. Hansen i Socialisten, 1916 juni-okt.nr. Fyns socialdemokrat 15.5.1930; sst. 5.6.1941 (interview), Alfr. Mikkelsen] sst. 25.5.1954. Land og folk 26.5. s.å. Henning Grelle i Årbog for arbejderbevægelsens hist., 1982 7–59.

Oluf Bertolt*

Vestergaard, Hans Adolf Brorson, 1872–1958, planteforædler. * 25.9.1872 i Nørhå, † 12.11.1958 i Rungsted, begr. Hørsholm kgd. F: lærer Lars Christian Berthelsen V. (1829–1906) og Nikoline Nielsen (1829–1925). ~ 8.9.1903 i Brahetrolleborg-Krarup sg., Svendborg amt, med Maja Johanne Lorentzen, * 6.7.1876 på Brahetrolleborg, † 5.3.1973 i Rungsted, d. af godsforvalter, senere kancelliråd Lorentz Peter L. (1838–1916) og Maja Elisabeth Cramer (1844–1910). V. blev uddannet ved praktisk landbrug hjemme, var elev på Jebjerg højskole 1889 og tog præliminæreksamen 1891 i Kbh. Han kom på landbo-

højskolen, blev landbrugskandidat 1893, lærer ved Brahetrolleborg højskole vintrene 1893–94 og 1894–95 og lærer på Næsgård agerbrugsskole 1897–1903. 1903–43 var han bestyrer på Abed planteavlstation ved Søllested på Lolland. – Allerede på Næsgård begyndte V. sit betydningsfulde arbejde med forædling af landbrugets kulturplanter, navnlig kornsorterne, mens han samtidig arbejdede med en af Videnskabernes selskab udsat prisopgave vedrørende nedarvningsforhold hos havre. På initiativ af H. J. Rasmussen der var formand for planteavlsudvalget under De samvirkende lolland-falsterske landboforeninger, erhvervede samvirksomheden 1903 den nedlagte Abed højskole og oprettede her en planteavlstation med V. som forsøgsleder. Hertil overførtes forædlingsarbejdet som blev en hovedopgave for planteavlstationen og som V. videreudviklede i 40 år, hvorefter det videreførtes af sønnen Erland Vestergaard.

V. blev en af de betydeligste pionerer for den moderne planteforædling i Danmark som fik sit gennembrud efter at Hjalmar Nilsson i Sverige i 1890'erne havde begyndt udvalg af enkeltplanter som grundlag for familieavl, og efter at metoden var blevet videnskabeligt underbygget ved W. Johannsens undersøgelser. V. samlede fortrinsvis sit arbejde om de selvbefrugtende kornsorter, havre, byg og hvede som han søgte at tilpasse de fremskridt der på anden måde havde ændret vilkårene for plantedyrkingen. Navnlige gjaldt det om at fremskaffe mere stivstråede sorter der uden så stor fare for lejesæd tillod udnyttelsen af de produktionsmuligheder som især kunstgødningsanvendelsen havde tilvejebragt. Særlig ved forædlingen af byg nåede V. overordentlig fremragende resultater med nye sorter der har afløst hinanden, og som i stigende grad har forenet ydeevne med stråstivhed. Efter Abed Pretice-byg (1908) fulgte navnlig Binder og Opal og senere Kenia og Maja, de to bygsorter som kom til at dominere bygdyrkingen i Danmark og betydelige dele af Nord- og mellemeuropa, og som man regner med har tilført det årlige høstudbytte i Danmark en forøgelse på ca. 100 000 t. I sine seneste år førte V. på ny forædlingen et skridt frem med bygsorten Rigel. Rækken af V.s havresorter, der har haft hård konkurrence fra fortrinlige svenske sorter, begyndte med Gul Næsgård-havre (1905), der nogle år var hovedsorten i havredyrkingen og efterfulgtes af sorterne Nova, Sølv og Minor (1941). De vigtigste af V.s hvedesorter er Dania (1926) og Borg (1939) der var på højde med tidens bedste hvedesorter. Også med andre kulturplanters forædling nåede V. værdifulde resultater, således Marmor-ært, og på Abed planteavlstation blev der desuden gen-

nemført en almindelig forsøgsvirksomhed, delvis i samarbejde med Statens forsøgsvirksomhed i plantekultur. Opgaven har især været forsøg med dyrkning af sukkerroer og grøngødningsplanter, og det var V.s forsøg som begyndte 1911 der gav stødet til, at dyrkingen af sneglebæg til grøngødning på lermuldede jorder blev taget op og snart vandt stor udbredelse på Lolland-Falster.

1908 udgav V. en vejledning *Planteforædlingsarbejde specielt med Henblik paa Kornsorterne*, og sit forædlingsarbejde har han beskrevet i *Abed Planteavlstation 1903–1928*, 1928. 1906 begyndte han udgivelsen af nogle beretninger fra Abed planteavlstation, og i Tidsskrift for Planteavl har han offentliggjort beretninger om forsøg med sukkerroernes såtid (XXI, 1914) og planteafstand (XXVIII, 1922) og om såtid og såmængde for hvede (XXII, 1915). Beregnet for landbrugsskolerne har V. bl.a. udgivet *Gødningslæren*, 1916, *De almindeligste Skadedyr og Svampesygdomme hos Landbrugets Kulturplanter*, 1918 (3. udg. 1931) og *Kortfattet Plantelære*, 1920. Han har været medarbejder ved flere landøkonomiske håndbøger og har bl.a. skrevet afsnittet *Planteforædling* i Den ny Landmændsbog (I, 1943). V.s forsøgsarbejde fik afgørende betydning for landbrugets produktion, både herhjemme og internationalt, og han står ubetinget som den mest betydende skikkelse i planteforædlingen i dette århundrede. – V. tog ikke del i offentlig virksomhed, men vidde sine særlige faglige opgaver alt sit arbejde som er blevet udført med meget små og beskedne midler. V. færdedes stilfærdigt og tilbageholdende i landbrugskredse hvor hans indsats efterhånden blev højt værdsat. 1936 blev han således æresmedlem af Sveriges utsådesforening, 1943 medlem af Kungl. landbruksakademien, og 1942 fik han udnævnelse til dr. agro. h. c., den første æresdoktorudnævnelse ved landbohøjskolen. 1943 æresmedlem af Akademiet for de tekniske videnskaber. – R. 1922. DM. 1938. □Foto.

Interview i Berl. tid. 10.3.1942. – Ugeskr. for landmænd LXXVII, 1932 613–15; LXXXVII, 1942 161–64 609f. Lolland-Falsters landbrugstid. XXIII, 1942 109 359–71 (optr. i Medd. fra akad. for de tekn. vidensk., 1943 35–65); XXIV, 1943 135f. Dansk landbrug LXI, 1942 541. Axel Pedersen i Fyns stifts landbrugstid. XXXVI, s.å. 496–98 (optr. fra Lolland-Falsters landbrugstid. XXIII, 1942 359–61). Den kgl. veterinær- og landbohøjskoles årsskr., 1943 149f. Lolland-Falsters stiftstid. 30.3.s.å. Birger Trolle i Brygmesteren XV, 1958 274f. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Claus Bjørn (Aksel Milthers)

Westergaard, Harald Ludvig, 1853–1936, statistiker, nationaløkonom. * 19.4.1853 i Kbh. (Frue),

Westergaard, Harald

† 13.12.1936 sst., begr. sst. (Vestre). F: orientalist N. L. *W. (1815–78) og Christiane F. O. O. Ryge (1819–56). ~ 1° 7.9.1881 i Vemmetofte med Thora Alvilda Koch, * 13.9.1860 i Vemmetofte, † 12.2.1891 i Kbh. (Jac.), d. af godsforvalter, senere etatsråd Peter Ferdinand K. (1815–1900) og Caroline Gustava Qvistgaard (1834–68). ~ 2° 2.11.1892 i Kbh. (Holmens) med Lucie Bolette Blædel, * 4.7.1869 i Humble, Langeland, † 26.8.1940 i Gentofte, d. af kapellan pro loco Ludvig Otto Grundtvig B. (1841–69) og Thyra Nielsen (1843–94). – Far til Harald Malcolm *W. Bror til Viggo *W.

W. blev student 1871 fra Metropolitanskolen. Han studerede naturvidenskab, senere statistik og nationaløkonomi. 1874 tog han magisterkonferens i matematik. Fra 1875 arbejdede han som statistiker for den store arbejderkommission. 1877 fik han statsvidenskabelig eksamen. 1877–78 var han på studierejse i England og Tyskland. Hans kontakt med den engelske kristelige sociale bevægelse fik stor betydning. Bevægelsens leder John Malcolm Ludlow blev hans ven for livet. Han kom også meget sammen med den danske sømandspræst Otto Bertelsen. Hans rejser gav ham ikke blot større interesse for og viden om sociale spørgsmål, men afklarede også hans livsanskuelse, så han blev en varmt troende kristen. Det sidste fremgår af en pjese *Fra Forargelse til Tro* som han udsendte 1885 (genoptrykt 1937). I Tyskland havde han navnlig været optaget af katedersocialismen og traf bl.a. Lujo Brentano. 1880–82 arbejdede W. for Statsanstalten for Livsforsikring. Han fortsatte samtidig sine studier og skrev i 1881 i Nationaløkonomisk Tidsskrift *Spørgsmaalet om Alderdomsforsørgelse*. S.å. fik han universitetets guldmedalje for en afhandling om de forskellige aldersklassers dødelighed. Arbejdet blev rost som en væsentlig fornyelse af dødelighedsstatistikken og kom året efter i udvidet udgave under titlen *Die Lehre von der Mortalität und Morbilität* (2. udg. 1901). Bogen blev internationalt anerkendt som et standardværk.

1882 blev W. ansat i Landbygningernes Brandforsikring, og i slutningen af samme år blev han midlertidig docent i statsvidenskab ved universitetet. 1886 blev han ordinær professor og virkede i denne stilling til 1924. 1896–1901 underviste han tillige i nationaløkonomi på landbohøjskolen. W.s værk om dødeligheden blev uddybet i *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik* 1885 med *Zur Theorie der Statistik*. Hans teoretiske synspunkter fremgår endvidere af lærebogen *Statistikens Theori i Grundriss*, 1890. Bogen kom samtidig på tysk. Den blev anvendt ved Kbh.s univ. og andre universiteter i en lang årrække (3.

udg. 1927 s.m. H. Cl. *Nybølle). W. gav i disse værker grundlaget for en videnskabelig behandling af det ofte mindre fuldkomne statistiske materiale. Afgørende for hans metode var forudsætningen om, at den binomiale fejllov (eller dens tillempede form eksponentialloven) i almindelighed må kunne anvendes for den statistiske fordeling (variation), når statistikken skal belyse hvilke fakta der har betydning for et givet fænomen. W. havde dermed knyttet forbindelsen mellem sandsynlighedsregningen og den praktiske statistik, og man kunne herefter ved middelfejlsberegninger afgøre sikkerheden af tallenes udsagn. Denne udvikling af den teoretiske statistik fik ikke blot stor betydning for socialøkonomien, men også for lægevidenskab og andre fag.

W. havde også andre frugtbare ideer til behandling af talmaterialet. Han har givet eksempler på de beregnede tilfældes metode der kunne give en sikker vurdering af forskellighederne ved gruppeagttagelser. Han viste endvidere, hvorledes man ved interpolation kunne anvende et mangelfuldt materiale, bl.a. behandlet i *Die Anwendung der Interpolation in der Statistik* (Jahrbücher f. N. u. S., Jena 1895). Hans dygtighed til at få noget ud af et mangelfuldt materiale er også vist ved behandlingen af indkomststatistikken i lærebogens 2. udg. og i *On the study of displacements within a population* (Quart. Publ. of the American Statistical Association, 1920). W. har ud over de nævnte skrevet en række andre statistiske afhandlinger, bl.a. om arvelighedsstatistik og udsendte sammen med M. Rubin *Landbefolkningens Dødelighed i Fyens Stift*, 1886 og *Ægteskabsstatistik paa Grundlag af den sociale Lagdeling*, 1890. W. var fra første færd opmærksom på at statistik kunne misbruges. Han advarede stærkt herimod. Det fremgår bl.a. af *Scope and Method of Statistics* (Q. P. of the American S. A., 1916), *On the Future of Statistics* (Journal of the Royal Statistical Society, 1918) og hans afskedsforelæsning: *Statistikens Fremtid* (Nationaløkonomisk Tidsskrift 1924). W.s arbejde med statistikken fortsatte også efter 1924. 1932 udsendte han i London *Contributions to the history of statistics*.

Da W. påbegyndte sit arbejde som docent, skulle han undervise i statsvidenskabelig encyklopædi og statistikens teori. Som professor kom han tillige til at forelæse over nationaløkonomi. På dette område udfoldede han også en betydelig litterær produktion. 1891 kom *Indledning til Studiet af Nationaløkonomien* hvor der for første gang på dansk gives en behandling af grænseværditeorien. Bogen blev 1908 (2. udg. 1912) udvidet til lærebogen *Nationaløkonomien i Hoved-*

træk. Gennem hele hans levetid kom der artikler i Nationaløkonomisk Tidsskrift og i andre danske og udenlandske tidsskrifter, foruden om statistik om mange andre emner, særlig mange om sociale spørgsmål. Han skrev ofte artikler om arbejdsløshed som han anså for et samfundsonde der ikke kunne tolereres. Så sent som 1933 udsendte han en pjeces *Hvor glider vi hen?* hvor han går ind for en overordnet planlægning for at bekæmpe arbejdsløsheden. Det skal i denne forbindelse nævnes, at han 1899–1900 under den store lockout sammen med andre kirkeligt-sociale (Harald *Ostenfeld, Hans *Koch og H. O. *Lange) udgav et ugeblad *Vor Tid* der talte de ledige arbejderes sag, og hvor han skrev en stor del af indholdet. W. beskæftigede sig også historisk med det sociale spørgsmål. 1896 skrev han i universitetets festskrift *Den ældre Nationaløkonomis Opfattelse af det sociale Spørgsmaal* og i samleværket *Verdenskulturen Europas sociale og økonomiske Udvikling fra 1500-ca. 1800*, 1908–09, red. af Aage Friis.

For de statsvidenskabelige studenter var meget af W.s litterære produktion af inspirerende betydning. Hans forelæsninger i statistikkens teori var vanskelige at følge og faget krævede for de fleste manuduktion. Fra 1892 havde W. fået oprettet det statistiske laboratorium hvor hans ledelse af de statistiske øvelser gav ham umiddelbar kontakt med studenterne, og de lærte ham at kende ikke blot som en kyndig vejleder, men også som en ligefrem lærer der havde interesse for de enkelte deltagere. Uanset W.s betydelige indsats som forsker og lærer satte hans fremragende begavelse og store flid ham i stand til uden for universitetet at løse andre opgaver. 1886–1936 var han direktør i Bikuben. Han interesserede sig navnlig for sparekassens forsørgelsesafdelinger. Han skrev 50-års jubilæumsskriftet 1907 og hans sidste litterære arbejde var *Bikubens Bidrag til Løsning af Samfundsopgaverne*, 1936. W. var også direktør i Kbh.s Brandforsikring 1886–1936. Hans sagkundskab fik her betydning for selskabets klasse- og risikoinddeling. En tilsvarende indsats gjorde han i 90'erne for livsforsikringselskabet Danmark mht. dets tarifiering af „mindre gode liv“. Det var også hans viden om statistik og forsikring der gjorde ham til medstifter af og bestyrelsesmedlem i begravelseskassernes genforsikring. W. virkede desuden for det offentlige i forskellige kommissioner og var 1904–35 medlem af forsikringsrådet og en lang årrække formand for revisorkommissionen til 1933.

Den kristne overbevisning W. havde haft fra sin ungdom betød, at han kom ind i kirkeligt organisationsarbejde og menighedsliv. 1886–93 var

han medlem af bestyrelsen for Kbh.s Indre mission. Han var leder af lægmandsudvalget af 1890 og talte ved Bethesdamøderne, arbejdede for søndagssagen, tog del i midnatsmissionen og arbejdede også i en periode for afholdssagen. Fra 1896 var han formand for Det kbh.ske kirkefonds forretningsudvalg og fra 1927 for Det danske bibelselskab. Han var endvidere formand for Hans Tavsens fond. Han var respekteret og meget afholdt inden for de religiøse kredse og fængslede mange ved sine talrige taler. Var der uenighed inden for organisationerne, kunne han dog være så bestemt og skarp i debatten at han forargede ældre tilhørere. Han blev navnlig kendt for sin store indsats for Kbh.s kirkesag. De der kendte ham nærmere vidste, at hans livsholdning også fik ham til som privatmand at hjælpe trængende og anfægtede, både økonomisk og på anden måde, hvad enten det var unge studenter, gamle koner eller andre der opsogte ham.

W. var universitetets rektor 1914–15. Han blev dr. polit. h.c. ved Kbh.s univ. 1902, dr.jur. ved Oslo univ. 1911, fik A. S. Ørsteds guldmedalje s.å., var æresmedlem i Nationaløkonomisk forening og den danske og svenske forsikringsforening. Han var endvidere æresmedlem af Royal Statistical Society, af American statistical Association og korresponderende medlem af en række udenlandske statistiske foreninger. Han var medlem af Videnskabernes akademi i Stockholm og af Det humanistiska vetenskapsfundet i Lund. På hans 80-årsdag overrakte kolleger og en række elever ham et festskrift. Hermed takker de efter fortalen for W.s mangesidede og særprægede livsværk, og siger at han ved sin videnskabelige indsats, stadig levende interesse for samfundsklassernes vel, den usvækkede glæde ved andres, særlig elevens videnskabelige arbejde har været et eksempel på hvad der adler et menneskes liv. – En datter Bodil W., *14. 11.1893 blev gift med Erik Wilhelm Rydberg, *22.11.1891, †25.11.1978, medicinsk kandidat fra Stockholm. 1932 blev han dr.med. ved universitetet i Lund med afhandlingen *Cerebral injury in new-born children consequent on birth trauma* og 1935 efter konkurrence professor i fødselsvidenskab m.m. ved Kbh.s univ. samt overakkuchør ved rigshospitalets fødeafdeling og overlæge ved gynækologisk afdeling. Konkurrenceafhandlingens titel var *Om Betydelsen af fosterhuvudets form för förlossningens mekanik*. – R. 1895. DM. 1907. K.² 1915. K.¹ 1928. F.M.I. 1930. S.K. 1935. □Mal. af Jul. Paulsen, 1910 og af Johs. Nielsen, 1918 (statistisk lab.). Buste af Kai Nielsen 1922–23 (sst.). Silhouet af Kirsten Wiwel (Kgl. bibl.). Tegn. af Otto Chri-

Westergaard, Harald

stensen. Maske på facaden, Niels Brocksgade 1, Kbh. Foto. – Mindesten på graven 1938 samt ved Vandrekirken i Avedøre 1964.

Bibliografi i Nationaløkonomisk t. LXXV, 1937 246–61. *Kilder*. Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1902 96f. Studenterrhjemmets julebog IX, 1909 19–23 og Minder fra studentertagene, red. E. Rindom, 1924 119–39. Erindringer og betragtninger 1885–1935, 1935. – Marcus Rubin: Brevveksl., udg. Lorenz Rerup I–IV, 1963.

Lit. Det gensidige forsikringsselsk. „Danmark“'s livsfor-sikringsafd. 1872–97, 1897. Marcus Rubin: Nogle erindr., 1914 150–54. Kbh.s kirkesag 1890–1915, 1915. Jul. Steen og H. Hoffmeyer: Kirkelig foren. for indre mission i Kbh. 1865–1915, 1915. Den alm. brandforsikr. for landbygninger 1792–1917, 1917. Alfr. Horwitz i Ill. tid. 22.4.1923. Jens Toftegaard og F. Zeuthen i Nationaløkonomisk t. LXI, s.å. 90–113. H. Cl. Nybølle m.fl. sst. LXXIV, 1936 385–98. P. Grønvold i Festskr. i anledn. af 25-årsdagen for oprettelsen af socialøkonomisk samf., 1925 49f. Jørgen Pedersen i Berl. aften 18.4.1933. Jens Toftegaard m.fl. i Berl. tid. 14.12.1936. Carl Iversen i Børsen 19.4.1933. Chr. Thorsen i Assurandøren XXXVIII, s.å. 61–63. H. Cl. Nybølle i Nord. t. for vetenskap, konst og industri ny ser. XIII, Sth. 1937 169–84. Samme i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. s.å. 137–44. Even Marstrand i Højskolebl. LXII, s.å. 24–26. P. Helweg-Larsen i Dansk kirkeliv, s.å. 122–32. Ad. Jensen: Erindr., 1946. C. V. Bramsnæs: Bikuben i 100 år, 1957 116 118 145f. Arne Jensen i Danske økonomer, 1976 225–48.

Papirer i Kgl. bibl. Levnedberetning i ordenskapitlet.

Niels Banke (Jens Toftegaard/Hans Koch)

Westergaard, Harald Malcolm, 1888–1950, ingeniør. * 9.10.1888 i Kbh. (Jac.), † 22.6.1950 i Cambridge, Mass., USA. F: professor Harald *W. (1853–1936) og Thora A. Koch (1860–91). ~ 15. 9.1925 i Urbana, Illinois med Rachel Harriet Talbot, * 6.4.1896 i Champaign, Illinois, d. af professor ved University of Illinois Arthur Newell T. (1857–1942) og Virginia Mann Hammet (+ 1919).

W. blev student 1906 fra Østersøgades skole, cand. phil. n.å. og 1911 cand.polyt. som bygningsingeniør. Efter en kortere tid at have arbejdet ved hærens bygningsstjeneste kom han 1912 til Christiani & Nielsen hvor han arbejdede dels ved Kbh., dels ved Hamburg-afdelingen. 1912 var han tillige på et studieophold i Göttingen for at studere matematik. 1913 rejste han til London hvor han efter en kort ansættelse ved firmaet Coignet Ltd. blev ingeniør ved British Reinforced Concrete Co., London. 1914–15 blev han fellow of the American Scandinavian Foundation med studieophold ved University of Illinois. W. der i sin studietid havde følt sig tiltrukket af A. S. *Ostenfeld og havde dennes fag, bygningsstatik, som speciale fandt her en rig arbejdsmark. 1916 blev han doctor of philosophy in engineering ved universitetet i Illinois. 1916 var han instructor of theoretical and applied mecha-

tics her, 1919 blev han associate, 1921 assistant professor og 1924 associate professor. 1921 blev han dr.ing. ved den tekniske højskole i München på en 1914 indleveret afhandling, *Anwendung der Statik auf die Ausgleichsrechnung* der udkom 1925. Jævnside med sin undervisning har W. udført forskellige arbejder i praksis. 1925 blev han knyttet til U.S. Bureau of Public Roads, og 1927 blev han professor of theoretical and applied mechanics ved universitetet i Illinois. 1929 blev han dr.techn. h.c. ved Polyteknisk læreanstalt, særlig for sine elasticitets-teoretiske arbejder; s.å. blev han senior mathematician ved U.S. Bureau of Reclamation, Denver, Colorado. 1929–30 opholdt han sig med orlov her for at gøre forstudier til bygningen af den 225 m høje Boulder dæmning over Colorado-flo-den og var senere consulting engineer for Bureau of Reclamation. 1935 blev han consulting structural engineer for U.S. Navy department og blev n.å. ansat i Civil engineer Corps, U.S. Naval Reserve hvor han 1940 blev commander. 1936 blev W. professor of civil engineering og 1937 dean of the graduate school of engineering ved Harvard University, Cambridge, Massachusetts. – W.s teorier for elastisk understøttede jernbetonplader kom i varig anvendelse ved dimensioneringen af betonveje og startbaner. Særlig kendt blev også hans undersøgelser af vandtrykkets størrelse under jordskælv. Han har udfoldet en meget værdifuld litterær virksomhed i faglige tidsskrifter. 1922 fik han Wason medaljen fra American Concrete Institute, 1935 Croes medaljen fra American Society of civil engineers og 1937 blev han fellow of the American Academy of arts and science. Under anden verdenskrig var han rådgivende ingeniør i den amerikanske flåde. □Foto.

P. M. Frandsen i Polyteknisk t. X, 1929 227–31. Beretn. om det nord. ingeniørmøde samt om den polytekn. læreanstalts 100 års fest. 1930 = Ingeniørvidensk. skr. B, 2 133. Nationaltid. 25.6.1950. Arn. Poulsen og H. Lundgren i Ingeniøren LIX, s.å. 819f.

Povl Vinding*

Westergaard, Charlotte Louise, 1826–80, skolebestyrer. * 27.2.1826 i Ålborg, † 6.4.1880 i Kbh. (Frue), begr. på Frbg. F: distriktskirurg Jens Anton W. (1791–1829) og Johanne Wilhelmine Louise Bentzen (1799–1856). Ugift.

Efter faderens tidlige død flyttede moderen til Kbh., og W. kom til at gå i et pigeinstitut. Fra hun var 16 til 23 år virkede hun som guvernante og tog 1850 institutbestyrerindeksamnen hvorefter hun underviste på forskellige private pigeskoler i Kbh. 1858 overtog hun M. Gotzsches højere pigeskole som hun førte videre til sin død

og skabte stor respekt om. I sit arbejde var hun meget åben for nye pædagogiske tanker og indførte fx allerede 1862 gymnastik i sin skole. Til den knyttede hun 1860 en uddannelsesinstitution for unge kvinder der ønskede videregående almenuddannelse eller at blive privatlærerinder. Hun interesserede sig særlig for engelsk og udgav en række lære- og læsebøger heri ligesom hun oversatte engelske bøger og artikler. Hendes alsidighed gav sig udtryk i at hun 1851 udsendte en *Veileder for de Besøgende i Thorvaldsens Museum* og 1852 en børnebog, *Verdensmarkedet*, som er en beskrivelse af den store industriudstilling i London 1851. 1851 fik hun accessit for besvarelsen af Kbh.s univ.s prisopgave *Den franske Tragedies national-poetiske Charaktere, og Grunden til den ringeagtende Bedømmelse, som den til en Tid har været underkastet*. I bedømmelsen omtales indsenderen gentagne gange som „han“ og W. er sandsynligvis den første kvinde (og ikke-akademiker) der har opnået denne anerkendelse. Hun fik sin afhandling trykt 1853, og den omtales smukt i dagspressen. – I forbindelse med oprettelsen af Kvindelig læseforening var W. meget aktiv og medlem af dens første bestyrelse 1872–73. Det sidste år af sit liv virkede hun som foreningens formand.

Medd. ang. Kbh.s univ. 1849–56, 1860 639f. Berl. tid. 15.10.1852. Flyveposten 28.2.1853.

Inga Dahlsgård (Aagot Lading)

Vestergaard, Mette (Meta) Johanne, 1866–1951, væver. * 25.5.1866 i Fredericia, † 2.12.1951 i Kbh., urne i fællesgrav på Bispebjerg kgd. F: grosserer Carl Vilhelm V. (1841–86) og Marie Kristiane Frederikke Friis (1845–69). Ugift.

W. modtog sin første undervisning i vævning hos frøknerne Borg men gik hurtigt over til selvstændigt arbejde og opnåede resultater der vakte interesse hos maleren Kristian *Møhl hvorefter der kom et varigt samarbejde i stand, idet kunstneren gennem en årrække tegnede mønstre til hendes vævninger. W. var stærkt museumsinteresseret, og allerede fra de første år gik hun jævnligt i Dansk folkemuseums for at se på de gamle stoffer. På Dansk husflidssekskursus i Askov tog hun undervisning specielt for at blive kendt med vævning af hør, og hos Dagmar *Olrik lærte hun teknikken til fransk gobelin. 1904 begyndte hun en væveskole på Svanemosegårdsvej, 1906 flyttet til Store Kongensgade, og her modtog hun gennem årene en mængde elever; også mange udlændinge søgte hertil. Hun var stadig selv lærelysten og initiativrig og søgte fornyelse og dygtiggørelse ved rejser og studier i det fremmede. Hendes første rejse gik til Norge

hvor hun så på billedvævning; senere var hun i Wien, og såvel staten som forskellige fonds tilføjede hende rejselegater. Efter hjemkomsten begyndte hun at udstille sammen med Møhl, således hos Winkel & Magnussen, i kunstindustrimuseet, Skønvirke o.fl.st.

I billedvævningen indførte W. en teknisk finesse der bestod i anvendelsen af en speciel bundtråd som overflødiggjorde sammenslyngningen af mønstertrådene i farvegrænserne. Imidlertid kom perlegarnet i yndest, og en tid lang blev dette materiale stærkt efterspurgt såvel af private som af møbelsnedkere og arkitekter. Det var dog et ædlere stof, nemlig silken, som blev W.s store kærlighed, men der var her forskellige vanskeligheder at overvinde, før hun nåede frem. Fra Schlesien fik hun gennem bekendtskab en sending garn til de første forsøg, men de blev ikke fyldestgørende, og fast besluttet på at aftvinge sagen det helt rigtige resultat drog W. til Schweiz for at studere faget grundigt der. Til sin store forbavselse fandt hun, at de berømte silkevævninger i stor udstrækning blev fremstillet i omegnen af Zürich i fattige hjem hvor husmandskonerne ofte passede både børn og væv i samme stue. Imidlertid var udbyttet fortrinligt, og efter hjemkomsten florerede de skønneste stoffer på vævene i Store Kongensgade, og det var tydeligt, at W. nu havde fundet sit virkelige felt. Farvespillet og den lethed og elegance, som kendetegner silken, var i kontakt med det livfulde og glitrende i hendes temperament. Ideerne groede rigt, og hun søgte også inspiration i folkedragtens brogede tørklæder og sribede stoffer som gengivet i det gode materiale var som skabt for tidens smag. Hun havde medgang, bestillingerne indløb i stigende tempo, og arbejdet i skole og vævestue vekslede med studierejser og udstillinger både herhjemme og i udlandet. W. var på ny i Norge for at lære den specielt norske billedvævning, og på en rejse til Jugoslavien 1927 studerede hun knyttede tæpper og fik tillige lejlighed til at gøre sig bekendt med den frodige og livskraftige folkekunst som trivedes der. I tyske museer kom hun jævnligt. En udstilling på Kunstgewerbemuseet i Berlin efterfulgtes af en hel udstillingsrække gennem mindre tyske byer. 1914 fremhævedes hendes arbejder på Den baltiske udstilling som særlig fremragende. Diplôme d'honneur vandt hun både i San Francisco 1915 og i Paris 1929; i Barcelona fik hun Grand Prix 1925. Herhjemme gav hendes initiativ sig udslag gennem oprettelsen af foreningen Dansk kunst og husflid, og af større opgaver fra de senere år kan nævnes montering af fire skibe for ØK 1932. Mange store museer, fx i Berlin, Oslo og Kbh., har købt arbejder af W. til deres samlinger.

Vestergaard, Mette

Xiane Manicus i Håndarbejdets fremme, 1944 543–49. Karen Lund sst. 1945 9–14. Gerda Lützhøft sst. 1952 114f. Bodil Froda i Dansk kunsthåndværk XXV, s.å. 114f. Paulli Andersen i De danske tekstilherverv I, 1965 323f. Viggo Sten Møller: Dansk kunstindustri I, 1969 178f.

Margrethe Hald*

Westergaard, Mogens Christian Wanning, 1912–75, genetiker. * 12.6.1912 i Kbh., † 8.6.1975 i Virum, begr. Lyngby Parkgd. Adoptivf.: læge Henry Julius W. (1867–1934, ~ 1° 1897 med Bodil Kathrine Hansen, 1870–1920) og sygeplejerske Mathilde Johanne Frederikke Bunch, f. Wanning (1882–1966). ~ 21.3.1936 i Kbh. (Tim.) med Ebba Caspersen, * 1.12.1913 i Frederiksværk, d. af politimester Morten Malte C. (1876–1935) og Henriette Andersen (1879–1953).

W. blev student fra Horsens 1931 og mag.scient. i genetik 1936. Derefter var han indtil 1949 assistent ved landbohøjskolens arvelighedslaboratorium. Samtidig var han fra 1946 lektor i genetik ved Kbh.s univ. hvor han var professor fra 1949 til han 1962 trak sig tilbage på grund af sygdom, men et stipendium fra Carlsbergfondet gav ham mulighed for at fortsætte sin forskning ved fondets videnskabelige laboratorium hvor han virkede indtil sin død. Som arvelighedsforsker var W. elev af Ø. *Winge og C. A. *Jørgensen og gennem dem har han videreført den botaniske genetikens traditioner fra W. *Johannsens dage. Hovedformålet har været gennem dyrkningseksperimenter og celleundersøgelser og hjulpet af nutidens apparatur at udforske kromosomernes struktur og arveanlæggenes beliggenhed på dem og indvirken på afkommet. Hans første afhandling fra 1936 beskriver kromosomerne hos gyldeulak og allerede 1940 blev han dr.phil. på afhandlingen *Studies on cytology and sex determination in polyploid forms of Melandrium album*. Winge havde påvist kønskromosomer hos aftenpragtstjernen som har enkönnede blomster fordelt på han- og hunplanter, og W. ønskede at undersøge kønsudviklingen ved fordobling af kromosomtallet. Da man endnu ikke kendte kromosomfordobling ad kemisk vej fremkaldte han den ved kuldechok på det tidspunkt da den befrugtede ægcelle deler sig første gang og fik på den måde planter med dobbelt kromosomtallet; tilbagekrydsning med de oprindelige planter gav tillige triploider med 1½ kromosombesætning. Planterne var formeringsdygtige og alle planter var enkönnede. Undersøgelse af kromosomerne viste at det hankønsbestemmende Y kromosom var så stærkt at selv planter med fire hankønsbestemmende X kromosomer og kun et enkelt Y blev hanlige. Desuden vist beliggenheden af andre arveanlæg såvel i kønsbestemmende som

ikke kønsbestemmende kromosomer og W. påviste, at hos aftenpragtstjerne er Y kromosomet større end X kromosomet modsat forholdet hos mennesker og de fleste dyr.

Samtidig med at W. fortsatte undersøgelserne af aftenpragtstjernen gik han i gang med andre organismer, nu med kemiens hjælp. De første organismer blev to sæksporesvampe *Neurospora* og *Neotiella*, den første ved dyrkning, den sidste som ikke lader sig dyrke, ved undersøgelse af kromosomernes paring og udveksling af gener ved reduktionsdelingen. Hos *Neurospora* fandt han i samarbejde med andre dels et medium til fremme af seksuel formering hos svampen, dels en kemisk metode der afslører stoffer der fremkalder mutationer hos den; metoden har vist sig særdeles anvendelig ved eftersporing af mutationsfremkaldende stoffer i føde- og lægemidler. Med *Neotiella* gik han tilbage til minutøse undersøgelser af kromosomerne, et emne der beskæftigede ham til det sidste og førte til fire afhandlinger under fællestitlen *Studies on the mechanism of crossing over* (Comptes rendus des travaux du laboratoire Carlsberg 1964–70), de to sidste i samarbejde med D. v. *Wettstein. Hans sidste arbejder er tilsvarende undersøgelser af hvide liljer. W. var den første ordinære professor i genetik ved Kbh.s univ.s naturvidenskabelige fakultet (W. Johannsen udførte sit genetiske arbejde som professor i plantefysiologi) og har således opbygget univ.s genetiske institut. Til undervisningen skrev han lærebogen *Arveligheds læren*, 1953, ligesom han i populære artikler har belyst genetikens betydning på mangfoldige områder. I de populære værker fremhæver han stærkt samfundets pligt til at støtte og fremme grundforskningen. I en lille bog *Om slagting af hellige køer*, 1965 gik han ind for at man omdannede undervisningen ved de danske universiteter efter nordamerikansk mønster med mulighed for flere afgangsniveauer fra den højere uddannelse. Under anden verdenskrig deltog W. aktivt i modstandskampen og var en tid interneret i Frøslevlejren. W. var medlem af mange videnskabelige selskaber, af Videnskaberne selskab fra 1955. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1940 149f. – Diter v. Wettstein i Kbh.s univ.årbog 1974–75 21–28. Samme i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl. 1975–76, 1976 94–109 (heri bibliografi). The Carlsberg laboratory 1876–1976, udg. H. Holter og K. Max Møller, 1976 især 139–50. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979.

Anne Fox Maule

Westergaard, Niels Ludvig, 1815–78, orientalist. * 27.10.1815 i Kbh. (Trin.), † 9.9.1878 sst. (Frue),

begr. sst. (Ass.). F: tømmermester Niels Nielsen W. (1772–1835) og Sophie Magdalene Nyeborg (1785–1850). ~ 23.5.1845 i Ølstykke med Christiane Frederikke Orpheline Octava Ryge, * 24. 12.1819 i Kbh. (Slotsk.), † 1.4.1856 sst. (Frue), d. af dr.med., skuespiller J. C. *R. (1780–1842) og Christiana F. Bekker (1784–1819). – Far til Harald *W. og Viggo *W.

W. blev dimiteret til universitetet 1833 fra Borgerdydskolen i Kbh. Han tog straks fat på sproglige studier hvortil han medbragte rige forudsætninger, deriblandt en allerede i skoletiden vakt beundring og pietet over for Rasmus *Rask og hans granskning der fulgte ham hele livet igennem og i særlig grad har sat sit mærke i hans virksomhed. Han delte sig først mellem nordiske og indiske studier, men begrænsede sig efterhånden til disse sidste. Efter at være nået så vidt i studiet af sanskrit som han kunne herhjemme under vejledning af daværende professor i de orientalske sprog C. Th. Johannsen, begav han sig i april 1838 til Bonn for der at studere videre navnlig under den norskfødte professor Chr. Lassen. Her opholdt han sig otte måneder under ivrige studier, ikke blot af sanskrit, men også af avestisk og nyperisk, og i vækkende samliv med jævnaldrende studiefæller, blandt hvilke han navnlig vedblev at stå i venskabsforhold til Otto Böhlingk. I de sidste dage af 1838 begav han sig fra Bonn til Paris og derfra i febr. 1839 til England hvor han i London og Oxford ivrigt sysselsatte sig med at gennemse og afskrive indiske håndskrifter. Sept. 1839 vendte han over Bonn tilbage til Kbh. Den første frugt af disse W.s ungdomsstudier var det vigtige hovedværk *Radices linguae Sanscritae*, 1841, en kritisk bearbejdelse af de gamle indiske grammatikers fortegnelser over verbalrødderne i sanskrit, med oversættelser på latin og udførlige litteraturcitater efter trykte og utrykte kilder. Dette værk var i lang tid, i virkeligheden indtil Böhlingk-Roths store ordbog forelå afsluttet 1875, et uundværligt hjælpemiddel for studiet af sanskrit. Fra samme tid må nævnes en lille sprogsammenlignende afhandling *On the Connexion between Sanscrit and Icelandic* (i Oldskriftselskabets Mémoires, 1840–44) der fremtræder som et supplement til Rasks prisskrift Om det gamle nordiske Sprogs Oprindelse, 1818.

Imidlertid stod W.s hu til selv at kunne besøge Iran og Indien, særlig for derigennem at blive bedre i stand til at udnytte de håndskriftskatte, navnlig på avestisk og påli, som Rask havde skænket sit fædreland. Det lykkedes ham til en sådan rejse at opnå offentlig understøttelse der fornyede i de følgende år, så længe rejsen varede. 20.5.1841 forlod han Kbh., og efter undervejs

at have opholdt sig noget i Bonn og i London afsejlede han 23.7. fra Portsmouth syd om det gode håbs forbjerg til Bombay hvor han ankom 15.11. Fra dec. 1841 til juli 1842 berejste han det meste af præsidentskabet Bombay for at undersøge de derværende oldtidslevninger, navnlig en række store og vigtige indskrifter som findes der. Til tydingen af de berømte açoka-indskrifter har W. ydet bidrag gennem tilvejebringelse af bedre afskrifter. For øvrigt opholdt han sig i selve Bombay, sysselsat med studiet af parserreligiøns traditionelle sprog, avestisk og pehlevi, hvortil denne by, der efter Islams indførelse i Persien er hovedtilholdssted for parserne (tilhængerne af Zarathustras religion) måtte frembyde den gunstigste lejlighed. En påtænkt fortsættelse af rejsen til Ceylon (Sri Lanka) og (det daværende) Bagindien for nærmere at studere buddhismen så han sig nødt til at opgive på grund af de overordentlig store bekostninger der ville være forbundet dermed, hvorimod han bestemte sig til at rejse gennem Iran for der at fortsætte sine studier vedrørende den persiske oldtids historie og religion.

6.1.1843 afsejlede han i en lille skude fra Bombay og kom 20.2., efter ca. 1½ månedes sejlads til Abushehr (Bushir) i Iran. Herfra begav han sig til Shiraz, og med denne by som foreløbigt centrum foretog han forskellige rejser omkring i Iran, til dels til steder hvor få eller ingen europæere havde været før ham. Han besøgte tre gange ruinerne af Persepolis og egnen deromkring og undersøgte de derværende fortidslevninger, navnlig de achæmenidiske kongers indskrifter med kileskrift. Foruden at han tog pålidelige afskrifter af de allerede tidligere kendte, lykkedes det ham også at opdage og afskrive flere nye, deriblandt navnlig de vigtige indskrifter ved Darius' grav, Naksh-i-Rustam, som stedet nu kaldes. Disse er anbragt højt oppe på en lodret klippe, således at W. kun kunne aflæse dem ved hjælp af en kikkert og i en bestemt stærk solbelysning. Ved ophold i byerne Yezd og Kerman, der er tilholdssteder for tilhængere af Zarathustras religion („Gebrer“) skaffede han sig interessante indblik i disse folks nu for øvrigt ret hensynsløse religiøse liv (et brev herom fra W. er trykt i Journal of the R. Asiatic Society VIII, 1846).

Disse rejser og navnlig hans sidste ophold i Naksh-i-Rustam i voldsom hede i begyndelsen i juli måned påførte ham imidlertid gentagne feberanfald som han vel fik så vidt bugt med at han kunne fortsætte rejsen til Isfahan, men her vendte feberen tilbage, og der udviklede sig en underlivsbetændelse og en sygdom i leveren som bragte ham døden nær. Han kom sig dog, takket

være den omhyggelige pleje han nød, først i den katolske biskop, italieneren padre Giovanni hus, senere hos den armenske ærkebiskop. I sept. kunne han rejse videre til Teheran og derfra over Moskva og St. Petersburg, hvor han atter blev farligt syg, Berlin og Bonn, til Kbh., medbringende pehlevi-håndskrifter, hvoraf flere er sjældne og overordentlig værdifulde (K 35 og K 43 faksimilerede i Codices Avestici et Pahlavici Bibliothecae Universitatis Hafniensis III–VI, 1934–36). De findes nu, ligesom de tidligere af Rask hjembragte avesta- og pehlevi-håndskrifter, i Det kgl. bibliotek hvor også W.s rejsedagbog opbevares. Efter sin hjemkomst i maj 1844 blev W. s.å. udnævnt til lektor ved universitetet og 1845 til ekstraordinær professor i indisk-orientalsk filologi. 1850 blev han ordinær professor. Hans lærervirksomhed måtte efter sagens natur væsentlig bestå i undervisning i sanskrit der som regel gaves i hans hjem. Med dette sprog var han i sjældnen grad fortrolig. I avestisk underviste han af og til når tilhørere meldte sig. Også alt hvad der ellers vedrørte universitetet tog han sig af med stor iver og interesse, navnlig efter at han 1854 var blevet medlem af konsistorium. 1867–68 var han universitetets rektor.

Af det udbytte W. havde hjembragt fra rejsen var det ham først om at gøre at bearbejde de tagne afskrifter af de achæmenidiske indskrifter. De allerfleste af disse indskrifter og alle de, der kendtes på W.s tid, er affattet i tre forskellige slags kileskrift, hvoraf man naturligt – og rigtigt – sluttede, at det drejede sig om tre forskellige sprog. Tydningen af den skriftart som altid står først, den oldpersiske, var på den tid så langt fremskreden, at man kunne benytte de her opnåede resultater til forsøg på at dechifrere de to andre, idet man med rette formodede, at man havde at gøre med oversættelser af den oldpersiske tekst. Udgangspunktet var de mange deri forekommende person- og folkenavne. Vi ved nu, at den anden skriftart er elamitisk og den tredje babylonisk. Studiet af begge disse skriftarter og de i dem udtrykte sprog, af hvilke det elamitiske ikke med sikkerhed lader sig henføre til nogen anden kendt sprogklasse, var imidlertid dengang i sin allerførste begyndelse. W. overlod straks på hjemrejsen sine afskrifter vedrørende den første art til sin gamle lærer Chr. Lassen i Bonn der allerede tidligere havde givet vigtige bidrag til tydningen deraf. På grundlag af disse afskrifter offentliggjorde Lassen 1845 den i dechifrerings historie vigtige afhandling *Die Altpersischen Keilinschriften nach Hrn. N. L. Westergaards Mittheilungen* (Zeitschr. für die Kunde des Morgenlandes VI). Derimod tog W. selv fat på tydningen af den anden skriftart som han først be-

tegnede som „medisk“. Da man imidlertid vidste, at oldtidens persisk og medisk var to nært beslægtede iranske (altså indoeuropæiske) sprog, og den anden skriftart allerede for W. afslørede et sprog der ikke var indoeuropæisk og heller ikke semitisk, henførte han dette til hvad man dengang betegnede som den „turanske“ sprogæt, og kaldte det „sakisk“ eller „skythisk“. Nu kender vi for øvrigt gennem tekstfund fra vort århundrede det virkelige sakiske sprog som har vist sig at være iransk.

W. offentliggjorde sine resultater dels på tysk: *Zur Entzifferung der Achämenidischen Keilschrift zweiter Gattung* (trykt sst. som Lassens ovennævnte afhandling), dels på engelsk: *On the Deciphering of the Second Achæmenian or Median Species of Arrowheaded Writing* (i Oldskriftselskabets Mémoires, 1840–44) og lagde dermed det første grundlag for tydningen af denne kileskriftart. Efter at W.s ven englænderen E. Norris i et 1853 udkommet arbejde på grundlag af et mange gange større materiale havde ført undersøgelsen et stort skridt videre, vendte W. endnu en gang tilbage til dette emne, idet han 1854 i Vidensk. Selskabs Skrifter offentliggjorde sin afhandling *Om den anden eller den sakiske Art af Achæmenidernes Kileskrift*. Navnlig denne sidste afhandling som, da den blot foreligger på dansk, desværre er forblevet upåagtet af senere forskere i udlandet, vidner om W.s store skarpsindighed og stringente metode. Til undersøgelsen af den „sakiske“ kileskrift skulle slutte sig en afhandling om selve sproget som W. bebudede i en efterskrift, men som aldrig fremkom. Blandt andre arbejder fra hans hånd vedrørende kileindskrifterne kan endvidere nævnes nogle til sidstnævnte afhandling knyttede bemærkninger om det historiske indhold af de her behandlede indskrifter samt om dettes forhold til Herodots beretning (refereret i Vidensk. Selskabs Oversigt 1854).

Bearbejdelsen af de øvrige sider af rejseudbyttet måtte foreløbig træde i baggrunden for andre opgaver. Efter at W. var blevet ansat ved universitetet var det ham af vigtighed at tilvejebringe hjælpemidler for studiet af sanskrit. Han udarbejdede da en „Sanskrit Læsebog“, med udførlig ordfortegnelse, bemærkelsesværdig bl.a. derved at den indeholder et berømt lille kunstdigt „Ghaṭakarpara“, ledsaget af en „indfødt“ kommentar. W. bemærker selv i fortalen derom, at han har valgt dette stykke „netop for den medfølgende Kommentars Skyld“, et lille træk der i høj grad vidner om W.s blik for det pædagogisk rigtige. Dertil slutter sig en „Kortfattet Sanskrit Formlære“ der, skønt han betegner den som kortfattet, i virkeligheden er overordentlig righoldig og nøje følger den gamle indiske gram-

matiker Pāṇinis indgående regler. Begge udkom 1846. S.å. udkom *Codices Indici bibliothecæ regię Havniensis enumerati et descripti, cum indice codicum Indicorum et Iranicorum Bibliothecæ Universitatis Havn.*, et meget vigtigt arbejde hvis endelige redaktion skyldes W., mens de vidtløftige forarbejder dertil var udført dels af ham, dels af den tyske lærde Fr. Spiegel. Han kunne nu på ny vende sig til udforskningen af de gammeliranske sprog. 1851 udsendte han en litograferet faksimile-udgave af det for zarathustrismens verdensbillede vigtige pehleviskrift Bundehesh (Bundahishn) efter det i universitetsbiblioteket opbevarede meget gamle håndskrift K 20 som siden er blevet faksimileret i sin helhed i *Codices Avestici et Pahlavici Bibliothecæ Universitatis Hafniensis I*, 1931. I slutningen af W.s udgave findes reproduktion af sasanidekongen Shapur Is klippeindskrift i Hadjiabad, en af de bedst bevarede pehlevi-indskrifter, efter hans egen afskrift.

W.s hovedopgave var imidlertid at levere en fuldstændig udgave af Avesta med alle de til forståelse af parsernes hellige skrift nødvendige hjælpemidler. Efter at have gennemarbejdet det på vort universitetsbibliotek værende fortrinlige håndskriftmateriale og på en rejse til London, Oxford og Paris 1850 at have konfereret de der opbevarede avesta-håndskrifter leverede han 1852–54 sin kritiske udgave af Avestas tekst: *Zendavesta or the Religious Books of the Zoroastrians, edited and translated, with a Dictionary, Grammar &c. Vol. I. The Zend Texts*. Værket er trykt her i det Berlingske bogtrykkeri, og typerne dertil er skåret under W.s ledelse efter de i de ældste håndskrifter brugte bogstavformer. Behandlingen af teksten med den ledsagende fyldige samling af varianter er mønsterværdig og vidner om W.s filologiske nøjagtighed og indtrængende forståelse af den vanskelige og i tidens løb på mange måder forvanskede sprogform. Det er et ikke blot for sin tid fremragende værk, W. her har skabt. Det er end ikke blevet overflødiggjort ved K. F. Geldners senere på grundlag af et større håndskriftmateriale besørgede avesta-udgave (I–III, 1886–95); for enkelte mindre tekststykkers vedkommende, som Geldner ikke har medtaget, er vi endnu henvist til W.s udgave. Denne editio princeps prises af Geldner i hans Prolegomena som et beundringsværdigt arbejde, W.s tekst som mønstergyldig. Til denne udgave slutter sig et par afhandlinger, begge offentliggjorte i Vidensk. Selskabs Oversigt 1852: *Bemærkninger om Zendavestas Alder og Hjemstavn og Bidrag til den oldiranske Mythologie*.

Af udgaven af Avesta kom der desværre aldrig mere end det ovenfor nævnte I. bind; ingen af

de andre i hovedtitlen bebudede partier så nogen sinde lyset, skønt W. gennem en årrække arbejde havde samlet et omfattende materiale dertil, navnlig vistnok til Avesta-ordbogen, men fortalen til tekstudgaven indeholder en god del iagttagelser som endnu har bevaret deres værdi. Bl.a. har W. i en beskeden fodnote som den første gjort opmærksom på, at de semitiske ord i pehlevi-sproget var ideogrammer, i stedet for hvilke man på den tid, da sproget var levende, læste de tilsvarende iranske ord, en opfattelse som kun langsomt trængte igennem og et halvt århundrede senere fik sin afgørende bekræftelse ved fundet af manikæiske pehlevi-tekster uden ideogrammer. Om W. efterhånden har mærket at planen var uoverkommeligt stort anlagt, om han har set at det ikke var muligt i grammatisk og leksikalsk henseende at nå den grad af sikkerhed som han selv ville kræve, om samtidige arbejder i samme retning af tyske lærde har berøvet ham lysten til at fortsætte sit, eller hvad overhovedet grunden har været kan nu ikke oplyses. Noget medvirkende har sikkert også private forhold været, deriblandt ikke mindst den store sorg der ramte ham, da hans elskelige og højt begavede hustru døde. Dette var et hårdt slag for ham, og med rørende omhed ofrede han sig for sit hjem og sine fire børn.

Hans senere, ikke meget omfattende, men altid lodige produktion gik væsentligt i anden retning end tidligere og drejede sig navnlig om Indiens ældre historie. Således hans to universitetsprogrammer: *Om de ældste Tidsrum i den indiske Historie med Hensyn til Literaturen* (nov. 1860) og *Bidrag til de indiske Lande Málavas og Kanyakubjas Historie* (april 1868); endvidere *Om Buddhas Dødsaar og nogle andre Tidspunkter i Indiens ældre Historie* (i Vidensk. Selskabs Oversigt 1860). Af disse arbejder foreligger det første og det sidste i tysk oversættelse ved A. F. Stenzler (1862) og har altså været kendt – og påskønnet – uden for Danmarks grænser. Derimod har den store og værdifulde og om et imponerende overblik på indisk epigrafisk-numismatisk område vidnende afhandling *Om de indiske Kejserserue fra det fjerde til det tiende Aarhundrede og nogle ældre Fyrstestægter efter samtidige Aktstykker* (i Vidensk. Selsk. Skrifter 5.r., Hist. og philos. Afd. III, 1869), som kun foreligger på dansk, ikke fået den indflydelse den fortjente (i Acta Orientalia XXXIX, 1978, er en lille del oversat til engelsk af Elisabeth Strandberg). Særlig for dette sidstnævnte emnes vedkommende ligger der utvivlsomt en tilknytning til hans ungdoms studier i Indien i den omstændighed, at kilderne væsentlig er at søge i gamle indskrifter. Karakteristisk for W.s senere produktion er

Westergaard, N. L.

det, at han efterhånden intet selv ville offentliggøre uden på dansk. Dette var et udslag af hans brændende fædrelandskærlighed der også ytrede sig i, at han delvis allerede efter treårskrigen og endnu mere efter begivenhederne i 1864, der gik ham meget nær til hjerte, mere og mere trak sig tilbage fra tidligere venner og kolleger i udlandet, navnlig i Tyskland.

Også uden for sit egentlige fag virkede W. på mange måder. Han deltog således i stiftelsen af det nordiske litteratursamfund hvis formand han derefter bestandig var, og til det første skrift som dette udgav 1847, Hrafinkel Freysgodes Saga, besørget af K. Gislason, leverede W. en dansk oversættelse. Fra 1856 var han en af eforerne for den Arnamagnæanske stiftelse. 1853 blev han valgt ind i bestyrelsen for den danske historiske forening og redigerede derefter som dennes sekretær Historisk Tidsskrift indtil 1865. Af Videnskaberne selskab blev han medlem 1847 og var derefter fra 1850 et virksomt medlem af dets ordbogskommission, ligesom han i en række år var formand for dets kassekommission. Også i det politiske liv deltog han en kort tid, idet han 1848 blev medlem af den grundlovgivende rigsforsamling (som repræsentant for Holbæk amts 1. valgkreds) og valgte til en af dens sekretærer. Denne virksomhed, som kun lidet stemte med hans natur, opgav han dog straks derefter. – W. døde efter længere tids sygelighed der vistnok har stået i forbindelse med den svære sygdom han i sin ungdom havde gennemgået i Persien. – Etatsråd 1869. – Dr.phil.h.c. i Lund 1868. – R. 1852. DM. 1874. □ Afbildet på Constantin Hansens mal. 1860–64 af den grundlovgivende forsamling 1848 (Fr.borg) og på forarbejde hertil (folketinget); mal. af samme 1861–62 (sst.). Træsnit 1878 af G. Pauli og efter dette træsnit af Søborg s.å. Træsnit af H. P. Hansen, 1886. Mal. af F. Vermehren, 1895 (Fr.borg). Buste af Jenø Meister, 1930 (Kgl. bibl.). – Mindesmærke 1939 på Dantes Plads, Kbh.).

[J. L.] U[ssing] i III. tid. 22.9.1878. Vilh. Thomsen i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl., s.å. 87–114 (optr. i forf.s Saml. afhandl. I, 1919 145–75). Ernst Windisch: Gesch. der Sanskrit-Philologie und indischen Altertumskunde II, Berlin, Lpz. 1920 = Grundriss der indo-arischen Philologie und Altertumskunde I, I B 234–36. Johan Eysler i Ex Bibliotheca univ. Hafniensis, 1920 165–81. Georg Morgenstierne i Le Nord IV, Kbh. 1941 137–39. Elisabeth Strandberg i Acta orientalia XXXIX, 1978 4–22. – Papirer i Kgl. bibl.

Arthur Christensen/V. Seemann*

Westergaard, Peder Basse Christian, 1868–1936, museumsinspektør. * 14.6.1868 i Horsens, † 19.5.1936 på Fr.borg, begr. i Kbh. (Vestre). F: sparekassefuldmægtig Frederik Christian W.

(1833–1919) og Marie Hansine Hansen (1840–1920). ~ 12.7.1913 i Gadstrup med Margrethe Paula Andersen, * 8.3.1890 i Kbh. (Frue), † 26.11.1964 i Hillerød, adoptivd. af kusk, senere skotøjsfabrikant Jens Peter A. (1856–1926) og Camilla Sophie Christiansen (1865–1943).

W. blev student fra Horsens statsskole 1886 og cand.teol. fra Kbh.s univ. 1893. Derefter var han huslærer i Kbh. og 1894–96 på Giesegård. W. var ud af en kunstnerisk interesseret slægt, og efter tilbagekomsten til Kbh. blev han privatsekretær hos museumsinspektør E. F. S. *Lund der 1895 havde påbegyndt udgivelsen af værket Danske malede Portrætter. En beskrivende Katalog. W. bistod her især med herregårdsbindet (bd. VIII vedr. de Frijske og Schackske portrætsamlinger) og kirkebindet (bd. IX). Efter Frederiksborg museets erhvervelse af den store Lyngske samling af historiske blade blev oplæbnningen af disse og katalogiseringen af museets grafiske samling 1899–1910 overdraget W., samtidig med at han hjalp museumsinspektør W. *Mollerup med forskelligt kontorarbejde. 1904–27 var han ansat ved Nationalmuseet, først som kontorassistent og fra 1907 som sekretær. Han var tillige sekretær for det særlige syn og for kirkesynet samt redaktionssekretær ved Traps bind om Sønderjylland. Fra 1927 til sin død var han museumsinspektør ved Frederiksborg samlingen hvor han dels varetog billedsamlingen, dels administrative opgaver.

Under sit arbejde her supplerede W. A. *Strunks forældede beskrivende katalog fra 1865 og udgav derpå med støtte fra Carlsbergfondet sit hovedværk, et stort katalog: *Danske Portrætter i Kobberstik, Litografi og Træsnit. En beskrivende Fortegnelse I–II*, 1930–33 hvor han lægger hovedvægten på trykkenes datering. W. skrev endvidere bøger og afhandlinger om danske herregårde, bl.a. *Stamhuset Giesegaard og de grevelige Schack'ske Fideikommisgodser Gram og Nybøl*, 1905 samt artiklerne om Barritskov, Boller, Krengerup, Rosenvold og Stensballegård i Danske slotte og Herregaarde. Som ung var W. meget sportsinteresseret og var en ivrig tennisspiller; 1904–13 beklædte han en bestyrelses- og en kassererpost i Akademisk boldklub. □ Lino-leumssnit af K. J. Almquist. Foto.

Bogen om studenterne fra 1886, 1911 86.

Henning Dehn-Nielsen

Westergaard, Waldemar Christian, 1882–1963, historiker. * 4.2.1882 i Buffalo, Dakota-territoret (nu North Dakota), USA, † 3.6.1963 i Pomona, Californien. F: snedker Jacob Christensen W. (1852–1931) og Kirstine Andersen (1854–tid-

ligst 1946). ~ 1° 21.8.1917 i Alameda, Californien, med Viola Minor, * 14.1.1888 i San Francisco, † 7.1.1919 i Pomona, d. af skibsreder Rasmus (kaldet Robert) Christensen M. (1853–1934) og Hanne Sophie Madsen (1855–1937). ~ 2° 22.12.1941 i Los Angeles med Mable Shride, * 4.2.1883, † 1955, d. af bogholder Amandus S. og Alice Spencer.

W.s forældre var få år før hans fødsel udvandret fra egnen omkring Ovesø i Thy til en koloni grundlagt af hans farbror. Her talte alle thybomål som W. bevarede hele livet, ligesom han hægede om faderens værktøj og hjemmets indbo fra Danmark. Udgået fra State Normal School, Valley City, N. D., studerede han historie, først ved University of North Dakota hvor den norske fødte professor John Tingelstad bl.a. gjorde ham så interesseret i L. *Holberg at han oversatte Jeppe på Bjerget, senere ved University of California, Los Angeles, under professor Harry M. Stephens der henledte hans opmærksomhed på Dansk vestindien. Hans første publikation var om barndommens emigrantsamfund, Hill Township, Cass County. 1915 tog han doktorgraden på afhandlingen *The Danish West Indies under company rule, 1671–1754*, New York, 1917 med supplement om tiden frem til 1917. Det er det første på arkivstudier byggede værk om Dansk vestindien, bl.a. med værdifuldt stof om plantagebruget og de sorte og hvide befolkningsgrupper. 1916–25 var W. professor i historie ved Pomona College, Claremont, California, og som stipendiat fra The American-Scandinavian Foundation var han 1922–23 på studieophold i Stockholm og Reval og forelæste desuden på universitetet i Oslo om nutidens Amerika. 1925–49 var han professor i europæisk historie ved UCLA. Han interesserede sig især for Skandinavien og andre Østersølande og gjorde universitetet til et center for skandinavisk historie. Fra sine talrige studierejser til Europa, også efter pensioneringen, hjemtog han historisk litteratur og store mængder af mikrofilm til universitetets bibliotek.

1945–46 havde W. orlov for at være kulturattaché ved USAs legation i Kbh. og organiserer United States Information Service. 1946 udkom bogen *Denmark and Slesvig 1848–64* (på dansk s.å.: *Det slesvigske spørgsmål og Krigen 1864*) med en række breve fra en ung krigsdeltager Daniel Bruhn der emigrerede til USA. En anden dansk kildesamling af betydning for navnlig engelsk historie har W. udgivet i oversættelse med indledning i *The first Triple Alliance. The letters of Christopher Lindenov, Danish envoy to London, 1668–72, 1947*. Han skrev desuden talrige tidsskriftartikler og medvirkede ved Jean *Hersholts

udgivelse af H. C. Andersens brevveksling med Horace E. Scudder 1948. W. var utrættelig i sit arbejde for de kulturelle forbindelser mellem USA og Danmark, og han gjorde sit hjem til en dansk idyl hvor studerende og fagfæller, ikke mindst fra Danmark, nød godt af hans viden, hjælpsomhed og lune. – Dr. h.c. ved Coe College, Cedar Rapids, Iowa, 1955, Univ. of North Dakota 1958, Univ. of Calif. 1959. – R.' 1954. □Foto.

W. W. i Dansk nytår 1961, Blair, Nebraska 1960 87–91. Nord. t. för vetenskap, konst och industri XXXII, Sth. 1956 243–51 (brev). Interviews i Politiken 6.8.1946 og Kristeligt dagbl. 4.7.1962. – Berl. tid. 24.5.1946. Povl Bagge i Hist. t. 12. r. 11, 1966–67 139f.

Niels Alsted

Westergaard, Niels Viggo, 1849–1926, ingeniør, vandbygningsdirektør. * 2.7.1849 i Kbh. (Frue), † 2.11.1926 på Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). F: professor N. L. *W. (1815–78) og Christiane F. O. O. Ryge (1819–56). ~ 18.12.1885 i Kbh. (Cit.) med Ingeborg Elise Karen Lütken Janssen, * 18.3.1858 i Vestermølle ved Skanderborg, † 27.6.1943 i Kbh. (~ 1° 1881 med kaptajn Alfred Harald Valdemar Thestrup, 1838–82), d. af landmand, senere hovedkasserer i De danske våbenbrødre Conrad Ludvig Theodor J. (1825–90) og Caroline Elise Margrethe Albinus (1827–1917). – Bror til Harald *W.

W. blev student 1868 fra Metropolitanskolen, tog n.å. filosofikum og polyteknisk adgangseksamen og blev 1875 cand.polyt. i ingeniørfaget. Efter eksamen blev han assisterende ingeniør ved digebygningen på Lolland. 1876 blev han assisterende ingeniør ved udvidelsen af Naksø havn. Fra 1880 var han beskæftiget ved forskellige kommunale havnearbejder; 1881 blev han ansat i vandbygningsvæsenet og blev beskæftiget som assisterende ingeniør ved udvidelsen af Helsingør havn. 1882 forflyttedes han til en tilsvarende stilling ved Esbjerg havn. 1884 ansattes han som ingeniør i vandbygningsvæsenet og havningeniør i Esbjerg. Han var konstitueret til 1899. I denne stilling, der 1905 ændredes til en ingeniørstilling af 1. grad, ledede W. havnens udvikling og fik herigennem ikke ringe betydning også for byens. 1898–1905 var han desuden medlem af byrådet og fra 1899 formand for havnerådet for Esbjerg havn. Da C. *Otterstrøm 1906, under den bitre kamp om Ringkøbing fjords udløb, af politiske grunde afgik som vandbygningsdirektør, blev W. hans efterfølger. I politisk henseende var det ikke nogen let stilling W. gik ind til, men han havde en vis evne til at klare en vanskelig situation ved sin morsom-

Westergaard, Viggo

me facon og ikke mindst ved en udstrakt og kyn- dig brug af Holberg-citater, og hans tid som vandbygningsdirektør blev da også præget af en række ikke ubetydelige arbejder. Han vedblev at have overtilsynet med Esbjerg havn hvor der ud- førtes vigtige arbejder, og med Frederikshavns og Helsingørs skagen, og han administrerede statshavne som Skagen, Anholt og Hammerhav- nen på Bornholm. På Vestkysten udførtes en række kystsikringsarbejder og ved Thyborøn havn, Hvide Sande, Vorupør og Hanstholm større arbejder. Jævnside med sin embedsgering har W. udført et ikke ubetydeligt arbejde i kom- missioner o.l. 1907 blev han opmand i taksationskommissionerne vedrørende afståelse af grunde til vandanlæg efter loven af 23.4.1897 og til vandaflednings- og kloakanlæg efter loven af 30.11.1857. 1910–15 var han medlem af bestyrel- sen for Dansk ingeniørforening, 1914 blev han formand for den af ministeriet for offentlige ar- bejder nedsatte fiskerihavnskommission. Han var endvidere medlem af samtlige de kommissi- oner vedrørende vandkraftanlæg der nedsattes da spørgsmålet om bevilling til bygningen af an- læggene ved Gudenå, Byholm, Harte m.fl. i henhold til lovene af 20.3. og 25.5.1918 blev ak- tuelle. – R. 1893. DM. 1912. K.² 1920. □Foto.

Nationaltid. aften 1.7.1919. C. Bech i Ingeniøren XXIX, 1920 229; samme sst. XXXV, 1926 561. – Lev- nedsberetning i ordenskapitlet.

*Povl Vinding**

Westergård-Nielsen, Christian Emil, * 1910, filo- log. * 24.11.1910 i Kbh. (Matth.). F: andenpræst, senere sognepræst Marius Theodor Nielsen (1880–1950) og gymnastiklærer Julie Marie Westergaard (1879–1936). ~ 22.7.1943 i Hjortdal k., Hanherred, med Else Grete Kongsbak, * 13.7. 1917 i Villendrup, Halling sg., † 2.12.1979 i År- hus, d. af maler Albert Georg K. (1877–1958) og Anne Katrine Bisgaard (1892–1971).

W.-N. blev student fra Metropolitanskolen 1929 og mag.art. i nordisk filologi 1938. Ved studie- rejser til Island 1932–33, 1937 og 1946 grundlag- de han sin sjældne indsigt i moderne islandsk sprog og samfundsforhold og vandt 1937 Kbh.s univ.s guldmedalje med en afhandling der i om- arbejdet og udvidet skikkelse blev til *Låneordene i det 16. århundredes trykte islandske litteratur*, 1946 (Bibliotheca Arnamagnæana VI), et leksi- kografisk arbejde af central og varig betydning for islandsk og nordisk sproghistorie. 1947 blev han undervisningsassistent i oldislandsk ved Kbh.s univ. og udnævntes 1955 til lektor. 1957 disputerede han for doktorgraden sst. med *To bi- belske visdomsbøger og deres islandske overleve- ring* der sluttede sig til udgaven *Gissur Einars-*

sons islandske oversættelse af Ecclesiasticus og Prouerbia Solomonis, 1955 (Bibliotheca Arna- magnæana XVI og XV). Ligesom bogen om lå- neordene viser disse værker hans inspiration fra et særligt område af hans hovedlærers, Jón *Helgasons forskningsvirksomhed. Samme år som disputatsen blev han, som den første dansk- fødte filolog i dette fag, professor i vestnordisk ved Århus univ., men det lykkedes ikke for ham, også fordi administrativt arbejde lagde stort be- slag på hans tid, fuldt ud at blive foregangsmand for vestnordiske studier ved det jyske universitet, og Århus blev ikke det nye centrum for vestnor- disk som mange og vistnok også han selv havde forestillet sig. Samarbejdsvanskeligheder med de studerende og nye studieplaner for faget dansk problematiserede fagets stilling, og der er endnu ikke udnævnt en efterfølger i det professorat som han forlod 1980.

Fra sin ungdom var W.-N. meget ivrig for at fremme det dansk-islandske samarbejde; han var sekretær for Dansk-islandsk samfund 1940– 57, medlem af styrelsen 1940–59 og tillige redak- tør af samfundets Islandsk årbog 1946–52. Han skrev løbende oversigter over udviklingen på Is- land og gjorde en fortjenstfuld indsats ved for et dansk publikum at forklare baggrunden for Is- lands endelige ophævelse af statsfællesskabet og personalunionen 1944. Denne indsats fik utvivl- somt mange på Island til at opfatte ham som et vigtigt talerør for islandske interesser, og det må have forekommet mærkværdigt at han over for ønsker om en udlevering til Island af islandske håndskrifter i Danmark meldte sig blandt mod- standerne. I sin periode som formand for den Arnamagnæanske kommission, 1962–76, blev han af mange opfattet som indbegrebet af dansk modstand mod en håndskriftudlevering. Da lo- ven om udlevering endelig var vedtaget efter en række retssager var det naturligt at han sammen med Ole *Widding kom til at udgøre den danske delegation i det udvalg af to danske og to island- ske lærde der efter udleveringsloven skal stille forslag om, hvilke af de i dansk eje værende nor- røne håndskrifter der efter lovens kriterier skal overføres til Island. W.-N.s udprægede admini- strative evner blev sat på prøve af postyret om- kring håndskriftsagen; foruden de allerede nævnte poster har han tillige været inspector ved Nordisk kollegium fra 1946 og 1949–56 viceefor, administrator af Århus univ.s kursussejendom Sandbjerg 1957–68 og generalsekretær for de nordiske sprogkurser 1961–81. Fra 1963 har han været associate editor af *Bibliography of Old Norse-Icelandic Studies*. Desuden har han skre- vet talrige tidsskrift- og leksikonartikler og leve- ret oversættelser fra islandsk, bl.a. af Halldór

Laxness og Kristmann Guðmundsson. Han blev medlem af Vetenskaps-societeten i Lund 1961 og modtog 1975 festskriftet *Nordiske studier*. – R. 1964. R.¹ 1972. K. 1981. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1957 198f.

Hans Bekker-Nielsen

Westerholt (Westerhult), **Reinhold**, 1493–1554, reformatorisk prædikant, senere provst og superintendent. * 1.2.1493 i Westfalen, † 22.6.1554 i Slesvig. ~ Anna, † 27.8.1599 (~ 2° med Detlef Luthen).

W. skal have været augustiner munk; når og hvor han blev evangelisksindet er ukendt. 1529 ansattes han som prædikant ved domkirken i Slesvig; som sådan angreb han kannikerne skarpt og ivrede for at „fejle munkene ud“ af Slesvigs to klostre. 1531 fik han kongebrev på indtægterne af Helligåndskirke og Frue kirke på Holmen der lukkedes, og hvis sognefolk henlagdes til domkirken; tillige lønnedes han som organist ved domkirken, fik et vikariat ved den og senere et kanonikat. Da Christian III 1537 forlagde den kommission som udarbejdede kirkeordinansen fra Odense til Haderslev, fordi han også ønskede den nye ordning indført i hertugdømmerne blev W., som vel i alt fald da var Slesvigs bys sognepræst et af de nye sønderjyske medlemmer. 1538 har han visiteret i herrederne nord for Slesvig og var vel da beskikket til provst. 1540 blev han superintendent i Gottorp amt som da strakte sig til Holstens grænse. Men da Tileman van *Hussen 1542 blev Slesvigs biskop, ophørte W.s egentlig gejstlige tilsynsvirksomhed; dog fungerede han videre som regnskabsprovst. Ved siden af embedet som sognepræst ved Slesvig domkirke virkede han også som hofprædikant på Gottorp. Ved landdelingen 1544 tilfaldt Gottorp amt hertug *Adolf, og denne ansatte 1548 dr. Nicolaus *Crage som hofprædikant og provst; men ved dennes bortgang 1552 blev antagelig W. på ny provst. Efter hans død har et medlem af Slesvig byråd karakteriseret ham som en „ønskelig mand i lære og forkyndelse, from og oprigtig, oplagt til spøg med glade, men også skikket til at trøste bedrøvede“.

[J. F. Noodt:] Beiträge zur Erläuterung der Civil-, Kirchen- und Gelehrten-Hist. der Herzogthümer II., Hamb. 1752. H. F. Rørdam i Kirkeh. saml. 2. r. IV, 1867–68 675–77. C. E. Carstens i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst.-lauenb. Gesch. XIX, Kiel 1889 10f. Ludw. Andresen og W. Stephan: Beiträge zur Gesch. der Gottorfer Hof- und Staatsverwaltung I, Kiel 1928 = Quellen und Forsch. zur Gesch. Schlesw.-Holsteins XIV. Pers. hist. t. 12. r. III, 1948 119 og IV, 1949 41 (Johan Holmers kalenderoptegn.).

J. Oskar Andersen*

Westermann, Bernt Wilhelm, 1781–1868, entomolog. Døbt 11.11.1781 i Kbh. (Trin.), † 10. 3.1868 sst. (Frels.), begr. sst. (Ass.). F: kommitteret i kommercekollegiet Marcus Nissen W. (ca. 1747–1834) og Wilhelmine Marsilia Christiane Wegener (ca. 1754–1836). ~ ca. 1814 i Batavia, Java, med Christiane Elisabeth Frederikke Schmidgall, * ca. 1795 i Batavia, † 8.4.1861 i Kbh. (Frue) (~ 1° med hollænderen van Teylingen, † ca. 1812 i Batavia).

W. kom først i Peter van *Hemerts handelshus, men rejste ca. 1800–01 til Calcutta i Bengalen (Indien) hvor han senere gik i kompagniskab med J. Timmerman Thyssen der krakkede og siden blev guvernør på Malacca (Penang). Sandsynligvis har lysten og trangen til at iagttage og samle insekter været drivkraften, for allerede her grundlagde han sin senere berømte insektsamling. 1811 forlod han Calcutta hvor han også i det på den anden side af Hooghly-floden beliggende Frederiksnagore efterlod sig mange venner. Han drog som agent til Batavia (Djakarta) hvor han oparbejdede en betydelig formue og navnlig fortsatte sine indsamlinger af insekter, også med andres hjælp. Han medbragte den fornødne litteratur til at kunne bestemme dyrene på stedet, og allerede da han i dec. 1816 forlod Batavia var hans samling verdenskendt, ikke mindst for sin skønhed; han var en fremragende præparator og ville kun eje helt fejlfri eksemplarer. Hjemrejsen gik over Kap det gode håb hvor han tilbragte et år og stadig øgede sin samling. 1818 var han tilbage i Kbh. og belovede sig på at leve af sin formue og for sin insektsamling. Men det var ham ikke nok, og 1822 fik han grossererborgerskab, vel i forbindelse med overtagelsen af det bag Børsen liggende sukkerraffinaderi Phoenix som han i hvert fald ejede 1823. Ved forudseenhed og indførelse af moderne teknik lykkedes det ham at styre det igennem 30ernes sukkerkrise, således at det ved oprettelsen af De danske Sukkerfabrikker var det ene af de tre overlevende raffinaderier. Samtidig arbejdede han ulønnet, fra Det kongelige museums flytning til Stormgade 1821 og indtil 1838 med museets insektsamling, og den Sehested-Tønder Lundske insektsamling med de mange originaleksemplarer (typer) til J. C. *Fabricius' beskrivelser blev af W. reddet fra forfald. Selv samlede han også lidt i Kbh.s omegn, men de væsentligste forøgelser af sin samling skaffede han sig ved bytte og som gave fra så godt som alle datidens europæiske entomologer, med hvem han førte en udstrakt korrespondance; den befinder sig nu på Zoologisk museum og rummer også breve fra tiden i Batavia. Også sønnen Wilhelm (William) W. og stedsønnen H. van Teylingen, der var læ-

Westermann, B. W.

ge i troperne, bidrog meget til samlingens forøgelse. W. skrev i sit liv kun én afhandling *Über die Lebensart ostindischer und Capscher Insecten*, 1821, hvor han med sine biologiske iagttagelser var langt forud for sin tid.

Samlingens store betydning lå ikke mindst i den brug andre entomologer gjorde af den til deres beskrivelser af nye arter, først og fremmest dipterologen C. R. W. Wiedemann der var tysker men professor i Kiel, og til hvem W. fik et meget personligt forhold allerede fra 1821. Store dele af dennes berømte bøger om diptere (fluer og myg) er baseret på W.s samling. Ved W.s død omfattede samlingen 45 000 arter, deraf alene 31 000 bille-arter, i bl.a. ti enkelte og syv dobbeltskabe. Formelt tilfaldt den sønnen Wilhelm, der overlod den til Zoologisk museum med den klausul, at den aldrig måtte forøges eller formindskes og skulle have et dertil indrettet værelse og en egen konservator (det blev E. A. "Løvendal). Disse klausuler blev dog ophævet 1900. Som entomolog var W. højt estimeret, men en døvhed der allerede havde generet ham i Batavia nødte ham til at leve tilbage trukket. Han var et elskeligt menneske, meget hjælpsom over for unge entomologer som P. W. "Lund og Jens "Baggesens tidligt afdøde søn Paul B. Han var indvalgt medlem af Societé entomologique de France omtrent fra dets begyndelse, æresmedlem af Entomologischer Verein i Stettin, var i bestyrelsen for Dansk naturhistorisk forening som kasserer, direktør eller vicedirektør 1833–41 og var præsident for Det skandinaviske entomologiske selskab i dets korte levetid 1842–46. – R. 1851. □Stik af A. Flint ca. 1820 (Kgl. bibl.). Foto ca. 1860 (Zool. mus.).

Herm. Hagen i Entomologische Zeitung V, Stettin 1844 68–70 75–80 130f. C. A. Dohrn sst. XXIX, 1868 215–18. Dagbl. 12.3.1868. J. Collin i For idé og virkelighed, 1869 79–82. C. C. A. Gosch: Udsigt over Danm.s zoologiske lit. II, 2, 1875 434f; III, 1878 283 (bibliografi). Samme: J. C. Schiødt I, 1898 190f; II, 1899 314–23. Kai L. Henriksen: Oversigt over da. entomologias hist., 1921–37 = Entomologiske medd. XV 161–64. R. Spärck: Dansk naturhist. foren. i Kbh. 1833–1933, 1933 13 37 49. Samme i Entomologiske medd. XXVI, 1952 449–56. S. L. Tuxen sst. XLII, 1974 145–58 og XLVIII, 1980 33–46. Samme i Naturens verden, 1978 400–05. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979 60–62. – Breve i Zoologisk museum.

S. L. Tuxen

Westermann, Hans Heinrich, * 1929, bibliotekar. * 13.11.1929 i Haslev. F: murermester Edouard Ferdinand W. (1884–1950) og lærer Ella Schwartzbach (1889–1972). ~ 7.2.1958 i Godthåb k. med lærer Else Kirstine Andersen, * 8.10.1929 i Kappendrup, d. af gårdejer Georg Kristian A. (* 1899) og Esther Nielsen (* 1909).

Efter studentereksamen fra Haslev 1948 uddannede W. sig til bibliotekar med afgangseksamen fra Statens biblioteksskole 1954. Efter et års ansættelse ved Føroya Landsbokasavn i Tórshavn kom W. 1956 til Godthåb for som den første landsbibliotekar at reorganisere det grønlandske biblioteksvæsen. Statens bibliotekstilsyn havde kort forinden undersøgt bibliotekernes tilstand på den grønlandske vestkyst, og rapporten herom blev retningsgivende for W. Der skulle skabes et biblioteksvæsen for det grønlandske samfund. Den lidet omfangsrige og stærkt nedslidte grønlandske litteratur måtte bevares og suppleres, hvilket var i sidste øjeblik. W. gik også hurtigt ind i arbejdet med bogproduktionen i Det grønlandske forlag (formand 1963–71). Et nært samarbejde med skolerne etableredes for at støtte oplæringen i dansk med børnebøger. Men det allervigtigste for den videre udvikling var at det grønlandske biblioteksvæsen gennem en faguddannet bibliotekar kunne få den nødvendige faglige standard. Lokaleforholdene i Godthåb hvorfra virksomheden måtte udgå var kummerlige, et værelse på 20 m² i et af skolevæsenets huse; 1961 fik man hele huset til rådighed. W. skulle også ved rejser grundkatalogisere samlingerne ved de 17 biblioteker i byer og bygder og sikre dem lokaler. 1963 kunne W. i sin bog *De grønlandske bibliotekers historie* konkludere at man på syv år havde fået et biblioteksvæsen der nogenlunde kunne fungere. Landsbiblioteket var blevet uundværligt i folkeoplysningsarbejdet.

Den rolige udvikling blev brat afbrudt ved en brand 9.2.1968 hvor landsbiblioteket totalt udbrændte, og bøgerne under slukningsarbejdet blev vandskadede. Ved hurtig telegrafisk konsultation i København fik W. aftalt at noget af den uerstattelige Groenlandicasamling kunne nedsendes som fryselast til langsom optøning hvilket lykkedes over forventning. Heldigvis havde man endnu ikke fået opsendt Knud "Oldendows store boggave, og suppleret med mange andre boggaver af grønlandsk litteratur lykkedes det at genoprette tabet. W. fik efter branden oprettet en indkøbsafdeling i Kbh., hvilket fik stor betydning. 1971 fremgår det af et interview med W. at situationen var alvorlig. Ganske vist var der kommet flere bibliotekarer derop, men arbejdet måtte foregå i en skurvogn, og det gik træt med bevillinger til bogkøb og opfyldelse af løfte om ny bygning. 1976 kunne man endelig i Godthåbs centrum indvi en ny bygning der danner en rimelig ramme om virksomheden, og i bogstaveligste forstand placerer biblioteket. Ved hjemmestyrets indførelse er der sket en omorganisering så de grønlandske kommuner selv har ansvaret for deres biblioteker og blot kan søge råd i

landsbiblioteket.

Interview i Bogens verden LIII, 1971 204–06.

Mogens Iversen

Westermann, Anton Marius Theodor, 1852–1935, landøkonom. * 3.6.1852 i Bogense, † 23.2.1935 på Frbg., begr. i Kbh. (Vestre). F: farver og tøjfabrikant, senere proprietær Carl Heinrich W. (1823–1907) og Severine Marie Steentoft (1825–91). ~ 30.9.1890 i Kbh. (Matth.) med Henriette (Henny) Jacobina Petersen, * 18.1.1866 i Liverpool, † 3.12.1920 i Kbh., d. af koffardikaptajn og skibsreder Jens Carl Augustinus P. (1824–92) og Maryann Johnston (1818–1904).

Det var en drøm fra drengeårene som gik i opfyldelse da W. som 29-årig slog ind på studievejen ved at tage præliminæreksamen på få måneder. Faderen, en indvandret holstener, var begyndt som farver i Adelgade i Bogense, fik senere et spinderi og farveri i Ålborg for så endelig at blive landmand, først som ejer af Fjeldgård vest for Sæby og 1870–75 hovedgården Boller sydøst for Hjørring. Meget imod sit ønske blev W. som 14-årig sat i købmandslære, men efter langvarigt pres på forældrene blev han i stedet landvæsenselev på Fjeldgård. Efter endt læretid blev han forvalter hos flere af den tids mest kendte landmænd: 1873–75 var han således ansat hos overinspektør N. P. J. *Bus på Rosvang ved Thisted, hvor størstedelen af de 650 ha land var udtørret søbund; 1875–76 hos inspektør P. *Feilberg på den udtørrede Søborg sø og 1876–81 som bestyrer på Dronninggård, Frederikslund og Kanin-gården ved Furesøen. Da faderen i mellemtiden havde måttet sælge Boller så W. ingen fremtidsudsigter i landbruget og begyndte da at læse til landinspektør. Af økonomiske grunde måtte han gå omvejen ad landbrugseksamen – med udmærkelse – 1883, og blev to år senere landinspektør, få points fra udmærkelse. Med sine erfaringer fra praktisk afvandings- og kultiveringsarbejde ville han specialisere sig i kulturteknik, men afslog dog et tilbud fra landhusholdnings-selskabet om at blive dets konsulent på området. I stedet tog han studentereksamen og filosofikum 1887–88 med det formål at studere plante-fysiologi på universitetet. Den mulighed stod nemlig åben at han på længere sigt kunne blive professor N. S. *Jørgensens efterfølger. Han blev da også lektor i landbrugets jorddyrkning og plantekultur 1.2.1888, mens V. *Maar videreførte de historisk-orienterede dele af B. S. Jørgensens fagområde. 1896 blev W. professor, og 1923 tog han sin afsked. Efter samstemmende vidnesbyrd var han en fremragende lærer i sit fag. Mere end

tusind landbrugskandidater blev af W. præsen-teret for de nyeste landvindinger inden for jord- dyrkning og plantekultur. Han var uhyre belæst og fulgte meget nøje med i den faglige udvikling, ikke mindst i udlandet. 1908 var han således i Jena for at studere jordbunds bakteriologi. På landbohøjskolen genoptog han B. S. Jørgensens forsøgsarbejde. Egentlige lærebøger fik han al- drig tid til at skrive. Eleverne måtte her nøjes med diverse referater, fx *Forelæsninger over Landbrugets Jorddyrkning og Plantekultur*, 1919. En udmærket støtte havde elever og andre land- brugsinteresserede dog i pionerværket *Land- mandsbogen I–III* som W. udgav 1891–97 sam- men med H. Goldschmidt. Her skrev W. en række centrale artikler om jorddyrkning, plantekul- tur, gødningslære og regnskabsanalyse. Hans se- nere forfatterskab fylder ikke meget. Bortset fra et par artikler i Tidsskrift for Planteavl 1902 og 1922 om hhv. jordbundstyper og fordampnings- forhold er han mest kendt for bogen *Dræning*, som eleven Aage *Feilberg udgav posthumt 1936. Elskværdigheden til trods kunne han virke noget reserveret på eleverne. Først som sidst var det det landbrugsfaglige arbejde som optog ham. Som medlem af landbrugsministeriets landbo- højskole-kommission af 1912 var han 1920 med til at få det alm. landbrugskursus udvidet fra 1½ år til 2½ år ligesom specialkursusordningen blev tilsvarende forlænget. På konsulentmødet 1925 ivrede han for at få landbrugsstudiet gjort mere videnskabeligt, bl.a. ved at indføre den jord- brugsvidenskabelige doktorgrad. Anordningen herom manglede kgl. underskrift ved W.s død. W.s største betydning som lærer ligger afgjort på det formidlingsmæssige område. Denne indsats modsvares af en lige så banebrydende virksom- hed som landbrugsfaglig organisator. Så tidligt som 1890 havde han som bestyrelsesmedlem i Kbh.s amts landboforening holdt et inspirerende foredrag om de muligheder der lå i at etablere lokale gødningsforsøg. Fem år senere havde ide- en slået an overalt i landet, og på det sjælland- ske delegeretmøde i landboforeningen 1887 og på det tilsvarende jyske møde året efter trak han klart og overbevisende linjerne op for det fremti- dige planteavlsarbejde. Analogt med udvikling- en i det nok så avancerede husdyrbrug skulle landmændene støttes i deres dyrkningsindsats gennem lokale forsøg, uddeling af sædefrø, lån til regulering af vandløb og til mosekultivering og ansættelse af planteavlskonsulenter. W. har dermed en stor del af æren for, at dansk land- brug i årene efter århundredskiftet gennemgik en plantekulturel modernisering af samme be- tydning som omlægningen til husdyrbrug 20 år tidligere. W. påtog sig også det ledermæssige an-

svar herfor gennem formandsposten i frøkontralkommissionen 1891–1917, De sjællandske landboforeningers planteavlssudvalg 1898–1915 og Statens planteavlssudvalg 1911–19 (medlem fra dets oprettelse 1898). Desuden var han medlem af landhusholdningsselskabets bestyrelsesråd 1901–20, de sidste ti år tillige præsident i selskabet. Han gjorde god fyldest i disse stillinger, især dog i en indledende periode hvor arbejdet tog ham fangen. Som præsident i landhusholdningsselskabet fik han således oprettet *Landøkonomisk rejsebureau* og etableret forsøg med danske sorter og stammer i udlandet som grundlag for eksport af dansk sædefrø (begge 1912). Hans store interesse for kulturteknik gjorde at han fra 1880ernes slutning kom i nær kontakt med Enrico *Dalgas, og efter dennes død var han 1895–1904 medlem af hedeselskabets moseudvalg. Det gav ham særlige forudsætninger for at formidle et samarbejde mellem hedeselskabet og Statens planteavlssudvalg gennem Fællesudvalget for mosedyrkning af 1902. W. befandt sig dog aldrig godt i et konfliktfyldt miljø som det daværende hedeselskab hvor Mosesagens Th. Claudi *Westh og plantningssagens Chr. *Dalgas trak hver sin vej. En stedse mere udtalt modvilje mod at markere sig i en politisk sammenhæng gjorde at landhusholdningsselskabet under hans ledelse blev uddanceret i dets traditionelle rolle som landbrugets øverste koordinationsorgan. Som deltager i landbrugsorganisationernes forhandlinger med regeringen Zahle 1914–18 og som formand for Det tekniske landbrugsudvalg 1915–17 måtte W. erkende at han som organisationspolitiker intet kunne stille op mod folk som Ths. *Madsen-Mygdal fra landboforeningerne og Anders *Nielsen fra andelsbevægelsen. Også i Statens planteavlssudvalg måtte han se sig trængt til side af yngre folk, ikke mindst i de kringledede forhandlinger 1918–19 om oprettelse af Statens grundforbedringsvæsen som direkte konkurrent til hedeselskabet. W. drog da også konsekvensen af denne situation ved at nedlægge de fleste af sine tillidsposter. Stadig stod han dog som en af det moderne landbrugs pionerskikkelser, agtet og æret i ind- og udland. 1895–1911 deltog han som Danmarks officielle repræsentant ved fem internationale landbrugskongresser, og i denne egenskab var han 1899–1913 medlem af Commission permanente internationale d'agriculture, derefter dens æresmedlem. Desuden var han medlem af Kungl. svenska lantbruksakademien 1902, æresmedlem af Foreningen af danske landbrugskandidater, en forening han havde været med til at stifte 1896 og været formand for 1899–1908, af Asociación de agricultores de España 1911, af Alm. dansk gartnerforening

1918, af landhusholdningsselskabet 1919, af De sjællandske landboforeninger 1924 og af Finska hushållningssällskapet 1928. – R. 1900. DM. 1917. K². 1919. K¹. 1933. □Træsnit. Buste af Rasmus Andersen, 1913, i marmor 1924 (landbohøjskolen). Foto.

Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908, 1908. Ugeskr. for landmænd LVII, 1922 227–29; LXVIII, 1923 170–72 239f 686. P. Christensen sst. LXIX, 1924 342–44. Th. Claudi Westh m.fl. sst. LXXVII, 1932 357–70. K. Dorph-Petersen sst. LXXX, 1935 129–32. Vort landbrug XLI, 1922 293. K. R[au]nkjær] sst. LXII, 1923 151f og LI, 1932 337. Fyns stifts landbrugstid. XVI, 1922 229f. Harald Nielsen sst. XXVI, 1932 345f. P. [Petersen]-D[alum] sst. XXIX, 1935 124f. M. K. Kristensen i Foren. af jyske landboforen. 1872–1922, red. J. K. Hugaard, 1926 435–512. Jysk landbrug XIV, 1932 423–25. Karsen Iversen sst. XVII, 1935 198–200. H. C. Larsen i Tidsskr. for landøkonomi, 1935 125–43. M. K. Kristensen i Andelsbl. XXXV, s.å. 283f. Fr. Skrubbeltang: Det indvundne Danm. I, 1966. Erik Helmer Pedersen: Hedesagen under forvandl., 1971. Torben Hangaard: Landbrugsrådets tilblivelse, 1976. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Erik Helmer Pedersen (Aksel Milthers)

Vestesen, Hilmar, 1860–1943, fabrikant. * 30.1. 1860 i Vinding ved Horsens, † 28.12.1943 på Frbg., begr. sst. F: sognepræst, sidst i Kongsted, Børge Qvist V. (1817–91) og Anna Frich (1831–1902). ~ 24.3.1886 i Roskilde med Anna Louise Jørgensen, * 16.2.1862 i Roskilde, † 24.8.1932 på Frbg., d. af manufakturhandler Hans Christian J. (1831–92) og Adelaide Wilhelmine Martine Svendsen (1835–1906).

V. blev student 1878 fra Roskilde og tog 1884 polyteknisk eksamen. I nogle måneder var han derefter ingeniør ved Fakse Kalkbrud, men jan. 1885 ansattes han hos sin morbror, jernstøber og fabrikant S. Frich i Århus, og allerede 1.6. s.å. blev han sammen med John *Wied indehaver af firmaet S. Frichs Eftf. Da firmaet 1912 blev omdannet til aktieselskab blev han en af dets direktører og var det til 1916 hvorefter han fortsatte som medlem af bestyrelsesrådet til 1934, mens P. Due-Petersen (1870–1945) blev aktieselskabets enedirektør. Som medlem af Frichs var V. med til at drive denne virksomhed frem til en af landets største og mest ansatte jernindustrielle virksomheder, og det skyldtes først og fremmest V. at Frichs kort efter århundredskiftet optog produktion af lokomotiver og andet jernbanemateriel der i mellemkrigsårene skabte virksomhedens ansatte internationale position. Samtidig udfoldede han en betydelig lokalpolitisk og organisatorisk indsats. Han var 1903–09 medlem af Århus byråd og sad sidstnævnte år i forretningsudvalget for landsudstillingen i Århus. 1924–30 var han formand i bestyrelsen for det konservative folkepartis vælgerforening i Århus

og for amtsudvalget for Århus amt, og 1893–1931 var han medlem af søretten for Århus amt. Af hans mange erhvervsmæssige og faglige tillidshverv kan nævnes, at han var medstifter af Foreningen af fabrikanter i jernindustrien i provinsen 1895, i hvis bestyrelse han havde sæde som næstformand 1895–1910 og formand 1910–27, hvorefter han udnævntes til æresmedlem. Han var formand for Sammenslutningen af arbejdsgivere inden for jern- og metalindustrien i Danmark 1912–20 og for Elektroinstallatørforeningen for provinserne 1910–25 (æresmedlem 1925). Fra 1911 til sin død sad han i hovedbestyrelsen for arbejdsgiverforeningen og var 1912–27 medlem af forretningsudvalget. Endvidere var han fra 1912 i Industriforeningens repræsentantskab og 1915–25 medlem af Industrirådet. Med sin saglige indsigt og brede interesse for industriens udvikling indvalgte han i en række særlige udvalg og kommissioner. Således var han 1911 medlem af udvalg vedrørende statsbanernes styreform og 1917 medlem af udvalget vedrørende Dansk købestævne. Han var 1910 medstifter af Dansk forening til beskyttelse af industriel ejendomsret og sad i bestyrelsen til 1930 og var medlem af International Labor Conference i Washington 1919, Genova 1921. I årene forud for den første verdenskrig sad han i bestyrelsen for flere jyske elektricitetsværker (Thisted, Mariager og Varde).

Fra 1925 trak han sig gradvis tilbage fra hovedparten af sine tillidshverv og flyttede 1929 til Kbh. hvor han tilbragte sine sidste år. Både som praktisk industrimand og under sit lange otium drev V. teknisk-videnskabelige studier. Han udgav 1911–12 fem afhandlinger *Om Tilstandsændringer (Overgang fra Damp til Vædske, Mættet Damp og Draabe, Den kritiske Tilstand, Produktet af Tryk og Volumen og Umættet Damp og hyperkritisk Tilstand)*, og i 1930'erne artiklerne *Elektronernes Virksomhed under kemiske Reaktioner I–II*, 1933–38, og *Atomernes Mekanik*, 1935. Som arbejdsgiver og organisationsmand var V. præget af en rolig og nøgtern vurderingssans, og han var i besiddelse af smidige forhandlingsevner der også vandt agtelse hos arbejderorganisationerne. – R. 1909. DM. 1928. K². 1936. □Mal. af P. Olsen-Ventegodt, 1930 (Foreningen af fabrikanter af jernindustrien i provinsen). Foto.

Søren Christensen: Sammenslutn. af arbejdsgivere indenfor jern- og metalindustrien i Danm. 1902–27, 1927 60–65. Samme: Foren. af fabrikanter i jernindustrien i provinserne 1895–1930, 1930. Demokraten 28.1.1940. Århus stiftstid. 30.12.1943. T. K. Thomsen i Nationaltid. 31.12. s.å. John Wied i Ingeniøren LIII, 1944 M 8. Electra, s.å. 20f. [G. E. Hartz] i Tidsskr. for industri, s.å. 17f. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Erik Korr Johansen

Westh, Bjørn Rømer, * 1944, landbrugsminister. * 2.2.1944 i Overlade. F: lærer, senere forstander Hans Rømer Holm W. (1914–75) og børnehavelærer Ingrid Cold-Ravnkilde (1918–81). ~ 28.12.1967 i Skals med keramikeren Grete Laustsen, * 22.7.1941 i Skals, d. af gårdejer, hestehandler Niels Ejnar L. (1897–1976) og Alma L. († 1962). Efter at W. var blevet student 1963 (Vestjysk gymnasium) studerede han til landinspektør og tog afsluttende eksamen 1969 og var fra 1972 selvstændig landinspektør. Oprindeligt var han knyttet til partiet liberalt centrum, men gik over til socialdemokratiet og stiftede 1970 den socialdemokratiske forening i Møldrup. Samme år kom han i kommunalbestyrelsen hvor han fortsatte til 1978. Fra 1975 var han kandidat i Viborgkredsen hvor han har været valgt siden 1977. W. gjorde hurtigt karriere på Christiansborg hvor han straks samlede sig om landbrugets forhold. Ganske overraskende for offentligheden blev han 20.1.1981 landbrugsminister i ministeriet Anker Jørgensen, da Poul "Dalsager" blev EF-kommissær og fortsatte indtil regeringens afgang i september 1982. Umiddelbart før sin udnævnelse havde W. i december 1980 været hovedforhandler i den landbrugsaftale der blev sluttet mellem regeringen og landbrugsorganisationerne uden om partiet venstre. Som politiker markerer W. sig ved sin velforberedthed og ved evner som debattør; undertiden virker det som om han tager debatten for debattens skyld. Han er medlem af Naturfredningsforeningens bestyrelse fra 1982 og var før sin ministerudnævnelse 1979–81 bestyrelsesmedlem i Det danske hede-selskab.

Kirsten Bundgaard i Politiken 25.1.1981.

Vagn Dybdahl

Westh, Thorvald Claudi, 1868–1955, kulturingeniør. * 1.2.1868 på Store Hallegård i Olsker, Bornholm, † 26.4.1955 i Charlottenlund, urne på Mariebjerg kgd., Gentofte. F: proprietær Thor Jørgen Clausen W. (1831–77) og Andrea Petrea Kirstine Lind (1837–1934). ~ 15.5.1897 i Århus med Katrine Marie Brasch, * 20.10.1872 i Århus, † 22.12.1955 i Tønder, d. af godsforvalter, forretningsfører for brandforsikringen Jylland, Hans Jørgen Høegh B. (1812–98) og Anna Ostenfeld (1835–1902).

Efter eksamen fra Rønne realskole var W. 1885–86 i lære hos kvægopdrætteren Knud Jensen i Elkenøre på Falster, og derpå to år på Næsgård agerbrugsskole, hvorefter han tog eksamen som landbrugskandidat 1891. Yderligere skoling i praktisk landbrug fik han gennem forvaltervirksomhed hos Ad. *Tesdaup på Pande-

bjerg 1891–93. Hans lærer på landbohøjskolen, docent T. Westermann havde i mellemtiden måttet opgive at få sin dygtige elev knyttet til højskolen og formidlede i stedet et møde mellem hedeselskabets direktør Enrico Dalgas og W. Det førte 1.4.1893 til W.s ansættelse i selskabet som særlig sagkyndig i spørgsmål vedr. mosernes rette udnyttelse. Snart blev han „moseingeniør“: leder af hedeselskabets mose- og engafdeling, en stilling han bestred i 25 år. Allerede på den 17. danske landmandsforbunds forsamling 1894 talte han i den sygemeldte Dalgas' sted om mosekulturens fremtidsudsigter i et jordhugrende landbrugsland som Danmark. Han vakte her opsigt ved kraftfuldt at undsige den kritikløse omplantning af tyske opdyrkningsprincipper til Danmark, de såkaldte Rimpause kulturer med de store arbejdsomkostninger til udgrøftning og kultivering. I en artikel i Hedeselskabets Tidsskrift 1895 præciserede W. yderligere sin opfattelse: at en højmosse først kan opdyrkes, når den har ligget hen med græs i flere år. Fra første færd var hedeselskabets afvandings- og kultiveringsarbejde under W.s ledelse indrettet efter at nå ud til landmændenes store flertal. Helst skulle arbejdet tilrettelægges som store, samlede projekter, forberedt gennem systematiske undersøgelser og gennemført med offentlig støtte på basis af landmændenes solidariske hæftelse for gælden. Atter og atter docerede W. sine teser, og da opslutningen om dem gik en kende trægt, forsøgte han som folketingskandidat for det nyoprettede parti det radikale venstre at få politisk støtte til sine planer. Han opnåede dog aldrig at blive valgt, og selv om han blev medlem af partiets hovedbestyrelse hørte han næppe til den bestemmende inderkreds. Til hedeselskabets flytning fra Århus til Viborg 1907 var han dog i nær kontakt med radikale kredse i Århus-området. Selvfølgelig og fremfusende som han var, mest dog på sagens vegne, løb han ind i mange vanskeligheder i hedeselskabet. Det var i det hele taget selskabets lidt kranke skæbne ikke at kunne finde frem til egnede ledere som kunne løfte arven efter E. Dalgas. I stedet blev det som oftest en tumleplads for ærgerrige og temperamentsfulde personligheder som sønnen Christian Dalgas og W. Dalgas sled ihærdigt med de faglige problemer, men savnede personligt format; W. holdt i adskillige henseender mål med den store Dalgas, men prioriterede det daglige, slidsomme arbejde lavere end den udadvendte agitation. I arbejdet på at få mergelarbejdet ført ud til de fjerneste egne i Jylland opnåede W. dog nogle af de resultater hans modstandere altid efterlyste. W.s megen tale om solidaritet mellem jordbrugere af al-

le brugsstørrelser og om statsmagtens aktive rolle i et landsomfattende grundforbedringsarbejde tiltalte heller ikke alle hartkornsbesiddere af agrarisk observans. Når W. 1909 fremlagde sine ufyldstgjorte lederaspirationer for en nyudnævnt landbrugsminister i en radikal mindretalsregering, måtte konservative kredse se deres værste anelser bekræftet. Chr. Dalgas' egenmægtige selvpromovering som bestyrelsens kommitterede 1912 må også ses i denne sammenhæng. På sin side arbejdede W. som konsulent for landbokommissionen af 1911 på at fremme sine synspunkter på spørgsmålet om driftskredit til mindre landmænd og mulighederne for statsstøtte til grundforbedringsarbejder. I et foredrag i Hjørring 5.6.1913 med titlen *Nyr land* fremlagde han da åbent sine synspunkter herpå og undså sig heller ikke for at kritisere meget af det læplantningsarbejde hedeselskabet lagde navn til. To år senere stillede han selskabets bestyrelse over for et formeligt ultimatum: enten gik man ind i grundforbedringsarbejdet, som W. ville det, eller også søgte han at virkeliggøre sine tanker om et statsligt alternativ. Da svaret blev en ny afvisning, forsøgte W. i alliance med klitplantør, senere folketingsmand for venstre, V. Pinholt at få en „hedekommission“ til at etablere grundforbedringen, specielt hvad angik planlægning og koordinering, som en statslig opgave under W.s ledelse. Nu mislykkedes det i første omgang, mest fordi hedeselskabet på sin side søgte støtte hos venstres leder, J. C. Christensen, men 1918–19 fik W. i samarbejde med landbrugsminister Kr. Pedersen og den administrative leder af Statens planteavlssudvalg, H. C. Larsen etableret Statens grundforbedringsvesen med H. Hauch som formand for bestyrelsen.

En ny hedekommission, med J. C. Christensen som initiativtager, fik imidlertid den nye organisation nedlagt og arbejdet overført til hedeselskabet, hvilket var muliggjort ved venstres valgsejr maj 1920. Til gengæld måtte hedeselskabet acceptere at landbrugsministeriet og de store landbrugsorganisationer fik repræsentation i bestyrelsen. Det faldt da i hedeselskabets lod at realisere W.s tanker om en landsomfattende grundforbedringsindsats og det med statsstøtte, sådan som den af W. udformede lov om grundforbedringslån af 6.5.1921 bestemte det. W. selv måtte lade sig nøje med en ret betydningsløs placering som landbrugsministeriets konsulent i vandløbsager. Mest beskæftigede han sig her med 1920- og 1930-ernes store projekter om bedre afvandning af vestjyske fjorde og vandløb. Over for modstandere kunne W. virke temmelig brysk og afvisende. Så tidligt som 1900 forsøgte han at få dannet en funktionærforening i hede-

selskabet, men forstfolkene og bestyrelsen afviste dette. Først syv år senere blev der dannet en sådan forening. Ved en radikalisering af dens politik 1913 blev W. en overgang dens formand. I perioder stod han også i spidsen for de lokale vælgerforeninger for det radikale venstre i Århus, Viborg og Gentofte. Han var medlem af Viborg byråd 1913–17, Hellerup menighedsråd 1922–29, hovedbestyrelsen for Henry George foreningen 1925 og hovedbestyrelsen for Dansk freds- og folkeforbundsforening 1926–27. Han var 1903 stifter af og flere år formand for Jysk forening for naturvidenskab. 1919 blev han medlem af Dansk ingeniørforening. □ Træsnit. Buste af Bodil Westh, 1929. Foto.

C. Nyrop: Det danske hedeselsk. 1866–1916, 1916. A. Mentz i Hedeselsk.s t. XXXVIII, 1918 9f. Sst. LXIV, 1943 30–35 (interview). Niels Basse sst. LXXXVI, 1955 124–26. Vort landbrug XXXVII, 1918 175. K. R[jaunkjær] sst. XLI, 1922 208; LVII, 1938 61. A. Mentz i Ugeskr. for landmænd LXXIII, 1928 70f. L. P. Frederiksen sst. LXXXIII, 1938 55f. Fr. Skrubbeltrang: Det indvundne Danm., 1966. Erik Helmer Pedersen: Hedesagen under forvandling, 1971. – Papirer i Rigsark.

Erik Helmer Pedersen

Westhoff, Willich (Willichius Westhoviuss de Westhofen), 1577–ca. 1647, rektor, latindigter. * 1577 i Bosau ved Pløn, † senest i begyndelsen af 1647. F: præst i Bosau, senere tysk præst i Bergen Peter W. († 1609) og Engelke († 1602). ~1° 1611 med Anne Sparre, † 16.7.1623, d. af Jep Thorbensen S. til Torkildstrup på Falster og Elsebe Grubbe († 1601). ~2° 1626 med Mette Bjørnsdatter, † 1633, d. af landsdommer i Sønder Halland Bjørn Knudsen (Maaneskjold) til Ettrup i Skåne († 1595) og Bodil Akseldatter Baden. ~3° 1637 med Anna Pöpping, d. af rådssekretær i Lübeck Friedrich P. († 1640) og Catharina Hermannsdatter v. Dorne.

W. blev student fra Lübeck, studerede i Rostock, Frankfurt a.d.O., Leipzig o.fl.st., færdedes rundt i Europa, bl.a. i Italien hvor han blev poeta laureatus. 1598–99 var han alumne ved jesuiterskolen i Braunsberg. Efter en rejse til Bergen hvor hans far imidlertid 1598 var blevet præst ved en af de tyske kirker studerede W. en tid i Kbh. og blev derpå antaget til hofmester for fætrene Gregers og Ove Juel hvem han ledsagede til universiteter i Tyskland, bl.a. Frankfurt a.d.O. (Juellerne immatrikulerede 1602) og Leipzig (imm. 1603). I slutningen af året 1603 vendte W. tilbage til Kbh. hvor han åbenbart forstod at skaffe sig formående velyndere, muligvis gennem Juellerne, for 1604 blev han af Arild *Huitfeldt som skoleherre kaldet til rektor på Herlufsholm; af ukendte grunde, men tilsyneladende ikke efter eget ønske, opgav han allerede 1608 igen embe-

det. 1607 havde han udgivet I. bind af sine latinske digte, tilegnet kongen; og digtekunsten, først og fremmest i form af latinske hyldestdigte til konger, helte, adelige og andre store navne blev herefter hans hovedbeskæftigelse. Hans første hustru havde medbragt nogen formue, og i de nærmest følgende år finder vi W. bosat i Næstved, hvorfra han aflægger flittige besøg på sin gamle skole. I året 1613 er han at træffe ved rigsdagen i Regensburg hvor han overrakte kejser Matthias en trykt latinsk lykønskning; til belønning blev han optaget i adelstanden, slået til ridder og hædret med titlen comes palatinus (hofpfalzgreve).

W. havde den praktiske fordel af sine udmærkelser at han også hjemme nød godt af adelens særrettigheder. 1615 satte kongen, Christian IV, W. til hofmester for sin søstersøn hertug Christian af Braunschweig der opdroges i Danmark indtil udgangen af 1616, hvorefter W. atter tog ophold i Næstved, indtil han 1618 fik et kanonikat og et vikarie ved Lunds domkapitel med forpligtelse til at flytte dertil, n.å. tillige et vikarie i Roskilde. I Lund kunne han, så vidt hans stridbare og noget selvbevidste sind tillod ham det, i resten af sine levedage føre et nogenlunde behageligt liv sine litterære syssler, i omgang med herremænd og præster, blandt disse især Bertel Knudsen *Aquilonius; desuden stod han i brevlig forbindelse med flere af tidens lærde. Ved sit andet ægteskab blev han ejer af herregården Lyngermø (V. Gjønge hrd.), men indviklede for øvrigt ved dette giftermål i ubehagelige forhold, idet familien talte flere sorte får. Ved svenskerne indfald i Skåne 1643 søgte også W. tilflugt i Malmø, og uroen sammen med økonomiske bekymringer gjorde hans sidste år trange. Det er som frugtbar latindigter med hyldest og ofte søgt eller lånt vid som speciale at W. vandt sin lærde samtids beundring. Eftertiden har svært ved at dele denne, og senere forfattere har da også dadlet hans sprog. Også som historisk forfatter forsøgte W. sig uden dog at få noget af det udgivet.

Kancelliets brevbøger 1616–20, 1919; 1627–29, 1929; 1630–32, 1932; 1635–36, 1940. Breve fra og til Ole Worm, udg. H. D. Schepelern II–III, 1967–68. – Johs. Møller: Cimbria lit. I, 1744 723–25. G. L. Wad: Medd. om rektorerne på Herlufsholm, 1878 17–48. Lunds stifts herdamme, udg. Gunnar Carlquist 2. ser. III, 1951 5. Vello Helk: Laurentius Nic. Norvegus S. J., 1966 = Kirkehist. studier 2.r.XXII 298 351–53 490. – Laur. Nielsen: Registrant over breve fra og til danske i udenl. bibl., 1934 233f.

H. A. Hens

Westman, Gunnar Millet, * 1915, billedhugger. * 11.2.1915 i Kbh. (Matth.). F: kemigraf, senere kunstmaler Emil Gustaf W. (1894–1935) og mo-

Westman, Gunnar

dist Agnes Karoline Mortensen (* 1893). ~ 1° 15.11.1942 i Søborg med grafiker, maler Karen Marie Eppenstein (Karen *W.), * 7.10.1916 i Jena, † 17.7.1970 i Fredensborg, d. af ingeniør, dr.techn. & phil. Martin Otto E. (1876–1942) og oversætter Ellen Augusta Hoffmeyer (1884–1958). ~ 2° 20.4.1978 med lærer Agnes Elisabeth Schülein.

W. voksede op i et kunstnerisk miljø, faderen var bl.a. medstifter af sammenslutningen Koloristerne 1925. W. selv blev oprindelig uddannet som sølvsmed hos A. Dragset, men blev 1938 optaget på akademiets billedhugger-skole hos professor E. Utzon-Frank hvor han gik indtil 1942. Den betydeligste kunstneriske påvirkning kom dog fra andre kilder. Allerede i årene før akademitiden havde han rejst nogle år i Sverige hvor han levede af at arbejde som sølvsmed. Her gjorde den svenske almuekunst dybt indtryk på ham og han blev i særlig grad optaget af Döderhultarns træfigurer. I W.s første arbejder fra slutningen af 1930'erne, bl.a. *Fløjtespilleren*, 1937 og *Sygebesøget*, 1939 fornemmer man en tydelig påvirkning fra svenskerens folkelige, lune fortællestil der lå så fjernt fra Utzon-Franks klassicistisk-æstetiserende skulpturbegreber. Under krigen vendte han som flygtning tilbage til Sverige. Astrid Noack havde foranlediget at W. og hans kone kunne låne den svenske billedhugger Bror Hjorths gamle atelier uden for Uppsala. Mødet med Bror Hjorths kunst blev en stor oplevelse for W. og han så heri en bekræftelse på den naturalistiske fortællende udtryksform der altid har været hans udgangspunkt. De arbejder han udførte i Sverige og i tiden efter hjemkomsten til Danmark viser også en tydelig påvirkning fra Hjorths kunst, bl.a. relieffet *Børn i vinduet*, 1947. I årene herefter arbejdede han sig ind i en helt personlig udtryksform hvor enkle, uheldige dagligdags motiver fastholdes i en fortællende men udpræget skulpturel form. Som fine eksempler herpå kan nævnes skulpturerne *Gøgeungen* og *Børnehaven* (i sandsten på Horsens museum), begge fra 1948. Der var i disse arbejder en charmerende og overbevisende skulpturel monumentalitet der gjorde det naturligt at han i tidens løb fik et meget stort antal offentlige udsmykningsopgaver, nævnes kan bl.a. *Orm og Tyr*, Krogerup Højskole, fem legeskulpturer til Tivoli, to store træfigurer til den danske paviljons legeplads, verdensudstillingen i New York 1954–55, legeskulpturen *Påfuglen* ved Nikolaj kirke, bemalede trærelieffer til Bibliotekscentralen, Grenå bibliotek og Vedbæk skole. Han er repræsenteret med arbejder på Statens museum for kunst og på museerne i Åbenrå og Horsens. Han debuterede 1935 på Den fries forårsudstil-

ling, var gæst på Grønningen 1945, medlem 1950, medlem af Corner 1966. Retrospektiv udstilling 1962 i Kunstforeningen, modtog 1967 Eckersbergmedaljen og 1975 Thorvaldsenmedaljen. □ Tegn. af H. Lollegaard, 1955 (Kgl. bibl.). Foto.

Sv. Eriksen i Årstiderne VIII, 1950 nr. 2 39–41. Kunst I, 1953 nr. 10 40–45.

Villads Villadsen

Westman, Karen Marie, 1916–70, maler, grafiker. * 7.10.1916 i Jena, † 17.7.1970 i Fredensborg, begr. sst. (Grønholt kgd.). F: ingeniør, dr.techn. & phil. Martin Otto Eppenstein (1876–1942) og oversætter Ellen Augusta Hoffmeyer (1884–1958). ~ 15.11.1942 i Søborg med billedhugger Gunnar *W., * 11.2.1915 i Kbh. (Matth.), s. af kemigraf, senere kunstmaler Emil Gustaf W. (1894–1935) og modist Agnes Karoline Mortensen (* 1893).

W. voksede op i Jena, blev student herfra 1935, hvorefter hun påbegyndte en grundig uddannelse som tegner og grafiker. 1936–38 gik hun på kunstakademiet i Leipzig da hun tilskyndet af forældrene tog til Danmark, moderens hjemland. Her blev hun optaget på kunstakademiet i Kbh. på professor Aksel Jørgensens skole, senere også på den grafiske skole. Hun faldt let til i den mere frie omgangsform i Kbh. ligesom hendes arbejder blev befriet for det stemnings- og følelsesmæssige præg den tyske skoling havde givet hende. 1943 måtte hun igen forlade Danmark, da hun sammen med sin mand flygtede til Sverige. Ved Astrid Noacks mellemkomst kunne parret flytte ind i Bror Hjorths gamle atelier ved Uppsala. Mødet med Bror Hjorths kunst og den svenske almuekunst fik stor betydning for hende. Og årene efter hjemkomsten til Danmark var præget af en rig kunstnerisk udvikling hvor hun i træsnittet dyrkede en forenklet fladebundet form af stor ornamental tæthed. Den enkle folkelige fortællestil stemte overbevisende med hendes medmenneskelige sind og den motivverden hun fandt i det nære miljø. Hun arbejdede dog samtidig i raderingens mere ubundne form, fortrinsvis landskaber og illustrationer og indtryk fra ægteparrets rejser i Frankrig, Italien og Grækenland. Hun illustrerede bl.a. Paul la Cours *Græske Digte*, 1958, senere Homers hymner og Frank Jægers *Aarets Ring*. Med årene blev hun selv en flittig skribent. En særlig plads i hendes liv og hendes kunst indtog marionetteatret og senere også skyggespillene. 1960 udgav hun *Den forheksede by. Stormvejret*, to marionetkomedier med træsnit og 1964 udgav hun *Digte-*

ren og hans mave. marionetkomedie, illustreret med hendes egne farvelitografier og efter hendes død udgaves *Den rejsende*, et skyggespil. Hun udstillede mange steder, havde en retrospektiv udstilling i Kunstforeningen 1962 og en mindeophængning på Corner 1970. Hun var medlem af Den polykrome 1950, gæst på Grønningen 1954, medlem 1956 og medlem af Corner 1966. Hun er repræsenteret med arbejder i Den kgl. kobberstiksamling og på museerne i Århus og Göteborg. Hun modtog Magasinets tegnerpris 1954. □Raderet selvportr. udst. 1954. Foto.

Vera Myhre i Grafik 1, 1970–72 nr. 2 1–6. K. W. 1916–70, med incl. tekst af Bent Irvé, 1973.

Villads Villadsen

v. Westphalen, Ernst Joachim, 1700–59, gottorpsk hofkansler. * 21.3.1700 i Schwerin, † 21.3.1759 i Kiel, begr. sst. (Nicolai k.). F: præst ved domkirken i Schwerin Georg W. (1655–1728) og Anna Sophia Beselin († 1739). ~ 1° ca. 1730 med Sophie Gertrud Sass (~ 1° N.N.; ægteskabet opløst). Ægteskabet opløst. ~ 2° 22.3.1734 i Borsborn med Margaretha Apollonia v. Cronhelm, * ca. 1702, † april 1760, begr. i Kiel (~ 2° med gottorpsk hofkansler Heinrich Christian Stryck), d. af hannoveransk amsråd Ernst Andreas v. C. v.W. studerede 1717–19 i Rostock, 1719–21 i Halle hvor han påvirkedes af Chr. Thomasius, og blev 1721 dr.juris i Jena. Her virkede han 1721–22 som privatdocent, rejste derpå et par år og nedsatte sig 1724 som hofretsadvokat og privatdocent i Rostock. Han læste her som den første universitetslærer over tysk ret og manede i forskellige 1724–27 udgivne skrifter til studium af de tyske territoriers ret og historie. 1728–30 boede han som advokat i Hamburg hvor han indgik sit første, ulykkelige, ægteskab som opløstes, fordi hustruen stræbte ham efter livet. 1730 udnævntes han af hertug *Carl Frederik af Gottorp til l. borgmester i Kiel, men forlod dette embede da han marts 1732 blev hertugelig legationsråd og gehejmesekretær. Dec. s.å. blev han tillige vicepræsident i overkonsistoriet, 1734 kurator for universitetet i Kiel, april 1736 hofkansler og medlem af gehejmerådet, forlenedes 1737 med den schauenburgske møllegård i Hamburg og opløftedes aug. 1738 af kejseren i rigsridderstand. Sin fortsatte interesse for tysk ret viste han bl.a. ved at få sin nevø Johann Carl Heinrich Dreyer ansat som professor i dette fag i Kiel (1744). Samtidig drev han ivrige studier over hertugdømmernes historie og udgav 1739–45 *Monumenta inedita rerum Germanicarum præcipue Cimbricarum et Megapolensium*, et anseligt folioværk i fire bind som indeholder en række

hidtil utrykte kilder til slesvigsk og holstensk historie og har gjort v.W.s navn udødeligt, selv om hans udgiverteknik allerede af samtidige blev gjort til genstand for berettiget kritik.

Allerede i Carl Frederiks sidste år var v.W. hvis fremragende forretningsdygtighed fremgår af en række betænkninger og andre bevarede skrivelser fra hans hånd det indflydelsesrigeste medlem af gehejmerådet. Efter hertugens død var han længe den ledende kraft i det gehejmekonseil som sammen med administratoren hertug Adolf Frederik, biskop af Lübeck, fra 1743 Sveriges tronfølger, styrede den gottorpske stat. Da den unge hertug *Carl Peter Ulrich, fra 1742 Ruslands tronfølger, 1735 var erklæret for myndig, indtrådte der imidlertid modsætninger både mellem storfyrsthertugens råd i St. Petersborg, i hvilket Johann v. Pechlin havde hovedindflydelsen, og konseillet i Kiel, og mellem v.W. og hans venner og en dem fjendtligsindet gruppe inden for Kielbureaukratiet. Et ikke fuldt klarlagt intrigespil førte 1750 til at v.W.s bror, etatsråd Christian Heinrich Westphalen, fængsledes, og at v.W. belagdes med husarrest. v.W. beskyldtes bl.a. for at have røbet enkeltheder i gehejmekonseillets brevveksling for broderen, for egenmægtige dispositioner over hertugelige indtægter og for at have ført en mod hertughusets interesser stridende korrespondance med kejserhoffet. Dec. 1752 dømte en kommissionsdomstol, for hvilken en fjende af brødrene overprokurør G. H. v. Ellendsheim optrådte som anklager, begge til embedsfortabelse. v.W. måtte desuden udrede en erstatning, udlevere sine papirer og i en revers love ikke at tage hævn, forlade landet eller træde i fremmed tjeneste. Tro mod dette løfte afviste han gentagne tilbud om kgl. dansk ansættelse og fordybede sig i de følgende år i sine studier. Hans venner virkede imidlertid for at skaffe ham oprejsning og nåede dette mål da storfyrst hertugen i en restitutionsakt af juli 1756 kasserede kommissionsdommen over v.W. og genindsatte ham i hans embeder, hvad der vakte stor jubel i Kiels borgerskab og universitetsverdenen hvor han nød en betydelig popularitet. Tre år efter befriede døden ham for at opleve at zarina Katharina II som Gottorps hertuginde på ny lod hans fjende v. Ellendsheim komme til ære og værdighed. □Stik af C. Fritzsck, 1737, efter mal. af B. Denner, gentagelse 1738, og efter mal. stik af I. M. Bernigeroth. Stik af J. J. Hald efter mal. af Denner.

N. Falcks Sammling der wichtigsten Abhandl. zur Erläuterung der vaterl. Gesch. II, 1822 220–24. P. v. Koble: Schlesw.-holst. Gesch., Altona 1834 197–202. H. Ratjen: Johann Carl Heinr. Dreyer und E. J. v. W., Kiel 1861. Samme: Gesch. der Univ. zu Kiel, Kiel 1870.

v. Westphalen, Ernst Joachim

Otto Brandt: Caspar v. Saldern und die nordeuropäische Politik, Erlangen 1932 = Erlanger Abhandl. zur mittlern und neueren Gesch. XV. Erich Döhring i Gesch. der Christian-Albrechts-Univ. Kiel III, I., Neumünster 1965. E. J. Fürsen i Schlesw.-Holst. XXVII, Neumünster 1975 282f.

C. O. Bøggild-Andersen*

Westphalen (Westphal), Hans Georg, 1674–1733, diplomat. * 1674 i Fredericia, † 22.12.1733 i St. Petersborg. F: kaptajn (ved general v. Weyhers regiment) Johan Westphal († 1677). Formentlig ugift.

Faderen faldt foran Malmø 1677 og sandsynligvis er W. derefter med moderen vendt tilbage til Tyskland hvorfra familien stammer. Det er muligt at han har fået militær uddannelse; imidlertid kom han i en ung alder ind i diplomatiet. Af en fransk diplomatisk indberetning fra 1704 vides at W. allerede tidligere havde stået i tjeneste hos de franske ambassadører i Danmark, Bonrepas og d'Avaux, og at han nævnte år af den franske ambassadør i Sverige, Bonnac, der dengang, som overhovedet under Karl XII's krig i Polen, residerede i Danzig (Gdańsk) blev engageret til en sendelse til Wien. Denne virksomhed har dog formodentlig haft en mere eller mindre hemmelig karakter. Imidlertid bragte den ham i forbindelse med Polens konge, Sachsens kurfyrste August II, Danmarks forbundsfælle, og 1707 blev han polsk-sachsisk resident i Berlin. I denne stilling fik han lejlighed til at fremme også danske interesser, og en anden dansk mand i August II's tjeneste, general Woldemar Løvendal, foranledigede at W. 1712 som konge-kurfyrstens diplomatiske repræsentant flyttedes til Kbh. Her blev han hurtigt vel anskreven; som både før og senere betonedede han selv, at han betragtede „gamle Danmark“ som sit fædreland. Forhandlinger mellem ham og Ditlev Wibe førte til at han trådte i dansk tjeneste, og i efteråret 1714 – efter en ganske kortvarig sendelse til Berlin – udnævntes han til envoyé extraordinaire ved zar Peter I's hof. I det pågældende patent omtales han som „krigsråd i polsk tjeneste“.

Med de afbrydelser som var konsekvensen af den store nordiske krigs og den nærmest følgende tids skiftende indflydelse på Danmarks udenrigspolitik og særlig på dets forhold til Rusland, blev W.s diplomatiske virksomhed nu i en lang årrække knyttet til denne stormagt. Navnlig da zar Peter I tog det gottorpske kort på hånden i sit spil, snart mod Sverige, snart mod Danmark, kom W. til at yde en betydelig indsats. Det var ham som 1721 på Frederik IV's vegne nedlagde indsigelse mod ægteskabet mellem hertug Carl Frederik og Anna Petrovna og advarede zaren mod at indlade sig på forpligtelser der stred mod

Danmarks interesser, da kongen i modsat fald måtte gå egne veje og „sikre sig på anden måde“. Ligeledes var det ham som på dansk side med Carl Frederiks tillidsmand, grev Henning Friedrich v. Bassewitz, førte de forhandlinger om mindeligt forlig mellem kronen og Gottorp, under hvilke der første gang med russisk samtykke blev talt om at bytte det gottorpske Slesvig med Oldenburg og Delmenhorst. Til trods for de vanskeligheder der var uundgåelige ved et så uregelmæssigt hof som det russiske lykkedes det W. at holde sig fortrinligt underrettet både om ledende personligheders indbyrdes forhold og om politiske planer under overvejelse eller forberedelse. Tillige viste han sig i besiddelse af snarrådig handlekraft, således da han 1727 afværgede at den russiske tronfølge tilfaldt hertug Carl Frederik i dennes ovennævnte ægteskab med zar Peters ældste datter.

W. var akkrediteret de i perioden 1725–30 hastigt skiftende moskovitiske herskere, og han synes at have hævdet sin stilling under alle omskiftelser. Siden 1722 havde han været lønnet med en årlig gage på 6000 rdl. foruden godtgørelser for udlæg m.v.; som alle samtidige diplomater klagede han imidlertid ustandselig over pengevanskeligheder, hvis årsag han kunnet være såvel gageudbetalingens uregelmæssighed som egen uorden og ved sygdom forårsagede udgifter. Sikker er at da han i april 1733, efter et slagtilfælde, havde opnået tilladelse til at prøve en badekur i Karlsbad, måtte han opgve rejsen „på grund af gæld“. Da han 22.12. s.å. sad ved middagbordet, rantes han af et nyt slagtilfælde og døde om aftenen bevidstløs. Da Frederik IV i eftersommeren 1718 udsendte rundspørge til 34 høje civile og militære embedsmænd om mulighederne for fred og om de yderste betingelser, på hvilke en sådan fred burde sluttes, var W. blandt adressaterne. Hans svar hører til de klareste og mest interessante. Bl.a. udtalte han som sit råd at hele hertugdømmet Slesvig burde „for evigt“ afstås til kongen, „for at dette stykke Jylland atter kan indlemmes i den provins, til hvilken det naturligt hører, som dets femte stift eller gouvernement“, ligesom i alle til Danmarks krone hørende lande „fra København og Skagens Rev til Ejderstrømmen alt bør ordnes på lige fod og særlig det hele slesvigske ridderskab sættes på dansk fod“. – Etatsråd 1714. Konferensråd 1727.

P. Vedel i Hist. t. 4.r.IV, 1873–74 575. Edv. Holm sst, 5.r.III, 1881–82 1–160 569–700; 6.r.III, 1891–92 472–74 og V, 1894–95 297 299 304 306–09. Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben X, 1934. Fr. v. Jessen: En slesvigsk statsmand II–III, 1941.

Franz v. Jessen*

Westring, Gustav Frederik, 1834–1909, veterinær. * 9.1.1834 i Kbh. (Helligg.), † 9.3.1909 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: bogbinder Carl Jacob W. (1798–1867) og Magdalene Rasmussen (1812–79). ~ 31.3.1863 i Frederikssund med Laurine Jensine Jensen, * 26.1.1840 i Frederikssund, † 14.2.1911 på Frbg., d. af landmand og snedker Lauritz J. (1802–72) og Jensine Larsen (1815–88).

Hjemmets små kår bevirkede at W. fik en tarvelig skoleundervisning og tidligt måtte han sørge for sig selv. I 4½ år var han smedelærling hos regimentsdyrlæge Martin Friederich Petersen ved husarregimentet hos hvem han blev som svend, indtil mesteren 1853 døde af kolera. W. rejste så på håndværket et år og begyndte derefter med understøttelse fra en lidt ældre bror at læse til præliminæreksamen som han bestod 1855. Allerede to år efter tog han dyrlægeeksamen. Han blev straks ansat som „kandidat“ ved veterinærskolen, og ved den nyoprettede veterinær- og landbohøjskole fik han 1858 stillingen som klinikassistent. Samtidig læste han til artium og tog første del 1862. Efter Morten Jensens død blev W. 1863 ansat som forstander for højskolens smedje og blev docent i beslagkunst. Foranlediget af en henvendelse til højskolen fra Maribo amts økonomiske selskab, der ønskede at få oprettet et beslagsmedekursus ved højskolen, blev et sådant to måneders kursus indrettet hvert efterår for seksten (senere 24) smedesvende, og W. blev kursusleder. Til brug for kursusleverne udgav han 1869 en fortrinlig beslaglære der også var de veterinærstuderende til megen nytte. Ved denne lærebog og ved sin fortræffelige undervisning var W. en betydelig arbejdskraft for højskolen. Hans udmærkede videnskabelige evner fik under de noget vanskelige arbejdsvilkår ikke lejlighed til helt at udfolde sig; dog har han udgivet et par fortræffelige afhandlinger om hundegalskab (1875) og oksens ondartede lungesyge (1880), og i Tidsskrift for Veterinærer offentliggjorde han kliniske meddelelser. 1870 udsendte han P. C. Abildgaards klassiske skrift *En dansk Heste- og Kvæg-Læge* i en ny bearbejdelse. W. var stærkt interesseret i hesteavl, han foretog mange og lange studierejser i Europa, og til Rusland 1883, og 1896 udkom hans bog om rationel avl af lettere heste. Landhusholdningsselskabet benyttede ham i 1860erne meget ved ordningen af kvægudførsel til England, og han skrev i den anledning flere beretninger. 1874 forlod W. højskolen for at overtage stillingen som lærer i beslag ved ride- og beslagskolen, først med charge som korpsdyrlæge, fra 1895 som overdyrlæge. 1904 tog han sin afsked. – R. 1890. DM. 1904. □Foto.

B. Bang i Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908, 1908. Samme i Månedsskr. for dyrlæger XXXV, 1923–24 433. [St. Friis] sst. XXI, 1909–10 32. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Hj. Friis*

Westrup, Carl Wium, 1874–1958, jurist. * 11.8. 1874 på Mariesminde ved Helsingør (døbt i Stenstrup, Svendborg amt), † 11.8.1958 i Kbh. (Jesusk.), urne i Roskilde (Gråbrødre kgd.). F: premierløjtnant, senere kaptajn i artilleriet J. S. *W. (1833–1901) og Elisabeth C. Rasmussen (1843–75). ~ 30.11.1901 i Tostrup med Sophie Elisabeth Hellmers, * 3.3.1877 på Merløsegård, † 21.8.1958 i Kbh. (Jesusk.), d. af forpagter Johannes H. (1849–1913) og Emma Rasmussen (1856–1930).

W. blev student 1892 fra Metropolitanskolen og 1899 tog han juridisk embedseksamen. 1900–12 var han amts-, senere dommerfuldmægtig, men valgte derefter i nogle år at hellige sig fri videnskabelig forskning indtil han 1920 udnævntes i stillingen som stiftsskriver i Roskilde. Stillingen som stiftsskriver der nedlagdes da W. trak sig tilbage 1938, gav ham mulighed for samtidig at dyrke det der var hans egentlige interessefelt, retshistorien, særlig den ældste romerske rets historie. W. er en af de få danske forskere der har erhvervet sig et navn i international retshistorisk forskning. Hans væsentligste værker er forfattet på engelsk, fransk og tysk. Nogle af W.s tidligste videnskabelige arbejder vedrørte militærhistorien, en interesse han formentlig havde arvet fra faderen, men ret hurtigt blev romerretten og anden antik ret hans egentlige forskningsfelt. I nogle af sine tidlige arbejder beskæftigede W. sig tillige med spørgsmålet om individets beskyttelse over for statsmagten, men efterhånden syntes det især at være ønsket om at udforske den ældste retsdannelse der styrede hans studiers retning. Det gælder således hans hovedværk *Introduction to early Roman law I–V*, 1934–54. W. søger her på et sociologisk og komparativt grundlag at nå frem til en besvarelse af spørgsmål om rettens oprindelse og sammenhængen med religiøse forestillinger, og han skildrer på denne baggrund den romerske familie, familieformueringen, den ældste arveret og ejendomsrettens oprindelse og dens sammenhæng med familiestrukturen. Meget måtte ved denne fremstilling bero på hypoteser, men W.s anvendelse af det sparsomme kildemateriale, og det billede han på det grundlag kunne tegne af den ældste romerret er blevet mødt med anerkendelse af den internationale forskerkreds som W. først og fremmest henvendte sig til.

Westrup, C. W.

W. har foruden sit hovedværk udgivet en lang række mindre afhandlinger. Fremhæves kan en afhandling om brudekøb (1927), om ægteskabelig troskabspligt (s.å.) samt en række andre afhandlinger der uddybede eller supplerede de emner han behandlede i værket om den tidlige romerret. På dansk har W. udsendt bøgerne *Historisk Romerretsforskning*, 1919, *Introduktion til Romerretsstudiet*, 1920 samt en række mindre afhandlinger. I de tre bind *Retten Opstaaen*, 1940, *Stat og Borger*, 1940, og *Mand og Kvinde*, 1941, indeholdes adskillige afhandlinger, hvoraf flere er sammenfatninger af synspunkter der fremlægges i hans engelsksprogede hovedværk. – Et udtryk for den anerkendelse som W.s forskning vandt var, at han 1924 promoveredes til doctor juris utriusque i München og til æresdoktor ved Sorbonne 1957. 1950 blev W. æresdoktor ved Kbh.s univ. W. var medlem af en lang række videnskabelige akademier og lærde selskaber i flere europæiske lande. W.s historiske interesser omfattede også Roskilde domkirke, hvis væрге han var i perioden 1920–38, og han forestod en gennemgribende restaurering af domkirkens indre. 1926 tog han initiativ til oprettelsen af Selskabet for kirkelig kunst. – R. 1926. DM. 1938. □Mal. af C. Peters, 1883. Tegn. af Otto Christensen, 1940. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1950 255–63. – Studenterne fra 1892, 1917 132f. Paul Koschaker i Tilskueren LIII, 1936 I 274–76. Leopold Wenger i Tidsskr. for retsvidenskab XLIX, Oslo s.å. 194–211. Georges Cornil i Juristen XIX, 1937 297–302. Rud. Düll i Zeitschr. der Savigny-Stiftung für Rechtsgesch. Romanistische Abt., Weimar 1937 416–19 (anm. af Family property). Samme sst. 1940 246–53 (anm. af Introduction to early Roman law). Politiken 30.4.1938. – Papirer i Rigsark. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Diilev Tamm

Westrup, Julius Sophus (ved dåben Sophus Julius), 1833–1901, officer, militærforfatter. * 11.3.1833 i Kbh. (Helligg.), † 14.8.1901 på Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). F: silke- og klædehandler Carl Wium W. (1802–69) og Jensine Steffine Christiane Heegaard (1807–51). ~ 9.11.1870 i Stenstrup, Svendborg amt, med Elisabeth Christine Rasmussen, * 12.4.1843 i Stenstrup, † 29.10.1875 på Frbg. (Trin.), d. af sognepræst, senere provst Ludvig August Frederik R. (1808–89) og Simonine Elisabeth Ploug (1810–71). – Far til C. W. *W. W. blev student 1850 fra v. Westens institut, cand.phil. n.å. og indtrådte i den militære højskole 1853, afgik herfra 1857 som sekondløjtnant af artilleriet med anciennitet af 1853. Han blev premierløjtnant 1860, deltog i felttoget 1864 ved 1. feltbatteri og kommanderede under Dyb-

bøls belejring det halvbatteri på Hardseshøj der var medvirkende til at prusserne måtte opgive den påtænkte overgang til Als ved Ballegård 2.4. – 1868 beordredes han til i et år at forrette tjeneste i den franske armé i Algier, deltog i ekspeditionen mod Silala samt i træfningen ved Debdeb og belønnedes for sit forhold med ridderkorset af æreslegionen. W. deltog kun lidt i tidens politiske kampe, men hans meninger stod i skarp modstrid til den i militære kredse da herskende højrepolitik. Da han 1874 trådte uden for nummer for i udlandet at dyrke sine militærretlige interesser, tillodes det ham ikke at genindtræde i nummer i hæren så betids at han kunne avancere før aldersgrænsen nåedes. Han, der var en af hærens mest begavede og kundskabsrige officerer, søgte da 1875 sin afsked på grund af alder. Afskeden bevilgedes med kaptajns karakter. Efter sin afsked optoges han ganske af sin livssag: hærvæsenets forhold til folk og stat, særlig alt hvad der angik det militære retsvæsen som han med sin udstrakte viden og sit klare og fordomsfri udsyn, der var langt forud for hans tid, ønskede ændret i en retning som først en langt senere tid har evnet at realisere. Af litterære arbejder offentliggjorde han ikke meget; det var studiet i sig selv der interesserede ham mest. I Politiken sås af og til hans mærke *Frater taciturnus* under tankevækkende, aktuelle indlæg, og i Tilskueren offentliggjorde han sine to vægtigste afhandlinger: *1864. Preussiske Forhold og preussisk Krigshistorie*, 1889 og *Militær Retsreform*, 1901. □Foto.

Politiken 16.8.1901. C. Th. Sorensen sst. 21.8.s.å. Militær tid. XI, s.å. 350f.

Carl v. Kohl*

Vett [fæt], Lemming **Emil Valentinus**, 1843–1911, grundlægger af *Magasin du Nord*. * 7.11.1843 i Rødby, † 18.2.1911 i Kbh., begr. i Tårnbæk. F: læge, krigsassessor Julius Theodor Emil V. (1808–69) og Karen Petrine Bjørn (1813–81). ~ 27.4.1870 i Århus med Caroline Adolphine Langballe, * 15.9.1849 i Århus, † 8.2.1935 i Kbh., d. af købmand Christian Carl L. (1805–85) og Hansine Palline Pallesen (1814–68). Allerede som fjortenårs dreng kom V. i lære hos C. B. Christensen i Århus der drev forretning i hvidevarer, udstyrsartikler og klædevarer. Her arbejdede han i ni år, det sidste år som leder under principalens sygdom. Efter C. B. Christensens død tog han en kort tid plads i Emil Sechers modeforretning, men 1868 etablerede han sammen med Th. *Wessel firmaet *Emil Vett & Co.* i Århus. Denne forretning blev grundlaget for det senere *A/S Th. Wessel & Vett*, og 1876 forlod V.

Århus for at bosætte sig i Kbh. Sammen med Wessel oparbejdede V. Danmarks første og største stormagasin, *Magasin du Nord*. De to købmænd supplerede hinanden på udmærket måde: Wessel var den dygtige indkøber, mens V. i lige så høj grad var sælgeren der forstod at ordne varerne og give dem deres rette placering. Da V. omkring århundredskiftet i et vist omfang trak sig tilbage fra den daglige ledelse gik han med iver og interesse ind i ledelsen af en lang række almenyttige foretagender på det sundhedsmæssige og sportslige område. I særlig grad lå kampen mod tuberkulosen ham på sinde, og hans indsats inden for Nationalforeningen til tuberkulosisens bekæmpelse har været af virkelig betydning. Også Julemærket og Høstblomsten nød godt af hans offervillighed ligesom han gjorde et stort arbejde for oprettelsen af Idrætsparken på Østerbro. Han var 1885–1911 medlem af sø- og handelsretten og 1904–11 medlem af Nationalbankens repræsentantskab. I lige så høj grad som Wessel lagde V. stor vægt på et godt forhold til personalet. I 1893 oprettede de en pensions- og understøttelseskasse for forretningens personale. 1915 stiftede hans enke en fribolig på C. F. Richsvej under navnet Emil Vett og Hustrus Hus for pensionerede Funktionærer i Magasin du Nord. – Gehejmeetatsråd 1911. – R. 1896. DM. 1908. F.M.I. 1909. □Mal. af O. Bache, 1890 (Fr.borg), kopi af D. Hvidt, 1943 (Magasin du Nord). Træsnit 1893. Malet s.m. Th. Wessel af P. S. Krøyer, 1893 (sst.), forarbejde til sammes mal. Fra Kbh.s børs, 1895 (Børsen, Kbh.). Afbildet på L. Tuxens mal. Middag hos Moresco, 1906. Buste af H. Wederkinch, 1911 og af L. Brandstrup. Foto.

Carl Chr. Vett og John Arthur Lange: Familien Vett og von Vett, 1915 68. – Johs. Hoeck i Månedsmag., 1910 915–18. Carl Lorentzen og Chr. Sørensen i Ill. tid. 26.2.1911. Magasin du Nord 1868–1918, 1918. Så gik 75 år, 1943. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Finn H. Lauridsen (Jens Vestberg)

(von) Wettstein Ritter von Westersheim, Dietrich (Diter) Holger, * 1929, arvelighedsforsker. * 20. 9.1929 i Göttingen. F: universitetsprofessor, dr.phil. Friedrich W. Ritter von Westersheim (1895–1945) og botaniker, dr.phil. Elsa Therese Jesser (1898–1961). ~ 5.8.1967 i Ballerup k. med lektor, dr.phil. Penelope Margaret Knowles, * 7.1.1941 i Stamford, Connecticut, USA, d. af hovedbogholder Alan George K. (1908–80) og Mary Evadne Taylor (* 1911).

W. stammer fra en række navnkundige botanikere; begge hans forældre, hans farfar, Richard v. Wettstein og hans oldefar Anton Kerner v. Marilaun dyrkede samme videnskab. De fire ge-

nerationer virke afspejler fagets udvikling imod en dybere intrængen i planternes funktion og indre opbygning hjulpet frem af stadig større tekniske muligheder, og botanisk genetik står i dag som selvstændig videnskab ved siden af den klassiske botanik. W. blev student fra gymnasiet i Innsbruck 1947 og studerede naturvidenskab i Tübingen og et enkelt år i Zürich. Dr.rer.nat. fra Tübingen blev han 1953 på afhandlingen *Beeinfassung der Polarität und undifferenzierte Gewebbildung aus Moossporen* hvor han følger sin fars foretrukne emne, mosstudier, op. 1951–62 var han i Stockholm, først som assistent hos Å. Gustafsson ved Skogshögskolans genetiske afdeling, senere som docent ved Stockholms univ. hvor han 1957 disputerede på afhandlingen *Genetics and submicroscopic cytology of plastids*. Sammen med Gustafsson planlagde og opbyggede han fytootronen, et meget stort klimaanlæg til eksperimenter med planter under varierede lys- og temperaturforhold. W. bruger stadig den svenske fytootron og udgav 1967 beskrivelsen *The phytotron in Stockholm* (Studia forestalia Suecica XLIV). 1958 studerede W. i USA bl.a. genetik på mikroorganismer. 1962–75 var han professor i arvelighedslære ved Kbh.s univ. Da den oprindelige del af Carlsbergs videnskabelige laboratorium 1972 af økonomiske årsager overførtes fra Carlsbergfondet til direkte finansiering af bryggeriet designeredes W. som professor ved og leder af den fysiologiske afdeling med den opgave at planlægge dens fremtidige forskning med tilhørende nye bygninger og nyt apparatur, og 1975 trådte institutionen i virksomhed. Arbejdet på laboratoriet er præget af moderne hjælpemidler, mange gæster og stipendiater fra ind- og udland, og fremragende samarbejde. Således er over halvdelen af W.s egne mere end 150 videnskabelige arbejder udført i samarbejde med en eller flere andre. W.s forskning kan betragtes som to hovedlinjer med gode muligheder for samspil. Den ene er lokalisering, opbygning, overførsel og udnyttelse af genetisk materiale i kromosomerne i planternes grønkorn. Hans tidlige arbejde hermed kom til udtryk i disputatsen og videreførtes bl.a. i *The formation of plastid structures* (The photosynthetic apparatus. Brookhaven symp. in biology XI, 1958), *The genetics of chloroplasts* (Genetics today, Proceedings of the XI. intern. congress of genetics, III, 1963) og i nyeste tid i studier sammen med M. "Westergaard under fællestitlen *Studies on the mechanism of crossing-over* (Comptes rendus des travaux du lab. Carlsberg 1966 og 1970) om det synaptinemale kompleks dvs. den komponent som binder kromatider (halve kromosomer) sammen under reduktionsdeling og er ansvarlig

Wettstein, Diter

for udveksling og fordeling af arveanlæg. Den anden hovedlinje, arbejdet med mutanter (genetisk afvigende former) fortrinsvis af byg, har W. fulgt fra en afhandling 1952. Den førte til elektronmikroskopiske kromosomundersøgelser og lokalisering på kromosomet af de afvigende arveanlæg som forekommer sjældent i naturen men eksperimentelt kan fremkaldes ved bestråling eller anvendelse af kemiske stoffer, sammenfattende betegnet som mutagener. Arbejdet er bl.a. publiceret i *Induction of eceriferum mutants in barley by ionizing radiations and chemical mutagens*, Hereditas LIX, 1968 og i to afhandlinger med titlen *Genetic regulation of chlorophyll synthesis with mutants in barley*, Science CLXXXIV, 1974 og *Genetics and biogenesis of chloroplasts and mitochondria*, udg. Th. Bücher m.fl., 1976. Arbejdet med mutanter fører direkte til praktisk anvendelse, idet man kan anvende individer med fordelagtige arveanlæg ved forædling. Direkte anvendelig på Carlsberg er hans fremstilling af bygracer som gør øl mere holdbart (publ. 1977 og 1979). W. har også medvirket til forædling af nåletræer og har undersøgt virus og blæretang samt menneskets kromosomer, ligesom han påviser faren for genetiske skader ved stråling og kemiske mutagener. I Carlsbergfondets oversigt giver han løbende populære fremstillinger af afdelingens forskning. Flere gange har han været gæstprofessor i USA, og han er medlem af mange videnskabelige selskaber, af Videnskabernes selskab fra 1965. 1982 fik han Lillö-stiftelsens pris for genetisk forskning. – R. 1969. □Foto.

The Carlsberg laboratory 1876–1976, udg. H. Holter og K. Max Møller, 1976. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Anne Fox Maule

Vetö, Tamás, * 1935, kapelmester. * 20.5.1935 i Budapest. F: ingeniør Géza V. (1898–1945) og Klára Fényes (* 1914). ~ 25.10.1958 i Gladsaxe (b.v.) med operasanger Inge Brynald, * 26.5.1936 i Kbh., d. af bryggeriarbejder Hans Christian B. (* 1900) og sygeplejerske Ella Eriksen (1905–72). Egentlig var V. på vej til Stockholm da han i 1957 gjorde holdt i København og spillede for på Det kgl. teater. Med baggrund i en dirigent- og pianistuddannelse ved Liszt-akademiet i Budapest hvor han allerede som 13-årig havde vundet Bartók-konkurrencen og videregående studier hos Nadia Boulanger i Paris efter 1956-begivenhederne i Ungarn demonstrerede han et talent så usædvanligt at man skaffede ham Kaj Munks mindelegat som eksistensgrundlag indtil han 1958 kunne knyttes til teatret som operarepetitor. Dette år fik han da dobbelt dansk diri-

gentdebut, dels ved en pænt modtaget Mozart-koncert i Tivolis koncertsal, dels på Det kgl. teater med Domenico Cimarosas *Det hemmelige ægteskab*, uden at samarbejdet med Det kgl. kapel blev kærlighed ved første blik. I 1958 overtog han også det af Karl Clausen dannede Cantilena-kor som han i de følgende år gjorde til et vitalt led af det danske musikliv med en koncert i anledning af den ungarske komponist Zoltán Kodály's 80-års dag (1962) som en af de mest bemærkelsesværdige.

Efter at have finpudset direktionsteknikken hos Franco Ferrara i Rom vandt V. hurtigt indpas i det professionelle musikmiljø. Radiokoret har han samarbejdet med fra 1960 og Radiosymfoni-orkestret fra 1961. I 1963 betroede TV-operaaen ham ledelsen af Béla Bartóks *Hertug Blåskægs borg*, og samme år stiftede V. sammen med sangerinden Jolanda Rodio kammerensemblet *Prisma* som i de følgende år gjorde en heroisk indsats for samtidens musik.

Da V. i 1965 hædredes med Musik anmelderringens kunstnerpris kvitterede han meget karakteristisk med at dirigere en komponistdebut, den ganske unge Ole Bucks bemærkelsesværdige *Kalligrafi* hvor V.s hustru sang solopartiet. I 1967 dirigerede V. for TV Per Nørgårds musik til Flemming Flindt-balletten *Den unge mand skal giftes*, og da balletten derefter gled ind i det kongelige repertoire fik V. igen lov at stå foran Det kgl. kapel. Året efter udnævntes han til korsyngemester og ass. kapelmester. Det blev derefter hans skæbne at nyindstudere en lang række balletpartiturer, men som oftest kun overtage operer efter andre kapelmestre skønt pressen eksempelvis efter Wagners *Tristan og Isolde* (med kun to orkesterprøver, april 1969) erklærede ham for selvskreven til nye, vægtige opgaver. Foruden balletdirektionen, som i årenes løb førte ham på en række udenlandske gæstespil, kom hans indsats for Det kgl. teater da til at koncentrere sig om koret som han var en fremragende instruktør for, og store forestillinger som Modest Mussorgskijs *Boris Godunov*, 1966 og Aleksandr Borodins *Fyrst Igor*, 1976 ville have været utænkelige uden hans ildnende indsats. Det blev da andre institutioner som plukkede de smukkeste frugter af hans talent, eksempelvis Den jyske opera (uropførelsen af Per Nørgårds *Gilgamesh* som han siden også dirigerede i dansk TV og svensk radio) og Danmarks radio (med et koncertrepertoire spændende fra tredje akt af Wagners *Mestersangerne i Nürnberg* over Gustav Mahlers femte symfoni til adskillige nutidige værker som Nørgårds tredje symfoni eller Ib Nørholms *Modskabelse*). I det lange løb blev situationen så utilfredsstillende for V. at han 1981

lod sig knytte til operaen i Mannheim der efter et vellykket gæsteengagement med Wagners *Par-sifal* tilbød ham fast ansættelse som første kapelmester.

V.s udlændighed betød at han også måtte afbryde det meget vellykkede samarbejde med universitetskoret Lille MUKO. Han nåede dog i juli 1981 at føre koret til sejr i en international konkurrence i Spittal i Østrig, og parterne genforenedes ved V.s 25-års jubilæumskoncert i Tivolis koncertsal i sommeren 1983. – V., som har modtaget en række hæderspriser, bl.a. fra den danske og den ungarske komponistforening, har gennem hele sin karriere holdt sig aktiv som pianist, bl.a. i sammenspil med violinisten Palle Heichelmann og som akkompagnatør for en række sangere. Men det er først og sidst som en næsten in-sisterende omhyggelig dirigent han har gjort sig gældende, og fra 1984 er han atter en fast bestanddel af dansk musikliv som kunstnerisk leder af Odense byorkester, en post han i øvrigt kandiderede til allerede i 1967. □Foto.

Interviews i Kristeligt dagbl. 24.4.1981, Berl. tid. 18.6.s.å. og Dansk musik t. LV, s.å. 261 294–99 (jfr. LVI, 1981–82 53).

Knud Ketting

Wewer (Wever), Johan(n) Friederich (Frederik), 1699–1759, købmand. * 8.3.1699 i Cleve, † 9. 5.1759 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Holmens k.s kapel). ~ 19.1.1748 i Kbh. (Frels.) med Anna Maria Köster, * 17.11.1705 i Frankfurt a.M., † 18.3.1775, begr. i Kbh. (Fred. ty.) (~ 1° 1726 med kømand Michael *Fabritius, 1697–1746, ~ 3° 1763 med generalmajor Jean Baptiste Descarières de Longueville, 1699–1766), d. af handelsmand Dietrich K. i Mühlheim og Anna Johanne de Weiler.

Vistnok på foranledning af sin slægtning Just *Fabritius kom W. til Kbh. hvor han sammen med denne grundlagde handelshuset *Fabritius & Wewer* der drev en stor veksler- og kommissionsforretning. Et forsøg på at oparbejde en levant-handel slog fejl, hvorimod firmaets oversøiske handel blomstrede. W. var et ivrigt medlem af de forskellige store handelskompagnier, således var han hovedparticipant i Asiatick Kompagni (fra 1752 meddirektør) og fra 1746 ligeledes meddirektør for det kgl. vestindisk-guineiske kompagni. 1754 overtog han dets plads og bygninger. Også i den grønlandske handel var han interesseret, ligesom han 1755 lod sig udnævne til direktør for det kgl. afrikanske kompagni. Af tilidshverv bekledte han stillingen som overfor-mynder og meddirektør for Opfostringshuset. Desuden var han medlem af kommissionen til opførelse af Frederiks tyske kirke på Christians-

havn. – Agent 1743. Etatsråd 1754. □Muligvis portrætteret på Rudes mal.: Fr. V overtager De vestindiske øer (Fredensborg).

Carl Bruun: København III, 1901. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé VI, 1903 530. Kristof Glamann i Hist. t. II, r. II, 1947–49 356.

Harald Jørgensen

Wexschall (Wexsal), Friderich Thorkildsen (ved dåben Terkildsen), 1798–1845, violinist. * 9.4. 1798 i Kbh. (Slotsk.), † 25.10.1845 sst. (Slotsk.), begr. sst. (Holmens). F: jægger hos kronprinsen, senere palæforvalter Johannes Thorkildsen W. (1761–1844) og Jacobine Holm (1763–1844). ~ 1° 9.8.1823 i Kbh. (Slotsk.) med skuespiller Anna Helene Dorothea Brenøe (Anna *Nielsen), * 4.9.1803 i Kbh. (Nic.), † 20.7.1856 i Fredensborg (~ 2° 1834 med skuespiller N. P. *Nielsen, 1795–1860), d. af sejl-, flag- og kompsmager, løjtnant Peter Christian B. (ca. 1772–1832) og Olave Frederikke Caroline Leth (ca. 1784–1843). Ægteskabet opløst 1831. ~ 2° 23.12.1837 i Kbh. (Frue) med medlem af koret ved Det kgl. teater Caroline Dam, * ca. 1816 i Kbh., † 22.5.1848 sst. (Slotsk.).

W. der i kraft af sin begavelse, sin sikre optræden og sit kunstneriske talent skulle blive en af sin tids betydeligste musikerpersonligheder fik sin første violinundervisning af faderen, en norsk bondesøn der med dygtighed trakterede sin hardangerfele. 1808 blev han elev af den berømte, men alderstegnede Peder *Lem som ledede Det kgl. kapels violinskole, og kom allerede som dreng til at optræde ved hofkoncerter. 1812 blev han kapelev og udviklede sig under sin nye lærer, den begavede violinist og pædagog, koncertmester Christian Tiemroth til en fortrinlig violinspiller med en bemærkelsesværdig fyldig og smuk tone. Allerede 1816 drog W. til udlandet for at perfektionere sig hos den hollandske violinist Foght, og 1820–22 foretog han med offentlig understøttelse en studierejse til Carl Moeser i Berlin, Fr. Pechatschek i Wien og Ludvig Spohr i Kassel. Samtidig gav han koncerter hvor han nåede frem, og høstede selv i det musikforvænte Paris den mest glimrende berømmelse for sin kunst. W.s position i dansk musikliv måtte, som hans talent viste sig i fuld udfoldelse, blive meget betydelig. Men den offentlige anerkendelse man kunne vente skulle blive ham til del kom kun langsomt. Dels sad der dygtige folk på de førende stemmer i Det kgl. kapel, dels tilsidesatte Claus *Schall, musiklivets indflydelsesrigeste personlighed, W. hvor han kunne komme til det. I en række år måtte han nøjes med at fungere som 2. balletrepetitor og anfører for andenviolinerne. Først 27 år efter sin ansættelse blev han

Wexschall, Fr.

primoviolinist og efter Schalls død leder af kapellet violinskole med prædikat af, men uden at virke som koncertmester (1835). Til gengæld var W. ved koncerter skattet som en ypperlig solospiller, og i privatkredse dyrkede han kammermusikken til ikke mindre begejstring, ligesom den unge musikforening fik en værdifuld kraft i ham. Selv om W. stod i sin bedste alder, blev han dog stadig udsat for ydmygelser i sin embedsgerning, således 1842 da han blev afskediget som balletrepetitor, en stilling i hvilken August *Bournonville satte stor pris på ham. W. reagerede ved indtil sin tidlige død næsten aldrig at gøre tjeneste i kapellet. I disse år viede han sig mere og mere den lærergerning der allerede havde bragt ham mange glæder. Han så søstersønnen Frits Schram, H. S. *Paulli og Niels W. *Gade vinde anseelse som violinister og talte mange af tidens mest begejstrede musikamatører blandt sine elever. □Silhouet senest 1820 (Kgl. bibl.). Litografi af G. Engelmann efter tegn. af W. Heuer. Afbildet på mal. af soirée hos Waagepetersen af W. Marstrand, 1834 (Fr.borg), raderet af C. C. Andersen, 1878. Afbildet på tegn. af musikselvskab på Hvidkilde i 1830erne (Fr.borg) og på tegn. af husmusik hos Waagepetersen. Mal. (Det kgl. teater). Tegn. af N. Henriques, 1843 (Musikhist. mus.), efter denne litografi af E. Fortling, 1845.

Af Jonas Collins papirer, 1871 224–29 (breve). – Kbh.s teaterbl. I, 1844 nr. 57; II, 1845 nr. 164–65. Aug. Bournonville: Mit teaterliv III, 1878 (ny udg. 1979) 245–49. Festskr. i anledn. af musikforens halv hundredårsdag I–II, ved V. C. Ravn og A. Hammerich, 1886. Johanne Luise Heiberg: Et liv I, 1891 (5. udg. 1973). P. V. Jacobsen: Breve, udg. Jul. Clausen, 1899 80 125f. C. Thrane: Fra hofviolonernes tid, 1908. Samme: Weyses minde, 1916 68. Af Rud. Buds efterl. papirer III, 1921 (fot. opr. 1972) = Memoirer og breve XXXIV 28.

Nils Schiørring

v. der Weyde, Hans Elias, 1691–1759, officer. *30.9.1691 i Citadellet i Kbh., †22.8.1759 på Gottorp slot. F: kaptajnløjtnant, senere kaptajn Rudolph v.d.W. (1645–1715) og Alhed Berte Lund (ca. 1633–1722). ~1° 12.2.1727 med Birte Marie Schmidt, †7.1.1739, d. af kaptajn Hans Jørgen S. (†1728, ~2° 1712 med Anne Cathrine Kaas, 1677–1744) og baronesse Maren Eilersdatter Holck (1668–1704). ~2° 22.9.1745 i Korsør med Edele Ermegaard Pors (Paars), *11.12.1720, begr. 11.11.1746 i Hvidbjerg, d. af kaptajn, senere kar. oberst, guvernør i Grønland Claus Enevold *P. (1683–1762) og Else Cathrine Lund (1699–1764).

15 år gammel indtrådte v. der W. som menig i et infanteriregiment, blev korporal 1709, n.å. fænr. 1711 sekondløjtnant, 1717 premierløjtnant,

1729 kaptajnløjtnant, n.å. kaptajn, 1739 major og dimitteredes 1744 med oberstløjtnants karakter. 1752 blev han kommandant på Gottorp. Han gjorde hele den store nordiske krig 1709–20 med i Skåne, Nordtyskland og Norge. Gennem sin første hustru arvede han den lille af flyvesandet hægede sædegård Lyngholm i Thy, men solgte den 1754. Mens han efter sin dimission boede på gården, nedskrev han til efterretning for sine børn ret udførlige optegnelser om sit liv. Ved sit gode, naturlige dansk og den humane, beskedne, fædrelandskærlige og gudfrygtige tone der går igennem selvbiografien, har denne ikke ringe almindelig interesse og er et øjenvidnes, en deltagers beretning om hin periodes krigsbegivenheder og tidens militære forhold. □Maleri.

Selvbiografi i Pers. hist. t. 3.r.I, 1892 79–131 201–69. – Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstabens IV, 1910: VIII–X, 1927–34.

Rockstroh*

v. Weyher, Adam, 1613–76, svensk general, dansk feltmarskalløjtnant. *25.1.1613 i Pommern, †14.10.1676 på Boserup ved Ängelholm. F: Jacob v.W. til Parlin m.m. og Anna v. Mildnitz. ~25.1.1654 på Julita i Södermanland med friherreinde Katharina Khevenhüller, d. af friherre Paul v.K. til Julita (1593–1655) og Regina Catharina v. Windischgrätz (1597–1670).

v.W., der tidligt blev forældreløs, trådte som pape i tjeneste hos rigskansler Oxenstierna, lærte derefter krigsvæsen under prins Henrik af Oranien og feltmarskal Banér, blev kaptajn under Torstensson og var ved tredivårskrigen slutning avanceret til oberstløjtnant hvorpå han satte på vartpege som oberst. Fra 1654 fulgte han Karl Gustav i krigen mod Polen og deltog som generalmajor i krigen mod Danmark fra 1657. Som kommandant i det erobrede Frederiksdode var han efter evne en virksom beskytter af befolkningen, navnlig bønderne, mod de byttebegærlige fjender. I slaget ved Nyborg nov. 1659 kommanderede han det svenske centrum og blev fangen. Efter fredsslutningen var han et par år i tjeneste hos den nedersachsiske kreds, men opholdt sig i øvrigt på sine godser. Siden 1660 havde han stået i skriftlig forbindelse med feltherre Hans *Schack der omkring 1670, med henblik på sin stærkt tiltagende svagelighed, var betænkt på at sikre Danmark en dygtig og erfaren fører for det kommende opgør med Sverige, og 1672 fik Schack kongens bemyndigelse til at træde i underhandling med v.W. – S.å. antog kongen denne som general af infanteriet og lovede at ingen senere antaget skulle gå foran ham. Fra 1673 var v.W. guvernør i Glückstadt og Holsten og blev ved krigens udbrud 1675 som feltmarskalløjtnant

nant højestkommanderende over hæren umiddelbart under kongen. I skarp opposition mod "Griffenfeld drev han på kraftig krigsførelse og energisk belejring af Wismar der erobrede dec. s.å. Inden felttoget i Skåne n.å. måtte han imidlertid – det siges på Griffenfelds tilskyndelse, men til største skade for krigsførelsen – vige pladsen for den unge "Johan Adolf af Plön. Han deltog imidlertid pligtro og dygtigt i de første kampe 1676, blev hårdt såret ved angrebet på Landskrona og døde kort efter. W. var en meget erfaren militærmand og prøvet fører, og en dygtig, samvittighedsfuld administrator. Han ejede betydelige godser i Pommern og besad udstrakt kendskab til og stod i stadig forbindelse med betydelige mænd i nabolandene. – Hv.R. 1674. □Formentlig afbildet på fem af B. v.d. Eichens tapeter fra den skånske krig (Rosenborg, depon. på Chr.borg) og på en af A. Steenwinckels kartoner dertil fra 1680erne (Fr.borg).

Danske mag. 5.r.1, 1887–89 305; IV, 1898–1901 191f. Ernst Albr. v. Eberstein: Kriegsberichte, 2. udg. Berlin 1891. Louis Ferd. v. Eberstein: Beschreibung der Kriegsthaten des General-Feldmarschalls E. A. v. Eberstein, 2. udg. Berlin 1892. S. A. Sorensen: Kbh.s belejring og fyns generobring, 1896. N. P. Jensen: Den skånske krig, 1900. J. Levin Carlboom: Tre dagars slaget vid Warschau, Sth. 1906. K. C. Rockstroh: Fortællinger af 2. bataillons hist., 1907 23f 26f. Samme i Hist. t. 8.r.IV, 1912–13 103–50. Gerh. Brammer: Livgarden 1658–1908, 1908. F. Ahlefeldt Laurvig: Storkansleren III, 1939 70f 74 76.

*Rockstroh**

Weyse, Christoph Ernst Friedrich, 1774–1842, komponist. * 5.3.1774 i Altona, + 8.10.1842 i Kbh. (Frue), begr. i Roskilde. F: urtekræmmer, kaptajn i borgervæbningen Werner Ernst W. (ca. 1726–80, ~ 1° med Christina Amalia Frisch, ca. 1720–65) og Margaretha Elisabeth Heuser (1751–89, ~ 2° 1781 med urtekræmmer Anton Weber). Ugift.

W. stammede fra et borgerligt hjem i Altona. Sin far, som han mistede i sit syvende år og kun havde oplevet som en syg mand, erindrede han kun utydeligt. Moderen derimod skildrer han i sin korte autobiografi som en meget levende kvinde der var en stor elsker af musik og spillede klaver. Hendes musikalske smag var dikteret af tidens mode; når der var selskab spillede hun sædvanligvis et par sonater af Johann Schobert hvortil hendes far akkompagnerede hende på violin. Sin første vejledning i musik fik W. af denne morfar C. B. Heuser (1717–99) som oprindeligt havde været kantor i Glückstadt, men som ca. 1763 var blevet forflyttet til hovedkirken i Altona. Her virkede han tillige som lærer ved det derværende gymnasium Christianeum. Hverken som skolelærer eller som musiklærer har Heuser

været mere end mådelig. Han spillede kun dårligt klaver, og hans musikundervisning har tilsyneladende mere været en regulering af de baner hvor W.s naturlige talent førte ham hen, end en egentlig positiv vejledning. Fra 1782 havde han undervist W. i violin- og klaverspil, og navnlig på klaveret opnåede W. en betydelig færdighed således at han snart kunne vises frem som musikalsk vidunderbarn. Særlig havde han udviklet en stor evne til at spille alt fra bladet, selv i de hurtigste tempi. Og endvidere blev han meget beundret for sit store talent for den frie fantasen, en egenskab han senere skulle udvikle til den højeste fuldkommenhed. Som dreng havde han en smuk og omfangsrig diskantstemme og var derved morfaderen til stor støtte ved dennes kirkelige gerning. Ca. ti år gammel begyndte W. at komponere, først en vise, senere et par klavertrioer som spillede i hjemmet. Gennem huslægen professor J. A. Unzer, kom W. i forbindelse med den musikelskende syndicus, senere borgmester i Altona C. S. Gähler der var elev af C. Ph. Em. Bach. Gähler udvidede i højeste grad hans musikalske horisont der tidligere var begrænset af moderens musiksamling, men han tilstår dog at endnu på det tidspunkt var en sonate af Luigi Boccherini ham kæreere end den skønneste fuga af Bach. I hjemmet herskede der ordnede og rolige forhold. Børnene blev holdt til renlighed og orden og opdraget i en strengt pietetisk gudstro. Foruden i skolefagene og i musik fik W. privat undervisning i skrivning, regning, tegning og fransk. Ud over musik var hans store interesse i barneårene romaner og teater, og til glæde for sine halvbrødre indrettede han et marionetteater hvortil han selv malede dekorationer og improviserede skuespil.

Så oprandt påsken 1789 da W. skulle konfirmeres, og med konfirmationen fulgte diskussionen om fremtiden. W. ville være musiker, hans forsigtige stedfar ønskede at han skulle være købmand. Hans mor gik i forbøn for ham, men efter hendes død i juli s.å. bøjede W. sig for stedfaderens ønske. Han blev sat i lære hos købmand Otto Matthiessen, men efter otte dages forløb erklærede denne at han ikke kunne bruge ham. Redningen kom dog snart. En dag traf han hos Gähler professor C. Fr. Cramer fra Kiel som blev meget interesseret i ham og lovede at hjælpe ham. Han foreslog at W. skulle søge undervisning hos hans ven, kapelmester J. A. P. "Schulz i Kbh., lovede at bringe sagen i orden og indbød ham til Kiel for at befordre ham videre derfra. I midten af okt. forlod W. så for stedse Altona. I Kiel blev han yderst venligt modtaget af Cramer, og efter at have døjet alle søsygens kvaler ankom han 30.10.1789 til Kbh. En af de første W. op-

søgte her var musikamatøren Peter *Grønland. Denne introduerede ham hos Schulz der tog langt køligere imod ham end han havde ventet. Schulz begyndte nu at give W. grundig undervisning i elementær harmonilære, gav ham koraler at sætte bas til osv. Og da han ikke kunne finde et passende logi til W. tog han ham til sig i sit hjem som en søn og holdt ham frit med alt undtagen klæder i over tre år indtil han fra 1793 kunne ernære sig selv.

Undervisningen hos Schulz var meget berigende for W. og blev bestemmende for hans specielle konservative stil og udtryksform. Men Schulz havde efterhånden kun tålmodighed til at interessere sig for de store linjer i W.s udvikling, navnlig i de senere år da hans sygelighed tog til. Afpudsningen i detaljer fik W. på Schulz' foranledning hos Grønland der netop med fin kritisk sans forstod at fremdrage lyspunkterne i arbejdet og opmuntre ham. Om sommeren boede W. hos Schulz på dennes dejlige landsted i Frederiksdalshusene ved Bagsværd sø. Her introduceredes han i kredsen om Constantin og Friederike *Brun. Gennem Schulz havde W. fået koncertmester Christian *Tiemroth som lærer i violin, og hos syngemesteren ved Det kgl. teater, komponisten H. O. C. *Zinck der også var organist ved Vor Frelsers kirke lærte han fra 1791 at spille orgel. 1792 hjalp Schulz ham til at blive vikar hos organist Joh. Ph. Klieme ved Reformert kirke, og da Klieme døde 1794 blev W. hans efterfølger med en gage af 140 rbdl. årlig. Også på anden måde hjalp Schulz ham. Han skaffede ham elever, således fra 1791 hos grev Bernstorff, og 1790 fik han udvirket tilladelse til at W. kom til at spille ved hoffet. W. spillede her en sonate og en fantasi, han selv havde komponeret, og modtog 100 rbdl. i honorar. Schulz indførte ham i Det harmoniske selskab, og såvel her som i de andre kbh.ske musikalske klubber optrådte W. ofte som pianist. Han spillede helst Mozarts klaverkoncerter hvortil han improviserede lange kadencer. Første gang W. uden for klubberne optrådte offentligt som pianist var 1796 ved en af kapelmester F. L. Ae. *Kunzen foranstaltet koncert på Det kgl. teater. Men virtuosen fristede ham i det lange løb ikke, og hans sidste offentlige optræden fandt derfor sted 1802.

I sommeren 1793 havde Kbh. besøg af den berlinske kapelmester og komponist J. Fr. Reichardt som blev meget fortryllet af W.s spil og påtog sig at sørge for udgivelsen af nogle af hans klaverværker. Resultatet blev, at L. Rellstab i Berlin 1796 udsendte hans seks første *Allegri di bravura* der senere blev genoptrykt som 7. hæfte af H. G. Nägels samling *Repertoire des Clavecinistes* (1803). Imellem dem findes den stærkt

modulerende *Allegro* i d-mol som Aug. *Winding efter W.s død har udgivet under betegnelsen Tokkata. – I årene 1795–99 skrev W. syv (for de flestes vedkommende senere reviderede) symfonier med Joseph Haydn som forbillede. Egentlig var de skrevet til Det musikudøvende selskab der oprindeligt var begyndt som et kvartet på W.s værelse, men siden blev fortsat med stort orkester på Blågårds seminarium hvor H. O. C. Zinck var ansat og havde sin bolig. De blev dog også hyppigt spillet i de andre kbh.ske musikalske klubber og ved Det kgl. kapels enkekassekoncerter. Da interessen for symfonier efter århundredskiftet svandt, og da de musikalske klubber i deflationsårene måtte indstille deres virksomhed var der ikke mere forum for musik af denne art hvorefter det for W.s vedkommende blev ved disse ungdomsværker. Selv om W. i sine symfonier har skrevet musik af endog høj værdi nåede han dog ikke i denne form den samme afklaring som i sine vokale værker. Visse sætser virker stadig umådelig friske, og i mange tilfælde har W. selv benyttet dele af disse symfonier til andre formål. 1. og 3. sats af 1. symfoni (g-mol) er således identiske med ouverturen og mellemaktsmusikken til *Balders Død* (1832), finalen af 2. symfoni (C-dur) er i en let ændret skikkelse brugt som ouverture til *Sovedrikken* (1809), 4. symfoni (e-mol) er i sin helhed benyttet som ouverture og mellemaktsmusik til *Macbeth* (1817). Finalen til denne symfoni er interessant ved at den arbejder med tre temaer der fugeres på samme måde som temaerne i sidste sats af Mozarts Jupitersymfoni. To af symfonierne er udgivet i stemmer, nemlig nr. 6 (c-mol), der 1800 er trykt på Constantin Bruns bekostning (partiturudg. 1972 ved Carsten E. Hattings, Samf. til udg. af da. musik III) og nr. 7 (Es-dur) som er udkommet i Wien. Nr. 6 er meget kompakt instrumenteret i modsætning til nr. 7 der indledes med en overmåde charmerende sats som er bygget over et bredt, sangbart tema. 1799 udsendte W. en samling ungdomsarbejder under titlen *Blandede Kompositioner*. Den indeholder syv sange der stammer fra studietiden hos Schulz (de resterende fra samme tid, oprindeligt til tyske tekster, er udgivet 1844 af S. Lunn: *Elve smaa Sange med danske Tekster* ved Harald Vilstrup), to klaversonater (nr. 1 E-dur og nr. 3 a-mol) og nogle klaverstykker, hvoraf han senere sammensatte to til en sonate (nr. 2 B-dur). Fra omtrent samme tid (1798) foreligger *Douze Angloises et une Valse*, en yndefuld samling danse som er skrevet for den besætning der er typisk for tidens danseorkestre.

Efter at Schulz 1795 af helbredshensyn havde trukket sig tilbage blev han efterfulgt som kapel-

mester af Kunzen. Bekendtskabet med ham og hans hustru, sangeren J. M. A. Zuccarini, vakte hos W. lysten til at studere sangens væsen. Efter et par års forløb begyndte han selv at undervise i sang og fik senere (1809) prinsesse Caroline som elev. Sangundervisningen gav ham lyst til at forsøge sig i den dramatiske genre. I foråret 1800 begyndte han derfor på kompositionen af syngespillet *Sovedrikken* med tekst af C. F. Bretzner, og havde fået det meste af 1. akt og en del af 2. akt færdig da han marts 1801 blev mærket for livet af kærlighedssorg. Hans hemmeligt elskede var Julie, en sangelev, datter af Peter Tutein, i hvis strålende hjem W. særdeles som ven af huset. Faderen opdagede forholdet og forpurrede det ved et brutalt brev hvor han forment W. adgang til huset. Dette virkede som et tordenslag for W., og i mange år komponerede han omtrent intet. Med sin melodi til Teklas romance af F. v. Schillers *Wallenstein: Dybt Skoven bruser* (1801) tog han resigneret afsked med sin kærlighedslykke.

1804 skrev W. på Nægelis opfordring fire *Allegri de bravura* der kom som 16. hæfte i samlingen *Repertoire des Clavecinistes*. Det blev senere udgivet i Kbh. i gennemrettet stand som op. 16. I deres sjælelige renhed, i deres mandige holdning og med deres stærke, men alligevel beherskede følelssprog står de som nogle af de ædlest prægede klaverværker der findes i dansk musik. Tonen fra dem genfinder man i W.s andre klaverværker, den store *Allegro di bravura* op. 50, 1831, som er tilegnet Ignaz Moscheles, *Huit Etudes* op. 51, s.å. og *Quatre Etudes* op. 60, 1837. Nr. 4 i den sidstnævnte samling er den – også i sin fornemhed yderst diskrete – f-mol etude, som W. selv regnede for et af sine bedste klaverværker. I en langt enklere stil og uden de virkemidler der karakteriserer etuderne og de forskellige allegri, er *klaversonate nr. 4* i g-mol (1818). – 1805 var W. blevet ansat af universitetet som organist ved Vor Frue kirke med en gage af 350 rbd. årlig. Ud over de nævnte allegri skrev han intet i disse år. Til nyt liv vågnede han da han i foråret 1807 overværede en opførelse af Mozarts *Don Juan*. – „Jeg vidste ikke, hvad der vederfoer mig“, skriver han. „Af Partituret og Claverduetoget kunde jeg næsten hele Operaen udenad; men denne Virkning overgik endnu langt min Forventning. Ved Gjenfærdsscenen blev jeg rystet til min inderste Marv; men Rystningen var veldædig, den vakte min Genius, der mægtigere end nogensinde begyndte at røre sine Vinger“.

Han tog atter *Sovedrikken* frem, gennearbejdede den på ny og fik den fuldendt, og 1809 havde stykket premiere på Det kgl. teater. Teksten var omarbejdet til dansk af Adam Oehlen-

schläger. – Med *Sovedrikken* fik den danske musikromantik sit udspring. Stykket bejgestrede straks med sine ungdomsfriske, kærlighedsdrømmende toner. I Charlottes romance *De klare Bølger rulled* og Walthers serenade *Skøn Jomfru! luk Dit Vindue op* har W. netop givet det skønneste udtryk for kærligheden, således som den drømmes i de unge år. Ligesom disse to er også andre af stykkets sange blevet folkeligt eje, fx *Det blanke Sværd paa Væggen hang* og *Knop Klokken slog sit tolvte Slag*. Indtil 1874 opførtes *Sovedrikken* 100 gange, 1914 og 1946 blev stykket genoptaget og gik henholdsvis syv og seks opførelser.

Ingen af W.s andre syngestykker er formet med en så lykkelig hånd som *Sovedrikken*. *Faruk*, 1812 med tekst af Oehenschläger oplevede i alt ti opførelser. *Ludlams Hule* er skrevet 1814 og opført 1816. Trods den lette Oehenschlägerske tekst og trods Jens Baggenses hudflettende kritik opnåede den indtil 1861 at gå 24 gange. Men musikalsk er den også ualmindelig rig med romancerne *Der er en Øe i Livet*, *Tommeliden var sig en Mand* og *Her sad de gamle Fædre* og sangene *Han gik til Ludlams Hule*, *Piben lyder*, *Trommen skralder*, *Vil du være stærk og fri* og den heroisk bejgestrede *Hr. Oberst! en Skotte maa slaa for sit Land*, der alle blev folkeligt eje. Af særlig betagende virkning var den ophøjede musik til de melodramer hvor Moer Ludlam viser sig for Klara, stykkets unge pige. – C. J. Boyes lyrisk-romantiske drama *Floriabella*, 1825, bød på en usandsynlig tekst der med sine alfer, maurere og spanske adelsmænd var komplet værdiløs. W.s smukke musik med romancen *Fuglen tier*, *Skoven hviler*, kavatinen *Korte Drømme hele Livet er* og de lette alfekor der i mange år var meget yndede i Musikforeningen, formåede dog ikke at holde interessen for stykket ved lige til mere end ni opførelser. Langt mere sceneheld havde W. med syngespillet *Et Eventyr i Rosenborg Have*, 1827 hvor J. L. Heibergs åndrige, morsomme tekst og W.s nænsomt illustrerende musik indgik „en tæt Forening af Ord og Toner“, som det hedder i stykkets slutningssang. Stykket virker som en idealiseret vaudeville, med vaudevillens duft og charmerende københavnerstemning. Indtil 1926 havde det på Det kgl. teater oplevet 177 opførelser, og på Dagmarateatret 1903–04 været givet 21 gange. W.s sidste store arbejde for scenen var det romantiske syngestykke *Festen paa Kenilworth*. Emnet var hentet fra Walter Scotts roman *Kenilworth* som H. C. Andersen på W.s foranledning havde dramatiseret. Musikken er smuk og afvekslende. Ouverturen hører til W.s smukkeste og oftest spillede instrumentalstykker, og de to sange, drikke-

visen *Brødre, meget langt herfra* og romancen *Hyrden græsser sine Faar* er typiske for stykket, såvel for tekstens som musikken vedkommende. Festen paa Kenilworth havde premiere i jan. 1836, men blev s.å. henlagt efter syv opførelser. – 1817 skrev W. musik til Shakespeares *Macbeth* der blev givet i P. Foersoms oversættelse af Schillers tyske bearbejdelse. Særlig virkningsfulde var de uhyggelige heksescener, hvortil morgensangen *Den mørke Nat* og den muntre taffelmusik danner en stærk kontrast; som ouverture og mellemaktmusik fandt han anvendelse for sin symfoni nr. 4 i e-mol. Efter at man i marts 1831 havde genoptaget Balders Død i anledning af 50-årsdagen for Johannes Ewalds død bad man W. om at forsyne dette stykke med ny musik. Men stykket kedede W., og han gjorde derfor også kun det mindst mulige ud af opgaven. Også i dette tilfælde fandt han anvendelse for en af sine tidligere symfonier, i dette tilfælde nr. 1 i g-mol, og i sin nye musikalske iklædning blev stykket så for første og eneste gang opført i nov. 1832.

1816 blev W. titulær professor, en titel han satte uhyre pris på. 1819 udnævntes han til hofkomponist med 1 000 rbd. i årlig gage. Udnævnelsen medførte en forpligtelse til, når det forlangtes, enten at skrive for Det kgl. teater eller sætte musik til en af de kantater der i tilslutning til gudstjenesten ved de store højtidere opførtes i hoffets kirke. Dette var – indtil slotskirkens indvielse 1826 – Trinitatis kirke. Det blev da også som kantatekomponist at W. kom til at yde sin vægtigste musikalske indsats. Tallet på hans kantater beløber sig til mere end 30. Det var kantaterne der placerede ham som en af tidens fornemste komponister, og navnlig i udlandet var de skyld i at man så op til ham som kirkekomponist. Allerede inden sin udnævnelse havde han til Frederik Høegh-Guldbergs tekst skrevet en stor kantate til reformationsfesten 1817. Denne slutter med det imponerende seksstemmige kor *Hellig, hellig, hellig er Gud* der i sin stil er ret enestående i W.s produktion. Forbilledet må søges hos Gregorio Allegri hvis *Miserere* dengang stod i et vist romantisk skær. Dette kor opførtes ofte alene, og afskriften af det bragte W.s navn ud over landets grænser. N.å. skrev W. selv et *Miserere*, ligeledes i Allegris stil. Herefter fulgte kantaterne slag i slag. De følgende år bragte fem til tekster af Th. Thaarup: *Julekantate*, 1818 (ny udg. 1964), *Passionskantate*, 1819, *Pintsehymne*. 1820, *Paaskekantate*, 1821, *Nytaarskantate*, s.å. (opf. 1822). Forrest blandt alle W.s kirkelige kantater står påskekantaten 1821 og nytårskantaten s.å. Hver for sig byder disse værker på rigt afvekslende satser – store kor og små ensembler – der

er samlet til en velafbalanceret helhed. Deres ånd, deres storladne kraft og musikalske renhed placerer dem afgjort som et par af hovedværkerne i dansk musik. Også pinsehymnen 1820 har altid været vurderet højt med det dramatiske orkan-kor hvor det voldsomme tonemaleri navnlig er behersket af piccolofløjten, det smukke femstemmige *Du Skyer sammenkalder* og endelig den meget inspirerede hallelujafuga, et af W.s friskeste fugerede arbejder. W.s nærmeste forbilleder som kantatekomponist har været J. A. P. Schulz og F. L. Ae. Kunten hvis kantater benyttedes, indtil de erstattedes af W.s Adskillige kantateafsnit er skrevet med stor dramatisk virkning, således fx det omtalte orkan-kor i pinsehymnen, langfredsagsafsnittet i påskekantaten 1821 og stedet, hvor Vor Frue kirkes brand skildres i kantaten til kirkens indvielse 1829. Den dramatiske kraft, der somme tider kan mangle i W.s operaer, kommer her til fri udfoldelse. – Ikke knyttet til nogen bestemt kirkelig højtid er *Den ambrosianske Lovsang*, 1825 hvor teksten er en dansk gendigtning af det oldkirkelige *Te Deum*. Det blev på W.s tid regnet for at være et af hans bedste værker. Af de tre julekantater er der navnlig grund til at fremhæve den fra 1818 med tekst af Th. Thaarup og den fra 1836 med tekst af B. S. Ingemann. Den første er en af W.s kendteste kantater og er stadig genstand for opførelse. I den anden har W. skabt den smukkeste tænkelige ramme om Ingemanns barnligt fromme tekst. En del af kantaterne er lejlighedsarbejder, fx formælingskantater til kongehuset (*Hymne*, 1828 og *Forbøn*, 1829). De er knap så inspirerede som hans kirkelige kantater. Derimod har han med sine sørgkantater skabt værker af meget høj værdi. Til sørgkantaten over Frederik VI som er skrevet til bisættelsen i Roskilde til tekst af Oehlenschläger, skrev W. en musik der var et fuldgyldigt udtryk for sorgen over den højtsedede landsfaders død. I indledningskoret *Danmark sørger*, i terzetten *Blid var hans Død* og i mandskvartetten *Stille, hvo sig nærmer Kongens Baare* anslår han strenge der er så dybe og gripende som kun få andre steder i hans produktion. Også kantaten over Frederik Kuhlau (1832) med tekst af C. J. Boye kan fremhæves. Det i sin fordringsløse skønhed indledende kor, den romanceagtige terzet og navnlig kvartetten *Ej Lyren, Kuhlau! mer Du stemmer* er i sin vemodfulde dybe tone mere end blot et farvel, det vidner tyst om et venskab mellem to, som samtiden satte op som modsætninger. Ligesom kantaten over statsminister Ove Malling (1830) og *Rahbeks Minde* (1830), begge til tekst af Oehlenschläger, er den for mandskor med klaver. Samme besætning har de tre kantater som W. 1839 skrev sam-

men med J. L. Heiberg til universitetet, kantaten i anledning af kongens fødselsdag, reformationskantaten og kantaten ved rektorskiftet. Over den første med det storladne indledningskor *Se Dine Sønner forsamlles paany, Pallas Athene!* er der en egen stolthed og rejsning. Det er mere end en hyldest, det er studenternes bekendelse til Alma Mater og deres løfte om at stå vagt om kongen. På universitetets foranledning skrev Heiberg efter Frederik VI's død teksten om, således at den også passer til navnet på hans efterfølger. Reformationskantaten er velkendt, generationer har glædet sig over den, når den har lydt ved årsfesterne. I nyere tid er klaversatsen blevet instrumenteret af Otto *Malling. Kantaten til rektorskiftet indeholder kun to numre, *Videnskabens Tempel* og *Hellige Flamme*. Den skulle også have indeholdt nogle promotionskor, men Heiberg fik dem aldrig skrevet. – Kantatesamarbejdet med Heiberg afsluttedes med universitetets sørgekantate over Frederik VI. I sine større afsnit virker denne knap så inspireret som den i samme anledning skrevne kantate til Oehlsenschlägers tekst. På initiativ af boghandler J. Riise begyndte man 1830 at udgive W.-kantater i klaverpartitur, og de fleste af kantaterne indtil 1830 blev trykt. Men så gik udsendelsen i stå, og derved er det sket, at flere af de bedste kantater endnu er utrykte, fx fødselsdags-kantaten 1839. Størst betydning for eftertiden har W. fået med sine romancer og sange. I denne lille form, romancen, hvor det lyriske og det dramatiske indgår en inderlig forening, og den strofiske sang, enten den så er skrevet med ledsagelse af klaver eller for lige stemmer, formår han også at udtrykke det sublime. Højdepunktet når han heni mod sin livsaften med sine i deres enkelhed så rige morgen- og aftensange til Ingemannske tekster og sine trestemmige sange. *Morgensange for Børn* kom 1837 og efterfulgtes næste år af *Syv Aftensange*. I det hele taget var W. meget frodig i disse år, 1837 udsendte han endvidere *Ni Sange*, hvorimellem bl.a. findes den vemodige *Willemoes* og fra 1838 foreligger *Acht Gesänge*, herimellem Goethes *Der Fischer, Erlkönig* og *Nähe des Geliebten* og Schillers *An die Freude*. Enkelte sange er lejlighedsarbejder, således *O Fædreland* og *Farvel*, der er skrevet i anledning af Frederik VI's død (1839) og *Sangerens Pris* der er skrevet til en koncert til fordel for Kuhlau, da dennes hus var brændt 1830. Adskillige sange er udsendt enkeltvis, fx fædrelandssangen *Duftende Enge*, 1820 og *Solen sank bag grønne Lund*, 1838. En særlig gruppe danner de nationalt betonedede sange, bl.a. *Dannemark, Dannemark, hellige Lyd*, 1820, *Der er et Land*, 1824 og *Hvor Bølgen larmer*, 1837 med deres stærkt markerede marchtryk-

me der leder tanken hen på hele Frederik VI's militære apparat. Når antallet af sange der ikke er hentet fra større værker eller er lejlighedsarbejder er så ringe, skyldes det at romancen (og den strofiske sang) for W. kun var en biting. Det er hændt, at han til et dramatisk værk har frabedt sig sådanne. Kun når han har skullet skynde sig, fx med universitetets sørgekantate over Frederik VI har han udtrykkelig udbedt sig romancer, „hvilken Form er særdeles yndet, og forstaas lettest af de lærde Herrer“. W.s specielle humor kommer ofte frem i sangene, således i *Katte-Cavatinen*, 1812, i *Signellil*, 1817, hvor han både i tekst og musik efterber den romantiske balladetone, og i de parodierende melodier til Danmark, Danmark, hellige Lyd (1820–22) hvor en af melodierne er en vittig travesti på Di tanti palpiti af Rossini. Efter W.s død udsendte Musikforeningen 1853 første bind af den kendte udgave af hans romancer og sange, andet bind kom 1860 på Lose og Delbancos Forlag. – De første sange for lige stemmer findes i de to samlinger *25 Sange til Skolebrug* og *Trestemmige og førstemmige Sange* der henholdsvis 1834 og 1838 blev udsendt af sanglæreren ved vajsenshuset C. J. Borchorst. Fra 1841 foreligger W.s egen samling *Trestemmige Sange til Brug ved Skoleundervisningen* som er skrevet på Borchorsts foranledning imod et honorar på fem rbdl. pr. sang. Samlingen rummer bl.a. *Natten er saa stille*, *De Bølger rulled*, *Julen har bragt velsignet Bud* – måske vor mest benyttede julesang – og *Rullende henad de støvede Veje*, sange der senere forsynet med klaverakkompagnement også er blevet almenene. Fra W.s sidste år stammer også *Seks 3-stemmige Sange* (udg. af Jens Peter Larsen 1929 med andre sange for ligestemmer i *Tolv Sange for lige Stemmer*). I disse sange fortættes alle de bedste egenskaber ved W.s kunst: renhed og naturlighed, ægthed i udtrykket, sky for det overdrevne og storhed i anvendelsen af de enkle midler. Ligesom romancerne er de prægede af hans enestående øre for sprogtoner og sprogfald. Det er kun sparsomt hvad W. har ydet på musikens andre områder. Af kammermusik har han skrevet en sonate for to fagotter (1804) og en rondo for fløjte med klaver (1837). Selv om han er berømt for sine enestående orgelfantasier har han dog for dette instrument kun efterladt sig en lille samling på 32 „Lette Præludier“ som han skrev 1839 og senere for sin plejesøn Ferd. Schauenburg Müller, da denne blev stiftskantor ved Vallø, og som denne udgav 1843. Til hans få kirkelige sange hører koralen *Den signede Dag*, 1826 med sin storladne kraft og rejsning og den sødladne, mere romanceagtige *Det er saa yndigt at følges ad* der oprindeligt er skrevet 1833 til

tekst af F. C. Hillerup i anledning af sølvbryllupsfesten for etatsråd Ludvig "Manthey. På anmodning af direktionen for vajsenuset udarbejdede W. en koralbog der skulle afløse Zincks. Den udkom 1839 med titlen *Choral-Melodier til den evangelisk christelige Psalmebog*. Fra samme år er en islandsk koralbog på grundlag af melodier leveret ham af to unge islændinge. Den forblev manuskript. Et smukt bidrag til tidens folkelige interesse gav W. med de to hæfter *Halvtredsindstyve gamle Kæmpeviser-Melodier* som han på pastor A. F. Windings foranledning havde harmoniseret og bearbejdet og 1839-41 udsendt. Ud over sangene for lige stemmer har W. ikke komponeret meget for kor. For mandskor har han selv arrangeret *Hvor Bølgen larmer og Der er et Land*. Direkte for denne besætning har han skrevet det ophøjede *Pater noster*, 1828 (trykt 1941) hvor hvert af bønnens forskellige led har sin egen tone der med stor finsans er underordnet helheden, og det smukke *Integer vitae*, 1840 hvor han strengt følger det sapphiske versmå.

Omtrent fra århundredskiftet og til sin død var W. det absolutte midtpunkt i det hjemlige musikliv. Hans udpræget konservative holdning var et bolværk mod mange fremmede strømninger. Hans musikalske udgangspunkt må søges hos C. W. Gluck, Haydn, Mozart og Schulz, hvis stil han førte videre og prægede med sin egen personlighed. Nogen skole dannede han ikke; de, der loftede arven efter ham, gik nye veje. Det klare, strålende lys der er over hans musik, kontrasterer også stærkt mod de mørke toner der præger hans efterfølgere, mod J. P. E. "Hartmanns nordiske klange og mod Niels W. "Gades dystre Ossian-romantik. Det vigtigste de tog i arv efter ham var sansen for sprogets musikalske deklamation og for storheden i anvendelsen af de små midler. Hvilke stilistiske elementer der fra ham kan føres videre i dansk musik, står det endnu tilbage at undersøge.

På grund af sit vid og sine sjældne selskabelige talenter havde W. siden sin ungdom været en fetteret gæst i de kbh.ske selskabskredse hvor man forkælede ham og bar over med hans hørheder, der efterhånden groede helt vildt. I sine yngre dage kom han meget hos Constantin Brun, hos Christian "Waagepetersen, i det Gyllembourg-Heibergske hjem og hos Henrik og Christine "Stampe på Nysø. I de senere år var hans nærmeste venner etatsråd Haagen, generalkrigskommissær Niels "Viborg, admiral P. F. Wulff, hvis søn soofficeren C. N. Wulff han venskabeligt vejlede i musik, familierne Tutein og grosserer Frølich. J. L. Heiberg havde han kendt, fra denne som barn boede hos K. L. og Kamma

"Rahbek på Bakkehuset hvor W. lavede et duketeater (nu i Teatermuseet) til ham. Hans embede medførte at han også havde nær tilknytning til præsteskabet ved Vor Frue kirke og professorerne ved universitetet. Han elskede at være midtpunkt og omgav sig gerne med en beundrende skare unge. Af sin rummelige lejlighed på anden sal i Kronprinsessegade nr. 399 (nu nr. 36) havde han altid udlejet værelser til unge mennesker. Ca. 1830 tog han Ferdinand Schauenburg Müller, der stammede fra et fattigt kbh.sk hjem, til sig som sin plejesøn og bekostede hans uddannelse til teolog. Sit hjem fyldte han med alle slags snurrepiberier, et magnetisk bord, et teleskop, et camera obscura, en laterna magica og hele tolv kikkerter foruden en papegøje. Samlingens klenodie var en elektricermaskine der havde kostet 150 rbdll., og som ofte blev lånt ud til den militære højskole. Han havde også en stor samling kobberstik og en betydelig bogsamling der vidnede om hans mange spredte interesser. En større afdeling, der var viet kogekunsten, vidnede om at han var en stor gourmand. – Et nyt hjem fandt han i Roskilde hvor han i øvrigt efter eget ønske blev begravet. Her kom han først som gæst hos domprovsten, den senere biskop i Ribe J. M. "Hertz og siden hos dennes søn pastor Hans Hertz. Han elskede domkirken og fantaserede ofte på orglet. I byens særprægede miljø med købmandsslægterne Borch og Kornerup og kredsen omkring professor S. N. J. "Bloch, katedralskolens rektor, fandt han sig godt til rette. Sin evne til at improvisere havde han efterhånden udviklet til den højeste grad af fuldkommenhed. Da Franz Liszt 1841 besøgte Kbh., imponerede W. ham med på orglet i Vor Frue kirke at improvisere en femdel dobbeltfuga der varede en halv time. Den frie fantasen lå naturligere for ham end den målbevidste komponeren hvor konceptionen hævnedes af nedskrivningen. Han komponerede – navnlig i sine senere år – kun i perioder og helst på en ydre foranledning. Men når han så tog fat, kunne det også gå med en fantastisk fart. Reformationskantaten 1839 (*Vær hilset, Lys*) er således komponeret og renskrevet på otte dage. Han frigjorde sig aldrig for sin holstenske dialekt, men i sine breve, der levende illustrerer hans lune og ofte barske vid, mestrer han det danske sprog til fuldkommenhed. En ikke ringe poetisk åre kom kun ved et par lejligheder offentligt frem, nemlig med parodien *Signelil*, og da Baggesen havde skrevet sin 60 sider lange gåde og udsat en kontant belønning for opløsningen. W. opløste den i en ballade på 46 syv linjers strofer, men belønningen blev ikke udbetalt. Hele sit liv kæmpede han med dårlige økonomiske forhold,

men i hans sidste leveår steg hans indtægter. Sin store musiksamling testamenterede han Det kgl. bibliotek. – Tit. professor 1816. Dr.phil. h. c. 1842. – R. 1829. DM. 1842. □ Litografi 1869 og 1876 og træsnit 1874 efter tegn. af Kratzenstein Stub, 1802. Litografi af L. Fehr. Tegn. af W. Heuer (Fr.borg), efter denne litografi 1826. To pasteller af N. Moe, 1831 (Fr.borg), gengivet på tegn. af musikselskab på Hvidkilde i 1830erne (sst.). Mal. af C. A. Jensen ca. 1832–33 (Fr.borg), let ændret gentagelse (sst.), tegn. i samme type af samme, 1843 (sst.), litograferet i 1840erne samt gengivet i stik og træsnit. Et mal. af Jensen 1842 brændte på Fr.borg 1859. Afbildet på mal. af soirée hos Waagepetersen af W. Marstrand, 1834 (Fr.borg), tegn. af samme. Tegn. af E. Lehmann (Teatermus.). Litografi af E. Fortling, 1838, efter tegn. af Lehmann, efter dette flere litografier, stik og træsnit. Buste af A. Kolberg, 1842 (forhen Nordjyllands kunstmus.). Lille buste (Fr.borg). Litografi 1843 efter tegn. af W. Marstrand, efter dette stik, litografi og flere træsnit. Mal. af J. L. Lund og af S. Schack. Buste af Krohn. Tegn. af P. A. Plum formentlig forestillende W. (Fr.borg). Flere klippede silhouetter af N. Chr. Fausing (Kgl. bibl.). Silhouet i træsnit i Corsaren 1853. Mal. af Constantin Hansen, 1855 (Teatermus.). Buste af H. V. Bissen, 1857 (St.mus.; Studenterforeningen; Fr.borg; i marmor i Det kgl. teater, i overstorelse 1863 til Frue plads, Kbh.). Silhouet i stengraving 1874. Skulptur af Aug. Hassel (musikkonservatoriet, Kbh.). Afbildet på mal. af Carl Thomsen, 1892 og på mal. af H. Nik. Hansen, 1917. Tegn. til relief (Kgl. bibl.). Medalje af Arno Malinovski udst. 1962. – Gravmæle af G. F. Hetsch, 1847. Mindetavle Kronprinsessegade 36, Kbh., og Skolegade 13, Roskilde, 1949.

Bibliografi. J. P. Erichsen: Indeks til da. periodiske musikpubl. 1795–1841, 1975. Dan Fog: Kompositionen von C. E. F. W., 1979.

Kilder. Selvbioграфи i Hesperus III, 1820 140–78 (jfr. sst. 178–84), A. P. Berggreen: C. E. F. W.s biogr., 1876 6–41 og Tidsskr. for kirke-, skole- og folkesang II, 1881 15f 23f 31f 39f 47f 56. Fra Johan Ludvig Heibergs ungdom, 1922 (fot. optr. 1972) = Memoirer og breve XXXVII. C. E. F. W.: Breve, udg. Sven Lunn og E. Reitzel-Nielsen I–II, 1964.

Lit. Mag. for natur- og menneskekundskab, 1843 hft. I 33–36. Adam Oehlenschläger: Erindr. I, 1850 181f 217f; III, s.å. 21f 44f 47 104; IV, 1851 39. Aug. Baggesen: Jens Baggesens biogr. IV, 1856 180–83 189f. Th. Over-skou: Den danske skueplads IV–V, 1862–64. Provst Fr. Schmidts dagbøger, udg. N. Hancke, 1868 (ny udg. I–II ved Ole Jacobsen og J. Brandt-Nielsen, 1966–69) 43 92f 321. [Nic. Bøgh] i Hist. archiv, 1870 II 379–426. A. Falkman i Folkekalender for Danm. XXII, 1873 19–39. A. P. Berggreen i Berl. tid. 5.3.1874 (heri værkfortegn.). Erik Abrahamsen sst. 7.10.1942. Fr. Hess-Hansen i Berl. aftern 10.10.s.å. F. H. Eibe sst. 24.10.s.å. Sv. Lunn sst. 29.10.s.å. Carl Thrane: Danske komponister, 1875

6–70. Samme: Fra hofviolonerne: tid, 1908. Samme: W.s minde, 1916. N. C. L. Abrahams: Medd. af mit liv, 1876. Erik Bøgh: Udv. feuilletoner, 1877 183–91. H. Nutzhorn i Nord. månedskr. for folkelig og kristelig oplysn., 1877 II 1–56. Rochus v. Liliencron i Hist. Taschenbuch, begr. von Fr. v. Raumer, udg. W. H. Riehl 5. Flg. VIII, Lpz. 1878 167–202. V. C. Ravn og A. Hammerich i Festskr. i anledn. af musikforen.s halvhundredårsdag I–II, 1886. J. E. A. Hansen i Industriforens t. IV, 1888 67–69. [Lucie Elise Fich:] Domprovsten i Roskilde, 1909 (fot. optr. 1967) = Memoirer og breve X. L. Bobé: Frederikke Brun, 1910. Th. Laub i W.s Tre-stemmige sange, udg. Povl Hamburger, 1922. Jacob Kornerup: Fra det gamle Roskilde, 1925 55–58. Jens Peter Larsen i Tidehverv I, 1926 nr. 2 13 f. Samme i Dansk musik t. IV, 1929 102–10. H. Topsøe-Jensen sst. 118f. Gustav Hetsch: H. C. Andersen og musikken, 1930 20–31. A. Holst Jørgensen i Flensborg avis 11.3., 18.3. og 22.4.1930. H. Funck i Altonaische Zeitschr. VI, Neumünster 1937 66–90. Sven Lunn i Politiken 29.12.1940. Samme i Bogens verden XXIII, 1941 353 356f. Samme i Levende musik I, 1942 29–34 60–65. Sig. Berg sst. 189–95. Sv. Lunn i Samleren XIX, 1942 94–96. Torben Krogh: Heibergs vaudeviller, 1942 = Studier fra sprog- og oldtidsforsk. LI, nr. 189. Jens Peter Larsen: W.s sange, 1942. Samme i Festskr. Gunnar Heerup 1903–73, 1973 197–209. Arthur Arnholdt i C. E. F. W.: Danske folkeviser i udv., 1948 = Edition Astrea I, I. Erik Dal: Nord. folkemusikforsk. siden 1800, 1956 = Univ.jubilæets da. samf. CCCLXXVI. Samme i Fund og forskn. VII, 1960 100–24. J. P. Erichsen sst. XXII, 1975–76 177–202. Karl Clausen: Dansk folkesang gennem 150 år, 1958. Niels Martin Jensen: Den danske romance 1800–50, 1964. H. C. Andersen: Dagbøger I–XII, 1971–77. Samme: Mit livs eventyr I–II, ny udg. 1975. J. E. Hartmann: Balders død, udg. Johs. Mulvad, 1980 = Dania sonans VII 34 37. *Papirer* og manus i Kgl. bibl. (jfr. Nanna Schiødt m.fl.: Hagens saml. i Kgl. bibl., 1981).

Sven Lunn*

Weze, Johan, 1490–1548, ærkebiskop. * 1490 i Wesel i hertugdømmet Cleve, † 13.6.1548, begr. i Königsfelden kloster i Schweiz.

W. havde haft en underordnet stilling i det pavelige kancelli og specialiseret sig i nordiske anliggender da han i efteråret 1521 gennem kansler Claus Pedersen ansattes som Christian II's sekretær og straks gjorde sig fortjent under forhandlingerne med den pavelige kommissær Frants de Potentia. Efter Didrik "Slaghecks henrettelse blev han 23.2.1522 „postuleret“ som ærkebisp og 21.9. forlenet med Helsingborg, vel en erstatning for Bornholm og Åhus som ærkesædet måtte afstå til kongen. Da W. aldrig opnåede pavelig bekræftelse blev hans titel udvalgt ærkebiskop (electus). I Skibykrøniken kaldes han en døgenigt og rænkesmed, og Roskildebispens Lauge *Urne angav frygten for ham og Sigbrit *Villoms som årsag til sin flugt i marts 1523. At W. har været estimeret i nogle kredse ses dog af at Eske *Bille endnu 1540 søgte at få sin søn anbragt hos ham, og den kritiske Hans *Mikkelsen priser 1526 hans troskab og intelligens, men advarer samtidig mod hans temperament. 1523 fulgte han

Weze, Johan

Christian II til Nederlandene og sendtes til Rom hvor han fængsledes på grund af kardinal de Cecis' krav på ærkesædet, men løslodes mod kauti- on. De følgende år i den landflygtige konges tjene- ste blev meget vanskelige, og det kom til flere personlige sammenstød med Christian II i pen- gesager. Juli 1525–maj 1526 varetog han kon- gens interesser ved kejserhoffet i Spanien. Sene- re fik han opsynet med at de kongelige børn op- droges i katolsk ånd og opholdt sig i lange perio- der ved regentindens hof i Mechelen ligesom han hørte til de rådgivere der ivrede for kongens tilbagevenden til katolicismen. 1530 udbrød at- ter uenighed mellem W. og kongen der kulmine- rede 10.6. under rigsdagen i Augsburg da Chri- stian II i heftige vendinger beskyldte W. for un- derslæb og for at have forhindret hans restituti- on ved at skade hans anseelse hos kejseren og andre. Herefter synes tjenesteforholdet at være ophørt. W. begav sig til Rom og virkede for sine bispedømmer – i 1529 havde Christian II også skænket ham Roskilde stift der var ledigt ved Lauge Urnes død. 1532 trådte han i kejserlig tjene- ste og medvirkede under Grevens fejde ved det mislykkede forsøg på at skaffe pfalzgreve Fre- derik Danmarks krone. 1542 blev han biskop af Konstanz.

Breve og akdstykker til oplysn. af Chr. IIs og Fr. Is hist., udg. C. F. Allen, 1854. Kirkehist. saml. 2. r. VI, 1872–73 578–84. Diplomatarium Norvegicum IX–XVIII, Kria. 1878–1919. Lektor Povl Helgesens hist. optegnelsesbog, sædvanligvis kaldet Skibykrøniken, overs. A. Heise, 1890–91 (fot. opr. 1967; også i Paulus Helies Skrifter VI, 1937) 80. Acta pontificum Danica VI, udg. Alfr. Krarup og Johs. Lindbæk, 1915. – C. F. Allen: De tre nord. rigers hist. III–IV, 1867–70. Bille- ættens hist. I, ved W. Møllerup, 1888–93. Gösta Johan- nesson: Den skånska kyrkan och reformationen, Lund 1947 = Skånsk senmedeltid och renässans I.

Mikael Venge

Wibe (Vibe)

Adelig og borgerlig slægt.

Michael *W.s datter Cathrine Hedevig var ~ hofembedsmanden Vincents *Lerche.

Danm.s adels årbog XLIV, 1927 II 99f og LXV, 1948 II 99–118.

Nils G. Bartholdy

Vibe, Christian, * 1913, zoolog. * 16.3.1913 i Ra- ved, Bjolderup sg. F: gårdejer Jacob Petersen V. (1877–1962) og Sophie Dorothea Petersen (1877–1966). ~ 1° 1946 i Kbh. (b.v.) med tegner Grete Esther Glentoft, * 21.7.1919 i Kbh. Ægte- skabet opløst 1957. ~ 2° 28.1.1961 i Gentofte (b.v.) med korrespondent Jane Nissen, * 6.7.1934 på Frbg., d. af civilingeniør Harald N. (1894–

Christian Mikkelsen Wibe -1572
ejer af Lægård ved Holstebro

Mikkel *Vibe 1565-1624 køb-
mand, borgmester

Jens Rasmussen rådmand i
Middelfart

Peder *V. til Gørdrup
ca. 1596-1658 diplo-
mat, rentemester
fransk adelsmand
1634 dansk adels-
mand 1634

Mette V.

Mads
Jensen
*Medeffar
1579-1637
biskop

Christian V. ca. 1647-97 officer

Michaël *Wibe til Søgård
1627-90 vicekansler
våbenbrev 1679

Johan V. 1688-1726 officer

Ditlev *W. til Rosendal 1670-
1731 oversekretær i danske
kancelli, statholder i Norge

Johan Chr. V. 1716-64 officer

Johan *V. 1748-82 forfatter

1963) og faglærer Gudrun Kaalund-Jørgensen (* 1903).

Efter studentereksamen 1932 (Åbenrå) studerede V. zoologi og var om sommeren opsynsmand på vestjyske fuglereservater. 1936 var han med Finn *Salomonsen på ekspedition til Upernavik-Thule, en rejse der blev afgørende for V.s senere virke. Straks efter magisterkonferensen 1939 deltog han i Thule-Ellesmereland-ekspeditionen 1939–41 og tog derpå imod et tilbud fra Grønlands administration i Godthåb om at oprette og redigere en daglig radionyhedstjeneste som han forestod til krigen var forbi. 1942 startede han tillige Grønlandsposten, den førende avis i Grønland, og var redaktør til 1947. Efter hjemkomsten 1945 blev han knyttet til Zoologisk museum og blev 1948 leder af den nyetablerede Grønlands zoo- geografiske undersøgelse. 1955 ansattes han som amanuensis I ved museet og blev docent 1969. Hans arbejde gav anledning til en Grønlands- ekspeditionsvirksomhed som velsagtens er uden sidestykke i nyere tid. De to største, med V. som leder, var moskusokseekspeditionerne 1961–65 hvor efterhånden 27 dyr overførtes fra Øst- til Vestgrønland (hvor der nu er en bestand på ca. 600) og De danske isbjørneekspeditioner der gik til NØ-Grønland 1973–75, til Melvillebugten 1978 samt til Polhavet 1977 og på den internatio- nale drivisekspedition FRAM i 1979, med det formål at bestemme isbjørnes vandringsveje ved flyobservationer, mærkning og senest ved mon- tering af satellit-radiosendere. Jævnslidet hermed fungerede V. 1948–83 som videnskabelig konsu- lent for Grønlandsministeriet i fangst- og fred- ningsanliggender og har været medlem af kom- missionen for videnskabelige undersøgelser i

Grønland 1967–74, af bestyrelsen for Det grønlandske selskab 1948–69, af isbjørneforskergruppen under den internationale naturvårnsunion (IUCN) fra 1965 og af Verdensnaturfondens præsidium fra 1972. Endelig var han stærkt medvirkende til oprettelsen af nationalparken i Nordøstgrønland 1974 (verdens største) og Melvillebugtreservatet 1977 og er medlem af nationalparkrådet under hjemmestyret.

V.s videnskabelige produktion har især omhandlet den arktiske faunas, specielt pattedyrenes forekomst, vandringer og mængdesvingninger samt årsagerne hertil – et kontroversielt emne der blev mest udførligt belyst i disputatsen *Arctic animals in relation to climatic fluctuations*, 1967. Ud over de videnskabelige aspekter har de påviste op- og nedgangsperioder for dyr og mennesker i takt med klimasvingninger også betydning for bedømmelse af erhvervsmulighederne. Det grønlandske dyreliv, ekspeditionerne og grønlandske vilkår er behandlet i bøgerne *Fangerfolk og Fuglefjelde*, 1938, *Ene ligger Grønland*, 1946, *Langthen og nordpaa*, 1948, og i kapitlet om pattedyrene i værket *Grønlands fauna*, 1981 samt i talrige artikler i *Grønlandsposten*. Desuden har V. skrevet en lang række zoologiske artikler i andre tidsskrifter og i samleværker: *Grønlandsbogen*, 1950, *Trap: Grønland*, 1970 (medredaktør), *Greenland. Past and present*, ved Kn. Hertling m.fl., 1971, *Nyt dansk Jagtleksikon*, Danmarks natur og Gyldendals egne beskrivelse (Grønlandsbindene). V. har optaget seks fremragende dokumentarfilm om Grønlands natur (bl.a. om vild- og tamrener, moskusokser og isbjørne) som ofte er indgået i hans omfattende foredragsvirksomhed i ind- og udland. V. modtog 1982 Amalienborgprisen. – R. 1973. □Foto.

Selvbiografi i *Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.* 1967 234f.

Torben Wolff

Wibe (Vibe), Ditlev, 1670–1731, oversekretær i danske kancelli, statholder i Norge. * 15.11.1670 på Breitenburg, † 5.10.1731 i Kristiania, begr. i Kbh. (Petri k.). F: bestyrer af rigsgrevskabet Rantzau, senere vicekansler Michael *W. (1627–90) og Margaretha Catharina Reimer (1643–83). Fra 1678, da faderen fik overdraget kronprins Frederik (IV)s uddannelse, blev W. opdraget sammen med den jævnaldrende tronfølger. Mens resultaterne af kronprinsens opdragelse – måske på grund af Christian Vs skepsis over for boglig lærdom – bestemt ikke var fremragende sørgede faderen for at W. selv fik en meget omhyggelig uddannelse med henblik på den karriere i statens tjeneste som hans forbindelser og

venskab med kronprinsen gav udsigt til. Hans uddannelse afsluttedes med en flerårig dannelsesrejse til de vigtigste europæiske hovedstæder. Af instruksen for hans hovmester, den senere Lübeckborgmester Daniel Müller fremgår, at hovedvægten skulle lægges på historiske og statsvidenskabelige studier. Efter hjemkomsten blev W. 1695 kammerjunker hos prins *Carl og 1697 hos Christian V selv. Sammen med Christian v.*Lente og Christian *Sehested ledsagede han 1697 C.S. v.*Plessen til kongressen i Rijswijk. Ved de politiske omvæltninger der fulgte efter Christian Vs død 1699 udnævntes W. til oversekretær i danske kancelli, mens Christian Sehested efter T. B. v.*Jessens afsked som følge af den uheldige krig mod Sverige 1700 blev oversekretær i tyske kancelli. Sammen fik de to mænd afgørende indflydelse på dansk indenrigs- og udenrigspolitik gennem det meste af en snes år. 1700–05 havde W. sæde i de såkaldte kommissioner for Københavns rådstue. 1708 blev han geheimeråd og fik sæde i konseillet. 1708–09 ledsagede han Frederik IV på dennes Italiensrejse sammen med Lente, Iver *Rosenkrantz og C. D. *Reventlow.

Kongens fravær sinkede de diplomatiske forhandlinger med Rusland og Polen-Sachsen om en dansk indtræden i krigen mod Sverige. Frederik IV søgte at trække forhandlingerne i langdrag, men der kan ikke herske tvivl om at W., der i den svensk-gottorpske alliance så den alvorligste trussel mod Danmarks sikkerhed, ivrigt søgte at påvirke kongen til fordel for krigspolitikken bistået af Sehested og den gamle Otte *Krabbe. Disse tre repræsenterede i konseillet det nationale parti i modsætning til Lente og J. G. v.*Holstein der af politiske og finansielle grunde frarådede krigen. I de følgende års krigspolitik var W. den drivende kraft. Han arbejdede for det tættest mulige samarbejde med Rusland og det var måske især hans fortjeneste, når sammenkomsten mellem Frederik IV og zar Peter den Store i Hamburg maj 1716 trods en række mærkværdige fejltrin fra dansk side, der kun kan skyldes uenighed i den danske ledelse, førte til Altonatraktaten 3.6.s.å. Hans hovedpunkt var beslutningen om en kombineret dansk-russisk landgang i Skåne.

Det var utvivlsomt en voldsom skuffelse for W. da denne plan løb ud i sandet på grund af de allieredes gensidige mistænksomhed der slog ud i lys lue under zarens påfølgende ophold i Kbh. Forbundets fiasko betød at Karl XII's fjender hver for sig sendte fredsfølere til Sverige. Da Rusland foråret 1718 åbnede fredsforhandlinger med Sverige på Ålandsøerne måtte den danske ledelse se den mulighed i øjnene at komme til at

stå alene i kampen mod Sverige. Hertil kom et engelsk pres på Danmark for at udsone sig med Sverige for at hindre en for voldsom russisk magttilvækst i Østersøområdet. Under indtrykket af disse „tvivlsomme og epineuse konjunkturer“ greb Frederik IV til den uhørte fremgangsmåde at lade 34 høje civile og militære embedsmænd votere om den politiske og militære situation. I en omfattende erklæring tilrådede W. nu fred med Sverige og en tilnærmelse til England der efter hans opfattelse nu var den eneste magt der kunne garantere Danmark den gottorpske del af Slesvig. W. var heri enig med de fleste voterende. Derimod ønskede Sehested fortsat et forbund med Rusland for at tvinge Sverige afgørende i knæ. Under engelsk mægling indledtes fredsforhandlingerne med Sverige og 3.7.1720 sluttedes freden på Frederiksborg og samtidig garanterede England og Frankrig den danske besiddelse af det tidligere gottorpske Slesvig. W., der ved sekvestrationen 1713 af de gottorpske områder var blevet amtmand over Gottorp amt deltog i hyldingen af Frederik IV på Gottorp 4.9.1721 og modtog som amtmand troskabsforpligtelserne fra amtets befolkning. Edsaflæggelsen var den sidste betydelige stats-handling W. deltog i inden han sammen med Sehested sidst på året fjernedes fra konseillet. Det havde påvirket hans forhold til kongen at han var modstander af dennes ægteskab med *Anna Sophie Reventlow og modsætningsforholdet til den nye dronning og dennes kreds med den nye storkansler U. A. *Holstein i spidsen var sikkert hovedårsagen til hans afsked. Der var dog ikke tale om at han var i unåde og han overtog da også den vigtige post som statholder i Norge, men hans storpolitiske rolle var nu udspillet. Et tilbud om at repræsentere Danmark på kongressen i Soissons 1728 afslog han, vistnok af helbredsmæssige og økonomiske grunde. Statholderposten var ingen sineurestilling og W. ydede i sin tiårige funktionstid en vigtig indsats. Han organiserede salget af krongods til bønderne og reorganisationen af de uhyrlige forhold ved Kongsberg jernværk skete efter hans indtrængende forestillinger. Han sikrede, at Finnmarkens befolkning kunne beholde den relativt frie handel, regeringen havde indrømmet den under krigen og holdt et vågent øje med at embedsmænd og prokuratorer ikke misbrugte deres stilling over for befolkningen. Vigtige var også hans bestræbelser for at styrke den norske integration i helstatens økonomi; at han herved anskuede problemerne fra centraladministrationens og danske særinteressers side lå i sagens natur. – De største vanskeligheder W. konfronteredes med skyldtes Kristianiabispens Bartholo-

mæus *Deichman der havde nære forbindelser til den holsteinske kreds og som i tillid hertil blandede sig i mangfoldige verdslige anliggender. Ikke mindst stødte de to mænd voldsomt sammen i matrikelspørgsmålet. Deichman havde i Kbh. foreslået en ny norsk matrikel, i hvilken anledningen der var nedsat en kommission bestående af Deichman selv, amtmanden i Romsdalen Hans Nobel og storkansler U. A. Holstein mens W. heller ikke efter sin udnævnelse til statholder blev medlem. Bønder og præster var absolutte modstandere af den foreslåede matrikel og de hermed forbundne kirkesalg. W. forestillede kongen at gennemførtes disse endda slet forbedrede foranstaltninger kunne den yderste konsekvens blive oprør. Febr.1724 kaldtes både W. og bispen til Kbh. men afgørelsen faldt ud til W.s fordel eftersom det besluttedes at matriklen ikke skulle træde i kraft. Med Frederik IVs død 1730 mistede dronningens parti sin position og Christian VI's opgør med hendes tilhængere ramte også Deichman. Jan.1731 fik W. besked på at fremskaffe anklagemateriale mod Deichmans embedsførelse. W. svarede imidlertid, at der intet var ham bekendt der kunne medføre at bispen mistede sit embede og han lod dennes suspension ske så hensynsfuldt som omstændighederne tillod. Denne handlemåde over for den falden modstander understreger W. som en mand med en betydelig personlig integritet. Da moderne undersøgelser helt mangler er det næppe muligt at give en afbalanceret karakteristik af W. som statsmand. En samtidig engelsk iagttagelse var ikke imponeret af hans politiske talent og noget tyder på at han bedre kunne overskue de relativt begrænsede administrative problemer i Norge end de vidtløftige politiske intriger i Kbh. Måske var den hæderlighed og det retsind han ofte gav beviser på her et handicap. □Mal., knæstykke (Lerchenborg). Mal. i halv figur (Rosendal). Afbildet på stik af selskab i Dresden 1709 af Wolfgang efter tegn. af J. S. Mock. Mal. med elefantorden (Gavnø). Mal. med samme orden (Fr.borg), efter dette kopi (Nordiska mus., Sth.) og med ændret dragt (Norsk folkemus.). Afbildet på A. C. Rudes mal. ca. 1780 af freden på Fr.borg 1720 (Fredensborg).

Edv. Holm i Hist.t. 5.r.III, 1881–82 I–160 569–700 og 6.r.V, 1894–95 297–300 304f 310. J. Boisen Schmidt sst. 11.r.VI, 1960–62 269–310. Edv. Holm: Danm.-No.s hist. 1720–1814 I–II, 1891–94. Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben I–X, 1899–1934. Wilh. Lassen: Biskop i Lund Dr. Mats Jensson Medelfars agnatiske descendenter, Kria. 1901 91–368. Alb. Olsen: Danm.-No. i det 18. årh., 1936. Fr. v. Jessen: En slesvigske statsmand III, 1941. Arno Berg: Akershus slott i 1600–1700årene I, Oslo 1950. J. Boisen Schmidt: Studier over statshusholdn. i kong Fr. IV's regeringstid, 1967.

Danske mag. 8.r.V,1, 1976 24f. O. Kuhl: Den landmilitære centraladministration 1660–1763 II, 1976.

Steffen Heiberg

Wibe (Wibe), Johan, 1748–82, forfatter. * 10.9.1748 på Bragerøen (Drammen) i Norge, † 9.2.1782 i Kbh. (Helligg.), begr. sst. (Helligg.kgd.). F: major Johan Christian V. (1713–64) og Anne Cathrine Pihl († 1773). Ugift.

V.s navn er knyttet til Det norske selskab i Kbh. hvis første sekretær han blev (1772–73). Han var student fra 1766 og havde derefter været huslærer i præstegården i Fåberg (Gudbrandsdalen) hos den senere biskop O. Irgens med hvis hustru han havde en erotisk forbindelse. Han studerede derefter græsk i Kbh. uden at aflægge eksamen og blev i forlængelse heraf landmålerassistent på Fyn hos Caspar Wessel, digterens bror. Snart efter er han atter i Kbh. hvor han med liv og sjæl deltager i Det norske selskabs aktiviteter og for en tid bliver Caroline *Walters elsker. 1778 blev han ansat som kabinetssekretær hos arveprinsen, men døde tidligt efter de sidste år at være blevet plejet af madam Juel (Anna Cathrine*) og de gamle venner fra selskabet. – V. var en livsnyder og hans egen digtning var inspireret af Anakreon hvem han oversatte (nu tabt). Hans viser og digte lyser af glæde over rusen, kærligheden og venskabet, men man fornemmer under overfladen et stænk af vemod, en viden om sorgens og dødens nærvær. Grovkornet humor finder vi i *Om den ugifte Stands Fordeele* („Som uden Ægtestand tør sove hos sin Pige/Og drikke, naar han vil, og elske, naar han kan“). I sange som *Den Skaberen skjænkte en oplyst Forstand* og *Bestandighed! du sieldne Gave* træffer man en desillusioneret munterhed og i *Afskeds-Vise* siger V. farvel til Det norske selskab der på sin vis havde været hans livs indhold. Også nogle epigrammer og salmer samt et skuespil (*De nysgjerrige Mandfolk*, opført på Det kgl. teater 1778, trykt 1783). □Silhouet.

Fr. Thaarup i Geneal. og biogr. archiv, 1840–49 96–98 (om slægten). K. L. Rahbek: Erindr. IV, 1827 fl.st. Th. Overskou: Den danske skueplads III, 1860 149. Ludv. Daac: Trondhjems stifts geistlige hist., Trondhjem 1863 201. Chria. teaterhist., ved H. J. Huitfeldt, 1876 111. J. N. Skaar: Norsk salmehist. II, Bergen 1880 598f. Sofie Aubert Lindbæk: Fra det norske selsk.s dage, Kria. 1913. A. H. Winsnes: Det norske selsk., Kria 1924 105–23 o.fl.st. Norske selsk.s versprotokol, udg. W. P. Sommerfeldt, Oslo 1935. Bredo B. Frøen: La société littéraire norvégienne à Copenhague, Oslo 1962. Francis Bull: Norske selsk. i Kbh., Oslo 1972 34–39. A. Malling: Dansk salmehist. VII, 1972 347f.

Uffe Andreassen

Wibe (Wibe), Michael, 1627–90, vicekansler. * 24.12.1627 i Lund, † 1.5.1690 i Kbh., begr. sst.

(Petri k.). F: biskop Mads Jensen *Medelfar (1579–1637) og Mette Vibe († 1654). ~ 21.6.1667 på Breitenburg med Margaretha Catharina Reimer, * 30.3.1643 i Krempe, † 9.1.1683 i Kbh., begr. sst. (Petri k.), d. af krigskommissær, senere inspektør over grev Chr. Rantzaus godser i Jylland Heinrich R. og Anna Hannemann. – Far til Ditlev *W.

W., som oprindeligt kaldte sig Madsen, men senere tog sin morfars for morbroderen Peder *Vibe adlede efternavn, dimitteredes 1644 fra Viborg skole, studerede 1644–46 i Kbh. og derpå 1646–50 ved udenlandske universiteter, bl.a. Leiden (imm. jan.1647), Paris, Blois og Strasbourg hvor han særlig kastede sig over rets- og statsvidenskab og historie (i Strasbourg under den berømte retslærde J. H. Boecler) og fransk. Efter hjemkomsten blev han præceptor for den unge Otte Christensen *Skeel hvem han først ledsagede til Sorø akademi og siden 1651–58 til Tyskland, Frankrig, Nederlandene og Italien. 1658–62 var han i Tübingen som præceptor for den ganske unge Ditlev *Rantzaus, søn af statholder i hertugdømmerne grev Christian *Rantzaus og skal her i den grad have vundet hertugen af Württembergs yndest at denne ønskede at knytte ham til universitetet eller høftjenesten. Efter et kvart års ophold på Breitenburg drog elev og præceptor til Nederlandene og Frankrig, men vendte tilbage til Holsten ved efterretningen om Christian Rantzaus død 1663. Ditlev Rantzaus overtog nu grevskabet og udnævntes april 1664 W. til sin råd og 1669 til grevskabets bestyrer.

W. stiledede imidlertid mod statstjenesten og vidste at udnytte sit gode forhold til sin herre som fra 1669 var hertugdømmernes vicestatholder og tillige var svoger til deres statholder Frederik Ahlefeldt og til hans hustru grevinde Catharine Hedevig („Amaryllis“) gennem hvem han bragtes i venskabelig forbindelse med Peder Schumacher *Griffenfeld. Dec.1672 udnævntes han, med bibeholdelse af sit tjenesteforhold til grev Rantzaus, til kancelliråd ved regeringen i Glückstadt. I denne egenskab ledsagede han 1677 den holstenske vicekansler Conrad v. Wasmer til kreds-dagen i Braunschweig. Et skridt videre nåede han da han, formentlig ved storkansler Frederik Ahlefeldts mellemkomst, dec.1678 kaldtes til Kbh. som justitsråd og inspektør over den syvårige kronprins Frederik (IV)s opdragelse og undervisning. Når den velbevandede drengs undervisning blev så stærkt forsummet som tilfældet var, og tillige gaves på tysk, er det uvist hvor stor skyld henholdsvis W. og kongen har i dette. Sandsynligvis skal hovedskylden lægges på Christian V som hurtigt fattede så stor godhed for W. at han, til skade for hans præceptorplig-

ter, 1679 udnævnte ham til etats- og kommerceråd, dec.s.å. ophøjede ham i adelstand, fra ca.1680 gav ham sæde i en række kommissioner på næsten alle områder af statsstyrelsen, senest 1682 optog ham som gehejmeråd i konseillet og endelig juni 1683 udnævnte ham til Holger "Vinds efterfølger som vicekansler i danske kancelli og tillige til justitiarius i højesteret.

Da der endnu mangler en mere detaljeret videnskabeligt underbygget skildring af regeringsforholdene i Christian Vs tid, lader W.s indsats i dansk politik sig foreløbig ikke med fuld sikkerhed bestemme. Han tilhørte den klike af borgerligfødte bureaukrater som foruden ham omfattede C. B. v."Ehrenschild, T. B. v. "Jessen, H. v."Stöcken og P. "Brandt, med A. L. "Knuth som beskytter over for kongen, og som af modstandere kaldtes „kabalens“. Fælles for dens medlemmer var magt- og pengebegær, bestikkelighed over for ind- og udland, favoritisme og en omfattende anvendelse af intriger der ramte ikke blot konseilmedlemmer som Jens "Juel og Conrad "Reventlow, men for hvilke heller ikke storkansler Ahlefeldt var sikker. Størst indflydelse på kongen havde efter flere vidnesbyrd W., om hvem den svenske gesandt P. J. Coyet 1683 skriver: „Han ved, på hvad sæt han skal være kongen tilpas; er der noget, han vil have ført igennem, ved han stedse at forberede eller præoccupere kongens tanker i den retning, han vil have dem ledet hen i“. Om han tillige, som v.Stöcken, ejede virkelig dygtighed lader sig på forskningens nuværende stadi næppe afgøre. Han var som vicekansler den faktisk ledende personlighed i danske kancelli og medlem af en række kommissioner, bl.a. de to sidste kommissioner til revision af danske lov (1680–82), kommissionen af sept.1681 til overvejelse af økonomiske reformer, rentekammerkommissionen s.å. til revision af uafgjorte rentekammerregnskaber, kommissionen af dec.1682 til afskaffelse af de små latinskoler og rentekammerkommissionen af marts 1683 til forberedelse af matrikuleringsarbejdet i Jylland – men hans andel i de 1679–85 gennemførte reformer på en række områder lader sig ikke afgøre, og han evnede ikke at bøde på den almindelige svaghed som præger forvaltningen i stagnationsperioden 1685–90. Den voksende demoralisation ved embedsbesættelser o.a. må sandsynligvis også for en ikke ringe del lægges ham til last.

I udenrigspolitikken hvor hans indflydelse var betydelig hørte W. til kabalens mere forsigtige fløj som 1684 tilrådede kun at inddrage det gottorpske Slesvig, men han synes i almindelighed her at have rettet sig efter kongens ønsker. Mod Christian Siegfried v."Plessens ønsker om tilslut-

ning til England sluttede han sig til de andre kabalemedlemmers franskvenlige politik. Fremmede diplomater omtaler ham som bestikkelig, og han drog personlig fordel af Slesvigs inddragelse ved at kongen 1684 tildelte ham Schwabstedt amt med fritagelse for forretningerne, og skænkede ham M. "Wedderkops inddragne gods Søgård på Pelworm med andre ejendomme i herugdømmet. Da disse efter Altonaforliget 1689 måtte tilbagegives fik han som erstatninger det inddigede terræn Altenhoven i Oldenburg som frit adeligt gods under navnet Freienfeld. Ifølge englænderen Robert Molesworth næredes der ikke almindelig tillid til hans upartiskhed i højesteret og i retsplejen i øvrigt, og det kan ikke absolut afvises at han, som det sagdes, lod sin holdning i sagen mod Oluf "Rosenkrantz påvirke af personlige motiver. Hans langvarige universitetsstudier havde gjort ham til en lærd mand i flere humanistiske fag, og han pristest efter sin død af Árni "Magnússon som „Fautor litteratorum“. – Hv.R. 1684. □Stik af Hubert Schaten efter mal. af Peder Andersen.

Danske saml. 2.r.IV, 1874–76 172 174 175 185 187–89. Danm.-No.s traktater 1523–1750, udg. L. Laursen VI–IX, 1923–33. – Fr. Thaarup i Geneal. og biogr. archiv, 1840–49 73–104 (om slægten). [Hans Mule:] Progr. fun. univ. Hafn. over M. W., 1690. Rob. Molesworth: An account of Denmark, London 1694 (fot. opr. 1976) 264. J. Møller: Cimbria lit. II, 1744 910. Sophus Vedel: Den da.-no. højesterets hist., 1888. Wilh. Lassen: Biskop i Lund dr. Mats Jønsson Medelfars agnatisk descendenter, Kria. 1901 71–90. Carl Christiansen: Bidrag til da. stathusholdn.s hist. II, 1922. L. Bobé: Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen, 1925. Fr. v. Jessen: En slesvigsk statsmand I, 1930. Højesteret 1661–1961 I–II, 1961.

C. O. Bøggild-Andersen*

Vibe, Mikkel, 1565–1624, købmand, borgmester. * 1565 på Lægård ved Holstebro, † 30.3.1624 i Kbh., begr. sst. (Nic. k.). F: Christen Mikkelsen († 1572) og Margrethe Christensdatter († 1577). ~ 1° 1595 med Mette Lauridsdatter, † 23.3.1599. ~ 2° 15.6.1600 med Anne Surbeck, † 10.3.1632, d. af borgmester Simon S. († 1583) og Karine. – Far til Peder *V.

V. der var bondesøn fra Holstebroegnen blev efter faderens tidlige død opdraget hos en farbror der var præst i Thyregod. Denne sendte ham i regne- og skriveskole i Viborg. Han kom derefter tre år i tjeneste hos livlægen dr. Peder Sørensen og anbefalede af ham til en bror der var tolder i Norge. I dennes tjeneste fik han indsigt i handelsforhold, og det lykkedes derefter den begavede unge mand at komme i lære hos Kbh.s største købmand, Markus "Hess. I 1580'erne var vel ikke strålende handelsår for denne, men V. kom dog i hans tjeneste på handelsrejser både til Spa-

nien og England og fik fagligt kendskab til Islands-handelen hvori Markus Hess var stærkt interesseret. Efter Hess' død 1590 fuldendte V. sin handelsuddannelse på nye rejser til vigtige europæiske handelsbyer for derefter 1593 at slå sig ned som selvstændig købmænd i Kbh. Allerede 1596 var han leverandør til hoffet. Hans handel strakte snart sine grene fra det nordlige Ishav til Spanien. Tyngdepunktet i den synes at have ligget nordpå. Fra 1596 drev han handel på Nordlandene i Norge, og på et tidspunkt da den danske kornhandel på Norge kun var svagt udviklet optrådte han som korneksportør hertil. Han var således 1602 leverandør af 4000 tdr. sædekorn til Trondhjem stift. Også hvalfangsten i det nordlige ishav – hvormom ellers hollænderne og englænderne lå i skarp konkurrence – deltog han i (fra 1616). I dette foretagende havde han selve statholderen i Kbh. Breide Rantzau til medreder, og dette forklarer sikkert at deres skib tillige udstyredes med kaperrettigheder til at opbringe fribyttere.

Tyngdepunktet i V.s handel var dog Islandsfarten. 1598 fik han første gang tilladelse til at besjæle en islandsk havn, og fra dette tidspunkt fortsatte han med skiftende privilegier uafbrudt denne handel. Da det islandske kompagni reorganiseredes 1619 blev han dets største partcipant med et indskud på 12 000 dl., omtrent en femtedel af de samlede indskud. Når det overhovedet lykkedes at få Islands-handelen overført fra de hamburgske købmænd har V. således en ikke ringe del af æren herfor. V.s stigende anseelse markeredes af de tillidshverv der efterhånden betredes ham. Allerede 1602 blev han rådmænd og fra 1609 tillige borgmester. 1618, da der skulle skaffes kapital til det nyoprettede Ostindiske kompagni fik han i fællesskab med dr. Jonas Charisius til opgave at skaffe bidrag fra den velhavende kbh.ske borgerstand. Han tegnede sig selv for et større beløb. Da saltkompagnierne 1621 oprettedes blev han udnævnt til tilsynsførende derved. 1619 fik han sammen med tolderen i Kbh. tilladelse til at oprette en kro med tilhørende skydebaner uden for Vesterport. En del af sin kapital anbragte han i jordegods. Han ejede adskillige gårde og grunde i Kbh. og omegn, uden for Østerport således syv haver og en ladegård (vistnok St. Vibenshus), og han deltog i bebyggelsen af Christianshavn, Christian IVs nyanlagte bydel på Amager. Han fik bl.a. 1619 tilladelse til sammen med andre at bygge en pramkanal ved Strandgade. Gennem forretnings- og familieforhold var han nært knyttet til andre af samtidens fremtrædende købmænd som broderen Christian Vibe († 1605), Simon Surbeck d. Yngre og Thomas Lorck. Mange af Kbh.s frem-

trædende købmænd var på denne tid indvandrede tyskere og hollændere, V. var af ren dansk herkomst. Derfor er der særlig grund til at mindes ham. Uden udenlandsk kapital i ryggen svang han sig op til deres jævnbyrdige i handelsforetagender, og i anseelse synes ingen at have nået ham. Der vistnes ham da også stor ære ved hans død. Han fulgtes til graven af et stort antal rigsråder, adelsmænd og medborgere.

Thomas Cortssøn Wegner: Ligrædiken over M. V., 1625. O. Nielsen: Kbh.s hist. og beskr. III, 1881 200-04. Rich. Willerslev i Hist. t. 10.r.VI, 1942-44 622 624. Alb. Fabritius i Hist. medd. om Kbh. 4.r.II, 1949-52 327-31 334-38. Helge Gamrath sst. Årbog, 1968 31-33 51f 64f 69-72 o.fl.st. Sune Dalgård: Dansk-norsk hvalfangst, 1962.

Astrid Friis*

Vibe, Peder, ca. 1596-1658, diplomat, rentemester. * ca. 1596, † 7.8.1658 i Trondhjem, begr. i Roskilde domk. F: borgmester i Kbh. Mikkel V. (1565-1624) og Mette Lauridsdatter († 1599). ~ 24.10.1641 i Kbh. med Anne Cathrine Budde, * 8.1.1619 på Tøllist, Øsel, † 6.8.1665 i Kbh. (~ 2° 1662 med Joachim Frederik Vind til Gundestrup, 1634-87, ~ 2° 1668 med Else Urup, 1631-70, ~ 3° med Maren Ovesdatter Bielke), d. af Frederik Mathiasen B. til Tøllist, og Karen Axelsdatter Urup († 1656).

V. gik i skole i Sorø 1608, blev immatrikuleret ved Kbh.s univ. 1613. N.å. studerede han i Leipzig, var 1616 i Giessen, 1617 i Strasbourg, 1618-19 i Genève og 1620 i Bourges. Han blev ansat i Ludvig XIII's gendarmkorps og tjente der tre år. Han fulgte nøje de politiske forhold, og allerede 1625 synes den danske regering at have benyttet hans bistand ved hemmelige forhandlinger. 1627 blev han også ansat som dansk agent i Paris, dog således at han skulle stå under den derværende danske resident, dr. Johan Zobel, og vistnok mest have at gøre med finansielle og merkantile anliggender. Det varede imidlertid kun kort inden der opstod uenighed mellem de to mænd. Zobel gav sig blottelser, og V. var tilstrækkelig ærgerrig til at søge at udnytte disse for at blive sin overmand kvit. I sommeren 1629 fulgte han den franske gesandt des Hayes de Courmesvin til Danmark, og herved indtrådte det fuldstændige brud mellem de to danske diplomater. Zobel klagede til Christian IV og beskyldte V. for at være bestukket af jesuiterne og for bedrageri i pengesager. V. intrigerede mod Zobel og gik af med sejren. Han vendte tilbage til Paris, skulle for fremtiden stå uafhængig af sin medbejler og optrådte som resident. Zobel blev tilbagekaldt og forlod Frankrig 1630. Den franske konge adlede også V. 1634 hvilket havde til følge, at Chri-

stian IV aug.s.å. optog ham i den danske adelsstand. Hans ønske om at gå som resident til Haag blev dog ikke opfyldt; derimod ansattes han, efter i foråret 1634 at have taget afsked med den franske konge, nov.s.å. som resident i Stockholm.

På denne ansvarsfulde post blev V. i ti år og fik i høj grad lejlighed til at lægge sit diplomatiske talent for dagen under de vanskelige forhold. Hans indberetninger rager op over hans fællers ved deres kloge og bestemte affattelse, han vidste at skaffe sig gode forbindelser, tog ikke mange hensyn i valget af sine midler, var desuden i besiddelse af et virkeligt statsmandsblik. Allerede under sit ophold i Paris havde han haft øje for det farlige for Danmark i forbindelsen mellem Frankrig og Sverige og søgt at skille den første magt fra den anden, altså til en vis grad brudt banen for den politik der senere i århundredet optoges af Hannibal Sehested og Peder Schumacher "Griffenfeld. I Stockholm så han klart, hvorledes stillingen mere og mere tilspidsedes til et fredsbrud og et svensk angreb. I flere henseender optrådte han også med forsigtighed; således søgte han at forhindre, at den svenske enkedronning Maria Eleonoras beslutning om at forlade Sverige udførtes på en måde der kunne vække for megen opsigt, om han end stillede sig på den mest fortlørlige måde i forholdet til hende. Men sikkert havde han altid været en bitter fjende af Sverige og blev det ikke mindre ved opholdet der; muligvis har han derved ikke altid haft den rette takt til at undgå skarpe sammenstød. Ivrigere og ivrigere advarede han dog sin regering mod Sveriges planer, således at Christian IV skrev om ham til Corfitz "Ulfeldt: „P. V. røder frammelig til Barsel med Krig". Men samme dag kongen nedskrev disse naive ord, 12. 12.1643, overskred Lennart Torstensson Holstens grænse, og V. havde således kun fået alt for megen ret. Marts 1644 forlod han sin post som naturlig følge af krigen. Under fredsunderhandlingerne i Brömsebro 1645 må han en tid have opholdt sig der, thi det var ham som 12.8. ved sin ankomst til Kbh. bragte budskabet om at man endelig var nået til et resultat.

V. der fra 1640 havde været forlenet med det såkaldte Apostelgods i Norge kom nu selv til at indtage en stilling i dette land, idet Hannibal Sehested i sept. 1646 gjorde ham til medlem af sit generalkommissariat på Åkershus der som en slags rentekammer bestyrede Norges finanser. Dette embede beholdt han indtil han, efter tronskiftet, juli 1648 blev rentemester i Kbh. Hermed begyndte et nyt afsnit af hans liv. Stillet i midtpunktet af den danske finansforvaltning, til hvis styrelse han sikkert medbragte gode forudsæt-

ninger, blev han hurtigt en fjende af Corfitz Ulfeldt, ligesom han også modarbejdede sin tidligere chef Hannibal Sehested. En stærk spænding udviklede sig mellem ham og rigshofmesteren. Denne så med en vis ringeagt ned på den borgerligfødte, og V. opdagede snart mislighederne ved Ulfeldts brug af sin magt og, ærgerrig som han var, sluttede han sig til dem der ville styrte ham. Han undgik at blive inddraget i de undersøgelser af det norske generalkommissariats embedsførelse der blev et led i Hannibal Sehesteds fald, og fejrede en triumf ved Corfitz Ulfeldts umiddelbart påfølgende fald 1651. I tiden derefter har han også haft indflydelse på ledelsen af den udenrigske politik som tidligere i en mod Sverige fjendtlig retning; med residenterne i Stockholm og Haag stod han i hyppig brevlig forbindelse og vågede særlig over det Ulfeldtske partis intriger; han nedlod sig her til at istandbringe en forfalskning af Ebbe "Ulfeldts signet. Uvist af hvilken grund kom han, der 1652-56 havde været forlenet med Herrevad kloster i Skåne, dog 1655 eller 1656 fra hoffet og blev det sidstnævnte år lensmand i Trondhjem. Som sådan søgte han under forhandlingerne med Sverige efter freden i Roskilde at hindre Romsdalens afståelse. I Frankrig havde han haft en forbindelse med en fransk dame, med hvilken han havde sønnen Johan Vibe. 1654 havde han købt hovedgården Gerdrup (V. Flakkebjerg hrd.); han ejede tillige en gård i Kbh. hvor nu Vartov ligger, samt gods i Norge og var parthaver i Modum jernværk. I det 1652 oprettede grønlandske kompagni var han en af hovedparticipanterne. □Oliemin. (Fr.borg), efter denne tegn. af C. Bayer (sst.), min. af H. C. Vantore, radering af C. C. Andersen 1875-79 samt træsnit bl.a. efter tegn. af Otto Bache.

Kilder. Saml. til Danm.s hist. under kong Fr. IIIs regering, udg. P. W. Becker I, 1847. Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia I-VI, 1878-91 (fot. optr. 1969-70). Danske mag. 5.r.II, 1892 362-87 (breve). Danm.-No.s traktater 1523-1750, udg. L. Laursen IV-V, 1917-20. Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Fr. IIIs tid, udg. C. Rise Hansen I-II, 1959-75.

Lit. Fr. Thaarup i Geneal. og biogr. archiv, 1840-49 73-104 (om slægten). Seehusen: Optegn. om Lyngbygård og Gjerdrup hovedgårde og godser, 1869 14-19. J. A. Fridericia: Danm.s ydre politiske hist. I-II, 1876-81 (fot. optr. 1972). Samme: Adelsvældens sidste dage, 1894 (fot. optr. 1969). S. Birket Smith: Leonora Christina grevinde Ulfeldts hist. I-II, 1879-81. Ch. Ogier: Det store bilager, 1914 (fot. optr. 1969) = Memoirer og breve XX. Åke Lindqvist: Politiska förbindelser mellan Sverige och Danm. 1648-55, Lund 1944. C. O. Bøggild-Andersen: Hannibal Sehested I, 1946.

C. O. Bøggild-Andersen*

Vibe Jensen, Gurli, * 1924, sognepræst. * 29.12.1924 i Kbh. (Sundby). F: forretningsbestyrer Peter Martin V. J. (1890–1948) og Marie Petersen (1890–1964). Ugift.

V. J. bestod lærereksamen fra Ribe seminarium i 1948. Efter ca. et års lærergerning i Kbh. blev hun 1949 antaget af Dansk forenet Sudanmission som missionær. Dette var opfyldelsen af et længe næret ønske der allerede i barndommen var blevet vakt af moderens store interesse for ydre mission. Efter et års fortrinsvis teologiske studier i Skotland og England virkede hun 1950–60 i tre perioder på ca. tre års længde i Nigeria. I de første seks år som leder af en pige-kostskole i Numan som hun var med til at udbygge til gymnasium; i de sidste tre et halvt år som supervisor for den amerikanske og danske gren af Sudanmissionens skolearbejde. Både fra afrikansk, amerikansk og dansk side var V. J. højt værdsat for sin indsats som organisator og leder af et skolevæsen. Denne påskønnelse kom bl.a. til udtryk i en invitation fra de lutherske kirker i USA til ét års ophold i USA som hun valgte at bruge til et studieforløb ved University of Minnesota, afsluttet 1962 med en M. A. i litteratur og psykologi. 1962–65 arbejdede V. J. herhjemme som kontaktsekretær for Dansk forenet Sudanmission med den særlige opgave at skabe interesse for missionsarbejdet i kredse der står mere fremmed over for kirken. Samtidig fortsatte hun sine teologiske studier og blev i 1964 i henhold til lov af 16.6.1962 om adgang til præsteembeder i folkekirken § 2 efter bestået prøve erklæret kvalificeret til at søge præsteembede i folkekirken. Maj 1965 blev hun ordineret og ansat som kapellan ved Helligåndskirken, fra 1974 som sognepræst sammesteds. Som højt skattet prædikant evner V. J. søndag efter søndag at samle en talstærk og forskelligartet menighed til gudstjeneste, heriblandt mange der kommer udenogsom fra eller er sognebåndsløse. Men denne stærke søgning hænger også sammen med hendes indsigtfulde, udholdende og flittige arbejde som sjælesorger samt med det menighedsarbejde i øvrigt som hun har været med til at opbygge omkring Helligåndskirken, ikke mindst takket være hendes evner til at skabe en kreds af ansvarlige, selvstændigt arbejdende medarbejdere. Teologisk er V. J. præget af sin alsidige baggrund, ikke mindst af hvad hun har lært af sit møde med andre kirker og andre kulturer. Det bestemmer hendes kirkesyn. Hendes teologi er stærkt bibelsk orienteret med sans for Bibelens litterære kvaliteter som historiebog der er betinget af hendes litterære interesser i øvrigt. Samme optagethed af Bibelen bevirkede at hun 1964–80 på deltidsbasis arbejdede som sekretær i Det

danske bibelselskab hvor hun især i de første år i samarbejde med daværende generalsekretær biskop H. Høgsbro var medvirkende til at forøge bibelselskabets medlemstal betydeligt. Også i det internationale bibelarbejde har hun gjort sig stærkt gældende hvilket førte til en række tillids-hverv; 1976–80 som medlem af og vicepræsident for den europæiske bestyrelse i The United Bible Societies, fra 1980 medlem af og formand for verdensbestyrelsen i samme selskab.

V. J. har et større forfatterskab bag sig der i de første år overvejende omhandlede afrikanske temaer. Flere bøger er oversat til norsk og hollandsk, heriblandt de yndede børnebøger *Bokti – det er mig!*, 1956 og *Bokti fortæller videre*, 1963. Men mest kendt fra denne periode er *Gnistre fra bålet*, 1966. Fra de senere års forfatterskab har især *Kan man synge i sne?*, 1979, fundet genklang og er også oversat til norsk. Her videregiver hun erindringer, erfaringer og iagttagelser fra præstegerningen. Stærkest er hun som fortæller af den korte historie med den overraskende pointe der viser hendes ofte humoristiske sans for det oversete, men betydningsfulde. Dertil kommer en lang række artikler i danske og udenlandske tidsskrifter om emner fra ydre mission, sjælesorg, litteratur o.a.

Theodor Jørgensen

Vibe-Pedersen, John, * 1928, nationaløkonom. * 1.3.1928 i Plougslund ved Billund (Grene sg.). F: gårdejer Bertel V.-P. (* 1891) og Karoline Strunge (1896–1980). ~ 26.12.1951 i Sørup k. ved Svendborg med lærer Asta Andersen. * 8.5.1930 i Øster Hæsing, d. af købmand Harald A. (1901–45) og Kristine Kristiansen (* 1904). V.-P. blev student 1948 fra Svendborg og cand. oecon. 1954. S.å. blev han videnskabelig assistent ved Århus universitet, 1956 lektor ved Kbh.s universitet, 1957 vikar i et nationaløkonomisk professorat ved Århus universitet og professor 1963. 1964–65 var han dekan. I nogle år har han tillige holdt forelæsninger ved universitetets journalistkursus. I de senere år har han inden for den anvendte økonomi undervist i socialpolitik. Han er en afholdt og dygtig forelæser og eksaminator. 1968–75 og 1978–81 har han været medlem af Det økonomiske råds formandskab. Fra 1969 har han været „fritidslandmand“ idet han har overtaget sin farbrors gård i Plougslund, nabogård til hans fødegård. Den drives som kvægløst landbrug. – V.-P.s litterære produktion består navnlig af et stort antal mindre afhandlinger, de fleste offentliggjort i nat.økon. tidsskrift. Allerede i 1953 skrev han her om den franske Monetplan. I de følgende år kom artik-

Vibe-Pedersen, John

ler om teoretisk økonomi, bl.a. om indkomstkredsløbet og multiplikatorvirkningen. Han viste stor sikkerhed mht. at belyse de økonomiske sammenhænge ved anvendelse af matematik og gav samtidig en nøgtern redegørelse for de begrænsninger de teoretiske modeller gav for de opnåede resultater. Til landbokommissionen af 1960 har han i 1961 udarbejdet et bilag med en meget grundig og kritisk analyse af hjemmemarkedspriserne for landbrugsprodukter. V.-P. har også i tidsskrifter og dagblade skrevet om landbrugspolitik og andre væsentlige økonomisk-politiske spørgsmål, fx om byggeri og boligforhold og økonomisk demokrati. V.-P. er både som deltager i den offentlige debat og som teoretisk økonom blevet anerkendt som en af professor Jørgen *Pedersens betydeligste elever. – R. 1971. □Foto.

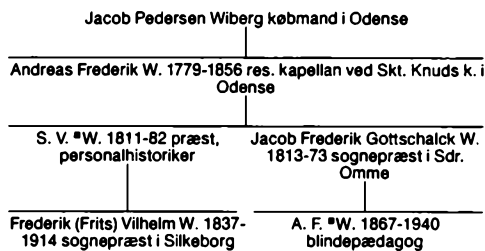
Århus univ.s årsberetn. 1962–63, 1963 109–12. Kristeligt dagbl. 20.2.1968. Berl. tid. 28.2. s.å. Hans Kronberg i Politiken 17.1.1980.

Niels Banke

Wiberg

Den her omtalte slægt W. stammer fra Sverige, idet Jacob Pedersen W. var indvandret herfra. A. F. *W. var ~ Engelke Marie Malling-Hansen, d. af forstander for blindeinstituttet R. *Malling Hansen.

Hans H. Worsøe

Wiberg, Andreas Frederik Vilhelm Christian Magdalus, 1867–1940, blindepædagog. * 17.10.1867 i Branderup, Haderslev amt, † 28.5.1940 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: sognepræst, sidst i Sønder Omme og Hoven, Ringkøbing amt, Jacob Frederik Gottschalck W. (1813–73) og Anna Jensine Kirstine Behrens (1843–1917). ~ 17.7.1909 i Kbh. (Frihavnsk.) med Engelke Marie Malling-Hansen, * 29.1.1868 i Kbh. (Johs.), † 28.5.1949 i Kbh., d. af forstander for Det kgl. døvstummeinstitut i Kbh. R. *M. H. (1835–90) og Catharine Georgia Heiberg (1841–76). Navneforandring fra Hansen 26.3.1898. W. blev student 1885 fra Odense og cand.teol. 1891. Efter i nogle år at have fortsat sine teologiske studier (han oversatte således F. Godets

kommentar til Pauli første brev til korinthierne) ansattes han 1895 som inspektionshavende lærer ved Det kgl. opfostringshus og blev 1897 lærer ved Det kgl. blindeinstitut i Kbh. hvor han virkede til 1937, fra 1911 som inspektør og gentagne gange konstitueret som instituttets forstander. Samvittighedsfuld, grundig og videnskabeligt indstillet som W. var satte han sig gennem læsning, studierejser og egen eksperimenteren grundigt ind i blindepsykologi og blindeundervisningens hele teori og praksis og fik derigennem fortrinlige forudsætninger for at undervise blinde og hjælpe dem til rigtige forestillinger om omverdenen, ligesom han med snilde forstod at gøre undervisningsmidler i naturlære og geometri anvendelige for blinde. W. var en årrække medlem af redaktionen af Nyt Tidsskrift for Abnormvæsenet, og på blindekongresser meddelte han gennem værdifulde foredrag (hvoraf de fleste er trykt) sine omfattende kundskaber og erfaringer til andre. Af foredragene kan fremhæves *Hvorledes udvikles og kontrolleres den blindes Rumopfattelse?* og *Den blindes Følemetoder* (med filmbilleder). Også uden for instituttet og undervisningen har W. gjort et værdifuldt arbejde for blindesagen. 1909 blev han sekretær i foreningen Danmarks blinde (De blindes understøttelses- og læseforening af 1883), var fra 1923 og til sin død foreningens formand og redigerede *De Blindes Budstikke*. Sammen med sin hustru testamenterede han foreningen et betydeligt legat. – R. 1922. □Buste af J. Galster (blindeinst., Kbh.). Foto.

Politiken 17.10.1927. Nationaltid. s.d. O. Wüstenberg i Nord. blinde t. V. 1938 46f. Berl. tid. 30.5.1940. Medlemsbl. for da. blindesamf. 11.6. s.å. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Jørgen Plenge*

Wiberg, Julius Josias, 1860–1941, læge. * 2.5.1860 i Kbh. (Frue), † 19.8.1941 i Birkerød, urne på Vordingborg kgd. F: cand.teol., kommunelærer, senere sognepræst i Bregninge på Ærø Johannes Emil W. (1832–1914, ~ 2° 1889 med Anna Helene Beyer, 1856–1942) og Eveline Petersen (1833–85). ~ 25.9.1889 i Hundslund med Mariane Sophie Frederikke Sørensen, * 16.10.1863 på Oudrupgård i Hundslund, † 19.9.1938 i Usserød, d. af proprietær Peter Christian S. (1834–94) og Dorthæa Christiane Leth (1835–98). W.s barndom i Grønland hvor faderen var præst 1864–70 gav ham lyst til at stå til søs, men han slog om, blev 1882 privat dimitteret til universitetet og tog medicinsk embedseksamen 1889. Hurtigt fik han interesse for medicinsk-historiske problemer og forberedte sig til løsningen af disse ved sprogstudier, særlig græsk og arabisk,

idet han skaffede sig tid hertil som skibslæge, både i marinen og med udvandrerskibe. Desuden gennemgik han turnustjeneste og forsøgte sig flere steder på landet som praktiserende læge. Fra 1911 var han distriktslæge på Færøerne, men ansattes 1914 i Vordingborg hvor han forblev som kredslæge til 1927 hvorefter han bosatte sig i Birkerød. Hans første publikationer handlede om middelalderen og renessancen (således Paracelsus), men 1910 disputerede han for den medicinske doktorgrad ved en grundig afhandling om *Galen* og *den galenske Lægevidenskab* og *Lægekunst* der var bygget på førstehåndsstudier, og senere dyrkede han væsentligst den oldgræske lægevidenskab og kom til det resultat at den arabiske lægevidenskab langtfra kunne måle sig med denne. 1926–39 udgav han *Oldgræsk Lægevidenskab I–VII* og 1940 *Medicinsk-historiske Afhandlinger I–IV* med studier over Hippokrates, Paracelsus, Ambroise Paré og arabisk lægevidenskab i Spanien i 900–1300-tallet der belyste hans flittige og grundige fortsatte forsken i oldtid og renaissance, men han publicerede dog også *Den krupøse Pneumonis Patologi . . . fra Slutningen af det 17. Aarh. til Midten af det 19. Aarh.*, 1938 og *Hjertesygdommens Patologi i samme tidsrum* (1939). – Den danske medicins historie interesserede ham ikke. Den omstændighed at han i reglen boede afsides og ikke stod i videre kontakt med andre prægede hans arbejder. Han brød sig heller ikke synderligt om andres forskningsresultater, holdt sig helst til hvad han selv fandt ud af; derved fik hans arbejder en vis selvstændighed, og ikke sjældent har han påpeget forhold hvorpå andre har kunnet bygge videre. Om *Thomas Sydenham* udgav han 1924 en monografi. – R. 1927. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1911 72–74. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Axel Hansen*

Wiberg, Sophus Vilhelm, 1811–82, personalhistoriker. * 22.8.1811 i Odense, † 27.5.1882 i Jordløse ved Fåborg, begr. sst. F: residerende kapellan ved Skt. Knuds k. Andreas Frederik W. (1779–1856) og Anna Kirstine Jensen (1777–1834). ~9.5.1836 i Brændekilde med Vibekke Charlotte Holm, * 29.3.1812 i Brændekilde, † 9.4.1880 i Jordløse, d. af sognepræst Vilhelm H. (1773–1838) og Vilhelmine Gottlobine Storch (1774–1850).

W. blev opkaldt efter kammerherreinde C. S. W. Reedtz, f. Benzou, til Palsgård hos hvem hans mor havde været selskabsdame. Fire år gammel kom han som hendes plejesøn til Palsgård og undervistes af hende til han i tiårsalderen kom i

Odense skole hvorfra han blev student 1828. 1832 tog han teologisk embedseksamen og var derefter huslærer på Einsiedelborg til han 1834 blev adjunkt ved Odense katedralskole. 1837 blev han sognepræst i Vester Nykirke og Fåborg ved Bramminge, 1851 i Årslev og Hørning ved Randers og 1858 i Jordløse og Håstrup på Fyn. Som præst tilhørte han den gamle skole og tørnede ved lejlighed sammen med den fynske grundtvigianisme.

Det er som præstehistoriker W. har gjort sit navn kendt. Han begyndte tidligt på udarbejde præstelister fra tiden efter 1801, og omkring 1850 var han nogenlunde færdig med dette arbejde. For at få listerne trykt påtog han sig arbejdet med Ny geistlig Stat som udkom 1858–60 og vandt megen anerkendelse. Fra flere sider blev W. opfordret til at udvide præstelisterne tilbage til reformationen, og efter forgæves at have søgt at få Oluf *Nielsen og A. H. *Nielsen som medudgivere tog han fat på værket alene. Det lykkedes at få en lille statsunderstøttelse og finde en forlægger i Odense således at første hæfte kunne udkomme 1868, og 1870–71 udkom i tre bind *Personalhistoriske, statistiske og genealogiske Bidrag til en almindelig dansk Præstehistorie*, udvidet med et register 1873 og et supplement 1879 som desuden indeholdt C. F. Nielsen: Færøernes geistlige Stat (fot. optr. 1959–60). Ved bedømmelsen af værket må W.s arbejdsvilkår i den afsides fynske præstegård tages i betragtning, og man må huske på at kirkebøgerne stadig opbevaredes hos præsterne som i mange tilfælde viste ringe interesse for W.s forespørgsler. W. hører hjemme blandt de store samlere inden for dansk personalhistorie som er karakteristiske for anden halvdel af 1800-tallet, og flere af disse bistod ham, således Th. H. *Erslew, F. E. *Hundrup, C. T. *Engelstoft og ikke mindst J. C. L. *Lengnick der stillede sine samlinger til rådighed, men W. var selv centrum og sjæl i arbejdet og kom efter forholdene forbavsende dybt ned i kildestoffet. Han er den første behersker af den samlede præstehistorie, og i mange tilfælde har han foruden de genealogiske data samlet og videregivet værdifulde anekdotiske træk om præsterne.

Senere tilføjelser og rettelser til hans hovedværk i dansk personalhistorisk litteratur er utallige og kan bl.a. findes spredt i Personalhistorisk Tidsskrift og de amtshistoriske årbøger. To bind rettelser og tilføjelser vedrørende præstehistorier er udgivet af Erh. *Qvistgaard 1934 og 1936. Hvor imponerende W.s værk er kan ses deraf at det aldrig er lykkedes at udgive en gennemarbejdet ny udgave. Sprog- og litteraturselskabet forsøgte at iværksætte en sådan i 1960'erne, men selv om en stor stofmængde er indsamlet og det første

Wiberg, S. V.

bind (Helsingør stift) foreligger i manuskript standseeds arbejdet. Pastor Aage "Dahls livslange arbejde kom for de fleste afsnits vedkommende aldrig i trykken, men da hans samlede manuskript er tilgængeligt på Rigsarkivet og landsarkivet for Sjælland må hans arbejde dog betegnes som det hidtil mest vellykkede forsøg på at skaffe en revideret udgave til veje. Traditionen fra W. blev fortsat med udgivelsen af supplerende præstehistorier af S. Elvius (årene 1869–84) 1885–87, M. Grohshennig og Th. Hauch-Fausbøll (årene 1884–1911) 1912–32 og senest Paul Nedergaards i 1949 påbegyndte Personalhistoriske, sognehistoriske og statistiske bidrag til en dansk præste- og sognehistorie, som forventes afsluttet midt i 1980'erne. For de slesvigske præsters vedkommende tog Otto Frederik Arends opgaven op for tiden indtil 1864. □Træsnit 1878, efter foto, og 1882. Foto.

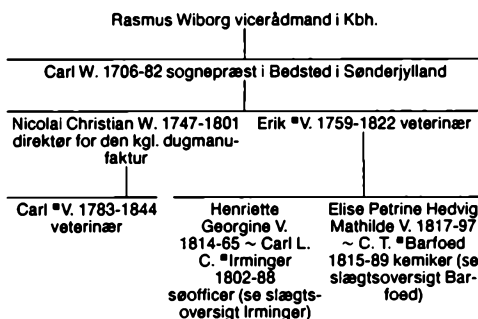
III. tid. 30.8.1868. Sofus Elvius sst. 11.6.1882. Søndagsposten 21.7.1878. Paul Nedergaard i Præstehist. saml. I, 1933 9–13.

Hans H. Worsøe

Wiborg (Viborg)

Der findes flere slægter, der uafhængigt af hinanden fører navnet W. (V.). Krigsminister Hans Nicolai "Thestrup tilhører på mandssiden en anden end den her nævnte slægt, idet hans farfar var forpagter af Tølløsegård Niels Nielsen V.

Hans H. Worsøe

Wiborg, Carl, 1783–1844, veterinær. * 25.7.1783 i Kbh. (Frels.), † 7.10.1844 sst. (Frels.), begr. sst. (Frels. urtegd.). F: laborant, senere direktør for den kgl. dug-manufaktur på Blågård og inspektør ved klædemanufacturet og kommercekonsulent Nicolai Christian W. (1747–1801) og Arine Bringstrup (1753–1816). ~ 26.8.1825 i Gentofte med Anne Charlotte Amalie Nielsen, * 26.11.1778 i Hillerød, † 2.2.1852 i Kbh. (Holmens) (~ 1° 1796 med professor Erik *Viborg, 1759–1822), d. af stutmester Nicolai N. (1737–98) og Friederike Henriette Wagrien (1747–1811).

Indtil sit 17. år blev V. privat undervist dels i hjemmet, dels hos kapellan Bergmann i Mariager der 1802 dimitterede ham til universitetet. Efter faderens død trådte farbroderen, professor Erik Viborg ham i fars sted, og under hans vejledning studerede han veterinærvidenskab i forening med medicin og kirurgi. Efter i nogle år at have været hjælpelærer ved veterinærskolen blev han 1809 ansat som lektor med forpligtelse til at tage kirurgisk eksamen hvilket han gjorde s.å. 1809–10 var han kandidat på Almindelig hospital, 1816 fik han titel af professor, og ved Erik Viborgs død 1822 blev han veterinærskolens forstander og førstelærer. Som andenlærer havde han doceret anatomi, fysiologi, kirurgi og farmakologi, som førstelærer forelæste han især over sygdomslære og hestens ydrelære. I Veterinair-Selskabets Skrifter (III, 1818) findes flere afhandlinger af ham; af disse er navnlig en om den 1815–16 herskende Hunde-Enzootie og Vandskræk samt en om lufrørrsnit hos heste af betydning. Han udgav tillige en del småskrifter om hesteopdræt, 1824, *Den ordartede Lungesyge hos Hesten*, 1826, *Faarekoppesyggen*, 1831, mund- og klovsyge, 1841 og om bradsot, 1844, skrev landøkonomiske og medicinske afhandlinger og udsendte 1836 nye, forøgede udgaver af Erik Viborgs Hestens Ydrelære og Veiledning til Svinets Behandling som Huusdyr. V. var medvirkende ved den 1826 udgivne Pharmacopoea veterinaria militaris. 1837 udgav han en beslaglære. Hans 1827 udgivne førstehæfte af *Veterinair-Samlinger* blev desværre ikke fortsat. Ved skriftet *Eric Nissen Viborg. Kort biographisk Skizze*, 1823, satte han sin farbror et smukt minde. V.s arbejder er velskrevne, og traditionen går ud på at han var en begavet og livlig mand der i begyndelsen gjorde god fyldest som lærer, men efterhånden synes at være blevet temmelig forsømmelig. Allerede 1830 lyder der stærke klager over forholdene ved skolen, og 1837 gentoges de i forstærket form i dagpressen. Skolens direktion indstillede ham derfor til afskedigelse. Han beholdt dog sin stilling, men fik tilhold om at opfylde sine forpligtelser. – R. 1824. □Tegn. af G. E. Libert, 1841 (Kgl.bibl.). Litografi af W. Heuer.

G. W. Schrader og E. Hering: Biogr.-lit. Lexicon der Thierärzte ..., Stuttg. 1863 (fot. optr. 1967) 448. L. Bahr i Månedsskr. for dyrlæger XIV, 1902–03 83f. B. Bang i Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908, 1908 55f. Samme i Medlemsbl. for den da. dyrlægeforen. VI, 1923 nr. 14 59f.

Hj. Friis*

Wiborg, Erik Nissen (ved dåben Ericus Nissenius), 1759–1822, veterinær. * 5.4.1759 i Bedsted,

Sønderjylland, † 25.9.1822 i Kbh. (Frels.), begr. i veterinærhaven, Amager (monumentet nu på landbohøjskolen). F: sognepræst Carl W. (1706–82) og Marie Sophie Friis (1721–89). ~ 1° 19.11.1790 med Dorothea Henriette Augustine des Campeaux, døbt 26.10.1766 i Kbh. (Garn.), † 2.11.1795 sst. (Fred. ty.), d. af professor, lærer for landkadetterne og pagerne Nicolaus Jacobæus Andreas Yanssens des C. (1732–95) og Anne Susanne Briand de Crèvecoeur (ca. 1735–senest 95). ~ 2° 10.12.1796 i Hillerød med Anne Charlotte Amalie Nielsen, * 26.11.1778 i Hillerød, † 2.2.1852 i Kbh. (Holmens) (~ 2° 1825 med professor, veterinærskoleforstander Carl *Viborg, 1783–1844), d. af stutmester Nicolai N. (1737–98) og Friederike Henriette Wagrien (1747–1811).

Faderen underviste V. i hjemmet og dimitterede ham 1777 til Kbh.s universitet. I begyndelsen studerede han teologi og orientalske sprog, men „af Frygt for ikke at blive en god Religionstaler“ opgav han efter tre års forløb teologien og kastede sig over studiet af „fysiske, matematiske og naturhistoriske Videnskaber“. I hele studietiden måtte han erhverve sit udkomme ved undervisning. De naturvidenskabelige studier bragte ham i forbindelse med P. C. *Abildgaard der opfordrede den „raske, flittige og fordomsfrie“ unge mand til at lægge sig efter veterinærvidenskaben. Efter et års studium ved veterinærskolen blev V. 1783 ansat som lektor (hjælpeleærer) med en løn af 200 rdl. S.å. vandt han Videnskabernes selskabs guldmedalje for en prisopgave om metoder til undersøgelse af luftens renhed og sundhed (*Tentamen Eudiometriae perfectioris*, 1784), og uagtet han endnu ikke havde offentliggjort noget botanisk arbejde blev han – ligeledes 1783 – ved Martin *Vahls afgang ansat som lektor ved den botaniske have. 1787 vandt han Videnskabernes selskabs pris for et par afhandlinger om byg og sandvækster. På gvl. befaling udarbejdede han 1788 sidstnævnte afhandling til et skrift til brug for klitbeboere. S.å. skrev han også om taksens giftige virkning på husdyrene. Carl Viborg siger at botanikken stedsede hørte til V.s kæreste studier, og uagtet han ikke har ydet noget betydeligt på det egentlige videnskabelige område nød han anseelse som botaniker og blev efter C. F. *Rottbølls død 1797 endog med forbigåelse af Martin Vahl udnævnt til professor i botanik ved universitetet, en stilling han beklædte til 1801. 1798 blev han meddirektør ved den botaniske have. V. holdt forstbotaniske forelæsninger, men interesserede sig især for den økonomiske botanik og offentliggjorde senere afhandlinger over forskellige planters betydning som fodermidler, lægemidler eller gifte. Han arbejdede

ivrigt for at fremme piledyrking og udgav 1800 en større, af landhusholdningsselskabet belønnet afhandling om aspe- og pilearter, og skrev endnu 1821 om pilevånds afbarkning. Særlig betydning fik hans arbejder om flyvesandets dæmpning ved hjælp af de forskellige sandvækster. For denne vigtige sag virkede han, der 1790 blev ansat som inspektør over sandflugten, med iver og dygtighed, og L. *Esmarch skriver 1817 at V. „ved de mange under hans Bestyrelse og efter hans Anvisning dæmpede Sandflugter har i disse forhen øde Egne rejst sig selv det skønneste Minde“.

Det var dog veterinærvæsenet der blev hans vigtigste virkefelt. I maj 1787 tiltrådte han med oftfentlig understøttelse en studierejse der varede tre år. Han besøgte veterinærskolerne i Hannover og Dresden, stutterierne i Hannover og schæferierne i Sachsen, opholdt sig længe hos Wollstein i Wien og studerede i Ungarn indgående kvægpesten der just hærgede dette land; han besøgte Lyon og Alfort og lærte en hel del hos den berømte Lafosse fils i Paris. Fra denne rejse er der opbevaret en mappe med dagbøger m.m. Fra disse rejser har han medbragt en hel del bøger. Overalt søgte han med iver at indhøste kundskab, således også med hensyn til svinets behandling, men om dette dengang så foragtede husdyr kunne han intet få at vide på veterinærskolerne, han måtte søge til „Natmænd, Skarprettere og overtroiske Hyrder for at høre noget om dette Dyrs Svagheder“. Efter sin hjemkomst blev han udnævnt til 2. lærer med titel af professor. Han underviste nu i plantelære, anatomi, beslaglære, husdyrbrug og i kirurgiske operationer. 1791 sendtes han til Norge for at behandle enzootiske sygdomme, og 1796 rejste han i selskab med stutmester Nic. Nielsen og grev L. *Reventlow i Polen og Moldau for at købe vilde heste til stuttoriet. Fra denne rejse er der opbevaret en mappe med dagbøger m.m. (findes på Danm.s vet.- og jordbrugsbibli.). Ved Abildgaards død 1801 blev V. udnævnt til skolens forstander og forstelærer samt til sekretær ved direktionen for stuttoriet og veterinærskolen, og disse stillinger beklædte han til sin død. Som forstander læste han afvekslende i alle de forskellige lærefag undtagen medicina forensis, men stadig varetog han husdyravl, ydrelære og sygdomslære.

V. beskæftigede sig hele sit liv meget med husdyrbrug. Om fåreavlen i Sverige, Sachsen, Slesvig og Holsten skrev han flere afhandlinger, og 1800 udgav han i forbindelse med Abildgaard en bog *Veiledning til en forbedret Faareavl og de spanske Faars Behandling i Danmark og Norge*. Hans interesse for svinet førte til at han 1804 ud-

Viborg, Erik

gav en bog om *Svinets Behandling som Huusdyr* der dels omhandler dets racer, opdræt og pleje, dels dets sygdomme. En fransk oversættelse af dette dygtige arbejde (Paris, 1814) vandt 1805 en af agerbrugsselskabet for Seine-departementet udsat pris og blev igen udgivet herhjemme 1836 (1806 på tysk). Hesteavlens interesserede ham stærkt; han har vel ikke skrevet meget derom – vigtigst er hans historiske oversigt over Danmarks hesteavl 1800, om hvidfødte heste 1803, om frugtbarheden i stutieriet 1815 og hans ydre-lære 1821 – men han fik under sin lange embeds-virksomhed en meget stor indflydelse derpå. Desværre var han som stutiermand næppe heldig idet hans anskuelse at for nær slægtskabsavl var den væsentligste årsag til ufrugtbarheden i Fr.borg stutteri og til hestens aftagelse i størrelse førte til viddreven krydsning med fremmede racer. Man har tillagt V. den væsentligste skyld for stuttieriets ødelæggelse, men nutidens hippologer ser dog mildere på hans virksomhed på dette område (se den nedenfor citerede bog af J. Jensen). På kvægavlen synes han ikke at have øvet væsentlig indflydelse; han arbejdede for indførsel af schweizerkvæg.

Størst betydning fik V. som dyrlæge. Hans overordentlig talrige, små og store, afhandlinger, findes samlede dels i de fem bind *Sammlung von Abhandlungen für Thierärzte und Oekonomen*, 1795–1807, dels i tre bind af Veterinair-selskabets skrifter (1808–18). Ved disse arbejder vandt han et berømt navn ikke blot herhjemme, men også i udlandet. På farmakologiens område fortjener særlig at fremhæves hans talrige undersøgelser over virkningen af lægemidler der indføres i blodet. Flere nu almindelige kirurgiske indgreb er knyttede til hans navn, således V.s trakeotomi hvor der excideres et rektangulært stykke af to trakealringe med mellemliggende ligament. Metoden er især anvendelig hvor hesten skal beholde sin kanyle for stedse. Endvidere V.s luftposenit hvor incisionen sker i den såkaldte V.ske trekant (begrænset af underkæben, senen af M.sternomandibularis og V.maxillaris externa). Dette indgreb, der var enkelt og mindre farligt end de hidtil benyttede metoder, er senere blevet modificeret af Dieterichs, G. Sand og A. W. Mørkeberg.

På de indre sygdommes område har navnlig V.s studier over snive og kværke været af stor betydning. Hans arbejde herover fremkom først i *Abhandlung für Thierärzte . . .*, 1797 og 1802 og dernæst på dansk 1801 (*Anviisning til at kiende og behandle Qværke, Hestekopper og Snive*). Han hævder her identiteten af snive og springorm og smitsomheden af snive og kværke, dog mener han ikke at disse sygdomme altid skyldes smitte.

For snives og springormens vedkommende er samme ansuelser dog allerede fremsat af P. C. Abildgaard i hans *Heste- og Qvæg-Læge* (1770) samt i forslag til snivens bekæmpelse (jfr. H. Bage: *Snivesygdommens Forekomst i Danmark*, 1863). Om det end således må siges at V. væsentlig har bygget på Abildgaards ideer var hans grundige eksperimentelle undersøgelser og erkendelse af snivens smitsomhed af overordentlig betydning.

Som leder af veterinærskolen arbejdede V. ivrigt og med held for dens udvidelse. På undervisningens område synes han at have fortsat den gode tradition fra Abildgaards dage der navnlig gik ud på at uddanne dygtige praktiske dyrlæger. Skolen nød da også i hans tid stor anseelse, og ikke få udlændinge studerede ved den. Mindst heldig var han vistnok i valget af sine medlærere, idet han foruden sin brorsøn Carl Viborg tillige fik ansat dennes bror, Erik Rasmus Viborg der synes at have været temmelig ubrugelig. Da Carl Viborg senere ligeledes omgav sig med to nære slægtninge, hans søstersonner With og Tscherning ligger det nær at tro at omsorgen for familiens forsørgelse har spillet en vel stor rolle i den Viborgske slægt. V.s interesse for det almennyttige bragte ham til energisk at bekæmpe fordommen mod spisning af hestekød, og han lod selv det første hesteslagteri indrette i Kbh. Han skrev 1810 en længere afhandling om „spiseligt Kiød“, men her forfægtede han ansuelser som eftertiden ikke har kunnet billige, idet han kun forkastede kød af syge dyr når kødet var „brandigt“ eller når dyret havde lidt af hundegalskab. Det overdrevne hundehold søgte han energisk at bekæmpe, og han fremkaldte afskaffelsen af den gamle natmandsinstitution (rakkerre). Dyrlægernes stilling søgte han at støtte og forbedre ved i nogle år at uddele til dem Veterinæriagttagelser hvori han samlede dels skolens, dels danske eller fremmede dyrlægers erfaringer. 1807 stiftede han et videnskabeligt veterinær-selskab (*Societas fautorum rei veterinariæ*). Selskabet fik ikke få udenlandske medlemmer, og i de tre bind af dets skrifter der udgaves af ham som dets sekretær findes værdifulde afhandlinger.

I Videnskabernes selskab blev V. indvalgt 1791, og 1796 blev han medlem af dets ordbogskommission. Da dennes virksomhed efterhånden truede med at gå i stå blev V. 1807 valgt til dens formand, og det lykkedes „hestedoctoren“ ved sin energi at sætte arbejdet i en nogenlunde kraftig gang. C. Molbech skriver i Videnskabernes selskabs historie (1843) „at V. i flere Aar var Siælen i dette Foretagende. Det er endog ikke usandsynligt, at det uden ham neppe saa snart igen var blevet kaldt til Live, om det end ikke rent var

hensøvet". V.s store interesse for det danske sprog gav sig også udslag i to selvstændige arbejder, *Forsøg til systematiske danske Navne af indenlandske Planter*, 1793 og det 1800 sammen med J. V. Neergaard udgivne *Danske Benævnelser til Hestens Anatomie, Bygning og Behandling*. På sine talrige rejser rundt om i landet samlede V. oplysninger om almuens sprog og historie og antikviteter.

V. varetog mangfoldige hverv, således bekæmpelsen af kvæbpesten der, efter i lang tid ikke at have vist sig her i landet, igen dukkede op i Holsten i dec.1813. Den havde allerede grebet temmelig stærkt om sig da V. i marts 1814 blev sendt derned. Ved energisk gennemførelse af de Abildgaardske forskrifter lykkedes det ham snart at bekæmpe den truende landeplage. – I dansk videnskab spillede V. en ret betydelig rolle. Mange af hans arbejder fremkom som meddelelser i Det kgl. medicinske selskab der 1819 valgte ham til æresmedlem. Han var medstifter af Det classenske litteraturselskab for læger og medlem af dets direktion. Videnskabernes selskab valgte ham 1815 til arkivar. Hans anseelse i udlandet medførte at han blev medlem af 20 fremmede videnskabelige selskaber, og han korresponderede livligt med udenlandske lærde. 1792 sendte universitetet i Kiel ham diplom som dr.med. – V. besad fra sin ungdom et godt helbred, og stor var hans flid og arbejdsevne. Som 50-årig begyndte han at skrante og led siden jævnlgt af stensmerter. Hans arbejdsiver formindskedes dog ikke, men på en rejse i Jylland fik han 1819 et apoplektisk anfald der n.å. fulgtes af et nyt som næsten lammede begge sider af legemet. Han beholdt dog evnen til at skrive, og i de følgende to år skrev og udgav han flere arbejder. Efter et tredje anfald i marts 1822 førte han kun en vegeterende tilværelse indtil han døde. Han blev efter sit ønske begravet i skolens medicinalhave på Amager, og på graven rejste elever og venner et smukt monument, udført efter tegning af G. F. *Hetsch og med indskrift af Molbech. Det findes nu på Den kgl. vet.- og landbohøjskoles grønne-gård.

Over V.s karakter er der fældet ugunstige domme. J. V. *Neergaard hadede ham, og forskellige botanikere kunne ikke lide ham. Neergaard kunne ikke bedømme ham upartisk da V. fordrev ham fra den skole han elskede, men en ung svensk mediciner, Rohm, der 1801 studerede ved skolen, udtaler i breve til A. H. Florman i Lund en dom der ikke er meget forskellig fra Neergaards. Det tør da nok antages at V.s færd i den bekendte strid med Neergaard ikke har været nobel. Carl Viborg siger at onklen „ikke var af de Mænd, der havde eller kunne have mange

saakaldte Venner. Han gik dertil for meget uden for den banede Vej, var for bestemt i sine Beslutninger og havde for megen Fasthed og Kraft til at udføre disse, for at han ikke derved skulle have saaret manges Egenkærlighed og traadt andres personlige Interesse for nær“. Han påstår dog at V. „ikke bar Had og ikke kendte til Forfølgelse, skønt hans Fremgangsmaade i enkelte Tilfælde maaske kan have haft Skinnet deraf“. En hård og hensynsløs natur har han da uden tvivl haft, men en utrættelig iver for at virke og gavne har han også besiddet. Pengegridsk var han ikke. Trods sin fremragende stilling efterlod han sig ingen formue, tilsatte endog sin hustrus. Han var selv sparsommelig, men hjalp mange fattige slægtninge. Den mest korrekte dom om V.s karakter er sandsynligvis fældet af Abildgaard, når han i et brev til sin hustru 1793 skriver: „V. er virkelig ikke ond, vil intet ondt, men er kun urolig og forfængelig og vil stedse noget nyt, stedse vise sig som en udmærket Mand. Det gjør mig ondt, at man regner han sine Fejl for højt og tillægger ham flere end han har. Han er fremfarende, uklog og vil dog være meget klog, meget forsigtig. Dette er Fejl, som af og til kan være ubehagelig for dem, der har med ham at gøre, men det er ikke Ondskab, og han bør derfor ikke hades“. – Justitsråd 1812. Etatsråd 1815. – R. 1809. □Tegn. af S. M. Holm ca.1790 (Fr.borg). Pastel af C. Horneman, 1817 (landbohøjskolen), efter denne litografi af F. C. C. Lund og efter dette litografi 1820 og træsnit 1863. – Gravmæle af G. F. Hetsch og C. D. Gebauer.

Fonden ad usus publicos I, 1897. – Carl Viborg: E. N. V., 1823 (særtryk af Bibl. for læger II, 1822 195–231). Chr. Molbech: Det kgl. da. vidensk. selsk.s hist., 1843 419 437f. J. V. Neergaard: Mit livs vigtigere tildragelser I, 1844 32–99. G. W. Schrader og E. Hering: Biogr.-lit. Lexicon der Thierärzte . . . , Stuttgart, 1863 (fot. oprt. 1967). L. Bahr i Månedsskr. for dyrlæger XIV, 1902–03 65–94 113–35. B. Bang i Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908, 1908 52–55. Samme i Medlemsbl. for den da. dyrlægeforen. VI, 1923 nr. 14 41–51. I. Katić sst. LVI, 1973 særnr. 38–41. J. Jensen: Det kgl. fr.borgske stutteis hist., 1910 70 85. A. Lomholt: Det kgl. da. vidensk. selsk. 1742–1942 I–III, 1942–60. H. C. Bendixen: Omkr. 200-året for oprettelsen af den kgl. veterinærskole, 1973. – Breve og manus. i Danm.s veterinær- og jordbrugsbibl.

Hj. Friis*

Viborg, Hans Jensen, 1618–82, præst. * 3.12.1618 i Viborg, begr. 9.10.1682 i Stege. F: handelsmand Jens Jensen Sjørslev († ca. 1626) og Johanne Jespersdatter (~1° med Hans Thorkildsen). ~5.5.1650 med Cathrine Nielsdatter, begr. 13.4.1681 i Stege (~1° med sognepræst i Lund Niels Benzen, ca. 1608–49), d. af sognepræst i Bunkeflo og Hyllie Niels Allesen († 1626, ~1°

Viborg, Hans Jensen

med Ellen Lauridsdatter (Ateretius), † 1598) og Mette Olufsdatter (~ 2° med sognepræst i Håsløv, provst Bastian Odder (1602–83, ~ 2° med Anna Christensdatter).

V. blev student 1639 fra Viborg hvor han bl.a. havde nydt godt af den fremragende rektor Niels *Jensen (Aars)s undervisning. I Kbh. blev han optaget i huset hos professor Hans Hansen *Resen, og tilknytningen til den Resen-Brochmandske kreds blev af livsvarig betydning for ham. 1641 fik han det Winstrup-Resenske rejsestipendium og drog til Wittenberg (imm. 1642) hvor han bl.a. disputerede under den berømte Jacob Martini. 1644 vendte han tilbage til Kbh., tog s.å. magistergraden, fik overdraget at holde filosofiske forelæsninger og var en tid provst ved kommitetet samt professor extraordinarius poësoes, indtil han 1646 blev konrektor ved Vor Frue skole i Kbh. En af hans elever var den unge Peder Schumacher *Griffenfeld der 1648 disputerede under hans præsidium med et skrift om den naturlige gudserkendelse. Schumacher vedblev livet igennem at sætte sin tidligere lærer højt og vise ham megen ære. 1649 blev V. kannik og sognepræst ved domkirken i Lund, men snart førtes han, bl.a. ved sin ærekære usmidighed og sit ofte ubeherskede sind, ind i en række småskårne stridigheder med den ligeledes nærtagende og stridbare biskop P. *Winstrup. Først da sagen var blevet indbragt for herredagen 1655 lykkedes det at stifte forlig mellem parterne. Kort efter blev V. sognepræst i Stege og siden provst over Møn. – V. gør indtryk af at have hørt til sin tids mest fremmelige og kundskabsrige akademikere. I trykken udgav han flere mindre arbejder, deriblandt en *Summa fidei, ex Græco Novo Testamento*, 1649 til brug for skoleungdommen i Kbh. samt lærebøger i metafysik (1648) og fysik (1649). I teologisk henseende byggede han på Jesper *Brochmands system og var i øvrigt en klar tilhænger af tidens aristoteliske metafysik. I håndskrift (Gl. kgl. saml., 160, fol.) har han efterladt en uhyre vidtløftig fremstilling „de Adamitis“ og en kommentar til Malakias (Thott, 27, fol.) begge vidnesbyrd såvel om hans solide lærdom og store grundighed som om tidens forkærlighed for at behandle abstruse spørgsmål. Peder *Resen meddelte han bidrag til Atlas Danicus og selv har han forfattet en lille beskrivelse af Møn, først udgivet 1902 i dansk oversættelse.

Selvbiografi i Kirkehist. saml. 4.r.III, 1893–95 195–201 (efter Gl. kgl. saml. 3022 4°). Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia VI, 1885–86 (fot. opr. 1970) 258f. Hist. saml. og studier, udg. H. F. Rørdam I, 1891 79 85 (brev). Breve fra og til Ole Worm, udg. H. D. Scheperlern II, 1967 424 463 490. – Johan Paludan: Beskr. over Møn I, 1822 13f 480–82. A. D. Jørgensen: Peter Schumacher Griffenfeld

I, 1893 7f 11f 450. Pers. hist. t. 9.r.I, 1928 139; 14.r.III, 1961 175. Vello Helk sst. 16.r.VI, 1978 216f. Karl F. Hansson: Lundbiskopen Peder Winstrup före 1658, Lund 1950 = Skånsk senmedeltid och renässanss III. Lunds stifts herdaminne 2. ser., udg. Gunnar Carlquist I, Lund 1980 109; IV, 1952 især 24–28.

Bjørn Kornerup*

Viborg (Wiborg), Karsten (ved dåben Carsten) Friis, 1813–85, præst. * 25.4. (kbg. har 2.5.) 1813 på Frbg., † 22.5.1885 i Slagelse, begr. sst. F: senere byfoged i Rønne og i Fåborg, justitsråd Jacob Wiborg (1771–1846) og Catharina Guldberg (1781–1864). ~ 31.10.1845 i Fåborg med Laurine Ahlefeldt, * 28.6.1815 i Odense, † 30.8.1883 i Kbh., d. af greve Christian Johan Frederik A.-Laurvig(en) til Lundsgård, senere til Ahlefeldt og Laurvig (1789–1856, ~ 1812 med komtesse Julie Louise Wedell-Wedellsborg, 1791–1877) og Helene Krüger.

V. gik i Nyborg skole og dimitteredes 1830 til universitetet; en tid var han huslærer på Fyn og blev 1837 cand.teol. Allerede som student syslede han med æstetik og kunsthistorie og debuterede 1838 med en *Kritik over de ved det kongl. Akademi for de skønne Konster offentlig udstillede Malerier*; senere fulgte kritiske vurderinger af kunstudstillingerne 1841 og 1844. En del af 1843 redigerede V. Journal for Literatur og Kunst. Hans indgående kritik vakte en del opsigt i kunstnerkredse, og den første samling – hvori han havde udfoldet de for malerkunsten gældende principper – blev drøftet af J. L. *Heiberg i en afhandling om malerkunstens forhold til andre skønne kunster (Perseus, 1838 103–81). 1841 fik V. offentlig understøttelse til at undersøge fædrelandets kunstminder og kunstsamlinger som indledning til udarbejdelse af en dansk kunsthistorie. 1841–42 holdt han forelæsninger om nordisk mytologis forhold til kunsten og blev 1843 magister (dr.phil.) på en afhandling om Nordens mytologi (tyssk udg. 1847), skrevet for dannede læsere; den røber afgjort åndrighed, men også at han kunne henfalde til platheder. 1846 skrev han anonymt dramaet *Konning Volmer og Havfruen* som opførtes på Det kgl. teater. – 1845 blev han sognepræst i Rynkeby-Revninge og et meget virksomt medlem af Fyns grundtvigske præstekreds. Den såkaldte „Stigesag“, hvor han og V. *Birkedal holdt en antibaptistisk forsamling – mod sognepræstens ønske – i Stige, blev den ydre anledning til gennemførelse af sognebåndsløsningsloven (1855), og de to præster forsvarede 1852 deres indtrængen på dem uvedkomme grund i *Skal Præsten være Sognepave eller Menighedens Tjener?* V. var i høj grad bibelkyndig, holdt ofte bibellæsninger i sine sogne og tog særdeles alvorligt på fx konfirmandundervisning

gen (så forældre ofte sendte børnene andetsteds hen), 1857 begyndte han udgivelsen af sit hovedværk: en ny oversættelse og tolkning af de fire evangelier (fuldført 1863, 2. udg. 1872–73). Derimod forblev hans tolkning af Apostlenes gerninger en torso (1877). For vækkelsen havde hans bibeludlægninger stor betydning. 1862 blev V. sognepræst ved Skt. Mikkel's kirke i Slagelse og fortsatte der sit forfatterskab, dels ved at udgive prædikener (særlig opsigt vakte store bededagsprædikenen 1864: *Folkeforsyndelsen og Folketugtelsen*), dels ved nye tolkningsarbejder. 1872 kom en bearbejdelse af højsangen (*Hyrdebruden eller Salomos Højsang, omplantet paa Dansk*) hvis djærve realisme virkede forargende på dem der fastholdt den traditionelt allegoriske forståelse af dette skrift. – 1864–66 var V. medlem af rigsrådets folketing for Slagelse; han spillede dog ingen betydelig politisk rolle, men var som præst og forfatter særdeles påskønnet, filosofisk og æstetisk højt dannet og en meget skattet taler ved kirkelige møder. 1883 tog han afsked på grund af svagelighed. □Tegn. af Just Hansen. Litografi af samme 1864 efter foto. Afbildet på satirisk litografi, En recensent, af F. Westphal. Silhouet af N. Chr. Fausing. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1843 24–26. – V. Birkedal: Personlige oplevelser i et langt liv II, 1890 152–58. Gunhilde Viborg i Minder fra gamle grundtvigske hjem, ved H. P. B. Barfod V, 1925 46–58.

P. G. Lindhardt

Viborg, Niels, 1785–1863, departementsdirektør i marineministeriet. * 4.11.1785 i Lyngby ved Sorø, † 4.9.1863 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Holmens). F: fæster af Sorø mølle og krohold Søren Wiborg (1753–1820) og Christence Cathrine Müller. ~ 28.3.1814 i Kbh. (Frue) med Hansine Henriette Fogh, * 5.9.1791 i Kbh. (Helligg.), † 7.12.1867 sst. (Holmens), d. af assistenshusforvalter Laurids F. (1752–1802) og Dorthé Cathrine Schrøder (1754–1804).

V.s forældre sad i små kår og magtede derfor ikke at lade ham studere, men tænkte sig at sætte ham i malerlære. Imidlertid lykkedes det ham at få ansættelse på et handelskontor, hvorfra han snart overgik til en stilling som skriver ved admiralitetskontoret. Her havde han lejlighed til at ofre tid på det juridiske studium, blev ved flid og energi exam.jur. april 1810 og fik s.å. stilling som fuldmægtig i generalpostdirektionen. Efter et par måneders forløb gik han dog atter tilbage til admiralitetet hvor han endnu i juli s.å. blev kancellist. Hans løbebane viser fra nu af en jævn stigende kurve lige op til toppen, 1813 blev han kommissariatssekretær og kontorchef, 1814 overkrigskommissær, 1815 justitsråd, 1826 med-

lem af direktionen for søetatens hospital, 1828 admiralitetskommissær, 1830 medlem af direktionen for Søkvæsthuset og Assistenshuset, 1833 assessor i admiralitetskollegiet, 1834 2. civildeputerede i admiralitetskollegiet, 1840 medlem af kommissionen angående embedsmænds pensionering og 1841 generalkrigskommissær. 1848 oprettedes marineministeriet, og V. udnævntes til chef for dets 3. afdeling. Hans forretningsdygtighed var ualmindelig, hvilket kom både ham selv og de hverv til gode som han i årenes løb bestred, såsom bestyrelsen af Assistenshuset og sejldugsfabrikken m.fl. Ved sin nidkærhed og klogskab erhvervede han sig stor indflydelse i administrationen hvor hans afgørelser af civile sager altid var heldige; de maritime og sømilitære spørgsmål viste han derimod ikke så stort kendskab til. 1828 foreslog han en anden ordning af tømmerleverancerne til Holmen men kom derved i konflikt med den myndige overekvipagemester, kommandør C. A. "Rothe som i sin allerunderdanigste forestilling desangående brugte en skrivemåde og udtryk som V. fandt krænkende, og som indbragte Rothe en alvorlig advarsel fra kongen. Rothes kritik viste sig for øvrigt senere at være rigtig. V. var 1859–61 stormester for den godgørende kædeorden. Om V. siger C. van "Dockum: „Sjælen for Admiralitetet, eller dets ledende Aand blev Etatsraad Viborg, Typus for det Bureaukrati, der under Enevoldsherredømmet regerede Staten“, og videre: „men med al den Hjælp, som de senere Ministre har fundet i hans Bistand, har en bestandig Opmærksomhed fra deres Side været nødvendig for at holde den bureaukratiske Aand tilbage, der under den tidligere Regeringsform havde slaaet saa dybe Rødder“. – Rang med virkelig etatsråd 1883, med konferensråd 1841, med kontreadmiral 1853. – R. 1828. DM. 1836. K. 1847. S.K. 1860. □Afbildet på J. V. Gertners tegn., 1846, af salvingen 1840 (Rosenborg). Foto.

C. van Dockum: Livserindr., 1893. M. K. Zahrtmann: Admiral C. C. Zahrtmann, 1927.

Paul Ipsen*

Viby, Ida Marguerite Stenberg Jensen, * 1909, skuespiller. * 25.6.1909 i Kbh. (Andr.). F: politibetjent, løjtnant Niels Oscar Julius Jensen, kaldet V. (1880–1934) og Emmy Johanne Kirstine Steenberg (1882–1927). ~ 1° 1926 i Aså (b.v.) med skuespiller Poul Christian Guldager, * 1.10.1892 i Køge, † 25.6.1952 i Kbh. (navneforandring til G. 16.2.1916), s. af købmand Alfred Guldager Petersen (1863–1937) og Marie Christine Frederikke Bärenholdt (1863–1951). Ægteskabet opløst 1931. ~ 2° 3.2.1932 i Kbh. (b.v.)

Viby, Marguerite

med skuespiller, teaterdirektør Marius Emanuel Gregers, * 28.12.1881 i Horsens, † 21.3.1957 på Frbg. (~1° 1907 med skuespiller Ella Gudrun Blenda Olsen, ~2° Graucob, 1883–1952; ~2° 1919 med skuespiller Bodil Ipsen, 1889–1964; ~3° 1923 med skuespiller Karen (Kiss) Oda Andersen, 1898–1964; ~5° 1941 med skuespiller Ruth Egede Saabye, * 1915), s. af skomager Søren Jensen og Marie Olsen; navneforandring 17.2.1905. Ægteskabet opløst 1938. ~3° 15.4. 1938 i Store Magleby med fuldmægtig, senere grosserer Knud Wold, * 7.5.1907 i Kbh. (Frue) (~1° med Aase Lehmann, 1904–61, ~2° med grosserer Otto Jørgen Schacke, 1905–77), s. af tjener Aage Loa Mikkelsen (1875–1958) og Anna Hansine Hansen (1876–1962). Ægteskabet opløst. ~4° 26.6.1953 på Frbg. (b.v.) med skuespiller Preben Mahrt, * 28.7.1920 i Hellerup, s. af bankfuldmægtig Holger Georg M. (1877–1953) og Valborg Emilie Olsen (1885–1967). Ægteskabet opløst. ~5° 20.5.1967 på Frbg. (hj.v., Lindenvangs sg.) med overlærer ved Kbh.s skolevæsen Erik Henry Tangfelt (ved dåben Erik Henry Andersen, navneforandring til T. 2.2.1946), * 18.5. 1923 i Kbh. (Simeon), † 8.8.1971 sst. (Sion), s. af forretningsmedhjælper Erna (Olga Laurine) Andersen (* 1897; ~ 1929 med montør Hans Kaj Madsen, 1898–1983; ægteskabet opløst 1944). – Mor til Susse *Wold.

V. er som skuespiller helt autodidakt. Hun fik allerede fra skoletidens begyndelse klaverundervisning. Men hendes største interesse var dansen, og hun kom tidligt på Emilie Walboms balletskole hvor hun afslørede sine usædvanlige evner. Allerede som 14-årig fik hun sit første engagement i balletten til en revy på Tivolis sommer-teater (1923). Derefter tog hun undervisning hos kgl. solodanser John Andersen som førte hende videre i dansens verden på forskellige provins-scener og i Helsingørsvyden. Hun fik sin debut som solist 1926 i Ålborg. Sin første tinerolle fik hun som wienerpigen i E. Kalmans operette *Cirkusprinsessen* som Nancy Nathansen og Gerda *Christoffersen opførte på en turné i 1928. Så rejste hun med Otto Jacobsen i *År smaa Piger*, og 18 år gammel lavede hun i Århus en forrygende Josephine Baker-parodi. Herfra blev hun kaldt til Scala i Kbh. for at erstatte Else-Marie *Hansen og kom til at spille sammen med Hans W. *Petersen. Dette samspil fortsatte på Casino og senere igen på Scala efter hendes meget store succeser som drengen i *London i Lygteskær* og barpigen i *Rose Marie*. Så kom endnu en periode på Casino med en række folkekomedier og ind imellem en P.H.-revy i Riddersalen. Fra 1932(–39) var hun ved Apolloteatret hvor hun meget hurtigt blev den kvindelige hovedkraft. Et

af V.s virtuosnumre var *Hej, Danmark, vaagn op, rul dig ud!*, skrevet på Stars and Stripes-melodien af Mogens *Dam (1934) som hun sang formummet som en fræk gadedreng. Adskillige gange har V. vist hvor fremragende hun forstod at fremstille drengefigurer. I Apollo-perioden fik hun lejlighed til at gæstespille i Oslo og Stockholm. Samtidig gjorde V. en stor filmkarriere. Hun begyndte i stumfilmene med *Fy og Bi*, og hendes første store succes var i *Skal vi vædde en Million?*, 1932 på Nordisk Film med Frederik *Jensen og Hans W. Petersen. Så fulgte *Tretten Aar, Skafen Sensation* og *5 raske Piger* inden det helt store gennembrud i *Mille, Marie og Mig*, 1937 som også kom i en svensk version. I 1941 fik hun Poul *Reumert til partner i *Frøken Kirke-mus*.

V. indspillede en lang række film i Sverige under besættelsen og fortsatte herhjemme med bl.a. *Den opvakte Jomfru*, *Sørensen* og *Rasmussen* med Bodil Ipsen og *Som du vil ha' mig*. Vekslen med filmarbejdet spillede V. en lang række teaterroller på flere teatre hvor hendes vitale, vævre og humorfyldte væsen bragte hende stadig større popularitet. En af de meget store succeser begyndte 1965 med Madame Dubonnet i *Boy Friend* på Gladsaxe teater og fortsatte på Århus teater og derefter som radio-musical i 1970. 1975–76 blev den genopsat på Alléscenen, og heri fejrede hun sit 50 års jubilæum og blev tiljublest som den „evige“ stæppende V. – lige så sprælsk og adræt som 50 år før. I det ældre rollefag begyndte V. med *Morskab* på Alléscenen, 1968, som blev en succes gennem flere sæsoner og desuden blev filmatiseret (1969). På Alléscenen har hun spillet mange morsomme ældre damer: *Harold og Maud*, 1975, *Bunbury*, 1976 og *Mord på menuen*, 1979, og på Det ny teater *Nitouche* med datteren Susse Wold, 1972, *No, No, Nanette*, 1973 og *Ved hanegal*, 1981. På Det kgl. teater var V. Donna Olympia i Holbergs *Don Ranudo*. Under anden verdenskrig sang hun 1943 med smittende optimisme Mogens Dams *Flyv min Hest* i Dagmarrevyen og 1953 den berømte Chaplin-vise *Med stok og hat og med skæg* af Arvid Müller til Kai Norman Andersens musik. Uden at det på nogen måde blev en karikatur var det en genial fremstilling af figuren Chaplin ved ganske små midler og ægte menneskelighed. I Cirkusrevyen 1965 kom der hele to pletsjud: *Den jazzede husmor* og *Før vi fik bil*. Senest har V. på TV vist en vidunderlig type fra sin samling af vimse gamle koner: „Morten“ i serien *Een stor familie*. – V. har fået det Strandske legat, Liva Weels jubilæumslegat, den kulturelle fonds hæderspris, Ole Haslundprisen, Olaf Poulsen-legatet og Johanne Luise Heibergs legat.

– R. 1969. □ Tegn. af Ebbe Rode, 1930 (Teatermus.), af Hans Bendix udst. 1956, af Ivan Opf-fer, 1963 (Fr.borg) samt af Maggi Baaring. Foto.

Margrethe Spies: M. V., 1940. – M. V. og grammofo-nen. En discografi ved Axel Andreasen og Jens Han-sen, 1974.

Ole Walbom

Vibæk, Jens, * 1905, direktør for Købmandssko-len og Niels Brocks handelsskole. * 4.3.1905 i Kbh. (Andreas). F: lærer, senere direktør for Købmandsskolen og Handelshøjskolen Marius *V. (1873–1938) og lærer Barbara Madsen (1872–1949). ~ 26.12.1932 i Ribe (b.v.) med Ruth Møller Pedersen Lindrup, * 12.6.1912 i Ribe, d. af stadsdyrlæge Lars Møller Pedersen L. (1874–1945) og Cathrine Metha Bruun (1884–1956).

V. blev student 1923 (Sortedam) og cand.mag. i historie og engelsk 1930. S.å. knyttedes han til undervisningen på Købmandsskolen og Niels Brocks handelsskole, og hans virksomhed har siden ligget i den højere handelsundervisning. 1932 blev han adjunkt og 1937 overlærer sst. 1946 udnævntes V. til forstander for Niels Brocks handelsskole, 1950 tillige til vicedirektør for Købmandsskolen, og 1959–72 var han direktør for begge skoler. En tid var V. undervisnings-assistent ved Kbh.s univ. og 1939–60 lektor ved Handelshøjskolen. V. har inden for handelsun-dervisningen haft en central placering i kraft af denne karriere, og han har beklædt en række poster i faglige organisationer og ministerielle udvalg. – Som historiker har V. forestået udgi-velsen af faderens arbejder, og han har behand-let Dansk vestindiens historie 1755–1848 i Vore gamle tropekolonier II, 1953 og perioden 1784–1830 i Politikens Danmarkshistorie X, 1964. V. har endvidere bidraget til flere samleværker og tidsskrifter med handelshistoriske emner og s.m. Jan Kobbernagel forfattet *Foreningen til Unge Handelsmænds Uddannelse 1880–1980*, 1980. □Foto.

Claus Bjørn

Vibæk, Johan Marius Sørensen, 1873–1938, stif-ter af Handelshøjskolen i Kbh., historiker. * 10.6.1873 i Bordrup, Oksby sg., Ribe amt, † 26.1.1938 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: gårdejer Jens Sørensen (1834–1911) og Maren Poulsen (1837–1926). Navneforandring 13.12.1902. ~ 24. 12.1902 i Kbh. (Frue) med Barbara Madsen, * 20.7.1872 i Langemark, Besser sogn, Samsø, † 15.1.1949 på Skt. Lukas stiftelsen, Hellerup, d. af gårdejer Ole M. (1839–1915) og Ane Mette Clemmensen (1842–89). – Far til Jens *V. V. blev student 1892 (privat dimitteret). 1896 fik han universitetets guldmedalje for en afhandling

om et emne fra den germanske sproghistorie. Ef-ter skoleembedseksamen (tysk, latin og fransk 1899) studerede han filologi i Leipzig og Berlin (1899–1900) og fortsatte sit videnskabelige arbej- de med at udgive Karl Verners afhandlinger og breve (1903). Sammen med Fr. *Ingerslev opbyg-ge han et system af lærebøger til undervisning i tysk, som fik stor udbredelse, og han deltog i tilrettelægningen af tyskundervisningen efter skoleloven af 1903. – Hans ansættelse ved køb- mandsskolen (1901) og ved Niels *Brocks han- delsskole (1903) fik ham imidlertid til at concen- trere sig om handelsskoleundervisningen der blev hans egentlige livsgerning, og han fik en stadig stigende indflydelse på organisationen af købmandsskolen og retningslinjerne for dens vidtforregnede undervisning. Han blev overlæ- rer 1906, forstander 1920; direktør for Forenin- gen til unge handelsmænds uddannelses skoler 1927. Han satte på mange områder sit præg på den danske handelsskoles udvikling; således tog han initiativet til oprettelsen af Danmarks han- delsskoleforening 1910 hvis tidsskrift han redi- gere 1910–13, og af de statsunderstøttede han- delsskolekommissionen med til at forberede handelsskoleloven af 1920 og havde sæde i han- delsskolerådet 1920–35.

Sin betydeligste indsats i dansk erhvervsliv har V. dog ydet som skaber af Handelshøjskolen. Ef- ter en studierejse til Stockholm fik han 1917 ind- ført aftenforelæsninger for modnere forretnings- folk på Købmandsskolen. Denne undervisning hvis grundstamme var regnskabsundervisningen udbyggedes efterhånden til en mere systematisk uddannelse som afsluttedes med en diplomprø- ve. Det havde kostet V. megen kamp at nå så vidt; størstedelen af handelsstanden mødte hans planer med skepsis. Men da først undervisnin- gen havde fundet sin form udviklede den sig hurtigt, og 1924 nåede V. endelig det mål han med sej energi gennem årene havde fastholdt, at få oprettet en toårig dagundervisning for studen- ter. I forbindelse med den stadig voksende af- tenundervisning formedes der her en handels- højskole som ved sine krav om at undervisnin- gen på de højere trin skal kombineres med arbej- de i praktisk virksomhed fik et særpræg i for- hold til lignende institutioner i andre lande. V. var klar over at hans opgave var at skabe en tids- svarende teoretisk uddannelse, men han forstod tillige værdien af et nøje samarbejde med de mennesker som skulle beskæftige de unge. Han søgte derfor at knytte erhvervslivets folk til Han- delshøjskolen – som tidligere til Købmandssko- len – som rådgivere og censorer; på den måde lykkedes det ham tillige efterhånden at sprede

Vibæk, Marius

større forståelse for en videregående uddannelse blandt det praktiske livs mænd.

Allerede ved sin overgang fra filologien til handelsskolen havde han med den grundighed som prægede alt hans arbejde taget studiet af handelshistorien op. Det var derfor naturligt at han kom til at virke som docent i dette fag ved Handelshøjskolen. Af hans undervisning udgik *Den danske Handels Historie fra de ældste Tider til vore Dage I–III*, 1932–38 hvori han giver en skildring af under hvilke former og vilkår man til de forskellige tider har handlet her i landet, til dels på baggrund af verdenshandelen. Mere indgående behandlede han C. F. Tietgen, fra hvilke studier foreligger *C. F. Tietgen og hans Samtid. Den unge Tietgen*, 1929 og *Krisen i 1857*, 1943 (udg. af Jens Vibæk). 1930 havde han udgivet *Foreningen til unge Handelsmænds Uddannelse 1880–1930*. – Det der særlig kendetegnede V. som leder var fasthed og myndighed. Han arbejdede altid efter ganske bestemte hovedlinjer, selv om de for andre først efterhånden trådte klart frem. Dette forhindrede ikke at han var rede til at ændre undervisningsformen så snart han mente det var påkrævet, og altid havde et klart blik for hvilke nye undervisningsområder erhvervslivets udvikling krævede. – Dr.rer. pol.h.c. ved universitetet i Tartu 1932. – R. 1927. DM. 1937. □Mal. af L. Find (Handelshøjskolen, Kbh.). Foto.

M. V.: Foren. til unge handelsmænds uddannelse 1880–1930, 1930. Fra Ribe amt XIII, 1952 110–24 (breve). – H. Chr. Riis i *Handelsvidensk. t. I*, 1937–38 157–65. Samme i *Den danske handelsskole XXIX*, 1938 76–78. Aage Rasmussen i *Købmandskolens dagsskoler*, 1938 2f. *Købmandskolebl.* XXV, s.å. marts-nr. – *Levnedsberetning* i ordenskapitlet.

Knud Larsen*

Wichfeld (ved dåben Wichmand), Jørgen, 1729–97, vicelandsdommer. * 1.11.1729 på Engestofte, † 19.12.1797 sst., begr. sst. F: købmand Bertel Wichmand (1677–1732) og Bodil Cathrine From († 1760, ~2° 1735 med højesteretsassessor, konferensråd Rasmus Rasmussen, † 1753). Ugift. W.s far, en dygtig og velstående købmand i Nykøbing F., erhvervede 1727 godset Engestofte som sønnen efter moderens død 1760 overtog. 1770 fik han kgl. bevilling til på Engestofte at oprette og drive en fabrik for stivelse og pudder. 1766 købte han hovedgården Ulriksdal. Han styrede sine ejendomme med stor dygtighed. Ved kgl. patent af 23.7.1777 blev han og broderen, senere oberst Thomas Frederik Wichmand, optaget i den danske adel med navnet Wichfeld, og 1779 fik han titel af etatsråd. 1769–87 var han vicelandsdommer ved Lolland-Falsters landsting. Ved sin død 1797 havde han testamenteret sine

to godser til nevøen, oberstløjtnant Henning Wichfeld med forpligtelse til at oprette stamhuset Engestofte og Ulriksdal hvilket skete 8.11.1799. □Mal. af Isak Wacklin, 1749 (Engestofte).

Prospekter af da. herregårde, ved F. Richardt og C. E. Secher XIX, 1867. Danske slotte og herregårde, 2. udg. ved Aage Roussell VI, 1965 218–21.

Albert Thomsen*

Wichfeld, Monica Emily, 1894–1945. * 12.7.1894 i London, † 27.2.1945 i Waldheim, Tyskland. F: godsejer Georg Massy-Beresford og Alice Elizabeth Mulholland. ~15.6.1916 i London (St. Margaret's, Westminster) med stamhusbesidder Jørgen Adalbert W. til Engestofte og Ulriksdal, * 16.8.1885 på Skovbyhus, Maribo, † 30.7.1966 på Engestofte, s. af kammerherre, hofjægermester Niels Henning Frederik W. (1849–1907) og Ellen Brun (1861–1949).

W. tilhørte en gammel skotsk-irsk slægt med søde i Nordirland. Under første verdenskrig traf hun i London Jørgen Wichfeld der var i den danske udenrigstjeneste, og som 1907 havde overtaget stamhuset Engestofte ved Maribo. De blev gift og flyttede efter verdenskrigens afslutning til Danmark. Lensaflysningen medførte imidlertid at det blev for dyrt for parret at opholde sig på Engestofte. Fra 1930 boede de fast i udlandet med årlige besøg i Danmark. Ved udbruddet af anden verdenskrig opholdt W. sig i Italien. Efterhånden blev forholdene der ulidelige for familien, ligesom det også blev meget vanskeligt at opretholde den forretningsmæssige forbindelse til Danmark. W. og hendes mand besluttede sig derfor til 1941 at vende tilbage til Danmark hvor de nu etablerede sig på Engestofte. Familien havde under ophold i Tyskland og Italien i løbet af 1930'erne været vidner til nazismens fremmarch. Ikke alene gennem sin nationalitet men også i sind og holdning var W. derfor ved sin ankomst til Danmark stærkt indstillet på at modarbejde den tyske besættelsesmagt i landet. I starten forsøgte W. forgæves at få kontakt med danske kredse der var interesserede i at medvirke til en sådan modstand. Kontakten opnåede hun først i sommeren 1942 da hun fik forbindelse med forfatteren Hilmar Wulff der da flyttede til et mindre hus som hørte til Engestofte. Hilmar Wulff havde forbindelse med den kommunistisk inspirerede tidlige modstandsbevægelse og distribuerede endvidere det illegale blad *Frit Danmark*. Det varede ikke længe før *Frit Danmark* mangfoldiggjordes på Engestofte til distribution på Lolland. Endvidere stillede W. snart store midler til rådighed for modstandsarbejdet gennem Hilmar Wulff. W.s illegale arbej-

de tog til, men hun sørgede omhyggeligt for ikke at inddrage familien i dette arbejde. Helt kunne det dog ikke undgås. Igennem Carl Adam „Bobby“ Moltke fik hun i 1943 forbindelse med den engelske faldskærmsorganisation i landet og flere faldskærmsfolk var i perioder skjult på Engestofte. En af disse blev senere taget af tyskerne og røbede forbindelsen til W.

Datteren Varinka kaldet „Inkie“ blev efterhånden involveret i arbejdet og blev senere attachéret chefen for den engelske faldskærmsorganisation i Danmark Flemming B. „Muus som sekretær og giftede sig med denne i 1944. – Engestofte blev modtageplads for våbennedkastninger. W. havde derudover planer om at lade engelske fly nedkaste containere fyldt med våben i søer i nærheden af Engestofte. Den 13.1.1944 blev hele familien på Engestofte imidlertid taget af tyskerne. W.s mand og ene søn blev løsladt, men W. selv blev ført til Dagmarhus og senere Vestre fængsel. Hun benægtede ethvert kendskab til de forhold tyskerne foretog hende. Den 12.5.1944 stillede hun for en krigsret der dømte hende til døden som den første kvinde under besættelsen. W. blev opfordret til at søge benådning, men nægtede i første omgang dette. Senere gik hun med til det, og dommen blev ændret til livsvarigt tughus. Flere inden for humanitære hjælpeorganisationer søgte nu at få de tyske myndigheder til at lade hende forblive i Danmark, men da der ikke var noget tysk tughus for kvinder i Danmark besluttede disse alligevel at sende W. til Tyskland hvor hun 2.6.1944 overførtes til et tughus i Cottbus sammen med flere andre danske modstandskvinder bl.a. fra Hvidstengruppen. I forbindelse med den russiske fremmarch blev hun sammen med sine medfanger 2.2.1945 overført til et fængsel i Waldheim. Hun pådrog sig her en lungetuberkulose der sammen med hendes svækkede tilstand medførte døden sandsynligvis den 27.2. s.å. Et senere forsøg på at finde og hjembringe hendes jordiske rester mislykkedes. – W. var en viljestærk personlighed og i besiddelse af et stort personligt mod. Hun nægtede at kende noget til de tyske beskyldninger og i sin benådningsansøgning, som hun på toiletpapir skrev under protest i Vestre fængsel, argumenterer hun meget klart for at tyskerne ingen formel ret har til at dømme hende. De forhold hun blev anklaget for lå før 29. august 1943 hvor almindelig dansk ret var gældende og efter hvilken de nævnte forhold ikke var strafbare. W. skriver selv i et efterladt brev at hun er fatalist, og dette er sikkert en del af forklaringen på at hun kunne tage sin skæbne med en enestående ro og værdighed og lige til det sidste være en støtte for sine medfanger. Hendes virke, initiativ og mod

beundredes af mange og gennem sit engelsk-danske tilhørsforhold blev hun et symbol for modstandskampen. □ Statuette af Viggo Jarl, London 1916. Mal. af G. Meresz (Engestofte). Tegn. af Jørn Glob ca. 1950 efter foto (Fr.borg). Foto. – Mindeplader (Våbensted k.; Engestofte k.; Mindelunden i Ryvangen).

Information 14.5.–16.5.1944 og 3.4.1945. Elsebeth Bastrup Thomsen i Århus amtstid. 1.6.1945. Ivan Wichfeld i Berl. tid. 15.7. og 22.7. s.å. Samme: M. W., 1945. Poul Gerner Nielsen: Gæst hos Gestapo, 1945. Danm. under besættelsen, red. Vilh. la Cour III, 1946 212–17. Danmarksposten, 1946 nr. 3–6. Flemming B. Muus: Ingen tænder et lys, 1950 (2. udg. 1965) 118. Samme og Varinka Wichfeld Muus: M. W., 1954 (eng. udg. 1955; jfr. samme i Politiken 9.4.1954). Jørgen H. Barfod: Helvede har mange navne, 1969 294. – Papirer i Rigsark.

Hans Chr. Bjerg

Wichman(d), Berthel Berthelsen, 1617–65, præst, forfatter. * 4.2.1617 i Odense, † 10.1.1665 i Særslev, begr. sst. F: Berthel W. og Karen Let († 99 år gammel, ~ 1° med Niels Let). ~ 1° 23.5.1652 med Magdalene. ~ 2° 17.6.1660 med Anna Erichsdatter (~ 2° 1666 med sognepræst i Særslev Hans Nielsen Bang, 1645–96), * 17.10.1646, † 19.8.1726, d. af rådmand i Odense, købmand Erik Jørgensen (1596–1659) og Anna Mathisdatter († 1655 el. 57).

W. blev student fra Odense gymnasium 1638. 1641 fik han testimonium fra Kbh. og opnåede, efter at moderen på hans vegne havde ansøgt, midler af det kgl. rejsestipendium til især matematiske studier. Sept. 1641 blev han immatrikuleret i Leiden, kom muligvis også til Paris, og 1645 blev han magister ved Kbh.s universitet. 1644–45 opholdt han sig, uvist i hvilken egenskab, hos Otte Brahe på Næsbyholm ved Sorø, blev 1650 personel kapellan med successionsret i Særslev ved Bogense, 1652 sognepræst sst. og 1661 provst. Ved siden af præstegerningen interesserede han sig til stadighed for naturvidenskaberne, herunder også alkymi, men hans økonomiske forhold forblev dog dårlige, bl.a. fordi præstegården brændte 1654, og siden måtte hans enke fragå arv og gæld. – W.s poetiske virksomhed er begrænset til nogle få ungdomsår 1644–46, og de fem små digterværker han har ladet trykke er alle frembåret til Otte Brahe og dennes nærmeste familie (hustru, datter, svigerinde og brorsøn) og stærkt præget af Martin Opitz' tyske renæssancedigtning: Den forherligende skildring *Nesbyholm. Eller Om Sindsens Rolighed*, 1644 er en lokalisering af Opitz' Zlatna, oder von der Ruhe des Gemüts (om en flække i Siebenbürgen med et berømt bjergværk), *Aggerleffnets Loff*, s.å. en oversættelse af sammes Lob des Feldtlebens og *Et andet Dict ... Margrette*

Wichman(d), Berthel

Brahe ... Paa hendis Naffns Dag til ære dictet, s.å. har hans Geburtgetichte som forlæg. *Jeremie Begrædelse eller Jammers Vjiser*, n.å. er oversat efter Opitz' Klage-Lieder Jeremia som særlig aktuelle i Danmark i Brömsebro-fredens år. Af digte uden direkte påvist kilde findes kun *Epithalamium ad Sthenonem Braheum ...*, 1646, ledsaget af „Det same paa Danske“ og af *Tuende Soneter til den Adelige Brudgom*; dette lille arbejde er dog også i Opitz' manér med mobilisering af hele den romerske gudeverden i den højtidelige anledning; det er de ældste sonetter der kendes på dansk ligesom W. er den første der bruger danske aleksandrinere på tryk. Efter tidens forhold var han ingen ringe versifikator, og han honorerede den nye kunstdignings krav om stavelsestilling og korrekt skansion og greb sjældnere end fx Anders *Arrebo og Søren *Terkelsen til apostrofering af endestavelser. Sit selvhævdende syn på den danske digtekunst fremsatte han i dedikationen foran i Nesbyholm ... hvori han reducerede sine forgængere til „nogle Barbariske Rijmmackere, som neppe haffuer actet Rijmene i sig selff, meget mindre giffuet act paa Staffuelserne oc Ordenis quantitet oc vect“, hvilket sigter til betoningen i versene; hans „Forset den Danske Poesie at forfremme“ skyldes trangen til at få en opdyrkning i gang af „voris Sprog som endnu ligger ligesom i sit eget Skarn“ og navnlig rense det for franske og latinske fremmedord. Han er således talsmand for en national modernisme; stilistisk hører han til præbarokken. □Ligsten (Særslev k.).

Breve fra og til Ole Worm, udg. H. D. Schepelern II–III, 1967–68. Dansk mag. 5.r.11, 1889–92. – G. Rode: Renæssancens tidligste eftervirkn. på da. poetisk lit., 1866 77–82. J. Paludan: Fremmed indflydelse på den da. nationallit. i det 17. og 18. årh., 1887 180–84. Fra Fyens fortid, udg. G. L. Wad I, 1916 116. Alfr. Larsen i Pers.hist. t. 12.r.1, 1946 31 37f. Ejnar Thomsen: Barokken i da. digtn., 1971.

H. A. Hens (R. Paulli)

Wichmann, Nicolai, † 1729, maler. Begr. 24.10. 1729 i Kbh. (Petri k.s. kapel). ~ ca. 1701 med Sara Jensdatter Foght, * ca. 1675, begr. 4.10.1757 i Kbh. (Trin.). – Far til Peter *W.

W.s oprindelse og uddannelse kendes ikke. Muligvis stammer han fra Kbh. hvor en familie Wichmann levede, og hvor han allerede 1700 stod fadder til snedker Jochum Wichmanns barn. Kort efter Frederik IVs tronbestigelse kom han i forbindelse med hoffet, malede 1701 kongens portræt og udnævntes 1703 til dronningens hofskildrer, en stilling der fornyedes ved Anna Sophies tronbestigelse. Det er dog bemærkelsesværdigt, at han ikke var med blandt underskriverne 1701 af ansøgningen om indrettelse af det

gamle akademi. W. har utvivlsomt været en del anvendt af hoffet; man kender regninger fra ham for portrætter af kongen (1718, 1725), af kronprinsen (1717, 1727), af prins Frederik (1728) og af prinsesse Sophie Hedevig (1722); desuden overdroges restaurationsarbejder ham. Efter gammel tradition måtte han bistå H. *Krock for ansigternes vedkommende (Frederik IVs helfigur-billede på Rosenborg); andre portrætter af kongen på Amalienborg og Orebygård (1706). W. synes at have haft særlig forbindelse med Gyldenløverne; både Ulrik Christian (*Gyldenløve, 1678–1719) og hans svigermor stod fadder til hans ældste søn, en anden fik navnet Ulrik Christian, og der findes malerier af admiralen (Fr.borg) og broderen *Christian Gyldenløve* (Gisselfeld) fra hans hånd. I det hele har han åbenbart været ret beskæftiget i de højere kredse; hans bedste billede er vel *storkansler Conrad Reventlows* portræt (Fr.borg). Sst. hænger hans billeder af *Woldemar Løvendal* og *Ulrik Kaas*. Det må være hos ham og ikke som andetsteds anført hos sønnen at prins *Carl efter dronning Louises død bestilte en serie portrætter af den afdøde. Hans malerier af *biskop Henrik Bornemann* og *pastor Iver Brinck* var forlæg for kobberstik. – W. hørte ikke til de store mestre, men der er noget håndværksmæssigt solidt over hans værker. Hans særlige styrke synes at have været de nøgterne, gennemarbejdede og formentlig vellignende portræthoveder, mens figuropstillingen virker langt mere usikker og klunet, trods en klar afhængighed af Rigaudske skemaer. Karakteristisk er den meget livlige og udpenslede luftbaggrund. Paletten er broget og rig, næsten med en Krocks fylde, men ikke meget varieret, hans karnation mærkelig læderagtig.

Chr. H. Brasch: Vemmetofets hist. II, 1860 119. Chr. Elling: Rokokoens portættemaleri i Danm., 1935 = Kunst i Danm. ny r. XI.

O. Andrup*

Wichmann, Peter, 1706–69, maler. Døbt 7.9.1706 i Kbh. (Nic.), † 18.5.1769 sst. (Trin.), begr. sst. (Trin. kgd.). F: maler Nicolai *W. († 1729) og Sara Jensdatter Foght (ca. 1675–1757). ~ 1734 med Anna Cathrine Salto(u), * 1709(1711), d. af Hans Heinrich S. († 1726) og hustru († 1714).

1730 udstedtes der udenlandspas til W. som den der fra barnsben havde viet sig til malerkunsten og nu ønskede at uddanne sig yderligere i det fremmede; han havde utvivlsomt arbejdet under faderen hvis stil han fører videre i sine første billeder. 1729 havde Nicolai Wichmann præsenteret kongen for fire kopier efter nogle nyhervervede malerier, stillebensstykker af den berømte østrigske hofmaler Franz Werner v. Tamm; de

var udført af W. og erhvervedes af kongen. Mens han var i udlandet, fandt transkriptet sted, og selv om W. ikke blev udelukket fra arbejde for hoffet, blev han mere og mere fortrængt fra arbejdet. Han har efter regnskaber malet *Frederik V* 1737 og 1739, *Sophie Magdalene* 1741 (kopi efter A. Møller) og særlig ofte prinsesse *Charlotte Amalie* i tiden 1740–56. Samtidig fik han bestillinger fra hofembedsmændene, adelen og de større borgere; men mere og mere gled han over til kun at være kopist, især havde han en udstrakt leverance i 50erne af kopier, mere og mere tamme, efter C. G. *Pilos billeder af kongen og dronningerne *Louise* og *Juliane Marie*; inden sin død fik han også malet *Caroline Mathilde*. En Pilo-kopi af dronning Louise fra 1754 (Fr.borg) er ikke uden interesse. Et portræt af *staldmester Hartmann* fra 1738 (sst.) viser, hvor nær han står faderens kunst; *Carl v. Holstein* (sst.) fra 1741 virker endog som udmærket ved sin tunge saglige ro og enkelthed. W. havde etableret sig helt fornemt, købt hus ved Nytorv og åbenbart engageret sig på forskellig vis; men 1747 gik han fallit; boets aktiver var 4 000 rdl. Derefter gik det stærkt tilbage for ham i borgerlig henseende, han henlevede sine sidste år i „Slippen“ ved Gothersgade i dyb armod. Daterede arbejder i Bergen og Trondhjem kunne tyde på et Norgesophold omkr. 1758–59. Han har dog stadig i 1750erne og 60erne arbejdet i Kbh. som kopist og som portrætmaler. Han tegner fast og koncist, med håndværksmæssig tyngde og kraftig silhouetvirkning; arbejdet gennemføres til de mindste detaljer. Der synes at være næsten et overmål af ydre lighed, men navnlig hans senere portrætter kan virke som tomme masker, som fjerne gudebilleder uden indre liv. Mærkelig er den ændring i hans palet som synes at indtræde omtrent samtidig med hans fallit; den bliver lysere, klarere, enklere og hårdere, får næsten som en emaljeagtig skarphed. Man må tænke på, om han efter sit sammenbrud har været en periode i Sverige og arbejdet hos J. H. Scheffel. På Fr.borg hænger bl.a. *Regitze Güldenchrone*, på Gl. Estrup *Louise Adeler* fra 1758. Efter hans malerier er der udført fem kobberstik. Prospektmaleren Johannes *Rach havde ca. 1740 været i lære hos W.

Carl W. Schnitler: Malerkunsten i Norge i det 18. årh., Kria. 1920. Chr. Elling og Victor Hermansen: Holbergtidens Kbh., 1932 (ny udg. ved Poul Strømstad, 1977). Chr. Elling: Rokokoens portrætmaleri i Danm., 1935 = Kunst i Danm. ny r. XI.

O. Andrup*

Vidalín, Arngrímur Thorkelsson, ca. 1667–1704, rektor. * ca. 1667 i Garðar på Álftanes, Island,

† 8.2.1704 i Kbh. F: sognepræst Thorkel Arngrímsson (1629–77) og Margrét Thorsteinsdóttir. Ugift.

1684 blev V. dimitteret fra Skálholt skole til Kbh.s universitet hvor han blev indskrevet 1687. Året efter blev han baccalaureus og beskikkedes som rektor for Maribos lærde skole og formentlig 1696 forflyttet til Nakskov. 1698 blev han magister artium liberalium på en afhandling om salme 22, vers 17, et stadig omdiskuteret sted i Det gamle testamente. Uden at have taget teologisk attestats eller prædikat for dimis ansat V. fra 1702 flere gange om præsteembede i Danmark, men opnåede ikke noget inden han pludselig døde. 1698 fik han foruden sin ovennævnte afhandling trykt et mindre filosofisk klassisk skrift. Han nærede en stor beundring for sin farfar, den bekendte og højt agtede islandske skolemand og historiker Arngrímur Jónsson (Vidalín) og var i forbindelse med sin samtids lærde islændinge der ofte befandt sig i Danmark og Norge, således både Thormod *Torfæus og Árni *Magnússon. Just o. 1700 var der en voksende dansk-norsk interesse for Grønland og genoptagelse af besejlingen. V. havde været i forbindelse med handelsmænd og skibsredere der havde interesse for denne Grønlandsfart. Derfor skrev han sin *De veteri et nova Grönlandia diatribe* der befinder sig i håndskrift bl.a. i Det kgl. bibl. Det er en Grønlandsbeskrivelse i tre dele skrevet på grundlag af den foreliggende litteratur, også den tyske, men mest efter den islandske historiske tradition. Skriftet er i og for sig ganske ligeegyldigt, bortset fra dets tredje del som V. indleverede i egen oversættelse til dansk sammen med sin sidste ansøgning 1703. Denne oversættelse indeholdt ikke alene en opfordring til kongen om at genoptage forbindelsen med Grønland, men også efter hvilke retningslinjer dette burde udføres. Ansøgningen og vel også oversættelsen blev indleveret i december 1703. 30.1. blev den gentaget, men blev henlagt 15.2. efter V.s død. Hans *Egede må have haft et vist kendskab til dette manuskript senere. Han forsøgte at opsoge Østerbygden syd om Kap Farvel hvad V. er den første der foreslår. Senere tog P. O. *Walløe denne idé op. Men først af John *Erichsen blev V.s manuskript fremdraget. V., hvis levnedsløb synes at rumme en del skuffelser fik ved sit skrift indirekte indflydelse på hvad der skete i Grønland.

Diplomatarium Groenlandicum 1492–1814, udg. L. Bobé, 1936 = Medd. om Grønland LV, 3 398. A. T. V.: Den tredje part af det så kaldede gamle og nye Grønlands beskr., udg. Finn Gad, 1971 = Det grønlandske selsk.s skr. XXI. – Manus. i Kgl. bibl., Arnamagnænske inst., Nationalmuseet og Deichmanske bibl., Oslo.

Finn Gad

Widding, Ole

Widding, Ole Severin Glarbo, * 1907, ordbogsredaktør. * 10.10.1907 i Foulum, Tjele sg. F: sognepræst Severin W. (1875–1936) og Nielsine Ellen Nielsen Glarbo (1876–1933). ~1° 1939 med fysioterapeut Inger Johanne Andersen, * 20. 11.1909 i Kbh., † 30.9.1946 i Gentofte. ~2° 1948 med translator Helga Krabbe, * 25.8.1904 i Kbh. Ægteskabet opløst 1953. ~3° 1959 med fil.lic. Ragnhild Söderbergh, * 8.3.1933 i Stockholm. Ægteskabet opløst 1972. ~4° 19.5.1973 i Nr. Jernløse med ergoterapeut Briet Hervor Sandberg, * 12.3.1911 i Göteborg, d. af civilingeniør James Torsten S. (1882–1949) og sygeplejerske Alice Mohlin (1877–1963).

W. blev født i Jylland, voksede op på Lolland og blev student fra Ordrup gymnasium 1925 og mag.art. i nordisk filologi 1932. En tidlig vakt interesse for islandsk og norrøn filologi bragte ham til Háskóli Ísland på et studieophold 1927–28, og 1929 vandt han Filologisk-historisk samlingspris for en afhandling med islandsk emne. 1934 fik han Kbh.s univ.s guldmedalje for en afhandling om sprog og palæografi i de ældste islandske håndskrifter, et emne der er forblevet centralt i hans forskning. En anden side af hans filologiske virksomhed var studiet af de danske dialekter, især ømålene og i særlig grad lollandsk. W. havde den for en dialektolog klassiske opvækst i de danske provinser og var 1929–49 medarbejder ved udvalg for folkemaal (senere institut for dansk dialektforskning). 1939 blev han tillige redaktør ved den arnamagnæanske kommissions ordbog (over oldislandsk og gammelnorsk), fra 1946 og til sin afgang 1977 som dens ledende redaktør. Herudover var han lektor i dansk ved Háskóli Íslands, Reykjavík, 1951–54, docentstipendiat ved Stockholms högskola 1956–57 og lektor i oldislandsk ved Kbh.s univ. 1957–74. 1949 forsvarede han ved Kbh.s univ. sin doktordisputats *Markfællesskab og Landskifte. Studier over lollandske Markbøger 1681 og 1682*.

Evnen til ud fra en filologisk analyse at gennemføre en historisk eller kulturhistorisk undersøgelse, som W. udfoldede i disputatsen, kom også hans ordbogsarbejde og hans øvrige studier i norrøne emner til gode. Han samlede i forening med sine medarbejdere over én mio. citater fra den norrøne litteratur, og alligevel fik han og de tid til at udmønte forskningsresultaterne fra ordbogsarbejdet i afhandlinger om palæografi, ordforråd, stilistik og litterærhistorie. Den lærde og religiøse litteratur blev i stigende grad hans særlige forskningsområde, fx med udgaven *Alkuin: De virtutibus et vitiis, i norsk-islandsk overlevering*, 1960 og en lang række afhandlinger (ikke sjældent i samarbejde med Hans Bekker-Niel-

sen) om norsk og islandsk hagiografi – i de senere år især koncentreret om Mariamirakler. Den arnamagnæanske kommissions ordbog blev i hans tid som ordbogschef et internationalt kendt forskningsarkiv, og det var oplagt at han, der var medlem af den arnamagnæanske kommission 1963–75, sammen med Chr. Westergård-Nielsen kom til at udgøre den danske delegation i det islandsk-danske firemands-udvalg til afgørelse af, hvilke islandske håndskrifter i dansk eje som efter udleveringslovens kriterier skal overføres til Island. Som ordbogsmand har han været medforfatter til en dansk-islandsk og en islandsk-dansk ordbog (1957 og 1976). Som medforfatter til en bog om Árni Magnússon (1963, eng. udg. 1972) og til *Norrøn fortællekunst*, 1965, demonstrerede han bredden i sin nordatlantiske forskning. Fra 1963 har W. været associate editor af *Bibliography of Old Norse-Icelandic Studies*. 1977 modtog han festskriftet *Opuscula septentrionalia*. □Foto.

Selvbiografi i *Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.* 1949 222.

Hans Bekker-Nielsen

Videbæk, Jens Madsen, 1851–1932, fiskerikyndig. * 25.1.1851 på Hjarnø, Vejle amt, † 5.5.1932 i Odder, begr. valgmeneighedens kgd. sst. F: lærer på Hjarnø, senere i Vinten, Jens Videbæk Madsen (1821–1906) og Ane Cecilie Marie Jensen (1821–83). Navneforandring 25.6.1878. ~ 15.8.1878 i Østbirk med Helga Eleonore Strunge, * 31.7.1853 i Silkeborg, † 24.3.1948 i Odder, d. af bagermester Anders Christensen S. (1822–1900) og Sara Jørgensdatter Egeberg (1820–1902).

Fra sit grundtvigsk prægede hjem modtog V. en påvirkning, som på mange måder fik betydning for de arbejder og sager som han senere beskæftigede sig med. Hedeplantningen fangede tidligt hans interesse. Efter to års tjeneste som korporal 1870–72 tog han først- og jagtlærebrev ved Statens skove og blev privatassistent ved Tisvilde-Frederiksværk skovdistrikt. 1877 blev han af E. M. Dalgas ansat som konsulent i træplantning og roeavl ved Ålborg amts landboforening. Allerede efter et halvt år tog han imidlertid sin afsked – der var for lidt at bestille – og fik i stedet stilling hos A. Westenholtz, Dronninggård, Frederikslund og Kaningården som skovrider, leder af godsets roeavl og godskasserer. 1878 blev han skovrider for stamhuset Birkelse og samtidig skovrider for Hedeselskabet i Thisted og en del af Hjørring amt. Han virkede i begge stillinger indtil han 1885 fratrådte på grund af politisk uo-

verensstemmelse med kammerherre Sophus "Skeel til Birkelse. For Hedeselskabet havde han i de otte år nyanlagt en snes plantager på ca. 1 500 tdr. land. Han havde desuden virket ivrigt som foredragsholder for plantningssagen og været rådgivende ved anlæg af et par hundrede småplantninger. På Dalgas' anbefaling blev han straks efter sin fratræden vejopsynsmand i Skanderborg amtsrådskreds og varetog samtidig arbejder for Hedeselskabet i amtet. Han blev her i syv år, men også her var han for lidt beskæftiget og derfor „aldrig tilfreds“. I fritiden tog han stærkt del i venstres politiske arbejde og var 1892 partiets folketingskandidat i Nakskov. S.å. afbrød han endelig sin bane som forstmand og overtog som forpagter og ansvarshavende redaktør Odder Folkeblad som han administrerede indtil 1902. Ud over politiske artikler tog han særlig arbejdet op for husmændenes interesser, fiskerisagen og det sønderjyske spørgsmål, men glemte naturligvis ikke plantningssagen. På rejser i Sønderjylland kom han i forbindelse med landsdelens ledende mænd og fik dannet Hads herreds sønderjyske forening. 1898 og 1903 var han venstres folketingskandidat i Hillerød.

I en årrække havde V. interesseret sig for mulighederne for fiskeriets udvikling. Studierejser til vestkysten, engelske fiskerihavne og markeder affødte en række fællesartikler til provinsblade om vort fiskeri og dets muligheder, et par småskrifter om samme sag og talrige oplysende foredrag. Sammen med andre interesserede, bl.a. konsul G. Berthelsen, Ringkøbing, og lærer Jens Munk Poulsen, Sønder Vorupør, arbejdede V. på at samle fiskerne i lokale foreninger der efterhånden alle tilsluttedes landsforeningen, Dansk fiskeriforening. Indtil da havde kun en enkelt fisker haft sæde i hovedforeningens bestyrelse, men 1902 gik fiskernes egen kandidatliste igennem med stort flertal, og bl.a. V. indvalgte. På foreningens opfordring opgav han s.å. sin redaktørpost, udtrådte af bestyrelsen, blev foreningens sekretær og snart tillige medredaktør af foreningens ugeblad, Dansk Fiskeritidende. Han siger selv at han overtog disse poster fordi han troede på det danske fiskeri og dets udviklingsmuligheder, og han kæmpede i sin lange funktionstid da også utrætteligt med mund og pen for denne sag. Det var hans formål som redaktør at gøre foreningens organ til et fagblad uden for partipolitik, en støtte i kampen for faglig interesse, og han var selv en overordentlig produktiv artikelforfatter. V. så klart de muligheder der fandtes for at skabe et større Nordsofiskeri og slog tidligt til lyd for nødvendigheden af anlæg af fiskerihavne på vestkysten. Selv om han ingenlunde var ene om dette arbejde har han sin store andel

i at interessen for denne livsvigtige sag blev holdt levende. Også i mange andre af fiskeriets sager gjorde han sin energiske indsats, bl.a. for forbedring af faresignalstationerne på vestkysten, samariterkursus, oplysningsvirksomhed m.m. og ikke mindst ved forberedelsen af revisionen af fiskerilovene 1888 og 1907.

1912 fungerede V. som generalsekretær og -kommissær for den nordiske fiskeriudstilling i Kbh. 1920 valgte han af folketinget til medlem af det i henhold til fiskeriloven 1907 nyoprettede åle-gårdsovernævn, den højeste domstol i tvistigheder mellem kystejere og fiskere ang. ålefiskeriet, og virkede her til udgangen af 1931. – Sine politiske interesser holdt han stadig levende; han indvalgte 1916 i bestyrelsen for venstre-vælgerforeningen for Kbh. og Frbg. og var medstifter af Kbh.s venstreklub. 1921 fratrådte han som sekretær og flyttede 1922 tilbage til Odder. Han oppebar fra 1921 en årlig understøttelse af staten. – R. 1909. DM. 1929. □ Portrætteret i dekorationsfelt af Lars Nielsen, 1933 (fiskeauktionshallen i Hirtshals). Foto (Fr.borg).

Interview i Odder dagbl. 25.1.1926. – J. O. Bøving-Petersen i Dansk fiskeritid., 1921 25f. København 24.1.1926. Århus amtstid. 25.1.s.å. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Finn H. Lauridsen (A. Strubberg)

Widensee (Weidensee), Eberhard, 1486–1547, reformator, superintendent. * 12.3.1486 i Hildesheim, + 9.(ell. 13.).4.1547 i Goslar, begr. i St. Cosmas' og Damians kirke sst. F: landsknægtfører Heinrich v. W. ~ 2.10.1524 i Magdeburg med Clara Müller, d. af byens kæmner Bartholomæus M.

Efter tradition var W. af adelig slægt, stammen fra Thüringen, og han skal have fået sin første undervisning i en skole i Lüneburg (?). Som ung optoges han i det regelbunde augustiner-korherrekloster ved Halberstadt, og som „Frater Erhardus Widensis, canonicus regularis monasterii Sancti Joannis prope Halberstadt“ immatrikuleredes han i sommeren 1508 i det juridiske fakultet i Leipzig, og her tog han 1511 graden som baccalaureus decretorum. Hans grundige uddannelse i „artes“, der også omfattede græsk og hebraisk, tyder dog på et tidligere akademisk studium (efter tradition også i Leipzig, fra 1504). Siden aug. 1513 var han sit klostres provst; som sådan tog han sig med iver af den til stiftet knyttede skole og holdt selv videnskabelige forelæsnings, således over den hebraiske psalter. Ved siden af provstiet forvaltede W. pastoratet ved Skt. Martinskirken i Halberstadt. 1515 promoveredes han i Leipzig til dr. jur. canonici.

Widensee, Eberhard

Læsning af Luthers skrifter, særlig bogen *De captivitate Babylonica* vandt W. for reformatiønsbevægelsen, og da hans undervisning i klostret og hans prædikener prægedes deraf foranledigede viebispen for Halberstadt 15.5.1523 et skarpt forhør over W. og brødrene i klostret. Da W. efter dette direkte vovede at angribe pave-dømmet, messen, helgenvæsenet og skærsild m.m., og hans prædikener havde medført en begyndende evangelisk menighedsdannelse i Halberstadt indkaldtes W. til Halle for at stå til regnskab for stiftets biskop, kardinal Albrecht af Brandenburg. Her afsattes han og dømtes til livsvarigt klosterfængsel. Da han skulle føres tilbage til Halberstadt lykkedes det ham imidlertid ved nattetid at slippe bort og søge tilflugt i augustinereremittklostret i Magdeburg. Herfra begav han sig en tid til Wittenberg. Før 1524 var han dog atter i Magdeburg og optrådte her som ivrig talsmand for lutherdommen, bl.a. som prædikant i Skt. Ulrikskirken. 1524 uddelte han nadværen sub utraque og døbte efter tysk ritual, og sammen med den tidligere franciskanermunk Johs. Fritzhans angreb han med voldsomhed den katolske gejstlighed og tiggermunkene. Navnlige efter Luthers besøg i Magdeburg i juni tog røret stærkt opsving, og i juli kaldtes W. til sognepræst ved Skt. Jakobskirken. I en traktat i 1524 synes han at have fremført ulutherske synspunkter om barnedåben. Han afviste at den i sig selv kunne bringe frelse, og han fremhævede stærkt troens betydning. Måske var han præget af den radikale reformator, Andreas Bodenstein von Karlstadt, eller måske kan hans ytringer forklares ud fra den polemiske situation over for den katolske modpart. I hvert fald tog han senere skarpt afstand fra gendøberiske holdninger. Samme år udgav han en opbyggelig udlægning af Ps.11 (efter vor inddeling Ps.12), tilegnet hans tilhængere i Halberstadt som trøsteskrift; dens djærve og indtrængende sprog vidner om hans store evner som prædikant. 9.8. indbød han og to andre prædikanter ved opslag af atten artikler på domkirkegården katolikkerne til offentlig disputats om deres læres skriftmæssighed, og da ingen modstander meldte sig udgav han og Fritzhans en nærmere forklaring af artiklernes indhold; kun hvad der havde umiddelbar skriftgrund anerkendtes som sand kristendom.

I okt. 1524 havde W. giftet sig, og angreb på cølibatet blev nu også fremtrædende i hans stadig skarpere polemik mod katolicismen. Sammen med Fritzhans brugte han også den fingerede diskussionsform som angrebsmiddel. I to „dialoger“ fra 1526 lod de en „kordiscipel“ besjære tre af byens fremtrædende katolske gejstlige. Polemikken her er, ligesom i deres svar på en

dominikaners angreb på luthersk nadverlære, præget af tidens grovhed. Også en imødegåelse af et forsvarsskrift for franciskanerne som kraftigt opfordrede til at fordrive disse som unyttige for samfundet skyldtes vel W. Men også mod en radikal evangelisk (anabaptistisk) bevægelse i byen måtte han polemisere, og den blev en hovedgrund til at han allerede 4.4.1526 opgav sit embede. Efter en landdagsbeslutning i Kiel (febr. 1526) stod vejen åben for reformationens gennemførelse i hertugdømmerne Slesvig og Holsten. Hertug Christian (den senere kong Christian III) lod samme måned en wittenbergsk teolog Johann *Wenth (Wandal) ansætte som evangelisk lektor. Hertugen indkaldte også præsterne fra Barved syssel til „omskolingsmøde“ i Haderslev i foråret 1526, og s.å. modtog W. en opfordring fra hertugen til at lade sig ansætte som sognepræst i Haderslev og provst over Barved syssel. Det er usikkert hvornår W. ankom til Haderslev. Måske umiddelbart efter nedlæggelsen af embedet i Magdeburg eller måske først i efteråret. Først ved juletid er hans ankomst til landsdelen dog bevidnet idet han på dette tidspunkt fremstillede sig sammen med Wenth for Frederik I og hertug Christian på Gottorp slot. Sammen med hertugen og Wenth gennemførte W. nu reformationen i Haderslev. I jan. 1527 blev tiggermunkene fordrevet, vigilier, sjælemesser, ophørte overalt i byen, unødigt kirkeinventar fjernedes. Luthersk gudstjeneste indførtes. En evangelisk præsteskoledirektores i Maria-kirkens gamle lektorium, og her holdt W. sammen med Wenth forelæsninger over Skriften og – som hjælp til præsternes studier i Det ny testamente – også over det græske sprog. Det er karakteristisk at førende mænd fra den begyndende lutherske bevægelse i kongeriget som fx Hans Olufsen *Spandemager og Claus Mortensen *Tøndebinder, Malmo, besøgte denne første nordiske lutherske præsteskoledirektor hvor de if. deres katolske modpart lærte danske sange og „inddrak det lutherske kætters gift“.

I foråret 1528 indkaldte hertug Christian landsbypræsterne fra Haderslev og Tørring len til møde på Haderslevhus. I modsætning til mødet i 1526 deltog nu også de præster fra området som i gejstlig henseende hørte under Ribebiskoppen. Det blev præsterne befalet at overvære evangeliske forelæsninger hos W. og Wenth. De skulle overhøres og modtage en ny kaldelse af hertugen. Videre skulle de aflægge en ed. Denne var forfattet af W. og indeholdt en lydighedsforpligtelse over for hertugen samt forbud mod gendøbere og advarsel mod drukkenskab. Desuden udnævntes seks herredsprovster som skulle føre tilsyn med de godt 60 præsters lære og liv, med

kirker og med regnskaber. Endelig skulle de i det hele taget bistå „overtilsynsmanden“ W., bl.a. på visitatser idet han ikke forstod dansk. Præsterne fik på mødet også udleveret nogle artikler som de skulle rette sig efter i lære og liv. Disse såkaldte „Haderslevartikler“ (Artikel vor de Kerkhern up den Dorpern) som først blev fremdraget i 1889, var forfattet på plattysk, øvrighedens sprog, og de indeholder anvisninger for forvaltningen af det kirkelige embede, for præsternes liv og retsforhold mv. I liturgisk henseende er Haderslevartiklerne udtryk for wittenbergsk konservatisme, men der synes kun lidt om lærespørgsmål. Præsterne forpligtes dog til at bruge Luthers postil som rettesnor for prædikenerne, og katekismeundervisningen er et fast led i søndagsgudstjenesten. BARNEDÅBEN opfattes som „tegn“ på bod og sorg over synden og på den fulde nåde. Adgangen til nadveren forudsætter personligt skriftemål med syndsbe kendelse, men om uddelingsmåden siges intet. Rimeligvis går man dog uden videre ud fra som givet at denne skal ske „under begge skikkelser“. Haderslevartiklerne, „Haderslevordinansen“, er den første lutherske kirkeordning i Norden, og selv om den indeholder flere ældre elementer, indleder den en ny epoke i hertugdømmernes kirkeret og hele kirkehistorie. Den tjente som en af grundkilderne for den senere danske kirkeordinans (1537). – Da den radikale reformator Melchior Hofmann begyndte at optræde i hertugdømmerne gjorde W. hertug Christian opmærksom på dennes „sværmeriske“ synspunkter. På hertugens opfordring forfattede W. derpå et modskrift *Eyn underricht uth der hilligsten schryfft* (febr. 1529) i hvilket han præcist og sagligt afviste Hofmanns lutherske nadverlære og hans forsøg på at ophidse folk imod de lutherske præster. Kort efter fulgte hertugen W.s forslag om at indkalde Hofmann til en offentlig disputation, og ved denne (Flensburg, april 1529) optrådte W. som Hofmanns hovedanklager. Hofmann blev naturligvis landsforvist, og hele fremgangsmåden var ganske i overensstemmelse med W.s opfattelse af den fyrstestyrede lutherske landskirke. W. skal på denne tid også have forfattet en *Brevis recensio actorum visitationis et reformationis ecclesiarum Cimbricarum*, men denne er åbenbart nu gået tabt.

Måske allerede i foråret 1533 modtog W. en kaldelse fra den frie rigsstad Goslar. Byen var allerede væsentlig luthersk, men det kejserlige domstift og flere klostre fastholdt katolicismen, og forholdene trængte stærkt til en myndig og ordnende hånd. Antagelig modsatte hertugen sig hans forflyttelse, og først 8.9. kunne Goslars magistrat bekræfte ham som byens superintendent

og sognepræst ved Skt. Cosmas' og Damians kirke. W. selv har først 2.2.1534 forpligtet sig til at overtage den tilbudte stilling der kom til at berede ham mange vanskeligheder da magistraten, trods byens medlemskab af det schmalkaldiske forbund, ikke vovede at udæske kejseren og Goslars katolske fjender ved indgribende optræden over for de katolske stiftelser. Hans forslag om en nyordning af gudstjenesten ved domstiftet kunne da ikke gennemføres; forsøg 1537 på at bruge gejstligt gods til evangeliske formål mislykkedes i alt fald væsentligt. Først 1544, da rigsdagen i Speier havde tilladt de evangeliske stæder at bruge inddraget kirkegods til andre kirkelige formål, syntes det at lysne i alt fald økonomisk for den hårdt betrængte by. Forslag om at bruge klostrenes gods bl.a. til lønning af de evangeliske præster og oprettelse af et hospital turde magistraten dog ikke gennemføre; men W. blev nu udnævnt til dekan for Münsterstiftet. Hans sidste år blev pinlige, dels på grund af sygdom, dels fordi byens finansielle forhold var så elendige at han ikke fik sin løn udbetalt og sikkert led nød. Han døde kort før nederlaget ved Mühlberg 24.4.1547 knækkede det schmalkaldiske forbunds magt og gav kejseren mulighed for at afstraffe Goslar som allerede 1540 var erklæret i rigets akt.

I sin Goslar-tid havde W. 1535 med dygtighed bragt orden i de kirkelige forhold i Göttingen; 1536 fik han Goslar til at afslå indbydelsen til det påtænkte pavelige koncil i Mantova. Han stod bag den „kristelige borgerordning“ som udstedtes i dec. 1537 og særlig greb ind mod drikfældighed og åger. 1541 dedicerede han kong Christian III sit skrift *Eine alle Prophezeiung von der Zerstörung des Papsttums durch das erneuerte Evangelium*, og i en særlig „sermon“ som vidner om hans fremragende veltalighed angreb han voldsomt tidens drikfældighed. Et skrift fra 1545 (*Gründlich Bericht aus der Schrifft, ob der Mensch . . . alles thu aus seinen freien willen*) viser at han til det sidste delte Luthers religiøse determinisme.

D. G. Zwergerius: Det siellandske clerisie, 1754 440–43. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 2. r. II, 1860–62 265–82. Samme i Kirkekalender for Slesvig stift I, 1862 140–57. A. D. Jørgensen i Sønderjyske årbøger, 1889 218–45. Paul Tschackert: Dr. E. W., Berlin 1911 = Neue Studien zur Gesch. der Theologie und der Kirche XII. Samme og E. Michelsen i Realencyklopädie für protestantische Theologie und Kirche XXIV, Lpz. 1913 632–36. Niels Knud Andersen: Confessio Hafniensis, 1954 33f o.fl.st. Martin Schwarz Lausten i Kirkehist. saml. 7. r. V, 1963–65 237–85. Kaj Mogensen i Reformationen i Norden, udg. Carl-Gustaf Andrén, Lund 1973 = Skrifter utg. av Nord. inst. för kyrkohist. forskn. III 193–216. H. V. Gregersen: Plattysk i Sønderjylland, 1974. Klaus Deppermann: Melchior Hoffman, Göttingen 1979 106–19 127 221. Schlesw.-holst. Kir-

Widensee, Eberhard

chengesch. III, ved Walter Göbell m.fl., Neumünster 1982 57-74 285-95 335-43.

M. Schwarz Lausten (J. Oskar Andersen)

Viderø, Finn, * 1906, organist, komponist. * 15. 8.1906 i Fuglebjerg. F: sagfører Johan Carl Poulsen (1855-1919; navneforandring til V. 1916) og Johanne Vater (1869-1933). Navneforandring 16.8.1916. Ugift.

Efter studentereksamen 1923 fra Sorø indledte V. studier i musikvidenskab ved Kbh.s univ. og gav sig i lære hos Alexander *Stoffregen på klaver, hos Mogens *Wöldike på orgel og hos Jens Peter *Larsen i musikteori. 1926 aflagde V. organisteksamen som privatist ved Det kgl. danske musikkonservatorium og bestod 1929 magisterkonferens i musikvidenskab. 1928 blev han organist ved tysk-reformert kirke, 1941 ved Jægersborg kirke, 1947 ved Trinitatis kirke og var 1971-76 ved Skt. Andreas kirke. 1930 studerede han klanganalyse hos Eduard Sievers (Leipzig) og 1930 orgelspil hos Charles Letestu (Hamburg). V. var allerede da blevet stærkt fængslet af de bestræbelser inden for tysk orgelbygning og orgelspil der sigtede mod genoplivelse af baroktidens idealer på disse felter, støttet bl.a. gennem restaurering af 1600- og 1700-tallets tyske orgler og gennem nybygning af orgler inspireret af baroktidsglernes teknik og dispositioner, en virksomhed der herhjemme succesrigt blev indledt af Sybrand *Zachariassen fra det 1806 grundlagte højt ansete orgelbyggeri Marcussen & Søn i Åbenrå. I kraft af sin kunstneriske og sin tekniske og historiske indsigt blev V. en af foregangsmændene i den orgelbevægelse som hurtigt voksede sig stærk og som betød en rigere og sandere udførelsesmulighed for bl.a. Diderich *Buxtehudes og J. S. Bachs orgelværker. På afgørende vis kom V.s indsats til at præge orgelspillet i Danmark og hans fortolkning blev så at sige normgivende. Gennem egne koncerter (mere end 1 000), gennem hundredvis af grammofoonindspilninger og gennem pædagogisk indsats blev han en dominerende personlighed i dansk kirkemusik og højt værdsat også uden for landets grænser, ikke mindst i USA (gæsteprofessor ved Yale University 1959-60, ved North Texas State University 1967-68 og ved en halv snes internationale orgelkurser i Finland, Norge, Tyskland og USA). Sin lærergerning her i landet har han i vid udstrækning udøvet privat, også over for en lang række norske og amerikanske stipendiater, og som knyttet til Kbh.s univ.s musikvidenskabelige institut 1935-74 (med en kortere afbrydelse) i harmonilære, generalbasspil, orgel- og cembalomusik, ved konservatorierne i Esbjerg og Odense 1965-67 og ved Det kgl. danske

musikkonservatorium 1968-76. V.s ry som en af sin tids betydeligste orgelkunstnere har været omrammet af talrige officielle anerkendelser, deriblandt Buxtehudeprisen 1964 og den teologiske ærasedoktorgrad ved Åbos akademi s.å. Hans kunstneriske indsats som orgelspiller og i vid udstrækning også som cembalist har desuden af født en lang række betydningsfulde artikler om orgler, orgel- og cembalomusik, af pædagogiske arbejder bl.a. en orgelskole (m. Oluf Ring, 1933, ny udg. 1962) og dansk bearbejdelse af Bartoks og Reschofskys klaverskole, 1950. Som medarbejder har han deltaget i udgivelsen af 130 melodier til salmebog for kirke og hjem, 1936, to bd. orgelmusik 1938 og 1963, Gamle danske viser I-V, 1941-42 og Festsange, 1947 (ny udg. 1960). V.s levende optagethed af det gregorianske melodistofs genindførelse i den danske kirkes tidebøn har fundet udtryk i hans medvirken ved udgivelsen af Dansk tidebog, 1961, og Det danske antifonale I-II, 1971 og 1977. V.s kompositioner omfatter i første række kirkemusik, deriblandt tre samlinger salmeforspil, *Passacaglia* for orgel, *Adventspil*, 1964, sange og udsættelser af folkeviser. □Foto.

Interviews i Kristeligt dagbl. 29.12.1948, 2.8.1949, 18.1.1964 og Berl. aften 9.5.1959. - Politiken 15.8.1956. Rob. Naur sst. 19.1.1959 og 15.8.1966. Berl. tid. 15.8.1966, 14.8.1976 og 14.8.1981.

Nils Schiørring

Wied, Gustav Johannes, 1858-1914, forfatter. * 6.3.1858 på Holmegård, Branderslev sg. ved Nakskov, † 24.10.1914 i Roskilde, begr. sst. F: proprietær Carl August W. (1822-1914) og Catharine (Trine) Karoline Boesen (1831-1910). ~ 28.4.1893 i Sæby med Alice Tutein, * 7.7.1869 på Høholt, Hørmested sg., Hjørring amt, † 15.5.1958 i Hørsholm, d. af godejer, senere klasselotterikollektor, folketingsmand Ferdinand *T. (1830-1912) og Jensine C. Ørtoft (1840-1908). - Bror til John *W.

W. havde arvet sin litterære sans fra sin mor der „digtede og fortalte de skønneste Eventyr i Mørkningen“; hun er meddeler af materialet til det *Bedstemoders Manuskript. Spredte Billeder af Livet i Aarhundredets Midte* som sønnen udgav 1897. W. begyndte allerede som dreng at digte, han ville være tragiker, blev det jo også på sin vis. Først måtte han dog gå ad omveje: som boghandlerlærling i Nakskov, senere i Kbh., dernæst som skriver på et sagførerkontor, endelig et par år som huslærer på Overgård ved Mariager fjord. 1886 fik han studentereksamen fra et kursus og blev n.å. cand.phil. En tid var han timelærer på Sundby realskole; derefter var det hans ønske at blive skuespiller; han optrådte på

Strindbergs forsøgsteater i Kbh. og Malmö og var nogle måneder forlovet med Anna *Larssen. W.s første skrift var en pjeces *Nogle Aforismer i Anledning af Interpellationen i Storehedinge og dens Følger*, af Peter Idealist, 1887, en begivenhed som endnu mange år efter optog hans fantasi i *Dansemus*. Derefter fulgte nogle dramer som han selv vedblev at forsvare, men som det er vanskeligt for andre at tillægge nogen højere værdi. De viser hans tidligt udviklede grundtilbøjelighed for det forargelige og skandaløse. *En Hjemkomst*, 1889 handler om had mellem fædre og sønner (den sindssyge søn springer til sidst ud ad vinduet); det blev spillet én gang i Glostrup afholdsforening. *En Bryllupsnat* (skrevet 1890, trykt 1892) hvori en bedstemor vil kvæle sin datterdatter da hendes svigersøn gifter sig på ny, blev opført af Studentsamfundets fri teater (6.2.1892), men blev hysset ud. *Jægermesterinden* (skrevet 1899, trykt i *Menneskenes Børn*, 1894) peger mere hen imod det senere forfatterskab. Fortællingen *De unge og de gamle*, trykt blandt flere i *Akvareller fra By og Land* i Ove *Rodes blad København 27.12.1891 (ændret optryk i *Barnlige Sjæle*, 1893), skaffede ham ved højesteretsdom af 19.10.1892 fængsel på sædvanlig fangekost i fjorten dage for overtrædelse af den litterære blufærdighed. Hans ungdom er skildret i erindringerne *Digt og Virkelighed* (trykt 1914) og digterisk fortonet i *Ungdomshistorier*, 1895. Han levede længe et ret omflakkende liv, på Møn, ved Ebeltoft, i Sæby, Næstved og Berlin indtil han endelig slog sig ned i Roskilde hvor han adspredte sig med at binde sine bøger tarveligt ind og en gang om ugen at besøge Kbh. Han har foretaget en større rejse til Middelhavet og flere til Tyskland. Hans bøgers store succes i Danmark (og udlandet) faldt efter århundredskiftet; i sine sidste år følte han sig udskrevet, under en sygdom tog han livet af sig.

W.s egentlige forfatterskab begynder med en række skitser og fortællinger som i form og ånd er en blanding af naturalisme og gammeldags humoreske à la Charles Dickens (eller Carl *Møller). Vittigst er *Silhuetter*, 1891 som indeholder dels herregårdsbilleder, dels billeder fra almuen; udmærket er her helten i fire fortællinger, *Faareper*, pessimist, kvindehader og far til fire uægte børn, en skikkelse som senere er omdigtet til „Kragsted“. Bogen fortsætter Sophus *Schandorphs Landsbybilleder og danner en slags modstykke til Henrik *Pontoppidans ved sin frie humor. *Barnlige Sjæle* indeholder billeder fra W.s vandrear i jyske provinsbyer. *Menneskenes Børn I–II*, 1894 består mest af anekdoter og bagtæller; i den fortælling hvoraf samlingen har sit navn fremstilles to trin af kærlighedens aldre,

det sidste er benyttet til skuespillet *Den gamle Pavillon*. I *Lystige Historier*, 1896 afryster digterens genius sine lænker; han tager afsked med realismen og den smålige humoreske; det bedste af bogens stykker, *Da Baby skulde paa Hotel*, er allerede et satyrspil.

Den forunderlige genre W. kaldte satyrspil (nærmest en folke-etymologisk anvendelse af ordet) er hans egen opfindelse. De store og små mesterværker han her har frembragt er ikke skrevne for scenen. De er naturligt opståede af hans fortællinger; de trykker den episke fremstillings beskrevne elementer ned til en fremfundigt redigeret regie og lægger al vægten på det glimrende, tit uhyre udfordrende replikskifte. De begyndte 1895 i Tiilskueren med *Herrens Venner ingen Sinde*. I bogform udkom *Erotik*, 1896 der gjorde lykke ved opførelsen, men endnu virker noget abstrakt. En overdådig udfoldelse af W.s geni bragte *Adel, Gejstlighed, Borger og Bonde*, 1897. Regien er fortræffelig. Svagest er borgerstykket, der foregår i den danske normalby Tuttiput; ypperligst bondebilledet *Døden. Det svage Køn*, 1900 viser W. som kvindehader; den er gennemgående kunstnerisk svagere og gentager den forrige serie. Samlingen *To Kroner og halvtreds*, 1901 indeholdt enakteren *Skærmydsler* der til dato har holdt sig som et af Det kgl. teaters trækplastre. Sit højdepunkt nåede W.s digtning i denne genre med *Dansemus*, 1905 der overhovedet er pragtstykket i den W.ske litteratur. Det er en uhyre udramatisk rabelaisiade, egentlig som en monolog hvori forfatteren hørligt sufflerer de andre stemmer. Skribenten „Edmund Melling, født Jensen“ er W.s inkarnation. På bagsiden af bogen er afbildet en prædikestol fra Vejle kirke, udstyret med figurer der minder om de bekendte uhyrer på Notre-Dame i Paris. Det er satyren der forlanger at man skal grine ad ham – hvis man kan overvinde sin skræk. Thi bogen er skrevet ud fra en dyb livsangst og forargelse; den undsiger det virkelige liv i en ynglingeagtig idealismes navn. Et dramatiseret udtog besørgede W. sammen med Emma *Gad under titlen *Kærlighedens Kispus*, 1914. Med sit geniale greb på republikken og den groteske situation kunne man tro W. ville blive en ypperlig dramatiker. Men scenen var ham for snæver. Hans skuespil er blotte episoder af satyrspillene eller romanerne. *Første Violin*, 1898, *Barnlige Sjæle*, 1900, *Atalanta*, 1901 er udarbejdet sammen med overretssagfører Jens Petersen. *Den gamle Pavillon*, 1902 er lånt fra *Menneskenes Børn*, *Ranke Viljer*, 1906 (opført under titlen $2 \times 2 = 5$) fra *Ungdomshistorier*, *Thummelumsen*, 1901 fra romanerne *Livsens Ondskab og Slægten*, *Hendes gamle Naade*, 1904 fra novellen *Menneskenes Børn* og romanen

Slægten. Også *Et Opgør*, 1903 og *Kærlighed. Fire Idyller*, 1909 var bestemt for scenen. Den største vanskelighed ved at overføre W.s poesi til teatret ligger i det element af pinlighed og uforsonlig forargelse den gemmer inderst inde.

W.s romaner er i grunden ikke meget forskellige fra hans digtning i dramatisk form. Det er replikkerne og situationerne som giver dem vinger; personerne er kun tegnet i geniale glimt. Slægten, 1898 skildrer degenerationen i en adelig familie; hovedskikkelserne er en landjunker der er gift med en adelig eventyrske og af hende trækkes ned i drikkældighed og afsind, og en erotoman præst; bogen har ypperlige scener og interiører. Den bitre moral er at de gode menneskers skæbne er at blive trådt ned. Som en slags fortsættelse heraf (*Opus II*) udgav W. 1908 *Fædrene æde Druer* – (efter Jeremias 31,29, underforstået: „og Sønnerne faa ømme Tænder“). Den er uhyggeligere end sin forgænger, skildrer hvordan en bondeslægt træder en degenereret adelslægt under fødder; den er sundere, ikke bedre. Bogen er rig på vilde scener, en karikatur over livet og udviklingen i den store stil; begribeligt nok er digterens taleror, Isidor, karikaturtegner. Mindre storartede i deres anlæg er de to sammenhørende romaner *Livsens Ondskab*, 1899 og *Knagsted. Billeder fra Ind- og Udland*, 1902; de øser begge rigeligt af den borgerligt-komiske tradition i 1800-tallet. Den første af bøgerne giver billeder fra „Gammelkøbing“ med ypperlige interiører og skikkelser. I den anden bog rejser to af personerne til Karlsbad (som W. selv havde besøgt gentagne gange, jfr. Carl Møllers „Mørupper“). Denne bog med dens stadige debat mellem en reaktionær og en tilhænger af udviklingstroen viser at W. egentlig ikke lod sig indordne under den fremskridtsvenlige forfattergruppe. W.s sidste bøger er efterklange. *Circus Mundi*, 1909 har en gruppe smukke skildringer, *Havanna-Udskud*, om de afsporede eksisterer der havde fortjent en bedre skæbne, *Tre Satyrspil*, 1911, *Pastor Sørensen & Co.*, 1913 og *Imellem Slagene* (heri det interessante *Af den gamle Vinhandlers Optegnelser*, 1914) betegner en synkende linje.

W. var, i den korte tid da han arbejdede for fuld kraft, en af sin tidsalders største skribenter. Man kan sammenligne ham med Guy de Maupassant eller Gustaf Frøding, den lurende livsangsts digtere. Hans motiv er at vise dødens grinende ansigt bag livsglæden, tragedien på idyllens bund. Navnlig giver køns- og afstammingsforholdet ham anledning til indignation og karikatur. Der ligger en mægtig patos gemt under hans ofte ret grumme spøg. Lystigheden er påtågen, de frodige indfald er kun en fortvivlelsens henstand.

Forunderlig er denne kærlighed til livet som hos W. er parret med denne ædende pessimisme. Han er en af vore mest nationale digtere. Hans billeder fra fest og hverdag i Danmark ved år 1900 vil kunne studeres af en fremtidig slægt som et kulturminde; men man må rigtignok tage temperamentets egenart med i betragtning, det oprevne sind, det sårbare gemyt som aldrig forvinder den første græsselige oplevelse af livets råhed. Mod sin vilje er W. moralist, og den moral han sværger til er snarest en kristelig, gammeldags og borgerlig. Den uovervindelige melankoli er hans digtnings grundtone, den aldrig trøstede higen imod en bedre verden end den der falder ind under de fem sanser, og som fylder ham med væmmelse. □ Mal. af Michael Ancher ca. 1891, og af V. Schønheyder Møller, 1893 (Skagens mus.). Karikatur af Eva Drachmann ca. 1895 (Kgl.bibl.). Afbildet på karikatur af Alfred Schmidt, 1896 (Fr.borg). Tegn. af P. S. Krøyer, 1901 (Hirschsprung). Karikatur af R. Blix, 1904. Buste af Elise Brandes, 1909. Tegn. af Axel Nygaard bl.a. 1910. Tegn. af Harald Brun, 1911. Tegn. af Eva Drachmann ca. 1911-12 (Kgl.bibl.), flere tegn. af samme (Bangsbomus., Frederikshavn), silhouetter af samme 1911 og 1913. Tegn. af R. Storm Petersen, 1912. Mal. af M. Ancher, 1912 (Skagens mus.). Mal. af Franz Henriques, 1913 (Roskilde bibl.). Tegn. af sønnen Johan, 1917. Tegn. (Teatermus.). Karikaturer af bl.a. Olav Gulbranson, Øivind Heggteit og G. Biilmann Petersen. Relief af østrigsk kvindeligt kunstner. Foto. – Gravmæle af Hans Tegner.

Bibliografi. Ebbe Holtén-Nielsen: G. W. En bibliografi, 1931. Sv. Houmøller: G. W. En bibliografi, 1948 = Gustav Wied selsk. skr. III.

Udg. Mindeudg. I–VIII, 1915-16 (2. opl. 1920). Udv. skr. I–IV, 1917. Værker i udv., ved Tom Kristensen I–V, 1938. G. W. fortæller, udg. Poul Carit Andersen I–III, 1965-67. Udv. værker I–VII, 1966. Romaner. Noveller. Skuespil I–XII, 1966-68.

Kilder. Breve i Tilskueren XXXIII, 1916 I 351–58. Johs. Brøndum-Nielsen: G. W. i breve, 1946. G. W. Digt og virkelighed, ny udg. ved Poul Carit Andersen, 1969.

Lit. C. E. Jensen: Vore dages digtere, 1898 95–106. Hjalmar Christensen: Danske digtere i nutiden, 1904 112–29. Poul Levin i Tilskueren XXXI, 1914 II 489–98. Peter Christiansen sst. LV, 1938 II 199–207. Samme: G. W., 1920. Sophus Michaëlis i Teatret XIV, 1914 17–22. Georg Brandes: Saml. skr. 2. udg. II, 1919 306–09. Ebbe Neergaard: Peter Idealist. Studier over G. W.s ungdom, 1938 = Gustav Wied selsk. skr. I. Samme: Dommen og drømmen. Om „det rasende bedrøvelige“ hos humoristen G. W., 1951 = Gustav Wied selsk. skr. V. Eddie Salicath i Socialdemokraten 17.8., 24.8., 31.8., 7.9., 14.9., 21.9. og 5.10.1941. Samme: Omkring G. W., 1946. Agnes Henningsen: Letsindighedens gave, 1943 (3. udg. 1982) 136–44. Samme: Dødsfjende – hjertenskær, 1949 69–74 113–23 191–93. Samme: Den rige fugl, 1953 68–78 120–26. Andreas Friberg: G. W.-puslerier, 1944 = Gustav Wied selsk. skr. II. Axel Nielsen: Parentesen der voksede. Studier over G. W.s satyrspil, 1948 = Gustav Wied selsk. skr. IV. Holger Rørdam:

Satyr uden maske. Erindr. om G. W., [1953] = Gustav Wied selsk. skr. VI. Tom Kristensen: Til dags dato, 1953 29–50 (optr. af G. W.: Værker i udv., 1938). Cai M. Woel i Nord. t. för vetenskap, konst och industri XXXIV, Sth. 1958 137–47. Knut Ahnlund i Ord och bild LXIX, Sth. 1960 353–74. Samme: Den unge G. W., 1964. Samme i Danske digtere i det 20. årh. 2. udg. I, 1965 357–78. Jens Kistrup sst. 3. udg. I, 1980 124–35. Niels A. Christiansen: G. W. først og sidst. Fra Roskilde museums G. W. samling, 1969 = Fra Roskilde museum XXIV.

Papirer i Kgl. bibl.

Paul V. Rubow*

Wied, John Valdemar, 1855–1944, fabrikant. * 14.2.1855 på Holmegård, Branderslev sg. ved Nakskov, † 27.3.1944 i Hellerup, begr. i Århus. F: proprietær Carl August W. (1822–1914) og Catharine (Trine) Karoline Boesen (1831–1910). ~ 4.5.1888 i Århus med Amalie Winge, * 11.6.1864 i Århus, † 11.2.1952 sst., d. af prokurator Jørgen W. (1828–97) og Caroline Frederikke Pauline Lewerkhusen (1836–97). – Bror til Gustav *W.

W. kom efter konfirmationen ud som søofficersaspirant og var i marinen til 1872 da han gik i handelslære, bl.a. i forskellige københavnske strøforretninger. Efter at have taget præliminæreksamen begyndte han 1877 at læse til polyteknisk eksamen. Gustav W. skildrer ham i sine livserindringer *Digt og Virkelighed* som en livsglad ung mand der frejdigt og sikkert arbejdede på at få sin polytekniske eksamen og ingen ængstelse nærrede med hensyn til resultatet. Inden han tog den afsluttende eksamen 1884 havde han været ingeniørasistent ved anlægget af Nakskov Sukkerfabrik og havde 1883 assisteret statsbanerne ved forundersøgelser for en fast bro over Lillebælt. 1884 knyttedes han til Frbg. vejvæsen og var derefter en kortere tid ved Kbh.s brolægnings- og vejvæsen og Kbh.s brandvæsen, til han 1.6.1885 sammen med Hilmar Vestesen overtog Søren Frichs Maskinfabrik i Århus. Under den stærke udvikling som firmaet gennemgik i årene op mod første verdenskrig blev det især W. der kom til at præge virksomheden uadtillid idet han varetog den regnskabsmæssige og merkantile drift. Ved firmaets overgang til aktieselskab 1912 blev han den ene af dets tre direktører, og ligesom Vestesen udtrådte han 1916 af direktionen, men fortsatte i bestyrelsen hvis formand han var 1917–35.

Ved siden af sit virke som leder af en af landets største jernindustrielle virksomheder var W. aktiv på mange områder inden for byens offentlige liv. Han indtrådte 1893 i bestyrelsen for Århus Tekniske skole (næstformand 1911, formand 1913–33) og var i høj grad virksom for bl.a. skolens indførelse – som den første i landet – af det

treårige elektroteknikum-studium. Han var medstifter af A/S Århus elektriske Sporveje 1903 og formand for selskabet til det 1928 blev overtaget af kommunen. Også i en række andre erhvervsvirksomheders bestyrelser havde han sæde, bl.a. Silkeborg Maskinfabrik, elektricitetsværkerne i Thisted og Mariager samt Thomas Ths. Sabroe og Co. (1916–35), ligesom han ved den store landsudstilling i Århus 1909 indtrådte som formand for bedømmelseskomiteen. Inden for sit fag var han desuden 1917 medstifter og bestyrelsesmedlem af ingeniørforeningens Århus-afdeling (–1926, formand 1922–26). I de langvarige bestræbelser for oprettelsen af Århus universitet var han med fra første færd og bl.a. medstifter i 1921 af Universitets-samvirket i hvis bestyrelse han havde sæde til sin død. Til hans kulturelle interessefelter hørte endvidere scenekunsten hvilket bragte ham i styrelsen for Århus teater (1902–10), og også idrættens udvikling fulgte han på nært hold, bl.a. som bestyrelsesmedlem i Dansk idrætsforbunds Århus-afdeling (formand 1922–26) og formand for Århus gymnastikforening (AGF) 1918–24. Hans væremåde var præget af en charmerende og venlig grand-seigneur-stil og en kristen livsholdning. – R. 1909. DM. 1928. □Foto.

Interviews i Børsen 6.2.1940 og Århus stiftstid. 13.2. s.å. – Gustav Wied: *Digt og virkelighed*, 1915 (ny udg. 1969). Århus stiftstid. 31.3.1944. E. K. Henriksen i *Ingeniøren* nr. 47, s.å. 59f. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Erik Korr Johansen

Wiedemann, Poul Vilhelm, 1890–1969, operasanger. * 9.4.1890 i Kbh. (Trin.), † 19.6.1969 i Ordrup, begr. sst. (ukendtes plæne). F: grosserer Johannes W. (1853–1926) og Anna Kirstine Jørgensen (1851–1920). ~ 4.6.1915 i Kbh. (Helligg.) med Johanne Kristine Christiane (Dit) Kampmann, * 20.2.1891 i Århus, † 5.3.1968 i Gentofte, d. af grosserer Niels Øllgaard K. (1853–1910) og Abalone Lass (1853–1933).

W. blev student 1908 fra Lyceum og tog n.å. filosofikum. Sin første uddannelse afsluttede han 1911 med afgang fra konservatoriet; blandt hans lærere i sang var V. Lincke og siden brødrene de Reszke i Paris. Fra 1913 gennemgik han operaskolen ved Det kgl. teater. Han fik sin første optræden 14.2.1914 som sømanden i *Tristan og Isolde* og sin egentlige debut 29.4.1915 som *Parisfal*. Kun afbrudt af gæstespil på La Monnaie i Bruxelles (*Kaddara* på fransk) og 1928 ved festspillene i Bayreuth (Siegfried på tysk) virkede han ved Det kgl. teater i mere end 50 år. W.s tenorbaryton var fortrinligt uddannet og støttedes af hans sceniske ydre; han udførte et stort reper-

Wiedemann, Poul

toire der spændte fra Wagner til Mozart, om end hans evne udfoldede sig personligst i den danske musik. Her har han bl.a. sunget kong Erik i *Drot og Marsk*, Leander og siden Leonard i *Maskarade*, dr. Høyer i *Den kgl. Gæst*, som han endnu sang ved sit 50 års-jubilæum i 1964, og Ujarak i Kaddara – to af hans bedste skikkelser, kreeret af ham – Corfitz Ulfeldt i *Leonora Christina*, Jonathan i *Saul og David* og Arv i *Kilderejsen*. Foruden Parsifal har han hos Wagner med mandig styrke udført Siegmund i *Valkyrien*, titelpartierne i *Tannhäuser*, *Tristan og Isolde* og *Siegfried* samt Beckmesser i *Mestersangerne* og styrmanden i *Den flyvende Hollænder*. Mellem hans mozartske roller er Papageno i *Tryllesøjten* og Don Alfonso i *Cosi fan tutte*, og han var blandt V. Herolds efterfølgere den bedste i dramatisk henseende som Don José i *Carmen*, Canio i *Bajadser* og Turiddu i *Paa Sicilien*. W. har også sunget Herodes i *Salome*, Samson i *Samson og Dalila*, Rodolphe og siden Marcel i *Bohème*, Othello, Pelléas i *Pelléas og Melisande* hvis tekst han oversatte sammen med Kai Friis Møller. Dertil æseldriveren i *L'heure espagnole*. Inden for opéra comique vandt han sejre i meget forskellige typer: Eisenstein i *Flagermusen*, Pluto i *Orfeus i Underverdenen*, tjeneren Johan i *Ungdom og Galskab* og Sporting Life i *Porgy and Bess*. Det var især W.s sangdramatiske indlevelsessevne der udmærkede hans kunst. Ligesom hos V. Herold tidligere var det hans særlige begavelse at kunne give sine figurer en intelligent karakteristik og et menneskeligt indhold som var sjældent på vor operascene. Kunstnerisk spændte han fra højdramatikken til den lette karakterkomik. Derfor var hans dramatiske instinkt også med held benyttet i skuespillet og balletten. W. var lærer ved operaskolen samt fra 1937 (–63) medlem af radiorådets programudvalg. – Kgl. kammersanger 1931. – R. 1928. DM. 1946. K. 1964. Ingenio et arti 1954. □Statuette i rolle af Axel Locher (Teatermus.). Tegnet i rolle af H. Jensenius udst. 1928. Tegn. af bl.a. Vald. Møller (Teatermus.). Foto.

Interview i Berl. aften 11.2.1954. – Johanne Kallerup sst. 13.2.1939. Berl. tid. 12.2.1964. Sig. B[erg] i Nationaltid. 14.2.1954. [Fr.] Sch[andorf] P[etersen] i Politiken 20.6.1969. De musiske udsendelser. DR 1925–75 I-II, 1975-76. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Nils Schiørring (Robert Neiiendam)

Wiedewelt, Johannes, 1731–1802, billedhugger. * 1.7.1731 i Kbh. (Petri), † 17.12.1802 sst. (Petri), begr. sst. (Ass.). F: billedhugger Just *W. (1677–1757) og Birgitte Lauridsdatter (1699–1757). Ugift. Fra sit hjem var W. næsten forudbestemt til at

blive kunstner, og en ældre tradition der går tilbage til W.s levetid beretter at han først ville være maler og endnu inden han 1746 blev konfirmeret havde været elev af den italienske maler H. *Miani der forlod Kbh. 1745. Nogen sikker bekræftelse herpå findes dog ikke. Naturligt lærte han billedhuggerhåndværket hos sin far der gjorde ham til svend. Han gik desuden på det ældre kunstakademi hvor J. C. *Petzold var lærer, og har nok også arbejdet hos sin gudfar Diderik *Gercken, for hvem han efter eget sigende i et brev fra 1768 „i sin ungdom har gjort både tegninger og modeller“. Sidst i 1740erne modelerede W. to små buster af kongeparret; de blev sammen med dertil hørende postamenter støbt i tin og i marts 1750 overrakt majestæterne der herfor benådede kunstneren med 120 rdl. For disse rejste han 1750 udenlands for sin videre uddannelse. Turen gik først til Paris hvor faderen i en lang årrække havde arbejdet, og hvortil W. ankom 5.8. Han blev der hjulpet af den danske kunstselskendes legationssekretær J. *Wasserschlebe som skaffede ham ind i G. Coustou d.y.s værksted og ind på kunstakademiet hvor W. 1753 vandt den første sølvmedalje. For at eksistere måtte han arbejde som almindelig marmorbilledhugger hos Coustou. Efter to års forløb skaffede Wasserschlebe ham på anbefaling af kobberstikkeren C. N. Cochin først en årlig understøttelse fra den danske konge og senere da W. ønskede at hellige sig studierne helt og at forlade Paris for at rejse til Rom en toårig pension på 400 rdl. årlig for årene 1754 og 1755. Rejsen til Rom blev af skelsættende betydning for W. der hjemmefra gennem faderen og Diderik Gercken var opvokset i senbarokkens og rokokkens kunstneriske atmosfære.

I foråret 1754 forlod W. Paris og ankom til Rom 7.6. Han begav sig omgående til direktøren for det franske akademi, maleren C. J. Natoire, til hvem han havde en anbefalingskrivelse fra Wasserschlebe. Natoire modtog ham med stor venlighed og tilbød ham en pensionærs fordele ved akademiet. I det første år har W. benyttet sig deraf, men i øvrigt styrkede han sig straks ind i studiet af antikkerne, og det kan ikke noksom fremhæves at han var langt inde i dette studium der blev det vigtigste resultat af hans Romophold før den tyske arkæolog J. J. Winckelmann for første gang kom til Rom 18.11.1755. Da havde W. i næsten halvandet år tegnet og studeret antikken langt mere end han var virksom som kunstner. I det hele taget udførte han kun ganske få plastiske arbejder i Rom, nærmest pligtarbejde der hjemsendtes til akademiet, således et relief, en kopi i brændtler af den belvederiske torso, og endelig en buste forestillende abbed

Bracci; intet af disse arbejder kendes længere. I begyndelsen af 1756 stiftede W. bekendtskab med Winckelmann, og der udviklede sig et varmt venskab mellem dem; en del af året 1756–57 boede Winckelmann hos W., og de havde fælles husholdning. I foråret 1758 inden W.s hjemrejse var de sammen i Napoli, og de vedligeholdt en stadig correspondance lige til Winckelmann 1768 blev myrdet i Trieste. Sin begejstring for antikken fik W. yderligere forøget gennem venskab med denne tyske arkæolog der netop havde udgivet sit værk *Gedanken über die Nachahmung der griechischen Werke in der Malerey und Bildhauerkunst* (1755), en bog der næsten blev den germanske verdens bibel med hensyn til den „gode smag“ i kunsten. En dansk oversættelse var i øvrigt allerede på tale ganske kort efter udgivelsen.

W.s indtryk af livet i Rom for en kunstlærer antyder han kort efter sin ankomst i et brev til Wasserschlebe: „De gables Mesterværker, som man bestandig har for Øje, Letheden ved at studere dem, dertil en vis Melancholi paa Grund af manglende Forlystelser, den fri Levemaade – alt dette, mener jeg, tilskynder til en Koncentration, som man ikke finder andetsteds, og som er saa nødvendig for den, der vil studere“. De kunstværker af antikken som man dengang mest beundrede var dog ikke dem der for os nu er indbegrebet af antik kunst, men tværtimod arbejder fra dens sidste „barokke“ periode, fra hellenismen og fra romertiden. Man havde egentlig historisk set fået fat i den „forkerte“ ende, når man begejstredes for den belvederiske Apollo, den borghesiske fægter, Laokoongruppen, niobiderne eller den belvederiske torso – disse værkers gode kunstneriske egenskaber i øvrigt uførtalt – men derimod stilmæssigt og smagsmæssigt i den del som lå senbarokken nærmest. Når klassicismen derfor følte sig som den „rene smags“ repræsentant over for rokokke og barok, bedrog man i nogen grad sig selv. Af naturen har W. åbenbart været en flittig og vågen mand, så hans studieår i Rom gjorde ham til en kyndig og lærd kunstner; det var dog ikke sit specielle område alene han interesserede sig for, men også på arkitekturens felt var han vel orienteret og havde en sund indstilling. Han rapporterede de nyeste fund hjem og var ivrig for at Danmark skulle være med i kunstopkoblet; allerede i W.s stipendieår lægges grunden til en vigtig del af hans kommende virksomhed som kunstrådgiver for staten og private.

W.s stipendietid nærmede sig nu sin afslutning, og inden han skulle rejse hjemad hvor hans forældre med få dages mellemrum var døde i sept.

1757 foretog han fra 8.4.1758 en rejse til Napoli, Pompeji og Herculaneum. Den tog en måneds tid, og dens mål var studiet af de nyfundne antikker. I 7.1758 forlod W. Rom og rejste nordpå sammen med maleren Johan Mandelberg. Over Caprarola og Siena nåede de 6.7. Firenze hvor de blev i seksten dage; han studerede her antikkerne i Uffizierne og Michelangelo, om hvis kunst han kommer med ret kompromitterende udtalelser, navnlig den ofte citerede om medicernes kapel og dets gravmæler, der „sind schlechter, als man sich einbildnen sollte“. Videre rejste de Norditalien rundt: Pisa, Carrara, Lucca, Bologna, Padova og Venezia; derfra over Trieste, Innsbruck, Augsburg, Kassel, Hannover og Hamburg hjem til Kbh. hvortil de ankom 6.10.s.å. Man havde fra højeste sted ønsket W. hjem, og akademiets præsens grev A. G. Moltke interesserede sig meget for den unge danske billedhugger der nu hurtigt fuldførte sine akademiske grader idet han 30.3.1759 blev agreeret på en figur af den „hvilende Hercules“ og samtidig på direktøren J.-F.-J. Salsys forslag optaget som akademisk medlem uden særligt receptionstykke. S.d. blev W. udnævnt til kgl. hofbilledhugger, og 16.4.1761 blev han valgt til professor ved modellskolen.

Hoffet interesserede sig meget for W., og allerede 1759 fik han anvist atelier i materialgården ved Frederiksholms kanal, hvor siden da nogle af landets betydeligste billedhuggere har haft til huse og har det endnu den dag i dag. Hans første større arbejde hjemme var også for hoffet, nemlig en marmorsarkofag for kong Christian VI. Allerede i Rom havde han udført en stor tegning til en sådan sarkofag; formentlig er det den han 9.6.1759 foreviste akademiet der senere i nov.s.å. godkendte de endelige tegninger, som sluttelig approberedes af kongen. Derefter oprettedes kontrakt om arbejdets udførelse i løbet af fire år, men da hoffet overvældede kunstneren med nye arbejder blev sarkofagen først færdig 1768 og ikke opstillet før i efteråret 1777; det var den første klassicistiske sarkofag der blev skabt her i landet; den er ganske symmetrisk i sin opbygning, idet der ikke længere er tale om en hovedende og en fodende således som i barokkens og rokokkens sarkofager. Den prydes på langsiderne af relieffer i romersk stil med to enkle rækker af figurer på en neutral baggrund. Ved kistens ene ende holder en vinget kvindeskikkelse, det gode ry, kongens laurbærkronede portrætmedaljon, mens ved den anden ende folkets sorg er personificeret i en smuk sørgende kvindeskikkelse; dennes følelse og stemning understreges stærkt af det roligt faldende draperi.

I denne sarkofag gav W. et håndgribeligt eksempel på den nye klassiske stil som Winckelmann stadig i sine breve lagde ham på sinde at holde sig til. „Søg“, skriver han således, „den ædle Simpeltid i Omridset og i Draperiet – fly Michel Angelos lærde Antydning af mange Ting, og søg, som Apostelen siger, ikke at gøre Dem alt for klog. Opelsk under den cimbriske Himmel en græsk Skønhedsfølelse, som endnu ingen har skuet, og hæv om muligt denne op over alt Føleri, som kan forstyrre præget af Skønhed“ (april 1761). Ikke alene i praksis, men også i mere teoretisk form søgte W. at klarlægge den nye tids stræben. 1762 udgav han en lille traktat med titlen *Tanker om Smagen udi Konsterne i Almindelighed* (fot.optr. 1973). Værket røber en stærk afhængighed af Winckelmanns Gedanken . . . , ja, er endog i væsentlige passager en mere eller mindre direkte oversættelse af dette skrift. Synspunkterne behandles ret fragmentarisk, og betragtningerne får efterhånden karakteren af aforismer. Tidens slagord „antikvitét“ og „natur“ og deres indbyrdes forhold drøftes stadig. Om naturen siger W., at den er „det Chaos, hvoraf en Kunstner skal udsøge det Skønneste, og samle de fuldkønneste Deele . . . At studere efter Naturen alene bliver altsaa en længere og nøysommere Vej til at kiende det fuldkomne, end ved Hielp af at studere det Antique“. W. røber sig her – i alle tilfælde i teorien – som en tilhænger af den germanske klassicismes alt for teoretiske og alt for dogmatiske synspunkter i modsætning til den franske klassicisme der på en forunderlig måde forstod at forene hensynet til „de gamle“ med det sunde naturstudium der alle dage har været en betydende del af fransk kunsts væsen.

Samtidig med at arbejdet med Christian VIs sarkofag begyndte fik W. overdraget to kæmpeopgaver, nemlig at komme med forslag og skitser til den plastiske udsmykning af Marmorkirken (Frederikskirken) og af Fredensborg slotspark. Allerede 1749 var grundstenen til Frederikskirken nedlagt, men først sidst i 1750erne kom der nogen gang i byggearbejdet, efter at N.-H. Jardin var blevet dens arkitekt. I marts 1760 havde W. udkast færdige dels i tegning, dels i modellerede skitser til ikke mindre end i alt 94 forskellige arbejder, nemlig 48 figurer og seks relieffer til den udvendige udsmykning og seksten figurer og 24 relieffer til den indre. Længere end til udkastene kom disse arbejder dog ikke da opførelsen af kirken efter nogle års forløb gik i stå og udsmykningen dermed bortfaldt. Skitserne er ikke bevarede.

Helt anderledes gik det med det andet store arbejde, skulpturerne til Fredensborg slotshave:

denne park ønskede man at gøre til et dansk Versailles, og 1761 havde Jardin udført en ny haveplan; n.å. præsenterede W. kongen sine forslag til den plastiske udsmykning. Parterret – den halvcirkelformede plads foran havefacaden – forandrede Jardin ikke videre. Her opstilledes fire figurer af årstiderne der navnlig hvad kvindefigurerne angår er holdt i en streng klassisk stil. Hvad der særlig giver anlægget dets karakter var udformningen af „Store allé“ så den blev et sidestykke til „le tapis vert“ i Versailles. Til højre og venstre for indgangen til alleen anbragte W. to store dekorationer, *Danmark og Norge*, kraftige og monumentale siddende kvindeskikkelser på smukt proportionerede brede fodstykker som Jardin sikkert har haft noget at gøre med. Men også på anden måde har disse dekorationer forbindelse med fransk kunst, idet Danmark og Norge utvivlsomt er inspireret af Edmé Bouchardons statue af „la ville de Paris“ på fontainen i Rue de Grenelle. Efter Jardins plan var Store allé ikke én græsplæne som nu, men bestod af to plæner, flankeret af runddele. I plænerne otte hjørner anbragte W. fire figurgrupper (*Paris og Helena, Æneas og Anchises, Zefyr og Flora, Perseus og Andromeda*) og fire store trofæer. Grupperne er velopbyggede og effektfulde, trofæerne af en virkelig pompøs virkning, men nægtes kan det ikke at begge er temmelig langt borte fra Winckelmanns „edle Einfalt und stille Grösse“; havde Winckelmann set Store allés udsmykning, ville han sikkert have følt en dyb skuffelse. Løsningen af opgaven tjener dog W. til ære; han udviste stor fordomsfrihed ved at forstå, at når man ville gøre Fredensborg til et Versailles kom man ikke uden om det rigtige og kunne ikke nøjes med en blodløs tysk klassicisme. Udførelsen af arbejderne på Fredensborg stod på 1760erne igennem, men endnu indtil et godt stykke ind i 1780erne føjedes der fra tid til anden nye skulpturer til anlægget. Disse store opgaver havde én gang for alle placeret W. som den førende danske billedhugger i 1700-tallets anden halvdel, og det strømmede nu også til ham med bestillinger fra adelen og fra private. 1760 var A. G. Moltkes hustru død og et gravkapel ved Karise kirke planlagt. Til dette udførte W. 1762–64 grevindens sarkofag der i kompositionen minder om Christian VIs.

Endnu i Frederik Vs sidste dage omgikkes man med planer om en modernisering ved Jardin af Christiansborg slots riddersal. Kongens død og Christian VIIIs forestående formæling (nov.1766) fremskyndede arbejdet der for skulpturens vedkommende blev overdraget til W. Det udførtes i stuk og gips i løbet af ni måneder, skønt det drejede sig om tolv store portrætmedaljoner af de

oldenborgske konger og ikke mindre end 28 trofæer samt et relief over salens indgangsdør. Det hele gik til grunde ved slotsbranden 1794. Af Frederik Vs portræt findes dog et andet eksemplar på Korselitse. Også på anden måde kom kongens død til at betyde noget for W., hvem udførelsen af et stort gravmæle i Roskilde domkirke over den folkekære og kunstelskende konge blev overdraget. Kontrakten sluttedes 1769, den arkitektoniske del blev sat på plads 1775, 1789 var monumentet helt færdigt fra kunstnerens hånd, men først langt ind i 1800-tallet blev kapellet fuldført og kunstværket samlet (1825). Det er W.s hovedværk og gør en ypperlig virkning i det smukke hvide rum. De to sørgende figurer af Danmark og Norge er vel de bedste klassicistiske figurer før Bertel Thorvaldsen, den ene dog med lette barokke mindelser. Relieffet er i nyattisk stil. 1776 begyndte W. et omfattende dekorativt arbejde, monumenterne på arveprinsens gods Jægerspris. Prinsen og Ove Høegh-Guldberg ville gøre parken og hegnet dér til en nationalhistorisk mindelund, og foruden støtter på Julianehøj for sagnkongerne opstilledes i alt 54 sten. W. viste sig her ved denne beskedne opgaves løsning fra sin fordelagtigste side, den dekorative. Han havde både smag, kultur og lærdom og lægger i udformningen af emblemer og allegorier et mådehold for dagen som virkelig er klassisk. Hvad W. mellem år og dag udførte af dekorative arbejder var ikke lidt: vaser, mindesten, fontæner og søjler. En af de enkleste og kraftigste er skibssøjlen i Fredensborg have (1762–84); af andre kan nævnes obeliskens for Frederik V på Bregentved (1772) og søjlen for den Moltkeske familiesammenkomst på Glorup (1782).

Et af W.s smukkeste arbejder er Ludvig Holbergs sarkofag i Sorø kirke som akademiet lod udføre 1779–80. Selve den velproportionerede sarkofag er prydet med to relieffer forestillende historiens og heltedigtets musen samt en ypperlig portrætmedaljon af akademiets velgører, skarp og bestemt i udtrykket, klar og koncis i formen. En del år senere er gravmælet over en anden stor legatstifter J. F. Classen, udført. W. havde ofte haft arbejde for ham, så det var kun naturligt at det blev W. der 1793 kom til at udføre den posthume buste. I nov. 1795 afleveredes gravmælet i Vinderød kirke; det var af temmelig bombastisk karakter og viser et tilbagefald til barokke monumentformer som W. lige siden sin Romtid havde bekæmpet. Hans sidste betydelige arbejde er figuren *Troskab* på Frihedsstøtten (udført 1797). Gennem det sidste tiår af århundredet gik det jævnt tilbage for W. også i legemlig henseende, og den tidligere så fejrede kunstner mærkede

at tiden var en anden. Nu og da oplivedes han når kollegaen fra Sverige – J. T. Sergel – kom på besøg. W. var en elskelig og vennesæl mand, og Sergel sendte altid varme hilsener til ham. I begyndelsen af 1800 blev W. ramt af et apoplektisk tilfælde. I de kommende to år gik det rivende ned ad bakke for ham; han kom i åbenlys trang, og til sidst så han ingen anden udvej end selv at søge døden. 17.12.1802 om aftenen druknede han sig i Sortedamsøen. Dette dødsfald – ligesom Jens Juels få dage efter – vakte stor bevægelse i Kbh. Grevinde Sophie Reventlow skrev 28.12. derom til sin svigerinde: „W., en Olding på 70 Aar, har druknet sig paa Grund af Næringsorger. Dette er store Tab for Kunsten. Callisen havde set W. i et Selskab, kort før han fattede den frygtelige Beslutning, og tilsyneladende var han da meget munter; men han havde vænnet sig til en Levevis, som han ikke kunne fortsætte, og hans Formuesomstændigheder vare derangerede, han selv for stolt til at lade nogen mærke det“.

Gennem 40 år beherskede W.s klassicisme dansk billedhuggerkunst, men han var en ener, og hans specielle form levede ikke ud over hans død. Hans virksomhed var kolossal omfattende. Foruden de egentlige billedhuggerarbejder udførte han modeller for porcelænsfabrikken, tegninger til medaljer, til festdekorationer, til interiører (møntkabinettet på Rosenborg), til bøger, møbler og haveanlæg (Fuglsangs, Bregentveds og Hvidkildes haver), ligesom han var sagkyndig ved anskaffelse af kunstværker o.l. (navnlig under en rejse til Paris og London 1768–69 i følge med arkitekten Jardin). Endelig var han i en lang årrække kunstakademiets direktør, i alt otte gange i tiden 1772–94. Hans ulykke var at han fra sine unge år blev overvældet med opgaver, så han ikke fik ro til at modnes og vokse i stilhed i sin kunst. Måske var han også for lærd, i hvert fald manglede der varme og frodighed i hans arbejder. Hans bedrift var at føre klassicismen helt til sejr, om end hans rod tilbage til barokkens og rokokoen tid aldrig helt blev skjult. Han gennemførte dog „den rene og gode smag“ i publikums bevidsthed, og man kan uden at overdrebe karakterisere ham som en betydelig dekorkunstner; vi har vanskeligt ved at forestille os, hvordan det ville have set ud i vor billedhuggerkunst fra Frederik Vs festlige dage til Frederik VIs sparetider, om ikke W. havde forsøgt „under den cimbriske himmel at opelske en græsk skønhedsfølelse“. □Tegn. af J. E. Mandelberg ca.1756 (kunstakad.s bibl.). Mal. af P. Als ca.1757 (Fr.borg), litograferet 1877 og stukket af A. Repholtz, 1923. Mal. af Als, 1766 (kunstakad.), efter dette kopi af Hans Hansen

Wiedewelt, Johannes

(Fr.borg), stik af J. M. Preisler samt træsnit 1878. Min. af W. A. Müller, 1773 (kunstakad.). Buste af Hartman Beeken udst. 1778 (Kgl.bibl.). Afbildet ved Fr. Vs sarkofag på stik af J. F. Clemens, 1783, figuren kopieret af G. L. Lahde på satirisk stik 1788. Karikatur af J. T. Sergel ca.1797 (Nationalmus., Sth.). Teg. af G. L. Lahde, 1799 (Kgl.bibl.). Stukket af samme s.å., efter dette litografier og træsnit. Gouache af W. A. Müller, 1800 (Fr.borg), tegn. af samme (sst.). Teg., formentlig selvportr. (kobberstiksaml.). Silhouet (Kgl. bibl.). Min. (Fr.borg). Teg. af N. Abildgaard (sst.; Fr.borg). Relief af Th. Stein, 1877 (Ribe og Odense kunstmuseer), statuette af samme, 1901. Statuette af F. E. Ring, 1884 (glyptoteket; Fr.borg). Buste af Elo, 1920 (1922 glyptotekets facade). Afbildet på mal. af V. Neiendam udst. 1934. – Gravmæle af A. Weidenhaupt, 1804.

J. J. Winckelmann: Briefe, udg. Walther Rehm I–IV, Berlin 1952–57. – [Aug. Hennings:] Essai sur les arts... en Dannemarc, 1778 97–103. Carl Justi: Winckelmann. Sein Leben, seine Werke und seine Zeitgenossen II, Lpz. 1872 (5. opl. 1956). Fr. J. Meier: Efterretn. om billedhuggeren J. W. og om kunstakad. på hans tid, 1877. Th. Oppermann: Kunsten i Danm. under Fr.V og Chr.VII, 1906 79–87. P. Johansen: Før Thorvaldsen. Rom–Kbh., 1910 = Blade af da. kunsts hist. V 77–101. Teg. af maleren C. M. Tuscher og billedhuggeren J. W., udstill.kat. ved Victor P. Christensen, Kunstforen. dec.1916. Mario Krohn: Frankrigs og Danm.s kunstneriske forbindelse i det 18. årh. I–II, 1922. Mindestøtterne på Jægerspris, m. tekst af V. Thorlacius-Ussing, 1924. Chr. Elling i Danske herregårdshaver, 1930–39 357–59. Louis Réau: Histoire de l'expansion de l'art français. Pays scandinaves, Paris 1931 48f. Karl Wilh. Tesdorpf: J. W., Hamb. 1933. Danm.s kirker. Præste amt II, 1933–35 1071 1105 1108. Sorø Amt I, 1936. København I–II, 1945–65. Maribo amt II, 1951. Kbh.s amt IV, 1951. Rom og Danm., red. L. Bobé I, 1935 146–52 o.fl.st. V. Thorlacius-Ussing i Kunstmuseets årsskr. XXII, 1935 111–30. L. Bobé sst. XXVIII, 1941 142f (om slægten). Vagn Poulsen sst. 143–47. Georg Galster i Kulturminde I, 1939 115–36. Rud. Bülck i Nordelbingen XX, Heide in Holstein 1952 137–41. Oscar Reutersvärd i Ord och bild LXIX, Sth. 1960 1–6. Hakon Lund i Tilegnet Mogens Koch, 1968 234–40. Hans Georg Skovgaard sst. 241–48. Jan Steenberg: Fredensborg slot, 1969. Rolf Wiecker i Text og kontekst I,1, 1973 31–69 og II,1, 1974 22–63. Pierre-Maxime Schuhl i Gazette des beaux-arts CXVII, Paris 1975 49–60. Hakon Lund: Mindelunden ved Jægerspris, 1976. Samme i Enten eller. Udstill.kat., Sophienholm, 1980 35–43. Birgitte Bøggild Johannsen i En bog om kunst til Else Kai Sass, 1978 29 31–33. Karin Kryger i Architectura IV, 1982 17–29 34–38 40–42. Samme i Hafnia 9, 1983. Cras XXXV, 1983. – Papirer i Kgl.bibl.

V. Thorlacius-Ussing*

Wiedewelt, Just, 1677–1757, billedhugger. * 18. 11.1677 i Kbh., † 8.9.1757 sst., begr. sst. (Petri urtegård), F3: muremester Hans W. (1646–1730, ~2° 1681 med Agnete Strobel, ca.1660–1722) og Maren Jensdatter Marcussen († 1680). ~ 1726

med Birgitte Lauridsdatter, * 2.11.1699 i Vivild, † 3.9.1757 i Kbh. (Petri), d. af Lauritz Knudsen. – Far til Johannes *W.

W. var 1692–96 elev hos Thomas *Quellinus i Kbh. hvorfra han 1696 rejste til Antwerpen, formentlig til Artus Quellinus d.y.s værksted. Efter to års forløb rejste han til Paris hvor han „conditionerede“ : fik ansættelse som marmorarbejder i et billedhuggerværksted. Måske har han været hjemme ca. 1707, for 14.1.1708 udstedtes der pas for ham til Frankrig og Italien. Derefter forblev han endnu syv år i udlandet, den længste tid – måske den hele – i Paris, for først ved juletid 1715 vendte han tilbage til Kbh. Efter hjemkomsten var hans første arbejde de to marmorbuster af kong Frederik IV og dronning Louise der nu findes på Rosenborg; det er ret dygtige arbejder i fransk barokstil, og de betales af kongen 1719 med 300 rdl. da arbejdet på dem havde været i 11 måneder. Sammen med Diderik *Gercken udførte W. i begyndelsen af 1720erne alteret i Garnisons kirke der var færdigt 1724–25, men blev stærkt kritiseret af skønsmændene. Til alteret i Kbh.s slotskirke, udført 1726–28 af Gercken, skal W. have leveret de to figurer ved siden af søjlerne, den guddommelige nåde og den guddommelige retfærdighed. Begge er typisk senbarokke i deres stil. Dette sidste alter blev flyttet til Helligåndskirken 1731 hvor det nu findes. For sin svoger guldslager Zeise udførte W. 1732 den smukke portal til hans hus i Helligøjststræde. 1734 fik W. stillingen som Holmens billedhugger og beholdt den til sin død; som sådan har han åbenbart været medvirkende ved den skulpturelle udsmykning af den 1744 opførte kongeport på Nyholm. W. synes ikke at have været meget produktiv eller særlig selvstændig i sin kunstneriske form. Hans figurstil er typisk for Quellinus-eleverne; i sine senere år synes han noget påvirket af Diderik Gercken. □ Relief af Johs. Wiedewelt udst. 1769, efter dette stik af M. Rösler, 1768, og relief af Johs. Wiedewelt, 1770, til gravmælet 1779.

F. J. Meier: Efterretn. om billedhuggeren Johs. Wiedewelt, 1877 14–18 anm. I. L. Bobé: Die deutsche St. Petri Gemeinde zu Kopenhagen, 1925 460. Samme i Kunstmuseets årsskr. XXVIII, 1941 142. V. Thorlacius-Ussing: Billedhuggeren Thomas Quellinus, 1926 127. Samme i Rom og Danm., red. L. Bobé I, 1935 146. Chr. Elling og Viggo Steen Møller: Holmens bygningshist. 1680–1930, 1932 83. Danm.s kirker. København I, 1945–58 392 678; III, 1966–72 220–27; V, 1983ff 81. Hans Chr. Bjerg og John Erichsen: Danske orlogsskibe 1690–1860, 1980 103–13.

V. Thorlacius-Ussing*

Wiegell, Saxo Vilhelm August, 1843–1909, maller, redaktør. * 5.1.1843 i Kbh. (Helligg.), † 26.

9.1909 i New York, begr. sst. (luthersk kgd., Long Island). F: hørkræmmer Johannes August W. (1813–46) og Wilhelmine Biering (ca.1817–90). ~4.12.1867 på Frbg. med Caroline Amalie Hansen, *10.7.1843 i Kbh. (Garn.), † før 1909 i New York, d. af arbejdsmand, senere vægter Jacob H. (1813–85) og Karen Marie Jørgensen (ca.1808–88).

Som malerlærling kom W. 1861 ind på kunstakademiet, men afbrød 1864 sin uddannelse for at gå med i krigen som frivillig i C. "Aarøes strejfkorps". Han var derefter politibetjent i Kbh. og gik 1867 over i orlogsværftets politikorps. Fra 1868 søgte han atter akademiet og fik afgangsbetegnelse som maler 1872. S.å. udstillede han et barneportræt på Charlottenborg og 1873 et genrebillede fra krigen. 1876 blev han tegner og medarbejder ved H. "Brix" politisk-satiriske ugeblad *Ravnen*, og da Brix sept.s.å. blev fængslet og dømt, bl.a. på grund af W.s tegninger, afløste han denne om redaktør. Bladet hed 1877–78 *Den gamle Ravn*. Selv om W. leverede originale bidrag var meget af bladet dog europæisk stof skåret til efter danske forhold. Okt.1877, under en meget kritisk periode for Social-Demokraten, udskiftede den moderate redaktion med den formentlig mere aggressive W. Han erklærede ved sin tiltræden, at „de forskellige Hovedanskuelser i det socialdemokratiske Folkeparti hermed er repræsenteret i Redaktionen“. 1878 indvalgte han i Socialdemokratisk forbunds første bestyrelse. Det synes som om han i nogen grad stivede bladet af; han var en både imponerende og spøgefuld mand med flere talenter, men tog dog ret skødesløst på sit hverv som redaktør. For i *Ravnen* at have bragt en tegning af politiinspektør M. "Hertz hængende i en galge idømtes han 1879 tre måneders simpelt fængsel, og da en række artikler i Social-Demokraten bl.a. om forholdene i hæren yderligere pådrog ham et antal processer, unddrog han sig de optrækkende fængselsstraffe ved sept.1879 at rejse til USA. En tid sendte han korrespondancer til bladet men etablerede sig snart som dekorationsmaler i New York. Også som socialist må han have spillet en vis rolle derovre, for New York-partifæller rejste en mindesten på hans grav. Af de adskillige digte og sange han skrev dels i *Ravnen*, dels til arbejderfester, levede et par endnu i 1930'erne: *Vi skuer den yppige, rige Natur* og *Tidens Aand har mægtig rystet Jorden*. □Tegnet selvportr. i *Ravnen* 1879.

Socialdemokraten 20.9.1879, 9.1. og 10.1.1880. C. E. Jensen og F. J. Borgbjerg: Socialdemokratiets årh. II, 1904 325f. Det danske socialdemokrati hist. II, ved Alsing Andersen 1921 355f. Rob. Wiinblad: Red. E. Wiinblad, 1929 42 45f 49f. Harald Rue: Satire og karikatur, 1930. Hugo B. Ludwig i Nordlyset, Brooklyn, N.Y.

15.11.1934. Mogens Knudsen m.fl.: Satire og humor i da. tegnekunst, [1946].

Oluf Bertolt*

Wiehe

Slægten føres tilbage til grosserer i Kbh. Johan Heinrich W.

F. W. "W. ~Johanne Marie Drewsen, d. af fabriker Christian "D.

Stamtvl. over Simon Carstensen Schiødts og Anna Kirstine Harboes efterkommere, 1907 23f.

Hans H. Worsøe

Wiehe, Augusta, se Blad, Augusta.

Wiehe, Frederik Wilhelm, 1817–64, filolog, rektor. *8.12.1817 på Frbg., †24.3.1864 i Århus, begr. på Frbg. F: portrætmaler, havneskriver i Kbh., senere justitsråd Carl Wilhelm W. (1788–1867) og Antoinette Louise Rosing (1791–1874). ~24.6.1844 i Søllerød med Johanne Marie Drewsen, *4.6.1823 i Skodsborg, †14.2.1914 i Gentofte, d. af fabriker Christian "D. (1799–1896) og Ernestine Jacobsen (1804–97). – Bror til Johan "W., Michael "W. og Wilhelm "W.

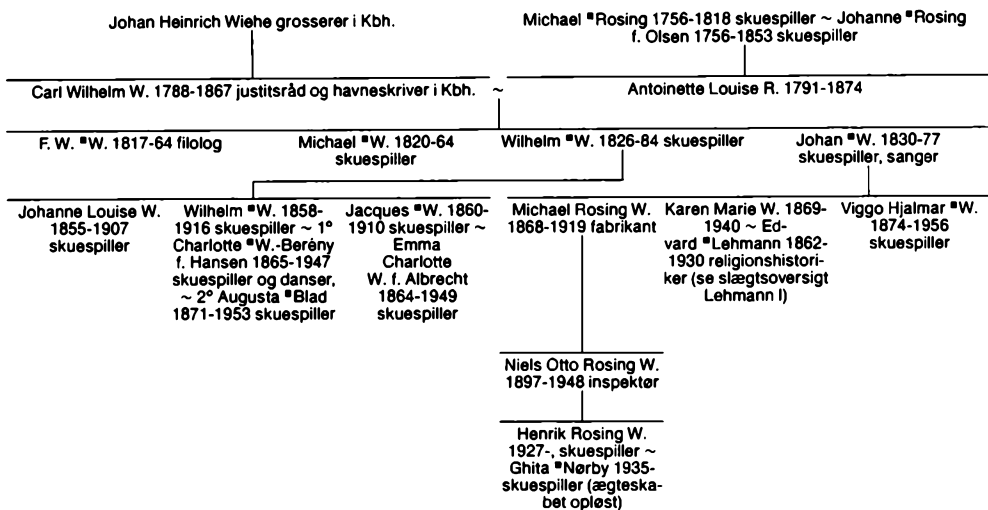
W. blev dimitteret fra Borgerdydskolen i Kbh. 1835 og studerede derefter filologi; han underviste i studietiden i Borgerdydskolen. Efter at have taget filologisk embedseksamen 1843 blev han lærer ved Odense katedralskole og udnævntes 1844 til adjunkt. 1846 blev han forflyttet til Slagelse som overlærer, konstitueredes som rektor 1851, men blev ved skolens nedlæggelse 1852 udnævnt til overlærer i Århus; på grund af sygdom kunne han dog først tiltræde to år efter. 1864 blev han udnævnt til rektor ved Frborg skole, men døde inden han kunne overtage dette embede. Af hans videnskabelige arbejder, der for en stor del fremkom i skoleprogrammer fra Odense og Slagelse, kan nævnes *Læren om Accentuationen i det græske Sprog*, 1845 (2. udg. 1854), *Bidrag til græsk Synonymik*, 1850, *Kort Tilbageblik paa Slagelse lærde Skoles Historie*, 1852. Med skriftet *De vestigiis et reliquiis synonymicæ artis Græcorum* erhvervede han 1856 den filosofiske doktorgrad. Hans synonymiske arbejder medførte en polemik med I. "Levin som fra W.s side førtes i Tidsskrift for Philologi og Pædagogik I–II, 1860–61. Størst fortjeneste indlagde W. sig ved sin kommenterede udgave af dialoger af Platon som udkom i tre hæfter 1848–51, af hvilke navnlig det første, indeholdende Apologien og Kriton, er blevet stærkt benyttet i skolerne og kom i flere oplag.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1856 72–75.

Hans Ræder*

Wiehe, Jacques

Wiehe, Jacques Emil, 1860–1910, skuespiller. * 23.6.1860 i Kbh. (Frbg.), † 21.5.1910 sst., begr. sst. (Ass.). F: kgl. skuespiller Wilhelm [♂]W. (1826–84) og skuespiller Ida F. Adami (1824–1911). ~ 30.5.1891 i Sundby med skuespiller Emma Charlotte Albrecht, * 30.6.1864 i Kbh. (Trin.), † 5.5.1949 sst. (Jac.), d. af skuespiller Heinrich Gottfred A. (1828–90) og Marie Emilie Jensen (1833–90).

W. lærte landvæsen, men havde altid villet være skuespiller. Som elev ved Det kgl. teater optrådte han første gang 11.5.1884 i Bernardos lille rolle i *Hamlet*, men sin egentlige debut fik han først 30.8.1885 som Svend Poulsen i *Gøngehøvdingen* på Folketeatret. Vildledt af navnet, slægtstraditionen og det djærve i W.s væsen troede direktørerne at han var et emne til elskrollerne, og på Dagmarteatret så man ham som Goethes Clavigo og grev Almaviva i *Barberen i Sevilla*. Herman [♂]Bang skrev at gnisten momentvis brød frem hos W., men at han var klodset og gjorde „et lidt trist Indtryk af noget stammende og krampagtigt“. Da han havde fundet sin egen udtryksform blev dette „klodsede og stammende“ netop en charme mere i hans strålende morsomme spil som farcør. Efter hyppigt at have skiftet scene fik han på Dagmarteatret ti sæsoner (1895–1905) i hvilke han vandt stor popularitet ved sin elskværdige forfjamskelse og sit indtagende, meget lattervækkende staccato-lune (Godefroi i *Sovevagonen*, Marcinelle i *Et Piske-smæld*, Ardelot i *En munter Sygdom*). Han var teatrets fornøjelige ræsonnør og levemand, og ingen kunne som han hitte morsommere på udflugter. Også i samtidens danske repertoire skabte han lattervækkende og karakteristiske skikkelser, fx agent Jensen i *Familien Jensen*, der var

herlig i sin godmodige lumpenhed. 1905 brød W. med Martinus [♂]Nielsens teaterstyre og deltog i „De Otte“'s turné til Norge, men da han n.å. kom tilbage genvandt han på Casino ikke helt sin tidligere stilling fordi hans evner og art mere hørte hjemme i Dagmarteatrets repertoire. W. nåede at spille ca. 235 roller; han optrådte sidste gang 13.5.1910 som Chémineau i *Kampen for Tilværelsen* på Casino. Hans tidlige død betød et virkeligt tab; ved sin smittende forfjamskelseskomik og friske elskværdighed gav han det gamle kunstnernavn fornyet glans. Han var som farcør rask i vendingen, knap i udtrykket og havde naturligt lune i oplevelsen. Hans udtryksform kunne ikke eftergøres. □Tegn. af Chr. Krohg (Teatermus.) og af F. Andersen. Foto.

Interview i Politiken 25.12.1893. – Jens Pedersen i Teatret IV, 1904-05 17-20. Rob Neiendam: A/S Kbh.s Hippodrom. Folketeatret 1845-1945, 1945.

Robert Neiendam*

Wiehe, Johan Henrik, 1830–77, skuespiller, operasanger. * 15.10.1830 i Kbh. (Frels.), † 22.1.1877 på Skt. Hans hospital, begr. sst. F: portrætmaler, havneskriver i Kbh., senere justitsråd Carl Wilhelm W. (1788–1867) og Antoinette Louise Rosing (1791–1874). ~ 18.5.1865 i Kbh. (Cit.) med Fanny Petersen, * 24.5.1845 i Kbh. (Helligg.), † 2.2.1908 på Frbg., d. af overlærer ved Metro-politanskolen, professor Carl Ludvig P. (1813–70) og Thora Elvine Lütthans (1819–72). – Bror til F. W. [♂]W., Michael [♂]W. og Wilhelm [♂]W.

Ingen af skuespillerbrødrene Wiehe var akademikere, men W., den yngste af dem, var løjtnant da han 27 år gammel gav efter for den nedervædede længsel mod scenen. Forinden havde han som frivilligt deltaget i felttoget 1849–50 hvorun-

der han avancerede fra korporal til officer, og efter krigens slutning gjorde han militærtjeneste. På teatret begyndte han som sanger idet han 21.5.1858 debuterede som Figaro i Mozarts opera *Figaros Bryllup*, et uheldigt valg da hans høje sværlemmede skikkelse og stærke, men ikke uddannede baryton hverken passede til Figaros vævre væsen eller tonernes charme; bedre gik det ham som tjeneren Johan i *Ungdom og Galskab* (1861) der skal være tung og klodset. Ud over operaens bonderoller blev det ikke let for W. at tilkæmpe sig en stilling, dels fordi han altid havde sin rigt begavede bror Michael foran sig – i sæsonen 1863–64 endog også Wilhelm – dels fordi ledelsen ikke forstod at benytte hans sceniske ejendommelighed der var lige så ægte som brødrenes begavelse, men langt mere begrænset. W. var i dagliglivet godmodig, men som kunstner et vildt og voldsomt temperament der på overvældende vis manifesterede sig i hans fremstilling af Jarl Bothwell i Bjørnsons *Maria Stuart i Skotland*, 1867. Udførelsen rummede voldsomme naturudbrud som ingen på scenen havde formået siden J. C. *Ryges dage. Det var kort sagt W.s kunstneriske område, brynjen var hans dragt, ryttersablen hans væрге; men i stedet blev han teatrets forsigtige skurk (oberst Stahl i *Tordenskjold*) eller dets ædle fortaler (Oehlenschlägers Palnatoke), undertiden dets pære noble (kammerherren i *De Unges Forbund*). I sådanne roller virkede han monotont og deklamerende; først da han skulle være halvbarbaren major Stonihurst i *Engelskmænd i Indien* eller sigøjner-romantikeren Anders Fesser i *Tordenvej* kom der atter individuelt liv over hans personlighed. W.s slesvigske krigstid blev i kunsten til landsknægtens vilde passion. Den beundring og hengivenhed som omgav hans ældre brødre søgte han erstattet med en tillidsfuld selvsikkerhed der omsider udartede til sindssyge. Han optrådte sidste gang 30.5.1875 som Ørnulf i *Hærmændene paa Helgeland*. 1864 var han blevet kgl. ansat og fra juli 1876 fik han afsked på grund af sin sygdom. – Hans søn, **Viggo Hjalmar W.**, * 23.12.1874, † 30.11.1956, blev uddannet på Det kgl. teaters elevskole og virkede fra 1898 hovedsagelig ved privatteatrene i Kbh. 1899 brød han igennem på Folketeatret som den pudsige Ludvig Thostrup i *Østergade* og *Vestergade*: til sidst tilhørte han Casino. – □ Træsnit af O. Andersen ca. 1890 og tegn. af C. Bayer (Kgl. bibl.). Foto.

Wiehe, Michael Rosing, 1820–64, skuespiller. * 23.1.1820 i Kbh. (Holmens), † 31.10.1864 sst. (Slotsk.), begr. sst. (Ass.). F: portrætmaler, havneskriver i Kbh., senere justitsråd Carl Wilhelm W. (1788–1867) og Antoinette Louise Rosing (1791–1874). ~ 11.5.1844 i Kbh. (Holmens) med Ane Marie Eleonora Emilie Thorsen, * 8.3.1821 i Kbh. (Helligg.), † 30.12.1891 sst. (Helligg.), d. af klædehandler Ole Peter T. (1789–1863) og Emilie Andrea Øckenholt (1797–1877). – Bror til F. W. *W., Johan *W. og Wilhelm *W.

Moderen sagde om sine sønner: „Michael er en Wiehe, Wilhelm en Rosing“. Hun mente hermed ikke alene den ydre lighed, men at W. havde arvet sin fars tunge, tavse og indesluttede natur. Den drømmende tilbedelse, fortabelsen i følelsen som Adam *Oehlenschläger beundrede hos Michael Rosing var W.s arv fra sin morfar. Alleerede som skoledreng bad han mormoderen i Fredensborg om at måtte komme til teatret. Han måtte dog først blive voksen. Efter konfirmationen fik han plads på Vartovs kontor, blev dernæst en tid handelslærling i klædefirmaet Lund og Thorsen, men hans kunstneriske higen gav ham ingen ro i forretningslivet; Forældrene tog ham med til deres dilettantspil i Borups selskab, og her fik han – som sufflor – sin første berøring med teatret. Sytten år gammel blev han antaget som elev ved sine berømte bedsteforældres scene hvor Gottlob *Stage skulle give ham instruktion. Kort efter begik man den fejltagelse at lade den kejtede yngling debutere ved en sommerforestilling som Kosinsky i en scene af *Røverne* (22.6.1837). Trange år fulgte; kun få anede at der boede en stor kunstner i denne særprægede unge mand som ikke lignede teatrets sædvanlige aspiranter af elskertypen, men nærmest en asket. Hans profil var „faaret“ og hans øjne var uens; fanatikerens glød luede i dem, men nogle påstod at han skelede. Umiddelbart indtagende som broderen var han ikke, men sky og tilbageholdende. Hans dage gik hen med statistroller, småroller og flittig udnyttelse af tiden; nogle venner troede på hans fremtid, deriblandt N. W. *Gade, men først og fremmest F. L. *Høedt som intellektuelt var ham overlegen.

Da teatret savnede en yngling til den unge markis i *Et Ægteskab i Ludvig XV.s Tid*, tilrådede Johanne Luise *Heiberg at forsøge den „underlige W.“, og skønt resultatet blev usikkert og famlende førte det dog til at N. P. *Nielsen benyttede ham i nogle sommerforestillinger 1842. Her fik han luft under vingerne. Hans næste skridt fremad var *Aladdin* (30.10.1842). Den kåde dreng, som broderen Wilhelm kunne have spillet, klædte ikke W., men derimod vidste han at levendegøre den vågnende lidenskab, scenen ved Mor-

Teatret XIV, 1914–15 79f (brev). – Edv. Brandes: Dansk skuespilkunst, 1880 274–86. Rob. Neiiendam: Det kgl. teaters hist. I, 1921.

Robert Neiiendam*

gians grav og vanviddets poesi. Trællen Grib i *Hakon Jarl* var W.s område; det kuede, indadvendte sind der pludselig slår ud i begejstringens lue og åbenbarer en ædel sjæl. Hans sceniske møde med fru Heiberg kan dateres fra 20.4.1844 da Henrik "Hertz" romantiske skuespil *Amanda* opførtes. Det blev indledningen til den skønneste åbenbaring af mandlig erotik dansk scene har ejet. Fru Heiberg og W. supplerede hinanden, hun havde det æggende eller spottende koketteri, han den dybe inderlighed i følelsen. Deres spil satte tilskuernes fantasi i bevægelse; de fremkaldte den store spænding, den rige afveksling. Den elskov som W. fremstillede var af en anden art end den senere tider så; han attråede ikke sin elskede, men tilbad hende. Når han drømmende stod i sin sorte dragt som Hertz' Tristan eller Tadéo, Shakespeares Romeo eller Schillers Mortimer blev han det levende brændpunkt for tidens erotiske idealer. Hans skikkelser var ikke væsensforskellige; de støbtes i samme plastiske form, og han gav dem alle sin egen dunkelbløde, men mandige stemme, sin egen fortærende og dog kyske glød. Der var en moralsk højhed over ham, som den finske billedhugger Walter Runeberg har forevigt på den buste han 1861 skabte. „W. syntes os paa engang en drømmende Yngling og en myndig Mand, en stille Tænkter og en Helt, en Elsker og en Asket“, vidnede Edv. Brandes i sin afhandling om ham, den varmeste, han har skrevet. „Naar jeg tilbagekaldte i Erindringen W.s Skikkelser“ sagde Henrik Ibsen, „er det, som jeg gik igennem et Billedgalleri, fuldt af antikke Statuer. Lutter Plastik! Lutter Storhed! Jeg har aldrig set noget lignende og faar aldrig noget lignende at se.“

Bag W.s glød i samspillet med fru Heiberg ville publikum gerne se en personlig grund. Men han var en ukunstlet natur med et lykkeligt privatliv, alvorlig og indesluttet. Hun inspirerede ham på scenen, men han syntes at Anna "Nielsen" var en større kunstner. Eftertiden kan derimod i fru Heibergs memoirer og breve mærke en dyb følelse fra hendes side over for ham. Desto større var hendes skuffelse da W. 1855 sammen med Høedt forlod Det kgl. teater som protest mod J. L. Heibergs direktorat. W.s ridderlige natur bød ham at følge vennen hvis meninger om skuespil-kunst han delte. Den nægtede ham også til skade for kunsten at spille Hamlet, Høedts gennembrudsrolle. W. var meget lidt skrivende, men han efterlod dog, vel i fornemmelsen af at fru Heiberg engang ville fremsætte den modsatte mening, et vægtigt vidnesbyrd om hofteateræsonen 1855–56. Han kaldte den vinter „et sundt Aar“, fordi han fik lejlighed til at tale let og kvikt i de muntre lystspil hvoraf repertoiret be-

stod. Det var som at komme „fra Taage til frisk Luft“ skrev han, og han mente dermed at hans mange ensartede lyriske roller ikke gav ham anledning til at udfolde nogen karakteristisk. Da Heiberg træt af konkurrencen og pressens angreb havde nedlagt sit styre vendte de to venner tilbage til deres rette forum. Fru Heiberg nærede den opfattelse at W.s kunst blev ringere under Høedts påvirkning, men denne mening modsiges af kendsgerningerne. Han var under udviklingens lov; elskereren med det dybe, men af tanken beherskede følelsesliv blev en tragisk karakterfremstiller. Herom var Edgar i *Kong Lear*, Caligula i *Fægteren fra Ravenna* og sortebroder Knud afgørende vidnesbyrd. Det var ikke alene den overjordiske elskov han kunne udtrykke, men fanatisk grusomhed og skadefro glæde. Mens fru Heibergs kunst var uforenelig med begrebet alderdom kendte W.s geni ingen tidsgrænse. Hvis døden havde skånet ham ville 40ernes romantiker have udmærket sig i 70ernes og 80ernes realistiske skuespil.

W. udførte ialt 252 roller; tre vigtige holberske var derimellem: Apicius i *Den Vægelsindede*. Leander i *De Usynlige* og Philemon i *Det lykkelige Skibbrud*. Den første var en af W.s få komiske skikkelser; den anden en nyskabning idet han lagde glød ind i Holbergs stive sprog hvorved ordene fik vinger, og Leander blev hvad han her skal være, en romantisk elsker. Og endelig var Philemon en repræsentant for åndsdannelse, skabt i Holbergs billede og derfor en værdig og overlegen forsvarer for komedierne. 30.5.1864 stod W. sidste gang på scenen som den hykleriske Joseph Surface i *Bagtalelsens Skole*. Skønt han var syg opfyldte han et løfte til broderen og gennemførte et gæstespil i Kristiania, bl.a. som sortebroder Knud. Bjørnstjerne Bjørnson skrev da i en karakteristik at W.s spil tidligere havde strålet af større fysisk skønhed og kraft, men at åndens adel som nu beherskede det, var som den stille klarhed man hellere vil have end sol. „Hans Fremtrædens Elegance, Replikkernes naturlige Fald, den ydre Ro i Stilling og den meget sparsomme, men fuldt betegnende Gestikulation“ mente Bjørnson stammede fra Théâtre français. „Men Ordets indtrængende Magt, Blikkets dybe Troskab, Væsenets hele Vederhæftighed er hans egen – og er næppe set større paa nogen Scene eller i nogen Kunststart i Norden“. Angrebet af sukkersyge vendte W. tilbage og tog ophold i Fredensborg hvor han i mange andre havde hentet sundhed til nyt arbejde. Men den sommer vendte kræfterne ikke tilbage, heller ikke efter en rejse til Karlsbad, og hjemkommen derfra døde han, kun 44 år gammel. H. C. Andersen, Carsten Hauch, Henrik Hertz og C.

"Molbech skrev mindedigte til hans ære. – Kgl. skuespiller 1845. – R. 1858. □ Tegnet som barn, formentlig af faderen. Litografi 1844 efter tegn. af F. Vermehren, efter dette flere litografier. Flere tegn. af Vermehren, bl.a. skitse (Fr.borg) og 1846 (Bornholms mus.). Mal. af F. Helsted, 1847 (Det kgl. teater), mal. af samme (Teatermus.). Mal. af Johs. Jensen. Buste af W. Runeberg, 1861 (Teatermus.). Litografi af E. Fortling, 1862, efter dette litografi og træsnit. Buste af F. Stramboe, 1863. Min. Træsnit af W. Obermann, 1864, efter tegn. af H. Olrik, efter dette træsnit 1865. Afbildet i rolle på tegn. af E. Lehmann (Teatermus.). Litografi i rolle af A. Kittendorff efter Lehmann. Tegnet i rolle af A. H. Harttung (Teatermus.). Mal. af J. V. Gertner, 1866 (Det kgl. teater), efter dette kopi af H. C. Vantore, 1903 (Teatermus.). Afbildet i rolle på mal. af O. Bache, 1872. Tegn. af H. C. Ley (Teatermus.) og af C. Bayer (sst.). Buste af A. W. Saabye, 1899 (sst.; Fr.borg; 1900 Det kgl. teater). Buste af Rasmus Andersen, 1925 (Teatermus.). Mal. (sst.). Afbildet på mal. af V. Neiiendam udst. 1943.

Breve fra da. skuespillere og skuespillerinder, udg. Rob. Neiiendam II, 1912 157–66 (heri også Emilie Wiehes erindr.). – Bjørnstjerne Bjørnson i III. nyhedsbl., Kria. 26.6.1864. Dagstelegrafen 1.11.s.å. Edv. Brandes: Dansk skuespilkunst, 1880 1–34. Johanne Luise Heiberg: Et liv I–IV, 1891–92 (5. udg. 1973–74). Georg Brandes: Saml. skr. 2. udg. I, 1919 460. Rob. Neiiendam: M. W. og Fr. Høedt, 1920. Fr. Schyberg: Dansk teaterkritik, 1937.

Robert Neiiendam*

Wiehe, Viggo Hjalmar, se Wiehe, Johan.

Wiehe, Anton Wilhelm, 1826–84, skuespiller. * 8.7.1826 i Kbh. (Garn.), † 4.1.1884 sst. (Matth.), begr. sst. (Ass.) F: portrætmaler, havneskriver i Kbh., senere justitsråd Carl Wilhelm W. (1788–1867) og Antoinette Louise Rosing (1791–1874). ~ 24.8.1851 i Kbh. (Holmens) med skuespiller Ida Florentine Adami, * 21.10.1824 i Kbh. (Trin.), † 17.7.1911 sst., d. af ligkassebud, senere skomagermester Johan Andreas A. (ca. 1772–1840) og Ane Kirstine Pallesen (ca. 1785–1860). – Far til Jacques *W. Bror til F. W. *W., Johan *W. og Michael *W.

Barndomshjemmet var stærkt kunstinteressert. Foruden at være kgl. embedsmand dyrkede faderen portrætmaleri og spillede privatkomedie i Borups selskab sammen med sin hustru, skuespillerparret Rosings datter der som barn havde udført småroller på Det kgl. teater. Denne atmosfære og slægtsarven blev bestemmende faktorer for brødrene Wiehe, som ikke længe varede de borgerlige erhverv faderen satte dem til. W. var en munter friluftsnatur uden stræben efter bogli-

ge kundskaber. Hans væsen var umiddelbart indtagende, han var hjertensgod og ukritisk, naturens muntre søn med fantasi og følelse i ét spillende liv. Efter sin konfirmation kom han i malerlære. Man kaldte ham „Rafael“ når han løb med bøtterne på et bræt der balancerede på hovedet, og hans skønhed tålte sammenligningen. Han var rank, middelhøj; det brune hår krusede sig tæt om hans store hoved, og hans lyseblå øjne havde en varm og mild glans. Gangen var let og fri, og en særlig medfødt gave var hans mageløse talestemme. Broderens spil som Aladdin blev den afgørende impuls for W. til at ombytte malerlæren med timer hos den store Oehlenschläger-skuespiller N. P. *Nielsen, og sytten år gammel (16.11.1843) viste han første gang som Jørgen i *Erik og Abel* sin unge frejdighed der mindede om morfaderens sceniske væsen. Sin egentlige debut fik W. som Einar Tamseskælver i *Hakon Jarl* (19.4.1844). I en mellemakt gik Adam *Oehlenschläger op til ham og sagde: „Nu er jeg ikke bange for, hvorledes Eftertiden skal forstaa mig. De har min Aand i Dem, og De skal forklare mig for kommende Slægter“. W. følte disse ord som en indvielse, og han opfyldte den forventning de indeholdt. Også for den gamle digter må det have været en oplevelse at stå over for dattersønnen af sin ungdomslærer til hvem han havde skrevet Hakon Jarl.

Men det gik W. for langsomt fremad. Broderen og Fritz *Hultmann stod ham i vejen. Når han dublerede en rolle, fx Don Cæsar de Bazan eller Charles i *Bagtalelsens Skole* røbede hans spil både personlighed og varme, men vente kunne han ikke. Så brød han ud med orlov og drog til H. W. Langes provinsselskab, og kom med dette til Casino i hvis åbningsforestilling 26.12.1848 han medvirkede, men vendte snart skuffet tilbage til sin elevstilling. 1850 blev han indkaldt, deltog i felten og blev som korporal såret under Istedslaget, og da han atter viste sig på scenen, var han Henri d'Albret i *Dronning Marguerites Noveller* der kommer hjem fra krigen, et sammentræf som i de patriotiske tider ikke kunne gå upåagtet hen. Men nu ville han for alvor nå til udvikling og ansvar og lod sig derfor knytte til de unge talenters scene i datiden, Kristiania teater, hvor han i ni sæsoner (1851–60) spillede 138 roller, en broget blanding fra Oehlenschlägers Axel til Holbergs Troels. Han var den som blev mindst generet af den nordiske selvstændighedstrang på det sceniske område; alle, med Johannes Brun i spidsen, vidnede at W. var teatrets første kunstner, og selv Henrik Ibsen der sammen med Bjørnstjerne Bjørnson bekæmpede de danske skuespillere, indrømmede at W. „øvede en ubestridelig indflydelse på den norske scenes

Wiehe, Wilhelm

fremgang". Gennem sin virken i Norge afbetalte han den gæld som dansk skuespilkunst stod i til hans norske morfar. 1855 gav J. L. *Heiberg ham tilbud om broderens plads under hans og Frederik *Høedts oppositions-udvandring til hofteatret, men det ville W. ikke inddæle sig på. 1858 kom et nyt tilbud fra teaterchefen Carsten *Hauch, men da den kgl. ansættelse ikke fulgte med afslog han på ny; endelig 1860 vendte han tilbage og blev i tre sæsoner Casinos populære folkekomediehelte; blandt hans mange roller var Gudmund i *Axel paa Solhaug*, den første Ibsen-forestilling i Kbh. 1861. Endnu med ungdommens friskhed i behold nåede han 37 år gammel omsider målet, kgl. skuespiller, og i 1.9.1863 genoptrådte han på broderens scene som Axel i *Axel og Valborg*; Michael Wiehe spillede sortebrøder Knud. Samarbejdet varede kun en sæson, men det blev uforglemmeligt for dem der oplevede det; længst levede ryet fra Erik og Abel, mindeforestillingen for Frederik VII hvor Abel i Michael Wiehes fremstilling hævdede sig til at blive et sindbillede på Danmark i nød. Meget forskellige var de; virkede broderen i sin kunst dunkel og dragende var W. åben og lys, frisk og frodig og folkevisebestemt ved sin danskhed.

Efter Michael Wiehes tidlige bortgang var W. teatrets sidste store romantiker, den eneste der evnede frit og skønt at bevæge sig på den jambiske koturne. Hans brede skuldre bar Oehlenschläger-repertoiret: foruden Axel, Olaf Trygvesson i *Hakon Jarl*, Tordenskjold, Svend Tveskæg i *Palnatøke*, Oluf i *Dronning Margrethe*, Mikel Angelo i *Correggio* og Harald Haardraade i *Væringerne* hvor hans fremsigelse af Da Herkules paa Marken stod var berømt. 21 af hans 349 roller skyldtes Oehlenschläger, men blandt dem fandtes urimeligt nok ikke Aladdin. I de åbne sejrbestemte karakterer var han, som Bjørnson skrev, „en erobrende Magt“; mindre betydeligt var det indtryk han efterlod når han spillede en af de hårde, mørke og tvivlende helte (Hakon Jarl, Ibsens Skule Jarl) hvor han måtte lægge bånd på sin oprigtige natur og nøjes med den brede N. P. Nielsenske stil. Men skønt W. var primitiv lyriker besad han også karakterdannende fantasi. Den ene aften erobrede han tilskuerne ved sin svulmende ordstrøm, „en Blanding af Epos og Salme“ (Edv. Brandes), og den næste var det ikke ordenes rytme, men skildringen af et menneske i daglige klæder som betog. Derfor vandt han beundrere både blandt romantikerne og blandt realisterne i tiden mellem Oehlenschläger og Ibsen. Blandt hans moderne skikkelser stod sagfører Steensgaard i *De Unges Forbund* højest (1870). Fra Norge kendte han den

Bjørnson-type som Ibsen her ville ramme, og da han benyttede det norske sprog havde han kunstnerisk ret, selv om den sproglige ensartethed gik tabt: „Du har fattet min mening lige til det allerinderste, og du gengiver din opfattelse med genial sandhed“ skrev Ibsen til ham. Vidt forskellig fra denne frasemager var hans spekulant Tjælde i *En Fallit*, som han i nøje forståelse af Bjørnsons mening gjorde til en sympatisk skibbruden mand. Mellem hans øvrige norske skikkelser var Axel i *De Nygifte*, Sigurd i *Hærmændene paa Helgeland*, Øystejn i *Mellem Slagene* og Tønnesen i *Samsfundets Støtter*. For de to store norske dramatikeres gennembrud i Kbh. havde W. afgørende betydning.

Åbenhed, frejdighed, omhed var W.s åndelige evner i forening med kraft og blidhed. Det pludselige var hans styrke, refleksionen hans svaghed, og han havde ikke udtryk for vid eller ironi, men for djærtv humør, den form for saga-humor som kendes fra Oehlenschläger. Hans kunst blev båret af inspiration, aldrig af beregning; for så vidt var han en modsætning til teatrets kommende førsteskuespiller Emil *Poulsen. W var kunstner af Guds nåde; han gav sig følelsen og fantasien i vold, og dette forklarer den varme og troværdighed der var i hans spil og deklamation. Ingen nåede ham når opgaven gik ud på at sige Christian Winthers digt *Murad* eller J. S. C. Welhavens *Asgaardsrejsen*, heller ikke efter digterens mening. Han fyldte ordene med skønhed og gav billederne liv. Men hans vældige kræfter blev tidligt opbrugt. Han havde aldrig økonomiseret med sig selv, men været et begejstringens barn der elskede det festlige øjeblik og gav efter for dets indskydelser. Da han endnu ikke var 53 år gammel, var hans syn og hukommelse så stærkt svækket at han måtte opgive kampen. Ved afskedsforestillingen 4.6.1879 blev han varmt hyldet, særlig da han som Hakon Jarl udslyngede ordene: „Som Du ser mig her, ser Du det sidste Glimt, den sidste Gnist af gammel nordisk Kraft og Helteliv!“ Publikum opfattede med rette replikken personligt. Efter scener af Hakon Jarl spillede han embedsmanden Møller i *Hr. og Fru Møller*, der sammen med Frank i *Grons Fødselsdag* hørte til hans mest beundrede lystspilfigurer. Siden, da pensionen ikke strakte til, lånte han Folketeatret til aftenunderholdninger, sidste gang 31.3.1883 hvor han reciterede digte. Det følte smerteligt, men var en befrielse, da han, kun 58 år gammel, døde. Også fra Norge som han havde gæstet flere gange efter sin afsked fra Kristiania teater, lød smukke mindeord til hans ære. – Sønnen Anton Wilhelm W., *10.12.1858, †18.8.1916, blev skuespiller mod sin fars vilje og kæmpede forgæves livet igen-

nem med at leve op til slægtsforbillederne på scenen. Han debuterede på Det kgl. teater 1875 men spillede sin meste tid på Casino og Dagmar-teatret. Som faderen måtte han slutte sin karriere kun 53 år gammel pga. svigtende hulkommelse. Hans sidste optræden var i Sigurd Jorsalfar 22.11.1911. – R. 1874. □Litografi 1858 efter foto. Afbildet på Constantin Hansens mal., 1860–64, af den grundlovgivende rigsforsamling 1848 (Fr.borg). Afbildet i rolle på mal. af O. Bache, 1872. Afbildet på tegn. af C. Bayer (Fr.borg). Træsnit af H. P. Hansen, 1868, efter foto, efter dette flere træsnit af samme og af H. C. Olsen. Tegn. af Jul. Rosenberg, 1876 (Teatermus.). Tegnet selvportr. (Teatermus.). Foto.

Breve fra da. skuespillere og skuespillerinder, udg. Rob. Neiiendam II, 1912. – H. Ibsen i Ill. nyhedsbl. VI, Kria. 1857 246f. Th. Overskou: A. W. W., udg. Edg. Collin, 1879. Edv. Brandes: Dansk skuespilkunst, 1880 201–20. Johs. Brun i Norden, 1887 3.hft. Nic. Bøgh i Litteratur og kritik I, 1889 768–845. T. Blanc: Christiania theaters hist., Kria. 1899. Rob. Neiiendam: Det kgl. teaters hist. I–III, 1921–25. Viggo Lindstrøm: Fra den gamle vinkælder til det kgl. teater, 1924 18–26. – Egenhændig repertoirefortegn. og breve i Teatermuseet.

Robert Neiiendam*

Wiehe, Wilhelm, 1858–1916, se **Wiehe, Wilhelm**, 1826–84.

Wiehe-Berény, Marie Charlotte, 1865–1947, balletdanser, skuespiller. * 28.8.1865 i Kbh. (Garn.), † 4.9.1947 på Skodsborg badesanatorium, begr. i Kbh. (Ass.). F: militærmusiker Jacob Julius Georg Hansen (1826–68) og Emma Cathinka Flor (1832–98). ~ 1° 5.6.1889 på Frbg. med skuespiller Anton Wilhelm Wiehe, * 10.12.1858 i Kristiania, † 18.8.1916 i Kbh. (~ 2° 1899 med skuespiller Augusta *Blad, 1871–1953), s. af skuespiller Wilhelm *W. (1826–84) og Ida F. Adami (1824–1911). Ægteskabet opløst. ~ 2° 5.12.1899 i Kbh. (Matth.) med violinist, komponist Henri Berény, * 1.1.1871 i Kaschau, Ungarn, † 22.3.1932 i Budapest, s. af dampmøller Emil Weiss og Charlotte Weiss.

W.-B. blev elev på balletskolen under Georg *Brodersen kort før den nuværende teaterbygningens åbning og medvirkede i tableauet *Oeh-lenschläger* ved indvielsen 15.10.1874. Som voksen vakte hun opmærksomhed ved sit lyse, pikante ydre og virkede nydelig i de partier der blev hende betroet, fx Therese i *Søvngængersken*, 1886 og Maria i *Toreadoren*, *Marchen i Kermessen i Brügge* og søkadetten Poul i *Fjernt fra Danmark*. 1881 blev hun ansat, men da hun i sin blonde sarthed savnede det overskud af kraft som en danser i første række ikke kan undvære, blev hun ikke Maria *Westbergs efterfølger og

forlod derfor 1890 utilfreds sin stilling for at modtage et tilbud fra Folketeatret. Her brød hun straks igennem i sin første rolle, Denise i *Frk. Nitouche* (nov. 1890) hvortil hun havde ydret og en morsom blanding af kbh.sk humor og pariserchik; stemmen var ikke stor, men musikaliteten sikker og foredraget overordentlig indtagende. Med ét slag blev hun en af hovedstadens mest yndede skuespillere der på Folketeatret, men mest på Casino samlede opmærksomheden om sin gratiøse person. Hendes talent gik ikke i dybden, og replikken stod alle dage tilbage for viseforedraget, men hendes charme sejrede over alle mangler, når hun udførte de kvindelige hovedroller i *Lykkebarnet*, *Miss Helyett*, *Corneilles Klokker*, *Mikadoen*, og i pantomimen *Den forlorne Søn* hvor hendes balletuddannelse og udtryksfulde mimik satte blomst, blev den unge Pjerrot et henrivende fransk billede, både Watteausk og moderne. Efter gæstespil og turneer hjemme og ude fortsatte hun sin lette genre på Casino i *En lystig Nat*, *Geisha*, *Dukken* og *Damen fra Natkaféen* hvor hendes letsindige pigebarn fik Edv. *Brandes til at skrive, at man blev „indtaget i hendes Skøgevæsen“. Efter flere studieophold i Paris besluttede hun at bosætte sig der med det mål for øje at blive fransk skuespiller. Med vanlig energi kastede hun sig over sproget, mens hendes mand Henri Berénys kompositioner Det første Karneval og Haanden banede vejen for hende til en debut på Théâtre des Auteurs Gais under verdensudstillingen i Paris 1900. Hendes succes var så sikker, at hun (fra 25.11.1901) i fire år var meddirektør af og førstekraft ved boulevardscenen Théâtre des Capucines, hvortil hendes gemal bl.a. komponerede *Manden med Dukkerne* som sammen med *Haanden* dannede en del af hendes repertoire på turné i europæiske og amerikanske storbyer, Madrid, Konstantinopel (Istanbul) og Athen indbefattet. Ingen anden dansk scenekunstner er draget så viden om lande på et fremmed sprog. Nu og da gæstede hun Kbh. fx med *Den lille Dronning* (Folketeatret 1904), *Hans Majestæt* (Det ny teater 1910) og atter med *Damen fra Natkaféen* (Casino 1913). Hun optrådte også på storbyernes varieteer. Over tusind gange spillede hun i Haanden, i hendes øvrige fremmede repertoire var de hyggelige børnescener i *Miss Cheep*. *Den lille Korsikaner*, en pantomime bygget over Prosper Merimés navel Metheo Falcone, og Arthur Schnitzlers *Afskedssooper* hvor wienerballetpigen blev transponeret til en pikant parisisk grisette.

W.-B.s bedste kunstneriske våben var hendes på mange tungeomål besungne ynde og smil. Hun kunne gå tæt op imod, men overskred dog ikke

Wiehe-Berény, Charlotte

skønhedslinjen. Første verdenskrig ikke alene afbrød hendes flittige virken, men ruinerede hende, da hun var gift med en ikke-fransk fra en fjendtlig nation. Hun rettede dog sin tilværelse op igen og optrådte på ny i Paris 1925 som moderen i Berénys operette *Chou-Chou*. 1929 udgav hun sine livserindringer (*Fra Gammel Mønt til den store Verden*). Under den anden verdenskrig tog hun atter ophold i Kbh. hvor hun 1940 medvirkede på Det ny teater i *Axel i den syvende Himmel* og endnu sommeren 1943, 78 år gammel, optrådte hun på kabaret. Hendes sangtekst var meget tydelig; hun gennemlevede sin visers indhold med intelligens og humør og ledsagede dem med livfulde franske gestus og udtryksfuld mimik. De satiriske, let sentimentale eller pikante sange var hendes styrke, derimod savnede hun den dybere følelse romancen kræver. For Georg Brandes var hun „en Sommerfugl i Menneskeskikkelse . . . en engel af Ynde“. – Ingenio et arti 1940. □ Afbildet på mal. af Paul Fischer, 1888. Malet i rolle af samme, 1889 (Teatermus.) og 1893. Tegn. af Vald. Andersen, 1905. Silhouet af Kirsten Wiwel, 1921 (Kgl.bibl.). Tegn. af Carl Jensen, 1943. Tegn. (Teatermus.). Karikatur af Viggo Thomsen (sst.). Tegn. af Emil Krause og af D. T. de Losques. Malet i rolle af H. Slot-Møller, statuette i rolle af Jules Cheret. Flere mal. af franske og tyske kunstnere. Foto.

C. W.-B.: *Fra Gammel Mønt til den store verden*, [1929]. Interview i Politiken 25.12.1893. – Rob. Neiiendam: *Det kgl. teaters hist. II-V, 1922-30*. Samme: *A/S Kbh.s Hippodrom. Folketeatret 1845-1945, 1945*. Den kgl. da. ballet, red. Sv. Kragh-Jacobsen og T. Krogh, 1952.

Robert Neiiendam*

Wielandt, Joachim, 1690–1730, avisudgiver, bogtrykker, forfatter. * marts 1690 i Kbh., † 18. 12.1730 sst., begr. sst. (Holmens k.s. kapel). F: islandsk købmand Peter W. (ca. 1653–1702) og Margrethe Thomasdatter Daabelsten († 1711). ~ Inger Windekilde, * 27.11.1672, begr. 30.6.1755 i Kbh. (Helligg.) (~ 1° med islandsk købmand Jacob Sørensen Graahe, † ca. 1706, ~ 2° 1707 med oplagsskriver, kommerceråd Thomas Hørning, † 1711), d. af sognepræst i Stenløse og Veksø Hans W. (1625–1711, ~ 1° 1655 med Inger Gregersdatter, 1630–67) og Gjertrud Jørgensdatter Colding (1651–87). W. blev student 1707 fra Sorø skole, tog 1708 baccalaureatgraden og var 1709–11 alumnus på Borchs kollegium. Han blev 1712 sekretær i danske kancelli og 1714 tillige protokolfører i højesteret hvor han 1726 blev forfremmet til justitssekretær. Det var dog væsentlig honnørstillinger som kun gav ringe indtægt. Han havde på

Borchs kollegium disputeret over en afhandling om guden Thor (diss. I–II, 1709–10) og dyrkede gennem hele sit liv historiske, genealogiske og heraldiske studier som han gjorde økonomisk frugtbringende ved udarbejdelsen af slægtregistre, genealogiske årbøger o.l. Han studerede dog også om amore, og har bl.a. i „Lærde Tidender“ offentliggjort flere videnskabelige afhandlinger. Også som digter var han virksom. Han har skrevet talrige lejlighedsviser, navnlig i anledning af begivenheder i kongehuset, og udgav 1725 en tragedie *Achilles og Polixene* som dog aldrig nåede frem til opførelse. Som den praktiske og initiativrige mand han var søgte W. tidligt ved siden af disse virksomheder over i et mere lønnende erhverv, idet han 1719 etablerede sig som bogtrykker i Kbh. I denne egenskab kom han straks i forbindelse med Ludvig Holberg, for hvem han – vistnok allerede i slutningen af 1719 – trykte originaludgaven af *Peder Paars*. En uberettiget eftertrykning af dette værk som han kort efter foretog kostede ham imidlertid med det samme det gode forhold til Holberg der gentagne gange har gjort nar af ham og hans virksomhed i sine komedier. Som bogtrykker udfoldede W. en betydelig virksomhed, han udsendte på eget forlag store mængder af såvel gadelige skrifter som lavtliggende underholdningslitteratur og tjente mange penge derved. Ved Kbh.s brand 1728 mistede han sit trykkeri, men det lykkedes ham at bringe det nogenlunde på fode igen, og ved Johannes Laverentzens død 1729 opnåede han stillingen som kongelig universitetsbogtrykker. I tilknytning til sin bogtrykker- og forlæggervirksomhed søgte han at skaffe sig indtægter ved oprettelsen af et lejebibliotek hvormed han dog ikke havde held, og ved et mislykket forsøg på at oprette et skriftstøberi. At W. har bevaret sit navn til efterverdenen skyldes hans fremragende virksomhed som avis- og tidsskriftudgiver. Han begyndte allerede i slutningen af året 1719 med udgivelsen af en nyhedsavis på fransk som udkom to gange om ugen og under vekslende titler holdt sig gennem flere år. Fra 1720 til 1722 knyttede han hertil en fransk månedsavis *Extrait des Nouvelles* som redigeredes af historikeren Andreas Hojer og navnlig lagde vægt på at bringe internationalt politisk og litterært stof i underholdende form. I nov. 1719 fik han privilegium på at udgive ugentlige og månedlige *Extraordinaire Relationer* på dansk og tysk, og allerede i dec. begyndte udgivelsen af den danske månedsavis som i jan.n.å. efterfulgtes af den danske og tyske ugeavis. Mens de sidstnævnte, der udkom to gange ugentlig, navnlig indeholdt udenlandske politiske nyheder, var i månedsavisen det indenland-

ske stof overvejende; den indeholdt således bl.a. alle nye forordninger, regelmæssige hofmeddelelser og efterretninger fra den akademiske verden. Til disse aviser kom månedsavisen *Kjøbenhavns Post-Rytter* som W. 1730 overtog efter Laverentzen og førte videre væsentlig som en internationalt orienteret politisk nyhedsavis. Han forsøgte også oprettelsen af et adressekontor og udgav fra 1725 under vekslende titler en adresseavis som er blevet fortsat under forskellige former helt op mod nyere tid. W.s forskellige aviser, der desværre kun er bevaret i ret fragmentarisk stand, betød en fuldstændig fornyelse af den på det tidspunkt hensygnende danske presse. Til hans fortjenester hører ligeledes starten af Danmarks første kritiske tidsskrift *Nye Tidender om lærde Sager* som begyndte at udkomme 1720 og holdt sig i over hundrede år. 1724 lykkedes det ham efter en ihærdig ansøgningskampagne at erhverve eneretten til at forsende sine blade med de kgl. brevposter, et privilegium som viste sig at være af overordentlig værdi og i høj grad bidrog til hans succes. Avisudgivelsen blev efter hans død fortsat af hans enke indtil 1748 da hun solgte privilegierne til E. H. *Berling; trykkeriet førte hun videre til sin død 1755. – Kancelliråd 1722.

R. Nyerup i Læsendes årbog for 1800 61–64. E. C. Werlauff: Hist. antegn. til Ludv. Holbergs atten første lystspil, 1858 144–49. C. Nyrop: Bidrag til den da. boghandels hist. I, 1870 266–72; II, s.å. 253–61. P. M. Stolpe: Dagspressen i Danm. II–IV, 1879–82 (fot. opr. 1977). Emil Selmar i De grafiske fag XXV, 1929–30 153–55 223–25. Chr. Kirchhoff-Larsen: Den danske presses hist. I, 1942 127–54. T. Vogel-Jørgensen: Berl. tid. gennem 200 år I, 1949; III, s.å.

Lauritz Nielsen*

Wienberg, Christian Peder, 1819–1901, murermester. * 14.3.1819 i Helsingør, † 7.6.1901 i Kbh., begr. sst. (Ass.). F: styrmand Friederich Petersen og Ane Kirstine Madsen (ca. 1797–1867, ~ 1821 med murersvend Svend Mathiesen W., ca. 1793–1848). ~ 9.6.1843 i Nakkov med Martine Samueline Sophie Abildgaard, * 11.11.1821 i Nakkov, † 5.2.1898 i Kbh., d. af kornkøbmand Christian Ludvig Leopold A. (ca. 1790–1839) og Constance Margrethe Sophie Christensen (ca. 1792–1864, ~ 2° 1844 med mægler Jochum Rosendahl Holm, ca. 1780–1846, ~ 1° med Anne Constance Szybrowsky, ca. 1782–1842). Efter endt skolegang kom W. i murerlære og fik 1841, kun 22 år gammel, myndighedsbevilling for at kunne nedsætte sig som murermester i Nakkov hvor han hurtigt gjorde sig gældende. Han byggede herregårde, restaurerede kirker, opførte fyrtårne og forpagtede en tid Holmegårds teglværk. 1866 flyttede han til Kbh. hvor han, der på et tidligere tidspunkt var trådt i for-

bindelse med F. *Meldahl, fik en række store byggeforetagender overdraget, bl.a. Fr.borg slots genopførelse, havnevæsenets bygning ved toldboden, kunstudstillingsbygningen på Charlottenborg, kunstmuseet og Marmorkirken. Til opførelsen af fyrtårne havde han et særligt kendskab, og han opførte i alt atten sådanne. Tillige drev han betydelige stenhuggerier på Bornholm og Öland. 1875 indvalgte han i Industriforeningens repræsentantskab, og 1881–96 var han medlem af bestyrelsen, ligesom han en overgang var formand for lærlingeforeningens repræsentantskab. Også i det kommunalpolitiske liv fik W. lejlighed til at deltage, idet han 1876–83 sad i borgerrepræsentationen. □ Mal. af C. C. Andersen (Fr.borg). Litografi af I. W. Tegner, 1884. Foto (Fr.borg).

Erik Schiødt i III. tid. 21.6.1891. Sst. 16.6.1901. F. Engsig-Karup: Foren. til lærlinges uddannelse, 1899. Arkitekten III, 1900–01 243. C. Nyrop i Tidsskr. for industri II, 1901 142–44. Berl. aften 7.6.1901.

P. Koch Jensen*

Wiene, Søren Peter, 1882–1966, boghandler. * 6.8.1882 i Kbh. (Jac.), † 3.11.1966 i Gentofte, begr. sst. F: boghandler Emil Peter Knud W. (1848–92) og senere boghandler Hedvig Appoline Vilhelmine Møller (1856–1933). ~ 1° 9.6.1911 i Stenløse med Gerda Petersen, * 28.11.1878 i Hejlskov præstegård, Ørslev kloster sg., Viborg, † 13.4.1922 i Gentofte, d. af provst, sidst i Stenløse og Viksø, Theodor P. (1841–1902) og Hermine Faye (1845–83). ~ 2° 22.11.1923 i Kbh. med Mary Christensen, * 24.4.1892 i Kbh., † 20.5.1981 i Gentofte, d. af maskinkonstruktør Søren Peter C. (1866–1924) og Frederikke Rasmussen (1866–1953).

W.s far var i en årrække fuldmægtig hos den initiativrige forlægger Fr. *Wøldike hos hvem han lærte Gustav *Wied at kende. Efter han 1876 havde nedsat sig som boghandler på Østerbro i Kbh. kom han ved flere lejligheder Wied til hjælp, og i *Nogle Erindringer fra min Boghandlertid* (Boghandlermedhjælperforeningens årsskrift 1896, senere optrykt flere steder) har digteren sat W. senior et smukt minde. Som søn af en boghandler var den unge W. så at sige født ind i det fag der også skulle blive hans. Allerede som otte-ti årig måtte han hjælpe til i bogladen og når en af de mange bydrengsode en forstadsboghandel dengang benyttede udeblev måtte han han tage en tur ud til abonnenterne på blade som III. Familiejournal og senere Frem. Nok kostede de blot ti øre nummeret, men alligevel blev de bragt ud. Tidligt faderløs fik W. sin faglige uddannelse i Århus i en boghandel hvor han ikke skulle betale for at stå i lære. 22 år gammel

Wiene, Søren

blev han bestyrer af den fædrene forretning som moderen midlertidigt havde drevet videre, han blev 1910 dens ejer. Inden for branchen lagde man hurtigt mærke til den unge dygtighed. 1917–22 og 1924–40 var han formand for Kbh.s boghandlerforening hvor han ivrede for boghandlernes ligestilling med forlæggerne. Hans formandsperioder faldt i brydningsår da bogspredningen i mangt og meget ændrede form, og W. der først og fremmest ville opnå praktiske resultater var faget og foreningen en god mand; 1943 blev han æresmedlem. Hans anlæg for organisationsarbejde blev taget i brug i større stil da han 1930–37 var formand for de kbh.ske handelsforeningers fællesrepræsentation og 1933–37 for købmandsrådets komité. Her tog han del i udarbejdelsen af bl.a. næringsloven, lov om uretmæssig konkurrence og især lov om beskyttelse af butiksljere, noget dengang helt nyt ikke blot i Danmark. For uddannelsen af sit fags ungdom og af unge handelsmænd i almindelighed gjorde han en betydelig og varig indsats. W. var ikke de kategoriske meningers mand; sine resultater opnåede han ved smidig forhandlingsevne og sej udholdenhed. Hans livssyn var liberalt og tolerant; fra sin ungdom var han en dyrker af Ludvig **Feilbergs* levelære, og om dette emne skrev han flere artikler. I det hele var han en flittig pennens mand, mest som bidragyder til boghandelens fagblade. Sin boglade, til hvilken han efterhånden knyttede nogen forlagsvirksomhed, afstod han 1944 til sønnen Kjeld W., der videreførte den til 1968 da den ophørte. – R. 1930. □Foto.

Interview i Boghandleren 4.5. og 11.5.1966. – Andr. Dolleris: Danm.s boghandlere 1906–18, 1919 383f. Mindeblade fra 50 år på Østerbo 1876–1926, 1926. [Carl] R[olsted] i Dansk boghandlertid. 6.5.1926. Einar Harck sst. 5.4.1935. Arthur G. Hassø: Den danske boghandlerforens hist., 1937. De danske handelsforens fællesorganisation 1890–1940, 1940. Johs. Hansen: Kbh.s boghandlerforen. 1893–1943, 1943. Ove Rømer m.fl. i Boghandleren 31.7.1952. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Aleks. Frøland

v. **Vieregg, Elisabeth Helene**, 1679–1704, Frederik IVs hustru. *4.5.1679, †27.6.1704 i Kbh., begr. sst. (Frels.k.). F: preussisk gesandt, senere statsminister Adam Otto v. V. (1634–1718; ~1° med Sophia Amalia v. Pentz, 1650–72, ~3° med Hedevig Elisabeth v. Klenow) og Anna Helene v. Wulfersdorff (1651–1701). ~ 1703 til venstre hånd med **Frederik IV*, *11.10.1671 på Kbh.s slot, †12.10.1730 på Odense slot, s. af **Christian V* (1646–99) og **Charlotte Amalie af Hessen-Kassel* (1650–1714).

V.s far var 1698–1706 preussisk gesandt i Kbh., og hun blev 1699 hofdame hos prinsesse **Sophie Hedevig*. Kronprins Frederik (IV) interesserede sig for hende, gav hende s.å. en kostbar diamant-ring og trådte, vistnok allerede før han blev konge, i kærlighedsforhold til hende. Hendes far begunstige i alt fald efter hendes mors død i febr. 1701 forholdet og skrev i okt. 1703 et brev hvis indhold blev bekendt, til en ven ved det preussiske hof, hvori han forsvarede forholdet og meddelte at datteren s.å. var blevet viet til kongen til venstre hånd. Kongen gav hende 6.9.1703 grevindetitlen og overdrog hende Antvorskov gods. Hun fødte 18.6.1704 kongen sønnen Frederik Gyldenløve (†9.3.1705), men døde i barselseng, efter sigende plaget af samvittighedsnag, og blev begravet i Vor Frelseres kirke, til hvilken hun havde skænket en døbefont. □To mal. Min. (Frijsenborg).

Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen VII, 1886 728. – L. Bobé og C. E. A. Schøller i Pers. hist. t. 3. r. III, 1894 114 (geneal.). Nye saml. til den da. hist., ved R. Nyerup og P. F. Suhm I, 1792 144; II, 1793 87–89. [J. S.] Bloch Suhr: Vor Frelseres kirkes og dens gejstlighedens hist., 1853 17f. – Ph. Hacquarts beretn. om V.s forløsning og død (manus. Ny kgl. saml. – 1106a–4°).

Hans H. Fussing*

Wieth (Vieth)

Navnet W. kendes langt tilbage i Ditmarsken og også den her omtalte slægt stammer fra dette landskab, idet den føres tilbage til renteskriver Liebhart V. (ca. 1656–1711) der var født i Nordditmarsken.

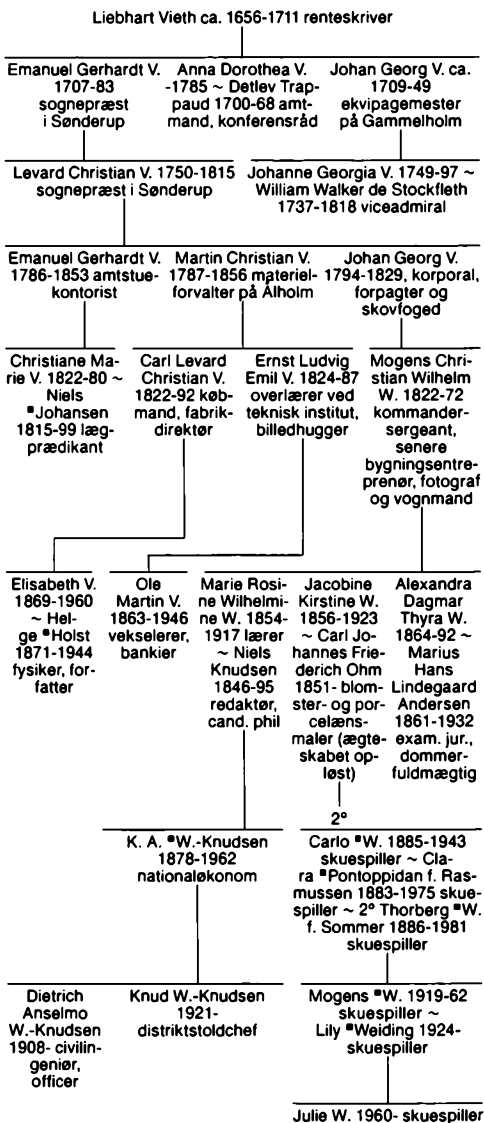
Carlo **W.s* anden hustru Agnes Thorberg **W. f. Sommer* var ~1° med skuespilleren Jacob **Texière*. Mogens **W.s* hustru Lily **Weiding* var ~1° med skuespilleren Sigfred **Johansen* og 3° med Morten **Grunwald*.

Poul Breddo Grandjean: Familien Vieths slægtetog, 1917.

Hans H. Worsøe

Wieth, Agnes Thorberg, se Wieth, Carlo.

Wieth, Carlo Rossini, 1885–1943, skuespiller. *11.12.1885 i Kbh. (Fødsst.), †30.6.1943 i Nødebo sg., urne på Vestre kgd., Kbh. F: exam. jur., sagfører, senere dommerfuldmægtig Marius Hans Lindegaard Andersen (1861–1932, ~1° 1887 med Alexandra Dagmar Thyra Wieth, 1864–92, ~2° 1898 med Hermine (Minna) Meyn, 1867–1949) og senere mejerske Jacobine Kirstine Wieth (1856–1923, ~1° 1877 med porcelæns- og blomstermaler Carl Johannes Friederich Ohm, 1851–antagelig 81). ~1° 20.10.1906 i

(1836–1904) og skuespiller Victoria Nathalia Agnes Olivia Thorberg (1842–1928, ~ 1° 1865 med skuespiller Hans *Orlamundt, 1839–1912). – Far til Mogens *W.

W. blev fra 1903 uddannet på elevskolen ved Det kgl. teater hvor han debuterede 15.1.1905 som Thomas i Poul Niensens lystspil *Landlov*. Han var udrustet med udmærkede sceniske egenskaber, et kønt og frisk ydre, en betydelig talestemme, og han virkede sympatisk ved sin åbne frejdighed, ikke mindst som Christian i *Ole Lukøje*. Videre udvikling søgte han på Dagmar-teatret, men det var først da han 1911 knyttedes til Folketeatret, hvor han virkede til 1922, at han i et stort repertoire åbenbarede at han også kunne fremstille andet og mere end unge mænd med friske ansigter og et vindende væsen. Den brutale dragon i Johan Skjoldborgs *Mikkel Larsens Dreng*, 1914, var en fortrinlig type på en rå, godmodig fyr uden skrupler, og denne skikkelse samt den stupid-komiske skomagersvend i *Hobsons Pigebrøn*, håndværkeren i *Amerikabaaden* samt Per i *Manden fra Højriis* vejede mere til i hans kunstneriske udvikling end hans elskværdige Jens Woller i *Moderate Løjer*, Nicolaj i *Nøddebo Præstegaard* og prinsen i *Hans Højhed*, skønt han i disse roller vandt megen popularitet. Efter en sæson ved Betty Nansen-teatret hvor han bl.a. iscenesatte August Strindbergs *Paaske* vendte han 1923 tilbage til Det kgl. teater, og her blev han en af nationalscenenes uundværlige støtter. Skønt ikke længere helt ung nåede han dog at spille Klint i *Genboerne* og havde den rette sags humor som Einar Tarnbeskælver i *Hakon Jarl*, men hvad der var vigtigere for hans fremtid var at han evnede at levendegøre krakterforskellige roller, også når de krævede lune og iagttagelse. Severinsen i *Fru Beates Regnskab* var en oplevet figur og arveprins Frederik i *Til Skjaldens Ihukommelse* et portræt der forudsatte historisk indlevelsesevne. Hvor langt han som mere akademisk end impulsiv kunstner spændte viste hans intelligente Burleigh i *Maria Stuart* og modsætningen, den sjofle, men gemytlige Nyhavnsvært i *Anna Aurora*; han kunne tale bredt og beroligende som Leonard hos Ludvig *Holberg og virke vemodig-stemningsfuld som manden med perspektivkassen i *St. Hansaften-Spil*. Uden for scenen gjorde W. 1924–31 i sin egenskab af næstformand i Dansk skuespillerforbund et for skuespillerstanden dygtigt arbejde, ikke mindst af international art, og 1934 stiftede han *Det kgl. skuespilpersonales private fond*. Kort før sin pludselige død var W. blevet valgt til formand for Skuespillerforeningen af 1879. Han optrådte sidste gang 28.5.1943 som fiskeren Thomas i *Baaden*. – W.s anden hustru, Agnes (Thorberg)

Kbh. (b.v.) med skuespiller Clara Rasmussen (Clara *Pontoppidan), * 23.4.1883 i Kbh. (Matth.), † 22.1.1975 i Hellerup (Dyssegård), d. af købmand Eduard Heinrich R. (1857–1901) og Sara Vilhelmine Caroline Brammer (1859–1935). Ægteskabet opløst. ~ 2° 12.5.1916 i Kbh. (Frederiks) med skuespiller Agnes Josephine Caroline (Thorberg) Sommer, * 31.5.1886 i Kbh. (Pauls), † 25.2.1981 i Vanløse (Advents) (~ 1° 1913 med skuespiller Jacob *Tèxière, 1879–1944), d. af tidligere skuespiller, handelsagent, senere assistent under Kbh.s magistrat Fritz Stephanus Emil S.

Wieth, Carlo

W. blev 1904 lanceret af sin moster, kgl. skuespiller Josephine *Eckardt, til en vellykket debut i Suzannes rolle i *Hvor man keder sig* på Folketeatret, og siden var hun i en årrække (til 1925) knyttet til denne scene til stor nytte som en stemningsfuld og sart ingenue (Vibeke i *Willemoes*; Helga i *Geografi og Kærlighed*; titelrollen i *Lille Eva*). Hun var et ægte talent med fine udtryk for veg kvindelighed, også når kravet var en dybere karakteristik, fx (på turné) bedstemoderen i *Høsten* og Gina i *Vildanden*. – R. 1929. □Tegnet i rolle af Vald. Møller, 1917 (Teatermus.). Tegn. af E. Utzon-Frank (sst.). Tegn. (sst.). Statuette af Axel Locher (sst.). Karikatur af B. Biilmann-Petersen. Foto.

Egill Rostrup i Teatret XXIX, 1930 81–83. Fr. Schyberg i Politiken 1.7.1943. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Robert Neiiendam*

Wieth, Mogens Frits Carlo, 1919–62, skuespiller. * 16.9.1919 i Kbh. (Skt. Johs.), † 10.9.1962 i Westminster, London, begr. i Kbh. (Vestre). F: skuespiller Carlo *W. (1885–1943) og skuespiller Agnes J. C. (Thorberg) Sommer (1886–1981). ~ maj 1954 med skuespiller Lily *Weiding, * 22.10.1924 på Frbg., d. af bassist Poul Knud W. (* 1895) og Ane Marie Gaarsdal (1895–1984). Efter studentereksamen fra Skt. Jørgens gymnasium 1937 gennemgik W. Det kgl. teaters elevskole 1937–39 og debuterede som Ludvig i *Sanct Hansaften-Spil* 1939. 1950 forlod han nationalscenen for i en årrække at spille dels på kbh.ske privatteatre, dels på udenlandske scener. 1954–55 var han atter tilknyttet nationalscenen for dernæst at søge ansættelse ved privatteatrene og endelig afslutte sin karriere i London 1962.

Rigt udrustet som skuespiller var W. et af vor tids største talenter. Han blev i begyndelsen placeret som Det kgl. teaters unge romantiske elsker og havde en gudbenådet sceneudstråling. Han evnede at tolke det bløde danske gemyt, fx var han som Grundtvig i *Egelykke*, 1940, fuld af posesi og sensitivitet, og tidligt kunne han deklamere med stilsikker versførfornemmelse, fx som prinsen i *Der var engang* –. 1943 var han en genial gøglernar i *Helligtrekongersaften*, og nye sider blev føjet til da han spillede Mats i *Et Spil om en Vej, som til Himlen gaar* og Peer i *Peer Gynt*, begge 1944. I slutningen af anden verdenskrig opholdt han sig i udlandet, men vendte tilbage til nationalscenen efter krigen – modnet og med en mandighed man ikke tidligere havde oplevet. Han spillede hovedsagelig i det klassiske repertoire i disse år men havde 1946 som Orfeus i *Eurydike*, i sammenspil med Bodil *Kjer, fine udtryk for ung kærlighed. Den tidligere undertiden

noget tomme deklamation havde nu fået fylde. Elskeren i *Fruentimmerskolen*, 1947, blev fremstillet ikke alene med naivitet, men også med et ironisk vid der varslede nybrud.

Med titelrollen i *Othello*, 1948, blev W. karakter-skuespiller af stort format. Ligeledes var hans Gregers Werle i *Vildanden*, 1948, af overordentlig spændvidde. Som en af landets førende skuespillere og af type en Aladdin hvor alt syntes at lykkes, følte han trang til at udfordre udlandet og fik da også efter nogen modstand mulighed for at spille Helmer i en engelsk oversættelse af *Et Dukkehjem*, 1953, på Lyric Theatre i London. Forinden gæsteoptrådte W. i Stavanger 1952 og i London, Oslo og Helsingfors 1950–51. Han medvirkede i en engelsk filmudgave af *Hoffmanns Eventyr* og i amerikansk og norsk film i 1950'erne, ligesom han gæstespillede i engelsk radio og fjernsyn. Han vendte dog hjem til Det kgl. teater 1954 hvor han fx som André i *Den blå Pekingeser* med sit intelligente spil var suveræn i rollen. Men på grund af manglende opgaver forlod han nationalscenen året efter og fik ansættelse ved Det ny teater. Her var det især sin sjældne karakteriseringssevne han udviklede. Hvor han som Alceste i *Misantropen*, 1955 manglede det erotiske element var til gengæld figurens kværvulanteri fremragende fortolket. Yderligere viste disse år at han også beherskede det moderne repertoire, såvel den alvorlige genre som lystspillet; fx var han Eddie i *Udsigt fra Broen*, 1956 og generalen i *Toreadorvals*, 1957, og han var en vittig, charmerende og arrogant Higgins i *My fair Lady*, 1960 på Falkonerteatret. På dette tidspunkt drev hans urolige temperament ham atter til udlandet hvor han i sæsonen 1962–63 opnåede et engagement ved Englands førende Shakespeare-scene The Old Vic. Under prøvearbejdet døde han af et hjerteslag.

Sammenspillets kunst havde W. lært af Poul *Reumert og Bodil *Ipsen. Som dem var han uddannet i den naturalistiske tradition, for hvilken han var en fornem repræsentant, omend han også mestrede en moderne spille måde. Radioteatret benyttede ham flittigt, fx var han *Hamlet* 1955, en rolle han aldrig nåede at spille på teatret. Også TV-teatret forstod at bruge ham, her som i England, bl.a. indspillede han for BBC *Onkel Vanja*, 1957 og var herhjemme Michael i *Søskende*, 1961. Allerede i *Barnet*, 1940, fik W. en lovende filmdebut og blev i de følgende år flittigt anvendt i dansk film, fx *Afsporet*, 1942 og *Drama paa Slottet*, 1943. W. modtog Gösta Ekman-prisen 1942, Teaterpokalen 1948, Wilhelm Hansens legat s.a., Filmprisen 1949, Svenska Teaterns gyldne laurbær 1951. 1956 blev han studenternes æreskunstner og fik Poul Reumert-le-

gaget 1962. 1962 oprettedes Mogens Wieth-fonden. – R. 1958. □Tegn. af Otto Frederiksen 1942, af H. Jensenius udst. 1944, af M. Ulvig 1945 (Teatermus.), af Asger Muchitsch 1950, af Otto Nielsen 1955, af Erik Werner 1957, af Vigggo Thomsen 1958 (Teatermus.), af H. Bendix 1959, af Henry Lauritzen 1962 og af Gerda Ploug Sarp, Eiler Krag, Alex Secher, Erik Stender og H. Lollesgaard, flere i roller. Foto.

M. W. i Politiken 22.9., 29.9., 6.10., 13.10., 20.10., 27.10., 3.11., 10.11. og 17.11.1953. – Harald Engberg: Teatret 1945–52, 1952. Samme: Dansk teater i halvtredserne, [1958]. Berl. tid. 11.9.1962. Politiken s.d. M. W., red. Knud Poulsen, 1962. M. W. i tusch, red. Mogens Garde og Otto Nielsen, 1962. Poul Reumert: Teatrets kunst, 1963.

Jytte Wiingard

Wieth Knudsen, Knud Asbjørn, 1878–1962, nationaløkonom. * 8.1.1878 i Kbh. (Trin.), † 22.2.1962 i Hellerup, begr. Vrigsted kgd., Vejle amt. F: cand.phil., senere redaktionssekretær ved Aarhus Amtstidende Niels Knudsen (1846–95) og viceinspektør Marie Rosine Wilhelmine Wieth (1854–1917). ~ 1° med Rigmor Lovisa Ring, † 23.7.1869 i Skive, † 15.12.1943 i Hellerup, d. af læge i Skive, senere distriktslæge i Hillerød Caspar Peter Svindt R. (1833–1909, ~ 2° 1883 med Jacobe Elise Christine Wittrup, 1842–1935) og Anna Emma Emilie Ring (1839–72). Ægteskabet opløst 1911. ~ 2° 1911 med Selma Wilhelmine Dietrich, * 1.2.1884 i Hoyerswerda, Schlesien, † 21.6.1935 i Kbh., d. af kgl. Werkfører Emil D. og Wilhelmina Frost. Ægteskabet opløst. ~ 3° 31.10.1933 i Trondheim med Kirstine Marie Jelsvang, f. Fisker, * 23.4.1898 i Jels, Haderslev amt, d. af gårdejer Laue F. (1851–1939) og Bodil Marie Bach (1864–1901).

W. K. voksede op under beskedne kår, da faderen flyttede til Århus og moderen alene måtte sørge for to børn. Fra Krebs' skole kom han ind på Metropolitanskolen hvor han blev leder af skolens orkester. Han blev student 1897. Da han og familien ikke regnede med at han som musiker kunne skaffe sig et levebrød, valgte han at studere statsvidenskab. Samtidigt fik han undervisning i musik (klaver og klarinet) og kompositionsundervisning hos Otto *Malling. Han arbejdede flittigt med statsvidenskab og fik 1901 guldmedalje for afhandlingen *Hovedtrækkene af Kapitalrentens Historie i Danmark siden Midten af forrige Aarhundrede*. S.å. udsendte han en lille bog *Hvad man kan se af Vekselkurserne* der blev meget rost. 1902 blev han cand.polit. og beregner i forsikringselskabet Mundus. 1904–07 var han på studierejse i Tyskland, Frankrig og Schweiz. Han fortsatte med at dyrke både stats-

videnskab og musik. Det sidste bl.a. hos Felix Draeske i Dresden. 1905 kom hans første kompositioner: Fire sange hos Kahnt i Leipzig. Han samlede et stort materiale til belysning af befolkningsspørgsmålet og blev 1908 dr.polit. på værket *Formerelse og Fremskridt* (fransk udg. 1936). Heri hævdede han, at Thomas Malthus' befolkningslære i hovedtræk var gældende, og den almindelige befolkning ikke havde fået del i fremskridtet. Bogen vakte diskussion, men forfatteren blev rost for selvstændig tænkning og omfattende viden. S.å. søgte han at blive docent i nationaløkonomi ved landbohøjskolen. Et flertal i bedømmelsesudvalget indstillede ham, men der blev truffet en politisk afgørelse. K. *Riis-Hansen der havde vikarieret i stillingen blev udnævnt.

Året efter blev W. K. kontorchef ved det internationale landbrugsinstitut i Rom. 1910–12 var han præsident for den skandinaviske forening. 1911 deltog han ved Kbh.s univ. i konkurrencen om W. *Scharlings professorat. Han blev anset for kvalificeret, men Axel *Nielsen fik professoratet. Hans konkurrenceafhandling, *Hovedtræk af Landboreformerne i Rusland* blev udgivet s.å. og 1913 i udvidet udg. udgivet på tysk. S.å. vendte han tilbage til Danmark. Et par semestre ledede han på universitetet et økonomisk seminar der da var en ny form for øvelser. Han skrev samtidig om udenrigspolitik til blade og tidsskrifter, navnlig til „København“. 1914 lod han en bog, *Danmark under Verdenskrisen*, trykke som manuskript og sende som lukket brev til regering, rigsdag og ledende officerer. Bogen som bl.a. omtalte mineudlægningen i Storebælt medførte en anklage for højforræderi. Ved kriminalretten fik han 3 mdr.s fængsel, men blev 1915 frikendt ved højesteret. Sagen gav ham en omfattende forredragsvirksomhed. 1920 afløste han Riis-Hansen som docent, og 1922 blev han professor i socialøkonomi, finansvidenskab og retslære ved Norges tekniske højskole i Trondhjem. Hans skribentvirksomhed fortsatte. Foruden artikler i danske, norske, tyske og franske tidsskrifter skrev han flere bøger. 1922 blev en samling artikler udgivet i Trondhjem under titlen *Økonomisk-tekniske afhandlinger*. 1924 kom i Kbh. en bog som vakte debat *Feminismen* (oversat til flere fremmede sprog). Her vil han vise at kvindens stilling i samfundet efter hendes natur og karakter må være mere beskedne end mandens, og at kvindefrigørelsen har medført forskellige udsejler. I det norske Statsøkonomisk Tidsskrift, 1928 skrev han *Sociologiens Kvintessens*, genudg. i udv. form 1931 som *Sociologiske Grundlove*, 1928 *Dansk Skattepolitik og Finansvæsen fra Enevælde til Folkestyre* hvor han

fremhæver lyse sider ved enevælden og kritiserer nutidens sociale love og beskatning. S.å. kom *Den europæiske Musiks Skæbnetime*. Han går her imod de moderne tendenser i musikken og udregner hvor mange muligheder der er for nye kompositioner, selv om opbygningen sker på traditionel vis. 1923 var W. blevet dansk konsul i Trondhjem. 1927 blev han medlem af det norske videnskabernes selskab. Han havde et godt samarbejde både med studenter og kolleger ved højskolen, men alligevel var et professorat i Kbh. hans mål. 1930 var der et sådant ledigt; statsvidenskabelige professorer ville imidlertid ikke have ham med i konkurrencen. Da denne beslutning blev ændret opgav han det på grund af bedømmelsesudvalgets sammensætning. S.å. udsendte han *Mit videnskabelige Livs Drama* som angriber de daværende statsvidenskabelige professorer, navnlig L. V. Birck. Efter Bircks død 1933 forsøgte W. K. på ny forgæves at komme til Kbh.s univ. 1934 udgav han sammen med ingeniør E. Einarsen *Verdenskrisen og det daglige Brød, 1935 Hvad vet vi om Sovjetrusland?*

Efter nazismens sejr i Tyskland forsvarede W. K. udviklingen i landet, men erklærede at han ikke var nazist. Senere i 30erne var han tilfreds med at der i Danmark var en voksende forståelse for den tyske politik. 1939 fik han sygeorlov fra stillingen i Trondhjem (afsked 1.1.1942). Han opholdt sig herefter en tid på et sanatorium for sukkersyge i Danmark. 1940 var han medstifter af et tidsskrift for dansk folkemusik. Efter 1945 gik W. K. på ny ind i den offentlige debat. 1946 kom en pjece, *Sydsløvig – nu eller aldrig* med et ønske om Danmark til Ejderen, 1949 *Atlantehavs-Skandinavisme?*, 1951 *Sexualoplysning og Fosterdrab*, 1952 en bog *Danmarks Nationaløkonomi og Udenrigspolitik gennem 20 Aar*, der kritiserer reguleringssamfundet og tilslutningen til NATO. 1955 hævder han i pjecen *9. April – Ærens Dag eller Dommens Dag?* at Danmark aldrig vil forvinde at der ikke blev mobiliseret i april 1940.

Allerede som ganske ung drev W. K. alvorlige musikalske studier, og i sin studentertid tog han samtidig med han forberedte sig til embedseksamen, klaver- og klarinetundervisning, en tid til lige kompositionsundervisning hos Otto Malling. Senere studerede han hos Felix Draescke i Dresden og udgav allerede 1905 sine første kompositioner, fire sange, hos Kahnt i Leipzig. Senere udkom en del sange med klaver eller orkester, en strygekvartet (op.10), en cello-sonate (op.8) og en Festfinale for orkester. Af større utrykte værker kan nævnes endnu en strygekvartet (f-mol, op.20), en klavertrio (g-mol, op.18), en ballade med cello for orkester (op.16), en violon-

koncert og operaen „Das irdische Dunkel“. I sin musik, der for de værkers vedkommende som udkom herhjemme (især tre hæfter sange til tekster af Thor Lange) er udgivet under pseudonymet Niels Knudsen, følger W. K. Leipzig-romantikens baner. En betydelig teknisk kunnen og sund, men ikke særpræget, melodisk åre er hans fornemste musikalske kendetegn. Fra W. K.s senere år skriver sig en orkestersuite *Danske Musikbilleder* og en romance (op.87), som han skrev som 83-årig. W. K. var en meget dygtig skribent. Hans ungdoms videnskabelige indsats gjorde det forståeligt at han var bitter over ikke at få en docent- eller professorstilling i Kbh. Hans senere skrifter var i stort antal mere politisk og moralsk engagerede end videnskabelige. Han så op til kritikeren Harald *Nielsen og fandt positive sider ved nazismen, men afviste Fritz *Clausens opfordringer om at melde sig ind i hans parti. – R. 1928. □Tegn. af E. G. (Kgl. bibl.). Tegn. af H. Jensenius og af Carl Jensen, begge udst. 1930. Litografi af Carl Jensen. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1908 52f. Mit videnskabelige livs drama, 1930 (selvbiografi, heri også bibliografi). – Berl. tid. 22.7.1930. Anders Vigen sst. 11.10. og 12.10. s.å. Sst. 30.10. s.å. L. V. Birck i Berl. aften s.d. Politiken 24.2.1962. – Papirer i Kgl. bibl.

*Niels Banke/Nils Schjørring
(Jens Toftegaard)*

Viffert, Axel Tønnesen, † 1580, til Axelvold, rigsråd. † 3.6.1580 på Malmøhus, begr. i Lunds domk. F: Tønne Tønnesen († ca. 1535) og Christence Jensdatter Ulfstand († 1544). ~ 1° 25.2.1560 på Nyborg slot med Anne Lindenov, † 23.10.1564 på Dalby kloster, d. af Anders Hansen L. († 1562) og Margrete Thomesdatter Lange († 1554, ~ 1° med Hartvig Andersen Ulfeldt). ~ 2° vistnok 1569, i hvert fald før 25.1.1573 med Anne Krabbe til Baggesvogn, † nov. 1625 på Vorgård i Himmerland (~ 2° 1595 med Erik Kaas, † 1598, ~ 1° med Birte Jakobsdatter Seefeld), d. af rigsråd Iver *K. († 1561) og Magdalene Banner († 1597). – Bror til Corfitz Tønnesen *V.

V. nævnes tidligst 1551. Vinteren 1556–57 opholdt han sig i Paris; men næste forår må han være rejst hjem, og 1557–59 tjenstgjorde han som hofsinde og kammertjener hos Christian III. Denne sendte ham i efteråret 1558 til det spanske hovedkvarter i Arras hvor han skulle benytte lejligheden, da freden nærmede sig, til at drage landsknægtoberster fra spansk over i dansk tjeneste. Han synes at have haft held med sit hverv, og det var sikkert en anerkendelse heraf, når han umiddelbart efter hjemkomsten fik tilladelse til at indløse pantelenene Önnestad og

Strö i Skåne. Sidst i 1559 fik han yderligere følgebrev på hovedlenet Landskrona. Med denne post fulgte ved syvårskrigen udbrud 1563 naturligt stillingen som proviantmester ved hæren hvad der i de første krigsår pålagde ham en tung ansvars- og arbejdsbyrde. I selve krigsførelsen tog han derimod kun undtagelsesvis del, nemlig da han i efteråret 1565 sammen med Steen *Bille fik kommandoen over nogle afdelinger nyindkaldte skånske bønder der skulle afværge et forventet svensk angreb mod Halland; foretagendet mislykkedes aldeles da bønderne egenmægtigt vendte hjem, men deri var førerne uden skyld. Omtrent samtidig forflyttedes V. som lensmand til den mere fredelige post på Riberhus hvor han forligedes ret dårligt med domkirkebyens talstærke kleresi. Fra Ribe sendtes han 1567–68 til Ditmarsken, Holsten og Mecklenburg for at hverve krigsfolk, 1569 til Norge for at holde retterting. Önnestad og Strö var indløst fra ham 1563; men n.å. fik han i stedet Svalöv pantelen som han beholdt resten af sit liv. 1571–79 var han lensmand på Nyborg slot, 1579–80 på Ålborghus, endelig fik han kort før sin død Malmøhus. I rigsrådet optoges han senest 1573, men opnåede ingen større indflydelse; 1578 sendtes han atter til Norge for at holde retterting, og n.å. deltog han i nogle forhandlinger i Flensborg hvorved en konflikt med Hamburg bragtes til afslutning.

V.s vigtigste godsbesiddelser lå øst for Sundet. En arvepart i Örup synes han tidligt at have afhændet. Allerede ca. 1560 oprettede han i egne nordøst for Landskrona en ny hovedgård, Axelvold, som fra da af blev hans hovedsæde. Ved en byttehandel 1579 afstod han Skotterup i Halland og fik i stedet Möllerup i Skåne. For en halvpart i Nebbegård (nord for Fredericia) erhvervede han ved et mageskifte 1576 en del krongods i Vesthimmerland; deraf oprettede han igen en ny herregård, Viffertsholm, hvortil han 1578 fik birkkeret. Hans tidlige død antoges i samtiden forvoldt ved trolddom, og der indledtes i den anledning retssag mod nogle kvinder i Ålborg; døden på bålet synes de dog at have undgået. □ Relief på ligsten (Lunds domk.).

Kancelliets brevøger 1556–88, 1887–1906. – Danm.s adels årbog XVIII, 1901 456f; XXVIII, 1911 574. V. A. Secher: Medd. om slægten Secher (Siker), 1885 (2. udg. 1939) 10f. Fr. Møller i Fra Himmerland og Kjær herred XVI, 1927 153–55. G. Ilse i Rigsråd, adel og administration, red. Knud J. V. Jespersen, 1980.

Henry Bruun*

Viffert, Corfitz Tønnesen, † 1592, til Næs, rigsråd. † 17.1.1592 på Kalundborg slot, begr. i Blenstrup k. F: Tønne Tønnesen († ca. 1535) og

Christence Jensdatter Ulfstand († 1544). ~ 5.8. 1571 på Restrup med Anne Gyldenstjerne, * 7.4.1544, † 16.10.1595 på Mogenstrup i Skåne (først troløvet med V.s bror Holger, † 1564), d. af Knud Henriksen *G. († 1560) og Jytte Podebusk († 1573). – Bror til Axel Tønnesen *V.

V. var 1560–62 hofjunker. N.å. overbragte han et brev fra Frederik II til Erik XIV og foretog senere en rejse til Frankrig; efter hjemkomsten blev han skænk og fulgte i denne egenskab kongen til Elfsborg. Han beholdt dette hofembede lige til 1569, men forbandt dermed i syvårskrigen sidste år (fra 1567) den langt mere krævede og ansvarsfulde stilling som øverste proviantmester ved hæren. Som lensmand begyndte han med et lille skånsk len, Katslösa, som han havde i pant 1565–74; men senere fik han en række anelige forleninger, nemlig Hald 1569–73, Helsingborg 1573–76, Odensegård 1578–80, Malmøhus (efter broderen Axel) 1580–91 og endelig Kalundborg 1591–92. Sammen med tolv andre adelsmænd optoges han 1581 i rigsrådet hvor han dog næppe kom til at øve større indflydelse. 1585–89 var han landsdommer i Skåne, et embede der nærmest synes at være blevet ham påtvunget. – Som godsejer var han knyttet til en helt anden landsdel, nemlig Himmerland. Her havde han 1564 efter Holger arvet herregården Næs (nu Lindensborg) hvor han 1583 opførte en ny hovedbygning i renæssancestil. På Fyn oprettede han hovedgården Tybrind ved Lillebælt. □ Relief på ødelagt ligsten 1594 (Blenstrup k.).

Kancelliets brevøger 1566–92, 1896–1908. – Danm.s adels årbog XVIII, 1901 457f; XXIII, 1906 502. G. Ilse i Rigsråd, adel og administration, red. Knud J. V. Jespersen, 1980.

Henry Bruun*

Vig, Peter Sørensen, 1854–1929, teolog, historiker. * 7.11.1854 i Bøgvad, Egtved sg., † 21.3.1929 i Blair, Nebraska, USA, begr. på den danske kgd. sst. F: gårdejer, senere husmand Søren Pedersen V. (1822–1901) og Ellen Marie Christensdatter (1825–78). ~ 1° 12.6.1884 med Karen Marie Madsine Christensen, * 17.12.1861, † 11.5.1900. ~ 2° 6.8.1901 med Karen Oline Olsen, * 8.3.1875 i Ullerslev, Fyn, † 7.5.1944 i Blair, d. af væver og gartner Lars O. (1834–1907) og Anne Kirstine Hansen (1850–1908).

I de første tre år efter sin konfirmation var V. tjenestekarl på bøndergårde på sin hjemegn. Imidlertid havde han stærk trang til at læse og udvide sine kundskaber og besøgte Askov højskole 1872–73 og 1874–77. Efter studier i folklore og teologi hos pastor H. F. *Feilberg udvandrede han 1879 til USA i den bestemte hensigt at skaffe midler til videre uddannelse som præst. I

Vig, Peter S.

to år var han vesterprester i Chicago og fik ved utrolig sparsommelighed samlet sig pengemidler til videre studier i Danmark, hvor udvalget for dansk-amerikansk mission støttede ham, og 1884 rejste han atter til USA som udsending for dette udvalg. Han ansattes straks som lærer ved den danske højskole i Elk Horn, Iowa, og dette blev udgangspunkt for en overordentlig betydningsfuld gerning som præst, lærer og historiker blandt de danske i USA. Han kom i årenes løb til at beklæde en række præstekald i Wisconsin, Iowa og Nebraska. I to perioder var han tillige forstander for præsteskolene i Elk Horn, 1902–05 og fra 1909 for Trinitatis seminarium i Blair, Nebraska. Han udnævntes af den forenede (dansk-amerikanske) kirke til dr.teol. h.c. 1921.

Ved siden af sin virksomhed som præst og lærer beskæftigede V. sig med dansk-amerikansk historie og samlede et meget omfattende, værdifuldt materiale, hvoraf en del er bearbejdet og udgivet, dels i USA, dels i Danmark: *Danske i Amerika*, 1899, *Danske i Amerika 1640–1860*, 1908–09, *Trinitatis Seminarium 1866–1911*, 1911, *Den danske Udvandring til Amerika, dens Aarsager og Veje*, 1915, *Dansk luthersk Mission i Amerika i Tiden før 1884*, 1917 og *Danske i Kamp i og for Amerika*, s.å. Desuden har han udgivet en række mindre teologiske skrifter. – Det af V. samlede materiale blev efter hans død overført til Danmark og indlemmet i udvandrerskivet i Ålborg; det består for en stor del af lomme- og notesbøger, opklæbde avisudklip, oplysninger og noter til hans forskellige skrifter samt nogle breve og fotografier. – V. var en karakterfuld personlighed som gjorde sig stærkt gældende inden for dansk-amerikansk kirkeliv og satte sit præg på et helt slægtled af dansk-amerikanske præster. Som immigranthistoriker blev han pioner ved at indsamle og i vidt omfang publicere sit vældige materiale endnu mens de store indvandrerårgange var i live. – R. 1921. □Mal. af C. M. Videbeck. Foto.

Selvbiografi i Kirkelig samler XIII, Cedar Falls 1885 475f. P. S. V.: Hyrdedreng på heden, 1969 = Hist. samf. for Ribe amt. Småskr. VII. – P. S. i Fra Ribe amt IV, 1915–18 137–91 (om slægten). Aug. F. Schmidt sst. X 1940–43 247–54. De forenede staters da. almanak, udg. M. Salomon, Seattle, Wash. 1916 206. Luthersk ugebl., Blair, Nebr. 3.8.1927 og 2.4.1929. Theo P. Beck: The professor P. S. V., Blair, Nebr. 1946. Aage Wohlert i Vejle amts folkebl. 22.1.1970.

Niels Alsted (A. Kamp)

Wigelsen, Broder (Knud) Brodersen, 1787–1867, søofficer. * 29.6.1787 i Ålborg, † 11.9.1867 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Holmens). F: justitsråd, stadthauptmand og købmand Hans W. (1754–

1813) og Marie Elisabeth Thygesen (1765–1802). ~ 1809 i Norge med Karen Magdalene Fangen, * 30.1.1793 i Kristiansand, † 27.2.1868 i Kbh. (Holmens), d. af kaptajn i det vesterlandske infanteriregiment Johan Wilhelm F. (1768–1820) og Catharina Tobine Thonnesen (* 1775).

W. blev volontær kadet 1797, kadet 1799, sekondløjtnant 1804, premierløjtnant 1809, kar. kaptajnløjtnant 1815 og kar. kaptajn 1837. – Han var 1805–06 med letfregatten Diana til Vestindien. 1807–10 var han næstkommanderende i briggen Lougen der var stationeret i Norge, og han deltog 1808 med denne i en kamp med en engelsk orlogsbrig samt i erobringen af den engelske brig Seagull. 1810 fik W. kommandoen over de tre armerede skonnerter Nornen, Valkyrien og Axel Thorsen, med station ved Vardøhus, for at beskytte den finmarske og nordlandske handel. 1811–14 var han chef for en afdeling kanonbåde i Kattegat og erobrede straks den engelske brig Safeguard. Den sidste dag i 1811 beordredes han til at rejse til Rysensten strand i Ringkøbing amt i anledning af den katastrofale strandning juleaften af de to engelske linjeskibe St. George og Defence; han tilså bjærgningen fra vrage og af det indflydte gods og indsendte rapport herom 10.2.1812; s.å. fortsatte han sin kommando over kanonbåde i Kattegat, var her en tid under premierløjtnant J. C. de *Falsens fraværelse chef for hele flotillen. Han deltog under de Falsen i den engelske brig Attackes erobring – den blev ladt i stykker af briggen Rangler der flygtede; en i nærheden liggende engelsk fregat Hamadryade kunne intet udrette i denne kanonbådskamp, men måtte endda se på at en lugger samme nat også blev taget af de danske. 1814 stillede W. å la suite indtil han havde ordnet nogle private affærer. 1815 tog han sin afsked. Derefter deltog han i bestyrelsen af et handelsselskab, oprettet af faderen, men uheldige konjunkturer tilintetgjorde selskabets oprindelige store formue. 1825 blev han kgl. skibsmåler i Kbh., 1832 told- og konsumtionsinspektør sst., 1838 deputeret i Assurancekompagniet, 1844 generalkrigskommissær, og 1844–51 var han toldinspektør i Roskilde; sidstnævnte år blev toldtaten omorganisert og hans embede nedlagt, hvorefter han flyttede til Kbh. W. var højt agtet for sin redelighed og dygtighed. – R. 1811. DM. 1812. □Pastel, efter denne træsnit af H. P. Hansen, 1873. Foto.

J. P. With: Danske og norske søheltes bedrifter, 1819. C. F. Wandel: Søkrigen i de da.-no. farvande 1807–14, 1915.

Paul Ipsen*

Vigen, Anders, 1879–1967, journalist. * 13.10.1879 i Åstrup ved Grenå, † 13.7.1967 i Glæno, Sorø amt, urne på Gladsaxe kgd. F: husmand Lars Andersen (1846–83) og Ane Cathrine Sørensen (1847–1934). Navneforandring 11.10.1907. ~ 10.1.1913 i Kbh. (Hellig.) med Margrethe (Grethe) Louise Benedicte Schmidt, * 5.1.1880 i Kbh. (Helligånds), † 10.7.1964 i Brønshøj, d. af bogholder Christian August S. (1848–88) og Johanne Christiane Marie Bennedsen (1849–1925).

Da V. var et par år gammel forpagtede hans forældre præstegårdsjorden ved Knebel vig som han siden tog navn efter – det navn han gjorde landskendt som journalist og baggrundspolitiker: Svend Thorsen kalder ham i sin pressehistorie 1947 den måske betydeligste danske journalist som 1900-tallet havde fostret. Han gik i landsbyskolen i Knebel og realskolen i Hobro. Efter 1899 at være blevet student i Kbh., privat dimitteret (med årets højeste studentereksamen karakter i skriftlig dansk) og n.å. at have taget filosofikum drev han spredte studier, oprindelig med pædagogisk virksomhed for øje. 1905 ansattes han imidlertid ved Harald Witzanskys avis København og blev snart en af de medarbejdere der satte præg på bladet, navnlig gennem de ledende artikler. Han havde et naturligt talent som skribent. Kendetegnet for hans sprog var dets agitatoriske styrke, iklædt en rigdom af billeder der var hentet fra udstrakt læsning og indtrængende iagttagelse af natur og landliv. Derved blev han Viggo Hørups arvtager i sit slægtleds konservative presse. I en årrække var han rigsdagsreferent men hverken referatet eller reportagen lå for ham, det gjorde derimod i sjælden grad opinions-journalistikken.

„København“ linje, som den fremstod gennem Witzanskys og V.s nære samarbejde, var uafhængigt borgerlig, stærkt forsvarsvenlig, skarpt antisocialistisk. V.s navn knyttedes til flere af de kampagner der i tiden inden og under verdenskrigen 1914–18 herhjemme optog sindene, således navnlig oppositionen mod salget af de vestindiske øer og den såkaldte Parvus-affære, under hvis forløb V. i en artikelrække som vakte opsigt uden for landets grænser advarede den danske arbejderbevægelse mod at gøre sig afhængig af et samarbejde mellem de russiske kommunister og tyskerne. Parvus var en gådefuld russisk-tysk agentskikkelse, Alexander Helphand, der havde slået sig ned i Kbh. og i de sidste krigsår bl.a. ved hjælp af leverancer af billige tyske kul søgte at infiltrere fagbevægelsen.

Efter at have været knyttet til København i hele den periode bladet vandt udbredelse og indflydelse forlod V. det 1918 da Witzansky solgte det

til en gruppe af industriens hovedmænd med Alex. Foss i spidsen. V. frygtede at bladet derved ville miste den uafhængighed som havde været forudsætningen for hans publicistiske virksomhed. Han blev derefter af red. Chr. Gulmann ansat som politisk medarbejder ved Berlingske Tidende, foretog som bladets korrespondent en rejse til USA men fratrådte allerede 1919 for at overtage en stilling som medleder af Erhvervenes pressesekretariat der var oprettet af Industrirådet og arbejdsgiverforeningen. Den politiske krise 1920 – hvorunder V. stod frem som Flensborg-mand – foranledigede dog at han på ny gik ind i Berlingskes redaktion som politisk hovedmedarbejder, hvilken opgave han varetog jævnsides med virksomheden i pressesekretariatet indtil han ved årsskiftet 1926–27 fratrådte dette. Nyår 1928 kom han i chefredaktionen som politisk redaktør for Berlingskes morgen- og aftenudgave idet han hos Gulmann havde sikret sig retten til at „lede og personligt præge bladets politiske redaktion“. Han var en af initiativtagerne til oprettelsen 1929 af Jyske Tidende, Kolding, hvormed den berlingske koncern både ville støtte konservatismen i Syd- og Sønderjylland og nationalpolitisk søge virkningerne af Konge-grænsen udsløttet. En kort periode efter Gulmanns død 1934 var V. konstitueret ansvarshavende. 1.10.1936 fratrådte han efter eget ønske som politisk redaktør for at stå friere i kampen for en grundlovsrevision men forblev knyttet til Berlingske Tidende som skribent i de kommende mange år.

Fra begyndelsen af 20'erne arbejdede V. for en samling af alle konservative elementer under formen „konservatisme fra midten“ og var under denne bestræbelse i nær kontakt med den konservative politiker Otto Reedtz-Thott der virkede for et udbygget samarbejde med partiet venstre. Efter Reedtz-Thotts tidlige død 1927 fulgte V. konsekvent samme linje og satte hele sin indflydelse ind på at hidføre forlig mellem venstre og konservative om forsvarsløvgivningen. Det strandede 1929 da de konservative under J. Christmas Møller brød med venstre og bragte ministeriet Madsen-Mygdal til fald – en handling som V. var uenig i men som han fandt sig med ud fra det overordnede synspunkt at Christmas Møller var den rette konservative leder. Christmas Møller havde sans for at knytte journalister til sig – som fx den radikale Christian Torpe – men det tætte samarbejde der nu indledtes mellem ham og V. fik helt sin egen karakter. Det blev en betydende faktor i 30'ernes danske politik. De ville gøre det konservative parti til et folkeparti i egentligste forstand, i lige grad socialt og nationalt ansvarsbevidst, og i for-

Vigen, Anders

længelse heraf sloges de for den grundlovsrevision om der skulle afskaffe landstinget. De mødtes næsten hver eftermiddag i V.s kontor på Berlingske og ifølge Ole Bjørn "Kraft skrev V. ofte hele afsnit af Christmas Møllers taler og erklæringer. „Vigen blev ikke medlem af rigsdagen, men han udøvede igennem sit årelange samarbejde med Christmas Møller en indflydelse større end de fleste folkerepræsentanter“. I udformningen af den konservative grundlovs politik kan der ikke sondres mellem Christmas Møllers og V.s indsats og i kampen for den næmmede V. sig en aktiv politikers rolle; han forlod skrivebordet og besteg talerstolene. To af hans politiske taler fra denne periode udkom 1938 under titlen *Konservatism under Folkestyre*.

Efter grundlovsforslagets fald ved folkeafstemningen 1939 blev hans bidrag til den offentlige debat sparsommere, men udrensningen i efterkrigsårene kaldte ham frem igen og ironisk nok nu i visse måder som en modpol til Christmas Møllerske holdninger. Var det et forsvær om hans senere standpunkttagen at han 8.10.1938 – skønt udtrådt af chefredaktionen – var medforfatter til den erklæring hvormed Berlingske Tidende efter tysk protest tog afstand fra en ledende artikel som bladets kendte antinazistiske udenrigsredaktør Nic. "Blædel havde skrevet dagen før? I hvert fald gik V. efter befrielsen 1945 ind i debatten om udrensningsdommene, og ikke mindst likvidationerne under besættelsen, med en energi som fik Børge "Outze til i Information at udnævne ham til „modbevægelsens kvikkeste pennefører“. Ordet „modbevægelse“ som kontrast til modstandsbevægelsen var i øvrigt V.s opfindelse. Hans protest drejede sig ikke blot om en fastholdelse af retssynspunktet men udvikledes til et opgør med selve holdningen bag den væbnede modstand og mundede ud i en hyldest til den forhandlings- eller samarbejds politik som Erik "Scavenius under besættelsen blev symbol for, jvf. V.s pjeces *En Huskeseddél. Erik Scavenius – Frode Jakobsen*, 1954 og bogen *Erik Scavenius. En dansk udenrigspolitisk hovedperson og syndebuk*, 1958. – Et udvalg af V.s bladartikler udkom 1967 under titlen *Det frie Slag* (red. af Jens Winther). Selv udgav han ud over det ovenfor nævnte forskellige pjecer og lejlighedsskrifter, fortrinsvis om erhvervshistoriske emner – således *Arbejdsgiverforeningen gennem 25 Aar*, 1921 (s.m. Sophus Agerholm) og *Arbejdsgiverforeningen gennem 50 Aar, 1896–1946*, 1946 (s.m. S. Agerholm og Carl Plum). I *Bolshevismen*, 1921, fremlagde han sit syn på den sovjetiske kommunisme. Til Bogen om Christmas Møller, skrevet af hans venner (red. Gertrud Christmas Møller), 1948 skrev han om *Kampen om grundloven* han

var bidragyder til to samleværker om Thorvald "Stauning: Th. Stauning. Folkets Søn, Danmarks Statsminister (ved Oluf Bertolt og H. C. Hansen), 1942 og Bogen om Stauning, skrevet af hans venner (red. Jul. Bomholt), 1950. Til værket *Den danske rigsdag 1849–1949*, udgivet af statsministeriet og rigsdagens præsidium, bd. III 1950 skrev han om *Rigsdagen og erhvervsorganisationerne*. – I sin alderdom sagde V. om sig selv: Jeg har levet et liv i nederlag. Han søgte da trøst i naturen der lige siden barneårene ved Knebel vig betød umådeligt meget for ham, og puslede utrætteligt i sin have ved Utterslev mose. I nogle natur- og haveskildringer udfoldede han sin fornemste stilkunst. Samfundsdebattørens grundholdning som den kom til udtryk både i tanken om konservatisme fra midten og opgøret med modstandsbevægelsens radikalitet, næredes vist af hans dybe sans for det organisk groende. □Tegn. af Otto Christensen, 1964. Foto.

A. V. i Rigsdagens presseloge, red. N. P. Jensen, 1943 78–81. A. V.: *Det frie slag*, 1967 9–18 (erindr.). – Information 24.10., 25.10. og 26.10.1946. Sv. Thorsen: *Den danske dagspresse I, 1947 især 126f.* T. Vogel-Jørgensen: *Berl. tid. gennem 200 år II, 1949 især 408–12.* Aksel Sandemose i *Berl. tid.* 1.11.1964. Tage Taaning sst. 14.7.1967. T. Vogel-Jørgensen i *Pressehist. årbog*, 1966 91–105. Jens Winther sst. 1967 79–85. Samme i *Det konservative folkepartis hist. II*, 1966. Samme i A. V.: *Det frie slag*, 1967 19–49. Peder Tabor i *Aktuelt* 20.9.1967. Ole Bjørn Kraft i *Berl. aftn* 13.7.1967. Samme: *En konservativ politikers erindr.* 1926–45, 1971 især 72–76. Helge Knudsen i 100 publicister om 100 publicister, red. Paul Hammerich og Bent A. Koch, 1980 84f.

Verner Jespersen

Viggo, prins, se Valdemar, 1858–1939.

Viggo-Hansen, Hans Christian (ved dåben Hansen, Hans Christian Viggo), 1859–1930, kunstsmed, maler. * 31.3.1859 i Kbh. (Trin.), † 6.10.1930 sst., urne på Bispebjerg kgd. F: gørtlermester Peter Christian Hansen (1824–97) og Sara Marie Henriette Andersen (1824–84). ~ 29.7.1890 i Tårnbæk med Franziska Andrea Hansen, * 9.6.1860 på Frbg., † 17.10.1927 i Kbh., d. af skomagervend Anders Pedersen og Hanne Thominé Hansen (1839–64).

Efter udstået læretid i gørtlerfaget dimiteredes V.-H. af C. F. "Andersen til kunstakademiet og søgte dette tre kvartaler 1882–83 som maler. 1885–86 udstillede han et parti fra Christianshavns kanal og et andet af havnen, set fra Nybørs, på Charlottenborg, men som følge af en øjensvaghed måtte han opgive maleriet. Han tog derefter sit håndværk op igen og gav sig til at udføre skulpturarbejder i drevet metal efter egne eller andres modeller. På dette område vandt

han megen anseelse. Hans hovedværk er *Absalons statue* på facaden af Kbh.s rådhus efter Vilh. Bissens model, for hvilken han fik guldmedalje på verdensudstillingen i Paris 1900. På bestilling af Carl Jacobsen udførte han en række store arbejder – gruppen *Thor med sine Bukke* (efter Carl J. Bonnesens model) og de to giganter på dobbeltporten (med en lille skitse af Stephan Sinding som grundlag), begge til Ny Carlsberg, englen på Jesuskirkens spir i Valby og en dragefigur til Jacobsens villa (begge efter egen model). Ligeledes skyldes topfiguren på Det ny teater (model ved samarbejde med J. J. Bregne) og flyvefiskene på Gammel Torvs springvand (egen model) ham. Desuden leverede han dåbsfade til flere kirker, sølv, tin og jern, som han bl.a. udstillede på Selskabet for dekorativ kunsts udstilling febr.-marts 1903. Dette førte til at han knyttedes til H. A. Gruberts Søners Metalvarefabrik hvor han i mange år virkede som kunstnerisk leder. Som kunstmed foretog han studierejser til Tyskland, Østrig og Italien med støtte fra det Larssenske legat og den Reiersenske fond. På sine gamle dage vendte han tilbage til maleriet og malede mariner på Bornholm i sommermånederne. □Tegn. af A. Repholtz, 1884. Træsnit.

C. Nyrop i Tidsskr. for kunstindustri, 1895 89–92. Merete Christensen i Nyt t. for kunstindustri II, 1929 48. Erik Schiødt i Kunst II, 1900–01. Politiken 8.10.1930.

Sigurd Schultz*

Wiig Hansen, Svend, * 1922, maler, billedhugger. * 20.12.1922 i Møgeltoender. F: togbetjent, senere togfører Frederik Christian Hansen (1891–1962) og Sigrid Wiig (1892–1983). ~ 8.12.1964 i Fredensborg med keramikere, maler Leila Sallyman, * 21.7.1928 i Berlin, d. af dr.med. Solman Hussein Zade Ibragimouff (* 1902) og kunsthåndværker Ingeborg Sallyman, f. Pedersen (* 1906). W. H.s vej til kunsten har været fuld af forhindringer og besværligheder. Nogle år gik med løst forefaldende arbejde mens tankerne kredsede om en mere glørværdig fremtid. W. H. var længe i vildrede, en karriere som cirkusklovn eller sanger foresvævede ham, men et tilfældigt job med at klargøre støbte klatrengle satte ham på sporet af billedkunsten, og 1945 blev han – en ikke særlig flittig – elev hos billedhuggerne Johannes Bjerg og E. Utzon-Frank på kunstakademiet i Kbh. Hans første kunstneriske arbejde gjaldt skulpturen, og det var forholdet til den der formede hele hans kunstneriske udtryksmåde. 1946 debuterede han (med skulptur) på Kunstnernes efterårsudstilling, men nogle få år efter gik han også i gang med maleriet, tegningen og grafikken, et firspand af genrer som han har været tro-

fast mod gennem hele sin karriere. 1955 blev et skelsættende år for W. H.; han fik da en slags gennembrud som maler gennem en stor udstilling på Den frie udstilling. Der vistest bl.a. det store maleri *De søgende* som nu tilhører Statens museum for kunst, men gennembruddet til de helt brede kredse fik han først senere samme år i kraft af den pressestorm af forargelse som hans skulptur *Moder jord* afstedkom. Den forargelse der her ramte hans kunst kom flere gange senere til at blusse op. W. H.s kunst, der næsten altid benytter mennesket som motiv, er dramatisk pågående og kraftfuld. Han er en af vore mest markante ekspressionister. En af hans stærkeste inspirationer er den gamle mexikanske skulpturkunst som han for øvrigt første gang oplevede på en stor mexikansk udstilling i Stockholm 1952. Sidste halvdel af 1950'erne var en rig periode for W. H., bl.a. foretog han 1957 en rejse til Grækenland som satte sig stærke spor i produktionen, bl.a. i form af hans første bog med tegninger, *Græsk inspiration*, 1960, og det var også 1957 han var med til at samle den lille udstillingsgruppe „Mennesket“ som bl.a. tæller Palle Nielsen, Reidar Magnus og Henry Heerup. Den lille udstillingsgruppe blev en beskedent, men vægtig faktor i de års kunstliv. Mod den „kolde krig“s stemninger og en tilbøjelighed til at bevæge kunsten ud i eksperimenter og yderligheder manifesterede den lille gruppe danske kunstnere deres humanistiske standpunkt. Skønt W. H. nu havde et sted at udstille var han dog også en flittig udstiller andre steder, 1957 blev han medlem af Den frie udstilling, men viste gerne sine arbejder på udstillinger rundt omkring, ikke mindst i udlandet. Han udstillede bl.a. i Malmø, Göteborg, New York, São Paulo, og på adskillige af de store udstillinger fik han priser og præmier, og hans værker erhvervedes til de stedlige museer.

W. H. har modtaget muligheden for at manifestere sig som vældige udfordringer og meget ofte har han lavet store ting til eller på stedet. På sin udstilling i den danske pavillon på biennalen i Venezia 1964 fyldte han den store sals vægge med en kæmpemæssig tegning, og i mange andre sammenhænge arbejdede han på sine udstillinger og foran publikum. Hans største satsning i den sammenhæng var da han i aug. 1974 malede over for publikum på de hvide lærreder han havde sat op i hele Nikolaj kirkes parterregalleri. Hele seancen blev fotograferet af Gérard Franceschi der året efter udgav billedbogen Svend Wiig Hansen. Tillige blev der lavet en film. Som en slags sportsmand eller entertainer har W. H. udfordret sig selv med næsten overmægtige krav. Metoden er karakteristisk for ham, men

Wiig Hansen, Svend

det vil nok være en misforståelse at opfatte det som udtryk for kunstnerens egocentri eller trang til at stille sig i positur. Snarere var der tale om en vilje til at trække sig selv op ved håret og afprøve sin ydeevne. 1973 tog W. H. initiativ til en folkelig kunstundervisning i Fælledparken, sammen med borgere i Brande lavede han 1976 det kæmpemæssige billedtæppe *Brandetæppet* og 1983 finder vi ham på gæstoptørræden som kunsthøjskolelærer ved Horsens statsfængsel. I en periode i 1960'erne gik W. H. til sangundervisning hos Thyge Thyesen, og en tid var han medlem af operakoret. 1968 kulminerede hans teaterinteresse med skabelsen af scenografien til Shakespeares *Troilus og Cressida* på Det kgl. teater. Dramaet udkom s.å. i en bibliofil udgave med W. H.s illustrationer. Herhjemme afholdt W. H. en række store retrospektive udstillinger, bl.a. på Louisiana 1972 og Sønderjyllands kunstmuseum i Tønder 1982, og han udførte flere offentlige udsmykninger i bl.a. Roskilde bibliotek 1970, Tårnby rådhus 1971, Herning centralsygehus 1976, Kastrup kirke 1978 og Danmarks tekniske højskole, Lundtofte 1980. W. H. har udført en lang række bogillustrationer idet han, ud over nævnte Shakespeare-bog, illustrerede Henry Miller: *Smilet ved stigens fod*, 1963 (ny udg. 1982), Jørgen Bruun Hansen: *Dagens dans*, 1970, Walt Whitman: *Sangen om mig selv*, 1972, Inger Christensen: *Det maledede værelse*, 1976, Pablo Neruda: *Tyve kærlighedsdigte og en fortvivlet sang*, 1979 m.m., desuden bøger med tegninger og grafik, bl.a. *16. marts*, 1966, *Til en ven I-II*, 1976, *50 tegninger*, 1982. Og i samarbejde med Helge Ernst og Claus Loof lavede han filmen *Plus minus nul*, 1972. 1971–76 var W. H. professor i billedkunst ved kunstakademiet i Kbh. 1976 fik han den svenske Prins Eugen-medalje. □ Tegnet selvportr. 1953, malet 1959. Linoleumsnit af Herman Stilling, 1959. Tegn. af H. Bendix, 1968. Tegn. af H. Lollesgaard (Kgl. bibl.). Maledede selvportr. Foto.

S. W. H. Linoleumsnit og raderinger, 1960 = Grafisk orientering. Græsk inspiration, m. forord af Palle Nielsen, 1960. S. W. H. Tegninger, m. forord af Alb. Mertz, 1963 (m. eng., ty. og fr. tekst). Romerske fantasier, m. indled. tekst (da. og eng.) af Bent Irve, 1968. S. W. H. Et udv. af billeder m. indled. tekst af samme, 1969 = Vor tids kunst LXXI. Louisiana revy XIII, 1972 nr. 1 1–32. S. W. H. Photogr.: Gérard Franceschi, 1975 (da., eng. og fr. tekst). S. W. H. Tegninger. Drawings. Udstillingskat., Munchmuseet, Oslo 1981.

Bent Irve

Wiinblad, Bjørn, * 1918, keramik. * 20.9.1918 i Kbh. F: typograf, senere landstingsmand Otto Fritz W. (1887–1969) og Ebba Marie Frederikke Hansen (1889–1957). Ugift.

I W.s familie var der tradition for at man blev uddannet som typograf og han kom da også i lære i dette fag 1935 og gennemgik 1936–39 Teknisk skole. Han ville dog hellere være grafiker og 1940–43 frekventerede han kunstakademiets grafiske skole hos professor Aksel Jørgensen. Han virkede derefter en tid som bladtegner bl.a. ved Nationaltidende og som illustratør især af børnebøger. Han fattede imidlertid interesse for keramik og søgte uddannelse i keramisk teknik på Lars Sybergs værksted. 1946 blev han på initiativ af Jacob E. Bang knyttet til Nymølle fajancefabrik hvor han udførte dekorative penne-tegninger som med kobbertryksteknik blev overført på skåle, fade, vaser, fliser etc. W. viste her straks sin evne til at udfylde en afgrænset flade og dekorere en form på en uhøjtidelig men samtidig kunstnerisk tilfredsstillende måde. På en tid hvor dekorationer næsten var bandlyst i dansk kunsthåndværk virkede W.s mylder af dekorative og morsomme detaljer overraskende og forfriskende, og produktionen opnåede stor popularitet. Året efter tegnede han sine første plakater der også vakte opmærksomhed i kraft af deres muntre motiver og farvemæssige effekt. Blandt disse var *Spil selv*, en serie for musikkerne i Kbh. De er gennem årene blevet fulgt af en meget omfattende plakaterproduktion, bl.a. af en række teaterplakater, ofte i stor størrelse. 1952 oprettede W. sit eget keramiske værksted hvorfra der i de følgende år udgik en meget stor og frodig produktion af dekorerede fajancearbejder alle præget af W.s helt specielle stil. Det var dels blåmalede dekorationer, dels horndekorerede stærkt polykrome arbejder, både meget store unica, fx springvandsfigurer, dekorative figurer og krukker, og små delikat udførte figurer, skåle og fliser samt en produktion af mere eller mindre seriefremstillede fade, skåle, platter etc. Denne sidstnævnte ganske store produktion har dog aldrig fået karakter af fabrikation, men fremstår som værkstedsarbejder udført af W.s medarbejdere efter hans prototyper.

W. har herudover på sit eget værksted udført en lang række keramiske udsmykningsarbejder til restauranter og hoteller, bl.a. til Hotel Hilton i London, Hotel Scandinavia i Oslo, The Flowerpot Restaurant og The Garden Room i Chicago, The Mariposa Room i Houston, The Mermaid Bar i Dallas og terestauranten i Takashimaya C. Ltd. i Osaka i Japan. 1957 knyttedes W. til det store tyske firma Rosenthal Porzellan AG. til hvilket han har tegnet et stort antal arbejder i porcelæn, glas og sølv, bl.a. stillene *Romance*, *Lotus* og *Tryllefløjten*. Også i scenografi har W. fundet et medium som passer til hans sprælske fantasi og dekorative evner. Hans første teater-

opgave var *Lysistrate* i Riddersalen (1947). Siden har han tegnet dekorationer og dragter til både revyer og skuespil og til balletter på Pantomimeteatret i Tivoli og Det kgl. teater, bl.a. *Tante Mamie* på Aveny-teatret, *Salad Days* på Allé-scenen, *Undine* på Det ny teater, Shakespeares *Stormen* i Dallas, USA, balletten *Nøddeknækken* og syngespillet *Livjægerne på Amager* på Det kgl. teater samt balletten *Svinedrengen* (i anledning af kong Frederik IXs 70 års fødselsdag 1969). Blandt W.s mange bogillustrationer skal nævnes tegningerne til bd. XIV af den store udgave af *1001 Nat*, 1969, et emne som passede særlig godt til hans fabulerende „orientalske“ stil. Herudover har W. tegnet tapeter og tekstiler for danske og amerikanske fabrikker samt forlæg til broderier og billedtæpper, bl.a. de store gobeliner *Scheherezade* som han tegnede til The Apparel Mart i Dallas, USA, 1973. – 1971 åbnede W. en forretning udelukkende med egne arbejder *Bjørn Wiinblads Hus* i Ny Østergade i Kbh., og 1981 afholdt Kunstindustrimuseet en retrospektiv udstilling af W.s arbejder gennem 40 år. W. blev 1974 udnævnt til æreshåndværker af Håndværksrådet. – R. 1976. □Tegnede selvportr. (bl.a. Kgl. bibl.), også på keramik. Mal. af Wille Jais Nielsen, 1947. Foto.

Interview i Politiken 18.10.1981. – Sv. Erik Møller i Mobilia, 1961 nr. 77. Martin Hartung sst. 1971 nr. 195 42–51. Ibi Trier Mørch i Dansk kunsthåndværk, 1962 174–80. B. W. arbejder gennem 40 år. Katalog, Kunstindustrimuseet, 1981 (m. dansk og engelsk tekst). B. W.: Teater, m. tekst af Ebbe Mørk, 1982.

Esbjørn Hiort

Wiinblad (ved dåben Windblad), Eduard Emil, 1854–1935, redaktør. * 15.5.1854 i Kbh. (Holmens), † 22.12.1935 sst., urne på Bispebjerg kgd. F: skræddersvend Bernt Eduard Olof W. (1833–80) og Amalie Kerstine Olsen. ~ 7.3.1880 i Kbh. (Johs.) med Olga Ludowica Kamilla Ludwig, * 5.11.1853 i Kbh. (Petri), † 23.6.1942 sst. (~ 1° 1877 med malersvend Rasmus Peter Sørensen, ca. 1853–78), d. af hattemager Carl Georg Heinrich L. (1826–77) og Christine Andresen Lindstrøm (ca. 1822–90).

W. blev født i et fattigt hjem i det indre Kbh., „paa Kvisten over Kvisten“. Faderen var indvandret fra Sverige, moderen var syerske fra Nyboder. Efter konfirmationen kom W. i lære i Bionco Lunos Bogtrykkeri og besøgte de Massmannske søndagsskoler. Som 17–18årig droges han med af det begyndende arbejderrøre; både han og faderen indmeldte sig i Louis Pios Internationales, og han skrev til denne en arbejdermarseillaise *Op til Kamp! Op I Arbejdersønner*, trykt 1872. 1873 blev han svend og valgte kort

før Internationales opløsning til Wiinblad i dens blandede sektion. Efter et par rejsår i provinsen kom han 1875 tilbage til Kbh. og fik kort efter arbejde på Social-Demokratens nye trykkeri i Ravnsborggade. Bladet befandt sig efter førernes bortrejse i rivende tilbagegang, og de skiftende redaktører evnede ikke at vende strømmen. Når der manglede stof satte W. nu og da en artikel „direkte op af Sætterkassen“. De rykkede snart op som spidsartikler eller blev til en serie sociale skildringer *Den forkerte Verden*, som vakte opmærksomhed. „Folkets Nisse“ skrev at Social-Demokraten „dækker sin Nøgenhed med et Wiinblad“. Partifællerne ventede sig en hel del af ham; ved bestyrelsesvalget til det nystiftede Socialdemokratiske forbund 1878 fik han flere stemmer end både C. C. Andersen, Chr. Hørdum og P. Holm.

Det kom i disse nedgangsår til gentagne opgør inden for parti- og bladledelse, og Harald Brix' nye separatistblad Herolden truede med helt at tage luven fra Social-Demokraten. Kontrahentforsamlingen tog da 27.4.1881 en rask beslutning og ansatte W. som redaktør. Da den 27-årige W. trådte til havde bladet kun et par tusind holdere, dets redaktions- og trykkeriforhold var yderst primitive; men i årenes løb forvandlede han Social-Demokraten fra et medlemsblad for en betydningløs sekt til et dagblad med indflydelse, et virkeligt talerør for arbejderklassen, og samtidig til en kraftkilde for selve partiet. Den stærkt voksende fagbevægelse og den skærpede politiske kamp i 80erne gav ham vel medbor, men fremgangen kan dog overvejende tilskrives hans personlige egenskaber som bladleder. Han kendte arbejderens tankegang; årvågen og skarp og dog med klog opportunisme skrev han selv om politiske og sociale forhold, tog fururettede i forsvaret over for autoriteterne, angreb provisoriet og dets mænd, bragte „afsløringer“ fx af C. Goos' forhold til heroldisterne og forstod i det hele at skære døgnets små og store nyheder til, så der blev agitatorisk stof ud af det. Men også betydelige og særprægede journalister knyttede han til bladet. I 80erne således den unge litteraturskribent C. E. Jensen, W. Fleron, J. J. Ipsen, Sejr Kjeldskov, A. C. Meyer, senere F. J. Borgbjerg, Gustav og Nina Bang o.fl. foruden at partiets og fagbevægelsens ledende mænd P. Knudsen og Jens Jensen (1859–1928) var faste medarbejdere i lange perioder. Nominelt var W. i 80erne kun redaktionssekretær; ansvarshavende var stråmænd som Fr. A. Hertz og Sigvald Olsen der måtte afsonde de ikke få pressedomme som overgik bladet. Efter stråmandssystemets ophør måtte W. selv 1891 og 1894 tilbringe flere måneder i Christianshavns fængsel for presseforsele-

Wiinblad, Emil

ser. Efter valget 1884 gik Social-Demokraten frem med stærke skridt. Nye maskiner blev anskaffet, fra Nørregade 5 flyttede redaktionen til Brolæggerstræde 11; bladets format blev udvidet, særlige provinsudgaver opstod og blev til selvstændige blade. 1901 købte bladet sin egen ejendom i Farimagsgade hvor moderne rotationsmaskiner blev installeret, sættemaskiner blev indført og med sine over 50 000 abonnenter var Social-Demokraten omkring 1910 landets og Skandinaviens største dagblad, helt på højde med sin tid.

W. var først og fremmest bladmand og som sådan udpræget politisk anlagt, men han var egentlig ikke politiker. Han stod, hvor han stod, på en ret doktrinær statssocialismes grund, og ud fra denne opfattelse kommenterede han begivenhederne og fortolkede han programmet. På partiets vegne redigerede han fra 1888 pjecerækken Socialistiske Skrifter, hvori bl.a. udkom en udførlig fremstilling af socialdemokratiets principper, skrevet efter partikongressen 1888 af W. og P. Knudsen, og en artikelserie af ham selv *Aandsfriheden i den socialistiske Stat*, 1889. I adskillige spørgsmål har han stået til venstre for P. Knudsen og Hørdum og så fx med meget blandede følelser på alliancen med venstre. Borgbjerg har karakteriseret ham som „et paa Bunden sydende revolutionær Temperament“. 1893 blev W. opstillet til borgerrepræsentationen, men blev ikke valgt og stillede sig ikke siden. 1895, efter kredsomlægningen, valgtes han derimod til folketingsmand for Kbh.s 12. kreds, det yderste Nørrebro som han repræsenterede i tinget til 1928. Han var ikke meget fremtrædende på rigsdagen, var ordfører for lovforslag om borgerligt ægteskab, for – eller rettere imod – „bølleloven“, for forslaget om afskaffelse af titler og ordener, for tilskud til børnebespisning, ligesom han lejlighedsvis talte om befæstningen, om grundlovssagen m.m. Under folketingsdebatten 1909 fremsatte han den formodning at P. A. *Alberti havde drevet handel med ordener og titler hvilket resulterede i en retslig undersøgelse. I marts 1911 offentliggjorde W. i Social-Demokraten nogle udtog af forhørsakterne herfra som vakte megen opsigt (ordens-skandalen). Dette havde formentlig kun været muligt gennem et diskretonsbrud som indbragte W. en misbilligelse fra folketingets formandsplads og gjorde hans egen gruppe betænkelig ved affæren. Mens det i 80'erne og 90'erne afgjort var W. som prægede bladet, blev han efter århundredskiftet i nogen grad trængt i baggrunden af de medarbejdere der efterhånden blev landskendte – ansete eller frygtede – navn, og da især af Borgbjerg. I modstanderpressen hed det „Borgbjerg skriver“,

og W. skrev da også stadig sjældnere. I en vis jalousi over for Borgbjergs popularitet og en forståelig træthed efter 30 års funktionstid må man søge motiverne til at W., endnu ikke 60 år gammel, på kontrahentmødet i april 1911 frabad sig genvalg som redaktør og foreslog Borgbjerg som sin efterfølger. Endnu en lang årrække færdedes han, sirlig og adræt, på rigsdagen og i partiets forsamlinger, men uden at tage større aktiv del i begivenhederne. Han fik dog åbnet kastelsvolden for publikum og var under museumsforhandlingerne i årene efter 1920 talsmand for at omdanne Kastellet til nationalmuseum og indrette anlægget til folkepark. Han skrev af og til en artikel i bladet signeret „En Arbejder“ eller „Ogserko“. 1921 skrev han sammen med Alsing *Andersen *Det danske Socialdemokratis Historie 1871–1921* I–II. 1928 overgik han som tingvalgt medlem til landstinget, men nedlagde sit mandat sept. 1934. De sidste år havde han tilsynet med rigsdagens bibliotek. Æret og agtet døde han højt bedaget som den længstlevende af veteranerne fra arbejderbevægelsens gennembrudstid. □ Mal. af Asor Hansen, 1887 og afbildet på mal. af samme, 1888 (Aktuelt). Tegn. af Fridolin Johansen, 1889 (sst.). Tegn. af N. Lüdtzhøft, 1894. Afbildet på tegn. af Alfred Schmidt 1904–05. (Fr.borg) og 1907. Afbildet på O. Matthiesens mal., 1923, af rigsdagen 1915 (folketinget). Mal. af H. Dohm, 1924. Buste af A. J. Bundgaard, 1926 (Aktuelt). Afbildet på E. Saltofts mal. af socialdemokratiets førere, 1934 (forhen Folkets hus, Kbh.). Relief af C. Mortensen, 1935 (folketingets bibl.). Foto.

Breve i Journalisten 15.11.1937, 1.5. og 15.9.1938. Interviews i Socialdemokraten 13.5.1934 og Politiken 15.5. s.å. – Socialdemokraten 6.5. og 8.5.1881, 19.4. og 26.4.1911, 15.5.1914, 15.5. og 16.5.1924, 15.5.1929, 2.4.1932, 15.5.1934, 23.12. og 27.12.1935, 13.12.1936. Rob. Wiinblad sst. 4.11.1938 (om Olga Wiinblad) og 7.5.1941. N. P. Bransager og P. Rosenkrantz: Den danske regering og rigsdag, 1901–03 451–56. C. E. Jensen og F. J. Borgbjerg: Socialdemokratiets årh. II, 1904 326–32 348–55. Journalisten 1.3.1913 og 15.5.1924. Rob. Wiinblad sst. 1.5.1934. F. J. Borgbjerg sst. 1.1.1936. Berl. tid. 14.5.1924 og 23.12.1935. Politiken 23.12.1935. Dagens nyheder s.d. J. J. Ipsen: En utopists hist., 1926 37f 69–78 88 o.fl. st. Samme: Bogen om socialdemokratiet, 1929 58f. A. C. Meyer: En agitators erindr. I, 1929 49 f 62–70 117 131f 146; II, 1933 30 38 94. Rob. Wiinblad: Redaktør E. W., 1929. H. P. Sørensen: F. J. Borgbjerg, 1943.

Oluf Bertolt*

Vingaard, se Vingaard.

Wiinstedt, Carl Johan, 1875–1932, legatstifter. * 21.3.1875 i Kbh., † 26.9.1932 på San Cataldo, Italien, begr. sst. F: kommunelæge, dr.med. Wil-

liam Enoch W. (1838–98) og Fanny Elisabeth Kehlet (1848–90). Ugift.

W. blev student fra Lyceum 1894. Efter filosofikum ønskede han at studere til arkitekt, men et anfald af gigtfeber tvang ham til at opgive dette, og da hans formueomstændigheder gjorde ham uafhængig kunne han tilbringe det meste af sin tid i Italien. Her blev han 1909 så betaget af klosterruinen San Cataldo i nærheden af Scala at han købte den med tilhørende vingård. Mens han selv begyndte at gøre ruinen beboelig fik han ideen til at indrette stedet til et refugium for danske forskere, og 1911 tilbød han Videnskaberne selskab ejendommen sammen med et beløb til vedligeholdelse. Samarbejdet med selskabet forløb imidlertid ikke uden gnidninger, krigene 1914–18 forsinkede planen, og 1923 blev den helt opgivet fra selskabets side. Det følgende år fandt W. imidlertid i forbindelse med en lægekongres i Napoli en begejstret støtte i Thorkild "Rovsing der straks fik stiftet foreningen San Cataldos venner, og 1936 oprettedes institutionen San Cataldo der siden har formidlet danske kunstneres og forskeres ophold på det natur-skønne sted. Efter W.s død blev refugiet ledet af hans kusine Dora Wiinstedt indtil 1950. □Tegn. af Hans Flygenring, S. Cataldo, 1922 (Kgl. bibl.). Foto.

A. Lomholt: Det kgl. da. vidensk.s selsk. 1742–1942 III, 1960 383–92. Erl. Bloch i Medicinsk forum XIV, 1961 16–27.

Sv. Cedergreen Bech

Wiinstedt (ved dåben Viinsted), **Knud Jørgen Frederik**, 1878–1964, botaniker, konservator. * 3.9.1878 i Horsens, † 8.6.1964 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: apoteker Johan August W. (skrev sig Viinsted) (1830–1909) og Inger Vilhelmine Hansen (1851–1940). ~ 19.4.1907 i Kbh. (Helligg.) med Eva Alvilde Benedicta Drescher, * 5.1.1885 i Kbh. (Matth.), † 25.5.1958 på Frbg., d. af asfaltør, senere gårdejer Hans Frederik D. (1842–1916) og Agnes Johanne Augusta Hansen (1854–1932).

W. var 1898–1901 discipel på sin fars apotek, 1901–03 var han i malerlære hvorefter han indtil 1908 uddannede sig i sang og kunstmaling. 1906 tog han tegnelærereksamen; fra 1908 optrådte han som koncertsanger og 1911–31 var han i Det kgl. teaters operakor. Samtidig plejede han fra sin ungdom interesse for naturen, blev i sine unge år medlem af Dansk botanisk forening og udgav publikationer om den danske flora i Botanisk Tidsskrift og Flora og Fauna. Fra 1918 virkede han som assistent, 1927–59 som konservator ved Botanisk museum hvor han stod for det danske herbarium og koordinerede oplysninger

om vilde og indvandrede planter. I de år, ligesom tidligere og senere, arbejdede på Danmarks topografisk-botaniske undersøgelse og W. var 1932–60 medlem af dens ledelse og publicerede afhandlingerne om sivfamilien (1937), halvgræsfamilien (1943–45), karsporeplanter (1953) og slægten høgeurt (1939). W. står som udgiver af 5.–7. reviderede udg. af C. "Raunkiær's *Dansk Ekskursions-Flora*, 1934–50. W. har desuden udgivet adskillige samlinger lyriske digte; hans *Udvalgte Digte 1914–39* udkom 1939. 1940 blev W. æresmedlem af Dansk botanisk forening. □Foto.

Carl Christensen: Den danske botaniske lit. 1912–39, 1940 91–96. Alfr. Hansen: Den danske botaniske lit. 1940–59, 1963 55 288f (bibliografi). – Cai M. Woel: Troubadourer II, 1934 184–88. Kn. Jessen i Botanisk t. LX, 1964 253f. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979 233.

Anne Fox Maule

van Wijck [fan 'vaj'k], **Johan Classzen**, † senest 1613, maler. † før 25.1.1613. ~ Voldborg Hansdatter der overlevede ham.

van W.s egenhændige bemærkninger på hans regninger er på hollandsk. Han var således antagelig fra dette land og kan næppe være identisk med den Johan maler „fra Flensborg“ der 1607 malede sengekammerloftet på Fr.borg. 1597 får han ved enkedronning Sophies hof betaling for portrætter, såvel af hende selv som af kongen og flere andre af hendes børn. Fra rentekammer betales han s.å. for et portræt af kongen og træder 1.2. i dennes tjeneste som kontrafejer (60 dlr. årlig; kongen betaler materialerne). Han holdt sig ikke til portrætter alene, men malede en række, ofte endog meget store billeder som ved motiverne måtte interessere den unge monark; titlerne på de leverede „poetiske historier“ viser genren: *Paris' Dom*, *Paris og Venus*, 1598, *Orfeus og Midas*, *Loth og hans Døtre*, *Susanna*, 1598, åbenbart dekorationsarbejder til Kbh.s slot. van W. blev også anvendt til andet dekorationsarbejde; orlogsskibene Argo og Hektor blev i denne periode stafferede af ham. 4.4.1602 ophørte hans bestalling, og under friere forhold fortsatte han arbejdet for kongen, især med udsmykningen af det indre af Fr.borg. 1605–07 udførte han dekorerer af loft og paneler i „kongens eget gemak“ og på „salen“, måske riddersstuen „Rosen“, da riddersalen næppe på den tid var så vidt opført at den kunne dekoreres. Tidligt havde han som hjælper R Emmert "Piettersz. En særlig opgave for kongen blev leveringen af tegnede „patroner“ til en mængde gobeliner, hvormed Christian IV ville smykke riddersalen og værelserne på Fr.borg. Fra 1608 modtog han betaling

for tegninger på papir til tapetmageren i Hellig Geists tugthus i Kbh. hvor kongen havde oprettet et væveri, og i sept. 1609 sluttede statholderen Breide *Rantzau på kongens vegne kontrakt med ham, hvorved han overtog leverancen af en serie tapeter i kvalitet som selv på Kronborg; materialerne skulle han dem levere; prisen fastsattes til otte dlr. pr. sjællandsk alen. For at male patronerne fik han 5 mark pr. alen; tre af dem sendtes til Holland for at eftervæves der; resten arbejdede han selv med, muligvis som leder af værkstedet i tugthuset. Endnu 1611 får han flere gange betaling for „en del af de tapeter, kongen havde ladet væve til den store sal i det nye hus på Fr.borg“. Af hans egenhændige sikre arbejder er intet bevaret. Kendt er det store prospekt af Kbh. som han 1611 udførte og som blev stukket af Jan Dircksen (van Campen). Et prospekt af Fr.borg i Christian IVs første år (Gripsholm, kopi på Fr.borg) er med nogen sandsynlighed henført til ham. Portrætter fra hans hånd er ikke påvist. Ligeledes er to store malerier som 1650 nævntes på Fr.borg, *Salomons Salving* og *Salomon og Dronningen af Saba* forsvundne. Sidste gang han nævnes i regnskaberne synes at være 30.10.1611; i jan. 1613 tales der om hans enke.

Saml. til da. bygnings- og kunsthst., udg. F. R. Friis, 1872–78. Samme: Bidrag til da. kunsthst., 1890–1901. Fr.borg II, ved Fr. Beckett, 1914. Samme: Kr. IV og malerkunsten, 1937. H. U. Ramsing: Kbh.s ejendomme 1377–1728 I, 1943 23f. M. Mackeprang og Sigrid Flømand Christensen: Kronborgtapeterne, 1950 37f. Jan Steenberg: Chr. IVs Fr.borg, 1950 37f 42 162. Danm.s kirker. Fr.borg amt III, 1970 1673f 1682.

O. Andrup*

Wilcke, Julius Washington, 1875–1951, departementschef, numismatiker. * 24.10.1875 på Frbg., † 16.3.1951 i Kbh., begr. sst. (Garn.). F: snedkermester Julius Jostoff W. (1833–1924) og Sophie Marie Henriette Holm (1853–1945). ~1° 24.1.1911 i Kbh. (Holmens) med Hedvig Callesen, * 1.2.1882 i Kbh. (Holmens), † 7.3.1950 på Frbg. (Mariendals), d. af grosserer Villiam Conrad C. (1853–1906) og Bianca Marie Holm (1846–1906). Ægteskabet opløst 1921. ~2° 12. 4.1922 på Frbg. (b.v.) med rigsdagsstenograf Ellen Rostrup, * 2.12.1892 i Kbh., † 24.6.1968, d. af botaniker Ove Georg Frederik R. (1864–1933) og entomolog Sofie Jacobsen (Sofie *Rostrup) (1857–1940). Ægteskabet opløst 1932. ~3° 10.3.1932 i Kbh. (Garn.) med Emmy Agnete Larsen, * 23.1.1907 i Korsør (Skt. Povl), d. af entreprenør Fritz Harald Valdemar Oscar L. (1865–1942) og Hanne Johanson (1866–1957). W. blev student fra Schneekloths skole 1893, cand.jur. 1899 og dr.polit. 1919 på en afhandling om *Christian IVs Møntpolitik 1588–1625*. Efter

embedseksamen var han en årrække sagfører-fuldmægtig og fra 1902 tillige ansat som assistent i landbrugsministeriet. 1904–08 var han kst. assessor i overretten i Viborg og siden i kriminal- og politiretten i Kbh. 1916 blev han fuldmægtig i landbrugsministeriet, 1922 kontorchef og var 1934–45 departementschef. I mellemkrigstidens økonomiske kriser havde han en række vigtige poster i udvalg og kommissioner. Han var formand for bevillingsudvalget for gældssaneringslån, for ministeriets brændselsudvalg, for tilplantnings-, landvindings- og vandløbsudvalgene, for statens mergeludvalg og skovvæsen og for Dyrehaveudvalget, sad i bestyrelsen for Det danske hedeselskab, erhvervenes lånefond, kreditfonden af 1940, grundforbedringsfonden og beskæftigelsesrådet og var næstformand i statens jordlovsudvalg. Endvidere var han formand for bestyrelsen for jagt- og skovbrugsmuseet i Hørsholm og for landbrugsmuseet i Lyngby samt medlem af hovedbestyrelsen for Danmarks naturfredningsforening. Fra 29.8. 1943 deltog W. i departementschefstyret og sad med eneansvaret for landbrugsministeriet indtil han i sidste del af besættelsestiden måtte tage til Sverige. W. var en særpræget embedsmand om hvem der hyppigt stod strid. Hans impulsivitet kunne volde ham vanskeligheder. Let at arbejde sammen med var han ikke altid, men hans dygtighed og evne til hurtigt at overskue en sag var anerkendt. Når en sag optog ham stærkt kunne det knibe for ham at anerkende andres opfattelse. Det kom især frem efter besættelsens ophør da han kastede sig ud i en stærk agitation for erhvervelse af Sydslesvig. Sammen med oberst T. P. A. Ørum udgav han *Sydslesvigs Genforening med Danmark*, 1945.

W.s interesse for møntvæsen begyndte allerede i drengærene og to gange i sit liv opbyggede han betydelige møntsamlinger som omfattede oldtid og Norden; de blev solgt ved en række auktioner, hhv. 1922 og 1945–46. Også i det numismatiske foreningsliv viste hans organisatoriske evner sig, og 1916–24 var han formand for Numismatisk forening. Her grundlagde han *Numismatisk Forenings Medlemsblad* (1916–35) hvis første syv bind præges af hans pen. Her publiceredes forstudier til disputatsen, denne selv og fortsættelsen, *Møntvæsenet . . . 1625–70*, 1924. Mens perioden 1671–1726 var behandlet af Axel *Nielsen fortsatte W., også efter udmeldelse af Numismatisk forening 1925, studierne. Han skrev tre monografier om dansk, norsk og holstensk mønthistorie 1726–1914, *Kurantmønten 1726–88*, 1927, *Specie-, Kurant- og Rigsbankdaler 1788–1845*, 1929 samt *Sølv- og Guldmøntfod 1845–1914*, 1930. Hertil kom en samling afhand-

linger *Daler, Mark og Kroner 1481–1914*, 1931. I sin alderdom afsluttede W. forfatterskabet med en noget ujævn bog om perioden 1481–1588. Trods visse svagheder er W.s syv bind om møntvæsenet i nyere tid stadig hovedværker i dansk mønthistorisk forskning. W.s indsats her er med rette af Axel Ernst betegnet som „imponerende i omfang, navnlig når henses til hans omfattende embedsgerning“. – R. 1923. DM. 1933. K.² 1937. K.¹ 1946. □Mal. af J. Wichmann, 1934 (eksisterer ikke mere). Medalje af W. Larsen, 1940. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1919 146–48. – Axel Nielsen i Nationaløkonomisk t. LVII, 1919 534–36 og Kn. Fabricius i Hist. t. 9.r.II, 1921–23 397–404 (anm. af W.: Chr. IVs møntpolitik). Axel Ernst i Nord. numismatisk unions medlemsbl., 1951 91–97 (heri bibliografi). Jørgen Hæstrup: ... til landets bedste I–II, 1966–71. Georg Galster i Numismatisk rapport II, 1979 nr. 2 15–28. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Helge Larsen/Jørgen Steen Jensen

Wilckens van Verelt, Jan, † 1692, billedhugger. † 21.4.1692 i Kolding, begr. sst. Ugift.

Trods den almindeligt brugte betegnelse „Jan Hollænder“ har W.v.V. sandsynligvis snarest været fra Antwerpen hvor en Dirik Willekens van Verelt 1667–68 var elev hos Artus Quellinus d.yngre. W.v.V. arbejdede i Danmark i anden halvdel af 1600-tallet og kan 1681–92 følges i regnskaberne hvor han snart kaldes billedhugger, snart vokspousserer: han arbejdede i sten, voks og elffenben foruden at han var stukkator. 1681–82 udførte han arbejde i Rosenborg have, 1683 kongens portræt og dette og følgende år stukkaturerne i galleriet der fører over til audienshuset på Fr.borg slot (tegning dertil i kobberstiksamlingen). På Rosenborg findes hans pragtfulde elffenbenskrus hvis figurlige fremstilling er taget fra J. Jordaens' Bacchustog. Omkring nytår 1690 skulle W.v.V. være rejst til Kolding for at udføre stukkaturer på Koldinghus, men forhindredes deri af den hårde vinter, så han først i foråret 1690 kom i gang med arbejdet. Dette varede flere år, men 1692 kom kunstneren i klammeri med en medhjælper, Jan Witt, stak ham ned og berøvede få dage efter sig selv livet. Han må have været meget påskønnet af kongen der 1683 lod hans portræt male. Det store portræt på Fr.borg af W.v.V., hvor han fremviser sin berømte elffenbenspokal, er ifølge gammel tradition malet efter hans død og kan næppe heller være identisk med portrættet fra 1683 der kun kostede ti rdl. □Mal. formentlig af Chr. Morholt, 1683 (Fr.borg).

Kgl. kammerregnskaber fra Fr. IIIs og Chr. Vs tid, udg. E. Marquard, 1918. – H. C. Bering Liisberg i III.tid. 26.2.1893. Samme i Tidsskr. for kunstindustri X, 1894

94. Fr.borg II, ved Fr. Beckett, 1914 186 188 267. V. Thorlacius-Ussing: Billedhuggeren Thomas Quellinus, 1926 4 156. Roar Hauglid: Akantus I, Oslo 1950 112f 190f.

V. Thorlacius-Ussing*

Wilde, Otto Alexander Klemme, 1815–96, søofficer. * 5.8.1815 i Nyborg, † 11.1.1896 på Frbg., begr. i Kbh. (Ass.). F: strøm- og toldinspektør, kaptajn, senere kommandørkaptajn Thevis W. (1773–1858) og Catharina Margretha Christine Mathiessen (1783–1862). ~ 1° 31.10.1850 i Kbh. (Holmens) med Ida Holten Thiele, * 22.8.1830 i Kbh. (Slotsk.), † 26.2.1863 sst. (Helligg.), d. af professor, senere etatsråd Just Mathias T. (1795–1874) og Sophie Holten (1806–35). ~ 2° 29.8.1866 i Skibby med Maria Dorothea Storck, * 23.7.1837 i Skibby, † 17.4.1880 i Bayonne, d. af sognepræst Peter Frederik S. (1797–1880) og Margrethe Cathrine Holten (1799–1864).

W. blev kadet 1828, sekondløjtnant 1837, premierløjtnant 1847, kaptajnløjtnant 1855, kar. kaptajn 1868 og kar. kommandør 1874. – 1838 var han med fregatten Rota der hentede Bertel Thorvaldsen i Livorno og udgav 1884 *Erindringer om Jerichau og Thorvaldsens ombord paa Fregatten Rota* herom. 1839–41 var han med briggen Mercurius i Vestindien hvor skibet kolliderede med det andet stationsskib, briggen St. Thomas, og ved hjemkomsten anlagdes der sag mod W. for hans andel i dette uheld – han tabte sagen. 1842 fik han permission i to å tre år for at rejse til England for at sejle dampskibet Hamlet til Kbh. og derefter føre det i fart mellem Kbh. og Helsingør. 1842 assisterede han løjtnant Christian Frederik Gottlieb ved en af denne oprettede navigationsskole i Helsingør. 1843 sejlede han med styrmandselever i den danske koffardibrig Canopus og fortsatte den følgende vinter undervisningen af disse i land. 1844–45 var han med dampskibet Hekla i Middelhavet i eskadre med fregatterne Gefion og Thetis samt briggen Mercurius. 1847 var W. chef for dampskibet Hebe til rådighed for kongen ved Vesterhavsoerne. Kongen (Christian VIII) forkælede W., men denne havde mange fjender og misundere. S.å. fik han permission til en rejse til Italien. 1848 var han med fregatten Bellona på blokade ved Elben, 1849 først med dampskibet Slesvig der skulle transportere en bataljon soldater til Helgenæs, derefter med dampskibet Hertha og sidst på året næstkommanderende i korvetten Najaden som vagtskib i sundet, og det tredje krigsår var han ved søtransportvæsenet og ved marinekorpset i Slesvig. 1852 havde han kommando som næstkommanderende i skonnerten Elben ved Altona. 1853 var han med linjeskibet Dannebrog til

Wilde, Alexander

Karlskrona under Carl van *Dockums kommando og derefter i den dansk-norsk-svenske eskadre i Nordøen. En koleræpidemi i land bevirkede en brat afslutning af togtet, og skibene skiltes ud for Nyborg. 1855 var han adjutant hos flådeinspektøren, 1855–56 næstkommanderende i briggen Ørnen til Vestindien og 1857 i samme stilling i kadetskibet, korvetten Valkyrien. 1860 valgtes han til medlem af folketinget for Fr.borg amts 5. kreds, men valget kasseredes. 1861 var han næstkommanderende i linjeskibet Frederik VI og 1863–64 chef for panserkonnerten Absalon. 1866 blev han medlem af Kbh.s havneråd. Hans erindringer er livlige og velskrevne, men ikke historisk uangribelige. Han var en nær ven af kong Oscar II af Sverige og deres korrespondance (nu i Stockholm) har en vis historisk værdi. – Sønnen **Alexander Johan Sophus Just W.**, * 4.10.1855, † 27.5.1929, blev student 1873, cand.jur. 1880 og efter ansættelse i finansministeriet amtsforvalter på Møn 1892, derefter i Randers 1897–1924. Han var en habil amatør-maler og i ungdomsårene god ven med L. A. *Ring, der har portrætteret ham på Aften i Dagligstuen, 1888. Kunstforeningen viste 1912 en retrospektiv udstilling af hans arbejder. R. 1919. – R. 1860. □Tegn. af D. C. Blunck, 1838. Mal. af samme, 1839 (Fr.borg). Tegn. af A. Jerndorff, 1872. To mal. af samme, 1873, det ene i civil, det andet i uniform. Tegn. af G. A. Indebetou (Sjöhist. mus., Sth.). Foto.

A. W.: Erindr. fra før jeg blev løjtnant, 1885; Fra sø og land, 1891; Fra krigen 1848–49, 1892, Memoirer 1850–53, 1893; Lidt rejseliv i Europa, 1894; På begge sider Atlanten, 1894 og Lyse og mørke erindr. 1856–63, 1895. – Politiken 3.8.1895. S. Schandorph sst. 13.1.1896. Tidsskr. for søvæsen ny r. XXXII, 1897 8–10. H. B. Dahle-rup: Mit livs begivenheder II, 1909 174 180. A. F. Krieger: Dagbøger IV–V, 1921–23. M. K. Zahrtmann: Admiral C. C. Zahrtmann, 1927. Hans Chr. Bjerg i Aktu-ellt från fören. Marinmusei vänner, Karlskrona 1973 5–14.

Paul Ipsen *

Wilde, Alexander, 1855–1929, se Wilde, Alexander, 1815–96.

Wildenradt (-rath, -rad), **Christian Henrich, 1742–91**, officer, landkommissarius, udskrivningsinspektør. * 3.5.1742 i Kbh. (Garn.), † 7.12.1791. F: kaptajn, senere kar. oberst Johan W. (1707–76, ~ 2° 1765 med Anne Cathrine Wilhelmine Haffner, 1743–1820) og Cathrine Magdale-ne Kaas (1720–52). ~ 25.3.1769 På Vellinggård, Smidstrup sg., med Kristine Margrete Bachmann, * 20.9.1746 på Vellinggård, † 13.2.1838 i

Randers, d. af overfører, hofjægermester Peter B. (1715–69) og Kristiane Benedikte Kruse (1725–55).

W. blev 1757 overtallig n.å. virkelig fænrík og kar. sekondløjtnant, 1759 virkelig sekondløjtnant, forsattes 1762 til rytteriet som kar. premierløjtnant, men gik ved sit giftermål på vartpenge indtil han 1773 gik i nummer som sekondritmester. Som løjtnant havde han vist sig intelligent og dygtig, men noget „ausschweifend“. 1769–78 arbejdede han for rentekammeret bl.a. ved opmåling og kortlægning af „Strømmen mellem Jylland og det Slesvigske“ (Kongeaen), og ledede de store udskiftninger i Kolding amt, foruden at han var tilsynshavende med det store tolddistrikt mod Slesvig. 1778 trådte han atter ud af hæren og ledede dygtigt og energisk, gennem skånselsløs militær afspørring, bekæmpelsen af kvægsygen i Lolland og Falster hvorefter han ønskede atter at indtræde i hæren, men efterkom opfordring fra tyske kancelli om at bekæmpe kvægsygen i Tønder amt, på Als og Ærø, blev udnævnt til landvæsenkommissarius og gennemførte udskiftningen af de store skovdistrikter i Kolding amt. Da kvægsygen atter blussede op ved grænsen, virkede han her; blev 1781 rejsende medlem af kvægkommissionen og fik ekspektance på en amtmandspost. Da man af politiske grunde agtede at dele det store embede general-krigskommissariatet for begge hertugdømmerne fik W. 1874 overdraget det slesvigske distrikt, men forblev tillige til rådighed for kvægkommissionen. Ved forberedelserne til krigen i Norge 1788 blev han 2. deputeret i feltkommissariatet, men samtidig medlem af og ledende i kommissionen til udarbejdelse af det meget omfattende regulativ for landmilitsen ved stavnsbåndets løsning. N.å. blev han deputeret i general- og kommissariatskollegiet og krigs- og landkommissær (udskrivningschef) for Sjælland, Lolland-Falster og beordredes til sammen med Chr. *Colbiørnsen at gennemføre over hele landet de i stavnsbåndsløsningsforordningen § 12 anordnede ekstrasektioner til indretning af den nye ordning. Efter at Colbiørnsen havde været med i et af de jyske distrikter trak han sig ud af kommissionen så W. alene blev den ledende i det vældige arbejde med at omordne forholdet mellem godsejerne og bønderne der i titusindvis samledes på sessionsstederne. Trods intensivt arbejde dag efter dag tog det tre år at gennemføre ordningen, og W. døde midt i arbejdet, nærmest af overanstrengelse, men klar og energisk til det sidste. Heldigvis havde han uddannet en anden tidligere officer, C. A. W. *Drieberg til eventuelt at træde til. – W. besad en sjælden arbejdsstrang, arbejdsglæde og arbejdskraft; han arbejdede hur-

tigt og energisk, handlede myndigt, uegennyttigt og uden persons anseelse og var altid rede til med sin autoritet at støtte den økonomisk og socialt svageste part. – Virkelig justitsråd 1778. Etatsråd 1781. 1784 rang i 2. klasse for sine „sande Fortjenester i Henseende til Quægsgyen“. □Gouache.

Edv. Holm: Kampen om landboreformerne i Danm., 1888 (reprod. 1794). Samme: Danm.-No.s hist. 1720–1814 VI,1, 1907. K. C. Rockstroh: Udvikl. af den nationale hær i Danm. III, 1926.

Rockstroh*

Wildenradt, J. P., se Wildenradt-Krabbe, Margrethe.

(v.) **Wildenradt-Krabbe, Margrethe**, 1864–1929, redaktør. * 17.1.1864 i Kbh. (Trin.), † 17.6.1929 i Holland. F: cand.jur., senere herredsfoged Christopher *Krabbe (1833–1913) og Marie D. Boesen (1837–1918). ~ 1° 3.10.1886 i Døllerup med maler Johan Peter Wildenradt, * 27.6.1861 i Helsingør, † 18.7.1904 i Istres, Provence, s. af kaptajn, senere oberst Frederik Sofus W. (1823–84) og Marie Antonie Elisabeth Bugge (1832–1905). Ægteskabet opløst 1899. ~ 2° 18.10.1906 med advokat, dr.jur. Albertus Julius Hankes-Drielsma, * 1880.

W.-K. levede i mange år uden for Danmark og dyrkede forskellig journalistik, sidst ved et fransk-belgisk blad i Liège. 1899 søgt hun en passende stilling og kom tilfældigt i forbindelse med dyrlæge J. H. *Bjørnshauge der ejede Dannevirke i Haderslev. Bjørnshauge var kommet under påvirkning af landråd Rafael v. *Uslar og ville – trykket af økonomiske vanskeligheder – lægge det gamle danske blad om i tyskvenlig retning. Efter at bladets hidtidige redaktør M. C. *Mathiesen var fyret – han blev nu knyttet til bladet Modersmaalet – overtog W.-K. nytår 1900 redaktionen. Köllerpolitikken var da på sit højeste, og W.-K. var ved sin tiltrædelse helt ukendt med forholdene i Nordslesvig. Hun blev fra dansk side oplyst om hvad hun havde indladt sig på, men overbevist om at hun kunne vikle sine omgivelser om sin „lille finger“ ønskede hun at „fortsætte eksperimentet“. Da den elegante og selvsikre dame anså sønderjydernes holdning for en „ganske unyttig chauvinisme“, angreb danske ledere og på forskellig vis tyskernes ærinde, forlod abonnenterne bladet. Der var 1 800 ved hendes tiltræden, heraf var der 700 tilbage da hun standsede udgivelsen 15.9.1900. Forinden havde Den nordslesvigske Folkebank i Åbenrå som siden 1895 havde bladet i pant for et lån på 73 000 mark til Bjørnshauge opsagt dette lån da den så hvor det bar hen. I dyb hemmelighed ud-

virkede v.Uslar herefter at overpræsident M. v. *Köller fremskaffede et billigt preussisk statslån der 26.6. blev udbetalt til pastor C. J. Jacobsens kreditbank i Skærbæk som igen skulle udlåne det til W.-K. så hun kunne overtage Dannevirke. Hendes og Jacobsens repræsentant bød dog for lidt da folkebanken solgte Dannevirke som i stedet blev købt af Modersmaalet. W.-K. fortsatte 1.10.1900 med et blad hun kaldte Det gamle Dannevirke som hun holdt gående til 8.8.1903. Gendarmer agiterede for det, og det var velkendt at abonnenterne blev begunstiget af myndighederne, bl.a. fik en udvist optant underhånden tilbudt at måtte vende tilbage hvis han ville holde bladet og agitere for det i danske kredse. Holdertallet nåede dog næppe over et par hundrede. W.-K. forlod Sønderjylland og levede i den følgende tid mest i udlandet. – W.-K.s første ægtefælle, **J. P. Wildenradt**, uddannedes på akademiet og Kunstnerens studieskole. Han opholdt sig 1884–94 i Frankrig, hvortil han også rejste efter ægteskabets opløsning, hvor han resten af livet boede i Istres, Provence. Her fandt han et publikum og udstillede i Aix-en-Provence. – □Foto.

Niels Hjorth: Krabbe-affæren, 1905. H.P. Hansen: Fra kampårene II, 1929 181–91. Fr. v. Jjessen] i Berl. tid. 18.6.1929. Samme: Mit livs egne, hændelser, mennesker I, 1943 372–90. Bladet Dannevirke 100 år, 1938 312–30. J. Jensen-Sønderup: Hørt og oplevet, 1943. A. Svensson: Red. J. Jessen III, 1960 159–83. To ungdomsvener. H. P. Hansen – H. V. Clausen, udg. Harald Jørgensen, 1962. Kai D. Sievers: Die Köllerpolitik und ihr Echo in der deutschen Presse, Neumünster 1964 = Quellen und Forsch. zur Gesch. Schlesw.-Holsts XLVII 145–48. G. Japsen: Pastor Jacobsen fra Skærbæk og hans foretagender, 1980 111f.

Lorenz Rerup (Povl Engelstoft)

Wilder, Carl, ca. 1698–1765, mægler, skibsværftsejer. * 1698 i Kbh., † 6.1.1765 sst., begr. sst. (Garn.). ~ 1° med Anna Walter, begr. 28.11.1735 i Kbh. (Garn.), d. af taksator ved toldboden Frantz Adolf W. († 1742). ~ 2° med Anna Maria Grøngaard, døbt 7.10.1712 i Asminderød, † 3.5.1786 i Kbh. (Garn.), d. af provst, mag. Laurits G. (1668–1721) og Anna Dorthea Møller (1677–1760), ~ 2° med forvalter på Jægersborg Niels Thøgersen, ~ 3° med kaptajn Nicolaj Espen Poulsen).

W. begyndte tidligt at drive skibsbyggeri i Kbh., især efter at han havde fået en dygtig fagmand indforskrevet fra Karlskrona. 1762 erhvervede han en betydelig plads på Chr.havn, anlagt af Andreas *Bjørn, med tilhørende skibsværft, bygninger, bolværker og privilegier. S.å. modtog han privilegium på anlæggelsen af en nagel-smedje, og virksomheden blev betydeligt udvidet. På Gammel Estrup i Jylland havde W. efter kgl. bevilling af 1.1.1740 anlagt en spånfabrik

Wilder, Carl

„for den Slags Spaane, som Bogbinderne, Skomagerne og andre til deres Brug have fornødent“, men han opgav allerede 1760 denne virksomhed. – Efter W.s død arvede sønnen Lars (Lauritz) Wilder (1738–16.4.1810) skibsværftet. Også i sønnens tid gik værftet udmærket, og ved sin død efterlod han sig en betydelig formue. En del af denne, nemlig 500 000 rdl., testamenterede han Almindelig hospital, Skt. Hans hospital og Claudi Rossets stiftelse. Flere stuer i Almindelig hospital opkaldtes efter ham og forsynedes med små trætavler, hvorpå der var anbragt et spejl og indskriften: „Lars Wilder skyldte I Taknemlighed“. På Chr.havn lever navnet endnu, idet pladsen stadig bærer hans navn og såvel en bro som en gade er senere blevet opkaldt efter ham.

Penia V, 1810 153–60. Journal for kjøbenhavnere, udg. Fr. Thaarup, 1812 hft. 4 109. J. Rawert: Kongeriget Danm.s industrielle forhold, 1850 256f. C. Nyrop i Nationaløkonomisk t. XVII, 1881 145 146 160 (også som sætryk m. titlen: Danm.s kridtpibefabrikation, s.å.).

Harald Jørgensen

Wildt, Johannes, 1782–1836, forfatter. Døbt 10.3.1782 i Lyngby ved Sorø, † 28.7.1836 i Marienlyst ved Odense, begr. i Odense. F: lærer og degn Johan Jørgen W. (1747–1811) og Anna Elisabeth Høeberg (1754–1810). ~ ca.1812 med Jacobine Christiane Hoffmann, døbt 15.8.1793 i Kbh. (Trin.), † 11.8.1888 sst. (Johs.) (~ 2° med klædevæver Johannes Breuning), d. af instrumentmager og optiker Christian Siegfried H. (ca.1757–1822) og Johanne Elisabeth Berner († 1852).

W.s hu stod til teatret. Med et rejsende selskab optrådte han i Næstved 1803–04 og i sæsonen 1804–05 på Odense teater. Efteråret 1805 kom han på den dramatiske skole og blev 1812 skuespiller ved Hofteatret. Af talent havde han ikke meget, og en samtidig nævner at han blot blev tålt. 1817 fik han sin afsked med ventepenge og havde 1819–23 bevilling til at opføre skuespil i provinsen. Siden bosatte han sig i Kbh. hvor han snart kalder sig litteratus. W.s første digteriske forsøg *Mariafesten*, 1816, en dramatisk bagatel, optrykte han sammen med en række lejlighedsdigte og sceneprologer i sine nytårsgaver for skuespilyndere *Danske Markblomster*, 1822 og *Spøg og Alvor*, 1826 der også indeholder et par ligeegyldige sceniske arbejder. Lidt biografisk interesse alene har vaudevillen *En Nat i Ebeløft eller Eventyret paa Reisen*, 1827 som Det kgl. teater refuserede. Men W.s teaterliv kom ham på anden måde til nytte, for de mange intrigestykker hans metier havde lært ham at kende, er sammen med tyske sentimentale skrækromaner en væsentlig kilde og inspiration til hans Ro-

mantiske Fortællinger som hæftevis eller i bogform udkom fra midten af 1820'erne til hans død. De omhandler gerne lidet kendte eller miskendte kongelige personers liv og lidelse (*Jutta, Prindsesse af Danmark*, 1825, *Don Jørgen Ulrik*, 1828, *Dødningefingeren eller den falske Kong Oluf*, 1829) eller fortæller om vellystige, grumme prælaters forfølgelse af skønne kvinder (*Oluf Axel-søn og hans Familie*, 1827, *Den smukke Skovpige*, 1830, *Familien Gyldenstjerne*, 1833, *Den bandlyste Kjærlighed*, 1835) eller om forblindede fædres uvilje og kamp mod de elskendes forening (*Thorvald og Thora*, 1828, *Forsvundet Haab og Gjensyn*, 1828), men alle skildrer de i sort-hvide farver nederdrægtighedens forfølgelse af uskyld og godhed og trofast kærligheds endelige belønning. Eventyr, effekter og rædsler fylder til randen de Romantiske Fortællinger, den ene urimelighed dynges oven på den anden i en ofte svulstig og smagløs stil, men ingen vil nægte W. en livligt kombinerende fantasi og fabulerelyst og oplagt sanser for populære romaneredensers. Hans jævnere samtid yndede ham overordentligt meget, og enkelte af hans bøger kom i nye oplag endnu i begyndelsen af 1900-tallet. Nu er han glemt, men om hans stampublikum vidner stadig Lotte Sørensen i Adam Homo. □ Litografi 1860 efter ubekendt forlægg.

Saml. romantiske fortæll. I–XIV, 1859–66. – J. A. O[stermann] i Kjøbenhavnsposten 1.3.1831. [Erik Bøgh] i Folkets avis 21.3.1862. J. Lauritsen i Saml. til Fyns hist. og top. VI, 1873 281 285; VIII, 1881 53. A. P. Liunge i Pers.hist.t. 4.r.1, 1898 233. Poul Schjærff i Soranerb. XIII, 1928 59–61. Em. Sejr i Århus stiftstid. 31.1.1976.

Daniel Preisz

Vilhelm, † 1073, biskop af Roskilde. † 8.5.1073, begr. i Roskilde domk.

V. var kannik ved Bremerkirken og blev ca. 1060 af ærkebiskop Adalbert indviet til biskop i Roskilde. Trods sin herkomst sluttede V. et nært venskab med den danske konge Sven Estridsen og stod ved hans side i bestræbelserne for at frigøre den danske kirke fra Hamburg-Bremens overhøjhed. Han udeblev således fra den synode som Adalbert indkaldte de danske biskopper til i Slesvig. Fra kongens mor Estrid modtog Roskildekirken i V.s bispetid en stor gave i jordegods. V. påbegyndte opførelsen af den første stenkirke i Roskilde, men det blev hans efterfølger "Sven Nordmand der førte værket igennem. Roskildekroniken karakteriserer ham som en mand der var „stærk og kæk, heftig af sind, ved sin blotte legemsstyrke i stand til at kue de mægtige, men også ved sin åndelig kraft, skånselsløs over for alle, når han blev vred“. Det er vel denne bi-

skoppens voldsomme karakter i forbindelse med hans nære venskab med kong Sven der har givet anledning til dannelsen af de to legendariske beretninger hos *Saxo. Den ene fortæller hvorledes biskoppen tvang kongen til en udmygende kirkebød fordi han overilet havde ladet nogle mænd dræbe i Roskilde kirke, den anden beretter at V. døde da han gik kongens ligtog i møde og at de to venner således fulgtes i døden. Begge beretninger er uden historisk værdi. Den første er en genspejling af den gamle beretning om Ambrosius af Milano der tvang kejser Theodosios til at gøre bød. Den anden er i strid med de historiske kendsgerninger idet kongen overlevede V. og indsatte hans efterfølger. V.s dødsdag var ifølge Roskilde gavebog 8.5. □Kalkmal. fra 1500-tallet (Roskilde domk.), efter dette tegn. (sst., arkivet) og træsnit. Fremstillet s.m. kong Sven på litografi af L. Lehmann, på mal. af W. Marstrand ca. 1832, på litografi efter tegn. af P. Klæstrup samt på mal. af Hans W. Larsen udst. 1955.

Scriptores minores, udg. M. Cl. Gertz I, 1917–18 (re-proudg. 1970) 22f. – Kr. Erslev i Hist. t. 6.r.III, 1891–92 602–26. Fr. C. C. Hansen: De ældste kongegrave og bispegrave i Roskilde domkirke, 1914. J. O. Arnhnung: Roskilde domkapitels hist. I, 1937 312f.

Hal Koch*

Vilhelm (Guillaume), ca. 1127–1203, abbed. * i Paris, if. hans helgenbiografi af adelige forældre, † 6.4.1203, begr. i Æbelholt. V. blev som barn af sine forældre overgivet i morbroderen Hugos varetægt. Denne var abbed i klostret St. Germain des Prés i Paris hvor V. tilbragte sin drengetid indtil han indtrådte i det verdslige kanniksamfund ved Ste. Geneviève kirken. Her indførtes augustinerreglen 1147–48. Hovedkilden til denne periode i V.s liv er hans helgenbiografi, udarbejdet i årene efter hans død i forbindelse med kanonisationsansøgningen. Biografien lægger stærk vægt på at skildre V.s fromhed og nidkærhed som augustinerkannik. Fra V.s hånd stammer et lille skrift, *Tractatus de revelacione capitis et corporis beate Genouefe* der beretter om den vigtige begivenhed i Ste. Geneviève klostrets historie 1161 hvor skytshelgenens jordiske rester blev fremdraget i overværelse af ærkebisp og andre høje gejstlige. Helgenbiografien fortæller også om denne hændelse og især om hvorledes V. gjorde sig bemærket ved sin dristige opførsel, udsprunget af iver og af kærlighed til helgenen. Et diplom fra 1164 vidner om at V. ikke undså sig for at bryde sit klostres regler for, i et bestemt anliggende, at opsoge paven Alexander III der da opholdt sig i nærheden. I sin studietid i Paris havde V. lært den sik-

kert jævnaldrende *Absalon at kende og tilkaldtes derfor omkr. 1165 af denne til at reformere kanniksamfundet på Eskilsø i Roskilde fjord. Støttet af Absalon, også materielt, udførte V. det pålagte hverv. Ca. 1175 flyttede augustinerklostret der var indviet til Skt. Thomas og Helligånden, Parakleten, til Æbelholt i Nordsjælland, hvor det i V.s abbedtid voksede både mht. antallet af kanniker, klosterbygninger og gods. V. har forstået at skaffe klostret det nødvendige økonomiske fundament for sin virksomhed.

Hovedkilden til V.s virke i Danmark er den brevsamling der i sene afskrifter er overleveret i hans navn. Samlingen rummer et antal breve, sandsynligvis kopier af afsendte breve. Samlingen er som litterært produkt enestående i dansk middelalder og tåler sammenligning med tilsvarende vesteuropæiske værker fra samtiden. Brevene er ifølge forordet tænkt som brevmonstre, og som sådanne har de været anvendelige. Alt taler for at V. selv skabte denne samling, men den kan være blevet bearbejdet efter hans død. Realindholdet i brevene tyder på at de fortrinsvis er blevet til i 1190'erne. – V.s opvækst og uddannelse i Paris, dengang Vesteuropas kulturelle centrum, gav ham de kundskaber og indsigt der gjorde ham i stand til at fungere i det internationale liv, politisk og kulturelt. V. blev af den danske konge udsendt til pavehoffet adskillige gange, således til Venezia 1177, sandsynligvis i forbindelse med ærkebispeskiftet i Lund. Som kong Knud den Sjettes pennefører og udsending medvirkede han til at ægteskabet mellem Knuds søster *Ingeborg og den franske konge Philip August kom i stand 1193, og senere, da Philip August havde forskudt Ingeborg, deltog han personligt i den danske delegation der 1194–95 ved pavehoffet og det franske kongehof forsøgte at forhindre den skilsmisse som den franske konge begærede. V. skrev en genealogi over den danske kongeslægt hvormed han gengrev de franske påstande om at ægteskabet var ugyldigt pga. for nært slægtskab mellem ægtefællerne. V. varetog korrespondancen fra dansk side med paven og støttede med breve den forviste prinsesse Ingeborg som han muligvis selv kan have udservet. I forbindelse med fængslingen af tronkræveren biskop *Valdemar 1192 optrådte V. som pennefører på kongens og Absalons side. Ligeledes skrev han til paven for den norske ærkebiskop Erik da denne og flere norske bisper i 1190'erne søgte tilflugt i Danmark under striden med kong Sverre; men også i denne sag var V. på samme side som Absalon.

De efterladte breve vidner om V.s vidtrækkende aktiviteter der også bekræftes af andre samtidige kilder. I V.s abbedtid oprettedes Kastele klo-

Vilhelm

stret i Konghelle i Norge hvortil V. sendte kaniker fra Æbelholt. Over for klostre af andre ordener optræder V. i sine breve som en streng forkæmper for klostertugten. Hans breve til danske klostre er måske udvalgt til samlingen for netop at vise ham i denne rolle. Brevet til kardinal Fidentius der som pavelig legat gæstede Danmark i 1196–97, er muligvis valgt ud til samlingen for at vise V.s foragt for simoni. V. bevarede gennem årene kontakten med klostrene i Paris, især Ste. Geneviève. Hertil sendtes også kopier af hans helgenbiografi med mirakelfortællinger og det omtalte skrift om Ste. Geneviève. De førstnævnte skrifter beretter ikke blot om V.s forbilledlige livsførelse i streng askese, men også om de helbredelser og undere der skete mens han levede, og i tiden lige efter hans død, ved graven og gennem relikvier, især en tand. Ærkebisp Anders' Sunesen og andre arbejdede for at få den folkelige dyrkelse af V. officielt anerkendt, og det lykkedes med den pavelige kanonisation 1224. Udgravningerne i Æbelholt kloster og de herved fremkomne skeletrester dokumenterer at klostret som biografien beretter har været søgt af syge og lidende mennesker. V. blev ifølge biografien begravet i et lille trækapel, og 16.6.1238 translateret til klosterkirken der da stod parat. Der er ikke ved udgravningerne fundet spor af trækapellet. V. blev især dyrket i Roskilde stift hvor han fejredes på translationsdagen. Desuden i Ste. Geneviève kloster hvor han fejredes på dødsdagen. Æbelholt kloster blev pga. V.s helgenry flittigt besøgt gennem flere århundreder. □Fremstillet på kalkmal. ca. 1500 (Fane-fjord k.) og på stik.

Diplomatarium Danicum II–V, 1957–77 (da. udg.: Danm.s riges breve II–V, s.å.). – Vitae sanctorum Danorum, udg. M. Cl. Gertz, 1908–12 (da. udg.: Danske helgeners levned, ved Hans Olrik, 1893–94 (fot. opr. 1968)). Will. Norvin i Scandia VI, Sth. 1933 153–72. Laur. Weibull sst. XV, 1943 32–40. Vilh. Møller-Christensen: Bogen om Æbelholt kloster, 1958 (2. udg. m. titlen: Æbelholt kloster, 1982). Tore Nyberg i Kirkehist. saml., 1971 45–57. Nanna Damsholt i Hist. t. 13.r.V, 1978 1–22.

Nanna Damsholt

Vilhelm af Württemberg-Stuttgart, 1761–1830, se Frederik Vilhelm Philip.

Frederik (Friderich) **Vilhelm** (Wilhelm) Paul Leopold, prins af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Beck, senere hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg, 1785–1831, officer. * 4.1.1785 på slottet Lindenau ved Braunsberg, Østpreussen, † 17.2.1831 på Gottorp slot, begr. i Slesvig domk. F: preussisk, senere dansk general, hertug

*Frederik Carl Ludvig (1757–1816) og grevinde Frederikke A. v. Schlieben (1757–1827). ~ 26. 1.1810 på Gottorp slot med prinsesse *Louise Caroline af Hessen, * 28.9.1789 på Gottorp, † 13.3.1867 i Ballenstedt i Anhalt, d. af landgreve *Carl af Hessen-Kassel (1744–1836) og *Louise af Danmark (1750–1831). – Far til *Christian IX og *Hans (1825–1911).

Tretten år gammel indtrådte V. i ridderakademiet i byen Brandenburg, forblev her fire år og studerede derpå to år ved universitetet i Leipzig. Den danske krone havde visse forpligtelser over for hans slægt der havde vedligeholdt forbindelse med sit oprindelige hjemland, og da prinsen med glæde efterkom et ønske af faderen om at gå i dansk tjeneste blev han 29.4.1803, endnu mens han studerede i Leipzig, udnævnt til ritmester à la suite i hæren. Under et besøg i Berlin n.å. stod han i begreb med at træde i preussisk tjeneste, men kronprins Frederik VI tilkendegav ham at han ønskede at prinsen afsluttede sine studier i Tyskland efteråret 1804 hvorefter både far og søn overværede efterårsmanøvrerne ved Kbh. Efter endnu en kort tid at have stået à la suite blev han som sekondritmester ansat ved livregiment dragoner i Holsten hvor han indtil 1807 med et særligt lille kommando deltog i bevogtningen af sydgrænsen og gentagne gange viste særdeles gode militære anlæg. Det næste par år havde han lejlighed til under general Johann v. *Ewald at sætte sig ind i stabstjenesten og jan. 1809 udnævntes han til major og overkvartermester i generalkvartermesterstaben og var udpeget til at føre en brigade i den på Sjælland opstillede hær til den planlagte overgang til Skåne. Da dette faldt bort blev han adjungeret overkvartermester J. T. *Wegener i v. Ewalds stab ved reservekorpset i Holsten, og maj s.å. deltog han i erobringen af Stralsund. Sammen med v. Ewald kom han i kvarter på Louisenlund hos landgreve Carl af Hessen-Kassel og blev s.å. forlovet med dennes datter. Han blev nu ansat i svigerfaderens stab, og ægteparret tilbragte et par fredelige år dels på Louisenlund, dels på Gottorp slot. 1811 fik han det delikate hverv at overbringe en henstilling fra kongen til „greven af Gottorp“, den afsatte Gustav IV Adolf, om ikke at tage ophold i monarkiet.

Som mange andre officerer indså prinsen at alliancen med Frankrig i længden ville føre til ulykke, og kongens forsøg forår 1813 på at nærme sig England havde hans fulde sympati, og i samarbejde med Wegener der under v. Ewalds dødelige sygdom havde kommandoen førte han venskabelige forhandlinger med de russiske tropper i Hamburg samtidig med at han underrettede den franske overkommando syd for Elben om at

ville støtte russerne hvis de blev angrebet af franskmændene. Men skarpt afvist af England skiftede kongen hurtigt politik, og da Wegener ikke tilstrækkelig effektivt efterkom en ordre om at forholde sig strengt neutral pådrog han sig kongens vrede og blev sat fra kommandoen, mens prinsen måtte træde tilbage som stabschef. Trykket af de i politisk og militær henseende „kaotiske“ tilstande på dette tidspunkt var prinsen helst trådt ud af hæren, men lod sig overtale til atter at træde ind i svigerfaderens stab og udførte forskellige hverv under krigens sidste årssnit. Skønt han havde stærk sympati for det norske folk under dettes kamp for selvstændighed, ønskede han dog ikke at efterkomme Christian Frederiks (Christian VIII's) gentagne opfordringer om at komme til denne i Norge. – 1813 var prinsen blevet oberstløjtnant, s.å. overkomplet, n.å. virkelig generalkvartermesterløjtnant, blev 1815 kar. oberst og – efter indtrængende indstilling fra officerskorpset i oldenburgske infanteriregiment – kommandør for dette med garnison i Rendsborg.

Efter i Brünn at have søgt at overbevise zar Alexander af Rusland om at kong Frederik nøje afholdt sig fra at øve indflydelse på forholdene i Norge sluttede han sig til kongen under Wienerkongressen i sept. 1814–maj 1815 og skrev herfra en række meget interessante breve til svigerfaderen om forhandlingerne med træffende karakteristikker af ledende personligheder der. 1816 fik han obersts anciennitet, 1818 blev han generalmajor, 1828 virkelig oberst og regimentschef. Skønt hans regiment lå i Rendsborg havde han med familie fast bolig på Gottorp slot med lange ophold hos svigerfaderen på Louisenlund. Efter kongens ønske påtog han sig 1826 det besværlige hverv at ledsage prins Frederik (VII) på dennes studierejse til Genève. Ved faderens død 1816 arvede han titlen hertug af Holsten-Beck og fik 1825 skænket slottet Glücksborg med titel af hertug af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg efter den 1779 uddøde linje af dette navn. Han døde efter kun få dages sygdom. – V. var en stille mand, „en sjælden mand og en sjælden prins“, kun lidt kendt uden for den nærmeste kreds; men efterretningen om hans død blev alligevel vidt omkring modtaget med dyb sorg og deltagelse og det er blevet udtalt at han som eventuel kommanderende general i hertugdømmerne, ved sin indsigt i de stedlige forhold og sin personligheds moralske indflydelse var den eneste der havde mulighed for at udjævne de stærke politiske modsætninger og de deraf følgende ulykker. Skønt tysk født og opdraget omfattede han med megen interesse dansk sprog og åndsliv. Han havde en klar opfattelse af de nye

ideer og tanker i tiden, af nødvendigheden af nye styrelsesformer samt af at nationernes skæbne ikke mere kunne afgøres ensidigt ved beslutninger fra oven. – En tredje søn, **Frederik**, * 23.10.1814, † 27.11.1885, blev dansk officer og ritmester ved de lette dragoner men sluttede sig 1848 til den slesvig-holstenske hær. Han blev afskediget fra den danske hær, men fik 1858 tilladelse til at bære dansk uniform. 1878 blev han hertug af Glücksborg, R.E. 1843. – R. 1809. K. 1810. DM. 1811. S.K. s.å. R.E. s.å.

□ Mal. af Fr. Tischbein, 1800 (Grünholz). Mal. ca. 1810 (Amalienborg). Træsnit af H. P. Hansen, 1884, efter min. fra 1815, efter dette træsnit. Afbildet på akvarel af Edouard Storch ca. 1815 (Fr.borg). Min. af H. P. Feddersen ca. 1820 (Rosenborg). Mal. af C. A. Goos ca. 1829 (Glücksborg slot) og 1831 (Rosenborg), efter dette træsnit 1890 og litografi af T. B. Wilms, i samme type tegn. af J. L. Hansen, litograferet af J. F. Fritz, 1831, af Kirchner og i træsnit. I samme type min. af A. Michelsen på æske (Rosenborg). Litografi af G. Völkerling efter tegn. af F. Westphal. Fremstillet på lille mal. af G. Brock, 1886, på æske (Rosenborg).

Medd. fra krigsark. II–IX, 1885–1902. Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekræds, udg. L. Bobé V–VII, 1902–06 (under Frederik Vilhelm). Briefwechsel des Herzogs Friedrich Christian zu Schlesw.-Holst.-Sonderb.-Augustenb. mit König Friedrich VI von Dänemark, Lpz. 1908. Danske mag. 6.r.1, 1909–13 247–306 (breve til svigerfaderen). – Carl Th. Sørensen: Kampen om Norge 1813–14 I–II, 1871. Nic. Tidemand: Optegn., udg. C. J. Anker, Kria. 1881. H. P. B. Barfod: Chr. den niende, 1888. H. W. Harbou i Museum, 1890 128. Statsminister Conrad greve Rantzau-Breitenburgs erindr., udg. L. Bobé, 1900. Th. og H. F. Ewald: En slægts hist. I, 1905 63–65. Alex. Thorsøe: Hertug Vilhelm af Glücksborg, 1907. Generalstaben 1808–1908, 1908. H. H. van Aller i Quellen und Forsch. zur Gesch. Schlesw.-Holst.s III, Lpz. 1915 116. Hans majestæt kong Chr. IX's forældre, 1918 (2. udg. 1943). A. F. Krieger: Dagbøger IV, 1921. Axel Linvald i Chr. den tiende 1912–37, 1937 40–43. Bo Bramsen: Huset Glücksborg I, 1975 især 38–64.

Rockstroh*

Vilhelm (Wilhelm), landgreve og prins af Hessen-Kassel, 1787–1867, officer. * 24.12.1787 i Kassel, † 5.9.1867 i Kbh., begr. i Rumpenheim. F: landgreve Frederik af Hessen-Kassel (1747–1837) og Caroline Polyxene af Nassau-Usingen (1762–1823). ~ 10.11.1810 på Amalienborg (Slotsk.) med prinsesse *Charlotte, * 30.10.1789 på Christiansborg (Slotsk.), † 28.3.1864 sst., d. af arveprins *Frederik (1753–1805) og *Sophie Frederikke (1758–94). – Far til *Louise (1817–98) og *Frederik (1820–84).

V. fik som ganske ung kaptajnspatent i Holland, blev 1802 dansk ritmester à la suite (anc. 1793),

Vilhelm

1805 kaptajn og kompagnichef, n.å. major, 1809 bataljonskommandør, 1811 oberstløjtnant, 1815 oberst og kommandør for 2. jyske infanteriregiment og deltog 1814 i 2. auxiliær korps udmarch til Rhinen. Han kom ikke til at deltage i periodens krigsbegivenheder, men fulgte 1815–18 en bataljon af regimentet i besættelseskorpset i Nordfrankrig, en tid som kommandant i den lille fæstning Bouchain, med lange orlovsophold i hjemlandet Hessen og i England. 1818 blev han generalmajor uden anciennitet, 1831 med, 1823 chef for nævnte regiment der fra 1820 havde garnison i Kbh. hvor det var kendt for sin dygtighed og stramhed og blandt sine officerer talte flere senere betydelige mænd. Fra 1834 var han fungerende guvernør, blev 1842 da regimentet som sådant ophævedes, virkelig guvernør i Kbh. Da Christian VIII 1842 udnævnte Frederik af Nør til kommanderende general i hertugdømmerne, følte V. der var ældre generalløjtnant end denne og i forvejen nærde den stærkeste vilje mod augustenborgerne sig forbigået. Febr. 1848 udnævnte Frederik VII ham til general af infanteriet, men under det nye styre (krigsminister A. F. Tscherning) søgte han april s.å. afsked som guvernør og sattes å la suite i armeen. Ligesom hustruen var han stærkt interesseret i brydningerne inden for kongehusets linjer og deltog i forhandlingerne 1849–50 om ordningen af arvefølgen efter Frederik VII.

W. betragtede Danmark som sit fædreland, var interesseret i alt dansk, meget belæst, købte og læste alt hvad der fremkom af dansk litteratur. Han var en hædersmand helt igennem, trofast, retskaffen, elskværdig, godgørende og gæstfri, var i politisk som andre henseender yderst konservativ og havde ligesom sine nærmeste slægtninge mange besynderligheder, bl.a. var hans daglige livsførelse i stort og småt ordnet og gennemført som et ubrydeligt reglement. Han døde efter kun få dages sygdom. – R.E. og DM. 1810. S.K. 1860. □Silhouetklip med forældre og søskende (Glücksborg slot). Litografi af L. Grünbaum, 1831, efter tegn. af D. Monies, efter dette et par litografier. Tegn. af J. V. Gertner, 1842 (Fr.borg), forarbejde til mal. af salvingen 1840 (Rosenborg). Afbildet på S. Schacks mal., 1843 (St.mus.) og den tegnede nøgle (Kgl. bibl.) af salvingen og på E. Lehmanns litografi af samme begivenhed efter tegn. af F. Westphal. Afbildet på C. V. Balsgaards mal. 1843 og 1845 (Rosenborg) og udateret (Fr.borg) af Fr. VII's indtog 1841. Mal. af C. A. Jensen, 1844 (Rosenborg). Afbildet på litografi af Chr. VIII med følge af F. Dewehrt ca. 1845. Mal. af F. F. Helsted udst. 1847. Afbildet på litografi af den kgl. familie 1847 og på E. Lehmanns mal. fra en teaterloge

1852 (Rosenborg). Min. af C. G. Lind, 1853. Mal. af E. Jerichau-Baumann udst. 1856. Afbildet på N. Simonsens mal., 1860, af en revy ca. 1830 (Adolphseck ved Fulda), hertil tegnet forarbejde (Fr.borg). Litografi af W. Korn efter tegn. af C. l'Allemand, 1860, efter dette flere træsnit, bl.a. 1860. Mal. af A. Juuel, 1862, på vase (det eng. kongehus). Mal. af Aug. Schiøtt udst. 1868 (Rosenborg). Foto.

Carl Th. Sørensen: Kampen om Norge II, 1871 235. N. Neergaard: Under junigrundloven I, 1892 (reprodd. 1973). Optegn. fra et ophold i Frankrig 1815–18. Af feltpræst Kristoffer Nyholms efterl. papirer, udg. C. V. Nyholm, 1897 41. C. F. von Holten: Erindr., 1899 90 119 128 156 238–48. Statsminister Conrad greve Rantzau-Breitenburgs erindr., udg. L. Bobé, 1900. J. T. Ræder: Barndoms- og ungdomserindr., 1912 (fot. optr. 1968) = Memoirer og breve XVI. E. Bodenhoff: Hoffiv under trede konger, 1913. Samme: Kongesorger, 1913. A. F. Krieger: Dagbøger I–IV, 1920–21; VI, 1925. Oluf Lundt Bang: Livs minder, udg. Vilh. Maar, 1929. Bo Bransen: Huset Glücksborg I–II, 1975.

Rockstroh*

Vilhelm, prins, 1845–1913, se Georg I.

Wilhelmi, Johan Tobias, 1713–98, bogbinder. * 1713 i Eisenach, † 26. I. 1798 i Kbh. (Vor Frue). ~ 4.10.1758 i Kbh. (Slotsk.) med Anna Margrethe Rasmusdatter, † ca. 1790.

W. kom 1730 i bogbinderlære hos Andreas Zimmermann, 1734 tog han til Kbh. og indledte dermed en næsten tresårig løbebane som en af hovedstadens fremtrædende bogbindere. Han arbejdede i længere tid hos J. W. *Boppenhausen og fik borgerskab som mester 1741. W. var oldermand for lauget 1775–77 og udnævntes 1785 til hofbogbinder, men havde siden 1767 været knyttet til det kongelige bibliotek, ligesom han gennem årene leverede mange bind til universitetsbiblioteket og til tidens mange velhavende samlere. W. videreførte den fornemme tradition inden for dansk bogbinderhåndværk som, repræsenteret af bl.a. familierne Boppenhausen og Lyman samt G. J. *Liebe, udviklede en fin engelsk bindtype, Cambridge-bindet, til en speciel dansk variant, det såkaldte spejlbind. W. ejede et meget stort ornamentermateriale som han brugte med en ofte forbavsende artistisk sans, og når denne forenedes med hans uovertrufne håndværksmæssige kunnen også for så vidt angår forgyldning og skindbehandling opnåede han resultater som var sande mesterværker. Mange af disse er heldigvis bevaret til nutiden som vidnesbyrd om at dansk bogbinderkunst i en periode nåede et stade som kun vanskeligt lader sig overgå, og W. må regnes for den ypperste repræsentant for denne periode.

Sofus Larsen og A. Kyter: Danish 18. century bindings 1730–80, 1930 13 36 51f tlv. LXV–LXXXIII.

Palle Birkelund

Vilhelmine (Wilhelmine) Marie, 1808–91, prinsesse. * 18.1.1808 i Kiel, † 30.5.1891 på Glücksborg, begr. sst. F: kong *Frederik VI (1768–1839) og *Marie af Hessen-Kassel (1767–1852). ~ 1° 1.11.1828 i Kbh. (Slotsk.) med prins *Frederik (VII), * 6.10.1808 på Amalienborg (Slotsk.), † 15.11.1863 på Glücksborg slot, s. af *Christian VIII (1786–1848) og *Charlotte Frederikke af Mecklenburg-Schwerin (1784–1840). Ægteskabet opløst 1837. ~ 2° 19.5.1838 på Amalienborg (Slotsk.) med hertug Carl af Slesvig-Holsten-Sønderborg-Glücksborg, * 30.9.1813 på Gottorp, † 24.10.1878 på Glücksborg, s. af hertug *Vilhelm af S.-H.-S.-G. (1785–1831) og *Louise Caroline (1789–1867). – Søster til *Caroline (1793–1881).

V.s forlovelse med prins Frederik blev deklareret 28.5.1826 og vakte almindelig glæde fordi der derved skabtes en forbindelse mellem kongehusets to linjer. Også vielsen 1828 gav anledning til store glædesdemonstrationer, men for de indviede blev det hurtigt klart at ægteskabet var ulykkeligt. V. var retsindig og elskelig, men uden åndelige interesser af videre horisont og ikke nogen stærk personlighed. Hun manglede fuldkommen evne til at fængsle og beherske den lunefulde og degenererede prins Frederik, og hans robuste væsen blev hende en rædsel. V.s forældre blev mere og mere bekymrede over hendes skæbne, og det var en befrielse da det, især ved Conrad *Rantzaus mellemkomst, 1834 kom til en faktisk opløsning af det barnløse ægteskab og 4.9.1837 til formelig skilsmisse. N.å. indgik V. nyt ægteskab. Hertugparret residerede i Kiel, senere på Louisenlund og på Glücksborg. Hertug Carls deltagelse i krigen 1848 på slesvigholsternes side gjorde en tid V.s forhold til det danske kongehus vanskeligt, og hun og hendes ægtefælle opholdt sig nogle år i Dresden, men 1852 skete en forsoning og V. stod i resten af sit liv sine kbh.ske slægtninge nær. – Wilhelminestiftelsen, opkaldt efter V., grundedes 1828 i anledning af hendes første vielse; af dens midler uddeler regenten årlig fire brudeudstyrslegater til døtre af kgl. embedsmænd og seks portioner til håndværkeres etablering. □ Malet med familie som silhouet af W. Weitlandt, 1811 (Fr.borg). Malet som barn af H. Hansen (sst.). Afbildet med familie på akvarel af J. H. Senn ca. 1815 (Rosenborg), efter denne akvarel af G. L. Lahde, stik og træsnit af H. P. Hansen 1888. Træsnit af samme af sejlads i Frbg. have med V. M. Silhouet i familiegruppe af J. C. Weitlandt, 1817. Mal. af C. W. Eckersberg, 1819 (St.mus.), forarbejde til fa-

miliegruppe af samme, 1821 (Rosenborg), hertil tegnet forarbejde. Buste af Bertel Thorvaldsen, 1820 (Thorvaldsens mus.; Sølyst; Glücksborg slot), litograferet 1851. Stik. Mal. af C. A. Jensen, 1825 (Fr.borg). Mal. af samme ca. s.å. Mal. af Eckersberg, 1826. Litografi af W. Heuer, 1826, efter dette litografi af B. Bendixen og af J. F. Fritz, 1828. Buste af Thorvaldsen, 1828 (Thorvaldsens mus.), litograferet 1851. Tegn. af Constantin Hansen, 1826, forslag til medalje (Fr.borg). Medalje af H. Conradsen, 1828. Stik af O. Bagge, 1828. Litografi af J. F. Møller, 1828. Buste af G. Borup, 1829. Litografi af J. F. Fritz, 1829, gentagelse 1830. Mal. af L. Aumont, 1831 (Rosenborg). Buste af H. V. Bissen, 1837. Tegn. formentlig af D. Monies (Kgl.bibl.), efter denne litografi af E. Fortling, 1842, og stik af A. Hansen, 1843. Litografi efter forlæg af G. C. C. Raedel. Litografi. Relief af A. Jacobsen (Rosenborg). Tegn. af Erling Eckersberg. Foto.

Vor fortid I, 1917 75–86 (breve). – Peter Rørdam, udg. H. F. Rørdam I, 1891 163 166f 172 196f 202; II, 1892 77 88f 93f 121f; III, 1895 567. Statsminister Conrad greve Rantzau-Breitenburgs erindr., udg. L. Bobé, 1900. Bo Bransen: Huset Glücksborg I, 1975.

Povl Engelstoft*

Vilhelmine (Wilhelmine) Caroline, 1747–1820, prinsesse. * 10.7.1747 i Kbh. (Slotsk.), † 14.1.1820 i Kassel, begr. sst. F: kong *Frederik V (1723–66) og *Louise af England (1724–51). ~ 1.9.1764 i Kbh. (Slotsk.) med landgrev, senere kurfyrst Vilhelm (I) af Hessen-Kassel, * 3.6.1743 i Kassel, † 27.2.1821 sst., s. af landgrev Frederik II (1720–85, ~ 2° 1773 med Philippine Auguste Amalie af Brandenburg-Schwedt, 1745–1800) og Maria af England (1723–72). – Søster til *Christian VII, *Louise (1750–1831) og *Sophie Magdalene (1746–1813).

Allerede som barn var V. C. udsat til at ægte sin fætter prins Vilhelm af Hessen, og 1764 fandt formælingen sted. En måned senere holdt det unge par deres indtog i Hanau der var hovedstad i grevskabet Hanau-Münzenberg. Ægteskabet var ikke lykkeligt, og den unge prinsesse kom desuden til at leve en meget omtumlet tilværelse. I Tysklands historie fik hendes gemal et meget dårligt navn, idet han udlejede sine undersåtter som soldater til England for at skaffe midler til at tilfredsstille sin pragtsyge og sine mange maitresser, af hvilke grevinde Schlotheim var den mest kendte. Som Preussens allierede deltog landgreven i kampen mod Frankrig, og 1803 ophøjedes han til kurfyrste under navnet Vilhelm I. Da Napoleon angreb Tyskland 1806, forsøgte han at bevare sin neutralitet, men han blev afsat og måtte flygte til sin bror og svoger

Vilhelmine Caroline

landgrev Carl. På denne flugt medbragte han sine mange værdipapirer og kostbarheder som midlertidigt blev deponeret på slottet Breitenburg. Da Napoleon var slået, kunne han sammen med sin gemalinde på ny holde indtog i Kassel. 1816 antog han titel af storhertug af Fulda. V. C. skal i sin ungdom have været meget smuk, og hendes ansigtstræk mindede i høj grad om faderen. Danske, der besøgte hende i hendes hjem, bl.a. J. Holten, fremhæver hendes ynde, blidhed og ligefremme væsen. Endvidere omtaler de at hun stedse bevarede stor kærlighed til Danmark, og at hun talte dansk uden spor af accent trods sit lange fravær fra fædrelandet. □Afbildet på gouache af C. Foltmar, 1756 (Fr.borg). Mal. af L. Tocqué, 1759 (Bregentved). Mal. af J. Hörner, 1761 (Vemmetofte). Træsnit ca. 1764. Min. af Cornelius Hoyer, 1764 (Fr.borg). Mal. af C. G. Pilo, 1765 (Landesmus., Kassel), replik (Rosenborg), kopier (sst.; Gripsholm). Mal. af Pilo (Bregentved). Pastel af P. Als (St.mus.). Min. formentlig af W. A. Müller (Fr.borg). Stik af G. W. Weise, 1778, efter mal. af A. W. Tischbein. Mal. af Wilh. Böttner, 1802 (Fr.borg). To mal. af V. C. som ældre (Staatliche Kunstsammlungen, Kassel). Min. (Rosenborg).

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé III, 1896-97; VII, 1906 145f. Statsminister Conrad greve Rantzau-Breitenburgs erindr., udg. L. Bobé, 1900. Johan Severin Holten i Pers. hist. t. 5.r.1, 1904 25. Luxdorfs dagbøger, udg. E. Nystrom I, 1915-30.

Harald Jørgensen

Vilhelmine (Wilhelmine) Ernestine, 1650-1706, prinsesse. * 20.6.1650 på Kbh.s slot, † 23.4.1706 på slottet Lichtenburg i Sachsen, begr. sst., 1811 flyttet til Freiberg domk. F: kong "Frederik III (1609-70) og "Sophie Amalie (1628-85). ~ 20.9.1671 i Heidelberg med kurprins Karl af Pfalz (Simmern), * 31.3.1651, † 16.5.1685, s. af kurfyrst Karl Ludwig (1617-80) og Charlotte af Hessen-Kassel (1627-86). - Søster til "Anna Sophie (1647-1717), "Christian V, "Frederikke Amalie, "Jørgen og "Ulrikke Eleonora.

Allerede V. E.s far havde forskellige ægteskabsplaner med hende og begyndte 1669 for alvor forhandlinger med hendes senere svigerfar, og i juni 1671 kom kurprins Karl af Pfalz til Kbh. hvor de 24.6. „uden nogen vidtløftige ceremonier“ blev trolovet i enkedronningens hus. Der blev udskrevet en prinsesseskat, men af dens ca. 260 000 rdl. fik V. E. kun 110 000 rdl. i medgift foruden smykker til en værdi af 4 000 rdl. 14.8.s.å. rejste hun med stort følge, hvoriblandt rigsmarskal J. C. "Körbitz og Ditlev "Ahlefeldt til Heidelberg, hvor vielsen fandt sted, og hvor hen-

des svigerfar tillagde hende amterne, byerne og slottene Gernersheim og Oppenheim som livgædning. Kurfyrst Carl Ludwig havde arrangeret ægteskabet mod sønnens ønske, og det blev ulykkeligt og barnløst. V. E. var en kraftig, ganske køn kvinde uden større åndelige interesser og foretrak ro og ensomhed, mens hendes ubetydelige mand holdt af selskab og bevægelse. Hun frastødte ham også ved sin stolthed over sin kongelige byrd, og 1677 overvejede han ligefrem en skilsmisse. 1680 fulgte han sin far som regent, men var ødsel og udygtig. Under den skånske krig lånte V. E. sin bror kongen penge. Som enke boede hun en tid hos sin søster enkekurfyrstinde Anna Sophie på Lichtenburg. □Afbildet med familie på mal. efter Gert Ditmars ca. 1651 (Chr.borg) og med søskende på min. af P. Prieur, 1671, efter forlæg fra ca. 1651 (Rosenborg). Min. af Alexander Cooper, 1656 (sst.). Min. (Windsor). Afbildet på medalje af J. Hercules, 1666. Min. af P. Signac ca. 1670 (Finlands nat.mus.), gentagelse (Rosenborg). Malet med negerpage (Fr.borg). Mal. af A. Wuchters (Rosenborg). Mal. formentlig af Toussaint Gelton (sst.). Min. 1680 (sst.). Mal. af D. v. Krafft (Gripsholm). Mal. af J. Ovens. Forskellige mal. (Fr.borg; Rosenborg; mus. i Heidelberg). To stik, det ene af Ph. Kilian efter mal. af J. G. Wagner. Fremstillet på mal. af arvehyldingen af N. Abildgaard, 1783 (St.mus.), af C. W. Eckersberg, 1828 (Chr.borg) og af Heinrich Hansen, 1880 (Fr.borg).

A. Lül's: Beschreibung desz jenigen, so bey der Verlöb-nis, Heimführ und Vermählung Caroli ... mit Wilhelmina Ernestina ... vorgangen, Heidelberg 1672. Ludw. Häuser: Gesh. der rheinischen Pfalz II, Heidelberg 1845 690f. Theodor Lorentzen: Die Hochzeit des Kurprinzen Karl von der Pfalz mit der dänischen W. E., Heidelberg 1898. Carl Christiansen: Bidrag til da. stats-husholdn.s hist. I, 1908 336 480f; II, 1922 844. Kn. Fabricius: Kongelover, 1920 (reproducd. 1971) 345f 353. Ditlev Ahlefeldt: Erindr., udg. L. Bobé, 1922 XXV.

Hans H. Fussing*

Wilhelm, Johannes Martin Fasting, 1868-1938, maler. * 7.1.1868 på Bartoftegård ved Nakskov, † 22.12.1938 i Kbh., begr. på Frbg. kgd. F: gods-ejer Mathias Henrik Seehusen W. (1828-78) og Sophie Louise Benedicte Christine Fasting (1835-1908). ~ 17.3.1894 på Frbg. med Johanne Marie Munk v. Klöcker, * 11.9.1870 i Tønsberg, † 18.7.1951 i Hellerup, d. af kaptajnlinjant i den norske marine, lodsoldermand og indrulleringsbetjent Johan Hübner Holst v. K. (1827-85) og Karen (Kaja) Munk (1846-1931).

W. blev student 1887 og cand.phil. n.å. Derefter gav han sig til at studere polyteknik men søgte samtidig Harald "Foss" tegneskole med det resul-

tat at han optoges på kunstakademiet jan. 1890 hvor han gik til jan. 1892. Så brød han ud og var de følgende to år P. S. *Krøyers elev på Kunstnerens studieskole. Allerede 1893 havde han udstillet to landskaber fra Føhr på Charlottenborg forårsudstilling. Vendepunktet i hans udvikling blev nu bekendtskabet med Kristian *Zahrtmann og lange ophold i syden. Zahrtmann tog ham med til Italien 1893 (Pisa og Civita d'Antino). N.å. rejste W. atter derned og boede der til og med 1897. Under andre rejser var han sammen med Zahrtmann i Italien 1900 og 1905, malede sidstnævnte år denne ved staffeliet på torvet i Civita d'Antino, og vinteren 1903–04 gik han på Zahrtmanns skole. En rejse til Paris 1904 satte ikke dybere spor. Disse år betegner for W. en lykkelig udvikling under Zahrtmanns indflydelse. Denne er måske stærkest fremtrædende i hovedværket *Bøn om Regn. Motiv fra en Procession i Appenninerne*, 1895 (kunstmuseet) hvor farven går højt op i lyset, hvidt mod det lyseste gule, og stoffigt står med en smuk overflade. Den sikre beherskelse af form og rum og de faste omrids viser ligeledes hen til læreren, men linjefaldet og kompositionen følger tillige 90ernes dekorative tendenser der blev endnu mere fremtrædende i den store frisekomposition *Scene af Folkelivet. Vinhøst i Abruzzerne*, 1896, det andet hovedværk fra den italienske tid.

I det nye århundrede gik W. helt andre veje. Han malede en del figurkompositioner, mest bibelske (bespisningen i ørkenen, udført som altertavle til Andreaskirken i Kbh. 1902; *Daphnis og Chloë* udst. 1906; *Vejen til Golgatha*, altertavle til Fjerritslev kirke 1909), men navnlig forlagde han sine studier til den jyske hede, til egnen ved Svinkløv. Hans lynglandskaber med to eller flere figurer i rolig samtale, ved bærplukning eller lignende arbejder udgør andet afsnit af hans egentlige indsats (*Idyl paa Heden*, 1908, kunstmuseet). Det var modsætningen til det farverige Italien. Malerisk set ændrede han sin kurs, lagde vægt på det flimrende lys og dets opløsende virkning på omridsene, men han følte og forstod alvoren i landskabets og menneskenes karakter og skildrede den med nansom respekt. I dette tidsrum malede han også interiører med figur-scener fra sit hjem og solfyldte strandbilleder med unge kvinder og børn i sommerglade dragter. De har ikke fæstet sig så stærkt i erindringer, skønt de malerisk set næppe står mindre sikkert end hans øvrige produktion, måske fordi de ikke er så udprægede af karakter. Men et vidnesbyrd om den fremgang W. vandt i denne periode er de udmærkelser som akademiet tildelte hans billeder: Sødrings opmuntringspræmie for landskabsmalere 1905 for *Solnedgang paa He-*

den. Serdin Hansens præmie for genremaleri s.å. for sovekammer-interiøret *Moder og Barn* (Ribe museum), årsmedaljen (Eckersbergs medalje) 1. gang 1910 for *Eline lærer at danse* og 2. gang 1911 for *Paa Udkig*. Efter krigsårene søgte W. fornyelse ved ophold i Sydfrankrig 1920–22 (Savoien og Alpes maritimes, bl.a. Cagnes) og stræbte til dels mod en friere, mere koloristisk betonet malemåde i tidens ånd. Videst går i så henseende nogle strandingsscener som han tumlede med i sine sidste år (*Stormen. IV* 1937). W. udstillede på Charlottenborg forårsudstilling hvert år 1893–1939, deltog herhjemme i Kunstnerens studieskoles udstilling 1895, Kunstforeningens Civita d'Antino-udstilling 1908 og Dansk kunst fra Italien 1909, udenlands i verdensudstillingen i Paris 1900, hvor han fik Mention honorable for *Et Frieri*, den nordiske kunsterudstilling i Kaiser Wilhelm-Museum i Krefeld 1902, den danske i Brighton 1912, de internationale i Rom 1911 og i München 1913 (guldmedalje af 2. grad for *En Samtale*) og Malmøudstillingen 1914. Han holdt jævnligt separatudstillinger, fx 1902, 1906 (Kunstforeningen), 1917 og 1922. 1939 foranstaltede Kunstforeningen en mindeudstilling. 1905–14 var W. medlem af Charlottenborgudstillingens faste komité, og 1914–22 havde han sæde i akademirådet. Arbejdet af ham findes i kunstmuseet, på Fr.borg (portræt af professor *Paul Verrier*, 1920), i Mariibo, Århus, Ålborg, Randers, Ribe og Kolding museer, men mange gode billeder er endnu i familiens eje. □ Tegnet som ung af Hans Smidth. Afbildet på mal. af K. Zahrtmann, 1893 og på Sig. Wandels mal. af udstillingskomiteen, 1912. Mal. af J. F. Willumsen, 1930. Mal. af Michael Ancher (Skagens mus.). Tegn. af Gerda Ploug Sarp og af O. Neumann. Foto.

J. W. Et udv. af billeder m. indled. tekst af Kai Flor, 1937 = Danske kunstnere VI. – S. O. Fasting: Slægten Wilhelm i Danm., 1916 44f. Ill. tid. 24.6.1906. P. Johansen sst. 11.2.1912. [Henry Madsen] i Politiken 7.1.1918; sst. 6.1.1928; sst. 7.1. s.å. (interview); sst. 7.1.1938. Walter Schwartz sst. 23.12. s.å. Kr. Zahrtmann. Mindebog, udg. F. Hendriksen, 1919. [Kai Flor] i Berl. tid. 7.1.1938. Berl. aften 22.12. s.å. Sig. Schultz i Nationaltid. 23.12. s.å.; sst. 9.10.1939. Maleren J. W.s efterl. malerier. V. Winkel & Magnussens kunstauktioner nr. 270, 1940 og nr. 287, 1942. S. Dannekjold-Samsøe: Kr. Zahrtmann, 1942. Katalog for mindeudstill., Charlottenborg 1968.

Sigurd Schultz*

Wilhelm, Preben, * 1935, politiker. * 30.1.1935 i Kbh. F: styrmænd Frants J. W. og Kamma A. Sørensen. ~ 5.11.1960 i Kbh. (b.v.) med kontorassistent Hanne Corta Gøtze, f. Jensen, * 3. 9.1933 i Kbh., d. af kontorist Frode Th. J. og Ellen Gøtze.

Wilhelm, Preben

Efter studentereksamen fra Skt. Jørgens gymnasium 1953 studerede W. fysik og blev cand.mag. 1964. Allerede i studietiden var han tilknyttet Niels Bohr instituttet, og denne tilknytning bevarede han som kandidatinstruktor og universitetsadjunkt 1964–69, afbrudt af et ophold som forskningsmedarbejder ved Duke University, North Carolina, USA. 1969–75 var han uddannelsessekretær i Foreningen af yngre læger. W. deltog i stiftelsen af socialistisk folkeparti 1958 og blev hurtigt et af de mest fremtrædende yngre medlemmer. Fra 1961 var han medlem af hovedbestyrelsen og havde som sådant en væsentlig andel i udarbejdelsen af partiets program 1963. Ved sin hjemkomst fra USA blev han en af de ideologiske ledere af den interne partiopposition, og efter partikongressen sommeren 1967 den vigtigste talsmand for hovedbestyrelsens nye flertal. Da den hovedbestyrelsesberetning som W. afgav på kongressen december 1967 blev forkastet sprængtes partiet, og W. blev en af lederne af det nye parti, venstresocialisterne, der erklærede at stå på SFs program, men drog andre praktiske konsekvenser af det end SF. Ved valget i 1968 var W. spidskandidat i vestre storkreds der ikke gav valg. Han opstilledes herefter i Københavns amt og indvalgte 1975 da VS på ny klarede spærregrænsen. Han genvalgte med store personlige stemmetal ved de følgende valg, senest 1981 hvorefter hans genopstilling blev forhindret af VS' interne regler. Ved valget 10.1.1984 gik han derfor ud af tinget. I sine folketingsår har W. hørt til tingets skarpeste og klarreste debattører der forenede en konsekvent socialistisk holdning med stor saglig indsigt, og som gjorde det umuligt at afvise partiets parlamentariske indsats som blot og bar protestpolitik, men den udbredte personlige agtelse som han derved erhvervede sig blev kun i ringe grad overført på det parti han repræsenterede. Hertil bidrog det at det var velkendt at W. næsten konstant tilhørte et mindretal blandt de aktive i det meget urolige parti hvis kongresbeslutninger normalt har været i modsætning til W.s holdning mens de menige medlemmer og vælgere sikrede hans genvalg til folketinget. Således har W. til stadighed givet udtryk for en ubetinget tilslutning til de demokratiske grundprincipper som dogmatisk revolutionære grupper i partiet har haft et mere tvetydigt forhold til. W. har også i bøger og artikler øvet en betydelig politisk virksomhed og herunder især behandlet bolig- og energipolitiske emner. 1964–66 var han indenrigspolitisk redaktør ved tidsskriftet Politisk Revy. □Tegn. af Eiler Krag. Foto.

Poul Dam

Wilken, Charles Vilhelm Jonas, 1866–1956, skuespiller. * 8.11.1866 i Kbh. (Frue), † 26.2.1956 på Frbg., urne på Bispebjerg kgd. F: tømrer Carl Emil W. (1836–90) og Ida Louise Johanne Thomsen (1836–88). ~ 18.11.1893 i Århus med skuespiller Ingeborg Josepha Martha Betzonich, * 23.9.1872 i Kbh. (Cit.), † 26.2.1939 sst., d. af forfatter, krigsassessor Georg Emil B. (1829–1901) og Christiansine (Signe) Nicoline Møller (1833–1923). Ægteskabet opløst 1900.

I sin tid som guldsmed spillede W. hyppigt diletantkomedie, og 1887–88 gik han på Det kgl. teaters elevskole hvor undervisningen fik grundlæggende betydning for ham. 5.8.1888 debuterede han på Vennelyst i Århus som kammerråd Brink i *Kanariefluglen* og dermed begyndte han under små kår et langt skuespillerliv der bugtede sig fremad gennem engagementer ved provinsens ringeste til de bedste selskaber og omsider til ansættelse ved Casino hvor han 12.9.1897 optrådte første gang som grev Gert i *Ridderen af Randers Bro*. Han spillede der indtil 1908 et omfattende og forskelligartet repertoire som strakte sig fra den landlege sangelsker Pippo i *Lykkebarnet* over døden i *Sanct Hansaftens-Spil* til den vrede Akilles i *Den skønne Helene*, en overmåde morsom parodi på klassisk helteaktion. 1908–11 og 1914–19 virkede han ved det Det ny teater og fjede bl.a. Michel Perrin til sit repertoire, en rolle der i særlig grad passede til W.s hyggelige apparition og rolige lune; han gentog den i sin periode på Dagmarteatret 1911–14. 1919–30 havde han gode opgaver ved Betty Nansen-teatret og nåede undertiden en ypperlig kunstnerisk virkning, fx som gartneren i *Borgmesteren i Stilmonde* der kan betegnes som en generalnævner for det rørende og pudsige i W.s kunst. 1930 kom han efter 42 års forløb – et enestående tilfælde – tilbage til sit udgangspunkt, Det kgl. teater. Her gled han hastigt ind i ensemblet og skabte den illusion, at han altid havde tilhørt nationalscenen. Han fortsatte rækken af sine godmodige menne-sketyper med stille humor, også af klassisk art (assessor Svale i *Eventyr paa Fodrejsen*, Visberg i *Gulddaasen*) og udmærkede sig navnlig, trods sin høje alder, i to andre af Peter Jerndorffs roller: Jeronimus i *Erasmus Montanus* og Trop i *Recensenten og Dyret*. W. var en skuespiller af Harald Kollings type, borger af ydre, kunstner af sind. Hans replik var klar og forstandig, præget af situationsfølelse, opfattelsesevne og fantasi. I friluftsteatrets folkelige klassik var han om sommeren den hyppigst medvirkende. Fra 1927 var han næstformand i Skuespillerforeningen af 1879. – R. 1936. □Tegn. af Albrecht Schmidt, 1913 og af Paul Corona, 1924. Mal. af Peter Malberg, 1929 (Teatermus.). Tegnet i rolle af H.

Bendix udst. 1930. Silhouet af Else Hasselriis, 1931. Mal. af Regnar Bjelke, 1942. Rolletegn. af Viggo Thomsen, 1943 (Teatermus.). Tegn. af Palle Pio udst. 1946. Foto.

Sv. Kragh-Jacobsen i Berl. tid. 31.5.1950. Rob. Neiiendam i Politiken s.d. J[ens] K[istrup] i Berl. tid. 27.2.1956. Berl. aften s.d. J. Budtz-Jørgensen i Dagens nyheder s.d. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Robert Neiiendam*

Wilkens (ved døben Wilkens), Claudius Edvard Theodor, 1844–1929, filosof. * 28.1.1844 i Harte ved Kolding, † 7.5.1929 på Frbg., begr. sst. (Solbjerg). F: patruljebetjent ved grænsetoldvæsenet, senere gårdejer Johann Henrich W. (1798–1875, ~1° med Louise Henriksen, 1805–40) og Birgitte Christine Hedevig Henriksen (1807–75). ~ 20.7.1888 i Hylleholt med Laura Severine Engelbreth, * 7.10.1857 på Nørregård, Lolland, † 29.6.1934 på Frbg., d. af forpagter Søren E. (1810–71) og Laura Christine Voigt (1817–1904). W., der fik sin første undervisning i en landsbyskole, blev 15 år gammel ansat som skriver på herredskontoret i Randers hvor han var til 1861. I denne periode og mens han de følgende tre år i hjemmet på egen hånd læste til student forfattede han en række skønlitterære og kritiske arbejder hvoraf kun en digtsamling *Haabet* opnåede at blive publiceret (1861 under pseudonymet Carl Hammer). Livet igennem var poesien en hovedinteresse for ham ved siden af interessen for sociale spørgsmål og for filosofien som han valgte som studiefag efter studentereksamen 1864. Allerede inden denne sendte han et udkast til et filosofisk system til Rasmus "Nielsen som fandt det lovende og støttede ham. Under og efter studiet (magisterkonferens 1869) ernærede han sig lige til 1883 som manuelduktør. 1875 erhvervede han den filosofiske doktorgrad på afhandlingen *Erkjendelsens Problem. Et Forsøg paa en positiv Kritikisme*. 1883 fik han ansættelse ved Københavns universitet som docent i filosofi og sociologi, og 1897 blev han ekstraordinær professor i disse fag (afsked 1918).

I årene efter konferensen satte W. sig ved omfattende læsning ind i nationaløkonomi og sociologi. Som privatdocent forelæste han over nationaløkonomi og håbede ved en vakance 1877 at få en lærestol i dette fag, men skuffedes. Foruden en artikel *Bidrag til Belysning af Psykologiens Betydning for Økonomien* i For Idé og Virkelighed, 1872 havde han da publiceret et større værk *Liv-Nydelse-Arbejde. Et samfundsfilosofisk Skrift* I–III, 1873–76. 1881 udsendte han den første danske fremstilling af den nye videnskabelige sociologi: *Samfundsløse Grundlove*. 1904 kom *Det produktive Samfund*, beregnet til under-

visningen i samfundslære på Statens lærerhøjskole som han varetog 1899–1922. Endelig publicerede han 1911 hvad han selv anså for sit hovedværk, bogen om *Livets Grundværdier*. Hertil knytter sig *Etisk Vurdering*, 1916. Mens tyngdepunktet i W.s videnskabelige arbejde således lå inden for værdi- og samfundsfilosofi beskæftigede han sig desuden med æstetik (*Æsthetik i Omrids med særligt Hensyn til moderne Æsthetik*, 1888, *Poesien. En Fremstilling af Poetikken paa psykologisk Grundlag*, 1893) og pædagogik (*Grundtræk af Pædagogikken*, 1892, 4. udg. 1902). W.s forfatterkab omfatter desuden et stort antal artikler og mindre skrifter.

Filosofisk var han elev af R. Nielsen. I disputatsen udviklede han en modificeret kantiansk opfattelse af erkendelsen. Senere var R. H. Lotze den filosof han stod nærmest. Som professor i filosofi og forelæser til „filosofikum“ stod W. i skyggen af kollegerne H. "Høffding og K. "Kroman. Hans pionergerning som sociolog og hans økonomisk-samfundsfilosofiske forfatterkab kom heller ikke til at få den indflydelse han nok havde ventet. Sociologi-bogen er, som allerede titlen viser, stærkt påvirket af ekstreme tilhængere af organismetanken som A. Schäffle (Bau und Leben des socialen Körpers, 1875–78) og P. v. Lilienfeld; samfundet er if. W. „et reelt Legeme“ med individerne som celler. „Den Forbindelse, der findes mellem de sociale Celler er lige saa real som Forbindelsen mellem Cellerne i den individuelle Organisme“. Samfundet udviser „det samme Organisations og Hensigtsmæssighedens Princip, som gaar gennem hele den organiske Natur“.

W. var kritisk over for den klassiske nationaløkonomi og det frikonkurrencesamfund den modsvarer, men advarede samtidig mod socialismens og kommunismens „falske Haab“. Økonomerne er tilbøjelige til at se deres fag som samfundsvidenskaben, men det økonomiske liv er kun en del af samfundslivet. Sociologien er den sammenfattende videnskab om dette; den må bygge på økonomiens og andre specielle socialvidenskabers resultater, men fremhæve enheden og den gensidige afhængighed mellem samfundslivets forskellige sfærer. W.s værdilære er en i det væsentlige psykologisk analyse af de forskellige arter af vurderinger. Der skelnes mellem lystværdier, økonomiske værdier, virksomhedsværdier, personlighedsværdier, altruistiske, sociale, etiske, logiske, æstetiske og religiøse værdier. Disse har forskellig rang og „Livet er den forudsatte Grundværdi“. En indsats af bestående værdi gjorde W. ved at tage initiativet til efter engelsk forbillede at indføre folkeuniversitetsundervisning i Danmark. I Studentersamfundet

Wilkens, Cl.

talte han 14.2.1886 om *Universitetet og Folkedannelse* (trykt s.å. i *Studenterbladet*), og i de følgende år var han meget aktiv som folkeuniversitetsforelæser og forfatter af „vejledninger“ ligesom han var medlem af folkeuniversitetsudvalget (formand 1909–18). W. var tillige virksom i forfatterforeningen (næstformand 1900–08), og hans sociale interesse gav sig praktisk udtryk i formandskab i Frederiksberg kommunes fattigkommission og alderdomsunderstøttelsesudvalg (1897–1917). – R. 1909. DM. 1918. □ Mal. af Sig. Wandel, 1907. Mal. af Ellen Wilkens udst. 1915 samt 1916 og 1919. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1875 52f. – H. Høffding i *Det nittende årh., 1875–76* 81–85 (anm. af W.: *Erkendelsens problem*). H. S. Vodskov: *Spredte studier*, 1884 242f 246. Ernst v.d. Recke i *Berl. aftn* 13.9.–15.9. samt 19.9.1893 (anm. af W.: *Poesien*). Harald Høffding i *Berl. tid.* 27.1.1924. *Studenterbogen*, red. C. N. Starcke, 1896 203 303f. *Breve fra Jul. Lange*, 1902 245. William Knight: *The philosophy of the beautiful II*, London 1904 278–81. *Dansk forfatterforen.* 1894–1919, 1919 XVII LIV. Anathon Aall: *Filosofien i Norden*, Kria. 1919 184. *Folkeuniv. foren.* i Kbh. *Årsberetn.* XXV, 1924 4 11 12 13 19. Harald Høffding: *Erindr.*, 1928 191. Victor Kuhr i *Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov.* 1929 95–103 (heri bibliografi). Carl Behrens: *Erindr.*, 1937 168 249. Georg og Edv. Brandes: *Brevveksl. med nord. forfattere I*, 1939 16; III, 1940 239 (jfr. *Fr. Schyberg i Politiken* 26.10.1940). Jul. Clausen: *Mennesker på min vej*, 1941 127. K. K. Steincke: *Også en tilværelse I*, 1945. Sv. E. Stybe i *Kbh.s univ.* 1479–1979, red. Sv. Ellehøj X, 1980 86–88. Gustav Albeck: *Folkeuniv.s hist.*, 1984. – *Papirer i Kgl. bibl. Levnedsbetning i ordenskapitlet.*

Mogens Blegvad

Wilkens, Julius Frederik Christian Emil, 1812–92, teknolog. * 29.2.1812 i Kbh. (Frue), † 21.4.1892 i Helsingør, begr. i Kbh. (Ass.). F: kontorchef i Kurantbankens, senere Nationalbankens sekretariat, kancelliråd Jensenius Nicolai Heinrich W. (1780–1842) og Johanne Viid (1788–1875). ~ 2.6.1841 i Ålborg med Laurette Regitze de Hoffman(n), * 17.2.1814 i Ålborg, † 21.2.1882 i Kbh. (Holmens), d. af købmand i Ålborg Mathias de H. (1782–1829) og Charlotte Catharina Deichmann (1788–1823).

W. begyndte sin skolegang i Borgerdydskolen i Kbh. Både de gamle sprog og matematik lå godt for ham, men skolearbejdet interesserede ham ikke, og efter H. C. Ørsteds råd kom han derfor 1825 i lære som kunstrejer. 1829 var han udlært. Imidlertid havde han i læretiden hørt Ørsteds forelæsninger over fysik til filosofikum og taget uddannelse i metalarbejde hos O. J. Winstrup. Det lå derfor nær for ham at søge ind på den 1829 åbnede Polytekniske læreanstalt. Studiet her havde i høj grad W.s interesse, og han beherskede stoffet så godt at han, da professor i matematik H. G. v. Schmidten i foråret

1831 rejste til Vestindien og senere døde, fik overdraget at holde repetitionskursus for sine medstuderende. 1832 tog han begge de da eksisterende eksaminer i mekanik og anvendt naturvidenskab. Efter eksamen overdrog Selskabet for naturlærens udbredelse ham at holde forelæsninger over fysik i Ålborg. 1833–35 foretog W. med understøttelse fra det Reiersenske fond og Fonden ad usus publicos en længere studierejse til udlandet (Østrig, Tyskland, Schweiz, Holland, Belgien, Frankrig og Sverige). Herunder fik han interesse for den nye roesukkerindustri. Han udgav 1836 en pjece om runkelroer og runkelroesukker og skrev i J. C. "Halds Tidskrift for Landoeconomie 1839 idet sagens betydning for landbruget var ham ganske klar. Sagen vakte imidlertid ingen interesse og mødte direkte modstand hos landbruget. Også hos lavene mødte han modstand fordi hans ideer var forud for tiden. En plan om anlæg af en sømfabrik var 1835 standset af kancelliet som krævede at W. aflagde en prøvning i smedning og desuden i tømring og arkitektur fordi han tillige ville fremstille de kasser hvori sømmene skulle forsendes. Frederik VI morede sig da W. ved en audiens fortalte herom men resolutionen blev ikke ændret. På lignende måde gik det da han ville starte en papmachéfabrik.

1835 kom W. imidlertid ind i den gerning der kom til at fylde hans liv, idet H. C. Ørsted da så sig nødsaget til at gøre indstilling om forandring i den af professor J. A. "Dyssel foreståede undervisning. W. blev herefter ansat som lærer i mekanisk teknologi. Han havde også fået tilbud om at overtage lærerposten i maskinlære, men han foretrak at koncentrere sig om teknologien. I 50 år virkede W. som lærer i mekanisk teknologi, og han blev grundlæggeren af det teknologiske studium i Danmark. Der fandtes ikke på noget sprog lærebøger i faget, kun isolerede og planløse beskrivelser af enkelte industrigrene. W. lagde straks en plan for sine forelæsninger over dette store og vidtomspændende stof og fulgte her samme princip som den senere berømte tyske teknolog K. Karmarsch i Hannover viste sig at have anvendt i sit hovedværk *Grundriss der mechanischen Technologie* (1837–41). Det var små forhold, W. arbejdede under, og gagen var yderst ringe. 1838 søgte han forgæves tilladelse til at oprette en fabrik for drejerarbejde. For at bøde på den knappe indtægt påtog han sig da tillige 1843–48 stillingen som lærer i teknologi ved den militære højskole og var samtidig, og lige til højskolens ophævelse 1868, lærer i maskinlære. Hertil kom at faget dengang ikke var særlig anset, og at W.s lidt iltre sind og stærke følsomhed over for enhver indbildt eller virkelig tilside-

sættelse jævnlig bragte ham i konflikt med hans kolleger og læreanstaltens bestyrelse som han aldrig selv blev medlem af. Særlig J. G. Forchhammer og Julius Thomsen stod han skarpt overfor. Sine elever stod han sig altid godt med. 1838 fik W. ansættelse som lektor, og 1849 udnævntes han til professor. W.s hele virksomhed tog sigte på industriens udvikling. Han stræbte efter at lade sin undervisning tjene dette formål, og han ankede offentligt over den måde hvorpå læreanstalten lededes idet han fandt at undervisningen på visse områder blev for videnskabelig. Dette gav anledning til at W. blev medlem af den efter Ørsteds død ved kgl. resolution af 30.5.1851 nedsatte kommission vedrørende en mulig nyordning af Polyteknisk læreanstalt. Af betænkningen fremgår det at W. på væsentlige punkter er uenig med Forchhammer, vandbygningsinspektør C. Carlsen og professor Christian Ramus, men er enig med de to militære medlemmer.

Også uden for læreanstalten udfoldede W. en betydelig virksomhed. Han var medvirkende ved stiftelsen af Industriforeningen 1838 og medlem af dens bestyrelse 1838–39. 1838 redigerede han foreningens tidsskrift og 1841–45 dens kvartalsberetninger. Han var virksom for at skaffe foreningen den koncession på jernbane fra Kbh. til Roskilde som den fik 1844, og som foreningen takkede ham for med et honorar da den afhændedes. Efteråret 1844 blev W. formand for kontrolkomiteen ved det sjællandske jernbaneselskab. 1844–46 var han medlem af bestyrelsen for A/S Kbh.s Sommertivoli og en tid dennes formand. 1849 valgtes W. til medlem af folketinget som nationalliberal i Kbh.s 1. kreds. En tid fungerede han som folketingets sekretær. Han udtrådte af tinget 1854 da han ikke billigede den form angrebene på ministeriet Ørsted fik. S.å. udgav han et af motiver ledsaget forslag til en bebyggelse der sprængte de gamle volds snævre grænser, et forslag der vakte anerkendelse og interesse. I en årrække havde W. holdt fortræffelige forelæsninger og ledsaget disse med udmærkede tegninger. Også fabrikbesøg indgik i undervisningen, og den prægedes i W.s yngre år af hans livlighed. Den teknologiske samling som grundlagdes af W. spillede heller ikke nogen ubetydelig rolle for undervisningen. 1852 udgav han en fortræffelig dansk bearbejdede af I. bind af Karmarschs teknologi (*Lærebog i Metallernes mekaniske Technologie*) og tilegnede den til „Kjøbenhavns hæderlige og dygtige Haandværkere“. Først 1872 udgav han, på opfordring af læreanstaltens daværende direktør, professor Chr. Hummel, sine egne forelæsninger i trykken (ny udg. 1886).

Med årene blev W.s virksomhed præget af alder, fabrikbesøgene hørte op, han selv så ikke i årevis en fabrik, og hans foredrag som han holdt med en pind stukket mellem tænderne for ikke at tale for hurtigt indeholdt af og til vendinger som ved deres pudsighed ikke kunne undgå at vække munterhed. En virksomhed som optog W. stærkt i hans ældre år var behandling af eneretssagerne (patenterne). Det var et overmåde stort arbejde for et beskedent honorar, men W. fulgte derigennem hvad der fremkom af nyt. Til W.s 50-års kandidatjubilæum 1882 stiftede en kreds af ældre og yngre elever et legat der skulle uddeles første gang i hundredåret for hans fødsel 1912, og som han selv forøgede. Efter sin tilbagetræden 1886 bosatte W. sig i Helsingør og levede her meget stille i sin families kredse. Han følte sig for nervøs til at omgås fremmede og var ikke fri for at føle nogen bitterhed over manglende anerkendelse af sin mangeårige og flittige virksomhed. – Etatsråd 1892. – R. 1862. DM. 1885. □Mal. af F. L. Storch, 1853. Buste af Cathinka Kondrup (begge Polyteknisk læreanstalt).

Ad. Steen: Den polytekn. læreanstalt 1829–79, 1879. C. Nyrop: Industriforen. i Kbh. 1838–88, 1888. Samme: Bidrag til da. håndværkerundervisn.s hist., 1893. [S.] C. Borch i Den tekn. foren.s t. XVI, 1892–93 35f. Industriforen.s t. VIII, 1892 95. J. E. A. Hansen i Museum, 1893 II 1–11. H. I. Hannover i Ingeniøren XXI, 1912 163–68. Vill. Christensen: København 1840–57, 1912 135 505. M. C. Harding: Selsk. for naturlærers udbredelse, 1924. J. T. Lundbye: Den polytekn. læreanstalt 1829–1929, 1929. Povl Vinding: G. A. Hagemann, 1942.

Povl Vinding*

Villadsen, Jens, 1842–1910, tagpapfabrikant. * 7.2.1842 i Ålborg (Budolfi), † 6.7.1910, begr. på Frbg. (Solbjerg). F: diligenceskusk Lars Christian V. og Ane Larsdatter. ~ 5.12.1873 i Ålborg (Vor Frue) med Johanne Marie Bagesen, * 5.5.1845 sst. (Vor Frue), † 23.1.1910, d. af brændevinsbrænder Peder B. og Mette Marie Rasmussen. Efter at have virket nogle år i sin fødeby Ålborg fik V. 1872 borgerskab som tømremester i Kbh. I den følgende snes år deltog han i periodens omfattende byggerier. Samtidig begyndte han at interessere sig for mulighederne for at forbedre tjæreptagene der blev brugt på mange bygninger inden for landbrug og industri. De blev vedligeholdt med tagtjære (såkaldt „taglak“) der bestod af det bundfald der blev tilbage i tagpappassemblerne. Det var tyktflydende, skulle opvarmes før påstrygningen og stivnede derefter hurtigt til en tyk skal. Når solen skinnede, kunne skallen flyde ud og undertiden drive ned over tagskægget; om vinteren blev den frostsprængt. 1894 var V. kommet så vidt med sine eksperimenter at han kunne udtage patent på et materiale han

Villadsen, Jens

kaldte *Dansk Tagpixtjære*. Det var letflydende og behøvede ingen opvarmning, havde bedre klæbeevne end taglak og var langt mere smidigt. Ligeledes var det vejrbestandigt. Samtidig opfandt han en metode til tætning ikke bare af tagpap-, men også zinktage der blev brugt meget i hovedstaden hvor man for at udnytte højden bedst muligt uden at overtræde byggelovsbestemmelser anvendte flade tage. Når kulstøv og anden forurening angreb zinktagene måtte der foretages kostbare lodninger for at tætte. I stedet introducerede V. lærredsstrimler, imprægneret med den nye tagpixtjære; de kunne hurtigere og sikrere tætte end lodningen kunne.

V.s første beskedne fabrik åbnede 1894 på Finsensvej på Frbg. Her forarbejdede han sit produkt der bestod af stenkulstjære tilsat harpiks, olie og pulveriserede mineraler, på et meget beskedent anlæg; det bestod af en blandemaskine og en jerngrøde over et ildsted i gården. V. fik hurtigt nogle store, faste kunder, fx Tuborg, Tivoli, DSB og orlogsværftet, og i løbet af få år kunne han lægge sit oprindelige håndværk på hylden. Ved at uddanne specialarbejdere til tagtætning kunne han yde kvalitetsgaranti. I årene efter århundredskiftet kom et amerikansk præparat, bygget på asfalt, på markedet; det var mere holdbart end tjærepap. V. sikrede sig eneforhandlingen for Danmark og markedsførte produktet under navnet *Icopal*. Varen var tre gange så dyr som tjærepap, men ved at give ti års garanti for tæthed uden vedligeholdelse lykkedes det at få en god omsætning. Afgørende var det at V. 1910 fik overdraget tætningen af de store perronhaller på den nye hovedbanegård i Kbh. med *Icopal*. Der var ikke mange penge at tjene ved forarbejdningen, men materialet blev kendt. På samme tid udviklede V. sine tagpixfarver der var beregnet til at sætte kulør på sorte tagpaptage. Efterhånden var virksomheden vokset ud over det punkt hvor den kunde drives på ren håndværkererfaring, og V. fik indrettet et laboratorium og ansat en ingeniør. Fra 1907 udvidedes aktiviteten ud over landets grænser ved et samarbejde med en svensk tagpapfabrik. Efter V.s død blev virksomheden videreført af sønnen Christian V. (1878–1950) der 1912 omdannede den til *A/S Jens Villadsens Fabriker*. Dennes søn, Jens V. (1914–68) tiltrådte som direktør i selskabet 1946.

En eg vokser op. Jens Villadsens fabriker gennem 50 år, 1944. – Børsen 19.2.1959 og 2.3.1968 (om Jens Villadsen jun.).

Ib Gejl

Villadsen, Peder, † 1537, kgl. sekretær, borgmester. † 4.10.1537 på Amager, begr. i Kbh. (Hel-

ligg. k.). ~ Anne (Knudsdatter?), † tidligst 1546. V. stammede fra Svendborg. Han immatrikuleredes ved universitetet i Rostock i april 1514. Efter at være vendt tilbage til Danmark trådte han som kgl. sekretær ind i kancelliet hvor han i slutningen af Christian II's regeringstid indtog en ret fremtrædende stilling. 1522 og 1523 underskrev han mange af de kongelige breve, og han var med kongen på dennes skæbnsvangre rejse til Jylland. Også efter Christian II's fald forblev han en tid tro mod denne, hvorfor han mistede Skt. Nicolai kirke i Svendborg som han havde haft i forlening. Det varede dog ikke længe inden han gik over til Frederik I. Han kom ikke ind i kancelliet igen, men fik stillingen som slotsskriver på Kbh.s slot og belønnedes med en del ejendomme i Kbh. og på Amager, bl.a. tre fed og et bosted i Dragør. Foruden kirken i Svendborg, som han havde fået tilbage, var han også i besiddelse af kirkerne i Malmø og Tårnby som han dog alle afstod før sin død. Han var i tidens løb blevet stærkt knyttet til Kbh. hvor han opholdt sig under grevefejden. Han var med til at udstede overenskomsten om byens overgivelse 28.7.1536 og nævnes s.å. som rådmand i byen. I dec.1536 fik han sammen med Anders Halager af Christian III brev på Emmendrupgård uden for Kbh. som tidligere hørte under Roskilde bispestol, og fem dage senere udsendtes der følgebrev til det kbh.ske degnedømmes fæstebønder som indtil videre skulle høre under ham. I Magnus Matthiessens Regum Daniæ series oplyses det at han druknede på Amager 4.10.1537. Han omtales i notitsen som rådmand, mens han på en ligstensindskrift betegnes som borgmester, hvad han må være blevet ganske kort før sin død.

Breve og aktstykker til oplysn. af Chr. II's og Fr. Is hist., udg. C. F. Allen, 1854 31–33. – H. F. Rørdam: Kbh.s kirker og klostre i middelalderen, 1859–63 I II f 208 285. O. Nielsen: Kbh.s hist. og beskr. III, 1881 170–72. Monumenta hist. Danicæ, udg. H. F. Rørdam 2.r.II, 1887 227.

Johan Hvidtfeldt*

Villadsen, Peder, 1610–73, biskop. * 8.3.1610 i Viborg, † 22.2.1673 sst., begr. sst. (domk.). F: lektor teol. Villads Nielsen *Brøns († 1637) og Margrethe Pedersdatter. ~ 23.9.1649 i Kbh. (Frue) med Dorethe Nielsdatter, * ca. 1628, † 8.4.1700 i Kbh., d. af professor Niels Pedersen *Aurilesius (1601–34) og Mette Winstrup (1609–59). – Far til Niels Pedersen *Slange.

V. blev student 1630 fra Viborg. I Kbh. valgte han Jesper *Brochmand til sin privatpræceptor og fandt i ham en trofast velynder. I fire år var han optaget i Brochmands hus og virkede bl.a.

her som lærer for en søn af kansler Christen *Friis. 1635 blev han bibliotekar hos Jørgen *Seefeld på Ringsted kloster, indtil han n.å. drog ud på en studierejse til Tyskland, England og Holland. 1637 blev han immatrikuleret i Leiden, hvor han opholdt sig længst. Han ansås for meget lovende, og brevudtalelser af hans studiefælle Thomas *Bartholin (1616–80) berømmer både hans lærdom og gode karakter. Efter hjemkomsten 1639 skaffede Jørgen Seefeld, domprovst i Roskilde kapitel, ham embede som sognepræst ved Sct. Mikkel's kirke i Slagelse, skønt borgmester og råd søgte at få kaldelsen omstødt, bl.a. fordi V. havde et for svagt mæle. 1641 tog han magistergraden, og 1654 blev han provst i Slagelse herred. 1660 blev V. med flere andre valgt til at repræsentere Sjællands stifts gejstlighed på det stændermøde der i sept.s.å. samledes i Kbh. V. var fra ældre tid ven med en af hovedmændene i planerne om suverænitets indførelse, biskop Hans *Svane, og det er sandsynligt at han direkte eller indirekte har spillet en betydningsfuld rolle under forhandlingerne. Den meget fremtrædende stilling, traditionen har tilskrevet V. ved denne lejlighed skyldes imidlertid for en stor del blot hans søn Niels Slanges fantasifulde omgivning af det historiske hændelsesforløb. Gejstlighedens protokolfører synes han i hvert tilfælde ikke at have været, og heller ikke er man længere tilbøjelig til at anse den Nøyagtig Efterretning om Souverainitetet, som udkom anonymt 1760, for V.s dagbog fra rigsdagen, men muligvis blot for et ungdomsskrift af Slange, tilrettelagt med bestemte formål for øje. – Efter rigsdagen blev V. 1661, formodentlig som tak for sine politiske tjenester, udnævnt til biskop i Viborg og fungerede som sådan til sin død. Han har efterladt sig flere vidnesbyrd om sin interesse for historien; han meddelte Peder *Resen bidrag til dennes Atlas Danicus, og ved indsættelsen af en konrektor i Viborg 1672 holdt han en tale om Viborg skoles historie (udg. i Kirkehist. Saml. 3.r.IV, 1882–84). Skønt sine steder noget ukritisk er denne tale ved mange ellers ukendte enkeltoplysninger af betydning for kendskabet til viborgensisk skole- og personalhistorie.

Erich Pontoppidan: *Annales ecclesiae Danicae* IV, 1752 179f. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 3.r.IV, 1882–84 481–560 (heri V.s selvbiogr.). Hans H. Fussing sst. 6.r.III, 1939–41 169; 7.r.III, 1957–59 421–24 (breve). Hist. saml. og studier, udg. H. F. Rørdam I, 1891 240f 282f. Pers.hist.t. 8.r.IV, 1925 322 og 9.r.III, 1930 89 (Jens Bircherods dagbøger). Henning Paulsen sst. 16.r.IV, 1976 86f. C. O. Bøggild-Andersen: *Statsmæltet* i 1660, 1936 (2.opl. 1971). Samme: *Hannibal Sehested I*, 1946 276 279. Breve fra og til Ole Worm, udg. H. D. Schepelern II, 1967 154.

H. A. Hens (*Bjørn Kornerup*)

Villaume [vi'jå:m], **Peter**, 1746–1825, pædagog. * 16.7.1746 i Berlin, † 10.6.1825 i Fyrendal, begr. sst. F: strømpevæver Pierre V. og Marie Duplan. ~4.7.1771 med Susanne Marre, * ca.1750, † 9.4.1815 i Fyrendal, d. af inspektør Charles M. V. tilhørte en oprindelig fransk, reformert slægt. Efter sin fars tidlige død måtte han tjene til livets ophold ved forskellige slags håndværk, indtil han ca.1761 blev optaget i Charité-skolen i Berlin, ved hvilken han selv allerede 1763 blev lærer. Ved privat hjælp lykkedes det ham at gennemføre det teologiske studium, og 1771 blev han fransk (reformert) præst i Schwedt, 1776 i Halberstadt. Her påbegyndte han sin pædagogiske og filosofiske forfattervirksomhed der i løbet af nogle år gjorde ham så anset, at han 1787 kunne blive professor i filosofi ved det Joachimstalske gymnasium i Berlin. Som det livfulde temperament og lyse hoved han var tilegnet sig sig med begejstring tidens fremskridtsideer, især på det pædagogiske område, og skrev en række værker, hvoraf her kan nævnes: *Histoire de l'homme*, 1783 (da. overs. 1794), *Von dem Ursprung und den Absichten des Uebels I–III*, 1784–87, *Gedächtnissrede auf Friederich den Zweyten*, 1786, *Ueber das Verhältniss der Religion zur Moral und zum Staate*, 1791 samt flere bidrag til J. H. Campes revisionsværk. Ved sin radikale rationalisme kom V. imidlertid i den grad på kant med det reaktionære Wöllnerske styre at han 1793 bestemte sig til at opgive sin stilling og drage til Danmark.

Allerede 1790 havde Ludvig *Reventlow til Brahetrolleborg lært V. at kende ved et besøg i Berlin, og det var til denne at V. nu tog sin tilflugt. Skønt man til at begynde med følte sig lidt overvældet ved at V. og hans talrige familie indkvarterede sig på Brahetrolleborg, udviklede der sig snart et meget venskabeligt forhold mellem grevefamilien og V. Han underviste i fransk på herregården og bistod energisk greven i udarbejdelsen af planerne til oprettelsen af seminariet Bernstorffsminde (1794). Mens han fik mindre indflydelse på selve seminariet planens endelige udformning, satte han i høj grad præg på den dertil knyttede, mærkeligt interprofessionalt og internationalt farvede seminarieskole. Selv blev V. ansat som lærer ved seminariet, men følte sig krænket over at han ikke blev optaget i den store skolekommission. Seminariets indretning har han udførligt skildret i *Egeria* (II,1, 1806). Hans øvrige pædagogiske arbejder fra denne periode som kun delvis blev trykt viser en tydelig påvirkning fra filantropinisterne og er i høj grad karakteristiske udtryk for en teoretikers synspunkter. Vigtig er dog hans bestemte fremhævnelse af værdien af legemsøvelser, håndgerning, agerdyrk-

Villaume, Peter

ning og af specielle former for småbørnsundervisning. Praktisk landvæsen gik han selv med glødende interesse op i, og 1795–1807 ejede og drev han gården Skovlyst (Venskabsminde) ved Brahetrolleborg. 1807 drog han over til Holsteinsborg for at bistå grev F. A. *Holstein i dennes bestræbelser for at højne grevskabets materielle og åndelige kultur. Særlig var han virksom ved det af greven stiftede Selskab for indenlandsk kunstflid. Til sin død fastholdt V. sit harmoniske religiøse lyssyn og forstod at gøre et stærkt indtryk ved sin redelighed og sin åndsmunterhed. □Stik af J. G. Schmidt, 1793, efter tegn. af J. F. Bolt.

Efterl. papirer fra den Reventlowske familiekreds, udg. L. Bobé II, 1896 117 119 234; VIII, 1917 172 179f 241 246 251; IX, 1922 især XL–XLII 85 87–92 114f 138 159 164 184f 273 328 341f 348. – Fædrelandsk nekrolog, udg. Fr. Thaarup, 1835–44 398–403. Joakim Larsen: Bidrag til den da. folkeskoles hist. 1784–1818, 1893.

Bjørn Kornerup*

Wille, Hans Jørgen, 1787–1854, lærer. * 26.10.1787 i Kbh. (Frue), † 2.5.1854 sst. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: kapellan i Siljord i Telemarken, senere sognepræst og stiftsprovst i Trondhjem Hans Jacob W. (1756–1808) og Anne Dorothea Walther (1763–1822). ~ 1823 med Ane Margrethe Hansen, * 13.8.1800 i Næstved, † 11.4.1842 i Kbh. (Garn.), d. af prokurator, senere byfoged og byskriver i Vordingborg og birkedommer og skriver i Vordingborg søndre birkedistrikt Jørgen H. († 1819, ~ 1° 1785 med Frederikke Elisabeth Silchmüller, † 1849, ~ 3° med Johanne Margrethe Gamsmark, 1780–1838) og Anna Catharina Klocher (ca. 1771–1804).

W. blev student 1804 fra Trondhjem, tog 1805 anden eksamen, men fik aldrig embedseksamen. 1808–10 tjente han i hæren som løjtnant, gik derefter over til lærervirksomhed ved det Betze'ske institut og de Massmanske søndagsskoler. W. var i 1820 medstifter og en tid medlem af bestyrelsen af Det pædagogiske selskab hvis love han til dels forfattede. S.å. ansattes han efter tilbud af direktionen for garnisonsskolevæsenet som lærer ved garnisonens kaserneskoler hvor han virkede til sin død. I 1823 fik han tilbudt posten som første lærer ved den for nylig oprettede Normalskole for indbyrdes undervisning. Det er som energisk repræsentant for og planlægger af denne metode at W. huskes i dag, sammen med metodens ledende skikkelse Joseph *Abrahamson. Efter kgl. befaling besøgte W. i 1825 de daværende seminarier på Sjælland, Fyn og Lolland for at bidrage til metodens indførelse i læreruddannelsen. Fra 1828–30 rejste W. rundt i hele landet for at få metoden udbredt til samtlige al-

mueskoler og samtidig virke for gymnastikkens indførelse i almueundervisningen. I 1830 blev W. ansat som inspektør ved normalskolen og blev s.å. medhjælper for gymnastikdirektøren. Da modstanden mod den nye modepædagogik, og navnlig mod den tvang hvormed den skulle indføres, voksede måtte W. udarbejde en revideret udgave af den indbyrdes undervisningsmetode og dens tabeller. Bestemmelser for den indbyrdes undervisning udkom 1838 og blev tilsendt samtlige offentlige skoler i Danmark. Da var metoden og dens repræsentanter midlertid på tilbageslag. Normalskolen blev dog først nedlagt i 1864. W.s pædagogiske produktion samler sig om den indbyrdes undervisning. Han var desuden redaktør af de to første årgange af Maa-nedsskrift for Skolelærere og Opdragere 1821–22 og er forfatter til forskellige artikler, de fleste anonyme, i tidsskrifter og blade. W. udnævntes 1835 til krigsråd.

Joakim Larsen: Den danske folkeskoles hist. 1818–98, 1899 især 30–41.

Ingrid Markussen

Wille, Vilhelm Andreas, 1862–1944, læge, missionær. * 24.9.1862 i Kbh. (Frue?), † 24.5.1944 i Bandoeng, Java, Hollandsk Indien. F: billedskærer og møbelsnedker August Carl W. (1823–63) og Andrea Vilhelmine Fischer (1828–74). ~ 1° 29.5.1895 i Fakse med Mariane Borre, * 7.1.1874 i Fakse, † 24.4.1925 i Kbh. (Skt. Josefs hosp.), d. af læge Sigvard Paulin B. (1846–1923) og Charlotte Louise Franziska Hald (1853–1941). ~ 2° 18.4.1928 i Semarang, Java, med sygeplejerske, fænrik i Frelsens hær Ellen Helga Betty Elise Erle, * 13.6.1897 på Frbg., † 25.8.1983 i Kbh. (Kommunehosp.), d. af maler William Georg E. (1878–1967) og Helga Vilhelmine Petersen (1877–1960).

Efter forældrenes død blev W. optaget i hjemmet hos hørkræmmer Lars Larsen på Nørrebro. Han kom i Det forenede velgørenhedsselskabs drengekole, 1877 på Herlufsholm, hvorfra han blev student 1882. Han tog lægeeksamen i Kbh. 1889 og fortsat uddannelse med speciale i oftalmologi, idet han selv som lille havde haft den egyptiske øjensygdom, trachom. 1892 nedsatte han sig i Køge hvor han fik en voksende praksis og et ry for generøsitet mod fattige patienter. Efter en religiøs vækkelse i efteråret 1894 var han og hans hustru aktive for Indre mission, og 1904 var de medstiftere af en lokal afholdsforening. Kort efter blev de grebet af Frelsens hærs virke, sluttede sig 1905 til det stedlige korps og vakte stor opsigt i byen ved at bære dets uniform. S.å. overværede de i Kbh. møder med Bramwell Booth, søn af

hærens stifter, der opfordrede dem til at blive lægemissionærer. Ægteparret tog imod kaldet, og efter et kursus på Frelsens hærs internationale officersskole i London rejste de med deres fire børn til Java hvor de ankom i februar 1907. W. blev knyttet til Frelsens hærs øjenklinik i Semarang, og han måtte nu ikke alene lære sig hollandsk, høj- og lavjavansk, men også tage ny lægeeksamen der gav ret til at praktisere i de hollandske besiddelser, og desuden en apotekereksamen. Han kastede sig ud i et opofrende og anstrengende arbejde og fik stærk brug for sit speciale, da øjensygdomme var uhyre almindelige. 23.6.1915 overtog han ledelsen af Frelsens hærs nyåbnede moderne øjenhospital med 130 senge, som ikke mindst ved W.s renommé fik meget stærk søgning også af tilrejsende europæere og kinesere. I 1920'erne var der daglig op imod 400 indlagte og ambulante patienter, og W. lagde alle sine evner og kræfter i deres behandling. Han påpegede i foredrag og tidsskriftartikler den hyppige forekomst af xerofthalmi (øjentørst) og anviste forebyggende kost. Desuden beskrev han en ny operationsmetode for glaucom (grøn stær). Han blev dekoreret både af den hollandske regering og s.m. sin hustru med Frelsens hærs højeste udmærkelse.

1931 skulle W. pga. alder fratræde som lægelig direktør for hospitalet. Han blev opfordret til at fortsætte, men på de ydmygende vilkår at han og hans hustru skulle opgive deres rang og uniform. Han afslog og nedsatte sig med privat klinik som han 1933 af klimatiske årsager flyttede til Bandoeng, hvor han til sin død var højt anset og elsket som læge og filantrop. 1937 var han Frelsens hærs repræsentant ved Folkeforbundets kongres til bekæmpelse af hvid slavehandel. – R. 1937. □Foto.

Niels Edelbo: Frelsens hær i Danm. 1887–1937, 1937 131. Krigsråbet LVIII, 1944 nr. 27. Danmarksposten XXV, s.å. nr. 7. Johs. Wille: Lys og mørke, 1950. Samme: Korstog i Køge, 1951. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Niels Alsted

Willebrand(t), Johann Christopher, 1732–1807, deputeret i admiralitetskollegiet. Døbt 18.7.1732 i Kbh. (Petri), † 16.9.1807 sst. (Trin.), begr. sst. (Trin. kgd.). F: rådmand i Kbh., formand for de 32 mænd Johann Christopher W. (ca. 1700–81) og Engel Christina Cöllner (ca. 1711–90). ~ 19.3.1783 i Lyngby med Louise Holm, * ca. 1746, † 20.6.1797 i Roskilde (~ 1° med Rige).

Efter nogle års midlertidig ansættelse i general- og kommissariatskollegiet blev W. 1754 kopist sst., 1757 „virkelig“ sekretær i depechekontoret (centraldepartementet) umiddelbart under gene-

ral P. E. v. *Gähler. 1761 var han medlem af og protokolfører i den vigtige kommission om Frederiksværks overgang til J. F. *Classen, og som sekretær i den algerske kommission 1770 fik han noget kendskab til marinens sager. Da v. Gähler under det Struenseeske styre havde fået indflydelse på marinens administration fik han i febr. 1771 sat igennem at denne skulle omdannes i lighed med det godt og hurtigt arbejdende general- og kommissariatskollegium efter en af W. og deputeret i admiralitetskollegiet grev G. C. *Haxthausen udarbejdet plan, og allerede marts s.å. blev de to mænd deputerede i det efter planen omdannede kollegium. Der var i forvejen rigeligt af den traditionelle dårlige forståelse mellem landetaten og søetaten, og påoktrojeringen af nye administrationsformer og en deputeret fra landetaten fremkaldte blandt søofficererne stærk gæring der forplantede sig nedefter, kulminerende i de norske matrosers tog til Hirschholm sept. s.å. for at kræve tilgodehavende besoldning. Allerede samme måned bad W. hvis helbred i forvejen ikke var godt, om afsked fra admiralitetskollegiet for at få sin „Helbreds og Sinds Rolighed tilbage“ og blev i okt. foreløbig fritaget for tjeneste og endelig pensioneret i nov. Da uvejret brød løs 17.1.n.å., var W. syg og sengeliggende og blev arresteret og af L. v. *Köller-Banner forhørt i hjemmet. Arrestationen blev hurtigt hævet da der egentlig ikke kunne bebrejdes ham andet end utilstrækkeligt kendskab til marinens særlige forhold, og han ikke havde stået i nærmere forbindelse med J. F. *Struensee; men hans pension blev beskåret, og han fik påbud om at tage fast ophold i en af småbyerne på Sjælland. – Den almindelige dom om ham var i øjeblikket stærkest påvirket af hans fjender i marinen, men det er også udtalt om ham at han var en dygtig og fortjent embedsmand og et godt menneske. Sine sidste dage tilbragte han i Kbh. i meget trænge kår. – Kar. virkelig krigsråd 1759. Virkelig justitsråd 1763. Etatsråd 1769.

Danske mag. 5. r. III, 1893–97 26 42 314. Bernstorffske papirer, udg. Aage Friis I-II, 1904–07. Kabinetstyrelsen i Danm. 1768–72, udg. Holger Hansen III, 1923. Inkvisitionskommissionen af 20. jan. 1772, udg. samme I–V, 1927–41. – Chr. Molbech i Hist. t. 2. r. IV, 1852 666–69. L. Koch sst. 7. r. III, 1900–02 612–14. Luxdorfs dagbøger, udg. E. Nystrom I, 1915–30.

Rockstroh*

de Willem (Willum), Johan, † senest 1631, købmand, industridrivende. † senest jan. 1631 i Kbh., begr. sst. (Nic. k.). ~ N. N., † senest juli 1626 i Kbh., begr. sst. (Nic. k.).

W. var af nederlandsk afstamning og bror til amsterdamkøbmændene David og Paul de Wil-

de Willem, Johan

lem, hvoraf den sidste var Christian IVs faktor fra 1624. W. var 1604 borger i Hamburg, men kom til Kbh. hvor han drev forretninger med kronen og 1611 fik anvist 3 459½ dlr. af tolden i Kolding. Under Kalmarkrigen leverede han våben til kronen. 1614 fik han bevilling til hvalfangst ved Norge for fire år og 1616 til i kompagni med nogle borgere fra Dieppe at drive hvalfangst ved Grønland med et skib forår og efterår 1617. 1616 var han i Nederlandene på Christian IVs vegne for at formå nederlandske håndværkere til at slå sig ned i København og det projekterede Christianshavn. Han var sammen med broderen David participant i det ostindiske kompagni med i alt 10 500 dlr. og deltog 1619 i det petsoriske kompagni. 1622 fik han sammen med Abraham de la Haye bevilling på et kalkbrænderi ved Malmø med ret til kalkbrydning på kronens ejendom og monopol på kalkbrydning i ti miles omkreds for tolv år. 1624 overtog han sammen med Johan Bøcker van "Delden og Lorens" Meulengracht silkemanufaktur fra kronen, men også den private drift mislykkedes og 1627 likviderede det med betydelige tab for partipanterne. 1624–25 forsøgte han bl.a. sammen med de nævnte at skabe et vestindisk-brasiliansk-virginsk-guinesisk kompagni. 1625 var han i Tyskland og de spanske Nederlande for at skaffe våben. Under kejserkrigen hørte han til kronens største leverandører og i årene 1625–29 fik han sammen med Meulengracht og v. Delden udbetalt 82 524 dlr. fra rentekammeret. Betaling fik han desuden gennem direkte indvisninger i produktionen på krondømmerne og på dette grundlag drev han en omfattende handel med korn og fedevarer. 1622 optoges han i det danske broderskab i Kbh. 1627 erhvervede han hjørnegården mellem Købmagergade og Silkegade hvor der var en bod. Selv boede han i en gård på Amagerov. Desuden havde han en have uden for Østerport og 1618 erhvervede han en grund på det nyanlagte Christianshavn med forpligtelse til at udfylde og bygge den.

Norske rigsregistrarer IV–V, Kria. 1867–74. Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen I–IV, 1872–79. Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia I, 1887–89 (fot. optr. 1969); III, 1878–80 (fot. optr. 1969). Kancelliets brevøger 1603–32, 1915–32. – F. Thaarup: Hist. og statist. efterretn. om det kgl. oktrojerede da. asiatiske kompagni I, 1824 lof. O. Nielsen i Pers. hist. t. I, 1880 204. Samme: Kbh.s hist. og beskr. IV, 1885. J. A. Fridericia i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl., 1896 305. H. U. Ramsing i Hist. medd. om Kbh. 2. r. IV, 1929–30 407 408 409. H. Gamrath sst. Årbog 1968 13f 19 37 52 65. Rich. Willerslev i Hist. t. 10. r. VI, 1942–44 608–36. Aksel E. Christensen i Industriens hist., udg. Axel Nielsen I, 1943 (reproudg. 1979). Johan Jørgensen: Det kbh.ske patriat og staten ved det 17. årh.s midte, 1957. Sune

Dalgård: Det petsoriske kompagni af 1619, 1958. Samme: Dansk-norsk hvalfangst, 1962.

Steffen Heiberg

Willemoes

Der findes flere slægter W. (V.). Den her omtalte har sit navn efter gården Villemose i Vejrum sg., Hjerm hrd., og føres med sikkerhed tilbage til Christen Christensen W. (ca. 1689–1746).

En gren af slægten blev 1820 optaget i adelstanden under navnet W.-Suhm.

Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 1200–05. Danm.s adels årbog LV, 1938 II 125–28.

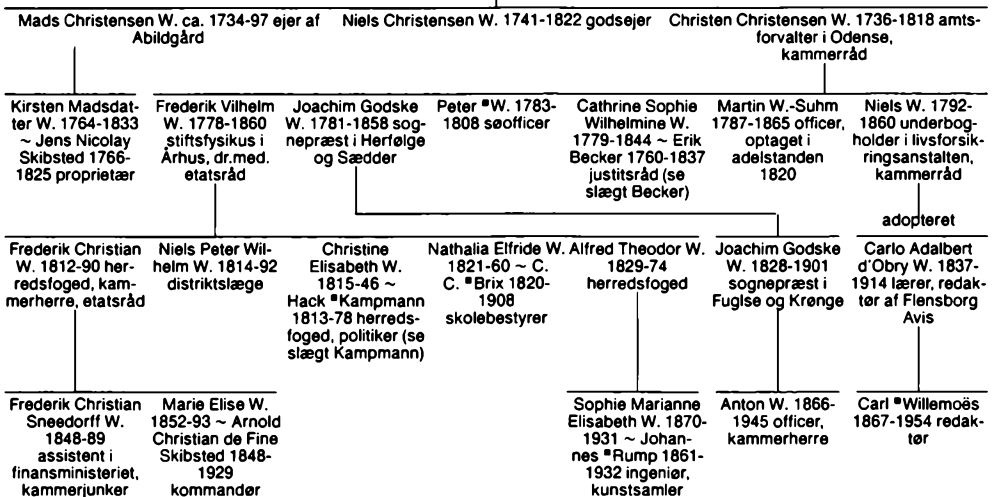
Hans H. Worsøe

Willemoës, Niels Carl Georg d'Oby, 1867–1954, redaktør. * 22.3.1867 i Flensborg, † 23.11.1954 i Ribe, begr. Ribe nye kgd. F: redaktør, senere lærer i Ålborg Carlo Adalbert d'Oby W. (1837–1914) og Mariane Charlotte Sophie Augusta Scharffenberg (1843–1918). ~ 17.9.1898 i Nykøbing F. med Henriette Sidenius, * 24.7.1863 i Nykøbing F., † 10.5.1955 i Ribe, d. af vinhandler Johan Christian S. (1827–72) og Anna Magdalene Bech (1827–1917).

W.s far var toldfuldmægtig i Flensborg i den danske tid, men nægtede efter 1864 at aflægge ed til kongen af Preussen og måtte forlade stats-tjenesten. Han oprettede 1868 en dansksindet men tysksproget avis Flensburger Anzeiger der blev til den dansksprogede Flensborg Avis da den 1869 overgik til Gustav "Johannsen som udgiver, men stadig med Willemoës som redaktør. Han forlod dog allerede 1870 denne post for at overtage redaktionen af Vestslesvigsk Tidende i Møgeltønder men efter to ophold i tyske fængsler flyttede han 1872 til kongeriget. W.s barndomshjem var således stærkt præget af den nationale kamp som blev et ledemotiv i hans eget liv. Han tog desuden en militær tradition i arv: faderen blev antaget som søn i søhelten Peter "Willemoes' slægt, og også på moderens side var der kendte officerer. Selv drømte han fra barneårene om en militær bane men hjemmets økonomi og hans stærke nærsynethed lagde sig i vejen. I forbindelse med sin værnepligt blev han dog 1890 løjtnant i fæstningsartilleriet, og som moden mand virkede han i sin personlige fremtræden mest af alt som en myndig oberst; men han ejede også diplomatiske evner, kunne ikke blot byde men også forhandle, hvad der gennem hans lange liv var med til at placere ham centralt på utallige områder.

Efter en uregelmæssig skolegang kom W. i gartnerlære, tog præliminæreksamen fra universitetet i Kbh., fik sin første journalistiske uddannelse hos faderen – der inden han blev lærer i Ål-

Christen Christensen Willemoes ca. 1689-1746 gårdmand i Ø.Avsrum, Hjørn sg.

borg havde flere kongerigske redaktørposter – og gik efter soldatertiden ind i bladverdenen som medarbejder ved Sjællandsposten 1889–90, Bornholms Avis 1890–91, Nordjylland 1892–95 (hvor han oprettede den vistnok første faste sportsrubrik i dansk presse) og Lolland-Falsters Stiftstidende 1895–98. Han overtog 1898 Ribe Stiftstidende, og i den gamle kulturby ved tvangsgrænsen af 1864 fandt han sit blivende sted der inspirerede ham og kaldte på hans usædvanlige virketrang. Egnen omkring Ribe var udråbet venstre, den konservative stiftstidende havde kun et par tusinde holdere og mistede 1904 som de andre stiftstidender privilegiet; redaktøren måtte selv gøre det meste arbejde, men få danske journalister har brugt pennen flittigere og bedre i deres sags tjeneste end W. Han redigerede Ribe Stiftstidende i næsten 40 år. At han 1937 fratrådte redaktørposten betød dog ikke at han gik ind i en passiv tilværelse. Fra sin første dag i Ribe havde han strakt sit initiativ langt ud over de snævrere journalistiske rammer som foregangsmand på de forskellige områder, som agitator og som leder, først og fremmest på det nationale område, og han var i sine pensionistår stadig virksom for sine mange interesser. En ganske særlig indsats gjorde han både bladligt og nationalt i årene omkring den første verdenskrig. På et tidspunkt da ellers alle forbindelser til Sønderjylland var afskåret og den sønderjydske presse lammet af censur blev Ribe Stiftstidende den sønderjydske befolknings daglige budbringer, ikke blot fra hjemstavnen og fra kongeriget men fra verden uden for Tyskland. W. forstod i disse år at bevare sine forbindelser

Sønderjylland over, og han sigtede og tilrettelagde sit efterretningsstof så omhyggeligt og kynisk som det til hans blad blev en enestående kilde til viden om forholdene syd for grænsen, læst og citeret ikke blot i kongeriget men også i udlandet. Han sagde nej til økonomisk lokkende tilbud fra udlandet om korrespondentvirksomhed. Ved siden af det bladlige arbejde organiserede han et omfattende hjælpearbejde for sønderjydske flygtninge og for krigsfanger i de slesvigske fangelejre. I diskussionen om grænsedragningen var han Flensborgmand.

Listen over W.s tillidsposter og organisatoriske hverv er så omfattende at kun eksempler kan nævnes. – I det nationale arbejde var han 1920 medstifter af Grænseforeningen, sad indtil 1929 i dens hovedstyrelse og blev 1937 æresmedlem. Gennem foreningens presseudvalg støttede han energisk faderens gamle blad Flensborg Avis. Han var „Dybbøldagen“s fader, formand for grænsefonden af 31. maj 1924 og stod i mange år i spidsen for de samvirkende sønderjydske foreninger i Ribe amt. Den sønderjydske forening for Ribe udnævnte ham til æresmedlem. Han var en drivende kraft bag bestræbelserne for Skamlingsbankens bevarelse og udsmkning, medstifter af Skamlingsbanke-fonden af 6. marts 1943 og sad i bestyrelsen for grænse-skolen Nordborg slots efterskole. – W. stiftede 1899 Ribe turistforening og var dens formand 1908–49. Inden for turistarbejdet i øvrigt var han bl.a. medlem af turistrådet 1938–49. De samv. jydske turistforeninger og Ribe turistforening gjorde ham til æresmedlem. – I det konservative partiarbejde sad han i landsorganisationens repræ-

Willemoës, C.

sentantskab og var formand for dens amsorganisation fra oprettelsen 1915 til 1936, var formand for Ribekredsens konservative vælgerforening 1916–44, derefter æresmedlem, og i bestyrelsen for foreningen for den konservative presse 1915–38, derefter æresmedlem. Inden for presseverdenen i øvrigt sad han bl.a. 1918–37 i bestyrelsen for den danske presses fællesindkøbsforening. – For selve Ribe by gjorde han sig gældende bl.a. ved indretningen af Ribe rådhusmuseum som det første i sin art herhjemme, restaurering af byens gamle huse, reguleringen af slotsbanken, han sad 1922–34 i bestyrelsen for Ribe domkirke, var formand i udvalget af 1913 til videreførelse af J. F. "Kinchs værk om Ribe, for Historisk samfund for Ribe amt 1931–34 og for Ribefonden til fuldførelse af domkirkens montering. Ved hans død skrev Ripensersamfundets medlemsblad Ripenserbladet at „det sidste halve århundrede kan så at sige intet i byens liv af betydning nævnes, som W. ikke havde hånd i hanke med“. At byen 1946 gjorde ham til æresborger – Ribes tredje – var formentlig den af de mange hædersbevisninger som glædede ham mest. – R. 1919. DM. 1936. K.² 1942. □Tegn. af Knud Larsen, 1906. Foto.

Interview i Landet X, 1949 nr. 37. – [Vilh. la Cour] i Grønsevagten IX, 1927 99–103. Nationaltid. 21.3.1937. [Fr. v. Jessen] sst. 22.3.1942. Chr. Refslund i Flensborg avis 23.3.1942. Sv. Thorsen: Den danske dagspresse II, 1951 286f. Berl. tid. 24.11.1954. H. K. Kristensen i Fra Ribe amt XIII, 1955 649–51. Jyske tid. 12.3.1967 (interview med W.s datter Metha Sommer). K. H. Rosenstand i Vestkysten 18.3.s.å. Flensborg avis 1869–1969, red. Poul Kårstein, 1969. – Papirer i Rigsark., Den antikvariske saml. og Lokalh. ark., Ribe. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Verner Jespersen (N. E. Therkilsen)

Villemoes, Jens, 1880–1956, handelsminister. * 28.9.1880 i Ulfborg, † 25.7.1956 i Hellerup, urne på Mariebjerg kgd. (fællesurnegrav). F: fabrikant Niels V. (1849–1934) og Johanne Lundby (1843–1934). ~ 27.9.1908 i Kbh. (Fred.) med Dagny Lund, * 6.12.1883 i Beder, † 9.4.1977 i Ordrup, d. af lærer, senere redaktør Jørgen Nis L. (1854–1943) og Kirstine Kristensen (1859–1904). V. gik i grundtvigsk friskole, tog senere præliminæreksamen og var i handelslære. Han tilbagte fem år i udlandet og var beskæftiget ved handel både i Tyskland og England. 1907 etablerede han sig selvstændigt i Esbjerg hvor han efterhånden fik en meget omfattende virksomhed idet han ikke blot blev leder af en stor kulforretning, men også stiftede et dampskibsselskab (*Jyden*) hvis reder han blev, og desuden blev han formand for to teglværker og en tømmerhandel. Som den fremragende forretningsmand og initi-

ativrige organisator han var blev hans evner også anvendt inden for handelens foreningsliv. Han var medlem af bestyrelsen for Esbjerg handelsstandsforening 1915–35, 1920–30 som formand, 1926–34 medlem af bestyrelsen for Den jyske handelsstands centralorganisation og 1932–34 medlem af provinshandelskammeret og forretningsudvalget for den danske handelsstands fællesrepræsentation. Han var en tid formand for Sydjyllands forenede elektricitetsværker og var 1922–46 medlem af Landmandsbankens bankråd. Ud af gammel vestjysk slægt opretholdt V. forbindelsen med landboerne og venstre, og han skaffede sig tid til både kommunalt og politisk arbejde. Han sad i byrådet 1920–29 og blev 1928 tingvalgt landstingsmand for venstre, en post han beklædte indtil landstingets afskaffelse. Han tilførte sit partis rigsdagsgruppe en værdifuld sagkundskab med sine erfaringer fra forretningslivet, men samtidig kunne han til tider ikke skjule at han følte det politiske arbejde omstændeligt og langtrukket. I sine erhvervsforretninger var han vant til selv at dirigere og disponere hurtigt. Venstre benyttede ham i en lang række udvalg og kommissioner, bl.a. var han medlem af luftfartsråd, toldråd og fragtnævn. I regeringen Knud Kristensen 1945–47 var V. minister for handel, industri og søfart, en meget vanskelig post ikke mindst for en liberalist som V. efter at landet under besættelsen havde været afskåret fra hovedparten af de sædvanlige forsyningskilder med omfattende restriktioner og rationeringer til følge. Under bestræbelserne på at vende tilbage til normale tilstande voldte ikke mindst valutapolitikken store vanskeligheder, og den politiske strid herom var i høj grad medvirkende til at V. i september 1947 trak sig ud af regeringen. I 1954 købte han proprietærgården Danstruplund ved Fredensborg. – Norsk vicekonsul 1916–50. – R. 1927. DM. 1937. K.² 1949. □Foto.

G. Fog-Petersen: Vor regering og rigsdag, 1938 386f. Børsen 26.7.1956. [Tage M]ortensen] i Berl. tid. s.d. De danske ministerier 1929–53, ved Tage Kaarsted, 1977 327f 335–39. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Chr. R. Jansen

Willemoes, Peter, 1783–1808, soofficer. * 11.5.1783 i Assens, † 22.3.1808 under kampen ved Sjællands odde, begr. i heltegraven på Odden kgd. F: kammerråd, amtsforvalter i Assens og Hindsgavl amter, senere i Odense Christen Christensen W. (1736–1818) og Christiane Dreyer (1753–1832). Ugift. W. blev kadet 1795, sekondløjtnant 1800 og premierløjtnant 1807. Han var 1800 udkommanderet med orlogsskibene Danmark og Prinsesse

Louise Augusta. Som følge af flådens krigsberedskab i foråret 1801 blev W. 25.3. d.å. udnævnt som chef for det såkaldte „Gernerke flådebatteri No. 1“, skønt han endnu ikke var fyldt 18 år. Flådebatteriet var en slags artilleripram på 24 kanoner der specielt var konstrueret til at virke på Københavns red. Selv om det ikke var nogen større kommando må hans udpegning til skibschef ses som et udtryk for den akutte mangel på erfarne søofficerer i forbindelse med krigsudrustningen. W. blev med sit flådebatteri under slaget på reden 2.4. s.å. placeret i Kongedybet i den danske defensionslinjes sydlige del, syd for Trekroner mellem linjeskibet Sjælland og blokskibet Dannebrog. Denne del af linjen blev hårdt angrebet af de engelske skibe, deriblandt admiral Nelsons flagskib Elephant. I betragtning af sin unge alder, sin manglende erfaring og en besætning, der hastigt var bragt sammen og ikke var indekserceret, klarede W. på udmærket vis den vanskelige opgave som han var sat på. I ca. tre timer holdt han linjen, men kappede derefter ankertovene og drev ind bag ved denne. Efter slaget blev W. det københavnske borgerskabs yndling og han blev overalt feteret. Det fortælles at Nelson under slaget skulle have lagt mærke til W.s indsats og senere over for kronprinsen have fremhævet ham. Oprindelsen til dette forhold er imidlertid meget usikker og har ikke kunnet belægges med autoritative kildeudsagn. At W. skulle have udmærket sig mere end mange af de andre søofficerer under slaget er ikke sandsynligt. Han var da heller ikke med i den række af søofficerer der i første omgang blev indstillet til særlig hædersbevisning. En kreds af damer i Kiel overrakte W. en æres-sabel og senere modtog han som alle andre skibschefer en hædersmedalje for sin indsats under slaget 2.4.1801. W.s ubestridelige popularitet efter slaget skyldtes utvivlsomt at man i ham – den unge uerfarne, men begejstrede og pligtopfyldende søofficer – så et symbol for den kamp som den danske flåde havde ført med noget held mod stormagten England og for den nationale begejstring der fulgte i dens kølvand. De taktiske enkeltheder under slaget var uden betydning i denne forbindelse. Man satte i solidarisk begejstring sit hår i det københavnske borgerskab å la W. med de særlige sidekrøller.

Efter at flåden var blevet afekviperet var fremtidsudsigten ikke alt for lyse for søofficererne, og W. overvejede i stedet at påbegynde et jurastudium, men 1802 kom han på togt til Middelhavet med fregatten Rota. 1804 var han med linjeskibet Neptunus. S.å. ansøgte han om at blive overstyrmand på et skib der skulle til Ostindien, men fik ikke denne stilling. 1805 var W. tilkom-

manderet de besejlingsprøver der med forskellige typer kanonbåde blev afholdt i Sundet. Disse prøver dannede grundlag for de prototyper til kanonbåde der blev anvendt i de danske farvande under krigen 1807–14. 1805 var han tilkommanderet linjeskibet Seieren der udførte troppe-transporter. 1806 fik han tilladelse til at rejse til Kiel mod at føre lods båden Høgen fra Kbh. til Fanø hvorfra han så kunne tage videre til Kiel. Turen gik gennem Ejderkanalen og var meget stormfuld. Efter at have afleveret skibet på Fanø opgav han den videre rejse og vendte tilbage til Kbh. Han søgte nu tilladelse til at gå i russisk orlogstjeneste og tog til Rusland. Da det engelske angreb på Danmark kom 1807 vendte W. om og meldte sig ved kronprinsens hovedkvarter i Rendsborg. Han blev derefter sat til at lede troppe-transporterne mellem Langeland og Lolland september-oktober 1807. Det var i denne egen-skab W. mødte N. F. S. Grundtvig der på dette tidspunkt var huslærer på Egeløkke. Mødet med den jævnaldrende sympatiske søofficer gjorde et stærkt indtryk på Grundtvig der allerede mens W. levede skrev hyldstedigtet „kæmpevise om Willemoes“ til ham. Efter W.s død vendte Grundtvig flere gange tilbage til søhelten som motiv i sin digtning. Fx kan nævnes *Drapa om Willemoes, Kommer hid, I Piger smaa* og *De Snekker mødtes i Kveld paa Hav*.

Opgaven med troppe-transporterne løste W. på udmærket vis og modtog anerkendelse derfor af admiralitetet. 25.12.1807 mødte han til tjeneste på linjeskibet Prins Christian Frederik der pga. ophold i Norge ikke var faldet i englændernes hænder september s.å. Den danske flådeledelse søgte med dette skib at sikre troppe-transporter, der skulle foregå i Storebælt, mod at blive generet af engelske skibe. 22.3.1808 mødte linjeskibet på vej til denne opgave ud for Sjællands Odde en overlegen engelsk styrke bestående af to linjeskibe og tre fregatter. Under den fægtning der udviklede sig faldt W. – W. var et sympatisk og nationalt begejstret ungt menneske der i sin samtid kom til at stå som et symbol på den vågnende nationale bevidsthed og idealistiske ånd som fandtes i Danmark i det første decennium af 1800-tallet. Ikke mindst Grundtvigs digtning der på en kraftfuld måde sammenfatter nationalfølelse og mandsmod, har været en medvirkende årsag til at W.s navn traditionelt hører til kredsen af danske søhelte. □Stik af J. Rieter, 1837, angives at være udført efter egen tegn. ad vivum. Gengivet i flere litografier, i træsnit bl.a. af H. P. Hansen og C. Hammer samt på porcelænsvase. Statue af C. Peters, 1881 (Fyns stiftsmus.) og 1883 (1902 i Assens; Kbh.s rådhus) samt statuetten (Fr.borg; Hirschsprung). Gengivet i træsnit

Willemoes, Peter

1883, i tegn. af Louis Moe (Kgl.bibl.), efter denne træsnit s.å., og i radering af H. V. Vestergaard. Afbildet på mal. af C. Mølsted, 1901 (mindestuen i Assens) og 1905 (Fr.borg). – Mindeplade på fødegården. Mindesten på Odden kgd. 1933. – To træsnit med W.s navn er udført efter en pastel som formentlig forestiller H. P. Thostrup.

O. Lütken i Nær og fjern IX, 1880 nr. 395. Samme: Om P. W., 1883. Samme i Danebrog III, 1883 497–512 (optr. i forf.s Søkriqshist. småting I, 1889 7–23). Chr. Bruun: Admiral Lord Nelson og P. W., 1882. Johs. Schrøder i Højskolebl. VIII, 1883 875–82. P. F. Giødesen i Ill. tid. 6.5. s.å. Adolf Langsted: P. W., 2. udg. 1890. Axel Larsen [Liljefalk]: Dansk-norske heltehist. 1700–1814, 1895 133–46. N. F. S. Grundtvig: Udv. skr., ved H. Begtrup I, 1904 749–68. Thyra Jensen: Constance Leth, 1922 (3. udg. 1941) 92–111. T. A. Topsøe-Jensen i Tidsskr. for søvæsen CIV, 1933 115–19. M. Bojesen sst. 569–72. Bent Rosenkilde Nielsen i Holbæk amtstid. 15.3.1958. Børge Ørsted i Berl. aften 21.3. s.å. Olav Bergersen: Nøytralitet og krig II, Oslo 1966. Poul A. Jørgensen: P. W., 1983.

Hans Chr. Bjerg

Villemoes Andersen, Ellen, 1895–1984, formand for De samvirkende danske husholdningsforeninger. * 27.4.1895 i Billum ved Varde, † 29.1.1984 i Egebjerg, Nyk. S., begr. i Egebjerg. F: gårdejer Thomas Kristian Thomsen (1861–1922) og Karen Sørensen (1863–1937). ~ 20.9.1917 i Billum med gårdejer Peder V. A., * 9.4.1884 i Stenstrup, Højby, † 25.9.1956 i Egebjerg ved Nykøbing S., s. af gårdejer Niels Andersen († 1931) og Maren Jørgensen Stampe (1848–1932). V. A. gik i landsbyskole og netop fyldt 16 år kom hun ud at tjene hos en lærerfamilie tæt ved Askov. Her fik hun lejlighed til at gå til foredrag, deltog i gymnastik og var ivrigt med i den lokale ungdomsforenings arbejde. Sommeren 1913 blev hun elev på Vallekilde højskole, og efter en tid som enepige hos forældrene kom hun 1915–16 på Askovs vinterskole. Af en kvindelig kammerat her blev hun overtalt til at tage til Skovgård i Odsherred for at føre hus for kammeratens bror, og det blev til ægteskab. Men først var hun sommeren 1917 på Ankerhus hos Magdalene "Lauridsen for at dygtiggøre sig som landhushusholder. – Tilværelsen på en gård med seks faste medhjælpere gav hende nok at bestille, men snart fik hun fra Magdalene Lauridsen en opfordring til at danne en lokal husholdningsforening. Allerede 1920 var den i gang med V. A. som formand, og hun var inde i det oplysnings- og organisationsarbejde der blev hendes enestående livsværk. 1931 kom hun – der nu var mor til fire børn – i hovedbestyrelsen for De samvirkende danske husholdningsforeninger og blev

straks herefter valgt til næstformand. Kun kort tid gik før indenrigsministeriet indkaldte hende sammen med formanden til et møde for at forbedre dannelsen af et Statens husholdningsråd. Det blev etableret 1935, og hun var dets næstformand til 1960. Da Forbrugerrådet blev dannet 1947 kom hun i 14 år til at repræsentere sin forening her. I De samvirkende danske husholdningsforeninger valgtes hun til formand 1934 (–66). Ved hendes tiltræden talte organisationen ca. 100 foreninger med ca. 10 000 medlemmer, da hun trak sig tilbage var der 279 foreninger med ca. 26 000 medlemmer. Mange hverv førte formandskabet med sig, men aldrig virkede hun fortravlet. Hun holdt ofte foredrag og påtog sig en lang række offentlige hverv. Allerede 1933 (–38) blev hun medlem af Egebjerg sogneråd og var her især optaget af skolevæsen og børneværnsarbejdet. Lige efter krigen var hun opstillet til folketinget for venstre, hun blev 1. suppleant og var sikkert blevet valgt ved næste valg hvor tre kredse havde bud efter hende, men af personlige grunde opgav hun en politisk karriere.

Fra sjællandske landboforeninger i hvis bestyrelse V. A. sad fra 1935, modtog hun 1967 Laurits Rasmussens mindelegat „for fortjenstfuld indsats inden for Sjællands landbrug“. Efter krigen blev hun medlem af det danske FAO-udvalg, af priskontrolrådet (nu monopolrådet), udvalget om husmoderafløserne, om fødselshjælp, landbrugsministeriets produktivitetsudvalg (husholdningsudvalget) m.m. V. A. var i høj grad nordisk orienteret. Sammenslutningen Nordens landbokvinder dannedes med hende som formand. Formålet var drøftelse af fælles problemer bl.a. oplæring til arbejdet som landhusholder, husmoderens fritid og ferie. Inspireret af besøg hos Norges bondekvinneforbund fik hun her i landet sat et arbejde i gang for at samle og bevare den kulturarv som findes i gamle håndarbejder og tekstiler, og i samarbejde med Ellen Andersen stiftedes foreningen Danmarks folkelige broderier, 1954 som har fundet ca. 20 000 håndarbejder fra før 1870 frem og fået dem bedømt, nummereret og klassificeret af Nationalmuseet. Enkelte gange havde V. A. talt i radioen da hun 1940 fik en henvendelse fra sin gamle lærer fra Askov, foredragschefen i radioen Jens "Rosenkjær. Han bad hende holde seks prøveforedrag med titlen Landhusholderens månedsoversigt. Det blev til 28 års arbejde i radioen, og efter en nyordning af radioens kvindestof 1949 med tre konsulenter for området blev hun en af konsulenterne, og månedsoversigten ændredes til en kvartaloversigt. Som al hendes virksomhed var oversigterne præget af djærvhed, sund fornuft og praktisk indstilling. – Det kgl. danske landhusholdnings-

selskabs største sølvbøger 1959. – R. 1955.
 □Foto.

E. V.A.: I livets skole. En landhusmoders oplevelser og virke, udg. De samv. da. husholdningsforen., [1969]. – [Inga] Dlahsgård i Kvinden og samf. LXXI, 1955 62. Gerda Petri og Minna Kragelund: Mor Magdalene og alle de andre, 1980. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Inga Dahlsgård

Willerup, Christian Edvard Balthør, 1815–86, missionær. * 6.10.1815 i Kbh. (Trin.), † 19.5.1886 sst., begr. sst. (Holmens). F: toldkontrollør Andreas Jørgensen W. (1794–1855, ~2° 1855 med Ane Cathrine Tanholdt, * 1812, ~2° 1859 med skomagermester Ludvig Balchen, * ca. 1813) og Lovise Westergaard († 1837). ~7.11.1846 i Kbh. (Trin.) med Laura Maria Møller, * 22.5.1826 i Kbh. (Trin.), † 4.6.1910 sst., d. af kopist i rentekammeret Hans Christian M. og Meta Christina Knudsen.

Efter konfirmationen kom W. i handelslære og efter dennes afslutning rejste han til USA hvor han fik ansættelse hos en forretningsmand i Savannah, Georgia. Han sluttede sig til den metodistiske menighed som chefen tilhørte. Efter at være blevet gift 1846 bosatte han sig med sin hustru i Pennsylvania som selvstændig erhvervsdrivende. Imidlertid brugte han sin fritid inden for kirken og forberedte sig til en gerning som lægprædikant men fortsatte studierne, og 1850 ordineredes han til præst. Han fik derefter sit virkefelt blandt danske og norske i Wisconsin hvor han med udgangspunkt i Cambridge kørte omkring med hest og vogn for at forrette gudstjeneste, ofte i skoler og forsamlingslokaler. I Cambridge fik han opført en kirke 1852 og endnu to rejstes i hans distrikt inden han 1856 forlod Wisconsin. Efter en henvendelse fra metodistpræsten O. P. Petersen til kirkens hovedledelse blev W. udset til at organisere menighedsarbejdet i Skandinavien i egenskab af superintendent (biskop), og 2.7.1856 ankom han til Sarpsborg hvor den første menighed stiftedes s.å. To år senere rejste han til Kbh. der blev skandinavisk hovedsæde, og 8.8. holdt han den første offentlige gudstjeneste på dansk i et lokale i St. Kongensgade. W. var en dygtig prædikant der samlede mange tilhørere til sin forkyndelse, og under hans ledelse voksede bevægelsen ud over landet. 1865 blev metodistkirken et statsanerkendt trossamfund, og n.å. indviedes Jerusalemskirken i Rigensgade i Kbh. W. organiserede i samarbejde med P. K. Rye en søndagsskole som blev forbillende for folkekirkens søndagsskoler.

S. N. Gaarde: C. W., 1915. C. Nielsen in Hist. årsskr. for metodistkirken 1, 1932 19f o.fl.st. Arlow Will. Ander-

sen: The salt of the earth, Nashville, Tenn. 1962. Emil Larsen: C. W., 1981.

Sv. Cedergreen Bech

Villoms, Sigbrit (mor Sigbrit), † ca. 1532, *Christian II's rådgiver. – Mor til "Dyveke.

V. stammede fra Amsterdam og var antagelig vokset op i et købmandsmiljø. Som enke bosatte hun sig i Bergen hvor hun ernærede sig ved kramhandel. Efter at datteren Dyveke var blevet den senere Christian II's elskerinde opnåede hun imidlertid en politisk indflydelse der snart blev meget betydelig. Broderen Herman Villoms indsattes 1512 som lensmand på Bergenhus. Efter tronskiftet blev hun og datteren installeret på Hvidøre nord for Kbh. Senere boede V. alene i en fornem gård på hjørnet af Amagertorv og Helliggejststræde (Niels Hemmingsens gade), uden at Dyvekes død svækkede hendes indflydelse. Kongeparrets førstefødte, prins Hans, overlodes som spæd i hendes varetægt, ligesom hun stedse overvågede dronningens barsel i de følgende år. Hofmesterinde-titlen der forekommer i henvendelser fra udlandet og det hædrende „moder“ Sigbrit må sigte til denne virksomhed som klog kone. Ellers blev hendes stilling aldrig formaliseret. Både V.s køn og nationalitet har vel hindret en officiel anerkendelse. I virkeligheden blev hun regeringens leder mens rigsrådet skubbedes i baggrunden, som det også fastslås af udenlandske iagttagere. V. „hånd i hanke med alt, skalter og valter, hvilket de mægtigste her i lander hvem de end er må tåle og lide“, skrev Danzig's gesandt 1521.

Der kan næppe være tvivl om at det har været V.s finanskløgt og forretningstalant der gjorde hende uundværlig for Christian II, og at hendes position hang nøje sammen med krigspolitikken mod Sverige der førte til en voldsom anspændelse af rigets ressourcer. Hendes særlige domæne var handel og finanser. Hun administrerede rigets indtægter og førte opsyn med toldvæsenet, ikke mindst den norske told og Øresundstolden hvis forhøjelse og forlægning til Kbh. 1519 V. stod bag. Også overdragelsen af Amager til hollandske bønder 1521 skyldes højst tænkeligt påvirkning fra V. I kongens fravær var hun i realiteten statholder, forhandlede med udenlandske magter og udstedte ordre gennem kancelliet. Hun havde egne skrivere og en „svend“, tolderen Vilhelm. Selv blev hun efterhånden en velhavende kvinde der troligt stod slægt og venner bi. Muligvis en bror Dionysius Villoms nævnes som Christian II's apoteker, og Reynold Sibridszøn fra Husum som hun 1519 skaffede et års toldfrihed kan have været hendes søn.

Allerede inden oprøret 1523 blev V. lagt for had af Christian IIs fjender. Både den pavelige legat Arcimbold, Erik Valkendorf og lubeckerne fremstiller hende som en blodtørstig heks. V. havde i hvert fald temperament som det indirekte indrømmes af kongen i et brev til dronningen hvor han beder hende sørge for at V. „holder munden på sig“. Også Danzigs gesandt måtte påhøre voldsomme vredesudbrud af V. Efter kongens fald blev hun forfulgt fra alle sider. Ifølge Hans Svanings beretning blev hun i en kiste båret om bord på flåden der førte Christian II til Nederlandene. Her lykkedes det hende i en årrække at holde sig skjult, hemmeligt understøttet af kongen. Kurfyrsten af Brandenburg, den nederlandske regering og andre søgte ellers energisk at pågribe hende, vel for at afpresse hende tilståelser om statshemmeligheder og formodede skjulte skatte. Rygter om hendes nærværelse optræder flere steder. 1532 skal hun have siddet fængslet i Vilvorde ved Bruxelles og er måske blevet brændt som troldkvinde, men sikre vidnesbyrd om V.s skæbne savnes. □Fremstillet på historiemal. o.l. oftest s.m. Chr. II, bl.a. af N. P. Holbech udst. 1826, af Poul Hagelstein udst. 1864, af Constantin Hansen 1872, skitser af Kr. Zahrtmann 1872 til mal. af samme 1873, mal. af C. C. Andersen udst. 1873, tegn. af H. Nik. Hansen og mal. af samme udst. 1878, relief af Th. Stein udst. 1889, mal. af Oscar A. Wergeland, træsnit af C. H. Schulze efter mal. af L. Löffler og litografi efter forlæg af K. Gamborg. – Fragment af ligsten med V.s bomærke (Nat.mus.).

Kilder. Saml. til den da. hist., udg. P. F. Suhm II,1, 1781 178–99; II,2, 1782 45–52. Nye saml. til den da. hist., udg. R. Nyerup og P. F. Suhm I, 1792 376–379; II,2, 1793 181–91. Skand. lit.selsk.s skr. VI, 1810 173f (brev). Chr. IIs arkiv, udg. N. J. Ekdahl I, Sth. 1835–36 159f 267f 303 321 329f 338f 346f. Diplomatarium Norvegicum I, Kria. 1849 766–68; XV, 1900 157. Danske mag. 3.r.III, 1851 11. Breve og aktstykker til oplysn. af Chr. IIs og Fr. Is hist., udg. C. F. Allen, 1854 5 17 29 48–62 72 133–35 344f. Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen I, 1872 405. Hanserecesse 3.r.VII, Lpz. 1905 394 436f 761–97; VIII, 1910 133 164f 194 321. Niederländische Akten und Urkunden, udg. Rud. Häpke I, München 1913 27 57. Acta pontificum Danica VI, udg. Alf. Krarup og Johs. Lindbæk, 1915 362–64. Bijdragen en mededelingen van het historisch genootschap te Utrecht XXXVI, 1915 265–67 275–325. Danske middelalderlige regnskaber I, 1944 168f. Bondekær el. tyrann, udg. M. Venge, 1975 11–25 29 41–43.

Lit. H. H. Behrmann: Kong Chr. IIs hist. II, 1815 19–35. C. F. Allen: De rebus Chr. II... exsulis I, 1844 44–49. Samme: De tre nord. rigers hist. I, 1864 490–92; II, 1865 254f 289 297–301 327–45; III,1, 1867 62; III,2, 1867 124f 184 262 321 449; IV,2, 1870 103f; V, 1872 286–90. Henry Petersen i Årbøger for nord. oldkyndighed, 1879 56–86. Johan Hvidtfeldt i Scandia XII, Sth. 1939 237–39. H. U. Ramsing: Kbh.s hist. og top. i middelalderen I, 1940 232. Chr. Axel Jensen: Danske adelige gravsten I, 1951 94f. Emilie Andersen: Malmøkobmanden Ditlev Enbeck og hans regnskabsbog, 1954 14f.

M. Venge i Zise IV, 1981 nr. 1–2 7–23. Samme i Hist. t. 14.r.II, 1981–82 34–67. K. Borch Vesth i Antikvariske studier V, 1982 156.

Mikael Venge

Willumsen, Dorrit Kirsten, *1940, forfatter. *31.8.1940 i Kbh. (Helligkors). F: viktualiehandler, operasanger Kaj Poul W. (*1913) og Lilian Addy Adelaide Johansen (*1918, ~2° med snedker Karl Bjarnasson, *1912). ~28.3.1963 på Frbg. (b.v.) med forfatter Jess Ørnbo, *26.8.1932 i Kbh. (Kristk.), s. af kartoffelhandler Anders Peter Jørgen Ø. (1885–1971) og Frieda Dorothea Christine Jehs.

W. er vokset op i et kbh.sk arbejderkvarter på Nørrebro og Vesterbro. Eftersom forældrene 1944 gik fra hinanden blev det i mange henseender moderen og morførældrene der stod hende nærmest. Det er dem, deres historie og deres miljø der stærkest har præget hende, og gentagne gange i forfatterskabet har W. hentet inspiration herfra. Direkte har hun skildret sit barndoms miljø i den intense *Da*, 1968, erindringer der går helt ned i det psykosomatiske plan, og som også skildrer oldeførældrenes liv således at vi i virkeligheden får beskrevet fire generationer. 1960 blev W. klassisk-sproglig student fra Metropolitanskolen og tog i de følgende år forskelligt arbejde, bl.a. på kontor og laboratorium. 1965 debuterede hun med novellesamlingen *Knagen* der med ét placerede hende fuldt færdig som modernistisk forfatter. Sjældent har modernismens sprog og form så let fundet personen. Det viser sig først og fremmest i brugen af et fysiologisk vokabularium til erstatning for den traditionelle digtnings mere abstrakte billedsprog og i en atomiseret livsanskuelse hvor nøgtern omverdensbeskrivelse har erstattet årsagsforklaringer og tro på sammenhæng. I debutnovellerne er „tingene“ blevet genstand for personernes højeste opmærksomhed på bekostning af medmenneskelige relationer. Beskrivelsen af tingsliggørelsen finder vi overalt i det følgende forfatterskab og altid knyttet sammen med fravær af menneskelige værdier som personlighed og kærlighed. I den næste samling noveller, *Modellen Coppelia*, 1973 finder vi ikke mindst i titelnovellen et andet af forfatterskabets karakteristiske elementer: mennesket der bliver dukke, robot, voksmannequin. Pigen Coppelia går så vidt i sin modstand mod at blive fastholdt som sex-objekt at hun benægter, „befrier sig for“, sit eget køn og tyr til narcissismens indeklemt kontaktløshed. I de senere novellesamlinger *En værtindes smil*, 1974 og *Hvis det virkelig var en film*, 1978 går kunstigheden ikke blot på personerne, men på samfundet som helhed: i science fiction-agtige

fremtidsvisioner beskrives en tilstand hvor alt reguleres og kontrolleres, og hvor det menneskeligeste er blevet maskinelt.

W.s romaner skildrer ikke, bortset fra *Marie*, 1983, sammenhængende livsskæbner, men er brudstykker af liv, ofte flere generationers. Den første roman, *Stranden*, 1967 har som fortæller en ung mand der har forladt hustru og dagligdag for på en selskabsrejse til Syden at komme til klarhed over hvad han vil – men en frigørelse er ikke mulig. 1970 udsendte W. sin næste roman, *The krydderi acryl salær græshopper* hvori hun uddyber denne bundethed. Med Sigmund Freud som medvider skildrer W. heri hvorledes manden er domineret af et monstret af en moder-skikkelse der udøver så megen magt over ham at hans forhold til kvinder forkrøbles og han til sidst begår selvmord. Samme tema, men tilspidset til sindssyge og deliristiske rædselsvisioner, behandles i W.s tredje roman, *Neonhaven*, 1976. Med romanen *Manden som påskud*, 1980 kommer forfatterskabet delvis ind på et nyt spor. Det vigtigste er nu ikke længere beskrivelsen men refleksionen, i dette tilfælde over forholdet mellem kønnene. Frustrationerne er åbenbare: kvinderne i romanen bruger manden som påskud for at udøve deres magt, manden selv er i princippet deres autoritet men i praksis både selvmedliden og afhængig. Romanen lader sig i sin dialektik næppe tage til indtægt for noget entydigt kønspolitisk synspunkt. I *Programmeret til kærlighed*, roman 1981, tager W. et fra forfatterskabet kendt tema op: følelser og lidenskaber transformeres til programmerede robotaktiviteter, men med romanen *Marie* indledes en helt ny fase i forfatterskabet. Romanen er historisk og foregår i Frankrig og England før, under og efter den franske revolution 1789. Hovedpersonen er madame Tussaud der med sine voksfigurer er et nærliggende valg for W. Den stivnede død passer til guillotinens tidsalder. Romanen er som den første i forfatterskabet bredt fortællende og bygger på historiske kendsgerninger. Marie Tussaud er den stille eksistens der på nært hold oplever de mest rædsomme og brutale begivenheder med sit ideal: simpel menneskelighed i behold. Med denne roman synes der at være tale om en væsentlig fornyelse i forfatterskabet. Hvor forfatterskabet ellers har været baseret på blotte beskrivelser af tilstande finder man i *Marie* tegnet et psykologisk udviklingsmønster. – Hvilken genre W. end har udtrykt sig i – ud over prosa både den dramatiske og den lyriske (samlingen *Umage par*, 1983) – gør hendes intense sansninger, stringente sprogbrug og indfølende kvindepoterter hende til en af sin generations største forfattere. – W. har modtaget Carl Møl-

lers forfatterlegat 1969, Henri Nathansens fødselsdagslegat s.å., Herman Bang-legatet 1973, Otto Rungs legat 1979, Tagea Brandts legat 1980, Statens kunstfonds livsvarige ydelse fra 1980, Det danske akademis litteraturpris 1981, Kritikerprisen og Boghandlernes gyldne laurbær 1984. □ Karikaturlægn. af H. Bendix (Kgl.bibl.). Foto.

Anne Birgitte Richard: På sporet af den tabte hverdag. Om D. W.s forfatterskab, 1979. Bodil Wamberg i Danske digtere i det 20. årh. 3. udg. V, 1982 244–58.

Uffe Andreassen

Willumsen, Edith, se Willumsen, J. F.

Villumsen, Hans, 1609–71, generalproviandmester, forfatter. * april 1609, † 27.10.1671 i Odense, begr. i Skt. Knuds k. F: rådmand i Odense Villum Lucassen († 1617) og Barbara Arntsdatter († 1643). Ugift.

V.s forældre var emigreret fra Holland under urolighederne der og havde vistnok ved handel vundet en god stilling i Odense. De havde en talrig børneflokk, hvoraf flere ved giftermål knyttes til byens ansete patricierslægter. V. blev efter faderens død boende i hjemmet hos moderen og nævnes fra 1632 som borger i byen hvor han formodentlig har fortsat forretningen. Han blev en velstående mand der i krigstiderne 1643–45 og 1658–60 kunne yde regeringen betydelige forstrækninger, og 1664 udlagdes der ham og medinteressenter for 95 965 rdl. 1919 tdr. htk. meget spredt krongods, dog især på Fyn, bl.a. det gamle prælatur Assens provstis gods, alt med tilbagekøbsret for kronen. Efter hans død blev arvingerne draget til regnskab af den store revisionskommission der 1680 fældede den dom, at de skulle erstatte kongen 88 531 rdl., idet V. havde udnyttet sin stilling som generalproviandmester således, at over halvdelen af hans fordringer på kronen grundede sig på misligheder og svig. Ved gode forbindelser og vedholdende påkaldelse af kongens nåde slap arvingerne dog noget billigere. Under sine finansoperationer havde V. fundet tid til at digte; han fik dog ikke noget udgivet, og det meste af hans forfatterskab brændte sammen med P. H. "Resens bibliotek 1728. I håndskrift er bevaret hans metriske bearbejdelse af Davids salmer der vidner om at han har haft et for sin tid betydeligt herredømme over den poetiske form. Ole "Borch betegner ham som „graviter disertus“.

Kronens skøder II, ved F. J. West, 1908 213–16 517. – J. C. Bloch: Den fynske gejstlighedshist. I, 1788 310. H. F. Rørdam: Anders Christensen Arrebus levnet I, 1857 234f. Samme i Kirkehist. saml. 2.r.1., 1857–59 570–72. Samme i Saml. til Fyns hist. og top. III, 1865 302. N.

Villumsen, Hans

Rasmussen Søkilde: Kaj Lykkes fald, 1876 32. C. T. Engelstoft: Odense bys hist. 2. udg., 1880 (reproudg. 1978) 211 218 277 399. Carl S. Christiansen i Hist. t. 7.r.IV, 1902-04 20f 63 66-68 95-99 108f 118 o.fl.st. Pers. hist. t. 6.r.V, 1914 153. Jens Bircherod sst. 8.r.VI, 1927 228.

Hans Knudsen*

Willumsen, Jens Ferdinand, 1863-1958, maler, billedhugger. * 7.9.1863 i Kbh. (Trin.), † 4.4.1958 i Cannes, begr. i Willumsen-museets park, Frederikssund. F: værtshusholder, senere herreekviperingshandler Hans W. (1835-1910) og Ane Kirstine Jensen (1836-99). ~ 1° 7.3.1890 i Kbh. (Frue) med billedhugger Juliette Alina Nikoline Meyer, * 20.4.1863 i Kbh. (Frbg.), † 27.9.1949 på Frbg., d. af kgl. agent, brændevinsbrænder Christen Hansen M. (1835-1914) og Olga Julie Augusta Klamke (1840-1920). Ægteskabet opløst 1902. ~ 2° 1.1.1903 i Kbh. (Jac.) med billedhugger Edith Wilhelmine Wessel, * 1.1.1875 i Ålborg (Frue), † 1.11.1963 i Kbh., d. af købmand, senere østrig-ungarsk konsul Herman Ferdinand W. (1847-1926, ~ 2° 1892 med Franzisca (Fanchon) Ehrenreich, 1860-1934) og Caroline Mathilde Sødring (1855-1923, ~ 2° 1883 med kaptajn, senere oberst Johan Charles Lautrup, 1840-1914). Efter et års læretid på snedkerværksted kom W. på Teknisk skole og fik afgang som husbygnings-eksaminand 1882. Samtidig gik han fra 1881 på akademiet som han forlod 1885 uden afgang efter tre forgæves forsøg. Hans uddannelse som maler blev afsluttet på Kunsternes studienskoler hos L. Tuxen og P. S. Krøyer. I 1880'erne udførte W. en række malerier og raderinger, nogle få med genremotiver og en større del med socialrealistisk indhold. W. engagerede sig i arbejderbefolkningens vilkår og skildrede tilværelsens urimeligheder på linje med flere andre unge kunstnere som Frants og Erik Henningsen og Harald Slott Møller. I *Kongesønnens Bryllup*, 1888 (W.museet), som W. 1949 udvidede og ændrede, er en række fattige og elendige personer stillet i modsætning til et overdådigt og ødselt traktement. W.s egentlige kunstneriske gennembrud kom i forbindelse med hans to første udenlandsrejser. 1888-89 var han i Paris og Spanien, tilskyndet af mødet med de franske malerier der var udstillet i Kbh. 1888 på Den franske kunst-udstilling og af Johan Rohdes opfordring til at opsøge El Grecos værker i Spanien. *Vinterdag paa Montmartre*, 1889 (Statens museum) og *Fransk Vaskeri*, 1889 (Göteborgs konstmuseum) markerede en prægnant nyorientering. W. lagde nu mere vægt på det maleriske end på indholdet. Lyset og friskheden i farven og formbehandlingen afspejlede hans interesse for Raffaelli og impressionisterne. Indflydelsen fra El Grecos

kunst sporede dog først tydeligt efter 1910, men sydens stærke lys inspirerede ham til at arbejde med kontrasten mellem skarpe skygger og intenst hvidt lys som i *Gade gaende nedad, Alora*, 1889 (Davids samling). Før næste rejse til Paris udførte han i Kbh. flere raderinger hvor han afprøvede ideer fra pariseropholdet med en forenkling af emnet og en dominans af eksempelvis bevægelsesmotivet.

Fra 1890 til 1894 var W. bosat i Paris. Han orienterede sig i de mest avancerede kunstneriske teorier og var i disse år med i den internationale kunstudvikling. Han havde kontakt med Paul Gauguin og andre fra Pont-Aven-gruppen og var fortrolig med værker af blandt andre Odilon Redon og Maurice Denis. Han lærte symbolismen at kende med dens fordring om at ideerne skulle have en synlig form i et symbolsk sprog. Symbolisterne fordybede sig i deres eget indre, og deres egne sindstilstande søgte de at udlægge som noget alment i tilværelsen. For billedkunstnerne betød det at et forenklet og dekorativt formsprog blev udtryksmiddel. For W. personlig blev det en syntese af hans egne oplevelser og overvejelser sat i forhold til noget alment. 1890-91 fandt han en personlig form til at skildre bevægelse og dynamik, det civiliserede menneskes depravering og forfald og længslen efter et frit og rent liv. I *Billede af Livet paa Paris' Kajer*, 1890 (W.museet) anvender W. symbolismens forenkling med en dekorativ fladebehandling uden detaljer. Han understreger bevægelsen ved at male figurerne i simple former og indramme dem med komplementærfarver. I tre malerier med gående bretagnekoner, 1890 (Nordjyllands kunstmuseum og W.museet) arbejder han videre med bevægelsesmotivet ved at spille skikkelser med enkle flader og labil linjerytme ud mod en detaljeret baggrund. I *Montagnes Russes*, 1890 (Nasjonalgall., Oslo) skildrer W. et forlystelsesetablissement hvor de klare farver og stiliseringer skal symbolisere det glædesløse og fordærvede. Og i en blandform af maleri og skulptur *Stenbrydere i en frodig Bjergegn*, 1891 (Statens museum) er arbejdere slidsomt og mekanisk i gang med at skaffe føden, i modsætning til en fritlevende forgyldt gemse. En parallel til Gauguins ønske om at søge væk fra civilisationen til et rent og frit liv. I en keramisk komposition fra samme år *Faderen, Moderen og deres nysfødte Barn* (Kunstinstrimuseet) udtrykker han i et selvpортræt sine følelser for andre samt en svært tolkelig symbolik.

Da W. var bange for at hans intentioner ikke ville fremgå direkte af værkerne udformede han lange, sindrige tekster til uddybning af emnet. En praksis der ikke var almindelig på hans tid.

Hans arbejder fra disse år blev udstillet både i Paris hvor de fik begrænset omtale, og i Kbh. hvor de blev betragtet som uhyre kontroversielle. De blev vist på Den frie udstilling som han havde stiftet i 1891 sammen med en række andre danske kunstnere i protest mod Charlottenborg-udstillingens monopol. Til udstillingerne 1896 og 1902 udførte han desuden plakaterne. Som en reaktion på den manglende anerkendelse fortrak han til Norge hvor han malede billedet *Jotunheim*, 1892–93 (W.museet). Det er en vision af det norske fjeld, indrammet af symbolistiske sindbilleder der fortæller om menneskelige dimensioner i tilværelsen på godt og ondt, et tema som bliver videre bearbejdet i *Det store Relief* (W.museet) som strækker sig fra 1893–1928. Tilværelsens modsatrettede kræfter med brydningen mellem intuition og vilje, mellem følelser og gold stræben ville han anskueliggøre i en række menneskefigurer i stort format. S. Freuds redegørelse for drømmenes og det underbevidstes betydning spillede en rolle for W.s bearbejdning af emet. Dog blev kun nogle af figurhovederne udført i stentøj, og projektet blev skrinlagt for først at blive realiseret meget senere. – I slutningen af 1890erne var der et intermezzo i hans udvikling som maler, da keramikken optog det meste af hans tid. Skønt forkætrret blev han i 1897 ansat som kunstnerisk leder af Bing & Grøndahl hvor hans opgave blev at instruere og inspirere fabrikkens medarbejdere. W. opsagde stillingen i 1900 da fabrikken havde opnået førstepræmie på verdensudstillingen i Paris. Som arkitekt havde han i 1896 bygget sit eget hus, *Hellerupvej 49*, og 1898 var han arkitekt ved opførelsen af Den frie udstillings bygning ved Aborreparken. Begge bygninger med stor skulpturel effekt og gennearbejdede detalilløsninger. Netop som W. begyndte at styrke sin kunstneriske position i Kbh. brød han op og tog til Amerika for at få bedre udfoldelsesmuligheder. Det lykkedes ham dog ikke at befæste sin stilling som kunstner. Men hans naturopfattelse og oplevelser i bjergene fik betydning for det kommende tiår hvor han helt orienterede sig mod forholdet mellem naturen og mennesket. I en række monumentale værker blev det enkelte individ sat op imod naturens kræfter. En dyrkelse af kroppen for at øge sundheden og vitalismen var efter århundredskiftet blevet understreget i både teori og praksis. I *En Bjergbestigerske*, 1904 (Hagemanns kollegium) henter en fri kvinde, som fjeldvandrer, kraft og overskud i naturen. Hendes styrke kommer fra sollyset, den rene luft og bjergenes storslæthed. Det er en hyldet til det frie menneske i den frie natur. 1902–10 arbejdede han med temaet badende børn på en

strand. Han skildrede med sine egne ord livsglæden, friskheden og sollyset, en ekstatisk livsdyrkelse med fremhævelse af en naturlig kropsdyrkelse. I *Efter Stormen*, 1905 (Nasjonalgal., Oslo) er naturen det truende element der knuser kvinden og barnet. I disse år udførte han desuden flere bundne opgaver. Til sig selv byggede han igen 1906–07 et hus med atelier, *Strandagervej 28*, et funktionelt, gennearbejdet stykke rumkunst. Som resultat af en konkurrence udførte han i Kgs. Have et monument over Viggo Hørup. Fra 1905–08 skabte W. i bronze og granit en statue over politikeren og skribenten. Fremfor at søge en konkret lighed med personen udformede W. sit monument i pagt med Hørups politiske ideer og handlekraft.

Omkring 1910 indledes en ny fase i W.s kunst med en fornyelse af farven. Rejser i syden og en dybtgående interesse for El Greco gjorde farven dyb og mættet med en intensitet der blev det dominerende element i hans malerier. I *En Fysiker*, 1913 (Hagemanns kollegium), der var en bestilling som pendant til En Bjergbestigerske, eksperimenterede W. med farvestudier der fik grundlæggende betydning for de næste års farvesyn. Ved anbringelse af forskellige lyskilder kunne han afprøve farvernes styrke og skildre deres indbyrdes forhold. De nyopdagede røntgenstråler blev inddraget for at understrege deres revolutionerende betydning. I en række malerier fra de følgende år i Tunis og Spanien drev han sollyset op og benyttede i skitserne pastelkridt fordi det mest ideelt gengav sollyset og de stærke farver. Som en del af emnet indgik en skildring af anonyme, statuariske figurer. Under krigen kanaliserede han sin harme ud i en række raderinger hvor han med goyask dramatik skildrede krigens gru og rædsler. De mere personlige psykologiske dramer kom til udtryk i stort anlagte personskildringer som *Sophus Clausen læser sit Digt Imperia*, 1915 (Århus kunstmuseum) med dets intense stemning hvor Clausen og hans digt dominerer hele rummet med Helge Rode og W. som udtryksfulde tilhørere. I det tre år senere familiebillede *Aftensuppen* (W.museet) er farve og indhold drevet op i ekstatisk højeste med både malerisk og religiøst indhold som hos El Greco. En stor del af 1920erne var W. optaget af udførelsen af *Det store Relief*, bestilt af den danske stat i anledning af hans 60-års dag. Reliefet var oprindeligt tænkt i polykrom keramik, men blev nu udført i forskellige farver marmor. Stort udførte figurer udtrykker forskellige ideer, undfanget 30 år tidligere, som en syntese af blandt andet Nietzsches og Carlyles filosofi. Som så ofte har han benyttet en række personlige og svært tilgængelige symboler. I 1930erne var Venedig

W.s foretrukne by og med grelle surreelle farver malede han kanalbyens særegne atmosfære. På sin helt egen måde lavede han blændende kompositioner af den fantastiske arkitektur med mystikkens sorte og gule farver, månens fosforglans, ved natligt lys og ved dagslys. Ingen anden by end Venedig kunne have været malet på denne måde. I flere samtidige billeder fra Rom dominerer en tør og støvet okker i de monumentale pladser og bygninger.

W. søgte i mange portrætter at finde en form der varentydig, afhængig af den portrætterede. I *Kunsthistorikeren Vilhelm Wanscher teoretiserer*, 1923 (W.museet) blev rammens uregelmæssige form skabt efter Wanschers fysiske fremtræden og hans analyser af formen. Baggrunden blev taget fra hans bog om Rafael, og konflikten mellem oplevelse af kunst gennem hjernen eller hjertet blev anskueliggjort. I sit *Selvportræt i Malerbluse*, 1933 (W.museet) markerede han sin egen 70-års dag ved at male dette gribende billede af en desillusioneret mand foran et tomt lærred. Gennem årene havde han malet, tegnet og formet adskillige selvportrætter, foruden alle de værker hvor hans fysiognomi genkendes. I trilogien *Tizian døende*, 1935–38 (W.museet), der er ment som en art afslutning på hans private og offentlige liv, forener han en selvportrættering med sine bestandige forsøg på at materialisere eksistentielle overvejelser. I personen, der ikke har Tizians, men W.s træk, kombinerer han portrætkunst med allegori. Han reinkarneres i skikkelse af en sfinks, halvt tiger – halvt menneske der uden dyrets spændstighed og dynamik svæver på firmamentet mellem himmellegemerne. Selvomsgående og uudgrundeligt, på én gang monumental, udfordrende og indbydende som så mange af hans værker. Igennem sin lange karriere vendte W. ofte tilbage til samme temaer og ideer for at bearbejde dem på ny. Bevægelsesmotivet forekommer igen og igen, et tema som døden kredser han ofte om, og en skildring af kvinden findes i mange sammenhænge. Hans oplevelser i bjergene blev et ledemotiv som afspejlede hans egne stemninger og indre brydninger. Et bemærkelsesværdigt træk hos W. er hans alsidighed som kunstner. Han har arbejdet som maler, tegner, grafiker, fotograf, billedhugger, keramikker og arkitekt. På hvert af disse felter har han skabt en produktion som hver især er en fuldgældig kunstnerisk indsats. En sådan alsidighed forekommer både i de mange kunstarter han beherskede, og i variationen i udførelsen. Ingen andre danske kunstnere har en sådan bredde og spændvidde. Ved at arbejde grundigt og systematisk, eksperimenterende og samtidig spekulativt reflekterende, til tider intuitivt har W. mange

gange skabt sin egen form helt i overensstemmelse med den stillede opgave. Hans arbejdsproces var personlig og systematisk, og for omverdenen er den et redskab til forståelse af hans overvejelser ved kunstværkets skabelse. Som en evig urolig, altid søgende der kun levede for sin kunst gjorde han kunsten til sit virkelige liv. Med sin stræben efter fuldkommenhed og sin trang til at forklare og tolke sine egne oplevelser i en større sammenhæng har han undertiden skabt værker hvis indhold kan virke fortænkt. Men oftest har han formidlet sine filosofiske overvejelser i et effektfuldt billedmæssigt udtryk. En rød tråd i hans livsværk er den bestandige søgen efter erkendelse af sandheden om tilværelsen i hans egen fortolkning. Det er en kunstners kamp for at vinde klarhed over tilværelsens eksistentielle problemer og give dem en materiel form.

W. eksperimenterede både med indholdet og formen, og han slog sig aldrig til tåls med de opnåede resultater. Hver gang et mål var nået brød han op og gav sig i kast med nye selvstillede opgaver der blev løst på en helt ny måde. Han søgte at komme den indbyggede dialektik i forkøbet. I Danmark fik han ikke i tide den anerkendelse han i virkeligheden fortjente, og en placering i international sammenhæng har han stadig til gode. Da han modnedes som kunstner i begyndelsen af 1890'erne var han den mest internationalt orienterede blandt sine samtidige. I 1880'erne og 1890'erne var hans udvikling sammenlignelig med nogle få andre danske kunstnere, men siden gik han helt sine egne veje, uafhængig af den danske og internationale kunstudvikling. – Gennem mange år var W. en entusiastisk samlere af ældre kunst. Omkring 2 000 værker erhvervede han til sin Gamle samling for at have andres værker omkring sig til belysning af de mange kunstneriske problemer han selv kæmpede med. Samlingens autenticitet har i mange år været et kontroversielt emne, men stadig flere af værkerne har efterhånden fået en rimelig placering i kunsthistorisk sammenhæng. I 1957 blev i Frederikssund åbnet et museum for Willumsens kunst. Her opbevares også hans Gamle samling. W. har udstillet på Charlottenborg 1883–89, verdensudstillingen i Paris 1889 og 1900, Salon de Paris, 1889, Champ de Mars, Paris 1890, 1893 og 1903–04, Salon des Indépendants, Paris 1891–93, Den frie udstilling 1891–1953 (med afbrydelse), Abels Kunsthandel, Oslo 1892, Stockholm 1897 og 1907, Kunstforeningen, Kbh. 1906, Glaspalast, München 1909 og 1913, Atelierudstilling 1910 og 1913, Kunstgwerbemuseum, Berlin 1910–11, USA 1912–13, Dansk Kunsthandel, Kbh. 1919, Liljevalch, Stockholm 1919, Den

frie udstilling separat 1923, 1934 og 1942, Kunstnerforbundet, Oslo 1923, Kunsternes hus, Oslo 1934 og Charlottenborg, gamle samling, 1947. – W.s anden hustru, Edith W., selv kunstner med malede voksskulpturer som speciale, ydede både på det praktiske og kunstneriske plan sin mand hjælp og støtte. Efter en årrække hos Bing & Grøndahl arbejdede hun i USA, bl.a. som kunstnerisk rådgiver for Louis Tiffany i New York. Indtil 1928, da samlivet ophørte, var hun en af W.s mest yndede modeller („Bjergbestigersken“), rejste med ham og holdt styr på den vanskelige hverdag. Blandt tidens mange selvopførende kunstnerhustruer indtager hun en særstilling i kraft af sin stærke personlighed og kunstneriske begavelse. – □ Malede selvportr. ca. 1881, og 1885 (W.mus.). Afbildet på Rasmus Christiansens tegn. af Krøyers skole, 1887 (Fr.borg). Selvportr. med kone og barn i keramik, 1891 (Kunstindustrimus.). Litografi af Johan Rohde, 1894. Afbildet på mal. af Severin Selgelcke, Nordiske kunstnere i Paris, 1894. Selvportr. i relief 1896 (Kunstindustrimus.), tegn. 1899 og 1900. Selvportr. malet på vase 1900. Buste af Ingeborg Plockross Irminger, 1900 (W.mus.). Mal. af Johan Rohde, 1901 (Göteborg kunstmus.). Afbildet på Fem portr. af V. Hammerhøi, 1901 (Thielska gall., Sth.; W. mus.), hertil skitse 1901 (St. mus.). Tegnet selvportr. på Pegasus, 1902. Buste af Gerda Madvig, 1904. Buste og statuette af Edith Willumsen, begge 1904. Afbildet på mal. Kunstdommere af Michael Ancher, 1906 (Fr.borg), hertil forarbejde færdiggjort 1907. Radering af Henrik Lund, 1907. Mal. af P. S. Krøyer, 1908 (Skagens mus.). Afbildet på tegn. af Rasmus Christiansen, 1908. Malet s.m. hustruen af N. V. Dorph, 1909. Tegn. af R. Storm Petersen, 1910. Selvportr. i tegn., litografier, mal., og udstillingsplakat 1910. Malet selvportr. 1910 (Göteborg kunstmus.) og 1911. Mal. af Jul. Paulsen, 1912. Selvportr. med familie 1912 (Nat.mus., Sth.). Tegnet selvportr. 1915. Selvportr. s.m. Helge Rode og Sophus Claussen 1915 (Århus kunstmus.). Selvportr. i mal. og i radering 1916. Malet selvportr. 1918. Mal. af Michael Ancher, 1919. Buste af Max Meden, 1923. (W.mus.). Selvportr. i relief ca. 1925. Mal. af Johs. Wilhjelm 1929 og 1933 (Århus kunstmus.). Selvportr. i træsnit 1932, i mal. 1933 (W.mus.). Tegn. af Ivan Opffer, 1933, Linoleumssnit af K. J. Almqvist 1934 og flere gange senere. Selvportr. på trilogien Tizian døende 1935–38 (W.mus.). Malet selvportr. 1936. Mal. af Ernst Zeuthen, 1936. Afbildet på mal. Ti malere af samme 1936–38. Litografi af Mogens Linck, 1937. Buste af Siegfried Wagner, 1941. Mal. af Anne Marie Telmanyi udst. 1941. Malede selv-

portr. 1943, 1945 og 1946 bl.a. W.mus.), i træsnit 1945. Mal. af K. J. Almqvist, 1946 (W.mus.). Selvportr. på mal. Den gamle maler og hans muse, 1947 (W.mus.). Tegn. af Otto Christensen, 1947. På akvarel s.m. Leo Swane af H. Jensenius udst. 1948. Malede selvportr. 1948, 1951, 1954 og 1955 (Fr.borg). Mal. af Hagedorn-Olsen, 1953. Tegn. af H. Bendix, 1956. Mal. af samme, s.å. (Fr.borg). Relief af H. Isenstein, 1957. To tegn. af Carl Jensen. Afbildet på tegn. af Alfred Schmidt (Fr.borg). Tegn. (?) af Jens Lund. Foto.

Værkfortegnelse. Sig. Schultz: J. F. W. Grafiske arbejder. Litografier, træsnit, raderinger, 1943 (heri bibliografi). Samme: W.s grafik. Ny fortegn., 1961 + tillæg 1967 = Skr. udg. af J. F. Willumsens museum, Frederikssund.

Udg. J. F. W. Et udv. af billeder m. indled. tekst af Vilh. Wanscher, 1937 = Danske kunstnere XIV. J. F. W. Litografier og raderinger, 1960 = Grafisk orientering.

Kilder. J. F. W.: Mine erindr. fortalt til Ernst Mentze, 1953 (forkortet udg.: Ernst Mentze: J. F. W., s.å.).

Lit. Hjalmar Øhman: J. F. W., 1921. Johan Plesner i Kunstbl. I, 1923 7–15 31–37. Erik Moltesen: J. F. W., 1923. Anker Norregaard i Nyt t. for kunsthindustri XVI, 1943 122–29. Mogens Kruse: J. F. W., Studietegninger, 1946. Sig. Schultz: J. F. W., 1948. Merete Bodelsen: W. i halvfeernes Paris, 1957. Gunnar Bråhammar i Tidsskr. för konstvetenskap XXXI, Lund 1957 147–93. Poul Vad i Signum I, 1961 48–57. J. F. Willumsens museum. Gamle saml.: Udv. malerier. Udstillingskat. m. tekst af Leila Krogh, 1975. Arme og ben på Willumsen. Udstillingskat., Willumsenmuseet, red. Lene Adler Petersen m.fl., 1978 = Arme og ben III. Roald Nasgaard: Enten eller. Udstillingskat., Sophienholm, 1980 100–10. Leila og Torben Krogh: Et politisk monument. W. og Horup, 1980. Gunnar Sørensen i Cras, 1981 nr. 26 27–40. Leila Krogh sst. 1981 nr. 28 106–19. Ulla Hjorth sst. 1982 nr. 31 68–87. Hans Bendix: J. F. W., 1982. J. F. W. og Den frie udstill.s første år. Udstillingskat., Willumsenmuseet, 1982.

AV. Kortfilm af Jørgen Roos, 1951.

Papirer i Kgl. bibl. og på Willumsenmuseet, Frederikssund. Roald Nasgaard: W. and symbolist art 1888–1910, N.Y. 1973 (manus. sst.).

Leila Krogh

Willumsen, Ole, 1908–72, pianist. * 7.9.1908 på Frbg., † 3.6.1972 i Kbh. (Rigshosp.), begr. Frbg. (Søndermark). F: presseattaché ved Det kgl. teater Valdemar W. (1879–1965) og sanger Ayoë Gilbert Jespersen (1880–1933). ~7.6.1935 på Frbg. (b.v.) med skuespiller Berthe *Quvistgaard, * 11.8.1910 i Kbh., d. af maler Johan Waldemar de Rehling Quistgaard (1877–1962) og Caroline Cathrine (Katie) Clemmensen (1873–1943).

W. der var vokset op i et intellektuelt miljø begyndte otte år gammel at tage klaverundervisning hos Marie Bergstrøm i Roskilde, senere hos Agnete Tobiesen og hos Alexander *Stoffregen hvis kunstnerisk befrugtende og pædagogisk inspirerende system han blev en af de mest begavede repræsentanter for. Efter sin debut 1929 studerede han i Berlin hos A. Schnabel og E. Pe-

Willumsen, Ole

tri, endvidere i Leipzig og Paris. Foruden det klassiske repertoire helligede han sig også den nyeste musik som han var en talentfuld og forstående fortolker af, bl.a. klaverkoncerter af Arthur Honegger, Albert Roussel, Manuel de Falla og Sv. Erik *Tarp, på et tidspunkt hvor der var meget lidt interesse for de moderne ting. I begyndelsen af 30'erne allierede de udelukkede og utilfredse balletdansere fra Det kgl. teater Gertrud Jensen, Kaj Smith og Svend Aage Larsen sig med ham i kvartetten „De tre fra Det Kongelige – og Ole Willumsen“, et ensemble der blev en stor succes både i provinsen og i Kbh. 1958 spillede han i Tivoli Sergěj Prokófjevs I. klaverkoncert som her opførtes for første gang i Danmark, ligesom han som den første herhjemme opførte George Gershwins *Rhapsodie in Blue*. Han fulgte idealistisk sine egne ideer ved fremførelsen af den nye musik, og hans klare intellekt og hans gennemsoignerede teknik gav hans spil et præg af redelighed og renfærdighed. Knudåge *Riisager tilegnede ham sin Sonate opus 22 som han opførte ved den store musikfest i Firenze 1934. Desuden gav han koncerter i Skandinavien, Berlin, Hamburg, Prag, turnerede med Københavns filharmoniske orkester, spillede i radio m.v. Han tilhørte fra ungdommen gruppen af intellektuelle kommunister, skrev kyndige anmeldelser i Land og Folk, især om ballet, og forblev tro mod sin overbevisning og den kommunistiske kredssom i høj grad lukkede af hans kunst. W. var i de senere år lærer for solistklassen på musikonservatoriet i Odense, og her fik han lejlighed til at videregive sin meget vidtgående og mangesidige kunstneriske erfaring til en ny generation. □Tegn. af Carl Jensen udst. 1946. Foto.

Interview i Politiken 1.5.1944. – Walter Zacharias i Land og folk 6.6.1972. Rob. Naur i Politiken 7.6. s.å. Allan Fridericia i Information s.d.

Sigurd Berg

Villumsen, Thomas, †1602, lektor. * i Odense, †20.6.1602 i Lund. F: guldsmed i Malmø Villum Thomsen (†1564) og Elline (Helene) Pedersdatter (†1613, ~2° med rådmænd i Malmø Mikkel Madsen). ~1° med Birgitte Balthasarsdatter, * ca. 1559, †10.8.1590, d. af ærkedegn i Lund Baltser Jacobsen og Dorothea Dringelberg. ~2° (?) med Kirsten Mogensdatter, d. af biskop i Lund Mogens *Madsen (1527–1611) og Helle Henningsdatter (ca. 1546–79) eller Karine Clemensdatter (ca. 1563–98).

V. studerede i udlandet, var 1582 i Strasbourg og 1583 immatrikuleret i Tübingen og har formodentlig taget magistergraden udenlands. 1585 var han igen i Kbh. hvor han holdt en tale om

forbindelsen mellem det teologiske og filosofiske studium. S.å. blev han rektor i Lund (til 1593) og 1588 kannik sst. 1590 fik han tillige et vikariat ved domkirken, og 1593 blev han lector theologiæ sst. V. er forfatter af en række skrifter, til dels af historisk indhold, som alle er gået tabt. Nu kendes kun hans *Paraphrasis Danica Psalmorum Davidis*, udgivet med omkring fyre års forsinkelse 1641 ved hans halvbror, den københavnske borgmester Jakob Mikkelsens foranstaltning og forsynet med fortale af henholdsvis biskop Jesper *Brochmand og boghandleren Jørgen *Holst. Bogen indeholder en enkel, metrisk oversættelse af Davids salmer ledsaget af noder til melodier af den franske komponist Claude Goudimel (ca. 1520–72). V. viser sig her ikke som nogen stor sprogmeester, mens hans oversættelse er dog jævnlige blevet noget undervurderet.

J. E. Rietz: Skånska skolväsendets hist., Lund 1848 249f. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 2. r. I, 1857–59 540–42; 5. r. V, 1909–11 249. H. F. Rørdam: Klavs Christoffersen Lyskanders levned, 1868 306 308. Th. Hauch-Fausbøll i Pers. hist. t. 8. r. VI, 1927 253 254f. Lunds stifts herdaminne, ved Gunnar Carquist, 2. ser. IV, Lund 1952 481f. Anders Malling: Dansk salmehist. VIII, 1978 88f.

Bjørn Kornerup*

Wilmann, Johan Carl Thorvald, 1866–1928, politiker. *7.6.1866 i Søllerød sg., †15.11.1928 i Lyngby, begr. sst. (Sorgenfri kgd.). F: indsidder, arbejdsformand på Ørholm papirfabrik Emil Thorvald W. (1836–1912) og Johanne Marie Emilie Dahl (1836–84). ~21.6.1891 i Kbh. (b.v.) med Anna Johanne Jørgine Ingeborg Robertson, *16.4.1865 i Kbh. (Helligg.), †6.8.1932 i Lyngby, d. af formskærer Frederik Mouritz R. (1810–73) og Mathea Marie Eleonora Christensen (1836–98).

W.s slægt havde gennem flere led hørt til i arbejderboligerne ved de historiske fabrikker langs Mølleåen, og han kendte fra barnsben de endnu dengang herskende patriarkalske forhold på „møllerne“ fra retten som fra vrangen. Han stod i lære i Kbh., blev maskinarbejder og tog 1887 maskinisteksamen. Han deltog i den faglige bevægelse, organiserede arbejderne på Brede og blev 1890 forretningsfører, senere redaktør for Social-Demokraten for Lyngby og omegn, o: han begyndte som bladbud og agitator i det vidtstrakte distrikt og fik efterhånden jordbunden beredt for sit parti og dets presse. 1894–1903 var han medlem af bestyrelsen for De fattiges kasse og 1897–1903 af skolekommission og sogneråd i Søllerød. 1903 flyttede han til Lyngby for at forestå Social-Demokraternes nyoprettede kontor der, blev 1907 medlem af Lyngby-Tårnbæk sogneråd, og da socialdemokraterne 1913 erobrede

flertallet afløste han højremanden E. *Piper som formand. Gennem 16 år stod han nu i spidsen for denne kommune hvis stærke befolkningstilvækst i dette tidsrum sprængte landsbyrammerne, og hvis forvandling til bysamfund frembød talrige tekniske, sociale og kulturelle opgaver. Med et klart blik for hvad denne udvikling krævede, praktisk anlagt og rig på virkelyst var han sjælen i en række reformer, bl.a. moderniseringen af veje og trafikforhold, skolevæsenets omordning og bygning af nye skoler i Lyngby, Virum, Rådvald og Tårnbæk, indretningen af de kommunale boliger for aldersrentnydere som blev banebrydende for en vigtig nydannelse inden for den sociale forsorg. Den skarpe modstand W. oprindelig mødte fra kommunens konservative veg efterhånden for en almindelig anerkendelse af hans fremsynede administration, og dette i forbindelse med hans ligevægtige, joviale væsen gjorde at han i sine senere år stod som den uanfægtede, populære sognekonge i vor største landkommune.

V. blev 1919 formand for Kbh.s amts sognerådssforening, 1926 for Nærumbanen og havde flere andre fælleskommunale hverv. Men også som rigsdagsmand udførte han en betydelig gerning. Han blev 1901 opstillet til folketinget i Lyngby og sejrede over Piper med få stemmer, faldt 1903, valgtes 1906, faldt 1909, valgtes 1910, men faldt igen 1913. 1915 blev han opstillet og valgt i Hillerød, men fra 1918 valgtes han i den nu omlagte Lyngby-Amagerkreds og repræsenterede denne til sin død. Han tog ikke nævneværdig del i den storpolitiske debat men var en solid, saglig arbejdskraft for sit parti, stærkt benyttet i udvalgsarbejdet og ordfører i mange, særlig kommunale spørgsmål og skattesager (herunder brændevins-, restaurations-, chokoladeskat), blev efterhånden partiets grundskyldespert, talte ved behandlingen af automobillov og jernbaner, naturfredning, skovvæsen m.m. 1924–26 sad han i finansudvalget og var partiets finanslovsordfører. Han var medlem af forsvarskommissionen 1906–08 og af militærkommissionen 1919–22. Fra 1909 var han medlem af overskyldrådet. Svigtende helbred tvang ham 1927 til at tage orlov fra det meste af sit offentlige arbejde og han genvandt ikke sin arbejdssevne. □ Mal. af Preben Wilmann, 1921. Afbildet på O. Matthiesens mal., 1923, af rigsdagen 1915 (folketinget). Relief af Johs. Bjerg på mindestøtte, 1929 (Lyngby). Buste af Anker Hoffmann udst. 1934. Foto.

C. E. Jensen og F. J. Borgbjerg: Socialdemokratiets årh. II, 1904 584. Socialdemokraten 8.5.1906, 16.11. og 19.11.1928. Politiken 7.6.1926 og 16.11.1928. Preben Wilmann i Lyngbybogen II, 1946 42–52.

Oluf Bertolt*

Wils, Julien Wilhelm, 1880–1960, maler. * 5.8. 1880 i Kolding, † 30.7.1960 i Kbh. (Sundby), begr. sst. (Kat. Vestre). F: fotograf Lauritz Oscar W. (1852–1912) og Christence Marie Frederike Laurence Hassenkam (1857–1941). Ugift.

W. arbejdede først som fotograf i København og Århus. Da han var midt i tyverne begyndte han at tage undervisning på de frie kunstskoler. 1905–06 hos Frede Aamodt hvor han blev ven med Aksel *Jørgensen, og 1908 på Kr. *Zahrtmanns skole hvor han blev elev af Johan *Rohde. Desuden havde hans elevtid hos P. A. *Schou stor betydning for ham. – W. debuterede 1910 på De trettens udstilling manifesterede sig hurtigt som en stærk kunstnerpersonlighed hvad ikke kun skyldes de emner han valgte. Sammen med Aksel Jørgensen havde han fået til opgave at udsmykke forlystelsesetablissementet Lorry på Frederiksberg. Det var dog mest dekorative arbejder der blev W. til del, således formgav han møblerne. I dette og lignende værtshusmiljøer kom W. til at leve, og det var i denne verden han fandt de mennesker han skildrede med så stærkt og personligt socialt engagement at hans kunst bliver vedkommende ud over tid og sted. – W. fik hurtigt legater, Ronges 1912, Raben-Levetzau 1915 og akademiets 1919. 1914 og –15 udstillede han på Kunstnernes efterårsudstilling og fra dette år stammer et prægtigt selvportræt (Statens museum), direkte og frontalt i enkle farvestrøg. Fra 1918 udstillede han på Charlottenborg. Hans mest kendte billeder fra varieteer og værtshuse stammer fra 20'erne malet i dramatiske farver accentueret af sort; en ekspressionistisk udtryksform i slægt med Storm P.s alvorlige billeder, Jens Sørensen og Ludvig Karsten, men også med paralleller til samtidens filmkunst. I disse år blev W.s billeder vist på flere store udstillinger her og i udlandet mens han selv trak sig mere og mere ud af kunstlivet. En separatudstilling afholdt 1944 på Aksel Jørgensens initiativ vakte stor opsigt til trods for at W. 1931 var blevet medlem af Den frie udstilling. W. blev både kommunist og katolik og fra 30'ernes begyndelse stammer flere religiøse kompositioner. – I sine senere år arbejdede W. mest med motiver fra Dyrehavsbakken; hans farve blev mildere, men udtrykket ikke mindre magtfuldt. Hans interesse for den virkning prydrammen har på et maleri førte til dannelsen af et lille, blandt kendere søgt firma hvortil han tegnede profiler, foruden at han skar rammer til sine egne billeder. – W. er velrepræsenteret på Statens museum for kunst, men arbejder findes også på museet i Maribo. □ Malet selvportr. bl.a. 1905 og 1918. Mal. af P. A. Schou, 1907 (St. mus.) og 1911. Træsnit af Aksel Jørgensen, 1908, mal. af samme, 1910

Wils, Wilhelm

samt radering af samme. Tegn. af Carl Jensen, 1910. Litografi af Anton Hansen, 1952. Foto.

Interviews i Socialdemokraten 1.6.1944 og Aktuelt 24.7.1960. – Nord. ugebl. for katolske kristne LXXXII, 1934 1100–04. Preben Wilmann: Dansk kunst, 1934 141f. Samme i Socialdemokraten 31.5.1944. Aksel Jørgensen sst. 25.6.s.å. S. Dannekjold-Samsøe i Tilskueren LIII, 1936 II 352f. Preben Wilmann i Den Frie udstill.s katalog, 1961.

Elisabeth Fabritius

Wilse, Jacob Nicolai, 1735–1801, præst, forfatter. * 24.1.1735 i Lemvig, † 23.5.1801 i Eidsberg, Akershus stift, begr. sst. F: hører ved latinskolen i Lemvig, senere sognepræst på Jegindø, Peder Jacobsen W. (1706–86) og Maren Nielsdatter Bjerregaard (1704–72). ~1° 29.6.1770 i Kbh. (Frels.) med Anna Cecilia Thorup, * 1.11.1749, † 3.5.1783 i Spydeberg. ~2° 6.2.1784 på Skattebøl, Os sg., med Gurine Marie Morland, * 30.11.1760 sst., † 11.5.1796 i Eidsberg, d. af prokurator Simon Andreas M. og Sophia Rommedal (ca. 1733–1803). ~3° 14.6.1799 i Ås med Johanne Maria Grøgaard, døbt 14.8.1757, † 1.12.1814 i Eidsberg, d. af kapellan i Evje, senere sognepræst i Skiptvet Niels Christophersen G. og Helvig Møllerup.

W. blev student 1752, privat dimitteret, og cand. teol. 1756. Derefter var han huslærer „hos adskillige Standspersoner i begge Riger“ og udviklede sine kundskaber i nyere sprog; i fransk nåede han så vidt at han 1762 kunne udgive et episk digt på dette sprog. Desuden lagde han sig efter matematik og naturvidenskab. Da han 1766 kom til Kbh. for at søge kald, antog den gottorpsk-russiske forhandler Caspar v. Saldern ham til at læse matematik med nogle unge medlemmer af gesandtskabet. N.å. tog han magistergraden, og 1768 opnåede han ved v. Salderns anbefaling Spydeberg præstekald i Smålenenes amt; 1785 forflyttedes han til Eidsberg i samme amt, og her tilbragte han resten af sine dage. W.s hovedvirksomhed kom altså til at ligge i Norge, og han nærede en varm følelse for sit nye fædreland, der især med megen anerkendelse erindrer hans arbejde for at realisere tanken om et særligt norsk universitet. Hans indsats i litteraturen tilhører også overvejende Norge (bl.a. udførlige beskrivelser af hans to sognekald samt en norsk ordbog), men også danske emner har han behandlet; således udgav han 1767 Fredericias topografi (*Fuldstændig Beskrivelse af Stapel Staden Fridericia*) (genoptr. 1976), og de fem bind *Reise-Iagttagelser* som han offentliggjorde 1790–98 omhandler foruden Norge, Sverige og Nordtyskland også Danmark; bl.a. findes her en god skildring af den jyske hede og et morsomt bille-

de af en botanisk ekskursion under professor Georgius Tycho *Holm. W.s beskedne penge-midler havde ikke tilladt ham længere ophold de forskellige steder, men han supplerede sine egne iagttagelser med læsning, og hans bøger indeholder et broget stof af højst uensartet værd. Dybe-regående kundskaber besad han ikke, men megen sund fornuft – en typisk repræsentant for oplysningstiden med dens videbegærlighed og ivrige gavnelyst. – Tit. professor 1784. □Silhouet af J. G. Unger, 1776. Stik af I. W. Lundberg, 1799, efter eget forlæg fra 1797.

Bibliografi i Norsk biogr. leks. XIX, Oslo 1983 226. – Kort underretning om mag. J. N. W., samt en fortegn. på hans tid efter anden forfærdigede skrifter, 1786 (W.s selvbiografi). Ud. af breve til R. Nyerup, ved L. Daae, Kria. 1861 17–31. – Harald Bakke: J. N. W., Kria. 1912. Sv. Dahl: Den danske plante- og dyreverdens udforskning, 1941 48–51. Chr. Møller Hansen i Hardsyssels årbog XXXVIII, 1944 86–120. Mogens Brøndsted: Danske i Norge, 1953.

Svend Dahl*

Wilster

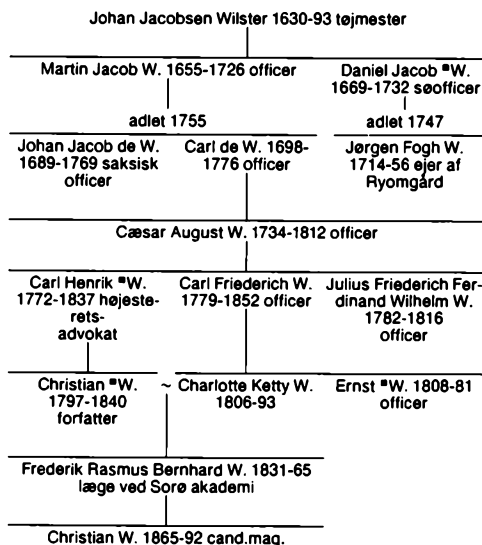
Slægten der føres tilbage til Martin Jacob i Wilster (Vesttyskland) kom til Danmark med tøjmaster Johan Jacob W. (1630–93).

To grene af slægten blev adlet henholdsvis 1747 og 1755. Mandslinjerne uddøde med cand.mag. Christian W. (1865–92).

Daniel Jacob *W. var ~ Catharine Fogh, d. af borgmester Jørgen *F.

Dann.s adels årbog XLV, 1928 II 153–64 m. senere tilføjelser.

Hans H. Worsøe

Wilster, Carl Henrik, se Wilster, Christian.

Wilster, Christian Frederik (ved dåben Friedrich) Emil, 1797–1840, forfatter. * 27.9.1797 i Kbh. (Petri), † 11.1.1840 i Sorø, begr. sst. F: højesteretsadvokat Carl Henrik W. (1772–1837) og Anna Juel Winde (1770–1840, ~ 2° 1810 med hospitalsforstander i Slagelse, kancelliråd Rasmus Palludan, 1775–1834). ~ 15.8.1829 i Kbh. (Garn.) med Charlotte Ketty (ved dåben Catty) Wilster, * 21.12.1806 i Kbh. (Garn.), † 9.3.1893 i Sorø, d. af premierløjtnant, senere oberst Carl Friedrich W. (1779–1852) og Dorothea Hermansen Fugleberg (1771–1842).

W.s far **Carl Henrik W.** vandt i overgangstiden fra 17- til 1800-tallet en sørgelig berømmelse. Han var et glimrende begavet ungt menneske der i en alder af seksten år tog artium med udmærkelse, fire år senere juridisk embedseksamen, straks blev prokurator ved hof- og stadsretten og allerede 1793, kun 21 år gammel, højesteretsadvokat. Men 1799 lod han hustru, børn og en stor praksis i stikken og flygtede fra landet med en smuk engelsk dame der tillige med en betydelig sum penge var betroet i hans varetægt af en engelsk klient for hvem han førte en proces i Kbh. Under navn af baron v. Essen færdedes han med hende omkring i Tyskland, bedårede en tid lang med sine talenter og sit vindende væsen hoffet i Rudolstadt, købte godser i Mecklenburg og blev endelig 1809 i Berlin anklaget for giftmord på en højstillet embedsmand (krigsråd Eberhardi), antagelig for ved giftermål med enken, som i øvrigt var ham ubekendt, at komme i besiddelse af hans formue. Processen stod på i henved tre år, og Wilster forsvarede sig med glimrende kløgt og urrekkelig koldblodighed, men indicierne var ham for overvældende, og han dømedes til femten års fæstningsarrest i et fort ved Stettin. I denne by tog han ophold efter straffens udsoning, ernærede sig ved undervisning og anden udnyttelse af sine kundskaber indtil han døde tre år før sønnen.

W. var det næstældste af de forladte børn. Ni år gammel blev han elev i det Schouboeske institut hvor han bl.a. havde N. F. S. "Grundtvig til lærer, tog studentereksamen 1813, n.å. anden eksamen og 1816 den juridiske embedsprøve. 1817 fik han ansættelse som volontær i rentekammeret, men da han ikke længe efter mente sig uretfærdigt forbigået ved besættelsen af en ledig kopistplads tog han øjeblikkelig sin afsked og begyndte at studere teologi. For udkommets skyld måtte han dog foreløbig tage imod en huslærerplads hos grev Christian "Danneskiold-Samsøe (1800–86) på Gissselfeld og som følge deraf tilbringe en del af året 1818–19 på landet; men

trods denne afbrydelse af studierne og en påfølgende hovmestergerning hos en ung udlænding kunne han dog okt. 1822 absolvere den teologiske embedseksamen et par måneder efter at han havde fået ansættelse som adjunkt ved det genoprettede Sorø akademi. Hans mor var på det tidspunkt blevet gift for anden gang, og hos hende i Slagelse fandt W. i ferierne et hjem i årene før hans eget giftermål. – 1827 disputerede W. for magistergraden med en afhandling *De religione et oraculo Apollinis Delphici*, I. – Han avancerede herefter 1828 til lektor i græsk og engelsk og indgik ægteskab med sit søskende barn. Under denne med så megen flid og energi fuldførte videnskabelige uddannelse havde W. skaffet sig tid til også at studere levende sprog og fremmed litteratur såvel som til at prøve sine digteriske evner. 1827 udkom *Digtinger*, efterfulgt af nye samlinger 1831 og 1840. Fra sin barndom var han stærkt grebet af Adam "Oehlenschläger. Alligevel måtte hans naturlige anlæg for skæmt og vid i forbindelse med hans erhvervede indsigt i formens betydning for digterværket bringe ham Jens "Baggesen nær. Vi ser da også at han under tyltvets kamp, da han selv var på Gissselfeld, ikke lader sig dreje over gevind. Men var W. således ikke med i tyltvets kampe så kom han under efterdønningerne 1830 mellem J. L. "Heiberg og „soranerne“ til at tage ivrig del som dennes absolut mest jævnbyrdige modstander, og han parerede i sine *Doubletbilleder til den nye Laterna magica* (Kjøbenhavns-Posten 11.1.1830) behændigt og vittigt Heibergs smidige polemiske finter (Flyveposten, 1830 nr. 1 med Heibergs svar s.å., nr. 8).

Nogle år senere fremkaldte W. ved en noget hård, men man kan ikke sige uretfærdig anmeldelse af Chr. Winthers „Nogle Digte“ i Dansk Litteratur-Tidende (1835) en skærmydsel i hvilken han tørnede ret alvorligt sammen med Poul Martin "Møller. Sin egen digtning satte W. ikke højt. Meget af indholdet er lejlighedspoesi, svag i sig selv og – løsrevet fra anledningen – betydningsløs. Andre digte, der også er mere livskraftige, blev trykt i antologier og læsebøger, bl.a. den efter C. F. Gellert tillempede fortælling *Bonden og hans Søn* (En Bondekno, som hedte Hans) samt det prægtige digt *Ludvig Holberg* (Før var der knapt skreven paa Dansk en Bog). Båret af H. E. "Krøyers kvartet-komposition nåede studentervisen *De første Prygl. vi i Skolen fik* stor popularitet. Som brevskriver gav W. sit sarkastiske vid frit løb, som det ikke blot ses af hans korrespondance med N. C. L. "Abrahams, men også af brevene både til Oehlenschläger. P. "Hjørt og fætterten, den senere generalmajor Ernst "Wilster.

Wilster, Christian

Men alle disse småting er dog for intet at regne i sammenligning med W.s egentlige storværk: fordanskningen af *Iliaden* og *Odysseen* og af en række af Euripides' tragedier. Som Homeroversætter var W. ikke den første; af ældre Homeroversættelser fandtes Hans Seidelins (1798) og Jens Baggesens (1816 og 1825) om hvilke W. siger af de var „advarende Fyrtaarne paa hans vanskelige Sejlads“, men dertil kom P. M. Møllers fragment af *Odysseen* hvorom han udtaler: „Jeg skylder Sandheden at erklære, at Professor Poul Møllers Fragment . . . først har aabnet mine Øjne for Muligheden af en værdig Fordanskning af Homer“. W.s beskæftigelse med Homer går så langt tilbage som 1831 da han i *Blandinger* fra Sorøe (1. hefte) offentliggjorde en oversættelse af *Iliadens* 9. sang. Opmuntret af den modtagelse dette forsøg fik gik han i gang med videregående studier navnlig angående forholdet mellem kvantitet og accent der er så afgørende for fordanskningen af heksametret (se Sorø indbydelsesskrift 1833 og *Prometheus* VI, 1834). W. vender sig bevidst mod den teknik J. H. Voss havde anvendt i sin tyske Homeroversættelse og sætter derimod kravet om en virkelig dansk vellyd i gendigtningen. 1836 udkom *Iliaden* og n.å. *Odysseen*, der begge udmærker sig ved deres kærnekræftige danske sprog som næppe nogen senere danske Homeroversættere har kunnet nå på højde med. Efter en række oplag blev der efter århundredskiftet udsendt bearbejdede og rettede udgaver for skolen hhv. ved M. Cl. *Gertz (1909–12) og ved Carl V. *Østergaard (1910–11), men 1928–30 genoptryktes W.s tekst forsynet med noter ved A. *Kragelund. 1979 udsendtes optryk af originaludgaverne ved Kai Møller Nielsen.

Lige efter at arbejdet på *Odysseen* var afsluttet ser man af et brev til Oehlenschläger (22.3.1837) at W. så sig om efter en ny opgave og fandt den i en fordanskning af Euripides, og skønt hans helbred, som fra ungdommen havde været skrøbeligt, nu ved en fremadskridende brystsyge blev ham en alvorlig hindring, lykkedes det ham dog nogenlunde at afslutte otte af Euripides' tragedier: *Alkestis*, *Medeia*, *Iphigeneia i Aulis*, *Iphigeneia i Tauri*, *Hekabe*, *Andromache*, *Bacchantinderne* og *Hippolytos*. – Allerede 1839 gik det stærkt ned ad bakke med W.s helbred; 4.11. læste han endnu på skolen, „men Stemmen var svag og Hovedet brændte“, som R. J. F. Henriksen siger i sin smukke efterskrift til Euripidesoversættelsen som han besørgede i trykken. På W.s gravsten står de vers som Ingemann 1840 satte over venen og kollegaen: „Han Oldtidsskjalden Ungdomsliv gengav, Mens selv han sank i tidlig Grav. Sku opad Kjærlighed! See fremad Savn!

Hist blomstrer frisk hans Liv – og her hans Navn“. □ Klippet silhouet (Fr.borg; Kgl. bibl.), efter denne træsnit af H. P. Hansen, 1886.

Udg. Digtninger I–III, 1827–40. Udv. digte, 1897. Digtninger, udg. E. Rørdam, 1903.

Kilder. Udv. af breve til P. Hjort ny saml., 1869 285–98. Breve til H. C. Andersen, udg. C. St. A. Bille og Nic. Bøgh, 1877 560. Mindeblade om Oehlenschläger, udg. C. L. N. Myntner, 1879 358f 365–71 382f 386–90 392–94 403–05 (breve). Museum, 1891 II 313–63 og 1893 II 131–49 (breve til N. C. L. Abrahams). Soranerbl. IX, 1924 41–43 og XIX, 1934 49–53 60f (breve). Breve fra og til Grundtvig, udg. Georg Christensen og Stener Grundtvig II, 1926 390–92.

Lit. Danms. adels årbog XLV, 1928 II 162. A. C. A. From Møller i C. W.: Digtninger III, 1840 III–X. R. J. F. Henriksen i Euripides, overs. C. W., 1840 425f. C[h.r.] T[haarup] i Genealogisk og biogr. archiv, 1840–49 105–19. Henrich Steffens: Was ich erlebte II, Breslau 1840 27–33 (da. udg. s.å.). Ill. tid. 13.10.1861. [Vilh. Møller] i Efterklang, 1868 171–73. Christine Daugaard: Biskop Daugaard I, 1896 281–83. H. C. A. Lund: Studenterforen.s hist. I, 1896. Nic. Bøgh: Chr. Winther II, 1900 321–55. E. Rørdam i C. W.: Digtninger i udv., 1903 III–IX. B. Hoff: Sorana IX, 1905 = Sorø akad.s progr. 1905 11–23 (heri breve). Otto Borchsenius i Sorø amtstid. 14.8.1922. Soranerbl. VII, 1922–23 41f; XII, 1927 17f; T. Glahn st. XXI, 1936 54–56 og XXV, 1940 9–11 18f 26 35f. Hartvig Frisch i Tilskueren XLI, 1924 I 387–99. Jens A. Nielsen i Årbog for hist. samf. for Sorø amt LX, 1973 7–74. Kai Møller Nielsen: Homerovers. og heksameterdigte, 1974.

Om faderen. Skilderie af København XIII, 1810 nr. 34 539. N. C. Øst: Misceller, s.å. nr. 9 71f. Der neue Pitalval IX, Lpz. 1846 387–488.

Uffe Andreassen (Hartvig Frisch)

Wilster, Daniel Jacob, 1669–1732, søofficer. *9.12.1669 i Kbh., †21.7.1732 i St. Petersburg. F: tøjmester Johan Jacobsen W. (1630–93) og Catharine Hornbuch (1633–1719). ~1° 1696 med Ida Jellis (Cornelis), *i Holland, †febr. 1705 i Kbh. ~2° 26.5.1706 i Kbh. (Helligg.) med Catharine Fogh, *ca. 1677, †29.6.1757 på Ryomgård (~1° med amtsforvalter i Århus Enevold Randulf, 1666–1704), d. af borgmester, stadsøberst, højesteretsassessor Jørgen *F. (ca. 1631–85) og Karen Schumacher (ca. 1644–1700). W. blev lærling i marinen 1685, løjtnant 1693, kaptajn 1697, kaptajn 1700, kommandørkaptajn 1705, kommandør 1710 og schoutbynacht 1711. Som dreng gjorde han rejser både i Vestindien og Ostindien samt sejlads med danske orlogsskibe. 1690–92 var han i hollandsk søkrigstjeneste og søgte sidstnævnte år fra Amsterdam om at få kaptajnsgrad da han ikke kunne leve af sin lærlingegage; 1693 kom han tilbage til Danmark. 1694–95 var han udkommanderet med fregatten Lindormen på konvojering til Frankrig, hvorefter han sidst på året fik rejsetilladelse til udlandet. For et familieanliggende kom W. under tiltale 1698, dømtes til straf på charge og formue, men benådedes.

1699 var W. på togt med orlogsskibet Gyldenløve. 1700 var han chef for fregatten Heyren og gik med denne og to andre fregatter, Lossen og Maagen, til Pillau for at underlægge sig den polske general Flemming. W. var en stejl natur, han var vanskelig at omgås og ikke nem at handle med; i Riga havde han en affære med prinsen af Kurland, og den hollandske resident Goes beklagede sig over en behandling han havde givet fire hollandske skippere. 1704 var han chef for fregatten Ørnen på kong Frederik IVs Norgesrejse. 1705 kom han til indrulleringsvæsenet i Vestjylland og Slesvig som chef og 1707 i samme embede i Stavanger og Bragernes distrikt. Her kom han i klammeri med mønsterskriver Arent Mogensen hvem han fratog embedspapir og beskyldte for ikke at passe sit embede. 1710 og 1711 var han chef for orlogsskibet Beskiermeren i Østersøen, han deltog i slaget i Køge bugt 4.10.1710 og sekunderede på modig måde Ivar Huitfeldt, inden Dannebrog sprang. 1711–12 var han chef i orlogsskibet Prins Carl og eskadren ved Norge, han klagede over eskadrens slette tilstand og anmodede om at blive afløst. En underlegen svensk eskadre med konvoj som W. var udsendt for at opbringe lod han slippe ind til Göteborg, en handling man i betragtning af W.s utvivlsomme mod må tilregne hans egenrådige væsen. Skibscheferne der havde tilrådet ham at angribe følte sig både beskæmmede og berørt på pungen, idet de gik glip af muligheden for at få prispenge; de klagede til den kommanderende general i Norge, general C. Hausmann, over W.s forsømmelse, og generaladmiral Ulrik Christian Gyldenløve (1678–1719) klagede til kongen over hans malkonduite. W. afløstes, sendtes til Kbh., indsattes i Gammelholms arrest, kom for overkrisretten og dømedes til kassation og til at have sin gage forbrudt. Hustruen var en niece af Peder Schumacher Griffenfeld, og hendes far kom i forvisning til Århus da denne fængsledes, men trods den modstand hun altså kunne vente i indflydelsesrige kredse, søgte hun dog om begunstigelser for sin mand, om han måtte holde arresten i hjemmet, og om der måtte beskikkes ham en defensor, og admiralitetet foreslog virkelig hans arrest mildnet, ligesom dommen forandredes til afsked i nåde. W. rejste nu til Lübeck og blev antaget i svensk tjeneste som schoutbynacht. Som chef for det svenske orlogsskib Stockholm i kampen ved Rügen 8.8.1715 kæmpede han mod det danske orlogsskib Justitia hvis chef, viceadmiral Just Juel, faldt mens W. selv fik et ben skudt af; svenskerne belønnede ham efter slaget med viceadmirals grad. 1718 fordrev han schoutbynacht Ulrik Kaas med en underlegen dansk eskadre fra

Østersøen, men s.å. fradømtes han sin svenske tjeneste på grund af en duel med den svenske viceadmiral Axel v. Löwen, men benådedes. 1721 rømte han fra Karlskrona med begge sine sønner, der var løjtnanter i den svenske flåde, og gik med dem i russisk tjeneste hvor han med det samme blev viceadmiral og medlem af admiralitetsskollegiet. I Sverige siger man, at han „ej har något vackert minne öfver sig“. 1722 var han chef for en mindre eskadre i Nordsoen. 1723 var han udsat til at være chef for en påtænkt ekspedition til Madagaskar, men denne blev ikke gennemført. Ved Peter den Stores død var W. ridder af Skt. Andreasordenen, men han var ikke personlig anset. 1727 blev han chef for det russiske marineakademiet, 1729 chef for flådestationen Kronstadt, og 1730 fik han afsked. Han flyttede til St. Petersborg, tiltaltes for underslæb, men døde før undersøgelsen afsluttedes. Enken flyttede til Danmark.

Danm.s adels årbog XLV, 1928 II 156. Ludv. Daae i Hist. t. 2.r.IV, Kria. 1884 438–40. Ernst Holmberg i Tidskr. i sjöväsendet LXXXII, Karlskrona 1919 239. Olav Bergersen: Viceadmiral Tordenskiold I–II, Trondhjem 1925. Samme: Fra Henrik Bielke til Iver Huitfeldt IV, Trondheim 1956. Bendix Thostrup i Tidskr. for søvæsen CXIII, 1942 15.

Paul Ipsen*

Wilster, Ernst Hendrick Glode (Claude) (de), 1808–81, officer. * 21.8.1808 i Kbh. (Cit.), † 27.12.1881 sst. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: stabskaptajn, senere oberst Carl Friedrich W. (1779–1852) og Dorothea Hermansen Fugleberg (1771–1842). Ugift.

W. blev volontør 1818, n.å. kadet, 1822 efter udmærket eksamen kadetunderofficer (sekondløjtnants rang) og opvartende page, n.å. sekondløjtnant à la suite ved et infanteriregiment. 1831 blev han premierløjtnant, 1840 stabskaptajn, 1842 kaptajn I ved 1. jægerkorps (jyske jægerkorps). Med denne fortrinlige afdeling deltog han med megen dygtighed i krigen 1848–50, blev dec. 1848 som kar. major midlertid kommandør for den, n.å. virkelig major, 1851 kar., 1852 virkelig oberstløjtnant, 1858 kar. oberst. Efter fredsslutningen 1851 havde han som kommandant i 1. militærdistrikt (det sydlige Angel) under „belejringstilstanden“ været yderst virksom for at trænge slesvigholstenismen tilbage og erhverve sig de nationalliberales gunst, og da der i krigsminister H. N. Thestrups periode indledtes en skarpere kurs i hertugdømmerne, blev W. midlertidig brigadekommandør og kommandant i byen Slesvig. Det faldt vel godt sammen med hans eget ønske, men vakte betænkelighed hos adskillige der frygtede, at den „ultradanske“ W.

Wilster, Ernst

på forhånd ville betragte alle dér som oprørere og derfor næppe var den rette mand på stedet. Marts 1863 blev han virkelig brigadekommandør, senere s.å. kar. generalmajor.

Ved krigens udbrud 1864 havde W. kommandoen på hærens højre fløj, til begge sider af Frederiksstad, uden at komme i fægtning. Han skal senere have udtalt at han ikke ville have stemt for tilbageslaget uden efter et virkeligt slag i Danevirkestillingen; men det hævdes fra kompetent side, at W. har bifaldet beslutningen om stillingens overgivelse. Efter en yderst anstrengende march med mange efterløbere nåede W.s brigade 6.2., mens der kæmpedes ved Sankelmark, op i nærheden af Flensborg hvor han i den fejlagtige tro at kampstedet kunne nås ret hurtigt, besluttede at gribe ind i kampen. I stedet for den ved Sankelmark sårede general P. F. Steinmann fik W. kommandoen over 3. division der fra Als overførtes til Jylland, hvor W. under kampen 8.3. foran Fredericia blev såret. I maj var han helbredt, blev virkelig generalmajor og gik med 2. division ind i nørrejyske armékorps under Cai Hegermann-Lindenchrone. W. havde fået en høj stjerne hos D. G. Monrad og havde i marts været på tale som krigsminister i stedet for Carl Lundbye, derefter atter i juni efter C. E. Reich: han „vilde passe godt til Forholdene“. I maj havde han endog været nævnt som muligt overgenerale. Efter krigen var W. et par år til rådighed for og nogle gange midlertid kommandør for 1. og 2. generalkommando, blev ved hærloven 1867 general og brigadekommandør, var fra 1874 kommanderende general i Jylland-Fyn, til et slagtilfælde tvang ham til dec. 1877 at søge afsked. – W., almindelig benævnt „Lille W.“, „den lille Major“, var betydeligt under middelhøjde. Han var modig, livfuld, ildfuld, hurtig i vendingen; noget teatralisk i optræden, noget rastløs; med nogen tilbøjelighed til at henlede opmærksomheden på sin person. Han havde megen interesse for litteratur og anden åndelig syssel og var jævnlig gæst hos Adam Oehlenschläger og B. S. Ingemann. Hans fætter og senere svoger Chr. Wilster fik stor indflydelse på ham. Han stiftede nogle legater for enker og døtre efter officerer og underofficerer. – Kammerjunker 1828. Kammerherre 1858. – R. 1846. DM. 1848. K. 1860. S.K. 1872. □ Afbildet på mal. af angreb 25.7.1850 af S. Schack (Fr.borg). Træsnit 1852 og litografi efter samme forlæg 1853. Buste af H. V. Bissen, 1864 (St.mus.). Litografi 1867 og efter dette træsnit 1871. To træsnit 1882, det ene af H. P. Hansen. Foto.

Danm.s adels årbog XLV, 1928 II 162f. Den dansk-tyske krig 1848-50, udg. Generalstaben I-III, 1867-87. Den dansk-tyske krig 1864, udg. samme I-III, 1890-92.

B. Schousboe i Danebrog II, 1881-82 241-43. Fr. Barfod sst. 257-59. O. Vaupell sst. 353-66. Samme i Ill. tid. 8.1.1882. Samme i Vort forsvar 29.1.1882; sst. 17.8.1890 (brev). R. A. Lauritzen sst. 8.11.1891. Thor Pedersen [Palsdorff]: 20. bataillons hist., 1892 238-43. Axel Liljefalk og Otto Lütken: Vor sidste kamp for Sønderjylland, 1904 (3. opl. 1920). H. Holbøll: En brigadeadjuvants erindr. fra krigen 1864, 1911 125f 134f o.fl.st. Daniel Bruun i Militært t. XLIII, 1914 tillægshft. II. Samme i Pers. hist. t. 11.r.1, 1940 108 122-24. Danske mag. 6.r.11, 1914-16 153f 157 174 177 (C. E. Reichs dagbog). E. Bodenhoff: Den gamle general, 1914. N. P. Jensen: Livserindr., II, 1916 14f. A. F. Krieger: Dagbøger III, 1921; VI, 1925. Jens Johansen: 4. division i Nørrejylland 1864, udg. Generalstaben, 1936 64 90 232. Samme: Hæren ved Danevirke 1864, udg. samme, 1938 310 316f. Jens Engberg: Det slesvigske spørgsmål 1850-53, 1967 37 73. – Breve fra Christian Wilster i Sorø akad.s bibl.

Rockstroh*

Vilstrup, Anders Fabricius Krarup, 1824-1910, præst, seminarieforstander. * 17.7.1824 i Borris, † 5.4.1910 i Charlottenlund, begr. i Bjerregrav. F: sognepræst, senere konsistorialråd Claus Nicolai V. (1784-1871) og Christence Sophie Dorthea Krarup (1791-1854). ~ 1° 18.7.1850 i Kbh. (Garn.) med Theresa Victoria Rebecca Kayser, * 4.7.1832 i Kbh. (Trin.), † 17.10.1855 sst. (Trin.), d. af partikulier Jacob Hartvig K. (ca. 1790-1833) og Sara Sutton († senest 1848). ~ 2° 20.12.1858 i Svendborg med Anna Sophie Lasson, * 15.3.1837 i Øverste Ørkilds mølle, Tved sg., Fyn, † 21.12.1911 i Vester Karleby, Lolland, d. af møllejer, krigsråd Jens Frederik L. (1785-1855) og Mette Marie Nielsen (1798-1856).

V. blev student 1841 fra Borgerdydskolen på Christianshavn, cand.teol. 1849. Efter at have undervist ved Borgerdydskolen i Kbh. og Mariboes realskole 1844-55 blev han 1856 personel kapellan hos sognepræsten i Skårup og lærer ved seminariet sst. 1860 ordineredes han som kateket og førstelærer ved borgerskolen i Ålborg og blev 1869 sognepræst i Bjørnsholm og Malle samt forstander og førstelærer ved Ranum statsseminarium, 1878 sognepræst i Bjerregrav og Alum og n.å. for Middelsom og Sønderlyng herreder. Han tog sin afsked 1905 hvorefter han levede sine sidste år i Charlottenlund. V.s litterære virksomhed omfatter en oversættelse af Heinrich Zschokkes *Husandagtsbog*, 1853 og af J. P. Hebel: *Udvalgte Fortællinger*, 1860 der begge fremhæves for deres smukke sprog. Endvidere er han forfatter af en række skolebøger: *Dansk Læse-bog til Skolebrug*, I-II, 1854-55 (s.m. N. W. T. Bondesen og Chr. Dorph), *Lærebog i Palæstinas Geografi*, 1868, *Ledetraad ved Underviisningen i dansk Sprog*, 1869 og *Palæstina eller det hellige Land, udførligt beskrevet til Brug for Studerende, for Lærere i Bibelhistorie og for dannede Bibellæsere i Almindelighed*, 1867. Hans pædago-

giske indsigt kommer også frem i en fortrinlig afhandling om danskundervisningen, trykt i program for Skårup statsseminarium 1858. Hans værker blev stærkt benyttet og var for deres tid af betydelig værdi. Han kæmpede for statsseminariernes beståen i 1860'erne da friseminarietanken var ved at sejre, og reddede Ranum seminarium fra nedlæggelse.

V. var en dygtig lærer, en foregangsmand inden for sine fag, religion og dansk, dertil en myndig embedsmand og uhyre punktlig hvilket han også forlangte af andre. Hans statelige fremtoning med det tidligt grånende, snart snehvide hår og med skægget i krans om ansigtet indgød medarbejdere og menighed respekt og ærbødighed. Som provst fremhæves han som en dygtig tilsynsmand. – R. 1888. DM. 1904.

Stamtvl. over efterkommerne af Chr. Krarup til Dejbjerglund, 6. udg. ved Chr. Krarup, 1958. C. M. C. Kvolsgaard: Seminariet i Snedsted 1812–48 og Ranum 1848–98, 1898 2lf. – Breve i Rigsark. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Ingrid Markussen

Wilton, Ebba Anna Elisabeth, 1896–1951, operasanger. * 13.12.1896 i Rødvig, † 1.4.1951 i Gentofte, begr. sst. F: restauratør Carl Christian Pedersen (1869–1939) og Karen Marie Hansigne Madsen (1869–1935). ~ 22.6.1922 med operasanger Einer Axel Victor W., * 18.10.1888 i Kbh. (Slotsk.), † 22.4.1932 i Gentofte, s. af kgl. kammerlakaj Peter Rasmussen (ca. 1848–94) og Hildeborg Anna Nora Nielsen (ca. 1846–1916). Navneforandring fra Rasmussen til W. 18.6.1904.

De medfødte stemmeanlæg viste sig i en meget tidlig alder hos W. der allerede 15 år gammel optrådte ved koncerter. Sin egentlige uddannelse fik hun hos Poul Bang og sin mand, Einer Wilton. Efter at have gennemgået Det kgl. teaters operaskole debuterede hun 14.12.1924 som natens dronning i *Tryllefløjten* hvor hendes klokke-rene sopran med dens udprægede koloraturanlæg vakte den største opsigt. Teatret søgte straks at udnytte den lovende kunstner ved kort tid efter debuten at give hende lejlighed til at udføre titelpartiet i *Regimentets Datter* hvor hun gjorde stormende lykke. Med sin lette syngemåde, med sin stemmes bevægelighed måtte hun blive den nærmeste til at overtage flere af Ida *Møllers partier, ikke mindst Mozart-roller som Susanna i *Figaros Bryllup* og Zerlina i *Don Juan* samt Wilhelmine i *Ungdom og Galskab*, ligesom Det kgl. teater også i hende fik en Gilda i *Rigoletto* af virkelig vokalt format. Foruden af det rent koloraturmæssige prægedes W.s lyse sopran også af en egen blid poesi, en lyrisk bæreevne der gjorde

hende til en meget indtagende fortolker af romantiske ungpigeskikkelser som Aase i *Drot og Marsk* og Micaela i *Carmen*. Denne evne kom også frem i hendes fortolkning af danske sange og romancer, et område der i en årrække skaffede hende en stor folkeyndest landet over. Også i udlandet gjorde hun lykke. 1941 blev hun kgl. kammersanger. □Foto.

Interview i Berl. aften 10.12.1949. – Aage Fønss i Det kgl. teaters progr. dec. 1949. Kai Flor i Berl. tid. 2.4.1951. Hegermann-Lindencrone sst. 5.4. s.å.

Torben Krogh*

Wilton, Kai Johan, 1916–80, teaterchef, sceneinstruktør. * 4.7.1916 på Frbg. (Thomas), † 6.4.1980 i Hellerup, begr. Bispebjerg kgd. F: kaptajn i ØK, søassurancexpert Lauritz Nicolai Julius W. (1879–1929) og Elise Johanne Vilhelmine Bekker (1889–1959). ~ 16.6.1942 på Frbg. med teaterskoleleder, skuespiller Grethe Holmer, * 12.1.1924 i Kbh. (Maria), d. af teaterdirektør Einar Linden (1881–1940) og Gerda Holmer (* 1904).

Efter studentereksamen 1934 begyndte W. at studere engelsk og litteratur ved Kbh.s univ. men allerede 1936 blev han optaget på Det kgl. teaters elevskole hvor Holger *Gabrielsen som lærer blev af uvurderlig betydning for ham. Fra elevskolen lod han sig engagere til en række af de kbh.ske privatteatre og vendte via Folketeatret og Det ny teater tilbage til nationalscenen 1946. Her fandt han sit egentlige felt som instruktør. Endnu 1950 var han sønnen Happy i Arthur Millers *En sælgers død*, iscenesat af Gabrielsen, men fra 1952 begyndte han at fungere som iscenesætter på teatret, dels med selvstændige opgaver (Jean Anouilhs *Colombe*), dels med opsætninger „efter Holger Gabrielsens mise-en-scène“ (*Henrik og Pernille*, *Julestuen*, 1953, *Eventyr på Jodrejsen*, 1956). I de samme år begyndte hans i flere henseender banebrydende indsats ved Danmarks radio. Som hørespilinstruktør havde W. meget tidligt sans for mediets specielle muligheder. Han arbejdede med real-lyd (fx location-optagelserne til Noël Cowards *Det korte møde*, 1953), og han udfoldede stor fantasifuldhed for at give skuespillerne en konkret fornemmelse af miljøet (eksempelvis når han byggede barrikade tværs over studiet til optagelsen af Nordahl Griegs *Nederlaget*, eller når han lod skuespillerne danse om mikrofonen som et juletræ i Cowards *Familiealbum*).

Årene på Det kgl. teater og i radioen udviklede W.s litterære dømmekraft, så han i sit senere embede som chef for Odense teater ofte kom til at fungere som Det kgl. teaters dårlige dramaturgiske samvittighed. Han tiltrådte (efter Helge

Rungwalds død) nytårsdag 1961 og viste allerede det følgende år sin selvstændige litterære kurs ved opførelsen af Jean-Paul Sartres *Fangerne i Altona* (syv år før Det kgl. teater). Som instruktør var hans første opgave i Odense Shakespeares *Kong Lear*, formet efter de traditionelle, senromantisk deklamatoriske principper som var en del af hans arv fra instruktøren Svend *Gade (hvis *Skærsommernatsdrøm* han havde videreført på Kongens Nytorv 1957). Som iscenesætter havde han svært ved at sætte sig ud over sin egen skoling, hvad der ofte gjorde hans repertoirevalg mere overrumplende end den faktiske forestilling. Nye navne som Rolf Hochhuth, Peter Weiss og Slawomir Mrozek rykkede frem i spilleplanen, gæsteinstruktører som Peter Palitzsch og Gilles Chavassieux (Roger Planchons *De tre musketerer*, 1970) vidnede om en langt fra provinsiel planlægning, og når han sammenstillede Shakespeares *Macbeth* med Eugène Ionescos *Macbett* (på værkstedsscenen, der åbnede i W.s tid) havde Det kgl. teater grund til at føle sig beskæmmet. Men forestillingerne var sjældent på et tilsvarende niveau – med *West Side Story*, 1965 og *De tre musketerer* som de mest iøjenspringende undtagelser – og en ensidig personalepolitik skabte modstand i huset. Tiden var løbet fra W. da han 1977 sagde farvel til den fynske landsdelsscene efter en række svære økonomiske og overenskomstmæssige forhandlinger der førte til at chefen blev sat under administration af teatrets bestyrelse fra 1976. – I sine sidste tre leveår fungerede W. som freelance-instruktør og varetog samtidig posten som formand for Skuespillerforeningen af 1879. – R. 1957. R¹. 1971. □Mal. af Henrik Bloch. Foto.

Interview i Fyns stiftstid. 29.10.1976 og Jyllandsposten 1.11.s.d. – Politiken 8.4.1980. Sv. Kragh-Jacobsen i Berl. tid. s.d. Aksel Brahe i Fyns stiftstid. s.d. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Henrik Lundgren

Wimmer, August Nicolai Marius, 1872–1937, læge. * 26.2.1872 i Odense, † 19.5.1937 i Kbh., urne på Bispebjerg (Fællesgraven). F: teaterdirektør, senere bogholder og retsvidne William Otto Petersen (1832–1906) og Caroline Mathilde Wimmer (1837–1913). Navneforandring 6.3.1901. ~9.10.1903 i Vordingborg med Ingeborg Kirstine Frederikke Meisner, * 8.3.1878 i Vordingborg, † 22.9.1937 i Kbh., d. af købmand, senere bankdirektør Johan Andreas Emil M. (1851–1932) og Kirsten Signe Sander (1856–1948). W. blev student 1890, privat dimitteret, og tog 1897 medicinsk embedseksamen. Allerede i studentertiden vakte hans slumrende interesse for studiet af psykopatologien gennem Knud

*Pontoppidans forelæsninger, og han kastede sig derfor efter eksamen hurtigt over det psykiatriske speciale. Efter kortere tids ansættelse som kandidat ved sindssygehospitalet i Middelfart og Århus var han 1899–1902 reservelæge ved Oringe sindssygehospital og udarbejdede her sin første specialafhandling, doktordisputatsen *Evolutiv Paranoia*, 1902 der ved sit klinisk-psykologiske emne og ved interessen for en gruppe karakterogene, af temperament og individualitet prægede sygdomstilfælde var karakteristisk for den retning W.s forskning skulle få. Efter ophold i udlandet (England, Frankrig og Tyskland) 1903–04 og fortsat uddannelse i faget, dels som kandidat på kommunehospitalets 6. afd., dels som assistent på denne afdelings laboratorium, dels endelig som assistent på Kbh.s polikliniks neurologiske afdeling (1902–05), var han 1905–10 reservelæge og souschef på 6. afd. Fra denne periode stammer forelæsningsrækken *Degenererede Børn*, 1909, det første samlede børnepsykiatriske arbejde her i landet, og samtidig begyndte W. i en hurtigt voksende række af kliniske, psykiatriske og neurologiske publikationer at udfolde den jernflid der efterhånden skulle kendetegne hans livsværk. 1912, ved O. Rohmells død, overtog han stillingen som chef for Skt. Hans hospital. Denne stilling var i usædvanlig grad egnet til at bringe W.s forskellige evner til fuld udfoldelse, og han kom ved sin klogskab til at betyde meget for hospitalets udvikling, ligesom han blev en inciterende lægechef. Hospitalets interne indretning forbedredes således at udvidelser foreløbig kunne stilles i bero, og lægeforholdene på det hastigt voksende hospital ordnedes på den måde at der oprettedes to overlægestillinger på de kroniske afdelinger, mens W. selv beholdt kurhusafdelingen for de friske tilfælde og tillige bibeholdt stillingen som direktør for det samlede hospital. Efter en længere rejse til Frankrig, der for W. stod som psykiatriens forjættede land, blev han 1920 overlæge ved kommunehospitalets 6. afd. og overtog det dermed forbundne professorat i psykiatri. Ved åbningen af Rigshospitalets nye psykiatriske afdeling 1933 knyttedes han til dette hospital samtidig med at han blev professor ordinarus. Her faldt han sidste arbejdsår, indtil han døde efter langvarig snigende sygdom (en lunge-svulst).

Som indehaver af det psykiatriske professorat fik W. meget stor indflydelse. Hans autoritet grundede sig dels på hans usædvanlig omfattende og af omhyggelighed prægede belæsthed der efterhånden skaffede ham en minutiøs viden om fagets udvikling i de store lande, og dels på hans daglig, med klogt iagttagerblik indsamlede klini-

ske erfaringsmateriale. På de mangfoldige områder hvor psykiatrien griber ind i det praktiske liv – inden for invalideforsikringsretten, arbejderforsikringsrådet, børneforsorgen og måske allermost retslægerådet som rådgivende organ for retspsykiatrien og kriminologien – var det W.s ord der havde den afgørende vægt. Disse praktiske udslag af den psykiatriske fagkundskab bestemte også til en vis grad hans forfatterskabs retning og karakter. En egentlig original arv kan W. næppe siges at have efterladt sig i sin omfattende produktion. Et enkelt område syntes dog at ligge hans hjerte særlig nær, trods produktionsens alsidighed, nemlig de „degenererede“ vidtløftige og rigt varierede overdrev, en tribut til de franske interesser: psykopaterne, de abnorme personligheder, hysterikerne, alkoholisterne m.fl., og på dette felt må hans betydeligste afhandlinger søges. De danner en rød tråd i forfatterskabet. Nævnes må særlig *Psykogene Sindssygdomsformer* (St. Hans Hospital 1819–1916. Jubilæumsskr., 1916), *Hukommelsestab* og „*Dobbeltbevidsthed*“, 1918, *Om Besættelser*, 1924, afsnittet *Konstitutionelle Psykopatier – „Psyko-neuroserne“* i Lærebog i intern Medicin (3. udg. IV, 1934) samt de talrige retspsykiatriske forelæsninger der 1927–30 publiceredes i Ugeskrift for Læger, men som W. ikke nåede at få samlet inden sin død. Også det store, væsentlig neurologiske værk i to bind, *Chronic epidemic Encephalitis*, 1924–29 som fæstnede hans autoritet i internationale kredse, er kendetegnet af W.s særlige sans for alle afskygninger af patologiske tilstande, eksempelvis syndromet torsions dystoni (se Lord Brain: Diseases of the nervous system, 1962, 401: 486, hvor W. citeres). 1917 udgaves *Psykiatrisk-neurologiske Undersøgelsesmetoder* og 1929 *Sindssygdommenes Arvegang og raceforbedrende Bestræbelser*. 1936 satte W. kronen på sit livsværk med den store håndbog *Speciel klinisk Psykiatri*. Tilsammen udgør bibliografien over W.s afhandlinger ca. 125 numre. Som psykiatrisk forfatter var W. en slider. Det var ikke ærgerrighed der drev ham til den omfangsrige produktion men en utrættelig trang til at kortlægge og ompsænde faget i videst muligt omfang ved gennemgribende studier og ved detaljerede gengivelser af det opsamlede kliniske materiale. Der kom herved noget kompilatorisk men også noget redeligt og udtømmende over hans arbejder. Intet område ville han stå fremmed overfor, han førte så at sige håndbog over emne efter emne, grundigt, næsten pedantisk. Han var vistnok så nøjeregende med ikke at vige fra virkelighedens grund at han ikke vovede at kaste sig ud i nye ideer. – Som forelæser opnåede W. ikke popularitet. Taleformen var knudret

– udpenslende og tør, omend med et anstrøg af sarkastisk humor. Som type kommer man W. nærmest ved at betegne ham som sildefødding af realismens epoke, der prægedes af Herman Bang og andre kritiske virkelighedsskildrere. I rammen af denne strømning hørte han hjemme. Som den rummede den sære, spinkle, tillukkede mand et gemyt, blandet af desillusion, trang til festivitas og en hemmelig kærlighed til det særartede, skøjeragtig utrivelle, til det fra det traditionelle afvigende. Til sin død bevarede han en frisk entusiasme over for psykiatriske spørgsmål. W. opnåede med tiden mange udmærkelser i form af medlemskab af udenlandske selskaber, såvel i hovedlandene som i Skandinavien. Og på kongresserne – ikke mindst de inter-skandinaviske – indtog han en fremstående position i kraft af sin autoritet og sine vægtige indlæg. – R. 1916. DM. 1929. K.² 1935. □ Karikatur af G. Østerberg. Foto. – Mindetavle 1940 (Rigshospitalets psykiatr. klinik).

Bibliografi i Acta psychiatrica et neurologica VII, 1932 1–8. – Selvbibliografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1903 105. – Knud H. Krabbe i Berl. aften 25.2.1932; sst. 19.5.1937. Berl. tid. 20.5. s.å. Politiken s.d. H. Helweg i Ugeskr. for læger XCIX, 1937 582–84. Samme i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1938 138–43. G. K. Stürup og V. Wigert i Nord. medicinsk t. XIV, Helsingfors 1937 1357–59. Jens Chr. Smith i Hospitalstid. LXXX, s.å. 601–03. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj VII, 1979. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Ib Ostenfeld

Wimmer, Ludvig Frands Adalbert, 1839–1920, filolog. * 7.2.1839 i Ringkøbing, † 29.4.1920 i Kbh., urne på Bispebjerg kgd. F: toldbetjent i Ringkøbing, senere toldassistent i Flensborg Adalbert Ernst W. (1805–82) og Caroline Henriette Petersen (1810–88). ~ 22.12.1868 i Kolding med Anina Elise Sophie Borch, * 16.7.1837 i Kolding, † 17.8.1919 i Kbh., d. af købmand, senere stadshauptmand Jens Sophus B. (1805–79) og Elise Regina Catharina Thomsen (1804–75). I W.s første leveår forflyttedes hans far til Kolding hvor sønnen tilbragte hele sin opvækst og som tiårig oplevede byens bombardement 1849. Dette medførte hos ham „en kærlighed til fædreland, dets sprog og dets minder, som senere ikke har været uden indflydelse på mine studiers retning“. Faderen, der var sprogkyndig, underviste tidligt drengen i fransk, og da han var både lærenem og interesseret blev han i niårs alderen sat i Kolding latinske skole hvor han gik indtil skolens nedlæggelse 1856. 1850 forflyttedes faderen til Flensborg, og W. kom i huset hos købmand J. S. Borch i Kolding. Som 13-årig gjorde han sin første runologiske optegnelse, idet han på en rejse til Flensborg aftegnede indskriften på Hov-

Wimmer, Ludvig F. A.

slundstenen (ved den gamle hærvej) og sammen med faderen forgæves søgte at tolke den. Han blev student fra Ribe 1857, tog magisterkonferens i nordiske sprog 1866, blev dr. phil. 1868. 1868–72 var han lærer ved Borgerdydskolen i Kbh. Efter K. J. *Lyngbys død 1871 søgte W. om et docentur i nordiske sprog, men udnævntes 1872 sammen med Vilhelm *Thomsen til midlertidig docent i sammenlignende sprogvidenskab for tre år; W. benyttede dog docenturet til at forelæse over nordisk sproghistorie. Da Vilhelm Thomsen 1875 fik docenturet i sammenlignende sprogvidenskab, oprettedes 1876 et ekstraordinært docentur i nordiske sprog til W. 1886–1910 var han professor i nordiske sprog, 1894–95 universitetets rektor, 1891–1910 efor for Borchs kollegium, 1876 medlem af Videnskabernes selskab, 1905–17 formand for selskabets hist.-filol. klasse.

W. valgte efter studentereksamen at studere klassisk filologi, men han læste også Rasmus *Rask med stor interesse, hørte forelæsninger over oldnordisk hos N. M. *Petersen og Konráð *Gíslason, studerede sanskrit hos N. L. *Westergaard og læste arabisk og hebræisk. De orientalske studier tiltrak ham meget, og han offentliggjorde et par mindre forsøg i emnet, bl.a. det originale tillæg til hans udgave af Rasks Udsigt over den iranske, indiske og malebariske Sprogklasse (Tidsskr. for Philol. og Pæd. IV, 1863). Endnu i sit doktorvita 1868 fremsatte han ønsket om „i fremtiden navnlig at studere den indiske litteratur“, og han søgte 1878 professoratet i orientalske sprog efter N. L. Westergaard, selv om han på det tidspunkt var langt inde i arbejdet med den nordiske filologi.

Afgørende for W.s beslutning om at studere nordiske sprog i stedet for klassisk filologi var K. J. Lyngbys ansættelse som docent i nordiske sprog 1863. Lyngbys forelæsninger over nordisk og gotisk sproghistorie i forbindelse med studiet af Rasks, Franz Bopps og August Schleichers komparative lingvistik bragte W. ind på de emneområder hvor han skulle komme til at yde sit bedste. Han formulerede i afhandlingen *Den historiske sprogforskning og modersmålet* (Aarbøger for nord. Oldk., 1868) sit program for modersmålsforskning efter den komparative lingvistiks principper ved at give en klar oversigt over den eksisterende sprogsammenlignings metoder og resultater og dokumentere teoriernes brugbarhed ved henvisning til egne afhandlinger (magisterafhandlingen 1866 om orddannelsen i skånske og jyske lov (utrykt), disputatsen *Navneordenes bøjning i ældre dansk, oplyst af oldnordisk og andre sprog i vor sprogæt*, 1868 samt afhandlingen om de ældste nordiske runeindskrifter (Aarbøger for

nord. Oldk., 1867); i de to sidstnævnte havde W. påvist nødvendigheden af et tilstrækkeligt og nøjagtigt kildemateriale og af heherskelse af sprogsammenligningens metode og hidtidige resultater som forudsætninger for at nå frem til sikre beskrivelser. Dette program, fremsat i W.s myndige form, fik afgørende betydning for de følgende generationer af nordiske filologer, og for W. selv førte den stringente sprogsammenlignende metode (med inddragelse af bl.a. gotisk til forklaring af ældre nordiske sprogformer) til, at han uigendriveligt måtte fastslå at oldislandsk ikke kunne være identisk med det grundprog som de nordiske sprog kan forklares ud fra. Han fandt nemlig i de ældste nordiske sprogmindesmærker (runeindskrifter) ord og bøjningsformer der, belyst ud fra gotisk, er mere oprindelige end de tilsvarende oldislandske former, og han måtte derfor nødvendigvis antage, at der har eksisteret et urnordisk grundprog, hvoraf både østnordisk (dansk-svensk) og vestnordisk (norsk-islandsk) er udviklet. Han fastslog (i fortsættelse af Sophus Bugges tolkninger af indskrifter med de ældre runer), at dette urnordiske grundprog forelå i de ældste runeindskrifter, fx guldhornsindskriften, og han havde dermed ført bevis for at nordisk allerede omkring år 500 var et selvstændigt sprog, forskelligt fra gotisk og andre germanske oldsprog, et resultat som i datiden ud over den sprogvidenskabelige værdi også havde sprogpolitisk aktualitet og understøttede K. J. Lyngbys påvisning af de jyske dialekters rent nordiske karakter.

W.s hovedindsats kom til at ligge inden for runologien. Han begyndte helt fra bunden af med at skaffe sig nøjagtige oplysninger om runemindesmærkerne og gengivelser af indskrifterne ved sammen med den dygtige arkæologiske tegner Magnus *Petersen at rejse rundt og undersøge samtlige danske runeindskrifter, gøre notater på stedet og tage aftryk af indskrifterne i blødt pap, så han ved arbejdet med indskrifterne havde både sine egne notater, tegnerens skitser og aftrykkene at bygge på. Efter ti års forløb var indsamling, kontrol (som medførte mange ekstrarejser rundt til mindesmærkerne), fremstillingen af afbildninger, redaktion af beskrivelser af runeindskrifterne, transskriptioner og tolkninger foreløbigt afsluttet. Størværket *De danske Runemindesmærker* blev udgivet 1893–1908 (håndudgave ved Lis *Jacobsen 1914). Runeværkets værdi bestod ikke blot i den nøjagtigst mulige gengivelse af indskrifterne, men også i udlægningen af dem som var baseret på W.s dristige intuition og sikre sproghistoriske viden og metode, når det drejede sig om læsning af utydelige steder og tolkning af indskrifternes mangelfulde lydbetegnelse. Det

lykkedes ham i alt væsentligt at tolke indskrifterne, nu end senere tiders runeforskning, bl.a. ved hjælp af forbedret undersøgelsesteknik, i enkeltheder har kunnet forbedre resultaterne; derimod har eftertiden måttet forholde sig kritisk til den af W. opstillede runekronologi. Også selve runeskriften har W. metodisk og grundigt beskæftiget sig med og forklaret som omdannelse af et latinsk alfabet fra de første århundreder efter Kristi fødsel. W. fremsatte først denne teori, som eftertiden har arbejdet videre ud fra, i afhandlingen *Runeskriftens oprindelse og udvikling i Norden* (Aarbøger for nord. Oldk., 1874), derefter i omarbejdet og udvidet i form i bogen *Die Runenschrift*, 1887. Tyske runeindskrifter har han behandlet i en afhandling i Aarbøger for nord. Oldk., 1874, og Sønderjyllands runemindesmærker i Kbh. univ.s festskrift 1892.

Med hensyn til studiet af det gamle islandske sprog fortsatte W. Rasks virke ved 1870 at udgive en mønstergyldig oldnordisk formlære (i omarbejdet og udvidet svensk oversættelse 1874) og en oldnordisk læsebog, begge banebrydende ved deres opstilling af materialet og grundigheden i udførelsen, læsebogen forbilledlig i valg af tekster og udformning af ordliste. W. indførte her en normalisering af retskrivning og ordbøjning i det gamle islandske sprog, som ud fra hans sproghistoriske undersøgelser og viden skulle tilstræbe at gengive affattelsestidens norm i modsætning til den mere inkonsekvente ortografi og de mere varierende former i de yngre afskrifter, hvori teksterne er bevaret. Denne rekonstruktion, som i vidt omfang blev efterlignet ved senere normaliserede udgaver, også i udlandet, har været bestemmende for eftertidens opfattelse af oldsprogets form. Sammen med Finnur Jónsson besøgede W. 1891 en fototypisk udgave af håndskriftet *Codex regius* af den ældre edda (med indlægning og noter), hvorved dette vanskeligt tilgængelige håndskrift blev brugbart for studiet af nordisk sprog og kultur. Til W.s udgivervirksomhed kan også regnes hans formandskab for udgiverselskaber som Samfundet til udgivelse af gammel nordisk litteratur og Univ.jubilæets danske samfund og for Den arnamagnæanske kommission, idet han havde indflydelse både på valg af tekster og udgivelsesprincipper. På grund af optagetheden af runologien vendte W. ikke tilbage til sin planlagte udgivelse af magisterafhandlingen og af sine sproghistoriske forelæsnings fra 1870'erne, hvor han, fulgt med levende interesse af sine studenter, fremstillede de enkelte sprogelementer i deres udvikling fra oldnordisk til moderne dansk. Derimod udarbejdede han på Videnskabernes selskabs opfordring en bornholmsk bøjningslære som sin del af ind-

ledningen til J. C. S. *Espersens bornholmske ordbog (1908) og var medvirkende ved færdiggørelsen af Videnskabernes selskabs danske ordbog (1905). Efter at han 1910 havde trukket sig tilbage fra professoratet i nordiske sprog, standtede han sin videnskabelige virksomhed helt; han testamenterede sin formue til unge forskere i nordiske sprog, sammenlignende sprogvidenskab og nordisk historie ved at oprette et stort legat under Kbh.s univ. – W. havde hyldet Rasmus Rask som sin læremester; i 100-året for Rasks fødsel havde han 1887 til Rasks ære udsendt *Die Runenschrift* og *Døbefonten i Åkirkeby kirke*; han holdt mindetalen over Rask på Kbh.s univ. 22.11.1887, og pengegaver fra W. var begyndelsen til R. K. Rasks legat. 1906 skænkede W. til Kgl. bibl. som et supplement til den trykte nationallitteratur „den Litteratur der ligger forud for den trykte og skrevne“ hele sit materiale til runeværket i form af papaftryk og tegninger samt sine samlinger af runologisk litteratur, manuskripter, breve m.v. Samlingen overdroges biblioteket 1915 og holdes som en særstilling (trykt katalog ved Lauritz Nielsen, 1915). W. tildeltes 1898 Videnskabernes selskabs Madvig-medalje, blev 1909 æresdoktor ved Leipzigs univ., 1911 ved Oslo univ. – R. 1883. DM. 1892. K.² 1901. F. M. 1.1905. K.¹ 1908. S.K. 1910. □Afbildet på P. S. Krøyers mal. af møde i Videnskabernes selskab, 1897 (Vidensk. selskab), hertil skitse 1896 (St.mus.). Mal. af A. Jerndorff, 1897 (Kbh.s univ.), hertil skitse (Fr.borg). Mal. af Jul. Paulsen, 1903 (sst.). Foto.

Bibliografi. Danm.s runeindskrifter, ved Lis Jacobsen og E. Moltke, 1942 1092f.

Kilder. Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1868 46–51.

Lit. Kbh.s univ.årbog, 1895 732. Danske studier, 1909 11–14. Marius Kristensen sst. 1920 156–59. R. Paulli sst. 1938 64–67. Finnur Jónsson i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl. 1919–20, 1920 79–90. Verner Dahlerup i Nord. t. for filologi 4.r.IX, s.å. 73–80. Samme i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. s.å. 100–07. Johs. Brøndum-Nielsen i Arkiv for nord. filologi, Lund 1921 193–200. Samme i Fra Rask til Wimmer, 1937 113–22. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj IX, 1979 113–16.

Papirer. Manus. i Kgl. Bibl. (Coll. runologica Wimmeriana).

Marie Bjerrum

v. Wimpffen, Carl Wilhelm Anton, friherre, 1802–39, historisk forfatter. *27.12.1802 i Glücksborg, †4.4.1839 i Flensborg, begr. sst. F: major, kavaller hos enkehertuginde af Glücksborg, senere overvejnspektør i Holsten Tobias Peter v. W. (1766–1813) og Nicoline Christiane Amalie Bloch (1769–1851). Ugift.

v. Wimpffen, Carl

Da faderen – en bayrer der var kommet i dansk krigstjeneste – omkom i Preetz ved en ulykke, flyttede moderen 1814 til Nykøbing F. og 1815 videre til Roskilde, for at hendes (til nu tysktalende) sønner kunne gå i skole hos hendes bror, den fremragende pædagog, rektor S. N. J. *Bloch. 1820 dimitteredes v. W. fra Roskilde katedralskole, studerede i to år jura i Kbh., fortsatte i Kiel og Göttingen og tog 1824 juridisk embedseksamen i Slesvig. Derefter arbejdede han en kort tid i rentekammeret som volontær og skrev også en afhandling om det slesvigske fæstegods (Staatsbürgerliches Mag. VI, 1826). 1826 ansattes han som amtssekretær i Haderslev og uddybede her sin forståelse af forholdene i det store amt ved et par afhandlinger om tiendevæsenet og om kriminalprocessen i hertugdømmet Slesvig med særligt hensyn til Haderslev amt (Staatsbürgerl. Mag. X, 1831 og Neues Staatsb. Mag. I, 1833 og III, 1835). Uwe Jens *Lornsens skrift 1830 fik v.W. til at udgive modskriftet *Über die staatsrechtlichen Verhältnisse der Herzogthümer Schleswig und Holstein*, Kiel 1831, hvori han udtalte sig for helstatens opretholdelse og imod en tættere forbindelse mellem hertugdømmerne indbyrdes, da den ville være til skade for statens på kongeloven beroende enhed. Han opfattede altså hertugdømmerne som integrerede dele af den danske stat. 1835 fik v.W. et selvstændigt embede som herredsfoged i Vis herred som udgjorde den vestlige del af Flensborg amt. Her var befolkningen endnu dansktalende. v.W. tog det usædvanlige skridt at tale dansk med bønderne. Han sluttede sig også til Christian *Flor og Christian *Paulsen og deres arbejde for at vække danskheden i Sønderjylland, og blev medarbejder ved bladet Dannevirke hvortil han bl.a. skrev om stænderforhandlingerne i Slesvig. Fra august 1838 da bladet blev trykt i Flensborg redigerede han det sammen med P. C. *Koch, selv om hans saglige og lidt tørre stil trængte de mere folkelige læsere og kostede abonnenter. Samtidig skrev han den første sammenhængende fremstilling af hertugdømmet Slesvigs historie set fra dansk side. Han var på denne tid ramt af en hurtigt forløbende lungetuberkulose, men nåede at få bogen ud inden sin død. *Geschichte und Zustände des Herzogthums Schleswig oder Südjütland von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart* er et klart og seriøst, på kildestudier bygget forsøg på at fremstille Slesvigs historie som en kamp mellem en oprindelig dansk og en indtrængende tysk nationalitet. Den danske nationalitet har ganske vist været på tilbagegang i århundreder, men har stadigvæk overvældet. Et kapitel om nationalitets- og sprogrforhold 1720–1838 indeholder et konkret program til styrkelse

af det danske sprogs stilling syd for den nord-slesvigske kirkesprogsgrænse. – Broderen Friederich Ferdinand Franz v. W., * 31.3.1805, † 31.1.1892, blev student 1823 og tog 1826 forsteksamen fra Kiel. Han var derefter leder af rentekammerets forst- og jagtkontor og 1866–85 overførster for de jyske statsskove. 1836 udgav han *Skov-Taxationen*. Forst- og jagtjunker 1827, kammerjunker 1828. Titel af overførster 1849. Forstmester 1856. Kammerherre 1867. R. 1853. DM. 1876. K². 1885. – □ Maleri.

Chr. Paulsen i Dannevirke, 1839 nr. 47 (optr. i forf.s Saml. mindre skr. I, 1857 244–49). H. Schröder i Neuer Nekrolog der Deutschen XVII 1839, Weimar 1841 349f. P. Lauridsen: Da Sønderjylland vågnede I, 1909; IV, 1916. Flensborgeren Chr. Paulsens dagbøger, udg. Kn. Fabricius og Johs. Lomholt-Thomsen, 1946. Alex. Scharff i Zeitschr. der Gesellsch. für schlesw.-holst. Gesch. CV, Neumünster 1980 161. Johann Runge: Sønderjyden Chr. Paulsen, Flensb. 1981 især 115–19 125–27.

Lorenz Rerup

v. Wimpffen, Ferdinand, se v. Wimpffen, Carl.

Winckler, Ida Anna, * 1907, broderitegner. * 20. 5.1907 på Frbg. F: skibsfører Peter Johan W. (1862–1953) og Anna Elise Bornholm (1869–1907). Ugift.

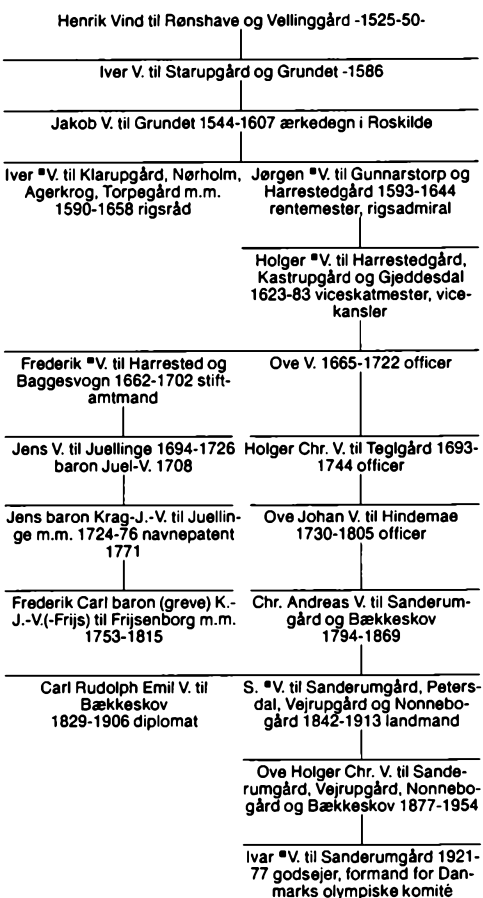
W. fik 1924–28 sin uddannelse på Tegne- og kunstindustriskolen for kvinder hvor hun bl.a. havde Margrete *Drejer som lærer. Efter endt eksamen blev hun ansat på skolen til at udforme broderimodeller – især hvidsømsbroderier – til højskoler. 1930 ansattes W. i Selskabet til håndarbejdets fremme, hvortil hun siden da har tegnet flere hundrede broderimønstre. I begyndelsen var der tale om rene kopier af gamle håndarbejder, bl.a. de silkebroderede lærredsduge (omtalt i Haandarbejdets Fremme 1983–84, nr. 2) og hvidsømsbroderier fra Hedebo-egnen mellem Køge, Roskilde og Kbh. Uldbroderier på de gamle agehynder blev kopieret, ligesom silkebroderier på tørklæder fra Amager blev syet efter. Sammentrækssyning blev der også arbejdet med, og efterhånden blev kopieringen friere, og der blev i højere grad tale om inspiration og en personlig udformning af mønstrene. Især efter den anden verdenskrig blev korsstinget et ualmindelig populært sting, og W. komponerede en lang række korsstingsmønstre der har været med til at sætte præg på Håndarbejdets fremme. W. har en speciel evne til at se korsstingets muligheder. Hun kender forenklingens kunst, og hendes udformning er så følsom at det væsentlige i karakteren aldrig går tabt. Det skyldes ikke mindst hendes kunstneriske sans for at fylde en flade. I de senere år er W. igen begyndt at arbejde med

andre broderiteknikker end korsstinget, idet hun har indledt et samarbejde med Foreningen til folkedansens fremme, hvortil hun tegner kopier af broderimønstre til bondeskjorter og særke, til sjaler og huenakker. W. har været medforfatter af *Sammentræksyning. Nye mønstre*, 1954, *Dansk hvidsøm. Nye mønstre*, 1959, *Fødselsdagskalender. Danske navneklude*, 1961, *Børnenes broderibog*, 1962, *Kakler i korssting*, II, 1966, *København*, 1967, *Jul i korssting*, 1974 samt medarbejder ved Håndarbejds fremmes kalender for 1963, 1965 og 1971, Gertie Wandel: *Klassiske korssting*, 1971, samme: *Vor tids korssting*, 1972 og *Sy julekorssting*, 1977.

Minna Holm Kragelund i Nat.mus. arb.mark, 1971 33-46. Johanne-Marie Winkel Holm i *Håndarbejds fremme XXXVIII*, 1973-74 nr. 1 1-6.

Minna Kragelund

Vind

Nørrejsk uradelig slægt hvis ældst kendte medlemmer levede i 1100-tallet.

Iver *V.s (1590-1658) datter Else var ~ officeren Mogens *Kruse. Holger *V. var ~ Margrethe Giedde, d. af rigsadmiral Ove *G. Af deres døtre var Ingeborg Dorothea 1° ~ officeren Eiler baron *Holck, Regitze Sophie 1° ~ godssejeren Vilhelm baron *Güldenkrone og 2° ~ diplomaten Jens baron *Juel og Anne Elisabeth ~ præsten Diderik *Grubbe. Frederik *V. var ~ Sophie Cathrine baronesse Juel, d. af diplomaten Jens baron *J. S. *V. var ~ Adelgunde Tesdorpf, d. af landmanden E. *T.

Danm.s adels årbog LVIII, 1941 II 65-106.

Nils G. Bartholdy

Vind, Frederik, se Vind, Holger.

Vind, Holger, 1623-83, viceskatmester, vicekansler. * 31.5.1623 på Gundestrup, † 5.6.1683 i Kbh., begr. sst. (Frue). F: rigsadmiral Jørgen *V. (1593-1644) og Ingeborg Ulfstand (1598-1652). ~ 21.9.1656 i Helsingborg med Margrethe Giedde, † 18.1.1706, begr. i Kbh. (Frue), d. af rigsadmiral Ove *G. (1594-1660) og Dorthe Urne (1600-67).

Efter fem års skolegang i Sorø fulgte V. med på Corfitz *Ulfeldts ambassade til England 1640 og derpå ved nytårstid 1641 på faderens sendefærd til Sverige. S.å. begyndte han, med sin lærer fra 1635 Zacharias *Lund som hofmester, sin store udenlandsrejse. Over Holland drog de til London i følge med kongens udsending, slægtningen Niels Vind som skaffede V. adgang til Charles Is hof, derpå til Frankrig hvor de længste ophold gjordes i Paris, Blois og Angers, så gennem Rhinlandene og Schweiz til Italien (især Padova, Rom og Firenze). Faderens død kaldte ham hjem til Kbh. hvor han straks efter, i sommeren 1645, anbefalet af farbroderen rigsråd Iver *Vind blev hofjunker hos Christian IV. Han fulgte denne og farbroderen til herredagen i Kristiania juli 1646. Han var med prins Christian i Dresden og drog herfra på Christian IVs vegne til Wien hvorfra han vendte tilbage ved kongens død. Frederik III som øjensynlig havde fattet sympati for ham, udnævnte ham til overskænk, i hvilken egenskab han fulgte kongen til hyldingen i Kristiania 1648. 1650 blev han hofmester for den fireårige prins Christian. Et benbrud fik ham dog 1653 til at tage sin afsked som overskænk, med 2000 rdl. i pension af Giske len i Norge, hvortil 1655 da han nedlagde hofmesterhvervet føjedes Brunla og Numedalen len.

Efter sit bryllup bosatte V. sig på fædrenegården Gundestrup (Vrams Gunnarstorp) i Skåne. Da

Vind, Holger

krigen nærmede sig fik han imidlertid i jan. 1657 befaling til at ligge i slotsloven i Helsingborg og var fra dec. s.å. guvernør i Landskrona som han efter Roskildefreden måtte overlevere til svenskerne. Han slog sig nu ned i Helsingør da han ikke ville aflægge troskabsted til den svenske konge, påtog sig siden efter Frederik IIIs ønske hvervet som udsending til Karl Gustav i Flensborg, men kom ikke derned før denne brød freden. Fra dec. 1658 fungerede han i Kbh. som krigskommissær og havde sammen med Christoffer *Gabel til opgave at sørge for hærens underhold. Efter Kbh.-freden solgte han 1661 sine ejendomme i Skåne. Efter faderen havde han sammen med sine brødre Christian og Joachim Frederik arvet Harrestedgård (Ø. Flakkebjerg hrd.) som han 1674 blev enejer af, og under hvilken han 1676 med kgl. tilladelse lagde landsbyen Harrested. 1667 købte han Kastrupgård (sst.), og 1672 oprettede han af to bøndergårde Pårupgårde, købt 1669, hovedgården Gjeddesdal, opkaldt efter hans hustrus slægtsnavn. I Kbh. erhvervede han den Rantzauske gård ved Regensen og samlede uden for voldene den store ejendom Ravnsborg.

Bortset fra at han oppebar indtægterne af sine norske len og 1666–67 var medlem af den 3. lovkommission holdt V. sig i en årrække borte fra statstjenesten. Men han var en af de danske adelige som stod i det bedste forhold til den nye enevældes hof og anvendtes ved flere lejligheder i ceremonielle eller dynastisk-diplomatiske hverv; 1664 var han med J. C. v.*Körbitz i Dresden for at forhandle om de punkter i ægteskabs-traktaten mellem prinsesse Anna Sophie og kurprinsen af Sachsen hvormed der ikke var opnået enighed. Samtidig udnævntes han til kancelliråd. Det var imidlertid først da kongen og Gabel ønskede at styrke regeringen ved at knytte flere af den gamle adel til den at han febr. 1669 sammen med syv andre optoges i kongens råd og af-lagde ed som gehejmeråd, assessor i statskollegiet og højesteret og som viceskatmester, c: som skatkammerkollegiets chef, en stilling som havde stået ledig siden rigsskatmester Hannibal *Sehesteds død 1666. V. viste i sit nye embede både finansiel indsigt og organisatorisk blik. Han indførte atter de siden Sehesteds tid standsede kollegiale overvejelser og fik en systematisk journalføring iværksat. Han stræbte tillige at indskrænke de enkelte rentemestres selvstændighed og ville, som Sehested, samle alt hvad der angik rigets finanser i sin og skatkammerkollegiets hånd. Dette fik bl.a. udtryk i det af ham efter tronskiftet udarbejdede udkast til en ny skat-kammerinstruks, men hans planer væltedes for en del af Peder Schumacher *Griffenfeld som i

den endelige instruks af juli 1670 gjorde danske kancelli til skatkammerkollegiets ekspeditions-kontor og gav det en betydelig indflydelse på finansiel område. Også kongens kammer, under hvilket mod V.s ønske bl.a. sundtolden vedblev at ligge, fik en myndighed der stærkt beskar skatkammerets. 1673–74 sprængtes derpå den kollegiale styrelse ved oprettelsen af sø- og landetatens kommissariater samtidig med, at hofetatens forblev udsondret under overhofmarskallens ledelse. Større enhed skabtes ganske vist, da V. marts 1677 blev præses for de kommitterede for land- og søetaten der nu samledes i generalkommissariatet, men arbejdet her tog så meget af hans tid og kraft at han ikke ofte kunne deltage i skatkammerkollegiets møder, hvorved dette kollegiums indflydelse stærkt indskrænkedes samtidig med at det helt mistede ledelsen af kassevæsenet.

V. var ikke stærk nok til at hindre denne udvikling og måtte også i skatte- og udgiftsspørgsmål følge parolerne fra oven, uden at det ses at han har søgt at gennemføre selvstændige synsmåder. Han har sandsynligvis følt det som en lettelse da han dec. 1679 efter Ove *Juuls afgang blev hans efterfølger som viceskansler i danske kancelli hvormed han overtog dettes daglige ledelse. Om hans virksomhed i denne stilling er lidet oplyst. 1680–81 var han medlem af den 3. kommission til revision af danske lov.

V. er karakteriseret som „en noget gammeldags ånd, nærmere af Gabels støbning end af Hannibal Sehesteds“. Han var dog en utvivlsom administrativ begavelse, selv om han forsigtigt valgte at bøje af over for modstand fra kongens nærmeste rådgivere. Tør man tro Ole *Borchs nekrolog har han også været en god familiefar og en beskytter af videnskaberne. Som lærd dannet mand var han en af dem det 1676 blev betroet at gennemse Vitus *Berings (1617–75) Florus Danicus. Privat var han meget velstående og han var i stand til at yde staten betydelige lån. Hans enke fik 1689 udlagt Øllingsøgård (Lollands sdr. hrd.) for lån på ca. 33 000 rdl. – Sønnen Frederik V., * 29.6.1662, † 24.4.1702, var 1683 sekretær, fra 1687 med løn, i danske kancelli, 1697 amtmand over Dronningborg amt og 1699 stiftamtmand i Viborg. Han var ejer af Harrestedgård og gennem hustruens arv, Baggessvogn og baroniet Juellinge (Valbygård). Han døde ung, if. Jacob Birchod „efter en meget langvarig Svaghed, som ab inordinato vivendi genere vaar foraarsaget“. Hans søn Jens Juel-Vind (1694–1726) var stamfar til baronerne Krag-Juel-Vind og greveerne Krag-Juel-Vind-Frijs. Kammerjunker 1688. Virkelig kancelliråd 1691. Etatsråd 1697. – Hv. R. 1671. Bl. R. 1679. □Stik af A. Haelwegh efter

mal. af H. Dittmers, efter dette stik af I. Folkema og mal. af Per Krafft (Juelsberg). Mal. af A. Wuchters (Ledreborg). Mal. (sst.). Afbildet på Heinrich Hansens mal., 1880, af arvehyldingen 1660 (Fr.borg).

Pers. hist. t. 4.r.I, 1898 207–20 (H. V.s dagbog, ved Gustav Bang); 8.r.VI, 1927 128 152. Aktstykker og oplys. til statskollegiets hist., udg. Johs. Lindbæk I–II, 1903–10. Kronens skøder II, ved F. J. West, 1908. Danm.-No.s traktater 1523–1750, udg. L. Laursen V, 1920. – [C. Bornemann:] Progr. fun. univ. Hafn. over H. V., 1683. O. Borch: Sanctæ et æternæ memoriæ Oligeri Vind, s.å. (optr. i forf.s Dissertationes II, 1715 385–473). A. D. Jørgensen: Peter Schumacher Griffenfeld I–II, 1893–94. Carl Christiansen: Bidrag til da. statsholdn.s hist. I–II, 1908–22. Erling Petersen i Årbog for hist. samf. for Sorø amt XLII, 1955 57–73. Højesteret 1661–1961 I–II, 1961. Johan Jørgensen: Rentemester Henrik Müller, 1966. O. Kyhl: Den landmilitære centraladministration 1660–1763 I, 1975.

C. O. Bøggild-Andersen*

Vind, Ivar Emil, 1921–77, hofjærgermester, gods-ejer. * 5.1.1921 i Everdrup, † 11.2.1977 på Sande-rumgård, begr. Davinde kgd. F: godsejer, kammerherre Ove Holger Christian V. (1877–1954) og Elsa Mimi Adelaïde Marie O'Neill Oxholm (1891–1970). ~ 2.5.1951 i Kbh. (Jac.) med Alex-andra Dagmar Francis Marie Margrethe komtesse af Rosenborg, * 5.2.1927 i Arcodia, Californien, USA, d. af prins Erik Frederik Christian Alexander greve af Rosenborg (1890–1950) og Lois Frances Booth (1897–1941).

V. blev student 1941 fra Stenhus kostskole og sekondløjtnant i livgarden 1945. Som ejer af Sande-rumgaard fra 1950 helligede han sig landbruget hvor han ved effektiv benyttelse af moderne landbrugsmetoder hævdede sig som en dygtig godsejer. Besidder af Det Vindske familiefidei-kommis og af Det 4. Tesdorpfiske fidei-kommis. – V.s periode som atletikudøver for Odense gym-nastikforening blev kort men bemærkelsesværdig idet hans danske højdespringsrekord fra 1947 på 1.95 m holdt til 1962. Samlet vandt han fire Danmarksmesterskaber i højdespring 1943–47. – Ved valget af V. som dansk repræsentant i den selvbestaltede International Olympic Com-tee (IOC) 1959 efter prins Axel placeredes V. i topadministrationen af den internationale idræt. Her nød han tillid og respekt med sæde i eksekutivkomiteen og andre specialudvalg, sidst som formand for det udvalg der beskæftigede sig med de olympiske deltageres amatørstatus hvor han bl.a. forhindrede at professionelle fodbold-spillere kunne deltage i OL. Som overbevist amatøridrætsmand ønskede V. at friholde legene for uvedkommende politisk og kommerciel udnyttelse fordi han frygtede at stærke økonomiske interesser ville overtage den olympiske idé. Alli-

gevel bidrog V. til en liberalisering af amatørreglerne efter IOC-præsidenten Avery Brundages fratrædelse i begyndelsen af 1970erne. Som Brundages kronprins i IOC forventede man at V. ville blive organisationens kommende præsident, men selv afviste han muligheden. Derimod accepterede han formandsposten for Danmarks olympiske komité (DOK) som han bestred 1973–77. – V.s høje menneskelige standard og rene idrætslige idealer blev i mange henseender normgivende for det praktiske arbejde i DOK. Hans styrke såvel på det nationale som internati-onale plan lå i hans tolerance, ærlige og varme forståelse for de aktives problemer samt egen efterlevelse af idrætsmandens fairness-ideal. En epokes betydeligste danske idrætsleder i interna-tional idræt. – R. 1976. □Foto.

Politiken 12.2.1977. Axel Alstrup i Ekstrabl. s.d. Hans E. Struckmann i Aktuelt s.d. Carl Ettrup i Information 15.2. s.å.

Arne Vangdrup

Vind, Iver, 1590–1658, rigsråd. * 1.6.1590 i Roskilde, † 17.2.1658 i Odense, begr. i Dalum k. F: Jakob V. til Grundet (1544–1607) og Else Jørgensdatter Høg (Banner) († 1649). ~ 17.6.1621 i Odense med Helvig Skinkel, * 12.1.1602 på Torpegård, † 28.6.1677, begr. i Dalum, d. af Niels Hansen S. til Gerskov og Søholm († senest 1617) og Mette Stensdatter Bille († senest 1636). – Bror til Jørgen *V.

V. gik først i Roskilde skole, kom derpå 1601 til Sorø skole, rejste 1607 til Tyskland (immatriku-leret i Jena 1607–08), Schweiz (Basel 1608–09), Frankrig og Holland og efter et kort ophold hjemme atter 1610 til Frankrig. 1612 blev han ansat i kancelliet og fik 1614 et kanonikat i Ribe. Han benyttedes i den følgende tid til mange sen-delser, således 1613 til Brandenburg og Wolfen-büttel, 1614–15 til Rusland, idet han lagde vejen frem og tilbage over Archangelsk, 1617 med her-tug Frederik (III) til Bremen og Verden og 1620 til Mecklenburg; 1616 og 1619 var han til herre-dage i Norge, i det sidstnævnte år fulgte han til-lige Christian IV til hans møde med Gustav Adolf i Halmstad, 1620 var han til landdag i Flensborg. 1621 opgav han foreløbig tjenesten i kancelliet. 1624 var han til hertug *Ulriks ligbe-gængelse i Büztow, men levede ellers mest i disse år på sin fædrenegård Grundet og i Ribe. 1626 betroedes der ham den vigtige stilling som øverste sekretær i kancelliet, og han udfoldede som sådan en flittig virksomhed i den følgende tid; han fik også s.å. et kanonikat i Århus og 1631 kantoriet ved Viborg domkapitel og forlenedes 1629 med Lister i Norge, som han 1637 ombytte-de med Lundenæs. 1629 fulgte han Christian IV

Vind, Iver

til mødet med Gustav Adolf i Ulvsbäck, var 1635 og 1641 med ham til herredage i Norge, sendtes flere gange til landdage i hertugdømmerne og 1638 som gesandt til hertugerne af Gottorp og Sachsen-Lauenburg ligesom til den svenske gesandt Johan Adler Salvius i Hamburg. Både 1635 og 1640–41 forhandlede han på kongens vegne med Kirsten *Munk og hendes mor Ellen *Marsvin. 1644 ledsagede han kongen på toget til søs og var således med i slagene både ved Listerdyb og på Kolberger-Heide; om efteråret fulgte han ham til Skåne. Dec. s.å. blev han medlem af rigsrådet og fik 1645 Dalum len i stedet for Lundens. Han sluttede sig øjensynlig nær til kongen; således var han stemt for flådens udsendelse til de norske farvande, imod hvad flertallet af hans rådsfæller ønskede, og rigsmarsken Anders *Bille så i ham en modstander da han 1645 havde sin strid med kongen og beskyldte ham for at have sat ondt for sig hos denne. 1646 fulgte han Christian IV til herredag i Kristiania. Her var han også til Frederik III's hylding 1648. I den følgende tid spillede han næppe nogen videre rolle. Dog overdroges det ham efter bestemmelserne på Odensemødet febr. 1657 sammen med Mogens *Høg at modtage bevillingerne fra Jylland og Fyn. Jan. 1658 opholdt han sig i Odense og kom derved til at dele flere andre rigsrådskæbne at blive taget til fange af svenskekongen Karl Gustav. Kort efter døde han. Grundet (Hatting hrd.) havde han solgt 1624, men købte senere flere andre herregårde, således 1627 Torpegård (Åsum hrd.), 1631 Nørholm (Ø. Horne hrd.), hvor han opførte en ny hovedgård, 1636 Haltrup (Skast hrd.) og 1647 Agerkrog (Ø. Horne hrd.); en tid havde han part i fædrengården Klarupgård (Fleskum hrd.). 1638 takseredes han til 593 tdr. hartkorn og 1647 til 720 tdr. – Ridder 1648. □Mal. (Sanderumgård). Stik af A. Hælewegh efter mal. af A. Wuchters. Fremstillet s.m. Chr. IV m.fl. på træsnit efter tegn. af Rasmus Christiansen.

Kilder. Danske saml. IV, 1868–69 I–II (I. V.s levnedsoptegn. ved A. Petersen). Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia II–VI, 1878–91 (reproudg. 1969–70). Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Kr. IV's tid, udg. Kr. Erslev I–III, 1883–90. Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Fr. III's tid, udg. C. Rise Hansen I–II, 1959–75. Kronens skøder I, udg. L. Laursen, 1892. Prins Chr. (Vs) breve, udg. E. Marquard og J. O. Bro-Jørgensen I–II, 1952–56.

Lit. O. Nielsen: Kort fremstill. af Nørholms hist., 1868 10f. Hans H. Fussing: Herremænd og fæstebonde, 1942 (reproudg. 1973). Dalum sogns hist., ved Jacob Hansen og Kn. Mortensen I, 1959 165–73. Aage Fasmer Blomberg: Fyns vilkår under svenskekrigene, 1973. Leon Jespersen i Rigsråd, adel og administration, red. Kn. J. V. Jespersen, 1980.

C. O. Bøggild-Andersen*

Vind, Jørgen, 1593–1644, rentemester, rigsadmiral. *7.7.1593 i Roskilde, †17.7.1644 i Kbh., begr. i Frue k. F: Jakob V. til Grundet (1544–1607) og Else Jørgensdatter Høg (Banner) (†1649). ~27.8.1620 i Malmø med Ingeborg Ulfstand, *16.5.1598 på Bosjö kloster, †21.8.1652 på Ellinge, begr. i Frue k., d. af Holger U. til Häckaberga (1565–1609) og Anne Skovgaard (†1645). – Far til Holger *V. Bror til Iver *V.

V. gik først i Roskilde skole og derefter 1603–07 på Sorø. 1607 rejste han med broderen til universiteterne i Rostock, Wittenberg og Jena (1607–08) og derpå til Schweiz (Basel 1608–09) og Frankrig hvor han især opholdt sig i Orléans (1614–15) og bl.a. var en del sammen med Caspar *Bartholin (1585–1629). 1609 var han en kort tid hjemme, men gjorde derpå to års krigstjeneste under prinsen af Oranien og kom 1612 hjem for at deltage i Kalmarkrigen. Efter et års ophold i Norge tog han igen til udlandet og var to år i Paris. 1616 kom han hjem og blev sekretær i kancelliet og var s.å. til stede ved hyldingen i Slesvig. 1620 var han medlem af den kommission der på Island skulle undersøge lensmanden Herluf Trolle *Daas forhold og blev ved sin hjemkomst skibschef indtil 1624. Som sådan var han på togt til Rusland 1621 og til Weseren 1623. 1626 rejste han til Holland for at hverve officerer, men vendte 1627 tilbage til administrationen og blev rentemester indtil 1643. Som len fik han først et vikarie i Roskilde, 1628–34 Romdalen og 1634–41 Herrisvad (Herrevad) og endelig til sin død Dragsholm. 1640 blev han optaget i rigsrådet og sendtes i dec. som gesandt til Stockholm hvor han forgæves søgte at formå Sverige til at indlade sig i fredsunderhandlinger med kejseren under Christian IV's mægling. Skønt hans personlige optræden her havde været lidet heldig, og skønt han forlod Stockholm uden formelt at tage afsked, og trods sine svigtende sprogkundskaber brugtes han dog til endnu et par diplomatiske sendelser idet han i efteråret 1641 forhandlede med nederlændernes gesandter i Stade og 1643 førte forhandlinger på Gottorp.

I juni 1641 var han imidlertid vendt tilbage til marinen, idet han førte tilsyn med arbejdet på Holmen og med flåden ved Kbh., og i april 1643 blev han rigsadmiral. I anledning af det påtænkte angreb på Hamburg sejlede han med flåden til Elben, og dens ankomst bidrog til at Hamburg sluttede forlig med Danmark. Da Torstenssonkrigen udbrød, fik han sammen med Corfitz *Ulfeldt inspektionen over krigsforanstaltningerne på Sjælland, samtidig med at han arbejdede på flådens udrustning. I april 1644 sejlede han med en eskadre, der havde kongen om bord, til

Göteborg som han forgæves søgte at blokere hvorpå han gik til Flekkerø. Da man i maj fik at vide at svenskerne i Holland udrustede en flåde sendtes han til Kbh. for at fremskynde hovedflådens udrustning. Han udfoldede stor energi og sejlede 29.6. som chef for den første eskadre til Østersøen hvor han med bravur deltog i slaget på Kolberger Heide 1.7. da han blev hårdt såret. 2.7. holdt han krigsråd på sit medtagne skib Patientia og besluttede med sårede og døde at gå til Kbh., hvortil han ankom 4.7. Fjorten dage senere døde han af sine sår. – V. ejede Harrestedgård og fik med sin hustru Gundestrup (Vrams Gunnarstorp) i Skåne som han normalt skrev sig til. □Stik af S. de Pas, 1645, efter dette stik af I. M. Bernigeroth, 1746. Afbildet på stik af H. A. Greys, 1645. Mal. (Sanderumgård). Mal. (Ledreborg). Mal., kopi af C. C. Andersen (Halsted kloster). Fremstillet s.m. Chr. IV m.fl. på træsnit efter Rasmus Christiansen.

Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia III–V, 1878–85 (repro. 1969). Aktstykker og oplysn. til rigsrådets og stændermødernes hist. i Kr. IVs tid, udg. Kr. Erslev III, 1888–90. Kancelliets brevøger 1616–45, 1919–68. Prins Chr. (Vs) breve, udg. E. Marquard og J. O. Bro-Jørgensen I–II, 1952–56. Svensk agent ved Sundet, udg. Leo Tandrup, 1971. – C. E. Brochmand: Ligprædiken over J. V., 1645. Nye saml. til den da. hist., ved R. Nyerup og P. F. Suhm III, 1794 216. Danske saml. IV, 1868–69 2 (Iver Vinds optegn.). Chr. Bruun sst. VI, 1870–71 264f. Samme: Slaget på Kolberger Heide, 1879. H. D. Lind: Kong Kr. IV og hans mænd på Bremerholm, 1889 (repro. 1974). Axel Larsen [Liljefalk]: Dansk-norske heltehist. 1536–1648, 1893 151–59. Jens Engberg: Dansk finanshist. i 1640erne, 1972.

Hans H. Fussing*

Vind, Oluf (Ole), 1590–1646, præst. * 1590 i Hylinge, † 18.8.1646 i Kbh. F: sognepræst Jens Olsen V. († 1602) og Maren Mortensdatter Grum. ~ 1° 1627 med Anna Winstrup, * 1601, † 1635, d. af biskop Peder Jensen *W. (1549–1614) og Anna Eisenberg (1575–1646). ~ 2° 7.11.1641 i Kbh. (Frue) med Sidsel Pedersdatter, d. af borgmester Peder Andersen Randulf († 1620, ~ 1° med Magdelone Ingversdatter, † 1607) og Anna Balthasarsdatter († 1622).

V. blev student 1609 fra Roskilde. I Kbh. kom han i huset hos professor Hans Poulsen *Resen og nød dennes bevågenhed. 1610–15 var han i underordnede stillinger i tjeneste hos den udvalgte prins *Christian, men studerede åbenbart flittigt i sin fritid, formentlig tilskyndet af Resen. 1611 blev han baccalaur og 1617 blev han af Resen, nu Sjællands biskop, kaldet til rektor i Slangerup og tog s.å. magistergraden. 1619 blev han konkretor i Roskilde, men allerede n.å. drog han udenlands, først til Rostock, siden til Wit-

tenberg hvor han var i huset hos professor Balthasar Meisner. Sidsnævnte sted traf han også Giessner-teologen Balthasar Mentzer der fik ham til at studere teologi hvor han ellers før særlig synes at have dyrket det græske sprog. Vistnok anbefalet af Holger *Rosenkrantz (1574–1642) der gennem mange år blev ham en trofast velynder havde V. fået det kgl. rejsestipendium, og desuden tjente han til livets ophold ved at undervise andre, deriblandt den senere professor i græsk Hans Christophersen. 1625 kom han hjem og blev straks af Resen kaldet til rektor ved Vor Frue skole i Kbh. Kun tre måneder senere blev han sognepræst ved Helligåndskirken sst. og 1642 sognepræst ved Vor Frue kirke samt øverste provst i Sjællands stift. I disse stillinger vandt han navn som en veltalende og nidkær prædikant. Særlig fremhæves at han lagde vægt på i froprædikener at forklare større sammenhængende dele af skriften, således profeterne og Pauli breve. Om hans uforfædede sindelag vidner fortællingen: Da han engang i Frue kirke med fynd og klem havde revset de synder der gik i svang ved hoffet beklagede nogle hoffolk sig for Christian IV der pålagde ham at holde prædikenen igen. Med stor frimodighed gentog V. da sin prædiken for kongen idet han til slut bedyrede: „Det var, Guds død! de samme ord, jeg talte i Vor frue kirke!“ Kongen tog ham ikke dette unødigt op, men kaldte ham tværtimod ikke længe efter (1645) til sin hoffprædikant og konfessionarius skønt V. selv ivrigt protesterede derimod da han af flere grunde ikke ville føle sig hjemmevant i hoffets sfære. N. F. S. *Grundtvig har siden i et magtfuldt digt (i Roskilde-Riim, 1814) skildret mødet mellem Christian IV og den djærve mester V. To ligprædikener fra hans hånd, den ene over Holger Rosenkrantz (1643) (Kirkehist. saml. 3.r.VI, 1887–89 24–35) og den anden over Mette Rosenkrantz (1647) giver ikke nogen forestilling om den personlige kraft der skal have præget V. som prædikant, men afspejler blot tidens ortodokse, lærdomstyngede prædikemåde. 1646 skulle V. have været kreeret til dr.teol., men døde forinden. □Fremstillet s.m. Chr. IV på mal. af C. C. Andersen, 1872 (Fr.borg), på mal. af H. P. Lindeberg, 1885, på tegn. og to forskellige mal. af W. Marstrand og på mal. af V. Neiiendam udst. 1932.

Dänische Bibl. II, 1738 184–89 (brev). Kong Chr. den fjerdes egenhændige breve, udg. C. F. Bricka og J. A. Fridericia I, 1887–89 (fot. opr. 1969) 48. – Progr. fun. univ. Hafn. over O. V., 1646. D. G. Zwergius: Die sielandske clerisie, 1754 588–92. H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. IV, 1868–74 697f. Hist. saml. og studier, udg. samme IV, 1902 310 318 480.

Bjørn Kornerup*

Vind, S.

Vind, Sophus Holger Gustav, 1842–1913, landmand. * 18.4.1842 i Korsør, † 27.4.1913 i Kbh., begr. i Davinde. F: kammerherre, hofjægermester Christian Andreas V. til Sanderumgård og Bækkeskov (1794–1869) og Anna Sophie Elisabeth Hoppe (1803–81). ~ 12.4.1875 på Ourupgård med Fanny Ernesta Pauline Adelgunde Tesdorpf, * 18.12.1855 på Ourupgård, † 8.5.1890 på Sanderumgård, d. af godsejer, senere gehejmekonferensråd E. T. (1817–89) og Mary Büsch (1820–75).

Efter at være blevet student 1860 (Metropolitanskolen) begyndte V. at studere Jura, men brød af 1864 for at deltage i krigen som frivillig dragon. 1865 blev han sekondløjtnant, genoptog studierne og blev cand.jur. 1870. Et par år rejste han i udlandet, lærte derefter landbrug på Korselitze, og 1873 overtog han efter sin mor Sanderumgård på Fyn som han ejede og drev til 1909. V. ledede både markbruget og kvægbruget mønsterværdigt, og gården blev lærested for mange unge. Hans interesse for det nye førte ham tidligt i forbindelse med den begyndende forsøgsvirksomhed, og Sanderumgård blev et af de steder hvor N. J. "Fjord fandt plads til sine mejeri-brugs- og fodringsforsøg. V. blev formand for Allerup-Davinde sogneråd og medlem af Odense amtsråd, og snart blev hans tillidshverv i landbrugets organisationer talrige. I to perioder, 1884–91 og 1902–08, var han formand for Fyns stifts patriotiske selskab, og navnlig i den første af disse da selskabet var midtpunkt for de fynske landboforeningers samarbejde havde han megen indflydelse. Han var tillige formand for statshingsteskuekommissionen på Fyn, De samvirkende fynske hesteavlforeninger og en række andre foreninger. I landhusholdningsselskabet var han medlem af bestyrelsesrådet 1881–99. Med sin temperamentsfulde og energiske natur gik han stærkt op i de mange faglige og samfundsmæssige spørgsmål, og bred og sikker i sin optræden havde han let ved at gøre sig gældende. 1891 blev han udnævnt til æresmedlem af Fyns stifts patriotiske selskab der 1910 tildelte ham sin hundredårsjubilæumsmedalje. V. havde da i en menneskealder stået som en ledende skikkelse i fynsk landbrug. – Hofjægermester 1877. Kammerherre 1898. – R. 1885. DM. 1891. K. 1900. K. 1910. □ Mal. af N. P. Holbech 1846 og 1854. Mal. af H. Chr. Jensen, 1891 (Sanderumgård). Afbildet på P. Tom-Petersens og C. E. Reventlows litografi, 1904, af hesteskue på Brathetrolleborg. Foto.

Hver 8. dag, 1897–98 60f. N. Beck: Fyns stifts patriotiske selsk. gennem 100 år, 1910 især 225f. III. tid. 5.5.1912. Berl. tid. 28.4.1913. Fyns stiftstid. s.d. Fyns stifts landbrugstid. VII, s.å. 185. Ugeskr. for landmænd,

s.å. 255f. [H. Hertel] i Tidsskr. for landøkonomi, s.å. 398–400. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Aksel Milthers*

Windfeld, Ib Marius, 1875–1960, inspektør. * 26.10.1875 på Tanderup, Farup sg., Ribe amt, † 12.9.1960 på Frbg., begr. Frbg. kgd. F: proprietær Thomas Ibsen W. (1826–1900) og Nielsine Windfeld (1831–1912). ~ 1° 28.4.1904 i Brørup, Ribe amt, med Ane Marie Mortensen, * 18.5.1872 i Eskelund, Brørup sg., † 28.6.1912 på Frbg., d. af sognefoged, gårdejer Hans Madsen M. (1842–1904) og Maren Sørensen (1844–1915). ~ 2° 25.10.1913 i Kbh. (Johs.) med Anna Marie (Amie) Gjellerup, * 9.12.1876 i Kbh. (Johs.), † 10.10.1951 på Frbg., d. af handelsagent, senere grosserer Christian Peter G. (1844–1910) og Maren Margrethe Beck (1853–1933).

W. tog præliminæreksamen fra Ribe latinskole 1892. I de næste otte år arbejdede han ved praktisk landbrug, de to sidste år som forvalter på større gårde. Derefter kom han på landbohøjskolen hvorfra han blev landbrugskandidat 1902. I de næste to år var han overassistent ved de banebrydende fodringsforsøg prof. H. Goldschmidt gennemførte for at få klarlagt kvægbrugets rentabilitet. Gode sprogkundskaaber i forening med et udpræget talent for administrativ virksomhed skaffede ham allerede i 1903 stillingen som sekretær for foreningen til fremme af landbrugets eksport. Desuden var han medarbejder ved Agrar-Dagbladet 1904–05, redaktionssekretær for Ugeskrift for Landmænd 1905–06, konsulent for A/S Det danske Gødningskompagni 1905–21 og sekretær i foreningen De danske atlanterhavssøer og samtidig redaktør af foreningens medlemsblad „Atlanten“ 1906–20. I et nært samarbejde med danske firmaer og danske landbrugskonsulenter på stedet lykkedes det W. at få afsætningen af danske avlsdyr til Rusland og randstaterne bragt ind i faste rammer; noget som kom danske eksportører til gode da samhandelen blev genoptaget efter 1920. W. må også tillægges en stor del af æren for at have introduceret den rigt ydende kartoffelsort „Up to date“ i Danmark. Dette fik stor betydning for den danske kartoffeleksport til England. W. var desuden leder af Landøkonomisk Rejsebureau 1912–21, og selv om krigsårene betød et alvorligt afbræk i arbejdet blev der dog i disse år udsendt ikke så få danske landmænd til lærested i Midt- og Østeuropa. Da W. 1921 overtog stillingen som inspektør på landbohøjskolen blev han stillet over for den omfattende opgave at koordinere praktiske og faglige problemer i forbindelse med højskolens store udvidelser. Byggeriet på Rolighedsvej omfattede bl.a. klinikker og store afde-

linger for veterinærundervisningen, et stort slagterlaboratorium og et nyt bibliotek. Fast og effektivt styrede W. dette kæmpeprojekt samtidig med at han i kraft af sin faglige ekspertise kunne rådgive højskolens ledere i alle spørgsmål. I en årrække var han censor ved eksamen i husdyrfagene. En særlig indsats gjorde han for de vordende landbrugskandidater ved at få oprettet Veterinær- og landbohøjskole-kollegiet og ved at fungere som sekretær for Landbrugets studiefond og bestyrelsesmedlem i Fondet til landmænds uddannelse. De to sidstnævnte poster var etog han også efter sin afsked 1945. Æresmedlem af Foreningen af danske landbrugskandidater 1946. – R. 1926. DM. 1941. □Foto.

Ugeskr. for landmænd LXVI, 1921 567f. L. O. [Pedersen] sst. LXXX, 1935 676. Aksel Milthers sst. LV, 1960 607. K. R[aunkjær] i Vort landbrug XL, 1921 485f. N. Thorkil-Jensen i Den kgl. veterinær- og landbohøjskoles årsskr., 1961 156f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Erik Helmer Pedersen (Aksel Milthers)

Windfeld-Hansen, Ib, 1845–1926, ingeniør, belysningstekniker. * 27.4.1845 i Nørre Farup ved Ribe, † 30.4.1926 i Kbh., begr. sst. (Holmens). F: kroholder, senere bankdirektør Hans Hansen (1813–67) og Karen Windfeld (1824–1908). Navneforandring 9.3.1904. ~ 3.7.1874 i Tjæreborg ved Esbjerg med Maria Kirstine Hansen, * 27.1.1844 på Krogsgård, Tjæreborg sg., † 5.3.1935 i Kbh., d. af proprietær Niels H. (1810–81) og Ane Kirstine Nielsen (1815–tidligst 90).

W.-H. blev student 1875 fra Ribe og tog n.å. filosofikum og polyteknisk adgangseksamen. 1871 blev han cand.polyt. i ingeniørfaget. Hans første ingeniørarbejde var et sommerdige i Farup, og efter at have medvirket ved havnearbejdet i Esbjerg var han 1872 beskæftiget i Stege med projektering af et sejløb til Koster og overværede her stormfloden i nov. Efter denne rejste han sammen med daværende havnebygmester Frands Øllgaard til de af stormfloden hærgede egne for at taksere skaderne. 1874–76 berejste han Bornholm og projekterede restaurering af havnene her hvorefter han som konsulent for det islandske ministerium besigtigede broer og havne i Island. 1877 antoges han af borgmester E. D. Ehlers som assistent for gasværksbestyrer G. Howitz ved opførelsen af Østre gasværk i Kbh. Efter afslutningen af dette store byggeforetagende ansattes han 1879 som teknisk fuldmægtig, en stilling der i virkeligheden krævede at han skulle forestå alle på et gasværk forefaldende ingeniørarbejder. W.-H. havde også en betydelig andel i

udvidelsen af Vestre gasværk, og han byggede gaspumpestationen på Christianshavn.

Imidlertid var W.-H. opmærksom på udviklingen af den nye kraftkilde, elektriciteten. 1885 havde Berlin fået en elektrisk centralstation, og 1888 var Hamburg fulgt efter. W.-H. studerede opmærksomt dette nye felt, også ved rejser i udlandet, og 1889 mente han at begyndervanskelighederne var så vidt overstået at man med fordel kunne indføre elektrisk belysning. På grundlag af hans undersøgelser og beregninger indstillede magistraten 1889 til borgerrepræsentationen at der i den indre by oprettedes en elektrisk centralstation til levering af jævnstrøm og beregnet på forsyning af indtil 10 000 glødelamper. At det nyoprettede embede som direktør for Kbh.s belysningsvæsen 1891 besattes med daværende kontorchef i magistraten A. Therkelsen var en forbigåelse, men efter Therkelsens død 1896 besattes embedet med W.-H. Han havde i mellemtiden fra 1892 gjort god fyldest i stillingen som driftsbestyrer ved elektricitetsværket i Gothersgade. Hele værkets anlæg og udførelse var godt gennemarbejdet og stod sin prøve gennem årene. Han organiserede installatørvæsenet og tilrettelagde værkets tariffer således at erhvervslivet kunne drage nytte af den nye kraftkilde. Lysprisen søgtes stedse nedsat, og der indførtes en særlig pris for strøm til motorer. Allerede 1894 måtte man til at arbejde med planer til et elektricitetsværk på Vesterbro, og da Gothersgadeværkets regnskab for 1895 viste sikker rentabilitet blev det udarbejdede forslag fremsat i begyndelsen af 1896. To år senere toges værket i brug. Som belysningsdirektør gik W.-H. ind til en lang og begivenhedsrig virksomhed. 1898–1902 byggedes Østre elektricitetsværk, og elektrificeringen af sporvejene gennemførtes. 1904 byggedes Gothersgades anneks, og samtidig afsluttedes overgangen fra 2 × 110 volt til 2 × 220 volt driftsspænding. 1907 påbegyndtes forsyningen af de ydre distrikter med højspændt vekselstrøm, og 1908 indførtes dampturbinerdrift på Østre elektricitetsværk. 1916–20 opførtes H. C. Ørstedværkets første udbygning, og videreførelsen af samarbejdet med Nordsjællands højspændingsnet og derigennem med det svenske kraftværk ved Lagan sattes yderligere i system. Også for gasværkernes vedkommende krævede udviklingen nyanlæg. Jævnlig måtte Østre gasværk udvides. Ved indmeldelsen af Sundby 1902 overtoges Sundby gasværk, og 1908 toges det nye Valby gasværk, bygget under W.-H.s overtilsyn, i drift. 1913 toges den nye administrationsbygning i Vognmagergade i brug. 1920 trådte W.-H. tilbage som belysningsdirektør efter en fortjenstfuld embedsgerning der, ikke mindst under første

Windfeld-Hansen, Ib

verdenskrig, have stillet store krav. 1915 blev han medlem af Dansk kulbureau, som bistod ved landets kulforsyning, og 1916–17 var han leder af Kommunernes kulbureau. Som en særlig opmærksomhed over for W.-H. idriftsattes H. C. Ørstedværket i overværelse af den samlede kommunalbestyrelse få dage før han 1.4.1920 trådte tilbage. Foruden sin embedsgering har W.-H. udfyldt en række andre hverv. Han var således 1896–1909 docent i elektroteknik ved Polyteknisk læreanstalt, den første lærer i dette fag. Det siger dog sig selv at den meget krævende embedsgering tog hans bedste kræfter, og at undervisningen derfor let blev præget lidt af uventet rutine. Fra 1896 var W.-H. medlem af telefonselskabets bestyrelse. For udviklingen af den unge læge Niels *Finsens metode til behandling af lupus fik W.-H. stor betydning efter at Finsen i nov. 1895 var blevet introduceret til ham af underbestyrer C. *Hentzen. W.-H. hjalp Finsen på enhver måde, og det var W.-H. der gik til G. A. *Hagemann og fik hans og Vilh. *Jørgensens støtte. W.-H. var medlem af det forberedende udvalg og af den første overbestyrelse for Finsens medicinske lysinstitutt. 1916 blev han formand for instituttets bestyrelsesudvalg. 1903–08 var han formand for Elektroteknisk forening. Han var foreningens første formand og blev 1922 æresmedlem af foreningen. 1910–13 var han formand for Dansk ingeniørforening, en stilling hvori han betød meget for foreningens indre liv. 1908 blev han vicepræsident i og 1916 Hagemanns efterfølger som præsident for Dansk elektroteknisk komité. – R. 1895. DM. 1911. K.² 1920. □ Afbildet på P. S. Krøyers mal. Industriens mænd, 1903–04 (Fr.borg). Foto.

Ch. Ramsing m.fl. i Ingeniøren XXII, 1913 121–33. J. Irminger sst. XXIX, 1920 295 og XXXV, 1926 229. E. v. H[olstein] R[athlouw] i Teknisk t. Elektrotekniker XI, 1915 59f og XVI, 1920 41. K. Aubeck sst. XXII, 1926 183. Berl. tid. 27.4.1915 og 28.4.s.å. Sst. 1.5.1926. J. Søeborg i Lys og kraft IV, 1920 85–87. Politiken 26.4.1925 og 1.5.1926. Nationaltid. 1.5.1926. Kbh.s gasværker 1857–1932, 1932. C. Hentzen: 40 år i Kbh.s elektricitetsværkers tjeneste, 1933. Kbh.s elektricitetsværker 1892–1942, red. Jørgen Rode, 1942. Povl Vinding: G. A. Hagemann, 1942. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Povl Vinding*

Winding (Vinding)

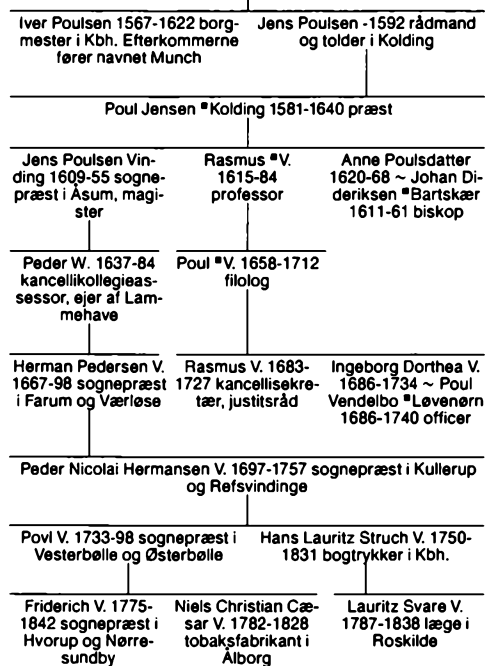
Der findes flere slægter, der har taget navn efter de forskellige lokaliteter Vinding (Vindinge) som findes i Danmark. Der skal her nævnes følgende:

I. En slægt der føres tilbage til borger i Kolding Poul Jensen (ca. 1509–72) hvis sønnesøn Poul Jensen Kolding (1581–1640) var præst i Vindinge (Ø. Flakkebjerg hrd., senere Fyrendal), hvor

fra hans efterkommere tog navnet. En gren af denne slægt fører dog navnet Munch. Om forbindelsen til slægten Anchersen se DBL 5 724.

Tablle I

Poul Jensen, ca. 1509-72 købmand i Kolding, rådmand

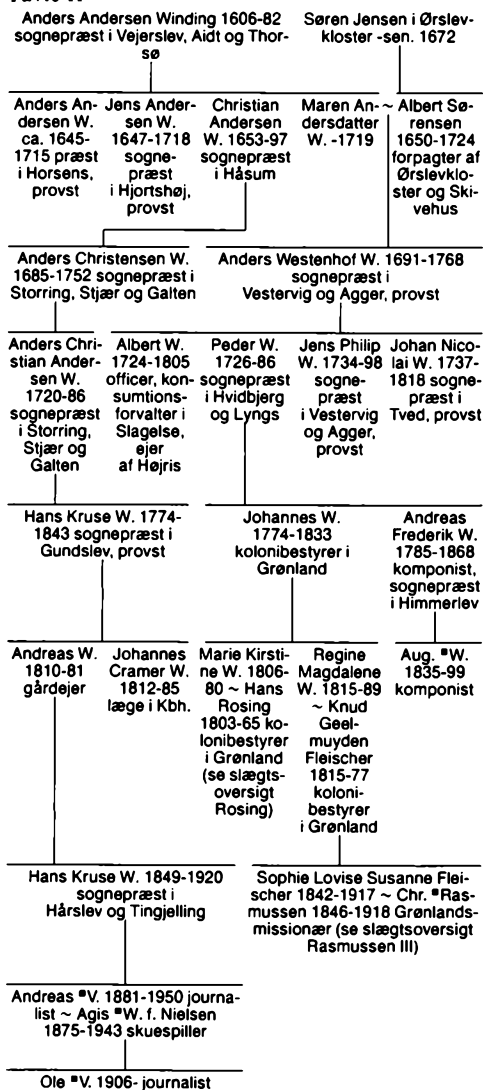
II. En slægt hvis første kendte mand er Anders Mikkelsen (–1596), sognepræst i Dover og Venge, hvis søn, sognepræst sst. Niels Andersen Svejstrup (–1630), var far til Anders Nielsen (Svejstrup) W., sognepræst i Vinding, Bryrup og Vrads (–1662) der igen var far til Anders Andersen W. (–1682), sognepræst i Vejerslev, Aidt og Thorsø. Aug. *W. var ~ Clara Johanne Frederikke Hartmann, d. af komponisten J. P. E. *H. Rasmus *V. var 1° ~ Margrethe Fincke, d. af professor Jacob *F., og 2° med Ingeborg Jacobbæ, d. af biskop Jacob *Matthiesen.

(1) Stamtv. over den Vindingske slægt, 1926. (2) Th. Hauch-Fausbøll: Stamtv. over slægten Winding fra Vestervig, 1913.

Hans H. Worsøe

Winding, Anto(i)nette (Agis) Kathrine Helene, 1875–1943, skuespiller. * 19.9.1875 i Århus, † 31.1.1943 på Frbg., urne på Vestre kgd. F: stentrykker Anton Nielsen (1840–1900) og Anne Frederikke Jæger (1839–1907). ~ 1° med norsk musiker Larssen. Ægteskabet opløst. ~ 2° juni

Tavle II

1903 i Århus med journalist Andreas *Winding, * 23.10.1881 i Seem, Ribe amt, † 27.1.1950 i Kbh., s. af residerende kapellan ved Ribe domk. og sognepræst i Seem, senere sognepræst i Hårslev og Ting Jellinge, Hans Kruse Winding (1849–1920) og Christine Marie Anne Caroline Bech (1854–1927). Ægteskabet opløst 1912. ~ 3° 8.6.1918 med tidligere ejer af Langeskov, Fyn, fi-
deikommissbesidder, senere assurandør i „National“ Erik Schall Holberg, * 10.11.1881 i Kbh. (Johs.), † 23.5.1937 på Frbg. (~ 1° med Bertha Christiane Muus, 1878–1958, ~ 3° med lærer

Maria Julie Roudot, 1885–1970 (~ 1° med re-
præsentant Albert Bruun)), s. af overretssagfø-
rer, dr. jur. Ludvig *H. (1847–1913) og Betty J. S.
M. Caroc (1852–1928). Ægteskabet opløst 1922.
– Mor til Ole *Winding.

W. begyndte 1896 sin teaterbane som Preciosa i
Farinelli på en provineturné og tilhørte de re-
jsende selskaber til hun 1901 blev knyttet til År-
hus teater hvorfra hun 1905 kom til Casino. Her
optrådte hun første gang 19.8. som Juno i *Orfeus
i Underverdenen*, men det var først da hun, støt-
tet af Edv. *Brandes, 1907 kom til Dagmar-
teatret, hvor hun havde en klædelig førsteoptræden
som Trine i *Livet paa Hegnsgaard*, at hun fik tag
i publikum ved sit sympatiske sceneydre, sit fri-
ske humør og sin godmodige elskværdighed. Ef-
ter en toårig afbrydelse ved Alexandrateatret
forblev teatret i Jernbanegade hendes virkeplads
til dets nedrivning 1937, og siden tilhørte hun
bl.a. Frbg. teater. Blandt hendes mange roller
var Charlotte Svendsen i *Brødrene Hansen*, ko-
nen i *Vognmand Henschel*, enkefru Anthonen i
Tenoren, fru Baunberg i *Menneskenes Børn*, frk.
Scharff i *I det gamle Voldkvarter*, titelrollen i
Madame Sans-Gêne, Caroline Hansen i *Tante
Cramers Testamente*, Mine Tokkerup i *En Spurv
i Tranedans*, Toinette i *Den indbildt Syge* og
Christiane i *Christianes Hat*. Bedst levedejor-
de hun typer, både unge og gamle, fra den halv-
dannede mellemklasse, med hjertet på rette sted;
der var i hendes spil en egen varm menneskelig-
hed og mild livserfaring som besejrede hendes
noget uskolede replikbehandling. – Ingenio et
arti 1937. □ Tegn. af Vald. Andersen, 1908. Teg-
net i rolle af Vald. Møller (Teatermus.) og af
samme 1919 (sst.). Foto.

Viggo Cavling i Politiken 1.2.1943. Sv. K[ragh]-[Jacob-
sen] i Berl. tid. s.d. Rob. Neiiendam: Forlystelses-
måle, 1958.

Robert Neiiendam*

Winding, Andreas, 1881–1950, journalist, forfat-
ter. * 23.10.1881 i Seem, Ribe amt, † 27.1.1950 i
Kbh., urne på Himmelevugd., Kbh.s amt. F: re-
siderende kapellan ved Ribe domk. og sogne-
præst i Seem, senere sognepræst i Hårslev og
Ting Jellinge, Sorø amt, Hans Kruse Winding
(1849–1920) og Christine Marie Anne Caroline
Bech (1854–1927). Ved døben Winding, skrev sig
fra 1927 v. ~ 1° juni 1903 i Århus med skuespil-
ler Anto(i)nette (Agis) Kathrine Helene Nielsen
(Agis *Winding), * 19.9.1875 i Århus, † 31.1.1943
på Frbg., d. af stentrykker Anton N. (1840–1900)
og Anne Frederikke Jæger (1839–1907). Ægte-
skabet opløst 1912. ~ 2° 4.6.1922 i Blistrup på

Vinding, Andreas

Mors med forfatter og journalist Anna-Fedora (Luth) Otto, * 11.9.1897 på Frbg., † 19.11.1934 i Kbh. (~ 1° 1918 med premierløjtnant i marinen, senere kommandør Gustav Paulsen, 1895–1958 (~ 2° 1926 med Inge Ida Ramm, * 1900), ~ 3° 1927 med overretssagfører Max Rothenborg, 1888–1956 (~ 1° 1913 med Ingeborg Magdalene Ditlevsen, 1891–1974, ~ 3° 1939 med oversætter Sonja Rindom, * 1904)), d. af poliklinikchef, dr.med. Carl Johan O. (1865–1920) og Clara Frederikke Amalie Bærentzen (1874–1922). Ægteskabet opløst. ~ 3° 26.1.1929 i Paris (b.v.) med bogbinder Kirsten Möhl, * 3.11.1905 i Svendborg, d. af tandlæge Johan Conrad Holberg M. (1874–1956, ~ 2° 1916 med Ebba Inger Louise Mogensen, 1889–1972) og Julie Viveka (Vigga) Wiggers Kiær (1879–1975, ~ 2° 1916 med ejer af Segnhus pr. Klippinge, hofjægermester Wenzel Carl Peter Flach (de) Neergaard, 1864–1919). – Far til Ole *V.

V.s journalistiske karriere var grænseoverskridende og fik hele Europa som baggrund – han boede over halvdelen af sit liv i udlandet, men trods en tabt barnetro forblev han præget af fædrelandets klassiske præstegårdskultur, „klokkerne tonede altid i hans danske hjerte“ (Henry Hellssen). Slægten domineredes af præster, selv blev han født i Seem præstegård lige nord for den gamle grænse – og var i øvrigt under grænsediskussionerne efter første og anden verdenskrig „aktivist“. V. gik i skole i Randers, Sorø (akademiet) og Roskilde, blev student 1900, privat dimitteret, og cand.phil. 1901. Han drev kunst- og andre studier uden at tage eksamen idet han mod faderens håb afslog at læse teologi. Allerede 1900 var han kommet ind på journalistik med bidrag til Roskilde Dagblad, og 1902 fik han ansættelse ved Demokraten i Århus hvorfra han samtidig var korrespondent til Politiken i Kbh. Da Henrik *Cavling 1905 blev dette blads hovedredaktør kaldte han V. til sig, og fra nu af skrev han til Politiken. Af det kuld af journalister der voksede op om Cavling efter 1905 var V. den største naturbegavelse og blev Cavlings yndlingsmedarbejder. I nogle år var han københavnerjournalisten fremfor nogen og skildrede det mondæne hovedstadsliv i en let og underfundig stil under mærket „Per Pryd“. Blæksprutten noterede: „En Pryd, en Vinding for et moderne Blad“. Han strejfede dog også mere seriøse emnekrede: det var ham der bragte Politiken den følgesvangre nyhed at J. C. *Christensen havde lånt P. A. *Alberti 1,5 mio. kr. af statskassen. Lys og charmerende af udseende og væsen, festglad og kvindekær blev V. feteret af det borgerskab han i forbundethed ironiserede over. Han havde fra naturens hånd talent for at omgås

mennesker og rendyrkede bevidst talentet (sammen med journalistkollegaen Tage Heft skrev han senere *Omgang med Mennesker. En moderne Knigge*, 1930). Men i længden tilfredsstillede den flanerende journalistik ham ikke, og fra 1911 virkede han overvejende som udenlandsmedarbejder. 1913 boede han i Paris, 1914 i Rom, 1914–18 i Paris, 1919–21 i Genève, 1926–36 og igen fra 1938 i det Frankrig han regnede for sit andet fædreland. Han var under første verdenskrig udsendt til vestfronten og såredes 1916 ved Somme, korresponderede 1919 fra Murmanskfronten og Østkarelen og derefter fra folkeforbundet, dækkede 1936–39 den spanske borgerkrig og endelig den franske front 1940. Fra 9.4. til 10.6.s.å. ledede han den franske radios danske afdeling. Ved siden af sit medarbejderskab ved Politiken var han, navnlig under første verdenskrig, korrespondent til en række udenlandske blade, bl.a. Verdens Gang (Oslo), Dagens Nyheter (Stockholm), Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, Paris Journal, Berliner Tageblatt, Evening Standard og Matin. Faglige tillidsposter markerede hans internationale position. Han var vicepræsident for den udenlandske presses forening i Frankrig til 1940, derefter æresmedlem, desuden Administrateur Association Franco-Danoise. 1933–34 var han præsident for folkeforbundets journalister i Genève.

I de yngre år forsøgte V. sig i skønlitteraturen, først med et skuespil *De blanke Facader*, 1909 der blev en fiasko på Casino, derefter med fortællingerne *Den skønne Ubekendte*, 1912, *Ingeborg Jarl og hendes Kæreste*, 1913, *Rosen og Martyren*, 1915 og *Glædens Stad*, 1922, men hans styrke var impressionen og ikke fiktionen. Det ydre kan journalisten beskrive, ikke det indre liv, sagde han selv. Den lette og elegante sprogbehandling der syntes ham medfødt bevarede og underbyggede V. gennem sin brogede og befrugtende udvikling fra førkrigsårenes flagrende københavneri og hektiske livsnydelse til den kosmopolitiske vagabondtilværelse og to krige stærke indtryk. Det danske i hans sind med rødderne i præstegårdslivet og naturen forenede sig på ejendommelig måde med europæisk hovedstadskultur, og som halvt naturaliseret franskmand tilegnede han sig netop de elementer i gallicismen der ikke ligger på overfladen og flettede dem yndefuldt sammen med sit jyske lune og et stænk sentimentalitet. Mange regnede ham for generationens fineste stilist i dansk presse. Det menneskelige moment i en situation var hans styrke – også som politisk skribent; han lod andre om at trække de skarpsindige, kendsgerningsmættede analyser i forgrunden. En række bøger rummer udvalgt af hans artikler: *Krigs-*

idyller, 1915, *Ærens land*, 1916, og *Hvor livet begynder forfra*, 1917 er skildringer fra krigens Frankrig, *Vagabond i Europa*, 1921 og *Fra Randerne til Athen*, 1931 rejsebilleder fra mange lande, mens *Glæde over Danmark*, 1924 direkte og indirekte er hvad titlen siger, en hyldest til fædrelandet. „Først da idyllen kom os på afstand, fik vi mod til at sige, hvor højt vi elskede den“. Posthumt udsendtes 1951 endnu en samling af hans Politiken-kronikker, *Den blå hund i Bombadilla*. I *Sorgløse Tider*, 1942 fortæller han om sine år på Politiken indtil 1911. En særstilling i forfatterskabet indtager bogen om *Maleren Hans Henningsen*, 1944 der sammen med mange mindre artikler vidner om V.s kunstinteresse. I en anden biografi *General de Gaulle*, 1948 skildres den franske statsmand med stærk omend ikke ukritisk sympati. Året før V. døde udsendte han endelig *Rejse i Frankrig*, 1949 – en kærlighedserklæring både til landet og folket. Kærligheden var gengældt. Han var ridder af æreslegionen, og efter hans død i Kbh. hvortil han søgte fra Paris pga. alvorlig sygdom mindedes han i fransk radio med en udsendelse. – R. 1928. DM. 1934. □Tre karikaturtegn. af Sven Brasch (Kgl.bibl.). Tegn. 1918 (sst.) og 1931. Foto.

A. V.: *Sorgløse tider*, 1942 (erindr.). Interview i Berl. aften 24.11.1942. – Viggo Cavling m.fl. i *Journalisten* 1.10.1941. Henry Hellssen i Berl. aften 22.10.s.å. *Politiken* 23.10.s.å. Sst. 2.7.–3.7.1943. Anker Kirkeby og Fr. Poulsen sst. 28.1.1950. Walter Schwartz og Fr. Poulsen i A. V.: *Den blå hund i Bombadilla*, 1951. Kai Friis Møller: *Miscellanea*, 1952 18–28. Tage Taaning i 100 publicister om 100 publicister, red. Paul Hammerich og Bent A. Koch, 1980 86f. – Papirer i Kgl. bibl.

Verner Jespersen

Winding, Henrich August, 1835–99, pianist, komponist. * 24.3.1835 i Tårs, Lolland, † 16.6.1899 i Kbh., begr. i Søllerød. F: sognepræst, sidst i Himmelev og Roskilde adelige jomfrukloster, Andreas Frederik W. (1785–1868) og Marie Annette Raaschou (1797–1865). ~ 10.5.1864 i Kbh. (Garn.) med Clara Johanne Frederikke Hartmann, * 9.4.1839 i Kbh. (Garn.), † 25.6.1925 sst., d. af komponist J. P. E. *H. (1805–1900) og Emma S. A. Zinn (1807–51).

Fra sit fjerde år fik W. klaverundervisning af sine musikalske forældre. Især faderen var en udmærket klaverspiller og tillige fra sin ungdom skattet af folkemindesamlerne Rasmus *Nyerup, A. P. *Berggreen og Svend *Grundtvig som en af de ivrigste og kyndigste bidragydere af tekst- og musikstof ligesom han besørgede tekstudgaven af 2. hæfte af C. E. F. *Weyses *Kæmpeviser*. En ældre bror til W., Peter Buonaventura Winding (1823–39) havde også inden sin død nået at vise bemærkelsesværdige musikevner (kompositioner

i faderens afskrift i Det kgl. bibliotek), så musikaltiteten var tydeligt nok en familiearv. Allerede som otteårig vakte W. opsigt som klaverspiller i Den musikalske forening på Nytorv, og som fjortenårig kom han til Kbh. for helt at kunne hellige sig sin musikalske uddannelse. Hos Niels W. *Gade fik han undervisning i teori og komposition, og hos sin senere svigerfar J. P. E. Hartmann var han daglig gæst. På klaveret gjorde han sikre fremskridt hos Carl Reinicke og Anton *Rée, og 1851 havde han sin egentlige debut i Musikforeningen med Mozarts d-mol koncert. 1855 blev han student, privat dimitteret, og n.å. rejste han til Leipzig og Prag og fik hos Alexander Dreyschock den sidste pianistiske afslibning. Ved sin hjemkomst var W. en fuldt færdig kunstner med en sikker, velafbalanceret teknik; hvad det kunne skorte ham på var udtrykkets varme og musikalsk temperament, noget der med årene blev mere udtalt og gav hans spil et lidt blegt, skønt ædelt præg. W. var en skattet fortolker af klassikerne, navnlig af Beethoven, og i en snes år blev han næsten enerådende ved Musikforeningens koncerter. Også i udlandet, som han bl.a. besøgte på Anckers stipendium (1869–70), vakte han smigrende opsigt. Ved siden af sin virksomhed som koncertpianist havde W. en stor elevpraksis, og ved Kbh.s konservatorium blev han klaverlærer straks fra grundlæggelsen 1867. En nervøs armlidelse, fremkaldt ved overanstrengelse, hindrede dog i årene 1872–78 hans pianistiske og pædagogiske gerning, men fra 1881 genoptog han sin lærergerning ved konservatoriet og indtrådte ved Gades død og H. S. *Paullis afgang 1891 sammen med Carl *Helsted i bestyrelsen. Ved den skandinaviske musikfest 1888 lod han sig atter høre som klaverspiller og optrådte, om end sjældnere, offentligt til få måneder før sin pludselige død. Som komponist satte W. ikke særlig betydningsfulde spor selv om han med dygtighed og smag gav sit bidrag til den højromantiske musik i Mendelssohn-Bartholdys og Gades ånd. Men navnlig i de år hvor sygdom hindrede ham i at dyrke sit instrument komponerede han en del og nåede op på omkring 60 opusnumre af hvilke en stor del er trykt på danske og udenlandske musikforlag. Blandt de større værker findes ungdomsværket *Ouverture til en nordisk Tragedie*, op.7, en klaverkoncert op.16, klaverkvartetten op.17 og en strygekvintet op.23. Til Bournonville-balletten *Fjældstuen* komponerede han 1. akts musik (1859), endvidere talrige klaverstykker og sange, foruden en symfoni og en violinkoncert der forblev manuskript. –Tit. professor 1892. – R. 1890. □Træsnit 1883. Foto. – Monument på graven sat af venner og elever.

Winding, Aug.

Breve fra Grieg, udg. Gunnar Hauch, 1922. – A. Hammerich i Festskr. i anledn. af musikforen.s halvhundredårsdag II, 1886. Niels W. Gade: Optegn. og breve, 1892. H. Nutzhorn i Højskolebl. XXIV, 1899 805–12. III.tid. 25.6.s.å. Gustav Hetsch: Det kgl. da. musikonservatorium 1867–1917, 1917 43 95. L. B. Fabricius: Træk af da. musiklivs hist., 1975. Finn Benestad og Dag Schjelderup-Ebbe: Edv. Grieg, Oslo 1980. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Nils Schjørring

Vinding, Erasmus, se Vinding, Rasmus.

Vinding, Ole, * 1906, journalist. * 5.2.1906 i Kbh. (Holmens). F: journalist Andreas *V. (1881–1950) og skuespiller Anto(i)nette Kathrine Helene Nielsen (Agis *Winding) (1875–1943). ~ 1° 1947 med Marie-Louise Castenschiold, * 23.2.1901 i Göteborg, d. af Johan Lorentz C. (1868–1924) og Paula Bertelsen (1872–1950). Ægteskabet opløst. ~ 2° 9.6.1955 i Kgs. Lyngby med lægesekretær Karin Gamst Nielsen, * 9.6.1922 i Rungsted, d. af direktør, konsul C. G. Gamst N. (1888–1980) og Emmy Linde (1884–1952).

V. er udgået fra Frederiksberg gymnasium og rejste efter endt skolegang 1925 til Paris hvor faderen i en årrække havde sin bopæl som fast korrespondent for Politiken. Hans lange ophold i Frankrig, hvor han en kort overgang havde ansættelse på et forsikringskontor, men ellers ernærede sig som free-lance korrespondent til danske og udenlandske blade, kom til at præge hele hans livsholdning. Med et modtageligt sind og åben for de herskende strømninger i 1920ernes Europa blev han stærkt påvirket af fransk kultur, og navnlig kom fransk kunst til at dominere et gryende forfatterskab. 1942 udsendte han sin bog om Auguste Renoir og året efter *Foraaret i fransk Kunst*, en skildring af impressionismens gennembrud, og 1948 *Syner og Virkelighed*, fingerede interviews med de store malere og efter samme mønster *Samtaler i Elysien*, 1968 og albummet *Franske Streger*, 1949. Men V. holdt sig ikke udelukkende til kunsten, dertil var hans interesser for vidtfavnende. Som rejsende journalist og en overgang fast knyttet til Ekstra-bladet kom han vidt omkring. Efter borgerkrigen i Spanien udkom *Spanien i Nærbilleder*, 1937 og 1945 *Farlig Fred* og 1946 bogen om Grønland. For disse reportagebøger modtog han 1946 Cavling-prisen. Også som kulturhistoriker har V. gjort sig gældende både som den kloge ræsonnør i radiocausier og som forfatter. Ofte har han hentet sine emner fra Frankrigs bevægede historie. *Vejen til den halve verden*, 1963, *Tolv romerske kejsere*, 1971 og den seneste erindringskitse *Nat og dag*, 1980 bekræfter, sammenholdt

med hans øvrige forfatterskab, Hakon *Stangerups karakteristik af V. som „en dannet mand der ved hvad han taler om“.

Det er dog utvivlsomt som lidenskabelig forkæmper for naturfredning og som en nidkær beskytter af dyre- og planteverdenen at V. har sikret sig en fremskudt plads i publikums bevidsthed. Allerede 1941 udgav han kroniksamlingen *En anden Verden* (2. saml. 1958), derefter *Øjeblikke i naturen*, 1956 og først 1981 *Et bymenneske i naturen*, dagbogsblade fra 1970ernes miljødebat delvis baseret på hans månedlige radioudsendelser der både ved den formfuldendte stil, de kloge ræsonnementer og de barske udfald mod myndighederne fascinerede mange radiolyttere. Dertil kommer utvivlsomt det inciterende ved hans karakteristiske stemmeføring der også jævnlgt dominerede den populære radioserie Kardinalernes middag (1978) hvor han i selskab med Hans *Bendix, Sv. *Kragh-Jacobsen og Olaf *Ussing var den kloge ræsonnør fortrolig med en verden større end den hjemlige. For teatret har V. skrevet *Foran spejlet*, 1950, en lille enakter der jævnlgt stod på Det kgl. teaters program og TV-spillet *Dr. Belhommens pensionat*, 1961. V. betragter sig selv som journalist og har som faderen præsteret ypperlig journalistik, bl.a. i tidsskriftet *Perspektiv* hvor han i serien *Hos Fotografen* gav små rammende portrætter af berømtheder som han havde mødt (Ernest Hemingway, James Joyce, Gertrude Stein, André Gide m.fl.). Som forfatter skabte han sig hurtigt et navn, men i hans otium har hans interesse og kærlighed til naturen helt domineret hans virke, og det er fortjent at han 1976 modtog Den grønne pris, Naturfredningsprisen 1977, 1980 E. V. Brandts legat til bevarelse af den danske dyreverden og Fuglebeskyttelsesprisen 1981. V. har på en egen lavmælt måde levet op til sit eget bon-mot: „Hvis man helt forbliver sig selv, er man uden mindste anstrengelse fuldstændig original“. □Mal. af V. Lundstrøm, 1927. Tegn. af Ivan Opffer, 1975 (Fr.borg). Foto.

O. V.: Vejen til den halve verden, 1963. Samme: Nat og dag, 1980 (erindr.).

Godfred Hartmann

Vinding, Poul, 1658–1712, filolog. * 8.9.1658 i Kbh., † 27.3.1712 sst., begr. i Frue k. F: professor Rasmus *V. (1615–84) og Ingeborg Jacobæa (1633–1702). ~ 10.8.1682 i Helsingør med Margrethe Sophie Bøgvad, * 20.5.1660 i Helsingør, begr. 17.4.1721 i Kbh. (Frue k.), d. af toldskriver ved Øresunds toldkammer Anders Nielsen B. († 1687) og Dorte Christensdatter (ca.1617–77, ~ 1° 1645 med købmand, tolder ved Øresunds

toldkammer, Gødert *Braem, 1601–55, ~ 1° 1637 med Anne Bruun, † 1642, ~ 1° 1632 med toldskriver, senere rådmand i Helsingør Abraham Mechelburg, † 1635).

Efter at være blevet student 1675 blev V. allerede 1677 designeret til professor ved universitetet og derefter sendt på en udenlandsrejse til Holland, England, Frankrig og Tyskland (1677–81). Da han var kommet hjem blev han, efter at have holdt en disputation om Lukians skrift om Peregrinos Proteus, beskikket til professor i græsk (1681). Han roses for sin store hjælpsomhed over for studenterne, navnlig alumnene på Borchs kollegium for hvilket han var efør fra 1691 til sin død. Ved siden heraf beklædte han høje embeder. Han blev 1686 assessor i hofretten og i kancelliet, 1688 assessor i højesteret, 1693 justitsråd og 1706 etatsråd. Han var en meget anset latinist og forfattede en række mindetaler over fyrstelige og andre fremragende personer samt en del latinske disputationer over filologiske emner. Samtiden satte særlig pris på hans oversigt over den græske litteraturs historie, *De variis linguæ græcæ scriptoribus*. Han delte den græske litteratur i fire perioder efter årtiderne, foråret (indtil perserkrigene), sommeren (indtil begyndelsen af romerherredømmet), efteråret (under romerherredømmet) og vinteren (den byzantinske tid). Han fik dog kun fuldført de tre første dele, *Ver græcum*, 1693, *Æstias græca*, 1699 og *Autumnus græcus*, 1705. Heri opregner han de vigtigste forfattere af hvem han giver en kort og lidet dybtgående karakteristik. Han antages også at være forfatter til en græsk grammatik, *Grammaticæ græcæ præcepta majora*, 1703 som dog ikke bærer hans navn. □ Afbildet på mal. af højesteret 1697, tilskrevet Jacob d'Agar (Rosenborg).

Progr. fun. univ. Hafn. over P. V., 1712 (da. overs. i C. P. Rothe: Brave da. mænds og qvinders berømmelige eftermæle I, 1753 436–46). Hans Olrik i Festskr. i anledn. af Borchs kollegiums 200-års jubilæum, 1889 44–48. Højesteret 1661–1961 I–II, 1961.

Hans Ræder*

Winding, Poul Erik, 1916–66, nationaløkonom. * 13.5.1916 i Fredericia (Trin.), † 15.2.1966 på Frbg. (Markus), begr. Sorgenfri kgd. F: kommunelærer Poul W. (1888–1935) og Johanne Marie Jacobsen (1889–1967). ~ 16.10.1943 i Fredericia (Trin.) med Kirsten Tove Rasmussen, * 14. 10.1923 i Fredericia, d. af formand Hermann R. (1890–1977) og Astrid Strandvig (1901–59).

W. blev student fra Fredericia 1934 og cand.polit. 1940. Efter aftjening af værnepligt blev han s.å. ansat i arbejds- og socialministeriet, sekretær 1943, fuldmægtig 1948–50. I ministeriet arbej-

de han for den statsvidenskabelige konsulent Henning *Friis. 1941–45 var han tillige medarbejder i prisdirektoratet og undervisningsassistent ved Kbh.s universitet 1946–49. Kendt og respekteret af studenter og kolleger valgtes han 1948–49 til formand for socialøkonomisk samfund. 1951–54 var han medarbejder i Det økonomiske sekretariat. Fra 1942 havde han undervist på handelshøjskolen. Her blev han lektor 1949, docent 1953 og skolens anden professor i nationaløkonomi 1956. Jan.1957 blev han udpeget til at efterfølge Christen *Møller som rektor fra 1.8., men tiltrådte ved Møllers død 7.5.s.å. Efter at de fem år han havde påtaget sig rektoratet var udløbet ville han genoptage sin forskning. Skolens lærere fik ham dog til at fortsætte et år til. 1965 var han på studierejse i USA.

W. blev dr.polit. 1957 på afhandlingen *Some aspects of the acceleration principle*. Han havde da allerede en betydelig litterær indsats bag sig. 1947–56 var han medredaktør af Økonomi og Politik, 1947–51 tillige sekretær for Institutet for historie og samfundsøkonomi, medlem af styrelsen fra 1955 og eneredaktør af Økonomi og Politik 1956–57. Fra 1947–54 skrev W. en række bidrag til tidsskriftet navnlig om den økonomiske udvikling i forskellige lande. 1951 havde han sammen med Niels *Banke udsendt en lærebog *Konjunkturer og kriser* hvor han havde skrevet det teoretiske afsnit der bl.a. gav en ny belysning af accelerationsprincippet. 1952 udsendte han sammen med P. *Nyboe Andersen og Bjarke Fog lærebogen *Nationaløkonomi*, der fik stor udbredelse og blev oversat til finsk 1957. I begyndelsen af 1953 var W. med professor Carl *Iversen og P. *Nørregaard Rasmussen i Irak i forbindelse med den af de tre udarbejdede bog *A report on monetary-policy in Iraq* (Irak 1954). Året efter disputatsen udsendte W. *Det danske kapitalmarked I–II*. Værket var foranlediget af Bikubens 100 års jubilæum og sagkyndige har fremhævet at det også kunne have været grundlaget for en disputats. W. havde udprægede pædagogiske evner men hans grundighed gjorde hans litterære arbejder til tungt stof for de fleste studenter. Ud over det anførte har W. i fagskrifter, til samleværker og festskrifter skrevet en række mindre afhandlinger. Som rektor beslaglagde administrationen så meget af hans tid at der ikke blev tid til forskning; bl.a. fordi skolens overgang til selvejende institution skulle forberedes og flere studieretninger omlægges. W. skrev ofte selv beretninger og indstillinger. Det krævede også tid at rektorstillingen medførte mange opgaver uden for skolen. Fra 1961 var W. medlem af og fra 1962 formand for statens alm. videnskabsfonds kommission for samfundsvidenskabernes

Winding, Poul

og samtidig medlem af og formand for kommissionen for erhvervsøkonomi og administration. Han blev også medlem af kollegiebestyrelser. Han fik hertil en række hverv uden direkte tilknytning til skolen. 1954–60 var han medlem af nat.økon.forenings bestyrelse, 1957–63 præsident for komiteen til udbredelse af kendskabet til Danmark i udlandet, 1957–65 medlem af monopolrådets forretningsudvalg, fra 1957 af bestyrelsen for Helbreds-fonden (P. Carl *Petersen) og fra 1958 af bestyrelsen for Philips fond. 1959 blev han medlem af Danmark-Amerika-fonden, og samme år fik han den særlige opgave at være medlem af den voldgiftsinstitution der skulle klare bankfunktionærernes vilkår. Fra 1960 var han medlem af Akademiet for de tekniske videnskaber, 1965 blev han kvæstor for Carlsbergfondet og 1966 medlem af Det økonomiske råds formandskab.

Skønt W. ikke blev 50 år var han ved sin død en af landets betydeligste nationaløkonomer. Han var ligefrem og venlig både over for sine studenter og de mange mennesker han traf i sine forskellige gøremål og blev hurtigt meget vellidt. Som dreng og langt op i årene var han spejder og var livet igennem beredt til at hjælpe andre. □Foto.

Erhvervsøkonomisk t. XXX, 1966 111–14 (bibliografi). – Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1957 196. – Beretn. fra Handelshøjskolen i Kbh. 1952–53, 1953 14–16; 1956–57, 1957 16–18. Jan Kobbernagel sst. 1965–66 og 1966–67, 1968 11f. P. Nyboe Andersen og E. Hoffmeyer i Nationaløkonomisk t. CIV, 1966 1–11 (heri bibliografi). Max Kjær-Hansen og P. Norregaard Rasmussen i Det danske marked XXV, s.å. 93–101. Berl.tid. 16.2.1966. Politiken s.d.

Niels Banke

Vinding, Povl, 1886–1960, brandchef, ingeniør, forfatter. * 5.4.1886 i Nykøbing S., † 28.8.1960 i Roskilde, begr. i Kbh. (Vestre). F: dyrlæge og gårdejer Peter V. (1851–1912) og Hilma Franziska Olsen (1857–1923). ~ 5.5.1917 i Kbh. (Chr.) med Lilian Addi Claudi-Magnussen, * 19.6.1891 i Rosario, Argentina, † 19.6.1980 i Herlev, d. af afdelingschef Ricard C.-M. (1858–1945) og Ann Eliza Leudesdorff (1862–1934).

Efter præliminæreksamen 1901 og derpå følgende læretid som smed og maskinarbejder tog V. 1903 adgangseksamen til Polyteknisk læreanstalt og 1909 eksamen som elektroingeniør. Sin værnepligt aftjente han fra 1909 til 1910 ved fæstningsartilleriet, og under første verdenskrig gjorde han som løjtnant tjeneste som batterigruppechef på Kbh.s landbefæstnings nordfront. Umiddelbart efter eksamen udførte V. forskellige arbejder for professor Wm. *Rung, bl.a. ved ombygningen af Frbg. elektricitetsværk, og sam-

arbejdet fortsatte efter afslutningen af værnepligtstjenesten idet V. 1910–14 som assistent var knyttet til Polyteknisk læreanstalts elektrotekniske konstruktionsøvelser samtidig med at han assisterede Rung ved projektering af omfattende elektriske anlæg. V. viste meget tidligt sin forståelse af de planøkonomiske interesser der knytter sig til elektricitetsforsyningen, og det skyldes i væsentlig grad hans arbejde at hans fødeby Nykøbing S. var den første købstad i Danmark der blev elektrificeret uden at bygge eget værk idet V. 1913 udarbejdede byens kontrakt med Nordvestsjællandsske elektricitetsværk. 1914 blev V. ansat som brandinspektør ved Kbh.s brandvæsen efter at have været løst ansat fra 1913, og 1936 blev han chef for hovedstadens brandvæsen. V. var på én gang ingeniør og organisator, og hans arbejde for bl.a. udbygningen af røgdykkertjeneste var præget af hans betydelige evner i teknisk og organisatorisk retning. 1929 virkede V. på fremragende måde som generalsekretær for Det nordiske ingeniørmøde i anledning af Polyteknisk læreanstalts 100 års jubilæum.

V.s store interesse for sin stand – den videnskabeligt uddannede tekniker – gjorde ham tidligt til et interesseret medlem af Dansk ingeniørforening. 1914–17 og 1930–35 var han medlem af Dansk ingeniørforeningens bestyrelse, og 1916–24 var han formand for denne forenings elektrotekniske sektion. 1921–35 var han tillige formand for Kbh.s kommunale ingeniørforbund. Som redaktør af Polyteknisk Tidsskrift 1928–30 greb han ofte pennen for at hævde ingeniørernes interesser, og V. var en veltalende og overbevisende talsmand for teknikernes forøgede indflydelse på ledelsen af det moderne samfund. Han udfoldede en betydelig skribentvirksomhed af teknisk og teknisk-økonomisk art. 1919 skrev han i Ingeniøren (XXVIII) om vindmotorers ydeevne og foreslog her for nogen anden at forbedre denne ved anvendelse af propellerformede vinger, en konstruktion han patenterede og fik sat i produktion, særlig med henblik på elektricitetsproduktion. Om samme emne udarbejdede han et foredrag til World Power Conference's kongres i London 1924, og til World Power kongressen i Berlin 1930 udarbejdede han et foredrag om nogle på hans elektricitetsværkstatistiske arbejde baserede tanker: *Über die Bearbeitung von Elektrizitätswerkstatistischem Material*, et arbejde han videreførte ved den afhandling hvorpå han 1933 erhvervede den tekniske doktorgrad ved Polyteknisk læreanstalt, nemlig *Beiträge zur Lehre der Elektrizitätsstarife*. 1929–31 redigerede han Brandværns Haandbogen, en af Dansk brandværnskomité udgivet fremstilling af alt vedrørende brandvæsen. 1940 kom denne

bog i ny og revideret udgave. 1935 var V. medvirkende ved stiftelsen af Nordisk Tidsskrift for teknisk Økonomi. 1937 optoges han som medlem af det da stiftede Akademi for de tekniske videnskaber. Af V.s historisk tekniske arbejder må særlig nævnes den 1939 udsendte bog *Dansk Teknik gennem 100 Aar, belyst i Levnedsskildringer*, i hvis 2. udgave 1941 der findes en biografi af P. O. *Pedersen til hvem V. stod i et varmt venskabsforhold, og 1942 kom den store og indgående skildring af G. A. *Hagemann, udsendt i anledning af 100 årsdagen for Hagemanns fødsel. V. er tillige forfatter til en række artikler i Dansk biografisk Leksikon om danske ingeniører. V.s teknisk-historiske arbejder er præget af hans indsigt og sympatiske forståelse af de problemer han skildrer, og det meget indgående kildestudium der gik forud for arbejderne tilblivelse vil sikre hans arbejde på dette område en varig plads i dansk historie.

V. var til sin afgang 1956 indenrigsministeriets tilsynsførende med brandsikringen af de kongelige slotte og medlem af Dansk brandværns komités forretningsudvalg samt formand for komiteens udvalg for regelmæssig brandvæsensinspektion, og han var den ledende i arbejdet på normalisering af brandvæsener i Storkøbenhavn fra den første luftværnslov 1935. Han var desuden dansk repræsentant i Comité technique International de Prevention et d'Extinction du Feu, medlem af Kbh.s bygningskommission og af den i henhold til saneringsloven af 1939 nedsatte boligkommission. – R. 1929. DM. 1937. K. 1955. □Tegn. af Otto Christensen. Foto.

Interview i Berl. tid. 9.6.1936. – Opfindelsernes bog, ved Helge Holst, 4.udg.l, 1923 60–63. Politiken 9.6.1936. Socialdemokraten s.d. P. O. Pedersen i Elektrotekniker XXXII, s.å. 135. A. Krieger i Brandfare og brandværn 15.7. s.å. Poul G. Ernst og Kj. Helweg-Larsen: Alarmklokken kimer, 1941. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

G. Ulrich*

Vinding, Rasmus (Erasmus) Poulsen, 1615–84, professor. * 19.3.1615 i Vindinge, nu Fyrendal, † 4.9.1684 i Kbh., begr. i Frue k. F: sognepræst, senere provst og skoleforstander Poul Jensen *Kolding (1581–1640) og Johanne Pedersdatter (ca. 1586–1640). ~ 1° 15.7.1649 i Kbh. (Frue) med Margrethe Fincke, * 19.1.1630 i Kbh., † 15.8.1650 sst., d. af professor Jacob F. (1592–1663) og Margrethe Tetens (†1637). ~ 2° 17.4.1653 med Ingeborg Jacobæa, * 27.7.1633 i Kbh., † 31.10.1702 sst. (Frue k.), d. af biskop Jacob *Matthiesen (1602–60) og Anna Bartholin (1613–82). – Far til Poul *V.

V. blev 1632 dimitteret til universitetet fra Herlufsholm skole og tog 1634 baccalauregraden hvorefter han et års tid vikarierede som rektor ved latinskolen i Slangerup. 1635 tog han teologisk attestats og udnævntes derefter til hører ved Kbh.s skole hvor han virkede indtil han 1638 begav sig på en længere udenlandsrejse. På denne besøgte han universiteterne i Leiden, Paris og Angers og – formodentlig med sin velynder Jesper *Brochmands billigelse – tillige jesuiterkollegiet la Flèche. Under sit ophold her forfattede han 1640 en *Oratio de regno hæreditario et electivo* hvori han ret utvetydigt tog standpunkt for det arvelige kongedømme som den regeringsform der indadtil fører til ro og orden og udadtil til en kraftig politik. S.å. blev han hjemkaldt af Jesper Brochmand for at overtage rektorembedet i Sorø og udnævntes til denne stilling efter at han 1641 havde erhvervet den nødvendige magistergrad. Allerede 1646 nedlagde han imidlertid rektoratet som han formentlig kun havde betragtet som et gennemgangsled for at opnå endnu højere stillinger. 1648 beskikkedes han til professor i græsk ved universitetet, og i denne egenskab forfattede han i løbet af de følgende år nogle filologiske afhandlinger af hvilke dog ingen er særlig betydelige. Fra 1657 var han medlem af konsistorium til hvis mest fremtrædende medlemmer han snart kom til at høre. Derimod afsløg han 1662 rektoratet, uagtet konsistorium lagde et ret stærkt pres på ham, og kansleren „formedelst universitetets store nytte gerne havde set ham påtage sig det“. 1661 havde han opteret det ledige historisk-geografiske professorat da ingen af de ældre professorer ønskede at overtage dette. 1674 fritoges han dog for den hertil knyttede forelæsningspligt; men han beholdt sit sæde i konsistorium med de hermed følgende økonomiske fordele og gav lige til sin død til stadighed møde i denne forsamling. Som professor i historie udgav han 1665 *Regia Academia Hauniensis in regibus, conservatoribus, rectoribus, professoribus suis repræsentata*, væsentligt på grundlag af bevarede universitetsprogrammer; men værket prætenderede for øvrigt heller ikke nogen originalitet. Om hans lærervirksomhed i disse år haves kun få oplysninger, men den synes i ret høj grad at have stået i skygge af de øvrige hvor som blev pålagt ham.

Den politiske opfattelse V. havde lagt for dagen i sit ovennævnte ungdomsarbejde gjorde ham naturligvis til en brugbar støtte for den unge enevælde, så meget mere som han havde vist betydelige administrative evner og praktisk dygtighed under sin virksomhed som universitetslærer. Han deltog i stændermøderne 1660, og allerede i nov. s.å. aflagde han ed som assessor i kancelli-

Vinding, Rasmus

kollegiet hvortil n.å. knyttedes stillingen som assessor i højesteret. Ved siden heraf beskikkedes han jævnlig som medlem af særlige kommissioner, således til revision af skatkammerregnskaberne 1667, af grev Mogens "Friis" regnskaber og ved flere andre lejligheder. En særlig indsats ydede han i højesteret til hvis hyppigst voterende medlemmer han til stadighed hørte. Den uddannelse han havde fået kunne ganske vist ikke siges i højere grad at have kvalificeret ham til at beklæde et dommerembede, og det var først i en alder af 45 år at han udnævntes dertil; men i kraft af medfødte juridiske evner og den energi og interesse hvormed han gik op i arbejdet – ved hans død kunne det således siges at han aldrig, undtagen på grund af sygdom, havde været fraværende i højesteret – lykkedes det ham tidligt at opnå en meget stærk position inden for retten. Uagtet de bevarede voteringsprotokoller er meget kortfattede er det muligt at danne sig et billede af V. der fremtræder klarere og mere særpræget end når talen er om de fleste andre af rettens medlemmer. Bl.a. er hans vota foruden af en betydelig skarpsindighed præget af en i betragtning af hans manglende faguddannelse ejendommeligt rent juridisk tankegang der jævnlig kunne bringe ham i minoritet inden for en domstol af hvis medlemmer de fleste var uden juridisk uddannelse. Den anseelse han nød inden for retten kom klart til udtryk da han 1664 blev sendt til Norge sammen med præsidenten Peder "Reedtz" for i kongens navn at pådømme højesteretssager, og i hans udnævnelse 1670 til referendar i højesteret sammen med den lærde jurist Peder "Lassen".

Sin største indsats ydede V. dog i arbejdet på *Danske lov* som hvis hovedforfatter han må betragtes. 1666 udnævntes han til medlem af den såkaldte 3. lovkommission hvis fire medlemmer hver skulle udarbejde et udkast til en ny lovbog, indeholdende en systematisk kodifikation af den gældende ret. Som resultat af kommissionens arbejde foreligger kun de af V. og Peder Lassen udarbejdede udkast af hvilke Lassens utvivlsomt må betegnes som langt de bedste. Intet af forslagene blev imidlertid ophøjet til lov. Planen om en sådan mere begrænset kodifikation blev opgivet, og i stedet ønskede kongen tilvejebragt en mere omfattende lovbog der også indeholdt nye bestemmelser til supplerung og forbedring af den gældende ret. Formodentlig på grund af det mangeårige venskab mellem Peder Schumacher "Griffenfeld" og V. blev det denne som med tilsidesættelse af Lassen og de øvrige medlemmer af kommissionen fik ordre til at udarbejde det nye forslag. I mellemtiden havde V. opnået et mere overlegent herredømme over lovstoffet, og det af

ham nu udarbejdede forslag var af langt højere kvalitet end hans tidligere arbejde. Den første revisionskommission, af hvilken V. ikke var medlem, underkastede Lassen, der nu var kommet til at stå i et et spændt forhold til ham, på adskillige punkter forslaget en meget hård kritik; men de følgende revisionskommissioner satte sig jævnlig ud over hans kritiske bemærkninger, og V.s udkast kom således i det store og hele til at danne grundlaget for *Danske lov*, der efter datidens forhold må betegnes som et fortrinligt lovarbejde. Om et bevaret udkast til kongeloven til dels er affattet af V., er ikke ganske sikkert; men dette arbejde, som for øvrigt er temmelig ringe, kom kun på enkelte punkter til at øve indflydelse på kongeloven i dens endelige affattelse. Som en af Otto "Pogwischs" kreditorer kom V. i besiddelse af dennes hovedgård Frydendal som han 1683 fik ophøjet til sædegård. På lignende måde erhvervede han hovedgården Sonnerup. Som klassisk filolog skrev V. en række universitetsafhandlinger om filologiske emner, deriblandt kommentarer til tragedier af Euripides og udarbejdede en udgave af Marcians *Heracleotæ Periegesis*, 1662. Hans hovedværk er *Hellen*, der efter hans død blev trykt i Jacob Gronovius' *Thesaurus Græcarum antiquitatum* XI, 1701. Han giver heri en oversigt over de græske byers og folkestammers historie i oldtiden. – Kancelliråd 1679. Justitsråd 1680. Etatsråd 1684.

R. V.: Regia acad. Hauniensis, 1665 384–89. [Caspar Bartholin:] Progr. fun. univ. Hafn. over R. V., 1684. Søren Jonassen: R. V., s.å. Danske saml. 2.r.II, 1872–73 120f (Hans Rhumans dagbog). Henning Matzen: Kbh.s univ.s retshist. I–II, 1879. Forarbejderne til kong Kr. Vs Danske lov, ved V. A. Secher og C. Støchel I–II, 1891–94. H. D. Monrad i Pers. hist. t. 3.r.II, 1893 78. J. H. Deuntzer: Højesteret i 1683, 1898. Carl Christiansen: Bidrag til da. statshusholdn.s hist. I–II, 1908–22. Kn. Fabricius: Kongeloven, 1920 (reprodukt. 1971). Sorø. Klostret, skolen, akademiet I, 1923–24 623f. H. G. Olrik: Oversigt over forstandere og lærere ved den kgl. skole i Sorø 1586–1737, 1927–30 = Årsskr. for Sorø akad.s skole 1926–29 52f. Poul Johs. Gjergensen: Dansk retshist., 1940 (6. opl. 1974) 152f. Højesteret 1661–1961 I–II, 1961. Harald Ilse i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj X, 1980 318–20.

Hans Ræder*

Vinding Kruse, Anders, * 1921, jurist. * 4.5.1921 i Kbh. F: professor, dr.jur. Fr. *V. K. (1880–1963) og Poulina Petersen (1884–1959). ~ 28.9.1951 i Gentofte k. med socialrådgiver Tove Stormlund, * 20.4.1926 i Kbh., d. af grosserer John Antonius S. (1899–1975) og Valborg Marie Sophie Jensen (* 1902).

V. K. blev student 1940 (Metropolitanskolen), cand. jur. 1947 og allerede 1950 dr.jur. Efter en studierejse til England og et par års advokatvirksomhed blev han 1951 udnævnt til professor ved

Århus universitet og 1955 til professor i retsvidenskab ved Kbh.s universitet. V. K.s fag er obligationsretten, og inden for denne disciplin falder hovedparten af hans lærebøger og andre juridiske værker. Emnet for disputatsen *Restitutioner* var den såkaldte berigelsesgrundsætning i dansk og fremmed ret. Siden har han som grundlag for den juridiske undervisning ved universitetet udsendt nogle velskrevne lærebøger inden for obligationsretten, således om *Misligholdelse af ejendoms køb*, 1954 (4. udg. med titlen *Ejendoms køb*, 1978) og *Erstatningsretten*, 1964 (3. udg. 1976), ligesom han har stået for nye udgaver af flere af sin forgænger Henry *Ussings lærebøger, bl.a. *Køb og Obligationsrettens almindelige Del*. 1952 udsendte han bogen *Sagførere ns erstatningsansvar* (3. udg. 1974 med titlen *Advokatansvaret*). Uden for universitetet har han gjort en betydelig indsats i det lovforberedende arbejde inden for sit fag som medlem af bl.a. de kommissioner der har overvejet ny erstatnings- og købelovgivning m.v., og han har sæde i en række erhvervsdrivende selskabers bestyrelser. I det kommunalpolitiske arbejde har V. K. været engageret i årene 1970–82 som medlem af Gentofte kommunalbestyrelse, siden 1973 som viceborgmester. Sin interesse for de nordiske samarbejde mellem jurister har han bl.a. vist som medlem af bestyrelsen for de nordiske juristmøder. 1971 blev han æresdoktor ved Islands universitet. – R. 1964. R.¹ 1972. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1950 275f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Ditlev Tamm

Vinding Kruse, Frederik, 1880–1963, jurist. * 30.7.1880 i Thisted, † 14.4.1963 på Frbg., begr. i Kbh. (Holmens). F: toldassistent, senere på Refshaleøen Christoffer Vinding K. (1849–1938) og Maren Oline Nielsen (1849–1907). Fornavn Louis slettet ved kgl. bevilling 2.7.1937. ~22.12.1920 i Kbh. (Jerusalem) med Poulina Petersen, * 24.2.1884 i Helsingør, † 9.9.1959 i Kbh. (Pauls) (~1° 1904 med forretningsfører Aage Viggo Gertsen Kempel; ægteskabet opløst), d. af typograf, senere købmand Peter Christian August P. (1844–1902) og Ane Marie Frandsen (1840–1914). – Far til A. *Vinding Kruse. V. K. blev student 1899 og 1905 cand.jur. I studietiden havde han tillige dyrket filosofi og fik 1902 accessit for en afhandling om David Humes filosofi. Efter eksamen var han assistent og sagførerfuldmægtig, opholdt sig 1909–11 med støtte af det Hurtigkarlske rejsestipendium i England og Tyskland, blev 1913 dr.jur. på en arbejdsretlig afhandling og var fra 1914 professor i

retsvidenskab ved Kbh.s univ. indtil sin afgang 1950. – Både som retsvidenskabsmand og universitetslærer og som deltager i lovgivningsarbejdet kom V. K. til at indtage en fremtrædende plads. Hans videnskabelige program er formulert i indledningen til hans hovedværk *Ejendomsretten*: „Fremtidens Samfundsvidenskab maa saa vidt jeg kan se, hvile paa en Sammensmeltning af Jura, Socialøkonomi, Fysiologi, Psykologi og andre Fagvidenskaber om Menneskelivet.“ Det var hans opfattelse at der til den rette belysning af centrale retsspørgsmål fordredes et samarbejde mellem forskellige videnskaber, og at dette særlig måtte gælde retsvidenskaben. Der krævedes ikke blot et samvirke mellem jura og socialøkonomi og anvendelsen af en sociologisk metode, men ønsket om at få samfundet til at virke for de rigtige værdier måtte betyde at det var nødvendigt at få uden for samfundsvidenskaberne og inddrage fx æstetik, ernæringsvidenskab, psykologi etc. V. K. ville nedbryde fagmurene mellem de enkelte videnskaber og inden for juraen selv. Det emne han havde valgt for sin disputats om *Arbejdets og Kapitalens Organisationer retslig bedømt*, 1913, fordrerede netop en sådan bearbejdelse under inddragelse af gældende ret, socialøkonomi, rets- og socialhistorie, og på dette grundlag redegjorde han for erhvervsorganisationernes udvikling i de vigtigste industrilande, virksomhedernes magtkamp og de retlige problemer i forbindelse med boykot og trustdannelse.

I *Tinglysning samt nogle Spørgsmaal i vor Real-kredit*, 1923, fremlagde V. K. en kritisk retssammenlignende undersøgelse af tinglysningsvæsenet i forskellige lande der mundede ud i et lovforslag. Af justitsministeren fik han den opgave personligt at udarbejde et forslag til ny lov om tinglysning der gennemførtes 1926, og hvori indeholdtes en række nye regler om registrering af rettigheder over fast ejendom og om pant. Denne lov der i det væsentlige er V. K.s eget værk selv om han i ikke ubetydeligt omfang kunne bygge på ældre teoretiske forarbejder betød et væsentligt fremskridt i dansk ret og er måske hans vigtigste indsats. Dele af bogen om tinglysning dannede sammen med en række mindre afhandlinger forstudier til V. K.s videnskabelige hovedværk *Ejendomsretten I–V*, 1929–33 (3. opl. 1951) og hvoraf dele er oversat til engelsk og tysk. Hermed var inden for tingsretten skabt et sidestykke, omend metodisk helt forskelligt, til Julius *Lassens Haandbog i Obligationsretten. Værket adskilte sig fra ældre fremstillinger af denne disciplin både ved at inddrage erfaringer fra andre videnskaber og i hele sit systematiske og begrebsmæssige anlæg der gav bogen et noget

Vinding Kruse, Fr.

vidtløstigt præget, men samtidig måtte virke inspirerende. Værket indbragte V. K. den Anders Sandøe Ørstedske hædersmedalje 1935. Med betegnelsen „ejendomsret“ i stedet for som hidtil tingsret ville han fremhæve at der var tale om rettigheder der ikke blot skulle tilfredsstille økonomiske og materielle behov, men som tillige var bestemt af en række „sjælelige“ faktorer. V. K. foreslog en række systematiske nydannelser, fx begreber som „åndelig ejendomsret“ og begrebet „tilhør“ i stedet for besiddelse, men disse forslag fik kun begrænset tilslutning. V. K. deltog ivrigt i det legislative arbejde inden for felter der havde tilknytning til hans fag, fx vedrørende naturfredning (lov 1937) og byplanlægning m.v., konkurrence- og varemærkeretten og beskyttelse af forfatter- og kunstnerrettigheder, hvortil kom en række afhandlinger om andre lovgivnings-spørgsmål.

Efter afslutningen af værket om ejendomsretten begyndte V. K. der også tidligere, bl.a. i debat med Alf *Ross om retskildespørgsmål havde behandlet retsteoretiske spørgsmål, udsendelsen af en række værker med emner fra retslæren og erkendelsesteorien. Det gælder den ved sin fremkomst stærkt omtvistede *Retslæren I–II*, 1943, hvori han dels redegjorde for sin opfattelse af en række af rettens grundproblemer, dels skitserede retningslinjerne for indretningen af et idealsamfund. Især hans tanker om en fremtidig forfatning der på én gang byggede på et stærkt og koncentreret styre og samtidig skulle danne værn om åndelig og personlig frihed, blev senere imødegået af bl.a. Hartvig *Frisch. Forud for Retslæren var gået to erkendelsesteoretiske værker *Erkendelseslæren og Naturvidenskabens Grundbegreber*, 1941 (2. udg. 1961) og *Erkendelse og Vurdering*, 1942 (2. udg. 1952) og den efterfulgtes af *Det kommende samfund*, 1944, hvori V. K. yderligere uddybede sin forfatningsmodel som modstykke til demokrati og diktatur. Endelig udkom 1956 *Mod kulturforfaldet*. De retsteoretiske dele af V. K.s forfatterskab nød ikke samme anerkendelse som hans formueretlige forfatterskab og legislative arbejde, og skønt de som hans øvrige arbejder ikke savner perspektivrigdom og fantasi blev de uden egentlig indflydelse på den retsteoretiske, filosofiske og samfundsmæssige debat i Danmark. 1948 udsendte han et udkast til en fælles nordisk borgerlig lovbog som genudsendtes i ændret skikkelse 1962. Arbejdet der forudsatte et stort overblik over retsstoffet var en ganske imponerende præstation af én mand, selv om tanken om at gennemføre et sådant projekt nok for længst må betragtes som skrinlagt. I sit fakultet fik V. K. ved sin magtfulde personlighed en betydelig indflydelse på stu-

diets indretning der havde hans store interesse, men hans interesseområder spændte, som det fremgik af hans program, overhovedet meget vidt. I anledning af de sønderjyske grænsespørgsmål udsendtes han som delegeret til Frankrig og England, og efter genforeningen var han en periode formand for grænseforeningen ligesom han havde tilknytning til en række større erhvervsforetagender som bestyrelsesformand. – R. 1920. DM. 1924. K.² 1931. □ Buste af Jens Lund, 1935. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1914 134f. Interview i Gads da. mag. XXX, 1936 292–98. – Frantz Dahl i Berl. tid. 30.7.1930. Festskr. til F. V. K., 1940 9–16. C. Rasting i Juristen, 1960 375–77. W. E. v. Eyben i Tidsskr. for retsvæsen, 1960 177–79. Samme i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1963 135–40. – Papirer i Rigsark. Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Ditlev Tamm

Winding Pedersen, Hans, * 1907, nationaløkonom. * 19.3.1907 i Rovsthøje ved Varde. F: lærer Niels Christian Pedersen (1870–1935) og Karen Winding (1881–1918). Ugift.

W. P. blev student 1926, privat dimitteret fra studenterkursuset i Høng. Han blev cand.polit. 1932 og s.å. ansat i tolddepartementet og begyndte som lærer på handelshøjskolen. Allerede i 1933 skrev han i Nationaløkonomisk Tidsskrift en afhandling med selvstændige synspunkter: *Omkring Kapacitetsudnyttelsesteorien*. 1935–36 var han Rockefeller-stipendiat i USA. 1937 blev han lektor i nationaløkonomi ved Kbh.s universitet. Her blev han hurtigt afholdt af studenterne som en lærer der med stor klarhed kunne fremlægge sammenhængen i fagets teori og samtidig havde sans for humor. Han underviste også på handelshøjskolen og blev lektor 1940. 1943 forlod han universitetet og blev professor i driftsøkonomi ved handelshøjskolen. 1948 kom han tilbage til universitetet og virkede som professor i nationaløkonomi til 1977.

W. P.s litterære produktion har for en væsentlig del været økonomiske lærebøger. 1940 udsendte han *Omkostninger og Prispolitik* (2. udg. 1949), 1941 *Samfundsøkonomiens Grundtræk*. Begge bøger vandt megen anerkendelse og udbredelse. Samfundsøkonomien der kom i en række oplag var i en årrække den mest udbredte begynderbog i faget ved de højere læreanstalter. 1947 kom *Omkring den moderne Pristeori* (1939 udsendt som særtryk af Nationaløkon. T.) der gav en skarpsindig behandling af prisdannelsen ved ufuldkommen konkurrence. W. P.s særlige interesse for denne del af prislæren hang bl.a. sammen med at han inden for den anvendte økonomi navnlig beskæftigede sig med industri- og

handelspolitik. For denne del af faget har han udsendt to lærebøger der er de første danske analyser af det moderne erhvervslivs udvikling ud fra et nationaløkonomisk synspunkt. 1965 kom *Industriens struktur og sammenslutninger* og 1971 *Varedistributionens struktur og omkostninger*. S.å. har han sammen med Kjeld Scherfig redigeret udsendelsen af nogle efteruddannelsesforelæsninger af forskellige forfattere: *Strukturproblemer i erhvervslivet*. 1976 udsendte han lærebogen *Træk af pris- og konkurrence teorien* der for en del bygger på tidligere udsendte memoranda fra Økonomisk institut. W. P. har desuden skrevet en række artikler i Nationaløkon. Tidskr. samt kronikker i dagbladene. Som skribent for den almindelige læser har han også uden politisk engagement haft evne til at klarlægge problemstillingen omkring meget væsentlige aktuelle økonomiske spørgsmål fx folkepension til alle, tilslutning til EF og virkningerne af økonomisk demokrati. Denne virksomhed er udtryk for hans opfattelse af den nationaløkonomiske forskers forpligtelse over for samfundet.

W. P.s anerkendte analytiske begavelse gav ham tidligt specielle opgaver inden for den offentlige administration. 1943 blev han medlem af finansministeriets udvalg af 30.1.s.å., „professorudvalget“, hvis betænkninger om efterkrigstidens økonomiske problemer og éngangsskat blev udgivet 1945. 1949–59 var han formand for trustkommissionen der udsendte en række betænkninger og ikke blot krævede et betydeligt arbejde med ledelse af kommissionens møder hvor der skulle tages stilling til sekretariatets oplæg, men hvor han også måtte deltage i besværlige forhandlinger med repræsentanter for de undersøgte koncerner. I en særlig betænkning Konkurrencebegrænsning og monopol (1953) gav kommissionen grundlaget for monopolloven af 1955. W. P. var økonomisk sagkyndig i monopolrådet fra 1955–79. Han var desuden 1957–65 medlem af næringslovskommissionen og 1961–62 af stats teknisk videnskabelige fond. Uden for statsadministrationen løste han også nogle opgaver. 1945–80 var han medlem af Bikubens tilsynsråd, 1955–67 medlem af bestyrelsen for Laurits Andersens fond og 1965–70 konsulent for Østifternes kreditforening. W. P. gjorde også en indsats for sine faglige kolleger. 1953 var han formand for et udvalg om økonomernes organisationsforhold og blev den første formand for Danske økonomers forening 1953–56. 1965 fik han til delt dansk erhvervslivs pris for afsætningsøkonomisk forskning. □Træsnit af Jane Muus, 1978. Foto.

Berl. aften 12.12.1953, Berl. tid. 19.3.1957, 19.3.1967 og 18.3.1982. Politiken 19.3.1957.

Niels Banke (*Jens Toftegaard*)

Windinge, Bennet, * 1905, arkitekt. * 27.5.1905 i Odense. F: forstander Otto W. (1878–1942) og Gerda Thomsen (1879–1966). ~ 11.3.1933 i Kbh. (b.v.) med Edith Eckhardt von Eckhardsburg, * 27.10.1907 i Hellerup, d. af driftsinspektør Jens Christian Frans Hansen (1870–1935) og Gertrude Mathilde Hermine Marie Eckhardt von Eckhardsburg (1880–1964).

Efter studentereksamen 1923 blev W. uddannet som tømrersvend 1926, s.å. tog han afgang fra Odense tekniske skole og blev optaget på kunstakademiets arkitektskole i Kbh. Han tog ikke her afgang men blev senere optaget i Akademisk arkitektforening (1940). Hans videre udvikling som arkitekt blev præget af en række arbejdsår, først i stadsarkitektens direktorat, senere hos arkitekt Vilh. "Lauritzen hvis medarbejder han var i ti år. Han kom her til at deltage i projekteringen af Nørrebro teater, Kastrup lufthavns første administrationsbygning og Radiohuset. På Lauritzens tegnestue kom han til at arbejde sammen med arkitekt Povl Ernst "Hoff, og 1942 oprettede de en selvstændig arkitektvirksomhed. Allerede 1938 havde de sammen vundet 1. præmie i konkurrencen om *Herning gymnasium*, men på grund af vanskelighederne for byggeriet under og efter besættelsen blev det først opført 1949–51. Det samme gjaldt for *Københavns amtsgård* på Blegdamsvej i Kbh. hvor de vandt den offentlige konkurrence i 1941, men først opførte bygningen 1950–51. Forsikringselskabet *Haand i Haands kontorbygning* ved Holmens Kanal som blev fuldført 1960 vandt de ved en indbudt konkurrence 1948. Mens det således kneb med at komme i gang med de offentlige bygninger kom kompagniskabet hurtigt i gang med boligbyggeri for sociale boligselskaber, og det blev på dette område de kom til at yde deres største indsats. 1944–46 opførte de rækkehusbebyggelsen *Vibevænget* ved Bagsværd hovedgade, 1945–46 *Stengårdsvænget* ved Triumfvej sst., 1946–47 *Skovvænget* ved Ballerupvej i Værløse og 1946–48 boligbebyggelsen *Bindeledet* i Bagsværd. 1949–50 fulgte den store overordentlig smukke parkbebyggelse *Søndergårdsparken* i Gladsaxe, og samtidig opførte de kollektivhuset *Høje Søborg* på Søborg torv som var et pionerarbejde inden for denne boligform.

Alle disse bebyggelser var præget af enkle husformer og anvendelse af traditionelle materialer, men med et stærkt personligt præg. I 1960'erne gik udviklingen mod det stærkt industrialiserede højhusbyggeri, og Hoff og W. kom til at løse

Windinge, Bennet

nogle af de største opgaver inden for dette boligbyggeri. Den mest markante var *Høje Gladsaxe* som fuldførtes 1966 (s.m. arkitekterne J. Juul-Møller, K. Agertoft og Alex Poulsen). Til de 16 etagers høje boligblokke som ligger med en pragtfuld udsigt over Utterslev mose opførtes *Høje Gladsaxe Center* med butikstorv, bibliotek, posthus, skole, kirke etc. Et andet betydeligt højhusbyggeri er *Værebros Park* ved Hareskovvejen i Bagsværd 1965–68 som betegner en videreudvikling af det moderne boligkompleks. I bebyggelsen indgår et overdækket butikscenter med mange forskellige fællesanlæg samt børneinstitutioner og skoler. For Vanførefonden har Hoff og W. opført to kollektivhuse med særlige faciliteter for bevægelseshæmmede, dels på Hans Knudsens plads i Kbh. 1960, dels på Grønlandstov i Ålborg 1963. Også disse bygninger er udført som betonhøjhuse. Blandt øvrige betydelige arbejder skal nævnes *Herninghallen*, 1953–54, som senere blev et stærkt udbygget center, den nye alumnatsbygning ved Sorø akademi, 1957, *Montebello* dag- og nathospital på Stolpegårdsvej i Gentofte, 1961–63, og den nye terapi- og patientbygning ved Montebello i Helsingør, 1972–74, samt *Utterslev kirke og børnegård* på Rentemestervej i Kbh., 1962–63. S.m. Povl Ernst Hoff fik W. i 1957 tildelt Eckersberg-medaljen og 1963 Træprisen. For mere end en halv snes af deres bygninger har de modtaget kommunale præmier ligesom de fra Foreningen til hovedstadens forskønnelse har modtaget flere diplomer for smukt byggeri. W.s kompagniskab med Povl Ernst Hoff varede til 1973 hvor han af helbredsmæssige grunde måtte trække sig ud af dette. □Foto.

Arkitekten M, 1952 176–84 (Høje Søborg); 1953 174–81 (Søndergårdsparken); 1954 109–13 (Kbh.s amtsgård); 1955 84–88 (Herning gymnasium). P. E. Skriver i Arkitektur VII, 1963 121–32 (Montebello) 132–37 (Sorø akad.). Samme sst. 1969 24–44 (Høje Gladsaxe) 173–87 (Værebroparken); 1975 220–31 (Montebello).

Esbjørn Hiort

Wineke(n), Christian, 1680–1746, medaljør, møntmester. * 1.11.1680 i Kbh., † 22.8.1746 sst. (Trin.), begr. i Trin. k. F: guldsmed, senere møntmester Christian W. (1640–1700) og Anna Maria Jürgensen (1657–1729). ~1° med N. N. ~2° 1714 med Margrethe Elisabeth Klinge, † 10.3.1727 (~1° med sogneprest ved Petri k. Felix Christopher Mentzer, 1672–1711), d. af rådmand Kai K. († 1727, ~2° 1697 med Thale Resen, † 1717) og Gertrud Gram. ~3° 13.10.1728 i Rudkøbing med Ingeborg Maria Brandt, * ca. 1703, † 27.8.1759, begr. i Holmens k.s kapel (~1° med konsumtionsforvalter i Rudkøbing

Rasmus Pedersen, ca. 1659–1724).

W. blev immatrikuleret 1695 ved Kbh.s universitet og 1698 ved universitetet i Giessen hvor han studerede retsvidenskab; mod slutningen af året 1700 måtte han vende hjem og overtage faderens virksomhed i møntergården i Borgergade (senere nr. 25). 28.12.s.å. blev han kgl. møntmester. Han fik ingen løn, men en kontraktmæssig indtægt af slagskatten der til tider under den store nordiske krig var betydelig; senere måtte han søge om at komme på fast løn hvad han opnåede 1739. W. overtog 1704 Meybuschs medaljepræsse og værksted hvor han rimeligvis selv havde lært medaljørkunsten. Af hans arbejder kan nævnes medaljerækken over *de oldenborgske konger* til Frederik IV, *Landmilitsen*, 1701, *Frederik IVs rejse til Norge*, 1704, *slaget ved Höchstedt*, s.å. og *Marstrands erobring*, 1719. W. var lærd nok til selv at kunne forfatte de latinske medaljeindskrifter ligesom han også optrådte som lejlighedsdigter, således med vers om den ny dok 1739 og Christiansborg slot 1740. □Min. af G. Saleman (Fr.borg).

[F. C. Sommer og L. Bobé:] Slægten Heering, 1900. Axel Nielsen: Specier, kroner, kurant, 1907 (reproddg. 1973) 90 o.fl.st. J. Wilcke: Kurantmønten 1726–88, 1927. Georg Galster: Danske og norske medailler og jertons, 1936 155–65.

Georg Galster

Winge

Ligesom der findes flere lokaliteter ved navn Vinge er der flere slægter der fører navnet. Den slægt der har tilknytning til Randers amtsavis og Randers rebslageri stammer således fra Sdr. Vinge i Middelsohm hrd. Den nedennævnte slægt kan imidlertid kun føres tilbage til rådmand og kirkeværge i Holbæk Niels Pedersen W. (ca. 1697–1749).

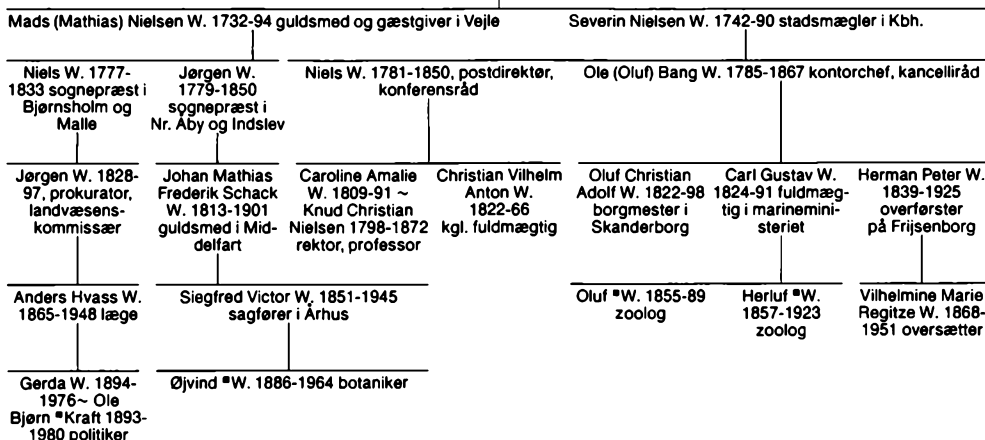
Frode Jürgensen og Paul Hennings: Biogr. slægtregister over de indbyrdes beslægtede familier Sangaard, Buntzen, Koch og Jürgensen, 1910 153–56. Slægtstavlesaml., 1933 87f. Per Winge: Mathias Winge, guldsmed i Vejle 1764–94, 1980.

Hans H. Worsøe

Winge, Adolph Hørluf, 1857–1923, zoolog. * 19.3.1857 i Kbh. (Holmens), † 9.11.1923 i Hørlerup, begr. i Kbh. (Holmens). F: kancellist, senere fuldmægtig i marineministeriet Carl Gustav W. (1824–91) og Anne Kirstine Mønster (1821–87). Ugift.

Allerede som dreng færdedes W. i naturen med sin lidt ældre bror og samlede på knogler o.l. Efter studentereksamen 1874 (Østre Borgerdyd), magisterkonferens 1881 og den eneste udenlandsrejse (til Italien og Schweiz) knyttedes han 1883 til Zoologisk museum; her ansattes han to

Niels Pedersen Winge ca. 1697-1749 rådmann og kirkevæрге i Holbæk

år senere som assistent og blev 1892 viceinspektor ved den af professor zoologiae bestyrede afdeling. Hans liv var som et urværk: om formiddagen på museet hvor fagfæller ofte søgte hans råd og derefter fortsat arbejde hjemme. I de sidste 34 år af sit liv, efter at han havde mistet sin tidligt afdøde og højt beundrede bror Oluf, gik han ikke ud om aftenen, fx aldrig til noget møde i Videnskaberne selskab hvor han blev indvalgt 1910.

W. har ydet en bemærkelsesværdig indsats på tre områder: pattedyrenes slægtskabsforhold, jordfundne knogler og ornitologien. Som 18-årig publicerede han sit første arbejde, som 20-årig et noget større om muldvarpens og spidsmusenes kranier og systematiske stilling, og kort efter konferensen afhandlingerne *Om græske Pattedyr* (Vidensk. Medd. fra den naturhist. Foren. i Kbh., 1881) og *Om Pattedyrenes Tandskifte* (sst. 1882), hans måske betydeligste arbejde; heri redegjorde han for tandformernes fylogenetiske udvikling og homologiserede de enkelte spidser på tænder af et stort antal pattedyr. Allerede i disse tidlige publikationer fremtræder W. som den modne forsker, med en imponerende viden, nøjagtighed i alle detaljer, en koncis og gennemarbejdet fremstilling og – i de to sidstnævnte – en konsekvent videnskabelig helhedsanskuelse: ved læsning af J.-B. Lamarcks skrifter var han som ganske ung blevet grebet af dennes tanker om at det er organernes øvelse og brug der betinger evolutionen, og han var livet igennem sin tids mest skarpsindige og vidtgående forkæmper for lamarckismen.

Sin hovedindsats inden for pattedyrenes systematik og slægtskabsforhold ydede W. med bearbejdelsen af P. W. *Lunds rige samlinger fra bra-

silianske huler. Til det store værk E Museo Lundii, 1888–1915 der finansieredes af Carlsbergfondet, leverede W. ca. 1200 sider om de syv repræsenterede pattedyrordner, skrevet på dansk (delvis med fransk resumé) og illustreret med hans fortrinlige tegninger og meget fine fototavler. Senere supplerede han med de to manglende ordner, insektæderne (1917) og hvalerne (1919, engelsk oversættelse 1921). Hans videnskabelige testamente er *Pattedyr-Slægter I–III*, 1923–24; heri sammenfatter og ajourfører han sine studier, og værket blev 1941–42 udgivet på engelsk i Kbh. (*The Interrelationships of Mammalian Genera*).

Det nære forskningssamarbejde mellem zoologer og arkæologer som Jap. *Steenstrup grundlagde blev videreført og stærkt udbygget af W. Gennem sit arbejde med pattedyrenes osteologi oparbejdede han en rent ud forbløffende sikkerhed i bestemmelse af de knoglerester der stammede fra køkkenmøddinger og boplads- og gravfund. I årenes løb er hundredtusinder af knogler fra danske og nordiske moser og grusgrave gået gennem hans hænder – alene fra en enkelt køkkenmødding fra Ertebølle bestemte han ca. 20 000 ben og benstumper af ialt 60 dyrearter. 1888 kunne han på afgørende vis støtte J. J. A. *Worsaaes teori om stenalderens tvedeling, idet han påviste at redskaber af ben fra yngre stenalder stammede fra husdyr; der var følgelig tale om en ældre jægerkultur med kun hunde og en yngre bondekultur med især okse, får og svin. De fleste resultater publicerendes i arkæologiske eller geologiske afhandlinger af andre (de omfatter den væsentligste del af de 215 numre i publikationslisten); desuden var han medarbejder ved Nationalmuseets værk Affaldsdynger

Winge, Herluf

fra Stenalderen i Danmark, 1900 og skrev om husdyrenes raceforhold, naturen i Danmark i stenalderen og sammenfattende om jordfundne fugle og pattedyr (1903, 1904) og om fugle til E. Lehn Schiølers store værk (1925). Enkelte gange har W. beskæftiget sig med faunistik, specielt de anselige bidrag til *Conspectus Faunae Groenlandiae* om fugle og pattedyr (1899 og 1902). Hertil slutter sig bindet om pattedyr i Danmarks Fauna, 1908 og den mesterlige skildring af pattedyrene og fuglene i værket *Danmarks Natur*, 1899. – W. var sin tids førende danske ornitolog. Han skrev bl.a. om steppenhønsens forekomst i Danmark, og fra 1891 videreførte han broderens årlige beretninger om fyrfaldne fugle, suppleret med egne fugleagttagelser, og fortsatte hermed til 1912. Ved siden af det stille forskerliv var han en passioneret naturdyrker der som den første herhjemme kendte fuglenes stemmer og kald til fuldkomnend, og hans store have i Hellerup ned til Øresund lå hen som et vildnis. Som broderen bekæmpede han med fanatiske lystjagten og specielt nedskydning af rovfugle og var en år-række medlem af udvalget for naturfredning. Sin anselige formue testamenterede han til et legat der bl.a. ved køb af Vorskø i Horsens fjord sikrede det ønskede fristed „til Fredning af Planter og Dyr, ogsaa de saakaldt skadelige“.

W. er en af de største og mærkeligste skikkelser i dansk zoologi. Hans betydning som systematiker blev først sent internationalt anerkendt, fordi han insisterede på kun at skrive på dansk. Han hævdede at kun på modersmålet kan man udtrykke sig tilstrækkelig koncist, og det talent for sprog han selv ejede forudsatte han hos andre. Et særligt tab var det at arbejdet om tankskifte og tandformer ikke kom på et hovedspog. Alligevel er hans anseelse som systematiker og osteolog uomtvistelig, og inden for nordisk kvartærzoologi, arkæologi og ornitologi kom han til at danne skole. – Broderen Gustav Oluf Bang W., * 14.5.1855, † 16.2.1889, blev student 1872, mag. i zoologi 1881 og derefter tilknyttet Zoologisk museum hvor også han beskæftigede sig med fuglene, bl.a. bearbejdede han materialet fra P. W. Lunds indsamlinger. Han udgav 1886 *Jægerens skadelige Dyr* hvori han som en af de første argumenterede for en fredningslovgivnings betydning for beskyttelsen af fuglelivet. Hans tidlige død afbrød en lovende forskerbane. – □Foto.

Vidensk. medd. fra da. naturhist. foren. LXXXII, 1926 1–41 375 (bibliografi). – R. C. Mortensen i Berl. afen 10.11.1923. Hans Kjær sst. 12.11. s.å. Nature, London 29.12. s.å. Aug. Brinkmann i Naturen XLVII, Bergen s.å. 337–40. Samme i Forhandl. i videnskapselsk. i Kria. Oversigt over selsk.s møter 1924, Oslo 1925 101–05. Th. Mortensen i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl. 1923–24, 1924 91–104. Ad. S. Jensen i Naturens

verden VIII, 1924 97–104 (eng. overs. i Vidensk. medd. fra da. naturhist. foren. LXXVIII, s.å. V–XIII). O. Helms i Flora og fauna XXVI, s.å. 1–5. E. Lehn Schiøler i Dansk ornithologisk foren.s t. XVIII, s.å. 1–3. R. H. Stamm sst. 4. O. Helms sst. XXVI, 1932 98f. A. G. Bøving i Journal of mammology V, Baltimore 1924 196–99. Ibis, London s.å. 363. J. A. Padberg Drenkpol i Boletim do museu nacional do Rio de Janeiro III, s.å. 1–14. Johs. V. Jensen: Dyrenes forvandl., 1927 98–109. Sv. Dahl: Den danske plante- og dyreverdens udforskning, 1941 193–218. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979. Papirer i Kgl. bibl. – *Oluf Winge*: Papirer i Rigsark.

Torben Wolff

Winge, Oluf se Winge, Herluf.

Winge, Øjvind, 1886–1964, botaniker, arvelighedsforsker. * 19.5.1886 i Århus, † 5.4.1964 på Frbg., begr. Vestre kgd. F: sagfører Siegfried Victor W. (1851–1945) og Agno Margrethe Petrea Rian (1855–1949). ~ 8.5.1913 i Hellerup med Julie Begtrup Møller, * 14.12.1893 i Kbh., † 10.8.1974 på Frbg., d. af grosserer Oscar M. (1864–1945) og Anna Alvida Jørgensen (1870–1937). W. blev student fra Marselisborg 1905 og havde allerede da omfattende botanisk viden, især om svampe. Sammen med C. *Ferdinandsen som på den tid var huslærer på Skanderborgengen havde han udforsket egnens flora, og W.s første afhandlinger, allerede fra 1907, er da også fælles med Ferdinandsen og om svampe. Efter et års jurastudium gik W. over til naturhistorie, og 1910 tog han magisterkonferens. Under to års studierejse til Stockholm, Paris og Chicago studerede han det da helt nye område af celleforskningen, kromosomcytologi. 1911–21 var W. assistent ved Carlsberglaboratoriet, og 1921 udnævntes han til professor i arvelighedslære ved landbohøjskolen, det første danske professorat i den nye videnskab. 1929–35 underviste han i samme fag ved Kbh.s univ. 1933 vendte W. tilbage til Carlsberglaboratoriet som leder af dets fysiologiske afdeling indtil 1956. Inden eksamen havde W. udgivet flere publikationer om svampe sammen med Ferdinandsen og så længe denne levede fortsatte de med afhandlinger om danske og udenlandske svampe, mange tilsendt af andre samlere. Sammen udgav de 1928 *Mykologisk Ekskursionsflora* hvoraf en ajourført 4. udg. er under udgivelse. Floraen er illustreret med fine tegninger af W. Til Jakob E. *Langes store værk *Flora Agaricina Danica I–V* har de to forskere givet mange bidrag.

Men W.s fortjenester som svampeforsker overgås af hans fortjenester som arvelighedsforsker. 1917 blev han dr.phil. på afhandlingen *Studier over Planterigets Chromosomtal og Chromosomernes Betydning* som samtidig udkom i engelsk

udg. og hvormed han som den første i Danmark sammenknyttede kromosomstudier med arvelighedsstudier. Her påviser W. at hos planter af samme art med forskellige kromosomtallet danner disse tal en regelmæssig række med et grundtal der er ganget med 2, 4 eller mere, en polyploid række. Han fremsætter den teori at nye arter kan opstå i naturen ved krydsning af beslægtede arter med efterfølgende fordobling af kromosomtallet. Fordoblingen, som af og til forekommer i naturen, kan frembringes eksperimentelt og er nødvendig for dannelse af spiringsdygtigt frø. Kromosomer fra to forskellige arter kan nemlig ikke parre sig, men efter fordobling er parring mulig og planterne kan former sig. Teorien er senere bevist eksperimentelt og har haft stor betydning såvel for genetisk forskning som for planteforædling. Med vårgæslingsblomst foretog han forsøg gennem 15 år og viste, at former med intermediære kromosomtallet giver kraftigere planter og flere frø end dem med lave eller høje kromosomtallet. Desuden har han undersøgt hybrider af gedeskæg, nellikerod, hyld og kål. W. har undersøgt kønskromosomer og kønsbunden arv hos mange planter og dyr; gennem mange år arbejdede han med akvariefisken *Lebistes* (guppy) og viste at artens farvevariationer er knyttet til kønskromosomerne.

Under W.s første ansættelse på Carlsberg havde han 1914 udgivet en afhandling om bestøvning og befrugtning af humle; da han vendte tilbage gik han videre med humle og tog samtidig fat på bryggeriernes to andre råstoffer, byg, hvoraf han ved dyrkning og krydsning på bryggeriernes gård Nordgården frembragte sorter som egnede sig til fremstilling af malt, og gær som han dyrkede i laboratoriet. Studiet af gærsvampene gav ham den tilfredsstillende at kunne forene svampeforskning og arvelighedsforskning. Arbejderne med gær blev grundlæggende for forståelsen af gærsvampenes arveegenskaber og systematiske forhold. Mens man tidligere mente at gær udelukkende formerer sig vegetativt ved knopskydning viste W. 1935 i samarbejde med Aase Hjort og J. H. Wanschler, at nogle arter havde kønnet formering, og W. udviklede sammen med O. Laustsen en fremragende teknik for udpræparering af sporer og dyrkning og krydsning af enkeltsporekulturer og fandt på denne måde de for bryggerierne mest velegnede typer. Siden 1949 arbejdede W. næsten udelukkende med gærsvampe, ofte i samarbejde med den amerikanske genetiker Caroline Roberts. Mens gærarbejderne kom til umiddelbar anvendelse har to vigtige arbejder fra 1927 og 1930 hvori W. gjorde rede for kromosomforholdene i kræftknuder hos sukkerroer og mus været overset ved udgivelsen

og er først blevet anerkendt i nyere tid. Herudover har W. behandlet så forskellige emner som de biologiske forhold i Sargassohavet og genetiske forhold hos bananfluer, og farven på hestehår og menneskehøjne. Stor interesse for jagt resulterede 1945 i en afhandling om arvelighed hos hunde (amerikansk udg. 1950). Til undervisningen udarbejdede W. lærebogen *Arveligheds-lære paa eksperimentelt og cytologisk Grundlag*, 1928 som kom i tre udgaver og anvendtes i hele Skandinavien. W. var et aktivt medlem af mange udenlandske og danske selskaber og flere af dem udnævnte ham til æresmedlem, i Danmark Dansk botanisk forening og Foreningen til svampeskundskabens fremme. Blandt hans øvrige hædersbevisninger er den svenske Scheele medalje for biokemisk forskning og Emil Chr. Hansen medaljen i guld. – R. 1929. DM. 1943. K. 1953. □Buste af V. Gustafson, 1929. Tegn. af Poul Corona, 1940. Mal. af Hans Henningsen, 1948 (Carlsberglab.). Foto.

Carl Christensen: Den danske botaniske lit. 1912–39, 1940 123–29. Alfr. Hansen: Den danske botaniske lit. 1940–59, 1963 55f 290–92 (bibliografi). – Selybiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1917 228–30. – Morten Lange i Botanisk t. LX, 1964 133–35. C. A. Jørgensen i Oversigt over vidensk. selsk.s forhandl. 1964–65, 1965 105–21. M. Westergaard i The Carlsberg laboratory 1876–1976, red. H. Holter og K. Max Møller, 1976 210–30. E. Bille Hansen i Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XIII, 1979 517–20. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Anne Fox Maule

Wingstrand, Karl Georg, * 1919, zoolog. * 2.3. 1919 i Högetomt, Stenum sig., Skaraborgs län, Sverige. F: gårdejer Karl Eric W. (1892–1966) og Anna Elisabeth Karlman (1893–1979). ~ 1° 1946 med Dagny M. V. Karlsson. Ægteskabet opløst 1956. ~ 2° 9.3.1958 i Charlottenlund (Messias k.) med Birgitte Heinild, * 3.3.1935 i Kbh. (Garn.), d. af bankdirektør Viggo H. (1901–67) og Else Hertz (* 1909).

Under opvæksten i landlige omgivelser vakte W.s interesse for naturen, specielt fugle. Han blev student 1939 i Skara, studerede ved Lunds univ. og blev fil.kand. 1944, fil.mag. 1946, fil.lic. 1950 og fil.dr. 1953 på en afhandling om hypofyssen hos fugle, *The structure and development of the avian pituitary*, 1951; både indhold og forsvaret opnåede den højeste karakter nogen sinde ved Lunds univ. Her underviste han 1941–54, senest med titel af docent. Fra 1953 forelæste han tillige ved Kbh.s univ. og blev små to år efter konstitueret som professor i sml. anatomi og morfologi og udnævnt 1956. – I foreningslivet har der ofte været gjort brug af W.s usædvanlig store faglige indsigt. Han var medlem af besty-

Wingstrand, K. G.

relsen for Dansk ornithologisk forening 1960–66 og Biologisk selskab 1960–68 (formand 1966–68). 1965 indvalgte han i bestyrelsen for Kbh.s Zoo og blev s.å. formand kort efter Bøje "Benzons afgang og i en brydningstid for haven; 1971 gik han af som formand men fortsatte endnu fem år i bestyrelsen. 1959 var han medstifter af komiteen for komparativ neuroanatomi under World Federation of Neurology, s.å. blev han medlem af Videnskaberne selskab, n.å. af Kungl. fysiografiska sällskapet i Lund og 1980 af Kungl. vetenskapsakademien i Sth.

Allerede fra 1938 og gennem 40erne skrev W. ca. 15 arbejder om svenske fugles biologi og faunistik samt bidrag til et samleværk om fugle og et om Laplands fauna. Hans anatomistudier der indledtes med disputatsen inddrager, ud over det rent deskriptive, fysiologiske betragtninger over organernes funktion. Foruden hos fugle har han studeret hypofysen hos æglæggende pattedyr og lungefisk og skrevet om generelle aspekter til en rekonografi om hypofyser. Hans dissektions- og rekonstruktionsteknik kom på en hård prøve under studierne af det i udviklingshistorien så spændende og berømte urbløddyr fra Galathea-ekspeditionen og udmøntedes i monografien *The anatomy of Neopilina galathea*, 1959 (s.m. H. "Lemche), efterfulgt af bidrag til *Traité de Zoologie* og en oversigt over anatomi hos senere fundne arter af *Neopilina* (1984). Andre anatomiske afhandlinger handler om dueøjets „kam“ (s.m. O. Munk) og de indre organer hos australsk lungefisk (s.m. S. Rafn). To monogramer fra 1972 og 1978 beskriver sædcellers ultrastruktur og udvikling, dels hos karpelusen *Argulus* og en pentastomid (lungeparasit hos firben) (hvorved han påviste at sidstnævnte nu må henføres til krebsdyrene), dels hos 71 arter af dafnier og andre bladfødder. Endelig har W. i forbindelse med den hårdt tiltrængte modernisering af faget skrevet højt estimerede lærebøger om hvirveldyrzoologi og menneskelegemet for biologistuderende og en biologi for biokemikere, med tilhørende undervisningstavler. – R. 1967. R. 1975. □Tegn. af Otto Christensen, 1966 (Fr. borg). Foto.

Bodil Nielsen og C. Overgaard Nielsen i Vidensk. medd. da. naturhist. foren. CXLV, 1984 (festskrift) 6–8.

Torben Wolff

Vingaard, Hans, † 1559, bogtrykker. * i Stuttgart. ~ Karine Nielsdatter (~ 2° med bogtrykker Lorentz "Benedicht, † ca. 1604). – Far til Mads "V. Omkring år 1528 kom V. til Danmark hvor han slog sig ned i Viborg, indkaldt for med sin presse at støtte reformationens sag som i denne by hav-

de flere fremstående forkæmpere, navnlig Hans "Tausen. Han virkede her indtil 1532 da han flyttede sit trykkeri til Kbh. hvor det derefter var i gang lige til hans død. I så godt som alle disse år arbejdede han uden konkurrence, og fra hans trykkeri udgik de mest forskelligartede produkter. Hans arbejde stod stadig i den reformatoriske propagandas og organisations tjeneste, og han trykte flere af de vigtigste herhen hørende skrifter, således den nu tabte første udgave af *Luthers Katekismus*, 1532, desuden talrige andre oversættelser af Luthers skrifter og de ældste kirkeordinanser som blev udgivet straks efter reformationens indførelse. Flere af de danske reformatorer benyttede hans trykkeri, navnlig Peder "Palladius hvis faste bogtrykker han var gennem mange år. Det var dog ikke alene den religiøse litteratur han hjalp med til at udbrede, han begyndte også tidligt at udgive bøger af fædrelandshistorisk og oplysende indhold til brug for menigmand og genoptog derved den virksomhed som var påbegyndt af Gotfred af "Ghemen. Han har trykt flere udgaver af den danske rimkrønike, Henrik Smiths lægebøger og forskellige småbøger til brug i det daglige liv såsom husholdningsbøger, regnskabsbøger osv. I en årrække arbejdede han for universitetet, bl.a. trykte han 1537 universitetets første lektionskatalog. Over 100 tryk er bevaret fra hans presse, men en mængde navnlig af hans ældre frembringelser er gået tabt. Hans materiel var gennemgående af tarvelig kvalitet, men han søgte stadig at forbedre det og købte således 1536 hele det store materiel som Chr. "Pedersen havde benyttet i sit trykkeri i Malmø. Foruden som bogtrykker virkede V. også i større stil som boghandler, både i Kbh. og i Malmø hvor han havde udsalg i kirkens våbenhus. Efter hans død blev forretningen nogle år ført videre af hans arvinger under ledelse af bogtrykkeren Lorentz Benedicht som overtog en del af materiellet.

Laur. Nielsen i Nord. t. för bok- och biblioteksväsen III, Upps. 1916 91–111. Samme: Dansk bibliografi 1482–1550, 1919. Samme: Dansk bibliografi 1551–1600, 1931–33. Samme: Boghist. studier til da. bibliografi, 1923. Erik Dal i Fund og forskn. I, 1954 41f 45–49.

Lauritz Nielsen*

Vingaard, Mads, † ca. 1600, bogtrykker. F: bogtrykker Hans "V. († 1559) og Karine Nielsdatter. I begyndelsen af 1560erne oprettede V. i Kbh. et bogtrykkeri hvis produktion i begyndelsen var meget sparsom, men efterhånden antog et betydeligt omfang. Sammen med Lorentz "Benedicht beherskede han det danske bogtryk i sidste halvdel af 1500-tallet. Over 250 til dels omfangsrige tryk er bevaret fra hans presse der var i gang lige

til hans død. V.s produktion var gennemgående af folkelig art; han har trykt talrige populære bønne- og opbyggelsesbøger, en lang række af de såkaldte „folkebøger“ : romaner og noveller på vers eller prosa der var datidens mest yndede form for morskabslæsning, desuden en mængde viser, flyveblade (forløberne for den senere tids aviser) og lignende let afsættelige tryksager. En specialitet synes han at have haft i ligprædikener ligesom han har fremstillet flere af de årligt udkommende almanakker, deriblandt den ældste bevarede danske almanak for 1570. For universitetet trykte han en mængde disputatser og programmer og havde i en årrække fast ansættelse som universitetsbogtrykker; desuden havde han adskillige danske videnskabsmænd som sine private kunder, bl.a. Niels *Hemmingsen og Anders Sørensen *Vedel. V.s hovedværk er *Frederik IIs Bibel*, 1589, en mægtig foliant i tre dele, langt det største arbejde som indtil da var udført af nogen dansk bogtrykker. Et andet omfangsrigt værk er folioudgaven af *Luthers Huspostil*, 1577. Ligesom de fleste andre af datidens bogtrykkere forhandlede V. selv sine bøger, og han havde en tid fast udsalg i Frue kirkes våbenhus. Flere af hans tryk er smukke prøver på renæssancens formfuldendte bogkunst, men navnlig hans senere frembringelser lider under skødesløs udførelse. I begyndelsen af 1600-årene findes hans materiel udnyttet af den kbh.ske bogtrykker Salomon *Sartor.

H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. III, 1873–77 664f. Laur. Nielsen: Boghist. studier til da. bibliografi, 1923. Samme: Dansk bibliografi 1551–1600, 1931–33.

Lauritz Nielsen *

Wingard, Mogens Mogensen, 1636–1711, rektor. * 6.12.1636 i Nørholm, begr. 25.9.1711 i Vor Frue k., Kbh. F: sognepræst Mogens Thomsen W. (ca.1588–1636, ~ 1° med Anne Pedersdatter Kuri, † ca.1628) og Anna Kjeldsdatter (ca.1598–1672, ~ 2° med sognepræst i Nørholm Jens Jensen Sjørlev, † 1677). Ugift.

W. blev student 1660 fra Ålborg. I sin studietid opholdt han sig i tre år i huset hos historiografen Vitus *Bering i hvem han fandt en velynder ligesom i Peder *Resen der 1665 skaffede ham plads på Valkendorfs kollegium. Tillige var han dekan ved kommunitetet. Fra 1666 var han konrektor i Ålborg, tog 1667 magistergraden og blev 1668 rektor ved skolen. Det viste sig imidlertid snart at den noget trættekære og uordentlige mand ikke var velegnet til at bestride dette embede. Han kom i strid med sit lærerpersonale, især med sin konrektor, den senere så berygtede mag. Ole *Bjørn og med sognepræsten ved Budolfi kirke, og han stod i et meget spændt forhold til sine fo-

resatte, biskopperne Matthias *Foss og Henrik *Bornemann der gang på gang måtte gribe ind over for ham. Særlig uheldigt var det at han heller ikke synes at have evnet at bibringe disciplene de fornødne kundskaber endsige skrive ordentlige testimonier hvorfor Ålborg skole kom i vanry. I økonomisk henseende var der også meget at udsætte på hans administration, og efter adskillige retssager og efter at han 1676 var dømt til en offentlig „afbedelse“ af sine forseelser mod biskop Foss endte hans løbebane som skolemand med at højesteret 1684 afsatte ham. De følgende år tilbragte han på sin ejendom Kåsgård i Jetsmark sogn, men drog 1689 til Kbh. hvor han synes at have ført en temmelig kummerlig tilværelse til sin død.

Trods sin lidet glorværdige skolevirksomhed var W. i øvrigt en både kundskabsrig og begavet mand. Lige fra sin ungdom var han stærkt filosofisk interesseret. 1665 udgav han fire disputatser „de ontosophia“, senere kom *Vindemiæ ontosophicæ*, 1691 og *Vindemiæ theologico-ontosophicæ*, 1695. Han udviklede her – klart og indgående – et metafysisk, „ontosofisk“ system og gør sig til talsmand for enheden mellem filosofi og teologi idet han dog stærkt betoner den sidstnævntes prioritet. I teologisk henseende tilhørte han åbenbart den strenge lutherske teologi og så fx med beundring op til mænd som Jacob Martini og Abraham Calvius i Wittenberg. Et lignende præg bærer også hans *Sex aandelige Sange*, 1690 og *Aandelige Tacter paa Hiertens Strengelæg*, 1692, arbejder der dog ikke udmærker sig ved poetiske fortrin. I *Jovis Tarpei custos til Lifve restitueret*, 1696 er opbevaret ikke få kulturhistoriske træk. Efter afsættelsen beskæftigede W. sig også med oversættelsesarbejde; således udgav han 1699 en fordanskning af Lucius Annæus Florus og 1704 af en del af Q. Curtius Rufus. Hans oversættelser er omhyggelige og kendetegnes både ved gennemført retskrivning og ved naturlig sprogtonen i overensstemmelse med hans ideal: at ville skrive „got, reent og jefnt Danske efter det Danske Sprogges Egenskaber“. Mere almindelig bekendt er hans oversættelser blevet gennem Holberg der både i Peder Paars og i Jacob von Tyboe alluderer til dem. □ Mal. (Ålborg katedralskole).

Nova literaria Maris Balthici, Lübeck 1699 273f. [Em. Tauber:] Saml. af biogr. notiser om nogle af de fra Ålborg katedralskole til univ. dimitterede disciple I, 1840 = Skoleprogr. for Ålborg katedralskole 1840 143–46; III, 1844 44–46. F. E. Hundrup: Lærerstandens ved Ålborg katedralskole II, 1869 = sst. 1869 13–42. E. C. Werlauff: Hist. antegn. til Ludv. Holbergs atten første lystspil, 1858 266f. D. H. Wulff i Saml. til jydsk hist. og top. 2.r.l., 1886–88 369–81. Fra Fyens fortid, udg. G. L. Wad I, 1916 36. C. Klitgaard i Pers.hist.t. 7.r.IV, 1920

Winggaard, Mogens

217 221f. Bj. Kornerup og Vilh. Lorenzen: Ålborg stiftshospitals hist., 1931–39 159. Kj. Galster: Ålborg katedralskole, 1940 87–122. Anders Bæksted: Besættelsen i Tisted I, 1959 42f. II, 1960 358. – Personalia i Kgl.bibl. (Ny kgl. saml. 1268 4°).

Bjørn Kornerup*

Vinhofvers, Dina, se Dina Vinhofvers.

Winkel

Den her omtalte slægt føres tilbage til gårdfæster og lægdsmand i Vinkel, Højslev sg. Peder Pedersen (1699–1779) hvis sønnesøn købmand i Ålborg Søren Pedersen W. (1777–1836) var far til stænderdeputeret Adolph Nicolai W. (1809–85). J. H. *W. var ~ Mette Marie Jespersen, d. af herredsfoged C. M. *J. (1809–73).

Poul Bredo Grandjean: Stamtvl. over Peder Jacobsen Deichmanns efterkommere, 1905 14–20. [Karen Kirstine Henriksen:] Rasmus Hansen i Ørslev og hans efterkommere, 1924 92–98. Slægtstavelsaml., 1932 112f.

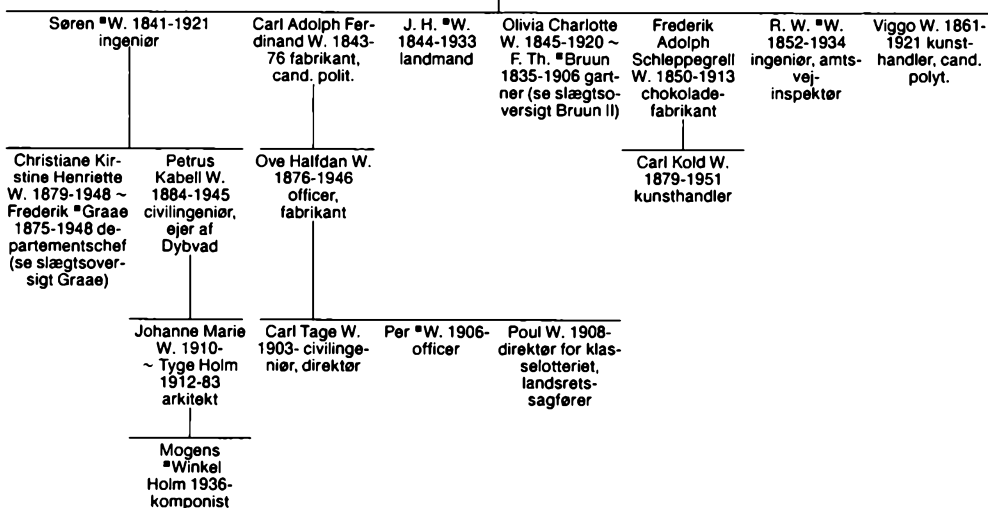
Hans H. Worsøe

Winkel, Janus Henrik, 1844–1933, landmand. * 26.5.1844 på Dybvad i Vendsyssel, † 23.2.1933 i Hellerup, begr. sst. F: godsejer, cand.jur. Adolph Nicolai W. (1809–85) og Oline Hansine Roulund (1824–1900). ~ 9.11.1877 i Kbh. (Trin.) med Mette Marie Jespersen, * 23.5.1844 i Viborg, † 7.11.1929 i Hellerup, d. af prokurator, senere herredsfoged, etatsråd C. M. *J. (1809–73) og Frederikke W. L. Stockfleth (1817–45). – Bror til R. W. *W. og Søren *W.

W. lærte landbrug på Brattingsborg og Sallerupgård, studerede 1864–65 på landbohøjskolen og

tog I. del af landbrugseksamen, men afbrød på grund af en øjensygdom studiet og vendte tilbage til det praktiske landbrug. Han var forvalter på Tyrrestrup ved Horsens 1868, forpagter af Aunsbjerg ved Kjellerup 1869–83 og af Dybvad hovedgård 1881–95. I foreningslivet tog han megen del, var medlem af bestyrelsen for Silkeborg-Lysgård landboforening 1872–81, formand for Hjørring amts landboforening 1882–87, for Højre-landboforeningen Vendsyssel 1887–95 og dommer ved talrige udstillinger. W. var en kundskabsrig mand, levende interesseret i landbrugets tekniske og økonomiske udvikling og beskæftigede sig bl.a. med problemerne vedrørende mejeribrug og malkekvæget, specielt fodringen. Han var desuden en stadig fortalere for landbruget i erhvervspolitisk henseende, ofte med selvstændige synspunkter. Allerede fra 1876 bistod han N. J. *Fjord ved forsøgsvirksomheden og havde på Aunsbjerg navnlig forsøg med svindet i ishuse. Et vigtigt bidrag til udviklingen af husdyrforsøgene og den praktiske fodringsslære har han givet som ophavsmand til foderenheden der senere blev til den almindeligt anvendte skandinaviske foderenhed. Den er første gang anvendt i en af W.s årlige oversigter over mejeribrug i Tidsskrift for Landøkonomi (4.r.XIV, 1880). Efter Fjords død var W. på tale som afløser ved ledelsen af forsøgslaboratoriet. I hans skribentvirksomhed, især i Tidsskrift for Landøkonomi og Ugeskrift for Landmænd, kom efterhånden økonomiske problemer i forgrunden, og 1892 gav han i skriftet *Landbrugets Benyttelse af Produktpriserne Aarrækken 1872–1890* en på et

Adolph Nicolai Winkel 1809-85 stænderdeputeret, cand. jur., ejer af Dybvad

udførligt statistisk materiale bygget redegørelse for konjunkturerens indflydelse på den omlægnings der i disse år fandt sted i landbrugets produktion. 1896 flyttede W. til Kbh. og knyttedes til statens statistiske bureau, senere det statistiske departement hvor han medvirkede ved det landbrugsstatistiske arbejde til 1926. 1897 blev han sekretær for Det danske landbrugs toldbeskyttelsesforening der var stiftet s.å., og han blev tillige statistisk medhjælper ved den af regeringen 1899 nedsatte landbrugstoldkommission. I forbindelse med dette arbejde udgav han *Landbrugstoldude og hjemme*, 1899 og *Hvorfor og hvorledes kræver Landbruget Toldbeskyttelse?*, 1901. – R. 1888. □Foto.

Ved Hjørring amts landboforen.s 50 års jubelfest 1895, red. V. Carlsen m.fl., 1895 76. Medlemsbl. for landboforen. „Vendsyssel“ VIII, 1895 3117f. Thomas Larsen: En gennembrudstid II, 1922. Ugeskr. for landmænd LXXII, 1927 711f; LXXVIII, 1933 138f. Holger Ærsøe: Husdyrbrugsforsøgsvirksomheden i Danm. 1882–1942, 1943 = Beretn. fra forsøgslaboratoriet CC 103. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Aksel Milthers*

Winkel, Per, * 1906, officer. * 23.8.1906 på Frbg. F: premierløjtnant, senere oberstløjtnant Ove Halfdan W. (1876–1946) og Magdalene Kjellerup Tage-Hansen (1882–1932). ~14.10.1936 i Kbh. (Kastelsk.) med gymnastiklærer Regitze Therese Keyper, * 24.3.1910 i Herlufsholm, d. af oberstløjtnant Rudolf Poul Jacob K. (1880–1973) og Alice Vilhelmine Baumann (1881–1982).

W. blev sekondløjtnant 1929, premierløjtnant s.å., kaptajn 1935, kaptajn 1940, oberstløjtnant 1949, oberst 1954 og generalmajor 1962. Fra 1931 gjorde han tjeneste ved livgarden, samtidig var han 1931–37 skoleforstander ved kongens livjægerkorps. Han var adjudant ved 3. livgardebataljon 1932–34 og adjudant ved livgardens stab 1936–39, og derefter på generalstabskursus 1940–41, hvorpå han blev beordret til tjeneste i generalstabens efterretningssektion hvor han snart under oberstløjtnant E. M. Norden-tofts ledelse arbejdede med denne sektionens såvel legale som illegale sager, herunder videregivning af de indsamlede oplysninger til de allierede via den engelske legation i Stockholm. Formelt skulle W. pleje den indenlandske militære efterretningstjeneste på Sjælland og Lolland-Falster. Efter 29.8.1943 lod han sig internere sammen med hærens øvrige officerer. Interneringen opførte i slutningen af okt.s.å. hvorefter W. tog til Stockholm hvor flere af efterretningstjenestens officerer allerede opholdt sig. I nov.s.å. var W. illegalt i Danmark for at instruere Svend Truelsen der skulle videreføre efterretningsar-

bejdet til fordel for de allierede. W. tog tilbage til Stockholm og blev knyttet til den der etablerede danske militære efterretningstjenestes særlige bearbejdningsafdeling, som W. efterhånden overtog ledelsen af. Efter krigen fortsatte W. arbejdet i efterretningstjenesten og var 1948–50 chef for generalstabens efterretningssektion. 1951–54 var han chef for 1. livgardebataljon og ved region VI 1954–56. Han gjorde derefter tjeneste ved NATO hovedkvarteret i Oslo 1956–59, var chef for livgarden 1959–62, generalinspektør for infanteriet 1962–67 og hærinspektør 1967–71. Efter sin afsked af linjen har W. været leder af jernbanebeskyttelsen ved DSB 1971–77. 1940–46 var han medlem af bestyrelsen for Det krigsvidenskabelige selskab og var 1971–75 præsident for De danske gardereforeninger. Siden 1965 har han været knyttet til arbejdet med ordningen af den militære efterretningstjenestes særlige arkiv fra 1940–45 og har herunder virket som konsulent i forbindelse med den videnskabelige udnyttelse af dette arkiv. W. har i sit alsidige militære virke været en vellidt og praktisk indstillet officer. Hans rolige og velafbalancerede gemyt viste sig under besættelsen at være et aktiv for det militære efterretningsarbejde. – Kammerjunker 1932. Kammerherre 1960. – R. 1948. R.¹ 1954. K.² 1962. K.¹ 1966. □Foto.

J. Hæstrup: Hemmelig alliance I, 1959. Helge Klint: Efterretningstjenesten og hærens illegale transporttjeneste, 1977. Hans Kirchhoff: Augustoprøret 1943 I–III, 1979. Palle Roslyng-Jensen: Værnenes politik – politikernes værn, 1980. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

Hans Chr. Bjerg

Winkel, Rikard William, 1852–1934, ingeniør. * 27.8.1852 på Dybvad ved Sæby, † 26.9.1934 i Kbh., begr. sst. (Holmens). F: godsejer, cand.jur. Adolph Nicolai W. (1809–85) og Oline Hansine Roulund (1824–1900). ~2.3.1883 i Kbh. (Jac.) med Anna Marie Anger, * 4.2.1859 i Gyrstinge, † 21.4.1922 i Kbh., d. af sognepræst, sidst i Horslunde og Nordlunde Edvard Julius A. (1813–95) og Caroline Augusta Wiglar (1818–1901). – Bror til J. H. "W. og Søren "W.

W. tog polyteknisk adgangseksamen 1870 og blev 1876 cand.polyt. i ingeniørfaget. Allerede inden eksamen havde han 1872–73 været hjælpeassistent på Polyteknisk læreanstalts kemiske laboratorium. Efter eksamen fik han beskæftigelse ved jernbaneudstikninger i Jylland. 1880–84 var han ansat som ingeniør hos hovedentreprenørerne for anlægget af Ringe-Fåborg, Odense-Bogense og Tommerup-Assens baner, et konsortium af hvilket hans bror Søren Winkel var medlem. 1884 nedsatte han sig som praktiserende ingeniør i Odense idet han dog samtidig

Winkel, R. W.

assisterede entreprenøren for Tommerup-Assens banen i det efter afleveringen følgende vedligeholdelsesår. W. var tillige lærer ved Odense tekniske skole. 1886 blev han amtsvevinspektør i Kbh.s amt, en stilling han beklædte i en lang år-række til han 1922 faldt for aldersgrænsen, og gik op i med levende interesse. – Jævnside med sin embedsgerning har W. udfoldet et ikke ubetydeligt forfatterskab i tekniske tidsskrifter. Han var den første der søgte at tage vejenes vedligeholdelse op til rationel behandling, og det var på hans initiativ at chaussé-brølægning og damp-trømlen indførtes her i landet. 1896–98 var W. censor i vej- og jernbanebygning ved polyteknisk eksamen. 1910 var han medlem af bedømmelseskomiteen vedrørende forskønnelsesforeningens konkurrence om kilometersten. 1911–22 var han formand for amtsvevinspektørforeningen og blev derefter æresmedlem, 1913–27 medlem af bestyrelsen for Dansk ingeniørforenings sektion for vej-, vand- og jernbanebygning.

W. var stærkt kirkeligt interesseret. I mange år var han medlem af Kbh.s kirkefonds bestyrelse og har som sådan en væsentlig andel i Esajaskirkens tilblivelse. 1894 blev han medlem af bestyrelsen for Kirkelig forening for indre mission i Kbh., 1898 for Dansk missionselskab hvor han 1923–24 fungerede som formand. 1904 blev han suppleant til det kirkelige udvalg, valgt af menighedsrådene, og 1923 medlem af provstiuudvalget for Holmens provsti. Som den der i mange år havde stået menighedsarbejdet i Skt. Jakobs sogn i Kbh. meget nær samlede W. – og skrev selv for en væsentlig del – det 1924 udgivne mindeskrift om pastor Peter *Krag. I bøgerne *Anna Marie Winkel*, 1924 og *Banede Veje*, 1930 skrev han om sin hustru og om sit liv. – R. 1911. DM. 1922. □Foto.

R. W.: Anna Marie Winkel, 1924. Samme: Banede veje, 1930 (erindr.). – Berl. aften 26.8.1922. Nationaltid. aften s.d. og 27.8.1927. C. J. Holt i Dansk missionsbl. XC, 1923 607f. [A.] Busch sst. CI, 1934 587–99. Ingeniøren XLIII, s.å. afd. I 74. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

*Povl Vinding**

Winkel, Søren, 1841–1921, ingeniør. * 20.8.1841 i Dybvad ved Sæby, † 15.2.1921 i Hillerød, begr. sst. F: godsejer, cand.jur. Adolph Nicolai W. (1809–85) og Oline Hansine Roulund (1824–1900). ~ 10.9.1872 i Næstelsø med Marie Elisabeth Kabell, * 21.3.1843 i Århus, † 19.3.1921 i Kbh., d. af adjunkt, senere sognepræst i Næstelsø og Mogenstrup Petrus K. (1811–99) og Christiane Kirstine Henriette Brinck-Seidelin (1815–99). – Bror til J. H. *W. og R. W. *W.

W. tog polyteknisk adgangseksamen 1859 og blev 1865 cand.polyt. i ingeniørfaget. Efter eksamen fik han beskæftigelse, først hos entreprenør Louis Carlé ved projekteringen af en udvidelse af Helsingørs havn nord for Kronborg og senere ved vandværksarbejder i Helsingør. Sommeren 1866 fik han ansættelse som ingeniørassistent ved kryolitbruddet ved Ivigtut i Grønland og opholdt sig her lidt over et år. 1868 blev han ingeniørassistent ved kontrollen med bygningen af den sydsjællandske jernbane. 1871 engageredes han af entreprenør Laurits Petersen som ingeniør ved bygningen af Falsterbanen og Roskilde-Kalundborgbanen. 1876 kom han til entreprenør Waetzold der havde bygningen af Silkeborg-Herning banen i entrepris. I denne stilling begyndte W. selv at være deltager i entrepriser, og fra 1878 var han entreprenør for jernbane- og havneanlæg. Han har i de følgende 40 år, både alene og sammen med andre udført en række store arbejder. 1880–84 deltog han i bygningen af Ringe-Fåborg, Odense-Bogense og Tommerup-Assens banerne og i de følgende år i bygningen af Frederikshavns nye havn, dampfærgehavnen i Korsør, Sølvgades sporvej i Kbh., Skagensbanen, Vejle-Give banen og en række andre jernbaneanlæg. Ofte arbejdede han sammen med ingeniør Jacob Gluud, entreprenør P. Madsen, Frits *Johannsen og William *Werner, og sammen med disse byggede han 1891–94 søndre frihavnsbassin og 1895–98 dele af Kbh.s nye godsbaneanlæg. I de følgende år byggede han sammen med Werner og Madsen Præstø-Næstved banen, en del af Kbh.s godsbaneanlæg og 1904–06 Kbh.-Slangerup banen. Fra 1910 byggede han, sammen med Werner, forskellige nordfynske baneanlæg, 1913–15 en del af boulevardbanen i Kbh. og 1915–16 Hornbæk-Gilleleje banen. 1890–1901 havde han driften af Skagensbanen, i hvis tilblivelse han havde en vigtig andel, i entrepris – fra 1901 var han medlem af banens bestyrelse. Det fortjener at fremhæves at W. gennemførte anlægget af Skagensbanen med en langt billigere byggemåde end sædvanlig, en byggemåde der senere er anvendt i en række andre tilfælde. 1900 blev han ejer af fødegården Dybvad som han drev mest fra sin bopæl i Hillerød men omfattede med levende interesse og jævnlig besøgte.

1895–1905 var W. medlem af Jyske samvirkende landboforeningers trafikudvalg. 1898–1916 var han medlem af bestyrelsen for Danske privatbaners pensions- og enkekasse af 1898 og for Danske privatbaners gensidige ulykkesforsikring. Fra stiftelsen 1898 var han medlem af bestyrelsen for A/S De forenede nordjyske teglværker. 1914–17 var han medlem af direktionen for Fjer-

ritslev-Nørre-Sundby-Frederikshavnbanen. 1900 var han, sammen med S. M. *Andersen, vejledende ingeniør ved bedømmelsen af konkurrenceprojekterne vedrørende ordningen af Kbh.s banegårdsforhold. 1901–10 var han medlem af bestyrelsen for Dansk ingeniørforening hvor han fra 1907 var næstformand og hvor han i kraft af sin indsigt og erfaring betød meget, ikke mindst for voldgiftskommissionerne. W.s hele personlighed, hans retsindighed i alt og hans samvittighedsfulde arbejde skabte stor anseelse om ham, og for entreprenørstanden har han betydet meget. 1920 blev han æresmedlem af Entreprenørforeningen. – R. 1890. □Afbildet på P. S. Krøyers mal. Industriens mænd, 1903–04 (Fr.borg). Mal. af Olga Seeberg, 1917.

Ingeniøren XXVII, 1918 461. C. J. R. Kuhlmann sst. XXX, 1921 127f. Berl.tid. 16.2.1921. Nationaltid. aften s.d. Georg Nørregaard: Entreprenørføren. 1892–1942, 1942. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Povl Vinding*

Winkel Holm, Mogens, * 1936, komponist. * 1.10.1936 i Kbh. (Solbjerg). F: arkitekt Tyge Holm (* 1912) og arkitekt Johanne Marie Winkel (* 1910). ~ 7.12.1961 i Kbh. (Holmens) med overlærer, tale- og hørepædagog Ida Merete Palsgaard, * 7.5.1937 i Kbh., d. af kommandørkaptajn Aage P., f. Larsen (* 1910) og Inger Johanne Marie P. (* 1912).

Efter studentereksamen 1955 fra Sortedam gymnasium studerede W. H. ved Det kgl. danske musikkonservatorium med Mogens Steen Andreassen som obolærer og Jørgen *Jersild som vejledere i teori og komposition. Studierne afsluttede han med diplomeksamen 1961, og obo-spillet dyrkede han derefter i flere københavnske orkestre – bl.a. var han solooboist i Radiounderholdningsorkesteret 1964–65. Kompositionsdebuten fandt sted allerede i konservatorietiden, og endnu før han havde forladt læreanstalten havde han fået sit opus 9, en strygekvartet, og opus 10, en septet med titlen *Abracadabra*, opført ved Ung nordisk musikfest i Oslo. Sidstnævnte værk blev gentaget i Tivoli i juni 1961, og senere på sommeren uropførte Tivolis koncertsalsorkester W. H.s første orkesterværk, *Concerto piccolo*, som fik Berlingske Aftenavis' anmelder til at kalde W. H. „en sjov fyr, der med artistisk nemme udnytter situationen og giver folk én lige i synet, hvilket de færreste bryder sig om.“ En karakteristik som også nok kunne passe på den anmeldervirksomhed som W. H. udfoldede i spalterne hos Ekstrabladet og Politiken 1965–71.

Også ved Ung nordisk musikfest 1962 markerede W. H. sig, nu med kammeroperaen *Aslak* som

1963 blev opført i Kbh. i Det unge tonekunstnerselskabs regie. Fra 1963 og et tiår frem gjorde W. H. en skattet indsats i DUTs bestyrelse, 1966–69 som formand. 1964 blev han tillige medlem af bestyrelsen for Dansk komponistforening hvor han 1971–75 og igen fra 1982 har været formand. Under Den danske ballet- og musikfestival 1964 havde Det kgl. teater urpremiere på *Tropismer* med musik af W. H. og koreografi af hans bror, danseren Eske Holm – et værk med tydelige genklange af tyvernes ekspressionisme. Teatret bestilte derefter en opera hos W. H. som dog følte sig mere tiltrukket af ballettens muligheder: 1965 producerede dansk TV *Konradans*. 1969 stod svensk TV for *Bikt*, 1970 uropførte Malmø-balletten *Galgarien*, og 1973 lavede dansk og svensk TV sammen *Rapport*, alle med koreografi af Eske Holm. En udvidet version af *Blikt* spillede siden på Det kgl. teater med titlen *Kronike*, og flere af balletpartiturerne har også været spillet i uddrag eller fuldt ud i koncertsalen hvor de dog ikke altid har vist sig levedygtige. *Galgarien* har med held været koncertfremført, bl.a. ved De nordiske musikdage i Oslo 1972, men uden for teatersammenhænge har W. H. vundet større anerkendelse for „rene“ orkesterværker som *Cumulus*, 1965 eller kammermusik som *Syv breve til stilheden*, 1976.

Sin hidtil største internationale succes vandt W. H. med kammeroperaen *Sonate for fire operasangere*, en lille, grum Ionesco-agtig forestilling, komponeret i en stram sonateform til en tekst der udelukkende består af fonetiske lyde, men lige fuldt karakteriserer en ung pige mellem tre mænd. Den blev bestilt af DUT 1967 og først vist ved en Danmarks-turné året efter. Siden er den blevet spillet i Sverige, Norge, Finland, Belgien og Tyskland. Fra 1975 har W. H. optrådt som både komponist og koreograf, først i samarbejde med danskeren Inge Jensen i den meget roste kammerballet *Tarantel* og derefter (Det kgl. teater, 1977) med en kvindecentreret tolkning af den gamle Orfeus-myte, *Eurydike tøver* som udløste bestilling på *Gærdesanger under kunstig himmel* (Det kgl. teater, 1980). Også *Til Blåskæg*, lavet i samarbejde med Ann-Kristine Hauge (Det kgl. teater 1982) rummer en tydelig konspolitisk holdning. W., der har kæmpet for danske komponisters materielle kår også på andre administrative poster end de allerede nævnte, er hædret med bl.a. Lange-Müller-legatet, Herman Sandbys legat og Carl Nielsen og Anne Marie Carl Niensens legat. □Foto.

Interview i B.T. 22.7.1966. – Ole Nørlyng i Dansk musik t. LVII, 1982–83 110–16. M. W. H. sst. 117–21.

Knud Ketting

Winkel Horn, Fr.

Winkel Horn, Erhardt Frederik (Friderich), 1845–98, litteraturhistoriker. * 19.7.1845 i Kbh. (Trin.), † 18.11.1898 sst., urne på Bispebjerg. F: urtekræmmer Erik W. H. (ca. 1819–66) og Maria Dorothea Ravn (1824–tidligst 80). ~ 1° 5.11.1870 i Kbh. (Holmens) med Anna Maria Margrethe Nyholm, * 6.10.1847 i Kbh. (Frue), † 22.11.1913 sst., d. af grosserer Anton Michael N. (1814–70) og Maria Magdalene Mortensen (1827–84). Ægteskabet opløst 1886. ~ 2° 30.11.1886 i Kbh. (Holmens) med Anna Maria Ingeborg Ravn, * 1.6.1857 i Kbh. (Trin.), † 11.12.1932 sst., d. af sagførerfuldmægtig Nicolaj Peter Jensenius R. (1831–1915) og Ane Margrethe Jessine Louise Nicoline Kasse (1832–1916). Ægteskabet opløst 1893.

W. H. blev student 1863 fra Borgerdydskolen på Christianshavn, var i studieårene en flittig gæst på Oldnordisk museum og påvirkedes stærkt af J. J. A. "Worsaae og Svend Grundtvig; 1868 tog han magisterkonferens i nordisk oldtidsvidenskab. 1867–83 var han assistent ved udvalgt for folkeoplysnings fremme, fra 1883 til sin død sekretær i komiteen til understøttelse af sognebog-samlinger, desuden underviste han ved skoler og kurser og udfoldede ved siden af en omfattende litterær virksomhed, mest som populærskribent og oversætter. Allerede inden sin konferens skrev han i Illustreret Tidende om arkæologiske spørgsmål og udgav 1874 *Mennesket i den forhistoriske Tid*, populære skildringer af oldtiden, væsentligst efter John Lubbock, dog med de nordiske partier udførligere behandlere; der gives her et meget godt resumé af kontroverserne mellem Worsaae og Japetus "Steenstrup angående stenalderens tvedeling. Imidlertid var det nok så meget litteraturmindedmærkerne som tiltalte ham, og herom vidner en række oversættelser fra oldislandsk: 1869 *Den ældre Edda*, 1871–76 i tre bind *Billeder af livet paa Island* og 1876 *Nordiske Heltesagaer*, hvorved han fortsatte og udfyldte N. M. "Petersens sagaoversættelser. 1878 blev han dr.phil. på en litteraturhistorisk studie over Peder "Syv, hvis forfatterskab, også det utrykte, omsigtsfuldt gennemgås mens dets europæiske baggrund lades så godt som ude af betragtning; 1881 udkom i to bind *Den danske Litteraturs Historie* der støtter sig til N. M. Petersen så langt denne går, for 1800-tallets vedkommende derimod et af de første forsøg på udførligere at skildere dets litteraturhistorie, og 1883 *N. F. S. Grundtvigs Liv og Gjerning*, et arbejde han selv har kaldt for „sin kæreste Bog“; nogen betydende plads i Grundtvig-litteraturen indtager den dog ikke. Sammen med O. "Borchsenius udgav han 1886 *Græske Læsestykker i Dansk Oversættelse* og 1883 i to bind *Hovedværker i den danske*

Litteratur, bøger som på skønsmåde løste de opgaver der var stillet dem. Af hans talrige oversættelser fra de moderne sprog er der anledning til at fremhæve til den ene side oversættelsen af T. B. Macaulays essays, til den anden oversættelserne af Zacharias Topelius' og Karl Emil Franzos' romaner og fortællinger. 1892 blev han redaktør af Hagerups illustrerede Konversationsleksikon og 1896 af A. Christiansens kunstforlags serier af illustrerede klassikere, til hvilke han bl.a. 1897 oversatte Ludvig Holbergs latinske levnedsbreve. Sin sidste oversættelse, Saxo, fuldendte han 1898, kort før sin død, et i flere henseender respektabelt arbejde. □ Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1878 100–02. – [Johs. Magnussen] i Politiken 19.11.1898. L. Mylius-Erichsen i Ill. tid. 27.11. s.å. Ludv. Kragballe: Gamle minder, 1904 145f. Carl Michelsen i Studenter-samf. gennem 25 år, red. P. Læssøe Müller, 1907 187–91.

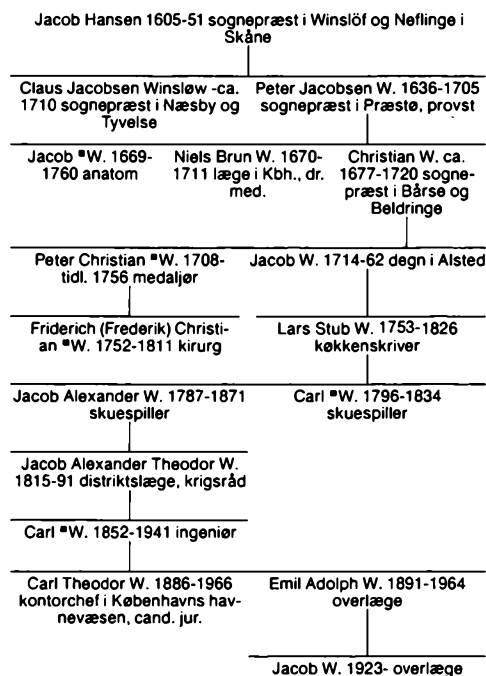
Carl S. Petersen*

Winsløw

Slægtens ældste kendte mand er Hans Moritzen i Kolding, hvis søn Jacob Hansen (1605–51) blev præst i Winsløf og Neflinge i Skåne, hvorfra slægtens navn stammer.

J. C. L. Lengnicks genealogier 1, 2. J. B. Metzler i Pers. hist. t. 6.r. II, 1911 42–58.

Hans H. Worsøe

Winsløw, Carl, 1796–1834, skuespiller, tegner. * 9.(el.19).2.1796 i Kbh., † 5.10.1834 sst. (Slotsk.), begr. sst. (Ass.). F: kgl. lakaj, senere køkkenskriver hos Frederik VI Lars Stub W. (1753–1826) og Anne Maria Baltzersen (1762–1816). ~ 9.12.1821 i Kbh. (Slotsk.) med kgl. skuespiller Sophie Jacobine Schaltz, * 29.5.1800 i Kbh. (Petriz), † 2.4.1876 sst. (Slotsk.), d. af murersvend, øltapper Frederik Andreas S. (ca. 1766–1832) og Marie Christine Olesdatter Lind (ca. 1769–1850, ~ 1788 med styrmand Christian Clausen Lihme).

W., der i sin opvækst var svagelig, ville være maler, især portrættegner, og fik som dreng undervisning af A. L. Koop og C. A. Lorentzen, men efter sin konfirmation kom han i handelslære, fik senere en kontorplads under statstjenesten som han atten år gammel forlod for at melde sig ved Det kgl. teater hvor han begyndte i koret og som elev ved K. L. *Rahbeks dramatiske skole på Hofteatret. Det gik kun langsomt fremad for W. havde mangler han først måtte besejre. Han var lille og spinkel, ansigtstrækkene skarpe og stemmen klangløs. Men der boede en ildsjæl i ham, et bølgende sind med stærke, ikke altid beherskede kræfter – 1817 måtte han endog 24 timer i Blåtårn. En debut fik han ikke, men arbejdede sig sejt frem gennem småroller som han karakteriserede så anskueligt at der ikke kunne være tvivl om at han i vuggeage havde fået to af skuespilkunstens vigtigste virkemidler: fantasi og situationsfølelse, og hans blik var dertil karakterfuldt og intelligent. Digteren L. *Bødcher forudså hans betydning for teatret. 1819 blev han kgl. ansat. Men den umiddelbare sympati var ham nægtet, og hans ironi og pirrelige selvfølelse vanskeliggjorde ham fremgangen. Det var hovedsagelig som dubleant han fik lejlighed til at vise sin evne til at sætte en karakterfuld figur på benene, ofte skabt med kort varsel, men da Jonas *Collin 1821 var blevet medlem af direktionen lysnede det for W. Hans vilje og energi påskønnede Collin bl.a. ved at muliggøre en studierejse til Hamburg og Berlin (1823) hvad der fik afgørende betydning for ham fordi han i den store romantiske realist Ludwig Devrient fandt en åndsbeslægtet der frigjorde hans evner og blev hans forbillede indtil kopi hvad hans maske som Franz Moor er et vidnesbyrd om. De lignede hinanden af ydre og temperament, og W. blev som mesteren en hader af den konventionelle „skønhed“ i spillet der stammede fra Goethe. Den psykologiske indtrængen i stoffet karakteriserede W. som kunstner. Røveren Izarn i *Røverborgen* og trællen Skofte i *Palnatoke* var i hans første år eksempler på at det typiske var hans alfa og omega. Han gemte sit eget jeg i den

fremmede ham og belyste karakterens ejendommelighed ved mimik, mæle og bevægelser. „Det er Pokker til Menneske, den Winsløw“, sagde Frederik VI til Th. *Overskou, „man kan slet ikke kende ham igen!“ Tjeneren Johan i *Ungdom og Galskab* viste den lyse side af hans evne: en ægte jysk bondeknøs hvor W. også fik brug for sin sikre musikalitet; stemmen var lille, men foredraget til gengæld udpenslet og lysende klart. Gennembrudsrollen blev den hævnerrige munk i C. J. Boyes sørgespil *Juta*, 1823 om hvis dømmelige uhygge W.s tegning giver os et begreb.

I de kun ti år W. endnu levede skabte han nogle skikkelser der hører til dansk scenes mesterværker. Hans Franz Moor i *Røverne*, 1825 overgik langt J. C. *Ryges fremstilling i sjælelig nuancering og pegede frem mod Shakespeare, men da hverken Othello (Jago) eller Richard III kendtes på vor scene og J. C. Ryge holdt fast på Shylock måtte W., kunstfanatiker som han var, nøjes med at arbejde med dette stof hjemme i sin stue. Hamlet ønskede han også at spille, vel vidende at han måtte omforme rollen efter sin personlighed. Men W. var – som M. *Rosing før ham – henvist til at slide med hverdagens folkekomedier så at J. L. *Heiberg i en epilog kunne lade ham sige: „Hvergang en digter skildret har en Sjæl, ret sort og nedrig, lumpen, ond og fæl, saa er det mig, som maa den spille“. Dog tilkæmpede han sig også enkelte ædle karakterer, fx Scheva i *Jøden* og tjeneren Kold i *Tordenskjold*, begge gengivet med en personlig dybde som trængte helt ned til underbevidstheden. Hvor betydelig han var kan også ses deraf at J. C. Ryge i misundelse søgte at lægge ham hindringer i vejen, hvad der kun vendte sig til W.s fordel. Men fik han ikke lejlighed til at lodde de menneskelige egenskaber i klassiske storværker så blev han af stor værdi for det hjemlige repertoire, for Heiberg, H. *Hertz og Th. Overskou i deres lystspil og vaudeviller. Han kreerede Zierlich i *Aprilsnarrene* og Klistet i *De Uadskillelige*, den ene var lige så pillen som den anden var gnaven; han skabte den forfængelige nar Arthur i *Køge Huskors* og den sarkastiske Robert i *Amors Genistreger*. Et morsomt portræt af datidens uden litterære jøde var hans Joseph Golz i *Østergade* og *Vestergade*, hvoraf eftertiden har et tydeligt indtryk gennem hans tegning der viser at han vovede sig ud på grænsen af karikatur, dog uden at tabe stilen eller „en vis Sirlighed“ som endog hans modstander J. C. Ryge måtte anerkende. Der lå virkelighedsstudier bag W.s fremstillinger, ikke sårende, men vidnesbyrd om at han med A. *Bournevilles ord, „kæmpede for at bringe Naturen og de menneskelige Ejendommeligheder op til den højeste Grad af kunstnerisk Fremstilling“.

Winsløw, Carl

Der var i W.s sind en higen mod det store som ofte blev misforstået eller miskendt af mindre begavede. Selv led han under sit beskedne ydre. Men skæbnen ville at hans legemlige mangler til slut skulle hjælpe ham til at skabe et af scenens storværker: den degenererede Ludvig XI i Delavignes tragedie. Selv mærket af døden, men endnu herre over sin åndskraft, gav han den rædselsvækkende konges kamp mellem liv og død mangfoldige fængslende udtryk. De mennesker der overværede dette mægtige sjælemaleri glemte det aldrig. Et øjenvidne, den senere kommandør Alexander Wilde, fortæller at publikum ved tæppets fald sad som fastnaglet: „Gennemisnet og fuld af Rædsel over det Billede, Winsløw havde malet af den frygtelige Konge, kunde ingen rejse sig eller tænke paa at gaa; da med ét, som om en elektrisk Gnist havde antændt de lamslaaede Livsaander, udbød et tusindstemmigt Bifaldsraab“. Men kun den ene aften, 15.5.1834, sejrede W.s stærke sjæl over det skrøbelige legeme. W. led af kræft i halsen, og da han arbejdede med sin svanesang skrev han til en ven: „Jeg taler med Besvær og spiser med usigelige Smertes – altsammen Frugterne af et ravagt Ungdomsliv“. Han blev kun 38 år.

W. havde også betydning som maskør, idet færdigheden i at forandre ansigtet med farver først gennem ham og hans elev, frisør H. H. Hoppen-sach, blev almindelig blandt teatrets kunstnere. Mellem hans tegninger var portrætter af hans kolleger, Rahbek, kritikeren Proft og rollebilleder, bl.a. af Ludvig XI. – W.s hustru *Sophie W.*, med hvem han levede et lykkeligt liv, var en sou-brettetype, som 1821 debuterede i mandfolkerollen Fulbert i *Den lille Matros*. Hun var musikalsk, og hendes lyse altstemme gjorde hende meget anvendelig i syngespillet; hun udførte også, skønt hun ikke rådede over den rette Hol-bergske fylde i replikken, en del Pernilleroller i perioden mellem Madame Liebe og Louise Phi-ster. Senere blev Sophie Winsløw teatret til megen nytte i „konefaget“, både det højtidelige som Mor Karen i *Elverhøj*, kreeret af hende, og det borgerlige som Madam Skaarup i *Sparekassen*. Hendes diktation var noget syngende, men ydret hyggeligt og tilforladeligt. Madam W. „holder troligt og fordringsløst ud og faar saa lidt Tak“, skrev Goldschmidt 1856. Hun optrådte sidste gang 1858 som Magdelone i *Henrik og Pernille* og tog afsked fra jan. 1859. – W.s bror, *Jacob Alexander W.* (1787–1871), var løjtnant og virkede 1815–49 som en brugbarhed i mindre roller ved teatret, hvor han, mens broderen levede, kaldtes W.sen. □Flere tegnede selvportr. i rolle, bl.a. 1825 (Teatermus.) Mal. formentlig af C. V. Wiehe (Fr.borg). Stik i roller af C. V. Bruun

1827, 1828 og 1829. Mal. af D. Monies, 1834 (Det kgl. teater), efter dette litografi af A. Kaufmann, af E. Lehmann, 1839 og stik af A. Hansen, 1850. Silhouet. Træsnit i rolle af O. Andersen. Litografi af I. W. Tegner, 1851, efter tegn. af J. F. Møller, efter dette træsnit 1874 og træsnit af H. P. Hansen, 1880.

Selvbiografi i Pers. hist. t. 6.r.II, 1911 196–209. Breve fra da. skuespillere og skuespillerinder, udg. Rob. Neiiendam II, 1912 167–78. Gads da.mag. XXXIV, 1940 158–69 (C. W.s rejsedagbog). – [J. C. Ryge:] Critisk sammenlign., 1832 35–43. Nord og syd ny r. VIII, 1856 167. Th. Overskou: Den danske skueplads iv, 1862: V, 1864. Samme: Af mit liv og min tid, ny udg. I, 1961. J. L. Heiberg: Poetiske skr. IX, 1862 225f. Aug. Bournonville: Mit teaterliv II, 1865 (ny udg. 1979) 422f. A. Schumacher: Ludv. Bødtcher, 1875 20 50. [Alex.] Wilde: Erindr. fra før jeg blev løjtnant, 1885 113. Papirer i Kgl. bibl.

Robert Neiiendam*

Winsløw, Carl Jacob Benignus, 1852–1941, ingeniør. * 3.9.1852 i Kbh. (Garn.), † 10.3.1941 på Frbg., begr. i Hellerup. F: underlæge i livgarden, senere distriktslæge i Nakskov, krigsråd Jacob Alexander Theodor W. (1815–91) og Laura Charlotte Augusta Brusich (1823–1918). ~ 8.7. 1881 på Frbg. med Christine Magdalene Krarup, * 5.10.1858 i Kbh. (Holmens), † 30.10.1943 i Hellerup, d. af manufakturhandler Christian Johan Lodberg K. (1828–72) og Nielsine Severine Magdalene Thortsen (1832–1914).

W. blev student 1870 fra Nykøbing F., cand.phil. n.å. og 1877 cand.polyt. i ingeniørfaget. Efter eksamen ansattes han hos firmaet Tuxen & Hammerich hvor han var beskæftiget ved arbejder vedrørende uddybning af Nakskov fjord. 1881 optoges han som medindehaver af firmaet i stedet for Holger *Hammerich, 1886 opgav han på grund af uoverensstemmelser denne stilling og blev ingeniør ved befæstningsanlæggene omkring Kbh. 1895 blev han ingeniør ved Koefoed & Haubergs maskinfabrik. 1898 blev W. teknisk direktør ved det s.å. dannede Frbg. sporvejs- og elektricitets A/S hvor han n.å. blev administrerende direktør. W. ledede elektrificeringen af de frbg.ske sporveje og anvendte det da omstridte luftledningssystem. Det var ligeledes W. der ledede bygningen af elektricitetsværket på Hortensiavej og 1907–08, med støtte af professorerne H. *Bache og Wm. *Rung, bygningen af kraftværket på Finsensvej hvorved man gik over fra jævnstrømsproduktion til produktion af højspændt energi der fordeltes til understationer. Da Frbg. kommune 1910 besluttede at overtage elektricitetsværket og lade det private selskab beholde sporvejen gik W. fra nytår 1911(–21) over i kommunens tjeneste som direktør for elektricitetsværket. Gennem nye tarifformer o.a.

udfoldede han her en betydelig virksomhed for at skaffe elektriciteten udbredelse på nye områder, fx i husholdningen. Også det fra ca. 1915 begyndende samarbejde mellem højspændingsværkerne i Kbh., Frbg. og Nordsjælland og derigennem med svenske kraftværker havde W.s store interesse og aktive støtte.

W. var en meget alsidigt interesseret ingeniør; som ung dyrkede han gasmotorens teori og fik 1882, 83 og 84 eneretsbevillinger på forskellige gasmaskinkonstruktioner. Hans indsigt i dette emne bevirkede at Burmeister & Wain, der 1897 ønskede at komme i forbindelse med den tyske ingeniør Rudolf Diesel for at udnytte hans motorkonstruktion, anvendte W. som mellemmand. 1893 fremsatte han i Naturen og Mennesket en hypotese om Marskanalerne, og i Ingeniøren (XXXI) 1922 skrev han om verdensbygningen. 1897 var han medlem af juryen for gruppe 4 ved udstillingen i Stockholm. Ved denne lejlighed holdt han foredrag om dieselmotoren, og det var første gang der i de nordiske lande holdtes foredrag om denne. 1906 var W. medlem af kommissionen til forberedelse af en stærkstrømslov. – R. 1895. □Mal. af C. Kunwald ca. 1920. Foto.

[E.] R[ager] i Lys og kraft V, 1921 187–91. Fr. C. Steenberg i Ingeniøren XXX, 1921 441f. A. R. Angelo sst. L, 1941 I & S 52. E. v. H[olstein] – R[athlouw] i Teknisk t. Elektroteknikeren XVII, 1921 111; XVIII, 1922 131f. Nationaltid. 3.9.1922. Vald. Brückner: Mit livs vej I, 1925. Fr. Johannsen: Ingeniør C. W.s teori om jordoverfladens udformn. ved planetariske kræfter, 1931 = Ingeniørvidensk. skr. A nr. XXVIII. Povl Vinding: G. A. Hagemann, 1942. – Levnedserbetning i ordenskapitlet.

*Povl Vinding**

Winsløw, Friderich (Frederik) Christian, 1752–1811, kirurg. * 12.3.1752 i Kbh. (Slotsk.), † 24.6.1811 sst. (Garn.), begr. sst. (Ass.). F: hofmedaljør Peter Christian *W. (1708-efter 1756) og Anna Dorothea Siewers. Ugift.

W. havde en urolig barndom og kom et par år efter faderens død fra Stockholm tilbage til moderen i Kbh. Tidligt kom han nu i huset hos en morbror, amtskirurg C. Siewers († 1769) der havde barberstue på Christianshavn, for at blive oplært til kirurg. Fjorten år gammel søgte han undervisning på Frederiks hospital, hvor A. *Kølpin var overkirurg (1766–75) „og vænnede hans øre, hjerte og hånd til kirurgien“. Desuden hørte han forelæsninger hos H. *Callisen der da var reservekirurg ved den kirurgiske læreanstalt, Theatrum anatomicum-chirurgicum, samt hos den fortræffelige G. *Heuermann der lærte ham at dissekere; tillige hørte han forelæsninger hos kirurg V. *Hennings og hos medicineren J. C. *Tode. Professoren i anatomi og botanik C. F.

*Rottbøll gjorde 1769 den meget flittige og lærenemme W., der da kun var sytten år, til sin prosector, og s.å. blev han kompagnikirurg. Callisen sørgede nu for W.s videre uddannelse ved det kirurgiske teater og fik ham efter sin hjemkomst fra udlandet 1771 ansat som underkirurg ved søkvæsthuset; s.å. blev W. immatrikuleret som student; 1773 blev han prosector ved universitetet og begyndte at holde forelæsninger. 1774–77 var W. reservekirurg ved Frederiks hospital hos Kølpin og efter dennes afgang hos den svagelige J. E. Behrens. Livmedicus J. C. J. v. *Berger der var medlem af Frederiks hospitals direktion, skaffede 1777 den talentfulde og energiske W. understøttelse til en udenlandsrejse der først gik til Paris hvor mindet om hans slægtning, den berømte Jacob *Winsløw endnu var friskt og åbnede ham alle døre. Her studerede W. navnlig hos P.-J. Desault (1744–96), tillige hos R.-B. Sabatier (1732–1811) og J.-L. Baudelocque (1745–1810). Fra Paris gik rejsen til London hvor han fortrinnsvis studerede hos de berømte brødre William og John Hunter. Efter sin hjemkomst 1780 var W. efter Behrens overkirurg 1781–95 ved Frederiks hospital hvor han efterfulgtes af H. C. F. *Schumacher mens han fungerede videre ved Kirurgisk akademi. W. gjorde udmærket fyldest som kirurg og operatør foruden at han var en nidkær og streng, men højt værdsat lærer for de kirurgiske studerende, og som den første herhjemme holdt han ugentlig klinisk-kirurgisk forelæsning. W. erhvervede sig også hurtigt en udstrakt og navnlig ved sit svenske klientel, indbringende privat praksis. I fejden mellem kirurgerne og medicinerne stod W. imod Callisen på kirurgernes side, og da det lykkedes kirurgerne 1785 at få oprettet Det kgl. kirurgiske akademi blev W. udnævnt til professor dér i anatomi og kirurgi. Videnskabeligt produktiv var W. ikke, og de få afhandlinger fra hans yngre år er ubetydelige, men han var en fin iagttagelse og derfor udmærket som diagnostiker; det var således hans iagttagelser ved vivisektioner på katte og hunde af fosterets respirationsbevægelser intra ovum der udgjorde grundlaget for P. Scheels disputats om dette emne. W. var meget interesseret i alle rent praktiske læge-videnskabelige spørgsmål der var på dagsordenen på hans tid, og tog således, ikke mindst inspireret af sit Londonophold, ivrigt del i diskussionen om vaccinationsspørgsmålet. W. foretog 1801 de første her i landet heldige kokoppevaccinationer med lymfe erhvervet direkte fra E. Jenner, og siden virkede han som medlem af vaccinationskommissionen energisk for vaccinationens udbredelse.

Winsløw, Friderich Christian

Under Kbh.s belejring og bombardement virkede W. dygtigt for organisationen af lazaretter og var selv overkirurg ved et sådant. W. udnævntes 1801 til hofkirurg og var et virksomt medlem af Frederiks hospitals direktion, ligeså af det 1803 oprettede sundhedskollegium. S.å. blev han medlem af Det kgl. medicinske selskab. Hans virkelyst hæmmedes i hans senere år af en tiltagende vattersot der medførte hans død. Sin formue testamenterede han fortrinsvis til Frederiks hospital og Fødselsstiftelsen; en lejlighed i Gammel kloster bærer navnet Professor F. C. W.s mindelejlighed. – Etatsråd 1811. – R. 1809. □Mal. af Jens Juel, 1784 (Kbh.s univ.), efter dette kopi samt stik af G. Haas. Tegn. af C. A. Ehrens-vård, 1799. Mal. af C. A. Lorentzen, efter dette stik af A. Flint, 1813. Mal. af N. Moe kopieret efter C. A. Lorentzen (Fr.borg). Buste af N. Dajon (Kbh.s univ.). Silhouet af C. Limprecht (Kgl.bibl.).

Dansk litteraturlid., 1811 220–23 (heri bibliografi). Penia VI, s.å. 216–19. M. Skjelderup i Univ.- og skole-analer, udg. Laur. Engelstoft, s.å. II 194f. J. D. Brandis i Bibl. for læger IV, 1813 305–15. Fr. Djørup sst. CLXXI, 1979 204–06. M. Djørup i Ugeskr. for læger 3.r.XXII, 1876 414. Jul. Petersen: Kopper og koppeindpodning, 1896 261f. G. Norrie: Kirurgisk akad.s hist. I–II, 1896–1923. E. Ingerslev i Festskr. til Jul. Petersen, 1910 14 22. Th. Rovsing: Underlivskirurgi I, 1910 423. C. J. Salomonsen: Småarbejder, 1917 155. Oluf Thomsen: Koppvaccinationen, 1929 33f. Fr. Djørup: Bidrag til anatomiens hist. i Danm., 1970 56 75.

Otto C. Aagaard*

Winsløw (Winslow), **Jacob** (Benignus), 1669–1760, anatom. * 17.4.1669 i Odense, † 3.4.1760 i Paris, begr. i den senere nedrevne kirke St. Benoît. F: præst i Odense, senere sognepræst i Præsto, provst Peder Jacobsen W. (1636–1705) og Marthe Brun (1646–1721). ~ 11.7.1711 i Paris med Anne Françoise Gilles. – Farbror til Peter Christian *W.

W. blev student 1687 fra Odense gymnasium og begyndte som faderen at studere teologi hvori han nåede så vidt at han prædikede flere gange og var færdig til attestats. Han følte sig imidlertid gennem årene mere tiltrukket af naturvidenskaberne og den Bartholinske skoles mænd hvorfor han ret pludseligt opgav teologien for ivrigt at kaste sig over studiet af lægevidenskab. Han kom i huset hos tidens betydeligste kirurg i Kbh. Johannes de *Buchwald, som da var barberernes amtsmester, for der at lære kirurgi og i praksis gå til hånd ved de kirurgiske operationer; udøvende kirurg blev W. dog aldrig på grund af sin store ængstelighed for blødning. W. blev siden prosector hos anatomiprofessoren Caspar *Bartholin (1655–1738) ved dennes offentlige demonstrationer af anatomi på amfitea-

tret og viste sådanne evner at han af Holger *Jacobæus, der ligesom Bartholin havde studeret under vejledning af W.s grandonkel Niels *Stensen, blev tilskyndet til at fortsætte sine anatomiske studier for om muligt at blive anatomus regius, den stilling der var oprettet for Stensen, men ikke besat efter dennes rejse til Italien. Blandt den lovende W.s velyndere var foruden de nævnte Ole *Rømer og gehejmeråd Matthias *Moth der sendte W. på den obligatoriske studierejse til fremmede universiteter med kongeligt stipendium. 1697 drog W. sammen med sin rejsevante lærer de Buchwald til Holland hvor han i over et år hos tidens bedste mænd studerede ikke alene anatomi, men også medicin, kirurgi og obstetrik, foruden at han også tog praktisk undervisning hos en jordemoder. Opholdet i Holland blev af den største betydning for W. idet han ikke alene erkendte forskellen på den skolastiske måde hvorpå lægestudiet endnu drevs i Kbh., og den gennemført praktiske måde hvorpå undervisningen var ordnet i Holland, men også erkendte, hvad han siden hele livet holdt fast ved, at det vigtigste for lægekunstens fremme var en fuldt ud praktisk anvendelse i klinikken af den rene videnskabs og ikke mindst af anatomiens og fysiologiens resultater. 1698 drog W. til Paris, Europas åndelige centrum, hvor han kom til at opholde sig resten af sit lange liv. W. begyndte flittigt at studere kirurgi samt anatomi hos den ansete anatom og otolog Joseph-Guis-card Du Verney (1648–1730) men studierne afbrødes ret pludseligt af religiøse anfægtelser som befordredes dels ved disputationer om religiøse emner bl.a. med den jævnaldrende Oluf Worm, en sønnesøn af den store læge og arkæolog, og dels ved læsning af den gamle katolske kirkefyrste Jacques-Bénigne Bossuets skrifter. W.s overgang til katolicismen fuldbyrdedes 1699 gennem samtaler med og ophold hos Bossuet som da W. aflagde den katolske trosbekendelse skænkede ham sit fornavn; siden kaldte W. sig altid Jacques-Bénigne Winslow. I øvrigt faldt W. hurtigt til ro i den katolske tro og genoptog studierne hos Du Verney, men understøttelserne fra Danmark ophørte efter trosskiftet så W. måtte klare sig igennem de første træge år ved Bossuets og andre katolske velynderes materielle støtte. 1705 tog W. lægeeksamen, fik ret til at praktisere og blev læge ved Hôtel-Dieu.

Du Verney gjorde nu W. til sin assistent og senere til sin vikar ved de anatomiske forelæsninger og demonstrationer og 1708 blev han på dennes anbefaling medlem af Académie Royale des Sciences. W.s udkomme var nu sikret, og om end han blev en søgt og i alle samfundsklasser skattet læge, der også på grund af sine store anatomi-

miske kundskaber hidkaldtes af kolleger i diagnostisk vanskelige tilfælde, kunne han dog hellige størstedelen af sin tid til sine anatomiske undersøgelser og forelæsninger; 1710 blev han læge ved Hôpital général og ved Bicêtre; 1721 udnævntes han til professor i kirurgi og 1728 til Docteur-Régent ved Paris' medicinske fakultet. Hans ry var nu blevet så stort at studerende og lærde fra hele Europa strømmede til hans lærestol; af hans fremmeligste danske elever skal blot nævnes Simon *Crüger, af de mange andre kun schweizeren Albrecht v. Haller. Ved Du Verneys død 1730 blev W. forbigået til fordel for sin tidligere elev, den videnskabeligt og pædagogisk fremstående F. C. Hunauld, og først efter dennes død blev W. 1743 professor i anatomi og kirurgi ved Jardin Royal, næsten 74 år gammel, men dog i fuld arbejdskraft. To år efter indviede han, hædret og æret som samtidens største anatom, det nye anatomiske amfiteater i Rue de la Bucherie, for hvis opførelse han havde virket, med en række forelæsninger og demonstrationer; professoratet beklædte han til 1758 da han på grund af en stærkt tiltagende døvhed tog sin afsked. Både som menneske og videnskabsmand stræbte W. i sit lange liv ærligt efter at følge sit forbillende Niels Stensen og dennes forskrifter for videnskabelig forskning. Ved sit talent for anatomiske iagttagelser, sin systematiske grundighed og utrættede flid nåede W. da også store resultater, og hans anatomiske, fysiologiske og komparativ-anatomiske arbejder, der snart anerkendtes som banebrydende, er prægede af fuldkommen eksakt videnskabelig forskning og indeholder en mængde iagttagelser af blivende værdi.

I årene 1711–43 skrev W. henimod 30 afhandlinger i Mémoires de l'Académie Royale des Sciences, om emner fra musklernes anatomi og fysiologi samt om den for kirurgien så vigtige topografiske anatomi, bl.a. om organernes lejrning i bryst og bughule (foramen Winslowii), om ledenes og brystkassens bevægelser og om knæledbruskenes betydning etc. W. skrev flere andre arbejder end de nævnte om forskellige emner, bl.a. om skadeligheden af høje hæle, af for snævre korsetter og en række studier over misfostres udvikling. Et arbejde, hans thesis om dødsteget, blev en bestseller i Europa, oversat til italiensk, svensk og engelsk 1751, tysk 1754, blev 1868 oversat til dansk af V. Heise i Sorø skoles program. 1732, da W. var 63 år gammel, udkom hans berømte *Exposition anatomique de la structure du corps humain* hvori han giver en fortræffelig og topografisk præget, til dels nyordnende fremstilling af menneskets anatomi, der også tager sigte på praktisk lægevirksomhed. Bogen

udkom i 32 udgaver i forskellige lande, blev oversat til latin (W. skrev på fransk), engelsk, tysk, hollandsk og italiensk og blev benyttet som værdifuld håndbog af studenter og kirurger i hele Europa et godt stykke ind i næste århundrede. Fra Danmark gjordes gentagne forgæves forsøg på at få W. tilbage. W. omfattede stedse sit fædreland med varm interesse og var yderst hjælpsom mod de landsmænd der besøgte ham i Paris eller studerede hos ham; af disse berettes vel om hans udtalte disputerelyst, men tillige om hans beskedne elskværdighed, hans ærlige og samvittighedsfulde karakter.

□ Buste af J.-B. Lemoyne (Académie des sciences, Paris; Musée des Monuments Français, Paris; Kbh.s univ.). Stik af A. L. Romanet efter tegn. af C. N. Cochin, efter dette to stik. Stik efter tegn. af J. B. Garand. Mal. (Kbh.s univ.). Fremstillet s.m. Holberg på mal. af W. Neiiendam udst. 1932. – Gravsten.

L'autobiographie de J. B. W., udg. V. Maar, Kbh. 1912. – Johann Georg Zimmermann: Das Leben des Herrn v. Haller, Zürich 1755 44–46. Jul. Petersen: Den danske lægevidenskab 1700–50, 1893 14–21. Samme: Bartholinerne og kredsen om dem, 1898 145–61. E. Ingerslev: Fragmenter af fødselshjælpens hist. II, 1907. V. Maar i Festskr. til Jul. Petersen, 1910 143–76 (heri bibliografi). J. B. Metzler i Pers. hist. t. 6.r.II, 1911 46 (jfr. sst. 8.r.IV, 1925 186f 261). Paul Lecène: L'évolution de la chirurgie, Paris 1923 184. G. Norrie: Kirurger og doctores, 1929. Prominent Danish scientists, udg. Vald. Meisen, 1932 53–60. D. M. Blair i British medical journal, London 1932 II 1200. Th. A. Müller: Den unge Holberg, 1943 194f o.ñ.st. Egill Snorrason: Anatomen J. B. W., 1969 (fransk udg. s.å.). T. Vetter i Nordisk medicin, 1971 107–29. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj VII, 1979.

Otto C. Aagaard*

Winsløw, Jacob Alexander, se Winsløw, Carl, 1796–1834.

Winsløw, Peter Christian (Peder Christensen), 1708–efter 1756, medaljør. * 1708 i Bårse, † tidligst 1756 i Rusland. F: sognepræst Christian Pedersen W. (ca. 1677–1720) og Catharina Poulsdatter Munchgaard (* 1675, ~ 1° med provst Hans Sørensen Lyng, † 1703). ~ 29.6. 1746 på Christianshavn med Anna Dorothea Siwers, d. af amtskirurg Christian S. – Far til Frederich (Frederik) Christian *W. Brorsøn af Jacob *W.

W. rejste med understøttelse fra Christian VI til England og derfra til Paris hvor han uddannedes i medaljørkunsten af Mikkel Rog. Som sin berømte farbror, anatomen Jacob Winsløw gik han over til katolicismen og ansattes 1737 som kgl. fransk medaljør. I denne stilling virkede han (i øvrigt mest med af forny gamle, ødelagte stempler) til 1744 da det lykkedes at få ham hjem igen.

Windsløw, Peter Christian

5.7.1745 blev han dansk hofmedaljør. Han udførte medaljer over prins Christians fødsel 1745, Christian VI's død 1746, Frederik V's salving 1747, kongehusets jubilæum 1749, dronning Louises død 1752, Frederik V's bryllup med Juliane Marie og denne dronnings kroning s.å. Desuden nogle møntstempler fra Frederik V's første år. Det viste sig snart at hans arbejder var langt under forventning, og han blev efterhånden ganske forfalden. Et arbejde som Videnskabernes selskab havde overdraget ham, udførelsen af en række jetons over Christian VI's regering, blev ikke fuldendt. 1756 rejste han over Stockholm til Rusland for at søge bedre lykke der. □Mal. af P. Als.

J. F. Guiffrey i *Revue numismatique* 3.ser.IX, Paris 1891 350–52. Georg Galster: Danske og norske medaljer og jetons, 1936 243–52. Asger Lomholt: Det kgl. da. vidensk. selsk. 1742–1942 III, 1960; V, 1973.

Georg Galster

Winsløw, Sophie, se Winsløw, Carl, 1796–1834.

Winstrup, Ole Johansen, 1782–1867, mekaniker. * 12.8.1782 i Vinstrup, Asminderup sg., Merløse hrd., † 20.12.1867 på Frbg., begr. sst. F: husmand i Vinstrup, senere i Algestrup Johan Hansen (ca. 1749–1810) og Anna Hansdatter (ca. 1754–93). ~ 11.6.1813 på Frbg. med Ane Margrethe Hanberg, * ca. 1784, † 10.11.1852 på Frbg. – Far til P. J. *W.

W. kom 1799 til Kbh. hvor han lærte mølleri og møllebyggeri. Han var et kvikt og opfindsomt hoved med et udpræget mekanisk snilde, og da han 1804–11 lå inde som garder vakte han opmærksomhed ved forskellige ideer og påfund. Bl.a. tumlede han i denne tid med planer om en undervandsbåd til ødelæggelse af krigsskibe. Resultatet blev en dobbelt kajak der fik anvendelse som depechebåd; han blev ved denne lejlighed udnævnt til dannebrogsmænd. Efter soldatertiden oprettede han et værksted på Vesterbro til fabrikation af agerbrugsredskaber – det første større af denne art her i landet – og i tilslutning hertil udgav han et billedværk over agerbrugsredskaber I–VIII, 1822–26 (tysk udg. 1824–26). På dette tidspunkt foretog han en studierejse til Tyskland hvor han kom i forbindelse med storfabrikanten Nathusius i Althaldensleben ved Magdeburg. Han købte en af dennes fabrikker og drev den 1824–28. Bl.a. fremstillede han her (1826) til et kbh.sk bryggeri en lille til hk dampmaskine der er bemærkelsesværdig derved at det er den første i Danmark brugte dampmaskine, fremstillet af en dansker. 1827 fik han bevilling til at anlægge et jernstøberi, 1829 til at drive en vejrmølle og 1834 til at drive en dampmølle. Da

Polyteknisk læreanstalt i Kbh. oprettedes 1829, blev han den første forstander for dens værksteder, men virkede i denne stilling kun til 1831. Af de mange forskelligartede maskiner som udgik fra W.s værksteder fandt navnlig agerbrugsredskaberne anvendelse. Han skildredes som en urolig og stridbar natur der havde svært ved at blive ved hvad han tog fat på. – DM. 1811. □Relief.

C. Nyrop i *Månedsskr. udg. af Industriforen*. XV, 1880 99–132.

P. Koch Jensen*

Winstrup, Peter Joseph, 1814–80, mekaniker. * 27.6.1814 på Frbg., † 3.5.1880 sst., begr. sst. F: mekaniker O. J. *W. (1782–1867) og Ane M. Hanberg (ca. 1784–1852). Ugift.

Efter konfirmationen kom W. i faderens mølleri hvor han stod i lære til 1834 samtidig med at han gik på kunstakademiet. 1835 begyndte han at studere ved Polyteknisk læreanstalt og tog 1838 eksamen i mekanik, 1839 i naturvidenskab (kemi). 1840–42 var han på studierejse i Tyskland og England hvor han bl.a. foretog beregninger over vindens hastighed, og ved sin hjemkomst blev han mester i smedjen på Frederiksværk. 1845–46 var han konstitueret som 2. vandinspektør i Kbh. i hvilken stilling han udarbejdede forslag til et vandværk for byen. Kort efter ansattes han imidlertid som bestyrer af Kbh.s dengang største maskinfabrik H. Gamst & H. C. Lund hvor han 1854 blev medejer. Han var i de følgende år en af byens mest fremtrædende maskinfabrikanten og udtog en række vigtige patenter, bl.a. vedrørende dampkøgeapparater, undervandsbåde og kanonrifling. Ligesom faderen synes han at have været en noget stridbar natur. Det sidstnævnte patent førte til en langvarig proces med krigsministeriet som W. mente uberettiget lod rifle kanoner i Finspång efter hans patent. Hans teoretiske og praktiske dygtighed blev i øvrigt på flere måder taget i anvendelse såvel af Industriforeningen, hvor han 1847–70 var medlem af repræsentantskabet og 1852–79 formand for industriudvalget, som af landhusholdnings-selskabet hvor han 1853–57 var medlem af kunstindustrikommissionen. Under en vakance ledede han 1872–74 øvelserne i maskinkonstruktion på Polyteknisk læreanstalt. På grund af sygdom lod han 1871 Gamst & Lund gå over på andre hænder og levede sine sidste år optaget af forskellige interesser, i første række astronomi og politik. – R. 1863. □Træsnit af H. P. Hansen, 1880. Foto.

C. Nyrop i *Månedsskr. udg. af Industriforen*. XV, 1880 99–132.

P. Koch Jensen*

Winstrup (Vinstrup), **Peder Pedersen**, 1605–79, biskop. * 30.4.1605 i Kbh., † 28.12.1679 i Lund, begr. sst. (Domk.). F: biskop Peder Jensen *W. (1549–1614) og Anna Eisenberg (1575–1646, ~2° 1615 med biskop Hans Poulsen *Resen, 1561–1638). ~1° 20.7.1634 i Kbh. (Frue) med Anna Marie Baden, * 1615, † 1659, d. af borgmester i Horsens Ernst Ernstsens B. († 1656) og Anne Hansdatter († ca. 1660). ~2° 21.11.1659 i Borsarp med Dorothea v. Andersen, † 1701 på Bækmark, Flynder sg., d. af Bendix v. A. i Lindholm († 1680) og Anne Rantzau.

W. blev uddannet under omhyggelig vejledning af sin stedfar, Hans Poulsen Resen, og gik i skole i Kbh., Roskilde og Sorø hvorfra han blev student 1623. 1625 tiltrådte han en syvårig studierejse med længere ophold i Rostock, Wittenberg, Leipzig og Jena. Denne udenlandsfærd gjorde ham for livet til en tilhænger af den lutherske ortodoksi som han allerede havde mødt i sit hjem, og i så henseende var det ikke mindst af betydning at han i Jena trådte i nær personlig forbindelse med Johan Gerhard i hvis hus han blev optaget. Efter studietiden i Tyskland var det hans agt også at berejse Europas vestlige lande, men da han forinden (1632) tog tilbage til Danmark for at hilse på sine forældre førte dette til at rejsen blev opgivet da et kongebrev pålagde universitetet at lade ham disputere „pro cathedra“, og ikke længe efter blev han udnævnt til professor i fysik.

1633 tog han magistergraden og fik samtidig overdraget at føre tilsyn med Niels *Heldvads skrifter. Hans universitetsbane blev dog ikke af lang varighed for allerede i begyndelsen af 1635 blev han af Christian IV kaldet til hofprædikant, en stilling han ved sin veltalende og åndssmidthed var ypperligt skikket til. 1636 kreeredes han til dr.teol., og 1638 blev han M. J. *Medefars efterfølger som biskop i Lund. Han fik desuden i disse år tillagt kanonikater i Århus og Lund. Som hofprædikant optrådte W. bl.a. som kongens repræsentant i de teologiske stridigheder om Holger *Rosenkrantz' (1574–1642) standpunkt. I det store og hele indtog han en forsonlig og anerkendende holdning over for Rosenkrantz om end han kritiserede enkeltheder i hans retfærdiggørelseslære.

Kun 33 år gammel var W. blevet biskop, og i over 40 år beklædte han dette høje embede. Gennem denne lange periode stod han som en magtfuld prælat, som en af baroktidens mest karakteristiske bispeskikkelser. Af naturen var W. en glimrende begavelse, især en klog og behændig diplomat og en retorik hvis mægtige veltalende, understøttet af en sjælden klangfuld røst, atter og atter henrev samtiden til begejstrede ud-

talelser. Han rådede desuden over en kundskabsfylde der var både dybtgående og omfattende, og han besad i ikke ringe grad initiativ og administrationsevne. Hertil kom at han allerede ved sit ydre virkede imponerende: det fine, kløgtige ansigt, det ærværdige lange skæg og den hele pompøse skikkelse, i hans ældre år på ridderis prydet med en svær gylden kæde der faldt ned over den brede bug, kunne i al sin svulmende magtfylde ikke undlade at gøre indtryk. Mod hans karakter har derimod både sam- og eftertid ofte rejst alvorlige anklager. Man har opholdt sig over hans fremtrædende selvfølelse, over hans hovmod og herskesyge, man har fremhævet hans udprægede sans for denne verdens glans og herlighed, og den griskhed efter gods og guld som klædte en biskop ilde, men især har man dog dadlet hans blakkede holdning under tidens politiske omskiftelser.

I sit styre af Lunds stift lagde W. stor dygtighed for dagen. Hans endnu bevarede kopibog vidner på mange måder herom, og i stiftets præsteskab synes han hele sin bispetid igennem at have haft et fast tilhold. Også for højnelse af præstestandens dannelse og for forbedring af det latinske skolevæsen viste han levende interesse. I politisk henseende søgte han både i den danske og i den svenske tid tilknytning til kongemagten da han – skønt af natur og livsstemning selv udpræget aristokrat – så med uvilje på adelsvælden. Indtil 1658 gav han desuden ofte udtryk for en højst loyalitet over for det danske kongehus. Typisk i så henseende er hans symbolske, antisvenske tolkning af tegnene på det 1639 fundne guldhorn *Cornicen Danicus*, 1644 (på dansk s.å. under titel *Den Danske Hornblæser*) og talen *Svenske-Danske Krigs Vnder*, 1647.

Men efter Roskildefreden 1658 sluttede han sig hurtigt til de nye svenske magthavere og gik dem til hånde. Især kom han i høj gunst hos Karl X Gustav der 20.4.1658 optog ham i adelstanden under navn af Himmelstierna (et navn som han dog aldrig selv synes at have brugt). Han skal have været kongen behjælpelig med at få Hven afstået fra Danmark til Sverige, og han bistod ham ved udarbejdelsen af forskellige planer til oprettelsen af et universitet i Lund, men kongens død 1660 hindrede indtil videre deres virkeliggørelse. Karl Xs død var overhovedet et hårdt slag for W., og om han end vedblivende deltog i bestræbelserne for at lette Skånes inkorporering i Sverige var han dog nu på flere punkter tilbageholdende i forsvenskingsarbejdet især med hensyn til den planlagte tilbagetrængen af det danske sprog hvorfor han også i de følgende år blev betragtet med stigende mistillid fra ledende side i Sverige. Han mistænkte nu for at spille

Winstrup, Peder

under dække med danskerne, og 1666 forberedte man endog hans afsættelse, men en kommission som efter de svenske bispers råd fik til opgave at undersøge hans forhold kunne ikke fremskaffe tvungende bevismateriale imod ham og måtte nøjes med at tilråde at sagen stillede i bero.

Den mistillid man vedblivende nærrede til W., gav sig dog et karakteristisk udtryk derigennem at ikke han, men præsten B. *Oelreich ved Lunds universitets oprettelse 1668 stillede i spidsen for dette som prokansler. Vel kom W. til at holde den store tale ved universitetets indvielse (*Inaugurations Prædicken*, 1668), men han følte forbigåelsen som en dyb krænkelse og modarbejdede af al kraft Oelreich hvem det lykkedes ham at fortrænge 1672 hvorpå han selv blev prokansler. Om hans bitre stemning i disse kritiske år vidner tre mærkelige, stærkt personligt farvede skrifter, synodaltalerne *de calumniis et calumniatoribus*, 1667, *de academiis in genere, et præcipue de nova Gothorum academia Carolina*, 1668 og *de patientia*, 1670. Den følgende tid fik W. lov til at tilbringe i forholdsvis ro uden at se sin magtstilling stærkere anfægtet. Hans sidste år forbitredes dog jævnligt ved heftige stridigheder med de lundsenske professorer (især Josua *Schwartz), og under den skånske krig måtte han opleve flere pinlige situationer, bl.a. ved Christian Vs besøg i Skåne, ligesom hans økonomiske forfatning blev alt andet end lystelig. W.s forhold til hele forsvenskingsarbejdet over for den skånske provins er et meget sammensat spørgsmål der næppe endnu er udforsket til bunds. Hans tilsyneladende mærkelige zigzagkurs skyldes formodentlig at hensynet til personlige interesser har spillet hovedrollen, mens han som opvokset i et gammelt danskpræget miljø ikke med større sympati har kunnet se på bestræbelserne for at udrydde dansk sprog og dansk kultur.

W. var ikke blot en i den ydre verden stærkt fremtrædende personlighed, men tillige i høj grad en de stille studiers mand. I et ungdomsskrift *De usu linguarum et disciplinarum philosophicarum in theologia*, 1633 tager han kraftigt til orde for den uadskillelige forbindelse mellem teologien og de humane videnskaber. Dette synspunkt præger også hans eget store forfatterskab der vidner om en betydelig, især formal, begavelse og en ikke ringe åndsdannelse i tidens stil. Blandt hans skrifter kan nævnes en række mindetaler på elegant baroklatin, således over Holger Rosenkrantz den lærde (1643) med stærk fremhævelse af dennes betydning, over den udvalgte prins Christian (1647) og over Christian IV (*Davidicus rex Danorum*, 1648), værdifuld især ved sin omtale af flere personlige træk hos den afdøde konge. Hertil kommer en stor mæng-

de danske ligprædikener over adelspersoner, deriblandt over Lene Gyldenstjerne (1641), Malle Juul og Iver Juel (1650), Otte Thott (1656) og især over Tage Thott til Eriksholm (1666). Disse arbejder er vel alle skåret til efter tidens læst, men de rummer mange karakteristiske ytringer til belysning af tidens historie. W.s hovedværk er dog den utroligt omfattende kommentar til de første ti kapitler af Matthæus-evangeliet *Pandectae sacri* I–II, 1666–74, over 3000 dobbeltspaltede foliosider. Alle tænkelige spørgsmål vedrørende fortolkningen drøftes her med den største grundighed og vidtløftighed, og behandlingen i hvert afsnit er bygget op efter et ensartet, strengt logisk skema. Indholdsmæssigt er værket stift ortodokst, men det får sit særpræg ved den stærke hensyntagen til alle – ældre og nyere – bibeloversættelser, samt derved at der – i Johan Gerhards ånd – til den videnskabelige kommentar stadig føjes afsnit af praktisk-opbyggelig karakter. Større betydning for eftertiden har et andet af W.s skrifter, hans *Epigrammata*, 1632, oprindeligt et ungdomsarbejde, men senere omarbejdet og betydeligt udvidet (I–II, 1653). Første udgave var tilegnet kansler Christen *Friis til Kragerup ved en forteale på græsk, og i selve skriftet tumler forfatteren sig afvekslende på latin, græsk og hebraisk, idet han med stor virtuositet mestrer alle slags kunstgreb i form af ordsammenstillinger, anagrammer og lign. Virker samlingen end som helhed søgt og kunstlet er den dog et ejendommeligt vidnesbyrd om W.s sjældne formelle behændighed og fortrinlige sprogkundskaber, og jævnlig er det lykkedes ham at tilspise en pointe med stor træfsikkerhed. De mange hyldestdigte til fremtrædende personligheder indeholder desuden adskillige træk til belysning af tidshistorien.

I sine velmagtsdage var W. en meget formuende mand. Han ejede bl.a. to herregårde (Lundagård og Värpinge), og i Lund havde han sit eget bogtrykkeri. Han besad desuden et ypperligt bibliotek som han med megen liberalitet stillede til rådighed for andre. En del af dette havde han vel mistet 1644, men han kunne dog ved sin død efterlade sig en anselig samling som bortsolgtes ved auktion i Kbh. 1682. □Mal. (univ. bibl. i Lund), kopi af J. Ahlgren (Gripsholm). Stik af A. Haelwegh. Tegnet min.

Kilder. Saml. til Skånes hist., Lund 1868–69 37f; 1871 135–37. Danske mag. 5.r.1, 1887–89 201f 207 342; II, 1889–92 26f. Kirkehist. saml. 3.r.VI, 1887–89 645–51 (brev); 4.r.III, 1893–95 200f 619f (brev); V, 1897–99 614–18 (W.s kopibog); VI, 1899–1901 201–05 (breve). Hist. saml. og studier, udg. H. F. Rørdam I, 1891 161–63; IV, 1902 414f. Gustaf Banérs generalguvernørsherættelse 1664–68, udg. Ingvar Andersson, Lund 1940 = Skr. utg. av Kungl. human. vetenskapssamf. i Lund

XXX, I 52f 60f 77f 145f. Ole Worm: Breve, udg. H. D. Schepelern I–III, 1965–68.

Lit. R. Vinding: Regia acad. Hauniensis, 1665 328–32. Erich Pontoppidan: *Annales ecclesiae Danicae* IV, I, 1752 105–07. D. G. Zwergius: Det siellandske clerisie, 1754 566–76. S. Cavallin: Lunds stifts herdaminne I, Lund 1854 42–58. P. G. Ahnfelt: Lunds univ.s hist. I, Sth. 1859. M. Weibull og E. Tegner: Lunds univ.s hist. I–II, Lund 1868. J. Oskar Andersen: Holger Rosenkrantz den lærde, 1896. Otto Ahnfelt i Kirkehist. saml. 5.r.1, 1901–03 208–35 553–56. Kn. Fabricius: Skånes overgang fra Danm. til Sverige I–IV, 1906–58 (re-proudg. 1972). O. Walde: Storhetstidens litterära krigsbyten I, Upps. 1916 223–27 346f. Pers.hist. t. 9.r.1, 1928 127 138 (Jens Bircherods dagbøger). Yngve Bogren: Den kyrkliga försvenskningen av Skånelandskapen, Sth. 1937 (jfr. Sv. Kjellerström i Kyrkohist. Årsskr. XXXVIII, Upps. 1938 321–23). Karl F. Hansson: Lundabiskopen P. W. före 1658, Lund 1950 = Skånske sen-medeltid og renæssans III. Samme: Biskop P. W. 1605–79, Lund 1952 = Det gamla Lund. Årsskr. XXXIV. Bj. Kornerup i Den danske kirkes hist. IV, 1959. Lunds univ.s hist. I, ved Jerker Rosén, Lund 1968. Kj. Barnekow i Lunds stifts herdaminne, udg. Gunnar Carlquist 2.ser.I, Lund 1980 103–18.

Bjørn Kornerup*

Winstrup (Vinstrup), **Peder Jensen**, 1549–1614, biskop. * 18.3.1549 i Kbh., † 24.6.1614 sst., begr. sst. (Frue k.). F: provst, sognepræst ved Skt. Nicolai k. i Kbh., mag. Jens W. (1502–58) og Anna Nielsdatter Hofvet (~2° med N.N.). ~1° 16.10.1577 i Århus med Marine Esbendsdatter, * ca. 1554, † 6.9.1598, d. af sognepræst ved Århus domk., kannik Esben Pedersen (1529–71 (6?)) og Ellen Sørensdatter (~2° med biskop i Århus Laurids Bertelsen, 1514–88, ~1° med Marine N.N., ~2° med Anna Jørgensdatter). ~2° 5.8.1599 med Anna Eisenberg, * 15.5.1575 i Kbh., † 27.5.1646 sst. (~2° 1615 med biskop Hans Poulsen *Resen, 1561–1638), d. af kgl. sekretær, senere provst i Roskilde kapitel Elias *E. (1534–90) og Thale Holste (ca. 1538–1612). – Far til Peder *W.

W. gik i skole i Kbh., Slagelse og Roskilde og blev student 1568. Efter at have taget baccalaureatgraden 1570 blev han af befalingsmanden på Kbh.s slot Bjørn Andersen *Bjørn antaget til lærer for dennes to sønner, Truid og Jacob, og 1572 fulgte han dem som hovmester til udlandet. De blev immatrikuleret i Rostock 1572, i Leipzig 1574 og i Wittenberg 1576, hvor W. s.å. blev magister. S.å. kaldtes han hjem for at blive lector (læsemester) ved Århus domkirke, men allerede 1578 forflyttedes han til Kbh. som sognepræst ved Helligåndskirken. 1587 beskikkedes han til medhjælper for biskoppen i Århus, n.å. blev han selv biskop her hvorfra han 1590 kaldtes tilbage til Kbh. som biskop over Sjællands stift og dermed 3. professor i teologi. 1591 kreeredes han til dr.theol., og 1596 forrettede han kroningen af Christian IV.

W. var utvivlsomt en velbegavet og veluddannet mand, men han fik ingen større betydning som universitetslærer eller forfatter. Hans mærkeligste skrift er et ungdomsarbejde fra Wittenbergtiden *Paraphrasis sacrosanctissimæ historiæ passionis et mortis . . . Jesu Christi*, 1576, hvori han har gengivet Kristi lidelseshistorie i heksametre på græsk. Hans øvrige forfatterskab består overvejende af latinske bededagsprædikener og nogle ligprædikener på dansk uden større særpræg. Hans skrifter i forbindelse med andre vidnesbyrd godtgør at han har tilhørt den filippistiske retning og følte sig nært knyttet til Niels *Hemmingsen over hvem det faldt i hans lod at holde ligtale (1600). Ved universitetet stod han på en meget spændt fod med den bidske Jørgen *Dybvad, og hans anseelse i kirkelige kredse blev rokket da han efter kgl. befaling 1606 gik med til at udelade eksorcismen ved en prinsesses dåb, skønt han egentlig var stemt for dens bibeholdelse. I sin daglige embedsførelse synes han at have ladet sig beherske af sit hang til magelighed – betegnede er det vistnok således at han lod sin svigersøn, den elegante stilist professor Johannes *Stephanus affatte adskillige af de skrivelser der udgik i hans navn. Fra 1608, da han var blevet ramt af et apoplektisk anfald prægedes hans embedsstyre af en kendelig afslappelse. Under de store stridigheder 1614 i anledning af angrebene på den nye tids mand, Hans Poulsen Resen, spillede han en aldeles tilbagetrædende rolle. Han måtte dog opleve at præsten Oluf *Kock offentligt ankede over hans formentlige forsømmelighed i embedsførelsen og smædede ham for hans hang til gerrighed og vellevned. – W. var en meget velstående mand. Af Kbh.s universitet har han indlagt sig betydelig fortjeneste ved 1613 at stifte et stort rejsestipendium der senere forøget af hans eftermand H. P. Resen endnu består under navnet *Stipendium Winstrupio-Resenianum*. □Mal. formentlig fra 1753 (Roskilde domk.), kopi af J. C. Schlichtkrull (Århus domk.), i samme type stik af J. Haas, 1756. Fremstillet på F. C. Lunds mal. af Niels Kaas' dødsleje, 1860.

Progr. fun. univ. Hafn. over P. J. W., 1614. R. Vinding: Regia academia Hauniensis, 1665 170–75. D. G. Zwergius: Det siellandske clerisie, 1754 106–32. H. F. Rørdam: Kbh.s univ.s hist. III–IV, 1868–77. Bj. Kornerup: Biskop Hans Poulsen Resen I, 1928. Frede P. Jensen i Hist. t. 12. r. II, 1966–67 375–94. Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj V, 1980.

Bjørn Kornerup*

Winteler, Anna Christense **Louise**, 1834–1925, skolebestyrer. * 25.3.1834 i Heide, Ditmarsken, † 31.3.1925 i Odense, begr. sst. F: snedkermester, senere symaskinehandler Matthias Martin

Winteler, Louise

Friedrich W. (1806–82) og Louise Charlotte Volkens (1812–1902). Ugift.

W. voksede op i et nøjsomt og arbejdsomt håndværkerhjem. Blandt hendes lærere i skolen var den senere professor i Kiel og digter på plattysk, Klaus Groth, hvis undervisning fik stor betydning for hende. 1850–51 kom hun i skole i Altona for at uddanne sig til lærer, og i en drengeskole i Hamburg forsøgte hun første gang at undervise. 1851–52 var hun privatlærer på en gård i Holsten men vendte skuffet hjem. Hun rejste derefter til en tante i Odense og fik 1.6.1853 stilling som tysksproget lærer for tre piger i Odense. Inden årets udgang havde hun seks elever, og undervisningssproget blev dansk. Dermed var grunden lagt til W.s skole der voksede støt trods vanskeligheder i forbindelse med den dansk-tyske krig 1864 og den grundtvigske friskolebevægelses fremvækst. Fra 1887 afholdt skolen almindelig forberedelseseksamen; efter skoleloven af 1903 fik den dimissionsret til studentereksamen og dimitterede sit første studentehold i 1911. – W. var en meget betydelig lærer og skoleleder der forstod at vinde elever, forældre og myndigheder for sine tanker og planer. Hendes undervisningsfag var moderne fremmedsprog, geografi og historie. Ved studierejser til Tyskland, Schweiz og England dygtiggjorde hun sig både fagligt og pædagogisk. Danmarkshistorie, især som hun læste den hos C. F. Allen, var i lang tid hendes kæreste fag. Hendes undervisning var klar og levende, og på flere måder brød hun nye veje – i sprog ved at lære eleverne selv at tale de fremmede sprog, i geografi ved at indføre erhvervsgeografi. Efter norsk mønster tog skolen som den første i Danmark skolekøkkenundervisning op som et fast led i skoleplanen (1898). Da den danske pigeskoleorganisation dannedes 1893, blev hun dens formand (til 1911) og arbejdede som sådan især for at forbedre kårerne for pigeskolernes lærere og for at fremme det nordiske samvirke bl.a. ved udveksling af lærere. 1912 overlod hun ledelsen af skolen, der da havde over 300 elever, til sin søsterdatter Margrethe Hoffmann. 1920 overtog staten skolen under navn af Skt. Knuds gymnasium. – F.M.I. 1903. □Mal. af Ingeborg Andreassen-Lindborg, 1906 (Skt. Knuds gymnasium, Odense).

L. W.: Minder fra et langt liv, udg. Vincens Strøm, 1925 (erindr.). – Th. Lang i Bog og nål X, 1903 117–28 og XXXII, 1925 58f. Katrine Lohse sst. 88–91 (optr. fra Fyns venstrebl. 1.4. s.å.). Sophie Bream i Berl. tid. 22.3.1914. Fyns stiftstid. 25.3. s.å. og 31.3.1925. Bodil Brahm Erlandsen sst. 27.5.1953. Politiken 25.3.1914. Fyns tid. s.d. og 1.4.1925. [Jens B.] Thel[lesen] sst. 1.1.1953.

Vagn Skovgaard-Petersen

Winter, Christiern, † tidligst 1537, kgl. sekretær. ~ før 28.1.1530, måske med Rolandine Willie, d. af en nederländer Mester Adrian (W.).

W. stammede fra Mors. Allerede 1521 var han sekretær i kancelliet. Som så mange af Christian IIs medarbejdere fulgte han kongen i landflygtighed, og i de følgende år udfoldede han en stor virksomhed. En kort tid var han i Mechelen lærer for kongens børn, men allerede i okt. 1524 blev han fjernet fra denne stilling af hensyn til den stærkt katolske statholder Margrethe som var utilfreds med at han havde pålagt børnenes amme ikke at lære dem Fadervor og Ave Maria på latin, men på tysk eller fransk. Sammen med Hans Mikkelsen havde han en stor andel i den danske oversættelse af Det nye testamente som Christian II udgav 1524 hvortil han bl.a. oversatte evangelierne. Da han i slutningen af året 1525 blev udvist af Nederlandene blev han kongens fuldmægtig ved kammerretten hvor han virkede – dog uden held – indtil processen ophørte efter Christian IIs angreb på Norge. Han levede i disse år i meget små kår, var 1528 så dårligt stillet at „jeg skammer mig på Eders Naades Vegne at gange ud paa Gaden, om jeg skal intet tale om Kulden, jeg lider, naar jeg udganger“. Men trods al nød blev han trofast mod kongen. Først da han intet mere kunne udrette for denne trådte han i tjeneste hos hertug Albrecht af Mecklenburg der også benyttede ham som advokat ved kejsrerretten, et arbejde han skulle være særlig skikket til da han både var doktor i den kanoniske og verdslige ret og i lægekunsten, værdigheder han må have opnået efter 1525 da han endnu kaldtes magister.

Hertug Albrecht sendte ham 1534 til Lübeck og Danmark for at arbejde for hertugens og Christian IIs sag. Han førte en række forhandlinger, bl.a. med Jørgen Wullenweber og hertug Christoffer. Men modparten sejrede, og atter måtte W. forlade sit fædreland; med hertug Albrecht rejste han tilbage til Mecklenburg. Sidste gang man hører noget om ham er 1537 da han i Antwerpen udgav et medicinsk skrift mod podagra og gigt. Han var da hertugens råd og medicus. W. var en trofast mand, og når han udtredte så lidt for kongens sag skyldtes det til dels at han arbejdede under så vanskelige kår, dels at han manglede menneskekundskab og praktisk sans.

Breve og aktstykker til oplysn. af Chr. IIs og Fr. Is hist., udg. C. F. Allen, 1854. – Samme: De rebus Chr. secundi . . . , 1844 80f. Samme: De tre nord. rigers hist. V, 1872 299–301 338f. Årsberetn. og medd. fra det store kgl. bibl. I, 1870 315–30. H. F. Rørdam i Kirkehist. saml. 4. r. V, 1897–99 561f. E. Arup i Danske mag. 5. r. V, 1902–04 52 58f 62. Johs. Brøndum-Nielsen: Sproglig forfatterbestemmelse, 1914 1–84.

Johan Hvidtfeldt*

Winter, Jørgen, † ca. 1556, præst.

W.s herkomst og uddannelse er ukendt. Efter Arild Huitfeldts bispekrønike prædikede „Hr. Jørgen Winter“ evangeliet i Sønderjylland „under Hertug Christian“ (III) allerede før Hans Tausen optrådte som luthersk prædikant i Viborg. Er dette rigtigt havde W. altså katolsk præstevielse. Sikkert var det i Haderslev at han vel som den første og vel ca. 1524–25 „prædikede Evangeliet“, da hele hans kendte virksomhed er knyttet til denne by. Blandt kollegiatkapitlets vikarer nævnes han dog ikke; antagelig har han været præst ved et af hospitalerne eller gilderne. – Da hertug Christian efter sit giftermål 1525 tog bolig på Haderslevhus, har han en tid brugt W. som sin hofprædikant. Muligvis var han tillige kirkens bibliotekar, et embede som i hvert fald senere blev varetaget af andenpræsten. – Da Haderslev kirkeforhold nyordnedes 1527 blev W. 2. præst med Marielirken, en stilling han vedblev at beklæde til sin død. Som sådan prædikede han på dansk, mens sognepræsterne (provsterne Eberhard Widensee, derefter Johann Wenth og Ant. Kayser) prædikede på tysk, karakteristisk for samtidens sprogligt-kulturelle situation i Haderslev. W. hører til de syv slesvigske reformatorer som deltog i den endelige udarbejdelse (i Haderslev) af den latinske kirkeordning af 1537; han underskrev den som „concionator Hadersleuianus“. Først 1553, da provst Ant. Kayser døde, omtales atter „den gamle Kapellan“, idet lensmand Siv. Rantzau over for hertug Hans betonedede, at „han ikke havde udrettet meget godt“, skønt han havde været „under tvang“ (vel provstens tilsyn); han ønskede åbenbart principielt hans afskedigelse. Også hertugen talte om misfornøjelse med hans „lære og liv“. W. blev følgelig forbigået da sognepræsteembedet 1553 skulle besættes, men antagelig forblev han dog i embede til sin død. Tidspunktet er ukendt, men først 1556 udnævntes hans efterfølger (Johannes Oldendorph). Konkretoren i Haderslev, mester Knud Bramsen, skrev et sørgedigt (desværre udateret) ved W.s begravelse.

Arild Huitfeldt: Danm.s riges krønike. Bispekrøniken, 1652 (fot. opr. 1978) 34. Niels Krag: *Annalium libri VI quibus res Danicæ ab Fr. I a Chr. III . . .*, 1737 171. D. G. Zwergius: *Det siellandske clerisie, 1754* 439f. H. F. Rørdam i *Kirkekalender for Slesvig stift I, 1862* 141. Samme i *Kirkehist. saml. 2. r. IV, 1867–68* 244; sst. 3. r. I, 1874–77 59 73 88f. Johs. Oldendorph: *Selvbiografi*, udg. A. Andersen, 1966 53 57. H. V. Gregersen: *Plattysk i Sønderjylland, 1974* 283–85.

Martin Schwarz Lausten (J. Oskar Andersen)

Winter v. Adlersflügel, Georg Simon, 1629–1701, veterinær. * 12.1.1629 i Ansbach, † 22.12.1701 i Quedlinburg. ~ marts 1656 i Ansbach med Anna Maria Loedel.

I veterinærvidenskabens historie er W.v.A.s navn kendt gennem hans folioværk *Wolberittener Cavallier (Fortit.: Eques peritus et hippiator expertus. Od. wolberittener Cavallier u.wolferfahner Ross-Artzt)*, 1674 og 1678, et skrift der vandt anerkendelse som en nyttig ride- og hestelægebog. Rundt om blev bogen trykt i mindre udgaver uden forfatterens vidende så W.v.A. med egen underskrift måtte signere hvert eksemplar af en ny prisbillig lille udgave han 1691 udsendte under titlen *Curiöser Stallmeister oder vollständige Ross-Artzney-Kunst*. Meget mangelfuld er vor viden om W.v.A.s liv. Hans var antages at have været berider og stuttermænd og at have givet sønnen den første undervisning i hippologien og veterinærkunsten. 1655–56 søgte W.v.A. uddannelse under ridemesteren Frobenius ved rideakademiet i Heidelberg hvorefter han gik i kurpfalzisk tjeneste. 1672–74 tjente han hos hertug Eberhardt III af Württemberg som stutmester for Marbach og Offenhausen-stutteriet med underlagte fløpdrætningsgårde i Grafenach og Urach. Stutteriet kom imidlertid ind i en nedgangsperiode – man har ment at hertugens personlige deltagelse i stuttedledelsen var uheldig og medvirkende hertil – men det bevirkede at W.v.A. måtte forlade stillingen. Fremtidig synes han hovedsagelig at have beskæftiget sig med litterær virksomhed; dog træffer vi ham 1690 som staldmester i kurbrandenburgsk tjeneste og til sidst som kgl. preussisk staldmester i Gröningen. Et stort maleri af ham på Fr.borg fra 1697 (af P. van der Hult) har indskriften Dania me nutrit hvilket tyder på at W.v.A. dengang var i dansk tjeneste, og et enkelt notat i kammerregnskaberne fra 1.5.1697 bekræfter dette. På billedet ses W.v.A.s adelsvåben med en vinget hvid hest på grøn bund. Han blev adlet 9.8.1681 af kejser Leopold I hvem han havde dediceret et par af sine skrifter: *Tractatio de re equaria*, 1672 og *Neuer Tractat v. der Reith-Kunst*, 1674. J. K. G. Henzen skriver i *Entwurf eines Verzeichnisses veterinärischer Schriften*, 1781, følgende om W.v.A.s værker: „Nicht allein aus den bewehrtesten Authorn zusammen getragen, sondern auch aus eigener Erfahrung und langer Praxi zu diesem Stand gebracht“. Navnlig som kyndig ride-mester vandt W.v.A. ry, og Henzen anerkender hans fremragende hestedressur. □ Mal. af P. van der Hult, 1697 (Fr.borg).

Gotthaisches geneal. Taschenbuch der adeligen Häuser. Alter Adel und Briefadel XXIII, 1931 718. G. W. Schrader og E. Hering: *Biogr.-lit. Lexicon der Thierärz-*

Winter v. Adlersflügel, Georg Simon

te, Stuttg. 1863 (fot. opr. 1967) 474f. [O. Andrup:] Katalog over de udstillede portrætter og genstande på Fr.borg, 1919 nr. 1355. Deutsche tierärztliche Wochenschrift XXIII, Hannover 1925 nr. 34. Veterinärhist. Mitteilungen V, Hannover s.å. nr. 8. C. Grove Vejstrup i Dansk veterinærhist. årbog IV, 1937 5–7.

Hj. Friis*

Vinter Hansen, Julie Marie, 1890–1960, astronom. * 20.7.1890 i Kbh., † 27.7.1960 i Mürren, Schweiz, begr. i Kbh. (Vestre). F: politiker J. *Hansen (-Ølstykke) (1837–1911) og Rasmine S. Vinter (1848–1929). Ugift.

V. H.s forældre tog efter at faderens folketingskarriere sluttede 1890 bolig i Kbh., og V. H. blev student fra N. Zahles skole 1910. Hun blev mag. scient. fra Kbh.s universitet 1917 og havde tænkt sig en karriere inden for forsikring, men allerede i studietiden, 1915, blev hun ansat som beregner på universitetets observatorium og ved professor Elis *Strömgrens mellemkomst fik hun 1919 en nyoprettet assistentstilling her hvorefter hun fra 1922 var observatør, den første kvindelige i Danmark. For Tæga Brandts rejslegeat som hun fik 1939 rejste hun til Japan og USA og kom til under hele krigen 1940–45 at virke ved Lick observatoriet Mount Hamilton under University of California og modtog her kvindelige astronoms største hædersbevisning, American Astronomical Society's Annie J. Cannon guldmedalje. Som astronom beregnede hun kometen Comas Solas bane der blev opdaget 1926. Efter faderen der var en af den sjællandske brugsforeningsbevægelses skabere havde hun taget samfundsen-gagementet i arv, og hun virkede inden for dansk kvindebevægelse som international sekretær for Danske kvinders nationalråd 1929–36 og Danske kvinders erhvervsråds forretningsudvalg. V. H. døde kort efter sin 70-års fødselsdag af hjertelammelse som følge af en bjergvandring i Berner Oberland. V. H. var redaktør af Nordisk astronomisk tidsskrift og formand for Dansk astronomisk selskab. – R. 1956. □Foto.

M. Edelberg i Nord. astronomisk t., 1960 80–82. Berl. tid. 28.7.1960. Politiken 29.7.s.å. – Papirer i Rigsark.

Sv. Cedergreen Bech

v. Winterfeldt, Helmuth Otto, 1617–94, gehejmeråd. * 1617, † 17.2.1694 i Odense, begr. i Wustrow i Mecklenburg. F: Caspar v. W. († ca. 1632) og Sophia v. Leisten († 1669). ~ 1° 1647 med Gertrud Anna v. Schult, * 1628, † 1651 på Esteburg, d. af Burghauptmann på Homeburg, ærkebispens råd og drost i Rotenburg Didrik v. S. til Esteburg og Anna v. Schult. ~ 2° 1652 med friherreinde Helene Juliane Ulfspærre, * 1638, begr. 19.2.1684 i Odense, d. af svensk guvernør,

friherre Erik Hans U. til Wustrow (1600–52) og Sofia v. Budde († tidligst 1669).

v. W. var som ung ved det danske hof og senere i tjeneste hos Frederik III mens denne var ærkebiskop af Bremen. I nogle år gjorde han krigstjeneste og var 1648–63 hofmarskal hos hertug Gustav Adolf af Mecklenburg-Güstrow. 1664 trådte han i dansk tjeneste og blev øverstløjtnant og overstaldmester. 1667 blev han amtmand på Fr.borg og Esrum amter, og han, der var en glimrende rytter, tog sig af stutieret på Fr.borg og arbejdede i det hele for hesteavlens fremme. 1672 var han tillige blevet amtmand over Kronborg amt, men hans virksomhed var i disse år mest ved hoffet hvor han 1670–79 var overhofmarskal. Han administrerede faktisk alle hoffets indtægter, men havde svært ved at få det til at løbe rundt da indtægterne ikke stod mål med kongens ønsker om et stort hof, og han kom i en for ham uheldig strid med revisionens repræsentant Henrik *Müller. v. W. var meget yndet af både Frederik III og Christian V, men spillede ingen politisk rolle. 1671 blev han friherre, hvorfor han 1673 af Utterslevgård og Sæbygård (Lollands Nørre hrd.) oprettede baroniet Wintersborg. Fra 1678 sad han som stiftsbefalingsmand over Fyn og Langeland i Odense, og her havde han fra 1686 på meget gunstige vilkår Odense ladegård i forpagtning og stillede store krav til bønderne om hoveri. I Mecklenburg ejede han godserne Wustrow og Neuenfeld. – Gehejmeråd 1679. – Hv.R. 1671.

Danm.s adels årbog LXI, 1944 II 87–99. L. Bobé i Pers. hist. t. 4. r. 1, 1898 157f. Carl Christiansen: Bidrag til da. statshusholdn.s hist. I–II, 1908–22. Jens Jensen: Det kgl. Fr.borgske stutieris hist., 1910. – Papirer i Rigsark.

Hans H. Fussing*

Winterfeldt, Jørgen Balthazar, 1732–1821, søofficer. * 1.10.1732 i Fredericia, † 22.7.1821 i Kbh. (Holmens), begr. i urtegården ved Holmens k. F: løjtnant ved krydsererne Erik W. (1697–1741) og Nille Dalhoff (1701–52). ~ 19.4.1782 i Kbh. (Holmens) med Maria Magdalene le Sage de Fontenay, døbt 23.3.1746 i Kbh. (Holmens), † 2.7.1820 (Holmens), d. af kommandør Benjamin le Sage de F. (1695–1749) og Maria Tigh (They) (1719–95).

W. gjorde 1742 pagetjeneste hos grevinde Reventlow, hertuginde af Plön, men blev s.å. reformé kadet, kadet 1743, sekondløjtnant 1753, premierløjtnant 1757, kaptajn 1760, kaptajn 1767, kommandørkaptajn 1778, kommandør 1789, kontreadmiral 1796, viceadmiral 1799 og admiral 1804. – W.s tekniske indsigt opdagedes tidligt, og allerede 1750, før han endnu havde sin officersudnævnelse, blev han ansat som auskul-

tant i konstruktionskommissionen, men det synes som om dette ikke var den vej han ønskede at betræde i marinens tjeneste. 1755–56 var han med fregatten Christiansborg til Vestindien, 1757 med orlogsskibet Nellebladet i dansk-svensk eskadre i Nordsøen, 1760 næstkommanderende i fregatten Vildmanden, 1761–62 med orlogsskibet Grønland der havde Carsten Niebuhrs ekspedition ombord til Levanten, og 1762–63 var han chef for vagtskibsstationen ved Nyborg. 1763 afslog han overkrigssekretærens tilbud om en videnskabelig uddannelse da han i så fald ville blive bragt i forslag. 1765 var han næstkommanderende i orlogsskibet St. Croix til Bergen for at dæmpe uroligheder der var opstået i anledning af ekstraskatten og delingen af de større bøndergårde. 1767 blev han adjutant hos admiralitetet og hos C. C. "Danneskiold-Laurvig. 1772 fritoges han for tjeneste i søetaten fordi han var udset til at bevogte dronning Caroline Mathilde på Ålborghus, hun førtes dog i stedet til Celle. 1774 deltog han i det fragtede skib Sophia Christinas rejse til Algier med presenter, han havde dog intet med skibets kommandoforhold at skaffe: gaverne var især ammunition og tovværk. 1775 var han chef for orlogsskibet Holsten til Norge hvor han overtog kommandoen for alle de i Trosvig oplagte skibe, 1776–77 chef for orlogsskibet Slesvig, ligeledes på togt til Algier med gaver til dejen, han fik hårdt vejr og mange havarier, men reddede skibet ind til Norge hvor han reparerede og derpå fortsatte rejsen, og 1779 var han chef for orlogsskibet Indfødsretten til Nordkap. 1781–92 beklædte han embedet som chef for søkadetakademiet hvor han foreslog forbedringer og reformer bl.a. vedrørende undervisningen.

Som chef for søkadetakademiet viste W. sig i høj grad som en praktisk og kundskabsrig officer der tillige var moderne indstillet og tilgængelig for mange af tidens nye pædagogiske ideer. 1782 blev han medlem af konstruktions- og regeringskommissionen. 1784 var han observatør på orlogsskibet Ditmarsken på besejling, 1788 chef for orlogsskibet Lovisa Augusta, 1789 chef for den flydende defension på Kbh.s red under krigsberedskab, 1792–97 chef for 2den division, 1794 chef for orlogsskibet Kronprinds Frederik, 1796 for orlogsskibet Prindsesse Sophie Friderica, og tillige eskadrechef for en dansk-svensk eskadre i Nordsøen. W. var ofte præses i militære retter. Ægteparret W. der var barnløst stiftede 1805 *Trøstens Bolig* i Kbh. som et hjem for enker og ugifte kvinder og muliggjorde ved en penge-gave oprettelsen af *Den Winterfeldt-Vossiske stiftelse* i Fredensborg. Han var æresmedlem af Videnskaberne selskab. 1812 befalede kongen at

W. skulle skrive søetatens historie, og han fik kommandørkaptajn Carl A. Rothe som hjælper, men de modtog ikke tilstrækkelige bidrag hertil fra standsfæller.

W. var brav og hjælpsom, i besiddelse af et vist lune, sædvanligvis ligevægtig, men ikke uden temperament, hvilken han viste da de menige gardister 1771 gjorde mytteri mod livgardens opløsning; sit danske sindelag viste han da han som flådens ældste flagmand deltog i krigsrådet 6.9.1807 hvor han, dog forgæves, foreslog at ødelægge skibene fremfor at udlevere dem til englænderne. W.s interesse for de unge officerer førte til at han i sit hjem holdt forelæsninger for dem for at meddele dem sine erfaringer. W. var tillige dybt religiøs, hvad hans optegnelser og udgivne småpjecer vidner om. Bestyrelsen for Trøstens Bolig har sat en mindeplade over ham på Holmens kirkes urtegård. – Kammerherre 1773. – Hv.R. 1801. DM. 1811. R.E. s.å. □Mal. 1815. Akvarel (Søofficersforen.). Min. (sst.). Stik af A. Flint. Mal. af S. Rønne, 1905 („Trøstens bolig“).

Conversationsblad III, 1827 nr. 13–23 (dagbog 1732–61). Tidsskrift for søvæsen LXXII, 1901 595–616 (dagbog 1752–89). – Fædrelandsk nekrolog 1821–26, udg. Fr. Thaarup, 1835–44 104f. Hist. t. 3. r. IV, 1865–66 416 418 (C. D. Biehls breve). Fr. Schiern sst. 4. r. II, 1870–72 726 737 801. P. Petersen: Trøstens bolig, 1908 7–55. [C. D. Biehl:] Interiører fra kong Chr. VIIIs hof, udg. L. Bobé, 1919 84f. Vald. Seeger: Fredensborg, 1937 146f. H. G. Olrik i Berl. tid. 2.6.1939. R. Steen Steensen: Søofficerskolen gennem 250 år, 1951. Hans Chr. Bjerg i Tidsskr. for søvæsen CXLVII, 1976 137–55. – Dagbøger i Marinens bibli.

Paul Ipsen*

Winther

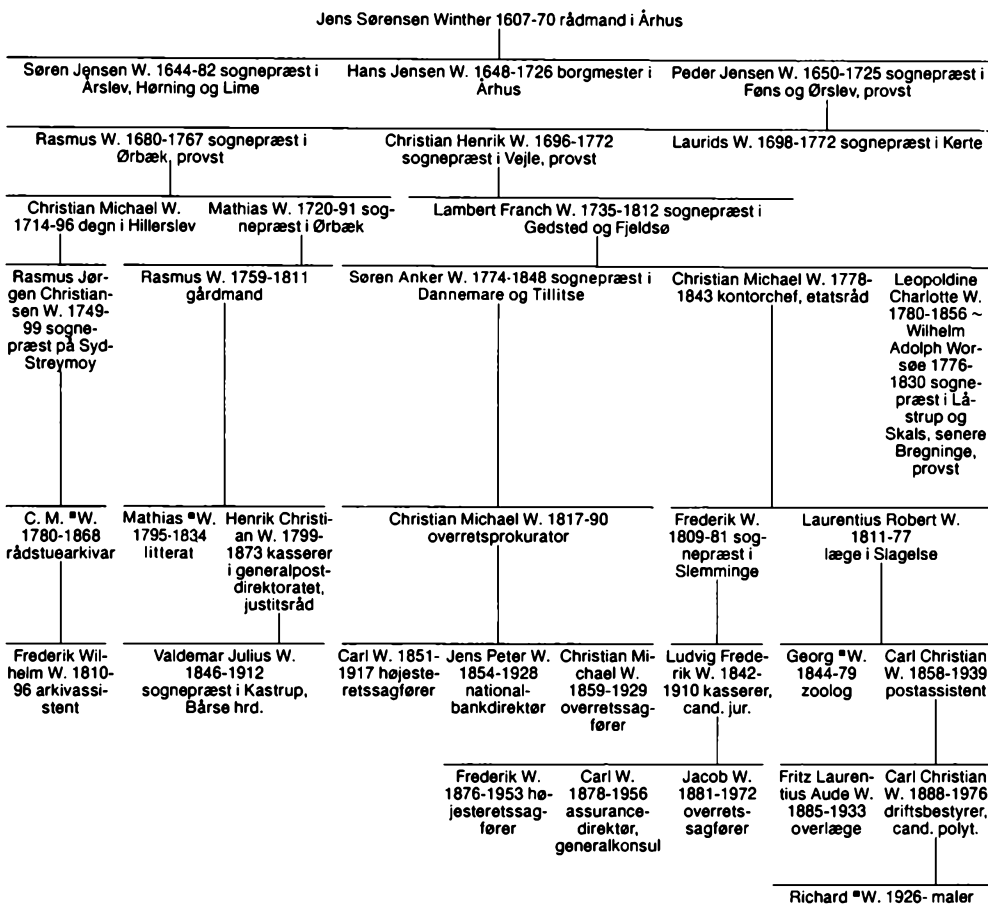
Navnet W. er forholdsvis hyppigt forekommet og udbredt over hele landet gennem forskellige slægter. Brødrene Jens (1863–1955) og Chr. *W. (1873–1968) tilhører en slægt der med sikkerhed føres tilbage til gårdmand i Tislund Hans Carstensen W. (nævnt 1698–1733) (lit.: L. Vesten: Slægten Winther fra Tislund i Sønderjylland, 1909) og digteren Christian *W. (1796–1876) en slægt hvis første kendte mand er degn i Munkebjergby Christian W. (1686–1746). Den nedenfor omtalte slægt føres tilbage til købmand i Århus Søren Jensen W. (ca. 1566–1647) der var far til rådmænd sst. Jens Sørensen W.

J. C. L. Lengnicks genealogier I, I og II, I. Præsten i Ørbæk Rasmus Pedersen Winthers beretn. om sin slægt og sit liv, udg. Axel Kofod, 1934.

Hans H. Worsøe

Winther, Birgitte Christine, 1751–1809, operasanger, skuespiller. *1751, †18.4.1809 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Ass.). F: skoleholder Peder

Winther, Birgitte

Christian W. og Bolette Marie Palle (ca. 1719–96). Ugift.

W. der var uddannet i syngemester M. A. *Potenzas solide italienske skole blev oprindelig knyttet til Det kgl. teaters personale fordi hun havde en ypperlig altstemme. Hun debuterede 31.1.1774 som Hertha i Th. C. *Walters syngespil *Den prøvede Troskab*. Hendes vokale præstation vakte straks stort bifald hvorimod hun i den første tid havde vanskeligt ved at slå igennem som skuespiller da den ikke helt unge pige manglede personlig charme, ligesom hendes spil, såvel replik som mimik, skæmmedes af et monotont udtryk. Hendes energi hjalp hende imidlertid hurtigt frem. Hun udviklede sine musikalske evner i så høj grad at hun i mange år gjaldt for at være den kvindelige skuespiller der havde den grundigste musikalske dannelse. Med sin overlegne sangkunst og sine betydelige stemmemidler hævdede hun sig glansfuldt inden for syngespillet hvor hun bl.a. havde stor succes som Fatime i A.

E. M. Grétrys *Zemire og Azor*. Det er da også karakteristisk at W. medvirkede i de forestillinger med hvilke man i 1780'erne for alvor søgte at introducere den store opera, som fx A. Salieris *Armida* hvor hun spillede Rinaldo, og J. G. Naumanns to værker *Orfeus og Eurydice* og *Cora*. Hun blev også en ofte anvendt kraft inden for datidens kbh.ske koncertliv, selv om hendes foredrag var køligt og „recitativterne led af en vis stivhed“. Sammen med M. *Rosing, Jens *Musted og M. C. *Preisler medvirkede hun således ofte ved Det musikalske akademis koncerter, ligesom hun var en hyppig gæst i Det harmoniske selskab. Da koncertmester P. M. Lem 1784 som den første danske kunstner gav selvstændig offentlig koncert var W. blandt dem der snart tog eksemplet op. V. der karakteriseredes som en „sat og sædelig pige“ udviklede sig imidlertid også som skuespiller, i hvilken egenskab hun ganske særlig dyrkede det ældre komiske rollefag, fortrinsvis de såkaldte „rappenskralder“,

blandt hvilke særlig kan nævnes husholdersken i *Gulddaasen* og Geske i *Den politiske Kandestøber*, en fremstilling der betegnes som „i sandhed mesterlig“. At hun sad inde med særlige betingelser for den art roller fremgår deraf at hun blandt kammerater kaldtes „mamsel Biderhvas“. W. der optrådte sidste gang i sin glansrolle som husholdersken i *Gulddaasen* 25.5.1805 fik sin afsked i aug. s.å.

Breve fra da. skuespillere og skuespillerinder, udg. Rob. Neiiendam I, 1911 211f. – Th. Overskou: *Den danske skueplads III–IV*, 1860–62. W. Ørbæk: H. W. Warnstedt, 1936. Fr. Schyberg: *Den store teaterrejse*, 1943. Sten Høgel i *Musik og forskn.* VI, 1980 102–25.

Torben Krogh*

Winther, Christian Michael, 1780–1868, arkivar. * 26.2.1780 i Kbh. (Nic.), † 20.7.1868 sst. (Helligg.), begr. sst. (Ass.). F: lærer ved Det kgl. opfostringshus, cand.teol., senere sognepræst til Syd-Stremoy præstegæld Rasmus Jørgen Christiansen W. (1749–99) og El(i)se Marie Bentzen (1750–1827). ~ 9.7.1809 i Kbh. (Holmens) med Anne Cathrine Steensen, * 2.2.1781 i Larvik i Norge, † 29.4.1845 i Kbh. (Helligg.).

Om W.s barndom og ungdom vides ikke andet end at han er vokset op på Færøerne. 1805–06 siges han at have været skriver på herregården Kølbygård i Thisted amt hos kammerherre Frederik Berregaard. 1806 kom han til Kbh. hvor han n.å. bestod dansk juridisk eksamen. I sept. 1807 stod han under bombardementet i studenterkorpset hvor han gjorde tjeneste i alt ti år. Okt. 1808 indtrådte han som volontær i rådstens 2. sekretariat hvor han n.å. blev kopist og 1816 fuldmægtig. Han karakteriseres af sine foresatte som „arbejdsvant, ung og rask“, fuldt fortløbig med arbejdet i magistraturen hvor han altid havde udmærket sig ved „orden, flid og påpassenhed“. Da tvillingembedet som ældste fuldmægtig under magistraten og „archivarius“ ved rådstuen efter arkivar Jens Sørensen Wisings død i april 1817 ved kgl. resolution af 26.7.s.å. deltes i to, idet der oprettedes et særskilt embede som rådstuearkivar (fra 1.4.1936: stadsarkivar), blev W. den første indehaver af dette. Som rådstuearkivar fungerede han i henved 51 år. Han måtte så at sige organisere arkivet fra nyt af efter flytningen til det nye råd- og domhus 1815, sørge for anskaffelsen af de fornødne reoler og foretage en omordning og nyopstilling af arkivalierne. Efter sagens natur kunne han ikke kende proveniensprincippet, og hans „archivnr.“-ordning har for længst måttet opgives; men han bevarede gennem hele sin lange arbejdsdag rådstuearkivet „i så streng en orden som den stadig tiltagende knaphed i plads tillod“ (Oluf

*Nielsen). Ifølge dennes erindringer skal W. have holdt skrivestue i arkivet som juridisk konsulent for bønder der havde stude på torvet udenfor og ved denne virksomhed lagt mange penge op. – Ved at knytte sin søn, krigssekretær, cand. jur. Frederik Wilhelm Winther (1810–95) til arkivet (1837–68) håbede W. at kunne sikre ham rådstuearkivembedet efter sin død; hans efterfølger blev dog den langt bedre kvalificerede Oluf Nielsen. □Silhouet.

Præsten i Ørbæk Rasmus Pedersen Winthers beretn. om sin slægt og sit liv, udg. Axel Kofod, 1934 15f. Oluf Nielsen i *Danske saml.* IV, 1868–69 247f. Samme i *Fra Ribe amt VII*, 1928–31 655–57. Fl. Dahl i *Hist. medd.* om Kbh. 3. r. V, 1942–43 43–47. Kbh.s stadsark. Over- sigt og vejledn., 1974 10 12.

Flemming Dahl*

Winther, Hans Christian, 1873–1968, kemiker. * 4.7.1873 i Rudkøbing, † 24.2.1968 i Ordrup, urne på Lyngby parkkgd. F: købmand, bankdirektør Mads Christian Anton W. (1836–1930) og Ane Marie Madsen (1844–1912). ~ 1° 25.5.1900 i Rudkøbing med Ellen Christine Vognsen, * 8.6.1875 i Rudkøbing, † 17.11.1943 i Ordrup, d. af sagfører, bankdirektør Peter Andreas Abraham Basballe V. (1845–91) og Johanne Camilla Melson (1848–1935). ~ 2° 6.2.1949 i Kbh. (Frels.) med overassistent ved telegrafvæsenet Elisabeth Friis, * 18.1.1891 i Odense, † 26.8.1981 i Ordrup, d. af skibsmægler Otto Marius F. (1857–1936) og Karen Dorothea Olsen (1860–1940). – Bror til Jens *W.

W.s ønske om at blive kemiker stammer fra et sommerferieophold 1886 hos en onkel der var dyrlæge; hos ham fandt han en gammel svensk lærebog i kemi, og hos ham fik han lov til at lave nogle kemiske eksperimenter, og hans livsbane var hermed fastlagt. Han tog præliminæreksamen 1888 fra Rudkøbing realskole og studentereksamen 1891 fra Århus katedralskole og begyndte samme år at studere i København, først som polytekniker og efter halvandet år som stud. mag. ved universitetet og blev 1897 mag.scient. i kemi. Han fik nu arbejdsplads på universitetets kemiske laboratorium (UKL), og blev 1899 ansat som assistent hos Julius *Thomsen. Han modtog 1906 Videnskabernes selskabs guldmedalje for en afhandling om optisk drejning og blev 1907 dr.phil. på en afhandling *Bidrag til den optiske Drejnings Teori*. Allerede i sin studietid havde W. interesseret sig for de optisk aktive stoffers ejendommeligheder, og han skrev herom allerede 1895, og hans videnskabelige arbejder faldt til og med disputatsen inden for dette emne. Han arbejdede et semester 1903 hos W. Ostwald i Leipzig og foretog 1906 en studierejse til Eng-

land, Holland, Tyskland og Schweiz. Imidlertid skiftede W. nu arbejdsområde idet hans interesse vendte sig mod fotokemien. Det begyndte med at W. 1909 holdt en række foredrag for det Reiersenske fond om *Lysets kemiske Virkning*. Den polytekniske læreanstalt opfordrede ham i efteråret 1910 til at holde en række forelæsninger over fotokemi for polytekniske studerende, og dette blev 1912 til et docentur i fotokemi med forelæsninger og øvelser som søgtes både af studerende og af erfarne fagfotografer. Docenturet blev 1914 omdøbt til et docentur i fotokemi og videnskabelig fotografi. Øvelserne afholdtes først på UKL, men blev 24.10.1917 flyttet til lejede lokaler i kvistetagen på Teknologisk instituts nye bygning i Vester Farimagsgade hvorfra de 1932 flyttede til læreanstaltens kemiske fløj på Sølvtorvet. Siden hen fejrede W. omhyggeligt den 24.10. som sit instituts fødselsdag. Jævnside med dette blev W. 1915–19 docent i kemi ved universitetet. De tre professorater i kemi ved universitet og læreanstalt var 1907–08 blevet besat med yngre kemikere så udsigterne til at få et professorat kunne synes små. Imidlertid fik W. tilbud om en lærerpost ved universitetet i Leipzig, og dette katalyserede 1919 omdannelsen af docenturet til et professorat i kemi ved læreanstalten med forpligtelser fortsat over for fotokemien og den videnskabelige fotografi og yderligere over for de polytekniske studerende der kun skulle have kemi som bifag. I dette professorat virkede W. til 1943 idet han yderligere 1933–46 var lektor ved Tandlægeskolen (senere Tandlægehøjskolen).

I tilknytning til sin undervisning udgav W. flere bøger og øvelseshæfter; her skal fremhæves fra hans UKL-tid: *Lærebog i analytisk kemi (kvalitativ Analyse) for Begyndere*, 1905 (6. udg. 1932) og 1909 *Øvelser i Titreranalyse* (4. udg. 1926) der begge i mange år blev benyttet ved universitetet af medicinere og andre kemiske bifagsfolk. Efter overtagelsen af professoratet ved læreanstalten skrev W. 1922 *Lærebog i Kemi*. Til brug på Tandlægehøjskolen skrev han 1940 et lille hæfte *Materiallære for Tandlæger*. – W.s videnskabelige arbejder beskæftigede sig efter 1909 især med fotokemiske og fotografiske emner. Det kan her nævnes at han i 1912 som den første kom på sporet af det man senere kaldte for „kædereaktioner“. Efter sin afgang fra Polyteknisk læreanstalt fortsatte han sit videnskabelige arbejde idet hans efterfølger Max *Møller gæstfrit gav ham plads på hans gamle laboratorium. Resultaterne af disse års videnskabelige arbejde blev især seks artikler fra 1954 til 1965 med titlen *The First Step in the Swelling of Gelatine with Water*. Det kan tilføjes at W. også udgav nogle artikler om mate-

rialundersøgelser af odontologisk interesse. I Kemisk forening hvor han 1962 blev æresmedlem, holdt han gennem 67 år utallige foredrag. W. var stærkt interesseret i psykisk forskning og eksperimenterede bl.a. med telekinese. – R. 1927. DM. 1935. K?. 1943. □Tegn. af Otto Christensen, 1940 (Fr.borg). Foto.

Stig Veibel: *Kemien i Danm.* II, 1943 477–82 (bibliografi). – *Selvbiografi i Festskr.* udg. af Kbh.s univ. nov. 1907 93f, *Kemisk månedsbl.* XXIII, 1942 152–54 og XXXV, 1954 59–64 samt *Dansk kemi* XLIII, 1962 102–07. – L. Vesten: *Slægten Winther fra Tislund i Sønderjylland*, 1911. J. A. Christiansen i *Kemisk månedsbl.* XXIV, 1943 113–17 (heri bibliografi). Samme: *Om kemiske reaktioner og deres hastigheder*, 1958 = *Festskr.* udg. af Kbh.s univ. nov. 1958 27. J. Herman Christensen i *Ingeniøren* LIII, 1944 89f. E. Rancke-Madsen i *Dansk kemi* XLIX, 1968 95f. – *Levnedsberetning i ordenskapitlet.*

E. Rancke-Madsen

Winther, Rasmus Villads Christian Ferdinand, 1796–1876, forfatter. * 29.7.1796 i Fensmark præstegård ved Næstved, † 30.12.1876 i Paris, begr. i Kbh. (Holmens). F: sognepræst, sidst i Ulse og Bråby, Hans Christian W. (1759–1808) og Johanna Dorothea Borchsenius (1767–1830) og 1811 med sognepræst, senere biskop Rasmus *Møller, 1763–1842). ~ 21.2.1848 i Kbh. (Hellig.) med Julia (Julie) Constantia Lütthans, * 7.12.1813 i Kbh. (Petri), † 11.6.1881 sst. (Holmens) (~ 1° 1834 med cand. teol., senere sognepræst Christian *Werliin, 1804–66), d. af murermester, oberstløjtnant i borgervæbningen Johann Heinrich L. (1781–1852) og Louise Dorothea Borger (1783–1840).

Til det Sjælland i hvis midte W. kom til verden, og som i poesien blev hans Danmark havde hans fædrene slægt været knyttet i de hundrede år den kan følges tilbage. Oldefaderen kendes som degn (1714) i Munkebjergby nord for Sorø, og farfaderen Rasmus Winther var fjerdelektiehører ved Slagelse lærde skole. Den mødrene slægt, i hvilken der kan spores urolige anlæg, var i begyndelsen af 1600-tallet invandret til Jylland fra Lüneburg. Faderen, der var „simpel og hjertelig“, havde været ungdomsven med Carl *Heger og Kamma *Rahbek og dyrket litterære interesser med K. L. *Rahbek og deres fælles ven, den galante læge og poet Rasmus *Frankenau. Sønnen lignede ham af karakter, men moderen blev hans egentlig opdrager. Hun var spinkel og svag af legeme, men stærk af vilje, datter af den digterisk begavede præst og oplysningsskribent Villads Borchsenius der selv underviste sine børn. Som præstekone i Fensmark havde hun plejebørn af god familie i huset til oplæring. Om arten af hendes tidlige indvirkning på sønnen oplyser

den barndomserindring han nedskrev i sin høje alderdom, og hvori han fortæller hvorledes hun på hans femte fødselsdag fra barnekammeret bår ham ned på lindehøjen i haven for at vise ham solopgangen over det sydsjællandske landskab. Simpelt, i 1700-tallets ideale betydning, og samtidig højtideligt skulle naturen vække længslen efter det højere: „Der stod en Stjerne paa Himlen – den Stjerne glemmer jeg aldrig. Lidt efter lidt kom Solen frem, og det Skuespil, som saa mange Poeter forgjæves have søgt at beskrive, oprulledes for mit barnlige Øje.“

1806 drog W. med forældrene til Kbh. i anledning af faderens kræftlidelse, og i foråret 1807 sattes han i latinskolen i Nykøbing F. hvis nylidkomne rektor, den fine humanist S. N. J. Bloch var en gammel bekendt af familien. I sommerferien var han atter i hovedstaden hvor han sammen med moderen oplevede det engelske bombardement i kælderens under Christiansborg slot. Faderens forflyttelse til Ulso og Bråby og hans død kort efter bevirkede at W. ikke kom til at vende tilbage til barndomshjemmet i Fensmark, men han besøgte moderen under nådsensåret i præstegården i Olstrup hvorfra hun først 1810 flyttede til Nykøbing. Som voksen genså W., så vidt vides, aldrig sin fødeby, men han følte sig altid som sjællænder („Sielland“). Han er ikke hjemstavnsdigter i samme jordegne forstand som Blicher. Barndommens naturindtryk indgik i lignende andre steder fra, på Sjælland og de sydlige øer, og gav en særlig fortrolighedens og inderlighedens tone der hæver hans naturdigtning over 1700-tallets naturbeskrivelse. – Nykøbing, provinsbyen med latinskolen, blev nu W.s faste opholdssted, men i Købelev præstegård fik han ved moderens ægteskab (1811) med Rasmus Møller sit andet barndomshjem. Poesi, musik og sang hørte med til hjemmets daglige verden. Der åbnede sig et rigt samliv for ham med de fire stedsøstre der alle var musikalske, og de to stedbrødre Poul Martin og Hans Ulrik der allerede fra skolen var hans kammerater. Poul Martin Møller blev den af mennesker hvis dom fik størst betydning for ham. I søskendeflokken virker han, ligesom moderens smukke møbler imellem Rasmus Møllers protestantisk-nødtørftige bohøve som bud fra en lettere og finere smagsverden. På skolen opnåede han aldrig den ønskede „Fasted i Latinen“. Hans lyst var de moderne sprog, tysk og fransk og deres litteratur. På egen hånd begyndte han at læse italiensk. Af 1700-tallets latinitet sugede han smagens kultivering, sansen for et ordnet, sobert og smukt foredrag. I det testimonium hvormed han af Bloch, i hvis hus han i det sidste år havde været optaget, dimitteredes til universitetet fremhæves som det

karakteristiske for ham „at Hvad der i Videnskaberne vedrører Finhed og Smag særlig taltaler ham“.

I sept. 1815 blev W. student efter et års forsinkelse på grund af sygdom, og i foråret 1817 tog han anden eksamen (filosofikum). Uden indre tilskyndelse, især efter moderens ønske og for at opfylde en arveonkels krav, begyndte han at studere teologi. I de første studenterår levede han i lange perioder hjemme i Købelev, men da han i efteråret 1818 fik Regensen blev Kbh. hans faste opholdssted. De tre Regens-år betegner hans egentlige studentertid. Hvad der udmærkede ham fremfor tidens andre æstetiserende studenter var en spillende, ligesom forhøjet livsudfoldelse der skyldtes hans erotiske letfængelighed. Skønt ene barn var han vokset op mellem klynger af unge piger. Han havde altid været mellem kvindehænder. Forelskelse var nødvendig for ham som luften han indåndede. En række dannede hjem åbnede sig straks for ham i hovedstaden: P. O. Brøndsteds hus, Bakkehøuset, hvor han bl.a. læste italienske digtere med Kamma Rahbek og talte om teater og folkeviser med K. L. Rahbek, senere Rasmus Nyerups hus, og i Roskilde, hvortil rektor Bloch var forflyttet, dennes og domprovst Jens Michael Hertz' huse. Mere end familieselskabeligheden med dans og diletantkomedie var det dog studenterkammeraterne og det i disse år vågnende studenterliv der fængslede ham. Han tog del i stiftelsen af Studenterforeningen og var en af dens første eforer. I en meget brugt studenterkvartet sang han basstemmen. Ubekymret om eksamensstudiet dyrkede han af hjertens lyst sine litterære interesser.

Han hører til den første generation der fra gymnasieårene er vokset op ikke blot med 1700-tallets digtere, men med Oehlenschläger og Goethe, især lyrikken og „Wilhelm Meister“, hans vigtigste dannelsesbog. I studenterårene blev Ludwig Tieck hans yndlingsforfatter, der sammen med Schlegelerne gav hans dannelse dens romantiske grundretning og bestyrkede og uddybede hans interesse for middelalderens såkaldte folkedigtning og for italiensk litteratur. I det sidste Regens-år havde han planer om en oversættelse af Ariosts Orlando furioso der markerer hans moderne, romantiske tilknytningspunkt på lignende måde som Homer Poul Martin Møllers græske. Selv skrev han også digte, hvorfra enkelte begyndte spredt at fremkomme, således *Studenter-vise* (med omkvædet: *Herrer vi ere i Aandernes Rige, vi er den Stamme, som evigt skal staae*), hans første trykte digt, som var blevet sunget ved gildet i Regensgården 5.6.1820, der gav anledning til dannelsen af Studenterforeningen. Med

teologien gik det kun småt, og en dag i sommeren 1821 blev han af forældrene kaldt hjem.

I tre år, 1821–24 sad han i Købelev og læste teologi under Rasmus Møllers vejledning. I fritimerne forfattede han bl.a. *En Samling lollandske og falsterske Ord*, 1823, sikkert på opfordring af C. "Molbech der flittigt har brugt den til sit dialektleksikon hvor den i mere end hundrede tilfælde ordret er citeret. Til Rahbek meddelte han en middelalderlig folkeviser (Den underfulde Harpe) som han havde nedskrevet fra folkemunde i lollandsk dialekt. Melodien meddelte han senere A. P. "Berggreen, og også W.s søster Petrine (gift med J. H. "Bredsdorff) findes blandt meddelelserne til Berggreens Danske Folkesange og Melodier. Bondeliv og bondekultur blev i Købelev-årene en selvfølgelig del af hans daglige verden, og den levende, sungne folkelige vise blev for ham en brugsting, ikke noget eksklusivt litterært. I Købelev fik „Træsniitene“, af hvilke det syngespilinspirerede *Hans og Grethe* var digtet i det sidste Regens-år, deres fulde udvikling som en særlig W.s genre, og hovedstammen af dem blev til her. Ellers blev det kun til familie- og lejlighedspoesi (*Indskriver paa min Søsters Rokkebrev*), men endnu i de første Købelev-måneder fattede han under indtrykkene af studentertidens strømmende litterære liv i hovedstaden ideen til „et Digt i Octavriim“ med Kaj Lykke og Svend "Poulsen (Gøngehøvdingen) som hovedpersoner. Af planerne der vippede mellem Aristot og Walter Scott, af hvem W. i hovedstaden havde fået farten gennem en tysk oversættelse af Fængslet i Edinburgh, blev der kun „træsniitet“ *Svend og Inger*, 1836, men tanken om en stor romantisk elskovsdigtning på historisk-idyllisk grund opgav han aldrig helt. Ad lange omveje fik den sin fuldbordelse i *Hjortens Flugt*.

Endelig i okt. 1824 blev W. cand.teol. I glæden over at være sluppet igennem til eksamen skal *Henrik og Else* være blevet til. En overgang var han alumnus på Elers' kollegium indtil han i maj 1825 blev huslærer for den kbh.ske grosserer H. C. Müffelmans knapt femtenårige datter Alvilde og hendes yngre brødre. Allerede som student havde W. givet undervisning, privat og på skole. I det müffelmanske hjem, om vinteren i Bredgade, om sommeren i Lyngby på landstedet Fuglesang ved indgangen til Prinsessestien indførtes W. i det kbh.ske selskabsliv. Af studenten der i Købelev gik om i en slags burschedagt blev der en elegant kavaler. Han blev familiens og især Alvildes husdigter. Af digtene til Alvilde fra informator-årene hæver kun *Flyv Fugl, flyv sig over lejlighedsposien*, men det er til gengæld hoveddigtet i W.s ungdomslyrik. Med de fem års huslærer virksomhed skaffede W. sig en slags for-

længet studentertilværelse, og han genoptog de tråde som ved Købelev-episoden var blevet afbrudt. Han læste Walter Scott, af hvem de danske oversættelser i disse år kom slag i slag, G. G. Byron (i tyske oversættelser) og Heinrich Heine af hvem han oversatte en lille flok lyriske digte (Kjøbenhavns Morgenblad for april-maj 1825). Hans interesse for folkedigtningen, hvor Nyerup og Rahbek var hans første læremestre, fik nu en bredere basis i den tyske romantiske Volksliedbevægelse. Han fik ideen og samlede en del materiale til „en Udsigt over de schwabiske Sangeres og Mestersangeres Indflydelse paa Folkeposien i Danmark“. Af den litteratur han pløjede igennem fik Fr. Tiecks Minnelieder varig betydning for ham som lyrisk inspirationskilde. En overgang fristede skuespillervejen ham, og han indsendte 1827 en ansøgning til direktionen for Det kgl. teater, men trak den tilbage, i samråd bl.a. med Rahbek og J. L. "Heiberg. Han droges stærkere og stærkere mod den heibergske, urbane kreds. Forholdet til Heiberg selv blev aldrig helt fortroligt, men til Henrik "Hertz følte han sig nøje knyttet personligt og litterært. Til sværmeriet for jomfru Pätges (Johanne Luise "Heiberg) betalte han sin skyldige tribut (se *Med Heibergs Portrætbuste*). Han beundrede Thomasine "Gyllembourgs noveller, og i hendes stue befandt han sig som hjemme. Af W. var der efterhånden fremkommet ikke så få digte: endelig overvandt han alle betænkeligheder og debuterede med en samling *Digte*, 1828, der foruden de ti *Træsniit* indeholdt en afdeling romancer (*Ridder Kalv*, i Uhlands djærvt folkelige stil, og *Kongen og Skipperen*) og lyriske digte, bl.a. elskovsviser, udtryk for W.s lette studenteforeliskelser der ikke venter at blive taget alt for bogstaveligt, og sonetten *Som naar en Draabe, født i Morgenrøden*, i hvilken han forsøger sig i den høje, brændende stil.

Sammen med Ludvig "Bødtcher og Emil "Aarestrup grundlægger W. i 1820'erne den nyere kærlighedsdigtning. Som samlingens tyngdepunkt virkede „træsniitene“, og det beskedne bind var nok til at slå W.s stilling fast som folkelig-national digter. Til 1820'ernes prosa bidrog W. med to noveller: *Et Reise-Eventyr* (trykt i Heibergs Flyvende Post, 1828) og *Hestepangeren* (skrevet 1828 og sammen med den foregående trykt i *To Fortællinger*, 1839), en historisk fortælling i Walter Scotts manér fra svenskekrigens tid, en udløber af forstudierne til Kaj Lykkedigtningen. Sammen med „træsniitene“ udgør novellerne W.s bidrag til 1820'ernes poetiske realisme, for hvilken Molbech havde givet stikordet „nederlandske Billeder“, en betegnelse som W. godkendte.

Helt havde W. ikke i huslærerårene opgivet tanken om fast embede, og et par gange prædikede han i københavnske kirker. I nov. 1829 arvede han efter sin farbror, pastor Rasmus Winther i Nykøbing, 25 000 rdl. hvoraf dog de 6 000 foreløbig stod fast. Han opgav huslærerstillingen, men fuldførte nu sin præsteuddannelse. I febr. 1830, samtidig med moderens død og begravelse, tog han kateketikum, og i maj holdt han sin dimisprædiken i Vartov. Han usikre fremtidsudsigter og moderens død synes at have vakt ham til en vis eftertanke, og hertil kom en ubesvaret kærlighed til Alvilde. Opmuntret af Rasmus Møller besluttede han at rejse et år i udlandet for at komme til klarhed over sig selv. Rejsen (sept. 1830–sept. 1831) gik over Kiel (rimbrev til den fjortenårige Anna Mathea Aagaard på Iselingen) gennem Tyskland til Italien. Rom blev hans hovedstation hvorfra han foretog en længere udflugt til Napoli. På hjemrejsen opholdt han sig to måneder i Firenze. I Strasbourg skrev han digtet *De høje Steder* (rettet til Anna Mathea, men i benyttelsen af hendes forbogstaver med en forborgens tanke til Alvilde Müffelmann) der giver et poetisk tilbageblik over hele rejsen. I Rom var han hurtigt blevet optaget i Bertel Thorvaldsens kreds (*Juleaften i Rom*). Maleren Albert *Küchler og Ludvig Bødtcher blev hans nærmeste omgangsvener. Han fik adgang til elegante selskabelige cirkler, bl.a. hos den preussiske gesandt, og deltog i taflerne hos Frederik VII's mor, den excentriske prinsesse *Charlotte Frederikke. På hotellerne holdt han åbent bord for sine venner og bekendte. Hos sine kunstner-venner bestilte han malerier, bl.a. hos Albert Küchler et portræt af en dejlig albanerinde han var forelsket i, og hvem han ved afskeden forærede en vingård. Han brugte penge så det undertiden gyste i ham. Under rejsehvirvlen blev det kun til spredt digterisk produktion, foruden de nævnte rejsedigte begyndelsen af et større fortællende digt, *Judith* (skrevet på tysk, oversat og udgivet af H. P. Holst, 1837), inspireret af W.s studium af italiensk renæssancemaleri i Firenze og Rom, og versfortællingen *Rosen*, skrevet i Rom, der indvarsler en ny „sydlig“, malerisk og musikalsk stil i W.s digtning, rejsens vigtigste kunstneriske udbytte. Debutsamlingen var blevet udsolgt på få måneder, en ny udgave suppleret med de mellemliggende års produktion udgav W. under titlen *Digte, gamle og nye*, 1832, der således rummer hele digtningen fra hans sen ungdomsår.

Rejsen havde kun udskudt, ikke løst den sammentrækkende krise. 1830erne betegner trængsels- og brydningstiden i W.s udvikling. Forgæves, måske med ikke alt for overbevist energi

søgte han at komme i fast embede inden for kirken eller skolevæsenet, og da den sidste disponible rest af arven var opbrugt begyndte en ofte pinlig kamp for den daglige eksistens. Forholdet til Alvilde faldt ind i den gamle gænge skønt han nu synes at have fået vished for at hun ikke ville gifte sig med nogen. Halvt i trods, halvt overrumplet af stemningen, forlovede han sig (dec. 1832) med en ung pige af jævne forældre, Sophie Hansen som han kendte fra C. N. *Rosenkildes hus. Han indførte hende bl.a. hos Müffelmanns og fik hende anbragt hos sin lollandske slægt for at lære landhusholdning. Her så Emil Aarestrup hende og gjorde hende til sin muse i glødende elskovsdigte som hun sendte W. der afskrev dem og lod dem gå videre til Alvilde! På Sophies krav om at få klar besked skal W. have sendt hende *Ravnens Quide* hvorved han fremtvang en opsigelse (foråret 1836) der lod hende stå med al sympatien på sin side. Under forlovelsen havde W. stadig optrådt som Alvildes kavalier og digter, bl.a. med *Vandring og Opdagelse* (til hendes fødselsdag 5.7.1833) og den store romantiske digtning *Alfens Brud* (efteråret 1834), i hvilken billedet af alfen (Alfhild) er brugt som et løntegn for det på én gang yndige og ligesom drilske, undvigende i hendes væsen. W.s bejlen var, så at sige i ly af forlovelsen, blevet så dristigt tilstået at der nu krævedes en afgørelse. Deres veje skiltes, og hun døde ugift i sin høje alderdom (1900). Heine og Byron, af hvem W. i 20erne kun havde modtaget kunstneriske impulser (*Mairosen og Kongens Skygge*) opgik nu for ham på en ny måde, indefra. I Heines *Zerrissenheit* og Byrons melankoli fik W.s egne stemninger deres resonans, og sammen med Fr. *Paludan-Müller, Aarestrup, Carl *Bagger m.fl. fremtrådte W. i 1830erne som romantismens digter. Perioden indledes med *Nogle Digte*, 1835, indeholdende bl.a. *Ringens Indskrivt* i hvilket W. med Byrons „tale“ som mønster har skabt en ny form for dansk historisk digtning, versfortællingen *De to Cousiner* og den erotiske romancecyklus *Annette*, samlingens hovedstykke, det typiske udtryk for W.s splittelse. Det ældre lag var ikke fortrængt, men havde vundet i betydning: *Sieland* (påbegyndt i Rom) og *Vaabendragerens Eed*. Med børnedigtene *Flugten til Amerika* og *Dandsen i Skoven* erobrede han et nyt frugtbart område. Fra periodens sidste halvdel er *Sang og Sagn*, 1840 (udkom 1839, forøget udg. 1858), hvori *En Novelle* hvis helt er bleg og byronsk fortvivlet, og den lille, elegant udstyrede digtsamling *Haandtegninger*, jan. 1840 der kun indeholder fire større digte, bl.a. det brede malende *Kong Saul og Sangeren* og *To Elskende* der atter skildrer elskovslykkens pludselige, uforklarlige

tilintetgørelse. Til W.s lyrik fra disse år hører *En Sommernat* (skrevet i Købelev 1834) der midt i galanteriets og splittelsens tid forkynder hans anelse om en elskov der løfter over tid og rum, *Længsel (Jeg kunde slet ikke sove)* og *Vaarsang i Høst*.

W., for hvem etiske og religiøse refleksioner kun har sekundær betydning i forhold til det erotiske liv, overstod sin åndelige krise da han traf en kvinde der hævdede hans kærlighed over det tilfældige og halve: Julie, f. Lütthans, gift med teologen Christian Werliin. Som datter af en velhavende kbh.sk murermester havde hun sammen med sine tre søstre, af hvilke Emilie blev gift med D. G. Monrad, fået en god og forholdsvis fri opdragelse. Hun havde da datteren Ida (f. 1835) og sønnen Henri (f. 1837). Hun var en karakter med stærke sym- og antipatier, men samtidig af en egen rørende kvindelig blidhed, med et vist hang til følelsens eksaltation. Sandsynligvis 1836 blev W. introduceret i det Werliinske hjem, og snart efter også i det Lütthanske. Her opvartede han på selskabelighedens og gæstfrihedens konto den ugifte datter Josephine med digte: *Til Beppina* og *Tak for Blomsterne*, begge fra sommeren 1839. Ved denne tid synes W.s forhold til Julie at have fået en alvorligere, erotisk karakter. Samtidig blev hans økonomiske misère mere og mere håbløs. For at holde sig kreditorerne fra livet flyttede han idelig rundt i den indre bys smågader. I sin nød søgte han atter embede, og i begyndelsen af 1841 blev han indstillet til sognekaldet Holeby-Bursø ved Maribo i stedfaderens stift. I sidste øjeblik åbnede der sig en udvej for ham da han 1.3. af Christian VIII fik bestalling med professors titel som lærer i dansk for kronprins Frederiks (VII) forlovede prinsesse Caroline ("Mariane") af Mecklenburg-Strelitz. I slutningen af måneden drog han af sted, elegant udstyret for en lotterigevinst. Ved det lille hof i Neu Strelitz befandt han sig til sin overraskelse „usigelig vel“, og han er fuld af lovord over „den lille, fine, spæde, blegrosenfarvede, kløgtige og graciøse“ prinsesse, kun bekymret over den knappe tid der var reserveret danskundervisningen. Efter formælingen fortsattes timerne, sommeren og høsten i Odense, siden i Kbh. indtil april 1842. I ti år oppebar han en årlig pension på 600 rd. Ved afskeden med Julie og under indtrykket af den øjeblikkelige økonomiske befielse var det som om hans kærlighed fik ny dristighed og slog ud i brændende lue. Fra Neu Strelitz stammer de første af digtene *Til Een: Tilegnelse* og *Du veed ei, hvor jeg er?*, og *Til en Digter*, i hvilket han tilegner hende hele sin digtning. Til gruppen hører også det apokryfe „Til Een“-digt: *Fjeldvandring ved Badet*,

som sammenlignet med *Vandring og Opdagelse* viser stigningen i W.s elskovsfølelse. „Hendes“ tavse og „hans“ bekendende kærlighedstilståelse er opfyldelsen af rosens og liliens anelse i *En Sommernat*.

Da W. vendte tilbage til Kbh. var Julie med sin mand rejst til Århus indtil de kunne flytte ind i præstegården i Hasle hvortil Werliin var kaldet som sognepræst. Der kom nu, i begyndelsen i ly af den Lütthanske familie, en korrespondance i gang mellem dem, og W. sendte hende de første digte *Til Een*. Et brev fra W. til Julie som Werliin brød fremkaldte en scene mellem dem hvorunder han behandlede hende så brutalt at hendes far mente sig i sin lovlige ret til at kalde hende tilbage til forældrehjemmet sammen med børnene. I Kbh. indledte hun og opnåede separation (11.8.1843). I det småborgerlige Kbh. har „Historien om den bortløbne Præstekone“ været en skandale. W. stod trofast ved hendes side, mildnede med sin deltagelse hendes sorger, bl.a. over sønnen der ved separationen blev tilkendt faderen. Kun et par måneder efter ægteskabets opløsning (28.12.1847) holdt de i stilhed bryllup. Det havde ikke været uden vanskeligheder at få en præst. Om sommeren indførte W. sin hustru i sin store lollandske slægt. 1849 tilbragte de sensommeren og efteråret i et bolsted (Skovfogedhuset) ved Bramsnæs vig og oplevede her måske deres lykkeligste tid (*Her paa Deilighedens bløde Græs skal Dine Fodder gaae og Du lagde din Haand jo paa min Kind*). Med virkelighedens og hverdagens komplicerede livsforhold kom sorgerne i flok og rad. Inden brylluppet havde den gamle Lütthans betalt W.s gæld, men en rest ågerkarlegæld havde W. ikke kunnet bevkomme sig til at rykke ud med, og 1851 var den vokset ham over hovedet så at han så sig nødsaget til en tid at „flygte“ bort fra hjemmet (den lille digtkrans *Flugten* i *Efterladte Digte*), hvad han selv følte som et brud på tillidsforholdet mellem ham og Julie. Stadige bekymringer voldte Henris ophold i fjendens lejr og Idas vanskelige sind. En opmuntring var den anerkendelse der lå i at han sammen med Henrik Hertz og Paludan-Müller af rigsdagen fik tilkendt en årlig understøttelse. 1857 flyttede Henri, efter at være blevet myndig, hjem til moderen og W. der på det smukkeste tog sig af ham og vandt hans hengivenhed. Med Julie ved sin side oplevede W. i 1840erne og 1850erne sin digtnings modneste og rigeste periode. Indgangen danner en digtsamling og en prosabog: *Digtninger*, 1843 hvori de første 23 digte *Til Een*, lyriske digte og romancer som *Serenade ved Strandbredden* og *Forvandling*, og versfortællingerne *Bøgeret* og *I et romersk Oesterie*, højdepunkterne i W.s „moderne“, poesi, på

én gang ironisk-reflekterende og forherligende en af al borgerlig konvientiens emanciperet lidenskab, og *Fire Noveller*, 1843 indeholdende de to eksperimenter i lidenskabens patologi *Skriftestolen* og *En Hevn*, den fine psykologiske analyse *Et Hjerter Gaade* og *En Aftenscene*, bygget over et sagnudsmykket træk af Ole Borchs liv, højdepunktet i W.s prosakunst. Herefter fulgte *Haandtegninger, gamle og nye*, 1846, *Lyriske Digte*, 1849 (udkom 1848) med 67 digte Til Een under fællestitlen *Da jeg var ung*, *En Morskabsbog for Børn*, 1850 (udkom 1849), bl.a. med *De to Peblinge*, *Nye Digte*, 1851 (udkom 1850), hvori *Kong Wolmer paa Reisen*, *Tre Fortællinger*, s.å. der bragte den store nye novelle *Paa Landet*, *Nye Digtninger*, 1853 (udkom 1852) med en afdeling lyriske digte og romancer og den store novelle *Episode af et Familieliv*, W.s mesterstykke som psykologisk analytiker der i skildringen af hovedpersonen Felix indeholder en skånselsløs selvvransagelse. Frem af den rige mangfoldighed hæver sig to hovedfrembringelser. Til Een, der udvidedes med en ny ring for hver digtbog W. udsendte, omfatter med de efter hans død of-fentliggjorte digte godt halvtredje hundrede numre. Den egentlige, klassiske Til Een-cyklus udgør de 137 digte, som i Samlede Digtninger tryktes under denne titel. Tilsammen genspejler de en kærligheds forløb fra venteårenes drømme- og brevdigte med deres længsel og sorg, over bryllupsdigtene (*I Havn, Natten var mild og kjær*) frem til hustrudigtene med deres udtryk for hverdagens prøvede kærlighed og fødsels- og bryllupsdagsdigtene med deres stadig gentagne taksigelser. Det er udtryk for en „Frauendienst“ i minnesangens ånd, og på højdepunktet (bekendelsesdigtet: „paa din Deilighed jeg troer“) forkynder de en platoniserende elskovsopfattelse der i den elskede ser en evig varende skønhedsform, „en høj guddommelig Norm“. *Hjortens Flugt* udkom i nov. 1855 og siden i talrige oplag. De første to tredjedele er skrevet i sommeren 1854 i „det røde Hus“ på Strandvejen inden Tre-pilelågen hvor W. havde sit arbejdsværelse i gavlen mod Dyrehaven. Udarbejdelsen blev afbrudt da han sidst i okt. måtte ledsage sin hustru og Ida til Rom (I Rom, Hjemvee), og først den følgende sommer blev digtet fuldendt i Liselund på Møn. Planen går sandsynligvis tilbage til slutningen af 1820erne (handlingsmotivet og hjorteridtmotivet inspireret fra Byrons Mazeppa og Blichers Hjorterytteren), og har sammenhæng med Kaj Lykke- og Svend Poulsen-digtningen. Historien er dog for W. kun kolorit og sceneri, den afstand og fortoning som den lette romanceform kræver. Digtet er nationalt i folkelig forstand ved sin sprogtone i hvilken folkevisedu-

tryk og dialektord på naturlig vis forenes, og ved sine billeder af almueliv og af sjællandsk natur. Først og sidst er det en elskovsdigtning. Folmers tjenende sangerforhold til dronningen – situationen fra Til Een i historisk forklædning – er den ideale top, hvorfra alle de øvrige billeder af kærligheden er overskuet fra Stranges og Ellens rene eros til Rhrtras og kong Eriks dæmoniske, fra Peder Jernskægs tragiske kærlighedshistorie til Holmegårdjunkerens burlesk-komiske Italien-eventyr. I Folmer har W. erkendt sit eget væsens lov og bekendt sig til friheden, „Flugtens“ idé: i sangen (poesien), ikke i den borgerlige livskreds fuldbyrdes livet for ham.

Efter successen med Hjortens Flugt, og vel i følelsen af at hans digtning i det væsentlige var afsluttet, udsendte W., bistået af F. L. „Liebenberg sine *Samlede Digtninger* i ni bind (1859–60). Foruden som digter havde W. lige fra studenterdagene virket som en flittig litterat med oversættelser, udgaver og antologier: oversættelserne af Fr. Schleiermachers *Prædikener om det christelige Huusliv* og *Monologer* (begge fra 1839), fordanskningen af *Reineke Fos*, 1849, en række oversættelser af eventyrsamlinger, bl.a. *De smukkeste Æventyr af 1001 Nat* (1863) og udgaverne af danske kæmpeviser (1840) og af danske skæmtedigte (1872), begge med indledninger der viser hans forstandige, naturlige syn på folkedigtningen og dens mundtlige overlevering. Han var virksom ved udgaverne af Poul Martin Møllers og Aarestrups efterladte skrifter og digte. En hel lille afdeling for sig danner hans børnebøger. W.s alderdom bragte ham hårde prøvelser, fædrelandets ulykke 1864 og især forholdene hjemme. Constantin „Hansen blev i disse år hans trofaste ven, og den unge Carl Sniois som han havde truffet ved studentermødet 1862 blev nær ven af den W.ske familie; sommeren 1863 lå han på landet ved „Lappen“ ved Helsingør med dem. Nogle år truedes W. af blindhed indtil en heldig operation for stør 1860 helt gav ham synet igen. Men under Idas tiltagende sindssygdighed blev hjemmet mere og mere ufredeligt og gik sin opløsning i møde på grund af de stadige rejser som Julie mente var nødvendige (to længere ophold i Paris 1868 og 1871), og i sept. 1875 forlod W. med sin familie Danmark for steds, efter at hele hjemmets indbo var solgt på auktion, for at bosætte sig i Paris hvor han døde året efter. Digtningen fra W.s lange alderdomstid udgøres af et par digtsamlinger der som tiende og ellefte bind knyttedes til *Samlede Digtninger: Brogede Blade*, 1865 og *En Samling Vers*, 1872 med *Juli Maaned* hvori W. kårer juli, „Sommerens rige, varme Hjerte“ til sin måned og bekendt sig til nuet med dets fylde i sig selv. Som

Winther, Christian

selvstændige bøger udsendtes fortællingerne *I Naadsensaaret*, 1874 og *Et Vendepunkt*, 1876.

Efter en offentlig indsamling førtes W.s lig til Danmark. Ved sørgehøjtideligheden i Frue kirke sang studentersangerne Carl Plougs mindesang: Folmer Sangers lette Fjed naa'de Pilgrimsfærdens Ende. – Af hans efterladenskaber udsendte Julie i samråd med F. L. Liebenberg *Efterladte Digte* (1879) og *Breve fra og til Chr. W.* (1880).

Af digterne efter Oehlenschläger på rent human grund er W. den mest repræsentative. Med ham konsolideredes så at sige forestillingen om den rette poetiske diktning, men heri ligger allerede gemt hans digtnings svaghed, tydeligst inden for romancens genre der har umiskendelige træk af efterklang i billedsprogets anstrøg af konventionalisme og i den glatte, letløbende versform. W.s personlighed har en vis åndelig mangelighed der skyr følelsens yderpunkter, men samtidig en dybt naturbestemt egenart der fuldstændig lader ham assimilere alle udefra modtagne litterære påvirkninger og tilskyndelser. Hans særkende når han er bedst, i de små lyriske digte, i versfortællingernes parlando og i Til Een - digtenes fortrolige, henrykte tilståelser, er den rige lyriske instrumentation og sprogets rene, fulde tone. – Tit. professor 1841.

□Mal. af D. C. Blunck, 1830 (Studenterforeningen, Kbh.) og af A. Kopp, 1831 (Fr.borg). Litografi af D. Monies, 1835, efter dette træsnit af A. Flinch, 1842, efter tegn. af P. Klæstrup, og stik 1845. Mal. af W. Marstrand (Fr.borg). Litografi af E. Bærentzen, 1839 og af M. Körner, 1842. Mal. af Bærentzen (bl.a. Fr.borg), litograferet af samme, af E. Fortling, af A. M. Petersen i gruppebillede 1848, og i træsnit 1848, 1849 og 1856. Afbildet på S. Schacks mal., 1843, af salvingen 1840 (St.mus.) og på tegnet nøgle hertil (Kgl.bibl.). Karikatur af Constantin Hansen formentlig fra 1840erne (Fr.borg), kopi (Kgl.bibl.). Afbildet på J. Sonnes frise 1846–48 (på Thorvaldsens mus.). Afbildet på skitse til digtergruppe af Simonsen (Fr.borg). Malet med familie af P. C. Skovgaard, 1855, herefter tegn. af Carl Thomsen. Afbildet på tegn. af Marstrand ca. 1857 (Fr.borg), forarbejde til mal. Det lykkelige skibbrud. Mal. af Constantin Hansen, 1857 (Fr.borg). Buste af H. V. Bissen, 1858 (St.mus.; Fr.borg; i marmor i Studenterforeningen, Kbh.). Tegn. af Constantin Hansen, 1859 (Fr.borg), stukket af A. Weger, 1860. Træsnit 1859 efter foto, efter samme litografi af L. A. Kornerup, 1861, m.fl. litografier, bl.a. fra Neu Ruppin, samt træsnit 1861, 1863, af P. N. 1865, af Søborg 1873 m.m. Tegn. af H. Olrik, 1861 (Fr.borg). Afbildet på A. H. Hunæus' mal. Volden St. Bededagsaften, 1862 (Kbh.s bymus.), litograferet

1868. Tegn. af Constantin Hansen, 1866 og af F. C. Lund, 1867. Mal. af J. Exner, 1869 (Fr.borg). Træsnit af R. Neergaard, 1871 og efter dette træsnit af H. P. Hansen, 1877. Litografi 1871 efter foto. To træsnit 1873. Tegn. (Kgl.bibl.). Tegn. af Fritz Jürgensen (Fr.borg). Relief af V. Bissen (gravmælet). Tegn. af R. Pauli. Træsnit af P. L. Bevers, 1883 og af H. P. Hansen, 1886. Buste af Nic. Schmidt, 1897. Tegn. af C. Bayer. Mal. af E. Henningsen, 1910 og af Em. P. Sørensen. Silhouet af Ida Schiøttz-Jensen. Foto.

Udg. Saml. digtninger I–XI, 1860–72. Efterl. digte, ved F. L. Liebenberg, 1879. Poetiske skr., ved Oluf Friis I–III, 1927–29.

Kilder. Breve fra og til C. W., udg. F. L. Liebenberg, 1880. Breve fra og til C. W., udg. Morten Borup I–IV, 1974.

Lit. P. L. Møller: Kritiske skizzer II, 1847 (ny udg. 1971) 213–23. C. Rosenberg i Dansk månedsskr., 1861 II 210–93. Nic. Bøgh: C. W. I–III, 1893–1901. III. tid. 26.7.1896. Poul Levin: C. W., 1896 = Studentersamf.s populære småskr. X. Georg Brandes: Saml. skr. II, 1899 3–60 (2. udg. II, 1919 1–47). Vilh. Andersen: Litteraturbilleder I, 1903 104–14. Arvid Wikström: C. W. och Carl Snoilsky, Sth. 1903. Hans Brix: Fagre ord, 1908 (ny udg. 1963) 123–35. Samme: Gudernes tungemål, 1911 (ny udg. 1962) 101–10. Samme i Tilskueren XXXIII, 1916 I 69–76. Gyrithe Lemche sst. XLV, 1928 II 337–44. Hans Brix. Dansk lyrik gennem tre årh., 1929 (2. udg. 1948) 238–65. Otto Sylwan i Festskr. til Gerhard Gran, Kria. 1916 215–18. Jul. Clausen: C. W.s digtcyklus Til Een, 1918. Vor fortid II, 1918 48–54 (W.s efterladenskaber, ved Jul. Clausen). Klarup Hansen i Danske studier XVI, 1919 89–92. Kr. Oranup sst. XXI, 1924 91f. P. Engelbreth-Pedersen sst. XXIII, 1926 169–72. Carl Johan Frederiksen sst. XXXVIII, 1941 149–51. Mogens Brøndsted sst. 1957 101–25. Paul V. Rubow: Saga og pastiche, 1923 (2. opl. 1968) 126–29. Oluf Friis i C. W.: Poetiske skr. I–III, 1927–29. Samme: Hjortens flugt, 1916. Carl Dumreicher i Dagens nyheder 5.7.1931.

Papirer i Kgl. bibl. og Bakkhusets saml. (Frbg. kom-munebibl.).

Oluf Friis*

Winther, Geert Henrik (ved dåben Geert-Henric), 1813–1905, politiker. * 20.11.1813 i Hundslund ved Horsens, † 28.3.1905 på Frbg., begr. sst. F: sognepræst Peder W. (1764–1816, ~1° 1795 med Giertrud Marie Seidelin, 1762–1803) og Margrethe Rasmussen (1791–1830, ~2° 1819 med drejermester Jens Liisberg, 1789–1855). ~ 6.11.1840 i Kbh. (Frue) med Johanne Margrethe Nicoline Thomsen, * 19.12.1819 i Kbh. (Frue), † 26.7.1906 på Frbg., d. af bankdirektør, justitsråd, senere etatsråd, Jacob T. (1771–1836, ~1° 1806 med Dorothea Rebekka Cecilia Heber, 1787–1814) og Nicoline Margrethe Hintze (1783–1859).

Da W. var tre år døde hans far. Moderen sad tilbage med en stor børneflokk i ringe kår og W. adopteredes af en morbror der var prokurator i Århus. W. blev student fra Århus katedralskole

1833 og cand.teol. 1840. I studietiden havde han ernæret sig som en meget søgt manuduktør til studentereksamen, og pædagogikken lokkede ham mere end præstegerningen. 1844 tog han magisterkonferens i nogle pædagogiske discipliner og erhvervede på en afhandling om realskoler 1846 magistergraden der fra 1854 gav ham titlen dr.phil. En udenlandsrejse 1847–48, væsentligst med pædagogisk sigte, gjorde ham til politiker. Stærkt påvirket af det liberale røre og den sociale uro ude i Europa hvis revolutionære udslag han ville holde Danmark fri for, stillede han sig i Odder-distriktet til den grundlovgivende rigsforsamling og valgtes på et udpræget venstreprogram der lå nær bondevennernes og hippodrombevægelsens synspunkter. Hans pædagogiske fortid mærkes i den klare og letfattede fremstilling han gav af en konstitutionel forfatning. Han ønskede den fulde suverænitet til folket gennem almindelig valgret, etkammersystem og alene suspensivt veto til kongen. Overensstemmende hermed stemte han mod grundlovsparagraffen der åbnede adgang til provisoriske love. Ved det første folketingsvalg 1849 valgtes han i Odder-kredsen og repræsenterede den til 1884. Han sluttede sig til bondevennerne og kom snart til at stå A. F. Tscherning nærmere end J. A. Hansen og Balthazar Christensen og fulgte Tscherning ved det endelige brud mellem ham og J. A. Hansen og Balth. Christensen 1854–55. Som folketingsmand og organisator fik W. stor betydning, navnlig i 1850erne og 1860erne. 1849–50 arbejdede han for oprettelse af afdelinger af bondevenneselskabet i Jylland og opnåede visse resultater, men snart gik han sine egne veje. 1850 erhvervede han Nørrejylland Tidende der fra 1848 var udkommet i Århus med skiftende redaktioner og dårlig økonomi og flyttede redaktion og trykkeri til Kbh. hvor han havde sin bopæl. Modsat J. A. Hansens Almuevennen der havde godsejerne og fæstevæsnet som angrebsmål rettede Nørrejylland Tidende i højere grad sin polemik mod embedsmændene. Fæstevæsnet var i Jylland ikke så udbredt som på øerne og derfor ikke årsag til så stærke modsætninger mellem bønder og herremænd som på Sjælland. Tscherning skrev hyppigt i Nørrejylland Tidende der kom til at tjene som partiorgan for den Tscherningske gruppe. – Som C. C. Alberti havde givet bøndernes selvfølelse og økonomiske kår et skub frem med oprettelsen af Bondestændens Sparekasse tjente W. menigmands interesser ved oprettelse 1851 af De mindre Landejendomsbesidderes Brandforsikring for rørlig Ejendom i Nørrejylland, en forsikring der karakteristisk for W.s politiske holdning også var åben for tyendes løsøre. W. blev forsikringens for-

mand hvad han også blev for De mindre Landejendomsbesidderes Brandforsikringsforening for Bygninger og andre faste Ejendomme i Nørrejylland som han oprettede 1855. I begge forsikrings vedtægter var det fastslået at distriktsrepræsentanter skulle holde Nørrejydsk Tidende hvor alle meddelelser fra forsikringerne offentliggjordes. Endelig forsøgte W. at få oprettet en bondestændens sparekasse i Jylland, men planen krydsedes af andre og førte blot til oprettelse af Landbosparekassen i Århus 1862 som stod uden for W.s direkte indflydelse.

Med disse initiativer havde W. ikke blot underbygget sin egen position, men også bidraget til menigmands selvfølelse og erkendelse af egen styrke. Det videreførte han 1862 politisk med oprettelsen af menigmandsvælgerforeningen for 9. landstingskreds (Århus og Randers amter) som blev den første levedygtige venstreorganisation i Jylland. W. blev dens formand. Ved samme tid kom han i forbindelse med bønder på Silkeborgegn der arbejdede med oprettelse af Jysk folkeforening. Han blev medstifter af foreningen og var dens formand 1862–74. W. har hovedæren for organisering af venstre i Østjylland. Han stod i nært samarbejde med Lars Bjørnbak der ved sin frodige og kraftfulde personlighed overskyggede W. som folketaler, men den lidt spinkle og tørre W. affandt sig med at være nr. 2 som han affandt sig med at være nr. 2 efter Tscherning. Han var nok uundværlig for dem begge ved sin organisationsevne. Fra midten af 1850erne var W. en hård modstander af de nationalliberale og efter krigen 1864 deltog han i forsøgene på at føre godsejere og bønder sammen og derved tilsidesætte de nationalliberale. Han var taler ved mødet på hotel Phønix 10.10.1865 hvor oktoberforeningen dannedes og virkede her sammen med J. A. Hansen. Han kunne ikke følge J. A. Hansen i hans forlig med grev C. E. Frijs om grundlovsrevisionen 1866 som han bekæmpede på det voldsomste, og 1868 foreslog han tvangsafløsning af fæstevæsnet hvad der virkede som en torpedo mod oktoberforeningens samarbejde mellem bønder og godsejere. Efter Tschernings udtræden af folketinget 1866 var W. fører for den lille Tscherningske gruppe som 1870 tilsluttede sig det forenede venstre. W. selv trådte dog snart ud. Han kunne ikke forlige sig med C. Berg og hørte til dem der helst ville følge. Visnepolitikken var han modstander af. I det hele var hans indflydelse efter 1870 stærkt svingende. 1884 besejredes han i sin valgkreds af Viggo Bjørnbak. W. var en dreven rigsdagspolitiker og gjorde et stort sagligt arbejde. Hans forligssøgende arbejde der medførte at han hyppigt kom med underhåndsforslag bevir-

Winther, Geert

kede at han af mange kolleger anså for intri-
gant, men uretfærdigt. „W. var en dygtig Mand,
hvis politiske Talent og Kundskab blev meget
undervurderet af hans Modstandere, og han var
som Agitator baade i og uden for Rigsdagen en
af de ihærdigste og utrætteligste vor politiske
Historie har kendt“, lyder Niels Neergaards dom. –
W. var i begyndelsen af 1880erne blevet økono-
misk ruineret ved fejlslagne dispositioner. 1882
trådte han tilbage fra bygningsbrandforsikrin-
gen, 1886 fra løseforsikringen. Ledelsen af
begge gik over til J. N. C. *Wistoft. Der tildeltes
W. pension fra de to foreninger og fra 1889 år-
penge fra rigsdagen. Sin levende politiske inter-
esse bevarede han og holdt stadig forbindelse
med rigsdagsmænd. □ Træsnit 1874. Tegn. og
mal. af L. Frølich (folketinget). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1846
27f. – H. Wulff: Den danske rigsdag, 1882 323–27. N.
Neergaard: Under junigrundloven I–II, 1892–1916 (re-
proudg. 1973). C. van Dockum: Livserindringer, udg.
W. Carstensen, 1893. Hans Jensen: Lars Bjørnbak og
den bjørnbakske bevægelse, 1919. [Samme og Thorkil
Kristensen:] Landbosparekassen i Århus 1862–1937,
1937. A. F. Krieger: Dagbøger I–VIII, 1920–43. Sofus
Høgsbro. Brevveksl. og dagbøger, udg. Hans Lund I,
1924. Alb. Olsen: Studier over den da. finanslov, 1930.
Kj. Jensen i Østjysk hjemstavn IV, 1939 116–30.

Helge Larsen

Winther, Georg Peter, 1844–79, zoolog. * 20.
9.1844 i Svindinge, Fyn, † 11.1.1879 i Nice, begr.
sst. F: læge Laurentius Robert W. (1811–77, ~ 2°
1852 med Johanne Sophie Abigail v. Bergen,
1837–1901) og Marie Lovise Bentzen (1817–49).
~ 9.4.1873 i Kbh. (Johs.) med Emilie Petrine
Stephensen, * 2.2.1850 i Tårnbæk, † 14.8.1930 i
Terslev, d. af fisker Stephen Olsen (1819–93) og
Inger Marie Sørensen (ca. 1812–1908).

W. blev student fra Odense 1865 og magister i
zoologi 1873. Han var elev af J. C. *Schjødt og
føjte sig knyttet til hans kreds. Nogle mindre
morfologiske arbejder om fiskeskælstænder og
kutlinger, indledt 1873, og den store, kompara-
tivt-anatomiske undersøgelse, *Fiskenes Ansigt*,
(Naturhist. T. 1875–78), er helt i Schjødtes ånd.
Men selv om Schjødt stolt betegnede W. som
„en dygtig Dissector, tænksum, sindrig, og skarp
som en Ragekniv“ stod hans hu til søn. Af Ja-
petus *Steenstrup blev han inspireret til at tage
en undersøgelse af de danske farvande op; her-
med fortsatte han Henrik *Krøyers tidligere ar-
bejde på dette felt og blev selv retningsgivende
for C. G. Joh. *Petersens senere indsats. Allerede
i studietiden gik han hver sommer ud med fi-
skerne fra Tårnbæk og kortlagde dybder og bund-
forhold og forekomsten af fiskene og det øvrige
dyreliv. Senere fik han understøttelse til mere

omfattende undersøgelser i Storebælt, det sydlig-
ge Kattegat, Grådyb og ved Horns rev, og for
flere af farvandet er vort kendskab den dag i
dag baseret på W.s indsamlinger. De var grund-
laget for hans faunistiske fortegnelser over fora-
miniferer, mosdyr og polypdyr og først og frem-
mest over den danske marine fiskefauna (1879).
Endelig skrev han en del af teksten til fiskene i
Zoologia Danica og leverede til *Tidsskrift for Fi-
skeri* flere indsigtsfulde oversigter over fiskeriet i
danske farvande, især Storebæltregionen, samt
et større bidrag om kunstig østersavl og forsøg
hermed. Denne meget omfattende produktion
blev publiceret inden for blot fem-seks år og må
yderligere ses på baggrund af at han var stærkt
angrebet af tuberkulose. Forgæves søgte han i
vinteren 1878–79 helbredelse ved Rivieræen hvor
en usædvanlig lovende løbebane blev afbrudt.
Sammen med Krøyer er W. grundlægger af
dansk fiskeribiologi og sammen med A. S.
*Ørsted af den økologisk funderede marinbiologi.
– En datter Louise, gift Birke, * 21.6.1874,
† 19.3.1946, debuterede 1913 med slægtsroma-
nen *Fru Vibe*, og i de flg. år udgav hun en række
underholdende fortællinger der fik en god mod-
tagelse men ikke overlevede hendes egen tid. –
□ Akvarel af Eliza Moltke-Hvidtfeldt, 1852.

Sv. Dahl: Bibliotheca zool. danica, 1910 42f (bibliogra-
fi). – C. C. A. Gosch: Udsigt over Danm.s zool. lit. II, 2,
1875 583–88; III, 1878 534f (bibliografi). Samme: J. C.
Schjødt III, 1905 140–75. G. Haller i *Zoologischer An-
zeiger* II, Lpz. 1879 46. Sv. Dahl: Den danske plante-
og dyreverdens udforskning, 1941 249–51. Papirer i Kgl.
bibl. – Th. Roust i *Hadstenbogen*, 1917 II 25–30 (om
Louise Birke).

Torben Wolff

Winther, Jens Jørgen, 1863–1955, arkæolog.
* 16.12.1863 i Rudkøbing, † 27.3.1955 sst., urne
på Rudkøbing kgd. F: købmand, bankdirektør
Mads Christian Anton W. (1836–1930) og Ane
Marie Madsen (1844–1912). Ugift. – Bror til Chr.
*W.

W. tog præliminæreksamen fra Odense katedral-
skole 1879 og fik derefter købmandsuddannelse
i Svendborg. Han overtog 1892 faderens manu-
fakturforsretning i Rudkøbing som han drev til
sin død. Tidligt i barndommen blev han inter-
sereet i arkæologi og begyndte i tiårsalderen at
samle på oldsager og foretog 1880 sin første selv-
stændige udgravning af en jættestuetom i Lyk-
keby. Selv om han var købmand af erhverv blev
arkæologien grundlaget for hans livsværk. Ved
indsamling og udgravning skabte W. hurtigt en
omfattende oldsagssamling der, suppleret med
svogerens samling, dannede grundlaget for *Rud-
købing museum* (senere *Langelands museum*)
som han stiftede år 1900. Det blev 1906 åbnet for

publikum i en nyopført museumsbygning der hovedsagelig blev bekokostet af W. I årenes løb blev det udvidet adskillige gange og blev rammen om et af landets rigeste og mest velordnede arkæologiske provinsmuseer. Blandt hans undersøgelser må særlig fremhæves de store bopladser fra bondestenalderen, Lindø (1901–39), Troldebjerg (1930–36) og Blandebjerg (1939–41). Resultaterne blev udmøntet i en række statelige publikationer: *Lindø I–II*, 1926–28, *Langeland*, 1929, *Troldebjerg I–II*, 1935–38 og *Blandebjerg*, 1943, udgivet på eget forlag. Med disse arbejder vandt W. videnskabelig anerkendelse ud over Danmarks grænser og fik kontakter med forskere fra hele Nordeuropa og udnævntes 1936 til korresponderende medlem af Deutsches Archäologisches Institut. W.s originale personlighed og arkæologiske indsigt tiltrak unge arkæologer fra hele Norden, som udtrykt af P. V. "Glob: „Langeland var først i 1930'erne unge arkæologers tilholdssted, og Jens Winther, øens ukronekongede, deres gæstfri vært". De hædrede ham, som den første arkæolog i Danmark, med et privat festskrift (i ét eksemplar) på hans 70 årsdag og fulgte det op med et mere officielt på 75 årsdagen med bidrag fra hele Norden (Winther-Festskrift, 1938). På 85 årsdagen blev W. hædret med en medalje (udført af P. V. Glob). Den Hielmstjerne-Rosencroneske prismetalje 1930. Som en sidste donation til museet indstiftede W. testamentarisk *Købmand Jens Winthers legat til fordel for Langelands museum*. □Mal. af J. Grenness, 1911 (Rudkøbing mus.). Portrætre relief, bronze, af Gunnar Hammerich, 1963 (sst.). Foto.

H. C. Frydendahl i Fynsk hjemstavn VI, 1933 177–85. Langelands folkebl. 28.3.1955. Langelands museum 1900–80, ved Lise Bender Jørgensen m.fl., 1980.

Poul Kjærum

Winther, Jens Michael Thøgersen, 1874–1970, præst, missionær. * 25.10.1874 i Brejning sg., Ringkøbing amt, † 2.3.1970 i Kobe, Japan, begr. sst. F: husmand Søren Kristian Th. W. (1845–1921) og Kirsten Marie Jensen (1850–1932). ~ 1.9.1899 i Tokyo med sygeplejerske Andrea Hansen, * 17.7.1871 i Husum, Ballum sg., † 18.7.1949 i Elkhorn, Iowa, USA, d. af snedker Niels H. († 1892) og Ane Marie Andersen († 1888).

W. voksede op på en hedejendom i Opsund, fik meget lidt skolegang, men læste flydende som femårig og slugte siden alt tilgængeligt læsestof. 15 år gammel kom han i lære som mejerist, og som udlært arbejdede han i Spjald og Hee. Men omfattende læsning i fritiden gav ham lyst til videreuddannelse, og i 1895 fik han et halvt års

kursus på Staby vinterlærerseminarium hvorefter han blev ansat som lærer i Opsund. Forældrene var ivrigt med i Luthersk missionsforening. Sønderjyske kredse inden for denne forening havde sendt en missionær til Kina, og da denne 1896 var i Danmark bad han W. om at rejse med til Kina som medhjælper. W. svarede ja og rejste først med ham til USA. Her blev missionæren syg og måtte opgive at rejse videre hvorpå gode venner hjalp W. ind på den danske præsteskele i Blair, Nebraska. Her bestod han eksamen i 1898 og blev præsteviet med henblik på missionsarbejdet. S.å. rejste han til Japan, og der blev han skønt målet oprindeligt var Kina. Der var i forvejen kun én luthersk missionær i Japan, udsendt af ULC i USA i 1892. Han arbejdede på Kyushu, og 1899 efter at W. var blevet gift sluttede han sig til Peary på Kyushu. I 1903 overtog den dansk-amerikanske kirke UDELW. som deres missionær. 1908–21 var han lærer på den lutherske præsteskele på Kyushu og kom på den måde til at øve stor indflydelse på en række japanske lutherske præster.

I 1921 vendte W. hjem til Danmark af hensyn til de tre børns uddannelse. 1921–22 var han sognepræst i Nr. Felding-Tvis og 1922–27 i Hjerm. Derefter rejste han igen til Japan og virkede i det direkte missionerende arbejde til 1941. Så blev alle missionærer tvunget ud af Japan. Hjem til Danmark kunne han ikke komme pga. besættelsen hvorfor han slog sig ned i USA som præst. Efter sin kones død rejste han 1950 til Japan på egen regning og risiko, 75 år gammel. Her blev han overtalt af norske missionærer til at deltage i oprettelsen af en bibelskele i Kobe og undervise der i et år. Det førte til 19 års uafbrudt arbejde dels som lærer, dels som prædikant flere steder hver søndag, og fra 1957 også som lærer ved den præsteskele der oprettedes i forbindelse med bibelskolen. W. ydede en stor indsats med at skaffe bøger til præsteskolens undervisning idet han selv omarbejdede gamle lærebøger og udarbejdede nye. – Til trods for sin meget korte teologiske uddannelse var W. virkelig teolog. Det gav sig ikke udslag i mange udgivelser, men en bog som *Theopneustea. The Bible's testimony concerning itself*. Tokyo 1956 røber omattende teologisk viden og indsigt. Han har også skrevet *Present religious spirit and problems*. Tokyo 1911 og *Kagawa, de forkuedes Ven*, 1925. Desuden skrev W. fra 1901–69 en lang række artikler i Missionsvennen, organ for Luthersk mission i Danmark, og i Nordisk Missionstidsskrift hvor han 1918–46 var medarbejder. – 1938 blev W. æresdoktor ved Trinity Lutheran Theological Seminary, Nebraska, og 1958 på 60-årsdagen for sin ankomst til Japan modtog han den højeste ja-

Winther, Jens

panske orden der kan tildeles udlændinge. – R. 1958.

Arne Lundeby i Fast grunn, Bergen 1960 nr. 5 271–85 og nr. 6 363–70. Chr. Winther i Hardsyssels årbog 2. r. V, 1971 49–62. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Ove Bartholdy

Winther, John, * 1933, operadirektør. * 20.8.1933 i Kbh. (Rigshosp.). Navneforandring 1946. F: overtjener Ove Winther Kristiansen (1910–81) og Inger Julie Johanne Thorsted Mortensen. ~1° 19.6.1954 i Ordrup (Skt. Andreas) med Ingrid Merete Winkelmann Hasager, * 3.3.1935 på Frbg. (~2° 1961 med pianist Kjell Martin Bækkelund, * 1930; ægteskabet opløst; ~3° 1969 med komponist Ingolf *Gabold, * 1942; ægteskabet opløst), d. af fuldmægtig Herluf Wilhelm Christiansen H. (* 1907) og Christine Winkelmann (* 1908). Ægteskabet opløst. ~2° 2.4.1960 i Århus (Domk.) med Ellen Sørensen, * 11.8.1933 i Århus (~2° 1973 med forfatter Hans Jørgen *Lembourn, * 1923), d. af købmand Laurits Peter S. (1902–67) og Esther Hansen (1906–71). Ægteskabet opløst 1966. ~3° 30.4.1969 i Søllerød (b.v.) med operasanger Lone *Koppel, * 20.5.1938 i Kbh., d. af komponist Herman D. *K. (* 1908) og Edel V. Clausen-Bruun (1909–76). Ægteskabet opløst. ~4° okt. 1982 i Sydney med Vivienne Palmer.

Oftentimes kan det danske musikliv være længe om at erkende at noget særligt er på færde. I W.s tilfælde stod det klart for alle fra det øjeblik han gjorde sin professionelle entré. Efter at have spillet saxofon i Tivoligården var han kommet på konservatoriet i København med obo som hovedfag, men havde hurtigt skiftet til klaver. Allerede inden debuten fra solistklassen i april 1954 havde han nået at akkompagnere Aksel *Schjøtz på en turné til Færøerne og havde markeret sig med samtidens musik såvel i Det unge tonekunstnerselskab som i Danmarks radio. Selve debuten karakteriseredes som „en af de mest bemærkelsesværdige, der længe har fundet sted“ (Poul Rovsing Olsen i Berl. tid.). Samme sommer var han med stor succes solist med Tivolis symfoniorkester, og om efteråret fik han Musikanmelderprisen. – W. vandt hurtigt indpas ikke blot på det danske koncertmarked. Også udefra var der bud efter den talentfulde pianist. Alligevel syntes klaveret ikke at være ham nok. I et interview med Informations musikanmelder Hansgeorg Lenz erklærede han i begyndelsen af 1957 at han godt kunne tænke sig at blive operadirigent, og senere samme år fik han ved sin ansættelse som operarepetitor ved Det kgl. teater i det mindste en forsmag på glæderne. 1961–63 fungerede han rent admi-

nistrativt som operasekretær ved teatret, og derefter tog han fat på den længe forudsete dirigentuddannelse. Efter studier ved konservatoriet i København debuterede han i spidsen for Silkeborg byorkester 1965, men fik aldrig gjort uddannelsen helt færdig før han senere det samme år reelt, og formelt fra juli 1966, blev operadirigent ved Det kgl. teater under Peer *Gregaards ægide.

Arbejdsbyrden betød ret hurtigt at W. måtte frasi sig generalsekretærposten ved Den danske ballet- og musikfestival som han havde haft siden sept. 1964, og hans koncertvirksomhed torrede naturligt nok totalt ind, når bortses fra enkelte sangaftener med W.s tredje syngende kone, sopranen Lone Koppel. Med mange udenlandske gæster, især på dirigentpodiet og i instruktørstolen, men også som tilskud til sangerstaben for at kunne besætte eksempelvis Wagnerrepertoiret, og tillige cheffruen som ensembles hovedkraft i sopranfaget måtte det næsten uundgåeligt komme til interne konflikter i den kongelige operas rækker. I marts 1970 nåede de frem til avisernes beskuelse, og ved udgangen af sæsonen 1970/71 forlod W. Det kgl. teater for at genoptage klaverspillet da forhandlinger om chefstillingen ved Göteborg-operaen ikke førte til noget resultat. Det blev i stedet Jørn *Utzons nyrejste operahus i Sydney der fra marts 1973 fik glæde af W.s operavisioner. Også Lone Koppel optrådte i Sydney, men bevarede dog sin tilknytning til Det kgl. teater. Efter nogle vanskelige sæsoner i det teknisk dårligt fungerende operahus fratrådte W. i 1977 sin post, angiveligt efter konflikter om den kunstneriske linje, og blev i stedet direktør og klaverprofessor ved konservatoriet i Newcastle, NSW. Fra 1980 har han været leder af School of Music i Canberra, ACT. I 1979 søgte og fik han stillingen som chef for musikafdelingen i Danmarks radio for derefter i et tolinjers telegram at frasige sig den. W. er hædret med en række priser og legater for sit klaver spil der kun i beskedent omfang findes dokumenteret på grammofonplade. □Tegn. af H. Isenstein. Foto.

Interviews i Aktuelt 30.9.1973 og Politiken 2.3.1980. – Rob. Naur i Politiken 26.4.1977.

Knud Ketting

Winther, Mathias, 1795–1834, litterat. * 25.1.1795 på gården Gammellund, Vissenbjerg sg., Fyn, † 26.2.1834 i Kbh. F: gårdejer Rasmus W. (1759–1811). ~ 1814 i Odense med Christiane Thorning, d. af skrædder T.

W.s far døde foranmet efter en uheldig proces da sønnen var 16 år gammel, og trods hans glim-

rende anlæg blev der ikke råd til nogen uddannelse. I Odense kom han på byskriverkontoret indtil hans senere velynder, regimentskirurg J. K. Jacobsen, opdagede ham og gav ham undervisning i kirurgi. 1813 kom han til Kbh. for at fortsætte de kirurgiske studier og fik derefter stilling som kompagnikirurg i Middelfart, senere i Odense. Uden udsigt til at kunne forsørge en familie giftede han sig og tog 1816 igen til Kbh. for at aflægge den kirurgiske eksamen. Her fik den senere oldforsker C. C. *Rafn interesse for den unge mand der viste litterære anlæg og stilistisk færdighed, således som det kommer til udtryk i den lille digtsamling *Vaarkvad*, 1817, men alt strandede på økonomiske sorger og W.s urolige temperament. Året efter blev han eskadronkirurg i Odense og bibliotekar ved det militære bibliotek, men ved stridbarhed kom han i et modsætningsforhold til sin foresatte, oberst Chr. *Høegh-Guldberg, og efter at have udgivet en hånende pamflet mod et skrift af provst Stockholm blev han afskediget som bibliotekar. På samme tid kastede han sig igen over digtningen og udsendte både digtsamlinger og et skuespil. Hans største indsats er imidlertid bestillingsarbejdet *Sanderumgaard's Have* udgivet på opfordring af J. *Bülow 1824 med talrige stukne prospekter af Joh. *Clemens. For det betydelige honorar genoptog han 1825 de kirurgiske studier i Kbh., men stadig uden resultat. Mere optaget var han af skønlitterære skrivelser og oversættelser og populær-medicinsk litteratur. En vis solid karakter fik de to større bibliografiske skrifter *Literaturæ scientiæ rerum naturalium in Dania, Norvegia et Holsatia usque ad annum 1829 enchiridion*, 1829 og *Bibliotheca Danorum medica*, 1832. Med en tjenestepige fik han på denne tid to børn, og 1830 blev han afskediget som militærlæge på grund af forsømmelighed. Sine sidste år helligede han udgivelsen af smådeskrifter mod sine formentlige forfølgere, diverse månedsskrifter, og især det ikke uden journalistisk talent redigerede smudsblad *Raketten* der udkom 1831–33 og som helt op i kongehuset vakte betydelig opmærksomhed. Det fik rivende afsætning hvorved W. fik gode indtægter men også flere injuriprocesser på halsen. 1832 blev han af hof- og stadsretten dømt som tremarksmand og til fængsel på vand og brød. Højesteret mildnede senere dommen, men da var W. død efter en „tærende sygdom“. □ Litografi af J. A. Jerichau, 1834.

K. F. Plesner i Festskr. til Hugo Matthiessen, 1941 165–76 (optr. i forf.s Gode klerke, 1944 114–26). Harald Jørgensen: Trykkefrihedsspørgsmålet i Danm. 1799–1848, 1944 (reproudg. 1978).

Uffe Andreassen

Winther, Niels Christopher, 1822–92, politiker, forfatter. * 2.7.1822 i Tórshavn, † 24.2.1892 i Hjørring, begr. sst. F: snedker Niels W. og Sigga Maria Karbek. ~ 17.10.1852 i Kbh. (Holmens) med Anne Marie Nicoline Kjærsgaard, * 25.9.1829 i Kbh. (Frels.), † 25.6.1917 i Hjørring, d. af skibsfører Paul Christian K. og Maren Margrethe Nolsøe.

W. kom allerede som dreng på sorenskriverens kontor i Tórshavn hvor han arbejdede til han 1840 rejste til Kbh. for at læse til dansk-juridisk eksamen som han fik 1842. De følgende fire år var W. bosat i Kbh., men 1846 blev han fuldmægtig, først (til 1847) hos herredsfogeden i Tyrsting-Vrads herreder, senere (1848–49) hos birkedommeren i Kronborg distrikt. 1849 blev han konstitueret som sagfører i sit hjemland og tog ophold i Tórshavn. Efter 1850–51 at have lært bogtrykkeriet i Kbh. og købt en lille håndpresse og typemateriel begyndte W. 1852 udgivelsen af det første færøske blad *Færingetidende* hvoraf der (13.5.–27.7.) udkom ni numre. Men forinden havde W. kastet sig ind i det offentlige liv. Han lod sig opstille ved folketingsvalget 1851 og blev valgt (genvalgt 1852, 1853 og 1855), samt 1852 til lagtinget hvor han repræsenterede Eysturoy (1855 Nordstremoy). Det var under indtrykket af folkestyrets gennembrud i Danmark at W. blev sig sin politiske mission bevidst. Hans kritik af færøsk styre fremkom i dansk presse samt i hans eget blad. Allerede 1845 havde han berørt spørgsmålene om indførelse af kommunalvæsen og lagtingets genoprettelse. En anden sag der lå ham på hjerte var monopolhandelens ophævelse. Men i alle sine bestræbelser stødte han på modstand fra embedsmændene, og disse var altid stærke nok til at sætte deres præg på resultaterne af hans arbejde. Som resultater af hans politiske virksomhed og agitation kan regnes indførelse af kommunalvæsen, lagtingets genoprettelse og indførelse af frihandel. Selv var han ikke tilfreds, især var det lagtingets umyndige stilling og embedsaristokratiske karakter der mishagede ham. Men betydningen af hans, ofte meget aggressive, kamp mod embedsvælden strækker sig ud over hans egen virketid, således han den færøske venstrebevægelse i 1880'erne (J. H. Schrøter d.y.) og selvstyrebevægelsen (J. *Patursson) begge modtaget impulser fra ham. – 1856 blev W. prokurator ved underretterne i Ålborg stift og bosatte sig i Hjørring. Her købte han 1868 ved egnens beboeres hjælp Hjørring Amtstidende som han ledede til 1885. Han deltog i egnens offentlige liv, men blev med årene mere og mere konservativ. – Ligesom W.s vigtigste politiske (og journalistiske) virksomhed tilhører Færøerne hvis første egentlige politiker han var, er hans

Winther, N. C.

forfattervirksomhed helliget hans fødeland. Ganske vist har han skrevet *Bidrag til Hjørring Bys Historie*, 1885 (særtryk af Hjørring Amtstidende), men hans hovedarbejde er *Færøernes Oldtidshistorie*, 1857–75, et værk som nu på mange måder er forældet og i sine betragtninger noget naivt, men som dog er højst fortjenstfuldt ved det store, især kulturhistoriske stof som det rummer.

Dagbladet 26.2.1892. N. C. Winther i Tingakrossur II, Tórshavn 1902 nr. 31A. J. Patursson: Færøsk politik, 1903. M. A. Jacobsen i Vardín II, Tórshavn 1922 81–92. H. Hjorth-Nielsen: Danske prokuratorer 1660–1869, 1935 (ny udg. 1977) 350f.

Chr. Matras

Vinther, Peder Jørgen Madsen, 1863–1944, seminarieforstander. * 24.2.1863 i Kalhave, Hornborg sg., Skanderborg amt, † 20.1.1944 i Silkeborg, begr. sst. Adoptivf: husmand og vejmand Jørgen V. (1817–85) og Karen Marie Jensen (1810–85). ~ 1° 8.8.1887 i Ølgod med lærer Kristine Nielsen, * 8.8.1860 i Grimstrup, Viborg amt, † 8.6.1891 i Silkeborg, d. af husmand Niels Jessen N. og Marie Christiane Jensen. ~ 2° 9.8.1901 i Sejling med Helga Caroline Lauridsen, * 3.12.1871 i Avlum, † 4.11.1949 i Silkeborg, d. af lærer Johan Bitsch L. (1844–84) og Anna Jakobsen Sivebæk (1842–99).

V. blev 1878 på Staby højskole uddannet til vestjysk „vinterlærer“, og efter nogle års undervisning på små skoler blev han 1881 optaget på Kbhs lærerseminarium hvorfra han blev dimitteret 1884. 1886 blev han ansat ved et nylig oprettet „friseminarium“ i Silkeborg som han selv overtog 1899 og under navnet Silkeborg seminarium ledede til 1933. Under de private seminariers økonomiske krise omkring 1890 blev V. på grundlag af en lille afhandling om „fastere former“ medlem af en af kultusministeriet nedsat kommission hvis betænkning dannede grundlaget for seminarieloven af 1894 der skærpede kravene til lærereksamen. Han blev siden medlem af flere ministerielle udvalg angående seminarierne økonomi og læreruddannelsen. 1905 var han medstifter af Dansk seminarieforening og blev dens formand 1920–24. I sine yngre år knyttede V. personlig forbindelse med den norske højskolemand Christopher Bruun og varigt venskab med forfatteren Jakob *Knudsen. Som lærer i dansk og historie var han stærkt præget af grundtvigske tanker. „En seminarieuddannelse, der er så ordnet, regulær og målbestemt, at den savner tid til at glemme eksamen, er forføjlet“. Som taler ved talrige skole- og menigheds møder over hele landet tog han livfuldt og klart stilling til aktuelle pædagogiske og kir-

kelige spørgsmål, en varmhjertet „grundtvigianer“ inden for eksamensskolen. 1912 var han medstifter af Silkeborg valgmenighed, 1922–38 formand for Dansk skoleforening. – Sammen med I. K. Ryge Jensen skrev han *Ledetraad gennem Det gamle Testamente*, 1931 og *Det gamle Testamente for Børn og Unge*, 1936. – R. 1911. DM. 1931. K.² 1936. □Mal. af Martin Kaalund-Jørgensen, 1925 (Silkeborg seminarium) og 1929. Foto.

Ludvig Jensen i Bavnen, 1933 177–86. Silkeborg seminarium 1886–1936, 1936. Danm.s folkehøjskole 1844–1944, red. J. Th. Arnfred m.fl., 1944 479f. Jørgen Jørgensen m.fl. i Højskolebl. LXIX, 1944 44–48. – Levnedssberetning i ordenskapitlet.

Morten Bredsdorff

Winther, Poul, * 1939, maler, grafiker. * 22.2.1939 i Skagen. F: prokurist Kristian Peter W. (1905–70) og Nancy Berthelsen (1907–43). med Birte Dal, * 6.3.1943 i Århus, d. af Leo Svend Arnold Seest D. (1913–75) og Ellinor Goldschmidt (* 1915). Ægteskabet opløst 1977.

W. blev udlært som tømrer 1960 og tog året efter eksamen som bygningskonstruktør, men var da allerede begyndt som maler og grafiker. Han debuterede på Kunsternes efterårsudstilling 1958 og holdt sin første separatudstilling i Skagen 1961 hvor han solgte et oliemaleri til Skagens museum, en opstilling i tunge jordfarver bygget over fund på Skagen Sønderstrand. Til denne motivkreds: korkstykker, zinkkugler, taljeblokke, træklodser, sten og vragsumper holdt han sig en årrække idet han dog gradvis arbejdede sine farver op i lyset. Motivets konkrete elementer sammenkomponeres frit på lærredet enten i en streng, næsten geometrisk fladekomposition eller i en dramatisk og fri modstilling af former, hvis kontrastrigdom understøttes af farven. Især kuglemotivet er karakteristisk for denne periode, de store gråtonede klodeformer med spidse slag-skygger på en antydte baggrund af sand. – W. er på én gang valørmaler og kolorist, i perioder mest optaget af sort-hvid skalaen som styrende princip for farvernes samspil, i andre fascineret af en enkelt farve som dominant: okker, blå, violet, rosa og gul. Billedsproget er klart og enkelt, inspireret af tingenes form- og stofkarakterer, som er håndgribelige nok, men under arbejdet omformes tingene på billedfladen efter rent kunstneriske principper. I de senere år har den mere og mere nuancerede brug af farven reduceret hans behov for sammenstillede komponenter i motivet, så han ofte kun bruger en enkelt form, en træskoblok, et stykke foldet papir eller en frugt som igangsætter.

Som grafiker har W. arbejdet med træsnit, linoleumssnit og raderinger, en omfattende og rigt varieret produktion, foreløbig kulminerende i en række ætsninger på kobber som muliggør både stregens præcision og nuancering og dybden i den sorte farve. Grundlaget for hans grafik er tegningen enten med bly, pen eller litografisk kridt. To bogarbejder foreligger, Klaus Ribbjerg *Stranden*, 1976 hvor både tekst og illustrationer er tegnet, og F. P. Jac *En torden i det stille*, 1984 hvor tegningerne fremtræder som originalgrafik på kalkepapir. Sideløbende med oliemaleri og grafik har W. udført en række store dekorative opgaver, bl.a. trærelieffer til Bornholms sygehjem, Åkirkeby og Gutenberghus' kantine i Kbh., et springvand i beton til Albertslund rådhus, altertavle og alterbord i malet træ til Kastbjerg kirke ved Grenå, kirkeruder i hugget glas og beton til Stoholm kirke ved Viborg og Hammer kirke ved Hjørring samt en 18 meter lang malet brandport til Vejlbjby-Risskov gymnasium og en række emaljerede jernrelieffer for SDS i Helsingør. Endelig har han udført en monumental vægudsmykning for det danske firma Carl F. Petersen i Kuwait. I alle materialer og genrer hævder W. sin egenart som håndværker og kunstner med en styrke og beherskelse som skyldes hans nære forhold til naturen og indgående kendskab til kunstværkets immanente love. – Medlem af Koloristerne siden 1963. Repræsenteret på Statens museum for kunst og en række provinsmuseer. Deltaget i officielle udstillinger, bl.a. i Philadelphia, Warszawa, Stockholm, Firenze, Tokio og Paris. – Levisons kunstnerpris 1961, Statens kunstfonds treårige stipendium 1966–68, Oluf Hartmanns mindelegat 1979 og Henry Nathansens mindelegat 1983. □To tegn. af Otto Christensen (Fr.borg). Foto.

Ole Wivel i Grafik I, 1971 nr. 4 1–4. Samme: Rejsen til Skagen, 1977 (2. udg. 1981). Jan Zibrandtsen m.fl. i Nordjyllands kunstmuseum. Informationsavis nr. 49, okt.-nov. 1976 (heri fortegn. over W.s grafik 1960–75).

Ole Wivel

Winther, Richard Ludvig Frederik Weibull, * 1926, maler. * 23.7.1926 i Maribo. F: civilingeniør, driftsbestyrer Carl Christian W. (1888–1976) og Ella Maria Richardis Weibull (1891–1976). ~ 11.11.1950 med Jytte (kld. Judith) Stigaard, * 18.6.1924 i Hellerup (Maglegård), d. af amtsforvalter Aage S. (1890–1972) og Olga Louise Schönfeldt (* 1896).

Straks efter studentereksamen var W. i 1944 allerede målbevidst i gang med sin kunstneriske uddannelse idet han frekventerede Bizzie Høyers og Leo Neuschwangs private malerskoler som

forberedelse til kunstakademiet i Kbh. hvor han i perioder mellem 1945 og 57 studerede hos professorerne Vilhelm *Lundstrøm, Aksel *Jørgensen og Holger J. *Jensen. W. debuterede 1943 med en udstilling i Niels Macholms kombinerede kul-koks- og kunstforretning. W. var fra starten uhyre eksperimentelt indstillet, han har en ekspansiv trang til at prøve alle udtryksformer og har ved en lejlighed udtalt at han mellem 1943 og 48 var igennem alt det som han senere skulle komme til at arbejde med. I hvert fald arbejdede han i denne periode ikke alene med alle billedkunstens traditionelle udtryksformer, men også med rayogrammer, billeder malet med lys på fotopapir efter Man Rays metode, han optog og viste eksperimentalfilm, deltog i udarbejdelsen af kollektive malerier, lavede bruitistisk musik, skrev digte og udgav under pseudonymet gro vive digtsamlingen *den nøgenføede*, 1949. I 1947 var han med til at stifte „Linien II“ som igennem sin virksomhed skulle komme til at samle mange af de nyeste og mest yderliggående bestræbelser i efterkrigstidens danske kunst. I de følgende år blev Linien II i højere og højere grad stedet for den fremtrængende konstruktivt-abstrakte kunst, og også i den udvikling var W. med, bl.a. som forfatter til en manifest-lignende programmerklæring. Men interessen for dette billedudtryk skulle ikke være for W.s del. Han har siden overvejende baseret sin kunst på menneskefiguren.

W.s produktion er stor og mangesidig, fx omfatter hans grafiske værk indtil 1960 (oeuvre-katalog udgivet af Den danske radeerforening, 1977) over 1400 numre. Endda opretholder han hele tiden et engagement i ting der kræver ud over den rene skabelse af egne kunstværker. I perioden 1960–65 studerede han tibetansk sprog og kultur ved Kbh.s universitet, i samme tidsrum fungerede han som lærer på Den eksperimenterende kunstskeole, 1961–1966 var han billedredaktør for tidsskriftet Hvedekorn og gav stødet til at flere danske grafikere lavede oeuvre-fortegnelser i tidsskriftet, og fra begyndelsen af 60erne og en række år frem arbejdede han intens med fotografiet, han byggede mange forskellige kameraer og tog selv billeder med dem. Ind imellem arbejdede han flittigt med maleriet, men tillige med skulptur, akvarel, tegning, offsettryk m.m. W. har afholdt og deltaget i en masse udstillinger. Blandt de vigtigste må her nævnes en række separatudstillinger gennem 60erne og 70erne i Gallerie Jensen i Kbh., retrospektiv udstilling i Kunstforeningen i Kbh. 1971, kobberstiksamlingen 1975, udstillingen Tableau Vivant i Det danske hus i Paris 1980, „Genbrugsklassicisme“, Glyptoteket 1981. Fra 1957 har W. været med-

Winther, Richard

lem af kunstnersammenslutningen Decembri-sterne hvor han jævnligt har vist arbejder.

W. har en dyb og vidt forgrenet kundskab om kunsthistorien, og hans billeder der næsten alle er bygget op med stærk udnyttelse af kvindefigu-ren afspejler hans sammensatte viden gennem en fortællende form med en rigdom af hentydninger og associationer. I hans værk møder man en meget selvstændig brug af kulturhistoriske ingredienser og mange henvisninger til store kunstnere, fx den gamle nederländer Hercules Seghers og den langt senere James Ensor. For øvrigt er der megen leg med roller i W.s kunst. I visse sammenhænge har han kaldt sig selv Ricardo da Nivå eller Ricardo da Winti. Og igennem en lang tid har han beskæftiget sig med den gamle kirkefader og bibeloversætter Hieronymus hvilket har affødt en række kunstværker samt en stor, mangfoldig bog *Den hellige Hieronymus' damekreds*, 1978. W. er desuden ophavsmand til en række forskellige, mere eller mindre private publikationer, oftest billedbøger, med offsettryk. I 1983 udgav han *Kunstteori – i praksis*. W. var en af de første danske kunstnere der besøgte Paris efter anden verdenskrigs afslutning 1945. Takket være tidlig kontakt med betydelige internationale kunstnere som fx Joan Miro, Max Ernst, Jean Arp, Alberto Giacometti, Serge Poliakoff opbyggede han en lille privat kunstsamling der også omfattede ældre danske kunstnere som Nicolai "Abildgaard m.fl. Denne samling blev i 1983 skænket til Ny Carlsberg Glyptotek hvor kunstneren i øvrigt er repræsenteret med en række skulpturarbejder. W. har udført en stor udsmykning til Teknisk skole i Slagelse 1973. I 1971 modtog han Eckersbergmedaljen, og i 1980 blev han udnævnt til professor i malerkunst ved kunstakademiet i Kbh. □Foto.

Dan Sterup-Hansen i Hvedekorn XXXV, 1961 39–43. R. W., udg. Jørgen Rømer, 1964 = Vor tids grafik 2.ser.VII. Jens Jørgen Thorsen: Modernisme i da. kunst, 1965. Gunnar Jespersen: De abstrakte, 1967. Sfinksen fra Niverød. Udstillingskat. fra S sammenslutn. af da. kunstforen., m. tekst af Bent Irve, 1970. R. W.: Staturer i stentøj. [1972]. Oeuvrekatalog over R. W.s grafik 1945–60, udg. Den danske radeerforen., m. tekst af Jørgen Rømer og Per Kirkeby, 1977. Radeerforen.s danske Hieronymus og hans venner, udg. samme, 1978. R. W.: Indirekte rejsebeskr., 1978. R. W.: Genbrugs-klassicisme. Udstillingskat., Ny Carlsberg glyptotek, 1981.

Bent Irve

Winther, Sophus Keith (ved dåben Sofus Vinther Sørensen), 1893–1983, forfatter. * 24.6.1893 i Mejby, Søby sg., Århus amt, † 9.5.1983 i Seattle, Wash., USA. F: gårdejer Anton Marius Sørensen (1855–1934) og Maren Jensine Rasmussen (1861–1936). ~ 1.10.1925 i Seattle, Washington,

USA, med Mabel Eline Peterson, * 15.5.1896 i Gardar, North Dakota, d. af sagfører George P. og Sigridur Espolin.

W. kom 1895 med forældrene til USA, og efter et år i staten Massachusetts slog familien sig ned i den lille by Weeping Water, Nebraska, hvor dansk blev ved at være hjemmets sprog. Fra den lokale skole kom W. til University of Oregon i Eugene hvor han tog graderne B.A. og M.A. i engelsk og litteratur, 1927 tillige en doktorgrad ved University of Washington, Seattle. Her underviste han fra s.å. i engelsk, fra 1940 til pensioneringen 1963 som professor. Højt op i årene var han aktiv som gæsteprofessor og foredragsholder. – Forfatterskabet indledtes 1930 med et essay om den realistiske krigsroman og 1934 fulgte et kritisk studie over Eugene O'Neill. Men både i Amerika og i Danmark er det først og fremmest hans store emigranttrilogi der har givet ham ry. 1936 udkom *Take all to Nebraska*, fulgt 1937 af *Mortgage your heart* og 1938 af *This passion never dies*. Værket blev genudgivet 1976. I Hans *Kirks oversættelse udkom det i to bind 1940 med titlen *Nebraska er mit Hjem*, og en etbinds udgave kom 1961. En svensk udgave, *Rot i ny jord* kom 1943. Nebraska er mit Hjem er en selvbiografisk skildring i romanform. Den beskriver familien Grimstens hårde kamp for tilværelsen som farmere i Nebraska. En tragisk konflikt ligger i at forældrene har svært ved at bringe hjemmet i harmoni med det nye miljø og kommer til at føle sig fremmede over for deres børn, der gennem skolen og deres venner tilegner sig amerikansk tankegang, vaner og ideer. Værket er det danske sidestykke til nordmanden O. E. Rølvaag og svenskeren Vilhelm Mobergs store udvandrerromaner, mindre i anlæg, men nok så realistisk som skildring af pionererne og næste generation. W. udgav 1946 en roman *Beyond the garden gate* og har bidraget til faglige tidsskrifter og dansk-amerikanske årbøger. □Foto.

Ludv. Krabbe i Ålborg stiftstid. 7.4.1954. Kr. Hvidt: Danske veje vestpå, 1976 14f.

Niels Alsted

Winther Koppel, Lone, se **Koppel, Lone**.

Visby, Carl Holger, 1801–71, præst. * 30.3.1801 i Helsingør, † 10.3.1871 i Store Heddinge, begr. sst. F: lærer, senere i Ågerup, Ramløse sg., Hans Jensen V. (1777–1870, ~ 2° 1813 med Ane Marie Larsen, 1786–1864) og Ane Magdalene Hahn (1777–1808). ~ 1° 21.10.1826 i Kbh. (Frue) med Laura Christiane Fallesen, * 9.9.1805 i Kbh. (Frue), † 30.1.1828 sst. (Trin.), d. af residerende kapellan ved Frue k., senere sognepræst ved Tri-

nitatis k. i Kbh. L. N. *F. (1757–1824) og Sara Hammer (1776–1855). ~2° 1.5.1829 i Bringstrup med Nanna Hilaria Margaritha Smith, * 17. 4.1810 i Helsingø, † 1.4.1892 i Kbh., d. af kapellan i Helsingø, senere sognepræst i Bringstrup Eiler Hagerup S. (1773–1838) og Ane Margrethe Hammer (1784–1859).

V. blev student 1818 (Fr.borg), kom 1822 på Elers' kollegium og blev 1823 cand.teol. 1825 vandt han ry for en med guldmedalje belønnet afhandling (*Holsteens Erobring og Omvendelse til Kristendom*, trykt 1826). I disse år ledede han – til dels sammen med skolekammeraten C. Pram Gad – et privat undervisningsinstitut. 1826 blev han præst ved domhuskapellet og Blåtårn, 1829 tillige for Tugt-, rasp- og forbedringshuset på Christianshavn og fangetårnene i Citadellet. 1830 blev han residerende kapellan ved Vor Frelzers kirke, 1844 sognepræst sst. og 1854 flyttede han til det anselige kald St. Heddinge. Som fængselspræst var V. uhyre nidkær og indlagde sig stor fortjeneste ved sit forstående og humane forhold til fangerne; han synes at have haft betydelig evne til at påvirke endog ret forhærdede forbrydere, men lod sig undertiden narre af mere sammensatte naturer, fx af rovmoderen P. Worm som han næppe kunne gennemskue (jf. *Dagbog over mine Besøg hos Petri Claudi Ferdinand Emil Worm*, 1838). Til brug for fangerne udgav V. 1842 *Bønnebog til Brug i Arrester og Straffeanstalter* og tilsvarende en salmebog (1843). Han oprettede en skole til bedste for unge kriminelle, et selskab til støtte for løsladte fanger og var medstifter af opdragelsesanstalten Flakkebjerg. V. var udadvendt og aktiv langt ud over præstegeneringen; han sad i bestyrelsen for mange selskaber af social, pædagogisk og filantropisk art, var 1848 medlem af den grundlovgivende forsamling og i St. Heddinge borgerrepræsentant, forligelseskommissær og medlem af sparekassens og den frie fattiggasses direktion. Også som frimurer var han aktiv, bl.a. for at indføre det svenske logesystem. Fra hans mange år som „taler“ i logen foreligger *Mureriske Foredrag I–II*, 1836–76.

Som teologisk forfatter og ved sin deltagelse i den aktuelle kirkelige strid kom V. en overgang til at indtage en ret fremskudt plads. Han gennemløb en udvikling fra rationalisme over supranaturalisme til et mere ortodokst-kirkeligt stade; det kan aflæses i hans prædikensamlinger *For praktisk Christendom I–II*, 1830–31, *For huslig Andagt I–IV*, 1838–41 og i den meget benyttede samling af prædikendispositioner (*Homiletisk Tankemagasin*, 1866). 1825 stod V. i spidsen for de 88 teologer der hyldede C. N. *Clausen i anledning af N. F. S. *Grundtvigs an-

greb; 1830 udsendte han en (ikke nøjagtig) udgave af alterbogen og kritiserede liturgien, hvilket fremkaldte et skarpt gensvar fra J. P. *Mynster, og 1831 forkastede han i en påskeprædiken læren om de evige helvedsstraffe; det fik J. C. *Lindberg til i et heftigt fejdeskrift at angribe ham for grov uoverensstemmelse med statskirkens symbolforpligtelse. Kancelliet stod vaklende, men endte dog med at beordre V. til at anlægge sag; hof- og stadsretten krævede et teologisk responsum som københavnerfakultetet ikke ville give, men V. indhentede et fra Kiel, og det førte til at han frikendtes (højesteretsdom 1834); Lindbergs angreb – han udgav ikke mindre end 11 stridsskrifter i den anledning – blev mortificeret og han selv idømt en bøde. Sagen vakte uhyre opsigt og bidrog til at en lærefrihed der mere forholdt sig til symbolernes „ånd“ end deres „bogstav“ blev fastslået; men mange, bl.a. Mynster, misbilligede i høj grad V.s udtalelser. V. var et lyst og hurtigt hoved, udpræget perfektibel, rig på evner og mange slags kundskaber som han utrætteligt søgte at frugtbargøre. Teologisk stak han ikke dybt, men i mange år var han en af hovedstadens mest ansete prædikanter hvem endog Søren *Kierkegaard roste. Om end hans virksomhed i øvrigt var præget af en vis rastløshed gjorde han dog en uegennyttig og fortjenstfuld indsats på mange områder, og i fængselsvæsenets historie fik han blivende betydning. – R. 1840. DM. 1854. □To tegn. af Emil Bærentzen (Kgl.bibl.), forarbejder til to litografier af samme, det ene 1844; i stik s.å. Mal. af F. L. Storch, 1854 (Vor Frelzers k., Chr.havn). Kamé af H. Conradsen, 1857. Relief af samme, 1858. Tysk litografi. Litografi 1869, efter dette træsnit 1870, 1871, af R. Neergaard, 1871 og litografi 1875. Træsnit 1872. Mal. af C. Deichmann (frimurerlogen, Kbh.). Lille tegn. af P. C. Skovgaard. Relief af Conradsen (Store Heddinge). Foto.

N. C. Øst: Materialier til et da. biogr. Lexicon, 1835–38 669–72. Mag. for natur- og menneskekundskab ny suite I, 1844 nr. 9 65–67. Edg. Collin: Fremragende da. frimurere II, 1875 149–66. H. N. Clausen: Optegn. om mit levned og min tids hist., 1877 166–69. Ludv. Koch: Den danske kirkes hist. i det 19. årh. II, 1883 94f 101–08. G. P. Brammer: Ungdomsliv, udg. Johs. Kok, 1884 71f 99 187f. J. P. Mynster i Kirkehist. saml. 4. r. IV, 1895–97 723 724 727 728 741. H. Schwanenflügel: J. P. Mynster II, 1901 34–44. Vilh. og Fr. Visby: Familien Visby, 1905 4. Søren Kierkegaard: Papirer, udg. P. A. Heiberg og V. Kuhr VI, 1914 (2. udg. 1968) 249–53. Hal Koch i Den danske kirkes hist. VI, 1959. Kaj Baaga: Magister J. C. Lindberg, 1958. Samme: Vækkelse og kirkeliv i Kbh. og omegn, 1960 = Vækkelsesernes frembrud i Danm. I. – Papirer i Kgl. bibl.

P. G. Lindhardt

v. d. Wisch, Abel Cathrine Wolfsdatter

v. d. Wisch, Abel Cathrine Wolfsdatter, se Abel Cathrine.

v. der Wisch, Benedict, † ca. 1543, marsk. † mellem 29.11.1541 og 21.12.1545. F: Henneke v.d.W. († 1500) og Salome v. Ahlefeldt († tidligst 1517). Sandsynligvis ugift. – Bror til Jørgen v.d. *W.

I sin ungdom gjorde v.d.W. sig bekendt som sørøver idet han 1512 i forening med fætterten Clement v. der Wisch kaprede et flamsk handelsfartøj i Vesterhavet og lod en del af besætningen dræbe. Da det viste sig at hertug Frederik II ikke tolererede denne voldsdåd veg de ikke tilbage for at sende ham et fejdebrev. Afslutningen på denne strid kendes ikke; men det ligger nær at antage at nag mod hertugen væsentligt medvirkede til at gøre v.d.W. til en af Christian II's ivrigste tilhængere. Sidst i 1520 blev han kgl. lensmand på Brundlund slot ved Åbenrå som han beholdt indtil omvæltningen 1523. Derefter sluttede han sig til sin herre i landflygtigheden, og i de følgende år opholdt han sig snart hos Henrik *Gøye i Bremen, snart hos kongen i Lier eller Berlin. 1528–30 kaldes han Christian II's marskal og betegnes sidstnævnte år som en af de mest luthersksindede blandt hans rådgivere. 1534 fik han af hertug Albrecht af Mecklenburg bestalling som ritmester, men fulgte s.å. grev *Christoffer til Danmark; her deltog han n.å. i slaget ved Øksnebjerg hvor han toges til fange. Endnu inden grevefejdens afslutning må han være kommet fri og være vendt tilbage til Nordtyskland hvor han til det sidste synes at have fortsat den omflakkende tilværelse som han gennem så mange år havde vænnet sig til.

Chr. L. E. v. Stemann: *Gesch. des öffentlichen und Privat-Rechts des Herzogthums Schleswig III*, 1867 147–49. – Niels Krag: *Den stormægtigste konge Chr. II's hist.* I, 1776 96; suppl., 1779 244. Mikael Venge: *Chr. II's fald*, 1972. Samme: „Når vinden føjer sig . . .“, 1977. – Voss' ekscerpter i Rigsark.

Henry Bruun*

v. der Wisch, Jørgen, 1488–1572, til Dänisch Nienhof, lensmand. * 1488, † 1572. F: Henneke v.d.W. († 1500) og Salome v. Ahlefeldt († tidligst 1517). ~ ca. 1522 med Margrete Rantzau, † 1589, d. af Claus R. til Ascheberg († 1542) og Catharine Buchwald († tidligst 1542). – Bror til Benedict v.d. *W.

Sammen med broderen Heinrich og et par andre junkere gjorde v.d.W. sig 1514 uheldigt bemærket ved at bryde ind i et herberg neden for Gottorp slot hvorfra de jog nogle kgl. gesandter som hertugen havde indkvarteret der, ud i kulde og sne; for denne forseelse måtte han ligesom de

andre deltagere bøde med et langvarigt fængselsophold. 1521 var han hofsinde hos Christian II og fik af denne Segeberg slot i forlening på 20 år. Her lå fællesarkivet, og dette åbnede han jan. 1523 for Anders *Glob. Han kom derved i unåde hos hertug Frederik og stod under den snart påfølgende krise ligesom broderen Benedict afgjort på kongens side. Oprindeligt ville han hverken hylde Frederik I eller overgive Segeberg; men da slottet blev belejret og udsigterne til undsætning var små kom han hurtigt på andre tanker. Ved sin svigerfars og andre slægtninges hjælp opnåede han et forholdsvis gunstigt forlig hvorved han forpligtede sig til kapitulation hvis Christian II ikke inden 14 dage personlig var kommet ham til hjælp. Dette vilkår var en ren form; den landflygtige konge og hans omgivelser fandt derfor heller ikke at v.d.W. havde reddet sin ære og tilgav ham aldrig. Han havde således lagt sig ud med begge parter, og hans muligheder for at genvinde en politisk position begrænsedes yderligere ved den stædighed hvorved han fastholdt sin katolske tro; lige til sin død lod han sig i sin sognekirke betjene af munke fra Kiel. Efter 1523 måtte han derfor i hovedsagen lade sig nøje med en tilbagetrukket tilværelse på sine godser, Dänisch Nienhof, Sturenhagen og Kaltenhofen. Dog beseglede han 1533 unionsdokumentet i Rendsborg og deltog 1540 i landdagen sst. hvor han naturligvis støttede den katolske majoritet.

Chr. L. E. v. Stemann: *Gesch. des öffentlichen und Privat-Rechts des Herzogthums Schleswig III*, 1867 177–79 184f. – Mikael Venge: *Chr. II's fald*, 1972. Samme: „Når vinden føjer sig . . .“, 1977.

Henry Bruun*

Wisti, Folmer, * 1908, direktør, kommitteret i Det danske selskab. * 8.5.1908 i Vroue. F: malermester Emil Jensen (1869–1957) og Edel Visti Olesen (1876–1950). ~ 8.7.1955 på Frbg. (b.v.) med afdelingsleder Helle Ahlefeldt Laurvig, * 4.2.1923 på Kjærgård, Brendrup, d. af greve Julius A. L. (1887–1964) og Edele Cederfeld de Simonsen (* 1893).

W. er præget af et åndeligt vågent barndoms-hjem hvis politiske holdning havde brandesiamismen og det radikale venstre som baggrund, som hentede sin nationale inspiration i øvrigt hos H. C. *Andersen og i Grundtvigs salmer og fik dybde i sin jyske hjemstavnsløvelse gennem læsning af St. St. *Blicher og Jeppe *Aakjær. W. lærte også tidligt at kende sparsommeligheden og arbejdsomheden som tvingende nødvendighed. Efter studentereksamen 1927 cyklede W. til Balkan hvor han fattede den interesse for slaviske sprog som 1936 resulterede i en magisterkonferens ved universitetet i Århus med Ad.

*Stender-Petersen som den beundrede lærer; med *Bondeproblemer i Polens Skønlitteratur* besvarede han 1938 en prisopgave fra sit universitet. 1936 blev W. lektor i dansk sprog og kultur ved universitetet i Krakow, 1937 ved universitetet i Warszawa hvor han oprettede et dansk institut. Krigen afbrød dette arbejde, men hjemme videreførte W. sin pædagogiske virksomhed som lektor i polsk ved Københavns universitet 1939–42; samtidig lagde han grundstenen til sit mellemfolkelige oplysningsarbejde ved at etablere Det danske selskab (DDS) 1940. Med DDS har W. ønsket at føre de folkelige danske bevægelser, især således som de manifesterer sig i undervisning og opdragelse og offentlig velfærd i videste forstand, videre ud over de nationale grænser for dér at give og modtage inspiration. Uden at nedvurdere betydningen af kunstens og videnskabens internationale samhørighed har W. formået at supplere de mellemfolkelige relationer ved at udbrede kendskabet til det han har kaldt det samfundskulturelle område. Heri ligger hans originale indsats: at lade DDS udføre et folkeligt kulturelt hverdagsarbejde, så at sige uden om de officielle kanaler, i direkte forbindelse med interesserede kredse i de vesteuropæiske befolkninger.

W. har organiseret DDSs arbejde ad tre veje, gennem afdelinger i udlandet, specielt de vesteuropæiske provinser, gennem arrangement af studieophold i Danmark for udenlandske fagfolk af alle slags og gennem udgivelse af fremmedsprogede publikationer om Danmarks kultur og samfundsforhold. I officielle, udlandsrettede kredse har W. måttet kæmpe mod en uvilje mod at en privat ledet organisation virker som formidler af dansk kultur i udlandet. Selskabets økonomiske grundlag har derfor altid været utilstrækkeligt, men det er i afgørende øjeblikke blevet reddet af ledende politikere og ved W.s formidable arbejdskraft og forbavsende udholdenhed. Kampårene fremkaldte uundgåeligt også en stejl tro på egen ret som til tider har gjort det vanskeligere for W.s venner at hjælpe DDS gennem kriserne. Selskabets økonomiske fremtid synes dog nu sikret, baseret på den af W. 1974 oprettede Fonden for international forståelse. W. har altid vidst at vurdere de europæiske regioners betydning; han betragter dem som naturlige dele af de nationale stater, men med deres egen profil og specielle kultur. Denne regionalisme har han bl.a. støttet ved at arrangere konferencer under fællestitlen Europe of Regions. Maj 1983 trak W. sig tilbage fra den daglige ledelse af DDS for at kunne hellige sig udgivelse af publikationer med tilknytning til selskabets virke. □Foto.

Interview i Weekendavisen 6.7.1979.

Leif Thorsen

Wistoft, Jens Nikolaj Christian, 1831–1910, assurantør, politiker. * 3.8.1831 i Le mellem Skive og Viborg, † 16.9.1910 i Århus, begr. sst. F: lærer i Le, senere møller i Tvis Jens Peter W. (1804–96, ~ 2° 1839 med Mette Marie Winther, 1795–1870) og Ellen Marie Madsdatter Jespersen (1806–37). ~ 28.12.1859 i Århus med Laura Frantzine Mathilde Felum, * 26.4.1838 i Kbh., † 22.4.1917 sst., d. af assistent ved konsumtionskontoret Morten Larsen F. og Karen Cathrine Hammer (* 1816).

Efter folkeskole og nogen privatundervisning kom W. i farverlære 1846, blev svend 1850 og drev farveri og klædehandel i Århus 1855–61. Derefter var han købmand i Boulstrup ved Odder 1861–67 og blev her distriktskommisær for Geert *Winthers to brandkasser. Samme hverv havde han i Ikast hvor han ejede Lædsgård 1867–82 og sad i sognerådet 1871–82, dets formand 1871–80. Efter Geert Winther overtog han 1882 formandskabet for bygningsforsikringen og flyttede til Århus. For løsøreforsikringen blev han formand 1886. Han arbejdede begge foreninger, der almindeligt kaldtes de Wistoftske brandkasser, stærkt i vejret og stiftede 1903 en stormskadeforsikring. W. var først og fremmest praktisk organisator, men hans arbejde for at bistå landbefolkningen i forsikringsanliggender hang sammen med en bondevenlig politisk interesse der også i den henseende gjorde ham til elev af Geert Winther. Som han var W. Lars *Bjørnbaks medkæmper. Under grundlovskampen 1866 nægtede Aarhus Stiftstidende at optage en artikel af W. End ikke som betalt inserat kunne den slippe ind i bladets spalter. W. fik da ideen til et dagblad for „folkepartiet“. Han forelagde sine planer for Bjørnbak der straks sluttede sig til. Den 1.10.1866 udkom Aarhus Amtstidende med Bjørnbak og W. som udgivere. Bjørnbak overtog udgivelsen alene da W. flyttede til Ikast. Dermed var W.s virksomhed som pressemand dog ikke forbi. Med hans overtagelse af formandskabet i brandkasserne fulgte også Geert Winthers Nørrejydske Tidende der stod i nær forbindelse med brandselskaberne. W. redigerede bladet 1885–1910. Jysk folkeforening var han formand for 1878–80 og 1892 valgtes han til folketinget i Ebeltoftkredsen som han repræsenterede til 1898 da han trak sig tilbage til fordel for Niels *Neergaard. Han tilhørte det forhandlende venstre og var virksom for det storpolitiske forlig 1894. I øvrigt beskæftigede han sig i rigsdagen fortrinsvis med forsikringsspørgsmål, derunder arbejderulykkesforsikring, og kredit-

Wistoft, J. N. C.

forening for industrielle ejendomme. – W.s søn, Elvin Marius Jespersen W., 1860–1927, overtog 1909 ledelsen af brandforsikringen for bygninger og stormskadeforsikringen og 1910 løseforsikringen. – R. 1905. □Foto.

Århus amtstid. 23.6.1886, 28.12.1909, 17.9.1910 og l.10.1916. Hans Jensen: Lars Bjørnbak, 1919 71–75 80. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Hans Jensen *

With

Der skal her omtales to slægter W.

I. En slægt der føres tilbage til Hans W. på Røme, efter familietraditionen død 103 år gammel.

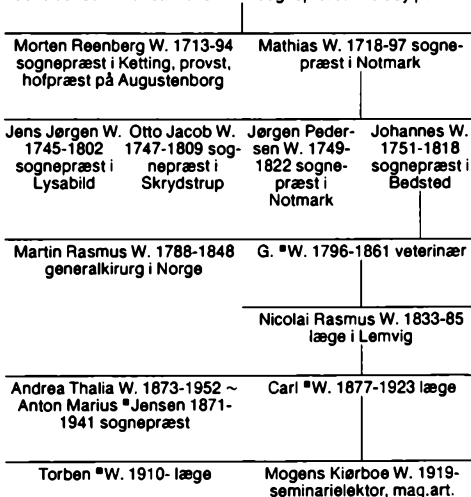
II. En slægt der nedstammer fra sognepræst i Keldby på Møn Jens Jensen W. (ca. 1675–1742). J. P. *W. var 1° ~ Louise Paludan, d. af slotspræst Peder *P.

(I) Th. Hauch-Fausbøll: Slægthåndbogen, 1900 1205–11. Poul Bredo Grandjean: Slægtbog over familien With fra Røme, 1906 m. tillæg 1929. Mogens Seidelin: Den Seidelinske slægtsbog IV–V, 1978–82.

Hans H. Worsøe

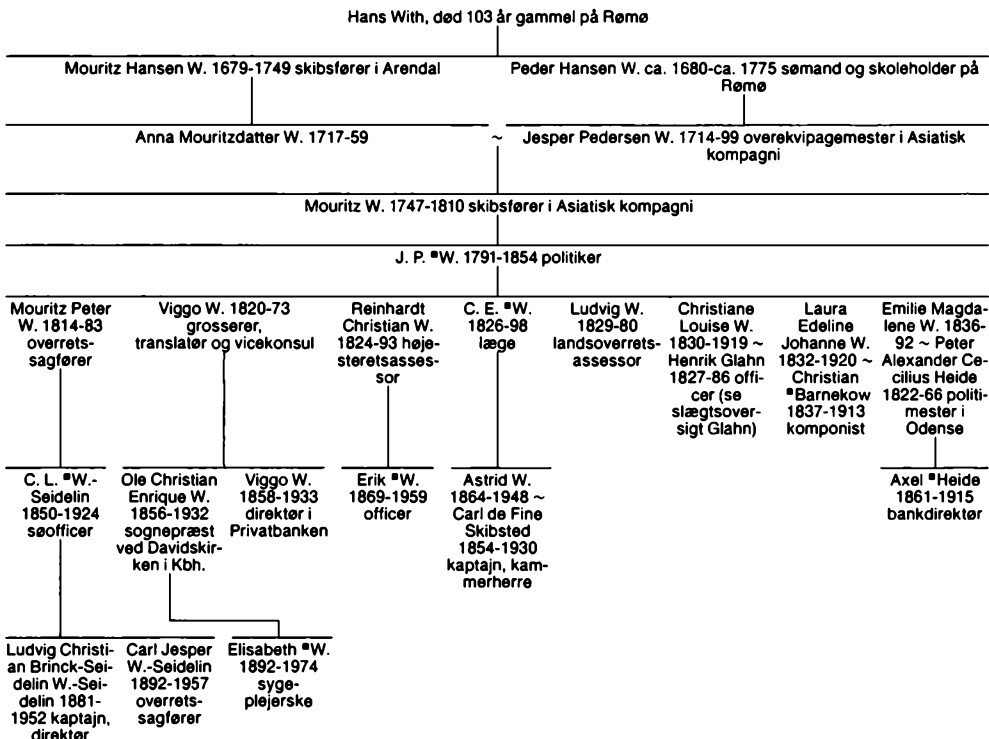
Table II

Jens Jensen With ca. 1675-1744 sognepræst i Keldby på Møn

With, Carl Edvard, 1826–98, læge. * 14.12.1826 på Frbg., † 13.6.1898 i Kbh., begr. sst. (Hol-

Table I

mens). F: overretsassessor, senere herredsfoged J. P. *W. (1791–1854) og Frederikke L. Mourier (1799–1871). ~ 2.1.1864 i Kbh. (Trin.) med Edle Erasmie Nielsen, * 18.1.1843 i Kbh. (Frue), † 28.11.1920 sst., d. af cand.teol., inspektør ved gratistskolen, senere sognepræst ved Pauls k. Jens N. (1811–94) og Jacobine Haraldine Ludovica Smith (1813–86).

W. blev student 1844 fra Randers og 1852 medicinsk kandidat. 1848 var han med i krigen som frivillig korporal, og i de følgende år fungerede han som militær underlæge. 1853 vandt han universitetets guldmedalje for en afhandling om ophthalmoblennorrhoe. 1853 virkede han som koleralæge i Kbh., 1854–57 var han reservemedicus på Almindelig hospital og 1857–58 kandidat på Fødselstiftelsen. Under påvirkning af sine medicinsk-kliniske lærere C. E. *Fenger og Mads Christensen kastede han sig særlig over den fysiske brystundersøgelse hvis nye æra dengang netop havde nået sin fulde udvikling, og som en frugt heraf fremkom 1858 hans dygtige afhandling for den medicinske doktorgrad: *Et Bidrag til den differentielle Diagnose af Klappesygdommene i Hjertet*. Derefter studerede han i udlandet i tre år, særlig patologisk anatomi, var en tid prosektor hos R. Förster i Berlin, og afsluttede studierne på engelske hospitaler hvor han særlig dyrkede den kliniske medicin. 1862 konkurrerede han til lektoratet i klinisk medicin og besejrede konkurrenterne ved sine udstrakte kundskaber, sin overlegne, energiske personlighed og sine glimrende dialektiske evner. Samtidig blev han overlæge ved Frederiks hospital, en stilling han beklædte i 34 år, fra 1864 som professor ordinarius, og i hvilken han erhvervede sig fortjent anerkendelse og hævede for sit fag den meget fremskudte plads og rang det fra gammel tid havde haft i medicinernes undervisning. Han viste sig i særlig grad at besidde de personlige egenskaber som kræves for at blive en klinisk lærer der kan fængsle sine elever. Han havde en fortrinlig iagttagelsesevne og mod til at lade sine egne iagttagelser være rettesnor for sin handlen, satte alle sine kræfter ind på de terapeutiske opgaver og trådte op mod den skepsis hvormed terapien på den tid omfattedes herhjemme. Laboratorieviden og fysisk diagnostik, som da stærkt beskæftigede sindene, vakte ikke hans interesse. Han bestræbte sig hovedsagelig for at samle sygdommene i terapeutisk afgrænselige grupper for hvilke der kunne fastholdes en bestemt skematisk terapi der kunne være lægens rettesnor i livet. For den stærke videnskabelige udvikling, der i Frankrig og Tyskland i en menneskealder havde revolutioneret sygdomslæren og også givet den kliniske medicin nyt indhold,

stod han fremmed og følte sig mere i samklang med den engelske skole.

I sit betydeligste arbejde *Peritonitis appendicularis eller den ved Ulceration og Perforation af Appendix ileocecalis fremkaldte Peritonitis* der offentliggjordes 1879 i det lægevidenskabelige fakultets festskrift ved Kbh.s univ.s 400-års-fest fastslog W. med stor selvstændighed blindtarmens store betydning for perityfilitens patogenese og hævdede den energisk gennemførte opiumkur som den eneste gavnlige behandling. April 1889, da W. var rektor ved universitetet, offentliggjorde han i indbydelsesskriftet til Kbh.s univ.s fest i anledning af kongens fødselsdag en afhandling om samme emne: *Pathogenesis og Behandlingen af de i højre Fossa iliaca forekommende Betændelser*, i hvilken han kunne fremlægge så udmærkede resultater af opiumbehandlingen at han – dengang med rette – hævdede dens overlegenhed over for det da opdukkede kirurgiske indgreb, og han fandt så mange tilhængere for sin behandling at operationen, da den senere toges op på et nyt, mere rationelt grundlag, havde svært ved at trænge igennem her. I sit andet store arbejde *Mavesaarets kliniske Former, dets Diagnose og Behandling*, 1881 tildelte han med rette mavesåret en langt større rolle end man tidligere havde villet indrømme det, og fastslog en vel begrundet og let udførlig behandling, den absolutte mælkediæt. Han erkendte at der måske ikke altid lå et udtalt kronisk sår til grund for patientens lidelse, ofte fx kun lette slimhindeerosioner o.l., men den strenge diæt var dog altid på rette plads. W. kendte kun tre mavesygdomme: katar, sår og kræft og interesserede sig ikke for de mange „nervøse mavelidelser“, der særlig af tyske forskere opstilledes efter at mavesonden i udstrakt grad var taget i brug i diagnostisk øjemed. Man trak på smilebåndet ad hans hyppige mavesårdiagnoser som stilledes uden sikkert påviselige objektive tegn, men eftertiden der har taget røntgenundersøgelse og gastroskopi i sin tjeneste har set at W. havde ret, og at mavesåret (inclusive tolvfingertarmsår) er endnu hyppigere end W. formodede. – W. var ellers ikke produktiv, han virkede væsentlig gennem sin mundtlige undervisning og ved lægegerning. – Konferensråd 1896. – R. 1874. DM. 1880. K.² 1881. K.¹ 1892. □ Træsnit 1886. Buste af L. Brandstrup (Rigshosp.). Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1858 52. – Kn. Faber i Hospitalstid. 4.r.VI, 1898 643–46. Jul. Petersen i Ugeskr. for læger 5.r.V, s.å. 577–80. Samme i Ill. tid. 19.6.s.å. Bibl. for læger 7.r.IX, s.å. 463–65 472f. Fr. Lützhof sst. CXVIII, 1926 79–88. Hans Kaarsberg: Memoirer I, 1921 171. Daniel Jacobson: Jeg husker –, 1923 133f. Fr. Lützhof i Lægeportrætter fra det 19. årh., ved Ludv. Kraft, 1931 179–200. Gordon Norrie:

With, C. E.

Hjemme og ude, 1931 83f. Asklepios' tjenere, udg. Anker Aggebo I-II, 1936-37. Zachary Cope: A history of the acute abdomen, London 1965. Kbh.s univ. 1479-1979, red. Sv. Ellehøj VII, 1979.

Axel Borgbjærg*

With, Carl Johannes, 1877-1923, zoolog, læge. * 11.12.1877 i Lemvig, † 16.6.1923 i Skibstrup, Hellebæk sg., urne på Humlebæk kgd. F: læge Nicolai Rasmus W. (1833-85) og Rasmine Sophie Dorothea Andrup (1847-83). ~ 1.7.1909 i Egebæksvang med Inge Kiørboe, * 13.4.1882 i Hornslet, † 28.9.1952 i Kbh. (Cit.). d. af forpagter, senere restauratør Frederik Rudolf Leopold K. (1841-1917) og Augusta Dorothea Meinig (1856-1945). - Far til Torben *W.

W. blev student 1896 fra Fr.borg og cand.mag. med zoologi som hovedfag på kun 4½ år. Allerede i studietiden blev han knyttet til Zoologisk museum hvor han blev elev af H. J. "Hansen og dermed den Schiødteske skole. Mellem 1903 og 1908 publicerede han en halv snes fremragende morfologisk-systematiske arbejder, helt i J. C. "Schiødtes ånd, om mider (*The Notostigmata* i Vidensk. Medd. fra da. naturhist. Foren., 1904), mejere og især mosskorpioner, bl.a. på Galatheaekspeditionens og Th. "Mortensens materiale fra Indien og Thailand (monografien *Chelonethi*, 1906) og fra Sydamerika. Imidlertid indså W. at han næppe som zoolog kunne skaffe sig en levevej. Han begyndte derfor at studere medicin jvnnsides med det videnskabelige arbejde og var 1909 medlem af den dansk-franske lepraekspedition til Dansk Vestindien. Efter eksamen 1911 og arbejde som dermatolog praktiserede han fra 1915 som venerolog og arbejdede samtidig på Finsens lysinstitut samt fra 1921 som 1. reserve-læge på Frbg. hospital. Lægegerningen blev så krævende at han måtte lægge zoologien på hyl- den efter 1915 at have publiceret monografien om fritlevende vandlopper fra Ingolf-ekspeditionen, *Copepoda I. Calanoida Amphascandria*, med indgående studier af arternes svælgstruktur. Det var hans håb med tiden at kunne vende tilbage til copepoderne samt fuldførelsen af et større arbejde om mejere overtaget fra afdøde Will. "Sørensen, men hans tidlige død forhindrede dette. Som læge skrev han henvend 100 mindre dermatologiske og venerologiske arbejder, men en disputats om lupus blev ikke afsluttet. W. var stærkt interesseret i museumsvæsen og udgav 1918 sammen med Svend "Dahl en pjece, *Vore naturhistoriske Museer og Biblioteker*. De foreslog at samle museerne og den naturvidenskabelige gren af universitetsbiblioteket i et centralinstitut der tænkte opført på garderkasernens grund og Rosenborg eksercerplads, altså tæt ved

Botanisk have. Pjecen gav anledning til stor presseomtale, en adresse til ministeriet og nedsettelse af et udvalg hvis betænkinger der intet kom ud af. Også i sine politiske, især udenrigs-politiske interesser var W. stærkt påvirket af H. J. Hansen og var 1918 opstillet som kandidat for partiet det nye højre.

Kai L. Henriksen: Oversigt over da. entomologis hist., 1921-37 = Entomologiske medd. XV 496-99. K. Stephensen i Vidensk. medd. fra da. naturhist. foren. LXXVI, 1923 V-XI (heri bibliografi). A. Kissmeyer i Ugeskr. for læger LXXXV, s.å. 459. Sv. Lomholt i Høspitalstid. LXVI, s.å. 487f.

Torben Wolff

With, Elisabeth Johanne, 1892-1974, sygeplejerske. * 14.8.1892 i Løsning, † 12.9.1974 i Lyngby, begr. Vestre kgd., Kbh. F: sognepræst Enrique W. (1856-1932) og Johanne Camilla Elisabeth Andersen (1857-1913). Ugift.

W. tog studentereksamen fra Marie Kruses skole i Kbh. 1911. Sin sygeplejeuddannelse fik hun ved Rigshospitalets sygeplejerskole 1913-16. I de følgende to år specialiserede hun sig til røntgen-sygeplejerske på Rigshospitalets røntgenafdeling og på dr. Panners røntgenklinik i Kbh. Ved afslutningen af første verdenskrig 1918 meldte hun sig til britisk Røde kors der gjorde brug af hendes tjeneste ved hjemsendelse af de britiske tropper. Derefter var hun ansat ved Yorkhill Hospital i Glasgow og ved Royal Sussex County Hospital i Brighton indtil hun 1919 rejste til britisk Indien som privatsygeplejerske. Ved sin hjemkomst 1923 blev hun ansat som barselsygeplejerske ved Kbh.s kommunale hjemmesygepleje. Fra 1942 og indtil hun blev pensioneret i 1952 virkede hun som bestyrer ved Kbh.s kommunes rekreationshjem, Næsseslottet, i Holte. I begyndelsen af 30erne engagerede W. sig stærkt i sygeplejerskernes organisationsarbejde. Hun var således medlem af Kbh.s kommunale sygeplejerskeforenings repræsentantskab fra 1930-35 og af Dansk sygeplejeråds (DSR) fra 1934-35. 1935 blev hun formand for DSR. W. forstod de menige sygeplejerskers problemer, og med mod, entusiasme og dygtighed gik hun i gang med at løse dem. På hendes initiativ blev der over for arbejdsgiverne rejst krav om at sygeplejerskernes løn- og ansættelsesforhold blev fastsat efter de for etaternes tjenestemænd gældende regler, om otte timers arbejdsdag, om sygeplejerskers ret til at gifte sig uden at miste stilling og avanceringsmuligheder og om frihed til at tage bolig uden for sygehuse- ne. Ikke alt lykkedes, men linjen var lagt, og takket være W.s enestående forhandlingssevner fik DSR i 1938 sin første kollektive overenskomst. Den blev indgået med Sygehusforeningen i Dan-

mark og omfattede alle sygeplejersker ved provinsens sygehuse. Fremsynet som W. var fremsatte hun også, inden hun i 1941 af helbreds-mæssige grunde måtte fratræde formandsposten, forslag til oprettelse af en statsautoriseret arbejdsloshedskasse. W. var også en fremtrædende skikkelse i Sygeplejerskers samarbejde i Norden. Hun var vært for sammenslutningens 5. kongres i Kbh. 1935. 1935–39 var hun dens næstformand og 1937–48 medlem af dens arbejdskomité. Hun var æresmedlem af den norske og den svenske sygeplejerskeforening. – R. 1953. □Foto.

Berl. tid. 27.3.1935. Gustava Hjort m.fl. i Tidsskr. for sygepleje XLI, 1941 364–70. Margrethe Koch: Dansk sygeplejeråds hist., 1944 153f. Olga Lackström: Sjuk-sköterskors samarbete i Norden, Sth. 1947 137 150 154 160. Inger Gøtzsche: Sygeplejens udvikl. og kulturhist. baggrund, 1978 = Lærebog for sygeplejeelever 247. Kirsten Stallknecht i Sygeplejersker LXXIV, 1974 nr. 40 7 14.

Margrethe Kruse

With, Erik, 1869–1959, officer. * 20.11.1869 i Kbh. (Garn.), † 11.3.1959 sst., begr. sst. (Garn.). F: kancelliråd, assessor i Kbh.s kriminal- og politiret, senere højesteretsassessor Reinhardt Christian W. (1824–93) og Colline (Ina) Emilie Binzer (1829–1901). ~ 16.12.1899 i Kbh. (Garn.) med Daniela Gustava Davidsen, * 1.2.1872 i Farsund, Norge, † 21.10.1952 i Kbh., d. af skibsskib David Marius D. (1850–91) og Antoinette Wollan (1852–1918).

Efter kort at have været lærling i søværnet 1884–85 skiftede W. til hæren og blev sekondløjtnant 1891, premierløjtnant 1892, kaptajn 1908, oberstløjtnant 1918, oberst 1924, generalmajor 1930 og generalløjtnant 1931. W. var elev ved stabsafdelingen 1897–99, adjutant hos generalinspektøren for fodfolket 1901–04, samtidig var han 1901–03 skoleforstander for Akademisk skyttekorps. 1907–11 var han kompagnichef. 1911–18 var W. derefter chef for generalstabens efterretningssektion. Denne stilling blev af stor betydning for W. personligt. Dels viste det sig at han havde udprægede evner for efterretningsvirksomhed, dels fik han derigennem talrige kontakter såvel i ind- som i udland der fremover gjorde hans kontakflade meget stor og placerede ham centralt. W. kom fra stærkt nationalistiske kredse og var eksponent for hærens kraftige antitydske holdning. Hans yndlingsversion var således „tyskerkursen“, de bestræbelser der gik på at finde en ordening med Tyskland og derigennem løse landets sikkerhedspolitiske problem, ligesom han også var meget engelsk-venlig. De tyske diplomater i Danmark klagede over W. som de – utvivlsomt med rette – beskyldte for at levere oplysninger videre til englænderne. P.

*Munch anså W. for at være en fantast og betragtede ham som en belastning for landets neutrale holdning. W.s udnævnelse til oberstløjtnant blev benyttet til dels at fjerne ham fra efterretningsvæsenet, dels at lade ham gøre tjeneste uden for København. 1918–23 gjorde han tjeneste som bataljonschef på Sjælland, men var ofte at finde i København hvor han plejede sine mange kontakter. Allerede under den første verdenskrig havde W. gjort sig overvejelser om hvorledes et tysk nederlag kunne udnyttes til at skaffe Sønderjylland tilbage til Danmark. Denne sag optog ham efter verdenskrigens afslutning stærkt. Han gjorde sig til talsmand for at Danmark fik Sønderjylland tilbage ned til Dannevirke-linjen, en tanke der klart stred mod den siddende radikale regerings politik.

W. søgte 1919 på eget initiativ kontakt med de udenlandske stormagters gesandtskaber i København for at forklare dem Dannevirke-tanken samt for at hævde at regeringen i virkeligheden stod meget isoleret med sin opfattelse der kun ville give mulighed for at få en mindre del af det tidligere danske område tilbage fra Tyskland. I 1920 arbejdede W. og kredse omkring ham kraftigt for at vælte regeringen af hensyn til Sønderjyllandspolitikken. W. havde forbindelser til Christian X og hans rådgivere. Han gav udtryk for at betydelige kredse i landet stod bag hans synspunkter, og at betydelige mænd var villige til at overtage regeringen således at der kunne føres en mere energisk og optimal politik mht. Sønderjylland. W. og kredsen omkring ham havde en stor andel i at fremkalde den situation der udløste den såkaldte påskekrise i 1920 hvorunder kongen afskedigede regeringen C. Th. Zahle. Den hidtidige regering blev erstattet af et forretningsministerium under Otto Liebe som W. have været med til at finde frem som emne. Det var oprindelig meningen at W. skulle have været forsvarsminister i dette forretningsministerium, men han blev til sin store skuffelse under dannelsen af ministeriet koblet ud idet han blev anset for at være for rabi at og derved udgørde et problem for ministeriets image og muligheder. Social-Demokraten betegnede ham som „en halvforrykt krigsmand“ og Politiken som „en militærpolitisk eventyrer“. Efter påskekrisen og efter at forholdene omkring Sønderjylland var faldet til ro fortsatte W. sin militære karriere og blev 1923 stabschef hos generalinspektøren for fodfolket. 1922 var han medlem af en kommission til oprettelse og uddannelse af Landstormen, en slags værnepligtigt forstærknings-hjemmeværn hvis etablering W. var stærkt interesseret i. Således var han senere formand for landstormskommissionen og chef for Landstormen

With, Erik

1930–31. 1927–30 var W. chef for generalstabens taktiske afdeling. 1930 blev han chef for sjællandske division. 1931 gennemførte Th. "Stauning overraskende og på trods af modstand fra det radikale venstre W.s udnævnelse til generalløjtnant og chef for generalkommandoen, dvs. dansk hærchef. Trods W.s rolle under påskekrisen og hans chauvinistiske synspunkter havde han gennem sin djærve fremfærd evnet at vinde selv socialdemokrater for sig.

Som hærchef gik W. i modsætning til sin sømilitære pendant H. "Wenck 1931–32 ind på at udarbejde en hærlov efter politikernes anvisninger omend han understregede at han kun tog ansvaret for dens tekniske gennemførelse. Efter 1932 arbejdede W. energisk for at tale hærens sag over for politikerne, men videreførte stort set de traditionelle stridigheder med søværnet. 1938 udarbejdede han et forslag til en ny militærordning der skulle etablere et hærdomineret enhedsværn, dog uden at denne ordning blev realiseret. Internt styrkede W. det landmilitære forsvar gennem udstedelse af en række direktiver der i virkeligheden gik videre end den officielle passive neutralitetspolitik. Især beskæftigede W. sig med forsvaret af Jylland mod et eventuelt tysk angreb. Et forsvar af grænsen og Sønderjylland blev under W.s ledelse omhyggeligt planlagt. Det lykkedes ikke W. at trænge igennem med sine synspunkter over for politikerne, men Stauning fx var ikke upåvirket af ham, og dialogen med W. kan sikkert opfattes som forløber for den ændring i den forsvarspolitiske holdning som satte ind i socialdemokratiet i løbet af 1940erne. 1939 gik W. – den ansvarlige for hærens opbygning gennem 1930erne – af pga. alder. I april 1940 var det efterfølgeren W. W. "Prior, der skulle føre W.s direktiver ud i praksis. Ville hæren, uden dette chefskifte, den 9. april 1940 have opført sig anderledes end den gjorde? W.s virke gennem 1930erne gør det rimeligt at stille dette hypotetiske spørgsmål, selv om det aldrig vil blive besvaret. 1940–45 var W. formand for foreningen Frie Nord der havde det dobbelte formål at hjælpe Finland samt at styrke forsvarsviljen i de nordiske folk. Eftersommeren 1940 fik W. henvendelse fra nazistisk inficerede nationalistiske kredse med opfordring til at søge kongens udnævnelse af ham til statsminister. W. afslod dog klogeligt at medvirke i disse bestræbelser.

W. var en såvel fysisk som åndeligt spændstig natur. 1923 tog han således fx idrætsmærket i guld. Han var medlem af utallige foreninger og komiteer der alle under en eller anden form havde et nationalt islæt. Han var æresøverste i selskabet De danske forsvarsbrødre 1932, ærespræ-

sident i Det kgl. danske aeronautiske selskab 1933 og æresmedlem af de danske skytte-, idræts- og gymnastikforeninger 1950. – R. 1913. DM. 1917. K.² 1927. K.¹ 1931. S.K. 1935. □Tegn. af Gerda Ploug Sarp, 1916 og af L. Kaganas, 1938. Buste af H. Quistgaard, 1939, relief af samme, 1940. Mal. af H. Henningsen, 1944 (Fr.borg) og af H. Vedel, 1947 (kgl. skydebaneselskab, Kbh.). Foto.

Interviews i Gads da. mag. XXVI, 1932 154–62, Berl. aften 15.11.1944 og Nationaltid. 19.11. s.å. Aktstykker vedr. kaptajn L. C. F. Lütkenes ophold i Berlin 1902–03, 1919 127–33 199–203. – V. O. Harrel i Berl. tid. 7.1.1942 og 20.11.1944. Poul Hansen sst. 17.3.1959. Viggo Sjøqvist: Danm.s udenrigspolitik 1933–40, 1966. Tage Kaarsted: Påskekrisen 1920, 1968. Samme: Storbritannien og Danm. 1914–20, 1974 (2. udg. 1975). Palle Roslyng-Jensen: Værnenes politik – politikernes værn, 1980. Gunnar Bo Clausen i Tidsskr. for søvæsen CLII, 1981 385–429. Michael Hesselholt Clemmensen: Jyllands landforsvar 1901–40, 1982. – Papirer i Rigsark. Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Hans Chr. Bjerg

With, Georg Christian, 1796–1861, veterinær. * 5.2.1796 i Bedsted, † 15.9.1861 på Frbg., begr. Fr.borg Nyhuse kgd. F. sognepræst Johannes W. (1751–1818) og Anna Hedevig Viborg (1752–1829). ~ 26.12.1826 i Kbh. (Trin.) med Elise Marie Matthiessen, * 26.1.1804 i Kbh. (Garn.), † 3.8.1857 i Fr.borg Nyhuse, d. af grosserer Peter Nicolai M. (1761–1835) og Anne Marie Eil-schow (1781–1804).

Indtil sit 16. år blev W. undervist i hjemmet, blev derefter sat i Haderslev lærde skole og to år senere i Husum lærde skole hvorfra han 1816 dimitteredes til Kiels universitet. Han forberedte sig her til det medicinske studium som han fra 1818 fortsatte i Kbh. Morbroderen Erik "Viborg understøttede ham og gav ham tillige vejledning i veterinærfagene, og allerede 1820 underviste W. i anatomi ved veterinærskolen. Efter at have taget kirurgisk eksamen blev han ansat som pensionær ved veterinærskolen og blev 1822 efter Erik Viborgs død andenlærer og lektor. I nov. 1844 efterfulgte han Carl "Viborg som førstelærer, og i denne stilling virkede han indtil han i maj 1852 konstitueredes som landstutmester, hvilken post han fra 1850 midlertidigt havde bestyret. Først 1858 – ved den gamle veterinærskoles omdannelse til veterinær- og landbohøjskolen – fik W. officielt sin afsked som lærer og samtidig fast ansættelse i landstutmesterembedet hvormed han tillige forbandt bestyrelsen af Fr.borg stutteri. 1840 tog han den medicinske doktorgrad ved en (latinsk) afhandling om bedømmelsen af syge husspattedyrs kød. Af det veterinære sundhedsråd var han medlem fra dets oprettelse 1851. Han var ligeledes medlem af

den s.å. nedsatte kommission der skulle gøre forslag om foranstaltninger til husdyravlens fremme. Ved veterinærskolen underviste han tid efter anden i alle hovedfag med undtagelse af beslaglæren. Som andenlærer forelæste han i anatomi, fysiologi, farmakologi, kirurgi, statsveterinærvidenskab og propædeutik, som førstelærer i hestens ydrelære og – fra 1846 – husdyrbrugsfagene. 1844–46 ledede han undervisningen i hele sygdomslæren og bestyrede den stationære klinik. Fra 1833 holdt han forelæsninger i veterinærfagene for den militære højskoles elever og i en årrække tillige private forelæsninger over veterinærfag for landbrugere. 1837 og 1838 holdt han offentlige forelæsninger for læger.

W.s forfattervirksomhed var betydelig. 1833–34 udgav han som manuskript en omfangsrig ledertråd i veterinærfagene ved den militære højskole (*Hestens Anatomi, Ydrelære, Sundhedspleje og lidt om dens Sygdomme*) og 1836 – under titel *Haandbog i Veterinairvidenskabens udarb. med stadigt Hensyn til Landoeconomiens. Første Del* – samme bog med udførligere fremstilling af hestens sygdomme. 1837–39 udgav han I. bind af en håndbog i veterinærkirurgien (på tysk 1844). I hans *Prolegomena til Veterinairpropædeutiken*, 1841 hævder han nødvendigheden af elevernes praktiske uddannelse. Bogen blev i ændret skikkelse udgivet på tysk 1847 af den kendte dansk-russiske dyrlæge P. *Jessen. I efteråret 1845 beredte W. sammen med to ansete veterinærer (V. G. Prinz og C. H. Hertwig) en stor del af det europæiske Rusland for efter den russiske regerings indbydelse at studere kvægpesten. 1848 udgav han en beretning om rejsen. Om benyttelsen af hestekød til menneskeføde skrev han 1847 en lille bog. Størst betydning af W.s arbejder fik hans *Almeenfattelig Anviisning til Huuspattedyrenes Behandling baade i sund og syg Tilstand*. Bogen fremkom oprindeligt 1839 som en bearbejdelse af J. F. C. Dietrichs *Handbuch der Veterinair-Chirurgie (Nyeste Dyrlægebog)*, og da den hurtigt blev udsolgt udgav W. den 1841 som en omarbejdet og selvstændig bog (nye udgaver 1846 og 1857).

W.s hovedinteresse var hesteavl. 1832 besvarede han landhusholdningsselskabets opgave om hvorvidt de til præmieuddeling for hingste anvendte penge kunne bruges bedre på anden måde til avlens fremme. Uagtet W. vistnok forfægtede de fornuftigste principper og navnlig havde øje for betydningen af at fremme hesteavl hos bønderne fik Gustav *Michelsen prisen. Da W. tyve år senere blev officiel leder af landets hesteavl arbejdede han med stor iver dels for at redde resterne af Fr.borg stutтерiet, dels for at forbedre landhesten ved hjælp af engelske halvblods-

hingste (Yorkshirehingste). Hans virksomhed er blevet meget forskelligt bedømt, J. Jensen anerkender W. som en hæderlig og loyal embedsmand, men mener at han som ledende hesteekspert gik imod sine udtalelser „i sin gode Konkurrence-Afhandling 1832, tilegnet den danske Bonde“. Foruden en række udførlige årsberetninger (rapporter 1852–60) og to hæfter *Blandede Meddelelser om Stutterivæsen, Huusdyravl og Veterinairfag*, 1856 og 1859, har han skrevet et par pjecer og en del bladartikler om hesteavlsspørgsmål. 1847, 1849 og 1853 rejste han på offentlig bekostning til England for at indkøbe ædle heste. 1842 og 1852 var han i Tyskland. Svenske landmænd kaldte ham 1848 til Skåne i anledning af udbrud af den ondartede lungesygge. W. var en flittig, pligtopfyldende mand der var agtet og afholdt af sine elever. – Tit. professor 1848. – R. 1858. □Litografi efter foto, efter samme træsnit 1863.

Tidsskr. for veterinærer IX, 1861 235f. G. W. Schrader og E. Hering: Biogr.-lit. Lexicon der Thierärzte ... Stuttg. 1863 (fot. opr. 1967) 474f. B. Bang i Den kgl. veterinær- og landbohøjskole 1858–1908, 1908 56f. Samme i Medlemsbl. for den da. dyrlægeforen. VI, 1923 nr. 14 61–65. Jens Jensen: Hestens hist. i Danm., 1925 92–95.

Hj. Friis*

With, Jesper Peter, 1791–1854, politiker, herredsfoged. * 16.3.1791 i Kbh. (Frels.), † 5.2.1854 i Ørum ved Vejle, begr. sst. F: skibsfører i Asiatisk kompagni Mouritz W. (1747–1810, ~1° 1779 med Maria Christine Fenger, 1760–80) og Magdalene Margrethe Fenger (1770–1818). ~1° 1.8.1813 i Kbh. (Frels.) med Louise Paludan, * 23.7.1789 i Kbh. (Frels.), † 23.2.1821 sst. (Fred. ty.), d. af residerende kapellan ved Frelsers k., senere slotspræst ved Fredensborg Peder *P. (1755–99) og Margrethe B. Thillerup (1762–1833). ~2° 16.11.1822 i Kbh. (Garn.) med Frederikke Laura (Frédérique-Laure) Mourier, * 19.10.1799 i Kbh. (Fr. ref.), † 28.3.1871 sst. (Fred. ty.), d. af direktør for Asiatisk kompagni, senere justitsråd René Pierre François M. (1768–1836) og Christiane Frederikke Fabricius (1776–1822). – Far til C. E. *W.

W. blev student, privat dimitteret, 1808 og cand. jur. 1812. Han var en yderst livfuld ung mand med æstetiske interesser mere end politiske. Helle livet bar han et præg af at være hvad han i selvbiografiske optegnelser har kaldt epikuræer, dog med trang til praktisk virke ikke mindre end til at nyde livet og med en glad rationalistisk forsynstros. Han blev auditor i søetaten 1815 og overretsassessor 1822, men flyttede 1826 fra Kbh. og blev herredsfoged i Bjerre og Hatting

herreder. De første 15 år boede han på sin ejendom Daugård ved Vejle, derefter på Stjernholm ved Horsens. Som embedsmand kom han i sit rette element og blev meget afholdt og respekteret af bønderne som den der ikke mindst lagde vægt på at forsvare den lille mands sag over for den store og ikke lod sig distrahere af nogen herremands gæstfri indbydelse. Han valgtes 1834, 1841 og 1847 til Viborg stænderforsamling som repræsentant for de mindre landejendomsbesiddere i 13. nørrejske distrikt, sad i Vejle amtsråd fra 1842 og var juni-sept. 1848 konstitueret amtmænd i Vejle amt. – W. sad i Viborg stænderforsamling så længe den eksisterede og var blandt dens førende medlemmer, meget benyttet i udvalgsarbejde, stærkt fremtrædende i forhandlingerne og ivrigt deltagende i kollegial selskabelighed. Han varetog stedse bøndernes interesser. Skønt liberal mente han at regenten i en velordnet stat måtte have lov at gribe ind i kontraktmæssige forhold af almen natur. 1836 stillede han forslag om tvungen hoveriafløsning. Hans liberale og humane holdning kom frem i forslag om forbedring af fængselsforholdene og om at give mosaiske trosbekendende valgbarhed til stænderne. 1846 stillede han forslag om oprettelse af højskoler for unge landmænd. Som de førende kbh.ske liberale var hans mål en konstitutionel forfatning. 1838 rejste han spørgsmålet om en forening af stænderforsamlingerne. Han var her i direkte forståelse og føling med T. *Algreen-Ussing, forslaget egentlige ophavsmand, og rejste 1840 atter sagen der nu gav anledning til en almen drøftelse af en fri forfatnings indførelse og et ret tydeligt udtrykt ønske herom fra Viborg stænderforsamling. W. og hans nærmeste kampfæller syslede allerede 1840 med tanker om at også Slesvig burde inddrages i en fælles dansk folkerepræsentation. Da så P. *Hiort Lorenzen 11.11.1842 „blev ved at tale dansk“ i Slesvigs stænder stillede W. i den nørrejske forsamling forslag om at kongen ville „gribe til kraftige Midler for at hævde den danske Nationalitet i Slesvig og Statens Enhed“ hvilket førte til en med stort flertal vedtaget adresse til kongen. W. stod nu som en af foregangsmændene i den nationale kamp. Han kan på en vis måde ses som en kbh.sk liberal politiker i jyske omgivelser. Derom vidner hans brevveksling med ungdomsvennen professor J. F. *Schouw. Han kunne til vennen beklage sig over at folke på landet kun talte „om deres Fornøjelser, Kapitelstakster, Korn- og Kvægpriser“, men i sin anbefaling af forening af stænderforsamlingerne fremførte han at den var „et af Folket almindelig næret Ønske“. W. var den frødigste kraft i Viborg stænder, ikke altid så dybt tænk-

kende i sine veltalende indlæg, men fuld af velmenende iver og foretagsomhed. Under hans førerskab gjorde der sig en noget kraftigere liberal og navnlig national stræben gældende i Viborg end i Roskilde stænder. Det fulgte af sig selv at han 1848 valgtes til den grundlovgivende rigsforsamling i Bjerredistriktet og at han 1849–52 repræsenterede Bjerrekredsen i folketinget. I fortsættelse af sin virksomhed i stænderne fulgte han en nationalliberal kurs, men uden at bevare nogen større betydning. Ved valget 1852 ønskede han ikke genopstilling. W. forfattede som ung skuespil der dog ikke er trykt, og udgav 1819 *Danske og norske Søheltes Bedrifter*. Sin radikale liberalisme på det økonomiske område viste han i *Landmanden og Kjøbstædmanden*, 1836. S.m. andre skrev han 1838 den såkaldte stændervise der muntert, undertiden lidt grovkornet karakteriserer de deputerede. – Virkelig justitsråd 1840. □Mal. af N. G. Rademacher, 1843, litograferet af E. Fortling s.å. Tegn. af L. A. Smith (folketinget; Kgl. bibl.), benyttet på litografi af stænderrepræsentanterne i Viborg 1844, efter samme stik af A. Hansen, 1847 og træsnit 1850. Mal. af D. Monies, 1849. Litografi efter tegn. af J. P. Bruun, 1853. Afbildet på Constantin Hansens mal. 1860–64 af den grundlovgivende forsamling 1848 (Fr.borg). Tegn. af N. E. (folketinget). Foto.

Danske politiske breve, udg. Povl Bagge m.fl. I–IV, 1945–58. – Poul Bredo Grandjean: Slægtbog over familien With fra Romø, 1906 27–43. Samme i Dansk adel og borgerstand I, 1916 36f 45–50. Fr. Barfod i Fædrelandet 7.3.–8.3.1854, 14.3. og 21.3.s.å. C. L. With: Mindetale over J. P. W., 1891. Saml. til jydsk hist. og top. 3. r. V–VI, 1906–10 og 4. r. I, 1911–14 fl.st. Hans Jensen: De danske stænderforsaml.s hist. I–II, 1931–34. R. Vestergaard Hansen i Vejle amts folkeblad 14.11.1952.

Helge Larsen (Hans Jensen)

With, Karl Henrik (ved dåben Carl Henrich), 1805–65, præst, overskoledirektor. * 31.3.1805 i Odense, † 5.6.1865 i Kbh. (Frels.), begr. i Roskilde. F: skomager Jørgen Carl W. (1769–1838) og Ane Dorthea Nielsdatter (1764–1836, ~ 1° med skomager Rasmus Skræp). ~ 31.8.1841 i Roskilde med Ulrica Cicilia Eleonora Bang, * 3.1.1808 i Nykøbing S., † 16.12.1862 i Kbh. (Garn.), d. af sognepræst i Nykøbing og Rørvig, senere domprovst i Roskilde Jacob Hansen B. (1770–1841) og Anna Cathrine Sophie Østrup (1779–1820). W.s bedstefar indvandrede fra Holland ved midten af 1700-tallet og nedsatte sig som damaskværver i Holbæk. W. gik i Odense borgerskole og skulle have været i Skælmagerlære, men blev skriverdreng, kom på Skårup seminarium 1822 og dimitteredes 1825. I studieårene svækkedes

hans syn så han til tider måtte have lærebøgerne læst for sig. Øjensvagheden fulgte ham livet igennem. Nogle år var han huslærer og forsøgte sig som skribent i Sylvester Hertz' Maanedsskrift for underholdende Æmner II og IV, 1830, og forfattede et par digte i fynsk dialekt, nyudgivet 1936 af Hans P. Lunde. 1833 blev W. student og 1837 cand.teol. I universitetsårene tjente han til sit ophold ved privatundervisning og var efter kandidateksamen atter huslærer nogle år. 1841 blev han præst i Bodilsker og Neksø, 1847 i Rønne og Knudsker og tillige provst for Bornholms amt, 1856 i Ålborg ved Budolfi kirke og 1857 stiftsprovst.

W. fremhævedes for sin trofasthed og omsorgsfuldhed i menighedsarbejdet og berømmes for en sund og naturlig forkyndelse hvorom de efter hans død udgivne *Tolv Prædikener*, 1867, vidner. Det er dog hans seksårige virke som overskoledirektor der har fæstnet hans navn. Embedet var oprettet 1855 i forbindelse med udskillelse fra kultusministeriets 2. departement af folkeskolen, seminarierne, højskolerne og blinde- og døvstummeinstitutionerne som 3. departement. Et overdirektorat i forbindelse dermed havde konsulent- og tilsynsvirksomhed for folkeskoler og læreruddannelse. De to hversom departementschef og overskoledirektor var forenet hos D. G. Monrad hvem de var tiltænkt, men da Monrad 1859 blev kultusminister udnævntes W. til de to hverv. 1860 måtte han dog opleve vedtagelse af en rigsdagsbeslutning om de to embeders nedlæggelse ved første vakance. Efter samstemmende vidnesbyrd var han en udmærket tilsynsførende: elskværdig i optræden, frisindet i metodespørgsmål og villig til at lytte til lærernes ønsker. Med Monrads reformer, skoleloven 1856, de Monradske kurser 1856 og seminarieloven 1857 var det igangsættende arbejde gjort, og det blev W.s opgave at befæste reformerne. Hans virksomhed som departementschef omtales meget lidt. Den administrative ledelse besørgedes væsentligst af kontorchef F. C. Bruun under hvem 3. departement efter W.s død gled tilbage som et ekspeditionskontor i 1. departement. Det kan dog næppe lægges W. til last at også overskoledirektørstillingen forsvandt. Dette fra den nationalliberale kultusminister C. C. Hall stammende forsøg på at skabe en sagkyndig overledelse af folkeskolen strandede på reaktion mod embedsmandsstyre og nationalliberale efter 1864, og lærerstandens holdning var forbavsende passiv. Af pædagogiske arbejder foreligger fra W.s hånd to skolebøger der i nogen grad har været banebrydende for småbørnsundervisningen i dansk: *Børnebog til Undervisning i Skrivning og Læsning for de første Begyndere*,

1865, og *Læsning for Børn*, 1866, begge udgivet under pseudonymet En gammel Skolemand. I sidstnævnte udkom første gang fortællingen om musene i Rynkeby præstegaard, som siden er optrykt utallige gange under titlen *Musebogen*, sidste gang 1980. – Etatsråds rang. – R. 1859. □ Litografi af E. Westerberg, 1858, efter daguerreotypi, efter samme litografi 1867.

Hist. t. 3. r. VI, 1867–69 105–34 (breve fra P. G. Bang til K. H. W.). – Dansk skoletid. I, 1861 244–49. Nord. skoletid. XIV, 1865 172; XV, s.å. 19f. Joakim Larsen: Bidrag til den da. folkeskoles hist. 1818–98, 1899. Verner Dahlerup i Dania VII, 1900 210–19. Johs. Markvardsen i Fynsk jul IV, 1936 16–19. Hakon Müller i Fyns stiftstid. 17.3.1942.

Helge Larsen (F. C. Kaalund-Jørgensen)

With, Torben Kiørboe, * 1910, læge. * 18.8.1910 i Kbh. (Frihavns). F: læge Carl W. (1877–1923) og Inge Kiørboe (1882–1952). ~ 18.1.1938 i Kbh. (Kastelsk.). med pianist Kamma Bentsen, * 20.4.1912 i Kbh., d. af kontorchef, cand. jur. Frants Harald Vilhelm B. (1877–1942) og Nanna Agnethe Hvidt Christiansen (1879–1962). W. blev student 1928 fra Metropolitanskolen og fik lægevidenskabelig embedseksamen fra Kbh.s universitet 1934. Efter turnus- og kandidat tjeneste ved kbh.ske hospitaler og ved Statens vitaminlaboratorium (1937–38) blev W. tilknyttet Rigshospitalet fra 1939–54, dels ved medicinsk poliklinik under professor Eggert Møller (1939–42 og 1947–48), dels ved medicinsk afdeling A (1942–45 og 1948–54) under professor Carl Sonne; begge chefers stringens og forskningslyst fik stor indflydelse på W.s fremtidige betydelige videnskabelige indsats. Allerede 1941 disputerede W. for den medicinske doktorgrad ved Kbh.s universitet om *Absorption, metabolism and storage of vitamin A and carotene, with some remarks on the vitamin A requirement* hvor han dokumenterede sin evne for biokemisk-klinisk forskning. Han var 1946–54 tillige regenslæge, og efter 1944 at være blevet specialist i medicinske sygdomme (særlig stofskifte- og blodsygdomme) og i laboratorieteknik 1948 blev W. 1954–80 overlæge ved centrallaboratoriet og blodbanken, Svendborg centralsygehus. I årene på Rigshospitalet kastede W. sig med kromatografiske metoder over forskning vedrørende galdefarvestoffernes kemi hvilket resulterede i to store monografier: *Biology of Bile Pigments*, 1954 (ty. udg.: *Die Biologie der Gallenfarbstoffe*, 1960). W. var dermed kommet ind på studiet af porfyri, en række arvelige eller erhvervede sygdomme, udløst af enzymdefekter, der kunne medføre underlivssmerter, psykiske og neurologiske forstyrrelser som det er beskrevet i

With, Torben

adskillige tragiske tilfælde, bl.a. inden for den engelske og danske kongefamilie (Ida Macaline, C. Rimington, J. Brocke m.fl.: Porphyria, a Royal Malady, 1968). Efter studieophold hos Rimington, London, fik W. i Svendborg, hvor han da i sin første tid selvstændigt måtte opbygge en effektiv blodbank, samarbejde med dyrlæge S. K. Jørgensen, Thisted, der havde påvist porfyri hos levende grise og kalve. W. udviklede nu stadig forbedrede metoder til påvisning og præparation af porfyriener idet han på egen farm 1954–76 opdrættede kvæg og senere fjerkræ med sygdommen. Ved søjle- og senere tyndtlagskromatografi kunne W. bestemme uro- og coproporfyrin og kunne overbevisende dokumentere at et tidligere meget benyttet sovemiddel udløste akutte porfyrianfald (1971), og at sygdommen ikke som ment fra svensk side var en intermitterende form. 1972 arbejdede Rimington hos W. hvor de bl.a. viste at porfyrin kunne være levergiftigt; ved forsøg med fjerkræg kunne W. senere vise at protoporfyrin måtte dannes ved brosynthese og ikke ved hæmoglobinnedbrydning (1978). Ved spectrometri introducerede W. en metode til bestemmelse af metalfri porfyriester (1977) og gennem årene har han, støttet væsentligt af sin hustru, opbygget et dansk porfyri-register over de i Danmark kendte tilfælde og deres godt 1600 slægtninge. Alt dette klinisk-kemiske arbejde til trods har W. alligevel også haft tid til dels at skrive videnskabeligt og populært om bl.a. blodtyper og donorer (1955), om ACTH og om hjertesygdomme, dels til aktivt at involvere sig med aviskronikker i den offentlige debat. Han har været gæsteforelæser i Freiburg (1956, 1967, 1975), Prag (1958, 1980), Cape Town (1970), Rom (1978) og Argentina (1979). – Medlem af det britiske Nutrition Society 1946, af Biochemical Society 1954, af Association of Clinical Pathologists 1956, medlem af bestyrelsen for Danske laboratorielægers organisation 1958–66. □Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1941 130f. T. W. i International journal of biochemistry XII, London 1981 985–88.

Egill Snorrason

With-Seidelin, Carl Ludvig, 1850–1924, søofficer. * 27.10.1850 i Haderslev, † 18.7.1924 i Hornbæk, begr. i Kbh. (Vestre). F: herredsfoged i Gram hrd., senere procurator, endelig overrets-sagfører i Kbh. Mouritz Peter With (1814–83) og Louise Binzer (1815–82). Navneforandring 13.7.1904. ~ 9.6.1877 i Kbh. (Holmen) med Marie Elisabeth Brinck-Seidelin, * 28.4.1852 på Vemmetofte, † 11.6.1926 i Kbh., d. af fideikom-

misbesidder Hans Diderik B.-S. (1821–1902) og Charlotte Sophie Christiane Hertel (1823–88). W. blev kadet 1864, sekondløjtnant 1870, premierløjtnant 1872, kaptajn 1885 og kommandør 1898. 1869–70 var han med fregatten Sjølland på togt i Middelhavet hvor dette skib repræsenterede Danmark ved Suezkanalens åbningsfest i Port Said 17.11.1869. 1871–72 var han med fregatten Jylland til Vestindien, 1872–74 gennemgik han Hærens officersskoles ældste klasses artilleriafdeling, 1874 var han med Jylland på kongerejsen til Island, 1880–81 atter med Jylland til Vestindien og 1882 næstkommanderende med skonnerten Diana til Island. 1887–91 gjorde han tjeneste som undertøjmester ved artillerikorpsset, var 1887 og 1891 med panserskibet Tordenskjold i eskadre, 1889, 1890 og 1891 chef for skonnerten Absalon på skydeskole, 1892 og 1893 chef for kanonbåden Falster med maskinskolens elever, 1894 næstkommanderende i panserskibet Helgoland i eskadre, 1895 fører af skoleskibet Georg Stage, 1896 chef for kadetskibet, korvetten Dagmar, 1897–98 chef for vagtskibet Sjølland ved Kbh., 1900 for panserskibet Odin, og 1903 tog han sin afsked. W. ejede en tid Mørkhøjgård. Han var meget kundskabsrig og flittig, var meget skrivende og en dygtig oversætter, har oversat Mark Twain til dansk. Han huskes særlig for sine marinehistoriske arbejder, bl.a. en bog om Lorentz Henrik Fisker (1891), var medarbejder ved Salmonsens Konversationsleksikon, Dansk biografisk Lexikon (1. udg.) og generalstabens værk Bidrag til den store nordiske Krigs Historie (I–X, 1899–1934). Som sønderjyde og ivrig forsvarsvæn var han formand for Danmarkssamfundet 1913–18; han var i det hele en meget nationalt indstillet mand hvilket ikke mindst prægede hans foredrag for de ham underlagte skibsbesætninger. Inden for forsvarsdebatten hævdede han som en af de få søofficerer betydningen af Kbh.s landbefæstning. W. var 1900 involveret i bestræbelserne for at skabe kontakt mellem officerer og højskolefolk, men formåede ikke at gøre flådens andre officerer interesserede i dette samarbejde. □Mal. af Brita Barnekow, 1897. Foto.

Berl. tid. 19.7.1924. Tidsskr. for søvæsen XCV, s.å. 540f. Søelitenant-selsk. 1784–1934, 1934 135f. – Papirer i Rigsark.

Paul Ipsen*

Withusen, Carl David, 1822–74, kirurg. * 16.8.1822 i Kbh. (Garn.), † 19.9.1874 sst. (Holmens), begr. sst. (Holmens). F: overkirurg, senere professor, konferensråd C. C. *W. (1778–1853) og Marie S. J. Watt (1798–1875). ~ 1° 11.12.1858

i Kbh. (Holmens) med Gustava Sophie Francke, * 25.6.1837 i Kbh. (Petri), † 6.4.1860 sst. (Holmens), d. af kommitteret, senere regeringspræsident Karl *F. (1805–70) og Louise M. Frølich (1815–45). ~ 2° 29.8.1863 i Gamtofte med Benedicte Ulfspærre Treschow, * 4.1.1841 på Brahesborg, † 17.12.1917 i Kbh. (~ 2° 1878 med maler Lorenz *Frølich, 1820–1908), d. af godsejer, senere kammerherre Frederik Vilhelm Rosenkilde T. (1811–69) og Andrea Bjørn Rothe (1814–85).

W. blev student 1840 fra Metropolitanskolen, tog 1847 lægeeksamen og var kandidat hos overkirurg S. A. *V. *Stein ved Frederiks hospital. Under krigen var han skibslæge 1848, overskibslæge 1849. Efter kandidat tjeneste 1848–52 ved Frederiks hospital studerede han n.å. kirurgi i Frankrig og England hvorom han berettede i *Noticer fra et Ophold i Paris* (Bibliothek for Læger, 1853). 1853 var han kolerælæge i Kbh. og 1853–55 reservekirurg ved Frederiks hospital hos Stein og A. *Buntzen; 1854 konkurrerede han uden held med den meget overlegne M. H. *Saxtorph til lektoratet i kirurgisk patologi (afhandlingen *Hvilken Betydning har Beenbetændelsen for den chirurgiske Patologi?*). 1856–60 var W. distriktslæge i Kbh. og samtidig prosector chirurgiæ hos Stein ved professoratet i operationslære hvorpå han 1860–63 blev reservekirurg hos den fortræffelige kirurg S. E. *Larsen på Almindelig hospital i Amaliegade. W., der vel ikke var i besiddelse af faderens begavelse, men flittigt og hæderligt stræbte efter at erhverve sig en grundig kirurgisk viden udnævntes da S. E. Larsen tog sin afsked 1863, til overkirurg ved det nye kommunehospital afd. I hvor han ved sin besindige grundighed og solide dygtighed gjorde god fyldest på den som følge af den slesvigske krig kort efter oprettelsen stærkt overbelagte afdeling. Han indførte således den af ham konstruerede *skorstenskanyle*, et fremskridt ved efterbehandlingen af tracheomerede patienter. Allerede efter fire års virksomhed rantes W. efter en vanskelig operation af et slagtilfælde så han 1868 måtte søge sin afsked. S.å. udnævntes han til tit. professor. Endnu et par år efter kunne han passe nogen privatpraksis, men måtte snart give op. W.s litterære arbejder indskrænker sig til kasuistiske tidsskriftmeddelelser. □ Afbildet på Just Holms mal. af medicinske kandidater, 1848 (Fr.borg). Mal. af H. Chr. Jensen, 1874 (Kbh.s kommunehosp.). Træsnit 1875. Foto.

Ugeskr. for læger 3. r. XVIII, 1874 239. III. tid. 21.2.1875. Concurrenceerne i det medicinske fakultet 1838–86, 1886 33–35. Villads Christensen i Kbh.s kommunehospital 1863–1913, udg. Kristen Martin Nielsen og E. A. Tscherning, 1913 65f. Nic. Holm: Glade år, 1915 især 99–106. Vald. Meisen: Ovariotomiens begyndelse i Danm., 1923 (optr. i forf.s. Medicinsk-hist. af-

handl. og portrætter, 1933) 17. E. Dahl-Iversen: Vor kirurgiske arv, 1960 = Festskr. udg. af Kbh.s univ. maj 1960 110–13.

Otto C. Aagaard*

Withusen, Carl Christopher, 1778–1853, kirurg. * 7.12.1778 i Kbh. (Slotsk.), † 16.7.1853 sst. (Holmens), begr. sst. (Holmens). F: sølvpop hos enkedronning Juliane Marie David W. (1724–96, ~ 1° 1769 med Johanne Marie Fich, † 1771, ~ 1° med kancellibud Rasch Matthisen, † 1768) og Dorothea Margrethe Smidt (1751–1828). ~ 26.11.1819 i Kbh. (Holmens) med Marie Sophie Johanne (Hanne) Watt, * 22.12.1798 i Kbh. (Ty. ref.), † 8.7.1875 sst. (Holmens), d. af købmand Alexander W. (ca. 1766–1854) og Johanne Henriette Klingenberg (1776–1857). – Far til C. *W. W. blev student 1796 fra Herlufsholm og begyndte, samtidig med at han fra 1797 var kompagnikirurg, at studere ved Kirurgisk akademi hvor han tog eksamen 1803 og s.å. blev reservekirurg og lærer i anatomi. 1801–04 var han kirurgisk kandidat ved Frederiks hospital hos overkirurgen H. C. F. *Schumacher, F. C. *Winslows efterfølger, derefter reservekirurg 1805–07; kar. regimentskirurg blev han 1807. F. C. Winslows interesserede sig meget for W. og skaffede ham et rejsestipendium; da de danske penges værdi var ringe drog W. hvis hu stod til England i årene 1807–10 til kirurgerne i Tyskland, Frankrig og Wien hvor han særlig studerede oftalmologi hos tidens berømteste øjnlæge G. J. Beer. 1810 blev han regimentskirurg med bopæl i Lyngby hvor han foretog sin første og heldige stæroperation og snart fik en stedse voksende praksis som øjnlæge. 1811 studerede W. igen øjensygdomme i Wien, og s.å. forflyttedes han til Kbh. og blev adjunkt ved Kirurgisk akademi hvor han 1816 blev ekstraordinær og 1819 3. ordinære professor. 1816 studerede W. et halvt år i London ved Guy's Hospital hos Englands betydeligste kirurg Astley Cooper der siden i høj grad kom til at præge hans forsigtige og i god forstand konservative kirurgiske handle. 1819 udnævntes W. til overkirurg ved Frederiks hospital efter J. Colsmann og s.å. blev han medlem af sundhedskollegiet. W. genoprettede hurtigt den under Colsmann forfaldne afdelings orden og renommé og blev ved sin alsidige kirurgiske dygtighed som diagnostiker og operatør, sit ry som øjnlæge og sin akademiske kultiverede og elegante personlighed datidens førende kirurg, om end i nogen grad konkurrerende med overkirurgen R. S. Thal ved Almindelig hospital.

For sine assistenter og reservekirurger var W. en udmærket praktisk lærer, men den klinisk-kirurgiske undervisning som Winslows havde inaugu-

reret, fortsatte han, til en del misfornøjelse, ikke. Efter Colsmanns død rykkede W. 1830 op til 2. professor ved akademiet og fratrådte overkirurgikatet ved Frederiks hospital hvor han efterfulgtes af Gundelach *Møller; s.å. udnævntes han til hofkirurg. W. holdt nu teoretiske forelæsninger over operations- og bandagelære samt kirurgisk anatomi, og da Kirurgisk akademi 1842 forenedes med medicinsk fakultet til det lægevidenskabelige fakultet blev W. professor ordinarus ved universitetet. S.å. blev han medlem af direktionen for Blinde- og døvstummeinstituttet og Frederiks hospital. W.s store private praksis og virksomhed som øjenlæge levede ham ikke tid til litterær produktion, for hvilken han heller ikke havde anlæg; der foreligger fra hans hånd kun nogle få og ikke betydelige tidsskriftartikler. Under koleraepidemien 1853 angrebes W. ligesom Thal af sygdommen og døde samme dag som denne. – Etatsråd 1836. Konferensråd 1848. – R. 1828. DM. 1840. K. 1852. □Mal. af Jac. Munch, 1808 (Med.-hist. mus.). Litografi af Hub. Meyer, 1840.

Bibl. for læger 4. r. III, 1853 413–44. M. Djørup i Ugeskr. for læger 3. r. XXII, 1876 414–16. J. H. Lorck: 75 år, 1885 57–59. C. V. Zahrtmann i Hospitalstid. 4. r. X, 1902 585–95. G. Norrie: Kirurgisk akad.s hist. II–III, 1923. Samme: Den danske oftalmologisk hist., 1925. Samme: Kirurger og doctores, 1929 139. E. Dahl-Iversen: Vor kirurgiske arv, 1960 = Festskr. udg. af Kbh.s univ. maj 1960 26–29. E. Snorrason i Medicinsk forum XXIX, 1976 57–68.

Otto C. Aagaard*

Witt-Hansen, Johannes, * 1908, filosof. * 9.8.1908 i Levring ved Kjellerup. F: højskoleforstander Jens Valdemar W.-H. (1867–1914) og lærer Karen Andrea Balleby (1876–1969). ~ 2.5.1936 i Kbh. (b.v.) med småbørnspædagog Gerda Elisabeth Holtved, * 20.10.1906 i Korsør, d. af postmester Hans Carl H. (1868–1937) og lærer Thora Dorothea Petersen (1876–1961). Efter studentereksamen fra kursus (1929) studerede W.-H. medicin, men gik senere over til filosofien (magisterkonferens 1949). Under studiet og senere ernærede han sig som højskolelærer (Borups højskole m.m.). 1949–50 var han Mary Taylor Williams fellow ved University of North Carolina, Chapel Hill. Nogle år var han knyttet til Rigsarkivet og Det kgl. bibliotek, men 1957–78 har han virket ved Kbh.s univ. som videnskabelig assistent og fra 1959 som professor i filosofi. W.-H.s videnskabelige arbejde var først koncentreret om naturvidenskabernes filosofi. Specialeafhandlingen der drejede sig om materiebegrebet hos Newton, Kant og Einstein udkom som bog 1958 og s.å. forsvarede han for den filosofiske doktorgrad en afhandling om Arthur

Stanley Eddingtons videnskabsfilosofi (*Exposition and critique of the conceptions of Eddington concerning the philosophy of physical science*) som oprindeligt var forfattet i forbindelse med en international priskonkurrence. En bredere problemstilling behandlede i *Om generalisation og generalisationens problemer i de matematiske og historiske videnskaber* (Kbh.s univ.s festskrift, november 1963). I dette, nok hans mest originale arbejde, udvikler W.-H. inspireret af Niels *Bohrs korrespondensprincip en opfattelse af videnskabeligt fremskridt indebærende begrebsudvidelse, hvorved mere generelle love, der indeholder tidligere fundne som specialtilfælde, muliggøres. Han forfølger denne tanke fra matematikken (talbegrebets udvikling, de ikke-euklidiske geometriers fremkomst) via fysikken (relativitetsteorien i forhold til klassisk fysik) til historievitenskaben hvor han finder den udtrykt hos G. W. Leibniz, G. W. F. Hegel og Karl Marx.

Sidstnævnte har W.-H. helliget en væsentlig del af sit forfatterskab. Den engelsksprogede fremstilling *Historical materialism. The method, the theories. Exposition and critique I*, 1960 er desværre ufuldendt. W.-H. har forsynet den af ham redigerede nye danske udgave af Marx' skrifter *Kapitalen*, 1970–72, *Grundrids . . .*, 1974–76, *Teorier om merværdien I–III*, 1979 med fyldige indledninger, og han har besørget bindet om *Karl Marx i serien De store tænkere* (1970). Desuden har han publiceret en populær fremstilling af Marx' socialvidenskab, dens filosofi og metode under titlen *Historisk materialisme* (Berlingske Leksikonbibliotek, 1973) og skrevet om *Marxisme, Leninisme og Maoisme* i samleværket Politiske ideologier, red. Sv. E. Stybe (1972 og senere). Endelig har W.-H. publiceret to artikler på engelsk om Marx i *Poznan studies in the philosophy of the sciences and the humanities*, 1976 og 1977. Karakteristisk for W.-H.s Marxfortolkning er at han først og fremmest ser denne som socialvidenskabsmand – den politiske agitator ses der bort fra. Marx udviklede ifølge W.-H. den historiske materialisme som en metode, bygget over naturvidenskabeligt mønster der arbejder med abstrakte modeller som generaliseres. Metoden anvendte han til analyse af de førkapitalistiske vareproducerende samfund og to former for kapitalisme, idet overgangene, som historiske begivenheder, svarer til teoretiske generalisationer. Ved at generalisere varebegrebet så det også omfatter arbejdskraft kan „værdiloven“, som udvikledes til forklaring af økonomien i det førkapitalistiske samfund, bevare sin gyldighed for det kapitalistiske, mens den uden denne udvidelse ville føre til „merværdiens paradox“.

W.-H. har altid haft interesse for filosofiens historie, særlig Leibniz har han arbejdet med (se fx *Leibniz and contemporary science*. Orbis litterarum XXII, 1967). Til brug ved filosofikum skrev han *Kompendium til den antikke filosofis historie I-II*, 1964–65 som dog ikke fuldendtes. Desuden har han i flere artikler i udenlandske tidsskrifter og samleværker redegjort for udviklingen i dansk filosofi: *La filosofia danesa contemporanea* (De notas y estudios de filosofía II, 1951), *Some remarks on philosophy in Denmark* (Philosophy and phenomenological research XII, 1952), *Philosophy of science in Denmark* (Zeitschrift für allgemeine Wissenschaftstheorie I, 1970) og *The impact of Niels Bohr's thought on Danish philosophy* (Contemporary philosophy in Scandinavia, udg. R. E. Olson & A. M. Paul 1972). Om Harald *Høffding har W.-H. skrevet i den af Norges almenvitenskabelige forskningsråd udgivne „melding“ *Skandinavisk naturvitenskap og teknologi omkring år 1900*, 1980 samt i artiklen *Leibniz, Høffding, and the „Ekliptika“ circle* (Danish yearbook of philosophy XVII, 1980). I to bind essays (*Strejftog i moderne filosofi*, 1961 og 1963) har han behandlet filosofiske emner i populær form. – I de senere år har W.-H. interesseret sig stærkt for fremtidsforskning og bl.a. virket som medlem af et udvalg for denne sag nedsat af Statens samfundsvidenskabelige forskningsråd, som medlem af Akademiet for fremtidsforskning samt som redaktør af samleværket *Fremtidens verden* (1975), til hvilket han selv har bidraget med en artikel om *En global eksistensfilosofi*. Senere arbejder er *The futurologist* (i Unesco-skriftet *Time and the philosophies*, 1977) samt *War research, peace research, and the research of futures* (Filosofiske studier V, 1982). W.-H. har været medlem af redaktionsudvalget for *Danish yearbook of philosophy* siden begyndelsen 1964 og redigeret vol. VIII, 1972 med referat af Entretiens de Copenhague om „Kierkegaard et la philosophie contemporaine“, et symposium afholdt 1966 af Institut International de Philosophie som W.-H. har været medlem af siden 1962. Desuden er han medlem af editorial board for tidsskriftet *Man and World*. W.-H. var medlem af Den danske nationalkomité for videnskabshistorie og videnskabsfilosofi 1974–82. □Foto.

Bibliografi i *Filosofiske studier I*, 1978 383–86. – Selvbiografi i *Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1959 182f.* – Hans Siggaard Jensen og Ole Thyssen i *Filosofiske studier I*, 1978 149–68. Sv. E. Stybe i *Kbh.s univ. 1479–1979*, red. Sv. Ellehøj X, 1980 115–17.

Mogens Blegvad

Witzansky, Harald Theodor, 1862–1940, redaktør. * 7.9.1862 i Kbh. (Garn.), † 6.2.1940 i Hellerup, begr. i Kbh. (Bispebjerg). F: overspillemand ved 2. infanteribatteri, senere musikdirektør Harald Theodor W. (1833–1906, ~2° 1885 med Hansine Christine Sidsine Nielsen, 1852–1909) og Nielsine Petrine Holm (1831–82). ~1° 3.2.1888 i Kbh. (b.v.) med Rachel Lotinga, * 18.9.1865 i Kbh. (Mos.), † 29.3.1907 i Kbh. (~2° med cand.phil., rigsdagsstenograf Theodor Thorup, 1863–1938), d. af skibsprovianderingshandler, senere kommissionær Noah L. (ca. 1830–78) og Zerline Eibeschtütz (1836–1912). Ægteskabet opløst 1895. ~2° 1.4.1895 i Kbh. (b.v.) med Agnes Johanne Caroline Philipson, * 17.6.1872 i Randers, † 9.11.1962 i Rungsted, d. af købmand Philip P. (ca. 1817–85) og Wilhelmine Levy.

W. kom af en polsk slægt hvis stamfader her i landet formentlig indvandrede i slutningen af 1700-tallet. Faderen var militærmusiker, deltog i krigen 1864 og blev taget til fange af tyskerne ved stormen på Dybbøl. Selv stiledte W. som ung mod en officerskarriere, begyndte som 15-årig på hærens elevskole, blev sergent, men forlod 1884 militæret fordi han „som søn af en underofficer ikke havde fornøden social dannelse“ til at komme på officersskolen. Han skrev i stedet sit navn ind i dansk bladhistorie, men beholdt taknemmelighed over for hærens elevskole som han kaldte „den hårdeste vort land har haft“, men som lærte eleverne orden og „skabte karakterer“. W. blev nu ansat i den nystiftede avis Politikens administration under Herman *Bing der stod som udgiver sammen med Viggo *Hørup og Edvard *Brandes. Ved sin energi og medfødte forretningsans skabte han sig her en sådan position at han 1896 ved Bings død blev bladets forretningsfører. Han bidrog i de følgende år i væsentlig grad til Politikens forretningsmæssige succes, man fandt alligevel ikke i det administrative arbejde tilstrækkeligt afløb for sin virketrang, endnu mindre for sin levende politiske interesse. Allerede 1893 var han blevet forretningsfører for det lille middagsblad København der efter en kort litterær periode med Ove *Rode og Johan *Knudsen som redaktører nu holdt sig kommerligt i live ved den nye redaktør Johannes *Hansens krydrede tilberedning af døgnets sensationer. Da København truedes af sammenbrud reddede Politiken dets eksistens, og W. fik på Politikens vegne indsende både med bladets ekspedition og redaktion. Det sidste blev det afgørende. Johannes Hansen udskiftedes hurtigt til fordel for J. A. *Jensen der efter at have udstået flere fængselsstraffe pga. sine dri-

stige politiske skrivelser 1897 erstattedes af præsten og skribenten Henning Jensen.

Det var under dennes redaktortid bladets nye politiske kurs blev lagt. Men det var W. der afstak den, og hans politiske udvikling forløb ikke parallelt med Politikens. Hans oprindelige radikalisme afblegedes og erstattedes af en bredt borgerlig, nationalt bevidst liberalisme. Skønt han stadig sad som begge blades forretningsfører lod han på en række vigtige områder i de bevægede kampår København indtage standpunkter der afgav fra Politikens. Det drejede sig bl.a. om så afgørende problemer som forsvaret, salget af De vestindiske øer og forholdet til socialdemokraterne. I Kbh.s borgerrepræsentation hvor han sad 1900–07 i den liberale gruppe i listefællesskab med socialdemokraterne gik han ligeledes sine egne veje. Situationen mellem Politikens redaktionsledelse og forretningsfører blev stadig mere spændt, og 1902 kom det afgørende brud. I et brev til W. gjorde Edvard Brandes W.s fortsatte stilling som Politikens forretningsfører afhængig af at København fremtidig indstillede sin polemik mod Politiken. Men W. var da kommet så langt ud i sin opposition at der næppe var noget valg. Han forlod Politiken og lagde al sin kraft både som administrator og redaktør ind i at udbygge København der snart fra at være middagsblad gik over til at være et borgerligt fronderende morgenblad.

I de følgende år blev W. et af de hårdest omstridte navne i dansk presse, ustandselig angrebet både af Social-Demokraten og Politiken. En situation, der passede hans temperament fortræffeligt. Selv blev han aldrig skrivende journalist, men i befrugtende samarbejde med Anders Vigen, der blev hans frygtede og beundrede pennenfører, gav han rådt for usødet. Vigers lange, stærkt polemiske lederartikler på forsiden gav København dets særpræg. Det blev uafhængigt opinionsblad i en grad dansk presse sjældent før havde oplevet og først skulle opleve igen efter 1945 med Information under Børge Outze og Erik Seidenfaden. Alle sider af den redaktionelle virksomhed ledede W. med fasthed og oplagthed. Han var „skaberen af bladets ånd; han bestemte selv dets intentioner og retning; han skønnede hurtigt og skarpt i enhver sag, tog uforfærdet sit standpunkt, og det veg han ikke en hårsbred fra. Han ejede en sikker evne til at vælge sine medarbejdere, at vurdere deres evner, at sætte dem på rette plads og at inspirere dem i sin ånd“ (Knud Bokkenheuser). Litterært satte særlig Herman Bang – der stod W. nær og fulgte ham fra Politiken til København – sit præg på bladet der knyttede en lang række af dansk journalistiks og kulturlivs øvrige kendte navne til sig

– som journalisterne Frejlf Olsen, Christian Houmark og G. Helweg-Larsen, arkæologen og kulturskribenten Frederik Poulsen, forfatteren Valdemar Rørdam, Erich Erichsen, Karin Michaëlis, Knud Bokkenheuser og Knud Poulsen, historikerne Erik Møller og Vilh. la Cour m.v. Ejendommeligt var bladets kirkelige linje der også var udpræget polemisk. Her kæmpede Henning Jensen, der efter W.s tiltræden fortsatte som kirkelig redaktør, for en dogmefri kristendom der var af noget radikalere tilsnit end bladets borgerlige læserkreds i sin helhed var indstillet på.

Med sin uafhængige stilling, placeret nogenlunde midt imellem partierne højre og venstre tilkæmpede København sig efterhånden stor yndest i borgerlige kredse i by og på land. Dets nationale linje og front mod socialisme, fagforeningsvælde og pacifisme blev stadig skarpere trukket op, men også dets markeret selvstændige stillingtagen. W.s politiske mål var en forening af de borgerlige partier mod socialismen. 1913 ekskluderedes han af venstres redaktørforening pga. Københavns „indiskretioner“. – Med fremragende forretningsans fik W. stabiliseret bladet økonomisk. Selv ejede han størsteparten af aktierne. 1918 lod han imidlertid ret uventet, sikkert af privatøkonomiske grunde, aktiemajoriteten overgå til et interessentskab hvori bl.a. den konservative politiker og industrimand Alexander Foss var repræsenteret. Magister Harald Nielsen indtrådte som litterær redaktør. Der opstod inden for den før så fast sammentømrede medarbejderstab en vis uro der resulterede i at bl.a. Anders Vigen forlod bladet (og Jesper Ewald, også tilknyttet København, inspireredes til romanen Solgte Drømme, 1922). W., der var vant til at være herre i sit eget hus, følte sig trykket af den nye situation. Han holdt ud til 1922 da bladet overgik til partiet venstre og fik J. A. Hansen som redaktør.

1923–24 var W. derefter redaktør af Illustreret Tidende. Siden kom hans administrative evner til ny udfoldelse i ledelsen af Kruchow-Waldorffs litografiske anstalt hvis adm. direktor han var fra 1926 til sin død. I de sidste mange år af W.s liv var der stille om den mand der i et kvart århundrede ustandselig havde været i ilden. Hans seneste år var tunge efter at han 1935 fik amputeret det ene ben. – W. sad i centralkomiteen for Den sønderjydske fond fra oprettelsen 1918 og til dens strukturerændring 1937 og beklædte gennem årene mange andre tillidshverv, var således 1930–32 formand for Dansk skatteborgerforening. – R. 1909. □ Afbildet på tegn. af Alfred Schmidt 1917 og udateret (Fr.borg). Foto.

København 26.4.1902 (brevveksl. med Edv. Brandes). – Kn. Bokkenheuser: Og årene svandt –, 1933. Asger Karstensen: Et liv i politik, 1940 især 67. Berl. tid. 7.2.1940. Politiken s.d. Jesper Ewald i Nationaltid. 8.2.s.å. Vald. Koppel i Journalisten 1.3.s.å. Anders Vigen sst. 1.5.s.å. Vald. Koppel: Af Politikens hist. I, 1946. Fr. Poulsen: I det gæstfri Europa, 1947 227f. Sv. Thorsen: Den danske dagspresse I–II, 1947–51. Johs. Krøier: H. W., 1950. T. Vogel-Jørgensen i Pressehist. årbog, 1966 91–105. Niels Thomsen: Dagbladskonkurrencen 1870–1970 I–II, 1972. Bo Bramsen: Politikens hist. I, 1983. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Verner Jespersen

Wivel, Carl Christian, 1844–1922, restauratør. * 12.10.1844 i Kbh. (Trin.), † 10.3.1922 i Monte Carlo, begr. på Frbg. F: snedker Jens Christian W. (1802–60) og Lovise Emilie Alvsen (1811–58). ~ 8.11.1878 i Kbh. (Holmens) med Ulrikke Sarine (Serine) Cathrine Meyer, * 23.4.1854 i Kbh. (Holmens), † 18.7.1927 i Snekkersten, d. af kaffeskænker Johan Martin Theodor M. (ca. 1825–77, ~2° 1873 med Petrine Pauline Maria Holm, ~1° med menig Fritz Vilhelm Wittrock) og Mette Cathrine Petersen (ca. 1824–64).

Efter at have deltaget som frivillig i krigen 1864 fik W. barberuddannelse og nedsatte sig 1872 i Holmens kanal. 1880 overtog han imidlertid restauranten Røde Lygte i Gothersgade, og herfra gjorde han 1883 springet til Tivoli hvor han blev lejer af den nyopførte tårnpavillon. Indtil 1888 drev han dog stadig Røde Lygte hvor han selv stod bag disken og sørgede for frokostretterne der var denne café's speciale. Sin ilddåb som københavnerrestauratør fik han 1884 da den store lægekongres med deltagelse af bl.a. Louis Pasteur gæstede Kbh. idet en af kongressens store festmiddage blev afholdt i tårnpavillonen. I udstillingsåret 1888 fik hans forretning et betydeligt opsving, men særlig fart kom der i udviklingen da han 1890 rykkede ind i Tivolis nye facadebygning ud til Vesterbrogade. Her rådede han til en begyndelse kun over et lokale af ret beskedne dimensioner samt to små dameværelser, men snart efter fik restauranten natbevilling, og efterhånden blev alle lokalerne i facadebygningen lagt ind under den, og under gentagne ombygninger, navnlig 1912 da fløjen mod Bernstorffsgade blev tilbygget, udvikledes *Restaurant Wivel* sig til et etablissement der var kendt viden om. 1916 trak W., der i sit arbejde med restauranten var blevet meget aktivt støttet af sin hustru, sig tilbage og overlod virksomheden til sin kompagnon fra 1910 og nevø Anton Ludvig Pedersen (1868–1929), eneejer fra 1919, efter hvis død dennes søn Frode Stauby Pedersen (1901–67) var indehaver indtil restaurationen 1932 blev aktieselskab med F. S. Pedersen som direktør. 1931 ændredes restaurantens navn efter en strid

med W.s familie til Wivex. Den havde fra 1935 hovedledelse fælles med restaurant Nimb; men da det ved midten af 1960'erne kunne konstateres at der ikke mere var muligheder for en forretning af denne type blev den nedlagt.

En overgang var W. interesseret i store byggeforetagender og opførte bl.a. ejendommen på hjørnet af Østergade og Amagertorv. Han var virksom i en række velgørende foreninger og viste megen interesse for militære spørgsmål. Fra 1911 var han formand for Våbenbrødrenes kbh.ske afdeling. – Kammerråd 1905. – R. 1909. DM. 1919. □Foto (Fr.borg).

Dagens nyheder 11.3.1922. Politiken 12.3.s.å. Th. Lumbye og Harald H. Lund i Tivoli minder, ved Ernst Mentze og Harald H. Lund, 1943 70f. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Finn H. Lauridsen (P. Koch Jensen)

Wivel, Hylling Georg, 1851–1910, lærer, grammatiker. * 3.9.1851 i Hillerød, † 22.4.1910 i Ålborg, begr. på Frbg. F: skolelærer, forfatter Niels Peter W. (1818–74, ~2° 1858 med Hanne Christiane Hansen, 1813–58 (~1° med urtekræmmer, senere gårdejer Carsten Hansen, ca. 1802–50), ~3° 1859 med Vilhelmine Johanne Jørgensen, 1832–70) og Ingeborg Jørgine Frederikke Middelthun (1822–56). ~ 12.5.1883 i Kolding med Johanna Fernanda Beck, * 30.12.1847 i Løgstør, † 16.8.1930 i Kbh., d. af læge i Løgstør, senere distriktslæge i Kolding, justitsråd Ove Frederik B. (1815–98) og Caroline Vilhelmine Nancy Darre (1817–93). – Bror til Niels *W.

W. blev student 1869 fra Fr.borg og tog filologisk eksamen 1876. Som student og ung kandidat boede han i Birkerød præstegård hvor der om præstens søn Holger *Begrup og dennes ven Jakob *Knudsen samledes en kreds af åndeligt bevæget ungdom som beundrede W.s sprogtalent og musikalske begavelse. W. tilegnede sig som en af de første den moderne fonetik, og herom førte han en omfattende korrespondance med sin ven Julius *Hoffory i Berlin; men han følte sig (ligesom vennen) holdt ude af de herskende konservative klikker og fik på grund af svageligt helbred og vanskelige økonomiske kår ikke noget habilitationsarbejde færdigt til offentliggørelse. Efter at han et par år af helbredshensyn havde taget plads som huslærer fik han timer ved Borgerdydskolen og Krebs' skole i Kbh. 1880–89 var han førstelærer ved Kolding private latin- og realskole, 1889 timelærer, 1892 adjunkt og 1907 overlærer ved Ålborg katedralskole.

W. har indskrevet sit navn i den danske grammatiks historie med én eneste bog: *Synspunkter for dansk Sproglære*, 1901. Den vakte ved sin fremkomst overordentlig opsigt og har siden da i

stigende grad delt skolens danskklærere i to stridende lejre. Skønt bogen ved sin radikale kritik og sin levende tro på de fremsatte synspunkters livskraft virker med ungdommelig friskhed er den resultatet af et helt livs sprogvidenskabelige studier og pædagogiske erfaringer. Allerede 1884 havde W. i Kolding udgivet en lille dansk sproglære, men først i sit halvtredsindstyvende år nåede han til en sådan afklaring af sine synspunkter at han (kraftigt opmuntret af Otto Jespersen) turde skride til offentliggørelse af en udførlig fremstilling.

W.s „synspunkter“ må først og fremmest ses som et led i de energiske bestræbelser for en reform af sprogundervisningen som herhjemme navnlig udfoldedes af Jespersen, og hvis principper netop s.å. fremstilledes i hans berømte bog Sprogundervisning. I stedet for – som det tidligere var almindeligt – at kræve et dogmatisk system af navne, regler og inddelinger lært udenad skulle man vække børnenes interesse ved at lade dem selv gøre iagttagelser og anstille ræsonnementer, og opmærksomheden skulle ikke længere rettes fortrinsvis mod skriftsproget, men mod „talen . . . det egentlige sprog“, mod „kendsgerninger“ som tryk og tone, længde og stød, der ikke finder udtryk i skriften. Man skulle fx ikke begynde med at lære børnene navnene på de ti ordklasser og så dressere dem til at henføre ethvert ord de stødte på til den rigtige klasse; men man skulle lede dem til at se at visse ord har fælles ydre egenskaber (især bøjningsmuligheder og syntaktisk anvendelse), og dernæst oplyse dem om at de pågældende grupper af de og de grunde kaldes sådan og sådan.

W. indså klart at en sådan undervisning forudsatte en reform ikke blot af læreruddannelsen, men også af selve grammatikkens synspunkter. Grammatikken havde i 1800-tallet næsten udelukkende været dyrket ved universitetet. Her og i den videnskabelige forskning interesserede man sig ensidigt for den historiske lingvistik. Den omfangsrige grammatiske litteratur bestod derfor udelukkende af større og mindre lærebøger der vel efterhånden med hensyn til stoffets detaljer nåede til bedre formuleringer og større fuldstændighed, men som ikke gav plads for nogen drøftelse af principielle problemer; til sidst var grammatikken stivnet i et dogmatisk system af navne der dækkede over dårligt (eller slet ikke) definerede begreber, tørre regler med lange renser af undtagelser og skematiske inddelinger efter tilfældige principper. Dette system betragtedes (hvis det overhovedet gjordes til genstand for refleksion) som et på forhånd givet, over al diskussion hævet, for alle sprog gyldigt erkendelsesinstrument, og for den der ville kæmpe sig

frem til en ny sprogerkendelse var der ingen anden vej frem end ved en radikal kritik at bryde dets eneherredømme. W. bestred den traditionelle logiske grammatiks almengyldighed (ja han benægtede endog muligheden af en almen grammatik) og påviste at de traditionelle kategorier der er opstået ved beskrivelsen af græsk og latin og defineret ud fra betydningen på flere punkter har tvunget opfattelsen af det danske sprog ind i rammer der kun passer på sprog af den ældre type med rigere bøjningssystemer og mindre faste ordstillingsregler (således fx begreber som hensynsled eller verbets sammensatte tider). Et tilsvarende falsk perspektiv fås imidlertid når man tolker forhold i nutidssproget ud fra ældre sprogtrin (når man fx kalder „bestemthedsendelsen -en“ for et ord fordi den engang har været det); W. føres derved til at hævde den sondring mellem genetisk og beskrivende sprogbetragtning som i den nyere lingvistik er blevet fremhævet over for den ældre ensidigt historiske opfattelse.

For at genopbygge den nydanske grammatik i en skikkelse der svarede til sprogets sande natur mente W. – i nøje overensstemmelse med samtidens positivistiske åndsretning – at man måtte gå ud fra iagttagelsen af de „positive (og hermed mente W. hørlige) grammatiske kendsgerninger“ (nemlig bøjning, ordstilling, tryk og tone samt pause); sprogets elementer skulle da klassificeres efter den måde hvorpå de reagerede i disse henseender således at en grammatisk kategori alene kunne fastholdes eller opstilles på basis af sådanne ydre kriterier. Da nu disse egenskaber ikke altid følges ad (nogle adjektiver mangler fx gradbøjning, andre bestemtheds- eller kønsbøjning) bliver ifølge denne opfattelse egentlig grammatiske definitioner umulige: „en holdbar definition vil komme til at omfatte hele den positive beskrivelse. Sproget . . . har livets mærke: de „flossede rande“ og den bestandige bølgen“.

W. formåede ikke radikalt at gennemføre en sådan sprogbeskrivelse på rent empirisk-materialistisk grundlag; han gik i virkeligheden ud fra de overleverede logisk-grammatiske kategorier og undersøgte ved hvilke ydre kendetegn de var manifesterede i dansk, men herved gav han en række værdifulde bidrag til den beskrivelse af nutidens talesprog som den ældre grammatik i så høj grad havde forsømt, og denne del af hans værk turde fra nutidens synspunkt være af større betydning end hans principielle kritik der berodde på en skæbnesvanger miskendelse af den nødvendige sammenhæng mellem sprogets ydre og indre side, formsiden og betydningssiden. – W.s synspunkter har haft virkning inden for skolernes danskundervisning. De har vakt de ånde-

ligt mere bevægelige til en forståelse af at den danske grammatik endnu ikke har nået en form der lader sprogets ejendommeligheder komme fuldt til deres ret, og at faget ved at erstatte udenadslæren og træffeøvelser med iagttagelse og ræsonnement kan forvandles fra en gold eksercits til et levende studium der fanger interessen og åbner sindet. Men hans skepsis over for systemer og definitioner har unægtelig også bidraget til en pædagogisk og videnskabeligt lige uheldig opløsning af alle faste rammer, og hos mere indskrænkede hoveder har hans positivisme fremkaldt den forestilling at iagttagelse af sprogets materielle side er den eneste forsvarlige form for grammatik – en tro der i sin dogmatiske ensidighed er stik imod ånden i W.s kritiske drøftelse.

W.s grammatikundervisning i mellemskolen skal (i modsætning til hans latinundervisning i de højere klasser) være gået så temmelig hen over hovederne på hans ungdommelige elever, og hans sære, noget koleriske væsen voldte ham adskillige disciplinære vanskeligheder. Han gik i sin undervisning – i modsætning til den aggressive tone i hans bog – meget lempeligt til værks for at danskundervisningen ikke skulle afvige alt for stærkt fra det man lærte i fremmedsprogsgrammatikken; men den *Hjælpebog ved Undervisningen i Modersmaalets Sproglære* som han udgav 1904 fandt kun ringe anvendelse og vakte hos mange tvivl om hans synspunkters pædagogiske anvendelighed. – W. led livet igennem under et svagt helbred, og han skildres af sin ven Axel Sørensen som en alsidigt begavet, men tvivlende og kæmpende natur der efterhånden fandt hvile i et tillidsfuldt gudsforhold, præget af den personlige oplevelses umiddelbarhed og oprindelighed. □Foto.

Axel Sørensen i Ill. tid. 1.5.1910. Holger Begtrup: Jakob Knudsen, 1918 80. Danske studier XXXIV, 1937 181–83. Det danske sprogs udforskning i det 20. årh., 1965 143–63.

Paul Diderichsen*

Wivel, Niels, 1855–1914, maler, tegner. * 7.3. 1855 i Hillerød, † 14.12.1914 i Hellerup, urne på Frbg. kgd. F: lærer, forfatter Niels Peter W. (1818–74) og Ingeborg Jørgine Frederikke Middelhun (1822–56). ~ 23.11.1888 i Kbh. (b.v.) med Johanne Cathrine Christiane Givskov, * 9.12.1862 i Horsens, † 15.2.1945 i Kbh., d. af skovrider Christian Henrik Karl G. (1823–62) og Emma Marie Olsen (1827–1904). – Bror til H. G. *W.

W. var en modsætningsfuld kunstnerpersonlighed. Han begyndte sin uddannelse traditionelt med at gå på kunstakademiet 1869–73 efter un-

dervisning på C. V. Nielsens tegneskole, men havde inden da været i lære som litograf. Efter akademiet rejste han til Tyskland i en årrække og udstillede derfor ikke regelmæssigt i Danmark. Han søgte fortsat uddannelse, både inden for reproduktionsteknikken og inden for billedkunstens område. 1879–80 var han således sammen med P. A. *Schou i Paris hvor han gik på Bonnats skole og 1880 udstillede et billede på salonen. Til at begynde med malede W. genrescener af et udpræget anekdotisk tilsnit. 1878 udstillede han i København *Et sognerådsmøde. En fattigsag forhandles*. Et typisk udtryk for tidens smag ligesom de satiriske tegninger han udførte i stort tal, bl.a. til illustrerede blade. *Julegave til Sørensen og Skrøder* med træsnit, 1878 findes i kobberstiksamlingen. – Han har imidlertid også leveret bogillustrationer, navnlig i 1890'erne. Endvidere skal fremhæves nogle fine eksempler på hans grafik. Kobberstiksamlingen ejer to raderinger af danske slotte fra 1900, som er en del af en serie, fulgt af en serie finske slotte. De viser ligesom portrættet af P. A. Schou (1897, sst.) at han modnedes kunstnerisk i retning mod symbolismen. 1898–1904 arbejdede han i Helsingfors ved den Tilgmannske reproduktionsanstalt og har i denne periode udstillet i Finland. Fra 1904 til sin død boede han i København. – Kunstmuseet i Maribo ejer et portræt af biskop D. G. Monrad. □Maledt selvportr. 1882 og 1891. Mal. af P. A. Schou, 1897. Foto.

Katalog over auktion over arbejder af N. W. 13.12.1886. Tidsskr. for kunstindustri 2. r. II, 1896 30. C. E. Jensen: Karikatur-album II, 1907 452–60. Socialdemokraten 19.12.1914. Aftenposten s.d. Jens Pedersen: Maleren P. A. Schou, 1929 50f. Sig. Schultz i Danske i Paris, red. Fr. v. Jessen II, 1938 452. Laur. Nielsen: Den danske bog, 1941 271. Leif Østby i J. H. Wessel og Norge, red. W. P. Sommerfeldt, Oslo 1942 171–74 200. Mogens Knudsen m.fl.: Satire og humor i dat. tegnekunst, [1946] 79–83.

Elisabeth Fabritius

Wivel, Ole, * 1921, forfatter, forlagsdirektør. * 29.9.1921 i Kbh. (Maria). F: grosserer Carl-Eilert W. (1891–1971) og Karen Margrethe Tafdrup (* 1897). ~ 20.5.1944 i Vedbæk med Ann Grethe Helsteen, * 30.4.1921 i Kbh. (~ 1° 1942 med Gunnar Stenaee, * 1907; ægteskabet opløst 1944), d. af speditør Carl Wilhelm Heinrich Max Hintz (1891–dødsår ukendt) og Karen Astrid Emilie Helsteen (1891–1982).

I 2. del af sine erindringsmotiver, *Tranedans*, 1975 giver W. en direkte selvkarakteristik i forbindelse med en aftenlig familiescene hvor han har læst eventyr for børnene. Det er forvandlingshistorien om kong Lindorm, om den splittede der bliver hel. Hvad der strides i den efter-

tænksomme oplæser er netop selvansøgelsen over for umiddelbarheden, en konflikt der vil helbredes af hengivelse. Men forløsningstrangen er under stadig mistanke. W.s løsning på denne personlige og tidstypiske disposition hedder „en slags ligevægt“. Og ligevægten er det billede både offentligheden og nærmestående har af den mangesidige personlighed der gavmildt har stillet sine praktiske organisatoriske og sensitivt analytiske evner til rådighed – i en stadig søgen efter sig selv. – Forsoning af modsætninger, indre og ydre, er kendetegnende for W.s virksomhed. En mand ved et stort omstillingsbord, lyder i korthed et andet selvportræt i hans både åbenhjertige og forbeholdne erindringer hvis første del, *Romance for valdhorn*, 1972 fortæller historien fra begyndelsen.

Opvæksten foregik i morfars hus, det Julius Tafdrupske konfektionspalæ på Vesterbrogade i København hvor flere generationer levede sammen i et veletableret og patriarkalsk bourgeoismiljø. Han blev student 1939 fra Skt. Jørgens gymnasium og studerede derefter litteratur ved Kbh.s univ. til 1943. Sommerhuset i Vedbæk og ferier i Kandestederne dannede et kulturgeografisk net under W.s æstetiske interesser i 1930ernes følsomme jazztid. Oplevelse af krigen og besættelsen vendte rundt på forestillingerne om tysk romantik fra Friedrich Hölderlin til Stefan George, hengivelsen blev til kritisk refleksion. Arbejde i Røde kors, et forbindelsesled til fangerne, blev hans modstandsrolle. Hans livsroller dækker et stort repertoire. Digter, forlægger, pædagog, historiker, politisk kommentator, administrator, en hel initiativgruppe samlet i ét spil. En af W.s store indsatser er knyttet til den første efterkrigstid og dens kulturkritiske klima. Vilhelm *Grønbechs kætterske tanker om kampen for en ny sjæl ligger bag holdningen og ideerne der skulle kanaliseres gennem *Wivels forlag* som startedes 1945. De kom tydeligt til udtryk i det litterært toneangivende tidsskrift med kæternavnet *Heretica* (1948–53). Selv tog han del i redaktionen sammen med Martin A. *Hansen i de to midterste årgange, med en drejning fra det akademiske til det folkelige der også gav sig udtryk i hans år som højskolelærer på Askov fra 1951–53. Deraf ikke mindst den helt folkelige succes som *Heretica*-tidens ganske avancerede æstetik og lyrik opnåede. Det begyndte ellers ved inddragelse at et nyt miljø fra Århus universitet med Thorkild *Bjørnvig, Bjørn *Poulsen og til dels Jens *Kruuse som kraftcenter. W. fik disse forbindelser til at gå i ét og drejede sig selv i religiøs retning, hvad der til gengæld skabte afstand til radikale kredse. Den kontakt bedredes da han som resultat af et langtrækkende samar-

bejde med Louisianas grundlægger Knud W. *Jensen gik ind i Gyldendals direktion, 1954–63, og med varig plads i bestyrelsen atter blev direktør 1971–80. Allerede i den første periode lykkedes det W. og hans meddirektører at modernise det store forlag og gøre det litterært toneangivende ved sikre kontakter med samtidige forfattere, ikke mindst den ny generation af digtere. Tidsskriftet *Heretica* fik således sin fortsættelse i *Vindrosen* med Tage *Skou-Hansen og Peter P. *Rohde i redaktionen for at tegne en ny spændvidde. Ind imellem var han en tid forstander for Krogerup højskole. Et andet udtryk for omstillingsbordets kombinationer er vejen fra den grundtvigske studenterkreds og til den borgerlige studenterforening hvor han begge steder i flere omgange var formand og ledende senior. Stadig en slags ligevægt, men ikke kun accepter, også protester – en dialektik man tydeligt kan følge i hans forfatterskab som omfatter lyrik, kritik, mono- og autobiografi. Det begyndte med digtsamlinger under krigen, og de nåede et højdepunkt af ideologisk tidsbevidsthed med *I fiskens tegn*, 1948 og *Jævn døgnselegier*, 1949 med emner koncentreret om krigen og kunsten, i en stemning af forventning med tydeligt kristne tonegange. Inden den karakteristiske selvkritik satte ind igen udløstes en art befrielse i bekendelsesskriftet *Den skjulte gud. Breve til en præst*, 1952 og digtsamlingen *Maanen*, s.å. At konfliktstoffet er kunstnerisk set mere udfordrende ser man af følgende samlinger, især *Nike*, 1958. *Kunsten og krigen* hed en samling artikler midt i tresserne, mellemstation mellem *Poesi og eksistens*, 1953 og *Poesi og protest*, 1971, titler som udtrykker forløbet gennem det aktive politiske engagement i Vietnamkrigens skygge over verden. Gennem tresserne var han medstifter af Den danske Algeriekomité, af Dansk Bertrand Russell råd og Landsindsamlingen Vietnam 69. Digtsamlingen *Gravskrifter*, 1970 samler lyriske udtryk for denne tidsånd. At han samtidig kunne være medlem af planlægningsrådet for forskningen og formand for sektoruddannelsesrådet for de videregående uddannelser siger noget om hans integritet.

Danmark ligger her endnu, 1979 lyder meddelelsen seismografisk sikkert med en præcis, alvorlig munter samling „postkort og portrætter“ der i 1981 fulgtes af *Skabelsen. Et digt om Guds elskværdighed*. Med et stort greb tilbage i de tidlige års religiøse udbrudsforsøg opfanger han her firsernes ny lydhørhed for sjælens toner. Digtets otte sange er ikke en gengivelse af skabelsens dage, men inspirerede digteriske overvejelser og tilnærmelser til begyndelsen, til de skabende ord. Det er et stort og smukt anlagt forsøg på at træn-

ge igennem til et sprog for det for-os-værende, det fremmede, det helt anderledes, under indtryk af bl.a. truslerne mod jordens økologi og hele balance. Det er som billeder i „øjnehulernes hulspejl for verdensrummets tvivlsomme endelighed“. Bogen er et godt udtryk for W.s ukuelige vilje til at tænke om, at afsøge forudsætninger, at tage sig selv og verden op til revision. Samme evne til indtrængen i sammenhænge præger hans samtidshistoriske, kritiske essays og hans monografi over vennen *Martin A. Hansen*. Det todelt værk (1967–69) er en fortælling om digterens skæbne og værk ud fra et vitalt grundproblem: at kunst nok kan bringes i forhold til troen, moralen og politikken, men ikke på deres betingelser. Ansvar for ordenes virkning på liv og død mener han var den beundrede digterskikkelser problem. På sin måde genfindes denne tanke i W.s meget indforståede skildringer af en række samtidige malere og af den fint lysende beretning om Skagens maleriske kultur i *Rejsen til Skagen*, 1977. Der kommer man også tæt på den blufærdigt uforbeholdne digter. – W. var formand for studenterkredsen i Kbh. 1955–57; ledende senior i studenterforeningen 1957–58 og 1961–62; medlem af kulturministeriets kulturudvalg 1962–68 og af planlægningsrådet for forskningen 1973. 1964 blev han medlem af Det danske akademi og 1973 af Akademiet for de tekniske videnskaber. – Tildelt Aarestrupmedaljen 1961. □ Afbildet på mal. af H. C. Højer, 1952 (Askov højskole). Tre tegn. af H. Lollsgaard, 1963 (Kgl. bibl.). Litografi af S. Havsteen-Mikkelsen, 1967. Foto.

Udg. Jævnudg. Digte 1943–55, 1956. Digte 1948–58, 1960. Ud. digte, 1971.

Kilder. Romance for valdhorn, 1972. Trio i nr. 3, 1973. Tranedans, 1975.

Lit. Vagn L. Simonsen i *Catholica* X, 1953 16–24. Poul Vad i *Heretica* VI, s.å. 272–83. Knud Hansen i *Kirke og kultur* X, Oslo s.å. 619–24. Emil Frederiksen i *Danske digtere i det 20. årh.* II, 1955 322–36. Jørgen Andersen sst. 3. udg. III, 1966 225–41. Bent Haugaard Jeppesen sst. 3. udg. III, 1981 314–25. Jöran Mjöberg i *Nord. t. för vetenskap, konst och industri* XXXVIII, Sth. 1962 343–55. Samme i *Samtiden* LXXI, Oslo s.å. 498–508. Samme: *Drömmen om sagatiden* II, Sth. 1968 389–403 495–99. Birgit Helene Hansen: Omkr. *Heretica*. Vilh. Grønbechs forfatterskab som forudsætn. for *Heretica*s første årg. med særligt henblik på O. W.s produktion, 1970 (2. udg. 1972).

Torben Broström

Wiwet, Frederik Wilhelm, 1728–90, jurist, forfatter. * 4.12.1728 i Hillerød, † 23.2.1790 i Kbh. (Nic.), begr. sst. (Nic. k.). F: ritmester, senere tolder i Ålborg Lars W. (1693–1746) og Anniche Marie T(h)rane (ca. 1695–1751). ~ 1755 (kop.

Nic. 30.9.) med Johanne Margrethe Boll, * ca. 1733, † 25.11.1805 i Kbh. (Holmens), formentlig d. af øltapper Peter Jørgensen B. († ca. 1738).

W. blev student 1746, privat dimitteret, og tog 1752 juridisk eksamen. 1754 blev han prokurator for alle over- og underretter, n.å. højesteretsadvokat og var 1763–73 tillige generalfiskal. I sidstnævnte egenskab førte han 1772 aktorstaten mod J. F. "Struensee og Enevold" Brandt. Af juridiske skrifter har han forfattet *Forsøg til en Afhandling om det stemplede Papiir*, 1773 som ganske vist er skrevet ud fra ret begrænsede synspunkter, men vidner om en vis jævn praktisk sans. Endvidere har han udgivet *Forsøg til Fortællning om mærkværdige Danske og Norske Sager udførte i Høieste Ret* I–II og III, I, 1774–76 (tysk overs. I–II, 1779–80); denne samling var ved sin livfulde, folkelige stil velegnet til at vække interesse for juridiske sager hos et større publikum.

W.s skønlitterære forfatterskab stammer overvejende fra hans unge dage. Allerede 1748 udgav han treaktiskomedien *Den Forfængelige* (ikke opført), mens hans betydeligste dramatiske arbejde, femakts-stykket *Datum in blanco eller den af sin egen Last straffede Aagerkarl*, der er skrevet 1756, først tryktes 1778 i Nye originale Skuespil II og, efter én gang at have været forkastet, opførtes 1785 (indtil 1790 spillet ti gange; svensk oversættelse 1786). *Enke- og Liig-Kassen* (tre akter) er i sin ældste skikkelse fra 1749, omarbejdedes 1760 og 1773 for endelig at opføres 1787 og give anledning til teaterspektakler så at stykket henlagdes efter anden opførelse. W.s store forbillede er Ludvig "Holberg fra hvem han bl.a. gerne låner de traditionelle navne til sine personer. Han har en vis realistisk sans og kan forme enkelte morsomme replikker, men han savner Holbergs komiske kraft og dramatiske håndlag; om virkelig inspiration af den holbergske muse er der ikke tale. Sin sagkundskab som praktisk jurist får han brug for i intrigen hvor ågerkarle, kassebedrøvere og lysky eksistenser griber kraftigt ind.

I „Spectator“-tiden, da alt helst skulle være periodica, udsendte W. sine *Danske Epigrammata* som ottesidte ugeblad; det lykkedes ham virkelig i fem måneder at holde dette foretagende gående (nov. 1751–april 1752). Inden standsningen havde han jan. 1752 påbegyndt *Den Danske Mercurius* der fortsattes med månedlige numre til udgangen af 1755 som et af de sene forsøg på at genoplive A. "Bordings Den danske Mercurius; de ledsagende „satyriske Reflexioner“ består ofte i fæle brandere. I tidsskriftform udsendte W. også 1753 begyndelsen af en moraliserende roman på vers *Den Danske Robinson* med et ark om ugen. Bogen er ingen Robinsonade, men

Wivet, Frederik Wilhelm

snarere en borgerlig roman; den handler om en studenter-døgenigt og standser uafsluttet da ødelanden kommer til penge efter faderens død. W.s sidste digteriske arbejde er *Beskrivelse over en Reise, som nogle af Modvind ilde plagede Mennesker gjorde til Fods, igiennem Sielland og endeel af Jylland*, 1787, et komisk heltedigt med lærde noter i Peder Paars' stil, under forfatternavnet Fritz Lauridsøn (svarende til Hans Michelsen) og udgivet af Mads Skarp (svarende til Just Justesen). Heller ikke i denne genre kan W. måle sig med Holberg, og digtet synes ikke at have vakt nogen som helst opmærksomhed ved sin fremkomst. – Justitsråd 1773. □Mal. (kgl. skydebaneselskab, Kbh.).

Skuespil, udg. E. H. Holm, 1832. – [F. W. W.] Pro memoria til dem som læse brevet til theaterdirectionen, 1787. Inkvisitionskommissionen af 20. jan. 1772, udg. Holger Hansen I, 1927. – R. Nyerup og K. L. Rahbek: Bidrag til den da. digtekunsts hist. IV, 1808 433–36. Samme: Udsigt over den da. digtekunst under Fr. V, 1819 79–83 248. Nyt aftenblad for 1825 255–60 316–18 372. Th. Overskou: Den danske skueplads III, 1860. P. Hansen: Den danske skueplads I, 1889–91 493–95. J. Paludan: Fransk-engelsk indflydelse på Danm.s litteraturhist. i Holbergs tidsalder, 1913. H. Hjorth-Nielsen i Tidsskr. for retsvidenskab XXXIX, Oslo 1926 89f 94f 97 108. Hakon Stangerup: Romanen i Danm. i det 18. årh., 1936.

R. Paulli*

Vivike, Holger, * 1910, politiker. * 23.8.1910 i Kbh. F: Maren Kristine V. ~ 1° 5.1.1935 i Kbh. (b.v.) med Agnes Hinriksen, * 23.6.1913 i Flensborg, d. af stemmer Heinrich H. (1880–1942) og Agnes H. (1880–1959). Ægteskabet opløst 1963. ~ 2° 4.10.1964 med Birthe Hoffmeyer. Ægteskabet opløst 1967. ~ 3° 7.3.1970 med programredaktør Eva Rée, * 30.8.1920 i Esbjerg (~ 1° 1944 med keramikker Eigil Hinrichsen, * 1921; ægteskabet opløst 1963), d. af fiskeriminister, redaktør Knud *R. (1895–1972) og Mary K. Jacobsen (1895–1981). Ægteskabet opløst 1975.

V. tilbragte sin barndom i mormoderens beskedne hjem på Falster, og efter konfirmationen kom han ud at sejle. Efter nogle drøje år med megen arbejdsløshed blev han 1932 medlem af Revolutionær fagoppositions afdeling af Internationale sø- og havnearbejdere, en kommunistisk dækororganisation, og 1935 af Danmarks kommunistiske parti. Snart var han helt opslugt af fagpolitisk og partipolitisk arbejde. 1939 var han sit partis spidskandidat ved folketingsvalget i Maribo amt, og umiddelbart derefter blev han sekretær i partiet. Efter Tysklands angreb på Sovjetunionen gik V. over i den illegale partiledelse og fik ansvaret for partiets modstandsarbejde på Fyn og i Sydjylland, fra efteråret 1944 for det nordjyske område. Hans modstandsarbejde var meget

effektivt, og han havde usædvanlige evner for den nødvendige intrige og en fremragende sans for security der reddede ham gennem besættelsesårene uden nogen sinde at blive arresteret, som den eneste af DKPs provinsledere. Efter befrielsen kom V. ind i partiorganisationsarbejdet, og han blev en meget energisk rejsesekretær der med megen fingerspidsfornemmelse fik et nært kendskab til stemningerne blandt DKPs medlemmer ud over landet hvad der fik væsentlig betydning for hans senere beslutning om at følge Aksel *Larsen under den strid i partiet der førte til dennes eksklusion. Ved enkelte af valgene mellem 1945 og 1957 var V. opstillet for DKP på ret sekundære pladser.

Som venteligt blev V. ekskluderet af DKP sammen med Aksel Larsen, og han tog derefter energisk del i arbejdet med at stifte og opbygge socialistisk folkeparti. Ved valget 1960 blev han valgt i Århus hvor han blev genvalgt til han trak sig tilbage i forbindelse med valget 1973. Under uroen 1967 i SF indtog han længe et mellemstandpunkt, men endte efter indtryk af stemningen blandt sine vælgere med at støtte Aksel Larsens linje selv om han til stadighed var at finde på partiets venstre fløj. V.s folketingsarbejde var præget af flid og saglig indsigt, men hans sagområder hørte til de af offentligheden mindre bemærkede. Han øvede imidlertid en flittig indsats i en række kommissioner og udvalg, herunder fiskerikommissionen af 1961, Grønlandsudvalget af 1960, Grønlandsrådet og overfredningsnævnet. Efter sin udtræden af folketinget har V. i perioder arbejdet som fisker og desuden skrevet en levende erindringsbog (*Bagbord om*, 1982) der ikke mindst har værdi ved skildringen af barndommen på Falster og ungdomsårenes sømandsliv og arbejdsløshed. □Foto.

Poul Dam

Wleugel (Vleugel)

Slægten kom til Danmark 1676 med kaptajn i søetaten Peter Carlsen V. (–1687) der var hvervet i Holland og som var far til kaptajn Johan (Jan) Peter(sen) V. Slægtens navn stammer formentlig fra lokaliteten Vleugelhoek Vestflandern (Belgien).

Cornelius *W. var ~ 1° med Juliane Marie Holmskiold, d. af botanikeren Theodor *H.

J. S. Vleugel: Slegten Vleugel (Wleugel) i Danmark 1675–1862, Pers. hist. t. 9. r. V, 1932 21–48. Danm.s adels årbog LXXXIII, 1967, II 9–19.

Hans H. Worsøe

Wleugel, Cornelius, 1764–1833, søofficer. * 16.10.1764 i Kbh. (Holmens), † 22.1.1833 sst. (Holmens), begr. sst. (Holmens). F: kaptajnløjt-

Wleugel, Johan Peter

var medlem af Det kgl. danske selskab for fædrelandets historie og sprog. – R. 1815. □Pastel. Tegn. Silhouetklip (Kgl. bibl.).

Jens Schanche Wleugel i Pers. hist. t. 9. r. V, 1932 34–40. Olav Bergersen: Nøytralitet og krig II, Oslo 1966.

Paul Ipsen*

Wleugel, Johan Peter, 1736–1825, søfficer. * 14.2.1736 i Trondhjem, † 4.1.1825 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Holmens k.s kapel). F: kommandant på Munkholm, oberstløjtnant, senere oberst Peter Johan W. (ca. 1692–1752) og Agnete Schumacher († 1746). ~ 14.12.1763 i Kbh. (Holmens) med Maria Sophia Schumacher, * 6.7.1744 i Kbh. (Petri), † 12.2.1790 sst. (Holmens), d. af etatsråd, kommitteret i generaloldkammeret Cornelius S. (ca. 1702–77) og Elisabeth Reiersen (1718–55). – Far til Cornelius *W. og Peter Johan *W.

W. blev kadet 1749, sekondløjtnant 1755, premierløjtnant 1758, kaptajnløjtnant 1763, kaptajn 1769, kommandørkaptajn 1781, kommandør 1789, kontreadmiral 1796, viceadmiral 1800 og admiral 1812. – 1751–54 var han med fregatten Bornholm til Ostindien, 1758 med fregatten Hvide Ørn til Marokko, 1759 med orlogsskibet Grønland på konvojering til St. Martin og 1760 med orlogsskibet Fyen til Middelhavet. 1764 studerede han vandbygningsvæsen i udlandet, og fra 1765 tilså han brobygning og havnearbejder. 1769 var han næstkommanderende i orlogsskibet Island og n.å. i orlogsskibet Prinds Friderich til Algier i eskadre; ved kaptajn Ahlefeldts død i Gibraltar 1770 blev han chef for fregatten Christiansø i Middelhavseskadren. Da bombarderen Forskrækkelsen strandede ved Varberg 1772 forestod han bjærgningen fra vraget, og da skibet ikke kunne reddes bortsolgte han det, efter ordre, ved offentlig auktion. 1773 rejste han til England for at indkøbe to skibe der var tjenlige til brandere; han købte to amerikanske skibe der ved hjemkomsten til Kbh. fik navnene Crocodillen og Basiliken; de skænkedes 1775 til Den grønlandske handel uden at blive indrettet efter bestemmelsen. 1774 blev han medlem af den kommission der skulle undersøge „Øster- og Vestersøens Forening“, den såkaldte „Ejderkommission“, og 1775 opmålte og kortlagde han Kbh.s red. 1776 var han chef for fregatten Kiel på Islandstogt og foretog under dette opmålinger på østkysten af landet. 1777 udnævntes han til medlem af defensionskommissionen, 1778–95 var han ekvipagemester ved dokken og 1778–96 medlem af konstruktionskommissionen. 1779 var han chef for fregatten Bornholm til Middelhavet, 1781 flagkaptajn i eskadren og 1782 chef

Johan (Jan) Peter(sen) Vleugel 1670-1706 kaptajn i søetaten			
Peter Johan W. ca. 1692-1752 officer			
Johan Peter *W. 1736-1825 søfficer, adlet 1782		Sophie Elisabeth W. 1744-98 ~ Hermann *Treschow 1739-97 præst	
Cornelius *W. 1764-1833 søfficer	Peter Johan *W. 1766-1835 søfficer	Johanne (Jeanette) Sophie W. 1770-1805 ~ Jean de Coninck 1744-1807 købmand	Jens Reimert W. 1782-1859 toldkasserer og postmester i Risør, Norge

nant, senere admiral Johan Peter *W. (1736–1825) og Maria S. Schumacher (1744–90). ~ 1° 25.11.1802 i Kbh. (Holmens) med Juliane Marie Holmskiold (ved dåben Holm), * 14.1.1779 i Kbh. (Helligg.), † 31.3.1814 sst. (Holmens), d. af konferensråd, senere gehejmeråd Theodor *H. (1731–93) og Sophia M. v. Schrødersee (1746–1801). ~ 2° 16.9.1815 i Kbh. (Holmens) med Antoinette Magdalene Dorrien, * 28.10.1781 i Odense, † 14.8.1862 i Valby (Garn.), d. af generalmajor Liebert Hieronymus D. (1742–1814) og Margaretha Catharina Adrian (1744–95, ~ 1° 1768 med bogholder, senere bogtrykker Christian Gormsen *Biering, 1731–76). – Bror til Peter Johan *W.

W. blev volontær kadet 1770, kadet 1778, månedsløjtnant 1782, sekondløjtnant s.å., premierløjtnant 1789, kaptajnløjtnant 1796, kaptajn 1803, kommandørkaptajn 1810, kommandør 1815 og kontreadmiral 1828. – W. blev 1786 fritaget for anden tjeneste for at gå faderen til hånde ved dokkens hovedreparation, og 1791 ansattes han som interimsekvipagemester. 1796–99 var han indrulleringsofficer i Moss i Fredrikshalds distrikt. 1797 fik han orlov for at føre etatsråd F. de *Conincks skib Caninholm på en rejse til Portsmouth og tilbage. 1798 var han med orlogsskibet Oldenburg på konvojrejse til St. Helena. 1799–1801 var han næstkommanderende i fregatten Havfruen i eskadre til Middelhavet under kaptajn Jost van *Dockum. 1802 var han chef for briggen Nidelven, 1804 for fregatten Frederiksværn som vagtskib i Sundet og 1807 for blokskibet Mars ved Kbh. 1807–08 var han på Trekroner, 1808 chef for Det asiatiske kompagnis armerede skib Cronprintzen ved Kbh.s defension og 1808–09 for stykprammen Søløven. 1809–12 var W. med i den danske auxiliærstyrke på Schelden som chef for linjeskibet Dantzig. 1813 tiltrådte han sin gamle chefpost i Søløven. 1814–16 var han meddommer i kadetskibet. 1826 blev han chef for I. division. W. beskæftigede sig med marinehistoriske studier og

Wleugel, Johan Peter

for orlogsskibet Justitia. Han var en betydelig kraft som deltager i undersøgelser, og til hans øvrige kommissionsvirksomhed føjedes 1782–96 medlemskabet i regleringskommissionen og 1785–1814 i kommissionen angående dokkens hovedreparation.

Ved siden af alt dette havde W. sine mere militære kommandoer, 1789 som chef for orlogsskibet Fyen, 1790 som hvervningschef; s.å. indsendte han rapport over den udførte hovedreparation af dokken, 1794 var han chef for orlogsskibet Den Prægtige og 1795 chef for orlogsskibet Trekroner i dansk-svensk flådeafdeling i Nordsøen under kommando af den svenske kommandør baron Palmqvist. Ved hjemkomsten afgik han som ekvipagemester ved dokken og udnævntes til chef for 4. division. Han var 1796 chef for orlogsskibet Skiold og delingschef for en flådestyrke ved norskekysten; da han s.å. avancerede til kontreadmiral blev han udnævnt til 2. militær deputeret i admiralitets- og kommissariatskollegiet, og n.å. indtrådte han i karantænekommissionen og i over-, brand- og vandkommissionen. Da forholdet mellem Danmark og England spændtes 1800, og den engelske admiral Dixon demonstrerede i Sundet med en eskadre udsendtes W. med en eskadre som modvægt herimod; det kom dog ikke til åbenlyse fjendtligheder. 1802 blev han medlem af navigationskommissionen, og 1804 fik han den høje stilling som 1. deputeret i admiralitetet. 1807 ledsagede han før Kbh. blev indesluttet Christian VII til Kolding. 1808 kom han i kommissionen til Norges providering. 1822 fritoges han på grund af sin høje alder for al tjeneste. W.s liv havde været virksomt, ikke alene på søen, men også ved administrationen i land; ved sin hæderlighed vandt han stor agtelse i vide kredse, og han var velkendt for sin hjælpsomhed. Han optoges i den danske adel 1782. – Hv.R. 1801. DM. 1812. R.E. 1817. □Mal. af C. A. Lorentzen (Fr.borg). Malet som ældre. Mal. Silhouetklip (Kgl. bibl.).

Fædrelandsk nekrolog 1821–26, udg. Fr. Thaarup, 1835–44 403–07. Jens Schanche Vleugel i Pers. hist. t. 9. r. V, 1932 24–33. Olav Bergersen: Nøytralitet og krig I, Oslo 1966. Samme i Norsk biogr. leks. XIX, Oslo 1983 301–12.

Paul Ipsen*

Wleugel, Peter Johan, 1766–1835, søofficer, navigationsdirektør. * 9.8.1766 i Kbh. (Holmens), † 29.5.1835 sst. (Holmens), begr. sst. (Holmens). F: kaptajnløjtnant, senere admiral Johan Peter *W. (1736–1825) og Maria S. Schumacher (1744–90). ~ 2.11.1798 i Kbh. (Holmens) med

Dorthea Margrethe Lorentz, * 12.3.1781 i Kbh. (Cit.), † 17.6.1860 i Fredericia, d. af premierløjtnant, senere generalløjtnant Diderich Carl L. (1749–1832) og Hedevig Margrethe Bille (1761–83). – Bror til Cornelius *W.

W. blev kadet 1777, sekondløjtnant 1783, premierløjtnant 1789, kaptajnløjtnant 1797, kaptajn 1804, kommandørkaptajn 1812, kommandør 1817 og kontreadmiral 1833. – 1782–83 var han med barkskibet Prøven, tilhørende den grønlandske handel under kaptajn P. *Løvenørn for at prøve de Armandske søure; skibet førte kongeligt flag og vimpel i anledning af denne videnskabelige udsendelse. 1784 var W. medstifter af Søe-lieutenant-selskabet. I kraft af sin videnskabelige indstilling valgtes han 1788 til hjælpelærer i matematik og navigation på søkadetakademiet. 1791–92 beklædte han formandspladsen i Søe-lieutenant-selskabet. 1793 var han næstkommanderende i kadetskibet, fregatten Store Belt og 1797 på ny lærer i sine gamle fag på søkadetakademiet, 1800 igen med kadetskibet, dette år fregatten Frederiksværn. Under slaget på Kbh.s red den 2. april 1801 var han næstkommanderende på blokskibet Jylland. 1804 blev W. navigationsdirektør, og fra s.å. indtil 1832 var han førstelærer og eksaminator på søkadetakademiet. 1807 lå han i Kalvebodstrand med briggen Mercurius som skoleskib for navigationselever. 1809–35 var W. medlem af konstruktionskommissionen. Som medlem af Videnskabernes selskab fra 1813 udgav han i dets skrifter en del afhandlinger. 1830 udsendte W. en på grundlag af et ældre forlæg udarbejdet lærebog i matematik for søkadetter, der blev stærkt kritiseret og som gav anledning til en offentlig drøftelse af de af militæret anvendte lærebøger. W. betegnes som en ualmindelig retsindig, human og dygtig mand. – Medaljen for slaget på reden fik han 1802. – R. 1815. DM. 1828. □Maleri. Silhouet.

Archiv for søvæsenet VII, 1835 officiel del II 37f. Jens Schanche Vleugel i Pers. hist. t. 9. r. V, 1932 40–42. Søe-lieutenant-selsk. 1784–1934, 1934. R. Steen Steensen: Søofficersskolen gennem 250 år, 1951 224.

Hans Chr. Bjerg (Paul Ipsen)

Wobitzer (Wobeser), Wladislav, † ca. 1566, kgl. råd. † ca. 1.1.1566. ~ Anne Godskesdatter Holck (~ 1° med Diderick Høcken).

W. tilhørte fra fødslen en pommersk adelslægt og studerede i sin ungdom ved Wittenberg universitetet, men efter at have giftet sig ind i en slesvigsk adelslægt slog han rod i hertugdømmerne og Danmark. Da grevefejden 1534 brød ud trådte han i hertug Christians (Christian III's) tjeneste, hvervede tropper i Nordtyskland og sendtes 1536 til kurfyrst Johan Frederik af Sach-

sen for at forhandle om økonomisk støtte. Han var tilbage i Danmark ved tiden for Kbh.s overgivelse og deltog i aug. 1536 i beslaglæggelsen af kirkegodset i Skåne. Han indsattes derefter i dec. s.å. som lensmand på Dragsholm (tidligere bispegods) og var 1537 en af de tre lensmænd der oppebar sølvskatten på Sjælland. Sandsynligvis har han i disse år vist sig som en duelig administrator siden man 1539 overdrog ham den vanskelige lensmandspost på Visborg (Gotland) der da i et år havde været under blandet dansk og holstensk administration med Christoffer Stygge *Rosenkrantz og Claus Rantzau som lensmænd. Der foretoges i hans lensmandstid forskellige byggearbejder på Visborg. 1544 afløstes han af Eiler *Hardenberg og blev derefter lensmand på Tryggevælde som han fra 1549 havde i fri forlening og fra 1556 på livstid. 1558 ombyttede han det med Trøjborg i Nordslesvig der lå ham mere bekvemt da han havde godsbesiddelser i Slesvig hvor han bl.a. var medejer af Linnetved. Derimod har han næppe besiddet jordegods i Danmark idet han aldrig synes at være blevet naturaliseret. Allerede 1542 kalder kongen ham sin mand og råd, og 1548 benævnes han holstensk råd. Han blev efter tilbagekomsten fra Gotland meget benyttet i diplomatiske sendelser hvoriblandt kan nævnes mæglingsforhandlinger på Christian III's vegne med greven af Oldenburg i begyndelsen af 1550'erne om Christian III's søster hertuginde Elisabeths livgeding. Han var medlem af den forhandlingsdelegation der under ledelse af Peder *Oxe efter kurfyrst Moritz' død i juli 1553 sendtes til Tyskland for at støtte Christian III's svigersøn hertug Augusts krav på kurfyrsteværdigheden og de sachsiske lande, men måtte på grund af sygdom vende hjem kort efter forhandlingernes påbegyndelse. Endelig var han 1558 medlem af gesandtskabet der sendtes til Livland og Rusland. Da syvårskrigen brød ud 1563 blev han udnævnt til kommissær hos den øverstkommanderende Daniel *Rantzau (hans beherskelse af det tyske sprog har antagelig været medvirkende). Senere indtog han samme stilling hos obersten Jürgen v. *Holle.

Danske mag. 4. r. III, 1871 84f.

Astrid Friis*

Wodroff, Georg Julius, ca. 1640–1724, regimentskvartermester, grundspekulant, fabrikant. * ca. 1640, +31.12.1724 i Kbh. (Garn.), begr. sst. (Garn.). F: antagelig kaptajn, senere major Hermann Albrecht W. (+ 1693). ~ formentlig 1697 med Anna Sophie Grünhagen, * ca. 1674, begr. 2.4.1754 i Kbh. (Garn.).

W., der må have studeret jura, blev 1685 auditor i hæren, 1697 regimentskvartermester ved regiment i Kbh. 1699 fik han af regeringen skøde på den del af Kbh.s ladegårds jorder der langs Skt. Jørgens sø strakte sig fra Gl. Kongevej til ladegårdens blegeplads, gennemstrømmet af et vandløb i nord-syd. Han anlagde her en valkemølle (klædefabrik) hvortil han føjede en privilegeret perlegrynsmølle og snustobakfabrik, og på opfordring og anbefaling fra stadens klejnsmede, sværdfege og bøssemagere fik han 1702 tolv års privilegium på en slibe- og poleremølle. Der blev drevet noget landbrug på en del af ejendommen, men dennes værdi afhang hovedsagelig af vandkraften, og da der fra 1710 blev bygget stærkt på ladegårdens grund til militærhospital er det sandsynligt at dette noget har svækket vandkraften der drev værkerne. Sommeren 1711 lejede de militære myndigheder på et år W.s „paa hin side af den saakaldte Sorte Dam beliggende gaard“ – altså kun en del af den store grund – til anneks for ladegården, pesthospitalet, og W. flyttede ud derfra med dags varsel. Det blev betinget at der i jorden ved husene ikke måtte nedgraves lig. Da W. 1714 blev afskediget fra regimentet og fik tilladelse til ved kirkerne i Danmark og Norge at indsamle milde gaver var ejendommen gledet ud af hans hænder, og han selv blev svagelig. Grunden blev stykket ud til privat bebyggelse og yderligere fabrikanlæg af forskellig art. Om W. virkelig døde som meget fattig er ikke sikkert; i hvert fald var hans enkes bo ret omfattende.

Kbh.s diplomatarium, udg. O. Nielsen VII–VIII, 1886–87. – Chr. Bruun: København II, 1890. Bidrag til den store nord. krigs hist., udg. Generalstaben III, 1906. Carl v. Kohl i Hist. medd. om Kbh. III, 1911–12 554f. L. Bobé sst. IV, 1913–15 619f; Villads Christensen sst. VIII, 1921–22 især 408f 411 417. Poul Strømstad: Søerne, 1966.

Rockstroh*

Vodskov, Hans Sofus (ved dåben Wodschou, Hans Sophus), 1846–1910, litteraturkritiker, religionshistoriker. * 16.9.1846 i Limensgade, Åker sg., Bornholm, + 16.3.1910 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: bestyrer af alun- og cementfabrikken Frederik Christian Rubeck Wodschou (1810–47) og Ivare Sofie Caroline Saabye (1817–92). Ugift. V. øvede stor indflydelse på nogle af sin samtids betydeligste mænd og på dansk og fremmed litteratur og videnskab. Hans liv var også mærkelige end danske videnskabsmænds plejer at være, og rummer i sin dybeste grund dunkle punkter. V. var kun et år gammel da faderen døde. Moderen der havde en god uddannelse levede siden i den yderste fattigdom i Randers af lidt undervis-

ning og syning, efter 1869 i byens hospital. Hun var et noget uroligt og stemningsbevæget gemyt der let svømmede hen i begejstring over naturen og „Himmelluften“, noget der altid irriterede den ikke meget kærlige søn. 1864 løb han fra den sidste klasse i Randers latinskoie og meldte sig som frivillig i krigen. Selv angiver han i et par lidt forsorne breve til hjemmet som grund at han ikke ville ligge moderen til byrde og selv ende som huslærer; „efter nu at have gennembrudt alle Skranker, der bandt mig til Hjemmet, føler jeg, hvad det er at være sin egen Herre. Mine Planer tør jeg ikke nævne for ikke at blive anset for vanvittig. Jeg kaster Forstanden overbord, følger min Fantasi og stoler paa Lykken“. Lignende pludselige brud med fortiden, lede ved sin stilling, styrtet sig ind i noget ukendt, møder os flere gange i hans liv. April 1865 vendte han tilbage til skolen, åbenbart endnu mere uvant med at indordne sig end før, og blev student s.å. med en lille eksamen.

Som student levede V. ligesom i hjemmet under meget fattige forhold. Frk. Marie Zoffmann, i hvis Thybopensionat i Studiestræde 18 han boede lige til han 1887 forlod Kbh., var ham altid en opofrende veninde. Men det kneb selv med det nødvendige. 1867–68 måtte han tage plads som huslærer hos grev Moltke-Hvitfeldt i Skåne. Ellers levede V. af undervisning, manuduktion til filosofikum og lidt dårligt betalt anmeldervirk-somhed ved Dagbladet, af og til suppleret med et legat eller lån. Noget embedsstudium samlede V. sig aldrig om. Da han var blevet fri for skolens tvang hengav han sig til et frit studium af filosofi, mytologi og æstetik. Inciterende bekendtskaber fandt V. hos frk. Zoffmann i en kreds af unge jævnaldrende med samme interesser og samme ubundne lyst til frit studium: J. P. *Jacobsen der studerede botanik og skrev vers; den højtbegavede, men ulykkelige Poul *Kierkegaard, en nevø af Søren *Kierkegaard, og den senere nerveløse Em. Fraenkel. Til et andet miljø hørte blandt V.s venner snedkersvenden Joh. Gotthardt, en kvik, lidt drikkædlig mand, kommunist og altid i spektakel med sine arbejdsgivere, og hans hustru Cæcilie. Slutningen af 1860erne var i meget en åndelig bevæget tid i dansk åndsliv. De synsmåder der senere i 70erne fik deres stærkeste udtryk hos Georg *Brandes opfyldte allerede da flere af de bedste unge: kampen mod den romantiske epigonlitteratur, krav om større realisme, naturvidenskabelige synspunkter, fri tænkning og fri forskning. I kredsen hos frk. Zoffmann drøftedes alle disse spørgsmål ivrigt. De unge havde der udviklet en ungdommelig ateisme, for V.s vedkommende vel under påvirkning af professor Hans *Brøchner;

V. var jo filosofisk manuduktør og protegeredes af Brøchner. Gennem Jacobsen blev V. bekendt med Charles Darwins værker. Da Jacobsen kun et par år efter fremkomsten af *Descent of man* (1871) oversatte Darwins to hovedværker (1871–75) skrev V. en lang og indgående anmeldelse af oversættelsen i to numre af *Dagbladet* (1873). Gennem sit naturstudium var Jacobsen allerede i dagbogen 1867 inde på at det var ønskeligt at kunne „overføre Naturens evige Love til Digtningens Verden“. I samme retning drog V. af Hippolyte Taines materialistiske betragtning af historien og kunsten som produkter af lovmæssigt virkende forhold i naturen. V.s teori om at kulturerne altid er „stedbundne“, o: bestemt af deres landes naturlige forhold, ikke som da almindeligt antaget indført af vandrende kulturfolk som indogermanerne, er helt i Taines ånd og også fremsat med hans ensidighed. V. vil hermed indføre noget af naturvidenskabernes metode på åndsvidenskabernes. I det hele er Taines betydning for V. meget større end C. A. Sainte-Beuves psykologisk-historiske analyse (afhandlingen om Kierkegaard). V. har da også oversat Taines store *Den engelske Literaturs Historie* I–IV, 1874–77.

Man skulle have troet at V. straks havde sluttet sig til Georg Brandes da denne 1871 begyndte sin kamp mod tidens kunst, religiøsitet og moral. Deres ideer og forbilleder var jo i alt væsentligt de samme. Når V. alligevel straks stillede sig ret kritisk til Brandes i dagbladsanmeldelser var det også mindre fordi han i sagen var uenig med ham end fordi han misbilligede den måde hvorpå Brandes gik frem. Han var på dette tidspunkt for V. for meget agitator og polemiker, for lidt videnskabsmand. Og hvad der vel var det vigtigste, Brandes' kamp forekom ham at indeholde et for pludseligt og for stærkt brud med landets fortid, en revolution i stedet for en evolution. En sorg for V. var det at J. P. Jacobsen, vel det menneske han havde følt sig inderligst knyttet til, straks gik over til „det litterære Venstre“ og af venskab til Edvard *Brandes trådte ind i bestyrelsen for litteraturselskabet; V. syntes at „han derved (i Marie Grubbe og senere i novellerne) kom under Paavirkninger, som han skyldte den rige og fulde Udfoldelse af alt det egenartede, men ogsaa af alt det sære og syge i hans Talent“. Forholdet mellem dem blev for stedse brudt herpå 1872; „vi havde staaet hinanden for nær til at et kun halvt Forhold kunde holdes vedlige“. – For det betydelige ved Georg Brandes og for nødvendigheden af reformer i dansk åndsliv manglede V. langt fra blik, og da Brandes under og efter opholdet i Berlin (1877–82) syntes ham at vende sig fra polemik til rolig videnskab var

han i sine anmeldelser fuld af anerkendelse. Han anerkendte betydningen af det litterære venstres arbejde og af Georg Brandes' „fornemme kritiske Talent“, hans „gyldne Fremstillingsevne“ og mesterlige portrætkunst (anmeldelserne af Lassalle 1881 og af det sidste bind af Hovedstrømningerne).

1884 udgav V. et udvalg af sine anmeldelser og afhandlinger i kamptiden (1872–84) under titlen *Spredte Studier*. Metodisk og menneskeligt af interesse er hans muntre og skarpe kritik af lærde og tåbelige metoder i mytologien (*Guder og Gloser*). Sst. har han med sjældnen indføling levendegjort en krise i Søren Kierkegaards liv 1849 da denne tumler med spørgsmålet om hvorvidt han skal udsætte sig for faren ved at optræde som reformator eller holde sig i sikkerhed. V. kendte dette dilemma fra sin egen polemiske virksomhed. Han valgte ligesom Kierkegaard at følge sit „Kald“. V. kunne med rette i indledningen til *Spredte Studier* hævde at afhandlingerne var skrevet „uden nogetsomhelst personligt Hensyn og uden nogetsomhelst Partihensyn til Højre eller Venstre, en ikke let eller taknemmelig Opgave“. Hans polemik står i det hele ved sin saglighed højt i den lidenskabeligt bevægede tid, og den indbragte ham ikke få ubehageligheder. På den anden side bragte V.s litterære virksomhed ham megen anerkendelse. C. F. *Bricka søgte 1885 at vinde ham for Biografisk Lexicon og opfordrede ham til at skrive artiklerne om brøderne Brandes; Jul. *Lange og Niels *Neergaard indbød ham til at skrive i Nordisk tidsskrift og Tilskueren. Af indflydelsesrige og kloge venner vandt han A. D. *Jørgensen, der 1883 var blevet gehejmearkivar, og med hvem han havde mytologiske interesser fælles. Jørgensen bragte ham i forbindelse med sønderjyden, kontorchef, snart departementschef i kultusministeriet A. F. *Asmussen der lige til V.s død blev ham en trofast støtte, ligesom med kultusminister Jacob Scavenius. 1885–86 blev der af staten bevilget V. 1 000 kr. årlig til fortsættelse af hans mytologiske studier, og dec. 1885 kunne A. D. Jørgensen fra kultusministeriet „hilse saa flittigt og sige, om De nu vilde være villig til at gaa ind i (den lige afdøde docent) Dr. C. *Rosenbergs Plads. Det er Forelæsninger over Dansk Litteratur – nach Belieben – og 2 000 kr. Honorar“, en stilling der for V. der var vant til at undervise og manuducere skulle synes bekvem. Alt syntes at tegne sig lyst. Så foretog V. et af de pludselige og afgørende brud med sin fortid som ikke var ualmindelige i hans liv. Han opgav sin virksomhed som kritiker, sagde nej til universitetsstillingen og bosatte sig fra 1887 i de næste tyve år som eneboer på en lille ø i en af Smålands søer bestemt på at op-

give sin utaknemmelige virksomhed og i stedet ofre sig for etnologiske og religionshistoriske studier. Årsagerne hertil var flere: en vis lede og træthed ved litterære og politiske forhold hvor han følte sig som „en slagen Mand“, men vel først og fremmest hans meget skrøbelige og nervøse helbred.

Ifølge studenterkammeraten Em. Fraenkel led han på grund af medfødt svage nerver og utilstrækkelig forplejning i de fattige studentear år periodiske nervesammenbrud og en dyb træthed der trods al viljesanspændelse hindrede ham i at arbejde. I desperation over ikke at kunne udrette hvad han ville og skulle brød han da gang på gang alle broer af. 1870 opgav han således til Brøchners forundring manuduktion og stipendium; 1879 tog han pludselig til Berlin for at undervise en enke og hendes datter og tænkte på at knytte forbindelser med tyske forlag, og han fablede om sammen med Gotthardt at rejse til Amerika som snedker. Det sted hvortil V. 1887 trak sig tilbage var en lille dømningsfast ø i Möckeln-søen i Småland, fjernet fra de sædvanlige veje, stenet og med høje skove. Egnen har han kendt fra sin huslærertid hos grev Moltke-Hvitfeldt. Han lejede her et hus der var bygget som enkesæde af pastor E. Gemzell, hyggeligt og lunt; to herskabelige værelser, skriver han til moderen, med stor porcelænsovn, køkken og udhus. Her levede han tyve år beskæftiget med studier, fældede træer og anlagde dømning. Helt ensomt havde han det ikke. Den trofaste frk. Zoffmann aflagde ham, så længe hun holdt ud, månedlange besøg og bragte hans tøj og husførelse i orden; han fik besøg af venner som dr. Fraenkel og svenske bekendte, og gennem aviserne fulgte han forholdene hjemme. Indtægterne var små; 1 000 kr. årlig af staten, der 1897 blev forhøjet til 1 500 kr. og 1902 blev livsvarige, og 3 000 kr., i fire portioner, fik han af Carlsbergfondet (1890–92, 1896–98).

Under sit ophold på Kullön i Möckeln arbejdede V. på et stort værk hvori han ville give sine synspunkter for nogle af historiens vigtigste og mest omstridte spørgsmål: raceinddelingen, lovene for de forskellige kulturformers oprindelse og religionernes forhold til race og kultur. Dette værk, som han kaldte *Sjæledyrkelse og Naturdyrkelse*, var beregnet på at skulle omfatte tre bind. Men kun det første fik han færdigt. Værkets hovedtanke er at alle religioner er enten „naturdyrkende“ eller „sjæledyrkende“, ord som han bruger i en anden betydning end den gængse. „Naturdyrkende“ kalder han de religioner der stiller sig i et venligt og praktisk forhold til naturen og dens kræfter, mens de sjæledyrkende religioner søger at gøre sig de magter der rører sig i

naturen underdanige ved magi. Naturdyrkere er af de tre racer V. opstiller, kun indogermanerne; sjæledyrkere er de to andre, den semitisk-negroide og den mongolske. Naturdyrkernes tillidsfulde forhold til naturen lønnes med indsigt i dens kræfter; hos dem, og kun hos dem, opstår naturvidenskaben der i en anden og ædlere forstand end sjæledyrkernes magi gør dem til naturens herre. Et fald fra naturdyrkelse til sjæledyrkelse ser V. hos et indogermansk folk som inderne. Derfor behandler han det som et typisk eksempel på sin teori udførligt i sit hovedværk: i Rigvedas hymner skimter vi efter V. en oprindelig naturdyrkelse, men præsterne har i tidens løb forvandlet den til en grov offermagi der skal gøre dem til herre over naturen, ja selv over guderne. Forskere som Max Müller og A. H. J. Bergaigne havde anset hymnerne i Rigveda for barnlig primitiv poesi eller offermystik. Det er V.s fortjeneste samtidig med tyske forskere, men ad sin egen vej, at have stillet dem på plads som til dels en udpekuleret præstemagi. V.s hovedsynspunkt var at vi i Rigveda ikke som almindelig antaget har en mytologi i vorden, men tværtimod en religion i forfald. Hvordan man end stiller sig til hans teorier så rummer hans værk en rigdom af fine og skarpsindige iagttagelser og fortolkninger der gør det til et hovedværk i studiet af Indiens ældste litterære mindesmærke. Sansen for det lovmæssige i den historiske og religionshistoriske udvikling og forsøget på at finde love for den er vel V.s største og betydeligste indsats i dansk videnskab. Den faldt samtidig med at Jul. Lange formulerede frontalitetsloven i kunstens historie.

V. var med al sin genialitet en selvlært mand, og hans værk har undertiden den selvlærte mands fejl; teorierne kan hvile på utilstrækkeligt grundlag som hans raceteori, eller være sat på spidsen som teorien at et lands kultur altid er helt stedbestemt, aldrig opstået ved lån. Men han har også den selvlærte mands uimponerethed over for hævdvunden indviklet og forrykt lærdom. Med en velgørende bon sens og humor har han gjort det af med meget af den slags „lærdom“, således i afhandlingen Guder og Gloser med den norske professor Bugges teorier om nordisk mytologi som kristelige lån. Og selv hvor hans teorier er stillet på spidsen har de både ved deres metode og deres indhold bragt os værdifulde synspunkter. – V.s Sjæledyrkelse og Naturdyrkelse vakte lige fra 1890 da de første hæfter kom til 1897 da det første store bind sluttede megen opsigt og anerkendelse både herhjemme og i udlandet. Viggo Fausbøll anbefalede den til sin engelske ven dr. Rost, og fra Frankrig og Tyskland kom der forespørgsel om ret til oversættelse og hen-

ved en snes anselige og rosende anmeldelser. Men ved siden af anerkendelsen mødte bogen også herhjemme megen kritik. Det kneb også stadig for A. D. Jørgensen og Asmussen at få bevillingerne fra staten fornyede fordi arbejdet gik så langsomt for V. Da det første bind var afsluttet 1897 kom der ikke mere fra hans hånd. Grundene kan have været mange: arbejdet blev ham vel uoverkommeligt fordi han i alle de uhyre indviklede spørgsmål ville kende alt på første hånd; kritikken kan have fremkaldt en af hans pludselige standsninger. Hovedgrunden var vel hans sygdom. „Hans Liv var en Tragedie“ – skriver Em. Fraenkel – „Det tragiske ligger i Misforholdet mellem hans store Evner, hans sunde Genialitet og hans stakkels syge Legeme. Han kunde ikke taale at arbejde“. Man må vel også snarest andre sig over at han under de givne forhold fik udrettet så meget. I et brev til A. D. Jørgensen fra 1884 siger han med rette: „naar mit Arbejde har gjort mere Indtryk af Sundhed end af Sygelighed, saa er det min Fortjeneste, som jeg har Ret til at være stolt af. Under Forhold, der nu i en Snes Aar har været mere pinlige og fortvivlede, end Nogen let kan se, har jeg med temmeligt Held holdt al Bitterhed og Pessimisme nede, benyttet hver enkelt lyst og sundt Øjeblik til at producere og kun benyttet dem saaledes at intet af det Sorte, saa vidt jeg ved, er løbet med ind“.

1908 blev V. sagt op af en ny ejer af Kullön og flyttede til Kbh. I begyndelsen befandt han sig vel, men han længtes snart tilbage til ensomheden og suset i sine skove. Han døde af mavekræft i en lille toværelses lejlighed ud til kvægtorvet på Søndre Boulevard. Han længtes da meget efter at slippe fri for sin personlige tilværelse og blive ét med jorden. I utrykte digte fra de unge år har han givet udtryk for samme følelse. Dagen før han døde skrev han til Em. Fraenkel: „Ak, om I vidste, hvor det er let og fornøjeligt at dø; Alle taabelige Krav paa evig Personlighed og Salighed forsvinder . . . thi selve Døden er den eneste Salighed, det højeste, Livet har at byde“. V. havde efter deres egne udsagn haft stor indflydelse på betydelige mænd i sin samtid som J. P. Jacobsen og A. D. Jørgensen. Hans krav om „Danskhed, Sundhed og Hjærtelighed“ ligesom hans etnografiske synsmåder i videnskaben blev taget op af Johs. V. Jensen der besøgte ham på hans dødsleje og mindedes ham da han var død. □Relief af J. Takanen (Fr.borg). Tegnet på dødslejet af H. Deuus.

Kilder. Breve fra og til H. S. V., udg. Erik Reitzel-Nielsen I-II, 1972 (heri biografi i II I-LIX). Tilskueren XXVIII, 1911 I 213-29 (breve fra J. P. Jacobsen 1869-

81). A. D. Jørgensen: Breve, udg. Harald Jørgensen, 1939.

Lit. H. K. Witte: Efterretn. om Randers lærde skole 1864–65, 1865 = Randers skoles progr. 1865 S. V. Bøberg: Den danske retskrivn.s hist., 1895. S. Sørensen i Nord. t. for filologi 3.r.VI, 1897–98 118–37 178–86 og Edv. Lehmann i Tilskueren XV, 1898 326–39 (anm. af V: Sjøledyrkelse og naturdyrkelse). Alfr. Ipsen: Litterære portrætter, 1906 88–102. Samme i Fædrelandet 9.4.1910 13f. Berl. tid. 17.3.1910. Johs. V. Jensen i Politiken 17.3.–18.3.s.å. (også i forf.s Nordisk ånd, 1911 66–73). Nationaltid. 18.3. s.å. Harald Nielsen i København 19.3. s.å. Anna Linck: J. P. Jacobsen, 2. udg. 1926 41f. Oluf Friis i Festskr. til Vilh. Andersen, 1934 235–50. Ib Ostenfeld: Poul Kierkegaard, 1957 36–48. Sejer Kühle i Fund og forskn. IV, 1957 120–37. Troels G. Jørgensen: Tanker til orientering, 1965. Samme i Dacia XXXVII, 1971 11f Kbh.s univ. 1479–1979, red. Sv. Ellehøj XI, 1979 2–7.
Papirer i Kgl. bibl.

Th. A. Müller*

Woel, Cai Mogens, 1895–1963, forfatter. * 28. 10.1895 på Frbg., † 12.6.1963 i Store Ladager, Ejby sg., Roskilde amt, begr. Rye kgd. F: købmand, senere repræsentant Jacob Wilhelm W. (ved dåben Voel, fra 1860 W.) (1837–1910, ~ 1° med Laura Herskind, * 1847) og pensionatsejer Dagmar Weiersøe (1858–1942). ~ 1° 12.11.1922 i Kbh. (Maria) med Xenia Valborg Elisabeth Brun, * 9.8.1889 i Vridsløselille, Herstedvester sg., † 19.5.1970 i Lyngby, d. af malermester Carl Thomas Vincent B. (1856–1910) og Jensine (Signe) Jensen (1864–1952). Ægteskabet opløst 1947. ~ 2° 22.9.1949 i Gladsaxe (b.v.) med Inger Margrete Bertine Hansen, f. Mortensen, * 1.6.1913 i Søsrum, Stenløse sg., Fr.borg amt (~ 1° med tømrer Johannes Hansen), d. af tømrermester Niels Peter M. (1886–1973) og Jenny Christine Bloch (1888–1972).

W. var kun et par år da forældrene flyttede til Rye-Sonnerup pastorat, Voldborg hrd; han indmeldtes fem år gammel i den stedlige landsby-skole hvorfra han gik over i Roskilde katedralskole; 1913 kom han på Kbh.s præparandskole og derefter på Blågårds seminarium hvorfra han 1916 tog 1. del af lærereksamen; herpå afbrød han læsningen, uddannede sig som boghandler og forlægger og grundede 1923 *W.s forlag* gennem hvilken virksomhed han i tiden indtil 1931 udøvede en påskønnelsesværdig indsats, bl.a. gennem udgivelsen af en række unge digtere som siden har fået navn i dansk litteratur, Knuth "Becker, Sigfred "Pedersen, J. A. "Schade, Johs. "Wulff o.fl.a. 1935–37 var han pressesekretær for kunstudstillingen på Charlottenborg og 1942 en af de drivende kræfter ved stiftelsen af Forfatterforbundet hvis formand han var 1941–45, siden for Dansk forfatterforening 1946–57.

W. har en omfattende produktion af lyrik og prosa bag sig og har med utrættelig iver virket

for udbredelsen af kendskabet til sine samtidige forfatterkolleger ligesom han har interesseret sig for historie og lokalhistorie. Registreringen af hans trykte arbejder er en af de mest omfattende i Dansk skønlitterært Forfatterleksikon 1900–1950, 1959–64. Han debuterede 1919 med *Kleopatras og andre Digte* og udgav senere digtsamlingerne *Møder*, 1920, *En Sommer*, 1926, *Sange fra Støvet*, 1928, *Fare, fare Krigsmand*, 1931, *Hverdagens Sange*, 1935 og *Ventetider*, 1942. Der er en klar udvikling fra de stærkt polemiske ungdomsdigte til de to seneste vægtige digtsamlinger med bl.a. fint indfølelse mindede digte over samtidige. Som romanforfatter er W. ret ujævn. Fremhæves kan *Mit Livs Elvira*, 1930 (7. udg. 1964), der med poesi og charme skildrer ung kærlighed mellem en student og hans pige fra et arbejderhjem, *Af samme Stof som Drømmen*, 1936 (bd. 2 af Niels Munks Historie I–III) der handler om gymnasiaster før første verdenskrig og *De, som bor i Glashus*, s.å. om de ensomme og deres bristede forhåbninger. Blandt hans historiske romaner *Dannevirkenætter* I–II, 1937–42, der foregår i 1864 og *Kongens Knægte* I–II, 1960, en roman fra grevfejdens tid der nok er typisk ved sit brede tidsbillede bygget på en indgående baggrundsviden, men uden en egentlig fængende romanintrige. En række sjællandske hjemstavnsromaner når ikke rigtig op til forbilledet Thorkild "Gravlund. W.s litteraturhistoriske arbejder er mindst lige så omfattende. Han lægger her vægt på dokumentationen i små forfatterportrætter, ofte ledsaget af bibliografi. Utrættelig samlede W. materiale om sine samtidige, fx bibliografierne over Harald "Kilde (1925), Thorkild Gravlund (1928) og C. E. "Soya (1946). Igen og igen opsamlede han oversigter over sin egen generation, som *Det reaktionære Danmark*, 1928 med den karakteristiske undertitel *Litteraturen og Tiden*. Fra 1932 til 1940 udgav han Kritiske Bogoversigter over årets nye bøger, og siden fulgte to fortjenstfulde håndbøger, *Troubadourer. Litterære Tidbilleder*, 1930–34 og *Tyvernes og Tredvernes Digtere* I–II, 1941. I 1945 udgav han *Dansk Forfatterleksikon. 338 Biografier over nulevende danske Forfattere* som bygger på skriftlig dokumentation fra hans forfatterkolleger, og *Dansk Litteraturhistorie 1900–1950* I–II, 1956 er det typiske udtryk for kompilatoren W. Alt skal med, hvad der spærrer for en dybere analyse, til gengæld har værket uhyre betydning som materiale-samling, især for de mange mindre kendte som lades uomtalt andetsteds.

Karakteristisk for W.s fiktionslitteratur er hans sans for de små tings betydning og skønhed, og hans evne til at formidle sin kærlighed til fortiden og det gamle bondesamfund han voksede

op i, forenet med en engageret progressiv opfattelse af hans samtids aktuelle problemer. Hans interesse for forfatterkolleger, boghandel og boghåndværk får sit smukkeste udtryk i *Bogens Tjenere. Artikler, Foredrag og Taler*. Med Forord af Martin A. Hansen, 1953. Hans desværre ufuldendte erindringsbog *Min sjællandske Barndom og Ungdom*, 1963 giver et fint portræt af manden og hans tid. – W. fik 1933 Astrid Goldschmidts legat, 1935 Emma Bærentzens forfatterlegat, 1939 Sophus Michaëlis' mindelegat, 1941 Det Suhrske forfatterlegat, 1957 Herman Bangs mindelegat, 1958 Henrik Pontoppidans hæderslegat og 1960 Det Anckerske legat. – R. 1948. R'. 1954. □Mal. af Mogens Zieler, 1927, tegn. af samme, 1928. Træsnit af Gitz Johansen, 1929. Tegn. af Marcus Lauesen, 1931. Karikatur af Ellis Ullman s.å. Buste af G. Hammerich, 1934. Tegn. og radering af S. Hjorth Nielsen s.å. Akvarel af Johs. Nielsen, 1936, mal. af samme, 1942. Tegn. af H. Lollesgaard, 1955 (Kgl. bibl.). Foto.

Udv. digte, 1955. – C. M. W. i Berl. aften 12.8.1944 og i Tidsskr. for radio og fjernsyn XV, 1960 154–62. Samme: Min sjællandske barndom og ungdom, 1963. – Henning Kehler: På jagt efter geniet, 1938 23–25. Chr. Stub-Jørgensen: C. M. W., 1944 = Danske forfatterbiografier III. En bogens tjener. Cai M. Woel, red. Niels Th. Mortensen, 1955. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Erland Munch-Petersen (Peder Hesselaa)

Vogel-Jørgensen, Torkild, 1891–1972, journalist, forfatter. * 29.6.1891 i Svendborg, † 4.10.1972 i Hellerup, begr. Ordrup kgd. F: redaktør af Svendborg amtstidende Michael Ulrik V.-J. (1844–1905) og Dagmar Mentzler (1863–1933). ~ 20.6.1913 i Kbh. (Frue) med pianist Edel Thomsen, * 10.3.1889 i Kbh. (Johs.), † 29.12.1959 i Hellerup, d. af bogtrykker Laurits Emil T. (1848–1927) og Olga Emilie Rasmussen (1862–1941).

V.-J.s livslange journalistiske løbebane tog sin begyndelse da han som 18-årig blev ansat på Svendborg Amtstidende, men allerede dengang viste han at han var mere end blot journalist idet han 1911 med held debuterede som skønlitterær forfatter med kriminalromanen *Hænderne. En ung Kvindes Historie* som i de følgende år blev fulgt af andre i samme genre. Nævnes kan *De falske Fingre*, 1914, *Den stjaalne Abe*, 1915, *Lyslet fra Rundetaarn*, 1916, *Smilet*, 1917, *Et Søm*, 1918 og *Den sjældne Fisk*, 1921, hvoraf flere opnåede en række oplag. Af anden karakter var romanerne *Professor Tempus*, 1918 og *Erotik og anden Svindel*, 1920. I samme periode indledte han også sit historiske forfatterskab med *Rasputin. Profeten*, *Libertineren*, *Rænkesmeden*, 1917 der kom

i ni oplag og oversattes til engelsk. Efter et års virksomhed i Svendborg blev han medarbejder ved dagbladet København, kom derfra til avisen Vort Land og var derefter i nogle år medarbejder ved Ekstrabladet. 1922 knyttedes han til det berlingske hus og denne tilknytning varede til hans død. 1926–33 var han redaktionssekretær ved Berlingske Tidende og havde sin store andel i bladets fremgang i disse år. 1943–45 var han bladets korrespondent i Stockholm. Fra 1926 og i en menneskealder redigerede han det engang litterære, om end i den lettere genre, Søndags-B.T., og var 1937–50 leder af Det Berlingske Forlag. Ved siden af hans mange andre gøremål overdroges det V.-J. at være medredaktør af det af Berlingske Tidende udgivne 24-binds leksikon *Illustreret dansk Konversations-Leksikon*, der, selv om det var en urimelig kort tid der levedes redaktionen, blev et forsvarligt opslagsværk. Til trods for de mange løbende opgaver der blev pålagt V.-J. svigtede han ikke sin interesse for historie og personalhistorie. 1937 udgav han således en fortræffelig biografi *Peter Lassen af California*, der baseret på grundige studier skildrer en af de berømte danske udvandreres liv og indsats. Hans evne til levende personskildring kom også til udtryk i det store to-binds værk *Winston Churchill* som udkom allerede 1945 og blev oversat til finsk, svensk og norsk. Det lå V.-J. stærkt på sinde at styrke interessen for historie og gøre den levende også for bredere kredse, og dertil tjente de billedværker med kortfattede og præcise tekster han udgav 1939 til 1963 med titler som *Verden siden 1914*, *Verden siden 1939*, *Verden siden 1945* (s.m. Niels Nørlund), *Krigen 1864 i samtidens billeder* og *De gode gamle Dage. Vore Oldeforældres og Bedsteforældres Liv*, ill. af danske Malere. Gennem årene ofrede V.-J. megen tid på at samle stof til hans nu klassiske håndbog *Bevingede Ord*, 1940, hvis 5. udgave fra 1963 i alfabetisk orden rummer ca. 12 000 historiske ytringer, talemåder, sprogklicheer, ordspog, slagord, kendte revyviserefræner osv. Som en kurios, men seriøs pendant til dette værk udgav han 1957 bogen *Ubevingede Ord*, der indeholder aforismer, litterære citater, meninger, påstande osv. Af samme karakter er hans *Ord om Krig og Fred*, 1940.

V.-J.s virksomhed på de litterære, journalistiske og historiske områder var meget vidtspændende, men uomtalt er dog endnu den sikre position han erhvervede sig som pressehistoriker. Hans første arbejde på dette område er det lille skrift *Da Flyttelæssene arriverede i Pilestræde 3. April 1765*, der udkom 1930, og i de følgende år, afbrudt af opholdet i Stockholm, indsamlede han materiale til sit hovedværk, *Berlingske Tidende*

gennem to Hundrede Aar der udkom i bladets jubilæumsår 1949 i tre digre kvartbind på ialt ca. 1200 sider. Bogen, skrevet i en livfuld men sober journalistisk stil, er resultatet af en med sjælden sporsans gennemført kulegravning af en rigdom af trykte og utrykte kilder. Mest vægt er lagt på at skildre avisen som nyhedsformidler, men naturligvis forbigås dens politiske rolle ikke. Fremragende er skildringen af de mest markante personer i bladets historie: E. H. *Berling, M. L. *Nathanson og Chr. *Gulmann, som V.-J. i øvrigt hyldede i Nogle Mindeblade om Berlingske Tidende knyttet til 1913, 1963. Af hans andre pressehistoriske arbejder kan nævnes *Storpolitik og journalistik* og *Spredte træk fra dagbladet Københavns redaktion* (i Pressehist. årb. 1963 og 1966). I øvrigt kan nævnes *Livet lærte mig. Tredivemenneskelige vidnesbyrd*, 1950, og det vægtige bidrag til dansk leksikografi, *Evner contra Karakter*, om F. *Algreen-Ussings projekt til et biografisk leksikon (Fund og Forskning XIII, 1966). Sammen med Jul. *Bomholt og Svend *Aakjær udgav han 1967 en for svensk publikum beregnet jubilæumsbog *Köpenhamn* ligesom han i Danske hjem ved århundredskiftet 3. saml. 1951 skrev om hjemmet i Svendborg.

V.-J. var medredaktør af forskellige af Berlingske Forlags håndbøger og leverede desuden bidrag til en række tidsskrifter og samleværker, og både kvantitativt og kvalitativt er hans skribentvirksomhed imponerende. Den er præget af omfattende viden og historisk sans parret med omhyggelighed, soberhed og journalistisk verve. – V.-J. var en af dansk presses markante personligheder. På mange måder var han en ener og hans hele fremtræden var præget af en vis eksklusivitet og trang til uafhængighed. Der stod respekt om hans navn i vide kredse, og også hans kolleger betroede ham i årenes løb flere tillidshverv. 1915–22 sad han i bestyrelsen for Journalistforbundet og redigerede i nogle år medlemsbladet. Han var 1961–66 næstformand i Dansk pressehistorisk selskab og en årrække i Dansk pressemuseums bestyrelse, ligesom han ydede en indsats som næstformand i Samfundet for dansk genealogi og personalhistorie. – R. 1955. □Foto.

Interviews i Berl. aften 30.9.1940 og Berl. tid. 16.4.1950. T. V.-J. i Danske hjem ved århundredskiftet III, red. Tove Clemmensen, 1951 III-34. – Em. Sejr i Fortid og nutid XVIII, 1949–52 210f (anm. af V.-J.: Berl. tid. I–III). Nele Poul Sørensen i 100 publicister om 100 publicister, red. Paul Hammerich og Bent A. Koch, 1980 131–33. Harald Mogensen: Mord og mysterier, 1983 60f. – Papirer i Kgl. bibl.

Palle Birkelund

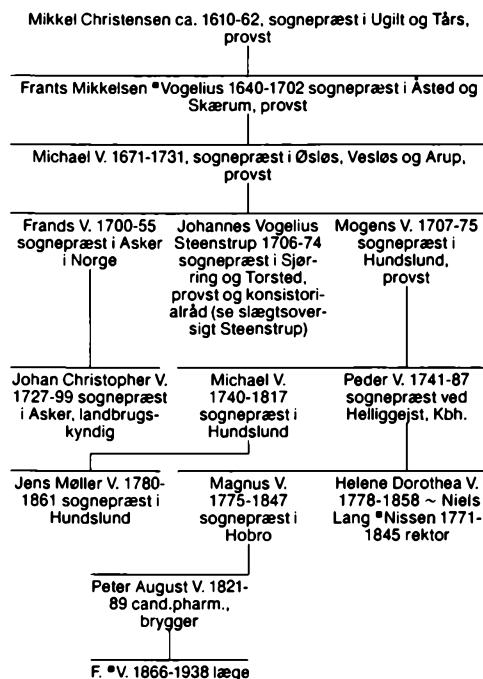
Vogelius

Slægten V. hvis navn er en latinisering af Ugilt

har samme oprindelse som slægten Steenstrup (se denne), idet provst i Ugilt og Tårs Mikkel Christensen var søn af rådmand i Sæby Christen Mikkelsen Riber, død efter 1641.

J. C. L. Lengnicks genealogier II, 3.

Hans H. Worsøe

Vogelius, Frederik Christian Paludan, 1866–1938, læge. * 28.8.1866 på Frbg., † 4.10.1938 i Kbh., begr. sst. (Vestre). F: brygger, cand.pharm. Peter August V. (1821–89) og Marie Schneider (1842–1918). ~ 29.11.1894 i Kbh. (Matth.) med Elisabeth de Souza Leconte, * 29.5.1867 i Kbh. (Frbg.), † 18.3.1950 sst., d. af generalkonsul Ernesto Antonio de Souza L. (1807–89) og Marie Christine Petersen (1845–1923).

V. blev student 1884 fra Haderslev læreres skole og medicinsk kandidat 1891. Efter almindelig hospitalstjeneste blev han assistent ved universitetets bakteriologiske laboratorium 1893–97, studerede bakteriologi i Paris 1896 og blev reserve- læge ved Blegdams hospitalet 1897–1900. Han blev 1900 dr.med. på en bakteriologisk afhand- ling: *Studier over den Friedländerske Bacil* og var derefter reservemedicus ved Frederiks hospital afd. B 1900–03. 1901 foretog han en studierejse i Tyskland (mavesygdomme). Fra 1894 praktise- rede han i Kbh., var reserve-læge i hæren 1897–99,

Vogelius, F.

assistent hos prosekter på Kommunehospitalet 1903–06 og leder af Frederiks hospitals medicinske poliklinik 1906–11. Han var kreds læge i Kbh. 1906–11, blev 1911 overlæge ved Skt. Johannesstiftelsen og fortsatte som overlæge da den 1918 omdannedes til Almindelig hospital. 1936 tog han sin afsked på grund af alder. Som specialist i intern medicin, særlig mave- og tarm-sygdomme, havde han en meget betydelig praksis og nød stor anseelse. Han var medlem af cancerkomiteen fra 1897, medlem af bestyrelsen for dansk Røde kors' Kbh.s-afdeling fra 1917, for dets landsorganisation fra 1923, for Montebello fra 1916, for Kbh.s sygehjem fra 1918, for Skandinaviske kongresser for intern medicin fra 1921 og formand i Dansk selskab for intern medicin fra 1923. Han var tillige medlem af bestyrelsen for trængendes landophold og Correspondent h.c. de la Societé thérapeutique i Paris fra 1933. Endvidere blev han medlem af den kommission der blev nedsat til undersøgelse af civilbefolkningens beskyttelse mod luftangreb (gasmaskekommissionen).

V. var en dygtig kliniker og havde som lærer et åbent blik for at udnytte det ejendommelige patientmateriale på sit hospital, ikke mindst for de neurologiske lidelsers vedkommende, og knyttede i tidens løb flere neurologer til hospitalet som reservelæger, lærte dem og lærte af dem. V. var elsket af alle, såvel patienter som funktionærer; han var nidkær i sit arbejde, lydhør over for nye undersøgelsesmetoder hvorfor det også lykkedes ham at få Johannesstiftelsen omdannet til et moderne hospital med røntgen- og badeafdeling. Han var altid åben for diskussion med sine reservelæger og kunne med stor humor og uden malice supplere fra sit udtømmelige lager af lægeanekdoter. Administrationen af det store hospital og hans store private praksis, hans vågne kritik og omhyggelige arbejdsmetode levnede ham ikke megen tid til videnskabelige arbejder, men han publicerede dog forskellige artikler om medicinske emner, særlig af klinisk art, om arteriel hypertension, om Salomons reaktion ved cancer ventriculi samt indgående arbejder om kronisk alkoholisme, som hans patientmateriale gav ham rig anledning til. – R. 1928. DM. 1936. □Tegn. af O. Neumann, 1932. Mal. af Hans Henningsen, 1934. Medalje af H. Salomon, 1936. Foto.

Selvbiografi i Festskr. udg. af Kbh.s univ. nov. 1900 145f. – Knud Winther i Hospitalstid. LXXXI, 1938 1025–28. Knud H. Krabbe i Medicinsk forum XII, 1959 53–70. – Levnedsbetretning i ordenskapitlet.

Axel Borgbjærg*

Vogelius, Frants Mikkelsen, 1640–1702, præst. * 19.8.1640 i Ugilt, † 19.11.1702 i Åsted, begr. sst. F: sognepræst, provst Mikkell Christensen († 1662) og Kirsten Frandsdatter. ~ 1668 med Kirsten Madsdatter, d. af sognepræst i Tværsted, Uggerby og Bindslev Mads Mogensen († 1637) og Ellen Pallesdatter.

V. gik i skole i Viborg under rektor Niels *Jensen (Aars). 1658 blev han dimitteret, men måtte på grund af krigsurolighederne opholde sig hjemme i to år. Først 1660 kom han til universitetet og tog 1662 teologisk attestats med megen berømmelse. 1664 blev han sognepræst i Åsted og Skærum i sin hjemegn og forblev i dette embede til sin død der formentlig blev fremskyndet af sorger i forbindelse med en datters tidlige graviditet og død. V. var i besiddelse af en betydelig kundskabsfyldte, og med en sjælden flid nedlagde han denne i en lang række, til dels omfattende, skrifter af hvilke han dog på grund af tidens vanskelige forlæggerforhold aldrig oplevede at se noget trykt. En del af hans sirlige manuskripter med såvel oversættelser som selvstændige arbejder findes endnu bevaret, på andre kendes kun titlen. Han oversatte Xenophon, Herodot, Thukydid og Diodorus Siculus samt også nyere forfattere som David Chytræus, Charles Drelincourt, Ole Borch o.fl. Blandt hans egne skrifter kan især nævnes *Chronologia Gothica* (Addit. – 114–15 – Fol., Kgl. bibl.), en sideløbende kronologisk oversigt over de tre nordiske folks historie, ført ned til forfatterens egen tid og efter J. *Langebeks dom udarbejdet „med temmelig god accuratesse“ og på grundlag af et udbredt kendskab til historiske kildekrifter. Særlig støtter han sig dog til Th. *Torfæus. V. var nært knyttet til den lærde bonde Peder *Dyrskjød og stod i øvrigt i videnskabelig forbindelse med biskop Jens *Bircherod og kgl. antikvar Thomas *Bartholin.

H. F. Rørdam i Saml. til jydsk hist. og top. II, 1868–69 183–92. Statistiske bidrag til Ålborg stifts hist., udg. D. H. Wulff, 1887–88 104–07. Pers. hist. t. 3.r.IV, 1895 316; 9.r.III, 1930 108 (Jens Bircherods dagbøger). Anders Bæksted: Besættelsen i Tisted I, 1959 99; II, 1960 339f.

Bjørn Kornerup*

Vognsen, Peder, † 1204, biskop af Århus. † 11.4.1204, begr. i Sorø k. F: Ingegerd af Pedersborg (d. af Peder *Thorstensen) (~ 2° med Vagn).

V.s mor var kusine til ærkebiskop *Absalon. Biskop af Århus blev han 1191, og han benyttede sit rige privatgods til at dotere et domkapitel ved sin kirke; 23.4.1197 stadfæstede pave Coelestin III V.s oprettelse af seks præbender ved Århus domkirke; 13.11.1198 gentoges stadfæstelsen af pave Innocens III. Af en yderligere meget bety-

delig godsgave til domkapitlet 14.11.1203 fremgår det at han ejede meget gods på Sjælland og i Jylland hvoriblandt fire kirker. Han havde også skænket kirken sine bøger (9.2.1195). V. er sammen med broderen og efterfølgeren Skjalm Vognsen afbildet på den gravsten over Absalon i Sorø kirke, som klosterets sidste katolske abbed Henrik Christiensen *Tornekrands lod udføre til gravsten.

Niels Skyum-Nielsen: Kvinde og slave, 1971. Axel Bolvig i Middelalder, metode og medier. Festskr. til Niels Skyum-Nielsen, 1981 95–114.

Kai Hørby

Vognsen, Vogn (skrev sig Wogen Wogensønner), ca. 1594–1650, officer. * ca. 1594, † 13.5.1650 på Stenshede (Ottestrup) ved Sæby, begr. i Volstrup k. F: Vogn V. til Stenshede († 1635) og Maren Vognsdatter Orning af Gærumgård († tidligst 1635). ~ 13.6.1647 i Viborg med Christence Rodsteen, * 1621, † 16.9.1677 i Kbh., begr. i Hundborg k. (~2° 1655 med oberstløjtnant Jacob Sparre til Råstrup, 1624–94), d. af Palle R. til Lundsgård (1590–1643) og Ingeborg Skeel († 1655, ~1° med Claus Dyre til Linderumgård, † 1610).

V. synes at have gået i god skole, og 1621 fik han løjtnantsbestilling af hertug Joachim Ernst af Plön ved et kompagni i dansk tjeneste, 1622 fik han kgl. bestilling som løjtnant enten til lands eller vands efter kongens behag, blev 1623 kaptajn til lands og kom på hvervning, men 1624 var han chef på Havhesten og dernæst på Nældebladet der skulle jage fribyttere i Nordsøen. 1625 fik han bestilling som major og var kompagnichef ved livregimentet der en tid lå i Neustadt som V. satte i god forsvarsstand. I slaget ved Lutter am Barenberg 1626 deltog hans regiment med stor tapperhed, men han selv synes at være blevet fanget og kort efter løskøbt. I april-maj 1627 var han på hvervning for at samle et frikorps på 500 mand med hvilket han i juni besatte øen Stillhorn vest for Hamburg. Hæren var da i opløsning, og forsyningen af V.s mandskab svigtede så forholdene blev elendige hvad han bramfrit berettede Christian IV som herefter nærede uvilje mod ham. Han tog da sin afsked, men efter at Jylland var blevet besat af fjenden fik rigsrådet ham 1628 udnævnt til oberst på Fyn, og efter freden 1629 synes han at have ligget på grænsevagt på Elben idet kongen 1630 beskyldte ham for at have ladet fremmede købmænd passere og selv beholdt strømtolden. Ved denne tid ønskede V. at gifte sig med en datter af afdøde Iver Friis til Oksholm, og pigens mor, Dorte Budde til Rødslet, gav sit samtykke, men farbroderen, kansler Christen *Friis til Kragerup

fik 1630 kongen til at forbyde ægteskabet. V. tog vist derefter hjem til Stenshede som han overtog efter faderens død, og her har han antagelig samlevet med Sidsel Jakobsdatter Bunde med hvem han havde datteren Kirsten, og som han 1638 „til ihukommelse“ gav gården Fladholt i Karup sogn for livstid og datteren og hendes eventuelle børn til evig ejendom. Under svenskekrigen 1643–45 fik V. patent som oberst og skulle hverve et regiment til fods, men fjendens hurtige fremrykning medførte at han trak sig tilbage til Læso hvorfra kongen ønskede ham til sig eventuelt ved magtanvendelse „i sønderlighed mens jeg aldrig havde et godt øje til ham“. Da svenskerne i sommeren 1644 efterlod garnisoner i flere befæstede stillinger, således Voergård og Ålborg fik V. et nordjysk folkeopbud i stand, og i juli lykkedes det ham og hans folk med stor tapperhed at indtage stillingerne hvorefter V. marcherede sydpå og i efteråret lå med 300 mand i Elbo herred. Efter freden 1645 drog han atter hjem til Stenshede. Han havde hele sit liv økonomiske vanskeligheder; men han var en uforfærdet kriger og noget af en landsknægttype der aldrig skånede sig selv, men heller ikke var så nøjeregnede med de midler han anvendte. 1654 var V.s enke forpagter på Gærumgård. □Kisteplade (Volstrup k.).

Danm.s adels årbog LIII, 1936 II 98f. K. C. Rockstroh i Pers. hist. t. 5.r.I, 1904 137–65. P. M. Rørsig i Vendsysselke årbøger XI, 1935–36 186–210.

C. Klitgaard*

Vogt

Der findes adskillige slægter uden indbyrdes forbindelse som bærer professionsnavnet V. (o: foged, se også Voigt), heraf flere med tilknytning til Norge.

Hans H. Worsøe

Hendrich Vogt 1744-1803 toldkasserer i Odense

Elisabeth V. 1774-1854 ~ Laurits Bang 1776-1866 sognepræst, konsistorialråd (se slægtsoversigt Bang I)	Frederik Siegfried V. 1777-1855 chargé d'affaires ~ Adelgunde *V. f. Herbst 1811-92 billedhugger
H. C. *V. 1848-1928 ingeniør	Gundo *V. 1852-1939 legatstifter, ejer af Selchausdal

Vogt [fokt], Emilie **Adelgunde** (skrev sig Adelgunda), 1811–92, billedhugger. * 17.7.1811 i Kbh. (Garn.), † 10.6.1892 sst., begr. sst. (Ass.). F: direktør for den militære klædefabrik, generalkrigskommissær Michael Johan Christian Herbst (1775–1830) og Michelle Elisabeth Christiane Charlotte Stibolt (1788–1861). ~ 1.3.1846

Vogt, Adelgunde

i Napoli med chargé d'affaires i kongeriget Begge Sicilier, etatsråd Frederik Siegfried V., * 25.5.1777 i Odense, † 10.3.1855 i Kbh. (Frue), s. af toldkasserer Hendrich V. (1744–1803) og Elisabeth Holst (ca. 1748–1833). – Mor til H. C. *V. Søster til Christian *Herbst.

Under en sygdom i sin tidlige ungdom gav V. sig, oprindelig kun for at søge adspredelse, meget af med at tegne og klippe ud i papir. Mest var det dyreskikkelser der satte hendes fantasi i bevægelse, og snart viste hun så megen evne til at gengive sådanne af forældrene bestemte sig til at skaffe hende nogen vejledning. En ung billedhugger, Johannes Heldt, gav hende den første undervisning i at modellere. En del af sine ungdomsår tilbragte V. i Sorø og Slagelse, men nogle år efter faderens død tog familien ophold i Kbh., og der blev hun elev af H. E. *Freund under hvem hun studerede fra 1837 til hans død. Derefter blev hun elev af Bertel *Thorvaldsen og arbejdede i dennes værksteder i de fire år han endnu levede. På Charlottenborg debuterede hun 1838 med tre originale arbejder af hvilke navnlig *En Hest udskaaren i Elfenben* vakte opmærksomhed ved delikat behandling, mens dog også hendes i voks modellerede heste vandt anerkendelse for tækkelig formgivning og livlig bevægelse. I en årrække hørte hun nu til de stadige og påskønnede udstillere og kunne i høj grad glæde sig ikke alene ved akademiets gunst – 1839 fik hun den Neuhausenske præmie for bronzegruppen *En Ko med en diende Kalv* – men ganske særlig ved Thorvaldsens. I sin egenskab af akademiets direktør foreslog han febr. 1843 at hun skulle optages som medlem på en figur af *En staaende Hest, 12 Quarteer hoi* som hun nylig havde udført; da dette imidlertid ifølge statutterne ikke kunne ske med en kvinde, blev hun  resmedlem. Det langt overvejende antal af de arbejder V. i årenes løb udførte var fremdeles dyrefigurer, især heste, dog også hjorte, køer og hunde, undtagelsesvis dyr som hun havde studeret i menagerierne. Enkelte gange byggede hun menneske- og dyreskikkelser sammen til små kompositioner eller forsøgte sig, uden synderligt held, som portr tkunstner; hun har udstillet buster af flere kendte personligheder, lægen *Ole Bang*, landskabsmaler *J. P. M ller*, konferensråd, *J. Collin*, overpræsident *A. C. Kierulff*, konferensråd *J. S. Saxtorph* o.fl. I marmor har hun næppe arbejdet; hendes materiale var i almindelighed voks, elfenben eller bronze.

Med kongelig understøttelse rejste V. 1844 til Italien hvor hun blev i fem år. Som gift og i sin enkestands første år gav hun sig så godt som ikke af med kunsten, men 1860–72 udstillede hun igen dyr og dyregrupper der vel ikke kan regnes

for betydelig skulptur, men dog fortjener agtelse i kraft af deres altid omhyggelige og smagfulde udførelse. En del af hendes arbejder der, bl.a. på bestilling af Christian VIII, var erhvervede til det daværende kunstmuseum, overførtes ved dettes ophævelse til Christiansborg hvor de gik til grunde ved slotsbranden. Større samlinger findes i Ålborg museum (især originalmodeller) og på Gl. Estrup, et par hjortefigurer i elfenben på Rosenborg og en hestegruppe, sk ret i buksbom, i kunstmuseet. En stor figur af en hjort er opstillet i bronze foran Jægerspris og en stor bronzegruppe på Vemmetofte. – Sønnen **Gundo Seiersfred V.**, * 3.6.1852, † 23.1.1939, begyndte ligeledes som billedhugger og udstillede 1873–79 på Charlottenborg. Han testamenterede godset Selchusdal, som han havde  rvet 1914, med tilhørende formue til velgørende formål. – □ Afbildet på S. Schacks mal., 1843, af salvingen 1840 (St.mus.) og på den tegnede nøgle dertil (Kgl. bibl.). Afbildet på J. Sonnes frise 1846–48 (på Thorvaldsens mus.). Tegn. af J. V. Gertner, 1858. Litografi 1859 efter daguerreotypi. Mal. af Carl Bloch, 1867, efter dette kopi af Preben Knuth (kunstakad.). Relief af Gundo Vogt.

K. F. Wiborg: Kunstudstill. i 1841, 1841 17f. Samme: Kunstudstill. i 1844, 1844 36–38. N. L. Høyen: Skrifter, udg. J. L. Ussing I, 1871 133. Ill. tid. 26.6.1892. Kvinde- lige kunstneres retrospektive udstill. Den frie udstill.s bygning, 1920 12–14 23. H. C. Andersen i Anderseniana IV, 1936 89 (også i samme: Dagbøger I, 1971). [Else Kai Sass] i Nationaltid. 9.8.1939. Samme i Kvinden i Danm., red. Lisbet Hindsgaul og Kate Fleron, 1942 706–08.

Sigurd Schultz*

Vogt, Gundo, se **Vogt, Adelgunde**.

Vogt [fokt], **Henrik Christian**, 1848–1928, ingeniør. * 5.6.1848 i Napoli, † 17.3.1928 i Kbh., begr. sst. (Holmens). F: fhv. chargé d'affaires i kongeriget Begge Sicilier, etatsråd Frederik Siegfried V. (1777–1855) og Emilie Adelgunde Herbst (Adelgunde *V.) (1811–92). ~ 16.10.1880 i Kbh. (Holmens) med Anna Elisabeth Henriette Obelitz, * 8.1.1851 i Kbh. (Holmens), † 19.9.1889 i London, d. af auditør, protokollsekret r, senere højesteretsassessor Gebhard Christian Wilhelm O. (1816–81) og Juliane Johanne v. Munthe af Morgenstjerne (1810–1911).

Det var oprindelig V.s hensigt at uddanne sig til søofficer; han var på togt med kadetskibet men faldt ved synspr ven. Et forsøg på at blive marinemaler blev hurtigt opgivet, og han bestemte sig så til at blive polytekniker. Efter forg vets at have forsøgt at tage polyteknisk adgangseksamen 1867, 1868 og 1869 rejste han til Zürich hvor han 1869–71 gennemgik et kursus ved Eidgen ssi-

sches Polytechnikum. Han begyndte derefter at studere skibsbygning ved orlogsværftet i Kbh. 1873 rejste han til England, til at begynde med for at arbejde praktisk i faget. Han blev s.å. immatrikuleret ved universitetet i Glasgow og gennemgik her et kursus i matematik og fysik, ved hvilket han havde Sir William Thomson, den senere lord Kelvin, som lærer. 1874 fik han afgangsbevis herfra og arbejdede derefter som tegner på forskellige engelske skibsværfter. Et emne der i særlig grad var kommet til at interessere V. var propellerteori og de dermed analoge problemer, virkningen af en fiskehale, en fugleving og af et sejl der står bidevind. Han kom derigennem ind på det fysiske grundlag for fuglenes flugt der dengang syntes fuldkommen gådefuld. Efter de af Isaac Newton opstillede formler for vindens tryk kunne de lodrette kræfter der bar en fugl ikke forklares, og flyvning ved hjælp af skrå planer ansås da også for fantasti.

1876 foretog V. en rejse med et sejlskib rundt Kap Horn til Australien og tilbage, og på denne rejse studerede han albatrossens flugt. Han talte altid gerne om denne prægtige fugl der sejler op mod stormen, næsten uden at vingerne bevæges. Antagelig gennem dette studium og måske også gennem sin deltagelse i den engelske aeronautiske klubs arbejde kom V. ind på den betragtning at den mystiske kraft måtte stamme fra at der på oversiden af en sådan skrå plan som en fugleving repræsenterer må opstå et betydeligt undertryk som spiller en større rolle end overtrykket på undersiden. V. som 1877 kom tilbage til Kbh. og bosatte sig her skrev om dette emne både i engelske og danske tidsskrifter. Upraktisk og distræt som V. var kunne han imidlertid ikke selv anstille forsøg men henvendte sig til ungdomsvennen J. *Irminger der var en sindrig og sikker eksperimentator. Han anstillede først nogle forsøg med luftpropeller som V. ville anvende til fremdrift af skibe. Disse ret overraskende forsøg omtales af V. i et foredrag i Teknisk forening i febr. 1889 (trykt i foreningens tidsskrift). Irminger fortsatte sit arbejde med at undersøge trykforholdene ved skrå planer og fik indrettet forsøgsanordninger i forbindelse med værkerets store skorsten således at forsøgene foretoges i regelmæssig kunstig træk og ikke i naturlig vind der er alt for ustadig. Inden længe viste det søgte resultat sig. Der var overtryk på vindside af planet, men på læsiden var der et langt større undertryk. Det var V. en stor glæde at hans teori viste sig at være holdbar. Irminger skrev om disse forsøg i Ingeniøren III, 1894 og fortsatte senere forsøgsarbejdet, særlig med henblik på vindtryk på bygninger. I begyndelsen var kun få klar over betydningen af V.s og Irmingers indsats der i

virkeligheden placerede dem blandt aerodynamikkens grundlæggere. Af V.s senere arbejder må nævnes hans pendulpropeller, en i princip meget elegant forening af rotor og propeller ved skibe. Han fremsatte forslaget i Ingeniøren IV, 1895, og 1896 fremsatte han, sst. V, forslag til en ny, efter hans mening særlig sødygtig skibsform, udført efter Bibelens oplysninger om Noahs ark (Genesis, 6, 15). Modelforsøg gav dog ikke tilfredsstillende resultater. 1896 søgte han forges statsstøtte til videreførelse af sine arbejder på hvilke han havde ofret en del privatkapital. Det lykkedes 1898 V. i det små at få prøvet sine pendulpropeller, og i Ingeniøren X, 1901, gav han en beretning derom der førte til en indgående diskussion med skibsbyggeren K. G. Meldahl. 1903 foreslog han at bygge billige læmoler ved at støbe beton i gamle jernskibe, sænke dem og fylde dem med sand, et forslag der vistnok oprindeligt stammede fra N. C. *Monberg, og som ministeriet for offentlige arbejder i maj 1904 opfordrede V. til at udarbejde nærmere, en opfordring der dog ikke førte til noget. Heller ikke de videre forsøg med pendulpropeller førte til praktisk anvendelige resultater. Den opdukende flyveteknik havde i disse år V.s stærke interesse, men han mente ikke at aeroplaner med stive flader var en brugelig løsning. Mere troede han på skrueflyvere (helikoptere). V. havde ikke noget praktisk greb på de opgaver han kastede sig over. Det hang sikkert i nogen grad sammen med at han var økonomisk uafhængig og aldrig lærte at indstille sig efter andre menneskers krav. De diskussioner han i sine senere år førte om flyveteknik, vindmøller og vestkysthavne fik derfor ingen betydning, urolig og springende som hans fremstillingsform var. Med årene var han desuden stivnet i ret stereotype, af og til religiøst prægede betragtninger som ikke kunne overbevise nogen. Han skrev i disse år bl.a. om den naturvidenskabelige forståelse af Bibelens kraftige gerninger, et emne hvor kun de færreste kunne følge ham. Men dette kan ikke tilsløre at han i sin ungdom anstillede betragtninger vedrørende vindens virkning som fik blivende betydning for vor forståelse af disse virkninger og for aerodynamikkens hele udvikling. – R. 1927. □Malet som barn s.m. broderen G. Vogt af Elisabeth Jerichau Baumann. Mal. af Hornung Jensen. Tegn. af P. S. Krøyer.

Opfindelsernes bog, ved Helge Holst, 4. udg. II, 1923 324f. Povel Vinding i Ingeniøren XXXVII, 1928 157f. Samme: Dansk teknik gennem 100 år, 2. udg. 1941 96–98. – Levnedberetning i ordenskapitlet.

Povel Vinding*

Wohlert, H. F.

Wohlert, Hans Friedrich, 1703–79, kirurg. * 29.9.1703 i Kiel, † 18.11.1779 i Slesvig, begr. sst. ~1740 (kop. Nic. 9.7.) med Mette Kirstine Wohlert, † tidligst 1763.

Om W.s ungdom vides intet sikkert ud over at han studerede i Paris før han 1730 tog til Kbh. og kom i lære hos den dygtige kgl. privilegerede operatør samt accoucheur H. D. Claussen der ikke var medlem af barberlavet. Derefter studerede W. 1738–39 dels i London hos kirurgen og anatomen W. Cheselden og dels i Paris hvor han, sammen med den schweiziske kirurg Puthod, til det 1731 stiftede franske kirurgiske akademi indgav et anatomisk underbygget forslag til udførelse af amputation af låret i hoftelæddet. Forslaget blev vel modtaget, men først langt senere udført i praksis, bl.a. af Napoleons berømte krigskirurg J. D. Larrey. Efter hjemkomsten tog W. 1739 eksamen ved den efter hof- og livkirurgen Simon Crügers forslag oprettede kirurgiske læreanstalt Theatrum anatomico-chirurgicum ved hvilken W. derefter underviste som reservekirurg og lærer i anatomi og kirurgiske operationer; 1739–46 var W. regimentsfetskærer ved hestgarden, og 1742 introduceredes han i barberlavet. W. var meget anset som kirurg og accoucheur, dertil human, elskværdig og kultiveret. Efter hofkirurg J. A. Mensings død udnævntes W. 1746 til hofkirurg og foretog som sådan 1751 på Christiansborg en operation på kong Frederik Vs dronning Louise for indeklemt navlebrok i slutningen af dronningens sjette svangerskab; hverken barnet eller moderen reddedes dog. W. deltog i øvrigt i arbejdet for oprettelsen af Frederiks hospital og var sammen med Crüger og livmedicus J. C. J. v. Berger medlem af kommissionen der udarbejdede hospitalets fundats, samt efter dets oprettelse 1757 medlem af direktionen. Af W.s fremmeligste elever skal nævnes A. Kölpin og Christian Berger. W. tog sig også varmt af endnu yngre og lovende kolleger som J. C. Tode og skaffede bl.a. H. Callisen og M. Saxtorph et rejsestipendium. Litterære arbejder ud over det ovenfor omtalte foreligger ikke fra W.s hånd. 1768 tog W. afsked som hofkirurg og trak sig tilbage til privatlivet i Slesvig by, efterfulgt af sin elev A. Kölpin der afstod ham en del af sin gage i pension. Da muligheden for at trepanere den sindssyge Christian VII kom på tale ved hoffet kaldtes W. 1783 til Kbh. for at foretage operationen som han dog frarådede. W. var et virksomt medlem af et lægeselskab, bestående i øvrigt af J. C. J. v. Berger, C. G. Kratzenstein, Christian Berger, V. Hennings, C. Jensenius og J. H. Schönheyder der gjorde hinanden indbyrdes meddelelser, men intet udgav i trykken. 1774 udnævntes W. til æresmedlem af det kbh.ske me-

dicinske selskab. – Rang som virkelig justitsråd 1768. □ Min. af C. F. Schrader (Rosenborg). Mal. (Kbh.s univ.). Buste af A. Weidenhaupt (sst.). Stik af J. F. Clemens efter tegn. af P. Als.

N. D. Riegels: Forsøg til kirurgiens hist., 1786 123. A. A. L. M. Velpéau: Nouveaux éléments de médecine opératoire I, Paris 1832 512f. V. Ingerslev: Danm.s læger og lægevæsen II, 1873. Jul. Petersen: Den danske lægevidenskab 1700–50, 1893. E. Ingerslev: Matthias Saxtorph og hans samtid, 1913. J. W. S. Johnsson: J. C. Tode, 1918 12f. Samme: Kbh.ske medicinske selskaber, 1922 56. G. Norrie: Kirurger og doctores, 1929 123f. Samme: Theatrum anatomico-chirurgicum I–II, 1931–32. E. Schmiegelow: J. C. Tode, 1941 13f.

Otto C. Aagaard*

Wohlert, Povl Vilhelm, * 1920, arkitekt. * 27.5. 1920 i Kbh. (Nathanael). F: korrespondent, senere underdirektør Viggo W. (1897–1966) og Karen Paarup (* 1897). ~6.6.1946 i Kbh. med sygeplejerske Birgit Maria Theresia Bredholt, * 15.10.1922 i Kbh., d. af direktør Kaj B. (1895–1960) og Esther Maria Ballin (1901–75).

Efter studentereksamen 1938 gik W. på kunstakademiets arkitektskole hvorfra han tog afgang 1944. Han var her elev af professor Kaare Klint som fik stor betydning for hans hele indstilling til bygningskunsten. Selv var han lærer i bygningskunst ved akademiet 1944–46, ved University of California 1951–53 og igen ved akademiet 1953–59 hvor han 1968 blev udnævnt til professor i bygningskunst. Som selvstændig arkitekt har han gennemført en lang række byggeopgaver af vidt forskellig art, men alle præget af klare planløsninger, smuk tilpasning til omgivelser og terræn og et sikkert materialevalg. Hans første betydelige arbejde, *F. A. Thieles butik* på Købmagergade (1957) som han tegnede sammen med Kaare Klint og fuldførte efter dennes død 1954, udmærkede sig ved det meget fint gennemtegnede inventar i oregon pine. 1956–58 ombyggede han s.m. Viggo Sten Møller Ny Carlsberg Glyptotek, og han blev siden fast arkitekt for Ny Carlsbergfondet. 1973–75 restaurerede han med stor pietetsfølelse fondets ejendom i Brolæggestræde 5. S.m. Jørgen Bo opførte han 1957–58 kunstmuseet *Louisiana* i Humlebæk som flere gange senere blev udbygget, bl.a. blev der 1976–77 opført en koncertsal og 1981–82 en helt ny fløj af betydeligt omfang. Louisiana blev begyndelsen til et mangeårigt samarbejde mellem W. og Jørgen Bo. Sammen opførte de i 1960'erne et antal store smukt gennemarbejdede enfamiliehuse for forskellige bygherrer samt 1961–63 rækkehusbebyggelsen *Kirstineparken* i Hørsholm og bebyggelsen *Piniéhøj* i Rungsted. 1963–66 restaurerede og indrettede de den reformerte præstegård i Åbenrå 32–34, Kbh., til *Musikhistorisk*

museum (senere udvidet med naboejendommen), 1970 opførte de kollektivbebyggelsen *Borrebakken* ved Caroline Amalievej i Lyngby og 1972–74 *Danmarks ambassade i Brasilien*. S.m. arkitekt Rolf Graae har W. opført *Stengård kirke* i Gladsaxe 1962, *Margrethe kirken* i Valby 1970 og *Skt. Jørgens kirke* i Næstved. Alene har han tegnet den katolske *Skt. Antoni kirke* opført i forbindelse med *Hoffmannsminde plejehjem*, Frederikssundsvej 227, 1972. For Teknologisk institut har W. tegnet instituttets nye bygninger i Tåstrup. Første etape blev opført 1970–73 og centerbygningen 1975–76. – W. har været UNESCOs rådgiver for den afghanske regering 1973–74, for den arabiske republik Yemen 1976 og for Marokko 1978 samt Ford Foundation rådgiver for den indiske regering 1960. Han har opført et *uddannelsescenter i Monastir*, Tunesien, 1965–67 (s.m. Jørgen Bo) og projekteret et tilsvarende *center i Krav Ee-Bokhari*, Algeriet, 1977 (s.m. arkitekt Hans Munk Hansen) og et *nationalmuseum i Kabul*, Afghanistan, 1973–74.

W. har spillet en betydelig rolle i bestræbelserne for at bevare vor gamle bygningskultur. På kunstakademiet leder han som professor instituttet for arkitekturhistorie, opmåling og restaurering, og 1976 blev han statens tilsynsførende med de kgl. slotte. I sidstnævnte egenskab har han bl.a. forestået restaureringen af Det gule palæ i Amaliegade (fuldført 1983) og Chr. VII's palæ på Amalienborg (påbegyndt 1982). Endvidere har han med stor dygtighed 1975–79 ført Københavns domkirke tilbage til den skikkelse den havde fra C. F. Hansens hånd. Som arkitekt for Roskilde domkirke forestår han anlæggelsen af den kongelige gravplads ved kirken. Den høje kvalitet af W.s restaureringer skyldes foruden hans store indsigt i restaureringsproblemer og hans sikre fornemmelse for den gamle arkitektur også de indgående bygningsarkæologiske undersøgelser og de omhyggelige arkivstudier han lægger til grund for projekteringen. – W. fik tildelt akademiets lille guldmedalje 1946, Eckersberg-medaljen 1958, Træprisen s.å. (for Louisiana), C. F. Hansen-medaljen 1979 og Selskabet for bygnings- og landskabskulturs pris 1981. – R. 1974. □Foto.

P. E. Skriver i *Arkitektur* II, 1958 82–88 (Thieles butik); Kay Fisker sst. 145–65 (Louisiana), Nils-Ole Lund sst. 1963 144–46 (Stengård kirke). P. E. Skriver sst. 161–200. Jørgen Sestoft sst. 1968 45–49 (Musikhist. museum). Sst. 1973 219–60. Sst. 1975 120–24 (nationalmuseum, Kabul). Jørgen Bo sst. 1976 81–88 (Danm.s ambassade, Brasilien). P. E. Skriver sst. 201–13 (Ny Carlsbergfondet, Broløggerstræde 5). Sst. 1978 234–42 (Teknologisk institut). Sst. 1980 89–95 (Vor Frue kirke). *Arkitekten* LXXXIV, 1982 14–16 (bygninger, Alger).

Esbjørn Hiort

Voigt

Blandt de slægter som bærer professionsnavnet V. (se også Vogt) skal her nævnes to:

I. En slægt der oprindeligt var knyttet til Ahlefeldterne på Gråsten og Søgård og føres tilbage til Las Foged på Søgård, der var far til slotsforvalter og gartner Jørgen Friederich Lorentz V.

II. En slægt der er indvandret fra Danzig (Gdansk).

(I) Nicolaj Hansen: *Mindeord om Marcus Friederich Voigt*, 1909. Carl Langholz i *Pers.hist. t. 12.r.III*, 1948 187f.

Hans H. Worsøe

Tavle I

Jørgen Friederich Lorentz Voigt ca. 1674-1744 slotsforvalter og gartner på Frbg.

Nicolai V. 1706-74 slotsforvalter og gartner på Frbg.		Friedrich V. 1708-41 sognepræst i Torup	
M. *V. 1757-1815 slotsforvalter, gartner			
Frederikke Sophie Kirstine V. 1791-1858 ~ Laurentius Collstrup 1780-1823 grosserer i Kbh.	Ove Guldberg V. 1793-1873 gartner	Vilhelmine Christine V. 1796-1871 ~ Christian Hansen 1782-1854 stiftsriver i Roskilde	Christiane Emilie V. 1804-49 ~ Johan Heinrich von Buchwaldt 1787-1876 lektor

Tavle II

Constantin Gottlob Voigt ca. 1736-70 kirurg ved Kbh.s. opfostringshus og fattigvæsen

Daniel Gottlieb V. 1768-97 distriktskirurg i Laurvig, Norge	Hans Henrik V. 1766-1820 distriktskirurg i Kolding
J. O. *V. 1798-1843 læge, botaniker	

Voigt [fokt], **Erika Augusta**, 1898–1952, skuespiller. * 28.11.1898 i Randers (Skt. Morten), † 29.5.1952 i Kbh. (Vor Frelser), begr. sst. (Vestre). F: arbejdsmand Niels Eriksen og Johanne Kathrine Olesen (* ca. 1859). ~ 1° med skuespiller, teaterdirektør Kai Einar Thorkild V., * 7.9.1894 i Kbh. (Matth.), † 28.1.1946 i Gentofte, s. af handskemager Jacob August Adolf V. (1855–1902) og Marie Louise Lamp (* 1860). Ægteskabet opløst. ~ 2° med kapelmester Arne Emil Wellejus. Ægteskabet opløst 1939. ~ 3° 31.12.1939 i St. Magleby med solodanser Hans *Brenaa, * 9.10.1910 i Stenmagle, s. af gårdejer og hestehandler Peter Petersen og Hansigne Marie Larsen; navneforandring 1928.

V. fødtes som den yngste af en stor søskendeflok. Hun havde en ualmindelig god stemme og fik sangundervisning hos Rudolf Hoffmann.

Voigt, Erika

Som 17-årig traf hun i Nørresundby sin senere mand Kai Voigt som engagerede hende til sit teater. Hermed indledtes hendes karriere som revy-skuespiller i provinsen. Gerda *Christophersen opdagede her hendes talent og stemmemidler og engagerede hende til en række operettepartier bl.a. i *Sommer i Tyrol* – mens hendes revykarriere fortsatte i Nørresundby, Århus, Nykøbing F., Helsingør og Kbh. Gennem Nancy Nathansen, en overgang meddirektør for Helsingørrevyerne, kom hun til Apolloteatret og engageredes en længere årrække på dette revyeteater. I Apollorevyen 1943 brød hun endelig igennem med *Tante Agathe* af Aage Sten-toft og Mogens Dam. Så fulgte i tæt rækkefølge *Sådan var det ikke i 90'erne* (Sten-toft/Epe), *Den var lille i fjor* (Amdi Riis/Epe), *5. maj* (Riis/Epe), *Bakkesangerinden* (Epe og Poeten), *Ikke om søndagen* (Epe) og *Thyra Danebod* (Epe). Hun fandt i Epe den forfatter der forstod hendes groteske gemyt og hendes glade gøglersind. Hun medvirkede med succes i en lang række revyer på Apollo, Dagmar, ABC og i Helsingør. 1948 sang V. Sten-toft og Arvid Müllers *Jacobsen* hvor hun fortolkningsmæssigt nåede Osvald *Helmuth når han var bedst – og *Ud vil jeg ud* hvor hun tangerede Liva *Weel, og hvor man tydeligt kunne høre at kgl. kammersanger Else *Schøtt havde hjulpet hende på vej. Hun blev aldrig operasanger, men hun mestrede parodien som ingen anden. V. filmede i en lang række karakterroller 1931–51. I *Bag de røde Porte*, 1951 spillede hun en bakkesangerinde – og det forårsagede at hun på gram-mofonplade kom til at indspille en lang række af vore klassiske syngepigeviser på fortræffelig vis. Som karakterskuespiller på teatret fejrede hun triumfer i *Min søn Peter*, *Madame sans Gêne* og i sin sidste rolle som skøgen Carina i Ben Jonsons *Volpone* på Riddersalen 1951. □Tegn. af Hans Sørensen, 1944 (Teaterhist. mus.). Foto.

Interview i Socialdemokraten 26.4.1944. – Georg Wiin-blad sst. 30.5.1952. Berl. tid. s.d. – Axel Andreasen og Jens Hansen: Ingeborg Bruhn-Bertelsen . . ., E. V. og grammofonen, 1976 (discografi).

Ole Walbom

Voigt [fokt], Julius Jensenius, 1850–1922, ingeniør. * 22.7.1850 i Kbh. (Helligg.), † 3.2.1922 sst., begr. sst. (Venstre). F: barber Heinrich Ludwig Hieronimus V. (ca. 1818–1904) og Julie Henriette Rasmussen (ca. 1820–93). ~ 24.10.1890 i Kbh. (Helligg.) med Sophie Laura Olsen (ved dåben Henningsen), * 11.5.1857 i Kbh. (Fødsst.), † 7.1.1935 sst., adoptivd. af pladsformand, senere detailhandler Jens Christian Enevold O. og Juliane Balche.

V. blev student 1868 fra Metropolitanskolen, tog n.å. filosofikum og polyteknisk adgangseksamen. 1876 blev han cand.polyt i ingeniørfaget. Fra 1873 havde han ansættelse som assistent ved Polyteknisk læreanstalts tegneundervisning, en stilling han beklædte til 1883. Efter eksamen kom han til Frbg. kommune og blev s.å. tegner hos ingeniørfirmaet Bonnesen & Danstrup der 1879 overgik til C. Ramsing. I kortere perioder havde V. fra 1878 assisteret C. *Amt som konduktør ved forskellige kloakarbejder o.l. 1883 ansattes han som assisterende ingeniør ved Kbh.s bro-lægnings- og vejvæsen og var bl.a. beskæftiget ved det daglige tilsyn med bygningen af Dronning Louises bro, han blev fuldmægtig her 1886. 1887 ansattes han hos stadsingeniøren i Kbh. 1898 blev han afdelingsingeniør her, og ved Ambts udnævnelse til generaldirektør for statsbanerne 1902 blev han dennes efterfølger som stadsingeniør (–1920). Her kom V. til at forestå en række store kloak-, vej- og sporvejsanlæg i forbindelse med indlemmelserne 1902 og med banegårdsforholdenes ordning. Desuden har V. forestået udvidelsen af kvægtorvet, bygningen af flæskehallen, anlægget af Fælledparken, forskellige arbejder i Sydhavnen og indretningen af en række bygninger, skoler, badeanstalter, politigården o.a. Fra 1899 til sin død var V. censor i materiallære ved polyteknisk eksamen, fra 1912 tillige i jernbeton. Fra 1903 var han medlem af bestyrelsen for Selskabet for sundhedsplejen i Danmark og fra 1904 medlem af bestyrelsen for Polyteknisk understøttelsesforening. 1908 og 1910 var han medlem af de danske komiteer for internationale kølekongresser i Paris og Wien. 1909 var han medlem af komiteen for den internationale materialprøvekongres i Kbh. 1910 var han medlem af bedømmelseskomiteen ved den udskrevne konkurrence angående gade- og bebyggelsesplan for det gamle banegårdsterræn. 1918–20 var han medlem af udvalget vedrørende anvendelse af en del af Christianshavns fæstningsterræn og medlem af kommissionen angående anlæg af en jernbane fra Vigerslev til Køge. Også af den for Hirtshals nedsatte byplankommission var V. medlem. 1890 og 1902 udarbejdede han efter anmodning fra Polyteknisk læreanstalt en fortegnelse over samtlige polytekniske kandidater, en fortsættelse af de af C. G. *Hummel 1869 og Adolph *Steen 1879 udgivne fortegnelser. V. påbegyndte men nåede ikke at fuldføre 3. udgave der udkom 1929. – R. 1913. DM. 1920. □Foto.

Nationaltid. 10.3.1910. Berl. tid. 4.2.1922. A. E. Lund i Ingeniøren XXXI, s.å. 101f. – Levnedberetning i or-denskapitlet.

Povl Vinding*

Voigt [fokt], Joachim Otto, 1798–1843, kirurg, botaniker. * 22.3.1798 i Nordborg, † 22.6.1843 i London, begr. sst. F: kirurg i Nordborg, senere distriktskirurg i Kolding Hans Henrik V. (1766–1820) og Maren Hartmann (1779–1835). ~ febr. 1830 i Serampore med Rachel Shepherd Marshmann, * 15.8.1804 i Serampore, † tidligst 1843, d. af missionær, dr.teol. Joshua M. (1768–1837) og Hannah Shepherd.

V. blev student 1816 fra Kolding og tog kirurgisk eksamen 1822. 1826 blev han ansat som regimentskirurg ved den danske koloni Frederiksnagor (Serampore) ved Calcutta. Her kom han i forbindelse med den engelske missionær William Carey der havde anlagt en stor botanisk have, og som fik V. så interesseret i botanik at han ved sin død 1834 overdrog ham bestyrelsen af sin have. 1841 var han tillige midlertidig bestyrer af den botaniske have i Calcutta. På grund af sygdom rejste han 1843 hjem, men han nåede ikke længere end til London hvor han døde. V. har sendt overordentlig store samlinger af planter til vort botaniske museum, og over de to havers planter har han udarbejdet et omfangsrigt katalog der blev udgivet af den indiske botaniker Wm. Griffith som *Hortus suburbanus Calcuttensis* og udkom 1845.

Carl Christensen: Den danske botaniks hist. II, 1924–26 199f (bibliografi). – Rachel S. Voigt i J. O. V.: Hortus suburbanus Calcuttensis, Calcutta 1845 III–X. [Fr. Michael] Liebmann i Dansk t. I, 1847 72–77.

Carl Christensen*

Voigt [fokt], Marcus Friederich, 1757–1815, gartner, slotsforvalter. Døbt 19.10.1757 på Frbg., † 20.9.1815 sst., begr. sst. F: gartner og slotsforvalter Nicolai V. (1706–74) og Kirsten Müller (1731–95). ~ 16.5.1788 i Gentofte med Ellen Cathrine Høegh, døbt 5.10.1770 i Ansager, † 30.6.1831 på Frbg., d. af sognepræst, sidst i Gentofte, Hans Jørgen Christian H. (1738–1805) og Dorothea Cathrine Nyeland (1741–1807).

V. fik sin gartneruddannelse i Charlottenlund slotshave og fik derefter af kongen bevilget rejsepenge til studieophold i tre år i England og fire år i Holland. 1786 blev han udnævnt til slotsforvalter ved Frbg. slot efter sin svoger Chr. Fr. Schmidt, et embede som V.s far og farfar tidligere havde beklædt. Skønt han ikke var ansat som gartner var han dog medvirkende ved Søndermarkens omlægning fra „fransk“ til „engelsk, landskabelig stil“ efter principper som han under sit ophold i England var blevet stærkt grebet af. På en tilsvarende omlægning af Frbg.have havde han betydelig indflydelse som medlem af den kommission der skulle udarbejde projektet. Her arbejdede han sammen med Frbg.haves

slotsgartner Peter Petersen som dog ikke var V.s underordnede. Siden har man diskuteret hvem af disse der har „æren“ for odelæggelsen af de fornemme franske anlæg til fordel for de engelske, landskabelige former. I Frederiksberg-diget (1817) bliver V. dog hyldet af Adam Oehenschläger som den skabende kraft, og haveinspektør Rudolph Rothe omtaler ham som „den, der omdannede Frederiksberg have og Søndermarken fra anlæg i den stiveste franske havestil til landskabelige haver“.

Den landskabelige interesse viste sig også i et forslag som han i samarbejde med lægen Jens Bang udarbejdede til omlægning af Assistens kirkegård i København efter de samme landskabelige principper, men projektet blev aldrig udført. V. var medlem af Det kgl. landhusholdningsselskabs agerdyrkningskommission, af tiendekommissionen og af kommissionen ang. erstatning ved gadernes udvidelse.

Adam Oehenschläger: Poetiske skr. XX, 1860 163–205. H. Weitemeyer i Hist. medd. om Kbh. I, 1907–08 65 68 73f 84f. Johs. Tholle sst. 2.r.IV, 1929–30 348–55. Nic. Hansen: Mindeord om M. F. V., 1909 (heri stamtvl.). Johs. Tholle i Gartnerid. XLIX, 1933 101. K. M. Hove sst. LVI, 1940 407f. Danske gartnerivirksomheder, red. Johs. Tholle II, 1935 920–22. Samme i Pers. hist. t. 11.r.III, 1942 73f 75 124 133 139. Samme i Frbg. gennem tiderne VI, 1956 143–48.

Åge Nicolaisen

Voigtländer, Gabriel, ca. 1596–1643, musiker, forfatter. * ca. 1596 i Reideburg ved Halle, begr. 26.1.1643 i Nykøbing F. ~ Katharina Korner (~ 1° med N. N.).

V. omtales 1626 som trompeter i Lübeck. Han sad i gode kår, som folk i denne stilling, der ofte forenede ikke ubetydelige diplomatiske hverv med det musikalske, gerne gjorde. 1633–35 nævnes han som medlem af hofkapellet i Gottorp, 1634 var han muligvis deltager i de musikalske opbud under det store bilager i Kbh., og fra 1636 medvirkede han regelmæssigt ved musikken i de fire hovedkirker i Hamburg. 1639 kom han endelig i tjeneste hos prins Christian ved dennes hof på slottet i Nykøbing F. Inden for det lille sanger- og musikkorps indtog V. en fremtrædende stilling, og det var i sin egenskab af kammermusikant, felt- og hoftrumpeter han 1642 optrådte som digter og udgiver af *Erster Theil Allerhand Oden vñnd Lieder, welche auff allerley, als Italianische, Frantzösische, Englische, vñ anderer Teutschen guten Componisten, Melodien vñnd Arien gerichtet . . . bey Clavi Cimbalen, Lauten, Tiorben, Pandorn, Violen di Gamba gantz bequemlich zu gebrauchen, vñd zu singen*. Samlingen blev med 100 rigsdalers tilskud af prinsen trykt hos den kgl. bogtrykker Heinrich

Voigtländer, Gabriel

Kruse i Sorø. Nogen fortsættelse nåede V., der allerede døde n.å., ikke at udsende. Til gengæld slog denne første del så stærkt an at den i løbet af den næste snes år blev eftertrykt mindst fire gange (Lübeck 1647, 1650, Goslar 1651, Ratzeburg 1664).

Inden for den europæiske vises historie indtager dette værk da også en vigtig stilling. Mindre i kraft af sine æstetiske værdier end fordi det i modsætning til den grasserende mytologiske og hyrdepoetiske mode med held anslag rent folkelige strenge. V. viser sig i sine visetekster som en mand der, skønt han beklager at mangle boglig dannelse, forstår at give dagligdags emner, ofte med drastisk præg, en mundret digterisk udformning. V. har, som det fremgår af samlingens titel – måske bortset fra nogle ganske få – ikke selv komponeret de melodier der findes trykt til hver enkelt tekst. Alle mulige af samtidens musikalske genrer er repræsenteret blandt dem, og i nogle tilfælde er det lykkedes at opspore V.s kilde. Det opklares da at han på en lignende måde som fx senere C. M. Bellman har tilrettelagt og eventuelt ændret melodier af fremmed oprindelse til sit øjeblikkelige brug. Både tekster og melodier opnåede vid udbredelse i Nordtyskland og Danmark, enkeltvis eller i andre visesamlinger. På dansk grund kom de til at leve frodigt videre gennem Søren Terkelsens fordanskning i Astree Siunge-Choer (I–III, 1648–54) og i kraft af den popularitet som de deri indeholdte tekster og melodier bevarede endnu gennem et århundrede.

J. Møller: Cimbria lit. II, 1744 931. Gotfred Rode: Renæssancens tidligste eftervirkn. på da. poetisk lit., 1866 94. V. C. Ravn i Festskr. i anledn. af musikforen.s halvhundredårsdag I, 1886 14. Angul Hammerich: Musikken ved Chr. IVs hof, 1892. Samme: Dansk musikhist. indtil ca. 1700, 1921 162 190. Kurt Fischer i Sammelbände der internationalen Musikgesellschafts. XII, Lpz. 1910–11 17–93. Herm. Kretschmar: Gesch. des neuen deutschen Liedes I, Lpz. 1911 (fot. optr. 1966) = Kleine Handbücher der Musikgesch. nach Gattungen IV. Vigo Holm i Fra arkiv og museum V, 1912–15 185–94. Günther Müller: Gesch. des deutschen Liedes, München 1925 (fot. optr. 1959) = Gesch. des deutschen Lit. nach Gattungen III. Ludwig Andresen og W. Stephan: Beiträge zur Gesch. der Gottorfer Hof- und Staatsverwaltung II, Kiel 1928 = Quellen und Forsch. zur Gesch. Schlesw.-Holst.s XV 347. Walther Vetter: Das frühdeutsche Lied I, Münster i.W. 1928 = Universitas-Archiv VIII. Liselotte Krüger: Die hamburgische Musikorganisation im 17. Jahrh., Strassb. 1933 = Sammlung musikwiss. Abhandl. XII 60. Henrik Glahn i Dansk musik t. XVIII, 1943 217–23. Johann Hennings i Die Musikforschung II, Kassel, Basel 1949 214–16. Musikgesch. Lübecks I, ved samme, Kassel 1951. Nils Schiørring: Det 16. og 17. årh.s verdslige da. visesang I–II, 1950. H. W. Schwab i Weltliches und geistliches Lied des Barock, udg. Dieter Lohmeier, Sth. 1979 = Skrifter utg. av svenskt visarkiv VII 183–207.

Nils Schiørring

Wold, Lise (Susse), * 1938, skuespiller. * 17.11. 1938 på Frbg. F: direktør Knud W. (* 1907) og skuespiller Marguerite "Viby" (* 1909). ~1° med skuespiller Erik "Mørk", * 3.12.1925 i Kbh., s. af politiassistent Max Ejner M. (1897–1956) og Emma P. Aagerup (* 1899). ~2° 1983 med skuespiller Bent "Mejding", * 14.1.1937 i Svendborg, s. af stationsforstander Hans Ewald M. (* 1898) og Gerda Olsen (* 1901).

Efter at have gennemgået privatteatrenes elevskole debuterede W. som sygeplejerske i *Harvey* på Alléscenen 1960. Hun havde derefter vekslende engagement på privatteatrene indtil hun i 1964 kom til Det kgl. teater hvortil hun siden – med undtagelse af en enkelt periode – har været knyttet. – Sød og ligetil med scenisk appeal virkede W. sikker og indtagende lige fra starten. En tidlig chance fik hun da hun dublerede Ingeborg "Brams i *Slottet i Sverige*, Det ny teater 1961. Og allerede året efter fik hun rollen som Solange i Jean Genets *Stuepigerne* på TV-teatret hvor hun evnede at gå uden for de sædvanlige sødmefyldte pigeroller. I sammenspil med Erik "Mørks" Hamlet, Alléscenen 1963, viste hendes Ophelia det følsomme og scenesikre, men som den impertinente seksårige Esther i *Victor eller Når børnene tager magten*, Det ny teater 1963, formåede hun også at fremstille en komisk groteskhed. – Da hun 1964 blev engageret til Det kgl. teater varetog hun ikke alene lystspilroller som fx titelfiguren i *Tag dig lidt af Amélie*, men også roller med flere facetter som Maggie i *Efter syndefaldet* og Elisabeth Munk i *Elverhøj*. I den afromantiserede *Troilus og Cressida*, Det kgl. teater 1968, var spillet ikke overbevisende, hvorimod Malle i *Genboerne* var vittig og underfundig. En udvikling hen mod det seriøse kunne spores i *Fangerne i Altona*, 1969 hvor hun spillede hustruen Johanna. 1971 fik W. i sammenspil med Bent Mejding på Ungdommens teater en storstilet succes i *Privatliv*. Der blev spillet professionelt krops- og ordteater med hurtig engelsk-inspireret replikføring. Succes'en fulgtes op af et gæstespil i Stockholm 1973 hvor W. havde Jarl Kulle som partner. I de følgende år var det i privatteatrenes lettere repertoire W. gjorde sig gældende, fx titelrollen i *Lulu*, 1974, *Bunbury*, 1973, *På et hængende hår*, 1977 og som Eliza i *Pygmalion*, 1978.

Det var muligvis ønsket om at nå videre end som lystspilprimadonna der gjorde at W. atter vendte tilbage til Det kgl. teater. 1979 havde hun således et lykkeligt sammenspil med Erik Mørk, dels som friherreinden i *Båndet* med mulighed for at bearbejde fortvivlelse og smerte og dels i *Midt-dagshøje*. Som Olivia i *Helligtrekongersaften*, 1980 viste hun kærlighedens mange facetter, ligesom Edith i *Komedie i grænselandet*, 1981 bar

præg af fornem spilleudfoldelse. W. har også medvirket i teatrets Holbergrepertoire, sidst i sammenspil med bl.a. sin mor i *Don Ranudo*, 1982. Den nære kontakt mellem scene og sal på Gråbrødrescenen har støttet hendes nuancerede replikbehandling og skiftende mimiske udtryk, hvilket sås i succes'en *Den dobbelte troløshed*, 1983 hvor hun spillede Flaminia. Det højere lystspil har indtil nu været W.s forte. Naturalistisk skolet har hun evnet at fylde rollerne med et rigt følelsesliv hvor det især er kærlighedens mange afskygninger som hun har forstået at levendegøre. Ud over nogle instruktionsopgaver og de mange teaterroller har W. medvirket i flere revyer og her vist sin sanglige kunnen. Endvidere har hun spillet utallige film- og radioroller. Men

især TV-teatret har medvirket til en spillemæssig udvikling, fx *Den skaldede sangerinde*, 1966, *Kongen skal dø*, 1970 og *Den sårede Filoktet*, 1974. I serierne *Matador* og *Vores år* har W.s teknik og nuancerede spil gjort glimrende fyldest. – Poul Reumerts mindelegat 1966. Polly Sanders legat 1966. Tagea Brandts legat 1969. Olaf Poulsens mindelegat 1970. Henkelprisen 1979. – R. 1978. □Tegn. af Hans Bendix, 1964, 1971 (Kgl. teater) og 1980 (sst.). Foto.

Interviews i Berl. tid. 23.11.1979 og 14.9.1980 samt Politiken 6.11.1983. – Viggo Clausen: Galskab i meningen, 1967. Harald Engberg: Den unge vredes tid, 1980. Sv. Kragh-Jacobsen: Teateraftener, 1980. Jens Kistrup i Berl. tid. 13.3.1983.

Jytte Wiingaard

FORFATTERE I BIND 15

- Med (2) efter navnet er angivet at forfatteren medvirkede ved Dansk biografisk leksikon, 2. udgave;
(3) angiver forfattere til denne udgave.*
- Agerholm, Sophus, direktør † (2) 380
 Albrechtsen, Esben, universitetslektor, cand.mag. (3) 239 244
 Alsted, Niels, redaktør (3) 417 444 519 546 632
 Andersen, J. Oskar, professor, dr.teol. † (2) 115 134 186 392 447 493 613
 Andersen, S. A., dr.phil. † (2) 207 216
 Andersen, Svend Th., statsgeolog, dr.phil. (3) 36
 Andreasen, Uffe, universitetslektor, mag.art. (3) 75 401 473 554 563 628
 Andrup, O., museumsdirektør, mag.art. † (2) 76 227 373 490 527
 Aschengreen, Erik, universitetslektor, cand.mag. (3) 279
- Bagge, Povl, professor, dr.phil. (2 og 3) 153 155 156
 Banke, Niels, direktør, cand.polit. † (3) 195 293 340 435 477 517 585 590
 Bartholdy, Nils G., arkivar, cand.phil. (3) 13 134 191 252 313 470 573
 Bartholdy, Ove, sognepræst (3) 627
 Bekker-Nielsen, Hans, professor, cand.mag. (3) 446 492
 Berg, Sigurd, redaktør, musikforfatter † (3) 559
 Bertolt, Oluf, redaktør † (2) 347 434 504 525 560
 Birkelund, Palle, rigsbibliotekar (3) 225 536 662
 Bjerg, Hans Chr., overarkivar, cand.mag. (3) 40 87 161 222 313 384 413 430 488 550 599 639 656
 Bjerrum, Anders, professor, dr.phil. † (2 og 3) 91 294
 Bjerrum, Marie, lektor, dr.phil. (3) 404 569
 Bjørn, Claus E., lektor, mag.art. (3) 13 78 80 81 97 132 276 339 387 425 434 487
 Blegvad, Mogens, professor, dr.phil. (3) 17 541 646
 Borgbjærg, Axel, dr.med. † (2) 21 26 636 663
 Bredsdorff, Morten, seminarirektor, mag.art. (3) 19 356 630
 Broholm, H. C., museumsinspektør, dr.phil. † (2) 324
- Brostrøm, Torben, professor, forfatter (3) 218 651
 Bruun, Henry, overarkivar, dr.phil. † (2) 49 145 151 154 159 160 179 185 188 191 518 519 634
 Brøndsted, Mogens, professor, dr.phil.h.c. (3) 73
 Bærentsen, Kurt, apoteker, dr.pharm. (3) 13
 Bøggild-Andersen, C. O., professor, dr.phil. † (2) 134 171 257 310 311 455 473 475 573 575
- Cedergreen Bech, Sv., studielektor, cand.mag. (3) 68 124 251 289 295 526 553 614
 Christensen, Arthur, professor, dr.phil. † (2) 440
 Christensen, C. A., redaktør, dr.phil.h.c. (2 og 3) 123 133 173
 Christensen, Carl, museumsinspektør † (2) 225 258 376 671
 Christiansen, Niels Finn, lektor, mag.art. (3) 22
 Colding, Poul, lektor, dr.phil. † (2) 45 156 157 158 159 181 192 194
- Dahl, Flemming, stadsarkivar, cand.mag. † (2) 617
 Dahl, Svend, rigsbibliotekar, dr.phil. † (2) 225 562
 Dahlsgård, Inga, programredaktør (3) 341 438 552
 Dam, Poul, højskoleforstander (3) 539 654
 Damsholt, Nanna, cand.mag. (3) 533
 Degn, Ole, arkivar, dr.phil. (3) 60
 Dehn-Nielsen, Henning, redaktør, cand.phil. (3) 309 431 444
 Diderichsen, Paul, professor, dr.phil. † (2) 649
 Djurtoft, Robert, professor, dr.techn. (3) 198
 Dybdahl, Vagn, rigssarkivar, dr.phil. (3) 176 451
- Ehlers, Holger, professor, dr.med. (2 og 3) 71
 Elling, Chr., professor, dr.phil. † (2) 282 369 370
 Engeltøft, Povl, redaktør, cand.mag. † (2) 78 178 209 244 258 286 407 425 429 531 537
- Fabritius, Elisabeth, kunsthistoriker, mag.art. (3) 28 213 221 222 326 359 561 651
 Falk-Jensen, A., kontorchef, cand.jur. † (2) 302 324
 Fischer-Jørgensen, Eli, professor, dr.h.c. (3) 131

Forfattere

- Fox Maule, Anne, lektor, mag.scient. (3) 229
290 304 440 459 527 594
- Fridericia, L. S., professor, dr.med. † (2) 56 58
129 170
- Friis, Astrid, professor, dr.phil. † (2) 41 136
182 474 656
- Friis, Hj., stabsdyrlæge, dr.phil. † (2) 69 457
480 613 640
- Friis, Oluf, professor, dr.phil. † (2) 397 618
- Frisch, Hartvig, undervisningsminister, dr.phil.
† (2) 563
- Frøland, Aleks., kontorchef † (3) 58 59 513
- Fussing, Hans H., lektor, dr.phil. † (2) 41 50 92
143 151 168 169 180 183 188 247 256 264 514
538 576 614
- Gad, Finn, forskerstipendiat, lektor, cand.mag.
(3) 260 491
- Galster, Georg, fil.dr. † (2 og 3) 224 592 607
- Gejl, Ib, arkivar, cand.mag. (3) 543
- Glebe-Møller, Jens, professor, dr.teol. (3) 270
271
- Green-Pedersen, Sv. E., lektor, mag.art. (3) 72
421
- Grüner-Nielsen, H., arkivar, organist, cand.mag.
† (2) 201
- Grønvold, P., kontorchef, cand.polit. † (2) 293
- Hald, Margrethe, museumsinspektør † (2) 439
- Hansen, Axel, kredslæge, dr.med. † (2) 478
- Hansen, H. P., museumsforstander, dr.phil. †
(2) 60
- Hansen, K. G., lektor, dr.phil. (3) 307 406
- Hartmann, Godfred, forfatter (3) 173 584
- Hauberg, Poul, apoteker † (2) 27 111
- Heegaard, Poul, professor, dr.phil. † (2) 189
250 268 414
- Heiberg, Steffen, museumsinspektør, mag.art.
(3) 50 71 92 135 137 143 149 150 181 184 192
245 471 547
- Helmer Pedersen, Erik, lektor, dr.phil. (3) 37
103 429 449 451 578
- Hens, Henrik Andreas, cand.mag. (3) 45 75
379 453 489 544
- Hesselaa, Peder, redaktør, forfatter † (2) 86
401 661
- Hiort, Esbjørn, arkitekt (3) 123 211 280 299 524
591 668
- Hjorth-Nielsen, H., museumsinspektør †
(2) 15
- Hvidtfeldt, Johan, rigsarkivar, dr.phil. †
(2) 158 544 612
- Hæstrup, Jørgen, lektor, dr.phil.h.c. (3) 54
- Hørby, Kai, lektor, dr.phil. (3) 112 113 126 233
236 238 239 243 664
- Ilse, Harald, forskningsbibliotekar, cand.mag.
(3) 318
- Ipsen, Paul, kommandør † (2) 273 358 413 485
520 529 564 614 644 654 655 656
- Irve, Bent, forfatter, kritiker (3) 523 631
- Iuul, Stig, professor, dr.jur. † (2) 107 371
- Iversen, Mogens, fh. fagleder, cand.mag.
(3) 448
- Jansen, Chr. R., arkivar, mag.art. (3) 297 423
550
- Jensen, Frede P., dr.phil. (3) 175
- Jensen, Hans, forfatter, dr.phil. † (2) 80 428
635 641
- Jensen, Jørgen Steen, museumsinspektør, cand.
art. (3) 528
- Jensen, Niels Martin, lektor, cand.mag. (3) 378
- Jespersen, Verner, redaktør (3) 120 521 548 581
647
- v. Jessen, Franz, redaktør, forfatter † (2) 267
456
- Jexlev, Thelma, arkivar, cand.mag. (3) 39 152
153 155 179 186 233
- Johannsen, Birgitte Bøggild, mag.art. (3) 76
227
- Johansen, Erik Korr, arkivar, cand.mag.
(3) 417 450 499
- Jørgensen, Ellen, bibliotekar, dr.phil. † (2) 82
145 155 382
- Jørgensen, Hakon, cand.teol. & mag. † (2) 405
- Jørgensen, Harald, landsarkivar, dr.phil. (2 og
3) 17 184 221 250 265 302 461 531 537
- Jørgensen, Poul Johs., professor, dr.jur. †
(2) 359
- Jørgensen, Theodor, professor, dr.teol. (3) 477
- Jørgensen, Troels G., højesteretspræsident,
dr.jur. † (2) 333
- Jørgensen, V. Th., professor, cand.mag. (3) 250
- Kamp, A., redaktør, direktør † (2) 386 519
- Kemp, Tage, professor, dr.med. † (2) 233
- Ketting, Knud, cand.mag. (3) 223 299 308 375
460 601 628
- Kistrup, Jens, redaktør, mag.art. (3) 123 125
208
- Kjær, Anders, professor, dr.phil. (3) 362
- Kjær, Poul, overinspektør, mag.art. (3) 324
626
- Klitgaard, C., postmester, forfatter † (2) 665
- Knudsen, Gunnar, kontorchef, cand.mag. †
(2) 380
- Knudsen, Hans, landsarkivar, cand.mag. †
(2) 342 344 426 555
- Koch, Hal, professor, dr.teol. † (2) 114 232 532
- Koch, Hans, provst, cand.teol. † (2) 128 435
- Koch Jensen, P., redaktør, cand.polit. †
(2) 102 371 513 608 649

- Koefoed, Carl, statsråd, statskonsulent † (2) 290
- v. Kohl, Carl, kaptajn, forfatter † (2) 458
- Koppel, Vald., redaktør, cand.mag. † (2) 23
- Kornerup, Bjørn, ordenshistoriograf, dr.teol. † (2) 15 16 190 200 216 269 271 285 306 327 351 381 483 544 545 560 577 597 609 611 664
- Kragelund, Minna, mag.art. (3) 421 572
- Krogh, Leila, museumsinspektør, mag.art. (3) 556
- Krogh, Torben, professor, dr.phil. † (2) 119 165 259 265 333 407 567 615
- Kruse, Margrethe, sygeplejekonsulent † (3) 638
- Kryger, Karin, mag.art. (3) 364
- Kaalund-Jørgensen, F. C., statskonsulent † (2) 642
- Kaarsted, Tage, kgl. ordenshistoriograf, professor, dr.phil. (3) 230 402
- Lading, Aagot, rektor, cand.mag. † (2) 433 438
- Larsen, Helge, rektor, cand.mag. (3) 52 61 100 166 178 258 277 286 301 346 368 389 419 428 429 432 528 624 641 642
- Larsen, Knud, bibliotekar, cand.teol. † (2) 487
- Lassen, Erik, museumsdirektør (3) 30 275 325 360
- Lauridsen, Finn H., overarkivar, cand.mag. (3) 36 309 387 405 418 458 492 649
- Laursen, L., rigsarkivar, cand.mag. † (2) 338
- Lidegaard, Mads, højskolelærer, cand.teol. (3) 351
- Lindhardt, P. G., professor, dr.teol. (3) 56 202 226 331 354 484 632
- Linnemann, Ebbe, overlæge (3) 278
- Lund, Hans, højskoleforstander, cand.mag. † (2) 420
- Lund, Niels, universitetslektor (3) 133
- Lundgren, Henrik, universitetslektor, mag.art. (3) 567
- Lunn, Sven, førstebibliotekar, mag.art. † (2) 463
- Læssøe Müller, Paul, forfatter, mag.art. † (2) 119
- Mackeprang, M., museumsdirektør, dr.phil. † (2) 130
- Markussen, Ingrid, lektor, mag.art. (3) 546 566
- Matras, Christian, professor, dr.phil. (2 og 3) 629
- Millech, Knud, arkitekt † (2) 101 102 383
- Milthers, Aksel, professor, rektor † (2) 29 38 82 97 103 171 248 249 343 372 391 434 449 578 598
- Munch-Petersen, Erland, fagleder, dr.phil. (3) 661
- Müller, Th. A., lektor, dr.phil. † (2) 298 657
- Møller, Andreas, departementschef, statsrådssekretær † (2) 373
- Møller, Dorthe Falcon, cand.mag. (3) 55 129
- Neiiendam, Klaus, museumsinspektør, universitetslektor (3) 261
- Neiiendam, Robert, forfatter, dr.phil. † (2) 111 126 172 175 232 257 266 295 303 340 361 424 499 506 507 509 511 514 540 580 603
- Nicolaisen, Åge, stadsgartner, cand.hort. (3) 217 369 671
- Nielsen, Lauritz, overbibliotekar, dr.phil. † (2) 53 167 247 512 596
- Nielsen, P. Chr., lektor (3) 165 290 345 378
- Nørgaard, Fred., højskoleforstander, cand.mag. † (2) 326
- Nørregård-Nielsen, Hans Edv., museumsinspektør (3) 300
- Ochsner, Bjørn, førstebibliotekar, mag.art. (3) 117 350
- Olsen, Otto, officer (2 og 3) 206
- Ostenfeld, Ib, overlæge, dr.med. (2 og 3) 408 568
- Ostermann, H., sognepræst, cand.teol. † (2) 40
- Pauli, R., overbibliotekar, dr.phil.h.c. † (2) 38 39 108 109 273 401 489 653
- Pauly, Else, lektor (3) 95
- Petersen, Carl S., overbibliotekar, dr.phil. † (2) 348 367 394 602
- Petersen, Cornelia, inspektrice † (2) 70
- Plenge, Jørgen, inspektør, cand.mag. † (2) 478
- Poulsen, Ellen, kunsthistoriker (3) 365
- Preisz, Daniel, bibliotekar, mag.art. (2 og 3) 532
- Rancke-Madsen, E., professor, dr.phil. (3) 617
- Rasmussen, Holger, overinspektør, dr.phil. (3) 132
- Reitzel-Nielsen, E., amanuensis, cand.jur. (2 og 3) 298
- Rerup, Lorenz, professor (3) 195 408 531 571
- Rockstroh, K. C., kaptajn † (2) 67 84 85 104 112 145 151 166 263 305 338 345 357 386 422 462 530 534 535 547 565 657
- Rossel, Sven H., professor (3) 81
- Rubow, Paul V., professor, dr.phil. † (2) 415 496
- Ræder, Hans, bibliotekar, dr.phil. † (2) 98 205 405 409 505 584 587
- Sass, Else Kai, professor, kunsthistoriker (2 og 3) 282
- Schiørring, Nils, professor, dr.phil. (2 og 3) 105 215 310 461 496 499 517 583 671

Forfattere

- Schultz, Sigurd, museumsdirektør † (2) 89 118
210 275 346 355 365 522 538 665
- Schwarz Lausten, Martin, universitetslektor,
dr.teol. (3) 493 613
- Seemann, Verner, bibliotekar † (2) 95 440
- Sejr, Emanuel, overbibliotekar, dr.phil. †
(2) 272
- Simonsen, Jens, akademiingeniør (3) 332 363
- Sjøqvist, Viggo, fh. overarkivar, dr.phil. (3) 267
328 338 424
- Skjerbæk, Oluf J., overinspektør, cand.jur. †
(2) 27 125
- Skovgaard-Petersen, Inge, universitetslektor
(3) 114
- Skovgaard-Petersen, Vagn, lektor, dr.pæd.
(3) 25 215 611
- Skovmand, Roar, professor, dr.phil (3) 28 317
- Slottved, Ejvind, mag.art. (3) 41
- Snorrason, Egill, professor, dr.med. & phil.
(3) 42 107 114 287 377 643
- Stavnstrup, P., redaktør † (2) 100 166 167
- Storgaard, Einar, lektor, mag.scient. † (2) 228
- Strubberg, A., fuldmægtig, cand.mag. † (2) 492
- Syrach-Larsen, C., arboretforstander, dr.agro. †
(2) 165 345
- Tamm, Ditlev, professor, dr.jur. (3) 49 204 457
588 589
- Tandrup, Leo, lektor, dr.phil. (3) 30 147 151
252 334
- Therkilsen, N. E., redaktør † (2) 548
- Thomsen, Albert, lærer, museumsleder †
(2) 423 488
- Thomsen, Ejnar, professor, mag.art. † (2) 219
- Thomsen, Hans Kargaard, arkivar (3) 216
- Thorlacius-Ussing, V., kunsthistoriker, dr.phil. †
(2) 364 500 504 529
- Thorsen, Leif, førstebibliotekar (3) 634
- Toftegaard, Jens, direktør, cand.polit. †
(2) 340 423 435 517 590
- Topsoe-Jensen, H., overbibliotekar, dr.phil. †
(2) 260 286 391
- Topsoe-Jensen, Th., kontreadmiral † (2) 52 87
88 93 94 99 137
- Tuxen, S. L., afdelingsleder, dr.phil. † (3) 410
447
- Ulrich, G., inspektør, cand.jur. † (2) 586
- Ussing, Henrik, lektor, dr.phil. † (2) 127
- Vagn Jensen, Erik, forlagsleder, cand.polit.
(3) 29
- Walbom, Ole, sceneinstruktør (3) 85 106 162
348 485 669
- Vangdrup, Arne, adjunkt (3) 164 575
- Venge, Mikael, lektor, dr.phil. (3) 43 183 210
255 394 469 553
- Vestberg, Jens, børssekretær, cand.polit. †
(2) 73 164 307 403 418 427 458
- Wiinggaard, Jytte, universitetslektor, mag.art.
(3) 364 516 672
- Villadsen, Villads, museumsinspektør, mag.art.
(3) 453 454
- Vinding, Povl, brandchef, dr.techn. † (2) 124
231 331 406 438 445 542 579 599 600 604 666
670
- Winge, Mette, programchef, dr.phil. (3) 268
432
- Wivel, Ole, forlagsdirektør, forfatter (3) 630
- Wolff, Torben, docent, dr.phil. (3) 99 121 412
470 592 595 626 638
- Worsøe, Hans H., landsarkivar, cand.mag.
(3) 13 19 37 39 56 61 78 82 100 104 118 129
162 189 195 224 248 250 268 273 280 286 290
313 350 369 373 387 398 401 413 419 420 425
426 432 478 479 480 505 514 548 562 580 592
598 602 615 636 654 663 665 669
- Zahle, Erik, museumsdirektør, mag.art. †
(2) 398
- Aagaard, Otto C., læge, dr.med. † (2) 66 281
390 605 606 644 645 668
- Aakjær, Svend, rigsarkivar, dr.phil. † (2) 190

BIOGRAFIER I BIND 15

- Treschow, slægt 13
 Treschow, Cecil 13
 Treschow, F. 13
 Treschow, F. C. B. 15
 Treschow, Gerhard 15
 Treschow, Herman 16
 Treschow, Michael 17
 Treschow, Niels 17
 Trier, slægt 19
 Trier, Ernst 19
 Trier, Frederik 21
 Trier, Gerson 22
 Trier, Herman 23
 Trier, Ludvig 25
 Trier, S. M. 26
 Trier, Salomon 27
 Trier, Sophie 27
 Trier, Sven, se Trier, Frederik
 Trier, Troels 28
 Trier Hansen, Sigrid 28
 Trier Mørch, Dea 29
 Trock, P. 29
 Trock, Paula 30
 Troels-Lund, Troels 30
 Troels-Smith, Jørgen 36
 Troensegård, Harris 36
 Trojel, slægt 37
 Trojel, F. W. 37
 Trojel, J. K. 38
 Trojel, P. M. 38
 Trojel, Peder Kofod 39
 Trolle, slægt 39
 Trolle, Alf 40
 Trolle, Børge 41
 Trolle, Corfitz 41
 Trolle, Dyre 42
 Trolle, Gustav 43
 Trolle, Herluf 45
 Trolle, Jakob 49
 Trolle, Jørgen 49
 Trolle, Mette 50
 Trolle, Niels 50
 Trolle Thomsen, Carl 52
 Tromp, Cornelis 52
 Truelsen, Martius 53
 Truelsen, Svend 54
 Truslew, Niels 55
 Tryde, slægt 56
 Tryde, Chr. 56
 Tryde, E. C. 56
 Tryde, Gabriel 58
 Tryde, Ove 59
 Tryde, Vilhelm 59
 Trægaard, Hans 60
 Trøstrup, J. A. 60
 Tscherning, slægt 61
 Tscherning, A. F. 61
 Tscherning, Anthonore, se Christensen, Richard, 1843–76
 Tscherning, E. A. 66
 Tscherning, Eilert 67
 Tscherning, Eleonorate) Christine 68
 Tscherning, H. C. 69
 Tscherning, Henny 70
 Tscherning, M. 71
 Tscherning, Paul 71
 Tue, se Tuve
 Tuite, Nicholas 72
 Tulinius, Thor. E. 73
 Tullin, Christian Braunman(n) 73
 Ture, se Thure
 Turéll, Dan 75
 Turesen, Frederik, se Thuresen, Frederik
 Turson, Jon 75
 Tuscher, Marcus 76
 Tutein, slægt 78
 Tutein, Ferdinand 78
 Tutein, Friederich 78
 Tutein, P. A. 80
 Tutein, Peter, 1726–99 81
 Tutein, Peter, 1902–49 81
 Tuve 82
 Tuxen, slægt 82
 Tuxen, A. 82
 Tuxen, August 84
 Tuxen, C. 85
 Tuxen, Erik 85
 Tuxen, Fanny 86
 Tuxen, Georg E. 87
 Tuxen, Herman, se Tuxen, Johan C.
 Tuxen, Jean C. 87
 Tuxen, Johan C. 88
 Tuxen, L. 89
 Tuxen, L. R. 91
 Tuxen, Lorenz 92
 Tuxen, Louis de 93
 Tuxen, Nicolai E. 93
 Tuxen, Nicolai H., se Tuxen, Peter M.
 Tuxen, Peter M. 94
 Tuxen, Poul 95
 Tuxen, S. C. A. 97
 Tuxen, S. L., 1850–1919 98
 Tuxen, S. L., 1908–83 99
 Tuxen, Søren L. 99
 Tvede, slægt 100
 Tvede, Charles 100
 Tvede, Gotfred 101
 Tvede, J. L. 102
 Tvede, Jesper 102
 Tvedegaard, Jacob 103
 Tvermoes, slægt 104
 Tvermoes, Carl 104
 Tvilling, Søren Hansen 105
 Tworek, Wandy 106
 Tybjerg, E. 107
 Tybjerg Hansen, Anders 107
 Tybo, Anders Kjeldsen 108
 Tychonius, Christen Lassen 109
 Tychsen, Anna 111
 Tychsen, Nicolai 111
 Tychsen, V. E. 112
 Tyge, † senest 1177 112
 Tyge, † 1272 112
 Tyge, † før 1345 113
 Tygesen, se Thygesen
 Tygstrup, Niels 114
 Tymme 114
 Tyre 114
 Tøndebinder, Claus Mortensen 115
 Tønnies, H. 117
 Tørsleff, slægt 118
 Tørsleff, Aug. 118
 Tørsleff, Hans, se Tørsleff, L. C.
 Tørsleff, L. C. 119
 Tøxen, J. K. Blok 119
 Taaning, Tage 120
 Tåning, Åge Vedel 121
 Ubbe, –1104–, se Sven Estridsen
 Ubbe, † 1133 123
 Udsen, Bertel 123
 Udsen, Bodil 123
 Udsen, Martin 124
 Udsen, S. 125
 Ugerup, se Urup
 Uglebjerg, Preben 125
 Ugotsen, Peder 126
 Uhlendorff, Gustav 126
 Uhrskov, Anders 127
 Ulbricht, Ingrid 128
 Uldahl, Peter Christian 129
 Uldall, slægt 129
 Uldall, F. A. 129
 Uldall, Fr. 130
 Uldall, H. J. 131
 Uldall, Kai 132
 Uldall, Peter 132
 Ulf, † 1026 133
 Ulf, † 1157 133
 Ulf, Hans 134
 Ulfeldt, slægt 134
 Ulfeldt, Christian 134
 Ulfeldt, Christoffer 135

Biografier

- Ulfeldt, Corfitz, ca. 1520–63 136
Ulfeldt, Corfitz, † 1644 137
Ulfeldt, Corfitz, 1606–64 137
Ulfeldt, Ebbe 143
Ulfeldt, Frantz 145
Ulfeldt, Henneke 145
Ulfeldt, Jakob, † 1593 145
Ulfeldt, Jakob, 1567–1630 147
Ulfeldt, Knud 149
Ulfeldt, Laurids 150
Ulfeldt, Leo 151
Ulfeldt, Margrethe 151
Ulfeldt, Mogens 151
Ulfeldt, Niels Jakobsen 152
Ulfeldt, Otte Andersen 153
Ulfhild, se Ulvhild
Ulfstand, slægt 153
Ulfstand, Hak Holgersen 154
Ulfstand, Holger Gregersen 155
Ulfstand, Jakob Gertsen 155
Ulfstand, Jens Holgersen, –1484–
1523 156
Ulfstand, Jens Holgersen, †
1566 156
Ulfstand, Jens Truidsen 157
Ulfstand, Oluf Holgersen 158
Ulfstand, Sidsel 158
Ulfstand, Thale, † 1604 159
Ulfstand, Thale, † ca. 1656 159
Ulfstand, Truid Gregersen 160
Ullidtz, Hans Christian 161
Ulmer, Georges 162
Ulrich (Ulrik), slægt 162
Ulrich, Carl J. 164
Ulrich, Einer 164
Ulrich, Emilie 165
Ulrich, H. C. 165
Ulrich, Hjalmar 166
Ulrich, Johannes 166
Ulrichsen, H. F. 167
Ulrickson, Oluf 167
Ulrik, 1578–1624 167
Ulrik, 1611–33 169
Ulrik, F. F. 170
Ulrik, Viggo 171
Ulrikke Elenora 171
Ulsøe, Johannes 172
Ulvhild 173
Ungermann, Arne 173
Ungermann, Ella 175
Ungern, Claus von 175
Unmack Larsen, Svend 176
Unsgaard, I. J. 178
Urne, slægt 179
Urne, Axel, † 1577 179
Urne, Axel, 1598–1653 180
Urne, Christoffer, † 1566 181
Urne, Christoffer, 1593–1663 181
Urne, Claus 182
Urne, Frederik 183
Urne, Johan 183
Urne, Johan Christian 184
Urne, Jørgen 184
Urne, Knud 185
Urne, Lauge, ca. 1467–1529 186
Urne, Lauge, 1539–1623 188
Urne, Sivert 188
Ursin, slægt 189
Ursin, G. F. 189
Ursin, Georg 190
Ursin, Martin Reinhardt 190
Urup, slægt 191
Urup, Arild 191
Urup, Axel, † 1540 192
Urup, Axel, 1601–71 192
Urup, Erik 194
v. Uslar, Rafael 195
Ussing, slægt 195
Ussing, Carl 195
Ussing, Fred. Algreen-, se Algreen-
Ussing, Fred.
Ussing, Hans H. 198
Ussing, Henrich 200
Ussing, Henrik 201
Ussing, Henry, 1855–1943 202
Ussing, Henry, 1886–1954 204
Ussing, J. L. 205
Ussing, Johannes 206
Ussing, N. V. 207
Ussing, Olaf 208
Ussing, Tage Algreen-, se Algreen-
Ussing, Tage
Ussing, W. 209
Ussing, Viggo Thorlacius-, se Thor-
lacius-Ussing, Viggo
Uttenhof, Wolfgang v. 210
Uttenreiter, Poul 210
Utzon, Jørn 211
Utzon-Frank, Einar 213
Wad, Chr. 215
Wad, Emmanuel 215
Wad, G. L. 216
Wad, Gregers 216
Wad, P. 217
Wad, Poul 218
Wadskiær, C. F. 219
Wadum, Jens 221
Wagner, Olga 221
Wagner, Siegfried 222
Wagner, Svend 222
Wagning, Esther 223
Vahl, Wahl, slægt 224
Wahl, Georg Wilhelm 224
Vahl, J. 225
Vahl, Jens, 1796–1854 225
Vahl, Jens, 1828–98 226
Vahl, Johan, se Vahl, Martin
Wahl, Johan Salomon 227
Vahl, M. 228
Vahl, Martin 229
Wahl, Mogens 230
Wain, W. 231
Val 232
Valbert 232
Walbum, Emilie 232
Walbum, Ludvig 233
Valdemar den Stores
efterslægt 233
Valdemar den Store 233
Valdemar Sejr 236
Valdemar den Unge 238
Valdemar Eriksen 239
Valdemar Atterdag 239
Valdemar, 1158–1236 243
Valdemar (III) Abelsen 244
Valdemar (IV) Eriksen 244
Valdemar, 1858–1939 244
Valdemar Christian 245
Waldkirch, Henrik 247
de Vale, Claus Jacobsen 247
Valentiner, slægt 248
Valentiner, A. 248
Valentiner, H. C. 249
Valentiner, H. N. 249
Valentiner, Herman 250
Valeur, slægt 250
Valeur, Johannes 250
Walgensten, Thomas
Rasmussen 251
Valkendorf, slægt 252
Valkendorf, Christoffer 252
Valkendorf, Erik 255
Valkendorf, Henning 256
Walleen, Soffy 257
Wallensbech, Henrik Madsen 257
Vallentin, Jacob 258
Wallich, N. 258
Wallick, Arnold 259
Valløe, Knud 260
Walløe, Peder Olsen 260
Walter, Caroline 261
Walter, Caroline Louise Sophie
Amalie, se Nielsen, N. P., 1795–
1860
Walter, Hans 263
Walter, Jørgen 264
Walter, Thomas Christian 265
Walterstorff, Ernst 265
Walther, Anton, se Heimreich, An-
ton
Walther, Jens 266
Wamberg, Helge 267
Wamberg, Niels Birger 268
Wandal, slægt 268
Wandal, Bagge 268
Wandal, Hans, 1579–1641 269
Wandal, Hans, 1624–75 270
Wandal, Hans, 1656–1710 271
Wandal, Johan, se Wentth, Johan
Wandal, Peder 271
Wandall, Johan 272
Wandall, Peder Topp 273
Wandel, slægt 273
Wandel, C. F. 273
Wandel, Gertie 275
Wandel, Marie, se Wandel, Sigurd
Wandel, Oscar, se Wandel, C. F.
Wandel, Sigurd 275
Vandman, R. J. 276
Vang Lauridsen, Olav, se Laurid-

- sen, Johannes
Vanggaard, J. S. 277
Vanggaard, Thorkil 278
Vangsaee, Mona 279
Wanschler, slægt 280
Wanschler, Ole 280
Wanschler, Oscar 281
Wanschler, Vilhelm 282
Varberg, Claus Jensen 285
Varberg, Claus Pedersen, se Peder-
sen, Claus
Varberg, Rudolph 286
Warburg, slægt 286
Warburg, C. A. 286
Warburg, Erik 287
Warburg, Mette, se Warburg, Erik
Vargas-Bedemar, Edouard R. 289
Vargas de Bedemar, Alfons 290
Warming (Varming), slægt 290
Warming, Eug. 290
Warming, Jens 293
Warming, Kristoffer, se Varming, L.
Warming, L. 294
v. Warnstedt, Fritz 295
v. Warnstedt, H. W. 295
Warrer, Sigurd 297
Wartberg, Jens Severin 298
Wartberg, Peter 298
Vásárhelyi, Georg 299
Vasegaard, Gertrud 299
Vasegaard, Sigurd 300
Wassard, Alfred 301
Wasserschlebe, Joachim 302
Vater, Aage 302
Watt, Robert 303
Vaupell, Chr. 304
Vaupell, Otto 305
Weber, Jens Jacob 306
Weber, S. Th. Holst 307
Weber, Theobald 307
Weber Hansen, Lilian 308
Vebæk, C. L. 309
Wechselmann, Sigurd 309
Weckmann, Matthias 310
Wedderkop, Gottfried 310
Wedderkop, Magnus 311
Wedel, Vedel (Wedell), slægt 313
Vedel, A. H. 313
Vedel, Anders 317
Vedel, Anders Sørensen 318
Vedel, Emil 324
Vedel, H. 324
Vedel, Hanne 325
Vedel, Herman 326
Vedel, Johannes 326
Vedel, Lago Mathias 327
Vedel, Lauge 327
Vedel, P. 328
Vedel, P. A. 331
Vedel, Peter 331
Vedel, Poul 332
Vedel, Sophus 333
Vedel, Søren 333
Vedel, Vald. 334
Wedel-Friis, Erhard 338
Wedel Jarlsberg, Erhard 338
Wedel Jarlsberg, Frederik 339
Wedel Jarlsberg, Fritz 340
Vedel-Petersen, K. 340
Vedel-Petersen, Lena 341
Vedel Simonsen, Lauritz
Schebye 342
Vedel Tåning, Åge, se Tåning, Åge
Vedel
Wedell, Bendt 343
Wedell, Wilhelm Frederik 344
Wedell-Neergaard, Joachim 345
Wedell-Wedellsborg, Gustav, se
Wedell-Wedellsborg, Joachim
Wedell-Wedellsborg, Joachim 345
Wedell-Wedellsborg, Vilhelm 346
Wederkinch, Holger 346
Vedso, Fr. 347
Weeke, C. 348
Weel, Liva 348
Weg, Th. 350
Wegener, slægt 350
Wegener, Alfred 351
Wegener, C. F. 351
Wegener, Caspar 354
Wegener, Gerda 355
Wegener, Johan 356
Wegener, Johann Theodor 357
Wegener, Wilhelm Theodor(us)
357
Weggersløff, Friderich 358
Weghorst, Heinrich 359
Wegmann, Bertha 359
Wegner, Hans J. 360
Wegner, Henrich 361
Veibel, Stig 362
Weidekamp, Egon 363
Weidenhaupt, Andreas 364
Weidensee, Eberhard, se Widensee,
Eberhard
Weiding, Lily 364
Weie, Edvard 365
Veigere, Herman 367
Weiher, se Weyher
Weikop, Ove 368
Weilbach, slægt 369
Weilbach, August 369
Weilbach, Frederik 369
Weilbach, Philip 370
Weile, Christen Ostersen 371
Weimann, Wilhelm 371
Weinschenck, F. V. 372
Weinwich, Niels Henrich 373
Weis, slægt 373
Weis, A. P. 373
Weis, Flemming 375
Weis, Fr. 376
Weis-Fogh, Torkel 377
Weise, Samuel Simon 378
Weismann, C. 378
Weisser, Caspar 379
Weittemeyer, Carl 380
Weittemeyer, H. 380
Vejle, Hans Knudsen 381
Vejle, Jacob Madsen 381
Velschow, H. M. 382
Wenck, H. 383
Wenck, H. L. E. 384
Wenck, Heinrich Theodor 386
Vendelbo Knudsen, Knud 386
Vendsyssel, Adolph, se Vendsyssel,
K. M.
Vendsyssel, K. M. 387
Wendt, slægt 387
Wendt, Carl 387
Wendt, F. W., se Wendt, J. C. W.
Wendt, Frantz 389
Wendt, J. C. W. 390
Wengel, Chr. Molt 391
Wennevold, Ole 391
Wenth, Johann 392
Venusinus, Jon Jakobsen 394
Werlauff, E. C. 394
Werliin, Christian 397
Vermehren, slægt 398
Vermehren, Fr., 1823–1910 398
Vermehren, Fr., 1865–1921, se Ver-
mehren, Fr., 1823–1910
Vermehren, Gustav, se Vermehren,
Fr., 1823–1910
Vermehren, Sophus, se Vermehren,
Fr., 1823–1910
Werner, slægt 401
Werner, Adam Friedrich 401
Werner, Hans 402
Werner, I. V. 402
Werner, Johannes 403
Verner, Karl 404
Werner, Matthias 405
Werner, Sigvart 405
Werner, Sven 406
Werner, William 406
Wernicke, Christian 407
Wernicke, Israel Gottlieb 407
Wernøe, Th. B. 408
Verrier, Paul 408
Wesenberg, A. S. 409
Wesenberg-Lund, C. 410
Wesenberg-Lund, E. 412
Wessel, slægt 413
v. Wessel, Caspar 413
Wessel, Caspar 414
Wessel, Johan Herman 415
Wessel, Pedro 417
Wessel, Peter, se Tordenskiold, Pe-
ter
Wessel, Th. 418
Wessely, slægt 419
Wessely, Abraham 419
West, slægt 420
West, A. J., se West, A. P.
West, A. P. 420
West, Emilie 421
West, Fritz Jürgensen, se West,
A. P.
West, Hans 421
West, Niels 422

Biografier

- West, Peter 423
Westberg, Jens 423
Westberg, Maria 424
Vestbirk, Anthon 424
Vestbo, Emanuel 425
v. Westen, slægt 425
v. Westen, Peter 425
Westengaard, Jens Erichsen 426
Westenholz, slægt 426
Westenholz, A. 427
Westenholz, J. D. W. 428
Westenholz, Mary 428
Westenholz, R. A. 429
Westenholz, Regnar 429
Westenholz, Aage 430
Westerby, Erik 431
Westerby, Niels 432
Westergaard, slægt 432
Westergaard, A. Chr. 432
Westergaard, Anna 433
Westergaard, Carl 434
Vestergaard, H. A. B. 434
Westergaard, Harald 435
Westergaard, Harald
Malcolm 438
Westergaard, Louise 438
Vestergaard, Mette 439
Westergaard, Mogens 440
Westergaard, N. L. 441
Westergaard, P. B. C. 444
Westergaard, Waldemar 444
Westergaard, Viggo 445
Westergård-Nielsen,
Christian 446
Westerholt, Reinhold 447
Westermann, B. W. 447
Westermann, Hans 448
Westermann, T. 449
Vestesen, Hilmar 450
Westh, Bjørn 451
Westh, Th. Claudi 451
Westhoff, Willich 453
Westman, Gunnar 453
Westman, Karen 454
v. Westphalen, Ernst Joachim 455
Westphalen, H. 456
Westring, Gustav 457
Westrup, C. W. 457
Westrup, J. S. 458
Vett, Emil 458
von Wettstein, Diter 459
Vető, Tamás 460
Wewer, Johan(n) Friederich 461
Wexschall, Fr. 461
v. der Weyde, Hans Elias 462
v. Weyher, Adam 462
Weyse, C. E. F. 463
Weze, Johan 469
Wibe (Vibe), slægt 470
Wibe, Christian 470
Wibe, Ditlev 471
Wibe, Johan 473
Wibe, Michael 473
Wibe, Mikkel 474
Vibe, Peder 475
Wibe Jensen, Gurli 477
Wibe-Pedersen, John 477
Wiberg, slægt 478
Wiberg, A. F. 478
Wiberg, Julius 478
Wiberg, S. V. 479
Wiborg (Viborg), slægt 480
Wiborg, Carl 480
Wiborg, Erik 480
Wiborg, Hans Jensen 483
Wiborg, K. F. 484
Wiborg, Niels 485
Viby, Marguerite 485
Vibæk, Jens 487
Vibæk, Marius 487
Wichfeld, Jørgen 488
Wichfeld, Monica 488
Wichman(d), Berthel 489
Wichmann, Nicolai 490
Wichmann, Peter 490
Vidalin, A. T. 491
Widding, Ole 492
Videbæk, Jens 492
Widensee, Eberhard 493
Viderø, Finn 496
Wied, Gustav 496
Wied, John 499
Wiedemann, Poul 499
Wiedewelt, Johannes 500
Wiedewelt, Just 504
Wiegell, Saxo 504
Wiehe, slægt 505
Wiehe, Augusta, se Blad, Augusta
Wiehe, F. W. 505
Wiehe, Jacques 506
Wiehe, Johan 506
Wiehe, Michael 507
Wiehe, Viggo Hjalmar, se Wiehe,
Johan
Wiehe, Wilhelm, 1826–84 509
Wiehe, Wilhelm, 1858–1916, se
Wiehe, Wilhelm, 1826–84
Wiehe-Berény, Charlotte 511
Wielandt, Joachim 512
Wienberg, C. 513
Wiene, Søren 513
v. Vieregg, Elisabeth Helene 514
Wieth (Vieth), slægt 514
Wieth, Agnes Thorberg, se Wieth,
Carlo
Wieth, Carlo 514
Wieth, Mogens 516
Wieth Knudsen, K. A. 517
Viffert, Axel Tønnesen 518
Viffert, Corfitz Tønnesen 519
Vig, Peter 519
Wigelsen, Broder 520
Vigen, Anders 521
Viggo, se Valdemar, 1858–1939
Viggo-Hansen 522
Wiig Hansen, Svend 523
Wiinblad, Bjørn 524
Wiinblad, Emil 525
Viingaard, se Vingaard
Wiinstedt, C. J. 526
Wiinstedt, Knud 527
van Wijck, Johan Classzen 527
Wilcke, Julius 528
Wilckens van Verelt, Jan 529
Wilde, Alexander, 1815–96 529
Wilde, Alexander, 1855–1929, se
Wilde, Alexander, 1815–96
Wildenradt, C. H. 530
Wildenradt, J. P., se Wildenradt-
Krabbe, Margrete
Wildenradt-Krabbe,
Margrete 531
Wilder, Carl 531
Wildt, Johannes 532
Vilhelm, † 1073 532
Vilhelm, ca. 1127–1203 533
Vilhelm af Württemberg-Stuttgart,
se Frederik Vilhelm Philip
Vilhelm, 1785–1831 534
Vilhelm, 1787–1867 535
Vilhelm, 1845–1913, se Georg I
Wilhelmi, J. T. 536
Wilhelmine 537
Vilhelmine Caroline 537
Vilhelmine Ernestine 538
Wilhjelm, Johannes 538
Wilhelm, Preben 539
Wilken, Charles 540
Wilkens, Cl. 541
Wilkens, Julius 542
Villadsen, Jens 543
Villadsen, Peder, † 1537 544
Villadsen, Peder, 1610–73 544
Villaume, Peter 545
Wille, Hans Jørgen 546
Wille, V. A. 546
Willebrand(t), Johann
Christopher 547
de Willem, Johan 547
Willemoes, slægt 548
Willemoës, C. 548
Willemoes, Jens 550
Willemoes, Peter 550
Willemoes Andersen, Ellen 552
Willerup, Christian 553
Villoms, Sigbrit 553
Willumsen, Dorrit 554
Willumsen, Edith, se Willumsen,
J. F.
Willumsen, Hans 555
Willumsen, J. F. 556
Willumsen, Ole 559
Willumsen, Thomas 560
Wilmann, J. 560
Wils, Wilhelm 561
Wilsø, J. N. 562
Wilster, slægt 562
Wilster, Carl Henrik, se Wilster,
Christian
Wilster, Christian 563
Wilster, Daniel Jacob 564
Wilster, Ernst 565

- Vilstrup, A. F. Krarup 566
 Wilton, Ebba 567
 Wilton, Kai 567
 Wimmer, August 568
 Wimmer, Ludvig F. A. 569
 v. Wimpffen, Carl 571
 v. Wimpffen, Ferdinand, se
   v. Wimpffen, Carl
 Winckler, Ida 572
 Vind, slægt 573
 Vind, Frederik, se Vind, Holger
 Vind, Holger 573
 Vind, Ivar 575
 Vind, Iver 575
 Vind, Jørgen 576
 Vind, Ole 577
 Vind, S. 578
 Windfeld, Ib 578
 Windfeld-Hansen, Ib 579
 Winding (Vinding), slægt 580
 Winding, Agis 580
 Winding, Andreas 581
 Winding, Aug. 583
 Winding, Erasmus, se Vinding, Rasmus
   Winding, Ole 584
 Winding, Poul 584
 Winding, Poul 585
 Winding, Povl 586
 Winding, Rasmus 587
 Winding Kruse, A. 588
 Winding Kruse, Fr. 589
 Winding Pedersen, H. 590
 Windinge, Bennet 591
 Wineke(n), Christian 592
 Winge, slægt 592
 Winge, Herluf 592
 Winge, Oluf, se Winge, Herluf
 Winge, Øjvind 594
 Wingstrand, K. G. 595
 Vingaard, Hans 596
 Vingaard, Mads 596
 Vingaard, Mogens 597
 Vinhofvers, Dina, se Dina Vinhofvers
   Winkel, slægt 598
 Winkel, J. H. 598
 Winkel, Per 599
 Winkel, R. W. 599
 Winkel, Søren 600
 Winkel Holm, Mogens 601
 Winkel Horn, Fr. 602
 Winsløw, slægt 602
 Winsløw, Carl, 1796–1834 603
 Winsløw, Carl, 1852–1941 604
 Winsløw, Friderich (Frederik)
   Christian 605
 Winsløw, Jacob 606
 Winsløw, Jacob Alexander, se Winsløw, Carl, 1796–1834
 Winsløw, Peter Christian 607
 Winsløw, Sophie, se Winsløw, Carl, 1796–1834
 Winstrup, O. J. 608
 Winstrup, P. J. 608
 Winstrup, Peder 609
 Winstrup, Peder Jensen 611
 Winteler, Louise 611
 Winter, Christiern 612
 Winter, Jørgen 613
 Winter v. Adlersflügel, Georg
   Simon 613
 Vinter Hansen, Julie 614
 v. Winterfeldt, Helmuth Otto 614
 Winterfeldt, Jørgen Balthazar 614
 Winther, slægt 615
 Winther, Birgitte 615
 Winther, C. M. 617
 Winther, Chr. 617
 Winther, Christian 618
 Winther, Geert 624
 Winther, Georg 626
 Winther, Jens, 1863–1955 626
 Winther, Jens, 1874–1970 627
 Winther, John 628
 Winther, Mathias 628
 Winther, N. C. 629
 Vinther, P. J. M. 630
 Winther, Poul 630
 Winther, Richard 631
 Winther, Sophus 632
 Winther Koppel, Lone, se Koppel,
   Lone
 Visby, C. H. 632
 v.d. Wisch, Abel Cathrine Wolfsdatter, se Abel Cathrine
 v. der Wisch, Benedict 634
 v. der Wisch, Jørgen 634
 Wisti, Folmer 634
 Wistoft, J. N. C. 635
 With, slægt 636
 With, C. E. 636
 With, Carl 638
 With, Elisabeth 638
 With, Erik 639
 With, G. 640
 With, J. P. 641
 With, K. H. 642
 With, Torben 643
 With-Seidelin, C. L. 644
 Withusen, C. 644
 Withusen, C. C. 645
 Witt-Hansen, Johannes 646
 Witzansky, H. 647
 Wivel, Carl 649
 Wiwel, H. G. 649
 Wivel, Niels 651
 Wivel, Ole 651
 Wivet, Frederik Wilhelm 653
 Vivike, Holger 654
 Wleugel (Vleugel), slægt 654
 Wleugel, Cornelius 654
 Wleugel, Johan Peter 655
 Wleugel, Peter Johan 656
 Wobitzer, Wladislav 656
 Wodroff, Georg Julius 657
 Vodskov, H. S. 657
 Woel, Cai M. 661
 Vogel-Jørgensen, T. 662
 Vogelius, slægt 663
 Vogelius, F. 663
 Vogelius, Frants Mikkelsen 664
 Vognsen, Peder 664
 Vognsen, Vogn 665
 Vogt, slægt 665
 Vogt, Adelgunde 665
 Vogt, Gunde, se Vogt, Adelgunde
 Vogt, H. C. 666
 Wohlert, H. F. 668
 Wohlert, Vilhelm 668
 Voigt, slægt 669
 Voigt, Erika 669
 Voigt, J. J. 670
 Voigt, J. O. 671
 Voigt, M. 671
 Voigtländer, Gabriel 671
 Wold, Susse 672

RETTELSER OG TILFØJELSER

BIND 1

Andersen, Niels, * 1907. † 25.10.1983 i Kbh. (Holmens), begr. sst. (Holmens).
Bang, Thøger. linje 4 f.o.: * 1888, læs 1888–1983.

BIND 2

Bjerrum, Anders. † 7.1.1984 i Ordrup, begr. i Vodder.

BIND 3

Böcher, Tyge W. Linje 6 f.o. efter (Chr.) tilf.: † 20.5.1981 i Jægersborg.
Christensen, N. Chr. † 15.12.1983 i Horsens (Vor Frelser), begr. sst.
Christensen, Torben. † 8.9.1983 i Hørsholm, begr. Tårnbæk kgd. Linje 4 f.o.: (* 1894), læs: (1894–1978). ~1° 17.5.1948 i Spandet k. med sygeplejerske Else Knudsen, * 7.8.1923 i Spandet (~2° 1972 med teolog Bent *Noack, * 1915), d. af førstelærer Magnus K. (1886–1958) og lærer Thora Marie Katrine Nielsen (1888–1973). Ægteskabet opløst 1971. ~2° 2.5.1971 i Ryslinge frimenighedsk. med kunsthistoriker Else Marie Bukdahl, * 12.6.1937 i Brørup, d. af forfatter Jørgen *B. (1896–1982) og Magnhild Ødvin (* 1899).
Clausen, Hjalmar. † 20.11.1983 i Holte (Ny Holte sg.), begr. Søllerød kgd.
Clemesen, Erik. † 4.1.1984 i Kbh. (Helligånds), begr. sst. (Garn.).

BIND 4

Ebstrup, Erik. linje 7 f.o.: efter Bandholm tilf.: † 25.12.1979 i Hornbæk.
Fabricius, Paul. linje 4 f.o.: 1885, læs 1883.
Forchhammer, Eiler. † 13.12.1980 i Kbh. (Husumvold), begr. sst. Garn.).
Friis, Andreas. † 16.9.1983 i Hillerød, begr. sst. Linje 7 f.o.: efter Buddinge tilf.: † 20.3.1981 i Hillerød.

BIND 5

Galster, Georg. † 8.9.1983 i Hellerup (Messias), urne på Mariebjerg kgd.
Gottschalch, Christian. linje 8 f.o.: efter Ålborg amt tilf.: † 17.2.1981 på Frbg.
Hannover, Knud. † 20.5.1983 i Hellerup, begr. sst.

BIND 6

Hasager, Niels. linje 7 f.o.: † 1974, læs: † 5.12. 1974 i Paris.
Hede, Holger. † 14.1.1984 i Kbh. (Pauls), begr. Bispebjerg kgd.
Helmuth, Frits. linje 6 f.o.: efter Helsingborg tilf.: † 12.11.1983 i Gentofte (Dyssegård). Linje 9 f.o.: efter 1961 tilf.: i Hørsholm k.
Hjorth Nielsen, Søren. † 7.7.1983 i Tempelhuse, Ågerup sg., Merløse hrd., begr. i Svostrup.
Holm, Anders W. linje 3 f.o.: efter Kbh. tilf.: asken strøet i havet ved Gilleleje. Linje 7 f.o.: efter sg. tilf.: † 7.3.1964 i Kbh. (Frue).

BIND 7

Illum, Knud. † 1.9.1983 i Århus (Markus), begr. sst. (Vestre kgd.).
Jakobsen, Andreas. † 16.5.1983 i Kbh. (Johs.), begr. sst. (Holmens).
Juncker-Jensen, S. linje 5–6 f.o.: * 17.3. . . H., læs: * 7.3.1883 i Kbh. (Jac.), † 10.9.1978 sst. (Emdrup), d. af bankbestyrer Johan Poul Christopher H.

BIND 8

Kock, W. A. linje 8 f.o.: efter (Jac.) tilf.: † 27.11.1981 i Gentofte.
Kruse, Margrethe. † 8.7.1983 i Vejle, begr. Hellerup kgd.
Lange, Jakob E. linje 8 f.o.: † 1943, læs: † 6.8.1943 i Odense.
Leth, Harald. linje 5 f.o.: efter Kbh. tilf.: † 27.8.1983 i Hellebæk.

BIND 9

- Lington, Otto.** linje 2–4 f.o.: Kbh. . . . sst., læs: Kbh. (Matth.). F: artist Franz Nitznermaeder og Nicoline Hansine Jørgensen. Navneforandring 1978. ~ 6.9.1930 i Kbh. (b.v.) med Kirsten Ida Franziska Andreasen, * 4.11.1907 i Kbh. (Fødsst.), † 20.5.1975 sst. (Rigshosp.).
- Lund, Hans.** linje 7 f.o.: efter Frbg. tilf.: † 7.10.1982 i Ribe. S. 164 v.sp. linje 18 f.o.: efter koner tilf.: fra alle samfundslag.
- Lundgaard, Ivar.** linje 3 f.o.: efter 1969 tilf.: i Struer, begr. i Gimsing. Linje 6 f.o.: efter Dølby tilf.: † 7.11.1974 på Gimsinghoved.

BIND 10

- Mottlau, Kaj.** linje 2 f.o.: efter Kbh. tilf.: (Absalon), † 19.1.1984 i Gentofte (Vangede), urne på Solbjerg kgd.
- Møller, Christen.** linje 6 f.o.: efter (Johs) tilf.: † 18.10.1983 sst. (Solvang).
- Møller, Lis.** † 24.9.1983 i Ordrup, begr. Bispebjerg kgd.
- Møller, Poul,** * 1919. linje 6 f.o.: efter Kbh. tilf.: † 24.9.1983 i Ordrup.
- Nygård, Johs.** linje 7 f.o.: efter Stubbekøbing tilf.: † 30.10.1983 i Ringkøbing.
- Nøjgaard, Niels.** linje 6 f.o.: efter Sverige tilf.: † 19.9.1983 i Kolding.
- Olesen, Niels.** linje 11 f.o.: efter Ordrup tilf.: † 1.11.1983 i Kbh. (Kastels).

BIND 11

- Olufsen, A.** linje 5–6 f.o.: efter Struer tilf.: † 11.10.1983 sst.
- Pedersen, Laurits.** linje 8 f.o.: 1963, læs 16.1.1963 på Frbg.
- Petersen, N. C. D.** s. 312 h.sp. linje 2 f.o.: efter (Johs.) tilf.: † 14.3.1983 sst. (Lundehus).
- Petersen, Nis.** linje 7 f.o.: efter Kbh. tilf.: † 26.12.1983 sst. (Bispebjerg).
- Porse, Niels.** linje 13 f.o.: efter Bjerring sg. tilf.: † 16.12.1983 i Hørsholm.
- Priemé, Ernst.** linje 6–7 f.o.: efter Åbenrå tilf.: † 5.1.1984 på Frbg. (Mariendal).
- Rask-Nielsen, Ragna.** linje 6 f.o.: efter 1978 tilf.: i Nibe.

BIND 12

- Rasmussen, Henning.** Første linje: efter Henning

- tilf.: Peter Kruse. Linje 2–5 f.o.: Viborg . . . Dybdahl, læs: Viborg (Domsg.). F: elektriker Anton Ejvind Kruse R. (1904–71) og Petra Kristine Kristensen (* 1905). ~ 3.7.1948 i Århus (b.v.) med socialrådgiver Ebba Kristine Jensen, * 25.9.1928 i Viborg (Sdr. sg.), d. af arbejdsmand Oluf Jacob J. (1899–1977) og Kristine Dybdahl (1902–71).
- Remfeldt, Aage.** † 29.11.1983 i Havdrup, begr. sst.
- Reventlow, Iven,** * 1926. linje 6 f.o.: * 1891, læs 1891–1983.
- Ringsted, Henrik V.** † 4.11.1983 i Kbh., begr. Maribjerg kgd. (ukendtes grav). Linje 4 f.o.: 1952, læs 1932. S. 243 v.sp. linje 2 f.o.: tyve læs syv.
- Rostrup Bøyesen, Lars.** s. 414 v.sp. sidste linje: Kirsten . . . Kbh., læs: Kirsten Emily Strøbech, * 8.9.1930 på Frbg. (Godthåb) (~ 2° 1968 med fabrikant Bent Axel Holleufer, * 1921). H.sp. linje 2–3 f.o.: efter opløst tilf.: 1957. H.sp. linje 4 f.o.: efter Kbh. tilf.: † 18.9.1983 sst. (Kastels).
- Sabroe, Axel.** linje 8 f.o.: efter Hillerød tilf.: † 24.11.1983 i Helsingør (Mariæ).
- Sandfeld, Gunnar.** linje 4 f.o.: efter Vejle tilf.: † 9.8.1983 i Struer.

BIND 13

- Simonsen, Palle.** linje 3 f.o.: † 1982, læs 1890–1982. Samme linje: † 1980, læs 1894–1980. Samme linje: efter 1960 tilf.: i Ordrup k.
- Soya, C. E.** † 10.11.1983 i Rudkøbing, urne på Mariebjerg kgd., Gentofte.

BIND 14

- Stefánsson, Jón.** linje 4 f.o.: efter Jónsson tilf.: (1856–1910). Samme linje: efter Hallgrímsdóttir tilf.: (1855–1901). Linje 5 f.o.: ~ 1° . . . S., læs: ~ 1° maj 1907 med Elsie Bähring.
- Strand, Victor B.** † 16.9.1983 i Gentofte (Jægersborg), begr. Hellerup kgd.
- Svendsen, Eyvind.** s. 249 h.sp. linje 4 f.o.: efter Frbg. tilf.: † 31.1.1984 i Kbh.
- Thomsen, Chr.** linje 4–6 f.o.: Margrethe . . . Andersen, læs: Maren Margrethe Nielsen, * 21.3.1911 i Hellum, Torup sg., † 1969, d. af gårdejer Niels Jensen N. (1886–1952) og Johanne Marie Andersen (* 1888).
- Thorkil-Jensen, Niels.** linje 6 f.o.: efter (Matth.) tilf.: † 26.12.1963 i Gentofte.

Treschow-Wold